

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB AVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIUM OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DECENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSENTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNISQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULIA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTÉRUM NITIDITAS; CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETATUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTEM SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICÆ ET CHRONOLOGICÆ, SÆCULORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE.

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1110 FRANCIS VENIT: GRÆCA DUPplici EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIE GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT; DUM HUIUS VERSIO MERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 8, UNUMQUODQUE MERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLIITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT LICET INTEGRE, SED SEORSIM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM ORDINEBIT. ISTE CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIÆ, PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIIUM TRIDENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTABIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPECIALIBUS SUBJICIENTUR, ET IN TEMPORE SUO ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LXXXVII. — (PARTS SECONDÆ.)

PROCOPIUS GAZÆUS.

EXCUBEBA TUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTRUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIENSIA.

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées: aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calamités auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînaient plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Ecriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en conférer une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on clique. Le clicage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesme, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivales, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes: Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs de Rome*, le *Gerdil de Naples*, le *Saint Thomas de Parme*, l'*Encyclopédie religieuse de Munich*, le recueil des *déclarations des rites de Bruxelles*, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilège* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'engloutissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Editeurs se préparent au *Bulletin* universel, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire générale*, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

282
M582
t. 87
pt. 2

TRADITIO CATHOLICA.
SÆCULUM VI, ANNUS 520.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ,

ΤΟΥ ΓΑΖΑΙΟΥ,

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

PROCOPII GAZÆI,

CHRISTIANI RHETORIS ET HERMENEUTÆ,

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA,

HUC USQUE VARIORUM CURIS

JACOBI NEMPE GESNERI, JOANNIS CURTERII, FRANCISCI COMBESII, JOANNIS IRIARTHII,
J.-B. ANSSII VILLOISONIS, CARD. ANG. MAII,

NONNISI FRUSTATIM EDITA,

INGENTI LABORE NUNC IN UNUM CORPUS ADUNATA ET QUAM FIERI POTUIT
DILIGENTISSIME RECENSITA ET EMENDATA;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

VENIUNT 3 VOL. 30 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDĒBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUT, OLIM D'AMBOISE. PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

1865
458975

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM VI, ANNUS 520.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HAC TOMI LXXXVII PARTE II
CONTINENTUR.

PROCOPIUS GAZÆUS.

(CONTINUATIO.)

Commentarius in Canticum canticorum, ex edit. Ang. Mai, cum interpretatione nostra.	col. 1545
Fragmenta ejusdem Commentarii ex alio codice.	1755
Commentarius in Isaiam prophetam, ex ed. Joannis Curterii.	1801
Epistolæ ab Angelo Maio editæ, cum interpretatione nostra.	2717

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΓΑΖΑΙΟΥ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΑ ΑΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ ΕΠΙΤΟΜΗ

ΑΠΟ ΦΩΝΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΟΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΕ
ΚΑΙ ΦΙΛΩΝΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΠΑΘΙΟΥ, ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ,
ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΤΕΡΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ, ΗΓΟΥΝ ΔΙΑΔΥΜΟΥ, ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΣΙΔΩΡΟΥ, ΘΕΟ-
ΔΩΡΗΤΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΦΙΛΟΥ.

(Ang. Mal, *Class. Auct. t. IX*, 257.)

PROCOPII GAZÆI

CHRISTIANI SOPHISTÆ

IN CANTICA CANTICORUM

SELECTARUM EXPOSITIONUM EPITOME

EX ORE GREGORII NYSSENI,

CYRILLI ALEXANDRINI, ORIGENIS, PHILONIS CARPATHII, APOLLINARII, EUSEBII
CÆSARIENSIS, ET ALIORUM DIVERSORUM,
NECNON DIDYMI, SANCTI ISIDORI, THEODORETI ET THEOPHILI.

Ex codice Ms. archiepiscopi Tolosani, Caroli de Montchal.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Γρηγορίου Νύσσης (1). — Διὰ τῶν ἐνταῦθα γε-
γραμμένων νομφοστολεῖται πῶς ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν
δουλοῦν τε καὶ πνευματικὴν τοῦ Θεοῦ συζυγίαν· καὶ
δείτῃ λευχειμονούτων ἀκρατῶν ἀμάρτανος· νοήμα-
σιν, ὡς ἐν τῷ γενέσθαι τοῦ ἀκράτου νομῶνος. Καὶ
ἡ (2) προγραφή γὰρ ἡμᾶς ἐπὶ τοῦτο προτρέπεται.
Ὡς γὰρ τὸ Ἅγιον τῶν ἁγίων ὑπερῆρται τῇ ἀγιότητι,
οὕτω τὸ νῦν ἄσμα ὑπεραίρει τὰ τε τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ
Μωυσεως καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν· ἐν ἐπιθαλα-
μίου δὲ τρώπῳ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον ἀνάκρασιν τῆς ἀν-
θρωπίνης ὑψηλεῖται ψυχῆς· διὰ ταῦτα ὁ Σολομών,
ἐμφαίνων διὰ τῶν γαμηλιῶν ῥημάτων, τὴν τε ἄφατον
ἐκθυμῖαν τὴν ἀπειλομένην Θεῷ (μειζῶν πάσης ὀρέ-
ξεως ἢ γαμικῆς), καὶ τὴν εἰς ἄκρον ἀπάθειαν τοσοῦ-
τον γὰρ δεῖ καθαρεῦεν τὸν κολλώμενον τῷ Θεῷ, ὡς
τὰς ἐμπαθεῖς ὀρμὰς ἀπαθείας ὑπόθεσιν τίθεσθαι.
Τάξῃ δὲ προῆλθεν ὁ Σολομών τοιαύτη παιδείων· τῇ

A

CAPUT PRIMUM.

Gregorii Nysseni. — Per ea quæ hic scripta sunt
desponsatur quodammodo anima ad immateriale
spiritalique Dei conjugium : atque puris candido-
rum auditorum intelligentis opus est, quo incorru-
pto sponso intimi existant. Atque inscriptio nos
ad hoc hortatur. Quemadmodum enim Sanctum
sanctorum eminet sanctitate, sic et præsens canti-
cum illa Davidis ac Moysis reliquorumque prophe-
tarum excedit. Cæterum in epithalamii modum hu-
manæ animæ cum divino Numine contemperationem
explicat, dum hæc duo Salomon per verba nuptia-
lia innuit, scilicet ineffabile quod Deo debetur de-
siderium (siquidem omni appetitu maior est nu-
ptialis), atque summam vacuitatem passionum :
quandoquidem illum qui Deo agglutinandus sit
tam purum esse oportet, ut vel ipsos passionum
motus argumentum statuat incompatibilitatis. Ordine

NOTÆ.

(1) Hæc in Codice Bruxellensi 3893 Anonymi
sunt.

(2) Καὶ ἡ — τῷ Θεῷ. Hæc C. B. sub nomine
Procopii tradit.

autem doctrinæ processit Salomon, dum adhuc A tenellæ animæ Proverbia proponens, jubet ipsam amare sapientiam. Quapropter etiam frequenter ait, *Fili mi*, et tamquam juveni torquem coronamque pollicetur, necnon sub finem laudat strenuam uxorem. Sic instituto fluxa omnia renovet in Ecclesiaste, vanitatem appellans, ut ad permanentia quasi alas animæ addat. Et modo sic purgatam, ipsimet legi vetoque bono adaptat, dum neque suppliciorum metu, neque præmiorum spe (servorum enim hæc utraque sunt), sed dilectionis illicio ad Deum accurrere cupit.

VERS. 1. *Canticum canticorum.*

Nili. — Canticorum liber similis est mulieri naturali venustate splendenti et omnigeno insuper ornatu naturalem pulchritudinem condecoranti, morum autem gravitate conspicuæ et apparenti forma, quo ad abditum multum dissimili. Quemadmodum enim istius modi mulieris aspectus voluptatem quidem movet incontinentibus, sed experimentum arguit temperantiam obvix speciei minime consentientem, sic in præsentis libro phrasid quidem ad amorem composita, videtur quodammodo esca voluptatis ignaris, sed sensus mysteriorum austeritatem accedentibus objiciens, intelligentiarum difficultatem dictionis suavitate captu facilem reddit; dumque contemplationis gravitate servire suadet eum quem littera præ se fert vulgarem affectum, artificiose ad significatorum dogmatum mystagogiam viam struit.

Osculetur me osculo oris sui. Fons vitæ est sponsus clamans: « Si quis sitit veniat ad me et libat¹: » ex ore autem ejus sermones vitæ profluunt, cui anima os suum admovens conatur, juxta prophetam, attrahere spiritum, siquidem hoc osculum sordes omnes abstergit: quamobrem Simoni leproso tale quid exprobrare Dominus videtur dicens: « Osculum mihi non dedisti², » alioquin utique passionis istiusmodi expers exstitisses.

Origenis.—Aliter quoque, Non per prophetas, etc.

Quia meliora sunt ubera tua vino, [VERS. 2.] et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.

Gregorii. — Tenera doctrina Dei firmum servidissimumque mundi sophisma superat. Cæterum ex locali situ per ubera cor declarat, necnon abditam arcanamque divinitatis virtutem, qua uniuscujusque vitam Deus sustentat, dum cuilibet viventium cibum congruum suppeditat.

Philonis. — Vel etiam ubera sint duo Testamenta terreno sermone potiora.

Apollinariii. — Cum in Scripturis multa sint vina

¹ Joan. vii, 37. ² Luc. vii, 45.

A γὰρ ἐτι νεαζούσης ψυχῆ παροιμίαις ὑποθέμενος, καλεῖται τῆς σοφίας ἐρᾶν· διὸ καὶ, *Υἱέ μου*, λέγει πυκνῶς, καὶ μανιάκην ὡς νέψυ καὶ στέφανον ἐπαγγέλλεται· καὶ πρὸς τὸ τέλος τὴν ἀνδρείαν ἐπαινεῖ γυναῖκα· εἶτα τῷ οὕτως εἰσαχθέντι ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ πάντα καθαιρεῖ, τὰ βευστά καὶ ματαιότητα λέγων· ὅπως ἀναπτερῶσει πρὸς τὰ μένοντα τὴν ψυχὴν· καὶ νῦν τὴν οὕτω κεκαθαρμένην αὐτῷ συνάπτει τῷ ὄντως καὶ μόνῳ ἀγαθῷ· τὴν ψυχὴν ἐθέλων, μήτε κολάσεως φόβῳ, μήτε μισθῶν ἐλπίδι· δουλοπρεπῆ γὰρ ἀμφότερα· ἀγάπης δὲ φίλτρῳ προσδραμεῖν τῷ Θεῷ.

α'. Ἄσμα ἁσμάτων.

Nelion. — Τὸ τῶν ἁσμάτων βιβλίον εἶκοι γυναικὶ φυσικῶ κάλλει φαιδρουμένη, καὶ κόσμῳ πολυτελεῖ τὸ φυσικὸν προσεξεσηκηνήμενη κάλλος, σεμνῆ δὲ τῆ ἡθὸς B καὶ τῷ φαινομένῳ σχήματι, πολὺ κατὰ τὸ κεκρυμμένον ἐναντίας διακεκρυμμένη. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῆς τοιαύτης γυναίκος ἡ μὲν ἕξις ἡδονὴν κινεῖ τοῖς ἀκολάστοις, ἡ δὲ πείρα διελέγχει τὴν σωφροσύνην οὐ συναινοῦσαν τῇ προχείρῳ σκηπῇ· οὕτως ἐπὶ τοῦ προκειμένου βιβλίου, ἡ μὲν λέξις ἐρωτικότερον ἐσηματισμένη, δοκεῖ πῶς δέλεαρ γίνεσθαι τοῖς ἀπαιδεύτοις, ἡ δὲ διάνοια τὸ ἀσθητῶν τῶν μυστηρίων ἀνακαλύπτουσα τοῖς προσεγγίζουσι, τὴν τῶν νοημάτων δυσχέρειαν ἀπαράδεκτον ποιεῖ, διὰ τῆς ἐν τῇ λέξει τέρψεως· καὶ δουλεύειν πείθουσα τῇ τῆς ἰεωρίας σεμνότητι, ἐκ τῆς περὶ τὸ γράμμα δοκούσης ἐμπραθείας, εὐμηχάνως ἐπὶ τὴν τῶν σημαινομένων δογματικῶν ὁδηγούσης μυσταγωγίαν.

Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ. Πηγὴ ζωῆς ἐστὶ ὁ νομφίος ὁ βῶν, « *Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω* »· ἐκ τοῦ στόματος δὲ αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἀνομβροῦσιν οἱ λόγοι· ὧ σπουδάζει προσερεῖσθαι τὸ ἴδιον ἢ ψυχὴ στόμα, κατὰ τὸν προφήτην, ἐλκῦσαι πνεῦμα· παντὸς γὰρ ῥύπου καθάρσιον τοῦτο τὸ φιλημα· διὸ μοι δοκεῖ τῷ λεπρῷ Σίμωνι τὸ τοιοῦτον ἐνειδιστικῶς προσφέρειν ὁ Κύριος, ὅτι « *Φιλημά μοι οὐκ ἔδωκας* »· ἢ γὰρ ἀνέκαθάρθη τὸ πάθος.

Ἀριγένους. — Καὶ ἄλλως· Μὴ διὰ προφητῶν, x. τ. λ. (5).

Ὅτι ἀγαθοὶ οἱ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον, [β'.] καὶ ἄσμη μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα.

Γρηγορίου. — Τὸ νηπιῶδες διδάγμα τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τὸ εὐτονον καὶ θερμότατον τοῦ κόσμου σόφισμα· ἐκ δὲ τῆς τοπικῆς θέσεως τῶν μαστῶν τὴν καρδίαν δηλοῖ καὶ τὴν κεκρυμμένην καὶ ἀπόρρητον τῆς θεότητος δύναμιν, δι' ἧς τιθνεῖται τὴν ἐκάστου δύναμιν καὶ ζωὴν ὁ Θεός, κατὰ τὴν ἐκάστῃ τῶν δεχομένων τὴν τροφὴν χαριζόμενος.

Φίλωνος. — Ἦγουν μαζοὶ, αἱ διαβῆκαι ὑπὲρ τὸν ἐπίγειον λόγον.

Ἀπολιναρίου. — Πολλῶν οἶνων ἐν τῇ Γραφῇ

NOTÆ.

(3) Vid. *Patrol.* t. XVII, col. 253.

κρείττονον τε καὶ χειρόνων, νῦν τοῖς κρείττοσιν οἱ Α
τοῦ νυμφίου μαστοὶ παρατίθενται· οὐ γὰρ ἂν ταῖς
χειροσὶ συνεκρίθησαν. Ἡ τοίνυν Νύμφη, πολλοῖς καὶ
διαφόροις οἴνοις εὐφρανθεῖσα καὶ σπούσα παρα-
σκευὴν εἰς τὸ δέξασθαι τοὺς κρείττονας τούτων τοῦ
Νυμφίου μαστοὺς, τευτὸ φησιν, προτιμῶσα τούτους
αἴνου τοῦ ἐν νόμῳ τε καὶ προφήταις· καὶ τὸ περὶ τῶν
μύρων δὲ τῷ περὶ τοῦ οἴνου ταυτὸν· ὅρα δὲ, ὡς ἐπὶ
μὲν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, ὁσμήν ἔφη· ἐπὶ δὲ
τῆς νομικῆς λατρείας, αὐτὰ τέθεικε τὰ ἀρώματα
δηλῶν, ἐκείνης μὲν τὸ ὑπέρχον πνευματικῶν, ταύτης
δὲ τὸ παχύ.

Μύρον ἐκκενωθὲν ὀνομάσθω.

Ὀριγένους (4) καὶ Προκοπίου. — Τάχα προφη-
τεύουσα τοῦ θνόματος τοῦ Χριστοῦ τὴν τὸν κόσμον
πληρώσασαν δύναμιν, κατὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν· Β
(ὥστε γενέσθαι, κατὰ τὸν Παῦλον, « οἷς μὲν ὁσμήν ἐκ
θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ζωὴν εἰς ζωὴν »), εἶπεν
ἂν ἡ νύμφη, Διὰ τοῦτο πάντες ἠγάπησάν σε·
ἀλλ' οὐ μόνον αἱ νεάνιδες ὁσημέρτι ἀνανεύμεναι,
καὶ μὴ ἔχουσαι *ρυτίδα ἢ σπῖλον*· ἐξεκένωθ' δὲ,
ὡς μηκέτι σωπᾶσθαι κατακεκλεισμένον ἐν ἀπορ-
ρήτοις.

Κυρίλλου (4).* — Ἄηλοὶ δὲ καὶ τὴν εἰς πάντα τὰ
ἔθνη τοῦ Μονογενοῦς κληθεῖσαν ἐπωνυμίαν, καθ' ἃ
πάντα τὰ ἔθνη εὐωδάζουσι πρὸς αὐτὴν, τὴν αὐτοῦ
φέροντα προσηγορίαν.

Γρηγορίου. — Αὐτὴ μὲν τῆς θείας φύσεως τὸ μύ-
ρον, εἰτ' οὖν τῆς οὐσίας κατάληψις, ὑπὲρ πᾶν ἔστι
ὄνομα τε καὶ νόημα· ἐξ ὧν δὲ θαυμαστῶς ἐνεργῶν
ἔλγην τοῖς θεοῖς ὀνόμασι, πιάτητά τινα βραχεῖαν τοῦ
θείου μύρου σημαίνουσαν· δι' ὧν σοφόν, δυνατὸν,
ἀγαθόν, ἄγιον, μακάριόν τε καὶ Κριτὴν καὶ Σωτῆρα
καὶ τὰ τοιαῦτα κατονομάζομεν.

Νεῖλου. — Ὅσπερ (5) τὸ συνεχόμενον μύρον
κενούμενον δὴλον γίνεσθαι τῇ εὐωδίᾳ, οὕτω τὸ ὄν ὄνο-
μα, ὃ Νυμφίε, ἐπὶ τοῦ ὄντος ἐν τοῖς πατρικοῖς κόλποις
ἀγνούμενον, μετὰ τὴν κένωσιν, Ἰσα κενωθέντι μύρω
αὐτόθεν ἔχει τὴν μαρτυρίαν, τῇ τῶν σημείων δυνάμει
πιστούμενον· ἀλλ' αἱ μὲν νεάνιδες διὰ τοῦτο ἠγάπησάν
σε, ἐπειδὴ παρέλκυσάν σε ἐκ τῶν πατρικῶν κόλπων ἐπι-
δεόμεναι τῆς σῆς παρουσίας, μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐπι-
δημίας ὀφείλειαν, μετὰ τὴν τῶν θαυμάτων πείραν
ἐπιγνοῦσαι σου τὸ ὄνομα, καὶ ἀκολουθεῖν ὀπίσω σου
μετὰ τὴν τῆς εὐεργεσίας αἰσθησιν· ἐγὼ δὲ ἡ σὸς
μεμνηστευμένη ἦδη κατὰ τὴν σὴν ἐπιφοίτησιν, τῆς
ὁσμῆς τῶν μύρων σου καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας ἀν-
ελαβόμην· καὶ τῶν ἀγαθῶν μαστῶν σου ὕστερον
γλωσθέντων πολλοῖς φθάσασα τὴν γνῶσιν τῇ χάριτι.
Δύνανται δὲ καὶ νεάνιδες καὶ λέγεσθαι τὸν Νυμφίον
ἐπίσω ἔλκουσαι, ἡ τε αἰμοφόρουσα καὶ ἡ Χανααία·
ἀμφοτέραι γὰρ τὸ ἐκ συμπάθειας ἐλκυσαν μύρον.
Adolescentulæ quæ post sponsum trahuntur dici possunt hæmorrhœissa et Chanaanæ, siquidem utraq̃
ex sympathia unguentum attraxit.

* II Cor. II, 16.

NOTÆ.

(4) Hoc scholium C. B. soli Procopio ascribit.
(4*) Quæ in C. B. desunt hic asterisco notanda
curavimus.

A tam deteriora quam meliora, modo melioribus
sponsi ubera comparantur, neque enim cum dete-
rioribus conferenda erant. Neque sponsa multis
variisque vinis recreata, atque meliora probandi
copiam oblinens, iisdem sponsi ubera præferens
ait illa vinolegis ac prophetarum præstare. Idem
autem de unguentis quod de vino dicit. Observa
vero ut de evangelico quidem instituto odorem,
de legali autem cultu ipsamet posuerit aromata;
illius quidem excellentiam spiritalem, hujus vero
crassitiam declarans.

Unguentum effusum nomen tuum.

Procopii. — Fortasse vaticinatur virtutem nomi-
nis Jesu præsentia sua mundum replentis, ita ut
B juxta Paulum², sic callis quidem odor mortis in mor-
tem, aliis vero odor vitæ in vitam; et utique sponsa
dixisset: *Propterea omnes dilexerunt te, sed non so-
lum adolescentulæ quæ quotidie innovantur et non
habent maculam neque rugam*: effusum est autem
sic ut haud amplius in occulto reclusum taceri
possit.

Cyrilli. — Significat Unigeniti invocatum apud
omnes gentes nomen, quo hæc nimirum suaviter ei
olent appellationem ejus (id est Christianorum) ge-
rentes.

Gregorii. — Ipsam quidem unguentum divinæ
naturæ, sive divinæ essentiæ perceptio, exsuperat
omne nomen et intelligentiam. Mirabiliter autem
C facta divinorum nominum dant materiam, quam-
dam brevem pinguedinem divini unguenti osten-
dentem; per quæ Deum nominamus sapientem,
potentem, bonum, sanctum, beatum et judicem, et
servatorem, et quæ sunt hujusmodi.

Nili. — Quemadmodum conclusum unguentum
dum effunditur suavitate odoris manifestum red-
ditur, ita nomen tuum, o Sponse, dum adhuc pa-
terno sinu continebaris, ignotum, post exinanitionem
unguenti instar effusi a semetipso habet tes-
timonium, signorum virtute confirmatum. Cæte-
rum adolescentulæ quidem idcirco te dilexerunt,
quia traxerant te de sinu Patris, præsentiam tuam
flagitantes post adventus tui utilitatem, post mi-
raculorum experimentum, nomen tuum cognoscentes,
et percepto beneficii sensu post te sequentes.
Ego autem tibi pridem desponsata, etiam ante
descensum tuum, odorem unguentorum adventus
tui percipiens, ejusque bona cognoscens, ante
incarnationem iisdem fruebar, e mysticis vatici-
norum typis, veras rerum futurarum imagines con-
templata, notitiam eorum quæ plurimis postea in-
notuerunt per gratiam anticipavi. Quin et ado-

(5) Ὅσπερ — μύρον. Hæc in Codice Vaticanæ.
Gregorio ascripta C. B. dat Nilo.

Apollinarii. — Nomine enim Christi omnes purgantur, sanantur, baptizantur, quod veram nobis odoris suavitatem confert, Spiritum, inquam, sanctum, nomenque hoc effusum, Spiritus effusionem in omnes operatur juxta illud : « Sanati estis et justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri ». Quæ dum nomen hoc præstat, jure merito unguentum effusum dicitur.

Propterea adolescentulæ dilexerunt te : [VERS. 3] traxerunt te : post te in odorem unguentorum tuorum curramus.

Gregorii. — Quis enim istiusmodi pulchritudinis amore non capietur, dummodo præditus sit oculis quo cerni possit? Traxerunt itaque ipsum ad redimendum, ait enim Sapientia : « Ego diligentes me diligo ». »

Cyriilli. — Adolescentulus erat Paulus dicens : « Omnia possum in eo qui me confortat, Christo ». Propter quod etiam dilexit valde dum ait : « Quis nos separabit a charitate Christi? » Quomodo autem ipsum attraxerunt illæ? Dum vestigiis ejus insistebant et Evangelicis unguentis fruebantur. Quod si curremus, ut mox ait adolescentularum sermo, « post Dominum Deum ambulabimus ». »

Introduxit me rex in cubiculum suum.

Gregorii. — Animæ quidem adhuc juvenes currunt in odorem unguentorum. Sponsa autem perfecta sicut Paulus introducitur in penetralia et regnum cælorum.

Origenis. — Loquitur de impenetrabilibus, etc.

Cyriilli. — Regnum quodammodo appellat hic cubiculum.

Niti. — Cubiculum dicit corpus Dominicum quod introduxit beata anima Deo Verbo cohabitans et nunc cum eo regnans. Deinde quod par erat patiens quæ de Synagoga videbant ipsam quasi gloriantem et superbo gestu illud, *Introduxit me rex in cubiculum suum*, ad adolescentulas dicentem; hoc apte ad scopum sententiæ cognoscens, et obortam ipsis ex hac narratione zelotypiam conjectans, quæ ignobilis et nigra se illis conveniente cubiculo regis dignatam gloriatur; quod, ut aiebam, illæ ipsam quodammodo contempserint et irriserint candido fateri minime erubescit, adjungendo causam cur benevole a sponso compellata sit.

Exsultemus et lætemur in te.

Procopii. — Adolescentulæ dicunt sponsæ impertire cognitionem, quemadmodum is qui supra pectus Christi recubuit et ab eo dilectus fuit theologiam nobiscum communicavit.

Gregorii. — Per hanc sententiam ecclesiasticam

• I Cor. vi, 11. • Prov. viii, 17. • Philipp. iv, 15. • Rom. viii, 35. • Osee xi, 10.

Ἀπολιναρίου. — Τῷ γὰρ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καθαρίζονται πάντα, ἴονται, βαπτίζονται, τὴν ἀληθινήν ἡμῖν εὐωδίαν ἐνοικίζονται· λέγει δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὸ ἐκχυθὲν ἔνομα τὴν ἐκχυσιν τοῦ Πνεύματος ἐπὶ πάντας ἐργάζεται, κατὰ τὸ, « Ἦγάσθητε καὶ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν »· ἅπερ ποιοῦν τοῦνομο, μύρον εἰκότως ἐκκευθῆν.

Διὰ τοῦτο νεανίδες ἠγάπησάν σε· [γ'] εἰλικνισάν σε· ὀπίσω σου εἰς ὄσμην μύρου σου δραμοῦμεν.

Γρηγορίου. — Τίς γὰρ τοιοῦτου κάλλους ἀνέρατος, εἰ μόνον ὀφθαλμὸν ἔχει τὸν ἐνατείνσαι τῇ ὄρα δυνάμενον; Εἰλικνισαν οὖν αὐτὸν εἰς ἀνταγάπην· φησὶν γὰρ ἡ Σοφία· « Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ. »

Κυρίλλου. — Νεάνις (6) ἦν καὶ Παῦλος· « Πάντα, λέγων, ἰσχύω ἐν τῷ ἰδυναμοῦντί με Χριστῷ. » διὸ καὶ λίαν ἠγάπησε φάσκων· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; » πῶς δὲ αὐτὸν εἰλικνισαν; ἀκολουθήσασαι τοῖς ἰχνυσίν αὐτοῦ, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν ἀπολαύσασαι μύρων· εἰ δὲ δραμοῦμεν. ἔχων τῶν νεανίδων ὁ λόγος, « κατὰ τὸ ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ πορεύσόμεθα. »

Εἰσήγαγέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμιεῖον αὐτοῦ.

Γρηγορίου. — Αἱ μὲν εἰσι νηπιάζουσαι προστρέχουσαι τῇ εὐωδίᾳ· ἡ δὲ τελειωθείσα νύμφη εἰς τὰ ἄδυστα ὦ, ὁ Παῦλος εἰσάγεται καὶ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Ἀριέτους. — Ἦγουν ἀδύνατον τὴν ἀξίεραστον λέγει, κ. τ. λ. (7).

Κυρίλλου. — Ἦντινα βασιλείαν ταμιεῖον ἐν τοῖς παροῦσι προσαγορεύει.

Νεῖλου (8). — Ταμιεῖον, τὸ σῶμα λέγει τὸ Κυριακόν, εἰς ὃ εἰσῆκται ἡ μακαρία ψυχὴ συνοικήσαντα τῷ Θεῷ λόγῳ καὶ συμβασιλεύουσα σὺν αὐτῷ· εἰς ὅπερ παθεῖν ἦν εἰκό; τὰς ἀπὸ τῆς Συναγωγῆς ὀρώσας αὐτὴν ὠσανεὶ φρουατομένην, καὶ μετὰ σχήματος σὺδαροῦ τὸ, *Εἰσήγαγέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμιεῖον αὐτοῦ*, πρὸς τὰς νεάνιδας λέγουσαν τοῦτ' εὐσχύπως τῇ γνώμῃ συνειδίαι, καὶ τὴν κινήθεισαν αὐταῖς ἐκ τοῦ διηγήματος ζηλοτυπίαν στοχαζαμένη· εἰ τῶν ἐκεῖναις καθηκόντων ταμιεῖων τοῦ βασιλέως ἡ δυσμενῆς καὶ μέλαινα ἡξιώσθαι ἀρχεῖ, ὅπερ εἶπον ἂν ἐκεῖναι, ἐξουθενούσαι αὐτὴν καὶ χλευάζουσαι, τοῦτο εὐγνωμόνως ὁμολογεῖν αὐτὴ οὐκ αἰσχύνεται· μετὰ τοῦ προστεθέναι τὴν αἰτίαν, τοῦ εὐλόγως εἰρησθαι αὐτὴν παρὰ τοῦ Νυμφίου.

Ἀγαλλιασώμεθι καὶ εὐφρανθώμεν ἐν σέ.

Προκοπίου. — Αἱ νεάνιδες τῇ νύμφῃ φασί· Μετάδος τῆς ἐπιγνώσεως· καθάπερ ὁ προσαναπαυσάμενος τῷ στήθει Χριστοῦ, καὶ φιληθείς ἐξ αὐτοῦ μετέδωκε τῆς θεολογίας ἡμῖν.

Γρηγορίου. — (9) Διὰ ταύτης τῆς ῥήσεως τὴν

NOTÆ.

(6) Hæc in C. B. sub nomine Gregorii continentur.

(7) *Patrol.* t. XVII, col. 233, 356.

(8) Scholium sequens anonymi est in G. B.

(9) Hæc in C. B. sub nomine Procopii continentur.

ἐκκλησιαστικὴν οἰκονομίαν ἐκκαλύπτει ὁ λόγος· οἱ ἄ γὰρ πρῶτοι μαθητευθέντες τῇ χάριτι, καὶ αὐτόπται τοῦ Λόγου γινόμενοι, οὐκ ἂν ἐκ αυτοῖς τὸ ἀγαθὸν περιώρισαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετ' ἐκείνους ἐκ διαδόσεως τὴν αὐτὴν ἐποίησαν χάριν· διὰ τοῦτο πρὸς τὴν νύμφην φασὶν αἱ νεάνιδες τὴν πρώτην διὰ τοῦ κατὰ σῶμα τοῦ Λόγου γενέσθαι τῶν ἀγαθῶν πληρωθεῖσαν καὶ τῶν κεκρυμμένων μυστηρίων ἀξιοθεῖσαν· ὅτι Ἄγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν σοὶ· κοινὴ γὰρ ἡμῶν ἐστὶ χάρις τὸ σὸν ἀγαλλίασμα.

Ἄγαπήσωμεν μασθοῦς σου ὑπὲρ οἶνον, εὐθύτης ἡγάπησέ σε.

Προκοπίου.— Ὡς ἀγαπᾷ· σὺ, φασὶν, ὑπὲρ οἶνον τοὺς τοῦ νυμφίου μαστούς, οὕτω τοὺς σοὺς ἡμεῖς κατὰ μίμησιν σὴν, δι' ὧν τοὺς νηπίους ἐν Χριστῷ γάλα ποτίζεις.

Ἀπολλινάριου.— Διὰ τοῦτο ὑπὲρ ἀνθρωπίνην ἀγαπῶμεν τὴν τῶν σῶν λόγων ἐπιβρόχην· ὅτι σε ἡγάπησεν ἡ εὐθύτης ὁ Ἰησοῦς· δι' οὗ (10) τὴ σχολῆν εἰς ὄρθην ἀπευθύνεται· τοιοῦτος ὁ μαθητὴς ὃν ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς.

Ὀριγένους.— Ἦγουν εἰ καὶ νῦν δι' ἀσθένειαν, κ. τ. λ. (11).

8. Μέλαινά εἰμι καὶ καλὴ, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ· ὡς σκηνώματα Κηθάρ, ὡς δέβρεις Σαλομών.

Νελλίου.— Εἰ καὶ μέλαινα νῦν ὑμῖν εἶναι δοκῶ, σμεῖά τινα τῆς προτέρας ἐπιφύρουσα καταστάσεως, ἴστε ὅτι ὡς ἐπὶ σκηνῆς τῷ Αἰθιοπικῷ δέρματι ἐγκέκρυπται κάλλος ἀμήχανον, ὅπερ ἀναλάμψει ἐν τῷ γαμικῷ λουτρῷ.

Ὀριγένους.— Ἐν γὰρ (12) τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ βαπτίσματος ὅταν με λούειν μέλλῃ, τότε ἀναθήσομαι λαμπρὰ, τὴν ἐπισυρῆσαν σκοτεινὴν ποιότητα ἀπονεύσω· ὡς καὶ ὑμεῖς τότε ὀρώσας θαμβεῖσθαι καὶ λέγειν· Τίς αὕτη ἡ ἀναβάνουσα λευκασμένη; Τὶ οὖν κομπάζετε, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, ἐπὶ τῇ τῶν πατέρων οἰκειότητι, ἔργοις ἀρνησάμεναι τὴν οἰκειότητα αὐτῶν, καὶ τὴν ἐκ πίστεως ἀποστᾶμεναι δικαιοσύνην; Τὸ δὲ, ὡς σκηνώματα Κηθάρ καὶ δέβρεις, τῶν δ' οὖο ποιότητων τὰ ἀκρότητα ἐν αἷ· γέγονε σημαίνει, ὁρετῆς καὶ κακίας, τὴν τῆς εἰδωλολατρίας μελανότητα μεταθεμένη, καὶ καλὴ γενομένη ὡς τὰς Σολομώντος δέβρεις· ἢ καὶ σκηνώματα Κηθάρ τοὺς ἀπὸ ἔθνῶν φησιν· δέβρεις δὲ Σολομών τοὺς ἐξ Ἰουδαίων συνελθόντας καὶ προστιθέντας τῇ πίστει.

Θεοδώρητου.— Ἔστιν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία, μέλαινα μὲν ὡς ἐξηπατημένη καὶ τῇ κρίσει τῶν ἀλόγων κατεσποδωμένη· καλὴ δὲ περιμένουσα σε ἐν ἐξ οὐρανοῦ φέροντα διὰ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν Δεσπότην· δεδήλωκε δὲ κατὰ ταυτὸν, τῆς δυσσεβείας τὴν ζῴφον καὶ τὴν δεδομένην ὑπὸ τῆς θείας χάριτος αὐτῇ ὥραν.

Ὀριγένους.— Λέγει δὲ ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία, κ. τ. λ. (13).

Γρηγορίου.— Μὴ θαυμάζετε, φησὶν, ὅτι εὐθύ-

œconomiam illustrat oratio. Primi namque discipuli gratia constituti et oculati testes Verbi effecti, non in semetipsis hoc bonum concluderunt, sed et posteris per traditionem eamdem gratiam communicarunt. Idecirco adolescentulæ ad sponsam dicunt ob primam ore tenus Verbi bonis repletam, et arcanis mysteriis dignatam : Nos etiam exultabimus et letabimur in te. Tua enim exultatio commune nostrum gaudium est.

Diligemus ubera tua super vinum : rectitudo dilexit te.

Procopii. — Sicut tu diligis, inquit, super vinum ubera sponsi, sic et nos, tui imitatione, tua, quibus parvulos in Christo lacte potas.

Apollinarii.—Propterea supra humanam diligimus verborum tuorum affluentiam, quia te dilexit rectitudo, id est Jesus. Per quem obliquum in rectum dirigitur; talis est discipulus quem diligebat Jesus.

Origenis. — Licet etiamnum propter infirmitatem, etc.

VERS. 4. Nigra sum et formosa, filia Jerusalem, ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis.

Nili.— Etsi nigra nunc vobis esse videor, signa quædam prioris status referens, scitote tamen sub Æthiopica pelle quasi sub umbra latere pulchritudinem inimitabilem, quæ in nuptiali lavacro elucebit.

Origenis. — Quando enim me abluerit lavacro baptismatis, tunc ascendam splendida a supervenienti tenebrosa qualitate abluta; ita ut et vos tunc videntes, præ stupore dicturæ sitis : Quæ est hæc quæ ascendit dealbata? Quid igitur gloriamini, filia Jerusalem, de patrum affinitate, operibus negantes eorum affinitatem et eam quæ ex fide est repellentes justitiam? Ceterum illud, ut tabernacula Cedar et pelles, duarum in quibus versata fuit qualitatum extremitates significat, virtutis inquam et vitii; dum idololatriæ nigredinem deposuit et pulchra evasit velut pelles Salomonis. Vel etiam tabernacula Cedar vocat eos qui e gentibus, pelles vero Salomonis qui ex Judæis collecti et fidei aggregati sunt.

Theodoretii. — Ecclesia, e gentilibus composita nigra est, quatenus in errorem deducta et opinionibus irrationalibus quasi cinere conspersa fuit; pulchra autem, quatenus te expectat Dominum qui propter meam salutem e cælo venturus es. Ita autem non solum impietatis caliginem, sed etiam pulchritudinem a gratia divina Ecclesiæ concessam significavit.

Origenis.— Hæc autem dicit ea quæ ex gentibus est Ecclesia, etc.

Gregorii. — Nolite mirari, inquit, quia rectitudo

NOTÆ.

(10) Hæc in C. B. Origeni vindicantur.
 (11) Patrol. t. XVII, col. 256.
 (12) In codice Vaticano sub nomine Nili inscri-

bantur.
 (13) Patrol. t. XVII, col. 256.

dilex (me, sed quia etiam me, nigra dum essem, illustravit per eorum quibus denigrata fueram penitentiam. Et vos igitur licet haecenus in vobis tenebrae habitaverint (hoc enim Cedar), evalite pelles Salomonis, Christi pacifici regis, ac lucis domicilium. Ex parte enim *pelles regium* vocavit tabernaculum.

Vers. 5. *Nolite aspicere me quia ego denigrata sum; quia desepxit me sol.*

Gregorii.— Mentem eorum qui discont confirmat, ne tenebricosæ formæ causam Creatori aseribant, sed libero uniuscujusque arbitrio, dicens: Ne pietatis nigram me creatam esse, sed talem redditam a sole maligno, de quo est illud: « Per diem sol non comburet te * ».

Origenis.— Vel quia peccato me obscuratam propter infidelitatem, Christus desepxit, quem Scripturæ solem justitiæ appellant.

Filii matris meæ pugnaverunt in me: posuerunt me custodem in vineis; vineam meam non custodivi.

Gregorii.— Filios matris intelligibiles dixit inimicos: similiter enim rationis participes et ex una omnes causa divinae naturæ sunt, qui, inquit, cum me ex pulchra vinea, id est paradiso, eiecissent, posuerunt me custodem vinearum suarum, in quibus botrus amaritudinis et uva fellis et furor draconum colitur. *In vineis* dixit propter multifidam malitiæ formam: ubi autem antiqui lapsus meminit, relictis adolescentulis, ad sponsum rursus sermonem facit per orationem ipsum invocans.

Origenis.— Nempe qui me docent discipuli Christi, etc.

Cyrilli.— Fortassis incusat seipsum quod propriam vineam non custodierit, permittens illam cui libet per viam transenti diripiendam vastandamque apro de silva et feræ singulari depascendam. Fortassis vero etiam glorificat Deum quod cum non potuisset custodire propriam vineam, nec colendo nec servando illam, in tantum profecerit, ut multas vineas valuerit custodire.

Apollinarij.— Cæterum hæc etiam referri possint ad eos qui prius quidem Ecclesiam persecuti sunt, sed postea illos ipsos quos persecuti fuerunt docuerunt, qualis erat Paulus. Singulariter enim edidit **Symmachus** dicens: *Filius matris meæ pugnavit in me: posuit me custodem in vineis.* Id est, postquam persecutor fueram, posuit me ad custodienda mandata Dei.

Cyrilli.— Vel filios matris suæ dicit synagogæ Scribas et Phariseos qui credentes in Christum oppugnaverunt, legis cultum præcipientes, hæc enim vinea est. At ego, inquit, hanc non custodivi.

* Psal. cxx, 6.

Α της ηγάπησέ με· ἀλλ' ὅτι καὶ μέλαιναν οὐσαν ἐλάμπρυνεν, διὰ τὴν ἐφ' οἷς ἐμελακώθην μετόπισαν· καὶ ὑμεῖς τοίνυν, εἰ καὶ πρῶτην ὕμνη τὸ σκότος ἐνόηκασεν (τοῦτο γὰρ τὸ Κηδάρ), γένεσθε δέβρεις τοῦ Σαλιμὸν, Χριστοῦ τοῦ εἰρηνικοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ φωτὸς σκηπτήριον· ἀπὸ μέρους γὰρ δέβρεις τὴν βασιλευσὶν ἐφρ σκηρῆν.

ε'. *Μὴ βλάβητέ με ὅτι εἰμι μεμελανομένη, ὅτι παρέβλεψέ με ὁ ἥλιος.*

Γρηγορίου.— Τὴν τῶν μαθητευομένων διάνοιαν μὴ τῷ Δημιουργῷ τὴν αἰτίαν τοῦ σκοτεινοῦ εἶδους ἀνατιθέσθαι, ἀλλὰ τῇ ἐκάστου προαιρέσει, καὶ φησιν· Μὴ νομίσητε ὅτι μέλαινα ἐκτίσθη, ἀλλ' ὅτι τοιαύτην ὁ πονηρὸς ἀπέδειξεν ἥλιος· περὶ οὗ τὸ ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε.

Ὀριγένους.— Ἢ ὅτι (14) σκοτισθεῖσάν με τῆ ἀμαρτία, Χριστὸς παρεῖδε διὰ τὴν ἀπιστίαν, ὃν Ἥλιον δικαιοσύνης ἀναγορεύουσιν αἱ Γραφαί.

Υἱοὶ μητρὸς μου ἐμαγέσσαντο ἐν ἐμοί· ἔθεντό μου φυλάκισσαν ἐν ἀμπελώσιν· ἀμπελώνα ἐμὴν οὐκ ἐφύλαξα.

Γρηγορίου.— Υἱὸς (15) μητρὸς, τοῦς νοητοῦς εἶπεν ἐχθροῦς· λογικοὶ γὰρ ὁμοίως, καὶ ἐκ μιᾶς ἀπαντες αἰτίας τῆς θείας φύσεως· οἷτινές με, φησὶν, ἐκβάλλοντες τοῦ καλοῦ ἀμπελώνος, τουτέστι τοῦ παραδείσου, ἔθεντό με φυλάσσειν τοὺς αὐτῶν ἀμπελώνας, ἐν οἷς βότρους πικρίας καὶ σταφυλὴ χολῆς καὶ θυμὸς δρακόντων γεωργεῖται· ἐν ἀμπελώσιν δὲ εἶπε διὰ τὸ πολυσηδὲς τῆς κακίας· μνησθεῖσα δὲ τοῦ πάλας πτώματος, τὰς νεάνιδας ἀρεῖσα, πρὸς τὸν νομφίον αἰθῆς ποιεῖται τὸν λόγον.

Ὀριγένους.— Ἦγουν οἱ διδάσκοντες μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, κ. τ. λ. (16).

Κυρίλλου.— Τάχα δὲ κατηγορεῖ ἑαυτῆς, ὅτι τὸν ἴδιον οὐκ ἐφύλαξεν ἀμπελώνα, πορθεῖν αὐτὸν ἀρεῖσα πάντα τὸν παραπορευόμενον τὴν ὁδὸν· λυμῆνασθαί τε αὐτὸν ἦν ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονὴν ἄγριον κατανεμῆσασθαι αὐτὸν· τάχα δὲ καὶ δοξάζει τὸν Θεὸν, ὅτι μὴ δυνηθεῖσα φυλάξει τὸν ἴδιον ἀμπελώνα, τῷ μήτε γεωργῆσαι, μήτε φυλάξει, ἐπὶ τοσοῦτον προέκοψεν, ὡς πολλοὺς ἀμπελώνας δυνηθῆναι φυλάξει.

Ἀπολιναρίου.— Ἀνάγοιτο δ' ἂν ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦς πρότερον μὲν τὴν Ἐκκλησίαν διώξαντας, ὑστερον δὲ διδάξαντας τοὺς ὑπ' αὐτῶν διωχθέντας, ὁποῖος ἦν ὁ Παῦλος· ἐνικῶς γὰρ ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· *Υἱὸς μητρὸς μου ἐμαγέσσαντο ἐν ἐμοί, ἔθεντό με φυλάκισσαν ἐν ἀμπελώσιν,* τουτέστι μετὰ τὸ διώξει, ἔθεντό με φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ.

Κυρίλλου.— Ἦγουν υἱὸς μητρὸς αὐτῆς λέγει τῆς συναγωγῆς, τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους· οἷτινες ἐπολέμου τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν τηρεῖν ἐντελλόμενοι τὴν κατὰ τὸν νόμον λατρείαν·

NOTÆ.

(14) Ἢ ὅτι — αἱ Γραφαί. Continuatur sub nomine Gregorii in C. B, in C. V. autem Origeni ascribuntur.

(15) Hoc scholium anonymi est in C. B.

(16) *Patrol.* t. XVII, col. 256.

αὕτη γὰρ ἀμπελών· ἀλλ' ἐγὼ ταύτην, φησιν, οὐκ ἐφύλαξα· ἄτινα γὰρ ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἤγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν· ὡς φησιν ὁ μακάριος Παῦλος.

ζ'. Ἀπάγγελόν μοι ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου, σοῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάεις ἐν μεσημβρίᾳ· μήποτε γέρωμαι ὡσεὶ περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλαις ἑταίρων σου.

Γρηγορίου. — Τοῦνομά σου, φησίν, ἀγνοῶ, ἐκ δὲ τῆς ἀγάπης καλῶ· ἀγαπῶ γὰρ εἰκότως τὸν ἀγαπήσαντα καὶ τὴν ψυχὴν θέντα ὑπὲρ ἐμοῦ· καὶ βούλομαι σου τὴν νομὴν εὐροῦσα ἐμφορηθῆναι τῆς αἰωνίου τρυφῆς, ἧς ὁ μὴ φαγῶν οὐ δύναται εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν· ἔνθα με ἀναπαύσεις, ἐν ἀκτίῳ φωτὶ τῆς ἀναστάσεως· ἀλλὰ με διδάξον πῶς ἔστι τοῦτων τυχεῖν, μήπως ἀποσφαλεῖται ταῖς ἀλλοτριαῖς ἐμπέσω τῶν σῶν ποιμνίων ἀγέλαις· ἀγωνίᾳ γὰρ εἰς τὸ φυλάξαι μέχρι τέλους ὅπερ ἐκτήσατο κάλλος, καὶ περὶ τοῦτου πυθάνεται· ὁ δὲ νομῆος μεῖζον πτόθον ἐξίπτων ἀναβάλλεται τὴν ἀπόκρισιν· οἱ φίλοι δὲ ἀποκρίνονται τοῦ νομφίου, καὶ λέγουσι τὰ ἐπαγόμενα, τὸν τρόπον τῆς τῶν προσόντων ἀγαθῶν ἀσφαλείας, διὰ συμβουλῆς ὑψηγόμενοι· ἔστι δὲ κεκαλυμμένος ὁ παρ' ἐκείνων λόγος.

Κυρίλλου. — Ἐταίρους αὐτοῦ τοῦ ἀποστόλου καλεῖ· ἔφη γάρ· « Οὐκ ἔτι λέγω ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους. » Φίλοι γὰρ ἔστε. Περιβαλλομένη δὲ λέγει κλυπτομένη· λέγοντος Παύλου· « Ὅτι ἄχρι τῆς σήμερον ἡμέρας, ἦνίκα ἀναγινώσκεται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Φωνὴ οὖν ἡ μετανοοῦσα συναγωγὴ πρὸς Χριστὸν, ἀήλωσάν μοι σαυτὸν, ὅπως μὴ τῶν ἑταίρων σου ποιμνίων τὰς Ἐκκλησίας, ἐγὼ ἐπὶ τὴν καρδίαν μείνω τὸ κάλυμμα ἔχουσα.

ζ'. Ἐὰν μὴ γινῶς σεαυτὴν ἢ καλὴ ἐν γυναιξίν, ἐξεῖθε σὺ ἐν πτέρυγαις τῶν ποιμνίων σου, καὶ ποίμαινε τὰς ἐρίφους σου ἐπὶ σκηνώμασι τῶν ποιμένων.

Γρηγορίου. — Τοῦτο φυλακτήριον, τὸ σεαυτὴν ἐπιγνώσαι· ὁ δὲ τοῖς τῶν προδευσάντων πεπλανημένοις ἔχουσιν ἀκολουθήσας, λήσεται εἰς ἐρίφον ἀντὶ προβάτου μεταβαλόν. Τοῦ νομφίου τοῖνον οἱ φίλοι φησίν· Ὡς ἐκ μελαίνης ψυχῆ γενομένη κελὴ, εἴ σοι μέλλει τοῦ φυλάξαι τὸ κάλλος, μὴ ἀκολουθεῖς πεπλανημένοις, μήποτε προστεθῆς τῇ τῶν ἐρίφων ἀγέλῃ, τῇ λαθούσῃ τὴν στάσιν τὴν ἐξ ἀριστερῶν· ἔστι δὲ σαφεστέρα γραφὴ καὶ τηροῦσα τὴν σύνταξιν· Ἐὰν μὴ γινῶς σεαυτὴν, ἢ καλὴ ἐν γυναιξίν, ἐξεῖθε ἐκ τῶν πτερνῶν τοῦ ποιμνίου, καὶ ποιμαίνεις ἐρίφους· ἀντὶ σκηνωμάτων ποιμνίων· ἵνα τὸ ἐξεῖθε ἀντὶ τοῦ ἐξελεύσῃ.

Φίλωνος. — Ἐτερος τὸν λόγον ὡς ἀπὸ τοῦ νομφίου φησὶ πρὸς τὴν ἐν πάσαις ταῖς συναγωγαῖς μόνην οὖσαν καλὴν, ὅτι Γυνῶθι ποῦ ἦς καὶ ποῦ νῦν εἶ, καὶ παρὰ τίνας ἔχεις τὸ κάλλος· εἰ δὲ σαυτὴν ἀναξίαν τῆς ἐμῆς δόξης ποιεῖς, ποίμαινε τῶν ἀμαρτωλῶν τὰς ψυχὰς ἐν τοῖς σκηνώμασι τῶν τοῦ Ἰσραὴλ βασιλέων.

Quæ enim erant mihi lucra, hæc arbitror propter Christum detrimenta, ut beatus Paulus ait.

VERS. 6. Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie : ne forte efficiar sicut adopena super greges sodalium tuorum.

Gregorii. — Nomen, inquit, tuum ignoro, sed ex dilectione appello : diligo enim, ut par est, diligentem et animam suam pro me ponentem, et cum pascua tua invenerim, repleri volo cœlesti cibo quem qui non comedit, in vitam intrare nequit ; ibi me requiescere facies in luce resurrectionis, quæ umbra caret. At doce me qua ratione fas sit hæc adipisci, ne forte aberrans in alienos ab ovibus tuis greges incidam. Quam enim obtinuit pulchritudinem ad finem usque custodire nititur et de hac interrogat. Sponsus autem majus accendens desiderium, differt responsum : amici vero et sequentia dicunt, quomodo sint in tuto futura, quæ ei adsunt bona, respondent consulendo exponentes. Est autem tecta quoque earum oratio.

Cyrelli. — Aliter etiam sodales vocat apostolos : ait enim : « Jam non dicam vos servos, sed amicos ¹⁰. » Amici enim estis. Ad opena vero ait ; id est tecta, dicente Paulo : « Quoniam usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum ¹¹. » Ad Christum igitur pœnitens Synagoga ait : Ostende mihi temetipsum, ne amicis tuis Ecclesias pascentibus, ego maneam super cor velamen habens.

VERS. 7. Nisi cognoveris te, o pulchra inter mulieres, egredere tu in vestigiis gregum, et pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum.

Gregorii. — Hæc tibi custodia sit, temetipsam nosse. Qui vero erraticis præcedentium vestigiis insisit, desinet in hædum pro ove conversus. Sponsi ergo amici dicunt : O anima, quæ ex nigra facta es pulchra, si est tibi cura servandi pulchritudinem, noli errantes sequi, ne quando hædorum a sinistris collocando gregi adjungaris. Est autem clarior et syntaxi congruentior scriptura : Si non cognoscas teipsam : o pulchra inter mulieres, egredere e vestigiis gregum, et pasces hædos pro tabernaculis pastorum : ut sit egredere pro egredieris.

Philonis. — Alius vero ait quasi sponsi sermonem esse ad eam quæ ex omnibus synagogis sola pulchra est : noveris ubi fueris, et ubi modo sis, et a quo habeas pulchritudinem. Si autem temetipsam mea gloria indignam reddis, pasce peccatorum animas in tabernaculis regum Israel.

¹⁰ Joan. xv. 15. ¹¹ II Cor. iii. 15.

Cyrilli. — Vel nisi pœnitentiam egeris, inquit, A posterior gentibus reperieris, utpote non habens fructus justitiæ, quod steriles pascas, idque post greges quos mihi constituerant.

Apollinarij. — Juxta Symmachij vero editionem istiusmodi sensum habet: Si necdum gregis mei signum cognovisti, et secundum meas leges populum tuum gubernas, egrediens sequere greges; sic enim cognoscere oves meas non Judæi gregis more incedere; nam sic pasta novæque tua pecora, quæ hælos vocavit pascens, cognoscere ubi pascatur Christus, et qui ab ipso pascantur, spiritalem pulcherrimumque habentes characterem, secundum quem pulchra inter mulieres electa est Ecclesia.

Origenis. — Porro celeberrima illa apud Græcos sententia, *Nosce teipsum*, jam ante a sapiente Salomone præcepto tradita est, etc.

VERS. 8. *Equæ meæ in curribus Pharaonis assimilavi te, proxima mea.*

Gregorij. — Equæ Dei opposita curribus Pharaonis, est angelica quædam et invisibilis virtus Ægyptium demergens, cui assimilatur anima lavacro expiata, quæ omnem sensum Ægyptium, omnemque alienigenam malitiam in curribus omnium Pharaonis expressam aquis submergit. Huic equæ meæ modo assimilavi te.

Cyrilli. — Vel quæ suscepisti fidem meam, o Ecclesia, apostolis assimilata es, de quibus est illud: «Ascende super equos tuos, et equitatio tua salus¹².» Qui et preparati sunt adversum currus spiritualis Pharaonis.

VERS. 9. *Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ tanquam turturis.*

Gregorij. — Cum equa sit lasciva, continentia turturis eam exornavit: equam enim, inquit, dicebam, non quasi came frenoque opus sit, nam pura vita tibi congruit.

Cyrilli. — Vel verecundiam erga sponsum proponit. Rubræ namque sunt turturis genæ, huic autem connexioni contrarium dictum est per prophetam: «Facies tibi facta est meretricis, sine rubore facta es ad omnes¹³.»

Origenis. — Sed et membra Ecclesiæ Christi sponsæ Paulus ait, etc.

Collum tuum sicut torques [Vulg. monilia].

Gregorij. — Laudat collum in figuram circuli gyratum quod ubique in superbis equorum pullis fieri videmus. Torquium enim mentio indicat circulum, ejus figura in cervice ostensa reddit equum seipso decentiorem; Ærmos autem proprie quidem dicitur in locis maritimis in quibus litus intrinsecus in lunæ formam cavatum, sinu excipit

¹² Habac. iii, 8. ¹³ Jerem. iii, 3.

Kυρίλλου. — Ἦγουν, εἰ μὴ μετανοήσης, φησὶ, ὀπίσω τῶν ἰθῶν ἐδρεθήσῃ· ἄτε μὴ ἔχουσα καρποὺς δικαιοσύνης, ἀκαρπος μένουσα, καὶ ὀπίσω ποιμνίων ὧν ἑμαυτὸν συνεστρασίην.

Ἀπολλινάρου. — Κατὰ δὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Συμμάχου, τοιαύτην ἔχει τὴν ἔννοιαν· *Εἰ μήπω τὸν χαρακτήρα τῆς ἐμῆς ἐπέγνωκας ποίμνης, καὶ κατὰ νόμους ἐμοῦς τὸν σευντήρ ποιμαίνεις λαὸν, ἐξελεύσασα τοῖς ποιμνίοις ἀκολουθεῖ·* γινώσκει γὰρ οὕτως, ὅτι μὴ κατὰ τὴν ποίμνην τὴν Ἰουδαϊκὴν βαδίζει πρόβατα καὶ ἐμὰ· οὕτω γὰρ ποιμαινομένη, καὶ τὰ ἐαυτῆς νεκρὰ ποιμαίνουσα ὀρέμματα, ἄπειρ εἶπεν ἐρίστους, γινώσκει τοῦ νέμει Χριστοῦ, καὶ τίνες οἱ ὑπ' αὐτὴν νεμόμενοι, τὸν πνευματικὸν ἔχοντες καὶ κάλλιστον χαρακτήρα, καθ' ὃν καλὴ ἐν γυναίξιν ἡ ἐξαιρετός Ἐκκλησία.

Ὁριγένους. — Τὸ πολυθρόλλητον δὲ παρ' Ἑλλήσιν ἐπίφθεγμα προσηλῆται παραδοθὲν τῷ σοφῷ Σολομῶντι, τὸ, *Γινώθι σαυτὸν*, κ. τ. λ. (17).

ἡ'. *Τῆ ἴππῳ μου ἐν ἄρμασι Φαραὼ ὠμοίωσά σε, ἡ πληστορ μου.*

Γρηγορίου. — Ἴππους Θεοῦ ἀντιτασσομένη τοῖς ἄρμασι Φαραὼ, δυνάμεις τις ἀγγελικὴ καὶ ὄρατος καταποντικίζουσα τὸν Αἰγύπτιον· ἡ παρεικάζεται ἡ τῷ λουτρῷ κεκαθαρμένη ψυχή, πᾶν Αἰγύπτιον νόημα καὶ πᾶσαν τὴν ἀλλόφυλον κακίαν τοῖς ὕδασι κατακλύζουσα· τὴν οὖν ποτε, φησὶ, γενομένην ἐν ἄρμασι Φαραὼ, τῆ ἴππῳ μου νῦν παρωμοίωσά σε.

Κυρίλλου. — Ἦγουν δεξαμένη τὴν ἐμὴν, ὡ Ἐκκλησία, πλῆστιν τοῖς ἀποστόλοις εἰκάσθης· περὶ ὧν τὸ, «Ἐπιθήσῃ ἐπὶ τοὺς ἵππους σου, καὶ ἡ ἵππασία σου σωτηρία¹⁴.» οἱ καὶ κατὰ τῶν ἄρμάτων εὐτρεπίθησαν τοῦ νοητοῦ Φαραὼ.

δ'. *Τὶ ὠραιώθησαν σιαγόνες σου ὡς τρυγόνος;*

Γρηγορίου. — Ἐπειπερ ἵππος ἀκόλαστος, τῆς τρυγόνος αὐτὴν ἐκείνησε σωφροσύνην· ἵππον γὰρ εἶπον, φησὶν, οὐχ ὡς κημῷ δεομένην καὶ χαλινού· ἐμπρέπει γὰρ ἡ καθάρὰ σοι ζωή.

Κυρίλλου. — Ἦγουν τὴν αἰῶ τὴν πρὸς τὸν νυμφίον περίσσεια διὰ τῆς τρυγόνος· ἐρυθρὰ γὰρ τῆς τρυγόνος αἰ σιαγόνες· τῆ δὲ συναγωγῇ τούτου· «Ὅψις πόρνης ἐγένετό σοι ἀπανησχύντησας πρὸς πάντας.»

Ὁριγένους. — Ἀλλὰ καὶ μέλη Χριστοῦ Ἐκκλησίαν νόμους ἔ Παῦλος φησιν, κ. τ. λ. (18).

Τιμάγγελός σου ὡς ἐρμίσκοι.

Γρηγορίου. — Ἐπανεῖ τὸν πρᾶγμῳ τὸν ἐν σχήματι κύκλου γυροῦμενον; ὁ δὲ περὶ τοὺς γαυρούς τῶν πύλων ὄρωμεν γινόμενον· ἡ γὰρ τῶν ἐρμίσκων μνήμη τὸν κύκλον ἐνδείκνυται. οὗ τὸ σχῆμα ἐπὶ τοῦ αὐχίνος δεικνύμενον, εὐπρεπέστερον αὐτοῦ τὸν πύλων ποιεῖ· ὄρωμο; δὲ λέγεται, κυρίως μὲν ἐπὶ τῶν παραλίω τῶπων, ἐν οἷς ἡ ὄθη καὶ τὰ

NOTÆ.

(17) Scholium illud quod in C. B. sub nomine Apollinarij continuatur, leges *Patrol.* t. XVII. col.

256, 257.

(18) *Patrol.* t. XVII, col. 257.

ἐν τῇ μονοειδῶς κοιλανθείσα, ὑποδέχεται τῷ κόλπῳ ἅμα τὴν θάλασσαν· καὶ ἀναπαύει δι' ἑαυτῆς τοὺς ἐκ τοῦ πελάγους προσπλέοντας· ἐκ μεταφορᾶς δὲ διὰ τοῦ σχήματος, ὁ περιτραχήλιος κόσμος ὄρμος λέγεται· ὡς δὲ εἰς κύκλου σχῆμα κάμπτων ὁ πῶλος; τὴν αὐχένα πρὸς τὰς ἰδίας τῶν ποδῶν βάσεις ὄρων, δι' ὧν ἀπρόσκοπόν τε καὶ ἀτραπῆ ποιῆται τὸν δρόμον, μήτε τῷ λίθῳ προσπταίων, μήτε κενεμβιτῶν ἐν τῷ βίθρῳ· τοῦτο δὲ οὐ μικρὸν εἰς εὐφρμίαν ἐστὶ ψυχῆς, τὸ πρὸς ἐαυτὴν βλέπειν· καὶ δι' ἀσφαλείας ἀπάσης πρὸς τὸν θεῖον δρόμον ἐπιείχεσθαι· εἰ δὲ ἦν ἐνὶ μόνῳ προσεικασμένη ὁρμίσιον, ἀτελής πάντως ὁ ἔπαινος ἦν, ὡς οὐ τὴν αὐτὴν καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν τὴν μαρτυρίαν ἔχων· νῦν δὲ πᾶσαν συλλαμβάνει τῷ λόγῳ τῶν ἀρετῶν τὴν μαρτυρίαν, ἢ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ὁρμίσιων ὁμοίως.

Διδύμου. — Ὅρμισκοι (19) γὰρ, ἢ καθαρὰ πίστις, ἢ ἀμίλυτος σωφροσύνη, ὁ καθαρὸς βίος· ἔχον αὐτὸ χρῆμα κόσμος ἐστίν, ἀλλ' οὐ κόσμιον περικείμενος.

Κυρίλλου. — Λέγει τράχηλον τὸ ὑποτακτικὸν τῆς ψυχῆς· πῶς γὰρ κόσμος καλῶς, αὐχὴν μελετήσας φέρειν τοῦ Χριστοῦ τὸν ζυγόν;

ἰ, ια'. Ὅμοιώματα χρυσοῦ ποιήσωμέν σοι μετὰ στιγμάτων τοῦ ἀργυρίου· ἕως οὗ ὁ βασιλεὺς ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ.

Ὀριγένης. — Τοῦτο δὲ, οὐ πολὺς ἦν οὐδὲ κεχρῆμενος ὁ ἀργυρος, κ. τ. λ. (20).

Γρηγορίου. — Ἄξιον δὲ τοῦτο μὴ παραδραμεῖν ἀθειώρητον· τί δήποτε οὐκ αὐτὴ τὸ χρυσίον εἰς κόσμον παραλαμβάνεται, ἀλλὰ τοῦ χρυσοῦ τὰ ὁμοιώματα· καὶ οὐκ αὐτὸς ὁ ἀργυρος, ἀλλὰ τὰ ἐκ τῆς ὕλης ταύτης, τῷ ὁμοίωμάτι τοῦ ἀργυρίου συγκροτούμενα στιγματα· τὸ τοῖνον διὰ τοῦτο δηλούμενον τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ἡ θεία φύσις πάσης ὑπέρχεται καταληπτικῆς διανοίας. Τὸ δὲ περὶ αὐτῆς ἡμῶν ἐγγινόμενον νόημα, ὁμοιώματά ἐστι τοῦ ζητουμένου· οὐ γὰρ αὐτὸ δεῖκνυσιν ἐκείνου τὴν εἶδος, ὅσπερ τις οἶδεν, ὅτε ἰδεῖν δύναται, ἀλλὰ δι' ἐσόπτρου καὶ δι' αἰνίγματος ἔμφαντις τινα σκιαγραφεῖ τοῦ ζητουμένου, ἐκ τινος εἰκασμοῦ ταῖς ψυχαῖς γινόμενον· πᾶς δὲ λόγος τῶν τοιούτων νοημάτων σημαντικὸς, στιγμῆς τινος ἀμεροῦς δύναμιν ἔχει, μὴ δυνάμενος ἐμφῆναι ὅπερ ἡ διάνοις βούλεται· ὡς εἶναι πᾶσαν μὲν διάνοιαν κατωτέρην τῆς ἀληθείας κατανοήσεως· πάντα δὲ λόγον ἐρμηνευτικὸν στιγμῆν βραχεῖαν δοκεῖν, μὴ δυνάμενον τῷ πλάτει τῆς διανοίας ἐπεκτελεσθαι· τὴν οὖν διὰ τῶν τοιούτων ῥημάτων χειραγωγουμένην ψυχὴν πρὸς τὴν τῶν ἀλήτων περινοίαν, διὰ μόνης πίστεως εἰσοικίλει ἐν ἑαυτῇ λέγει ὁ εἶν τὴν πάντα νῦν ὑπέρχουσαν φύσιν· καὶ τοῦτο ἐστὶ τὴ παρὰ τῶν φύλων λεγόμενον, ὅτι Σολ ποιήσωμεν, ὦ ψυχῆ, τῇ καλῶς πρὸς τὸν ἵππον ἀπεικασθείσης. Ἰνδάλματά τινα τῆς ἀληθείας καὶ ὁμοιώματα· τοιαύτη γὰρ καὶ τοῦ τῶν λόγων ἀργυρίου ἢ δυνάμεις

A mare, ac per se quietis stationem præbet iis qui e mari adnavigant: ex metaphora autem propter figuram ornamentum colli dicitur ὄρμος. Sicut autem equus cervicem in orbem flectens ad omnes suos gressus aspiciet, quo fit ut inoffensus et tutus sit gressus ejus, neque ad lapidem offendens, neque in foveam temere incidens: ita nec hoc parvum facit ad laudem animæ, nempe ad seipsam respicere, et cum omni securitate ad cursum divinum festinare. Si autem uni soli assimilata torquii esset, laus omnino esset imperfecta, quod non idem haberet testimonium in ceteris virtutibus: nunc autem oratione complectitur omne virtutum testimonium, ista torquium multitudini assimilatio.

B **Didymi.** — Torques enim sunt pura fides, immaculata continentia, munda vita. Vel ipsa res per se ornatus est, sed non ornatum addens.

Cyrilli. — Dicit autem collum animi submissiōnem, quomodo enim non pulchrum ornamentum sit studiose ferre jugum Christi?

VERS. 10, 11. *Similitudines auri faciemus tibi cum notis argenti. Donec rex in accubitu suo.*

Origenis. — Hoc autem, nec multum nec fustum erat argentum, etc.

Gregorii. — Par est autem hoc non prætermittere inconsideratum, cur nempe non ipsum aurum assumitur ad ornatum, sed auri similitudines: et non ipsum argentum, sed quæ ex hac materia impressæ sunt notæ auri similitudini. Quod ergo per hæc significatur est hujusmodi: divinam nempe naturam excedere omnem intelligendi facultatem; quæ autem de ea nobis inest intelligentia, similitudo est ejus quod queritur. Non enim ostendit ipsam illius formam, quam neque novit quispiam nec videre potest, sed per speculum et ænigma describit quamdam illius quod queritur apparentem speciem quæ animis ex quadam conjectura inest. Omnis autem oratio quæ significat hujusmodi mentis conceptiones, habet vim cujusdam puncti individui, non valens explicare id quod vult mentis cogitatio. Ita ut omnis quidem mentis conceptio sit infra Dei comprehensionem: omnis autem interpretans oratio videtur esse brevis punctus, cum non possit simul extendi cum latitudine cogitationis. Animam igitur, quæ per hujusmodi mentis conceptiones tanquam manū ducitur ad eorum quæ capi non possunt, cogitationem dicit, per solam fidem oportere ad suam introducere habitationem, naturam illam quæ omnem superat intelligentiam. Et hoc est illud quod dicitur ab amicis, Tibi, o anima, quæ recte equis es assimilata, faciemus quædam virtutis simulacra et

NOTE.

(19) Ὅρμισκοι — βίος in C. B. continuantur sub nomine Gregori

(20) *Patrol.* t. XVII, col. 257.

similitudines. Talis enim horum sermonum argenti vis, ut scintillarum specie irradiari videantur verba, quæ insitum iis intellectum exacte nequeant exprimere. Tu autem his acceptis per fidem fies subjugale et habitaculum ejus qui in te reelinaturus est per tuæ inhabitationem : ejus enim et sedes eris et domus fies ; cum amici sponsi hæc puræ dedissent virgini animæ, hi autem et sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hereditatem capient salutis ¹⁴.

Philonis. — Etiam similitudines auri sunt martyres tanquam aurum in igne probati, stigmata Christi in corpore suo portantes : sed et in tempore pacis, non solum in persecutionibus angustam arctamque viam incedendum, donec rex in regeneratione adveniat.

Cyrilli. — Vel argentum quidem, ut in Scriptura solet, divina doctrina sit, aurum vero divina charismata. Omnia quæ Christi adventum præcesserunt, similitudines erant et umbræ futurorum (prout Apostolus ait) horum. At ubi Christus resurrexit, perfecta hominibus munera largitus est. Ante resurrectionem vero similitudines habebamus a sodalibus ejus, tum lege, tum prophetis.

Nardus vea dedit odorem suum.

Procopii. — Suavem odorem dicit e variis virtutibus, tanquam floribus sponsæ compositum ; si quidem in semetipsa olfacit suavem odorem Christi ; vel etiam passionem ejus dixit, in qua alabastrum unguentii effusum dedit ubique odorem suum.

Origenis. — Nam sponsi, inquit, odorem etc.

Gregorii. — Quemadmodum enim vos, inquit, administratorii spiritus, non ipsum sincerum divinitatis aurum, sed per eas mentis conceptiones quas capere possumus vobis donatis auri similitudines, non dilucida oratione quæ sunt ejus aperientes, sed per exiguas rationalis argenti notas præbentes quasdam apparentes ejus quod quaeritur species, sic et ego per intellectum hujus unguentii illius ipsius bonum odorem sensu percepi. Istiusmodi autem mihi videtur habere sensum : Quemadmodum ex diversis aromatibus secundum aliam atque aliam proprietatem fragrantibus, artificiosa et moderata mistio, tale efficit unguentum ex iis quæ simul injiciuntur, unius cujusdam herbæ odoriferæ cui nomen nardus, quæ toti compositioni nomen præbet : sic utique si quis omnem bene olentem florem ex variis virtutum pratis collegerit, et totam vitam suam unum fecerit unguentum per bonum odorem singulorum viæ studiorum, et per omnia perfectus evaserit, in ipsum quidem Dei Verbum, tantquam in solis orbem, ob eminentiam obtutum figere naturaliter non potest ; sed in seipso tantquam in speculo solem aspicit. Illius enim veræ et

¹⁴ Hebr. i, 14.

ὡς ἐναυγάσματα σπινθηροειδῆ δοκεῖν εἶναι τὰ ῥήματα, μὴ συνάμενα δι' ἀκριβείας ἐμφῆναι τὸ ἐγκείμενον νόημα : σὺ δὲ ταῦτα δεξαμένη, ὑποζυγίον τε καὶ οἰκητήριον γενήσῃ διὰ πίστεως, τοῦ ἐν σοὶ ἀνακλίνεσθαι μέλλοντος διὰ τῆς ἐν σοὶ κατοικήσεως · τοῦ γὰρ αὐτοῦ καὶ θρόνος ἔσῃ καὶ οἶκος γενήσῃ · ταῦτα τῶν φίλων τοῦ νομφίου τῆ καθαρᾶ καὶ παρθένῳ χαρισσαμένων ψυχῇ, εἰς δ' ἂν οὗτοι τὰ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακορίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν.

Φιλώρος. — Καὶ ὁμοιώματα (21) χρυσοῦ οἱ μάρτυρες, ὡς χρυσοὶ ἐν πυρὶ δοκιμασθέντες · φέροντες ἐπὶ τοῦ σώματος τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν καιρῷ δὲ εἰρήνης οὐ μόνον ἐν διωγμοῖς · διὰ τὸ ἐλθεῖν τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ἕως οὗ ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ παραγένῃται.

Κυρίλλου. — Ἦγουν ἀργύριον μὲν ἐν τῇ Γραφῇ συνήθως, ἢ θεῖα διδασκαλία · χρυσίον δὲ τὰ θεῖα χαρίσματα · πάντα δὲ πρὸ τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ, ὁμοιώματα ἦν καὶ σκιὰ τῶν μελλόντων, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀγαθῶν · ἀναστάς δὲ Χριστὸς τὰ τέλεια τοῖς ἀθρώποις δωδῶρηται · πρὸ δὲ τῆς ἀναστάσεως ὁμοιώματα εἶχομεν, παρὰ τῶν ἐπαίνων αὐτοῦ, τοῦ τε νόμου καὶ τῶν προφητῶν.

Νάρδος ἐδωκεν ὄσμην αὐτοῦ.

Προκοπίου. — Εὐωδίαν φησὶν ἐκ ποικίλων ἀρετῶν καθάπερ ἐξ ἀνθῶν συναγομένην τῇ νόμφῃ · ἐν ἑαυτῇ γὰρ ὀσφραίνεται τῆς εὐωδίας Χριστοῦ · καὶ εἰ τὸ πάθος εἶπεν αὐτοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ τὸ ἀλάσαστρον τοῦ μύρου χρυθὲν διέδωκε πανταχοῦ τὴν ὄσμην.

Ὀριγένης. — Τὴν γὰρ τοῦ νομφίου φησὶν ὄσμην, κ. τ. λ. (22).

Γρηγορίου. — Ὡς γὰρ ὑμεῖς, φησὶ, τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, οὐκ αὐτὸ τὸ ἀκήρατον τῆς θεότητος χρυσίον, ἀλλ' ὁμοιώματα διὰ τῶν χωρητικῶν ἡμῶν νοημάτων τοῦ χρυσοῦ χαρίζεσθε · οὐ τηλαυγεί τῷ λόγῳ τὰ κατ' αὐτὸν ἐκκαλύπτοντες, ἀλλὰ διὰ τῆς βραχυτήτος τῶν τοῦ λογικοῦ ἀργυρίου σιγμάτων ἐμφάσεις τινὰς παρασχόμενοι τοῦ ζητουμένου, οὕτω καὶ γὰρ διὰ τῆς ἐπιπνοίας τοῦ ἐμοῦ μύρου, τὴν αὐτοῦ ἐκείνου εὐωδίαν τῇ αἰσθήσει παρεδεξάμενη · τοιοῦτον δὲ, μὴ δοκεῖ, νοῦν ἔχει · Ὅσπερ ἐκ διαφόρων ἀρωμάτων, ἄλλου κατ' ἄλλην ἰδιότητα εὐπνοούντων, τεχνικῆ τις καὶ ἔμμετρος μίξις τὸ τοιοῦτον ἀπεργάζεται μύρον μίξ · τινος πῶδας εὐωδους ἐκ τῶν συνεμβαλλομένων, ἢ ὄνομα νάρδος ἐστίν, ὄσμη τῷ κατασκευάσματι περιεχομένης τὸ ὄνομα · οὕτω καὶ εἰ τις πᾶν ἄθος εὐωδίας ἐκ τῶν ποικίλων τῆς ἀρετῆς λειμῶνων ἀνθολογήσῃ καὶ πάντα ἑαυτοῦ τὸν βίον ἐν μύρον διὰ τῆς τῶν καθ' ἕκαστον ἐπιτηδευμάτων εὐσμίας ἀπεργασάμενος, διὰ πάντων γένοιτο τέλειος, πρὸς αὐτὸν μὲν τὸν Θεὸν Λόγον, ὡς πρὸς ἡλίου κύκλον ἀτενῶν ἐνιδεῖν φύσιν οὐκ ἔχει, διὰ τὸ ὑπερκείμενον τῆς οὐσίας, ἐν ἑαυτῷ δὲ, καθάπερ ἐν κατοπτρῷ, βλέπειν τὸν ἡλιόν · αἱ γὰρ τῆς ἀληθείας καὶ θείας ἀρετῆς ἀκτῖνες τῷ

NOTE.

(21) Καὶ ὁμοιώματα — παραγένῃται in C. B. continuantur sub nomine Gregorii.

(22) *Patrol.* t. XVII, col. 260.

κλιβαρμένω βίω, διὰ τῆς ἀποβρύσεως αὐτῶν ἀπα-
 θεία ἐκλάμπουσα, ἔρατῶν ποιούσιν ἡμῖν τὸν ἀόρα-
 τῶν, καὶ λατῶν τὸ ἀπόρσιτον· τῷ ἡμετέρῳ κατώτατῳ
 ἐχογραφοῦσα τὸν ἥλιον· ἢ καὶ τὸ πάθος αἰνείταται
 τῷ Χριστοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ τὸ ἀλάστρον τοῦ μύρου
 ἤλεν, ἀέδωκεν τῆν ὄσμην.

γ. *Ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς ἀδελφίδος μου ἐμοί, ἀπὸ μέσον τῶν μαστῶν μου ἀπλοσθήσεται.*

Γρηγορίου (23).— Διὰ τούτων μέγιστα καὶ τε-
 λεσιέραν ἐμφαίνει σοφίαν, ἣν κατορθώσαι μόνον τῶν
 ἡγ' τετελειωμένων ἐστίν· ἐπεὶ γὰρ ἔθος ταῖς φιλο-
 κόμοις γυναῖξί μὴ τοῖς ἐξωθεν προκοσμημασι μένον
 ἵπνασθαι ἑαυταῖς τὸ ἐπὶ τῶν συμβιούτων ἐράστειον,
 ἀλλ' ἐκατηδεύειν διὰ τινος εὐνοίας, ἥδιον τὰ σώματα
 τοῖς ἑαυτῶν ἀνδράσι φαγεσθαι, τὸ καταλλήλως ἐνεργ-
 οῦν πρὸς τὴν τοιαύτην χρεῖαν ἄρωμα, ἐντὸς τῆς
 κατὰ τὴν ἐσθήτα περιβολῆς ἐγκρύπτουσαι· οὐ τὸν
 ἐκείων ἀτμῶν ἐκδιδόντος, καὶ τὸ σῶμα τῆ τοῦ ἀρω-
 ματος εὐνοία συγκυκαχρῶννται τοῦ ἐμοῦ ἀυχένος
 ἀπόδεσμος, καὶ κατὰ τοῦ στήθους εὐωδιάζων τὸ σῶ-
 μα· αὐτὸς ἐστίν ὁ Κύριος, οὐχ ἕτερον ἄρωμα· στα-
 κτὴ γὰρ γεώμενος ἐγκρεται τῷ ἀποδέσμῳ τῆς συνε-
 ἡσως αὐτῆ μου τῆ καρδίᾳ νῦν ἀλλεζόμενος, οἶον ἐ-
 ἵν τῷ βαθεῖ καὶ μεσαιτάτῳ, ἐν ᾧ τόπιρ τὸ ἀγαθὸν
 θησαυρίζεται, καὶ ζωपुरεῖ τὰ τοῦ σώματος μέλη·
 μηδὲ μιᾶς ἀνομιᾶς τὴν κατὰ Θεὸν ἀγάπην ἀποφυ-
 γῶσης· στακτὴ δὲ γέγονεν, ὡς ἄτευκτος· ἐπὶ πόκον,
 καὶ ὡσαύτα σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν· λέγει δὲ
 καὶ ἐν Ψαλμοῖς, ὁ Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία ἀπὸ
 ἡματιῶν σου· ἢ μὴ ποτε οὖν τὸ Δεσποτικὸν θανάτου
 σύμβολον ἢ στακτὴ καὶ σμύρνα, ἣν ἀπόδεσμον τῆ
 ζωτῆς περιφέρει καρδίᾳ ἢ νόμφῃ;

Ὀριγένους.— Εἰπούσα τὴν νάρδον τοῦ νομφίου,
 κ. τ. λ. (24).

Κυρίλλου.— Νάρδῳ καὶ ἀποδέσμῳ στακτῆς, ὁ
 ἐνταφιασμὸς σημαίνεται Χριστοῦ· ἢ Νικόδημος φέ-
 ρων ἐνετύλιξεν τὸ σῶμα αὐτοῦ· μαστῶς δὲ φέρει τὰς
 δύο διαθήκας ἢ νόμφῃ, ὧν ὁ Χριστὸς ἀνὰ μέσον αὐ-
 λίζεται.

γ. *Βότρυς τῆς Κύπρου ἀδελφίδός μου ἐμοί, ἐν ἀμπελώσῳ Ἐργαδί.*

Γρηγορίου.— Τίς οὕτω μακάριος ὧστε τὸν ἴδιον
 καρπὸν βλέπων ἐν αὐτῷ τῷ βότρυϊ τῆς ἑαυτοῦ ψυ-
 χῆς, ἔρῃν τοῦ ἀμπελώνος δεσπότην; ἰδοὺ γὰρ ὅσον
 ἠξύνθη ἢ ἐν τῇ ἰδίᾳ νάρδῳ τοῦ νομφίου ἐπιγνώσασα
 τὴν εὐνοίαν, ἢ στακτὴν αὐτὸν εὐώδη ποιησαμένη,
 καὶ διαλαβοῦσα τῷ τῆς καρδίας ἐνδέσμῳ τὸ ἄρωμα.
 ὡς ἂν παραμένη αὐτῇ τὸ ἀγαθὸν διὰ παντὸς ἀδιά-
 κνευστον, μήτηρ τοῦ θεοῦ βότρυος γίνεται, τοῦ πρὸς
 μέν τοῦ πάθους κυριζόντος, ἕπειρ ἐστίν ἀνοῦντος,
 ἐν δὲ τῷ πάθει τὸν οἶνον προχέοντος· ὁ γὰρ τὴν καρ-
 δίαν ἡμῶν εὐφραίνειν οἶνος, αἴμα σταφυλῆς μετὰ
 τὴν τοῦ πάθους οικονομίαν γίνεται καὶ ὀνομαζέται·

¹³ Psal. cxiiv, 9.

divinae virtutis radii pure vite illufoescentes per pro-
 manantem ex illis impatibilitatem inaspectabilem
 nobis aspretabilem reddunt et comprehensibilem
 eum ad quem non patet aditus, in speculo nostro
 solem describentes: vel etiam passio Christi innui-
 tur, in qua et alabastrum unguenti effusum dedit
 odorem.

VERS. 12. *Fasciculus myrrhæ fructus meus mihi; in medio uberum meorum demorabitur.*

Gregorii.— Per hæc majorem et perfectiorem indi-
 cat philosophiam, quam recte exsequi solum eorum
 est qui jam sunt perfecti. Cum enim mos sit sui
 ornandi cupidis mulieribus, non solum externis
 procurare ornamentis ut sint amabiles iis qui eum
 ipsis vivant, sed etiam dare operam ut per quam-
 dam suaveolentiam corpora quoque suis maritis
 suaviora videantur, ad eum usum congruens aroma
 intra suæ vestis ambitum occultantes, quo suum
 emittente vaporem, corpus quoque bono odore
 aromatis simul afficitur. At igitur et hæc magni
 animi virgo quasi dependens e cervice mea fasci-
 culus et in pectore suaveolentia corpus perfun-
 dens, ipse est Dominus, non aliud aroma. Myrrha
 enim effectus inest fasciculo conscientie, in ipso
 meo corde commorans quasi in profundo et intimo
 medullii loco bonum thesaurizatur, et vivificat
 membra corporis, nulla iniquitate dilectionem
 erga Deum infrigidante. Myrrha porro factus est
 sicut nimirum pluvia in vellus descendens, et sicut
 stillicidia stillantia super terram. In Psalmis etiam
 ait: Myrrha, gutta, et casia a vestimentis tuis¹³.
 Num forte Dominicæ mortis symbolum gutta et
 myrrha quam instar fasciculi corde suo sponsa
 circumfert?

Origenis.— Postquam dixit sponsi nardum,
 etc.

Cyrrilli.— Nardo et myrrhæ fasciculo sepul-
 tura Christi designatur, quæ Nicodemus ferens in-
 volvit corpus ejus. Ubra vero fert sponsa duo
 testamenta, in quorum medio Christus demora-
 tur.

VERS. 15. *Botrus Cypri fructus meus mihi in vineis Enquaddi.*

Gregorii.— Quis adeo beatus ut suum fructum
 videns in ipso suæ animæ botro, videat vineæ
 Dominam? Vide enim quantum crevit quæ in sua
 nardo sponsi bonum eognovit habitum quæ myr-
 rha ipsi odorifera effecta est, et cordis fasciculo
 aroma complexa, ut illi perpetuo maneat bonum
 nunquam exspirandum. Fit mater divini botri
 ante passionem quidem gemmascentis, id est flo-
 rentis, in passione vinum effluentis. Vinum
 enim cor lificans fit et nominatur sanguis uvæ
 post passionis economiam. Cum autem botro frua-
 mur dupliciter, nempe cum flos bono odore¹⁴.

NOTÆ.

(23) Scholium hoc in C. B. nullum auctoris præfert nomen.

(24) Patrol. t. XVII, col. 260.

sensus oblectat; vel cum fructu jam perfecto in nostra situm est potestate aut ejus comestione delectari, aut in conviviis vino exhilarari. Hic sponsi adhuc florentem botrum decerpit, Cyprium vitis florem appellans. Qui enim natus est nobis, puer Je-us, in diversis ipsum suscipientibus diverso modo proficiens sapientia et ætate et gratia non in omnibus idem est, sed pro mensura ejus in quo existit, secundum capacitatem illius qui illum capit talis apparet, vel infans, vel proficiens, vel perfectus, juxta naturam botri, qui non eadem semper specie in vite conspicitur, sed una cum tempore formam mutat, florens, vernans, perfectus, maturus, vinum factus. Illic est ergo botrus Cypri, botrus vinum promittens, nondum autem vinum existens, sed per florem nascens: spes autem est spes de futura gratia fidem faciens. Odoratium enim delectat ante gustum, bonorum expectatione, spei vaporibus animi sensus recreans. Adjectio autem vocabuli *Gaddi* significat locum pinguem in quo vitis radices agens optimum ac suavem fructum edit. Sic enim qui de locorum scribunt historia dicunt sortem *Gaddi* esse appositam ad alendos botros. Quoniam igitur qui legi Domini voluntatem habet congruentem, diu et noctu in ea meditans, efficitur arbor semper germinans, aquarum affluxibus pinguis evadens, suoque tempore opportuno fructum ferens ea de causa sponsi vinea in *Gaddi* agro pingui actis radicibus in profunda cogitatione quæ per divina documenta irrigatur et augetur florentem hunc et vernantem botrum produxit, sponsi formæ assimilatum. Si enim ipse quidem vitis, nos autem palmites, in ipso utique qui vitis est fructum ferimus.

κυπρίζοντα βότρον ἐξήνθησα. πρὸς τὴν τοῦ νυμφίου ἡμέτι; δὲ τὰ κλήματα, ἐν αὐτῇ δηλονότι τῇ ἀμπέλω κυπριφοροῦμεν.

Nili. -- Botrum Cypri, vel florentem uvam summ dicit fratrualem, vel ex Cypro botrum eximum quid fortassis ista patria in botrorum fertilitate obtinente. Utrum autem horum de sponsa dicatur, posteriori consentit sensui; etenim si fratrualem summ florentem appellet uvam, istius modi quid ait, ipsum neque dum adhuc in apparentibus periculis versatur, vernantem esse botrum, sed qui per spem jam conceperit suam perfectionem dum adhuc in flore est; et licet necdum comestionis, botri tamen odoris fructionem præbet, et resurrectionis indicat juvennitatem, ipso flore fructum latenter subinsimans, ac floris interim odore bono consolans. Est enim in vineis Engaddi quod interpretatur oculas tentationis. Etenim Dominus in cruce suspensus, tanquam in loco tentationis omnium oculis erat expositus multum desperationis objiciens intuentibus, attamen minime scandalizabatur anima perfecta, quæ perfectam erga ipsum habebat dilectionem et ex prophetis sibi persuadebat, hoc oportuisse fieri. Etsi enim multos vel etiam omnes ea quæ fiebant perturbarent, me tamen nihil horum commovit aut titubare fecit.

διπλῆ; οὖν οὐσης ἐν τῷ βότροι τῆς ἀπολαύσεως, τῆς μὲν ἐκ τοῦ ἀνθού, ὅταν εὐφραίνῃ τῇ εὐωδίᾳ τὰ αἰσθητήρια, τῆς δὲ διὰ τοῦ τελειωθέντος ἤδη καρποῦ, ὅταν ὑπάρχῃ κατ' ἐξουσίαν, ἢ τῆς βρώσεως κατατρύφῃ, ἢ συμποσίῳ τῷ οἴνω φαιδρύνεσθαι· ἐναῦθα ἡ νύμφη ἐπὶ τὸν ἀνοῦντα βότρον καρποφορεῖ· Κύπρον τὴν οἰκάνθη κατονομάζουσι· τὸ γὰρ γεννηθὲν ἡμῖν παιδίον Ἰησοῦς ἐν τοῖς δεξιμένοις αὐτὸν, διαφόρως προκόπτων σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι, οὐκ ἐν πᾶσιν ὁ αὐτός ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέτρον ἐν ᾧ γίνεται· καθὼς ἂν ὁ χωρῶν ἰκανότητος ἔχη, τοιοῦτος φαίνεται, ἢ νηπιᾶζων, ἢ προκόπτων, ἢ τελειούμενος, κατὰ τὴν τοῦ βότρος φύσιν· ὁ δὲ οὐ πάντοτε μετὰ τοῦ αὐτοῦ εἶδους ἐπὶ τῆς ἀμπέλου ὄραται· ἀλλὰ καὶ συνεξαλλάττει τῷ χρόνῳ τὸ εἶδος, ἀνθῶν, κυπρίζων, τελειούμενος, πεπαιδευμένος, οἶνος γινόμενος· οὕτως τοίνυν ὁ τῆς Κύπρου βότρος ἐστὶ βότρος οἶνον ἐπαγγελλόμενος, οὐπω δὲ οἶνος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀνθούς γινόμενος· ἡ δὲ ἑλλίς τὸ ἀνοῦς ἐστὶ, τὴν ἐσομένην χάριν πιστούμενον· τὴν ὁσφρησιν γὰρ εὐφραίνει ἀντὶ τῆς γεύσεως τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἀγαθῶν, τοῖς ἀτμοῖς τῶν ἐλλπίων ἠδύνον τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια· ἡ δὲ τοῦ *Γαδδί* προσθήκη σημαίνει τὴν πλοια χώρον, ᾧ ῥιζωθεῖσα ἡ ἀμπέλος, εὐτροφον καὶ ἠδὺν καρπὸν ἀπεργάζεσθαι· οὕτω γὰρ καὶ οἱ τοπικῶς ἱστορήσαντες λέγουσι τὸν κλήρον τοῦ *Γαδδί* ἐπιτηδέως ἔχειν πρὸς εὐτροφίαν βοτρώων· ἐπειδὴ τοίνυν ὁ τῷ νόμῳ Κυρίου σύμφωνον ἔχων τὸ θέλημα, καὶ διὰ πάσης νυκτός τε καὶ ἡμέρας ταύτην τὴν μελέτην ποιούμενος, ἀειθαλὲς γίνεται δένδρον, ταῖς τῶν ὑδάτων ἐπιβροαῖς παινόμενος· τοῦτου χάριν καὶ ἡ τοῦ νυμφίου ἀμπέλος ἐν τῷ *Γαδδί* τῷ πίνῳ τύπῳ ἐρίωζομένη βαθεῖα τῇ διανοίᾳ διὰ τῶν οὐρίων διδαγμάτων καταρδομένη καὶ αἰξουσα τὸν εὐανθῆ τοῦτον καὶ μορφὴν ὁμοιούμενον. Εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν ἡ ἀμπέλος;

Nailon. — Βότρον Κύπρου ἢ τὴν ἀνοῦσαν λέγει σταφυλήν, ἢ τὸν ἐκ τῆς Κύπρου βότρον, ἰσως ἐξαίρετόν τι ἐχούσης τῆς πατρίδος, εὐτοκίᾳ βοτρώων· ὁπότερον δὲ τούτων ἂν λέγηται παρὰ τῆς νύμφης, τῷ ὀπίσω συνάδει νοήματα· καὶ γὰρ ἀνοῦσαν λέγει σταφυλήν τὸν ἑαυτῆς ἀδελφίδῶν, τοιοῦτο λέγει· ὅτι ἕως ἐστὶν ἐν τοῖς δοκοῦσι περιστάτικοις, κυπρίζων ἐστὶ βότρος· πλὴν τῶν δι' ἐλλπίος ἀπεκδεχομένων τὴν τοῦτου τελείωσιν· ἐμὲ δὲ καὶ ἐν τῷ ἀνοῦ αὖν, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐκ τῆς βρώσεως, ἀλλὰ γούν τὴν ἐκ τῆς εὐωδίας παρέχει ἀπόλαυσιν, καὶ τὴν τῆς ἀναστάσεως ὑποραίνει ἐμφροσύνην· τῷ ἀνοῦαι ἐλεηθῆτος τὸν καρπὸν ὑποκυλίων, καὶ τῇ εὐωδίᾳ τοῦ ἀνθούς τέως παραμυθούμενος· ἐν ἀμπέλῳσι γὰρ ἐστὶν Ἐν *Γαδδί*, ὅπερ ἐρμηνεύεται, ὀφθαλμὸς πειρατηρίου· καὶ γὰρ ὁ Κύριος κρεμάμενος ἐν σταυρῷ ὡς ἐν πειρατηρίῳ τοῖς ἀπάντων ὀφθαλμοῖς, πολλὴν ἀμηχανίαν παρέχων τοῖς ὁρώσιν· ἀλλ' οὐκ ἐσκανδαλίζετο ἢ τελεία ψυχῆ, τελείαν ἔχουσα τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην, καὶ ἐκ τῶν προφητειῶν πεπεισμένη, ὅτι ταῦτα ἔδει γενέσθαι· καὶ γὰρ πολλοὺς, φησὶν, ἢ καὶ πάντας ἐτάραξε τὰ γεννημένα, ἀλλ' οὐδὲν ἐμὲ τούτων παρεκίνησεν· οὐδὲ διαστάσαι παρεσκεύασεν· εἰ δὲ καὶ κατὰ τὴν

ἄλλην ἐκδοχὴν, βότρυς Κύπρου ἐστὶ, σκεπτεόν πῶς ἂν ἡ Κύπρου βότρυς ὦν, οὐκ ἐν ἀμπελώσι Κύπρου, ἀλλ' Ἐν Γαδδί λέγεται εἶναι· τάχα οὖν ὅτε ἦν ἐν τοῖς κάλλοις τοῦ Πατρὸς, πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, βότρυς ἦν τῆς Κύπρου Θεὸς Λόγος ὦν· ὅτε δὲ τῷ κόσμῳ διὰ σαρκὸς ἐπεδήμησεν, ἐν ἀμπελώσι γέγονε τῆ Γαδδί· ἐν ἧ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ πειρατηρίου οὐκ ἔχοντες ἀκριβῆ τὴν τῆ· ἀληθείας κατέλιψιν, δυοδιάγνωστον ἐποίουν τὸ φαινόμενον, ἰσορροπεῖς τῆς διανοίας ἐφ' ἐκάτερα κινύσσης, ἐπὶ τε τὴν θεϊκὴν ἀξίαν διὰ τὸ μέγεθος τῶν θαυμάτων, ἐπὶ τε τὴν ἀνθρωπίνην εὐτέλειαν διὰ τὰ πάθη· μετὰ γοῦν τὴν τοιαύτην, ἐν τε ταῖς πράξεσιν, ἐν τε τοῖς δόγμασιν αὐτοῖς ἀκριβεῖαν ἀμειβόμενος αὐτὴν ὁ νυμφίος, μᾶλλον δὲ τὰ προσόντα αὐτῆ φησι μαρτυρῶν, Ἰδοὺ εἰ καλὴ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ἰθ. Ἰδοὺ εἰ καλὴ, ἡ πλησίον μου, ἰδοὺ εἰ καλὴ, ὀφθαλμοὶ σου περισσεραί.

Γρηγορίου. — Ἐν μὲν τοῖς φθάσαισι, ἔππου τινὸς εὐμορφίαν τῷ φαινόμενῳ προσεμαρτύρησε· νῦν δὲ ὡς παρθένου λοιπὸν ἀποδέχεται τὸ ἀναφανῆν κάλλος, καὶ φησιν· Ἰδοὺ εἰ καλὴ, ἡ πλησίον μου· πιθεύει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος, ταύτην εἶναι τοῦ κάλλους τὴν ἐπανάλειψιν, τὸ πῆσιον τῆς τοῦ καλοῦ γενέσθαι πηγῆς· πρότερον μὲν γὰρ, φησιν, οὐκ ἦς καλὴ· διότι τοῦ ἀρχετύπου κάλλους ἀποξενωθείσα τῆ ποτηρᾷ γειτνιάσει τῆς κακίας πρὸς τὸ εἰδεχθῆς ἔλλωθῆς· ἀποστᾶσα δὲ νῦν τῆς τοῦ κακοῦ κοινωνίας, καὶ ἐμοὶ πλησιάσασα τῷ ἀρχετύπῳ κάλλει, καὶ αὐτῆ καλὴ γέγονας, οἷόν τι κάτοπτρον τῷ ἐμῷ χαρακτῆρι ἐμμορφωθείσα· εἶτα ἐπισχῶν, καὶ οἷον ἐν προσθήκῃ τινὶ καὶ ἐπιτάσει γενομένην τοῦ κάλλους αὐτὴν θεασάμενος, πάλιν τὴν αὐτὴν ἐπαναλαμβάνει λόγον εἰπὼν· Ἰδοὺ εἰ καλὴ· ἀλλ' ἐν τῷ προτέρῳ τὴν πλησίον ὠνόμασεν· ἐνταῦθα δὲ τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν εἰδῶν γνωριζομένην· Ὄφθαλμοὶ σου γὰρ, φησὶ, περισσεραί· πρότερον μὲν γὰρ ὅτε τῷ ἔππῳ ἀφωμοιώθη, ἐν σιαγόνι τε καὶ τραχήλῳ ὁ ἔπαινος ἦν· νῦν δὲ ὅτε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἀνεφανῆν κάλλος, ἡ τῶν ὀφθαλμῶν χάρις ἐγκωμιάζεται· ὁ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν ἔπαινος, τὸ περισσερᾶ· εἶναι τὰ ὀφθαλμοὶ· ἐπειδὴ πρὸς ὃ ἂν τις ἐνατενίσῃ, τοῦτο δέχεται ἐν ἐαυτῷ τὸ ὁμοίωμα· καὶ γὰρ φασιν οἱ τὰ τοιαῦτα φυσιολόγων ἐπισημῶνες, ὡς τὰς τῶν εἰδῶν ἐμπτώσεις δεχόμενος ὁ ὀφθαλμὸς, αἱ τῶν ὀρατῶν ἀπορρέουσιν, οὕτως ἐνεργεῖ τὴν ὄψιν· ἡ μὲν γὰρ αἷμα καὶ σάρκα, τούτῳ τὸν σωματικὸν βίον, βλέπουσα νύμφη, ἀλλὰ τῆς σωματικῆς προσπάθειας ἀπηλλαγμένη, εἰκότως τὸ τῆς περισσερᾶς εἶδος ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔχειν λέγεται· τούτῳ τὸν χαρακτῆρα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τῷ διορατικῷ τῆς ψυχῆς ἀναυγάσασα· καὶ ἐπεὶ περὶ ὁ καθαρὸς αὐτῆς ὀφθαλμὸς, δεκτικὸς τῆς περισσερᾶς χαρακτῆρος γέγονεν, ἦγουν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐὰ τοῦτο χωρεῖ καὶ τὸ τοῦ νυμφίου κάλλος θεάσασθαι· Ὁὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

Quod si vero etiam secundum aliam expositionem botrus Cypri sit, considerandum quomodo cum Cypri botrus esset, non in vineis Cypri sed Engaddi esse dicitur? Fortassis utique quando erat in sinu Patris, ante incarnationem, botrus erat Deus Verbum existens; quando autem ad mundum per carnem advenit, in vineis exstitit Gaddi in qua oculi tentationis non habentes acerrimatam veritatis comprehensionem, eum qui apparebat cognitu difficilem reddebant, dum meas ad utraque aequaliter inclinaretur, ad divinam dignitatem propter miracula, et ad humanam vililitatem propter passiones. Postquam igitur, tam in operibus quam in doctrinis talem ejus diligentiam alternis exercuisset sponsus, magis ea quae ipse aderant, suo testimonio confirmans, ait: *Ecce, pulchra es*, etc.

VERS. 14. *Ecce pulchra es, propinqua mea, ecce pulchra es: oculi tui columbae.*

Gregorii. — In praecedentibus quidem illi ejusdam equi apparentem sub testimonio tribuit pulchritudinem, nunc vero tanquam virginis de caetero in ipsa reluctentem approbat venustatem, et ait: *Ecce pulchra es, propinqua mea.* Docet autem per haec oratio hanc pulchritudinis esse resumptionem quod fonti pulchritudinis propinqua facta sit. Nam prius quidem, inquit, non eras pulchra, quod mala vitii appropinquatione a primaria abalienata pulchritudine, in deformitatem fueris commutata. Nunc autem a mali societate recedens mihique appropinquans, exemplari pulchritudini ipsa quoque pulchra evasisti, velut quoddam speculum meo characteri conformata. Deinde cum se cohibuisset et eam veluti in quadam additione et accessione contemplatus esset pulchritudinis, rursus eandem repetit orationem, dicens: *Ecce pulchra es.* Sed prius eam nominavit propinquam; hic autem ex specie oculorum cognitam. *Oculi enim tui, inquit, columbae.* Prius enim quando equo fuit assimilata, laus erat in maxilla et collo, nunc autem cum ejus propria apparuit pulchritudo, laudatur gratia ejus oculorum. Laus autem ejus oculorum quod sint oculi columbae, siquidem in quod quis defixerit oculos, ejus in se suscipit similitudinem. Tradunt enim qui sunt praediti scientia hujusmodi rerum naturalium, quod oculus simulacrorum incursiones ex rebus aspectabilibus emanantes excipiens, ita formet visionem. Igitur non amplius ad carnem et sanguinem, hoc est ad vitam corporalem sponsa respiciens, sed a corporea affectione liberata, merito columbae speciem in oculis habere dicitur, hoc est characterem vite spiritualis perspicaci animi facultate illustrari. Et quoniam purus ejus oculus capax factus est characteris columbae, nempe Spiritus sancti, propterea etiam capax est contemplandi sponsi pulchritudinem. « Nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto ». »

Nili. — Bis dicitur *pulchra* propter ejus in utroque homine, interiore, inquam, et exteriori, puritatem. Columbae autem ejus oculos merito appellat, quoniam omnibus pro diversitate rerum circa ipsum gestarum simul una mentem mutantibus et alia quidem ante passionem, alia vero in ipsa passione de ipso cogitantibus, atque heterodoxis juxta earum contrarietatem phantasias firmitatem propositi convellentibus, sola spiritualiter ea quae fiebant intelligebat, nihil eorum quae accidebant secundum multorum opinionem judicans, sed eam quam ab initio de ipso tanquam Deo existimationem habuerat, in utrisque temporibus custodiens. Propinquam porro ipsam vocat, propter incarnationem quandoquidem ejus corpus assumpsit. Sed et sororem ipsam vocat propter conjunctionis puritatem, et sponsam propter invidiam vacuitatem; semper enim existens sponsa vigentem ac recentem habet amorem, diligens et dilecta.

Cyrilli. — Pulchram eam dicit, haud sicut antea inter mulieres dixerat: sed dum hic eam proximae titulo denotat, sponsae laudem duplicat sponsus, dotes ejus theoreticas simul practicasque commendans. Jam oculos mentis cordisque dicit, columbaeque oculos propter perspicaciam, quod etiam de Spiritu dato accipitur. Ait ergo sponsam mente auctam quae Deum solum spectat. Oculi autem sunt etiam innocui aculeque cernentes Ecclesiae magistris.

Vers. 15, 16. *Ecce pulcher es, frater meus, et formosus; lectulus noster umbrosus. Trabes nostrae cedri, laquearia nostra cypressi.*

Philonis. — Vel pulcher in lege, speciosus in Evangelio; pulcher in prophetis, speciosus in apostolis; pulcher temporalibus bonis adjuvando, et speciosus in bonis futuris. *Cubile nostrum umbrosus.* Tu autem nos in morte respicis. Nam et Etamsi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es¹⁷. Sponsa autem de domo sibi a sponso edificata glorians illa dicit, per tigna sanctos prophetas designans. Justus enim sicut palma florebit, quasi cedrus Libani multiplicabitur. *Laquearia domum et pulchram et jucundam efficiunt.*

Gregorii. — Omnia enim, inquit, quæcumque mihi pulchra videbantur, ut gloria vel pulchritudo, aut principatus vel quidlibet ejusmodi, aversabar. Non mihi amplius aberrat de bono iudicium, ut aliud aliquid aestimem, præter te, esse bonum ac pulchrum. Tu enim verus pulcher, nec pulcher tantum, sed ipsa boni pulchrique essentia, qui cum vite æternitate simul extendis speciem seu decorem, cui nomen fecit hominum amor. Tanquam ex Juda nobis ortus es; Judæorum enim populus frater ejus qui ad te ex gentibus accedit, recte propter divinitatis tuæ in carne factam manifestationem, ejus quæ amat nominatus es frater meus. Deinde

Niliou. — Δις τὸ καλῆ λέγει· διὸ τὴν ἐν ἀριστεροῖς τοῖς ἀνθρώποις· αὐτοῖς τῷ τε ἔσω καὶ τῷ ἔξω· καθαρότητι· περιστερᾶς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς· εἰκότως προσαγορεύει· ἐπειδὴ πάντων τῆ διαφθορῶν περὶ αὐτὸν οἰκονομηθέντων συμματαβαλλόντων τὴν γνώμην· καὶ ἄλλα μὲν πρὸ τοῦ πάθους, ἄλλα δὲ ἐν τῷ πάθει περὶ αὐτοῦ ὑπολαβόντων· καὶ ἑτεροδόξοις ταῖς κατ' ἐναντιότητα φαντασίαις τὸ ἰσχυρὸν τῆς προαιρέσεως κλονησάντων, πνευματικῶς ἐνδοξὰ τὰ τελούμενα· οὐδὲν συμβαινόντων κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν κρίνουσα· τὸν δὲ ἐξ ἀρχῆς περὶ αὐτοῦ ὡς Θεοῦ δόξαν ἐν ἑκατέρου φυλάξασα ταῖς καιροῖς· πλησίον δὲ αὐτὴν λέγει διὰ τὴν ἐνανθρωπήσιν, ἐπειδὴ τὸ κεκλήνης ἀνάλαβε σῶμα· καλεῖ δὲ αὐτὴν καὶ ἀδελφὴν, διὰ τὸ τῆς συναφείας ἀγνότη· καὶ νύμφην, διὰ τὸ ἀδιείσθητον· ἀεὶ γὰρ οὕσα νύμφη, ἀκμάζουσα καὶ νεαρὸν ἔχει τὸν πόθον, ἀγαπῶσα καὶ ἀγαπωμένη.

Κυρίλλου. — Καλὴν αὐτὴν φησιν, οὐχ ὡς πρότερον ἐν γυναίξει λέγων μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ὡς πλησίον αὐτοῦ ἀναδιπλασιάζει τῆς νύμφης ὀνομασίας τὸν ἔπαινον· τὸ τε θεωρητικὸν αὐτῆς ἐπαινοῦν, καὶ τὸ πρακτικὸν· ὀφθαλμοὺς δὲ τοὺς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν φησιν· περιστερᾶς, τὸ διορατικοῦς, καθὼ καὶ εἰς Πνεῦμα λαμβάνεται· λέγει οὖν ὡς ἐδέξατο νοῦν ἢ νύμφη, μόνον ὄρῶντα Θεόν· ὀφθαλμοὶ δὲ καὶ αἱ ἀκροκαὶ καὶ ὀφθαλμοὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι.

15, 16. Ἴδὸν εἶ καλὸς, ἀδελφός μου, καὶ γεωραῖος· κλίτη ἡμῶν σύσκιος· δοκοὶ ἡμῶν κέρδροι· φατώματα ἡμῶν κυπάρισσοι.

Φιλωνος. — Ἦρουν καλὸς ἐν νόμῳ, ὠραῖος ἐν προφήταις, ὠραῖος ἐν ἀποστόλοις, καλὸς ἐν ἀγαθοῖς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὠραῖος ἐν τοῖς τοῦ μέλλοντος. *Προσκλίτη δὲ ἡμῶν σύσκιος*, σὺ δὲ ἡμᾶς καὶ ἐν θανάτῳ σκέπεις. « Ἐὰν γὰρ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ »· ἐγκαλλωπιζομένη δὲ ἡ νύμφη τῷ οἰκοδομηθέντι αὐτῇ παρὰ τοῦ νύμφου οἴκῳ, ταῦτα φησιν· δοκοὶ μὲν λέγουσα τοὺς ἀγίους προφήτας· δίκαιος γὰρ ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, ὡσεὶ κέδρος ἢ ἐν τῷ λιθάνῳ πληθυνθήσεται· φατώματα γὰρ ἢ τῶν σανίδων εὐαρμοσῖα πρὸς γλυφὴν τεκτόνων ἐπιτηδεῖα.

Γρηγορίου. — Πάντα γὰρ ὅσα μοι πρότερον ἐν καλοῖς ἐνομίζετο, φησιν, οἷον δόξα ἢ κίλλος ἢ δυναστεία ἢ τι τοιοῦτον, ἀπεστράφη, καὶ οὐκ ἔτι μοι πεπλάνηται ἢ τοῦ καλοῦ κρίσις, ὥστε παρὰ σέ, ἀλλ' ὅτι καλὸν οἰεσθαι· σὺ γὰρ ὁ ἀληθὴς καλὸς· οὐ καλὸς δὲ μόνον, ἀλλ' αὐτὴ τοῦ καλοῦ ἢ οὐσία, ὃ τῆ ἀιδιότητι τῆς ζωῆς συμπαρατίμων τὴν ὄραν, ἢ ὄνομα ἢ φιλανθρωπία ἐγένετο· ὡς δὲ ἐξ Ἰουδαίου λαοῦ τοῦ ἐξ ἔθνων σα προσείντος, καλῶς διὰ τὴν ἐν σαρκὶ γεγεννημένην τῆς θεότητός σου φανέρωσιν, ἀδελφότης τῆς ποθοῦσης κατωνομάσθης. Εἶτα ἐπίγαγε· *Προσκλίτη ἡμῶν σύσκιος*· τωτέστιν, ἔγνω σου, ἦτοι γνώσεται

¹⁷ Psal. xxii. 4.

ἡ ἀνθρωπινα φύσις σύσκειον τῆ οἰκονομία γενόμενον· ἤλθε γὰρ σὺ, φησὶν, ὁ καλὸς ἀδελφίδης, ὠραῖος πρὸς τῆ κλίνη ἡμῶν σύσκειος γενόμενος· ὠραῖος, ἀλλ' ὡς χωροῦμεν δέξασθαι· καὶ γὰρ ἡ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἐπανάπαυσις σου, συνεσχίασε τῆ ταρχὴ τὴν θεότητα· ἐπεὶ τίς ἂν ὑπέστησε τὴν ἐμφάνειαν; Κλίνην δὲ ὀνομάζει, ὡς νόμφη, τῆ τροπικῆ σημασίᾳ τῆ πρὸς τὸ Θεῖον ἀνάκρασιν, καὶ κοινοῦσαν ἀνθρωπίνης οὐσίας ἐρμηνεύουσα· ταύτην δὲ οὐκ ἂν ἄλλως ἦν δυνατὸν γενέσθαι, εἰ μὴ διὰ τοῦ συσκέου ἡμῖν φανῆναι τὸν Κύριον· ὅς οὐ νομφος μόνον, ἀλλὰ καὶ οἰκοδόμος ἐστίν· αὐτὸν ἡμῖν καὶ τεχνιτεύων τὸν οἶκον, καὶ ὕλη τῆς τέχνης γενόμενος· ὁρῶν γὰρ ἐπιβάλλει τῷ οἴκῳ, διὰ τῆς ἀσπίτου ὕλης καλλυπίζων τὸ ἔργον· τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ κέδρος καὶ ἡ κυπρίσσις· κέδροι μὲν γὰρ διὰ τὸ ἐπιμήχεις εἶναι τῷ πλάτει τοῦ οἴκου τῷ ὀρόφῳ διαλαμβάνουσι· κυπρίσσοι δὲ διὰ τῆς γενομένης φατνώσεως, τὴν ἐνδοθεν τοῦ οἴκου κατασκευὴν ὠραῖουσι· ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος βροχὴν ὀνομάζει τὰς ποικίλας τῶν πειρασμῶν προσβολὰς ἐπὶ τοῦ καλῶς τὴν οἰκίαν ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσαντος· ὅτι κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ ἤλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἀπαθὲς ἔμεινεν ἐν τούτοις τὰ οἰκοδομήματα· χρεια τοιούτων ἡμῖν δοκῶν, αἰτινὲς εἰσιν αἱ ἀρεταὶ αἱ τὰς πειρασμῶν ἐπιβροχὰς οὐ προστένται, στερεαὶ οὔσαι καὶ ἀνένδοτοι· καὶ τὸ πρὸς κακίαν ἀμέθεκτον ἐν τοῖς πειρασμοῖς διασώζουσαι· μήποτε μαλακισθέντες διὰ τῆς τῶν παθημάτων φατνώσεως, κοῖλοι γινώμεθα, καὶ τὴν ἐπιβροχὴν τῶν τοιούτων ὕδατων ἐξωθεν ἐπὶ τὴν καρδίαν εἰσρέουσιν ἐντὸς τῶν ταμειῶν παραδύμεθα, δι' ὧν φθίρεται ἡμῖν τὰ ἀπόδετα· αἰνίττεται δὲ διὰ τῶν δοκῶν καὶ τοῦ φατνώματος ὁ λόγος, ὅπερ ἐστὶν εὐρυθμὸς τίς καὶ διάγλυφος σανίδων πῆξις, τὸ τῆς ὀρόφου κάλλος διαποικίλουσα· καὶ τῆς εὐπνοίας τῆς φυσικῶς παρακολουθούσης τῆ κυπρίσσω, ἥτις καὶ σηπεδόμος ἐστὶν ἀπαράδεκτος, καὶ πρὸς πᾶσαν τεκτονικὴν φιλοτεχνίαν ἐπιτέθειος· τῆ μὴ μόνον ἐν τῆ ψυχῇ τὰς ἀρετὰς ἐν ἔξει κατορθοῦσθαι κατὰ τὸ ἄδδον, ἀλλὰ καὶ μὴδὲ τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον εὐσχημοσύνης ἀμελῶς ἔχειν· χρὴ γὰρ προνοεῖν κατὰ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· καὶ Θεῷ μὲν πεφανερῶσθαι, ἀνθρώπους δὲ πείθειν καὶ καλὴν μαρτυρίαν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἐξωθεν· λάμπειν τε τοῖς φωτεινοῖς ἔργοις ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ εὐσχημόνως περιπατεῖν πρὸς τοὺς ἐξωθεν· ταῦτά ἐστι τὰ φατνώματα τὰ διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνώδιας, ἧς αἰνιγμά ἐστὶν ἡ κυπρίσσις ἐν τῆ εὐσχημοσύνῃ τοῦ βίου φιλοτεχνούμενα.

Νείλου. — Συγγνωμόνως πάλιν αὐτῆ, μάλλον δὲ ἐκπληροσμένη, ἐπὶ τῷ ἀκούσθαι καλὴν παρὰ τοῦ νομφίου· μόνον γὰρ ἐκεῖνον τὴν τοιαύτην ἐπίκλησιν ἀρμύζειν ἐνόμιζε, θνητῷ δὲ οὐδενί· εὐθέως ἐπ' αὐτὸν ἀναστρέφει τὴν μαρτυρίαν· Ἰδοὺ εἶ καλὸς ὁ ἀδελφίδης μοι, λέγουσα, καὶ γὰρ ὠραῖος πρὸς, ἀντὶ τοῦ, περὶ σὺ γὰρ τίς; διαιρεῖν ἔδοξε· καὶ μετὰ τοῦτο

A subjungit *Lectulus noster umbrosus* : hoc est : Te cognovit sive cognosces humana natura umbrosum factum per dispensationem. Venisti enim, inquit, tu pulcher fratruelis, ad lectum nostrum, factus umbrosus. Speciosus sed prout capere possumus. Etenim tua cum humanitate commoratio obumbravit carne divinitatem. Alioquin quis sustinisset apparitionem? Lectum autem nominant sponsa tropica significatione interpretans humanæ naturæ cum divina contemperationem atque communicationem. Fieri autem non poterat ut ea esset, nisi per hoc quod Dominus umbrosus per corpus nobis apparuit, qui non solum est sponsus, sed etiam ipse ædificatus in nobis fuit Dominus, et domus architectus et artis materia, tectum enim B imponit domui per materiam imputribilem opus ornans : talis est autem cedrus et cupressus. Cedri namque quod proceræ sint, latitudinem domus tecto compectuntur; cupressi autem per ea quæ dicuntur laquearia, decorem addunt internæ operis constructioni. Cum enim in Evangelio Dominus imbrem vocet varios tentationum insultus, dicens de eo qui recte domum supra petram ædificaverat : quod descenderit imber, et flaverint venti, et venerint fluvii; et in iis illæsum manserit ædificium¹⁸. Opus est nobis istiusmodi trabibus quæ sunt virtutes quæ tentationum alluviones non introumittant, utpote firmæ ac solidæ, quæ non facile cedant et hoc servient ut in tentationibus a vitio minime emoliantur; ne per passionum ingruentiam emoliti excavemur et ejusmodi aquarum extrinsecus in cor influentium influxum intra penetralia admittamus quibus nobis pereant quæ sunt reposita. Insinuat autem, ut opinor, sermo per trabes et laquearia (quæ sunt apta quædam et concinna ac celata asserum compactio, tecti varians pulchritudinem), et fragrantiam quæ naturaliter cyparissum consequitur, quæque nullam admittit putredinem, et est apta ad omne artificium fabrilis, non solum in occulto habituales animæ virtutes recte ordinandas, sed nec eam quæ deforis apparet decentiam ac honestatem esse negligendam. Sunt enim providenda bona coram Deo et hominibus, et oportet Deo quidem esse manifestam, hominibus autem persuadere et bonum habere testimonium apud eos qui foris sunt, et splendidis lucere operibus coram hominibus, et decore honesteque ambulare apud eos qui foris sunt : hæc sunt laquearia per bonum Christi odorem ejus ænigma est cupressus, in vitæ honestate artificiose elaborata.

Nili. — Benevole rursus ipsa, quiu potius obstupefacta quod audiret se pulchram a sponso nominari, (ipsi namque soli, mortalium vero nulli, istiusmodi appellationem congruere putabat), statim ad ipsum convertit testimonium dicens : *Ecce pulcher es, fratruelis meus, et formosus* πρὸς, pro vulgè, sic enim quibusdam placuit distinguere,

¹⁸ Matth. vii, 24, 25.

et postea illud : *Lectus noster umtrosus, corpus A* dicentes commune in quo requiescunt ambo, scilicet Deus Verbum et anima beata; cavente sponsone ipsa tibi dio moraretur, ne rursus ex injuria radiorum solis adversi veteris nigredinis quidquam pateretur. Secundum aliam vero interpunctionem sic intelligetur ac si sponsa dicat : O sponsa, tu soles vere diceris pulcher et formosus, non adscititiam, sed naturalem habens pulchritudinem. At ubi lectulus quoque noster factus es et umbrosus, puram quidem habens formam deitatis, sed eandem olumbrans forma servi; et quasi sub velamento carnis quæ quidem divinitatis propria sunt operans, sed cognitu difficili existens, propter tegumentum corporis quod ea quæ mirifice patrata sunt absdit.

Origenis. — Nunc sponsa primum visa est accuratius inspexisse sponsi pulchritudinem, etc.

CAP. II.

VERS. 1. *Ego flos campi, lilium convallium.*

Cyrilli. — Tanquam recepto jam desursum umbre, editoque virtutis partu, agresti se flori sponsa comparat : ostenditque quantopere prosit Christi adventus, siquidem valles quoque semini cuilibet ineptas, floribus ejusmodi plenas narrat. Etenim se vallem appellat, propterea quod a dæmonibus olii incolis depressa fuerat.

Philonis. — Hæc dicit sponsa; audivit enim ab Isaia : « Exsultet deserta, et floreat et lilium ¹⁹ » ; et a Domino : « Considerate lilia agri ²⁰ : » Dominus dicere intendit eos qui super terram sunt fideles post mortem florescere. Lilium enim convallium mortuum designat.

Hæc sponsa de semetipsa edisserit dicens : Ego postquam fuit in lecto nostro sponsus corpore olumbratus, qui ædificavit sibi domum in virtutum cedris tegens; facta sum, inquit, flos odoriferus et purus splendidusque ex humana natura, in latitudine campi, elegantia coloris, et odoris fragrantia, cæteris floribus antecellens, lilium nuncupatum continentie splendore corruscans. Hic autem campus comparatione verticis cælestis vallis nominatur, in quo bene culta ex imo vallis in altum educitur, sicut fert natura lili quo etiam in sublimi sua illi constet pulchritudo, terrena commistione minime polluta, nec vitæ spinis a malignis virtutibus suffocata, quas diaboli filias tacite insinuavit.

Nili. — Lilium seipsam vocat, vel quod decori sit vallibus propter actionum seu cogitationum humilitatem sic nominatis, in utrisque splendide

¹⁹ Isa. xxxv, 1. ²⁰ Matth. vi, 28.

Ἡ κλίνη ἡμῶν σύσκιος τὸ σῶμα λέγοντες τὸ κοινὸν ἐν ᾧ ἀνεπαύοντο ἀμφότεροι, ὃ τε Θεὸς· Λόγος καὶ ἡ μακροβία ψυχὴ· φειδομένου τοῦ νομφίου ὑπαίθρον αὐτὴν ἔχειν· μὴ πάλιν ἐξ ἐπιρρείας τοῦ ἐναντίου ἡλίου ἀκτίνος πάθῃ τι τῆς παλαιᾶς μελανότητος· κατα δὲ τὴν ἑτέραν διαίρεσιν, οὕτω νοηθήσεται· ὡσαύτῃ τῆς νύμφης λεγούσης, ὅτι, Ὁ νομφίε, σὺ μόνος ἂν ἐνδίκως λέγοιο καλὸς καὶ γε ὠρτός, μὴ ἐπίκτητον, ἀλλὰ φυσικὸν ἔχων τὸ κάλλος· καὶ πρὸς κλίνη δὲ ἡμῶν γενόμενος, ὠραίος εἶ καὶ σύσκιος, τὴν μὲν θείαν τῆς θεότητος καὶ ἀκραίφωτῃ μορφῇ, καὶ ὡς ὑπὸ παραπετάσματι τῆ σαρκί, ἐνεργῶν μὲν τὰ τῆς θεότητος ἴδια· διδὲ διάγνωτος· δὲ γενόμενος διὰ τὴν ἐπικρύπτουσαν τὰ ἐπιτελούμενα παραδόξως τοῦ σώματος περιβολήν.

Ὀριγένους. — Νῦν ἔοικε πρότερον ἐνετοραχέσθαι τρανότερόν τε τοῦ νομφίου κάλλει ἢ νύμφῃ, κ. τ. λ. (25).

ΚΕΦΑΛ. Βʹ.

αʹ. *Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων.*

Κυρίλλου. — Ὡς δεξαμένη ἡ νύμφη τὸν ἀνωθεν ἕτερον, καὶ τεκοῦσα τὴν ἀρετὴν, ἄνθει ἑαυτὴν παραβάλλει πεδίου· δείκνυσσι δὲ ὅσον ὠφέλησεν ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημία, ὅπου γε καὶ τὰς κοιλάδας τὰς ἀνεπιτηδείους πρὸς τὸ παντασπῶρον, τοιούτων μεστὰς εἰδείξεν ἀνοθέων· κοιλίδα γὰρ λέγει τὴν ἀποκοιλανθεῖσαν ἀπὸ τῶν οἰκηζάντων αὐτὴν πάλαι δαιμόνων.

Φιλωνος. — Ταῦτ᾽ αὖ φησιν ἡ νύμφη ἀκούσασα παρὰ Ἠσαίου, « Ἀγαλλιᾶσθε ἔρημος, καὶ ὡς κρίνον ἀνοίστω » καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου, « Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ » λέγει δ' ἂν ὁ Κύριος ἐπὶ γῆς γεγονέναι, ὡς ἀνήθωσιν οἱ πιστοὶ καὶ ἐν τῷ ᾄδι· τοῦτο γὰρ κοιλάδων κρίνον ὃ ἐστὶ νεκρὸς.

Γρηγορίου (26). — Ταῦτα ἡ νύμφη περὶ ἑαυτῆς διεξίρχεται λέγουσα· Ἐγὼ μετὰ τὸ γενέσθαι ἐν τῇ κλίνῃ ἡμῶν τὸν νομφίον συσκιασθέντα τῷ σώματι, ὃς ἐφλοδύμην ἐν ἐαυτῷ τὸν οἶκον ἐμὲ, ταῖς τῶν ἀρετῶν κέδροις ὠρόφωσε, γέγονε, φησὶν, ἄνθος εὐσομὴν τε καὶ καθαρὸν καὶ λαμπρὸν, ἐκ τῆ· ἐν τῷ πλάτει ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ πεδίου, εὐχρότας τε καὶ εὐωδίας, τῶν λοιπῶν ἀνοθέων διαφέρων, ὃ λέγεται κρίνον, τὴν τῆς σωφροσύνης ἀπαστρέπτου μαρμαρυγῆν· τὸ πεδῖον τοῦτο συγκρίσει τῆς οὐρανίας ἀψίδος κοιλίας ὀνομάζεται· ἐν ᾧ ἡ γεωργηθεῖσα καλῶς ἐκ τοῦ κοιλοῦ πρὸς τὸ ὕψος ἐκδίδεται, ὡς καὶ τοῦ κρίνου ἡ φύσις· ὡς ἂν ἐν μετέωρῳ καθαρὸν αὐτῇ διαμένη τὸ κάλλος τῆ πρὸς τὴν γῆν ἐπιμιγείη μὴ μολυβόμενον, μηδὲ συμπνιγόμενον ταῖς ἀκάνθαις τοῦ βίου, ταῖς ποτηραῖς δυνάμεσιν· ἃς τοῦ διαβόλου θυγατέρες κατὰ τὸ σιωπόμενον ἠνίξατο.

Νελλου. — Κρίνον ἑαυτῇ, φησὶν, ἡ διὰ τὸ ἐμπερίπειν ταῖς διὰ ταπεινότητα πράξεων ἢ νοημάτων κοιλίαι· ὀνομαζομένηαι, φαιδρῶς ἐν ἑκατέραις κε-

NOTÆ.

(25) *Patrol.* t. XVII, col. 260.

(26) *Anonyma* sunt in C. B.

κοσμημένη καὶ λάμπουσα ἢ ὅτι κρίνειν μέλλει τὰς Α
 τούτας ψυχὰς ἐν τῷ μέλλοντι ἐκ συγκρίσεως τῶν
 ἰδίων κατορθωμάτων, οὐδὲν ἔχουσα ἐν τῇ φύσει πλέον
 ἐκεινῶν ὡς Νινευίται, καὶ βασίλισσα Νότου κατακρί-
 νεῖ τὴν ἀπιστον γενεάν· ἄνθος δὲ τοῦ πεδίου εἶναι
 λέγεται, τάχα μὲν τῶν κοιλάδων σηματονομήσων,
 καὶ διὰ τὸ ταπεινὸν καὶ ἀγεώργητον, καὶ διὰ τὸ
 πληθυντικῶς ὀνομάζεσθαι τὰ ἐκ βάθους ἀσεβείας εἰς
 ἐπίγνωσιν ἐλθόντα ἔθνη· τοῦ δὲ πεδίου τοῦ Ἰσραὴλ
 διὰ τὸ ἐξομαλίσθαι πρὸς ἐπιτηδειότητα γεωργίας,
 τοῖς προφητικαῖς καὶ νομικοῖς παιδεύμασιν· καλῶς
 δὲ καὶ τούτων οὐχὶ καρπὸς ἀλλ' ἄνθος εἶναι λέγε-
 ται· οὐπω γὰρ τὸ τοῦ σταυροῦ τὴν γῆν ἀνατέμνει
 ἄροτρον, ἔπερ ἐπέθηκε τοῖς ἀποστόλοις ὡς βοῦσιν ὁ
 Κύριος, ζυγᾶδην ἐπὶ τὴν γεωργίαν ἀποστείλας αὐ-
 τοῖς, οὐδέτις αἵματι πεπότιστο Δεσποτικῷ· διδ
 ἄκαρπος ἦν καὶ στείρα.

Ὁριγένους. — Ἄνθος λέγει τὸ ῥόδον ἐπὶ τὸ γε-
 νέσθαι καρπὸς, κ. τ. λ. (27).

β. Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, οὕτως ἡ πλη-
 σίον μου ἀνὰ μέσον τῶν θυγατέρων.

Γρηγορίου. — Ὅσση ὁρῶμεν τῆς εἰς τὸ ὕψος ἀνόδου
 τὴν προκοπὴν ἐπὶ τῆς ψυχῆς γινομένην. Πρώτη ἀνο-
 δος, τὸ πρὸς τὴν καθαιρετικὴν τῆς ἐναντίας· δυνά-
 μεως ἵππον ὁμοιωθῆναι. Δευτέρα ἀνοδος, τὸ πλησίον
 αὐτὴν γενέσθαι, καὶ περισσεύει ποιῆσαι τὰ ἕμματα.
 Τρίτη τοίνυν ἀνοδος τὸ μηκέτι πλησίον, ἀλλ' ἀδελφὴν
 τοῦ Δεσπότητος ὀνομασθῆναι. «Ὁς ἂν ποιήσῃ, φησὶ, C
 τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,
 οὗτος ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀδελφὴ μου, καὶ μήτηρ
 ἐστίν.» Ἐπεὶ οὖν γέγονεν ἄνθος, μηδὲν ὑπὸ τῶν
 ἀκανθῶν πειρασμῶν πρὸς τὸ γενέσθαι κρίνον
 παραβλαβείσα, ἐπιλαθομένη δὲ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ οὐ-
 κου τοῦ πατρὸς αὐτῆς, πρὸς τὸν ἀληθινὸν εἶδε Πα-
 τέρα, διὸ καὶ ἀδελφὴ τοῦ Υἱοῦ ὀνομάζεται, τῷ τῆς
 υιοθεσίας πνεύματι πρὸς τὴν συγγένειαν ταύτην
 μεταποιηθεῖσα, καὶ τῆς πρὸς τὰς θυγατέρας τοῦ ψευδο-
 νόμου πατρὸς κοινωνίας ἀπαλλαγείσα, πάλιν γίνεται ἑαυτῆς ὀψηλοτέρα, καὶ βλέπει τὸ μυστήριον, διὰ τῶν
 τῆς περισσεύει ὀφθαλμῶν· λέγει δὲ τῷ πνεύματι τῆς προφητείας.

Αὕτη (27) τοῦ Νυμφίου ἐστὶν ἡ φωνὴ, μαρτυροῦσα
 τῇ Νύμφῃ πλέον ὢν ἑαυτῇ προσεμαρτύρησεν· ἐπειδὴ
 γὰρ ἑαυτὴν εἶπε κρίνον, τὰς δὲ λοιπὰς ψυχὰς κοι-
 λάδας, ἢ μετριοφρονοῦσα, ἢ καὶ ἀγνοήσασα· οὐ πᾶν D
 στοχαζομένη τῆς ἀληθείας τὴν σύγκρισιν ἐποίησατο
 αὐτῆς ὁ μᾶλλον εἰδὼς τῶν γινομένων καταστάσεων
 τὰς ιδιότητας· καὶ κρίνω μὲν ταύτην παρσιάζει,
 διὰ τὸ μηδὲν τὴν ἀπὸ τῶν σωματικῶν μέριμνῶν
 ἀναδέχεσθαι, ἀφροντίστως δὲ τοῖς παρατυχοῦσι, τὴν
 τοῦ σώματος ἐκπληροῦν χρεῖαν, ἀταλαίπωρον καὶ
 αὐτοσχέδιον τὴν διαγωγὴν ἐλομένην διὰ τὴν περι-

¹¹ Matth. xii, 49.

ornata et relucens : vel quod in futuro iudicio iudi-
 catura sit istiusmodi animas ex comparatione
 suorum recte gestorum, cum in natura nihil ampli-
 us illis habeat, sicut Ninivitarum ac regina Austri
 condemnabunt incredulam generationem. Flos au-
 tem campi esse dicitur, fortassis quidem vallium
 significatarum tum propter humilitatem culturæ-
 que carentiam, tum quia pluraliter sic nomi-
 nantur gentes ex profundo impietatis ad cognitio-
 nem venientes ; campi vero Israel, quia prophetis
 ac legalibus doctrinis ad agriculturam probe com-
 parati ac complanati sunt, Recte autem etiam horum
 necdum fructus, sed flos esse dicitur, nondum
 enim crucis aratrum terram proscindit, quod Do-
 minus apostolis tanquam bobus jugaliter imposuit,
 ad agriculturam illos mittens : necdum sanguine
 Dominico rigata erat, quapropter infrugifera ste-
 rilisque exsistebat.

Origenis. — Florem dicit id quod in via est ut
 fructus fiat, etc.

VERS. 2. Sicut lilium in medio spinarum, sic propinqua
 mea in medio filiarum.

Gregorii. — Quantum videmus ascensum in altum
 tantum videmus esse animæ profectum : primus as-
 census est assimilari equis qui virtutem adversariam
 e medio sustulerunt ; secundus, quod facta sit propin-
 qua sibi fecerit oculos columbæ ; tertius, iam as-
 census quod etiam soror Domini nominetur. « Qui
 enim fecerit, inquit, voluntatem Patris mei, hic
 frater et soror et mater est. » Postquam ergo
 facta est flos, nihil a spinosis læsa fuit tentationi-
 bus quominus esset lilium ; oblita populi et domus
 patris et matris suæ, aspexit ad verum Patrem, et
 a Deo vocatur soror Filii, spiritu filiorum adoptio-
 nis in hanc adoptata cognationem ; et ab illa falsi
 nominis patris [filiarum communione] liberata sc-
 ipsa rursus fit sublimior, et aspicit mysterium per
 oculos columbæ, spiritu, inquam, prophetiæ.

Nili. — Hæc est vox Sponsi Sponsæ testimo-
 nium præbentis longe luculentius quam ipsa de
 se antea perhibuerat. Postquam enim ipsa se lilium
 vocaret, cæteras vero animas valles, modeste de se
 sentiens vel etiam ignorans ; non omnino assecuta
 conjectando veritatem ; comparationem ille insti-
 tuit qui eorum quæ sunt statuum proprietates
 magis novit, et lilio quidem ipsam assimilavit, quod
 omnino nullam rerum corporalium admittat solli-
 citudinem ; sed sine cura iis quæ obtingunt corpo-
 ris expleat necessitatem, beatam ac paucis conten-

NOTÆ.

(27) *Patrol.* t. XVII, col. 260, 261.

(27) Hæc in C. V. sub nomine Gregorii con-
 PATROL. GR. LXXXVII.

tinuantur, et revera non inveniuntur in opribus
 editis sancti Nili.

tam eligens vivendi rationem, propter eam quam A gerit curam de regno cœlorum, prout in Evangeliiis ostenditur : spinis vero cæteras assimilans quia curam omnem circa sæcularia habebant, et necdum norant curas iis impensas fieri spinas, sed illas ipsas ex magno circa illas sollicitudines studio evasisse spinas.

VERS. 3. *Sicut malum in lignis silvæ, sic fratruelis meus inter medios filios.*

Gregorii. — Quid est ergo quod vidit? Silvam solet nominare Scriptura silvestrem hominum vitam in qua luxuriant varia genera passionum, in qua nidulantur feræ exitiosæ, et homines lædunt quorum natura in luce ac sole otiosa permanens in tenebris vim suam exerit. Propterea in silva plantatur malum : in quantum quidem lignum, cum reliquis est ejusdem essentia: « Tentatus enim per omnia pro similitudine absque peccato »²². In quantum vero fructu suo dulcedinem affert animi sensibus, majorem habet cum ligno inæqualitatem, quam lilium cum spinis, ut quod suaviter tantum spirat et visu oblectat, pomum autem et odoratu et gustu ac visu dulce est. Recte ergo vidit Sponsa quæ sit sui a Domino differentia, quoniam ille quidem et nobis fit lætitia oculorum, ut qui in eis sit lux et unguentum odoratu et vita comedentibus. Humana porro natura per virtutem perfecta, sit flus, non solum agricolam nutricus, sed seipsam exornans. Cibum autem non ipsi datori parat : quoniam honorum nostrorum non eget. Cæterum Dominus factus est quasi malum in silva, quia humana inseruit naturam ad speciem et ad odoris edulique suavitatem. Nos enim bonis illius egemus; quapropter, ait Sponsa, quia *fructus ejus dulcis in gutture meo* : Fructus autem est doctrina de qua David ait : « Quam dulcisa faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo »²³. Filios autem dicit non amicos sponsi, sed tenebrarum qui et filii i:æ nuncupantur ab communitate operum. Ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου! » Ὑἱὼν δὲ λέγει οὐ φῖλων ὄργῆς τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἔργων ὀνομάζονται.

Nili. — Comparatio quidem ostendit excellen- D tiam. Sponsa namque omnes homines ligna silvæ appellavit, at Spousum suum dixit malum frugiferum. Cum enim ipse illam jam suis laudibus prævenisset et cum lilio contulisset quasi in medio spinarum mulierum reliquarum : ipse vicem reddit malum eum appellans in medio lignorum silvæ, quoniam ipse quidem planta frugifera est, ligna vero silvæ infrugifera, et ea qua potantur aqua suam ab eo differentiam manifeste declarant, siquidem de his Ecclesiastes ait : « Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum ex eis saltum germinantem ligna »²⁴. De ipso autem David : « Et erit, inquit, sicut lignum, quod plantatum est secus decursus

τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν φροντίδα, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις δεικνύται· ἀκάνθαις δὲ τὰς λοιπὰς ὁμοίων, διὰ τὴν πᾶσαν τὴν μερίμναν περὶ τὰ βιωτικὰ ἐσηκέναι· καὶ μηκέτι ἐν ταῖς φροντίσι γενέσθαι ἀκάνθας, ἀλλ' αὐτὰς ἐκεῖνης τῷ ἐκ πολλῆς τῆς περὶ τὰς μερίμνας σπουδῆς πεποιῆσθαι κατὰ ταύτας.

Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφιδός μου ἀνὰ μέσον τῶν υἱῶν.

Γρηγορίου. — Τί οὖν ἐστὶν ὃ τεθέαται ; Δρυμὸν ὀνομάζει συνήθως ἡ ἀγία Γραφή τὸν ὑλώδη τῶν ἀνθρώπων βίον, τὸν τὰ ποικίλα τῶν παθημάτων εἶδη ὑλομανήσαντα, ἐν ᾧ τὰ φαρτικὰ θηρία φαλεύει καὶ τοὺς ἀνθρώπους λυμαίνεται, ὡν ἡ φύσις ἐν φωτὶ καὶ ἡλίῳ ἀνεύρητος μένουσα, διὰ σκότους τὴν ἰσχὺν ἔχει. Διὰ τοῦτο φύεται ἐν τῷ δρυμῷ τὸ μῆλον· καθὼ μὲν ξύλον τοῖς λοιποῖς ὁμοούσιον ὑπάρχον· « Ἐπειράσθη γὰρ καθ' ὁμοιότητα πάντων, χωρὶς ἀμαρτίας »· καθὼ δὲ γλυκαίνει τῷ καρπῷ τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, πλείονα τὴν πρὸς τὸν δρυμὸν ἔχει παραλλαγὴν· ἢ ὅσον ἔχει πρὸς τὰς ἀκάνθας τὸ κρίνον, ὅπερ εὐπνοῦν ἐστὶ μόνον καὶ τέρπει τῇ θέρμῃ· τὸ δὲ μῆλον ἡδὺ πρὸς ὄσμην τὴν καὶ γεῦσιν καὶ θέαν. Καλῶς οὖν εἶδεν ἡ Νύμφη τὸ ἑαυτῆς πρὸς τὸν Δεσπότην διάφορον· ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἡμῶν καὶ ὀφθαλμῶν γίνεται χάρις, φῶς γινόμενος, καὶ μύρον ἐν τῇ ὀσφρήσει, καὶ ζωὴ τοῖς ἐσθίουσιν. Ἡ δὲ ἀνθρωπίνη φύσις δι' ἀρετῆς τελειωθείσα, ἄνθος γίνεται, μόνον οὐ τὸν γεωργὸν τρέφουσα, ἀλλὰ ἐαυτὴν καλλωπίζουσα· τροφὴν δὲ μὴ γεωργοῦσα τῷ χορηγῷ· Τῶν γὰρ ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις, ὁ Θεοπάτωρ φησὶν· κρίνον μὲν οὖν ὡς ἐφημεν ἡ τελειουμένη ψυχῇ, ἐαυτὴν μόνον, ὡς ἐφημεν, καλλωπίζουσα· ὁ δὲ Κύριος ὡς μῆλον γέγονεν ἐν δρυμῷ· ὅτι τὴν ἀνθρωπίνην ἐνεκέντρισεν φύσιν, πρὸς τὸ ὕρατον τε καὶ εὐώδες καὶ βρώσιμον· ἡμεῖς γὰρ τῶν ἐκεῖνου δεόμεθα· ὁ δὲ φησὶν ἡ Νύμφη, ὅτι· Ὁ καρπὸς αὐτοῦ γλυκὺς ἐν τῷ λάρυγγί μου· καρπὸς δὲ ἡ διδασκαλίᾳ, περὶ ἧς λέγει Δαβὶδ· « Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου, τινῶν τοῦ Νυμφίου, ἀλλὰ τοῦ σκότους, οἱ καὶ τέκνα

Νελλοῦ. Δείκνυσι τὴν ὑπεροχὴν· πάντας γὰρ ἀνθρώπους εἶπε ξύλα δρυμοῦ ἡ Νύμφη ὡς ἀκαρπα· μῆλον δὲ εἶπεν ὡς ἔγκαρπον πᾶν ἑαυτῆς Νυμφίον. Ἐκεῖνου γὰρ ἤδη φθάσαντος αὐτὴν τοῖς ἐπαίνοις καὶ κρίνῳ παρεικάσαντος, ὡς ἐν μέσῳ ἀκάνθων τῶν λοιπῶν γυναικῶν, αὕτη πάλιν ἀνταμείβεται μῆλον αὐτὸν ἐν μέσῳ ξύλων δρυμοῦ προσαγορεύουσα, ὅτι αὐτὸς μὲν ἔγκαρπος ἐστὶ φυτὸν, τὰ δὲ ξύλα τοῦ δρυμοῦ ἀκαρπα· καὶ τῷ ἀφ' οὗ ποτιζονται ὕδατι, τὴν πρὸς αὐτὰ διαφορὰν σαφῶς ἐνδεικνύμενος· περὶ μὲν γὰρ τούτων ὁ Ἐκκλησιαστής· « Ἐποίησάμην κολυμβήθρας, φησὶν, ὕδατων, τοῦ ποτίσαι ἀπ' αὐτῶν δρυμὸν βλαστῶν καὶ τὰ ξύλα· » περὶ δὲ τούτου Δαβὶδ φησὶ· « Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ

²² Hebr. iv, 15. ²³ Psal. cxviii, 103.

τας διεξέρχους τῶν ὑδάτων · οὐχ ὅμοιον δὲ ἀενάοις Ἀ περιρρεόμενον ὕδασι ποτιζέσθαι, καὶ ἐπινοίαις ἀνθρωπίαις ἐν κολυμβήθρῃ συναχθεῖσιν ἀρδεύεσθαι ὕδασι· τὸ μὲν γὰρ τὸν οὐράνιον σημαίνει λόγον, τὸ δὲ τὴν ἀνθρωπίνην διδασκαλίαν· ἐπειθ' ὡσπερ τὸ μῆλον ἐμπεριεχομένην τῷ δέρματι φυλάττων τὴν εὐωδίαν, καὶ ἐπὶ τὸ ἐξω αὐτὴν διαδίδωσιν, οὕτω καὶ ἡ θεότης ἐνεκρύπτετο τῷ σώματι· ὁμοίως τὴν ἐνέργειαν διεδίδου, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξω φαινομένου σαρκίου· σκιά δὲ ἐν ἧ ἐπεθύμησεν καθίσαι ἡ Νύμφη, ἐπειδὴ μᾶλλον ἐκ τῶν φύλλων ἢ σκιά πέφυκεν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον γίνεσθαι, τῷ συγχραινεῖ τῆς τῶν πετάλων ἐνώσεως, τὴν ἠλιακὴν ἀκτίνα ἀποτεριχεύουσα· ὅσα οὖν κατὰ φύσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἐπετέλει ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ ὅσα φύσεως ἦν ἔργα· ἐπειδὴ μετὰ τινος ὠφελείας ἐποίησε καὶ ταῦτα μέτρον, οὐ τῆς ὀρέξεως τὸ ἀπληστον, ἀλλὰ τῆς χρείας γινώσκων τὸ ἀβταρκες· καρπὸς γὰρ τοῦ μῆλου αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις, ὅς καὶ γλυκὺς γεγένηται ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῆς· τὴν τῆς ψυχῆς αἰσθησιν εὐφράνας τῇ χρηστῇ ποιότητι τῆς γεύσεως· ἔχει δὲ πρὸς τῇ ἡθι:κῇ ταύτῃ θεωρίᾳ, καὶ δογματικὴν τὸ βήτόν. Εἰ γὰρ σκιάν ἔχει ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ ἔστι τινὰ τῶν μελλόντων· τὸ δὲ σῶμα Χριστοῦ, ἀπ' οὗ καὶ ἡ σκιά παρυφίσταται, ἐν τῇ σκιά τοῦ νόμου. Καλῶς ἐκάθισεν ἡ Νύμφη· οὐχ αὐτὸν τὸν νόμον ποιούσα σωματικῶς, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτοῦ σημαίνοντα· ἀργούσα μὲν τῶν τυπικῶν παραγγελμάτων· ἀργίαν γὰρ ἡ κάθισις σημαίνει, τοῦ καρποῦ δὲ ἀπολαύουσα πλουσίως καὶ τούτῳ ἐνευχουμένη, καὶ ὀσφρῆσαι, καὶ γεύσει, καὶ τέρψει καὶ ἀπολαύσει· ἐπειδὴ τροφῆς μὲν ἡ γεύσις ὄργανον, τέρψεως ἡ ὀσφρησις.

Origenis. — Ἐπρεπε τῇ Νύμφῃ, κ. τ. λ. (28).

Philonis. — Ἦγουν υἱῶν τῶν Ἰουδαίων φησιν, κατὰ τὸ «*Υἱοὺς ἐγέννησα,*» οὐδ' ὡς ἀκάρπους καὶ ξύλα ὄρουμοῦ προσωνόμασεν· ὧν ἐν μέτρῳ κατὰ σάρκα Χριστὸς, ἅτε μετασχητικῶς αἵματος καὶ σαρκὸς, ὧν τὸ μῆλον εἰκῶν ἐν ἑαυτῷ φέρον τὸ ἐρυθρὸν καὶ λευκόν, καὶ μὲν καὶ εἰωδιάζον.

Apollinariou. — Τότε ἐξ ἀληθῶς γλυκαίνεται τὰ τῆς ψυχῆς μου αἰσθητήρια, ὅταν ἡμᾶς πρὸς τὸν ἐκ τῶν πειρασμῶν φλογμὸν ἢ τοῦ μῆλου σκιά διατερίχισθ, ὡς μὴ ὑπὸ τοῦ τοιοῦτου ἡλίου συγκαίεσθαι· οὐκ ἔστι δὲ ἄλλως ὡς ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἀναψύξαι· μὴ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς τούτο τὴν ψυχὴν ἀναγούσης.

Ὀ. Εἰσαγάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου.

Origenis. — Ἰαῦτα πρὸς, κ. τ. λ. (29).

Gregorijou. — Ἦ πῶς τρέχει τὸν καλὸν δρόμον καὶ θεῖον ἢ καλῶς τῇ ἔπιπῳ παρεκασθείσα ψυχῇ; τοῖς γὰρ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινομένη, οὐκ ἀρκεῖται τῷ τῆς σοφίας κρατῆρι· ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ληνὸν τοῦ

aquarum²⁵. » Non autem simile est perennibus circumfluum aquis potari et humanis adinventionibus in piscina coactis aquis irrigari : illud namque coelestem sermonem, hoc vero humanam doctrinam significat. Deinde quia malum, circumdatam cortice custodiens odoris suavitatem, illam foris diffundit : sic etiam divinitas corpore abdebatur, foris tamen etiam in carne apparentem suam prodebat efficacitatem. Umbra porro in qua sedere Sponsa desideravit (cum ut plurimum ex foliis potius quam aliunde umbra fieri amet, dum viridantium densa conjunctione foliorum solarem radium arcet), sunt ea quæ Dominicus homo secundum naturam humanam perficiebat, comedens et libens et quæcumque erant opera naturæ, quia cum aliqua utilitate etiam hæc obibat modum in iis non cupiditatis immoderantiam sed necessitatis sufficientiam sciens. Fructus enim mali sunt opera virtutum qui et dulcis factus est in guttore ipsius; optima qualitate gustus oblectans : præter moralem autem hanc contemplationem etiam dogmaticam doctrinam hic textus continet, siquidem umbram habet lex futurorum bonorum²⁶, et sunt quædam umbra futurorum, corpus vero Christi a quo et umbra existit in umbra legis. Pulchre sedit Sponsa non ipsam legem faciens corporaliter, sed quæ in ea significantur; vacans quidem typicis edictis (vacationem enim sessio designat), sed fructibus abundanter fruens eisque se recreans, tum olfactu, tum gustu, cum delectatione atque fruitione; quia cibi quidem gustus, delectationis vero instrumentum est odoratus.

Origenis. — Decebat Sponsam, etc.

Philonis. — Vel per filios Judæos intelligit, juxta illud : «*Filios genui* »; quos etiam tanquam infrugiferos ligna silvæ appellavit, quorum in medio secundum carnem Christus, utpote particeps sanguinis et carnis, quorum imago est malum in se ruborem et candorem ferens, nec non odoris suavitatem.

Apollinariii. — Tunc autem vero dulces reddit animi sensus, quando nos contra tentationum æstum defendit ne a tali sole aduramur. Aliter autem non possumus sub umbra ligni vitæ refrigerari, nisi desiderium eo animum adduxerit.

Vers. 4. Introduce me in domum vini.

Origenis. — Hæc ad, etc.

Gregorii. O quomodo ad divinum cursum propere anima quæ recte prius equæ assimilata est? Nam ad anteriora se extendens non est contenta crateri sapientiæ, sed in ipsomet torculari vini mystici

²⁵ Eccle. II, 6. ²⁶ Psal. I, 3. ²⁷ Isa. I, 2.

NOTÆ.

(28) *Patrol. t. XVII, col. 261.*

(29) *Patrol. t. XVII, col. 261.*

tam eligens vivendi rationem, propter eam quam A
gerit curam de regno cœlorum, prout in Evangeliiis ostenditur : spinis vero cœteras assimilans quia curam omnem circa sæcularia habebant, et necdum norant curas iis impensas fieri spinas, sed illas ipsas ex magno circa illas sollicitudines studio evasisse spinas.

VERS. 3. *Sicut malum in lignis silvæ, sic fratruelis meus inter medios filios.*

Gregorii. — Quid est ergo quod vidit? Silvam solet nominare Scriptura silvestrem hominum vitam in qua luxuriant varia genera passionum, in qua nidulantur feræ exitiosæ, et homines lædunt quarum natura in luce ac sole otiosa permanens in tenebris vim suam exerit. Propterea in silva plantatur malum : in quantum quidem lignum, cum reliquis est ejusdem essentia: « Tentatus enim per omnia pro similitudine absque peccato »²². In quantum vero fructu suo dulcedinem affert animi sensibus, majorem habet cum ligno inæqualitatem, quam liliū cum spinis, ut quod suaviter tantum spirat et visu oblectat, pomum autem et odoratu et gustu ac visu dulce est. Recte ergo vidit Sponsa quæ sit sui a Domino differentia, quoniam ille quidem et nobis sit lætitia oculorum, ut qui in eis sit lux et unguentum odoratu et vita comedentibus. Humana porro natura per virtutem perfecta, sit flos, non solum agricolam nutricus, sed seipsam exornans. Cibum autem non ipsi datori parat : quoniam bonorum nostrorum non eget. Cæterum Dominus factus est quasi malum in silva, quia humana inseruit naturam ad speciem et ad odoris edulique suavitatem. Nos enim bonis illius egemus; quapropter, ait Sponsa, quia *fructus ejus dulcis in gutture meo* : Fructus autem est doctrina de qua David ait : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo »²³. Filios autem dicit non amicos sponsi, sed tenebrarum qui et filii iuræ nuncupantur ab communitate operum. Ὑπὲρ μέλι τῷ στόματι μου! » Ὑἱὼν δὲ λέγει οὐ φίλων ὄργης τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἔργων ὀνομάζονται.

Nili. — Comparatio quidem ostendit excellentiam. Sponsa namque omnes homines ligna silvæ appellavit, at Sponsuum suum dixit malum frugiferum. Cum enim ipse illam jam suis laudibus prævenisset et cum lilio contulisset quasi in medio spinarum mulierum reliquarum: ipse vicem reddidit malum eum appellans in medio lignorum silvæ, quoniam ipse quidem planta frugifera est, ligna vero silvæ infrugifera, et ea qua potantur aqua suam ab eo differentiam manifeste declarant, siquidem de his Ecclesiastes ait : « Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum ex eis saltum germinantem ligna »²⁴. De ipso autem David : « Et erit, inquit, sicut lignum, quod plantatum est secus decursus

Ἦς μήλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφιδός μου ἀνὰ μέσον τῶν υἱῶν.

Γρηγορίου. — Τί οὖν ἐστὶν ὃ τεθέεται; Δρυμὸν ὀνομάζει συνήθως ἡ ἀγία Γραφή τὸν ὑλώδη τῶν ἀνθρώπων βίον, τὸν τὰ ποικίλα τῶν παθημάτων εἶδη ὕλομανήσαντα, ἐν ᾧ τὰ φθαρτικὰ θηρία φωλεύει καὶ τοὺς ἀνθρώπους λυμαίνεται, ὡς ἡ φύσις ἐν φωτὶ καὶ ἡλῶ ἀνεύρητος μένουσα, διὰ σκότους τὴν ἰσχὴν ἔχει. Διὰ τοῦτο φύεται ἐν τῷ δρυμῷ τὸ μήλον· καθὼ μὲν ξύλον τοῖς λοιποῖς ὁμοούσιον ὑπάρχον· « Ἐπειράσθη γὰρ καθ' ὁμοιότητα πάντων, χωρὶς ἀμαρτίας· » καθὼ δὲ γλυκαίνει τῷ καρπῷ τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, πλεονα τὴν πρὸς τὸν δρυμὸν ἔχει παραλλαγὴν· ἢ ὅσον ἔχει πρὸς τὰς ἀκάνθας τὸ κρίνον, ὅπερ εὐπνουν ἐστὶ μόνον καὶ τέρπει τῇ θέᾳ· τὸ δὲ μήλον ἡδὺ πρὸς ὄσμην τὴν καὶ γεῦσιν καὶ θέαν. Καλῶς οὖν εἶδεν ἡ Νύμφη τὸ ἑαυτῆς πρὸς τὸν Δεσπότην διάφορον· ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἡμῶν καὶ ὀφθαλμῶν γίνεται χάρις, φῶς γινόμενος, καὶ μύρον ἐν τῇ ὀσφρήσει, καὶ ζωὴ τοῖς ἐσθίουσιν. Ἡ δὲ ἀνθρωπίνῃ φύσει δι' ἀρετῆς τελειωθείσα, ἄθος γίνεται, μόνον οὐ τὸν γεωργὸν τρέφουσα, ἀλλὰ ἐκυτὴν καλλωπίζουσα· τροφήν δὲ μὴ γεωργοῦσα τῷ χρητῆρι· Τῶν γὰρ ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις, ὁ Θεοπάτωρ φησὶν· κρίνον μὲν οὖν ὡς ἐφημεν ἡ τελειομένη ψυχῆ, ἑαυτὴν μίνον, ὡς ἐφημεν, καλλωπίζουσα· ὁ δὲ Κύριος ὡς μήλον γέγονεν ἐν δρυμῷ· ὅτι τὴν ἀνθρωπίνην ἐνεκέντρισεν φύσιν, γὰρ τὸ ὠραῖόν τε καὶ εὐώδες καὶ βρώσιμον· ἡμεῖς γὰρ τῶν ἐκείνου δεόμεθα· διὸ φησὶν ἡ Νύμφη, ὅτι· Ὁ καρπὸς αὐτοῦ γλυκύς ἐν τῷ λάρυγγί μου· καρπὸς δὲ ἡ διδασκαλίᾳ, περὶ ἧς λέγει Δαβὶδ· « Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, τινῶν τοῦ Νυμφίου, ἀλλὰ τοῦ σκότους, οἱ καὶ τέκνα

Νελλοῦ. Δείκνυσι τὴν ὑπεροχὴν· πάντα γὰρ ἀνθρώπους εἶπε ξύλα δρυμοῦ ἡ Νύμφη ὡς ἄκαρπα· μήλον δὲ εἶπεν ὡς ἔγκαρπον πᾶν ἑαυτῆς Νυμφίον. Ἐκείνου γὰρ ἤδη φθάσαντος αὐτὴν τοῖς ἐπαίνοις καὶ κρίνῳ παρεικάζαντες, ὡς ἐν μέσῳ ἀκανθῶν τῶν λοιπῶν γυναικῶν, αὕτη πάλιν ἀναμειβεται μήλον αὐτὸν ἐν μέσῳ ξύλων δρυμοῦ προσαγορεύουσα, ὅτι αὐτὸς μὲν ἔγκαρπὸν ἐστὶ φυτὸν, τὰ δὲ ξύλα τοῦ δρυμοῦ ἄκαρπα· καὶ τῷ ἀφ' οὗ ποτίζονται ὕδατι, τὴν πρὸς αὐτὰ διαφορὰν σαφῶς ἐνδεικνύμενος· περὶ μὲν γὰρ τούτων ὁ Ἐκκλησιαστής· « Ἐποίησάμην κολυμβήθρας, φησὶν, ὑδάτων, τοῦ ποτίσαι ἀπ' αὐτῶν δρυμὸν βλαστῶν καὶ τὰ ξύλα· » περὶ δὲ τούτου Δαβὶδ φησὶ· « Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ παφυτευμένον παρὰ

²² Hebr. iv, 15. ²³ Psal. cxviii, 103.

τας διεξίθους τῶν ὑδάτων· ὁ οὐχ ὁμοιον δὲ ἀενάοις Ἀ
περιρρέομενοι ὑδασι ποτίσθαι, καὶ ἐπινοίαις ἀν-
θρωπίναις ἐν κολυμβήθρα συναχθεῖσιν ἀρδεύεσθαι
ὑάσι· τὸ μὲν γὰρ τὸν οὐράνιον σημαίνει λόγον, τὸ
δὲ τὴν ἀνθρωπίνην διδασκαλίαν· Ἐπειθ' ὡσπερ τὸ
μῆλον ἐμπεριεχομένην τῷ δέρματι φυλάττων τὴν
εὐωδίαν, καὶ ἐπὶ τὸ ἐξω αὐτῆν διαδίδωσιν, οὕτω καὶ
ἡ θεότης· ἐνεκρύπτετο τῷ σώματι· ὁμοως τὴν ἐνέρ-
γειαν διεδίδου, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξω φαινομένου σαρκίου·
σκιά δὲ ἐν ἣ ἐπεθύμησεν καθίσαι ἡ Νύμφη, ἐπειδὴ
μᾶλλον ἐκ τῶν φύλλων ἢ σκιά πέφυκεν ὡς ἐπὶ τὸ
πλείστον γίνεσθαι, τῷ συγκραίνει τῆς τῶν πετάλων
ἐνώσεως, τὴν ἠλιακὴν ἀκτίνα ἀποτειχίζουσα· ὅσα
οὖν κατὰ φύσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἐπετελεῖ ὁ Κυ-
ριακὸς ἄνθρωπος ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ ὅσα φύσεως
ἦν ἔργα· ἐπειδὴ μετὰ τινος ὠφελείας ἐποίει καὶ
ταῦτα μέτρον, οὐ τῆς ὀρέξεως τὸ ἀπληστον, ἀλλὰ
τῆς χρείας γινώσκων τὸ αὐταρκεῖς· καρπὸς γὰρ τοῦ
μῆλου αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις, ὅς καὶ γλυκὺς γεγέ-
νηται ἐν τῷ λάφυργι αὐτῆς· τὴν τῆς ψυχῆς ἀσθη-
σιν εὐφράνας τῇ χρηστῇ ποιότητι τῆς γεύσεως· ἔχει
δὲ πρὸς τῇ ἠθικῇ ταύτῃ θεωρίᾳ, καὶ δογματικὴν τὸ
ῥητόν. Εἰ γὰρ σκιάν ἔχει ὁ νόμος τῶν μελλόντων
ἀγαθῶν, καὶ ἐστὶ τινὰ τῶν μελλόντων· τὸ δὲ σῶμα
Χριστοῦ, ἀπ' οὗ καὶ ἡ σκιά παρυφίσταται, ἐν τῇ σκιᾷ
τοῦ νόμου. Καλῶς ἐκάθισεν ἡ Νύμφη· οὐκ αὐτὸν τὸν
νόμον ποιούσα σωματικῶς, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτοῦ σημα-
νόμενα· ἀργούσα μὲν τῶν τυπικῶν παραγγελημάτων·
ἀργίαν γὰρ ἡ κάθισις σημαίνει, τοῦ καρποῦ δὲ ἀπο-
λαύουσα πλουσίως καὶ τούτῳ ἐνευαχουμένη, καὶ
δοφρήσει, καὶ γεύσει, καὶ τέρψει καὶ ἀπολαύσει·
ἐπειδὴ τροφῆς μὲν ἡ γεῦσις ἕργανον, τέρψεως ἡ ὁσ-
φρησις.

Ὀριγένους. — Ἐπρεπε τῇ Νύμφῃ, κ. τ. λ. (28).

Φιλωνος. — Ἦγουν ὑκῶν τῶν Ἰουδαίων φησὶν,
κατὰ τὸ «Γιούσις ἐγέννησα,» οὗς ὡς ἀκάροπους καὶ ξύλα
ὄρουμοῦ προσωνόμασεν· ὧν ἐν μέσῳ κατὰ σάρκα
Χριστὸς, ἅτε μετασχηκῶς αἵματος καὶ σαρκὸς, ὧν
τὸ μῆλον εἰκῶν ἐν ἑαυτῷ φέρον τὸ ἐρυθρόν καὶ λευ-
κόν, καὶ μὲν καὶ εὐωδιάζον.

Ἀπολλινάριου. — Τότε δὲ ἀληθῶς γλυκαίνεται
τὰ τῆς ψυχῆς μου αἰσθητήρια, ὅταν ἡμᾶς πρὸς τὸν
ἐκ τῶν πειρασμῶν φλογμὸν ἡ τοῦ μῆλου σκιά διατει-
χίσῃ, ὡς μὴ ὑπὸ τοῦ τοιοῦτου ἡλίου συγκαλεσθαι·
οὐκ ἐστὶ δὲ ἄλλως ὡς ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ ξύλου τῆς
ζωῆς ἀναψύξαι· μὴ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς τοῦτο τὴν
ψυχὴν ἀναγούσης.

δ. Εἰσαγάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου.

Ὀριγένους. — Ταῦτα πρὸς, κ. τ. λ. (29).

Γρηγορίου. — Ἦ πῶς τρέχει τὸν καλὸν δρόμον
καὶ θεῖον ἢ καλῶς τῇ ἔπιπῳ παρεκασθεῖσα ψυχῇ;
τοῖς γὰρ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινομένη, οὐκ ἀρκεῖται τῷ
τῆς νοφίας κρατῆρι· ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ληνὸν τοῦ

aquarum ²⁵. » Non autem simile est perennibus cir-
cumfluum aquis potari et humanis adinventionibus
in piscina coactis aquis irrigari : illud namque
coelestem sermonem, hoc vero humanam doctrinam
significat. Deinde quia malum, circumdatam cor-
tice custodiens odoris suavitatem, illam foris dif-
fundit : sic etiam divinitas corpore abdebat,ur,
foris tamen etiam in carne apparentem suam pro-
debat efficacitatem. Umbra porro in qua sedere
Sponsa desideravit (cum ut plurimum ex foliis pot-
tius quam aliunde umbra fieri amet, dum viri-
dantium densa conjunctione foliorum solarem ra-
dium arcet), sunt ea quæ Dominicus homo secun-
dum naturam humanam percipiebat, comedens et
bibens et quæcumque erant opera naturæ, quia
cumi aliqua utilitate etiam hæc obibat modum in
iis non cupiditatis immoderantiam sed necessitatis
sufficientiam sciens. Fructus enim mali sunt opera
virtutum qui et dulcis factus est in gutture ipsius ;
optima qualitate gustus oblectans : præter moralem
autem hanc contemplationem etiam dogmaticam
doctrinam hic textus continet, siquidem umbram
habet lex futurorum honorum ²⁶, et sunt quædam
umbra futurorum, corpus vero Christi a quo et
umbra existit in umbra legis. Pulchre sedit Sponsa
non ipsam legem faciens corporaliter, sed quæ in
ea significantur ; vacans quidem typicis edictis (va-
cationem enim sessio designat), sed fructibus abun-
danter fruens eisque se recreans, tum olfactu, tum
gustu, cum delectatione atque fruitione ; quia cibi
quidem gustus, delectationis vero instrumentum
est odoratus.

Origenis. — Decebat Sponsam, etc.

Philonis. — Vel per filios Judæos intelligit, juxta
illud : « Filios genui ²⁶ ; » quos etiam tanquam in-
frugiferos ligna silvæ appellavit, quorum in medio
secundum carnem Christus, utpote particeps san-
guinis et carnis, quorum imago est malum in se
ruborem et candorem ferens, nec non odoris sua-
vitatem.

Apollinari. — Tunc autem vero dulces reddit
animi sensus, quando nos contra tentationum
æstum defendit ne a tali sole aduramur. Aliter autem
non possumus sub umbra ligni vitæ refrigerari,
nisi desiderium eo animum adduxerit.

Vers. 4. Introducite me in domum vini.

Origenis. — Hæc ad, etc.

Gregorii. O quomodo ad divinum cursum prope-
rat anima quæ recte prius equæ assimilata est ? Nam
ad anteriora se extendens non est contenta cratere
sapientiæ, sed in ipsomet torculari vini mystici

²⁵ Eccle. 11, 6. ²⁶ Psal. 1, 3. ²⁶ Isa. 1, 2.

NOTÆ.

(23) *Patrol.* t. XVII, col. 261.

(29) *Patrol.* t. XVII, col. 261.

versari desiderat, et in vite illa quæ talem botrum alit.

Merito expetit Sponsa deinceps introduci in domum vini : cum enim in cruce botro suspenso et ab omnibus exinanito (quod adhuc vernaret), non omnibus appareret vini usus; hæc sola post manifestandum ante credidit firmiter animo istius modi; præcipiens cogitationem, quasi ante tempus vini, vinum in vernante uva contemplando, et in cruce versanti testimonium desuper adhibendo divinitatis, et dum tribularetur, futuram ejus in cruce pendentis uvæ prædicationem, quasi jam promulgatam firmiter tenens, illudque ipsi ante rerum eventum, quod aliis post eventum accidebat. Hoc igitur eximium istius modi iudicii præmium postulat in domum vini ingressum : si autem vinum est Verbum utique domus vini Pater sit, in ipso enim reperitur Verbum. Postquam ergo in tali domo versabatur, recte etiam ordinari in se postulat charitatem, ut quæ per talem instantiam, jam pridem evaserit digna dilectione, qua charitas in ipsa ordinaretur, non amplius ut accidit illam diligentium, sed ut sit inter ordinatos et electos, ex debito deinceps dilectorum numero existens et locum obtinens.

Apollinarii. — Etiam vinum ad lætitiâ cordis juxta Psalmistam dicitur, et vinum bene olens, juxta Zachariam.

Congruit autem extraneæ Sponsæ illud : *Introduce me in domum vini*, siquidem prius non erat in vinea : nam post eos qui circa tertiam et sextam et nonam horam vocati sunt, sub undecimam hæc vocatur, postquam audiverat : « Quid hic statis tota die otiosi? Ite et vos in vineam meam »²⁷. » Otiosa namque erat quia sibi propria non operabatur, sed cum alienas vineas custodiret, etiam primum accipit præmium charitatis, signum regium, donum spirituale : unde et Aquila, *Ordinavit in me charitatem*, ait. Charitatis enim est illud : « *Volohuic novissimo dare sicut et tibi* »²⁸.

Ordinate in me charitatem.

Gregorii. — In desiderio jam existens, ad majus iterum exsilit, et ait : Cum jam sim in domo vini, subjicite me charitati, quæ est secus, sive ordinate in me charitatem. Quomocumque enim utaris verbi inversione, idem est quod per utrumque significatur, sive ex eo quod ipsa charitati subjiciatur, sive ex eo quod in ipsa charitas ordinetur. Vel forsitan etiam docemur ejusmodi sibi Deo exhibenda charitas et quemadmodum in se invicem affectos esse oporteat, ne forte inordinata et inversa fiat charitatis adimpletio. Oportet enim Deum diligere ex tota anima, et corde, et virtute, proximum autem sicut seipsum, et uxore

A μουστικοῦ οἴνου γενέσθαι ποθεῖ· καὶ τὴν ἀμπελον ἐκέλευεν τὴν τοιοῦτον βότρυν ἐκτρέφουσα.

Nelou. — (30) Εἰκότως ἀπαιτεῖ ἡ Νύμφη δοῦναι, τὸ εἰσαχθῆναι εἰς τὸν οἶκον τοῦ οἴνου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ σταυρῷ τὸν βότρυν κρεμάμενον, καὶ παρὰ πάντων ἐξουθενηθέντα διὰ τὸ εἶτι κυπριζόντα, μὴ πᾶσιν ἐπιφαίνειν τὴν τοῦ οἴνου χρῆσιν μόνη τὸ ὑστερον ὀποδειχθησόμενον προεπίστευσεν ἐν τῷ λογισμῷ τὴν τοιαύτην προκαθιδρύσασα εὐνοίαν· ὡς πρὸ καιροῦ τοῦ οἴνου ἐν τῇ κυπριζούσῃ σταφυλῇ θεωρεῖν ἐν τῷ σταυρῷ ἵντι ἄνω, θεότητα προσμαρτυρεῖν, καὶ τὸ ἐκθλίβεσθαι μέλλον τῆς ἐν τῷ σταυρῷ σταφυλῆς κήρυγμα, ὡς ἤδη λαλούμενον βεβαίως κατέχουσα· κάκεινο παθοῦσα πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως, ὅπερ οἱ πολλοὶ μετὰ τὴν ἐκθασιν ἐπαθον· ὅπερ γέρας ἐξαίρετον τῆς τοιαύτης κρίσεως, αἰτεῖ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ οἴνου εἰσόδον· εἰ δὲ οἴνος ἐστὶν ὁ λόγος, οἶκος τοῦ οἴνου εἰη ἂν ὁ Πατήρ· ἐν τούτῳ γὰρ εὐρίσκεται ὁ Λόγος, μετὰ δὲ τὸ γενέσθαι ἐν τῷ τοιοῦτῳ οἴκῳ καλῶς, καὶ ταγῆναι τὴν ἀγάπην ἐπ' αὐτῇ βούλεται, ἀξίαν ἀγάπης ἤδη διὰ τὴν τοιαύτην ἔνστασιν γεγενημένην· ὥστε ταγῆναι ἐπ' αὐτῇ τὴν ἀγάπην, μηκέτι ὡς ἔτυχεν αὐτὴν ἀγαπῶντων, ἀλλ' ἐν τοῖς τεταγμένοις καὶ ὀρισμένοις τῶν ἐξ ὀφειλῆς λοιπὸν ἀγαπωμένων οὐσαν, ἀριθμεῖν καὶ ἔχειν.

Ἀπολιναρίου. — Καὶ οἶνος εἰς εὐφροσύνην καρδίας κατὰ τὸν ψαλμῶδην λέγεται· καὶ οἶνος εὐωδίων κατὰ τὸν Ζαχαρίαν.

C Ἡρμοῦ δὲ τῇ ἐπὶ ἡλύδι νύμφη τὸ, *Εἰσαγάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου*· οὐ γὰρ ἦν τὸ πρότερον εἰσω τοῦ ἀμπελώνος· μετὰ γὰρ τὰς περὶ τρίτην καὶ ἕκτην καὶ ἑνάτην κληθέντας, ὑπὸ τὴν ἑνδεκάτην αὐτὴ καλεῖται· ἀκούσασα, εἰ τί ὥδε ἐσθήκατε ἄλην τὴν ἡμέραν ἄργοι; Πορεύσατε εἰς τὸν ἀμπελῶνα· ἔργει γὰρ, ὅτι μὴ τὰ οἰκεία εἰργάζετο, ἀλλοτριὰ ἀμπελούς φυλάττουσα· καὶ λαμβάνει πρῶτον τὴν ἐξ ἀγάπης τιμὴν, τὸν χαρακτήρα τὸν βασιλικόν, τὸ δῶρον τὸ πνευματικόν· διὸ καὶ Ἀκύλας, *Ἐταῖον ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην*, φησὶν· ἀγάπης γὰρ, τὸ, « *Θέλω τούτῳ τῷ ἐσχάτῳ δοῦναι ὡς καὶ σοί.* »

Τάξαιτε ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην.

Γρηγορίου. — Ἐντὸς τοῦ ποθομένου γενομένη, ἐπὶ τὸ μείζον πάλιν ἐξάλλεται, καὶ φησὶν· Ἐπειπερ γέγονα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ οἴνου, ὑποτάξατέ με τῇ ἀγάπῃ, ἥ τίς ἐστὶν ὁ Θεός· ἡ τάξαιτε ἐπὶ ἐμὲ τὴν ἀγάπην· ταυτὸν γὰρ ἐστὶ τὸ σημαίνονμενον δι' ἑκατέρου, ὅπως ἂν χρῆσις τῇ ἀναστροφῇ τοῦ λόγου, ἐκ τῆς τοῦ ὑπὸ τὴν ἀγάπην ταχθῆναι καὶ ἐν τῇ τοῦ τὴν ἀγάπην αὐτῇ ταχθῆναι· ἢ τάχα καὶ διδασκόμεθα οἶαν ἀνατεθῆναι προσήκει τῷ Θεῷ τὴν ἀγάπην, καὶ ὅπως πρὸς τοὺς ἄλλους ἔχειν· μήποτε ἀτακτὸς τις καὶ ἀνῆλλαγμένη γένηται τῆς ἀγάπης ἢ ἀποπλήρωσις· Θεὸν γὰρ δὴ ἀγαπᾶν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ

²⁷ Matth. xx, 6. ²⁸ ibid. 14.

NOTÆ.

(30) Scholium hoc in C. B. Gregorio ascribitur.

κρίσεως καὶ δυνάμεως, τὸν δὲ πλησίον ὡς αὐτόν· ἡ γυναικίαν δὲ, εἰ μὲν τίς ἐστι, καθαρωτέραν ψυχῆς, ὡς ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν· ὁ δὲ ἐμπαθέστερος, ὡς τὸ ἴδιον σῶμα· τὸν ἔχθρον δὲ, ἐν τῷ μὴ κακὸν ἀπὸ κακοῦ δοῦναι, ἀλλ' εὐεργεσίᾳ τὴν ἀδικίαν ἀμειψισθαι· φησὶν οὖν ἀγάπην τεταγμένην ποιήσατε· μὴ καὶ πάλιν ἐκπέσω, συντηροῦντες τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον βοήθην· καὶ πῶς μὲν ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν χρῆ, πῶς δὲ τὸν πλησίον διδάσκοντα, ἢ καὶ τοῦτο τυχόν ἐστιν ὑπονοῆσαι διὰ τοῦ λόγου· ἐπειδὴ ἀγαπηθεῖσα παρὰ τὴν πρώτην διὰ τῆς παρακοῆς, ἐν τοῖς ἔχθροῖς ἐλογίσθη· νῦν δὲ πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπανήλθον χάριν δι' ἀγάπης τῷ Δεσπότῃ συναρμοσθεῖσα· κυριώτατέ μοι τὸ διὰ τῆς χάριτος τεταγμένον καὶ ἀμετάστατον, ὑμεῖς οἱ φίλοι τοῦ Νυμφίου, δι' ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς ἐν τῷ παγίῳ συντηροῦντές μοι τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον μονήν.

ε'. *Στηρίσατέ με ἐν μύροις.*

Γρηγορίου. — Τουτέστι ταῖς ἀρεταῖς· καὶ οὐ μόνον τὸ βλέπειν τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐν μετουσίᾳ τοῦ κρείττονος γίνεσθαι ἔστιν ἀρετὴ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀμετάπτωτον ἐν τῷ καλῷ διασώσασθαι· ὁ τοίνυν στηριχθῆναι βουλόμενος ἐν τοῖς μύροις, τὸ βέβαιον ἐν ταῖς ἀρεταῖς αὐτῷ προσγενέσθαι ζητεῖ· ἀρετὴ γὰρ τὸ μύρον, διότι πάσης δυσωδίας ἀμαρτημάτων κεχώρισται· ἢ γὰρ ἀμαρτία δυσώδης. Διὰ τοῦτο, *Στηρίσατέ με ἐν μύροις, στοιβάσατέ με ἐν μήλοις*· ὅτι τετραμένη ἀγάπης ἐγώ.

Νελλίου. — Τάχα, ἢ ὡς ἀμοιβὴν τῶν κατορθωμένων ἀπαιτεῖ τὸ ἐν τούτοις γενέσθαι, ἢ ὡς ἐπιτετραμμένη τῷ πόθῳ, παραμυθίαν ὡς ἂν εἴη τις καὶ ψυχαγωγίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὡσπερ ἐξελύτο ὑπὸ τῆς πρὸς τὸν ἀγαπώμενον μνήμης, στηριχθῆναι μὲν ἐν μύροις τῆς θεωρίας, στοιβασθῆναι δὲ ἐν μήλοις τῶν θαυμάτων τοῦ Νυμφίου καὶ τοῦ καρποῦ τῶν πράξεων ἐπιθυμεῖ· ἐπειδὴ ἢ μὲν θεωρία τῆ τῶν νοημάτων τέρπουσα γλαφυρότητι ὁσμὴ μύρων· ἢ δὲ πράξις μετὰ τοῦ τροφίμου, καὶ τὸ εὐώδες ἔχει. Ποιεῖ γὰρ καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα χερσὶν, τῆ τῶν ἀμοιβῶν ἐλπιδὶ τὴν συνειδήσιν τοῦ ἐργαζομένου εὐφραίνοντα· τινὲς δὲ τὸ, *Στοιβάσατέ με ἐν μήλοις*, περὶ τοῦ θανάτου εἶπον· ὡς τῆς Νύμφης βουλομένης μετὰ τῶν ἁγίων ἀξιοθῆναι ταφῆς· πάντως ἐκείνους μήλα νόησαντες τοὺς εἰπόντας· «Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν.»

Στοιβάσατέ με ἐν μήλοις

Κυρίλλου. — Τοῖς εὐαγγελικοῖς με ἀσφαλίσατε λόγους· οὗτοι γὰρ ἡμῖν εὐωδιάζουσι Χριστόν. Συνταχθεῖν δὲ, φησὶ, κάγω μετὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ· ὡς γὰρ αὐτὸς μήλον, οὕτως σύσσωμοι καὶ συμμετοχοὶ αὐτοῦ μήλα.

Προκοπίου. — Τοῖς κατὰ Θεὸν πλεονεκτήμασιν.

Γρηγορίου. — (51) Ἦνα πάντοτε εἰς ὕψος ὄρωσα,

ἄ II Cor. II, 15.

NOTÆ.

(51) Quæ sequuntur in C. B. ut verba Procopii continentur.

A rem si purioris quidem est animæ, sicut Christus Ecclesiam; sin autem est animo perturbatori, sicut corpus proprium; inimicum autem in eo quod non reddamus malum pro malo, sed pro injuria beneficium referamus. Charitatem igitur, inquit, ordinatam facite, ne iterum excidam; conservantes ad id quod melius est propensionem; et quomodo quidem Deum diligere oporteat, quomodo vero proximum docentes. Vel forte per hoc etiam licet intelligere. Quod quoniam quæ primum fueram dilecta, propter inobedientiam inter inimicos fui computata, nunc ad eandem reversa sum gratiam, per charitatem Domino conjuncta: consilium mihi hujus gratiæ stabilitatem et immutabilitatem, vos amici Sponsi studio et diligentia, in soliditate conservantes mihi ad id quod melius est propensionem.

VERS. 5. *Fulcite me in unguentis.*

Gregorii. — Hoc est virtutibus. Virtus enim est non solum bonum intueri, et esse participem ejus quod est melius; sed etiam immutabilitatem in bono conservare. Qui ergo vult fulciri in unguentis quærit sibi adesse firmitatem in virtutibus. Virtus enim est unguentum, quoniam est sejuncta ab omni fetore odore peccatorum. Peccatum enim fetidum est: Propterea *fulcite me in unguentis, stipate me in malis, quia vulnerata charitatis ego sum.*

Nili. — Vel fortasse quasi compensationem recte gestorum, in his versari postulat, vel tanquam adhuc amore vulnerata consolationem, ac si quis dicat recreationem. Cum enim ad dilecti memoriam quasi resoluta sit, fulciri quidem in unguentis contemplationis, stipari vero in malis, miraculorum Sponsi et fructu actionum concupiscit. Quoniam contemplatio quidem considerationum varietate, tanquam unguentorum odor oblectat; actio autem una cum alimento bonum odorem habet. Opera enim virtutis gaudium pariunt, quod conscientiam operantis spe compensationum exhilarat. Nonnulli vero: *Stipate in malis* de morte accipiunt, ac si Sponsa sanctorum sepultura dignari velit, illos omnino mala intelligens qui dixerunt: «Christi bonus odor sumus».

Stipate me in malis.

Cyrelli. Evangelicis communitate me doctrinis: hæc quippe nobis Christi odorem affundunt. Utinam collocer ego quoque, inquit, cum sanctis ejus! Nam sicut ipse pomum est, ita etiam qui sunt cum eo corporati et participes, poma fiunt.

Procopii. — Id est sortibus secundum Deum melioribus.

Ut semper in altum aspiciens bona intuear

exempla in sponso exhibita. Illic enim mansuetudo, illic placiditas, illic injuriarum oblivio erga inimicos et benignitas erga lugentes, illic continentia, longanimitas, atque similia quæ pulchro ordine concinnata gratissimum spectaculum exhibent dum ad cœlestis vitæ rationem adducunt. Malum autem Christus est propter candorem carnis et ruborem sanguinis, ac suavem prædicationis odorem.

Origenis. — Symmachus sic edidit, etc.

Quia amore vulnerata sum.

Gregorii. — His dictis laudat sagittarium a jaculandi peritia, ut qui telum recte in ipsam dirigat. *Vulnerata* enim, inquit, *dilectionis sum ego.* Ostendit hac oratione telum quod cordi alte insidet: sagittarium autem hujus teli est dilectio seu charitas: charitatem autem esse Deum didicimus a Scriptura²⁹, qui electum suum unigenitum Jesum Christum emittit in eos qui servantur spiritu vitæ triplicem aculei cuspidem illiniens. Aculeus autem est fides, ut quæ in quo fuerit, cum sagitta simul adducat sagittarium, ut dicit Dominus: Quoniam « Ego et Pater veniemus et mansionem apud eam faciemus³⁰. » Videt ergo quæ per divinas ascensiones in altum sublata est anima, dulce telum charitatis quo sauciata fuit in semetipsa, et de eo vulnere gloriatur dicens: *Quoniam vulnerata dilectionis sum ego:* Nec hoc solum, sed et ipsa fit telum in manibus sagittarii: sinistra quidem caput ad supernum scopum dirigente, dextera vero C telum ad se attrahente: ait ergo:

Vers. 6. *Læva ejus sub capite meo et dextera illius amplectetur me.*

Cyrylli. — Sinistra dicitur lex, dextera Evangelium. Vel sinistra intelligenda est præsens vita, dextera autem futura: quæ quidem nie complectetur, postquam iis qui a dextris erunt dictum fuerit: « Venite, benedicti Patris mei³¹. »

Gregorii. — Dicit etiam alibi: « Longitudo vitæ et anni vitæ sunt in dextera sapientiæ: in sinistra vero divitiæ et gloria³². » Dextera igitur illius divinorum scientia est ex qua æterna vita existit; sinistra vero cognitio rerum humanarum e quibus divitiæ et gloria, ait igitur: Mens mea superat humana et divina cognitio teget me. Etenim rursus dictum est: Honora illam ut te amplectatur. Ostendit itaque eundem esse et Sponsam et sagittarium nostrum, et Sponsam ac sagittam esse peritam animam. Sicut telum ergo ad bonum dirigat scopum; sic et Sponsam ad communionem assumit incorruptæ perpetuitatis. Longitudinem vitæ etiam in hac vita per dexteram præhens, et per sinistram divitiis bonorum æternorum et Dei gloriam, cujus expertes sunt qui mundi gloriam

A βλέπω πρὸς τὰ τῶν ἀγαθῶν ὑποδείγματα, ἐν τῷ Νυμφίῳ δεικνύμενα· ἐκεῖ γὰρ πραότης, ἐκεῖ τὸ ἀσφύγητον, ἐκεῖ τὸ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀμνησικακον, καὶ τὸ πρὸς τοὺς λυποῦντας φιλόνητον· ἐκεῖ τὸ ἐγκρατὲς καὶ μακροθύμον, καὶ τὰ ὅμοια· ἃ κατὰ τάξιν ἐπισυναπτόμενα, χαριστάτην θεῶν ἐργάζεται, πρὸς ὕψος πολιτείας ἐπανάγοντα· μῆλον δὲ ὁ Χριστὸς, διὰ τὸ λευκὸν τῆς σαρκὸς καὶ τὸ ἐρυθρὸν τοῦ αἵματος, καὶ τὴν τοῦ κηρύγματος εὐωδίαν.

Ὀριγένους. — Ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐκδέδωκεν, κ. τ. λ. (52).

Ἵτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ.

Γρηγορίου. — Ταῦτα εἰπούσα, ἐπιναίει τὸν τοξότην τῆς εὐστοχίας ὡς καλῶς ἐπ' αὐτὴν τὸ τέλος ἰθύνοντα· *Τετρωμένη* γὰρ, φησὶν, ἀγάπης ἐγώ· δείκνυσι τῷ λόγῳ τὸ βέλος τὸ τῆ καρδία βάρους ἐγκείμενον· ὁ δὲ τοξότης τοῦ βέλους, ἡ ἀγάπη ἐστὶ· τὴν δὲ ἀγάπην τὸν θεὸν εἶναι. παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαθήκαμεν, ὅς τὸ ἐκλεκτὸν βέλος τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἐπὶ τοὺς σωζομένους ἐκπέμπει, τῷ πνεύματι τῆς ζωῆς τὴν τριπλῆν τῆς ἀκίδος ἀκμὴν περιχρῶσαν· ἀκίς δὲ ἡ πίστις ἐστίν· ἵνα ἐν ᾧ ἂν γένηται συνεισαγάγη μετὰ τοῦ βέλους καὶ τὸν τοξότην, ὡς φησὶν ὁ Κύριος· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. » Ὁρᾷ τοίνυν ἡ διὰ τῶν θείων ἀναβάσεων ὑψωθεῖσα ψυχὴ τὸ γλυκὺ τῆς ἀγάπης βέλος ἐν ἑαυτῇ ᾧ ἐτρώθη· καὶ καύχημα ποιεῖται τὴν τοιαύτην πληγὴν λέγουσα· Ἵτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὴ γίνεται βέλος ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ τοξότου, τῆς μὲν εὐωνύμου τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν ἄνω σκοπὸν εὐθουούσης, τῆς δεξιᾶς δὲ πρὸς ἑαυτὴν διαλαμβανούσης τὸ βέλος· φωνῆ οὖν·

ζ'. *Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με.*

Κυρίλλου. — Εὐώνυμος ὁ νόμος, δεξιὰ τὸ εὐαγγέλιον· ἡ καὶ εὐώνυμος ὁ πρῶν βίος, δεξιὰ ὁ μέλλων· ἡ τις με περιλήψεται, ὅταν τοῖς ἐκ δεξιῶν εἴπη· « δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. »

λέγει (33) δὲ καὶ ἐτέρωθι μῆκος βίου καὶ ἔτη ζωῆς ἐν τῇ δεξιᾷ τῆς σοφίας· ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ, πλοῦτος καὶ δόξα· δεξιὰ γούν αὐτῆς ἡ τῶν θείων ἐπιστήμη· ἐξ ἧς ἡ αἰώνιος ζωὴ· ἀριστερὰ δὲ ἡ τῶν ἀνθρωπίνων γνώσις, ἐξ ὧν πλοῦτος καὶ δόξα· λέγει τοίνυν ὅτι ὑπερέχει ὁ νοῦς μου τὰ ἀνθρώπινα· καὶ ἡ θεία γνώσις καλύψει με. Καὶ γὰρ εἴρηται πάλιν· Τίμησον αὐτὴν, ἵνα σε περιλάβῃ. Δείκνυσι τοίνυν, ὅτι ὁ αὐτὸς καὶ Νυμφίος καὶ τοξότης ἡμῶν ἐστὶ, Νύμφη τε καὶ βέλος ἡ κεκαθαρμένη ψυχὴ· ὡς βέλος οὖν πρὸς τὸν ἀγαθὸν εὐθύνει σκοπὸν· ὡς Νύμφη ἐξ κοινωνίας ἀναλαμβάνει τῆς ἀφθάρτου ἀϊδιότητος· μῆκος βίου καὶ ἔτη ζωῆς, διὰ τῆς δεξιᾶς χαριζόμενος· διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς, τὸν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν πλοῦτον καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, ἧς οἱ τὴν τοῦ κόσμου ζητοῦντες δόξαν ἀμέτοχοι γίνονται· διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι, εὐ-

²⁹ 1 Joan. iv, 16. ³⁰ Joan. xix, 25. ³¹ Prov. iii, 26. ³² Matth. xxv, 31.

NOTÆ.

(52) *Patrol.* t. XVII, col. 261.

(53) In C. B. hæc sunt Gregorii, dum in C. V. sub nomine Cyrylli inscribuntur.

ὠνυμος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν μου, δι' ἧς εὐθύ-
 νεται ὑπὸ τὸν σκοπὸν τὸ βέλος. Ἡ δὲ δεξιὰ αὐτοῦ πρὸς
 ἐαυτὸν με διαλαβοῦσα καὶ ἐφελκυσταμένη, κούφην με
 πρὸς τὴν ἄνω φορὰν ἀπεργάζεται· κάκει πεμπομέ-
 νην, καὶ τοῦ τοξότου μὴ χωριζομένην, μάλλον ἐπι-
 αναπαύεσθαι· εἶτα πρὸς τὰς θυγατέρας τῆς ἄνω
 Ἱερουσαλήμ τρέπει τὸν λόγον· ὁ δὲ λόγος παράκλη-
 σις ἐστὶν ἐν ὄρκῳ προσαγομένη, τοῦ πλεονάζειν καὶ
 ἐπαύξειν αἰετὴν ἀγάπην· ἕως ἂν ἐνεργὸν ἐαυτοῦ
 ποιῆσῃ τὸ θέλημα, ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σω-
 θῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν.

Διὰ (34) μὲν τοῦ εὐώνυμου τὰ τοῦ παρόντος βίου
 αἰνίσσεται, ὡς εἶπε καλὰ, ὦν τὴν ἀπόλαυσιν ἤδη
 ἔχει· διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς, τὴν τῶν μελλόντων ἐν ἐπι-
 ἀγγελίαις προσδοκίαν· ὦν τὴν χρῆσιν ἐν ἐπαγγελίαις
 ὡς λέλεκται καὶ ἐλπὶσι προσεπισθαίψουσιν, εὐ δὲ καὶ
 τὸ φάναι, τῇ μὲν δεξιᾷ περιλαμβάνεσθαι, τῇ δὲ ἀρι-
 στερᾷ τὴν κεφαλὴν ἐπαναπαύεσθαι· δεῖ γὰρ τὰ τοῦ
 παρόντος βίου κἄν πολὺ νομίζηται χρηστὰ καὶ περι-
 βλέπτα, ὑποτετάχθαι τῇ κεφαλῇ τῆς τελείας ψυχῆς,
 μόνην τὴν ἀναγκαίαν χρεῖαν παρέχοντα τῷ σώματι,
 ὡς τὸ προσκεφάλαιον τῇ κεφαλῇ· τὰ δὲ τοῦ μέλλον-
 τος αἰῶνος, ἐπειδὴ θεῖα ὄντα ἐπάνω τῆς ἀνθρωπίνης
 ἐφέστηκε φύσεως, διὰ τῆς περιλήψεως τὸ ὑπερέχον
 ἠνέλιτο· τάχα δὲ, ἐπειδὴ περ αἱ χεῖρες πράξεων εἰσι
 σύμβολον, αἱ δὲ τῆς ἀριστερᾶς χεῖρος πράξεις, τὰ
 τοῦ σώματος σημαίνουσιν· αἱ δὲ τῆς δεξιᾶς τὰ τῆς
 ψυχῆς· δεξιὰ ὄντα τὸν ἀμείνω κληρὸν εἴληχε, περι-
 ἔχονται τὰς σωματικὰς ἀνάγκας· ὡς γὰρ ἡ περιλαμ-
 βάνουσα χεῖρ, καὶ ἐπάνω ἐστί καὶ ἐντὸς ἀγκάλῃν
 ἔχει τὸ περιληφθὲν, οὕτως αἱ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς
 μελλούσης ζωῆς ἀποτεταγμένα πράξεις, πᾶν κίνημα
 τοῦ σώματος ἄλογον περισφίγγουσαι, εὐτακτον καὶ
 συνδεδωμένην φυλάττουσι τὴν ζωὴν· οὐδ' ἐνδὸς ἐπι-
 βουλεύειν δυναμένου, τῇ περιληφθείσῃ ὑπὸ τοῦ Νυμ-
 φίου ψυχῆ.

ζ'. Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν
 ταῖς δυνάμεισι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ·
 ἐὰν ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην ἕως οὗ
 θελήσῃ.

Φίλωνος. — Τὰς τῶν ἁγίων ὀρκίζει ψυχὰς κατὰ
 τῶν θεοσημειῶν ἃς εἰδείξεν ἐν βίῳ Χριστοῦς, πρεσ-
 βείαις ἐξεγείρειν τὸν πόθον αὐτοῦ πρὸς αὐτήν. Ἀκύ-
 λιας δὲ φησὶ καὶ Σύμμαχος, καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις·
 Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν δορκά-
 σιν, ἧ ἐν εἰδίφοις τῆς χώρας, ἐκδιδάσιν· καὶ
 ἴσω· οἱ μὲν διορατικοὶ δορκάδες, ἀπὸ τοῦ δέρκειν καὶ
 βλέπειν· οἱ δὲ γενναῖοι κατὰ τῆς κακίας ἀγωνισταί,
 καὶ ἀδολῶς ἀναιροῦντες αὐτῆς τὰ γεννήματα, ἔλα-
 φοί, ἐπεὶ καὶ τὸ ζῶον ὄφειν ἐστὶν ἀναιρετικόν, πρὸς
 τοῦ τούτων τοῦ μὴ βλαπτέμενον· καθ' ὧν ἄρκει τὴν
 ἀγάπην ἐξεγείρει· μέχρι θελήσει χρηματίσαι ταύταις
 ἢ τοῦ Νυμφίου φωνῆ.

1 Tim. II, 4.

A quærunt : propterea dicit : Sinistra ejus sub capite
 meo, per quam jaculum dirigitur ad scopum : dex-
 tera vero ejus me apprehendens et ad se trahens
 efficit me levem ut sursum ferar, et illuc mittar, et
 a sagittario minime separer, adeo ut et simul feratur
 per jaculationem et a sagittarii manibus non sepa-
 retur, quin potius in iis conquiescat. Deinde ad
 filias supernæ Jerusalem convertit orationem. Est
 autem oratio adhortatio, quæ adhibetur cum adju-
 ratione, ut charitas semper multiplicetur et augea-
 tur, donec ad effectum deduxerit suam volunta-
 tem, qui vult omnes salvos fieri et ad agnitionem
 venire veritatis 22.

Nili. — Per sinistram quidem præsentis, ut so-
 let, vitæ bona innuit quorum jam obtinet fruitio-
 nem : per dexteram vero futurorum in promissis
 expectationem quorum usum in spebus proposi-
 tum ait : recte autem dicitur, dextera quidem am-
 plecti, sinistra vero capiti quies impendi. Oportet
 enim præsentis vitæ bona, quamvis valde utilia et
 conspicua videantur, subjecti seu supponi capiti
 animæ perfectæ, ut necessarium duntaxat corpori
 usum præbeant non secus ac capiti cervical :
 futuri vero sæculi bona, utpote divina, in supremo
 humanæ naturæ sita per amplexus eminentiam in-
 sinuavit. Fortassis vero quia manus actionum sunt
 symbolum, sinistræ autem manus opera corporis
 significant, dexteræ vero animæ ; hoc sermone
 declarante, quod animæ dextera cum sint melio-
 rem sortem obtinuerint corporeas necessitates
 complectentia : quemadmodum enim manus quæ
 complectitur et desuper est et in ulnis habet it
 quod continetur : ita quæ ad futuræ vitæ scopum
 ordinatæ sunt actiones, omnem motum corporis ir-
 rationalem succingentes bene compositam et colli-
 gatam vitam servant, sic ut nemo circumvenire
 possit animam quam Sponsus amplectitur.

VERS. 7. Adjuravi vos, filia Jerusalem, in virtu-
 tibus et in viribus agri : si suscitaveritis et exper-
 gisci faciatis charitatem quoadusque velit.

Philonis. — Sanctorum animas adjurat per mi-
 racula quæ Christus, dum in hac vita versaretur,
 divinitus patravit, ut precibus suis interpositis ejus
 amorem in eam excitent. Aquila autem ac Symma-
 chus et quinta editio sic habent : Adjuro vos, filia
 Jerusalem, per capreas vel cervos campi. Et fortas-
 sis perspicaces dicuntur capreae (δορκάδες) a vi-
 dendo (δέρκειν) et cernendo, ii vero qui fortiter
 contra improbitatem luctantur ejusque soholem
 tollentes nihil detrimenti capiunt, cervi vocantur,
 siquidem cervus serpentes occidit neque ab eorum
 veneno læditur ; contra quos charitatem excitare
 sufficit, donec Sponsi vox illis respondere voluerit.

NOTÆ.

(34) Hæc sancto Nilo vindicat C. B.

Gregorii. — Anima in sublime ascendendo, pro-
perans discentibus animabus progressum ad id
quod perfectum est exponens, per adjurationem
eas ad iram virtutis manuducit, dicens : Quod si,
o discipulæ animæ, prohibitis virtutibus usque dum
suscitetis et expergisci faciatis charitatem, quod
est jam elevatae et semper per profectum in majus
auctæ, donec ad finem veniat bona ipsius voluntas,
ut in carne vivens non amplius secundum carnem
vivat, et in agro hujus mundi degens, virtutes in-
tueatur angelicas, per passionum vacuitatem, an-
golicam puritatem imitando. Virtutes enim et vires
agri sive mundi sicut angelicæ virtutes ; affirmo
vos angelicum in regeneratione statum habituros.
Vis autem est potentia ; si quidem singulariter di-
citur, ad divinum numen refertur sensus istius modi
vocis ; sin vero pluraliter, angelicam naturam ex-
hibet. Illud autem *adjuravi* pro *adjuro* positum.
Juramentum porro est sermo per se veritatem con-
firmans, dicitur autem juramentum, sive juret quis
sive adjuretur.

Nili. — Illud *excitare* manifeste quidem filiabus Je-
rusalem dictum, sed in quo charitatem, an in seipsis
an in sponso, an in ipsa loquente, non liquet : siqui-
dem igitur in illis charitatem excitari vult potest
istiusmodi quid dicere : O tardæ et quæ prosint non
sentientes, quantum lucri per inscitiam negligitis,
quod diligentibus Sponsum ex dilectione obtingit !
Adjuro vos per virtutes agri quæ res mundi guber-
nant et vires ipsarum quibus adversarios enervant,
excitare sopitam in vobis et expergefacere erga
Sponsum charitatem et agnoscere voluptatem quam
ex ejus experientia capio. Adhortatur autem ipsas
illarum lucrum spectans et utilitatem earum consi-
derans ; si autem Sponsi charitatem excitari vult,
hoc, inquit, adjuro vos, filie Jerusalem, ut ad dile-
ctum meum accedatis, meumque affectum ipsi an-
nuntietis, quomodo ipsum diligens domi manere
non valeo expellente me desiderio et omnes vias
obire cogente, num forte fortuna etiam amato oc-
curram. Subdubitatur enim fortassis an revera di-
ligatur, tametsi jam pridem visa sit occurrisse ac
sermones a Sponso inaudisse qui dilectionem de-
monstrent : subducit se namque Sponsus non raro
ut majorem excitet amorem et tabescentem resus-
citet cupiditatem. In quibusdam autem exemplari-
bus habetur : *Ne suscitetis neque evigilare faciatis.*
Quia non opus habeo mediatore ; scio enim me
dignam ipso redditam, unde voluntatem ejus ad di-
lectionem meam excito : non enim lenocinatur
cælestis amor, sed ipse accedit pulchritudine ani-
mæ tractus et operibus virtutum certior factus,
non rumoribus gestorum persuasus : si autem
illorum ne suscitetis erga ipsum dilectionem. Ad-
huc enim vobis necdum stabilem diligentium sta-
tum assecutis opus est, ut hoc tempore ipsi in ti-
more serviat, ne forsitan intempestive dilationem
excitantes lasciviat, utpote necdum edocæe ip-
sius charitate uti recte.

A Γρηγορίου. — Ἡ πρὸς τὸ ὕψος ἀναδραμούσα ψυχὴ
ταῖς μαθητευομέναις ψυχαῖς, τὴν πρὸς τὸ τέλειον
πρόβodon ὀφρηγομένην διὰ τοῦ ὀρκισμοῦ πρὸς τὸν κατ'
ἀρετὴν χειραγωγεῖ βίον φάσκουσα· ὅτι ἐὰν αἱ μα-
θητευόμεναι ψυχαὶ προκόπητε ταῖς ἀρεταῖς μέχρις
ἀν ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ὅπερ ἐστὶν
ὑψουμένης τε καὶ αἰεὶ διὰ προσθήκης πρὸς τὸ μείζον
ἐπαυξουμένης, καὶ εἰς πέρας ἔλθῃ τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ
θέλημα, ὥστε ἐν σαρκὶ ζῶσαν, μηκέτι κατὰ σάρκα
ζῆν, καὶ ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ κόσμου διαγούσαν, πρὸς τὰς
δυνάμεις βλέπειν τὰς ἀγγελικὰς· μιμουμένας δι'
ἀπαθείας τὴν ἀγγελικὴν καθαρότητα· δυνάμεις γὰρ
τοῦ ἀγροῦ ἦτοι τοῦ κόσμου, ἀγγελικαὶ δυνάμεις·
πιστούμεναι ὑμᾶς ἀγγελικὴν ἔξουν ἐν τῇ καλιγγενεσίᾳ
κατάστασιν· ἰσχύς δὲ καὶ δύναμις εἰ μὲν ἐνικῶς λέ-
γεται, πρὸς τὸ θεῖον ἀναπέμπεται ἡ διάνοια τῆς τοι-
αύτης φωνῆς· εἰ δὲ πληθυντικῶς, τὴν ἀγγελικὴν
φύσιν παρίστησι· τὸ δὲ ὄρκισμα, ἀντὶ τοῦ ὀρκίζω·
ὄρκος δὲ ἐστὶ λόγος πιστούμενος δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀλή-
θειαν· ὄρκος δὲ λέγεται, κἂν ἄνθρωπος τις κἂν ὀρ-
κωθῆ.

Nελίου. — Τὸ μὲν διεγείραι, σαφῶς ταῖς θυγα-
τέρας Ἱερουσαλήμ ἐρῶται· τὴν ἐν τίνι δὲ ἀγάπην,
τὴν ἐν αὐταῖς, ἢ τὴν ἐν τῷ νυμφίῳ, ἢ τὴν αὐτῇ λε-
γούσῃ, ἀδελόν. Εἰ μὲν οὖν τὴν ἐν ἐκείναις ἀγάπην
διεγεροθῆναι βούλεται, δύναται τοιοῦτόν τι λέγειν· ὅτι
Ἦ βραδεῖς καὶ ἀσυναίσθητοι τῶν συμφερόντων, πόσον
κέρδος παρορᾶτε διὰ ἀπειρίαν ! Ὅπερ τοῖς ἀγαπῶσι
τὸν Νυμφίον, ἐκ τοῦ ἀγαπᾶν περιγίνεται· ὀρκίζω
ὑμᾶς κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ ἀγροῦ, τῶν τὰ τοῦ κό-
σμου διοικουσῶν, καὶ τῆς ἰσχύος αὐτῶν ἢ καταργούσι
C τοὺς ἐναντίους, ἐγείραι καθέδουσαν ἐν ὑμῖν, καὶ
ἐξεγείραι τὴν πρὸς τὸν Νυμφίον ἀγάπην· καὶ γνῶναι
τὴν ἡδονὴν τὴν ἐμὴν, ἐκ τοῦ ἐν ἐπιρρῇ γενέσθαι αὐ-
τῆς· παρακαλεῖ δὲ αὐτάς ἐν ἐκείνων κέρδος σκο-
ποῦσα, καὶ τὴν ὠφέλειαν αὐτῶν λογιζομένη· ἐὰν δὲ
τὴν τοῦ Νυμφίου ἀγάπην διεγεροθῆναι θέλῃ, τοῦτό
φησιν· Ὅρκίζω ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, προσ-
ελθεῖν τῷ ὑπ' ἐμοῦ ἡγαπημένῳ, καὶ τὸ ἐμὸν πάθος
ἀναγγεῖλαι αὐτῷ· ὅπως αὐτὸν ἀγαπῶσα οἴκοι μένειν
οὐ δύναμαι, ἐξελαύνοντός μου τοῦ πόθου, καὶ πάσας
ἐπιέναι τὰς ὁδοὺς ἀναγκάζοντος, μήπω καὶ ἐκ τύχης
συναντῆ τῷ ποθουμένῳ· ἀμφιβάλλῃ γὰρ τάχα, μή
ποτε οὐκ ἀληθῶς ἀγαπᾶται· καὶ ἥδη φαίνεται καὶ
D συντυγούσα καὶ λόγον ἀκούουσα παρὰ τοῦ Νυμφίου
τὴν ἀγάπην δηλοῦντος· ὑποχωρεῖ γὰρ ὁ Νυμφίος
πολλάκις, πλεον αὐτῆς τὸν ἔρωτα διεγείρων, καὶ τὸ
μαραινόμενον τῆς ἐπιθυμίας ἀναβρῖπιζῶν· ἐν τισὶ δὲ
τῶν ἀντιγράφων ἔχει, *Μὴ ἐγείρητε, μηδὲ ἐξεγεί-
ρητε*, ἐὰν μὲν τὴν πρὸς ἑαυτὴν τοῦ Νυμφίου, ὅτι οὐ
χρεῖαν ἔχω μείστου· οἶδα γὰρ ὅτι ἄξια γενομένη αὐ-
τοῦ, τὸ θέλημα αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐμὴν ἀγάπην διεγεί-
ρω· οὐ γὰρ μαστροπέυεται ὁ οὐράνιος ἔρως· αὐτὸς
δὲ ἐπιφοιτᾷ τῷ κάλλει τῆς ψυχῆς ἐλκόμενος, καὶ τοῖς
ἔργοις τῶν ἀρετῶν πληροφοροῦμενος, οὐχὶ δὲ φήμαις
τῶν γινομένων πεπιθόμενος· ἐὰν δὲ τὴν ἐκείνων μὴ
ἐγείρητε τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην· ἔτι γὰρ ἡμῖν χρεῖα
καίρου τοῦ ἐν φόβῳ δουλεύειν αὐτῷ, οὐκ ἐχούσαις
εἰς βεβηκυῖαν τὴν τῶν ἀγαπῶντων κατάστασιν,

μήπως άώρωσ τήν άγάπην κινήσασα καταστηνιάσῃτε αύτου· άτε μηδέπω μαθοῦσα κεχρησθαι τῇ άγάπῃ καλώς.

γ. Φωνή τοῦ άδελφιδοῦ μου· Ἰδοῦ οὔτος ἦκει ἅ πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, διαλλόμενος ἐπὶ τοὺς βουτούς.

Γρηγορίου. — Ἐν τσσαύταις άνόδοις ύψωθείσα δι' άγάπης πρὸς τήν τῶν άγαθῶν μετουσίαν ἡ κεκαθαρμένη ψυχή, οὔπω κατειληφέναι δοκεῖ τὸ ζητούμενον· πάσας γάρ τὰς αναβάσεις ἐκείνας, οὐ θεωρίαν τε καὶ κατάληψιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ φωνῆν τοῦ ποθομένου κατομαίξει, διὰ τῆς άκοῆς χαρακτηριζομένην τοῖς ἰδιώμασιν, οὐ διὰ τῆς κατανοήσεως γνωσσομένην τε καὶ εὐφραίνουσαν· φωνή, φησίν, οὐκ εἶδος, οὐ πρόσωπον, οὐ χαρακτήρ ἐμφαίνων τοῦ ζητουμένου τήν φύσιν· ἀλλὰ φωνή, στοχασμὸν μᾶλλον ἢ βεβαίωσιν ἐμπνοιῦσα περὶ τοῦ φεγγομένου ὃς τίς ἐστι· τοῦτο δὲ παρίσῃσι καὶ τὸ ποικίλον τῆς ὄπτασίας· Ἰδοῦ γάρ, φησίν, οὔτος ἦκει, οὐχ ἐστὼς, οὐδὲ περιμένων, ὡς διὰ τῆς ἐπιμονῆς γνωρισθῆναι, τῷ ἀτενίζοντι, ἀλλ' άφαρπάξων ἑαυτὸν τῶν ὕψων, εἰς πηδῶν καὶ διάλλεσθαι, καὶ νῦν μὲν δορκάδι, νῦν δὲ νεβρῶ· παρικάζεσθαι· τάχα τὸν μόνον προβλέπει τήν πόρρωθεν κηρυχθεῖσαν, ὕστερον δὲ φανερωθεῖσαν, τοῦ Θεοῦ Λόγου διὰ σαρκὸς οἰκονομίαν· μαρτυρεῖται γάρ τοῖς ἔργοις ἡ θεία φωνή, καὶ συνάπτεται τῷ λόγῳ τῆς ἐπαγγελίας ἡ ἔκθασις καλῶς φησὶν ὁ Δαβὶδ· ὅτι, «Καθάπερ ἠκούσαμεν οὕτω καὶ ἰδωμεν.» Φωνή τοῦ άδελφιδοῦ μου, τοὔτεστιν οὐ ἠκούσαμεν, Ἰδοῦ οὔτος ἦκει· τοὔτον οὖν τοῖς ὀφθαλομοῖς εἰσεδέξαμεθα· γέγονεν οὖν ἡ φωνὴ τοῦ Νυμφίου διὰ τῶν προφητῶν ἐν οἷς ἐλάλησεν ὁ Θεός· καὶ μετὰ τήν φωνὴν ἦλθεν ὁ Λόγος, ἐπιπηδῶν τοῖς άντικειμένοις ὄρεσι, καὶ τῶν βουτῶν καθαλλόμενος, τοὔτεστι καταπατῶν καὶ καταλύων τὰ πονηρὰ τῆς τῶν δαιμόνων κακίας ὕψωματα.

Νελλον. — Ἐπειδὴ Θεός ἦν ὁ αγαπώμενος, οὐ τακηριοῖς σωματικοῖς πιστούμενος, διαθέσει δὲ προσέχων, καὶ λογισμοῖς ἐμβατεύων, εὐθὺς ἐπιφαίνεται παραμυθούμενος τῆς αγαπώσεως τὸν πόθον· ὡς ἐκείνην αἰσθομένην τοῦ κατὰ τήν φωνὴν ἰδιώματος, εἰπεῖν ἐκ πολλῆς τῆς περιχαρείας· Φωνή τοῦ άδελφιδοῦ μου, Ἰδοῦ οὔτος ἦκει· τὴν γάρ Ἰωάννην θεασάμενος ὃς ἦν ἡ φωνή, καὶ τὸν Λόγον φαντάζεται, καὶ δεικτικῶς φησίν· Ἰδοῦ οὔτος ἦκει· Λόγου γάρ παρουσίαν σημαίνει ἡ φωνή· καὶ τήν άκοήν ἐπιστρέφουσα τῇ ὕψει, δείκνυσσι τὸ άκουσθέν· τὸ δὲ πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, διαλλόμενος ἐπὶ τοὺς βουτούς, τοιούτων ἐστι· τῆς μὲν φωνῆς αύτου πόρρωθεν άκχκοα· ἦσθ δὲ καὶ αὐτὸν ἐκείνον ὀρῶ πηδῶντα ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ διαλλόμενον ἐπὶ τοὺς βουτούς, ὅπερ ἐληρουτο ἐπὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ· αἱ γάρ ἐκθάσεις τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν, πηδημάτα ἦν καὶ ἄματα· ὄρη δὲ καὶ βουνοὶ οἱ περὶ αὐτοῦ εἰπόντες προφηταί· ἐφ' ὧν διαλλόμενος, καὶ ἀφ' ἑτέρων εἰς ἕτερα πηδῶν, τήν ἐκάστου προφητείαν ὕκειου πρὸς τήν ἑτέραν· ἐν σώμα τὰς διαφόρους ποιῶν προφητείας, καὶ συνάπτων τοῖς ἄλμασι τῶν νοημάτων, τὰ

VERS. 8. Vox fratruelis mei : ecce hic venit saliens supra montes, transiliens supra colles.

Gregorii. — In tantis sublimata ascensionibus per charitatem ad boni participationem purgata anima nondum comprehendisse videtur id quod quaeritur. Omnes enim illas ascensiones, non contemplationem et comprehensionem veritatis, sed vocem ejus qui desideratur appellat, quae per auditum exprimitur in proprietatibus, non autem mentis comprehensione cognoscitur atque laetificat : Vox, inquit, non forma, non facies, non figura, expressam ostendens naturam ejus, sed vox magis affrens conjecturam quam firmam cognitionem, quis sit is qui loquitur. Hoc autem diversitas probat visionis. *Ecce enim, inquit, hic venit, non stans, non permanens, ut per diuturnam mansionem possit agnosci ab eo qui fixis intuetur oculis, sed se ab oculis subripiens saliendo et subsiliendo et modo quidem caprae, modo autem hinnulo se assimilando.* Nempe fortassis praevidet eminus praedicatam, postea vero manifestatam Dei Verbi per carnem dispensationem. Nam de voce divina testimonium ferunt opera, et verbo promissionis conjungitur eventus, sicut dicit David : « Sicut audivimus, sic vidimus » — *Vox fratruelis mei, hoc est quod audivimus : Ecce hic venit, hoc est quod oculis hausimus.* Facta est igitur vox Sponsi per prophetas in quibus locutus est Deus; et post vocem venit Verbum saliens supra montes adversos et colles transiliens, hoc est conculcans et dissolvens per-versas nequitiae daemonum altitudines.

Nili. — Quia Deus erat dilectus non argumentis corporeis probatus, et affectui attendens et penetrans cogitationes, confestim apparet consolanis desiderium dilectionis : sicut illa quae vocis ejus perceperat proprietatem praegaudio multo diceret : *Vox fratruelis mei, ecce hic venit.* Nam Joannem praecursorem qui vox erat videns etiam Verbum imaginatur et demonstrative ait : *Ecce hic venit.* Verbi enim praesentiam significat vox et auditum retorquens, visu ostendit quod audiebatur, illud porro saliens supra montes, transiliens per colles, est istiusmodi : Vocem quidem ejus eminus audivi, jam autem illum etiam ipsum cerno salientem supra montes et per colles transilientem, id quod impletum est in Christi incarnatione, eventus enim earum quae de ipso erant prophetiarum saltus erant et saltationes, montes vero et colles prophetae qui de ipso locuti sunt, per quos transiliens et ab aliis ad alia saltans, uniuscujusque prophetiam ad alteram unum corpus diversas facies prophetias et connectens saltibus intelligentiarum montes qui distare videbantur dictionum. Montes

⁶⁶ Psal. xlvii, 9.

autem dici possunt prophetæ qui de ipsius agunt divinitate. Colles vero qui de incarnatione : nam colles loret præ alia terra emineant, terrestre tamen quid habent. Montes autem sunt prærupta rupes, terrestres exors substantiæ.

Origenis. — Hoc nonnulli præcedentibus annectunt, etc.

Hæc ad eorum quæ dramatice introducuntur declarationem usque ad illud : *Vox tua dulcis et facies tua decora.* Ac manifestum est animam Verbi Sponsam sive Ecclesiam Christi vocem divinam priusquam intelligat ipsam præcipere. Hoc usu venit fidelibus priusquam intelligant, legales atque propheticas voces ut divinæ gratiæ plenas percipientibus. Tale est illud : *Vox fratruelis mei.* Quod præponitur eminus apparitioni Verbi, quas magnas contemplationes videns assecutum postquam minores non neglexerat, ait igitur : *Ecce hic venit supra montes transiliens per colles.* Per totum autem sermonem quædam quidem tanquam præsentia dicuntur Sponso, tanquam vero de quærente, a Sponsa, quandoquidem etiam in problematis, aliquando quidem quædam quærimus ignorantæ solutionem, aliquando autem solutione fruimur, Sponso Verbo corda nostra illuminante. Deinde rursum dubitamus in aliis, ac rursus nobis apparet, idque frequenter donec perfecte Sponso potiamur, non solum ad nos veniente, verum etiam mansionem faciente. Et Ecclesia desiderat quidem in tentationibus derelicta, sed apparet ipsi per gratias : Idcirco ait : *Ecce hic venit saliens supra montes,* venit autem et super retia quæ a maligno juxta Ecclesiam expansa sunt, quæ rumpens, illa contemptius conculcare docet. Ecclesiæ porro omnem hiemem tentationis supergressæ, signa veris ostendit et accessum ætatis, de quo in psalmis illud : « *Æstas et ver* ». Apparuerunt enim ipsi flores et appropinquavit omnimodo emendatio, tempus putationis nominata.

VERS. 9. Similis est fratruelis meus caprea, vel hinnulo cervorum in montibus Bethel.

Gregorii. — Per hoc significat visus acumen et perspicacitatem ejus qui omnia respicit. Sed et hinnulo cervorum assimilatus est eo quod habitu et coloris proprietate venatorum fugiet operationem quam montes et colles nominavit, cum inferiore tum superiore. Hoc enim collium a montibus differentia insinuat : similiter enim conculcantur leo et draco qui eminent, atque serpens et scorpius qui videntur inferiores. Quin et discipulos perficit in naturam cervorum dicens : « *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones* », ita ut altitudine virtutis montes sicut Bethel, id est quod vis nominis

²⁵ Psal. LXXIII, 17. ²⁶ Luc. XXIII, 49.

διαστάναι δοκοῦντα ὄρη τῶν λέξεων· ὄρη δὲ λέγονται· ἂν οἱ τὰ τῆς θεότητος αὐτοῦ λέγοντες προφητῶν· βουνοὶ δὲ οἱ κατὰ τῆς οἰκονομίας· οἱ γὰρ βουνοὶ κἀν ὑπερανέχουσι τῆς ἄλλης γῆς, ὁμοῦ ἔχουσι τι γεῶδες· τὰ δὲ ὄρη, λίθος ἐστὶν ἀκραιφνῆς γεῶδους οὐσίας ἀμέτερος.

Ἐπιπέ εὐς. — Τοῦτό τινες τοῖς προλαβοῦσιν ἀπέδωκαν, κ. τ. λ. (35).

Κυρίλλου. — (36) Ταῦτα πρὸς τὴν τῶν δραματικῶς ἐπαγομένων σαφήνεια· μέχρι τοῦ, *Ἦ φωνῆ σου ἠδεῖα, καὶ ἡ ὄψις σου ὄρατα*· καὶ ἄλλον ὡς ἡ Νύμφη τοῦ Λόγου ψυχή, ἦγουν Ἐκκλησία Χριστοῦ, φωνῆς πρὶν νοῆσαι αὐτὴν ὡς θείας ἀντιλαμβάνεται, ὅπερ πάσχουσι οἱ πιστοὶ, πρὶν νοῆσαι τὰς νομικὰς καὶ προφητικὰς φωνὰς ὡς θείας χάριτος· πλήρεις καταπληττόμενοι· τοιοῦτόν ἐστι τὸ φωνῆ τοῦ ἀδελφιδοῦ μου προστεταμένον τῆς μακρόθεν ἐπιφανείας τοῦ Λόγου· ὃν ἰδοῦσα μεγάλων θεωρημάτων ἀπτόμενον, μετὰ τοῦ μηδὲ τῶν βραχυτέρων καταφρονεῖν, φησὶν· Ἰδοὺ αὐτὸς ἦκει πηδῶν ἐπὶ ὄρη, διαλλόμενος ἐπὶ τοὺς βουνοὺς. Δι' οὗλου δὲ τοῦ Λόγου, τινὰ μὲν ὡς παρόντι λέγεται τῷ Νυμφίῳ· τινὰ δὲ ὡς περ ζητουμένου παρὰ τῆς Νύμφης, ἐπεὶ καὶ τῶν προβλημάτων, ποτὲ μὲν τινὰ ζητοῦμεν ἀποροῦντες τῆς λύσεως· ποτὲ δὲ τῆς λύσεως ἀπολαύομεν, τοῦ Νυμφίου Λόγου καταυγάζοντος ἡμῶν τὰς καρδιάς· εἶτα πάλιν ἀποροῦμεν ἐν ἑτέροις, καὶ πάλιν ἡμῶν ἐπιφαίνεται· καὶ τοῦτο πολὺ λάκις, μέχρι τελειωθέντες τοῦ Νυμφίου τύχωμεν οὐ μόνον ἐρχομένου πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ μόνην ποιούμενου. Καὶ ἡ Ἐκκλησία ποθεῖ μὲν ἐγκαταλειπομένη τοῖς πειρασμοῖς, ἐπιφαίνεται δὲ αὐτῇ τοῖς χαρίσμασι· διὸ φησιν· Ἰδοὺ, φησὶν, οὗτος ἦκει πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη· ἔρχεται δὲ καὶ ἐπὶ τὰ δίκτυα τὰ πεπετασμένα ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πλησίον τῆς Ἐκκλησίας· ἅπερ σχίσας καταφρονητικῶς αὐτῶν ἐπιβαίνειν διδάσκει τῇ ὑπερβάσει Ἐκκλησία πάντα χεῖμῶνα πειρασμοῦ, τὰ σημεῖα τοῦ ἄερος δείκνυται, καὶ τὸ ἐγγίζειν τὸ θέρος, περὶ οὗ ἐν Ψαλμοῖς· « *Τὸ θέρος καὶ ἔαρ.* » Ἄφθη γὰρ αὐτῇ ἀφθῆ, καὶ ἠγγισεν ἡ παντελής κάθαρσις, καιρὸς τῆς τομῆς ὀνομαζομένη.

θ'. *Ὁμοίος ἐστὶν ἀδελφιδός μου τῇ δορκάδι ἡ νεβρῶ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθήλ.*

Γρηγορίου. — Διὰ τοῦτο σημαίνει τὴν ἐξουσίαν τοῦ τὸ πᾶν ἐπιθέλοντος· ἀλλὰ νεβρῶ ἐλάφων, διὰ τὸ φυγαδεύειν τῷ ἄσθματι· καὶ τῇ τοῦ χρωτὸς ἰδιότητι, τὴν τῶν ἰοδῶλων ἐνέργειαν, ἣν ὄρη καὶ βουνοὶ ἐκπινόμεσαν, τὴν τε ὑποδεστέραν καὶ τὴν προάγουσαν· τοῦτο γὰρ ἡ ἐκ τῶν βουνῶν πρὸς τὰ ὄρη διαστολή ὑπαίπτεται· ὁμοίως γὰρ καταπατεῖται ὁ τε λέων καὶ ὁ δράκων τὰ ὑπερέχοντα· καὶ ὄφις καὶ σκορπιός τὰ δοκοῦντα καταδέστερα· καὶ τοὺς μαθητὰς δὲ πρὸς τὴν τῶν ἐλάφων φύσιν καταρτίζουσιν εἰπών· « *Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφειν καὶ σκορπίων,* » ὡς τῷ ὕψει τῆς ἀρετῆς, ὄρη γενέσθαι Βαιθήλ· ὅπερ ἡ τοῦ ὀνόματος

NOTÆ.

(35) *Patrol. græc.* t. XVII, col. 264.

(36) Hæc in C. B. sub nomine Origenis continuantur.

Ἐμφασίς δεικνύσει τὴν ὑψηλὴν καὶ οὐράνιον βίον· ἡ A
γὰρ λέξις οἶκον σημαίνει Θεοῦ.

Nelivon. — Βαθὴλ ἐστὶ, καὶ ἐρμηνεύεται οἶκος Θεοῦ· ὄρη δὲ ταύτης οἱ διὰ μέγεθος ἀρετῆς ὄρη χρηματίζαντες· ὡς γὰρ ὑπερανέστηκεν ὕψει καὶ διαφέρει κραταιότητι τῆς λοιπῆς γῆς τὰ ὄρη, οὕτως ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὑπερέχουσιν ἅγιοι τῷ ὑψηλῷ τῆς πολιτείας διεγρημεμένοι· τούτοις οὖν ἐπιδιατρέβοντα τὴν ἀδελφιδὸν ἑαυτῆς ἡ Νύμφη βλέπει, ὁμοιούμενον δὲ μὲν τὴν θεωρητικὴν δύναμιν, καὶ τὸ κριτικὴν εἶναι ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν ἀνθρωπίνων, δορκάδι· διὰ δὲ τὴν πρακτικὴν καὶ τὴν πρὸς τὰς ἐναντίας δυνάμεις ἀντιπάθειαν, νεβρῶν ἐλάφων· ἀναιρετικὴ γὰρ τῶν λοβόλων ἔρπετος ἡ ἐλαφος· διὰ τί δὲ εἶπε νεβρῶν ἐλάφων καὶ οὐκ ἐλαφῶν; ὅτι οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἢ πάντες σχεδὸν ἐν τῇ παιδικῇ B
ἡλικίᾳ, εἰ καὶ μὴ τῶν αἰσχυρῶν, ἀλλ' οὖν τινων παθῶν ἠττήθησαν· ὥς καὶ μόλις πρεσβυτικῶν ἀναλαμβάνοντες καὶ σώφρονα λογισμὸν· ὁ δὲ Κυριακὸς ἀνθρώπος πρὶν ἢ γινῶναι καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, ἠπειθήσε πονηρίαν, τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας πρεσβυτικῇ καταπατήσας γνώμῃ, τάχα δορκὰς ἦν, ὅτε ὄρεϊ τῷ βλέμματι τὰς ἐνθυμήσεις ἔλεγεν ὄρων τῶν ἀνθρώπων· « Ἴνα τί ὑμεῖς ἐνθυμεῖσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν πονηρά; » Νεβρῶν δὲ ἐλάφων ὅτε τῷ λεγεῶνι τῶν δαιμόνων ἔλεγεν· « Ἐξέλθε ἐκ τοῦ ἀνθρώπου τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον », ὡς ἐκ χρηματῶν τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων ἐνδομηχοῦντα, ἀνέλκων τὰ τῶν δαιμόνων συνεσπειραμένα συστήματα.

Φίλωνος καὶ Ὀριγένους. — Ἡ καὶ ὄρη τοῦς C
προφήτας φησὶν ἀρετοὺς τῷ φρονήματι, τῶν ἀληθινῶν θεωρητῶν, οἶμαι δὲ καὶ τοὺς ἀποστόλους· ἐπεὶ κατὰ γενεὰν ἡ σοφία, εἰς ψυχὰς μεταβαίνει· ὄρη δὲ ἐπειδὴ ἀνίσχοντος ἡλίου, πρῶτα καταλαμβάνονται· βουνοὺς δὲ τοὺς ἑλαττον χωρησαντας τὴν τοῦ πνεύματος ἐπιφάνειαν· λέγοις δ' ἂν καὶ ὄρη, τὰ ἐν νόμῳ νοήματα· βουνοὺς δὲ τὰ τῶν λοιπῶν προφητῶν· ἢ καὶ θεωρήσας τὸν ἐν Καινῇ Διαθήκῃ λόγον, βλέπει τὰ ὄρη πηδῶντα, ἐπὶ δὲ τοὺς βουνοὺς διαλλόμενον, τὴν ἐν τῷ παλαιῷ γράμματι· νεβρῶν δὲ ἐλάφων ὁ νυμφίος ἀπεικασταί, οὐ μόνον ὡς ἀναλίσκων τοὺς ἔρεις, ἀλλ' ὅτι καὶ παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν· καὶ ὅτι ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν· ἢ γὰρ ἂν ἐλαφος ὑπῆρχε τελεία.

Ἴδου οὗτος ἔστηκεν ὀπίσω τοῦ τοίχου ἡμῶν D
παράκλιτον διὰ τῶν θυρίδων ἐκκύπτων διὰ τῶν δικτύων.

Κυρίλλου. — Ἰσως δὲ καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐδῆλωσε διὰ τῆς ἀλιευτικῆς τέχνης· ταῦτα τοῖνον ἀκούει τοῦ λόγου ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν προφητικῶν θυρίδων καὶ τῶν νομικῶν δικτύων δεχομένη τὴν τῆς ἀληθείας αὐγὴν· εἰς συνεστώτος τοῦ τυπικοῦ τῆς διδασκαλίας τοίχου, τοῦ νόμου λέγω, τοῦ τὴν σκίαν ποιοῦντος τῶν μελλόντων αγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων δεικνύντος· οὐ ὀπίσω στᾶτα ἡ ἀλήθεια ἐχομένη τοῦ τόπου ὑστερον ἐπιλάμπει.

Γρηγορίου. — Κατὰ τὸ βίβλων ἔνδον οἰκουρούτη

illius declarat nempe cœlestem ac sublimem vitam.
Vox enim Domum Dei sonat.

Nili. — Bethel est, et interpretatur domus Dei : montes vero hujus qui ob magnitudinem virtutis montes appellantur : sicut enim montes altitudine superant et fortitudine antecellunt reliquam terram : sic etiam inter homines excellunt sancti sublimi vitæ ratione excitati : in his igitur conversantem fratrualem suam Sponsa vidit, propter contemplandi quidem et humanas etiam cogitationes discernendi vim capræ assimilatum : propter agendi vero effeacitatem et contra virtutes adversorias antipathiam hinnulo cervorum : cervus enim venenatos absumit serpentes. At cur ait hinnulo cervorum et non cervo? Quia plurimi quidem homines vel fere omnes in puerili ætate, si non turpibus, attamen aliquibus succubere passionibus, ac sero et vix senilem ac temperantem assumunt cogitationem. Homo autem Dominicus priusquam nosset vocare patrem vel matrem non paruit malitiæ, juveniles concupiscentias senili mentis sententia conculcans. Fortassis erat caprea quando visus acumine cogitationes hominum cervum dicebat : « Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? » Hinnulus vero cervorum quando legioni dæmonum dicebat : « Exi ab homine, spiritus immunde », tanquam e porcinis hominum corporibus nidulantes extrahens simul insertas ipsis dæmonum legiones.

Philonis. — Vel etiam montes vocat prophetas C
sensu sublimes veritatum contemplatores : existimo vero etiam apostolos, quandoquidem secundum generationem sapientia in animas transit, montes autem quia oriente sole primi illuminantur, colles vero qui minus capiunt spiritus apparitionem. Quin et montes vocati sensus legales, colles vero cæterorum prophetarum, vel etiam Novi Testamenti sermonem contemplans, videt super montes salientem, per colles vero transilientem in veteri littera. Hinnulo porro cervorum sponsus assimilatur non solum ut serpentes absumens, sed quia etiam puer natus est nobis et filius datus est nobis, et quia humiliavit semetipsum, siquidem cervus erat perfectus.

Ecce hic stat post parietem nostrum prospiciens per fenestras, apparens per retia.

Cyrelli. — Fortassis vero etiam apostolos declaravit propter piscandi artem. Hos igitur sermones audit Ecclesia per propheticas fenestras et retia legalia veritatis splendorem percipiens, adhuc constante figurato doctrinæ legis pariete, qui umbram exhibet futurorum bonorum, non ipsam imaginem ostendit, retro quem veritas figuræ vicina consistens, posterius illucescit.

Gregorii. — Secundum litteram : Cum Sponsa

¹⁷ Matth. ix, 4. ²⁰ Marc. v, 8. ²¹ Jerem. ix, 21.

intus domum custodiēte per fenestras amator A
disserit, et p̄riete intermedio utrumque arcēte
citra ullum impedimentum sūt sermonis communi-
catio, per fenestras quidem se demittente capite,
per retia vero que sunt in fenestris interioris oculo
despiciēte : via autem et consequentia anagoga
humanam naturam Deo conjunctam reddit oratio :
primum quidem ipsam per prophetas quasi per
fenestras et per legalium p̄ceptiorum connexionem
quasi per retia illustrans : sic enim intelligi-
mus fenestras quidem prophetas qui lumen intro-
ducunt, retia vero legalium mandatorum nexum,
per quæ utraque splendor veri luminis intro subit.
Post hæc autem est perfecta lucis illuminatio
quando apparuit ipsa lux vera per contemporatio-
nem cum nostra natura.

Nili. — Parietem corpus vocat hominis Domi-
nici, incarnationem Dei Verbi abscondentis. Videt
autem ipsum etiam prospicientem per fenestras
sermonum prophetarum, et apparentem per retia
p̄dicationis apostolicæ. Ex parte namque ipsum
quasi e fenestra prospicientem prophetici exhibent
sermōnes, totum vero dilucide ostendit doctrina
apostolica. Sola igitur hæc ostensa est ex iis quæ
de ipso prophetata erat et ex p̄nuntiatis signis
oculo animæ per crassitudinem parietis penetrare
et in corpore absconditum videre. Rursus autem
paries est lex, retro quem stat sponsus abscondi-
tus legem sanciens, et non cognitus ab iis quibus
lex ferebatur. Videt autem ipsum Sponsa retro
legem stantem, plurimis incomprehensum, quia
in hac, ea quæ de ipso sunt obscure et inumbrate
dicta sunt. Sic petra Christum, et mare baptisma
significabat. Possit vero rursus fenestras quis
dicere sensus Sponsæ quos cum haberet puros
per eos solem ac vitam suscepit peccatoribus per
eosdem mortem intromittentibus, juxta illud :
« Ascendit mors per fenestras vestras »³⁹. Retia
vero tentationes ipsi a Satana in deserto objectas,
quando tentator ipsum quasi retiis capere putabat
tentationibus, quibus sublimior apparens Dominus
et laqueos retiaque conterens, recte directis respon-
sionibus supereminens apparuit per retia divini-
tatis vim perspicaci animæ insinuans. Unde deinceps
etiam Sponsa edisserit sibiab Jerusalem, ut
p̄sēntibus quidem illis locutus sit Sponsus, sed
p̄ter ipsum nemo audiverit quæ subduntur. Quin
et sensus dici possint fenestras, per quas ad pecca-
tores quidem mors transit. Sed ad animam amore
Verbi p̄ditam prospicit verbum, cum ad ea quæ
fecem sensibus utatur, et in superiori ædium
parte cancellatas habeat fenestras, ad quas Spon-
sus adveniēns, per illas prospicit Sponsam ad se
vocans ab extremis sensibus ad inasocetabilia et

τῆ Νύμφῃ διὰ τῶν θυρίδων ὁ ἔραστής διαλέγεται·
καὶ τοῦ τοίχου ἀμφοτέρους κατὰ τὸ μέσον διείργον-
τος, ἀνεμπόμενος γίνεται τοῦ λόγου ἡ κοινωμία· διὰ
μὲν τῶν θυρίδων τῆς κεφαλῆς παρακλυπίσης, διὰ
δὲ τῶν ἐν ταῖς θυρίσι δικτύων πρὸς τὰ ἐντὸς τοῦ
ὀφθαλμοῦ διακλύπτοντος· ὁδῶν δὲ καὶ ἀκολουθία τῆς
ἀγωγῆς προσοικεῖ τῷ Θεῷ τὴν ἀνθρωπίνην φύ-
σιν ὁ λόγος· πρῶτον μὲν αὐτὴν διὰ τῶν προφητῶν
ὡς διὰ θυρίδων καταυγάζων· καὶ διὰ τῆς τῶν νομικῶν
παραγγελάτων πλοκῆς ὡς διὰ δικτύων· οὕτω γὰρ
νοῦμεν, θυρίδας μὲν τοὺς προφήτας, τοὺς τὸ φῶς εἰσ-
άγοντας, δίκτυα δὲ, τὴν τῶν νομικῶν παραγγελάτων
πλοκὴν· δι' ὧν ἀμφοτέρων ἡ αὐγὴ τοῦ ἀληθινοῦ
φωτὸς ἐπὶ τὰ ἐντὸς παραδύεται· μετὰ ταῦτα δὲ ἡ
τελεία τοῦ φωτὸς ἑλλαμψίς γίνεται· ὅταν ἐπιφανῆ
αὐτὸς τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν διὰ τῆς πρὸς τὴν φύσιν
ἡμῶν ἀνακράσεως.

Nelou. — Τοίχον, τὸ σῶμα τοῦ Κυριακοῦ λέγει
ἀνθρώπου, κρύπτοντος τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν ἐναν-
θρώπησιν· βλέπει δὲ αὐτὸν καὶ παρακλύπτοντα διὰ
τῶν θυρίδων, τῶν λόγων τῶν προφητικῶν· καὶ ἐγκύ-
πτοντα διὰ τῶν δικτύων τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγμα-
τος· μερικῶς γὰρ αὐτὸν ὡσπερ ἀπὸ θυρίδος παρα-
κλύπτοντα οἱ προφητικοὶ παραφαίνουσι λόγοι· ἔλον δὲ
τηλαυγῶς ἡ ἀποστολικὴ δεικνύσι διδασκαλία· μόνῃ οὖν
αὐτῇ δεδύνεται ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ προφητευθέντων,
καὶ ἐκ τῶν προηγγελμένων σημείων τῷ ὀφθαλμῷ
τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς παχύτητος τοῦ τοίχου διελάσαι
καὶ ἰδεῖν τὸ κρυπτόμενον ἐν τῷ σώματι· ἔστι δὲ
πάλιν τοίχος ὁ νόμος, οὗ ὀπίσω ἕστηκεν ὁ Νυμφίος
κρυπτόμενος, θεσπίσας τὸν νόμον καὶ οὐ γνωρίζο-
μενος τοῖς νομοθετοῦμένοις· βλέπει δὲ αὐτὸν ἡ
Νύμφη ὀπίσω ἕστῳτα τοῦ νόμου τοῖς πολλοῖς οὐχ
ὀρώμενον, διὰ τὸ σαφῶς ἐν τούτῳ τὰ περὶ αὐτοῦ,
καὶ συνεσχισμένους εἰρησθαι· ὡς ἡ πέτρα ἐδήλου
Χριστὸν, καὶ θάλασσα τὸ βάπτισμα· δύναται δὲ
πάλιν θυρίδας τις λέγειν, καὶ τῆς Νύμφης τὰ αἰσθη-
τήρια· ἅπερ ἔχουσα καθορᾶ ἥλιον δι' αὐτῶν, καὶ
ζῶν ἐδέχετο, τῶν ἁμαρτωλῶν θάνατον δι' αὐτῶν
εἰσδεχομένων· κατὰ τὸ « θάνατος ἀνέβη διὰ τῶν
θυρίδων ἡμῶν· δίκτυα δὲ, τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ προ-
αθθέντας αὐτῷ παρὰ τοῦ Σατανᾶ πειρασμούς· ὅτε
πειράζων αὐτὸν καθάπερ δικτύοις περιέχειν ἐνμίξει
τοῖς πειρασμοῖς· ὧν ἀνώτερος φανεῖς ὁ Κύριος, καὶ
συντρίψας καὶ τὰ δίκτυα, καὶ ταῖς εὐ-
θυδολοῖς ἀποκρύψασιν ὑπερκόψας, ἐξέκυπτε διὰ τῶν
δικτύων, τὴν τῆς θεότητος δύναμιν ὑποφαίνων τῇ
διορατικῇ ψυχῇ· ὅθεν λοιπὸν διηγέεται ταῖς θυγα-
τρᾶσιν Ἱερουσαλὴμ ἡ Νύμφη· ὁ παρουσία μὲν ἔλε-
γεν ἐκείνων ὁ Νυμφίος, ἤκουε δὲ πλὴν ἐκείνης οὐδεὶς
τὰ ἐπαγόμενα (57). Λέγοντο δ' ἂν θυρίδες καὶ τὰ
αἰσθητήρια, δι' ὧν ἐπὶ μὲν τῶν ἁμαρτωλῶν θάνατος
διαβαίνει· ἐπὶ δὲ τῆς ἐρωτικῶς διακειμένης ψυχῆς
πρὸς τὸν Λόγον, παρακλύπτει ὁ λόγος· εἰς τὰ δέοντα
ταῖς αἰσθησέσει κερρημένης, καὶ δικτύῳ κατασκευά-

³⁹ Jerem. ix, 21.

NOTE.

(57) Λέγοντο-ἐλθῆ in C. B. Origeni dantur.

ματα έχουσης ἐν ὑπερώῳ αὐτῆς ἐφ' ἃ φθάνων ὁ Νομφίος, δι' αὐτῶν ἐκκύπτει καλῶν τὴν Νύμφην πρὸς ἑαυτὸν ἐπὶ τὰ ἔξω τῶν αἰσθήσεων ἄορατα καὶ ἀσώματα· τοῦτο τάχα δηλοῦντος καὶ τοῦ ἐπαγομένου ῥητοῦ· Ἄνδρα, ἐλλθέ.

γ. Ἄποκριται ἀδελφιδὸς μου καὶ λέγει μοι Ἄνδρα, ἐλλθέ, ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστέρα μου· ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρήλθεν· ὁ ὑετός ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη ἑαυτῷ· τὰ ἄνθη ὤσθη ἐν τῇ γῆ· καιρὸς τῆς τομῆς ἐφθάκε· φωνὴ τῆς τρυφῆος ἤκουσθη ἐν τῇ γῆ ἡμῶν· ἡ συκὴ ἐξήνεγκεν ἀλώνθους αὐτῆς· αἱ ἀμπελοὶ κυπρίζουσιν, ἔδωκαν ὄσμηρ.

Γρηγορίου. — Τὸ κατὰ φύσιν εὐκίνητον ἀπώλεσεν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, τῷ τῆς εἰδωλολατρείας ἐπιτήγῃ κρυμῷ· τῷ χαλεπῷ δὲ τούτῳ χειμῶνι, ὁ Ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἐπανέτειλεν, ἵνα διαθερμάνῃ τὸν λιθωθέντα τῷ κρύει, καὶ γένηται πάλιν ὑποθαλφθεὶς τῇ ἀκτίνι τοῦ λόγου, ὕδωρ ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον· διὰ τοῦτο ἐμβόᾳ διὰ τῶν φωταγωγῶν θυρίδων, εἶτ' οὖν προφητικῶν λόγων τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Νομφίος ὁ λόγος ὁ ἀνορθῶν τοὺς κατεβράγγμένους· Ἄνδραστηθι δηλαδὴ ἐκ τοῦ πτώματος, ἡ συμποδισθεῖσα καὶ πεσοῦσα εἰς γῆν διὰ τοῦ θρασυῦς· οὐκ ἀρκεῖ δέ σοι τὸ ἀνορθωθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ πρόβλεθε διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν προκοπῆς, τὸν ἐν ἀρετῇ διανύουσα δρόμον. Ἡ δὲ ἄμα τοῦ δέξασθαι τοῦ Λόγου τὴν δύναμιν, ἀνίσταται καὶ παρίσταται τῷ φωτί· καὶ πλησιάζει καὶ ἀλὴ γίνεται, καὶ περιστέρα ὀνομάζεται· καὶ πρὸς ὃ βλέπει καὶ σχηματίζεται· καὶ ὅλη γενομένη πνευματικῇ· τῷ γὰρ φωτὶ προσεγγίσασα, φῶς γίνεται· τῷ δὲ φωτὶ τὸ καλὸν τῆς περιστερᾶς εἶδος ἐνεικονίζεται· ἐκείνης λέγω τῆς περιστερᾶς ἧς τὸ εἶδος τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρουσίαν ἐγνώρισαν· οὕτω τοῖνον αὐτῇ προσφωνήσας ὁ Λόγος, καὶ ὀνομάσας αὐτήν, καλὴν μὲν διὰ τὸ πλησίον, περιστερὰν δὲ διὰ τὸ κάλλος, καὶ τὰ ἐφεξῆς διέρχεται· οὐκ ἔτι λέγων κρατεῖν τοῦ χειμῶνος τῶν ψυχῶν τὴν κατῆφειαν· Ἰδοὺ, γὰρ, φησὶν, ὁ χειμὼν παρήλθεν, ὁ ὑετός ἀπῆλθε καὶ ἐπορεύθη ἑαυτῷ. Πολυώνυμον δὲ ποιεῖ τὸ κακὸν, κατὰ τὰς τῶν ἐνεργημάτων διαφορὰς· καὶ χειμὼν λέγεται μὲν διὰ τὴν πολυετὴ τῶν κακῶν σημασίαν· πάντα γὰρ ἐν αὐτῷ μιμνῆται τὴν τοῦ θανάτου κατῆφειαν· φυτὰ τε ξηραίνοντα, καὶ ζῶα τῆς ψῆς ἀποπαυόμενα καὶ τῆς ἐνεργείας· ἀγριαίνονται δὲ καὶ ἡ θάλασσα· διὰ δὲ τοῦ, ἐπορεύθη, ἐμφυχόν πως καὶ προαιρετικὸν ἐμφαίνει τὸν ὑετόν· διὰ τούτων τοῖνον δείκνυσσι, πῶς ἐτεθήλει κατ' ἀρχὰς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἡ ἐν τῷ παραδείσῳ· τοῦ δὲ χειμῶνος τῆς παρακοῆς τῆς ἀθανασίας τὴν ῥίζαν, ἐξ ἧς τὴν φύσιν ὠρατῶν καρποῖς βεβλαστήκει ἀποξηράναντος, ἀπετινάζθη τὸ ἄνθος, καὶ εἰς γῆν ἀνελύθη· καὶ ἐγυμνώθη τοῦ κάλλους τῆς ἀφθορίας ὁ ἀνθρωπῆς· καὶ ἡ τῶν ἀρετῶν πύξ κατεξηράνηθη τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης· ὅθεν τὰ ποικίλα παθήματα, ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσιν ἐν ἡμῖν ἀπεκορυφώθη· δι' ὧν τὰ κωνηρὰ ναυάγια τῆς ψυχῆς γίνεται· ἀλλ' ἐλθόντος τοῦ τοῦ ἔαρ τῶν ψυχῶν ἡμῖν ἐμποιήσαντος, καὶ τοῖς πνεύμασι καὶ τῇ ὀσλάσῃ ἐπιτιμήσαντος, πάντα γέγονε γαλήνης μετὰ· καὶ πάλιν ἔρχεται ἀναβάλλειν

VERS. 10-13. Respondet fratruelis meus et dicit mihi : Surge, veni, proxima mea, formosa mea, columba mea. Quoniam ecce hiems transit, imber abiit, recessit sibi. Flores visi sunt in terra, tempus putationis advenit; vox turturis audita est in terra nostra. Ficus protulit grossos suos, vites florent, dederunt odorem.

Gregorii. — Genus humanum natura mobile perierat frigore idololatriæ concretum. At asperæ huic hiemi Sol justitiæ exortus est, ut ea quæ gelu lapiducrant calefaceret. et homo verbi radio rursus fatus aqua fieret saliens in vitam æternam. Propterea per lucem adducentes fenestras sive propheticos sermones Sponsus verbum erigens elisos inlclamat Ecclesiæ : Surge, scilicet a lapsu quæ es compedita et in terram cecidisti per serpentem. Non autem tibi sufficit a lapsu solum erigi, sed etiam progredere per virtutum profectum, cursum perficiens in virtute. Hæc autem simul atque accepit vim Verbi assurgit et assistit lumini, et accedit et formosa fit, et columba nominatur, et conformatur illi etiam ad quod aspicit, tota facta spiritualis. Luci porro appropinquans lux efficitur. In luce autem pulchra columbæ species effingitur, illius, inquam, columbæ cujus species significavit adventum Spiritus sancti. Cum ergo sic cum allocutum esset Verbum, et ipsam quidem nominasset pulchram propter propinquitatem, columbam autem propter pulchritudinem; persequitur ea quæ deinceps sequuntur dicens non amplius dominari hiemis animarum tristitiam. *Ecce enim*, inquit, *hiems transit, imber abiit et sibi recessit*. Malo multa tribuit nomine, ut quod nominetur ex differentiis operationum. Et hiems quidem dicitur propter multiplicem malorum significationem : omnia enim in ea imitantur mortis tristitiam, tam plantæ arefactæ quam animalia a cantu et operatione cessantia; quin et mare efferatur. Per illud autem *abiit* animatum quodammodo et libero arbitrio præditum imbrem insinuat. Per hæc igitur ostendit, quemadmodum in principio humana germinavit natura in paradiso; sed cum hiems inobedientiæ, immortalitatis radicem, ex qua naturam adornans fructus germinabat, excisisset, excussus est flos et in terram resolutus, et pulchritudine nudatus est homo, et exciccata fuit herba virtutum, refrigerata in Deum charitate, unde variæ affectiones ab adversis potestatibus in nobis sunt in altum excitatæ, per quas fiunt mala animæ naufragia. Sed cum venisset qui ver in nobis animis inducit, et spiritus ac mare increpavit, omnia plena facta sunt quietis et rursus incipiunt repullulare, et propriis floribus natura decoratur, id est, virtutibus, quæ nunc quidem florent, eorum autem fru-

ctum præbunt suo tempore. Oportet igitur in varium hoc pratium ingressos ex floribus hisce decerpere, sibi que coronas parare. Nam tempus ipsius putationis advenit. Hoc testificatur vox turturis, hoc est vox clamantis in deserto. Joannes enim est turtur, is est præclari hujus veris Præcursor, qui florem de radice Jesse ostendit, Agnum Dei qui tollit peccatum mundi, et docet de malis agenda pœnitentiam et vitam degendam ex virtute. *Audita est, inquit, vox turturis in terra nostra, terram forte nominans eos qui sunt vitio damnati, quos meretrices et publicanos dicit Evangelium, a quibus auditus est sermo Joannis, cum reliqui minime admisissent prædicationem. Quod autem dictum est de ficu, quoniam protulit grossos suos, ratione sic intelligamus. Ficus ob calorem prædita est insigni vi attrahendi humoris ex profundo: cum autem multus humor consistat in medulla, necessario natura per humorum concoctionem in planta, expellit e ramis inutilem et terrestrem humorem. Idque sæpe facit donec sincerum et ad nutriendum aptum humorem apto proferat tempore, ab inutili expurgatum qualitate. Quod ergo ante dulcem et perfectum fructum, a ficu instar fructus producitur, grossus dicitur, estque fructus proœmium, non ipse fructus. Qui ergo ea vidit fructum quoque mox futurum expectat, cum igitur spiritale ver Sponsæ describat oratio: sit autem hoc tempus in confinio tristitiæ hiemalis et fructuum qui colliguntur æstate participationis. Propterea mala quidem præterisse dilucide annuntiat, perfectos autem fructus virtutis nondum aperte ostendit, sed hos quidem recondit in tempus opportunum, quando æstas institerit, quæ est sæculi consummatio: nunc autem ostendit florentes spes virtutum, quarum fructus apparet in tempore suo. Cum igitur humana natura congruenter ficui, de qua hic fit mentio, per intellectam a nobis hiemem, malum collegerit humorem, recte qui spiritale ver in nobis efficit, primum quidem a natura expellit quicquid est terrenum et inutile, ramorum loco per confessionem expellens excrementa. Deinde speratæ beatitudinis quemdam characterem sic per honestiorem vivendi rationem injiciens, veluti quibusdam grossis, ficuam futuram dulcedinem annuntiat. Sic etiam intellige florentem vitem, cujus quidem vinum cor lætificans implebit aliquando craterem sapientiæ et ad fruendum convivis proponitur: modo nempe vitis per flores vernat. Hæc Sponsæ oratio prius ostendit indicia et notas boni veris animarum, eamque incitat ad eorum quæ proposita sunt fruitionem et verbis eam excitans.*

Nili. — *Istud surge, vocantis est et excitantis: ab humilibus nanique præceptis legalibus ad sublimiores evangelicorum miraculorum disciplinas ipsam excitans vocat. Relinque, inquit, legem*

καὶ τοῖς ἰδίοις ἀνθεσιν ἢ φύσις ὠραῖζεσθαι, εἴτ' οὖν ταῖς ἀρεταῖς· αὐτὸν μὲν ἀνοῦσιν, ἰδίῳ δὲ καιρῷ παρέξουσι τὸν καρπὸν· δεῖ οὖν ἐν τῷ ποικίλῳ τούτῳ χειμῶνι εἰσελθόντας ἐκ τῶν ἀνθέων τούτων δρέψασθαι, καὶ στεφάνους ἑαυτοῖς κατασκευάσαι· ὁ γὰρ καιρὸς τῆς τομῆς αὐτῶν ἐφθακε· τοῦτο σοι διαμαρτύρεται ἡ τοῦ τρυγόνος φωνή· τούτεστιν ἡ φωνὴ τοῦ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἰωάννης γάρ ἐστιν ὁ τρυγῶν, ὁ τοῦ φαειροῦ ἔαρος Πρόδρομος, ὁ τὸ ἐκ βίβλης Ἰεσσαὶ ἀνθος ὑποδεικνύων τὸν Ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ τὸν αἴροντα τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ τὴν ἐκ τῶν κακῶν διδάσκων μετάνοιαν, καὶ τὴν κατ' ἀρετὴν πολιτείαν· Ἠκούσθη γὰρ φησὶν, φωνὴ τοῦ τρυγόνος ἐν τῇ γῇ ἡμῶν· τάχα γῆν, τοὺς κατεγνωσμένους ἐν κακίᾳ κατονομάζων, οὓς πόρους καὶ τελώνας τὸ εὐαγγέλιον, ἐν οἷς ἠκούσθη τοῦ Ἰωάννου ὁ λόγος, τῶν λοιπῶν οὐ παραδεξαμένων τὸ κήρυγμα· τὸ δὲ περὶ τῆς συκῆς εἰρημένον ὅτι ἐξῆνεγκεν ὀλύνθους αὐτῆς, οὕτως τῷ λόγῳ κατανοήσωμεν· ἑλκτικὴ τῆς ἐν τῷ βῆθει νοτίδος διαφερόντως ὑπὸ θερμότητός ἐστιν ἡ συκὴ· πολλῆς δὲ κατὰ τὰς ἐντεριώνας τῆς ἰκμάδος συνισταμένης, ἀναγκαίως ἢ ῥύσις, διὰ τῆς τῶν ὑγρῶν πέψεως τῆς ἐν τῷ φυτῷ γινομένης, τὸ ἀχρεῖόν τε καὶ γεῶδες τῆς ἰκμάδος, ἐκ τῶν ἀχρημόνων ἀποσκευάζεται· πολλάκις τοῦτο ποιεῖ, ἔω; ἂν τὸ ἐλιγκρινές τε καὶ τρόφιμον ἐν τῷ καθήκοντι καιρῷ προβάλλει κεκαθαρμένον τῆς ἀχρήστου ποιότητος· τὸ τοίνυν πρὸ τοῦ γλυκέως τε καὶ τροφίμου καὶ τελείου ὑπὸ τῆς συκῆς ἐν καρπῶν εἰδῆ προβαλλόμενον ὀλύνθος λέγεται, ὅπερ τοῦ καρποῦ προοίμιον γίνεταί, οὐκ αὐτὸ καρπός· ὁ ταῦτα τοίνυν θεασάμενος καὶ τὸν καρπὸν ὅσον οὕτω ἐκδέχεται· ἐπειδὴ τοίνυν τὸ πνευματικὸν ἔαρ ὑπογράφει τῇ Νύμφῃ ὁ λόγος· ὁ δὲ καιρὸς οὗτος μεθόριός ἐστι, τῆς τε χειμερινῆς κατηφέας, καὶ τῆς ἐν τῷ θέρει τῶν καρπῶν μετουσίας· διὰ τοῦτο τὸ μὲν παρφηχέμενα τὰ κακὰ, διαρρήδην εὐαγγελίζεται, τοὺς δὲ καρποὺς τῆς ἀρετῆς, οὕτω τελείως προδείκνυσιν· ἀλλὰ τούτους μὲν ἐν τῷ καθήκοντι καιρῷ ταμειύεται, ὅταν ἐνοστῇ τὸ θέρους ὅπερ ἐστὶ συντέλεια τοῦ αἰῶνος· νῦν δὲ τὰς ἐπιπιδας δείκνυσι διὰ τῶν ἀρετῶν ἀνοῦσας, ὧν ὁ καρπὸς ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ προφαίνεται· τῆς τοίνυν ἀνθρωπίνης φύσεως κατὰ τὴν μνημονουθεῖσαν ἐν ταῦθα συκῆν, πολλὴν διὰ τοῦ νοθέντος ἡμῖν χειμῶνος τὴν κακὴν ἰκμάδα συλλεξαμένης· καὶ ὡς τὸ ψυχικὸν ἔαρ ἐργασάμενο, πρώτων μὲν ἐκβάλλει τῆς φύσεως πᾶν ὅσον γεῶδες καὶ ἀχρηστον, ἀντὶ ἀχρημόνων δι' ἐξομολογήσεως ἀποσκευάζων τὰ περιπτώματα, εἴθ' οὕτω χαρακτῆρά τινα τῆς ἐλπίζομένης μακαριότητος διὰ τῆς ἀστειοτέρας ζωῆς ἐπιβάλλων τῷ βίῳ, οἷόν τισιν ὀλύνθοις, τὴν μέλλουσαν γλυκύτητα τῶν συκῶν εὐαγγελίζεται· οὕτω νόησον καὶ τὴν κυπρίζουσαν ἀμπελον· ἥς ὁ μὲν οἶνος ὁ τὴν

Nellou. — *Τὸ ἀνάστα, καλοῦντός ἐστι καὶ διεγείροντος· ἀπὸ γὰρ τῶν κατὰ τὸν νόμον ταπεινῶν παραγγεμάτων, ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα μαθήματα τῶν εὐαγγελικῶν παραδύσεων αὐτὴν διεγείρων καλεῖ·*

Κατάλιπα, φησίν, τὸν νηπιώδη νόμον, τὸν τὴν ἐνέρ-
γειαν τῶν ἁμαρτημάτων κωλύοντα, καὶ ἐλθὲ ἐπὶ τὴν
χάριν τὴν ἐκκόπτουσαν καὶ τὸ φαῦλον ἐνθύμιον·
ἀνάστα ἀπὸ τῶν γῆινων, πρόκοψον ἐπὶ τὰ οὐράνια·
ἀνάστα ἀπὸ τῶν τύπων, πορευθήτω ἐπὶ τὴν ἀλφ-
βειαν· ἀνάστηθε ἀπὸ τοῦ στοιχειώδους νόμου, φθάσαν
ἐπὶ τὴν τελειότητα· χειμῶνα λέγει τὸν τοῦ πάθους
καιρὸν, ἐν ᾧ πάντες ἐχειμάσθησαν τῷ τῆς ἀπιστίας
πνεύματι· καὶ γὰρ καὶ αἰσθητὸς χειμὼν ἦν κατὰ τὸν
καιρὸν ἐκεῖνον· οὐ παρελθόντος ὁ ὑετὸς ὁ προφητι-
κός, καὶ ὁ νομικὸς λόγος ἐπαύσατο· τῆς γὰρ φωνῆς
τοῦ τρυγόνος ἀκουσθείσης τῆς λεγούσης· « Δεῦτε
πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀνα-
παύσω ὑμᾶς, » οὐκ ἔτι ἦν χρεία τοῦ καταβαίνοντος
ὡς ὑετοῦ ἀποφθέγματος νομικοῦ λόγου· καὶ τῶν
ἁθῶν ὀφθέντων ἐν τῇ γῆ τῶν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ
ἀγίων ἀνδρῶν, καιρὸς τῆς τομῆς ἐφθάκε τῆς ἀπο-
βολῆς τῶν Ἰουδαίων· καὶ ἡ συκὴ ἦν κόψαι διὰ τὸ
μὴ φέρειν καρπὸν ὁ οἰκοδεσπότης ἐκέλευσεν, τοὺς
τῆς μετανοίας ἐξήνθησεν ὀλύνθους, μετὰ τὴν ἐπι-
δημίαν Χριστοῦ, τὰ τῆς ἰδιωτικῆς διδασκαλίας δε-
ξομένη κόπρια· καὶ ἡ ἀμπέλος δὲ ἐκ τῆς ἀληθινῆς
ἀμπέλου μεταφύτευθεῖσα ἐκ τοῦ κυπρισμοῦ ἔδωκεν
ἰσμήν, οἱ λέγοντες· *Τοῦ Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ
θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις*·
καὶ αὐτοὶ γὰρ οἱ ἀπιστοῦντες τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ τὸν
ἐξεπλάσσοντο τὴν δύναμιν.

Κυρίλλου. — Ἡ καὶ τὸ τῆς τομῆς ἔργον τοῦ νοη-
τοῦ θερισμοῦ· περὶ οὗ ὁ Σωτὴρ φησιν· « Ὁ μὲν θε-
ρισμὸς πολὺς. »

Οριγένους. — Ἀνάστα, φησίν, κ. τ. λ. (58).

Αλλως. — Καὶ τρυγόνος λέγει τῆς ἀπορρήτου
καὶ ἀγνώστου σοφίας· φιλέρημον γὰρ τὸ ζῶον, ἧς
ἡ φωνὴ ἀκούεται τοῖς ἔτι γήινον σῶμα περικειμέ-
ναι· τομῆς καιρὸς, ὁ τῆς τῶν περιττῶν ἀποθέσεως,
ὅπως δὲ ἔστιν ὁ τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ἐν ᾧ δεῖ τὰ
σωματικά τοῦ νόμου, καὶ τὰς ἐν τοῖς προφήταις
ἱστορίας, περιπεφυκότα τοῖς πνευματικοῖς περι-
τέμνεσθαι καὶ μείναι τὰ κρείττονα· καιρὸς δὲ πά-
λιν καὶ τῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἐκκοπῆς καὶ ἀφέ-
σεως διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας· καὶ μὴ θαυμά-
σις εἰ ὁ Νυμφίος ὡς περὶ ἑτέρου λέγει τοῦ τρυ-
γόνος, πολλαχοῦ γὰρ τοῦτο εἶπεν τῆς Γραφῆς
ἰστί.

δ. Ἀνάστα, ἐλθὲ, ἡ πλησίον μου, καλή μου,
περιστερά μου· καὶ ἐλθὲ σὺν περιστερά μου ἐν
σκέπῃ τῆς πέτρας ἐχόμενα τοῦ προτειχίσμα-
τός· δεῖξον μοι τὴν δύσιν σου, καὶ ἀκούτισόν με
τὴν φωνήν σου· ὅτι ἡ φωνὴ σου ἠδέϊα, καὶ ἡ
δύσιν σου ὠραία.

Κυρίλλου. — Ἡ πέτρα ἔστιν ὁ Χριστός· αὐτὸς
γὰρ ἡμῖν τείχος γίνεται τοῖς πιστοῖς καὶ σκέπη,
καὶ πᾶσα ἀσφάλεια διὰ τοῦ προτειχίσματος δηλου-
μένη· ἐνθα γενομένη, φησὶ, τεύξη πάσης ἐπικου-
ρίας.

* Matth. xi, 28. ** II Cor. ii, 15. *** Luc. x, 2.

NOTÆ.

(58) *Patrol.* i. XVII, col. 264.

A puerilem quæ peccatorum operationem prohibet,
et veni ad gratiam, quæ pravam etiam evellit cogi-
tationem; exsurge a terrenis, profice ad cœlestia:
exsurge a primis figuris, accede ad veritatem:
exsurge ab elementari lege, grassare ad perfectio-
nem. Hiemem autem dicit tempus passionis, in
quo omnes infidelitatis spiritu velut glacie con-
stricti erant: etenim sensibilis quoque hiems erat
isto tempore. Et pluvia prophetica sermoque le-
galis stillaverat: nam voce turturis audita dicen-
tis: « Venite, omnes qui laboratis et onerati estis,
et ego reficiam vos », non amplius erat opus
legali sermone instar pluvie sententiose descen-
dente: et floribus, id est viris sanctis, in terra
Christianismi apparentibus, tempus putationis ad-
venit, refectionis Judæorum: et ficus quam pater-
familias, quod fructus non ferret, succidi jusse-
rat, pœnitentiæ grossos protulit post adventum
Christi, privatæ doctrinæ stercora suscipiens.
Quin et vineæ ex vera vite transplantatæ flores
dederunt odorem, dicentes: *Christi bonus odor sum-
mus Deo in iis qui salvi fiunt et in iis qui pereunt* *.
Nam et ipsi qui non credunt Evangelio, sermonem
quoque prædicationis mirabantur et ad signa
obstupescabant.

λόγον ἐθαύμαζον τοῦ κηρύγματος, καὶ τῶν σημείων

Cyrilli. — Vel etiam tempus putationis tempus
vocat spiritualis messis de qua Salvator ait:
« Messis quidem multa ».

Origenis. — Surge, inquit, etc.

Aliter: Vel etiam turturis dicit arcanae et ignotae
sapientiae: amans enim solitudinis animal est cu-
jus vox auditur ab his qui adhuc terreno corpore
vestiuntur. Putationis tempus est superfluum
depositionis, hoc autem est praesentiae ipsius in
quo nimirum corporalia legis, et quæ in prophetis
historiae adnata erant spiritualibus, præsciendenda
sunt, ut meliora maneant. Tempus vero rursum
etiam excisionis peccatorum et remissionis per
lavacrum regenerationis. Neque mireris si Spon-
sus quasi de alio dicat turture, frequens enim is
Scripturae est usus.

VERS. 14. *Surge, veni proxima mea, formosa
mea, columba mea, et veni tu columba mea in tegu-
mento petrae juxta promurale: ostende mihi faciem
tuam, et auditam fac mihi vocem tuam: quia vox
tua suavis, et facies tua decora.*

Cyrilli. — Petra est Christus. Ipse nobis fide-
libus etiam murus fit, et tegumentum, et securitas,
per propugnaculum designata, ubi existens, in-
quit, omne auxilium consequeris.

Apollinarii. — Vel etiam murum vocat hominem A interiorem, antemurale vero exteriorem, quod Aquila in *arcanis* edidit, in quo et orationes fieri jubet Christus.

Gregorii. — Nullus neque talis surrectionis, neque talis cursus finis erit; semper enim surgendum et ad Deum accedentibus nunquam cessandum: quotiescunque igitur dicit: *Surge et veni*, toties ad id quod est melius ascendendi facultatem, ut ex pulchra fiat pulchrior; et juxta Apostolum, ejus imaginem a gloria transformetur in gloriam. Sic ergo cum esset columba iis quæ prius recte gesserat, nihilominus eam rursus jubet fieri columbam, per transformationem in id quod est melius: ait enim: *Veni, tu ipsa columba* τῆα, non jam amplius ad trahentium studium intuendo, sed proprium desiderium ad id quod melius est ducem habendo. Veni enim, inquit, per temetipsam propriis cogitationibus confirmans cupiditatem ad id quod est honestum, non ducente necessitate. Domino enim caret virtus et est voluntaria, et ab omni necessitate libera: etsi in lege fuisti exercitata, o anima, et per fenestras propheticas splendores aspexisti, ne maneat amplius sub umbra muri legalis, sed ad petram, id est Evangelium, ab hoc transi. Petra enim propinqua est antemurali, quandoquidem lex fuit antemurale fidei evangelicæ et sibi inter se coherent dogmata ut quæ virtute sunt propinqua: nisi quod petra quidem est spiritualis, murus autem est terrenus: petra autem evangelica non habet carnale lutum sententiarum, et juxta apostolum lex est spiritualis, nam qui sic legem excepit, spiritualiter sub tegmen petræ Evangelicæ recipitur quæ est proxima corporati propugnaculo. Cum Verbum sic ei acclamasset per fenestras respondet columba splendore intelligentiarum illuminata, et petram intelligens, quæ est Christus, ait: *Ostende mihi faciem tuam*, non amplius per antiqua ænigmata loquens; sed ut possum videre, ita te ipsum mihi aperte ostende, ut sim intra te petram Evangelicam, relicto legis antemurali; si enim vox quæ emittitur per fenestras est adeo amabilis, quanto magis ea quæ sit facie ad faciem?

λιπούσα τὸ τοῦ νόμου προτειχισμα· εἰ γὰρ ἡ διὰ τῶν κατὰ πρόσωπον;

Nili. — In præcedentibus ipsam excitans licet D non significaverit locum, ad quem ipsam venire jussit: nunc rursus vocat ipsam etiam, locum declarans: cum enim rogaret Sponsum: *Ubi pascis, ubi cubas?* tunc non respondit: nunc notum ipsa facit locum pascuæ, ne quod ipsa dixit fieret quasi circumdata in gregibus sodalium: *Veni, dicens, in tegumento petræ, quod significat Christum, in qua vestigium malitiæ serpens facere non potest, ut in tegumento hujus petræ protecta, nullum ipso capiat in mente vestigium malitiæ virtutum adversariorum: sed et juxta promurale ipsam vocat, ibi audire volens dulcem ejus vocem,*

Ἀπολιναρίου. — Ἡ καὶ τείχισμα, τὸν ἐντὸς ἀνθρώπων· προτειχισμα δὲ τὸν ἐκτὸς, ὅπερ Ἀκύλας ἐν ἀποκρύφῳ ἐκδέδωκεν· ἐν ᾧ καὶ τὰς εὐχὰς ἐνεργεῖσθαι κελεύει Χριστός.

Γρηγορίου. — Οὕτε τῆς τοιαύτης ἀναστάσεως, οὕτε τοῦ τοιοῦτου δρόμου πέρασ ἐστὶν· ἀεὶ τε γὰρ ἀνίστασθαι χρῆ, καὶ μηδέποτε τῷ Θεῷ προσεγγίζοντας παύεσθαι. Ὅσάκις οὖν λέγει τὸ Ἀνάστηθι καὶ ἔλθέ, τοσαυτάκις τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀναστάσεως τὴν δύναμιν δίδωσιν· ὡς ἐκ καλῆς γενέσθαι καλὴν, καὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον τὴν αὐτὴν εἰκόνα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν μεταμορφοῦσθαι· οὕτω τοῖσιν περιστερὰν οὖσαν ἐν τοῖς προκατορθωμένοις, οὐδὲν ἤττον περιστερὰν αὐτὴν πάλιν διὰ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταμορφώσεως γενέσθαι διακελεύεται· λέγει γὰρ, δεῦρο σεαυτῆ περιστερὰ μου, τοῦτέστι μηκέτι πρὸς τὴν τῶν ἐφελκομένων βλέπειν σπουδῆν, ἀλλ' ὀδηγὸν πρὸς τὸ κρεῖττον τὴν ἰδίαν ἐπιθυμίαν ἔχειν· δεῦρο γὰρ, φησὶ, σεαυτῆ τοῖς ἰδίοις λογισμοῖς τὴν πρὸς τὸ καλὸν προθυμίαν ἐπιβρώσασα· οὐκ ἀνάγκης καθηγουμένης· ἀδέσποτον γὰρ ἡ ἀρετὴ καὶ ἐκούσιον, καὶ ἀνάγκης πάσης ἐλεύθερον· καὶ εἰ ἐγυμνάσθης, ᾧ ψυχῇ, τῷ νόμῳ, εἰ τὰς διὰ τῶν προφητικῶν θυριδῶν αὐγὰς τῇ διανοίᾳ τεθέασαι, μηκέτι ὑπὸ τὴν τοῦ νομικοῦ τοίχου σκιάν μένε· ἐπὶ δὲ τὴν πέτραν, ἧτις ἐστὶ τὸ εὐαγγέλιον, ἀπὸ τούτου μεταδῆθι· ἔχεται γὰρ ἡ πέτρα τοῦ προτειχίσματος· ἐπειδὴ τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως ὁ νόμος προτειχισμα γέγονε, καὶ ἔχεται ἀλλήλων τὰ δόγματα γεινῶντα κατὰ τὴν δύναμιν· πλὴν ὅτι πνευματικὴ μὲν ἡ πέτρα, χοῦδος δὲ ὁ τείχος ᾧ συμπέπλασται τὸ σωματικὸν καὶ γεῶδες· ἡ δὲ εὐαγγελικὴ πέτρα, τὸ σαρκῶδες τῶν νοημάτων πηλὸν οὐκ ἔχει· καὶ κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον, ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν· ὁ γὰρ οὕτως ἐκλαμβάνων τὸν νόμον πνευματικῶς, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς εὐαγγελικῆς γίνεται πέτρας, τὴν ἐχομένην τοῦ σωματικοῦ προτειχίσματος. Ταῦτα διὰ τῶν θυριδῶν τοῦ λόγου ἐμφοήσαντος, ἀποκρίνεται ἡ περιστερὰ ἡ περιλαμφθεῖσα διὰ τῆς τῶν νοημάτων αὐγῆς, καὶ τὴν πέτραν νοήσασα τὸν Χριστὸν, καὶ φησὶ· Δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου· μηκέτι διὰ τῶν παλαιῶν αἰνιγμάτων διαλεγόμενος· ὡς δὲ ἰδεῖν δύναμαι, δεῖξόν μοι σαυτὸν ἐμφανῶς ὡς ἀν ἐντὸς σου γένωμαι τῆς εὐαγγελικῆς πέτρας, καταθυριδῶν φωνῆ οὕτως ἐστὶν ἐρασμία, πῶσ' ἄλλοι ἢ

Νεΐλου. — Ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἀναστήσας αὐτὴν, ἐπεὶ μὴ ἐσημανε τόπον ἔνθα ἦκειν αὐτὴν ἐκέλευσε, νῦν πάλιν καλεῖ αὐτὴν καὶ τὸν τόπον δηλῶν· ἐπεὶ γὰρ ἦν ἐρωτήσασα τὸν Νυμφίον, Πού ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις, καὶ οὐκ ἀπεκρίνατο τότε, νῦν γνωρίζει τὸν τόπον αὐτῆ τῆς νομῆς· ἵνα ὅπερ ἐκεῖνη ἔλεγε γένηται ὡς περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλας ἐταίρων· Ἐλθέ λέγων ἐπὶ σκέπῃ τῆς πέτρας τῆς σημαίνουσας Χριστόν· ἐφ' ἧς ἔχνος κακίας ὁ ὄψιν ποιῆσαι οὐ δύναται· ἵνα σκεπαζομένη ἐν τῇ σκέπῃ ταύτης τῆς πέτρας μηδὲν αὐτῆ δέξηται ἐν τῷ διανοητικῷ παρὰ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἔχνος πονηρίας· καὶ ἐχόμενα δὲ τοῦ προτειχίσματος αὐτὴν κα-

λει, ἔκει βουλόμενος ἀκούσαι διὰ τῆς ἡδείας αὐτῆς A
 φωνῆς, καὶ κατανοῆσαι τὸ ὄρατον αὐτῆς πρόσωπον.
 Φωνὴ δὲ ἡδεῖα ἐστίν, ἠθικῶς μὲν, σεμνοὶ λόγοι καὶ
 χάριν διδόντες τοῖς ἀκούουσιν· δογματικῶς δὲ, ἡ τοῦ
 ἐν σταυρῷ βωόντος ληστοῦ, « Μνήσθητί μου, Κύριε,
 ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. » Ὅθεν πρὸς μὲν
 τὴν Ἐκκλησίαν φησίν, Ἡ φωνὴ σου ἡδεῖα βωῶσα
 διὰ τῆς ἀπαρχῆς τοῦ ληστοῦ τὸ, Μνήσθητι· πρὸς
 δὲ τὴν Συναγωγὴν τὴν λέγουσαν, Σταύρωσον, ἦν καὶ
 μιστὶ, φησὶ διὰ τοῦ προφήτου· ὄψε φωνὴν αὐτῆς
 ἀλλόλυξε, « Καὶ ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτῆς,
 διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτήν. » Ὅψις δὲ ἐστὶν
 ὄρατα, ἡ ἐκ τῆς εἰρηνικῆς καταστάσεως γαληνιά-
 ζουσα· Δειξόν μοι οὖν, φησίν, τὴν ὄψιν σου, καὶ
 ἀκούτισόν με τὴν φωνὴν σου· καὶ ἦθει καὶ λόγῳ
 πρὸς ἐμὴν κοσμουμένη ἀρέσκειαν, καὶ κάλλος πρά- B
 ξων καὶ ἐπιμέλειαν δογμάτων σύμφωνον ἐπιδει-
 κνυμένη εἰ δὲ τις εἴπῃ τεῖχος τὸν νόμον, προτει-
 χισμα τὸν φυσικὸν ἐρεῖ νόμον, οὗ ἐχόμενά ἐστιν ἡ
 πέτρα· μάλλον γὰρ τοῦ ῥητοῦ νόμου ὁ φυσικὸς
 πλησιατέρος ὢν, τυγχάνει Χριστοῦ· ἐν ᾧ πολιτευ-
 σάμενοι οἱ ἅγιοι εὐηρέστησαν τῷ Θεῷ· φυσικαῖς
 ἐρμαῖς γινώσκοντες τὸ δίκαιον· καὶ διδάσκαλοι τῶν καθ-
 ἠρότων αὐτοὶ ἑαυτοῖς γενόμενοι· καὶ ὁ Παῦλος
 δὲ φησι, « Νόμος δὲ παρεῖσθλθε, » τὴν ἀρχαίαν καὶ
 τὴν ὑστάτην μίαν οὖσαν μεσολαθήσας πολιτείας.

Ὀριγένους. — Βούλεται τὴν ψυχὴν, κ. τ. λ. (39).
 ιε'. Πιάσατε ἡμῖν ἀλώπεκας μικροὺς ἀφανί-
 ζοντας ἀμπελώνας· καὶ οἱ ἀμπελοὶ ἡμῶν κυ-
 πρίζουσιν.

Γρηγορίου. — Τὰ προγεγραμμένα τῆς Νύμφης C
 εἰπούσης, καὶ τῆς εὐχῆς αὐτῆς πρὸς τὸν Νυμφίον
 κατευοσθεύσεως. Μέλλων αὐτὸς ἑαυτὸν ἐμφανῆ καθ-
 ιστᾶν, πρῶτον τοὺς θηρευτὰς παρορμᾶ, εἶτε ἀγγε-
 λικάς τινὰς δυνάμεις, εἶτε καὶ ἀποστόλους, πρὸς τὴν
 τῶν ἀλώπεκων ἄγραν, αἱ τινὲς εἰσὶν ἀποστατικάι
 δυνάμεις, διὰ τὸ βολερὸν οὕτω κατονομασθεῖσαι· μι-
 κροὺς μὲν οὐκ ἔστιν ἡδὴ τῆς δυνάμει τῆς χάριτος τοῦ
 Χριστοῦ, ἀφανιστικούς δὲ τῶν ἀμπελώνων ὑπάρχον-
 τας· ὡς μηκέτι τὸν ἀμπελῶνα τὴν ἀνθρωπίνην φύ-
 σιν δι' αὐτῶν πρὸς κυπρισμὸν καὶ βοτρώων φορὰν
 ἐμποδίζεσθαι, εἴτ' οὖν τὴν διαγωγὴν τῆς ἐναρέτου
 πολιτείας· τούτου γὰρ γενομένου, μεταχωρεῖ τὰ δύο
 εἰς ἄλληλα· ὅ τε γὰρ Θεὸς ἐν τῇ ψυχῇ γίνεται, καὶ
 πάλιν εἰς τὸν Θεὸν ἡ ψυχὴ μετοικίζεται· εἶδεν οὖν
 ἐν τῇ δυνάμει τοῦ κελύσαντος ἑαυτὴν, τῆς ἐκ τῶν D
 θηρίων λύμης τούτων κεκαθαρμένην, ἡ ὡς ἀμπελος
 εὐθύνουσα Νύμφη, καὶ εὐθὺς δίδωσιν ἑαυτὴν τῷ
 γεωργῷ τὸ μεσστόιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντι· οὐκ
 ποδομένου διατειχίζεται, ἀλλὰ φησι (40).

Τοῖς τῆς Ἐκκλησίας τροφίμοις προτάσσει λοιπὸν
 τοῖς ἔτι τὸ ἄνθος ἐπιδεικνυμένοις τῆς ἀρετῆς, καὶ
 δυναμένοις εὐχερῶς ἀδικηθῆναι ὑπὸ τῶν παθῶν·
 οὐχ οὕτω γὰρ ἀνδρυνθεῖσα βλάπτεται ἡ ἀμπελος
 ὡς ἐν προοιμίῳ ἐπιβουλευομένη· ὡς γὰρ ἡ ἀνθοῦ-

et decoram ejus faciem cognoscere. Vox autem
 dulcis moraliter quidem sunt serii sermones et qui
 gratiam præbent audientibus; dogmatice vero vox
 latronis in cruce clamantis : « Memento mei, Do-
 mine, quando veneris in regnum tuum » 41. » Unde ad
 Ecclesiam quidem ait : Vox tua dulcis, clamans
 per primitias latronis illud Memento : ad Synago-
 gam vero dicentem Crucifige, quam et odit, dicens
 per prophetam : sero vox ejus ululavit, « Et dedit
 super me vocem suam, ideo odivi eam » 42. » Fa-
 cies autem est decora, quæ ex pacifico statu tran-
 quillo existit : Ostende mihi ergo, inquit, faciem
 tuam, et auditam mihi fac vocem tuam, et moribus
 et verbis ad placitum meum exornata, et pulchritu-
 dinem operum et curam dogmatum consentaneam
 exhibens; si quis vero dixerit murum legem, an-
 temurale decet esse legem naturalem, juxta quam
 est petra. Præ lege enim dicta, lex naturalis vici-
 nior est legi Christi, in quo qui vitam suam insti-
 tuerunt sancti placuerunt Deo, naturalibus instin-
 ctibus id quod justum esse agnoscentes et ipsimet
 doctores eorum quæ se decerent facti. Quin et
 Paulus ait : « Lex autem subintravit » 43, » ante-
 quam et novissimam quæ una est intercipiens vi-
 vendi rationem.

Origenis. — Vult animam, etc.
 Vers. 15. Capite nobis vulpes parvas quæ demo-
 liuntur vineas; et vineæ nostræ florent.

Gregorii. — Prædicta sunt Sponsæ loquentis et
 votum suum ad Sponsum dirigentis. Hic seipsam
 aperte ostensurus, primum incitat venatores, sive
 angelicas quasdam virtutes, sive etiam apostolos,
 ad vulpium venationem (quæ sunt virtutes apostat-
 icæ, propter dolum sic nominatæ, quæ sunt qui-
 dem parvæ quoad virtutem gratiæ Christi, demo-
 liuntur autem vineas); ne amplius vinea, humana
 natura per illos impediatur quo minus floreat et
 botros ferat; sive ex virtute vitam instituat. Hoc
 enim facto duo in se invicem transeunt; Deus
 namque in anima nascitur, et vicissim anima in
 Deum migrat. Vidit igitur in virtute jubentis se-
 metipsam a noxa ferarum harum expurgatam
 sponsa, quæ sicut vitis abundans, statim etiam
 tradit se agricolæ qui sepiis intermedium pariete-
 tem solvit: neque enim amplius arcetur pariete
 legis, quo minus cum desiderato jungatur.

Nili. — Cæterum hæc præcipit Ecclesiæ alum-
 nis, adhuc virtutis florem ostendentibus, et qui a
 passionibus lædi facile possunt: non enim sic
 adulta vitis læditur, sicut ea quæ in principiis pri-
 mis circumvenitur; quemadmodum nempe florent

41 Luc. XIII, 42. 42 Jerem. XII, 8. 43 Rom. V, 20.
 (39) Patrol. t. XVII, col. 264, 265.
 (40) Quæ sequuntur in C. B. sub nomine Nili inscribuntur.
 PATROL. GR. LXXXVII.

NOTÆ.

vana si concutiatur, palmitibus adhuc tenellis et infirmis, statim dirumpitur. Sic immatura virtus ab inordinatis affectionibus conquassata, ad culmen perfectionis non pervenit studiosis actionibus quæ efflorescere debebant, antequam ad firmum habitudinis statum pertingant diffluentibus. Vana namque gloria depascere solet florem virtutis, atque jactantia pietatem auspicantibus impedimentum fit profectus, dum tumore exculit correctiones et in flore labescentem fructum abolet. Hic igitur sermo suadet adhuc parvulas capere vulpeculas, id est tenellas adhuc et imbecilles superare passiones, priusquam habitus mutatu difficilis in mali abeat consuetudinem. Vel hoc igitur est quod dicitur, juxta dictam distinctionem; vel sic distinguentibus legendam, eas quæ parvulas demoluntur vites subigere oportet ac capere vulpes, dum adhuc parvæ sunt vites: siquidem vites magnas demoliri vulpes nequeunt firmato jam boni habitu, etenim parvulorum est scandalizari: quasi vero intendens ex metu dubitationem ait: et vineæ nostræ florent: non solum enim visus est timuisse, quod delicatæ ac recens plantatæ sint parvæ adhuc vites, sed etiam ad florendum dispositæ, exultantibus florem vulpibus expositæ sint; in quibus istiusmodi excussionem agnoscit Scriptura, de iis dicens: « Ita filii excussorum ⁴⁵, » quos Paulus ramos fractos olivæ appellat ⁴⁶, David autem *fenam tectorum* ⁴⁷. Dominus vero, palmitem extra vitem projectum et infrugiferum ⁴⁷, eorum quoque insinuans abjectionem.

Origenis. — Hæc ait amicis Sponsus, etc.

VERS. 16, 17. *Fratruelis meus mihi et ego illi, qui pascit inter litia donec perspiret dies et amoveantur umbræ.*

Gregorii. — Vidi, inquit, eum facie ad faciem, semper quidem existentem, sed propter me ex sorore mea Synagoga in humana natura exorientem, et in eo requiesco et fio ejus habitaculum. Qui non feno pascit gregem, sed puris liliis, id est divinis sermonibus pascit oves, ut qui pura fragrantique hac esca suam animam impinguaverint, cum ab omni fallaci et umbratili imaginatione eorum in quæ studium in hac vita confertur, se abduxerint, quas umbras hic sermo nominavit, ad rerum veram aspiciant substantiam, filii lucis ac diei effecti. Hæc dicit anima quam pascit Verbum, non in spinis quibusdam vel feno, sed in bono odore liliorum pure vivendi rationis, et urget Verbum ut celeriter in opus producat spem bonorum.

Soli Sponso se addicit, et Sponsum vicissim sui

⁴⁵ Psal. cxxvi, 4. ⁴⁶ Rom. xi, 20. ⁴⁷ Psal. cxxviii, 6. ⁴⁷ Joan. xv, 6.

NOTÆ.

(41) *Patrol.* t. XVII, col. 265.

(42) In C. B. sub nomine Gregorii habentur.

σα σταφυλή ἐὰν τιναχθῆ, ἀφήσει μὲν τὰς βράγας ἀσθενῶν ἐπὶ τῶν στεμφύλων ἐξηρητημένων, οὕτως ἄσθενος ὑπὲρ τῶν παθῶν κλονηθεῖσα ἡ ἀρετὴ, πρὸς ἀκμὴν τῆς τελειότητος οὐκ ἔρχεται· τῶν πεπανθηναίων ὀφελόντων ἐπιτηδεύματων διαβρῦέντων, πρὸ τῆς βεβηκυίας καὶ ἐκτικῆς καταστάσεως· κενοδοξία γὰρ λυμάλνεσθαι πέφυκε τὸ τῶν ἀρετῶν ἄνθος· καὶ ἀλαζονεῖα τοῖς ἀρχομένοις τῆς θεοσεβείας ἐμπόδιον γίνεται προκοπῆς, τὰς βελτιώσεις τῇ οἴσει ἀποτινάσσουσα, καὶ ἐν ἄνθει μαραινόμενον ἐμφανίζουσα τὸν καρπὸν· συμβουλεύει τοίνυν ὁ λόγος, ἔτι μικρὰς πιάσαι ἀλύπεκας· τούτέστιν ἀκαλιῶν ἐτι κρατήσαι καὶ ἀσθενῶν τῶν παθῶν, πρὶν ἔξει δυσμετακίνητος τὸ ἔθος γένηται τοῦ κακοῦ· ἢ τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον κατὰ τὴν εἰρημένην διαίρεσιν, ἢ διαίρουστας ἀναγνῶναι, μικροὺς ἀφανίζον ἀμπελώνας· εἴτουν κρατήσαι καὶ πιάσαι τὰς ἀλύπεκας· ἔτι μικρῶν οὕτων τῶν ἀμπελώνων· μεγάλους γὰρ ἀφανίζουσι ἀμπελώνας αἱ ἀλύπεκες οὐ δύνανται, ἐν ἔξει τοῦ ἀγαθοῦ γενομένου· καὶ γὰρ τῶν μικρῶν ἴδιον τὸ σκανδαλίζεσθαι· ὥσπερ δὲ ἐπιτείνων τὴν ἐκ τοῦ φόβου ἀπορίαν, φησί· καὶ αἱ ἀμπελοὶ ἡμῶν κυπρίζουσιν· οὐ μόνον γὰρ εἴκοι δεδοικέναι, ὅτι τρυφεροὶ καὶ νεοπαγεῖ; εἰσιν οἱ ἀμπελώνες μικροὶ τυγχάνοντες, ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς κυπρισμὸν εὐχέλρωται· ταῖς ἐκτινασσούσαις τὸ ἄνθος ἐν ταῖς ἀλύπεξιν· τοιοῦτον ἐκτιναγμὸν οἶδεν ἡ Γραφή· περὶ ὧν φησιν, « Οὕτως υἱοὶ τῶν ἐκτετιναγμένων »· οὗς Παῦλος κλάδους ἐκκεκλασμένους ἐλάτας καλεῖ· ὁ δὲ Δαβὶδ χόρτον δωμάτων· ὁ δὲ Κύριος, κλήμα ἐξω τῆς ἀμπελοῦ βεβητημένον, τὸ ἀκαρπον καὶ ἀπόδηλον αὐτῶν αἰνιττόμενος.

Ἀριστεύου. — Ταῦτα τοῖς φίλοις ὁ Νυμφίος, κ. τ. λ. (41).

ις', ιζ'. *Ἀδελφιδὸς μου ἐμοί, κἀγὼ αὐτῷ, ὁ ποιμένων ἐν τοῖς κρίνοισι, ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡμέρα καὶ κινήθωσιν αἱ σκιαί.*

Γρηγορίου. — Εἶδον γὰρ αὐτὸν, φησὶν, πρὸς πρόσωπον, τὸν αἰετὸν μὲν ὄντα, δι' ἐμὲ δὲ ἐκ τῆς ἀδελφῆς μου τῆς Συναγωγῆς ἀνθρωπικῶς ἀνατελλαντα· καὶ ἐν αὐτῷ ἀναπαύομαι καὶ γίνομαι αὐτῷ κατοικητήριον· ὅς οὐ χόρτον ποιεῖται τὴν τῶν ποιμνίων νομήν, ἀλλὰ καθαροὺς κρίνοισι τρέφει τὰ πρόβατα, τούτέστι θεοῖσι λογιῶσι· ὅπως ἂν οἱ τῇ καθαρᾷ τε καὶ εὐπνοοσῇ ταύτῃ τροφῇ τὴν ψυχὴν παινιόμενοι, πᾶσαν τε καὶ σκιοειδῆ φαντασίαν τῶν κατὰ τὸν βίον τοῦτον σπουδαζομένων ἐαυτῶν ἀποστήσαντες, ἃς σκιάς ὁ λόγος ὠνόμασε, ταῖς τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἀκτίσι, πρὸς τὴν ἀληθεινὴν τῶν πραγμάτων ὑπόστασιν διαβλέψωσιν, υἱοὶ φωτὸς καὶ ἡμέρας γενομένοι· ταῦτα φθέγγεται ἡ ψυχὴ, ἣν ποιμαίνει ὁ λόγος, οὐκ ἐν ἀκάνθαις τισὶν ἢ χόρτοις, ἀλλ' ἐν τῇ εὐσομίᾳ τῶν κρίνων τῆς καθαρᾶς πολιτείας, καὶ κατεπείγει τὸν λόγον διὰ τάχους εἰς ἔργον προάγειν τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐλπίδα.

Νεέλου. — (42). Μόνω ἑαυτὴν ἀνατίθεισι τῷ Νυμ-

τις, καὶ τὸν Νυμφίον πάλιν μόνης ἐκυτής λέγει, διὰ τὴν ἐκ τῶν κατορθωμάτων οἰκειότητα. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ σῶμα ἐκυτῆς οὐ τῆ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ δέδοκε, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος τῷ ἐκείνης σώματι ἐκανθρωπήσας γαγένεται· ποιμαίνοντα δὲ αὐτὸν ἐν τοῖς κρίνοις, τὰς ἀμερίμους λέγει ψυχὰς ὑπὸ αὐτοῦ ποιμαίνεσθαι σημαίνουσα, ὡς τῶν περισπωμένων ὑπὸ τῆς σωματικῆς ἀσχολίας ἔξω τῆς τούτου ποιμαντικῆς ὄντων. Ποιμαίνει δὲ ἐν κρίνοις οὐ διὰ παντός, ἀλλ' ἕως τοῦ διαπνεῦσαι τὴν μέλλουσαν ἡμέραν, καὶ κινήθῃαι τὰ, σκιάς τῶν παρόντων πραγμάτων. Ὁ δὲ Σύμμαχος, πεποιηκὼς ὁ ποιμαίνων τὰ ἄνθη ἔδειξεν, ὅτι οὐκ ἐν τόπῳ κρίνων, ἀλλ' αὐτὰ τὰ κρίνα ποιμαίνει τὰς ἀμερίμους ψυχὰς, καὶ τῶν γῆινων οὐ φρονιζούσας, καθὼς ἀποδέδοται. Ἐφαμεν δὲ ἀνωτέρω ἄνθη λέγεσθαι, τοὺς ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἀνήσαντας ἁγίους· καὶ ἐνταῦθα οὖν τὰ αὐτὰ ποιμαίνει τὰ ἄνθη· καὶ τὸ κινήθῃσι δὲ αἰσικιαί, τὴν τῶν νομικῶν ἔργων περιαιρέσει σημαίνει, σκιάς ὑπὸ τοῦ Παύλου πολλάκις εἰρημένως.

Ὀριγένους. — Ἡ Νύμφη πρὸς τοὺς ἐταίρους τοῦ Νυμφίου φησίν, κ. τ. λ. (43).

Ἀπόστρεψον, ὁμοκώθητι, σὺ ἀδελφιδέ μου, τῇ δορκάδι ἢ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη τῶν κοιλωμάτων.

Γρηγορίου. — Ἀπόστρεψον τῶν κακῶν τὴν φερόν· ἴδε ὡς δορκὰς ὁ τὰς ἐνθυμήσεις τῶν ἀνθρωπίνων βλέπων· ἀφανίσσον τὴν γονὴν τῆς κακίας ὡς νεβρὸς ἐλάφων ἐξανάλισκων τὸ γένος τοῦ θρασυῦ· ὄρθε γὰρ τὰ κοιλά τοῦ ἀνθρωπείου βίου· πᾶν γὰρ τὸ κατὰ τῆς ἀληθείας ὑφούμενον βάραθρόν ἐστι καὶ οὐκ ὄρος, κοιλωμα, καὶ οὐκ ἀνάστημα· ἐὰν οὖν ἐπιδράμησι ἐπὶ ταῦτα, φησίν, πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν τὸ τοιοῦτον ὄρος ταπεινωθήσεται.

Νεβίου. — Πῶς ἦδη εἰπούσα ὅτι Ὁμοίος ἐστὶν ὁ ἀδελφιδός μου τῷ δόρκωνι, καὶ τὰ ἐξῆς, νῦν πάλιν φησίν, Ἀπόστρεψον οὐκ ἐπὶ ὄρη Βαιθὴλ, ἀλλ' ἐπὶ ὄρη κοιλωμάτων, τὸ μὲν ὡς ἦδη γενόμενον εἰπούσα, τὸ δὲ προστακτικῶς ἀναλαβεῖν αὐτὸν παρακλεισμένη· ἀλλὰ μήποτε ἡ διαφορὰ τῆς τῶν ὄρων ὀνομασίας ἐν οἷς γίνεσθαι λύσει τὸ ἀπορούμενον; ἐκεῖ γὰρ εἶπεν ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθὴλ, ἐνταῦθα δὲ, ἐπὶ τὰ ὄρη κοιλωμάτων· τάχα οὖν, τὸ μὲν σημαίνει τὸν περιγίειον τόπον, τὸ δὲ τὸν ἕδον, ἀπὸ τῆς κοιλότητος ὡς εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· Ἡδὴ μὲν φύσει ὁμοιωθῆς, ὡ Νυμφε, τῷ δόρκωνι καὶ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθὴλ, εὐεργετήσας τοὺς τῆδε, καὶ τὰς ἐναντίας δυνάμεις ὑποτάξας· λείπεται δὲ καὶ τοὺς ἐν καταχθονίῳ τόπῳ καταχρήμενους διὰ τὸν ἐπὶ πάντας βασιλεύσαντα θάνατον ἀπολαῦσαι τῆς σῆς εὐεργεσίας, ἔτι δὲ καὶ τὰς ἐκεῖ κρατούσας δυνάμεις τῇ ὁσφρήσει καθάπερ ἔλαφος ἀνιμωσάμενος κατάρρησον.

Ὀριγένους. — Τὰ πρότερα πρὸς τὰς νεάνιδας εἶπεν ἡ Νύμφη, κ. τ. λ. (44).

Φίλωνος. — Ἡ καὶ ἀπόστρεψον ἀπὸ τῶν Ἰου-

A solius appellat per proborum operum proprietatem, Quia enim corpus suum non fornicationi, sed Domino dederat, propterea etiam Dominus ipsius in incarnatione corpus assumpsit. Pascens in liliis dicit, animas curarum expertes ab ipso pasci significans, sic ut animæ corporalibus occupationibus distractæ, ab ipso non pascantur, Pascit autem inter lilia non semper, sed donec adspiret futura dies, et umbra rerum præsentium amoveatur. Symmachus autem cum fecit pascens flores, ostendit eum non in loco liliorum, sed ipsa lilia pascere, animas nempe curarum expertes et nihil rerum terrenarum satagentes ut expositum est. Diximus autem superius flores dici sanctos in Christianismo flores : et hic igitur flores hosce pascit. Atque illud : *Moveantur umbræ*, legalium operum sublationem designat, quæ et a Paulo frequenter umbræ dicuntur,

Origenis. — Sponsa ad sodales Sponsi verba facit, etc.

Revertere, similis efficere, fratruelis mi, caprea vel hinnulo cervorum supra montes concavitatum.

Gregorii. — Averte malorum incursum : vide ut caprea tu qui aspicias cogitationes hominum. Dele peccati generationem sicut hinnulus cervorum con-sumit genus serpentum. Vides concavos vitæ humanæ montes : quidquid enim adversus veritatem extollitur barathrum est, et non mons, concavitas et non assurgens fastigium. Si ergo, inquit, ad hæc accurreris, et omnis vallis implebitur et mons humiliabitur ⁴³.

Nili. — Cum prius dixisset : *Similis est fratruelis meus caprea*, etc., nunc iterum ait : *Revertere*, non ad montes Bethel, sed supra montes concavitatum. Illud quidem ut pridem factum narrans, hoc autem imperative assumere ipsum jubens. Sed forsitan diversitas denominationis montium in quibus sit, dubium solvit. Ibi enim dixit, *in montibus Bethel, hic supra montes concavitatum*. Fortassis igitur illud significat locum terræ vicinum, hoc vero infernum per concavitatem, ut id quod dicitur sit hujus modi : Jam pridem quidem, o Sponsæ, assimilatus es caprea hinnuloque cervorum in montibus Bethel, ibi habitantes beneficiis afficiens et contrarias virtutes subigens. Restat autem ut et hi qui in subterraneo loco per mortem in omnes dominantem detinentur, beneficiis tuis perfruantur : vade igitur et virtutes quæ illic imperant odoratu quasi cervus exanimans dele.

Origenis. — Prius ad adolescentulas Sponsa dixerat, etc.

Philonis. — Vel etiam revertere a Judæis ad gen-

⁴³ Isa. xl, 4 ; Luc. iii, 5.

tes. *Montes autem justos dixit, propter sublimitatem; concavitarum vero propter humilitatem.*

Cyrylli. — Rogat ut Sponsus infrugiferam Synagogam relinquat, et veniat ad eos qui ex concava et humiliata olim, atque idololatrica anima ad cœlestem celsitudinem ascenderunt.

CAP. III.

Vers. 1-4. In cubili meo, in noctibus quæsi vi quem dilexit anima mea; quæsi vi eum, et non inveni eum; vocavi eum et non audivit me. Exsurgam nunc et circuibo in civitate, in foris et in plateis, et quæram quem dilexit anima mea; quæsi vi eum et non inveni eum: vocavi eum et non obaudivit me. Inveniant me custodes qui circumeunt in civitate: Numquid quem dilexit anima mea vidistis? Quam modicum fuit, cum transivi ab ipsis, quoadusque inveni quem dilexit anima mea. Tenui eum, et non dimisi eum, donec introduxi eum in domum matris meæ et in cubiculum ejus quæ conceptit me.

Gregorii. — Sponsæ narratio philosophica est: per ea quæ de se narrat, statuit ac docet quem admodum erga divinum numen se gerere debeant supernæ pulchritudinis amatores. Bifariam enim dividitur rerum creaturarum natura ex suprema divisione. Nam aliud quidem est et sensile et materiatum; aliud autem quod intelligentia percipitur et est expers materiæ. Rursus autem cum quæ intelligentia percipitur natura bifariam sit divisa, alia quidem est increata et creatrix semper endem modo se habens; alia vero creata et participatione ejus quod supereminet, in bono semper conservatur et in eo augetur, et in majus mutatur, semper ad id quod melius est se extendens et nunquam a desiderio cessans. Postquam igitur etiam Sponsa tantis ascensibus sublimata, et ex virtute in virtutem profecta, ut summum spei bonorum adsecuta esse videretur; boni tamen indigam se vidit, merito lamentatur, et ut quæ necdum habeat diligentis propositum angitur et est perplexa, eamque perplexitatem animi narratione sua profert in publicum. Et ubi reperit quem quærebat describit sermone: perfectiorem insuper boni participationem lectum appellat, et noctem dicit tempus concubii: per nomen autem noctis ostendit contemplationem eorum quæ non cadunt sub aspectum, juxta Moysen in caligine versantem, in qua erat Deus, qui « posuit tenebras latibulum suum, » et Propheta canit « In circuitu suo ⁴⁹. » In qua cum fuerit tum docetur tantum abesse ut ascenderit ad perfectionem, ut qui ne principium quidem attigerit. Jam enim, inquit, tanquam iis quæ sunt perfecta, dignata, et tanquam in lecto quopiam eorum quæ sunt cognita comprehensionis requiescens, quando eram intra ea quæ non cadunt sub aspectum, relictis sensibus, quando contineretur divina nocte quæ-

Α δαίων εἰς τὰ ἔθνη. Ὁρῶ δὲ τοὺς δικαίους ἔφη διὰ τὸ ὑψηλὸν· κοιλιμάτων δὲ διὰ τὴν ταπεινοφροσύνην.

Kyriλλου. — Αἰτεῖ τὸν Νυμφίον, τὴν ἀκαρπὸν ἀπολεῖψαι συναγωγὴν, καὶ ἔλθειν ἐπὶ τοὺς τῆς κολίης καὶ τεταπεινωμένης πάλαι καὶ εἰδωλολατρύουσης ψυχῆς ἐπὶ οὐράνιον ὕψος ἀναβάντας.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

α΄.-ε΄. Ἐπὶ τὴν κολίτην μου ἐν νυξίν ἐξεζήτησα ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐχ εἶδον αὐτὸν· ἐκάλεσα αὐτὸν, καὶ οὐχ ἀπήκουσέ μου· ἀναστήσομαι δὴ καὶ κυκλώσω ἐν τῇ πόλει, ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις· καὶ ζητήσω ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐχ εἶδον αὐτὸν· ἐκάλεσα αὐτὸν, καὶ οὐχ ἀπήκουσέ μου· εἵροσάν με οἱ τηροῦντες, οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει· Μὴ ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου ἴδετε; ὡς μικρὸν ὅτε παρῆλθον ἀπ' αὐτῶν, ἕως οὗ εἶδον ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐκράτησα αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀφήμα αὐτὸν, ἕως οὗ εἰσήγγυον αὐτὸν εἰς οἶκον μητρὸς μου καὶ εἰς τὸ ταμιεῖον τῆς συλλαβούσης με.

Γρηγορίου. — Τὸ τῆς Νύμφης διήγημα, φιλοσοφίας ἐστὶ· δι' ὧν τὰ περὶ αὐτὴν διεξέρχεται· ὅπως δεῖ περὶ τὸ θεῖον ἔχειν τοὺς ἐραστὰς τοῦ ὑπερκειρένου κάλλους δογματιζούσης. Διχῆ γὰρ τέτρηται κατὰ τὴν ἀνωτάτω διαίρεσιν ἢ τῶν ὄντων φύσιν· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν αἰσθητὸν καὶ ὠλῶδες, τὸ δὲ νοητὸν καὶ αἴθλον. Πάλιν δὲ τῆς νοητῆς φύσεως διχῆ διηρημένης, ἡ μὲν ἀκτιστὸς ἐστὶ καὶ ποιητικῆ, πάντοτε ὡσαύτως ἔχουσα· ἡ δὲ κτιστῆ, καὶ τῇ μετουσίᾳ τοῦ ὑπερέχοντος ἐν τῷ ἀγαθῷ διὰ παντὸς συντηρεῖται· καὶ πρὸς αὐτὸ αὐξεται καὶ πρὸς τὸ μείζον ἀλλοιοῦται· ἀεὶ πρὸς τὸ κρεῖττον ἐπεκτεινομένη, καὶ μηδέποτε τῆς ἐφέσεως λήγουσα· ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ Νύμφη τοσαύταις ἀνόδοις ὑψωθείσα, καὶ ἐκ δυνάμει εἰς δύναμιν πορευομένη, τοῦ ἀκροτάτου τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδος τετυχηκέναι ἐδόκει, ἐνδεᾶ δὲ ἑαυτὴν τοῦ ἀγαθοῦ καθέωρα, εἰκότως ἀποδύρεται· καὶ ὡς μήπω σχοῦσα τὸ τῆς προθυμίας προκειμένον ἀμηχανεῖται καὶ δυσχεραίνεται καὶ τὴν τοιαύτην ἀμηχανίαν δημοσιεύει τῷ διηγῆματι· καὶ ὅπως εὔρε τὸν ζητούμενον ὑπογράφει τῷ λόγῳ· τὴν μὲν οὖν τελειότεραν τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν, κολίτην ὀνομάζει καὶ νύκτα λέγει τὸν τῆς κολίτης καιρὸν· διὰ δὲ τοῦ ὀνόματος τῆς νυκτὸς, ἐνδείκνυται τῶν ἀοράτων τὴν θεωρίαν, κατὰ τὸν ἐν τῷ γνόφῳ Μωσαῖα, ἐν ᾧ ἦν ὁ Θεὸς ὅς, « Ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ, » κατὰ τὸν Προφήτην, « Κύκλω αὐτοῦ » ἐν ᾧ καταστάσα τότε διδάσκειται τοσοῦτον ἀπέχουσα τοῦ ἐπιβῆναι τῆς τελειότητος, ὅσον οἱ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἐγχειρήσαντες· ἥδη γὰρ φησιν ὡς τῶν τελείων ἀξιωθεῖσα, καθάπερ ἐπὶ κολίτη; τινὸς τῆς τῶν ἐγνωμένων καταλήψεως ἑμαυτὴν ἀναπαύουσα· ὅτε τῶν ἀοράτων ἐντὸς ἐγενομῆν καταλιπούσα τὰ αἰσθητήρια· ὅτε περιεσχέθη τῇ θεῖᾳ νυκτὶ, τὸν γνόφον κεκρυμμένον ἀναζητεῦσα, τότε μὲν τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ποθούμενον ἔσχον· αὐτὸ δὲ τὸ ἀγαπώμενον, διέπη τῶν λογισμῶν τὴν

⁴⁹ III, Reg. xx, 42; Psal. xvii, 42.

συλλαβὴν· ἐζήτουν γὰρ αὐτὸν ἐπὶ τὴν κοίτην μου, ὥστε γινῶναι τίς ἐν νυκτὶ ἢ οὐσία, ποθεν ἔρχεται, εἰς τί καταλήγει, ἐν τίνι ἔχει τὸ εἶναι, ἀλλ' οὐχ εὔρον. Εἶτά φησιν, Ἐκάλεσα αὐτὸν τὸν ἀκατανόμαστον ὡς ἐνὴν ὀνομάζουσα καὶ οὐκ ἐπήκουσέ μου· οὐ γὰρ ἦν ὀνόματος ἔμφασις ἢ καθικουμένη τοῦ ζητουμένου· τότε τοῖνον ἔγνων, ὅτι τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τῆς δόξης τῆς ἀγιοσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας. Ὅθεν διανίστησιν ἑαυτὴν καὶ περιπολεῖ τῇ διανοίᾳ τὴν ὑπερκόσμιον φύσιν, ἣν ἐκάλεσε πόλιν, ἐν ἣ ἄρχαι καὶ κυριότητες καὶ οἱ ταῖς ἐξουσίας ἀποτεταγμένοι θρόνοι, ἣ τε τῶν ἐπουρανίων πανήγυρις· ὁ δὲ τῆς πλατείας διασημαίνει ὀνόματι· μὴ εὐρούσα δὲ ἐν αὐτοῖς τὸ ποθοῦμενον, καθ' ἑαυτὴν ἐλογίσαστο· μὴ ἄρα κτὼν ἐκεῖνοις ληπτὸν ἔστι τὸ παρ' ἐμοῦ ἀγαπώμενον· διὰ δὲ τῆς σιωπῆς ἐνδεξαμένου τὸ ἀκατάληπτον, πᾶν τὸ εὐρισκόμενον ἀφείσα μόλις ἔγνων τὸ ζητούμενον, ὡς ἐν τῷ μὴ εὐρίσκεισθαι τί ἐστίν, ὅτι ἔστι γινώσκονται. Διὸ φησιν, Ὅτε μικρὸν παρήλθον ἀπὸ πάσης κλίσεως, πᾶσαν ἀφείσα καταληπτικὴν ἐφοδόν, τῇ πίστει τὸν ἀγαπώμενον εὔρον· δι' ἧς αὐτὸν καὶ κρατήσω, ἕως ἂν ἐντὸς γένηται τοῦ ἐμοῦ ταμείου, εἰτὸν καρβίας· ἢ τότε γίνεται δεκτικὴ τῆς θείας αὐτοῦ ἐνοικήσεως, ὅταν ἔλθῃ πρὸς τὴν κατάστασιν ἐκεῖνην ἐν ἣ τὸ κατ' ἀρχὰς ἦν ὅτε ἐπλάσθη ὑπὸ τῆς συλλαβοῦσης μητρὸς· ἥτις ἐστὶν ἡ πρώτη τῆς συστάσεως ἡμῶν αἰτία.

fuerit intra meum conclave, sive cor, quod tunc fit illud statum in quo erat ab initio quando fuit effictum ab ea matre quæ concepit, quæ est prima causa nostræ constitutionis.

Νείλου. — Καταστάσεις ἑαυτῆς ἐν αἷς ἐγένετο ἡ Νύμφη διηγεῖται τὸν λόγον ζητοῦσα καὶ τὴν τελειότητα καὶ τὴν ἐν τελειότητι ἐπομένην· καὶ ταῦτά φησι πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν ὠφέλειαν· διδάσκουσι ὅτι οὐκ ἔστι μετὰ ἀναπαύσεως ζητοῦντα τὸ ποθοῦμενον εὐρεῖν· ἀσκήσει γὰρ τὼν καλῶν, βρασιῶν πολέμιον· τὸ γὰρ, *Ἐπὶ τὴν κοίτην μου ἐν νυκτὶ ἐζήτησα ὅτ' ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου*, ταιούτιον ἐστίν, ὡσανεὶ τῆς Νύμφης διηγουμένης ταῖς νεάνισιν, ὅτι ἐνόμισα κοῦρον εἶναι καὶ εὐχερὲς, τὸ κτήσασθαι τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σοφίαν οικειώσασθαι· καὶ ἐζήτουν οὐ μετὰ πόνου, ἀλλ' ἀνεμῆνωσ· καὶ βραθύμωσ, καὶ τοῖς σωματικοῖς ὡς κλίνη ἐπαναπαυομένη· ἐπειδὴ δὲ ἡ ζήτησις αὐτῆ τῆς καταλήψεως ἡστοχέει, μετέβαλον ἐπὶ τὸ ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετὴν· διὸ εἶπον, *Ἀναστήσομαι ὁδὴ, καὶ τὰ λοιπὰ, καταλιπούσα τὴν κλίνην*, ἐπὶ τῷ δὲ ἔργων ποιήσασθαι τὴν ζήτησιν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτό με πρὸς τὴν εὐρεσιν ὠδήγησε. Δέον γὰρ ἐργαζομένης τὰ τῆς ἀρετῆς κρύψαι τὸν πόνον, ἐπιδεικνύσασα τοῦτον ἐδημοσίευσον ἐν πλατείαις, καὶ ἀγοραῖς, τὸν ἀνθρώπων ἐπαινον θηρωμένη. Διὸ οὐδ' οὕτως εὐρεῖν δεδύνημαι· οὐδὲν γὰρ συντελεῖ πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν κτήσιν πόνος, ὅταν μετὰ φιλοδοξίας γίνηται. Ἄλλ' ὅταν εὐρον αὐτὴν οἱ φύλακας οἱ τηροῦντες ἐν τῇ πόλει· οὗτοι δὲ εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα διακονοῦντα τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἥτοι διοικήσει τοῦ βίου ἐφεστῶτα· καὶ ἐρωτηθέντες περὶ τοῦ ἀγαπώμενου, σιωπῇ παρήλθον αὐτὴν ὡς οὐκ ἀξίαν ἀποκρίσεως· ἐκ τῆς ἀποστραφῆς στοχασαμένη ὡς

Arens eum qui latebat sub caligine; tunc quidem habebam dilectionem in eum qui desiderabatur; idipsum autem quod diligebatur evolabat ut id apprehendere non possent cogitationes. Quærebam enim ipsum in lecto meo noctu ut nossem quæ sit ejus essentia, unde incipiat, quo desinat, in quam suam habeat essentiam: sed non inveni. Deinde, Vocavi, inquit, ipsum qui non potest nominari, quoad fieri poterat eum nominans: et non obaudivit me: non enim erat nominis significatio quæ pertingeret usque ad id quod quærebatur. Tum igitur cognovi quod magnificentæ, gloriæ, sanctitatis ejus non est finis. Unde excitat semetipsam et obit cogitatione super mundanam naturam, quam vocat civitatem, in qua sunt principatus et dominationes, ac potestatibus assignati throni, et cœlestium conventus, quem significat nomine plateæ. Non inveniens ibi dilectum, apud se cogitabat: Num forte etiam in illis comprehendi potest illud quod a me diligitur? Cum autem silentio indicassent captum omnem superare, relicto universo quod inveniebatur, vix cognovit quod quærebatur, quasi in eo quod non inveniretur quid esset, cognosceretur. Propterea dicit: Quando paululum pertransii ab omni creatura omnem dimittens comprehensibilem viam ac rationem, inveni fide dilectum, per quam ipsum etiam tenebo, donec capax divinæ ejus habitationis, quando redierit ad illum statum in quo erat ab initio quando fuit effictum ab ea matre quæ concepit, quæ est prima causa nostræ constitutionis.

Nili. — Status suos in quibus versata fuit Sponsa commemorat Verbum quærens ac perfectionem, et in perfectione mansionem: atque hæc ad reliquorum dicit utilitatem, docens fieri non posse ut in quiete quærens quis desideratum inveniat. Exercitationi enim virtutum inimica desidia. Illud enim: *In lectulo meo in nocibus quæsi quem dilexit anima mea*, est istius modi ac si Sponsa diceret adolescentulis: existimabam levem esse ac facilem virtutis possessionem et sapientiæ familiaritatem, et quæsi non cum labore, sed remisse, ac in rebus corporeis tanquam in lecto quiescens. Sed cum quæsitio ista comprehensione aberrasset, conversa sum ad virtutis operationem: quocirca dixi: *Exsurgam nunc*, etc., relinquens lectum ut per opera instituum inquisitionem: sed nec hoc me ad inventionem adduxit. Decebat enim ea quæ virtutis sunt operantem abscondere laborem; sed hunc ostentans publicavi in plateis, et in foris, laudem hominum venata. Quare nec sic invenire potui: nihil enim confert ad bonorum possessionem labor cum ostentatione factus. Sed quando *invenerunt eam custodes qui circumierunt in civitate*; hi autem sunt administratorii spiritus, qui salutem hominum subveniunt, sive gubernationi vitæ præsent; et interrogati de dilecto ipsam velut responso indignam silentio pertransierunt, ex hac aversione conficiens istiusmodi nequaquam illis placere; oportuit e cogitavit ne inutilia laboraret, neque virtutis asperi-

latem suslinens propter quæsitam ab intuentibus A
laudem, profectu frustraretur, et sic quæsitum invenit, nullius alterius quam boni ipsius causa bonum operata ac juste quod jussum est persequens: unde etiam non multo post, sed statim, se invenisse dicit. Modicum enim ut transivi, requirens inveni quem diligit anima mea. Prædictos enim status transeunti et ad perfectionem grassanti absque mora reperitur Deus, dum quasi lucem cooperantem suscipit veritatem ad ejus quod quæritur comprehensionem. Quod enim est lux oculis, hoc illi veritas. Magnum porro eumcum Sponsæ quod in sequentibus dicitur: *Tenui eum*, etc., siquidem postulasse cum labore bonum fortasse multorum, sed constantiam conservare paucorum: multi namque cum pervenerint ad id quod studiose quærebant, vel satietatem ejus successu temporis capientes, vel alio studium deflectentes desistunt et paulatim negligentes excidunt ab optimo habitu, plurimum inutilis assumentes laboris. Hæc vero ut laborum experta est bonitatem, non retrocessit, sed æqualem servavit promptitudinem, donec vere familiarem sibi redderet desideratum, usque ad intima penetrabilia introducens virtutem. Introduxit enim illam non in vestibula, vel atria, sed domus penurium seu cubile.

αὐτὸν οὐκ ἐν προθύροις ἢ προαυλοῖς, ἀλλ' ἐν τῷ
Orogenis. — Cum de mysteriis nuptiarum præviis egisset, etc.

Cyrilli. — Mulieres significat quæ venerunt una C
Sabbatorum mane diluculo ad monumentum Jesu et non invenerunt eum: quod igitur in lecto vel a lecto ait vel lectum suum Domini monumentum vocat, secundum quod illi conselpimur, sed non reperit ipsum audiens: « Non est hic, surrexit enim »; et invenerunt eam custodes angeli quos etiam interrogat: « Ubi posuistis Dominum? » sed interrogatos transeunti occurrit dicens: Salvete. Propter ea dicit: Quam modicum fuit cum transivi ab ipsis quoadusque inveni. Id est, et inveni et non dimittam eum. Tenuit enim pedes ejus et audivit: « Noli me tangere »¹. » Domum autem matris congregationem apostolorum vocat ad quam abiens, nuntiavit Christi resurrectionem.

Vers. 5. *Adjuravi vos, filiæ Jerusalem, in virtutibus D*
et in viribus agri, si suscitaveritis et exsuscitaveritis
charitatem quoadusque velit.

Gregorii. — Rursus propter mutuam amorem discipulas quoque animas alloquitur, quas antea comparatione pulchritudinis Sponsæ, quam lilio assimilaverat, spinas omnino appellaverat, et per adjurationem mundi potestatum facit assurgere ad parem modum charitatis ut voluntas Sponsi sit etiam in eis fortis. Reliqua vero in præcedenti sermone declarata sunt.

Nili. — Hoc secundum adjurat filias Jerusalem

¹ Matth. xviii, 6. ² Joan. xi, 17.

οὐκ ἔστιν αὐτῆς εὐάρεστος ὁ τοιοῦτος βίος, ἐλογί-
σατο δεόντως μὴ ἀνόνητα μοχεῖν, μηδὲ τὸ τραχὺ
τῆς ἀρετῆς ὑπομένουσα, ὑπερῖζειν τῆς προκοπῆς
διὰ τῶν ὁρώντων ἔπαινον· καὶ οὕτως εὔρε τὸ ζη-
τούμενον· οὐδεὶς ἑτέρου χάριν, ἢ αὐτοῦ τοῦ καλοῦ
τὸ ἀγαθὸν ἐργαζομένη· καὶ δικαίως τὸ δίκαιον διώ-
κουσα· ὅθεν καὶ οὐ μετὰ πολὺ, ἀλλ' εὐθέως εὐρησέ-
ναι λέγει. Μικρὸν γὰρ ὡς παρήλθον ἀπ' αὐτῶν,
εὔρον ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· τῷ γὰρ παρσιθόντι
τάς προειρημένας καταστάσεις, καὶ φθάσαντι ἐπὶ
τὴν τελειότητα, ἀνυπερθέτως εὐρίσκειται ὁ Θεός·
συνεργὸν ὡς φῶς τῆν κατάληψιν τοῦ ζητουμένου.
Ὅπερ γὰρ ἔστι φῶς ὀφθαλμοῖς, τοῦτο νῦν ἀλήθεια·
μέγα δὲ ἐγκώμιον ἐν τοῖς ἐξῆς εἰρηται τῆς Νύμφης,
τὸ, Ἐκράτησα αὐτόν, καὶ ἐξῆς· κτήσασθαι μὲν γὰρ
πόνῳ τὸ καλόν, ἰσως πολλῶν· φυλάξαι δὲ τὴν ἐπι-
μονὴν, ὀλίγων· οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ ὅταν φθάσωσιν
ἐπὶ τὸ σπουδαζόμενον, ἢ πῶρον λαβόντες αὐτοῦ τῷ
χρόνῳ, ἢ περὶ ἕτερα τὴν προθυμίαν ἀποκλίναντες,
ἀπίστανται· καὶ μικρὸν ἀμελήσωσιν, ἐκπίπτουσι
τῆς ἀρίστης ἕξεως, πολλὸν ἀχραιοῦντες πόνον· αὐτὴ
δὲ καμάτῳ εὐρούσα τὸ ἀγαθόν, οὐκ ἐνόστησεν εἰς τὰ
ὀπίσω, ἀλλ' Ἰσην ἐτήρησε τὴν προθυμίαν, ἕως γεν-
σίως ὑπκειώσατο τὸ ποθοῦμενον· μέχρι τῶν ἐνδοτά-
των ταμειῶν εἰσοικίσασα τὴν ἀρετὴν, εἰσῆγαγεν
ταμειῶν τοῦ οἴκου.

Ὀριγένους. — Περὶ τῶν πρὸ τοῦ γάμου μυστη-
ρίων εἰπὼν, κ. τ. λ. (45).

Κυρίλλου. — Τὰς γυναῖκας δηλοῖ, τὰς ἐλθοῦσας
μὲν Σαββάτων ὁρθρου βαθείως ἐπὶ τὸ μνήμα τοῦ Ἰη-
σοῦ, καὶ μὴ εὐρούσας αὐτόν· τὸ οὖν ἐπὶ τὴν κοίτην,
ἢ ἀπὸ κοίτης φησὶν, ἢ κοίτην ἑαυτῆς τὸ τοῦ Κυρίου
μνήμα καλεῖ, καθὼς συνθαπτόμεθα αὐτῷ· ἀλλ' οὐχ
εὔρον αὐτόν ἀκούσασα, οὐκ ἔστιν ὧδε· ἠγέρθη γὰρ·
καὶ εὔρον αὐτὴν οἱ τηροῦντες ἄγγελοι, οὐδὲ καὶ ἔρω-
τῆ, « Ποῦ τεθήκατε τὸν Κύριον; » ἀλλὰ παρελθούση
τοὺς ἐρωτηθέντας, ὑπήνησε λέγων, Χαίρετε· διό
φησιν, Ὡς μικρὸν παρήλθον ἀπ' αὐτῶν ἕως εὔρον·
καὶ οὐκ ἀφήσω αὐτόν· ἐκράτησε γὰρ τοὺς πόδας αὐ-
τοῦ, καὶ ἤκουσε, « Μὴ μοῦ ἄπτου. » Οἶκον δὲ μητρὸς
τὴν συναγωγὴν ἀποστόλων φησὶ, εἰς ἣν ἀπελθοῦσα
εὐηγγελίζετο τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν.

ε'. Ὀρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, ἐν
ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ,
ἐὰν ἐγέλρητε καὶ ἐξεγέλρητε τὴν ἀγάπην, ἕως ὅν
θελίση.

Γρηγορίου. — Πάλιν ὑπὸ φιλαλληλίας, καὶ ταῖς
μαθητευομέναις ψυχαῖς διαλέγεται· ὅς ἐν ταῖς ἐμπρο-
σθεν συγκρίσει τοῦ τῆς Νύμφης κάλλους τοῦ παρει-
κασθέντος τῷ κρίνῳ, ἀκάνθατος ὁ λόγος ὠνόμασεν· καὶ
διὰ τοῦ ὄρκου τῶν ἐν τῷ κόσμῳ δυνάμεων πρὸς τὸ
Ἰσον τῆς ἀγάπης διακρίσει μέτρον· ὥστε τὸ θέλημα
τοῦ Νομφίου καὶ ἐπὶ αὐτὸν ἐνεργῶν γενέσθαι· τὰ δὲ
λοιπὰ ἐν τῷ φθάσαντι λόγῳ διδῶνται.

Nili. — Τοῦτο δεύτερον ὀρκίζει· τὰς θυγατέρας

Ἰερουσαλήμ ἡ Νύμφη ἐξεγείραι τὴν ἀγάπην πάντως ἅ καθεδύουσαν· ἡ δὲ ἔννοια δεδήλωται.

ζ'. Τίς αὐτὴ ἡ ἀναβαίνουσα ἐκ τῆς ἐρήμου ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμαμένη; σμύρνα καὶ λίβανος ἀπὸ πάντων κωνιοτίων μυρσέου;

Γρηγορίου. — Ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν προκοπαῖς οὐ πάντοτε τῷ αὐτῷ παραμένουσι χαρακτῆρι, οἱ ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν διὰ τῆς τῶν ὑψηλοτέρων ἐκτιθυμίας μεταμορφούμενοι· ἀλλὰ πρὸς τὸν λόγον τῆς ἀεικατορθωθείσης ἐκάστῳ διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν τελειότητος, τοῖς; τὶς χαρακτῆρ τῷ βίῳ ἐπιλάμπει, ἄλλος ἐξ ἄλλου γενόμενός τε καὶ φαινόμενος, διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπαυξήσεως. Διὸ μοι δοκοῦσι ξενίζεσθαι πρὸς τὸ φαινόμενον οἱ φίλοι τοῦ Νυμφίου· οἱ πρότερον μὲν αὐτὴν ἐγνωκότες καλὴν, ἀλλ' ὡς ἐν γυναιξὶ καλὴν, μετὰ δὲ ταῦτα δι' ὁμοιότητος χρυσοῦ μετὰ στιγματῶν ἀργυρίου, τὸ κάλλος αὐτῆς ὠραίζοντες· νομίζοντες μὲν τῶν προλαβόντων σημείων περὶ αὐτὴν καθορώμενες, ἀλλὰ τὸ τῶν ὑψηλοτέρων χαρακτηρίζοντες, θαυμάζουσαι, οὐ μόνον τὴν ἀνοδοῦν, ἀλλὰ καὶ ὅθεν ἀνέδραμε· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ ἐπιτασιν ποιεῖ τῆς ἐκπλήξεως· ὅπερ μέγιστον τῇ Νύμφῃ ἐγκώμιον, μαρτυροῦν τὴν πρὸς τὸ κρείττον παραλλαγὴν καὶ μεταστάσιν· μέλαινα γὰρ ἦμιν, φησὶν, ἔωρτο πρότερον, αὐτὴ ἡ ἀναβαίνουσα ἐκ τῆς ἐρήμου· καὶ πῶς τὴν σκοτεινὴν μορφήν ἀπεδύσατο; πῶς αὐτῇ χιονῶδες ἀπαστράπτει τὸ κάλλος; ἡ ἐρημὸς ἐστὶν ὡς εἰοικέναι καὶ αἰτία τούτων, ἡ καθάπερ ἔρνος ἀναθάλλειν αὐτὴν εἰς ὑψος ποτήσασα καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτον μεταβάλλουσα κάλλος; ἐξ οἰκείων γὰρ πόνων δι' ἐγκρατείας τε καὶ ἐπιμελείας ἐκτήσατο· τοῦτο γὰρ τὸ ἐκ τῆς ἐρήμου ἀναβαίνειν αὐτὴν· οὕτως ποτὲ καὶ ἡ τοῦ προφήτου ψυχὴ διψώδης ἐγένετο τῆς θείας πηγῆς, ἐπειδὴ αὐτῷ ἡ σὰρξ ἄδατός τε καὶ ἐρημος· καὶ ἀνυδροσ γενομένη, τὸ θεῖον δέψος ἐαυτῷ παρεδέξατο· διὰ πολλῶν τοίνυν ὑποδειγμάτων τὸ κάλλος αὐτῆς ἐρμηνεύουσι· ἐπειδὴ δι' ἐνὸς ἔπαν περιληφθῆναι οὐχ οἶόν τε ἦν· πρῶτον μὲν γὰρ στέλεξεν τὴν ὠραν αὐτῆς εἰκάζουσι, καὶ οὐδὲ τοῦτο ἐνί· ἀλλὰ διὰ τοῦ πλῆθους τὸ πολυειδές καὶ ποικίλον, τῶν ἀρετῶν ὑπογράφουσι· εἶτα καπνός ἐκ θυμιαμάτων, εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ κάλλους παραλαμβάνεται· καὶ οὐδὲ οὗτος ἀπλοῦς, ἀλλὰ σμύρνη καὶ λίβανη συγκεκραμένος, ὡς μίαν γενέσθαι τῶν ἀτμῶν τὴν χάριν· ὁ τοίνυν ἄλλων ἑαυτὸν ἀντιτιθέναι τῇ τοῦ Θεοῦ θεραπείᾳ, οὐκ ἄλλος ἐστὶν λίβανος τοῦ Θεοῦ θυμιαμένος, τοῦτο γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ τιμῇ ἀφιέρωται, εἰ μὴ πρότερον νεκρώσειε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς μέλη· ἡ γὰρ σμύρνα πρὸς τὸν ἐνταρξισμὸν τῶν σωμάτων οἰκείως ἔχει· ὡν γενομένων, πᾶν εἶδος τῶν κατ' ἀρετὴν ἀρωμάτων ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ βίου, καθάπερ θυσίᾳ τινὶ λεπτυνθέντων τὸν ἥδον ἐκείνων κωνιορτόν, ὃν ἀναλαβὼν ἐν τῷ ἄσθματι εὐπνοὺς γίνεται τοῦ μεμυρισμένου πνεύματος πλήρη γενόμενος.

Ὀριγένους. — Καλὴ λίαν ἡ ἀναβαίνουσα, κ. τ. λ. (46).

ut exsuscitent dilectionem omnino dormientem, sensus autem declaratus fuit.

VERS. 6. Quæ est ista quæ ascendit e deserto, tanquam truncus fumi incensa, myrrha, thus ab omnibus pulveribus unguentarii?

Gregorii. — In virtutis progressibus non semper eandem retinent formam qui a claritate in claritatem per sublimiorum desideria transformantur, sed pro ratione perfectionis bonorum in quibus se quisque semper exercuit, proprius quidam vitæ illucescit character, alius factus ex alio, et apparens per augmentum honorum. Quare mihi videntur amici Sponsi tanquam rem novam admirari id quod apparet; qui prius quidem eam cognoverunt pulchram, postea vero auri quoque similitudine cum notis argenti ejus pulchritudinem decorarunt. Nunc autem præcedentium notarum nullam in ipsa intuentes, sed a sublimioribus illam insignientes, mirantur non solum ascensum, sed etiam unde ascenderit. Hoc est enim quod majorem affert stuporem, quod maximum est Sponsæ encomium, testificans ejus in virtute progressum, et id quod melius est mutationem ac transformationem. Quæ enim, inquit, prius videbatur nobis nigra, hæc ascendens de deserto, tenebrosam quodam modo formam exiit et nivea refulget pulchritudine. Num desertum, ut videtur, est causa quod ipsa sicut virgultum assurgat in altum, ipsam in eam mutans pulchritudinem? Ex propriis nempe laboribus per continentiam et diligentiam acquisivit pulchritudinem. Hæc est enim ipsius de deserto ascensio. Ita etiam aliquando Prophetæ anima fuit sitiens divinam fontem²², postquam caro quæ ei evaserat deserta, et in via, et iniquosa, divinam in se suscepit sitim. Multis igitur exemplis ejus explicant pulchritudinem, quandoquidem uno non poterat universa comprehendi. Nam primum quidem caudicibus seu virgultis ejus assimilant pulchritudinem nec uni solum ex illis, sed per multitudinem ac specierum diversitatem, virtutum varietatem describunt. Deinde fumus ex suffitibus assumitur ad imaginem pulchritudinis, neque hic simplex, sed suffitibus myrrhæ et thuris simul commistis, ut una sit vaporis gratia. Qui ergo se vult Dei dedicare cultui, non aliter erit thus Deo, nisi prius mortificaverit membra quæ sunt super terram. Myrrha enim apta est ad corporum sepulturam: quæ cum facta fuerint, omne genus aromatum ex virtute in vitæ circulo tanquam in aliquo mortario, in subtiles partes comminutorum, suavem illum efficit pulverem quem qui accepit in anheliu odoribus efficitur, plenus spiritu unguenta redolente.

Origenis. — Valde pulchra est anima quæ vita rationeque ascendit, etc.

²² Psal. cxi, 5.

NOTÆ.

(46) Patrol. t. XVII, col. 269.

Nili. — Sponsa stuporem movit intuitibus, quod et a deserto ascenderet et sicut truncus fumi incensa foret, nec aliunde incensa quam a myrrha et thure, ac pulvere unguentario. Hæc autem omnia significant recessum a terrenis negotiis. Anima enim a malo abstinens et a pravis cessans actionibus, atque zizaniorum sementem rejiciens in deserto est. In bonis vero operibus proficiens incipit ascendere de deserto sicut truncus fumi incensa. Quemadmodum enim fumus a terra incipiens caudicatur quidem, sed in aere hæret quasi radice cum flamma lignorum implexam habens: at cum inferne materia defuerit, a terra sejunctus omnino secedit, parti commistus et in semetipsum resolutus; sic anima recedens a terrenis, et si proficiat ad cœlestia, non primo in ista perfecte transit quam omnino integre terrena reliquerit. Porro myrrham et thus esse commistam trunci fumi odorem bonum, corporis mortificationem et ex continentia subactionem declarat, cum quibus proficiens velut unguento accedentes imbuit. Sed et aromaticum pulvis prædicationis sensui consentit, nam et hic contactu terræ tritus, extenuatus faciei ipsius supernatat; motus vero pedibus transeuntium sublimis tollitur in altum abiens. Item hæretica quidem anima, cum forte bonum propter aliquid et propter se facit, pulvis est aliquantulum a terra elevatus, et rursus facile in proprium descendit locum, per suum ad inferiora affectum: sin ecclesiastica rectaque fide Deo placendi sine sursum germinans pulvis sit unguentarii, quæ sublimi ratione vivendi bonum dogmatum odorem admistum habeat, potest etiam dogmatice dici de Ecclesia. Siquidem hæc de deserto non habente virum ascendit myrrham et thus spirans, eo quod conjuncta sit Christo, quodque pulvere rerum mundanarum prout par est utatur, ut ex his pulverem conficiat unguentarii et per usum rationabilem id quod pulverulentum est in bonum Christi convertat odorem. Nam qui minime consistentia sed a mundanæ auræ ventis delata bona per eleemosynam reddit pretiosa, terræ pulverem facit pulverem unguentarii, laudabili egenorum usu, quod in iis pulverulentum et dissipabile est, commutans in aromaticum odorem suavem et fere amicam Deo.

ἐποίησε κονιορτὸν μυρσέου· τῇ εὐλόγῳ χρῆσει τῶν μεταβαλῶν εἰς ἀρωματικὴν εὐωδίαν καὶ φθιλον ὄντως

Cyrilli. — Myrrha quidem quando consepulta Christo, thus vero quando simul cum ipso resurrexit et divinitatem ejus participavit: et non hisce solis ecclesiastica incensa est anima, vorum etiam variis cognitionis contemplationibus; qui enim accurate distinguit, et res etiam obvias minute scrutatur dici possit unguentarius quodammodo esse, cum comminuat et in pulverem odoris suavitatis reducat omnia oracula quæ nunc sponsa dicitur adolevisse. Fortassis vero etiam qui non secundum carnem vivit, sed secundum spiritum, nequam coram corde incrassatus varietatem et omnimodam

Nσίλου. — Ἐκπλήξιν παρέσχε τοῖς ὀρώσιν ἡ Νύμφη· ὅτι καὶ ἀπὸ ἐρήμου ἀνέβαινε, καὶ ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμιαμένη, καὶ ὅτι οὐκ ἄλλοθεν τεθυμιάσται, ἀλλ' ἀπὸ σμύρνης καὶ λίθανου, καὶ κονιορτῶν μυρσέου· ταῦτα δὲ πάντα σημαίνει τὴν ἀναχώρησιν τῶν γῆινων· ἡ γὰρ ἀποσχομένη τῆς κακίας ψυχῆ, καὶ τῶν φαύλων πράξεων ἀργίαν ἀγούσα, καὶ τὸν τῶν ζιζανίων σπορέα ἀρνησαμένη ἐν ἐρήμῳ ἐστὶ, προκόπτουσα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις δὲ, ἀρχεται ἀναβαίνειν ἀπὸ τῆς ἐρήμου ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμιαμένη· ὡς γὰρ ὁ καπνὸς ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γῆς, στελεχοῦται δὲ ἐπὶ τὴν ἀέρα, ὁμοῦ δέχεται ὡς βίβης τῆς συμπεπιγμένης τοῖς ξύλοις φθογός· ὅταν δὲ ἐκκλίπη κάτωθεν ἡ ὕλη, διαζευχθεὶς τῆς γῆς, ὅλως ἀναχωρεῖ τῷ ἰδίῳ μέρει συναναμιγνύμενος καὶ ἀναστοιχειούμενος εἰς ἐαυτόν· οὕτως ἡ τῶν γῆινων ἀναχωρούσα ψυχῆ, κἂν προκόπτῃ ἐπὶ τὰ οὐράνια, ἐν πρότερον μεδίσταται τελείως ἐπ' αὐτὰ, πρὶν ὀλοσχερῶς ἐκκλίπη τὰ γῆνια· τὸ δὲ σμύρναν καὶ λίθανον εἶναι τὴν συναναμιγμένην εὐωδίαν τῇ στελέχῃ τοῦ καπνοῦ, τὴν νέκρωσιν τοῦ σώματος, καὶ τὸν ἐξ ἐγκρατείας ὑποπιασμὸν δηλοῖ· μεθ' ὧν προκόπτουσα ἐμβύριζε τοὺς παρατυγχάνοντας· καὶ ὁ κονιορτὸς δὲ τῶν ἀρωμάτων, σύμφωνός ἐστι τῷ τοῦ κηρύγματος νοήματι· καὶ γὰρ οὗτος ἀπὸ τριβῆς τῆς παλαιᾶς γῆς, λεπτός ἐπιπολάζει τῷ προσώπῳ ταύτης· κινούμενος δὲ τοῖς τῶν ὀδοιπορούντων ποσὶ μετέωρος αἴρεται, πρὸς ὕψος χωρῶν. Ἀλλ' ἐὰν αἰρετικὴ ψυχὴ εὖσα τύχη, ἢ τὸ καλὸν διὰ τι ποιούσα καὶ τὸ δι' ἐαυτὸν, κονιορτός ἐστι γῆς, ὀλίγον ὕψομένη, καὶ πάλιν εὐχερῶς πρὸς τὸν οἰκέλον καταφερομένη τόπον, διὰ τὴν πρὸς τὰ κάτω προστάθειαν· ἐὰν δὲ ἐκκλησιαστικῇ πίστει σκοπῶ τῆς πρὸς τὸ Θεῖον εὐαρεστῆσεως τὸ ἄνω φυτὸν ἔχουσα, κονιορτός ἐστι μυρσέου, τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ τὴν τῶν δογμάτων εὐωδίαν ἀνακεκραμμένην ἔχουσα· δύναται δὲ καὶ δογματικῶς περὶ τῆς Ἐκκλησίας λέγεσθαι· ἀπὸ ἐρήμου γὰρ τῆς μὴ ἔχουσης ἄνδρα, αὕτη ἀνέβη· σμύρναν καὶ λίθανον πνέουσα διὰ τὸ συντετάφθαι Χριστῷ· καὶ διὰ τὸ τὸν κονιορτὸν τῶν κοσμικῶν πραγμάτων τὸ εἰς δέον χρῆσασθαι τούτοις, κονιορτὸν ποιῆσαι μυρσέου· καὶ διὰ τὴν εὐλογον χρῆσιν, τὸ κονιορτῶδες μεταβαλεῖν εἰς εὐωδίαν Χριστοῦ· ὁ γὰρ τὰ μὴ ἐστῶτα, ἀλλὰ φερόμενα ὑπὸ τῶν ἀνέμων τῆς κοσμικῆς αὔρας, διὰ

Δ ἐλεημοσύνην ποιῶν τίμια, τὸν κονιορτὸν τῆς γῆς θεωμένων, τὸ κονιορτῶδες αὐτῶν καὶ ἐσκεδασμένον, Θεοῦ.

Κυρίλλου. — Σμύρνα μὲν, ὅτε συντέθαιπα Χριστῷ διὰ τοῦ λίθανου· λίθανος δὲ, ὅτε συναναστὰς αὐτῷ κεκοινώνηκε τῆς θεότητος αὐτοῦ· καὶ οὐ μόνον τούτοις ἡ ἐκκλησιαστικὴ τεθυμιάσται ψυχῆ, ἀλλὰ καὶ ποικίλοις γνώσεως θεωρημασιν· ὁ γὰρ ἄκρωσ διαιρῶν καὶ μέχρι τοῦ τυχόντος λεπτῶς ἐρευνῶν τὰ πράγματα, λέγοιτ' ἂν μυρσέος πῶς εἶναι, λεπτῶν καὶ εἰς κόνην ἄγων πάντα τὰ τῆς εὐωδίας λόγια· ἃ νῦν ἡ Νύμφη λέγεται τεθυμιάσται. Τάχα δὲ καὶ ὁ μὴ κατὰ σάρκα βιοῦς, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, μηδαμῶς παχυνοθεὶς τὴν καρδίαν τὸ ποικίλον καὶ παντοδαπὸν σῶζον τῆς εὐωδίας, εὐωδίαν ἀπὸ πάντων

ποιεῖ τῶν νῦν οὕτως ὀνομαζομένων χονιορτόν μυρε-
ψοῦ. Λέγει δ' ἄν τις καὶ ὡς ἡ ἅγια καὶ ἐκκλησιαστικὴ
ψυχὴ, τὸ τέκνον ποτὲ ἐρήμου Θεοῦ, ἀπὸ συναγωγῆς
ἐθῶν ἀναβαίνει ἀπὸ τῆς ἐρήμου· καταλιπούσα μὲν
δόγματα καὶ λόγους καὶ πράξεις, τὰ ἔρημα Θεοῦ·
ἀναβαίνουσα ἐπὶ τὰ τοῦ Θεοῦ.

ζ, η'. Ἰδοὺ ἡ κλίτη Σαλομών· ἐξήκοντα δυ-
νατοὶ κύκλῳ αὐτῆς ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραὴλ· πάν-
τες κατέχοντες ῥομφαίας, δεδοδαγμένοι πόλεμον·
ἀθρῶν ῥομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ἀπὸ
θάμβους ἐν νυξίν.

Φίλωνος. — (47) Κλίτην τὸ μνήμα Χριστοῦ λέγει.

Ἐξήκοντα δυνατοὶ, τὸ πληρωμα τῆς τελειώσεως
οἱ τηροῦντες τὸν τάφον· οἱ καὶ τοῦ σεισμοῦ γενομέ-
νου, ἐξεθαμβήθησαν καθ' ἣν ἀνέστη ὁ Χριστὸς νύκτα. **B**
Δύο δὲ ῥομφαίας ἔχουσιν οἱ τοῦ Χριστοῦ· τὴν μὲν
ἐφρουσαν τὰ σπέρματικά, ἢ τίς ἐστιν ἐπὶ μηρῶν,
διὰ τὴν τῆς σωφροσύνης ἐγκράτειαν· τὴν δὲ τὰ ψευ-
δῆ διακόπτουσιν δόγματα· ἢ δὲ ῥομφαία, πρὸς τὸ
μὴ θαμβεῖσθαι τὸ σκότος.

Γρηγορίου. — Μετὰ τὴν ἐπὶ τῷ κάλλει μαρτυ-
ρίαν, οἱ φίλοι τοῦ Νυμφίου, καὶ παρασκευασταὶ τοῦ
ἁγίου θαλάμου, καὶ τῆς καθαρᾶς Νύμφης προμνή-
στορες, ὑποδεικνύουσιν αὐτῇ τῆς βασιλικῆς κλίτης
τὸ κάλλος ὡς μᾶλλον εἰς ἐπιθυμίαν τὴν Νύμφην ἀγά-
γουεν, τῆς θείας τε καὶ ἀχράντου μετ' αὐτοῦ συμ-
βιώσεως. Ὅτι μὲν οὖν ἐκ τῆς ἱστορίας ὁ περὶ τῆς
κλίτης λόγος οὐκ ἐστίν, εὐδὴλον ἐκ τῶν σωματικῶς
περὶ τοῦ Σαλομώντος ἱστορηθέντων, οὗ καὶ τὰ βασι-
λεια καὶ τὴν τράπεζαν, καὶ τὰ λοιπὰ, ὁ λόγος ὑπ-
ἔγραψεν ἀκριβῶς· καινὸν γάρ τι καὶ παρηλλαγμένον
περὶ τῆς κλίτης οὐδὲν εἶπε. Ὅστε ἀνάγκη μὴ παρα-
μεῖναι τῷ γράμματι, ἀλλὰ δι' ἀκριβοῦς κατανοήσεως
μεταβαλεῖν τὸν λόγον εἰς πνευματικὴν θεωρίαν, τῆς
ὕλικῆς ἐμφάσεως τὸν νοῦν ἀποστήσαντες· εἰκοι τὸ
θεῖον κάλλος, ἐν τῷ φοβερῷ τὸ ἐράσμιον ἔχειν, ἀπὸ
τῶν ἐναντίων τῷ σωματικῷ κάλλει δεικνύμενον.
Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἐμπαθῆς τῶν σωμάτων ἐπιθυμία τοῖς
τῆς σαρκὸς μέλεσιν ἐγκαθημένη, καθάπερ τι σύντα-
γμα ληστικὸν ἐνεδρεῦει τὸν νοῦν καὶ αἰχμάλιστον
ἄγει, πρὸς τὸ ἑαυτῆς βουλήματα συναρπάσασα, διὰ
τοῦτο ἀκόλουθόν ἐστιν ἐκ τῶν ἐναντίων τῆς σωμα-
τικῆς διαθέσεως τὸν θεῖον ἔρωτα γίνεσθαι· ὥστε εἰ
ἐκ ταύτης γίνεται λύσις καὶ ἄνεσις καὶ βλακώδης
διάνοια, ἐκεῖ τὴν ἐπὶ φόβον τε καὶ ἀκατάπληκτον
ἀνδρείαν, ὕλην τοῦ θεοῦ ἔρωτος γίνεσθαι· τοῦ γὰρ
ἀνδρώδους θυμοῦ τὸν τῆς ἡδονῆς λόγον καταπτοή-
σαντός τε καὶ φυγαδεύσαντος, οὕτω τὸ καθαρὸν τῆς
ψυχῆς ἀναφαίνεται κάλλος, μηδὲν πάθει σωματικῆς
ἐπιθυμίας καταβρῦπούμενον. Οὐκοῦν ἀναγκαίως ἡ
νυμφικὴ τοῦ βασιλέως κλίτη, τοῖς ὀπλίταις ἐν κύ-
κλῳ διαλαμβάνεται· ὧν ἡ τοῦ πολεμεῖν ἐμπειρία,
καὶ τὸ πρόχειρον ἔχειν ἐπὶ τοῦ μηροῦ τὴν ῥομφαίαν,
θάμβος καὶ ἐκπληξίς ἐμποιεῖ τοῖς σκοτεινοῖς λογι-
σμοῖς, τοῖς ἐν νυξί τε καὶ σκοτομήνῃ τοῖς εὐθέα τῆ

A odoris servans suavitatem, ex omnibus quæ nunc
sunt pulvis nominata facit pulverem unguentarii.
Dixerit porro aliquis quomodo sancta et ecclesia-
stica anima filia quondam desertæ a Deo congrega-
tionis gentium, ascendat de deserto, relinquens
quidem dogmata et rationes atque opera Deo va-
cua, ad ea vero quæ Dei sunt ascendens.

VERS. 7, 8. *Ecce lectus Salomonis : sexaginta po-
tentes in circuitu ejus ex potentibus Israel, omnes te-
nentes gladium, docti bellum ; vir gladius ejus super
femur ejus a pavore in noctibus.*

Philonis. Lectum vocat Christi monumentum. Sexaginta fortes sunt plenitudo perfectionis, qui cus-
todiunt sepulcrum, qui et terræ motu facto exterriti
fuerunt ea nocte qua Christus resurrexit. Duo
autem gladios habent hi qui sunt Christi : unum
quidem seminalia arcantem, qui est super femur
propter temperantiæ continentiam, alterum vero
falsa dogmata resecantem. Gladius autem adest
ne tenebras metuant.

Gregorii. — Post datum de pulchritudine testi-
monium, amici Sponsi et qui parant thalamum
impollutum ac puræ Sponsæ pronubi ostendunt ei
regalis lecti pulchritudinem, ut Sponsam majori
accendant desiderio divinæ et immaculatæ cum eo
vitæ consuetudinis. Atque hunc quidem de lecto
sermonem non esse ex historia depromptum, patet
ex iis quæ corporaliter de Salomone historicæ man-
data sunt, cujus et regalia, et mensam ac reliqua
liber Regum accurate descripsit : novi autem et
diversi de lecto nihil dixit. Itaque necesse est, non
inhærere litteræ, sed per accuratam intelligentiam
sermonem hunc ad spirituale transferre contem-
plationem, a materiali significatione mentem abdu-
cendo ; consentaneum est ostendî divinam pulchri-
tudinem in terrore habere quid amabilitatis, ex iis
quæ sunt contraria corporeæ pulchritudini. Nam
quoniam passionibus obnoxia corporum cupiditas
membris carnis insidens, velut quædam prædonum
turma menti insidiatur, eam sæpenumero captivam
ad suam arripens voluntatem ; propterea est con-
sequens ut divinus amor fiat ex iis quæ sunt con-
traria corporali cupiditati. Quo fit ut si hujus dux
fuerit dissolutio, mollisque et enervata diffusio,
illic vehemens et quæ perturbari non potest animi
magnitudo sit materia divini amoris ; cum enim
ira fortis ac virilis insidiantis voluptatis turmas
perterruerit, et in fugam verterit, tum apparet pura
animæ pulchritudo, nullo motu maculata corpora-
lis cupiditatis. Necessario igitur, nuptialis legis
lectus ab armatis circumdatur, quorum belli peritia,
eo quod super femur paratum habeant ensem, ter-
rorem affert et stuporem tenebrosis cogitationibus,
et iis qui in obscuro insidiantur, et sagittis appe-
tunt rectos corde. Quod enim obscenas voluptates

NOTÆ.

(47) Κλίτην λέγει, in C. B. Cyrillo tribuuntur ; quæ autem sequuntur ab ἐξήκοντα ad τὸ σκότος, sancto Gregorio.

dicit et perimat, eorum qui lectum ambiunt armatura perspicuum fuerit, et eius quod est in contextu descriptione, omnes enim periti pugnæ: *vir gladius ejus super femur ejus.* Revera enim peritorum est ubi reluctari oportet carni et sanguini, tanquam femori ense habere accommodatum. Qui ergo temperantia gladio accinctus est, hic incorrupto lecto amabilis existit, unus ex fortibus Israel, et dignus qui referatur in catalogum sex ginta. Cum autem Israel fiat omnis qui servatur, tanquam meus Deum intelligens; qui enim Deum vident proprie hanc habent denominationem. Proprium est autem istiusmodi nullo sensu aspicere ad peccatum. Ea de causa sit unus lectus regis quidquid servatur. Cum enim sint duodecim tribus Israel, uno quidem de qualibet parte plenitudinis optimatum sumpto, in quinque autem armatos pro numero sensuum hoc uno diviso, duodecim tribus Israel faciunt sexaginta, qui sint una acies, et unus exercitus et unus lectus, id est una Ecclesia et populus unus, et una Sponsa, sicut omnes sub uno tribuno militum, et concionatore et Sponso compacti et concinnati in unam corporis conjunctionem, in femoribus ense accincti, sive unicuique sensui accommodatum sibi gladium ad percellendas contrarias cogitationes protendentes. Tot itaque divinam in sensibus induti panopliam cingunt lectum regis, proprium nempe cor in quo Sponsus requiescit: per lectum enim, requiem designat, quam tamquam armati custodiant sine passione et cum puritate, sic ut demonas in tenebris ac noctibus insidiantes exterreant. Lectus porro aliter est notitia Dei, in qua quiescit is qui ad ipsum accedit.

διὰ γὰρ τῆς κλίνης τὴν ἀνάπυσιν ἄλλοι, ἢν ὀπλιταὶ ἐστὶν τοῖς ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ ἐπηρσάζοντας δαίμονας· κλίνη δὲ ἄλλως ἐπιγνώσις Θεοῦ, δι' ἧς ἐπαναπαύεται τοῖς πρὸς αὐτὸν ἐγγίζουσι.

Nili. — Lectum dixit corpus Dominicum, sexaginta vero fortes, sive quis angelicæ dicat virtutes in circuitu hominis Dominici, iuxta illud: « Accesserunt et ministrabant illi ». » Et: « Angelis mandatam est de te ». » sive animas sanctorum, eo quod doctæ sint ad prælium adversus inimicum, sic nominatas, non aberraverit a congruo: qui et gladium super femur habent, nam et qui agendi facultatem oratione ornant, et passiones ratione mortificant, jure merito regem cingunt. Sexaginta porro numero appellantur perfecti per omnia effecti qui et constantè ac fortiter vixerunt. Cubus enim et quadratus numerus sexaginta, æqualis omnibus suis nudique partibus et inconcussus, ex quatuor quindenis, et sex decadibus, et duodecim quinariis et viginii triadibus constans; atque ex his sanavi habens firmitatem ac densitatem. Ideo enim qui tales sunt etiam ex fortibus Israel electi sunt tanquam fortibus fortiores. Fortassis vero etiam qui nunc Ecclesiam defendunt et verbo et operibus, pro corpore Christi decertantes in circuitu

καρίᾳ λοχῶσι καὶ τοξεύουσιν· ὅτι γὰρ ἀναιρετικῶν τῶν βυβαρῶν ἡδονῶν λογισμῶν ἔστιν, ἡ τῶν περιεστραχησμένων τῇ κλίνῃ ἐξὸ πλίσσις, δηλον ἀν γένουσα διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ λόγου· *Μάρτες γὰρ δεδιδασγμένοι πόλεμου, ἀνήρ καὶ ἡ βομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ.* Ἀληθῶς γὰρ εἰδότες ἐστὶν, ὅπως ἀντιστρατεύεσθαι χρὴ τῇ σαρκὶ τε καὶ τῷ αἵματι· ἐν τῷ τὴν βομφαίαν τῷ μηρῷ ἔχειν ἐφηρμοσμένην. Ὁ τοίνυν τῆ τῆς σωφροσύνης βομφαίᾳ διεξωσμένος, οὗτός ἐστιν ὁ τῆ ἀρθάρτω κλίνῃ ἐράσμιος, εἰς τῶν δυνατῶν Ἰσραὴλ, καὶ τοῦ λόγου τῶν ἐξήκοντα ἄξιος. Ἐπειδὴ δὲ Ἰσραὴλ γίνεται ἅπας ὁ σωζόμενος, ἦτοι νοῦς ὁρῶν τὸν Θεόν· ὅσοι γὰρ βλέπουσι τὸν Θεὸν ἐκ τῆς ἐνεργείας, κυρίως τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ κατονομάζονται. Ἴδιον δὲ τοῦ τοιοῦτου, τὸ μηδὲν τῶν αἰσθητῶν πρὸς ἁμαρτίαν βλέπειν· τοῦτου χάριν μία κλίνη λέγεται γίνεσθαι τοῦ βασιλέως πᾶν τὸ σωζόμενον· δώδεκα γὰρ τῶν τοῦ Ἰσραὴλ φυλῶν ὄντων, ἐνδὸς μὲν ἀφ' ἐκάστου μέρους λαμβανομένου τοῦ τῶν ἀριστερῶν πληρώματος· εἰς πέντε δὲ ὀπλίτας κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν αἰσθησεων, τοῦ ἐνδὸς τοῦτου μεριζομένου, αἱ δώδεκα φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ ποιοῦσιν ἐξήκοντα· οἱ τινες μὲν παράταξις, καὶ στρατὸς εἰς· καὶ μία κλίνη, τουτέστιν Ἐκκλησία μία, καὶ λαὸς, καὶ Νύμφη μία οἱ πάντες γενήσονται, ὅφ' ἐνὶ ταξιδίῳ καὶ ἐκκλησιαστικῇ καὶ Νυμφίῳ πρὸς ἐνδὸς σώματος κοινωνίαν προσαρμολόμενοι, διὰ τῶν μηρῶν τὴν βομφαίαν προβαλλόμενοι· εἴτ' οὖν ἐκάστη αἰσθησίη τὴν προσφορὸν ἑαυτῇ βομφαίαν εἰς κατάπληξιν τῶν ἐναντίων λογισμῶν προβαλλόμενοι. Τοσοῦτοι τοίνυν οἱ τὴν θείαν ἐν ταῖς αἰσθησεσὶν ἐνδυσάμενοι πανοπλίαν, κυκλοῦντες τοῦ βασιλέως τὴν ἰδίαν δηλονότι καρδίαν, ἐν ἧ ἀναπαύεται ὁ Νυμφίος· φυλάττουσιν ἐν ἀπαθείᾳ καὶ καθαρότητι· ὡς ἐκθαμβεῖν τοὺς ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ ἐπηρσάζοντας δαίμονας· κλίνη δὲ ἄλλως ἐπιγνώσις Θεοῦ, δι' ἧς ἐπαναπαύεται τοῖς πρὸς αὐτὸν ἐγγίζουσι.

Neliou. — Κλίνην εἶρηκε τὸ Κυριακὸν σῶμα· ἐξήκοντα δὲ δυνατοῦς, εἴτε τις τῶν ἀγίων ἐρεῖ δυνάμεις κύκλου τοῦ Κυριακοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸ, « Προσῆλθον καὶ διεκύνουν αὐτῷ ». καὶ, « Τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντέλεται περὶ σοῦ ». εἴτε τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς τὰς διὰ τὸ δεδιῶσθαι τὸν πόλεμον τὸν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ οὕτως ὀνομασμένας, οὐκ ἁμάρτη τοῦ προσήκοντος· οἱ τινες βομφαίαν ἐπὶ τοῦ μηροῦ κατέχουσιν· οἱ γὰρ καὶ τὸ πρακτικὸν λόγω κοσμησαντες, καὶ τὸ παθητικὸν λόγω νεκρώσαντες, εὐλόγως κυκλοῦσι τὴν βασιλείαν. Τῷ ἐξήκοντα δὲ προσταγορεύονται ἀριθμῷ, τέλειοι κατὰ πάντα γεγεννημένοι, καὶ βεθηκότες ἐδραίως καὶ παγίως· κύβος γὰρ καὶ τετραγώνος ἀριθμὸς, ὁ ἐξήκοντα, ἴσος πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ πάντοθεν μέρεσι, καὶ ἀσάλευτος, ἐκ τέσσαρων πέντε καὶ δεκάδων, καὶ ἑξ καὶ δεκάδων, καὶ πεντάδων δὲ καὶ δύο, καὶ τριάδων εἴκοσι συνιστῶς, καὶ τούτων ἔχων τὸ εἰρημένον πάγιον. Διὰ τοῦτο γὰρ ὄντες τοιοῦτοι καὶ ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραὴλ ἐξελέγησαν ὡς δυνατῶν δυνατώτεροι· τάχα δὲ καὶ οἱ νῦν προσπειζόμενοι τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λόγω καὶ πράξεσιν

62 Matth. ix, 21. 63 Psal. xc, 21.

ὑπερμαχοῦντες τοῦ σώματος Χριστοῦ, κύκλιρ εἰσὶ τῆς κλίτης τοῦ Σαλομών· διὰ μὲν τοῦ ἀνθίστασθαι τῷ λόγῳ τοῖς αἰρετικοῖς, ἐν τῇ χειρὶ κατέχοντες ῥομφαίαν· διὰ δὲ τοῦ σωφρόνως καὶ ἐγκρατῶς βούν, ἐπὶ μηροῦ τὴν ῥομφαίαν φοροῦντες διὰ τοὺς νυκτερινούς φόβους· Ἄνθρω γάρ, φησὶ, *ρομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ἀπὸ θάμβους ἐν νυκτίν*· οὐ μόνον γάρ τοὺς φανεροὺς ἐχθροὺς ἐβαλλον τοῖς τῆς ἀληθείας ἐλέγχους, ἀλλὰ καὶ τὰς λαθραλοὺς δεδοικότες ἐπιτηρείας, διὰ τοὺς ἐν σκοτομήνῃ τοξεύοντάς, καὶ ἐν νυκτὶ ἔμμενον ὀπλοφοροῦντας, τὰς ἐφεδρείας τῶν ἐπιβούλων ὑφορώμενοι.

θ', ε'. *Φορεῖον ἐποίησεν ἑαυτῷ ὁ βασιλεὺς Σαλομών, ἀπὸ ξύλων τοῦ Λιβάνου· στύλους αὐτοῦ ἐποίησεν ἀργύριον, καὶ ἀνάκλιτον αὐτοῦ χρυσόν· ἐπίβασις αὐτοῦ πορφύρα, ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον· ἀγαπήν ἀπὸ θνηατέρων Ἱερουσαλήμ.*

Θεοφίλου. — Ξύλον τοῦ Λιβάνου, Ῥοῦθ ἢ Μωαβίτις, ἐξ οὗ Ἰεσσαί· φορεῖον τοίνυν ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ Κυριακόν.

Γρηγορίου. — Ὅτι μὲν οὖν ἐν πολλοῖς Σαλομών, εἰς τύπον τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέως παραλαμβάνεται, ὄφλον καὶ τὸ περὶ τοῦ Κυρίου μυστήριον ἐν ἐκείνῳ τῷ προσώπῳ διαγράφεται· διὰ τῆς τοῦ φορεῖου τοίνυν κατασκευῆς, ἡ περὶ ἡμῶν οἰκονομία τοῦ Κυρίου διασημαίνεται· πολυτρόπως γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἀξίαις ἑαυτοῦ γίνεται· καθὼς ἂν ἕκαστος ἐχθρὸν δυνάμει καὶ ἀξίαις, οὕτως ἐν ἑκάστῳ γινόμενος· ἢ ἵππος εὐήμιος δεχόμενος ἐφ' ἑαυτοῦ τὸν ἀγαθὸν ἀναβάτην· οὕτως οὖν καὶ ὁ τὸν Θεὸν ἑαυτῷ φέρων, φορεῖον ἂν εἰκότως τοῦ εἰρηγικῶ βασιλέως ὀνομάζοιτο· Πάλαχου δὲ πάλιν ὁ Λιβάνος ἐν τῇ Γραφῇ τὴν ἀντικειμένην ἐνδείκνυται δυνάμιν· ὡς ἐν τῷ, *Συντρίψει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, καὶ λεπτυνεῖ αὐτάς, καὶ τὰ ἐξῆς*. Δηλοῦντος τοῦ λόγου, ὅτι οὐ μόνον τὰ ἐκφυέντα παρὰ τῆς ἀντικειμένης δυνάμειος κακὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἄσος, ἡ πρώτη τοῦ κακοῦ ῥίζα, τὸ ὑποτρέφον τῶν τοιούτων κέδρων τὴν ὕλην εἰς τὸ μῆδεν περιστέσσεται. Οὐκοῦν ἡμεῖς ἡμεῖν ποτε τοῦ Λιβάνου ξύλα, ἕως ἂν ἐκείνῳ ἡμεῖν ἐριζωμένοι, διὰ τὸ τοῦ πονηροῦ βίου καὶ τῆς τῶν εἰδύλων ἀπάτης· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκείθεν ὑπὸ τῆς λογικῆς ἀξίης ἐτμήθημεν, καὶ ἐν ταῖς τοῦ τεχνίτου χερσὶν ἐγενόμεθα, φορεῖον ἡμεῖς ἑαυτοῦ ἐποίησε, μεταστοιχειώσας τοῦ ξύλου τὴν φύσιν, διὰ τῆς παλιγγενεσίας εἰς ἀργύριον καὶ χρυσόν, καὶ εἰς εὐάνθη πορφύραν, καὶ εἰς τὰς τῶν χαρισμάτων διανομὰς· Ἡ μὲν γὰρ *δίδοται*, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, *λόγος σοφίας, ἀλλὰ χαρισματα προφητείας*, ἀλλὰ δὲ ἄλλο τι τῶν ἐνεργημάτων, πρὸς δὲ ἐφικτὰ τε καὶ δύνανται ἕκαστος τὴν χάριν δεξασθαι· ἢ ὀφθαλμὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας γινόμενος, ἢ εἰς χεῖρας ταπεινός, ἢ ἀντὶ ποδὸς ὑποστηρίξων· οὕτω καὶ ἐν τῇ τοῦ φορεῖου κατασκευῇ, ὁ μὲν τις στύλας, ὁ δὲ ἐπίβασις γίνεται, ἕτερος τὸ πρὸς τῇ κεφαλῇ μέρος, ὁ ἀνάκλιτον φησὶν. Εἰσὶ τοίνυν ἀργύριον μὲν, ὁ στύλος τοῦ φορεῖου· αἱ δὲ τούτων βάζαις, πορφύρα· ἐκ χρυσοῦ δὲ τὸ ἀνάκλιτον,

A sunt lecti Salomonis. Quia verbo quidem haereticis resistunt in manu gladios habentes : at quia temperanter ac continenter vivunt super femur gladium ferentes contra timores nocturnos. Vir enim, inquit, *gladius ejus super femur ejus a pavore in noctibus*. Non solum enim manifestos inimicos ejecerunt argumentis veritatis, verum etiam clandestinos insultus cum metuerent, propter eos qui sagittas ejaculantur nocte illumi, etiam in nocte manserunt armis induti, insidiantium insultus suspicantes.

VERS. 9, 10. *Ferculum fecit sibi rex Salomon ex lignis Libani. Columnas ejus fecit argentum et reclinatorium ejus aureum ; ascensus ejus purpura, intimum ejus lapidibus stratum, charitatem a filiabus Jerusalem.*

Theophili. — Lignum Libani est Ruth Moabitibus quae peperit Jobed et Jesse. Ferculum igitur est corpus Dominicum.

Gregorii. — In multis quidem regem Salomonem in typum veri regis assumi manifestum est, ac Domini mysterium in ipsius persona describi. Per feruli igitur constructionem de nobis Domini dispensatio significatur ; multis enim modis est Deus in eis qui sunt se digni, prout sicut unusquisque facultas et dignitas, sic in unoquoque existens. Fit enim aliquis quidem locus Dei, alius vero domus, alius autem sedes, et alius scabellum. Est etiam aliquis qui effectus sit currus, vel equus qui habentis facile regitur, suscipiens bonum suum sessorum. Sic igitur etiam qui Deum in seipso fert, jure merito fericulum pacifici regis nominetur. Multis rursus locis Libani in Scriptura indicat adversariam potestatem ut in isto : « Conteret Dominus cedros Libani et comminet eas », etc. » Per Libanum significante sermone, quod non solum mala quae orta sunt ex adversaria potestate, sed etiam ipse mons prima mali radix qui clam fovet ejusmodi cedrorum sylvam ad nihilum redigetur. Nos igitur fuimus aliquando ligna Libani, dum in illo radices ageremus per malam vitam et per fraudem demonum : sed postquam illinc per rationalem securim excisi sumus et fuimus in manibus artificis, is nos suum fecit fericulum, transmutata ligni natura per regenerationem in argentum et aurum, et florentem purpuram, et in splendores gemmarum, nimirum in distributiones gratiarum. Nam alii quidem, secundum Apostolum, *datur sermo sapientiae, alii donum prophetiae* ; alii vero aliqua alia operationum, prout est unusquisque aptus natura et potest suscipere gratiam ; vel oculus corporis Ecclesiae factus, vel manuum tenens locum, vel loco pedis fulciens ac stabiliens. Ita etiam in feruli constructione alius quidem est columna, alius vero ascensus, alius vero est ea pars quae est ad caput, quod vocavit reclinatorium,

¹¹ Psal. lxxviii, 5, 6. ¹² II Cor. xii, 8.

in quo caput suum Sponsus, reclinat : gemmis autem et lapidibus pretiosis variatur quidquid est intus. Itaque columnæ quidem intelligendæ pro Ecclesiæ columnis, quibus plane purum et igne examinatum argentum est eloquium regni ad sublimem evehens vitæ rationem. Præcipuum enim regni indicium censetur esse purpura : principatum autem obtinens facultas in qua caput suum reclinet is qui construxit ferculum, est purorum dogmatum aurum. Quæcunque autem latent et non apparent decorantur pura gemmarum conscientia, quibus omnibus constat charitas filiarum Jerusalem. Si quis autem velit ferculum quidem dicere universam Ecclesiam, dividat autem ex differentiis operationum in personas aliquas partes feruli, sic quoque est facillimum unicuique ordini eorum qui sunt in Ecclesia adaptare partes feruli : « Posuit enim Deus in Ecclesia primum apostolos, secundum prophetas ⁸⁷, etc. » Ita ut per hæc nomina quæ ad officium feruli pertinent, sacerdotes ac doctores intelligantur, et venerandam esse virginitatem quæ in ferculo virtutum, puritate tanquam radiis quibusdam pretiosorum lapidum coruscet : ac per vitæ puritatem supernæ Jerusalem filias ostendi, in quibus Dei charitas operatur.

Nili. — Ferculum est gestamen sedi simile quod excipit sedentem : hoc autem fortasse Paulus est « vas electionis ⁸⁸. » Etenim thronum ipsum vocat sapientia alibi dicens : « Aderam cum secerneret suam sedem super ventos ⁸⁹. » Super ventos autem secretus fuit per multitudinem tentationum ac periculorum, et quia ferebat semper ac referebat, vel etiam quia levibus pedibus percurrerebat universum orbem studio prædicationis. Ferculum igitur hic est ; mentem quidem habens aureum reclinatorium in quo Sponsus requiescit, sermonem vero columnas argenti. Verbo enim apostolico firmatur ecclesiastica prædicationis. Columnæ igitur sunt sermones propter firmitatem et immutabilitatem ; argentum vero propter probationem et indeficientiam Apostoli. Quin et ascensus huic est purpura : nam qui per ejus sermones incedunt ad regnum cælorum perveniunt, præ dignitate quasi purpurati incedentes, ac cum Paulo dicentes : « Nostra autem conversatio in cælis est ⁹⁰. » Et intimum ejus lapidibus constratum, est pretiosa virtutum et æqualis in arcano cordis affectio, quas, quandoquidem fundamentum est Christus, tamquam lapides pretiosos huic superædificat : quando vero est gressus, hunc feruli pavimento varium et floridissimum regiis pedibus præparat ascensum et secundum apostolicam traditionem viventibus facilem et planum profectum operatur. Vel etiam ineffabilem et obscurum designat. Nam ejus qui sibi placeat vitæ institutum absconditum esse cupit. Unde etiam per hoc quod

Α ἐν τῷ τῆν κεφαλῆν αὐτοῦ κλίνει ὁ Νυμφίος· τοῖς δὲ τιμίοις λίθοις τὸ ἔνδον ἅπαν καταπεποικίλται. Οὐκ οὖν στύλους μὲν νοητέον, τῆς Ἐκκλησίας τοὺς στύλους· οἷς ἀκριβῶς ἀργύριον καθαρὸν καὶ πεπυρωμένον ὁ λόγος ἐστὶν ὁ τῆς βασιλείας, ἐν τῷ ὕψηλῳ τῆς πολιτείας ἐπιθεδικῶς. Ἐξαιρετον γὰρ γνώρισμα τῆς βασιλείας ἡ πορφύρα νομίζεται· τὸ δὲ ἡγεμονικὸν αὐτῶν ἐν τῷ τῆν κεφαλῆν αὐτοῦ κλίνει ὁ τὸ φορεῖον κατασκευάσας, τὸ τῶν καθαρῶν δογματικῶν χρυσίον ἐστίν· ὅσα δὲ ἀφανῆ τε καὶ κρύφια τῆ καθαροῦ συνειδήσει τῶν τιμίων λίθων ἐνωραίζεται· δι' ὧν ἀπάντων, ἀγάπη ἀπὸ τῶν θυγατέρων Ἰερουσαλήμ συνίσταται. Εἰ δὲ βούλοιστο τις, φορεῖον μὲν πᾶσαν λέγει τὴν Ἐκκλησίαν, καταμερίζει δὲ καὶ τὰς τῶν ἐνεργειῶν διαφορὰς εἰς πρόσωπα τινὰ τοῦ φορείου τὰ μῆλη, πολλὴν καὶ οὕτως εὐκολίαν ὁ λόγος ἔχει, ἐκίστη τάγματι τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν τεταγμένων, ἐφαρμόσαι τοῦ φορείου τὰ μέρη· « Ἔθετο γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δευτέρου προφήτας, » καὶ τὰ ἐξῆς· ὡς διὰ τῶν ὀνομάτων πρῶτων, τῶν πρὸς τὴν τοῦ φορείου κατασκευὴν συντελούντων, ἱερέας νοεῖσθαι, καὶ διδασκάλους, καὶ τὴν σεμνὴν πρῆβειαν, τὴν ἐντὸς τοῦ φορείου τῆ καθαρότητι τῶν αὐγῶν, οἷον τισὶ λίθων αὐγαῖς ἐναστράπτουσιν· καὶ διὰ τῆς τοῦ βίου καθαρότητος τῆς ἀνω Ἰερουσαλήμ θυγατέρας δεῖκνυσθαι, ἐν αἷς ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγάπη ἐνεργὸς γίνεται.

Νεῖλου. — Τὸ φορεῖον, σκεῦος θρόνου παραπλήσιον δεχόμενον τὸν καθεζόμενον· τοῦτο δὲ τάχα ὁ Παῦλος ἐστὶ τὸ, « Σκεῦος τῆς ἐκλογῆς. » Καὶ γὰρ θρόνον αὐτὸν καλεῖ ἡ σοφία λέγουσα ἀλλαχοῦ· « Συμπαροχημὴν ἦν ἡ καὶ ἀφώριζε τὴν ἐαυτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέμων· » ἐπ' ἀνέμων δὲ ἀφώρισθη, διὰ τὸ πλῆθος τῶν πειρατικῶν καὶ τῶν περιστάσεων· ἢ καὶ διὰ τὸ κούφοις ποσὶ περιδραμεῖν τὴν οἰκουμένην τῆ σπουδῆ τοῦ κηρύγματος. Φορεῖον οὖν ἐστὶν οὗτος, τὸν μὲν νοῦν ἔχων ἀνάκλιτον χρύσειον, ἐφ' οὗ ἀναπέμπεται ὁ Νυμφίος· τὸν δὲ λόγον στύλους ἀργυρίου· τῷ γὰρ ἀποστολικῷ λόγῳ στηρίζεται τὸ κήρυγμα τὸ ἐκκλησιαστικόν. Στύλοι οὖν οἱ λόγοι, διὰ τὸ ἐδραῖον καὶ ἀμετάθετον· ἀργύριον δὲ διὰ τὸ δόκιμον καὶ ἀνεπίληπτον τοῦ Ἀποστόλου· καὶ ἡ ἐπίβασις δὲ τούτων ἐστὶ πορφύρα· οἱ γὰρ διὰ τῶν τούτου λόγων ἐδεδούνητες εἰς βασιλείαν φθάνουσιν οὐρανῶν, τῷ ἀξιώματι· **D** ἐπιβαίνοντες ὡς πορφύρα, καὶ λέγοντες μετὰ τοῦ Παύλου, « Ἡμῶν δὲ τὸ πολιτεῦμα ἐν οὐρανῷ ὑπάγει· » καὶ τὸ ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον, ἡ τιμὰ τῶν ἀρετῶν καὶ καλὴ ἐν ἀπορρήτῳ διάθεσις· ἃς ὅταν μὲν θεμέλιός ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὡς λίθους τιμίους τοῦτ' ἐποικοδομεῖ· ὅταν δὲ βάσις τῷ τοῦ φορείου ἐδάσει ψηφολογῆ, ποικίλην καὶ εὐανθεστατην τοῖς βασιλικοῖς ποσὶ κατασκευάζει τὴν ἐπίβασιν· καὶ τοῖς πολιτευομένοις κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, εὐμαρῆ καὶ ἰσίαν τὴν προκοπὴν ἐργαζόμενος· ἢ τάχα καὶ τὸ ἀνεπίφαντον καὶ ἀτράγυφον δηλοῖ· τὴν γὰρ τοῦ ἐναρέτου πολιτείας κρυφαίαν εἶναι βούλεται· ὅθεν καὶ διὰ τὸ ἐντὸς εἰπεῖν, τὸ ἀδημοσίευ-

⁸⁷ II Cor. xxi, 20. ⁸⁸ Act. ix, 13. ⁸⁹ Prov. viii, 27. ⁹⁰ Philipp. iii, 20.

τον ἐδήλωσε τῆς ἀρετῆς· καὶ ἀγάπην δὲ συγκατα
σχευάσθαι· φησὶ τῇ τοῦ φορείου κατασκευῇ· χωρὶς
γὰρ ταύτης οὐδὲν τῶν λοιπῶν ἀρετῶν ὕψελος. Ἀπὸ
ξύλων δὲ τοῦ Λιβάνου ἐστὶ τὸ φορεῖον ἐκ τῶν κατὰ
σάρκα συγγενῶν αὐτοῦ Ἰσραηλιτῶν· τοσοῦτος γὰρ ὁ
Λιβάνος σημαίνει.

Φορεῖον (148) Σαλομών, οἱ ἅγιοι ἐν οἷς Χριστὸς ἀνα-
παύεται· ξύλα δὲ Λιβάνου οἱ ἀπὸ Ἰσραὴλ τροπικῶς.
Ἄλλ' ὅταν μὲν, « Συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ
Λιβάνου καὶ λεπτύνει αὐτάς· ὡς τὸν μόσχον τὸν Λίβα-
νον, » περὶ τῶν μὴ τηρησάντων λέγει τὴν θεοσεβείαν
ἐν ἣ κατεφυτεύθησαν· περὶ ὧν καὶ Ἰσαίας·
« Ὁ δὲ Λίβανος σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται· » ὅταν
δὲ διὰ τὴν τοῦ ναοῦ κατασκευὴν λέγει τῷ Χειράμ
ὁ Σαλομών, « Καὶ νῦν ἐντεταίλαι, καὶ κοψάτωσάν μοι
ξύλα τοῦ Λιβάνου, » περὶ τῶν ἀναφερομένων ὁ λόγος,
ἐπὶ τῆν πνευματικὴν ἐκ λίθων ζώντων οἰκοδομήν,
τοὺς ζῶντες λίθοις ἀναλογούντων ξύλων· ὡς δὲ λόγῳ
κεκοσμημένοι ἀργύριον λέγονται. Εἰσὶ δὲ καὶ ἀνά-
κλιτον τοῦ ἀναπαυομένου λόγου, καὶ ἔχοντος ποῦ τὴν
κεφαλὴν κλίνει· τὸ δὲ χρυσεῖον ὁ νοῦς. Ὅπηνίκα δὲ
τυχὸν ὁ Παῦλος ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς περιστάσεσι καμά-
των μὴ νικηθῆ, οἷον εἰ τι βεβαίη αὐτῷ πορίζεται
νηχόμενος· πρέπουσαν πορφύραν τῷ ἐν αὐτῷ βασιλεῖ
λόγῳ ἐντροφῶντι τῇ τῶν ἀποστόλων περὶ τὰς περι-
στάσεις ὑπομονῆ· τὸ δὲ ἐν τοῖς τοῦ φορείου λιθόστρω-
τον ἐστρωται, ἐξ ὧν ἕκαστος αὐτῷ συνάγει λίθων
τιμίων ἐπιτοκοδομῶν χρυσοῦν ἀργυροῦν καὶ λίθους τι-
μούς.

Κυρίλλου. — Ἡ πνευματικὴ δὲ συνάφεια νοσήσθω
χρυσεῖον, ἡ τιμὴ καὶ θεία· καὶ τὴν κατὰ τὴν ἔρημον
γὰρ κίθων ἐσωθεν καὶ ἐξωθεν, χρυσεῖον ὑπεκλήφεν
εἰς ἐμφάνειαν τῆς θείας ἐνώσεως· ἐπιβαίνει δὲ πορ-
φύρα τῷ πλήθει τῶν εἰς βασιλείαν κληθέντων. Ἐπ'
ἀν δὲ τις πιστεύσῃ, δέχεται τῇ καρδίᾳ Χριστόν, ὅς
ἐστὶ τιμιος μαργαρίτης· ἀλλὰ καὶ τὸ φορεῖον φησὶν
ἐκ τῶν θυγατέρων πεποιήται τῆς Ἰερουσαλήμ διὰ
μόνην ἀγάπην· οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κό-
σμον, ὥστε τὸν μονογενῆ αὐτοῦ ἀπέστειλεν Υἱόν, ἵνα
πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη
ζωὴν αἰώνιον.

α'. Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε, θυγατέρες Σιών, ἐν τῷ
βασιλεῖ Σαλομών, ἐν τῷ στεφάνῳ ᾧ ἐστεφάνω-
σεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως
αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐ-
τοῦ.

Κυρίλλου. — Ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, φησὶ τὸ,
Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε· ἡμέραν δὲ νυμφεύσεως, τὴν ἡμέ-
ραν τοῦ πάθους καλεῖ· καθ' ἣν ἐνυμφεύσατο τὴν
Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ.

Φίλωνος. — Ἐξέλθετε, φησὶ, τῆς κακίας τοῦ νό-
μου· ἴδετε Χριστόν καὶ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον
ὃν ἐπέθηκεν αὐτῷ ἡ Συναγωγὴ, ἐξ ἧς τὸ κατὰ σάρκα

A dixit *intimum*, virtutem minime in vulgus publi-
candam esse significavit. Quin et charitatem simul
cum ferculi structura exstructam esse ait : nam
sine hac cæterarum virtutum nulla est utilitas. Ex
lignis porro Libani est ferculum, ex iis, inquam,
qui secundum carnem cognati sunt Israelitarum :
hos enim Libanus significat.

Philonis. — Ferculum Salomonis sunt sancti, in
quibus Christus requiescit, ligna vero Libani Is-
raelitæ, per figuram. Sed quandoquidem : « Con-
fringet Dominus cedros Libani et comminuet eas
tanquam vitulum Libani ⁶¹, de iis qui non servavit
religionem in qua plantati fuerant. De quibus
etiam Isaias ait : « Libanus autem cum excelsis
Cedar ⁶². » Quando autem propter templi fabricam
dicit ad Chiram Salomon : « Et nunc manda, et
cædant mihi ligna de Libano ⁶³, » sermo est de iis
quæ ad ædificium spirituale ex vivis lapidibus
referentur ligna vivis lapidibus proportionata. Si-
cut autem ratione ornati argentum dicuntur :
quin etiam sunt reclinatorium requiescentis
Verbi et habentis ubi caput reclinet : aurum autem
mens est. Quando autem forte Paulus ne ab æstu
in periculis vinceretur, quasi tinctura quadam
imbutus comparat sibi purpuram congruentem
ad ascensum eorum quæ in se sunt Regi Verbo
delicianti in patientia apostolorum in periculis.
Internum autem ferculi lapidibus stratum, e qui-
bus unusquisque congregat sibi ad ædificium au-
rum, argentum et lapides pretiosos.

Cyrylli. — Spiritalis porro conjunctio aurum
intelligatur, utpote pretiosa et divina. Etenim in
deserto arcam intus et foris aurum excipiebat,
ad manifestationem divinæ unionis. Supervenit
vero purpura multitudini eorum qui ad regnum
vocati sunt. Quando autem quis credit, corde
Christum accipit, qui est margarita pretiosa : sed
et ferculum, inquit, ex filiabus factum Jerusalem,
per solam charitatem : « Sic enim Deus dilexit
mundum, ut Filium suum unigenitum daret : ut
omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat
vitam æternam ⁶⁴. »

VERS. 11. *Filiæ Sion, egredimini et intuemini in
regem Salomonem, in corona qua coronavit eum
mater ejus, in die desponsationis illius, et in die
lætitie cordis ejus.*

Cyrylli. — Quæ ex gentibus est Ecclesia ait
illud : Egredimini et intuemini, diem autem des-
ponsationis vocat diem passionis, in qua suo san-
guine Ecclesiam sibi desponsavit.

Philonis. — Egredimini, inquit, a malitia legis,
intuemini Christum ac spineam coronam, quam
imposuit ei Synagoga, ex qua secundum carnem

⁶¹ Psal., xxviii, 6. ⁶² Isa. x, 34. ⁶³ III, Reg. v, 6. ⁶⁴ Joan. vii, 16.

NOTÆ.

(143) Φορεῖον Σαλομών — λίθους τιμίους sunt *Philonis* in C. B.

Chr. stus. Dies autem lætitiæ, pascha est quando dixit : « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum⁶⁵ ».

Gregorii. — Hic sermo continet exhortationem a Sponsa ad filias Sion, ut a carnalibus exeant; quæ intelligi possint animæ salvandorum. Quousque tandem, inquit, intra vitæ sp̄luncam concludimini? Progredimini extra naturæ velamenta, et admirandam hoc spectaculum aspiciate, factæ filiæ Sion, ita ut ab excelsa specula (sic enim Sion interpretatur) possitis videre Sponsum gestantem coronam. Est autem corona ipsius Ecclesia vivis et animatis lapidibus caput ejus undique circumdans. Coronam autem hæc charitas connexuit, quam sive quis dilectionem, sive matrem appellet, non aberrabit. « Deus enim est charitas, » ut Joannes ait⁶⁶. Nullum autem in Deo discrimen dicitur; neque enim masculus, neque femina numen est; quomodo enim? cum nec in nobis hominibus hoc perpetuo permansurum sit? Sed quando in Christo omnes unum efflicimur, signa discriminis hujus una cum toto veteri homine exuimus. Atque in Evangelio quidam pater filio nuptias facere dicitur⁶⁷: et propheta dicit, « Quia posuisti super caput ejus coronam⁶⁸; » hic de matre ait quod imposuit Sponso coronam. Quia igitur una tantum nuptiæ sunt et una Sponsa, et ab una corona Sponso imponitur, omnino nihil discriminis est, sive quis Dei Filium unigenam Deum vocet, sive Filium dilectionis ejus, cum eadem potestas utroque nomine significata exornet ipsum ut Sponsum ad cohabitationem nostram. Atqui hæc ex corona voluptatem eum capere ait Sponsa mirifice gaudentem ornatu illo sponsalicio. Gratia enim revera conjugem suam faciens Ecclesiam, sibi que adaptans et virtutibus quæ in ea eximie sunt redimitus lætitia afficitur.

Nili. — Quis quidem hæc dicat, non liquet; fortassis autem amici Sponsi: Verum quisquis fuerit, eos qui ex gentibus sunt vocat: Sion enim horum mater est quæ Christi legem genuerit. Prior enim lex a Sina est, posterior vero ex Sion. Cum igitur in tenebris et umbra mortis sederent gentes, invitat illas fortasse qui hæc dixit propheta dicens: « Populus sedens in tenebris⁶⁹. » Exite et videte. Quid? Subdit admirans audax facinus in corona qua coronavit ipsum mater sua in die desponsationis suæ. Dies autem desponsationis Christi et dies lætitiæ cordis sui erat dies crucis in qua Ecclesiam ex gentibus accepit tanquam Sponsam sibi per prophetas desponsatam. Videns igitur propheta Synagogam creberrimis affectam beneficiis justas vices Christo non reddere, sed capiti ejus spineam imponere coronam, tali facinore obstupefactus ait: *Egredimini et intuemini in regem Salomonem in corona qua coronavit eum mater ejus.* Vocat autem Christi matrem,

A Χριστός· Ἡμέρα μία χροῦς, τὸ Πάσχα ἐστίν, ἐν ᾧ ἐφη « Ἐπιθυμῶ ἐπεθύμησα τὸ πάσχα τοῦτο φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. »

Γρηγορίου. — Προτροπὴν ὁ λόγος οὗτος περιέχει πρὸς τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλήμ παρὰ τῆς Νύμφης τῶν σαρκικῶν ἐξελθεῖν, αἱ τινες νοοῦντο ἂν καὶ τῶν σωζομένων ψυχαί. Ἔως ποτε, φησὶν, ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ βίου συγκλεισθε; ἐξέλθετε τῶν προκαλυμμάτων τῆς φύσεως, καὶ ἴδετε τὸ θαυμαστὸν θέαμα, Σιών θυγατέρες γινόμεναι, ὥστε ἀπὸ σκοπιᾶς ὑψηλῆς (οὕτω γὰρ ἡ Σιών ἐρμηνεύεται), δυνηθῆναι θεάσασθαι στεφανηφοροῦντα τὸν Νυμφίον. Στέφανος δὲ αὐτῷ ἡ Ἐκκλησία γίνεται, διὰ τῶν ἐμφύχων λίθων τὴν κεφαλὴν ἐν κύκλῳ διαλαμπάνουσα· στεφανηπλόκος δὲ τοῦ τοιοῦτου στεφάνου ἡ ἀγάπη ἐστίν· ἦν εἶτε ἀγάπην, εἶτε μητέρα τις λέγει, οὐχ ἀμαρτήσεται· « Θεὸς γὰρ ἐστὶν ἀγάπη, » κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνήν· οὐδὲν δὲ διαφέρει ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον· οὔτε γὰρ ἀρῆεν, οὔτε θῆλυ τὸ Θεῖον. Πῶς γὰρ, ὁπόταν οὐδὲ ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις τοῦτο εἰς τὸ διηγεῖς παρρημένη, ἀλλ' ὅταν ἐν Χριστῷ ἐν πάντες γινόμεθα, τὰ σημεῖα τῆς διαφορᾶς ταύτης μετὰ τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου συνεκδύομεθα· κἀν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Πατὴρ λέγεται ποιεῖν τῷ Υἱῷ τοὺς γάμους· καὶ ὁ Προφήτης φησὶν, « Ὅτι ἔθικας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον· » ἐνταῦθα δὲ παρὰ τῆς μητρὸς φησὶ ἐπιτεθεισθαι τῷ Νυμφίῳ τὸν στέφανον. Ἐπεὶ οὖν εἰς ἐστὶν ὁ γάμος καὶ μία ἡ Νύμφη, καὶ παρ' ἐνὸς ἐπιβάλλεται τῷ Νυμφίῳ στέφανος, οὐδὲν διαφέρει ἡ Υἱὸς Θεοῦ τὸν μονογενῆ λέγειν Θεὸν, ἢ Υἱὸν τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· μιᾶς οὐστῆ καθ' ἑκάτερον ὄνομα τῆς νομοστολουσῆς αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ συνοικίᾳ δυνάμεως. Ἐνσυφραίνεσθαι δὲ τοῦτῃ τῷ στεφάνῳ λέγει αὐτὸν ἡ Νύμφη τῷ νομοφικῷ κόσμῳ ἐναγαλλόμενον· χάριτι γὰρ ὡς ἀληθῶς σύνοικον αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν ποιησάμενος, ταῖς ἀρεταῖς διαπρεπόντων ἐν αὐτῇ στεφανούμενος εὐφραίνεται.

Νεβλου. — Τίς μὲν ὁ ταῦτα λέγων, ἄδικον· ἴσως δὲ οἱ τοῦ Νυμφίου φίλοι· πλὴν δεῖ ἂν ἦ, τοὺς ἀπὸ ἐθνῶν καλεῖ· Σιών γὰρ ἐστὶν ἡ τούτων μήτηρ ἢ τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον βλαστήσασα. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος νόμος, ἀπὸ Σινᾶ, ὁ δὲ δεύτερος ἀπὸ Σιών. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου ἐκάθητο τὰ ἔθνη, προσκαλεῖται αὐτοὺς τάχα ὁ ταῦτα εἰρηκῶς προφήτης λέγων· « Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, » ἐξέλθετε καὶ ἴδετε· τί οὐ, ἐπιφέρει θαυμάζων τὸ τολμημα. *Ἐν τῷ στεφάνῳ ᾧ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ.* Ἡμέρα δὲ νυμφεύσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡμέρα εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ ἦν, ἡ τοῦ σταυροῦ ἡμέρα, ἐν ᾗ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν ὡς Νύμφην ἑλαθε μεμνηστευμένην αὐτῷ διὰ τῶν προφητῶν. Ὅρων οὖν τὴν πολλόκις εὐεργετημένην Συναγωγὴν ὁ προφήτης, οὐ δικαίας ἀμοιβᾶς ἀποδιδούσαν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' ἀκάνθινον ἐπιθεῖσα στέφανον τῇ κεφαλῇ, ἐκπλητόμενος ἐπὶ τῷ τοιοῦτον παρανομήματι, φησὶν· *Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε ἐν τῷ βασιλεῖ Σαλομών, ἐν τῷ τσε-*

⁶⁵ Luc. xii, 45. ⁶⁶ Reg. 538. ⁶⁷ I Joan. ix, 6.

⁶⁸ Matth. xii, 2 seqq. ⁶⁹ Psal. xx, 9. ⁷⁰ Isq.

ix, 2; Matth. iv, 16.

φάνω ὃ ἔστειραν ἄνωσεν αὐτὸν ἢ μητέρα αὐτοῦ ἢ μητέρα δὲ αὐτὴν λέγει Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἐξ ἐκείνης κατὰ-
γεται καὶ τῆ γενεαλογία καὶ τῆ κατὰ σάρκα οἰκονομία.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

α. Ἰδοὺ εἶ καλή, ἢ πλησίον μου, ἰδοὺ εἶ καλή·
οἱ ὀφθαλμοὶ σου περιστρέφαι, ἐκτός τῆς σιωπῆς
σῆς σου.

Γρηγορίου. — Διὰ τῆς προτροπῆς τῶν προειρη-
μένων τῆς Νύμφης τὴν φιλανθρωπίαν ὁ λόγος ἀπο-
δεξάμενος, οἷ κατὰ μίμησιν τοῦ Δεσπότη καὶ αὐτὴ
θέλει πάντας σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας
ελθεῖν, ὅλην ἀποσεμνώνει, καὶ θαυμάζει τὸ κάλλος,
ἐμπλοχωρῶν τῶ λόγῳ τοῖς καθ' ἕκαστον μέλεσιν·
ἰδὼν ἕκαστον μέλει διὰ συγκρίσεως, τε καὶ ὁμοιώσεως
χαριζόμενος τὸ ἐγκώμιον· Καλή οὖν, φησὶ, πρὸς αὐ-
τὴν ὁ λόγος, τῆ ἀγαθῆ προαιρέσει τῶ καλῶ προσ-
εγγίσασα· πλησίον δὲ αὐτὴν καλεῖ, διὰ τὸ μιμήσα-
σθαι τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ ἐγκελεύσασθαι
ταῖς λοιπαῖς ψυχαῖς καταλιπεῖν τὰ πρόσκαιρα, καὶ
ἐξελευσάσθαι ἰδοὺ τὸν Νυμφίον στεφανηφοροῦντα· διὰ
δὲ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ἐπινοῦ τὸ ἀφευκτον τῆς
μαρτυρίας ἐνδείκνυται· ἐν γὰρ τῇ διπλῇ μαρτυρίᾳ
βεβαιούσθαι τὴν ἀλήθειαν ὁ θεὸς ἀποφαίνεται· λόγος.
Ἐπειδὴ δὲ ἐν σώμα ἡ Ἐκκλησία, ἐν δὲ τῶ ἐνὶ σώματι
μέλη πολλά, οὐ τὴν αὐτὴν. ἔχοντά πράξιν, τοῦτου
χάριν ὁ ἀκριβὴς τοῦ κάλλους δοκιμαστής, τῶν ἀρε-
σάντων αὐτῶ μελῶν ἐξ ὅλου σώματος, ἰδὼν τε καὶ
πρόσφορον ἕκαστου ποιεῖται τὸν ἔπαινον· ἄρχεται δὲ
ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν· οὗτοι δ' ἂν εἴεν, ὅσον ὁ Σαμουὴλ,
ὁ βλέπων γὰρ ὀνομάζετο· καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ, ὁ σκο-
πεύειν ὑπὸ θεοῦ τεταγμένος ἐπὶ τῇ τῶν φυλασσομέ-
νων παρ' αὐτοῦ σωτηρίᾳ· καὶ Μιχαίας ὁ ὄρων, καὶ
Μωσῆς ὁ θεώμενος, καὶ διὰ τοῦτο θεὸς ὀνομασμένος·
ὀφθαλμοὶ πάντες ἐκείνοι οἱ εἰς ἰδῆσαν τοῦ λαοῦ
τεταγμένοι, οἱ καὶ ὄρωντες ὀνομάζοντο· καὶ νῦν
δὲ οἱ τῆς Ἐκκλησίας προσετώτες, οἱ τὸν αὐτὸν
ἐκείνοις τρέπον ἐπέχοντες, καὶ πρὸς τὸ φῶς τῆς
ἀληθείας τὸ λοιπὸν σῶμα καθοδηγοῦντες. Περιστεραὶ
δὲ, φησὶν, εἴτου πνευματικαὶ καὶ πρὸς οὐδὲν βλέ-
ποντες ὕψιστον· ἢ καὶ τὴν ἀκραϊότητα διὰ τούτων
ἠνίκατο. Ἡ δύαξ τῶν ὀφθαλμῶν ἐπαινεῖται ὡς ἂν
ὁ λόγος γένοιτο ἐν ἐπαίνῳ ὁ ἀνθρώπος ὁ φαινόμενος
τε καὶ νοούμενος· διὰ γὰρ τοῦτο φησὶν, Ἐκτός τῆς
σιωπῆσός σου· τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ βίου, τὸ μὲν ἀν-
θρώπος πρόδηλον, τὸ δὲ μόνῳ θεῷ· μαρτυρεῖ τοί-
ων ὁ τὰ κρυπτά βλέπων πλέον εἶναι τοῦ ὁρωμένου
τὸ σιωπώμενον.

Νελλου. — Ἐκτός τῆς σιωπῆσεως προσέθηκε·
εὖ γὰρ πνευματικὰ θεωροῦσα, μάλλον ἂν ἦν καλή
καὶ λέγουσα αὐτά· Σιωπῶσα δὲ ἐξ ἡμετέρας εἶ κα-
λή, τὰ πρὸς ὠφέλειαν τῶν πολλῶν ἡσυχάζουσα, κἴν
μετριάζουσα τοῦτο ποιῆς· κρύπτει μὲν γὰρ ἔργον
ἀρετῆς καλῶν, ὅταν ἢ πρόθεσις βέβη ἐπὶ τὸ φιλό-
δοξον· λόγον δὲ τοῦς ἀκούοντας οἰκοδομεῖν δυνάμε-
νων, οὐχ ἡσυχαστέων, κἴν πρὸς ἐπιτηνη οὐ δέοντως
ὁ τοῦ λέγοντος βλέπη σκοπός.

A quia ex eo deducitur ejus genealogia et secundum
carnem dispensatio.

CAP. IV.

VERS. 1. *Ecce es pulchra, proxima mea. ecce es
pulchra: oculi tui columbæ extra taciturnitatem
tuam.*

Gregorii.—Per prædictorum exhortationem Sponsæ
benignitatem verbum excipiens, quod ea Domini
adimitationem velit etiam omnes salvos fieri et ad
cognitionem veritatis pervenire, totam concele-
brat et admiratur propter pulchritudinem ser-
mone singulis ejus membris inhærens, et unicui-
que membro per comparisonem ac similitudinem
encomium tribuens. Pulchra igitur, inquit, es, ad
ipsam verbum postquam bono animi proposito
ad pulchritudinem accessisti. Proximam autem
ipam vocat, quod ipsius erga homines amorem
imitatur et jusserit reliquas animas deserere
temporalia et egressas videre Sponsam corona
redimitum. Per laudis autem repetitionem, nimium
falsum hoc testimonium esse demonstrat: nam
testimonio duplici veritatem confirmari divina lex
pronuntiat. Quia vero Ecclesia unum corpus est,
et in hoc uno corpore membra multa sunt non
eundem actum habentia, idcirco accuratus illius
pulchritudinis explorator membris singulis quæ ex
toto corpore illi placuerunt, peculiarem quamdam
et convenientem laudem tribuit. Orditur autem
ab oculis. Hi autem fuerint sicut Samuel, videns
enim appellabatur, et Ezechiel qui a Deo in spe-
cula collocatus erat ob salutem illorum qui ab
ipso custodiebantur, et Michæas ille videns, et
Moyses ille spectans, et ob eam causam Deus ap-
pellatus, oculi omnes illi qui ad populum ducen-
dum ordinati sunt et videntes nominati. Quin et
hoc tempore Ecclesiæ præsules qui eundem cum
illis locum obtinent, et ad lumen veritatis corpus
reliquum deducunt. Columbæ autem, inquit, id
est spirituales et ad nihil materialium aspicientes;
vel etiam innocentiam per hoc insinuavit. Ambo
autem oculi laudantur, ut nimirum totus homo,
tam is qui apparet, quam qui mente concipitur lau-
dis compos existat. Idcirco enim ait illud *extra
taciturnitatem tuam*, Probæ namque vitæ aliud qui-
dem hominibus patet, aliud vero soli Deo. Testi-
atur ergo is qui occulta videt, id quod tacetur esse
plus illo quod videtur.

Nili. — Apposuit illud, *extra taciturnitatem*: nam
spiritualia contemplans magis pulchra fuerit etiam;
dicens illa: Tacens autem ex media parte pulchra
es, ea quæ plurimis utilia sint reticens, tametsi
modestæ causa id facias. Nam abscondere quidem
virtutis opus est bonum quando intentio ad vanam
gloriam vergit; sed sermo qui audientes edificare
possit non reticendus, quamvis ad laudem secus
quam deceat dicentis spectet intentio.

Cyrilli. — *Silentium ipsius significat obedientiam ad omnia, juxta illud: «Tace et audi, Israel.»*

Comæ iuxta sicut greges caprarum quæ sunt reversæ de monte Galaad.

Gregorii. — Per hæc virtuti consentanea vivendi ratio laudatur: nam per crines omnis vitalis sensus expertes, insinuat eos qui rebus spiritualibus dant operam, nullo rerum mundanarum sensu moveri, neque vanam gloriam, neque divitias, neque quidquam aliud hujus vitæ attonitis admirari. Capillitium enim pro velamento mulieribus datum, juxta Apostolum⁷¹⁻⁷², et verecundia pudicitiaque intelligitur una cum mortificatione quæ in mundo est. Capillus enim sensus expertus est. Quod autem propter capillorum excellentiam, cum gregibus caprarum de Galaad revelatis comparetur, ita statuendum est ex conjectura. Nempe sicut de Libani lignis in aurum et argentum purpuramque commutatis ferculum sibi rex confecit, ita bonum pastorem acceptis caprarum gregibus nosse capri-
 B
 lia montis Galaad in ovilia commutare: atqui hoc exteri montis nomen est talem gratiam revelantis, et illi qui ex gentibus bonum illum pastorem secuti sunt, in ornato sponsæ capillorum nomine canescantur, per quos pudicitia et pudor, et continentia corporis intelligitur. Fortassis autem et Elias aliquid nobis ad hanc caprarum considerationem conferret, qui longo tempore versatus in monte Galaad insignia vitæ continentis exempla præbuit: forma squalidus, capillis hirsutus, pelle capræ tectus. Itaque omnes quotquot ad exemplum prophetæ illius vitam suam instituunt, ornamentum Ecclesiæ sunt juxta philosophandi morem qui jam invaluit, virtutem in conversatione mutua colentes. Quod autem de Galaad hujusmodi greges revelentur, id miraculum auget, nimirum quod ex ethnica vita ad veram Dei philosophiam conversi simus. Nec enim a Sion monte sancto ejus factum est hujusmodi vitæ initium, sed addicta simulacris natio tantopere vitam suam immutavit, ut præclaris virtutibus Sponsæ caput exornet.

Nili. — Quod attinet ad litteram, nil commune continet hæc comparatio. Quid enim simile capillitio cum gregibus caprarum? Quoad intelligentiam vero magna est consensio. Sive enim anima sit perfecta ad quam hæc dicuntur, sive Ecclesia gloriosa, quemdam ordinem habet contemplatio textus. Etenim perfectæ animæ quasi rejectamina et superflua quæ sunt res necessariae quæ corpore peraguntur quando hæc decenter et cum convenienti ornatu sunt, assimilantur gregi caprarum composito ac bene munito, nihil hiulecum aut intercisum habenti, eo quod cohæreant naturæ rectæ rationis a qua etiam decenter gubernantur. Quando enim incontinentis deliciarum luxus ad usum necessita-

⁷¹⁻⁷² I Cor. II, 5 seqq.

Κεφάλλου. — Ἡ σωτή αὐτῆς σημαίνει τὴν εἰς ἅπαν ὑπακοὴν κατὰ τὸ, «Σιώπα καὶ ἄκουε, Ἰσραήλ.»

Τρίχωμά σου ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν, αἱ ἀνέθησαν ἀπὸ τοῦ Γαλαὰδ.

Γρηγορίου. — Διὰ τούτων τὴν ἐνάρετον πολιτείαν ἐν ἐπαίνῳ ποιεῖται ὁ λόγος· διὰ γὰρ τῶν ἀναισθητῶν τριγῶν, τὴν πρὸς τὰ κοσμικὰ ἔργα ἀναίσθησιν· τῶν τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν μετιόντων τοῦ βίου πεποικημένων· τρίχωμα γὰρ, τὸ ἀντὶ περιβολαίου δεδομένον ταῖς γυναιξὶ κατὰ τὸν Ἀπλόστολον· αἰδῶς τε καὶ σωφροσύνη νοεῖται μετὰ τῆς ἐν κόσμῳ νέκρωσεως· ἀναίσθητον γὰρ ἡ θρῖξ· διὰ δὲ τοῦ πλεονεκτημάτος τῶν τριγῶν, ἀγέλαις αἰγῶν παραβάλλεσθαι ταῖς ἀπὸ τοῦ Γαλαὰδ ἀνακαλυφθείσαις· οὕτω γὰρ στοχάζεσθαι, ὅτι ὡσπερ τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου, εἰς χρυσὸν τε καὶ πορφύραν μεταποιήσας, φορεῖον ἑαυτῷ ὁ βασιλεὺς κατεσκεύασεν, οὕτως οἶδεν ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, αἰγῶν ἀγέλας παραλαβὼν, εἰς ποιμνία μεταβαλεῖν τὰ αἰπῶλια τοῦ βρους Γαλαὰδ· ἄλλοφύλου δὲ βρους ὄνομα τοῦτο, τοῦ τὴν τοιαύτην χάριν ἀνακαλύπτοντος, ὥστε τοὺς ἐξ ἐθνῶν τῷ καλῷ ποιμένι ἀκολουθήσαντας, εἰς τὸ τρίχωμα συντελέσαι τοῦ τῆς Νύμφης κάλλους· δι' ὧν σωφροσύνη τε καὶ αἰδῶς, καὶ ἐγκράτεια, καὶ ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις διασημαίνεται· ἡ τάχα συμβάλλεται τι πρὸς τὴν τῶν αἰγῶν θεωρίαν, καὶ ὁ Ἥλιος τῷ βρει τῷ Γαλαὰδ ἐμφιλοσοφῆσας χρόνον πολὺν, ὃς μάλιστα τοῦ κατ' ἐγκράτειαν καθηγῆσατο βίου· αὐχηρὸς τὸ εἶδος, λάσιος τὴν τρίχα, δέρματι αἰγῶς σκεπαζόμενος· Πάντες οὖν οἱ κατ' ἐκεῖνον τὸν ἑαυτῶν κατορθοῦντες βίον, κόσμος γίνονται τῆς Ἐκκλησίας, ἀγγελιδὼν κατὰ τὸν νῦν ἐπικρατοῦντα τῆς φιλοσοφίας τύπον, τὴν ἀρετὴν μετ' ἀλλήλων ἐμπονοῦντες. Τὸ δὲ ἐκ τοῦ Γαλαὰδ τὰς τοιαύτας ἀποκαλυφθῆναι ἀγέλας, μέλζονα τοῦ θαύματος τὴν ὑπερβολὴν ἔχει· ὅτι ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ βίου γέγονεν ἡμῖν, ἡ πρὸς τὴν κατὰ θεὸν φιλοσοφίαν μετάβασις. Οὐ γὰρ Σιών βρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ τῆς τοιαύτης καθηγῆσατο πολιτείας, ἀλλὰ τὸ τοῖς εἰδώλοις ἀνακειμένον ἔθνος εἰς τοσαύτην ἤλθε τοῦ βίου μεταβολὴν, ὥστε κοσμησαί τὴν κεφαλὴν τῆς Νύμφης τοῖς κατ' ἀρετὴν πλημμυλήμασιν.

Νελλίου. — Ὡς μὲν πρὸς τὸ βῆτον, οὐδὲν ἔχει κοινὸν ἢ σύγκρισιν· τί γὰρ ὅμοιον τρίχωμα καὶ ἀγέλαι αἰγῶν; Ὡς δὲ πρὸς τὴν ἔννοιαν, πολλὴ τίς ἐστὶν ἡ συμφωνία· εἴτε γὰρ ψυχὴ ἐστὶ τελεία πρὸς ἡν ταῦτα εἴρηται, εἴτε ἡ ἐνδοξὸς Ἐκκλησία, ἔχει τινὰ ἀκολουθίαν ἢ θεωρίαν τῆς λέξεως· καὶ γὰρ τῆς τελείας ψυχῆς τὰ οἰοεὶ ἀποβλήματα καὶ περιττὰ, ἃ τινὰ ἐστὶ τὰ διὰ τοῦ σώματος ἐπιτελούμενα χρειώδη πράγματα, ἐπειδὴ καθηκόντως γίνονται, καὶ μετὰ τοῦ πρέποντος κόσμου, ἀγέλαι αἰγῶν ὁμοιοῦται συντεταγμένη καὶ εὖ πεφραγμένη καὶ οὐδὲν ἐχρῶση διατεταγμένη, διὰ τὸ ἔχασθαι τοῦ τῆς φύσεως ὀρθοῦ λόγου, καὶ ἡγεμονεύεσθαι ὑπ' αὐτοῦ δεόντως. Ὅταν γὰρ τὸ κεχυμένον τῆς ἀσώτου τρυφῆς εἰς τὸ χρειώ-

ες· καὶ ἀναγκαῖον στέλγεται, ἔσται ἀγέλη αἰγῶν τὸ λεγόμενον τρίχωμα παραπλήσιον· τὰ τοίνυν σωματικά, ἐν μὲν τοῖς ἀδιαφόροις ἀδιάφορα, ἐν δὲ τοῖς ἐπιμελεστέροις σπουδαία καὶ χρήσιμα· ἐν δὲ ἡ Ἐκκλησία ἐστὶ πρὸς ἣν λέγεται ταῦτα, τρίχωμα αὐτῆς εἰσιν οἱ μετανοοῦντες ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι· διὸ καὶ ἀγέλη αἰγῶν, ἀλλ' οὐ προβάτων, παραβάλλονται· ἀπεκαλύφθησαν δὲ ἀπὸ τοῦ Γαλαδ τοῦ μετοικησαντος ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τὰ ἔθνη λόγου· Γαλαδ γὰρ μετοικία μαρτυρίας ἐρμηνεύεται· ὅτε μὲν γὰρ τῷ Ἰουδαϊκῷ ἔλεγεν ἔθνη· Ὑμεῖς λαὸς μου καὶ πρόβατα τῆς κληρονομίας μου, ἐξείνων ἦν ἡ μαρτυρία· ὅτε δὲ τὰ ἔθνη λαὸν ἐξελέξατο ἑαυτῶν, τοῦτω γέγονε μαρτύριον, μετοικῆσαν ἀπ' ἐκείνων ἐπὶ τούτου.

β. Ὀδόντες σου ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ· αἱ πάσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἀτεκνοῦσα οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς.

Γρηγορίου. — Πρῶτον λέγει περὶ ἔδόντων, παραβαρμῶν τοῦ στόματος· καὶ τῶν χειλέων τὰ ἐγκώμια· καὶ εἶθ' οὕτω περὶ χειλῶν· πρῶτον γὰρ τις ἐσιτάται τὰ πνευματικὰ μαθήματα, καὶ ὅσον καταλαίνει ὡσπερ τὴν τροφὴν τοῖς σωματικοῖς ὀδοῦσι, καὶ τότε λέγει περὶ αὐτῶν ἄπερ τις ψυχικὴ δύναμις λεπτοποιεῖ ἐπιτήδεια, πρὸς τὸ παραπεμφθῆναι τοῖς οἰονεὶ σπλάγγνοις παρασκευάζουσα· τοὺς τοίνυν χριστικούς τε καὶ διαιρητικούς τῶν δογμάτων καθηγητάς, οἱ τὰ θεὰ μυστήρια διὰ σαφεστέρως ἐξηγήσεως λεπτοποιούσιν, ὡς εὐπαράδεκτον τὴν πνευματικὴν ταύτην τροφὴν γενέσθαι τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας, ὀδόντας ἐκάλεσαν ὁ λόγος, οὓς καὶ βούλεται παντὸς ἀχθῶς ὕλικῷ γεγυμνωμένους· τοῦτο γὰρ τὸ κεκαρμένον· καὶ λουτρῶ τῆς συνειδήσεως παντὸς μολυσμῷ σαρκῆς καθαρεύοντας· καὶ πρὸς τοῦτοις ἀεὶ διὰ προκοπῆς ἀναβαίνοντας· καὶ μηδέποτε εἰς τὸ ἔμπαινον κατασυρμένους εἰς τὸ βάρβαρον· καὶ διδυμεύειν τῇ μὲν ψυχῇ τὴν ἀπάθειαν, τῇ δὲ σωματικῇ βίῳ τὴν εὐσχημοσύνην γεννῶντας, καὶ ὅλως ἐν μηδενὶ τῶν καλῶν ἐπιτηδευμάτων ἀτονεῖν.

Νεΐλου. — Ὅμοιος καὶ τοῦτο, κατὰ τὴν λέξιν ἀδιανόητον· πρὸς δὲ διάνοιαν γέγραπται περὶ ψευδῶν ὀδόντων· «Ὀδόντας ἁμαρτωλῶν συνέτριψας, » καὶ, «Ἐκεῖ ἔσται ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, » περὶ δὲ ἐπαινετῶν, «Ὀδόντες αὐτοῦ γάλα, » καὶ τὸ παρὸν βρῆτόν· τάχα δ' ἂν εἰεν δυνάμεις ψυχῆς, δι' ὧν προσρέφεται λόγῳ αὐτῇ, τὴν διάκρισιν τοῦ λόγου πεπιστευμένοι καὶ λεπτοποιῶσαι, καὶ οἰονεὶ μηρυκίζομεναι, τὸν τέως ἀδρυμερέστερον διὰ τῆς ἀκοῆς παραδεχθῆναι λόγον· συντριβόνται δὲ οὗτοι οἱ ὀδόντες, ὅταν αἰρετικῆς διδασκαλίας φάγωσιν ὄμφακας· ὠμοδιάσπιντες γὰρ, ἀχρηστοὶ γίνονται τὸ λεῖθαι τὴν ἀγέλην τροφὴν· ἀγέλη οὖν κεκαρμένων ὁμοιοὶ τοὺς ὀδόντας τῆς Νύμφης· διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν τοιοῦτον, ὅσον οἱ προειρημένοι εἶχον ὀδόντες τῶν ἀσεβῶν· ἀλλὰ καὶ περιαιρεῖσθαι πάντα βῦπον διὰ τὸ λουτρὸν,

temque restringitur, tum dictum capillitium simile erit gregi caprarum. Itaque res corporæ in indifferentibus quidem indifferentes sunt, in sedulioribus autem bonæ et utiles. Sin Ecclesia sit ad quam hæc dicuntur, capillitium ejus sunt qui penitentiam agunt de peccatis, quapropter etiam gregi caprarum et non ovium assimilantur. Revelatæ autem sunt de Galaad, transmigrante a Judæis ad gentes verbo. Galaad enim transmigratio testimonii interpretatur. Quando enim Judicæ genti dixit, Vos populus meus et oves hæreditatis meæ, ipsorum erat testimonium. Quando autem gentes sibi in populum elegit, tunc ab illis ad has testimonium transmigravit.

VERS. 2. *Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lavacro, quæ omnes geminantes et infecunda non est in eis.*

Gregorii. — Primum de dentibus agit, oris ac labiorum encomiis omissis; ac sic deinceps de labiis. Primum enim quis comedit spirituales disciplinas et quasi comminuit non secus ac cibum dentibus corporeis: et tunc ait de iis, quæ animalis quædam vis extenuat idonea reddens, ut quasi ad viscera transmittantur. Illos igitur doctores, qui doctrinas cum judicio tradunt ac partiuntur, ac divina mysteria per clariorem extenuant expositionem, ita ut spiritualis hicce cibus corpori sumptu facilis existat, Ecclesiæ dentes appellavit hic sermo. Quos etiam omni materiato pondere nudatos cupit (hoc enim est esse tonsos et lavacro conscientiæ esse puos ab omni inquinamento carnis et spiritus): præterea semper per profectum ascendere, ac nunquam retro trahi ad barathrum, nec non gemellos parere animæ quidem passionum vacuataem, vitæ autem corporali proccrante honestatem, et in nullo omnino genere bonarum actionum deficere.

Nili. — Similiter et hoc quoad litteram sensum occultum continet: quoad intelligentiam autem scriptum de dentibus vituperio dignis: «Dentes peccatorum contrivisti⁷²⁻⁶⁸; » et: «Ibi erit stridor dentium⁶⁹. » De laudabilibus vero: «Candidi dentes ejus ut lac⁷⁰, » et præsens dictum. Fortassis vero fuerint facultates animæ per quas nutritur ipsa verbo, quibus concredita sit verbi discretio et masticatio, et quasi ruminatio, ejus, inquam, verbi quod tanquam vinum crassum sit auribus exceptum. Conteruntur porro hi dentes quando hæreticæ doctrinæ agrestam comedunt; obstupescentes enim inepti fiunt ad verum cibum comminendum. Grex igitur tonsarum refert dentes Sponsæ, quia nihil habent eorum quæ prædicti dentes impiorum habebant; sed sordes omnes per lavacrum abster-

⁷²⁻⁶⁸ Psal. III, 8. ⁶⁹ Matth. XIII, 42. ⁷⁰ Gen. XLIX, 12.

serunt, et quod superfluum erat per tonsionem abatulerunt. Hi porro dentes parient gemellos quando et presentis vitæ utilia prospiciunt et futuræ intellectilia geminationi operum adjicientes fecunditatem. Nam infecunda non est in eis, id est, sterilibus bonarum actionum nulla est ac sine prole. Quia et hi qui in Ecclesia laborant in verbo ac doctrina et universo corpori alimentum distribuunt propter concordiam et animorum consensionem gregi assimilati sunt, propter levitatem autem et incuriam possessionum omnem divitiarum materiam abradentes tonsi nominantur: a lavacri vero ascensu sunt geminantes, cum minime sterilem sed fecundam virtuosorum operum vulvam habeant, et utrique sæculo, presentis, inquam, et futuro congruis gemellos pariant meditationibus: fortassis vero dentes ut grex tonsarum gemellos pariunt, quia non amplius supersunt crines, peccatorum onere detonso.

Origenis. — Aliter autem gemellos pariunt propter duplicem cum litteræ tum spiritus intelligentiam.

Philonis. — Vel etiam quod cum solæ in aquam mysticam descenderint, cum Spiritu sancto ascendant.

Vers. 3. Sicut funiculus coccineus labia tua et eloquium tuum decorum.

Gregorii. — Coccineum solum est fides per charitatem perfecta. Laudat igitur Ecclesiæ conjunctionem et consensionem, et simul confessionem quam pro se cruce affixum constituitur, secundum quam Ecclesia consentiens, unum sit labium et vox una, ex diversis verbis ejusdem sensus calenæ in merem contexta: coccineum autem dicendo docet ore proferendum esse confessionem ejus qui nos sanguine redemit suo. Nam per utraque hæc labris Ecclesiæ completus constat suus decor, quando et fides præluet confessioni et charitas cum fide contextitur. Itaque per solum declaravit charitatem, per coccinum autem fidem, et sic loquela Sponsæ speciosa fit per verbum fidei quod prædicamus ut divinus ait Apostolus: « Si confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris ⁷¹. »

Nili. — Labia frequenter sermonem vocat Scriptura juxta illud: « Disperdat universa labia dolosa ⁷², » et: « Diffusa est gratia in labiis tuis ⁷³. » Sive igitur anima perfecta, sive hi qui in Ecclesia sunt doctores, quando vivum sermonem habent et qui auditorem sic alligare valeat ut cum semel audierit non amplius possit discedere: labia ejus

⁷¹ Rom. x, 8. ⁷² Psal. II, 2. ⁷³ Psal. XLIV, 5.

καὶ περίττωμα διὰ τὴν κουράν· διδυμεύουσι δὲ οὗτοι· οἱ ὀδόντες, ὅταν καὶ πρὸς τὸν παρόντα βίον χρῆσιμα σκέπτονται, καὶ πρὸς τὸν μέλλοντα τῆ πρὸς τὰ νενοσημένα διδυμοτοκίᾳ, τὴν αὐτῶν ἔργων προστέλλοντες εὐτεκνίαν· ἀτεκνοῦσα γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς· ἀντὶ τοῦ, στεῖρα καλῶν πράξεων καὶ ἀγνος οὐδὲ μία ἐστὶ· καὶ οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ, καὶ τὴν τροφήν παντὶ παραπέμποντες τῷ σώματι διὰ τὸ σύμφωνον καὶ ὁμόψυχον, ἀγέλη ὁμοιοῦνται· διὰ δὲ τὸ κούφον καὶ ἀμεριμνον τῆς ἀκτιμοσύνης, πάσαν ὕλην πλοῦτου ἀποκειράμενοι, κεκαρμένοι ἐνομάζονται· καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ λουτροῦ δὲ ἀναβάσεως, εἰσὶ διδυμεύοντες, οὐκ ἀτεκνον, ἀλλὰ καρποφόρον τὴν τῶν ἐναρέτων ἔργων ἐσχηκότες μήτραν, καὶ τοῖς καταλήλοις ἐκάστῳ αἰῶνι, τῷ τε παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι, θεωρημασι διδυμεύσαντες· ἴσως δὲ διὰ τοῦτο ὀδόντες, ἀγέλη κεκαρμένων παραπλήσιοι, οἱ διδυμεύουσιν· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔτι εἰσὶ τρίχες, τὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἄχθος ἀποκειράμεναι.

Ὀριγένους. — Διδυμεύουσαι δὲ ἄλλως, διὰ τὸ διττὸν τῆς νοήσεως τῆς τε ῥητῆς καὶ πνευματικῆς (49).

Φιλωνος. — Ἡ ὅτι μόναι καταλειθῶσαι εἰς τὸ ὕδωρ τὸ μυστικὸν σὺν ἀγίῳ ἀνέβησαν Πνεύματι.

γ'. Ὡς σπαρτίον κόκκινον χεῖλη σου, καὶ ἡ λαλιά σου ὄρατα.

Γρηγορίου. — Κόκκινον σπαρτίον ἐστὶ πίστις δι' ἀγάπης ἐπιτελουμένη· ἐπαίνει τοίνυν τῆς Ἐκκλησίας τὸν σύνδεσμον, καὶ τὴν ὁμογνωμοσύνην ἅμα καὶ τὴν ὁμολογίαν, δι' ἧς ὁμολογεῖ τὸν ὑπὲρ αὐτῆς σταυρωθέντα· καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία συμφωνοῦσα ἐν γίνεταί· χεῖλος, καὶ μία φωνὴ ἐκ διαφόρων τοῦ ἔριου τοῦ νοητοῦ συγκεκλωσμένη καθάπερ σειρά· διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν κοκκίνου διδάσκειται τὴν ὁμολογίαν διὰ στόματος φέρειν, τοῦ ἐξαγοράσαντος ἡμᾶς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος· δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἐστὶ πληρουμένη τοῖς Ἐκκλησίας χεῖλεσιν ἡ εὐπρέπεια· ὅταν καὶ ἡ πίστις τῆς ὁμολογίας προλάβῃ, καὶ ἀγάπη τῆς πίστεως συμπλέκηται. Διὰ μὲν οὖν τοῦ σπαρτίου ἐβήλωσε τὴν ἀγάπην· διὰ δὲ τοῦ κοκκίνου τὴν πίστιν· καὶ οὕτως ἡ λαλιά τῆς νόμης γίνεταί ὄρατα, τοῦ ῥήματος τῆς πίστεως ὃ κηρύττομεν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς· Ἀπόστολος· « Ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματι σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. »

Νιλίου. — Χεῖλη πολλάκις τὸν λόγον ἐνομιάζει ἡ Γραφή, ὡς τὸ, « Ἐξολοθρευταὶ Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια. » Καὶ, « Ἐξεγύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσί σου. » Εἶτε οὖν ἡ τελεία ψυχὴ, εἶτε οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διδάσκαλοι, ὅταν ζῶντα τὸν λόγον ἔχωσι καὶ δεσμεῖν τὸν ἀκρατήν δυνάμενον, ὡς μᾶλλον τὸν ἀπαῖ ἀκούοντα ἀναχωρεῖν δύνασθαι, σπαρτίον κό-

NOTE.

(49) διδυμεύουσαι — πνεύματι C. B. sancto Nile tribuit.

κινον έχουσι τὰ χεῖλη · σπαρτίου μὲν δ' αὖ τὸ δεσμεῖν, κόκκινον δὲ διὰ τὸ ζωτικὸν τῆς τούτων δυνάμεως καὶ πεσπυρωμένον · τοιαύτη γὰρ καὶ ζῶσα σὰρξ, τὴν ἐρυθρότητα μάρτυρα τῆς ζωῆς ἐπιφερομένη · τοῦτο δηλῶν ὁ Κύριος ἔλεγεν · « Οἱ ἐμοὶ λόγοι, πνευμά εἰσι καὶ ζωὴ » διὰ μὲν τοῦ πνεύματος τὸν δεσμὸν τοῦ σπαρτίου, διὰ δὲ τῆς ζωῆς τὸ κόκκινον σημαίνων · καὶ ἡ λαλιὰ δὲ τούτων ὡραία, πολὺ μετὰ τοῦ ὠφελίμου καὶ τὸ τερπνὸν έχουσα.

Origenis. — Ἦγουν ἔστω διάπυρος ἡ τοῦ λόγου παρασκευή, κ. τ. λ. (50).

Ὡς λέπυρον τῆς ῥόας μῆλόν σου ἐκτός σιωπῆσώς σου.

Γρηγορίου (51). — Ἀρτίσκειται κατὰ τὴν τοῦ στόματος ὡρανὸ Νυμφίος, τῷ τῆς παρθενίας ἐρυθθήματι, ὅπερ μῆλον καλεῖ ἡ συνήθεια · καὶ προσεικάζει αὐτὸ λέπυρον τῆς ῥόας · αἰδοὶ γὰρ ἐρυθραίνεται καὶ σωφροσύνη · ὡς γὰρ τῆς ῥόας ὁ καρπὸς ὑπὸ στρυφνῷ τε καὶ ἀέροῦ τῆς ἐπιφανείας φυλάττεται, οὕτω καὶ ὁ στύφος τε καὶ ἐγκρατῆς καὶ κατεσκληρῶς βίος, φύλαξ γίνεται τῶν τῆς σωφροσύνης καλῶν · ἐπαινεῖ δὲ καὶ τὴν προφανῆ καὶ τὴν ἔνδον ἀγνείαν · διπλοῦς γὰρ καὶ ἐνταῦθα ἔπαινος διὰ τε τῶν προφανομένων κατὰ τὸν εὐσχήμονα βίον, καὶ διὰ τῶν ἐν τῇ τῆς ψυχῆς ἀπαθείᾳ κατορθουμένων · ἃ μόνω καθορᾶται τῷ εἰς τὰ κρύφια βλέποντι · διὰ τοῦτο φησὶν, *Ἐκτός τῆς σιωπῆσώς σου.*

Νεῖλου. — Ἐπὶ μὲν τῆς ψυχῆς, τὸ αὐστηρὸν τοῦ βίου καὶ τοῖς πάθεσιν ἀπρόσιτον, μῆλόν ἐστι παρειᾶς λεπύρω ῥόας διὰ τὴν στρυφνότητα παραπλήσιον · τούτῳ γὰρ μέγιστα τῷ μέρει κρίνεται ἡ κατάστασις, τοῦ μὲν σώφρονος σκυθρωπάζουσα, καὶ τοῖς ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς τῷ ἀμειδίᾳ σχηματι, τὸ ἄγευστον σημαίνουσα τῆς ὕψεως · τοῦ δὲ διακεχυμένου, ὡσανεὶ ὑπομειδιῶσα καὶ κεχαλασμένη καὶ λίχνους προσκαλουμένη πῆρρωθεν ὀφθαλμούς · καὶ τὸ τῆς ἡδονῆς αὐτοῖς πάθος εὐαγγελιζομένη τῇ φαιδρότητι · ἐπὶ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τὸ τῶν παρθενούτων τάγμα καὶ ἀσκουμένων τὴν σεμνότητά, αὐχηροτέραν καὶ δυσέντευκτον τοῖς αἰρετικοῖς ἑρασταῖς δεικνύοντων τὴν ὑψὺν τῆς Νύμφης · καὶ οὐδὲν έχουσα τῇ ἐκείνων γεύσει ἐδώδιμον · λέπυρον γὰρ ῥόας, τοὺς μὲν ἐξωθεν γενομένους ἀποσθεῖ, ἀποτρόπαιον ἔχον τῇ γεύσει ποιότητά · κρύπτει δὲ τὸν ἔσω καρπὸν ἀσφαλῶς · λαϊδῆς δὲ καὶ παραπλήσιος πανηγύρει πλήθους ἀγάπη συνδεδεμένου, ὁ τῆς ῥόας καρπὸς · οὐ μόνον ἔρχει κραταῖῳ τῷ ἔξω φλοιῷ φρουρούμενος, ἀλλὰ καὶ ὑμέσι λεπτοῖς εἰς διάφορα διηρημένους συστήματα · καὶ μιμούμενος τὰ τάγματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίου τάξεως · τοσοῦτον διηρημένα, ὅσον μὴ συγκεχῶσθαι τὸν Ἐκκλησίᾳ πρόποντα κόσμον, καὶ λαῷ Θεοῦ καθήκουσαν κατάστασιν φυλάττεσθαι · ἀξιώμασιν ἀρετῆς, καὶ λειτουργίας ἱερατικῆς, οἰκονομικῆς, μεριζόμενα, καὶ οὐ κεραισμένα διαθέσει, ἀλλ' ἀγάπη συνδεδεμένα · καὶ ἐντός δὲ τῆς σιωπῆσεως τοιαύτη ἐστὶν ἡ παρειὰ τῆς Νύμφης, πολὺ τὴ σεμνὸν μετὰ αὐστηρῆς κατέχουσα τῆς καταστολῆς.

^v Joan. vi, 64.

(50) *Loc. cit.* col. 269-272.

filium habent coccineum; filium quidem quia ligant, coccineum vero propter vivificam eorum et ignitam virtutem. Nam istiusmodi etiam caro viva est, quæ ruborem vitæ testem præ se fert: id quod significans Dominus ait: « Verba mea spiritus et vita sunt »; per spiritum quidem filii vinculum, per vitam vero coccinum designans. Loquela porro illorum decora, cum utilitate delectationem continens.

Origenis. — Nempe ignitus est verbi apparatus, etc.

Sicut cortex mali punici gena tua extra taciturnitatem tuam.

Gregorii. — Post oris venustatem genarum rubore sponsus delectatur, id quod consuetudo malas vocat et assimilat ipsi cortici mali punici. Quemadmodum enim mali punici fructus sub austeritate et acerbitate corticis custoditur, sic etiam gravis et continens et austera vivendi ratio custos fit bonorum continentiae. Laudat autem publicam et internam castitatem. Duplex namque hinc laus excolit, cum propter vitam in iis quæ apparent bene compositam, tum propter ea quæ in anima passionum experite geruntur recte, quæ soli patent illi qui arcana introspicit. Quamobrem ait illud: *Extra taciturnitatem tuam.*

Nili. — Propter animæ quidem austeritatem vitæ passionibus inaccessam malum sunt genæ cortici mali punici ob austeritatem non absimiles. Hoc namque membro potissimum iudicatur animi status temperantis quidem subtristis, et incontinentibus oculis severitate gestus ac vultus indicans displicentiam; effusi vero quasi subridens et effrenis ac lascivos eminus alliciens oculos et affectum voluptatis amœnitate vultus ipsis annuntians. In Ecclesia vero virginitatem coelestem ordo est, et austeram gravitatem et inaccessum hæreticis amatoribus vultum Sponsæ ostendentium, et nihil quod ad illorum gustum sit habentem. Cortex enim mali punici deforis quidem ipsum gustantes repellit, quod qualitatem habeat gustui contrariam, sed interiorem fructum secure custodit. Cæterum popularis et panegyri multitudinis non absimilis est mali punici fructus charitate colligatus, non firmo solum septo externo cortice custoditus, verum etiam tenuioribus intermediis in diversas series distributus, ecclesiasticæ distributionis ordines imitatur eatenus divisos, ne decens Ecclesiam ornatus confundatur ac populo Dei conveniens status custodiatur, virtutum dignitatibus et sacerdotalibus ministeriis, dispensatione congrua sic distributis ut affectu minime separentur, sed charitate colligantur. Quin et extra taciturnitatem lalis est Sponsæ habitus, qui cum austeritate multum habeat majestatis.

NOTÆ.

(51) *Hoc scholium in C. B. Procopii nomen habet.*

Origenis. — Laudi temperantiæ adjungit, etc. A *Ὁριγένους.* — Προστίθῃσι τῷ τῆς σωφροσύνης

VERS. 4. *Sicut turris David collum tuum, quæ edificata est in Thalpioth, mille clypei pendent super eam, omnia jacula potentium.*

Gregorii. — Ex his discimus ea quæ a sanctis fiebant typum quemdam existisse ac doctrinarum eorum quæ recte sunt ex virtute, ut nuptiæ quibus virtutum convictus nobis per ænigmata proponitur. Migratio autem virtuosæ vitæ institutionem denotat: ædificiorum extructiones nos in virtutis structuram studium ac diligentiam impendere jubent bellum adversus alienigenas, docet nos fortiter gerere adversus iniquitates. Sic igitur etiam insignis illa turris David, in qua opima spolia suspendit, ad Ecclesiæ profectum spectat, dum per illam divinos quosdam esse doctores insinuat, qui in populo colli locum obtinent, ac verum caput Christum in semetipsis portant, nutriendi vi præditi, nempe per doctrinam qua corporis Ecclesiæ vires conservantur; cumque spiritus capaces sint qui cor reddit igneum et calefacit, et personarum vocem deserviant sermoni et concinnum vertebra- rum situm per vinculum pacis in populo efficiant et inclinent se humilibus condescendendo, ac rursus erigant ea quæ sursum sunt sapiendo et ad latera se facile obliquando convertant in declinandis et cavendis variis diaboli insidiis, ostendentes qualis quoque fuerit beatus Paulus, qui Christi nomen portavit cum esset vas electionis et sonora arteria Evangelium prædicaret, et Christum haberet in se loquentem ac disserentem. Tale ergo collum vere fuit a Davide ædificatum. Intellige autem Davidem regis Patrem in conspicuo et excelso quodam loco (hoc enim sibi vult Thalpioth) qui ab initio constituit hominem ut esset turris et non vi caderet, et per gratiam eum rursus ædificavit multis munitum clypeis et hastis potentium, non in terra jacentibus, sed in acre suspensis quæ fuerint angelicæ custodiæ, ut inimicorum insultibus non facile amplius posset invadi, verum etiam terrorem ipsis incuterent, adeo ut ne omnino quidem auderent turrim invadere. Numerus autem millenarius sumitur ad indicandam multitudinem. Per humeros autem quibus hocce collum est adnatum, intellige studia agendi et operandi per quæ nostra brachia suam operantur salutem. Quando igitur turris regis evaserit, conscenderit autem sublimem vivendi rationem, tunc impletur id quod dictum est a Domino: « Non potest abscondi civitas supra montem posita »⁷⁵ intellige autem turrim pro civitate.

Nili. — In præcedentibus quidem sponsæ collum

⁷⁵ Matth. v, 14.

ἐπαίνῳ, κ. τ. λ. (52).
δ. Ὡς πύργος Δαβὶδ τράχηλός σου, ὁ ψκοδομημένος ἐν Θαλπιῶθ· χίλιοι θυρσοὶ κρέμονται ἐπ' αὐτόν· πᾶσαι βολίδες τῶν δυνατῶν.

Γρηγορίου. — Ἐκ τούτων μανθάνομεν ὅτι τὰ παρὰ τῶν ἁγίων γινόμενα, τύπος τις καὶ διδασκαλία τῶν εἰς ἀρετὴν κατορθουμένων ἐγίνοντο· οἷον οἱ γάμοι, δι' ὧν τὴν τῶν ἀρετῶν συνοίκησιν ἡμῖν δι' αἰνιγμάτων ὑποτίθενται· ἡ ἀποικία, καὶ γὰρ τοῦ ἐναρέτου βίου τὸν οἰκισμὸν ὑποβάλλει· αἱ τῶν οἰκοδομημάτων κατασκευαί, τὴν γὰρ δι' ἀρετῆς οἰκοδομουμένην ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι διακελεύεται· ὁ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων πόλεμος, διδάσκων κατὰ τῆς ἀδικίας ἡμᾶς ἀνδρίζεσθαι· οὕτω τοίνυν καὶ ὁ παρὰ τοῦ Δαβὶδ περὶ φανῆς πύργος, ἐν ᾧ τὰ ἀκροθίνια τῶν λαφύρων ἀνέθηκε, πρὸς τὴν προκοπὴν τῆς Ἐκκλησίας βλέπει· διὰ τοῦτου παρεμφαλίων θεῖους τινὰς εἶναι τοὺς ἐν τῷ λαῷ τὸν τραχίλῳ τόπον ἔχοντας διδασκάλους, οἵτινες τὴν ἀληθινὴν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν βασιτάζοιεν ἐφ' ἑαυτῶν· ἔχοντες καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐνεργείαν, φημί δὲ τὴν διδασκαλίαν· δι' ἧς τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας συντηρεῖται ἡ δύναμις· δεκτικοὶ τε τοῦ Πνεύματος ὄντες, τοῦ τὴν καρδίαν πυροειδῆ ποιοῦντος καὶ ἐκθερμαίνοντος, καὶ διὰ τῆς εὐήχου φωνῆς ὑπηρετοῦντες τῷ λόγῳ, καὶ τὴν ἐναρμόνιον τῶν σπονδύλων θέσιν, διὰ τοῦ συνδέσμου τῆς εἰρήνης φέρεσθαι, καὶ ἀνορθούμενον πάλιν ἐν τῷ τὰ ἄνω φρονεῖν, καὶ πρὸς τὰ πλάγια μεταστρεφόμενον εὐκόλως· ἐν ᾧ τὰς ποικιλίας τοῦ διαβόλου μεθοδίας ἐκκλίειν καὶ ἀσφαλίζεσθαι δεκνύντες, οἷος ἦν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος. Ἐς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐβάστασε, σκεῦος ἐκλογῆς γινόμενος, καὶ εὐήχῳ ἀρτηρίᾳ κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὸν Χριστὸν ἔχων λαλοῦντά τε καὶ φεγγόμενον· ὁ τοιοῦτος οὖν τράχηλος, ὅπως παρὰ τὸν Δαβὶδ ψκοδομηταί· νόει δὲ διὰ τοῦ Δαβὶδ, τὸν τοῦ βασιλέως πατέρα, ἐν περισίτῳ τινὶ τόπῳ καὶ ὑψηλῷ· τοῦτο γὰρ τὸ Θαλπιῶθ· ἔς ἐξ ἀρχῆς τὸν ἀνθρωπὸν κατεσκεύασεν εἶναι πύργον, καὶ οὐχὶ σύμπωμα· καὶ διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ πάλιν ψκοδόμησεν, ἀσφαλίσάμενος τοῖς πολλοῖς θυρσοῖς, καὶ ταῖς βολίσι τῶν δυνατῶν, οὗ κειμένοις ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ διαερτοῖς κρεμαμένοις, οἵτινες εἴεν ἀγγελικαὶ φρουραὶ, ὡς μηκέτι τῶν πολεμίων ἐφόδοις ἐπιβούλον γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ φόβον ταύταις ἐμποιεῖν, τοῦ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐγγειρησθαι καταδραμεῖν· τὸ δὲ, χίλιοι, εἰς ἐνδειξὴν πλήθους λαμβάνεται· ὧμου; δὲ νοήσεις, οἷς πέφυκεν οὗτος ὁ τράχηλος, τὰς πρακτικὰς τε καὶ ἐνεργητικὰς σπονδὰς, δι' ὧν οἱ βραχίονες ἡμῶν τὴν σωτηρίαν αὐτῶν καταεργάζονται· ὅταν τοίνυν τις βασιλέως μὲν πύργος ἦ, ἐπὶ δὲ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας βεθηκῶς τύχη, τότε πληροῦται τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου λεγόμενον· « Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω δρους κειμένη »· νόει δὲ μοι τὸν πύργον ἀντὶ τῆς πόλεως.

Εἰ μὲν τοῖς ὀπίσω ὁ τράχηλος; τῆς Νύμφης, ὡς

NOTÆ.

(52) *Patrol.* t. XVII, cit. col. 272.

ὀρμισκος (55) διὰ τὸ κάμπυλον ἐλέγετο, νῦν δὲ ὡς πύργος Δαβὶδ, διὰ τὸ ὄρθιον καὶ ἀνεστηκός· ἀλλὰ τῷ μὲν κάμπυλῳ τὸ ὄρθιον ἐναντίον· ἡ δὲ ὡς ὀρμισκος κατὰστατος, τῆ ὡς πύργῳ διάφορος μὲν, οὐ μὴν ἐναντία· ὅτε μὲν γὰρ τὸ πρὸς τοὺς ἀσθενεστέρους συγκαταβατικὸν αὐτῆς, καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς ταπεινοφροσύνην βούλεται δηλοῦν ὁ λόγος, ὀρμισκὸν τὸν τράχηλον αὐτῆς ὀνομάζει, τῷ μετρίῳ κεκαμμένην φρονήματι· ὅτε δὲ τὸ πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ὑπερανέχον καὶ διανεστηκός, πύργῳ Δαβὶδ ἀπρόσιτον δηλαδὴ τοῖς πολεμίοις· Χίλιαι δὲ θυροὶ κρέμονται ἐπ' αὐτὸν, καὶ πᾶσαι βολίδες τῶν δυνατῶν, αἱ τῶν πρὸς αὐτὴν ἀγωνιζομένων δυνάμεων· ἃς χειρωσαμένη καὶ ἐξόπλους ποιήσασα τοῦ ἐκυτῆς ἐξήρτησε τραχήλου, σημεῖον τοῦ παρ' αὐτῆς νενικημένου πλήθους ἐσομένης· οὐδὲν ὑπολιπομένη τοῖς ἐχθροῖς βέλος, ᾧ πάλιν βαλεῖν δυνήσονται κατ' αὐτῆς· οὐ γὰρ ἀριθμὸν βολίδων, ἀλλὰ πᾶσας ἔχει λαβούσα παρ' ἐκυτῆ· οὕτω καὶ ὁ Νυμφίος αὐτῆς ἐκένωσε τοῦ ἐχθροῦ πολεμῶντος τὴν δύναμιν· ἔστι δὲ θυροὺς καὶ τὰς περιχοπὰς τῆς πίστεως σίπειν· τὸ δὲ Θαλπιῶθ, ἐν ἐπάλλεσιν, ἐρμηνεύεται· ἐπάνω οὖν τῶν πειρασμῶν ὑπεδομηθῆσαι τὸν πύργον φησίν.

Origenis. — Ἀκύλας τὸ Θαλπιῶθ, ἐπάλλεις ἐκδέλωκεν, κ. τ. λ. (54).

ε', ζ'. Δύο μαστοὶ σου, ὡς δύο νεβροὶ δίδυμοὶ δορκάδος εἰ νεμόμενοι ἐν τοῖς κρίνοις· ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα καὶ κινήθωσιν αἱ σκιάι.

Γρηγορίου. — Δίδυμός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὃς τε ἔσωθεν καὶ φαινόμενος, καὶ ὃ ἔσωθεν καὶ κρυπτός, κατὰ ταυτὸν ἀλλήλοις συνεπιδημοῦντες τῷ βίῳ· οὕτε γὰρ προὔπάρχει τοῦ σώματος ἡ ψυχή, οὕτε προκατασκευάζεται τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα· ἀλλ' ὁμοχρόνως ἐν τῇ ζωῇ γίνονται· τροφή δὲ τούτοις, κατὰ φύσιν μὲν ἡ καθαρότης καὶ ἡ εὐωδία, ὧν ἐφορῶσιν αἱ ἀρεταί· ἔστι δὲ ὅτε τὸ δηλητηριῶν τισιν, ἀντὶ τοῦ τροφίμου σπουδάζεται, ὡς οὐχὶ τὰ ἄνθη τῶν ἀρετῶν ἐπιθόσκονται, ἀλλ' ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις ἐπιτέρπονται. Ἐπεὶ τοίνυν διακριτικῶς χρεῖα ὀφθαλμῶν τῶν δυναμένων ἐν ἀκριθείᾳ διαγνῶναι τὸ κρίνον τε καὶ τὴν ἀκανθάν, καὶ τὸ μὲν σωτήριον προελεῖσθαι, τὸ δὲ φθοροποιὸν ἀποπέμψασθαι, διὰ τοῦτο τὸν καθ' ἐμοίότητα Παύλου μαζὸν τοῖς νηπίοις γινόμενον, καὶ γαλακτοτροφοῦντα τοὺς ἀρτιγενεῖς τῆς Ἐκκλησίας, διὰ δὲ μαζῶν ἀλλήλοις συγγενηθέντων, τῶν τοῖς νεβροῖς τῆς δορκάδος ὀνομασμένων ὁ λόγος ἀπέλασεν· διὰ πάντων μαρτυρῶν τῷ τοιοῦτῳ μέλει τῆς Ἐκκλησίας τὸ δόκιμον· εἶ καθ' ἐκάτερον εὐοδοῦται πρὸς τὴν τῶν καθαρῶν ὀρίων νομῆν· ὅξυ δὲ δορκάδος, καὶ διακρίνων τοῦ τροφίμου τὴν ἀκανθάν· καὶ ὅτι περὶ τὸ ἡγεμονικὸν ἀναστρέφεται· οὐ σύμβολον ἡ καρδία ἐστίν, ἡ δὲ ἐκ αὐτῆς τοὺς μαζοὺς ὑποτρέφουσα· καὶ εἶ πρὸς τούτοις, ὅτι οὐκ ἐν ἑαυτῷ κατακλείει τὴν χάριν, ἀλλ' ἐπιχει τοῖς θεομένοις τοῦ λόγου τὴν θηλήν· ἕως, φησὶ, μηκέτι αἱ σκιάι κρατῶσι τῆς περὶ τὸν βίον

A propter flexuram quasi redimiculum dicebatur, nunc autem sicut turris David, propter rectitudinem et erectionem. Atqui flexuræ quidem rectitudo, status autem redimiculo similis sui sicut turri adversatur: diversus quidem non tamen contrarius. Quando enim ipsius erga infirmiores condescensionem et in virtutibus humilitatem declarare sermo cupit, redimiculum et collum ejus moderatione animi inflexum appellat; quando autem contra passionem et adversarias virtutes prænitentiam et erectionem, turrim David propter altitudinem inimicis inaccessam. Mille autem clypei pendent super eam et omnia jacula fortium: quæ sunt virtutum adversus ipsam pugnantium, quas subigens et exarmans, earumdem arma de collo suo suspendit in signum multitudinis a se delectæ nullum relinquens inimicis telum, quo ipsam iterum impetere valeant; non enim certum jaculorum numerum, sed omnia penes se habet accepta. Sic etiam Sponsus ejus inimici pugnantis virtutem evacuavit Liceat quoque clypeos vocare fidei profectus: illud autem Thalpioth in propugnaculis interpretatur, itaque supra mœnia turrim ædificatam ait.

Origenis — Aquila Thalpioth propugnacuta exposuit, etc.

Vers. 5, 6. Duo ubera tua sicut gemelli hinnuli capreæ, qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies et amoveantur umbrae.

C Gregorii. — Geminus est homo, scilicet exterior seu apparens et interior seu occultus: cum ipsi simul inter se conjuncti veniant in vitam. Nam neque anima est ante corpus neque ante animam corpus construitur, sed eodem tempore in vita simul existunt. Alimentum autem eis secundum naturam quidem est puritas et bonus odor quorum fertiles sunt virtutes: quidam autem nonnunquam tenentur majore studio veneni quam nutrimenti, qui virtutum floribus non pascuntur, sed spinis delectantur et tribulis. Cum igitur opus sit oculis discernendi vi præditis qui exacte possint dignoscere liliam et spinam et quod quidem salutare est eligere, quod vero exitiale est amandare; propterea eum qui ad similitudinem Pauli nutricis instar est infantibus, et lacte nutriet eos qui recens nati sunt Ecclesiæ, duo ubera simul congenita, et capreæ hinnulis assimilata hic sermo nominavit, per omnia testificans ejusmodi membri Ecclesiæ præstantiam quod per utrumque recte deducatur ad pascua prorum liliorum accurate discernens spinam a nutrimento quodque circa partem animæ principalem versetur, cujus symbolum est cor, quod per se alit ubera: atque insuper non in semetipso gratiam concludit, sed indigentibus verbi mamillam porrigit donec, inquit, non amplius umbrae prævaleant ipsi ea quæ ad

NOTÆ.

(55) E: μὲν τοῖς — πύργον φησίν. Hæc sancto Nilo vindicat C. B; dum in C. V. Gregorii nomen retinent.

(54) Patrology, t. XVII, col. 272.

Origenis. — Laudi temperantiæ adjungit, etc. A

Vers. 4. *Sicut turris David collum tuum, quæ edificata est in Thalpioth, mille clypei pendent super eam, omnia jacula potentium.*

Gregorii. — Ex his discimus ea quæ a sanctis flebant typum quemdam exstitisse ac doctrinam eorum quæ recte flunt ex virtute, ut nuptiæ quibus virtutum convictus nobis per ænigmata proponitur. Migratio autem virtuosæ vitæ institutionem denotat: ædificiorum exstructiones nos in virtutis structuram studium ac diligentiam impendere jubent bellum adversus alienigenas, docet nos fortiter gerere adversus iniquitates. Sic igitur etiam insignis illa turris David, in qua opima spolia suspendit, ad Ecclesiæ profectum spectat, dum per illam divinos quosdam esse doctores insinuat, qui in populo colli locum obtinent, ac verum caput Christum in semetipsis portant, nutriendi vi præditi, nempe per doctrinam qua corporis Ecclesiæ vires conservantur; cumque spiritus capaces sint qui cor reddit igneum et calefacit, et per sonoram vocem deserviant sermoni et concinnum vertebra- rum situm per vinculum pacis in populo efficiant et inclinent se humilibus condescendendo, ac rursus erigant ea quæ sursum sunt sapiendo et ad latera se facile obliquando convertant in declinandis et cavendis variis diaboli insidiis, ostendentes qualis quoque fuerit beatus Paulus, qui Christi nomen portavit cum esset vas electionis et sonora arteria Evangelium prædicaret, et Christum haberet in se loquentem ac disserentem. Tale ergo collum vere fuit a Davide ædificatum. Intellige autem Davidem regis Patrem in conspicuo et excelso quodam loco (hoc enim sibi vult Thalpioth) qui ab initio constituit hominem ut esset turris et non vi caderet, et per gratiam eum rursus ædificavit multis munitum clypeis et hastis potentium, non in terra jacentibus, sed in aere suspensis quæ fuerint angelicæ custodiæ, ut inimicorum insultibus non facile amplius posset invadi, verum etiam terrorem ipsis incuterent, adeo ut ne omnino quidem auderent turrim invadere. Numerus autem millenarius sumitur ad indicandam multitudinem. Per humeros autem quibus hocce collum est adnatum, intellige studia agendi et operandi per quæ nostra brachia suam operantur salutem. Quando igitur turris regis evaserit, conscenderit autem sublimem vivendi rationem, tunc impletur id quod dictum est a Domino: « Non potest abscondi civitas supra montem posita »⁷⁶, intellige autem turrim pro civitate.

Nili. — In præcedentibus quidem sponsæ collum

⁷⁶ Matth. v, 14.

Origenis. — Προστίθῃσι τῷ τῆς σωφροσύνης ἐπαίνῳ, κ. τ. λ. (52).

δ'. Ὡς πύργος Δαβὶδ τράχηλός σου, ὁ ψκοδομημένος ἐν Θαλπιῶθ· χίλιοι θυρεοὶ κρέμονται ἐπ' αὐτόν· πῦσαι βολίδες τῶν δυνατῶν.

Γρηγορίου. — Ἐκ τούτων μανθάνομεν ὅτι τὰ παρὰ τῶν ἁγίων γινόμενα, τύπος τις καὶ διδασκαλία τῶν εἰς ἀρετὴν κατορθουμένων ἐγίνοντο· οἷον οἱ γάμοι, δι' ὧν τὴν τῶν ἀρετῶν συνοίχησιν ἡμῖν δι' αἰνιγμάτων ὑποτίθενται· ἡ ἀποικία, καὶ γὰρ τοῦ ἐναρέτου βίου τὸν οἰκισμὸν ὑποβάλλει· αἱ τῶν οἰκοδομημάτων κατασκευαί, τὴν γὰρ δι' ἀρετῆς οἰκοδομουμένην ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι διακελεύεται· ὁ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων πόλεμος, διδάσκων κατὰ τῆς ἀδικίας ἡμᾶς ἀνδρίζεσθαι· οὕτω τοίνυν καὶ ὁ παρὰ τοῦ Δαβὶδ περὶ φανῆς πύργος, ἐν ᾧ τὰ ἀκροθίνια τῶν λαφύρων ἀνέθηκε, πρὸς τὴν προκοπὴν τῆς Ἐκκλησίας βλέπει· διὰ τούτου παρεμφαίνων θεῖος τινας εἶναι τοὺς ἐν τῷ λαῷ τὸν τραχήλου τόπον ἔχοντας διδασκάλους, οἵτινες τὴν ἀληθινὴν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν βασιλεύουσιν ἐφ' αὐτῶν· ἔχοντες καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐνέργειαν, φησὶ δὴ τὴν διδασκαλίαν· δι' ἧς τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας συντηρεῖται ἡ δύναμις· δεκτικοὶ τε τοῦ Πνεύματος ὄντες, τοῦ τὴν καρδίαν πυροειδῆ ποιούντος καὶ ἐκθερμαίνοντος, καὶ διὰ τῆς εὐήχου φωνῆς ὑπηρετούντες τῷ λόγῳ, καὶ τὴν ἐναρμόνιον τῶν σπονδύλων θέσιν, διὰ τοῦ συνδέσμου τῆς εἰρήνης φέρεσθαι, καὶ ἀνορθούμενον πάλιν ἐν τῷ τὰ ἄνω φρονεῖν, καὶ πρὸς τὰ πλάγια μεταστρεφόμενον εὐκόλως· ἐν ᾧ τὰς ποικιλίας τοῦ διαβόλου μεθοδίας ἐκκλίειν καὶ ἀσφαλίζεσθαι δεικνύντες, οἷος ἦν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος. Ὡς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐβάστασε, σκευὸς ἐκλογῆς γενόμενος, καὶ εὐήχῳ ἀρτηρίῳ κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὸν Χριστὸν ἔχον λαλοῦν· ἃ τε καὶ φθεγγόμενον· ὁ τοιοῦτος οὖν τράχηλος, ὅπως παρὰ τὸν Δαβὶδ ψκοδόμηται· νοεῖ δὲ διὰ τοῦ Δαβὶδ, τὸν τοῦ βασιλέως πατέρα, ἐν περιόπτῳ τινὶ τόπῳ καὶ ὑψηλῷ· τοῦτο γὰρ τὸ Θαλπιῶθ· ὅς ἐξ ἀρχῆς τὸν ἀνθρώπου κατασκεύασεν εἶναι πύργον, καὶ οὐχὶ σύμπτωμα· καὶ διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ πάλιν ψκοδόμησεν, ἀσφαλίσάμενος τοῖς πολλοῖς θυρεοῖς, καὶ ταῖς βολαῖς τῶν δυνατῶν, οὐ κειμένους ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ διαερτοὶς κρεμαμένους, οἵτινες εἴεν ἀγγελικαὶ φρουραὶ, ὡς μηκέτι τῶν πολεμίων ἐφόδοις ἐπιβούλον γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ φόβον ταύταις ἐμποιοῖεν, τοῦ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐγχειρῆσαι καταδραμεῖν· τὸ δὲ, χίλιοι, εἰς ἐνδειξιν πλήθους λαμβάνεται· ὁμοῦς δὲ νοήσεις, οἷς πέφυκεν οὗτος ὁ τράχηλος, τὰς πρακτικὰς τε καὶ ἐνεργητικὰς σπονδὰς, δι' ὧν οἱ βραχίονες ἡμῶν τὴν σωτηρίαν αὐτῶν καταεργάζονται· ὅταν τοίνυν τις βασιλέως μὲν πύργος ἦ, ἐπὶ δὲ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας· βεβηκῶς τύχη, τότε πληροῦται τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου λεγόμενον· « Οὐ δύναται πόλις κρυθῆναι ἐπάνω θροῦς κειμένη »· νοεῖ δὲ μοι τὸν πύργον ἀντὶ τῆς πόλεως.

Εἰ μὲν τοῖς ὀπίσω ὁ τράχηλος τῆς Νύμφης, ὡς

NOTÆ.

(52) *Patrol.* t. XVII, cit. col. 272.

ὄρμιςκος (55) διὰ τὸ κάμπυλον ἐλέγχετο, ὡν δὲ ὡς πύργος Δαβὶδ, διὰ τὸ ἕρθιον καὶ ἀνεστηκός· ἀλλὰ τῷ μὲν κάμπυλῳ τὸ ἕρθιον ἐναντίον· ἡ δὲ ὡς ὄρμιςκος κινάσταται, τῇ ὡς πύργῳ διάφορος μὲν, οὐ μὴν ἐναντία· ὅτε μὲν γὰρ τὸ πρὸς τοὺς ἀσθενεστέρους συγκαταβατικὸν αὐτῆς, καὶ τὴν ἐπι ταῖς ἀρεταῖς ταπεινοφροσύνην βούλεται δηλοῦν ὁ λόγος, ὄρμιςκον τὸν τράχηλον αὐτῆς ὀνομάζει, τῷ μετρίῳ κεκαμμένην φρονήματι· ὅτε δὲ τὸ πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ὑπερανέχον καὶ διανεστηκός, πύργον Δαβὶδ ἀπρόσιτον δηλαδὴ τοῖς πολεμίοις· *Χίλιοι δὲ θυροὶ κρέμονται ἐπ' αὐτὸν, καὶ πᾶσαι βολίδες τῶν δυνατῶν, αἱ τῶν πρὸς αὐτὴν ἀγωνιζομένων δυνάμειον*· ἃς χειρωσαμένη καὶ ἐξόπλους ποιήσασα τοῦ ἐκυτῆς ἐξήρτησε τραχήλου, σημεῖον τοῦ παρ' αὐτῆς νενικημένου πλήθους ἐσομένης· οὐδὲν ὑπολιπομένη τοῖς ἐχθροῖς βέλος, ἢ πάλιν βαλεῖν δυνήσονται κατ' αὐτῆς· οὐ γὰρ ἀριθμὸν βολίδων, ἀλλὰ πᾶσας ἔχει λαβούσα παρ' ἐαυτῆ· οὕτω καὶ ὁ Νυμφίος αὐτῆς ἐκένωσε τοῦ ἐχθροῦ πολεμῶντος τὴν δύναμιν· ἔστι δὲ θυροὺς καὶ τὰς περικοπὰς τῆς πίστεως εἰπεῖν· τὸ δὲ Θαλπιῶθ, ἐν ἐπάλξεσιν, ἐρμηνεύεται· ἐπάνω οὖν τῶν πειρασμῶν ὑπεδομησθαι τὸν πύργον φησὶν.

Ὀρειένους. — Ἀκυίας τὸ Θαλπιῶθ, ἐπάλξεις ἐκ-
δέλωκεν, κ. τ. λ. (54).

ε', ζ'. *Δύο μαστοὶ σου, ὡς δύο νεβροὶ δίδυμοὶ δορκάδος οἱ νεμόμενοι ἐν τοῖς κρίνοισι· ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα καὶ κινήθωσιν αἱ σκιάι.*

Γρηγορίου. — Δίδυμός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὃ τε ἐξῶθεν καὶ φαίνόμενος, καὶ ὃ ἐσῶθεν καὶ κρυπτός, κατὰ ταυτὸν ἀλλήλοις συνεπιδημοῦντες τῷ βίῳ· οὔτε γὰρ προὑπάρχει τοῦ σώματος ἡ ψυχή, οὔτε προκατασκευάζεται τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα· ἀλλ' ὁμοχρόνως ἐν τῇ ζωῇ γίνονται· τροφή δὲ τούτοις, κατὰ φύσιν μὲν ἡ καθαρότης καὶ ἡ εὐδοκία, ὧν ἐφορῶσιν αἱ ἀρεταί· ἔστι δὲ ὅτε τὸ δηλητηριῶν τισιν, ἀντὶ τοῦ τροφίμου σπουδάζεται, ἢ οὐχὶ τὰ ἄνθη τῶν ἀρετῶν ἐπιθίσκονται, ἀλλ' ἀκάνθαι καὶ τριβόλοις ἐπιτέρπονται. Ἐπεὶ τοίνυν διακριτικῶς χρεῖα ὀφθαλμῶν τῶν δυναμένων ἐν ἀκριβεῖ διαγνῶναι τὸ κρίνον τε καὶ τὴν ἀκανθάν, καὶ τὸ μὲν σωτήριον προσελεσθαι, τὸ δὲ φθοροποιὸν ἀποπέμψασθαι, διὰ τοῦτο τὸν καθ' ἐμοῦτητα Παύλου μαζὸν τοῖς νηπίοις γινόμενον, καὶ γαλακτοτροφουῦντα τοὺς ἀρτιγενεῖς τῆς Ἐκκλησίας, διὰ δὲ μαζῶν ἀλλήλοις συγγενηθέντων, τῶν τοῖς νεβροῖς τῆς δορκάδος ὀνομασμένων ὁ λόγος ἀπέειπεν· διὰ πάντων μαρτυρῶν τῷ τοιοῦτῳ μέλει τῆς Ἐκκλησίας τὸ δοκίμον· ὅτι καθ' ἐκάτερον εὐδοοῦται πρὸς τὴν τῶν καθαρῶν κρίνων νομῆν· ὅξυ δεδοκῶς, καὶ διακρίνων τοῦ τροφίμου τὴν ἀκανθάν· καὶ ὅτι περὶ τὸ ἡγεμονικὸν ἀναστρέφεται· οὐ σύμβολον ἡ καρδία ἐστίν, ἡ δι' ἐαυτῆς τοὺς μαζοὺς ὑποτρέφουσα· καὶ ἔστι πρὸς τούτοις, ὅτι οὐκ ἐν ἑαυτῷ κατακλείει τὴν γάρβον, ἀλλ' ἐπιχει τοῖς δεομένοις τοῦ λόγου τὴν θηλήν· ἕως, φησὶ, μηκέτι αἱ σκιάι κρατῶσι τῆς περὶ τὸν βίον

A propter flexuram quasi redimiculum dicebatur, nunc autem sicut turris David, propter rectitudinem et erectionem. Atqui flexuræ quidem rectitudo, status autem redimiculo similis sui sicut turri adversatur: diversus quidem non tamen contrarius. Quando enim ipsius erga infirmiores condensationem et in virtutibus humilitatem declarare sermo cupit, redimiculum et collum ejus moderatione animi inflexus appellat; quando autem contra passiones et adversarias virtutes præminentiam et erectionem, turrim David propter altitudinem inimicis inaccessam. *Mille autem clypei pendent super eam et omnia jacula fortium*: quæ sunt virtutum adversus ipsam pugnantium, quas subigens et exarmans, earumdem arma de collo suo suspendit in signum multitudinis a se delectæ nullum relinquens inimicis telum, quo ipsam iterum impeteret valeant; non enim certum jaculorum numerum, sed omnia penes se habet accepta. Sic etiam Sponsus ejus inimici pugnantis virtutem evacuavit liceat quoque clypeos vocare fidei profectus: illud autem Thalpioth in propugnaculis interpretatur, itaque supra mœnia turrim ædificatam ait.

Orientis. — Aquila Thalpioth propugnacula exposuit, etc.

Vers. 5, 6. *Duo ubera tua sicut gemelli hinnuli capreae, qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies et amoveantur umbrae.*

Gregorii. — Geminus est homo, scilicet exterior seu apparens et interior seu occultus: cum ipsi simul inter se conjuncti veniant in vitam. Nam neque anima est ante corpus neque ante animam corpus construitur, sed eodem tempore in vita simul existunt. Alimentum autem eis secundum naturam quidem est puritas et bonus odor quorum fertiles sunt virtutes: quidam autem nonnunquam tenentur majore studio veneni quam nutrimenti, qui virtutum floribus non pascuntur, sed spinis delectantur et tribulis. Cum igitur opus sit oculis discernendi vi præditis qui exacte possint dignoscere liliam et spinam et quod quidem salutare est eligere, quod vero exitiale est amandare; propterea eum qui ad similitudinem Pauli nutritis instar est infantibus, et lacte nutrit eos qui recens nati sunt Ecclesiæ, duo ubera simul congenita, et capreae hinnulis assimilata hic sermo nominavit, per omnia testificans ejusmodi membri Ecclesiæ præstantiam quod per utrumque recte educatur ad pascua purorum liliorum accurate discernens spinam a nutrimento quodque circa partem animæ principalem versetur, cujus symbolum est cor, quod per se alit ubera: atque insuper non in semetipso gratiam concludit, sed indigentibus verbi mamillam porrigit donec, inquit, non amplius umbrae prævaleant ipsi ea quæ ad

NOTÆ.

(55) E: μὲν τοῖς — πύργον φησὶν. Hæc sancto Nilo vindicat C. B; dum in C. V. Gregorii nomen retinent.
(54) *Patrology*, t. XVII, col. 272.

vitam conducant satagenti, sed luce ubique lucente irradietur, dum dies sive Spiritus sancti lumen omnia quæcumque voluerit perspirat.

Nili. — Parvulos in Christo et adhuc lactis aluos ubera vocat caprarum hinnulis similia : quoniam etiam dum Deum colere incipiunt propter Dei nobilitatem acumen hinnulorum obtinentes, perspicaces sunt spe futura et in promissis reposita tanquam presentia cernentes. Quin et in liliis pascuntur hinnuli, dum possessionibus euriisque vacantes floridis Ecclesiæ fructibus aluntur. Ad similem namque zelum pertinere desiderantes, voluptate rei desideratæ nutriuntur, quasi in prelo exsultantes eorum quæ prosunt institutione. Hoc autem faciunt, dum presentia quæ umbra dicuntur subiecta fuerint, aspirante ac illucescere incipiente die qui ex intellectili sole existit. Gemelli autem recte dicuntur hinnuli, utpote ex uno eodemque ventre ac partu simul tempore in lucem editi; Ecclesiæ namque parvuli uno partu per gratiam geniti sunt.

Origenis. — Quantum ad sponsam ubera sunt principalis animæ portio, etc.

Cyrilli. Vel etiam duo hinnuli sunt doctrina moralis et dogmatica, quæ sunt duo sponsæ ubera, quibus nutriti acute quid cernunt quoad Deum : lilia vero vocat apostolicorum et evangelicorum sermonum suavolentiam quibus pascimur usque ad consummationem sæculi.

Iho mihi ad montem myrrhæ et ad collem thuris.

Gregorii. — Cum membratim laudasset Sponsam, deinceps totius corporis laudes prosecutus et integram simul facturus encomium, causam insoruit cur talis esset, dicens : *Iho mihi*, etc.; per myrrham quidem passionem, per thur vero divinitatis gloriam insinuans : cum dixit autem *mihi ipsi*, declaravit quoniam nemo ad ipso tollit animam, sed habet potestatem ponendi eam et habet potestatem rursus accipiendi : per montem autem mysterii magnitudinem sublimitatemque declarat.

Nili. — Deinde subjunxit : quandoquidem tam pulchram vidit esse Sponsam, sive animam, sive etiam Ecclesiam, festinat deinceps ad mortem ut sibi ipsi hanc sistat non habentem maculam neque rugam nec quid simile, utque ipsam lavacro aquæ in verbo mundaret. Cæterum haud invita sed sponte procedit : mors namque mortem declaravit ; collis vero resurrectionem et ad cælos ascensionem esse : mons quidem mortem propter horrorem, collis vero resurrectionem, quia mortis gravitatem spe reddidit leviolem. Cum autem sigillatim membra Sponsæ collaudavit per id quod subjicitur, totam ipsam celebrat encomiis, immaculatam totamque pulchram appellans.

σπουδαζομένης ἀπάτης· ἀλλ' ἤδη τοῦ φωτὸς πενταχῆ διαλάμπαντος, καταυγασθῆ τὰ πάντα τῆς ἡμέρας τῆς ἔπου θέλει διαπνεούσης, ἦγουν τοῦ παναγίου Πνεύματος τὸ φῶς.

Nellou. — Τοὺς νηπίους ἐν Χριστῷ καὶ γαλακτοτροφουμένους ἔτι, ἔτι μαζοὺς ὀνομάζει νεβροῖς δορκάδων παραπλησίους· ἐπειδὴ καὶ οἱ ἀρχόμενοι τῆς θεοσεβείας διὰ τὴν τῆς πίστεως εὐγένειαν, τὸ τῶν δορκάδων ἔχοντες ὀξυτερὰς, διορατικοὶ τυγχάνουσι, τῇ ἐλπίδι βλέποντες ὡς παρόντα τὰ μέλλοντα καὶ ἐν ἐπαγγελίαις κείμενα· καὶ ἐν κρίνοισι δὲ νέμονται οἱ νεβροὶ, τῷ τῶν ἀκτημόνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀφροντίδων ἀνθηρῶ τρεφόμενοι· πρὸς γὰρ τὸν ὁμοίον ζῆλον φθάσαι ποθοῦντες, τρέφονται τῇ ἡδονῇ τοῦ ποθουμένου, ὡς ἐν λαιμῶνι σκιρτῶντες τῇ τῶν ὠφελούτων πολιτείᾳ· τοῦτο δὲ ποιοῦσιν ἕως τὰ παρόντα σκιὰ εἰρημένα κινήθῃ· διαπνευσάσης καὶ ὑποφαίνειν ἀρξαμένης τῆς ἐκ τοῦ νοητοῦ ἡλίου γινόμενης ἡμέρας· διδύμοι δὲ οἱ νεβροὶ καλῶς εἰρῆνται, μιᾶς κοιλίας καὶ ὠδίνος ὄντες σύγχρονοι· καὶ γὰρ οἱ τῆς Ἐκκλησίας νήπιοι, μιᾶ ὠδίνι διὰ τῆς χάριτος ἀπεκυθίσθησαν.

Origenis. — Τὸ ἡγεμονικόν, κ. τ. λ. (55).

Kyriλλου. — Ἡ καὶ δύο νεβροὶ, ἡ ἡθικὴ καὶ δογματικὴ διδασκαλία, οἱ δύο τῆς Νύμφης μαστοὶ· ἐξ ὧν οἱ τρεφόμενοι ὀξύτερι βλέπουσι· πρὸς θεὸν κρῖνα δὲ τῶν ἀποστολικῶν καὶ εὐαγγελικῶν λόγων τὴν εὐωδίαν, ἕπερ νεμόμεθα μέχρι συντελείας.

Πορεύσομαι ἐμαντῷ πρὸς τὸ ἕρος τῆς συμύρνης, καὶ πρὸς τὸν βουνὸν τοῦ λιθάνου.

Γρηγορίου. — Κατὰ μέρος ἐπιπέσας τὴν Νύμφην, εἶτα μέλλων ὀλοσώματον ποιῆσθαι τὸν ἔπαινον, καὶ ὅλην ὑφ' ἐν ἐγκωμιάζειν, μεταξύ τὴν αἰτίαν το:αὐτὴν εἶναι παραβέβληκε λέγων· *Πορεύσομαι ἐμαντῷ*, καὶ τὰ ἐξῆς· διὰ μὲν οὖν τῆς συμύρνης, τὸ πάθος· διὰ δὲ τοῦ λιθάνου, τὴν δόξαν τῆς θεότητος ἐνδειξάμενος· εἰπὼν δὲ, *ἐμαντῷ*, παρέστησεν ὅτι οὐδαὶς αἶρει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἐξουσίαν ἔχει θεῖναι αὐτὴν, καὶ ἐξουσίαν ἔχει πάλιν λαθεῖν αὐτὴν· διὰ δὲ τοῦ ἕρους, τὸ μέγα δεικνύσαι τοῦ μυστηρίου καὶ ὑψηλόν.

Nellou. — Εἶτα ἐπήγαγεν· ἐπειδὴ οὕτω καλὴν τὴν Νύμφην, εἶτε ψυχὴν, εἶτε καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, σπεύδει λοιπὸν ἐπὶ τὸν θάνατον· ἵνα παραστήσῃ ἑαυτῷ ταύτην, μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ρυτίδα ἢ τοιοῦτον· καὶ ἵνα καθάρσῃ τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι· πορεύσεται δὲ οὐκ ἄκων, ἀλλ' ἐκὼν· ἕρος γὰρ τὸν θάνατον ἐδήλωσε· μεθ' ὃν βουνὸν τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν· ἕρος μὲν τὸν θάνατον, διὰ τὸ φοβερόν· βουνὸν δὲ τὴν ἀνάστασιν, διὰ τὸ τῇ ἐλπίδι τοῦ θανάτου τὸ δεινὸν ἐπελαφρίζειν· κατὰ μέρος δὲ ἐπαινέσας τὰ μέλη τῆς Νύμφης· διὰ τοῦ ἐπαγομένου ὅλην αὐτὴν ἐγκωμιάζει, ἄμωμον καὶ ὅλην καλὴν προσαγορεύων.

NOTE.

(25) *Patrolog.* t. XVII, col. 272.

Ὁ Ἄλλη καλή εἰ, ἡ πλησίον μου, καὶ μῶμος ἂν ἔστιν ἐν σοί.

Γρηγορίου. — Οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως καθαρθῆναι τοῦ μώμου τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, μὴ τοῦ αἵροντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, πᾶσαν δι' ἑαυτοῦ ἐξαφάνισαντος τὴν κακίαν, καταργήσας διὰ τοῦ θανάτου τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, καὶ πάλιν ἑαυτὸν ἐπαναγαγεῖν πρὸς τὴν ἰδίαν δόξαν τῆς θεότητος, ἣν εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι· διὸ φησιν· Ἄνεξομαι θάνατον, ὅπως αὐτὴν καθάρω. Ὁ τοίνυν συμμετασχὼν τῆς συμύρνης, εἴτουν τοῦ θανάτου, συμμεθέξει πάντως καὶ τοῦ θανάτου· ὁ γὰρ συμπάσχων, καὶ συνδοξάζεται. Ὁ δὲ ἄπαξ ἐν τῇ θεῖα δόξῃ γενόμενος, ὄλος γίνεται καλῶς, ἔξω τοῦ ἀντικειμένου μώμου γενόμενος.

Ἡ· Δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, Νύμφη, δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου· ἐλεύσῃ καὶ διελεύσῃ ἀπ' ἀρχῆς πίστεως· ἀπὸ κεφαλῆς Σαρβὶρ καὶ Ἀερμών· ἀπὸ μανδρῶν λεόντων· ἀπὸ ὀρέων παρδάλεων.

Κυρίλλου. — Διδάσκει ἡμᾶς πόθεν ἡ Νύμφη, καὶ οὐ ἐξ εἰδωλολατρίας ἔρχεται· κατείδωλον γὰρ ἕρος ὁ Λίβανος· ὅθεν, Ἐλεύσῃ, φησὶν· διελεύσῃ δὲ διὰ τοῦ κόμου· ἀγνοοῦσα γὰρ αὐτὸν, τὸ Χριστοῦ κατηχήθη μυστήριον.

Γρηγορίου. — Εἰπὼν γὰρ, ὅτι «Καλή εἰ, καὶ μῶμος ἂν ἔστιν ἐν σοί»· ὡς ἂν μὴ τῇ μαρτυρίᾳ ταύτῃ ἐκχυνθεῖσα, πρὸς τὴν τῶν μειζόνων ἀνοδὸν ἐμποδισθεῖσα, πάλιν διὰ τῆς προτρεπτικῆς ταύτης φωνῆς ἐπὶ τὴν τῶν ὑπερκειμένων ἀναδῆναι παρακαλεῖται. Καλῶς, φησὶν ἐν τοῖς φθάσασιν, ἠκολούθησας· ἤλαθες μετ' ἐμοῦ πρὸς τὸ ἕρος τῆς συμύρνης· συνετάφης γάρ μοι διὰ τὸ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· συναντήθεις μοι καὶ ἐπὶ τὸν βουνὸν τοῦ λιβάνου· συνανίστης γὰρ καὶ ὑψώθεις ἐν τῇ τῆς θεότητος κοινωνίᾳ· ἀνάβηθι καὶ ἀπὸ τούτων ἐπὶ ἕτερα βρη προκίπτουσα καὶ ὑψομένη διὰ τῆς ἑνεργουῦς γνώσεως· ἀρχὴ γὰρ σοι πίστεως καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς τὰ ὑψηλά κρείας, οὗτος ὁ λίβανος γέγονεν, ὃ μετέσχες διὰ τῆς ἀναστασεως, οὐκ ἐτι μνηστῆ, ἀλλὰ Νύμφη γινόμενη· ἀπὸ τοίνυν τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἥτις ἔστιν ἡ πίστις, Ἐλεύσῃ καὶ διελεύσῃ· τούτέστι καὶ νῦν ἔξεις, καὶ εἰς ἀεὶ διερχομένη διὰ τῶν τοιούτων ἀνώδων οὐκ ἀπαλήξεις. Ἀπὸ κεφαλῆς Σαρβὶρ καὶ Ἀερμών. Διὰ τούτων δὲ, τὸ τῆς ἀνωθεν γεννήσεως ὑποφαίνει μυστήριον· ἐντεῦθεν γὰρ, φησὶ, τὰς τοῦ Ἰορδάνου πηγὰς, ὧν ὑπέρεκειται τοῦτο τὸ ἕρος, δύο λογαίαι μερίζομενον, αἷς ταῦτα ἐπικείται ὀνόματα· τὸ δὲ ἀπὸ λεόντων τε καὶ παρδάλεων, ἀπὸ διαβολικῶν εἰρκτῶν καὶ ποικίλων ἀμαρτημάτων, ἀφ' ὧν ψυχὴ καταστίζεται· ἀνέμνησε δὲ τῶν λυπηρῶν, διὰ τῶν θηρίων τούτων, ἧδὲν ποιῶν τὰ εὐφραίνοντα· καὶ ἕνα μῆλλον ἐντροφῶν τοῖς παροῦσι· καλοῖς· μανθάνουσα δὲ τῆς παρθέσεως οἷα ἀνθ' αἰῶν ἠλλάξατο, καὶ ἅμα τῇ ἀποτροπῇ τῶν χειρόνων τὸ ἀκλίνας τε καὶ ἀπαράτρεπτον ἐν τοῖς ἀγαθοῖς κατορθώσειεν.

Νείλου. — Πόλιν προσκαλεῖται μὲν τις τὴν Νύμφην· ὁ δὲ προσκαλεσάμενος σεσιώπηται· εἴτε δὲ αὐτὸς ἡ Νύμφη ἔστιν, εἴτε οἱ τοῦ Νυμφίου φίλοι, ἣ

VERB. 7. Tota pulchra es, proxima mea, et macula non est in te.

Gregorii. — Non aliter enim humana natura purgari potest a macula nisi agnus qui tollit peccata mundi, per se omne vitium deleverit, per mortem suam illum qui mortis imperium habet abolendo, ac rursus semetipsum reduciendo ad propriam divinitatis gloriam quam habuit ab initio priusquam mundus esset. Propterea, inquit, sustinebo mortem ut ipsam e medio tollam. Qui igitur cum ipso fuerit myrrhæ particeps omnino etiam erit particeps thuris; qui enim compatitur, etiam conglorificabitur; qui autem semel fuerit in gloria divina, totus sit pulcher, remotus ab omni macula adversa.

VERB. 8. Veni a Libano, Sponsa, veni a Libano: venies et transibis a principio fidei, a capite Sanir et Ermon, a latibulis leonum, a montibus pardorum.

Cyrilli. — Docet nos unde sponsa, nempe ab idololatria veniat. Libanus enim mons idololatriæ, unde, inquit; venies, transibis autem per legem, cum enim Christum ignoraret ejus mysterium edocta es.

Gregorii. — Cum dixisset quoniam pulchra es et macula non est in te, ne hoc testimonio elata et facta insolentior impediretur quominus ascenderet ad majora, per hanc adhortandi vocem ad rerum supernarum desiderium ascendere admonetur. Recte secuta es, inquit in precedentibus, venisti mecum in montem myrrhæ: consequita enim fuisti mecum per baptismum in mortem, simul mecum etiam ascendisti in collem thuris; nam consurrexisti et in altum fuisti sublata in communionem divinitatis: ascende etiam ab his ad alios montes proficiens et in altum evecta per evidentem cognitionem. Fidei namque tibi et ad sublimiora profectiois principium fuit hocce thus, cujus per resurrectionem particeps extitisti, non amplius ad nuptias petita sed jam sponsa effecta: ab hoc ergo principio, quod est fides, venies et transibis: hoc est, et nunc venies et non cessabis semper transire per hujusmodi ascensiones a capite Sanir et Ermon. Per hoc autem subindicat mysterium supernæ nativitatis: hinc enim dicent manare fontes Jordanis, super quos situs est hic mons; qui dividitur in duo cacumina quibus imposita sunt hæc nomina: a leonibus et pardis, a diabolicis carceribus et variis peccatis a quibus anima suffocatur. Meminit autem tristium per feras hasce ut suaviora redderet ea quæ delectant et ut in presentibus bonis majorem capiat voluptatem, discens per comparisonem quænam quibuscum mutavit: et simul ut per aversionem ab iis quæ sunt deteriora, in bonis stabilitatem et immutabilitatem obtineret.

Nili. — Rursum adhortatur quis Sponsam, monitor autem siletur, sive ipsemet Sponsus sit, sive hujus amici qui a profano loco ipsam invocant vel

ab ethnico vivendi instituto; cum enim scirent Libanum leonum ac pardorum esse habitaculum, suadent illi ut ipsum deserat: cumque, ut par est, dissent eam recedere incipientem et cum omni diligentia proficientem ex animi alacritate profectum conjicientes aiunt: omnino venies et transibis: nam fidei principium et in exordiis diligentia futuri transitus indicat velocitatem, spem multam suppeditans studiose quæsitum scopum assequendi; venies igitur a Libano harum ferarum regione, transibis autem feras illas illæsa. Incipiens enim proficisci a capite fidei et a capite Sanir, quod interpretatur via lucernæ, et Ermon, quod translatum est lucrum et ros, merito tentationes omnes transit, et virtutum adversariarum insidias evadit via lucernæ illustrata, et insidiantium machinationes eludens, rore autem mitigans itineris laborem. Quocirca etiam latibula actioni insidiantium leonum, ac montes contemplationi adversantium pardorum pertransiens obstupescit adhortatores suos in celeritate. Fortassis vero etiam boves ac pardos vocat pristinos ethnicorum mores; montes vero erroneum ipsorum idololatriæ in excelsis cultum, et latibula rectam naturæ legem a qua moti naturaliter cognoscebant bonum. Mandra enim ovium pastarum caula est, non autem ferarum diversorium. Leones porro ac pardi, cum sint solitaria et ejusdem generis animalia, pro eos utique gentes designat quæ cultum quidem impium per errorem frequentabant, sed vivendi rationem etsi non omnino rationi conformem, ovium tamen more directo facilem habebant, et non Judæorum, sed Christianorum vivendi instituto convenientem. Sponsa igitur, a fide iter suum ad sponsum auspicata, per ea quæ dicta sunt proficiscens multos secum Sponso exhibuit, cum munera sponsalia dotemque suam Christo obtulit.

VERS. 9. *Cor indidisti nobis, soror mea, Sponsa, cor indidisti nobis uno ex oculis tuis in uno serto colli tui.*

Cyrilli. — Nempe in tui nos desiderium adduxisti uno verbo confessionis, quod habuisti recte videns oculis tuis interioribus: subacta enim torque colli tui confessionem fecisti.

Gregorii. — Hæc ab amicis Sponsi, angelicis, unquam, virtutibus dicuntur ad Sponsam. Nam cum sit duplex videndi operatio, et altera quidem videat veritatem, altera vero decipiatur rebus vanis (quandoquidem circa solam boni naturam apertus est Sponsæ oculus, alter autem plauis otiosus est: ideoque uni oculorum amici laudem tribuunt, sororem quidem ipsam appellantes propter impatibilitatis cognitionem; Sponsam vero propter ejus

A ἀπὸ τοῦ περιγείου τόπου καλοῦσιν αὐτήν, ἢ ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς διαγωγῆς· οἰκητήριον γὰρ λεόντων καὶ παρδάλεων εἰδότες τὸν Λιβανόν, ἀπολιπεῖν αὐτὸν αὐτὴν συμβουλεύουσιν· καὶ ὡς εἴκειν ἀρξάμενην ἀναχωρεῖν ἑωρακότες, καὶ προβαίνουσιν μετὰ πάσης σπουδῆς, ἐκ τῆς προθυμίας τὴν προκοπὴν στοχασάμενοι, λέγουσιν· Ὅπως ἐλεύσῃ καὶ διελεύσῃ· ἡ γὰρ τῆς πίστεως ἀρχὴ, καὶ ἡ ἐν προομιόις σπουδῆ, τὸ τάχος· σημαίνει τῆς μελλούσης διαδόσεως, ἐλπίδα πολλὴν ὑποτιθεμένην τῆς πρὸς τὸν σπουδαζόμενον σκοπὸν ἀφίξεω· Ἐλεύσῃ οὖν ἀπὸ Λιβάνου τοῦ τῶν θηρίων χωρίου· διελεύσῃ δὲ αὐτὰ τὰ θηρία ἀβλαβῶς· Ἀπὸ κεφαλῆς γὰρ πίστεως ὀδεύειν ἀρξάμενη, καὶ ἀπὸ κεφαλῆς Σανειρ, ὅπερ ἐρμηνεύεται ὁδὸς λύχνου· καὶ Ἐρμών, ὅπερ μεταληφθέν ἐστι κέδρος ἢ δρόσος, εἰκότως πάντα τὰ πειράζοντα διαβαίνει· καὶ τὰς ἐνέδρας τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων παρέρχεται τῇ δόξῃ τοῦ λύχνου φωτιζομένη· καὶ καταφόρους τὰς τῶν ἐπιθούλων μηχανὰς ποιομένη, τῇ δὲ δρόσῳ παραμυθουμένη τὸν ἐπὶ τῇ πορείᾳ κάματον· διὸ καὶ τὰς μάνδρας τῶν τῇ πρακτικῇ ἐπιθουλεύοντων λεόντων, καὶ τὰ δρη τῶν τῇ θεωρίᾳ ἐναντίων παρδάλεων παρελθοῦσα, ἐκπληξιν παρέσχε τοῖς προσκαλουμένοις αὐτὴν ἐν τῷ τάχει· ἴσως δὲ καὶ λέοντας καὶ παρδάλεις, τὰ ποτε τῶν ἐθνικῶν ἦθη λέγει· δρη δὲ τὴν πεπλανημένην αὐτῶν τῆς εἰδωλολατρίας ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν θρησκείαν· καὶ μάνδρας, τὸ τῆς φύσεως εὐνομον· ἀφ' οὗ κινούμενοι φυσικῶς ἐπεγίνωσκον τὸ καλόν· μάνδρα γὰρ προβάτων ποιμαίνοντων αὐτῆ, οὐχὶ δὲ θηρίων καταγώγιον· λέοντες δὲ καὶ παρδάλεις, μονωτικὰ, καὶ σύννομα· τὰ ἔθνη οὖν διὰ τούτων δηλοῦν, θρησκείαν μὲν ἀσεβῆ, διὰ πλάνην μετερχόμενα· πολιτείας δὲ ἴσως εἶχον, εἰ καὶ μὴ λογικῶν, ἀλλὰ προβάτων τέως εὐτακτῶν καὶ συμβαίνουσιν, οὗ τῇ Ἰουδαίων, ἀλλὰ τῇ Χριστιανῶν διαγωγῇ· ἀπὸ πίστεως οὖν ἀρξάμενη ὀδεύειν πρὸς τὸν Νυμφίον ἢ Νύμφην, καὶ διὰ τῶν εἰρημένων ἐδέυσασα πολλοὺς μεθ' ἑαυτῆς παρέστησε τῷ ἡρμοσμένῳ, ἔδνα καὶ φερνὴν αὐτῆς προσαγαθοῦσα τῷ Χριστῷ.

θ'. Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, ἀδελφὴ μου Νύμφη· ἐκαρδίωσας ἡμᾶς ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου ἐν μῦθῳ ἐνθέματι τραχήλου σου.

Κυρίλλου. — Ἦγουν εἰς πόθον ἡμᾶς ἡγαγες σεσυτῆς, ἐνὶ ῥήματι τῆς ὁμολογίας· ὅπερ ἔσγες ὀρθῶς ὀρώσα τοῖς ἐνδον ὀφθαλμοῖς σου· ὑποταγείσα γὰρ ἐνθέματι τοῦ τραχήλου σου, τὴν ὁμολογίαν ἐποίησας (56).

Γρηγορίου. Ταῦτα παρὰ τῶν φίλων τοῦ Νυμφίου, ἀγγελικῶν, φημι, δυνάμεων, λέγεται πρὸς αὐτὴν· διττῆς γὰρ οὐσης τῆς ὀπτικῆς ἐνεργείας, καὶ τῆς μὲν τὴν ἀλήθειαν ὀρώσης, τῆς δὲ ἑτέρας περὶ τὰ μάτια πλανωμένης, ἐπειδὴ περὶ μόνην τοῦ ἀγαθοῦ τὴν φύσιν ἀνέφικται τῆς Νύμφης ὁ καθαρὸς ὀφθαλμὸς, ἀργεῖ δὲ ἕτερο· τούτου χάριν ἐνὶ τῶν ὀφθαλμῶν προσάγουσιν οἱ φίλοι τὸν ἔπαινον· ἀδελφὴν μὲν αὐτὴν καλοῦντες, διὰ τῆς ἀπαθείας συγγένειαν· Νύμφην δὲ, διὰ

NOTÆ.

(56) Quæ sequuntur in C. B. Gregorii nomen præ se ferunt.

τὴν πρὸς τὸν Λόγον συνάφειαν. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν, ὁ ὁθαμὸς σου εἷς ἐν τῷ πρὸς τὸ ἐν βλέπειν, καὶ ψυχὴ μία διὰ τὸ μὴ πρὸς διαφόρους διαθέσεις μερίζεσθαι· καὶ ἡ θέσις τοῦ τραχήλου σου τὸ τέλειον ἐχει τὸν θεῖον ζυγὸν ἐφ' ἑαυτῆς ἀραμμένη (τοῦτο γὰρ τὸ, *Ἐρθέματι τραχήλου σου*· εἰς· οὖν ὁ τοῦ Κυρίου ζυγός)· τούτου χάριν ὁμολογοῦμεν ὅτι τοῖς θαύμασιν ἡμᾶς ἐκαρδίωσας· ὅπερ ἐστὶ ψυχὴν τινα καὶ δάνοισιν πρὸς τὴν τοῦ φωτὸς κατανόησιν δι' ἑαυτῆς ἡμῖν ἐνεποίησας· καὶ γὰρ ἐν σοὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἕλιον ὡς ἐν κατόπτρῳ κατανοοῦμεν· διὰ δὲ τῆς δευτερώσεως ἀξιόπιστίαν προτιθέασι τῷ λεγομένῳ.

Νείλου. — Ὁ Νυμφίος ἐκ προσώπου παντὸς τοῦ χοροῦ ταῦτά φησιν· τὴν μὲν ἔκκλησιν ἐπὶ πάντας φέρων, τὴν δὲ οἰκειότητα τῆς Νύμφης, ἐπὶ μόνον ἑαυτὸν, *Ἀδελφῆ μου*, λέγων, *Νύμφη*, καὶ οὐχ ἡμῶν· κἴν γὰρ διαφέρουσι κατὰ τὴν οὐσίαν ἄγγελοι τῆς ψυχῆς, ἐλαττοῦνται τῷ ἀξιώματι τῆς ἡμοσμένης Χριστῷ, καὶ ἀπ' ἀρχῆς γινομένης τοῦ ἡμετέρου φρονήματος· καὶ τῆς ὁπερᾶν πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καθέδρας ἡξιωμένης· καὶ διὰ τοῦτο τοῦ Νυμφίου ἀδελφῆ ὀνομάζεται· καὶ ὁμοίῳ αὐτῷ κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς οικονομίαν γενομένη καὶ ὁμογαστρίως· ἐκαρδίωσε δὲ αὐτοὺς ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν, ὡς τὰ θεῖα κατανοοῦντι πράγματα· οἱ γὰρ ὀφθαλμοί, ὁ μὲν ἀριστερὸς τοῖς σωματικοῖς προσέχει, κλιῶ· ταῦτα διατιθεῖς· ὁ δὲ ἔσπερος τοῖς νοητοῖς ἐναρτιῶν, καὶ τοῖς μέλλουσι προσέχει, ὅς καὶ ἐκαρδίωσε τοὺς ἑταίρους τοῦ Νυμφίου· περισκεμμένως καὶ μετὰ πολλῆς νήψεως παρελθὼν τὰς τῆ θεωρίᾳ λυμαιομένας παρδάσεις, καὶ τὸ οἰκεῖον κάλλος τηρήσας· καὶ ἐν μῖᾳ ἐνθέματι τραχήλου τῆς Νύμφης ἐκαρδιώθησαν· ὅπερ οἱ λοιποὶ, *Ἐν ἐνὶ ὀμίσκῳ τραχήλου σου*, πεποιήκασιν· τάχα οὖν ἐπὶ ἀνωτέρω, *Τραχήλου σου*, λέγων, ὡς ὀμίσκοι, τὴν ἐπὶ πάσαις ταῖς ἀρεταῖς ταπεινοφροσύνην ἐπήνευ· νῦν ἐφ' ἐνὶ ὀμίσκῳ τοῦ τραχήλου ἐκπληττεται ταύτην· ὅτι καὶ Νύμφη γενομένη τοῦ βασιλέως, τὴν αὐτὴν κατάστασιν

Ὀριγένους. — Τὸ ἐνθέμα εἶρηται παρὰ τὸ ἐντίθεσθαι καὶ ἐνορμᾶσθαι τῷ τραχήλῳ τῆς Νύμφης, x. τ. λ. (57).

Ἦ. Τὶ ἐκαλλιώθησαν οἱ μαστοὶ σου, ἀδελφῆ μου Νύμφη; τὶ ἐκαλλιώθησαν μαστοὶ σου ἀπὸ οἴνου; καὶ ὀσμὴ ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα.

Γρηγορίου. — Ἐπισφραγίζει τῆς Νύμφης ὁ Νυμφίος τὸ παρὰ τῶν φίλων ἐγκώμιον, ἐπαινῶν αὐτὴν ἐν ταῖς τῶν ἀγαθῶν διδαγματικῶν πηγαῖς, ὀνομάλλ' οὐκ εἶ γάλα προχοῦσαι· δι' οὗ ταῖς τελειωτέροις καρδίαις ἡ εὐφροσύνη· ἡ δὲ τῶν ἀρετῶν εὐωδία πᾶν ἄρωμα, φησὶν, νεκίηκε νομικῶν, μυρεψούμενον τοῖς εὐαγγελικοῖς ἐπιτάγμασιν· ὅμοια δὲ τὰ τοῦ Νυμφίου, τοῖς ἐν ἀρχῇ παρὰ τῆς Νύμφης πρὸς ἑαυτὸν εἰρημένους· *Ὅτι ἀγαθὸι οἱ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἴνον, καὶ ὀσμὴ ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα*· τοιοῦτων γὰρ τὸ θεῖον ἔργον, ἐὰν ὁμοίους ἐκρυπτοὺς αὐτῷ

A cum Verbo conjunctionem. Cum igitur, inquit, oculus tuus unus sit, eo quod ad unum respiciat, et anima tua una, quod ad diversas affectiones minime dividatur et situs colli tui perfectionem habeat quod divinum jugum sustulerit; hoc enim sibi vult illud in sero colli tui, nempe jugum Christi. Propterea confitemur quod tuis miraculis cor nobis indidisti, id est animum quemdam ac intellectum ad luminis receptionem per te nobis indidisti, siquidem in te velut in speculo justitiæ solem cognoscimus. Per repetitionem autem dicto suo dignam fidem conciliant.

Nili. — Sponsus ex persona chori universi hæc ait, stuporem quidem omnibus afferens: familiaritatem vero Sponsæ sibi soli reservans, dum ait: *B Soror mea Sponsa, et non nostra. Licet enim angeli quoad substantiam animi præsentent, dignitate tamen inferiores sunt illa quæ Christo adaptata fuit, et nostræ massæ primitias tulit, et super omnem principatum ac potestatem ac virtutem digniorem sedem accepit, et propterea Sponsi soror nominatur, ipsi consanguinea secundum carnis dispensationem et couterina effecta. Cordificavit autem ipsos uno ex oculis quo res divinas percepit. Nam oculorum animæ sinister quidem res corporeas attendit, eas recte disponens; alter vero ad spiritalia intendit, et futuris inhaeret qui solales Sponsi diserte cordificavit, et cum multa cautela pardos contemplationi officientes pertransiit, propriamque pulchritudinem servavit. In uno sero colli Sponsæ cordificati sunt; quod reliqui vertunt in uno monili colli tui. Fortassis vero superius dicens: Collum tuum sicut monilia, in omnibus virtutibus humilitatem laudavit: nunc in uno monili colli eam obstupescit quod etiam Sponsa regis facta, eundem humilitatis tenorem servet.*

τῆς ταπεινώσεως σώζει.

Origenis. — Ἐνθέμα dicitur quod inditum et insertum est collo Sponsæ, etc.

VERS. 10. Quam pulchra facta sunt ubera tua, soror mea sponsa! quam pulchra facta sunt ubera tua a vino! Et odor vestimentorum tuorum super omnia aromata.

Gregorii. — Sponsus ab amicis Sponsæ datum encomium subsignat, laudans ejus in bonorum dogmatum fontibus vinum, sed non amplius lac profundentibus, unde perfectioribus cordibus oritur lætitia. Bonus autem virtutum odor est omne aroma. Cæterum hæc sponsi similia sunt illis quæ in principio a Sponsa ad ipsum dicta sunt: *Quoniam bona ubera tua super vinum, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Istiusmodi enim est divinum opus, si similes nosmetipsos illi per liberi arbitrii electionem ostenderimus. Quam-

orem etiamnum Sponsa simile accipit responsum in melius transmutata, unde et sororem ipsam vocat, eo quod eadem qua ipse ratione vinum scaturiat.

Nili. — Emendationem ac profectum uberum sponsæ edisserit, ut ait prius quidem in liliis sicut duo hinnuli capræ gemelli pascebantur, nimirum a Domino et in loco pascuæ morabantur, quod ovium haberent statum. Nunc autem quando a vino pulchritudinem acceperunt, eo pervenerunt ut parata ratione præditis mensa et inebriante calice fruuntur. Non enim idem lac quod vinum est; illud namque infantium, hoc perfectorum est nutrimentum. Cum igitur cibis matris assimiletur lac, et alumnos convenienti nutriat qualitate, tum a vino Sponsæ ubera pulchra fiunt, quando eos qui verbo erudiendi sunt, perfecta ad lætitiæ spiritalem erudierint doctrina, mystica sanguine confirmando, sensus familiarium ad eorum que vulgo conducunt cognitionem. Olor autem vestimentorum Sponsæ sunt (homines) practici et virtutum operibus fragrantés. Vestimenta enim sunt virtutes morales, quemadmodum et Paulus ait: « Induite benignitatem, humilitatem ⁷⁶ »; æctio enim ad salutem opportunior est contemplatione.

Vers. 11. Favum distillant labia tua, Sponsa; mel et lac sub lingua tua.

Philonis. — Mel Evangelium, lac vero lex.

Gregorii. — Cor tuum, inquit, factum est plenum favis omnis generis eruditionis; unde profers ex bono thesauro cordis suaves sermonum stillas, adeo ut oratio tibi sit mel cum lacte mistum. Non enim unius generis utilitatem præbes auditoribus, sed viribus eorum qui suscipiunt congruentem, adeo ut et perfectioribus conveniat, et infantibus: perfectis quidem mel, infantibus vero lac existens.

Nili. — Cum utilis doctrina pro omni statu conservando Sponsæ insit, mel et lac nuncupatur; vel ab effectu favus dicitur; hic enim stillat omnibus in prolatione sermonis significatus. Latet autem sub lingua omnes reliquos præter Sponsum, qui cum illa communicat. Qualitas namque oris mel sub lingua lingentis in osculo discernitur ex linguæ alterius comunione; et cordis affectiones dignoscuntur ab eo qui arcana explorat. Quoniam autem « ex abundantia cordis os loquitur ⁷⁷, » ex favo de Sponsæ labiis stillante, pulchritudinis cogitationum ejus capere licet conjecturam. Olor autem vestimentorum ejus paulo ante quidem super omnia aromata, nunc vero non super thus, sed sicut odor thuris dicitur, pro superlativo significatus. Rursus autem rerum practicarum virtutem, eo quod ad Deum dirigitur, incensuum odori assimilavit,

⁷⁶ Galat. v, 22. ⁷⁷ Matth. xii, 34.

Α διὰ τῆς προαιρέσεως δείξωμεν· ὁ δὲ νῦν ἡ Νύμφη τὴν ὁμοίαν ἀπόκρισιν δέχεται πρὸς τὸ κρείττον ἀλλοιωθεῖσα· ὅθεν καὶ ἀδελφὴν αὐτὴν καλεῖ διὰ τὸ οἶνον πηγάζειν ὁμοίως αὐτῇ.

Niliou. — Βαλτίωσι καὶ προκοπῇ τῶν μαστῶν διηγεῖται τῆς Νύμφης· πρότερον μὲν ὅτε ἐν κρίνοις δύο νεβροὶ δίδυμοι δορκάδος ἐνέμοντο· τάχα τῶν ποιμαινομένων ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τόπον χλόης κατασκηνοῦντων, προβάτων τὴν κατάστασιν ἐχόντων· νῦν δὲ ὅτε ἀπὸ οἴνου ἐκαλλιώθησαν, εἰς τὴ τῆς ἡτοιμασμένης τοῖς λογικοῖς τραπέζης, καὶ τοῦ μεθύσκοντος ποτηρίου ἀπολαύειν φρασάντων· οὐ ταυτὴν γὰρ γάλα καὶ οἶνος· τὴ μὲν γὰρ νηπίων, τὴ δὲ τελείων τροφή· ἐπεὶ οὖν τοῖς στείροις τῆς μητρὸς ἐξομοιοῦται τὸ γάλα, καὶ τοὺς τιθηνομένους τρέφει καταλλήλῳ πίστει, τότε ἀπὸ οἴνου τῆς Νύμφης εἰς μαστοὶ καλλιῶνται, ὅτε τοὺς μαθητευομένους τῷ λόγῳ τελείαν πρὸς εὐφροσύνην πνευματικὴν παιδεύσει διδασκαλίαν, τῷ μυστικῷ συνδύναμι αἵματι τῆ αἰσθητήρια τῶν γενερίμων, πρὸς τὴν τῶν συμφερόντων ἐπίγνωσιν· Ὅσμη δὲ *μαστῶν σου*, τῆς Νύμφης εἰσὶν οἱ πρακτικοὶ, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἀρετῶν εὐωδιάζοντες· ἱμάτια γὰρ, εἰ ἠθικαὶ ἀρεταί· ὡς καὶ Παῦλος, « Ἐνδύσασθε, λέγων, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην· » πρᾶξ γὰρ πρὸς σωτηρίαν, θεωρίας ἐπιτηδαιότερα.

α'. Κηρὸν ἀποστύζουσι χειρὶ σου, Νύμφη· μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τὴν γλῶσσαν σου.

Φίλωνος. — Μέλι τὸ εὐαγγέλιον, γάλα ὁ νόμος.

Γρηγορίου. — Πλήρης σοι, φησὶ, γέγονεν ἡ καρδία τῶν τῆς παντοδαπῆς παιδείσεως κηρίων· ὅθεν προσφέρεις ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας πάς μελιχρᾶς τῶν λόγων σταγόνας, ὡς εἶναι μέλι τὸν λόγον συναναμειγνύμενον τῷ γάλακτι· οὐ γὰρ μονοειδῆ τοῖς ἀκούουσι τὴν ὠφέλειαν παρέχεις, ἀλλὰ καταλλήλως πρὸς τὴν τῶν δεχομένων δύναμιν· ὡς καὶ τοῖς τελειότεροις καὶ τοῖς νηπιάζουσιν οἰκείως ἔχειν, τοῖς μὲν τελειότεροις μέλι, τοῖς δὲ νηπιάζουσι γάλα γίνεσθαι.

Niliou. — Τῆς καθ' ἑξὺν ὑπαρχούσης πρὸς πᾶσαν κατάστασιν ὠφελίμου διδασκαλίας τῇ Νύμφῃ, μέλιτος καὶ γάλακτος ὀνομαζομένης, ἡ κατ' ἐνέργειαν κηρίον εἴρηται· αὕτη γὰρ ἀποστάζει πᾶσιν, ἐν προφορᾷ τοῦ λόγου δηλουμένη· ἐκεῖνη δὲ ἐστὶν ὑπὸ τὴν γλῶσσαν λανθάνουσα, πλὴν τοῦ κοινωνοῦντος αὐτῇ Νυμφίου, τοὺς λοιποὺς ἅπαντας· ποιότης γὰρ στόματος ἐν φιλήματι κρινεται, τοῦ ὑπὸ τὴν γλῶσσαν μέλιτος ἐλεγχόμενου· κοινωνία γλώττης ἐτέρας καὶ καρδίας διάθεσις, γνώσει τοῦ τὰ κρυπτὰ δοκιμάζοντος καταλαμβάνεται· ἐπειδὴ δὲ, « ἐκ τοῦ περισεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ, » στοχάζεσθαι ἔστι· τὸ κάλλος τῶν νοημάτων τῆς Νύμφης, ἐκ τοῦ ἀποστύζοντος τῶν γυλιῶν αὐτῆς κηρίου· ὅσμη δὲ ἱματίων αὐτῆς πρὸ μικροῦ μὲν ὑπὲρ πάντα τὰ φερόματα, νῦν δὲ οὐχ ὑπὲρ λίθανον, ἀλλ' ὡς ὅσμη λίθανον· ἀντι τοῦ ὑπερβολικοῦ συγκροτικῆ ὀνόματι δηλουμένη·

πάνιν δὲ τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν, τῇ τῶν θυμιαμάτων ὁσμῇ, διὰ τὸ πρὸς Θεὸν κατευθύνεσθαι, ὁμοιωσέν· ἰσὴν λιβάνου, τὴν τῶν ἔργων εὐωδίαν εἰρηκώς.

Kal ὁσμὴ ἱματίων σου ὡς ὁσμὴ λιβάνου.

Gregorii (56). — Ἦγουν κεκόσμησαι θεολογίας πνεύσιν ἱματίοις· ἐπαίπερ οὐ μονοειδῆς τις ἔστιν, οὐδὲ μονότροπος· ἢ κατ' ἀρετὴν πολιτεία, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῆς τῶν ὕφασμάτων κατασκευῆς, διὰ τῶν πολλῶν νημάτων ἢ ὑφαντικῆ τέχνης τὴν ἐσθῆτα ποιεῖ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐναρέτου ζωῆς πολλὰ χρῆ συνδραμεῖν, δι' ὧν ὁ ἀστέιος ἐξυφαίνεται βίος· ἅπερ καὶ ἀπαριθμεῖται ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Χαρὰν, εἰρήνην, μακροθυμίαν, » καὶ τὰ τοιαῦτα· τούτου χάριν ἀποδέχεται τὸν ἐν ἐσθῆτι κόσμον τῆς Νύμφης, ὡς τῷ λιβάνῳ κατὰ τὴν ὁσμὴν ὁμοιούμενον· καὶ φησιν· ἔτι Σοὶ, ὦ Νύμφη, τῶν ἀρετῶν ἢ περιβολῆ, τὴν θείαν βμμεῖται μακαριότητα, διὰ καθαρότητος καὶ ἀπαθείας τῆ ἀπροσίτου φύσει ὁμοιουμένη· τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν ἱματίων ὁσμὴ, ὡς πρὸς τὸν λιβάνον ἐμπερὶως ἔχειν ἐν ἀντικειμένον εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν.

ψ'. Κῆπος κεκλεισμένος, ἀδελφῆ μου Νύμφη· κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη.

Ἀπολλινάριου. — Κῆπος δὲ ἄλλως κεκλεισμένος ἢ Νύμφη, διότι· πλείονα τοῦ φαινομένου κατὰ διάνοιαν ἔχει.

Κυρίλλου. — Κέκλεισται μὲν τῷ κόσμῳ, τῷ δὲ ἐπουρανίῳ Νυμφίῳ ἠνέφκται· ἡ δὲ πηγὴ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἐσφράγισται ὡς χροῖεθα μετὰ τὸ βάπτισμα.

Gregorii. — Διὰ τούτων πάλιν μανθάνομεν, πῶς ἂν τις γένοιτο τοῦ Κυρίου ἀδελφῆ καὶ ἡμέζυτος. Νύμφη μὲν γὰρ γίνεται, διὰ τοῦ προσκολληθῆναι τῷ Κυρίῳ· ἀδελφῆ δὲ, διὰ τοῦ τὸ θέλημα αὐτοῦ καταργᾶσθαι· ὁ δὲ τοιοῦτος κῆπος εὐθαλῆς γενέσθω· κήπων ἔχων ἐν ἑαυτῷ τῶν φυτῶν τὴν ὥραν καὶ καρπὸν, προβαλλέσθω τοῦ Πνεύματος· κεκλεισμένος δὲ τοῖς ἐχθροῖς τῷ τῶν ἐντολῶν περιφράγματι· ὡς μὴ δὲ μίαν καθ' ἑαυτοῦ παρασχέιν τῷ κλέπτῃ καὶ τοῖς θηρίοις τὴν πάροδον· ἀλλὰ τῷ κῆπῳ τούτῳ καὶ πηγῆς ἔστι χρεία, ὡς ἂν εὐθαλῆς διαμένει τὸ κάλλος τῷ ὕδατι, εἰς τὸ διηνεχῆς παινόμενον· διὰ τοῦτο συνέξουξεν ἐν τοῖς ἐπιπνοῖς τὴν πηγὴν τῷ κῆπῳ· αὕτη δ' ἂν εἴη ἡ διανοητικὴ τῆς ψυχῆς ἡμῶν δύναμις· ἢ κεντολοῦς ἐν ἡμῖν λογισμοὺς βρύουσα τε καὶ πηγάζουσα· ἀλλὰ τὸ ἡμετέρα γίνεται ἡ πηγὴ, κατὰ τὸ, « Ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατος ἔστω σοὶ ἰδίᾳ » ἡγουν τὸ τῆς διανοίας ἡμῶν κίνημα ὅταν πρὸς τὰ συμφέροντα ἡμῖν κινῆται, πάσαν συνέργειαν πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν κῆσιν παρεχόμενον, καὶ μὴ πρὸς ἄλλοτριους καὶ πονηροὺς λογισμοὺς ἐκχεόμενον, ἐξ ὧν φύονται ἄκαθαρτα· ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ σφραγὶς τὸ ἄστυλον σημαίνει, τὴν ἀκροτάτην εἰκοιν ἀρετὴν μαρτυρεῖν τῇ Νύμφῃ, ἔτι ἀνέπαφος αὐτῆς μένει τοῖς ἐχθροῖς ἢ διάνοια, ἐν καθαρότητι καὶ ἀπαθείᾳ φυλαττομένη τῷ ἰδίῳ Δεσπότη, ἢ καὶ μὴ τοῖς σωματικοῖς ἐνασχολεῖσθαι, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν δι' ἀρετῆς ποιεῖσθαι παρακλιέεται.

A odorem thuris appellans suavem operum odorem.

Et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.

Gregorii. — Nempe ornata es theologiae fragrantibus vestimentis. Quandoquidem non est unius formae, neque unius modi vita quae ex virtute ducitur; sed quomodo in tela seu panni textura per multa fila texendi ars vestem conficit, ita etiam in vita quae ex virtute agitur, multa oportet concurrere, per quae bona vita textitur, quae et divinus Apostolus recenset (« gaudium, pacem, longanimitatem, » et quae sunt huiusmodi. Propterea capit eum qui in veste sponsae est ornatum, ut qui odore similis sit thuri, et ait: Tuum, o Sponsa, virtutum indumentum imitatur divinam beatitudinem, per puritatem et impatibilitatem assimilata naturae ad quam non patet alitus; talis est enim odor tuorum vestimentorum ut sit similis thuri, quod Dei honori est dicatum.

VERS. 12. Hortus conclusus, soror mea, sponsa, hortus conclusus, fons signatus.

Apollinarii. — Hortus porro aliter conclusus est Sponsa, quoniam plura quam appareant in mente habet.

Cyrelli. — Conclusa quidem est mundo, sed aperta caelesti sponso: fons autem Spiritu sancto signatus est, quo post baptismum inauguratur.

Gregorii. — Per haec rursum discimus quemadmodum fiat quis soror et conjux Domini; nam Sponsa quidem fit per hoc quod jungatur Domino; soror autem propterea quod ejus faciat voluntatem; qui vero est huiusmodi fiat hortus bene germinans, omnium habens in se plantarum pulchritudinem et fructum spiritus producat; conclusus vero inimicis mandatorum sepimento, ut furibus et bestiis nullum ad se praebat alitum. Sed ejusmodi horto opus est etiam fonte ut bene germinans permaneat pulchritudo aqua perenni irrigata: propterea in laudibus horti adjunctis fontem. Hic autem sit animae nostrae facultas cogitandi quae omnis generis ratiocinationes in nobis scateret et emanare facit. Tunc autem fit fons noster (juxta illud: « Fons aquae sit tibi proprius »), nempe motus nostrae cogitationis, quando omnis nostra operatio movetur ad ea quae sunt nobis utilia et bonorum exhibent possessionem, nec ad alienas et pravas cogitationes effunditur, e quibus oriuntur spinæ; cum autem signaculum etiam integritatem designat, videtur Sponsae de summa virtute ferre testimonium, quod ab inimicis intacta ei maneat cogitatio: in puritate et impatibilitate sua Domino custodita. Vel etiam rebus corporeis minime vacare, sed animae diligentiam per virtutem adhibere adhortatur.

NOTE.

(56) Ἦγουν — ἱματίοις. Origenis sunt in C. B. et al. versiculae praecedentes pertinent.

N.ii. — Sæpe olera carnibus præferenda, quando præsertim hæc ecclesiastica condescensione sunt infirmorum utilis exhortatio; carnes vero hæreticæ doctrinæ crudæ ac digestu difficiles. Cum igitur sponsa sit hortus omnigenorum virtutis fructuum, horum quoque olerum hortus, et infirmorum solatium existit: quin et amicitiae gratiæque causa proponitur. Oportebat enim Sponsæ hortum etiam olera continere, ne dum infantes lac habent, et perfecti pane ac vino nutriuntur ac deliciantur sermonibus divinarum intelligentiarum melle sensibili guttur dulcorantibus, soli infirmi congruo frustrentur alimento. Est autem hic hortus conclusus propter transeuntes et propter suam de silva vastantem ea quæ non sunt septo munita. Sed et fons signatus est ne in promptu sit indignis haurire conantibus. Cum enim Sponsam hæreticorum oculis et adversariis virtutibus intactam esse velit, fontem ipsum vocal conclusum: signaculo quo insidiis minime exposita significetur.

Origenis. — Secundo repetitur illud hortus conclusus, etc.

VERS. 13-15. Emissiones tuæ paradisi malorum puniceorum cum fructu nucum. Cypri cum nardis, nardus et crocus, calamus et cinnamomum, cum omnibus lignis Libani: myrrha et aloë cum omnibus primis unguentis. Fons hortorum puteus aquæ vivæ et cum strepitu fluentis a Libano.

Gregorii. — Vide ascensum, in tantum enim in majus incrementis elevata est, ut etiam ex ore suo germinaret paradisi. Sic enim Hebraicum habet pro: *Emissiones tuæ paradisi malorum puniceorum.* Ait igitur: Quoniam sermo tuus, qui per os tuum emittitur, est paradisi malorum puniceorum. Mala vero punicea produunt omne genus fructuum; omnes autem arbores fructus sunt, cyprius et nardus, etc. Quis autem sermo nisi fidei qui in suscipientibus sit paradisi, per auditum cordibus insitus: malis vero puniceis plenum dicit, quoniam justus in amarum hujus vitæ periculis potissimum fructum fert, et in eis habet dulcedinem ac nutrimentum, sicut malum puniceum intra acerbiteriam edulium. Propterea igitur videtur malorum puniceorum paradisi efficere sermo qui a Sponsa in auditorum animis immittitur, ut discamus per ea quæ dicuntur, non per dissolutionem aliquam et delicias in vita præsentem emolliri et enervari, sed per continentiam vitam duram et asperam eligere. Ita enim ad fructum virtutis furibus non patebit aditus, ut qui austero continentiae ambitu sit obseptus. Oportet porro etiam animæ paradisi ferre omnem odorem bonum per multifariam aromatum naturam quæ in pomorum istorum fructibus reperitur: ac in primis *cypros cum nardis*, quæ calorem cum odore bono continent, ut fiat quis Spiritu

Νέλου. — Ἔστι λάχανα πολλάκις κρεῶν προκρινόμενα, ὅταν μάλιστα μὲν ταῦτα ἐκκλησιαστικῆς συγκαταβάσεως ἢ τῶν ἀσθενῶν παραίνεσις πρόσφορος· τὰ δὲ κρέα, αἰρετικῆς διδασκαλίας ὄμιλ καὶ ἀκατέργαστα· μετὰ ταῦτα εἶναι καρπῶν παντοίων ἀρετῆς κῆπος ἡ Νύμφη· καὶ τούτων τῶν λαχάνων ἐστὶ κῆπος, καὶ ἀσθενούντων ἐστὶ παραμυθία, ἀλλὰ καὶ πρὸς φιλίαν καὶ χάριν παρατίθεται· ἔδει γὰρ καὶ λάχανα τὴν τῆς Νύμφης ἔχειν παράδεισον· ἵνα μὴ τῶν νηπίων ἐχόντων γάλα, καὶ τῶν τελείων ἀρτηρ καὶ οἴνῳ τροφομένω, καὶ τῶν ἐντροφώντων τοῖς λόγοις μέλιτι γλυκαίνόντων, τὴν τῶν θεῶν νοσημάτων αἰσθόμενον λάρυγγα μόνοι οἱ ἀσθενούντες ἀποστερῶνται τῆς καταλλήλου τρυφῆς· κεκλεισμένος δὲ ἐστὶν οὗτος διὰ τοῦ παραπορευομένου καὶ διὰ τὸν λυμαινόμενον τὰ ἀπερίφρακτα ἕν ἐκ δρυμεῦ· καὶ πηγὴ δὲ ἐστὶν ἐσφραγισμένη, ἵνα μὴ πρόχειρος ἢ τοῖς ἀναξίοις ἀντλεῖν ἐπιχειροῦσιν· αἰρετικῶν γὰρ ὀφθαλμοῖς καὶ δυνάμει ἀντικειμένων ἀΐστων εἶναι θέλων τὴν Νύμφην, πηγὴν αὐτὴν καλεῖ ἐσφραγισμένην, τῇ σφραγίδι τὸ ἀνεπιβούλευτον σημαίνων.

Ἀριέτου. — Δεύτερον τὸ κῆπος κεκλεισμένος, κ. τ. λ. (89).

γ' - ε'. Ἀποστολὴ παραδείσου βῶν μετὰ καρποῦ ἀκροδρῶν· κύπρι μετὰ νάρδων· νύμφος, καὶ κρόκος, καὶ κάλαμος, καὶ κινάμωμος, μετὰ πάντων ξύλων τοῦ Λιβάνου· σμύρνα, ἀλλή, μετὰ πάντων πρώτων μύρων· πηγὴ κήπων φέρων ὕδατος ζῶντος καὶ ροιζοῦντος ἀπὸ Λιβάνου.

Γρηγορίου. — Ὅρα τὴν ἄνοδον εἰς τοιοῦτον γὰρ ὑψώθη τῆς ἐπὶ τὸ μείζον αὐξήσεως, ὡς ἐκ στόματος αὐτῆς βλαστάνειν παράδεισον· οὕτω γὰρ τὸ Ἑβραϊκὸν ἀντὶ τοῦ, Ἀποστολαί σου, ἐκ στόματός σου, παράδεισος βῶν, ἔχει· φησὶν οὖν, ὅτι Ὁ λόγος σου ὁ δὲ τοῦ στόματός σου ἀποστελλόμενος παράδεισός ἐστι βῶν· αἱ δὲ βῶαι, παγκαρπίαν τινὰ τῶν ἀκροδρῶν ἐκφύουσι, τὰ ἀκροδρῶνα, κύπρος καὶ νάρδος καὶ τὰ ἕξῃς· τίς δὲ ὁ λόγος, ἡ ὁ τῆς πίστεως; ὅς ἐν τοῖς ὑποδεχομένοις παράδεισος γίνεται διὰ τῆς ἀκοῆς ταῖς καρδίαις ἐμφυτευόμενος; βῶν δὲ πλήρη φησὶν, ἐπειδὴ περὶ ὁ δίκαιος ἐν ταῖς πικραῖς τοῦ βίου περιπτώσεσιν, μάλιστα καρποφορεῖ, καὶ ἐν αὐταῖς ἔχει τὸ γλυκὺ καὶ τρόφιμον, ὡσπερ ἡ βῶα, ἔνδον τοῦ στρυφνοῦ τὸ ἐδώδιμον· διὰ τοῦτο τοῖσιν δίκην βῶν παραδείσου ἐν ταῖς τῶν ἀκούοντων ψυχαῖς ὁ ἀποστελλόμενος παρὰ τῆς Νύμφης λόγος ἐργάζεται· ἵνα μάθωμεν διὰ τῶν λεγομένων, μὴ διὰ τινος ἐκλύσεως καὶ τρυφῆς κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν μαλακίσεσθαι, ἀλλὰ τὴν κατεσκληρότα διὰ τῆς ἐγκρατείας αἰρεῖσθαι βίον· οὕτω γὰρ ἂν ἀπρόβιτος γένοιτο τοῖς κλέπταις ὁ τῆς ἀρετῆς καρπός, τῇ στυφῇ τῆς ἐγκρατείας περιβολῇ πεσφραγμένος· χρῆ δὲ καὶ πᾶσαν εὐωδίαν τὴν τῆς ψυχῆς φέρειν παράδεισον, διὰ τῆς πολυειδοῦς τῶν ἀρωμάτων φύσεως, ἐν τοῖς ἀκροδρῶσις εὐρίσκομένοις· καὶ πρῶτον μὲν, κύπρι μετὰ νάρδων, τὸ θερμὸν καὶ εὐώδες ἔχοντες, ἵνα γένηται

NOTÆ.

τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ζέων· Ἐπειτα δὲ κρόκος, ὃς παρ-
 ἤγορει τὰς θόδυνας, μέσως τε ψύξωσι· ἔχων καὶ θερ-
 μότητος· οὕτω γὰρ αἱ ἀρεταὶ μέσως ἔχουσιν ὑπερ-
 βολῆς τε καὶ ἑλλείψεως ἢ τὸν τῆς πίστεως λόγον διὰ
 τούτου παρεμφανίζονται, τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ
 ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν, διὰ τὴν τριπλῆν τὴν
 εὐρισκομένην ἐν τοῖς ἀνθεσι τούτοις· καὶ ἐν τὰ τρία
 ὑπάρχοντα κατὰ τε εὐχροίαν καὶ εὐπνοίαν· εἶτα
 κάλαμος καὶ κινάμωμον, τὰ ἀκρόδρυα τὰ ἐκ τῶν
 βῶν τοῦ παραδείσου καρποφορούμενα· ἀλλὰ κάλα-
 μος μὲν τοσούτον εὐπνοίαν ὑπερέχει, ὡς πρὸς τὸ
 ἱερτικὸν θυμίαμα ὑπὸ τοῦ νόμου παραλαμβάνε-
 σθαι· τὸ δὲ κινάμωμον ποικίλην ἐνέργειαν διὰ τινος
 φυσικῆς δυνάμεως ἐπαγγέλλεται· καὶ γὰρ ἐν τοῖς
 θερμοῖς ἐκβαλλόμενον ἀποψύχει· δεικνύοντος τοῦ
 λόγου, ὅτι ἔσαν τινεσὶ ἐπιθυμίαν ζέων ἢ τῷ θυμῷ
 κυρακτούμενος, τῷ λογισμῷ χρῆ κατασθενύνει τὰ
 πάθη· ἔστι δὲ καὶ ἄλλως καὶ αὐτὸ μέρος τοῦ ἔλατου
 τοῦ χρίσματος· ὁ πρὸς τούτο δὲ φθάσας τοῦ βίου τὸ
 μέτρον, διὰ πάντων ἐν ἑαυτῷ τοὺς θεοὺς δείκνυσι
 χαρακτηῖρας· ὅπερ ἐμφανίζει τὸ ἀπὸ πάντων ξύλων
 τοῦ Λιβάνου· οὐ γὰρ μονοειδὲς τὸ ξύλον τοῦ Λιθά-
 νου ὄσεν λιθανωτὸς ἀπορῶει, ἀλλ' ἔστι τινεσὶ ἐν τοῖς
 ξύλοις διαφορὰ τὸ τοῦ ἀρώματος σχῆμα, τῷ εἶδει
 τοῦ ξύλου συνεξαλλάσσουσα· ὁ τοίνυν ἐπισημαίνων
 ἐν οἷς πράττει τῶν τοῦ Λιβάνου ξύλων τὸ κάλλος,
 οὗτος ἐν ᾧ τὸ θεῖον εἶδος χαρακτηρίζεται· οὐδεὶς δὲ
 τῆς θείας δόξης κοινωδὲς γίνεται, μὴ σύμμορφος
 πρότερον τῷ ὁμοιωματι τοῦ θανάτου γενόμενος· διὸ
 ἐπάγεται *σμύρνα καὶ ἀλόη*, τὴν ταφὴν ἐνδεικνύ-
 μενα· πρῶτον δὲ μύρον φησὶν τὸ ἀμιγῆς ἀπάσης
 καπηλείας ἐμφανῶν καὶ καθαρὸν τῶν δογμάτων· ἢ
 δὲ πηγὴ ἔτοιμος πρὸς πόσιν παντὶ τῷ αἰτοῦντι λί-
 γον· τὸ δὲ φρέαρ, τὸ βάθος τοῦ πλοῦτου δηλοῖ· οὐ
 ἔξ ἢ τῆς πηγῆς καὶ τὸ ζωτικὸν φρέαρ ἀπὸ Λιβάνου, τού-
 τῃ θεοῖς ἐν εἰς ἑαυτὴν ὀξὺ καθέλκει τὸ βέθρον.

Κυρίλλου. — Αἱ γὰρ ἀρεταὶ μὲν, διὰ τῶν ἀρω-
 μάτων σημαίνονται· ξύλα δὲ τοῦ Λιβάνου, τοὺς προ-
 φήτας φησὶν· διὰ δὲ τῆς σμύρνης καὶ τῆς ἀλόης,
 ἔτι ἐνταφιασθεὶς ὁ Χριστὸς ἐκονήθησε τοῖς προλα-
 βούσιν ἁγίοις· κατελθὼν γὰρ εἰς ἄβου τούτους ἀν-
 ἦγαγεν.

Νελλίου. — Τὰ δῶρα τῆς Νύμφης παραδείσου ὀνο-
 μάξει Χριστὸς, διὰ τὸ πάντα ἔχειν τὰ παρὰ ἀνθρώ-
 ποις τίμια· ἔχει δὲ οὗτος ὁ παράδεισος, βόας μὲν,
 τοὺς τῷ αὐστηροτέρῳ βίῳ τὸ ἐδώδιμον τῆς ἀρετῆς
 ἐγκρύπτοντας, τὰχα τοὺς τὸν μοναδικὸν καὶ ἐγκρατῆ
 τρόπον ἐπανηρημένους· καρπούς δὲ ἀκρόδρυων, τοὺς
 τῷ καρπῷ κομῶντας τοῦ πνεύματος, ἀγάπῃ, χαρᾷ,
 εἰρήνῃ, μετὰ τοῦ ἐναρέτου καὶ τοῦ μειλίχιον ἔχοντας·
 οἱ μὲν γὰρ τῇ βόᾳ ὁμοιοῦμενοι, ἔχουσι τὸ ἀστεμφές
 καὶ ἀύχηρον σκυθρωπάζοντες· οἱ δὲ τοῖς ἀκρο-
 δρυοῖς παραπλήσιοι, τὸ πρὸς πάντας προσήνης·
 ἀγάπῃ γὰρ καὶ χαρᾷ καὶ εἰρήνῃ, τούτων ὁ καρπὸς,
 ὃν χρηστότερον οὐδὲν, φαίδρα διαθέσει δεξιουμένων
 τοὺς ἐντυγχάνοντας· ἔχει δὲ καὶ κύπρους μετὰ νάρ-
 των, τοὺς τῇ ἀκμῇ τῆς θεοσεβείας τὸ θερμὸν καὶ
 ἰσχυρὸν τοῦ ζήλου κεκτημένους· νάρδος δὲ καὶ
 κρόκος καὶ κάλαμος καὶ κινάμωμον, ἐπειδὴ συν-

A sancto fervens. Deinde vero *crocus* qui mitigat do-
 lores cum medium inter frigus et calorem obti-
 neat; nam sic etiam virtutes medium tenent inter
 excessum et defectum, vel etiam fidei rationem per
 hoc insinuat, scilicet in Patrem et Filium et Spiritum
 sanctum confessionem propter triplam in his
 floribus repertam, cum et tria unum sint, secundum
 coloris præstantiam atque fragrantiam. Deinde
calamus et cinnamomum sunt fructus qui produ-
 cuntur ex malis punicis paradisi Sponsæ; sed
 calamus quidem in tantum bono odore excellit, ut
 a lege assumatur ad sufflitum sacerdotalem. Cinna-
 momum vero variam operationem per quamdam
 naturalem facultatem promittit. Etenim in res
 calidas injectum, refrigerat, oratione hoc decla-
 rante, ut si quis cupiditate ferveat, vel ira succen-
 datur, ratione restinguendas esse istiusmodi pas-
 siones. Cæterum etiam aliter ipsum est mensura
 unctiois olei. Qui autem ad hanc vitam incensuram
 pervenit, divinos in semetipso characteres ostendit:
 id quod insinuat illud: *Ex omnibus lignis Libani*.
 Non enim uniforme est lignum Libani unde thus
 fluit, sed est quædam in lignis differentia quæ fi-
 guram aromatis simul variat, cum forma ligni.
 Qui ergo in iis quæ agit lignorum Libani pulchri-
 tudinem exhibet, hic est in quo divina forma
 exprimitur. Nemo autem sit divinæ gloriæ parti-
 ceps, qui non fuerit primum conformis similitudini
 mortis. Quapropter subjungitur *myrrha et aloë* quæ
 sepulturam designant. Primum autem unguentum
 dicit quod sinceritatem ab omni cauponaria mi-
 stione alienam et dogmatum puritatem insinuat.
 Porro fons ad potandum paratus omni petenti rati-
 onem; puteus autem profundum divitiarum indi-
 cat. Denique fons et puteus vitalis, de Libano, hoc
 est a Deo in ipsam veloxi fluxu descendit.

Cyrylli. — Virtutes quidem per aromata signifi-
 cantur; ligna vero Libani prophetas appellat; per
 myrrham autem et aloë, quando sepultus est Chri-
 stus, communicavit cum præcedentibus sanctis;
 descendens enim in infernum hos reduxit.

Nili. — Munera Sponsæ paradysum appellat
 Christus, quia habet omnia quæ apud homines in
 pretio sunt: habet autem hic paradysus mala qui-
 dem punica, scilicet illos qui austeriori vita vir-
 tutis edulium abscondunt, fortassis qui solitariam
 et continentem vivendi rationem tenent: fructus
 vero omnis generis arborum eos qui fructu spiri-
 tus ornantur, charitate, gaudio, pace, una cum
 virtute suavitate præditi; nam qui malo quidem
 punico assimilantur, austeritatem et acerbiteriam
 cum tetrica severitate præ se ferunt; qui autem
 omnis generis arborei fructum referunt, omnibus
 sunt affabiles, siquidem charitas et gaudium et
 pax sunt horum fructus, quibus nihil suavius est,
 cum omnes obvios sereno vultu excipiant. Habet
 porro etiam cypros cum nardis, nempe illos qui
 in vigore pietatis fervorem et ardorem istius liqui-

continent. Nardus vero et crocus et calamus et cinnamomum, quandoquidem simul composita coaſciant ſanctum in lege incenſum, ſicut hi qui in oratione perſeverant. Prima vero unguenta ſunt qui de Trinitate notiſſiam acceperunt. Porro myrrha et aloe ſunt qui membra ſua mortificant et conſepulti ſunt Chriſto; foas autem hortorum eſt verbum quod potat infirmiores, et puteus aquæ viventis, qui profundiora et multis inſpectabilia tradit myſteria. Fontem porro iſtum de Libano cum ſtrepitu fluentem, vel puteum dixit, eo quod Eccleſiæ præceptores ex genere Judaico manarint, hos enim Libanus designat, et fontis ſtrepitum oſtendit Paulus Athenienſibus concionans et flumina verborum emittens propria ſermonis fluxu. Hæc paradisiſum nuncupavit, cum ſint munera ſponſalia, quæ Sponſo ante nuptias Sponſa obtulit, vel miſit, ſolemnem etiam in hoc virginitatiſtatu morem obſervant. Emiſſiones enim hoc ſignificant, quod domi manens et in thalamo ſe continens digna Sponſo munera obtulerit.

VERS. 16. *Exsurge, aquilo, et veni, auster, et perflu hortum meum, et fluant aromata mea.*

Gregorii. — Etiam Sponſa imitatur Sponſum excitatum et ventos increpantem. Verum non jubet quieſcere, ſed ſecedere ac ſugere imperat, ut abſque impedimento fluat auster, nullo adverſo ſtatu ipſiſum impetum retardante. Quem autem dicat aquilonem, niſi principem poteſtatis tenebrarum triſtitiæ hiemis ſpiritualiſis opificem, qui in Proverbiis durus nominatur, quia mollem animarum naturam inſtar aquæ concreſcere facit, ac lapidis inſtar duram reddit. Cur autem hoc nomine expreſſus eſt? Eo quod locus ille lucis expers et frigidus perpetuo maneat, ut qui a radiis ſolaribus neque illuminetur, neque ſoveatur, quia motus ſolis ab australi parte curſum ſuum facit ad occidentem. Hæc igitur quæ contra paſſiones et adverſariam virtutem poteſtatem obtinuit, pro imperii ſui auctoritate, frigidum ſpiritum repellit, accerſit autem ventum meridianum et calidum quem austrum vocat, per quem fluit torrens deliciarum, adeo ut violento ſpiritu, ſicut in cœnaculo diſcipulis contigiſſe audivimus, in plantas incidens animatas moveat Dei plantationem et aromatum productionem, et elliciat ut per os fluat odoriferæ prophetia, et ſalutaria ſidei dogmata. Taliſt fluvius aromatum ex horto Eccleſiæ fluens, per ſpiritum erat magnus Paulus, cujus fluentem erat Chriſti bonus odor. Taliſt alius fuit Joannes, Lucas et reliqui.

Nili. — Prædictarum plantarum generoſitatem ac probitatem oſtendere volens Sponſa ſpiritus tentationum, accerſit, et aquilonem quidem ſubactum, amandat, austrum vero ad certamen advocat. Vel omnes ſimul vocat, freta virtute quæ ſibi aderat ab exercitatiōne et cooperatione Dei,

τιθέμενα ποιῶ τὸ ἔργον τῷ νόμῳ θυμίαμα, οἱ τῆ προſευχῆ προſκαφεροῦντές εἰσιν· πρῶτα δὲ μύρα, οἱ τὴν περὶ Τριάδος γινώσκοντες εὐφρόνως· οὐ μύρα δὲ καὶ ἀλόη, οἱ τὰ μέλη νεκρώσαντες καὶ ſυνταφέντες· Χριſτῷ· πηγὴ δὲ κήπων, ὁ τοῦ ἀσθενεſτέρουſτος ποτιζῶν λόγος· καὶ φρέαρ ὕδατος ζῶντος, ἑ τὰ βαθύτερα τοῖς πολλοῖς ἀſύνοπτα παραδιδούς μυſτήρια· βοιζούσαν δὲ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Λιβάνου εἶπεν τὴν πηγὴν ἢ τὸ φρέαρ, διὰ τὸ τοῦ διδασκάλου τῆς Ἐκκληſίας ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ὀρμασθαι γένους· τοῦτους γὰρ ſημαίνει ὁ Λίβανος, καὶ τὸ βοιζῶμα τῆς πηγῆς, δείκνυσιν ὁ Παῦλος Ἀθηναίοις δημηγορῶν, καὶ ποταμοὺς λόγων ἀναſτέλλων τῷ οἰκείῳ βέλθρῳ τοῦ λόγου· ταῦτα παράδειſον ὁ λόγος ὠνόμασεν, ἐδία τῆς Νύμφης ὄντα· οὗς αὐτῷ πρὸ γάμου προſήνεγεν ἢ ἀπέστειλε, τὸ ſεμνὸν καὶ ἐν τούτῳ τῆς παρθενικῆς φυλάττουσα καταſτάſεως· αἱ γὰρ ἀποſτολαὶ τοῦτο σημαίνουσι· ὅτι οἴκοι μένουſα καὶ θαλαμνομένη, ἀιδυμόνως τὰ ὄψα δι' ὧν ἄξιον ἦν, τῷ Νυμφίῳ προſήνεγεν.

15. Ἐξεγέρθητι, βορρᾶ, καὶ ἔρχου, νότος· διαπνεύσον κήπόν μου, καὶ βρυσάτωσαν ἀρώματα μου.

Γρηγορίου. — Καὶ ἡ Νύμφη μιμεῖται τὸν ἐγερόθεντα Νυμφίον, καὶ τοῖς ἀνέμοις ἐπιτιμῆσαντα, καὶ οὐχ ἡμερον ἐπιτάſſειν, ἀλλ' ἀποχωρεῖν καὶ φεῦγειν διακελεύεται, ὡς ἂν ἀκαλύτως ὁ νότος βέη, μηδὲ μιᾶς ἀντιπνοίας ἐμποδιζούσης αὐτοῦ τὴν φορᾶν· τί δ' ἂν λέγοι βορρᾶν; ἢ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουſίας τοῦ σκοτότος τὸν τῆς κατηφείας τοῦ χειμῶνος τοῦ νοητοῦ ἐργάτην, ὃς ἐν ταῖς Παροιμίαις ſκληρὸς ὀνομάζεται, διὰ τὸ τῶν φυτῶν ἀπαλὴν φύσει, ὕδατοδίκην ἀπολιθεῖν διὰ τῆς πῆξεως καὶ ſκληρὸν ἀπεργάſεσθαι· διὰ τί δὲ τούτῳ τῷ ὀνόματι παρωμοῖται; διὰ τὸ ἐκεῖνον τόπον ἀφεγγῆ τε εἶναι καὶ κατεφυγμένον εἰς αἰὶ διαμένειν· μήτε λαμπόμενον ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, μὴ θαλάπόμενον, διὰ τὸ τὴν κίνηſιν τοῦ ἡλίου τῷ νοταίῳ μέρει πρὸς τὰς δυſμάς ποιεῖσθαι· αὐτὴ τοῖνον ἢ κατὰ τῶν παθῶν καὶ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως τὸ κράτος ἀναδυſαμένη, κατ' ἐξουſίαν τῆς ἰδίας ἀρχῆς τὸ ψυχρὸν πνεῦμα ἀποδιώκει· προſκαλεῖται δὲ τὸν μεσημβρινὸν καὶ θερμὸν, ὃπερ ὀνομάζει νότον· δι' οὗ τῆς τρυφῆς ὁ χειμάρρους βεῖ, ὡς τε τῇ βιαίᾳ πνοῇ, καθάπερ ἐν τῷ ὑπερφῶ τοῖς μαθηταῖς τοῖς ἐμφύχοις φυτοῖς ἐπιπεſόντα, κινήσας τοῦ Θεοῦ τὴν φυτεῖαν, πρὸς τὴν τῶν ἀρωμάτων φορᾶν· καὶ παρασκευάſας διὰ στόματος βεῖν τὴν εὐὸδῃ προφητεῖαν καὶ τὰ σωτήρια τῆς πίſτεως δόγματα· τοιοῦτος γὰρ ποταμὸς ἀρωμάτων ἦν, ἐκ τοῦ κήπου τῆς Ἐκκληſίας βέων διὰ τοῦ πνεύματος ὁ μέγας Παῦλος· οὗ τὸ βέλθρον Χριſτοῦ εὐὸδιᾶ· Ἡνωτοῦτος ἄλλος, ὁ Ἰωάννης, ὁ Λουκᾶς, καὶ οἱ λοιποῖ.

Νελίου. — Τῶν προεπιρημένων φυτῶν δεῖξαι βουλομένη τὸ εὐγενὲς καὶ δόκιμον ἢ Νύμφη, τῶν πειρασμῶν προſκαλεῖται τὰ πνεύματα· καὶ τὸν μὲν βορρᾶν ἠτηθέντα ἀποπέμπεται· τὸν δὲ νότον ἀγωνισόμενον προſκαλεῖται· ἢ πάντας ἅμα καλεῖ θεῖ· βούσα τῇ ἐκ γυμναſίας καὶ ſυνεργείας Θεοῦ προſ-

ὡση αὐτῇ δυνάμει· οὐκ ἄλλως γὰρ τῶν ἀρετῶν τὸ ἄνθος φαίνεται, εἰ μὴ πλῆθος πειρασμῶν τῇ καρτερία προσβαλῶν, τὰ τῆς ὑπομονῆς κρυσταλλῶν εἰς τοὺς φανερὰς ἐξαγάγη, δίκην ρεύματος, ἀρώματα, καὶ φανεροὺς αὐτοὺς πᾶσι δεῖξαι ἀοιδίμους αὐτοὺς ἀπεργάζεται· μετὰ τοῦτο οὖν εἰς τὸν κῆπον παρακαλεῖ καταβῆναι τὸν Νυμφὸν· τῆς ὁσμῆς τῶν ἀρωμάτων ἀντιληψόμενον, καὶ βρωσόμενον καρπὸν ἀκροδρύων· βρωσῶν γὰρ ἀληθῆς τοῦ Νυμφίου, ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, καὶ οἱ τοὺς πτωχοὺς δὲ τρέφοντες, βρωσῶν ἐτοιμάζουσι τῷ Χριστῷ· ὅσοι δὲ παρορῶσι πένητα, οὐκ εἰσὶν ἀκαρποὶ καὶ ξηρά.

Ὁριγόνους. — Ἔοικεν ἐπιτιμῶν ἡ Νύμφη τῷ βορβόρῳ, κ. τ. λ. (60).

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

α'. Καταβήτω ἀδελφιδός μου εἰς κῆπον αὐτοῦ καὶ φάγ' ἐτὼ καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ.

Γρηγορίου. — Πεπαρῆσθαισμένη φωνῇ, πᾶσι τοῖς οὖσι τὴν ζωὴν ἐκ τῆς ἰδίας πηγῆς ἐπιβρέουσαν ἡ Νύμφη προστίθει τράπεζαν, κῆπον διὰ τῶν ἐμφύχων δένδρων πεφυτευμένον· ἡμεῖς δὲ τὰ δένδρα· εἴπερ δὴ καὶ ἡμεῖς οἱ τροφήν αὐτῷ προτεθέντες τὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν· κατὰ τὸ, « Ἐμὸν βρωμά ἐστιν ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου »· καρπὸς δὲ ἡμῶν ἡ προαίρεσις· ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν ἡμᾶς ἄλλως ἀναληφθῆναι πρὸς τὸν Ὑψίστον, εἰ μὴ πρὸς τὸ χαμαλιώτερον ἐπικληθῆναι δὲ ἀναλαμβάνων πρᾶξις Κύριος· εὐκτικῶς τὸ, καταβήτω, φησὶν, ἐπιδεικνυμένη τῷ Θεῷ τῶν τῆς ἀρετῆς ἀκροδρύων τὴν εὐφορίαν.

Εἰς ἡλίθον εἰς κῆπον, ἀδελφὴ μου, Νύμφη· ἐτρώγησα σμύρναν μετὰ ἀρωμάτων μου· ἔφαγον ἄρτον μου· ἔπιον οἶνον μου μετὰ γάλακτος μου· φάγετε, οἱ πλησίον μου, καὶ πίετε καὶ μεθύσθητε, ἀδελφίδοι μου.

Γρηγορίου. — Ἦρμωσε καὶ νῦν τὸ, « Ἐτι σοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ πάρεμι »· γεγονῶς γὰρ εὐθύς ἐν τῷ κῆπῳ τῶν τῆς ἀρετῆς ἀκροδρύων ἐνεφορήθη· καὶ διήγημα τὴν εὐωχίαν ποιεῖται· εἰ τι δὲ καλὸν παρ' ἑαυτοῦ, καὶ τοὺς μακαριοὺς κήπους, τοιαῦτα φέρειν παρασκευάζει φυτὰ· τῷ μὲν γὰρ τῆς εὐωδίας τρυφῶντι σμύρνα γίνεται μετὰ ἀρωμάτων, διὰ τῆς τῶν ἐπιγείων μελῶν νεκρότητος, τὸν καθαρῶν καὶ εὐώδη μυρεψοῦντι βίον, τὸν ἐκ ποικίλων τε καὶ διαφόρων τῶν τῆς ἀρετῆς ἀρωμάτων συγκεραυνύμενον· τῷ δὲ τὴν τελειοτέραν ἐπιζητοῦντι τροφήν, ἄρτος γίνεται, οὐκ εἶτι ἐπὶ πικρίων ἐσθιόμενος, ἀλλ' ὅψον ἑαυτοῦ τὸ μέλι ποιοῦμενος· ὅταν ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ ὁ καρπὸς τῆς ἀρετῆς καταγλυκαίνει τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια· τῷ διεψῶντι δὲ κρᾶτηρ γίνεται πλήρης οἴνου καὶ γάλακτος· πάντως δὲ οὐκ ἀγνοοῦμεν πῶς δένδρον ἦν σμυρνηφόρον ὁ Παῦλος· νεκρῶν ὀσμῆραι τὰ μέλη, καὶ δι' ἀταθείας ἀρωματίζων ὀσμὴν τοῖς σωζομένοις ζωῆς· πῶς δὲ σιτοποιεῖ τῷ Θεῷ τὰ ἐμφύχια τοῦ κῆ-

non aliter enim virtute præditorum probitas apparet nisi multitudo tentationum constantiæ ingruens, patientiæ aromata torrentis instar per verba fluentia in apertum educat, et omnibus ipsos reddens manifestos efficiat sempiternos. Postea igitur Sponsus hortatur, ut in hortum descendat, odore aromatum fruiturus, et esculento omnis generis arborei fructu. Cibus namque verus Sponsi est charitas, gaudium, pax; sed et qui pauperes pascunt cibum Christo parant: qui vero pauperes negligunt sunt scilicet infrugifera et arida.

Origenis. — Sponsa horem increpare visa est, etc.

CAP 7.

VERS. 1. Descendat fratruelis meus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum.

Gregorii. — O vocem liberam confidenter prolata ad illum qui ex proprio fonte ad omnia quæ sunt vitam facit emanare. Hinc Sponsa proponit mensam, scilicet hortum propter arbores animatas plantatum. Nos autem sumus arbores, quandoquidem nos quoque sumus qui cibum ei apponimus salutem animarum nostrarum, iuxta illud: « Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei ». Fructus autem noster est liberi arbitrii electio. Quoniam autem fieri non potest ut aliter assumamur ad Altissimum, nisi inclinetur ad humilitatem ac depressionem qui mansuetos assumit Dominus, optando dicit ut descendat: ostendens Deo virtutis omnis generis pomorum fertilitatem.

Introivi in hortum meum, soror mea, Sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis, manducavi panem meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. Comedite, proximi mei, et bibite, et inebriamini, fratres mei.

Gregorii. — Congruit etiamnum illud: « Te adhuc loquente dicam, ecce adsum »: statim enim ut adfuit in horto impletus fuit pomis virtutis et narratio sit convivium. Si quid autem pulchri sit, a seipso etiam beatos hortos istiusmodi plantæ proferre facit. Et enim, cui bonus odor in deliciis est, sit myrrha cum aromatibus per terrenorum membrorum mortificationem puram et benevolentem unguenti instar excoquenti vitam ex variis et diversis virtutis aromatibus contemperatam. Perfectius autem nutrimentum quærenti sit panis, qui non amplius comeditur cum lactucis agrestibus, sed obsonium ipsi mellis efficitur, quando suo tempore fructus virtutis sensus animi afficit dulcedine. Sitienti vero sit crater vino ac lacte plenus. Omnino autem non ignoramus quemadmodum arbor myrrham ferens erat Paulus quotidie sua membra mortificans, et per passionum vanitatem aromatizans odorem vitæ iis qui salvi sunt. Quodammodo

⁶⁹ Joan. iv, 34. ⁷⁰ Isa. lvi, 6.

NOTÆ.

(60) Patrolog. t. XVII, col. 273.

autem animatæ horti plantæ Deo panem faciunt, A
Juxta illud : « Esurivi et dedistis mihi manducare 79. » Panis autem lætitiæ est beneficentia præcepti melle conditus. Rursus quodammodo vinum fundunt florentes horti plantæ, quibus hoc dicit : Sitivi et dedistis mihi potum lacte vinum miscentes, scilicet humanæ naturæ alimento quod purum et simplex est, et vere infantile ac sine dolo, et ab omni mala causa expurgatum. Cauponium autem est vinum aqua miscere. Quod autem hic verbo amicis commendavit, hoc in Evangelii operibus perfecit, per divinum illum cibum atque potum. Ait igitur his qui per virtutem facti sunt sacrificium illa Evangelii mysteria proponens : « Comedite, proximi mei, et bibite, et inebriamini, » de tali cibo ac potu locutus ; per cujus ebrietatem a seipso quis ad diviniora excedit. Fratres autem vocat quia quicumque facit ejus voluntatem, frater et soror et mater nominatur 80.

Nili. — Audiverat Sponsus invitationem; istius modi enim erat quæ invitabat ut non assequeretur, et ait : *Introivi in hortum meum et quæ sequuntur.* Nilo namque ad descendendum invitaverat, modestiæ curam gerens, vel potius invitati attendens dignitatem, et introitum descensum, appellans propter sponsi sublimitatem. Hic autem non descendisse, sed se ingressum esse dicit, descensum honorans nomine æqualitatem designante, propter ejus erga eam affectum ac dilectionem. Hortum autem præ modestiæ paradisi suum vocat. Non enim habuisset fructum omnis generis pomorum si hortus fuisset, paradisi enim et non horti hoc est. Merito autem sponsus cum Deus esset, ea quæ sponsæ videbantur magna, sui ipsius comparatione humilia judicans hortum vocat : recte autem non in hortum tuum, sed in *hortum meum* dixit, ipsius paradisi hortum faciens. Res enim humanæ, etsi inter se mensuratæ luceant, cum divinis tamen ac spiritualibus comparatæ obscurantur. Per myrrham autem et aromata, passionem ac mortem, resurrectionemque describit. Myrrha enim mors est, aromata vero divinitatis efficacitas quæ resurrectionem et odoris suavitatem operata est ; cæterum illud : *manducavi panem meum*, et declarat passionis voluptatem et infantilem mansuetudinem quibus flagra et opprobria cum illuderetur exceptit. « Desiderio enim, inquit, desideravi manducare pascha 81, » per crucem : hoc significat illud : *Manducavi panem cum melle meo* : illud vero : *Bibi vinum cum lacte meo* colaphis cæsum, illusum, arundine percussum tranquillo et æquo animo tulisse. *Comedite, proximi, etc.*, fortassis ad discipulos ait, quando ipsos ad sacramentorum communionem invitavit, dicens : *Comedite corpus meum, et bibite meum sanguinem.*

Vers. 2. Ego dormio et cor meum vigilat.

Gregorii. — Ebrietatem consequenter somnus sequitur, ut per concoctionem detur convivis fa-

A που φυτά, κατὰ τὸ, « Ἐπεινάσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν » ἄρτος δὲ εὐφροσύνης ἐστὶν ἡ εὐποιία, τῷ μέλιτι τῆς ἐντολῆς γλυκαινόμενος· πῶς δὲ πάλιν οἰνοχοεῖ τὰ εὐέργη τούτου κήπου φυτά; πρὸς τοῦτο φησὶν, ὅτι « Ἐδίψησα, καὶ ἐποίησατέ με, » γάλακτι τὸν τὸν οἶνον κεράσαντες, τῇ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τροφῇ, ἥτις καθαρὰ καὶ ἀπλῆ καὶ νηπιώδης ἔντως καὶ ἄδολος καὶ πάσης πονηρᾶς αἰτίας κεκαθαρμένη· καπῆλων δὲ ἡ πρὸς τὸν οἶνον μίξις τοῦ ὕδατος· ὅπερ δὲ ἐνταῦθα λόγῳ τοῖς φίλοις παρεκλεύσατο, τοῦτο ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις διὰ τῶν ἔργων ἐποίησεν, διὰ τῆς θείας ἐκείνης βρώσεώς τε καὶ πόσεως. Φησὶν οὖν τοῖς δι' ἀρετῆν γεγονόσι πλησίον, τὰ τοῦ Εὐαγγελίου μυστήρια παρατιθέμενος· « Φάγετε, οἱ πλησίον μου, καὶ πίετε, καὶ μεθύσθητε, » λέγων, ἐκ τῆς τοιαύτης βρώσεώς τε καὶ πόσεως, δι' ἧς μέθης αὐτὸς ἑαυτοῦ τις ἐξίσταται πρὸς τὰ θεϊότερα· ἀδελφοὺς δὲ καλεῖ, ὅτι ὁ ποιῶν τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀδελφὸς καὶ ἀδελφῆ καὶ μήτηρ ὀνόμασται.

Nelilo. — Ἦκουσεν ὁ Νυμφίος τῆς παρακλήσεως· τοιαύτη γὰρ ἦν ἡ παρακάλεισάσα, ὡς μὴ πρακουσθῆναι, καὶ φησὶν· *Ἐισῆλθον εἰς κήπόν μου,* καὶ τὰ ἐξῆς· ἐκείνη μὲν γὰρ καταθῆναι παρεκάλεισεν, ἢ μετριοφρονοῦσα, ἢ μᾶλλον πρὸς τὴν ἀξίαν ἑρῶσα καὶ τὸ ὕψος τοῦ Νυμφίου· οὗτος δὲ οὐ καταθεθῆκεναι, ἀλλ' εἰσεληλυθέναι λέγει· τὴν κατάβασιν τῷ τῆς ἰσοτιμίας σεμνύνων ὀνόματι, διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν διάθεσιν καὶ ἀγάπην· καὶ κήπον δὲ τοῦ παραδείσου ἑαυτῆς, ταπεινοφρονοῦσα καλεῖ· οὐ γὰρ ἂν εἶχε ἀκροδρύων, εἰ κήπος ἐτύγγανεν ὢν· παραδείσου γὰρ καὶ κήπου τὰ ἀκροδρυα· αὐτὸς δὲ αὐτὸν κήπον λέγει εἰκότως Θεὸς ὢν· καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς δοκούοντα μεγάλα, ταπεινὰ κρίνων τῇ ἑαυτοῦ παραμετρήσει· εὐ δὲ τὸ οὐκ εἰς κήπὸν σου, ἀλλ', *εἰς κήπὸν μου,* τὸν ἑαυτῆς παράδεισον αὐτοῦ κήπον ποιεῖ· τὰ γὰρ ἀνθρώπινα πράγματα, εἰ καὶ αὐτὰ παραμετρούμενα λάμπει, ἀλλὰ τοῖς θεοῖς καὶ νοητοῖς παραβαλλόμενα, ἀμβλύνεται· διὰ δὲ τῆς συμῶρης καὶ τῶν ἀρωμάτων τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν ὑπογράφει· συμῶρνα γὰρ ὁ θάνατος· ἀρώματα δὲ, ἡ τῆς θεότητος ἐνέργεια, ἡ τῆς ἀναστάσεως τὴν εὐωδίαν ἐνεργήσασα· τὸ δὲ, « *Ἐφαγον ἄρτον,* καὶ τὰ ἐξῆς, τὴν ἡδονὴν τοῦ πάθους καὶ τὴν νηπιώδη ἐπιεικίαν, μεθ' ὧν τὰς μάλιστα καὶ τὴν χλεῦν ἦν *ἤνεγκε κωμφοδόμενος.* δηλοῖ· « *Ἐπιθυμία* γὰρ, φησὶν, *ἐπεθύμησα φαγεῖν τὸ Πάσχα*· διὰ τὸν σταυρὸν, τὸ, « *Ἐφαγον ἄρτον μετὰ μέλιτός μου,* δηλοῖ· τὸ δὲ, *ραζιζόμενον,* ἐμπαιζόμενον, καλάμῳ τυπτόμενον ἐπιεικῶς φέρειν, ἐπιον οἶνον μετὰ γάλακτός μου· *Φάγετε, οἱ πλησίον μου,* καὶ τὰ ἐξῆς· τάχα τοὺς μαθητὰς λέγων, ὅτε αὐτοὺς ἐπὶ τὴν τῶν μυστηρίων ἐκάλει μετουσίαν, *Φάγετε, λέγων, τὸ σῶμά μου, καὶ πίετε τὸ αἷμά μου.*

β'. *Ἐγὼ καθέδω, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ.*

Γρηγορίου. — Ἀκολούθως διαδέχεται τὴν μέτρων ὁ ὕπνος, ὡς ἂν διὰ τῆς πέψεως ἀναδοθεῖ τῶν δαι-

79* Matth. xlv, 35. 80* Matth. xii, 50. 81* Luc. xxi, 15.

τυμῶσιν εἰς εὐεξίαν ἢ δύναμις· διὰ τοῦτο μετὰ τὴν πανδαισίαν ἐκείνην, ἐν τῷ ὕπνῳ ἢ Νύμφῃ γίνεται· ξένος δὲ τις ὁ ὕπνος, καὶ τῆς φυσικῆς συνηθείας ἀλλότριος· ἐφ' ὧν γὰρ ὁ νοῦς μόνῃ τῇ θεωρίᾳ τοῦ θντος εὐφραίνεται, οὐδενὶ τῶν αἰσθητηρίων παρενοχλούμενος, ὡς ὕπνῳ τινὶ πάρετος ἢ τοῦ σώματος γίνεται φύσις πάσης σαρκικῆς κατακοιμισθεῖσης κινήσεως· δι' αὐτῆς γὰρ οὐσθης ἡμῖν ἡδονῆς, τῆς μὲν ἐν ψυχῇ δι' ἀπαθείας, τῆς δὲ διὰ ἀπαθοῦς ἐν σώματι, ἥνπερ ἂν ἡ προαίρεσις ἐληται, αὕτη κατὰ τῆς ἐτέρας ἔχει τὸ κράτος· διὰ τοῦτο ἡ ψυχὴ, ὅταν μόνῃ τῇ θεωρίᾳ τοῦ θντος εὐφρανῆται, πρὸς οὐδὲν ἐργήγορε τῶν ἐνεργουμένων καθ' ἡδονὴν δι' αἰσθησεως· ἀλλὰ πᾶσαν σωματικὴν κατακοιμίσασα κινήσιν, γυμνῇ τε καὶ καθαρᾷ τῇ διανοίᾳ τῆς θέας ἐργηγορῶσιν, δέχεται τοῦ Θεοῦ τὴν ἐμφάνειαν.

(61) Τὸν ἐν τοῖς σωματικοῖς εἶναι πειρασμοῖς, καθυεῖδεν λέγει· ὡς γὰρ ὁ βαπτισθεὶς τῷ ὕπνῳ, ἀγρυπνοῦσαν ἔχειν τὴν καρδίαν οὐ δύναται, οὕτως ὁ ἐμβαθύνων ταῖς σωματικαῖς ἀσχολαῖς, ἀσθῆσιν τῆς φωτῆς τοῦ Νυμφίου λαμβάνει. Εἰς γὰρ πολυμέριμον ψυχὴν φωτὴ οὐ φθάνει Θεοῦ· αὕτη δὲ οὕτως ἐκάθευδεν ὡς αἰσθῆσθαι τῆς τοῦ Νυμφίου φωτῆς· τὸ ἐπιπύλαιον γὰρ καὶ χρεῖωδες τῆς σωματικῆς ἀσχολίας ἐαυτῇ ἐμφάνει· μνήμη γὰρ Θεοῦ, νηφάλιον ποιεῖ· καὶ μετρία ἐστὶ τῶν ἀναγκαίων φροντίς· φωνεῖ δὲ ὁ λόγος, ὅταν ὡσπερ ἡχὸς τις ἀδιόρθωτος προσπέση τῇ ψυχῇ νόημα· κρούει δὲ ἐπὶ τὴν θύραν, ὅταν ἡ ἐπαπόρησις τὴν λύσιν εὐαγγελίζεται· εἰσέρχεται δὲ ὅταν σαφῶς θεωρηθῇ τὸ ἀπορηθὲν, καὶ τραπὸν δέξῃ· C τὸ νόημα τὸν τύπον.

Kypλλου καὶ Φιλωνος. — Ἐν τῷ σταυρῷ φησι τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀναδεχόμενος θάνατον· ἀγρυπνεῖ δὲ ἡ καρδία, καθὼς Θεὸς τὸν ζῆλον ἐσκύλευσεν.

Φωνὴ τοῦ ἀδελφίδου μου κρούει ἐπὶ τὴν θύραν.

Γρηγορίου. — Ἡ μαρτυρηθεῖσα τοσαῦτα ὅσα ἐν τοῖς φθάσασιν ἐπῆνεσεν ὁ λόγος, καὶ γνοῦσα πολλάκις ἦδη τὸν Νυμφίον, ὡς νῦν αὐτῇ πρῶτον ἐμφανιζομένου διάκειται. Εἰ γὰρ καὶ ἐγνων ὅσον κατελιθῆναι, ἀλλ' ἀπειροπλάσιον τὸ μήπω κατελιθμῆναι· ὡσπερ γὰρ εἰ τις πλησίον γένοιτο πηγῆς, θαυμάσει μὲν τὸ ἄπειρον ὕδωρ, οὐ μὴν ἐπὶ ὅλον ἐωρακέναι τὸ ὕδωρ· τῶς γὰρ τὸ ταῖς λαγόσι τῆς γῆς κρυπτόμενον; ὥστε καὶ ἐπὶ πολὺ παραμένει τῷ βρῦοντι, αἶε ἐν ἀρχαῖς ἐστὶ τῆς θεωρίας τοῦ ὕδατος· οὐ γὰρ παύεται τὸ ὕδωρ αἶε τε βέον καὶ αἶε τοῦ βρῦειν ἀρχόμενον. Οὕτως ὁ πρὸς τὸ θεῖον ἐκεῖνο καὶ ἀόριστον κάλλος βλέπων, ἐπειδὴ τὸ πάντοθεν εὐρισκόμενον, καινότερον τε καὶ παραδοξότερον πάντως παρὰ τὸ ἦδη κατελιθμῆναι ὁράται, θαυμάζει μὲν τὸ αἶε προφανόμενον, οὐδέποτε δὲ ἴσταιται τῆς ἰδεῖν ἐπιθυμίας διὰ τὸ πάντως τοῦ ἐωραμένου, μεγαλοπρεπέστερον εἶναι τὸ προσδοκώμενον· ὅθεν εἰ καὶ ὤφθη, ὡς μήπω φανεῖς, διὰ φωνῆς ἐαυτοῦ τὴν ἐμφάνειαν ἐπαγγέλλεται.

NOTÆ.

(61) Hæc in C. V. Gregorii nomen retinent dum in C. B. sancto Nilo inscribuntur.

PATROL. GR. LXXXVII.

A cultus ad bonam habitudinem. Propterea post illud epulum Sponsa tenetur somno. Est autem alienus quidam hic somnus, et a consuetudine naturali remotus. In quibus enim mens sola contemplatione ejus quod est delectatur, a sensibus minime perturbata, tanquam somno quodam teneur corpore natura, omni carnali motu sopito; nam cura in nobis duplex sit voluptas, altera quidem in anima per incompatibilitatem, altera vero per affectionem in corpore, quantacunque liberum arbitrium elegerit, ea dominatur in alteram. Propterea quando anima delectatur sola ejus quod est contemplatione, ad nihil vigilat eorum quæ ad voluptatum sunt per sensum, sed omni corporeo motu sopito, nuda et pura mente per divinam vigiliam Dei suscipit apparitionem.

Nili. — In corporalibus versari tentationibus hoc vocat dormire, quemadmodum enim somno immersus non potest habere cor vigilans: sic qui corporeis immersus est occupationibus sensum vocis Sponsi non accipit. Nam in animam multis curis intricatam vox Dei non pervenit. Hæc autem sic dormiebat ut sponsi vocem perciperet. Perfunctoriam enim et necessitate tenus corpoream suam insinuat occupationem. Memoria enim Deisobrium reddit, moderata rerum necessariorum cura: sonat autem sermo cum velut echo quædam inarticulata, incidit animo sensus. Pulsat vero ad ostium quando dubitatio solutionem annuntiat. Intrat vero quando id quod dubium erat clare fuerit perspicuum et sensus perspicuam figuram acceperit.

Cyrilli. — Dormit in cruce pro hominibus mortem suscipiens: cor vero vigilat, in quantum ut Deus infernum spoljavit.

Vox fratruelis mei pulsat ad ostium.

Gregorii. — Quæ tot testimonia acceperat quæ in præcedentibus oratio insinuavit; et jam sæpe Sponsum agnoverat, ita se gerit ac si jam primus ipsi appareret. Etsi enim agnoverit quantum comprehendit, sed infinitiplicitas nondum comprehensa est. Quemadmodum enim si quis fonti proximus sit, mirabitur quidem infinitam aquam, non tamen dixerit se totam aquam conspexisse; quomodo enim viderit quod est occultum in lumbis terræ? Adeo ut etiamsi diu maneat ad aquam salientem, est semper in principiis contemplationis aquæ. Non enim cessat aqua, et semper fluens et incipiens scaturire. Sic qui ad illam divinam et non aspectabilem aspicit pulchritudinem, quandoquidem quod jugiter invenitur, recentius et admirabilius omnino cernitur quam id quod est jam comprehensum, miratur quidem id quod semper apparet; nondum autem desistit a desiderio videndi, quia quolibet quod cernitur est magnificentius quod exspectatur.

Unde licet visus sit, quasi necdum apparuisset, A per vocem suam apparitionem annuntiat. Itaque tanquam vocem emittenti et pulsanti ad obediendum assurgit.

Philonis. — Indulgens autem auditui quietem, audit per vocem adsonans verbum, quando resurgens astilit discipulis januis clausis.

Aperi mihi, soror mea, proxima mea, columba mea, perfecta mea, quia caput meum repletum est rore et cincinni mei guttis noctis.

Gregorii. — Magno Moysi per lucem primum apparuit Deus in rubo, deinde per nubem cum eo loquitur. Denique cum jam esset sublimior Deum videt in caligine. Quod autem per hoc discimus est huiusmodi : Primus recessus a falsis et errantibus de Deo opinionibus, est transitus a tenebris ad lucem. Propinquior autem occultorum consideratio, quæ per ea quæ apparent manuducit animam ad inaspectabilem naturam, est veluti quædam nubes adumbrans quidem quiddam cernitur ; sed ad id quod absconsum est videndum manuducens. Anima autem quæ per hæc quoad fas est naturæ humanæ inferioribus relictis tendit ad superna, versatur in adytis divinæ cognitionis, divina caligine undique intercepta : in qua quolibet quod cernitur et comprehenditur foris relicto, animæ contemplationi solum restat id quod inaspectabile et incomprehensibile existit ; in quo est Deus. Erat igitur aliquando etiam Sponsa nigra obscuris dogmatibus obtenebrosa : sed fonti lucis per mysticum osculum os admovere desiderans, pulchra fit et ignorantiae nigredinem aqua abluit. Deinde velut equa currens, et tanquam columba volans, prius quidem cum desiderio sub umbra mali quiescit, malum pro nube nominans id quod obumbrat. Nunc autem a divina nocte jam circumdatur, in qua Sponsus quidem accedit, sed minime apparet, ut præsentiae suæ sensum aliquem anima præbet. Nam verbum tangit conjecturalem arcanorum cogitationem, hoc enim ostium est per quod introducitur id quod quæritur : effugit autem evidentem mentis comprehensionem inaspectabilitate naturæ apertum. Stans ergo extra naturam nostram veritas, per cognitionem ex parte, sicut dicit Apostolus, in figuratis quibusdam locutionibus et ænigmatibus mentis nostræ pulsat ostium dicens : *aperi* ; et cum adhortatione suggerit modum quo oporteat aperire ostium, veluti præbens quasdam claves, nempe pulchra hæc nomina, per quæ aperitur id quod est clausum. Claves enim plane sunt horum nominum significationes, quæ occulta aperiant. Nempe soror et proxima, et columba, et perfecta. Si vis enim, inquit, aperiri ostium et attolli portas animæ tuæ ut rex gloriæ ingrediatur,

Ὡς οὖν φωνοῦντος καὶ κρούοντος πρὸς τὴν ὑπακοὴν διατίσταται.

(62) Ἐνδοῦσα δὲ ταῖς ἀκραῖς ἡσυχίαν, ἀκούει τοῦ διὰ τῆς φωνῆς προσηγήσαντος λόγου, ὅτε ἀναστὰς ἐπέστη τοῖς μαθηταῖς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων.

Ἄνοιξόν μοι, ἀδελφὴ μου, πλησίον μου, περιστέρα μου, τελεία μου, ὅτι ἡ κεφαλὴ μου ἐπλήσθη δρόσου, καὶ οἱ βόστρυχοί μου ψεκᾶδων τυκτός.

Φιλωνος (63). — Τῷ μεγάλῳ Μωσῆι διὰ φωτὸς πρότερον ἐνεφανίσθη Θεὸς ἐπὶ βάτου · εἶτα διὰ νεφέλης αὐτῷ διαλέγεται · εἶτα ὑψηλότερος ἦδη γενόμενος, ἐν γούμφῳ Θεοῦ βλέπει · ὁ δὲ διὰ τούτων μανθάνομεν, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἡ πρώτη ἀπὸ τῶν ψευδῶν καὶ πεπλανημένων περὶ Θεοῦ ὑπολήψεων ἀναχώρησις, ἡ ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς φῶς ἐστὶ μετὰστασις · ἡ δὲ προσχεστέρα τῶν κρυπτῶν κατανόησις, ἡ διὰ τῶν φαινομένων χειραγωγούσα τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἀόρατον φύσιν, οἷόν τις νεφέλη γίνεται, τὸ φαινόμενον μὲν ἅπαν ἐπισκιάζουσα, πρὸς δὲ τὸ κρῦφον βλέπειν τὴν ψυχὴν χειραγωγούσα · ἡ δὲ διὰ τούτων ὁδεύουσα πρὸς τὰ ἀνω ψυχῆ, ὅσον ἐφικτόν ἐστὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καταλιπούσα ἐντὸς τῶν ἀδύτων τῆς θεογνωσίας γίνεται · τῷ θεῷ γούμφῳ πανταχόθεν διαληφθεῖσα, ἐν ᾧ τοῦ φαινομένου τε καὶ καταλαμβανομένου παντὸς, ἔξω τοῦ καταλειφθέντος, μόνον ὑπολείπεται τῇ θεωρίᾳ τῆς ψυχῆς, τὸ ἀόρατόν τε καὶ ἀκατάληπτον ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Θεός · ἦν οὖν ποτε καὶ ἡ Νύμφη μέλαινα τοῖς ἀφωτιστοῖς δόγμασιν, τῇ δὲ πηγῇ τοῦ φωτὸς διὰ τοῦ μυστικοῦ φιλήματος προσαγαγεῖν τὸ στόμα ποθήσασα, καλὴ γίνεται, καὶ τὸ μέλαν τῆς ἀγνοίας ἀπέκλυσεν ὕδατι. Εἶτα ὡς ἵππος δραμούσα, καὶ ὡς περιστέρα διαπτᾶσα, πρότερον μὲν τῇ σκιά τοῦ μήλου μετ' ἐπιθυμίας ὑπαναπαύεται, μῆλον ἀντὶ νεφέλης τὸ ἐπισκιάζον κατονομάζουσα. Νῦν δὲ ἦδη ἀπὸ τῆς θείας νυχτὸς περιέχεται · καθ' ἣν ὁ Νυμφίος παραγίνεται μὲν, οὐ φαίνεται δέ · ἀλλ' ἀσθησὶν τινα τῆς παρουσίας δίδωσι τῇ ψυχῇ · ἄπτεται δὲ τῆς σωματικῆς τῶν ἐναρέτων διανοίας ὁ λόγος · αὕτη γὰρ θύρα δι' ἧς εἰσοικίζεται τὸ ζητούμενον · ἐκφεύγει δὲ τὴν ἐν ἀρχῇ κατανόησιν, τῷ ἀοράτῳ τῆς φύσεως κρυπτόμενος. Ἐξω τοίνυν ἐστῶσα τῆς φύσεως ἡμῶν ἡ ἀλήθεια, διὰ τῆς ἐκ μέρους γνώσεως, καθὰ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐν ὑπονοίαις τισὶ καὶ αἰνίγμασι, θυροκρουεῖ τὴν διάνοιαν, Ἄνοιξον, λέγουσα · καὶ μετὰ τῆς προτροπῆς ὑποτιθεμένη τὴν τρόπον, ὅπως ἀνοιγῆναι προσήκει τὴν θύραν, οἷόν τινος [κλειδῆς] ὄρουσα τὰ καλὰ ταῦτα ὀνόματα, δι' ὧν τὸ κεκλεισμένον ἀνοίγεται · κλειδὸς γὰρ εἰσὶν ἀντικρυς αἱ τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεις τὰ κρυπτά διανοίγουσαι. Ἀδελφὴ καὶ πλησίον καὶ περιστέρα τελεία · εἰ γὰρ Βούλει σὺ, φησὶν, ἀνοιγῆναι τὴν θύραν, καὶ ἐπαρθῆναι τῆς ψυχῆς σου τὰς πύλας ἵνα καὶ εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς τῆς

NOTÆ.

(63) Hæc Gregorio dat C. V., Philoni autem tribuit C. II.

(65) C. B. Γρηγορίου.

δδης, χρή σε ἀδελφὴν μου γενέσθαι ἐν τῷ τὰ θελή-
ματά μου ποιεῖν. Χρή δὲ καὶ προσεγγίσει καὶ πλη-
σίον γενέσθαι, καὶ ἐν τῇ φύσει τῆς περισσεύας ἔχειν
τὸ τέλειον· τοῦτο δὲ ἐστὶ, τὸ ἀνελλιπὴ καὶ πεπλη-
ρωμένῃ εἶναι πάσης κακίας [ita cod. Vat. ; C. B.
ἀκακίας] καὶ καθαρότητος· ταῦτα δὲ γενομένη ἐσται
σοι κέρδος ἐκ τοῦ εἰσδέξασθαι· ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς
μου ῥόσος, ἥς πλήρης εἰμι, ἥτις ἰασις ἐστὶ, κατὰ
τὸν Προφήτην· καὶ αἱ ψεκάδες τῆς νυκτός· ἐπεὶ
μὴ δυνατὸν τὸν ἐντός τῶν ἀδύτων γενόμενον, ὄμβρω
τινὶ τῆς γνώσεως ἐντυχεῖν· ἀλλ' ἀγαπητὸν εἰ λεπταῖς
τισι καὶ ἀμυδραῖς διανοαῖς ἐπιψεκάζει τὴν γνώσιν
αὐτῷ ἢ ἀλήθεια τῆς λογικῆς σταγόνος ἀπορρέουσης·
βοστρύχου; γὰρ αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς ἀπαιρωθῆναι φη-
σι, προφήτας, ἀποστόλους, εὐαγγελιστάς· οἵτινες
ὅσον ἐχώρουν, ἐκ τῶν σκοτεινῶν τε καὶ ἀποκρύφων
καὶ ἀοράτων θησαυρῶν ἀρδόμενοι, ἡμῖν μὲν ποταμοὶ
γίνονται πλήρεις ὑδάτων, ὡς δὲ πρὸς τὴν ὄντως ἀλή-
θειαν ὁρωσώδεις εἰσι ψεκάδες.

Νείλου. — Ῥόσον καὶ ψεκάδας νυκτός, τάχα τὰς
ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀγνοίας ἐπ' αὐτὸν ἐρχομένας κα-
λεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἐπαινείται ἡ ῥόσος ἐν τῇ Γραφῇ,
ἀλλὰ μετὰ προσθήκης τῆς ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου· ἥς
κληθεῖσθαι τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν ὁ Νυμφίος ἀπομάζει
ζητεῖ ἐν τῷ οἴκῳ τῆς Νύμφης γενόμενος· οἴκος δὲ
τῆς Νύμφης, ἡ τὸ ἐκάστου τῶν ποιημάτων ἡγεμο-
νικόν, ἡ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία· εἰ δὲ τις ἰδεῖν βούλεται
πῶς ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς βλάβης ψεκάδας ἀπομάσσει
τῆς κεφαλῆς τοῦ Νυμφίου ἢ Νύμφης, βλέπετω τὸν
λησθὴν πῶς μετὰ τὰ ὄνειδα τῶν ἀρχιερέων καὶ γραμ-
ματέων βοᾷ τὸ *Μνήσθητι*· θεραπευτικὴ γὰρ ἡ δόξα
αὐτῆς τῆς δυσφημίας ἐκείνης.

Οριγένους. — Ἄναγκαιως ἡ τοῦ, *μοι*, προσθήκη,
x. τ. λ. (64).

γ. Ἐξεδυσάμην τὸν χιτῶνά μου, πῶς ἐπὶ
σομαι αὐτόν; ἐνψάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μο-
λυῶ αὐτούς;

Γρηγορίου. — Καλῶς ἤκουσεν τοῦ κελεύσαντος
ἀδελφὴν αὐτὴν καὶ πλησίον καὶ τέλειαν καὶ περισσε-
ρὰν γενέσθαι· ἵνα διὰ τούτων εἰσοικισθῇ τῇ ψυχῇ ἢ
ἀλήθεια. Ἐποίησε γὰρ ἄπερ ἤκουσεν, ἐκδυσασμένη τὸν
δερμάτινον χιτῶνα, ὃν μετὰ τὴν ἀμαρτίαν περιεβά-
λετο· καὶ ἀπονηψάμενη τῶν ποδῶν τὸ γεῶδες ὧ ἐννε-
λήθη, ἀπὸ τῆς ἐν παραδείσῳ διαγωγῆς εἰς γῆν ἀνα-
λύσασα, διὰ τούτων ἤνοιξεν ἐπὶ τὴν ψυχὴν τῷ λόγῳ
τὴν εἰσοδόν. Οὐκοῦν ὁ τὸν παλαιὸν ἀπεκδυσάμενος
ἄνθρωπον, ὃ ἐστὶν ἡ ἀμαρτία καὶ ὁ θάνατος, καὶ διὰ
τοῦ βιπτίσματος περιελὼν τῆς καρδίας τὸ κάλυμμα,
τῶν τε ψυχικῶν βάσεων ἀποκλείσας τὸν ῥύπον ἤνοιξε
τῷ λόγῳ τὴν εἰσοδόν, ὃν ἔνδον γενόμενον ἐνδύεται·
Ἰησοῦς δὲ ἐστὶ τὸ ἔνδυμα· ἡ δὲ περὶ τοῦ μηκέτι τὸν
ἀποβληθέντα χιτῶνα πάλιν ἐπαναλαβεῖν, εἴτ' οὐδ' ἂν
ἐπιστρέψαι εἰς τὰ πρῶτα τῆς Νύμφης, ὁμολογία,
ἀνοίγει τῷ Νυμφίῳ τὴν θύραν πρὸς εἰσοδόν τοῦ ἁγία-
σμου· καὶ μηδὲ δύο χιτῶνας ἔχειν, ἀρκεῖσθαι δὲ τῷ
ἐνί, κατὰ τὸν δοθέντα νόμον τοῖς μαθηταῖς· ὃν διὰ
τῆς ἀνωθεν γεννήσεως ἀνακαινισθεῖσα, μετημφιά-

A oportet te sororem meam fieri voluntates meas
faciendo. Sed et oportet appropinquare ac proximi-
mam fieri, et habere in natura columbæ perfectio-
nem: hoc autem est nulla in re deficere, et esse
plenam omni innocentia et puritate. Hæc autem
effecta, ex eo quod me admiseris et introduxeris,
lucrifacies rorem ex capite meo quo sum plenus
(quia est curatio secundum prophetam) et guttas
noctis; quia fieri non potest ut qui ingressus fue-
rit adita, imbre quopiam cognitionis potiat, sed
præclare cum eo agatur. Si exilibus quibusdam et
obscuris sentiis cognitionem ejus veritas irroret,
per viros sanctos et divinos defluente gutta ratio-
nis. Cincinnos enim ab ejus lapide pendentis dicit
prophetas, apostolos, evangelistas; qui quantum
capere poterant ex obscuris, occultis et inaspecta-
bilibus thesauris haurientes, nobis quidem sicut
fluvii pleni aquis: si rei autem spectetur veritas
sunt guttæ roris.

Nili. — Roris guttas noctis forte vocat, eas quæ
ignorantia Judaica ad ipsum veniunt. Etsi enim in
Scriptura ros laudetur, attamen cum appositione
de cælo, quo cum repletum haberet caput suum
Sponsus, abstergere illud quærit in domo Sponsæ
existens. Domus autem Sponsæ vel uniuscujusque
fidelium, mens est, vel ipsa Ecclesia. Si quis vero
videre velit quomodo Judaicæ noxæ guttas a Sponsi
capite abstergat Sponsa, aspiciat latronem quomodo
post principum sacerdotum et scribarum opprobria
clamet illud *Memento*. Hæc ipsa namque gloria
infamiam illam curabat.

Origenis. — Istud mihi necessario appositum
fuerit verbo *aperi*, etc.

VERS. 3. *Exui tunicam meam, quomodo induam
illam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?*

Gregorii. — Recte audivit eum qui jussit eam
fieri sororem, et proximam, et perfectam, et co-
lumbam, ut veritas per hæc ad animam introducatur.
Fecit enim quæ audivit, ut quæ exuerat pel-
liceam illam tunicam quam induerat post pecca-
tum, et a pedibus abluerit terrenas illas sordes
quibus erat involuta, ex quo a vita quam in para-
diso egerat, in terram reversa fuit, propterea verbo
aditum ad animam aperuit. Itaque qui veterem
hominem, id est peccatum et mortem exuit, et per
baptismum abstulit cordis velum et animæ pedum
sordes abluit, is verbo ingressum aperuit, quod
intus existens induit. Jesus autem est indumen-
tum. Cæterum illa Sponsæ professio de rejecta
tunica non amplius resumenda, sive quod ad
pristinam non esset reversura, ostium Sponso ape-
rit ad ingressum sanctimoniam; quodque non sit
habitura duas tunicas, unica contenta congruenter
legi datæ discipulis, quam per regenerationem re-
novata induit, et nequaquam peccati tunicam de-

NOTÆ.

(64) *Patrol.* t. XVII; col. 275.

super indutura sit. Quæ est enim societas obscuro et tenebricoso indumento cum luminoso et experti materiæ? sed neque postquam pedes lavit rursus, et incessu terrenas sordes admittit. Neque enim Moyses in ascensu Terræ sanctæ, cum pedes mortuo pellium indumento exuisset, narratur illud amplius resumpsisse, neque postquam vestem sacram, juxta figuram sibi in monte ostensam, affabre construxisset, ullum ornamentum adhibuit pedibus. Sed sacerdotalis pedis ornamentum erat nuditas. Oportet enim sacerdotem semper ingredi super terram sanctam, quam cum pellibus mortuis ascendere nefas est. Idcirco etiam Dominus discipulis interdicit calceos ⁸², quando eos jubet non ire in viam gentium, sed per viam sanctam incedere. Non ignores autem viam sanctam, per quam discipuli currere jubentur, cum diliceris ab eo qui dicit: « Ego sum via ⁸³, » quam non licet tangere eum qui mortui hominis non solvit indumentum. Quia igitur hanc viam ingressa est Sponsa, in qua ambulantes pedes aqua Dominus abluit, et extergit linteo quo cinctus est. Est autem Domini cingulum vis quædam purificans. Idcirco pedes abluta semetipsam in via regia custodit, neque ad dexteram neque ad sinistram deflectens, ne alterutram ad partem exorbitans, luto pedem suum inquinat. Intelligis autem quid per hoc significetur, nimirum animam quæ semel per baptismum calceos solverit. Proprium enim baptizantis opus est calceamentorum corrigiam solvere, id quod Joannes in solo Domino se facere non posse protestabatur. Quomodo enim solvisset eum qui ne in principium quidem corrigiæ peccati se induerat? Hæc igitur pedes abluit, una cum calceamentis omnes terrenas sordes abiciens: itaque servat in via erratica pedes suos impollutos.

Nili. — Non recusat solvi secundum moralem intelligentiam, sed considerat laborem quem sustinuit ut a sollicitudinibus mundanis tunicam suam solveret, utque contractas ex terrenis conversationibus animæ sordes, ratiocinandi vi deponeret, et inquinari rursus tergiversatur; solvi quidem cupiens, sed eos pedes qui a terra recesserant inquinari non sustinens. Cæterum periculis quoque non vacat cunctatio solutionis ut sequentia declarent, quando enim bonum fit, sed oscitanter, non est expers reprehensionis, non diligenter operantî tarditatem deputans damnationi.

VERS. 4. Fratruelis meus misit manum suam per foramen, et venter meus conturbatus est super eum.

Philonis. — Dicit autem de conspectu: Dixit etenim Dominus Thomæ: « Mitte digitos tuos in vestigium clavorum ⁸⁴. » Digitî autem myrrhæ pleni: sciebant idem corpus quod sepultum est surrexisse.

ασατο· και μηδαμῶς ἐπενδύσασθαι τὸν τῆς ἁμαρτίας χιτῶνα· τίς γὰρ κοινωνία τῷ σκοτεινῷ ἐνδύματι, πρὸς τὸ φωτεινόν; τε και αἶλον; οὐδὲ τοὺς πόδας νιψαμένη πάλιν τῆ βάσει τὸν ἐκ τῆς γῆς μολυσμὸν παραδέχεται. Οὐδὲ γὰρ Μωσῆς ἐν τῇ τῆς ἁγίας γῆς ἐπιβάσει τὴν δερματίνην νεκρωσιν τῶν ποδῶν ἐκβαλῶν, ἀνειληφέναι ταύτην αὐθις ἱστορήται· οὐδὲ γὰρ τὴν ἱερὰν ἐσθῆτα, κατὰ τὸν ἐν τῷ ὄρει δειχθέντα τύπον φιλοτεχνήσας, τοῖς ποσὶ τινα κόσμον ἐπετεχνήσατο· ἱερατικοῦ δὲ ποδὸς ἡ γυμνότης γέγονε κόσμος· χρὴ γὰρ ἀεὶ βαίνειν ἐπὶ τῆς ἁγίας γῆς τὸν ἱερέα, ἥς μετὰ νεκρῶν δερμάτων ἐπιβατεύειν οὐ θέμις· διὰ τοι τοῦτο και τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος ἀπαγορεύει τὰ ὑποδήματα· ἐπειδὴ κελεύει αὐτοὺς εἰς ὁδὸν ἔθνῶν μὴ πορεύεσθαι, ἀλλὰ διὰ τῆς ἁγίας ὁδοῦ προίεσαι. Οὐκ ἄγνωεῖς δὲ πάντως τὴν ἁγίαν ὁδὸν, δι' ἧς οἱ μαθηταὶ πρέχουσιν κελεύονται, μαθὼν παρὰ τοῦ εἰπόντος· « Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδός· » ἥς οὐκ ἔστιν ἄφασθαι, μὴ ὑπολυσάμενον τὴν τοῦ νεκροῦ περιβολήν. Ἐπεὶ οὖν ἐν ταύτῃ ἐγένετο τῇ ὁδῷ ἡ Νύμφη, ἐν ἣ τῶν δι' αὐτῆς περιπατούντων ὁ Κύριος νίπτει τοὺς πόδας τῷ ὕδατι, ἐκμάσσει τῷ λευτῷ ᾧ διεζώσατο· δύναμις δὲ ἐστὶ καθαριστικὴ τὸ τοῦ Κυρίου διάζωσμα. Διὰ τοῦτο καθαροθεῖσα τοὺς πόδας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς βασιλικῆς ἐκυτὴν φυλάττει, οὐκ ἐκκλίνουσα εἰς δεξιά ἢ ἀριστερά, ἵνα μὴ καθ' ἕτερον ἔξω τῆς ὁδοῦ παρενεγκοῦσα τὸ ἴχνος, μολύνη τῷ πληρῷ τῶν πόδα. Νοεῖς δὲ πάντως τὸ διὰ τῶν εἰρημένων δηλούμενον, ὅτι ἅπαξ διὰ τοῦ βαπτίσματος ὑπολυσάμενη τὰ ὑποδήματα (ἴδον γὰρ τὸ βαπτίζοντος ἔργον, τὸ λύειν τοὺς ἱμάντας τῶν ὑποδημάτων· ὅπερ Ἰωάννης ἐπὶ μόνου τοῦ Κυρίου μὴ δύνασθαι ποιῆσαι διεμαρτύρατο· πῶς γὰρ ἂν ἔλυσεν τὸν μηδὲ τὴν ἀρχὴν τῶ ἱμάντι τῆς ἁμαρτίας ἐνδεδεμένον;) αὕτη τοὺς πόδας ἐνίψατο, πάντα γήινον ῥύπον συναποβαλοῦσα τοῖς ὑποδήμασι· φυλάσσει τοίνυν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς πεπλανημένης τὴν βάσιν ἀμβλυντον.

Nelion. — Οὐ τὸ ἀνοῖξαι παραιτεῖται κατὰ τὴν ἠθικὴν ἔννοϊαν· ἀλλ' ἔννοεῖ τὸν πόνον ὃν ὑπέστη, ἵνα ἀποδύσθαι τὸν τῆς κοσμικῆς μερίμνης χιτῶνα· και ἵνα τὸν ἐκ τοῦ ἐπιπορεύεσθαι τοῖς γῆϊνοις προσγεγόμενον τῷ λόγῳ ῥύπον τῆς ψυχῆς ἀπόθηται· και μολυνθῆναι πάλιν ὄκνει, ἀνοῖξαι μὲν βουλομένη, μολῶναι δὲ τοὺς ἅπαξ τῆς γῆς ἀναχωρήσαντας οὐ καταδεχομένη πόδας. Ὅμως οὐκ ἀκίνδυνος πρὸς τὸ ἀνοῖξαι· ἡ μέλλησις, ὡς δηλοῖ τὰ ἐπιφερόμενα· κἂν γὰρ γένηται τὸ καλὸν, μεθ' ὑπερθέσεως δὲ, οὐκ ἔξω ἐστὶ μέμφεως· κατάγινωσιν τὸν δκνον, τῷ μὴ σπουδαίως ἐνεργήσαντι ψηφίζομενον.

δ. Ἀδελφιδός μου ἀπέστειλε χεῖρα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀπῆς· και ἡ κοιλία μου ἐθροῖθη ἐπ' αὐτόν.

Φίλωνος. — * Λέγει δ' ἂν ἀπὸ τῆς ὀπῆς· ἐπεὶ περ ἔλεγε τῷ Θωμᾷ, « Βάλε τὸν δάκτυλόν σου εἰς τοὺς τύπους τῶν ἤλων· » δάκτυλοι μὲν σμύρναν πλήρεις· ἔγνωσιν ὅτι τὸ σῶμα τὸ ταφέν, αὐτὸ και ἀνέστη.

⁸² Matth. x, 10. ⁸³ Joan. xiv, 6. ⁸⁴ Joan. xi, 27.

Γρηγορίου. — Πάλιν ὑπερκειμένης ἀναβάσεως ἅπτεται ἡ καθαρθεῖσα ψυχὴ· μηκέτι φωνῆς τὴν καρδίαν θυροκρουστούσης, ἀλλ' αὐτῆς τῆς θείας χειρὸς ἐπὶ τὰ ἐντὸς παρειδουμένης· ἀνοίγει τὴν θύραν περιελομένη τὸ τῆς καρδίας κάλυμμα· διέσχισε τὰς θύρας τὸ τῆς σαρκὸς παραπέτασμα· πᾶσα ἡνοίγη τῆς ψυχῆς ἡ πύλη, ἵνα εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· ἀλλ' ἀπεδείχθη τῆς ψυχῆς ἡ εὐρυχωρία μικρά τις ὀπή, δι' ἧς οὐκ αὐτὸς ὁ Νυμφίος, ἀλλ' ἡ χεὶρ αὐτοῦ μάγισ ἐχώρει· ὥστε δι' αὐτῆς ἐπὶ τὰ ἐντὸς γενέσθαι, καὶ ἀψασθαι τῆς ἐπιθυμούσης τὸν Νυμφίον ἵεῖν· ἡ τοσοῦτον ἐκέρδανε μόνον, ὅσον γινώσκει ὅτι ἡ χεὶρ· οὕτω δὲ σκοπήσωμεν. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ, δύο φύσεων οὔσα μεθόριος, ὧν ἡ μὲν ἀσώματος ἐστὶ καὶ νοερά, ἡ δὲ ἑτέρα σωματικὴ καὶ ὕλης καὶ λόγος, ἐπειδ' ἂν τάχιστα τῆς πρὸς τὸν παχὺν καὶ γεώδη βίον σχέσεως ἐκκαθαρθεῖσα δι' ἀρετῆς, ἀναβλέψῃ πρὸς τὸ συγγενὲς καὶ θεϊότερον, οὐ παύεται διερευνημένη καὶ ἀναζητοῦσα τὴν τῶν ὄντων ἀρχήν. Πάντα δὲ περιεργαζομένη, ὥστε ἀπολαύειν τὸ ζητούμενον, ὅρον ποιεῖται τῆς καταλήψεως τοῦ Θεοῦ τὴν ἐξέργειαν, τὴν μέχρις ἡμῶν κατιούσαν, ἧς διὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν αἰσθανόμεθα· οἶον ὄρα τὸ κάλλος τοῦ οὐρανοῦ, τῶν ἀστέρων τὴν ποικιλίαν, τὰς πολυειδεῖς τῶν ζώων φύσεις, τὰς τε τῶν φυτῶν ἰδέας, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγῳ, δι' ὧν ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ δείκνυται. Ταῦτα τοίνυν ὁρῶσα εἰς τὸ θαύματος τῶν φαινομένων, ἀναλογίζεται τῇ διανοίᾳ τὸν διὰ τῶν ἔργων νοούμενον· ἴσως γὰρ κατὰ τὴν αἰῶνα τὸν μέλλοντα ἑτέρως γνωσόμεθα τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν, καὶ τρανοτέρως καταληψόμεθα τὸ εἶδος τῆς ἀφάρτου μακαριότητος· τῶς δὲ ἀγαπητὴν τῇ ψυχῇ, ἡ ἐμφαινόμενη τοῖς οὔσιν ἐνέργεια· ἧς τις ἐρμηνεύεται χεὶρ τροπικῶς, ἢν ἀπέστειλε διὰ τῆς ὀπῆς· οὐ γὰρ ἐχώρει ἡ ἀνθρωπίνη πενία τὴν ἀόρατον καὶ ἀπεριληπτον φύσιν ἐν ἑαυτῇ δέξασθαι· πᾶσα δὲ αὐτῆς ἡ διανοητικὴ δύναμις, ἧς ἐστὶ κοιλία, ἐθροφθῆ συγκινηθεῖσα πρὸς τὸ θαῦμα τῶν διὰ τῆς θείας χειρὸς ἐνεργουμένων· ὧν ἡ κατανόησις ὑπερκειμένη τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, τὸ ἀκατάληπτον τῆς τοῦ ἐνεργοῦντος φύσεως δι' ἑαυτῆς ἐρμηνεύει· πᾶσα γὰρ ἡ τῶν ὄντων κτήσις τῆς χειρὸς ἐκείνης ἔργον ἐστὶ, κατὰ τὸ, « Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα. » Εἰ οὖν τὰ τῆς ἐνεργείας ἐκείνης καταλαβεῖν ἔργα οὐ χωρεῖ, πῶς τὴν ὑπερκειμένην τούτων καταλήψεται φύσιν; Τάχα δὲ καὶ τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἡ τῶν πάντων ποιητικὴ χεὶρ διὰ σαρκὸς ἡμῖν ἐπιφανεῖσα, θρόνησιν ἐποίησε καὶ ξενισμὸν ταῖς ψυχαῖς· πῶς θεὸς ἐν σαρκί; πῶς λόγος, σὰρξ; πῶς ἐν παρθενίᾳ τόκος; καὶ τὰ λοιπὰ. Ὅτε γὰρ ἐπὶ γῆς ὤφθη ὁ Κύριος καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, τότε καθαρὸν τε καὶ δῦλον τοῦ Νυμφίου κάλλος, διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν χειρὸς, ἦγον τῆς τῶν θαυμάτων δυνάμεως ἐγνωρίσαμεν.

ei inter homines versatus est, puram et immaterialem sponsi puchritudinem, per manum operationum sive miraculorum virtutem cognovimus.

(65) Ταῦτα πάσχει, ἐπεὶ μὴ προθύμως ὑπῆκουσε

⁶⁵ Isa. xvi, 66.

Gregarii. — Rursus anima purgata superiorem attingit gradum ascensionis; non jam amplius voce ostium cordis pulsante, sed ipsa manu divina per foramen ad interiora penetrante. Aperit enim ostium ablato cordis operculo, dirumpit ostium, id est carnis velamentum, aperta fuit tota animæ porta, ut introiret Rex gloriæ. Sed patens portæ latitudo ostensa est parvum quoddam foramen, per quod non ipse Sponsus, sed ejus manus vix adeno processit, ut per ipsam ingressa sit, et videndi Sponsum letigerit desiderium, quo vix tantum lucri fecit, ut cognosceret illam esse manum desiderati. Quæ autem sit manus ista consideramus. Anima humana cum sit in confinio duarum naturarum quarum altera quidem est incorporea et intelligens, altera vero corporea et materialis et expers rationis, quando primum purgata ab ea quæ est ad crassam et terrenam vitam habitudine aspexerit per virtutem ad id quod est cognatum et divinum, non cessat perscrutari et inquirere eorum quæ sunt principium. Cum autem curiose laboravit ut quæsit scruatur, terminum comprehensionis Dei facit illam operationem quæ ad nos usque descendit, quam per vitam nostram sentimus; verbi gratia, videt cœli pulchritudinem, astrorum varietatem, multiformes animalium naturas et plantarum species, cæteraque omnia, ne recenseam singula per quæ operatio Dei ostenditur. Hæc igitur aspiciens per miraculum eorum quæ apparent, mente versat et considerat eum qui ex operibus quod sit, intelligitur; forte autem in futuro sæculo aliter homini naturam cognoscemus, et incorruptæ beatitudinis speciem clarius perspicimus. Interim accepta est animæ illa quæ in rebus apparet operatio quam tropice manum interpretamur quam misit per foramen. Non enim potuerit tenuitas humana inaspectabilem et incomprehensibilem in se recipere naturam. Omnis autem ejus facultas intelligendi, quæ venter est, commovebatur ad miraculum eorum quæ per manum divinam aguntur, quorum consideratio humanam superans facultatem per se interpretatur comprehendi et cœpi non posse naturam ejus qui operatur. Nam universa eorum quæ sunt creatura est opus manus ejus, juxta illud: « Manus mea fecit hæc omnia ⁶⁶. » Si ergo opera illius operationis comprehendere non valet, quomodo comprehendet naturam hisce superiorem? Fortassis vero etiam hoc declarat, nempe manum conductricem omnium per carnem nobis apparentem consternationem quamdam et admirationem rei novæ in animis excitasse qui Deus in carne sit; qui Verbum caro factum; qui partus in virginitate, et reliqua existant. Quo enim tempore conspectus in terra Dominus

Nili. — Hæc patitur quia non prompte obedivit

NOTÆ.

(65) Hæc in C. V. Gregorii nomen retinet, in C. B. autem Nilo tribuuntur.

verbo: ut ostendatur etiam esse quantivis pretii Deo, cum remissionem sectans et excidens despiciatur et pœnæ capiat experimentum. Misit enim, inquit, manum correctricem immorigerorum et percudit me, ita ut anxietate venter conturbaretur. Quamobrem quoque post disciplinæ sensum diligentius virtutem solvi, et quia non ex libera electione, sed ex necessitate hoc faciebam, manus meæ stillabant myrrham, id est mortuam, ut sic dicam, operationem. Quidquid enim involuntarie fit mortuum, et vivificæ voluntatis expers est. Potest autem fieri ut quis prospere agens negligat mandata; quando autem experimentum cœperit disciplinæ, statim Deum quærat. Verum is qui non ad ea quæ fiunt, sed facientis affectum attendit, pertransiit et declinavit. Quapropter benevole excepit eam ut quæ omnia administret: tum quia ab urbis custodibus vulnerata, deserta esset, tum quia virginalis pudicitix velamen quod operimentum appellat, amisisset.

VERS. 5. *Surrexi ego aperire fratriuli meo; manus meæ stillaverunt myrrham, et digiti mei myrrham plenam.*

Gregorii. — Accepi, inquit, vim resurrectionis, ex eo quod mortificaverim inembra mea quæ sunt super terram istam, eamque membrorum mortificationem sponte mea instituerim. Stillaverunt enim manus meæ myrrham, id est, animæ motiones effectrices ex sese stillant myrrham, non aliunde accipientes, sed ex libera meâ electione: ita ut in omnibus meis virtuti consentaneis conatibus quos digitos vocavit, hæc animi affectio indeficiens conspiciatur: sic ut non moriatur quidem intemperantiæ, vivat autem superbiæ, aut iracundiæ, aut avaritiæ vel alicui istiusmodi. Non potest is qui male vivit digitos suos myrrha refertos ostendere. Non enim elucet in omnibus studiis et actionibus extinctio mali: cum enim sit in nobis alia quidem vita cassa et materialis et gravis; alia vero spiritalis ac levis; in medio stans libera nostra electio, cuicunque tandem parti sese adjunxerit, illi adversus alteram victoriam largitur, et si in una vixerit, alteri omnino moritur.

Super manus pessuli [VERS. 6.], aperui ego fratriuli meo.

Gregorii. — Ad tantam magnitudinem evecta nondum cognovit quemadmodum oportet nosse, neque se comprehendisse arbitratur, sed adhuc ad superiora currit, ad anteriora sese extendens⁸⁵. Etenim quæ myrrha plena facta est, omnibus vitæ studiis mortificatum in se malum indicans et spontaneum virtutis cultum ea ipsa re demonstrans, quod ex se manus ipsius myrrham distillent, manus suas claustrum attingisse ait, sive opera sua prope accessisse ad angustam illam et arctam viam, cuius clavem Verbum ipsum tradit eis qui Petro similes sunt. Aperit autem sibi regni ostium,

τῷ λόγῳ· ἵνα δειχθῆ, ὅτι καὶ ὁ πολυτίμιος Θεῶ. ἄνεσιν διώκων, καὶ ἀναπεπτωκῶς, καταφρονεῖται, καὶ τιμωρίας πείραν λαμβάνει. Ἀπέστειλε γάρ, φησί, τὴν παιδεύουσαν τοὺς ἀπειθεῖς χεῖρα, καὶ κατέφλεξε· ὡς ἐκ τῆς ἀγωνίας θροηθῆναι τὴν κοιλίαν. Διὸ καὶ σπουδαιότερον μετὰ τὴν τῆς παιδείας αἰσθησὶν ἀνέστην ἀνοίξαι· καὶ διὰ τὸ μὴ ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης τοῦτο ποιῆσαι, αἱ χεῖρές μου ἔσταξαν σμύρναν, τὴν νεκράν, ὡς εἰπεῖν, ἐνέργειαν· πᾶν γὰρ τὸ ἀπροαιρέτως γινόμενον, νεκρὸν ἔστι καὶ θελήματος ζωτικῶ ἄμοιρον· ἔστι γὰρ εὐδοκούμενόν τινα καταφρονεῖν τῶν ἐντολῶν, ὅταν δὲ πείραν λάβῃ παιδείας, εὐθὺς ζητεῖ τὸν Θεόν. Ἄλλ' ὁ προσέχων οὐ τοῖς γινομένοις, ἀλλὰ τῇ ποιούσῃ διαθέσει, παρηγήθη καὶ ἐξέκλινεν ἐκ μεταμελείας, τῇ προθέσει παρῶν· οὐκοῦν ἐδεξιώσατο ὡς πάντα περιελθοῦσαν αὐτὴν· καὶ διὰ τὸ ἐγκαταλειφθῆναι τραυματισθεῖσαν ὑπὸ τῶν φυλασσόντων τὴν πόλιν δυνάμεων, καὶ τὴν καλύπτραν τῆς παρθενικῆς αἰδοῦς, ὅπερ θέριστον ὀνομάζει, ἀφαιρεθείσαν.

ε'. Ἀρέστην ἐγὼ ἀνοίξαι τῷ ἀδελφιδῷ μου· χεῖρές μου ἔσταξαν μύρα, δάκτυλοι μου σμύρναν πλήρη.

Γρηγορίου. — Ἐλαβον, φησὶν, δύναμιν ἀναστάσεως διὰ τοῦ νεκρῶσάι μου τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐκουσίως μοι τῆς τῶν μελῶν ἐνεργηθείσης νεκρώσεως· ἀπέρρεον γὰρ αἱ χεῖρες σμύρναν, αἰτινές εἰσιν αἱ ἐνεργητικαὶ τῆς ψυχῆς κινήσεις, ἀφ' ἐαυτῶν στάζουσαν τὴν σμύρναν, καὶ οὐκ ἄλλοθεν, ὑποδεξάμεναι, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως· ὡς ἐν πᾶσι τοῖς κατ' ἀρετὴν ἐπιτηδεύμασιν, ἅπερ δακτύλους ὀνόμασεν, ἀνελλιπῆ τὴν τοιαύτην ἐνορῶσθαι διάθεσιν· ὡς μὴ θεθνᾶναι μὲν ἀκολασίᾳ τυχόν, ζῆν δὲ τύφῳ ἢ θυμῷ, ἢ φιλοχρημασίᾳ, ἢ τινι τούτῳ· οὐ κακῶς ζῶντος οὐκ ἔστι πλήρεις τοὺς δακτύλους ἐπιδειξάι τῆς σμύρνης. Οὐ γὰρ διὰ πάντων φαίνεται τῶν ἐπιτηδευμάτων ἢ τοῦ κακοῦ νέκρωσις· οὐσης γὰρ διπλῆς ἐν ἡμῖν τῆς ζωῆς, τῆς μὲν παχειας καὶ ὕληκῆς καὶ βαρείας, τῆς δὲ νοερᾶς καὶ κούφης, μέσον ἀμφοῖν ἐστῶσα ἢ αὐτεξούσιος ἡμῶν προαίρεσις, ἐν ᾧ ἂν μέρει γένηται, τούτῳ δίδωσι κατὰ τοῦ ἄλλου τὰ νικητήρια· καὶ ἐν ἧ ἂν ζῆ, τῇ ἐτέρᾳ πάντως ἀποθνήσκει.

Ἐπὶ χεῖρας τοῦ κλειθροῦ, [ς'.] ἤνοιξα ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου.

Γρηγορίου. — Πρὸς τοσοῦτον μέγεθος ἐπαρθείσα, οὐπω ἔγνω καθὼς δεῖ γῶναι· οὐδὲ λογίζεται καθ' ἐαυτὴν κατεληφέναι, ἀλλ' ἔτι πρὸς τὸ ὑπερκεῖμενον τρέχει, τοῖς ἔμπροσθεν ἐαυτὴν ἐπεκτείνουσα. Ἡ γὰρ πλήρης γενομένη τῆς σμύρνης, πᾶσι τοῖς τοῦ βίου ἐπιτηδεύμασι τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἐπισημαίνουσα νέκρωσιν· καὶ τὸ ἐκούσιον τῆς ἀρετῆς διὰ τὸ οἰκοδοῦν ἀποστάξει τῶν χειρῶν τὴν σμύρναν· ἀψασθαι, φησὶ, τὰς χεῖρας αὐτῆς τοῦ κλειθροῦ, ἤγουν τὰ ἔργα αὐτῆς ἐγγίσαι τῇ στενῇ καὶ θελιμμένη ὁδῷ ἧς τὸ κλειθρον ἐγγειρίζει τοῖς κατὰ Πέτρον ὁ λόγος· ἀνοίγει τοῖνυν ἐαυτῇ τῆς βασιλείας τὴν θύραν, διὰ τε τῶν

⁸⁵ Ephes. iii, 13.

χειρῶν ἃ τὰ ἔργα δηλοῦσι, καὶ διὰ τοῦ κλειθροῦ τῆς πίστεως· δι' ἀμφοτέρων γὰρ τούτων ἡ κλεῖς τῆς βασιλείας τοῦ λόγου ἐν ἡμῖν κατασκευάζεται.

Ἀδελφιδός μου παρήλθε· ψυχὴ μου ἐξῆλθεν ἐν λόγῳ αὐτοῦ.

Γρηγορίου. — (66) Ὅτε ἤλπισε κατὰ Μωσέα γνωστῶς ἰδῆν τὸν ποθοῦμενον, τότε παρήλθε τὴν κατάληψιν αὐτῆς ὁ ζητούμενος· παρήλθε δὲ, οὐ καταλιπὼν τὴν ἐπομένην αὐτῷ ψυχὴν, ἀλλὰ πλέον αὐτὴν ἐφέλκομενος· ἢ γὰρ ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἔσμεν ἐξόδος, τῶν ὑπερκειμένων ἀγαθῶν εἰσόδος γίνεται. Αὐτὴν οὖν ἐξῆλθεν ἡ ψυχὴ τὴν ἐξοδόν, ὁδηγῶν κεχρημένη τῷ λόγῳ εἰπόντι, ὅτι· « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα καὶ ἡ ὁδός· καὶ ὅτι δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, διελύσεται καὶ ἐξελεύσεται. »

Ὀριγένους. — Ἦνίκα ἐφθασεν ἡ Νύμφη τὸ κλειθρον, κ. τ. λ. (67).

Ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εὔρον· ἐκέλευσα αὐτόν, καὶ οὐχ ἀπήκουσέ μου.

Ὀριγένους. — Συνεχῶς ἡ ψυχὴ, κ. τ. λ. (68).

Γρηγορίου. — Ὅτε ἀνέστη διὰ τοῦ θανάτου, ὅτε ἐπληρώθη τῆς σμύρνης, ὅτε προσήγαγε τῷ κλειθρῷ διὰ τῶν ἔργων τὰς χεῖρας, καὶ εἰσεοικισασθαι τὸν ποθοῦμενον ἤλπισε, τότε ὁ μὲν παρέρχεται, ἡ δὲ ἐξέρχεται, οὐκ ἔτι μένουσα ἐν οἷς ἦν· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ καταλαμβάνεσθαι τὸ μέγεθος τῆς θείας γνωρίζεται φύσεως, ἀλλ' ἐν τῷ παριέναι πᾶσαν καταληπτικὴν φαντασίαν καὶ δυνάμιν· ἢ γὰρ ἐκβάσα ἤδη τὴν φύσιν ψυχῆς, ὡς ἂν μηδενὶ τῶν συνήθων πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν ἀοράτων κωλύοιτο, οὕτε ζητοῦσα τὸ μὴ εὑρισκόμενον ἴσταται, οὕτε καλοῦσα τὸ ἀνεκφώνητον παύεται· πῶς γὰρ ἂν καὶ εὐρεθεῖ, ὅν μνησθεῖ τῶν εὐρεθέντων οὐδέν; οὐ τόπος, οὐ σχῆμα, οὐ χρῶμα, οὐ ποσότης, οὐ περιγραφή, ἀλλὰ πάσης καταληπτικῆς ἐφ' ὁδοῦ ἐστὶν ἐξώτερον· ἐζήτησα τοίνυν αὐτόν διὰ τῶν εὐρετικῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων· ἐν λογισμοῖς καὶ νοήμασι, καὶ πάντων ἐξώτερον ἦν, τὸν προσεγγισμὸν τῆς διαβολῆς διαδιδράσκων· καὶ ἐκάλουν ὅση δυνάμεις, ἐπινοοῦσα φωνὰς ἐνδεικτικὰς τῆς ἀφράστου μακαριότητος· ὁ δὲ κρείττων ἦν τῆς τῶν σημαινομένων ἐνδείξεως.

et vocavi quantum potui excogitando voces quibus ineffabilis illa beatitudo commonstraretur, sed major erat omni indicio significationum.

ζ. Εὐροσάν με φύλακες οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει· ἐπάταξάν με, ἐτραυμάτισάν με, ἦραν τὸ θέριστρον ἀπ' ἐμοῦ φύλακες τῶν τειχῶν.

Γρηγορίου (69). — Ταῦτα ἴσως δόξει τισὶν ὀδυρματῆς μᾶλλον, ἢ κερ εὐφραϊνομένης εἶναι τὰ ῥήματα· οὐκ ἔστι δὲ, ἀλλ' ἡ μᾶλλον ἐγκαυχωμένης. Εἰ μὲν γὰρ κίνδυνος ἔδου εὐρον αὐτὴν, ἢ λησταῖς αὐτὴν εὐρησθαι λέγει, χαλεπὸν ἦν τὸ τῶν τοιούτων αὐτὴν εὐρεμα γίνεσθαι· εἰ δὲ οἱ φύλακες αὐτὴν εὐροσαν οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει, μακαριστὴ ἔστι τῆς εὐρέσεως· ἢ γὰρ ἀπὸ τῶν φυλάκων εὐρεθεῖσα ψυχῆς, ἄτινά ἐστι λειτουργικὰ πνεύματα, φρουροῦν-

⁶⁶ Joan. x, 9.

nempe per manus quæ opera significant et per claustrum fidei; nam per utraque hæc clavis regni in nobis a sermone paratur.

Fratruelis meus transiit; anima mea egressa est in sermone ejus.

Gregorii. — Cum ad exemplum Moysis speraret videre desideratum, tum perceptionem ejus præterit is qui quærebatur. Præterit autem non deserens sequentem se animam, sed magis ipsam attrahens. Nam egressio ex eo in quo sumus, ingressio est ad bona supra nos posita. Hanc igitur egressionem egressa anima Verbo usa duce quod dixit: « Ego sum ostium et via, et per me si quis introierit, ingreditur et egredietur ⁶⁶. »

Origenis. — Quando perveniet Sponsa ad pessulum, etc.

Quæsvi eum et non inveni eum, vocavi eum et non obaudivit me.

Origenis. — Perpetuo anima Sponsi verbum quærit, etc.

Gregorii. — Posteaquam per mortem surrexit, posteaque per opera manus claustrum admovit, seque intronissuram desideratum speravit, tum demum ille quidem præterit, hæc vero egreditur, non amplius manens in iis in quibus erat; non enim in percipiendo divinæ cognoscitur naturæ magnitudo, sed in prætereundo omnem comprehendendi imaginationem ac facultatem. Nam anima quæ extra naturam suam jam egressa est, ne ab ulla re consueta impediatur in cognitione rerum sub aspectum non cadentium neque inquirendi hoc quod non inveniebat finem facit, neque vocare desinit quod cæteroqui nullius efferri voce potest. Nam quo pacto inveniri posset quem nihil eorum quæ reperta sunt indicat, non locus, non figura, non color, non quantitas, non circumscriptio, sed est extra omnem comprehendendi viam ac modum: quæsvi ergo eum per illas facultates quæ invenienti vi præditæ sunt, per ratiocinationes et cogitationes. At extra hæc omnia positus erat, accessum mentis propiorem effugiens:

VERS. 7. Invenerunt me custodes qui circumveniunt in civitate, percusserunt me, vulneraverunt me, abstulerunt pepulum a me custodes murorum.

D Gregorii. — Videbuntur hæc fortassis nonnullis esse lugentis potius verba quam lætantis, ut non sunt, sed potius gloriose jactantis. Quod si enim inferni pericula eam invenissent, vel a latronibus inventam diceret, grave profecto foret illam a talibus inveniri. At si custodes eam invenerint qui circumveniunt in civitate, omnino talem ob inventionem beata prædicari debet. Nam anima quæ a custodibus reperta est (qui sunt admini-

NOTÆ.

(66) Scholium hoc anonymum in C. B.

(67) Patrol. XVII, col. 273.

(68) Patrol. t. XVII, col. 273.

(69) Anonyma in C. B.

stratorii spiritus custodientes civitatem quæ est anima Dei habitaculum) a latronibus perfurtum subduci nequit. Porro virga illa divina quæ per ipsam verberationem efficaciter sanat, spiritus est cuius fructus et institutio vitæ virtuti consentaneæ temperantia est: de talibus autem plagis etiam Paulus gloriando ait: « Stigmata Christi in corpore meo circumfero⁸⁷. » indicans imbecillitatem in omni malo suam, unde etiam dixit: « Nam virtus mea secundum Christum in infirmitate perficitur. » Per tale vulnus peplum illi ademptum fuit, quo intelligitur omnis dubia et ambigua vacillansque cogitatio, ita ut jam animæ pulchritudo sit revelata, non amplius offundente illi caliginem amictu, sed pure cernat veritatem. Unde autem peplum illi quæ veterem pridem tunicam abjecerat coram iis qui humanæ animæ vias custodiant? Manifestum utique quod a profectu. Tantum enim profecerat ut antea necdum veterem tunicam exuisse videretur: ejus enim qui semper ascendit, id quod præcesserat crassius apparet. Est autem peplum sponsale pallium quod una cum capite faciem ejus obvelat. Hoc enim etiam de Rebecca historię traditum est; bonum autem quod ex ejus ablatione existit, declaravit Paulus dicens: « Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen⁸⁸. » Porro bonum quoque est reperiri a custodibus civitatis sicut a bono illo pastore ovis et per lucernam drachmia reperta est, ob quam lætiantur amici et vicini omnes. Ceterum sic etiam dicere possis: quod quærens quem non reperit et vocans ineffabilem docentur a custodibus adamari ab ea quod consequi non possit, a quibus vulneratur ac verberatur desperatione desiderati. Sed tristitiæ peplum hoc ei aufertur, dum discit veram desiderati fruitionem esse semper in quærendo proficere, neque unquam in progressu cessare. Postquam hoc modo desperationis peplum ademptum fuit, infinitamque ac nullis descriptam terminis dilecti venustatem vidit, quæ per omnem sæculorum æternitatem semper major ac major esse deprehenditur: vehementiori desiderio inflammatur et cordis sui affectionem per filias Jerusalem dilecto suo indicat ac dicit.

VERS. 8. *Adjuravi vos, filie Jerusalem, in virtutibus et viribus agri, si inveneritis fratrualem meam, quid annuntiabitis ei? quoniam vulnerata charitatis ego sum.*

Gregorii. — Hæc non alia esse ab illis quæ in Evangeliiis monentur, « Non jurare omnino, sed, Est, est, Non, non⁸⁹. » hinc patet quoniam reperitur in alia editione: Adjuravi vos per capreas et cervos, et per hæc doceuntur in quibus mundi hujus robur et vis consistat quæ ad confirmationem veritatis in juramento adhibentur. Duo nimirum nos cum Deo familiariter conjungunt, recta fides ac vitæ modus. Nam caprea quidem sine errore cernit,

τα τὴν πόλιν, ἥτις ἐστὶ ψυχή, τὸ τοῦ Θεοῦ οἰκητήριον, ὑπὸ ληστῶν κλαπῆναι οὐ δύναται· ἡ δὲ θεία βλάβος ἢ διὰ τοῦ πατάσσειν ἐνεργουσα τὴν Ἰασον, τὸ πνεῦμά ἐστιν, οὐ καρπὸς καὶ ἡ παιδαγωγία τῆς ἐνσώτου πολιτείας ἐγκρατῆς. Ἐπεὶ δὲ ταῖς τοιαύταις πληγαῖς καὶ Παῦλος ἐγκαυχώμενος ἔλεγε· « *Τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ σώματι μου περιφέρω*· δεικνύς τὴν ἐν παντὶ κακῷ ἀσθένειαν· διδὼ καὶ λέγειν εἶχεν· Ἡ γὰρ κατὰ Χριστὸν δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, εἴτ' οὖν ἐν ἀρετῇ, διὰ τοῦ τοιούτου τραύματος, ἢ τοῦ θερίστρου γέγονεν αὐτῇ ἀφαιρέσις· ἥτις νοοῖτο ἂν πᾶσα διασάζουσα τε καὶ κραδαινομένη διάνοια, ὡς ἀνακαλυφθῆναι τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος, μὴ ἐπισκοποῦντος ἐτι τοῦ ἐπιβλήματος, ἀλλὰ καθαρῶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπειν. Πόθεν δὲ τὸ θέριστρον τῇ ἀποβαλοῦσῃ τὸν παλαιὸν ἤδη χιτῶνα, πρὸς τῶν ἐπιτηρούντων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὰς διόδους; ἔηλον ὡς ἀπὸ τῆς προκοπῆς. Καθῆρθη γὰρ τοσοῦτον, ὡς πρὸ τούτου δοκεῖν, οὐκ ἔστι ἀποδεῦσθαι τὸν παλαιὸν χιτῶνα· τοῦ γὰρ κατὰ Θεὸν ἀναβαίνοντος αἰεὶ πρὸ τοῦ παχύτερον. Τὸ δὲ θέριστρον, περιβόλαιον νυμφικόν, συγκαλύπτον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον· τοῦτ' ἔστι καὶ περὶ Ῥεβέκκας ἱστορεῖται· τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἀφαιρεθῆναι αὐτῆς, εἰδείξε λέγων ὁ Παῦλος· « *Ὅταν δὲ ἐπιστραφῇ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα*. Καλὸν δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ καλοῦ ποιμένος πρόβατον· καὶ ἡ δραχμὴ ἐπὶ τοῦ λύχνου, ἐφ' ἣ χαίρουσι πάντες οἱ φίλοι καὶ γείτονες. Εἰποις, δ' ἂν καὶ οὕτως, ὡς ζητοῦσα ὅν οὐχ εὔρα καὶ καλοῦσα τὸν ἄρρητον, διδάσκειται διὰ τῶν φυλάκων, ὡς τοῦ ἀνεπιβόλου ἐρᾶ· δι' ὧν πλησεται καὶ τραυματίζεται τῇ τοῦ ποθομένου ἀνεπιβόλου. Ἄλλα περιαιρεῖται τῆς λύπης τὸ θέριστρον τῷ μαθεῖν ὅτι προκόπτει· αἰεὶ διὰ τοῦ ζητεῖν· καὶ τὸ μηδέποτε τῆς ἀνόδου παθεσθαι, τοῦτό ἐστιν ἡ ἀληθὴς τοῦ ποθομένου ἀπόλαυσις. Ὡς οὖν περιελάτο τῆς ἀνεπιβόλου τὸ θέριστρον, καὶ εἶδε τὸ ἀόριστόν τε καὶ ἀπερίγραπτον τοῦ ἡγαπημένου κάλλος, ἐν πάσῃ τῇ αἰδιότητι τῶν ἀνθρώπων κρεῖττον ἀπὸ εὐρισκόμενον, σφοδρότερον γίνεται πόθῳ καὶ μηνύει τῷ ἀγαπωμένῳ διὰ τῶν τῆς Ἱερουσαλήμ θυγατέρων, τὴν τῆς καρδίας διάθεσιν, καὶ φησιν·

Ἡ. « *Ἄρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ· ἐὰν εἴρητε τὸν ἀδελφιδὸν μου, τί ἀπαγγέλητε αὐτῷ; ὅτι τερωμένη ἀγάπης ἐγὼ εἰμι.*

Γρηγορίου. — Ὅτι οὐχ ἕτερα παρὰ τὰ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρημένα τὸ, « *Μὴ ὁμῶσαι ὄλωσ, ἀλλὰ τὸ, Ναί, ναί, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ*· ὅλον ἂν γένοιτο ἐκ τούτων· ἐν ἑτέρᾳ γὰρ ἐκδόσει, « *Ἄρκισα ὑμᾶς κατὰ τῶν δορκάδων καὶ τῶν ἐλάφων, ἢ εὐρέθη· καὶ διδασκόμεθα διὰ τούτων, ἐν τίσιν ἢ τοῦ κόσμου τούτου ἰσχύς τε καὶ δύναμις· ἢ πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας δι' ὄρκου παρεληπται· δύο τοίνυν ἡμᾶς οἰκείοι τῷ Θεῷ, πίστις ὀρθὴ καὶ τρόπος ζωῆς· δορκὰς μὲν γὰρ*

⁸⁷ II Cor. iv, 10. ⁸⁸ II Cor. iii, 15. ⁸⁹ Matth. v, 34.

ἀπλανῶς ὄρξῃ, Εἰσφορὸς δὲ τῶν λοβῶλων ἐστὶν ἀναιρε-
τικῆ· ὑποτίθεται τοίνυν ταῖς νεάνισιν ἡ Νύμφη κά-
θαρσιν καὶ ἀλήθειαν· οὕτω γὰρ τὸ ἀμετάθετον ἡμῖν
βεβαιούται ὁ καὶ τὴν ἀλήθειαν πιστεύμενος ὄρκος,
ἐν ᾧ πᾶς ὁ ὁμνῶν ἐπαίνεται κατὰ τὴν τοῦ προφή-
του φωνήν. Ἀληθῶς γὰρ ὁ ἐν τοῖς δυοῖν τούτοις, τὸ
ἀσφαλῆς ἐν ἑαυτῷ κατορθώσας, ἐν ταῦτ' ἰδίῳ λόγῳ τῆς
πίστεως, ὅταν ἀπλανῶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπῃ,
καὶ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς ζωῆς, ὅταν παντὸς καθαρῶν
τοῦ ἐκ πονηρίας μολύσματος· οὗτος ἔμυσαι τῷ Κυ-
ρίῳ μὴ ἀναθῆναι ἐπὶ κλίτης στρωμνῆς, μὴ δοῦναι
ὑπὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἕως οὐ εὗρη τόπον τῷ Κυ-
ρίῳ, σκηνώματα τῶν ἐν αὐτῷ οἰκούντων γενόμενος.
Μίθωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς νύμφης, εἰ τέκνα τῆς
Ἱερουσαλήμ ἐσμεν, ὅπως ἔστιν ἰδεῖν τὸν ποθοῦμενον·
ἐάν γὰρ ὄρκιον ἑαυτῆς ποιήσωμεν τὸν τε πρακτικὸν
καὶ θεωρητικὸν βίον, ὀφόμεθα καθαρῶς τὸν Νυμφίον
τῆς ἀγάπης τοξότην· ὃς διὰ βάθους ἐντίθησι τὸ
ἑαυτοῦ βέλος, τὴν τῆς θεότητος, φημί, κοινω-
νίαν τῇ ψυχῇ διὰ τῆς κατὰ τὴν πίστιν ἀκίδος γινο-
μένην.

Νείλου. — Εἶδα τὸ σφάλμα ἑαυτῆς, καὶ τὴν ἀγα-
νάκτησιν ἐπέγνω τοῦ ποθομένου ἐκ πολλῆς ἀπο-
στροφῆς, καὶ ζητεῖ ὅτι δὴποτε τρόπῳ γνωσθῆναι
τούτῳ, ποθοῦσα καὶ τὴν ὁδὸν οὐ φέρουσα τοῦ χω-
ρισμοῦ· ὅθεν ἐκείνης ἀντιλαβοῦσα παρακαλεῖ πρεσ-
βεῖσαι πρὸς τὸν Νυμφίον, καὶ δηλώσαι τὰ παρ' αὐ-
τῆς ἐκεῖνον· αἷς πρὸ ὀλίγου σεμνυνομένη τῷ ἀξιώ-
ματι, ἔλεγεν· *Εἰσήγαγε με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ τα-
μιεῖον αὐτοῦ, δεικνύς πῶς μέγα συνείδησις πεπαρ-
βήσασμένη, καὶ πῶς πάλιν ταπεινὸν παρρησίας
ἀφαιρέσεις.*

Φίλωνος. — Παρρησιάζεται ἡ ἀγία Ἐκκλησία
ἐν τοῖς ἑαυτοῖς τέκνοις τοῖς μάρτυσι, δι' ὧν
ἐτρόπή· καὶ φησὶν τοῖς ἀποστόλοις ταῦτα καὶ προ-
φήταις.

θ. *Τὸ ἀδελφιδὸς σου ἀπὸ ἀδελφιδού, ἡ καλὴ
ἐν γυναίξιν;*

Νείλου. — Ἀποροῦσιν αἱ νεάνιδες ὀρκισθεῖσαι,
τίς ἄρα εἴη καὶ ποταπὸς ὁ ἀγαπώμενος, ὅτι τοιοῦτῳ
ὑρκίσθησαν ὄρκῳ· ὅθεν καὶ οὕτως ἀναπερωθείσας
αὐτὰς ἰδοῦσα ἡ Νύμφη, διαγράφει τὸν ζητούμενον
χωρίζουσα τὸ κάλλος αὐτοῦ τῆς τῶν ἄλλων κοινω-
νίας, ἵνα μὴ τῶν πολλῶν εἰς λογίζεται ἁγίων,
δεικνύουσα τὴν διαφορὰν τοῦ ἐκτετῆς ἀδελφιδού, καὶ
τῶν ἀδελφιδῶν τῶν νεανίδων.

Κυρίλλου. — Ἦγουν τί πεποίηκεν ὁ ἀδελφιδὸς
σου, ἢ τί ἀπὸ ἀδελφιδού σου ἔχεις;

*Τὸ ἀδελφιδὸς σου ἀπὸ ἀδελφιδού, ὅτι οὕτως
ὑρκισασι ἡμεῖς;*

Γρηγορίου. — Αἱ ὀρκισθεῖσαι θυγατέρες Ἱερου-
σαλήμ, πυνθάνονται ὅποιος ὁ χαρακτήρ τοῦ Νυμ-
φίου, ὡς εἰ περιτύχουσιν αὐτῷ ἐπίγνωσιν αὐτὸν ἐκ
τῶν περὶ αὐτοῦ δοθησομένων σημείων. Διὸ καὶ χα-
ρακτῆρα παραδίδωσιν· οὐχ ὃ ἦν ἀρχῇ· ἀρρήτος
γὰρ οὐχ οἷος τε δυνάμει λόγων φανερωθῆναι· ἀλλὰ
πρὸς τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν χειραγωγεῖ τὰς
παρθένους, ὡσπερ καὶ πεποίηκεν Ἰωάννης· «Ὁ μὲν
ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ σιωπῆσας· «Ὁ δὲ ἐωράκαμεν καὶ

A cervus autem bestias venenatas e medio tollit.
Itaque sponsa juvenculis proponit purgationem ac
veritatem. Sic enim firmitas in nobis stabilitur
et juramentum fidem astruit veritati, in quo
omnis qui jurat laudatur juxta prophetæ vocem.
Vero enim is qui in duobus his certitudinem sibi
comparat, nimirum in verbo fidei quando sine er-
rore respicit ad veritatem, et in ratione vivendi,
quando ab omni pravitalis iniquatione purus est;
hic vero jurat Domino se non ascensurum in le-
ctum sibi stratum neque somnum oculis suis con-
cessurum, donec inveniat locum Domino, factus
tabernaculum ipsi in se habitanti. Discamus igitur
et nos ex Sponsa, si filii Jerusalem sumus, qui
desideratum cernere possimus; nam si hoc jure-
jurando nosmetipsi astrinxerimus tam ad vitam
quæ in actione quam quæ in contemplatione ver-
satur, videbimus pure Sponsam qui dilectionem
ejaculatur et profunde telum, divinitatis inquam,
sue communionem animæ infligit acumine fidei
exacutum.

Nili. — Novit errorem suum, dilecti sui indig-
nationem ex multa aversione agnovit et quærit
quocumque tandem modo desiderans ab ipso cog-
nosci, separationis dolorem minime ferens unde
illas rogans hortatur ut pro se legationem obeant
ad Sponsum; etique ex parte sua significant quanto
affecta fuerit honore, cum dixit: *Introduxit me rex
in cubiculum suum, ostendens quam sit res ma-
gna conscientie fiducia, et quantum humiliet fidu-
cie ablatio.*

Philonis. — Fiducialiter agit Ecclesia sancta in
filiis suis martyribus, in quibus vulnerata est, at-
que hæc dicit apostolis et prophetis.

VERS. 9. *Quid fratruelis tuus a fratrueli, pulchra
in mulieribus?*

Nili. — Quærunť adolescentule adjuratæ quis
tandem et qualis sit dilectus, quia tali jurejurando
adactæ sunt: unde etiam sic alatas ipsas videns
sponsa describit quæsitum, illius pulchritudinem
ab aliorum communione segregans, ne unus e
multis sanctis censeretur, declarans differentiam
fratruelis sui a cæteris fratruelibus et adolescentu-
lis.

Cyrilli. — Nimirum quid fecit fratruelis tuus?
vel quid a fratrueli habes?

*Quid fratruelis tuus a fratrueli, quia sic adjura-
sti nos?*

Gregorii. — Filiæ Jerusalem adjuratæ sciscitan-
tur quale sit signum distinctivum Sponsi, ut si in
ipsum inciderint, in notitiam ejus ex signis de
ipso traditis pervenire valeant. Quare et signum
tradit non quod erat in principio, hoc enim ineffa-
bile, nec vi orationis manifestari potest; sed virgi-
nes ad apparitionem in carne manuducit, prout
etiam Joannes fecit silens quidem « Quod erat ab
initio, » commemorans vero studiosè illud « quod

vidimus et audivimus, et manus nostræ contractaverunt de Verbo vitæ 99. »

VERS. 10. *Fratruelis meus candidus et rubicundus, electus ex millibus.*

Philonis. — Candidus quidem propter impeccantiam, rubicundus vero propter sanguinem pro Ecclesia fusum.

Origenis. — Vel candidus quoniam Deus verus, rubicundus vero propter incarnationem.

Gregorii. — Anima perfecta etiam animabus virginibus desiderati et quæsiti indicia describit, per ea quæ pro salute nostra patefacta sunt nobis, et universam Ecclesiam quasi unum Sponsi corpus efficiens, peculiarem quemdam sensum, de quolibet membro in pulchritudinis descriptione ostendit : quibus universis singulatim consideratis, elegantia corporis tota conformatur et absolvitur. Itaque a corpore instructionem auspicatur, quemadmodum et Matthæus fecit. Ne quis autem secundum carnem nativitatem audiens in naturæ affectiones cogitatione impingat, idcirco illum qui carne et sanguine nobiscum communicavit, corpore quidem candidum et rubicundum esse dicit, per utraque naturam insinuans, non tamen consimili prorsus ratione in lucem editum, qua communiter homines gignuntur. Habere enim hoc eximium quod non ex concubitu natus sit, ideoque *electus, ex millibus* autem ex quibus homines orti sunt, et quousque veluti fluendo natura succedentium sibi per partum progredietur. Neque enim proprie partitudinis vocabulum usurpari potest de illa quæ conjugium non est experta, cujus conceptio quidem a conjunctione duorum profecta non est, partus vero minime inquinatus, parturigo doloris expers, thalamus Altissimi virtus, quasi quædam nubes virginitatem inumbrans : fax nuptialis Spiritus sancti splendor, cubile vero impatibilitas, et nuptiæ incorruptio, hujus generatio sine partitudine est, sicut et consistentia sine conjugio. Cui ad nascendum natura minime cooperata est, sed subseruii. Quinimo nec ex æqua generatio partitudinis passionem exceptit, neque illa ex mortuis regeneratio, neque divinæ hujus creationis primogenitura, sed in hisce omnibus purus est a partitudine partus.

Nili. — Superius quidem membra Sponsæ descripsit, quæ diversis Ecclesiæ ordinibus congruunt: nunc autem illa Sponsi delineat, quæ nullum habent obscuritatis, siquidem Deus Verbum in his describitur. Divinæ virtutes erunt omnino in istis membris delineatæ; neque enim membrorum compositione figuratur id quod incorporeum est; sed spiritalibus actionibus quodam modo corporatum; quia sensus humanus non aliter capere divina potest. Nam quis Dei oculos aliud esse cogitet quam Intuendi vim; et manus, quam creandi et efficiendi

ἀκηκόαμεν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς, τούτο μετ' ἐπιμελείας διηγησάμενος.

Ἔ. Ἀδελφιδὸς μου λευκὸς καὶ πυρρόδς, ἐκλελοχισμένος ἀπὸ μυριάδων.

Φίλωνος. — Λευκὸς μὲν, διὰ τὸ ἀναμάρτητον· πυρρόδς δὲ, διὰ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας χυθέν.

Ὀριγένης. — Ἡ λευκός, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀληθινός, πυρρόδς δὲ διὰ τὴν σάρκωσιν.

Γρηγορίου. — Ἡ τελεία ψυχὴ ταῖς παρθένους ὑπογράφει ψυχαῖς, τοῦ πεθουμένου καὶ ζητουμένου τὰ γνωρίσματα, διὰ τῶν ἐπὶ σωτηρίᾳ φανερωθέντων ἡμῖν· καὶ πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν ἐν σώμα τοῦ Νυμφίου ποθήσασα, ἰδίον τι νόημα δι' ἐκάστου τῶν μελῶν ἐν τῇ ὑπογραφῇ τοῦ κάλλους ἐνδείκνυται· δι' ὧν ὅλος ἐκ τῶν κατὰ μέρος θεωρουμένων τὸ τοῦ σώματος κάλλος συμπαραεικάζεται. Ἐκ τοῦ σώματος τούτου τῆς κατηχήσεως ἀρχεται, καθὰ καὶ Ματθαῖος πεποίηκεν. Ἴνα δὲ μὴ τὴν κατὰ σάρκα τὴν ἀκούων γένεσιν, πρὸς τὰ τῆς φύσεως πάθη κατολισθήσειε τῇ διανοίᾳ, τούτου χάριν τὸν κοινωθέντα ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἵματος, λευκὸν μὲν εἶναι φησι καὶ πυρρόδς, τὴν τοῦ σώματος δι' ἀμφοτέρων φύσιν αἰνιτομένη· οὐ μὴν ὁμοίωτον αὐτοῦ τὴν λοχείαν τῷ κοινῷ τόκῳ· ἔχει γὰρ κατ' ἐξαιρέτον τὸ μὴ ἐκ λέχους γεγενῆσθαι· τούτο γὰρ τὸ ἐκλελοχισμένος· ἀπὸ μυριάδων δὲ τῶν ἀφ' ὧν γεγόνασιν ἄνθρωποι, καὶ εἰς ὃ προελύσεται βέουσα, διὰ τοῦ τόκου τῶν ἐπιγενομένων ἢ φύσις. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἀπειρογάμου τὸ τῆς λοχείας ὄνομα, οὐκ ἔστι κυρίως εἰπεῖν· οὐ γὰρ ἀσυνδύαστος μὲν ἢ κυφορία, ἀμόλυτος δὲ ἢ λοχεία, ἀνώδινος δὲ ἢ ὠδίν, θάλαμος δὲ ἢ τοῦ Ὑψίστου δύναμις, οἷον τις νεφέλη τὴν παρθενίαν ἐπισκιάζουσα· πυρρὸς δὲ γαμήλιος, ἢ τοῦ ἀγίου Πνεύματος Ἐλλαμψίς· κλίη δὲ ἢ ἀπάθεια, καὶ γάμος ἢ ἀφθορσία· τούτου χωρὶς λοχείας ἢ γένεσις ὡσπερ καὶ χωρὶς γάμου ἢ σύστασις· ὧ οὐχὶ συνήργησε πρὸς τὸ γενέσθαι ἢ φύσις, ἀλλ' ὑπερέτησεν· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἢ ἐκ τοῦ ὕδατος γένεσις τὸ τῆς λοχείας πάθος οὐ παρεδέξατο· καὶ ἢ ἐκ τῶν νεκρῶν παλιγγενεσία, καὶ ἢ τῆς θείας ταύτης κτίσεως πρωτοτοκία, ἀλλ' ἐν πᾶσι τούτοις καθαρεύει τῆς λόχου ὁ τόκος.

Νελίου. — Ἀνωτέρω μὲν τὰ μέλη τῆς Νύμφης προέγραψεν, ἅτινα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ἐφηρμοσται διαφόροις τάγμασι· νῦν δὲ τὰ τοῦ Νυμφίου σκιαγραφεῖ, πολλὴν ἔχοντα τὴν ἀσφάλειαν. Εἰ μὲν οὖν ὁ Θεὸς Λόγος ἐν τούτοις διαγράφεται, θεῖαι δυνάμεις ἔσονται πάντως ἐν τοῖς μέλεσιν ἐκείνων χαρακτηριζόμεναι· οὐ γὰρ μελῶν συνθέσει σχηματίζεται τὸ ἀσώματον· ἐνεργείαις δὲ νοηταῖς ὡσπερ εἰ σῶμα τὸ ποιούμενον, διὰ τὸ ἄλλως τὰ περὶ Θεοῦ παραδέχεσθαι, τὴν ἀνθρωπίνην οὐ πεφυκέναι αἰσθησιν. Ὁφθαλμοὺς γὰρ, τί ἄλλο ὑπολάβοι Θεοῦ, ἢ τὴν ἐποπ-

⁹⁹ I Joan. 1, 1.

τικὴν δύναμιν; καὶ κοιλίαν ἣν λέγει γεννᾶν, τὸ γνήσιον τῆς ὠδίνος; πόδας καὶ πορείαν ἐπίσημον, τὴν προνοητικὴν ἐνέργειαν; ὡς ἐν ἴχθει τρανώς τοῖς κηδεμονικῶς συμβαίνουσιν ἐκάστῳ κατ' οἰκονομίαν τοῦ κρείττονος θεωρουμένην· ὁμοίως ἐπὶ τῶν λοιπῶν· εἰ δὲ ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος σημαίνοιο, εἴη ἂν κεφαλὴ, χρυσοῦ κεφαλῆς παρεικασμένη, ὅπερ ἐρμηνεύεται πέτρα, ὁ κορυφαιώτατος τῶν ἀποστόλων Πέτρος· καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως οἰκοδομηθῆναι παρασκευάσας· κοιλία ὁ Παῦλος, ὁ τοὺς ἐν Χριστῷ μορφουμένους ὠδίνων· στύλοι μαρμάρينوι περὶ ὧν φησι Παῦλος, «Οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι·» καὶ ἑκαστὸς κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν λοιπῶν χαρακτηρίζεται· ὁ μὲν σιαγόνων ἐπέγει τόπον φουοσῶν μυρεψικά, ὁ δὲ χειλέων κρινῶν ὁμοιοῦμένων στάζουσι τὴν σμύρναν πλήρη· οἱ δὲ τὸ χρεῖωδες καὶ ἐγκρατὲς παραινοῦντες τοῖς ὑπηκόοις, καὶ νεκροῦν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Εἴεν δ' ἂν βόστρυχοι, οἱ τὸν ὀνειδισμὸν φέροντες τῶν Χριστοῦ παθημάτων· καὶ ὀφθαλμοὶ πάλιν οἱ τὸ τοῦ βαπτίσματος φυλάσσοντες δώρημα, καὶ ἐπὶ τὸ πλήρωμα τῶν ὕδατων ἀγρύπῳ καθήμενοι· νηπιάζουσι δὲ, παιδικὴ ἡλικία. Αἰλουμένοι γὰρ εἰσιν ἐν γάλακτι καὶ καθήμενοι ἐπὶ πληρώματα ὕδατων· καὶ τὸ ἀκέραιον τῆς περιστερᾶς, καὶ τὸ ἄκακον τῆς γαλακτοτροφουμένης ἔχοντες ἡλικίας· λευκοὶ δὲ εἰσὶ διὰ τὸν ἐν ἀρχῇ Θεὸν Λόγον φῶς λεγόμενον τοῦ κόσμου· πυρρῶς δὲ δι' ὃν ἀνεῖληφεν ἄνθρωπον, ἐκ γῆς πλασθέντα πυρρῶς· εἶδος δὲ ὑποφαίνων, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως φανερὰν τοῖς ἀποστόλοις δεκνύων τοῖς τύποις τῶν ἡλίων καὶ τῆ τῆς λόγῃς ὀπῆ· καὶ ἐκλεκτός ἐστιν ὡς κέδρος· περὶ ὧν ἔλεγε· «Δίκαιος ὡς φοινῆ ἀνθήσει, ὡσεὶ κέδρος ἢ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται·» τὸν γὰρ φάρυγγα ἔχει γλυκασμὸν οὐ γλυκαινόμενον, ἀλλὰ γλυκαινόμενον· οὐ γὰρ ποιοῦται, ἀλλ' αὐτὸ ποιότης ἐστίν· ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐστὶν ὄλος ἐπιθυμία, οὐ μετέχων τῆς ἕξεως, ἀλλ' αὐτὸ ἕξις τυγχάνων. Ταῦτα δὲ φησὶν ἡ Νύμφη, ἵνα δεῖξῃ δικαίως ἑρῶσαν ἑαυτὴν· ἀπολογία τοῦ πάθους, τὸ κάλλος τοῦ ἀγαπωμένου προσβαλλομένη.

ια'. *Κεφαλὴ αὐτοῦ, χρυσοῦ κεφαλῆς· βόστρυχοι αὐτοῦ, ἐλάται, μέλαρες ὡς κόραξ.*

Γρηγορίου. — Ἡ μὲν κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἡ πάσης τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπαρχὴ Χριστοῦ, τὸ καθαρὸν τε καὶ πάσης ἀμιγῆς κακίας χρυσοῦ ἐστὶ· τοῦτο γὰρ τὸ κεφαλῆς· βόστρυχοι δὲ οἱ ποτε ζοφώδεις κατὰ τοὺς κόρακας· οἷς ἔργον ἐστὶ τὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκόπτειν, ὡς ἡ Παροιμία φησὶν· οὗτοι ἐλάται, τὰ ὑψηλά τε καὶ οὐρανομήκη δένδρα γενόμενοι, διὰ τοῦ ἀναδραμεῖν ἐκ γῆς πρὸς τὸ οὐράνιον ὕψος, προσθήκη τοῦ κάλλους γίνονται τοῦ Νυμφίου τῆς θείας κεφαλῆς ἐξαρτήσαντες ἑαυτοὺς, καὶ τῆ τοῦ Πνεύματος ἄρα περισσοῦμένοι· δι' ὧν οἶμαι δηλοῦσθαι τοὺς ἀποστόλους, ὧν τινες ζοφώδεις ἐν οἷς ἔπραττον ἦσαν, ὁ τελώνης, ὁ ληστῆς,

A potentiam; et ventrem, partus sinceritatem; pedes et incessum, insignem Providentiæ operationem, quasi in vestigiis perspicue sedulitatem significantibus; unicuique secundum dispensationem ejus quod melius est contemplandum. Similiter etiam in cæteris. Si autem Dominicus homo significetur, caput auro assimilatum fuerit Cephas, quod petra interpretatur, summus apostolorum Petrus qui et Cephas nominatur, et Ecclesiæ ædificium in confessione fidei ædificare paravit. Venter, Paulus qui in Christo formatus parturiebat, columnæ marmoreæ de quibus Paulus ait: « Qui videbantur columnæ esse ». Et unusquisque secundum reliquarum gratiarum differentiam, alius quidem locum tenet maxillarum gignentium unguentaria: alii vero labiorum liliis assimilatorum stillant myrrham plenam, qui nimirum ad id quod utile et continens est hortantur auditores, utque mortificent membra quæ sunt super terram. Fuerint autem cincinni qui opprobrium ferunt passionum Christi; et rursus oculi qui baptismatis donum custodiunt, et super plenitudinem aquarum vigilanter sedentium ætas infantilis ac puerilis. Nam in lacte loti sunt et sedent super plenitudinem aquarum, atque columbæ simplicitatem, et ætatis quæ adhuc lacte nutritur innocentiam obtinent. Candidus porro est propter Verbum quod in principio erat apud Deum, et lux mundi appellatur: rubicundus vero, in quantum assumpsit hominem de terra rufa formatum. Species autem insinuat odorem cognitionis manifestum cum apostolis ostendit loca clavorum, et lanceæ foramen. Et electus est sicut cedri, de quibus dixit: *Justus sicut palma florebit et sicut cedrus quæ in Libano est multiplicabitur.* Guttur ejus habet dulcedinem, non dulcoratam sed dulcorantem; non enim qualificatur, sed ipsa per se qualitas est: in omnibus autem est totum desiderium, non particeps habitus, sed ipsemet per se habitus existens. Hæc autem Sponsa dicit, ut ostendat se jure merito amare, excusationem affectui ipsam dilecti pulchritudinem prætexens.

VERS. 11. *Caput ejus aurum cephas, cincinni ejus elata, nigri tanquam corvus.*

Gregorii. — Caput corporis Ecclesiæ, totius naturæ nostræ primitiæ, Christus, purum et nulla malitia mistum aurum est. Hoc enim est illud Cephas. Cincinni vero tenebricosi aliquando nigri instar corvorum, quorum opus est oculos eruere, ut in Proverbio est, hi elatæ facti, id est sublimes et in cælum tendentes arbores, sic dictæ quod e terra ad cœli celsitudinem pergant. Venustatem Sponsi accessione quadam augment, dum divinum ejus capiti sese adaptant, et spiritus aura circumaguntur, per quos existimo apostolos significari quorum nonnulli ob instituta vitæ suæ caliginosi erant, ut publicanus, latro, persecutor, consimi-

Galat. II, 9.

lis nigro et carnivoro atque oculorum vastalori, a principi potestatis tenebrarum,

Oriqenis. — Cincinni propter densitatem, etc.

Vers. 12. Oculi ejus sicut columbæ super plenitudines aquarum lotæ in lacte, sedentes super plenitudines.

Gregorii. — Oculi sint Ecclesiæ duces. Hujusmodi autem oculorum pulchritudo ac laus est expertis malitiæ simplicitas, quæ in illos cadit qui nondum a vita carnali polluti sunt, sed vivunt et ambulant spiritu. Etenim spiritualis et immunis a rebus crassis vita, per columbæ speciem exprimitur, eo quod Spiritus sanctus in specie columbæ apparuerit in Jordane. Quare illum qui a Deo ordinatus est, ut Ecclesiæ corporis sit oculi loco, siquidem pure speculatoris et inspectoris munere fungi velit, omnem vitiositatis glumam aqua abluere oportet. Multas autem esse ait plenitudines aquarum, quibus istiusmodi sordes expurgentur. Quot enim virtutes, totidem sunt expiantium aquarum fontes, qui oculos semper reddant puriores, verbi gratia, temperantia lustralis aquæ fons quidam est: alius fons est humilitas, et veritas, et justitia, et fortitudo, atque istiusmodi aquæ, ex uno quidem illo fonte, sed diversis quasi fluentis in unum collectis quædam sunt plenitudo, per quam oculi ab omni vitiosa lippitudine repurgantur. Cæterum illi oculi, qui ob simplicitatem et innocentiam columbis comparantur, sunt super aquarum plenitudines: sed earum lavacrum lac esse dicit, quia solum hoc inter res humidas simulacrum aliquid et similitudinem non recipit. Neque enim Ecclesia præter veritatem vanum quid et erroneum quodquo minime subsistat, in semetipsa repræsentat. Quod vero subjungitur, quasi lex quædam est auditoribus in quas res oculos oporteat habere intentos. Nimirum perpetuam velut assiduitatem attentionis circa disciplinas denotat illud: *Sedentes super plenitudines aquarum;* juxta similitudinem ligni quod plantatum est secus decursus aquarum ⁹². Sic enim quando fructus in tempore suo produetur, etiam ramus semper germinans conservabitur. Tales hic sermo vult esse inspectores ac speculatores, quos quidem munitos esse oportet divinorum dogmatum certitudine; tegere autem humilitate, veluti quodam vallo vitæ suæ puritatem ac splendorem, ne trabs arrogantis in pupillæ puritatem illapsa visui sit impedimento.

Philonis. — Si corpus Christi sit Ecclesia, utique quodlibet ejus membrum erit quilibet ordo qui est in Ecclesia. Ac primum quidem patriarchæ ex quibus secundum carnem Christus est, fide illorum propter fortitudinem valido cuidam auro

ὁ διώκτης, κατὰ τὸ μέλαν τε καὶ σαρκοβόρον· καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφανιστικῶν, τὸν ἀρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους.

Ἀριγένους. — Οἱ βόστροχοι διὰ τὴν πυκνότητα, κ. τ. λ. (70).

ιβ'. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς περιστεραὶ ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων, λελουμέναι ἐν γάλακτι, καθήμεναι ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων.

Γρηγορίου. — Εἶεν ἂν ὀφθαλμοὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας καθηγούμενοι· καὶ ὅς δὲ τῶν τοιούτων ὀφθαλμῶν καὶ ἑπαινοὶ ἡ ἀκακία· ἦν κατορθοῦσι, μηκέτι τῷ σαρκώδει βίῳ ἐμολυνόμενοι, ἀλλὰ ζῶντες καὶ στοιχοῦντες τῷ πνεύματι. Ὁ γὰρ πνευματικὸς τε καὶ ἄυλος βίος, τῷ τῆς περιστερᾶς εἶδει χαρακτηρίζεται, διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν εἶδει ὀφθῆναι περιστερᾶς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ. Χρῆ τοίνυν τὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ Θεοῦ τεταγμένον, εἰ μέλλοι καθαρῶς ἐπισκοπεῖν καὶ ἐφορᾶν πᾶσαν τὴν ἀπὸ τῆς κακίας λύμην ἀποκλύζειν τῷ ὕδατι· πολλὰ δὲ τῶν ρυτικῶν ὑδάτων εἶναι, φησὶ, τὰ πληρώματα. Ὅσαι γὰρ ἀρεταὶ, τοσαῦτα καθαρῶν ὑδάτων πηγῶν, καὶ καθαρωτέρους ἀεὶ ποιοῦσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς· οἷον πηγὴ καθαρῶν ὑδάτων, ἡ σωφροσύνη· ἄλλη πηγὴ ταπεινοφροσύνης, ἡ ἀλήθειά τε καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀνδρεία, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα ὑδατὰ ἐστίν, ἐκ μίξ μεν πηγῆς, διαφόρων δὲ βέλθρων εἰς ἓν ἀθροιζόμενα πλήρωμα· δι' ὧν πάσης ἐμπαθοῦς λύπης γίνεται τοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ καθάρσια· Ἄλλ' εἰσὶ μὲν ἐπὶ τὰ πληρώματα τῶν ὑδάτων οἱ ὀφθαλμοὶ, διὰ τῆς ἀκεραίστητός τε καὶ ἀκακίας, ταῖς περιστεραῖς ὁμοιωμένοι· τὸ δὲ γάλα τούτων εἶναι λουτρὸν φησὶ, ὅτι μόνον ἐν ὕγροις τούτοις εἰδῶλου τινὸς ἀνεπίδεκτον καὶ ὁμοιωματος. Οὐδὲ γὰρ ἡ Ἐκκλησία μάταιόν τι καὶ πεπλανημένον καὶ ἀνυπόστατον ἐν ἐαυτῇ σκιαγραφεῖ παρὰ τὴν ἀλήθειαν· τὸ δὲ ἐπαγόμενον, νόμος ἐστὶ τοῖς ἐπαλοῦσι· περὶ ἃ χρῆ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχειν. Τὴν διηγετικὴν γὰρ προσεδραῖαν τῆς περὶ τὰ μνημόματα προσοχῆς, τὸ, *Καθήμεναι ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων*, δηλοῖ· καθ' ὁμοιότητα τοῦ ξύλου τοῦ παρὰ τὰς διαξόδους τῶν ὑδάτων περυστευμένον· οὕτω γὰρ ὁ τε καρπὸς ἐπὶ τοῦ ἰδίου καιροῦ προβληθήσεται, καὶ ὁ κλάδος αἰθάλῃς φυλαχθήσεται· τοιοῦτους εἶναι βούλεται τοὺς ὀρώντας καὶ ἐπισκοποῦντας ὁ λόγος· ὧν χρῆ προσεβλῆσθαι μὲν τὴν τῶν θεῶν δογμάτων ἀσφάλειαν, ἐπικαλύπτεσθαι δὲ τῇ ταπεινοφροσύνῃ, καθάπερ τινὲ περιβολῇ τὸ καθαρὸν τε καὶ στίλβον τῆς πολιτείας· μήποτε ἡ τῆς οἰήσεως δοκὸς ἐμπεσοῦσα τῷ καθαρῷ τῆς κόρης, ἐμποδῶν γένηται πρὸς τὴν δρασιν.

Φιλωνος. — Εἰ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἡ Ἐκκλησία, εἴη ἂν αὐτοῦ ἕκαστον μέλος, ἕκαστον τάγμα τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ πρῶτόν γε οἱ πατριάρχαι, ἐξ ὧν τὸ κατὰ σάρκα Χριστὸς, τῆς πίστεως αὐτῶν διὰ τὸ ἰσχυρὸν, ἀπεικαζόμενοι χρυσίῳ τινὲ ἰσχυρῷ· κεφᾶζ

⁹² Psal. 1, 3.

NOTÆ.

(70) *Patrol.* t. XVII, col. 273, 276.

γάρ, πέτρα ἔρμηνεύεται. Εἶτα τοὺς ἀποστόλους, ἰάτας λέγων καὶ μέλανας, τὴν κακοπάθειαν αὐτῶν σημαίνων· καὶ ἑπταόφθαλμος δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμις ἐφορώσα τὴν Ἐκκλησίαν, ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰρήνται· πληρώματα δὲ τῶν ὑδάτων τούτων ἡ ἀγάπη· ἢ ἵνα τὸ πλήρωμα τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγεσεως· δελζῆ καὶ ἐν τῇ τῆς κακίας λευκότητι, ἐπὶ πληρώμασι τῶν Ἐκκλησιῶν καθεζομένουσ τοὺς κερσίς.

γ'. Σιαγόνες αὐτοῦ, ὡς φιάλαι τοῦ ἀρώματος, φύουσαι μυρρεψικά.

Γρηγορίου. — Ἀκολούθως ἐπαινοῦνται μετὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς αἱ σιαγόνες· ὧν ἔργον ἐστὶ, τὸ λεπτεύειν τὴν θείαν Γραφήν· δι' ἧς ἡ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας συντηρεῖται δύναμις· ὡς εἶναι πάντα τριζυγῆ καὶ νηπίοις κατάδηλα, καὶ δίχα τινδ· δολερὸς κοιλόητος. Τοῦτο γάρ ἡ φιάλη αἰνιττεται· μήτε θγαν βαθυνομένου τοῦ σχήματος· αὐτῆς, μήτε δι' εὐθείας· ἐξυπτιάζοντος· ὡς μήτε κοίλον ἀκριδῶς εἶναι δοκεῖν, μήτε ἐπίπεδον. Εἰ οὖν τοιαῦται εἶναι αἱ φιάλαι τοῦ λόγου, οὐκ ἐκ γητῆνης ὕλης δηλονότι συστήρονται, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀρώματος· αὐτῆς ἐσται ἡ φύσις ἐκεῖνου τοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα, καθῶς ἐν προομίοις φησὶν ἡ Νύμφη.

Ὀριγένους. — Σιαγόνες Χριστοῦ τοὺς διακονομένους λόγῳ Θεοῦ καὶ τροφῇ πνευματικῆ νουητέον, κ. τ. λ. (71).

Χεῖλη αὐτοῦ, κρῖνα στάζοντα σμύρναν.

Γρηγορίου. — Ἐπαινεῖται μετὰ τὰς σιαγόνας τὰ χεῖλη, δι' ὧν ὁ λόγος ἀρωματίζων προέρχεται. Δύο δὲ κατὰ ταυτὸν μαρτυρεῖ ἀρετὰς τῷ λόγῳ διὰ τοῦ διπλοῦ ὑποδείγματος· ὧν μὲν γάρ ἐστὶν ἡ ἀλθθεια λαμπροτέρα τε καὶ φωτοειδής, ἐν τοῖς λεγομένοις θεωρουμένη ὡσπερ κρίνον, ἐτέρων δὲ, τὸ μόνην τὴν νοητὴν καὶ δῦλον ζωὴν ὑπὸ τῆς διδασκαλίας προδεικνυσθαι, διὰ τῆς τῶν νοητῶν θεωρίας, ἀπονεκρουμένης τῆς κάτω ζωῆς, τῆς διὰ σαρκὸς τε καὶ αἵματος ἐνεργουμένης. Ἡ γὰρ ἀπορρέουσα τοῦ στόματος σμύρνα, καὶ τὴν δεχομένην πληροῦσα ψυχὴν, ἐμφαίνει τὴν τοῦ σώματος νέκρωσιν· ὁ τοίνυν τέλος καὶ καθαρὸς ὀφθαλμὸς ὁ τὴν σιαγὸνα φιάλην ποιῶν τὴν τὰ μύρα ἐξ ἐκείνης πηγάζουσαν, οὕτως ἀνθεὶ τὰ κρῖνα τῶν λόγων διὰ τοῦ στόματος, τῶν τῇ θεῷ κεκαλλωπισμένων λαμπρότητι· οὕτω γάρ τοὺς δι' ἀρετῆς εὐποροῦντας ὀνομάζει ὁ λόγος· ἀφ' ὧν γίνεται ἡ τῆς σμύρνης σταγὼν, ἀνελλιπῶς πληροῦσα τὴν τῶν δεχομένων διάνοιαν· ὅπερ ἐστὶν ἡ τῆς ὀλικῆς ὑπεροψία, διὰ τὴν τῶν ὑπερκειμένων ἀγαθῶν ἐπιθυμίαν, ἀνενεργήτων τε καὶ νεκρῶν γενομένων.

Κυρίλλου. — (72) Τὰ στάζοντα σμύρναν λέγει, τὰ ὀμολογοῦντα χεῖλη τὸν θάνατον.

Ἀπολιναρίου. — Αὐτὸς μὲν οἷα κρίνον ἀκμάζει, τὴν δὲ τὴν διὰ θανάτου πρὸς ζωὴν εἰσηγεῖται μετὰθεσιν.

δ. Χεῖρες αὐτοῦ τορνεταὶ, χρυσαί, πεπληρωμέται θαρσεῖς.

A assimilata. Cephra enim *petra* interpretatur. Deinde apostolos vocat *elatos* et *nigros* afflictionem eorum significans. Cæterum *septoculata* Spiritus sancti virtus Ecclesiam aspiciens, oculi ejus dicuntur; plenitudines autem aquarum, horum dilectio: *vel* ut plenitudinem lavacri regenerationis ostendat, et in candore innocentie super plenitudinibus Ecclesiarum sedentes sacerdotes.

VERS. 13. *Maxillæ ejus sicut phialæ aromatis germinantes unguentaria.*

Gregorii. — Consequenter post oculos laudantur maxillæ quarum munus est divinam communire Scripturam, per quam corporis Ecclesie vires conservantur, ut sint omnia perspicua et infantibus manifesta absque ulla fraudulenta concavitate. Hoc enim *phiala* insinuat cum figura ipsius non nimis profunda sit, neque se in rectum quasi resupinet, ne accurate concava videatur, neque plana. Si ergo isiniusmodi sint verbi *phialæ*, nequaquam utique terrena constabunt materia, sed natura illis erit ex aromate, quod excellet omnia aromata ut sub initium Sponsa dicit.

Origenis. — Maxillæ intelligi debent hi qui verbo Dei ac cibo spiritali ministrant, etc.

Labiæ ejus lilia stillantia myrrham plenam.

Gregorii. — Post maxillas laudantur labia, per quæ verbum aromatizans profertur. Duas autem virtutes verbo simul tribuet gemino exemplo, quorum alterum quidem veritas est, quæ in dictis et splendida et illustris conspicitur instar liliæ: alterum vero quod sola intelligibilis est immaterialis vita explicetur a doctrina per contemplationem rerum quæ mente intelliguntur, extincta vita hac inferiori, cujus in carne ac sanguine vis sese exerit. Etenim ex ore distillans myrrha quæ recipientem animum replet, mortificationem carnis clare denotat. Quare perfectus ac purus oculus, qui de maxilla *phialam* efficit, unguenta ex eo scatulentem, hic sermonum lilia profert per os illorum qui divino splendore sunt ornati. Nam sic appellat illos qui ex virtute fragrantiam quamdam spirant, quique myrrham distillant quæ sine defectu mentem recipientium eam replet: estque vitæ hujus corporeæ contemptus propter supernorum bonorum cupiditatem.

Apollinarii. — Stillantia myrrham vocat labia mortem contentia: ipse quidem liliorum instans floret, nobis autem per mortem ad vitam adducit translationem.

VERS. 14. — *Manus ejus tornatæ, aureæ, impletæ Tharsis.*

NOTÆ.

(71) *Patrol.* t. XVII, col. 276.

(72) In C. B. hæc sub nomine Apollinarii inscribuntur cum sequente scholio.

Philonis. — Tornatæ ac perforatæ manus aureæ A sunt propter impeccantiam repletæ conversione gentium : Tharsis enim est *conversio gaudii*.

Gregorii. — Esse quidem oculi beneficium imperfectum in Ecclesiæ corpore, si manuum ab eo ministerium sit disjunctum, ab Apostolo clare didicimus, qui ait : *Non potest oculus dicere manui : Opera tua non indigeo* 99. Nam tum maxime vis oculorum conspicitur, cum ipsa opera oculorum acuminis testimonium perhibent ; per studium præclararum rerum egregie se duci declarantium, a quibus igitur capitis forma laudatur ; per eadem quoque manuum laus absolvitur. Caput autem Christum intelleximus, aurum a sacro sermone nominatum, propterea quod extra omne peccatum sit. Itaque aureas quoque manus dicit, per quas puritatem et impeccantiam et ab omni vitiositate alienationem ac remotionem insinuat. Manum autem intelligimus omnino eam quæ communia Ecclesiæ bona, ad usus præceptorum administrat ; cujus hæc propria laus est, ut capitis naturæ similis fiat, secundum puritatem et peccati vacuitatem. Tum enim manus fit pura, cum tornando totum illud abraserit quod elegantiae impedimento est : v. gr. studium placendi hominibus, sui ipsius amorem inordinatum, avaritiam atque similia. Cæterum cum vox *Tharsis* aliquando quidem in malum sumatur, juxta illud : « Conteret naves Tharsis 99, » aliquando autem ad id quod beatum ac bonum est, ut in Ezechiele : « Et species ejus sicut species Tharsis 99, » in meliori usurpatum est significatione, voce illa indicante, id quod colorum corporisque sit expers, ac mentis intelligentia percipiatur. Tunc igitur fiunt manus aureæ plenæ Tharsis, quando a semetipsis omne supervacaneum atque corporeum sponte sua quasi tornando deterentes, ad sortem divinam ac spiritalem transeunt, omni crassa et gravi erga res vitæ hujus affectione ex-

Venter ejus pyxis eburnea super lapidem sapphirum.

Gregorii. — Venter est cogitandi et ratiocinandi vis animæ in qua, utpote pura, et lævis, et fulgida, reponitur tanquam pyxide eburnea, ut ei clara minimeque confusa divinorum oraculorum Scriptura imprimatur. Cæruleus autem sapphirus symbolum est cordis nostri disciplinas hasce excipientis, ut ea quæ sursum sunt sapiat et ubi thesaurus reponitur istic etiam spe quietis oculos oblectet, ita ut divina præcepta attendendo non fatigetur ; spe cœlesti eam quæ animi oculis inest cernendi facultatem recreante. Quemadmodum tradunt hunc lapidem per cæruleum colorem fatigatum oculum recreare.

Origenis. — Venter sunt illi qui capaces sunt Verbi mysteriorum, etc.

99 1 Cor. xii, 21. 99 Psal. xlvii, 8. 99 Ezech. i, 16.

NOTÆ.

(73) *Patrol.* t. XVII, col. 276.

Φίλωνος. — Τορρυταί αι διατρηθείσαι χεῖρες· χρυσαί διὰ τὸ ἀναμάρτητον· πεπληρωμέναι τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἐθνῶν· Θαρσεὶς γὰρ ἐπιστροφή χαρᾶς.

Γρηγορίου. — Ὅτι μὲν ἀτελής ἐστὶν ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ χάρις, τῆς τῶν χειρῶν ὑπουργίας διαζευγμένη, σαφῶς παρὰ τοῦ Ἀποστόλου μαμαθῆκαμεν λέγοντος· Ὁὐ δύναται ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χεῖρι, Χρειαί σου οὐκ ἔχω· Τότε γὰρ μάλιστα τῶν ὀφθαλμῶν ἡ ἐνέργεια δεικνύεται, ὅταν τὰ ἔργα μαρτυρεῖ τὴν ὀφθαλμῶν τῷ ὀφθαλμῷ, διὰ τῆς ἐπὶ τὰ κατὰ σπουδῆς τὴν ὀδηγίαν ἐπισημαίνοντα· οἷσιν οὖν τὸ τῆς κεφαλῆς εἶδος ἐγκωμιάζεται, διὰ τῶν αὐτῶν καὶ ταῖς χεῖρας· κεφαλὴν δὲ τὸν Χριστὸν ἐνόησαμεν, χρυσίον παρὰ τοῦ λόγου κατονομασθέντα, διὰ τὸ πάσης ἀμαρτίας ἐκτὸς εἶναι· χρυσαὶ οὖν καὶ τὰς χεῖρας δι' ὧν τὸ καθαρὸν τε καὶ ἀναμάρτητον, καὶ πάσης κακίας ἀμύγει· τε καὶ ἀπαράδεκτον ἐμφαίνει. Χεῖρα δὲ νοσῶμεν πάντως, τὴν τὰ κοινὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰς τῶν ἐντολῶν χεῖρας διαχειρίζουσαν· ἥς ἑπαινος τὸ ὁμοιωθῆναι τῇ τῆς κεφαλῆς φύσει κατὰ τὸ καθαρὸν τε καὶ ἀναμάρτητον· καθαρὰ γίνεται ἡ χεῖρ ὅταν διὰ τῆς τορρυταίας ἀποξύνεται τὸ ἐμποδίζον ἅπαν τῷ κάλλει· οἷον τὸ ἀνθρωπάρεσκον, τὸ φιλαυτον, τὸ φιλοκερδῆς, καὶ τὰ ὅμοια· τῆς δὲ Θαρσεὶς λέξεως, ποτὲ μὲν λαμβανομένης ἐπὶ κακοῦ, ὡς τὸ « Συντρίψει πλοῖα Θαρσεὶς »· ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ μεμακαρισμένου καὶ ἀγαθοῦ, ὡς τὸ ἐν Ἰσαΐα [Ἰεζεκιήλ] καὶ τὸ « Εἶδος αὐτοῦ, ὡς εἶδος Θαρσεὶς »· τῇ τοῦ ἐπὶ τοῦ κρείττονος ἐχρήσατο σημασίᾳ, δηλώσης τῆς λέξεως τὸ ἀχρωμάτιστον καὶ νοητὸν καὶ ἀσώματον. Τότε οὖν γίνονται αἱ χεῖρες χρυσαὶ πλήρεις Θαρσεὶς, ὅταν ἀκριβῶς ἀφ' ἑαυτῶν πᾶν τὸ περιττὸν καὶ σωματοειδὲς ἀποτορεύσασαι ἐκ προαιρέσεως, πρὸς τὸ θεῖον τε καὶ νοητὸν μεταβαίνουσι, τὴν ὁλόκληρην πᾶσαν καὶ βαρείαν περὶ τὰ πράγματα σχέσιν ἐκτιναξάμεναι.

crassa et gravi erga res vitæ hujus affectione ex-

Κοιλία αὐτοῦ πυξίον ἐλεφάντινον, ἐπὶ λίθου σαρφείρου.

Γρηγορίου. — Κοιλία, τὸ διανοητικὸν καὶ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ ἀποτίθεται καθαρῶς τε ὄντι καὶ λείψ καὶ στήλθοντι· καθάπερ τὸ πυξίον τὸ ἐλεφάντινον· ὥστε τρανήν τε καὶ ἀσύγχυτον τὴν τῶν θεῶν λογίων ἐντυποῦσθαι Γραφήν. Ὁ οὐρανοειδὴς δὲ σάφειρος, σύμβολον τοῦ τὴν καρδίαν ἡμῶν ταῦτα δεξαμένην τὰ μαθήματα τὰ ἄνω φρονεῖν, ὅπου τὸν θησαυρὸν ἐναποτίθεται· κάκει τὰς ὕψεις τῇ ἐλπίδι προσαναπαύειν· ὥστε μὴ κάμνειν ἐν τῇ προσοχῇ τῶν θεῶν παραγγελμάτων· τῆς οὐρανιας ἐλπίδος τὸ ὀπτικὸν τῶν τῆς ψυχῆς ὀμμάτων ἀναπαυούσης· ὡς περ φασὶ τὴν λίθον ταύτην διὰ τοῦ κυανέου χρώματος προσαναπαύειν τὸν ὀφθαλμὸν κάμνοντα.

Ὀριγένους. — Κοιλία ἐστὶ τοῦ λόγου, οἱ χωρητικοὶ τῶν μυστηρίων, κ. τ. λ. (73).

Κυρίλλου. — Ἐἴεν δ' ἂν οὗτοι καὶ βάσεις · οἱ γὰρ Α οἰκοδομοῦμενοι ἐποικοδομοῦνται τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν.

ω'. *Κνήμαι αὐτοῦ, στύλοι μαρμάρινοι, τεθεμελιωμένοι ἐπὶ βάσεις χρυσᾶς.*

(74) Ἀκολούθως τὰς κνήμας μετὰ τὴν κοιλίαν ἐπαινεῖ, ἃς φησι στύλους εἶναι μαρμαρίνους τεθεμελιωμένους ἐπὶ βάσεις χρυσᾶς · στύλοι δὲ τῆς Ἐκκλησίας, οἷον Πέτρος καὶ Ἰωάννης, οἱ θεμέλιον τὸν Χριστὸν χρυσὸν λεχθέντες · μαρμάρινοι δὲ, οὐσπερ εἶπε Παῦλος ἐδραῖωμα · διὰ τὸ ἐδραῖον καὶ ἀσάλευτον, καὶ τῷ λαμπρῷ βίῳ καὶ τῷ ὑγιαίνοντι λόγῳ τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας βαστάζοντές τε· καὶ τὸ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν, ὡς διὰ στύλων μαρμαρίνων, τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας βαστάζειν. Ὁ γὰρ ἐν Β ταῖς δυοῖ ταύταις τελειωθείς ἐντολαῖς, στύλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς Ἐκκλησίας κατασκευάζεται· ὥστε τοῖς δυοῖ τούτοις κατορθώμασιν, ὅλον τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, καθάπερ κνήμαις τισὶν ἐπερείδεται τοῦ χρυσοῦ θεμελίου τῆς κατὰ πίστιν βάσεως τῆ ἀκλινῆς καὶ ἀμετάθετον · καὶ τῷ ἐν παντὶ ἀγαθῷ πάγιον τοῖς λογισμοῖς ἐμποιοῦντος.

ις'. *Εἶδος αὐτοῦ ὡς Λίβανος ἐκλεκτός, ὡς κέδροι · φάρυγξ αὐτοῦ γλυκασμός καὶ ὄλος ἐπιθυμία· οὗτος ἀδελφιδός μου, καὶ οὗτος πλησίον μου, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ.*

Γρηγορίου. — Μετὰ τοὺς κατὰ τὸ μέρος ἐπαίλους, καθάπερ κεφαλαιουμένη ὅλον τοῦ Νυμφίου τὸ κάλλος, ταῦτά φησι· δηλοῦσα, ὡς οἶμαι, ὅτι περὶ τὸ βλεπόμενον κάλλος τοῦ Νυμφίου ἐστὶν ὁ ἑπαινος· ἐκεῖνός φημι τὸ βλεπόμενον· ὃ διὰ τὸν καθ' ἑαυτοῦ μελῶν τῶν συμπληρούντων τὴν Ἐκκλησίαν σωματοποιεῖ ὁ Ἀπόστολος· Ἐν γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν εἶναι τὰς μυριάδας τῶν κέδρων, αἷς διεληπταὶ πανταχόθεν ὁ Λίβανος· δηλοῦσα διὰ τῶν λεγομένων ὅτι· οὐδὲν ταπεινὸν καὶ χαμαιζήτην συντελεῖ πρὸς τὴν εὐμορφίαν τοῦ σώματος, ἂν μὴ τὴν κατὰ τὴν κέδρον ὑψηλὸν ἦ καὶ πρὸς τὰ ἄνω τῇ ἀρετῇ ἐπιεγόμενον. Ὁ Λίβανος δὲ ὄρος ἐστὶ περιφανές τε καὶ λάσιον· καὶ ἐπειδὴ πολλάκις καὶ ὁ διάβολος Λίβανος ὀνομάζεται, καὶ κέδροι οἱ διίμονες, ὡς τό· « Καὶ συντρίψει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· » νῦν ἡ Νύμφη τῷ ἐκλεκτῷ Λιβάνῳ τὸ εἶδος τοῦ Νυμφίου παρείκασεν, ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐκλαμβάνουσα τὴν ὀνομασίαν· ὡς ἐν τῷ, « Δίκαιος ὡς φοινῆς ἀνθήσει, ὡσεὶ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. » Διὰ τί δὲ ποτε μὲν ἐπὶ καλοῦ λαμβάνεται ὁ Λίβανος ἅμα τοῖς κέδροις, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου; Ἐπειδὴ πέφυκε παρυσίτασθαι τῇ ἀρετῇ ἢ κακίᾳ, καὶ ἐξομοιοῦσθαι αὐτῇ· ὅθεν καὶ, Ὡς Λίβανος ἐκλεκτός, φησὶν· ἐκλογὴ δὲ πάντως ἐὰν τῆς τοῦ ἐναντίου παραθέσεως γίνεται· διὸ ὁ μῶνυμόν ἐστι τὸ ἀγαθόν, ἐπὶ τε τοῦ ὄντως ὄντος τοιοῦτον, καὶ ἐπὶ τοῦ ὄντος μὲν, ὑποκρινομένου δὲ δι' ἀπάτης καὶ δοκοῦντος εἶναι ὃ οὐκ ἐστίν. Ὁ μὴ δια-

Cyrilli. — Utique hi fuerint etiam bases. Nam ædificantes ædificant supra fundamentum apostolorum et prophetarum.

VERS. 15. *Crura ejus columnæ marmoreæ super aureas.*

Gregorii. — Consequenter post ventrem laudat crura, quæ dicit columnas esse marmoreas fundatas super bases aureas. Columnæ autem Ecclesiæ sunt, v. gr., Petrus et Joannes, qui fundamentum habebant Christum aurum dictum; marmoreæ vero (quas Paulus vocavit firmamentum propter firmitatem quæ commoveri non possit), ut qui illustri vita et sana doctrina commune corpus Ecclesiæ gestent atque fulciant. Sed et hoc, nempe Deum diligere ex toto corde et proximum sicut seipsum, tanquam per duas columnas marmoreas, commune corpus Ecclesiæ sustentat. Qui enim in duobus istis præceptis perfectus est columna et firmamentum veritatis efficitur: adeo ut duobus istis præclare gestis universum Ecclesiæ corpus quasi quibusdam cruribus imitatur aureo basis illius fundamento, quæ fides est, immobilitatem non mutabilem et constantiam in omni bono animis indente.

VERS. 16. *Species ejus ut Libanus, electus sicut cedri: guttur ejus dulcedines et totus desiderium. Hic fratruelis meus et hic proximus meus, filiæ Jerusalem.*

Gregorii. — Post laudes particulares, quasi ad caput revocans, universam Sponsi pulchritudinem ista dicit, significans, ut arbitror, versari hoc encomium ipsius in ea Sponsi pulchritudine quæ sub aspectum cadit. Id autem intelligo per hoc quod sub oculos cadit, de quo quasi quoddam corpus constituit Apostolus, collectis membris singulis quæ integram Ecclesiam absolvunt. Ait enim unam ipsius speciem esse infinitas illas cedros, quibus undique cinctus est Libanus; istis verbis significans nihil humile neque abjectum ad venustatem corporis illius conferre, nisi sublime sit instar cedri ac vertice suo sursum tendat. Cæterum mons Libanus illustris est ac densus, et quia sæpenumero etiam diabolus vocatur Libanus et cedri dæmones, ut in isto: « Et conteret Dominus cedros Libani »; modo sponsa electo Libano sponsi speciem assimilavit in meliorem partem accipiens denominationem, ut in isto: « Justus ut palma florebit, sicut cedrus quæ in Libano est multiplicabitur ». Cur autem aliquando quidem in bonum Libanus una cum cedris, aliquando vero in contrarium accipitur? Quia nimirum virtuti vitium a propinquo adnosci, ipsique assimilari solet. Unde etiam sicut *Libanus electus* ait. Electio autem omnino fit per contrarii collationem. Itaque cum una boni appellatio diversa significet ac simul de eo usurpetur, quod revera bonum est, et quod tale

•• Psal. xxviii, 5. •• Psal. xci, 13.

NOTÆ.

(74) Hæc in C. B. Gregorii nomen præ se ferunt.

non est, sed per fraudem esse se bonum simulat : A Idque videtur esse quod non est. Qui in boni dijudicatione non fallitur, quod eximie selecteque bonum est erroneo et fallaci præfert. Quare cum Christi corpus per membra singula fiat integrum et membra multa corpus unum sint, secundum Apostolum **, eam ipsam ob causam totam Sponsi venustatem Libanum electum appellavit, discrimen hujus et ejus qui reficitur per vocem electi constituens. Cæterum cum favus mellis sint boni sermones, vocis autem ortus sit ex gutture in quo spiritus sonat, per hoc ministros et interpretes sermonis in quibus Deus loquitur significare videtur mel divinum e gutture suo, velut e quodam fonte prominentes. Propriis porro quibus foverat nobis desideratum designans, tunc demonstrando ait : Hic est ille qui quod frater noster factus sit ex Juda nobis exortus proximus exstitit.

VERS. 17. *Quo abiit fratruelis tuus, pulchra in mulieribus? quo respexit fratruelis tuus, et quæremus eum tecum.*

Primum quidem de eo quidnam esset institutum sermones hæc virgines animæ, id quod didicerunt ex indicibus quibus ipsam descripsit. Idcirco statim de eo ubi sit interrogant, ut cognito quidem ubi sit adorent in loco ubi steterunt pedes ejus ** ; ubi autem respexerit, sic semetipsas constituent, ut et ab ipsis ejus gloria conspiciatur, cujus apparitio salutem affert aspicientibus. Præbet igitur se ducem illis, ut quem quærebant assequantur, quemadmodum Philippus cum Nathanaeli dixit : « Veni et vide ** , pro isto vide locum indicans in quo sit is qui quæritur et quo respiciat.

Nili. — Sponsa persuasit illis exponens Sponsi pulchritudinem et posuit prout voluit, unde quoque verbo suffragatæ fuerunt amoris Sponsæ et rebus ipsis desiderium confirmant, et amanti compatiuntur, et ex narratione erga ipsum amatorio quodam motu afficiuntur. Istius modi enim a revera pulchra et conspecta in sui rapiunt desiderium, et audita trahunt in affectum, quare in posterum una cum illa student ipsum quærerere.

Apollinarij. — Ubique quidem adest Sponsus Verbum, in paratum autem vires exerit et operatur, uti prius in Israel, ita nunc in Ecclesia totum D præstat, præsentia Salvatoris, excellenter autem in sanctis. Hic igitur per symbola ostendit, ipsum conversantem, tempus insinuans quo dixerat cæsum ac vulneratum et amictu spoliatum iri.

CAP. VI.

I. *Fratruelis meus descendit in hortum suum ad pihalas aromatis pascere in hortiis et colligere lilia.*

Utique hæc quasi quædam corporea et externa

** I Cor. xiv, 12. ** Psal. cxxxii, 7. ** Joan. i, 26.

NOTÆ.

(75) Anonyma in C. B.

μαρτάνων τοίνυν τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως, τὸ ἐξιλεγμένον ἀγαθόν, ἀντὶ τοῦ ἡπατημένου προσελετο. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ σῶμα Χριστοῦ διὰ τῶν καθ' ἕναστων πληροῦται μελῶν, καὶ τὰ πολλὰ μέλη ἐν σῶμα γίνονται κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τοῦτου χάριν ὄλον τοῦ Νυμφίου τὸ κάλλος τὸν ἐκλεκτὸν ὠνόμασε Λίβανον, τὴν πρὸς τὸν ἀπόβλητον διαφορὰν τῷ ἐκλεκτῷ διαστείλασα· ἐπειδὴ δὲ κηρία μέλιτος οἱ καλοὶ εἰσι λόγοι, ἡ δὲ τῆς φωνῆς γέννησις ἐκ τοῦ φάρυγγος, ἐν ᾧ τὸ πνεῦμα προσπίπτον ἐκ τῆς ἀρτηρίας ἤχει· εἶκοι δὲ διὰ ταύτης τοὺς ὑπέρβτας τοῦ λόγου δηλοῦν, ἐν οἷς λαλεῖ ὁ Θεός, τὸ μέλι, τὸ λεῖον δὲ τοῦ φάρυγγος τοῦ ἰδίου πηγάζοντος· χαρὰ κηρίσασα δὲ δι' ὧν ἡδύνατο τὸν ποθοῦμενον, τότε δεικτικῶς, Οὗτός ἐστι, φησὶν, ὃς διὰ τοῦ ἀδελφοῦ γενέσθαι ἐξ Ἰουδα B ἡμῖν ἀνατεῖλας πλησίον ἐγένετο.

ιζ'. *Ποῦ ἀπῆλθεν ὁ ἀδελφιδός σου, ἡ καλὴ ἐργυραξί; ποῦ ἀπέβλεψεν ὁ ἀδελφιδός σου; καὶ ζητήσωμεν αὐτὸν μετὰ σοῦ.*

Γρηγορίου (75). — Πρῶτον μὲν περὶ τοῦ, τί ἐστίν, ἐποίησαντο τὸν λόγον αἱ παρθ.οι ψυχαί, ὅπερ ἐδιδάχθησαν δι' ὧν αὐτὸν ὑπέγραψε. Διὸ ἀρτίως περὶ τοῦ ποῦ πυθάνονται, ἵνα ὅπου μὲν ἐστὶ μαθοῦσαι, προσκυνήσωσιν εἰς τὸν τόπον οὗ ἕστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ· ὅπου δὲ ἀπέβλεψεν, οὕτως ἑαυτὰς στήσωσιν, ὥστε καὶ αὐταί; ἐποφθῆναι τὴν δόξαν αὐτοῦ, οὗ ἡ ἐπιφάνεια σωτηρία τῶν ἐποφθέντων γίνεται· καθηγεῖται τοίνυν αὐτὸν πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου κατάληψιν· καθάπερ Φίλιππος ποτε τῷ Ναθαναήλ, « Ἐρχο καὶ ἴδε » ἀντὶ τοῦ, Ἴδε, τὸν τόπον ὑποδεικνύουσα ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ ζητούμενος, καὶ ὅπου βλέπει.

Νελλου. — Ἐπεισεν αὐτὰς ἐξηγουμένη τὸ κάλλος τοῦ Νυμφίου, καὶ διέθηκεν ὡς ἐβούλετο· ὅθεν καὶ τῷ λόγῳ συνεψήφισαντο τῷ τῆς Νύμφης ἔρωτι, καὶ τοῖς ἔργοις βεβαιούσιν τὸν πόθον· καὶ τῇ ἐρώσει συμπάσχουσαι, καὶ ἐρωτικὸν παθοῦσαι τι πρὸς αὐτὸν ἐκ τῆς διηγῆσεως. Τοιαῦτα γὰρ τὰ ὄντως καλά, καὶ ὀρώμενα χειροῦται πρὸς πόθον, καὶ ἀκουόμενα ἐφέλκεται πρὸς διάθεσιν· διὸ καὶ ζητεῖν αὐτὸν μετ' αὐτῆς λοιπὸν σπουδάζουσιν.

Ἀπολλινάριου. — Πανταχῆ μὲν πάρεστιν ὁ Νυμφίος· λόγος· πρὸς δὲ τὸ ἐπιτήδειον ποιεῖται τὰς ἐνεργείας, ὡς ἐν τῷ Ἰσραὴλ πρότερον, καὶ νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ὄλον τοῦ Σωτῆρος ἡ παρουσία, ἐξαρτίως δὲ ἐν τοῖς ἁγίοις· ἐνταῦθα τοίνυν διὰ τῶν συμβόλων δεικνύουσιν αὐτὸν διατρίβοντα· τὸν καιρὸν αἰνιξαμένη καθ' ὃν ἐφη πατάσσεσθαι, καὶ τραυματίζεσθαι, καὶ τὴν περιβολὴν ἀφαιρεῖσθαι.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

α'. *Ἀδελφιδός μου κατέβη εἰς κήπον αὐτοῦ· εἰς γιάλας τοῦ ὀρώμετος ποιμῆντι ἐν κήποις, συλλέγειν κριθα.*

Γρηγορίου. — (76) Αὕτη μὲν ἡ σημαντικὴ τοῦ

λόγου πρὸς τὰς νεανίδας ἔστιν ὁδηγία· δι' ὧν μανθά-
 νουσι καὶ ὅπου ἐστὶ, καὶ ὅπου βλέπει· διὰ τούτων
 δὲ τὸ εὐαγγελικὸν μυστήριον μανθάνομεν. Ἀδελφί-
 δός γάρ παρ' αὐτῆς ὀνομάζεται, διὰ τὸ ἀδελφιδούς
 ὑπάρχειν τῶν τε ἐξ ἔθνῶν λαῶν, καὶ τῶν ἐξ Ἰουδαίων·
 τὸ δὲ κατέβη διὰ τὸν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱεριχὼ
 καταβάνα, καὶ γενόμενον ἐν λησταῖς. Κατέβη γάρ
 ἐκ τῆς ἀφράστου μακαριότητος, φανερωθὲν ἐν σαρκί,
 τοῦ ποιῆσαι πάλιν κήπον τὴν ἐρημον, τῇ τῶν ἀρετῶν
 φυτεῖα καλλωπιζόμενον. Ἀναφυτεύει γάρ τὸ ἔχυτοῦ
 γεώργιον ὁ ἀληθινὸς γεωργὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους.
 Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν αὐτοῦ γεώργιον· αἱ δὲ τοῦ ἀρώμα-
 τος φιάλαι, ἐν μὲν τῇ τοῦ κάλλους ὑπογραφῇ πρὸς
 τὸ τῶν σιαγῶνων ἐγκώμιον παρελήφθησαν· ἐνταῦθα
 δὲ τόπος εἶναι τοῦ Νυμφίου καὶ ἐνδιαίτημα παρὰ
 τοῦ Λόγου μνηστέα· τοῦτο μανθανόντων ἡμῶν, ὅτι
 οὔτε ἐν ἐρήμῳ τῶν ἀρετῶν ψυχῇ ὁ Νυμφίος λόγος
 αὐλλίξεται· ἀλλ' εἴ τις φιάλη ἀρώματος γένοιτο
 φύουσα μυρεψικά, ὁ τοιοῦτος κρατῆρ τῆς σοφίας
 γενόμενος, δέχεται ἐν αὐτῷ τὸν θεῖον ἀκήρατον οἶ-
 νον· δι' ὧν γίνεται τῷ δεξαμένῳ εὐφροσύνη. Νομῆν
 δὲ νέμεται τοῦ Νυμφίου τὸ ποίμνιον, οὐκ ἐν ἐρήμοις
 ἀνάσθας, οὐδὲ πῶαν χορτώδη, τὰ δὲ ἐκ τῶν κήπων
 ἀρώματά τε καὶ κρίνα, αἰτινά ἐστιν ὅσα σεμνά, ὅσα
 δίκαια, ὅσα προσφιλή, ὅσα εὐφρημα· εἴ τις ὀρεθῆ
 καὶ εἴ τις ἔπαινος· ἄπερ εἰς τροφήν αὐτῆς ὁ καλὸς
 συλλέγει ποιμῆν· τὰ μὲν γάρ κρίνα τοῦ λαμπροῦ
 καὶ καθαρῶ τῆς διανοίας αἶνιγμα γίνεται, ἡ δὲ τῶν
 ἀρωμάτων εὐποισία, τοῦ πάσης ἀμαρτιῶν δυσωδίας
 ἀλλοτριῶς ἔχειν.

Nelivou. — Ὅσπν μὲν ἐπὶ τῇ λέξει ζηλοτυπίαν
 ἔχει τὸ ῥήτον· διακρούεται γάρ τὰς μετ' αὐτὴν ζη-
 τεῖν βουλομένας, ἀπεληλυθῆναι λέγουσα αὐτὴν, ὅπου
 δυσχερὲς ἢ ἀδύνατον ἐκεῖνας καταβῆναι· ἡ δὲ διά-
 νοια δηλοῖ, ὅτι καταβέβηκεν ὁ Νυμφίος εἰς κήπον
 οἰστῶν λαχάνων, ἃ ἐστὶ ἀσθενῶν τροφή καὶ ὀλιγο-
 πίστων ἔδισμα· τάχα οὐκ ἂν καταβάς, εἰ παράδεισος
 ὁ κήπος ἐτύγγανεν ὧν. Εἰτέρηται γάρ εἰς τὰ τελειό-
 τερα· ὡς ἐπιπέδοις ὀμαλῶς ἐπιθαίνων τοῖς ἰσοτίμοις·
 καταβαίνει δὲ εἰς τὰ ὑποδεέστερα, τὴν τῆς συγκατα-
 βάσεως οἰκονομίαν ὀνομάζων καταβάσιν· καὶ τοῦ
 ποιμαίνειν δὲ ἐν κήποις τὴν πρὸς τοὺς ποιμαينوμέ-
 νους συγκατάβασιν δηλοῖ· οὐ δυναθέντας προβῆναι
 δι' ἀσθένειαν τοῖς ὄρεσι τῆς φυσικῆς καὶ ἀρχαίας
 εὐδιαγώγου νεμῆς, πρὶν ὁ ποιμὴν πρὸς αὐτοὺς
 καταβῆ· ἐκεῖ δὲ φιλανθρωπίαν γενόμενος, ὅπου αὐ-
 τοὶ κατέπεσον δι' ἀμέλειαν· ποιμαίνων δὲ τοὺς ἀσθε-
 νετέρους, ἐν ταῖς τῆς συγκατάβασεως κήποις, εἶπου
 εὐρη κρίνα ἀνθεῖν ἀρξαμένους τὸ τῆς ἐπὶ θεὸν πε-
 ποιθήσεως ἄνθος· καὶ τὴν μέριμναν τῆς σωματικῆς
 ἀνάγκης ἐπιβρίψαντα ἐπ' αὐτόν. Συλλέγει δὲ ταῦτα
 μεταφυτεύων ἐν ἐπιτηδεωτέρῳ τόπῳ πάντως· καὶ
 τάγματι· κρίνων γάρ ἐπιτηδεῖον τοῦτοις τὴν ἐν κή-
 ποις διαγωγὴν· ἵνα μὴ καὶ τοῦ ἔθνους ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν
 εἰκοντος κατάστασιν, καὶ τῆς πρὸς τοὺς τοιοῦτους
 πολλῆς κοινωνίας ἐρεθίζουσης πρὸς ζῆλον μιμησέως·
 ἐπὶ τὴν παλαιὰν κατενεχθῶσι συνήθειαν.

A est pro adolescentulis manu ductio, unde intelli-
 gunt et ubi sit et quo respiciat : per hæc autem
 Evangelii mysterium discimus. *Fratruelis* enim
 ab ipsa nominatur, quia populus ex gentibus et
 ex Judæis fratres sunt. Illud autem *descendit*,
 significat illum qui a Jerusalem in Jericho de-
 scendit et incidit in latrones. Descendit enim ab
 ineffabili beatitudine, quando apparuit in carne,
 ut ex deserto iterum faceret hortum virtutum
 plantatione ornatum. Verus enim agricola de inte-
 gro plantat arvom suum, nempe nos homines.
 Etenim nos arvum ipsius sumus. Phialæ autem
 aromatis hactenus in descriptione pulchritudinis
 Sponsi, ad maxillarum encomium fuerunt accom-
 modatæ : hic autem a Verbo insinuantur esse
 locus in quo Sponsus degat, discentibus ex eo no-
 bis, non versari Sponsum in ea anima ubi virtutum
 quædam sit solitudo ; sed si quis aromatis sit
 phiala et unguenta proferat, is deinceps sapientiæ
 crater factus divinum et incorruptum vinum in se
 recipit, quo bibens exhilaratur. Pascuum porro
 Sponsi grex pascit, non in desertis spinas, neque
 herbam gramineam, sed ex hortis aromata liliaque
 quæ sunt quæcunque honesta, quæcunque justa,
 quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis : si
 qua virtus et si qua laus, hæc in alimentum
 ipsius pastor bonus colligit : nam lilia quidem
 splendoris et puritatis mentalis quoddam symbo-
 lum sunt ; aromatum vero fragrantia significat
 affectionem ab omni fetore peccatorum abhorren-
 tem.

Nili. — Quantum quidem ad textum litteræ at-
 tinet, zelotypiam continet hæc sententia : repellit
 enim secum quærere volentes, dicens ipsum eo abi-
 visse, quo illas descendere difficile sit aut impossi-
 bile. Sensus autem significat Sponsum descendisse
 in hortum fertilem olerum, quæ sunt cibus infir-
 morum, et edulium eorum qui modicæ suat fidei,
 forte non descendurum, si hortus iste fuisset pa-
 radisus. Ingreditur enim in ea quæ perfectiora sunt,
 quasi cum æqualibus de plano æqualiter incedens :
 ad inferiora vero descendit, condescensionis dis-
 pensationem nominans descensum : sed et pascere
 in hortis erga eos qui pascuntur condescensionem
 denotat, utpote qui præ infirmitate ad montes natu-
 ralis pascuæ et antiquæ bonæ deductionis, perve-
 nire non valeant, priusquam pastor ad ipsos des-
 cendat, ibi per humanitatem existens, ubi ipsi per
 socordiam corruerant. Cæterum infirmiores in con-
 descensionis hortis pascens sicubi lilia reperiat, id est
 eos qui fiduciæ in Deum florem producere incipiunt
 et corporeæ necessitatis sollicitudinem in ipsum
 projiciant. Hæc utique colligit in opportuniorem
 omnino locum, ordinemque transplantans, quod
 iis in hortis commorationem judicet ipsis minime
 consentaneam, ne assuetudine ad pristinum statum
 trahente, ac multa cum similibus communicatione
 ad zelum imitationis irritante, ad veterem consue-
 tudinem reducantur.

Cyrelli. — Descendit in infernum ad animas justorum : hæc namque phialæ sunt aromatis, si quidem patriarchæ primi spirarunt fidem in Christum, et post resurrectionem pascit singulas ecclesias ; colligit vero lilia, nempe viros probos, sive sermonem confessionis ipsorum.

Vers. 2. Ego fratrueli meo, et fratruelis meus mihi qui pascit inter lilia.

Hic canon et terminus est perfectionis in virtute. Nam ex his discimus nihil oportere nos habere præter Deum, neque animæ purificatæ ad quidquam aliud respiciendum esse, sed ita semetipsam ab omni crassa re et cogitatione expurgare debere, ut omnino tota transformata ad spiritalem et immaterialem primævæ pulchritudinis imaginem quam exactissime ipsa se componat. Profert igitur hanc vocem Sponsa quasi speculum voluntatis electione præditum et animatum, quasi dicat : Cum ego toto orbe mei fratruelis faciem intueor, per hoc ipsum tota formæ ipsius pulchritudo in me conspicitur. Talis erat Paulus cum diceret : « Mihi vivere Christus est »¹. Nihil nempe materialium et humanarum affectionum in ipso vivebat, non tristitia, non ira, non timor, non trepidatio, non fastus, non audacia, non vana gloria, non aliud quidquam eorum quæ animam quadam erga se affectione polluant, sed solus ille mihi super est qui nihil est horum, sed sanctificatio et puritas, et incorruptio, et lumen, et veritas, et hujusmodi alia quæ animam meam pascunt, non in graminibus vel virgultis, sed in splendendoribus sanctorum. Et sicut in vas vitreum quodecumque injicitur pellucidum fit : sic nutritur anima liliis, id est virtutibus, quibus qui recta vivendi ratione satiatus est, in vita sua conspicuum se reddit, dum moribus suis cujuslibet virtutis speciem exprimit.

Nili. — Adhuc zelotypiam hic textus formatus est : ne enim existimarent ipsum omnibus esse communem, etiam iis qui necdum tali amore digni sunt, se solum soli illi attribuit. Quomodo autem nunc in liliis pascet, qui prius pascebat in hortis, nisi omnino proficientibus iis qui pascebantur :

Sicut corpus non fornicationi, sed Domino² ; sic et Sponsa Sponso. Et vice versa, si quis autem nos speciosus in animabus hominum, illum colligens, tanquam cura pastorali sua dignum, pascit.

Philonis. — Scilicet ego ipsi opera, et ipse mihi mercedem.

Apollinari. — Ne quis autem existimet hortum ipsius differre a Sponsi in eo conversatione, ostendit semetipsam esse quæ ab ipso pascatur, eandemque esse lilia. Hæc cum dixisset, Sponsus

¹ Philipp. i, 21. ² I Cor. vi, 13.

Φίλωνος (77). — Κατέβη πρὸς τὰς ἐν ᾧδου τῶν δικαίων ψυχάς· φιάλαι γὰρ αὐταὶ τοῦ ἀρώματος· πρῶτον γὰρ οἱ πατριάρχαι τὴν εἰς Χριστὸν ἐπνευσαν πίστιν· καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὰς κατὰ τόπον ἐκκλησίας ποιμαίνειν· συλλέγειν δὲ κρίνα τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἢ τὸν λόγον τῆς ὁμολογίας αὐτῶν.

β'. Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου· ἀδελφιδός μου ἐμοὶ ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις.

Γρηγορίου (78). — Κανὼν καὶ ὄρος τῆς κατ' ἀρετὴν τελειότητος ἐστὶν οὗτος. Μανθάνομεν γὰρ διὰ τοῦτων τὸ μὴ δεῖν πλὴν τοῦ Θεοῦ μηδὲν ἔχειν. μηδὲ πρὸς ἄλλο τι βλέπειν τὴν κεκαθαρμένην ψυχὴν, ἀλλ' οὕτως ἑαυτὴν ἐκκαθάραι παντὸς ὑλικοῦ πράγματός τε καὶ νοήματος, ὡς ὅλην δι' ὅλου μετατεθείσασιν πρὸς τὸν νοητὸν τε καὶ αἴalon, ἐναργεστάτην εἰκόνα τοῦ ἀρχετύπου κάλλους ἑαυτὴν ἀπεργάσασθαι. Λέγει οὖν τὴν φωνὴν ταύτην ἡ Νύμφη τὸ προαιρετικὸν τε καὶ ἔμψυχον κάτοπτρον· ὅτι Ἐπειδὴ ὅλη τῷ κύκλῳ ἐγὼ τὸ τοῦ ἀδελφιδῶ πρόσωπον βλέπω, διὰ τοῦ ὅλου τῆς ἐκείνου μορφῆς τὸ κάλλος ἐν ἐμοὶ καθοραῖσθαι· οἶος ἦν Παῦλος ὁ εἰπὼν· « Ἐμοὶ τὸ ζῆν Χριστός. » Οὐδὲν γὰρ τῶν ὑλικῶν καὶ ἀνθρωπίνων μαθημάτων ἐν αὐτῷ ζῆ, οὐ λύπη, οὐ θυμὸς, οὐ φόβος, οὐ δειλία, οὐ τύφος, οὐ θράσος, οὐ φιλοδοξία, οὐκ ἄλλο τι τῶν τὴν ψυχὴν διὰ τινος σχέσεως κηλιδούντων· ἀλλ' ἐκεῖνός μοι μόνος ἐστίν, ὃς οὐδὲν τούτων ἐστίν, ἀλλ' ἡ ἁγιασμός καὶ ἀφθαρσία, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθεια, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅσα ποιμαίνει ψυχὴν, οὐκ ἐν χόρτοις ἢ φρυγάνοις, ἀλλ' ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων. Καὶ ὡσερ ἐπὶ ὑελίνου σκεύους, ὅσον ἂν ἦ τὸ ἐμβαλλόμενον, διαφανὲς γίνεται· οὕτω τρέφεται μὲν ψυχῆ τοῖς κρίνοις, εἰτ' οὖν ταῖς ἀρεταῖς· ὡς ὁ τῆς ἀγαθῆς πολιτείας ἐμφορηθεὶς, ἐπίδηλον ποιεῖ διὰ τοῦ βίου ἐκάστης ἀρετῆς τὸ εἶδος, διὰ τοῦ ἥθους ἐπιδεικνύμενος.

Νείλου. — Ὅτι ζηλοτύπος ἡ λέξις ἐσηματίεται· ἵνα γὰρ μὴ νομίσῃσι κοινὸν εἶναι πασῶν, καὶ οὕτω τῶς ἀξίων τὸν πρὸς τῶν τοιούτων ἔρωτα, μόνων μόνῳ ἑαυτῷ ἀνατίθῃσι. Πῶς δὲ νῦν ἐν κρίνοις ποιμαίνει; ποιμαίνων ἐν κήποις πρότερον ἢ πάντων προκοψάντων τῶν ποιμαινομένων.

(79) ὡσερ ἐ τὸ σῶμα, οὐ τῆ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, οὕτω καὶ ἡ Νύμφη τῷ Κυρίῳ· (80) καὶ ἔμπαλιν· εἰ δέ τι ἄνθος ὡραῖον ἐν ἀνθρωπίναις ψυχαῖς, ἐκεῖνο συλλέγων ὡς ἀξίον τοῖς ἑαυτοῦ ποιμέσι ποιμαντικῆς.

Φίλωνος. — Ἦγουν ἐγὼ τὰ ἔργα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἐμοὶ τὸν μισθόν.

Ἀπολιταρίου. — Ὅς ἂν μὴ τις νομίσῃ διεστάναι τὸν κήπον αὐτῆς, καὶ τὴν ἐκεῖ τοῦ Νυμφίου διατριβὴν, δεικνυσὶν ἑαυτὴν εἶναι τὴν ὑπ' αὐτοῦ νεμομένην· καὶ αὐτὴν εἶναι τὰ κρίνα. Ταῦτα εἰπούσης, ὁ Νυμ-

NOTÆ.

(77) Scholium hoc in C. B. Cyrillo ascribitur.

(78) Anonyma in C. B.

(79) Hæc in C. B. ut verba Nili continentur.

(80) Quæ sequuntur Origeni dat C. B.

φίος ἐπιφαίνεται, ἐγκώμιά τε λέγων αὐτῆς, καὶ τὸ εὐδοκεῖν ἐν αὐτῇ, κατὰ τὸ « Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ. »

Cyrollou. — Ἐγὼ αὐτῷ τὴν πίστιν, καὶ αὐτὸς ἐμὸι τὴν βασιλείαν· ποιμαίνει δὲ ἐν τῇ καθαρότητι τῶν Γραφῶν καὶ τῶν ἁγίων δογμάτων.

γ. *Καλὴ εἰ ἡ π.ληστοῦ μου, ὡς εὐδοκία· ὠραία, ὡς Ἱερουσαλήμ· θάμβος, ὡς τεταγμένοι.*

Γρηγορίου. — (81) Ἀναθεῖσα ἑαυτὴν τῷ ἀδελφῷ, καὶ δεξαμένη τοῦ ἀγαπηθέντος τὸ κάλλος ἐν τῇ ἰδίᾳ μορφῇ, οἶον ἀξιοῦται παρ' αὐτοῦ; Τί δὲ ἐστὶν ὁ φησὶν, ἐνδεικνύται ὁ λόγος τὸ διὰ τῆς κατορθουμένης ἀνόδου μέχρις ἐκεῖνου τὴν ψυχὴν ὑψωθῆναι, ὡς πρὸς τὰ τοῦ Δεσπότητος θαύματα ἑαυτὴν ἀποκλίνει. Εἰ γὰρ ὁ ἐν κλίποις τοῦ Πατρὸς ὑπὲρ τῆς ἡμῶν ἐνηνθρώπησεν εὐδοκίας, ἵνα γένηται ἐπὶ γῆς εἰρήνη, δηλονότι τὸ κάλλος ἑαυτῆς πρὸς τὴν εὐδοκίαν ὁμοιώσασα τὴν αὐτοῦ, Χριστὸν μιμουμένη τοῖς κατορθώμασι. γίνεται τοῖς ἄλλοις ὅπερ ὁ Χριστὸς τῇ ἀνθρώπων γέγονε φύσει. Καὶ λέγεται Ἱερουσαλήμ πόλις τοῦ μεγάλου Θεοῦ εἰς οἰκησὶν καὶ περίπατον· χωρησασα τὸν ἀχώρητον, καὶ τῇ τοῦ ἐνοικουνοῦτο; ὠραιότητι καλλωπιζομένη, καὶ πάντα εὐσηχημένως καὶ κατὰ τάξιν ποιοῦσα κατὰ μίμησιν τῶν ἁνω δυνάμεων, αἵ τινες ὑπὸ Θεοῦ εἰσι τεταγμένοι, μηδὲ μιᾶς κακίας ἀνατροπῆς αὐτῶν τὴν εὐταξίαν· ὡς κοιῶν ἐπ' ἑαυτῆς τὸ θαῦμα καὶ τὴν ἐκπληξιν. Τοῦτο γὰρ ἐρμηνεύει τὸ θάμβος τοιοῦτον· ὅλον ἐν ταῖς τεταγμέναις ἐστίν.

Ὠριγένους. — Ὅσον πλησίον γίνεται τοῦ Νυμφίου, κ. τ. λ. (82).

δ. *Ἀπόστρέψου τοὺς ὀφθαλμούς σου ἀπεραντίον μου, δεῖ αὐτοὶ ἀνεπέτρωσάν με.*

Γρηγορίου (83). — Τινὲς μὲν παρὰ τοῦ Δεσπότητος πρὸς τὴν καθαρὰν ταῦτα εἰρῆσθαι ψυχὴν λέγουσιν, ἐγὼ παρὰ τῆς Νύμφης τοῦτο οἶμαι εἰρῆσθαι. Ἐπεὶ γὰρ ἀπορρήτως τῇ Γραφῇ πτέρυγας εἶναι περὶ τὴν θείαν εἰρηται φύσιν, κατὰ τὸ ἐν σκέπη τῶν πτερυγῶν σου σκεπάσεις με· καὶ διελς τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐδίξαστο αὐτοῦ· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐγένετο κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν· πτερωτὴν συμβάλει λέγεσθαι καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὴν φύσιν, ἐν ᾧ τὸ κατ' εἰκόνα ἐφυλάττετο. Ἀπεγύμνωσε δὲ αὐτὸν τῶν τοιούτων πτερῶν ἡ κακία δυνάμει· τε, φημι, καὶ μακαριότητος, καὶ ἀφθαρσίας τούτων νοουμένων· ἀλλ' ἐπεφάνη ὁ Χριστὸς ἵνα δι' ὁσιότητος καὶ δικαιοσύνης αἰθῆς πτεροφυγῶμεν· ὁμοῦ τε γὰρ φιλανθρώποις ἡμᾶς οἶδεν ὀφθαλμοῖς ὁ Θεός, καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν φύσιν ἀνεπετρώθημεν. Ὅταν οὖν οἱ ὀφθαλμοὶ σου ἐπ' ἐμὲ ἐπιβλέπωσιν, ἀποστρέφονται ἀπὸ τοῦ ἐναντίου· οὐ γὰρ ἔβρονται· ἐν ἐμοὶ τῶν ἐναντιουμένων τῷ πτέρυγας περιστερᾶς ἀναλαθεῖν διὰ τῶν ἀρετῶν, καὶ πετασθῆναι καὶ καταπαῦσαι.

¹ Prov. viii, 17. ² Psal. xvi, 8. ³ Dent. xxxii, 11.

NOTÆ.

(81) Anonymi sunt in C. B.
(82) *Patrol.* i. XVII, col. 276.

A apparet, encomia ipsius recensens, sibi que in ca complacere dicens, juxta illud : « Ego diligentes me diligo ». »

Cyrolli. — Ego illi fidem, et ipse mihi regnum : pascit autem in puritate Scripturarum et dogmatum sanctorum.

VERS. 3. *Pulchra es proxima mea, sicut beneplacitum, decora sicut Jerusalem ; pavor, ut ordinata acies.*

Quæ semetipsam fratrueli tradidit ac dilecti pulchritudinem in sua forma recepit, qualia consequitur ab illo? Quid autem est quod dicit : declarat hoc verbum nempe animam præclaro conscendendi conatu usque adeo in sublime evectam esse, ut jam ad ipsa Domini miracula enitatur. Nam si is qui est in sinu Patris, pro suo in nos beneplacito factus est homo, ut in terra pax oriretur, planum est illa quæ ad hoc beneplacitum præclaris operibus Christum imitando suam pulchritudinem conformavit, aliis id fieri quod Christus humanæ factus est naturæ. Et dicitur Jerusalem civitatis magni Dei ad inhabitandum et inambulandum capiens eum qui capi non potest, et inhabitantis pulchritudine exornata et omnia decenter et secundum imitationem virtutum supernarum, quæ sub Deo sunt ordinatæ, nulla malitia pulchrum earum ordinem evertente, ita ut ad sui moveat admirationem ac stuporem. Hoc enim sibi vult illud pavor sive stupor qualis nimirum in virtutibus istis ordinatis existit.

C *Origenis.* — Quanto proximior sit Sponso, etc.

VERS. 4. *Averte oculos tuos e regione mei, quia ipsi avolare fecerunt me.* Nonnulli quidem hæc a Domino ad puram animam dici aiunt; ego vero existimo hoc a Sponsa dictum. Cum enim arcano sensu a Scriptura divinæ naturæ alæ tribuantur juxta illud : « In tegmine alarum tuarum proteges me ». » Et : « *Expandens alas suas suscepit eos* ». » Homo autem factus est ad imaginem Dei et similitudinem; itaque alatam dicere convenit humanam naturam, in quo id quod secundum imaginem est servabatur. Nudavit autem ipsum malitia istiusmodi alis virtutis dicam a beatitudinis et incorruptionis, his ita intellectis; sed apparuit Christus, ut per sanctitatem et justitiam iterum alis instrueremur; nam simul etiam nos benignis oculis aspexit Deus, et juxta primævam naturam alati evasimus. Quando igitur oculi tui super me respiciunt, avertuntur a contrario. Non enim videbunt quidquam eorum in me quæ mihi adversantur. eo quod alas columbæ assumpserim per virtutes et evolem et requiescam.

(85) Anonyma in C. B.

Ecclesia specie sua, etc.

Nili. — Magnam Sponsæ fiduciam ac libertatem declarat ex eo quod intrepide Sponsum intuetur. Si vero Verbum sit Sponsus, alas induit, et ita magis ascendit in altum contemplationis procedens, ubi reperit animam contemplationi deditam quæ ipsum intelligendo assequi possit, et ut sic dicam, sine verecundia ad res omnes contemplandas fixos oculos intendere. Cæterum sollicitè hortatur ne semper istiusmodi fixum oculum habeamus, et aliquando ipsum avertamus et conniveamus, ne dum multis aliis instruitur et fixe tuetur, ad consensum non sufficiat, dumque supra vires quid attentat, ad reliqua etiam intelligenda fiat obtusior.

Philonis. — Id est custodiantur oculi qui vias meas avertunt : nam hoc in me tui excitat desiderium.

Cyrelli. — A non parentibus tibi averte oculos tuos et ad me illos inclina : nam illi, inquit, dilectionem tui excitaverunt.

Vers. 5. Capillamentum tuum sicut greges caprarum quæ apparuerunt e Galaad. Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lavacro omnes geminantes, et sterilis non est in eis.

Soli corporis capilli sensus expertes sunt, quos mulieribus ornamento esse dixit Paulus, capiti decorem afferentes. Docet nimirum illos qui in capite Sponsæ esse intelliguntur per quos Ecclesiæ gloria accedit, habere sensus in potestate sua per sapientiam occultando sensum, juxta illud Proverbiorum : « Quoniam sapientes abscondunt sensum ⁶, » qui non ex aspectu de bono iudicium faciunt, non gustato bonum explorant, non odorati, non tactui, non alterius sensus organo æstimationem boni permittunt : sed mortificatis, inquit, sensibus, per solum animum oblata menti bona amplectuntur et expetunt : atque hoc modo mulierem illam quæ est Ecclesia, gloria quadam exornant, non honoribus intumescens, neque per abjectionem animi rebus tristibus in angustum coacti, sed in adversis casibus capillorum instar se sensus expertes declarantes. Capras autem adduxit in exemplum, vel quod a natura hirsutæ sint, vel quod hoc animal summa cacumina conscendens non impingat in petras, id quod apte quadrat in eos qui præclare asperam virtutis viam faciunt : vel quia hoc animal ad multa legalia sacrificia assumptum fuit, ad capitis encomium conducit. Sed et in Proverbiis inter quatuor illa quæ bene incedunt numeratus est hircus ducens caprarum gregem. Dicendum itaque quemadmodum aliquod vitæ institutum ab aliquo inventum per multos deinde propagatum,

⁶ Prov. x, 14.

(84) Hæc in C. B. anonymi sunt, C. V. ea Origeni vindicat, exstaut *Patrol.* t. XCVII. col. 276, 277.

A *Origenis.* — Ἡ Ἐκκλησία τῆ ὠραϊότητι, κ. λ. (84).

Nelou. — Πολλὴν τῆς Νύμφης παρρησίαν δηλοῖ, ἐκ τοῦ ἐνατενίζειν ἀδεῶς τῷ Νυμφίῳ (85). Εἰ δὲ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ Νυμφίος, ἀναπτεροῦται καὶ ἐπὶ πλείον οὗτος ἀναβαίνει πρὸς ὕψος θεωρίας χωρῶν, ἕταν εὖρη θεωρητικὴν ψυχὴν, τῆ νοήσει παρακολουθῆσαι δυναμένην, ἴν οὕτως εἴπω, ἀναιδοῦς πᾶσιν ἐνατενίζειν τοῖς θεωρουμένοις. Ἀλλὰ παραινῶν κηδεμονικῶς, μὴ ἀτενὲς ἔχειν πάντοτε τὸ τοιοῦτον ὄμμα· καὶ ποτε δὲ ἀποστρέψειν αὐτὸ καὶ καμύειν ἵνα μὴ πολὺ πτερωθέντος τοῦ ἀτενιζομένου ἀτενίσῃ πρὸς τὴν συνανάβασιν καὶ τῶν ὑπὲρ φύσιν ἐπιεμένη· καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ νοήματα, ἀμβλυωπέστερα γένηται.

B

Φίλωνος. — Ἦγουν τὰς ἐμὰς ὀδοὺς οἱ μεταστραφέντες τηρεῖτωσαν ὀφθαλμοί· τὸν σὸν γάρ μοι τοῦτο πόθον ἐργάζεσθαι.

Kyrelli. — Ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων σοὶ τοὺς σοὺς ἀπίστρεψον ὀφθαλμοὺς, καὶ εἰς ἐμέ κλῖνον· αὐτοὶ γάρ, φησὶν, τὴν ἀγάπην ἐξήγειράν σε.

ε'. Τρίχωμά σου ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν, αἱ ἀρέθησαν ἀπὸ τοῦ Galaad· ὀδόντες σου, ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων αἱ ἀρέθησαν ἀπὸ τοῦ Λουτροῦ· αἱ πᾶσαι διδυμύουσαι, καὶ ἀτεκνούσα οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς.

Γρηγορίου (86). — Μόνοι τοῦ σώματος αἱ τρίχες ἀμοιροῦσιν αἰσθήσεως· ὅς γυναῖξιν εἶναι κόσμον εἶπεν ὁ Παῦλος, ὠραϊζούσας τὴν κεφαλὴν. Διδάσκει τοίνυν εἶτι χρὴ τοὺς περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Νύμφης θεωρουμένους, δι' ὧν ἡ Ἐκκλησία δοξάζεται, κρείττους τῶν αἰσθήσεων εἶναι· κρύπτοντας διὰ τῆς σοφίας τὴν αἰσθησιν κατὰ τὴν Παροιμίαν· « Ὅτι σοφοὶ κρύπτουσιν αἰσθησιν· » οἷς οὐχ ἕρασις τοῦ καλοῦ κριτήριον γίνεσθαι, οὐ γεύσει τὸ ἀγαθὸν δοκιμάζεται, οὐκ ἀσφρήσει, οὐκ ἀφή· νεκρώσαντες γάρ, φησὶ, τὰς αἰσθήσεις, ἐφάπτονται διὰ μόνης τῆς ψυχῆς τῶν κατ' ἐννοίαν ἀγαθῶν ὀρεγόμενοι· καὶ οὕτω δοξάζουσι γυναῖκα τὴν Ἐκκλησίαν, οὕτε τιμαῖς διογκούμενοι, οὕτε μικροψυχίαις πρὸς τὰ λυπηρὰ συστελλόμενοι, ἀλλ' ἐν τῇ πείρᾳ τῶν τριχῶν ἀναισθησίαν ὑποκρινόμενοι. Εἶληψε δὲ τὰς αἰγὰς εἰς παραβολὴν, ἥ διὰ τὸ φύσει δασύ, ἥ ὅτι τῶν ἀκρων ἐπιβαῖνον τὸ ζῶον, οὐ περιολισθαίνει ταῖς πέτραις· ὅπερ τοῖς τὴν τραχείαν τῶν ἀρετῶν ὁδῶν κατορθοῦσι, προσφυῶς ἀρμόζεται· ἥ διὰ τὸ πρὸς πολλὰ τῆς νομικῆς λειτουργίας παρεκλήθησθαι συντελεῖν πρὸς ἐγκώμιον τῆ κεφαλῆ· κἂν ταῖς Παροιμίαις δὲ ἐν τοῖς τέσσαρσι τοῖς ἐιοδουμένοις, ὁ τράγος ἠρίθμηται, τοῦ αἰπολίου ἠγούμενος. Λεκτέον οὖν ὡσπερ εὐρεθὲν ἐπιτήδευμα, διὰ πολλῶν τῶν ἐξεξῆς διατρέχον, ἐπὶ τὸν εὐρετὴν ἀναφέρεται· ὡς ἐπὶ τὸν Θεὸν ἡ χαλκευτικὴ, καὶ ἡ ποιμαντικὴ ἐπὶ τὸν Ἄβελ, καὶ ἡ γεωργικὴ ἐπὶ τὸν Κάιν, καὶ ἡ ἀμπελοργικὴ ἐπὶ τὸν Νῶε· οὕτως

NOTÆ.

(85) Πολλὴν — τῷ νυμφίῳ anonyma sunt in C. B. (86) Anonyma in C. B.

ἐπειδὴ τοῦ θεοῦ ζήλου διαφερόντως Ἡλίας καθηγῆσατο, ὅσοι μετ' ἐκείνου τοῖς ἑαυτοῦ ἔγχεσιν ἐπηκολούθησαν, τὸν ἐκείνου μιμησάμενοι βίον, ἀπόλιον γέγονασι τοῦ ἡγῆσαμένου τῆς τοιαύτης ζωῆς· οἱ τινες δόξα καὶ ἔπαινος τῆς Ἐκκλησίας γίνονται, εἰς τὸν τῶν τριῶν καταγέντες κόσμον, ὃν ἡ αἰσθητικὴ ζωὴ κεχώρισται τε καὶ ἠλλοτριῶται· διὰ δὲ τῶν αὐτῶν, καὶ τοὺς τρέφοντας τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας δίδονται, ἔπαινε, οὗς εἶναι βούλεται διὰ παντός, ὡς ἀπὸ λουτροῦ καθαρῶς, καὶ τὰς τρίχας ἔχειν ἀπερίττους ὡς ἀπὸ προσφάτου κουράς· καὶ κατὰ τὸν τόκον τῶν ἀρετῶν διδουμένους, τῆς διπλῆς καθαρότητος γίνεσθαι πατέρας· τῆς τε κατὰ ψυχὴν καὶ τῆς κατὰ σῶμα θεωρουμένης· καὶ μηδὲν ἔχει ἀγονοῦν ἐν τῷ κρείττονι.

fiant, tum quæ in animo tum quæ in corpore conspiciatur : et nihil habeant sterile in boni fetificatione.

Ἄριγένους. — Εἰρηται δεύτερον ταῦτα τῆς Β Νύμφῃ, κ. τ. λ. (87).

ζ'. Ὡς σπαρτίον κόκκινον χεῖλῃ σου· καὶ ἡ λαλιά σου ὠραία ὡς λέπυρον τῆς ῥόας, μῆλόν σου· ἐκτός τῆς σιωπῆσεώς σου.

Γρηγορίου (88). — Μέτρου ὄνομα τὸ σπαρτίον· τὴν μὲν οὖν μεμετρημένην τοῦ λόγου διακονίαν δηλοῖ, ἢ ὁ ψαλμῶδης φυλακὴν καὶ θύραν περιοχῆς ἰνόμεσε· τότε δὲ μάλιστα τυγχάνει τοῦ μέτρου ὁ λόγος, ὅταν τῷ τοῦ Σωτῆρος περιέχρηται αἵματι· ὁ τοῖνον λαλοῦντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστὸν, αὐτὸς ἔχει τὸ σχοινίον ἐπὶ τοῦ σώματος τὸ γεωμετρικόν, τῷ τοῦ λυτρωτοῦ καλλωπιζόμενον αἵματι· λαλίαν δὲ ὠραίαν ὀνομάζει τὸ σπαρτίον τὸ κόκκινον, δι' οὗ πάλιν σημαίνει τὸ καθαρὸν καὶ ἑμμετρον· τὸ γὰρ ἀκριβῶς ὠραῖον ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ τῆς ἀκμῆς προσφερόμενον, ὅτε ἄωρόν ἐστιν, οὔτε ἐξέωρον· τῷ δὲ λεπύρω τῆς ῥόας τὸ μῆλον τῆς παρεῖας ὠραίων, μεγάλην τιὰν προσμαρτυρεῖ τῇ Νύμφῃ τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τελειότητα· σημαίνει γὰρ μὴ ἐν ἄλλῳ τινὶ τὸν θησαυρὸν αὐτῆς παρασκευάσθαι, ἀλλ' αὐτὴν εἶναι θησαυρὸν ἑαυτῆς, παντός ἀγαθοῦ παρασκευὴν ἐν αὐτῇ περιέχουσαν. Ὡς γὰρ τῷ λεπύρω περιέχεται τῆς ῥόας τὸ ἐδώδιμον, οὕτως ἐνδείκνυται τῷ φαινομένῳ κάλλει τοῦ βίου, τὸν ἔνδον αὐτῆς θησαυρὸν περιέχεσθαι. Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ κρυπτός θησαυρὸς τῶν ἐλπίδων, ὁ βίος καρπὸς τῆς ψυχῆς, τῷ ἐναρέτῳ βίῳ καθάπερ τινὶ ῥόας λεπύρω κρατούμενος· τὸ δὲ ἐκτός τῆς σιωπῆσεώς σου τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ὁ ἔπαινος οὐκ ἐκ τῶν φαινομένων τοσοῦτόν ἐστι ὅσα τῷ λόγῳ μνησέται, ἀλλὰ μᾶλλον ὅσα τῇ σιωπῇ ἀποκρύπτεται, τὴν τοῦ λόγου διαφεύγοντα μῆυσιν· ὡσπερ γὰρ τὸ ἐκτός τοῦ λόγου σιωπῆ νοεῖται, οὕτω καὶ τὸ ἐκτός σιωπῆσεως, τὸν λόγον νοήσεις. Ἐκεῖνο γὰρ σιωπῶμεν, ὃ διὰ τῶν λόγων ἐξαγγέλλειν ἀδυνατοῦμεν· φησὶν οὖν ὅτι καλὰ μὲν καὶ μεγάλα τῷ λόγῳ φανῆναι δυνατόμενα ὃ ἐκτός ἐστὶ τῆς σιωπῆσεως· τὰ δὲ τοῦ λόγου ἐκτός τὰ τῇ σιωπῇ καλυπτόμενα, τὰ ἄβητά τε καὶ ἀνεκφώνητα, μείζω πάντως καὶ θαυμασιώτερα τῶν ἐκφαινομένων ἐστίν.

A inventori primo acceptum refertur, ut ars ferraria Thobelo et pastoritia Abelò, agricultura Caino, vitium cultura Noemo. Ita cum in divino zelo excellenter quasi dux aliis præluxerit Elias, quicunque post illum vestigia ejus secuti sunt per vitæ imitationem veluti quidam grex caprarius illius facti sunt qui princeps talis vitæ auctor exstitit. Ibidem laus et gloria sunt Ecclesiæ, selecti ut capillorum sint ornamentum, cum sensuum vita locum in eis nullum habeat. Propterea quoque dentes laudat, qui scilicet Ecclesiæ corpus alunt. Nos vult semper tanquam a lavacro esse puros, et minime superfluos habere crines quasi recens tonsos, et virtutum interim fecunditate geminis fetibus insignes et duplicis puritatis parentes

Origenis. — Secundo hæc dicta sunt ipsi Sponsæ, etc.

Vers. 6. Sicut funiculus coccineus labia tua, et eloquium tuum decorum : sicut cortex mali punici gena tua, extra taciturnitatem tuam.

Funiculus mensuræ nomen est : itaque mensura quadam circumscriptam sermonis usurpationem designat : quam Psalmista custodiam et ostium circumstantiæ nominavit. Tunc autem potissimum sermo mensura circumscribitur quando tingitur sanguine Servatoris. Qui igitur habet Christum in se loquentem, is etiam funiculum illum geometricum habet in ore Salvatoris sanguine decoratum. Eloquium porro decorum nominat funiculum coccineum. Nam quod vere elegans nunquam indecorum est, cum vero deinde per mali punici corticem genas ornat, insignem quamdam in bonis perfectionem Sponsæ tribuit. Significat enim non in alio quopiam ipsi situm esse thesaurum ipsius, sed ipsam sui ipsius thesaurum esse, quippe quæ omnis boni apparatus in se contineat. Nam ut cortice continetur id quod in malo punico esculentum est ; sic etiam demonstrat contineri thesaurum ejus interiorum pulchritudine illa vitæ quæ sub aspectum cadit. Hic igitur est occultus ille spei thesaurus proprius animæ fructus, qui vita virtutis consentanea quasi quodam mali punici cortice continetur : quod autem additur. *Extra taciturnitatem tuam* est ejusmodi : scilicet laudem hanc non tam ex apparentibus quæ sermone indicantur æstimandam quam ex iis quæcunque silentio teguntur ut verbis indicari nequeunt. Sicut enim id quod extra sermonem est, silentium intelligitur, sic id quod est extra taciturnitatem, sermonem intelliges. Nam id reticemus, quod verbis enuntiare non possumus. Ait igitur præclara quidem et magna quæ indicari oratione possint, esse extra silentium. Quæ vero extra sermonem silentio tecta et ineffabilia sunt omnibus modis majora et admirabiliora esse iis quæ oratione proferantur.

1 Psal. cxi, 5.

VERS. 7,8. *Sexaginta sunt reginæ et octoginta A concubinæ et adolescentulæ quarum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea, una est matri suæ; electa est ei quæ peperit ipsam. Viderunt eam filii et beatificabunt eam reginæ et concubinæ, et laudabunt eam.*

Dogma quoddam cultioris philosophiæ in hisce verbis per laudes Sponsæ proponitur, nempe non eadem ratione atque ordine ea quæ sunt creati ac recreari. Nam cum a principio per divinam virtutem producta est creatura, in re qualibet una cum principio absque mora finis etiam perfectioque rei conjungebatur, quando universa de nihilo producta simul cum principio perfectionem etiam suam consequiebantur. Est autem humana quoque natura in prima sui exstantia perfectioni conformata. Ad imaginem enim Dei et similitudinem factus est homo, quibus verbis id quod summum et perfectissimum est significatur. Quid enim Dei similitudine perfectius? Itaque in prima creatione sine ullo temporis intervallo una cum principio finis etiam apparuit, et a perfectione cœpit naturam suam esse. Postquam autem, propter vitiositatem, morti tradita fuit, non derepente iterum recuperat perfectionem, sed via quadam et ordine ad majus progreditur, dum paulatim affectionem ad contraria proclivem exstinguit, per honestius vitæ institutum, cognatam circumradens pravitatem. Unde multas etiam mansiones apud Patrem illum esse accepimus, dum pro ratione propensionis ad bonum, et abscessus a malo, cuique merces parata est. Alius enim est adhuc in primo melioris vitæ initio, ut qui recens a fundo vitæ vitiosæ ad veritatis fruitionem emerit: alius studioso conatu jam boni quadam accessione et incremento auctus est; alius quasi medium iter conscensionis ad illa sublimia confecit: alius etiam medium hoc cursu præteriiit. Nonnulli et hos superarunt, quos rursus alii sunt prætergressi. Contendentibus item aliis supra hos quoque ad celsiora. Denique Deus omnino pro varietate industriæ singulorum suo quemlibet ordine recipit, cuique vices retribuens. Hanc propositis in verbis philosophiam tradi existimamus, quæ discrimen animarum Sponsam intuentium in jam dictis designet. Illi enim qui non ita pridem velut ex alvo quadam in imo siti erroris prodierunt, et quasi recens nati necdum sermonis articulati capaces sunt, propter dilatationem fidei non satis a ratione confirmatam numero cernuntur infinito: qui salutarem quidem sermonem mysterii sacri esse crediderunt, non tamen per scientiam quamdam et certitudinem ab ipso sermone, quasi solido nixam fundamento veritatem in se habent. Atque hæc sunt illæ nominatæ adolescentulæ, quod

ζ', η'. Ἐξήκοτὰ εἰσι βασιλίσσαι, καὶ ὀγδοήκοττα παλλακαί, καὶ νεάνιδες ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Μία ἐστὶ περιστέρα μου τελεία μου· μία ἐστὶ τῇ μητρὶ αὐτῆς· ἐκλεκτὴ ἐστὶ τῇ τεκούσῃ αὐτὴν· εἰδοσὰν αὐτὴν θυγατέρας, καὶ μακαριοῦσι· βασιλίσσαι καὶ παλλακαί, καὶ αἰρέσουσιν αὐτήν.

Γρηγορίου (89). — Δόγμα ἐστὶ τῶν ἀστείωτέρων ἐν τοῖς ῥητοῖς τούτοις, φιλοσοφίαν διὰ τῶν ἐπαίων τῆς Νύμφης παρατίθεται· ὅτι οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς τάξεως καὶ ἀκολουθίας κτίσεται τὰ ὄντα καὶ ἀνακτίσεται. Ὅτε μὲν γὰρ κατ' ἀρχὰς διὰ τῆς θείας δυνάμεως παρήχθη ἡ κτίσις, ἐφ' ἑκάστου τῶν ὄντων ἀδιαστάτως τῇ ἀρχῇ συναπηρέτισθη τὸ πέρασ· πᾶσι τοῖς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγενομένοις, ὁμοῦ τῇ ἀρχῇ συνανισχύουσης τῆς τελειότητος· ἐν δὲ τῶν κτισθέντων καὶ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀπὸ τῆς πρώτης ὑπάρξεως συμπλασθεῖσα τῇ τελειότητι. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁμοίωσιν· δεικνύοντος τοῦ λόγου τὸ ἀκρότατον καὶ τελειότατον· τί γὰρ ὑπέρτερον τῆς πρὸς Θεὸν ὁμοιότητος; ἐπὶ μὲν οὖν τῆς πρώτης κτίσεως ἀδιαστάτως τῇ ἀρχῇ συνανεφάνη τὸ πέρασ, καὶ ἀπὸ τῆς τελειότητος ἡ φύσις τοῦ εἶναι ἤρξατο, ἐπεὶ δὲ διὰ κακίας θανάτῳ παρεδόθη, οὐκ ἀθρόαν πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὴν τελειότητα, ἀλλ' ὁδῶ τινὶ καὶ τάξει πρόεσιν ἐπὶ τὸ μείζον, κατ' ὀλίγον ἀποσκευαζομένη τὴν πρὸς τὰ ἐναντία προσπάθειαν, δι' ἀστείωτέρας διαγωγῆς περιζυομένη τὴν συμφύαν τοῦ χειρόνος· ὅθεν καὶ πολλὰς μονὰς εἶναι παρὰ τῷ Πατρὶ μεμαθήκαμεν, κατὰ ἀναλογίαν τῆς ἐκάστῃ πρὸς τὸ καλὸν σχέσεως καὶ τῆς τοῦ χειρόνος ἀποστάσεως, ἐτοιμαζομένης πᾶσι τῆς ἀντιδόσεως. Ὁ μὲν γὰρ τις ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ βελτιονός ἐστὶ βιώσεως· ἄρτι καθάπερ ἐκ βυθοῦ τινος τοῦ κατὰ κακίαν βίου, πρὸς τὴν μετουσίαν τῆς ἀληθείας ἀνανηξάμενος· τῷ δὲ τις γέγονεν ἦδη δι' ἐπιμελείας καὶ προσθήκης τοῦ κρείττονος· ἄλλος ἐπὶ πλείον διὰ τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἀγαθῶν ἐπηρξήθη· ὁ δὲ μέσως ἔχει τῆς τῶν ὑψηλῶν ἀναβάσεως· ἕτερος καὶ τὸ μήπου παρέδραμεν. Εἰσὶ δὲ τινες οἱ καὶ τούτων ὑπεράραντες· ἄλλοι· κάκεινους παρήλασαν· καὶ ὑπὲρ τούτους ἕτεροι πρὸς τὸν ἄνω δρόμον συντείνονται· καὶ ὅλως κατὰ τὴν ποικίλην τῶν προαιρέσεων διαφορὰν ἕκαστον ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἰδίῳ προσδέχεται τάγματι, τὰς οὐκείας ἐκάστῃ ἀμοιβὰς ἀποδίδους. Ταῦτα διὰ τῶν προκειμένων ῥητῶν φιλοσοφεῖν τὸν λόγον ὑπενόησαμεν, τὴν διαφορὰν τῶν ψυχῶν, οἱ πρὸς τὸν Νυμφιον ὄρωσιν, ἐν τοῖς εἰρημένοις ἡμῖν διαστειλанта· οἱ μὲν γὰρ ἄρτι καθάπερ νηδύος τινός, τῆς ἐν βάθει κειμένης ἀπάτης ἔξω γινόμενοι, ἄρτιγενεῖς ὄντες, καὶ οὐπω διηρθρωμένοι τὸν λόγον ἐν ἑαυτοῖς χωρήσαντα, τῇ ἀλογωτέρα συγκαταθέσει τῆς πίστεως ἐν ἀπείρῳ θεωροῦντες πληθεῖ· σωτηρίον μὲν εἶναι πεπιστευκότες τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον· οὐ μὲν ἐπιστήμη τινὶ καὶ τῇ διὰ τοῦ λόγου πληροφροῖζ

NOTÆ.

(89) Anonyma in C. B.

καθυδριμένην ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀλήθειαν, Αὐ-
 ται εἰσιν αἱ ὀνομασθεῖσαι νεάνιδες, διὰ τὸ ἔτι νέαν
 ἄγειν τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν· αἱ γεννηθεῖσαι μὲν
 τῷ λόγῳ τῆς πίστεως, οὕτω δὲ διὰ τῆς προσηκού-
 σης ἀεξήσεως τοιαῦται γηγόνασιν ὡς ἐπὶ γάμον
 ἀκμὴν προελθεῖν, καὶ φθάσαι εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς
 μέτρον γαμικῆς ἡλικίας, ὥστε τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου
 δύνασθαι κυφορηῆσαι, καὶ Πνεῦμα σωτηρίας παιδο-
 ποιήσασθαι. Πλὴν καὶ οὗτοι τῶν σωζομένων·
 τῶν δὲ διὰ τῆς καθηκούσης ἐπιμελείας αὐξηθέντων
 τῆ διανοίᾳ, καὶ καταλειπομένων ἤδη τὴν νηπιότητα,
 δι:πλὴν ὑπὸ τοῦ Λόγου τὴν ἁδιαφορὰν διδασκόμεθα.
 Γίνονται μὲν γὰρ αἱ ψυχὰς σῶσσωμοι τῷ Λόγῳ, καὶ
 αὐταὶ κάκειναι· ἀλλ' αἱ μὲν ἔρωτικαί, τιμὴ διαθέσει
 προσκολλῶνται· αἱ τινες διὰ τῆς τελειοτέρας διαθέ-
 σεως ἀνακραθεῖσαι τῆ τοῦ Θεοῦ καθαρότητι, βασι-
 λίσσαι ὀνομάζονται, διὰ τὴν τῆς βασιλείας κοινωνίαν·
 οἷα ἦν ἡ τοῦ Δαβὶδ λέγουσα· Ἐμοὶ δὲ τῷ προσ-
 κολλᾶσθαι τῷ Θεῷ ἀγαθὸν ἐστὶ· καὶ ἡ τοῦ Παύλου·
 Οὐδεὶς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χρι-
 στοῦ. Αἱ δὲ φόβῳ κολάσεως τὰς μοιχικὰς ἀποφεύ-
 γουσαι πείρας, μένουσαι καὶ αὐταὶ ἐν ἀφρασίᾳ καὶ
 ἀγισμαῖ, ἀλλὰ φόβῳ μᾶλλον ἢ πόθῳ παιδαγωγού-
 μεναι, αἱ τινες παλλακαὶ ἀπὸ τοῦ λόγου κατονομά-
 ζονται· οὕτω γὰρ τις αὐτῶν μήτηρ βασιλέως, καὶ
 κοινωνὸς τῆς ἀξίας δυνατῶς ἔχει· διὰ τὸ μὴ ἀναλα-
 θέσθαι τὸ ἀδέσποτον καὶ αὐτοκρατὸς τοῦ ἐναρέτου
 φρονήματος· ἡ δὲ κατὰ τὸν ἀριθμὸν διαφορὰ τῆς
 τῶν δύο ταγμάτων διαστολῆς, τοιοῦτόν μοι δοκεῖ
 νοῦν ἔχειν.

Γρηγορίου. — Ἐξ εἰσιν ἐντολαὶ δι' ὧν ἡ βασι-
 λεία τοῖς δεξιόις ὀνομάζεται. Λογισώμεθα τούτων
 ἐκάστην, τὸ δεσποτικὸν εἶναι τάλαντον· προσήκει
 δεκαπλασιασθῆναι παρὰ τοῦ πιστοῦ οἰκέτου παρὰ
 τῆς ἐργασίας. Εἰ τοίνυν διὰ τῶν ἐξ τούτων ἐντολῶν,
 ἡ τῆς βασιλείας γίνεται κοινωνία τῆ ψυχῆ, τὸ δὲ
 τέλειον τῆς ἐργασίας ἐφ' ἐκάστης ἐστὶ, τὸ δεκαπλα-
 σάται τὴν ἐντολήν, καθὼς φησιν ὁ ἀγαθὸς δοῦλος
 ἐκείνος, ὅτι ἰδὲ δέκα τάλαντα τὸ ἐν σου τάλαντον
 ἐποίησεν, εὐρίσκομεν ἐκ τοῦ ἀκολουθῆσαι τὴν μίαν
 βασιλίαν εἰς ἐξήκοντα πλατυνομένην· τὴν δὲ
 τοῦ δεκαπλασιασμοῦ τῶν ἐξήκοντα ἐντολῶν εἰς κοι-
 νωνίαν τῆς βασιλείας παραδεχθεῖσαν· ὡς πολλάς
 εἶναι τὴν μίαν, τῷ πολυτρόπῳ χαρακτηρί τῶν ἐν-
 τολῶν ἐμμεριθεῖσαν, καὶ ἐκάστῃ τῶν κατορθωμά-
 των ἰδιαζόντως ἐμμορφωθεῖσαν· ἀκολουθῶς καὶ διὰ
 τῶν ὀγδοήκοντα, τὸ τῆς ὀγδῆς μυστήριον παραδη-
 λουῖσθαι φαινομεν· πρὸς ἣν βλέποντες οἱ φόβῳ παιδα-
 γωγούμενοι, τῆς τῶν κακῶν κοινωνίας ἀπειροῦνται.
 Οὕτω γὰρ ἐν ταῖς ψαλμῶδαις ἐμάθομεν, ἐν αἷς προ-
 τέταται διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἡ ὀγδῆ. Μαστιγουμένων
 γὰρ ἀντικρυς αἱ φωναὶ τῷ φόβῳ τῶν ἐλπίζομένων εἰς
 Ἐλα:ον ἐπικάμπτουσαι τὴν ἀκοήν· φησὶ γὰρ πρὸς
 τὸν κριτὴν ὁ πρὸς τὴν ὀγδῆν βλέπων· Κύριε, μὴ
 τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῆ ὀργῇ σου παιδεύ-
 σῃς με· ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι·
 Ἔστα: τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦτο ἀναλόγως τῆς ἐντολῆς, ἡ

A primam adhuc ætatem spiritualem agant, quæ per
 fidei quidem sermonem genitæ sed necdum conve-
 niente incremento ejusmodi factæ sunt, ut ætatem
 nuptiis maturam attigerint, et ex Dei metu ferre
 uterum possint et spiritum salutis gignere. Verum-
 tamen et hi sunt de numero salvandorum juxta
 illud : « Homines et jumenta salvabis, Domine »,
 jumenta vocans eorum qui servantur partem pro-
 prius nonnihil accedentem ad bruta. Cæterum
 illorum, in quibus conveniente studio mens aucta
 est, quique infantiam reliquerunt, duplex hic dis-
 crimina discimus. Etenim animæ quidem illæ con-
 corporantur Verbo, tam hæ quam illæ : verum
 aliquæ quidem per amatoriam quamdam affectio-
 nem cum eo conglutinantur, quæ propter perfectio-
 rem illam affectionem Dei puritate attemperatæ,
 ob regni societatem reginæ nominantur : qualis
 erat Davidis anima dicens : « Mihi autem adhæ-
 rere Deo bonum est » ; et Pauli : « Nemo nos sepa-
 rabit a charitate Christi ». Aliæ autem supplicii
 metu adulterii tentationes vitant, quæ et ipsæ
 manent in incorruptione ac sanctificatione ; sed
 metu magis quam desiderio adductæ, concubinæ
 in hoc sermone nominantur ; neque enim illarum
 ulla mater regis ac dignitatis particeps fieri potest,
 quia necdum hoc consecuta est, ut nullius dominio
 subjecta sit. Neque virtute præditi sensus, tenent
 principatum. Hæc autem secundum numerum dif-
 ferentia distinctionis ordinum duorum talem mihi
 videtur habere sensum :

C Sex omnino sunt præcepta per quæ regnum pa-
 ratur iis qui ad dexteram collocantur. Statuamus
 apud animam quodlibet horum esse talentum illud
 herile, quod negotiando effici a bono ac fideli servo
 decuplo amplius convenit. Si ergo per hæc sex
 præcepta regni anima fit particeps, et in quolibet
 horum quæstus ac negotiatio perfecta est, manda-
 tum ipsum quasi decuplicare, quemadmodum bo-
 nus ille servus ait, unum heri sui habentem decem
 aliorum talentorum lucrum acquisivisse ; consenti-
 nea ratione quadam reperimus, in sexaginta regi-
 nas unam illam exrescere, per decuplationem sex
 mandatorum in regni societatem venerit ; ita ut
 multæ sint, una illa per multiplicem mandatorum
 characterem divisa et in quolibet opere præclaro
 peculiariter velut expressa. Consimiliter etiam per
 octoginta mysterium octavæ dicimus declarari, ad
 quam respicientes illi qui metu ducti, a malorum
 societate arcentur. Hoc enim in psalmis animadverti-
 mus, quibus præfigitur in inscriptione vox octava.
 Voces autem ipsæ sunt prorsus eorum qui metu fu-
 turorum malorum quasi flagellanti ad commise-
 rationem aures flectunt. Ait enim ad judicem is
 qui ad octavam respicit : « Domine, ne in furore
 tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Mi-
 serere mei, Domine, quoniam infirmus sum ». Erunt
 igitur etiam in his pro ratione præcepti de-

• Psal. xxiv, 7. ³ Psal. lxxii, 28. ¹⁰ Rom. viii, 39. ¹¹ Psal. vi, 2, 3.

cuplo incremento aucti octoginta concubinæ, quæ secundum a regina ordinem obtinent, quod metu servili et non amore sponsali ad bonum accedant. Verumtamen si dilectio plane tandem metum eiciat, mutatusque metus dilectio fiat: tum demum unitas reperitur id quod salutem consequitur, omnibus inter se unitis in conglutinatione cum uno soloque bono, per illam quæ in columba est perfectionem, ut sicut in Evangelio ait: « Unum sint, sicut nos unum sumus ».¹³ Hujus autem unitatis nexus est Spiritus sanctus. Quamobrem is qui de puero in virum perfectum augescendo evasit, ad mensuram ætatis spiritualis pervenit, e mancipio, et concubina reginæ dignitatis particeps effectus. Denique capax gloriæ Spiritus sancti factus per impassibilitatem ac puritatem, hic est perfecta columba. Hujus porro matrem dicit columbam illam quæ de cælo ad Jordanem devolavit. Nam in filio genitoris omnino natura conspicitur. Hanc igitur animam felicem prædicant adolescentulæ, hanc concubinæ, hanc reginæ laudant. Etenim communis animalibus omnibus ad beatitudinem talem cursus propositus est. Omnes autem hi a natura comparati sunt, ut cupiditate animi ad id quod beatum est atque laudabile contendant. Quamobrem si columbam hanc filix beatam prædicant, omnino et ipsæ fieri columbæ cupiunt. Itidem quod a concubinis et reginis columba laudatur, argumento est has quoque studiosas illius esse quod prædicatur, donec tandem iis omnibus unum factis, qui ad eandem desiderii metam respiciunt et nulla in ullo vitiositate superante, omnia Deus in omnibus fiat, quotquot per unitatem inter se in boni societate coalescunt.

Nili. — Sexaginta reginas forte dicit eos qui in Judaismo sunt. Erant enim aliquando regnum et sacerdotum et gens sancta: octoginta vero pellices illas hæreses quæ quidem per mysterium resurrectionis octavæ denario annumerantur, sed minime legitimum cum illo conjugium habeant quod sensu spirituali per concubinas significantur. Adolescentulas porro vocat gentes a Deo alienas et a lege Spiritus extraneas quas ne numero quidem dignas censuit; non enim propter multitudinem, is qui stellarum multitudinem annumerat, ipsas non numeravit, sed quod non dignæ essent numero. Illa namque numero digna censet quæ ordinem eximium et fide dignum obtinent. Unam autem columbam vocat Ecclesiam, quæ cum dormiverit inter medios clericos, columba facta est perfecta. Quæ alas habeat deargentatas, et posteriora dorsi in pallore auri, propter perfectionem habitus virtutis, perfecto Patri qui in cælis est assimilata, et electam existentem matri suæ sapientiæ, quæ ipsam genuit in doctrinis veritatis, quam nunc quidem viderunt filix reginæ et concubinæ; sed non intel-

ἐπὶ τὸ δεκαπλάσιον αὐξήσεις, γενόμενα ὀγδοήκοντα παλλακαί, τὴν δευτέραν τάξιν ἔχουσαι μετὰ τὴν βασιλισσαν· αἱ φόβῳ δουλικῷ καὶ οὐχὶ ἔρωτι νυμφικῷ τῷ ἀγαθῷ προσεγγίζουσι. Πλὴν εἰ ἔξω βάλλει τελείως ἡ ἀγάπη τὸν φόβον, καὶ μεταποιηθεὶς ὁ φόβος ἀγάπη γένοιτο, τότε εὐρίσκειται μόνως τὸ σωζόμενον, ἐν τῇ πρὸς τὸν μόνον ἀγαθὸν συμφυεῖ· πάντων ἀλλήλοις ἐνωθέντων, διὰ τῆς κατὰ τὴν περισσότερὴν τελειότητος· ἵνα καθὼς φησὶν ἐν Εὐαγγελίῳ· « Ἐν ὧσι, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἑσμεν » τὸ δὲ συνδετικὸν τῆς ἐνώτητος ταύτης τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὁ τοίνυν ἐκ μὲν νηπίου εἰς ἄνδρα τέλειον ἀναδραμὼν διὰ τῆς αὐξήσεως, καὶ φθάσας εἰς τὸ μέτρον τῆς νοητῆς ἡλικίας, ἐκ δὲ τῆς δούλης τε καὶ παλλακίδος τὴν τῆς βασιλικῆς ἀξίαν μεταλαβὼν, δεκτικὸς δὲ τῆς τοῦ Πνεύματος δόξης γενόμενος δι' εὐπαθείας καὶ καθαρότητος, οὗτός ἐστιν ἡ τελεία περισσότερά. Μητέρα δὲ αὐτοῦ λέγει εἶναι τὴν περισσότερην ἐκεῖνην, τὴν ἐπὶ τῷ Ἰορδάνῃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταπτᾶσαν· τῷ γὰρ τέκνῳ πάντως, ἡ τοῦ γεγεννηκότος ἐπιθεωρεῖται φύσις· ταύτην τὴν ψυχὴν μακαριοῦσιν οἱ νεάνιδες· ταύτην αἰνοῦσι παλλακαὶ καὶ βασιλισσαι· κοινὸς γὰρ ἐπὶ πάντες τάγματος πάσαις ψυχαῖς ὁ δρόμος, πρὸς τὴν τοιαύτην μακαριότητα· φύσις δὲ ἐστὶ πᾶσι πρὸς τὸ μακαρίον τε καὶ ἐπαινουμένους τῆς ἐπιθυμίας συντείνεσθαι· ὥστε εἰ μακαρίζουσι τὴν περισσότερην αἱ θυγατέρες, ἐπιθυμοῦσι πάντως γενέσθαι περισσότερην καὶ αὐταί· καὶ τὸ αἰνεῖσθαι παρὰ τῶν παλλακίδων καὶ βασιλίδων, τεκμηρίον ἐστὶ τοῦ καὶ αὐτὰς πρὸς τὸν ἐπαινουμένον τὴν σπουδὴν ἔχειν· ἕως ἂν πάντων ἐν γενομένων τῶν πρὸς τὸν αὐτὸν τῆς ἐπιθυμίας βλεπόντων σκοπὸν, μὴδὲ μῖδς ἐν μηδενὶ κακίας ὑπολειφθεῖσης, γένηται ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι τοῖς διὰ τῆς ἐνώτητος ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίᾳ συγκεκραμένοις.

Nelou. — Ἐξήκοντα βασιλισσαι, τάχα τοὺς ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ λέγει. Βασιλεῖον γὰρ ἦσαν ποτε ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον· ὀγδοήκοντα δὲ παλλακίς, τὰς διὰ μὲν τὸ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον τῇ ὀγδῆ δεκάδι ἀριθμουμένας· διὰ δὲ τὸ μὴ γυνῆσαν τὴν πρὸς αὐτὸν ἔχειν συζυγίαν, τῷ τῶν παλλακίδων ὀνόματι σημαινομένας αἰρέσεις. Νεάνιδας δὲ, ἅς οὔτε ἀριθμοῦ ἤξιωτε, τὰ ἔθνη τὰ ἀπῆλλοτριωμένα τοῦ Θεοῦ, καὶ ξένα τῶν διαθηκῶν τοῦ πατρὸς· οὐ γὰρ διὰ πλῆθος αὐτὰς ὁ τὸ πλῆθος τῶν ἄστρον ἀριθμῶν οὐκ ἔριθμῆσαν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνάγειν τοῦ ἀριθμοῦ. Ταῦτα γὰρ ἀξιοὶ ἀριθμεῖν, ὅσα τὴν τάξιν ἐλλόγιμον ἔχει καὶ ἀξιοπίστον· μίαν δὲ περισσότερην λέγει τὴν Ἐκκλησίαν, ἣ τις διὰ τὸ κεκοιμηθῆσαι ἀνά μέσων τῶν κλήρων, περισσότερὰ γέγονε τελεία, τὰς πτέρυγας ἔχουσα περιηργουρωμένας, καὶ τὰ μετὰ φρενα ἐν χλωρότητι χρυσοῦ· διὰ τὸ τέλειον τῆς κατ' ἀρετὴν ἕξεως ὁμοιωθεῖσα τῷ ἐν οὐρανοῖς τελείῳ Πατρὶ, καὶ ἐκλεκτὴν ὄσων τῇ μητρὶ αὐτῆς, τῇ ἐν τοῖς τῆς ἀληθείας δόγμασιν αὐτὴν τεκούσῃ σοφίᾳ ἣν νῦν μὲν εἰδοσαν θυγατέρες βασιλισσαι καὶ παλλακαί, οὐκ ἐνόησαν δὲ, οὐδὲ συνῆκαν τὸ περὶ αὐτὴν οἰκονομηθῆν μυστήριον· αἱ

¹³ Juan. xvii, 22.

ύσους· διὲν τῷ καιρῷ τῆς ἀνταποδόσεως· ἐξιωμέ-
νην τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν συνάφειαν. Τὸ μὲν γάρ,
ἐπὶ τοῦ παρελθόντος· τὸ δὲ μακαριοῦσι καὶ αἰνέουσιν
ἐπὶ τοῦ μέλλοντος.

Φίλωνος. — Ἡ ἐξήκοντα βασίλισσαι, τὰς ἐκ τῶν
δώδεκα φυλῶν ταῖς πέντε καθαρευούσας αἰσθήσεσι
ψυχάς. Περιστέρα δὲ ἡ ἄκακος Ἐκκλησία Χριστοῦ·
τῆ δὲ μητρὶ αὐτῆς ἐστὶ μία τῆ ἐπ' οὐρανῷ σοφία, τῆ
σαρκὶ Χριστοῦ ἐκλεκτῆ ὄση, ἐν τῷ ἀναγεννᾶσθαι
αὐτὴν· ἦν αἱ θυγατέρες μακαριοῦσι· ἔ πολλοὶ
γὰρ προφηταὶ καὶ βασιλεῖς ἐπεθύμησαν ἰδεῖν αὐ-
τὴν, καὶ οὐκ εἶδον.

Ἀπολιναρίου. — Καὶ ἄλλως· τὸ τελειότατον αὐτῆς
ἐν τῇ πρὸς Θεὸν οἰκειώσει δηλοῦται, παραβαλλομένης
τῆς τελείας Ἐκκλησίας τοῖς τε ἐκ τῆς προτέρας
κλήσεως ἐπιφανεστάτοις, καὶ τοῖς νῦν δευτέροις μετ'
αὐτὴν. Κοσμικὴ δὲ ἡ τοῦ προτέρου λαοῦ κλήσις, καὶ
τῇ ἐξέδῃ σύστοιχος τῇ κοσμογονίᾳ· ἡγεμονικὴ δὲ αὕτη
καὶ ἡ ἐπὶ βασιλείᾳ κειμένη· τηρεῖται δὲ τῷ γένει
τῷ Ἰσραηλιτικῷ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα παρὰ Χριστοῦ
κατὰ τὰς προφητείας, τὸν τοῦ Δαβὶδ ἐπαγγελλομένης
θρόνον, καὶ τὸν τοῦτου κατορθωτὴν Χριστὸν, κατὰ
τὸ ἐν Εὐαγγελίοις· καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον
Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας· τὰς δὲ τῆς Νέας Διαθήκης,
ὀρθοῦσιν δεικνύσιν ἀριθμῶς.

Ἰσιδώρου. — Τί ἐστὶν, ἐξήκοντά εἰσι βασίλι-
σαι, καὶ τὰ ἐξῆς, ἄκουε· ἐχέτω μὲν ἡ ἀμώμητος
καὶ παρθένος Ἐκκλησία, ἡ ὀρθὴν καὶ περὶ τὸν θεῖον
πίστιν ἔχουσα τὰ πρωτεία, καὶ αὕτη καλεῖσθω περι-
στερὰ τελεία, ὄλων τῶν ταγμάτων ὑπερβαίνουσα τὴν
ἀξίαν. Εἰ δὲ καὶ εἰς πράξεις αὐτὸ ἐκλαβεῖν χρῆ, λε-
λέθω καὶ τάδε· ἐξήκοντά εἰσι βασίλισσαι, αἱ τῆς
βασιλείας ἐνεκεν εὐ πράττουσαι ψυχαὶ· καὶ ὀρθοῦ-
κοντα καλλοκαὶ, αἱ φόβῳ τῆς κολάσεως ἀπεχόμεναι
κακοῦ· καὶ νεάνιδες ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμῶς, αἱ διὰ
τινας προφάσεις κοσμικὰς σωφρονούσαι, καὶ τὸ δι-
καιον διώκουσαι· δι' ὧν οὐτε πόθῳ τῆς βασιλείας,
οὐτε φόβῳ τῆς κρίσεως τὸ δέον πράττουσαι, ἀλλ'
ἵνα πλούτου ἢ δόξης ἢ τινοσ μὴ στερηθῶσι. Μία ἐστὶ
περιστέρα τελεία ἡ τὸ καλὸν πράττουσα, τῶν ἄκρων
ἀγίων σύνοδος, ἡ οὐτε διὰ μισθόν, οὐτε διὰ τιμωρίαν,
οὐτε διὰ πρόφασιν τινα βιωτικὴν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῷ Θεῷ
φιλον πράττουσα τὸ δέον.

Ὀριγένους. — Αἱ νεάνιδες ἀριθμὸν οὐκ ἔχουσαι,
x. τ. λ. (90).

(91) Ἄκτιος οὖν γενοῦ τῆς ἀγαλλιάσεως· ἄκτιος οὖν
γενοῦ τοῦ δραμεῖν αὐτὸν ἐπὶ σέ· θέλει γὰρ σε προ-
ασπασασθαι, θέλει προλαβεῖν (92).

¹⁰ Luc. x, 24.

A legerunt neque cognoverunt mysterium quod circa
ipsam dispensatum fuit. In tempore autem remu-
nerationis laudabunt. eam quod Christi conjunc-
tione intima digna sit habita. Illud quidem ad
præteritum, hoc vero quod ait *beatificabunt et
laudabunt* ad futurum refertur.

Philonis. — Vel etiam sexaginta reginas intelli-
git a duodecim tribubus animas quinque sensibus
purificatas. Columba vero pura Christi Ecclesia
quæ est unica matri suæ cœlesti sapientiæ, carni
Christi electæ existenti in ejus regeneratione,
quam filiæ beatificabunt. « Multi enim prophetæ
et reges voluerunt videre quæ videretis, et non vi-
derunt ¹⁰. »

Apollinarii. — Aliter etiam id quod perfectissi-
mum est in ejus cum Deo familiaritate declaratur,
dum Ecclesiæ perfectio cum eminentissimis qui-
busque prioris vocationis comparatur, et modo
posterioribus post ipsam. Mundana porro illa prio-
ris populi vocatio etiam sextenario quo mundus
hic creatus est coelementalis existit, eademque
principalis et in regno sita. Servatur autem generi
israelitico dignitas regalis in Christo secundum
prophetias quæ promittunt thronum David, et ejus
directorem Christum, juxta Evangelia librosque
Regum in domo Jacob in sæcula: Novi denique Te-
stamenti fœdera numerus indicat octogenarius.

Isidori. — Audi quid sibi velit illud: *Sexaginta
sunt reginæ*, etc. Teneat quidem primas immacu-
lata et virgo Ecclesia, quæ et rectam de divino
numine fidem habet, et ipsa vocetur columba per-
fecta, omnium ordinum dignitatem transcendens.
Si vero etiam ad actiones hoc referre oportet, di-
cantur et hæc: *Sexaginta sunt reginæ*, scilicet ani-
mæ quæ regni causa bene agunt; et *octoginta con-
cubinæ*, quæ metu supplicii abstinere a malo.
Et adolescentulæ quarum non est numerus, quæ
propter respectus aliquos mundanos sese continent
et sectantur justitiam, a quibus, neque regni de-
siderio, neque judicii timore, id quod decet agitur,
sed ne divitiis, vel gloria, vel honore aliquo pri-
ventur. *Una est columba mea*, perfecta, quæ bonum
agat: nempe sublimium sanctorum congregatio
quæ neque propter mercedem, neque propter sup-
plicium, neque ob alium quempiam respectum
temporalem, sed quia Deo placeat, bonum agit.

Origenis. — Adolescentulæ numerum non ha-
bent, etc.

Fias igitur causa exultationis; fias occasio ejus
ad te occursum: vult enim te attrahere, vult as-
sumere.

NOTÆ.

(90) *Patrol.* t. XVII, col. 277.

(91) S. Gregorii Nysseni sermo 15, sive postre-
mus, in Canticis desinit in cap. v, 8. Neque dein-
ceps in codice Vaticano, unde hanc Patrum Cate-
nain edimus, nomen Gregorii legitur. Quare judi-
cent eruditi lectores, utrum de auctore Procopio,

an de quovis alio cogitandum sit, ubi loci occurrunt
ἀδέσποτοι. Mihi quidem otium ad hanc inquisitionem
non suppetit.

(92) Ἄκτιος — προλαβεῖν. Hæc in C. B. Origeni
ascribuntur.

VERS. 9. *Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora, pulchra ut luna, electa ut sol, pavor ut acies ordinata?*

Origenis. — Considera Sponsam multas Sponsi laudes reveritam recessisse; conferens autem cum ipsa reliquarum accedentium animas Sponsus admiratur absentis perfectionem, ob quam filix quæ pulchritudinem ejus contemplantur, ipsam prædicant beatam, et concubinæ et reginæ tanquam diviniore laudant. In quibus Sponsa quasi sub splendidissimo tabernaculo existens appareat, et Sponsus ea quæ hic proponuntur ad cæteros de illa dicat. Anima enim de tenebris promicans cum aurora primum comparatur, quia tunc recens incipit dies illucescere. Cum autem de mundo rebusque mundanis emergerit, sit tanquam electa, id est plena luna, non habens in se partem quæ a Sole justitiæ non illuminetur. Cæterum quia luna in potestatem noctis posita est, ea vero quæ perfecta anima, vel macula rugisque carentes Ecclesiæ sunt exemplo lunæ minime continentur; idcirco juxta Isaiam ¹⁴, erit luna sicut sol, lumen vero ejus ita percellet, ut in stuporem etiam agantur inferiores, tanquam spectaculorum ejus et ex eisdem operationum multitudo æquivalcat toti multitudini eorum quæ in hoc universo collocata sunt. Fortassis vero ex eo quod intelligatur Verbum, eum ex qui sermonibus est et rerum omnium ordinem assumpsisse, figuræ rerum ordinarum ipsi insitæ faciunt ipsam ad instar ordinarum in hoc universo virtutum.

Nili.—Cæleste ipsius vitæ institutum obstupescens amici sponsi percellabantur et confitentur stuporem suum actionum ejus aspicientes lucere coram hominibus: ita ut omnia decenter et secundum ordinem faciens composita sit acies, nihil delicti, nihilque confusi in se continens. Pulchra vero est ut luna et electa ut sol, quandoquidem tam in die quam in nocte versantes illuminat, unicuique statui prout commodum est utiliter sese adaptans. Cæterum sicut aurora quoque a statu proprio per condescensionem progreditur, non totam semetipsam ostendens iis qui illam totam videre non poterant, sed per partes promicans pro ratione facultatis intuentium, et sicut aurora progrediens non sicut meridies, nec sicut splendor diurnus, siquidem solari radio perfrui necdum poterant, sed caliginoso statu relicto, matutina et blandiori luce utebantur, ne repentinus solaris radii fulgor, oculum in tenebris versatum, ita subito illuminatum læderet.

Apollinariis. — Qui et pro diversis facultatibus, diversis rebus assimilatur. Nam habet quidem lunæ blanditiem, solis vero puritatem.

Philonis. — Quandoquidem enim morte paula-

¹⁴ Isa. xxx, 26.

θ'. *Τίς αὐτῆ ἡ ἐκκύπτουσα ὡσεὶ ὄρθρος, καλὴ ὡς σελήνη, ἐκλεκτὴ ὡς ἥλιος, ὀμβρος ὡς τεταγμένοι;*

(95) Νόει τὴν Νύμφην ἀναγεωρηκέναι τοῦ Νυμφίου, τοὺς πολλοὺς αἰδομένην ἐπαίνους· παρατιθεὶς δὲ ταύτην τὰς τῶν ἄλλων τῶν προσελθούτων ψυχὰς ὁ Νυμφίος, θαυμαζέτω τῆς ἀπουσίας τὴν τελειότητα, ἐφ' οἷς αἱ θεωροῦσαι θυγατέρες αὐτῆς τὸ κάλλος, μακαρίζουσιν αὐτὴν· καὶ αἱ παλλακαὶ καὶ βασίλισσαι ὡς θυγατέρα αἰνοῦσιν· ἐφ' οἷς ἡ Νύμφη καθάπερ ἐπὶ σκηνῆς λαμπροτάτῃ γενομένη φανεσθῶ· καὶ τοῖς ἑτέροις ὁ Νυμφίος, τὰ προκείμενα λεγέτω περὶ αὐτῆς. Ἡ προκύπτουσα γὰρ ἐκ σκότους ψυχῆ, ὄρθρω πρῶτον εἰκάζεται, διὰ τὸ ἄρτι ἀρχομένης ἡμέρας καταυγάζεσθαι· ἐκκύψασα δὲ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, γίνεται ὡς ἐκλεκτὴ σελήνη τουτέστιν ἡ πανσέληνος, μὴ ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ μέρος ἀφώτιστον τοῦ τῆς δικαιοσύνης Ἑλίου. Ἄλλ' ἐπεὶ ἡ σελήνη εἰς ἀρχὰς τέτακται τῆς νυκτὸς, οὐχ ἴσταται· δὲ τὰ τῆς ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ τῆς σελήνης παράδειγμα, διὰ τοῦτο κατὰ τὸ παρ' Ἡσαΐα, ἔσται ἡ σελήνη ὡς ὁ ἥλιος· τὸ δὲ φῶς αὐτῆς οὕτω καταπληκτικόν, ὡς ἐκθαμβηθῆναι τοὺς ὑποδεεστέρους· ἴσον δύνασθαι τῶν ἐν αὐτῇ θεωρημάτων τὰ πλῆθος καὶ τῶν ἐκ τούτων ἔργων, ὅλη τῷ πλήθει τῶν ἐν τῷ παντὶ τεταγμένων. Τάχα δὲ ἐκ τοῦ νενηκέναι τὴν ἐν τοῖς λόγοις τάξιν καὶ πάντων ἀνεληφέναι τὸν λόγον, τύποι ἐγγινόμενοι αὐτοὶ τῶν τεταγμένων ποιοῦσιν αὐτὴν εἶναι ὡς τὰς τεταγμένας ἐν τῷ παντὶ δυνάμεις.

Νελίου. — Τὸ ἐπουράνιον αὐτῆς πολίτευμα καταπλαγέντες οἱ φίλοι τοῦ Νυμφίου ἐθαμβήθησαν, καὶ ὁμολογοῦσι τὴν ἐκπληξιν, τὸ φῶς τῶν πράξεων αὐτῆς βλέποντες λάμπον ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ὅπως πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν ποιοῦσα, τεταγμένη ἐστὶ τῇ καταστάσει, οὐδὲν ἔχουσα πλημμελῆς, οὐδὲ συγκεχυμένον. Καλὴ δὲ ἐστὶν ὡς σελήνη, καὶ ἐκλεκτὴ ὡς ἥλιος· ἐπειδὴ καὶ τὰς ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ φωτίζει ἐκάστη καταστάσει τῶν ὠφελουμένων προσφῶρος ἀρμοζομένη· καὶ ὡς ὄρθρος δὲ ἐκκύπτει τῆς οἰκίας ἕξω, συγκαταβατικῶς· οὐχ ὅλην δὲ αὐτὴν δεικνύουσα τοῖς ὅλην ἰδεῖν οὐ δυναμένοις, ἀλλὰ μερικῶς ἐκκύπτουσα πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῆς τῶν ὀρώντων δυνάμεως· καὶ ἐκκύπτουσα ὡς ὄρθρος, οὐχ ὡς μεσημβρία οὐδὲ ὡς φέγγος ἡμερινόν· διὰ μὲν τὸ ἔτι τυγχάνειν ἀγεύστους τῆς ἀπολαύσεως, δυναμένους ἡλιακῆς εὐθέως μετέχειν ἀκτίνας· διὰ δὲ τὸ παρεληλυθέναι τὴν ῥοφῶδῃ κατάστασιν, χρῆζοντασ ὄρθρινοῦ καὶ προσηνεστέρου φωτός· ὥστε μὴ ἀθρόα ἡλιακῆς ἀκτίνας ἀγλήη καταλαμφθέντα ἀδικηθῆναι τὸν ἐν τῷ σκότει ἐνόντα ὀφθαλμόν.

Ἀπολλινάριου. — Καὶ κατὰ διαφόρους δὲ δυνάμεις, διαφόροις ἀπεικάζεται πράγμασιν· ἔχει γὰρ τῆς μὲν σελήνης τὸ προσηνές, τοῦ δὲ ἡλίου τὸ καθαρόν.

Φίλωνος. — Ἐπειδὴ γὰρ ὤφθη πρὸς μικρὸν τῷ

NOTÆ.

(95) Scholium hoc Origeni vindicat C.B.

θανάτω ὡς σελήνη, καὶ ἀνανεοῦται τῇ ἀναστάσει ὡς ἄστὴρ ἡλιος διὰ τὴν τῆς ἀρετῆς λαμπρότητα, θάμβους ἐστὶν ἄξια, ὡς ἀγγέλοις γενομένη ὁμοιότητος.

ι', ια'. *Εἰς κῆπον καρύας κατέβη ἰδεῖν ἐν γεννήματι τοῦ χειμάρρου· ἰδεῖν εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπελος, εἰ ἤρθησαν αἱ ῥόαι. Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί· οὐκ ἔγνω ἡ ψυχὴ μου· ἔθετό με ἄρματα Ἀμιναδάβ.*

Ὁριγένους. — Κατὰ τι παράδειγμα οἱ δίκαιοι, κ. τ. λ. (94).

Νεβλου. — Ἡ Νύμφη διηγείται ὡς καταβάσα εἰς κῆπον καρύας πρὸς τοὺς ἐπ' ἀμαρτήμασι παιδευομένους, οὗ τῇ τυχούσῃ ῥάβδῳ, ἀλλὰ καρυῖνῃ, πολὺ τὸ πικρὸν ἐχούσῃ καὶ ἐπίπονον, ἰδεῖν τὸν ἀπὸ τῆς παιδείας καρπὸν, ἰδεῖν ποτὸν γέννημα γεωργούσιν. Οἱ ἐν τῷ χειμάρρῳ τῶν πειρασμῶν καταλελειμμένοι, εὐχαρίστως φέρουσι τὰ τῆς παιδείας δεινὰ, ἢ δυσανασχετοῦσι καὶ δυσφημίαις καρποὺς ἀποδιδόσιν τῷ ἱατρικῶς, ἀλλ' οὐ τιμωρητικῶς παιδεύονται· ἰδεῖν εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπελος, ἡ ῥοα· οἱ ἐκ μεγάλων κατορθωμάτων διὰ ῥαθυμίας μικρᾶς, εὐκόλως ἀμαρτίζοντες· καὶ εἰ ἤρθησαν οὗτοι οἱ παρελθόντες τὸ τοῦ χειμάρρου ἀνυπόστατον ὕδωρ, μὴ παρασυρέντες πρὸς βλάσφημον ἔνοιαν· εἰτά φησι, *Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί*· τοὺς ἔτι τὸ τῆς νηπιότητος ἔχοντας γάλα· ἵνα βελτιωθῶσιν ἀπὸ οἴνου τῆς σῆς διδασκαλίας. Καὶ ἐπεὶ ἐβελτιώθη ὀξέως, τὸ τάχος θέλουσα δεῖξαι τῆς μεταβολῆς· *Οὐκ ἔγνω, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου*, πῶς ἐγενόμην ἄρματα Ἀμιναδάβ, τοῦ ἐρμηκωμένου ἄρχων λαοῦ μου. Ἀεὺθότος γὰρ ἡ μὲν νηπιότης ὑπέβρευσσε παρελθούσα κλιμάκταις· ὄχημα δὲ γέγονε τοῦ ἄρχοντος τοῦ λαοῦ μου, ὅς ἐστι Χριστός· ἀμαξήλατον λοιπὸν τρέχουσα καὶ ἱππήλατον τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν· ταῖς ἄρματοτροχίαις ἐσημαιομένη τῆς ἀγαθῆς πολιτείας τὰ σύμβολα, καὶ ἴσχη καταλιμπάνουσα τοῖς ὀδεύουσιν τὸν βίον, προποῦσης θεοσεβεῖν ἐθέλουσα ζωῆς.

Φίλωνος. — Τὴν Συναγωγὴν κῆπον καρύας παρὰ τοῦ Νυμφίου λελέχθαι φησὶν· ἔνθα ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἢ καρυῖνῃ· καὶ τὸ κατέβη ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους, εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπελος· ἢ τῶν Ἰουδαίων, εἰ ἤρθησαν οἱ ῥοαί, αἱ διαφόρως ἐπ' αὐτῆς ἐπενεχθεῖσαι παιδεῖαι· διὰ τὴν ἐξωθεν στυφίν, καὶ τὸν ἔνδον εἰρηνικὸν καὶ τεταγμένον καρπὸν.

Τοῦ αὐτοῦ. — Εἰτά φησὶν ἡ Νύμφη, *Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί*· τὰς δύο Διαθήκας τετελεσμένας ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ προσοίσω σοί· *Οὐκ ἔγνω ἡ ψυχὴ μου*· ἐν ἀγνοίᾳ, φησὶν, ἤμην τὸ πρότερον, ἕως οὗ ἔθετό με ἄρματα ἢ τοῦ Πατρὸς εὐδοκία· οὕτω γὰρ Ἀμιναδάβ ἐρμηνεύεται· λέγει γὰρ Ἀβδίου· *Ὅτι ἐπιβήσῃ ἐπὶ τοὺς ἵππους σου· καὶ ἡ ἱππασία σου σωτηρία.*

ιβ'. *Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, ἡ Σουλαβίτις· ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε· καὶ ὄψομεθα ἐν σοί.*

¹⁵ Isa. xxx, 26. ¹⁶ Habac. iii, 8.

NOTE.

(91) *Patrol* t. XVII, col. 280.

tim deficit sicut luna, et innovatur resurrectione sicut sol¹⁵, propter virtutis splendorem admiratione digna est, utpote angelis facta contubernalis.

VERS. 10, 11. *In hortum nucis descendit videre in genimina torrentis; videre si floruit vitis, effluerunt mala punica. Ibi dabo ubera mea tibi: non novit anima mea. Posuit me currus Aminadab.*

Origenis. — Fortassis secundum quamdam similitudinem justi sunt nucis, etc.

Nili. — Sponsa recenset quomodo descendit in hortum nucis ad eos qui ob peccata castigabantur, non qualibet virga, sed nucea quæ multum habet amaroris et molestiæ, ad videndum fructum disciplinæ. Quale nimirum germen excolant qui in torrente tentationum derelicti, disciplinæ molestias cum gratiarum actione sustinent; vel iniquo animo ferunt maledicta, quales inquam fructus reddant ei qui medici et non vindicis more castigat. Ad videndum an floruerit vitis et malum punicum, qui scilicet ex magnis præclarisque facinoribus, propter parvas negligentias facile corripiuntur peccato: et an floruerint si qui pertransientes torrentis aquam intolerabilem minime ad blasphemam distorquentur cogitationem. Deinde ait: *Ibi dabo ubera mea tibi*, adhuc habentia lac juventutis, ut et doctrinæ tuæ vino emendentur. Et quia celeriter emendationem acceperunt mutationis celeritatem ostendere volens: *Non novit*, inquit, *anima mea*, qui evaserim currus Aminadab, quod interpretatur princeps populi mei. Sensim quidem infantilis transiens effugit status, vehiculum autem facta sum, principis populi mei qui est Christus rhedariam in posterum et equestrem decurrens viam curruum orbitis insignitam probæ vitæ institutionis symbola et vestigia relinquens iis qui eo quo Deum decet cultu vitam transigant.

Philonis. — Synagogam hortum nucis a Sponso nuncupari dicit. Ibi virga Aaron nucis, et in eum descendit tempore passionis videre si floruit vitis Judæorum, si floruerunt mala punica, quæ sunt disciplinæ diversimode ipsi traditæ, per extremam astrictiorem, et interiorem, pacificum ac benedictum fructum.

Deinde Sponsa dicit: *Ibi dabo ubera mea tibi*, duo scilicet Testamenta opere ac sermone perfecta offeram tibi. *Non novit anima mea*. In ignorantia, inquit, versabar prius, donec Patris beneplacitum posuit me currus. Sic enim Aminadab interpretatur: ait enim ad Habacuc: *Quia ascendes super equos tuos, et equitatio tua salus*¹⁶.

VERS. 12. *Convertere, convertere, Sunamitis, convertere, convertere, et videbimus in te.*

CAP. VII.

A

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

VERS. 1. *Quid videbitis in Sunamitide, quæ venit sicut chori castrorum? ascendit enim ex lavacro tanquam acies angelorum*¹⁷.

Philonis. — Alia lectio habet *Odolamitis*, id est celestis : et videbimus Christum dicentem : « Inhabitabo in eis et inambulabo ¹⁸. »

Aquila et quinta editio, etc.

Quid speciosi facti sunt gressus tui in calceamentis filia Aminadab?

Sponsæ profectus approbat, quos gressus vocat, in calceamentis autem evangelicis ait oraculis. Regressus porro quos gressus dixerat, Apostolus vocat *opitulationes, gubernationes*¹⁹. Condescendens autem inferioribus subligare dicitur gressus dum ipsis modo magis corporeo apparet. Aminadab vero *princeps* sive *dux*, vel *sponte offerens* interpretatur cujus filia est Sponsa. Fuerit autem princeps qui dicit : Audi, filia, idem vero sponte offerens, si quidem omnia Deo sunt spontanea.

Nili. — Admonet ipsam emolumenti quod exstitit ex condescensione cum iis qui ejus opera indigeant, simulque segnitiam ejus subinsinuant quando dicebat : *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Nequaquam utique speciosi facti fuissent gressus ejus in calceamentis, nisi intempestivam illam ignaviam solvisset congrua conclusione et propter indigentium utilitatem a proprio statu exivisset. Nam quod ad illum dicitur est istiusmodi : Cum, inquit, stans in loco sancto et soluto calceamento propter opis tuæ indigentes rursus ipsum gestaveris, puros pedes inquinari sustinens; modo autem revertaris cum proficientibus simul proficere apparens, idcirco *speciosi facti sunt gressus tui*, sicut evangelizantium pacem²⁰.

VERS. 2-5. — *Moduli femorum similes torquibus, opus manuum artificis. Umbilicus tuus crater tornatilis non deficiens misto. Venter tuus acervus framenti vallatus in liliis. Duo ubera tua sicut duo hinnuli genelli capreae. Collum tuum sicut turris eburnea. Oculi tui tanquam stagna in Hesebon in portis filiae multorum. Naris tua sicut turris Libani prospiciens faciem Damasci. Caput tuum super te sicut Carmelus, et plexus capitis tui, sicut purpura Rex ligatus in transcursibus.*

Nili. — Modulos femorum bene ordinatam vocat proficientium motionem : similes autem sunt torquibus opus manuum artificis. Non enim elata mente aderat proficientibus, sed humili et instar torquis inclinata; quia vero hoc scite facie-

α'. Τι ὄψεσθε ἐν τῇ Σουλαβίτιδι; Ἡ ἐρχομένη ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν· ἀνέβη γὰρ ἐκ τοῦ λουτροῦ, ὡς τὰ ἀγγελικὰ τὰγματα.

Φίλωνος. — Ἐτέρα γραφή Ὀδολομίτις ἔχει, τούτῃστιν ἡ οὐρανία· καὶ ὄψομεθα Χριστὸν τὸν λέγοντα, « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω. »

Ἀριγένους. — (95-96) Ἀκύλας καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, κ. τ.λ. (97).

Τὶ ὠραιώθησαν διαθήματά σου ἐν ὑποδήμασι σου, θύγατερ Ἀμιναδάδ;

(98) Τῆς Νύμφης τὰς προκοπὰς ἀποδέχεται, ἃ; φησι διαθήματα· ὑποδήμασι δὲ, τοῖς βασιλικῶς λέγει θεσπίμασι· καθόδους δὲ ἔφη τὰ διαθήματα, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος, *ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις*· συγκατιῶν δὲ τοῖς ὑποδεστέροις, ὑποδεδέσθαι λέγει τὰ διαθήματα; σωματικώτερον αὐτοῖς φαινόμενος· Ἀμιναδάδ δὲ ἄρχων, ἤγουν ἡγεμῶν ἢ ἐκουσιαζόμενος ἐρμηνεύεται· οὐ θυγάτηρ ἡ Νύμφη· εἴη δ' ἂν ἄρχων, ὁ λέγων, ἀκουσον, θύγατερ· ὁ δὲ αὐτὸς ἐκουσιαζόμενος· ἐκούσια γὰρ πάντα Θεῷ.

Ναίλου. — Ἰπομνησκουσιν αὐτὴν τοῦ κέρδους τοῦ γενομένου ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς χρήζοντας αὐτῆς συγκαταβάσεως· ἄμα καὶ τὸν ἄκρον παρεμφανόντες ὅτε ἔλεγεν, *Ἐπιθάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μολύνω αὐτούς;* οὐκ ἂν ὠραιώθησαν διαθήματα αὐτῆς; ἐν ὑποδήμασι, εἰ μὴ τὸν ἄκαιρον ἐκείνον ἔκνον λύσασα, ὃν ἐπὶ λογισμῷ συμφέροντι, καὶ ἔξω γενομένη τῆς οἰκίας καταστάσεως διὰ τὴν τῶν δεομένων ὠφέλειαν. Τὸ γὰρ πρὸς αὐτὴν λεγόμενον τοιούτων ἔστιν· Ἐπειδὴ, φησὶν, ἔστῳσα ἐν τόπῳ ἁγίῳ, καὶ ὑπολυσάμενη τὸ ὑπόδημα διὰ τὴν τῶν χρήζόντων σου βοήθειαν, πάλιν ἐφόρεσα τοῦτο, μολύναι τοὺς καθαρὸς καταδεξαμένη πόδας· ἐπανερχῆ δὲ νῦν συγκύπτειν δοκῶσα τοῖς προκόπτουσι· διὰ τοῦτο ὠραιώθη διαθήματά σου· ὡς τοῦ τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην ἠγουμένου.

β'-ε'. Ῥυθμοὶ μηρῶν σου ὅμοιοι ὀρμισκοῖς, ἔργον χειρῶν τεχνίτου· ὀμφαλὸς σου, κρατὴρ τορνευτοῦ, μὴ ὑστερούμενος κρῶμα· κοιλία σου, θημωνία σίτου πεφραγμένη ἐν κρήναις· δύο μαστοὶ σου, ὡς δίδυμοι δύο νεβροὶ δορκάδος· τράχηλος σου ὡς πύργος ἐλεφάντινος· ὀφθαλμοὶ σου ὡς λίμναι ἐν Ἰσεθῶν, ἐν πύλαις θυγατρὸς πολλῶν· μυκτὴρ σου, ὡς πύργος τοῦ Λιβάνου σκοπεῖον πρόσωπον Δαμασκοῦ· κεφαλὴ σου ἐπὶ σὲ ὡς Κάρμηλος καὶ πλόκιον κεφαλῆς σου ἐπὶ πορφύρα βασιλεῦς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς.

Φίλωνος. — (99) Ῥυθμοὺς μηρῶν λέγει τὴν εὐτακτον μὴν τῶν προκοπτόντων κίνησιν· ὅμοιοι δὲ εἰσιν ὀρμισκοῖς, ἔργον χειρῶν τεχνίτου· οὐ γὰρ ἐπηρμένην φρονήματι συνῆν τοῖς προκόπτουσιν, ἀλλὰ ταπεινῶ καὶ συγκεκραμμένῳ δικῆν ὀρμίσκου·

¹⁷ Ephes. v, 26. ¹⁸ Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16. ¹⁹ I Cor. xii, 28. ²⁰ Isa. lxi, 7; Rom. x, 15.

NOTÆ.

(95-96) Anonyma in C. B.

(97) *Patrol.* t. XVII, col. 280, 281.

(98) Anonyma in C. B. et in C. V.

(99) Scholium illud C. B. sancto Nilo vindicat.

διὰ δὲ τὸ ἐπιστημόνως τοῦτο ποιεῖν ἔργου χειρῶν ἄ-
 τεχνίτου εἶναι λέγεται· καὶ τὸ διανοητικὸν δὲ, τὸ
 πάντοτε πεπληρωμένον νοημάτων τελείων κεκραμ-
 μένων, πρὸς τὴν τῶν μανθανόντων ἐπιτηδεύτητα·
 πᾶσαν δὲ τετορευμένην ἔνοιαν αἰσχροῦ, ὀμφαλῶς
 ἐστὶ τρευτής, οὐχ ὑστερούμενος κράμα· ἡ δὲ τῶν
 θείων βρωμάτων δεκτικὴ κοιλία μὲν τοῦ τροφίμου
 τὸ εὐανθὲς ἔχουσα, *θημωνία σίτου πεφραγμένη ἐν
 κρίνοις* λέγεται· τάχα δὲ καὶ ἡ ἀμέριμος διάνοια,
 καὶ τὴν βασιλικὴν μορφήν αἰτούσα, *θημωνία* ἐστὶ
 σίτου πεφραγμένη ἐν κρίνοις· ὁ δὲ τράχηλος, ὅτε
 μὲν ἐπὶ ταπεινοφροσύνης ἐπηρεῖτο, ὀρμίσκος ἐλέ-
 γετο· ὅτε δὲ ταῖς πολεμίοις ἦν ἀπρόσιτος, πύργος
δαβὶδ· νῦν δὲ πύργος ἐλεφάντινος λεῖός τις ὢν, καὶ
 ἡρπὲ μίαν ἔχων ἀντιλήθην, καὶ πᾶσι πτηνοῖς καὶ
 ἐρπετοῖς ἀπροσπέλαστος, ἠλίψ μόνω βατός· τοιοῦτον
 γὰρ τὸ εὐσεβὲς φρόνημα, οὐ πάθει καμπτόμενον,
 οὐ δόγμασιν εἶκον αἰρετικοῖς, ἀλλὰ μόνω Χριστῷ
 ἀνακείμενον· καὶ τὸ θεωρητικὸν δὲ ἐκ πολλῆς μα-
 θήσεως βελτιωθὲν, λίμναι εὐσεθῶν πλημμυρούσαις
 τῆ τῶν ἐναρτέων λογισμοῦς ὕδωρ παραβάλλεται.
 Ἐσεθῶν γὰρ ἐρμηνεύεται *λογισμοὶ* ἐν πύλαις θυ-
 γατρῶς πολλῶν· ὅσοι γὰρ προφηταὶ καὶ ἀπόστολοι,
 τοσοῦτων θυγάτηρ ἡ Νύμφη· καὶ ὁ μυκτῆρ δ' αὐτοῦ
 ὡς πύργος τοῦ Λιβάνου σκοπεύων πρόσωπον Δαμα-
 σκού, ἥτις ἐρμηνεύεται, *αἷμα πίνουσα*· Ὁ οὖν καὶ
 τῆ πολιτεία ὑψηλός, καὶ δόγμασιν ἐπιθεδικῶς
 διεξηγούμενος, καὶ προγινώσκων τὰς προβολὰς
 τῶν παθῶν, καὶ τὰς ἐφόδους τῶν ἐναντίων δυνά-
 μων, καὶ τὴν δυσωδίαν αὐτῶν εὐκόλως ἀντιλαμβα-
 νόμενος, μυκτῆρ ἐστὶ τῆς Νύμφης· αὐτὸς σκο-
 πεύων τὸ πρόσωπον Δαμασκού, καὶ τὴν προσ-
 βολὴν ὡς κεφαλὴν τοῦ ὄψεως φυλαττόμενος· τῷ
 Κερμήλιω δὲ τὴν κεφαλὴν αὐτὸς ὠμοίωσεν, ἐπειδὴ
 κεφαλὴ ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστός· Ὁ δὲ Κάρ-
 μηλος τῶν προφητῶν ἦν ἐνδιαίτημα τῶν περὶ τῆς
 κεφαλῆς μαρτυρούντων, καὶ τῷ πλοκίῳ τῶν λόγων
 τῶν βασιλικῶν, τὸν παραδραμεῖν ἐπειγόμενον δε-
 σμούντων· ὅταν γὰρ τις χλευάζων τὰ πάθη τοῦ
 Χριστοῦ παρατρέχῃ τὸ δόγμα ὡς μωρὸν καὶ χλευῆς
 ἄξιον· εἶτα ὅ μὴ πέπονθεν ἕκαστον εὖρη μηνύματι
 προφητικῷ μαρτυρούμενον, ὡς σπαρτίῳ δεσμού-
 μενος, τῷ θεῷ λόγῳ παραμένει οὐχ ἰδιώτου τάξιν
 ἔχων, ἀλλὰ βασιλέως λαχόντος αἰώνιον βασιλείαν
 οὐρανῶν καὶ πόλεως ἀπορθήτου τῆς ἁγῆς Ἰερουσα-
 λὴμ· καὶ οἱ τοῦ Χριστοῦ δὲ λόγοι διδάσκοντες τὰ οὐρά-
 νια, καθάπερ πλοκὴ τὸν παρατρέχοντα δεσμεύουσιν.

Ἐριγένους. — Πολλαχοῦ τάττει τοὺς μηρούς ἐπὶ
 τῆς Γενέσεως ἡ Γραφή, κ. τ. λ. (1).

Κυρίλλου. — Τεχνίτην δὲ τὸν Δημιουργὸν ὀνο-
 μάξει Χριστός· ὡς γὰρ ὑπέκοος γέγονεν, οὕτως ἡ
 Ἐκκλησία.

Φιλωνος. — Δηλοῖ δὲ τὸ τεταγμένον καὶ ἡρμο-
 σμένον καὶ ἀδιάλυτον τῆς παρθενίας, ἐν ἧ ὁ τεχνίτης
 εἰργάσατο τὸν ναὸν ἑαυτοῦ.

Κυρίλλου. — Λέγει δὲ καὶ τὴν σωφροσύνην αὐτῆς

bat, dicitur opus manuum artificis. Sed et vis in-
 telligendi semper perfectis referta erat cogitationi-
 bus et pro dicentium capacitate temperatis. Omnis porro detornata cogitatio turpis umbilicus est tornatilis non deficiens misto. Venter vero divinorum ciborum capax, una cum nutrimento suaveolentiam continens dicitur *acervus frumentii vallatus in liliis*. Fortassis vero etiam mens expers curarum ac regiam forniam postulans acervus frumenti sit vallatus in liliis. Collum autem quandoquidem ab humilitate laudabatur, torques dicebatur; quando vero hostibus erat inaccessum, turris David: nunc autem turris eburnea, quod et lævis sit nec ullam ansam habeat, et volucris serpentibusque inaccessa, unico soli pervia sit. Istius modi enim est sensus pius, non passioibus inflexus, neque doctrinis hæreticis cedens, sed soli Christo addictus. Quin et facultas meditandi multa doctrina emendata, stagnis Esebon cum probarum cogitationum aquis exundantibus, comparatur. Esebon enim interpretatur *cogitationes*, in portis filiarum multorum: quot enim sunt prophetæ et apostoli, totidem filia est Sponsa. Sed et nares ejus sicut turris Libani prospiciens faciem Damasci, quod interpretatur sanguinem bibens. Qui igitur et vivendi ratione sublimis, et collectis doctrinis præstans, passionum quoque impressiones atque adversariarum præcognovit insultus potestatum, earumque fetorem facile percipit, ipse naris est Sponsæ prospiciens faciem Damasci, et incursum quasi caput serpentis observans. Carmelo autem caput ejus assimilavit, quandoquidem Ecclesiæ caput Christus est. Carmelus vero hospitium erat prophetarum, testimonium de capite perhibentium et prætercurrere satagentem regalium sermonum plexu illigantium. Quando enim quispiam passionem Christi irridens tanquam stultum ac risu dignum hoc dogma prætercurrit, deinde singula quæ perpessus est prophetica insinuatione testificata reperit, divino sermone quasi funiculo illigatus permanet, non idiotæ ordinem tenens, sed regis æternum cælorum regnum sortiti, et inexpugnabilis civitatis supernæ Jerusalem. Quin et Christi sermones cælestia docentes ad instar nexus præter currentem irretiunt vincuntque.

Origenis. — Scriptura sæpe femora ponit in Genesi, etc.

Cyriilli. — Artificem autem vocat creatorem Christum: sicut enim ipse factus est obediens, sic et Ecclesia.

Philonis. — Declarat autem ordinationem et aptitudinem, atque indeficientiam virginitatis, in qua artifex ipse sibi templum fabricatus est.

Cyriilli. — Dicit autem illius temperantiam atque

NOTÆ.

(1) *Patrol.* t. XXII, col. 281.

subjectionem : animam quidem ipsius fidei, corpus vero temperantiæ subditum.

Origenis. — Ad umbilicum autem seu craterem sapientia invitata dicens, etc.

Cyrilli. — Declarat autem ejus sacerdotium dicens : *Non deficiens misto*, videlicet Christi sanguine : hic enim sacerdotibus in manibus est.

Philonis. — Sed et congregatio multitudinis quæ animarum consensione munita est, liliis suaveolentibus Dei oraculis assimilatur.

Origenis. — Lilia quoque fuerint flores gratiæ Dei e medio spinarum hujus vitæ collecti.

Cyrilli. — Collum autem ejus Christi diaconus vocat, qui Christum Ecclesiæ caput gestant. Gestant enim sanctum ejus corpus in conscientia pura mysterium ipsius confitentis, quamobrem eburneum dixit, quales Paulus diaconus ait : « *Pudicos, non vino multo deditos* »¹.

Origenis. — Turres autem vocati sunt, etc.

Philonis. — Quin et vis intelligendi ejus piis cogitationibus repleantur. Esebon enim interpretatur *cogitationes*.

Cyrilli. — Stagnis autem assimilat oculos intellectuales : flumina enim commorantur in ventribus eorum qui Verbum excipiunt.

Origenis. — Qui autem puram habet expirationem, etc.

VERS. 6, 7. — *Quam pulchra et quam suavis facta es : charitas in deliciis tuis. Hæc magnitudo tua : similis facta es palinæ, et ubera tua botris.*

Philonis. — Plexus autem capitis floridam Ecclesiæ multitudinem designat ad ornatum Sponsæ dilectione plexam. Hic porro plexus sicut purpura dictus est, quia multitudo ista Christi sanguine tinctus est; et veluti regali vestimento undique amicta nempe ornatus multitudinis sacro sanguine tinctus est, sicut rex in pompis purpura indutus. Coronatus enim mortis victoria virtutes exuens triumphavit.

Cyrilli. — Vel etiam aliter vinculum dilectionis populorum ait adducere ad regale sacerdotium.

Hæc adhuc dicit Sponsus admirans in melius commutationem, etc.

Nili. — Fortassis quidem nomen illi imponit a charitate, qua pulchra facta sit, dicens ipsam quoque suavem factam in deliciis : in divinis enim sermonibus deliciæ ac pulchritudo splendidiorem ostendunt et conversationem reddunt suaviorem. Fortassis vero beatam ejus pulchritudinem admiratur.

¹ I Tim. III, 8.

καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς ψυχῆς ταύτης ὑποταταγμένης τῇ πίστει, τοῦ δὲ σώματος τῇ σωφροσύνῃ.

Ἐπιγένου. — Ἐπὶ τὸν ὀμφαλὸν δὲ τὸν κρατῆρα ἡ σοφία συγκαλεῖ λέγουσα, κ. τ. λ. (2).

Κυρίλλου. — Ἀγλοὶ δὲ καὶ τὸ ἱερατεῖον αὐτῆς λέγων· *Μὴ ὑστεροῦμενος κράματι*, δηλονότι τῷ τοῦ Χριστοῦ αἵματι· τοῦτο γὰρ τοῖς ἱερεῦσιν ἐν χειρσίν.

Φίλωνος. — Ἄλλὰ καὶ ἡ συναγωγὴ τοῦ πλήθους ἢ ἐξ ὁμονοίας, πέπρακται κρινοῖς τοῖς εὐωδέσι λογίοις τοῦ Θεοῦ.

Ἐπιγένου. — Κρίνα δ' ἀν εἴη καὶ τὰ ἀνθὴ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἃ συνελέξατο ἀπὸ μέσου τοῦ βλου ἀκανθῶν.

Κυρίλλου. — Τράχηλον δὲ αὐτῆς, τοὺς διακόνους τοῦ Χριστοῦ λέγει, διὰ τὸν Χριστὸν βαστάζειν τῆς Ἐκκλησίας τὴν κεφαλὴν· βαστάζουσι γὰρ αὐτοῦ τὸ ἄγιον σῶμα, ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὁμολογούντες αὐτοῦ τὰ μυστήρια· διόπερ ἐλεφάντινον εἴρηκεν, ὁποῖους ὁ Παῦλος φησὶν διακόνους, « *Σεμνοὺς, μὴ οἶνω πολλῷ προσέχοντας.* »

Ἐπιγένου. — Πύργοι δὲ ἐκλήθησαν, κ. τ. λ. (3).

Φίλωνος. — Ἄλλὰ καὶ τὸ διανοητικὸν αὐτῆς πεπληρωθῆαι, φησὶν, εὐσεβῶν λογισμῶν· Ἐσεβῶν γὰρ ἐρμηνεύεται *λογισμοί*.

(4) Ἀπεικάζει δὲ λίμνας τοὺς νοεροὺς ὀφθαλμοὺς· ποταμοὶ γὰρ ἀναβλύζουσιν ἐκ τῆς κοιλίας τῶν δεχομένων τὸν λόγον.

Ἐπιγένου. — Ὁ δὲ καθαρὰν ἔχων τὴν διαποτὴν, κ. τ. λ. (5).

ς', ζ'. *Τὶ ὠραιώθης καὶ τὶ ἠδύνθης, ἀγάπη ἐν τρυφαῖς σου! τοῦτο μέγεθός σου ὠμοιώθης τῇ φοίνικι, καὶ οἱ μασθοὶ σου τοῖς βότρυσι.*

Φίλωνος. — Πλόκιον δὲ τῆς κεφαλῆς, πολυάνθιον πλήθος τῆς Ἐκκλησίας δηλοῖ, τῇ ἀγάπῃ πεπλεγμένον εἰς κόσμον τῆς Νύμφης. Ὡς πορφύρα δὲ τὸ πλόκιον εἴρηται, διὰ τὸ βεδάφθαι τὸ πλήθος ἐν αἵματι Χριστοῦ· καὶ τοῦτο καθάπερ ἐσθῆτα περιεδλῆσθαι βασιλικὴν, ἤγουν ὁ κόσμος τοῦ πλήθους ὁ βαφεὶς τῷ ἁγίῳ αἵματι, ὡς νίκη ἐθριάμβευσεν ἀπεκδυσάμενος τὰς ἄρχάς.

Κυρίλλου. — Ἡ καὶ ἄλλως, σύνδεσμον τῆς τῶν λαῶν ἀγάπης ἀγεσθαι φησὶν εἰς βασιλεῖον ἱεράτευμα.

Ἐπιγένου. — Ὅτι ταῦτα φησὶν ὁ Νυμφίος ἀποθαυμάζων αὐτῆς τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν, κ. τ. λ. (6).

Νελλου. — Τάχα μὲν ὄνομα αὐτῷ διατίθεται, τὸ ἀγάπη, ὠραιῶσθαι λέγων αὐτὴν ἐν ταῖς τρυφαῖς. Ἡ γὰρ ἐν τοῖς θείοις λόγοις τρυφή, καὶ τὸ κάλλος φαιδρότερον δεικνύει, καὶ τὴν συνουσίαν ἠδὴ ἐργάζεται· τάχα δὲ τὸ μακάριον αὐτῆς κάλλος θαυμάζει· ἐν δὲ τὸ μακάριον αὐτῆς κάλλος θαυμάζει· ἐν δὲ

NOTÆ.

(2) *Patrol.* t. XVII, col. 281.

(3) *Patrol.* t. XVII, col. 281.

(4) S. Cyrillo in C. B. ascribuntur.

(5) *Patrol.* t. XVII, col. 281, 284.

(6) *Patrol.* t. XVII, col. 284.

ταῖς τρυφαῖς αὐτῆς, αὐξεσθαι τὴν ἀγάπην λέγει. A Διὰ δὲ τοῦ ἐξῆς δηλοῖ τὸ ἐπὶ λόγοις σωματικοῖς ταύτῃ ἐρηρυσμένον ὕψος τῶν ἀρετῶν· ἀναγκαίως δὲ καὶ οἱ μασθοὶ αὐτῆς τοῖς βότρυσιν ὁμοιοῦνται, διὰ τὴν κατὰ Θεὸν ἀγάπην συνδεδεμένοι· τῶς δὲ τοῦς μασθοὺς ἀπογαλακτώδους πίστεως εἰς μελιτώδη μεταβεληκίναί τῆδονη λέγει. Πλεῖον γὰρ τι μετ' ἄλιγον αὐτῆς μαρτυρήσει· ἀπὸ ταύτης τῆς καταστάσεως ἐπὶ τὸ μείζον προκόψασιν.

Kyriellou. — Ἡ καὶ ἐν τρυφῇ σου, τῇ ἀγάπῃ σου, διὰ τὸ τινα καὶ αὐτῶν τῶν δικαίων νομίζεσθαι· τοῖς δὲ βότρυσιν οἱ μασθοὶ ἀπεικάζονται· τοῖς ἔχουσι τὴν πνευματικὴν εὐφροσύνην.

Origenis. — Ἦγουν τὰ νοήματά σου, φησὶν, τρόφίμά τε καὶ πόσιμα, καὶ οὐδαμῶς ὄμφακίζοντα. B

Philonos. — Ἡ τοῖς τῶν φοινίκων ἀπεικάζονται βότρυσι πρὸς τὸ εὐωδέε· τε καὶ πεπληθυσμένον.

ἦ, θ'. *Εἶπα Ἄραβήσομαι ἐν τῷ φοίνικι· κρατήσω τῶν ὑψῶν αὐτοῦ· καὶ ἔσονται δὴ μασθοὶ σου ὡς βότρυες ἀμπέλου· καὶ ὄσμη ῥινός σου ὡς μῆλα· καὶ λάρυγξ ὡς ὄλιος ἀγαθός, πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύτητα ἰκανούμενος ἐν χεῖλεσι μου ὁδοῦσιν.*

Philonos. — Ἐκ προσώπου δὲ τοῦ Νυμφίου νοούμενα δηλοῖ· ὡς ἐὰν κρατήσῃ τοὺς δικαίους ὁ Κύριος, ἀπώτα τούτων μένη τὰ ὑψη· καὶ ὡς βότρυες θλιβέντες εὐφροσύνης ὄϊον προχέουσιν· οὕτως ἐν ταῖς θλίψεσι εὐφραίνουσιν οἱ δίκαιοι τὸν Χριστόν· ῥίς δὲ αὐτῆς ὁ Ἀπόστολος γεγωνὺς εὐωδίας ὄσμη τῷ Χριστῷ ὡς μῆλον, βρώσιν παρέχων καὶ πόσιν τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων. C

Origenis (6'). — Ἄπεικασθεῖσα φοίνικι, κ. τ. λ. (7).

(8) Ἐπειδὴ ἐπαπορητικῶς ἔλεγεν ὁ Νυμφίος· *τί ὠραιώθης καὶ τί ἠδύνθης, καὶ τὸ μέγεθός σου ὡμοιώθη τῷ φοίνικι*, τὴν αἰτίαν τοῦ πρὸς ὕψος ἐκτετακέναι· ἑαυτὴν λέγει· ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, σὺ ὁ Νυμφίος φοίνιξ εἶ, παραπεφύτευμαι δὲ καγῶ σοι τῷ φοίνικι, τῷ σῷ ὑψεὶ ἀναβαίνουσα, εἰκότως ὑψοῦμαι, ἐγγίσει τῷ σῷ ὑψεὶ ἐπιθυμοῦσα, ἵνα κρατήσω τοῦ σοῦ ὕψους, καὶ γένωμαι μιμουμένη σε, ὅπερ εἶ σὺ τῇ ἀπραξίᾳ τῆς φύσεως· διὰ τοῦτο γὰρ κατέβης ἵνα ἐγὼ ἀνέλθω καὶ ἴδω τοὺς σοὺς μασθοὺς, ὡς βότρυας τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου, ποτίζοντας ἐὰν θλασθῶσιν εὐφροσύνην, τοὺς τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα D ἔχοντας· εἰς τοῦτο γὰρ ἀπὸ τῆς νηπιότητος ἐφθασαν, κατ' ἄλιγον προκόψαντες, καὶ τῆς ὄσμης τῶν ῥινῶν σου ἀντελάβοντο ὡς μῆλων, τὴν τῆς θεότητος εὐωδίαν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ νοῦσα· ἦν κεκρυμμένη διὰ τῆς ῥινὸς ἀναπέμπει τὸ ἴσμα Παλαιᾶς καὶ Νέας Γραφῆς. Καὶ λάρυγξ σου, φησὶν, ὡς ὄλιος ἀγαθός· ὁ εὐθύων πρὸς σὲ τοὺς ἀφροσθηκῶτα· σου λόγος· ἰκανὸς ἐν χεῖλεσι καὶ ὁδοῦσιν, οὐκ ἐν τῇ γέουσει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ χρήσει τὴν ἰκανότητα παρέχων· χεῖλη

²² Ephes. v, 2.

(6^m) Anonyma in C. B.
(7) *Patrol.* t. XVII, col. 284.

NOTÆ.

(8) Anonyma in C. V.

In deliciis porro illius augeri charitatem asserit. Per præpositionem vero *in*, declarat in verbis corporis hujus stabilitam esse virtutum celsitudinem. Cæterum quoque necessario ubera ejus botris assimulantur, per Dei charitatem colligata. Denum ubere quoque a lactea qualitate in melleam voluptatem ait esse commutata. Sensim enim amplius ipsis præbet testimonium ab hoc statu ad majorem promotio.

Cyrelli. — Vel etiam in deliciis tuis, in charitate tua, quia ipse quoque censetur esse aliquis justorum. Porro ubera assimulantur botris spiritalem lætitiā continentibus.

Origenis. — Nempe sensus tui, inquit, esculenti et potabilis, et nequaquam acetosi sunt.

Philonis. — Vel palmarum botris assimulantur pro sua fragrantia et multiplicatione.

VERS. 8, 9. *Dixi: Ascendam in palmam, tenebo cacumina ejus: et erant nunc ubera tua sicut botri vitis, et odor nasi tui sicut poma. Et guttur tuum sicut vinum bonum, vadens fratrueli meo in rectitudinem, sufficiens labiis meis et dentibus.*

Philonis. — Quæ autem ex persona Sponsi intelliguntur, significant quod sicut si tenuerit justos Dominus, eorum cacumina manent inconcussa, et ut botri contriti lætitiæ vinum profundunt, sic in tribulationibus justus Christum lætificent, nasus autem ejus Apostolus effectus est in odore suavitatis Christo²², tanquam pomum quoque escam ac potum præbens mysteriorum Christi.

Assimilata palmæ, etc.

Nili. — Quoniam addubitanter Sponsus dixerat: *Quam pulchra et quam suavis facta es: et magnitudo tua similis facta est palmæ, causam dicit ob quam in altum sese extenderit: Quia enim, inquit, tu, Sponse, palma es, ego autem tibi quoque palmæ complantata sum, tua celsitudine ascendens merito extollar ad tuam altitudinem accedere desiderans, ut teneam tuam sublimitatem et illud in te imiter, quod tu naturæ dignitate existis. Propterea enim descendisti, ut ego ascenderem, et videre ubera tua inquam botros veræ vitis, cum contracti fuerint lætitia potantes eos qui sensus habent exercitatos. Ad hoc enim a juventute sensim proficientes pervenerunt, et odorem narium tuarum susceperunt tanquam pomum suavem, divinitatis odorem in homine absconsum per nasum percipiens, novæ ac veteris Scripturæ halitum emittit. *Et guttur tuum, inquit, sicut vinum bonum, dirigens ad te illos qui defecerant. Sermo tuus sufficiens in labiis atque dentibus, non solum in gustu, verum etiam in usu sufficientiam præbens.**

Labia namque gustum, dentes vero uberem fruitionem denotant. Si autem Sponsus hæc Sponsæ dicat, plurima quidem similiter dixerit; illud vero *Dixi: Ascendam*, etc., est istius modi quale est Christi Domini gratiis omne studium humanum vincens, non ut jam teneat, et attingat et apprehendat, sed ut ascendere et eminere et altitudine prævalere intelligatur. Quantumcunque enim vis humana retributionibus Dei magnificentiam conata fuerit adæquare, et probarum laboribus actionum præcedentes gratias exsolvere, omnino immensis Dei beneficiis superata succumbet.

VERS. 10. *Ego fratrueli meo, et super me conversio ejus.*

Nili.—Tertio igitur ad ipsum ait apponens illud: *B Super me conversio ejus*, quasi dicat: Quoniam ego memetipsam illi addixi, persuasum habeo quod licet modicum abstractus fuerit ad oves quæ perierant domus Israel, ad me denuo convertetur.

Cyrilli.—Vel quoniam ego confessionem illi offero, ad me etiam conversio ejus in secundo adventu, vel a populo Judæorum.

Philonis.—Vel etiam agrum vocat hunc mundum, castella vero Ecclesias, vites autem animas frugiferas. Illud vero *diluculo surgamus*, id est ignorantiam expulimus: florere autem vineam id est prædicationem: propaginem vero vocat in baptismo dealbato. Loquitur autem ad Ecclesias vel filium animas, vel etiam videtur in ubertate confidere, sed sibi metipsi iudicium minime tribuere.

Origenis.—Est sermo jam perfectæ, quoniam nullibi omnino quietem ullam reperiet, quocumque se converterit, sicut apud me.

VERS. 11, 12. *Veni, fratruelis mi, exeamus in agrum, requiescamus in castellis. Diluculo surgamus in vineas, videamus si floruit vitis, floruit propago, floverunt mala punica.*

Origenis.—Pro inferioribus Sponsa intercedit, etc.

Nili.—A corporea specie spiritalem describit, agrum et villas, ac matutini ad vineas egressum Sponso proponens. Agrum itaque dicit hunc mundum, villæ seu castella dici possunt Ecclesiæ, vel animæ verbi capaces. Hæ namque vites dicuntur, et mala punica florentia, quæ sunt diversæ hujus virtutes, quarum aliæ quidem per tribulationes vinum vitis factæ sunt: aliæ vero mala punica propter spem patientia munitam. Ibi porro iterum promittit daturum se ubera quæ transitum præbeant ad perfectionem et a lactatione ad vini copiam. Quin et mandragoras ait dedisse odorem suum, fortassis eos qui ex Christi imitatione bonorum operum spirant suaveolentiam. Mandragora nam-

A γὰρ τὴν γεῦσιν, δδόντες δὲ τὴν πλουσίαν ἀπὸ λουσίαν δηλοῦσιν. Εἰ δὲ ὁ Νυμφίος ταῦτα λέγει τῇ Νύμφῃ, τὰ μὲν πλείστα εἰρηται ὁμοίως· τόδε *Εἶπα· Ἀναθήσονται καὶ τὰ ἐξῆς, τοιοῦτον· ὡς τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ νικῶντος πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην σπουδὴν ταῖς χάρισιν οὐκ ἐπὶ τοῦ κρατῆσαι, ἐπὶ τοῦ ἀφασθαι δὲ ἡ δράξα-σθαι· ἐπαναθῆναι δὲ καὶ ὑπερκύψαι καὶ πλεονεκτῆσαι τῷ ὕψει νοουμένου.* Ὅσον γὰρ ἂν ἐκταθῆ δύναμις ἀνθρωπίνην περιωθῆναι ταῖς ἀμοιβαῖς φιλονεικουσα, τῇ μεγαλοδωρεῇ, καὶ πόνοις κατορθωμένων ἐκτίσαι τὰς προὔπρηγμένας χάριτας, ἡττηθῆσεται πάντως, ταῖς ὑπερβαλλούσαις νικωμένη τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίαις.

Γ'. *Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου· ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ.*

Νείλου.—Ἐκ τρίτου τοίνυν τὸ αὐτὸ, φησὶν, προσθεῖσα τὸ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ· ἀντὶ τοῦ, ἐπειρῆ ἔγὼ ἀνεθέμην αὐτῷ ἑμαυτὴν, πέπεισμαι ὅτι κἴν περισπασθῆ μικρὸν ἐπὶ τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ, ἐπ' ἐμὲ ἐπιστρέψει.

Κυρίλλου.—Ἡ ὅτι ἐγὼ τὴν ὁμολογίαν προσάγω, καὶ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ· ἡ ἐν τῇ παρουσίᾳ τῇ δευτέρᾳ, ἡ καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων.

Φίλωνος.—Ἡ καὶ ἀγρὸν τὸν κόσμον καλεῖ, κώμας δὲ τὰς Ἐκκλησίας, ἀμπελώνας δὲ τὰς εὐκάρπους ψυχὰς, τὸ δὲ, ὀρθρίσωμεν, τὴν ἀγνοίαν ἀπελάσωμεν· ἀνθῆσαι δὲ ἀμπελον τὸ κήρυγμα, τὸν κυπρισμὸν δὲ τοὺς λευκαυθέντας ἐν τῷ βαπτίσματι· πρὸς δὲ τὰς Ἐκκλησίας ἡ τῶν πιστῶν τὰς ψυχὰς, εἰ καὶ φαίνεται ἐπὶ καρποφορίαν θαρβύουσα, ἀλλὰ τὸ κρίνειν οὐκ ἀποδίδωσιν αὐτῇ.

Ἀριγένους.—Τελειωθείσης ὁ λόγος, ὅτι μηδαμῶς παντοδαπῇ ἀνάπαυσιν εὐρήσει, ὅπου αὐτὸν ἐπιστρέψει ὡς παρ' ἑμοῦ.

α', ιβ'. *Ἐλθέ, ἀδελφιδέ μου· ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρὸν· αὐλισθῶμεν ἐν κώμαις· ὀρθρίσωμεν εἰς ἀμπελώνας· ἴδωμεν εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπελος, ἤρθησεν ὁ κυπρισμὸς, ἤρθησεν αἱ ῥόαι.*

Ἀριγένους.—Περὶ τῶν ὑποδεστέρων ἡ Νύμφη παρακαλεῖ, κ. τ. λ. (9).

Νείλου.—Ἀπὸ τῆς σωματικῆς ὥρας διαγράφει τὴν πνευματικὴν· ἀγρὸν καὶ κώμας καὶ ὀρθρινὴν ἐπὶ τοὺς ἀμπελώνας ἐξοδόν, τῷ Νυμφίῳ ὑποθεμένη· ἀγρὸν τοίνυν φησὶ τὸν κόσμον, κώμας δὲ δύνανται λέγεσθαι αἱ Ἐκκλησίαι καὶ αἱ χωρητικαὶ τοῦ λόγου ψυχαί· αὐταὶ γὰρ ἀμπελοὶ λέγονται, καὶ ῥόαι ἀνοῦσαι διάφοροι ταύτης αἱ ἀρεταί, αἱ διὰ μὲν τῶν θλίψεων, οἶνος γενομένη ἀμπελοῦ· αἱ δὲ τὴν ἐλπίδα δι' ὑπομονῆς ἀσφαλίζουσαι ῥόαι. Ἐκεῖ δὲ πάλιν ἐπαγγέλλεται δώσειν τοὺς μασθοὺς, ἐπὶ τὴν τελειότητα μεταβληθσομένους, καὶ ἐπὶ οἰνότητι ἀπὸ γαλακτότητος· λέγει δὲ καὶ τοὺς μανδραγόρας δεδιωκέναι ὁσμὴν· τάχα τοὺς ἀπὸ μιμησεως τοῦ Χριστοῦ τὸ εὐῶδες τῶν καλῶν ἔργων πνέοντας· καὶ γὰρ ὁ μανδραγόρας μιμεῖται τὸ

NOTÆ.

(9) *Patrol.* t. XVII, col. 284.

τοῦ μήλου σχῆμα καὶ τὴν εὐωδίαν τοιοῦτος ἦν Παῦλος, ὡς μανδραγόρας κατ' ἀμφοτέρα τὸ μῆλον Χριστὸν μιμούμενος. Ἐίποις δ' ἄν καὶ τοὺς συναναστάντας Χριστῷ εἶναι μανδραγόρας, ἐκ τοῦ τὴν βίβαν εἶναι ἀνδρείκειλον, δι' ἧς σημαίνεται ἡ νεκρότης· καὶ ἐπὶ θύραις δὲ ὄντα τὰ ἀκρόδρυα, εἰκότως καὶ ἀκολούθως εὐαγγελίζεται νέα πρὸς παλαιοὺς τετηρηκεῖν λέγουσα· ἐπὶ θύραις γὰρ ὄντως καὶ πλησίον ἐν χειρὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας καρπῶν· φησὶν οὖν, Πρὸς τῇ φυλακῇ μὲν τῶν νέων παραγγεμάτων, καὶ τὰς παλαιὰς ἐντολάς τετήρηκα.

Ἐκεῖ δώσω τοὺς μασθοὺς μου σοί.

Τοῖς γὰρ πιστοῖς τὰ βάρη τῶν δύο Διαθηκῶν ἀποκαλύπτεται· ἐπαγγέλλεται τοῖσιν τὰ ἐν ταύταις νοήματα τῷ Νυμφίῳ ἀνατιθέσθαι.

γ'. *Οἱ μανδραγόροι ἐδώκαν ὄσμην.*

Οἱ μανδραγόροι ὑπὸ γῆν οὐρανομόρφους ἔχουσι βίβας. Οἱ νεκρῶσαντες οὖν ἑαυτοὺς διὰ Χριστὸν, ἔωκαν εὐωδίαν ἔργων ἀγαθῶν· ἡ οἱ νεκροὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας αἰσθανόμενοι, τῆς ἀναστάσεως δέδωκαν τὴν ὄσμήν.

Καὶ ἐπὶ θύραις ἡμῶν πάντα τὰ ἀκρόδρυα· νέα πρὸς παλαιὰ, ἀδελφιδέ μου, ἐτήρησά σοι.

Τὰ ἤδη καρποφοροῦντα πρὸς ταῖς θύραις φησὶν· δηλοῖ δὲ τοὺς κατὰ τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν ἀνθούοντας.

Φίλωνος. — Ἦγουν κείσθαι φησὶν ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις ἡμῶν τὰς ἀρετὰς καὶ κακίας· καὶ ὅτι τὴν Παλαιὰν ἢ Καινὴ Διαθήκῃ ἐπισφραγίζει.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

α'. *Τίς δώσει, ἀδελφιδέ μου, θηλάζοντα μασθοὺς μητρὸς μου;*

(10) Τῆς ἄνω Ἰερουσαλήμ, φησὶν, ἧς σύμβολον ἡ ἐπὶ γῆς κειμένη, ρεούσης γάλα καὶ μέλι, ἐν ἧ βούλεται τῷ Νυμφίῳ συνεσιδῆσθαι· γάλα δὲ νῦν, ἡ ἀδολος καὶ τρυφητικὴ τροφή.

Κυρίλλου. — Ἀγιάζεται τοῖσιν ἡ τροφή τῆς Νύμφης, συνενωχουμένου Χριστοῦ· ἡγουν εὐχεται τὴν ἐκιδημίαν τοῦ Σωτῆρος εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἢ Ἐκκλησίαν γενέσθαι, κατὰ πρόνοιαν τοῦ διδόντος αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα θηλάσῃ τὴν Θεοτόκον.

Φίλωνος. — Ἐν γὰρ τοῖς ἀρτιγεννήτοις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος μορφούμενος ὁ Χριστὸς, θηλάζει τὴν σοφίαν δι' αὐτῶν.

Νελλου. — Τὴν ἑνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν ἐπιθυμεῖν ἡ Νύμφη εἰκεν· ἐν ἧ συγκαταβαίνων διὰ τὸ ἀνθρωποπαθὲς, εὐλητίας αὐτῆς ἔσται, καὶ τῆς οἰκείας καταστάσεως ἔξω εὐρεθείς, μένων ὃ ἦν, μετὰ παρρησίας αὐτὴν κατασκευάσει, γνησίω καὶ ἡδονῇ ἐνθεον κινούντων ἀπολαύσει λόγων. Ἐπὶ τούτοις· γὰρ τοῖς φιλήμασιν οὐκ ἐξουθενούται, ἔπαινον ἔχουσιν, οὐ κατὰ γυναικῶν· παραλήφεται δὲ αὐτὸν αὐτῆ, ἐπειδὴ οἱ ἴδιοι αὐτὴν οὐ παρέλαβον· εἰσάξει δὲ καὶ εἰς οἶκον μητρὸς αὐτῆς καὶ εἰς ταμιεῖον τῆς συλλαβοῦσης αὐτὴν τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας· ἔδει γὰρ αὐτὴν ἀθρο-

A que pomi speciem ac suavem odorem imitatur. Talis erat Paulus, qui tanquam mandragora in utroque Christum imitabatur. Dixeris quoque illos qui simul una cum Christo resurgunt esse mandragoras, eo quod radicem habeant viri similitudine præditam, qua significatur mortificatio. Sed et in ostiis cum sint omnes arborei fructus, merito ac consequenter narratur nuces novas ad veteres servasse. Nam cum ait ostiis, utique propinqua et in manibus bona erant fructuum evangelicæ politiæ. Ait igitur: Quoniam ad novorum præceptorum custodiam antiqua quoque mandata servavi.

Ibi dabo ubera mea tibi.

B Fidelibus enim profunda duorum Testamentorum revelat. Promittit igitur sensus qui in iis sunt Sponso deferre.

VERS. 13. *Mandragoræ dederunt odorem.*

Mandragoræ sub terra radices habent humana specie. Qui igitur semetipsos propter Christum mortificant, suavem dederunt proborum operum odorem: vel mortui adventum Christi sentientes dederunt odorem resurrectionis.

Et in ostiis nostris omnes nuces novas ad veteres, fraterne mi, servavi tibi.

Quæ jam fructificant, inquit, præ foribus sunt, significat autem illos qui in veteri et nova lege florent.

Philonis. — Nempe in sensibus nostris virtutes et vitia consistere asserit, et Novum Testamentum Vetus obsignare.

CAP. VIII.

VERS. 1. *Quis det te, fraterne mi, sugentem ubera matris meæ?*

Origenis. — Supernæ, inquit, Jerusalem ejus symbolum est hæc terrestris quæ in terra sita est fluente melle et lacte, in qua vult cum Sponso convivari. Lac autem nunc est doli expers et deliciosum edulium.

Cyrilli. — Sanctificatur itaque Sponsæ cibus convivante Christo. Optat nimirum Ecclesia ut adventus Salvatoris in Judæam fiat juxta providentiam ipsius Patris dantis ut Deiparam lactet.

Philonis. — Nam in recens genitis a Spiritu D formatos Christus sugit per ipsos sapientiam.

Nili. — Ipsius in carne præsentiam visa est Sponsa desiderare, in qua per humanitatis affectionem condescendens ipsi captu facilis erit, et extra proprium statum repertus manens quod erat cum fiducia faciet eam veris et divinam voluptatem moventibus frui sermonibus. Propter hæc enim oscula quæ non vitio sed laudi dantur minime contemnitur; sed ipsa ipsum suscipiet quando quidem sui eum non receperunt. Introducet autem ipsum in domum matris suæ et in cubiculum concipientis ipsam humanæ sapientiæ. Oportebat enim ipsum

NOTÆ.

(10) Hæc sunt Origenis in C. B.

PATROL. GR. LXXXVII.

53

hominem factum omnium ejus participem fieri et retribuere quæ sunt gratiæ et assumere quæ sunt naturæ. Nam in domum matris ejus introire, humanarum affectionum absque peccato susceptionem declarat. Verbum autem *assumam* significat fidei promptitudinem, et sinceræ in mysterio contemplationis perspicacitatem. Vinum vero unguentatum et rivum malorum punicatorum, vocat morales ac naturales sermones externos, non ex natura suaveolentia præditos, sed ab artificiali apparatu dependentes, unde ipsum potare promittit unguentarius ascititia humanis industriis suavitate. Nam Sponsi vinum naturali usu lætitiâ continet et non aliunde ascitam.

Inveniens te foris osculabor te; et quidem non spernent me. [VERS. 2.] *Assumam te, introducam te in domum matris meæ et in cubiculum ejus quæ concepit me, potabo te vino unguentato de latice malorum punicatorum meorum.*

Origenis. — Inveniens ipsum de superna specula egressum, circumplexa est illum.

Cyrilli. — Nempe extra Jerusalem ubi crucifixus est.

Philonis. — Illud autem *non spernent me*, qui spiritalem amicitiam minime contemnendam norunt: vel quia non ero amplius uti prius hostibus captu facilis; introducet autem ipsum in domum matris terræ et carnis ex hac constantis. Cubiculum vero illius est infernus, ubi erant animæ sanctorum depositæ. Vinum autem unguentatum est calix spiritu temperatus quem bibit per fideles.

VERS. 3. *Læva ejus sub capite meo et dextera illius amplexabitur me.*

Cyrilli. — Vel sepulturam dicit quam Joseph et Nicodemus ei contulerunt; malorum autem punicatorum dicit sanctorum.

Origenis. — Vel vinum unguentatum est verbum lætitiæ spiritualis ex omnis generis sensibus in Scripturis sacris dependens: de latice vero malorum punicatorum, id est, ordinatorum et in suo tempore perfectorum operum.

Lex quidem suffulcit partem principalem, at Evangelium universum continet; vel læva est primus adventus, dextera vero secundus; vel læva est præsens sæculum, in futuro assumens eam introducit in supernas mansiones.

VERS. 4. *Adjuravi vos, filia Jerusalem, in viribus agri si suscitaveritis, etsi exsuscitaveritis charitatem quoadusque ipsa voluerit.*

Origenis. — Jam secundo adjuravit, etc.

Adjurat animas sanctorum ut orent pro peccatoribus: quoadusque suscipiat nos Deus.

VERS. 5. *Quæ est ista quæ ascendit dealbata innitens super fratrualem suam?*

Α πον γενόμενον, πάντων αὐτῇ κοινωνῆσαι, καὶ ἀντιδοῦναι τὰ τῆς χάριτος, καὶ λαβεῖν τὰ τῆς φύσεως. Τὸ γὰρ εἰς οἶκον εἰσελθεῖν τῆς μητρὸς αὐτῆς, τὴν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν χωρὶς ἀμαρτίας ἀνάληψιν δηλοῖ· τὸ δὲ παραλήψομαι σημαίνει τὸ πρόθυμον τῆς πίστεως, καὶ τὸ διορατικὸν τῆς κατὰ τὸ μυστήριον ἀκραιφνοῦς θεωρίας. Οἶον δὲ μυρεψικὸν καὶ νάμα ῥοῶν, τοὺς φυσικοὺς καὶ ἠθικοὺς τῶν ἐξω λέγει λόγους, οὐκ ἐκ φύσεως ἔχοντας τὸ εὐώδες, ἀλλὰ τεχνικῇ σκευασίᾳ παρηρτυμένα· ἀφ' οὗ ποτίσειν αὐτὸν ἐπαγγέλλεται μυρεψικῶς τὸ ἡδὺ προσλαβόντος ἐπινοίας ἀνθρωπίναις. Ὁ γὰρ τοῦ Νυμφίου οἶνος, φυσικῇ χρήσει τὴν εὐφροσύνην ἔχει καὶ οὐκ ἐπιεσακτον.

Εὐρούσα ἐξω φιλήσω σε· καὶ γὰρ οὐκ ἐξουδενώσουσί με· β'. Παραλήψομαι σε· εἰσάξω σε εἰς οἶκον μητρὸς μου· καὶ εἰς ταμῖον τῆς συλλαβούσης με· ποτιῶ σε ἀπὸ τοῦ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ, ἀπὸ νάματος ῥοῶν μου.

Ἀριγένους. — Εὐρίσκουσα γὰρ αὐτὴν τῆς ἀνω περιωπῆς ἐκδάντα περιεπτύξατο αὐτόν.

Κυρίλλου. — Ἦγουν ἐξω Ἰερουσαλήμ ὅπου ἐσταυρώθη.

Φιλωνος. — Τὸ δὲ, Οὐκ ἐξουδενώσουσί με, οἱ τὸ τῆς πνευματικῆς φιλίας ἀκατάγνωστον εἶδότες· ἢ ὅτι οὐκ ἔσομαι ἔτι ὡς τὸ πρὶν εὐάλωτος τοῖς ἐχθροῖς· εἰσάξω δὲ αὐτὸν εἰς οἶκον μητρὸς μου, τῆς γῆς καὶ τῆς ἐκ ταύτης σαρκὸς· ταμῖον δὲ αὐτῆς ὁ ἕδος, ἐνθα ἦσαν αἱ ψυχὰ ἀποτιθέμεναι τῶν ἀγίων. Οἶνος δὲ μυρεψικὸς τὸ ποτήριον τὸ κεκραμένον πνεύματι, ὃ πίνει διὰ τῶν πιστευόντων.

γ'. Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με.

Κυρίλλου. — Ἡ τὸν ἐνταφιασμὸν λέγει, ὃν ἤνεγκεν Ἰωσήφ καὶ Νικόδημος· ῥοῶν δὲ λέγει τῶν ἀγίων.

(11) Ἡ οἶνος μυρεψικὸς, λόγος εὐφροσύνης πνευματικῆς, ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς παντοδαπῶν νοημάτων ἠρτυμένους· ἀπὸ δὲ ναμάτων ῥοῶν τῶν τεταγμένων, καὶ ἐν οἰκείῳ καιρῷ τελουμένων πράξεων.

Ὁ μὲν νόμος ὑποστηρίζει τὸ ἡγεμονικόν, τὸ δὲ Εὐαγγέλιον τοῦ παντός ἐστι περιληπτικόν· ἢ εὐώνυμος ἢ πρώτη ἐπιδημία, δεξιὰ δὲ ἡ δευτέρα· ἢ εὐώνυμος ὁ παρῶν αἰῶν, τῷ μέλλοντι παραλαβὼν, εἰσάγει εἰς τὰς ἀνω μονάς.

δ'. Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, ἐν ταῖς θυνάμοσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ. εἰ ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην ἕως ἀνθελήση;

Ἀριγένους. — Ἦδη δευτέρου ὥρπισεν, κ. τ. λ. (12).

Ὁρκίζει τὰς τῶν ἀγίων ψυχὰς, πρεσβεύειν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτωλῶν, ἕως ἂν παραλάβῃ ἡμᾶς ὁ θεός.

ε'. Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα λελευκιανθισμένη, ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς;

NOTÆ.

(11) Origenis sunt in C. B.

(12) *Patrol.* t. XVII, col. 285.

Οι ἄγιοι τοῦτοί φασι θαυμάζοντες τὴν κάθαρσιν Α τῆς Νύμφης.

Nelou. — Οἱ τῆς συναγωγῆς ἐκπλήσσονται, ἀπὸ τοῦ γαμικοῦ λουτροῦ ἀναβαίνουσαν αὐτὴν ὁρῶντες, αὐτὴν συγκρίνοντες τὴν νῦν αὐτῆς λευκότητα τῇ προτέρῃ μελανίᾳ· μειζρόνως δὲ θαυμάζουσι τὸ, ἐπιστηριζομένην αὐτὴν ἐπὶ τὸν ἀδελφίδον, ἀναβαίνειν. Ἄπταιστος γὰρ ὄντως γίνεται πορεία, καὶ προκοπὴ ψυχῆς λόγῳ χειραγωγεί κεκρημένης.

Προφητεύεται τῆς Νύμφης ἡ ἄνοδος τὰς μακαρίας μονάς, παντελῶς ἀποθεμένης τοῦ σκότους τῆς κακίας, καὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀναλαθούσης λαμπρότητα, ἐπομένης τῷ λόγῳ· ὅθεν αἱ ἄνω δυνάμεις θαυμάζουσι τὴν ἐπὶ τοσοῦτον τῶν ἀνθρώπων μεταβολήν.

Ἔπὸ μῆλον ἐξήγειρά σε.

(13) Τοῦτο τὸ φυτὸν, ὁσμῇ καὶ θεῶ καὶ βρώσει Β καὶ ἀφῆ λειῶν ὑπάρχον ἐστὶ καλόν· ὁ οὖν διὰ τῶν αἰσθητηρίων εὖ τραφεὶς, λέγοιτο μῆλον· παρὰ ταύτη τῇ μὴλέᾳ ὠδίνει ἡ ἄνω Ἰερουσαλήμ, καὶ τίχτει τὰ τέκνα τῆς ἐλευθερίας· διὸ φησὶν ὁ Ἰωήλ· « Πῶς καὶ φαίνετ καὶ μῆλον καὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ, ὁῦσαι τὸν καρπὸν αὐτῶν. »

Φιλωτος. — Τὸ μῆλον ὑπὸ τὴν μυστικὴν τράπεζαν ἐγείρας τέθεικά σε· τροφὴ γὰρ καὶ ποτὸν ἐργάζεταιται.

(14) Μῆλον τὴν οἰκονομίαν ἐλέγομεν, ὡς ἐμπειροχομένης τῆς θεότητος τῇ ἀνθρωπότητι· ὅφ' ὁ ἐξήγειρε τὴν Νύμφην, ἣ καθεύδουσαν ἢ καθαρζομένην, ἀπὸ τῶν χοϊκῶν ἐπὶ τὰ οὐράνια αὐτῆς διεγείρας τὸ φρόνημα. Ἐκεῖ δὲ ὠδινασθαι καὶ τετέχθαι ὑπὸ τῆς μητρὸς φησιν, ὅπὸ τὸ μῆλον, δηλονότι, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγέννησιν δηλῶν· μητέρα δὲ τὸ Πνεῦμα λέγει, τὸ γεννῶν τοὺς βαπτιζομένους. Τὸ δὲ δις αὐτὴν ὠδινασθαι, οἶμαι μίαν μὲν ὠδίνα λέγεσθαι, καθ' ἣν ἐντυπύεται τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας τὸ κατ' εἰκόνα τῇ γεννωμένη τοιαύτην γέννησιν ψυχῆ· ἐτέραν δὲ καθ' ἣν διὰ τῆς ἀγαθῆς πολιτείας ἐν ταύτῃ μορφύεται τὸ καθ' ὁμοίωσιν· μήτηρ γὰρ τὴν σχέσιν, τεκοῦσα δὲ δηλοῖ τὴν τῆς σχέσεως ἐνέογειαν.

Ἐκεῖ ὠδίνησέ σε ἡ μήτηρ σου· ἐκεῖ ὠδίνησέ σε ἡ τεκοῦσά σε.

Ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ ἐν ταῖς ὠδίσι τοῦ σταυροῦ ἐγέννησε τὴν Ἐκκλησίαν, τῷ ρεύσαντι ἐξ αὐτῆς αἷματι καὶ ὕδατι.

ς'. Θές με ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου· ὅτι κραταῖα ὡς θάνατος ἡ ἀγάπη, σκληρὸς ὡς ἡθὴς ζῆλος.

Ὀριγένους. — Προτρέπεται αὐτὴν ὁ Νυμφίος, κ. τ. λ. (15).

Nelou. — Τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἀγαπηθεῖσαν ψυχὴν, θέλει καὶ ἐν τοῖς ἐνθυμίοις, καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν ὁ Χριστὸς ἐσφραγίσαι ἑαυτοῦ, καὶ μόνην ἔχειν τὴν τοῦτου μνήμην, ἐτέρου δὲ μηδενός, τὸ τῆς ἀγά-

Sancti hæc dicunt, puritatem Sponsæ admirantes.

Nili. — Quæ sunt de synagoga attonitæ mirantur ipsam a nuptiali lavacro ascendentem, videntes autem modernum ejus candorem cum pristina conferunt nigredine. Amplius autem mirantur ipsam super fratrualem innixam ascendere. Inoffensus enim omnino gressus et profectus animæ verbo manufactore utentis.

Prædicatur Sponsæ ascensus ad beatas mansiones, tenebris malitiæ jam omnino depositis, et virtutis splendore assumpto, sequentis et innitentis Verbo. Unde et supernæ virtutes, tantam hominum mutationem admirantur.

Sub malo exsuscitavi te.

Hæc ipsa planta odore ac visu et gustu ac tactu, cum sit lævis, pulchra existit, unde qui per sensus est bene educatus, dici possit malum. Juxta hanc arborem mali parturit superna Jerusalem, et parit liberos libertatis; quamobrem Joel ait: « Malogradatum et palma, et malum et omnia ligna silvæ dabunt fructum suum. »

Philonis. — Malum sub mystica mensa suscitans, posui te; nutriendo enim etiam potum præbet.

Nili. — Malum dicebamus incarnationem ut quæ sub humanitate contineat Deitatem. Ad hoc mysterium suscitavit Sponsam vel dormientem vel sedentem, a terrenis ad cœlestia, mentem ejus excitans. Ibi genitam et partu editam ait a matre, subest sub malo, per baptismum regenerationem declarans. Matrem autem vocat Spiritum qui baptizandos gignit. Quod autem bis dicat ipsam gigni, existimo unam quidem generationem dici secundum quam doctrinæ verbo informatur id quod secundum imaginem est animæ istiusmodi nativitate generatæ: alteram vero secundum quam per probæ vitæ actionem in ea efformatur id quod est secundum similitudinem: mater enim habitum, genitrix vero habitus operationem designat.

Ibi peperit te mater tua, ibi peperit te quæ genuit te.

Origenis. — Caro Christi in crucis partitudinibus Ecclesiam peperit aqua et sanguine ex ipsa profuente.

VERS. 6. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio.

Origenis. — Hortatur eam Sponsus, etc.

Nili. — Dilectam a baptismo animam vult Christus etiam in cogitationibus et in actionibus semetipso signari sui que solius habere memoriam, alterius vero nullius. Charitatis suæ fervorem et zeli

¹³ Joel 1, 12.

NOTÆ.

(13) Hæc sunt Nili in C. B.

(14) Scholium hoc S. Nilo vindicat C. B.

(15) *Patrol.* t. XVII, col. 285.

duritiem atque igniendi vim exponens, quoniam, inquit, diligo vehementer dilectus, et zelus vehementius repudiatus. Nam zelus meus igne calidior et inferno durior, et dilectio morte fortior est, ignis et flammæ impetus habens.

Alæ ejus alæ ignis, carbones ignis flammæ ejus.
[VERS. 7.] *Aqua multa non poterit extinguere charitatem, et flumina non undabunt eam.*

Structuræ ipsius omnium subtilissimum sunt atque purissimum elementum, ut sicut Deus facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignis flammam, istiusmodi qualis erat etiam is qui Moysi de rubo in flamma ignis apparuit, sic diligens faciat flammam ignis consimilem suis ministris, et sanctos suos participes suæ deitatis, in quantum est ignis consumens, sic enim omne quod in eis est consumetur.

Philonis. — Vel etiam alæ Ecclesiæ sint Vetus et Novum Testamentum, et hic quidem sunt ignes, linguæ, ibi vero rubus ignis.

Cyrilli. — Et aliter: Muri, inquit, Ecclesiæ sunt ignis juxta illud: «Ero ei murus ignis in circuitu, dicit Dominus²⁶.» Flammas itaque charitatis non obruent tentationes: tale est et illud: «Quis nos separabit a charitate Christi²⁷?»

Charitatem illam quam erga nos habet Deus, nil est quod possit extinguere; non aqua plurima adversariæ virtutis, non flumina tentationum tumente alveo delata. Quamobrem licet quis omnem vitam suam impenderit charitati, pro nihilo computabitur, cum nihil Domini charitate dignum exhibere valeat.

Origenis. — Rursus cum Deus noster sit ignis consumens, sit autem secundum Joannem charitas; ignis consumens est charitas, cum etiam impetus habet flammam ignis cuius vim sentiunt qui spiritu ferventes sunt. Aqua vero sunt nunc operationes adversariæ iis qui illam acceperunt, ut quæ extinguere hanc velint, sed inveniunt fortiozem. Omnia enim sustinet et nunquam excidit. De inundantibus autem ipsam fluminibus dictum est: «Certus sum quod neque mors²⁸, » etc.

Si dederit vir omnem vitam suam in charitate, contemptu contemnent eam.

Quinam alii quam a charitate alieni? Qui igitur semetipsum tradiderat charitati Paulus ait: «Male licimur et benedicimus, blasphemamur et obsecramur²⁹, » etc. Omnis autem vita simplicius quidem quæcunque quis reliquit ut Christum lucrificet et perfecte sequatur. Profundius autem

²⁶ Zachar. II, 5. ²⁷ Rom. VIII, 35. ²⁸ ibid. 38. ²⁹ I Cor. IV, 12, 13.

NOTÆ.

(16) Philoni ascribitur in C. B.

(17) Anonyma sunt in C. B.

Α πης αὐτοῦ διηγούμενος ἐνθερμον, καὶ τοῦ ζήλου τὸ σκληρὸν καὶ διάπυρον· Ὅτι, φησὶν, ἀγαπῶ σφοδρῶς ἀγαπώμενος, καὶ ζητῶ [C. B. ζήλω] σφοδρότερον ζητούμενος· ὁ γὰρ ἐμὸς ζήλος, πυρὸς ἐστὶ θερμότερος καὶ ἕδου σκληρότερος· καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θανάτου κραταιότερα, πυρὸς φλόγας ἔχουσα τὰς ὀρμὰς.

Περὶ πτερά αὐτῆς, περὶ πτερά πυρὸς· ἀνθρακες πυρὸς, φλόγες αὐτῆς· ζ'. Ὑδωρ πολὺ οὐ δύνησεται σβέσαι τὴν ἀγάπην· καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν.

Τὰ οἰκοδομήματα αὐτῆς, τὸ πάντων ἐστὶ λεπτομέρεστερον στοιχεῖον καὶ καθαριώτερον· Ἐν ὧς Θεὸς ποιῆ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα, τοιαύτην, ὅποιοι ἦν καὶ ὁ τῆ Μωσέϊ ἐκ τῆς βάρου ἐν πυρὸς φλογὶ φανεῖς, οὕτως ἀγαπῶν ποιῆσει φλόγα πυρὸς, παραπλησίως τοῖ; ἑαυτοῦ λειτουργοῖ;· καὶ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ μεθέξοντας τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, καθὼ πῦρ ἐστὶ καταναλισκόν· οὕτω γὰρ πᾶν ἑαυτοῖς ἀναλωθήσεται.

(16) Ἡ καὶ περὶ πτερά τῆς Ἐκκλησίας, Καινὴ καὶ Παλαιά· καὶ ὡδε μὲν πύριναι γλώσσαι, ἐκεῖ δὲ πυρὸς βάρου.

Κυρίλλου. — Τὰ τεῖχη, φησὶν, τῆς Ἐκκλησίας πῦρ ἐστὶ. Καὶ ἄλλως· κατὰ τὸ, «Ἐσομαι αὐτῆ τεῖχος πυρὸς κύκλωθεν, λέγει Κύριος· » τὰς οὖν φλόγας τῆς ἀγάπης πειρασμοὶ οὐ συγκλύσουσι· τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, «Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; »

Νεΐλου. — (17) Ἦν ἔχει ὁ Κύριος πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην, οὐδὲν αὐτὴν σβέσαι δύναται, οὐδὲ ὕδωρ πολὺ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, οὐδὲ ποταμοὶ πειρασμῶν φλεγμαίνοντι βεῖθρω φερόμενοι. Διὸ καὶ δῶ τις πάντα τὸν βλον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐξουθενωθήσεται, οὐδὲν τῆς τοῦ Δεσπότη ἀγάπης ἄξιον ἐπιδείξασθαι δυναμένους.

(18) Πάλιν, ἐπεὶ περὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον, ἐστὶ δὲ καὶ κατὰ Θεὸν ἀγάπη, πῦρ καταναλίσκον ἐστὶν ἡ ἀγάπη· ἥ καὶ τὰς ὀρμὰς ἔχει πυρὸς φλόγας· οὐ τῆς δυνάμεως αἰσθάνονται· οἱ τῶ πνεύματι ζόντες. Ὑδωρ δὲ νῦν αἱ ἀντικείμεναι τοῖς αὐτὴν ἀνεληφόσιν ἐνέργειαι· πάντα γὰρ ὑπομένει, καὶ οὐδέποτε ἐκπίπτει. Περὶ δὲ τῶν μὴ συγκλυζόντων αὐτὴν εἰρηται ποταμῶν, «Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὐτε θάνατος, » καὶ τὰ ἕξῃς.

Ἐὰν δῶ ἀνήρ πάντα τὸν βλον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐξουθενώσει ἐξουθενώσουσιν αὐτήν.

Τίνες ἄλλοι, ἢ οἱ τῆς ἀγάπης ἀλλότριοι; ὁ γοῦν ἑαυτὸν ἐπιδοῦς τῇ ἀγάπῃ Παῦλος φησὶν· «Λοιδορούμενοι εὐλόγουμεν, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν, » καὶ τὰ ἕξῃς. Πᾶς δὲ βλος, ἀπλοῦστερον μὲν, ὅταν τῶ καταλείπειν, ἵνα Χριστὸν κερθήσῃ καὶ τελείως ἀκολουθήσειεν· ἤγουν ἄτινα παρέχει πτωχοῖ;· βαθύτε-

ρον δὲ ἡ λογικὴ πᾶσα ζωὴ· ἦν ὁ καταργήσας τὰ τοῦ
νηπίου, πάντα πράττων ἐν ἀγάπῃ, τὸν βίον ἀνατί-
θησιν αὐτῆν· ἡ ὡς ἐπεὶ μηδὲν ἐν ἀνθρώποις τῆς
ἀγάπης ἄξιον πράττεται· κἂν πάντα τις ἐν ἀγάπῃ
διατελέσας τὸν βίον, ὡς μηδὲν ἄξιον δράσας ἐξουδε-
νωθῆσεται.

η'. Ἀδελφὴ ἡμῶν μικρὰ, καὶ μασθοὺς οὐκ
ἔχει.

Τὸ μὲν πρόθυμον τὸ περὶ τὴν νόμφην καὶ τὸ ἐνδι-
αθετον ἐπιδεικνύμεναι αἱ νεάνιδες, αἰξουσι τῷ λόγῳ
τὸ φιλότιμον· ἀγνοοῦσαι δὲ τὴν κατάστασιν αὐτῆς,
καὶ μηδέπω τῆς πρὸς ἀνδρα συζυγίας ὦραν ἔχειν
νομιζοῦσαι, ἀποροῦσι πρὸς τὸ πρακτέον· καὶ τοῦ
μηστῆρος τὴν σπουδὴν ἐπὶ τὸν γάμον ἐπείγοντος,
ὄρωσι καὶ τὴν τῆς Νύμφης ὡς ἐνόμιζον νηπιότητα·
καὶ τοιαῦτα πρὸς ἀλλήλας λέγουσιν· Οὐδὲν ὦν λείπει
τῇ Νύμφῃ, τῆς ἡμετέρας· ἤρηται σπουδῆς καὶ συν-
εργείας, προσθεῖναι δὲ αὐτὴν προκοπὴν ἡλικίας, τῶν
οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Εἰ μὲν γὰρ ἦν τείχος ἐπάλξεις λειπό-
μενον, οὐδὲν ἐκώλυε τὸ χρεῖδες ὑπερβῆναι τῇ φιλο-
τιμίᾳ, καὶ ἀργυρᾶς ἀπάλξεις ἀντὶ λιθίνων ἐπιστήσαι
τῷ τείχει· ἡ γὰρ πολυτέλεια τῆς προθυμίας ἐλεγχος
εἴγινετο· καὶ ἡ κηδεμονία, τεκμήριον ἀναμφιλεκτον
διὰ τῆς διαθέσεως· τελειότητα δὲ προσθεῖναι νηπιό-
τητι, καὶ μασθοὺς διεγειραὶ πρὸς ὄγκον, οὐς ἡ φύ-
σις οὐδέπω πρὸς τοῦτο ἐκίνησεν, μείζον ἀνθρωπίνης
ἐστὶ δυνάμεως. Οὐ γὰρ ἤδεισαν αὐτῆς τὴν ἐν τῷ
κρυπτῷ τελειότητα, νεάνιδες οὔσαι καὶ φύσεως ἀκο-
λουθίᾳ προσέχουσαι. Ἀνθάνει γὰρ πάντα ἀνθρώπι-
νον ὀφθαλμῶν κατάστασις ψυχῆς, μάλιστα τοῖς κρύ-
πτειν ἐπισταμένοις τὰ κατορθώματα.

Φίλωνος. — Τοῦτο πρὸς τοὺς πίστιν μὲν ἔχοντας,
ὁπωσὶ δὲ γνῶσιν τῶν δύο διαθηκῶν· διὰ τὸ νεοπαγεῖς
εἶναι, καὶ μὴ δύνασθαι καὶ ἑτέρους τρέφειν.

Ὀριγένους. — Ὅτι μικρὰ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ,
κ. τ. λ. (19).

Τὴ ποιήσωμεν τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν ἐν ἡμέρᾳ ἧ ἂν
λαληθῆν ἐν αὐτῇ· θ'. Εἰ τείχος ἐστίν, οἰκοδομή-
σωμεν ἐπ' αὐτὴν ἐπάλξεις ἀργυρᾶς· καὶ εἰ θύρα
ἐστὶ, διαγράψωμεν ἐπ' αὐτὴν σανίδα κεδρίνην.

Ὅταν κυρωθῶσι τῆς μνηστείας οἱ λόγοι, βούλον-
ται ποιῆσαι τῇ ἀδελφῇ τὰ λείποντα ταύτῃ· πρὸς τε-
λειότητα. Εἰ γὰρ τείχος, φασίν, ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία,
ὡσπερ στῦλος καὶ ἑδραῖωμα τῆς ἀληθείας, ἐπανα-
πληρώσωμεν αὐτῇ τὰς λογικὰς τελειότητας· ἅς καὶ
ἐπάλξεις εἰρήκασι· θύρα δὲ βεβαιότητος διαγραφο-
μένη, οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζώντος· ὡς ἐπὶ
θύρας δὲ καὶ κεδρίνη τὴν ἀφθαρτον δηλοῖ
θύρας τελειωσιν· ἡ δὲ κεδρίνη τὴν ἀφθαρτον δηλοῖ
τοῦ Πνεύματος περιβολῆν· αὐτὴ γὰρ σφίγγει τὴν ἀν-
θρωπίνην ἀσθένειαν. Ἐρωτῶσι τίνων οἱ ἄγιοι περὶ
τῶν νεοπωτίστων, καὶ δέχονται ἀποκρίσιν. Εἰ στερεὰ
πέτρα ἐγένετο καὶ πίστις ἑδραία, προθῶμεν τὰ θεῖα
λόγια· εἰ δὲ θύρα ἐστὶν εὐστρωτος, καὶ ἐκ τῆς συν-
αγωγῆς ἐπίστευσεν, ὑπογράψωμεν αὐτῇ τὴν ἀση-

A omnis vita rationalis quam qui evacuat quæ sunt
parvuli, omnia faciens in charitate vitam ipsi de-
dicat. Denique cum nihil in hominibus charitate
dignum geratur, etiamsi omnem quis vitam in-
sumpserit in charitate, tanquam nihil dignum
egerit pro nihilo ducetur.

VERS. 8. Soror nostra parva, et ubera non habet.

Suam erga Sponsam animi promptitudinem et
affectum ostendentes adolescentulæ studium suum
sermone amplificant; ignorantes vero statum ejus
et necdum viro maturam arbitantes, quid facien-
dum sit addubitant et proci studium ad nuptias
urgentis vident, necnon Sponsæ uti putabant ju-
ventutem, atque hæc inter se dicunt: Nihil eorum
B quæ Sponsæ desunt a nostro studio et auxilio
pendent; addere autem ipsi ætatis incrementum
non est in nostra potestate. Nam si murus quidem
esset propugnaculis carens, nil prohiberet usum
hunc ambitione superare et argentea propugna-
cula pro lapideis muro imponere: profusio enim
prompti animi argumentum erat, et sollicitudo
minime dubium affectus indicium, juventuti autem
addere perfectionem, et ubera excitare ad tumo-
rem, quæ natura necdum ad hoc movit, humana
virtute majus est. Necdum enim moverant ipsius
in abdito perfectionem, cum adolescentulæ essent
et naturæ ordinem attenderent. Nam omnem oculum
humanum latet status animæ, præsertim ejus
quæ proba sua facinora novit abscondere.

Philonis. — Hoc ad illos qui fidem quidem habent,
sed necdum cognitionem suorum testamen-
torum eo quod recens compacti sint et non valeant
etiam alias nutrire.

Origenis.—Quia parva hominis anima, etc.

Quid faciemus sorori nostræ, in die qua loquetur
in ea? [VERS. 9.] Si murus est, edificemus super eam
propugnacula argentea; et si janua est, sculparamus
super eam tabulam cedrinam.

Quando rata habenda sunt verba desponsationis,
volunt addere sorori quæ desunt ipsi ad perfectio-
nem. Si enim, inquit, murus est, Ecclesia tan-
quam columna et firmamentum veritatis, adim-
pleamus ipsi rationales refectiones quas et pro-
pugnacula vocarunt. Janua autem est firmitas
descripta, non atramento, sed Spiritu Dei viventis.
Tanquam super januas vero etiam tabulam ævi
figuratam ad januæ perfectionem. Cedrina porro
incorruptum designat Spiritum amictum; hic enim
humanam astringit imbecillitatem. Interrogant
igitur sancti, de recens illuminatis et resposum
accipiunt. Si quidem solida petra evasit et fide
firma, addamus oracula divina. Si vero janua est
motu facilis et ex synagoga credidit, subscribamus

NOTÆ.

(19) Patrol. t. XVII, col. 285.

ipsi imputribilem patriarcharum politiam, et A
constringamus ipsam propugnaculis turrium.

Vers. 10. *Ego murus et ubera mea sicut turres; ego eram in oculis eorum tanquam inveniens pacem.*

Vos quidem arbitramini me ubera non habere, etc. Ego autem plurima in me Sponsi gratia et mea desponsatione ad magnitudinem opus esse sentiens, etiam consecuta sum aliis securitatem in multitudine contemplationum, sic ut duabus turribus assimilarer, quæ designant de sensibilibus sermonem et de intellectilibus scientiam. Et quoniam quæsi vi pacem et persecuta sum eam istiusmodi quædam eram in oculis Sponsi; hoc etiam a Spiritu didiceram, eos qui ipsum recte quæsierunt, reperisse pacem quæ est Christus.

Nili. — Solvit ambiguitatem, minime sustinens existimari prout suspicabantur. Nimirum, inquit, latent vos divitiæ spirituales. Ego autem in oculis Sponsi mei perfecta sum, siquidem in oculis ejus inveni pacem: qui autem recte quæerunt ipsum, inveniunt pacem. Murus sum expugnatus difficilis, propter quam pacem non metuo belli insultum. Cum autem audiat murus et janua, illud quidem suscepit; ut autem vocetur janua per silentium perfecit, istiusmodi appellationem Sponso servans. Illic enim solus paternæ cognitionis introitus.

Vers. 11. *Vinea facta est Salomoni in Beelamon: dedit vineam suam iis qui servant, vir feret in fructu C
ejus mille argenti.*

Nili. — Vinea etiam in cornu facta est dilecto, qui est Christus. In Beelamon autem est in multitudinibus. Vinea porro in multitudinibus est Ecclesiæ omnium ferax congregatio. Dedit itaque hanc vineam iis qui servant, doctoribus Ecclesiæ, iisq; et agricolis et stabulariis vocavit. Quisquis igitur in his vir repertus fuerit feret fructum ei mille argenti, perfectum subditorum in fructibus pietatis profectum.

Cyrilli. — Spirituali Salomoni vinea facta est, dicit autem Ecclesiam. Illud in Beelamon autem in fidelibus interpretatur. Quinam vero crediderunt nisi qui præcepta ejus susceperunt? D

Christus est dictus Salomon, qui medium patrietem maceris solvens inimicitiam in carne sua facit pacem ²⁰. Nemo igitur quærat extra Beelamon, id est cætum multitudinis in nomine Jesu Christi congregatæ, frugiferam vineam Verbi et Christi, quam custodiendam tradidit ne vastaret ipsam aper de silva et fera singularis depasceret, neque vindemiarent illam qui prætergrediuntur viam. Et talis vinea est quæ fructum suum ferat

²⁰ Ephes. 11, 14.

(20) Hæc S. Nilo vindicat C. B.

(21) Hæc in C. B. ut verba S. Cyrilli continuantur.

πτον τῶν πατριαρχῶν πολιτεיא, καὶ περισφιγξωμεν
αὐτὴν ἐπάλξεις πύργων.

ἰ. Ἐγὼ τείχος· καὶ μασθολοὶ μου ὡς πύργοι·
ἐγὼ ἤμην ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν ὡς εὐρίσκουσα εἰ-
ρήνην.

Ἰμεῖς μὲν νομίζετε μὴ με μασθοὺς ἔχειν, καὶ τὰ
ἐξῆς· ἐγὼ δὲ τῆς πολλῆς εἰς ἐμὲ χάριτος τοῦ Νυμφίου,
καὶ τῆς ἐμῆς μνηστείας αἰσθανομένη πρὸς μέγεθος
ἐδέησα περιποιουμένη καὶ ἄλλοις εἰς ἀσφάλειαν καὶ
εἰς πλήθος θεωρημάτων, ὡς διττοῖς ἀπεικάζεσθαι
πύργοις· δηλοῦντων τὸν περὶ τῶν αἰσθητῶν λόγον,
καὶ τὴν περὶ τῶν νοητῶν ἐπιστήμην. Καὶ ἐπεὶ ἐζη-
τήσα τὴν εἰρημένην καὶ ἐδίωξα αὐτήν, τοιαύτη τις
ἤμην ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Νυμφίου· μαθοῦσα καὶ τοῦτο
ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτι οἱ ὀρθῶς ζητήσαντες αὐτὴν,
εὐρον εἰρήνην, ἥτις ἐστὶ Χριστός.

(20) Λύει τὴν ἀμφιβολίαν τοῦτο, οὐκ ἀνεχομένη
νομισθῆναι ὡς ὑποπίπτουσαν λανθάνει, φησὶν, ὁμᾶς
εἰκότως τὰ κατὰ τὴν ψυχὴν πλεονεκτήματα· ἐγὼ δὲ
ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Νυμφίου τετελειώμαι· εἰ γὰρ εἶμι
ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εὐρίσκουσα εἰρήνην, οἱ δὲ ὀρθῶς
ζητοῦντες αὐτὴν, εὐρίσκουσιν εἰρήνην. Τείχος εἶμι
δυσκαταμάχῃ, δι' ἣν εἰρήνην οὐ δέδοικα πολέμου
ἐφοδόν· τείχος δὲ καὶ θύρα ἀκούσασα, τὸ μὲν κατ-
εδέξατο· πρὸς δὲ τὸ κληθῆναι θύρα διὰ τῆς σιωπῆς
ἀνένευσας· τὴν τοιαύτην προσηγορίαν τῷ Νυμφίῳ
τηρήσασα· μόνος γὰρ ὁτοσὶ τῆς πατρικῆς γνώσεως
εἰσοδος.

ια. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ Σαλομών ἐν Βεελα-
μών· ἔδωκε τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ τοῖς τηροῦσιν·
ἀνὴρ ὁσει ἐν τῷ καρπῷ αὐτοῦ χιλλοὺς ἀργυ-
ρίους.

Νελίου. — Ὁ ἀμπελῶν, καὶ ἐν κέρατι ἐγενήθη
τῷ ἡγαπημένῳ, ὅ ἐστι Χριστός. Ἐν Βεελαμών δὲ ἐσ-
τιν, ἐν πλῆθει, ἀμπελῶν δὲ ἐν πλῆθει ἢ τῆς
Ἐκκλησίας πάμφορος ὁμήγυρις. Ἐδωκεν οὖν τὸν ἀμ-
πελῶνα τοῦτον τοῖς τηροῦσι, τοῖς ἡγουμένοις τῆς
Ἐκκλησίας, οὗς καὶ γεωργούς καὶ πανδοχῆας ἐκάλε-
σεν. Ὅς ἂν ὄν ἀνὴρ ἐν τούτοις εὐρεθῆ, ὁσει καρ-
πῶν αὐτῷ χιλλοὺς ἀργυρίους, τὴν τελείαν τῶν ὑπε-
τεταγμένων προκοπὴν τῆς ἐν τῇ θεοσεβείᾳ καρπο-
φορίας.

Κυρίλλου. — Τῷ πνευματικῷ Σαλομών ἀμπελῶν
ἐγενήθη· λέγει δὲ τὴν Ἐκκλησίαν· τὸ δὲ ἐν Βεελαμών,
ἐν τοῖς πεπιστευκόσιν ἐρμηνεύεται. Τίνες δὲ πεπι-
στεύκασιν, ἢ οἱ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ δεξίμενοι;

(21) Χριστὸς ὁ εἰρημένος Σαλομών ὁ τὸ μεσότειχον
τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἐχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ
ποιῶν εἰρήνην. Μηδαὶς οὐκ ἐπιζητεῖτω ἔξω τοῦ Βεελα-
μών, τουτέστι τοῦ ἔχοντος πλῆθος ἀθροίσματος, ἐν
ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ συναγομένου τὸν καρποφό-
ρον ἀμπελῶνα τοῦ Λόγου καὶ Χριστοῦ· ὃν καὶ παρ-
ἔδωκε φυλάξαι, ἵνα μὴ λυμνηται αὐτὸν ὡς ἐκ δρυ-
μοῦ, καὶ μονῆς ἀγροῦ κατανεμήσεται αὐτὸν, μηδὲ
τρογῆσασιν αὐτὸν οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν·

καὶ τοιοῦτο; ὁ ἀμπελῶν, ὡς τὸν καρπὸν αὐτοῦ φέρεσθαι, ὑπὸ κατηργηκότος ἀνδρὸς τὰ τοῦ νηπίου· καὶ εἶναι ἄξιον ἀργυρίου χιλίων. Λόγου γὰρ τιμίου καὶ πολλοῦ ἀξίου καὶ θαυμασίου, ὃς ἀργύριον εἴρηται, τοῦ ἀμπελῶνος ἄξιος καρπός· ὁ δὲ τῶν χιλίων ἀριθμός, ἔχει πρὸς τὴν μονάδα συγγένειαν, διὸ καὶ παρείληπται. Φύλακες δὲ τοῦ ἀμπελῶνος οἱ ἄγγελοι.

18. Ὁ ἀμπελῶν μου ἐμὸς, ἐνώπιόν μου· οἱ χίλιοι Σαλομών καὶ οἱ δικοῖσιοι τοῖς τηροῦσι τὸν καρπὸν αὐτοῦ.

Ταῦτα, εἴτε τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε τῆς Νύμφης τοῦ λόγου ψυχῆς, ἐφ' ἑκατέρας ἀμπελῶν καρποφόρος νοεῖται· καὶ οἶνος εὐφραίνων καρδίαν ἀνθρώπου· ἥδη δὲ καὶ Σωτήρος τοῦ ἀληθῶς εἰρηνικοῦ. Λέγει οὖν ἐν τοῖς Κριταῖς πρὸς τὰ φύλα ἢ ἀμπελος· Ἀφείσα τὸν οἶνόν μου τὴν εὐφροσύνην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, παρευθῆσθαι ἄρχειν τῶν φύλων; οὐκοῦν ἀκόλουθον καὶ τὸν Χριστὸν ἀπὸ καρποῦ τῆς τοιαύτης ἀμπέλου λαμβάνειν, ὅλοι ἐπὶ οἱ χίλιοι τοῦ Σαλομών. Εἰκὸς δὲ καὶ τοὺς φύλακας ἄγγέλους μεταλαμβάνειν τοῦ τῆς Νύμφης ἀμπελῶνος, ὅταν παρίσταται, διὰ τοῦ καὶ, οἱ δικοῖσιοι τοῖς τηροῦσι τὸν καρπὸν αὐτοῦ· οὐ γὰρ μόνον τίς φυτεῖται, ἀλλὰ τίς καὶ τηρεῖ ἀμπελῶνα, καὶ οὐ φάγεται τὸν καρπὸν αὐτοῦ; Τὰ περὶ Θεοῦ δόγματα τοίνυν, οἱ χίλιοι εἰσι συγγενῶς ἔχοντες τῇ μονάδι, τῷ Σαλομών ἀναικείμενοι· τὰ δὲ περὶ τὴν ὕλην καὶ τὰ αἰσθητὰ, τοῖς διακονουμένοις ἐν τῇ ὕλῃ διακοσίοις, πρὸς τὴν δύαδα συγγένειαν ἔχουσι· περὶ ὧν τὸ, *τῇ γὰρ ματαύσθητι ἢ κελίσις ὑπετάγη οὐχ ἔκουσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα*· ματαύσθητι γὰρ ἢ ὕλη καὶ τὰ σωματικά· οἱ δὲ καρποὶ τοῦ ἀμπελῶνος, ἐφ' ὧν οἱ χίλιοι καὶ οἱ δικοῖσιοι δίδονται, οἱ ὑπὲρ τῶν ληνῶν εἰσι ψαλμοὶ, ἦνίκα οἱ καρποὶ τοῦ ἀμπελῶνος ἐκπιεζόμενοι, τὸν εὐφραίνοντα Θεὸν καὶ ἀνθρώπους, καὶ τοὺς τηροῦντας οἶνον ποιήσουσιν.

Ἀπολλινάριου. -- Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν ἔλεγον· Αἱ ἀμπελοὶ ἡμῶν κυπρίζουσιν· ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ βιβλίου τέλειον εἰσήγαγε τὸν καρπὸν· καὶ τῷ γῆς βασιλεῖ πολλὴν τὴν ἐκ τοῦ οἴνου τιμὴν καὶ τοῖς φύλαξιν· ὅτε δοξάζεται μὲν ἐπιδημῶν ὁ Δεσπότης, Παύλου λέγοντος· «Ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξαθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ»· καὶ φύλαξ, τοῦ ἀμπελῶνος αὐθις φησι· «Καύχημά ἐσμεν εἰς ἡμέραν Χριστοῦ.» Ἄλλ' ἐπεὶ Χριστοῦ χάριτι κατορθοῦται τὸ πᾶν, αὐτῷ πλέον ἀνῆκει τέλειον· πολὺ δὲ καὶ τὸ τῶν ὑπηρετῶν, καθὼς ἐκ παραβολῶν ἔφη περὶ τοῦ διπλασιασάντος τὴν μὲν, καὶ τοῦ πενταπλασιασάντος· πόλεσιν ἐπιστησμένων εισαριθμῶν τῷ πολυπλασιασμῷ. Καθόλου δὲ φησι Ματθαῖος Ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτῷ, καταστήσει τὴν ἀγαθὴν οἰκίαν καὶ πιστὸν οἰκονόμον· εἰ δὲ μὴ ἔστιν ἀμφοτέρων διαφορὰ, τῶν χιλίων εἰς τοὺς ὑπηρετάς διανεμήσις· γίνεται ὅτι τὰ τοῦ Κυρίου λαμβάνουσιν ἀπὸ διακοσίους πενταγῆ διαιρούμενα· ὅτι καὶ πάντες παρθένους ὁ Κύριος ἀπεικάζει τοῖς ἀπαντησόμενοις τῶν ἁγίων. Ἐμὸς οὖν ὁ ἀφιερωμένος ἀμπελῶν, καὶ ἡ τούτου καρποφορία μεριζομένη

A per virum qui evacuavit ea quæ sunt parvuli, et millibus argenti digna sū. Verbi enim pretiosi, et plurimæ dignitatis quod argentum dicitur, vineæ hujus dignus fructus. Numerus autem millenarius habet cum unitate affinitatem, quamobrem etiam comprehensus est. Custodes porro hujus vineæ sunt angeli.

VERS. 12. *Vinea mihi mea in conspectu meo; mille Salomoni et ducenti servantibus fructum ejus.*

Hæc sive sint Ecclesiæ, sive Sponsæ Verbi animæ, in utrisque vinea frugifera intelligitur et vinum lætificans cor hominis: quin et Servatoris vero pacifici. Hoc igitur in libris Judicium ad ligna dicit vitis: Numquid derelinquens vinum meum Dei hominumque lætitiā, illo ut in ligna principatum accipiam? Itaque consentaneum est ut et Christus de fructu istiusmodi vitis accipiat, id quod designat illud: *Mille Salomoni*. Par vero etiam est ut custodes angeli participes sint vineæ Sponsæ, id quod declaratur per illud: *Et ducenti servantibus fructum ejus*, quis enim ubi plantavit et coluit vineam nolet ejus fructus edere? Itaque dogmata de Deo sunt mille, qui numerus cum monade affinitatem habet Salomoni assignatur. Quæ vero materiata et sensilia concernunt ducentis in materia ministrantibus, cum dualitate cognationem habentibus, de quibus est istud: « Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subjecit eam ».²⁹ Materia namque ac res corporeæ vani ac sunt: ac fructus vineæ a quibus mille et ducenti dantur, qui sunt psalmi torcularium, quando fructus vineæ exprimuntur, qui Deum hominesque vinum servantes recreabunt.

Apollinarii. — Itaque in principio quidem dixit: *Vineæ nostræ florent*³⁰; in fine vero libri perfectum fructum introduxit; et regi atque custodibus multum e vino honoris attribuit, siquidem adveniens Dominus honoratur, Paulo dicente: « Cum venerit glorificari in sanctis suis »³¹, et vineæ custodibus iterum ait: « Gloriatio sumus in diem Christi »³². Sed quia Christi gratia totum perficitur, ad ipsum pertinet plena perfectio; quin et ad ministros, prout per parabolas dixit de illo qui in vinam duplicaverat, et qui pari cum duplicatione numero quinque præfectus est civitatibus. Univerisim autem Matthæus ait, servum bonum ac fidelem dispensatorem super omnia bona ipsius constitutum iri. Si autem non sit utrorumque differentia, millium distributio fit in ministros, quoniam ea quæ sunt Domini accipiunt per ducenta, quintupliciter divisa, unde et quinque virginibus sibi occurrentibus Dominus assimilat ea quæ sanctorum sunt. Mea igitur vinea considerata, ejusdemque fructificatio secundum meam participationem, per-

²⁹ Rom. viii, 20. ³⁰ Cant. ii, 15. ³¹ II Thes. i, 10. ³² Philipp. ii, 16.

fectis ex æquo in quinque ordines distributa, apostolos, prophetas, doctores, doctos, martyres complectitur etsi quoque segmenta sint iidem et agricolæ et rectores. Multis enim modis iidem distribuuntur.

Nili. — Veri Salomonis vox est totam vineæ custodiam sibi vindicantis. Gens enim humana in ipso tuta redditur contra lubricam inflationem, præsertim rectorum, qui ob primatus dignitatem facile inflantur, ne typho atque superbia sibi vindicent Dei excellentias, vineæ custodiam suæ ascribentes diligentia. Cum enim, inquit, vinea sit a conspectu meo et oculi mei semper eam aspiciant, inde etiam diligentia servantium robur suum obtinet, atque insidiatores oculum meum semper in vineam intentum reformidant. Per illud autem *ducenti servantibus*, non ait vineam simul dividi, sed majores quam contulerant recipere retributiones.

VERS. 13, 14. *Qui sedet in hortis, amici sunt intendentes voci tuæ; vocem tuam insinua mihi. Fuge, fraterne mi! et similis esto caprea, aut hinnulo cervorum super montes aromatum.*

Nili. — Hæc vox est vocantis: Qui sedet in hortis et sedenti otium significantis. Quod enim dicitur est istiusmodi: Haudquam, inquit, qui sedet in hortis et cibo infirmorum oleribus immoratur, is vineam custodit. Amici enim sunt qui hanc attendunt, qui et ipsi semper sicut intento studio et non hortos olerave, sed fructum perfectum vitis custodiunt. Nam sessio custodientis negligentiam designat. Hortus autem significat eorum qui custodiuntur imbecillitatem. Fortassis vero etiam propter custodientis sessionem hortus fuerunt hi qui custodiebantur. Illud porro, *vocem tuam insinua mihi*, a Sponso ad Sponsam dicitur, quod animæ sensum ex voce vellet cognoscere an possit etiam resurrectionis nosse mysterium, cum illud ex scripturasticis prophetiis antea didicisset. Quamobrem expedite respondet, dicens: *Fuge*, etc. Siquidem primum assimilatus es istis animalibus in montibus Bethel, homo factus saliens super montes domus Dei. Deinde assimilatus es ipsis quæ in inferno sunt animabus descendens ad prædicandum ibidem libertatem in montibus concavitate. Modo quoniam tempus est elevandi magnificentiam tuam supra cælos, et sedendi in dextera magnificentia in excelsis. *Fuge*, et rursus talibus assimilatus es super montes aromatum. Montes aromatum vocat sanctos illos qui in superna sunt Jerusalem, qui quod in securitate versentur con-

Α τοῖς τελείοις ἐξ Ἰσοῦ, κατὰ τὴν ἐμὴν μετουσίαν, εἰς τάγματα πέντε, ἀποστόλους, προφήτας, διδασκάλους, διδασκομένους, μάρτυρας, εἰ καὶ κλήματα [C. B. κλήματα] οἱ αὐτοὶ καὶ γεωργοὶ καὶ ἐπιστάται· πολυτρόπος γὰρ οἱ αὐτοὶ δηλοῦνται.

(22) Τοῦ ἀληθινοῦ Σολομῶντος ἐστὶν ἡ φωνὴ τὸ ὄλον τῆς φυλακῆς τοῦ ἀμπελώνος ἐκὼς μαρτυροῦντος. Εἰδὼς γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων περὶ αὐτὸν ἀσφαλίζεται τὸ πρὸς τὴν οἴησιν ὀλισθηρὴν· μάλιστα ἡγουμένον εὐχερῶς, ἐπὶ τῷ ἀξιωματικῆς ἀρχῆς φουσώμενον· ὥστε μὴ σφετερίζεσθαι τῷ φῶ καὶ ἀπονοεῖα τὰ τοῦ Θεοῦ πλεονεκτήματα, τὴν φυλακὴν τοῦ ἀμπελώνος τῆ ἐκὼς σπουδῆ ἐπιγράφοντας. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἐνώπιόν μου ἐστὶν ὁ ἀμπελών, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ μου διὰ παντὸς ἐπιβλέπουσιν ἐπ' αὐτὸν, διὰ τοῦτα καὶ ἡ σπουδὴ τῶν τηρούντων ἰσχύει· καὶ οἱ ἐπιβουλοὶ φεύγουσι τὸ ἐμὸν ὄνομα ἀπενῶς· τῆ ἀμπέλι προσέχον φρίτταντες· διὰ δὲ τοῦ, *διακόσιοι τοῖς τηροῦσι*, τὸν ἀμπελώνα οὐ συμερίζεσθαι φησὶν, ἀλλὰ μέλζοντας ὧν προσήνεγκαν τὰς ἀμοιβὰς δεχόμενοι.

ιγ', ιδ'. Ὁ καθήμενος ἐν κήποις, ἐταῖροι προσέχοντες τῆς φωνῆς σου· ἀκούτισόν με· φύγε, ἀδελφεῖδέ μου, καὶ ὁμοιωθήτι τῇ δορκάδι, ἢ τῷ νεβρώ τῶν ἐλάφων ἐπὶ ὄρη ἀρωμάτων

(23) Καλοῦντός ἐστι φωνὴ, τὸ Ὁ καθήμενος ἐν κήποις· καὶ σημαίνοντος τὴν ἀργίαν τῷ καθημένῳ. Τὸ γὰρ λεγόμενον τοιοῦτόν ἐστιν· Ὁδὸς ὁ καθήμενος ἐν κήποις, φησὶν, καὶ ἀσθενῶν, τροφῆ, λαχάνοις παραμένων, φυλάσσει τὸν ἀμπελώνα· ἐταῖροι γὰρ εἰσὶν οἱ προσέχοντες τοῦτο, οἱ καὶ αὐτοὶ διὰ παντὸς ἐστῶτες συντόνῳ σπουδῆ, καὶ οὐ κήπους ἢ λάχανα, ἀλλὰ καρπὸν τέλειον ἀμπέλου φυλάττοντες. Τὸ μὲν γὰρ καθῆσθαι, τὴν τοῦ φυλάσσοντος ἀμέλειαν δηλοῖ· ὁ δὲ κήπος σημαίνει τὴν τῶν φυλασσομένων ἀσθένειαν. Τάχα καὶ διὰ τὸ καθῆσθαι τὸν φύλακα, κήπος· οἱ φυλασσομένοι γεγόνασι· τὸ δὲ, *τὴν φωνὴν σου ἀκούτισόν με*, παρὰ τοῦ Νυμφίου πρὸς τὴν Νύμφην λέγεται, βουλομένου ἐκ τῆς φωνῆς γνῶναι τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς, εἰ δύναται καὶ τὰ τῆς ἀναλήψεως· εἰδέναι μυστήρια, προμαθοῦσα Γραφικαῖς προφηταῖς αὐτά· διόπερ ἐτοίμως ἀποκρίνεται λέγουσα· *Φύγε*, καὶ τὰ ἐξῆς· ὁμοιωθήεις μὲν γὰρ πρῶτον τοῖς ζώοις τούτοις ἐπὶ ὄρη Βαιθήλ, ἐνανθρωπήσας· περὶ τὸν ἐπὶ τὰ ὄρη τοῦ ὄρκου τοῦ Θεοῦ. Δεύτερον ὁμοιωθήεις αὐταῖς ταῖς ἐν ἄβου ψυχαῖς, κατιῶν κηρύξαι τὴν ἐκεῖθεν ἐλευθερίαν· ἐπὶ ὄρη κοιλωμάτων νῦν, ἐπειδὴ καιρὸς ἐπαρθῆναι τὴν μεγαλοπρέπειάν σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, καὶ καθῆσαι ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὕψηλοῖς. *Φύγε* καὶ ὁμοιωθήτι αὐταῖς πάλιν ἐπὶ τὰ ὄρη τῶν ἀρωμάτων· ὄρη τῶν ἀρωμάτων, τοὺς ἐν τῇ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ὄντας ἁγίους λέγει· τοὺς βασιλεῖς διὰ τὸ ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι ἔχοντας τὴν τῶν

NOTE.

(22) Huic Scholio præponit C. B.: *Philonis*. Vineæ mihi mea in conspectu meo. Oculi enim Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Mille Salomoni est perfectum judicium Filio, partiale

apostoli: duorum testamentorum centurias servantibus. Vid. hujus *Patrol.* t. XL, col. 131.

(23) Nili sunt hæc in C. B.

κατορθωμάτων εὐωδία, ἣν ἐκτίσαντο ἐν τῇ ζωῇ A
 ταύτῃ τοῖς πάθεσι μαχόμενοι, καὶ ὑπὲρ τῆς ἄνω
 κλήσεως ἀγωνιζόμενοι. Ἐν τρισὶ δὲ χωρίοις γενόμενος,
 τῷ περιγίῳ, τῷ καταθονίῳ, τῷ ἐπουρανίῳ, δορκάδι
 δὲ καὶ νεβρώ ὁμοιοῦται, ὄρσειν ἐπιδιατρίθων τοῖς
 καθ' ἕκαστον χωρίον ἁγίοις, ἵνα πᾶν γόνυ κάμ-
 ψῃ αὐτῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγίων καὶ καταθο-
 νίων.

Φίλωνος. — Ἐπικάθηται γὰρ ταῖς Ἐκκλησίαις
 ἐφορῶν ταῦτα ὁ Κύριος· οἱ δὲ ὑποταγμένοι τῷ
 ἀρχιερεῖ λειτουργοὶ, προσέχουσι τὴν Ἐκκλησίαν παι-
 δεύοντες· εἰτά φησιν ὁ Κύριος καὶ ἡ Ἐκκλησία πρὸς
 πάντα πιστόν· Φύγε, ἀδελφιδέ μου· ὁ γὰρ κατὰ Θεὸν
 ἐνθρονωτός, ὁξέως τε ὄρξῃ καὶ φεύγει τὴν ἁμαρτίαν·
 ὄρη δὲ ἀρωμάτων, ὁ ὑψώθεις τυχὸν Ἰωσήφ ἐν σωφρο-
 σίῃ, καὶ Δαβὶδ, πρὸς οὗς ἔστι φευκτέον. Φύγε οὖν B
 ἀπὸ τῶν γηίνων καὶ κοσμικῶν πρὸς τοὺς ἐναρέτους
 ἑσθρας· ὑπὸ τούτων ὀδηγούμενος, μέτοχος γενήσῃ
 τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Κυρίλλου. — Ὁ μὲν καθήμενος ἐν κήποις τὰς
 Ἐκκλησίας ἐπισκοπεῖ, οἱ ἑταῖροι δὲ προσέχουσι.
 οὐκ ἐκρίνουσιν, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν ὁ Υἱὸς ποιεῖ.
 Ἐπιθυμῶ δὲ ἡ Νύμφη ἀκοῦσαι, « Ἐλθε εἰς τὴν
 χαρὰν τοῦ Κυρίου σου· » ἀξιοὶ δὲ αὐτὸν καὶ τοὺς
 πονηροὺς ἐκβαλεῖν, Φύγε, λέγουσα ἐπὶ τοὺς ἁγίους
 εἰθεῖν.

Ὀριγένους. — Εἶδεν ἡ Νύμφη τὸν Νυμφίον. κ.
 τ. λ. (24)

(25) Τῇ φωνῇ καὶ αὐτὸν αὐτῇ παρορμῶντα παρα-
 σκευάσαι τὰ τῆς ἀκοῆς ἀξία τῆς αὐτοῦ, τὰ δὲ τελευ-
 ταῖα παρὰ τῆς Νύμφης, τὸ Φύγε, ὡς ἂν ἔπεσθαι, C
 καὶ τῇ αὐτῇ διὰ τὸ τέλειον δυναμένη.

(26) Τὸ δὲ, φύγε, τὴν ἀφνιδίον ἐδειξεν ἄνοδον, καὶ
 τὴν εἰς ἀπέραντον ἀναχώρησιν ὄρη λέγουσα· εἰς
 ἅπαν ἂν φεύγουσιν ἔλαφοι καὶ δορκάδες, ταῖς τῶν
 διακόντων ὄψεσιν ἀληπτοὶ γίνονται, τῶν ἀρωμάτων
 δηλούντων τὸ εὐώδες τῶν οὐρανίων καὶ καθαρὸν (27).

²² Joan. xiv, 21.

NOTÆ.

(24) *Patrol.* t. XVII, col. 285, 287.

(25) Hæc in C. B. ut verba Origenis continuantur.

(26) Anonyma sunt in C. B.

(27) In C. B. hic designantur personæ ut sequitur :

Personæ.

Sponsus	Christus
Sponsa	Ecclesia
Sodales	Angeli et sancti.
Adolescentulæ,	quæ tanquam inferiores Eccle-
	siam sequuntur.

stantem habent prohorum operum fragrantiam, cum in hac vita cum passionibus pugnauerint et pro superna vocatione decertaverint. Cæterum, ut qui in tribus regionibus exstiterit, nempe terrena, infernali atque cœlesti, capreolæ hinnuloque cervorum assimilatur in montibus conversans in qualibet regione sanctis, ut ipsi omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et inferorum.

Philonis. — Insidet enim Ecclesiis qui intuetur eas Dominus : qui autem sub principe sacerdotum constituti sunt ministri, attendunt Ecclesiam erudientes. Deinde Dominus et Ecclesia ad omnem fidelem ait : *Fuge, fraterne mi.* — Nam homo secundum Deum acute videt ac fugit peccatum. Montes vero aromatum sunt, v. gr. Joseph, sublimis continentia, David in mansuetudine, ad quos fugiendum est. Fuge igitur a terrenis et mundanis ad viros virtute præditos, ab his enim insitutus, particeps fiet regni cœlorum.

Cyrilli. — Qui quidem sedet in hortis Ecclesias inspicit, amici vero attendunt, non enim judicant, sed omne iudicium facit Filius. Desiderat autem Sponsa audire : « Intra in gaudium Domini tui ²². » Rogat porro ipsum ut pravos ejiciat, dicens : *Fuge,* ad sanctos vero veniat.

Origenis. — Vidit Sponsa Sponsum, etc.

Illumque hac voce ipsum excitantem ut auditu suo digna pararet : postrema vero a Sponsa, scilicet *fuge,* ita ut sequatur et ipsam propter perfectionem potentem.

Illud porro *fuge,* repentinum declaravit ascensum, et recessum in infinitum, montes dicens in quos refugiunt cervi atque capreolæ ut persequentium oculos effugiant; aromatum vero rerum cœlestium suavolentiam ac puritatem significantium.

EJUSDEM PROCOPII (*)

FRAGMENTA ALIA IN CANTICUM.

(Ex alio codice edid. Ang. *Mal Class. Auct. t. VI, 348.*)

CAP. VI.

VERS. 8. *Una est columba perfecta matri suæ, electa illi quæ peperit eam.* Sane talis est anima quæ jam in Deum credens, et timore minarum ejus purificata, spe vero promissionum illuminata, affectuose erga bonum disponitur, nullo extraneo momento illud habens in pretio, sed in seipso diligens ut natura suapte pulchrum. Una est enim hæc, habitu unita uni unicoque Deo, et apud illum immota permanens; columba vero est, ut spiritualis et perfecta coram rerum universarum generatrici sapientia; ut huic gradatim per singulas virtutes conjuncta, huic dico sapientiæ quæ in ista talem progressum operata est, ab uniuscujusque virtutis principio; cui sapientiæ electa est inter servas et mercenarias, ab illa adoptata et deificata per gratiam.

Viderunt eam filix, et beatissimam prædicabunt eam; reginæ et concubinæ laudabunt illam. Nimirum, in tentandis præclare illius gestis totæ fuerunt unice fideles discipulæ, quas in lavacro peperit regenerationis, et una laude illam exaltabunt, aliæ per actionum et justitiæ splendorem regnum Dei affectantes; aliæ pœnarum metu ab omnibus malis abstinentes se, actionibus suis illam laudabunt; gloria enim magistræ splendor et emundatio discipularum. De illa etiam dicent:

VERS. 9. *Quæ est ista faciem detegens sicut aurora, pulchra ut luna, electa ut sol, stupefaciens ut acies ordinata.* Plane admiratione digna est magistra nostra, quæ aliis quidem purificatis et ab operibus tenebrarum abstinentibus se, nondum vero justitiæ agentibus opera, per lumen doctrinæ magistræ se præbuit, velut aurora quædam, incomprehensibilia adhuc illis mysteria legens, comprehensibilia vero revelans, et futurarum pœnarum comminatione ad obedientiam astringens; aliis autem, veritatis prædicationi fide quidem adhibita, sed nondum ab operibus tenebrarum nequitæ purificatis, etiam bonam se præbet; suis enim ad pœnitentiam documentis, veluti lunæ ejusdam lu-

A

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

η'. *Μία ἐστὶ περιστέρα τέλεια τῇ μητρὶ αὐτῆς, ἐκλεκτὴ τῇ τεκοσῆ αὐτῆς.* Εἶπουν ἢ μετὰ τὴ πιστεῦσαι Θεῷ, καὶ φέβω μὲν τῶν ἀπειλῶν καθαρθῆναι, ἐλπίδι δὲ τῶν ἐπαγγελιῶν φωτισθῆναι, ἀγαπητικῶς διατεθεῖσα ἂ περι τῶν αγαθῶν · καὶ μὴδ' ἕτερόν τι ποιοῦσα αὐτὸ, ἀλλὰ δι' αὐτὸ ὡς φύσει καλόν. Ἀδτη γὰρ μία μὲν ἐστίν, ὡς κατὰ θέσιν ἐνωθεῖσα τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ Θεῷ, καὶ παρ' αὐτῷ ἀκίνητος μένουσα · περιστέρα δὲ, ὡς πνευματικὴ καὶ τέλεια τῇ πανταγία σοφίᾳ, ὡς πρὸς ταύτην ἀνατατικῶς δι' ἐκάστης ἀρετῆς συναχθεῖσα, τὴν ἐν αὐτῇ ποιησαμένην τὴν πρόοδον, κατὰ τὴν ἐκάστης ἀρετῆς γένεσιν · ἤτινι σοφία καὶ ἐκλελεγμένη ἐστίν ἀπὸ τῶν δουλίδων καὶ μισθωτῶν, ὡς υἱοθετησαμένη ταύτην κατὰ τὴν ἐν χάρτι θέωσιν.

Εἶδον αὐτὴν θυγατέρες, καὶ μακαριοῦσιν αὐτὴν, βασιλίσσαι καὶ παλλακαὶ ἀνέσουσιν αὐτῆν. Δηλονότι ἐν πείρᾳ τῶν κατορθωμάτων αὐτῆς γεγόνασιν αἱ μόνον πισταὶ ταύτης μαθήτραι, ἃς ἐν τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας ἀπέτεκε, καὶ μόνῳ λόγῳ αὐτὴν ἐκθειάζουσιν. Αἱ δὲ διὰ φωτισμοῦ ἔργων καὶ δικαιοσύνης, τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀντιποιούμεναι, καὶ αἱ διὰ φόβον τῶν κολάσεων παντοίων κακῶν ἀπεχόμεναι · καὶ δι' ἔργων ἐπαινέσουσιν αὐτὴν, ἐπειδὴ περ δόξα τῆς διδασκαλίας ἐστὶ τῶν μαθητρῶν ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ κάθαρσις · περὶ τῆς καὶ ἐροῦσι·

θ'. *Τίς αὕτη ἐκκαλύπτουσα ὡσεὶ ὄρηρος, καλὴ ὡς σελήνη, ἐκλεκτὴ ὡς ἡλιος, θάμβος ὡς τεταγμέναι;* Δηλαδή θαυμασία τίς ἐστίν [ἡ] διδάσκαλος ἡμῶν, ὡς ταῖς μὲν ἀποστάσεις τῶν ἔργων τοῦ σκότους διὰ καθάρσεως, μήπω δὲ τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης καταλαβοῦσαι, διὰ φωτισμοῦ γνώσεως συγκαταβαίνουσα διδασκαλικῶς, ὥστε ἐωθινὸν φῶς ἐν τῷ τὰ μὲν τέως ἀχώρητα ταύταις μυστήρια κρύπτειν, παραδηλοῦν δὲ τὰ χωρητὰ, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς τῶν μελλουσῶν κολάσεων πρὸς ὑπακοὴν ἐπιστύφειν · ταῖς δὲ πιστευσάσαις μὲν τῷ τῆς ἀληθείας κηρύγματι, μήπω δὲ καθαρθεῖσαις τῶν τοῦ σκότους τῆς κακίας ἔργων, ἀγαθὴ ἐστίν · ὡς ταῖς πρὸς μετάνοιαν διδασκαλαῖς, καθάπερ τι σεληνιακὸν φῶς, τὴν νύκτα

VARIÆ LECTIONES

• Nempe ψυχῆ. ὁ Ἄλιτερ ἐκκαλύπτουσα. Vulg ἐκκύπτουσα.

NOTÆ.

(*) Quoniam opus est acephalū, idcirco desideratur auctoris nomen: verumtamen hic Commentarius scribitur in codice eadem manu qua Procopii alter Commentarius in Proverbia, eique proxime

attexitur. Porro in Canticum Salomonis scripsisse Procopium, multo exploratissimum est; eaque lucubratio in aliis procul me codicibus integra, ut puto, servatur.

τῆς ἀγνοίας τούτων καταφαιδρύνουσα· ταῖς δ' ὡς ἐν A
 ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατοῦσαις ἐναρέτοις ψυχαῖς,
 ἐκλελεγμένη ἐστίν, οἷάπερ τις ἥλιος, τῶν λοιπῶν
 κατ' οὐρανὸν φώτων αἴγλη τε καὶ μεγέθει διαφανέ-
 στερος· ὡς ἀνατέλλουσα ταύταις φῶς ἀληθοῦς γνώ-
 σεως, κἀντεῦθεν ἐκπληττουσα τὰς ὁρώσας αὐτὴν
 καθάπερ ἐπιφάνειά τις ἀγγελικῶν τάξεων· καὶ ταῦ-
 τα μὲν αἱ μαθήτριάι περὶ τῆς διδασκαλίου εἰρήκασι·
 τάδε δ' αὐτῆ περὶ τούτων πρὸς τὸν Νυμφίον φησίν.

ι'. *Εἰς κήπον καρύας κατέβην ἰδεῖν ἐν γερνή-
 μοι τοῦ χειμῶνος· ἰδεῖν εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπε-
 λος, εἰ ἤρθησαν αἱ ῥοαί.* Ἦτοι συγκατέβην ἐκ τοῦ
 ὕψους τῆς μουσικῆς θεωρίας, ταῖς γεωργούσαις ψυ-
 χαῖς, οἷονεὶ καρύα, κατὰ μὲν τὸ ἐκτὸς λέπυρον
 πικρά, κατὰ δὲ τὸ ἐντὸς σκληρά· κατ' αὐτὸν δὲ τὸν B
 ἔνδον τῶν τοιούτων λεπύρων καρπὸν, ἡδέα· τὴν τῆ
 πικρίαν τῶν ἀκουσίων πεφυλαγμένην γλυκύτητα τῶν
 ἀρετῶν, ἀπὸ τε τῶν κατ' ἔλλειψιν αὐτῶν, καὶ τῶν
 καθ' ὑπερβολὴν παθῶν, ὥστε θεάσασθαι ἐν τῇ ὑπο-
 μομφῇ αὐτῶν κῆμά τι ὀση τῆς βεούσης θλίψεως, ἐκ
 τοῦ χειμῶνος τῶν πειρασμῶν· ἡ θλίψις γὰρ ὑπομονὴν
 κατεργάζεται· εἴτε εὐχαριστία, εἴτε δυσφημία προσ-
 ἀγεταί σοι τῷ ἱατρικῷ, ἀλλ' οὐ τιμωρητικῶς παι-
 δεύεται. Θεάσασθαι δὲ πάλιν, ἐάν τε αὐτὸς ὁ ἐν Εὐ-
 αγγελίοις εἰρηκῶς, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος, »
 ἐν τῇ ὑπομονῇ ταύτῃ προδεικνύουσα ὡς ἄνθος βότρυος
 ποιούντος οἶνον, τὸν φύσεως ἐκστατικὸν κατὰ τὴν
 τῆς θεώσεως χάριν. Ὁ γὰρ ἐν ὑπομονῇ καὶ αὐτῆς
 τῆς ἰδίας φύσεως ὑπερορῶν, τὴν ὑπὲρ φύσιν τῆς
 θεώσεως δέχεται χάριν· καὶ ἐάν αἱ δίκην ῥοιῶν τῷ C
 μὲν φαινομένῳ λεπύρῳ στουφουσῶν, τῷ δ' ἐντὸς τού-
 του κεκρυμμένῳ καρπῷ, τοὺς γευσμένους γλυκαινου-
 σῶν· πεφυλαγμένα μὲν τῷ τοῦ φόβου σου στυπτι-
 κῷ, εὐφραίνουσαι δὲ τοὺς γευσασμένους τῆ τῆς εἰς
 σὲ ἐλπιδος γλυκύτητι ἀρεταί, δηλαδὴ ἡ φρόνησις
 καὶ ἡ ἀκεραιότης, δίκην ἀνθοῦντος καρποῦ ἐδείχθη-
 σαν ἐν τῇ ὑπομονῇ· ἡ μὲν φρόνησις, τὴν εἰς σὲ πί-
 στιν, ὡς τινα κεφαλὴν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ φυλάττουσα
 ἄτρωτον· ἡ δ' ἀκεραιότης, τὴν εἰς τὸν πλησίον ἀγά-
 πην ἀσάλευτον ἐν ταῖς τῶν πειρασμῶν ποικίλαις
 ἐπαγωγαῖς· καθὼς αὐτὸς ἐν ταῖς Εὐαγγελίοις εἰρη-
 κας· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν
 μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡσεὶ ὄφεις, καὶ
 ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστέραί. »

Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί. Πάντως ἐν D
 τῷ προειρημένῳ κήπῳ τῶν ἀρετῶν, ὅς ἐστιν ἐν ταύ-
 ταις πεφυτευμένα μαθήτριάι, αἱ τὴν εἰς αὐτὰς ἠθι-
 κὴν καὶ φυσικὴν διδασκαλίαν μου, οἷάπερ γάλακτι,
 φυσικῆ καὶ καταλλήλῃ τροφῇ ταύτας τρέφουσι,
 προσάξω σοι τῷ Νυμφίῳ ὡς ἐντεῦθεν τὸ σὸν ποιοῦσα
 θέλημα· καὶ σοὶ τὰς μαθητευομένας μοι προσάγουσα,
 οἷονεὶ, φησί, πρὸς αὐτάς, ὅτι εἰ καὶ συγκατέβην
 ὑμῖν ἐκ τοῦ μουσικώτερον ὄραῖν ἐν ἐαυτῇ τὸν Νυμ-
 φίον μου, εἰς τὸ θεάσασθαι αὐτὸν καὶ ἐν ὑμῖν ὡς
 εἰρηκα.

ια'. *Οὐκ ἔγνω, ψυχὴ μου.* Δηλαδὴ οὐπω ἐθεασά-
 κην αὐτὸν ἐν ὑμῖν, ὡς μὴ τελειωθείς τις ἔτι κατὰ
 Χριστόν. Ὁ ὕψος δ' ἐντεῦθεν

men, noctem ignorantia dissipat. Sunt etiam gene-
 rosæ animæ, ut in die honeste ambulantes, et inter
 istas electa est, quemadmodum sol cætera cæli
 lumina splendore ac magnitudine vincit : his veræ
 doctrinæ lumen oriri fecit, et deinde contemplan-
 tes stupefecit, sicuti angelicorum ordinum mani-
 festatio. — Talia quidem de magistra dixerunt di-
 scipulæ; de illis autem ipsa Sponso suo dicit :

VERS. 10. *In hortum nucis descendi ut viderem
 fructus torrentis, ut viderem si floruisset vinea, si
 floruisset mala punica.* Profecto descendi ex alti-
 tudine mysticæ contemplationis ad animas quæ, nu-
 cum similes quarum cortex exterior amarus, inter-
 ior vero durus, sed fructus intra hos cortices ju-
 cundus, dulcedinem virtutis colunt, invitarum
 passionum, sive per defectum, sive per excessum
 virtutis, amaritudine custoditam; descendi scilicet
 ut viderem harum patientiam veluti fructum tribu-
 lationis ex hieme tentationum defluentis; tribulatio
 enim patientiam operatur¹; sive benedictio, sive
 maledictio tibi imputatur, medici, non vero vindicantis
 more, castigant; descendi etiam ut viderem an tu ipse,
 qui in Evangelio dixisti: « Ego sum vitis², » in hac
 patientia præmonstreris ut in flore uva faciens vinum,
 vinum a natura abalienans secundum gratiam deificationis;
 qui enim in patientia propriam naturam ipsam despicit,
 supernaturalem deificationis accipit gratiam; ut viderem
 etiam an, quemadmodum mala punica exteriori cortice gu-
 stantes astringunt, fructu vero in hoc cortice con-
 duto edulcant, virtutes, defensæ quidem timore tuo
 veluti quadam vi astringente, delectantes vero
 dulcedine spei quam in seipsis habent gustantes
 illas, prudentia scilicet et simplicitas, tanquam flo-
 rontes fructus in patientia apparuerint: prudentia
 quidem in se fidem servans ut ab hoste quoddam
 caput inoffensum, simplicitas vero charitatem
 erga proximum inconcussam servans, inter va-
 rios tentationum aggressus, ut tu ipse in Evange-
 lio dixisti: « Ecce mitto vos in medio luporum,
 estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices
 sicut columbæ³. »

Hic dabo tibi ubera mea. Prorsus in prædi-
 cio virtutum hortu, in meis scilicet discipulabus in
 virtutibus genitis, afferam tibi Sponso meo doctrinam
 meam ad illas, sive physicam, sive ethicam, quibus,
 ut lacte, nutriunt istæ virtutes naturali et
 convenienti cibo, sic tuam adimplens voluntatem
 et meas ad te discipulas adducens. Illas ad Spon-
 sum adducit eo quod: Licet, ait illis, ab altiori
 in me dilecti contemplatione devenerim ad vos,
 ut illum et in vobis contemplerer, dicere debui :

VERS. 11. *Non novi, anima mea.* Videlicet non
 contemplatus sum illum in vobis, nondum in
 Christo perfectis. Hic ergo

¹ Rom. v, 3. ² Joan. xv, 5. ³ Mat. th. x, 16.

Posuit me currus Aminadab. Scilicet fecit me currus suos; documentis enim meis in memetipsa illum ad vos fero diverso ac convenienti vobis modo. Aminadab enim *ducem populi mei* interpretantur, qui est Christus, dux salutis nostræ. Illæ autem huic dicunt:

VERS. 12. *Revertere, revertere, Sulamitis, revertere, revertere, et intuebimur in te.* Nimirum, descende ab altitudine mysticæ contemplationis, ad præbendam nobis, per quatuor generales virtutes moralem institutionem quadrifariam, juxta prædictas virtutes, nos in cupiditatum adhuc tumultu degentes moderans, tu quæ, illarum expertus, in pace degis; Sulamitem enim *in pace viventem* interpretantur; et intuebimur in te quæ in nobis nondum vidimus, propter imperfectionem nostram.

CAP. VII.

VERS. 1. *Quid videbitis in Sulamite, progrediens ut chori castrorum?* Ad me quidem non jam præliantis et luctantis more, in actionibus et corpore secretum mentis affectum ostentantem, sed ratione et intelligentia veris in hærentem bonis ob perfectionem ex luctamine adversus concupiscentias, o turba, accurritis, sicuti chori quondam a bello redeuntium triumphales hymnos celebrantes; generose enim in certamine adversus concupiscentias, juxta virtutum normas, debellastis, et nunc ut triumphales hymnos, illarum rationes spiritualmente canitis. Istæ autem illius laudem redintegranter dicunt:

Quam pulchri facti sunt gressus tui in calceamentis, filia Nadab! Videlicet mirabiliter pulchri nobis apparent tui ad nos per virtutes descensus, in practicas illarum nobis tradendis regulis; quas practicas regulas ut calceamenta induisti, ut sensibiles nobis fiant, et ad virtutem tuo exemplo informemur, o filia Dei. Filia Dei es, audis enim vocem ejus tanquam patris omnibus quidem, etiam invitis, imperantis, sed ultro et amanter tibi ducem se præbentis: Nadab enim interpretatur *principem*, seu *ducem ultro se offerentem*: sic pulchri sunt tui per virtutes gressus.

Moduli femorum tuorum similes parvis monilibus, quæ fabricata sunt manu artificis. Nimirum, bene juxta rationem ordinati motus facultatum tuarum, circa res ortum et interitum habentes practice versantium, concupiscentiæ scilicet et ardoris, dum ratione, veluti a purissimo fabro, a mortalibus et perituris ad superiora flectuntur, similes fiunt parvis monilibus, affabre factis, flexibili forma.

VERS. 2. *Et umbilicus tuus crater tornatus, non indigens temperamento.* Prorsus, sensum tuum quo, sicut per umbilicum nutritor infans in utero matris, naturalem et sensibilem rerum nutris contemplationem, comprehensa ab omnium matre sapientia, etiam dum vitio infantiliter ageres, vas

Ἐοσθὲ με ὄρματα Ἀμιναδάβ. Εἴτουν πεποιτικὴ με ὀχήματα ἑαυτοῦ, ὡς ταῖς διδασκαλίαις φέρουσαν αὐτὸν ἐφ' ἑαυτῆς πρὸς ὑμᾶς, διαφόρως καὶ καταλλήλως ὑμῖν Ἀμιναδάβ γάρ, ἄρχων *λουὸ μου*, ἐρμηνεύεται, ὅς ἐστι Χριστὸς ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν· αἱ δὲ φασὶ πρὸς αὐτὴν·

ιβ'. *Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, ἡ Σουλαμίτις, ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, καὶ ὀφόμεθα ἐν σοί.* Ἦτοι, Συγκατάβαινε ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς μυστικῆς θεωρίας, πρὸς τὴν διὰ τῶν τεσσάρων γενικῶν ἀρετῶν ἠθικὴν διδασκαλίαν ἡμῶν· συμμετριάζουσα κατὰ τὰς εἰρημένους ἀρετὰς τετραχῶς, ταῖς ἐτι ὑπὸ τῶν παθῶν ὀχλουμέναις ἡμῖν, ἢ δι' ἀπάθειαν εἰρηνεύουσα· ἡ Σουλαμίτις γάρ, *εἰρηνεύουσα*, ἐρμηνεύεται· καὶ θεασόμεθα ἐν σοί, ἃ μῆπω ἐν ἑαυταῖς ἐωράκαμεν, διὰ τὴν ἡμετέραν ἀτέλειαν· ἐρωτᾷ δ' αὐτὴ αὐτάς.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

α'. *Τι ὕψεσθε ἐν τῇ Σουλαμίτιδι, ἡ ἐρχομένη, ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν;* Ἦγουν, Τι ἐν ἐμῷ θεάσεσθε, τῇ εἰρηνεύουσῃ; ὡς μικρὴν πολεμικῶς καὶ ἀγωνιστικῶς, κατὰ τὴν πρᾶξιν τὴν κεκρυμμένην μου διάθεσιν φανερούση διὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ λογιστικῶς καὶ γνωστικῶς τοῖς ἀληθῶς ἀγαθοῖς ἐμμενούσῃ διὰ τελειότητα, ἢ ἐκ τοῦ κατὰ τῶν παθῶν πολέμου ἐπανερχομένη πληθῆς, ὡσπερ τινὲς ἐπινικίους ἄδοντες ὕμνους χοροὶ τῶν ἐκ πολέμου ἐπανερχομένων. Γενναίως γάρ ἐν τῷ κατὰ τῶν παθῶν πολέμῳ ἀγωνισάμεναι κατὰ τοὺς τρόπους τῶν ἀρετῶν, ὡς ἐπινικίους ὕμνους, τοὺς τούτων λόγους ἔδετε γνωστικῶς· αἱ δὲ τὸν ταύτης ἔπαινον ποιῆσθαι ἀπαρχόμεναι, φασίν·

Τι ὠραιώθησαν διαθήματά σου ἐν ὑποδήμασι, θύγατερ Ναδάβ! Δηλονότι θαυμάσιον κάλλος ἐνδείκνυνται αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς συγκαταβατικαὶ πρὸς ἡμᾶς ποιεῖσαι σου, ἐν τοῖς τούτων κατὰ πρᾶξιν τρόποις· οὗς οἵαπερ ὑποδήματα, ὑποδέδενται· ἵνα διὰ σώματος δειχθῶσι ταῖς ἀτελείαις ἡμῖν, καὶ τυπωθῶμεν πρὸς ἀρετὴν, τῷ κατὰ σὲ παραδείγματι, θύγατερ Θεοῦ, ὡς ἀκούοντα τὴν λόγον αὐτοῦ οἶα πατρὸς ὅς πάντων μὲν, κἄν μὴ θέλωσιν, ἀρχαί, σοῦ δὲ καὶ ἔκουσῶς· Ναδάβ γάρ, ἄρχων ἢ ἡγεμῶν ἔκουσιαζόμενος ἐρμηνεύεται· οὕτω δὲ εἰσὶν αἱ κατὰ ἀρετὴν ποιεῖσαι σου ὠραῖαι. Ὅτι

Ῥυθμοὶ μηρῶν σου, ὅμοιοι ὄρμισκοις, ἐργα χειρῶν τεχνίτου. Δηλαδή αἱ κατὰ λόγον εὐτακτοὶ κινήσεις, τῶν περὶ τὰ ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ καταγινομένων πρακτικῶν σου δυνάμεων, τῆς ἐπιθυμίας, λέγω, καὶ τοῦ θυμοῦ, ὡς ὑπὸ τοῦ τεχνίτου λόγου, ἀπὸ τῶν γεννητῶν καὶ φθαρτῶν πρὸς τὰ ὑπὲρ ταῦτα καμπτόμεναι, παρεικάζονται ὄρμισκοις εἰργασμένοις ὑπὸ χειρῶν τεχνίτου, καμπτοῖς τῷ σχήματι.

β'. *Καὶ ὀμφαλὸς σου κρυπτήρ τορρευτὸς, μὴ ὑστερούμενος κρέμα.* Πάντως τὸ αἰσθητικόν σου, δι' οὗ ὡς δι' ὀμφαλοῦ τὸ ἐν μήτρᾳ βρέφος τρέφει φυσικῶς τὴν κατ' αἰσθησιν θεωρίαν τῶν δυντων, συλληφθεῖσα ὑπὸ τῆς πάντων μητρὸς σοφίας, καὶ τῇ κακίᾳ νηπιάζουσα, δοχεῖόν ἐστι τῆς φυσικῆς τῶν ὀρατῶν

γνώσεως, καλῶς τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος ἐξεσμέ-
νον, καὶ τῆς ἀπάτης ἀπηλλαγμένον· κἀντεῦθεν ὡς
μὴ ἀλόγιως αἰσθητῶν ἀντιλαμβανόμενον, οὐ ψιλὰς τὰς
ἐπιφανείας τῶν ὁρατῶν ἐπιφέρεται, ἀλλὰ πάσας τοῖς
πνευματικοῖς τούτων λόγοις κεκερασμένας.

**Ἡ δὲ κοιλία σου, θημωνία σίτου, πεφραγμένη
ἐν κρίνοις.** Ἦτοι τὸ φανταστικόν σου, ὅπερ οἶα
κοιλία σὺν τοῖς περιττώμασι, τοὺς ἐκ τῶν βρωμάτων
χυμούς ἀδιακρίτους τούτων ἐπιφερομένη, ἅμα ταῖς
ἐμφανείαις τῶν ὁρατῶν, τοὺς τούτων ἐπιφέρεται λό-
γους· ἀπόθεσις ἐστὶ καὶ διαμονή, ὅπερ τὸ θημωνία
δηλοῖ τοῦ ἐνδοθεν τῶν φανθεισῶν ἐπιφανειῶν, ὡς ὑπὸ
ἀσταχυῶν σίτου περικαλυπτομένου τῆς ἐν ὀίοις ἀλη-
θείας λόγου, ἄχρις ἂν μετ' ἐπιστήμης διακρίνασα,
ἐφελύσῃται αὐτὸν ἡ διάνοια, καὶ γυμνὸν παντὸς ἐπι-
καλύμματος καὶ προβλήματος παραπέμψῃ τῷ νῷ·
πεφραγμένη δὲ ἐστὶν ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ἐν τῇ διὰ
τῶν γρίνων τοῦ ἀγροῦ παραδειγματιζομένη ἐν Εὐαγ-
γελίοις ἄμεριμνία· ἵνα μὴ ὑπὸ τῶν τοῦ βίου δια-
φθαρῆ μεριμνῶν, καὶ τοῦ ἐν ταύτῃ πνευματικοῦ
κοιλία σου.

**Ἰ. Οἱ δὲ δύο μαστοὶ σου ὡς δύο νεβροὶ δίδυ-
μοὶ δορκάδος.** Ἦ γουὸν Ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ἡθικὴ διδα-
σκάλια σου, δι' ὧν τὰς ἀτελεῖς τρέφεις ἡμᾶς, οἷάπερ
γάλακτι, τοῖς φυσικοῖς λόγοις καὶ τρόποις, πρὸς τὴν
ἐν Χριστῷ τελειότητα, ἅμα ἐκ σοῦ κατὰ μὲν θεωρίαν
ἰξυδερχῶς, κατὰ δὲ πράξιν ἄλογον· ἐπιδεικνυμένης.
Πρὸς τοῦτοις δὲ,

Β. Τράχηλός σου, ὡς πύργος ἐλεφάντινος. Ἐτ-
σὸν τὸ συνάπτον τῷ νῷ τὴν αἰσθησιν λογικὴν σου,
καθάπερ τράχηλος τῇ κεφαλῇ τὸ λοιπὸν σῶμα, οἷα
μὲν πύργος αἴρεται κατ' ἀρετὴν ἀπὸ τῶν σαρκικῶν,
καὶ πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ οὐράνια· οἷα δ' ἐλεφάν-
τινος, λεῖον ὑπάρχει καὶ καθαρὸν, διὰ τὸ ἀπηλλάχθαι
τῆς κατ' ἔλλειψιν ἀρετῆς καὶ ὑπερβολῆς, μολυντικῆς
τῆς ψυχῆς ἀνισότητος.

**Καὶ ὀφθαλμοὶ σου ὡς λίμναι ἐν Ἐσσεβῶν, ἐν
πόλιαις θυγατρὸς πολλῶν.** Δηλαδὴ αἱ θεωρητικαὶ
τῆς ψυχῆς σου οἷάπερ λίμναι συναγωγὸι τῶν ἐκ
ταύτης εἰσρεόντων ὕδατων, συνάγουσιν ἐν τῇ αὐξή-
σει τῆς κατ' ἀρετὴν θέας καρποφορίας, ὅπερ τὸ
Ἐσσεβῶν ἐρμηνεύεται, διὰ μέσων τῶν αἰσθησεων,
δι' ὧν ὡς τινῶν πυλῶν εἰς νεαράν ψυχὴν ἢ τῶν ὄλων
γνώσεις εἰσέναι πέφυκε, τὴν τιχτομένην κατὰ θεω-
ρίαν γνῶσιν ἐκ τῆς διαφόρου φύσεως τῶν ὄντων.
Πρὸς δὲ τοῦτοις,

**Μυκτήρ σου, ὡς πύργος τοῦ Λιβάνου, σκο-
πέων πρόσωπον Δαμασκοῦ.** Δηλονότι τὸ οἷάπερ
εὐωδίαν ἀπὸ δυσωδίας διαχωρίζον, τὰς ὑποθήκας τῶν
εἰς διακονίαν ἀποστελλομένων διὰ τοὺς μέλλοντας
κληρονομεῖν σωτηρίαν λειτουργικῶν πνευμάτων, ἀπὸ
τῶν ὑποβολῶν τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων διακρι-
τικῶν σου· οἷον εἰ πύργος ὑψηλοτάτου κατὰ τὸν Λίβα-
νον ἕρως, ἀποβλέπον κατὰ πρόσωπον τῆς πόλεως
Δαμασκοῦ· καὶ τὰς ἐκεῖθεν τῶν ἐχθρῶν ἐφόδους τῷ

A est naturalis visibilium rerum cognitionis, optime
gladio spiritus emundatum, et fallacia vacuum;
quod vas, jam non irrationabiliter sensibilia reci-
piens; visibilium manifestationes non viles, sed
spiritualibus semper rerum rationibus immistas
et temperatas affert.

Venter tuus aceruus tritici, septus in liliis. Nempe
phantasia tua, quæ eum speciebus rerum visi-
bilium earumdem rerum rationes menti affert, quem-
admodum venter partes cibi nutritivas excremen-
tis mistas continet, depositam ipsa habet et servat
(quod per acervum significatur) universalis verita-
tis rationem intra species visibilium absconditam,
ut granum frumenti sub tegumento suo, donec co-
gitatio, sapienter discernens, hanc extraxerit, et
B omni velamine et involucrio nudam menti obtule-
rit. Hoc vero depositum custoditur in securitate
per lilia ægri in Evangelio figurata, ne vitæ sollici-
tudinibus corruptur nec illius spiritali fructu
bonus agricola careat. Talis est venter tuus.

καρποῦ ὁ καλὸς γεωργὸς στερηθῆ· καὶ οὕτω μὲν

**VERS. 3. Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli
capree.** Nimirum duo ubera sunt sive physica, sive
ethica doctrina tua, quibus nos imperfectos, ut
lacte, nutris, naturalibus rationibus et normis ad
Christi perfectionem informans. Simul et in con-
templando acrem oculorum (ut caprea) aciem ha-
bes, et in agendo (ut lactens) laboras. Insuper his,

VERS. 4. Collum tuum sicut turris eburnea. Nempe
facultas rationalis, quæ sensum intelligentiæ
connectit, quemadmodum collum cæteras corporis
partes conjungit capiti, sicut turris, a carnalibus
per virtutem ad spiritualia et cælestia erigitur, et;
sicut ebur, levis et pura est, quia nulla deformatur,
sive per defectum, sive per excessum virtu-
tis, mentis inæqualitate.

**Oculi tui ut piscine in Essebon, in portis filiarum
multorum.** Scilicet vires contemplativæ animæ tuæ
similes sunt piscinis in quibus colliguntur notiones
ex anima tua, sicut pluvie decurrentes. Colligunt
enim in augmentum divinæ per virtutem fructifi-
cationis (quod per Essebon interpretantur), theo-
ricam cognitionem ex multimoda entium natura
partem; ad hoc autem sensus inserviunt, per quos,
veluti per portas quasdam, recentem in animam
omnium rerum notitia introduci solet. Insuper his,

**Nasus tuus sicut turris Libani, prospiciens faciem
Damasci.** Nempe iudicium tuum, quemadmodum
nasus fragrantiam inter et fetorem discernit, sic
illud inter admonitiones ministratoriorum spiri-
tuum, in ministerium missorum ob illos qui salutis
hæreditatem sunt adepturi, et nequitiæ spirituum
fraudes distinguere valet. Sicut turris, in altissimo
Libani jugo, intuens in faciem urbis Damasci, et
inde hostium egressus Israeli indicans, sic ab omni

VARIÆ LECTIONES.

• ἄλγος? λόγος?

istorum spirituum noxa intactam te servat iudicium tuum.

VERS. 5. *Caput tuum super te ut Carmelus*. Prorsus Christus sponsus tuus, sermo vivens et efficax, pertingens usque ad divisionem animæ et spiritus, agnitio est in te circumcisionis, quæ Carmelus nominatur. Circumcidit enim gladio spiritus velamen cupiditatum a generatione tua originem ducentium. Ex hoc oculus cogitationis tuæ manifeste cernere potest inimicorum spiritualium fraudes, nulla illum obtenebrante libidine. Igitur

Coma plexilis capitis tui ut purpura. Nempe doctrina ipsius Christi, rationibus et regulis contexta, ut regia vestis, tuam circumplectitur intelligentiam. Tali veste indutus, Christus dominator est concupiscentiarum, et sit

Rex vincitus in cursibus. Non sane alicui concupiscentiæ subjacens, sed vinculo prædictæ diviniæ doctrinæ suæ ligatus in transitu vitæ præsentis, ne in lubrico temporalium et sensibilibium rerum cadat. Propter igitur hæc omnia,

VERS. 6. *Quam pulchra facta es, et quam jucundata es!* Circumdabaris mira pulchritudine, scilicet per similitudinem cum archetypo; ideo Sponso tuo copulata et illo fruens, inenarrabili impleta es voluptate. Etenim

Amor in deliciis tuis. Sane in virtutis deliciis. Gustans enim et videns quia Christus est Dominus, non jam sancto ejus amore oblectaris, sed perfecta in illum charitate devinciris, quæ charitas foras mittit timorem. Inde

VERS. 7. *Statura tua assimilata est palmæ*. Plane elevatio tua in virtute palmæ comparatur, quæ non altis in terra radices agit, sed valde in altum se subjicit. Ipsa enim vix extremis cogitationibus, propter corporis necessitatem, attingens terrestria, cælestia ipsa contingit, quæ ad mensuram ætatis plenitudinis Christi perveneris.

Et ubera tua botris. Disciplinæ tuæ sive ethica, sive physica, quibus parvulas adhuc nos lactasti, per illas ad Dei cultum nos introducens, nunc palmæ botris similes sunt, quæ nobis, ad perfectionem progressis, diviniorem doctrinam, ut melleam palmæ botrorum suavitatem, gustandam præbent. Igitur tua, o magistra, altitudine palmæ altitudini comparata, addit erudita a te turba :

VERS. 8. *Dixi : Ascendam in palmam; apprehendam ramos ejus et erunt ubera tua sicut botri vitis*. Scilicet in me reputans dixi : Ascendam per imitationem ad magistræ meæ perfectionem in virtute, et apprehendam intelligentia altissima illius præcepta; et doctrinæ ejus naturaliter, sicut ubera, nutrientes me, omnino mihi erunt ut veræ vitis Christi vineæ, deificationem in gratia mihi præbentes; hæc enim deificatio, vini inebriantis instar,

A Ἰσραὴλ μνησίων, ἀνέπαφόν τε τῆς παρ' αὐτῶν βλάβης διατηρεῖ· τοιοῦτον δὲ σοῦ ἐστὶ τὸ διακριτικόν. ε'. *Κεφαλή σου ἐπὶ σὲ ὡς Κάρμηλος*. Πάντως Χριστὸς ὁ Νυμφίος σου, ὁ ζῶν καὶ ἐνεργῆς λόγος, καὶ δίκηνόμενος ἀχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἐπίγνωσις ἐστὶν ἐν σοὶ περιτομῆς, ὅπερ Κάρμηλος ὀνομάζεται, περιελών σου τὸ ἀπὸ γενέσεως τῶν παθῶν κάλυμμα, τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος· κἀντεῦθεν τὸ ὄμμα τῆς διανοίας σου καθαρῶς ὄραν δύναται τὰς μηχανὰς τῶν νοητῶν ἐχθρῶν, μὴ τινοσ πάθους ἐπισκοποῦντος αὐτῆ. Διόπερ

Καὶ πλόκιον κεφαλῆς σου, ὡς πορφύρα. Ἦτοι, Ἡ διὰ λόγων καὶ τρόπων πλεχθεισά σοι διδασκαλία αὐτοῦ Χριστοῦ, ὅσα βασιλείας ἔνδυσά ἐστι τοῦ νοός σου περιβολή, ἐν ἧ οὗτος παθῶν γίνεται αὐτοκράτωρ, καὶ ὑπάρχει

Βασίλευς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς. Ἦγουν μὴ εἶνι ὑποκείμενος πάθει, ἀλλὰ τῇ σχολίᾳ τῆς εἰρημένης θείας διδασκαλίας δεδεδωμένος ἐν παρόμοις τῆς παρουσίας βιοτῆς, ἵνα μὴ καταπέσῃ τῷ κατ' αἰσθησιν τῶν προσκαίρων ὀλισθηρῷ. Διὰ γοῦν ταῦτα πάντα,

ζ'. *Τί ὠραιώθης! καὶ τί ἡδύνηθες!* Εἶπουν θαυμάσιον περιεβάλου κάλλος, δηλαδὴ τὸ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ἀρχετύπου, καθ' ὃ τῷ Νυμφίῳ συγγινομένη, καὶ ἀπολαύουσα τούτου, ἐπλησθησῶν σωματικῆς ἠ ἀφράστου ἡδονῆς· καὶ γὰρ

Ἀγάπη ἐν ἐνυμφαῖς σου. Δηλονότι ταῖς κατ' ἀρετῆν· γευσαμένη γὰρ καὶ θεασαμένη ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος, οὐκ ἐτι φόβῳ τῷ ἀγαθῷ ἐντροφεῖς, ἀλλ' ὅλης τῆς ἀγάπης τούτου ἐξήρησαι, ἥτις ἔξω βάλλει τὸν φόβον. Ὅθεν,

ζ'. *Τὸ μέγεθός σου ὁμοιώθη τῷ φοίνικι*. Πάντως τὸ κατ' ἀρετῆν ὕψος σου, παρεικάσται τῷ τῇ μὲν γῆ οὐκ εἰς βάθος ἐρριζωμένῳ, εἰς ὕψος δ' ἰκανῶς ἀνατρέχοντι φοίνικι· καὶ γὰρ καὶ αὐτῆ τῶν γῆινων διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ σώματος ἄκροις τοῖς λογισμοῖς ἐπιψαύουσα, αὐτῶν ἄπη τῶν οὐρανίων, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρωματος τοῦ Χριστοῦ φθάσασα.

Καὶ οἱ μαστοὶ σου τοῖς βότρυσιν. Ἦγουν ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ φυσικὴ διδασκαλία σου· δι' ὧν ἡμᾶς ἐτι νηπίας οὖσας, γάλα ἐπότισας, εἰσαγωγικῶς πρὸς θεοσέβειαν ἐκπαιδεύουσα· νῦν ὁμοιοῦνται τοῖς τοῦ φοίνικος βότρυσιν, ἐν τῷ ἐστῆν ἡμᾶς προκοψάσας εἰς τελειότητα, τὴν θειοτέραν διδασκαλίαν, ὡς μελιτώδη γλυκύτητα τῶν βοτρυῶν τοῦ φοίνικος· τὸ γοῦν μέγεθός σου τῆς διδασκαλίου, τῷ φοίνικι παρεικάσσασα ἡ μαθητευομένη σοι πληθύς.

η'. *Εἶπα : Ἀναθήσομαι ἐπὶ τῷ φοίνικι κρατήσω τῶν ὕψων αὐτοῦ, καὶ ἔσονται δὴ μαστοὶ σου ὡς βότρυες τῆς ἀμπέλου*. Δηλαδὴ ἐν ἑαυτῇ βουλευτικῶς ἐφην· Ἀνελεύσομαι μιμητικῶς ἐπὶ τὴν κατ' ἀρετῆν τῆς διδασκαλίου μου τελειότητα, καὶ τὰ κατὰ γνῶσιν ὑψηλότατα αὐτῆς καταλήφομαι θεωρήματα· καὶ αἱ φυσικῶς ὅσα μαζοὶ τρέφουσαι με διδασκαλῆ σου, ὑπάρξουσι πάντως ὡς βότρυες τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου Χριστοῦ, χορηγοῦσαι μοι τὴν κατὰ χάριν

VARIÆ LECTIONES.

δ πνευματικῆς ?

θέωσι· ἦτις δίκην οἴνου, φύσεως τὸν νοῦν ἐξιστᾷ, A animum deducit a natura, et ad supernaturalia
καὶ πρὸς τὰ ὑπὲρ φύσιν μεθίστησιν. Ἐντεῦθεν δὲ
transmutat. Hinc

Καὶ ὄσμη ρινόσ σου, ὡς μῆλα. Εἶπουν, Ἡ πλη-
ροῦσά με νοητῆς εὐωδίας τοῦ παναγίου Πνεύματος
Spiritus sanctissimi, quæ me spirituali odore im-
χάρις· ἦν αὐτῇ μὲν εἰσέπνευσας, ἀπὸ τοῦ Νυμφίου
plevit, tu ipsa mihi, a sponso tuo acceptam, af-
ταύτης μεταλαβοῦσα· ἐμοὶ δὲ ταύτην ἐνέπνευσας,
flasti. Illam autem mihi, ut fruerer, communicasti,
μεταδοῦσά μοι αὐτῆς, οἷάπερ μῆλα, τὴν ὥραν μὲν
ut mala, visu quidem præstantia, suaveolentia
εὐπρεπῆ, εὐώδη δὲ τὴν ὄσμην, καὶ τὴν γεῦσιν ἰδέα·
odore, gustu quoque jucunda, mihi enim excellens
εὐπρεπῆς μὲν κατὰ τοὺς τρόπους τῶν ἀρετῶν, εὐ-
erit hæc gratia secundum virtutum normas, suave-
πνοὺς δὲ κατὰ τοὺς λόγους αὐτῶν, καὶ γλυκεῖα κατὰ
olens in illarum rationibus, in usu autem dulcis.

θ. Καὶ ὁ λάρυξ σου ὡς οἶνος ἀγαθός, πορευό-
mens ad fraterculum meum ad rectitudines, idoneum
μενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύτητα· Ἰκαρού-
labiis meis et dentibus. Nimirum sermo doctrinalis
μενος χεῖλεσί μου καὶ ὀδοῦσιν. Ἡτοι ὁ διδασκαλι-
tuus, ut vinum optimum, cor meum lætificat, me
κός λόγος σου, οἷάπερ οἶνος κάλλιστος, καρδίας εὐ-
B dilecto meo asserens. Cujus doctrinæ tu mihi desi-
φραντικὸς ὑπάρξει μοι, προφερόμενος αὐτῷ ἀγαπητῷ
derium instillasti, ut illi utpote veræ inhærens, in
μου· οὐ μοι αὐτῇ τὸν πόνον ἐνέσταξας, εἰς ἀπλανεῖς
rectis starem virtutis viis, non declinans ad passio-
κατ' ἀρετὴν ὁδοῦς ἐν τῷ ἔχσθαι τούτου ὡς ἀληθείας,
nes, sive per defectum sive per excessum virtutis.
καὶ μὴ συγχωρεῖν με εἰς τὰ κατ' ἔλλειψιν τῆς ἀρετῆς
Et illa quidem congrua est concupiscibilibus meis
πάθη ἢ καθ' ὑπερβολὴν πλαγιάζειν· πρὸς δὲ καὶ
potentiis, quibus, sicut labiis, cuncta juxta volun-
ἀρκῶν ταῖς τε ὀρεκτικαῖς μου δυνάμεις, δι' ὧν οἷα
tatem amplector, et intellectualibus, quibus, ut ad
χειλέων, πᾶν ἀσπάζομαι τὸ κατὰ βούλησιν· καὶ ταῖς
spiritualem cibum dentibus, arduas cogitationes
διανοητικαῖς, δι' ὧν ὡς τινων ὁδόντων πρὸς βρώσιν
complano. Ita ergo discipularum turba a magi-
πνευματικῆν, τὸ δυσχερὲς τῶν νοημάτων καταλαί-
stra quæsivit ut ab alitudine mysticæ contempla-
νω· τῆς γοῦν πληθύος τῶν μαθητευομένων, ἀπαιτη-
tionis reversa, ethicæ illarum disciplinæ indulge-
σάσης τὸν διδάσκαλον, ἐπιστρέψαι ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς
ret, ut prædictas illius spirituales pulchritudines
μυστικῆς θεωρίας, καὶ συγκαταβῆναι κατὰ τὴν ἠθι-
in illa contemplari et per imitationem una ad per-
κὴν φιλοσοφίαν αὐταῖς, ὥστε θεάσασθαι ἐν αὐτῇ τὰ
fectionem elevari possent. Istis autem dicit illa :
εἰρημένα ταύτης πνευματικὰ κάλλη, καὶ συναναβῆ-
vai ταύτη διὰ μιμήσεως. Πρὸς τοῦτας αὐτὴ φησιν·

ι'. Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπι-
C VERS. 10. Ego fraterculo meo, et ad me conversio
στροφὴ αὐτοῦ. Ἦγουν, Ἐγὼ τῷ ἀγαπητῷ μου τὴν
ejms. Nimirum, ego orationem meam pro vobis di-
ὑπὲρ ὑμῶν δέησιν προσεγάγω, ἢ ἀναθεμένην ἐμαυτῇ
lecto meo offeram, quæ totam illi me dedi, et abs-
ἄλην αὐτῷ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ μηδὲν ποιεῖν βουλομένη·
que illa nihil agere volo; ad me autem, ita dispo-
καὶ ἐπ' ἐμὲ τὴν οὕτω φρονούσαν, ἢ ἀπὸ τῆς ἰδίας
sitam, ab excelsitate sua ille convertetur, oratio
περιωπῆς ἐπιστροφῆ αὐτοῦ ἔσται, ἐπακούοντος τῆς
nem meam pro vobis audiet, per me erga vos fle-
ὑπὲρ ὑμῶν δεησεώς μου, καὶ δι' ἐμοῦ ὑμῖν ἐπικαμ-
ctetur et invisibilis videbit. Offero ergo illi orationem
πομένου τε καὶ ὀρωμένου τοῦ ἀοράτου· ἀναφέρουσα
meam pro vobis. Et dicit :

ια'. Ἐλθέ, ἀδελφιδέ μου, ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρόν.
D VERS. 11. Veni, fratercule mi, egrediamur in
Εἶπουν, Δεῦρο, ἀγαπητέ μου, ἐξέλθωμεν ἐγὼ τε ἡ μυ-
agrum. Scilicet huc, o dilecte mi, egrediamur, ego
στικῶς θεωροῦσά σε, καὶ αὐτὸς οὕτω μοι θεωρούμε-
quæ te mystice contemplata sum, et tu ita a me
νος, πρὸς τὸν χορὸν τῶν μαθητευομένων μοι· ὡν
consideratus, ad chorum discipularum mearum,
ὡσπερ ἀγρόν τινα τριβόλων καὶ ἀκανθῶν τῶν συμ-
quem, veluti agrum quemdam, tribulis et spinis
πνιγουσῶν αὐτὸν τοῦ βίου μεριμνῶν καὶ λογισμῶν
suffocantium hujus vitæ sollicitudinum et inquiet-
ἐμπαθῶν, ἐξεκάθηρα· ἐξέλθωμεν δὲ, φανερώσοντες
tantis æruginis expurgavi. Egrediamur igitur, spi-
αὐτῷ τὴν πνευματικὴν συνάφειαν ἡμῶν, ἐν τοῖς κατὰ
ritualem unionem nostram ostensuri in practicis
πρᾶξιν τρόποις τῶν ἀρετῶν· ἐξίοντες δ', ὡς εἰρη-
virtutum normis. Egressi porro, ut dictum est,

Αὐλισθῶμεν ἐν κόμαις. Ἦγουν κατασηνώσωμέν
Diversemur in vicis. Nempe habitemus in ani-
σου ἐν ψυχαῖς, ταῖς ἐν τῷ ὀνόματί σου πάσας τὰς
mabus tuis, in nomine tuo omnes potentias suas,
θεωρητικὰς καὶ τὰς ὀρεκτικὰς δυνάμεις αὐτῶν, καὶ
sive contemplandi, sive appetendi et sentiendi, in
τὰς αἰσθήσεις ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναθροίζούσαις, οἷάπερ
unum colligentibus, ut vici habitantes in eis. Fac
κῶμαι τοὺς οἰκοῦντας αὐτάς· αὐτὸς μὲν οἰκητήριόν
Illas tu sedem tuam in Spiritu sancto, ego vero
σου, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ταύτας ποιούμενος, ἐγὼ δὲ
meipsam illis præbebo exemplar quomodo tibi com-
αὐτὴν περιστῶσα ταύταις παράδειγμα πρὸς σὴν εὐ-
placeant.

ιβ'. Ὀρθρίσωμεν εἰς ἀμπελῶνας. Αὐτὸς μὲν ὁ
VERS. 12. Diluculo veniamus ad vineas. Tu ip e
ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ἀνατέλλων φῶς γνώσεως ταῖς
veni, Sol justitiæ, lucem intelligentiæ oriri faciens

animabus quæ fructum patientiæ in laboribus ferunt; quæ patientia, ut botrus quidam, ex tribulationibus multis vinum stillat cor lætificans, ob spem futuræ remunerationis. Ego quoque in luce orientis hujus ventam, illis in me exemplari normam ostendens patientiæ. Sic diluculo venientes,

Videamus an floruerit vitis, aperuerit se uva parva, floruerint mala punica. Videamus scilicet, in abscondito, ego autem in aperto intuens, an discipularum mearum in te fides, quæ in diversas, ut passim vitis, virtutes diffunditur; intus, per dispositionem, rationibus virtutum; exterius vero, per actionem, moribus floruerit. Dum enim anima per rationes virtutum efflorescit, in carne quoque per mores illarum floret. Cujus fidei mysticus et apparens flos jam dictus malorum punicorum flos est, quæ intus suavem fructum habent, amarum vero exterius corticem; fructus enim fidei, quoad secretam animæ dispositionem delectabilis est, ob futuræ spem remunerationis, quoad vero carnis injucundus est, propter virtutis laborem.

Hic dabo tibi ubera mea. Videlicet in prædicto, discipularum mearum agro afferam tibi, sponso meo, ethicam et physicam doctrinam meam; qua doctrina, ad initiationem tuam illas perduxit, te in natura rerum ostendens obscure latentem ut in ænigmate, te naturæ auctorem et supremam veritatem; enim vero non illas, ut stulti gentiles, naturalibus scientiis institui, ita ut a veritate tua longius abirent.

VERS. 13. *Etenim mandragoræ dederunt odorem suum.* Prorsus sensibilibus manifestationes et Scripturæ symbola, quæ in ipsis more sensibilibus inhaerentem mentem, non vero vigilanter per ipsa ad veritatem penetrantem, tanquam mandragoræ quædam, torpore et stultitia afficiunt, rationum universalis veritatis fragrantiam spiritualiter observantibus præbuere. Hinc

Et ecce in ostiis nostris omnia poma. Sensus mei ostia sunt quædam per quæ egredior ad investigandum te, ut rerum omnium auctorem, naturam harum in spiritu contemplans; eadem autem ad intellectum meum in me per cogitationem introducunt. Porro istis in ostiis sunt omnes universalis veritatis sermones, inserti quidem tum Scripturæ symbolis, tum sensibilibus speciebus, quæ, veluti quercus, Judaicam et gentilem nutrivere insaniam. Proinde

Nova cum veteribus, fratercule mi, servavi tibi. Juvenescens, spiritus gratia cuncta novante, evangelicos sermones servavi tibi, o dilecte, naturæ et Scripturæ jam senescentibus, per gentilem et Judaicam stultitiam, sermonibus addens. Scriptura quidem purificata et moribus instructa fui, natura vero illuminata, in contemplatione rerum

καρποφορούσας ψυχὰς τὴν τῶν πόνων ὑπομονὴν ἤπερ, ὡς τις βότρυς διὰ πολλῶν θλίψεων ἀποστάζει τὸν διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς μελλούσης μισθαποδοσίας εὐφραντικὸν τῆς καρδίας οἶνον· ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν εἰρημὴν ἀνατολήν, τοὺς τρόπους τῆς ὑπομονῆς ταύταις ὑποδεικνύουσα τῷ κατ' ἐμὲ παραδείγματι· οὕτω δ' ὀρθρίσαντες,

Ἴδωμεν εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπέλος· ἤρθησεν ὁ κυπρίσμος· ἤρθησαν αἱ βόαι. Ἦτοι θεασώμεθα σὺ τε ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ βλέπων, κάγω ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐὰν ἡ εἰς σὲ τῶν μαθητευομένων μοι πίστις ἦτις εἰς τὰς διαφόρους ἀρετὰς, οὐ εἰς κλίματα ἀμπέλος διαίρειται, ἤρθησεν ἐντός τε καθ' ἕξιν τοῖς λόγοις τῶν ἀρετῶν, καὶ ἐκτός κατ' ἐνέργειαν τοῖς τρόποις αὐτῶν. Ὁ γὰρ κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἀρετῶν ἀνθισμὸς τῆς ψυχῆς, κυπρίζει κατὰ τοὺς τρόπους αὐτῶν ἐν σαρκί· ἧς πίστεως τὸ βῆθὲν μυστικὸν καὶ φανερὸν ἄνθος, βῶων ἐστὶν ἄνθος, αἶπερ ἐντός μὲν τὸ γλυκὺ τοῦ καρποῦ περιφέρουσιν, ἐκτός δὲ τὸ τοῦ λεπύρου πικρὸν· καὶ γὰρ καὶ ὁ τῆς πίστεως καρπὸς, κατὰ μὲν τὴν κεκρυμμένην τῆς ψυχῆς διάθεσιν, εὐφραντικὸς ἐστὶ, διὰ τὴν τῆς μενούσης μισθαποδοσίας ἐλπίδα· κατὰ δὲ τὴν ἐκτός τῆς σαρκὸς, ὀδυνηρὸς, διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἐπίπονον.

Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί. Δηλονότι ἐν τῷ εἰρημένῳ ἀγρῷ τῶν μαθητευομένων μοι, προσάγω σοὶ τῷ Νυμφίῳ μου τὴν πρὸς ταύτας ἡθικὴν καὶ φυσικὴν διδασκαλίαν μου· ὡς διὰ τούτων αὐτὰς πρὸς τὴν μυσταγωγίαν ἀνάσσα, ἐν τῷ ἀποδείξει τὴν τῶν ὄλων φύσιν, σὲ τὸν ταύτης αἰτιῶν αἰνιττομένην συμβολικῶς ἀλήθειαν, καὶ οὐχὶ κατὰ τοὺς ματαιόφρονας Ἕλληνας, παρασκευάσασα ταύτας ταῖς φυσικαῖς ἐννοίαις, μακρὰν σου τῆς ἀληθείας ἀπάγεσθαι.

Ἰγ'. Καὶ γὰρ αἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὄσμην. Πάντως αἱ τῶν αἰσθητῶν ἐπιφάνειαι, κατὰ τῆς Γραφῆς σύμβολα, ἅπερ τὸν τούτοις κατ' αἰσθησὶν ἐναπομένοντα νοῦν, καὶ μὴ δι' αὐτῶν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐγρηγορώτως διαβαίοντα, ναρκῶν καὶ κλιθῶν ὡς τινες μανδραγόραι παρασκευάζουσι, παρέσχον εὐωδίαν τῶν τῆς ἐν ὄλοις ἀληθείας λόγων πνευματικῶς θεωρούμενα. Ἐντεῦθεν δὲ

Καὶ ἐν θύραις ἡμῶν πάντα τὰ ἀκρόδρυα. Εἶπουν, Ἐπὶ ταῖς αἰσθησεῖς μου, ἀπερὸς θύραις τινὲς ἐξάγουσι μὲν ἐμὲ πρὸς ἀναζητήσιν σου, ὡς πάντων αἰτίου, διὰ τῆς τούτων φυσικῆς ἐν πνεύματι θεωρίας· εἰσάγουσι δὲ κατὰ γνῶσιν πρὸς με διὰ μέσου νοῦς. Πρόδρομοι εἰσι πάντες οἱ τοῖς τε συμβόλοις τῆς Γραφῆς, καὶ ταῖς ἐπιφανείαις τῶν αἰσθητῶν, ἅπερ ὡς ὀρυές τινες ἀλογίαν Ἰουδαϊκὴν καὶ Ἑλληνικὴν ἔτρεφον ἐγκκεντριμένοι τῆς ἐν ὄλοις ἀληθείας λόγους. Ὅθεν,

Νέα πρὸς παλαιὰ, ἀδελφιδέ μου, ἐτήρησά σοι. Δηλαθὴ τοὺς νεάζοντας, τῇ καινοποιῷ τοῦ Πνεύματος χάριτι, εὐαγγελικὸς λόγους πρὸς τοὺς παλαιωθεῖσιν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἰουδαϊκῆς ἀνοίας, φυσικοῖς καὶ γραπτοῖς, ἀγαπητέ μου, ἐφύλαξά σοι· τοῖς μὲν γραπτοῖς, καθαρθεῖσα καὶ ἡθικῶς παιδευθεῖσα, τοῖς δὲ φυσικοῖς φωτισθεῖσα, καὶ τοῦ παντὸς

αιτιόν σε διὰ τῆς τῶν γεγόντων θεωρίας κατιδοῦσα, καὶ τοῖς πνευματικοῖς τελειωθείσα, θεολογοῦσά σου τὸ μετὰ Πατρὸς καὶ Πνεύματος ὁμοούσιον. Λοιπὸν

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

α'. *Τίς δὲ σε ἀδελφιδὸν μου θηλάζοντα ματρὸς μητρὸς μου;* Ἦγουν ἐπειδήπερ μὴ ἡ πρώτη σου παρουσία, πρὸς τὸ ἀπολαῦσαι σου ἠτοίμασται, τίς μοι κατὰ τὴν δευτέραν σου παρουσίαν παράσχη σε τὸν ἀγαπητόν μου μεθ' ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς βασιλείᾳ, ἣτις ἐστὶν ἡ μήτηρ ἡμῶν τῶν πιστῶν, ἄνω Ἰερουσαλήμ; Πίνοντα τὸ καινὸν πόμα βέον ἐξ αὐτῆς εἰς ἡμᾶς κατὰ χάριν ἀμέσως, ὡς τὸ ἀπὸ μαζῶν μητρὸς γάλα εἰς τὰ ἔκγονα ταύτης, κάντεῦθεν τρεφόμενον τὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν, τὸ τέλος τῆς πίστεως τῶν ὑπὲρ φύσιν τὴν μέθεξιν, τὴν θείαν καὶ ἀνενόητον ἡδονήν· ἦν αὐτὸς ποιεῖν πέφυκας φύσει, κατὰ χάριν τοῖς ἀξίοις ἐνούμενος· οὕτω γάρ.

Ἐδρῶσα ἔξω φιλήσω σε· καὶ γὰρ οὐδὲ ἐξουδενώσουσί με. Ἦτοι ἐπιγνοῦσά σε, οὐχ ὡσπερ νῦν κατὰ πίστιν, ἀλλὰ κατ' εἶδος ἐν τῇ ἔξω τῆς θεικῆς σου οὐσίας ἡμετέρα οὐσία τὴν ἀφθαρσίαν ἡμῶν καὶ τὴν ἀτρεψίαν ἐπὶ τῆς κοινῆς δωρούμενον ἀναστάσεως, ἀπολαῦσω σου ἀμικτηρίστως· κἄν νῦν παρὰ τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων ἐξευτελιζομαι, ὡς διὰ τὴν περὶ σὲ διάθεσιν, πάντα περιφρονοῦσα τὰ πρόσκαιρα· τίς δ' ὁ τρόπος τῆς ἀπολαύσεως ἔσται μοι; Καὶ γάρ

β'. *Παραλήψομαι σε· εἰσάξω εἰς οἶκον μητρὸς μου, καὶ εἰς ταμειῖον τῆς συλλαβούσης με· ποτιῶ σε ἀπὸ οἴκου τοῦ μυρεψικοῦ, ἀπὸ ράματος βοῶν μου.* Δηλονότι παρὰ σοῦ χαριζομένου μου τὴν θέωσιν, λάβω σε ποθοῦσά σου τὴν λαμπρότητα· καὶ ἐν τῷ ταύτην θεάσασθαι, εἰσαγάγω σε εἰς νοῦν, ὃς οἶκος· μὲν ἐστὶ τῆς διὰ βαπτίσματος τεκούσης με ὡς ἀ μητρὸς, τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος, ὡς ταύτης διὰ τὸ καθ' ὁμοίωσιν χωρητικός· ταμειῖον δὲ πάλιν αὐτῆς, ὡς τοὺς ἀποκρύφους ταύτης θησαυροὺς διὰ τὸ κατ' εἰκόνα ἔχων ἀποθέτους ἐν ἑαυτῷ· ἣτις με χάρις συνέλαβε διὰ πίστεως· πρὸς τοῦτοις δὲ προτάξω σοι τῷ διεψῶντι τὴν σωτηρίαν μου, ὡς τε πόμα, τὴν τε ἀπὸ τῆς συνθέσεως τῶν ἐν πάσῃ τῇ κτίσει καὶ τῇ Γραφῇ διαφόρων λόγων ἡρτυζμένην μοι ἀληστόν σου, ὡς ἀληθείας, γνῶσιν ἣτις οἶαπερ εὐδῆς οἶνος, ἰλαρύνων καρδίαν, εὐφραίνει τὰς μεταλαμβάνουσας ταύτης ψυχάς· καὶ τὴν ἀενάως μοι βλύζουσαν ἀγάπην σου, ὡς ἀγαθοῦ, ἀπὸ τε τοῦ φέδου τῆς ὑπεροχῆς σου, καὶ τοῦ πόθου τῆς μετοχῆς σου, τῶν δίκην βοτῶν, τῷ μὲν στυπτικῷ, στριζόντων με, τῷ δὲ γλυκαίνοντι εὐφραίνοντων με· εἶτα πρὸς τὰς μαθητευομένας αὐτῇ στρέφουσα πάλιν τὸν λόγον, διδάσκει τὴν αἰτίαν τῶν παρ' αὐτῆς πρὸς τὸν Νομζίον εἰρημένουν, φάσκουσα·

γ'. *Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου.* Ἦγουν ἐπειδήπερ αἱ τῶν ὑποδεχομένων κολάσεις

VARIÆ LECTIONES.

ᾠ. Cod. οἶα.

PATROL. GR. LXXXVII.

A te omnium agnovi Auctorem, sed et spiritualibus perfecta, de tua jam cum Patre et Spiritu communi substantia mystice dissero. Ceterum

CAP. VIII.

VERS. 1. *Quis det te fratrem meum sugentem ubera matris meæ?* Quoniam non is quidem fuit prior adventus tuus in quo te frueremur, quis mihi te dilectum, cum iterum apparueris, nobiscum manentem in regno Patris tui dabit? Hæc enim est nobis fidelibus mater, superna Jerusalem. Quis te mihi det vinum bibentem novum illud quod ex illa in nos per gratiam absque medio fluit, ut lac ab uberibus matris in os lactentium? Vinum salutem nostram alens, bona supernaturalia, sublata jam fide, præbens, divinam et inenarrabilem voluptatem, quam tu ipse ex te ipso facis, dignus per gratiam copulatus. Sic enim:

Postquam te foris invenero diligam te, et non spernent me. Agnoscam te non jam per fidem, sed quoad faciem, extra divinam essentiam, in humanitate nostra, quam resurrectionis tuæ communi immortalitate et immutabilitate donabis. Ita te videbo et plene fruar te, licet nunc ab iis qui mundana sentiunt, contemptu digna videar, quæ, propter meum erga te affectum, cuncta temporalia despicio. Sed quis mihi erit hujusce felicitatis modus? Etenim

VERS. 2. *Apprehendam te, ducam te in domum matris meæ, in conclave illius quæ me concepit; potum tibi dabo de vino aromatico, de fonte malorum punicatorum meorum.* Apprehendam te scilicet de deificatione me gratificantem, claritudinem tuam anhelans, et ad contemplandam illam in intellectum meum ducam te: hæc est domus illius quæ, per baptismum, peperit me matris, gratiæ scilicet sanctissimi Spiritus, ad quam, ob similitudinem, excipiendam capax mea mens est. Hoc est etiam conclave illius, quia per imaginem in se reconditos habet secretos illius thesaurus, illius dico gratiæ quæ per fidem me concepit. Insuper afferam tibi salutem meam sitienti, ut potum, veritatis tuæ doctrinam cujus oblivisci non poterò, variis sive universæ creationis, sive Scripturæ conditam sermonibus; quæ doctrina, ut suave olens vinum, cor hilarans, lætificat animas illius participes; afferam quoque tibi tuæ bonitatis amorem, mihi in æternum sive e timore excelsitatis tuæ, sive e desiderio communionis manentem, timore et desiderio quæ, malorum punicatorum instar, tum vi astringente me in virtute confirmant, tum dulcedine lætificaverè. — Deinde ad discipulas rursus sermonem habens, illis indicat ob quam causam talia Sponso suo dixerit.

VERS. 3. *Læva ejus sub capite meo.* Nimirum, quoniam minæ, illos qui a sinistris Sponsi mei

erunt manentes, nunc, velut sub capite, sub imperio spirituali animæ sensus meos prorsus submitunt, ob hoc spero quod :

Et dextera illius amplexabitur me. Scilicet mihi promissa sunt illos manentiâ qui a dextris erunt regni Dei bona, quæ me totam in æternum circumdabunt, animæ et corpori lætitiâ sine fine præbentia. Omnibus his ad doctrinam dicitis,

VERS. 4. *Adjuravi vos, filiæ Jerusalem, per potentias et vires agri, quare suscitatis et evigilare facitis amorem donec ipse velit?* Sane confirmavi vos, velut juramento, mysteriorum divinarum expositione, discipulæ meæ, discernente in Spiritu reconciliantem nos Patri suo; valde edocui obquam causam, in theoreticis et practicis potentiis et viribus, in hoc mundo operari valentibus, suscitatis per virtutem, et evigilare facitis per intelligentiam, dormienti similem quando rectum non agnoveritis, et bonum non feceritis, illum qui nos dilexit, qui seipsum dedit mercedem pro nobis, donec ipse velit, in posteriori adventu suo, propriam in nobis facere quam per gratiam patimur naturam. Istæ autem attonita admiratione plenæ, de magistra sua dicunt :

VERS. 5. *Quæ est ista ascendens candida, innixa super fraterculum suum? Quæ est scilicet ista, more magistræ, a mysticis ad magis mystica ascendens, ab omni peccatorum labe purificata, et firma in illum fide super Sponsum innixa? At Sponsus curam Sponsæ erga discipulas videns, et hujus ad bonum acceptam habens excitationem, ad pristinæ vitæ suæ memoriam illum revocat, ut modesta fiat, nec in præsumptionis malum illam laudes præcipitent; dicit ergo illi:*

Sub arbore malo suscitavi te. Veluti sub arbore malo, quæ plerosque delectat sensus, in possessione sensibilium, sensus omnes delectanti, dormiebas, circa bonum mollis et otiosa, terrestribus vero inhærens; ego autem, prudentiæ et justitiæ sermonibus, ad mei desiderium suscitavi te.

Etenim ibi peperit te mater tua, ibi parturit quæ peperit te.—Videlicet in habitu terrestrium concept te prima mater tua Eva, in voluptate generans, et peperit te in dolore parturiens. Ideo, amore sensibilium tenebaris, voluptatem quærens, dolorem fugiens, et exinde studes ut a voluptate Ænem illius, dolorem dico, separet, quod fieri nequit. Si ergo vis tali habitu libera esse,

VERS. 6. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.*

Nimirum in me archetypo mane, servans in mente tua potentiarum tuarum rectrici, veluti

Α τούς ἐξ εὐωνύμων τοῦ Νυμφίου μου ἀπειλαί, νῦν ὑπὸ δίκην κεφαλῆς ἀρχικόν τῆς ψυχῆς μου, πάντως τὸ νοερόν ὑποτάσσουσι τὸ αἰσθητικόν· διὰ τοῦτο ἐν ἐλπίσιν εἶμι, ὅτι

Καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με. Εἶπουν τὰ ὑποδεχόμενα τοὺς ἐκ δεξιῶν ἐπηγγεῖλαι ἀγαθὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας, ὅλην με κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα περιέξουσι ψυχῇ καὶ σαρκὶ τὴν ἀπέραντον εὐφροσύνην παρέχοντα. Πάντα δὲ τὰ εἰρημένα διδασκαλικῶς εἶπούσα,

δ. *Ἄρχισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι, καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ, τί ἐγείρετε καὶ τί ἐξεγείρετε τὴν ἀγάπην ἕως ἂν βελήσῃ;* Ἦτοι κατησφαλισάμην ὑμᾶς ὡς δι' ὄρκου, τῆς τῶν θείων μυστηρίων ἐξηγήσεως, μαθητριαί μου, τῆς ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ὁρώσης τὸν καταλλάξαντα ἡμᾶς τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, ἀναδιδάξασα τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐν ταῖς θεωρητικαῖς καὶ ταῖς πρακτικαῖς δυνάμεσι, καὶ ἰσχύσεσι, ταῖς ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ ἐνεργεῖν δυναμέναις· ἐγείρετε κατ' ἀρετὴν, καὶ ἐξεγείρετε κατὰ γῶσιν ἐν ὑμῖν καθεῦδειν δοκοῦντα, ὅταν ἀγνοῆτε τὸ εὐθὲς, καὶ μὴ πράττετε τὸ καλόν, τὸν ἀγαπήσαντα ἡμᾶς, καὶ δόντα ἑαυτὸν λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, ἕως ἀν' εὐδοκίῃσιν τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, αὐτὸς τὰ κατὰ φύσιν οἰκτεῖα ὄρων ἐν ἡμῖν, πάσχοι κατὰ χάριν αὐτά. Αἱ δὲ θάμβει πληρωθεῖσαι, περὶ τῆς διδασκάλου φασί·

ε. *Τίς αὕτη ἡ ἀναβαλνοῦσα λελευκανθισμένη, ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφεὶδὸν αὐτῆς;* Δηλαδή, ὅποια ὑπάρχει αὕτη, διδασκαλικῶς ἀπὸ μυστηρίων εἰς μυστηριωδέστερα ἀναβαλνοῦσα, κεκαθαρμένη ἀπὸ παντὸς ῥύπου ἀμαρτημάτων καὶ ἐπειριδομένη ἐπὶ τὸν αὐτῆς διὰ τῆς βεβαίας εἰς αὐτὸν [Νυμφίον] πίστεως; ὁ γοῦν Νυμφίος τὴν ἐπὶ ταῖς μαθητευομέναις τῆς Νύμφης ὄρων ἐπιμέλειαν, καὶ ἀποδεχόμενος τὴν ταύτης εἰς τὸ ἀγαθὸν διεγερσιν, ἀναμνησθεὶς αὐτὴν τοῦ προτέρου βίου, ὥστε μετριοφρονεῖν, καὶ μὴ δ' αὐτῶν ἐπαίων, τῷ τῆς οἰήσεως πάθει περιπεσεῖν· καὶ φῆσι πρὸς αὐτὴν·

Ἰπὸ μῆλον ἐξήγειρά σε. Ἦγουν ὑπὸ τὴν δίκην μῆλου τέρποντος τὰς πλείους τῶν αἰσθησῶν, ἀπάσας ταύτας εὐφραίνουσαν αἰσθητικὴν κτῆσιν. καθευδούσης σου τῇ πρὸς τὰ καλὰ ῥαθυμία καὶ τὴν πρὸς τὰ ὑλικά σχέσιν, δι' ἧγειρά σου τὸ φρόνημα πρὸς πόθον ἐμὸν λόγοις προνοίας καὶ κρίσεως.

Καὶ γὰρ ἐκεῖ ὠδίνησέ σε ἡ μήτηρ σου· ἐκεῖ ὠδίνησέ σε ἡ τεκοῦσά σε. Δηλονότι ἐν τῇ σχέσει τῶν ὑλικῶν συνελάθετό σε ἡ προμήτωρ σου Εὐα τῇ καθ' ἥδονην γενέσει, καὶ ἀπέτεκέ σε τῇ κατ' ὀδύνην γεννήσει· ὅφ' ὧν συνείχου τῇ προσπάθειά τῶν αἰσθητῶν, τὴν μὲν ἥδονην διώκουσα, τὴν δ' ὀδύνην φεύγουσα· κἀντεῦθεν φιλονεικοῦσα, τῆς ἥδονης τὸ τέλος, τὴν ὀδύνην φημι, ταύτης ἀποχωρῆσαι, ὅπερ ἀμύχανον. Εἰ οὖν βοῦλει διαμείνειν τῆς τοιαύτης σχέσεως ἐλευθέρᾳ,

ζ. *Θές με ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου.* Εἶπουν ἐν ἐμοὶ τῷ ἀρχετύπῳ μένον, τηροῦσα τῷ μὲν ἡγεμόνι σου νῦν, τὸ κατ' εἰκόνα, κατ' ἀπλανῆ θεωρίαν, καὶ

διάθεσιν ἀγαπητικῆν ἐμοῦ· τῇ δ' ἐνεργητικῇ σου
 δυνάμει, τὸ καθ' ὁμοίωσιν, κατὰ πρᾶξιν ἀνυπόκριτον,
 καὶ διάπειρον ἰ ἀποτροπῆν τοῦ κακοῦ· κἀντεῦθεν
 μενῶ καὶ αὐτὸς ἐν σοί, φυλάττων ὡς τις σφραγίς
 τοῦ διανοητικοῦ σου τὴν ξὺν καὶ τὴν ἐνέργειαν,
 ἀσίλους τῇ σῆσσει τῶν ὕλικῶν.

Ἵτι κραταιὰ ὡς θάνατος, ἀγάπη· σκληρὸς ὡς
 ᾄδης, ζῆλος. Ἵτοι ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ τῷ δι' αὐτὴν
 ζῆλῳ μένης, μενῶ καὶ αὐτὸς ἐν σοί· καὶ φυλαχθήσῃ,
 ὡς εἰρηται· ἐπειδὴ περ ἡ μὲν ὀλιχὴ εἰς ἐμὲ ἀγάπη,
 ἰσχυρὰ ἔστιν ὡς πάσας ἐπὶ κακῶν ὀρμήν τε καὶ κίνη-
 σιν καταπαύουσα, δίκην θανάτου· ὁ δὲ δι' ἐμὲ ζῆλος,
 ἀνένδοτος τῷ κακῷ, ὡς τὰς ἀλόγους ὀρμὰς δεσμεύων,
 καὶ ἀπροϊτους κατέχων, οἷά περ ᾄδης.

Καὶ γὰρ περιπτερά αὐτῆς, περιπτερά πυρὸς
 φλόγες αὐτῆς. Δηλαδὴ ὅτι ὁ ἐκ πίστεως τῶν ἡπει-
 λημένων κολάσεων φόβος, καὶ ὁ ἐπ' ἐλπίδι τῶν ἐπηγ-
 γελμένων ἀγαθῶν πόθος, εἰσι περὶ τὴν ἀγάπην ὡς
 εἶνα πετρεὰ κατὰ πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἀνυφύοντα
 αὐτὴν ἀπὸ πάντων τῶν γήινων πρὸς με τὸν ὕπερου-
 ράνιον· καὶ οἷα μὲν τινας πυρὸς, τῆς ἀγάπης εἰσι
 περιπτερά· ὡς τοῦ μὲν φόβου καταβαίνοντος ἢ πα-
 σαν κακίαν, καὶ ἐγκαθαίροντος τὴν ψυχὴν ἀπὸ παν-
 τὸς παθῶν μοιυσμῶ· τοῦ δὲ πόθου ἐξάπτοντος
 αὐτὴν πρὸς Θεόν· οἷα δὲ αὐτῆς αὔθις τῆς ἀγάπης
 εἰσι φλόγες, ὡς ταύτης ἀυγαζούσης τῇ ψυχῇ, ἐν τε
 τῷ φλέεσθαι ταύτην θεῷ πόθῳ, καὶ συντηρεῖσθαι
 τὸν καταφλέγοντα αὐτὴν πόθον ἀγνώφῳ φόβῳ, διαμέ-
 νοντι εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ταύτην δὲ

ζ. Ὑδωρ πολὺ οὐ δύνησεται σβέσαι τὴν ἀγά-
 πην, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν.
 Ἵγρον αἰ βέουσαι ὡς πλῆθος ὑδάτων ἐκ τοῦ χειμῶ-
 νος τῶν ἀκουσίων πειρασμῶν πολλὰ θλίψεις, καὶ
 αἰ τούτων ἀλλεπάλληλοι, ὡς ποτάμια βεύματα ἐπα-
 γωγαί, ἐν αἷς τὰ τῆς πονηρίας πνεύματα τὴν εἰς
 ἐμὲ ἀγάπην σπεύδουσιν, ἢ τέλεον ἐκρίζῶσαι διὰ μισο-
 θείας, ἢ κατακάλυψαι διὰ μισανθρωπίας οὐ δύνη-
 σονται, οὔτε πάντῃ σβέσαι αὐτὴν διὰ βλασφημίας,
 οὔτε κατακλύσαι καὶ ἀφανίσαι δι' ἀπροσεξίας τῶν
 ἐντολῶν μου· αἰπερ ἀποδεικνύουσι μὲν τὴν εἰς ἐμὲ
 ἀγάπην· συμπεραίνονται δὲ εἰς τὴν τοῦ πλησίον·
 πλὴν

ἽἘὰν δῶ ἀνὴρ τὸν πάντα βίον αὐτοῦ ἐν τῇ
 ἀγάπῃ, ἐξουθενώσῃ ἐξουθενώσουσιν αὐτόν. Δη-
 λονότι ἐὰν ὁ μὴ τῇ τῶν προσαίρων ἀπάτῃ ἐκθηλυ-
 νόμος, παράσχῃ τοῖς δεομένοις πάντα τὰ ὑπάρχοντα
 αὐτῷ, διὰ τὴν πρὸς με ἀγάπην, εὐτελισμῷ ἐξευτε-
 λίζουσιν αὐτόν αἰ ἀντικείμεναι δυνάμεις πάντως·
 ὡς τὸν Ἰὼβ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν παντὸς τοῦ αἰσθη-
 τοῦ πλοῦτου αὐτοῦ ἐξηυτέλισαν, ἐξαιτούμεναι τοῦτον
 ἀπ' ἐμοῦ εἰς δοκίμιον τῶν διὰ σαρκὸς ὀδυνῶν, καὶ
 τοὺς φίλους αὐτοῦ εἰς τούτου ὀνειδισμὸν ἐπεγείρουσι·
 ταῦτα τοῖνον αὐτῆ εἰδυῖα, ὅταν πάσας μου τὰς ἐντο-
 λὰς τηρῆς, καὶ ὀδύνη σοι ἐπέβη σαρκὸς, κατὰ συγ-
 χύρησιν ἐμὴν γίνωσκε τὸ τοιοῦτον ἐπισυμβῆναι

A imaginem, immotam mei considerationem et amo-
 ris erga me affectum; inque agendi facultate, ve-
 luti similitudinem, actionum sinceritatem et pro-
 batam a malo aversionem. Tunc ego ipse in te
 commorabor, ut signaculum quoddam, intellectus
 tui affectum et vim terrestribus studiis servans
 inaccessa.

Quia fortis ut mors dilectio, dura sicut infernus
 æmulatio. Plane si in amore et zelo ex amore orto
 perseveraveris, ipse quoque in te permanebo, et,
 ut dictum est, custodieris. Omnis enim in me
 amor fortis est, quippe qui omnes in malum im-
 petus et motus, sicut et mors, quiescere facit;
 et in me zelus malo inexorabilis est, quippe qui
 irrationabiles devincit impetus; et, veluti infernus,
 B conclusos compescit ne prodeant.

Etenim periptera ejus, periptera ignis flammæ
 ejus. Enimvero, denuntiatarum pœnarum timor a
 fide procedens, et e spe ortum desiderium promissorum
 bonorum, amorem circumstant veluti colum-
 næ quædam, per praxim et theoriam, illum ab
 omnibus terrestribus ad me cœlo sublimiorem
 erigentia, similia igni quodam modo sunt amoris
 periptera, timore omnem auferente malitiam, ani-
 mamque purificante ab omni cupidinum inquina-
 tione; desiderio vero animam Deo adnectente.
 Similis quoque flammis amor est, quippe qui illu-
 strat animam, tum illum desiderio Dei inflammans,
 tum desiderium istud, quo ista ardet, sancto ser-
 vans timore in æternum mansuro. Illam autem

Vers. 7. Aqua multa non poterit extinguere chari-
 tatem, nec flumina obruent illam. Multæ sane tribu-
 lationes, sicut vis aquarum, de torrente invitarum
 tentationum fluentes, simul et illarum irruptiones
 veluti fluminum lapsus, continuæ, quibus nequitia
 spiritus erga me dilectionem eruere conantur, illam
 nec penitus per odium Dei eradicare, nec per odium
 erga homines obtegere poterunt, neque per blasphe-
 miam omnino extinguere, neque submergere et
 abolere per præceptorum meorum negligentiam;
 istæ autem tribulationes erga me dilectionem
 manifestam faciunt, atque etiam erga proximum
 adjuvant charitatem.

Si dederit vir omnem substantiam suam pro dile-
 ctione, contemptu contemnent illum. Videlicet si
 quis, non temporalium fallacia debilitatus, omnia
 bona sua, propter dilectionem in me suam, egenti-
 bus dederit, prorsus contemnentes nihili facient
 illum adversæ potestates, sicut et Job, post illius
 exteriorum divitiarum ablationem, contempserunt,
 illum a me vindicantes ad corporis dolorum tenta-
 tionem, et amicos ejus ad injuriam excitantes.
 Hæc autem tu noscens, cum omnia præcepta mea
 servaveris, et supervenerit in te carnis dolor,
 juxta consensionem meam hæc tibi accidere scito,
 ut tua ipsius tentationibus non cedentis dilectio ia

VARIÆ LECTIONES.

(διάπειρον? ἢ κατακαίοντος?)

me manifesta fiat, non vero quod absit ad omnia pertinens providentia. Sponsa igitur Christi Ecclesia, ab illo jam de se ipsa securitate accepta, optansque perfectam, in doctrina et virtute, per baptismum regenerationem eruditæ a se Judæorum et gentium multitudinis, de ista sponso suo dicit :

VERS. 8. *Soror nostra parva, et ubera non habet.* Nimirum hæc, ob naturæ identitatem, nostra vocata soror multitudo imperfecta adhuc est ob incredulitatem suam; idcirco rationes et normas virtutum ad te sponsum conducentes sicut ubera, per quas salute fruaris illius, non possidet.

Et quid faciemus sorori nostræ in die qua factus fuerit sermo ad illam? Id est quid faciemus isti sorori nostræ vocatæ, in tempore illo quo fidei tuæ prædicationem accipiet?

VERS. 9. *Si murus est, ædificemus super eam propugnaculam argenteam; et si ostium est, describamus super illam tabulam cedrinam.* Nempe si legalium præceptorum executione, ut murus ædificatur, superponamus in eam, veluti propugnacula argentea, eminus splendentes intellectuales rationes symbolorum quæ in legalibus Scripturis continentur. Si vero, per sensus, naturæ contemplationi cedita, ut ostium est, deformemus in ea, ut tabulam cedrinam, fidem qui mentem dividunt sensus constringentem, et ex operibus firmitatem habentem, vanamque omnem gloriam, virtutisque sive defectum sive excessum rejicientem. Hinc isti jam dicte multitudini tuam propriam perfectionem dabis, et ego adjuvabo. Postquam audivit prior ad fidem inter Judæos vocata multitudo, magistræ et sponsæ verba de illa dicentis quod et ubera non habet et quod murus est, ad utraque responsum faciens, ut demonstrative dicit :

VERS. 10. *Ego murus, et ubera tua sicut turris.* Plane, ego ex Israel murus sum, ut ædificata in doctrinam legalium præceptorum: Non adulterabis, et cæterorum ex ordine. Turribus autem similia sunt legalis Scripturæ symbola, mihi, uberum instar, tenerum et introductorium cibum præbentia, et sic intactam me servantia ab ethnicis moribus; etenim

Ego eram in oculis ejus ut inveniens pacem. Certe olim divinæ visitationis digna visa sum, et quamvis tunc non agnovissem, quæ nos Patri suo reconciliavit, veram pacem, hanc saltem in typis propheticis jam noveram. Illi, more magistræ, sponsa dicit: Quid mihi vetera proponis?

VERS. 11. *Vitis fuit Salomoni in Bebethlamon.* Videlicet spiritualis Ecclesiæ fidelium plantatio regi pacifico fuit in multitudine gentium, quod Bebethlamon significat.

VARIE LECTIONES.

α αυτόν? ι Cod. ληθῆ. ι* Forte addend. θύρα ζ.

Α σοι· ἵνα σου ἡ πρὸς ἐμὲ ἀγάπη πᾶσι κατάδηλος γένηται, μὴ ἐνδοξούσης τοῖς πειρασμοῖς, καὶ οὐχὶ διὰ τὸ μὴ εἶναι πρόνοιαν ἐπὶ πάντα διήκουσαν· ἡ δὲ Νύμφη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἦδη μὲν τὴν ἑαυτῆς παρ' αὐτοῦ λαβοῦσα ἀσφάλειαν, ποθοῦσα δὲ καὶ τὴν διὰ βαπτίσματος, κατὰ γνώσιν καὶ ἀρετὴν τελειώσιν τῆς τῶν κατηχουμένων αὐτῆς Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων ὁμηγύρευς· περὶ ταύτης φησὶ πρὸς αὐτὴν ἡ·

η'. Ἀδελφὴ ἡμῶν μικρὰ, καὶ μαστοὺς οὐκ ἔχει. Ἐφτουν ἡ διὰ τὴν ὁμοφυίαν ἀδελφῆ ἡμῶν χρηματίζουσα πληθὺς, ἀτελής ἐτι δι' ἀπιστίαν ἐστὶ· καὶ διὰ τοῦτο λόγους καὶ τρόπους ἀρετῶν προσφερομένους σοι τῷ Νυμφίῳ ὅσα μαζοὺς, ἐν' ἐν τούτοις ἀπολαύσης τῆς σωτηρίας αὐτῆς, οὐ κέκτηται.

Β Καὶ τί ποιήσομεν τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν ἐν ἡμέρῃ ἢ ἂν λαληθῇ ἰ ἐν αὐτῇ; Δηλαδή τί διαπραξόμεθα ἐπὶ τῇ εἰρημένῃ ἀδελφῇ ἡμῶν, ἐν ᾧ καιρῷ τὸ σὸν κατὰ πίστιν παραδέξεται κήρυγμα;

θ'. *Εἰ τείχος ἐστίν, οἰκοδομήσωμεν ἐπ' αὐτὴν ἐπάλλξεις ἀργυρᾶς· καὶ ἐν θύρᾳ ἐστὶ, διαγράψωμεν ἐπ' αὐτὴν σινίδα κεδρίνην.* Ἦτοι ἐάν μὲν τῇ πρᾶξει τῶν νομικῶν ἐντολῶν ψυκοδόμηται δικὴν τείχους, ἐπιθήσωμεν ἐπ' αὐτὴν ὡσπερ ἐπάλλξεις ἀργυρᾶς τοὺς τηλαυγεῖς κατὰ γνώσιν λόγους, τῶν ἐν τῷ νομικῷ Γράμματι συμβόλων. Ἐάν δὲ τῇ κατ' αἰσθησίν φυσικῇ θεωρίᾳ ι*, διαμορφώσωμεν αὐτὴν, οἶον ἐσινίδα κεδρίνην, τὴν τὰς μερίζουσας τὸν νοῦν συσφίγγουσαν αἰσθήσεις, καὶ ἐξ ἔργων τὴν βεβαίωσιν ἔχουσαν, πίστιν ἀποβαλλομένην τῇ μαχαίρᾳ τοῦ

Πνεύματος πᾶσάν τε δόξαν ψευδῆ, καὶ ἀρετῆς ἑλλειψίν καὶ ὑπερβολὴν· κἀντεῦθεν τὴν ἐν σοὶ τελειότητα αὐτῆς μὲν τῇ εἰρημένῃ πληθυῖ δωρήσῃ, ἐγὼ δ' ὑπουργήσω· ἐπειδὴ ἤκουσε τῶν τῆς διδασκαλίου καὶ νόμφης βρυμάτων ἡ ἐξ Ἰουδαίων πρὸς πίστιν προκαλουμένη ὁμηγύρις· οἷ τε μαστοὺς οὐκ ἔχει, καὶ τὸ, *Εἰ τείχος ἐστὶ*, περὶ αὐτῆς εἰρημένον, πρὸς ἀμφοτέρω ταῦτα τὴν ἀπόκρισιν ποιουμένη, φησὶν ὡσανεὶ δεικτικῶς.

ι'. *Εγὼ τείχος, καὶ μαστοὶ σου ὡς πύργου.* Πάντως ἡ ἐξ Ἰσραὴλ, τείχος μὲν εἰμι, ὡς ψυκοδομημένη τῇ διδασκαλίᾳ τῶν νομικῶν ἐντολῶν, τοῦ, «Ὁδ μοιχεύσεις,» καὶ τῶν ἐξῆς· πύργος δ' εἰκόασι τὰ δικὴν μαζῶν, νηπιώδη τροφήν καὶ εἰσαγωγικὴν μοι κομίζοντα σύμβολα τοῦ νομικοῦ γράμματος· ὡς ἀπόρρητόν με φυλάσσοντα τοῖς ἐθνικοῖς ἔθνεσι· καὶ γὰρ

Ἐγὼ ἤμην ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, ὡς εὐρύσκουσα εἰρήνην. Ἦγουν αὐτὴ ποτε ὑπῆρχον ἐπισκοπῆς θείας ἀξιουμένη· καὶ κἂν μὴ τότε ἐγνώκειν τὸν καταλλάξαντα ἡμᾶς τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, τὴν ἀληθινὴν εἰρήνην, ἀλλ' ὡς ταύτην κατὰ τοὺς τύπους ἐν τοῖς προφήταις ἐγνωκυία ἐτύγχανον· πρὸς ταύτην διδασκαλικῶς ἡ Νύμφη φησὶ· Τί μοι προβάλλῃ τὰ παλαιά;

ια'. *Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ Σαλομών ἐν Βεβαλαμών.* Δηλαδή πνευματικῆ φυτεία τῆς τῶν πιστῶν Ἐκκλησίας, γέγονε τῷ εἰρηνικῷ βασιλεῖ, ἐν πλῆθει ἐθνῶν, ὅπερ τὸ Βεβελαμών παριστά.

Ἔδωκε τὸν ἀμπελῶνα τοῖς τηροῦσιν. Εἶπουν ἅπασι καὶ τὸν ἑκκλησίαν ἀποστόλοις καὶ διδασκάλοις, τοῖς ἐγγηγορότοις φυλάσσειν αὐτήν· ἵνα μὴ αἱ κατ' αὐτῆς ἐπεχειρήσονται πολυεθεῖς αἱρέσεις, ταύτην καταλυμήνουνται, τῷ τὴν ἐνόητα αὐτῆς εἰς ἕλλοκότους δόξας καταμερίσασθαι.

Ἄνθρωπος ἐν καρπῷ αὐτοῦ χιλιούς ἀργυρούς. Διηγεῖται ὁ τῶν τελουμένων κατήγησε τὰ τοῦ νηπίου ἐν τῷ προσφερομένῳ τούτοις παρὰ τῶν τελουμένων πνευματικῶ τῆς Ἐκκλησίας καρπῷ, τῇ καθάρσει, φημί, καὶ τῇ φωτισίσει καὶ τῇ τελειώσει, κομισεται· ὁ δὲ ἀπὸ χιλιού ἀργύρου, τὴν διὰ καθαρότητος καὶ φωτισμοῦ τελειότητα· ἀκούσας δὲ ὁ Νυμφίος τῆς Νύμφης περὶ αὐτοῦ πρὸς τὰς μαθητευόμενας αὐτῇ λεγούσης, ὅτι Ἔδωκα τὸν ἀμπελῶνα τοῖς τηροῦσιν, ἵνα μὴ δόξωσιν οἱ ἀκούοντες ἀφελήσονται τούτον τῆς τοῦ ἀμπελῶνος ἐπιμελείας, φησὶ πρὸς αὐτήν·

β'. Ἀμπελῶν μου ἐμός ἐνώπιόν μου. Ἦγουν κῆν τινὰς φύλακας τῆς Ἐκκλησίας κατέστησα, ἀλλὰ Δεσπότης ταύτης ἐγὼ καὶ Νυμφίος· καὶ ἡ τούτων σπουδή, ἐν τῇ ἐμῇ ἐπισκοπῇ ἰσχύει. Εἰ μὴ γὰρ ἐγὼ φυλάξω, εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσσων· ἡ δὲ Νύμφη ἀνταποκρινομένη πρὸς τὸν Νυμφίον φησὶν·

Οἱ χίλιοι σοὶ Σαλομών, καὶ οἱ διακόσιοι τοῖς τηροῦσιν τὸν καρπὸν αὐτοῦ. Ἦτοι ἡ μὲν τελειότης, σοῦ τοῦ τελειωτοῦ δῶρόν ἐστιν εἰρηνικὴ τε καὶ εἰρηνοποιεῖ· ἡ δ' εἰς ἑαυτὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ἀποκατάστασις, διὰ τῆς τῶν σῶν ἐντολῶν ἐργασίας, ἡπερ ἐ τὴν ἡμῶν τῆς Ἐκκλησίας καρπὸς, τῆς προαιρέσεως ὑπάρχει τῶν κατ' ἐνέργειαν φυλάσσόντων αὐτάς. Καὶ γὰρ ὁ μὲν χίλια ἀριθμὸς, τὴν ἐν Χριστῷ ἐμφαίνει τελειότητα, ἀπροσδεῆς τελειότητος ὑπάρξων μονάς· ὡς μὴ μόνον τὸν δυνάμει, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐνεργείᾳ ταύτης λόγον ἐν ἑαυτῷ φέρων· ὅτι ἐκ μονάδος ἄρχεται, καὶ διὰ μονάδος δηλοῦται, καὶ μονάδος ἐστὶ ποιητικὸς· ἡ γὰρ χιλιάς καὶ μυριάς, τῷ τῆς μονάδος στοιχείῳ γυμρίζονται. Ὁ δὲ διακόσια πάλιν ἀριθμὸς, τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν εἰς ἑαυτὴν διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἐργασίας δηλοῖ ἀποκατάστασιν· ὡς δεκαπλοῦσάξω κατὰ τὴν δεκάδα τῶν ἐντολῶν, τὸν ἐκ τοῦ τετρακτῆ πέντε συντιθέμενον, κἀντεῦθεν δηλοῦντα τὴν ἐξ ὕλης καὶ εἶδους φύσιν ἡμῶν, εἰκοστὴν ἀριθμὸν. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένους ἡ Νύμφη, καὶ τότε πρὸς τὸν Νυμφίον, δι' ἄκραν τὴν μετριοφροσύνην καὶ ἐπιτεταμένον πόθον τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διέξεισιν.

γ'. Ὁ καθήμενος ἐν κήποις, ἕτεροι προσέχοντες· τὴν φωνὴν σου ἀκούτισόν με. Εἶπουν, ὦ Νυμφίε μου, οὐ δὲ ἀπαναπαυόμενος τῇ τε νοητῇ κτίσει καὶ τῇ αἰσθητῇ, ὡς τοῖς σοῖς θελήμασι δίκην κήπων πεφουτευμέναις, ἄλλοι παρ' ἡμᾶς εἰσὶν οἱ ἀμεταστρεπτοὶ πρὸς σὲ ἀτενίζοντες, διὰ τὸ μὴ μερίζεσθαι δεσμῷ σώματος αἱ αἰσθητοὶ πάντως καὶ ἀγγελικαὶ τάξεις. Ἐγὼ δὲ ὡς ὑποκαίμενη τῷ τοιοῦτῳ δεσμῷ, δέδοικα τὴν τροπὴν· καὶ διὰ τοῦτο τὴν δευτέραν σου κάθουσαν ἐπισπεύδουσα ἰκετεύω σε, ἀκουστὴν ποιήσον τὴν

Dedit vineam custodibus. Scilicet Ecclesiam apostolis et doctoribus commisit vigilanter custodientibus illam, ne multiformes vastent adversus illam excitatae haereses, unitatem illius ad monstruosas opinioniones distrahentes.

Vir accipiet in fructu ejus mille argenteos. Scilicet, quicumque initiatus evacuaverit quae sunt parvuli, in accipiendo spirituali Ecclesiae fructu ab initiatoribus initiatis dato, id est, purificatione et illuminatione et perfectione, veluti mille argenteos, perfectionem ex purificatione et illuminatione re portat. Audiens autem Sponsus Sponsam suam de illo coram discipulis dicentem quod vineam suam custodibus dederit, ne credant audientes abesse illo vitis curam, dicit illi :

Vers. 12. Vineamea, quae mihi est coram me. Licet custodes aliquos Ecclesiae posnerim, at ego Dominus et Sponsus ejus; horum studium in mea vigilantia vires sumit. Si enim ego non custodiero, frustra vigilavit qui custodit eam. Sponsa autem respondens Sponso suo dicit :

Mille tibi Salomoni et ducenti custodientibus fructum ejus. Scilicet perfectio tui perfecti donum est, o pacifice et pacificans, restitutio vero naturae nostrae in pristinum statum suum, per praeceptorum tuorum executionem (quae restitutio Ecclesiae nostrae fructus est), a voluntate pendet ex officio custodientium nos. Numerus enim mille ostendit perfectionem in Christo, eo quod sit unitas in se perfecta, non solum potentia, sed re ipsa perfectionis in se rationem habens. Ab unitate enim incipit, per unitatem declaratur et unitatem (monada) ipse efficit. Numerus enim mille et numerus decem millia continens unitatis elementum noscuntur. Numerus vero ducentos continens naturae nostrae in pristinum statum suum restitutionem ostendit. Decuplat enim, juxta decada praeceptorum ex quinque quater sumpto conflatum, et sic ostendentem naturam nostram ex forma et materia compositam, vicesimum numerum. — Insuper his dictis, sponso haec etiam, valde modesta et ardens futurorum bonorum desiderio, narrat.

Vers. 13. Sedens in hortis, alii attendentes; vocem tuam audire me fac. Sponse mi, qui in creatione et intellectuali et sensibili requiescis, velut in hortis tua voluntate plantatis, juxta nos alii quoque sunt ad te irretortis oculis attendentes, quippe carnis vinculo non impediti, omnino scilicet immateriales angelicae turbae. Sed ego, isti tali subjecta vinculo, a te metu averti; ideirco posteriorem descensum tuum votis festinans, te obtestor ut me hanc delectabilem audientem vocem facias : Venite, bene-

VARIAE LECTIONES.

1 Cod. ἐπιτετεύουσα. Num ἐποπτεύουσα? vel ἐπιπνέουσα?

dicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum, et sic.

VERS. 14. *Fuge, fratercule mi, et assimilare capreae, vel hinnulo cervorum super montes aromatum. Vocatis enim justis ad paratum ab initio mundi illis regnum tuum, omnem de nobis in sensibilibus curam abjicis, dignos attrahens ad excelsa spiritualium gratiarum, quarum replentur odoribus; in quibus fragrantibus gratis, veluti caprea, vel cervi hinnulus, venenatis nocivis bestiis, furentes in nos nequitiae spiritus interimis, istorum adversus nos compescens praelium.*

εὐχταίαν ἐκείνην φωνῆν σου· τὸ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν· καὶ οὕτω,

ἰδ'. Φύγε, ἀδελφιδέ μου, καὶ ὁμοιώθητι τῷ δόρκωνι, ἢ νεβρῶ ἐλάφου, ἐπὶ ὄρη ἀρωμάτων. Προσκαλούμενος γὰρ τοὺς δικαίους εἰς τὴν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν σου, ἀφίστασαι πάντως τῆς διὰ τῶν αἰσθητῶν προνοίας ἡμῶν· ἐρελκόμενος τοὺς ἀξίους ἐπὶ τὰ ὕψη τῶν πνευματικῶν εὐωδιαζουσῶν αὐτοὺς κατὰ θέωσιν χαρίτων· ἐν αἷς ὡς τις δόρκων, ἢ ἐλάφου νεβρὸς, ἀνατρετικῆς τῶν ἰοδῶλων θηρίων, τὰ μαινόμενα καθ' ἡμῶν τῆς πονηρίας πνεύματα νεκροῖς, καταπαύων τὸν πρὸς ἡμᾶς αὐτῶν πόλεμον.

SUPPLEMENTUM

AD COMMENTARIOS PROCOPII IN PROVERBIA

MONITUM.

Post Procopii Gazæi *Commentarios in Proverbia et in Cantica canticorum* qui ex editione Em. cardinalis Ang. Mai (*Class. Auct. t. IX, 1-256; 257-430; VI, 348-378*) cum interpretatione Latina in nostram hanc novam editionem transiere, quædam hic apponenda curavimus excerpta ex Bibliothecæ Regiæ Bruxellensis codd. 3895 et 3896, ex opere inedito cui titulus: *Procopius Gazæus in Proverbia, et in Cantica canticorum compendiarie explicatio, interprete Corderio*. Ne tamen in immensum cresceret voluminis moles, illa tantum dedimus quæ nobis notatu digna videbantur.

CAPUT XII.

VERS. 1. *Qui diligit disciplinam, diligit sensum; qui autem odit increpationes, insipiens est.*

Qui moralem diligit eruditionem, amator est scientiæ per quam sensus habemus exercitatos ad discernendum bonum et malum. Dei autem hoc donum est. Qui autem odit increpationes, insipiens est, cum velit semper in ignorantia versari et nunquam venire ad cognitionem veritatis. Disciplina porro recentior est increpatione debetque hanc præcedere.

VERS. 5. *Cogitationes justorum judicia; gubernant autem impii dolos.*

Cogitationes enim justorum discretæ sunt ac simplices. Principium autem consilii cogitatio est, quorum unum quidem laudavit in justo, alterum vero vituperavit in impio. Aut certe quia semper Dei judicia meditantur; vel quia semper judicia Dei exercent in mente. Mens enim nostra iudex est, et sedet iudicans quamlibet virtutem cum opposito ipsi vitio, et hoc quidem condemnat, illud vero justificat.

CAPUT XIII.

VERS. 15. *Contemnens rem contemnetur ex ea: timens autem mandatum, hic sanus est.*

Origenis. Sicut is qui timet Deum, voluntatem ejus facit, ita qui timet mandatum, is servat mandatum; qui autem contemnit Deum contemnit mandata ejus, fana porro est anima quæ divinum mandatum servat.

A **VERS. 22.** *Bonus vir thesaurizare faciet filios filiorum: thesaurizantur autem justis divitiæ impiorum.*

Hujusmodi erat Paulus multum in Christo per Evangelium generans. Hi porro cum ab illo didicissent, alios docuerunt. Aut pater est mens quæ bonas gignit cogitationes. Hæ porro res consimiles generant.

Evagrii. — Hi qui ex impia doctrina convertuntur, sunt bonis doctoribus thesaurus, cum essent divitiæ impiorum. Eorum quoque qui de circumsione erant divitiæ, in thesauro repositæ gentibus in Christum credentibus, ablato ab illis regno cælorum et dato justificatis ex fide. Vel etiam divitiæ impiorum malitia est, quam justiper bonam doctrinam absument, sive modo, sive in futuro sæculo supra quinque ac decem civitates constituti.

CAPUT XIV.

VERS. 4. *Ubi non sunt boves, præsepia munda; ubi autem multa genimina manifesta bovis virtus.*

Ubi non sunt doctores, ibi subsellia auditorum sunt vacua. Virtus autem docentis ostenditur, ubi multa sunt genimina, id est discipuli. Fortassis vero nunc singulariter dictus bos Jesus est, cujus virtutis plurimum inter homines fructus exhiberi possunt. Itaque ubi non sunt boves spirituales prophetæ et apostoli vacua geniminibus sunt præsepia, in quibus Servator veniens omnem genimini-

bus terrarum orbem replevit, ita et dictum sic: *« Messis quidem multa, operarii vero pauci »*.

VERS. 18. *Divident imprudentes malum : Astuti autem tenebunt sensum.*

Eusebii. — Nempe hanc partem ac sortem habebunt : malitiam autem sensui opposuit. Si autem malitia virtuti opponatur, utique sensus jam virtutem significat.

VERS. 26. *In timore Domini spes fortitudinis ; filiis autem suis relinquit firmamentum.*

Rursus habitum dixit pro eo qui habet illum. Spes autem fortitudinis, quoniam is qui certat adhuc in hac vita, ex parte cognoscens et ex parte prophetans, spem in futurum habet repositam, accepturus, filiis autem suis relinquit firmamentum. Cujusmodi erat propheta ille cum moreretur, cujus uxor ad Elisæum veniens, egestatem suam et sceneratores deplorabat : hic autem id quod habebat mulier oleum multiplicans, et a generatoribus eam absolvit et filiis victum dedit. Quin et timor Domini, pios habens filios, qui timoris filii sunt, sicut filii lucis quoque lux vocantur ; hoc firmamentum illis reliquit.

CAPUT XV.

VERS. 4. *Sanitas linguæ arbor vitæ, qui autem conservat eam implebitur spiritu.*

Sanitatem linguæ vocat vel qua sanata est, vel qua sanavit. Porro sanata est lingua quæ verbo non peccat. Morbus enim linguæ est peccatum per illam admissum. Doctrina enim de rebus bonis germinat vitam : qui autem conservat eam, implebitur Spiritu, nimirum sancto. Idem hortatur per ea quæ sequuntur, dicens : *Favus mellis sermones boni, dulcedo autem ejus sanitas animæ.*

VERS. 5. *In abundantia justitia fortitudo multa.*

Eusebii. — « Nisi enim, inquit, abundaverit justitia vestra, non intrabitis in regnum cælorum »¹. Impiorum autem radix malitia est, quæ post præsentem vitam una cum illis interitura est. Huic simile est et illud : *Evellet te et radicem tuam de terra viventium.*

VERS. 25. *Domus contumeliosorum diruit Dominus : firmavit autem terminum viduæ.*

Eusebii. — Domos superborum Judæorum diruit Dominus, viduæ autem Ecclesiæ per evulsionem ab ea diaboli viduatæ firmavit terminum. Supervacaneos enim eorum qui veritati resistunt, sermonum plexus et structuras evertit Dominus, perdens sapientiam sapientium, animæ autem hisce viduatæ domum stabilis.

CAPUT XVI.

VERS. 7. *Initium viæ bonæ facere justa : accepta autem sunt apud Deum magis quam immolare hostias.*

Si enim, inquit, desideras sapientiam, serva mandata, et Dominus tibi illam impertietur. Quod

¹ Matth. ix, 37. ² Matth. v, 20. ³ Matth. ix, 13.

si autem cognitionis via est Christus, hujusque notitiæ principium et lex, quæ pædagogus nobis existit ad illam ; ac bonæ revera viæ initium sit facere justa, hocce quid majus fuerit misericordia. Nunquid igitur hæc contemplatio est ? Quia « misericordiam, inquit, volo, et non sacrificium »², et cognitionem Dei magis quam holocausta.

VERS. 14. *Furor regis nuntius mortis : vir autem sapiens placabit eum.*

Origenis. — Hoc dixit sanctus a passione alienus : vel furor allegorice accipiendus, vel modo non in bono regem appellat. Vir autem sapiens, quamvis ut homo peccavit, per pœnitentiam ipsum placat. Nuntius qui de supplicio sermones novit, vocatur angelus seu nuntius furoris.

VERS. 15. *In lumine vitæ filius regis : qui autem valde accepti sunt ei, tanquam nubilum serotinum.*

Evagrii. — Plurimis Scripturæ locis lux vitæ conjungitur, juxta illud : « Vita erat lux hominum »³, in qua luce est filius Regis discipulus Jesu. Filius quoque Regis Christus et qui in veritatis scientia secundum Christum perfecti sunt.

Didymi. — Qui in adventu Christi prope ad fidem accesserunt, quia in fine sæculorum crediderunt, quasi nubes serotinæ sunt : nempe virtus sero tandem nata, istiusmodi sui compotem reddit acceptum Christo regi, vel etiam cuivis sapienti.

VERS. 17. *Qui suscipit disciplinam in bonis erit, qui autem custodit correptiones sapiens fiet. Qui custodit vias suas, servat suam animam, et diligit vitam suam, parcat ori suo.*

Moralis enim eruditio cum introductoria quædam sit institutio, virtutum perfectionem proficienti conciliat, correptiones autem vocat increpationes, vel sermonum demonstrationes, vel mandata Dei, hæc enim nos peccantes reprehendunt.

VERS. 22. *Fons vitæ cogitatio possidentibus : disciplina autem imprudentum mala.*

Eusebii. — Cogitatio virorum intelligentium et cordatorum quæ capit res prout se habeant, dirigit vitam ipsorum : disciplina autem imprudentum mala, utpote mortem afferens ; vel etiam malitiam irrefragabilem et inexcusabilem sic appellavit.

VERS. 32. *Melior est vir longanimis forti.*

Didymi. — Nam bellum intestinum quovis extero periculosius omnino ac difficilius est, quod qui debellavit jam curis omnibus solutus est, at illi obnoxius cum indefesso hoste decertat

CAPUT XVII.

VERS. 1. *Melior est buccella cum voluptate in pace, quam domus bonorum et injustarum victimarum cum jurgio.*

Eusebii. — Superni panis particulans notitia, pacem præbens cum voluptate (Pax autem Christus est) melior est quam ditari cognitione domatum falsi nominis.

⁴ Joan. i, 1 seqq.

VERS. 2. *Servus intelligens reget dominos stultos ; A in fratribus autem dividet partes.*

Ejusdem. — Populus e gentibus, cum servus esset (Christus enim ipsum pretio redemit), credendo factus intelligens, Judæos nobiles ac dominos superavit. Et alio sensu : Si omnis qui peccatum facit, servus sit peccati, omnis qui a malitia recessit, per virtutem dæmones insipientes dominos devicit ; qui et dispensator mysteriorum Dei fiet, pro conditione status unicuique fratrum spiritalem impertiens cognitionem, Corinthium quidem lacte potans, Ephesium vero solidiore cibo nutriens, de longitudine et altitudine, ac profunditate latitudineque disserens, et per hæc interstitia naturæ rationalis significans distinctionem, quæ divini iudicii ac providentiæ rationis ob immensam profunditatem humanum captum fugientes, continet. Horum symbolam est Jesus Nave duodecim tribubus terram distribuens : qui utique de Christi incarnatione sermones cognitione reconditi sunt in Juda, in cujus sorte seu tribu Christus nascitur.

VERS. 11. *Potestatem dat sermonibus principium justitiæ, præcedit autem egestatem contentio et iurium.*

Origenis. — Juxta illud : nulla injusta potestas, vel quod sit supereminens potestas, vel etiam, ut sic dicamus in potestate principium seu caput sit justitia. Incorrupti enim sermonis fiducia est seu libertas. Itaque de Servatore dicitur : Erit enim docens tanquam potestatem habens et non sicut scribæ.

Eusebii. — Præcedit autem egestatem contentio seu seditio, siquidem exercitus seditio inopiam parit, sic et cogitationum dissensio inopiam sermonum gignit. Si igitur justitiam sequitur notitia, præcedit ignorantiam malitia.

CAPUT XVIII.

VERS. 2. *Non opus habet sapientia is qui indiget corde : magis enim ducitur insipientia.*

Didymi. — Magis autem ducitur imprudentia, quia magis dilexit tenebras quam lucem. Ad hæc stultitia gaudens arbitratur sapientiam sibi non esse necessariam.

VERS. 8. *Pigros dejicit timor : animæ autem effeminatorum esurient.*

Eusebii. — S illicet inimicus timor, vel timor Domini, per bona opera ipsos a pigritia separat. Effeminatus autem est qui neque docere potest neque discere cupit. Itaque illos qui in virtute practica pigri sunt malorum seu molestiarum timor excita ac præparat, cum non habeat quo confidant in futurum. Vir porro qui voluntate ac studio mulier est, non habebit virtutem qua sustentetur.

VERS. 10. *Ex magnificentia fortitudinis nomen Domini : ei autem accurrentes justi exaltantur.*

Ex creaturis enim earumque magnitudine ma-

nifestum sit Deum esse omnipotentem. Nomen autem Domini Dei cognitionem significat. Ac per rectam quidem vitam accurrunt ad ipsum justi, per contemplationem vero exaltantur. Item alio sensu : Qui magnifice fortis est in confortante ipsum Domino nomen Domini est, quem ad se accurrentem altissimi Dei appellatio sublimem reddit.

VERS. 14. *Furorem viri mitigat servus prudens ; pusillanimum autem virum quis sustinebit ?*

Eusebii. — Quemadmodum Dominus noster pater furientis respectu peccatorum dicitur 5-6. et petra scandali, respectu infidelium, ita etiam pusillanimum propter peccatores nuncupatur.

Aliter. — Moyses, cum famulus esset viri : « Ecce enim vir oriens nomen ejus⁷, » Dei adversus populum suum furorem mitigavit, dicens : « Siquidem remittis eis, remitte⁸, » etc. Pusillanimum autem est qui cito mutat sententiam.

VERS. 15. *Cor prudentis possidet sensum : aures autem sapientium quærunt cogitationem.*

Didymi. — Sensum hoc loco non accipere oportet naturalem, sed acquisitum circa dogmata quæ sit hominis industrii seu practici. Speculativus autem cum versetur circa rerum contemplationem, intellectum quærit. Sæpenumero autem, et præcipue in præsentem Libro, practica et speculativa vita per sensum et intellectum designatur ac declaratur.

VERS. 16. *Donum hominis dilatat eum, et apud principes sedere facit eum.*

Eusebii. — Non in angustum redigetur qui dat pauperibus, sed velut unus de principibus erit. Vel rectam vitam modo vocavit donum hominis qui semetipsum dilatans dignum præbet plenitudine Dei, quam cathedram virtutum nominat, mentis enim cathedra est habitus optimus quæ motu difficilem vel immotum conservat sedentem.

CAPUT XIX.

VERS. 4. *Divitiæ addunt amicos multos : inops autem et ab amico qui erat deseritur.*

Eusebii. — Divitiæ cognitionis ac sapientiæ, angelos nobis multos adiungunt. Impurus autem ab angelo quoque quem a puero custodem acceperat, separatur. Spiritalis enim amicitia est virtus atque scientia, per quas sanctis illis virtutibus amice consociamur.

VERS. 14. *Domum et substantiam dividunt patres pueris : a Domino autem aptatur mulier viro.*

Didymi. — Patrum quidem est docere filios virtutem ac Dei cognitionem. Dei autem est ipsis largiri sapientiam, uxorem enim hic intellige sapientiam. Substantiam quidem vocat sermones de negotiis, domum vero mentem qua hæc audienda sunt.

VERS. 16. *Qui custodit mandatum, servat suam animam ; qui autem negligit, suas vias perbit.*

Basilii. — Etenim homo ad Dei imaginem con-

⁴ Eccl. xxviii, 27. ⁷ Zach. vi, 12. ⁸ Exod. xxxii, 52.

ditus rectas ab eo vias accepit. Fecit enim Deus hominem rectum. Hæ ipsæ autem viæ dicuntur quidem præcepta, quantum ad præcipientem, viæ vero in ordine ad mentem iter facientem, testimonia autem quia in cælo et terra tradita sunt; unde mens quæ suscepit illa vocatur testis, qui si fallit impune non feret.

VERS. 17. *Fœnerat Deo qui miseretur pauperis; secundum datum autem ejus retribuet ei.*

Eusebii. — Sibi enim appropriat vindicatque Deus quæ in illum collata sunt; secundum autem datum ejus retribuetur ei, hoc est secundum affectum, non ex tristitia aut necessitate retribuit ei. Non enim dona sed animi dispositionem meretur Deus.

VERS. 19. *Male cogitans vir nulla damna patitur: si autem corruperit et animam suam addet.*

Didymi. — Omnes enim sensus pariter polluit, inhærens vero etiam ipsam ex integro animam. Nunquid autem magnum quidem damnum est, ipsa privato contemplationis rerum creaturarum? Quibus accedit deletio naturalium de Deo cogitationum, ipsamet anima ad omnimodam rationis privationem redacta.

VERS. 24. *Qui abscondit in sinum suum manus injuste, neque ori quidem admovebit eas.*

Qui non recte vivit, abscondit in anima manus injuste, terram suam laborare nolens neque panibus impleri. Siquidem virtutes circa actiones occupatæ manuum rationem obtinent ut quæ panem illum ori nostro afferant qui de cælo descendit et dat vitam mundo. Non poterit proinde talis, quod sit piger et ignavus, illum frugi actionis initium comparare.

CAPUT XX.

VERS. 2. *Non differt comminatio regis a furore leonis: qui autem irritat eum peccat in suam ipsius animam.*

Non enim habet intellectum quo evadat mala quibus undique circumdatus est; si autem furor draconum est vinum illorum, incontingens autem vinum est, utique incontingens est et furor, utpote homines intemperantes reddens, et contumeliosa est ira ut quæ effervescente furore progignitur. Quamobrem Nazaræi quo viæ expertes viverent a vino abstinere jubebantur. Qui regem irritat, id est qui peccato ad iram Christum provocat, in suam ipsius animam peccat.

VERS. 4. *Exprobratus piger non confunditur; similiter et qui fenore accipit frumentum a messe.*

Eusebii. — Talis enim cum propter tempus deberet esse magister, etiamnum prima opus habet institutione. Si autem sit frumentum in messe illud fenore ab illis accepit qui per sex annos terram suam laborarunt et septimo viduas et pupillos nutriunt.

VERS. 20. *Maledicentis patrem aut matrem extinguetur fax: pupillæ autem oculorum ejus videbunt tenebras.*

Eusebii. — Qui enim maledixerit patri aut matri,

¹ Lev. xx, 9. ² Matth. vii, 12.

A morte moriatur¹. Sed et qui Christo et Ecclesiæ maledixerit, fide privabitur quam habebat ante criminationem, quæ erat in ipso lux. Possit etiam de externis tenebris usurpari, quamobrem quoque in futuro effertur. Quin et Christus quidem pater est habentium spiritum adoptionis, mater ve eorum qui lacte, et non solido cibo indigent, quandoquidem et Paulus pater quidem Ephesiorum fuit, sapientiæ ipsis revelans mysteria, mater vero Corinthiorum lacte illos potans.

VERS. 10. *Pondus magnum et pusillum et mensuræ duplices, immunda sunt apud Dominum et utraque et qui facit ea.*

Basilii. — Circa judicium inæqualitatem staterrarum appellatione insinuans, significat eum qui dolosam habeat affectionem, verbis quidem blandam sed reipsa pravam, esse immundum: ut cui quis præ se ferat temperantiam qui non sit temperans. Quin et omnem excessum et defectum mensuram magnam et parvam esse arbitror. Utrumque enim adjunctum habet vitium: mensura porro duplex est illi qui ab alio quidem beneficia vult accipere, sed paria vicissim aliis non retribuit. Non enim morem gerit dicenti: « Omnia quæcunque vultis ut faciant homines, hæc et vos similiter facite illis². »

CAPUT XXI.

VERS. 4. *Magna sapiens in contumelia audax corde; fax autem impiorum peccatum.*

C. Magna sapiens, inquit, in contumelia non in virtute, sed de quibus confundi oportuerat in his gloriatur. Fax autem impiorum peccata, juxta illud: Ambulate in lumine ignis vestri. Bonum enim arbitrantur peccatum, cum sit temporarium. Fortassis vero etiam quasi respectu impietatis in Deum atque deteriorum fax esse peccatum videatur. Sed et a majori malo quis ad id quod minus est veniens, initium accipit illustrationis.

VERS. 19. *Melius habitare in deserto quam cum muliere rixosa et linguosa et iracunda.*

Didymi. — Cæleus esse præstat quam cum tali commorari: vel etiam melius est esse in Ecclesia e gentibus, quam in Judæorum synagoga. Vel etiam prout David ait: « In terra deserta, in via, et inaquosa. » Terra igitur est virtus, quæ non habet pristinos habitatores, neque homines secundum desideria erroris depravatos, adeoque diabolus non invenit in ea requiem, siquidem ambulat per loca arida et inaquosa quærens requiem et non invenit. Est enim ille rex omnium qui in aquis degunt. Et de sapientia frequentes, inquit, commorationes domorum ejus. Quod si hoc verum uti revera est, mulier pugnax seu rixosa est malitia, quæ illum cum quo habitat rixosum, et linguacem et iracundum efficiet.

CAPUT XXII.

VERS. 7. *Divites pauperibus imperabunt, famuli propriis dominis fœnerabunt.*

Eusebii. — In sæculo futuro qui in omnibus ditati fuerint, in omni cognitione ac sapientia imperabunt iis qui divitiis istis destituuntur. Cæterum quod hic de servis ac dominis dicitur, tanquam quid arcanus jam mittatur: ad litteram autem humanæ vitæ instabilitatem declarat. Quin et ubi penes paucos est imperium, divites pauperibus dominantur. Item alio sensu scientiæ præditi ignavis ac rudibus præsent, et fideles qui ex gentibus sunt Israelitis, quibus id antea jus erat doctrinam fenerant, tametsi prius illi gentibus plurimis feneraverint, iisque imperaverint. Nunc autem ab iis regno cælorum ablato vice versa contigit.

VERS. 16. *Qui calumniatur pauperem, multa facit sua: dat autem diviti ad minus.*

Quemadmodum diabolus calumniatur nos, accipiens a nobis virtutes quas non dederat nobis, sic et nos caluniamur ipsum accipientes ab ipso vitia quæ non dedimus ipsi. Et in quantum quidem accipimus ab ipso vitia, tanquam ab eo qui virtutibus pauper est accipimus: in quantum vero virtutes nostras ipsi damus, in detrimentum nostrum, tanquam in malitia diviti, illas donamus. Quo igitur plura quis illi donat, eo animam suam magis vulnerat.

VERS. 20. *Et tu vero describe ea tibi tripliciter, in consilio et scientia super latitudinem cordis tui.*

Fusebii. — Dicit: Proverbia erunt enim tibi hæc describenti in mente, ut loquaris in eis sedens in domo et ambulans in viâ, et decumbens ac surgens. Trifariam autem unumquodque eorum et in consilio et in scientia describe, v. g., quodlibet eorum quæ theoriam spectant, siquidem etiam habet littera verum, erit triplex. Verbi gratia illud: « Non alligabis os bovi trituranti ¹¹, » ad litteram sic habet: secundum anagogen quidem significat, non oportere in nobis id quod circa terram operatur, nempe sensum, prohibere quo minus rebus sensibilibus utatur recte, indeque cibum habeat. Secundum allegoriam vero, doctorem qui, inquit, seminuat in nobis spiritalia debere metere carnalia, nempe cibum a nobis accipiendo. Consilium porro et scientiam vocat ea quæ ad actionem et doctrinam spectant. Vel etiam quod omnis scripturistica compositio seu commentatio in moralem et naturalem ac theologiam dividitur. Ac primæ quidem consonant Proverbia, secundæ vero Ecclesiastes, tertiæ denique Cantica canticorum, quæ intellecta per animæ puritatem in corde describuntur.

Chrysostomi. — Vel etiam sic q. d.: Dilata cor tuum ad susceptionem theorematum divinatorum, ut quilibet sensus multiplicetur. Audiens enim: Non mœchaberis, siquidem habes uxorem, contentus sis littera, sin secus, ne duxeris. Idipsum etiam in aliena doctrinâ locum habet, vel a Domino sponso minime mœchandam et recedendum mente ab ejus adhesionem; vel illud tripliciter sumitur pro tuto, et firmiter vel frequenter, juxta illud Ezechielis:

¹¹ 1 Cor. ix, 99. ¹² Job. xi, 15.

A Quoniam exornata es tripliciter, vel modeste in omni vita tua. Vel trifariam Scripturæ verba describuntur, nempe secundum historiam et ad mores animæ, et secundum anagogen. Tria porro sunt potissima mutationis ætatis tempora, secundum quæ quis est puer, juvenis et vir perfectus. Atque tripliciter dicens hoc ait: ut simplicior ædificetur ab obvia litteræ locutione, perfectus vero ex arcano litteræ sensu. Ut enim homo constat e corpore et anima et mente, ita et sancta verba. Singula enim tripliciter sunt, nempe secundum litteram et intellectum et contemplationem seu anagogen.

VERS. 27. *Si enim non habueris unde solvas, tolent stratum quod sub costis tuis.*

B Ne temere des testimonium præceptoribus de quibusdam scire volentibus, diverso enim illo apparente in te redundabit debitum cui non eris solvendo: nemo enim pro alio bonus; sibiinmetipsi enim vix sufficet, occurrent autem doctores quibus fidem obstrinxisti, in moralibus quidem actiones, in scientiis vero rectæ de Deo ac mundo sententiæ, quibus non exhibitis seu solutis rapient tegumentum tuum in quo requiescis: animæ, inquam, facultates seu vires, costæ namque vires designant, ut in isto Job: « Costæ ejus, costæ æneæ¹², » id est vires vocis evanidæ, vel etiam aliter. Ne temere obstringas carnem, vel ne assumas actiones alienas, nisi enim repertus fuerit qualem testatus es, omnino in te istiusmodi debiti solutio redundabit. Qui amicus admittunt cogitationes et per hoc malignum honorant, probis cogitationibus deteriores solvere studeant, quia tollent substratam virtutem, siquidem hæc stantis in justitia mentis vestimentum dicitur, reliquum vero quod per pravas cogitationes excidit stratum appellatur.

CAPUT XXIII.

VERS. 1-3. *Si sederis cœnare ad mensam potentis, sapienter intellige quæ apponuntur tibi: Et mitte manum tuam sciens, quod oportet te talia præparare. Si autem insatiabilis es, noli concupiscere escas ejus: hæc enim obtinent vitam falsam.*

D In prandio quidem, inquit, dictis tuis custodiam adhibe, in cœna vero post prandium intellige quæ penes te sunt, non quæ te superiora et precul sita sunt; et dictis consonam adijunge actionem: sic enim spiritalibus consentanea parabis. In mensa igitur potentis nihil humile vel terrenum quære quonutritiariis, neque tam id quod historicum, quam quod spiritale sit atque cœleste. Hoc enim accipiendum quando littera sensum sequitur: dynastæ autem intellige Christi, sin vero dynastarum scribatur, Moysis et prophetarum. Si autem non amas liberari a litteræ consideratione, noli insaturabiliter concupiscere escas ejus. Nam si circa solam verseris litteram, ab allegoria abstinens, quid dicere poteris de iis quæ secundum litteram simul consistere non possunt, quale est illud: « Spinæ nascuntur in

mentem temulentis? ¹⁸ Mensa dynzstarum sunt oracula prophetarum, quæ oportet auditorem ab historia traducere ad theoriam et sic illa exercere. Spiritualiter autem intellige illa quæ apponuntur tibi, et extende manum tuam. Ne in sola, inquit, historia pedem figas, neque primo ferculo contentus sis: hoc enim sibi vult illud: « Et injice manum tuam. » Sciens istiusmodi tibi esse præparanda, id est spiritualiter intelligenda, nempe ut et tu Christum virtutibus nutrias: quod si insatiabili studio historiæ inhæreas, quo pacto spiritalis mensæ particeps eris? adhærent enim vitæ mendaci, carnæ non spiritali: talibus enim istiusmodi cibus apponitur, qui possit nutrire animas.

VERS. 21. *Omnis enim ebrius et scortator mendicabit; et induetur disruptis et laceris omnis somnolentus.*

Velat vinum quod e vite sodomitica exprimitur. Congruit hoc etiam quoad litteram et secundum sensum illi qui studet sapientiæ. Nam licet adversariorum dogmata carniùm more videantur solida, bonumque nutrimentum præstare, sunt tamen serpentina digestuque difficilia ut venenum aspidum et uva fellis. Ne illa itaque audiens, ad eorum coemptiones te extends: sed ad hoc solum ea audire permissum ut refutandi illos argumentum conseceris. Habes vinum ex vera vite expressum, nempe sensum Scripturarum: ex his qui bibit sobria ebrietate inebriatur, et ab hominibus excedit conversans cum Deo. Qui autem de vinea Solomorum bibit, ex dementia compositus est. Quapropter etiam dicitur: inimici autem nostri amentes. Mendicat autem omnis qui divina doctrina et sapientiâ excidit, in cuius dextera sunt divitiæ et gloria, cum meretricibus versans veram notitiam simulantibus. Et ebrius est ex vino veterum induente. Denique qui ut virtutem compareret non advigilat, neque sobrius est, is animæ suæ vestimenta lacera et vilia ostendit. Animæ autem vestimenta sunt sana dogmata, et rectorum cogitationes actionum: quæ quidem vestimenta vir probus lucida obtinens, omni tempore candidis induitur, odioque habet tunicam carnis sordibus contaminatam.

VERS. 22. *Audi, fili, patrem qui genuit te; et non contemnas quoniam genuit mater tua.*

Patris tui præceptoris mater est doctrina: tua enim infirmitas illius videtur esse. Excita proinde magis te ipsum et tunc matrem robustam vegetamque invenies. Tu enim tua negligentia illam ad senectutem et oblivionem redigis, ipsa nihil interim patiente. Dicebat quidem seniorum animam esse matrem mentis, animam vocans ipsam animæ affectionem et iram et concupiscentiam. Nam per practicas virtutes in lucem mens producitur: siquidem per fortitudinem et temperantiam adipiscimur sapientiam et scientiam Dei, quæ sunt virtutes iræ et concupiscentiæ. Dixit autem fortasse matrem quoque vetus testamentum quod non facile contemnedum est.

¹⁹ Prov. xxxi, 9.

A **VERS. 30.** *Nolite inebriari in vinis, sed conversamini cum hominibus justis et conversamini in locis deambulationis.*

Avertit per hæc a vino et ebrietate, plurima exinde damna recensens atque perpetua supplicia.

Evagrii. — Ne sensiliter intelligas Scripturam, admonet ut conversemur cum justis in ipsa descriptis. Vel etiam cum superstitionibus adhuc sanctis conversari jubet ambulantes et proficientes, quod neque stantis neque sedentis est. Mens enim quæ conversatur in locis deambulationis digne ambulat vocatione qua vocata est, et in Scripturis versatur quæ vitas justorum continent.

CAPUT XXIV.

B **VERS. 3.** *Cum sapientiâ ædificatur domus, et cum intellectu dirigitur.*

Chrysostomi. — Sæpenumero Scriptura medias artes appellat sapientias, ut in isto: Quis dedit mulieribus texendi sapientiam? hoc est faciendi habitum: sapientiæ quidem quæ insit artificio, rationis autem calculi dispensarum quæ satis sint ad perficiendum; hæc enim structura, quin et compages speculationum sapientiæ sapienter ædificatur cum virtute speculativa et intelligentia practica. Verum tamen « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. » Cooperante enim opus est Deo. Domus quæ initio non erat, post lapsum autem instauratur, cum practica virtute consummatur, domus animæ est. Cum intelligentia porro horum erigitur et ad vivum depingitur, et cum sensu, cum labore et actione replentur animæ receptacula.

C **VERS. 10.** *Immunditia autem viro pestilenti, inquinabitur in die mala et in die tribulationis quoad usque deficiat.*

Immunditiam quoque propheta peccatum declarat: immunditia ipsius ante pedes ejus. In actionibus enim ejus peccatum, quod indurabitur in habitum motu difficilem firmatum.

Didymi. — Talis autem deficit supplicio affectus, in die iudicii. Nempe qui dum virtute polleret prius vir erat, desinit esse talis a virtute excidens eo die quo patrat mala. Quod si virtutem malitia minuit, interim quoque malitiam virtus. Hoc autem erit in futuro sæculo, quoad usque deficiat iniquitas. Nam illud *inquinabitur* idem est quod corrumperetur seu destruetur. Destruitur autem immunditia vel a practica virtute vel ab acerbitate supplicii.

D **VERS. 12.** *Si autem dixeris: nescio hunc; scito quoniam Dominus corda omnium nescit: et qui figuravit spiritum omnibus, ipse novit omnia, qui reddit unicuique secundum opera ejus.*

Si, inquit, dixeris: Non novi hunc, arguet te mendacii et reus eris falsitatis ac cædis. Qui enim figuravit animam, ipse novit omnia, et reddit unicuique secundum qualitatem, bonum bono et per-verso prava. Quod enim non secundum quantitatem patet: « Non enim sunt condignæ passionibus hujus

temporis ad futuram gloriam.) Quod si vero quis etiam secundum quantitatem recipere voluerit, juxta capacitatem ejusque virtutis æstimet, quemadmodum etiam dona Spiritus secundum fidei mensuram dantur.

VERS. 13. *Comede mel, fili, bonus enim est favius, ut dulcescat guttur tuum. Sic senties sapientiam animo tuo : si enim inveneris, erit bonus obitus tuus, et spes te non deseret.*

Is mel comedit qui ex divinis Litteris utilitatem accipit : qui autem ex rebus ipsis e quibus sancti prophetae et apostoli hauserunt, sermones haurit, ille comedit favum qui solius est mundi pectoris. Alio vero sensu dicendum mel esse allegoriam, favum vero litteralem considerationem, utpote quæ abditum et profundiorum sensum habeat : inest enim favo mel : guttur vero altricem animæ facultatem, qua cibi trahuntur in ventrem. Itaque si hæc recte digesseris tam quæ ad intelligentiam, quam quæ ad historiam pertinent, erunt tibi gustus sapientiæ ipsamet ejus dogmata et decreta. Et erit bonus obitus tuus, ita ut dicatur : « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus ¹⁵ : » nec futurorum bonorum spe excides.

VERS. 15. *Noli applicare impium ad pascua justorum : neque seducaris saturitate ventris.*

Justorum pascuum est locus virens et floridus, nec non juxta refectionis aquam educatio. Ne igitur, inquit, impium in ovium illius veri pastoris pascua introducas. Cum enim nullam pascendi artem aut modum teneat, veluti sus quædam impurissima, manibus pedibusque conculcabit vineam illam quæ a patrefamilias plantata fuit. Ne igitur decipiat te, tametsi ex illa nutriris aliquantulum et saturare ventrem posse videaris, infirmatur enim circa rerum cognitionem. Potius autem ipsi congruit victus tenuior, id est prima christianæ fidei institutio quæ ad divina dogmata introducit, ut et solido exinde cibo vesci possit. Alio item sensu : Ne voluptatis causa Deum prodas : Hic enim est justis pabulum et nequaquam te derelinquet.

VERS. 19. *Ne gaudeas in malefactoribus neque amaleris peccatores.*

Eusebii. — Quandoquidem inimici tui malis gaudent, noli similis esse illis : nam si de punitione illorum non est gaudendum, multo minus ipsis mala patrantibus complacendum.

VERS. 20. *Non enim fient posteri maligno, fax autem impiorum exstinguetur.*

Didymi. — Homines perversi non generant virtutes neque recta dogmata, hæc enim rectæ animæ sunt pignora. Hæc autem jam dictis consentanea sunt. Nam inimici, inquit, perversi cum sint, alienis congavisi sunt lapsibus. Quod autem reprehendis, tunc zelatus fueris ? Quodquod enim quasi splendidum est ipsorum et deceptorium est dum hæc vita durat, et morte exstinguitur, quin et frequenter viventibus adhuc redargutis exstinctum est.

¹⁵ Psal. cxv, 15. ¹⁶ Isa. xi, 2. ¹⁷ Ephes. iv, 23.

Gladius lingua regis et non carnea : quicumque autem traditus fuerit, conteretur.

Gladius est autem verbum Dei, et non carnea, id est sensibilis, si enim irritatus fuerit furor ejus cum nervis homines absorbit et ossa hominum devorat, et comburit tanquam flamma, ita ut sint inepta esui pullis aquilarum.

Veteres enim homines qui secundum concupiscentias erroris corrupti sunt, gladius Dei consumit : ut deponentes veterem hominem, novum induant. Qui secundum Deum creatus est, qui et a dæmonibus deglutiri non poterit a Domino emundatus et ab omni vitio abstinens. Subdit enim ita ut sint inepta esui pullis aquilarum, vel etiam quia combusta et digesta ; cæterum esui inepta sunt aquilis, est enim usus circumlocutione.

Qui congregavit ventos in sinu !

Eusebii. — Ac sensilium quidem ventorum vires moderatur ; spirituum vero alid sunt sublimes de Deo cogitationes in quibus inambulatur in ilem reperiendus. Si igitur qui egressus est de radice Jesse congregavit ventos in sinu, de quo dicitur : et requievit super eum spiritus sapientiæ et scientiæ, spiritus cognitionis et pietatis, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus timoris Dei¹⁸. Alius ait : Quis per veram cognitionem abscondit cognitionem falsam ?

Ne saturatus mendax fiam, et dicam : quis me videt ? aut egens furer et perjurem nomen Domini.

Saturitas enim superbiam gignit, quæ comprehensione superior esse videatur, ut qui verbo et opere peccati sit expertus. Vel ne, inquit, repletus scientia videar aliorum captum superare, vel ea quæ supra ipsos sunt proferens, mendax esse videar. Sed et furatur quis aliena theoremata ut mentem repleat esurientem. Sed hoc ante Servatoris adventum : nunc autem Paulus ait : « Qui furabatur jam non furetur ¹⁶, » magis autem operetur justitiam, ut adeptus scientiam communicet etiam necessitatem patienti. Quid enim non nostrum ut furemur ? omnia enim nostra sunt, nos autem Christi, Christus vero Dei. Furatur porro scientiam non qui eam ab illo qui prius acceperat, sed a falsi nominis scientia capit. Fideles itaque qui illam ab apostolis et prophetis hauriunt, nequaquam theoremata furari dicuntur, sed potius hæredes esse paternarum possessionum.

Filius malus sublimes oculos habet, palpebris autem suis extollitur. Filius malus gladios dentes habet, et cultros molas, non consumat et comedit humiles de terra, et pauperes eorum ex hominibus.

Filium malum ait patrem maledicere, nempe illum qui educavit ipsum in disciplina et correctione ac Domini timore, et matrem similiter vel etiam sic : Malus discipulus odit præceptorem, illius sermones nequitiae suæ reprehensionem existimans. Virtutem autem cum doctrina contineat, sagillare quidem non audet, sed illam inculpatam agnoscens, præsidem ipsum conviciatur. Alio sensu, filius ma-

lus gladios dentes habet; dicens: Ne accedas ad me quia mundus sum, ut absumat infirmos de terra. Tales enim infirmorum hominum carnes confingentes mordent ac devorant eos. Illud autem: « exitum suum non abluit, » vel corporalem ab alvo directionis intelligit, quod cum in exortu suo non sit ablutas, justum semetipse judicet, et molas secantes, aut os ab obsceno sermone, aut cor ab immundis cogitationibus illotum habeat, vel vitæ exitum non sit meditatus: vel adhuc impurus sit, quia inquinamenta quæ ex ortu nativitatis contraxerat baptismalis aqua non abluit ut regeneraretur, sed mansit in prima generatione.

VERS. 27. *Præpara in egressu opera tua et præparare in agro, et vade post me, et ædificabis domum tuam.*

Id est, hic age quæ tibi prosint in futurum. Agrum autem in Evangeliiis vocavit hunc mundum: nunc vero agrum appellat mundi contemplationem, in quem munda corda ingrediuntur. Et vade, inquit, post me: qui enim sapientiam sequitur, mediam tenens viam, non declinat ad dexteram vel ad sinistram; incedit enim per eam quæ dicit: « Ego sum via; » unde subdit: « Et ædificabis domum tuam; » id est tuum vitæ institutum, ubi mea verba in opera redegeris. Cum sapientia enim domus ædificatur, in malevolam vero animam non introibit sapientia.

CAPUT XXV.

Hæ sunt disciplinae Salomonis indistinctæ quas descripserunt amici Ezechiae regis Judææ.

Didymi. — In regum tabulis repertæ sunt quædam sententiæ quas appellarunt disciplinas ad Ezechiam regem, quas ejus amici descripserunt, cum distinctionis ordinem non haberent, ita ut una quidem prima et alia secunda esset ac sic deinceps. Istius modi intelligentiam hic sermo mihi insinuare videtur: ut paræmiæ quidem quæ usque ad hanc inscriptionem hoc libro in unum corpus redactæ digestæque continentur, discrete, id est per versus et ordinate, compositiæ, concinnant Salomone, sic repertæ sint. At multæ adhuc aliæ sententiæ in apophtegmatum specie ab ipso depromptæ sparsim ferebantur. Historiæ porro prodidit Regum liber, quomodo locutus sit Salomon tria millia parabolarum. Ex iis igitur quæ sparsim, confuse ac sine ordine ferebantur, has amici Ezechiae quasi in fasciculum et concentum colligentes, et in unum ordinem ac seriem redigentes, huic libro adjunxerunt. Non ignoratis autem quam Deo amicis fuerit rex Ezechias, ac legalium præceptorum custos, et sinceri cultus divini studiosus, necnon falsi nominis deorum hostis atque inimicus. Consequenter igitur illius amici, utpote eloquentes Hebræi sapientes hasce indistinctas et confusas paræmiæ ordine quodam diligenter discernentes, et in unum corpus redigentes, regi quasi honorarium aliquod

obtulerunt. Itaque inscriptio hæc instar columnæ alicujus res gestæ historiam lectoribus exhibet, atque hoc ipsum quoque præsens lectio ostendit. Non enim habetur quas scripserunt amici Ezechiae, sed quas descripserunt, id est, exposuerunt et dispersas explanarunt in unum concentum contententes.

Gloria autem regis honorat res.

Eusebii. — Diximus ut a virtutibus ac vitiis eorundem possessores nominentur, juxta illud: « Justus Dominus et justitias dilexit », id est justos. Et timor Domini odit iniquitatem et contumeliam atque superbiam, id est, iniquum et contumeliosum atque superbum. Et nunc habentem Dei gloriam vel regis gloriam utrumque vocat. Hi namque abscondunt Dei verbum in semetipsis, ut non peccent, et honorant præcepta ejus dum illa faciunt. Nisi forsitan honorantem Deum vel regem dicat abscondere verbum et præcepta honorare. Qui enim ipsum inhonorat, per legis prævaricationem inhonorat ipsum.

VERS. 11. *Gratia et amicitia liberat: quas serva tibi ne exprobrabilis fias: sed custodi vias tuas composite.*

Eusebii. — Etenim Servator ait: « Veritas liberabit vos ». Et Paulus: « Christus nos redemit ». Si igitur amicitia, et veritas, et Christus liberet, Christus est veritas et amicitia. Unde etiam hi qui notitiam Christi habent inter se amici sunt. Alio sensu: Homo gratis ornatus est amicissimus quæ ipsius sensum liberare possunt: nam qui cum virtute cogitationum possidet constantiam, is omnino liber est.

VERS. 12. *In auream inaurem etiam sardium pretiosum ligatum est, sermo sapiens in aurem obedientem.*

Didymi. — Sicut malum aureum congruit sardio, ita scientia Dei, animæ puræ. Insere pretiosum sardium in auream inaurem, et Domini sapientiam in mentem expertem perturbationis: qui verbum opportunum suo tempore profert, is habet ornatum. Fortassis vero sardium significat actionem, quia lapis est, aurum vero considerationem. Et quoniam sapiens utrisque exornatur, sermo sic se habentibus immisus quasi propriis accommodatur.

VERS. 13. *Sicut exitus nivis in messe per æstum prodest sic nuntius fidelis iis qui miserunt eum: animas enim eorum qui ipso utuntur juvat.*

Ejusdem. — Vehemens enim æstus tempore messis, ante maturitatem cadere facit triticum; succedens vero nix resarcit damnum; sic nuntius fidelis prodest animabus. Fortassis quidem æstus sint tentationes et triticum in messe æstu adustum sit homo tentationibus exercitatus, nix vero pauxillula refocillatio. Vel symbolice nix est Spiritus sanctus propter splendorem ac puritatem cujus exitus sunt sermones consolatorii.

VERS. 18. *Clava et gladius et sagitta acuta: sic et*

¹⁷ Psal. x. 8. ¹⁸ Joan. viii, 32. ¹⁹ Galat. iii, 13.

vir qui contra amicum suum dicit falsum testimonium. A hoc agit conformatus cuilibet eorum septem spirituum, quos assumens spiritus immundus postquam exierat, reversus est unde fuerat ejectus. Satanæ autem nos rogat aliquando quidem impuris cogitationibus, voluptatis mollitiæ affliciendo, aliquando autem tanquam victus vocem articulatam emittendo, cui resistendum, utpote bellum adversus nos gerenti.

CAPUT XXVII.

VERS. 7. *Anima quæ in saturitate est, favis illudit : animæ autem egentis etiam amara dulcia videntur.*

Sapiens omni honore animam refectam habens, in differentium deliciarum usum nullo loco ducit, quod omnes hujus vitæ voluptates contemnat. Vel etiam sic : Qui refecti sunt iis quibus vix adjunctum est, illi apostolorum ac prophetarum, qui apes fuerunt, favis illudunt. Esurientes vero qui beati prædicantur, adjuti quoque amarum illis quibus exercitati sunt pseudo-doctorum commentis aliquam probabilitatis speciem præ se ferentibus, habent amara illa tanquam dulcia. Nempe qui divina repletus est cognitione, is humanæ sapientiæ sermones minime expetendos ducit : est anima divinis necdum initiata, ea quæ amara sunt, nempe scientias externas quasi cum vera Dei sapientia comparatas, dulces putat.

VERS. 10. *Amicum tuum vel amicum paternum ne dereliqueris : in domum autem fratris tui ne ingrediaris improspere agens.*

Cum enim etiam pater justus probe educet, similes quoque sibi habebit amicos justos, quos ne dereliqueris. Moris autem est felicem appellare illum qui fruitur iis quæ in hæc vita expetuntur, infelicem vero contrarium. Qualis est invidus qui ægre fert se non habere quod vicinus. Dissuadet igitur talem se exhibere fratri : et quoniam omnis ejusdem fidei frater est, domus autem probi est virtus; ne huic, inquit, invideas, in sublimiori vitæ instituto versanti; sed ipsum imitare.

VERS. 18. *Qui plantat ficum, comedit fructus ejus; qui autem custodit suum Dominum, honorificabitur.*

Eusebii. — Cum littera non omnino sibi constet, dicendum est ficum una cum vera vite plantatam, cujus ficus vidit propheta bonos. Vel Dominus noster est ficus; nam fructus ejus lepram curat : qui autem sermonem custodit honorificabitur.

Didymi. — Fortassis vero etiam desancto Spiritu sermo est.

VERS. 22. *Si flagellaverit imprudenter in medio consessus inhonorans, non auferes imprudentiam ejus.*

Eusebii. — Nempe non ignominiose tractando stultum, abduces ipsum a stultitia sua, sed docendo illum quantam ignominiam stultitia conciliet. Aliter : Ne in omnibus adversus stultum flagellum extendas quia impudentior sit et contentiosior.

VERS. 26. *Ut habeas oves in vestimentum, cole campum, ut sint tibi agni.*

VERS. 23. *Ventus aquilo suscitatur nubes : facies autem impudens linguam irritat.*

Didymi. — Durus ventus aquilo cujus a facie suscitantur mala supra omnes inhabitantes terram, in tentationibus excitat nubes. Diabolum vocat faciem impudentem quæ irretit animam.

CAPUT XXVI.

VERS. 19. *Sic omnes qui insidiantur suis amicis, cum autem visi fuerint dicunt quia ludens fecit.*

Qui enim, inquit, pravæ ipsorum consuetudinis inexpertus, si prior iis occurrerit supplantatur : nihil enim a tentatoribus aut piratis differunt amici dolosi. Alio sensu : Quemadmodum illi manifestam absurditatem declinantes excusationis verba proferunt, accusantes nimirum eos qui tentant, deinde illum qui contradicit verbo primum e medio tollunt : sic etiam simulantes quidam amicitiam, sed visis amicis insidias struentes, cum deprehensi fuerint dicunt se ludentes facere.

VERS. 22. *Sermones assentatorum molles : hi vero percutiunt in penetralia viscerum.*

Didymi. — Contumeliosi sermones concitant rixæ perturbationem, qui vero proferunt sermones deceptorios, ut heterodoxi qui persuasibilibus et dulcibus sermonibus influunt in animas simpliciorum. Observa igitur, inquit, viros dolosos, quantumvis mollibus utantur verbis, sunt enim manifeste exasperantium, et ad fundum animæ pertinent : vox autem κερκώπων a vulpibus desumpta est quæ non aliter simpliciores aves venari et capere solent, quam caudis oculis obtentando, eaque ratione simpliciora animalia ad se alliciendo et intercipiendo.

VERS. 23. *Labia lævigata cor occultant triste.*

Eusebii. — Cor purum non occupabit tristitia, siquidem concupiscentias corruptas a se expulit : cor autem triste curant sermones consolatorii.

VERS. 24. *Labiis omnia annuit deplorans inimicus : in corde autem fabricatur dolos.*

Didymi. — Astutus nimirum assentator condolet amicis usquedum persuaserit se ipsis condolere ac pro iis laborare, in corde autem fabricatur mala, de quibus dictum : « Ore suo benedicebant et corde suo maledicebant ».

VERS. 25. *Si te rogaverit inimicus magna voce, ne credideris : Septem enim sunt nequitiae in anima ejus.*

Eusebii. — Cum enim perfectus sit in malitia,

²⁰ Psal. Lxi, 5.

Eusebii. — Campus floridus ac variis spiritualibus scatens flosculis est Scriptura sacra, herba doctrina divina, montanum fenum morum compositio.

Alterius. — Vitalium tibi inexistentium et minime deficientium bonorum curam gere. Montanum vero fenum est anima quæ in transmigracione fructum fert. Omni autem custodia cordis quoque campum honora. Campum porro appellat mentem: virentes autem herbas virtutes quæ in illa secundum captum existunt. Harum porro qui curam habet, is demetit herbam viridem, nempe Dei cognitionem. Fenum autem montanum est quædam sanctarum virtutum cognitio quæ rudiori adhuc animarum constitutioni congruit. Mos est autem sanctos montium nomine exprimere: ut cum David ait: « Levavi oculos meos in montes²¹, » et iterum: « Montes exultaverunt ut arietes²², » utique propter Israelis salutem. Etenim si propter unum peccatorem pœnitentiam agentem gaudent angeli²³, quanto magis propter tam multos, qui relicta malitia ad virtutem transierunt. Quare vel sola sanctorum angelorum cognitio nutrit illas quæ in nobis sunt virtutes; ex quibus anima induit viscera misericordiæ, benignitatem, longanimitatem, cæterasque virtutes. Quia et David præditas ratione animas vocat campos, dicens: « Campi tui implebuntur²⁴, » etc.

VERS. 27. *Fili, a me habes verba fortia ad vitam tuam et ad vitam ministrorum tuorum.*

Didymi. — Habet a Deo verba fortia qui spiritum adoptionis filiorum accepit sibi ad vitam cooperantem. Alterum conducit ad vitam iis qui spiritu servitutis in timore instituuntur. Et fortassis inter verba Dei alia quidem ad filiorum, alia vero ad famulorum vitam scripta sunt.

CAPUT XXVIII.

VERS. 28. *In locis impiorum gemant justi: in illorum autem perditione abundabunt justi.*

Eusebii. — Locus impiorum est terrestris hic mundus, in quo commorantes velut in tabernaculo justi ab iis gravati gemunt. Si autem impii impietatem deposuerint, mox fient justi. Quæ illorum perditio impietatis modo designat interitum. Sic Dominus perdidit Matthæum ut publicanum, quando illi gratiam et justitiam impertivit.

CAPUT XXIX.

VERS. 1. *Melior est vir correptionum viro duræ cervicis: repente enim ardente et non est medela.*

Non dixit cessante flamma non esse medelam sed ardente, utpote quæ ligna, ferrum, stipulam habeat, quoniam etiam post combustionem medela est. Qui autem corripit, nempe ad pœnitentiam, abstinet ab opprobriis iis qui corripiuntur inferendis, cum melior sit conviciatore, hic enim est duræ cervicis. Non autem illud *melior* comparative sed per antiphrasin dicitur. Quæcunque igitur is qui duræ cervicis est, inconsiderate profert, minime

sanant. Dicit enim contumeliam faciens sed non emendare volens. Aliter vero, si correptione non curemur, repente accendemur et non repente sanamur.

VERS. 18. *Non erit enarrator genti iniquæ; custodiens autem legem beatissimus.*

Eusebii. — Non enarrator, inquit, sed castigator, si quidem non sermo sed virga datur genti iniquæ. Si enim gens iniqua sit, inutilis est legum enarrator, a quo etiam procul abest beatitudo.

CAPUT XXX.

VERS. 15. *Sanguisugæ tres filia erant dilectione dilectæ, et tres ipsæ non saturaverunt eam et quartæ non sufficit dicere satia est.*

Insatiabilis spiritualium sanguinum diabolus est, qui tropice sanguisuga dictus est. Animæ autem sanguis est vitalis ejus facultas. Habet autem filias, sed non filios, nihil enim virile, sed omnem voluptatem effeminatam, et non habuit. Quin et justicam veritatem dicant dicentes: « Rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, » non possunt nosse vestigium aquilæ, animalis immundi ac rapacis, et in lege prohibiti, ne forte polluti, cum Domino semper esse non possint.

Origenis. — Navis fortasse hic illa intelligenda sit quæ Jesum et discipulos ejus vehens per mare non transibat; si quidem hæc navis contestim erat in terra ad quam virtute divina agebatur. Navis vero quæ Jesum non vehit, illa per mare transit, idque adversis semper ventorum flantibus turbulentum. Et quoniam vitæ hujus negotia vanitas sunt, quæ semper mare transeunt et nullum hominum ad vitam æternam adducunt, viæ illorum deprehendi non possunt. Nempe gloriosorum terræ regum vel etiam principum a vero Dei cultu alienorum vestigium nullum post mortem residuum relinquitur. Deleta est enim gloria illorum. Cæterum, inquit, non cognoscuntur quoque viæ viri in juventute concupiscentiis accensi, propter morum inconstantiam, et similiter meretricis propter impudentiam. Vel etiam significatur Ecclesia ex gentibus, quæ, postquam baptismo abluta fuit, nihil, inquit, absurdi gessit. Justus autem non est in juventute, quandoquidem « Consummatus in brevi explevit tempora multa. » **D** Talis etiam omnis mulier adultera quæ se a sponso alienam reddidit, et anima quæ virum dereliquit et post amatores abiit.

VERS. 21-23. *Per tria concutitur terra, quartum autem ferre non potest. Si famulus regnet, et imprudens saturatus fuerit cibus. Et famula si ejecerit suam ipsius dominam: Et odibilis mulier si sortita fuerit virum bonum.*

Concussio terræ designat rerum quæ in ea geruntur mutationem, semel quidem in diluvio propter tunc regnans peccatum, quod natura sua servum est. Omnis enim qui facit peccatum, servus est peccati: si quidem peccatum regnavit in mortali hominum cor-

²¹ Psal. cxi, 1. ²² Psal. cxiii, 4. ²³ Luc. xv, 7. ²⁴ Psal. lxiv, 12.

pore. Altera vero vice in Sodomitis terræ suæ ferti-
 litatem minime ferentibus, sed hospitibus etiam
 vini inferentibus. Tertia denique vice in abominanda
 Ægypto quæ sortita fuerat virum Joseph, tritici
 mensuram omnibus ne fame interirent admetien-
 tem : sed non tulit felicitatem suam in filios Israel
 injuriosa. Famula porro quæ dominam suam ejecit,
 est Ecclesia ex gentibus, quæ natura sua serva cum
 esset et a pactis extranea atque promissis aliena,
 ac longe a Deo, magis ei placuit præ nobili syna-
 goga quæ domina erat propter patres ac legisla-
 tionem. Ejecit autem dominam et facta est sponsa
 Christi. Dixerit autem quispiam hæc juxta diversas
 intelligentias convenire quoque iis qui ex gentibus
 crediderunt, qui et insipientes erant. In gente enim,
 inquit, insipiente irritabo eos. Hic igitur populus
 quondam insipiens divinis oraculis educatus, ac
 sapientiæ panibus quos in lege ac prophetis para-
 verat, pastus ac pane vitæ refectus, cum propter
 peccatum, esset famulus, per cœlestis Sponsi sus-
 ceptionem regnavit. Quin et anima nostra, cum sit
 mulier odibilis, virum nacta est bonum : vel etiam
 Ecclesia ex gentibus cum sit famula domus Dei,
 dominam suam ejecit ad quam Deus dixerat :
 « Audi, filia, et vide ²⁵, » et quæ sequuntur. Judæi
 vero minime intelligentes ea quæ dicunt neque de
 quibus certiores facti sunt, tradunt quomodo nimi-
 rum Christus adveniens amator gentilis mulieris,
 hanc secum sumpturus sit ut regat Israel.

Vras. 24-28. *Quatuor sunt minima super terram,
 hæc autem sunt sapientiora sapientibus. Formicæ qui-
 bus non est fortitudo et parant æstate cibum, et chæro-
 grylli gens non fortis qui fecerunt in petris domos*

²⁵ Psal. XLIV, 11.

A suas. *Sine rege est locusta et pergit in acie ab una
 jussione ordinate; et calabotes manibus innitens et
 captu facilis habitat in munitionibus regum.*

Visus est ea quæ dicta sunt ordine recensuisse :
 Primum enim egit de vituperio dignis sanguisugæ
 filiabus et oculo patrem irridente; deinde de pecca-
 toribus qui intelligi non possunt : tertium de per-
 versorum mutatione; quartum de iis quæ paulo
 ante laudata sunt, qualia sunt sapientiora sapientibus.
 Deinde de iis consequenter quæ prospero
 itinere gradiuntur. Minima autem super terram
 esse arbitror illos qui ad Christum accedunt. Nam
 stulta mundi eligit Deus ut confundat sapientes, et
 quæ sequuntur: ea sunt sapientiora sapientibus. Si
 vero etiam supra terram hæc sunt minima, maxima
 B igitur sunt in cælo. Quamobrem Servator ait : « Qui
 vult magnus esse inter vos erit minor omnium. »
 Primum autem hortatus est segnem ut minimos in
 terra operarios, nempe formicas imitetur : qui
 igitur Servatori dicenti : « Operamini dum dies est,
 venit nox quando nemo potest operari; » morem
 gerunt : sunt sapientibus sapientiores formicæ
 quæ parant æstate cibum ut pareant Domino di-
 centi : « Levate oculos vestros et videte regiones,
 quia albæ sunt jam ad messem, » præparant enim
 cibum ante futuram iræ hiemem. Chærogrylli porro
 symbolum sunt eorum qui habitant in adjutorio
 Altissimi, et non tantum bibunt de petra quæ est
 Christus, verum etiam in ipso commorantur. Pro-
 pter diversas autem circa hoc animal intelligentias,
 C in Levitico quidem immundus censetur chæro-
 gryllus, nunc autem laudatur. Eodem modo leo et
 laudatur et pro diabolo accipitur.

PROCOPII GAZÆI

CHRISTIANI SOPHISTÆ

IN ISAIAM PROPHETAM

COMMENTATIONUM VARIARUM EPITOME,

JOANNE CURTERIO INTERPRETE.

AD ILLUSTRISSIMUM VIRUM, D. J. RUPIFUCALDIUM

MAJORIS MONASTERII ABBATEM.

PARISIIS

APUD MICHAELEM SONNIUM, VIA JACOBÆA, SUB SCUTO BASILIENSI
M. D. LXXX.

ILLUSTRISSIMO VIRO D. JOANNI RUPIFUCALDIO,
MAJORIS MONASTERII ABBATI.

Anno abhinc decimo tertio, quo tempore, mei juris adhuc, tibi nondum notus eram (vir illustrissime), cum in manus meas isthæc incidisset in Isaiam, prophetarum principem, commentatio, quam Latine veterere, et edere, de magnorum virorum consilio, statuissem: eam a me nulli potius, quam terminato illi Carolo Lotharingo, principi et cardinali amplissimo, quem unum Ecclesiæ, musarumque patronum Gallia tota agnoscebat, consecrari debere credideram. Et fecissem sane biennio ante illius mortem, si mei mancipii esse, privataque studia colere, quemadmodum cæperam, perrexissem. Verum, quod senex inquit Terentianus,

Nunquam ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit,
Quin res, ætas, usus semper aliquid apportet novi;
Aliquid moneat.

Contigit enim anno vix integro post adeptum Procopium, ut ad fratris tui filios erudiendos accersitus, tuusque factus, nova mihi de me necessario inveniunda esse consilia viderem, qui me totum tibi tuisque tradere statuissem. Cæpi igitur ab eo tempore, qui meus esse desiissem, converso ad te, fratrisque filios animo, ita tibi, et illis, totis viribus inservire, ut, quod ipsi temporis mihi superesse patiebantur, id totum in obsequii animique mei erga te significationem conferrem. Hinc ille Eusebianæ historiæ, et aliorum, quæ ipsi annectuntur, partus a me apud eos superioribus annis editus, non alium, quam te, dominum agnovit, cum primum in lucem prodiiit, tuumque se vernam existere bona fide professus est. Ecce vero Eusebium sequitur et verna alter etiam Procopius, eodem quidem loco a me nuper genitus, sed media ex Italia ad te dimissus, cum me parentem quidem suum, sed dominum minime agnosceret. Dicam vero, si pateris, ingenue de ipso quiddam etiam aliud, subolsicisse me (si quid parentes valent ad liberorum suorum animum explorandum) eo ad te discedere libentius, quod nullum esse in Gallia superstitem audiverit, quem ex animo diligeret magis ingens ille Carolus, felicissimæ memoriæ princeps et cardinalis Lotharingus, et a quo ipse vicissim magis, quam a te, diligeretur. Quod si eam mihi pietatem permittis, quæ patriæ suæ Heroas colere unicuique concedit, agnoscis etiam et in parente ipso idem, quod filii, ingenium: quo nomine utrumque tibi churiores fore confido, cum eos tanti viri memoriam tecum venerari animadvertes. Accipe igitur, obsecro, Joannes illustrissime, accipe, inquam, et vernam istum alterum Procopium tuum, longo et difficili itinere ad te anhelantem, ipsumque adversus eos, quibus est obrectare, quam meliora præstare proclivius, tandiu saltem tuere, donec, absoluta nostra peregrinatione, non solum ejus peritrocinium suscipiant isti fratris tui filii omni litterarum genere instructissimi, sed multa etiam alia ex præclara illa librorum, præcipue Græcorum, supellectili, quam hic undique cumularunt, in Ecclesiæ, et litterarum, gentisque vestræ, ac nominis ornamentum depromant. Vale. Bononiæ, Id. Octobris. M. D. LXXIX.

JOAN. CURTERIUS.

PRÆFATIO

AD CLARISSIMUM JUVENEM FRANCISCUM RUPIFUCALDIUM,

RANDANUM, TRENORCHII ABBATEM.

Monet Græcus antiquitatum Romanarum scriptor egregius, Franciscæ clarissime, eos, qui ingenii sui monumenta, quæ cum corporibus interitura non sint, posteris velint relinquere; primum id curare debere, ut honestum et magnificum scribendi argumentum deligant, quodque lectoribus utilitatem afferat: deinde ut nullam non diligentiam et curam in comparandis rebus adhibeant, quæ ad suscepti operis confectionem conferant. Non enim sibi cæterisque bene consulere, qui in turpi aut humili versantur argumento; et qui magna scribere aggressi, non satis ad ea instructi accedunt: cum illi quidem perpetuam famæ, nominisque jacturam faciant: isti autem laborum gloriam nullam consequantur. Quamvis autem divinarum rerum præstantia, et dignitas, eum in argumenti delectu de priorum jactura securum esse jubeat, qui illis operam navare studeat; nec quemquam deceat, qui serio Christianus esse velit, eam, quam ille intelligit gloriam venari: non possum tamen non ingenue confiteri, adeo mihi istam profani hominis placuisse sententiam; ut eam semper, tanquam scriberdi principium, et fontem, in animo volverem; quantumque Christiani hominis est, mihi proponerem; non de laude quidem paranda, sed de culpa solum vitanda, fugiendoque otio, in hoc vitæ professionisque meæ genere, sollicitus. Cum igitur annis abhinc fere tredecim, uno tantum scilicet, antequam ad tua fratrumque regenda studia accederem, vergente jam mihi ad theologiam animo, commentarios istos nactus essem; lectisque pagellis aliquot, non contemnendos esse arbitratus, cœpisssem egomet de illis Latine vertendis cogitare: non prius ea de re quidquam statuendum esse duxi, quam illos, et meipsum ad superiorem Halicarnassei normam revocassem. Etsi enim me de illorum bonitate vix paterentur ambigere, quæ ejusdem auctoris in octo priores Bibliorum libros antea prodierant, ipsaque adeo veneranda scriptorum veterum, præsertim ecclesiasticorum, antiquitas, quos renovare potius et illustrare, quam nova cudere semper visum est satius; ipsum denique explicati libri argumentum: summorum tamen ætatis nostræ Theologorum, et aliorum etiam, judicium esse adhibendum putavi. In his primi fuerunt magna illa duo Ecclesiæ gallicæ lumina, Claudius Sanctæus, et felicissimæ memoriæ Simon Vigor; ambo postea ad episcopatum evecti; quorum ego indicio cum tuis innotuissem, sum et ipse paulo post ad tui fratrumque educationem per virtutum omnium laude sine controversia cumulatissimam matrem tuam accersitus. Accesserunt et Gilb. Genebrardus idem regius Hebræarum litterarum professor, Græcæque linguæ callentissimus; et Natalis Rondæus, earumdem peritissimus, et probissimus, cujus ego præsertim industria familiaris usus sum; et F. Franciscus Feu-ardentius; nonnullique alii, non illi quidem Theologicæ professionis titulo celebres, sed ejus Græcarumque et Latinarum litterarum cognitione, et professione, sane illustres: quibuscum non Græcum modo exemplar, sed versionis etiam meæ inchoatam, et adumbratam quamdam particulam inspiciendam, examinandamque dedissem: non solum illi Procopium, propter antiquitatem, et eruditionem, maximam esse Ecclesiæ utilitatem allaturum responderunt, sed ad ejus maturandam editionem me quoque hortati sunt. Ab eo tempore cœpi egomet omnia meditari, et facere, quæ ad eam videbantur conducere. Et prodiisset sane celerius, nisi in jaciendis in te fratribusque tuis linguarum fundamentis occupatus, eo usque ab illo abstinuissem, donec, fratribus duobus in Italianam profectis, tu philosophiam ingressus cœpisses natate (quod aiunt) sine cortice, mihi que ad privata ista studia aliquid otii majoris relinquere. Hujus vero auctoris cum unicuique ego exemplar tantum multisque in locis mutilum, et depravatum, haberem; primus labor in eo restituendo, corrigendoque, ponendus videbatur. Qua in re tamen quamvis plurimum a me, partim litteris ad amicos, nonnullosque alios, a quibus juvari me posse sperabam; partim etiam precibus apud eos, quibuscum versabar, sudatum sit; tantum tamen efficere non potui, ut ejus vulneribus aliter, quam de ingenioli mei viribus, et conjecturis, mederer. Commodissime tamen accidit, ut, posteaquam institutum meum Renato Marchalo, alias Bois-moræo, viro ut nobili, ita omni disciplinarum, linguarumque genere instructissimo, tuique, et fratrum amantissimo; vestræ præterea in studiis litterarum industriæ, et opellæ meæ testi oculatissimo, aperuissem: e bibliotheca sua locupletissima, miræ mihi antiquitatis exemplar prophetarum omnium depromperit; ex quo non solum Isaia verba Græca, quæ in Procopii explanationibus desiderabantur, cum prophetarum omnium vitis, eidem adjungerem: sed nonnulla etiam ex annotationibus, quas ad marginem ab iisdem fontibus habebat, e quibus noster hauserat Procopius, corrigerem. Quibus rebus quonia effectum est, ut duplex esset quodam pacto hujus operis editio; Procopii scilicet, et Isaia: est omnino sane necessarium de utroque tecum in primis (cujus ego utilitate nihil habeo antiquius); postea vero cum cæteris lectoribus mihi nonnulla præfari.

Dicam igitur primum de Procopio; unde ad me pervenerit ejus exemplar: a quibus quæ scripsit, hauserit: quid de ejus explicandi scribendique ratione sentiendum: idemne sit, qui in octo priores Bibliorum libros scripserit: quibus deinde temporibus, et quid scripserit: postremo quæ mea sit ejus interpretandi; quæ notarum ad ejus Græcæ litteræ marginem; quæ correctionum ratio. Dicam deinde et de sacrorum Bibliorum interpretationibus antiquis omnibus: de Hexaplis Origenis: de notis ejusdem: de illis quæ sunt in nostra Isaïæ Græca editione: deque veteris exemplaris, unde sumptus est, fide: de vitis denique prophetarum ab Eusebio Pamphili descriptis (1). Atque ut a primo jam ordiar; fateor ingenue, et candide Procopii exemplar ante annos quatuordecim tantum Venetiis, mandato Joannis Pici, classium inquisitoriarum in senatu Parisiensi præsidis; opera vero, et impensis Bernardi Turrisani Veneti, librariam tum Lutetiæ facientis; ab eo, quod in sancti Marci bibliotheca asservatur, ea spe exscriptum fuisse, ut a pio et docto præside Latine redditum, in lucem postea (sicut et Theodoretii quæstiones, multaque alia) ederetur. Sed cum eo morte intercepto, priusquam Lutetiam Procopius appulisset, ad hæredes ejus se frustra sæpe, ut factas eo nomine impensas ab illis recuperaret, Turrisanus contulisset: eaque de re me audiente, conquestus esset: mihi statim (qui magnas eorum opes esse non ignorabam) præclara illa Theocriti, tibi non ignota, in mentem redierunt;

Δαιμόνιοι. Τί δὲ κέρδος ὁ μυχὸς ἔνδοθεν χρυσός;
Οὐχ ὧδε πλοῦτου φρονέουσιν ἄνασις.

et male me rursum de litteris meritum arbitratus sum, si ἔρματον istud mihi non sine numine oblatum ipse negligerem. Sanctas igitur musas istas apertis portis, ut est apud eundem poetam, domo mea excepi libentissime; et comparato Procopio, quantum mihi otii tua fratrumque studia superesse permittebant, tantum certe in illius editione maturanda contuli. Neque enim dubitabam, cum fontes ipsos, e quibus ista hausisset, agnoscerem, Ecclesiæ ipsum fore utilem. Quis enim vel Origenis Tomos, vel Eusebii Cæsariensis, vel Chrysostomi, vel Basilii etiam integras in principem prophetam lucubrations, de quibus vel pauca tantum, vel nulla omnino jam supersunt, avidissime ac utilissime si haberet, non legeret? At habes istorum omnium (quamvis nullum omnino toto libro nominet) in uno Procopio epitomen fide et industria collectam, et elaboratam; ut in quibus omnes convenient, ea semel tantum dicat: in quibus autem dissentiant, singillatim et breviter; cupiens nimirum explicationes omnes in perfecti corporis formam contrahere; ex quo, ceu fonte unico, liceat omnibus, quid omnes sentiant, haurire: nonnullis etiam de suo, perspicuitatis gratia, (ut præfatione in Genesisin declarat) adhibitis. Habes vero et veterum interpretationum, cum ea, qua utitur, collationes multas nequaquam aspemandas; quæ non solum auctoris antiquitatem indicent, cum jamdiu puræ desiderentur, ut postea probabimus; sed utilitatem etiam et fidem commendent; cum singulas eo ipso legisse videtur, quod ex illis sensus idoneos elicere conetur. Sed venatur etiam, dicet aliquis, allegorias, et sensus eos, qui videntur a prophetæ verbis vel remoti, vel ita sæpe frigidi, ut cum in aliam linguam transtuleris, nihil certe, vel parum omnino, dixeris. Verum, si est hoc nomine rejiciendus Procopius (neque enim id ei aliquando contingere negare possumus), rejiciendi et ipsi certe sunt Græci patres, non solum a quibus ista deprompsit, sed et reliqui fere omnes, cum hanc eos explicationis viam, in Vetus Testamentum præcipue, secutos esse manifestum sit. Nunquid porro unius tantum Scripturæ sensus est? Nonne potest etiam ad varios, et mysticos intellectus, magno legentium fructu, revocari? Imo non parum a Judæis abesse mihi videntur, qui litteram mordicus tuentur. Quod si usquam est ab ea, ad sensus reconditos, divertendum; neminem tam iniquum fore arbitror, qui id, in prophetis præcipue, non permittat. Adde etiam, quod non Græci patris culpa accidit, si quid Græce dixit eleganter, quod tam commode verti Latine non possit; sed sermonis nostri penuria. Æquumque præterea fuisset, Græcos patres alienis potius, quam suis inservire? Nunquid denique justum cœnam opiparam a paucioribus convivis ideo condemnari, quod inter multas et optimas undique conquisitas dapes, nonnullas etiam vel minus bonas habeat; vel a quibus istorum stonachus abhorreat? Itaque vel hoc saltem nomine non culpa tantum vacabit noster Procopius, sed laudem etiam merebitur, magnoque in pretio fuerit, quod priorum patrum scripta (quæ fortasse fuerant in hoc genere prolixiora) in epitomen contrahens, ut minore cum fastidio legerentur, effecerit: non aliter quam qui monstrato ad urbem aliquam viæ compendio, longioris molestiam nobis abstulerit. Existunt deinde et alia tam multa adversus omnium temporum hæreses, hereticorumque mores, de veteris Ecclesiæ ritibus; de magnis, et abstrusis in theologia quæstionibus, ita breviter et acute dicta: ut parum ille sapiat, qui eum non appetat; vel arrogans sit contemptor antiquitatis, qui fastidiat. Est vero stylus ipse, meo quidem iudicio, ita purus, ut Sophistam agnoscas; itaque elegans, ut commentatorem decuit: non tamen ubique sui similis; sed eos, si diligenter advertas, referens, a quibus ea deprompsit, quæ collegit. Nec dubium est præterea, quin attentum lectorem desideret; cum argumenti difficultate, et ipso etiam brevitatis studio, multis in locis obscurior evaserit. Accedunt præterea et crebræ transitiones, non solum a personis ad personas, sed a numeris etiam ad numeros; ad prophetarum, credo, imitationem, quibus est hoc familiare, de industria factas: quas omnino evitare certe nec potuimus, nec fortasse debuimus. Jam vero, ut quo tempore vixerit inveniamus; statuendum primum

(1) Hæc De vitis prophetarum fragmenta prætermisimus, quia exstant inter Opera Eusebii ed.

nov. t. IV, hujus Patrologiæ t. XXII, col. 1261
EDIT

est, aliunde hic ab illo existat, qui ea in octo priores Bibliorum libros, quæ publice leguntur, edidit. Hoc enim semel excusso, non difficile fuerit, quo sæculo vixerit, demonstrare. At eundem esse profecto iudicant ipsa partim utriusque Græci libri (habes enim et Græcum in Genesim exemplar manu scriptum, ex cuius inspectione ita se habere cognoscitur, in præclara illa librorum supellectili, quam hic comparasti) inscriptio; in qua idem reperitur auctoris et Sophistæ nomen, eademque Christianæ religionis professio; in Latino autem edito urbs ipsa, unde est: partim ipsa etiam in utroque eadem plane commentandi ratio; quam cum sibi præfatione in Genesim proposuisset; in Isaiam etiam sequendam arbitratus est. Sed omnium maxime fidem facit, et eundem esse procul dubio confirmat; quod hic, eorum, quæ in Mosis carmen dixerat meminit: quæ ibidem etiam reperiuntur. Quod si ejusdem auctoris utraque constat existere, non est jam difficile de ejus sæculo certam et indubitam conjecturam asserre. Nam cum scribat in Genesim suo sæculo universa idola excisa fuisse, non est dubium quin, si quo id contigit, demonstrarim, quo vixerit etiam docuerim. Quod si dicat aliquis Constantini edicto dejecta fuisse et disturbata non solum idola, sed idolorum etiam templa: non tamen efficiet ut ea ætate vixerit Procopius, cum ne ipsi quidem (Chrysostomum dico, Basilium, et Cyrillum) unde multa ille deprompsit, scripsissent adhuc. Invenienda igitur alia etiam eorum dejectio nobis est. Nec potest sane alia reperiri, quam quæ per Theodosium facta est; qui quod opus alicubi a Constantino inceptum magis et inchoatum, quam perfectum fuerat, per orbem universum absolvi curavit. Constat enim ex Nicephoro (1*), Gazam ipsam, unde Gazæus noster Procopius appellatur, vicinarumque regionum civitates ad Theodosii usque tempora (cum ad illa usque loca Constantini edictum viressuas nondum exseruisset) idolorum cultum pertinaciter retinuisse; qui postea, jubente Theodosio, cum idolis et templis omnino ubique sublatis est. Cujus ego sententiæ, præter ecclesiasticas omnes historias, cum auctorem Eunapium, Christianorum hostem acerrimum, habeam, qui in Ædesio utriusque idolorum dejectionis meminit; non video jam, cui dubium esse possit, quin Theodosii primi sæculum attigerit Procopius; imo et prius etiam aliquanto cœperit; cum hic se multos alacriter martyria subeuntes vidisse testetur; quæ in Juliano cessasse reperiuntur: a cujus imperio, ad idolorum alteram usque dejectionem, hujus auctoris sæculum produci queat. Sed dicet aliquis forsitan, Hesygium, quem Procopio juniorem esse non dubito, in Catalogo τῶν ἐν παιδείᾳ ὀνομαστῶν, illius mentionem nullam fecisse. Quasi vero ab hoste Christiani nominis id esset expectandum. Hoc enim argumento, dicit Suidas, idolorum superstitionem seculum esse probatur; quod virorum ecclesiasticorum non meminit. Quod si quibusdam minus ista mea placet conjectura; dabunt illi forsitan eo mihi veniam facilius, quod nihil omnino Procopium de se suaque ætate, præter ea, quæ dixi, locutum fuisse constat; nec me hic scriptoris ullius, imo nec doctorum hujus etiam temporis virorum sententiis potuisse adjuvari: sed mirum me apud omnes silentium reperisse. Præter id autem, quod in octo priores Bibliorum libros latine dudum editum est; istaque etiam, quæ Græce et Latine nunc primum prodeunt; scripsit et in Proverbia, et in Cantica canticorum; quæ tibi cum nuper Venetiis ostensa sunt, nudas patrum sententiæ colligere tantum; ut primum fecerat in Genesim; non autem in perfecti corporis formam contrahere, ut in eandem postea, ipsumque Isaiam, ex aliquot paginarum lectioneprehendi. Dicam etiam in Gallia, in Regiæ matris bibliotheca, reperiri προσημνάσματα rhetorices hujus nomine inscripta. Testes sunt fidelissimi, doctissimus simul et probissimus Jacobus Billius, et hujus ætatis jurisconsultorum jurisconsultissimus Cujacius; quibuscum, superioribus annis, cum essem in illam admissus, in eaque incidissem, de hoc annotando sum a Cujacio admonitus. Et sane hujus esse Procopii eo facilius crediderim, quod quæcunque illius nomine edita sunt, eum sophistam constanter appellent. De mea vero ejus interpretatione, atque editione, si quid expectas, dicam primum ea me ex professo vocabula, quæ essent Ecclesiæ et patribus usitata; ipsamque adeo vulgatam Bibliorum editionem; quantum meus auctor ferre potuit, retinuisse: studuisse deinde, (non verba verbis reddendo tamen, nisi cum Latini sermonis ratio postulabat) ut Græcæ orationis brevitatem imitarer; ne paraphrasim potius, quam versionem, dedisse viderer. Deinde etiam, ut, quoniam Græca simul et Latina edere statueram, utraque inter se, quam maxime possem, similia facerem. Quod ego si non sum assecutus, effeci tamen οὐκ ἀμογητὴ μὲν, καὶ δὴ καὶ ἀδαπανητὴ, quod pro ingenii, otiique mei ratione potui; et illud etiam, ut hic auctor, cum Origenianis veterum interpretationum differentiis, et notis ad Isaiæ litteram additis, publice nunquam antea, nec Græce, nec Latine lectus, aut editus, inter tot Græcorum Patrum commentationes in Vetus Testamentum, in lucem prodiret: cujus eo forsitan major utilitas et delectatio futura est: quod principatum Isaias, inter prophetas omnes, facile obtineat; tamque aperte de Christi regno disserat, ut Hieronymo evangelista magis quam propheta videatur. Nec male sane, meo iudicio, fecerit; qui eum etiam Veteris Testamenti Paulum alterum nominavit; cum in utroque eadem fore sit dicendi libertas et facultas.

Ego vero dignum credidi, qui Græcæ editionis, Græcum etiam haberet enarratorem; eum præcipue, qui omnium instar, quotquot in eundem ante se scripserunt, de quibus jam vel pauca, vel nulla omnino supersunt, esse posset. Erit igitur noster hic in Isaiam Procopius, quod in Paulum vel Chrysostomus, vel Œcumenius; ambo dudum Græce Veronæ editi. Usus sum porro exemplari unico, eoque multis in locis mutilo, et corrupto; quod quidem non fuit semper deprehendere facile: supplere au-

(1*) Lib. XII, capp. 25-27.

tem omnino, et restituere impossibile. In brevioribus lacunis, nonnullisque locis aliis implendis, et emendandis, conatus sum ipse aliquod efficere : quod ad marginem tantum (2) sine ullis rationibus (æe libri magnitudinem auferent) annotavi, nihil immutare ausus; ut conjecturas meas doctis et probis examinandas judicandasque relinquerem. Tantum ipsa Isaia verba, quæ explicanda sumpsisset Procopius, Græce, Latineque, alio caractere excidendam curavi : ut ita distincta suam non solum majestatem retinerent, sed oculis etiam utraque statim subjecta, sensum ipsum facilius et promptius indicarent. Sed non possum non dolere, meam istius instituti rationem, totamque adeo editionem, tam multis operarum erratis (in versione præsertim) esse labefactam, ut in repurgando isto Augiæ stabulo novo Hercule mihi opus sit. Accedit etiam, ut ingenue fatear, quod nonnulla relegenti mihi occurrerunt, quæ si typis præesse licuisset, procul dubio immutasset. Utrique malo, quantum ita longe absens potui, sine autographo meo tamen, mederi studui, notatis gravioribus, et ad libri calcem adjectis : partim quidem, ut legentibus ipse succurrerem; partim etiam, ut culpæ istius veniam deprecarer. Quod si plura etiam notari debuissent quis existimet, cum locis infinitis perturbata sit distinctionum, punctorum accentuumque et litterarum ratio : respondeo, id primum tam leve esse, ut quamvis lectori molestum sit, morari tamen eum non possit. Deinde, quia vix unquam accidit, ut eodem loco Græca simul et Latina corrupta sint; eorum illa inter se collatione, brevi et facili negotio posse deprehendi, et corrigi. Sed jam tempus est, ut ad alteram hujusce præfationis partem accedamus : quam placet a Bibliorum Græcis interpretationibus exordiri, et dicere, tam multa apud veteres Græcos poetas, et philosophos reperiri, quæ procul dubio de Mosaicis libris, ipsoque adeo Salomone, hausta sunt; ut dubitari omnino non possit, non de illis eos audisse tantum, sed Hebræorum scripta longe ante Ptolomæorum, Alexandrique, et Persarum tempora, sua lingua habuisse. Neque certe de hoc amplius dubitabit, qui Clementem (3), qui Eusebium (4), ejus assertores noverit. Quo primum posito, sequitur ut de interpretibus lxx disseramus : quos etsi lxxij existitisse certum sit, illo tamen numero frequentius, quam isto, significatos esse reperimus. Constat igitur inter omnes, quotquot ea de re scripserunt, Ptolomæum Philadelphum, Ægypti regem, Demetrii Phaleræi hortatu, missa ad Eleazarum Judæorum pontificem legatione, ab eodem non sacrorum tantum Librorum exscriptionem, sed eorum Græcam etiam interpretationem, quæ Alexandriæ per duos et septuaginta viros Hebraice Græceque peritissimos, æquo de singulis duodecim tribubus numero, facta est, impetrasse. Sed quomodo id gestum sit; quorumque librorum facta interpretatio, tantum abest, ut inter eos conveniat, ut nonnulli etiam secum de altero si non dissentire, ambigua saltem dicere videantur. Neque enim putat verum esse Hieronymus (5) quod de cellulis in Pharo Ptolomæi jussu constructis, tradiderunt Justinus (6) martyr, et Epiphanius (7), alique nonnulli. In eo præterea Justinus et Epiphanius inter se dissentiunt, quod ille singulis interpretibus singulas tribuit cellulas; binis autem iste unicam tantum. Et sane in Hieronymi sententiam descenderim facile, qui se Aristææ historia, quam de hoc ad Eleazarum pro Philadelpho legatione functus scripsit (in qua de cellulis nulla mentio habetur, sicut neque apud Josephum), ita tueretur; ut fabulam non dubitet appellare. Putant deinde nonnulli quod Justinus martyr demonstratis sibi ædicularum reliquiis scribit, famam quidem eam apud Alexandrinos fuisse; sed a Judæorum commentis, in quibus mihi sunt, ortum habuisse; eoque tandem facilius nostrorum animis insedissee, quod ad Scripturarum sanctarum auctoritatem commendationemque facere videretur. Quacunque tamen id factum sit ratione, in hoc omnes conveniunt, quod istorum interpretationem ita probent et admirentur, ut Ἑλληνικὴν προφητείαν appellare nostri non dubitent : externi vero (Tertulliano (8) istud de Menedemo philosopho referent), senes eos, a quibus confecta est, de sententiæ communionem suspiciant. Sed quosnam libros interpretati sint, non minus et illi etiam dissentiunt. Non enim jam obscure hic Josephus, et Aristæus, totaque Judæorum schola, legem tantum (id est, solos Mosis libros) convertisse affirmant : eamque opinionem quamvis amplecti videatur Hieronymus; incertam tamen et dubiam relinquit. Mihi certe magis placet eorum sententia, qui libros omnes Hebræorum translatos esse existimant : quorum in primis fuerint Irenæus, et Justinus qui disputatione cum Tryphone, virorum lxx interpretatione Isaiaæ adversus eum utitur; quod multos etiam alios, in aliis Bibliorum libris fecisse manifestum est. Sequitur et Clemens (9) ille Στρωματεύς, qui cum τὰς τε τοῦ νόμου Γραφὰς, καὶ τὰς προφητικὰς esse interpretatos dicit, omnes aperte significat.

Accedet et Eusebius (10), qui, ex Aristobuli sententia, totam Scripturam Philadelphii jussu, ante eum autem, imo et ante Alexandrum, Persarumque imperium, quinque libros Mosis in Græcam linguam conversos fuisse scribit. Et ipse denique Epiphanius (11), qui translationis hujus historiam perstringens, Hebræorum libros omnes nominatim recenset. Non est præterea credibile legem tantum ab Eleazaro petivisse Ptolomæum, neglectis historicis, prophetisque scriptis, quæ res maxime admirabiles complectuntur; de quibus fama tantum rex ipse audiverat, nihil legerat. Neque facile mihi persuaserim, Demetrium,

(2) Ex eis quædam uncis inclusa in textu inseruimus. EDIT.

(3) Clem. Alex. Strom. 1.

(4) Euseb. Præpar. 9, c. 3.

(5) Hieronym. in præmio trad. hebr. in Genes., in Ezech. c. 5, in Mich.

(6) Just. orat. ad Gentes.

(7) Epiph. de pond. et mens.

(8) Tert. advers. Gentes.

(9) Strom. 1.

(10) 13 præp. c. 7 et 9 cap 5.

(11) Lib. de pond. et mens.

qui omni genere librorum Regis bibliothecam instruebat, Mosis libris, qui in Græcia jam, et Alexandriae forsitan habebantur, contentum fuisse. Præterea fieri omnino non posset, ut in patrum Græcorum scriptis tam sæpe citarentur de quibus agitur interpretes, in cæteris præter Pentateuchum libris; nisi et ipsos iidem essent interpretati. Adjicio denique Renati Marchali venerandæ antiquitatis, eorum omnium sententia, qui illud viderunt, probatum et commendatum exemplar; in quo prophetæ omnes, cum viris Septuaginta, reliquisque interpretibus collati, adjectis ad marginem interpretationum differentiis continentur. Quod si quis objiciat me hic Aristæi Josephique sententiam rejicere, quos superius in disputatione de cellulis amplexus sum: possum fortassis et ipsos etiam in odica interpretatione ad opinionis meæ confirmationem adducere; si dicam, ita legis nomine, propter Mosis celebritatem, sacros omnes Judæorum libros hic posse intelligi; ut in lege etiam Judæorum apud Joannem scriptum id esse dicitur, quod in Davidis verbis reperitur. Atque hæc quidem de LXX interpretibus: quos secutus Aquila quidam Sinopita Ponticus, Christumque professus, cum postea ad Judæos defecisset, ipsaque vix Hebræorum elementa didicisset, in Christianorum odium novam et ipse, Adriano imperante, sacrorum Bibliorum interpretationem molitus est. Cujus etiam studium non ita diu post imitatus est et Symmachus, genere quidem Samaritanus, sed Ebionitarum sectæ addictus; ut LXX virorum interpretationi, qua tunc usos fuisse Samaritanos arbitramur, quantum posset, detraheret. Idem rursus tentavit et Theodotio ponticus, provecta jam ætate, postquam Marcionis hæresis diu inquinatus, ab ea se ad Judaismum recepisset. Etsi enim parum esset in Hebræorum litteris versatus; tamen, ut Marcionitarum libros falsi argueret, ea omnia, quæ pro illis fecerant, apud interpretes LXX ita immutavit, ut novam dedisse interpretationem videatur. Non ita diu postea, sub Caracalla, inventæ sunt et tot aliæ, non auctorum quidem suorum nominibus significatæ; sed ita numero ipso distinctæ, ut præter eam, quæ in Græcia, ante Alexandri tempora, fuisse dicitur, septenarium omnes complere numerum reperiantur. De quibus quia singillatim nonnulla diximus; superest jam, ut pauca de iisdem colligamus, et dicamus uno verbo; ex tam multis interpretationum generibus natam videri sacrorum codicum corruptelam illam, quæ progressu temporis ad Luciani usque martyris, Hesychieque, et Origenis tempora duravit; cum illa ætate, sicut et ista, quidvis sibi Græcæ superstitionis assertores, Judæique et hæretici, assidua aliorum in alia commutatione, permisissent: permulta etiam tempus ipsum depravasset, sicuti apud Suidam (12) legimus. Cui morbo mederi cum eadem fere ætate, diversis tamen in locis, studerent superius a me tres nominati; id eo certe melius et facilius efficere potuerunt, quod essent omnes Hebræorum litteris instructi. Neque tamen idem fuisse videtur illorum institutum; eademque corrigendi ratio. Id enim tantum Lucianus et Hesychius conati videntur, ut collatum cum Hebræo LXX virorum editionem iis tantum repurgarent, quæ in eam profanorum hominum hæreticorumque, et aliorum etiam, temeritate, vetustate denique, et librariorum ignavia, irreperant. At Origenes excogitatis tum primum Tetraplis, Hexaplis, Heptaplis, et Octaplis, ita inter se interpretationes omnes composuerat, ut per quatuor, per sex, per septem, perque octo spatia, veluti columnas, distinctæ in unum ita aspectum caderent, ut Hebræis primas et secundas; (expresserat enim et Hebræa suis Græcisque characteribus) interpretibus LXX, tertias; reliquis autem eundem, quo eas recensuimus, ordinem concederet. Quod certe non nisi magno labore, magnisque sumptibus, efficere poterat. Id autem eo fine procurarat, ut Hebræorum fontibus indicatis, quid ab illis differrent interpretes LXX; quid istos rursus cæteri juvarent, omnes facilius invenirent. Sed cum non possent libri isti, partim quidem describendi difficultate, partim mole sua, et magnitudine, partim etiam impensarum gravitate, nisi a paucissimis haberi: aliam et ipse virorum Septuaginta editionem meditatus erat; quæ sola, notis quibusdam adhibitis, quid esset in Hebræo, quid non; et quid eidem ex reliquis interpretationibus additum, quid detractum, demonstraret. Neque vero est, quod tantorum virorum opera, incorrupta diu mansisse sacra volumina; aut ubique etiam receptas illorum fuisse editiones existimes. Nam præterquam quod (auctore Hieronymo) Ægyptus et Alexandria, Hesychie; quæ autem inter utramque erant Ecclesiæ Origenis isto codice utebantur; Luciani vero, quæ ab Antiochia fortasse, ubi operam istam navasse putatur, ad Constantinopolim usque fuerant: ex tribus illis rursus codicibus tanta mihi postea interpretationis virorum Septuaginta nata videtur corruptio, et diversitas; cum statim non solum ab ineptis librariis aut non fideliter additæ sunt Origenis notæ, aut etiam neglectæ: sed ab aliis etiam interpretationes ipsæ aliæ in alias, damnosius quam antea, ita commutatæ et confusæ: ut inde mihi scripsisse videatur Hieronymus, sua jam memoria, in omnibus Ecclesiarum bibliothecis vix unum atque alterum inveniri potuisse exemplar, in quo mera esset Septuaginta virorum interpretatio, totque Scripturarum fuisse exemplaria, quod essent codices.

Quibus rationibus mihi ipse persuadeo;

εἰ μὴ τὴν γνῶμην ἔξαπατῶσι θεοί

(ut inquit Theognis) præstantissimam illam LXX virorum Ἑλληνικὴν προφητείαν nusquam jam exstare veram et integram: sed omnes Græcas editiones, sive quæ typis jam mandatæ sunt; sive quæ in bibliothecis adhuc latent, mistas esse; forsitan alias aliis minus. Quod si quæ in Vaticana Romæ est, ut audio, Septuaginta virorum est; quod non facile crediderim: non potuit certe nisi magna sacrorum

(12) In vocab. Λουκιανός.

studiorum injuria tandiu occultari. Ad singularum vero interpretationum agnitionem, si quando aliqua reperiantur (quod non possum sperare tamen) cum multum conferant Origenis notæ: de illis etiam omnino necesse est me hic aliquid perstringere; et eo etiam libentius, quod ad illarum explanationem, quibus utitur vetus Isaiaë Renati Marchali exemplar, quod hic expressimus, maxime conferant. Docet igitur Epiphanius, nonnullique alii, Origenianæ editionis notas fuisse quatuor, obelum, asteriscum, limniscum, et hypolimniscum. Primum quidem veru esse, sive lineam, supra dictionis initium, vel orationis, ab interpretibus Septuaginta, præter Hebræi codicis auctoritatem, adjunctæ, quæ jugulanda esset. Alterum autem, id est asteriscum ✖, radiantis stellæ formam, ubi aliquid ex Hebræis haustum fontibus addidisset, quod esset a viris Septuaginta prætermissum. Limniscum [?] deinde, virgulam obelisco quidem similem, sed quæ inter duo puncta jaceret: quo diversorum interpretum varietas in verbis, sed sensus idem, significaretur. Hypolimniscum [X] verò, lineam cum subjecto puncto; ut ea, quibus incumbit, diversis verbis et sententiis a pluribus explicari demonstraret. Quod si jam quæras quo pacto Origenianæ istæ notæ cum illis convenient, quibus in nostra Isaiaë editione uti sumus, possum ego in formis ipsis, et numero, aliquam esse discrepantiam respondere; in re autem, quam significare debent, vel nullam, vel minimam. Primum enim hic obelum omnino non agnosco: neque etiam, judicio meo, necessarius fuit; cum procul dubio non sit hæc Septuaginta virorum interpretatio; sed mista quædam alia, et iis etiam aucta de fontibus Hebraicis, quæ certo consilio fuerant a LXX viris prætermissa, et ab Origene obelo notata. Video præterea et alia hic limniscum, et hypolimniscum forma depingi, quam sint ab Origene (si Epiphанию credimus) delineati. Sed id ex professo magis, quam errore factum esse arbitror, cum sint ubique toto isto libro sui similes. Cum enim in forma qui descripsit, parum esse videret, aut nihil omnino periculi; elegantior sibi fore visus est, si hic utriusque extrema leviter in utramque partem flecteret. Sed sane reprehensione non caret, quod hypolimnisco punctum suum non subjectis, quamquam id forsitan eo fecit, quod obelum rejiceret; qui solus pro hypolimnisco cum errore sumi poterat: cujus hic jam periculum sublatum erat. In rebus autem, quas significant; si quid ego sum post longam meditationem assecutus, possum et hoc asserere ubicunque asteriscum [✖] reperias, aliquid vel ex Hebræo, vel ex aliorum interpretationibus esse adjectum, significari: ubi autem limniscum [?], notari varias aliorum interpretationes verbis quidem ipsis discrepantes, sed reipsa similes: ubi denique hypolimniscum [X], et verbis et sensu inter se differentes. Atque hæc quidem sunt Origenianæ notæ, earumque cum nostris, id est codicis nostri collatio, et significatio.

Sequuntur jam aliæ hujuscæ nostri exemplaris propriæ. Ubicunque enim ad dextrum marginem of reperies, nihil aliud certe, quam LXX interpretes significare velle putandum est: ubi Σ, Symmachum, ubi Θ, Theodotionem: ubi Α, Aquilam: ubi denique of Γ, tres nomine carentes interpretationes: quarum omnium mira est, cum iis, quæ a Procopio inter explicandum sæpe afferuntur, et cum Hieronymo etiam, consensio. Sunt porro et aliæ duæ, Π scilicet et Ϟ, quæ paucis in locis adhibentur, et iis arbitror Pamphilium, Origenemque significari; quorum labore et industria fuit emendatus codex, a quo ille desumptus est, unde Græca ista Isaiaë verba, variarumque interpretationum notas hausimus. Cujus rei fides ut penes eos esset etiam, qui venerandum adeo exemplar non sunt intulit: ejus etiam, a quo desumptum esset, testimonium exstare volumus, quod in eo ante Isaiam, et Ezechielem legimus. Reperies et hic etiam Origenis tomos, quotquot erant adhuc Eusebii ætate superstitis (13), ad marginem notatos; ne frustra inter varias interpretum notas adjectos putes. De Π Ι Π Ι autem, quod ad sinistram marginem toties expressimus, quoties in Isaia Κύριος nomen occurrit, nihil possum certe dicere aliud, quam nobis tetragrammaton nomen videri; quod, ut ejus a cæteris Deï nominibus aliqua exstaret differentia, litteris forsitan Hebræis ab Origene, vel alio, expressum cum pingere non valent Græci sermonis illius rudes, suis illi, quantum possent, imitari conati sunt, ne quid et illi, quod a tantis viris notatum esset, prætermisissæ viderentur. Quorum ego religionem imitatus, ex magnorum virorum sententia, et ista etiam nota lectorem carere non volui. Adjeci præterea et prophetarum omnium vitas, quas cum nonnullis aliis, Eusebio adscriptas, habebat vetus Marchali codex; partim quidem, ut ex fragmento haberent ecclesiasticorum scriptorum studiosi, unde opus ipsum, ex quo depromptæ sunt, si quando in eorum manus incidat, tanquam ἀναγνώσκει justa probatum, parenti suo, et posteris, restituerent: partim vero, ut quæ tantus auctor de prophetis annotasset, tantisper exstarent, dum in lucem melioribus forsitan auspiciis opus ipsum prodiret integrum.

In Isaiaë vero versione ita me gessi, ut novam ipse non aggrederer, sed Hieronymianam de Septuaginta viris expressam, quantum meus pateretur codex, qui mistam certe Græcam aliam, non hujus, aut illius certam aliquam complectitur, retinerem. Neque enim tam iniquum in me futurum quemquam arbitror, ut Latinam me alteram, quam idem pater ab Hebræis edidit, et qua etiam nunc Ecclesia utitur, sumere debuisse existimet; cui nec Græca Isaiaë verba essent responsura, nec ipsa etiam Procopii explanatio.

Quo loco et ista etiam mea claudi posset oratio, quæ susceptis Patribus defuncta satis fortasse vi-

(13) Euseb. vi, c. 25.

deatur : nisi etiam aliquid de idonea sacrorum Librorum lectione ὡς ἐν προσθήκῃς μέρει attingere, non tua tam ratio, quam hujus me moneret operis argumentum. Atque ut breviter incipiam perstringere : afferam Pythagoreorum non minus elegantem quam veram et utilem de philosophia sententiam; qui eam ζωῆς εἶναι ἀνθρωπίνης κάθαρσιν καὶ τελειότητα voluerunt : ut hujus vitæ sordes ils esse purgandas significarent, qui in ejus se disciplinam traderent, qua perfecti Deoque similes efficerentur. Quod si una præstare potest ea, quæ vere philosophia est, et Christiana dicitur; non est certe ullis ad eam, nisi summa cautione, beneque purgatis, quod aiunt, manibus, accedendum. Neque enim quidquam proderit externis disciplinis, (quæ tamen et hic sunt necessariæ; nec in te, quantum ætas tua ferre potest, desiderantur), excultum habere animum, qui ad eam vitiorum sordibus veniat inquinatus : cum perversæ cogitationes, ut est apud Salomonem, separent a Deo, inque animam malevolam non intret sapientia : nec quisquam sciat sensum Domini, nisi ipse dederit sapientiam, et miserit Spiritum suum de altissimis. Est igitur et hic opus animi non solum purgatione, sed divino etiam ad intelligendum auxilio; sicut bonus auctor indicavit ipse Isaias, cum a Deo purgari sibi labia postulavit; et cum scientem litteras ideo librum legere non potuisse, quod esset obsignatus, monuit. Quæ duo quoniam nulla re magis, votis et precibus, a Deo, qui dat omnibus affluenter, possunt impetrari; perge obsecro, Francisce, cum tibi nec ingenium, nec cætera ad istam laudem desint adjumenta; imitare et hic majores tuos, e quibus Phœnix ille Picus (a quo maternum genus tibi est) plura se precibus, quam studiorum assiduitate (qua maxime tamen usus esse narratur; eaque hic etiam opus est) didicisse affirmavit. Recordare vero et patrum tui, viri maximi, ad quem educationis tuæ laus præcipue pertinet, præclaræ de re ista sententiæ; qui sæpe nobiscum de te colloquens, cum theologiæ studia ingredi, atque amplecti vidisset; te per nos, ut divi Bernardi lectionem, qua ipse delectatur, illis sæpe intercalares, ideo moneri voluit; ut, quia vir sanctissimus in suis scriptis θεοδιδάκτος, id est divina potius, quam humana ope eruditus, apparet; neque id ulli sine pura et assidua numinis invocatione contingat; tam pii et eruditi patris familiaritas in similibus studiorum admirationem et amorem animum tuum pertraheret. Præclara certe majorum tuorum, domique nata exempla, et monita; quæ ipse sanctissima et verissima existere sæpe alias ante expertus, in hoc opere certe sensi apertissime. Cum enim Græci hujus mei exemplaris multa essent difficillima, multæque lacunæ, multæ etiam depravatæ lectiones; nec humana ratione iis me posse expedire : poetas in tragœdiis imitatus, ubi ad numinis auxilium, tanquam re desperata, confugissem; sensi ego ipsum mihi velut e machina, quod illi dicunt, persæpe affuisse; eaque me postea afferre, quæ essent θεόπεμπτα magis, quam ex ingenio meo allata, et a me excogitata. Nec dubito sane, quin idem sit sensus animi tui, eademque sæpe expertus sis; qui jam diu studiis gravioribus incumbas; in quibus tantum doctrinæ et eruditionis specimen præbui, ut, quoniam ætatem tuam superaret, ad præclaræ ingenii tui doles, numen etiam accessisse propitium omnes judicarent. Quo fit, ut non ego ista tibi, tanquam illis indigeres, addidisse; quibus magis, quam nos, abundas, existimari velim : sed potius, ut hoc loco, quid ipse de sacrarum Litterarum lectione sentirem, qui te ad obscurissimam illarum partem, prophetas scilicet, deducerem, minime prætermitterem : tibi que adeo et tuis; et mihi etiam, si juste id possum, tantarum in te surgentium virtutum nomine gratularer, quæ te majorum tuorum laudes vel æquaturum, vel etiam superaturum, si pergis, polliceantur. Macte igitur virtute, Francisce, perge, perge, inquam; et cave diligenter ne in hac mundi senecta, ævoque labascente, quo jam vulgo extincta virtus, in præclaris aliquibus ingeniis relucet adhuc, in te autem splendescit maxime, ætatis hujus illecebris, quæ bonis omnibus insidiantur, vinci te palmaque ista spoliari patiaris (14).

Bononiæ, Id. Octob. M. D. LXXIX.

(14) Veterum septem interpretationum differentias cum suis notis ab Origene desumptas quas Curterius modo fusius explicavit, in hac nostra

editione omittendas curavimus, quia illas jam edidimus inter Opera Origenis, hujus *Patrologiæ* tom. XVI. EDIT.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΓΑΖΑΙΟΥ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ

ΕΠΙΤΟΜΗ ΤΩΝ ΕΙΣ

ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΣΑΙΑΝ

ΚΑΤΑΒΕΒΑΗΜΕΝΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΕΞΗΓΗΣΕΩΝ.

PROCOPII GAZÆI

SOPHISTÆ CHRISTIANI

IN ISAIAM PROPHETAM

COMMENTATIONUM VARIARUM EPITOME.

JO. CURTERIO INTERPRETE.

Προφήτης ὁ προφάσκων ἢ τὸ μέλλον, ἢ τὰ παρ- **A**
 ὄντα λανθάνοντα, ὡς ὁ Παῦλος φησιν· « Ἐάν δὲ προ-
 φητεύητε, εἰσέλθῃ δέ τις ἀπιστος, ἢ ἰδιώτης, τὰ
 κρυπτά τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνονται. » Καὶ
 Ἐλισαῖος· « Οὐχὶ ἡ καρδία μου, φησὶν, ἐπορεύετο
 μετὰ σοῦ, ἤνικα ἀνέστρεφεν ὁ ἀνὴρ μετὰ τοῦ ἄρμα-
 τος αὐτοῦ εἰς συνάντησίν σοι; » Ὅρᾳ δὲ ὁ προφήτης
 τὸ ἡγεμονικόν, ὡς ἐν θνείροις ὑπάρ τυπούμενος·
 ἢ ὡς ἂν τις ἴδοι γραφὴν ἐπὶ πίνακος ἀγαθῶν, ἢ
 τῶν ἐναντίων πραγμάτων. Οὐ κατὰ ἔκστασιν δια-
 νοίας, ὡς τινες ἔφασαν, τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ καλυ-
 πτομένου παρὰ τοῦ πνεύματος, ὃ δὴ θείας ἐπιδημίας
 ἀνάξιον, ἔκφρονα ποιεῖν καὶ μανίας ἐγγυς τὸν θεὸν
 αὐτόν. Τελειωτικὸν γάρ τὸ θεῖον οἷς ἂν ἐγγένηται,
 ἀλλ' οὐ τῶν φυσικῶν ἀποστερητικῶν λογισμῶν. Οὐ-
 δὲ γὰρ εἰκὸς τὸν ὠφελούοντα λόγον τοὺς ἄλλους, **B**
 αὐτὸν ἀγνοεῖν, καὶ τῆς ἐκ τῶν λόγων ὠφελείας ἐκ-
 πεπωκέναι. Πῶς δὲ τὸ πνεῦμα τῆς σοφίας ἀγνοίαν
 πληροῖ; φῶς γὰρ τύφλωσιν οὐ ποιεῖ· εἴη δὲ δύνα-
 μιν προκαλεῖται τὴν ὀρατικὴν εἰς ἐνέργειαν, ὡς καὶ
 θεοῦ ἁ νοῦν καθαρὸν εἰς ἐποπτεῖαν πνευματικὴν. Πο-
 νηρᾶς δὲ καὶ μόνης δυνάμεως, ἔκστασιν ἐμποιεῖν ἐπὶ
 τῇ τῶν δεξαμένων ἐπιβουλῇ. Πῶς δὲ σοφὸς ὢν ὁ
 Ἀπόστολος οὐκ ἔχει παρακολουθεῖν οἷς ἔρει; « Σοφὸς
 γάρ, φησὶν, νοήσει τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος, ἐπὶ
 δὲ χειλέων φέρεται ἐπιγνωμώσυνη. » Πῶς οὖν, « Ἐξέστη
 Ἰσαάκ, φησὶν, ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ; » Καὶ
 ὁ μέγας Δαβὶδ, « Ἐγὼ δὲ εἶπον ἐν τῇ ἔκστασει

I Propheta est, qui res futuras, aut præsentēs
 occultas prædicit, uti Paulus ait : « Si prophetetis,
 intret autem quis infidelis, aut idiota, occulta
 cordis ipsius manifesta fiunt. » Et Elisæus : « Non-
 ne cor meum, inquit, tecum ambulabat, quando
 reversus est vir cum curru suo in occursum tibi ? »
 Videt autem propheta, principe animi parte tam-
 quam per somnium reapse informata, aut tanquam
 qui in tabula rerum bonarum, vel malarum, pi-
 cturam intuetur : non vi stupefacta intelligendi, ut
 quidam asserunt ; quasi velo mens humana per
 spiritum obducatur. Quod sane divino accessu in-
 dignum est, Deum ipsum amentem, et furoris
 affinem facere. Solet enim quibus illabatur, natu-
 rales animi sensus non auferre, sed perficere. Ne-
 que profecto consentaneum est rationem, quæ
 prosit aliis, seipsam ignorare, et sermonis utili-
 tate privari. Quomodo vero sapientiæ spiritus igno-
 rationem operetur ? Nequaquam enim cæcitatē
 parit lux, imo cernendi vim ad actum provocat,
 ut Deus etiam mentem sinceram ad rerum spiri-
 tualium contemplationem. Sed solius est malæ
 potestatis, **2** in eorum fraudem a quibus admit-
 titur, menti stuporem inducere. Qui vero sapiens
 Apostolus ea, quæ dicit non intelligat ? « Sapiens
 enim, scribit, intelliget quæ loquitur, in aliis
 autem gestat sapientiam ». Quid ergo in filii sui
 ingressu obstupuisse Isaacum legimus ? Et apud

¹ I Cor. xiv, 24, 25. ² IV Reg. v, 26. ³ Prov. xxix, 19. ⁴ Gen. xxvii, 33.

VARIE LECTIONES.

• γρ. θεός.

magnum Davidem: « Ego dixi in excessu meo? » A Nimirum consternatione ita vocat. Cujusmodi est illud: « Commotum est cœlum, et terra inhorruit. » Est et prophetia per somnia, quibus Josephus in Ægypto⁷, et Daniel in Babylone⁸, futura prædixerunt. Nec mirum si Pharaos, et Nabuchodonosor visiones viderint. Par fuit enim eos, qui aliis præerant in mundanarum rerum salutem futura prospicere, ut populi in eis confiderent. Imo et Balaam⁹, et Caiphos¹⁰, quæ futura essent, præviderunt: ambo quibus præerant habentes; hic quidem tanquam summus pontifex, ille vero tanquam hariolus. Illic itaque dispensatio, non purâ mens elucescit. Solent ergo prophetæ nunc ea quæ vident, aperte ita eloqui, ut nulla posthac opus sit interpretatio. Quale est et illud: « Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, ait Dominus? Plenus sum¹¹, » et quæ deinceps. Nunc etiam per symbola, ut in somniis Josephi et Pharaonis, cum illic quidem per spicas, quæ sibi, quæ fratribus essent eventura, cerneret, hic autem futura tempora. Cujus generis est et illud: « Vineæ facta est dilectio in cornu, in loco pingui¹², » et quæ deinceps. Quin et Daniel in agrestium animalium formis imperiorum vices vidit¹³. Quædam præterea complexim dicuntur; eorumque alia ad litteram, alia ad sensum referuntur. Sicut cum Salvator ait: « Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? »¹⁴ Hæc quidem sunt ad litteram sumenda. At quæ sequuntur, sensum respiciunt: « Elevate oculos vestros et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem¹⁵. » Tale est et apud Isaiam illud: « Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloë, quæ vadunt cum silentio¹⁶, » et quæ postea. In his enim, Siloë, et qui rapidus dicitur fluvius, tropicum habent intellectum. **3** Ad litteram autem sumitur: Populus volens Raasin, qui rex est Damasci, et filium Romeliæ Samaritæ imperantem. Solet enim divina Scriptura quæ ad communem omnium utilitatem data est, rudioribus aut etiam segnioribus facilem sensum protendere: perfectioribus autem et diligentioribus, in quæ mentis aciem exacuunt, abstrusiora largiri. Ad hunc quoque modum quidquid est in hominum vita ordinationis ut plurimum Deus moderatur, et regit. Mentem autem exercet rerum necessariorum penuria, ipsique adeo, quotquot imminet, casus adversi. Eo vero spectat ista Scripturarum difficultas, ut dum illis opera navatur a deterioribus avocemur. Præterea diligimus magis, et in pretio habemus quæ nobis ipsi labore comparavimus. Quin et somnia nobis ideo profert obscura natura, exercente vim intelligendi Deo;

μου; Ἄλλὰ τὴν ἐκπλήξιν οὕτω καλεῖ, ὡς τὸ, « Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ ἐφρίξεν. » Ἔστι καὶ δι' ὀνειρῶν προφητεία, δι' ὧν Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Δανιὴλ ἐν Βαβυλῶνι προαγορεύει τὰ μέλλοντα. Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ Φαραὼ καὶ ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐωράκασιν. Περὶ κοσμικῶν γὰρ καταστάσεων τοὺς κρατοῦντας προβλέπειν ἔχρη, ἵνα πιστευῶνται. Καὶ Βαλαάμ δὲ, καὶ Καϊάφας προέβλεπον ἔχοντες τοὺς πειθόμενους· ὁ μὲν, ὡς ἀρχιερεὺς, ὁ δὲ, ὡς μάντις. Οἰκονομία τοίνυν ἐνταῦθα, οὐ νοῦς καθαρὸς ἐλλαμπόμενος. Ποτὲ μὲν οὖν οἱ προφήται σαφῶς λέγουσι τὰ δηλούμενα, ὡς μὴ προσδεῖσθαι τῶν θυσιαῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος, πλήρης εἰμί, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ποτὲ δὲ διὰ συμβόλων ὡς ἐπὶ τῶν ὀνειρῶν τοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Φαραὼ, δι' ἀσταχῶν ἰδόντων· τοῦ μὲν, τὰ καθ' ἑαυτὸν, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς· τοῦ δὲ, τοὺς ἐπίπνυτας καιροὺς· ὡς καὶ τὸ, « Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίοι, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ Δανιὴλ δὲ τὰς βασιλείας ἐν ἀχρεῶν ζῶων ἴδεν μορφαῖς. Τινὰ δὲ καὶ συμπεπλεγμένως λέγεται· τῶν μὲν πρὸς λέξιν, τῶν δὲ πρὸς διάνοιαν εἰρημένων· ὡς τὸ παρὰ τῷ Σωτῆρι· « Οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι εἰς τετραμήνην ἔστιν, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; » Τοῦτο πρὸς λέξιν. Τὸ δὲ πρὸς διάνοιαν, « Ἐπάρατε^β τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη. » Τοιοῦτον καὶ « Ἦσατὰ τὸ, « Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλῶαμ, τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐν τούτοις γὰρ ὁ μὲν Σιλῶαμ, καὶ ὁ λεγόμενος ἰσχυρὸς ποταμὸς, τροπικῶς εἰρηναῖος. Πρὸς δὲ λέξιν· Ὁ λαὸς ὁ βουλόμενος τὸν Ῥάασιν, ὃς ἦν βασιλεὺς Δαμασκῶ, καὶ τὸν υἱὸν Ῥωμελίου τῆς Σαμαρείας βασιλεύοντα. Ἡ γὰρ θεία Γραφή τῆς ἀπάντων ὠφελείας γινομένη, καὶ τοῖς ἀπλουστεροῖς, ἢ καὶ βραθυμοτέροις πρόχειρον προτείνει διάνοιαν, καὶ τοῖς σπουδαιοτέροις νοῦ γυμνασίαν διὰ τῶν ἐπιχειρουμένων χαρίζεται. Καὶ πᾶσαν δὲ τὴν ἀνθρωπίνην ἔσθ' ὅτε διακόσμησιν οὕτω διέπει Θεός. Ἡ τε γὰρ τῶν ἀναγκαίων ἐνδοξα γυμνάζει τὸν νοῦν, αἶ τε δὴ περιστάσεις καὶ πᾶσαι συμπτώσεις. Τοιαύτη δὲ καὶ τῶν Γραφῶν ἡ ἀσάφεια, ἵνα τοῖς ἐνασχολούμενοις τῶν χειρῶν ἀφέλκῃται. Καὶ ὅτι τὰ πόνου κτηθέντα, ἀγαπητὰ τε καὶ τίμια. Καὶ ἡ φύσις δὲ τοὺς ὀνειρούς διὰ τοῦτο δεῖκνυσιν ἀσαφεῖς, Θεοῦ γυμνάζοντος τὴν διάνοιαν, ὡς ἔσθ' ὅτε δεῖσθαι θείου χαρίσματος πρὸς διάκρισιν, τῶν ἡμετέρων νοητιῶν οὐκ ἀρκουσῶν τῆς ἀληθείας πρὸς θῆραν. Διὸ^δ ταῦτα κρῖνουσιν Ἰωσήφ τε καὶ Δανιὴλ. Ἄμα δὲ καὶ διὰ τῆς συνεχοῦς μελέτης ἐντυπῶνται τὰ θεία λόγια τῇ ψυχῇ, καὶ σεμνότερα καθίσταται. Δεῖ γὰρ τὸν πάντα βίον μαθεῖν καὶ γνῶσει καὶ πράξει. Ὡς ὁ Μωϋσῆς ἐπ' ἔτη τεσσαράκοντα τὴν τῶν Αἰγυπτίων σοφίαν μαθὼν, προφάσει τῆς ποιμενικῆς εἰς τὰς ἐρήμους ἰὼν, τῇ θει-

⁷ Psal. cxv, 11. ⁸ Isa. xiii, 10. ⁹ Gen. xli, 15 sqq. ¹⁰ Dan. ii, iv, viii, ¹¹ Num. xxiv 2 seqq. ¹² Joan. xi, 50. ¹³ Isa. i, 41. ¹⁴ Isa. v, 4. ¹⁵ Dan. vii, 1 seqq. ¹⁶ Joan. iv, 55. ¹⁷ ibid. ¹⁸ Isa. viii, 6.

VARIÆ LECTIONES.

^β γρ. Ἐπάρατε. ^γ λελπ. παρ'. ^δ γρ. Διὰ.

ε.

ρῆα τῶν θυτων ἐσχόλαζεν, καὶ μὴ βουλευθείς πρὸς Ἀ
 ἐπιμίλειαν ἀνθρώπων ἐκπέμπεται, μηδὲ τότε μόνῃ
 τῇ πράξει προσκείμενος, ἐπανιών δὲ πρὸς ἐποπτεῖαν
 πολλάκις, ὅτε καὶ πρὸς τὴν μοσχοποιίαν ἐτρέποντο.
 Τοιοῦτος Ἥλιος τῶν ἀνθρωπίνων ἀποδιδράσκων τὸν
 ὄχλον. Εἰ τοίνυν τοῖς ἁγίοις πόνῳ προσεγίνετο τῆς
 ἀληθείας ἢ κτήσις, καὶ μετὰ μυρίας ἀναχωρήσεις
 Ἥλιας ἠξίωτο τοῦ Θεοῦ, πῶς εἰκὸς ἡμᾶς ἀκονεῖ
 καὶ ποσὶν ἀνίπτοις ἐμβατεύειν τοῖς κρείττοις; Δεῖ
 δὲ τὰς κοινὰς καὶ ἀξιολόγους αἰτίας ὁ ἔχειν περὶ
 Θεοῦ ταῖς λέξεσιν ἐντυγχάνοντας. Ἀνθρώποις γὰρ
 οὐκ ἀνθρώπων ἡ Γραφή διαλέγεται. Ὅτε καὶ
 ὄργιζόμενον, ἢ λυπούμενον, ἢ μεταμελόμενον λέγει
 τὸν Θεὸν ἡ Γραφή, ζητεῖν προσήκει τὸ τῆς λέξεως
 βούλημα ταῖς περὶ Θεοῦ προσηκούσαις ἐννοίαις
 ἀρμόττον. Τῶν δὲ προφητειῶν, ἐπειδὴ περὶ μελλόν-
 των εἰσιν, οἱ ἀπὸ τῶν βασιλέων προγράφονται χρόνοι.
 Ἐπεὶ περὶ ἐτέρους ἢ ἦν ἢ τότε κατάστασις τῶν παρ'
 Ἰουδαίους πραγμάτων, ἡμελλεν δὲ τὰ μηδὲ πρὸς
 νῦν ἐλθόντα μακροῖς ὑπερον χρόνοις γενήσεσθαι·
 ὡς ἂν γνωσθῇ πρὸ πόσου χρόνου ἐρήθητα μετὰ πό-
 σου ἀπῆντηκεν. Καὶ ὅτι, Ὅτε πεπλεόνακεν ἡ ἀσθένεια,
 ὑπερπερὶσσευσεν ἡ δύναμις. Σχεδὸν γὰρ οἱ
 π εἰστοὶ συνδραμον ἄλλήλοις κατὰ τὸν χρόνον.
 Ὅσπερ ἐν ἡμέραις Ὀζίας, καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ.
 Μιχαίας ἐν ἡμέραις Ἰωάβ καὶ Ἀχάζ. Σοφονίας ἐν
 ἡμέραις Ἰωσίου υἱοῦ Ἀμώς. Πρόκεινται δὲ νῦν βασι-
 λεις, Ὀζίας, Ἰωάβ, Ἀχάζ, Ἐζεκίας· καὶ δεικνυσιν
 εὐκ ἐφ' ἐνὸς μόνου βασιλείως, ἐπὶ δὲ τῶν τεσσάρων,
 ἑρακεναί τε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἰερουσα-
 λὴμ θεσπιζόμενα. Εὐροῖς γὰρ ἂν αὐτὸν ἐφ' ἐκάστης
 βασιλείας τοὺς Ἰουδαίους ἐλέγχοντα, προλέγοντά τε
 τὰ κατ' αὐτῶν μετὰ χρόνους κείμενα, μέχρι τέλους
 τῆς Βίβλου, ὡς εἶναι τὴν πᾶσαν ὑπόθεσιν, ὡς φησι,
 κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἰερουσαλὴμ δρασιν,
 ἢ ὡς ἐν κατόπτρῳ παρέδειξεν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον. Ἰουδαίαν δὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐνταῦθα δη-
 λοῖ, ἢ τὴν χώραν αὐτῆν. Ἰερουσαλὴμ δὲ τὴν πόλιν,
 ἢ τὴν ἐν αὐτῇ τότε κατὰ τὸν νόμον λατρείαν· ὧν
 τὴν καθάρσιν, καὶ τὴν καινὴν τοῦ Χριστοῦ πολι-
 τεῖαν προέδειξεν. Ἀπελάθησαν γὰρ Ἰουδαῖοι διὰ τὸ
 ταῖς συνεχέσιν ἀπειθεῖν προτροπαῖς· ἐκλήθη δὲ τὰ
 ἔθνη τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης παυσάμενα. Μέλλων
 δὲ ὁράσεις κατ' Αἰγύπτου, καὶ Δαμασκοῦ, καὶ Βαβυ-
 λῶνος εἰπεῖν, καὶ πλείστον ἄλλων μεμνηθῆσαι, ταῦτα
 μὲν ἐν δευτέρῳ πάντα πεποιήται. Ἐκ δὲ τῶν ἀφιερ-
 ωμένων Θεῷ τὴν ἀρχὴν ἐποιήσατο, κατὰ τὸ εἰρη-
 μένον· « Ἀπὸ τῶν ἁγίων μου ἀρξασθε. » Καὶ,
 « Δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται. » Καὶ, « Οἷς τὸ
 πολὺ δέδοται, τὸ πολὺ ἀπαιτηθήσονται. » Πλείστας
 γὰρ ἐκ Θεοῦ λαβόντες εὐεργεσίας, ἀνάξιοι τούτων
 ἐγένοντο. Καὶ σφοδρῶς ἐπιφέρεται ἀρχουσί τε καὶ
 ἐπομείνοις, παραστήματι θεῷ παντὸς κινδύνου καὶ
 θεοῦ ὑπεροπῶν. Μία μὲν οὖν ἡ βίβλος. Εἴρηται δὲ

ut quoties ad veritatis indagacionem nostræ non
 sufficiunt meditationes, divina sciamus ad iudi-
 candum opus esse gratia. Hac explicandi via ju-
 cedunt Josephus et Daniel. Ad hæc assidua medi-
 tandi diligentia divina oracula mentibus nostris
 imprimuntur, et venerabiliora redduntur. Decet
 enim perpetuo vitæ cursu non cognitionis modo,
 sed actionis studio nos exerceri: non secus ac
 Moses ¹⁷, qui quadraginta annos in Ægyptiorum
 disciplinis versatus, simulato gregis pascendi stu-
 dio, in solitudines secessit, in quibus rerum com-
 pletationi vacaret, unde ad hominum curam
 advocatur invitus, ne tum quidem tamen soli ac-
 tioni deditus, sed sæpe ad contemplationem rever-
 sus, eoque potissimum tempore, quo ad vituli
 confectionem animum adjecerant Israelitæ ¹⁸.
 Talis fuit et Elias, qui solitudine delecta-
 tus hominum turbas solebat effugere ¹⁹. Ergo si
 sanctis viris labore comparatur veritatis posses-
 sio, sique non nisi post infinitas solitudinum
 peragraciones, Deo dignus est habitus Elias ²⁰: qui
 justum putabitur, sine sudore et pulvere, illotis-
 que pedibus, ad præstantiora aggredi? Decet vero
 communibus, et idoneis rationibus eos retineri
 qui scriptis de Deo incumbunt; cum mortales hu-
 mano more alloquatur Scriptura. ²¹ Itaque si ira-
 tum, si dolentem, sique poenitentem dicat Deum,
 orationis sensus is est inquirendus, qui rectæ et
 legitimæ de Deo notioni non adversetur. Verum
 quia de futuris existunt prophetiæ, temporum se-
 ries ab ipsis regibus prænotatur: quoniam penes
 eos tum rerum Judaicarum status versabatur,
 erantque ea quæ nondum venerant in mentem,
 longo postea tempore eventura: ut quam longo
 ante prædictæ sint tempore, quam impletæ, intel-
 ligatur. Ad hæc, quoniam, Cum abundavit infirmi-
 tas, superabundavit et virtus. Fere enim multi
 inter se tempore concurrunt. Vixit Oseas tempo-
 ribus Ozias, et Jeroboam; Michæas, Joab et Achaz,
 Sophonias, Jozias, filii Amos. Proponuntur vero
 nobis Ozias, Joatham, Achaz, et Ezechias reges,
 doceturque non unius regis temporibus, sed qua-
 tuor, ea prophetæ visa esse, quæ adversus Ju-
 dæam et Jerusalem vaticinatur. Reperias autem ip-
 sum per regna singula Judæos insectantem, et quæ
 illis postea eventura essent ad usque librum ul-
 timum ita prædicentem, ut facile appareat univer-
 sum esse argumentum, sicut ipse ait, *Adversus
 Judæam et Jerusalem visionem*; quæ sit ei, tan-
 quam in speculo, a Spiritu sancto demonstrata.
Judæam autem hic, Judæorum gentem aut regi-
 onem, intelligit; *Jerusalem* vero urbem ipsam,
 aut cultum qui in ipsa ex legis instituto tunc
 vigeat: quorum excidium, recentisque per Chri-

¹⁷ Act. vii, 22. ¹⁸ Exod xxxii, 1 seqq. ¹⁹ III Reg. xvii, 1 seqq. ²⁰ III Reg. xix, 1 seqq.

VARIE LECTIONES.

• Ἰσ. γρ. ἐννοίας. ἰ γρ. ἐκείνους. • γρ. Ἰωάθαμ.

stum regni institutionem prædixit. Abacti namque A
ideo sunt Judæi, quod crebro ad frugem provocati, monitis non paruerunt: vocatæ autem gentes, quod ab idolorum errore cessarunt. Visiones autem contra Ægyptum, contra Damascum, contra Babylonem narrare, plurimarumque aliarum rerum meminisse cum statuisset, e secundo loco expedit omnia sumpto ab iis, qui Deo consecrati sunt initio; juxta illud: « A sanctis meis incipite ²¹. » Et: « Potentes potenter arguentur ²². » Item: « Quibus multum datum est, multum exigetur ab eis ²³. » Cum enim multa in illos Deus contulisset beneficia, illis sese indignos præstitere. Insurgit autem vehementer in duces, et subditos, fiducia in Deum adversus omne periculum, et 5 meium fretus. Unicus porro quidem liber est; sed singillatim multa, variisque et magnis locorum, temporumque distincta intervallis, recenset: nec facile est cum verbis tempora componere, rebusque alio atque alio rege gestis, statum urbis assignare. In summam tamen si dictorum regum tempora colligas, quinquaginta consurgent anni; quos prophetæ complexa est oratio. Feruntur vero cum, divino agente impetu, ad populum concionaretur propheta, ei adfuisse aliqui (hos a commentariis vocant) qui verba ejus in templo portisque civitatis, ubi propter ingredienti turbas sermonem habebant, notis exciperent; quæ postea, cessante propheta, in unum colligebant.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. Visio, quam vidit Isaias filius Amos, quam vidit contra Judæam, et contra Jerusalem, in regno Ozias, et Joatham, et Achaz, et Ezechias; qui regnarunt in Judæa.

Sensuum omnium ad veritatis indagacionem certissimus est visus. Neque enim similiter auditus, et visus, quæ jucunda aut formidabilia sunt, percipiunt. Unde fit, ut rerum verarum contemplatio, propter evidentem earum fidem, visio nominetur. Ob id et videns propheta, et quæ ante sunt, prospiciens, dicebatur; sicut Amos, et Samuel: tum quod futurarum rerum notitiam haberet; tum quod divinæ voluntatis nutum contempleretur. Est vero nostrarum partium ut ad videndum nos ipsi purgemus: Dei autem; ut ad rerum ineffabilium revelationem mentem nostram illustret. Quod autem Visionis vocabulum initio posuit, libri argumentum indicavit. Neque enim quam audiendo exceperit, sed quam menti impressam habet, sententiam denuntiat. Est ergo ad eorum explicationem, quæ videntur, opus oratione: istaque tum Deus 6 informat, cum eorum, qui digni sunt, mentem attingit. Paternam vero prophetiam indicans, et patrem suum addit. Dupliciter item Videndi verbum sumitur partim quidem, ut Visionis notetur communio: partim autem, ut speciei statuatur differentia. Præterea sermonem facit visibilem, juxta quod in Exodo scribitur; « Cunctus autem populus videbat voces ²⁴. » Cæterum, prophetarum alii quidem Visionis, alii autem Verbi vocabulum suarum vaticinationum exordiis præfixere. Visionem quidem Abdias; Verbum

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

α'. Ὁρασις, ἣν εἶδεν Ἰσαίας υἱὸς Ἀμώς, ἣν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ, ἐν βασιλείᾳ Ὁζίου, καὶ Ἰωαθὰμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ Ἐζεκίου, οἱ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας.

Ἀκριβεστέρα τῶν αἰσθήσεων ὄρασις πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν. Οὐχ ὁμοίως γὰρ ἀκοή τε καὶ ὄρασις, φοβερῶν, ἢ τῶν ἡδέων ἀντιλαμβάνονται. Δι' ὅπερ τῶν ἀληθῶν ἡ θεωρία, διὰ τὸ ἐναργές καὶ ἀναμφίβολον, ὄρασις προσηγόρευται. Δι' ὃ καὶ ὄρων ὁ προφήτης ἐλέγετο, καὶ ἔμπροσθεν βλέπων, ὡς Ἀμώς τε καὶ Σαμουὴλ· τὸ μὲν, ὡς τὸ μέλλον ὄρων· τὸ δὲ, ὡς θεωρητικὸς τοῦ θεοῦ βουλήματος. Ἔστι δὲ ἡμέτερον μὲν, τὸ πρὸς τὸ βλέπειν καθαιρεῖσθαι· Θεοῦ δὲ, καταυγᾶσαι τὸν νοῦν τῶν ἀπορρήτων πρὸς ἀποκάλυψιν. Ὁρασιν δὲ προτάξας, λόγων ἐπαγγελίαν ἐπήγαγεν. Οὐ γὰρ δι' ἀκοῆς ἐδέξατο, τῷ δὲ νῦν τυπωθεῖσαν ἐξαγγέλλει διάνοιαν. Λόγων μὲν οὖν χρεῖα τῶν ἐωραμένων πρὸς δήλωσιν. Ταῦτα δὲ Θεὸς ἐντυποῖ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν ἀξίων ἀπτόμενος. Πατρικὴν δὲ τὴν προφητείαν δεικνύς, καὶ τὸν πατέρα προσέθηκεν. Διττὸν δὲ τὸ εἶδεν· τὸ μὲν, ἵνα δείξῃ τὸ κοινὸν τῆς ὁράσεως· τὸ δὲ, τοῦ ἰδιοῦ παραπτακίον. Λόγους δὲ δεῖκνυσιν ὄρατους, κατὰ τὸ ἐν Ἐξόδῳ· « Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἑώρα τὴν φωνήν. » Τῶν δὲ ἄλλων προφητῶν, οἱ μὲν ὄρασιν, οἱ δὲ λόγον τῆς προφητείας προέταξαν. Ὁρασιν μὲν, Ἀβδίου, Ναοὺμ ὁ, Ἀβδακούμ· Λόγον δὲ, Ὡσήε, Ἀμώς, Μιχαίας, Ἰωνᾶς, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας. Ὁ Μαλαχίας δὲ, « Λῆμμα λόγου Κυρίου, » φησί. Καὶ ὁ Ναοὺμ, « Λῆμμα Νινευῆ. » Καὶ Ἀβδακούμ, « Τὸ λῆμμα ὃ εἶδεν Ἀβδακούμ. » δηλοῦντες, ὅτι οὐκ ἄφ' ἑαυτῶν ἔχουσι τῆς προφητείας τὴν δύναμιν, ὡς

²¹ Ezech. ix, 6. ²² Sap. vi, 7. ²³ Luc. xii, 48. ²⁴ Exod. xx, 18.

VARIE LECTIONES.

ὁ φ. Ναοὺμ, Ἀβδακούμ.

τὸ *λήμμα* ἴσον εἶναι τὸ ἰ *δόμα* παρὰ Θεοῦ· τὸ δὲ, A
 « Ἐν χειρὶ Ἀγγαίου, » ταυτὸν τῷ *λήμματι* δύνα-
 ται. » Ὁ μὲν οὖν *Ἥσατας* προτάξας τὴν *δρασιν*,
 τοὺς λόγους ἐπήνεγκεν· ὁ δὲ Ἀμῶς λόγους προ-
 τάξας, τὸ, « Οὗς ἴδεν ἐπήγαγεν· » καὶ οἱ μὲν χρό-
 νους ὀρίζουσιν, οἱ δὲ ἀχρόνως συνέγραψαν. Καὶ οἱ
 μὲν τοῦ γένους βασιλέας προέγραψαν· οἱ δὲ τῶν
 Βαρθάρων Ἰσως, διὰ τὸ τότε κρατεῖν ὡς ἐπισημο-
 τέρους ἀρχοντας. Καὶ τοὺς ἑαυτῶν πατέρας οἱ μὲν
 ἐνέθησαν, οἱ δὲ παρέλιπον. Καὶ τάχα φασιν, οἱ μὲν
 ἐξ ἐπισήμων πατέρων, διὰ τὸ εὐπαράδεκτον (πι-
 στώτεροι γὰρ οἱ γνωριμώτεροι)· οἱ δὲ τῶν ἀσημῶ-
 να πρῶσιπῆσαν. Λέγουσι δὲ μὴ τὸν ἔνα τῶν δώδεκα
 τοῦ *Ἥσατου* τὸν πατέρα τυγχάνειν· ἐκεῖνος γὰρ
 Ἀμῶς ψιλῶς λέγεται, καὶ ἐρμηνεύεται λόγος σκλη-
 ρός. Ὁ δὲ τοῦ *Ἥσατου* δασύνεται, καὶ σημαίνει B
 τελέωσιν, καὶ δύναμιν, καὶ ἰσχύν. Ὀζίας δὲ ὁ αὐτός
 καὶ Ἀζαρίας ἐλέγετο. Ἐν μὲν γὰρ τῇ δευτέρᾳ τῶν
 Παραλειπομένων, Ὀζίας εἴρηται· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ
 τῶν Βασιλειῶν, Ἀζαρίας, καὶ πατὴρ τοῦ αὐτοῦ καὶ
 μητρός. Ἡ μὲν γὰρ μήτηρ Χανὰ· ὁ δὲ πατήρ Ἀμα-
 σίας. Καὶ χρόνος τῆς βασιλείας ὁ αὐτός, πεντή-
 κοντα δύο ἔτη. Ἐπὶ Ὀζιου δὲ τοῦ καὶ Ἀζαρίου
 ἐπροφήτευσεν ἡ *Ἥσατας*, Ὡση, Ἀμῶς. Ἄλλ' ἐπειδὴ,
 ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὡση, μήποτε πρῶτος
 ἤρξατο προφητεύειν; καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀμῶς, πρὸ δύο
 ἑτῶν τοῦ σεισμοῦ, μήποτε πρὸ τῆς Ὁράσεως
 Ἥσατου, ἐν ἧ φησιν, Ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον;
 Ozias nominatur²¹; et Reguin secundo, Azarias²²; cuius idem uterque parens. Est enim mater Cha-
 na; pater vero Amasias. Sunt et regni tempora
 7 vaticinati sunt Isaias, Oseas et Amos. Annon vero quia principium verbi Domini ad Oseam, in
 Osea legimus, primus et ipse vaticinari cœpit?
 se scribit Amos; annon et ante Isaiæ visionem, qua elevatum superliminare dicit, prophetare
 aggressus videatur?

β'. Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος C
 ἐλάλησεν.

Καταπλήττει τοὺς ἀκούοντας, ὡς καὶ τῶν ἀναι-
 σθήτων αἰσθανομένων Θεοῦ λόγων, οὗς αὐτοὶ λογικοὶ
 ὄντες ἀπίσαντο. Ἰσως δὲ οὐ λόγων ἀκροατὰς ἀξιο-
 πιστους ζητῶν, μέλλων ἢ δὲ δικαστὰς, ἐφ' ὧν
 ἤμελλε κατηγορεῖν τοῦ λαοῦ, τὰς ἐν οὐρανῷ δυνά-
 μεις, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς ἤκα¹ συγκαλεῖ τὰ ἔθνη
 πρῶσινιττόμενος, ἄπερ ἀντ' Ἰουδαίων^m τῶν ἀγνω-
 μόνων κέκληκεν ὁ Θεός, οἱ καὶ τῆς ἐκεῖνων ἀγνω-
 μούνης καταδικάζουσιν. Ἦγουν ἐπειδὴ μετὰ μα-
 κρὸς ἤμελλε γενέσθαι τὰ θεοσιζόμενα χρόνους, ἢ
 καὶ πρὸς τὴν ἐκκλασιν οὐδεὶς ἂν τῶν ἀκουόντων
 διετέλεσε ζῶν, τὰς θείας δυνάμεις, καὶ τὰ διαιω-
 ζοντα μέρη τοῦ κόσμου καλεῖ καὶ πρὸς τὴν τῶν ἐκ-
 θεσομένων ἐς ὑστερον μαρτυρίαν. Μήποτε δὲ, ὡς D
 τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους μηκέτι φωνῆς ἀξίου θείας
 ὑπάρχοντος, τῶν ἔθνῶν ἐπικαλεῖται τοὺς οὐράνιον
 ἔχοντας φρόνημα, καὶ τοὺς γεωδεστέρους; Διὸ τοῖς
 μὲν πρῶτοις, ὡς συνετοῖς, τὸ ἀκούειν ἀπένειμεν·
 τοῖς δὲ δευτέροις, τὸ ἐνωτίζεσθαι. Σωματικώτε-

vero, Oseas, Amos, Michæas, Jonas, Sophonias,
 Aggeus, Zacharias. Malachias autem : « Assum-
 ptio verbi Domini, » ait. Et Naum, « Assumptio
 Ninivæ. » Et Habacum : « Assumptio, quam vi-
 dit Habacum ; » ut se non a seipsis vaticinandi
 potestatem habere docerent ; idemque *assumptio-
 nis* verbo, ac Dei dono significari. At illud, « In
 manu Aggæi, » non diversum habet ab Assum-
 ptione intellectum. *Isaias* ergo, *Visionis* præfixo
 nomine, verba subjunxit ; Amos vero, verbis præ-
 missis, quæ vidit, intulit. At inter eos, qui tem-
 pora definiunt (sunt enim et qui neglecta eorum
 ratione scripserunt) alii quidem gentis, alii autem
 Barbarorum reges scriptioni suæ præfixerunt ; ea
 fortasse ducti ratione, quod rebus potirentur, es-
 setque eorum illustrius imperium. Non desunt
 etiam, qui patres suos addiderint ; quos alii præ-
 termiserunt. Nec est a vero forsitan quod aiunt,
 alienum, eos, qui celebriores essent, quo fidem
 magis facerent, a filiis esse nominatos ; cum iis
 facilius credamus, quos præstantiores putamus ;
 qui autem obscuri haberentur, silentio prætermis-
 sos. Ferunt autem *Isaiæ* patrem non ex XII pro-
 phetis esse aliquem. Illum enim Amos tenuit ef-
 ferri, sermonemque durum significare ; *Isaiæ* au-
 tem parentem aspirari, perfectionemque et virtute-
 m, et robur innuere. Idem vero ipse *Ozias* et
Azarias dicebatur. Nam Paralipomenon altero,
 eadem, anni LII. Sub *Ozia* autem, et qui *Azarias*

VERS. 2. Audi, cœlum, et auribus percipe, terra :
 quoniam Dominus locutus est.

Perterret auditores, tanquam ea, quæ sensu ca-
 rent, Dei voces audiant ; quas, qui ratione præditi
 sunt, repulerunt. Forsan autem non orationis au-
 ditores fide dignos, sed eorum iudices potius, quos
 erat populum accensurus, postulans. quæ in
 cœlo, quæque in terra sunt, virtutes statim appel-
 lat ; gentes obscure significando, quæ a Deo in in-
 gratorum Judæorum locum vocatæ, illorum pervi-
 caciæ condemnant. Vel certe, quia longis pos-
 tea temporibus quæ vaticinabatur futura erant,
 suumque sortitura exitum (cum eorum, qui tum
 audierant, nullus esset superstes futurus) divinas
 virtutes, sempiternasque mundi partes, in eorum
 etiam, quæ postea essent eventura, testimonium
 vocat. Fortasse vero, tanquam Judæorum gens
 Dei voce digna amplius non sit, eos, qui ex genti-
 bus cœlestes aliquid saperent, et qui *terrena* avidius
 amplecterentur, inclamat : ideoque prioribus qui-
 dem, tanquam prudentibus, *audiendi* verbum ; al-

²¹ II Paral. xxvi, 4 seq. ²² IV Reg. xiv, 21.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ τῷ. ἰ γρ. ἐπροφήτευσαν. ἢ γρ. μάλλον. ἰ σ. λελπ. αὐτίκα. ἢ γρ. ἀντ' Ἰουδ.

teris autem, *auribus percipiendi*, attribuit. Est enim *auribus percipere* crassius. Vel certe quoniam inter Judæos erant sublimes aliqui, veluti prophetae, **S** et similes, quamvis pauci; reliqui autem *terrenis* et humilibus rebus addicti: sic utrosque appellavit. Fortassis autem eos in testimonium vocat, quorum temporibus lex data est; ut illis præsentibus ejus arguatur violatio. Sic enim ait: «Congregate ad me tribunos vestros, et seniores vestros, et judices, atque doctores, ut loquar in aures ipsorum, et tester adversus eos cælum et terram ²⁶.» Eo sine et Moses ipsos, tanquam testes, advocat: «Audi, cælum, et loquar; audiat terra verba oris mei ²⁷.» At illa ut procul dubio eventura significaret, subjungit: *Quia locutus est Dominus*. «Dixit enim Deus, et facta sunt ²⁸.» Quem a Imolium igitur Israelitici populi tum fuit manifestissima assumptio, cum pro eo in Ægyptiorum cæterorumque hostium perniciem, cuncta moverentur, quæ Deus creavit, sic et eorum rejectionem omnibus apertam esse voluit. Præterea, quoniam, despecta lege, creaturæ servierant potius quam Creatori ²⁹, militiam cæli, et quæ materia constant, idola adorantes ³⁰; eorum circa hæc impietatem mira prudentia per invocationem subinnuit. Ob id et prophetam quemdam sic alloquitur Dominus: «Surge, et contende iudicio adversus montes, et audiant colles vocem tuam. Audiant montes iudicium Domini, et valles fundamenta terræ; quoniam iudicium est Domini cum populo suo, et cum Israel dijudicabitur ³¹.» Non enim ad montes et colles, sed ad impietatem, quæ in montibus et collibus patrat, iudicium refertur. Ad hæc memoria aculeum ipsis præbuit. *Cælum* enim et *terra* perpetuo, si spectentur, beneficiorum acceptorum oblivionem ab intuentium animis excutiunt. Ad omnes igitur *audiendi* verbum referri putandum est, cum de hominibus sermo habeatur, quos *filiorum* appellatione dignatur. Deinde, quoniam omnis homo anima constat, et corpore, quæ *cæli terræque* participia, cognitionem habent cum utroque; per ea, quæ maxime illi usitata sunt et propria, peccatum

9 *Filios genui, et exaltavi: ipsi autem me spreverunt.* [VERS. 3.] *Cognovit bos possessorem, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit.*

Verbo, qui Deus est, congrua videtur oratio, cum de ratione præditis animalibus dicit: *Filios genui, et exaltavi. Genuit* vero utralibet spectes ratione: sive quod, cum nihil antea essent, eos primum creavit: sive quod virtutis et doctrinæ studio meliores effecit: qua etiam ratione *exaltavi* verbum hic usurpat. Eadem vero et Paulus eos parturit ³², in quibus Christum oportet informari. Legem enim ipsis dedit, prophetasque misit. Vel *exal-*

²⁶ Deut. xxxi, 28. ²⁷ Deut. xxxii, 1. ²⁸ Psal. xxxii, 9. ²⁹ Rom. i, 25. ³⁰ IV Reg. xvii, 16; Jerem. ii, 27. ³¹ Mich. vi, 1, 2. ³² Galat. iv, 19.

VARIÆ LECTIONES.

^a γρ. ἤγουν. • *Ισ. λελπ. οὖν, ἦ, δέ.* ^p Θ. Σ. ἐξέθρεψα. ^q Α. Θ. μου.

ρον γὰρ τὸ δι' ὧτων ἀκούειν. Ἡ γοῦν ^a ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ἦσαν τινες ὑψηλοί, οἷον προφηταί, καὶ τοιοῦτοί τινες, εἰ καὶ σπάνιοι· τὸ δὲ λοιπὸν ἅπαν γεώδεις καὶ ταπεινὸν, ἀμφοτέρους ἐκάλεσεν. Τάχα δὲ καλεῖ μάρτυρας, ἐφ' ὧν ἡ τοῦ νόμου δόσις ἐγένετο, τὴν παρανομίαν ἐπὶ τῶν αὐτῶν διελέγξαι βουλόμενος. «Ἐκκλησιάσατε γὰρ, φησί, πρὸς με τοὺς φυλάρχους ὑμῶν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ὑμῶν, τοὺς κριτὰς, καὶ τοὺς γραμματοεισαγωγεῖς, ἵνα λαλήσω εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ διαμαρτυρωμαι αὐτοῖς τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.» Διδὸν καὶ Μωϋσῆς ἐπικαλεῖται τούτους ὡς μάρτυρας· «Πρόσεχε, οὐρανὸν, καὶ λαλήσω· καὶ ἀκούετω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου.» Τὸ δὲ πάντως ἐκδήσεσθαι ταῦτα δηλῶν, ἐπήνεγκεν· «Ὅτι Κύριος ἐλάλησεν.» Ἐπεὶ γὰρ, φησὶν, Θεὸς ἔφη, καὶ γίνεται. «Ὡς τοίνυν ἐπισημοτάτη γέγονεν ἡ πρόκλησις τῶν ἐν Ἰσραὴλ, πάσης κατ' Αἰγυπτίων καὶ τῶν ἄλλων πολεμίων κινήσεως τῆς κτίσεως· οὕτω καὶ τὴν ἀποβολὴν πᾶσιν ἐθέλει γνωρίζεσθαι. Καὶ πάλιν, ἐπεὶ παριόντες τὸν νόμον ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, στρατιάν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐξ ὕλης προσκυνήσαντες εἰδῶλα, οἰκονομικώτατα τὴν ἐν τούτοις αὐτῶν ἀσέβειαν ὑπαινίττεται διὰ τῆς ἐπικλήσεως. Διδὸν καὶ πρὸς ἕνα φησὶ τῶν προφητῶν ὁ Θεός· «Ἀνάστηθι, καὶ κριθεὶ πρὸς τὰ ὄρη, καὶ ἀκουσάτωσαν οἱ βουνοὶ φωνῆς σου. Ἀκούσατε, οἱ βουνοὶ, τὴν κρίσιν τοῦ Κυρίου, καὶ φάραγγες, θεμέλια τῆς γῆς, ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ διελεγχθήσεται.» Οὐ γὰρ πρὸς ὄρη καὶ βουνοὺς ἡ κρίσις, πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν ἀσέβειαν τὴν ἐν ὄρει καὶ βουνοῖς. Πρὸς δὲ τούτους κέντρον μνήμης παρέσχεν αὐτοῖς. *Οὐρανὸς* γὰρ καὶ *γῆ* διὰ παντὸς θεωρούμενα τὴν τῶν ὀρνῶτων λήθην ἐξέκρουεν, ἐφ' ὧν αὐτοὺς ἐποίησαντο. Ἐπὶ πάντων ἀκούειν λεκτέον ^o· πρὸς ἀνθρώπους γὰρ ὁ λόγος, οὗς ἐκάλεσεν υἱούς. Καὶ ἐπεὶ πᾶς ἀνθρώπος ἐκ ψυχῆς οὐρανίας καὶ σώματος γῆτινου συνέστηκε, καὶ συγγένειαν ἔχει πρὸς οὐρανὸν τε καὶ γῆν, ἐπὶ τῶν οικειωτάτων αὐτοῦ τὴν ἀμαρτίαν ἐλέγχει.

Υἱούς ^p ἐγέννησα καὶ ὑψῶσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. [γ'.] Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ἰσραὴλ δὲ με ^q οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός μου οὐ συνῆκεν.

Τῷ Θεῷ Λόγῳ πρέπει ἂν τὸ περὶ ψυχῶν εἰπεῖν λογικῶν, *Υἱούς ἐγέννησα, καὶ ὑψῶσα.* Ἐγέννησε δὲ κατ' ἀμφοτέρα· τοῦτο μὲν, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι· παραγαγὼν· τοῦτο δὲ, κατ' ἀρετὴν καὶ δόγματα σπουδάσας ἀποδείξαι βελτιώσας· καθὼς καὶ τὸ ὑψῶσα λέγεται. Οὕτω καὶ Παῦλος ὠδίνει τοὺς ἐν οἷς δεῖ μορφωθῆναι Χριστόν. Νόμον γὰρ αὐτοῖς παρέσχε, καὶ προφήτας ἀπέστειλεν. Ἡ τὸ ὑψῶσα, διὰ τὸ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς μετὰ δόξης Αἰ-

γύπτου, καὶ τσαῦτα κατὰ τῶν λυπούντων ἐπιτελέ-
σαι παράδοξά. Καὶ πατρικὴν δὲ πρόνοιαν ὑπὲρ αὐτῶν
ἐπεδείξατο ὁ οὐρανός, ἀπὸν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ τράπεζαν
ἐν ἐρήμῳ διδοῦς. Υἱοὺς οὖν αὐτοῦ, καὶ ὡς κτί-
σματα καλεῖ νοερά, καὶ ὡς πλείονος παρὰ τοὺς ἄλ-
λους τυχόντας κηδεμονίας, ὅτε ἐγενήθη ἡ Μερὶς Κυ-
ρίου λαοῦ αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐ-
τῶν Ἰσραήλ. Διόπερ αὐτοὺς καὶ τῆς προσηγορίας
ταύτης ἠξίωσεν, εἰ καὶ ἀνάξιοι ταύτης ἐγένοντο.
Διὸ καὶ τὴν υἱῶν προσηγορίαν ἔσχον εἰκονικὴν. Ἡ
γὰρ ἀληθὴς υἱοθεσία ἐκείνων ἐστίν, ἡ οἷς ἔδωκεν
ἐξουσίαν υἱοῦ· Θεοῦ γενέσθαι, οἷ οὐκ ἐξ αἱμάτων,
οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγενήθη-
σαν ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν πρωτότοκος Ἰσραήλ,
ἀλλ' οὐ μονογενὴς εἴρηται ἡ μὴ τοίνυν Ἰουδαῖοι φρο-
νεῖτωσαν ἀκούοντες, Υἱὸς πρωτότοκος μου Ἰσραήλ.
ἔπει καὶ Κάϊν πρωτότοκος ὧν κατηράθη, θαυμα-
σθέντος τοῦ Ἀβελ. Καὶ Ἰσμαὴλ πρωτότοκος, ἀλλ'
οὐ κληρονόμος· καὶ Ἡσαὺ πρωτότοκος, ἀλλ' ἐμι-
σθήθη. Ἐν Ἰακώβ γὰρ ἠγάπησα, φησὶν, τὸν ἐξ
Ἡσαὺ ἐμίσησα. Καὶ Ῥουβὴν πρωτότοκος, ἀλλ' ἀπ-
εδόθη, εἰς τὴν περὶ Χριστοῦ ἐπαγγελίαν, Ἰούδα
προτιμηθέντος. Θεὸς μὲν οὖν, τὸ ἐπ' αὐτῷ, καὶ γεν-
νητὴ καὶ ὑψοῦ, καὶ δίδωσι τοῖς ἀξίοις εἰπεῖν, ἡ Πάτερ
ἡμῶν ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οἱ δὲ ἐξ Ἰσραήλ ἠθέτησαν
αὐτὸν, οὐ φοβηθέντες ὡς Θεὸν, οὐκ ὡς πατέρα τι-
μῆσαντες. Τὸ γὰρ σέβας τοῖς εἰδώλοις ἀπένειμαν,
λέγοντες ἐπὶ ξύλῳ· Θεὸς μου εἰ σύ· καὶ ἐπὶ λίθῳ·
Σὺ με ἐγέννησας, τὸν διάβολον ἐπιγεγραμμένοι πα-
τέρα. Ὁ γὰρ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, φησὶν, ἐκ τοῦ δια-
βόλου γεγέννηται. Καὶ τοῖς πονηρουμένοις φησὶν·
Ἐγὼ εἰς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστέ. Ταῦτα
δὲ καὶ προφητικῶς τῷ Σωτῆρι λέγειν ἀρμόττει,
μὴτε προσδεξαμένων, καὶ σταυρῷ τετιμηκότων
αὐτῶν τῶν ἐξ Ἰσραήλ, μόνους αὐτοῖς ἐξ ἀπάντων
ἐπιδοκμήσαντα τῶν ἔθνῶν. Διόπερ φησὶν Ἰσραήλ
με οὐκ ἔγνω. Καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνήκεν. Οὐ γὰρ
συνήκεν, οἷος ἄρα αὐτὸς ἦν, ὃ καὶ τοῖς πατράσιν
αὐτῶν ἐν ἀνθρωπείῳ σχήματι διαφόρως ἐωραμένος.
Τοιγαροῦν φησὶν· Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἐπεθύ-
μησεν ἰδεῖν τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ ἰδὲν, καὶ ἐχάρη.
Καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ποσάκις
ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθε-
λήσατε! Περὶ παντὸς μὲν οὖν ἀνθρώπου, τὸ κατ'
εἰκόνα καὶ τὴν λογικὴν ἀπολωλεκτός ἀξίαν εἴρηται,
καὶ ὡς ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνήκεν, παρασυμβλήθη
τοῖς κτήνεσιν τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὁμοιωθῆ αὐτοῖς·
Ἰουδαῖοι δὲ, τσαῦτης τιμῆς ἀπολαύσαντες, μὴ μό-
νον λογικῶς γενόμενοι, ἀλλὰ καὶ Θεοῦ χρηματίσαι ἡ
λαὸς, οὗτοι δὲ, φησὶν, ἀλόγων κτηνῶν πεφύνασιν
ἀλογώτεροι, μὴτε κατὰ βοῦν, τὸν δεσπότην γι-
νώσκοντες. Φυσικὴ γὰρ τοῦτον φαντασία γινώσκει.
Μὴτε κατὰ ὄνον, τὴν φάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ.

A tavi dixit, quod non sine gloria de Ægypto eduxit, et adversus hostes eorum mirabilia opera patravit. Et paternam eis etiam providentiam patefecit, cum panem de cælo, et mensam in deserto largitus est. Filios igitur, et velut intelligentes creaturas, ipsos vocat, quæque plus aliis benevolentia sortita sunt; cum facta est portio Domini populus ejus Jacob; funiculus hæreditatis ejus Israël. Quare indignos licet, eo nomine vocandos censuit; et hanc inde filiorum imaginariam habuerunt appellationem. Vera enim eorum est adoptio: Quibus dedit potestatem filios Dei fieri; qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate vini, sed ex Deo nati sunt. Quælis, qui discretionis causa, primogenitus Israel, non autem unigenitus, vocatus est. Non igitur superbiunt Judæi, cum iudæus: Filius primogenitus meus Israel, audiunt; cum sit et Cain primogenitus: sed maledictus; Abel autem honore affectus; et Ismael primogenitus; sed non hæres; et Esau quoque primogenitus, sed odio habitus. Jacob enim, ait, dilexi: Esau autem odio habui. Ruben etiam primogenitus; sed reiectus, et promissione Christi Judas honoratus. Deus igitur gignit et exaltat pro suæ potestatis arbitrio, dignisque largitur, ut dicant: Pater noster, qui es in cælis. At ipsum a se repulerunt Israëlita, nec tanquam Deum reveriti, nec tanquam patrem honore prosecuti. Idola enim ita religiose coluerunt, ligno ut dicerent: Deus meus es tu: et lapidi: Tu me genuisti; patrem sibi diabolus ascribentes. Qui enim facit peccatum, ait, ex diabolo est. Et sceleratos his verbis alloquitur Christus: Vos ex patre vestro diabolo estis. Hæc enim prophætie Salvatorum dicere non est incongruum, quem Israelis posteri non admiserunt, sed cruce multarunt, cum apud eos solos ex omni populorum numero diversaretur. Ait ergo: Israel me non cognovit, et populus me non intellexit. Non enim certe qualis ipse esset, qui se majoribus ipsorum humana forma conspiciendum multifariam præbuisset, intellexerunt. Itaque ait: Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum; et vidit, et gavisus est; Et: Jerusalem, Jerusalem, quoties ego volui congregare filios tuos, et noluiisti! De quolibet ergo homine, qui cælestem illam Dei imaginem, rationisque dignitatem amisit: Quique, in honore cum esset, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis, dici putandum est. Judæi autem tanti honoris, nescientes solius rationis, participes effecti, Deique populus appellati, magis tamen, quam bruta ipsa, a ratione alieni, ne dominum quidem suum, bovis in

³⁰ Psal. lxxvii, 24. ³¹ Dent. xxxii, 9. ³² Joan. i, 12-13. ³³ Exod. iv, 22. ³⁴ Gen. iv, 1 seqq.
³⁵ Gen. xvi, 1 seqq. ³⁶ Galat. iv, 22-30. ³⁷ Gen. xxv, 25. ³⁸ Rom. ix, 13. ³⁹ Gen. xlix, 5, 10.
⁴⁰ Matth. vi, 9. ⁴¹ Jerem. ii, 27. ⁴² I Joan. iii, 8. ⁴³ Joan. viii, 44. ⁴⁴ ibid. 56. ⁴⁵ Matth.
xiii, 37. ⁴⁶ Psal. xlvi, 13.

VARIAE LECTIONES.

ἡ χρ. χρηματίσας, ἢ, χρηματίσαντες.

morem (agnoscit enim ipsum naturali quadam imaginatione) vel sicut solet domini præsepe asinus, cognoverunt. Elsi enim dominum asinus non agnoscit, assuetudine tamen ad præsepe locum fertur; et præsepe ipsum, ventre magistro, novit discernere. Itaque, tanquam nihil hæc affinitatis inter se habeant animalia, in Deuteronomio⁸⁰, junctis asino et bove arare defensum legimus: id est, eam animi partem, quæ labore et strenuitate gaudet, cum ea, quæ voluptatibus, copulare. Non enim de bobus cura Deo est⁸¹. Alicubi tamen contra copulari videas. Scribitur enim: « Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus ambulant⁸²: » id est, qui doctrinæ verbo **II** in anima laboris studium excitat, et ejus cohibet voluptatum libidines. Pars enim appetens, cum peccatorum pondere onusta est, vectario asino non multum dissimilis videatur. *Me* igitur, ait, non cognovit, beneficiorum auctorem, rerumque omnium opificem. Quanta ergo inter asinum et bovem differentia, tanta inter Israel, qui Deum videt, reliquumque communi nomine vocatum populum, dissimilitudo.

VERS. 4-6. *Væ, gens peccatrix, popule plene peccatis, semen nequam, filii iniqui, etc.*

*Gentis populi*que nomen conjunctum sæpe usurpatur. Hinc illud: « In multa gente dignitas regis, et in paucitate populi attritio principis⁸³. » Et illud: « Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania⁸⁴? » At hic, ab eo, quod *gens* erat peccatrix, exordium ducentes, eos in scelere progressus fecerunt; ut *populus iniquitatum plenus* evaserint: quique *semen nequam* ante fuerunt, *filii iniqui* jam facti sint. Solent enim virtutum et vitiorum incrementa a minoribus incipere. Congruè autem post *seminis* verbum, sequitur *filius*; idque habita ad animum ratione. Est enim doctrinæ *semen* disciplinarum fundamentum: *filius* autem, quisquis docti similibus efficitur, sive virtutis, sive peccati studio. Sed ille quidem regni, hic vero gehennæ *filius* appellatur. In *Judæos* autem, tanquam qui reliquis gentibus essent deteriores, contumeliose **II** invehitur. Non enim eos adoptio, non gloriæ sublimitas, non verberum denique varietas, quibus in eos uti solet, quos *filiorum* loco habet, meliores reddiderunt. Quoniam vero corporalem generis splendorem, tanquam qui de Abraham semine essent, jactabant; *semen nequam, filiosque iniquos*, ut et principes Sodomorum, populumque Gomorrhæ vocat; ut animi *instituto* et vita, nobilitatem, et contra, parari doceat. Hi quidem patriarchas, claros procul dubio majores habuerunt; sed malis deinceps orti patribus, non equidem natura, sed studiorum imitatione, iniqui evaserunt. Neque vero lenis est accusatio, quod universam *gentem peccatricem*, tanquam nullus in ea recte agendi studio teneatur, appellat. Per *populum* deinde *plenum pecca-*

A 'Ο γὰρ *δνος* κὰν τὸν *θεσπότην* οὐκ οἶδεν, ἀλλ' οὖν εἰς τὸν τόπον τῆς *φάτνης* ἀπὸ συνθηλαίας ἐπειγεται. Τὴν *φάτνην* γὰρ γνωρίζει διὰ τὸ λαίμαργον. Διόπερ, ὡς ἀνοικειῶς ἐχόντων πρὸς ἄλληλα τῶν ζώων, ἐν δευτερονομίῳ μὴ ἀροτριᾶν ἐν μόσχῳ καὶ ἀνθρώπῳ παρακελεύεται· τούτεστι, τὸ ἐνεργὸν τῆς ψυχῆς καὶ φιλόπονον, τῷ φιληδόνῳ καὶ παθητικῷ μὴ συζεύξῃ⁸⁵. Οὐ γὰρ περὶ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ. Ἀλλαγῷ δὲ πάλιν συνείζευκται. Μακάριος γὰρ ὅς περῶν⁸⁶ ἐπὶ πᾶν ἕδωρ, ὃ βούς καὶ ὄνος πατεῖ. Τούτεστι, ὁ τῷ διδασκτικῷ λόγῳ τὸ τε φιλόπονον τῆς ψυχῆς ἐπεγείρων, καὶ τὸ φιληδόνον αὐτῆς θεραπεύων· τὸ γὰρ ἐπιθυμητικὸν τῷ βάρει τῆς ἀμαρτίας πεφορτισμένον ἀχθοφοροῦντι ὄνῳ προσείκειν. Ἐμὲ οὖν, φησὶν, οὐκ ἔγνω τὸν εὐεργέτην, τὸν πάντων Δημιουργόν. Ὅση δὲ βολὴ πρὸς ὄνον διαφορὰ, τοσαύτην Ἰσραὴλ, ὁ θεὸν ὄρων, ἔχει πρὸς τὸν ἀπίῳς λαὸν χρηματίζοντα.

δ-ς'. Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλῶν, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἀνομοί, κ. τ. ἔ.
Ἔθνος καὶ λαὸς πολλαχοῦ συνεζυγμένως λέγεται ὡς τὸ, « Ἐν πολλῷ ἔθνεσι δόξα βασιλείας, ἐν δὲ ἐκθλίψει λαοῦ συντριβὴ δυνατοῦ. » Καὶ τὸ, « Ἴνα τί ἐπρῶξαν ἔθνη καὶ λαοί; » Νυνὶ δὲ ἀπὸ τοῦ ἔθνος εἶναι ἀμαρτωλῶν ἀρξάμενοι, ἐπιιδόντες πρὸς κακίαν, γίνονται λαὸς πλήρης ἀνομῶν· καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρμα πονηρὸν εἶναι, καὶ τὸ γενέσθαι υἱοὶ ἀνομοί· ἢ γὰρ αὐξήσις ἀπ' ἐλαττόνων ἐν ἀρετῇ καὶ κακίᾳ. Ἀκολουθῶς δὲ μετὰ τὸ σπέρμα, υἱός, καὶ ἀναλόγως ἐπὶ ψυχῆς. Σπέρμα γὰρ διδασκαλίας, ἢ τῶν μαθημάτων καταβολή. Υἱός δὲ πᾶς ὁ τῷ διδασκαμένῳ γεγονὼς παραπλήσιος, εἴτε κατ' ἀρετῆν, εἴτε κατὰ κακίαν. Ἄλλ' ὁ μὲν βασιλείας χρηματίζει, ὁ δὲ γέννησις υἱός. Ὀνειδίζει δὲ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς χεῖροσι τῶν ἄλλων ἔθνων. Οὐχ υἱοθεσία γὰρ τούτους, οὐχ ὕψος δόξης, κρείττους ἐποίησεν. Οὐ διάφοροι μάλιστα τοῦ μαστιγοῦντος πάντα υἱόν, ὃν παραδέχεται. Καὶ ἐπειπερ εὐγένειαν ἠχουον σωματικῆν, ὡς δυνατεῖς ἐξ Ἀβραάμ, σπέρμα πονηρὸν, καὶ υἱοὺς ἀνομοῦς καλεῖ, ὡς καὶ ἐξάρχοντας Σοδόμων καὶ λαὸν Γομόρρας, δεικνύς ὡς προαίρεσις καὶ βίος εὐγένειάν τε καὶ τοῦναντίον ποιεῖ. Οὗτοι δὲ προγόνους μὲν ἔσχον λαμπροῦς τοὺς πατριάρχας· ἐκ πονηρῶν δὲ τῶν μετὰ ταῦτα πατέρων γέγονασι πονηροί, ἀλλ' οὐ φύσει, μιμησάμενοι δὲ τὴν ἐκείνων προαίρεσιν. Μεγάλῃ δὲ κατηγορία, χρηματίζειν ὄλον ἔθνος ἀμαρτωλῶν, ὡς μηδένα σχεδὸν ἐν αὐτῷ κατορθοῦν. Τὸ δὲ, πλήρες ἀμαρτιῶν, πᾶν εἶδος κακίας ὑπέδειξεν. Τοιοῦτον τὸ, « Πηπληρωμένους πάσης ἀδικίας. » Καὶ τὸ, « Οὐπω γὰρ ἀναπεπλήρωται αἱ ἀμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησὶν· « Πληρώσατε καὶ ὑμεῖς τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν. » Σπέρμα δὲ πονηρὸν,

⁸⁰ Deut. xii, 10. ⁸¹ I Cor. ix, 9. ⁸² Isa, xxii, 20. ⁸³ Prov. xiv, 28. ⁸⁴ Psal. ii, 1.

VARIAE LECTIONES

⁸⁵ γρ. ὄνῳ. ⁸⁶ ἰσ. γρ. συζεύξῃ. ⁸⁷ γρ. ὁ σπεῖρων. ⁸⁸ γρ. ἐκλείψει.

ἔπερ ἐχθρὸς ἀνθρώπος ἐπέσπειρε τῷ σίτῳ ζιζάνιον, ὁ δὲ τελειωθὲν υἱὸς γέγονεν ἄνομος, ἀντί υἱοῦ τοῦ Ἰησοῦ. Διὸ θρηνεῖ τοῦτον σχεδὸν πρὸς λέγων· « Πόθεν σου μεταπέπτωκας ; » Πρώτη μὲν οὖν κατηγορία, τὸ ποτηρόν· δευτέρα καὶ μεζώνη τοῦ ἀγαθοῦ ἐγκατάληψις⁵⁵, ἣν ἐπαναβαίνει τὸ παροξύνη τὸν ἀγαθόν τε καὶ πρῶτον τῶν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν, ὀργὴ θρασυρίζεται. Ἄλλ' ὡς περ ὁ τελειούμενος τοῖς ἐμπροσθεν ἐπεκτείνεται· οὕτως ὁ ἀμαρτάνων εἰς τὸ κατόπιν ἀναποδίξει. Περὶ οὗ φησιν· « Ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολούνται ; » Ὡς δὲ πᾶν εἶδος θεραπείας, προσενεγκῶν ἀμαρτάνουσι, *Τί ἐστι πληγήσθε*, φησί ; Τοῖς μὲν γὰρ λάσιμα πλημμελήσασιν φησὶν ἀπειλῶν ὁ λόγος· « Ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν. » Τοῖς δὲ νοσοῦσιν ἀνίατα· *Τί ἐστι πληγήετε* ; ὡς ἂν τις ἀπορῶν καὶ ἀπογνοῦς τὴν διόρθωσιν. Τῶν δὲ περιστάτικῶν συγχωρήσεων, αἱ μὲν ἐπ' ἀμαρτήμασι γίνονται· αἱ δὲ πρὸς τὴν τῶν πειρασζομένων βελτίωσιν· αἱ δὲ πρὸς ἀνάδειξιν ἀρετῆς λαοθανούσης, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ· αἱ δὲ πρὸς τὴν τῶν ἀπεγνωσμένων ἀπώλειαν, ὡς αἱ νῦν ἀπειλούμεναι, ὡς περ αἱ τοῦ Φαραώ. Ταύτας δὲ δυνατὸν μόνως νοεῖν, μετὰ τὸ σωτήριο πάθος παραδοθέντος τοῦ ἔθνους. Οὐ γὰρ ἦν ὁ τι μεῖζον ἀμαρτῶσιν Ἰουδαῖοι εἰπόντες· « Αἴρε, αἶρα, σταύρου αὐτόν. » — Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. » Τοιγαροῦν διαμαρτύρονται τούτοις οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ ὡς πρώτοις κατέρξαντες, καὶ μὴ δεξαμένους ἐπὶ τὰ ἔθνη τρεπόμενοι, *μονονοῦχὶ λέγοντες*· « Ἰατρεύσαμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἴαθη. Ἐγκαταλίπωμεν αὐτήν. » Βαβυλῶνι γὰρ, ὡς ἄσεβεῖς, ἀπεικάζονται. Αἱ γὰρ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἀμαρτίαι οὐκ ἦσαν ἀνίατοι. Καὶ προφήτας γὰρ ἔσχον ἐν Βαβυλῶνι. Καὶ πάλιν ἐπανελθόντες, τῇ λατρείᾳ τῇ κατὰ νόμον ἐχρήσαντο, μετὸ δὲ τοὺς Ῥωμαίους, οὐκ ἔτι, καθαιρεθέντος αὐτοῖς τοῦ νεῶ, καὶ πάντων διεσπαρμένων. *Κόριον ἔρα καὶ ἄγιον Ἰσραὴλ* τὸν Χριστὸν περίστησιν ὁ προφήτης, ὃν *ἐγκατέλιπον*, ὅτε καὶ *πᾶσα κεφαλὴ* τούτων *εἰς πόρον* ἐγένετο, ἀρχικὴ δὴλον ἐξουσία ταπεινωθεῖσα. Καὶ *ἀπὸ ποδῶν μέχρι κεφαλῆς ἡ πληγὴ*. Ἀπὸ μικροῦ μέχρι τοῦ μεζόνος. Τοιγαροῦν ἀπεγνώσθησαν. Τίς γὰρ ἂν αὐτοῖς μεζῶν ἐπέγενετο θεραπεία, μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημήσαντος, τοῦ πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν ψυχῶν τε καὶ σωματικῶν τοῖς πεπιστευκόσι δυνήθέντος ἰάσασθαι ; Τινὲς δὲ, *πᾶσα κεφαλὴ*, τὸν καθ' ἕνα φασὶν ἀνθρώπων, ὡς τὸ, « *Λάβετε ἀρχὴν ἀπὸ πάσης συναγωγῆς Ἰσραὴλ κατὰ κεφαλὴν αὐτῶν.* » Ὡς μηδενὸς εὐραθέντος ἀξίου τὴν ἀπειλουμένην δίκην διαφυγεῖν. Ἔστι δὲ *τραῦμα* μὲν, λύσις τῆς τοῦ σώματος συνεχείας, κατὰ μικρόν τι μέρος τῆς συναφείας διακοπέσις· ὁ δὲ δηλοῦν δύναται τὰ *σχίσματα* τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ δὲ *μάλωψ*, ἵχνος ἐστὶ *πληγῆς* ὑψαιμον, θλάσθέντος τοῦ σώματος ἐκ τῆς ἀντιτυπίας τοῦ πληξάντος. Καὶ τοῦτο δὲ

is, omnia vitiorum genera significavit. Quale est illud : « Repletos omni iniquitate^{55.56}. » Item : « Nondum adimpletæ sunt iniquitates Amorrhæorum⁵⁶. » Illaque Salvatoris : « Et vos implete mensuram patrum vestrorum⁵⁷. » Sunt porro *semen nequam*, zizania ipsa⁵⁸, quæ inimicus homo superseminavit, quæque adulta in scelestum filium, pro cælesti evaserunt. Itaque et illum luget, his fere verbis : « Unde tandem excidisti⁵⁹ ? » Primum igitur accusationis caput est, *nequam esse* ; alterum, et majus, *Dominum deseruisse* : quodque est longe gravissimum, bonum et mitem provocasse ; quorum pro dignitate ira reconditur. Verum quemadmodum qui perfectionis studio ducitur, in ea, quæ ante sunt, promovet : sic qui scelerate agit, ad id, quod a tergo est, retroagitur : sicuti canitur : « Qui elongant se a te, peribunt⁶⁰. » Tanquam deinde nullam non instaurandæ sanitatis rationem sceleratis attulisset, *Quid ultra*, inquit, *percutiemini ?* Quorum enim peccata medicinam possunt admittere, eosdem minacibus verbis castigare solitus : « Visitabo, inquit, in virga iniquitates eorum⁶¹. » At iis, quorum est deplorata salus, tanquam de resipiscentia dubitet, atque desperet, *Quid ultra*, ait, *percutiemini ?* Sunt vero calamitatum, quibus premimur, aliæ quidem in scelerum ultionem : aliæ vero in eorum, qui probantur, **13** utilitatem : aliæ autem ad occultæ virtutis, ut in Job⁶², demonstrationem : aliæ denique in eorum, qui reiecti sunt, perniciem ; cujus generis eæ fuerunt, quas propheta minatur, illaque adeo Pharaonis⁶³. Sed non possunt istæ nisi ad ea tantum referri tempora, quæ salutarem Christi necem secuta sunt, quibus gentem tradi contigit. Neque enim in aliquo gravius peccare Judæi potuerunt, quam cum dixerunt : « Tolle, tolle ; crucifige enim ; Non habemus regem, nisi Cæsarem⁶⁴. » Itaque in illos grave est Christi discipulorum testimonium ; quod cum ab eis primum cœpissent, repulsam passi, ad gentes conversi sint, his fere verbis : « Curavimus Babylonem, et non est sanata. Derelinquamus eam⁶⁵. » Babylonem enim, quia impii, assimulantur. Nam et ante Salvatoris adventum, medicinam admittebant peccata ; cum in Babylone essent prophetæ ; cum item post reversionem, eo cultu, qui secundum legem erat, uterentur ; sed non amplius post Romanorum tempora ; cum disturbatum esset templum, omnesque varie dispersi. Per *Dominum* vero, et *Sanctum Israel*, Christum indicat propheta, quem ipsi dereliquerunt, cum esset *omne caput eorum languidum* ; id est, princeps potestas imminuta, et depressa. Cum denique a *pedibus ad caput usque*, *vulnus* ; id est, a minimo quoque ad maximum ; unde desperati sunt. Quæ enim præstantior ipsis

^{55.56} Rom. i, 29. ⁵⁶ Gen. xv, 16. ⁵⁷ Matth. xxiii, 32. ⁵⁸ Matth. xiii, 25. ⁵⁹ Isa. xiv, 12. ⁶⁰ Psal. lxxii, 27. ⁶¹ Psal. cxxxviii, 33. ⁶² Job i, 4 seqq. ⁶³ Exod. xii, xiii, xiv. ⁶⁴ Joan. xix, 6, 15. ⁶⁵ Jerem. li, 9.

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁵ γρ. Κυρίου ἐγκατέλειψις.

PATROL. GR. LXXXVII.

58

accedat medela, post Christi Salvatoris adventum ; A κατὰ τὴν μέρην συνίσταται ὁ τὰς ὑποβόλους καρδίης δηλοῖ. Φλεγμονὴ δὲ ὄγκος ἐστὶ πυρώδης, συρρέοντων ἐπὶ τὸ ἀσθενὲς μέρος τῶν ὑγρῶν, καὶ τῇ παρὰ φύσιν θερμασίᾳ φλεγγόντων τὸ πεπονθὸς ὁ δηλοῖ ψυχῆς ἔπαρσιν ἐξ οὐλήσεως ἀλόγου ὄγκουμένης, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τῆς γνώσεως ἐπαιρομένης Ἀριστοῦ. Φησὶ δὲ περὶ τῶν Ἰουδαίων, ὡς οὐχ ἐν ἀφορισμένῳ ; ἔσχηκασιν πάθος, ἀλλ' ἠνωμένους αὐτοῖς ἐπίκειται τὸ κακὸν, ὡς πάντα συγκεχῦσθαι ὀλοσχερῶς τὰ πάθη, καὶ μὴ δέχασθαι πάθος ἕκαστον τὰ κατάλληλα βοηθήματα. *Μάλαγμα* μὲν οὖν ὁ μετὰ πραότητος καὶ ἐπιεικειας ταπεινωτικῶς τῶν ματαίων φυσιώσεων λόγος. *Ἐλαιον* δὲ ὁ μετὰ οἴκτου καὶ συμπαθείας τὸ δολιερῶν, καὶ ὑπουλον, καὶ τραχὺ τῶν ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων καταλαείνων. *Κατάθεσμος* δὲ ὁ τὰ πρὸς διάστασιν ἐπιειγόμενα συγκρατῶν. Τὸ δὲ, *οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλοκληρία*, καὶ τὰ ἐξῆς, *Σύμμαχος οὕτω ; ἐξέδωκεν. οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὕγιες, ἀλλὰ τρωῖμα, καὶ μώλωψ, καὶ πληγὴ, τρωμάτος οὐ σφιγρομένου, οὐδὲ ἐκιδενρομένου Ἰ, οὐδὲ ἀκαλυνομένου ἐλαίου.*

B
calore præter naturam accendit : unde elatio animi notatur prava absurdaque opinione intumescens, et ob id adversus Christi decreta sese effertis. Judæos vero non uno separatim morbo affici ; sed omni confertim malorum genere, tanquam coluvie, opprini ; nec ab ullis congrua admitti auxilia, significat. Est ergo *somentum* sermo ille, quo anodeste ac leniter, vani opinionum tumores retunduntur ; *oleum* vero, quo, luctus et doloris communione, insidiosa, falsa, et aspera simulate loquentium verba leniuntur. *Circumligatio* denique, qua simul ea, quæ ad disensionem festinare videbantur, coercentur et retinentur. Cæterum, verba ista, *non est in eo integritas*, et quæ deinceps, ita reddit Symmachus : *Non est enim in ipso sanitas, sed vulnus, et vibex, et plaga vulnere non coeunte, neque obligato, neque oleo emollito.*

VERS. 7-9. *Terra vestra deserta, civitates vestrae igne succensa. Regionem vestram coram vobis alieni devorant, etc.*

Ista prædixit Ozia rege ; quæ parte quidem aliqua a Babylonis incepta, a Romanis autem penitus, ipso obsidionis tempore, ut etiam nunc cernuntur, perfecta sunt. Significat autem *vineæ* nomine, gentem ipsam. Dicit **15** enim postea : Nam C
« *Vinea Domini Sabaoth domus est Israel* ⁶⁷. »

Ad hæc, desolationis causam facit, quod deserto spiritu quieto et miti, vociferationem sicut amplexi. Rependit enim justa Deus, cum a quibus desertus est, eosdem deserit. Est vero *derelictionis* absolutæ signum desertum *vineæ tentorium*. Quandiu enim fructus habet vinea, a custode habitatur *tentorium* ; iisque collectis desertum relinquitur : sic gens universa cum fructus edebat, divinum constabat templum ; indeque veluti de specula, illius nomine, excubias agebat Deus, qui ait : « Ego ero ei, ait Dominus, murus igneus in circuitu ; et in gloria ero in medio ipsius ⁶⁷. » Itaque angelicis virtutibus, tanquam vallo, cingebatur. Sed ex quo scelorum sentes produxit, et uvam fellis, sarmentumque ⁶⁸ *Gomorrhæ* fecit, tum per prophetam ait : « Auferam sepem ejus, et erit in direptionem ⁶⁹. » cæteraque deinceps. Et per alium : « Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam ⁷⁰, » et cætera. Narrat enim, in expugnatio-

ζ-θ. Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος αἱ πόλεις ὑμῶν κινεκαυστοὶ. Τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλοτριῶν κατασθλοῦσιν αὐτήν, κ. τ. λ.

Ταῦτα προεῖπεν ἐπὶ τῆς Ὀζίου βασιλείας, ἐπιβρωθῆ δὲ μερικῶς μὲν ὑπὸ Βαβυλωνίων ἔπι δὲ τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων πολιορκίας ὀλοσχερῶς, ἀ μέχρι νῦν ὁράται. Ἄμπελῶνα δὲ τὸ ἔθνος καλεῖ. Λέξει γὰρ προτῶν : Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ. »

Τὴν δὲ τῆς ἐρημίας αἰτίαν φησὶν, ὅτι κραυγὴν ἐβόησαν, καταλιπόντες τὸ πνεῦμα ἐδιδόν τε καὶ ἡσύχιον. Ἀντιμετρεῖ γὰρ δικαίως ὁ Θεὸς ἐγκαταλιπόντων τοὺς ἐγκαταλιπόντας αὐτόν. Τὸ παντελὲς δὲ τῆς ἐγκαταλείψεως ἢ τοῦ ἀμπελῶνος σημαίνει σκηνή. Ἐν ὅσῳ γὰρ ἔχει καρποὺς, οἰκεῖται ὑπὸ τοῦ φυλάττοντος ἢ σκηνή. Τρωγηθέντων δὲ τούτων, ἔρημος ἀπολείπεται. Οὕτω τοῦ παντὸς ἔθνους καρποφοροῦντος, ὁ θεὸς εἰστήκει νεῶς. Ἄνε ἐπιλοκοπῆς ἐντεῦθεν ἐφροῦρει τοῦτο Θεὸς λέγων : Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, [εἰς τεῖχος] πυρὸς κυκλόθεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Τοιγαροῦν ἀγγελικαὶ ; ἐχαρακτοῦ δυνάμεσιν. Ὡς δὲ τῶν ἀμαρτιῶν τὰς ἀνάστας ἐδλάσθησ, καὶ σταφυλὴν χολῆς, καὶ κληματῖδα *Γομόρρας* ἐποίησ, φησὶ, διὰ τοῦ ψάλλοντος ὁ Θεός, « Καθελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν ^a, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ δι' ἄλλου δὲ προφήτου φησὶν : Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, » καὶ τὰ λοιπά. Ἰσφόρη-

⁶⁶ Num. 1, 2. ⁶⁷ Isa. v, 7. ⁶⁸ Zech. 11, 5. ⁶⁹ Deut. xxxii, 32. ⁷⁰ Isa. v, 5. ⁷¹ Jerem. xii, 7.

VARIÆ LECTIONES.

δ εἰς γρ. ἐπίδεδουμένου. γ γρ. προφητεύσαντος. α γρ. διαρπαγῆν.

κεν δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ ἀλώσεω; ὁ Ἰώσηπος, ὡς ἂν
 πρὶν ἀλῶναι τὴν πόλιν, ἤκούοντο τοῖς ἱερεῦσιν φωνὰς
 λεγόντων ἀγγέλων, « Μεταβαίνομεν ἔντεϋθεν. »
 Οὐ μόνον δὲ, φησὶν, τὴν ὡς ἐν καρπῷ τιμιωτέραν
 οὐκ ἤνεγκε σταφυλὴν, οὐδὲ ὄπωραν τὴν πρόσκαιρον,
 καὶ σωματικὴν, κατὰ τὴν Μωσείως νόμον, λατρείαν.
 Ἠραία μὲν γὰρ τῆ θεᾶ καὶ εὐθαλῆς, ἀλλὰ καὶ πρότ-
 κειρος· πρὸς ἣν εἴρηται ἡ τοῦ ὀπωροφυλακίου
 κατὰλειψις, ὅπερ αὐθὶς ἐστὶν ὁ νεῶς. Σικυήρατον
 δὲ, τὸ τῶν σικυῶν εἴρηται φυλακτήριον. Ὅταν γὰρ
 τὸν ὄντως ἀφέντες Θεὸν, τὰς χεῖρας ἡμῶν ἐπάρωμεν
 πρὸς Θεὸν ἀλλότριον, παραδιδόμεθα τοῖς καταστρέ-
 φουσιν. Νόει δὲ καὶ γῆν μὲν ἔρημον ὁ, τὴν ψυχὴν
 ὡς δεχομένην τοῦ λόγου τὰ σπέρματα. Ἐρημον δὲ
 τὴν ἀρετῶν καὶ θεοσεβείας ἐστερημένην. Ἡ δὲ τοι-
 αύτη καὶ πόλις πυρρίκατος, διὰ τὸ πολλὴν ἔχειν
 ἐν τοῖς ἔργοις ματαιότητα, ξύλα, ἄρτον, καλάμην·
 ἄπειρ ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καταπίμπραται.

Ἡ αὐτὴ καὶ χώρα κατεσθιομένη ὑπ' ἀλλοτρῶν,
 οὗτε τὴν καρπῶν πληρωμένη τοῦ Πνεύματος,
 ἀγάπης, χαρᾶς, καὶ τῶν ἄλλων ἀλλοτρῶν λογισμῶν
 ἐπιπεσόντων, καταναλίσκεται ἄ, καταστρέφουσι τε
 αὐτὴν οἱ ὄντως ἀλλότριοι δαίμονες, οἳ δὴ περιαιροῦν-
 τες τὰς ἀρετὰς, οὐκ ἀφίστανται πρὶν ἂν καὶ γνῶσιν
 ἐσφαλμένην ἐμβάλωσιν. Οὕτω πᾶ; ἀκαρπος ἐπισκο-
 πῆς ἀποστερεῖται Θεοῦ. Καρποφορῶν δὲ τῶν ἀποθη-
 κῶν τῶν αἰωνίων ἀξίως, τῷ θεῷ φυλάττεται Πνεύ-
 ματι ἀποσοδοῦντι τοὺς δυσμενεῖς. Τὴν δὲ ὄπωραν
 καὶ ἐπὶ τῆς βιωτικῆς ἡδουκαθείας δεξώμεθα, περὶ ἃς
 οὐ προσῆκεν ἐπιτοῆσθαι ψυχὴν, ἀμπελον ὑπὸ Θεοῦ
 φυτευθεῖσαν ἀληθινήν, κατ' εἰκόνα τοῦ Κτιστοῦ
 αὐτῆν, ὅς τὸ μὲν καρποφοροῦν καθαίρει πρὸς γένε-
 σιν πλειόνων καρπῶν. Συλλαμβάνεται γὰρ τοῖς ἐθέ-
 λουσιν πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν παθῶν κάθαρσιν, καθάπερ
 γεωργὸς ἀμπελον κλαδεύει, τῆς περιττῆς ἀπείργων
 λεύχης, ὁ καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν σπουδὴν τελειῶν·
 τῆς δὲ μὴ βουλομένης ψυχῆς πίπτουσιν οἱ φραγμοί,
 αἱ παρὰ τῶν ἀγγέλων βοήθειαι, καὶ τοῖς παροδεύου-
 σιν καὶ πορθεῖν βουλομένοις προτίθεται, υἱὸς ἰ τε
 ἄριστος ἀφανίζει τὸ πᾶν εἰσηθῶν καὶ ξένοι μὲν οἱ
 διοδεύοντες ἡμᾶς, αἱ τῶν παρὰ τὴν γνῶσιν ἀμαρτη-
 μάτων ἐνεργητικαὶ δυνάμεις· εἰσὶν υἱὸς ἑ δὲ δίκην
 ἀλόγιστα ὀρμῶντες, καὶ ταῖς δυσωδίαις καλινδουμέ-
 νου, τὰ πάθη προκαταλαμβάνει τὴν τοιαύτην ψυχὴν,
 ὅτι μὴ τὰ ἄξια τῆς θείας ἀποθήκης ἐκαρποφόρησεν,
 ἡδονὰς δὲ τὰς βευστὰς καὶ δυσώδεις, ὧν ἐπιθυμή-
 σασ ὁ ἐπιθυμητῆς πάλαι λαὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐτάφη.
 Ἐκλαῖον γὰρ, φησὶ, μνησθέντες τῶν σικυῶν, καὶ
 τῶν πεπόνων, τῶν Αἰγυπτιακῶν βρωμάτων, ἃ οὐκ
 ἂν φάγοι Ἰσραηλῆτης ὁ τῷ ἄρτι τῷ οὐρανῷ τρεφόμε-
 νος. Ὅν ἐξουδενώσαντες ἐκεῖνοι τῶν κρομμύων
 ἐπεθύμου καὶ τῶν σκορῶδων ἂ. Τοιούτος γὰρ ὁ καθ'
 ἡδονῆν βίος, ἐρεθιστικὸς καὶ δριμύς ὑπάρχων, καὶ τῷ
 βάθει δυσωδίαν ἐναφίει ἰ, καὶ δάκρυα τοῖς ζῶσι κατ'
 αὐτὸν ἐμποῖων· οἱ καὶ ὡς πολιορκουμένη πόλις

⁷¹ Joseph. lib. lxxi, De bell. Jud. cap. 12; ⁷² Num. xi, 5.

VARIAE LECTIONES.

⁷³ γρ. μεταβαίνωμεν. ὁ ἀφ. τὸ ἔρημον. ἰ γρ. καταναλίσκεται. ὁ γρ. βλάστης. ἰ γρ. ὕς. ἑ γρ. ὄδς
 ἂ γρ. σκορῶδων ἰ γρ. ἐναφίεις.

nis historia, Josephus ⁷¹, antequam urbs caperetur, auditas esse sacerdotibus angelorum voces, quæ ab ea discedendum monerent. Tantum vero abest, ait, ut, qui reliquorum fructuum præstantissimus est, uvam ediderit, ut ne fugaces quidem autumnii fructus, id est, corporeum legis Mosaicæ cultum, specie quidem pulchrum et virentem, sed temporarium tamen, præstiterit; ad quem et ista referatur tentorii desertio; quo templum etiam significari potest. Dicitur vero cucumerarium, locus, ubi cucumeres asservantur; cum enim, Deo vero relicto, manus nostras ad alienum erigimus, tradimur vastatoribus. Terram porro animam intellige, tanquam quæ verbi semina exceperit. Desertam vero, quæ virtutibus et cultu divino privetur. Talis est Igne succensa civitas, quæ operum multam habet vanitatem, ligna, fenum, arundinem; quæ ipso iudicii ¹⁶ die igne consumeretur.

Ipsa est et regio, quam devorant alieni nullis fructibus refertam Spiritus, dilectionis, gaudii: quæ aliis etiam irrupentibus alienis cogitationibus, consumitur: quamque subvertunt alieni re vera dæmones; nec prius dimittunt, quam virtutibus undique sublatis, in consilii errorem compulerint. Sic omnes, qui sine fructu sunt, Dei custodia destituuntur: qui autem fructus edunt sempiternis horreis dignos, divinum Spiritum, qui hostes arceat, habent custodem. Sumamus vero et fructus autumnales pro vitæ suavitatibus; quarum illecebris animam capi non decet, quæ vera Dei vitis est, quæque ad imaginem Creatoris sata, ab eodem, cum fructus edit, ad uberiolem proventum expurgatur. Volentibus enim in expiandis affectibus opitulatur, et agricolæ in morem vites putantis sarmentorumque silvam coercentis, honesti studium perficit: cum renuentis animæ vallum, id est, angelorum auxilia corruant, et prætereuntibus, diripereque studentibus pateat; aperque ferox omnia perdat et conculcet ⁷². Sunt vere peregrini et illæ etiam, quæ in nos penetrant, minus prævisæ vitiorum effectrices potestates. Apri autem in modum, solo sine ratione impetu ruentis, cænoque festido volutari gaudentis, affectus animam istiusmodi præoccupant, quod divinis horreis fructus dignos ipsa nequaquam ediderit, sed fluxas voluptates, et sædas: quorum studio cum populus olim teneretur, in deserto sepultus est. Lugebant enim, inquit, memores cucumerum, et peponum ⁷³, cibi videlicet Ægyptii, quem nunquam comederit, qui verus est Israelita cælesti pane enutritus; quem qui fastidiebant, cæpas et allia deposcebant. Talis enim est, quæ voluptatibus vita indulget, pruriens et acris, ex imoque graveolentiam immittens, et lacrymas ex illius instituto viventibus provocans. Et hi rursus, tanquam obsessa civitas, derelinquan-

Euseb. lib. xxxix Hist., cap. 8. ⁷⁴ Psal. lxxix, 14.

tur; quam ideo cingunt hostes, ut remisse et secure agentes ex improvise adoriantur. **17** Vocavit autem eam de priori hujus nomine, *fiviam*. Consentanea deinde his, quæ adversus Salvatorem tentata sunt, dixit, cum, *Et nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen*, intulit. Forlassis vero illud est, quod se Abrahamo, et semini ejus, datum pollicitus est ⁷³. Tanquam enim de uno dixit, Christo videlicet; qui, ne *Sodomis et Gomorrhæ* similia paterentur, prohibuit. Nam reliqui omnes, ut ipse dixit, filii sunt scelerati, populus iniquitibus plenus; a quibus *semen* esse non potest; cum eos a *Sodomorum et Gomorrhæ* pœnis adventu suo solus liberavit. Adhæc, post illatam Christo injuriam, reliquæ quidem, secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt ⁷⁴; ceteri vero excæcati, et subversioni traditi: de quibus Dei numine afflatus Amos, in hæc verba ait: « Subverti vos; sicut Deus Sodomam et Gomorrhæm ⁷⁵, » ultimam nimirum eversionem significans. *Semen* autem etiam apostolorum chorus intelligendus est; non quidem tanquam impiorum, sed prophetarum potius; qui universæ gentis salute deplorata, a Deo consolationem adepti, ab eo semine, quod de se in lucem proditurum erat, illuminati sunt; quod tanquam fermentum in gentibus existens, omnes in vitæ suæ similitudinem ita compulsi, ut illi Israel, et populus Domini, et in abscondito Judæi, spiritualiumque promissionum hæredes facti sint. Quod si non se pietatis omnis conciliatores prebuisset, nec per eos essent ubique excitatæ Ecclesiæ (quoniam everti Judæorum templum contigit): quibusnam eos potius quam *Sodomorum et Gomorrhæ* interitui, de quibus nihil omnino superest, comparari decuit? Significat autem *Sodomæ* nomen, *declinationem*: *Gomorrhæ* vero, *seditionem*. Omnes igitur, iuquit, a Deo declinaturi eramus, sanctaque pace rejecta, bello et seditione (qualia solent scelerati mores parere), abundaturi. At nunc omnium longe mentes exsuperans pax per carnem cunctis illuxit: eamque ita omnibus prædicarunt Christi discipuli; ut ipsa jam accepti beneficii gratias agens Ecclesia: **18** *Nisi Dominus nobis reliquisset semen*, omni cum fausto et læto applausu concinat. Est tamen Israëlitiçi populi, quantumvis initio *reliquiarum* nomine tantum census sit, postea tandem futura revocatio. Istud enim prophætæ non dissimulavit oratio dicentis: « Quia multos dies sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine theraphim; et posthæc revertentur filii Israel, et quærent Dominum Deum suum, et David regem suum ⁷⁶. » Et alibi: « Non faciam secundum furorem iræ meæ: non relinquam ut disperdam Ephraim ⁷⁷. » Istud et alio significabatur modo. **19** Tagitus enim est vetus ille populus, de quo

A ἔγκαταλείπονται, ἢν πολέμοι περιλάβηται, τῶν ἔνδον ἐπιτηδεύοντων τὴν ἀνεσίαν, ὡς ἂν ἀφυλάκτοι ἐπιθῶνται. Ἐκάλεσεν δὲ αὐτὴν ἐκ τοῦ προτέρου αὐτῆς ὀνόματος *θυγατέρα*. Ἀκολούθως δὲ τοῖς κατὰ τοῦ Σωτῆρος τοιμηθεῖσιν ἐπήνεγκεν· *Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἔγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα*. Τοῦτο δ' ἂν εἴη περὶ οὗ φησιν ὁ Θεὸς Ἀβραάμ· « Ὅτι σοὶ δώσω καὶ τῷ σπέρματι σου. » Ὡς γὰρ ἐφ' ἑνὸς εἶπεν, ὃς ἐστὶ Χριστὸς, ὁ κωλύσας τὰ *Σοδόμων καὶ Γομόρρας* παθεῖν. Οἱ γὰρ ἄλλοι πάντες, ὡς ἔφη, υἱοὶ ἀνομοὶ, καὶ λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν· ὧν οὐκ ἂν εἴη τὸ σπέρμα· οὗς ὀφείλοντας τὰ *Σοδόμων* παθεῖν, τῇ ἰδίᾳ κηροῦσίᾳ κακωλυμένους ¹⁸. Καὶ μετὰ τὴν κατὰ Χριστοῦ δὲ τὸλμαν, τὸ μὲν λείμμα τὸ κατ' ἐκλογὴν χάριτος, ἐσώθη. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν, οἱ καὶ παρεδόθησαν τῇ καταστροφῇ· περὶ ὧν φησιν Ἀμώς ἐκ Θεοῦ· « Κατέστρεψα ὑμᾶς, καθὼς κατέστρεψεν Κύριος Σόδομα καὶ Γόμορρα, » τὴν τελευταίαν σημαίνων καταστροφὴν. *Σπέρμα* δὲ καὶ τὸν ἀποστολικὸν νοητέον χορὸν, οὐχ ὡς τῶν ἀσεβῶν σπέρμα, τῶν δὲ προφητῶν μᾶλλον ὑπάρχοντας, οἱ τὸ πᾶν ἔθνος ἀπεγνωκότες, παραμυθίας ἐτύχχανον, περὶ τοῦ ἐξαυτῶν ἀναφανησομένου σπέρματος; φωτιζόμενοι, ὅπερ ὡς ζύμη γενόμενον ἐν τοῖς ἔθνεσι, πάντας πρὸς τὴν οἰκίαν εἰλκυσεν ὁμοίότητά, ὡς κακείνους Ἰσραὴλ χρηματίζειν καὶ λαὸν Κυρίου, καὶ κρυπτὸν Ἰουδαίον, καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπαγγελιῶν κληρονομόν. Εἰ δὲ μὴ πρόξεναι πάσης θεοσεβείας ἐγένοντο, καὶ δι' αὐτῶν ἐκκλησίαι πανταχοῦ καθίδρυντο (τοῦ νεῶ τοῦ παρ' Ἰουδαίους λελυμένου), τίς; τοῦτους ἐχρῆν παραβλέσθαι, ἢ τῇ *Σοδόμων καὶ Γομόρρας* καταστροφῇ, ὧν οὐδὲν ὑπολείπεται; ἢ *Σόδομα* δὲ Ἐκκλησίαι, *Γομόρρα* δὲ στάσις ἐρμηνεύεται. Πάντες οὖν εἰχομεν, φησὶν, Ἐκκλησίαι Θεοῦ, καὶ τὴν πνευματικὴν εἰρήνην ἀφέντες πολέμου πληρωθῆναι καὶ στάσεως, ἃ δὴ κακία καὶ τὰ πάθη ποιεῖ. Νῦν δὲ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν εἰρήνη διὰ σαρκὸς πᾶσιν ἐπέλαμψεν· καὶ ταύτην εὐηγγέλιζαντο πᾶσιν οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταί, ὡς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς εὐεργεσίας προσάγουσαν χάριστηρίαν, τὸ, *Εἰ μὴ Κύριος κατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα*, μετὰ πάσης εὐφημίας ὑμνεῖν. Πλὴν ἔσται καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐν ὑστέροις ἀνάκλησις, εἰ καὶ ἐν ἀρχῇ λείμμα μόνον ἐγένετο. Καὶ τοῦτο προφητικῶς ἐδήλωσεν λόγος, « Διότι, λέγων, ἡμέρας πολλὰς καθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἀρχόντος, οὐκ ὄσης θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὔτε ἱερατείας, οὔτε δῆλων. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπιζητήσουσι Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ Δαυὶδ τὸν βασιλέα αὐτῶν. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου, οὐ μὴ καταλίπω τοῦ ἐξαληφθῆναι ἢ τὸν Ἐφραΐμ. » Τοῦτο καὶ καθ' ἕτερον ἡμῖν ἐδηλοῦτο τρόπον. Ἡπεὶ ὅσως μὲν γὰρ ὁ πάλας λαὸς, περὶ οὗ φησιν, ὡς· « Ὄμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσέλυσονταί εἰς τὴν κατάπαυσίν μου, » Καλαῖθ δὲ καὶ Ἰησοῦς

⁷³ Gen. xiii, 15. ⁷⁴ Isa. lix, 20; Ro. ii, 26. ⁷⁵ Amos iv, 11. ⁷⁶ Osee ii, 4, 5. ⁷⁷ Osee xi, 9.

VARIE LECTIONES.

¹⁸ γρ. κακώθηκε μόνος. ἢ τσ. παρὰ. ¹⁹ γρ. ἐξαλειφθῆναι.

συνεισέβησαν τῷ νέφ λαῶν, τύπος ὄντες τοῦ ἐγκαταλείμματος Ἰσραὴλ, σεσωσμένου μὲν δι' ὑπακοῆς καὶ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, διαβιβασθέντος δὲ μεθ' ἡμῶν τὸν ἄγιον Ἰορδάνην, καὶ κληρονομεῖν μέλλοντος τῆν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν.

ε. Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων προσέχετε νόμον Θεοῦ⁷⁷, ὁ λαὸς Γομόρρας.

Ἄνω μὲν οὐρανὸν καὶ γῆν ἐμαρτύρατο. Νῦν δὲ τοὺς Ἰουδαίους αὐτοῖς διαλέγεται, μερίσας αὐτοὺς εἰς ἄρχοντας, καὶ λαόν. Σοδόμων δὲ αὐτοὺς καὶ Γομόρρας καλεῖ, ὡς μέλλοντας αὐτοὺς παθεῖν παραπλήσια, ἢ καὶ διὰ τρόπων ὁμοιότητα. Καὶ προῖων γὰρ ἔρεε. Τὴν δὲ ἀνομίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀπήγγειλαν, καὶ ἐνεφάνισαν σὺν τῇ ἀδικίᾳ αὐτῶν, ἐπεὶ ἐβουλεύσαντο βουλήν πονηράν, καθ' ἑαυτῶν εἰπόντες· « Δῆσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δυσχρηστος ἡμῖν ἔστιν. » Ἡ τοίνυν κατὰ τοῦ ἐνὸς λεγομένη δικαιοσύνη, Χριστοῦ δηλοῦσι, παρανομία, τοιαύτης αὐτοὺς προσηγορίας ἐνόχους ἀπέδειξε. Κολάζει δὲ αὐτῶν καὶ τὸ ὡς ἐπ' εὐγενείᾳ τῇ ἐξ Ἀβραάμ ὑπερήφανον, δηλῶν, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· « Ὡς οὐχ ὁ ἐν τῷ φανερωῦ Ἰουδαῖός ἐστι, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν· « Οὐ γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ· οὐδ' ἐστὶ εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντως τέκνα. » Οὐκοῦν ἐκ τῶν ἐναντίων καὶ τοὺς ἐξ ἄλλοφύλων δυνατὸν χρηματίζειν ἄρχοντας Ἰσραὴλ, καὶ λαὸν Θεοῦ πράξεις ἀξίας παρεχομένους καὶ δόγματα.

Χωρισθέντος δὲ τοῦ ἐγκαταλειφθέντος ἡμῖν σπέρματος, ἀκολούθως τοὺς λοιποὺς τοιοῦτων ὀνομάτων ἤξιωσεν, ἄρχοντας λέγων Σοδόμων, διὰ τὸ μητρόπολιν ὡσπερ εἶναι τῆς πονηρίας τὰ Σόδομα, ἧς ὁ κατὰ κακίας ὑπερβολὴν ὑπερέχειν τοὺς ἄρχοντας. Οἰκείως δὲ καὶ παρέθηκεν, ὅτι ὡσπερ ἐκείνοι παρηγοῦντο τὸν τὰ δίκαια κρίνοντα Δεῦτε, λέγοντες· « Εἰσῆλθεσ παραικεῖν, μὴ καὶ κρίσιν κρίνεις; » οὕτω καὶ οὗτοι τὸν δίκαιον παρηγοῦντο κριτὴν, λέγοντες· « Σταύρου, σταύρου, αἶρε τὸν τοιοῦτον. » Κάκεινοι μὲν, εἰς ξένους ὑβρίζον· οὗτοι δὲ, τὸν εἰς τὰ ἴδια ἐλθόντα. Κάκεινοι μὲν, εἰς ἀγγέλους· οὗτοι δὲ, εἰς Θεόν. Καὶ Ἱερουσαλήμ τοίνυν ἐξ ἀσεβείας ἐγένετο Σόδομα. Ὡς γὰρ ἐν ἐκείνοις οὐχ εὗρε δέκα δικαίους ζητῶν ὁ Θεός, δι' οὓς ἔδει σωθῆναι τὴν πόλιν· οὕτως ἡ Ἱερουσαλήμ πολλὴν εἶχε τῶν δικαίων τὴν σπάνιν. Διόπερ Ἱερεμίᾳ λιπαροῦντι περὶ αὐτῆς ἐφασκεν ὁ Θεός· « Περιδράμετε ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλήμ, καὶ βεθε, καὶ γνῶτε, καὶ ζητήσατε ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς ἐὰν εὕρητε ἀνδρα, εἰ ἐστὶ ποιῶν κρίμα, καὶ ζητῶν πίστιν, καὶ πλεως ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος. » Καὶ παντὸς ἐστερημένοι καλοῦ, προσέτι καὶ πρὸς ἄκρον ἀσεβείας κατήγησαν, τὸν Χριστὸν ἀποκτείναντες· ὃ δὴ μάλιστα γέγονεν, διὰ τὴν τῶν ἀρχόντων ἀνοσιύτητα. Εἰδότες γὰρ ὡς ἐστὶν ὁ κληρονόμος, ἀνελεῖν ἐπεχείρησαν, θέλοντες αὐτοῦ τὸν ἀμπελῶνα

scribitur : « Juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam⁷⁷. » At Chaleb, et Jesus, cum novo ingressi sunt, typumque reliquiarum Israel, quæ per obedientiam et fidem in Christum salvandæ erant, sanctoque Jordane superato, cælestis imperii participes futuræ, habuerunt.

VERS. 40. Audite verbum Domini, principes Sodomorum : attendite legem Dei, populus Gomorrhæ.

Superius quidem cælum et terram obtestatus est; nunc vero Judæos ipsos alloquitur, eosque in populum et principes dividit. Vocat autem Sodomorum et Gomorrhæ nomine; vel quod illis similia passuri essent : vel certe propter morum similitudinem; ut in progressu dicit. Sua vero ipsi scelera, sicut Sodoma, detexerunt suamque iniquitatem prodiderunt, cum inito male consilio adversus se dixerunt : « Ligemus justum, quoniam inutilis est nobis⁷⁸. » Una igitur eos ista adversus justum, Christum videlicet, injuria, huic nomini obnoxios fecit. Eos autem, tanquam qui ab Abrahamo generis sui splendorem repetentes insolerescent, castigat : quod, juxta Apostolum : « Non qui in manifesto, Judæus sit⁷⁹, » et cætera. Et rursus, quod : « Non omnes qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitæ; neque 19 qui semen sunt Abrahamæ, omnes filii⁸⁰. » Possunt ergo ex contrariis, diversisque gentibus, principes Israel, populusque Dei effici; nimirum, si ad dogmatum consensionem operum dignitas accesserit.

At eo jam separato, quod nobis relictum est, semine, apte reliquis principibus hujusmodi nomina attribuit, Sodomorum inquitens : quoniam, ut erat urbs illa præcipua; ita quoque nequitia præter cæteras abundabat, ipsiusque principes scelere et maleficio longe populum superabant. Convenienter autem et populum addidit : quod quemadmodum illi incorrupte jura dicentem Lothum rejecerunt, his verbis lacescentes : « Ingressus es ut advena, nunquid ut judices⁸¹? » Sic et justum illi judicem recusarunt, cum dicerent : « Tolle, tolle; crucifige eum⁸². » Præterea, in externos illi fuere injurii : hi vero in eum, qui in propria venerat⁸³. Illi item in angelos; at isti, in Deum ipsum. Et ipsa igitur Hierosolyma, propter impietatem, Sodoma evaserant. Nam sicut in ipsis ne decem quidem probos reperit Deus, quorum nomine servari civitas posset⁸⁴; sic Hierosolymis mira erat integrorum virorum paucitas. Haec et Jeremiæ pro ea roganti dicebat Deus : « Circuite vias Jerusalem, et aspiciate, et considerate, et quærite in plateis ejus, an inveniatis virum facientem judicium, et quærentem veritatem; et propitius ero ei, ait Dominus⁸⁵. » Præterea nulla non virtute destituti, imo ad summum etiam vitiorum progressi fastigium, Christum ipsum

⁷⁷ Psal. xciv, 11. ⁷⁸ Sap. 11, 12. ⁷⁹ Rom. 11, 29. ⁸⁰ Rom. 1x, 6. 7. ⁸¹ Gen. xix, 9. ⁸² Joan. xix, 6. ⁸³ Joan. 1, 11. ⁸⁴ Gen. xviii, 1 seqq. ⁸⁵ Jerem. v, 1.

VARIÆ LECTIONES.

|| οἱ γ' ἴδιον Θεοῦ ἡμῶν. = ἀρ. τὸ τοῦς. = Ἰσ. ἀελ.π. τοῦς. • Ἰσ. γρ. καὶ. P Ἰσ. ἀελ.π. λαόν.

arucidare ausi sunt; quod totum principum scelere imprimis patratum est. Cum enim hæredem esse non ambigerent, spe hæreditatis adeundæ, vineæque usurpandæ, adducti, in illius eadem conspirarunt. De his ita in prophetis loquitur Deus: « Pastores multi demoliti sunt vineam meam ⁸⁶, » etc. Itemque: « Stulte egerunt pastores, et Dominum non quæsierunt. Propterea non intellexerunt, et omnis grex dispersus est ⁸⁷. » Eos enim oportuit Mosi fide habita, Dominum agnoscere, et ad eum reliquis viam munire. « De me enim, ait, ille scripsit ⁸⁸, cum dicit: Prophetam vobis suscitabit Deus de medio fratrum **20** vestrorum, tanquam me. Ipsum audietis ⁸⁹. » Itaque mordaci eos adhortatione, pro suo in illos studio, ad ipsius agnitionem propheta studet impellere: *principes* quidem, tanquam acutiores, *audiendi* verbo provocans, quod ad mentem refertur magis. Non aliter quam, cum ad verba sua facit attentiores Dominus ait: « Qui habet aures audiendi, audiat ⁹⁰; » *populos* autem crassiores et rudiores, *attendendi* aut, ut alii reddiderunt, *auribus percipiendi*, quod sonum tenuem auribus capere et haurire significat. Quare et in Exodo ait *populus*: « Omnia quæ locutus est Dominus, faciemus, et erimus attentii ⁹¹. » Qui enim nondum perfecti sunt, corporalia legis observantes operantur; unde prius habetur: « Perfectus autem audit; » mentem ad legis voluntatem convertens. Rursus, hac ratione, *principibus* quidem *verbum*; *populo* autem *legem* attribuit. Est enim *lex*, *justi* et *injusti* regula, agenda imperans, prohibensque fugienda; quam, sine alioquin ignorato, non pauci mortales servare studuerunt. Sed *verbum*, causam etiam, qua quidque dicatur, *legem* nimirum spiritualem, demonstrat et docet. *Principes* autem *Sodomorum* appellat; non quod sint improborum duces solummodo, sed quod sint et ipsi tales. Nec tamen subditorum nequitiam reticet, cum *populum Gomorrhæ* nominat. Principio enim satis erat *populi scelera* notasse. Sed longe majora ideo tribuit *principibus*, quod primas inter quinque urbes facile *Sodoma* obtinerent; unde præcipua et omnium maxima ipsorum iniquitas significatur. *Sodomorum* vero *Principes*, præterquam qui deleti sunt, ex historia quia libertate multa peccantes arguere solitus erat propheta, de eo Paulum scripsisse his verbis: « *Isaias* autem audet, et **21** dicit ⁹². » Itaque et unam hanc in eum insidiarum occasionem etiam in absurdos et insolentes Ecclesiæ præfectos, ipsumque adeo exlegem *populum* torqueri.

VERS. 11-15. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? Plenus sum, etc.

Recentis legis promulgationem inducit oratio, vetere, quæ nihil ex ejus instituto carnaliter de-

⁸⁶ Jerem. xii, 10. ⁸⁷ Jerem. x, 21. ⁸⁸ Joan. v, 46. ⁸⁹ Deut. xviii, 15. ⁹⁰ Matth. xi, 15. ⁹¹ Exod. xli, 7. ⁹² Isa. lxxv, 4; Rom. x 20.

α Α ἐμπέπλησμαι.

κλήρον ἴδιον ἀπεργάσασθαι. Περὶ ὧν ἐν προφήταις φησὶν ὁ Θεός· « Ποιμένες πολλοὶ διέφθοιραν τὸν ἀμπελώνα μου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν· « Ποιμένες ἤφρονεῦσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔγωγ μᾶσα ἡ νομῆ, καὶ διεσκορπίσθησαν. » Ἐχρῆν γὰρ Μωσῆ πιστεύσαντας ἐπιγνώσαι Κύριον, καὶ πρὸς αὐτὸν ὀδηγήσαι τοὺς ἄλλους. « Περὶ ἐμοῦ γὰρ, φησὶν, ἐκεῖνος γέγραφεν, εἰπὼν· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε. » Ὅθεν πληκτικῆ νοθεσίᾳ φιλανθρωπῶς αὐτοὺς ὁ προφήτης ἐπάγεται πρὸς τὸ δεῖν αὐτὸν ἐπιγνώσαι, τοῖς μὲν ἄρχουσιν ὡς ἐν-τρειχετέροις, τοῦ ἀκούσαι βῶν, ὅπερ μᾶλλον διανοίας ἐστίν. Διὸ πρὸς τὸ γνῶσαι τὸ βούλημα τῶν ἑαυτοῦ λόγων διεγείρων ὁ Κύριος φησὶν· « Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκούετω. » τοῖς δὲ λαοῖς, ὡς ἄσυν-έτοις, τὸ προσέχειν, ἢ τὸ ἐπατίξασθαι, ὡς ἐξέδω-καν ἑτεροί. Δῆλον δὲ τὸ ψιλὸν τὸν ἦχον ἐντίθεσθαι τοῖς ὡσίν. Διὸ καὶ ἐν Ἐξόδῳ φησὶν ὁ λαός· « Πάντα ὅσα ἂν εἴπῃ ὁ Θεός, ποιήσομεν, καὶ ἀκουσόμεθα. » Οἱ μὲν γὰρ ἀτελεῖς ποιοῦσι τὰ σωματικὰ τοῦ νόμου φυλάττοντες· διὸ καὶ προτέτακται· « Ὁ δὲ τέλειος ἀκούει, » νοῶν τῶν ἐν τῷ νόμῳ τὸ βούλημα. Οὕτω δὲ πάλιν τοῖς μὲν ἄρχουσι τὸν λόγον ἀπένειμεν· τῷ λαῷ δὲ τὸν νόμον. Ὁ μὲν γὰρ νόμος κανὼν ἐστὶ δικαίων καὶ ἀδίκων· προστακτικὸς μὲν ὧν ποιητέον· ἀπαγορευτικὸς δὲ ὧν [οὐ, ἢ, μὴ] ποιητέον, ἐν ὁ πολλὸς φυλάττειν ἐσπούδακεν ἄνθρωπος τὸν σκοπὸν ἀγνοῦν. Ὁ δὲ λόγος καὶ τῆς αἰτίας ἐστὶν ἀποδοτικὸς, δι' ἣν ἕκαστον εἴρηται, πνευματικὸν τὸν νόμον δεικνύς.

C Ἄρχοντας δὲ Σοδόμων, οὐχ ὡς πονηρῶν ἀρχον-τας μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ὡς αὐτοὺς τοιοῦτους ὑπάρχοντας. Καὶ τοῦ λαοῦ δὲ τὴν πονηρίαν παρ-έστησεν εἰπὼν, λαὸς Γομόρρας. Ἦρκει γὰρ τὸ πρῶ-τον, εἰ τοῦ λαοῦ τὴν πονηρίαν εἰδήλου. Ταύτης δὲ τὸ πλέον ἀπονέμει τοῖς ἄρχουσι, διὰ τὸ προκαθεῖσθαι τὰ Σόδομα τῆς Πενταπόλεως, ἀρχικὴν αὐτῷ καὶ μεῖζον τὴν κακίαν δεικνύς. Ἄρχοντας δὲ Σοδόμων, πλὴν τῶν ἠτηθέντων, ἐξ ἱστορίας οὐ παρελήφασμεν· διὰ δὲ τὸ σὺν πολλῇ παρῆρησι τοὺς ἀδικούντας ἐλέγ-χειν, φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἡσαίας δὲ ἀποτολμᾷ καὶ λέγει. » Τοιγαρῶν καὶ μίαν ταύτην αἰτίαν τῆς ἐπι-βουλῆς τῆς κατὰ τοῦ προφήτου φασίν. Χρησαίτο δ' ἂν τις τοῦτοις πρὸς ἄρχοντας ἐκκλησιῶν ἀτόπους, καὶ παρανομοῦντα λαόν.

illos esse novimus. Non est autem omittendum, et unam hanc in eum insidiarum occasionem etiam in absurdos et insolentes Ecclesiæ præfectos, ipsumque adeo exlegem *populum* torqueri.

VERS. 11-15. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? Plenus sum, etc.

Recentis legis promulgationem inducit oratio, vetere, quæ nihil ex ejus instituto carnaliter de-

⁸⁶ Jerem. xii, 10. ⁸⁷ Jerem. x, 21. ⁸⁸ Joan. v, 46. ⁸⁹ Deut. xviii, 15. ⁹⁰ Matth. xi, 15. ⁹¹ Exod. xli, 7. ⁹² Isa. lxxv, 4; Rom. x 20.

VARIAE LECTIONES.

σιν ἀνόνητον. Ἄδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρῆν ἁμαρτίας, εἰ καὶ αὐτοὶ πλημμελούντες διὰ τούτων ἐνόμιζον ἐξιλεοῦσθαι Θεόν. Περιηρημένου δὲ τοῦ σπέρματος, ὃ κατέλιπε Κύριος ὁ Θεός, εὐχότως νομιστόν περὶ τῶν κατὰ Χριστοῦ τοιαῦτα τετολημέτων τὸν λόγον καθίστασθαι ἀρχόντων τε καὶ ἐπομένων. Τοιγαροῦν, φησὶν, *Οὐκ ἔτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Ἀνῆκε γὰρ τοῖς εἰς Βαβυλῶνα ληφθεῖσιν ἐβδομήκοντα παρελθόντων ἐτῶν, ὡς ὁ Ζαχαρίας φησὶν· « Τὰς πόλεις Ἰουδα ὑπερέβδες τοῦτο ἐβδομηκοστὸν ἔτος » τοῖς δὲ Χριστὸν σταυρώσασιν οὐκ ἀνήσει φησὶν, πλην ὅτι ἐν ἐσχάτῳ τῶν ἡμερῶν τὸ ἐγκατάλειμμα σωθήσεται. Τῆς δὲ τοιαύτης ἐγκαταλείψεως τὴν αἰτίαν ἐπιηγεγεν λέγων, *Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις*, τὴν Χριστοῦ μαιφονίαν δηλῶν. Τηρεῖ γὰρ ὡς οὐδαμοῦ νῦν αὐτῶν ὡς εἰδωλολατρούντων κατηγορεῖ, ἀλλ' ὅτι μὴ ἐγνωσαν τὸν Κύριον, καὶ ὅτι ἐγκατέλιπον αὐτὸν, καὶ παρώξυναν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Διὸ καὶ τὰς θυσίας αὐτῶν, ὡς ἀσεβῶν, ἀποστρέφεται, καὶ προσκειμένων τοῖς ἁμαρτήμασιν. « Θυσία γὰρ τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον. » Ἐχαστον γὰρ ἑαυτὸν προσάγειν δεῖ θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, λογικὴν λατρείαν, θυσίαν αἰνέσεως. Ταῦτα γὰρ καὶ αἱ πρὶν θυσίαι σιάν ἔχουσιν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὅπηνίττοντο· εἰ καὶ τοῖς τότε παχέσιν οὖσιν κατὰ τὸ φαινόμενον ἤρμυτον μέχρι καιροῦ διορθώσεως· ἐπεὶ, ὅσον εἰς τὸ ἀρῆσκειν Θεῷ, οὐκ ἂν τὰς θυσίας ἐνομοθέτησεν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλῆθος τῶν κατὰ νόμον θυσιῶν ἀποπέμπεται, μίαν προσεδέξατο θυσίαν ἐπ' ἐσχάτων αἰώνων, εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας, τὸν ἄμυδον τοῦ Θεοῦ τὸν ἀφροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ τῆς ἀληθείας φανείσης, ἀνόνητος ἡ σικία. Καὶ δεῖ Θεῷ προσάγειν ἀρετὰς τε καὶ πίστιν. Τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται Θεός. Ἐπεὶ καὶ πάλαι ὑπὲρ τῶν ἰδίων πλημμελμάτων προσέφερον, καὶ συνεχώρει Χριστὸς, ἐν τοῖς προσαγομένοις τυποῦσθαι. Ἀλλὰ νῦν ἐπιδημήσας, τοῖς τύποις πέρας ἐπέθηκεν. Τὸ δὲ *Πλήρης εἰμι*, ληπτέον καθ' ἑαυτὸ, μὴ συνάπτοντα τοῖς ἐξῆς. Θεῷ γὰρ μόνῳ τὸ πλήρες ἀρμόττει πάσης μακαριότητος, ἀλλ' οὐ τῶν ἐφ' ἐξῆς ἐπιφερομένων. « Ἐκ τοῦ γὰρ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. » Πάντων γὰρ ἔστιν ἔφετον, αὐτὸς οὐδεὶς ἐφιέμενος. Ἀπ' αὐτοῦ Στέφανος πλήρης χάριτος καὶ δυνάμεως. Καὶ Παῦλος, μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν, πλήρης πνεύματος ὑπέστρεψεν εἰς Ἱερουσαλήμ· πλήρης ἐνευθεὶν ἡμερῶν Ἀβραάμ. Καὶ ἐν τῷ ἐπιστρέφοντι λαῷ ἡμέραι πλήρεις εὐρεθήσονται. Ἄλλ' εἰ ἀποβάλλει πᾶσαν τὴν δὲ Μωυσέως λατρείαν, πῶς εἰ Ἐν ἰῶτα οὐ μὴ παραίληθῃ ἐκ τοῦ νόμου ἕως ἂν πάντα γέννηται; » Οὐκ ὡν εὐδῆλον ὡς τὸ σωματικὸν ἐκβαλὼν, τὸ πνευματικὸν πληροῦν ἐπαγγέλλεται.*

populis, qui convertentur, pleni dies invenientur². Verumenimvero, si omnem qui ex Mosis erat instituto, cultum rejicit; qui tandem « ne iota quidem unum de lege peribit, donec omnia fiant³ » Apparet ergo reje-

gentibus prodesset abrogata. Neque enim *taurorum hircorumve sanguis* peccata tollere poterat; quantumvis se talibus peccantes reconciliari arbitrantur. Est vero putandum, eo semine excepto, quod Dominus Deus reliquum fecerat, merito in principes et subditos, qui adversus Christum talia ausi sunt, sermonem institui. Itaque, *Non amplius addit, remittam peccata vestra*. Remisit enim iis, qui in Babylonem abrepti erant, cum anni septuaginta prateriissent, teste Zacharia, ubi ait: « *Urbes Juda sprevisti annum hunc jam septuagesimum²²*. » At his se, qui Christum cruci affixerunt, remissurum negat; quamquam tamen ultimis temporibus salvandæ sint reliquæ²³. Neque vero derelictionis causam²² omittit, cum *manus eorum sanguine plenas esse*, Christi cædem innuens, adjungit. Observat enim hoc loco, non quod idola coluerunt; sed quod Dominum non agnoverunt, et ipsum deseruerunt, Sanctumque Israel provocaverunt, argui. Itaque et eorum sacrificia, tanquam impiorum, et qui nihil aliud quam scelera cogitent, aversatur: « *Sacrificium namque Deo spiritus contribulatus²⁴*. » Decet enim seipsum offerre unumquemque, hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium,²⁵ sacrificium laudis²⁷. Talia enim hostiæ, quæ prius umbram futurorum bonorum habebant obscure significabant²⁶; quantumvis specie quadam, ad usque instaurationis tempora crassioribus tunc temporis convenirent; cum eo fine nequaquam sacrificia jusserit lex, ut Deo grata esse ostenderet. Quoniam vero sacrificiorum, quæ ex legis imperio fiebant, multitudinem rejicit, unicam in peccati interitum ad ultima usque sæcula hostiam, ægnum Dei scilicet, « qui tollit peccata mundi²⁸ » amplectitur. Exorta nimirum veritatis luce, nullius opis esse umbra; decetque virtutum opera, et fidem, ejusmodi sacrificiis oblectetur, Deo offerre. Ad hæc, et olim etiam, pro singulorum vitiis eluendis offerendi lex erat; ipseque adeo in victimis Christus adumbratus, veniam largiebatur; sed ex quo nobiscum diversatus est, figuris omnibus jam fidem imposuit. Hoc autem, quod ait: *Plenus sum*, separari, non cum sequentibus jungi, putandum est. Uni namque Deo beatitudine omni *plenus* esse congruit; non illis ipsis rebus, quæ sequuntur. Nam: « *Et ex ejus plenitudine omnes accepimus¹*; » et hunc enim omnia appetunt, nec ullorum ipsa desiderio capitur. Ab ipso fit Stephanus plenus gratia et fortitudine. Et Paulus, statim atque seipsum collegit, spiritu refertus Jerusalem contendit. Plenus inde dierum Abraham; indeque in-

Sed observa non *sanguinem* quemlibet, sed bru-

²² Zachar. 1, 12. ²³ Rom. ix, 27. ²⁴ Psal. i, 19. ²⁵ Rom. xii, 1. ²⁶ Psal. cxix, 25. ²⁷ Hebr. x, 1. ²⁸ Joan. 1, 29. ¹ Joan. 1, 16. ² Psal. lxxii, 10. ³ Math. v, 18.

torum animalium detestari; ad ejus differentiam, qui est ultimis diebus in peccatorum remissionem effusus, qui illo Abelis loquitur longe melius. Translatis vero in ea quæ sunt spiritus, sacrificiis, et sacerdotium ipsum transmutari oportebat; ut quod est secundum ordinem Melchisedech, vicem ipsius subiret. Est porro et *holocaustum* a præcedentibus distinguendum, atque cum *aristum* jungendum; ut ad verbum *nolo* congrue referatur: ad quod etiam respondet quod sequitur, *Neque veniatis in conspectum meum*. Horum enim *nolo* commune verbum est. Abrogat autem cum sacrificiis et illud, quod in Domini conspectum masculinum omne venire jubebat: quia nullo non scelere et dolo abundabant. Scribitur autem: «Oculus Domini super justos ⁴.» Item: *Æquitatem vidit oculus ejus*. Præterea addit: *Quis hæc quæsit de manibus vestris?* Corporalia nimirum legis præcepta. Hoc enim veluti compendio lex tota concluditur, ut proximum nostrum, non aliter ac nosmet ipsos, diligamus. Deinde, *Calcare, ait, atrium meum non apponetis*. Adeo horrore plenum est negotium, eos, qui separati sunt, Ecclesiam despiciere; nisi qui pœnam omnium maximam et gravissimam, ultro amplectuntur. Notat vero contumeliosum ipsorum ingressum, tanquam qui sancta conculcarent. At eorum, qui ingrediuntur, alius quidem ad usque Sancta sanctorum, corporearum rerum vel ab interioribus detracto, nudaque intelligibilem contemplatione positus, progreditur: alius vero cultum magis corporeum attingit. Qui autem nunc inducitur, solum ingredi *atrium jussus*, ne ad externi quidem cultus loca admittitur. Ad legis autem spiritualem contemplationem, per eam, quæ corporalium est, rejectionem nos provocat. Est enim spiritualis *siligo*, sermo de Deo a rerum corporearum cogitatione separatus. Est etiam Deo indignum, olfactus illum voluptate delectari credere; nec *incensi* nomine, sanctificationem eam, quæ **24** animi temperantia in corpore perficitur, quoties æquali temperie animi partes inter se ad *incensi* compositionem consentiunt, intelligere. Ad *neomeniam* præterea sempiternis annis dignam, easque *solemunitates* celebrandas, quæ pœnitentiæ auxilio, res in antiquum statum restituant, adhortatur. Est enim *neomenia*, vitæ in luce deficientis principium, cum fit in deterius mutatio: *Solemunitas* autem ipsa ad eam reversio. Nec alia *Sabbati* nomine cessatio, præter eam, quæ a vitii est, significatur. Cæterum pro *magno die*, *celebrem* reliqui transtulerunt; ut non unum aliquem, sed quemlibet in lege *celebrem*, primum videlicet ac septimum azymorum, ipsamque Pentecostem, et mensis decimum; ipsas denique, ut summam

A ἀλόγων ζώων, πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ ἐπ' ἰσχάτων ἡμερῶν ἐκχυθέντος εἰς ἄφρονι ἀμαρτιῶν, κρείττον λαλοῦντος παρὰ τὸ τοῦ Ἀβελ. Μετατιθεμένων δὲ τῶν θυσιῶν ἐπὶ τὸ πνευματικόν, καὶ τὴν ἱερωσύνην ἐρχῆν μετατίθεσθαι, ἵνα ὁ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἀντισέληθῃ. Διασταλτέον δὲ καὶ τὸ ὀλοκαύτωμα, καὶ οὕτως ἐπανεκτέον, τῶν κριῶν. Ἰνα πρὸς τὸ, οὐ βούλομαι, συμφώνως ἐπενεχθῆ. Πρὸς δ' ἀποδοτέον τὸ, οὐδ' ἂν ἐρχῆσθε ὀφθῆναι μοι. Κοινὸν γὰρ τὸ, οὐ βούλομαι. Ἄθετεῖ δὲ μετὰ τῶν θυσιῶν καὶ τὸ, δεῖν ὀρᾶσθαι πᾶν ἀρσενικὸν ἐνώπιον Κυρίου. Ἄδικοι γὰρ ἦσαν καὶ σχολιοί. Γέγραπται δέ· «Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους.» Καὶ Ἐυθύτητας ἴδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· ἰλεγει δὲ καὶ, *Τίς ταῦτα ἐζητήσεν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;* τὰ σωματικὰ δηλονότι τοῦ νόμου. Ὅλος γὰρ ὁ νόμος ἀνακεφαλαιοῦται ἐν τῷ, «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς αὐτόν.» Καὶ, *Πατεῖν μου, φησί, τὴν αὐλήν οὐ προσθήσεσθε*. Οὕτω φοβερὸν καταφρονεῖν Ἐκκλησίας ἀφορισθέντας, εἰ μὴ τὸ μέγιστον τῶν ἐπιτιμῶν αἰρουμένων ἐπιτήδες. Δηλοῖ δὲ τὴν ὑβριστικὴν αὐτῶν εἴσοδον, ὡς καταπατούντων τὰ ἅγια. Τῶν δὲ εἰσιόντων ὁ μὲν εἰς αὐτὰ φθάσει τὰ ἅγια τῶν ἀγίων, ἴσωθεν τοῦ καταπετάσματος τὰ σαρκικὰ διαβάς, καὶ γυμνῆ τῇ θεωρίᾳ τῶν νοητῶν ὁμιλῶν· ὁ δὲ τῆς σωματικωτέρας λατρείας ἐφάρπτεται. Ὁ δὲ νῦν εἰσαγόμενος τῆς αὐλῆς μόνης ἐπιθῆναι κελεύεται. Ὁ δὲ καὶ ταύτης ἔξω τῶν τῆς εὐσεβείας τόπων ἐλήλαται. Πρὸς δὲ τὰ πνευματικὰ τοῦ νόμου παρακαλεῖ διὰ τῆς τῶν σωματικῶν ἐκβολῆς. Πνευματικὴ γὰρ *σεμίδαλις*, λόγος περὶ Θεοῦ σωματικῆς ἐννοίας κεχωρισμένος. Ἀνάξιον Θεοῦ καὶ τὸ, νομιζέιν αὐτὸν τῆς δι' ὀσφρήσεως εὐωδίας ἐπιθυμεῖν, καὶ μὴ *θυμιάματος* τὸν ἀγιασμὸν νοῆσαι τοῦ σώματος ὑπὸ τῆς κατὰ ψυχὴν σωφροσύνης ἐπιτελούμενον, ἰσοκρατῶς ἐχόντων *κ...στασίαν* ² πρὸς ἄλληλα τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ *θυμιάματος*. Παρακαλεῖ δὲ καὶ νοουμηρίαν ποιεῖν αἰωνίους πρέπουσαν ἔτεσι, καὶ τὴν διὰ μεταβολῆς πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν *φορτῆν*. *Νουμηρία* γὰρ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐν φωτὶ βίου ἐκλειφθέντος τῆ πρὸς τὸ χεῖρον τροπῆ. Ἡ πρὸς αὐτὸ ἐπάνοδος, *δορτῆ*. Βούλεται δὲ καὶ *Σάββατον* τὴν τῶν κακῶν ἀργίαν νοεῖν. Ἄντι δὲ τῆς *μεγάλης ἡμέρας*, *κλητῆν* ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ· ὡς μὴ μίαν σημαίνεσθαι, πᾶσαν δὲ τὴν ἐν τῷ νόμῳ καλουμένην *κλητῆν*, οἷα ἡ πρώτη ἐβδόμη τῶν Ἀζύμων, καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ ἡ δεκάτη τοῦ μηνός, καὶ πᾶσαι ἀπλῶς ἐπίσημοι *δορταί*. Καὶ *νηστείαν* δὲ βούλεται τὴν χωρὶς ἐπιδείξεως δουλαγωγούσαν τὸ φρόνημα τῆς σαρκός, ὅπερ οὐ διὰ πλησμονῆς βρωμάτων γίνεται, ἀλλὰ καὶ δι' ἀναστροφῆς ἀγαθῆς καὶ συνουσίας τῶν ὠφελούντων. Οὐδὲ τὴν ἀποχὴν δὲ τῶν βρωμάτων ἐπιτείνειν χρεῶν, ὥστε λυθῆναι τὸν τόνον τοῦ σώματος, καὶ περιέλκειν εἰς ἀπροσεξίαν τὸν νοῦν. Παρ-

⁴ Psal. xxxiii, 16; 1 Petr. iii, 12.

VARIE LECTIONES.

² λέει. κατάστασιν.

ὄπτος δὲ τοῦ νυμφίου μὴ νηστεύειν ἐκελεύσθημεν ἅμα dicam, *solemnitates universas significarent.* Præterea *jejunium* postulat, quod ostentationis studio neglecto, carnis superbiæ retundat; non quale sit cibi et potus ingurgitatione, sed bona conversatione, et eorum quæ prodesse queunt, consuetudine. Nec tamen a cibo eousque abstinendum est, dum corporis viribus profligatis mens nobis in socordiam contrahatur; cum præsentem Sponso verbi *jejunium* *jejunare* prohibeamur *.

ις'-x'. Λούσασθε· καθαροὶ γένησθε. Ἀφέλετε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ἀπέραντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. Παύσασθε ἀπὸ τῶν ποτηριῶν * ὑμῶν, κ. τ. λ.

Ἀκολουθῶν προτρέπεται τῆς ἐθελοθησείας τῆς κατὰ τὸν σωματικὸν νόμον μεταστάντας, τῆς Καινῆς ὑπὸ κήρους Διαθήκης γενέσθαι. Διὸ καὶ τὰ ταύτης εἰσάγει μυστήρια, μονοουχὶ τὸ ἐν Εὐαγγελίοις βῶν· Ἐάν μὴ τις ἀναγεννηθῆ ἐξ ὕδατος καὶ Ἡνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Καὶ τό· Ἐπορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Πῶς δὲ ὡς ἀνίστα ἡμαρτηκότων εἰπὼν· Ἐάν πληθύνητε τὴν δέησιν ὑμῶν, οὐκ εἰσακουσόμεθα· νῦν ὡς ἴδσθαι διὰ τοῦ λουτροῦ δυνάμενος διαλέγεται· Ὅτι τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου Χριστὸς ἑλθὼν ἀνεπλήρωσεν, οὐκ ἐφ' ἐκάστῳ καθαιρῶν μολύσματι ῥύπου σωματικοῦ, οὐδὲ πλύνειν κελεύων ἱμάτιον, ἐν δὲ βαπτίσματι τὰς ἡμετέρας ἀπακαθαίρων ψυχὰς, καὶ ἐποικοδομεῖν τῷ βαπτίσματι τὰς ἀρετὰς προτροπόμενος. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ λουτροῦ κάθαρσις, φιλανθρωπίας ἐστὶ θεοῦ. Ἡ δὲ τῆς τῶν κακῶν ἐξέως ἀπόθεσις, ἔργον ἡμετέρον, βοηθοῦντος κἀνταῦθα Θεοῦ, καὶ τοὺς ἐθέλοντας ὁδηγούντος πρὸς ἀρετὴν. Οὐ δεῖ γὰρ ἀπραχεῖν τῇ τοῦ βαπτίσματος ἐπανάχοντος χάριτι. Λουτρον μὲν γὰρ καθαίρει· ἀρετὰ δὲ φαιδρύνουσιν. Ἀπέραντι δὲ τῶν ὀφθαλμῶν μου, φησὶν, ἐπειδὴ τοὺς ἀνθρώπους δυνάμενος ἐπιπλάσσω καὶ καθ' ὑποκρίσιν δοκεῖν ἡμᾶς ἀγαθοῦ· Θεὸς ἰ τὰς καρδίας ἐμβατεύων, καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς διανοίας ὄρα· ἡγουν ὡς μηδεμιᾶς πράξεως καθηκόντως ἀνομομένης, εἰ μὴ μετὰ τῆς εἰς Χριστὸν εὐθεθείας ἐπιτελήται. Δεῖ οὖν λογισμοὺς καθαίρειν, οὐ μόνον κακίας ἀποκόπτειν ἐνέργειαν, ὅ τῆς τελείας ἀγάπης ἐστὶ. Κατὰ γὰρ Παῦλον, Ἡ ἀγάπη οὐ λογίζεται τὸ κακόν. Καὶ τοῦτο ὄντως ἐστὶ τὸ, Βαπτισθῆναι Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυρὶ πάντα ῥύπον συντρίξει. Παραγγέλλει δὲ πῶς καὶ λόγων, Ἡ Πάση φυλακῇ τήρει σὴν καρδίαν. Φησὶ δὲ, Μάθετε καλὸν ποιεῖν. Οὐ γὰρ σαφὴς ὁ τῆς λέγος. Δικαίως γὰρ, φησὶ, τὸ δίκαιον διώξῃς, δεῖν ὡς ἡμᾶς μετὰ τῶν περὶ δικαιοσύνης λόγων τὴν δικαίαν πρᾶξιν ἐπιτελεῖν. Ἐκζητήσατε κρίσιν. Ἡ τὴν φροντίζειν ἀεὶ καὶ μεριμνᾶν τοῦ Χριστοῦ τὸ κριτήριον (ἀποδώσει γὰρ ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ) καὶ τὸ τοῦτο μελετᾶν ἀπέργει κακίας, καὶ προτρέπει πρὸς ἀρετὴν. Ἡ τὸ δεῖν ἕκαστα κεκριμένως ποιεῖν. Μετὰ βουλής γὰρ, φησὶ, πάντα ποιεῖ. Καὶ, Ἡ Λόγ-

VERS. 20. Lavamini; mundi estote; auferite malitias ab animabus vestris coram oculis meis. Cessate a nequitis vestris, etc.

25 Deinceps quos a corporeæ legis superstitione arcere studuit, Novum amplecti Testamentum hortatur; ideoque ipsius inducit mysteria, illud fere, quod est in Evangeliiis clamans: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit in regnum celorum ». Et illud: « Euntes docete gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ». Quomodo vero, propterea quod ea admisissent, quæ medelam non ferunt, etiam si orationem suam multiplicarent, eos se non exaudituram dixit: eosdem jam, tanquam per baptismum sanare possit, alloquitur? Nimirum, quod in lege deficiebat, adventu suo supplevit Christus, non corporis, non vestium imperata lotionem et munditiam; sed animorum per baptismum purgationem, et ad virtutum superstructionem adhortationem. Ut enim eam, quæ per lavacrum est, purgationem sibi vindicat Dei in homines amor: sic scelus pravorum habitus nostra opera exuere, si divino auxilio voluntas nobis ad virtutem dirigatur, possumus. Neque enim decet quemquam gratia baptismatis innixum otio languere, et a rebus gerendis avocari: cum purgare quidem lavacri sit; virtutum autem, splendorem et ornatum addere. Ab oculis autem meis, ait, quod flete nos et simulate bonos hominibus videri facile sit: cum Deus corda perscrutans, etiam mentis ocella perspiciat: tanquam nimirum nihil convenienter geratur, nisi ab ea, quæ in Christum est, pietate conficiatur. Decet igitur animi motus internos purgare; non ipsa modo nequitia opera (in quo perfectæ dilectionis caput est) amputare. Caritas enim, si Paulo credimus, non cogitat malum; et id est revera Spiritu baptizari, igneque sordes omnes absumere: quod alicubi monet oraculum, cum omni custodia cor nostrum servari postulat. Sequitur vero: *Discite bonum facere.* Haud enim aperta est, quæ de moribus est disputatio; ideoque 26 juste apud Mosem, quod justum est, persequi cavetur: nimirum, ut quæ verbis de justitia factamus, reapse præstemus. *Querite iudicium.* Aut perpetuo nos ad Christi tribunal animum cogitationemque revocare monet; quando unicuique secundum opera

* Matth. ix, 15.

* Joan. iii, 5.

* Matth. xxviii, 19.

* I Cor. xiii, 5.

* Prov. iv, 23

* Dent.

xvi, 20.

VARIÆ LECTIONES

* Σ. ποτηριόμενοι.

† Ισ. λειπ. δέ.

radditurus est ¹¹; quæ cura solet a vitis revocare, A et ad virtutem accendere : aut nihil, nisi prudenter, agendum significat. « Cum consilio enim, scribitur, omnia facito ¹². » Item : « Cogitationes justorum, judicia ¹³. » Duplex autem cum injustitiæ genus sit, alterumque ad animi quidem, alterum autem ad corporis res pertineat : prius, ut majus, ita plus affert impedimenti. « Corruptunt enim bonos mores colloquia prava ¹⁴; » neque id, si virtutis tantum; sed si doctrinæ viam etiam intuearis. Itaque fraude relecta, qui tales erunt, auxilio nostro juvandi sunt. « Erue enim, scribitur, eos qui ad mortem ducuntur, et qui ad eandem aguntur, redimere ne cesses ¹⁵. » Decet præterea, quantum possumus, et eam etiam, quæ corpori inferitur, injuriam propulsare. *Judicate pupillo*; nam et patre orbatur; et sibi ille per ætatem non potest optulari. Itaque, quoniam credentium pater est Deus, si quis a fide, honestisque actionibus resiliat, dio quidem orbus efficitur; quia ejus destituitur auxilio : sed est et ipse moderatæ increpationis, decentisque sermonis auxilio, ad id, unde exciderat, revocandus. Quinetiam, et qui scelerate agit, patrem habet diabolum, a quo cum defecit, felix *pupillus* evasit, egetque aliquo, si per Evangelium regenerari cupit, a quo ad Deum, qui vere pater est, deducatur. Ab his ergo qui publico munere funguntur, hujus ministerii leges accipiat. *Vidua* autem, quæ vere vidua sit, quæque omni destituta auxilio Dei ministerio incumbat : et eam etiam, quæ hujus instar, sponsi Verbi *vidua* sit; anima scilicet dæmonum fornicatione inquinata; justa et idonea ratione adjuvari oportet. Intelligas vero et *viduæ* nomine, Israelitarum Ecclesiam, quæ legis excusso jugo, non amplius adultera, Christo viro alteri nupsit : quam a nobis justam haberi, quod evangelicæ justitiæ disciplinam didicerit, æquum sit. Ista **27** omnia inesse nobis in Domini conspectu decet, non ut in sensum oculorum veniant; neque, ut intus simus lupi rapaces ¹⁶; neque, ut, quod Jeremias ait : « Ore quis pacem loquatur, et occulte in seipso habeat odium ¹⁷; » de quo et ipse canit David : « Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula ¹⁸. » Quantumvis enim latere ipsi studeant; qui tamen in cælis habitat, irridebit eos, et subsannabit Dominus, renes et corda ipsorum intuens ¹⁹. Itaque ait et Paulus : « Providentes bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus ²⁰. » Quisquis vero *coram oculis* Domini *iniquitates sustulit*, sit Nathanael, vere Israelita, in quo dolus non est ²¹. Qui talis est, fiducia plenus quodammodo ad Dei tribunal sponte accedit. Postulat enim pro sua in nos benevolentia coram nobis quoque beneficia reposuerimus, demonstrat.

Et prædictis tamen oblivionem, nobisque sanguine quantumvis *rubefactis* (modo per lavacri re-

¹¹ Matth. xvi, 27. ¹² Prov. xiii, 16. ¹³ Prov. xii, 5. ¹⁴ I Cor. xv, 33. ¹⁵ Prov. xxiv, 41. ¹⁶ Matth. vii, 13. ¹⁷ Jerem. ix, 8. ¹⁸ Psal. lrv, 22. ¹⁹ Psal. ii, 4. ²⁰ II Cor. viii, 21; Rom. xii, 17. ²¹ Joan. i, 47.

VARIE LECTIONES.

α γρ. εκπρωσυν. β γρ. διελέγχεσθαι.

σμοι δικαίων κρίματα. » Διττῆ δὲ ἡ ἀδικία · εἰς ψυχικά, καὶ σωματικά. Καὶ μείζων ἢ πρώτη, καὶ ταύτης μείζων τὸ κώλυμα. « Φθειροῦσι γὰρ ἤθη χρηστὰ ὀμίλια κακαί, κατ' ἀρετὴν τε καὶ δόγματα. Καὶ δεῖ τοῦτοις βοηθεῖν τὴν ἀπάτην ἐλέγχοντας. « Ῥύσαι γὰρ, φησὶν, ἀγομβους εἰς θάνατον, καὶ ἐκ πρώην κτεινομένους, μὴ φέισι. » Δεῖ δὲ καὶ τὴν σωματικὴν ἀδικίαν ἀπεῖργειν ὅση τις δύναμις. *Κρίνατε ὄρφανῶν*. Καὶ πατὴρ γὰρ ἔρημος, καὶ βοηθεῖν ἑαυτῷ διὰ τὴν ἡλικίαν ἀδυνατεῖ. Εἰ δὲ καὶ τῶν πεπιστευκότων Πατὴρ ὁ Θεὸς, ἐάν τις παραδᾶς ἀποστατήσῃ τῆς πίστεως, καὶ τῶν πεπόντων ἔργων τῆ πίστει, γέγονε μὲν ὄρφανός τοῦ Θεοῦ, τῆς αὐτοῦ προνοίας ἔρημος ὢν. Δεῖ δὲ τοῦτον ἐπαναγαγεῖν, ὅθεν ἐκπέπτωκεν, ἐπιτιμήσει μετρίαν, καὶ λόγοις προσήκουσιν. Ἄλλὰ καὶ ὁ τὰ πονηρὰ πράσων πατέρα ἔχει τὸν διάβολον, οὐπερ ἀποστάς γέγονεν ὄρφανός ἀγαθός, καὶ δεῖται τοῦ χειραγωγούτος πρὸς τὸν ὄντως Πατέρα Θεῖον, ἀναγεννηθῆναι διὰ τοῦ Εὐαγγελίου βουλόμενος. Τυγχανέτω οὖν τῆς προσηκούσης οἰκονομίας παρὰ τῶν τὰ κοινὰ διοικούντων. Καὶ ἡ *χήρα* δὲ ἡ ὄντως *χήρα*, καὶ πάσης ἔρημος βοηθείας, καὶ προσκειμένη λειτουργίᾳ Θεοῦ· καὶ ἡ ἀναλόγως ταύτῃ *χήρα*, τοῦ νυμφίου Λόγου, ψυχὴ ἐκπορευθεῖσα τοῖς δαίμοσι, τῆς προσηκούσης ἀναλόγως ἑκατέρα βοηθείας ὀφείλει τυχεῖν. Ἐπίσης δ' ἂν *χήραν* καὶ τὴν κατὰ σάρκα τῶν Ἰσραηλιτῶν Ἐκκλησίαν ἀποθεμένην τὸν τοῦ νόμου ζυγόν, ὥστε μηκέτι μοιχαλίδα χρηματίζειν γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ Χριστῷ, ἣν δεῖ παρ' ἡμῶν δικαιοῦσθαι, τὴν τοῦ Εὐαγγελίου δικαιοσύνην μανθάνουσαν. Ταῦτα πάντα δεῖ προσεῖναι ἡμῖν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, οὐ κατ' ὀφθαλμοφάνειαν, οὐδ' ὡς ἐνδοθεν εἶναι λύκους ἄρπαγας· οὐδ' ἵνα τις, κατὰ τὸν Ἰερεμίαν, ἐτῷ στόματι λαλήσῃ εἰρηνικά, καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχη τὴν ἐχθραν. » Περὶ οὗ φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Ἠπαλύθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ ὅπερ ἔλαιον, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες. » Κἂν γὰρ λανθάνειν οὗτοι σπουδάζουσιν· ἀλλ' ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτούς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς, νεφροῦς καὶ καρδίας εἰδώς. Διὸ καὶ Παῦλος φησὶ· « Προνοοῦμενοι κατὰ οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. » Ἐάν δὲ τις *ἐξάρῃ τὰς πονηρίας ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν Κυρίου*, γίνεται Nathanael ἀληθῶς Ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστιν. Ὁ δὲ τοιοῦτος, παρόρησιαν πως λαβὼν, εἰς τὸ δικαστήριον ἀπαντᾶ τοῦ Θεοῦ. Ἄξιός γάρ διὰ φιλανθρωπίαν πρὸς ἡμᾶς *διελέγχεσθε*, δεικνύς ὅσα εὐεργετήσας ἡμᾶς πέπονθεν ὑφ' ἡμῶν.

Καὶ ὅμοις ἀμνηστίαν ποιεῖται τῷ προσηρημένῳ, καὶ αἵματι *περοινιγμένους* καθαίρων ἡμᾶς διὰ τῆς

τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν Ἀ
ἐπαγγέλλεται. Πρὸς δὲ λέγομεν ἐλεγχόμενοι [ὧδε],
« Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων, ὧν ἀντ'
ἀπέδωκέ μοι; » Πολλαχοῦ δὲ τῆς Γραφῆς ἔχομεν
ὡς ὁμοτίμως τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις εἰς χρίσιν συγ-
καταβαίνοντες. « Φησὶ γὰρ αὐτός· « Κύριος ἤξει εἰς
χρίσιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ
τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. » Καὶ Μιχαῖας δὲ φησιν,
« Ἀκούσατε λόγον Κυρίου· Κύριος εἶπεν· Ἄνα-
στηθι καὶ κρήνητι πρὸς τὰ ὄρη, ὅτι κρίσεις τῷ Κυ-
ρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ
διελεγχθήσεται. » Θεῷ γὰρ πρόεπουσα κρίσις ἡ κοι-
νωνικὴ μᾶλλον ἢ τυραννικὴ, τόπον ἀπολογίας τοῖς
κρινόμενοις παρέχουσα. Γραφικῆς δὲ ταῦτα προ-
σωποίας μέριμναν ἡμῖν ἐμποιοῦσης τῆς ἐκ τῶν
ἔργων ἀπολογίας. Οὐ γὰρ ἀκούσομέν τι καὶ λέγομεν.
Ἡ δὲ κρίσις μεταξὺ τῶν λογισμῶν κατηγορούντων,
ἢ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ, ἐν ἣ κρινεῖ ὁ Θεὸς
τὰ κρυπτά τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο καὶ παρὰ τῷ Δα-
νιὴλ λεγόμενον σημαίνουσι βίβλοι, ἐν τῷ μνημονευ-
τικῷ τῶν ἀνθρώπων ἀνακινεῖσθαι διδάσκουσαι τῶν
πεπραγμένων τοὺς τύπους, μνημονεύοντος ἐκάστου
καὶ βλέποντος δι' ὃ κολαζόμεθα. Ὁ τοίνυν Ἐλεγχὸς
οὐχ ὡς κρινόμενων ἡμῶν τῷ Δεσπότη (δικαιωθή-
σεται γὰρ ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ νικήσει κρινό-
μενος. Οὐδέ τις γὰρ καθαρὸς ἀπὸ ρύπου, οὐδὲ καυ-
χίεται· ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν), ἐλεγχόμενων δὲ
μᾶλλον ἐν ἑαυτοῖς, ὡς « Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ
νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆ-
ναι εἰς ἡμᾶς. » Τὸ δὲ θεῖον λούτρον οἱ μὲν φασιν ἀρ-
κεῖν πρὸς τὸ λευκαίνειν ἡμᾶς ὡς χιόνα. Δυσέκ-
πλυτον γὰρ οὐδὲν φασὶ Θεοῦ διασμίχοντος. Κατὰ
Παῦλον εἰπόντα· « Οὐ ἔστι δὲ ἐπιδόνασεν ἡ ἁμαρτία,
ὑπερεπέρισσεν ἡ χάρις. » Καὶ, « Θεὸς ὁ δικαίων,
τίς ὁ κατακρίνων; » Οἱ δὲ φασιν καθαίρειν μόνον,
πράξων δὲ χρῆναι πρὸς τὴν τοσαύτην λαμπρότητα,
ἔπιτα ἢ ὄργανοῦ κρίσις, καὶ χήμας δικαιοσύνης. Τοῦ
δὲ φοινικοῦ τὸ κόκκινόν ἐστιν ἐρυθρότερον, ὅθεν
ἀναλογεῖ τὸ μὲν πρὸς χιόνα, τὸ δὲ πρὸς ἔριον. Ἐρυ-
θρῷ δὲ χρώματι τὰς ἁμαρτίας ἀπέκασεν, ὡς φοι-
νικᾶς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Ἄλλ' ἢ μὲν ἐστὶ δεσο-
πιὰ; ὡς ἐν χρώματι, καὶ ἀνέκπλυτος. Ἡ δὲ τὴν
ἐπιπολὴς ἔχουσα τάξιν εὐχερῶς ἀποπλύνεται, κατὰ
λόγον τῶν ἁμαρτημάτων, τῆς ψυχῆς ῥᾶον, ἢ δυσκό-
λως καθαιρομένης. Τὸ μὲν οὖν ἔριον κάπερ ἐστ'
ὅτε φυσικῶς ὑπάρχον λευκόν, ἐξ ἐπιμελείας τινὸς
ἑαυτοῦ λευκότερον γίνεται. Ὡς καὶ ἄνθρωπος τὰς φυ-
σικὰς ἀφορμὰς ἐξ ἀσκήσεως τελειῶν, ἐπὶ πολὺ δύ-
ναιτο προελθεῖν ἀρετῆς. Ἡ δὲ χιών, ὕδωρ ἐν νεφέ-
λαις οὔσα, τῇ τοῦ πνεύματος ἀνακοπτομένη βίᾳ λευ-
καίνεται εἰς ἀφῆρην μὲν οἰδαίνουσα, πῆξιν δὲ λαβοῦσα
τῷ τοῦ ἀέρος ψυχρῷ, καὶ πρὸς τὰ κάτω βάρη κι-
νημένη καὶ βέπουσα. Οὕτω καὶ ψυχὴ τὰς φυσικὰς
ἀφορμὰς οικεῖα τε ἀσκήσει, καὶ τῇ βοήθειᾳ τοῦ

A generationem purgemur) cœlorum regnum pollice-
tur; ad quem ita convicti respondebimus: « Quid
retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit
mihî 22? » Multis vero in Scriptura locis Deum ha-
bemus pari veluti conditione in iudicium cum ho-
minibus, descendentem. Ait enim propheta ipse :
« Dominus veniet in iudicium cum sacerdoti us
populi, et cum principibus ipsius 23. » Item Mi-
chæas : « Audite verbum Domini; Dominus locu-
tus est. Surge, et contende iudicio adversus mon-
tes, quia iudicium Domino cum populo suo, et cum
populo suo dijudicabitur 24. » Deo namque iudicium
illud congruit, quod communi societatis jure, non
tyranni in modum peragitur, et accusatis præbet
defensionis locum. Sed sunt ista Scripturis usi-
tata personarum fictiones, ut defensionis ejus,
quæ ab operibus est, nobis curam injiciant. Nequæ
enim quidquam tum vel audiemus vel dicemus.
Erit autem iudicium, inter se invicem cogitatio-
num accusantium, aut etiam defendentium in die,
qua judicabit Deus occulta hominum. Istud et
apud Daniele libri significant 25, qui docent in
hominum memoria rerum gestarum 28 notas re-
volvi; ut quibus de causis torqueamur si-gilli,
meminerimus. Non de nobis ergo intelligitur ac-
cusatio, tanquam Deum in jus vocantibus, (justifi-
cabitur enim in sermonibus suis 26, et vincet accu-
satus: nec quisquam adeo sordibus vacet, ut
purum se cor habere audeat gloriari 27), sed de
convictis potius, intusque fatentibus, nequaquam
condignas esse passiones hujus sæculi ad futuram
gloriam, quæ revelabitur in nobis 28. Aiunt vero
quidam sacrosanctum lavacrum satis esse, ut,
quasi nix dealbemur: quomodo nulla adeo pervi-
cax sordes existit, ut Deo mundante elui non
queat, Paulo teste, in hæc verba: « Ubi abunda-
vit delictum, superabundavit et gratia 29. » Item:
« Deus est, qui justificat; quis est, qui condem-
net 30? » Alii autem in eo quidem purgandi vim ad-
mittunt; sed tamen operibus ad tantum splendo-
rem, qualia sunt, pupillo judicare, et viduam
defendere, opus esse contendunt. Est porro purpura
rubrius coccinum; unde et istud quidem ad nivem;
illam autem ad lanam retulit. Ideo autem rubro
colori peccata assimilata, quod ad animas nostras
lepræ instar se habeant; ejusque alia quidem per-
tinax, veluti in coloribus, nunquam deponatur;
alia autem summa in cute hærens facile eluatur:
quomodo prompte, vel difficulter ab animo, pro-
eorum ratione, solent peccata removeri. Ut igitur
lana quantumvis aliquando natura alba, cura ta-
men et diligentia, seipsa plerumque fit albior: sic
homo, qui naturæ impetus exercitatione reddide-
rit meliores, poterit virtutem ipsam ad miro pro-

²² Psal. cxv. 12. ²³ Isa. iii. 14. ²⁴ Mich. vi. 1, 2. ²⁵ Dan. ix. 2 seqq. ²⁶ Psal. l. 6. ²⁷ Prov. xx.
9. ²⁸ Rom. viii. 18. ²⁹ Rom. v. 20. ³⁰ Rom. viii. 33, 34.

VARIAE LECTIONES.

¹ γρ. διασμήχοντος. ² γρ. οὐ.

gressus perducere. *Nix* autem, in nubibus cum nihil aliud quam aqua sit, ventorum impetu repressa albescit, spumæque in morem tumet: sed ubi æris frigiditate concretionem adeptæ est, suo pondere deorsum trahitur: sic anima, quæ naturales impetus exercitatione singulari, sanctique Spiritus auxilio adauxerit, in illo Dei justo iudicio, gratiæ splendore, quæ sanctis per ipsum datur, digna efficitur. Cujus adipiscendi potestatem nobis quæ sequitur, facit oratio, his verbis: *Si volueritis, et audiveritis me, bona terræ* 29 *comedetis.* Ubi Judæos crasso et pingui ingenio præditos vel addito rerum corporearum præmio adhortatur: vel terræ nomine juxta positam in Evangelii de seminante parabolam, animam intelligit, quæ cælo demissum semen excipiat 30, cujus *bona*, ipsi sunt in virtute progressus: vel certe promissa in cælorum regno significantur, qua ratione beatos esse mites, quoniam ipsi terram possessuri sunt, legimus 31: vel denique *bona* illa designat: « Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt 32. » Inde et Jerusalem, et montem Sion, cælestia hæc videlicet, credituris pollicetur; non credituris autem *gladium*: quæ sensu quidem exteriore, de Romano, a quo statim sunt impediti, dici putanda sunt; arcano autem, et recondito de diabolo; quem illi, repudiata Christi gratia, subierunt, animatum prorsus aliquem et intelligibilem, quem sanguine vulneratorum inebriatum esse scriptum est 33. *Os autem Domini* forsitan ipse dicatur Spiritus sanctus, cujus auxilio scripta ista sunt. Siquidem, ne minas istas contemneremus, *Os Domini*, quod est a mendacio alienum, *locutum esse* ait. Neque vero minime *audiendi* aliunde subisse ait impedimenta, quam ab aversa voluntate; ut monstret; niro videlicet cum iis consensu, quæ a conspectu tuo vitam et mortem 34, » legimus; unde et malum de cogitationibus nostris auferendum prius meminit. Non enim alius alii tantum commodi vel incommodi, quantum sibi quisque afferre potest. At eo, quod decet, *peracto*, tum demum, tanquam ad medicum, confugimus; qui induratum temporis diuturnitate peccatis nostris conscientiam, molliat et sanat.

30 VERS. 21-23. *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicii, in qua requievit iustitia, nunc autem homicidæ, etc.*

Relictum iri filiam Sion superius dictum est: quo nomine *civitatem*, quæ in monte Sion sita est, vocabat, tanquam montis filiam, urbis templum significaret; nunc vero tantæ in deterius mutationis causam veluti stupefactus demiratur. In lege enim divina educata *Quomodo facta est meretrix?* Primum quidem quod idololatriam; deinde, quod a Salvatoris adventu, disciplinas et mandata hominum amplexata est. Est vero fornicationis animi et corporis causa incredulitas. Nemo enim Deum ubique adesse, et cernere quæ in mentibus latent,

A Πνεύματος συναυξήσασα, ἀξία γίνεται, ἐν τῇ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσει, τῆς χάριτι Θεοῦ διδομένης τοῖς ἀγίοις λαμπρότητος · ἥς τὸ αὐτεξούσιον ὁ λόγος ὑποφαίνων φησὶν · Ἐὰν ἐθέλητε, καὶ εἰσακούσθητε μου, φάγεσθε, φησὶν, ἀγαθὰ · ἢ διὰ τῶν σωματικῶν παχέις ὄντας τοὺς Ἰουδαίους παρακαλῶν · ἢ γῆν, φησὶ, τὴν ψυχὴν, κατὰ τὴν ἐν Εὐαγγελίῳ τοῦ σπύρου παραβολὴν, ἣ τὸν οὐράνιον σπόρον ὑποδέχασθαι λέγεται, ἥς ἀγαθὰ, τὰς κατ' ἀρετὴν φησὶ προκοπὰς · ἢ τὰ ἐπηγγελμένα ἐν οὐρανῶν βασιλείᾳ γῆ λεγομένη, κατὰ τὸ, « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν » · ἢ τὰ ἀγαθὰ, « Ἄ ὀφθαλμοὺς οὐκ ἴδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. » Ἐνθα καὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸ Σιών ὄρος, τὰ ἐπουράνια ταῦτα τοῖς πειθομένοις, τοῖς δὲ ἀπειθοῦσιν μάχαιραν ἀπειλεῖ. Κατὰ μὲν τὸ αἰσθητὸν, τὴν Ῥωμαϊκὴν, ἥτις αὐτοῖς παρὰ πόδας ἀπήντησε · κατὰ δὲ τὴν ἀναγωγὴν, τὴν διαβολικὴν, ὅφ' ἦν γεγονόσιν Χριστοῦ τὴν χάριν ἀρνούμενοι, ἤγουν ἀπλῶς ἔμφυχόν τινα [καὶ] νοητὴν · περὶ ἥς εἴρηται, ὅτι ἐμεθύθη ἀφ' αἵματος τραυματιῶν. Στόμα δὲ Κυρίου, τάχα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ συνεργήσαν αὐτὰ γραφῆναι. Ὡς ἂν γὰρ μὴ καταφρονωμέν τῶν ἀπειλῶν, στόμα τὸ ἀψευδὲς Κυρίου ταῦτα, φησὶν, εἴρηκεν. Καὶ προέταξε δὲ τοῦ μὴ εἰσακούσσαι πάλιν τὸ μὴ θελήσαι, καὶ τῶν κακῶν αἰτιον τὸ ἐφ' ἡμῖν ὑποτίθεται. Συμφωνεῖ δὲ ταῦτα τοῖς διὰ Μωσέως εἰρημένοις ὑπὸ Θεοῦ · « Ἰδοὺ δέδωκα πρὸ προσώπου σου τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. » Διὸ καὶ, Ἀφέλετε τὰς πορνείας, προείπεν. Οὐδὲ γὰρ ἄλλον ὠφελεῖν ἢ βλάπτειν, ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν ἕκαστος δύναται. Τὸ δὲ προσηκόν ποιῶντες, ὡς πρὸς λατρὸν δραμούμεθα καθαίροντα τὰς ἐν χρόνῳ πολλῷ στυφείσας ὑπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν συνειδῆσεις.

malorum in nobis principium et causam jacere de Deo per Mosen dicta sunt, ubi: « Ecce posui in

κα·κῆ'. Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών πλήρης κρίσεως; ἐν ἣ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἢ ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φορευταί, κ. τ. λ.

Ἐλέγετο καὶ πρόσθεν· « Ἐγκαταλειφθήσεσθαι ἡ θυγάτηρ Σιών. » Οὕτω δὲ τὴν πόλιν ἐκάλει τὴν ἐπὶ τοῦ Σιών ὄρους, οἰοῦνθ' ἡ θυγατέρα τοῦ ὄρους, ἤγουν τὸν ἐν τῇ πόλει νεῶν. Νῦν δὲ ὡς περὶ ἀποθανύμεν τῆς τοσαύτης ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς τὴν αἰτίαν. Νόμῳ γὰρ τραφεῖσα θελῶ, πῶς ἐξεπόρνευσεν; πρῶτον μὲν, πρὸς εἰδωλολατρείαν· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, εἰς διδασκαλίαν [καὶ] ἐντάματα ἀνθρώπων. Αἰτία δὲ τῆς κατὰ ψυχὴν τε καὶ σῶμα πορνείας, ἀπιστία. Οὐδεὶς γὰρ Θεὸν πανταχοῦ παρεῖναι πιστεύων, βλέπειν δὲ καὶ τὰ ἐν διανοίαις λαν-

30 Marc. iv, 8, 20. 31 Matth. v, 4. 32 Isa. lxxiv, 4; I Cor. ii, 9. 33 Isa. xxxiv, 6. 34 Deut. xxx, 15.

VARIÆ LECTIONES.

2 Σ. κολίζετο.

θάνοντα, ἀνέχεται [οὐδὲν] ἡν ἂ φρονεῖν τι δεῖν, ἢ ἅ τοῖς ἔργοις ἐπιτελεῖν. Πίστειν ἢ δὲ πόλιν τὴν τῶν πιστῶν οἰκητόρων καλεῖ, ἐν οἷς ἀρετὴ καὶ δικαιοσύνη ἐνοικοῦσα ὡσπερ ἐπανεπαύετο. Τοῦτο γὰρ διὰ τοῦ κεκοιμηθῆαι παρέστησεν. Τοὺς κατὰ Δαβὶδ δὲ χρόνους ὑπογράφειν δοκεῖ. Ταύτην γὰρ ἐκ χειρὸς ἀλλοφύλων λαβῶν, τοῦ [Θεοῦ] τὴν κιβωτὸν ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν σκηνὴν κατεστήσατο, ὥκει τε ταύτην [ἄγιον τό] πον χρηματίζουσαν. Τότε γὰρ ἦν *πιστὴ καὶ δικαιοσύνη*. Χοροὺς τε γὰρ ἤμνουστας τῷ Θεῷ διάταξεν ὁ Δαβὶδ, ψαλμοὺς τε καὶ λογικωτέραν λατρείαν, ἧς αὐτὸς γέγονεν εὐρετής, συνόντων ἐτέρων αὐτῷ προφητῶν Ναθάν, καὶ Γὰδ, καὶ Ἀσάφ, τὰ τε περὶ τὸν Ἰδιθοῦμ, καὶ Αἰμᾶν υἱῶν τε Κορέ, ὅοι τε τοῖς τούτων χοροῖς συνετάκτοντο. Εἰκὸς δὲ καὶ μετὰ Δαβὶδ, ἐπὶ τῶν εὐσεβῶν βασιλέων εὐηρησθημέναι Θεῷ, πιστοὺς καὶ δικαίους ἔχουσας ἐξ εὐσεβείας οἰκήτορας. Πόρνη δὲ γέγονεν διὰ τοὺς πορνεύσαντας ἐν αὐτῇ, οὓς καὶ καλεῖ *φονεῦτὰς*. [Ἰσραὴλ] γὰρ ἐξέχεον αἷμα Χριστοῦ λέγοντες· « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς. » Καὶ πρὸ τούτου τοὺς προφήτας ἀπέκτειναν. « Ἱερουσαλήμ, γὰρ φησὶν, Ἱερουσαλήμ ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας. » Imo ne prophetis quidem ipsis antea pepererunt. Ait enim : « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis pro-

phetas 37. »
 « Τίνα γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ὑμῶν; » ὁ Στέφανος Ἰουδαίους ἐπωνείδισεν. Ἀρμόσει δὲ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος καιροῦ· διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ γενεὰν πονηρὰν καὶ μοιχαλίδα τοὺς αὐτοὺς τούτους καλεῖ. Τοιγαροῦν ὁ προφήτης οὐκ εἰδωλολατρεῖαν νῦν, ἀλλὰ μαιφονίαν αὐτοῖς ἐγκαλεῖ. Καὶ ἐπειδὴ μετὰ τὸ τοσοῦτον κατὰ τοῦ Δεσπότου τὸ δόγμα, θεοσεβείας εἶναι προσεποιούντο διδάσκαλοι, ταῖς τε Γραφικαῖς ἐρμηνείαις δευτερώσεις μυθικὰς ἐπιεσέφερον· εἰκῶς αὐτῶν ἀδόκιμον καλεῖ τὸ ἀργύριον. Κατηλεύοντας ὡς ἐξυδαροῦντας τὸν ἔκρατον καὶ ἐπιστρεπτικὸν τῶν Γραφῶν νοῦν, καὶ τὸν ὄνον τὸν εὐφραίνοντα καρδίας ἀνθρώπου, διὰ τῆς μυθώδους αὐτῶν παραδόσεως. Καὶ οἱ ἀρχοντές σου, φησὶν, ἀπειθεῖς. Καλοῦντι γὰρ οὐχ ὑπήκουσαν τῷ Χριστῷ. Καὶ Ἰούδα δὲ τοῦ κλέπτου γεγενῆσαι *κοινωνοί*. Συνῆσαν γὰρ αὐτῷ τῆς προδοσίας μετέχοντες. Προῦδίδισαν δὲ καὶ δωροδοκοῦντες τὸ δίκαιον. Ἄνταπεδίδισαν δὲ κακὸν, τὸν ὑπὲρ ὠφελείας ὑφαιροῦντες ἐλεγχοῦν. Πειπιστευμένοι δὲ τῶν ἐνδεῶν τὴν ἐπισκοπὴν, ὄρφανούς καὶ χήρας παρέδλεπον· ἐν πᾶσι τε τούτων ἐκπεπορευκῶτων, Θεοῦ ἢ πόλις ὠνόμασται πόρνη. Οὕτω τε ταύτην Ἱερουσαλήμ καλεῖ λέγων· « Ἴδες ἃ ἐποίησέν μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπορεύθησαν εἰς πᾶν ἕως ὑψηλῶν καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀλώδους, καὶ ἐπόρευσαν ἐκεῖ. » Καὶ πάλιν· « Καὶ σὺ ἐξεπόρευσας ἐν ποιμασίαις πολλοῖς, καὶ ἀνέκαμπτες πρὸς με, λέγει Κύριος. » Πλὴν οὐ· ὁ μὲν εἰδωλολατρεῖαν, [ὁ] δὲ πᾶσαν πονηρίαν κατηγορεῖ. Ἀπίη δὲ ταῦτα πάσης· Ἐκκλή-

existimans, indignum aliquid vel cogitare vel admittere sustineat. Civitatem autem fidelem, a fidelibus incolis habitatam, vocavit, inter quos virtus et justitia inhabitans veluti requiescat. Est enim istud *requiescendi* verbo significatum. Videtur porro Davidis tempora subinnuere. Hanc enim cum ab alienigenarum manu sustulisset, arcam Dei ibidem et tabernaculum collocarat; in eaque, quod sanctus esset locus, habitabat. Erat enim tunc temporis *fidelis et justa*. Nam et choros ad hymnorum modulationem in ea, psalmosque, et cultum Dei præstantiorem (cujus ipse, cum Natham, Gad, et Asaph, aliisque prophetis, auctor fuit) David instituit, officiaque Idithum et Æmam, et filiis Core 38, reliquisque, quibus partes in choro essent aliquæ, descripsit. Est vero consentaneum, et post Davidis tempora sub regibus piis etiam Deo placuisse, cum fidei, justitiæ, religionisque nomine commendatis civibus abundaret. At *meretrix* dicitur, propter scortationes incolarum; quos item *homicidas* vocat. Tandem enim effuso Christi sanguine, dicere ausi sunt : « Sanguis ejus super nos 39. »

31 Quem enim prophetarum non occiderunt patres vestri, Judæis exprobrat Stephanus 40? Sed temporibus istis magis convenient, quibus peregrinatus est nobiscum Salvator; unde erat etiam generationem pravam et adulteram eos appellare solitus 41. Hoc itaque tempore, non eos jam idololatriæ, sed cædis, et homicidii, Isaias accusat. Et quoniam post tam audax in Dominum facinus, pietatis magistri haberi volebant, Scripturæque interpretationibus fabulosas traditiones adjungebant; non immerito ipsorum *argentum impurum* esse ait; et *cauponari*, id est merum *aqua* extenuare, sinceramque et puram Scripturæ mentem, *vinumque* illud, quod hominis cor lætificare dicitur 42, fabulosis traditionibus adulterare. Ad hæc *principes tui*, ait, *inobedientes*. Christi enim monita nequaquam audire, sed *furis Judæ socii* esse maluerunt; qui conjuratæ prodicionis exsistere participes. Quinetiam *muneribus corrupti* quod justum est, prodiderunt, utilitati dedecus præponentes. Illi rursus, cum esset egenorum sibi cura demandata, *vupillos* et *viduas* neglexerunt. Et in iis omnibus cum fornicata esset *Dei civitas*, ob id *meretrix* rite vocata est. Sic et Jeremias eam nuncupat his verbis : « Vides quæ fecerit mihi domus Israel. Abierunt super omnem montem excelsum, et sub omni ligno frondoso, et fornicati sunt ibi 43. » Itemque : « Et tu fornicata es cum pastoribus multis, et reversa es ad me, ait Dominus 44. » Verum hic idolorum cultum, ille vero omnia vitiorum genera insectatur. Quæ tamen de-

37 1 Par. xvi, 17 seq. Matth. xvii, 25. 38 Mat. xiii, 37. 39 Act. vii, 52. 40 Matth. xii, 39. 41 Psal. ciii, 15. 42 Jerem. iii, 6. 43 ibid. 1.

VARIE LECTIONES.

α γρ. η. β γρ. πιστήν. γ Ισ. γρ. περι τῆς.

Ecclesia audiri prohibeat Deus; neque repudiato fidei verbo, quod ab initio tradiderunt, qui illam virginem intactamque Christo Patres tradiderunt, ab his multa illa, et varia verbi semina admittat, (qui mysteriorum venerandam majestatem adulterant; quique animarum jure optimo interfectores ideo nominantur, quod fraudulenter et dolose, veluti gladio, hujus mundi sapientiæ fuco, verbisque instructi, simplicioribus vitam adimunt. Horum de fide adulterata: *Argentum est impurum*; non regio illo nobis per apostolos **32** et prophetas tradito, signatum caractere; sed quod adversarii credentes, Dei opes ita se posse labefactare rati, in regios thesauros immiserunt. Præterea vinum ipsum, quod fundente Spiritu immortalem efficiebat lætitiā, in auditorum interitum, aqua extenuare arguuntur; nimium de suo ingenio aliqua immiscere, nec Spiritui credere, sed subditos ad vitæ similitudinem præparare; qui principum studia moresque solent imitari. Itaque nihil jam mirum est, si repudiata fide, civitas ipsa meretrix evaserit. Ad hæc etiam *furum socios* vocat, non illorum, qui in parvi momenti *furtis* deprehenduntur; sed quod gentium, aut urbium duces facti, publica undique corradunt, religionisque, et pietatis ementito nomine, ex iis quæ injuste rapuerunt, offerunt. Alii autem, quorum muneris erat monere, et arguere, oblata non recipiunt tantum; sed et eos sæpe, a quibus accipiendi spes effulsit aliqua, beatos prædicant. Ait igitur ipsos *munera* diligere, quorum cupiditate multa largientibus vitia permittunt, *Retributionesque sequuntur*; quod est a principis officio maxime alienum; quem decet potius, quacunque potest ratione, injuriam propulsare. Quoniam enim pacto etiam malum pro malo non reddere docet? Cæterum ut iniquitatis judicem istorum audacia longe superari ostendat, ad *judicium viduæ non attendere* subjungit. Ille siquidem quantumvis nulla tangeretur commiseratione, *viduæ judicium advertit*; cum isti ad nihil omnino voluerint.

VERS. 24-31. **33** *Propter hoc, ait Dominus Deus Sabaoth: Væ, potentes Israel. Non cessabit enim furor meus in adversariis, et judicium de hostibus meis faciam, etc.*

Dominus Sabaoth, idem quod virtutum vel exercituum Dominus, si verbi rationem quaeris, significat, et ad ipsum Salvatorem, qui Filius Dei est, refertur. Tertio enim et vicesimo psalmo, ubi de illius in cælos reditu sermo est: « Dominus virtutum ipse est rex gloriæ », legimus. De eodem est et apud Paulum: « Si enim cognovissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent ». Attolius Hierosolymitanæ corruptelæ causam ad principes refert, qui monstrata populo peccandi via, scelерum ipsis auctores exstiterunt. Erant autem isti in quos similia usurpavit Salva-

σίας ἀκούσαι, ὅταν ἂ ἀποβαλοῦσα τὴν λόγον τῆς πίστεως, ὃν ἐξαρχῆς οἱ Πατέρες παρέδωσαν οἱ παρθένοι αὐτὴν ἀγνήν παραστήσαντες τῷ Χριστῷ. πολλὰ καὶ ποικίλα λόγου παραδέχεται σπέρματα παρὰ τῶν τὴν σεμνότητα τῶν μυστηρίων ἐκπορευουσάντων, οἱ καὶ ψυχῶν εἰκότως λέγονται φονεῦται, ἀπάτη καὶ δόλω τῶν ἀπλουστέρων τὴν ζωὴν ἀφαιρούμενοι, καθάπερ ξίφει, τῷ λόγῳ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας. ὣν ὁ τῆς πίστεως λόγος παρατετυπωμένος, ἀργύριον ἔστιν ἀδόκιμον, τὴν βασιλικὴν μὴ φέρον εἰκόνα, ἣν ἀπόστολοι καὶ προφῆται παρέδωκαν, ὃ ἔγθροὶ παραδόσαντες, καὶ πολεμίαν ἐμβαλόντες μορφήν, τοῖς βασιλικοῖς θησαυροῖς ἐπεισάγουσιν, τὸν θεῖον διαφείροντες πλοῦτον. Καὶ τὸν οἶνον τὸν ἐμποιοῦντα εὐφροσύνην αἰώνιον οἰνοχοῦντος τοῦ Πνεύματος, ἐπὶ κατατροπῆ τῶν ἀκούοντων ἐξυδαροῦντες, ἐλέγχονται τὸν ἑαυτῶν ἐγκαταμιγνύοντες νοῦν, καὶ ἀπειθοῦντες τῷ Πνεύματι, καὶ τοὺς ὑπηκόους μμεισθαὶ παρασκευάζοντες. Ἐξομοιοῦσθαι γὰρ φιλοῦσι τοῖς ἀρχουσι. Διὸ καὶ τὸ πιστὸν ἢ πόλις ἀποθεμένη, γέγονε πόρνη· τοῦτους καὶ κλεπτῶν κοινωνοὺς εἶναι φησιν, οὐ τῶν ἐπὶ κλέμασιν ἐαλωκότων μικροῖς, ἀλλ' ὁ ἐθλὼν ἢ πόλεων ἀρχοντες, τὰ κοινὰ πα... ἄλλοι; προσφάσει θεοσεβείας, ἐξ ὧν ἀδικούσι, προσφέρουσιν. Οἱ δὲ, δεῖον ἐλέγχειν καὶ διορθοῦσθαι, λαμβάνουσιν, ἔσθ' ὅτε καὶ μακαρίζοντες τοὺς παρέχοντας. Διὸ καὶ ἀγαπῶντας δῶρα, φησὶ, διὰ τοῖς προσιοῦσι συγχωροῦσι τῶν ἀπηγορευμένων πολλὰ, καὶ διώκουσιν ἀνταπόδομα, ὅπερ παντὸς; μᾶλλον ἄλλοτριον ἀρχοντος, [δεῖον, ἢ, ὃν δεῖ] τοὺς λελυπηκότας κατὰ πάντα τρόπον ἀμύνεσθαι. Πῶς γὰρ ἂν καὶ διδάσχοι μὴ ἀποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ; Τὴν δὲ τούτων ἀλαζονείαν χειρῶ τῆς τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας ἐλέγχων ὑπάρχουσαν ἐπήνεγκε, *Κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες*. Ἐκεῖνος γὰρ εἰ καὶ ἀσυμπαθὴς ἦν, διὰ τὴ τῆς προσιοῦσης χήρας καρτερικὸν προσέσχε τῇ κρίσει· οὗτοι δὲ καθόλου προσχεῖν οὐκ ἠνέσχοντο.

lamen adeuntis constantia superatus, ad causæ

κῶ-λα'. Διὰ τοῦτο, τὰδε λέγει ὁ Δεσπότης Κύριος Sabaoth· Οὐαὶ οἱ ἰσχυρόντες Ἰσραὴλ. Οὐ καύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντιοῖς, καὶ κρίσειν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω, κ. τ. λ.

Ἐπισημαίνεται ἡ ἀποδοτικὴ φύσις τῶν δυνάμεων, ἢ Κύριος στρατιῶν. Ἀναφέρεται δὲ ἐπὶ τὴν Σωτήρα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Ἐν τρίτῳ γὰρ καὶ εἰκοστῷ ψαλμῷ, περὶ τῆς ἀνάδου λέγων αὐτοῦ τῆς εἰς οὐρανὸν, ἐπήνεγκε· ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἐπερ οὐ καὶ Παῦλος φησιν· Ἐἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Τοῦ δὲ κατεφθάρθαι τὴν Ἰερουσαλήμ ἀνατίθηναι τὰς αἰτίας τοῖς ἀρχουσι, τοῖς εἰς τὸ πλημμελεῖν τὸν λαὸν δόγησασιν. Οὗτοι δὲ ἦσαν περὶ ὧν φησιν ὁ Σωτὴρ συμφώνως τοῖς νῦν· Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὑποκριταί. Ἐαυτοῦ δὲ θυμὸν

³² Rom. xii, 17. ³³ Luc. xviii, 2-7. ³⁴ Psal, xxiii, 10. ³⁵ I Cor. ii, 8.

VARIÆ LECTIONES.

^α γρ οὕτ' ἄν. ^β Ἰσ. λβ' π. ἔτι τῶν. ^γ Ἰσ. λβ' π. πάντα σὺλλ. ^δ γρ δι' ἕ

ὁ ἀπαθὴς λέγει Θεὸς, τὴν κολαστικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἢ Κύριον τοῖς ἄρχουσιν ἐποίσειν φησὶν, ἀνθρωπίνως φοβῶν. Ὁ γὰρ ἐλάχιστος συγγνωστός ἐστιν ἐλέους· δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται. Οἱ γὰρ ἰσχύοντες ἐν πλούτῳ, ἢ λόγῳ, ἢ ἄλλῃ τινὶ δυνάμει, καὶ μὴ τὴν προσήκουσαν ἐπικουρίαν τοῖς ἀσθενεστέροις προτείνοντες ἐν Ἐκκλησίᾳ, καὶ πανταχοῦ δίκας τίνοσιν τῷ Θεῷ τῷ πρὸς τὰ δεδομένα τὸ ἔργον εἰσπράττοντι· οὐδὲ καὶ ὑπεραντίους φησὶν, ὡς ἂν εἰ βαρυνθέντας αὐτοῦ τοῖς προστάγμασιν, ἀφ' ὧν οὐ παύει τὸν θυμὸν ὅσον ὑπεραντίοι τυγχάνουσιν. Καλεῖ δὲ τούτους ἐχθρούς, καὶ κρίσειν ἐξ αὐτῶν ποιήσειν φησὶν. Ἐφη γὰρ αὐτός· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ κρίνεται. Ὁ δὲ ἀπιστῶν, ἤδη κέκριται. » Οἱ ἐχθροὶ τοίνυν τῆς κρίσεως αἵτιοι. « Ἐρχεται γὰρ, φησὶν, ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. » Λέγει δὲ κενριμένως τὰς κολάσεις ἐπάγειν αὐτοὺς, κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ τῶν ἡμαρτημένων τὸ μέγεθος. Φιλάνθρωπος δὲ ὡς ὁ Λόγος, καὶ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν, ἐπαγγέλλεται τοῖς μὴ τοῦ θυμοῦ ἠεομένοις, τὴν θεραπευτικὴν χεῖρα προσενεγκεῖν, καὶ διὰ ταύτης πυρῶσειν ἐπὶ τὸ καθαῖραι, καὶ διακρίνει τῶν χειρόνων τοὺς κρείττους. Δι' ὃ Σύμμαχος μὲν εἶπεν, εἰς καθαρὸν τὴν σκωρίαν σου. Ὁ δὲ Ἀκύλας, τὸ γιγαρτωδὲς σου, ὡς περ οἱ πυροῦντες χαλκόν, ἢ σίδηρον, τὴν σκωρίαν ἀποβάλλουσι, καὶ τὸ γιγαρτωδὲς ἐν τοῖς ληνοῖς. Δηλοῖ δὲ τούτους εἶναι, δι' ὧν ἐπιφέρει, τοὺς ἀνόμους, καὶ τοὺς ὑπερηφάνους· αἱ...ων σαφέστερον εἰρημέων ὑπὸ τῶν Ἑβδομήκοντα, καὶ τὴν ἀλληγορίαν ἡρμηνευκότων. Οἱ λοιποὶ, κασσύτερον, ἐκδεδώκασιν. Τινὲς δὲ τὸν αὐτὸν θυμὸν καὶ χεῖρα νοήσαντες, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν ἑκάτερον, Ὅρα, φασί, τὸ αἴσιον τέλος τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ. Θυμῶνται γὰρ οὕτως, ὡς ἂν ἐβεργετῆ τοὺς ἀμαρτωλοὺς διορθούμενος, ἀλλ' οὐ κολάζων αὐτοὺς εἰς ἀφανισμόν. Καὶ τοῦτ' φησὶν αὐτὸς Κύριος· « Πορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πόα κλωνόντων, καὶ καθιεῖται χωνεύων, καὶ καθαρίζων ὡς τὸ ἀργύριον, καὶ ὡς τὸ χρυσόν. » Καὶ τί λοιπὸν ἐντεῦθεν τὸ χρήσιμον; « Ἔσονται, φησὶ, τῷ Θεῷ προσάγοντες θυσίαν ἐν δικαιοσύνῃ. » Πῦρ δὲ καλεῖν ἔοικε, τὰς ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἄλλων περιστατικῶν συμφορὰς, πάλαι μὲν δι' εἰδωλολατρειαν, ὕστερον δὲ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν παροινίαν, ὅτε καὶ τὴν χεῖρα τούτοις; ἐπαγαγὼν, ὡς περ τις τεχνίτης, διέκρινεν ἐν πυρὶ τὸ κίβδηλόν τε καὶ γνήσιον, τὸ μὲν τηρήσας ἐαυτῷ, τὸ δὲ εἰς ὄλεθρον παραδοῦς.

Βαπτίζει γὰρ πνεύματι καὶ πυρὶ, καὶ τῷ πτώῳ διακαθαρίζει τὴν ἄλωνα αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς· Οὐκοῦν, τοὺς ἀποστόλους ἐπιλεξάμενος, τοὺς ἀνόμους καὶ ἀλαζόνας Ῥωμαίους παρέδωκεν, ἀπειθήσαντας μὲν

tor, cum ait: « Væ vobis Scribæ et Pharisei, hypocritæ ». Suum autem furorem, expers alioquin perturbationum Deus, ultricem scelerum potestatem vocat: quam, cum humano more terrorem inducit, in principes immisurum se significat. U quisque enim minimus est, ita venia dignus; potentes contra, potenter arguendi. Qui enim a opibus, **34** aut verbo, aut aliqua alia facultate pollent, nec illis debitum, qui in Ecclesia, vel ubivis laborant, auxilium præstant, Deum demum, cum pro acceptorum ratione opus exiget, pœnas persolvent. Atque ii sunt, quos *adversarios* vocat; tanquam qui ejus mandata graviter tulerint; unde non prius iram sit positurus, quam tales esse desierint. *Hostes* vero sibi existere, deque ipsis se **Judicium facturum** asserit. Ait enim ipse: « Qui credit in me, non judicabitur; qui autem non credit, jam judicatus est ». *Hostes* ergo judicii auctores existunt. « Venit enim, ait, ira Dei super filios incredulitatis ». Cæterum pro peccatorum magnitudine, juste se in eos animadversurum diserte significat. Alioquin tamen Verbum, pro sua in homines benevolentia (quia non ita mortem peccatoris atque pœnitentiam exoptat) illis se, quibus *furor* non opus est, sanatricem *manum* allaturum pollicetur, ut *Ad purum excoquantur*, probique ab improbis secernantur. Itaque *Ad purum scoriam tuam* quidem Symmachus; Aquilas autem, *vinacea tua* reddiderunt; tanquam qui æs, aut ferrum excoquentes, *scoriam, vinaceaque* in torcularibus abjiciunt. Istos autem existere, quos *iniquos et superbos* ait, ex his quæ sequuntur, significat, ut est a Septuaginta clarius, allegoriæ sensu relecto, interpretatum; cum cæteri *stannum* transtulerint. Nonnulli tamen idem *furoris* et *manus* vocabulis significari, deque iisdem utrumque usurpari putantes, vile, aini, lætum et prosperum divini judicii exitum. Ita enim Deus irascitur, ut correptos beneficiis cumulet, non suppliciiis perdat. Atque illud est quod ipse ait Dominus: « Ambulabit quasi ignis conflatorii, et quasi herba fullonum. Et sedebit conflans, et emifidans, quasi argentum, et quasi aurum. » Sed quæ inde postea utilitas? « Erunt Domino, ait, sacrificia offerentes in justitia ». *Ignem* vero eas vocare consentaneum est, quæ ex bello, reliquisque rebus adversis, ortæ sunt calamitates, olim quidem idololatriæ nomine, postea vero, propter illatam Christo injuriam, conciliatas: quo **35** nimirum tempore ipsis admota *manu*, vel ista sibi reservet, illa autem perdat) *ignis* ope

Baptizat enim in spiritu et igni; et ventilabro purgabit aream suam; et quæ deinceps. Selectis igitur apostolis, qui *iniqui et superbi* remanserunt Romanis tradidit, tanquam legis contemptores;

³⁴ Matth. xxi, 23. ³⁵ Sâp. vi, 7. ³⁶ Joan. iii, 18. ³⁷ Coloss. iii, 6. ³⁸ Malach iii, 2, 3.

³⁹ ibid. ⁴⁰ Matth. iii, 11. ⁴¹ ibid. 12.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. φν. ἢ ἰσ. αὐτῶν.

elatoque in altum cornu adversus Deum iniquitatem loquentes ⁵³. Nec vero leve est animæ beneficium, quod ab ea secernantur *iniqui*, et qui dejectionis auctores exstiterunt. Itaque et illæ, quibus Ecclesia utitur, formulæ, eos, qui vetita patraverunt, a reliquis separant, ne modicum fermentum totam massam adulteret ⁵⁴; ita tremendum illud in tenebras abjectorum iudicium, ad quod imprudentes illi persæpe non advertunt, adumbrando. Verum quam non nisi maximo detrimento qui *iniqui* sunt cum aliis retineantur, vel ipse Paulus abunde testis est, ubi succenset Corinthiis ⁵⁵, quod non luxissent, ut de medio sui, qui malum perpetrarat, tolleretur. His igitur abactis, ait, Reliquos tibi, tanquam aurum probatum, *restituam iudices, et consiliarios; sicut antiquitus*. Neque enim si tales olim non habuissent, istud unquam ab eodem propheta audissent: « Ecce certe dominator Dominus exercituum auferet ab Jerusalem ⁵⁶. » Deinde quosnam adjiciens: « Et iudicem, inquit, et prophetam ⁵⁷; » ubi nec venerandum omittit *consiliarium*, per quos, eo tempore, fidelis, iudicique, et justitiæ plena exstabat civitas; ad quorum exemplum, apostolos antea reliquiarum nomine significatos, cum de illis: *Nisi Deus Sabaoth reliquisset nobis semen*, usurpavit, effecturum se pollicetur: quo tempore, non *meretrix* amplius, sed recenti nomine *justitiæ civitas*; non homicidii, sed *justitiæ plena*; non *civitas* tantum, sed *civitatum magistra* vocabitur; eritque reliquis dux, et auctor salutis; quippe quæ de se cætus eorum, qui solitario vitæ genere delectantur, tanquam colonias emittet; qualia dudum quidem apud Judæos integra, nunc plane exciderunt; sed per orbem universum **36** in Ecclesiis Christi, quæ supra petram fundatæ sunt, perpetuo ab apostolis, eorum successionis ordine, qui illas regunt, ita vigere cernuntur, ut illorum admiratione ductus David, pro patribus illi natos esse filios diceret ⁵⁸. Judæi enim cum essent, Judæorumque discipuli, et ipsorum Synagogæ filii, in patrum illi ordinem transierunt, veterem matrem Synagogam ad Christum deducentes. De Christo rursum, ejusque discipulis sic et alibi propheta: « Ecce rex justus regnabit, et principes cum iudicio imperabunt ⁵⁹. » Quam ob rem vero regibus prætermissis, *iudicium* tantum meminit, cum tamen inter reges non defuerint aliqui, qui probitatis nomine queant commendari? Quoniam sub *iudicibus* libera, siveque juris erat eorum vitæ ratio, nec regem alium, præter Deum venerant. Spem enim, sed sano nequaquam consilio, regem sibi postularunt. Beneficiis ergo ornatos, ad beatum pristinae vitæ statum redire erat operæ pretium cum possent. Non enim rex erat in Israël, sed unusquisque quod in oculis suis rectum vide-

⁵³ Psal. LXXIV, 6. ⁵⁴ I Cor. v, 6. ⁵⁵ ibid. 1, 2. xxxii, 1.

Α τῷ νόμῳ, ἐπάραντας δὲ κέρα; εἰς ὕψος; καὶ λαλί-
σαντας κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν. Μεγάλη δὲ εὐεργε-
σία ψυχῆ, τὸ τοὺς ἀνόμους καὶ τῆς ἀποστάσεως αι-
τίους αὐτὴν χορηγήσθαι 1. Διὸ καὶ τῆς Ἐκκλησίας
οἱ τύποι, τοὺς ἀπηγορευμένα πλημμελοῦντας χωρί-
ζουσιν, ὡς ἂν μὴ μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα δολώ-
σῃ, τύπον ὄντας τῶν ἐκ τοῦ φοβεροῦ κριτηρίου πρὸς
τὸ σκότος χωριζομένων, ὃ μὴ νοοῦντες ἀνεσθητοῦ-
σιν πολλάκις. Τὴν δὲ ἀπὸ τοῦ τοὺς ἀνόμους μὴ χω-
ρίζεσθαι βλάβην παρίσταναι Παῦλος ἐπιτιμῶν Κοριν-
θίοις, ὅτι μὴ ἐπένοθησαν, ἵνα ἐξαρθῇ ἀπ' αὐτῶν τὸ
πονηρὸν ἐξεργασμένοι. Τούτων δὲ, φησὶν, ἀπελη-
λαμένων, τοὺς περιλειφθέντας ὡς Χρυσοῦν *δεδοκι-
μασμένον ἐπιστήσω σοι κριτὰς καὶ συμβούλους*
κατὰ τοὺς πρώην ἐκείνους. Εἰ μὴ γὰρ εἶχον πά-
λαι τοιούτους, οὐκ ἂν ἔλεγε διὰ τοῦ αὐτοῦ προφή-
του · « Ἰδοὺ δὴ Κύριος Σαβαὼθ ἀφελεῖ ἀπὸ τοῦ Ἰε-
ρουσαλήμ. » Ἔϊτα εἰπὼν τίνας, ἐπιφέρει · « Καὶ δι-
καστήν, καὶ προφήτην, » ἐν οἷς καὶ θαυμαστὸν *Σύμ-
βουλον*, δι' οὗ; ὑπῆρχε τότε πιστὴ καὶ πλήρης χρι-
σεως καὶ δικαιοσύνης · καθ' οὗς ἐπαγγέλλεται
τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι τὸ κατ' ἐκλογὴν λείμμα ·
περὶ ὧν ἔλεγεν · *Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλι-
πεν ἡμῖν σπέρμα*, ὅτε καινῷ νόμῳ πόλις δικαιο-
σύνης κληθήσεται ἀντὶ πόρνης · καὶ ἀντὶ τοῦ φο-
νευτῶν, πόλις πιστῆ καὶ δικαιοσύνης καὶ ἀντὶ
πόλεως, πόλις πόλις. Καὶ ἄλλοις καθηγουμένη πρὸς
σωτηρίαν · καὶ οἷον ἀποικίας τίνας στέλλουσα τῶν
μοναζόντων τὸ σύστημα · τοῦτο δὲ πάλαι μὲν συν-
εστῆκε παρ' Ἰουδαίους, καὶ πέπτωκε, νυνὶ δὲ καθ'
C ὅλης ὀρθότητος οἰκουμένης ἐν Ἐκκλησίαις Χριστοῦ
τεθεμελιωμένον ἐπὶ τὴν πέτραν, ἀρχὴν ἀπὸ τῶν
ἀποστόλων λαβὼν, καὶ τῇ διαδοχῇ προεδρευόν ἐν
Ἐκκλησίαις, περὶ ὧν θαυμάζων ἔλεγεν ὁ Δαβὶδ ·
« Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησάν σοι υἱοί. » Ἰου-
δαῖοι γὰρ ἦντες, καὶ Ἰουδαίων οἱ μαθηταί, καὶ τῆς
ἐκείνων συναγωγῆς υἱοί, πρὸς πατέρων μετέστη-
σαν τάξιν ὀδηγοῦντες τὴν πάλαι μητέρα συναγωγὴν
ἐπὶ τὸν Χριστόν. Καὶ ἄλλοις δὲ προφήτης περὶ
Χριστοῦ φησὶ καὶ τῶν μαθητῶν · « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς
δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἔρ-
ξουσιν. » Διὰ τί δὲ ὑπερβάς τοὺς βασιλεῖς, τῶν κρι-
τῶν ἐμνήσθη, καίτοι καὶ ἐν βασιλευσὶ τινες γεγόνα-
σιν ἀγαθοί; Ὅτι περὶ ἐπὶ τῶν κριτῶν, αὐτόνομος
D ὑπῆρχεν ἡ πολιτεία, καὶ Θεὸν μόνον ἠπίσταντο βα-
σιλέα. Κατ' ἴδιαν γὰρ γνώμην ἐξ ἀβουλίας ἠρήσαντο
βασιλέα. Ἐχρῆν οὖν εὐεργετούμενους ἐπανελη-
θεῖν ἐπὶ τὴν μακαρίαν κατάστασιν, τὸ ἐλευθέριον
ἔχοντας. Ὁ γὰρ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἕκα-
στος τὸ εὐθεῖ ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἔποιε. » Ἡ
δὲ τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέως ἐπειδημήσαντος, οὐκ
ἔτι βασιλέων ὑπῆρχε καιρὸς, κριτῶν δὲ, περὶ ὧν εἰ-
ρηται, ὅτι καθίσσετε ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες
τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. Πάλιν δὲ, διὰ τὸ αὐ-
τεξούσιον, συμβούλους δώσειν ἐπήγγελται. Βασιλεὺς

⁵⁶ Isa. iii, 1. ⁵⁷ ibid. 2. ⁵⁸ Psal. xliii, 17. ⁵⁹ Isa.

VARIÆ LECTIONES.

1 γρ. αὐτῆς χωριζῆναι. k ἄφ. πιστῆ. l γρ. ἀλλαχοῦ. m γρ. ἤτήσαντο. n γρ. ἦ.

aliter, quam quæ a nobis improbe aguntur omnia, quantumlibet ipsi Christiano nomine gloriemur. Comburentur enim, ait, *iniqui et peccatores simul*. Cesset igitur jam quilibet nudum Christiani nomen confidenter jactare. *Ignis* enim quibuslibet operationes causæ sunt, qui neque aurum, neque argentum, neque lapides pretiosos, sed solam stipulam ædificant⁶⁷; veluti de Judæis præsens indicat oratio: quorum ne *principi* quidem *civitali* idem ille, qui sub sensum cadit, *ignis*, propter illatam Christo injuriam, pepercit. Non desunt autem, qui, per ea, quæ præmissa sunt, eorum statum, quæ captivitatem secuta sunt, demonstrari putent; cum veteris gloriæ splendorem, judicesque bonos, et veræ in Deum pietatis cultum amisisse Judæos puderet. Aiunt etiam hoc demum pudore tactos esse, cum captivitate affigerentur. Erubuerunt enim, aiunt, vel tum maxime, cum omni ope destituti, eaque spe, quam in idolis collocarant, imbecilles esse se, et divini furoris ignem in sese accendisse didicerunt. Sed quis divinæ voluntatis decreta possit impedire?

CAP. II.

39 VERS. 1-4. *Verbum, quod factum est ad Isaiam filium Amos, de Judæa et Jerusalem, etc.*

Prima quidem adversus Judæam visio inscripta est. Præsens autem de *Judæa*, vel, secundum Symmachum, *super Israel*. Certe si de hac, postquam comminationes recensuit, quæ fausta sunt, adjecisset, mutationem appellare decuisset. Sed quoniam de hac rursus, quæ tristia sunt, addidit his verbis: *Dereliquit populum suum, domum Jacob, etc.* Itemque: *Eccæ certe Dominus exercituum auferet a Judæa*, et quæ deinceps: consequenter et ista ad visionem, quæ in Judæam præcessit, referuntur, tanquam illius repetitionem habeant inertiar. Sunt autem et ista ob id de *Judæa* inscripta, quod cum gentibus, de quibus nunc sermo est, *Judæos* etiam ad veritatis notitiam vocat, his verbis: *Ei nunc, domus Jacob, venite, et ambulemus in luce Domini*. Fortassis autem et istos imprimis vocat. Abunde siquidem eos visione præcedenti adhortatus, cum præter paucos rejecisset, ad gentes transiit: quibuscum nihilominus et illos vocavit. Itaque et Paulus ait: « Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, ecce convertimur ad gentes⁶⁸. » Quod et hac etiam prophetica oratione usurpari videmus. Nec vero absurdum præterea videtur, *super Judæa* inscriptionem admittere, cum inde Evangelii, cuius virtute prædicationis et curationis opera patravit Christus, gratiam cœpisse notum sit. Neque enim quod illis comminatus est, iisdem primum hanc esse communicatam gratiam prohibet. Itaque et de hac concionatus est his verbis Zacharias: **40** « *Lauda et lætare, filia Sion⁶⁹,* » quæ cum istis eadem sunt. Quod si quis mentem intueatur, nunc de *Judæa* alia, et *Jerusalem*; vel, ut interpretatur Symmachus, *pro Jerusalem*, sermo esse videatur. Recentem enim, præter eam, quæ a Mose lata est, legem, aliudque *verbum*, et *montem* etiam

δηλοῦσθαι κατάστασιν, τὴν ἀρχαίαν δόξαν ἀπειληφότων, καὶ κριτὰς ἀγαθούς, καὶ αἰσχυνομένων ἐφ' οἷς πάλοι κατέλιπον τὸν Θεόν· καὶ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ δὲ ταύτην φασί, τὴν αἰσχυρὴν ἠσχύνθησαν πάντων στεργθέντες, καὶ ματαιωθῆσης αὐτοῖς τῆς ἐπιτοῖς εἰδώλοις ἐλπίδος, δι' ἣν γεγόνασιν ἀσθενεῖς, καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ πῦρ ἀνήψαν ἐφ' ἑαυτούς. Ἀπόφασιν δὲ Θεοῦ τίς δὴ κωλύσει δουήσεται;

ille, qui sub sensum cadit, *ignis*, propter illatam Christo injuriam, pepercit. Non desunt autem, qui, per ea, quæ præmissa sunt, eorum statum, quæ captivitatem secuta sunt, demonstrari putent; cum veteris gloriæ splendorem, judicesque bonos, et veræ in Deum pietatis cultum amisisse Judæos puderet. Aiunt etiam hoc demum pudore tactos esse, cum captivitate affigerentur. Erubuerunt enim, aiunt, vel tum maxime, cum omni ope destituti, eaque spe, quam in idolis collocarant, imbecilles esse se, et divini furoris ignem in sese accendisse didicerunt. Sed quis divinæ voluntatis decreta possit impedire?

ΚΕΦΑΛ. Β'.

α-δ. Λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαίαν υἱὸν Ἀμὼς περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ.

Ἡ μὴν πρώτη, κατὰ τῆς Ἰουδαίας ὄρασις ἐπεγράπτο· ἡ δὲ νῦν, περὶ τῆς Ἰουδαίας· κατὰ δὲ Σύμμαχον, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ. Εἰ μὲν περὶ ταύτης; ἐπέφερον ἀγαθὰ, τῆς εἰρημένης ἀπειλῆς ἦνεκα εἰν μεταβολῆν. Ἐπειδὴ δὲ σκυθρωπὰ περὶ ταύτης πάλιν ἐτήρησεν... ἦκε τὸν λαὸν αὐτοῦ τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὰ λοιπὰ. Καὶ πάλιν, Ἰδοὺ δὴ Κύριος Σαβωὸθ ἀφελῆ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, καὶ τὰ ἐξῆς ἀκολουθῶς ἀποδίδεται καὶ... κατὰ τῆς Ἰουδαίας ὄρασι· καθὰ περὶ ἐκείνης ἐπανάληψιν δυντα ῥώνης... Τὴ νῦν * κατὰ τῆς Ἰουδαίας ἐπέγραψεν, ἐπειδὴ μετὰ τῶν ἔθνῶν, περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος, καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας γινῶσιν καλεῖ λέγων, Καὶ νῦν, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Κυρίου. Τάχα δὲ καὶ προηγουμένως τοῦτους καλεῖ. Καὶ διὰ τῆς προλαβούσης γὰρ ὄρασις; ἰκανῶς αὐτοὺς προετρέψατο, καὶ πλὴν ὀλίγων ἀποδοκιμάσας αὐτοὺς, πρὸς τὰ ἔθνη χωρεῖ. Μεθ' ὧν κἀκεινοὺς οὐδὲν ἤττον καλεῖ. Τοιγαροῦν καὶ Παῦλος φησιν· « Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαλῆσαι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. » Τοῦτο καὶ νῦν ἐν τοῖς τοῦ προφήτου λόγοις γεγνηται. Οὐκ ἀποτρόπου δὲ πάλιν ὑπὲρ τῆς Ἰουδαίας εἶναι νῦν εἰπεῖν τὴν ἐπιγραφὴν, διὰ τὸ τὴν εὐαγγελικὴν ἐντεῦθεν ἀρξασθαι χάριν, καθ' ἣν τὸ κήρυγμα, καὶ τὰς θεραπείας ὁ Χριστὸς ἐπεποίητο. Τὸ γὰρ αὐτοὺς ἠπειληχέναι, τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οὐκ ἀθετεῖ πρῶτον εἰς αὐτοὺς γενομένην. Τοιγαροῦν καὶ Ζαχαρίας ταύτην εὐηγγελίζετο· « Καίρε σφόδρα, θύγατερ Σιών, » καὶ τὰ αὐτὰ ταῦτα. Τῷ δὲ πρὸς νοῦν ὀρώντι περὶ ἐτέρας δόξαιεν λέγεσθαι νῦν Ἰουδαίας· καὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ ὑπὲρ Ἰουδαίας, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Εἰσάγει γὰρ νόμον παρὰ τὸν Μωσῶως καινόν, καὶ λόγον ἕτερον, καὶ ὄρος ἄλλο καινόν, τὸ πάλοι μὲν ἀφανές, νῦν δὲ γεγονὸς ἐμφανές, οἶκόν τε Θεοῦ τοῖς ἔθνεσιν ἐγνωσμένον,

⁶⁷ I Cor. III, 12. ⁶⁸ Act. XIII, 46. ⁶⁹ Zachar. II, 10.

VARIÆ LECTIONES.

* Ἰσ. γρ. ἔδει καλεῖν. ὁ Ἰσ. εἰπὼν, ἀνῆκε. ὁ Ἰσ. καὶ τὰς τῆ. ὁ Ἰσ. βασιτώνης. * Τὰ νῦν δὲ περὶ τῆς Ἰσ. αὐτοῖς.

οὐκ Ἰουδαίους. Ἀπολούθως οὖν καὶ *Ioudaïar* καὶ Ἱερουσαλήμ ἐκλήπτειν ἐπηγγελμένας τοῖς ἔθνεσιν. Περὶ ἧς φησι, « Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός. » Εἴη δ' ἂν ἡ τὴν Θεοῦ γνώσιν ἀνειληφύια ψυχὴ, ἣν οὐκ ἔσχεν ὁ πρῶτος λαός. Ἐφη γάρ, « Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνήκεν. » Δὲ λαὸς Γομορρᾶς καὶ Σοδόμων ἄρχοντες ἐχρημάτισαν. Ἀκολούθως τοίνυν κλήσεως ἔθνῶν θεσπιζομένης, τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον προτάττειν ἐχρήν συμφώνως Ἰωάννη τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχὴν ἀπὸ τούτου ποιήσαντι, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Αὐτὸν γὰρ καὶ νῦν ὁ προφήτης εὐαγγελίζεται. Ταῦτὸν δὲ ὁρασις τε καὶ λόγος. Οὐδέτερον γὰρ αἰσθητόν. Ἄ γάρ τις ἀκούει, βλέπει τῷ νῷ. Καὶ ὡς αὐθις ὄρα, φέρει τοὺς λόγους ἐν αὐτῷ. Καὶ πάλιν, μία μὲν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις δύναμις ἐκ Θεοῦ τοῖς ἀγίοις παρέχουσα πρὸς τὴν τῶν ἀγνωσμένων διάγνωσιν δι' ἀποκαλύψεως τε καὶ φωτισμοῦ τῆς καρδίας· κατὰ δὲ τὴν τῶν πραγμάτων διαφορὰν, περὶ ἧς γνώσις, ὁρασις, ἢ λόγος εἰκότως ἀν λέγεται. Ἄνωτέρω μὲν οὖν τὰ παρόντα ἐδιδέχτο, ἡ κακία τοῦ λαοῦ, ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρισμὸς, τὸ περὶ τὸν εὐεργέτην ἀχάριστον· ἐνταῦθα τὸ μέλλον προαγορεύεται. Διὰ τοῦτο λόγος περὶ τῶν ἔθνῶν τούτων προαγορεύεται. Οὐ γὰρ Ἰουδαίων μόνον ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἔθνῶν. Καὶ κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, « Οὐχ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαϊκός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ. » Τῷ μὲν οὖν φανερῷ τὰ προεξηρημένα, τῷ δὲ κρυπτῷ τὰ μέλλοντα λέγεσθαι. Ὁ δὲ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία, τεθεμελιωμένη ἐπὶ τὴν ἀβραάμ καὶ σωτήριον πέτραν. Ἐσχάτας δὲ ἡμέρας καλεῖ, τὰς τῷ τέλει τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐγγύς· συγγενεὶς ἄ γὰρ τοῖς ὁρωμένοις ὁ χρόνος καὶ φθειρομένοις συμφείρεται. Συνοπὰ δὲ τούτοις θεθέσπιξεν Ἰακώβ τὰ ἐπ' ἐσχάτων ἐσόμενα τοῖς παισὶ λέγειν ἐπαγγεῖλάμενος, « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἠγούμενος ἐκ τῶν μητρῶν αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσκοχία ἔθνῶν. » Καὶ νῦν γὰρ ἤξει, φησι, πάντα τὰ ἔθνη ἐπὶ τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, τὴν Χριστοῦ δηλῶν Ἐκκλησίαν, περὶ ἧς αὐτὸς φησιν· Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. Τὸ ἐπ' ἡμέρας δὲ τῶν ὄρων ὁ Παῦλος ἡμῖν ἐξηγήσατο φήσας, « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν προφητῶν. » Τὸ δὲ ὄρος τοῦ Θεοῦ εἶποις ἂν ἴσως σωματικώτερον, ὡς Ἰουδαῖοι, τὸ ἐπὶ χωρᾶς αὐτοῖς. Καὶ πῶς ἐμφανές ἐσται φησιν, ὡς λαυθάνοντος πρότερον; οὔτε γὰρ ἄλλου ὄρους γένεσιν, οὔτε δευτέρου οἴκου κατασκευῆν ἐπ' ἄλλων ὄρων ἐσομένην ὁ σάρκινος Ἰσραὴλ περιμένει· κατὰ δὲ τοὺς Ἡσαίου χρόνους καὶ τὸ Σιών ὄρος, καὶ ὁ ναός, πᾶσιν ἐφαίνετο κατὰ τὴν νῦν διάνοιαν ὁ ὑψηλός καὶ οὐράνιος τοῦ Κυρίου λόγος ὁ εὐαγγελικός. Ἡ, ὡς ὁ μέγας Παῦλος Σιών ὄρος ἐπουράνιον εἶναι διδάσκει, καὶ ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἣν τινὰ φησιν εἶναι μητέρα πάντων ἡμῶν. Οὐκ ἦν δὲ ἄρα τοῖς παλαιοῖς ἀνθρώποις ἐμφανές τοῦτο τὸ

A novum alium, antea quidem obscurum, nunc vero illustrem, domumque Dei gentibus notam, non Judæis inducit. Sequitur ergo, ut *Judæam*, et *Jerusalem*, gentium prædicatione illustres intelligamus, a quibus « Notus in Judæa Deus » dicitur. Fortasse vero et animus esse queat, qui Dei cognitionem resumpserit, qua primus carebat populus. Ait enim : « Israel autem me non cognovit; et populus me non intellexit. » Quo fit ut populus Gomorrhæ Sodomorumque principes evaserint. Bono igitur ordine, post gentium vocationem, *Verbum Dei* prophetiæ præmisit; ut cum Joannis Evangelio conveniret, qui ejus a Verbo, « quod erat in principio », sumpsit exordium. Ipsum enim etiam nunc propheta enuntiat. Idem vero visionis, quod *Verbi* nomine significari putandum est; cum neutrum sensibus percipiatur. Quæ enim quis audit, mente intuetur. Et quæ oculis usurpamus, eorum intus ipsi rationes gerimus. Una quidem est præterea Spiritus gratia, virtutem a Deo sanctis viris. ad eorum quæ ignorantur, cognitionem per revelationem, cordisque illustrationem præstans; sed pro negotiorum differentia, in quæ cognitio incumbit, vel visio, vel *verbum* merito dicitur. Superius quidem ergo, quæ præsentia erant, ipsa nimirum populi iniquitas; ipsa a Deo secretio, ipse demique in beneficium et liberalem ingratus animus carnebatur; sed hic futurarum rerum agitur prædictio : *verbumque* ideo de gentibus nunc prædicitur. Neque enim Judæorum tantum Deus est, sed et gentium. Deinde Apostolo teste : « Non qui in aperto Judæus est, sed qui in occulto. » Ergo ad apertum superiora, ad occultum futura referuntur. At *domus Domini* illa ipsa est, quæ ex gentibus supra firmam salutaremque petram fundamenta jecit *Ecclesia*. **41** autem dies vocat, qui extremum hujus sæculi finem prope attingunt. Cognatum enim iis, quæ cadunt in aspectum, tempus est; illisque pereuntibus non potest non corrumpi. Conveniunt autem cum istis. quæ vaticinatus est Jacob; ubi quæ postremis temporibus liberis suis essent eventura, diciturum se professus, ait : « Non auferetur sceptrum de Juda, neque dux de femore ejus, donec veniat quod reconditur, et ipse erit exspectatio gentium. » Et nunc enim ait : *Venient omnes gentes in montem Dei*; Christi videlicet *Ecclesiam*: de qua, quæ supra montem est, civitatem abscondi non posse legimus. Quod autem in *vertice montium* dixit, vel Paula pateat interprete; qui superædificatos super fundamentum apostolorum et prophetarum scribit. *Montem Dei* præterea crassius fortasse quis ex Judæorum sensu, eum intelligat, qui in ipsa regione potest. Sed qui tandem *manifestum* fore ait; quasi prius latuisset?

⁴⁰ Psal. LXIV, 1. ⁴¹ Isa. 1, 3. ⁴² Joan. 1, 1. ⁴³ Rom. 11, 28, 29. ⁴⁴ Gen. XLIX, 10. ⁴⁵ Matth. v, 14. ⁴⁶ Ephes. 11, 20.

VARIE LECTIONES.

α γρ. λέγεται. β γρ. συγγενής. γ γρ. χώσα: αὐτῆς.

Neque enim vel *montis* ortum recentem, vel *domus* alterius quibuslibet in montibus ædificationem carnalis exspectat Judæus. Imo vel ipsis Isaïæ temporibus, *Mons Sion*, et templum, eodem, quo nunc, sensu, *excelsa*, cœlestique Domini Evangelii *verbum*; esse apparebat; aut, sicut magnus docet ille Paulus, *mons Sion* cœlestis, supernaque Jerusalem, quam communem omnium matrem idem nominat ⁷⁶. Nec eo tamen tempore priscis hominibus talis *mons* ante *manifestus* existit, quam peccati Christus profligator, petra factus, supra quam suam ipse Ecclesiam construxit ⁷⁷, in terris innotesceret. Omnibus enim jam, cum substrata eidem petra, inclaruit Evangelii *verbum*; ex quo mysterium illud, quod ab infinito sæculo latebat, ad temporum consummationem prodiit in lucem ⁷⁸. *Monti* porro Christi comparatus est in terram descensus; quia *mons* est, quod in terra multum eminet, ipsaque Domini caro, terra alioquin naturæ communione existens, per eam, quam habet cum Deo, affinitatem, sursum assumpta, elevataque est: quam qui imitantur, *montes* illi, et petrae *domus Dei* fulciantes **42** vocantur; qualis et Petrus existit, de quo illud: « Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam ⁷⁹, » legimus. Qualis item quisquis supra caduca hæc evectus, rerum divinarum cognitione, pro sua animi magnitudine, actionumque sinceritate, perfruitur. Idem vero et ipsi sunt *montium vertices*, in quibus constructa est *Domus Domini elevata super colles*; id est supra terræ cumulos modice quidem a terra elatos, humilibusque paulo sublimiores; sed altissimis tamen depressiores. Quoniam vero Domini et hominum celsitudo, quantumlibet omnes rerum gestarum magnitudine clarissimos simul comprehendas, similis nunquam esse potest; ob id eam *super colles elevari* dixit. Amplioris enim gloriæ ipse præ Moyse dignus est habitus, quanto amplio rem honorem habet domus, qui fabricavit illam. Item præ Abrahamo, qui exsultavit, ut videret diem incarnationis, et vidit, et gavisus est, et decimas Melchisedecho, Christi typum gerenti præstitit. Talis enim Dominicæ incarnationis existit dispensatio. « Peccatum enim non fecit, nec inventus est in ore ipsius dolus ⁸⁰. » Absit enim, ut Deo gloriam ab ea celsitudine, qua rebus subjectis eminet, quaque vel cælos exsuperat dignitate, quæramus. *In domum Domini* ergo, inquit, *venient omnes gentes*. Venient enim salutari prædicatione vocati: « Quoniam prædicabitur Evangelium hoc in universo mundo ⁸¹. » Item, quoniam apostolorum vox in omnem terram exivit ⁸². Cæterum quonam tandem pacto *venturas gentes omnes*, deinde *multas ambulaturas* significat? Nimirum, ut ad fidem, quod præcedit, quod sequitur autem, ad vitæ genus refera-

A *δρος* · ἀλλ' ὅτε Χριστὸς εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας πεφανέρωται, γενόμενος τοῖς ἐπὶ γῆς πέτρα, ἐφ' ἣ τὴν ἰδίαν ὠκοδόμησεν Ἐκκλησίαν. Ἐφάνη γὰρ νῦν ἅπασιν ὁ εὐαγγελικὸς λόγος μετὰ τῆς ὑπκειμένης αὐτῷ πέτρας, ὅτε τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐπὶ συντελεῖζ τῶν χρόνων ἐφανέρωθη. Ὅρη ὃ δὲ ἡ τοῦ Κυρίου κάθοδος ἐπὶ γῆς παρεικάσθη, διότι τὸ *δρος* ἐπὶ γῆς ἐστὶν ὑψηλόν · καὶ ἡ σὰρξ δὲ τοῦ Κυρίου, γῆ κατὰ τὴν κοινήν φύσιν ὑπάρχουσα, διὰ τῆς συναφείας τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀνυψώθη, ὅν οἱ μιμούμενοι χρηματίζουσιν *δρη*, καὶ πέτραι τὸν οἶκον ἀνέχοντες τοῦ Θεοῦ, οἷος ἦν ὁ Πέτρος πρὸς ὃν εἰρηται, « Καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, » καὶ πᾶς ὃς τις ὑψηλὴν καὶ ἐπηρμένον ἔχει τὸ φρόνημα τῶν γῆινων ὑπερανεστῆκός, χωροῦν τε τὴν θεῖαν γνώσιν διὰ μέγεθος νοῦ καὶ καθαρότητα πράξεων. Οἱ δὲ τοιοῦτοι *ἀκρα* εἰσὶ τῶν *ὄρων*, ἐφ' ὧν ὠκοδομηται ὁ τοῦ Θεοῦ οἶκος ὑπερψύμενος τῶν βουνῶν, οἱ τινες γήλοφοι τινὲς εἰσιν εὐπερίγραπτον ἔχοντες τὴν ἀπὸ τῆς ἐπανάστασιν, τῶν μὲν ταπεινῶν ὑπερέχοντες, τῶν δὲ ὑψηλοτάτων ἀπολιτόμενοι. Ἐπεὶ οὖν ἀνείκαστος ἡ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Κυρίου ὑπεροχὴ πρὸς πάντας ὁμοῦ τοὺς ἐν οἷς δὴποτε διαφανεστάτους κατορθώμασιν, διὰ τοῦτο καὶ τῶν βουνῶν ὑπερανεστήκει. Μείζωνος γὰρ δόξης παρὰ Μωϋσῆν ἤξιώθη, καθ' ὅσον μείζονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν · καὶ παρὰ τὸν Ἀβραάμ, ὃς ἠγαλλιάσατο τὴν ἡμέραν ἰδεῖν τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ ἰδέν, καὶ ἐχάρη, καὶ δεκάτας δέδωκε τῷ Μελχισεδέκ, ὃς ἦν τύπος τοῦ Κυρίου. Ἡ μὲν οὖν ἔνσαρκος τοῦ Κυρίου οἰκονομία τοιαύτη. « Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Μὴ γὰρ εἴη τῆν θεότητα δοξάζειν ἐκ τῆς πρὸς τὰ δούλα ὑπεροχῆς, ἣς ἐπῆρθη ἡ μεγαλοπρέπεια ὑπὲρ ἅνω τῶν οὐρανῶν. Ἐπὶ οὖν τοῦ Κυρίου πᾶν ἔθνος ἤξει, φησὶν. Ἦξει γὰρ ἐπὶ τὴν πίστιν πάντα κληθέντα τῷ σωτηρίῳ κηρύγματι · κτηρυχθήσεται γὰρ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. « Καὶ τῶν ἀποστόλων ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος· εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. Ἀλλὰ πῶς ἐν μὲν τῷ, ἤξειν πάντα ἔφη τὰ ἔθρη · ἐν δὲ τῷ, πορεύεσθαι πολλὰ; ὅτι τὸ μὲν, ἐπὶ τοῦ πιστεῦσιν τέτακται · τὸ δὲ πορεύεσθαι, ἐπὶ τοῦ πολιτεῦσθαι. Πάντες γὰρ ὁμολογοῦμεν τὴν πίστιν. Πάντες δὲ, κατὰ τὰς ἐντολάς [ὡ] πορευόμεθα. Ἐπὶ γὰρ πολιτείας καὶ ὁ θεὸς ἔφη Δαβὶδ, « Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν δόξῃ οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου. » Πῶς οὖν ἔθρη πολλὰ φησὶ, τοῦ Κυρίου λέγοντος ὀλίγους εἶναι τοὺς εὐρίσκοντας τὴν ὁδόν; ὅτι ἄλλο ἔθρος, ἡ ὁδότης · ἄλλο δὲ τὸ πλῆθος τὸ ὑπ' αὐτό. Πολλὰ μὲν οὖν ἔθρη, ἐν οἷς οἱ βιωῦντες ὀρθῶς · ἐκ δὲ τῶν ὑφ' ἕκαστον ἔθρος, ὀλίγοι.

⁷⁶ Galat. iv, 26. ⁷⁷ Matth. xvi, 18. ⁷⁸ Coloss. i, 5 seqq. ⁷⁹ Matth. xvi, 18. ⁸⁰ I Petr. ii, 22. ⁸¹ Matth. xxvi, 13. ⁸² Psal. xviii, 5; Rom. x, 18.

VARIÆ LECTIONES.

ε γρ. ἕρει.

ur. Fidem enim nulli non profiteamur; cum tamen secundum præcepta non omnes ambulemus. Nam et de vitæ ratione intellexit quod ait David sanctissimus: « Beati immaculati in via, qui ambulat in lege Domini ⁸³. » At vero, qui *gentes multas* dixit, cum paucos esse, qui viam inveniant æstetur Dominus ⁸⁴? Quia aliud, est *gentem* dicere universam, aliud subjectam *genti multitudinem*. **43** Sunt ergo *gentes multæ*; inter, quas non desunt, qui recte vivant: ex illis autem, qui singularum *gentium* nomine continentur, pauci.

Καὶ Σοφονίας φησὶ, « Πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἤξουσιν τοῦ δουλεύειν αὐτῷ ὑπὸ ζυγὸν ἓνα. » Ἀπολιπόντα τοίνυν τὰ ἔθνη τὴν πολυθεον πλάνην καὶ τὰ πάλαι νομιζόμενα δαίμοσιν ἢ θεοῖς θρη σωματικὰ σπεύδει νῦν ἐπὶ τὸν ὄντως Θεὸν ἀλλήλοισ παρακελεύόμενα· Δεῦτε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Οὐκ εἴρηται δὲ νῦν οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος καὶ Θεός, ἀλλ' Ἰακώβ· ἐπειδὴ περ ὤφθη τῷ Ἰακώβ ἐν ἀνθρωπίνῳ σχήματι, καὶ τὴν τοῦ πατριάρχου προσγορίαν μετέβαλεν καλέσας αὐτὸν Ἰσραήλ. Διὸ καὶ τὸν τόπον ἐκάλεσεν εἶδος Θεοῦ, εἰπὼν· Ἴδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. Νῦν οὖν φησιν αὐτὸν ἐκείνον τοῖς ἔθνεσι γινώσκοντες εἶσθαι, ὡς τῷ Ἰακώβ τὴν τῶν ἔθνων ἐπιγγελιατο κλησίν· οἳ νῦν προφητεύει τὸ ὄρος καὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐν οὐρανοῖς ἐμφανῆ γενέσθαι καὶ γνώριμα Παύλου λέγοντος· « Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. » Καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἰερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. » Οἱ δὲ προκόπτοντες τῇ γνώσει, καὶ οἶον προκαταλαβόντες τὰ ἄνω, προκαλοῦνται πρὸς ὅμοιον ζῆλον τοὺς ἐμφιλοχωροῦντας τοῖς κάτω. Ὁ γὰρ συνεγερεθείς τῷ Χριστῷ, καὶ τὰ ἄνω ζητῶν, χειραγωγεῖ τοὺς φρονοῦντας ἐπίγεια. Καὶ εὐκτέον ἀνώτατος μὴ καταλαθεῖν. Διττὴ γὰρ ἡ σχέσις. Νοοῖτο δ' ἂν ἐπὶ τῆς σαρκικῆς οἰκονομίας ὀρθῶς, Θεοῦ μὲν συγκαταβαίνοντος τῇ τῆς σαρκὸς κοινωνίᾳ, ταύτης δὲ συνυψουμένης ἐνώσει τῇ πρὸς αὐτόν. Προτρέπωμεν τοίνυν ἀλλήλους ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς θεολογίας ἀναδραμεῖν, ἀπὸ τοῦ πάθους ἀρχόμενοι, καὶ πρῶτον εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, κατὰ τὰς κοινὰς περὶ Θεοῦ προλήψεις· εἶτα προκοπούση τῇ γνώσει τὴν τοῦ Θεοῦ προσθήσομεν ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ. Τοῦτό μου ἐστὶν ὄνομα αἰώνιον. » Συνῆψε γὰρ ἑαυτῷ τοὺς ἁγίους ἀειμνήστους εἶναι ποιῶν παρὰ τοῖς ἀεὶ μεμνημένοις Θεοῦ. Γνώσεται δὲ Θεὸν μὲν Ἰακώβ, ὁ ἐτι παλαιῶν καὶ πετρύζων τοὺς δαίμονας, τὰ ἑαυτῷ μανθάνων ἐφικτὰ καὶ ἀρμόδια· Θεὸν δὲ Ἰσραήλ, ὁ τὴν τελείαν θεωρίαν δεξάμενος· ὁ δ' οὖν Θεὸς Ἰακώβ οὐκ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἐὰν μὴ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος. Μὴ δεχόμενοι γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον, πῶς κατ' αὐτὸ βιωτόμεθα; οἱ δὲ καλοῦντες ἀλλήλους, ἐὰν ὣσιν ἴσοι, πῶθεν ἐπίσταται τὴν ὁδόν; Ἀλλὰ δηλονότι τὴν προθυμίαν ἐμφανίσουσιν, οὕτω δὲ τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐπιτευσίαν· ὡς εἰ οὖν τινες ἀλλήλοισ λέγοιεν· Δεῦτε τῶν γῆινων ἀποστάντες φρονήσωμεν τὰ οὐράνια· εἰσέλθωμεν εἰς οἶκον Θεοῦ, καὶ τὴν ὁδὸν ἐκείθεν

Præterea, Sophonia teste: « Reges omnes terræ venient, ut illi serviant sub jugum unum ⁸⁵. » Deorum enim fallaci rejecta multitudinem, repudiatique sive dæmonum, sive, quos antea colebant, consecratis montibus, ad eum jam, qui vere Deus est, festinant, ita sese mutuo provocantes: *Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob*. Nec vero jam cœli, terræque dominus sed *Deus Jacob* dicitur; qui patriarchæ humana forma apparuit, cum mutato nomine, Israel eum nuncupavit, unde et locum, *Dei faciem*, *Jacob* appellavit ⁸⁶; cum se ei Deum facie ad faciem vidisse, suamque servatam esse animam diceret. Eum ipsum ergo nunc *gentibus* notum fore innuit; uti *Jacobo* gentium vocationem prædixit; quibus nunc *montem, domumque Dei*, quæ in cœlis sunt, nota et aperta fore vaticinatur, astipulante Paulo his verbis: « Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est; quæ est mater nostra ⁸⁷. » Itaque: « Accessistis ad montem Sion, civitatem Dei viventis, cœlestem Jerusalem ⁸⁸. » At qui cognitione profecerunt, quique veluti quæ sursum sunt, priores adepti sunt, alios rebus humilibus inherentes ad simile provocant studium ⁸⁹. Qui enim in Christo excitatur, idem cœlestia quærit, reliquisque ad eadem dux est et auctor, qui terrena adhuc sapiunt. Atque utinam qui eo ascendunt, nunquam relabantur. Duplex enim habitus, duplexque ratio est; eaque recte ex incarnationis mysterio intelligitur; in quo se Deus ad carnis participationem demisit, eamque facta unione secum exaltavit. Nos ergo ad divinitatis altitudinem capessendam mutuo excitemus, sumpto ab animorum infirmitate exordio, primumque in *montem Domini*, secundum communes de Deo notitias, ascendamus: deinde promovente intelligentia, peculiare *Dei Jacob* adjiciemus discrimen. « Sum enim ipse, ait, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob; hoc mihi nomen est perpetuum ⁹⁰. » Sanctos enim sibi adjunxit, ut sempiternam **44** illorum memoriam, apud eos, qui *Dei* nunquam obliviscuntur, futuram esse ostenderet. *Deum* vero *Jacob* ille cognoscet, qui adhuc luctatur, et dæmonas supplantat, quæ potest, sibi que congruunt, addiscens: *Deum* autem *Israel*, qui perfectam contemplationem fuerit amplexus. *Deus* ergo *Jacob* viam nobis ipsius non annuntiabit, nisi prius *in montem ascendamus*. Quo pacto enim, nisi admissis prius *Evangelio*, ex ipsius institute vivamus? Qui vero sese invicem provocant, si

⁸³ Psal. cxviii, 1. ⁸⁴ Matth. vii, 14. ⁸⁵ Sophon. iii, 9. ⁸⁶ Gen. xxxii, 50. ⁸⁷ Galat. iv, 26. ⁸⁸ Hebr. xii, 22. ⁸⁹ Coloss. iii, 1, 2. ⁹⁰ Ecol. iii, 15.

æquales sunt, undè ipsi, monstrante nemine, A viam addiscent? Suum ipsi nimirum studium ostendunt, qui boni nihil sunt adhuc consecuti: non aliter quam si nunc ita se mutuo alloquantur aliqui: Agite, spretis rebus terrenis caelestia cogitemus; ingrediamur domum Domini; viamque inde, qua patet ad perfectionem ascensus, addiscamus. Unde vero provocatæ gentes, et quo usæ præceptore: *Venite, ascendamus* dicant, significat, cum ait *De Sion esse exituram legem, et verbum Domini de Jerusalem*. Est enim lex ista recens et verbum inaudita afferens aliud ab eo quod in Sina monte traditum est; illud, inquam, quod *de Sion egressurum*, gentesque docturum significat. Superne enim Christi lex evangelica de caelesti illa, imo etiam et terrestri Sione prodiit; in qua salutis nostræ causa, et mori, et resurgere Salvator voluit, ab eaque ejus in orbem universum propagandæ principium sumere. Nam qui de Mosis lege ista efferri arbitrantur, etiam quo pacto, de Sion illa exierit; quomodo rursus futurum illius exitum prædici; quod denique *verbum* significari putent, interrogandi sunt. Si enim propheticum respondeant, quomodo de *Hierusalem proditisse* docebunt? Ubique enim in Judæa exstitit, imo et ubi captivi tenebantur: et Ninivæ etiam. *Leges* ergo Domini, de summa specula, id est de carne ipsius, manantes, unde res nostras intuebatur; unde etiam *verbum*, facto ex *Jerusalem* docendi principio, ad omnes dimanavit, amplectantur. Aiunt ergo invicem sese vocantes: aut *verbum de domo Dei* 45 sumemus; illudque cum eo semel pervenerimus, intelligemus: aut *Sionem* reliquit, ab eaque recessit *lex*; et ab *Jerusalem*, contumeliose illud excipientibus Judæis, divinum *verbum* refugit.

Itaque ait propheta: « Etdixi: Non pascam vos: C quod moritur, moriatur, et quod succinditur, succidatur »; et reliqua, « devorent unusquisque carnem proximi sui »⁹¹. Est enim hæc eventu ipso post Salvatoris crucem, visio prophetiaque confirmata. Itaque et eos, qui *verbum* non exceperant, his verbis alloquitur Paulus: « Ecce convertimur ad gentes; sic enim nobis imperavit Dominus »⁹². Idem vero *Judicabit inter gentes*; dignis quidem sibi seorsum positis, vocatis autem ab illis, qui tales non sunt, separatis. At enim stans Deus in cœtu deorum dijudicabit⁹³; *inter gentes autem judicabit*. Eum enim inter sanctos, propter eximiam ipsius cognitionem, dijudicare; inter eos autem qui frustra vixerunt *judicare* convenit. Et hac igitur ratione aiunt quidam, quotquot pietatem non colunt omnes *judicabuntur*; sed pro cujusque vitæ ratione, et *judicii* etiam exstabit differentia. Sic ergo *verbum* evangelicum (postquam *gentes a populo multo discrevit*) arguit vel eos, qui crediderunt; cum priorem illorum errorem ostendit, vel eos, qui in ipsum non credentes, sua culpa perierunt.

⁹¹ Zachar. xi, 9. ⁹² ibid. ⁹³ Act. xiii 46, 47. ⁹⁴ Psal. lxxxi, 1.

VARIE LECTIONES.

^d γρ. οὐπω. ^e γρ. ἄσατ. ^f γρ. οὐ καὶ ὁ λόγος ἀρξάμενος. ^g γρ. ποιμανῶ. ^h Ἰσ. γρ. κρίνει. ⁱ ἄφ. τὸ ἐλέγξας.

ἀπολαυμένους. Διὰ δὲ τοῦ ἐλέγξει, τὸ δίκαιον τῆς Α κρίσεως δεῖκνυται. « Ἐλέγξω γὰρ σε, φησί, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου. » Ἄλλ' ἐνταῦθα μὲν διὰ μαρτύρων ὁ ἔλεγχος ἔν δὲ τῷ τῶν κρυπτῶν διασπληνῶ, αὐτὰ ἡμῖν τὰ πράγματα παριστάνται, ἐν τῷ ἴδιῳ σχήματι ἐκάστης ἁμαρτίας παριστάνεται, ἐν τῷ ἴδιῳ σχήματι ἐκάστης ἁμαρτίας παριστάνεται, ἐν τῷ ἴδιῳ σχήματι ἐκάστης ἁμαρτίας παριστάνεται, ἐν τῷ ἴδιῳ σχήματι ἐκάστης ἁμαρτίας παριστάνεται. Κἀκεῖ μὲν ὁ ἔλεγχος εἰς σύστασιν τοῦ δικαίου τῆς κρίσεως· ἐνταῦθα δὲ πρὸς διόρθωσιν. Βλασηζόμεθα γὰρ πικρῶς, τῶν ἡμαρτημένων λαβόντες συναίσθησιν, ἀναίσθητοῦντες τὸ πρότερον. Οἱ δὲ ὅν καταβεξήμενοι αὐτὸν, πάσης πολεμικῆς προαιρέσεως ἀπαλλαγέντες, ἐν εἰρήνῃ διάγουσιν, ἀπηλλαγμένοι τῶν πάλαι κρατούντων δαιμόνων, οἷς φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. » Ὅ δὲ καὶ σημείον τῶν χρόνων ὁ λόγος ἐδίδου, φήσας τὰ πολεμικὰ πρὸς εἰρήνης ὄργανα μετατίθεσθαι, πάλιν ἰ πάντων ἐπ' ἀλλήλους μεμνημένων. Οὐκ ἂν γὰρ εὔροι τις τοιαύτην εἰρηναίαν κατάστασιν, ὅποιαν ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, κατὰ ἔθνη καὶ πόλεις τε καὶ ἀγρούς. Διὸ φησὶ, καὶ οὐ μὴ μὴ θωσιν ἔτι πολεμεῖν. Τὸ δὲ τῶν ἐλέγχων εὐχρηστον τέλος, τὸ τοὺς ταραχώδεις εἰς εἰρήνην μεταβαλεῖν. Ὁ γὰρ Χριστοῦ νόμος καὶ λόγος εἰρήνην ἐκήρυξεν τοῖς ἕγγυς, καὶ τοῖς μακρὰν, Ἰουδαίοις καὶ ἔθνεσιν, ὡς τὴν φθείρουσαν μάχαιραν, ζωοποιῶν σπερμάτων τῶν ἐκ τῆς σοφίας ταῖς λογικαῖς ψυχαῖς ἐγγινομένων εἶναι παρασκευαστικὴν ἄροτρον γενομένην ἀπαλύνον τὰ πεπορωμένα, ἀκάνθας ἀνατρέπον· τὴν δὲ ζιζυρίαν, τὸ πόρρωθεν κατακοντιζόν καὶ ἀπωθούμενον, εἰς τὸ συνάγον ἕγγυς καὶ συνδεδεικνόν. Δραπάνη γὰρ τὰ διεσκορπισμένα συναγαγοῦσα πρὸς κοινωνίαν, συνδέσσει παρασκευάζει τὰ δράγματα. Πρὸς δὲ τὸ λογικὸν αὐταὶ θέρος συμβάλλονται, περὶ οὗ φησὶν· « Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε ἅτι αἱ χῶραι λευκαὶ εἰσιν. » Πρὸς δὲ ἀποστέλλει τοὺς μαθητάς. Ἡλοσοποῦντες γὰρ οὐδεὶς πρὸς τοιοῦτο θέρος ἔστιν ἐπιτήδειος. Ὡς οὖν ἐν τῇ καρδίᾳ πολέμου μὴ ἔχουσιν ὄργανον δέδωκεν ἐξουσίαν εἰρήνην ἐναφίεναι τοῖς οἴκοις εἰς οὓς ἀφίκονται· ὅπερ οὐκ ἦν ἕως ἐνεργεῖ ἢ τὸ διαπύρωσ ὁ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας λόγος. Ἐκονημένη ἰ γὰρ μελέτη καὶ πιθανότητι στίβουσαν τοῦ λόγου τὴν μάχαιραν ἄλλήλοις προσέφερον· ὡς δὲ κατηγγέλει, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, » ἅπαν ὅσον ψευδὸς τῇ ἀληθείᾳ ὑπεσιώπησε, καὶ οὐκέτι τοῖς διδασκαλοῖς λογομαχίας τρίβουσιν λόγος. Ἐπὶ δὲ τὴν χάριν τοῦ σωτηρίου λουτροῦ φιλανθρώπως καὶ τοῖς Ἰουδαίοις καλεῖ.

Ostenditur autem arguendi verbo ipsa iudicii æquitas. « Arguam enim te, ait, et statuam contra faciem tuam ». Sed hoc loco, quæ testibus sit adhibitis, reprehensio intelligitur: cum in occulto illo iudicio, res ipsæ nobis obversentur, et propria specie singula in auctorem suum peccata testentur: cum denique recti iudicii illic statuendi, hic autem pœnarum ratio postuletur. Tum demum enim acerbe torquemur, cum sensu, quo antea caruimus, revocato in peccata mentis oculos intendimus. Qui illud ergo excipiunt cunctis prorsus; quæ solent semper cum animo bellum gerere, repulsis cupiditatibus superatisque dæmonibus, quibus antea obsidebantur, tranquille agunt; ii videlicet, ad quos ait Salvator: « Pacem meam do vobis, pacem meam 46 relinquo vobis ». Atque hoc quidem temporum signum ipsa oratio, cum cuncta rei bellicæ instrumenta in pacis usum, omnibus antea inter se furentibus, conversum iri significavit. Neque enim pacem ejusmodi, qualis in imperio Romano, post Christi adventum, per gentes urbesque, et agros stetit, quisque reperiat. Itaque ait, nec discent amplius bellum gerere. Est vero reprehensionum finis optimus, cum turbulenti homines, in quietos, et pacis amatores transmutantur. Ita enim Christi lex et verbum, non vicinis modo, sed longe remotis id est Judæis, et gentibus, pacem enuntiavit; ut qui gladius fuerat ad interimendi usum fabricatus, in aratrum jam conversus, semina illa vivifica quæ sapientiæ beneficio, rationis participibus animis innascuntur, præpararet: et quæ jam obduruerant, emolliret, sentesque revelleret: lancea autem eminus petere et propellere solita, in id quod prope cogendi colligandique facultatem habet, verteretur. Falx enim quæ dispersa sunt, cogens in unum, manipulos ad colligationem præparat. Conferunt vero ista ad verbi messem, de qua legitur: « Elevate oculos vestros: et videte quoniam regiones albæ sunt »; ad quam etiam discipulos suos mittit Christus. Neque enim qui bella ciet, ad hanc messem commodus esse ducat. Illis ergo, tanquam qui in corde nullum belli gestarent organum, quascumque domos appellerent, immittendæ pacis facultatem dedit: quod non licuit, donec mundanæ sapientiæ verbum ferociter intus desæviret. Cura siquidem magna, veluti admota cote acutum; rerumque probabilius specie fulgentem orationis gladium in se invicem depromebant. At ex quo: « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus », annuntiarum cœpit; omne prorsus veritas mendacium compescuit; et jam inde qui verborum pugnas docebant, quidquam vel hiscere ausi sunt. Vocat vero perhumaniter et Judæos ad salutaris lavacri gratiam.

ε-θ'. Καὶ νῦν ἢ ὁ οἶκος Ἰακώβ, δεῦτε καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ, κ. τ. λ.

47 VERS. 5-9. Et nunc, domus Jacob, venite et ambulemus in lumine Domini. Dereliquit enim populum, domum Jacob; etc.

45 Psal LXIX, 21. 46 Joan. XIV, 27. 47 Luc. II, 14.

VARIE LECTIONES.

1 γρ. πάλαι. 2 γρ. ἐνεργεῖτο. 3 γρ. ἔκονημένη. 4 τ. σὺ.

Peramanter domesticos adhortatur, ut effusam in gentes omnes pacem, id est Evangelii splendorem, amplectantur, ἄρτα valde, et ad incendendum commoda adhortatione. Neque vero eos Jacobi sobolem amplius; qua jam indigni appellatione evaserant; domum Jacob simpliciter vocavit: veluti suscepta pro Deo defensione, *rejiciendi populi causas* a J. cit. Apertius præterea quiddam est quod, post *nuntium Domini*, etiam domum adjuuxit; ut promotionem notare ascensum; qui puriore et splendidiore luce illustrati, beatuarum rerum spectaculorumque sola mentis agitatione cognitarum voluptate fruuntur. Tale est et illud: « Accedite ad eum et illuminamini, et facies vestrae non confundentur. » Qui possunt enim confundi, super quos signatum est lumen vultus Domini? Quoniam vero abunde lucis habere copiam dicebant, quæ legali et prophetica illustraretur: veluti interpretationis gratia, *Domini* vocabulum addidit. Lex enim et prophetæ lampadis, et stellarum instar, ante solis ortum habuere. 48 At ex quo cæpit iste illustrare, inutiles illas occulari certum est. Itaque et eos sic adhortatur Salvator: « Quamdiu lucem habetis ambulate in luce, ut non vos tenebræ comprehendant. » Et alibi cum de se loqueretur: « Ego sum lux mundi. » Eodem et hic fere pacto Mosis se litteram in veritatem transformare clamitat propheta. Cæterum, quoniam propter majores suos Deo se curæ esse credebant, quamvis alioquin graviter peccarent; et ab eo se, qui communis omnium salutis causa carnem assumpsit, averterent; *populum suum derelinquisse Dominum* propheta testatur. Quod et alius his verbis innuit, « Concupierunt agros: bona orphanorum diripuerunt; vi possederunt. » Atque ita de Domino verbis audacibus loquebantur: « Nonne Dominus in nobis? Minime venient in nos mala. » Ob id, « Propter vos Sion, tanquam ager, arabitur, » etc. Idem et ad ipsos aiebat Christus qui se nolebant recipere: « Ecce relinquatur domus vestra deserta. » Alioquin enim et causam cur ab *ipso relictus* sunt, addidit propheta, nempe, quod eorum impietatem qui regionem prius incolebant, essent imitati. Est autem non levis multa, cum quis a *Domino derelinquitur*. Tanquam enim ipsos, omni adhibita servandi diligentia, prius manu Deus cohiberet, nec esset amplius de populo sollicitus, *relinquendi* verbum usurpavit. Præterea, quanta mala pariat *divinatio* (habet enim causam cur a Deo *relinquantur*) eorum exemplo intueri; qui fidem professi ejusmodi rebus agitantur. Omnia enim ista, vel ipsa Mosis lex, tanquam dæmonum commenta, vetuit. « Tibi autem, ait, non ita dedit Dominus Deus tuus. » Est enim absurdum plane eos, qui et cer-

A Φιλοστόργως ἔγαν παρακαλεῖ τοὺς οἰκεῖους καταδέξασθαι τὴν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι χυθεῖσαν εἰρήνην, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὸ φῶς. Παρορμητικῶς δὲ ἔγαν ἐκ τὸν τῆ παραίνεσι φέρων ὑπέβαλεν. Καλεῖ δὲ αὐτοὺς οὐκ Ἰακώβ (ἀνάξιοι γὰρ), ἀλλ' ὡς οἶκον τούτου διακενόν. Ὑπεραπολογούμενος δὲ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀρεθῆναι τὸν λαὸν τὰς αἰτίας ἐπήνεγκεν. Ἄλλο δὲ τι τρανότερον, μετὰ τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ τὸν οἶκον ἐπήνεγκε, κατὰ τὴν τῶν προκοπτόντων ἀνάδασιν καθαρωτέρας καταλαμβανόντων αὐγῆς εἰς; κατανόησιν τῶν μακαρίων καὶ νοητῶν θεαμάτων. Τοιοῦτον τὸ, « Προπέθετα πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ κατασχυθῆτε. » Πῶς γὰρ ἂν αἰσχρονοῦντο, ἐφ' οὓς ἐσημειώθη τὸ φῶς τοῦ προσώπου Κυρίου; Καὶ ἐπειδὴ φῶς αὐταρχεῖ τὸ νομικόν τε καὶ προφητικόν ἔχειν ἐκαστὸς ἐνόμιζεν, τὸ Κυρίου προσέθηκεν. Ἐκεῖνα γὰρ λυχνος οἶα καὶ ἀστῆρες ἦσαν, πρὶν ὀφθῆναι τὸν ἥλιον, μεθ' ὃν ἐκεῖνα καλύπτεται τῶν ἀνοητῶν γενόμενα. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτοῖς ἔλεγεν: « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτι, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. » περὶ ἑαυτοῦ λέγων: « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Καὶ νῦν ὁ προφήτης μονονοχὶ μεταπλάττομαι φησι, τὰ Μωυσέως γράμματα πρὸς ἀλήθειαν. Ἄλλ' ἐπεὶ διὰ τοὺς πατέρας ἦντο μελεῖν Θεῶν, καὶ δεινῶς ἀμαρτάνωσιν, καὶ μὴ τὸν δι' ἡμᾶς σαρκωθέντα προσοικνέτω, φησὶν αὐτοῖς: Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ. Ἀηλοὶ δὲ τοῦτο προφήτης ἄλλος εἰπών: « Καὶ ἐπεθύμουν ἀγροὺς καὶ διήρπαζον ὄρφανούς, καὶ οἴκους κατεδυνάστευον. » Καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐμεγαλύνοντο λέγοντες: « Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστιν; Οὐ μὴ ἐπέβη ἐφ' ἡμᾶς τὰ κακά; » Διὰ τοῦτο, « Δι' ὑμᾶς, Σιών ὡς; ἀγρὸς ἀροτρισθήσεται, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν μὴ βουλομένους αὐτὸν ὑποδέξασθαι: « Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. » Ἄλλὰ γὰρ διὰ τί ἀνῆκεν αὐτοὺς, ὁ προφήτης ἐπήνεγκεν, ὅτι τοὺς πρὸ αὐτῶν τὴν χώραν οἰκοῦντας ἀσεβεῖς ἐμμήσαντο. Χαλεπωτάτη δὲ ζημία ἡ ἀπὸ Θεοῦ ἐγκαταλείψις. Ὡς γὰρ κρατοῦντος αὐτοὺς τῆ χειρὶ διὰ φυλακῆς τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀνῆκεν φησὶ, μηκέτι τοῦ λαοῦ προνοούμενος. Καὶ ὄρα πόσων κακῶν ὁ κληδορισμὸς Θεοῦ γιγνόμενος ἐγκαταλείψις αἰτίας, διὰ τοὺς, ὅσοι τῶν πιστῶν τοῖς τοιοῦτοις συμπεριφέρονται. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ ὁ Μωσέως ἀπεκήρυξε νόμος, ὡς δαιμόνων εὐρήματα. « Σοὶ δὲ οὐχ οὕτω, φησὶν, ἔδωκεν Κύριος ὁ Θεός σου. » Ἄτοπον γὰρ, ἔχοντας τὴν ἐκ τῶν δικαιομάτων τοῦ Θεοῦ συμβολὴν, τοῖς εἰκῆ γινομένοις ἀπάγεσθαι. Εὐρημα δὲ τῶν Φωλιστιαίων εἰκεν εἶναι κληδορισμὸς, ὡς Χαλδαίων ἀστρολογία, καὶ Αἰγυπτίων ἐπιψαλτεῖα καὶ φαρμακεία, καὶ Κρητῶν οἰονοσοκία. Καὶ τέκνα, φησὶν, ἀλλόφυλα ἐγεννήθησαν ἐν αὐτῇ. Ὅταν γὰρ πόλις ἔθῃ μοχθηρὰ καταδέξεται, τοῖς ἐπιγινόμενοις λοιπὸν ὥσπερ νόμος γίνεται τὸ τῶν πατέρων ἀμάρτημα: καὶ εὐθὺς ἐκ γενέσεως ἀλλότρια γίνεται!

¹ Psal. xxviii, 6. ² Psal. iv, 7. ³ Joan. xii, 35. ⁴ Joan. viii, 12. ⁵ Mich. ii, 2. ⁶ Mich. iii, 11. ⁷ Jerem. xxvi, 18. ⁸ Matth. xiii, 38. ⁹ Deut. xviii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰ γρ. ἀνῆκε.

τοῦ Θεοῦ ἀλλόφυλα χρηματίζοντα, καὶ τῆς πορνείας Ἀ πληθυνθείσης ἰσως ἐκ γυναικῶν ἀλλοφύλων ἐγένοντο. Ἐπὶ ψυχῆς δὲ τέκνα ἀλλόφυλα οἱ ἀπὸ τῶν ἐξωθεν τῆς θεοσεβείας λόγων καρποί. Τὸ δὲ φιλοπλουτεῖν, ὅσον δεῖνδον δείκνυσιν μετὰ τοιούτων ἀσεβημάτων τάξας αὐτό. Χωρὶς γὰρ τῆς ἰδικου κτήσεως ἢ μὲν πενία παιδαγωγός ἐστιν εἰς εὐσέβειαν ὁ δὲ πλοῦτος ὑβρεως ἀφορμή. Διό φησι μὴ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς. Τῶν δ' Ἰσραηλῶν, φησὶν, οὐκ οὖν ὁ ἀριθμὸς, εἰπόντος τοῦ νόμου, μὴ πληθυνεῖς σεαυτῷ Ἰσραηλ. Καὶ πᾶς ἅγιος τὴν τούτων χρῆσιν ἀπέφυγε. Διότι δὲ διὰ τούτων τὴν Ἰουδαίαν ἀλαζονείαν. Τὸ δὲ, οὐκ ἦν ἀριθμὸς, ἢ ὑπερβολικὸν ἢ ὅτι παρὰ Θεῷ τῶν κακῶν οὐδὲν ἐναριθμοῦν ὁ γύναιον, ὡς ἀσθενές ὁ παῖδιον, ὡς εὐκαταφρόνητον, πλὴν πρωτοτόκων, καὶ Λευιτῶν ὁ δοῦλος, διὰ τὸ ἄτιμον ὁ οὐκ ἐπιμικτός, διὰ τὸ ἀλλότριον. Ἐἴτα, καὶ περὶ βδελυγμάτων φησὶν. Ἐδεῖ γὰρ ἀρξάμενους ἀπὸ κληδοσιμῶν, διὰ φυλαργυρίας τε καὶ ἵππομανίας οὐδὲν ἄσσαντας, κατανησάσαι πρὸς εἰδωλολατρείαν τοὺς ἐπὶ πλοῦτου θαρρήσαντας ἀδηλόγηται, καὶ ψεύδειν ἵπποις εἰς σωτηρίαν, ἀλλ' ὁ τῷ δυνατῷ συντρίβειν πολέμου. Βδελυγμα δὲ παρὰ Κυρίῳ πᾶσα πρᾶξις παράνομος. Πρὸς δὲ τὴν εἰδωλολατείαν, ἐφ' ἧς ἐχρήσατο ἡ Γραφή, πᾶς ἀναπλασμός ψευδῶν δογμάτων ἐν διανοίᾳ τυπούμενος, εἰκότως λέγοιτο βδελυγμα. Καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον δὲ φησὶν ἡ Γραφή, Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος, ὅστις ποιήσει γλυπτὸν ἢ χωνευτὸν [βδελυγμα Κυρίου] ἔργον χειρῶν τεχνίτου. Πρὸς δὲ σχετιάζων ὁ προφήτης φησὶ. Καὶ ἐκρυψεν ἄνθρωπος, καὶ προσεκύνησεν ἀντήρ. Εἰ τὸ πρῶτον τιμωτάτων μετ' ἀγγέλους ἐν λογχοῖς, εἰκόνη τε τιμηθὲν Θεοῦ ὑπέπεσεν εἰδῶλῳ καθάπερ σώζειν ἰσχυρῶν εἰς γῆν κεκυφῶς, καὶ μηδὲ ἄξιος ἀνανεῖναι εἰς οὐρανούς, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀμαρτίαν Διὸς καὶ ἐταπεινώθη φησὶν, ὡς ἐξ ὕψους τοσοῦτου πεσὼν ὁ Χριστὸς ἔχων κεφαλὴν, καὶ τὸ μέγιστον τῆς αἰσχύνης, ὅτι καὶ ἀντήρ διὸς καὶ, ὅτε μετὰ τρυφῆς παρνομίας εἰς εἰδωλολατείαν κατήχησαν, ἐπήνεγκεν ὁ μὴ ἀνήσω αὐτοῖς, ὡς αὐτούς τε κατασχύνασι, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀξίαν προσεγκύκλουν εἰδώλοις, καὶ τὸ μὴ ἀρεῖναι δὲ θείας εὐεργεσίας. Ἡ γὰρ ἀνθεὶς ἀκολασίας ἐστὶν ἀφορμή. Θεοῦ δὲ μνημὴν ἢ θλιψίς ἐργάζεται. Ἰστέον μέντοι ὡς οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύεται, ἀντὶ τοῦ (ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ) πρὸς τὸν Θεὸν τὸν λόγον ἀπέστρεψαν. Ἀκύλας μὲν, εἰσίας εἰπὼν ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀπέβριψας. Ὁ δὲ Θεοδοσίω, ἀνῆκας. Οἱ καὶ ἐμφαίνουσιν ἀλλοφύλους τινὰς κατὰ τοὺς προφητευμένους χρόνους μέλλειν οἰκῆσαι τὴν Ἰουδαίαν, δηλαδὴ τοὺς Ῥωμαίους πλοῦτῳ χαίροντας κληδοσιμῶν τε, καὶ Ἰσραηλῶν, καὶ τῆ τῶν εἰδωλολατρείᾳ, ἢ χειρῶν ἰδίαις κατασκευάσσονται. Ταῦτα δὲ τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Σωτῆρα μὴ δεξαμένους ἀπήνηκεν ἀπειθήσασαι τῷ λέγοντι προφήτῃ. Δεῦτε καὶ πορευθῶμεν τῷ

tis perfectique Dei operibus consiliorum rationem inire possunt; ad ea, quæ temere sunt, abduci. Videtur autem Palæstinorum inventum esse divinitio; ut Chaldæorum astrologia; ut Ægyptiorum incantatio et veneficium; ut Creteusium auguratio. Et filii, ait, alienigenæ nati sunt in ipsa. Cum enim sceleratos mores semel amplexa 49 est civitas; ad posteros, tanquam in legem, parentum flagitia transeunt: sicque qui erant ab ipso nascendi principio a Deo alieni, alienigenæ non immerito nuncupantur; et ob id forsitan, quod aucta scortatione, de mulieribus alienigenis nati essent. Ad animum autem si filios alienigenas referas, fructus illi fuerint intelligendi, qui de scriptis externis, et a pietate alienis, colliguntur. Divitiarum porro studium quam grave malum sit vel eo ostendit, quod in scelerum tantorum numero, et hoc etiam crimen haberi voluit. Est enim, quæ injuste partis opibus caret ad pietatem dux et magistra paupertas: divitiæ vero contumeliæ, et injuriarum hortatrices: quo fit ut in terra thesauros colligere Christus prohibuerit. Equorum præterea, ait, non erat numerus; licet equos sibi multiplicare lege sit prohibitum 10; omnesque, qui sanctitate illustres fuerunt, eorum usum semper sint aversati: unde Judæorum superbiam aperte constat significare. Quod autem eorum non esse numerum scribit; aut id hyperbolice dicit; aut, nullo apud Deum numero mala haberi significat; non mulierem, propter sexus imbecillitatem; non puerum, si primo partu, Leviticoque genere procreatos excipias, propter ætatis facilem despectum; non servum, propter conditionis vililitatem; non advenam, propter morum diversitatem. Deinceps et de abominationibus dicit. Par fuit enim eos, qui facta a divinationibus initio, ab opum etiam, equorumque insana libidine non abhoruerant, ipsam demum idololatriam attingere; qui divitiarum instabilitati, fallacibusque ad salutem equis confiderent; non ei, qui bella potest contemneret 11. Est vero abominatio, injusta omnis apud Deum actio. Sin autem referas ad idololatriam (quo sensu hic utitur Scriptura), omnis jure falsorum dogmatum animo impressa imago, abominatio dici possit. De ea præterea, quæ sub sensum cadit oculorum, constat et illud usurpari, quod scribitur: « Maledictus homo qui faciet sculptile, aut conflatile, abominationem Domino, opus manuum artificum 12. » Cujus rei vicem lugens propheta intulit: Et incurvavit se homo, et humiliatus 50 est vir: quia nimirum ratione præditorum omnium, post angelos, præstantissimus, Deique imagine honoratus, ante idola prostratus, tanquam salutem darent, in terram procubuit; ne cœlum

* Matth. vi, 19. 10 Deut. xvii, 16. 11 Judith xvi, 3; Psal. xlv, 10. 12 Deut. xxvii, 15.

VARIE LECTIONES.

* γρ. ἦν. ρ γρ, ὅτι. γ ἰσ. κύριον.

quidem, in quem tam graviter peccavit, suspicere dignus. Itaque *et humiliatus est*, ait; id est, tanta celsitudine deturbatus, cum Christum pro capite haberet, *virque* etiam, qui pudor est permaximus, existeret. Quando igitur ad tantam scelerum coluviem idolorum cultum addiderunt; *non remittam ipsis*, inquit, qui nullam pudoris rationem habuerunt Deoque debitum peculiari nomine honorem in idola contulerunt. Præterea, quod se *remissurum* negat, divinæ etiam hoc liberalitatis est. Excitat enim intemperantiæ occasionem *remissio*; memoriam vero de Deo afflictio. Non est autem silentio prætereundum quod superius: *dereliquit enim populum suum*, dictum est; converso ad Deum sermone, Aquilam quidem, *dereliquisti*; Symmachum autem, *abjecisti*; Theodotionem vero, *rejecisti* transtulisse: qui et ipsi *alienigenas* quosdam, Romanos videlicet, divitiarum cupidos, *divinationibusque, et equis, idolorumque cultu* gaudentes; quæ suis *sibi manibus* essent fabricaturi, designatis a propheta temporibus Judæam esse habituros significant. Quæ certe ideo Judæis contigerunt, quod Salvatore repudiato ad prophetam *in luce Domini*. Cum autem propheta ab *alienigenis* talia committi doleret, *Domino populum suum Jacob derelictum esse* inclamat; additque *derelictionis* signum; ea nempe, quæ ab externis patrauerunt. Ad hæc ait, postea: *Et non remittas illis*; ita enim reddunt Aquila et Symmachus, pro eo quod est non *dimittam illos*: quod quia nulla ratione Judæis conveniat (qui enim genti suæ propheta **51** imprecetur?); sunt ista potius de gentibus, quæ Judæam incolerent, intelligenda. Atque hinc est, quod prius neque gentis, neque populi meminit: sed regionis, et terræ; tanquam peregrinis habitatoribus essent implendæ. Quod ideo post Christi tantum adventum contigisse putandum est, quod prius *alienigenas* Judæam habitasse nullos dacerentur, de stirpe Davidis reges habuerunt. Et cum toto captivitatis tempore mera fuisset solitudo, ab ejus fine rursus, ad Romanam usque obsidionem, eadem a suis est habitata Judæis; ad quam deinceps non illis aditus patuit. Hanc enim possedit a Romanis eo deducta colonia. Futura autem:

52 VERS. 10-21. *Et nunc ingredimini in petras, et abscondimini in terram a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad percutiendum terram, etc.*

53 ipsas tandem metu Domini terram confringentis abjicient; quæ certe priore etiam ipsius adventu quadam ex parte facta sunt, cum qui olim pro diis culti sunt, falsi esse arguerentur. Sibi enim ne opitulari quidem valuerunt. Hinc ergo eorum quidem cultores *humiliantur*; universorum autem *Dominus exaltatur*. Pretiosæ itaque materiæ, qua idola constabant, jacturam veriti, cum ipsa, inquit propheta, tenebris in locis, regios viros celare conarentur, *abscondébant*. Quod autem Septuaginta interpretes non habent, *quiescite vobis a viro*; al ea, quæ præcesserunt non convenienter additum videtur. Carterum quoniam de *superbis elatisque* multis ante fuit disputatum; jam nos propheta ne vel ad illos attendamus, vel in mortalem speremus ullum, *qui in naribus* vitam possideat, adhortatur. Fortasse

Α φωρι Κυριου, επι δε τοις εκ των αλλοφυλων γινομενοις ο προφητης αγανακτων, προς Κυριον ελεγεν ανηκας των λαων σου τον Ιακωβ. Καλ τεκμηριον της ανεσεως εξεθετο, τα παρα των αλλοφυλων γινομενα. Καλ μετα ταυτα φησι. Καλ μη αφης αυτοις. αντι γαρ του, ου μη ανησω αυτους, ο μεν Ακυλας, ου μη αφης αυτοις ερμηνευσεν. Ο δε Συμμαχος, καλ μη αφης αυτοις. Οπερ ουκ αν εχοι λογον περι Ιουδακων ειρησθαι (πως γαρ αν ο προφητης κατηύξατο του Ιδιου λαου;) αλλά των επωρηκωτων την Ιουδαϊαν εθνων. Τοιγαρουν εν τοις προκειμενοις, ουτε του εθνους, ουτε του λαου εμνημόνευσεν. αλλά της χώρας, καλ γης, ως μελλούσης ξένων οικητόρων πληρούσθαι. Τούτο δε μετά την του Σωτήρος παρουσίαν εγένετο. Πρότερον δε ου φαίνονται αλλοφυλοι την Ιουδαϊαν οικήσαντες. Πριν μὲν γάρ άπαχθώσιν εις Βαβυλώνα οι από του Δαβιδ έδασιλευον. κατά δε την αιχμαλωσίαν ερημος ην παντελώς. μεθ' ο πάλιν Ιουδαίοι ταύτην κατέκησαν μέχρι της Ρωμαίων πολιορκίας. Μεθ' ην εδατος αυτοις η πόλις εγένετο. Μίτοικοι γάρ υπό Ρωμαίων άχθέντες των τόπων εκράτησαν. Τα δε μέλλοντα non attenderint dicentem: Venite et ambulemus

ι. κα. Καλ νυν εισέλθετε εις τας πέτρας, καλ κρύπτεσθε εις την γην από προσώπου του φόβου Κυριου, καλ από δόξης της ισχύος αυτού, όταν άναστή θραύσαι την γην, κ. τ. λ

τέλος αυτάς απορρίψουσι φόβω του θραύοντος Κυριου την γην. & δη καλ επι της πρώτης παρουσίας εκ μέρους γεγένηται, εληλεγμένων των πάλαι νομιζομένων θεών. Έαυτοις γάρ επικουρεῖν ου δεδύνηται. Διό τεταπεινωται μὲν οι τούτων προσκυνηταί. ο δε των θλων ύψωται Κύριος. Καλ δεδιότες την της πολυτελους ύλης των ζοάνων αφαιρέσιν, ταυτα κατά την προφητείαν *άπεκρυπτον* εν αφεγγέσι χωρίοις, τους βασιλικούς ἑ άνδρας λαθάνειν πειρώμενοι. Τδ δε μη κείμενον παρά τοις Έβδομήκοντα, *καύσασθε υμίν από του ανθρώπου, δοκει μὲν ανακολούθως τοις πρόσθεν επάγεσθαι. Πλην επειδή πολλά περι των υπερηφάνων καλ μεταφωρων προλέλεκται, παραινεί νυν ο λόγος μη προσέχειν εκείνοις, μηδ' εις θνητών ελπίζειν τινά, καλ την πᾶσαν εν τοις μυκῆρσι κεκτημένον ζωήν. Ίσως δε καλ ταίς άοράτοις*

VARIAE LECTIONES.

† *Ισ. γρ. πολεμικούς.*

προστάσει δυνάμειν, ἃς *ρυκτερίδας* ὠνόμασε τροπικῶς, ἀπέχεσθαι λοιπὸν τῆς ἀνθρώπων ἐπιβουλῆς ἀσθενῶν μὲν ὄντων κατὰ τὴν σάρκα, τιμίῳ δὲ, καὶ μηδὲν ἀζήτητον ἔχοντων παρὰ Θεοῦ. Τὴν δὲ προκειμένην ῥῆσιν ἄλλως ἔκωθεν τινες ἐκλαμβάνουσι λέγοντες, ἄλλη παράκλησις αὐτῆ πρὸς τὸν οἶκον *Ἰακώβ*, ἐπὶ τὸ συμφέρον παρακαλοῦσα. Ὡς γὰρ ἡ, *δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου*· καὶ ὡς ἡ, *δεῦτε καὶ πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου*· οὕτω καὶ τὸ, *εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν*, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου. Τίς δὲ τοιμήσει συκοφαντεῖν τὴν Γραφήν, ὡς συμβουλευούσαν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου *φυγεῖν, ἐν ταῖς κοιλάτεσι κρυφθέντας τῆς γῆς*; «Ποῦ γὰρ, φησὶ, πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω;» Τῶν τοίνυν ἠριθμημένων πρόσθε κακῶν μία τίς ἐστὶν ἀπαλλαγὴ, τὸ *εἰσελθεῖν εἰς τὴν σκέπη* τῆς πέτρας, εἰς τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ὅπου καὶ Μωϋσῆς ἐτέθη μέλλων ἰδεῖν τὸν Θεόν. Καὶ τὸ, *Κρυφθῆναι τῇ γῇ θάπτοντας ἑαυτοὺς διὰ τοῦ βλαπτεμένου, ὡς ἂν συνταφέντες αὐτῶν, καὶ τεθνηκότες τῇ ἁμαρτίᾳ ἐν καινότητι ζωῆς περικατήσωμεν*. Οὕτω γὰρ ἐκκλινομεν ἀπὸ τοῦ φόβου Κυρίου *θραύοντες τὴν γῆν*, τὰ γῆινα καὶ τὸν χοῖκον, ἵνα τὴν ἐν τῷ πνευματικῷ ζωῆν ἀνεμπόδιον ἔχωμεν. Οὕτω δὲ φθάσαι τὴν *μετ' ἰσχύος αὐτοῦ καὶ δόξης ἀνάστασιν*. Καὶ ἵνα μὴ νομῆσις ἀναχώρησιν ἀπὸ Θεοῦ συμβουλευεῖν σωματικῆν, δεικνυσὶν ἐξ ὕψους ἀποσκοπεύοντα τὸν Θεὸν οὐδὲν τῶν κάτω λαυθάνειν. *Ταπεινός δὲ ἄνθρωπος οὐδὲν ὦν ἐν παραθέσει Θεοῦ, ἡ δὲ τὴν ἀλαζονείαν ἀποθεῖς μετρίῳ φρονήματι, ἡ δὲ πεσὼν ἐξ ὕψους δι' ἁμαρτίαν*· ἐν ἐπαίῳ δὲ νῦν ἡ τοῦ ὕψους τῶν ἀνθρώπων ταπεινώσις ἐλθραὶ, ἀποτιθεμένου τοῦ ματαλοῦ φρονήματος πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπανόνητον ἀξίαν. Ἐπὶ κακῷ γὰρ ἐλέγετο τὸ, *ἔκλυεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἄνθρωπος*. Νῦν γὰρ ὁ λόγος περὶ τῶν ὑποφυγόντων τῇ πέτρᾳ καὶ συνταφέντων Χριστῷ. Τὸ γὰρ *ταπεινὸν ἐπιγόντες τῆς φύσεως, μόνῳ τῷ ὕψος μαρτυροῦσι Θεῷ*. Ἐκεῖνη δὲ φησὶ τῇ *ἡμέρᾳ, ὡς περὶ ὁμολογημένης διαλεγόμενος, ἡ μὴ σωματικὴν φῶς ἔρχον καὶ λήγον ἀποτελεῖ, ἀλλ' ἐστὶν ἀκίνητος, ἡμῶς πρὸς ἑαυτὴν*· ἐν ἣ *μόνος*, φησὶν, *ὑψώθησεται Κύριος*. Πᾶν γὰρ ὕψος, καὶ πᾶσα λαμπρότης, κἄν αὐτῶν εἴη τῶν νοερωτέρων δυνάμεων, τῇ τῆς θείας ὑπερβολῆς δόξης ἀφανίζεται· πᾶν τε μέγα προφητῶν τε, καὶ ἀποστόλων, καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ πάντων, ἐκεῖνου φανέντος, *ταπεινώθησεται*. Πρὸς ἡμᾶς γὰρ τοὺς πτωχοτέρους μεγάλα ταῦτα καὶ ὑψηλά. Πρὸς αὐτὸν γὰρ, οὐδεὶς οὐ δυνατὸς, οὐ σοφός. Πρὸς ὃν καὶ Μωϋσῆς ἰσχυρόφωνος καὶ βραδύγλωσσος, καὶ Ἀβραάμ γῆ καὶ σοφός. Ὡς γὰρ φῶς καὶ λυχνία ὄντα τῷ φωτὶ τῆς σταθερᾶς μεσημέριος ὑπεραυγάζονται· *τὴν ἡμέραν δὲ Κυρίου*, φησὶν, ἐπὶ *πάντα ὑβριστῆν καὶ ὑπερήφανον*. Ἀρχὴ γὰρ αὐτῆ κακῶν. Κόρυψ γὰρ

A vero *invisibilibus* etiam præcepit potestatibus (quas tropice vocat *vespertiliones*) ut insidias in posterum desinant hominibus tendere, quantumvis propter carnem infirmos, imbecillesque, charos tamen habet Deus; nec indiscussum quidquam eorum esse apud se permittit. Præposita autem verba aliter alii, repetito altius initio, explicantes, aliam hic *Domui Jacob* ad meliora fieri adhortationem volunt. Qua enim ratione: *Venite et ascendamus in montem Domini*, dictum est; itemque: *Venite et ambulemus in luce Domini*; eandem et hic: *Ingreddimini in petram, et abscondimini in terram a facie timoris Domini*, dici arbitrantur. Quis vero Scripturæ: *A facie furoris Domini fugere, et in terræ cavernis latere* monenti, audeat calumniari? «Quo enim ibo, ait, a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam?» Patet ergo hoc unum superiorum malorum superesse effugium, ut nos in *petræ tegumentum recipiamus*; id est, ut fidei in Christum firmamentum subeamus, quo se et Moyses ipse Dominum visurus contulit. Itemque, ut ipsi baptismatis ope, tanquam *terræ* mandati, 54 sepeliamur; quo tandem cum illo sepulti, peccatoque mortui, in novitate vite ambulemus¹¹. Sic enim *furantis Domini, terramque*, id est, terrenum et fragilem hominem¹², quo liberam in spiritu vitam vivamus, *quætientis, faciem* vitabimus. Sic rursus ad illius, quæ est in *fortitudine et gratia*, resurrectionem perveniemus. Præterea ne corpoream quamdam a Deo secessionem suadere putes; nihil illum ab alto inferiora hæc intuentem, latere posse demonstrat. At *humilis homo* jure dicitur: vel quod, si cum Deo conferatur, nihil esse videri possit: vel quod animi modestiam amplexus, superbiam et fastum omnem potuerit; vel certe, quod ex alto, per peccatum dejectus, ceciderit. Est vero laudis ergo ista *hominum sublimitatis* allata depressio; eorum videlicet, qui vano superbie fastu deposito, ad pristinam redierunt dignitatem. Erat enim quod superius dictum est: *Incurvavit se homo, et humiliatus est vir*, in malam rem usurpatum: at jam de his sermo est, qui ad *petram* confugerunt, et sunt cum Christo sepulti. Naturæ enim *humilitatem* agnoscentes, *soli Deo* peculiarem esse *celsitudinem* testantur. *Illa* autem *die* ait, tanquam de rata et certa locutus; quæ nullum lucis corporeæ principium vel finem habitura, sibi semper similis immobilisque futura est; in qua *solus*, ut scribit, *exaltabitur Dominus*. Omnem enim *exaltationem*, omnemque claritatem, quæ spiritualibus alioqui potestatibus tribuitur, unus divinæ gloriæ splendor eximius magnitudine sua vincit et obscurat. Nam sive prophetarum, sive apostolorum, sive cœlestium denique omnium *sublimitatem* intuearis, uno illo prodeunte omnia *humiliabuntur*. Sunt enim, si nobiscum tenulori-

¹¹ Psal. cxxxviii, 7. ¹² Rom. vi, 4. ¹³ I Cor. xv, 47.

VARIE LECTIONES.

• ἰσ. γ.π. ὡς περι. ἰσ. γ.ρ. δέ.

bus ista conferantur, magna quidem et ardua: sive autem cum illo, nihil quemquam vel posse, vel sapere quidquam certum est. Apud hunc lingua tar'um et blæsum Mosem¹⁶, ipsumque Abrahamum terram et pulverem¹⁷ exstitisse legimus. Lampadis enim accensæ instar, stato meridianæ lucis splendore, superati obtenebrescunt. **55** *Diem deinde Domini super omnem fore superbium, et contumeliosum* ait. Inde siquidem malorum omnium principium et fons. Elatus enim *superbia* diabolus, sociis secum assumptis, a Deo recessit, ista usurpare ausus: « Super astra Dei exaltabo solium meum¹⁸; » quibus et alia adjicit iniquens: « Ero similis Altissimo¹⁹. » Inde igitur sumendum ultionis fuerat exordium. Viam vero munit, et ad contumeliam dux est *superbia*. Qui enim alios fastidit, primus contumeliam facile aggreditur, nec aliud est quidquam super alios efferi, quam *superbum* esse: eaque ut cognata vitia sunt; sic pari modo puniri necesse est. Ab his vero habitu tantum differunt, qui *sublimes excelsique* dicuntur. Nam et in se ipsi attolluntur, et levitate intumescunt, firmum quidquam nihil habentes. Plectuntur tamen quod sui obliti sunt; quia peccatum et ipsam esse elationem constat. Eos autem per *Libani cedros* intelligit, qui fastu occæcati intumescunt. Nam et ipsæ proceræ valde sunt; nec usibus idoneos fructus gerunt, vixque vel senescunt, vel putrescunt. Erat vero omni idololatriæ genere refertissimus *Libanus*. Hinc et quæ in eo vagabantur, malas potestates *Cedri* significant, quæ nequitie fastigia adversus Dei notitiam sunt attollere solita: illæ nimirum, de quibus est apud Davidem: « Conteret cedros Libani Dominus²⁰. » Significant autem et mores, nullis subjectis fructibus elatos. Quarumdem enim rerum possessione, etsi male id quidem, non sine ratione tamen, efferi quis possit. Præterea, quid istos, *Libani cedros* esse dixit? Primum, quoniam dæmonicum quiddam omnis habet elatio. Deinde quoniam aliena quodammodo celsitudine attolli videntur montanæ arbores: cujusmodi fere sunt, qui rerum externarum gloria efferrunt. Reperias alioqui et *cedros* laudari: « Saturabuntur enim, scribitur, ligna campi, et cedri Libani, quas plantavit²¹. » Item: « Laudabunt Dominum ligna fructifera, et omnes cedri²². » Nihil enim suapte natura malum docet existere; cum sponte Deum quilibet vel adversetur, vel amplectatur. Ipsæ autem *Libani cedri* **56** excisæ (quod ad idololatriam retulerim), in templi assumuntur structuram, ibique remanentes conteruntur. Nimirum, ut semel dicam, et animalium naturales impetus, et plantarum species, ad varios hominum mores significandos usurpantur. *Arbor* autem *glandis Basan*, ipsam morum duritiam, pervica-

¹⁶ Exod. iv, 10. ¹⁷ Gen. xviii, 27. ¹⁸ Isa. xiv, 13. ¹⁹ ibid. 14. ²⁰ Psal. xxviii, 5. ²¹ Psal. ciii, 16. ²² Psal.

cxlxiii, 9, 10.

²³ γρ. παρ' ἐαυτοῦ.

α ἐξυθρίσας ὁ διάβολος ἀπέστη Θεοῦ κοινωνοῦς ἐτέρου: λαβῶν, λέγων· « Ἐπάνω τῶν ἄστρον θήσομαι τὸν θρόνον μου· » ἄλλα τε εἰπὼν ἔφη· « Ἔσομαι ὁμοιος τῷ Ὑψίστῳ. » Ἐχρῆν τοίνυν ἐντεῦθεν ἀρξασθαι τὴν ἐκδίκησιν. Προηγείται δὲ τῆς ὑπερηφανίας ἡ ὕβρις· Ὁ γὰρ τοὺς ἄλλους διαπτύων, ἀλαζονεῖαν προσιμιάζειται. Τὸ ὑπερφανεσθαι γὰρ ἡ ὑπερηφάνεια δηλοῖ. Κολάζεται γὰρ ὁμοιοτρόπως τὰ συγγενῆ πλημμελήματα. Τῇ δὲ σχέσει διαφέρει τοῦτων ὁ ὕψηλός καὶ μετέωρος. Καὶ καὶ ὁ αὐτὸν γὰρ ὦν ἐαυτὸν ὕψοι καὶ ἐπαίρει, διὰ κουφότητα μηδὲν ἔχων ἐστηριγμένον. Ἐαυτὴν δὲ ἀγνοήσας κολάζεται. Ἀμαρτία γὰρ, φησιν, ἐστὶν ὁ μετεωρισμός. Τοὺς ἀναίσθητους δὲ φυσιοῦμένους, κέδρους τοῦ Λιβάνου καλεῖ. Ὑψηλα γὰρ αὐταὶ λίαν ἀχρήστους ποιοῦσαι καρποὺς, οὐ γηρῶσαι βράδιως, οὕτε κατασηπόμεναι. Πλήρης δὲ πάσης ἦν εἰδωλολατρείας ὁ Λιβάνος· καὶ τὰς ἐμφιλοχωρούσας αὐτῷ δυνάμεις ὀλεθρίας· αἱ κέδροι σημαίνουσι, τὰ τῆς πονηρίας ὑψώματα τὰ ἐπαιρόμενα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· περὶ ὧν, φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. » Σημαίνουσι δὲ καὶ τὰ ἡθῆ τὰ διακενῆ ἐπαιρόμενα χωρὶς ὑποκειμένων καρπῶν· ἔστι γὰρ ἐπὶ τινι τῶν πλεονεκτημάτων, εἰ καὶ κακῶς, ὅμως δι' αἰτίαν ἐπαίρεσθαι. Καὶ πῶς οὗτοι, Λιβάνου; Πρῶτον μὲν, ὅτι δαιμονιώδεις πᾶν ἔπαρμα· ἔπειτα, ὅτι τὰ ἐπ' ἄλλοις δένδρα, ἄλλοτρίῳ ὕψει μείζονά πως δοκεῖ. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ τοῖς μὴ ἐφ' ἡμῖν ἐπαιρόμενοι. Εὗροις δ' ἂν γὰρ κέδρους ἐπαινουμένας. « Χορτασθήσονται γὰρ τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου ἅς ἐφύτευσε. » Καὶ ἂν οἶσιν τὸν Κύριον ξύλα καρποφόρα καὶ πᾶσαι κέδροι. » Δείκνυται γὰρ, ὡς οὐδὲν τῇ φύσει κακόν. Παρ' ἐαυτὸν²³ δὲ τις ἄλλοτριούται Θεοῦ, καὶ συνάπτεται. Αὐτὰ δὲ τοῦ Λιβάνου κοπτόμεναι (ὁ περ ἐστὶν εἰδωλολατρείας) εἰς τὴν κατασκευὴν παραλαμβάνονται τοῦ ναοῦ· μένουσαι δὲ κατ' αὐτὴν συντρίβονται. Καθόλου μὲν τοι, καὶ τὰ τῶν ζῶων ἦθη, καὶ τὰ τῶν φυτῶν εἴδη, εἰς τὸ ποικίλον τῆς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων λαμβάνονται. Δένδρον δὲ βαλάνου Βασᾶν, σκληρὸν ἦθος δηλοῖ καὶ ἀντίτυπον. Τοὺς δὲ τοιοῦτους, καὶ ἡ κοινὴ συνήθεια παρεικάζει δρυὶ, ἧς ὁ καρπὸς χοίρων τροφή.²⁴ Ὅθεν δένδρον αἰσχύνης ὠνόμασται. Τοῦτο γὰρ τὸ Βασᾶν ἐρμηνεύεται. Κολάζονται οὖν καὶ ὦν ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν. Κατὰ δὲ τὸ ῥητὸν, χωρίον τοῦτο τῆς Ἰουδαίας εἶναι φασὶ τὴν Βασᾶν, τὴν νῦν Βαταναίαν, δένδρων ἀρίστην τροφὴν. Οὐ μόνον δὲ τὸν ἀελεγῆ βίον, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰδωλολατρίαν, αἰσχύνην φησὶν ἡ Γραφή. Ὡς Ἐλιού πρὸς Ἀχαάθ, « Ἀποστειλαί, φησὶ, πρὸς αὐτὸν εἰς τὸν Κάρμηλον τοὺς προφήτας, τῆς αἰσχύνης ἄνδρας, οἱ ἦσθιον τὰς τραπέζας Ἰεζαβὲλ. » Πλὴν, ἢ πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν εἰς πῦρ ἐμβάλλεται κοπὴν ἐν τῇ Κυρίου ἡμέρᾳ. « Καὶ ἐπὶ πᾶν ὄρος, φησὶ, καὶ ἐπὶ πάντα βουνόν. Πονηραὶ δυνάμεις ἀσταί, μέτρα τῶν

ἀδικημάτων ἔχουσαι τὴν πρὸς ἀλλήλας διαφορὰν, ὡς ἔρη τε καὶ βουνοὶ τοῖς ὑποκειμένοις διαφέροντα. Κακεῖ γὰρ προαίρεσις μία τῷ μεγέθει διάφορος. Ὁ δὲ πύργος, ὑψηλὸν σκοπευτήριον πρὸς φυλακὴν πόλεως, καὶ γινώσκειν ἐφόδων πολεμικῶν, ὅποιοι ἦμιν ὁ νοῦς ἐδόθη παρὰ Θεοῦ, φυλακτικὸς μὲν ἀγαθῶν, προβλέπων δὲ τοὺς ἐπιβουλεύοντας. Οὐ χρὴ δὲ τοῦτον ἐν αὐτῷ διὰ τῶν γῆινων τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον πραγματεύεσθαι. Καταβαίνει γὰρ ὁ Κύριος πρὸς αὐτὸν κάτω πεσόντα διὰ τὸ φρόνημα, διασπῶν ἐπὶ σωτηρίᾳ τὴν πρὸς τὰ κακὰ συμφωνίαν αὐτοῦ· περὶ οὗ τῆς οἰκοδομῆς κελεύει πρῶτον ψηφίζειν ὁ Κύριος, εἶτα πρὸς ἀπαρτισμὸν ἐκτεσάμεθα. Τοῦτον ὑψηλοφρονούντα δεδιέναι δεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου φησίν. Καὶ τὸ τείχος δὲ φυλάττον πόλιν, τῶν πολεμικῶν τὰς προσβολὰς ἀποκρούεται.

B die Domini, et in ignem mittetur. Et super omnem montem, addit, et super omnem collem : quibus verbis ipsæ significantur malæ potestates quæ iniquitatum magnitudine discrepant inter se, non secus ac montes ipsi, collesque subjectorum mensura differunt. Nam et ibi unum est institutum, unaque intentio; sed magnitudine dispar. *Turris* autem *excelsa* ipsa est ad urbis salutem, hostiumque prospiciendum accessum comparata specula: qualis quæ nobis a Deo ad bonarum rerum observationem, malarumque vitiationem collata mens est. Eam vero non decet de reditu sibi in cælum terrenis rebus comparando, laborare. Ad ipsam enim, si fastum deponat, descendit Dominus; ut salutis ergo ejus ad mala consensum dissipet. De *turris* hujus ædificatione cogitantem jubet primum subducta ratione videre Dominus, si quæ sunt ad integram constructionem necessaria, comparata habemus. Eandem rursus, si superbe elateque sentiat, *diem Domini* timere debere ait. Quin et *murus* 57 ipse ad urbis custodiam factus, hostium propulsat impetus.

Οὕτω καὶ λόγων τῶν ἐν ἡμῖν, οἱ μὲν τῶν τῆς ἀληθείας δόγματων φυλακτικοί, τῷ νῷ πρὸς τὸ μὴ καθαιρεῖσθαι τὰ δόγματα περικεῖμενοι· οἱ δὲ πρὸς ὀχύρωσιν ψεύδους, καὶ φυλακὴν ματαιότητος ἐκ τῆς ἐξωθεν ἐπινοίας ἐπιτηδεύμενοι. **C** *Τείχος* γὰρ ἡ διαλεκτικὴ, μὴ συγχωροῦσα τοῖς βουλομένοις διαρπᾶσαι τε καὶ διαλύσαι τὰ δόγματα. Διὰ τὰ μὲν τῆς Ἱερουσαλήμ τεῖχη ἐπὶ τῶν χειρῶν ἀναγγράπεται τοῦ Κυρίου· τὰ δὲ Ἱερικουὺς ὑπὸ Ἰοσιῦ καθαιρεῖται φωνῇ μόνῃ διαλυόμενα. Ἄνω μὲν οὖν μόνον κατηγορεῖται τὰ ὑψηλά. Ἐνταῦθα δὲ, καὶ τὰ ἰσχύοντα μετὰ τοῦ ὕψους ἔχοντα τὴν ἐν ταῖς ἀποδεικτικαῖς μεθόδοις ἐπὶ πολὺ κραταιωθείσαν πιθανότητα, καὶ ὑψωθεῖσαν, *τείχος ὑψηλὸν τροπικῶς λέγοντος* τοῦ προφήτου διαβεβαίοντο ἐν ἡμέρᾳ Κυρίου τοῦτο καθαιρεθῆσθαι. Γυμνασίας δὲ χάριν διὰ ὀνομάτων αὐτὰ παραδίδωσιν ἡ Γραφή μηδὲν εἰκῆ προσέειπαι, μηδὲ τὸν νοῦν ἔχειν χαμαὶ συνεθίζουσα. Μετὰ δὲ τὸν ὑψηλόφρονα νοῦν, καὶ τοῖς ταπεινοῖς οὐ συναπαγόμενον, καὶ περὶ σωμάτων αἰθίς αἰνίττεται, **D** *πλοῖα ταῦτα θαλάσσης* εἰπών. Οὐ τοῖς ἀψύχοις γὰρ φρεσὲρ ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα· τοῖς δὲ διὰ τῶν σωμάτων ἐν τῷ ἄλμυρῷ τοῦ βίου τοῦτούτου κλύδωνι σαλευομένοις, ὃν δὴ καταπατοῦσιν οἱ ἐν σαρκὶ ζῶντες, καὶ μὴ κατὰ σάρκα στρατευόμενοι, ποιῶντες ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς, ὅτε καὶ τῷ βίῳ συγκαταβαίνουσιν ἐπὶ τὸ τῶν βεθυθισμένων κερδάναι τινας. Διὸ εἶδον τὰ ἔργα Κυρίου, μισθὸν τῆς ἐργα-

Sic et doctrinarum, quæ in nobis sunt, aliæ quidem ad verorum dogmatum præsidium faciunt, mentemque cingunt, ne dogmata tollantur: aliæ vero ad falsitatis assertionem, vanitatisque studium retinendum, depromptis ab externis rationibus comparantur. *Murus* enim *ars* est ipsa disserendi, eos, qui dogmata diripere, et dissolvere conantur, propulsans. Inde et urbis Hierosolymitanæ muri in Domini manibus descripti esse dicuntur; Jerichuntinæ autem sola Josue voce dejecti, prostratæque. Superius ergo, *excelsa* quæ essent, sola reprehensa sunt: hic autem, quæ robur aliquod *celstitudini* conjunctum nactæ sunt, id est, qui persuadendi facultate potentes attolluntur, *excelsi muri* nomine et ipsi, figurato dicendi genere, a propheta designati, in *die Domini* perdendi veniunt. Sunt vero exercitationis gratia involucris ista per Scripturam tradita; quo temere nulli ad eam accedendum esse, nec humilium rerum contemplationi mentem debere occupari significetur. Quia vero animi elationem, quæ humilibus non commoveatur, exagitavit; de ipsis etiam corporibus obscure rursus disputat, cum ea *naves maris* appellat. Neque enim iis metuenda *Domini dies* esse potest, qui sensus facultate destituuntur: sed iis, qui in corporibus, hujus vitæ, tanquam *Maris* tempestatibus, agitantur; quas facile contemnunt, qui in carne viventes, ejus imperantis castra non sequuntur.

⁵⁵ III Reg. xviii, 19. ⁵⁶ Matth. iii, 10. ⁵⁷ Isa. xlix, 16.

VARIE LECTIONES.

¹ ἰσ. γρ. ἑαυτῷ. ² γρ. εἰ τὸ.

tur; sed in aquis multis operationem faciunt ²⁶, A ideoque ad vitæ commoda sese demittunt, ut eorum, qui in profundo demersi sunt, aliquos lucrantur : unde opera Domini vidisse, id est, rei gestæ mercedem, divinatorum operum, rerumque in profundo mirabilium cognitionem percepisse dicuntur. Minitari autem et iis, quibus corpora studiosius ornare, eaque etiam intuendo voluptate nimis anxie incitari gratum est. Neque enim est *navium* aspectus metuendus; sed corporum, quæ ad voluptatem expetuntur, contemplatio. Ut autem quæ superius dicta sunt, ænigmata esse doceret, addidit : *Et humiliabitur omnis homo* ; **58** idem penitus, ac si omne malorum genus ab homine depulsum iri diceret. *Solus vero, ait, exaltabitur Dominus.* Luce enim exorta, tenebras fugari, sicut et veritate demonstrata, mendacii naturam argui, quæque prius *excelsa sublimiaque* videbatur (cunctis hominibus uni Deo propriam et *peculiarem* esse *celsitudinem* testantibus) despici facile et contemni necesse est. M.stim autem utrumque Christi adventum prophætæ complexa est oratio. De altero enim, quæ superius dicta sunt, intelliguntur; quæ vero de idolis adjecta, de priore, quo eadem lapides et ligna censentur existere. Crucis vero etiam aspectum et nomen dæmones refugiunt. Nec a secundo tamen penitus dissidet oratio, si quis ad integrum impietatis spectet interitum. Idola porro, eas etiam, quas sibi de falsis dogmatibus quisque fingit, opiniones esse dicebamus. Posteaquam ergo vera lux illuxit, abdicato quisque peculiarium dogmatum studio ista rejicere, et tanquam in speluncis *caavernisque occultare* festinabit, tum autem vel maxime, cum iram Dei terrena ipsa, ut spiritualia manifestentur, confringere, et luto constantem imaginem, ut cælestis altera appareat, perdere videbit. Cæterum qui prius idola *absconderunt*, tandem et ipsa abjiciunt. Decet enim primum errore notato pudore afflicti; deinde ipsum a corde rejicere. Sunt porro *argentea idola*, falsa dogmata, quæ plausibilibus verbis asseruntur : *aurea* vero, quæ in mente contra veritatem reconduunt cogitationes. *Adorare* rursus *vespertilionis* is dicitur, qui dæmonum potentia, et nebris alioquin cognatæ, divinitatis aliquid tribuit : a quibus qui se cupit revocari, *foramina firmæ petrae* ingredi quærat necesse est, quæ sola pro fidei in Christum modulo, solent aperiri. Significant porro *scissuræ petrarum*, corporis ipsius passionem, ad quam confugere, quibus salutis cura est, eaque, tanquam tegumento, includi, celarique perpetuo omnes exoptant. Cæterum, si litteram spectes, fugientes, latebrasque quærentes Judæos valde ridiculos fecerit, deorumque **59** quibus serviebant, imbecille infirmamque potentiam stolidè

σίας τὴν σύνεσιν τῶν ἔργων Κυρίου, καὶ τῶν ἐν τῷ βυθῷ θαυμασίων λαμβάνοντες. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ τοῖς τὰ σώματα καλλωπίζουσιν, καὶ περὶ τὴν τούτων θεῶν περιέργως ἐπτοημένοις. Οὐ γὰρ ἡ τῶν πλοίων ἰεῖα φοβερά· ἀλλ' ἡ πρὸς ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος κατανόησις. Ὅτι δὲ τὰ περὶ τῶν προειρημένων ἐστὶν ἀνίγματα, δεδῆλωκεν εἰπὼν· καὶ ταπεινωθήσεται πᾶς ἄνθρωπος τοῦτ' ἐστὶ πᾶσα ἰεῖα τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν καταπεσείται. Μόρος δὲ ψῆσιν ὁ Κύριος ὑψωθήσεται. Φωτὸς γὰρ ἀναφανέντος, ἀφανίζεται σκότος, καὶ ἀληθείας ἀποδειχθείσης, ἡ τοῦ ψεύδους φύσις ἐλέγχεται. Καὶ πάσης τῆς ἀληθινῆς θεωρίας καταληφθείσης, εὐκαταφρόνητα τὰ δοκοῦντα πρὶν ὑψηλὰ καὶ μετέωρα, πάσης λογικῆς φύσεως ἐδῆφος μόρον μαρτυροῦσης Θεῷ. Ἐπιπεπλεγμένως δὲ περὶ τῶν δύο τοῦ Κυρίου παρουσιῶν ἡ Γραφή διαλέγεται. Τὰ μὲν γὰρ προειρημένα, περὶ τῆς δευτέρας. Τὰ δὲ περὶ τῶν εἰδῶλων ἐπιφερόμενα, περὶ τῆς πρώτης, ἀφ' ἧς τὰ εἰδῶλα, ξύλα καὶ λίθοι νομίζονται. Σταυροῦ δὲ καὶ θεῶν καὶ τοῦνομα ψεύγουσι δαίμονες. Οὐκ ἀπάθει δὲ παντελῶς οὐδὲ τῆς δευτέρας ὁ λόγος, ἥτις ὕπὸς τὴν τελείαν τῆς ἀσεθείας ἰδοὶ καθαίρεσιν. Εἰδῶλα δὲ, καὶ τὰς ἐντυπωθείσας περὶ ψευδῶν δογμάτων φαντασίας ἐλέγομεν. Τοῦ τοίνυν ἀληθινοῦ φανέντος φωτὸς, ἕκαστος τῶν ἰδίων δογμάτων κατεγνωκῶς, ἐξαφανίσαι ταῦτα σπουδάσει ἐν οἰκῷ σπηλαιῶσι καὶ τρώγλαις ἐγκατακρύψας αὐτὰ, ὄρων ἐκ τῆς ἐνεργείας τὰ φοβερά τοῦ Θεοῦ θραύοντος τὰ ὑλικά τε καὶ γήινα πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν ἡδὴ φανέρωσιν, καὶ ὡς δεῖ, ἐξαφανισθῆναι τοῦ χοῦ τοῦ ἐκείνου, ἵνα ἡ τοῦ ἐπιούρανιου ἀκαφανῆ. Ἄλλ' οἱ τὸ πρῶτον τὰ εἰδῶλα κατακρύψαντες, ὕστερον ἐκβάλλουσιν. Δεῖ γὰρ πρῶτον ἐπαισχυνθῆναι τῷ ψεύδει, εἶτα καὶ ἐκβαλεῖν τῆς καρδίας. Καὶ ἀργυρᾶ μὲν εἰδῶλα, τὰ λόγους πιθανοῖς ψευδῆ συγκείμενα δόγματα. Χρυσᾶ δὲ, οἱ ἐν τῇ διανοίᾳ περὶ τοῦ ψευδοῦς ἐναποκείμενοι. Προσκυνεῖ δὲ τὰς νυκτερίδας ὁ τὴν τῶν δαιμόνων τὴν δύναμιν συγγενῆ οὔσαν τῷ σκότῳ θεοποιῶν· ὧν τις παυσάμενος εἰς τὰς τρώγλας εἰσελθεῖν τῆς στερεῆς πέτρας ζητήσκειν. Μόνοι δὲ αὐταὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως διαίρουμεναι. Σχισματὶ δὲ πετρῶν, τοῦ σώματος αὐτοῦ τὸ πάθος σημαίνουσιν, ὃ προσφυγεῖν καὶ ἐγκατακρυφθῆναι τῇ σκέπῃ πάντες εὐχονται διαπαντός οἱ σωζόμενοι· κατὰ δὲ τὸν ἄρητὸν, γέλωτος ἀξίαν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποφαίνεται σκέψιν, εἰ κατακρύπτουσι τοῦ Θεοῦ καὶ σώζειν τοὺς προσκυνουμένους ἐπεύγονται, τὸ τούτων ἀδρανῆς οἷς ποιοῦσι σημαίνοντες, μὴ σὺν αὐτοῖς ἀιχμάλωτοι τοῖς πολεμίοις γενήσονται. Οὐδὲν γὰρ ἀπάναντο τῶν εἰδῶλων οἱ ταῦτα κατασκευάσαντες. Καὶ τάχα πού ταῖς νυκτερίσιν ἀνεδείμαντο τοὺς ναοῦς. Ἐμφιλοχῶρεῖ γὰρ τοῖς ἀφεγγέσι τόποις τὸ ζῶον, οὗ δὴ καὶ δυσωδίας πληροῖ. Ἀναλογίζονται τοίνυν ^b

²⁶ Psal. cvi, 23.

VARIE LECTIONES

^γ γρ. εἴτις. ^δ λ. ἰσ. λογισμοί. ^α γρ. τό. ^β λ. ἰσ. δαίμοσιν.

ἔτι δὴ μᾶλλον *ρυκτερίσι προσεκύνουν* τοῖς εἰ- A prodentes; qui eisdem occultare, et ne a militibus
 δώλοις ἐμφωλευούσαις ἀσθησιν ἐχούσαις ἑ τοῖς τούτων
 καταγωγῆσι ἀναισθητοῖς ὑπάρχουσιν. Συγκατορύττε-
 σθαι δὲ τοῖς ἐαυτῶν θεοῖς ἐσπουδάκασιν, ἀλλ' οὐ μετὰ
 Θεοῦ τῶν δλων ἦντες ἐκρύπτοντο, ἀλλ' ὁ Φαραὼ διώκων
 κατεποντίζετο. Ἄλλ' οὐδὲ Ῥαφάκου ταῖς ἀπειλαῖς μα-
 νέντος ὁ Θεὸς ἀπεκρύπτετο τὸν ἀσεβῆ τιμωρούμενος.
 Inter dæmonas igitur reputabuntur, quod *vespertilionibus* anima præditos idolis incubantes, potius
 adorarent, quam eorum latibula, quæ sensu carent. Studuerunt vero cum suis ipsi Deis defodi,
 sed non eo tempore latuerunt, cum Deo universorum duce, a Pharaone liberati sunt ipse autem
 instans a tergo mari absorptus²⁷; imo nec eo tempore occultatus est Dominus, quo impium et furen-
 tem Rapsacem ultus est²⁸.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

α. ια'. Ἰδοὺ δὴ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαββαὼθ
 ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ
 ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, ἰσχύον ἄρτου, καὶ ἰσχύον
 ὕδατος. Γίγαντα καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄνθρωπον
 πολεμιστήν, κ. τ. λ.

Εἰπὼν περὶ τῆς ἡμέρας τῆς ἐκδικήσεως, νῦν ἐξ
 ἐτέρας ἀρχῆς ἀφαιρέσιν ἀπειλεῖ τῶν ἐν τῷ προτέρῳ
 λαῷ τῶν ἑ τοῦ Θεοῦ χαρισμάτων, οὐ δι' εἰδωλολα-
 τρείαν εἰπὼν, οὐ δι' ἄλλα; ἀφαιρεθήσεσθαι πράξεις,
 εἰὰ δὲ τὴν Βουλῆν, ἣν κατὰ τοῦ δικαίου, φησὶν,
 ἐβουλεύσαντο. Τοὺς προφήτας γὰρ ἀποκτείναντες,
 τέλος καὶ τῷ Δεσπότη πάντων ἀσεβῶς ἐπεμάνησαν,
 ἐν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ὅσον ἦκεν εἰς αὐτοὺς, ἀποκτεί-
 ναντες, ἀφαιρεῖ δὲ πρῶτον ἰσχύοντα καὶ ἰσχύου-
 σαν, κατὰ δὲ Ἀκύλαν, ἔρεισμα καὶ ἔρεισμόν. Κατὰ
 δὲ τὸν Σύμμαχον, Στήριγμα καὶ στηριγμόν, δηλῶν,
 κατὰ τὸν λόγον τὸν ἀποστολικόν, τοὺς κατὰ Θεὸν
 διαπρέποντας, οὓς καλεῖ στύλους καὶ ἑδραῖώματα.
 Τοιοῦτους γὰρ εἶχεν καὶ ὁ πάλαι λαὸς ἰσχύον ἑ δὲ
 καὶ ὁ θεῖα ῥοπή κρατῶν τῶν παθῶν. Τοιοῦτος δὲ
 νῦν παρ' Ἱουδαίους οὐδεὶς. Οὐ γὰρ δύνανται λέγειν,
 ἑ Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. ἑ Ἡ-
 θένησαν γὰρ τῇ διὰ τὸν σταυρὸν ἀπιστία.

Ὁ γὰρ μὴ ἔχων τὸν Χριστόν, τὴν τοῦ Θεοῦ δύνα-
 μιν, τὴν ἰσχύον, οὐκ ἔχει. Ἰσχύον τε ἄρτου, φησὶ,
 καὶ ἰσχύον ὕδατος. Οὐκ ἄρτον οὔτε ὕδωρ ἀπλῶς,
 ἀλλ' ἰσχύον ὃ δὴ προφήτης ἄλλος ἡρμήνευσεν εἰπὼν ἑ
 ἑ Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀποστελεῶ
 λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐ δὲ δίψαν ὕδα-
 τος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου, ἑ ὦν
 νομιζοῦσι μεταλαμβάνειν ἐν τῷ διέρχεσθαι τὰς θείας
 Γραφάς, φιλοκαλεῖν τε τὴν τούτων ἐκμάθησιν, οὐκ
 ἔχοντες τὴν τῶν θρησκευτικῶν λόγων ἰσχύον, καὶ πηγῆς
 τῆς ζωοποιῶ. ἄρτου δὲ περὶ οὗ φησὶν ὁ Δαβὶδ,
 ἑ ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. ἑ Καὶ ὕδατων
 περὶ ὧν φησὶν ὁ προφήτης ἑ ἑ Ἀντήσατε ὕδωρ μετ'
 εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτήριου. ἑ Καὶ ὁ
 Σωτὴρ, ἑ Ὁς δ' ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω
 αὐτῷ, γενήσεται πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν
 αἰώνιον. ἑ Καὶ πάλιν, ἑ Ἡ σὰρξ μου, φησὶν, ἀλη-

²⁷ Exod. xiv, 27 seqq. ²⁸ IV Reg. xix, 35, 36; Isa. xxxvii, 36. ²⁹ Gal. ii, 9. ³⁰ Philipp. iv, 15. ³¹ Amos viii, 11. ³² Psal. lxxvii, 24. ³³ Isa. xii, 3. ³⁴ Joan. iv, 14.

VARIÆ LECTIONES.

ἑ λ. ἰσ. ἡ. ἑ ἰσ. ὅταν. ἑ ἀφ. τῶν. ἑ γ. ἰσχύων.

60 CAP. IH.

VERS. 1-11. *Ecce sane dominator Dominus exer-*
cituum auferet a Judæa et ab Jerusalem validum
et validam, robur panis, et robur aquæ, gigantem,
et robustum, et hominem bellatorem, etc.

B Absoluto de ultionis die sermone, alium jam,
 non idololatriæ, non aliorum scelerum, sed hoc
 tantum nomine, quod *adversus justum*, ut ait, *con-*
silium inierunt, de donis a veteri populo auferendis,
 exorditur. Prophetis enim trucidatis, tandem et
 in Dominum ipsum omnium, impie maxime furere
 ausi sunt, Auctoremque vitæ, quantum in ipsis
 fuit, vita privare. *Auferet* vero imprimis *validum*
et validam: aut *fulcimentum et firmitudinem*, ut
 Aquilæ vertenti placet, aut, *firmamentum et firmi-*
tatem, ut Symmachus; id est, pietate in Deum il-
 lustres columnas, et firmamenta, ut Apostoli verbis
 utamur ²⁹. Tales enim etiam olim priscus ille ha-
 buit populus: sed tum maxime, cum *validus* esset,
 C Deoque adjutore suis affectibus superior. At jam,
 qui talem se præstet, inter Judæos invenias nullum.
 Non enim jam ἑ Omnia possum in Christo, qui me
 confortat ³⁰, ἑ dicere queant. Sunt enim eorum,
 quia crucis fidem non amplectuntur, **61** prostratæ
 et dejectæ vires.

Quoniam qui Christum non possidet, frustra a
 Deo *virtutem et robur* exspectat. Quod autem *robur*
panis, et robur aquæ: non panem et aquam sim-
 pliciter dixit propheta; alius his verbis est inter-
 pretatus: ἑ *Ecce venit dies, ait Dominus, et mit-*
tam famem in terram, non famem panis, aut sitim
aquæ, sed famem audiendi verba Domini ³¹: ἑ quo-
 rum se fore participes putant, qui sacras Scriptu-
 ras evolventes, in eas discendi studio incumbunt,
 D nutrientis alioquin *robore* verbi, *aquaque* vivifica
 destituti. *Panem* porro intelligit illum ipsum, de quo
 sic locutus est David: ἑ *Panem cæli dedit eis* ³² ἑ
 ἑ *Aquas* item, de quibus ait propheta his verbis:
 ἑ *Haurite aquam cum gaudio de fontibus Salvato-*
ris ³³. ἑ Et Salvator ipse: ἑ *Qui biberit ex aqua,*
 quam dabo ei, fiet fons aquæ salientis in vitam æter-
 nam ³⁴. ἑ Et iterum: ἑ *Caro mea vere est cibus,*

et sanguis meus vere est potus ³⁵ ; » quibus qui carent, ne se quidem panis et aquæ robur habere somnare audeant ; sed imbecillibus se cibis, et ad vitam roborandam impotentibus vesci fateantur necesse est. Defecit vero ab eis et ipsa spiritus prophetici virtus, cujus siti torquentur tantopere. Est præterea apud nos etiam cibi genus ad nutritionem quidem impotens, sed mortem tamen arcens, vitamque protrahens, cujusmodi Corinthiis infantibus legitur appositus ³⁶. Quin et olera infirmorum cibis sunt. Perfectorum enim tantum ille est, qui solidus dicitur ³⁷. Decet vero oculos adaperire, ut isto pane, istaque aqua impleamur. « Aperi enim, ait, oculos tuos et saturare panibus ³⁸. » Agaram præterea aperuisse oculos, aquamque vidisse legimus ³⁹. Aliter etiam Judæis ablatum esse vivificum panem dicere possumus ; illum nempe, qui mundo vitam dedit : *altam* item *ablatam* sacri scilicet baptismatis *aquam*, virtutemque ipsam, quæ peccata remittere, et Spiritus renovatione Christo conformes reddere, liberamque in cæli regiam ingrediendi facultatem præbere solet. « Nisi enim quis, ait, renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest ingredi in regnum cælorum ⁴⁰. » *Gigantem* autem, neque Hebræus ipse sermo, **62** neque reliquorum quisquam interpretum posuit : sed hujus loco Aquilas quidem *potentem* ; Symmachus vero *fortem* ; Theodotio denique *dynastem*, quasi præfectum, vel præpotentem Latine dicit. Quamquam tamen *gigantis* nomen in bonam usurpari partem hoc loco reperiamus : sicut et illic : « Exsultavit ut gigas, ad currendam viam ⁴¹. » Significat autem *gigantis* appellatio hominem illum, qui summum spirituales fortitudinis fastigium sit adeptus. *Fortis* autem, sive *potens*, eum ipsum, qui paulo factus inferior, et ea etiam, quæ in illo cogitatio celsitudine superatur ; quia unicuique a Deo gratiæ tributam esse mensuram certum sit ⁴². Ait enim Paulus : « Velim quidem omnes homines esse sicut meipsum. Sed unusquisque vestrum proprium donum habet ex Deo ; alius quidem sic ; alius autem sic ⁴³. » Potest vero et aliud *gigas* significare ; eum nempe, qui naturæ beneficio ad perceptionem doctrinæ, aut virtutis exercitationem, eximium quid privatim consecutus est. Naturale enim *gigantum robur* est. At *fortis* eum qui cura tantum et labore, quod est a natura tributum, perficit et complet. Neque vero apud Judæos ulli restant amplius *bellatores*, quia militaribus catalogis nulli jam conscribuntur : sed voluptatum victi illecebris, animæque affectibus, et contrariis rationibus, superiores jam non evadere modo, sed ne mente quidem, quod justum est, vel agitare vel statuere queunt. Deo enim rectore, et ad id, quod æquum est, duce, ita destituuntur ; ut

ἄθῃς ἐστὶ βρωσίς, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῆς ἐστὶ πόσις· ἔ & μὴ ἔχοντες, οὐκ εἶχον ἰσχὺν ἄρτου καὶ ὕδατος. Ἐξ ἀσθενῶν δὲ τροφῶν, ἀσθενεῖς οἱ τρεφόμενοι. Ἐπέλιπε δὲ αὐτοῖς καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ προφητικῆς πνεύματος, καὶ κατάδιψοι τοῦτου τυγχάνουσιν. Ἔστι δὲ καὶ παρ' ἡμῶν τροφή ἰσχὺν μὲν οὐκ ἐμποιοῦσα, κωλύουσα δὲ τελευτᾶν· ἧς οἱ Κορίνθιοι νήπιοι ὄντες μετέλαβον. Ἀλλὰ καὶ λάχνα ἀσθενούντων τροφή. Τελείων γὰρ ἦν στερεὰ τροφή. Δεῖ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίξει πρὸς τὸ τοιοῦτου ἐμπλησθῆναι ἄρτου καὶ ὕδατος. « Διανοίξον γάρ, φησί, τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἐμπλήσθητι ἄρτων. » Καὶ διηγοίγησαν, φησί, τῆς Ἄγαρ οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἴδεν τὸ ὕδωρ. Καὶ ἄλλω; δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀφηρηται ὁ ζωοποιὸς ἄρτος, ὃς δίδωσι τῷ κόσμῳ ζωὴν, καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἀπόθεσις, ἡ πνευματικὴ ἀνακίνησις ἢ ἡ συμμόρφους ἐργαζομένη Χριστοῦ, καὶ τὸ παρῆρησιαν ἔχειν εἰς οὐρανῶν βασιλείαν· « Ἐὰν γάρ τις, φησί, μὴ γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » *Γίγαντα* δὲ, οὕτε τῶν Ἑβραίων ἡ φωνή, οὕτε οἱ λοιποὶ τῶν ἑρμηνευσάντων ὀνόμασαν· ἀντὶ δὲ τοῦτου, Ἀκύλας μὲν *δύνατον*, ὃ δὲ Σύμμαχος *ἀνδρείον*, ὃ δὲ Θεοδοτίων *δυναστὴν* ἐξέδωκαν. Πλὴν ἐπὶ καλοῦ τὴν *γίγαντος* ἐνταῦθα προσηγορίαν εὐρίσκομεν, ὡς καὶ τῷ, « Ἀγαλλιάσται ὡς γίγας δραμεῖν ὀδόν. » Δηλοῖ δὲ τὸν εἰς ἄκρον ἰσχύος ἐλθόντα πνευματικῆς. *Ἰσχυόντα* δὲ, τὸν ὑποθετικῶτα βραχὺ, καὶ τῆς ἐν ἐκείνῳ νοουμένης ὑπεροχῆς ἐλαττούμενον. Ἐκάστῳ γὰρ δέδοται χάριτος μέτρον παρὰ Θεοῦ. Φησὶν γὰρ ὁ Παῦλος, « Θέλω δὲ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτόν. Ἀλλ' ἕκαστος ὑμῶν ἴδιον ἔχει χάρισμα ἀπὸ Θεοῦ, ὃ μὲν οὕτως, ὃ δὲ οὕτως. » Δύναίτο δ' ἂν καὶ ἄλλω; *γίγας* μὲν δηλοῦν τὸν ἐκ φύσεως ἔχοντα προτερήματα εἰς ἀνάληψιν ἐπιστήμης, ἢ πρὸς ἀσκησιν ἀρετῆς· φυσικὴ γὰρ ἡ τῶν *γίγαντων* ἰσχὺς, *ἰσχυῶν* δὲ, τὸν ἐκ μελέτης καὶ πόνων τὸ ἐκ φύσεως ἀγαθὸν τελειώσαντα. Οὐκ ἔτι δὲ παρ' Ἰουδαίους *πολεμισταί*· οὐδὲ γὰρ ἐναριθμοῦνται τοῖς στρατιωτικῶς καταλόγοις. Νικῶνται δὲ ταῖς ἡδοναῖς καὶ πάθει ψυχοῖς, καὶ λόγοις ἐναντίοις, κρατεῖν οὐκ ἔτι δυνάμενοι· ἀλλ' οὐδὲ ταῖς κατὰ νοῦν δικάζειν ἐννολοῖαι. Οὐκ ἔχουσι· γὰρ τὸν κατευθύνοντα πρὸς τὸ δέον θεόν· ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν προσπιπτόντων κρίνειν ἴσασιν, ὅπερ ἀρέσκον ἐστὶν αὐτῷ. Οὗτοι δὲ καὶ παρεδόθησαν *δικασταί* τοῖς αἰχμαλωτίσασιν αὐτοῦς, αὐτοὶ μηκέτι δικάζοντες· καὶ ἐν Ἐκκλησίᾳ δὲ *πολεμισταί* μὲν, οἱ τὴν τοῦ Κυρίου πανοπλίαν ἀναλαμβάνοντες, καὶ πρὸς τὰς τοῦ διαβόλου μεθοδίας γενναίως ἰστάμενοι, συγκακοπαθοῦντες τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ μὴ ἐμπλεκόμενοι ταῖς τοῦ βίου πραγματεῖαις, ἵνα τῷ στρατολογῆσαντι ἀρέωσιν. *Δικασταί* δὲ οἱ τοὺς ἀδελφούς συμβιβάζοντες, ἀφ' ὧν καὶ ὁ κόσμος

³⁵ Joan. vi, 56. ³⁶ I Cor. iii, 4, 2. ³⁷ Hebr. v, 12. ³⁸ Psal. xviii, 6. ³⁹ Ephes. iv, 17. ⁴⁰ I Cor. vii, 7.

⁴¹ Prov. xx, 13. ⁴² Gen. xxi, 19. ⁴³ Joan. iii, 5.

VARIE LECTIONES.

ἢ γρ. ἀνακίνωσις.

κρίνεται, οὐ καὶ ἀγγέλους κρινούσιν. Ἐν δὲ μὴ A
 ὄσιν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀπίστων κρίνονται δι' ἀπορίαν
 ἀγίων· καὶ οὕτω σημεῖον ἐγκαταλείψω.
 non amplius ipsi jus dicentes, sed bello capti detinentur. Præterea, sunt et in Ecclesia quidem *bellato-*
res, qui Domini armatura septi sese fortiter diaboli insidiis opponere; nullumque non Evangelii
 causa, laborem amplecti, nec ullis hujus vitæ negotiis, quibus imperatoris minuatur benevolentia, im-
 plicari solent. *Judices* autem, qui fratres inter se conciliare concordæque reddere student, intelligun-
 tur; a quibus et mundus ipse, et angeli etiam judicabuntur. Quales alioquin **63** si inveniantur nulli,
 vel ab ipsis etiam infidelibus, propter sanctorum penuriam, quo sic desertionis signum palam fiat,
 judicabuntur.

Ἀφαιρεῖ δὲ καὶ προφήτην. Πέπαυται γὰρ παρ'
 αὐτοῖς τῆς προφητείας ἡ χάρις. Καὶ ἐσφράγισται
 ὄρασις καὶ προφητεία κατὰ τὸν Δανιήλ. Μέχρι γὰρ
 Ἰωάννου παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχεν ἡ προφητεία. Ἐν δὲ
 τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ; ἔθετο πρῶτον ἀποστόλους, δεύ-
 τερον δὲ προφήτας. « Ἐὰν γὰρ, φησί, προφητεύητε,
 εἰσέλθη δὲ ἀπιστος, ἢ ἰδιώτης· ἐλέγχεται. » Ἄλλ' ὁ
 μὲν προφήτης, ἀποκαλύψει τοῦ Πνεύματος, προαγο-
 ρεῖε τὰ μέλλοντα· ὁ δὲ στοχαστής, συνέσει τῇ δι'
 ἐμπειρίαν πραγμάτων, ἐξ ὁμοίου παραθέσεως τὸ
 μέλλον τεκμαίρεται· ὥσθ' ὅταν τὰ Σοδομιτῶν ποιη-
 σωμεν, πεισόμεθα παραπλήσια, ἐὰν μετανοήσωμεν,
 ὡς οἱ Νινευῖται σωζόμεθα. *Πρεσβύτερος* δὲ οὐχ
 ἀπλῶς ὁ τῆς προεδρίας ἀξιωθείς, ἀλλ' ὁ φρενῶν
 κοσμούμενος γενναϊότητι, καὶ τὸν τοῦ *πρεσβυτέρου*
χαρακτήρα φέρων ἀκέραιον· μάλιστα μὲν ἀγάμος·
 εἰ δὲ μὴ, μιᾶς γυναϊκὸς ἀνὴρ τέκνα ἔχων πιστὰ, καὶ
 τὰ ἐξῆς· ἀντεχόμενος τοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν πι-
 στοῦ λόγου, ὡς δυνατὸς εἶναι καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ
 ὑγεινουσῇ διδασκαλίᾳ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγ-
 χειν. Δεῖ δὲ προῆκεν καθ' ἡλικίαν πολλῶν πεπειρα-
 μένων διὰ τὸν χρόνον, καὶ τὸ εὐσταθὲς τῶν ἡθῶν ἐκ
 τῆς ἐπανθούσης αὐτῷ πολιτείας ἢ ὑποφαίνοντα.
 Δίχα γὰρ *πρεσβυτέρου* πολιταί. Κἂν ἐν ἡλικίᾳ δὲ ἐν
 φρόνημά τι εὐρῆ *πρεσβυτικῶν*, οὐκ ἀτιμαστέον τὸ
 δῶρον. Πολιτὰ γὰρ, φησί, φρόνησις ἐν ἀνθρώποις.
 Ὡν ἀφηρημένων τῆς Ἱερουσαλήμ ψευδώνυμοι νῦν
 οἱ παρ' Ἰουδαίοις *πρεσβύτεροι*. Διὰ δὲ τῆς ἀφαι-
 ρέσεως τοῦ *πεντηκοντάρχου*, πᾶσαν τὴν εὐτακτον
 περὶ αὐτοὺς οἰκονομίαν δηλοῖ συγχυθίσασθαι, ἀπὸ
 μέρους τὸ ἔλον εἰπῶν, ὅσον Ἰοθὺρ Μωυσεῖ συνεβού-
 λευσεν. Καὶ τὴν πᾶσαν δὲ πολιτικὴν εὐταξίαν παρ-
 ἰστησιν. Ἐτι γὰρ συνόντος αὐτοῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ
 κελούτος ἐπὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἦσαν ἔτι παρ' αὐ-
 τοῖς ἀρχιερεῖς, καὶ ἡγούμενοι Γραμματεῖς καὶ Φα-
 ρισαῖοι. Τὰ δεσινὰ δὲ τολμήσαντες κατ' αὐτοῦ, τῶν
 ἀγαθῶν ἀπάντων ἐστέρηνται, καὶ *συμβούλων* τῶν
 εἰσηγουμένων τὰ δέοντα. Καὶ πρὸς τὰ βιωτικὰ μὲν
 γὰρ οἱ τοιούτοι λυσιτελεῖς, πρὸς δὲ τὰ ψυχικὰ, καὶ
 μάλα τοῖς πειθόμενοις σωτήριοι. Ὡν τις ἀπορῶν,
 σκίφος ἐστὶν ἀκυβέρνητον ταῖς τρικυμίαις ἐκδεδο-
 μένον. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ πονηρὸν συμβούλιον ἐποιήσαντο,
 τὸ πῶς παραδώσουσιν Ἰησοῦν τὸν θαυμαστὸν, ἀφ-
 ῆρέθησαν *σύμβουλον*, οὗ τὰς *συμβουλὰς ἐθαύμα-*

Auferet vero etiam *prophetam*. Apud ipsos enim
 propheticum cessat munus; ipsaque jam visio, et
 prophetia, secundum Danielelem, obsignate sunt ⁶⁴.
 Ad Joannem enim usque penes ipsos stetit propheta-
 tiæ munus. At in Ecclesia Deus posuit primum
 apostolos, deinde prophetas ⁶⁵. « Si enim propheta-
 veris, ait, ingrediatur autem infidelis, aut idioτα,
 arguitur ⁶⁶. » Est vero *propheta* qui revelatione
 Spiritus futura prædicit: *conjector* autem, qui
 solo rerum usu adjunctus, eventuum collata simili-
 tudine, de futuris conjicit: veluti quis moneat nos,
 si Sodomorum scelera imitemur, non illis quæ
 passi sunt, esse dissimilia laturos: sin autem im-
 probæ nos vitæ pœniteat, eadem nos, quæ et Nini-
 vitæ, esse experturos. *Senem* porro vocat, non
 eum simpliciter, quem dignitatis gradus reliquis
 præesse facit; sed quem animi commendat genero-
 sitas, senectutisque purus ille et illibatus, quo de-
 bent commendari presbyteri, character: eum præ-
 cipue, qui uxorem nunquam duxerit, vel saltem,
 qui unius uxoris vir factus, fideles ab eadem filios
 sustulerit; sermonemque, qui secundum doctri-
 nam est, fidelem fuerit amplexus, ut potens sit
 exhortari in doctrina sana, et eos qui contradic-
 cunt arguere. Decet vero juvenibus eum præire,
 qui multarum rerum, temporis usu, notitiam ade-
 ptus, morum constantiam, efflorescente in ipso
 canitie, ostendet. Est enim gloria presbyteri ipsa
 canities ⁶⁷. Quanquam, si in ipsa juvenili ætate,
 senilis aliqua reperiatu prudencia, nequaquam et
 istud negligendum donum sit. Altera enim est ho-
 minibus canities, prudentia, ut scribitur ⁶⁸. Quibus
 semel ab Hierosolymorum urbe sublati, falso jam
 Judæi *senum* usurpant. Per *quinquagenarii*
 vero ablationem aperte totum significans, ordinis
 omnis et œconomix, quam bene antea Mosis
 opera ⁶⁹, de soceri sui consilio constitutam et co-
 hærentem habebant, perturbationem confusionem-
 que significat. Adhuc enim, conversante cum ipsis
 Christo, et ad vitam perpetuam vocante, habebant
 et sacerdotum **64** principes, et Scribas, et Phari-
 sæos. Sed statim post graves in eum contumelias,
 et honis privari omnibus, et *consiliariis*, qui recta
 monerent, quique illis præessent, destitui cœpe-

⁶⁴ Dan. viii, ix, xii. ⁶⁵ Ephes. iv, 11. ⁶⁶ I Cor. xiv, 24. ⁶⁷ Prov. xx, 29. ⁶⁸ Sap. iv, 8. ⁶⁹ Exod. xviii, 1.

VARIÆ LECTIONES.

^b γρ. πολιτᾶς.

PATROL. GR. LXXXVII.

60

runt : qui tamen et ad vitæ rationem commodi, et ad animæ salutem, præcipue credentibus, ita sunt necessarii; ut qui illis careant, nihil a navi differant, quæ undis maxima tempestate sævientibus, eo, qui clavum teneat, destituitur. Sed enim ex quo perversum de necando illo *mirabili Jesu consilium* inierunt, eo sunt *consiliario* privati; cujus *consilia mirari* quidem (admirabantur enim super doctrina illius), sed eis nequaquam credere solebant. — Quo pacto enim *mirabilem* non dixerim, qui non jam oculum pro oculo effodere, sed unam maxillam ferienti, alteram etiam porrigere, non irasci, non litigare; non male appetere, non accusare inimicum; sed odium dilectione superare, *consulat*? Talem ergo *consiliarium*, quoniam admittere nolaerunt, et *prophetas* etiam, quos ad Judæorum salutem præmiserat, *Dominus abstulit*. Est vero *sapiens architectus* omnis, qui Ecclesiam novit ædificare : qua ratione se Paulus, ut sapientem architectum fundamenta posuisse dicit ⁵⁰ : itemque Spiritum sanctum Dei Ecclesiam ædificare, ut coædificetur in tabernaculum Dei in spiritu ⁵¹. Præterea, ut ministracione spiritus coædificetur et crescat in templum sanctum in Domino. Eos igitur, qui *mirabilem* illum *consiliarium*, Dei verbum reperuerunt, Spiritus sancti, id est, *architecti sapientis*, beneficio privavit. *Auferet* porro et *prudenterem auditorem*; eum videlicet, qui discretionem habet Spiritus, quique novit, quis in Spiritu, quis in Beelzebub *æquatur*. Hinc et Paulus, nos prudentes mensarios existere, omniaque probare, et specie abstinere jubet ⁵². Quod si, juxta Salomonis sententiam ⁵³, verbum operosum in aurem audientem penetrat; profecto, ubi jam abest Verbum, auditu nihil opus esse certum est. *Sublato* itaque *mirabili illo consiliario*, **65** non immerito auferendus et *prudens auditor* veniebat.

Num enim, si deficiunt nummi, et vummularium frigere necesse est? Est vero etiam permolestum, quoties ad intelligendum difficilis et abstrusa fuerit oratio, abesse ideo qui intelligat, quod mentis aures arrigere et adhibere non queat; quæ tamen Christus ad sermonis sui auscultationem postulavit, cum dixit : « Qui habet aures audiendi, audiat ⁵⁴. » Quibus omnibus, ante Salvatoris adventum, finem suum nequaquam isthæc esse consecuta demonstratur. Neque enim vel Isaïæ ætate, vel Babylonice expugnationis tempore, contingere potuerunt; cum ante obsidionem permultos, post reversionem non paucos et prophetas et administratores, multos item populi iudices certum sit habuisse. Nam et Babylonii senioribus jus dixisse constat Daniele; et post reversionem Jesum, itemque Zorobabelem Josedechi Salathielisque filios; Esdras deinde et Neemiam. Præterea nec *senum prudentium* illis ornamentum defuit. Imo nec militaris virtus, si ad Machabæorum tempora respicias. Non defuere certe et *quini-*

ζον. Ἐξεπλήττοντο γὰρ ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, ταῖς δὲ παραινέσεσιν αὐτοῦ οὐκ ἐπέλιθοντο. Πῶς δὲ οὐ θανααστοὶς, ἀντὶ τοῦ, Ὀφθαλμῶν ἄντ' ὀφθαλμοῦ, συμβουλεύων στρέφειν τῷ παλόντι καὶ τὴν ἄλλην σιαγῶνα, μὴ ὀργίζεσθαι, μὴ δικάζεσθαι, μὴ ἐπιθυμεῖν κακῶς, μὴ κρίνειν ἐχθρὸν, νικῶν δὲ ἀγάπῃ τὴν ἐχθραν; Τὸν οὖν τοιαῦτα *συμβουλευόντα*, διὰ τὸ μὴ παραδεχθῆναι παρ' αὐτῶν, *ἀφείλεν Κύριος* καὶ πρότερον τοὺς *προφήτας* τὰ εἰς σωτηρίαν Ἰουδαίους εἰσηγουμένης ἰ. *Σοφῶς δὲ ἀρχιτέκτων*, πᾶς οἰκοδομεῖν ἐκκλησίαν εἰδῶς, ὡς ὁ Παῦλος εἰπὼν, « Ὡς σοφῶς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. » Καθ' ὃν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρχιτεκτονεῖ Ἐκκλησίαν Θεοῦ λέγοντα, συνοικοδομεῖσθαι εἰς κατοικητήριον Θεοῦ ἐν πνεύματι. Καὶ τὸ, διὰ τῆς ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος συνοικοδομεῖσθαι καὶ αὖξιν εἰς ναὸν ἁγίου ἐν Κυρίῳ. Τοὺς οὖν ἀποβαλόντας τὸν *θυμαστοῦν σύμβουλον* τὸν Θεοῦ Λόγον, ἐρήμους ἐποίησε τοῦ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλὰ καὶ *συνετὸν ἀκροατὴν ἀφαιρεῖ* τὸν ἔχοντα διάκρισιν Πνεύματος, καὶ συνιέντα, τίς μὲν ὁ ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, τίς δὲ ὁ ἐν Βεελζεβούλ. Διὸ καὶ Παῦλος φησιν· « Γίνεσθε φρόνιμοι τραπεζίται, πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε, ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀπέχεσθε. » Εἰ δὲ κατὰ τὸν Σολομῶντα, Λόγος πολυτελής εἰς ἐπιχοον οὐς· ὅπου Λόγος οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἀκοή· χρεία. Τοῦ δὲ θυμαστοῦ συμβούλου παραιρηθέντος, καὶ ὁ συνετὸς ἀκροατὴς συναψήρηται.

quod bonum sit tenere; ab omni denique mali

Μὴ ὄντος γὰρ ἀργυρίου, τραπεζίτης ἀργεῖ· λυπηρὸν δὲ καὶ ὅταν λόγος μὲν ᾖ πλήρης νοημάτων, ὁ δὲ συνιείς μὴ παρῶ, τῷ μὴ ἔχειν ὡς ψυχῆς, ἀζητεῖ Χριστὸς πρὸς τὴν τῶν ἰδίων λόγων ἀκρόασιν, λέγων, « Ὁ ἔχων ὧτα ἀκούειν, ἀκουέτω. » Καὶ ἐκ τούτων δὲ πάντων συνίσταται τὸ μετὰ τὴν σωτήριον παρουσίαν ταῦτα τέλους τετυχηκένας· οὔτε γὰρ κατὰ τοὺς Ἰσαίου χρόνους, οὔτε κατὰ τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων ἄλωσιν, ταῦτα γεγένηται. Πολλοὶ τε γὰρ συνέσαν προφήται πρὸ τῆς πολιορκίας αὐτοῖς. Ἐπὶ τῆς τε Βαβυλώνης κατὰ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον. Ἐἶχον δὲ καὶ διοικητὰς τοὺς κρίνοντας τὸν λαόν. Ἐν μὲν γὰρ Βαβυλώνι Δανιὴλ κρίνει τοὺς πρεσβυτέρους. Μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἦν Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ἰωσεδέχ, καὶ Ζωροβάβελ ὁ τοῦ Σαλαθιὴλ. Καὶ μετ' αὐτοὺς Ἐσδρας καὶ Νεεμίας. Καὶ *συνετοῖς* δὲ πρεσβυτέροις διεκοσμοῦντο· καὶ ἀγαθοὶ δὲ πολεμιστὰι κατὰ τοὺς Μακαβαίους ἐγένοντο χρόνους. Καὶ *πεντηκόνταρχοι* δὲ πάντως ὡς ἐν τάξει πολεμικῇ, καὶ ὡς εἰκὸς *ἀντιβουλοὶ θυμαστοὶ*, καὶ λόγων σοφῶν ἀρχιτέκτονες, κατὰ Παῦλον τῆς Ἐκκλησίας τὸν ἀρχιτέκτονα. Καὶ *συνετοὶ*

⁵⁰ I Cor. iii, 10.

⁵¹ Ephes. ii, 20-22.

⁵² I Thess. v, 15-22.

⁵³ Prov. xv, 2.

⁵⁴ Luc. viii, 8.

δὲ ἀκροαταὶ οἱ τοὺς τῶν προφητῶν λόγους ἐνέκρινον, τοὺς τῶν ψευδοπροφητῶν ἀποδοκιμάζοντες πνεύματι κριτικῷ, κατὰ τὸν λέγοντα, ᾧ μὲν προφητεῖαν δεδόσθαι, ἀλλῷ δὲ διακρίσεις πνευμάτων. Πάντων δὲ τούτων ἐκπεσόντες μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλήν ἐμπαίκεταις κυριοὶ καὶ νεανίσκοις ἀρχοῦσι παρεδόθησαν. Διπλῆ δὲ τιμωρία, καὶ ἀφαιρέθηναὶ τὰ ἀγαθὰ, καὶ παραδοθῆναι τοῖς χεῖροισιν. Καλεπῆ γὰρ τιμωρία, τὸ ὑπὸ νεανίσκων ἀρχεσθαι πόλιν. Μυρία γὰρ ὑπὸ κουφότητος κακὰ συνέζευκται τῇ νεότητι. Ἐνικῶς δὲ εἰπὼν τὰ χρηστὰ, ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, καὶ τ' ἄλλα, πρὸς πλῆθος ἀπειλεῖ κακὰ. Οὐχ ὅτι ἠλικίαν δὲ νέος κατηγορεῖται, ἀλλ' ὁ νεαρὸς τὸ ἦθος. Ἐπεὶ καὶ πρὸς... ἰδιελέγετο, « Μὴ λέγε ὅτι νεώτερός εἰμι, » δεικνύς μὴ οὖσαν ἐν αὐτῷ τὴν νεότητα, διὰ τὴν τῆς διανοίας τελείωσιν. Ἐμπαίκεται γὰρ κυριεύουσιν ὑμῶν τῶν παραστησάντων ἐκυτοῦς δούλους τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὁ γὰρ κοινὸς ἐχθρὸς γινόμενος κύριος, οὐχ ὡς ἰδίως χρῆται τοῖς ὑπὸ χεῖρα, ἀλλ' ὡς ἐχθροὶς ἐμπομπεύει κατεπαίρμενος αὐτῶν, καὶ κυρίου, οὐπερ τούτους ἀπέστῃτε. Τοιγαροῦν ὁ τῆς ἐκείθεν ἐνεργείας ἐπαιθανόμενος, φησὶν, ὅτι « Αἱ ψαῖαι μου ἐπλήσθησαν ἐμπαίγμάτων. » Τούτους δὲ τοὺς ἐμπαίκετας οὐκ αὐτὸς φησὶν ἐπιστήσῃν ὁ Κύριος, ὡς τοὺς νεανίσκους ἀρχοντας. Ἄφ' ἑαυτῶν δὲ κυριεύουσιν, φησὶν, ἐκάστου τὸ κυριευθῆναι παρ' αὐτῶν, διὰ τῶν ἔργων ἐπισπωμένων. Ἐμπαίξαντες δὲ πρὸς τοῦ σταυροῦ τῷ Χριστῷ, νεώτερά παρεδόθησαν τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ· ἐμπαίκεται δὲ καὶ αὐτῶν ἐκυριεύσαν, οὐκ ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀληθειαν, μόνον δὲ πρὸς τὸ δοκεῖν διακείμενοι· ἔσθ' ὅτι καὶ χρήμασιν ἀνούμενοι τὸ καλεῖσθαι βαββί. Τοὺς δὲ τοιοῦτους πῶς οὐκ ἂν τις εἴποι καὶ νέους εἶναι τὸ φρόνημα; τοιοῦτους ἔστιν αὐτοὺς Ἰουδαίων διδασκάλους ἰδεῖν. Ἀπεῖη δὲ τοιαύτην Ἐκκλησίαν ἐρᾶν ἀγομένην ὑπὸ τῶν πανουργίᾳ δηλούντων τὸν λόγον, ἐν ὑποκρίσει ψευδοδόγων, διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ πιθανολογίας ἐξαπατώντων τοὺς ἀκεραίους. Οὐδ' ἂν τις εἰκότως ἐμπαίκετας καλέσειεν. Ἄλλ' εἰς ὃ τι φέρει ταῦτα τέλος, ἐπήνεγκεν, ὅτι συμπεσεῖται ὁ λαὸς ἀνθρώπος πρὸς ἀνθρώπον, πᾶσαν δεικνύς ἀμείβειν καὶ ταραχὴν, αἰδοῦς ἀπάσης ἀνηρημένης καὶ τάξεως· φανερώς δὲ, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων ἔτι, τὰ τῆς ἐσχάτης ἀλώσεως ἐκδιηγείται κακὰ. Στάσεως γὰρ καὶ φόβου τὴν πόλιν ἀνέπλησαν, μηδὲ φόβου τῶν πολεμίων ἄλλήλοις ὁμολοῦσαντες, ἀλλήλοις δὲ φιλαρχοῦντες ἐπήσαν, μηδενὸς ἐμμένοντος πρεσβυτέρου διδάγμασιν· ἔχων δὲ τις ἐκ βίου τὴν ἀτιμίαν, κατὰ σεμανοῦ τὸν τρίπον ὠπίλιζτο. Ἐκτετηκότες δὲ λιμῷ, καὶ ἀλλήλων γευσάμενοι, προστάτας τοὺς δοκοῦντας πλουτεῖν ἐπεγράροντο, καὶ συγγενεῖς, εἰπὼς διὰ τὸ γένος ἐπικλασεῖεν πρὸς ἔλεον, οὐκ ἀγαθοὺς ζητοῦντες ἀρχεῖν, ἀλλὰ τοὺς τρέφοντα.

pugnationis ultima: damna explicat. Seditione

quagenarii, tanquam in acie militari; et ut probabile est, mirabiles consiliarii, scientiarumque periti architecti, ut cum Paulo Ecclesiae constructore, loquar ⁵⁵; prudentes item auditores, qui de prophetarum oratione iudicare, discretionisque spiritu, falsos a veris, juxta traditam aliis prophetandi, aliis discernendi facultatem, dijudicare et rejicere possent. At his jam destituti omnibus post meditata in Christum insidias, derisoribus dominis, juvenibusque principibus traditi sunt. Nec vero unum et simplex ultionis genus est, quod bonis privatos, deterioribus etiam traditum iri minatur. Non enim leve malum est a juvenibus rempublicam administrari, quos mille, propter levitatem et inconstantiam, obnoxios esse constat incommodis. Singulariter autem cum validum et validam, caeteraque alia utilium ratione comprehensa, dixisset: multitudinis numero quae mala sunt comminatur; non quidem aetate, sed moribus juvenem accusans. Siquidem **66** et Dominus ipse, cum Jeremiam conveniret, ne se juniorem esse diceret, prohibuit ⁵⁶; ut juvenem esse minime, qui mentis esset senili perfectione praeditus, ostenderet. Illusores enim vobis dominabuntur, qui vos in peccati jugum servitutemque dederitis. Cum enim communis ille hostis in suum dominium, suamque possessionem venit, non tanquam domesticis suis utitur subjectis; sed in eos superbe, veluti de hostibus triumphans, insultat, ne Domino quidem ipsi parvens, a quo deficere eosdem ad se curavit. Inde est igitur, quod qui vires illius expertus erat, lumbos suos illusionibus plenos esse clamabat ⁵⁷. At ejusmodi illusores, sicut principes juvenes, non se jam datum dicit Dominus; sed esse sponte sua dominaturos, qui ab unoquoque ad dominandi licentiam operibus attrahantur. Ante crucem vero quoniam Christo illuserunt: recentiori Romanorum imperio traditi sunt, eisque dominati sunt illusores, qui veritate nulla, sed virtutis opinione tantum ducebantur: imo etiam qui pecuniis aliquando Rabbi cognomentum sibi comparabant. Tales autem quis non illusores jure dixerit? Caeterum, ut quem exitum ista tandem habitura sunt, non dubites, collapsurum populum, et hominem in hominem, addit, ut confusionem meram, et perturbationem, omnisque pudoris et ordinis eversionem fore notaret. Aperte porro, nec jam per aenigmata, ex enim, et caede urbem replerunt: non hostium

⁵⁵ I Cor. iii, 10. ⁵⁶ Jerem. i, 7. ⁵⁷ Psal. xxxvii, 8.

VARIE LECTIONES.

I. I. Ισ. Ἰερεμίαν Κύριος οὕτως.

metu inter se cohærentes, sed *dominandi* studio alter in alterum delati : non denique *seniorum* monita quidquam facientes ; sed, ut quique erant scelere et turpitudine vitæ maxime infames, ita in probos et honoratos viros armis insultabant ⁶⁸.

67 Fame præterea tabescentes seseque mutuo A depascentes, cum duces præsidisque quærent, eos sibi, quos ditiores esse putabant, vel genere propinquiores, quo possent ad misericordiam magis commoveri, non bonos amplius, sed a quibus sustentari, nutririque valerent, ascribebant : qui rursus et ipsi parem cum illis penuriam opponebant. Furente enim seditione, non eorum amplius, qui reliquis præesse possent, æquo suffragiorum jure delectus habebatur : sed obviis quivis assumelatur ⁶⁹. Facessat vero ab Ecclesia morbus hic ; neque eum, qui nuptialibus vestibibus careat, quique spiritualibus epulis exceptos pascere, et verum panem illum cor hominis roborantem confirmantemque, ex mentis occulto penu depromere non possit, in ducem nobis unquam assumamus. Atque equidem apud Judæos, qui ad imperium vocabantur, ea se, quibus carebant, habere haudquaquam pollicebantur : sed apud nos non desunt, qui nec Christum induti, nec visceribus misericordiæ commoti, nec ad imperandum vocati, ultro festinare non verentur. Egerent vero illi præclaro et honesto Verbi vestimento, quo animæ suæ turpitudinem occultarent. Cæterum qui vocati sunt, non eos a se *principatum* simpliciter, sed *populi* hujus tantum, rejecisse significat ; causamque addit, cum *Jerusalem* relinqui subjungit. Olim siquidem in manu Domini connexionis vinculo servata, nunc *relicta* est ; sublatisque firmamenti ipsa *concidit Judæa*. *Iniquorum vero linguas* habuerunt, qui toti a Deo abhorrentes, in cuius lege die ac nocte meditari debuerant, Samaritanum, edacem, vinosum, nothum denique, et dæmoniacum dicere non erubuerunt. Quibus de causis non immerito tendi retia volatilibus quis dixerit. At improborum hominum non potest non infelix esse exitus. Omni ergo amissa prorsus confidentia, ad Deum sese erigere non possunt. Tam gravia enim eorum existunt scelera, ut *Sodomitis* ipsis comparentur ; quorum exemplo, nullo pudore sua etiam flagitia propalare, illisque gloriari, et omnibus *prædicare* non dubitent. Ut enim Sodomite viros a **68** Loto depascentes ⁶⁹, suam ipsi libidinis nequitiam aperte demonstrarunt ; sic et isti profecto suam improbitatem, dum voce elata : « Tolle, tolle ; crucifige eum ⁶⁴, » Pilato inclamarunt. At quicumque in alium mala cogitat, ipse sibi damnum meditat ; non secus ac tela, quæ in solida corpora mittuntur, in eos, a quibus prodeunt redire videmus. Quodnam ergo istud est *consilium* ? *Ligemus justum, quoniam inutilis est nobis*. — *Ligatum* enim ad Caipham Christum deduxerunt. Est porro justitia

Οἱ δὲ πέναν ἴσην ἀντιπροῦδάλοντο. Κατακρατούσης δὲ τῆς διαστάσεως, οὐκ ἀπὸ συμφώνου τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχεῖν δυναμένων ἐπεποίητο. Ἐκαστος δὲ τοῦ προστυχόντος ἐπελαμβάνετο. Ἐγλάσθη δὲ τῆς ἐκκλησίας τὸ πάθος, ὥστε τὸν ἀπορούντα γαμικῶν ἐνδυμάτων ἔωχεύοντά τε βρωμάτων πνευματικῶν, καὶ τὴν ἀληθινὸν ἄρτον τὸν στηρίζοντα καρδίαν ἀνορθώπου ἐν τῷ κ[ρυσπ]ιτῷ τῆς διανοίας οἴκῳ μὴ ἔχοντα πρὸς ἡγεμονίαν καλεῖν. Καὶ παρὰ μὲν Ἰουδαίους οἱ καλούμενοι πρὸς ἀρχὴν, ὁ μὴ εἶχον, οὐκ ἐπηγγέλλοντο. Παρ' ἡμῖν δὲ τινες οὐ Χριστὸν ἐνδεδυμένοι, οὐ σπλάγγνα οἰκτιρμοῦ, πρὸς ἀρχὴν πηδῶσι καὶ ἀκλητοί. Ἐδέοντο δὲ ἱματίου εὐσχήμονος, καὶ κοσμοῦ λόγου, τοῦ καλύπτοντος αὐτῶν τῆς ψυχῆς τὴν ἀσχημοσύνην. Οἱ δὲ κληθέντες οὐ καθόλου τότε παρητήσαντο τὴν ἀρχήν, τὴν δὲ τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ τὴν αἰτίαν φασίν, ὅτι Αἰρεῖτε Ἱερουσαλήμ. Ὑπὸ χειρὸς γὰρ Κυρίου τῷ δέσμῳ τῆς συναφείας κεκρατημένη ¹, νῦν ἀποσέβληται, καὶ πέπτωκεν Ἰουδαία τῶν στηριγμάτων ὑφαιρεθέντων, ἀνέμων δὲ γλιῶσαν ἐκτῆσαντο, τὴν καρδίαν πρὸς τὸν Θεὸν ἀλλοτριαν κτησάμενοι, καὶ ἀντὶ τοῦ μελετᾶν ἐν νόμῳ Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτός, Σμαρεῖτην εἶναι λέγοντες, αὐτὸν ἔχειν δαιμόνιον, φάγον τε καὶ οἰνοπότην, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον. Ἐφ' οἷς ἂν εἴποι τις οὐκ ἀδίκως, ἐκτείνεται δίκτυα περρωσιῶς. Καταστροφή δὲ ἀνδρῶν παρανόμων κακῆ. Παρήρησιαν τοίνυν μὴ ἔχοντες οὐκ ἀνανεύουσι πρὸς Θεόν. Τοιαῦτα γὰρ ἤμαρτον, ὡς *Σοδομίταις* αὐτοὺς παραβάλλεσθαι, μηδὲ λάθρα παρανομήσαντας δι' ἀσχύνην, διὰ δὲ τὸ γαυριῶν, τὴν ἀμαρτίαν πάνιν ἀναγγέλλαντας. Ὡς γὰρ *Σοδομίται* τῷ Λώτ τοὺς ἀνδρας ἀπαιτοῦντες ἀνήγγειλαν τὴν ἀσέλγειαν· οὕτως οὗτοι τῷ Πιλάτῳ τὴν ἀνομίαν, ἢ Αἶρε, αἶρε βωῶντες, σταύρου αὐτόν. » Κακὰ δὲ πᾶς βουλευόμενος, ἐφ' ἑαυτὸν ἐβουλεύσατο· ὡς ἀπὸ στεβρῶν σωμάτων τὰ προσπετόντα βέλη πρὸς τοὺς ἀφέντας ἐπάνεισιν. Τίς δὲ ἡ βουλή ; *Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχηρητος ἡμῖν ἔστιν*. *Δήσαντες* γὰρ τὸν Χριστὸν ἤγαγον πρὸς τὸν Καϊάφαν. Δύσχηρητος δὲ τοῖς ἀδικούσιν ἡ δικαιοσύνη, καθάπερ ὀφθαλμῶσιν ὁ ἥλιος. *Τὰ γεννήματα δὲ τῶν ἔργων αὐτῶν, αἰχμαλωσία, διασπορά, καταστροφή τοῦ ναοῦ, ἢ ἀπὸ δόξης κατὰπτωσις, ἢ ἀσχύνη τοῦ προσώπου αὐτῶν, δι' ἣν οὐκ ἀναθλέπουσι πρὸς Θεὸν, εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἀσεβήσαντες, καὶ ἐσαντες τὸν Λόγον, τὴν ἀληθειαν, τὸ φῶς, τὴν δικαιοσύνην, τὸν Σωτῆρα, τὸν ἱατρὸν, τὸν ἐλευθερωτῆν· ἃ δὴ ποικίλως ἐπινοεῖται Χριστῷ. Ἐστέρηνται Λόγου, φωτός, ἀληθείας, ἀνθ' ὧν ἐσπειραν, τοιαῦτα θερίζοντες. » Ὁ γὰρ ἂν σπείρη ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. » Καὶ ὡς παρέδωσαν Πιλάτῳ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ταῖς τῶν στρατιωτῶν ἀνημέροις ὄργασι· οὕτω καὶ αὐτοί, φησί, Ἰω-*

⁶⁸ Joseph. lib. v, vi, vii *De bello Judaico*. ⁶⁹ Hegesip. lib. iii, iv, v, *De excid. urbis Hierosol.* ; Euseb. lib. iii *Historiæ eccles.* ⁶⁰ Gen. xix. 1 seqq. ⁶¹ Joan. xix, 6.

VARIE LECTIONES.

¹ ἢ Ἰ. Ἰ. τὸν μὴ εὖω. ἢ Ἰ. Ἰ. ποτέ.

μαίων πρᾶδοθήσονται στρατιαίς. Οὐς Ἰεζεκιήλ Α συμφώνως φησί, « Καθὼς ἐποίησα, φησὶν, οὕτω καὶ ἔσται σοι. Τὸ ἀναπόδομά σου ἀναποδοθήσεται εἰ; κεφαλὴν σου. » Ταῦτα δὲ περὶ τῆς ἐσχάτης θείας εἴρηται κρίσεως ἀντιμετρούσης ἐκάστῳ τὸ δίκαιον. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο Ὁυαὶ τῷ πορηρῶ, ὅτι κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ συμψηφίσεται αὐτῷ ἢ μὴ προεχώρησεν εἰς ἔργον ἢ κακία, ἐν δὲ τῇ κακίᾳ συνετέλεσθη, ἄρ' οὐκ ἔσται κόλασις, καὶ οὐαί; Ἄλλὰ τὸ τέλειον εἰπὼν ἐν κακίᾳ, σοὶ τὸ λειπὼν ἐξ ἀναλόγου κατέλιπεν. Τὸ γὰρ ἔργον τελειοῖ, ἢ δὲ τῆς διανοίας ἐρμῆ ἄτελής. Ἀντι δὲ τοῦ, αὶ γλώσσαι αὐτῶν, Ἀκύλας φησὶ τὰ ἐπιτηδεύματα. Ἀντι δὲ τοῦ, ἀπειθοῦντες, ὁ Σύμμαχος, εἰς τὸ παραπικρᾶναι αὐτὸν, ἐξέδωκεν. Ἀπὸ δὲ τοῦ αἴου ἢ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλήν πορηρᾶν, ὁ προφήτης λέγει θρηνῶν, ἰδὼν αὐτῶν τὴν ἀναιδῆ καὶ Σοδομιτικὴν ὄλμαν τὴν εἰς ἀσέβειαν.

Dei iudicio, quo cuique, quod justum est, rependetur, dici putanda sunt. Quod si ob id *ex malo fore ait, quoniam secundum opera manuum ejus fiet ei*; num et illi etiam, cuius ad opus aliquod non-
 dum præcessit iniquitas, sed in eo solo remansit, ultionem ipsam, maledictionemque ex-
 spectandam putabimus? Nimirum, quando quod est in scelere summum et perfectum dixit, pari de
 reliquis ratione sentiendum significavit. *Opus enim ipsum, perfecit; cum cogitationis impetus imper-*
fectus adhuc remaneat. Quod autem hic *linguæ eorum* legitur; *studia* vertit Aquilas: Quod item
 quæ *Domini sunt, 69 non credunt*; Symmachus, ut *provocarent eum*. Ab eo deinde loco, ubi: *Væ ani-*
mæ eorum, quia malum consilium inierunt, scribitur; ista prophetam lugendo, cum eorum impu-
 dentem, Sodomiticamque ad impietatem audaciam cerneret, dixisse arbitramur.

β-ιε'. Λαός μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν καλα- C
 μῶνται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύσουσιν
 ὑμῶν. Λαός μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶ-
 σιν ὑμᾶς, καὶ τὸν τριβλὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν τα-
 ράσουσιν, x. τ. λ.

Τῶν κατὰ τι πλημμελούντων, οἱ μὲν πταίουσιν ἐν γκώσει, νικώμενοι μὲν ὑπὸ τῆς κακίας, ὑπὸ δὲ τοῦ συνειδότης δακνόμενοι. Οἱ δὲ ἐν ἀγνοίᾳ, βροσκημάτων εἰκην βιοῦντες. Πάντων δὲ χεῖρους, οἱ καὶ ἄλλους δι' ὀργῆς πρὸς τὴν κακίαν ἐνάγοντες ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λόγος πολλοὺς κατὰ πλάνην ἐν Ἰουδαίῳ ἡρῶν ἀμαρτάνοντας, ἀφορίζει μὲν τῶν πρόσθε κατηγορηθέντων αὐτοῦς. οἷα τε Πατὴρ Χριστὸς τοὺτους παρακαλεῖ, D
 Λαὸν Ἰδοὺ αὐτοὺς ὀνομάζων προτρεπτικῶς. Αὐτοῦ γὰρ πάντες, κἂν ἀμαρτάνωμεν. Διὸ καὶ πάντας θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, μὴ βουλόμενος ἡμῶν τὴν θάνατον ὡς τὴν μετάνοιαν, ἔχουν ὡς δυναμένον, εἴπερ ἔλοιτο, Κυρίου γενέσθαι λαός· συγγνώμην τε νέμων τοῖς κατ' ἀγνοίαν πλημμελήσασιν, τοὺς αἰτίους αὐτοῖς τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας ἐλέγχει, ὡς ἐμπροσθεν ἐμπαικτὰς ὠνόμαζεν, ὡς καὶ καλαμῶσθαι φησὶν τὸν λαόν, ἢ τὰς ἀπαρχὰς καὶ δεκάτας λαμβάνειν ἐθέλοντες, οὐ συν-
 εχῶρον πιστεύειν Χριστῷ. Ἐν οἷς γὰρ ἐπλούτουν, μόνον φυλάττειν τὸν νόμον ἐκέλευον, ἐντολῶν παρα-
 μελοῦντες τῶν ἄλλων. Διόπερ αὐτοὺς ἐταλάνιζεν, ὡς ἀποδεκατοῦντας τὸ ἀνηθον, καὶ τὸ ἠδύοσμον, καὶ τὸ

contumeliosis, et injuriis hominibus inutilis; non secus atque sol lippientibus oculis⁶². Exsistunt vero *operum illorum fructus*, captivitas, dispersio, templi eversio, reprobatio, ruina, *vultus confusio*; quæ eos, quoniam in Verbum, in veritatem, in lucem, in justitiam, in Salvatorem, in medicum denique, Deumque libertatisque vindicem (quibus varie Christum significari intelligimus) tam contumeliose et impie peccarunt, ad Deum jam oculos, attollere non patitur, qui verbo, luce et veritate privantur, dignam ea, quam fecerant, semente, messem colligentes. « Quod enim quisque semina-
 verit, hoc ipsum et metet⁶³. » Denique, sicut Pilato, furentibusque militibus *Jesus* tradiderant: sic sunt et ipsi Romanorum copiis traditi. Nec his male conveniunt, quæ apud Ezechielem legitur: « Sicut fecisti, sic erit et tibi. Retributio tua retribuetur in caput tuum⁶⁴. » Sed hæc de ultimo

si ob id *ex malo fore ait, quoniam secundum opera manuum ejus fiet ei*; num et illi etiam, cuius ad opus aliquod non-
 dum præcessit iniquitas, sed in eo solo remansit, ultionem ipsam, maledictionemque ex-
 spectandam putabimus? Nimirum, quando quod est in scelere summum et perfectum dixit, pari de
 reliquis ratione sentiendum significavit. *Opus enim ipsum, perfecit; cum cogitationis impetus imper-*
fectus adhuc remaneat. Quod autem hic *linguæ eorum* legitur; *studia* vertit Aquilas: Quod item
 quæ *Domini sunt, 69 non credunt*; Symmachus, ut *provocarent eum*. Ab eo deinde loco, ubi: *Væ ani-*
mæ eorum, quia malum consilium inierunt, scribitur; ista prophetam lugendo, cum eorum impu-
 dentem, Sodomiticamque ad impietatem audaciam cerneret, dixisse arbitramur.

VERS. 12-25. *Popule mi, exactores vestri racemant vos; et quæstores dominantur vobis. Popule mi, qui beatum vos dicunt, decipiunt vos; et viam pedum vestrorum conturbant, etc.*

Eorum, qui in aliquo peccant, alii quidem cognitio-
 nis errore, sed malitia victi, repugnante tamen con-
 scientia, labuntur: alii autem ignoracione, vita nihil a peccatis differentes. Sed omnium sunt longe nequissimi, qui vi cæteros ad flagitium adigunt. Cum igitur Dei Verbum non paucos in Judæa opinio-
 nis errore peccare animadverteret; eos a superius ac-
 cusatis separavit, et patris in morem benigne adhortatus, *populum suum* peculiari nomine nuncupavit. Ipsi enim omnes, etiam peccatis onusti sumus. In-
 deque est, quod cunctos salvari, et ad veritatis agnitionem pervenire; neque se interitum nostrum, sed pœnitentiam exoptare clamitat⁶⁵: id est, suum nos (quia possumus, si volumus) fieri *populum*. Præterea veniam ignoranter 70 peccantibus largitus, eos, qui peccandi illis auctores exstiterunt, infidelitatis. In se reos facit; quos superius *illusores* nominavit, eosdem nunc *populi racematores* ideo nuncupans, quod primitiis et decimis exigendis intenti, Christi fidem amplecti non sinerent. In quibus enim augendarum rerum spes effulserat, in his legem solum servare jubebant, de reliquis præ-

⁶² Tertull. lib. *De patient.* ⁶³ Galat. vi, 8. ⁶⁴ Ezech. xi, 21. ⁶⁵ I Tim. 2, 4; Ezech. xviii, 32.

VARIÆ LECTIONES.

^m γρ. οὐαί. ⁿ λέει. ὅτι.

ceptis parum solliciti. Eos igitur inde miseros dicebat Christus ⁶⁶, quod anethum, et mentham cuminumque decimarent, iudicium autem, misericordiam, fidem, quæ essent in lege graviora, prætermitterent. Aliquando etiam et lapsos in jus vocabant, ut qui deprehensus esset, accusatione perterritus, munera supra vires eis offerret. Ideoque *racemandi* verbo usus est, tanquam in ea etiam, quæ a colligentibus relicta essent, manus injicerent. Vocat et *exactores*; quippe qui non clementer in eos potestatem suam, ut doctores in discipulos oportebat, exercerent: sed tanquam duri sævique Domini, ad id quod placeret, adhiberent; contraria plane quam est a Petro præscriptum ratione, qui doctores non clero dominari, sed se gregi exemplaria vitæ, quæ formas vocat, præstare jubet ⁶⁷. Sunt ad hæc animarum *exactores* malæ potestates, quæ nequitiaæ studium in nobis urgent; indeque beatos Scriptura prædicat ^{68, 69}, qui exactoris vocem non audierunt: id est, qui perturbationibus evaserunt superiores, nec mentem sibi demeti auferrique permiserunt. Quæ certe omnia pro viribus dum apud Judæos Pharisæi efficere conarentur; partim, ut dictum est, *terrebant*; partim domos eorum oberantes, blanditiis verborum demulcendo, *beatumque* populum prædicando, et sortem Dei nuncupando, lucri gratia Dei legem violare cogebant. Sunt enim a Domino accusati, tanquam qui privatis traditionibus Dei mandatum abrogarent ⁷⁰. Talia igitur cum admittant, non sinunt vos, inquit, salutaris Verbi *via* insistere; haud ignari scilicet, quod antiquata lege, rerum istarum ad eos nulla sit amplius perventura utilitas. *Vias* ergo confundebant, qui umbris acquiescere docebant. Neque vero parum nocet, qui adulatorie *beatos* dicit, cum a tempto scelerum **71** sensu, quæ ad pœnitentiam ducit *Viam* claudat. Parit enim afflictio humilitatem, tumorem autem et superbiam felicitatis prædicatio. Simpliciores ergo attollit quidem adulatio; sed fortem animum nec unquam contrahit vituperatio, nec facit insolentem laudatio.

CAP. V.

72-73 VERS. 1-8. *Cantabo jam dilecto meo canticum dilecti mei, vineæ meæ, etc.*

.... **74** et qui fructum fert, purgabit eum, ut fructum copiosiore[m] afferat. Quod malus ille œconomus non fecit, qui se fodere non posse affirmavit. Quod autem *nec putata, nec fossa est*, consequitur maxime, ut *in ea, tanquam terra inculta, spinæ crescant*, quas non male Dominus hujus vitæ curis similes fecit ⁷¹. *Spinæ ergo fecisse* superius dictum est: at hic *crescere*, quod est amplius, addidit. Nihil enim aliud quam sceleris magnitudinem, profusamque ad vitia libidinem ipsa indicat oratio. Quoniam igitur *ut fructus ederet*, ait, *expectavi*; sponte autem *spinæ* produxit; *desertam jam faciam*, tollamque omnino; quoniam iis ipsa se pœnis dignam præstitit. (Quin et nubibus ipsis, *ne super*

Α κύμινον, ἀφιέντας δὲ τὰ τοῦ νόμου βρώτερα. τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. Ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ δίκην ἐπήγον τοῖς πταλοῦσιν, ὡς ἂν τις ἀλοῦς, ἐπὶ ἐγκλήματι τὰ ὑπὲρ δύναμιν αὐτοῖς προσάγει φοβούμενος. Ὅθεν *καλαμῶσθαί* φησιν, ὡς μετὰ τὸ θερῆσαι, καὶ τοῖς ἐτι λειπομένοις προσάγοντας δεξιάν· καὶ *πράκτορας* καλεῖ. Κατεξουσιάζον γὰρ αὐτῶν οὐ πρῶος, ὡς δὴ μαθηταῖς διδάσκαλοι προσφερόμενοι, ὡς δὲ σκληροὶ δεσπότηαι πρὸς τὸ δοκοῦν ἀναγκάζοντες, ἐναντίας τῷ θεῷ Πέτρῳ παραγγέλλοντι τοῖς διδασκάλους μὴ ὡς κατακυριεύοντες τῶν κληρῶν, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου. Καὶ ψυχῶν δὲ τυγχάνουσι *πράκτορες* πονηραὶ δυνάμεις τὴν ἐπὶ τὸ χειρὸν ἀπαιτοῦσαι σπουδὴν· ὅθεν ἡ Γραφή μακαρίζει τοὺς μὴ ἀκούσαντες φωνὴν φορολόγου· τὸν τὰ πάθη δηλονότι νενικηκότα, καὶ τῆς ἑαυτοῦ διανοίας, ὡς μὴτε θερίζεσθαι, μὴτε *καλαμῶσθαι* τὸν νοῦν· ἃ δὴ ποιεῖν οἱ Φαρισαῖοι πάντα τρόπον παρ' Ἰουδαίοις ἐθέλοντες, πῆ μὲν ἐφθόβουν, ὡς εἴρηται· πῆ δὲ τοὺς τῶν Ἰουδαίων οἴκους περιφοιτῶντες χρηστοεπεῖν ἐπεχείρουν, *εὐλογημέκον* τε λαὸν ὠνόμαζον καὶ κληρὸν Θεοῦ, κέρδους τε χάριν παραλῦσαι τὸν νόμον ἀνέπειθον. Ἰτιῆστο γὰρ αὐτοὺς ὁ Κύριος ὡς ἀκυροῦντας τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἰδίαν παράδοσιν. Ταῦτα οὖν δρῶντες, οὐκ ἔωσι, φησὶν, ὑμᾶς πρὸς τὸν σωτήριον λόγον *ὀδοιπορεῖν*, εἰδότες ὡς καταργουμένου τοῦ νόμου, μετέχειν τῶν διὰ τούτου λημμάτων οὐχ ἔξουσιν. Συνέχεον οὖν αὐτῶν τὰς *ὁδοὺς*, ταῖς σκιαῖς ἐναπομέναισι κελεύοντες. Κολακικῶς δὲ τις *μακαρίζων*, οὐ μέτρια βλάπτει, τὴν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι παραιρούμενος ἀίσθησιν, καὶ κωλύων τὴν ἐπὶ μετάνοιαν *βαδίζειν ὁδόν*. Αἱ μὲν γὰρ ὀλιψαῖς ταπεινώσιν, ὁ δὲ μακαρισμὸς φυσίωσιν ἐμπνεῖ. Κολακείαν μὲν οὖν τοὺς ἀπλουστέρους ἐπαίρει, σπουδαίαν δὲ ψυχὴν οὐ κακηγορία συστέλλει, οὐκ ἔπαινοι ταῦτην ἐπαίρουσιν.

adulatio; sed fortem animum nec unquam contrahit vituperatio, nec facit insolentem laudatio.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

α-η'. Ἄσσω δὴ τῷ ἡγρημημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου, τῷ ἀμπελῶνι μου, κ. τ. λ.

.... καὶ τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτὴ, ἵνα καρπὸν πλεῖονα φέρῃ. Ὅπερ ὁ κακὸς οἰκονόμος οὐ διαπράττεται. Σκάπτει γὰρ, φησὶν, οὐκ ἰσχύω. Ἀκολουθεῖ δὲ τῷ μὴ τέμνεσθαι, μηδὲ σκάπτεσθαι; τὸ ἀνυθαίνειν ὡς εἰς χέρσον ἀκάνθας, ἃς ὁ Κύριος ταῖς βιωτικαῖς μερίμναις ἀπέικασεν. Ἄσω μὲν οὖν ἔλεγεν, Ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· ἐνταῦθα δὲ προσέθηκεν, ἀναθίσονται. Τὸ γὰρ μέγεθος τῆς κακίας, καὶ τὴν ἐπὶ πολὺ χύσιν ὁ λόγος ἐμφαίνει. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν, ἀνέμεινα μὲν τοῦ ποιῆσαι καρπὸν, ἐξ ἰδίας δὲ προαιρέσεως ἀκάνθας ἐποίησεν, παραδώσω αὐτὴν ἐρημίᾳ τε καὶ ἀφανισμῷ, ὧν ἑαυτὴν κατέστησεν ἄξιον. Ἀλλὰ καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντέλλεται τοῦ μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτὸν· οὕτω τοὺς πρ-

⁶⁶ Matth. xiii, 23. ⁶⁷ I Petr. v, 5. ^{68, 69} Job xxxix, 1 seqq. ⁷⁰ Matth. xv, 3. ⁷¹ Matth. xiii, 22.

φῆτας καλιῶν, διὰ τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ διαυγῆς τοῦ βλοῦ, διδ' οὐράνιος· αὐτοῖς ἐχορηγεῖτο λόγος. Ὡς γὰρ νεφέλη ἀήρ ἐστι πάσχυς ἢ ἐκ τῆς ὑγρᾶς ἀπὸ γῆς ἀναθυμιάσεως, συνιστάμενος· καὶ μετεωροθεὶς τοῖς ἀνέμοις, ὅταν λάθῃ παρ' αὐτῶν ἀξιώλογον ἀθροισμα, καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνεσπαρμένης αὐτῷ νοτιῶδος βάρους ἰκανὸν ἐγγιγνῆται, τότε σταγόνας εἰς τὴν γῆν καθίστην. Καὶ αὐτῆ τῶν δροβρῶν ἡ φύσις ἀπὸ γῆς εἰς γῆν φερομένην· οὕτω καὶ οἱ προφῆται ἐκ μὲν τῆς κοινῆς ὀρμώμενοι φύσεως, διὰ καθαρότητα δὲ ψυχῆς τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος συνυφόμενοι, καὶ λόγων γονίμων σταγόνας ταῖς ψυχαῖς ταῖς ἀγαθαῖς καὶ καρποφόροις ἐνστάζοντες. Τοιοῦτος ὁ Μωϋσῆς, « Προδοκάσθη, λέγων, ὡς ἕτερος τὸ ἀπόφθεγμα μου. » Καὶ πάλιν, « Ὡς δροβρὸς ἐπ' ἀγρωστίαν καὶ ὡσεὶ νεφετὸς ἐπὶ χόρτον τὰ ῥήματά μου. » Ἐντέλλονται οὖν μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν ἀκανθοφόρον ἀμπελῶνα, τὸν ταῖς ἀκαθήτοις ταῖς οἰκείαις στεφανώσαντά μου τὸν Κύριον, καὶ κραυγὴν ἀξίου ἐπὶ τούτῳ κινήσαντα, « Αἶρε, αἶρε, σταύρου αὐτόν. » Ταύτην γὰρ, φησὶν, τῆς ἐγκαταλείψεως τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ ὁ νεὸς ἐπὶ γῆς, καὶ τὸ ἔθνος ἀνεπισκόπευτον, καὶ ἕτερος αὐτοῖς οὐκ ἔστιν οὐράνιος· καίτοι καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Βαβυλῶνι προφῆται συνῆσαν αὐταῖς, καὶ μετὰ τὴν ἐκείθεν ἐπάνοδον· νῦν δὲ παντελῶς ἐκκλειοίπασι.

Εἰ δὲ τις λέγοι καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας ἐπιλελοιπένας τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὐχ ἅπαντα· ἔτι γὰρ καὶ ὁ νεὸς συνειστήκει, καὶ τὴν νομικὴν ἐτέλουν λατρείαν, μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας. Νῦν δὲ καὶ πύργου καθαρῆς, καὶ ἐρημίας τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ ἐκλείψης προφητῶν, ἀντὶ τῶν ἀκαθῶν ἐκείνων, καὶ τῆς κραυγῆς, ἣν ἀφίησιν πᾶσα ἡ πρὸς θάνατον ἀμαρτία, αὐτῆς βοῆσης τῆς πράξεως, ὡς καὶ τὸ αἷμα τοῦ Ἀβὲλ βοᾷ. Ἀνομίαν δὲ ποιεῖ πᾶς μὴ κανόνι δικαιοσύνης, μηδὲ νόμου, πράττων δὲ ἀδιακρίτως τὰ δόξαντα, κραυγῆς ὧν καὶ θορύβου καὶ συγχύσεως αἰτίας· ὡς τοῖς δικαίοις κρίμασι ἡσυχία παρέπεται, τῶν κρινομένων εὐσταθῶς καταδεχομένων τὰ ὀριζόμενα. Διὸ καὶ Παῦλος φησὶ, « Πᾶσα κραυγὴ καὶ θόρυβος ἀρθήτω ἀπ' ὑμῶν. » Ἔστι δὲ καὶ κραυγὴ τις ἀστεία, ἣν ὁ Κύριος ἐστῶς ἐν τῷ ἱερῷ ἐκράξεν. Ἡ καὶ Δαβὶδ ἐκέχητο λέγων, « Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, » ὁ δὲ ἅλοι τὸ μεγαλόφωνον καὶ μεγαλοφῶν τῶν οὐρανίων δογμάτων. Ὡς ἡ πρώτη κραυγὴ συγγενῆς ἐστὶν ἀπὸ Σοδόμων καὶ Γομόρρας. Δημέθη δὲ ἡ προσηγορία τοῦ Ἰακώβ εἰς τὸν Ἰσραῆλ καὶ Ἰουδα· καὶ πρότερον μὲν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Σαούλ, εἰς αὐτὸν Δαβὶδ, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Σαούλ· ὕστερον δὲ ἦνίκα τοῦ Ῥοβοᾶμ τὰς δέκα φυλάς· ἀπέστησεν Ἰεροβοᾶμ. Διὸ καὶ νῦν τὰς δύο προσηγορίας φησὶν. Πλείονα δὲ ἡμάρτανεν Ἰσραῆλ, ὅθεν καὶ ἠθάτων ἡχμαλωτίσθη. Διὸ καὶ ἐνταῦθα, ὁ μὲν ἀκανθοφόρος ἀμπελῶν οἶκος τοῦ Ἰσραῆλ γίνεται· ὁ δὲ ἀνθρωπος τοῦ Ἰουδα,

A ipsam pluant, mandaturum se minitatur: prophetas per nubes, propter eorum vitæ puritatem et splendorem significans; unde et cœlitus illis loquendi suppetebat facultas. Ut enim nubes nihil aliud est, quam crassus quidam aer humido de terra vapore constans; qui sursum ventis evectus, simul atque eorum opera in justum acervum congregatus, idoneam gravitatem humoris inspersione consecutus est, in terram guttatim labitur; unde ipsa imbrum a terra in terram delatarum natura existit. Sic usitato naturæ quidem ordine in lucem erumpunt propheta, animi puritate tamen et Spiritus virtute: aljutiattolluntur, secundæque orationis guttas mentibus bonis et frugiferis instillant. Talis Moses suis ipse verbis ostenditur, cum ait: « Expectetur, tanquam imber doctrina mea 72. » Rursus: « Quasi imber super terram, et quasi stillæ super gramina, eloquia mea 73. » Jubentur ergo nequaquam super spiniferam vineam pluere, quæ Dominum suis spinis coronavit, quæque voce impia tollendum, crucisque affigendum conclamavit. Hanc enim derelictionis causam assignat, propter quam et templum eversum esse, gentemque custode carere, cœlestem denique pluriam minime sentire liquet. Neque enim in Ægypto, ipsaque Babylone; imo ne post reditum quidem ab ista, prophetis 75 unquam caruerunt: sed jam illis omnino destituuntur.

Quod si quis ante Christi adventum ista defecisse contendat; certe non omnia fateatur necesse est, cum templum ipsum staret adhuc Christi temporibus, in eoque vigeret legis cultus. At jam et turris eversio, et vitis desertio, et prophetarum denique amissio, in spinarum, et clamoris, vicem subierunt; quem omne ad mortem peccatum excitat, ipso vocem edente facinore: non aliter quam de Abelis sanguine scriptum legimus 74. Iniquitatem autem facit, quicumque nulla justitiæ, nulla legis regula, quæ veniunt in mentem, clamoris, et turbarum, confusionisque auctor, exsequitur: non aliter quam justa judicia pax ipsa consequitur, cum illi, quorum de rebus est lata sententia, eam constanter amplectuntur et servant. Inde et illa Pauli: « Omnis clamor et tumultus tollatur a vobis 75. » Est præterea honestus quidam, nec vituperandus clamor; qualem stans in templo Christus emisit; quali usus est et David, cum ait: « Voce mea ad Dominum clamavi 76; » cœlestium nimirum dogmatum magnitudinem vocis contentione significans: non aliter quam prior ille Sodomorum et Gomorrhæ clamori cognatus exstitit. Divisa est autem Jacobi appellatio in *Israelem, et Judam*. Sed prius quidem cum Saule mortuo regnare cœpisset David, in Davidem, et Saulis filium; deinde vero cum a Roboamo decem tribus ad se deficere curavit Jeroboamus. Atque inde est, quod utrumque cognomentum addidit; ipsumque *Israelem*, cujus essent majora scelera,

⁷² Deut. xxxii, 2. ⁷³ ibid. ⁷⁴ Gen. iv. 15. ⁷⁵ Ephes. iv, 31. ⁷⁶ Psal. iii, 5 et alibi.

VARIÆ LECTIONES.

ο γρ. δι' ὁ ὁ. Ρ γρ. παχύς.

capivitalis pœnas sensisse celerius. Itaque et hic *spiniferam vineam, Israelis domum* esse dicimus; *virum autem Juda, non vineam amplius, sed plantam novellam, non incultam, sed dilectam.* Quoniam autem viticolæ nulla hic habetur mentio, ob id Christus ipse, veluti notam populi principibus parabolam apponit, ut ibi adderet, quod hic deesse videbatur, dum eis vineam suam se elocasse, rusque esse se profectum significavit; unde cum servos postulante tempore ad fructus percipiendos misisset, ab agricolis **76** esse trucidatos; imo ne a filio quidem, quem postea miserat, esse temperatum. Unde malos male se perditurum agricolas minitabatur. Ipsi ergo veræ *viti*, tanquam vivifico repleti succo palmites, adhærere precibus contendamus. Sic enim spiritus familiaritate et consuetudine adjuti, fructum sumus edituri. Ait enim: « Manete in me et ego in vobis. Ut enim nequit palmes fructum facere, nisi manserit in vite; sic et vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos estis palmites; qui manet in me, et ego in eo, hic feret fructum copiosum ⁷⁷. » Ille igitur ipse est, qui fructus in nobis edere, qui *sepem* circumdare, qui *murum* denique, quo transeuntes arceantur, excitare possit. Ad ipsum enim aliud item refertur oraculum, his verbis: « Et ædificabuntur deserta perpetua, monumentumque generationum generationibus; et vocaberis exstructor sepium, semitasque, quæ in medio sunt, cessare facies ⁷⁸. »

77 Vers. 8-17. *Væ qui conjungunt domum domui, et agrum agro copulant, ut vicino aliquid auferant. Nunquid habitabitis soli in terra? audita enim*

Possunt et hæc quidem communiter in eos, qui libidinis et avaritia morbo laborant, efferrī; possunt item superioribus adjungi, proque *spinis*, quas *vitem* peperisse dixit, separatim usurpari. Possunt et cætera denique, quæ Judæis eventura essent, per eas damna significari: de quorum eventu parum solliciti, rapinis interim et crapulis incumbabant, tanta in Dominum flagitia patrare minime veriti. Cæterum quoniam nostrum unusquisque *agri* in se interni culturam sortitus est, caveamus in primis, Deum ne offendamus. Tunc enim virtutem multam, tanquam *domum* stabilem et tutam possidentes, *habitabimus*, frumentumque, sicut valles, multiplicabimus. Benedictio enim angebuntur semina justitiæ nostræ, ut Pauli verbis utamur ⁷⁹; qui ebriosos item regni Dei hæredes nunquam futuros asserit ⁸⁰. Hos enim etiam nunc luget propheta, qui sobria mente *intueri opera Domini non* permittantur. Vino enim succensi, flammam astu ipso prodente, quæ perturbationibus aliis, ista rursus augmentibus excitatur, potandi finem non faciunt. Excitatur et

⁷⁷ Joan. xv, 3-5. ⁷⁸ Isa. lviij, 12. ⁷⁹ II Cor. ix, 10. ⁸⁰ I Cor. vi, 10.

VARIE LECTIONES.

¶ γρ. τοῖς. ¶ λέλειπ. ἰσ. τ' ἄλλα. ¶ γρ. ἀρπαγῆς. ¶ γρ. ὄν.

οὐκέτι *ἀμπελῶν*, ἀλλὰ *νεόφυτον*, οὐ *κεχερωμένον*, ἀλλ' *ἠγαπημένον*. Ἐπειδὴ δὲ σεσιώπηται ἐν τοῦτοις ὁ περὶ τῶν γεωργῶν τοῦ *ἀμπελῶνος* λόγος· διὰ τοῦτο Χριστὸς τοῖς ἀρχουσι τοῦ λαοῦ τὴν προκειμένην, ὡς γνώριμον, ἐφη παραβολὴν, καὶ τοὺς γεωργοὺς προστίθησι, τὸ λέγον ἀναπληρῶν· ἐν ἧ φησιν, Ὅς ἐξέδοτο τὸν ἀμπελῶνα καὶ ἀπεδήμησεν. Οἱ δὲ τοὺς δούλους κατὰ καιρὸν ἤκοντας ἐπὶ τὸ λαβεῖν τοὺς καρπούς, ἀπέκτειναν, ὡς περ ὑστερον καὶ τὸν υἱὸν καὶ κληρονομόν προσέθηκαν. Διὸ κακοὺς κακῶς ἀπολέσειν ἠπεῖλει τοὺς γεωρούς. Εὐδξώμεθα τοῖσιν ἀπηρητῆσθαι τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου, οἷα κλήματα τῆς ζωοποιῦ πίστεως ἐκπληρούμενοι. Οἴτω γὰρ δι' οἰκειότητα πνευματικὴν καρποφόροι γινόμεθα. Διὸ φησι, « Μείνατε ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν ὑμῖν. Καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν οὐδὲν, ἐὰν μὴ μείνη ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· ὁ μὲν ὢν ἐν ἐμοὶ, καὶ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν. » Αὐτὸς οὖν καρποφόρος ποιεῖ. Αὐτὸς *φραγαμῶν* περιτίθησιν. Καὶ ἐγειρας *τείχος* ἀποστήσει τοὺς διωδύοντας. Πρὸς γὰρ αὐτόν, λόγιόν φησιν ἕτερον, « Καὶ οἰκοδομηθήσονται σοι ἔρημοι αἰώνιοι, καὶ μνημόσυνον γενεῶν γενεαῖς, καὶ κληθήσῃ οἰκοδόμος *φραγαμῶν*, καὶ τὰς τρίβους τὰς ἀναμέσον παύσεις. »

ἡ·ιη'. Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πληστοῦ ἀφέλωται τι. Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; ἠκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαββαῶθ ταῦτα, κ. τ. λ.

Δύναται μὲν καὶ κοινὰ ταῦτα εἶναι παραγγέλματα τοῖς πλεονεξίαν καὶ τρυφὴν ἢ νενοσηκόσι. Δύναται δὲ καὶ συνηρητῆσθαι τῶν ἄνω, καὶ τὰς ἀκάρθας διηγεῖσθαι κατὰ μέρος, ἃς ἐφη τὸν ἀμπελῶνα πεποιηκέναι. Καὶ ἔτι πάλιν, ἃ διὰ ταύτας Ἰουδαίους συμβήσεται δυσχερῆ, ὧν ἔσοσθαι μελλόντων ὀλιγωροῦντες, ἀρπαγῆς ἢ καὶ μέθαις προσέκιντο, καὶ ταῦτα κατὰ τοῦ Κυρίου τολμήσαντες δεινότατα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡμῶν ἕκαστος ἐν ἑαυτῷ φέρει γεωργίον, φυλαξίμεθα τὸ προσκρούσαι Θεῷ. Τότε γὰρ ὡς οἰκίαν ἀσφαλῆ τὴν ποικίλην ἀρετῆν κατοικήσομεν, πληθυνοῦμεν δὲ οἶτον ὡς περ κοιλιάδες. Εὐλογοῦμενα γὰρ αὐξήσῃ τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Οὗς ἔτι δὴ καὶ, φησὶν, ὅτι μέθυσσι βσιλεῖαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. Τούτους γὰρ καὶ νῦν ὁ προφήτης θρηνεῖ μὴ συγχωρούμενους· *Ἴδεῖν τὰ ἔργα Κυρίου* νήφοντι λογισμῷ. *Συγκαίμενοι* γὰρ οἴνω, πρὸς τὸ πίνειν οὐκ ἔχουσι πέρασ, τῆς συγκαύσεως δηλοῦσης καὶ τὴν φλόγα τὴν ἐκ τῶν ἄλλων ἐγειρομένην παθῶν ἐπιτεινόντων ταῦτα, καὶ τῶν ὀργάνων τῶν μουσικῶν, ἃ τοῦ Ἰωβᾶλ ἔστιν εὐρήματα, τοῦ ἐκ τοῦ Κάιν καταγομένου, οἷς καὶ Λάβαν ἠβούλετο

παρὰ πέμπειν τὸν Ἰακώβ, ἀλλ' ἀπέδρα πρὸς τὸ ἰδεῖν ἅ τὰ ἔργα Κυρίου, ταῦτα κρῖνας ἐμπόδιον, ὡς ἀκούσαι· καὶ αἱ φυλαὶ τῶν Βαβυλωνίων κατέπιπτον. Οἱ δὲ φυγόντες τὸν ὄϊνον τὸν Βαβυλωνίων, καὶ τοῦ βασιλέως ἐκείνου τὴν τράπεζαν, οὔτε παρόντες προσεκύνησαν, καὶ τὴν δύναμιν ἐσέβασαν τοῦ πυρός. *Βλέπει μὲν οὖν τις δι' ὀφθαλμῶν τὰ ἔργα Κυρίου.* Ἀπὸ δὲ τούτων κατανοεῖ τὰ ἀόρατα. Ταῦτα γὰρ τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. Καὶ πῶς ἂν τοῦτο γένοιτο σκοπούμενου ἢ τῆς μέθης τοῦ νοῦ, καὶ Θεοῦ ὄρῃν οὐκ ἐσχύοντος; ἔργα δὲ χειρῶν, καὶ ἡ προσδοκωμένη κατὰ τὸν ἄδην ἀντίδοσις, πῦρ καὶ γλῶττα ξηραίνουμένη, καὶ τὰ λοιπά· ὅθεν ἀριστάμεινοι ζῆν ἠθελήσωμεν ἱερατικῶς. « *Ὀϊνον* γὰρ καὶ *σικερα*, φησὶν, οὐ πίεσθε » πρὸς Ἀσράων καὶ τοὺς υἱοὺς ὁ Θεός, « ἦνικα ἂν εἰσπορευέσθε εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου. » *Σικερα* δὲ καθ' Ἑβραίου πᾶν ἐμποιεῖσαι μέθην δυνάμενον. Εἶτα λοιπὸν ἐπάγει τὰ διὰ ταῦτα δεινὰ γενόμενα μὲν αὐτοῖς ὑπὸ Βεσπασιανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ Ῥωμαίων αυτοκρατόρων. Καὶ κατὰ διάνοιαν δὲ στερηθέντες τοῦ ἐπιουρίου καὶ λογικοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς, *λιμώττουσι* δεινῶς, κατὰ τὸ, « *Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν.* » Καὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀρνησάμενοι, τῷ τῆς ψυχῆς θανάτῳ περιπεπτώκασι, ἀποστραφέντες τε τὸν ἐλθόντα κηρύξαι ἀιχμαλώτους ἄφρονι, καὶ τυφλοῖς ἀνάκλησιν, τοῖς νοητοῖς παρεδόθησαν ἀιχμαλωτοὶ πολέμοιοις. Ἐνεκρώθησαν οὖν οὐ διὰ *λιμὸν* ἄρτου, οὐδὲ διὰ *δίψαν* ὕδατος, ἀλλὰ διὰ *λιμὸν* τοῦ ἀκούσαι λόγον Κυρίου, καὶ διὰ *δίψαν* ὕδατος, οὗ τις ἐκ τοῦ Κυρίου μεταλαβὼν οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα· οὐ λιμοκτονήσει γὰρ Κύριος ψυχὰς δικαίων· οὐδὲ τὸ σπέρμα τοῦ δικαίου ζητεῖ ἄρτους· οὐδὲ νηστεύουσιν οἱ τοῦ νομφῶνος υἱοὶ παρόντος αὐτοῖς τοῦ νομφῶτος. Τὸ δὲ, *Ἐπλάτυνεν ὁ θεὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ*, τὸ πάθος τῶν ἀπολούμενων δηλοῖ. Οὐ γὰρ τὸ ζῶον οὕτως ὡς οὐδ' ἡ δύναμις ἐπιτεταμένη τοῖς ἀποθνήσκουσιν. Τὸ δὲ *στόμα* λέγων, παρέστησεν τόπον τινὰ ἐκ τῆς εἰς θάνατον ἀμαρτίας ἐνδοτάτω τῆς γῆς ἀφρηγῆ διὰ στόμα τινὸς τοῦς κατιόντας δεχόμενον. *Αἰχμαλωτίζεται* δὲ τις, ἀπαχθεὶς ἀπάτῃ τῆς ἐν τῷ παραδείτῳ μακαριότητος. *Νεκροῦται* δὲ, τὴν ἐκ τῆς ἐντολῆς οὐκ ἔχων ζωὴν. *Εἰς ἄδου* δὲ κάτεσι· ὁ φύσει κακίας τοῦ Θεοῦ χωρισθεὶς, τῷ ἀγαθῷ ποιούσης ἐναντίαν διάθεσιν.

D mortem auctores eo *descendentes* ore suo excipientem significat. Fieri vero *captivus* **79** quis dicitur, cum fraude a paradisi beatitudine abripitur et *interire*, cum quam ex præcepto habere debuerat, vitam non habet: *in infernum* autem descendere, cum scelerum multitudine, quibus honestati contrarius sit habitus, a Deo separatur.

Ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων ὁ δίκαιος συνηγέρθη Χριστῷ, καὶ συνεχάρισεν ἐν τοῖς ἐπιουριοῖς. *Κυρῶσι* δὲ πρὸς ἄδην, πρῶτον οἱ ἐνδοχοί, δοκούντες μὲν ἀγαθοί, μὴ τοιαῦτα δὲ τὰ ἔργα κησάμενοι. Εἶτα οἱ *μεγάλοι*. δυνάμει καὶ ἀρχῇ τῶν πολλῶν ὑπερδόντες, οἱ ἐξ ἀδικίας τε *πλουσιοί*, ἢ οἱ πῆν ἐπιθυμίαν τοῦ πλείονος ἀκόρεστον ἔχοντες, *λοιμοὶ* τε πάντες, οἱ διδάσκον-

⁸¹ Gen. iv, 20. ⁸² Gen. xxxi, 1 seqq. ⁸³ Dan. iii, 1 seqq. ⁸⁴ Levit. x, 9. ⁸⁵ Psal. lxxiii, 7. ⁸⁶ Math. ix, 15.

VARIÆ LECTIONES.

^u γρ. σκοπούμενου. ^v γρ. οὕτως.

musicis organis, quorum auctorem Iubæum illum ⁸¹, qui Caini soboles exstitit, accepimus; qualia deducendo fratri cum adhibere studeret, Labanus, Jacobum ipsum, qui ea **78** sibi impedimento fore credebat, ad *opera Domini contemplanda* constat effugisse ⁸². Babylonios autem, qui aures illis arrexisserunt, lapsos esse. At, qui Babyloniorum vinum, regisque illius mensam evitarunt, nec cadentes adorarunt, ignis vim ipsi exstinxerunt ⁸³. Ergo *Domini opera* oculis ille demum *considerat*, qui eis excitatus, invisibilia animo meditatur. Hæc enim intuemur, quando cum *operibus* mentis cogitatione conferimus. Verum qui possit istud fieri, cum ebrietate obcæcatus animus, Deum non potest intueri? *Opera* vero *manuum* penæ ipsæ sunt, quæ omnes apud inferos manens, ignis, lingua arfacta, cæteraque alia *expergefacti*. Itaque vitam sacerdotum more degere contendamus. *Vino* enim et *sicera* Aaronem, ejusque filios, cum testimonii tabernaculum ingressuri essent, abstinere jussit Dominus ⁸⁴. Est vero apud Hebræos, quidquid inebriandi facultatem habet, *sicera* nomine comprehensum. Deinceps ea adducit, quæ Vespasiani, et Adriani temporibus, a Romanis ob hæc passi sunt. Ad hæc ipsa animi cogitatione, substantiali rationabilique pane vitæ destituti, *fame* premuntur graviter, juxta illud: « Convertentur ad vesperam, et famem patientur, ut canes, et circuibunt civitatem ⁸⁵. » Nam et vitæ Auctore abnegato, animæ mortem subierunt; et eo qui captivis remissionem, carcerisque visum nuntiaturus venerat, repulso, invisibilibus traditi sunt hostibus. Interierunt ergo non panis, aut aquæ inopia; sed audiendi verbi Dei *fame*, et *aquæ* illius siti, quam qui a Domino hauserit, sitire in æternum non poterit. Nequam enim justorum animas fame interire, nec justis semen panem quærere Deus patitur, qui Sponsi filios, præsentem Sponso non vult jejunare ⁸⁶. Quod autem *infernum animam suam dilatasse* ait: id ut eorum qui perierunt cruciatus exprimeret, addidit. Neque enim hunc animal, aut vin esse aliquam, quæ in mortuos *dilatetur*, existimandum est. Deinde, cum os ei attribuit, locum quemdam in ipsis terræ visceribus caliginosum, peccati ad

D mortem auctores eo *descendentes* ore suo excipientem significat. Fieri vero *captivus* **79** quis dicitur, cum fraude a paradisi beatitudine abripitur et *interire*, cum quam ex præcepto habere debuerat, vitam non habet: *in infernum* autem descendere, cum scelerum multitudine, quibus honestati contrarius sit habitus, a Deo separatur.

At ex dissimilibus plane cum Christo, qui justus est excitator, et cælitibus *ipsis* assidet. In *infernum* ergo primum *descendunt illustres*, qui probitatem simulantes, vitam omnino probitati contrariam exegerunt. Deinde *magni*, id est, virtute et dignitate *populo* superiores. Tum, qui scelere et maleficio *divites* facti sunt, aut insatiabili habendi

enpιδιtate tenentur : ii denique, qui *pestes* hominum nefaria verbis docent, aut ad peccandum provocant. *Exsultat* autem in terrena Jerusalem, quicunque ex carnis instituto vitam agens Judæus, ad illam minime, quæ beatis reposita est, gratiam attendit. *Humiliatur* vero homo simpliciter ille quidem, qui communium notitiarum, et virtutis ope, quam a prima accepit conformatione, altiore evasit, per eum, quem habet cum inferioribus consensus. Sed qui viri nomine jam dignus evasit, si perturbationibus frangatur, eo non solum quod commune habet simpliciter, sed illo etiam quod exercitatione sibi comparavit, bono multatus, *ignominia afficitur*. » Quicumque enim, ait Regum primo, gloriosi averit me, glorificabo eum : qui autem contemnit me, erunt ignobiles⁸⁷. » Contemnit vero Deum, qui mandata illius transgreditur. Dicuntur eorum porro oculi *sublimes*, quorum in altum attollitur cogitatio. Rerum siquidem omnium opificem contemplati, et iis, quæ sub sensum cadunt, superiores effecti, opinionis errore, terrenarumque rerum studio delectati, merito *depressi esse* dicuntur. *Exaltatur* autem in iudicio Deus, propter justam, de quibus dictum est, meritorum retributionem. *Deum præterea* singulis rebus bene gestis *exaltamus*. Quidquid enim bene gerimus, totum ipso nobis auctore et adiutore gerimus. Itaque ait : « Exaltabo te, Domine, quoniam assumpsisti me⁸⁸. » Eundem rursus *exaltamus*, cum ipsius sapientiam, **80** potentiam et iudicia contemplamur ; non secus ac de justo dicitur : « Altitudines Dei in gutture ipsius⁸⁹. » Qui porro in iudiciis *exaltatum Dominum* contemplatur ; idem et *gloriam* iustitiæ ipsius intuetur. Cæterum pro eo quod est : *Et pascentur direpti tanquam tauri* ; Symmachus habet : *Pascentur agni juxta ordinem suum. Iniquorum autem deserta advenæ depascent*. Quæ tandem etiam contigisse certum est. Populi enim principibus, tanquam *tauris*, armentorum ducibus, alio abactis per variasque gentes *distractis, desertas* eorum regiones accollæ quidam et inquilini occuparunt ; quod et his verbis monebat, cum diceret : *Et regionem vestram coram vobis alieni depascent*. A quibus illa plane discrepabant, quæ suo pro populo decertare solitus erat Dominus. Nunc autem per alium prophetam ait Deus : « Racemate, racemate, inquam, quasi vineam, reliquias Israel. Convertite, tanquam vindemiator ad cartallum suum⁹⁰. » Significat ergo et hic, eos, qui a Judæis quondam *direpti fuerant*, cum bella Dominus pro eis gereret, Judeos ipsos esse *depasturos, tauris* robore non dissimiles. *Ait præterea : Et deserta*, obsessorum herbam videlicet, quæ multa crescit in deserto, gentium *agnos esse depasturos* ; *taurorum* quidem

ατες πονηρὰ λόγοις, ἢ τῷ πρὸς ἀμαρτίαν ἐρεθισμῷ. Ἀγαλλιᾶται δὲ ἐν Ἰερουσαλήμ τῇ γῆτι, ὁ κατὰ σάρκα ζῶν Ἰουδαῖος, πρὸς τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἀγίοις μὴ βλέπων μακαριότητα. Ταπεινοῦται δὲ ἀθροπος μὲν ἀπλῶς ὁ κατὰ τὰς κρινὰς ἐννοίας μείζων, καὶ τὴν δύναμιν τὴν ἐκ πρώτης αὐτῷ δοθεῖσαν κατασκευῆς, διὰ τὴν πρὸς τὰ κάτω συμπάθειαν. Ὁ δὲ καταξωθαὶς ἤδη χρηματίζειν ἀνὴρ, πρὸς τὰ πάθη μιλακίζομενος, ἀτιμάζεται ζημιωθεὶς οὐ τὸ κοινὸν ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξ ἀσκήσεως αὐτῷ γεγονὸς ἀγαθόν. « Τοὺς γὰρ δοξάζοντάς με, δοξάσω καὶ οἱ ἐξουθενούντές με, ἀτιμασθήσονται, » φησὶν ἐν πρώτῃ Βασιλειῶν. Ἐξουθενοὶ δὲ θεοὶ ὁ παραβαίνων τὰς ἐντολάς. Ὀφθαλμοὶ δὲ μετέωροι τῶν τὴν διάνοιαν εἰς τὸ ὑψὸς ἀράντων. Θεασάμενοι γὰρ τὸν τὰ πάντα ποιήσαντα, καὶ ὑπεράνω γεγονότες τῶν αἰσθητῶν, διὰ ψευδοδοξίας καὶ τοῦ προσπάσχειν τοῖς ὀλικοῖς, εἰκότως ἐταπεινώθησαν. Ἰψοῦται δὲ Κύριος ἐν κρίματι, κατὰ τὴν δικαίαν τῶν εἰρημένων ἀναπόδοσιν. Καὶ καθ' ἕκαστον δὲ κατόρθωμα ὑψοῦμεν θεόν. Συνεργίᾳ γὰρ κατορθοῦμεν τῇ παρ' αὐτοῦ. Διὸ φησιν, « Ἰψώσω σε, Κύριε, ὅτι ἐπέλαβές με » καὶ πάλιν, ὑψοῦμεν αὐτὸν, θεωροῦντες αὐτοῦ τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν, τὰ κρίματα ὡς λέγεσθαι περὶ τοῦ δικαίου, « Αἱ ὑψώσεις τοῦ θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι αὐτοῦ. » Ὁ δὲ τὸν Κύριον ἰδὼν ὑψοῦμενον, ἐν τοῖς κρίμασιν, ὁρᾷ καὶ τὴν δύναμιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Ἀντὶ δὲ τοῦ. Καὶ βοσκηθήσονται οἱ διεπρασμένοι ὡς ταῦροι, ὁ Σύμμαχος, Νεμεθίησονται, φησιν, οἱ ἀμνοὶ αὐτῶν. Τὰ δὲ ἔρημα τῶν παρανόμων πύροικοι φέρονται ἃ καὶ πρὸς λῆξιν ἐγένετο. Τῶν γὰρ ἀρχόντων τοῦ λαοῦ δίκην ταύρων ἀγέλης ἡγουμένων εἰς μετοικίαν ἀπαχθέντων, καὶ ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς διαρπασθέντων, τὰς ἐρήμους αὐτῶν χώρας πύροικοὶ τινες ἐπελθόντες καὶ μετοικοὶ κατέσχον ὅπερ ἔλεγε, Τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριον κατεσθίουσιν αὐτήν. Οὐ τούναντιον ἦν, ὅτε θεὸς ὑπερεμάχει τοῦ ἰδίου λαοῦ. Νῦν δὲ δι' ἄλλου προφήτου φησὶν ὁ θεός, « Καλαμᾶθε, καλαμᾶθε, ὡς ἀμπελον τὰ κατάλοιπα τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπιστρέψατε ὡς ὁ τρυγῶν ἐπὶ τὸν κάρταλλον αὐτοῦ. » Φησὶν οὖν καὶ οὗτος, ὅτι οἱ πάλαι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων διεπρασμένοι ἦνίκα τούτοις συνεμάχει θεός, τὰ τούτων βοσκηθήσονται, ταύρων ἔχοντες δύναμιν. Καὶ τὰς ἐρήμους, φησὶ, τῶν πολιτορχηθέντων ἀρνες οὐ ἐξ ἐθνῶν βοσκηθήσονται, βαθυτάτην, ὡς ἐν ἐρήμῳ, πῶς νενόμοιοι. Τοῦς [μὲν] ἰσχυροῦς ταύρους εἰπὼν, τοὺς δὲ μὴ τοιοῦτους ἀρνας. Τοιαῦτα δὲ πάσχομεν ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἡττώμενοι κατὰ πόλεμον καὶ ὑπὸ τῶν ἀλόγων κινήματων, ταύρων δίκην, ἐν τῇ ἐρημίᾳ τοῦ βίου τούτου διάφορον γ. Ὅθεν οὐκ ἔφη, Βίος. Συναγελαστικὰ γάρ. Ὁ δὲ ταῦρος θυμοειδὴς ὢν ἀποσπάται τῶν ἄλλων.

nomine robore præstantes, *agnorum* vero, eos, qui cum ab adversariis potestatibus bello superati, nul-

⁸⁷ I Reg. II, 50. ⁸⁸ Psal. xxvi, 40. ⁸⁹ Psal. cLxix, 6. ⁹⁰ Jerem. vi, 9.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἰσ. κατὰ τάξιν. γ γρ. διέγοντες.

loque rationis sensu, *taurorum* instar, acti cupiditatibus, per hujus vitæ *deserta* vagamur, unde noui boves jam (quos societate, armentisque gaudere videmus), sed *tauros* iracundos, et ab aliis avelli solitos, esse dixit.

ιγ. ιθ'. Οὐαὶ οἱ ἐπισπόμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς Ἀ σχοιρίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλιως τὰς ἀνομιὰς οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγισάτω ἃ ποιήσει, ἴνα ἴδωμεν. Καὶ ἐλθέτω ἡ βουλή τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ, ἴνα γινώμεν.

Καὶ ταῦτα τοῖς πρόλεγεθεῖσιν ἀκόλουθα. Πολ- λῶν γὰρ ἐπακούσαντες διδασκαλικῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος, μετ' αὐτόν τε τῶν ἀποστόλων, ἐπιμέ- νοντες ἀπιστία, προσθήκας ἐποίουντο πλημμελη- μάτων, ἀεὶ τοῖς προλαβοῦσιν ἐπισυμπλέκοντες ἕτερα, καθάπερ οἱ πλέκοντες *σχοιρίον*, παυσαμέ- νου τοῦ κλωθομένου συνάπτουσιν ἕτερον, *μακρόν* ποιῆσαι βουλόμενοι. Πᾶς δὲ ἀμαρτάνων, δεσμούς ἐαυτῷ δι' ὧν ἀμαρτάνει κατασκευάζεται, *μακρόν*, ἢ βραχὺ, κατὰ λόγον τῶν ἀμαρτημάτων, τὸ *σχοι- ριον* ᾧ δεσμεῖται ποιῶν. Διὰ γὰρ τοῦτο γινόμεθα **B** δεσμοὶ κατὰ τὴν Ἰερεμίου φωνήν. Σειραῖς γὰρ τῷ ὄντι τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων ἕκαστος σφίγγεται. Καὶ ἄπερ δὲ κατὰ τὸν ἑ πλησίον οὐκ ἐκ τοῦ παρατυ- χόντος, ἀλλ' ἐκ βουλήs καὶ ἐνέδρας καὶ *μακρῶν* συν- τελοῦμεν κατασκευῶν, *σχοιρίον* ἐστὶ *μακρόν*, δι' οὗ καὶ πῶρῳ κειμέναs ἐαυτοῖs τὰs ἀμαρτίας ἐπι- συρόμεθα, ἤγουν τὰs ἐπ' αὐταῖs τιμωρίας. Καὶ ταύ- τας γὰρ οἶδεν ἀμαρτίας καλεῖν ἡ Γραφή. Τρόπον γὰρ τινα τὴν τοῦ Θεοῦ καθ' ἑαυτὸν ἐλθεῖν βιαζόμεθα δίχην, ὡς ἡμῶν ἕκαστη λέγεσθαι· « Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆs χρησιότητος αὐτοῦ, καὶ τῆs ἀνοχῆs, καὶ τῆs μακρο- θυμίας καταφρονεῖs; » Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Οὐαὶ οἱ ἔλκοντες τὰs ἀνομιὰs, ὡs σχοιρίῳ μα- ταιώτητος, καὶ ὡs βρόχῳ τῆs ἀμάξηs τὴν ἀμαρ- τίαν. Μακρὰ γὰρ ὄντα τὰ *σχοιρία* δυσδιάλυτά **C** ἐsτιν, τῷ τῶν ἀμαρτημάτων εὐτόνῳ πυκνούμενα. Οἱ γὰρ ζυγῶδεςμοι, οὐδὲ ὑπὲρ τῶν *ἰσχυροτάτων* ζυ- γῶν, καὶ βιαιῶs ἐπισπωμένων τὰ βάρη, εὐχερῶs διαρρήγνυνται. Τὴν δὲ ἰσχὺν ἐπέτεινεν ἕκ *δαμάλιως* εἰπῶν τὸν ἱμάντα ἰσχυροῦ τε ζώου, καὶ οὔτε διὰ πό- νον, οὔτε διὰ χρόνον ἠσθενηκότος. Ἡ οὕτως, ὡs οἱ τὰs *δαμάλις*, ἤτοι τὰs βοῦs ὑποφέροντες τοῖs ζυγοῖs, ἔλκουσιν ἐs⁹¹ ὅτε σὺν βίξ πολλῇ εἰs πόνουs [καὶ] κα- ταδεσμεύουσιν· τὸν αὐτὸν τρόπον τοῖs ἐκ θείας ὀργῆs ἐσομένοιs ἐαυτοῖs ὑποφέροντες ἐφρασκον, Ἐγγισάτω τὸ τάχος ἃ ποιήσει, τὰs καθ' ἑαυτῶν ἀπειλάs παρὰ τε προφητῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἀκούσαντες, δι' ἀπιστίαν τε ταύτας ἐπικαλούμενοι. Διὸ τῖs αὐ- τοῖs ταλανίζει προφήτης εἰπῶν· « Οὐαὶ οἱ ἐπιθυ- μούντες τὴν ἡμέραν Κυρίου. Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶs. » * Καὶ αὐτὸν μέντοι γενόμενον δεσμιον ἀμαρτίας ἀκολουθῆσαι Χριστῷ τῷ ἔροῦντι τοῖs ἐν δεσμοῖs, Ἐξέλθετε. Ἄγιον δὲ Ἰσραὴλ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον φησὶν.

κ'. Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ ποτηρὸν καλόν, καὶ τὸ

81 Vers. 18, 19. *Væ qui trahitis peccata, tanquam funiculo longo, et tanquam jugi loro juventæ, iniquitates, dicentes: Cito appropinquet quæ faciet, ut videamus, et veniat consilium Israelis, ut sciamus.*

Et hæc illis, quæ prædicta sunt, consentanea existunt. Cum enim multa Salvatore et apostolis postea docentibus audissent, pertinaciter incredulitatem amplexi, flagitia flagitiis amplificabant, alia aliis eorum more addentes, qui dum *funem* texunt, deficient materia, novam subinde adjiciunt, ut longum magis efficiant. Peccata vero quilibet, eo ipso, quod peccat, sibi tanquam vincula longa, vel brevia fabricat, pro ratione peccatorum *funiculum* quo vinciat, texens: ob idque, sicut est ab Jeremia dictum, vincti efficiuntur. Vinculis eum revera quilibet priorum peccatorum constringitur. Præterea, quæ in vicinum, non temere, sed præmeditato longisque insidiis molimur, *funiculus longus* ipsa sunt, quo longe remota scelera, id est scelerum poenas, in nostrum caput attrahimus. Solent enim hoc nomine Scriptura sæpe flagitia nominare. Nam et inimnis vindictam persæpe, tanquam vi, in nos attrahimus; unde non immerito omnibus dici queat: « An divitias bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnitis? » At vero sic habet Symmachi tralatio: *Væ qui trahitis iniquitates, tanquam funiculo vanitatis, et tanquam luqueo plaustris, peccatum, funes enim longos non est dissolvere facile, quæ bene peccatorum densitate stipati sunt. Neque enim ipsa etiam lora jugalia, quantumvis robustis jugis onera vi trahentibus contenduntur, facile dirumpuntur. Robur autem amplificavit, cum juvenæ lorum, robusti videlicet animalis, nec dum laboribus aut ætate confecti, dixit. Vel certe, quod non aliter, quam qui juven- cas, aut boves jugis submitunt, vi multa ad labores aliquando trahunt, et vinciunt: sic qui se divinæ iræ ingrudenti ultro subjiciebant, eam etiam non dubitabant provocare his verbis: Festinet, et veniat cito opus ejus, prophetarum minas nimirum, et Salvatoris ipsius easdem inculcantis magna perfidie contumacia **82** in suam perniciem invocantes. Indeque est, quod eis quidam imprecatur propheta, his verbis: « Væ desiderantibus diem Domini: et ipsa tenebræ, et non lux⁹². » Decet vero et eum qui peccati nexibus impeditur, Christum in vinculis detentus voce soluturum, et exire jussurum, insequi. *Sanctum* deinde *Israel*, unigenitum Dei Verbum significat.*

VERS. 20. *Væ qui dicitis malum bonum, et bonum*

⁹¹ Rom. II, 4. ⁹² Amos V, 18.

VARIE LECTIONES.

² γρ. τοῦ. * Ἰσ. Δεῖ δέ.

malum; qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras; qui ponitis amarum dulce, et dulce amarum.

Et hæc in eosdem dicuntur, quod sano et sobrio Salvatoris despecto consilio, contrarias rationes sequi, quod pro luce evangelica, erroris sui tenebras, tanquam *lucem* aliquam amplecti; quod *amarum* denique scelerum naturam, veluti *dulcem* voluptatem aliquam venari maluerunt: quemadmodum etiam nunc Evangelii veritatem respucere, aniles autem fabulas admirari et retinere videmus. Adeo magnum erat, latronum partes sequendo Christum negare Barabbamque postulare; idolorum cultores probare, Christi vero populum honeste et prudentia commendabilem insectari. Ea enim repudiata, quæ per Christum est, illustratione, in tenebris ipsi jacuerunt; juxta illud: « Expectantibus ipsis *lucem*, tenebræ factæ sunt, expectantes splendorem caligine, circumsepti sunt⁹³. » Est vero perfecti, qui exercitatis probe sensibus habitum contraxit, *boni* mali que naturam posse distinguere; sicut et solertis nummularii, quod *bonum* est, retinere: non secus ac ineptum eum dicimus, qui præter naturam affecta judicandi instrumenta habeat. Tres igitur nunc appositæ sunt corporeis quidem rebus discrepantes conjugationes, sed variis acceptionibus circa unum quiddam, quoad animum attinet, occupatæ. *Bonum* itaque id esse definiunt, quod honestum et laudabile sit: cui quod turpe est opponitur, *malum* nunc appellatum; **83** quo nomine quod vituperandum est, significatur: *lucem* autem, substantiam *tenebrarum* dissipatricem: *tenebras* vero, aere *lucē* destitutum. Est rursus et *dulce*, quod humoris vel succi lenitate sensum exhilarat: *amarum* vero, quod gustum exasperat.

Fuerit igitur ista quidem de medio sumpta et facilis explicatio. Sed de his, quæ sensu percipiuntur, haudquaquam sumenda videatur oratio. Verum, quia præceptum Domini lucidum, illuminare oculos dicitur⁹⁴, qui non ad illius normam vitæ suæ cursum dirigit, sed lutosi voluptatum illecebris perfunditur; *lucem* ille voluptates, et Domini præceptum *tenebras esse* arbitratur. Præterea si ad dogmatum rationem attendas, qui in veram *lucem* non credit, illam quidem *tenebras, lucem* autem diabolum facit. Ad hæc, si dulcia in justis faucibus, eloquia Domini existunt⁹⁵; qui mandatorum onus refugit, hic voluptatum dulcedinem amplexus, *dulcis* et *amari* naturam evertit. Quin etiam dogmatum habita ratione, eisdem *dulcis* est Dominus, a quibus scite fuerit degustatus: « Gustate enim, ait, et videte quoniam dulcis est Dominus⁹⁶, » qui vero in ipsum non credit, quod *dulce* est, *amarum* dicit. Est porro *bonum* revera, quod in omnia convenienter se-

⁹³ Isa. LIX, 9. ⁹⁴ Psal. XVIII, 9. ⁹⁵ Psal. CXVIII, 103. ⁹⁶ Psal. XXXIII, 9.

VARIE LECTIONES.

^b *Is. ἀφ. καί.* ^c *γρ. διασχιστικῆ.* ^d *γρ. χρηστός.*

Α καλὸν πονηρὸν, οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος, οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν.

Καὶ ταῦτα τοῖς αὐτοῖς ἐπιφέρεται. Τοῦς γὰρ ἀγαθοῦς τοῦ Σωτῆρος καὶ [φορ]νίμους λόγους ἀποστρεφόμενοι, τοῖς ἐναντίους λογισμοῦς ἀπέδεχοντο. Ἀντὶ δὲ τοῦ εὐαγγελικοῦ φωτός, τὸ τῆς αὐτῶν πλάνης σκότος, ὡσπερ τι φῶς, κατησπάζοντο, τῆς τε κακίας τὴν πικρὰν φύσιν, ὡσπερ τινὰ *γλυκεῖαν* ἡδονὴν μετεδίωκον. Ὡς καὶ νῦν τοῦ Εὐαγγελίου τὴν ἀλήθειαν ἀποστρέφονται, καὶ ἡ τοῦς γραῶδεις μύθους θαυμάζοντες, τοιοῦτον ἦν καὶ τὴν Χριστὸν μὲν ἀρνήσασθαι, τὸν δὲ Βιραβδῶν ἐξικτεῖν, τῆς τῶν ληστῶν γεγονότας μεριδος: καὶ τὸ εἰδωλολάτρας μὲν ἀποδέχεσθαι, διώκειν δὲ τοῦ Χριστοῦ τὸν λαὸν τὸν σεμνὸν τε καὶ σώφρονα. Παρωσάμενοι γὰρ τὸν διὰ Χριστοῦ φωτισμὸν, μεμενηκασιν ἐν σκότῳ, κατὰ τὸ: « Ὑπομεινάντων αὐτῶν, τὸ φῶς ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σκότος: ὑπομειναντες αὐτῶν ἐν ἀωρίᾳ περιέστησαν. » Τελείου δὲ ἐσιν, τοῦ διὰ τὴν ἑξὶν γεγενησμένα ἔχοντος τὰ αἰσθητήρια, διακρίνειν δύνασθαι τὴν τοῦ καλοῦ φύσιν, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Καὶ δοκιμοῦ τραπεζίτου, τὸ καλὸν κατέχειν ὡσπερ ἀδοκίμου, τὸ παρὰ φύσιν ἔχειν τὰ κριτήρια διακείμενα. Τρεῖς μὲν οὖν συζυγίαι νῦν παρετέθησαν, ἐν μὲν τοῖς σωματικοῖς διαφέρουσαι, ἐν δὲ τοῖς ψυχικοῖς, κατὰ διαφόρους ἐπινοίας περὶ ἑν τι στρεφόμεναι. Καλὸν μὲν οὖν ὀρίζονται ἀγαθὸν ἐπαινετὸν, ᾧ τὸ αἰσχρὸν ἀντίκειται, ὃ νῦν ὠνόμασε *πονηρὸν*: ὅπερ ἂν εἴη κακὸν ψεκτόν. Φῶς δὲ οὐσία διαχριστικῆ σκότους. Σκότος δὲ ἄηρ ἐστερημένος φωτός. Καὶ γλυκύτης μὲν λειότης χυμοῦ ἢ χυλοῦ τὴν γευστικὴν ἡδύνουσα αἰσθησιν. Τὸ δὲ *πικρὸν* γευστὸν ἐκτραχύνον τὴν γεῦσιν.

Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ τὴν πρόχειρον ἔκδοσιν. Ἄλλ' εἰς μὴ περὶ τῶν αἰσθησέων γνωρίμων ὑπάρχειν ὁ λόγος. Ἄλλ' εἴπερ ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγῆς, φωτίζουσα ὀφθαλμοῦς, ὁ μὴ ταύτη ζῶν, ἐν ὕλικοις δὲ πάθει κυλινδούμενος, ταῦτα νενόμικε φῶς ἐκεῖνην σκότος δοκιῶν, καὶ δογματικῶς ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τοῦτο μὲν σκότος, φῶς δὲ ποιεῖ τὸν διάβολον. Καὶ, εἰ γλυκεῖα τῷ λάρυγγι τοῦ δικαίου τὰ λόγια τοῦ Κυρίου, ὃ τὸ τῶν προσταγμάτων φεύγων ἐπίπονον, συγκατατιθέμενος δὲ τῷ λείπῳ τῆς ἡδονῆς, οὗτος ἀναστρέφει τὸ γλυκὺ καὶ πικρὸν. Ἄλλὰ καὶ δογματικῶς, γλυκύτης ἐστὶν τοῖς ἐπιστημόνους αὐτοῦ γενομένου ὁ Κύριος: « Γεῦσαθε γὰρ, καὶ ἴδετε ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος. » Μὴ πιστεύων δὲ τις αὐτῷ, τὸ γλυκὺ λέγει *πικρὸν*. Καὶ τὸ ἀληθές δὲ καλὸν, τὸ ἐν τῇ ψυχῇ συμμετρῶς διακειμένη κατ' ἀρετὴν. Μεσότης γὰρ ἡ ἀρετὴ, ἥς τὸ ὑπερβάλλον ἢ λείπον, κακία: ὡς ἐπ' ἀνδρείας ἔλλειψις μὲν ἡ δειλία, ἡ δὲ θρασύτης πλεονασμὸς, ἅπερ αἰσχος ἐργάζονται, καὶ ὁ μὴ πιστεύων δὲ εἰς τὸν Κύ-

ριον, οὐδὲ τῇ τοῦ καλοῦ συγκατατίθεται φύσει. Κυρίως γὰρ ἔκεινο καλὸν, κατὰ τὸ, « Τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου » αἰσχος δὲ πᾶν ὁ διάβολος. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔστι κοινωνία φωτὶ πρὸς κάλλος, οὐδὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαρ, χωριστέον ταῦτα ἀλλήλων· καὶ μὴ παρελοισθέντες, φῶς, νομίσωμεν τὸν μετασηματιζόμενον εἰς ἄγγελον φωτός, μηδὲ γλυκεῖαν τὴν ἡδονὴν, μηδὲ κάλλος σωματικὸν τοῦ ψυχικοῦ προτιμήσωμεν. Διὰ τί δὲ ἐπὶ μὲν τοῦ καλοῦ, τὸ, λέγοντες, εἴρηται· ἐπὶ δὲ τοῦ φωτός καὶ τοῦ γλυκέος τὸ, τιθέντες; κατὰ τι μὲν οὖν τὸ λέγειν τοῦ πράττειν ἀπλούστερον, κατὰ τι δὲ καὶ πικρότερον. Πικρὰ γὰρ τὰς πρώτας αἰρέσεις τοῦ βίου διὰ τοῦ λόγου μόνον σφαλλόμεθα. Ἐνεργούντες δὲ τὸ κακὸν, καὶ μετὰ πείραν προσμένοντες, ὥσπερ ὄρους ἑαυτοῖς ἀκινήτους τῶν τῆς κακίας ἔργων τιθέμεθα. Κἂν τις ἐξ ἀσελγείας πρὸς σωφροσύνην οὐ μετατίθεται, τίθησιν ἑαυτῷ τὸ πικρὸν γλυκύ. Χεῖρον δὲ τούτου, τὸ καὶ συνηγορεῖν τῷ κακῷ, καὶ λέγειν τὸ καλὸν πονηρὸν· οὐ μόνον γὰρ ποιοῦσι, φησὶν, αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι. Τιθένται μὲν οὖν, τὸ πράττειν. Λέγειν δὲ, τὸ δογματίζειν. Ὁ τὴν εἰς θάνατον ἁμαρτίαν τινὲς ἀπεφήναντο τῶν εὐδοκούντων οὖσαν, ἀλλ' οὐ δακνομένων ἐφ' οἷς ἁμαρτάνουσιν· ἐξ οὗ τὸ μηδὲ μετανοεῖν ἐπιγίνεται.

animum non revocat, ipse sibi quod dulce est, amarum ponit. Sed facit longe deterius, qui malo patrociniatus, quod tale est, bonum non veretur dicere. Non enim, ait, ista faciunt tantum, sed facientibus etiam congratulantur. Est ergo idem ponere, quod facere: idem dicere, quod docere: quod esse peccatum ad mortem definierunt nonnulli; cum est admissi sceleris dolor nullus, sed animi potius gratulatio; quo nihil a prœnitentia

κα-κγ'. Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐρώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. Οὐαὶ οἱ ἰσχυρότεροι ὁμίῳν, οἱ πίνοντες τὸν οἶνον, καὶ οἱ δυνασταί, καὶ οἱ κεραιούτες τὸ σίκερα. Οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἔνεκεν δώρων, καὶ τὸ δικαίον τοῦ δικαίου αἰροῦντες.

Καὶ ταῦτα τοῖς ἄνω πάλιν ἐφήρμοσαν, εἰ καὶ γενικὴν πρὸς τοὺς δοκησιοφύρους ἔχει τὴν ἀπειλήν ὅποιοι τινες ἦσαν οἱ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλοι, μηδὲν μὲν ἐπ' ἀκριβείας διδάσκοντες, καλαμῳόμενοι δὲ τὸν λαόν, καὶ τῷ μέθῃ προσκείμενοι. Τοῦ γὰρ νόμου λέγοντος, « Κρίμα δίκαιον κρίνατε, » ὁ προφήτης φησὶ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· « Οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσιν, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ἔρρατοὶ; οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες. » Ταῦτα γὰρ ἔδρων αἰσχρῶν λημμάτων ἠτιώμενοι, πρὸς τὴν ἀσωτίαν τοῦ βίου. Διὰ τῆς προφῆτης φησὶν, « Οἶνον ἐκ συκοφαντιῶν ἔπινον. » Καὶ κακῶν δὲ ὄντες διδάσκαλοι, τῷ τῆς ἀγνοίας ἐκκάρωντο σκότῃ, καὶ τοῖς ἄλλοις ποτὸν ἐκίρωνν δεδολωμένοι, τὸ σίκερα, τὸν τοῦ Θεοῦ καταπλεύοντες λίγον. Πρὸς οὗς ἔλεγον, « Οἱ κάπηλοι σου μέγουσιν τὸν οἶνον ὄδατι, » καὶ κατεδίκαζον δὲ τὸν ἄδυνον, ἀφέντες τὸν αἴτιον.

luere, et in justum, scelerato sententia liberato, pœnas decernere objiciebat.

⁷⁷ Psal. xliiv, 5. ⁷⁸ II Cor. vi, 15. ⁷⁹ II Cor. xi, 14. ¹ Isa. i, 25. ² Amos ii, 8.

VARIÆ LECTIONES.

ε γγ. σκύτος. ἰ Ισ. πρὸς. ἑ γγ. τις.

cundum virtutem affecta habetur. Medioeritatem enim virtutem dicimus in qua si quid vel desit, vel abundat, vitii nomine censetur; ut in fortitudine quod abest, timiditas; quod abundat, audacia nominatur: quorum utrumque dedecus operatur. Ad hæc in Dominum qui non credit, honesti et pulchri naturæ non adhærescit. Honestum enim proprie bonum est, vel psalmi testimonio canentis: « Specie tua, et pulchritudine tua »: » turpitudinis autem fons diabolus. Quoniam ergo nulla lucis et tenebrarum societas, nulla Christi et Belial esse potest ⁷⁸; separanda ista a se invicem et distinguenda sunt: nec committendum, ut falsis decepti rationibus, vel quod se in lucis angelum transformat ⁷⁹, lucem esse credamus;

vel duces voluptatis illecebras, corporisque venustatem, animæ pulchritudini præponamus. Verumenimvero quid ad boni nomen, **84** qui dicitis; ad lucem autem et dulce, qui ponitis, addidit? Est profecto aliquanto dicere, quam facere, simplicius, aliquanto etiam acerbius. Initio enim, cum in vita aliquid a nobis eligitur, tum sermonis error admittitur tantum. Sed cum malum operamur, si eidem facto periculo rursus incumbimus, tum ipsi scelerum metas nobis immobiles ponimus. Quisquis rursus lascivia ad temperantiam

Vers. 21-23. Væ qui intelligentes sunt in seipsis, et coram se scientes. Væ qui robusti sunt in vobis qui bibunt vinum, et qui potentes sunt, et qui miscerant siceram, qui justificant impium propter dona, et justitiam justis tollitis.

Et hæc rursus superioribus congrue addita sunt: licet iis nomine communi minetur, qui sibi sapientes videntur: quales erant in primis Judæorum doctores, qui populum tamen exacte et bene nihil docerent; sed toti incumbentes ebrietati, bonis ipsum spoliarent. Quamvis enim iudicium justum judicare lex imperaret, sic Jerusalem arguit propheta: « Principes tui infideles, socii futurum, diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, et ad iudicium viduæ non advertunt ». Istam siquidem turpi quaestu ducti, ad fovendum vitæ luxum, scelera admittēbant. Ad quod spectans et alius quidam propheta, « vinum eos injuste damnatorum bibere, **85** dicebat ». Scelerum enim magistri cum essent, ignorantie tenebris offundebantur, aliisque dolosum potum, siceram nimirum, Dei verbum cauponantes, miscēbant: unde exupones eorum vinum aqua dicebat.

Quod autem *prudentes in seipsis dixit*, non est de his tantum accipiendum qui sibi, quæ tamen ignorant, scire videntur, sed de his etiam, qui scientiæ donum sortiti, cæteros ejus participes non faciunt. « Occultæ enim scientiæ, thesaurique abditi, quæ potest esse utilitas? » Ejusmodi ille exstitit, qui defosso talento sibi solus sapere maluit. Si quis rursus et eam, quam habet, in malos usus, non in Dei gloriam scientiæ facultatem conferat, haud in oculis Domini sapiens esse queat: non secus ac qui quod præclare gessit, propriæ virtuti solet ascribere, non Deum tanti muneris auctorem agnoscere, et prædicare. In quem oportune quis dixerit: « Quid habes quod non acceperis? Quod si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? » Dicitur vero *intelligentia*, animæ veluti facilis apprehensio, rerum notitias in unum statim colligentis. Vel solertia mentis expedita, quæ, quod rebus singulis proprium sit inveniat. *Scientia* autem habitus in se confirmati et ratione immutabilis. Sapientia vero divinorum et humanarum rerum, quibus illæ continentur, scientia. Quoniam autem sapientia ipsa Christus est, cum Christi participatione quatenus sapientia est, sapientem dicemus, quem perfectum significare volumus, quales arcæ illius exstiterent opifices. « Implebo enim, scribitur, eos spiritu sapientiæ et scientiæ, » quæ nisi quisque sibi adjungat, eundem miserum et inelicem proficitur. Erat enim Nazaræis, ipsisque sacerdotibus, quoties in Sancta sanctorum esset ingrediendum, *vino et sicera* interdictum. Est præterea et apud Salomonem in hunc modum loquens sententia: « Vino, qui ad iracundiam proni sunt principes, abstineto, ne cum biberint, sapientiæ obliviscantur. » Decet enim, non cum modo, qui Dei ministerio addictus sit, sed cui hominum cura mandata, animum purum et sincerum habere. Nam ut *inimicus* quisque **86** est, ita veniam meretur facillime: « Potentes autem potenter arguentur. » — « Et cui multum traditum est, amplius ab ipso repositur. » Is rursus tandiu dicitur *inebriari*, quisquis affectibus constringitur; quandiu rationis imperio deturbatus, hujus se confusione, et sapientiæ oblivione detineri patitur. Cæterum qui potest, qui sapientiam habet, esse iracundus, nisi cum dicat, qui nondum prorsus est affectibus liberatus? At vero de eo, qui modice perturbatur, etiam alieni dicitur: « Stultus eo ipso die, quo irritatur, iram prodit: quam sapiens recondit et differt quodam tenus. » Ratione enim tanquam freno, dolorem cohibet; ut dicitur: « Irascimini, et nolite peccare. » At Dominus qui perfectiora longe imperat, irasci omnino prohibuit.

87 *Vers. 24-30. Propter id, sicut exuretur stipula a carbone ignis, et comburetur a flamma popultante, sic radix eorum, tanquam favilla erit; et flos eorum, tanquam pulvis, ascendet. Non enim volue-*

λέγεται δὲ τὸ, *οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς*, οὐ μόνον περὶ τῶν εἰδέναι δοκούντων, ἀπερ οὐκ ἴσασιν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἔχοντων μὲν χάρισμα γνώσεως, οὐ μεταδιδόντων δὲ τούτου τοῖς ἄλλοις. « Σοφία γὰρ κεκρυμμένη καὶ θησαυρὸς ἀφανής, τίς ὠφέλια ἐν ἀμφοτέροις; » Οἷος ἦν ὁ τὸ τάλαντον κρύψας παρ' ἑαυτῷ μείνας σοφός. Κἂν ἐπὶ κακῶν δέ τις, καὶ μὴ εἰς δόξαν Θεοῦ γῆραι τῇ γνώσει, οὐκ ἔστιν ἐνώπιον Θεοῦ ἐπιστήμων, ὡς οὐδὲ ὁ καταγράφων ἑαυτῷ τὸ κατόρθωμα, καὶ μὴ τὸν Θεὸν, ὡς αἴτιον τῆς δωρεᾶς ἀνυμνῶν. Πρὸς δὲ εὐκαίρον εἰπεῖν, « Τί δὲ ἔχει; ὃ οὐκ ἔλαβες; » Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαθὼν; » Λέγεται δὲ *σύνησις*, ὅσον εὐπαρκαλοῦθησῶ ψυχῆς, ὀξέως εἰς ἐν συναγωγῆς τὰς τῶν πραγμάτων ἐννοίας ἢ γοῦν ἐντρέχεια διανοίας εὐπαρκαλοῦθητος, τῷ ἐκάστην πράγματι οἰκεῖον εὐρίσκουσα. Ἐπιστήμη δὲ, ἔξι^h ἐν ἑαυτῇ τὸ βέβαιον ἔχουσα, ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου. Σοφίαν δὲ, φασὶν, ἐπιστήμην θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ τῶν τούτων αἰτιῶν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοσοφία ὁ Χριστὸς, σοφὸν ἐροῦμεν τὸν κατὰ μετοχὴν Χριστοῦ, καθ' ὃ σοφία ἔστιν, τετελειωμένη ὡς οἱ τῆς σκηνῆς ἐκείνης ἀρχιτέκτονες: « Ἐμπλήσω γὰρ αὐτοὺς, φησὶ, πνεύματος σοφίας καὶ ἐπιστήμης. » ἃ τις αὐτῷ μὴ ἀνατιθεὶς ταλανίζεται. Ἀπειρητο δὲ Ναζιραίοις οἶνος καὶ σίκερα, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν εἰσιούσιν εἰς τὰ ἅγια. Καὶ Σολομῶν ἐν Παροιμίαις φησὶν: « Οὐ δύνασται θυμῶδες εἶσιν, οἶνον μὴ πινέτωσαν, ἵνα μὴ πίνοντες ἐπιλάβωνται τῆς σοφίας. » Δεῖ γὰρ ἀθλόωτον ἔχειν τὸν νοῦν τὸν τε Θεὸν θεραπεύοντα, καὶ τὸν ἀνθρώπων ἐπιμελουμένον. Ὁ μὲν γὰρ ἐλάχιστος καὶ συγγνωστὸς ἔλεου: « Δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἔτασθησονται. » Καὶ ὁ πολὺ παρέβητο περισσότερο ἀπαιτήσασιν αὐτόν. Καὶ πᾶς δὲ πάθει κρατούμενος, μεθύειν λέγεται τοσοῦτον, ὅσον τούτῳ κεκράτηται, κατὰ λόγον ὑπομένων τὴν ἔκστασιν, καὶ συγχύσει ταύτης εἰς λήθην τῆς σοφίας χωρῶν, ἀλλὰ πῶς ὁ ἔχων σοφίαν θυμῶδες; Ὅτι μὴ πω λέγει τὸν ἀπαθῆ· περὶ δὲ τοῦ μετροπαθοῦς καὶ ἐτέρωθι πού φησιν, « Ἄφρων αὐθήμερον ἐξαγγελεῖ ὄργην, σοφὸς δὲ ταμιεύεται κατὰ μέρος. » Λογισμῶ γὰρ τὸ πάθος ἠνωχεῖ, καθὼ λέγεται, « Ὅργιζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. » Ὁ δὲ Κύριος διατάσων τὰ τελειότερα, καθόλου τὴν ὄργην ἀπηγόρευσεν.

D καὶ λ. Διὰ τοῦτο δὲ τρόπον καυθήσεται καὶ ἡλμυρὸς ὑπὸ ἀνθρώπου πυρὸς, καὶ συγκαυθήσεται ὑπὸ φλογὸς ἀνειμέρης, ἥρῳα αὐτῶν ὡς χροῦς ἔσται, καὶ τὸ ἀνθος αὐτῶν, ὡς κοριοστὸς ἀναθήσεται.

³ Eccli. xx, 32. ⁴ Matth. xxv, 25. ⁵ I Col. iv, 7. ⁶ Exod. xxxi, 6. ⁷ Levit. x, 9. ⁸ Prov. xxxi, 4. ⁹ Sap. vi, 7. ¹⁰ Luc. xii, 48. ¹¹ Prov. xii, 16. ¹² Psal. iv, 5. ¹³ Matth. v, 22.

VARIÆ LECTIONES.

^h γρ. ἔξις.

Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαῶθ, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ παρώξυναν, κ. τ. λ.

Προανακηρύττει πάλιν ταῖς ἀπειλαῖς τὰς κολάσεις, εἰ πως ἐπιστραφεῖεν ἀκούσαντες. Λέγει δὲ, διὰ τοῦτο, τοῦτ' ἔστιν διὰ τὰ εἰρημένα, οὐ διὰ τινὰ συντυχίαν, ἢ φυσικὴν ἀνάγκην, ἢ εἰμαρμένην, δι' ἅπερ εἰς ἐξέθετο πλημμυλήματα. Τοῖς γὰρ ἀντὶ σταφυλῆς ξύλα, καὶ χόρτον, καὶ καλάμην, ἀκανθῶν τε πλήθος πεποιηκόσιν, εἰκότως τὸ, "Ὅν τρόπον συγκαυθήσεται καλάμη, φησὶ ὁ φλόγα δὲ ἀντιμετρήν καλεῖ τὴν ἀκάθεκτον, καὶ μηδενὸς κωλύοντος ἐπ' ἐξουσίας· βαδίζουσιν δὲ τὴν ἰσχυρίτητα λέγει τοῦ σώματος, τοῦ τε πλοῦτου τὴν δόξαν, καὶ τοῦ παντός ἔθνους εὐπρέπειαν, ἢ τρόπον κοριορτοῦ, φησὶ, διασκεδασθήσεται. Οὐδὲ νῦν δὲ αὐτῶν εἰδωλολατρεῖαν κατηγορεῖ, ἀλλ' ὅτι μὴ τὸν νόμον κατεδέξαντο, περὶ οὗπερ ἔγρασκεν· « Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Λέγοι δ' ἂν καὶ τὸν Μωυσοῦς· « Εἰ ἐπιστεύετε γὰρ, φησὶ, Μωυσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. Περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκέλευσεν ἔγραψεν. » Ἄλλ' οὐδὲ τὸν εὐαγγελικὸν ἐδέξαντο λόγον. Διὸ τσθμῶσθαι, φησὶν, ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ Κύριον. Ἐαυτοῦ γὰρ ἔθελεν εἶναι λαὸν, οἱ δὲ οὐκ ἐδέξαντο· λοιπὸν αὐτοῖς πολεμίων ἐφοδὸν προφωνεῖ, καὶ πληθὺς τῶν ἀναιρουμένων, ὡς καὶ αὐτὰ πληροῦσθαι τὰ δ. η. σημάτων νεκρῶν.

Οἷον δὲ παραμενούσης αὐτοῖς εἰς ἔτι νῦν τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς, εἰρηται τὸ, "Ἐτι ἡ χεὶρ ὑψήλη." Ὁ δηλῶν ὁ Παῦλος φησὶν, « Ἐφθασεν δὲ εἰς αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. » Πέθεν δὲ τὰ τοσαῦτα θρησιμῖα λοιπὸν ἐπενηνοχεν, ἐφοδὸν ἔθνων ὑπογράφων, παράταξιν τε πολεμικῆν; Πέθεν τε τὰ ὄρη παρωξύνθη, μᾶλλον δὲ ἐκλονήθη, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· ἢ ἐταράχθη, κατὰ τὸν Σύμμαχον; Ἦν ἰ οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἐποίησαντο, ὡς ἐκ Θεοῦ δὲ συρόμενοι, πρὸς τὴν τῶν ἡμαρτηκῶτων πολιουρκίαν, ἐξ ἄκρου τῆς γῆς, ἵνα τὸ Ῥωμαίων δηλώσῃ στρατόπεδον ἀπὸ τῶν δυτικῶν ὠρησαν-μερῶν. Βαβυλωνίους γὰρ καὶ Ἀσσυρίους ἢ ἐξ ὀνόματος ἢ ἀπὸ βορρᾶ καλεῖν εἴθεον ἢ Γραφῆ. Βορειότεροι γὰρ οὗτοι τῆς Ἰουδαίας εἰσίν. Νῦν δὲ περὶ Ῥωμαίων λέγων φησὶν, "Ὅργῶσιν ὡς λέοντες, καὶ [παρέστησαν] ὡς σκύμοι λέοντος. Δηλῶν δὲ καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ συμμιγὲς τῆς φωνῆς, θαλάττη κυμαινούση τοῦτους ἀπέκασεν. Περὶ δὲ τῶν πολιορκουμένων φησὶν, "Ἐμβλέψονται εἰς γῆν. Καὶ ἰδοὺ σκότος σκληρὸν ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν, τὴν ἐκ τῶν δευμάτων ἀπορίαν δηλῶν, οἱ καὶ κοπρίων δίκην ὑποκρίονται τοῖς ἐχθροῖς. Σύστημα δὲ, φησὶν, τὰ ὑπὸ τῶν ἀνατεταμένων σημείων, ἢ κατασπωμένων τοῖς στρατοπέδοις δηλούμενα. Ταῦτα δὲ πεπνθασιν ἀποστραφέντες τὸν Λόγον Κυρίου, καθάπερ καὶ Ἱερεμίαι φησὶν, « Ἐπτοήθησαν καὶ ἐάλωσαν. » Σοφία τίς ἔστιν αὐτοῖς, ὅτι τὸν Λόγον Κυρίου ἀπεδοκίμασαν;

¹⁶ Isa. 11, 3. ¹⁷ Joan. v, 46. ¹⁸ 1 Thess. 11, 46.

VARIAE LECTIONES.

ⁱ γρ. τῆν δέ. ^j γρ. ἔ. ^k γρ. ἔ. ^l γρ. ἔ. ^m γρ. ὄργωσιν.

runt legem Domini exercituum, sed oraculum sancti Israel exacerbaverunt, etc.

Minas rursum ante ultiones praenuntiat, ut iis auditis, si fieri possit, resipiscant. Ait vero, propter id, hoc est, propter ea, quae dicta sunt, non casu aliquo, vel naturae necessitate, vel fato, sed ob ea, quae ipsi admisere, facinora. Quibus enim pro uva lignum, fennumque, et stipula, spinarumque copia, nata sunt, non immerito, sicut stipulam combustum iri ipsa dicuntur. Vocat autem flammam populantem, cujus incendium, ne potenter vegetur, ab ullo reprimi non queat. Nec aliud quidquam corporeae pulchritudinis nomine, quam divitiarum gloriam, gentisque universae splendorem, quae pulveris instar dispergenda sit, significat. Neque vero jam eos idololatriae nomine insectatur, sed repudiatae legis accusat, de qua legitur: « De Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem ¹⁶. » Fortasse autem Mosaicum intelligit. « Si enim ait, Mosis crederetis, et mihi etiam; de me enim ipse scripsit ¹⁷. » Sed neque evangelicum illi verbum amplexi sunt; unde est, quod furore Dominum in populum suum iratum esse dixit. Eum enim, a quo essent in populum delecti, admittere noluerunt. Hostium rursus ipsis invasorem, et caesorum tantum fore numerum significat; **SS** ut montes ipsi cadaveribus replentur.

Deinde, tanquam de saeviente adhuc in ipsos ira Domini, intelligendum est, quod ait: *Adhuc manus ejus excelsa*; quod his verbis innuit, et Paulus: « Pervenit autem ira Dei in illos in finem ¹⁸. » Quorsum vero, cum hostium irruptionem, militaremque aciem describeret, tam multorum deinceps morticinorum meminit? Quorsum montes exacerbatos, vel secundum Aquilam commotos; vel, ut Symmacho placet, conturbatos esse dixit? Nimirum, ut ista sponte nequaquam existere; sed, ut a Deo scelerum vindicem paterentur obsidionem, ab extremo terrae Romanum evocatum esse exercitum doceret. Assyrios enim et Babylonios, vel proprio, vel Aquilonis nomine distinguere solet Scriptura. Sunt enim Judaea magis septentrionalis. At hic de Romanis loquens, ait: *Ruunt tanquam leones; et astiterunt, tanquam catuli leonis*, quorum ut multitudinem vocisque varietatem et confusionem notaret, *aestuantis maris sonitui* similes effecit. Est vero quod in terram inspecturum adjicit, de obsessis intelligendum. *Et ecce addit tenebrae densae in angustiis eorum*; nimirum, ut consilii eorum, in rebus dubiis et metu plenis, inopiam significet; qui tanquam *stercora hestibus* essent subijciendi. *Signa* vero vocat, quae solent exercitui, vel expansis, vel contractis vexillis ab imperatoribus significari. Taliaque ideo, quod

Verbum Domini essent aversati, Jeremia teste, perpressi sunt. Ait enim his verbis : « Expaverunt, et capti sunt ¹⁷. » Quæ enim illorum exstat sapientia, qui a se Christi Verbum repudiarunt? Ees itaque non male nunc *stipulæ* comparat, quæ intus inanis, radici infirmæ innititur, et habet inæqualia augmenta; qualia quis facile in hujus vitæ celebrioribus personis animadvertere possit. Interiore enim homine prorsus inanes, reique imbecillæ innixi, intemperantis et inæqualis vitæ rationem sequuntur. Est autem *carbo* ignis ille terrenus, qui exstincta flamma solet in crassiori remanere materia. Illis ergo, qui suis accensit affectibus **89** incendii causam gerunt interius (qualis illa, quæ potu comburuntur, quos nunc insectatur propheta)

Rursus et jura ipsa sumendis muneribus ever-
tunt. Indeque est, quod *radicem* ipsorum, id est pecuniæ studium, quæ fructus edere non consuevit, *combustum* se significat. Cæterum qualis ipse *fos*? pulveri merito non absimilis, qui nec certo stare loco natura, nec dispergenti vento potest reluctari. Deinde non aliter quam si gutturi ille inhæreat, respirationem remoratur, vitæque nostræ molitur insidias; sic ipsi avaritiæ *flores*, insanum scilicet habendi studium, mendacium, calumniæ, veram nobis vitam adimere. Sanctique Spiritus ad nos accessum solent impedire. Cæterum quia superius, *Væ fortibus vestris, et potentibus*, dixerat; nunc jam *iratum esse furorem Domini in populum suum* significat, tanquam qui ipse præfectorum exemplo peccasset. Ab his enim ad populum iram demanasse significat. Dicuntur autem de Deo non sine tropo *ira et furor*. *Et iram*, correptionem fortasse, quæ nonnisi laboris sensu aliquo fieri solet, appellant : *furorem* vero, reprehensionem, quæ mentis nostræ operationes perturbat. In furore enim suo turbabit eos, ait : tanquam verbis digno amplius non pulet. *At ira* castigantis modo corripit; sicut scriptum est; et loquatur ad eos in ira sua, hoc habet ergo *ira furore* amplius, quod corripit. Itaque et Jeremias ait : « Corripe me, Domine, verumtamen in iudicio, et non in furore tuo ¹⁸. » Non enim, *Et non in ira*, dixit. Est vero quæ in iudicio fit, sive correptio, sive castigatio, illa longe, quæ a *furore*, et *ira* est, mitior. Qui enim iudicio corripitur, Dei iudiciis, ut nihil nisi iudicio et ratione, faciat, illustratur. « Cogitationes enim iustorum etiam iudicia. » Quod autem *manum suam in populum immississe* dixit, vindicem potestatem significavit; non aliter, ac de *Iob* legitur : « Quia manus Domini tetigit me ¹⁹; » de qua etiam et diabolus ipse sic loquitur : « Nequaquam, sed mi te manum tuam, et tange illius ossa ²⁰; » **90** *Tunc*, pergit, *exacerbati sunt montes*; quasi cum

Α Διὸ νῦν αὐτοῦ; ἀπεικάζει *καλάμη*, ἥτις δίκαιος οὔσα, ἐπὶ σαθρᾷ βαίνει τῆς βίας, ἀνώμαλόν τε ἔχει τὴν αὐξήσιν, οἷός ἐστιν τις ὑπόθοιτο τοῦ ἀπὸ τῶν τοῦ κόσμου τούτου γνωρίμους. Κενὸν γὰρ ὄντες τὴν ἔσω ἀνθρώπων, τῇ τοῦ βίου συζῶσιν ἀνωμαλίᾳ, βαίνοντες γὰρ ἢ ἐπὶ σαθροῦ. Ἀνθραξ δὲ ἐστὶ πῦρ γεωδὸς μετὰ τὴν τῆς φλογὸς πάροδον τῇ παχυτέρᾳ ὕλῃ ἐναπομείναν. Τεῖς οὖν ὑπὸ παθῶν φλεγομένοις, ὡς ἔδεν ἔχουσι τῆς καύσεως τὴν αἰτίαν, ἐξ ἧς ὁ πλοῦσιος ὑπὸ δίψῃς ἐφλέγεται, οἷοι καὶ οἱ τὸν οἶνον πίνοντες, καὶ ὑπὸ τούτου φλεγομένοι, πρὸς οὓς νῦν ὁ λόγος, τὸν ἐκ τῆς καύσεως εἰκότως ἀφανισμὸν ἀπειλεῖ.

incendii causam gerunt interius (qualis illa, quæ potu comburuntur, quos nunc insectatur propheta)

Β Ἀλλὰ καὶ δύρων, ἔφη, χάριν τὸ δίκαιον διαστρέφουσι. Διὸ καὶ τὴν βίβαν αὐτῶν συγκαυθήσεσθαι, ἥτις ἐστὶν ἡ φιλαργυρία· ἀφ' ἧς β' ζῆς οὐ καρποὶ γίνονται. Ἀνθος δὲ ὅποιον; εἰκὸς κοριετρῶ παραπλήσιον ἀστάτῳ φύσει καὶ σκεδαστῇ. Καὶ, ὡσπερ οὗτος ἐμποδίζων ταῖς ἀναπνοαῖς ἐπιθουλεύει ἡμῶν τῇ ζωῇ· οὕτω, καὶ τῆς φιλαργυρίας τὰ ἄρθα, αἱ πλεονεξίαι, τὸ ψεῦδος, αἱ συκοφαντίαι, τὴν ἀληθῆ ζῶην ἡμῶν ἀναρεῖ, τῇ καθαρότητι τοῦ Πνεύματος ἐμποδίζοντα· εἰπὼν δὲ, *Ὅσα οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν, καὶ οἱ δυνάσται*, νῦν φησὶ, *καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ Κύριος ἐπὶ τὸν λαόν* αὐτοῦ, ὡς καὶ αὐτοῦ κατὰ ζήλον τῶν προσεστώτων ἠμαρτηκότος. Ἄν' ἐκείνων γὰρ ἐπὶ τούτων ἡ ὀργὴ τὴν πάροδον ἐσχηκεν· θυμὸς δὲ καὶ ὀργὴ τροπικῶς ἐπὶ Θεοῦ. Καὶ τάχα ἡ μὲν ἐπί-

πνοος παιδεύει, ὀργὴ. Ὁ δὲ παραγῆν ἡμῶν ἐμποιῶν τοῖς λογισμοῖς ἔλεγχος, θυμὸς προσηγόρευται. Ἐν θυμῷ γὰρ αὐτοῦ, φησὶ, ταράζει αὐτοῦς, μήπω λόγου μεταλαθεῖν αὐτοῦς ἀξίον. Ἡ δὲ ὀργὴ παιδεύει κατὰ τὸ· « Τότε λαλήσει, πρὸς αὐτοῦς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ. » *Θυμοῦ* τοίνυν ἀνείε μάλλον, παιδεύουσα. Διόπερ Ἰερεμίας, « Παιδεύσον ἡμᾶς, φησὶ, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. » Οὐ γὰρ εἶπεν, *Καὶ μὴ ἐν ὀργῇ*. Χρηστωτέρα δὲ ἡ ἀπὸ κρίσεως παιδεύσις, τῆς ἀπὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς. Ὁ γὰρ ἐν κρίσει παιδεύεται πρὸς πάντα καὶ λόγῳ ποιεῖν. Λογισμοὶ γὰρ δικαίως καὶ κρίματ' α. Τοῦ δὲ Θεοῦ τὴν χεῖρα ἐπάγοντος ἐφ' ἡμᾶς, τούτεστι τὴν κολαστικὴν δύναμιν, κατὰ τὸν Ἰώβ· « Χεῖρ γὰρ Κυρίου ἡ ἀψαμένη μου ἐστίν » περὶ οὗ καὶ φησιν ὁ διάβολος· « Οὐ μὴν δὲ, ἀλλ' ἀπίσταιλον τὴν χεῖρά σου καὶ ἄψαι τῶν ὀστέων αὐτοῦ. » Τότε, φησὶ, *παρωξύνθη τὰ ὄρη*. Συγκινεῖται γὰρ τῷ Θεῷ πρὸς δίκην ἡ κρίσις. Οὕτω παντοχόθεν ἦσαν αἱ τῶν Αἰγυπτίων πληγαί, ἀπὸ ἀέρος, ἀπὸ γῆς, ἀπὸ ὕδατος. Καὶ πῦρ δὲ πρὸς τοῦτοις ἐφλόγιζε. Τινὲς δὲ φασὶν οὕτως εἰρηθεῖαι τὰς Ρωμαίων ἀρχάς, διὰ τὸ ἐν δόξῃ περιφανῆς, καὶ τὸ ἐν ἀξιώμασιν ἐπηρμένον. Κοπριοῖς δὲ διὰ τὴν ἀτιμίαν ἀπεικάζει τοὺς τεθνηκότας. Τεῖσοῦτοι καὶ οἱ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἐπιμείναντες, καὶ ὑπὸ

¹⁷ Jerem. viii, 9. ¹⁸ Luc. xvi, 24. ¹⁹ Jerem. x, 24. ²⁰ Prov. xii, 5. ²¹ Job xix, 21.

¹⁷ ἄφ. γάρ.

τῶν ἐναντίων δυνάμεων καταπατούμενοι. Διὰ γὰρ τὴν ἀμετανόητον αὐτῶν καρδίαν, τὸν θυμὸν φησὶν, ὡς ἀποστραφῆσεσθαι, πρὸς δὲ δίκην μένειν ἐπηρμένην τὴν χεῖρα· καθ' ὧν καὶ τὰ ἕρη τὰ νοητὰ παροξύνεται, ἄρχαι, καὶ ἐξουσίαι, καὶ κοσμοκράτορες, ὑπ' ὧν θνήσκει ψυχή, Θεοῦ μηκέτι κωλύοντος· ὡς ἐπὶ τῶν δικαίων παρεμβάλλει ἄγγελος Κυρίου κλωτῶν ὁ φοβουμένων αὐτὸν, καὶ βύεται αὐτούς. Τοῦτο δὲ τέλος τῆς κατὰ Ὀζίαν τὸν βασιλέα προφητείας ἀρξαμένης ἀπὸ τοῦ, Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ. Τὰ δὲ ἐξῆς μετὰ τελευτὴν ἔστιν Ὀζίου ἐπὶ Ἰωαθάμ, ὃς αὐτὸν διεδέξατο.

pervicaciam, in quorum vindictam jam elata sit et *mon'es ipsi* monte comprehensi, id est dominationes, mundanæ denique potestates, a quibus Deo non amplius prohibente, anima solet interire in eos *exacerbentur*: non aliter, quam angelum Domini timentes eum, circumdare, et liberare constat. Atque hic quidem finem suum consequitur, quæ Ozia temporibus edita est prophetia, ejusque ab eo, quod dixit: *Audi, cælum; ausculta, terra*, exordium exstitit. Quæ deinceps sequuntur, ab Ozia morte ad Joathamum usque, qui postea regni gubernacula suscepit, referuntur.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

α-ε'. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Καὶ πλήρης ὁ οἶκος ῥ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ Σεραφείμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, κ. τ. λ.

Τὸν Κύριον, ὃν ἐν τοῖς φθάσαις πολλάκις Σαβαὼθ ἀνεκέρυξεν, αὐτοψίξ παρῆλθεν. Ἦν δὲ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὃ ὦν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ὃς ὑποκαταβαίνων ἔσθ' ὅτε τοῦ ἰδίου μεγέθους, ἐρατὸν ἀνθρώποις ἑαυτὸν ἀπεργάζεται. Ἔφθη πολλάκις τῷ Ἀβραάμ, κατὰ φησὶν ἡ Γραφή, καὶ ἐσηματιομένους ἐν ἀνθρώπου μορφῇ, ὡς καὶ ὑπὸ δρῶν γενέσθαι, καὶ τοὺς πόδας ἀπονίψασθαι, καὶ κοινωνῆσαι τραπέζης. Καὶ Ἰσαὰκ δὲ ὤφθη, καὶ Ἰακώβ πολλάκις καὶ παλαίοντα τοῦτον εἶδεν ὡς ἀνθρώπον. Ἦρει δὲ καὶ Μωϋσῆς γνωστῶς εἶδεν τὸν Θεόν, ἀλλ' ἀκήκοεν· Ὁ δὲ δυνήσθη εἶδεν τὸ πρόσωπόν μου. Οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ἀνθρώπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. Ἡ γὰρ θεότης τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μένει τοῖς πᾶσιν ἀθέατος. Καὶ Ἰεζεκιήλ δὲ τὴν τούτου δόξαν δι' αἰνιγμάτων ἑώρακεν. Τοῦτου δὲ καὶ ὁ παρῶν προφήτης ἤβλωται, καὶ μάρτυς ὁ Ἰωάννης. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι εἶπεν Ἡσαίας, Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τὰ λοιπὰ, ἔ Ταῦτα εἶπε, φησὶν, Ἡσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. Νῦν γὰρ Ἡσαίας τοῦτο φησὶν· Ἄκοι ἄκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅστε τὴν Χριστοῦ δόξαν διὰ τῶν προκειμένων ὁ προφήτης ἑώρακεν, οὐ πάντως σαρκὸς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοὺς ἔνδοον πεφωτισμένους ἢ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος. Συνεργία γὰρ φωτὸς τοῖς ἔνδοον ὀρώμεν καὶ τοῖς ἔξωθεν ὀφθαλμοῖς. Δι' ὃ φησὶν ὁ Σωτὴρ· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεόν εἶδον. Ὅσος ὦν Ἡσαίας, Εἶδε τὸν Κύριον Σαβαὼθ, ἀλλ' οὐ ζῶντος Ὀζίου τοῦ ῥ γὰρ οὕτως ἐπὶ τοῖς

²² Sap. iv, 2. ²³ Gen. xviii, 4. ²⁴ Gen. xxvi, 1 seqq. ²⁵ Gen. xxii, 1 seqq. ²⁷ Exod. xxxiii, 18-20. ²⁸ Ezech. i seqq. ²⁹ Joan. xii, 41. ³⁰ Isa. vi, 9; Matth. xiii, 14.

VARIE LECTIONES.

ἢ γρ. κύκλῳ. ῥ θ. καὶ τὰ πρὸς ποδῶν αὐτοῦ ἐπλήρουν τὸν ναόν. ἢ γρ. τοῖς ἔνδοον πεφωτισμένοις· ἢ Ἰσ. βασιλεύς καὶ.

Deo in scelerum vindictam, et ipsa conspirans creatura commoveatur ²². Ad hunc modum plagis undique Ægyptios, ab aere, ab aqua, a terra, ab ipso igne denique, a quo, præter hæc, consumerentur, obsessos fuisse legimus. Neque desunt, qui Romanorum imperium, propter late patentem eorum gloriam, sublimemque dignitatis gradum, significari contendunt. Deinde *stercoribus, mortuos*, propter ignominiam, similes facit. Tales existunt, qui peccatorum sordibus inhærentes, ab adversariis potestatibus conculcantur. Eos enim propter cordis *manus, furorem* evitare non posse significat: cum

B

CAP. VI.

91 Vers. 1-5. *Et factum est, anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum. Et plena domus gloria ejus et Seraphim steterunt circum eam, etc.*

Dominum, quem Sabaoth antea persæpe prædicavit, oculata sibi se complexum esse affirmat. Est autem is procul dubio unigenitum Dei Verbum; quod in Patris sinu recumbens, submissa aliquando peculiaris gloriæ magnitudine, videndum se hominibus præbuit. Visus Abrahamo persæpe, Scriptura teste ²³, etiam in hominis speciem transformatus; nimirum, cum sub quercu esset ²⁴, cum ei pedes ablueret, cum mensæ fieret particeps. Visus est et Isaaco sæpe, et Jacobo ²⁵, qui luctantem hominis more eundem expertus est. Postulavit vero Moses, aperte Deum ut videret: sed quæ sequuntur audit: « Non poteris videre faciem meam: Non enim (addit) videbit me homo, et vivet ²⁷. » Unigeniti enim Filii Dei ipsa invisibilis manet omnibus divinitas. Vidit hujus et Ezechiel gloriam; sed per ænigmata ²⁸. Tantæ etiam rei honore dignum hunc prophetam habitum, vel Joannis testimonio, probatur. Cum enim ille usurpato Isaia testimonio, excæcatus eorum esse oculos, et quæ sequuntur, dixisset, tandem subjungit: « Hæc dixit Isaia, quando vidit gloriam ejus ²⁹. » Istud ipsum enim est, quod jam Isaia ait: « Auditus audietis, et non intelligetis ³⁰, » cæteraque deinceps. Constat ergo ex his, quæ superius posita sunt, Christum prophetam vidisse, nec illis tamen, quæ corporis sunt: sed internis, id est, Spiritu sancto illuminatis oculis usurpasse. Lucis enim auxilio internis, veluti externis oculis videmus. Hinc est,

D

quod ait Salvator : « Beati mundo corde, quoniam A ipsi Deum videbunt ³¹. » Talis cum esset Isaias : *Vidit Dominum* **92** *Sabaoth* : sed rege Ozia non amplius superstitie. Ille enim pius initio, rerum felici successu eo elatus est, ut sacrum ministerium usurpare non dubitaret, donec efflorescente lepra in fronte abdicatus est ³². Et quanquam legis præcepto extra castra leprosus, tanquam impurus, pelli juberetur ³³ : Hierosolyma tamen secedere recusans, totam urbem præsentia sua pollutam impuramque reddidit. Inde est, quod tacuit Dominus, prophetas suos alioquin minime dedignatus ; sed eorum doctrina indignos arbitratus, qui eandem cum homine impuro civitatem incolerent. Ita enim et Ezechielem alloquitur : « Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, et eris mutus, nec vir qui redarguat ; quia dominus exasperans est ³⁴. » Hinc etiam nunc tacet irritatus : eamque ob causam Hierosolyma ipsa commota sunt. Idem præterea et Amos significat, cum ait : « Verba Amos ³⁵. » Deinde, regibus enumeratis, quorum tempore verba facta essent, ante duos annos terræ motus intulit. Ergo cum rege ipso finem suum etiam habuit et hoc silentium ; quo nimirum tempore imperaret Joathamus, quem in oculis Domini quod rectum esset, fecisse testimonio comprobatur : *Vidit itaque Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum ; et plena domus gloria ejus*. At non in domo, sed in solio vidit. De quo omnino Scriptura loquitur, cum ait : « Dominus in templo sancto suo. Dominus in cælo thronus ejus ³⁶. » Ad hæc ait Dominus : « Cælum mihi thronus est, et terra scabellum pedum meorum ³⁷. » Item alius : « Alte elevatus est thronus ipsius ³⁸ ; » quandoquidem supra naturam omnem regnum Domini attollitur. Quod autem *sedentem* facit, statum et firmum eumdem honorum tenorem indicat. Sic et David ipse : « Deus in throno sancto suo sedet ³⁹. » Sic item et Baruch : « Quia tu sedes in sempiternum, nos autem peribimus in ævum ⁴⁰ ; » *Dominum* ergo *videbat* superius. At *domum* jam, quæ in terra est, *gloria ipsius plenam* intuetur, non secus ac supernæ lucis radiis, divinique Verbi splendore illustratam. Quo enim tempore in Christum Dominum nondum tam impie se gesserat Israel, quod ibi habebant **93** templum Domini

At ex quo semel illius regnum abjurarunt, statim audierunt : « Ecce relinquetur vobis domus deserta ⁴¹. » *Seraphim* autem si interpreteris, flagrantés, sive ferventes sonabit. Nihil enim apud supernas potestates frigidum, nihil torpens. Deinde, qui Domino sese adjungit, servet ille spiritu, et dilectione in Deum accenditur. Quas autem Deum *ambire* ait potestates, easdem et Daniele significasse constat, cum ait : « Millies mille ministrabant ei, et decies mille myriades ante ipsum

διὰ Θεοῦ κατορθώμασιν, & κατώρθωσε θεοσεβῆς τὰ πρῶτα γενόμενος, εἰς ἱερατικὴν ἵνα λειτουργίαν παρεβιάζετο, μέχρι τῆ μετώπῳ λέπρας ἐπανηθισθῆς ἐλήλαται. Τοῦ δὲ νόμου κελενόντος ἐκπέμπεσθαι τῆς παρεμβολῆς τὸν νεκρὸν, ὡς ἀκάθαρτον, ᾤκησεν Ὁὺζας ἐν Ἱερουσαλήμ, τὴν πᾶσαν πόλιν μιάνων· ὅθεν ὁ Δεσπότης σεσίγηκεν, οὐ τοὺς προφήτας ἀτιμάζων, ἀναξίους δὲ τῆς αὐτοῦ κρίνων νοουθεσίας τοὺς ἀκαθάρτη συνοικούντας· καὶ γὰρ φησι πρὸς Ἱεζεκιήλ· « Καὶ τὴν γλῶσσάν σου συνδήσω καὶ ἀποκωφωθήσῃ, καὶ οὐκ ἔσῃ αὐτοῖς εἰς ἄνδρα εὐθύνοντα, ὅτι οἶκος παραπικραίνων ἐστὶ. » Καὶ νῦν δὲ δι' ἀγανάκτησιν σιωπᾶ, καὶ διὰ ταύτην Ἱεροσόλυμα ἐσεισταί. Δεδήλωκε δὲ τὸ τοιοῦτον Ἀμὼς εἰπὼν· « Λόγοι Ἀμὼς. » Εἶτα τοὺς βασιλεῖς εἰπὼν, ἐφ' ὧν οἰλόγοι γεγονάσιν, ἐπήνεγκε· Πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. Συμπέπασται τὸν νῦν καὶ ἡ σιγῆ τετελευτηκῶτι τῷ βασιλεῖ, βασιλεύσαντος Ἰωαθάμ, ὃς καὶ τὸ εὐθὺς ἐνώπιον Κυρίου πεποιήκεν καὶ μαρτύρεται. *Εἶδεν οὖν τὸν Κύριον Σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ*. Ἄλλ' οὐκ ἐν τῷ οἴκῳ τὸν Κύριον ὁ προφήτης ἐώρακεν, ἀλλ' ἐν θρόνῳ· περὶ οὗ πάντως φησὶν ἡ Γραφή· « Κύριος ἐν ναπὶ ἁγίου αὐτοῦ. Κύριος ἐν οὐρανῷ ὁ θρόνος αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Κύριος δὲ φησι· « Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. » Καὶ ἄλλο· « Ὑψοῦ ἦρται ὁ θρόνος αὐτοῦ, ὅτι πάσης ἐστὶν ἐπέκεινα φύσεως ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία. Τὸ δὲ βέβαιον, καὶ ἐν ταυτοτήτῃ τῶν ἀγαθῶν ἰδρυμένον, τῷ καθῆσθαι δεδήλωκεν. Καὶ ὁ δαβὶθ φησὶν· « Ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ. » Καὶ Ἱερεμίας· « Ὅτι σὺ καθήμενος τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι τὸν αἰῶνα. » Ἄνω μὲν οὖν ἔωρα τὸν Κύριον, τὸν δὲ οἶκον τὸν ἐπὶ γῆς [φησὶ] πληρῆ τῆς δόξης, ὥσπερ φωτὸς ἀκτίσιν ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ ταῖς τοῦ θείου Λόγου μαρμαρυγαῖς αὐγαζόμενον. Οὕτω γὰρ δευσοσεβηκὸς Ἰσραὴλ εἰς τὸν Δεσπότην Χριστὸν, ἐπλήρου τὸν ἑκείσε ναὸν ἡ δόξα Κυρίου.

Dominum ergo *videbat* superius. At *domum* jam, quæ in terra est, *gloria ipsius plenam* intuetur, non secus ac supernæ lucis radiis, divinique Verbi splendore illustratam. Quo enim tempore in Christum Dominum nondum tam impie se gesserat Israel, quod ibi habebant **93** templum Domini

Ἀρνησάμενοι δὲ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀκηκόασιν· « Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν κρημνός. » Διερμηνεύεται δὲ *σεραφεῖμ*, ἐμπρησταί, ἦτοι θερμαίνοντες. Ψυχρὸν γὰρ οὐδὲν παρὰ ταῖς ἀνωτάτω δυνάμεις, καὶ ὁ κολύμενος δὲ τῷ Κυρίῳ, ζέων ἀποσελεῖται τῷ πνεύματι, καὶ θερμός· τὴν ἀγάπην τὴν εἰς Θεόν. Τὰς δὲ κύκλω Θεοῦ δυνάμεις καὶ Δανιὴλ ἐδήλωσε λέγων· « Χίλιας χιλιάδες ἐλιτοῦργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεπιστήκεισαν ἐμπροσθεν αὐτοῦ. » Οὐκ ἔφ' δὲ, καθ' ἃ τινες ἐνόμισαν, δύο

³¹ Matth. v, 8. ³² II Paral. xvi, 16-22. ³³ Num. v, 2. ³⁴ Ezech. iii, 26. ³⁵ Amos i, 1 seqq. ³⁶ Psal. x, 5. ³⁷ Isa. lxvi, 1. ³⁸ Dan. v, 23. ³⁹ Psal. xxxvi, 9. ⁴⁰ Baruch. iii, 3. ⁴¹ Matth. xxiii, 38.

VARIÆ LECTIONES.

· γρ. πεποιήκεναι. Ἱσρ. Βαρούχ.

νοεῖσθαι τὰ Σεραφείμ, τὸ λέγεσθαι αὐτὰ κύκλω εἰ-
 ναι Θεοῦ, καὶ περιέπειν αὐτοῦ τὸν θρόνον, τῷ ἕξ
 αὐτοῦ ζωοποιεῖσθαι τε καὶ φωτίζεσθαι, δι' ἃς δυνά-
 μεις καὶ Κύριος λέγεται Σαβαώθ, δηλοῦν τὸ, Κύριος
 τῶν δυνάμεων, ἢ, Κύριος στρατιῶν. Ἐξ δὲ πτέρυ-
 γας ἑκάστω πεφυκέναι φησίν, ἅπερ εἰσὶν ἔμφυτοι
 τινες ἀρεταί, δι' ἃς ὑφούνται τοσοῦτον, ὡς πλησίον
 εἶναι Θεοῦ τὸν νοῦν ἔχοντες ἐν ἀπορρήτοις νοημάτων
 ὑψώμασιν. Ὡς γὰρ φυσικαὶ τινές εἰσι σωμάτων αἰ-
 σθησεῖς, οὕτως ἐκείνας εἰκὼς δυνάμεισι θελαῖς παρα-
 δόξων τινῶν ἐνεργητικαῖς, ἡμῖν δὲ ἀγνώστοις, κε-
 χρήσθαι. Μὴ ποτε δὲ προαιρετικὰς αὐτὰς μᾶλλον
 ὑποθετέον, ἢ φυσικὰς. Οὕτω γὰρ διδῶσι νοεῖν ὁ πε-
 σῶν Ἑωσφόρος. Σωματικαὶ δὲ οὐκ ἂν εἴεν αἱ πτέρυ-
 γες, ὡς οὐδὲ ἐπὶ τοῦ· Ὁ περιπατῶν ἐπὶ περὶ ὄρων
 ἀνέμων. » Τῶν οὖν οὕτω λεγομένων πτερύγων,
 δύο μὲν τὸ ἱεὸν ἐκάλυπτον ἢ πρόσωπον· ἀμέλει
 Σύμμαχος ἐξέδωκεν, τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, ὡς μὴ
 τολμᾶν ἀτενὲς ὄρᾶν εἰς τὸ θεωρούμενον. « Οὐδεὶς
 γὰρ ἔγνω τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ. »
 Δύο δὲ τοὺς πόδας ἐκάλυπτον τοὺς ἑαυτῶν, τὰ
 ἔσχατα τῆς οἰκείας πορείας, ὡς ἂν εἴποι τις τὰ βή-
 ματα, τοῦ βίου τὰς πράξεις ἐπισκιάζοντα, ὡς ἂν μὴ
 ἀκαλύπτοις ποῖν τῷ ἑαυτῶν παραστήκοιεν βασιλεῖ.
 Τοῦ βίου δὲ κρύπτοντα τὴν πορείαν, τὴν μέσσην μὲν
 κατὰστάσιν ἑαυτῶν παρεῖχον ἔρᾶν. Καὶ αὐτοῦ
 δὲ τοῦ Μονογενοῦς τῆς μέσης προνοίας καὶ διοική-
 σεως τὴν σοφίαν ὑπερβαύμαζον, μήτε τὸ πρόσωπον
 τῆς θεότητος τολμῶντα θεάσασθαι, μήτε τὸ ἀπειρο-
 μέγεθός τῆς ἀτελευτήτου καὶ ἀκαταλήπτου φύσεως,
 ὅπερ πόδας ἐκάλυψε. Ταῦτα γὰρ ἐκπληττόμενα
 ἐδῶν κατὰ δυνάμειν ἑκαστον, πολλάκις προσάλληλα
 τὴν ὑμνωδὴν ταύτην φωνήν· οὕτε γὰρ μίαν φωνήν,
 οὕτε μὴν ἀθρόαν ἐκεμπον ἅπαντα, πρὸς δὲ τὸν
 ἕτερον ἕτερος ἐμφαίνων τὸ θαῦμα. Μάλιστα δὲ ὑπερ-
 ἐξπληττεν αὐτὰ ἢ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτάτων ἐπὶ τὰ
 ταπεινὰ τοσαύτη κατὰστάσις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ Λό-
 γου, ὡς μὴ μόνον τὸν οὐρανὸν ἔχειν τὴν δόξαν αὐ-
 τοῦ, δεικνέσθαι δὲ καὶ μέχρι τῆς γῆς, καὶ ταύτην
 πληροῦν, ὅπερ ἐστὶ φιλανδρίας ὑπερβολή. Ὅτε μὲν
 οὖν ἡ τούτων ἐγένετο θέα, μόνος τῶν ἐπὶ γῆς ὁ ἐν
 Ἱερουσαλὴμ οἶκος· πλήρης ὑπῆρχε τῆς δόξης αὐ-
 τοῦ. Τοῦτο γὰρ ἔφησεν ὁ προφήτης. Ὅτε δὲ προ-
 γνώσει τοῦ μέλλοντος ἔμαθον, ὡς ἡ πᾶσα γῆ πλή-
 ρης ἔσται τῆς δόξης αὐτοῦ, τότε καὶ τὸ ὑπέρθυ-
 ρον αἵρεται, ὁ δὲ οἶκος ἐπληροῦτο καπνοῦ.

Ἐδείκνυτο γὰρ διὰ τούτων ἢ τε τῆς ἀσφαλείας ἀφαι-
 ρεσις, τοῦ ναοῦ γυμνουμένου, ὅ τε τῷ οἴκῳ παρεσό-
 μενος ἐμπρησμός, Χριστοῦ γνωσθέντος τοῖς ἔθνεσιν,
 οὗτε καὶ πᾶσιν ἐδείχθη τῆς αὐτοῦ θεολογίας ἢ δόξα,
 ὡς ἐλθὼς ἐτι, πλείονων δὲ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης
 σταθάντων οἴκων κρειττόνων. Ὡς γὰρ εἴη Ἰουδαίων
 Συναγωγῆ τοῦ, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, οὐχ ἀρμόττων-
 τος (ὁ γὰρ ὕμνος εἴη Ἐκκλησίᾳ τῇ καθ' ὅλης τῆς οἰ-
 κουμένης ἀπέκειτο), ἢ ἄνωθεν αἵρεται χάρις.

stabant⁴². » Nec vero patitur, ut sicut arbitrati
 sunt quidam, duo ob id *Seraphim* intelligantur,
 quod in *circuitu Dei esse*, ejusque thronum ambire
 dixit, ut ab ipso animentur et illustrentur; ob quas
 potestates etiam Dominus Sabaoth, id est potesta-
 tum, sive exercituum Dominus appellatur. Quod
 autem *sex alas* unicuique attribuit, insitas quas-
 dam et innatas virtutes intelligit, quibus ita sur-
 sum attolli contingat, ut mente Deo quam proxime
 adhærescere, rerumque arcanarum meditatione in
 sublime erigi valeamus. Ut enim corporum natu-
 rales sensus quosdam habemus; sic divinis illis
 virtutibus nobis ignotis rerumque admirabilium
 effectricibus esse prælitis consentaneum est;
 quæ et ipsæ tamen non delectu magis, quam
 natura censeantur. Quod ut ita cogitemus, facit
 ille, qui lapsus est, Lucifer⁴³. Corporeæ autem
 esse hic nequaquam valeant alæ, quemadmodum
 nec ubi: « Qui ambulans super pennas vento-
 rum⁴⁴, » scribitur. Ex *alarum* igitur ejusmodi nu-
 mero, *duabus* quidem propriam *faciem velabant*,
 quod ita plane Symmachus intellexit, qui *faciem*
suam interpretatus est; tanquam fixis oculis in
 id, quod contemplarentur, minime intueri audere
 significaret: « Nemo enim novit Filium, nisi, qui
 ipsum genuit, Pater⁴⁵. » *Duabus autem pedes suos*
velabant, quæ propria gradiendi, nostrique corporis
 infima organa; id est, vitæ anteactæ tanquam ob-
 umbrabant vestigia, ne ad regem suum nudis ac-
 cederent pedibus, sed celato prioris vitæ gressu,
 illius tantum medium statum spectandum exhibe-
 bant. Unigeniti præterea quæ omnibus in medio
 apparet, providentiæ 94 et gubernationis sapien-
 tiam admirabantur, nec divinæ naturæ immensæ
 videlicet, atque incomprehensæ limites, quos *pedes*
 nominavit, audebant intueri. Ingenti enim admi-
 ratione incitati, totis vicissim alter ad alterum
 viribus canticum istud personabant. Neque enim una
 et confertim, sed ordine, certisque vicibus, *alter*
alteram excipientes, quo miraculi in lucem magis
 prodiret dignitas, insonabant. Eos vero imprimis
 in admirationem traiebat divini Verbi tantus a
 supernis ad infima descensus, quo non cælis modo
 ejus gloria perfrui, sed ad terram usque etiam
 deferre, eaque istam, quod in mortales benevolen-
 tiæ maximum est argumentum, replere daretur.
 Quo ergo tempore rerum istarum editum est spe-
 ctaculum, sola in orbe universo Hierosolymitana
 domus *Gloria ipsius plena exstitit*. Hoc enim ipsum
 dixisse propheta videtur. At quando futurorum
 præsentatione *Gloria ipsius terram universam plenam*
fore didicerunt: tunc et *superliminare* commo-
 veri *domumque ipsam fumo repleti* conspexerunt.
 Talibus enim et asyli fiducia, templo videlicet
 spoliato, ademptum iri, et *domum esse conflagra-*

⁴² Dan. vii, 10. ⁴³ Luc. x, 18. ⁴⁴ Psal. xvi, 11. ⁴⁵ Matth. xi, 27.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. ἐκάλυπτον.

turam, cum gentibus innotuisset Christus significabatur, quo tempore non una amplius, sed pluribus et præstantioribus per orbem universum constructis *domibus*, divinitatis ipsius gloria apparuit. Tanquam enim Judaicæ, *Sanctus, Sanctus, Sanctus* (quod per orbem universum decantatura erat Ecclesia), non quadraret; quam superne habebat, ab eadem gratia jam tollitur. Fuit ergo superliminare vel facile commoveri necesse, cum vim omnem ad Judaicas res commovendas turbandasque fieri contingeret. Hinc est, quod ait quidam propheta: «*Ponam Jerusalem, veluti factum esse apparet, cum Gloria ipsius orbis universus repletus esset.*» *Ista rursus ei Mosi, cum populus vitulum conflasset, pudore et ægritudine perturbato prædixit Deus.* «*Vivo ego, ait, et vivet nomen meum, quoniam implebitur gloria mea universa terra.*» **95** Psalmo præterea *LXXI* scribitur: «*Et implebitur gloria ejus omnis terra. Fiat, fiat.*»

Haud aliter et nunc *inclamarunt Seraphim*, cum gloriam ejus in terra fore illustrem, nec terrenæ quidquam substantiæ admixturam, cernerent; sanctas autem laudes non semel modo, sed sæpe, imo etiam vicibus infinitis iterarent; dum *alter alteri*, quid peculiariter miraretur, ostenderet: id est, dum sibi vicissim ex adverso responderent, non ut cantandi labore sublevarentur; sed, ut spatium laudes vicissim reponendi præberent. Neque enim fas, quæ sursum fiunt, ornate et decore fieri non putare. Ter deinde *sanctus* repetentes, in eo laudis summam concludunt, quod qui *Dominum Sabaoth* dicunt, in una divinitatis natura Trinitatem ponunt. Videtur autem propheta, qui de futuro eorum excidio non aubigeret, ne et ipse simul cum multitudine pereat, metuere. Itaque comparata hominum natura cum ea, quam viderat, *miserum* se exclamat, non animi, non corporis universi, sed *labiorum puritatem* confessus; nisi si quis ex parte totum intelligat, quamquam potius reliquis omnibus, et corde ipso, purum fuisse conveniat; qui alias *Dominum videre* non poterat. Unde autem *immunda se labia* habere dixit, nisi ex quotidiana cum impuris hominibus consuetudine, quibuscumque agens, eorumdem scelera non immerito cogeret insectari? Adeo enim *purus* exstitit; ut perlevi de causa *compunctus, miserum* se et infelicem exclamet. *Justus* enim sui ipse est accusator⁴⁶. Ita vero prior cum Deo allocutione Abrahamus, simulatque eundem esset intuitus, terram esse se et pulverem, non veritus est dicere⁴⁷, id alioquin non antea professus, sicuti nec *Isaias Me miserum* prius, quam Deum esset intuitus, exclamavit. Imo *Moses ille Ægyptiorum disciplina instructus, ipsique, ut par est ingenio, prudentiaque longe superior linguæ suæ balbutiem et tarditatem animadverterat.* Sed ex quo edentem Deum oracula audivit, linguæ suæ vitium statim non agnovit modo, sed accusavit. *Mosis præterea legibus, ne cum sanctis profani misceantur, cautum esse, nec* **96** *parva diligentia observatum, legimus.* Indequè est

Α Ἀνάγκη τοίνυν καὶ τὰς παραστάδας σαλεύεσθαι βραδίως, ὅθεν πᾶσα χεὶρ σαλεύει τὰ Ἰουδαϊκά. Διὰ προφήτης τις ἔλεγεν· «Θήσω τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς πρόθυρα σαλευόμενα.» Ὁ δὲ γέγονε πάσης τῆς γῆς πληρωθείσης τῆς δόξης αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ προείρητο Μωϋσεὶ περὶ τῆς τοῦ λαοῦ μοσχοποιίας τὸν Θεὸν δυσωπήσαντι· «Πλὴν ζῶ ἐγὼ, καὶ ζῆ τὸ ὄνομά μου, ὅτι πλησθήσεται τῆς δόξης μου πᾶσα ἡ γῆ.» Καὶ ἐν πρώτῳ καὶ ἐδόμοκτος ᾤ ψαλμῷ φησι, «Καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. Γένοιτο, γένοιτο.»

B Καθὰ καὶ νῦν ἐβόα τὰ Σεραφίμ μέλλουσαν ἐκλάμπειν ἐπὶ γῆς ὁρῶντα τὴν δόξαν αὐτοῦ, μηδὲν ἐκ τῆς γεώδους ζημιουμένην οὐσίας, τὸν δὲ ἁγιασμόν οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ πολλάκις, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπειράκις ἐφθέγγετο, πρὸς τὸν ἕτερον ἕτερος τὸ ἴδιον θαῦμα δηλῶν· ἦγουν ἐξ ἀμοιβῆς ἀντιφωνοῦντα πρὸς ἀλλήλα, οὐ διὰ τὸ κάμνειν, διὰ δὲ τὸ τὰς τιμὰς ἀλλήλοις παραχωρεῖν, ἀντιδωρεῖσθαι τε τὰς δοξολογίας· πάντα γὰρ ἐν κόσμῳ τὰ ἄνω. Τρις δὲ τὸ ἅγιος λέγοντες, κατακλείουσι τὴν δοξολογίαν εἰς τὸ, Κύριος Σαβαώθ, ἐν μιᾷ θεότητος φύσει τὴν ἁγίαν τιθέντες Τριάδα. Τὴν δὲ μέλλουσαν αὐτοὺς ἐρημίαν καταλαβεῖν ὁ προφήτης μιλῶν, δέδοκε μὴ τῷ πλῆθει καὶ αὐτὸς συναπόλοιτο. Καὶ τὴν ἀνθρωπίνην δὲ φύσιν τῇ φανείσῃ παρατίθει, ὡς ἔστι τάλας φησὶ, καὶ τῶν ἰδίων χειλῶν τῆς ἀκαθαρσίας ὁμολογεῖ, οὐ ψυχῆς, οὐδὲ παντὸς τοῦ σώματος, πλὴν εἰ μὴ τὴν πᾶσαν ἑαυτοῦ φύσιν ἐκ μέρους δηλοῖ, μᾶλλον δὲ τὰ λοιπὰ καὶ τὴν καρδίαν κεκάθαρτο. Οὐ γὰρ ἂν ἴδῃ τὸν Κύριον, τὰ δὲ χεῖλη φησὶ ἔχειν ἀκάθαρτα. Πέθην, ἢ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀκαθάρτους ὀμιλίας, εἰς ὁμιλίαν ἠναγκάζετο τῆς ἐκεῖνων μοχθηρίας ἀξία φθέγγεσθαι; οὕτω γὰρ ἦν καθαρὸς, ὡς κατὰ μικρῶν κατανύττεσθαι καὶ ταλαριεῖν ἑαυτόν. Δίκαιος γὰρ ἑαυτοῦ κατηγοροῦν ἐν πρωτολογία· καὶ Ἀβραὰμ δὲ θεωρήσας τὸν Κύριον, γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν ἀπεκάλεσε, πρότερον μὴ τοῦτο εἰπὼν, ὡς οὐδὲ νῦν Ἠσαίας τὸ τάλας πρὶν κατανοῆσαι τὸν Κύριον. Οὐδὲ Μωϋσῆς παιδεύμενος τὴν Αἰγυπτίων σοφίαν, καὶ, ὡς εἰκὸς, εὐφυλὲς καὶ συνέσις τούτους νικῶν, ἦσθετο ἑαυτοῦ ἰσχυροφώνου ἢ βραδυγλώσσου· ἀλλ' ὅτε ἤκουσε τοῦ χρηματίζοντος, τὴν ἴδιαν φωνὴν ἐμέμψατο. Ὁ μέντοι Μωσῆς προσέταξε νόμος μὴ συναναμίγνυσθαι τοῖς ἁγίοις τὸν βέβηλον· καὶ τοῦτο διὰ πολλῆς ἐτίθεντο φυλακῆς. Διὸ καὶ Πέτρος ἐν τῷ τῆς ἄγρας πλῆθει, τῆς Ἰησοῦ δυνάμεως πειραθείς, ὅτε κελεύσαντος αὐτοῦ καθῆκε τὸ δίκτυον, Ἐξέλθε, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἄνηρ ἁμαρτωλὸς εἰμι, Κύριε. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν ἤξίμωεν ἀπ' αὐτοῦ τὸν Χριστὸν ἀπελεῖν. Καὶ οἱ Γεργεσηνοὶ δὲ μετὰ τὴν πείραν τῶν τοσοῦτων θαυμάτων παρεκάλεσαν μεταθῆναι ἀπὸ τῶν ὀρίων

⁴⁶ Zachar. xii, 2. ⁴⁷ Num. xiv, 24; Deut. xxxii, 5. ⁴⁸ Psal. lxxv, 9. ⁴⁹ Prov. xviii, 17. ⁵⁰ Gen. xviii, 27.

αὐτῶν, καίτοι κρατεῖν ἔδει μᾶλλον τὸν ἐλαύνοντα ἅμα δαίμονας, καὶ πάσης νόσου γινόμενον λατρῶν. Ὅθεν καὶ Φαρισαῖοι, κληθέντος πρὸς σωτηρίαν Ματθαίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ καλέσαντος Ἰησοῦν, ἐπειδὴ πολλοὶ συνήσαν ἁμαρτωλοὶ καὶ τελῶναι, τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἔλεγον· Διὰ τί μετὰ ἁμαρτωλῶν καὶ τελωνῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν; Αἰτιᾶται δὲ καὶ τοὺς ἐξάρχοντας τῶν Ἰουδαίων Θεὸς λέγων, Ἀναμέσον ἁγίου καὶ βεθέλου οὐ διεστέλλον. Δι' ὃ καὶ νῦν ὁ προφήτης ὑπὸ τοῦ συνειδότης *κατανένυκται*, φησὶν, ὅτι τῶν ἁγίων δυνάμεων *χείλεσι* παναγίοις ὑμνοῦντων τὸν Κύριον, οὐκ εἶχε σὺν αὐτοῖς ἀνομνεῖν, εἰδὼς ὡς οὐχ ὥρατος αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ. Διόπερ ἐξέδωκε Σύμμαχος· *Οἶμοι, ὅτι ἐσιώπησα.* Ἦν μὲν γὰρ ἀκάθαρτος *χείλεσιν Ἰσραὴλ*, βλασφημήσας τὸν Κύριον Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Ὁ δὲ προφήτης πρὸς αἷς εἰρήκαμεν αἰτίαις, μετριάζων ἑαυτὸν συναναμίγνυσιν τῷ λαῷ· τάχα δὲ καὶ τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὴν νόσον ὁμολογεῖ, κατὰ Δαβὶδ εἰρηκότα· « Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. » Νοσῆ γὰρ τὸ ψεῦδος ἢ φύσις, εἰ καὶ νήφοντες ὀλίγοι τοῦτο φεύγειν δεδύνηται. Ὅτι δὲ *χρῆ καθαροῖς χείλεσιν* ὑμνολογεῖν τὸν Θεόν, δηλοῖ τις τῶν μαθητῶν περὶ τῆς γλώσσης· εἰπὼν, « Ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Κύριον, καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοῦ; ἀνθρώπου τοῦ; καθ' ὁμολωσὶν Θεοῦ γεγονότας. » Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν ἔτι σφαιρότερον εἰπὼν· *Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπημέρου, καὶ τὰ πρὸς ποδῶν αὐτοῦ ἐπλήρου τὸν ναόν.* *Σεραφείμ* ἐστῶτα ἐπ' ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ οὐρανὸς αὐτῷ θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὁ ἐπὶ γῆς δὲ ναὸς, ἐν τῷ ὑποποδίῳ αὐτοῦ συνεστήκει· εἰκότως τὰ *πληροῦντα τὸν ἐπὶ γῆς οἶκον, πρὸς ποδῶν* ἐλέγετο τοῦ Θεοῦ. *Σεραφείμ* δὲ εἰστήκει ἐπ' ἀνθρώπων τοῦ οἴκου. Ὁ γὰρ δὴ τοῦ Κυρίου, ἀλλ' οὐδὲ εἰσω ἦν τοῦ οἴκου (ἡ γὰρ ἂν καὶ αὐτὰ πρὸς τοὺς ποσσὶν ἦν τοῦ Θεοῦ), ἀλλ' ἦν ὑπεράνω τοῦ οἴκου περιπολοῦντα τὸν βασιλείου θρόνον. Μὴ ἀγνωμῶμεν δὲ ὡς οἴκον τινες ἐφασαν τὸ σύμπαν σύστημα τῆς νοητῆς καὶ αἰσθητῆς κτίσεως, ἐπημέρον δὲ θρόνον, τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχὴν. Ἐχρῆν δὲ τούτους προσθεῖναι καὶ πῶς ὁ οὗτος νοούμενος οἶκος ἐπληρώθη *καπνοῦ*.

supra Dominum, imo ne intra domum quidem (essent enim et ipsa sub *Dei pedibus*), sed supra domum exsistere, regiumque thronum circumire, universam intelligibilis, visibilisque mundi, structuram; sicut per thronum exaltatum, summam ipsam in res omnes potestatem intelligere. Sed hujus sententiæ auctores oportuit explicare, qui posset hoc sensu domus usurpata fumo etiam repleri.

5-17. Καὶ ἀπεστάλη πρὸς με ἓν τῶν Σεραφείμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἀνθράκα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπεν· Ἴδου ἤψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου, κ. τ. λ.

Τῷ μὲν Ἰερεμίᾳ εἰρηκότι· « Ὁ ὢν, Δέσποτα Κύριε, ἰδοῦ, οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερος ἐγώ

A quod in prædæ ubertate, cum divinæ virtutis periculum, retibus in Dei verbo laxatis⁵¹, fecisset Petrus, Dominum a se quia peccator existeret, recedere postulavit⁵². Alioqui enim Christum a se ut recederet nunquam fuerat petiturus. Quin et Gergeseni miraculorum ejus magnitudinem experti, eum, ut suis sinibus exiret, precati sunt⁵³; cum dæmonas abigentem, morbumque omnem persanantem amplecti potius decuisset. Inde etiam quod cum vocatus esset ad salutem Matthæus, domique *Jesum* exciperet, quoniam intererant peccatores multi, multi item publicani, a Pharisæis ejus discipuli, cur cum illis magister ederet, interrogati sunt. Accusat autem et Judæus Dominus, qui sanctum a profano minime discerneret; ideoque se jam conscientiæ spiculo *compungi* ait propheta, qui *labiis suis* hymnum Deo dicentibus potestatibus, eadem ipse eum illis personare non valeat; qui ingrati Deo in ore peccatorum laudem esse non ignoraret. Itaque sic habet Symmachi interpretatio: *Hei mihi, quoniam tacui.* Erat enim revera *labiis impurus Israel*, qui in Dominum *Jesum Christum* ore blasphemico convicia exspuisset. Sed propheta præter eas, quas attulimus rationes, modestiæ causa, seipse populo admiscet. Fortasse vero et humanæ naturæ morbum confitetur, juxta Davidicum illud: « Dixi in excessu meo, omnis homo mendax⁵⁴. » Est enim mendacium hominibus naturalis quidam morbus; quantumvis sit a nonnullis evitatum. Eum vero, qui ad Dei laudes sese accingat *purgatis* esse *labiis* oportere, satis indicavit apostolorum quidam de lingua sic locutus: « In ipsa benedicimus Deum et Patrem, et in ipsa maledicimus homines, qui ad imaginem et similitudinem Dei facti sunt⁵⁵. » At isthæc adhuc apertius interpretatus est Symmachus, cum ait: *Vidi Dominum sedentem in throno excelso et elevato: et quæ sub pedibus ejus erant, templum replebant.* *Seraphim stabant superne.* Quia enim cælum ipsi thronus est *terraque scabellum pedum ejus*; 97 quod in terra deinde templum habetur, in ipsius etiam scabello consistit; ea merito *quæ terrenam domum replent, sub Domini pedibus* esse dicuntur. Sequitur vero: *Seraphim stabant supra domum.* Neque enim certe

significavit. Non ignoramus tamen, *domus* appellatione, structuram; sicut per *thronum exaltatum*, summam ipsam in res omnes potestatem intelligere. Sed hujus sententiæ auctores oportuit explicare, qui posset hoc sensu domus usurpata fumo etiam repleri.

98 Cum dixisset Jeremias: « A, Domine Deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum⁵⁶; » extendit

⁵¹ Luc. v, 9. ⁵² Matth. xvi, 23. ⁵³ Matth. viii, 34.

⁵⁴ Psal. cxv, 11.

⁵⁵ Jac. iii, 9.

⁵⁶ Jerem. i, 6.

manum suam Dominus, et tetigit os ejus, implens A spiritus prophetici gratia, cum purgatione opus non haberet⁸⁷: qua cum isti opus sit, non Dominus ipse, sed *Seraphim unus purgatoriam prunam* admoveat; unde urentes merito, sive accendentes, vocati sunt. Eam ob rem de potestatibus angelicis scriptum legimus: « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam urentem⁸⁸. » Purgationis enim, quibus ipsa opus est, vim obtinent. *Implet autem altare suum purgatorius carbonibus* Deus; indeque et alicubi, carbones succensos esse ab eo, legimus⁸⁹. Ad hæc ignem consumentem, Deum Moses appellavit⁹⁰. In Spiritu sancto et igne præterea baptizat Salvator⁹¹: cum nisi solo igne divino purgari quemquam posse certum sit. Quale enim cujusque sit opus, ignis ipse probabit, et salvabitur, ait, tanquam per ignem⁹². Fortasse vero Christus prunæ, sive *carbonis* nomine, significatur, qui lignum natura existens, ignem toto corpore concipit, ejusque vires et actionem retinet. Solet vero Deum igni perlibenter Scriptura comparare. At: « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis⁹³. » In Christo enim si unionis rationem contempleris, omnis habitavit deitatis plenitudo⁹⁴. Est vero et hinc miraculorum effectrix caro Salvatoris: Simul ac enim *locutum tetigit*, redivivus viduæ factus est filius⁹⁵. Idem præterea sputo visum restituit⁹⁶. ¶ qui nunc *labiis* appositus, eadem quoties ejus fidem profiteremur, repurgat.

Hinc et illa Pauli: « Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo, hic est, Verbum fidei, quod prædicamus⁹⁷, et quæ postea. Ejus enim opera *peccatorum sordibus mundati* spiritu ferventes efflicimur; quod ejus caro mundi peccatum sustulerit. Ait vero et David: « Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud⁹⁸; » postquam vires illius expertus est. Cognatus vero huic et ille, qui Mosi in rubo in monte Choreb apparuit, ignis est⁹⁹. Nec ab eo differt, qui Cleophaæ Simonique corda, cum eis Scripturas Dominus aperiret¹⁰⁰, incendebat. Talem et ipse sensit Jeremias, cum diceret: « Et factus est ignis in visceribus meis, et fractus sum undique¹⁰¹. » Hunc ipsum et Salvator etiam ut in mundum jaceret venit. « Et quid volo? ait: enimvero jam accensus est¹⁰². » Hunc ergo ab *altari* ignem capit *unus de Seraphim*, qui locus est purgationis animarum cœlestis, unde sanctificantibus et lustrantibus Potestatibus *ignis purgatorius* emittitur. Ipsæ siquidem datis a Deo cuique honoris nomine partibus defungentes, sub jugum unum ordineque muneris veniunt. Nutibus enim Dominicis obsequentes, honoris

ειμι, » ἐξέτεινε Κύριος τὴν αὐτοῦ χεῖρα, καὶ ἤψατο τοῦ στόματος αὐτοῦ πληρῶν τῆς προφητικῆς αὐτῷ χάριτος, ἐπεὶ περ οὐκ ἔδειτο καθάρσεως. Νῦν δὲ τῷ δεομένῳ ταύτης, οὐχ ὁ Κύριος, ἐν δὲ τῶν *Σεραφείμ* προσάγει τὸν ἀνθρακὰ τὴν καθάρσιον, ὅθεν εἰκότως τὴν, ἐμπρησταί, ἡγουν ἐμπιερωῦντες, προσηγορίαν ἠνέγκαντο. Δι' ὃ περὶ τῆς ἀγγελικῆς δυνάμεως ἐφηται· « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. » Καθαριστικοὶ γάρ εἰσι τῶν δεομένων καθάρσεως. Πληροὶ δὲ τὸ ἐαντοῦ *θυσιαστήριον ἀνθρώπων καθαρικῶν* ὁ Θεὸς, δι' ὃ ποῦ φησιν· « Ἀνθρακες ἀνήφθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ πῦρ καταναλίσκον τὸν Θεὸν ἐκάλει Μωσῆς· Βαπτίζει καὶ ὁ Σωτὴρ ἅγιον Πνεύματι καὶ πυρὶ. Οὐκ ἔστι γὰρ καθαρθῆναι, πλην διὰ τοῦ θείου πυρός. B Ὅποσον γὰρ ἔστιν ἐκάστου τὸ ἔργον, τὸ πῦρ αὐτὸ δοκιμάσει. Καὶ σωθήσεται δὲ, φησὶν, ὡς διὰ πυρός. Μὴ ποτε δὲ Χριστοῦ σύμβολον ληπτέον τὸν ἀνθρακὰ, ὃς ξύλον μὲν ἔστι τῆ φύσει, πλην ὅλος διόλου μεμέστωται τοῦ πυρός, οὐ καὶ τὴν δύναιμιν ἔχει καὶ τὴν ἐνεργεῖαν. Παρεῖκαθεν δὲ φιλεῖ πυρὶ καὶ τὸν Θεὸν ἡ θεία Γραφή. « Γέγονε δὲ σὰρξ ὁ Λόγος, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Ἐν τῷ Χριστῷ γὰρ πᾶν τὸ τῆς θεότητος κατῴκηκε πλήρωμα, κατὰ τὸν τῆς ἐνώσεως τρόπον. Θαυμάτουργὸς ἐντεῦθεν καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡ σὰρξ. Ἦψατο γοῦν τῆς σαρκοῦ καὶ ἀνέστησε τὸν τῆς χειρᾶς ἰδίον. Καὶ πτόσας, τὸ βλέπειν χαρίζεται, ὃς περικαθαίρει τὰ χεῖλη γινόμενος ἐν αὐτοῖς, ὅταν τὴν πίστιν ὁμολογῶμεν τὴν εἰς αὐτόν.

C Διδ' καὶ Παῦλος φησιν· « Ἐγγύς σου τὸ ῥημά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· τουτέστιν τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Δι' αὐτοῦ γὰρ ὁ τῆς ἀμαρτίας ἐπτήκεται ῥύπος, γινόμεθ' αὐτῷ πνεύματι ζέοντες. Αὐτοῦ γὰρ ἡ σὰρξ ἦρσ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ Δαβὶδ δὲ φησιν· « Πεκυρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ ὁ δοῦλός σου ἠγάπησεν αὐτό· » τῆς ἐντεῦθεν ἐνεργείας αἰσθόμενος. Συγγενὲς δὲ τούτου τὸ πῦρ τὸ ἐπὶ τῆς βάτου καὶ τοῦ Χωρήθ· τοιοῦτω πυρὶ Κλεώπα καὶ Σίμωνος ἐκαίετο ἡ καρδία, ὅτε διήνοιγεν αὐτοῖς ὁ Κύριος τὰς Ἰσραφᾶς. Τοιοῦτον ἱεραμίας ἔλαβε πῦρ, δι' ὃ καὶ ἔλεγεν· « Καὶ ἐγένετο πῦρ ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου, καὶ παρ' εἶναι ὅπαντοσιν. » D Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἐπὶ τὴν γῆν ἤλθεν βαλεῖν. « Καὶ τί θέλω, φησὶν; ἀλλ' ἤδη ἀνήφθη. » Τοῦτο τὸ πῦρ ἀπὸ τοῦ *θυσιαστήριου λαμβάνει τὸ ἴσον Σεραφείμ*. Χωρὶον δὲ τοῦτο καθαρισμοῦ ψυχῶν ἐπουράνιον, ὅθεν ἐκπέμπεται ταῖς ἁγιαζομέναις δυνάμεσι τὸ καθάρσιον πῦρ. Αὗται μέντοι τῆς πρεπούσης ἐκάστη παρὰ Θεοῦ τιμῆς ἀπολαύουσαι ὑπὸ ζυγῶν ὑπάρχουσιν ἕνα· νεύμασι γὰρ ὑπηρετοῦσι Δεσποτικῶς, ἐν μέρει τιμῆς τὴν δουλείαν δεχόμενα. Διδ' καὶ νῦν

⁸⁷ Jerem. 1, 9. ⁸⁸ Psal. ciii, 4. ⁸⁹ Psal. xvii, 9. ⁹⁰ I Cor. iii, 13, 15. ⁹¹ Joan. 1, 14. ⁹² Coloss. 1, 19, 18; Hebr. 1, 8. ⁹³ Psal. cxviii, 140. ⁹⁴ Exod. iii, xii, 40.

⁹⁵ Deut. iv, 24; Hebr. xii, 29. ⁹⁶ Matth. iii, 11. ⁹⁷ Luc. vii, 14, 15. ⁹⁸ Joan. 15, 6. ⁹⁹ Deut. xviii, 2 seq. ¹⁰⁰ Luc. xxiv, 32. ¹⁰¹ Jerem. xx, 9. ¹⁰² Luc.

VARIE LECTIONES.

γρ. γάρ. ἰ γρ. χήρα. ὕ γρ. παρ' εἶναι. ἰ γρ. ἐν τῶν. α γρ. δεχόμενα.

τὸ Ἐσραφείμ τῆ τοῦ προφήτου καθάρσει διακονεῖ, **A** λαμβάνον τῆ λαβίδι τὴν ἀνθρακᾶ, τὸ σέβας ἐμφαίνον, ὅπερ ἔχει πρὸς τὸ θεσιαστῆριον, χειρὶ μὴ τοιμησαν ἐφάψασθαι. Ἄληθινὸν γὰρ ἦν τὸ πῦρ, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριον, ᾧ Nadab καὶ Ἀβιουδ κατεκάησαν. Τοῦτο γὰρ ὡς μὴ καίον τοῖς χεῖλεσιν τοῦ προφήτου προσάγεται. Οὗτο νῦν ^c διὰ τὸ καυστικὸν ἢ λαβίς, ἀλλὰ δηλοῖ τὴν ἐν ἐκάστῳ τυγχάνουσαν ἐπιτηδεύτητα πρὸς τὴν τῶν ἀπὸ Θεοῦ διδομένων ἀγαθῶν ὑποδοχὴν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐν ἐκάστῳ ὑπαρχούσης πρὸς τὸ καλὸν οικειώσεως. Ἡ, ὅτι τὴν ἐπὶ Χριστῷ πίστιν καὶ γνῶσιν, καθάπερ τινὲ λαβίδι, δεχόμεθα διὰ νομικῶν τε ἅμα καὶ προφητικῶν παιδευμάτων, ὧν ταῖς μαρτυραῖς οἱ ἀπόστολοι τοὺς ἰδίους λόγους ἐπισφραγίζοντες, ἐπειθον τοὺς ἀκούοντας, τὸν ἀνθρακᾶ τοὺς αὐτῶν προσάγοντες χεῖλεσιν, καὶ τὴν πίστιν ὁμολογῆσαι παρασκευάζοντες· ὃν ὁ προφήτης δεξάμενος **B** θαρρεῖ, μηκέτι λέγων· Τάλας ἐγώ· ἀποστολῆ δὲ τῆ παρὰ τοῦ φανέντος ἐπιτρέχων αὐτόματος. Τοσοῦτον δύνανται δυνάμεις λειτουργικᾶς πεμπόμεναι πρὸς τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν, οὐκ αὐθεντικῶς, οὐδὲ αὐτεξουσίως παραγινώμεναι. Προηγουμένη γὰρ αὐταῖς καὶ κατὰ φύσιν ἐστὶ ζωὴ τῆ τοῦ Θεοῦ κάλλι· ἐνατενίζεσθαι αὐτῶν, καὶ διηνεκῶς δοξάζειν αὐτόν· περιστατικῆ δὲ ταύταις ἐνέργεια ἢ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἐπιμέλειαι καὶ στροφή. Τοιαύτη καὶ ἡ νῦν προσνεγκοῦσα τὸν ἀνθρακᾶ. Νοσήσαντες δὲ τοῦτον λόγον ἀληθῆ, διαπύρωσιν καὶ ἐλεγκτικῶς τὸ ψεῦδος καθαίροντα, οἷς ἀν ἀπὸ τῆς δραστηρίου δυνάμειος προσενεχθῆ. Τὴν γὰρ χεῖρα τοῦ Ἐσραφείμ ἐνέργειαν χρῆσιν ἀγαθῶν παρακτικῆν. Ὁ δ' οὖν **C** Κύριος καθάρθεναι τὸν προφήτην προστακτικῶς οὐκ ἀπέστειλεν, ἀλλὰ φησι· Τίς πορεύσεται; Δοκιμάζοντες δὲ τοῦτον ἢ τοιαύτη φωνή, καὶ τὴν αὐτοῦ πρεθυμίαν προκαλουμένου, ὡς ἀν τῆς ἀγαθῆς προαιρέσει, κομίζονται τὸν μισθόν. Ἔοικε δὲ καὶ αἰτιῶσθαι λίαν τὸν Ἰσραὴλ, ὡς τοῖς ἀποστελλασμένοις αὐτὸν γινόμενον ἀπειθῆ, καὶ διαφόρως αὐτοὺς τιμωρούμενον. Τοιγαροῦν καὶ πρὸς τὸν Ἰεζεκιήλ φησιν ὁ Θεός· ^c Ὁ δὲ σίκος τοῦ Ἰσραὴλ οὐ μὴ ἐθελήσῃσιν ἀκοῦσαι σου, διότι οὐ βούλονται εἰσακοῦσαι μου, ὅτι πᾶς ὁ σίκος τοῦ Ἰσραὴλ φιλόνοιχοι εἰσι καὶ σκληροκάρδιοι. Ὁθεν ἔοικεν ἀποροῦναι, Τίς δυνήσεται πείσαι τὸν Ἰσραὴλ; Ὁ δὲ, ἅτε ἀνθρακῶς τοῦ θεοῦ μεταλαβῶν, καθαρὸς μὲν ἐστὶ, πρῶθυμος δὲ καὶ νεανικὸς πρὸς ἀποστολήν, οὐ μετεληφότες; μᾶλλον οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ θερμότεροι πρὸς ταύτην ἐγένοντο. Θεὸς δὲ τὸν Μωϋσῆν οὐκ ἠρώτησεν, ὡς νῦν Ἠσαΐαν· ἀλλ' ὡς ἔχων ἔτοιμον, φησὶ· ^c Δεῦρο, ἀπεστείλω σε πρὸς Φαραῶ βασιλέα Αἰγύπτου. Καὶ ὁμοῦς παραιτεῖται, ὁ δὲ πλείστη τῆ ἀγάπῃ φερόμενος, ἀορίστως ἀκούσας τοῦ λόγου, ἐπιβίδωσιν αὐτὸν μηδὲν ὧν πάσχειν ἡμελλεν λογισάμενος. Ἄλλ' οὐκ ἐναντίαν ταύτην εἰδέσθαι ἔσχεν ὁ Μωϋσῆς. Ἄλλ' ἤδει τὴν ὑπόθεσιν, εἰς ἣν ἀπεστέλλετο, καὶ ὡς ἀνένδοτος ἐστὶν ὁ Φαραῶ,

A ergo servitutem amplectantur. Itaque et hic prophetae purgationi subservit unus de Seraphim, qui carbone de altari forcipe accepto, honorem, quem altari exhibet, aperte significat, cum manu tangere non audet. Verus enim, non alienus ignis ille exstitit, quo Nadab et Abiud conflagrassse legimus⁷². Tanquam enim non urat, prophetae labiis admoveatur. Non hic igitur, ut urendi potestas videretur, forcipis adducitur; sed, ut percipiendae a Deo gratiae juxta singulorum virtutis rationem, facultas demonstraretur. Aut certe, quia quae in Christum est fides et cognitionem, non aliter quam forcipe, per legis et prophetarum documenta acceperimus; quorum testimoniis scripta sua roborantes apostoli, auditores admoto tanquam labris carbone ad fidei confessionem preparados, pertraxerunt. **B** Quem cum semel excepisset propheta **100**, mire confidens, miserum se non exclamat amplius, sed ultro ad ejus, quem vult, missionem festinat. Adeo magnum est ministrarum virtutum, in eos qui salutem sunt consecuturi, monumentum; quae non sponte tamen, sed Dei nutu missae nobis adsunt. Primaria enim illis et naturalis vita est, in Dei pulchritudinem semper aciem intendere eumque perpetuo celebrare: hae autem adventitia functio, et hominum curam habeant, et nobiscum versentur: qualis et ipsa nunc est, quae carbonem deferre dicitur. Intelligamus vero et veritatis verbum existere, quod acriter et evidenter falsa destruat, in quae semel virtutis suae vires converterit. **C** Decet vero per manum Seraphim, vim ipsam bonorum effectricem et largitricem intelligere. Neque vero purgatum prophetam Dominus abire jubet, sed his verbis interrogat: Quis ibit? Quae vox probantis est, et alacritatem illius provocantis, bonique instituti tanquam mercedem pollicentis. Videtur autem Israeliticum populum non leviter accusare, tanquam qui ad se missis semper reluctatus, eosdem variis cruciatuum generibus affecisset. Itaque et nunc Ezechielem ipsum alloquitur Dominus: **D** Domus autem Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me, quando quidem omnis domus Israel contentionibus delectatur, et duro corde est⁷³. Indeque fit, ut dubitanti similis, quis Israelem flectere posset, et persuadere, quaerere videatur. At hic, tanquam divino labris admoto carbone purgatus propheta, magna ad gerendam provinciam animi alacritate, et fervore accedit; cujus qui abundantius fuere participes Christi discipuli, in hujus legationis obeundo munere, etiam ferventiores exstiterunt. Nec vero Mosen Deus, ut hic Isaiam, interrogavit, sed tanquam paratum haberet: **D** Accede, ait, mittam te ad Pharaonem regem Aegypti⁷⁴; et ille recusat tamen, cum hic majore longe dilectione praeditus sermone nondum penitus

⁷² Levit. x, 1, 2. ⁷³ Ezech. iii, 7. ⁷⁴ Exod. iii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

^b Ἰσ. γρ. ε. τῶν. ^c γρ. οὐ τῶν.

audito, nihil eorum animo quidquam, quæ passurus A ὁ δὲ λαὸς Ἰσραὴλ δυσπειθής, πείραν τοῦτου μα-
 esset, cogitans, seipsum permittat. Neque est ta-
 men, quod huic esse contrariam Mosis credamus animi sententiam. Sed notat ad quæ negotia mit-
 teretur, qui esse obstinato animo Pharaonem non 101 ignorabat; qui populi pervicaciam experimento
 didicerat.

De se enim benemeritum fuga sibi salutem quaerere compulerunt, et simulato pastoralis vitæ studio, hominum tumultus declinare. Verum, quid ipse sentiret postea satis aperuit. Constat enim suis eum precibus conflati vituli pœnas ab Israele depulisse; cum dicenti Domino: « Abi, populi- que istius dux esto, et mittam angelum meum ante te ⁷⁶, » statim reposuit: « Precor, Domine, si te ducem nobis præbere non statuis, inde nos non educas ⁷⁷. » Quamobrem vero? quia nimirum sceleratus populus, peccatorum remissione, quam angeli præstare nequeunt, opus haberet. Peccata enim ulcisci quidem, sed non item possunt remittere. Unde et alium superius, quem mitteret, verum illum scilicet legislatorem, qui potest unus salutem dare, unus item peccata remittere, proferendum dicebat ⁷⁸. Sed est haudquaquam exauditus, cum temporum nondum adventasset plenitudo, figurisque prius homines assuescere docerique conveniret. At Isaias peccatorum remissionem adeptus, cum medio in populo labia impura habente habitare se dixisset; cum præterea, quis ad populum istum esset abiturus quaeri audisset; talem ideo postulari, ut pari beneficio afficerentur, arbitratus; tum, sperata illorum nomine peccatorum venia, latus offerre se, secureque, veluti carbonis opera purgatum decebat, respondere non dubitavit. Cum enim duo distincte, quem mittam, et quis ibit essent postulata; unica ambobus responsione satisfacit, cum *Ecce ego, Domine, mitte me*, non autem amplius, *iturum se*, adjecit. Est enim in nostra situm potestate, apostolatam admittere. Vires autem ad obeundum sufficere, Dei unius, qui istam gratiam largitur, humanæ itaque imbecillitatis probe conscius, nihil ad id respondens, soli Deo reliquit et quod sibi non arrogavit, Domino largiente accepit. Sequitur enim: *Vade, et dic populo huic*. Quod autem habetur: *Ecce sum ego*, confidentis verba sunt, tanquam ejus, qui D
 est, participem se, et in eorum quæ sunt, numero, post purgationem censi significet. Quoniam vero apostolos 102 primum, deinde prophetas, creavit Deus ⁷⁹; ob id primum apostolatam gratiam Isaias excipit; audit et Moses: « Accede, mittam te ⁸⁰. » Et Jeremias: « Ad omnes, ad quos mittam te, abibis ⁸¹. » Audit autem vocem Domini, qui mente ab ipso informata, propter vitæ integritatem, resonantis in se Verbi, tanquam in libro, divinos conce-

Εὖ γὰρ παθόντες τὸν εὐποίησαντα φυγεῖν παρ-
 εσκευάσαν, καὶ προφῆσαι ποιμενικῆς τοὺς τῶν ἀν-
 θρώπων θορύβους ἐξέκλινεν. Ἀγλοὶ δὲ τὴν γνώμην
 τοῖς ἐφεξῆς. Ὡς γὰρ ταῖς αὐτοῦ λιταῖς τὴν ἐπὶ τῇ
 μοσχοποιῇ δίκην ἀπέδρασαν, τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν
 εἰπόντος: « Πορεύου καὶ ὀδήγει τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ
 τὸν ἀγγελὸν μου ἐξαποστελῶ ἔμπροσθέν σου, » φησὶν
 εὐθέως: « Δέομαι, Κύριε, εἰ μὴ αὐτὸς οὐ προπροεῖν
 ἡμῶν, μὴ ἀναγάγῃς ἡμᾶς ἐντευθεν. » Τίνος χάριν;
 B Ὅτι ἀμαρτωλὸς ὁ λαὸς χρῆσει τοῦ ἀφιέντος ἀμαρτίας,
 ὅπερ ἀγγέλοις ἀδύνατον. Τιμωρητικοὶ μὲν γὰρ τῶν
 ἀμαρτανομένων οἱ ἀγγελοὶ, συγχωρητικοὶ δὲ τούτων
 οὐκ ἐστί. Διὸ καὶ ἐξαρχῆς ἔλεγεν, Προχειρίσαι ἄλλον
 δὲ ἀποστελεῖς. Τοῦτέστιν, Ἐλθέτω ὁ ἀληθινὸς νομοθέ-
 τής, ὁ δυνατὸς Σωτὴρ, ὁ μόνος ἔχων ἐξουσίαν ἀφιέναι
 ἀμαρτίας. Οὐκ εἰσηκούσθη δὲ, ὅτι μήπω παρῆν τὸ
 πλήρωμα τῶν καιρῶν, καὶ ἔδει ἐν τοῖς τύποις προ-
 εθισθῆναι τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡσαΐας δὲ τῶν ἀμαρ-
 τιῶν ἀφείμενος εἶπεν, ὅτι Ἐν μέσῳ λαοῦ ἐγὼ οἰκῶ
 ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχορτος· εἶτα νῦν ἀκούσας, Τίς
 πορεύεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; νομίσας ἐπὶ τῷ πα-
 ραπλήσια κακείνους εὐεργετηθῆναι, ζητεῖσθαι τὸν
 ἀποστελλόμενον, ὑπὸ περιχαρείας ἑαυτὸν ὑποβάλ-
 λει, ὡς ἂν κακείνους ἀφείθῃ τὰ ἡμαρτημένα· ἀσφαλῆ
 μέντοι πεποιθῆται τὴν ἀπόκρισιν, ὡς ὠφελῆμένος ἐκ
 τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἡδὴ καθάρσεως. Πρὸς γὰρ δύο
 λόγους μίαν πεποιθῆται τὴν ἀπόκρισιν, Τίνα ἀπο-
 στελῶ; καὶ, Τίς πορεύεται; Ἴδὸν ἐγὼ εἰμι, ἀπο-
 στελλὼν με, μηκέτι προσθεῖς καὶ, Ἐγὼ πορεύσομαι.
 Τὸ μὲν γὰρ δέξασθαι τὴν ἀποστολήν, ἐφ' ἡμῖν· τὸ δὲ
 δυναμωθῆναι πρὸς τὴν πορείαν, ἐκ τοῦ δίδόντος τὴν
 χάριν Θεοῦ· διὸ τοῦτο κατέλιπε τῷ Θεῷ, μηδὲν ἐπα-
 γγειλόμενος ἀσθενεία τῆς φύσεως. . . περ δ' οὐκ
 ἔλαθεν ἑαυτῷ, τοῦτο χαρίζεται Κύριος, εἰπὼν Πο-
 ρεύθητι, καὶ εἶπον τῷ λαῷ τούτῳ. Τὸ δὲ Ἴδὸν, εἰμι
 ἐγὼ, θαρρῶν εἶπεν, ὡς ἡδὴ τοῦ δυνατοῦ μεταλαβὼν, καὶ
 ἐν τοῖς οὖσιν ἀριθμῶν ἑαυτὸν μετὰ τὴν κάθαρσιν.
 Ἐπεὶ δὲ ἔθετο ὁ Θεὸς πρῶτον ἀποστόλους, δεῦτερον
 προφῆτας, διὰ τοῦτο Ἡσαΐας πρῶτον τὸ τῆς ἀποστο-
 λῆς δέχεται χάρισμα· καὶ Μωϋσῆς ἀκούει: « Δεῦρο
 ἀποστελῶ σε· » καὶ Ἱερεμίας: « Ὅτι πρὸς πάντας
 οὓς ἂν ἐξαποστελῶ σε, πορεύσῃ. » Ἀκούει δὲ φωνῆς
 Κυρίου ὁ τὸ ἡγεμονικὸν ἐξ αὐτοῦ τυπωθεὶς, διὰ τὴν
 ἐν αὐτῷ καθαρότητα τοῦ ἐνηχοῦντος ἀκροῦμενος λό-
 γου, ὡς περ βιβλίῳ τῆ ψυχῆ τὰ νοήματα τὰ θεῖα χα-
 ράττοντος. Τί οὖν εἶπεν Ἡσαΐας προστάττεται,
 Ἀκοῆ ἀκούσθητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτες, καὶ βλέπον-
 τες βλέψθητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Τίνα δὲ βλέψουσιν,
 ἢ τίνοι; ἀκούσονται, παρῆκεν ἡμῖν καταλιπὼν τοῦτο

⁷⁶ Exod. xxxiii, 35. ⁷⁷ ibid. 34. ⁷⁸ Exod. iv, 15. ⁷⁹ Ephes. iv, 11. ⁸⁰ Exod. iii, 10. ⁸¹ Jerem. i, 7.

VARIABLE LECTIONES.

δ Ἰσ. α. καὶ ὅπερ.

σκοπεῖν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου λεγούσης, ὅτι Ἄ
 Ὅν σὺ θεάσασαι Κύριον, ὃ προφήτα, τοῦτον ὄψεται
 καὶ ὁ λαὸς οὗτός ποτε· καὶ ὄψερ ἀκήκοας, κακείνος
 ἀκούσεται· ἀλλ' οὐ συνήσει, οὐδὲ γνώσεται, τὴν
 αὐτοῦ χάριν δεῖσθαι μὴ βουλόμενος, ὡς ἀνθρώπου
 φανέντος· ἐπὶ τῆς γῆς. Τοιγαροῦν προτῶν, «Ταῖς
 ἀμαρτίαι· ὑμῶν ἐπράθητε, φησί, καὶ ταῖς ἀνομίαις
 ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν. Διότι ἔγνων,
 καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος, ἐκάλεσα καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπ-
 ακούων. » Τὴν δὲ τρόπον τοῦ ἑωρακέναι δεικνύς,
 τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυσσαν. Ὁ μὲν γὰρ,
 ἅτε φῶς ὑπάρχων, πάντων ἐφώτιζε τὰς ψυχὰς, ὡς
 καὶ τυφλοῖς τὸ βλέπειν χαρίζεσθαι. Οἱ ἐκ τοῦς
 ὀφθαλμοὺς καταμύσαντες, βλέποντες οὐκ ἔβλε-
 πον, τουτέστι, δυνάμενοι βλέπειν, οὐκ ἤθελον. Γίνε-
 ται δὲ τοῦτο, ἢ καταφρονήσει τοῦ ὀρωμένου παρα-
 τρεπόντων τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἢ προσποιήσει τοῦ μὴ
 ἑωρακέναι, ἢ τις ἑώρακε. Τὸ μὲν οὖν βλέψαι παρῆν
 αὐτοῖς ἀπὸ τῆς τοῦ ὀφθέντος χάριτος· τὸ μὴ ἰδεῖν δὲ
 συμβέβηκεν μυσάντων τοὺς ὀφθαλμοὺς. Οὕτως
 ἀκούων τις οὐκ ἀκούει, εἰ μὴ συναίῃ παρακούων·
 ἢ δὴ γέγονεν αὐτοῖς ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας.
 Παρόντα γὰρ αὐτῶν ὀφθαλμοῖς ὀρώντες οὐκ ἔβλεπον,
 τὰ τε μυστήρια τῆς βασιλείας διδάσκοντος οὐκ ἠνεί-
 γοντο. Οὕτω γὰρ καὶ Παῦλος νοῶν ἔλεγεν ἐν ταῖς Πρά-
 ξει· «πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ τυγχάνοντας Ἰουδαίους·
 «Καλῶς γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαίου
 τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν λέγων· Πο-
 ρεῦθήτη, καὶ εἶπον τῷ κυρίῳ τούτῳ, » καὶ τὰ ἐξῆς, εἰς
 τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀναφέρων ἐπιδημίαν τὸν λόγον.
 Τοῦτο δὲ ἦν ἄρα καὶ μάλα σαφῶς, ὅπερ ἔφη Χρι-
 στοῦς, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἀπειθεῖν εἰρημένους· «Μὴ
 γογγύζετε κατ' ὁ ἀλλήλων. Οὐδεὶς δύναται ἔλθειν
 πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἔλκυσῃ αὐ-
 τόν. » Καὶ πάλιν· «Πᾶς ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ Πατρὸς
 καὶ μαθὼν, ἔρχεται πρὸς με. » Οὐκ οὖν ἐκκέκλην-
 ται πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Υἱοῦ δι' ἀποκαλύψεως τοῦ
 Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι μηδὲ ἦσαν ἄξιοι τῆς αὐτοῦ
 σωτηρίας τε καὶ ζωῆς· καὶ ἐν τούτῳ τὸ εὐλογον τῆς
 τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἀναφαίνεται. Εἰπόντος γὰρ Ἡσαίου·
 Ὅτι ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχω, καὶ περὶ τοῦ λαοῦ πάλιν
 τὰ ὅμοια, αὐτῷ μὲν ἐδόθη διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἢ χάρις
 τῆς συγχωρήσεως· τοῖς δὲ, οὐκέτι. Ὁ μὲν γὰρ ἰδὼν
 Κύριον Σαβαώθ, ἐπίστευσεν οἷς ἐθεάσατο· οἱ δὲ βλέ-
 ποντες ἐπιδημούντα τὸν Κύριον, οὐκ ἐπίστευον. Καὶ
 ὁ μὲν ἀκούσας τῆς δοξολογίας, συνῆκεν· οἱ δὲ τοῦ
 Σωτῆρος ἀκούσαντες, οὐκ ἐδέχοντο. Καὶ ὁ μὲν κατα-
 τυγεῖς τῆς ἰδίας ἀμαρτίας ἠσθάνετο, καὶ τάλας
 ἔφη πρὸς ἑαυτὸν· τῶν δὲ ἐπαχύνθη ἡ καρδία, πρὸς
 τὸ μὴ τῶν ἰδίων κακῶν ἐπαισθάνεσθαι, καὶ προσε-
 θεῖν τῷ ὀρωμένῳ τὴν ἀφῆσιν. Δι' ὃ φησιν ὁ Κύριος
 πρὸς αὐτούς· «Ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις
 ὑμῶν. » Δόξει δὲ κωλύειν ἐπὶ τοὺς χρόνους ταῦτα τοῦ
 Σωτῆρος ἀνάγεσθαι, τὸ (εἶπον τῷ κυρίῳ τούτῳ) λέ-

ptus in anima nostra describentis, sonum auscul-
 tat. Quid ergo dicere jubetur Isaias? *Auditu au-
 dite; et nolite intelligere. Et videntes videte; et
 nolite cognoscere.* Quænam vero ipsi audituri es-
 sent, aut visuri, progressu orationis discendum re-
 liquit, dum quem propheta Dominum cerneret,
 eundem esse quidem visurum populum addi-
 dit; quem item *audiret, auditurum*: sed eum,
 cujus gratiam, cum ut homo in terris visus
 est, admittere noluerunt, nec *cogniturum*, nec
 intellecturum. Itaque ait postea: « In iniquita-
 tibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris
 dimisi matrem vestram; quia veni, et non erat vir;
 vocavi, et non erat qui audiret ⁸². » *Videndi* autem
 modum exprimens, *oculos eorum clausos esse* ad-
 jicit. Ille siquidem, quia lux erat, ita animis om-
 nium illucebat, ut cæcis visum etiam restitueret;
 at qui *oculos claudere* voluerunt, *videntes ipsi non
 viderunt*; id est, cum videre possent, noluerunt. Ef-
 ficitur autem istud, vel cum ejus, quod cernitur,
 contemptu, oculos avertimus; vel cum ea, quæ
 ipsi videmus, non videre nos simulamus. *Videre*
 ergo potuissent, si ejus gratiam, in quem intueri
 debebant, amplexi essent. At quod non *viderunt*,
 id solum causa est, quod *oculos clauserunt*. Pari
 modo *audiens* quis, *non audire*, nisi quæ audit in-
 telligit, putandus est. Quæ ipsis certe cum in ter-
 ris Salvator ageret, contigisse nemo est, qui ambi-
 gat. Præsentem enim suisque obvium *oculis* nec
videre, nec cœlestis regni mysteria docentem tole-
 rare potuerunt. Ita enim et Paulus secum in Actis
 reputans, sibi, qui Romæ occurrissent, Judæis ista
 exprobat: « Bene enim per Isaiam prophetam ad
 patres vestros **103** locutus est Spiritus sanctus
 dicens: *Vade, et dic populo huic* ⁸³, etcætera, quæ
 ad Salvatoris nobiscum peregrinationem retulit.
 Istud ipsum autem vel liquido apparet existere;
 quod Israelitis fidem abnudentibus hoc modo di-
 cebat Christus: « Nolite murmurare in invicem ».
 Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit
 me, traxerit eum ⁸⁴; » Et rursum: « Omnis qui
 audivit a Patre, et didicit, venit ad me ⁸⁵. » Ad
 Filii igitur agnitionem, ex ea, quæ Dei Patrisque
 est, revelatione, quoniam erant salutis ejus, et vitæ
 munere indigni, non vocantur: quo vel maxi-
 me divini judicii probitas æquitasque apparet.
 Isaiam enim, *cum impura se*, populumque *labia ha-
 bere* confessus esset, *carbone* admoto remissionis
 gratiam consecutum esse, istos autem nequaquam,
 videmus. Ille enim *Dominum Sabaoth contempla-
 tus*, quæ vidit, credidit: cum isti *Dominum secum
 diversantem* intuiti, in eundem nequaquam cre-
 diderint. Ille etiam laudes auditas *intellexit*: eum
 isti auribus suis personantem Salvatorem experti,

⁸² Isa. I, 1. ⁸³ Act. xxviii, 26. ⁸⁴ Joan. vi, 43. ⁸⁵ ibid. 45.

VARIÆ LECTIONES.

^c γρ. μετ'.

nequaquam admiserint. Ille denique corde commotus, *punctus*, peccatique sui conscientia commotus, *miserum* se exclamavit: cum istorum adeo induratum cor fuerit, ut nec sua peccata agnoscere nec ad eum qui peccata condonat voluerint accedere. Hinc est, quod eos sic alloquitur Christus: « Et in peccatis vestris moriemini ⁶⁶. » Videbitur autem, quominus ad Salvatoris tempora isthæc referantur, illud impedire; quod demonstrative, *dic populo huic*, expressa legantur. Quem enim ex toto populo, qui tum ostendebatur, Salvatorem vel auditurum, vel ejus miracula intaiturum fuisse credimus? At ex simili, quale sit et istud, intelligemus. Dixit enim ex duodecim quidam propheta: « Popule mi, quid feci tibi? Responde mihi. Quandoquidem eduxi te de terra Ægypti; et servitutis domo liberavi te, et misi ante te Mosen, Aaronem et Mariam ⁶⁷. » Quemadmodum enim qui prophetæ tempore superstes erat populus Ægyptum non viderat; imo ne superius quidem nominatos duces unquam habuerat, ettamen in eos tanquam ingratus arguitur. Sic qui tum **104** fuere superstites, hic intelliguntur. At certum est, quæ propheta notantur, Salvatoris tempore contigisse. Est vero et hic usitatus nobis loquendi modus, quem άλλοιούμενον Græce quidam nominarunt: Latine variatum, vel mutatum dicere possumus. Chorum enim eundem vocamus etiam cum singulis, quibus antea constabat, discedentibus, alii in eorum vicem locumque subeunt. Quod certe et urbibus ipsis accidere videmus; cum prole in mortuorum locum suffecta, rursus implentur. Ad hunc modum, demonstratus prophetæ populus, idem cum eo, qui temporibus Salvatoris superstes esset non singulorum duratione, sed communi gentis appellatione, dici potest. Talibus igitur auditis interrogat propheta: *Usquequo, Domine?* Quem tandem enim finem cæcitatibus habitura est civitas? At ex his mala quæ Judæis, sub Vespasiano, post Salvatoris crucem acciderunt, Deus significavit: quo tempore permultæ ita deletæ sunt urbes, ut, teste Josepho, ne nomine quidem supersint. Pari quoque ratione gladio viduata domus: fame denique, exsilio, captivitate, homines profligati et perdit. Cæterum pro his verbis: *Et post hæc elongabit Deus homines; D* apertius extulit hoc modo Symmachus: *Longe faciet Dominus homines*: quod captivitatem, fugam et dispersionem potest significare. At non defuere, qui Judæorum a Deo aversionem quibus hæc ex parte cæcitas contigerat, ut gentium intraret plenitudo ⁶⁸, notari autument. Sanctorum enim cæde et sanguine prius contaminati, adjecta vitæ auctoris nece, longe ipsi recesserunt. Cæterum qui *relinquentur*, ait, *multiplicabuntur*. Quamvis ita pauci existant, ut ne mortuorum quidem decima pars esse videantur. Nec tamen et istorum qualis vitæ finis futurus sit, reticuit; cum eos rursus in *depastionem* fore, cæteraque, quæ sequuntur, diserte monuit. Pro quibus, ita Symmachus: *Et rursus in depastionem erit, tanquam quercus, et*

⁶⁶ Joan. viii, 21. ⁶⁷ Mich. vi, 3, 4. ⁶⁸ Rom. xi, 25.

glans, quæ semel dejecta sola stat. Quibus procul dubio magnam illam solitudinem, **105** verbi que penuriam, quæ Adriano imperante fuit, intellexit: quo tempore legibus ita, regisque edictis, abacti sunt, ut iis ne desertam quidem principem patriæ civitatem procul aspicere liceret: quam externæ gentes aliæ occupatam, falsis superstitionibus profanarunt, et præcedenti mutato, de ultimi nominis expugnatoris appellarunt.

Οἰκαῖα δὲ λίαν τὰ παραδείγματα, ὡς *τερβεινθος*, A ἢ ὡς *δρύς*, ἢ ὡς *βάλανος*, *διὰν ἐκπέση ἐκ τῆς θήκης αὐτῆς*. Οὐκέτι γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαώθ, οὐδ' ὡς παράδεισος Θεοῦ, οὐδ' ὡς ἐλαία ὠραία, οὐδ' ὡς φοινίξ κατὰ τὸν δίκαιον, ἢ ἄλλο τι τῶν ἡμέρων καὶ ἀναγκαίων φυτῶν ἔσσεσθαι τούτους φροῖν, ὡς *βάλανος*. Οὐδὲ αὐτὴν συνεστῶσαν, ἀλλὰ *πεσοῦσαν τῆς θήκης*. Καὶ ὡς *τερβεινθος*, ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους ἑρμηνευτὰς, ὡς *δρῦν δὲ καὶ βάλανον*, καὶ *δρυμόν*, καὶ τῶν ἄλλων δένδρων, ὅσα περ ἄκαρπα καὶ ἀνήμερα τὰ ἔθνη καλεῖν τὰ ἀλλόφυλα σύνθεσις τῆ Γραφῆ. Ὁμοίον ἔσσεσθαι τὸ Ἰουδαίων ἔθνος φησι, μηδενὶ διαφέροντα ἢ τρόπῳ καὶ βίῳ, πλὴν ἐπὶ τὸ χειρόν, ὡς τοὺς μὲν τὰς οἰκίας ἐπέχειν χώρας, καὶ τοὺς κατὰ φύσιν τὴν αὐτῶν προφέρειν καρπούς, τοὺς δὲ τῆς ἑαυτῶν ἐκπεπτωκέναι, καὶ μηδὲ ὁμοίως B ἐκεῖνοις ἐνεργεῖν, ὡς διὰ τοῦτο παραβάλλεσθαι δοκεῖ ἀγρίῳ φυτῷ, καὶ *βαλάνου καρπῷ ζῶων ἀλόγων θρεπτικῷ*. Ἐπὶ τούτοις, μετὰ προσθήκης ἀστερῶσμων, ἐπιλέγει περὶ τοῦ ἐξ αὐτῶν ἁγίου σπέρματος, περὶ οὗ τό· « *Εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα*, » προῦλέγετο. Θεοδοτίων μὲν γὰρ ἔφη, *τὸ σπέρμα ἄγιον τὸ στηλωμα αὐτῆς*. Ὁ δὲ Ἀκύλας *στηλωσις* ἔφησεν. Ὁ δὲ Σύμμαχος, ἢ *στάσις αὐτῆς*. *Στάσις* γὰρ τὸ ἐκπεσόντος λαοῦ, τὸ ἐξ αὐτῶν ἕξιον σπέρμα τὸ μὴ τὴν ὁμοίαν τοῖς λοιποῖς ὅπομειναν πῶσιν. Οἱ τὴν σωτήριον χάριν δεξάμενοι, καὶ *συνέρτες τὴν ἀκοήν*, καὶ *ιδόντες ἐθεάσαντο*. Οὐδὲ μακαρίζων ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· « *Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, οἱ βλέπουσιν, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, οἱ ἀκούουσι*. » Τινὲς δὲ τὸ, *καὶ οἱ καταλειφθέντες πληθυνθήσονται*, ἐπὶ τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἐδέξαντο. Εἰ δὲ φησι, *καὶ ἔσονται εἰς προνομίην*, καὶ τὰ ἐξῆς, δηλοῖ, φασί, τὴν κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἔθνων, ἐπὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείαν μεταβολὴν. Πάλιν γὰρ εἰς *προνομίην* οὕτως γενήσονται συντηγμένοι, ὡς συνάγεται ὁ τῆς *τερβεινθου καρπός*, καὶ ὡς ἡ *βάλανος* ἡ ὠριμος ἤδη πρὸς συλλογὴν. Τότε γὰρ ἀπολύεται ἀπὸ τοῦ πρὸς τῆ θήκη δεσμοῦ ἢ πεφθεῖσα ἤδη καὶ τελειωθείσα τῷ χρόνῳ. Τάχα δὲ, φασί, καὶ διὰ τὸ ἐκπεπτωκέναι γενομένους ἐν τῇ διασπορᾷ, *βαλάνῳ* τῆς θήκης· ἐκπεσοῦση παρεβλήθησαν. Συνάγονται δὲ οὗτοι, ὡς *τερβεινθος* τε καὶ *βάλανος*, ἐν τῷ γενέσθαι σπέρμα ἄγιον ἐν τῇ στάσει καὶ βεβαιότητι αὐτῶν, κατὰ τὴν προσθήκην Θεοδοτίωνος. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν. D Ἡρώτησεν ὁ προφήτης· Μέχρι τίνας τῆς πόρωσις; ὁ δὲ Θεὸς δηλῶν τὴν τοῦ παρόντος βίου συντέλειαν, τὰ ἐπὶ τούτοις ἐπήνεγκε. Δεῖ γὰρ πρῶτον πολέμους ἡμῶς ἀκούσαι, καὶ ἀκοὰς πολέμων, ἀναστῆναί τε

Commoda autem valde exempla adhibuit, cum *tanquam terebinthus, aut quercus, aut glans, cum theca sua exciderit*, dixit. Non enim eos jam vineam Domini Sabaoth, non ut Dei paradisi, non ut olivam pulchram, non ut palmam denique, cui justus comparatur⁸⁹, aut cicuratarum, ad usumque vitæ necessariorum arborum aliquam; sed veluti *glandem*, nec eam quidem sibi constantem amplius, sed deciduam, relictaque *theca humi jacentem*; vel *tanquam terebinthum*, vel (si alios sequaris interpretes) *quercum, et balanum*, agrestemque arborem aliquam, vel nullos, vel amaro fructus edentem (quibus Scriptura gentes usitate significat), fore prædicit. Nec his absimilem Judæorum fore gentem significat, quæ moribus et vita cum his consentiat. Imo vero longe illis deterio-rem; cum et suas isti regiones occupent, et solito naturæ ordine fructus edant; illis contra, sua etiam nihil illis tale producente exciderint: unde agresti plantæ *balanique* fructui, quo bruta vescuntur, comparari videantur. Posthæc adjectis asteriscorum notis, de sancto illo semine, quod ab ipsis fuerat oriturum, aliqua colligit, de quo et illud antea: « *Nisi Dominus reliquisset nobis semen* » fuerat usurpatum. Theodotio enim, *semen sanctum fulcimentum ejus*; *Aquila firmitatem*; *Symmachus autem stabilitatem*, transtulerunt. Etenim populi cadentis *stabilitas*, semen illud, quod similem cum reliquis casum non sentit; nimirum, qui accepta salutari gratia *auditu intellexerunt*, eumque, quem *sunt contemplati, viderunt*; quos Salvator beatos prædicat his verbis: « *Beati oculi, quia vident, et aures vestræ, quia audiunt*. » **106** Non desunt autem, qui verba ista: *Et qui relinquuntur, multiplicabuntur*, de his, qui in Christum crediderunt, intelligant. Quod autem eos dicit *in depastionem fore*, et quæ sequuntur, de ea istud mutacione, quæ paulatim a Judaicis ritibus ad evangelicam vitam futura est, intelligendum putant. Rursus enim illi *in depastionem*, quando collecti fuerunt, futuri sunt; non aliter, quam solet *terebinthi* fructus, ipsaque adeo tempestiva *glans* in unum acervum congregari. Tunc enim excocctas temporisque diurnitate maturata, vinculo illo, quo in theca retinetur, exsiccat, solvitur. Fortasse vero, aiunt, eo etiam quod propterea peccata sua dispersi essent, *glandi*, quæ theca exciderit, comparantur. Congregantur vero ipsi, *tanquam terebinthus et balanum*, dum semen sanctum in sua firmitate et constantia, ut Theodotio-

⁸⁹ Psal. LXXII, 13. ⁹⁰ Isa. I, 9. ⁹¹ Matth. XIII, 16.

VARIÆ LECTIOES.

¹ γρ. οἷς. ² γρ. διαφέρον τῷ.

nem sequamur, fiunt. Non desunt tamen, qui ita explicent. Quæsit propheta: Usquequo tandem abitura est cæcitas ista? At Deus, ut præsentis vitæ consummationem notaret, quæ postea sequuntur intulit: Oportet enim bella primum nos audire, et rumores bellorum, gentem adversus gentem insurgere, domos ipsas et urb- in solitudinem redigi, deinde finis⁹²: post quem deinceps, exacto nimirum resurrectionis tempore, prolonga- peccatoque purgati vitam agent perpetuam. Sed enim qui nunc excæcatus est Israel, eundem ùltimis sæculi temporibus vocatum iri testatur Scriptura⁹³.

CAP. VII.

107 VERS. 1-9. *Et factum est in diebus Achaz filii Joatham, filii Ozia regis Juda; ascendit Rhaason rex Aram, et Phacee filius Rhomelie, rex Israel, in Jerusalem ad bellandum contra eam, et non potuerunt eam debellare, etc.*

Primas in narrandi serie, quæ sub Ozia existit prophetia habuit. Oziam secutus est Joatham; quo statim imperante, quæ de Domino Sabaoth et Serraphim fuit, in qua Unigeniti significabatur divinitas, visio subsecuta est. Sed non nisi elapsis jam annis sexdecim (non paucioribus enim imperavit Joatham) ad regni gubernacula impiissimus accessit Achaz: cujus tempore ista est de Unigeniti secundum carnem generatione, in quem incumbimus **108** edita prophetia. Sic enim ordo postulabat, ut ad ea quæ de divinitate præcesse- rant, hæc altera sequeretur disputatio. Habet autem hujusmodi argumentum prophetia. In impium Achazum, ejusque subditos, non sine justa Numinis vindicta, Damasci et Samariæ reges duo conspirarunt, prior Phacee, Rhaason alter nominati. Centum itaque et viginti trucidatis hominum millibus, ducenta alterà bello cœperunt. Post tantam vero stragem collecto rursus exercitu magna urbis expugnandæ interficiendique Achazi, quo Thabellis filium regem crearent, spe concepta, Jerusalem obsessuri veniunt. Quæ cum domui Davidi (sic enim regis hujus posteros omnes, subditosque nominabant), essent renuntiata; non parum omnes præteritæ cladis memoria commoti, rerum futurarum, bellique eventui non diffidere (sicut exacte altero Paralipomenon volumine describitur⁹⁴) non potuerunt. Tantum vero eorum motum silvarum signo, secundis cicuribusque arboribus ad comparisonem non assumptis, similem efficit. Verum qui non peccatoris morte, sed ejus pœnitentia, et conversione potius, vita denique lætatur⁹⁵, quos ullus antea fuerat graviter, in eosdem nunc humanitatem clementiamque convertit. Prophetam enim ad Achazum mittit una cum relicto sibi e multis filio, quem Iasub nominat. Unus autem ille

ἔθνος ἐπ' ἔθνος, ἐρημωθῆναι τε πόλεις, καὶ οἴκους, εἶτα τὸ τέλος. Μεθ' ὃ μακρύνονται λοιπὸν, μετὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως δηλονότι καιρὸν, διηγεκῆ ζῶντες βίον, ἀνηρημένης εἰς ἅπαν φθορᾶς τε πάσης καὶ ἁμαρτίας· τὸν δὲ νῦν πεπωρωμένον. Ἰσραὴλ, ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος κληθήσεται καιροῖς ἡ θεία λέγει Γραφή.

exacto nimirum resurrectionis tempore, prolonga- peccatoque purgati vitam agent perpetuam. Sed enim qui nunc excæcatus est Israel, eundem ùltimis sæculi temporibus vocatum iri testatur Scriptura⁹³.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

α-θ'. Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωάθαμ, τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰουδα, ἀνέβη Ῥαασσῶν βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακεὲ υἱὸς Ῥομελίου, βασιλεὺς Ἰσραὴλ, ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, πολεμῆσαι αὐτήν, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν, κ. τ. λ.

Τὰ πρῶτα τῆς προφητείας ἐπὶ Ὀζίου βασιλέως ἐλέλετο. Μεθ' ὃν Ἰωάθαμ. Οὐ κατ' ἀρχὰς τῆς βασιλείας ἡ ὀπτασία γέγονε Κυρίου Σαβαώθ καὶ τῶν Σεραφείμ, δηλοῦσα τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεότητα. Ἐτῶν δὲ διαγενομένων ἐκκαίδεκα (τοσαῦτα γὰρ ἐβασίλευσεν Ἰωάθαμ), Ἀχαζ' ὁ δυσσεβέστατος διαδέχεται, καθ' ὃν θεσπίζεται τὰ προκείμενα, προφητεύοντα περὶ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ Μονογενοῦς. Ἔδει γὰρ ἀκολούθως ἐπενεχθῆναι ταύτην τοῖς περὶ τῆς θεότητος εἰρημνοῖς. Ἢ δὲ τῆς προφητείας ὑπόθεσις αὕτη... ἀσσοῦνται μετὰ τῶν ὑπάρχων Ἀχαζ κατὰ θέϊαν δίκην δύο βασιλεῖς ὁ Δαμασκοῦ καὶ Σαμαρείας ἐπέθεντο. Ῥαασσῶν ὁ πρῶτος, ὁ δὲ δευτερος Φακεὲ. Τοιγαροῦν ἀναιροῦσι μὲν αὐτῶν δώδεκα μυριάδας, αἰχμαλώτους δὲ λαμβάνουσιν εἴκοσι· μετὰ τὴν τοιαύτην πληγὴν, καὶ δευτερον ἐπιστράτευσαν ἔσειν ἐκ πολιορκίας, ἐθέλοντες τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀποκτεῖναι τε τὸν Ἀχαζ, καὶ ἀντ' αὐτοῦ βασιλεῖα καταστήσαι τὸ νῦν Ταβεήλ^h. Ἐν ἀναγγελλομένων τῷ οἴκῳ Δαβὶδ (οὕτω δὲ τοῦ; ἐκ Δαβὶδ ἅπαντας μετὰ τῶν ὑπάρχων ἐκάλουν), πάντες οὗτοι σαλεύονται τὴν ψυχὴν, περὶ τῶν προλαβόντων δεδιότες τὰ μέλλοντα. Ταῦτα μετ' ἀκριβείας ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων ἐδήλωσεν. Τὸν δὲ σῶλον αὐτῶν ἀπεικάζει ξύλω δρυμοῦ, μηδὲ νῦν δένδρον παραλαβῶν εὐγενές τε καὶ ἤμερον. Ἄλλ' ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ μετανοῆσαι, καὶ ἐπιστρέψαι, καὶ ζῆν αὐτὸν, οὗς πρῶν τιμωρίᾳ, τοὺς νῦν φιλανθρωπίᾳ μετέρχεται. Πέμπει γὰρ πρὸς Ἀχαζ τὸν προφήτην, μετὰ τοῦ περιλειφθέντος ἐκ πλειόνων υἱοῦ. Καλεῖ δὲ τοῦτον Ἰασούβ. Περιλειφθὴ δὲ ἡ θανάτου τῶν ἀδελφῶν, ἢ τῆς τῶν πολλῶν Ἰουδαίων πλάνης μὴ μετασχῶν. Ἔδει γὰρ τὸν σωθέντα; ἰ τῆς πλάνης μαθητεύσασθαι τῷ πατρὶ διὰ τοῦ παρεῖναι προσιόντι θαρσαλέως Θεῷ, καὶ ποιοῦντι τὰ κελεύόμενα· εἰπεῖν δὲ προστάττει· Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι. Ὅπερ

⁹² Marc. xiii, 94 seqq. ⁹³ Isa. x, 21; Rom. ix, 27. ⁹⁴ II Paral. xxviii, 1 seqq.; IV Reg. xvi, 1 seqq. ⁹⁵ Ezech. xviii, 23.

VARIAE LECTIONES.

^h γρ. τὸν υἱὸν Ταβεήλ. ἰ γρ. σωθέντα.

Σύμμαχος μὲν φησιν, *Φύλαξαι, και ήσύχασον*. Α *evaserat, vel suis fratribus superstes; vel Judaicæ multitudinis errori nequaquam consentiens, filium enim errore liberatum, qui patri confidenter ad Deum accedenti, et imperata facienti adesset, ab eodem æquum fuit instrui docerique. Jubet autem dicere: Vide, ut quiescas; quod Symmachus: Vide et quiesce; Theodotio autem: Attende et quiesce, reddiderunt. Fumigantes porro titiones, duo reges vocavit, tanquam qui luce, ipsa urendi jam extincta facultate, priventur. Ad vos enim quantumvis, ait, correctrice potentia, quam iram vocare Scriptura solet, accesserim, in hostiumque manus tradiderim; cædens tamen ad pietatem utrinque provocatos 109 sanabo. Atque hinc est, quod regum nihil hoc loco proficit consilium.*

Αράμ δὲ λέγει Συρίαν, *Σαμαρείαν* δὲ τὴν νῦν Σεβαστήν. Ἀρκεί γὰρ, φησίν, τῇ μὲν *Σαμαρειτικῆ* *κεφαλήν* ἔχειν τὴν *Δαμασκόν*, καὶ ταύτης εἶναι βασιλεῖα B τὴν *Ραουσσών*· τῷ δὲ *Ἐφραΐμ* τῆς *Σαμαρείας*. Οὕτω δὲ ἐκάλουν τὰς δέκα φυλάς Ἰσραὴλ, διὰ τὸν ἐξ *Ἐφραΐμ* αὐτῶν βασιλεύσαντα, καὶ ταύτης ἠγεῖσθαι *Ρωμελλου υἱόν*. Γνωθὶ δὲ καὶ τοῦτο πρὸς τοὺς ἄλλοις, Ἀχαζ, ὡς ἐντὸς ἐτῶν πέντε καὶ ἐξήκοντα ἢ τῆς *Σαμαρείας* ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεῖα καταλυθῆσεται, τοῦ βασιλέως σὺν ὑπήκοοις παραδοθέντος αἰχμαλωσίᾳ. Ταῦτα προσέταξε λέγειν ὁ Θεὸς τῷ Ἀχαζ ἀπαντήσαντα τὸν προφήτην, κατὰ τινὰ τόπον, ὃν εὐκαιρον ᾔδει πρὸς τὸ περιτυχεῖν τῷ Ἀχαζ. Τοῦ δὲ χρόνου συμπληρωθέντος, *Δαμασκὸς καὶ Σαμάρεια*, οἱ τε τούτων βασιλεῖς καὶ ὑπήκοοι, πρὸς τῶν Ἀσσυρίων ἔαλωσαν, ὡς ἡ τετάρτη τῶν Βασιλείων δηλοῖ. Ἐἶπε γὰρ ὁ μὲν Τεγλαθφάλασαρ τὴν *Δαμασκόν* καὶ τὴν *Ραουσσών*, ὁ δὲ Σάλμανασαρ τὴν C *Ἰσραὴλ καὶ Σαμάρειαν*. Κατὰ κοινού δὲ, τὸ ἐκλείψει ἐν τῷ, καὶ ἡ *κεφαλή Σομόρων*. Τὰ γε μὴν ἐξήκοντα πέντε ἔτη παῖδες Ἑβραίων φαίνονται μετ' ἀκριβείας; συνάγεσθαι, τούτων εἰ ποιήσαιτο τις ὄρχην ἀπὸ τοῦ πέμπτου καὶ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς Ὀζίου βασιλείας. Προφητεύει μὲν γὰρ κατὰ τοῦτον Ἡσαίας ἑμοῦ καὶ Ἀμώς· θεσπίζει δὲ πρῶτος Ἀμώς τὴν ἄλωσιν Ἰσραὴλ ἐν ἡμέραις Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ τοῦ γενομένου, φησίν, ὅτε περ Ὀζίας εἰσελθὼν εἰς τὸ ἅγλασμα λεπροῦται, καὶ ἡ τοῦ θουσιαστηρίου πύθης ἐκκέχεται. Γίνεται δὲ τὰ λοιπὰ τοῦ Ὀζίου ἔτη εἰκοσιεπτὰ. Τὰ γὰρ πάντα δύο καὶ πενήκοντα βεβασιλευκεν, ὧν κατὰ τὸ πέμπτον καὶ εἰκοστὸν, πρῶτος Ἀμώς θεσπίζει τὰ περὶ τῆς ἀλώσεως Ἰσραὴλ· μετ' αὐτοῦ Ἰωαθάμ ἔτη ἑκατάδεκα, καὶ τοῦ Ἀχαζ ἄλλα τὸσαῦτα, καὶ τῆς Ἐζεκιου βασιλείας ἑξ. Ἄ δὴ συντεθέντα πληροὶ τὰ πέντε καὶ τὰ ἐξήκοντα. Ἐκτὼ γὰρ ἔτε: Ἐζεκιου τὴν ὑστάτην Ἰσραὴλ αἰχμαλωσίαν ὑπέμεινε. Ταῦτα προλέγει Θεός. Συνιδῶν δὲ τὸν Ἀχαζ καὶ τὸν ὑπ' αὐτῷ λαδὸν ἀπίστως ἔχοντα πρὸς τὰ λελεγμένα, ἐπήγαγε τὸ, *Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνήητε*. Τοῖς γὰρ ταῖς ἀπιστίας περιυβρίζουσιν τοῦ Θεοῦ τὸν λόγον, οὐδ' ἂν γένοιτο σύνεσις ἢ παρ' αὐτοῦ. Τὸ δὲ, *Ἐξελεθε*, πρὸς

Per *Aram* autem Syriam intelligit; et per *Samariam*, eam, quam nunc vocamus *Sebastam*. *Samariae* enim ait, sufficit *caput* habere *Damascum*, et hujus regem esse *Rhaasson*: *Ephraim* autem *Samariae*. Hoc enim nomine decem Israelis tribus appellabant, quod ex illa *Ephraim* imperatorem, et ducem, *Rhomelie* filium haberent. Scias vero, o Achaz et istud enim cæteris, fore ut intra sexaginta quinque annorum spatium, *Samarie* regnum, rege ipso et subditis in captivitatem adductis ab Assyrio dissolvatur, et evertatur. Talia Dominus Achazo regi, cum loci designatione quem in occursum prophetæ putaret idoneum, jussit denuntiari. Revera autem post illud exactum temporis spatium, *Samaria* ipsa et *Damascus*, cum suis regibus et subditis (ut quarto Regum volumine scribitur 96 in Assyriorum potestatem venerunt. *Damascum* enim et *Raassonem* cepit *Teglathphalasar*; *Oseum* autem et *Samariam* *Salmanasar*. Sed meminervis verbum *deficiet* clausulæ sequenti, *caput Samarie*, communiter inserere. Quod vero ad sexaginta quinque annos attinet, hos demum exacta colligi posse voluerunt Hebræi, vicesimo quinto. Hujus enim tempore simul *Isaias* et *Amos* vaticinantur. Sed primus *Amos* Israelitarum captivitatem eam vaticinatus est, quæ sub *Ozia* Judæe rege exstitit, ante duos annos terre motus, inquit; quo tempore sanctuarium ingressus *Ozias* altaris effusa pinguedine lepræ corripitur. Restant vero *Ozias* regis anni viginti septem. Duos enim et quinquaginta in universum imperavit, quorum si ad quintum et vicesimum spectes, Israeliticam captivitatem vaticinantem primum *Amos* inveneris. Post quos, *Joatham* sexdecim; totidemque *Achaz*; item *Ezechie* anni consequentur sex; quibus in summam collectis, sexaginta quinque consurgere necessum est. Sexto enim, *Ezechia* regnante, captivitatem ultimam passus est Israeliticus populus. Atque hæc ipsa sunt quæ longe ante prædixit Dominus. 110 Verum cum *Achazum*, ejusque populum fidem prædictis non adhibere cerneret, intulit: *Si non credideritis, non intelligetis*. Quibus enim im

96 IV Reg. xvi, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

κ γρ. μετῆλθον.

Dei verbum incredulitatis scelere contumeliosis esse contigit, non potest in eos illa cadere, quæ a Deo est, intelligentia. Habet autem *egredere* verbum, quod ad prophetam refertur, sublimem quamdam acceptionem. Animus enim cum se ad rerum cœlestium contemplationem colligit; eo nexu, quem habet cum corpore, liberare se, et quasi *egredi* dicitur. At rebus humanis incumbens, cum aut ad necessariam corporis servitutem, aut ad alia negotia amplius nequit extendi, ab externis, ad ea quæ interna sunt, veluti ingreditur. Prophetam ergo, qui Deo sermonem auditorus esset, *egredi*, non aliter quam patria terra exire Abrahamum juberi opus fuit⁹⁷. Hanc enim qui relinquere studeat, corporea primum rejicere necesse est, cognationem deinde, qua sensus ipsi significantur; tum paternam domum, quæ ipsa est malorum studiorum familiaritas. Quibus sublatis, perfecta que et confirmata exeundi alacritate, eduxisse Abrahamum Dominum legimus. Iisdem quoque et Mosen persuasum extra castra sibi tentorium fixisse putamus. Humanis enim se rebus eripiens, tentorium suum fixit extra castra, id est, vitam suam firmam et perturbationibus vacuam reddidit. Significat autem *Jasub* vocabulum, si interpreteris, idem quod *convertens*: nimirum, ut oratione discas, eos, qui in viam redire student, cum se carnis affectibus exemerint, facile cum propheta esse egressuros. Quidam vero reliquias sive relictum, *Jasub* nomen significare volunt; tanquam figura quadam Judæ reliquias, quæ cum Deo remanserunt, servatum iri Scriptura demonstret⁹⁸: cum Dei personam propheta sustineat. Jubetur autem *superiorem illam, quæ ad piscinam ducit viam arripere*; locum nimirum sic vocatum, et rerum gestarum memoria illustrem. Scribitur enim ab Assyrio Rapsacem ingenti cum exercitu ad oppugnandum Jerusalem missum, ex Lachis agrum tenditur, constitisse⁹⁹. III Docet vero ei

Confert enim iis, qui sursum eriguntur, aqua ad purgandum et abluendum: confert item et *sullonia* ager; cum hujus partes sint abluere sordes et mundare; cum ipse deinde, omni tempore alba servare vestimenta jubeat Ecclesiastes¹; jubeat item et Moses eos qui Dominum sunt audituri, ea ipsa abluere²; ut qui ad eum ingreditur, vestem habeat nuptialem nemanibus pedibusque colligatis sponsi thalamo ejiciatur³. Non docuerunt qui typum baptismatis *piscinam* habere docuerunt. Proderunt autem nobis haud parum, verba ista, *vide, ut quiescas*, quibus omni cura cor nostrum custodire monemur. Fortis enim cum atrium suum vigilanter custodit, in pace sunt omnia quæ possidet⁴. Ille item quietus turbæ non sensit molestias, sed fortitudinis spiritu, animo bene confir-

τὸν προφήτην εἰρημένον, ὑψηλῶς ἐκδεχτέον. Ψυχὴ μὲν γὰρ αὐτὴν πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ὄντων ἰσχυροῦσα, τῆς πρὸς τὸ σῶμα ἐπιπλοκῆς ἐξίδναι λέγεται. Πρὸς δὲ τοῖς ἀνθρωπίνους γεγεννημένη, ἢ καὶ πρὸς ἀναγκαίαν θεραπείαν τοῦ σώματος, ἢ καὶ μὴ δυναθεῖσα πρὸς τὰ διαφέροντα πλέον ἐκτείνεσθαι, ἀπὸ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔνδον ὡσπερ εἰσέρχεται. Ἔδει οὖν τοῦ ἐξελεθε πρὸς τὸν προφήτην μέλλοντι λόγον ἀκοῦσαι Θεοῦ. Οὕτω πρὸς Ἀβραάμ, Ἐξελεθε ἐκ τῆς γῆς σου, φησὶν. Δεῖ γὰρ ἀναθῆναι τῆς γῆς, δηλαδὴ τῶν σωματικῶν, ἐξιδόντας αὐτῆς. Εἶτα καὶ ἀπὸ τῆς συγγενείας, ἀπερ ἐστὶ τὰ αἰσθητήρια, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, ὃς ἐστὶν ἡ πρὸς τὰ φαῦλα τῶν ἐπιτηδευμάτων οἰκειώσεις. Μεθ' αὐτῶν γέγραπται ὡς ἐξήγαγεν αὐτὸν ἔξω ὁ Θεός, τὴν προθυμίαν αὐτοῦ τὴν πρὸς τὴν ἔξωδον τελείων. Διὰ τοῦτο καὶ Μωϋσῆς τὴν πῆγυσιν τῆς παρεμβολῆς τὴν ἰδίαν σκηνὴν. Διαθετικῶς γὰρ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἔξω κατέστη τὴν ἰδίαν σκηνὴν, τὴν αὐτοῦ ζῶην ἐδράσας ἀσάλυτον. Ἐρμηνεύεται δὲ Ἰασοῦθ, ἐπιστρέφω· δεικνύοντος τοῦ λόγου, ὡς ἐπιστρέφειν ἐθέλοντες δύνανται μετὰ τοῦ προφήτου κατορθῶσαι τὴν ἔξωδον, τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἐξερχόμενοι. Τινὲς δὲ φασὶν ὑπόλειμμα καὶ ὑπόλειμιμος τὸ Ἰασοῦθ ἐρμηνεύεσθαι, τοῦ τύπου σημαίνοντος, ὅτι σωθήσεται τὸ ὑπόλειμμα τοῦ Ἰουδα μετὰ Θεοῦ μεμενηκός· Θεοῦ γὰρ εἰς τύπον ὁ προφήτης λαμβάνεται. Κελεύεται δὲ ἀναλεθεῖν ἐπὶ τὴν ἄνοδον τὴν οὖσαν πρὸς τὴν κολυμβήθραν. Ἦν μὲν γὰρ ὁ τόπος καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν ἐπίσημος· γέγραπται γὰρ ὅτι ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων Ραψάκην ἐκ Λάχαις εἰς Ἱερουσαλήμ μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ ἔστη ἐν τῷ ὄδῳ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κναφέως. Ἄμα δὲ διδάσκει τῶν ταπεινῶν καὶ χαμαικαίμενων ἀφίστασθαι.

ad oppugnandum Jerusalem missum, ex Lachis agrum tenditur, constitisse⁹⁹. III Docet vero ei

Τοῖς γὰρ ἄνω γενομένοις ὕδωρ ἐστὶν εἰς ἀποκαθάρσιν, καὶ ἄγρος κναφέως τοῦ τὸν ῥύπον ἀποκαθαίροντος, τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ παραγγέλλοντος· Ἐν παντὶ καιρῷ ἔστωσαν τὰ ἱμάτιά σου λευκά. ὁ Κελεύει δὲ καὶ τῷ Μωϋσεὶ Κύριος πλύνειν τὰ ἱμάτια τοὺς μέλλοντας ἀκοῦειν Θεοῦ. Ἐνθα τις φθάσας καὶ τὸ τοῦ γάμου ἔνδυμα ἔτοιμον ἔξει, ὡς ἂν μὴ δεθεῖς χεῖρας καὶ πόδας, τοῦ νυμφῶνος ἐκρίπτηται. Τινὲς δὲ καὶ τοῦ θελοῦ βαπτίσματος τὴν κολυμβήθραν ἀπεφῆναντο τύπον. Χρήσιμον δὲ καὶ ἡμῖν τὸ, Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι, πρὸς τὸ πάση φυλακῇ τὴν καρδίαν τηρεῖν. Ἐὰν γὰρ ὁ ἰσχυρὸς φυλάσῃ τὴν αὐτοῦ αὐλὴν ἐργηγόρως, ἐν εἰρήνῃ ἐστὶν πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ὃς καὶ ἡσυχάζει τοῦ δαίμονος μὴ φέρων τὸν θόρυβον, μηδὲ φοβούμενος παθητικῶν φόβων ἐν ἰσχυροσῇ ψυχῇ τῷ πνεύματι τῆς ἰσχύος. Διὰ τῶν

⁹⁷ Gen. xii, 2. ⁹⁸ Rom. ix et xi. ⁹⁹ IV Reg. xviii, 17. ¹ Eccl. ix, 8. ² Levit. xiii, 6 et alibi. ³ Matth. xxii, 13. ⁴ Luc. xi, 21.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἰσ. γρ. εὐραυνίων.

δύο δὲ καπνίζομένων δαλῶν λαμβάνομεν πρόσ-
ταγμα, μὴ δειλιῖν ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν πιθανοτήτων,
τῶν τε παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις δυσφημιῶν. Οἱ γὰρ
δαλοὶ ἀπώλεσαν τοῦ τε φυτοῦ τὸ ζωτικόν, καὶ τοῦ
ξύλου τὸ ἰσχυρόν, καὶ τὸ φωτεινὸν οὐκ ἔχοντες τοῦ
πυρός, μελαίνουσι μόνον τοὺς ἀποτρεφόμενους αὐτῶν.
Ἀσπύρειν δὲ παρασκευάζουσι τῶν ὀρώτων τοὺς
ὀφθαλμούς. Διό φησι Σολομών· «Ὅσπερ ἄμφαξ ὀδοῦσι
βλαβερὸν, καὶ καπνὸς ἄμματος, οὕτως παρανομία
τοῖς χρωμένοις αὐτῇ· ὁ δὲ τῶν μὲν ἄμφαξι, τὴν
ἁμαρτητικὴν πρᾶξιν· τῶν δὲ καπνῶ, τὴν ἀπὸ τῆς
ψευδωνύμου γνώσεως βλάβην, τὸ διορατικὸν τῆς ψυ-
χῆς ἡμῶν συγχέουσαν. Εἰτά φησι, ὡς Μετὰ τὰς
ἐπιστραπτίκας πληγὰς ὑμᾶς ἀπαλλάττω τῶν σκυ-
θραπῶν, ὡς ἰατρὸς μετὰ καύσιν ἢ τομῆν θεραπεύων
τὰ τραύματα.

significantur. Post plagas deinde, ait, quibus ut
jam facio acerbiora medici more, post ustionem

ι-ι'. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσει τῷ Ἀχαζ
λέγων· Αἰτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου
Θεοῦ σου εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος. Καὶ εἶπεν Ἀχαζ·
Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ πειράσω Κύριον. Καὶ εἶ-
πεν· Ἀκούσατε δὴ, ὁ οἶκος Δαβὶδ, κ. τ. λ.

Ἴνα περὶ τῆς δεδωρημένης αὐτῷ σωτηρίας πεισθῆ,
βούλεται Θεὸς καὶ σημεῖον βεβαιῶσαι τὴν χάριν,
ἐπειδὴ καὶ τοῖς εἰδώλοις προσέκειτο, καὶ φίλον ἔει-
τοῖς τοιοῦτοις πολυπραγμονεῖν τὰς τῶν μελλόντων
ἐκβάσεις διὰ χρησμῶν τε καὶ μαγανείας, ὅτε καὶ
μάλιστα κινδυνεύουσιν. Ὡν αὐτῶν ὁ Θεὸς ἀποτρέψαι
βουλόμενος, παρ' αὐτοῦ κελεύει τὸ σημεῖον αἰτεῖν.
Ἀνωτέρω μὲν οὖν Ἀχαζ ἠσυχάζειν καὶ μὴ δειλιῖν
ἐδιδάσκατο· νῦν δὲ ὡς εὐπειθὴς πρὸς τὴν τοῦ προ-
φήτου διδασκαλίαν γενόμενος, ἀμέσως τῆς θέας
ἀξιούται φωνῆς· φέρει γὰρ τὸ πείθεσθαι τοῖς διακο-
νοῦσι Θεῷ, πρὸς τὸ καὶ αὐτοῦ ἀκοῦειν· δύνασθαι τοῦ
Θεοῦ. Οἱ ἔξ^m κατὰ τὸν Ἀβραάμ, καὶ Μωϋσῆν, καὶ
Ἠλῖαν, καὶ Ἰερεμίαν ἀρχήθεν, ὡς καθαροί, καὶ
ἀνευ μέτου χωρήσαι δύνανται τὰς ἐμφάσεις τοῦ
Πνεύματος.

Δι' ὧν δὲ λέγει προσέθετο, τοῖς προάγουσιν ἐπι-
συνάπτει τὸν λόγον. Καὶ ἀκόλουθόν γε ἦν μετὰ τὴν
προφητείαν, τὴν περὶ τοῦ ἐκλείψαι τὸν Ἐφραΐμ,
τούτεστι τὸν ἀποστάντα Ἰσραὴλ, περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ
προφητεύεσθαι. Ἡ, καὶ οὕτως ἀπειρηκός τοῦ Ἀχαζ
τοῦ σημεῖον τὴν αἰτησιν, οὐκ ἀνεχομένου τε τι-
μῆν, ἢ εἰδέναι τὸν βντως ὄντα Θεόν, παρίστησιν ὡς
οὐκ εἰς ἅπαν ἀγνοηθήσεται Κύριος παρὰ τοῦ Ἰσραὴλ,
κατὰ καιροὺς δὲ αὐτὸν ἐπιγνώσονται. Διό, μηκέτι
λόγου τὸν Ἀχαζ ὡς ἄπιστον ἀξιῶν, εἰ καὶ προσχῆ-
ματι δῆθεν εὐλαβείας ἠπειθήσε, τῷ οἴκῳ τῷ Δα-
βὶδ διελέγετο, ἐξ ὅσπερ ἤμελλεν ἀναπέλλειν κατὰ
σάρκα Χριστός, καὶ πρὸς οὗς προηγουμένως ἀφίκετο·
ὅτι γὰρ οὐκ εὐλαβείας εἶνεκεν παραιτεῖται τὸ ση-
μεῖον αἰτεῖν, οὐδὲ τὸ συμφέρον θηρώμενος, δῆλον

• Prov. i, 26. • Gen. xii, xv, xviii; Exod. xxxii; III Reg. xix, xv; Jerem. i.

VARIÆ LECTIONES.

γρ. εἰσὶ ἐξ, εἰ

A malo, perturbationum metu, quæ mentem solent
adoriri, non amplius agitur. Per duos autem fu-
migantes titiones, nec plausibiles gentium nugæ
vereri amplius, nec male sentientium hominum
blasphemias metuere monemur. Privati enim titio-
nes non communi modo plantarum vita desti-
tuti; sed ligni etiam robore, ipso denique, qui
solet in igne relucere, splendore; hoc solum ha-
bent virium, ut a quibus prehensi fuerint, eosdem
queant denigrare tantum, et intuentium oculis la-
crymas provocare. Hinc apud Salomonem, non se-
cus atque dentes uvam acerbam, fumumque ocu-
los infestare; sic suis auctoribus damnum af-
ferre scelera legitimus: dum peruvæ acerbitalatem,
peccati opus, per fumum autem depravati iudicii
B maculæ, quibus mentis nostræ lumen confunditur
ad conversionem provocemini usus sum; missa
vel sectionem, vulnus ipsum sanaturus.

112 Vers. 10-17. Et adjecit Dominus loqui
ad Achaz, dicens: Pete tibi signum a Domino Deo
tuo, in profundo, sive in excelso. Et dixit Achaz:
Non petam, neque tentebo Dominum. Et dixit: Au-
dite ergo, domus David, etc.

Ut dato salutis muneri fides accederet quia ido-
lis serviebant (solet autem id genus hominum
rerum futurarum prædictionem tum maxime, cum
in magno aliquo discrimine versantur ex oraculis
magicisque artibus curiose sectari), promissam
ipsi gratiam signo dato vult Deus ratam et certam
efficere. Sed ut a talibus eos avocet, signum a se
jubet idem postulare. Superius igitur Achaz quie-
scere, nec vereri amplius jubebatur; at hic, tan-
quam doctenti prophetæ fidem adhibens, nullo
amplius medio Dei voce dignus efficitur. Facit
enim quæ Dei ministris fides adhibetur, ut Deum
ipsam audire valeamus. Quanquam non desint
etiam, qui, ut olim Abrahamus, Moses, Elias,
et Jeremias tanquam puri, nullo 113 inter-
medio spiritualium revelationum capaces esse
queant.

Ideo autem sequitur adjecit, ut cum præceden-
tibus orationis series connectatur; erat enim consen-
taneum ut ad prophetiam quæ de instanti defectione
Ephraim, id est de Israele transfuga præceserat, al-
tera de Emmanuele sequeretur. Aut profecto (quo-
niam signi postulationem ita rejicit Achazus, ut
Deum verum nec agnoscat nec revereat) non Israeli
tamen futurum perpetuo ignotum, sed tandem ali-
quando certisque temporibus clarum fore significat.
Achazum itaque veluti jam colloquio suo indig-
num dedignatus, qui suam alioquin contumaciam
pietatis et reverentiæ fuce prætexerat; ad domum
jam David, ex quo secundum carnem Christus
oriturus, ad ipsam primum perventurus erat,
sermonem convertit. Quod enim non modestiæ,

religionisque nomine *signum postulare* recusarit, A ne id quidem ipsum quod pro se faceret ample- xus, vel inde notum fuerit, quod nihil Deus quidquam, quod damnosum foret, et si id fugiens aliter sentiret imperaturus fuisset. Alii tamen ad scopum, qui de Christo positus est, sic ista diri- gunt: ut prophetam non alia, sed sua persona Davidicam domum velint in hunc modum com- pellare: *Audite vero, domus David*. Statuerat Deus vobis, pro suo in homines amore, *salutis signum*, quo a vobis reges duos superatum iri crederetis, tradere. Quod etsi credere recusatis, ne sic qui- dem vos tamen in perniciem vestram ruentes præ- terit. *Signum* enim vobis etiam inuitis, signum- que, inquam, quod omnium superat opinionem, cuiusmodi nec natura quidem ipsa novit, lar- gitur. Deus enim *ex Virgine*, nullo nuptiali con- gressu nascetur. Hunc ipsum igitur contra reges pugnaturi, prout virtutis fidem nominis ostendit veritas (nobiscum enim Deus, et orantibus vobis Damasci divos, reliquosque qui hoc falso nomine consentur, exstirpaturum se significat) in vocate. *Emmanuel* crebro in conflictu vos ore usurpat. Est ergo vocabis, non vocabunt, sicuti mendose in Evangelii legitur⁷. Neque enim id patitur 114 Hebraicus codex nec ita quisquam interpretatus est.

Si quidem nec de futuro est *Emmanuelis* ap- pellatio, nec ita eum vocabunt omnes, dixit. Alio- quin enim et ita eum qui matri apparuit ange- lus, non *Jesum*, quo salutis auctor significatur, vocaturus fuerat. *Non vocabunt* igitur: sed ipse eum nunc sic *vocato*; tanquam Deum tecum ex- istentem invocans: Deum, inquam, qui postremis tandem sæculis appariturus sit; nunc autem pecu- liari virtute, non præstigiis et incantationibus, C quæ dæmonum existunt servare te, et periculis eripere valeat. Nequaquam enim semen vestrum, quantumvis vos occupet pavor, donec Virgo conceperit, deficere poterit. His igitur de prophetiæ scopo quæ Salvatorem respicit explicatis: reli- qua deinceps, petito altius dicendi principio, sig- gillatim exsequemur, si prius aliorum interpreta- tiones attulerimus. Pro eo quod *in profundo sive in excelso* habemus, hortandi modo, *demittere in in- fernum, evehere sursum*, sive *in excelsum*, verbis prope iisdem, et inter se consentientibus, et Aquilas, et Symmachus, et Theodotio reddide- runt. Est vero *signum*, manifesta res, arcanae cuiusdam et reconditæ in seipsa significationem habens. Verbi causa Jonæ signo ad inferos de- scensus, et ab iisdem reditus significatur⁸. Decet vero *signum*, secundum id, quod præsens est, considerari. Quod autem significatur, temporis aliquando triplici ratione dividi. Præsentis qui- dem, veluti cum domo fumus erumpit, ignis in- tus existentis esse *signum* dicimus. Futuri autem cum ex apparentium nebularum concursu futu- Oύ γὰρ περὶ μέλλοντος ἡ κλήσις ἡ τοῦ Ἐμμα- νουήλ. Οὐδὲ ὡς πάντες αὐτὸν οὕτως καλέσουσιν, ε- ρηκεν. Ἡ ἂ γὰρ ἂν αὐτὸν καὶ ὁ ἄγγελος οὕτως ἐκά- λεσεν ὁ φανεὶς τῇ μητέρι, ἀλλ' οὐκ Ἰησοῦν τῆς σωτηρίας ἐπώνυμον. Οὐ καλέσουσιν οὖν, ἀλλὰ σὺ νῦν αὐτὸν οὕτω κἀλεῖ, ὡς συνόντα σοι Θεὸν τοῦτον ἀνακαλούμενος, τὸν ὑστερον μὲν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς φανερόμενον, νῦν δὲ σε βύσασθαι οἰκία σωτηρία δυ- νάμενον, ἀντ' ἐπιπόθης δαιμόνων λεγόμενος⁹. ἐκλι- πεῖν γὰρ ἀδύνατον ὑμῶν τὸ σπέρμα, εἰ καὶ διὰ φό- βον οὕτω διάκεισθε, ἕως κύψῃ Παρθένος. Τοσαῦτα περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητείας εἰπόντες, ἄνωθεν τοῖς κατὰ μέρος λογιῶν ὑπεξέλω- μεν, τὰς τῶν ἄλλων ἐρμηνείας πρῶτον ἐκθέμενοι. Ἄντι γὰρ τοῦ εἰς βάθος, ἢ εἰς ὑψος, ὁ μὲν Σύμ- μαχος φησιν, *Báthuron εἰς ἄδην, ἢ ὑψωσον ἄνω*. Ὁ δὲ Ἀκύλας, *Báthuron εἰς ἄδην, μετεώρισον εἰς ὑψος*. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, *Báthuron εἰς ἄδην, ὑψωσον ἄνω*. Ἔστι μὲν οὖν σημεῖον πρᾶγμα φανερὸν κε- κρυμμένου τινὸς καὶ ἀφανοῦς ἐν αὐτῷ τὴν δὴλωσιν ἔχον· ὡς τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ, δηλοῦν τὴν εἰς ἕξου κατάλασιν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον. Δεῖ δὲ τὸ μὲν σημεῖον κατὰ τὸ ἐνεστώς θεωρεῖσθαι: τὸ δὲ δηλού- μενον, τοῖς τρισὶν ἐσθ' ὅτε καταμερίζεσθαι χρόνοις¹⁰ ἐνεστώτι μὲν, ὡς ὁ ἐξῴων ἐξ οἰκίας κειπνός, τοῦ ἔνδον ἐστὶ σημεῖον πυρός· μέλλοντι δὲ, ὡς ἡ τῶν ὄρωμένων νεφῶν συνδρομὴ τοῦ γενησομένου ἐπὶ γῆς ὑετοῦ· παρεληλυθῆτι δὲ, ὡς τὰ τῆς ἀνθρακιάς λεί- ψανα τῆς προκαυθείσης ἐπὶ ταύτῃ πυρός. Ἡ μέν- τοι Γραφή, παράδοξα καὶ παραστατικά τινος μυστι- κοῦ λόγου σημεῖα καλεῖ. Ἐκ δὲ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ

⁷ Matth. i, 23, ⁸ Matth. xii, 39.

VARIAE LECTIONES.

⁹ γρ. ἦ. ¹⁰ γρ. λεγομένῃς.

σμηίων, τὸ εἰς ὕψος, ἢ εἰς βάθος, νοήσομεν, περὶ ἧν εἰρηται· « Ἐξήπιστεῖτε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε. » Ἀπὸ γῆς μὲν γὰρ ἦσαν βάρφαχοι, καὶ ἀκρίδες, κνίπες τε καὶ κυνόμυια· ἐξ οὐρανοῦ δὲ χάλαζα, πῦρ, σκότος, τριήμερον, οἶον ἐπ' Ἐξοικίου ὁ τοῦ ἡλίου γέγονεν ἀναποδισμὸς, καὶ τὸ ἀνελεῖν φασὶν ἐξ ἄδου τὸν Σαμουὴλ εἰς ἔλεγχον τοῦ Σαούλ. Ἐκ δὲ βάθους σημεῖον ἦν Ἰωνᾶς ἐκ γαστρὸς τοῦ κήτους ἀναδραμών.

locustæ, culices, muscæ, quæ caninæ nominantur ¹⁰; **115** de cælo autem grando, ignis, trium dierum tenebræ; cuius generis fuit et Ezechie tempore solis retroactus cursus ¹¹; et Samuel in Saulis probrum ab inferis evocatus ¹². Ex profundo autem et illud editum est; cum ex reti ventre incolumis Jonas remeavit.

Προστάττεται τοίνυν Ἄχαζ ἕθεν ἐθέλει σημεῖον αἰτεῖν· μᾶλλον δὲ τὸ πάντων παραδοξότατον, καὶ θεϊότατον, καὶ ἀμφω συνειληφὸς ἐν αὐτῷ. Τοῦτο δὲ μόνου Θεοῦ πρᾶσχειν. Διὸ φησιν· Αἰτησαι παρὰ Κυρίου Θεοῦ σου. Τῆς μὲν οὖν κτίσεως οὐρανόθεν μὲν ἀνώτατον, γῆ δὲ κατώτατον. Ἐπεὶ οὖν ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τὸ μὲν βάθος τὴν γῆν, ἀφ' ἧς ἡ σὰρξ ἐλήφθη, δηλοῖ· τὸ δὲ ὕψος, τὴν ὑπεράνω πάσης ὀρχῆς καὶ ἐξουσίας, τὴν ἐν ἐρχῆ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν ὄντα Λόγον. Μῆ ποτε δὲ βάθος μὲν σημαίνει τὰ κατώτατα τοῦ ἄδου· ὕψος δὲ τὴν ὑπερουράνιον χώραν. Κατὰ τὸ· Μῆ εἶπης ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀνάβησεται εἰς τὸν οὐρανόν; τουτέστιν Χριστὸν καταγαγεῖν· ἢ, Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τοῦ· ἔστιν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἐπεὶ οὖν ὁ καταβάς αὐτός· ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβάς, τὸ μὲν σημαίνει τοῦ Κυρίου τὴν κάθοδον· τὸ δὲ, τὸ ὑπεράνω γενέσθαι τῶν οὐρανῶν. Ἀναγκαιώς δὲ, φασὶν, οἱ περὶ τηλικούτων λόγοι τῷ τότε κεκρατηκότι γίνονται βασιλεῖ, ὡς ἂν εἰς πάντας δ· αὐτοῦ λαληθῆ τὰ προφητευόμενα· Ἡσαΐα μὲν γὰρ ἔσωσ ἂν ἠπιστήθη φθόνῳ τῶν κατ' αὐτὸν ἀνθρώπων, ἢ τῇ λοιπῇ περὶ τὸν βίον ταπεινότητι, ὡς ἐκ τῆς ἰδίως ἀναπάλας καρδίας τὸν περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημία; χρηματισμόν. Ὁ δὲ Ἄχαζ οὕτω τοῦτον ἐδέξατο, ὡς Λαβάν, ὡς Ἀθιμέλεχ, ὡς Ναβουχοδονόσωρ, ὡς Φαραὼ, ὡς ἡ Καϊάβας· οὐ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ βίου, ὅσον διὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀξιώματος προσοῦσαν αὐτῷ ἀξιοπιστίαν. Ἀποστρέφει δ' οὖν πρὸς τὸν οἶκον Δαβὶδ τὸν λόγον εἰτε Κύριος, εἰτε ὁ προφητῆς, καὶ φησιν· Μῆ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχει ἀνθρώποις; καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; ὅπερ Ἀκύλας οὕτως ἐρμήνευσεν· Μῆτι ὀλίγον μοχθεῖν ἄνδρα, δεῖ μοχθεῖτε καὶ γε τὸν Θεόν; Τοιοῦτος δὲ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς· Οὐ μόνον ἔτι τοῖς ἀνθρώποις τοῦ Θεοῦ, τοῖς προφῆταις ἐπιφουλεύοντες οὐ παύσεθε μόχθους ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας παρέχοντες, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ πάντων Θεῷ, τοῖς μὲν εἰδωλοῖς προσέχοντες, αὐτῷ δὲ μὴ πειθόμενοι περὶ ὧν ὑμῖν ἐπηγγέλλατο; Ἀγωνία μὲν οὖν φόβος ἐστὶ διαπτώσεως. Ἀλλὰ τοιοῦτο πάθος οὐ λέγει περὶ Θεοῦ, δηλοῖ δὲ διὰ ταύτης τὴν ἀντιδιάθεσιν τῶν ἀβυσταμένων αὐτοῦ τοῖς προστάγμασιν. Ὅμως, φησὶ,

ram in terra pluviam colligimus. Præteriti denique, cum ex prunarum reliquiis flamma pyram esse consumptam conjicimus. Solet vero Scriptura, quæ præter communem opinionem sunt, et arcanum quemdam sensum exhibent, signa appellare. Ex iis vero, quæ in Ægypto apparuerunt signis, satis quid hic in profundo, sive in excelso velit, notum est: cum de illis dicatur: « Misit signa et prodigia in medio tui, Ægypte ». De terra enim exstiterunt ranæ,

115 de cælo autem grando, ignis, trium dierum tenebræ; cuius generis fuit et Ezechie tempore solis retroactus cursus ¹¹; et Samuel in Saulis probrum ab inferis evocatus ¹². Ex profundo autem et illud editum est; cum ex reti ventre incolumis Jonas remeavit.

Jubetur ergo, undecunque voluerit Achazus, omnium maxime ab opinione alienum et divinum, vel quod ntrumque in se complectitur (quale Dei unius est præstare posse), signum petere. Atque hinc

est, quod ait: *Pete a Domino Deo tuo*. Itaque quia mundanæ fabricæ cælum quidem supremum; terra autem infima existit; quoniam Verbum caro factum est, *per profundum* nihil aliud, quam terram, unde sumpta caro est, *per excelsum* autem, quod principatum omnem, omnemque potentiam exsuperat, quod item erat in principio apud Patrem; ipsum scilicet Deum Verbum, significat. Nequaquam enim *profundi* nomen infimas terræ partes: ut nec *excelsi*, supremas cæli regiones, significavit; quale est illud: « Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in cælum? id est Christum deducere. Aut, quis descendet in abyssum? hoc est Christum a mortuis revocare ¹². » Quoniam igitur idem est, qui descendit, et qui ascendit ¹³; hoc quidem Christum descendisse, illud vero, supra omnes cælos existere, innuit. Necessario autem, aiunt, ad eum ideo, qui tunc temporis rerum potiebatur, sermo habebatur, ut per eum in omnes, rerum quæ prædicuntur fama divulgetur. Fidem enim Isaias fortasse minus, vel hominum invidia, vel ejus, quam debebat, vitæ humilitate, tanquam qui ex proprio sensu divinæ Salvatoris nostri incarnationis oraculum deprompsisse diceretur, apud suos erat inventurus. Excepit vero hoc ipsum Achaz, ut Laban, ut Abimelech, ut Nabuchodonosor, ut Phærao, ut Caiphaz, non vitæ dignitate, sed ea, quæ in persona relucebat, gravitate et auctoritate persuasus. Sermonem igitur ad *Domum David*, sive Dominus ipse, sive propheta, convertit, et ait: *Nunquid parum vobis est hominibus certamen, sive molestiam exhibere? et quomodo etiam Domino* **116** *molestiam exhibetis?* quod est sic Aquila interpretatus: *Nunquid parum, molestia hominem afficere, nisi etiam et Deum?* Quorum sensus est hujusmodi: Quousque tandem, non viris Dei solum, id est prophetis; sed Deo etiam ipsi rerum omnium auctori, avocatis ad idola animis, nec jam amplius ad ea, quæ monet, attentis, insidias moliri, et negotia

⁹ Psal. cxxiv, 9. ¹⁰ Exod. iv, 5. ¹¹ Isa. xxxviii, 7, 8; IV Reg. x, 1. ¹² I Reg. xxviii, 7 seqq. ¹³ Rom. x, 6, 7. ¹⁴ Ephes. iv, 10.

VARIÆ LECTIONES.

Ρ γρ. Θεοῦ.

PATROL. GR. LXXXVII.

Aescere pergetis? Est igitur *agonia*, cum nos
 incipitis ruinæ metus cruciat. Quæ perturbatio,
 quia in Deum non cadit; ita eorum, qui illius præ-
 ceptis sese opponunt, affectionem significasse pu-
 tamus. Et tamen, ait, licet *signum* qui excipiat,
 dignus inveniatur nullus, dabit nihilominus ipse
 Dominus per Christi, de carne nascituri, ratam
 ante dispensationem: id est, non alio aliquo vel
 medio, vel ministro, sed ipse per se, ut inde collati
 beneficii magnitudinem significaret. Legem enim
 per angelos ordinavit in manu mediatoris Mosis¹⁵.
 At signum istud ipse largitur. Quod si Deum nasci
 audiens miraris: et ipsum communi infantium
 cibo, non aliter quam cæteri, usurum esse credito.
 Neque enim imaginaria duntaxat ratione homo
 apparebit. Atque hæc quidem humanitatis signa
 sunt et indicia. Sed erit divinitatis evidens argu-
 mentum, quod ad boni malique discrimen, ætatis
 tempus non sit expectaturus. Ab ipso enim ortus
 principio iudex, sponte naturæ boni agendi, mali-
 que fugiendi vim sortietur; ut hinc commune illud
 unius in omnes iudicium intelligas, quo tanquam
 ætate proventus, scelera a virtute, quæ in bonis
 habetur, rejicere valeat. Adversantur vero Sep-
 tuaginta virorum interpretationi Judæi; quæ *vir-
 ginem* dixerit, non autem, ut fert Hebræorum Scri-
 ptura, *puellam*; id est ætate quidem florentem,
 nuptiarum tamen prorsus hand expertem mulie-
 rem. Sed qui *signum* esse, vel quidquam habere
 pariat? Est enim *signum* prodigosæ cuiusdam rei,
 et ab hominum consuetudine remota, demonstra-
 tio. Qui deinde, quod ex cænis voluntate natum
 est, quod datum est, admirabilis et ipsa existat

Sin autem communis est generationis modus;
 qui *signum* jam existere, qui rursus *Emmanuel*
 nominari queat? Cæterum non de *virgine puellæ*
 nomen etiam peculiariter usurpari putent, id ex
 Scripturæ verbis in Deuteronomio patebit, sic enim
 legitur: « Si autem in agro repererit vir puellam,
 quæ desponsata est, et apprehendens conubuerit
 cum ea, ipse morietur solus; puella nihil patietur¹⁶. »
 Tertio præterea Regum volumine, quæ
 Davidem fovebat virgo, Abisæ nomine, *puella*
 dicitur; quam non regem cognovisse testatur his-
 toria¹⁷. Natus est ergo ille *Emmanuel* ex sancta
Virgine; cui, cum illa quomodo futurum istud es-
 set, quia virum non cognosceret, postulasset; in
 eam Spiritum sanctum esse illapsurum, virtuteque
 Altissimi obumbraturum respondit angelus¹⁸. Ne-
 quaquam enim legi Deuteronomicæ quæ mulierem
 admissio semine masculinum enixam septem dies
 immundam haberi volebat, obnoxia fuit¹⁹. Sed
 nullo seminis auxilio facta *Emmanuelis* mater,
 pura, intemerataque remansit. Quoniam enim pri-
 mus ille Adamus, non nuptiali coitu procreatus

A καὶ μὴ τῆς ὑποδοχῆς εὐρίσκη τὸν ἄξιον, αὐτὸς ὡ-
 σει τὸ σημεῖον, διὰ τὴν προωρισμένην οἰκονομίαν
 τῆς διὰ σαρκὸς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν,
 οὐ διὰ μέσου καὶ διακόνου τινος, αὐτὸς δὲ δι' ἐαυ-
 τοῦ· δηλοῦν ἐντεῦθεν τοῦ δεδομένου τὸ μέγεθος. Τὸν
 μὲν γὰρ νόμον διετάξατο δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσῶ-
 του Μωϋσέως. Τοῦτο δὲ αὐτὸς δίδωσιν. Εἰ δὲ θαυ-
 μάσεις Θεὸν γεννώμενον ἀκούων, πιστεύσον ὅτι καὶ
 τρυφῇ νηπίων χρῆσται τοῖς ἄλλοις βρέφεσιν ὁμοίως·
 οὐ κατὰ φαντασίαν γὰρ ὀφθήσεται ἄνθρωπος· τοῦτο
 μὲν οὖν ἀνθρώπινον. Τὸ δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ παρα-
 στατικόν, ὅτι μὴ περιμένει πρόσφορον ἡλικίαν πρὸς
 διάκρισιν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Παρ' αὐτὴν γὰρ τὴν
 γέννησιν κριτῆς ὢν, ἐκ φύσεως, ἀγαθῶν ἔσται ποιη-
 τικὸς καὶ κακῶν ἀφροιστικὸς· ὅπερ αὐτοῦ καὶ τὴν
 καθόλου κρίσιν παρίστησιν. Πονηρίας μὲν ἀποφρί-
 πτομένης, ἀρετῆς δὲ τῶν προστηκόντων τυγχανούσης
 γέρων· ἀνθίστανται δὲ Ἰουδαῖοι τῇ ἐκδόσει τῶν
 Ἑβδομήκοντα, διὰ τὸ Παρθένον εἰρησθαι, καὶ μὴ
 νεάνην, ὡς ἡ τῶν Ἑβραίων ἔχει Γραφή, ὅπερ δηλοῖ
 τὴν ἀκμάζουσαν, ἀλλ' οὐ γάμων ἀπειρον πάντως
 γυναῖκα. Καὶ πῶς σημεῖον, ἥτις εἰ θαυμαστὸν, ἐξ
 ἀνδρὸς γυναῖκα τεκεῖν; τὸ γὰρ σημεῖον, τεραστίου
 τινὸς καὶ παρηλλαγμένου τῆς τῶν ἀνθρώπων συνη-
 θείας ἔστιν ἐπίδειξις. Πῶς δὲ καὶ τὸ ἀπὸ θελήματος
 σαρκὸς γεννηθὲν Ἑμμανουὴλ ὀνομάζεται; Εἰ μὲν
 γὰρ σημεῖον ἔστι τὸ δοθὲν, παράδοξος ἔσται καὶ ἡ
 γέννησις.

potest admirabile, si, quæ virum passa est, mulier
 et ab hominum consuetudine remota, demonstra-
 tio. Qui deinde, quod ex cænis voluntate natum
 est, quod datum est, admirabilis et ipsa existat

C Πῶς; ἢ σημεῖον; Πῶς δὲ πάλιν Ἑμμανουὴλ προ-
 ηγόρευται; Ὅτι δὲ καὶ τὴν Παρθένον νεάνην ἰδίως
 κέκληκεν ἡ Γραφή, δηλοῦν ἐξ ὧν ἐν Δευτερονομίᾳ
 φησὶν· « Ἐὰν δὲ ἐν τῷ πεδίῳ εὐρη τὴν παιδα τὴν
 μεμνηστευμένην, καὶ ἐκδιασάμενος κοιμηθῇ μετ'
 αὐτῆς, ἀποκτενεῖτε τὸν ἄνθρωπον μόνον. Καὶ τῇ
 νεανίδι ποιήσετε οὐδὲν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐν τῇ
 δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν, ἡ θάλπουσα τὸν Δαβὶδ παρ-
 θένος ἡ Ἀδισὰκ νεάνης εἰρηται, περὶ ἧς φησιν· Καὶ
 ὁ βασιλεὺς οὐκ ἔγνω αὐτήν. Ἐκ Παρθένου τοίνυν
 ἀγίας ὁ Ἑμμανουὴλ, τῆς εἰπούσης· Καὶ πῶς ἔσται
 μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἀνδρα οὐ γινώσκω; Πρὸς τὴν εἶπεν
 ὁ ἄγγελος· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ
 δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Αὐτὴ ὑπόδικος οὐκ
 ἔστι τῷ περὶ καθαρῶς μου νόμῳ. Φησὶ γὰρ ἐν Δευτε-
 ρονομίᾳ· Γυνὴ ἥτις ἀν σπερματισθῇ καὶ τεκῆ ἄρσεν,
 ἀκάθαρτος ἔσται ἑπτὰ ἡμέρας. Μὴ σπερματισθεῖσα
 δὲ τοῦ Ἑμμανουὴλ ἡ μήτηρ, καθαρὰ τέ ἐστι καὶ
 ἀμίαντος. Ἐπεὶ γὰρ ὁ πρῶτος Ἀδάμ οὐκ ἐκ συν-
 ὄδου γέγονε γαμικῆς, ἐκ δὲ τῆς γῆς ἐπλάσθη
 ληφθεὶς, καὶ ὁ ἔσχατος ἀνακαινίζων αὐτοῦ τὴν φθο-
 ράν, ἐν τῇ παρθενικῇ μήτρᾳ διαπλασθὲν τὸ σῶμα

¹⁵ Galat. iii, 19.¹⁶ Deut. xx, 25, 26.¹⁷ III Reg. i, 3, 4.¹⁸ Luc. i, 34, 35.¹⁹ Levit. xii, 2.

VARIAE LECTIONES.

9 γρ. ἕτι.

* ἢ. Ἦσ. εἰ δὲ τρόπος τῆς γεννήσεως κοινός.

* γρ. τρίτη.

λαμβάνει, ὡς ἂν ἐν ὁμοιώματι γένηται· τῷ τῆς ἀμαρτίας διὰ σαρκός. Ὡς ἂν δὲ μὴ τὸ παράδοξον τῆς γεννήσεως τοῖς μὴ παραδεχομένοις τὴν θείαν οικονομίαν, ἀπιστον γένηται· ἔκτισέ τινα τῶν ζώων ὁ Δημιουργὸς ἐκ θηλείας μόνης, χωρὶς ἀρρένων τιχόμενα. Τοιαῦτα γὰρ περὶ γυπῶν ἐν τῇ περὶ ζώων ιστορεῖται συγγραφῇ. Πάλιν δὲ φασιν Ἰουδαῖοι περὶ τῆς Ἀχαζ ταῦτα λέγεσθαι γυναικὸς τὸν ἐξ αὐτῆς γενόμενον Ἐζεκίαν μὴνύοντα. Καὶ τὶς ἐκάλεσε τοῦτον Ἐμμανουήλ; Πῶς δὲ ἠπειθήσε πορνεία πρὶν γινῶναι ἀγαθόν ἢ κακόν; πῶς δὲ τοῦτο σημείον; Τὸ δὲ αὐτὸ πάλιν ἐρούμεν· τί δὲ προῦκειτο νῦν περὶ τῆς τούτου λέγειν γενέσεως; ἀλλὰ καὶ ἦν ἤδη τεχθεὶς, εἴ τις τοὺς χρόνους σκοπήσει τῆς τε παρουσίας προφητείας, καὶ τῆς ἐκείνου γενέσεως. Οὐκοῦν Ἐμμανουήλ Θεοῦ Λόγος ὁ σαρκωθείς, ὃν καὶ συ, φησὶν, καλέσεις, ὡς οἶκος Δαβὶδ· τοῦτ' ἐστίν, ὁμιολογήσεις τὸν Θεὸν ἐν ἀνθρωπιᾷ μορφῇ πεφηνότα, τὸν Ἀδὰμ ἀνακείμενον. Τοιγαροῦν, ὡς ἐκεῖνος ἦν πρὸ τῆς ἀμαρτίας, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ γυναικὸς καλοῦ καὶ πονηροῦ κατὰ πείραν· οὕτω καὶ ὁ Ἐμμανουήλ, ἐν τῇ παιδικῇ διαθέσει, τὸ ἀκέραιον καὶ ἄτρωτον ἔτι τοῦ Ἀδὰμ ἐμιμήσατο. Ἐν δὲ τῷ ἀθετεῖν πορνείαν, τὴν ἐκ τῆς παρακοῆς παρανομίαν ἐπιγνωρῶσατο. Νῦν μὲν οὖν, φησὶ, διὰ τὴν ἐμὴν φιλανθρωπίαν θαυρήσατε. Οὐ γὰρ λήφονται τὴν γῆν τὴν ὑμετέραν οἱ βασιλεῖς· μᾶλλον δὲ, τοῦ κατὰ τὸν Ἐμμανουήλ μέλλοντος γίνεσθαι θαύματος ὑστερον, ἀξιόπιστον νῦν ἐνέχυρον λαμβανέτω¹, τὴν γῆν ἐλευθερωθῆναι, δι' ἣν περ πεφόθησαι². Οὐ γὰρ οἶόν τε τοῦ Σωτῆρος εὐαγγελισθέντος μὴ γενέσθαι νῦν ὑμῖν πολιορκουμένους ἐλευθερίαν. Πλὴν ἤξει καὶ ἐπ' ὑμᾶς, ὁ οἶκος Δαβὶδ, οἷα μηδέ ποτε· σημαίνων τὰ ἐκ τῶν Ἀσσυρίων, κατὰ δὲ τινάς, Ῥωμαίων ἐπενεχθέντα δευνά, καθὰ οὐ γέγονεν, ἐξ ὅσπερ οἱ τὴν Σαμάρειαν οἰκοῦντες εἰς ἑαυτοὺς περιέσπασαν τὴν Ἀσσυρίων ἐφοδον. Μείζω γὰρ ἀσεβήσαντες, οὐκ ἀπῆκαν ὑμᾶς πρώτους³ καὶ παθεῖν. Τὰ δὲ καταλειφθῆναι τὴν γῆν, τινὲς οὕτως ἐρρήνευσαν· ὅταν ἡ κερθένος ἐν γαστρὶ λαβοῦσα τέκη, καὶ σὺ καλέσης τοθνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, τότε πάντες οἱ παρενοχλοῦντες τῇ ἀγίᾳ γῆ, καταλειψουσιν αὐτήν. Οἱ γὰρ πολεμήσαντες τὴν Ἐκκλησίαν, τὸ ἀμαχον αὐτῆς ἰδόντες, ἀπεπόν ἀφίντες αὐτήν, ὡς παρὰ Θεοῦ σωζομένην. Καὶ τὸ, Ἀφ' οὗ ἀρτίων Ἐφραῖμ ἀπὸ Ἰούδα, τινὲς οὕτως παρήσαν Ἀφ' οὗ ἀπέστη Ἐφραῖμ ἀπὸ τοῦ Ἰούδα, ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ· ἀπ' ἐκείνου τοίνυν οὐχ ἦκασιν ἡμέραι τοιαῦται τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, οἷας ἐπέξει Κύριος. Ποιὰς δὲ φησὶν ἡμέρας; λέγω τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων.

inexpugnabile experti, ea relicta, tanquam quæ a quo abstulit Ephraim a Juda, eo referunt quidam ut ad tempora Jeroboami referant, quibus Ephraim a Juda deficere contigit. Ab illis ergo non venerunt dies tales domui David, quales adducet Dominus. Verum quales tandem illi? Assyriorum scilicet regem intelligit.

τη-κε'. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, σφραγισὶ Κύριος μνῆρας, ἀπ' κρυψέουσι μέρος ποταμοῦ

A fuerat, sed terra efformatus : et hic ultimus, qui ejus corruptionem renovat, in virginis utero corpus sumit efformatum, ut ejus similitudinem habeat, quod peccato per carnem natum est. Ceterum ne non apud eos, qui divinæ incarnationis negotium non amplectuntur, mirabilis hic partus incredibilis esset; quædam etiam animalia, quæ nulla maris, sed feminæ solius opera nascerentur, rerum omnium creator Dominus, existere voluit. Talia enim de vulturibus in libris de animalibus narrantur. Aiunt porro Judæi de Achazi conjugæ, ut sublatus ex ea notetur Ezechias, ista narrari. Sed a quibus is tandem *Emmanuel est nuncupatus*? qui boni et mali discrimine nondum percepto, nequitia reluctatus? Qui deinde *signum* illud fuerit? Ad hæc, et illud etiam quærimus : qui fuerit amplius de illius ortu necessum disputare? Longe enim antea, si hujus vaticinii tempus cum Ezechia natalibus compares, in lucem editum reperias. Est ergo Dei Verbum, quod carnem **118** assumpsit, ipse *Emmanuel*. Quem et tu, ait, *Domus David, vocabis* : id est, Deum humana specie sese prodere, Adamumque instaurare constiteberis. Itaque sicut ille nondum peccati macula vitiat, boni malique scientiam experientia non didicerat, sic et ipse *Emmanuel*, puer adhuc quod in Adamo purum manserat et incorruptum, imitatus est. In quo autem malitiam asperratur, partam ex contumacia legis violationem correxit, et in melius commutavit. Jam ergo summo nobis erga vos studio, summæque voluntati innixi, ait, confidite. Neque enim terram vestram ipsi summi capturi reges. Imo vero, quo rata sit futuri olim de *Emmanuele* miraculi fides; jam et hoc certum vobis, adeque dignam pignus esto; fore ut ipsa, cui tantopere timetis, libertatem tellus adeptura sit. Vobis enim jam Salvatore auntiato obsessis libertas non potest non existere. Sed venient super vos, *O Davidica domus*, quæ antehac nunquam : ipsæ nimirum vel ab Assyriis, vel, ut alii sentiunt, a Romanis, postea toleratæ clades; quales ab eo tempore, quo Samaritani, Assyriorum in se ipsos exercitum attraxerunt, nullæ contigerunt, cum eam graviora essent impietatis vestrae flagitia, vos non nisi poenis affectos dimiserunt. Quod autem *derelictum* iri terram dicit, non desunt qui ita explicent. Cum virgo habens in utero pepererit, nomenque ejus *Emmanuel* ipsa vocaverit, tum demum qui terram sanctam inturbant, omnes ipsam deserent. Qui enim bella adversus Ecclesiam gerunt, robur ipsius Deo servetur, discedunt. Et illud deinde : *Ex*

119 Vers. 18-25. *Et erit in die illa : Sibilabis Dominus muscis, quæ dominantur parti fluminis*

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. λαμβάνετε. ² γρ. πεφόθητε. ³ γρ. ὦ. ⁴ ἴσ. γρ. πρὸ τοῦ.

Ægypti; et apī, quæ est in regione Assyriorum, et venient et requiescent omnes in vallibus regionis, et in cavernis petrarum, etc.

Muscarum nomine militares Ægyptiorum copias intelligit, vel quod idolorum cultu intenti, sanie et cruore gaudentes muscasimitantur; vel quod eorum ita multitudinem, vocisque exilitatem demonstrat. Ostendit autem Dei nutu, tanquam *sibilo*, non ab omni quidem Ægypto, sed ab ipsius parte aliqua, ut Judæam invaderent, excitos evocatosque esse Ægyptios. **120** *Venturos etiam et Assyrios* ait, quos *apum* nomine significat; vel propter militaris aculei usum, et imperium in gentes reliquas, vel propter coloris in *apibus* varietatem et pulchritudinem: qualibus vestiri solent Assyrii; quos facta in Judæam impressione, in vetita absconditaque loca penetraturos, nedum ab urbibus esse temperaturos dicit; id est (sicut pergens in *muscarum* allegoria demonstrat) omnem ita *regionem* perscrutaturos, ut nihil eos lateat, quod occultum sit. Itaque eos ipsos esse, quos metuendos, non duos illos *fumigantes titiones* dicit. Ad litteram autem *isthac* contigere, quo tempore Nechao Pharaos adversus Assyrios profectus, Josiam obsistere conantem, alterumque filiorum ejus interfecit, alterum autem Joachazum nomine captivum habuit; et Eliacimum, imperatis Judææ tributis, in regem, quem postea Jechonias Sedeciasque subsequuti sunt, evexit ²⁰. Hujus rursus temporibus, cum in Judæam irrupisset Nabuchodonosor, regione potitus, omnibusque, paucis exceptis, mancipiorum more divenditis, Assyrios incolas ea in loca, tanquam in coloniam, misit; qui et ipsi, vastatis urbibus, *speluncas ipnas, et cavernas*, ipsos denique *saltus*, inhabitaverunt. Posthæc et *Assyriorum* etiam eversionem vaticinatur; qui Asia universa, Ægypto, Libya, denique totis mille et trecentis fere annis potiti, floruerunt. Sed quia expugnatis Hierosolymis sacram suppellectilem templo incenso suis idolis consecrare ausi fuerant, non multo postea tempore sunt et ipsi a Medis deleti. Persarum de gente primus illis imperavit Cyrus, a quo sunt in patriam postea dimissi, templique non modo imperata instauratio, sed et ejus sancta suppellex restituta ²¹. Atque hinc est, quod ait: *In die illa radet Dominus regis Assyriorum non caput illud modo, quod olim commæ gloria superbum, cum universo orbi dominaretur, habuit; sed pedum pilos*, id est, virilis formæ robur, vel popularem et abjectam multitudinem; *et barbam*, quæ viris naturæ beneficio in ornamentum fortitudinisque symbolum concessa est. Erat enim cum summo conjunctum **121** *de-* *decore, caput et barbam radere*²²; hocque cum fecissent in mortuos nonnulli, ignominiam reposita-

Est Mosis lege et id sacerdotibus prohibitum:

Ἀιγυπτου· καὶ τῆ μελίσση, ἣ ἐστὶν ἐν χώρᾳ Ἀσσυρίων. Καὶ ἐλεύσονται, καὶ ἀναπαύσονται πάντες ἐν ταῖς φάραξι τῆς χώρας, καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῶν πετρῶν, κ. τ. λ.

Αἰγυπτίῳ ἐφοδῶν διὰ τούτων δηλοῖ *μυρίας* τούτους εἰπὼν, διὰ τὸ χαίρειν λύθροις καὶ αἱμασι τοῖς κατὰ τὴν εἰδωλολατρείαν· ἢ διὰ τὸ πλῆθος, καὶ τὸ μὴ λίαν εὐηχες τῆς φωνῆς. Θεοῦ δὲ νεύματι δεικνύσι τοὺς ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν χωρῆσαντας, οἵονεὶ *συρίγματι* καλουμένους Θεοῦ, οὐκ ἀπὸ πάσης, ἐκ δὲ μέρους Αἰγύπτου. *Ἦξειν δὲ καὶ Ἀσσυρίους* φησὶν, οὓς *μελίττα* ἀπέεικασεν, διὰ τὸ πολεμικῶ κέντρῳ κεχρησθαι, καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν τότε κρατεῖν. Ἦ, ὅτι ποικίλη καὶ εὐχρως ἡ *μέλιττα*. Τοιοῦτοι δὲ τὰς ἐσθῆτας Ἀσσυρίοι, οὓς ἐλθόντας εἰς Ἰουδαίαν, πάντα τόπον καθέξειν ἀπόρρητον, μήτι γε τὰς πόλεις αὐτὰς, ἤγουν, ὡς περὶ *μυῖων* λέγων ἐπέμεινε τῆ τροπῆ, ὀηλῶν ἅμα, ὡς πᾶσαν αὐτῶν ἐρευνήσουσι τὴν χώραν, ὡς μὴ δύνασθαι τι τῶν κεκρυμμένων λαθεῖν. Οὓς χρῆ δεδιέναι, φησὶν, ἀλλ' οὐ τοῦς δύο τούτους *καπιζομένους δαλούς*. Γέγονε δὲ ταῦτα πρὸς λέξιν, ὅτε Νεχῶν Φαραὸς κατὰ τῶν Ἀσσυρίων χώρων ², καλύσοντα τὸν Ἰωσὶαν ἀπέκτεινε, καὶ τὸν Ἰωαχᾶζ αἰχμάλωτον τὸν τούτου παῖδα λαβὼν, Ἐλιακαὲμ καταστήσας ἄρχην, Ἰουδαίων ὑποφόρους τούτους ἐποίησε, μεθ' ὃν Ἰεχονίας ἐκράτησεν, εἶτα Σεδεκίας, ἐφ' οὗ Ναβουχοδονόσωρ κατὰ τῆς Ἰουδαίας ἐλθὼν, χειρώσατο, μικροῦ τε πάντας ἀνδραποδισάμενος Ἀσσυρίους οἰκῆτορας εἰς τὴν χώραν ἐξέπεμψεν. Οἱ κατηρημένων τῶν πόλεων *σπήλαια* τε καὶ *φάραγγας* καὶ *νάπας* κατέκρησαν. Μεθ' ἧς λοιπὸν ἀκολούθως, καὶ τὴν Ἀσσυρίων προφητεύει καθαίρεισιν, οἱ παρτέιναν ἄρχοντες τῆς Ἀσίας ἀπάσης, Αἰγύπτου τε καὶ Λιβύης ἐφ' ὅλης· ἔτεσιν χίλοις που καὶ τριακοσίοις. Ἄλλ' ἐπεὶ λαβόντες Ἱεροσόλυμα, καὶ τὸν νεῶν ἐμπρήσαντες, τὰ σκευὴ τὰ ἱερὰ τοῖς εἰδώλοις ἀνέθηκαν, οὐκ εἰς μακρὰν ὑπὸ Μήδων καθήρηται. Περσῶν τε πρῶτος ἐβασίλευσεν Κύρος, ὃς τοὺς αἰχμάλωτους ἀνελί, οἰκοδομηθῆναι προσέταξε τὸν ναδὸν, τὰ ἱερὰ τε πάλιν ἀπέδωκε σκευῆ. Διὸ φησὶν· *Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ξυρήσει Κύριος τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων οὐ τὴν κεφαλὴν μόνην τὴν πάλαι κομῶσαν, ὅτε τῆς οἰκουμένης ἐκράτου, ἀλλὰ καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν*, δηλαδὴ τὸ ἀνδρείον σχῆμα, ἢ τὸν πολὺν καὶ χυδαῖον ναδὸν, καὶ τὸν πάγωνα, τοῦτ' ἐστὶν τὸν κατὰ φύσιν ἀνθρώπου πρόποντα κόσμον, ἤγουν τῆς ἀνδρείας τὰ σύμβολα. Τῆς ἐσχάτης δὲ ἀτιμίας ὁ τρόπος οὗτος ἐκρίνετο, *κεφαλὴν ξυρῆσθαι καὶ πάγωνα*. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐκδρῶν ³ τινὲς ἐπὶ νεκροῖς ἑαυτοῦς ἀτιμάζοντες.

Ὁ τοῖς ἱερεῦσιν ὁ τοῦ Μωυσέως ἀπηγόρευσε νό-

²⁰ IV Reg. xxiii, 4 seqq.; II Paral. xxxv et xxxvi. ²¹ Dan. vi, 1 seqq.; I Esdr. 1 et alibi. ²² Levit. xii, 27.

VARIÆ LECTIONES.

γ γρ. μυίας. δ γρ. χωρῶν. ε γρ. ἔλοις. β γρ. ἔδρων.

μος· φησὶ δὲ καὶ Ἱερεμία·, πεπορθημένων δὲ τῶν A
 Ἱεροσολύμων ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσωρ, « Ἀνέβησαν
 ἄνδρες ἀπὸ Συχέμ καὶ ἀπὸ Σαλήμ καὶ Σαμαρείας
 ὀγδοήκοντα ἄνδρες, ἐξυρμημένοι πώγωνας καὶ διεβρώ-
 γότες τὰ ἱμάτια καὶ κοπτόμενοι. » Ταῦτα δὲ τὸ
 πένθος καὶ τὴν ἀτιμίαν δηλοῖ. Φησὶν οὖν ἡ βασι-
 λείαν Ἀσσυρίων ταπεινὴν ἀποδείξαι καὶ ἀνανόρον
 καὶ ἀσχήμονα. *Μεμυθωμένω* δὲ λέγει ξιγῶ, τῇ
 μαχαίρᾳ ἀπειδῶς τε χειροῦση καὶ πληρουμένη τῶν
 πιπτόντων τοῦ αἵματος. Τινὲς δὲ (ὡς τοῦ ῥητοῦ, φασί,
μεμισθωμένω ἔχοντος) δύναμιν τινα μισθοφορικὴν
 ἀποδείκνυσαι, τὴν μέλλουσαν τῶν Ἀσσυρίων βασιλείαν
 ψιλοῦν. Μετὰ δ' οὖν τὴν ἄλωσιν Ἱερουσαλήμ πτω-
 χείαν ὑπερβάλλουσαν τοῖς ἀπομεινάσιν ὁ λόγος δη-
 λῶ. Οὐ βοῦν γὰρ ἀγέλας, οὐ δὲ ποίμνιον προβάτων,
μῖαν δὲ δάμαλιν, καὶ πρόβατα δύο κεκτηθῆσαι B
 μίλις λέγει τινά. Καὶ τῶ *βουτύρῳ* δὲ καὶ *μέλιτι*
 τρέφεσθαι, λιμὸν παρίστησιν ἄρτου. Τὸ ἀπὸ τούτων
 δὲ *γάλα* πλείστον εἶναι ὀδεῖ, διὰ τὸ τῶν τρεφόμενων
 ἐλάχιστον. Οὕτως οἱ ἀπειθοῦντες Θεῶ τῇ τῶν πνευ-
 ματικῶν ἀγαθῶν ἐνδείξ κατατακῆσονται γεγονότες
 ὀλιγοστοί, καὶ ἀποροῦντες ἄρτου τρέψιν εἰδότες εἰς
 εὐεξίαν τὴν νοητὴν, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον
 ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ· πρὸς οὓς
 φησὶν ὁ Θεός· « Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται·
 ὑμεῖς δὲ πεινάσατε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται,
 ὑμεῖς δὲ διψήσατε. » Τοῖς δὲ φρονοῦσιν ἅπερ ἐστὶν
 αὐτοῦ, λέγει· « Φάγετε, πίετε, καὶ μεθύσατε, οἱ
 πλησίον. » Δηλοῖ δὲ σαφέστερον ὁ λόγος τῶν ἀπο-
 μεινάντων τὴν ἐνδείαν, *χερσοῦσθαι λέγων πᾶσαν*
ἀκάνθον, κἂν σίκλον ἔχη τιμῆν. Φέρον δὲ *μόνας*
ἀκάνθους τὴν γῆν, ὡς ἀντὶ ἄρτου καὶ οἴνου, *βου-*
τύρῳ κεχεῖσθαι καὶ γάλακτι. Παρίστησι δὲ ταῦτα
 μετὰ τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων ἄλωσιν ἡ Γραφή, λέγουσα·
 Καὶ ἀπὸ τῶν πτωχῶν τῆς γῆς ὑπέλειπεν ὁ ἀρχιμά-
 γειρος εἰς ἀμπελοῦργους ἐφ' οὓς Ῥοδολαν κατέστησε.
 Δεικνύς δὲ τὸ χερσῶδες καὶ ἡκανθωμένον τῆς γῆς,
 φησὶν, ὡς οὐδὲ βαδίζειν ἔσται διὰ ταύτης ψιλῶς,
 δίχα βέλους καὶ τοξέυματος. Δίχην γὰρ βελῶν ἀν-
 τικεῖσονται τοῖς παροῦσιν ἀκανθαί. Καὶ ἀκολούθως
 ἐπιλείψασθαι ἡμῖν ἀμπέλου τῆς νοητῆς, πᾶν εἶδος
 ἐν ἡμῖν ἀνίσχει φανόλητος. Τέλος δὲ ἀκάνθους τὸ
 πῦρ. Διὸ καὶ Παῦλος φησὶ· « Γῆ γὰρ ἡ πιούσα τὸν
 ἐπ' αὐτῆς ἐρχόμενον ὑετὸν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοὺς οὖν
 ὑπολειφθέντας ὀλίγους, τοσοῦτ' ἔφησεν κατέχεσθαι D
 δαίματι, ὡς τὰς ἐν ὄρεσι ποιεῖσθαι διατριβὰς, ὕλαις
 τε καὶ λόχμαϊς ἐγκατακρύπτεσθαι, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ
 Σωτῆρος· « Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς
 τὰ ὄρη. » Ἄ καὶ γεωργεῖν ἐπιχειροῦν, τῆς ἀρίστης
 γῆς δι' ἐρημίαν κερσερωμένης, ὡς ἂν μόνον ἀναγ-
 καίας εὐποροῖεν τροφῆς, λογιζόμενοι τὸ ἀδεῆς τῆς
 ἐνταῦθα διατριβῆς. Ἡ δὲ λοιπὴ γῆ *κεχερσωμένη*
εἰς βόσκημα ἔσται προβάτων, καὶ καταπάτημα
βοῶν, τοῦτ' ἐστὶν εἰς κατανομάς *προβάτων* d. Ἰσως
 καὶ διὰ τοῦτο, πολὺ τὸ *γάλα* καὶ τὸ *βούτυρον* ἔλε-

²² Jerem. xli, 5. ²³ Isa. lxxv, 13. ²⁴ Jerem. xxv, 27. ²⁵ IV Reg. xxv, 1 seq. ²⁶ Hebr. vi, 8.

VARIAE LECTIONES.

• *λ. ἰσ.* τοιαῦτα βουόμενος. *d ἰσ. λ.* καὶ τῶν βοῶν.

se se recipere, ipsisque in silvis et saltibus, salutis causa latere studeant : qua ratione illud est a Salvatore usurpatum : « Tunc, qui in Judæa sunt, fugiant ad montes »; » nimirum, quos ipsi tuto, eis necessarii victus gratia (quoniam fertiles campos longa jam solitudine desertos, sentes occuparent) colere valerent. Quod vero reliquam terram desertam incultamque in ovium depastionem bovisque conculcationem fore dixit : ovium pascua et bovis significavit ; idque adeo fortasse, ut lactis et butyri copiam permagnam fore demonstraret. Non desunt porro, qui supra positum locum explicant, ac si diceret in Ægyptum populum suum, ut ibi habitaret, descendisse et in Assyrios per vim esse traductos. Itaque vaticinatur ipsius Emmanuelis natalibus, sive quis ex populo inter Ægyptios aut inter Assyrios versetur, pedituroa istos, et in Judæa existentes latebras et specus ad requiem sibi quaesituros. *Muscas* porro Ægyptiaci fluvii particulae dominari, *apes* autem in Assyria esse cum dixit, vilitatem hostilis exercitus significavit. Est enim *musca* molestum et odiosum hominibus animalis genus, ipsis e stercoribus natum : cujus ut vita infesta, sic mors fetore gravis et **123** odiosa. Ægyptiaci porro fluminis parti dominabuntur : quia ab Æthiopibus Nilus superne incipiens, modica habet Ægyptum ; ubi nullum constat esse animalis

Has igitur *muscas*, imbellem nimirum et infirmum hostilis exercitus genus, suo ipse sibilo, id est oris sui spiritu, disperdet Dominus. Est et *apis* exiguum quoddam, et viribus carens animal ; quod in hoste ulciscendo eumori consuevit. Aculeo enim eum ferit, plagæ immoriena, majus quam intulit, damnum accipit, accleratissimorum mores imitata. Post Christi natales igitur omnibus hostilis exercitus fractis et dissipatis viribus, in sponte factis receptaculis colligentur Israelis filii ; tumque jugo captivitatis liberati, magno insidiantis regis dedecore requiescent. Quo quidem tempore, tanta regionis feracitas, et annonæ ubertas futura est ; ut qui *vaccam* unam, *ovesque duas* possederit, ei inde sit ad alimoniam satis. *Butyro* enim et *melle* omnes (id est labore, et colendi exercendique animi mansueti et facili studio) nutriuntur. Nobis enim ex ovium *vellere*, vestium, et ornatus facultas, tanquam a virtutis amictu, optimo cuique quæ beata dicitur vita suppetit. Quoniam igitur spiritualis quædam est nutritio, quidamque ornatus ; ob id *vaccam*, et *duas oves homo nutriturus* dicitur. *Mel* porro et *butyrum* divinæ doctrinæ rudimenta prima, primaque præcepta vocat. Infantium enim primus hic cibum est, quo, cum in viros adoleverint, ad spirituales magis, virisque dignas ascendunt disciplinas. Deinde, ut eos, qui sunt ex circumcissione, significet, sermonem de mille *vitibus* instituit. « Vivam enim ex Ægypto transtulit », et quæ sequuntur. Hæc enim bene culta primum, multos et suaves fructus edebat ; sed neglecta, tandem in amarorem desiit. Et in *solitudinem* ex eo evasit, quod immissa telorum grandine in ipsam irruens

γεν εσεσθαι. Τὸ δὲ προκειμενον χωριον οὕτω τινὲς ἐξηγήσαντο· Εἰς Αἴγυπτον, φησί, κατέβη ἡ λαός μου παροικῆσαι ἐκεῖ, καὶ εἰς Ἀσσυρίους βίβα ἤχθησαν. Διατοῦτο προφητεύει ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Ἐμμανουήλ, εἶτε ἐν Αἰγύπτῳ τις εἴη τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, εἶτε ἐν Ἀσσυρίοις, ἐξελύσεσθαι τοὺτους, καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Ἰουδαίας γενομένους, ἀναπαύεσθαι ἐν ταῖς αὐτοφυεῖσι καὶ σχολαζούσαις καταδύσεσιν. *Μυῖας* μέντοι κυριεύειν μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου, καὶ *μέλιττας* ἐν τῇ χώρᾳ εἶναι τῶν Ἀσσυρίων φησί, τὸ εὐτελές· ἐνδεικνύμενος τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων. *Μυῖα* γὰρ ὄχληρὸν τοῖς ἀνθρώποις ζῶων, καὶ *μυσαρὸν* ἔχον ἀπὸ κόπρου τὴν γένεσιν. Ὡν καὶ ἡ ζωὴ ὄχληρὰ, καὶ ὁ θάνατος· βδελυκτός. Τὸ τε μέρος κυριεύσουσι τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου. Ἄνωθεν γὰρ ἐκ τῶν Αἰθιοπῶν ὁ Νεῖλος ἀρχόμενος, περὶ βραχὺ μέρος αὐτοῦ τὸ πρὸς ταῖς εἰς θάλατταν ἐκβολαῖς κατοικοῦσαν ἔχει τὴν Αἴγυπτον· ἐν ᾧ τόπῳ πᾶν εἶδος ὀλόγων ζῶων τεθεοποιήται.

vilitatem hostilis exercitus significavit. Est enim genus, ipsis e stercoribus natum : cujus ut vita infesta, sic mors fetore gravis et **123** odiosa. Ægyptiaci porro fluminis parti dominabuntur : quia sui parte, qua se in mare exonerat, adjacentem genus, quod pro Deo non habeatur.

Ταύτας οὖν τὰς *μυῖας* τὸ ἀσθενές τῆς ἀντιτεταγμένης δυνάμεως, *συριγγῶ* αὐτοῦ ἀφανίσει ὁ Κύριος, δηλαδὴ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ἡ *μέλισσα* δὲ μικρὸν ζῶων καὶ ἀσθενές, ἐν ᾧ ἀμύνεται τελευτῶν. Ἐναφείσα γὰρ τὸ κέντρον, συναπόλλυται τῇ πληγῇ, πάσχουσα ὡν ἔδρασε μείζω. Ὅποιοι τῶν ἀνθρώπων οἱ πονηρότατοι. Μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ διασχεδασθείσης πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως, συναγθῆσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς αὐτοφυεῖσιν ὑποχαλαῖς, καὶ ἀναπαύονται τῆς αἰχμαλωσίας βυθθέντες, ἀτιμωθέντος τοῦ ἐπιβουλεύσαντος βασιλέως αὐτοῖς· ὅτε τοσαύτη κατὰ τὴν χώραν εὐετηρία γενήσεται, ὡς ἀρκεῖν τῷ κεκτημένῳ *δάμαλιν* καὶ *πρόβατα* δύο πρὸς αὐτάρκη τροφήν. Διὰ τὸ πάντα· *βουτύρω* καὶ *μέλιτι* τρέφεσθαι· τοῦτ' ἐστὶ, θρέψει ἕκαστος τὸ φιλόπονον καὶ γεωργικὸν τῆς ψυχῆς τὸ ἡμερὸν τε καὶ εὐμετάδοτον. Ἀπὸ *προβάτου* γὰρ ἡ ὕλη τῆς σκέπης ἡμῶν, ὡς ἀπὸ τῆς κατ' ἀρετὴν περιθέλης ἡ ζωὴ τῷ σπουδαίῳ κερκόσμηται. Ἐπεὶ οὖν καὶ τρέφεται πνευματικῶς καὶ κοσμεῖται, διὰ τοῦτο *θρέψει δάμαλιν* καὶ *πρόβατα* δύο. *Βούτυρον* δὲ καὶ *μέλι* τὰ εἰσαγωγικὰ τῆς θείας διδασκαλίας· λέγει διδάγματα· νηπιώδης γὰρ αὕτη καὶ πρώτη τροφή. μεθ' ἣν εἰς ἀνδρας ἐλθῶν πρόπουσιν ἀνδρὶ πνευματικοῖς μαθήμασιν αὐτῶν ἐπιδίδωσιν. Εἶτα τοὺς ἐκ περιτομῆς δηλῶν, περὶ τῶν *χιλῶν ἀμπέλων* φησὶν· « Ἀμπέλων γὰρ ἐξ Αἰγύπτου μετήρα, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Ἦτις εὐθηνήσασα πρότερον, ὕστερον ἡμελήθη στραφεῖσα πρὸς πικρίαν. Καὶ γέγονεν εἰς *χέρσον*, ὅτε μετὰ μυρίων αὐτοῖς βελῶν καὶ τοξευμάτων ὁ πολέμιος ἐπέβη στρατὸς ἐρημίαν ἐπάγων. Ὅρη δὲ *ἀρωτριώμενα*, αἰ εἰς Χριστὸν πεπιστευκυῖαι ψυχαί, πρότερον μὲν

²² Matth. xxv, 16. ²³ Psal. lxxix, 9.

ἔρῃμοι καὶ ἀγώρητοι, καὶ ἡκαθωμένοι πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας· ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν εἰς πῦσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν, καὶ ἐκάλεισε τὰ μὴ ὄντα τὰ ὄντα καταργήσῃ· διὰ τοῦτο, οἱ μὲν ἐκ περιτομῆς ἀπολέσαντες τὸ εὐθαλές καὶ τὸ ἔγκαρπον, εἰς χέρσον μετέβαλον· τὸ δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν σύστημα, τὸ ἀροτριώμενον ὄρος, ἀροτριάται ἀπαλλαγὴν πάσης δειλίας τῶν πολεμίων. Ὅρος γὰρ ἡ ὑπὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἑδαικαλίας ὑψωθείσα ψυχὴ· οὐ ἐλθόντος, ἐξεκλάσθη μὲν Ἰσραὴλ, κατεφυτεύθη δὲ τὰ ἔθνη, ὡς ἂν τῷ ἐκείνων παραπτώματι ἡ σωτηρία πᾶσιν οἰκονομηθῇ, καὶ ἀδεῶς τοῖς ὄρεσι τούτοις καὶ πρόβατα καὶ βόες ἐννεόμενα, ἀφθονον τὴν παρ' ἑαυτῶν ὠφέλειαν παρέχοντα. Πρόβατα μὲν οἱ τὰ ἤθη χρηστότεροι· βόες δὲ οἱ πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν ἀναγκαίων φιλοπονώτατοι.

B salutem procurari omnibus contigerit, *ovesque et boves* nullo metu in montibus pascere, suisque non exiguam dominis utilitatem et proventum afferre. *Ovinum* enim nominæ qui bonis moribus præditi sunt, significantur; ut *bovm*, qui ad operis-nessu-sitatem laborem nullum refugiant.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

α-δ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· λάβε σαυτῶ τόμον καινὸν μέγαν, καὶ γράψον εἰς αὐτὸν γράφιδι ἀνθρώπου, τοῦ ὀξέως προνομήν ποιῆσαι σκύλων. Πάρεστι γάρ. Καὶ μάρτυράς μοι ποιήσον πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Ὀρίαν καὶ τὸν Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου, κ. τ. λ.

Εἰπὼν τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν αὐτοὺς δυσχερῆ, ἐπὶ περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐπανεληφε λόγον. Ἐπεὶ γὰρ τὸ σημεῖον ὑπῆρχε παράδοξον, παιδίον ἐκ παρθένου γενόμενον, οὐκέτι μὲν τῷ Ἄχαζ, οὐδὲ τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, αὐτῷ δὲ τῷ προφήτῃ παραδείκνυσι τοῦ μυστηρίου τὸν τρόπον.

Διδάσκων γὰρ αὐτὸν ἄπερ ἐν τῷ καινῷ γράφειν τόμῳ δεήσειεν, ἐκ προσώπου τοῦ ἰδίου φησὶ, καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτην. Τοῦτ' ἐστὶ ταῦτα γράφον. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐκφορὰ ταῖς πάντων ἦν ἀκοαῖς, προστέττει τῷ προφήτῃ λαβεῖν τόμον, ἢ τεῦχος, ἢ διφθέρημα, ἢ πεφαλίδα, κατὰ τοὺς λοιπούς. Ὁ δὲ τοῦ καινοῦ καὶ μεγάλου τόμος τύπος ἂν εἴη τῆς καινῆς καὶ μεγάλης διαθήκης, ὡς τῆς πρώτης πεπαλαιωμένης. Ἀσθενὴς γὰρ ἦν, καὶ τελειοῦν εἶχεν οὐδένα· Σαυτῷ δὲ φησιν, ἀντιδιαστέλλων τοὺς πιστεύοντας πρὸς τοὺς ἀπειθεῖν εἰρημένους. Ἐκείνοις γὰρ τὰ ἐν τῷ καινῷ δίδεται τόμῳ τὸ Χριστοῦ μυστήριον περιέχοντα, λέγεται δὲ καὶ μέγας ὁ τόμος. Οὐ δὲ γὰρ ἔχει τῆς νομικῆς ἱστορίας τὸ ταπεινόν. Δι' ὃ καὶ ζημιούται Παῦλος ἡδέως, διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ. Καθὰ γὰρ φησιν ἐπὶ κρείττους θυσίας ἢ νέα νενομοθέτητα. Γραφίδι δὲ φησιν ἀνθρώπου, διὰ τὸ λέξεσθαι ἀνθρωπίνην, καὶ τοῖς πολλοῖς βατῆ γερράφθαι τοῦ Εὐαγγελίου τὰ ῥήματα. Εἶναι γὰρ ἐτέραν γραφὴν, οὐκ ἀνθρωπίνην, καθ' ἣν δυνάμει τοῦ Πνεύματος οἱ ἐν βίβλῳ ζωῆς ἀπογράφονται. Τὰχα δὲ τὰ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς οὐκ ἀνθρωπίνης ἐστὶ γραφί-

A hostis, desertam incultamquæ reddidit. *Aratos* autem *montes* dixit, eorum *Jam* qui fide Christum essent amplexi, **124** neglectos autem et incultos, *Christique carentia spinis horrentes* animos intelligens. Quoniam vero in ruinam et resurrectionem multorum venit²⁰; eaque præterea, quæ non sunt vocavit, ut quæ existunt destrueret²¹; ideo qui ex circumcissione sunt, agrorum amoenitate simul et fertilitate privati, in *vepres* et solitudinem ipsi sese receperunt. Cum ex gentibus collecta multitudo (quam *arati montis* nomine significat), hostium metu liberata, quietæ vivat et tranquilla. Est et *mons*, animus omnis, qui Christi doctrina sustentatus in altum evehitur. Hujus ergo adventu avulsus est Israel, et insertæ gentes; tanquam ejus lapsu

B salutem procurari omnibus contigerit, *ovesque et boves* nullo metu in montibus pascere, suisque non exiguam dominis utilitatem et proventum afferre. *Ovinum* enim nominæ qui bonis moribus præditi sunt, significantur; ut *bovm*, qui ad operis-nessu-sitatem laborem nullum refugiant.

CAP. VIII.

VERS. 1-4. Et dixit: Dominus ad me: Sume tibi librum novum magnum, et scribe in eo stylo hominis, ut cito direptionem faciat spoliolorum. Adest enim. Et testes mihi adhibe fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachia, etc.

Explicatis quæ ipso essent invasuræ calamitatibus, ad institutum de Emmanuele sermonem revertitur. Quoniam **125** enim admirabile oritur de virgine pueri signum fuerat, non Achazo jam, nec domui Davidis, sed prophetæ ipsi mysterii in-
C
dum aperit.

Enim enim quid in *recenti libro scribi oporteat*, monens, ex propria demum persona locutus: *Accessi*, ait, *ad prophetissam*. Quibus nihil aliud, quam cum (scribe) dixit, significavit. Quoniam autem omnium aures ea ferre non poterant, prophetæ *librum* ipsum, sive *codicem*, sive *membranam*, sive *volumen*, ut reliqui transtulerunt, sumere præcipit. Quem *novum et magnum* dicit, ut recentis magnique testamenti, tanquam prioræ antiquato, figuram adumbret²². Imbecillum enim maxime fuit, nullaque perficiendi facultate præditum. Tibi autem addidit; ut credentes ab infidelibus distingueret. Illis enim ista donantur, quæ in *recenti libro* Christi mysterium complectuntur. Dicitur vero *D liber* ideo *magnus*, quod legalis historiæ humilitatem minime complectitur: qua ratione libenter se Paulus, propter eminentem Christi scientiam, detrimta amplecti proficitur²³. Melioribus enim hostiis, ait idem, nova lex lata, confirmataque est. Ideo rursus *stylo hominis* dixit, quod humana dialecto, vulgoque intelligibili, Evangelii verba conscribantur. Alias enim Scripturæ genus est laud humanum, in quo, auxiliante Spiritu, qui in

²⁰ Luc. II, 34. ²¹ I Cor. I, 28. ²² Hebr. VIII, 13. ²³ Ephes. III, 19.

• γρ. Χριστοῦ. †

libro vitæ sunt, describuntur. Fortasse tamen de Unigeniti divinitate, ut de ejusdem incarnatione scribere, humani styli opus non fuerit. Alius enim longe est ille calamus; sicut est a sancto etiam Davide significatum, cum ait: «Lingua mea, calamus scribæ velociter scribentis»³⁴. «Novit enim Filium nullus, nisi Pater; nec Patrem nisi Filius, isque adeo, cui revelare Deus voluerit»³⁵. «Humano enim stylo Joannes ipse Verbum carnem factum esse, et in nobis habitasse, omniaque quæ ibi carnî consentanea dicuntur, descripsit»³⁶. *Scribit igitur, ut cito spoliatorum direptionem faciat.* Instare enim tempus, quo regem utrumque ab *Assyrio, Emmanuelis opera*, quem in pugna Judæos invocare jussit, ista pati deceat. Ipso deinde adventu *velox quidam*, **126** et coruscatione celerior per orbem universum, sæculi hujus et tenebrarum principem *spolians*, et ad Christi auscultationem captivos trahens, evangelicæ doctrinæ splendor illuxit. Forum vero, ait, quæ in Evangelio scribentur, *testes sunt Urias et Zacharias*. Erant enim tunc temporis, historia teste, *Urias* quidem sacerdos; propheta autem *Zacharias*. Vixit enim Ezechiae ætate, ut in Paralipomenis habetur. Hos autem, non sine arcano quodam sensu et recondito, *testes* appellat. Lex enim *Urias* nomine, quam pontifex ipso docebat, significatur: sicut per *Zachariam*, prophetæ. Constat autem Evangelium legis et prophetarum testimoniis confirmari: unde est, ut quo tempore Christus in monte transfiguratus est, cum eodem *Mose* et *Eliam* de exitu, quem esset Hierolyimis adimpletur, collocatus esse deprehendimus³⁷. Nec aliud certe est exitus, quam dispensationis ille terminus, qui cruce, morte, resurrectione, ascensione clauditur. Sonat autem *Urias*, si nominis ratio spectetur, idem quod Dei splendor. *Zacharias* vero, ac si Dei memoriam dicas; sicut et *Barachie filius*, Dei benedictionem. Quis autem eo *testis* fide dignior, qui sit divîno splendore illustratus, qui sit memoriam Dei consecutus? his igitur præsentibus: *Accessi*, ait, *ad prophetissam, et concepit, et peperit filium*. Sic enim ad prophetissam Dominus accessurum significat; itaque Christi matrem, tanquam Spiritus sancti participem, nominat; juxta illud: «Spiritus sanctus descendet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi»³⁸. «Christum enim non ex sanguine carnis, neque ex voluntate viri»³⁹ nasciturum docet propheta. Eorum siquidem, qui recentem in Ipsum vitæ modum essent resumpturi (de quibus isthæc dicuntur) «primitivæ Christus est»⁴⁰. «Adventantis vero in se Spiritus sancti gratiam excipiens Virgo, sic numine afflata de seipsa vaticinatur: «Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes»⁴¹; » et quæ postea. Quod autem *accessi* ait, instanti, Scripture more, pro futuro usus est. Jubet vero **127** eum, qui na-

δος, ὡς τὰ περὶ τῆς τούτου σαρκώσεως, περὶ τῆς νῦν πρόκειται λόγος. Ἐτερος γὰρ ἔκεινος ὁ κάλαμος, ὡς καὶ Δαθὶδ ὁ θεὸς φησὶν: «Ἡ γλῶσσα μου κάλαμος γραμματέως ὄξυγράφου.» — «Οἶδεν γὰρ οὐδεὶς τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὴν Πατέρα πλὴν τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὃ ἐὰν βούληται ὁ Θεὸς ἀποκαλύψαι.» Γραφίδι γὰρ ἀνθρωπίνῃ φησὶν Ἰωάννης: «Θ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.» ὅσα τὰ τούτοις ἀκόλουθα περὶ τῶν κατὰ σάρκα λεγόμενα. *Γράφει* τοίνυν ὑπὲρ τοῦ δέξως *προνομήν ποιῆσαι σκύλων*. Ἐγγίζειν γὰρ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν δεῖ ταῦτα τοὺς δύο βασιλείας παθεῖν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων, δυνάμει τοῦ Ἐμμανουήλ. Ὅν ἐπάδειν ἐν τῇ μάχῃ τοῖς Ἰουδαίοις προσέταξεν. Καὶ ἐπ' αὐτῆς δὲ τῆς παρουσίας ταχεῖα γέγονε καὶ ἀστραπῆς πάσης ὄξυτέρα τοῦ Εὐαγγελίου ἡ διδασκαλία, διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης *σκυλεύουσα* τοῦ αἰῶνος τούτου τὸν ἄρχοντα, καὶ πρὸς ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ τοὺς αἰχμαλωτισθέντας ἀφέλκουσα. *Μάρτυρες* δὲ τῶν γραφομένων *ἔστωσαν*, φησὶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, *Οἱφρα* καὶ *Ζαχαρίας*. Ἦσαν γὰρ τότε *Οὐρίας* μὲν ἱερεὺς, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἱστορίας, *Ζαχαρίας* δὲ προφήτης. Ἐπ' Ἐζεκίου γὰρ γέγονεν, ὡς ἐν ταῖς *Παραλειπομένοις* γέγραπται. Συμβολικῶς δὲ τούτους εἰς *μαρτύριον* καλεῖ. Ἀγλοὶ γὰρ ὁ μὲν ἱερεὺς τὸν νόμον, ὅνπερ ἐδίδασκεν· οἱ δὲ προφῆται διὰ *Ζαχαρίου* σημαίνονται. Συνίσταται δὲ τὸ εὐαγγέλιον ὑπὸ νόμον καὶ τῶν προφητῶν μαρτυρούμενον. Ὅθεν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐν τῷ ὄρει μεταμορφώσεως, Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας συνελάλουν περὶ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἐξόδου, ἧς ἡμίλλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ, ἧτις δὲ τῆς οἰκονομίας τὸ πέρας, τὸν σταυρὸν, τὸν θάνατον, τὴν ἀνάστασιν, τὴν ἀνάληψιν. Ἐρμηνεύεται δὲ ὁ μὲν *Οὐρίας* φωτισμὸς Θεοῦ, ὁ δὲ *Ζαχαρίας* μνήμη Θεοῦ. Υἱὸς δὲ *Βαραχίου* τῆς εὐλογίας τῆς τοῦ Θεοῦ. Τίς δὲ μάρτυς ἀξιοπιστότερος τοῦ πεφωτισμένου ὑπὸ Θεοῦ, καὶ μνήμην ἔχοντος τοῦ Θεοῦ; Ὅν δὲ παρόντων γράφει: *Προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν, καὶ ἔτεκεν υἱόν.* Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος, ὡς Αὐτὸς ἐγὼ προσελύσομαι τῇ προφήτιδι. Καλεῖ δὲ οὕτω τὴν Μητέρα Χριστοῦ διὰ τὸ Πνεῦμα ἁγίου μετασχεῖν, κατὰ τὸ: «Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἵψίστου ἐπισκιάσει σοι.» Παιδεύεται γὰρ ὁ προφήτης, ὡς οὐκ ἐξ ἀφαιματος σαρκὸς, ἢ θελήματος ἀνδρὸς ἡ Χριστοῦ γενήσεται γέννησις. «Ἀπαρχὴ γὰρ Χριστός, » καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀναγεννωμένων· περὶ ὧν εἴρηται ταῦτα. Δεξαμένη δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐπελθὸν ἐπ' αὐτὴν ἡ Παρθένο; προσήχευσε λέγουσα: «Ἴδου γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσίν με πᾶσαι αἱ γενεαί.» καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. *Προσῆλθον* δὲ, φησὶ, συνθηθεῖα γραφικῇ ἀντὶ μέλλοντος τῷ ἐνεστῶτι χρησάμενος. Τὸν δὲ τεχθέντα, φησὶν, *ὀνόμαζε ταχέως σκυλεύσον, δέξως προνομεύσον.* Ἐπειδὴ καὶ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενήσεως, καὶ πρὶν ἐπιγράψασθαι γονέας σαρκικούς, τοὺς δύο καθαιρεῖ νῦν βασιλείας. Καὶ τούτο πράξει

³⁴ Psal. xlv, 2. ³⁵ Matth. ii, 27. ³⁶ Joan. i, 1 seqq. ³⁷ Matth. xvii, 1 seqq. ³⁸ Luc. i, 35. ³⁹ Joan. i, 13. ⁴⁰ I Cor. xv, 25. ⁴¹ Luc. i, 48.

διὰ τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως; ὡς ἴ ἐμῆ χρώ-
μενος, φησί, δυνάμει, τὰς βασιλείας αὐτῶν κατα-
στρέψεται.

designare queat, duos istos reges Assyrii opera
regna deleturus est.

Καὶ ἄλλως δὲ, ταχέως ἐσκήλευσε, τὸν ἰσχυρὸν,
τὸν φυλάττοντα, καθάπερ ἴδιον κτήμα, τοὺς ὑπὸ τὴν
ἀμαρτίαν πεπραμένους καὶ δε ἐμένους θανάτῳ.
Προερόμνευσε δὲ, ταῖς ἰδίαι; δυνάμει παραδοῦς εἰς
φυλακὴν τοὺς πιστοὺς· « Ὅν οἱ ἄγγελοι βλέπουσιν,
ὡς λέγει, τὴ πρόσωπον τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρα-
νοῖς. » Τὴν δὲ ἐξείλαν αὐτοῦ προνομίην δηλοῖ τὴ,
« Ἀναθῆς εἰς ὕψος ἡχηλώτευσεν αἰχμαλωσίαν Ἐ.
Ἐλαβεν δῶματα ἐν οὐρανοῖς; ἢ πεποίηκε, « Εἰσελθὼν
εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ διαρπάξας αὐτοῦ
τὰ σκεύη, » καθά φησιν αὐτὸς ἐν παραβολῇ. Καὶ ὁ
προφήτης δὲ φησιν ἀλλαχού· « Εὐαγγελίσασθαι πτω-
χοῖς ἀπέσταλκέν με, κηρύξαι αἰχμαλώτους ἄφρασιν. »
Τὸ δὲ πᾶρεστιν εἰπὼν, ἅμα μὲν δηλοῖ τὴν τῶν βα-
σιλείων τιμωρίαν οὐκ εἰς μακρὰν ἐσομένην. Ἄμα δὲ
καὶ τὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ἐγγίζειν φησίν.
Ὅν δὲ κέκληκεν Ἐμμανουήλ, νῦν ἐκέλευσε Ταχέως
σκήλευσον, Ὁξέως προρόμνευσον. Ἔθος γὰρ τῆ
Γραφῆ τὸν Θεὸν ἐκ τῶν διαφόρων ὀνομάζειν ἐνεργειῶν
ὡς καὶ Ἰησοῦν, παρὰ τὴν ἀπὸ Θεοῦ δεδομέ-
νην ἡμῖν σωτηρίαν. Δύναμις δὲ Δαμασκίου, οἱ ἀπὸ
τῶν ἐθνῶν πιστεύοντες. Σιλόα δὲ Σαμαρείας, οἱ ἐκ
περιτομῆς εἶεν ἄπιστοι. Δαμισκὸς μὲν γὰρ Συρίας
μητρόπολις, Σαμαρεία δὲ τοῦ Ἰσραὴλ. Πῶς ὁ γεν-
νηθεὶς εὐθὺς τούτους ἐσκήλευσε; Διὰ τὴ μέλλειν οὐκ
εἰς μακρὰν ταῦτ ποιεῖν· ἢ καὶ, ὅτι μάγοι προσελ-
θόντες αὐτῷ προτεκύνησαν, ὡς Θεῷ, καὶ δῶρα προσ-
έγγεγκαν σκυλευθέντες πρὸς θεοσεβείαν ἔτι βρέφους
ὑπάρχοντος πολεμήσαντο; ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τῶν ἄλ-
λων, ἀπέναντι τοῦ νοητοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων.
Τὸ δὲ, καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προσῆτιν, οὐκ
ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, τοῦ δὲ προφητικοῦ φασιν
εἰρησθαί τινες· εἰ καὶ τὸ, προσῆλθον, φασιν ἀντὶ
τοῦ ἡγήσια τῷ ἀνεύμαι καὶ τῆ προγνώσει τῶν
ἐσομένων τῆ προφητίδι. Κατέλαβον γὰρ, καὶ οἶον
ἐπιλησίστα τῆ προγνώσει τῆ προφητικῆ, καὶ εἶδον
τὴν σύλληψιν πόρρωθεν προνατενίσας τῷ χαρίσματι
τῆς προφητείας· οἱ καὶ ἀποροῦσι πῶς κελυθεὶς ὁ
προφήτης τόμιον λάθειν, ἄλλο ποιεῖ, πρὸς τὴν προ-
φητιν εἰσιών. Ἀλλὰ δῆλον, φασίν, ὡς ἡ σωτὴ ἢ πρὸς
ἐκεῖνον συγκατάθεσιν καὶ πρᾶξιν ἐδήλωσεν. Πῶς
γὰρ ἂν ὁ προφήτης παρήκουσε τοῦ Θεοῦ; ἀλλ' ἐκεῖ-
νου δηλονότι περιγεγραμμένου, τὸ τῆς προφητεῖδος
ἐξ ἰδίας ἀρχῆς παραδίδοται.

mere jussus, aliud tamen agens, ad prophetissam vates se conferat. At ipso silentio quid senserit, quid etiam egerit, satis aperuit. Qui enim Deo recuset propheta obtemperare? Illo nimirum descripto, quæ ad prophetissam spectant peculiari principio traduntur.

ε. η'. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσαι μοι ἔτι ἰ·
Διὰ τοῦ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ

tus sit, Cito spolia detrahe : Festina prædari appel-
lari : nimirum, quod ante ortum, qui secundum
carnem est; ante item quam carnis suæ parentes
delebit; qui non sua, sed mea virtute usus, istorum

Est porro et alia in hunc modum interpretatio:
Cito fortem, qui non secus ac peculium suum,
peccato divenditos, morteque revinctos asserva-
bat, spoliavit; divisit autem, cum potestatibus eos
in custodiam tradidit. « Quorum angeli, ait, Pa-
tris mei, qui in cælis est, faciem intuentur 42. »
Sed celerem ejus depravationem hoc ipso osten-
dit, quod « Ascendens in altum captivam duxit
captivitatem, et dedit dona hominibus 43, » quod
est ab ipso tum denum perfectum, cum « domum
fortis ingressus, vasa ipsius (sicut ab eodem in
parabola usurpatum legimus) diripuit 44. » Rursus
et alibi scribit propheta : « Evangelizare paupe-
ribus misit me, prædicare captivis remissio-
nem 45. » Quod vero adesse dixit; hoc ipso et no-
minis vindictam regibus imminere, et instare
Salvatoris adventum significavit. Sed quem antea
Emmanuelem dixit, eundem jam Cito spolia de-
trahe : Festina prædari nominat. Solet enim Scri-
ptura ab effectuum varietate Deum nuncupare : ut
Jesum, quia datæ salutis auctor nobis existit.
Significat vero Damasci potentæ nomine, eos, qui
de gentium numero fidem amplexi sunt; sicut eos
per Samariæ spolia, qui ex circumcissione infideles
remanserunt. Est enim Syrorum metropolis Da-
mascus; ut Israelitarum Samaria. Quo pacto vero
eos ab ipsis natalibus cito spoliavit infantulus? Id
adeo dixit profecto, vel quia non longe postea
facturus esset : vel certe, quia a Magis ad se ve-
nientibus 46, ut Deus sit adoratus, et ab eisdem
(quos puer adhuc ab hostili manu, tanquam belli
spolia, eripuerat, cum eorum cæterorumque no-
mine adversus intelligibilem Assyriorum regem
congressus est) muneribus, ad religionis cultus-
que divini significationem exornatus 46. Verum
quod in littera : Et accessi ad prophetissam legi-
mus, 128 id quidem non ad Dominum, sed ad
prophetæ personam nonnulli referri volunt; nihil-
que hoc verbo aliud, quam spiritu eum, rerumque

D futurarum præcognitione, ad prophetissam acces-
sisse : tanquam futurorum notitia appropinquasse
se, et apprehendisse, imo etiam conceptionem
ipsam, mentis per prophetiæ gratiam intenta acie,
vidisse asserat. Quærent iidem, quid librum su-
mere jussus, aliud tamen agens, ad prophetissam vates se conferat. At ipso silentio quid senserit, quid etiam egerit, satis aperuit. Qui enim Deo recuset propheta obtemperare? Illo nimirum descripto, quæ ad prophetissam spectant peculiari principio traduntur.

VERS. 5-8. Et adjecit Dominus ad me adhuc :
Pro eo quod non vult populus iste aquam Siloam,

42 Matth. xviii, 10. 43 Psal. lxxvii, 49; Ephes. iv, 8. 44 Matth. xii, 29. 45 Isa. lxi, 1; Luc. iv, 18.
46 Matth. ii, 2 seqq. 46 Vide Justin. martyri. in Dialog.

VARIE LECTIONES.

ἴ γρ. ὅς. ἵ γρ. καὶ ἔδοξε δῶματα ταῖς ἀνθρώποις. ἶ γρ. προφήτου. ἷ λέγων

quæ fuit quiete, sed voluit habere Rhaasson, et si-
lium Romeliæ regem super vos : propterea ecce Do-
minus adducit super vos aquam fluvii vehementem
et multam, regem Assyriorum, et gloriam ejus, etc.

Et hæc etiam ejusdem sunt argumenti; quæ
jam non ad populum, sed ad prophetam conversa
ideo dirigit Dominus, quod regum metum ponere,
uniquè *Emmanuelis* invocationi confidere jussus,
nequaquam paruerit; sed **129** *Siloæ*
aqua, ipso scilicet *Emmanuel*, qui fons est aquæ
salientis in vitam æternam⁶⁶, quem nec belli hu-
jus, nec incarnationis tempore unquam admisit,
regibus servire maluerit.

Fluunt autem, si rei veritatem spectes, *quiete*
Siloæ aquæ, quemadmodum et hic narratur. Sed
Christum innuit, qui nondum in lucem editus,
nec gentibus adhuc prædicatus, cum populo tamen
latenter versari, eorumque animas irrigare, et
pascere solitus esset. Exstitit præterea quietus
ejus, et sine strepitu adventus. Congruit vero et
ipsa appellatio; cum eum, qui missus est, *Siloæ*
nomen significet. Itaque et Apostolum illum, con-
fessionisque pontificem Paulus appellavit⁶⁷. Neque
eum, qui cæcus erat a natalibus, absque mysterio
ad aquam *Siloæ* misit Salvator, eum visum ibi
repperit⁶⁸. Qui autem hoc loco populus a Domino
arguitur, in *Siloam*, qui ipse est *Emmanuel*, mini-
me credens, eo ipso destituatur; inque regum
duorum locum, quibus acquieverunt, propter re-
jectas, sive, ut *Symmacho* placet, *reprobatas* (quia
« Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic fac-
tus est in caput anguli »⁶⁹) *Siloæ aquæ*, Assyriorum,
menteque intelligibilis eorum ducis jugum subire
coacti sint. Hinc est igitur, quod *multam* adeo et
vehementem Assyriorum aquæ vim in ipsos deri-
vaturum se, et pro quieti violentam præbiturum
significat. *Gloriam* vero ejus cum dixit, duces
ipsos et populum, quibus imperat, demonstravit.
Est vero aquæ nomine, multitudinem ingentem
in Scripturis significari usitatum. Sic enim ha-
bent prophetæ verba : « Et Ninive quasi pascua
aquarum, aqua ejus »⁷⁰. Non remanebit autem,
ait, *Homo caput erigens*; id est, qui imperare va-
deat. Sed ipsa *multitudo regionis universæ* faciem
Nabuchodonosori copias, accidisse certum est.

130 *VERS. 9, 10. Nobiscum Deus. Cognoscite,*
gentes, et vincimini. Audite usque a finibus terræ, qui
prævaluistis, vincimini. Si enim iterum prævaluistis,
rursum vincimini : et quodcumque consilium inieritis,
dissipabit Dominus, etc.

Et hæc etiam de *Emmanuele* qui *nobiscum Deus*

⁶⁶ Joan. iv, 14.

⁶⁷ Hebr. iii, 4.

⁶⁸ Joan. ix, 7.

⁶⁹ Psal. cxvii, 22; Matth. xxi, 42.

⁷⁰ Nahum
ii, 8.

Α τοῦ Σιλωάμ ἡ τὸ πορευόμενον ἡσυχῆ, ἀλλὰ βου-
λεσθαι ἔχειν τὸν Ῥασσῶν, καὶ τὸν υἱὸν Ῥω-
μελίου βασιλέα ἐφ' ὑμῶν, διὰ τοῦτο, ἰδοὺ Κύριος
ἀνάγει ἐφ' ὑμᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, τὸ ἰσχυ-
ρὸν, καὶ τὸ πολὺ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων,
καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως· ἄπερ οὐ τῷ
λαῷ, τῷ δὲ προφήτῃ λέγων προσέθηκε Κύριος, ὅτι
παρήκουσεν ὁ λαὸς προσταχθεὶς μὴ φοβέσθαι τοὺς
βασιλέας, τῇ δὲ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐπικλησεὶ θαρβείν.
Ὁ μὴ ποιήσαντες δουλεύειν ἡγάπων τοῖς βασιλεῦσι,
τὸ ὕδωρ μὴ δεχόμενοι τοῦ Σιλωάμ· ὅπερ αὐτὸν
δηλοῖ τὸν Ἐμμανουὴλ· ὅς ἐστι πηγὴ ὕδατος ζῶντος
ἀλλομένου εἰς ζῶντι αἰώνιον. Ὅν οὐτε κατὰ τὸν πό-
λεμον τῶν βασιλέων, οὐτε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς αὐτοῦ
σαρκώσεως ὑπεδέξαντο.

Ἠσυχῆ δὲ καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τὸ ὕδωρ ἐκπίδο-
ται τοῦ Σιλωάμ. Δηλοῖ δὲ περὶ Χριστοῦ, ὅτι καὶ
πρὶν ἐπιδημῆσαι, λαυθάνοντως συνεπορεύετο τῷ λαῷ,
τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀρδεύειν ἐπισκοπεῖν τε βουλόμε-
νος, καὶ μηδέπω κηρυχθεὶς εἰς πάντα τὰ ἔθνη·
ἀφοφῆτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν πεποίηται.
Συμβαίνει δὲ καὶ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Σιλωάμ ὅς
ἀπεσταλμένος ἐρμηνεύεται. Ἀπόστολον γοῦν αὐτὸν
καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν ὁ Πῦλος καλεῖ.
Καὶ τὸν ἐκ γεννητῆς δὲ τυφλὸν συμβολικῶς ὁ Σωτὴρ
εἰς τὸν Σιλωάμ ἐξαπέστειλεν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀνέβλεψε
τὸ ὕδωρ δεξιόμενος τοῦ Σιλωάμ. Ὁ δὲ νῦν κατηγε-
ρούμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου λαὸς, μὴ πιστεύσας τῷ
Σιλωάμ, ὅς ἐστιν Ἐμμανουὴλ, ἐρημος αὐτοῦ γίνε-
ται. Καὶ ἀντὶ τῶν δύο βασιλέων, οἷς ἡγάπων, δου-
λεύειν τοῖς Ἀσσυρίοις ἐκδίδονται, καὶ τῷ νοητῶς
τούτων ἐπάρχοντι, ὅτι τὸ ὕδωρ οὐκ ἠδουλήθησαν
τοῦ Σιλωάμ ἡγοῦν ἀπεδοκίμασαν, κατὰ Σύμμαχον,
κατὰ τὸ, « Λίθος ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες,
οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. » Ἄνθ' ὧν αὐτοῖς
ἐπάξουν φησὶ τὸ πολὺ τὸ ὕδωρ καὶ ἰσχυρὸν τὸν
Ἀσσύριον, τῷ ὕδατι τῷ ἡσύχῳ τοῦτον ἀντιτίθει.
Δόξαν δὲ αὐτοῦ, τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἀρχοντος ἐκάλεσεν
καὶ λαοῦς. Ὑδατι δὲ παρεικάζειν τὸ πλῆθος φίλον
τῇ θεῷ Γραφῇ. Φησὶ γοῦν διὰ φωνῆς προφητῶν ἰ·κ·
« Καὶ Νινευὴ, ὡς κολυμβήθρα ὕδατων, τὰ ὕδατα αὐ-
τῆς. » Οὐ μνεῖ δὲ, φησὶ, παρ' αὐτοῖς ἀνὴρ αἰφῶν κε-
φαλῆν· τοῦτ' ἐστὶν ἄρξαι δυνάμενος. Τὸ δὲ πλῆθος
καλύψει πᾶσαν τὴν γῶραν. Ὅπερ ἐπὶ Ἱερειμίου
γένεον, στρατεύσαντος τοῦ Ναβουχοδονόσωρ.

occultabit, sicut *Jeremias* temporibus, propter *Na-*

θ·. Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γνώτε, ἔθνη, καὶ ἡ-
τεῦσθε, ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἰσχυ-
ρότερος, ἡτεῦσθε. Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσατε, πάλιν
ἡττηθήσεσθε. Καὶ ἦν ἄρ βουλὴν βουλευθήσθε,
διασκεδάσει Κύριος, κ. τ. λ.

Τοῖς περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ καὶ ταῦτα συνήρθηται·

VARIE LECTIONES.

ἰ·κ· Ἰσ. γρ. προφήτου.

ὁ καὶ θηλοῖ μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, δεύτερον νῦν ὑπὸ τοῦ προφήτου λεγόμενον. Ὁ μὴ πιστεύσας τοὺς ἀλλοίους ἐλέγξας τῆς ἐκείνων ἑαυτὸν κατηγορίας; ἐλευθερῶν, ἐξ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ὁμοίων σὺν ἡδονῇ πλείστη, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός ἀνακέκραγεν στραφεὶς πρὸς τὰ ἔθνη. Ταῦτα δ' ὅν γινώσκει παρακελεύεται τὸν Ἐμμανουήλ· ὃν ἔκ περιτομῆς λαὸς οὐκ ἔγνω, ὅτε συνήκεν. Ὑμεῖς δὲ, φησί, τὴν καλὴν ἤταν ἠετήθητε αἰχμαλωτισθέντες εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τῆς δουλείας ἐλεύθεροι τοῦ νόμου τῆς ἀμαρτίας γενήσεθε. Ἐπακούσατε τοίνυν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς τῶν καταγγελλόντων ὑμῖν τὸ Εὐαγγέλιον. « Εἰς πᾶσιν γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ βήματα αὐτῶν. » Καὶ, οἱ ἐν ὑμῖν δὲ ἰσχυροὶ τῷ λόγῳ καὶ δυνατοί, νικᾶσθε τοῦ τῆς εὐσεβείας κηρύγματος· καὶ μὴ θέλοντες γὰρ ἠετηθήσεσθε ἐπὶ ταῖς ματαίαις κατὰ τοῦ Θεοῦ βουλαῖς ὑμῶν ἐλεγχόμενοι, καὶ λόγοις τοῖς ἐξ ἀπειλῆς λεγομένοις. Λέγοι δ' ἂν ἀποθέσθαι καὶ τὴν ἰσχύον τὴν σωματικὴν, καὶ σαρκίς ἀναλαμβάνειν ἀσθένειαν, ὡς ἂν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειωθῇ. Ἐὰν δὲ σοὶ κἀλὴν ἐπαναστῆ τὸ φρόνημα τῆς σαρκίς, πάλιν ὑπέταξον τοῦτο τῷ πνεύματι, καὶ ἡ βουλή δὲ ὑμῶν καὶ ὁ λόγος ἀργήσει, διότι ἀπειλεῖ· τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνεισῶν ἀθετήσει. Βοιλήν γὰρ ἀνθρώπινην καταργεῖ ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, καὶ λόγον ἀνθρώπινον ἀθετεῖ ὁ Θεὸς Λόγος. Χρήσιμον δὲ ταῦτα λέγειν τοῖς τῆν Ἑκκλησίαν διώκουσι.

Τινὲς δὲ τὰ μὲν πρῶτα πρὸς ἔθνη καὶ Ἰουδαίους εἰρησθαί φασιν, ἀπὸ δὲ τοῦ, ἰσχυρότερος, ἠετᾶσθε, πρὸς Ἰουδαίους· κατίσχυσαν γὰρ τό γε ἦσαν εἰς αὐτοὺς τοῦ Χριστοῦ, παραδόντες σταυρῷ. Ἄλλ' ἐβουλεύσαντο βουλὴν ἦν οὐ μὴ δύνανται στῆσαι. Πῶς γὰρ ἂν θανάτῳ περιέβαλον τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς; Διὰ τὴν φησὶν, ἠετᾶσθε λοιπὸν μετὰ τοσοῦτον ἀνόνητον τόλμημα. Εἰ δὲ πάλιν ἀντιστῆτε τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, πάλιν ἠετηθήσεσθε κολάζοντι λοιπὸν τῷ κριτικῷ δίκῃς ὑπέχοντες. Χριστοῦ γὰρ ἀναληφθέντος, καὶ αὐτοῖς ἐπεβούλευον τοῖς ἀποστόλοις· « Παραγγεῖλα, λέγοντες, παρηγγεῖλαμεν μηδὲν λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ. » Καὶ· « Ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν Ἰερουσαλήμ τῆς διδασκῆς ὑμῶν. » Καὶ τύπτοντες ἐδόκουν πάλιν ἰσχύειν, ἀλλ' ἐνίκων οἱ μαθηταὶ λέγοντες· Διότι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ἀνθ' ὧν ἔτισαν δίκας ὑπὸ Ῥωμαίων ἠετῶμενοι.

cedendo denique cum superiores sibi esse viderentur; vicerunt tamen hoc uno facile apostoli tamen non tulerunt inultum, qui postea sint a Romanis dericti.

ια·ε'. Οὕτω λέγει Κύριος· Τῇ ἰσχυρῇ χειρὶ ἀπειθούσι τῇ πορείᾳ τῆς ἐδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου λέγοντες· Μὴ ποτε εἰπῆτε σκληρόν. Πᾶρ γὰρ ὁ

A dicitur, iterum jam a propheta scribuntur. In quem qui credere recusarunt, posteaquam arguit, seipsam crimine illorum liberans, ex se, sibi quae similibus maxima cum voluptate, converso ad gentes sermone, nobiscum Deus exclamat. Hæc igitur ad Emmanuelem cognoscendum, quem circumcisis populus nec cognovit nec intellexit, adhortantur. Vos autem, ait, præclaro isto certamine superari vos permitte, Christique jugum admittite; ut illi audientes vos a servitute legis peccati in libertatem asseratis. Eos igitur ab ultimis usque terræ finibus, qui vobis Evangelium annuntiant, audite. « In omnem enim terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum ». Item, qui viribus eloquentiæ confiditis, vincimini jam, et pietatis præconio credite. Alioquin enim repugnantes, vano in Deum consiliorum vestrorum astu relecto, repressaque linguæ petulantia, victi conciditis. Vult autem fortasse ipsas etiam corporis vires exui, et carnis infirmitatem assumi, quo Dei virtus in infirmitate perficiatur. Quod si rursus insurrexerit in vos carnis petulantia, et ipsa rursus spiritui subijciatur, quo consilium vestrum, vestra item irrita maneat colloquia. Hinc illæ sunt in sacris comminationes: « Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentium reprobabo ». Consilium enim mortalium destruet magni consilii angelus, Deique Verbum humana colloquia dissipabit. Quælia certe eorum auribus, qui Ecclesiam hostiliter prosequuntur intonare **131** sæpissime, operæ pretium duxerim.

Sunt tamen, qui priora quidem ad gentes et Judæos referri velint; quæ autem ab eo loco, ubi, qui prævaluistis, vincimini dicit, Judæis attribui. Prævaluerunt enim in Christum, quam maxime potuerunt, qui eum cruci tradiderunt. Sed consilium adversum se inierunt pessimum, quodque ipsi stabilire non valeant. Qui enim vitæ Auctori et Principi vitam eripiant? Inde est, quod eos, ut, post tam insignem audaciam, vinci se patiantur, monet. Quod si iis rursum, qui Evangelium prædicant, repugnare pergant, iterum etiam victos subactosque, pœnas non posse judici non dare. Jam enim Christo in cœlum recepto cum insidias etiam apostolis moliri, Christique prædicationem remorari verbis isti pergerent; etiam atque etiam, « Præcepimus vobis, ne doceretis in nomine isto; Et ecce repletis Jerusalem doctrina vestra »;

D tamen non tulerunt inultum, qui postea sint a Romanis dericti.

VERS. 11-13. Sic dicit Dominus: Forti manu recedunt a via itineris populi hujus, dicentes: Nequando dicatis durum. Quidquid enim loquitur populus iste,

¹ Psal. LVIII, 5; Rom. x, 18. ² II Cor. XII, 9. ³ Isa. XXIX, 14; I Cor. I, 19. ⁴ Isa. IX, 6. ⁵ Act. I, 28.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. οἰό.

durum est. Timorem autem ejus ne metuatis, neque conturbemini, etc.

132 Sermonem hunc adversus incredulos, vel Judæos, ut volunt quidam; vel eos, ut putant alii, qui gentium nomine intelliguntur, apparet instituisse. Est vero *fortis manus*, ipsa Dei virtus⁵⁶ rerum omnium opifex; nimirum Filius, per quem omnia facta sunt⁵⁷; qui mortem superavit; qui Satanæ vires attrivit; qui infernum deprædatus est; qui genus humanum ad immortalitatem renovavit; qui reluctantes Judæos, a quibus Emmanuelis nomine nunquam admissus est, non habuit modo: sed et omnes eos etiam, quotquot de gentium numero fidem amplecti recusarunt. Dupliciter enim ad Dei agnitionem ducimur: vel cum naturalibus usi notitiis, ex creatis rebus ad earum auctorem et opificem ascendimus: vel cum legis doctrina instructi eandem amplectimur. At omnino isti, nec *fortis manus* operibus, quantumlibet Domini dexteram esse in fortitudine magnificatam, cælos deinde eadem stabilitos Scripturis testatum viderent⁵⁸, fidem adhibere; nec *viam* ipsam, quam se esse testatur, insistere voluerunt. Quamquam alioquin *viam* nomine, legalem vitæ instituentem rationem intellexisse videri queat; cum legis doctoribus cæcitate Dominum exprobrasse palam sit. Scribitur præterea: « In via mandatorum tuorum delectatus sum⁵⁹. » Deinde: « In via tua vivam⁶⁰. » Item, « Beati immaculati in via⁶¹. » Sunt igitur ista jure de gentibus usurpata. Quod si ad Judæos referas, per defectum dicantur necesse est; ut sit: Et ab ambulatibus *viam itineris* non rectam et Dominicam, recedunt: nimirum, ut *populus iste recessisse* intelligatur, cujus personam non ita pridem assumens, *nobiscum Deus* usurpat: quo *viam* nomine, despecta legis umbra, Evangelium significetur. Ei autem, quæ per defectum est Symmachi astipulatur interpretatio, quæ ait: *Et dixit Dominus ad me, tanquam in forti manu etiam me recedere fecit.* **133** *ne in hujus populi via ambularem; dicens: Non dicetis: Conjuratio; quidquid dicit populus hic, conjuratio est.* Inuit vero se propheta propria Dei manu, ne eandem *viam* teneret cum impio populo, qui prophetiæ fidem de Emmanuele invocando negaret, esse revocatum: quia *conjuratorem* illi suum ab eis secessum arbitrentur. At vos nihil ejusmodi, ait, *dicatis.* Quod si ad Septuaginta attendas, erit: *Ne sermonem durum more is'orum, qui fugiendam deserendamque hujusce populi viam suadere conantur esse dicatis.* Sin idcirco rursum, quod a vobis defecerunt, insidias molantur; ipsos nequaquam, sed Deum solum *timete.* « Initium enim sapientiæ timor Domini⁶²: » quo

ἐὰν εἴπῃ ὁ λαὸς οὗτος σκληρὸν ἐστὶ. τὸν δὲ φοβῶν αὐτοῦ οὐ μὴ φοβηθῆτε, οὐδὲ μὴ ταραχθῆτε, κ. τ. λ.

τὸν παρόντα λόγον πρὸς τοὺς ἀπειθοῦντάς φησιν· κατὰ μὲν τινάς, Ἰουδαίους· κατὰ δὲ τινάς, ἔθνικούς· χεὶρ δὲ Ἰσχυρὰ, ἡ δημιουργικὴ τῶν ὄντων ἀπάντων δύναμις, ὃ δὲ οὐ τὰ πάντα γέγονεν, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃ καὶ καταργήσας τὸν θάνατον, συντρίψας τε τὸν Σατανᾶν, καὶ σκυλεύσας τὸν ἄδην, καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν ἀνακαινίζων τὸ γένος, ὡπερ ἀντέστησεν Ἰουδαίῳ κληθέντες καὶ μὴ δεξιόμενοι τὸν Ἐμμανουήλ. Ἔτι δὲ καὶ ὅσοι τῶν ἔθνῶν παρέμειναν πρὸς τὴν πίστιν ἀσύμβατοι. Διχῶς γὰρ ἐπὶ Θεοῦ γνώσιν ἀγάμεθα, ἢ φυσικαίς ἐννοίαις χρῆσάμενοι, διὰ τῶν κτισμάτων γινώσκοντες τὸν Δημιουργόν, ἢ διὰ τῆς τοῦ δοθέντος ἡμῖν νόμου διδασκαλίας· οὗτοι δὲ οὗτε τοῖς ποιήμασι τῆς Ἰσχυρᾶς χειρὸς ἠκολούθησαν, περὶ ἧς εἴρηται, Ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, δεδόξαται ἐν Ἰσραὴλ, καὶ, Ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν· οὗτε τῇ ὁδῷ. Αὐτοὶ δὲ φησιν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Ἡ πορείαν λέγει τὴν ὁδὸν τοῦ βίου τὴν νομικὴν, τοῦ Κυρίου τυφλοῦς ὁδηγούς τοὺς διδασκάλους τοῦ νόμου προσαγορεύοντο. Εἴρηται δὲ· « Καὶ ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυριῶν σου ἐτέρφθην. » Καὶ· « Ἐν τῇ ὁδῷ σου ζήσομαι. » Καὶ· « Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ. » Ταῦτα μὲν οὖν ὁρθῶς πρὸς Ἕλληνας εἴρηται. Εἰ δὲ πρὸς Ἰουδαίους ἦ⁶³, κατ' ἔλλειψιν ἐστίν· ἵνα ἦ, καὶ⁶⁴ τοῖς βαδίζουσιν ὁδοῦ πορείαν οὐ τὴν εὐθείαν καὶ τοῦ Κυρίου. Ἀπειθήσατος ἦγουν τοῦ λαοῦ τούτου, φησιν, οὗ τὸ πρόσωπον ἀναλαβὼν ἀρτίως ἐφασκεν, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· ἵνα πορείαν λέγει· τὴν εὐαγγελικὴν τῆς ἐν νόμῳ παρεωραμένης σκιάς. Ἡ Συμμάχου δὲ ἔκδοσις· τῇ ἐξηγήσει τῇ κατ' ἔλλειψιν μαρτυρεῖ. Φησὶ γὰρ τὰδε· Ἐλεῖν Κύριος πρὸς με ὡς ἐν κράτει τῆς χειρὸς καὶ ἀπέστησέν με μὴ πορεύεσθαι τῇ ὁδῷ τοῦ λαοῦ τούτου, λέγων· Οὐκ ἐρεῖτε, ἀνταρσίς. Πᾶρ δὲ ἐὰν εἴποι ὁ λαὸς οὗτος, ἀνταρσίς. Φησὶ δὲ, ὡς τῇ ἑαυτοῦ χειρὶ Κύριος ἐπιλαμβάνομενος ἀπέστησεν ἐν ἑαυτοῦ προφήτῃν ἐμὲ, τοῦ μὴ τὴν αὐτὴν ὁδὸν βαδίσειν τῷ ἀπίστῳ τούτῳ λαῷ, μὴ πιστεύσαντι τῇ προφητείᾳ τοῦ ἐπικαλέσασθαι τὸν Ἐμμανουήλ. Οὗτοι μὲν γὰρ ἀνταρσίαν ἠγοῦνται τὴν ὑμετέραν ἐξ αὐτῶν ἀναχώρησιν. Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐρεῖτε τοῦτο. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα· Μὴ εἴπητε, φησὶ, σκληρὸν εἶναι τὸν λόγον, ὡς περ οὗτοι νομίζουσιν τὸν περὶ τοῦ δεῖν ἀποστήναι τῆς τοῦ λαοῦ τούτου πορείας· καὶ ἐπιβουλεύσειεν ὡς ἀποστάνας ὑμῖν, αὐτοὺς μὲν μηδαμῶς, τὸν Θεὸν δὲ μόνον φοβῆσθε. Ἀρχὴ γὰρ σοφίας· φόβος Κυρίου. Δι' οὗ πᾶς ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἐλευνεται φόβος. Καὶ τότε λοιπὸν ἐστὶν σοὶ εἰς ἀνάσσημα μηκέτι δεομένην σωματικῶν τινος ἀνάσσηματος. Οὕτω δὲ τὴν παρ' αὐτοῖς ἐκάλουν συνεστῶτα ναῖον, καὶ τούτου τὰ ἐνδοτάτω. Αὐτοὶς οὖν ἀγιάσει σε Κύριος, ἐν ἑσθ' ἡπιότητος

⁵⁶ 1 Cor. 1, 24. ⁵⁷ Joan. 1, 3. ⁵⁸ Isa. XLVIII, 13.

cx, 10.

⁵⁹ Psal. cxviii, 52. ⁶⁰ ibid. 57. ⁶¹ ibid. 1. ⁶² Psal.

VARIE LECTIONES.

⁶³ γρ ἦ. ⁶⁴ ἡ. ἰ. ἀπειθοῦσι. ⁶⁵ γρ λέγει.

ἐπ' αὐτῶ, κατὰ δὲ τοὺς νοήσαντας λαὸν λέγεσθαι τὸν Α
 πιστὸν καὶ μετὰ τοῦ προφήτου ταπτόμενον, ὅγε Ρ
 ἔλεγεν, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· νοητέον τὸ, μήποτε ἐλ-
 πητε σκληρόν, ὅτι σκληρὸς Ἰουδαίοις ἐδόκει τῶν
 ἁγίων ἀποστόλων ὁ λόγος, μὴ ἀνεχομένων ἐμμένειν
 τῇ τοῦ νόμου σκιᾷ. Τοῖς οὖν ἀποστόλοις παρακελεύε-
 ται μὴ δεδιέναι ζῶν ἐν νόμῳ τὸν φόβον, εἶναι δὲ
 μόνον θεοσεβεῖς. Ἦγουν ἡ ὅτι φοβουμένων αὐτῶν
 προσκρούσαι Θεῷ, εἰ τὴν νομικὴν διώθοντο λατρείαν
 τῷ Σωτῆρι πειθόμενοι τὴν σκιάν καταλύοντι. Διόπερ
 ἔλεγον· «Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, οὐκ
 ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον.» Ὑμεῖς καίπερ ἐξ αὐτῶν ὄν-
 τες, μὴ τοῖς αὐτοῖς ὑποφέρεσθε φόβους. Ἀγιάζεσθε
 δὲ μᾶλλον παρ' ὑμῶν ὁ τῆς δόξης Κύριος, τοῦτ' ἔστι
 Χριστός. Κατὰ δὲ τοὺς αἰομένους πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνων
 ἀπιστοῦντας εἰσι τὸν λόγον, μὴ πειθομένουσ μήτε
 φυσικῶ νόμῳ μήτε γραπτῶ· λέγοι ἂν, ὡς οὐ καρτε-
 ροῦσι τὰ προστάγματα τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ, τὸ σκλη-
 ρόν τῶν διατεταγμένων μὴ φέροντες, καθὰ καὶ Ἰου-
 δαῖοι· δυσανασχετοῦντες πρὸς τὰ τοῦ Κυρίου διδάγ-
 ματα ἔλεγον, Σκληρὸς ἔστιν ὁ λόγος οὗτος, τίς δύ-
 ναται αὐτοῦ ἀκούειν; Σκληρόν γὰρ πόνον τὸ σω-
 φρονεῖν, καὶ τοῖς ἐν κακίᾳ τῆς ἀρετῆς ὁ ζυγός· Ἡ μὲν
 γὰρ τῷ λείψ δελεάζει τῆς ἡδονῆς· τὴν δὲ περιποιῶ-
 σιν οἱ πό.οι. Ὅθεν ἡ μὲν τὸ πλεῖστον, ἡ δὲ βραχείς
 ἄγαν ἔχει τοὺς ἐραστὰς· λέγοντες, Διὰ τὸν λόγον τῶν
 χειλέων σου ἐγὼ ἐφύλαξα ὁδοὺς σκληράς. Οἱ καὶ
 πορευόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἔκλειον βάλλοντες τὰ
 σπέρματα αὐτῶν. Σπέρμα γὰρ αἱ νῦν θλίψεις τῶν
 μελλόντων εἰσὶν ἀγαθῶν. Ἀποτρέπουσιν οὖν οἱ ἔθνη-
 ροὶ τὸν λαόν, καὶ σκληρὰ μὴ λέγειν αὐτοῖς ὀκνοῦν-
 τες ἢ προσεῖναι πάλα· μὲν τῷ νόμῳ, νῦν δὲ τῇ πίστει,
 τοῦ μὲν τὸν ζυγόν, τῆς δὲ τὴν πολιτείαν οὐκ ὑποφέ-
 ροντες· πρὸς οὓς φησι· Τὸν φόβον αὐτῶν μὴ φο-
 βεῖσθε, δηλαδὴ τῶν ἀρετῶν. Ἡ καὶ μεταστρέψας
 πρὸς τὸν λαὸν ἀποτείνεται, ὡς ἐκείνοι μὲν ταῦτα περὶ
 ὑμῶν ἐπειλήφασιν, τὴν πρὸς ὑμᾶς· ἔνωσιν διὰ τῶν
 νόμων φοβούμενοι, ὑμεῖς δὲ τὰς παρ' αὐτῶν ἐπιβου-
 λὰς μὴ ταράττεσθε. Ἔστω δὲ σοι φόβος ὁ Κύριος.
 Μέγα δὲ πρὸς τελείωσιν πεπαιδευμένους φοβεῖσθαι
 καὶ μὴ εἶναι φοφοδεῖς. Περὶ ὧν φησιν ὁ Δαβὶδ·
 «Ἐκεῖ φοβηθήσονται φόβῳ ᾧ οὐκ ἦν φόβος.» Ἐκεῖ-
 νου τοίνυν τὴν παρουσίαν ἐκδέχου· ἐκείνου φοβοῦ τὸ
 χριστήριον, καὶ τὴν ἐ. γῆ μετ' ἀγγέλων παρου-
 σίαν. Ἐὰν γὰρ ἦς πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, οὐ προσκίψεις,
 ὡς λίθῳ προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου.
 Οἱ γὰρ τυφλοὶ προσπταῖουσι λίθοις, σφαλεροὶ τε τὰς
 βᾶσαι· περιολισθαίνουσι πέτραις, οὕτως ὁ τυφλὸς
 τὴν ψυχὴν, καὶ μὴ διὰ τῆς τῶν Γραφῶν διδασκαλίας
 ἐπιγνούς τοῦ Κυρίου τὴν παρουσίαν, τῷ εὐαγγελικῶ
 κηρύγματι περιπταῖε καὶ σκανδαλίζεται λέγων·
 «Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσῆ λέλαληκεν ὁ Θεός, τοῦτον
 δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστίν.» Καὶ προσκόψαντες
 οὗτοι τῷ λόγῳ πεπτώκασιν· τοῖς δὲ πεπιστευκόσιν

A solo humanus omnis metus abigitur. Tumque erit
 tibi in *sanctificationem*, cum nulla corporis am-
 plius postulabitur *sanctificatio*. Sic enim suum ipsi
 templum, cum staret adhuc, et quæ erant in eo
 penetralia nuncupabant. Te igitur demum *sanctifi-
 cabit Dominus*, cum fide ipsum fueris amplexatus.
 Verum enim vero si in eorum sententiam descen-
 das, qui fidelem populum cum propheta coniunctum,
 a quo *nobiscum Deus* dictum sit intelligi arbitran-
 tur: nequaquam *durum* dixeritis, ideo usurpari
 fatearis necesse est, quod eorum sermo Judæis,
 quos in legis umbra remanentes ferre non poterant
 apostoli, *durus* videretur. Apostolos igitur legalium
metum ponere, et divinum solum studere cultui adhor-
 tatur: nimirum, qui in Dei offensionem incurrere
 vererentur, si repudiato legis cultu, Salvatoris
 fidem, a quo legis umbra dissipatur amplecterentur.
 Hinc est illud Judæorum: « Si esset hic homo
 a Deo, non Sabbatum solveret ⁶³. » Vos igitur,
 etsi ex iisdem estis, videritis, ne eodem *mei*
 perterriti succumbatis. Quin potius, ut gloriæ Do-
 minum, id est Christum sanctificetis. Quod si eorum
 opinionem amplecteris, qui ad impias gentes ser-
 mones referri putant, quæ se nulla vel naturæ lege,
 vel scripta persuaderi patiuntur: in eos fortasse,
 tanquam qui demonstratam populo *viam*, ejus
asperitate **134** deterriti, minus patienter ferent
 dictum videri queat: quemadmodum Judæis
 constat, qui Domini doctrina offensi, *durum* esse
 illius sermonem, nec cujusquam auribus ferri
 posse conquerebantur ⁶⁴. Est enim scortatori dura
 valde temperantia, *durum* etiam sceleratis virtutis
 jugum; quippe qui blanda voluptatis esca capian-
 tur, cum non nisi per laborum difficultates ad
 virtutem pateat aditus. Unde fit ut honestatem
 pauci, voluptatem infiniti sectentur amatores, qui
 propter verba labiorum tuorum, Domine, vias
 duras custodisse se ⁶⁵; qui item, cunctes ivisse se,
 et flevisse mitentes semina sua ⁶⁶, dicere queant.
 Semina enim futurorum bonorum existunt, quibus
 nunc exercemur, calamitates. *Populum* ergo gentes
 avertunt neque *durum* esse ipsis dicere verentur,
 olim quidem ad legem accedere, nunc autem ad
 fidem; quæ neque illius jugum, neque istius insti-
 tutum subire voluerunt. Itaque ad populum sic ait:
Timorem eorum ne metuatis, ut virtutes significet.
 Aut certe in populum, conversa ad ipsum oratione,
 invehitur; tanquam eam quidem illi de se genti-
 bus opinionem præbuerint; unde secum coire le-
 gibus vereantur; neque tamen eorum insidias, sed
Deum ipsum esse metuendum. Est vero magnum
 quid ad perfectionem, scite liberaliterque metuere;
 nec ad quemlibet strepitum consternari, quale si-
 gnificatur his verbis apud Davidem: « Illic formi-

⁶³ Joan. ix, 16. ⁶⁴ Joan. vi, 61. ⁶⁵ Psal. xvi, 4. ⁶⁶ Psal. cxiv, 6.

VARIÆ LECTIONES.

Ρ γρ. ὅς γε, ἢ ὅτι. Ἡ. δηλονότι. Ἡ γρ. ὀκνοῦντας. Ἡ ἐπὶ γῆ. Ἡ γρ. ὡς.

dabunt, ubi non est timor ⁶⁷. » Illius igitur adventum expectito. Illius iudicium et presentiam in terra cum angelis metuas. Si enim ipsum fide fueris amplexatus; non *offensionis lapidem*, non ad *petram scandali offendes*. Non aliter enim quam qui oculis privati, vel gressu titubante, ambulant, persæpe in saxa offendunt: sic qui mentis cæcitate laborat, aut qui, neglecto Scripturarum studio, Domini adventum ignorat, ad Evangelii præconium offendit ille, et scandalizatur, dicens: « Nos scimus quia Mosi locutus est Deus: at istum unde sit, ignoramus ⁶⁸. » Illi igitur ipsi sunt, qui in verbum *impingentes* lapsi sunt: cum credentibus *sanctificatio*, non *petra scandali natus* **135** ex Virgine Emmanuel exstiterit.

Nec alia sunt, quæ Paulus docebat, cum eundem esse Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam diceret ⁶⁹. Et rursum cum Israëllem sectando legem justitiæ, ad legem non pervenisse ideo dicit, quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis ⁷⁰, *offendit in lapidem offensionis*, sicut scriptum est: « Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali: et omnis qui credit in eum, non confundetur ⁷¹. » Sumpsit igitur ex hoc loco Apostolus, quod *lapidem offensionis, et petram scandali*, dixit. Quod autem sequitur: « Et omnis qui credit in eum non confundetur, » ex alia ejusdem prophetiæ parte sumptum est, ubi in hæc verba scribitur: « Ecce pono in Sion lapidem angularem, electum, pretiosum, et qui credit in ipsum non confundetur ⁷². » Idem vero Christus aliis quidem *sanctificatio*, aliis vero *offendiculum* existit. Et fortasse offensio est gentibus ipsis prædicationis stultitia, quæsapientiam quærunt. Judæis autem *petra scandali*, qui signa postulant. Nobis autem (qui evangelicæ prædicationis simplicitatem vel logicis metiri demonstrationibus, vel signis de veritate periculum facere nunquam conati sumus) Christus Dei virtus, Dei item sapientia ⁷³. In quo autem *domus Jacob* meminit, Judæos intelligit, quos multa in Christum amentia laborantes, iis fore non dissimiles asserit, qui venatorum *laqueis capti*, et in *foveas* delapsi ad cædem servantur. *Appropinquabunt*, ait, omni concutere valenti, omnibus ipsi viribus destituti, nec fidelium in morem dicere valentes: « Fortitudo mea et laus mea Dominus ⁷⁴. » *Capiantur* enim Israelitarum quotquot adversus visibiles invisibilesque hostes securos esse se arbitrati, in id, quod petitur, auxilii fiduciam collocare noluerunt. Est enim Deus suum in Jerusalem studium testatus his verbis: « Ego ero illi murus ignis in circumitu ⁷⁵; » sed translata ad gentes gratia, ex quo in Christum sævitiam exercuerunt, hostium prædæ direptionique patuerunt. Sic autem habet Symmachii interpretatio: *In lapidem offensionis, et in petram* **136** *ruinæ duobus domibus Israel, in laqueum et in scandalum habitantium Jerusalem*. Ubi per duas domos, cum cæteris interpretibus principes ipsos et subditos significavit, ut gentem universam com-

A *ἀγλασμα* γίνεται, ἀλλ' οὐ πέτρα σκανδάλου διὰ τῆς ἐκ Παρθένου κυΐσεως ὁ Ἐμμανουήλ.

Ταῦτα καὶ Παῦλος εἰδίδασκε, λέγων Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν. Καὶ πάλιν, Ἰσραὴλ μὲν διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον οὐκ ἔφθασε διὰ τί; ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου προσέκοψεν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καθὼς γέγραπται: « Τοῦ τεθῆναι: » ἐν Σιών λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου, καὶ [πᾶς] ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ καταισχυνθήσεται. » Τῆ μὲν οὖν λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν σκανδάλου ἐντεῦθεν εἰληφεν ὁ Ἀπόστολος, τὸ δὲ « Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ καταισχυνθήσεται. » ἐξ ἐτέρου τῆς προφητείας μέρους, ἐν ᾧ λέλεκται: « Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογωνιαίον, ἐκλεκτὸν, ἐντιμον. Καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ καταισχυνθήσεται. » Ὁ αὐτὸς δὲ Κύριος, τοῖς μὲν ἀγλασμα, τοῖς δὲ πρόσκομμα γίνεται. Καὶ πρόσκομμα μὲν Ἰσως Ἑλλῆσιν τοῖς σφίαν ζητοῦσιν, ἡ μωρία τοῦ κηρύγματος Ἰουδαίοις δὲ ζητοῦσι σημεῖα, πέτρα σκανδάλου. Ἡμῖν δὲ τοῖς μὴ ζητοῦσι λογικὰς ἀποδείξεις τὴν τοῦ κηρύγματος ὑποβάλλειν ἀπλότητα, μήτε διὰ σημείων ἐκπειράσονται τὴν ἀλήθειαν, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Τῷ δὲ οἴκῳ Ἰακώβ, τοῖς Ἰουδαίοις, φησὶν, σὶ πολλὴν κατὰ Χριστοῦ νοσήσαντες τὴν ἀπόνοιαν, ἔσονται προσεικότες τοῖς ἐν παγίδι πεσοῦσιν καὶ τεθνηρευμένοις εἰς βλεθρον, καὶ τοῖς ἐν κοιλώμασι, τοῦτ' ἐστὶν τοῖς εἰς βύθρον ὀλισθηκόσιν. Ἐγγιούσι δὲ, φησὶν, παντὶ κατασελεῖν εἰδῶτι, μηδεμίαν ἰσχὴν κεκτημένοι, κατὰ τοὺς πιστοὺς εἰπεῖν μὴ δυνάμενοι: « Ἡ ἰσχὺς μου καὶ ἡ ὑμνησίς μου ὁ Κύριος. » Ἀλώσονται γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ὅσον μὲν ἦκεν ἔτι ἐπικουρίαν τὴν ἀνωθεν, ὄντες ἐν ἀσφαλείᾳ πρὸς τοὺς αἰσθητοὺς καὶ νοητοὺς πολεμίους. Φησὶ γὰρ περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ Θεός: « Κἀγὼ ἔσομαι αὐτῇ τείχος πυρὸς κύκλουθεν. » Τῇ δὲ εἰς Χριστὸν παροινία τοῖς ἐχθροῖς γεγόνως ἑυάλωτοι, εἰς τὰ ἔθνη μεταθεύσης τῆς χάριτος. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησὶν: *Εἰς λίθον προσκόμματος, καὶ εἰς πέτραν πτώματος, τοῖς δύο οἴκοις Ἰσραὴλ, εἰς παγίδα, καὶ εἰς σκάνδαλον τῶν οἰκούντων Ἱερουσαλήμ. Δύο δὲ οἴκους φησὶ, τὸν τε τῶν ἀρχόντων καὶ τὸν τῶν ἀρχομένων, τὸ πᾶν ἔθνος δηλῶν. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ, τοὺς δύο οἴκους ἐξέδωκιν. Διὰ τοῦτο δὲ, φησὶν, ἀδυνατήσουσιν ἐν αὐτοῖς πολλοὶ, ὅθλον δι' ὅτι γέγονεν αὐτοῖς εἰς λίθον προσκόμματος. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐγγιούσιν, Σύμμαχος ἐξέδωκιν, καὶ παγιδευθήσουσιν καὶ*

⁶⁷ Psal. lxi, 6. ⁶⁸ Joan. ix, 29. ⁶⁹ I Cor. i, 25. ⁷⁰ Rom. ix, 31, 52. ⁷¹ ibid. 33. ⁷² Isa. xxviii, 16. ⁷³ I Cor. i, 24. ⁷⁴ Psal. cxvii, 14. ⁷⁵ Zachar. ii, 5.

VARIAE LECTIONES.

• γρ. Ἰδοὺ τίθημι. • γρ. Χριστός. • γρ. ὅσοι μὴ ἔλαπισαν. • γρ. γεγόνασιν.

συλληθθήσονται. Τὸ δὲ, *ἄνθρωποι ἐν ἀσφαλείᾳ*, A prehenderet. Erunt itaque, ait, inter ipsos *infirmi permulti*: nimirum, quod in lapidem *offensivus*

illis exstitit. Pro quo autem: *Aspropinquabunt* legimus, *irretiantur*, et *capientur* extulit Symmachus. Denique verba illa: *Homines qui sunt in securitate*, supervacua sunt, et ideo obelo jugulata.

15-17. Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν. Καὶ ἔρει· Μεμῶ τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πεποιθῶς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ, κ. τ. λ.

Τὸν πρῶτον στίχον ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκεν· *Ἀἴσον μαρτύριον, σφράγισαι τὸν νόμον ἐν τοῖς διδασκατοῖς μου· οἷς καὶ τὰ Ἀκύλου συνάδει. Τότε δὲ, φησὶ, μετὰ τὸ συμβῆναι τὰ εἰρημμένα τοῖς δύο οἴκοις τοῦ Ἰσραὴλ· τότε δῆσον τὸν νόμον. Οὐκέτι γὰρ χρεῖα τοῦ Μωυσέως νόμου, οὐδὲ τῶν παρ' αὐτοῦ μαρτυριῶν, τῆς καινῆς παραδιδόμενης διδασκαλίας τοῖς διδασκατοῖς αὐτοῦ, τοῖς ἐξ ἔθνων κεκλημένοις, οἵτινες φανεροὶ ἔσονται σφραγιζόντες τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν αὐτὸν, οὐκ ἔτι ὄντα χρησίμον τῇ παραθέσει τοῦ κρείττονος. Ἄρ' οὖν ἀφεξόρμητα τῶν νομικῶν ἀναγνωσμάτων Χριστοῦ λέγοντος· « Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὅμοιος ἔστι πλουσίῳ ἀνθρώπῳ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά. »*

Οὐκ οὖν, οὐ καθάπαξ, τὴν δὲ σωματικὴν ἐκδοχὴν αὐτοῦ παραιτούμεθα. Τινὲς δὲ διαβάλλεσθαι διὰ τούτων φασὶ τοὺς τῷ θεῷ νόμῳ τὰς ἀκοὰς ἀποκλείοντας, οἱ καὶ σφραγιζεσθαι λέγονται, τῇ μορφῇ τοῦ ἀντικειμένου ἑαυτοῦς ὁμοιώσαντες, μὴ θέλοντες ἐν ἑαυτοῦς μορφωθῆναι Χριστῶν. Προτιμῶντες δὲ τοῦ ἐπουρανίου τὴν εἰκόνα τοῦ χοικοῦ, ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ ὁ νόμος τῇ ἀσφαλείᾳ τῶν ῥημάτων ἐσφράγισται διὰ τοῦ γυμνασίου οὕτω παραδοθεὶς. Ὁ δὲ μὴ τῇ μελέτῃ λῦσαι τῆς ἀγνοίας ἐπιχειρῶν τὸν δεσμὸν σφραγίζειν αὐτὸν λέγεται. Ἐσφράγιζον καὶ Ἰουδαῖοι οἱ διδασκαλοὶ προφάσει τῆς κατὰ τὸ γράμμα τηρήσεως οὐκ ἀποκαλύπτοντες τὰ ἐν τῷ βάθει μυστήρια. Περὶ ὧν φησιν ὁ Σωτὴρ, ὅτι Ἦρατε τὰς κλεῖς, καὶ οὕτε αὐτοὶ εἰσέρχεσθε, καὶ τοὺς δυναμένους εἰσελθεῖν κωλύετε. Ὁ δὲ τοιοῦτός φησιν Ἰουδαϊκός· Μεμῶ τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα, καὶ τὰ ἐξῆς. Λέγει δέ· Οὐ δέχομαι τὸν Ἐμμανουήλ, εἰ καὶ νῦν ἔγκαταλέλειμμα· μεμῶ δὲ ποτε τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ τοῦ νῦν ἡμᾶς ἀποστραφέντος. Κατὰ δὲ τὴν προτέραν ἐξήγησιν, οἱ εἰς Χριστὸν ἠλπικότες ταῦτα φασιν, τὸν μὲν νόμον ἀποστρεφόμενοι, τὴν δὲ τοῦ Χριστοῦ περιμένοντες χάριν, ὡς ἂν αὐτῶν ἀγίασμα γένηται· κατὰ τὸ· « Ἰπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχεν μοι. » [Ἰπομένει δὲ Κύριον] ὅς καὶ καρτερῶν τὰ δοκούντα Θεῷ, καὶ τοὺς ὑπερέουσεβειας ἀγῶνας ἀνέχεται, στάσιν ἐν Θεῷ ποιοῦμενος ἀσφαλῆ, διὰ τοῦ βλέπειν, ὡς ἀπεστράφη Θεὸς τοὺς ἠπειθηχότας αὐτῷ. Τινὲς δὲ· « οἱ ταῦτα λέγοντες· διδάξει τὸ τοῦ Μονογενοῦς πρόσωπον εἰσαχθὲν καὶ λέγον περὶ αὐτῶν·

Vers. 16-18. Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicit: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.

Primum versum sic reddit Symmachus: *Liga testimonium, obsigna legem discipulis meis*, quibuscum et ipsa etiam Aquilæ consentit interpretatio. Tunc autem, ait; id est, postquam quæ dicta sunt duobus domibus Israel evenerint; tunc, inquam, legem ligato. Neque enim ulla tum vel Mosaicæ legis, vel emendicatorum ab ea suffragiorum erit necessitas, cum recentis disciplinæ vocatis gentibus fiet promulgatio, quæ quidem manifeste erunt legem obsignantes, ne discant; eam scilicet, quæ nihil amplius, si cum præstantiori conferatur, habeat utilitatis. A legis igitur abstinebimus lectione, quando Christum dixisse constat: **137** « Ideo omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera ¹⁶. »

Nequaquam profecto, nequaquam omnino: sed carnalem legis sensum aversabimur. Non desunt, qui eos hic argui existimant, qui legi divinæ aures suas obturarunt; unde et signari ipsi, quia adversario fieri similes magis, quam Christi forum in cordis penetrabilibus gerere, terrenamque imaginem cælesti præferre voluerunt. Est autem lex ipsa per se verborum obscuritate, ad exercendas ingenii vires, veluti sigillo *obsignata*, cujus qui ignoratæ difficultatis vinculum solvere non conetur, *obsignare* ipsum merito dixeris. *Obsignabant* porro et eam Judæorum magistri, cum elementari observatione contenti, hac specie demersam in fundo mysteriorum gravitatem scrutari, et in apertum proferre non conabantur. In quos illa sunt Salvatoris ¹⁷, ubi eos clavem quidem habere, non modo autem non ingredi, sed volentes aditu etiam prohibere conqueritur. Quorum qui mores imitatur, Judaico more sic ferme loqui videtur: *Expectabo Deum, qui avertit*, etc., eodem plane sensu ac si diceret: *Emmanuelem*, quantumvis nunc deserer, non admitto tamen; sed *avertentis* nos Dei futuram tandem aliquando visitationem expectabo. Sin autem priorem interpretationem sequamur, ista eorum verba fuerint, qui lege posthabita in Christum spes suas collocare, ejusque gratiam retinere, quo in *sanctificationem* ipsis *cederet*, satis esse duxerunt; quale est illud: « *Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi* ¹⁸. » Dominum vero ii expectare dicuntur qui, quæ Deo placent,

¹⁶ Matth. xiii, 52. ¹⁷ Luc. xi, 52. ¹⁸ Psal. xxxix, 2.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. Ἰουδαϊκῶς μεμῶ. • γρ. εἰσι.

forti animo tolerant, nec oblata pro religione certamina refugiunt, hoc uno fidem in eum roborantes, quod incredulos a se ipsum *avertisse* videant. Neque vero celandum est, existere nonnullos, qui personam hic Unigeniti induci velint, deque ipsis in hæc verba dicere : *Ecce ego et pueri, quos dedit mihi Deus*, quæ a Paulo etiam in eam, quæ exstat ad Hebræos Epistolam, relata sunt ⁷². Sunt enim Judaici *pueri*, qui ex maris et feminæ concubitu **138** nascuntur. At quos tanta dignatur appellatione Dominus, eosdem certe neque ex sanguine, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nasci oportet ⁸⁰ : quippe qui non secundum carnem geniti, sed Deo illi largiente tales sint filii in læcem editi. Hoc ipso enim quod Deus est, omnium quoque natura Dominus est, nec amplius quidquam ad Mosis leges attendit. *Puerorum* autem nomine, eos, qui fidem amplexi sunt, veluti spiritu renatos, et veterem hominem exutos, intelligit : morum nimirum simplicitate præditos, malique expèrtes ; et qui, superatis rudibus Scripturæ elementis, lacte amplius non egent ; sed mysteriorum capaces solido jam adultorum cibo vescuntur ⁸¹. At ex quo nobis etiam, Abba, pater, in spiritu per eum inelamare datum est ⁸², fratres ab ipso jam nuncupantur, tanquam Patri, quos ipse acceperat, rependeret : ad quem his ipse etiam verbis loquitur : « Quos dedisti mihi de mundo, tui erant, mihi que eos dedisti ⁸³ ; » juxta illud : « Pete a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam ⁸⁴. » Per hos autem, ait, *pueros, signa erunt et prodigia*. Quod est a reliquis ita redditum : *Ecce ego et filii, quos dedit mihi Dominus, in signa et prodigia in Israel*. Ideo enim mihi eos largitus est, ait, ut per eos prodigia ederem. Quibus et ipse Salvator, cum ad oves domus Israel, quæ perierant, eosdem mitteret, aiebat : « Infirmos sanate, demonas ejicite, gratis accepistis, gratis date ⁸⁵. » Per quæ *signa* et ipsa gentium fiebat vocatio. Quod enim ignorationem cognitio, quod nequitiam probitas deturbarit ; quod ubique terrarum denique fundamenta Dei jecerit Ecclesia, divinæ gratiæ *signis* apertis et manifestis, quæ nec ab alio etiam, quam a *Domino exercituum* esse queant, tribuatur necesse est. Quis autem alius ab eo *exercituum Dominus*, qui est Dominicarum copiarum summus imperator ; a quo *signa* pueris qui in eum crediderunt, data sunt ? De quibus olim cum : « Hosanna in excelsis ⁸⁶, » inelamarent, illud : « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem ⁸⁷, » usurpari ait. De quibus, inquam, gratiæ illæ intelliguntur, quas Patri retulit, quod ea sapientibus et **139** prudentibus occultasset, quæ parvulis illis retexisset ⁸⁷ : mysticus nimirum parvulorum significans, qui doctrinæ illius ope, qui in *Sion monte cælesti habitat*, mysteriorum revelatione potirentur. Hujus autem montis etiam meminit Apostolus cum ait : « Accessistis ad *Sion montem* et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem ⁸⁸. »

A Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· ἃ καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους παρέθετο. Τὰ μὲν γὰρ Ἰουδαϊκὰ παῖδια ἐξ ἀνδρός· τε καὶ γυναικός· τὰ δὲ, τοῦ χρηματίζοντος ταῦτα Κυρίου, οὐκ ἐξ αἵματος, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, τοῦ Πατρὸς· αὐτῶ τοιούτα τέκνα δεδωρημένου ἢ κατὰ σάρκα. Καί' ὁ γὰρ Θεός, πάντων κρατεῖ φυσικῶς, μηκέτι τῷ Μωϋσεῶς προσέχοντα ὀνόμῳ. Παιδία δὲ φησι τοὺς πιστοὺς, ὡς ἀναγεννηθέντας τῷ πνεύματι, καὶ τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον ἀπεκδύσαντας· ἀπαλοὺς τὸν τρόπον, καὶ ἀπειροκακούς, ἀπογεγαλακτισμένους λοιπὸν ἀπὸ τῶν εἰσαγωγικῶν λόγων, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν τελειωτέρων τροφῆν τῶν μυστηρίων χωροῦντας. Δούς δὲ ἤμῃν καὶ τὸ κρᾶζειν ἐν πνεύματι, Ἀββὰ ὁ πατήρ, ἀδελφούς ἡμᾶς προσγγόρευσε τῷ Πατρὶ καθάπερ ἀντιδιδούς οὓς ἐδέξατο πρὸς ὃν καὶ φησιν· « Οὓς ἔδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου, σοὶ ἦσαν, κάμολ αὐτοὺς ἔδωκας. » Κατὰ τό· « Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. » Διὰ τούτων δὲ τῶν παίδων, φησὶν, ἔσται σημεῖα καὶ τέρατα· ἔθεν οὕτως ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια, ἃ δέδωκέν μοι ὁ Κύριος, εἰς σημεῖα, καὶ εἰς τέρατα ἐν Ἰσραὴλ. Ἐδωκε γὰρ μοι, φησὶν, αὐτὰ θαυματουργεῖν δι' αὐτῶν· οἷς καὶ ἔλεγεν ὁ Σωτήρ πρὸς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ ἀποστέλλων αὐτὰ, « Ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, δαίμονας ἐκβάλλετε, ὄφρα ἂν ἐλάβετε, ὄφρα ἂν δοτέ. » Δι' ὧν σημεῖων καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν ἐγένετο κληῖτι. Τὸ γὰρ ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν, καὶ πρὸς ἀρετὴν ἐκ κακίας μεταβαλεῖν, Ἐκκλησίας τε Θεοῦ πανταχοῦ συστήναι τῆς γῆς, Θεοῦ χάριτος ἐναργῆ σημεῖα καθέστηκεν. Ἄπειρ ἐστὶ παρὰ τοῦ Κυρίου σαβαώθ. Τίς δὲ ἄλλος τῶν στρατιωτῶν Κύριος, ἢ ὁ λεγόμενος ἀρχιστράτηγος τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, πρὸ οὐδέδοται τοῖς παιδίοις τὰ σημεῖα τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν ; περὶ ὧν αὐτῆς λεγόντων· « Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, » εἰρησθαί φησι τὸ, ὅτι· « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. » Περὶ ὧν ἐξομολογούμενος τῷ Πατρὶ, φησὶν, ὅτι ἐκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Τὰ μυστικὰ παῖδια νηπίους καλῶν τοὺς διὰ τῆς μαθητείας τῆς ἀποκαλύψεως τῶν μυστηρίων τυγόντας, οἷς ἀπεκάλυψεν ὁ ἐν Σιών κατοικῶν τῷ ἐπουρανίῳ δρει. Περὶ οὗ φησὶν ὁ

D Ἀπόστολος· « Προτελήθητε Σιών δρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ. »

⁷² Hebr. ii, 12. ⁸⁰ Joan. i, 13. ⁸¹ Hebr. v, 12. ⁸² Galat. iv, 6 ; Rom. viii, 15. ⁸³ Joan. xvii, 6. ⁸⁴ Psal. ii, 8. ⁸⁵ Matth. x, 8. ⁸⁶ Matth. xxi, 9. ⁸⁷ ibid. 16. ⁸⁸ Matth. vi, 25. ⁸⁹ Hebr. xii, 22.

VARIE LECTIONES.

b λ. Ἰσ. οὗ c γρ. προσέχων τι.

10-κβ'. Καὶ ἐὰν ἐλπωσι πρὸς ὑμᾶς· Ζητήσατε ἅ
τοὺς ἐγγαστριμύθους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φω-
ροῦντας, τοὺς κεκολογοῦντας, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας
φωνοῦσιν. Οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητή-
σουσι; Ἢ ἐκζητήσουσι περὶ τῶν ζῶντων τοὺς
νεκροῦς; κ. τ. λ.

Κατηχητικὸν ἐξυφαίνει λόγον ὁ Ἐμμανουὴλ τοῖς
εἰς τέκνα λελογισμένοις, τῆς ἀρχαίας ἀπάγων αὐτοὺς
δεισιδαίμονίας, ὡς ὄντας αὐτοῦ διδασκούς. Εἰ γὰρ
συγγενεῖς ὑμᾶς [φρησίν] ἢ φίλοι παρακαλοῖεν ἐπὶ τὴν
προτέραν πλάνην ἐπανελεθεῖν, καὶ πεθεσοθε τῆ συμ-
βουλῆ, προφάσει προγινώσεως. Ταῦτα γὰρ ἐνεργοῦσιν
ἐπὶ κατατροφῆ τῶν γινομένων^δ οἱ δαίμονες. Καὶ
πάθη γὰρ θεραπεύειν, καὶ προλέγειν ἰσχύουσιν· τὸ
μὲν, διὰ τὸ διορατικώτερον εἶναι τῶν ὑλικωτέρων
ἰδιωμάτων, οἷον βοτανῶν ποιότητος καὶ κατ' ἀλλήλου
προσαγωγῆς· τὸ δὲ, τὸ πρῶτους ὄραν τὰ γεγεννημένα,
καὶ ὡς ἐσόμενα δῆθεν προβάλλεσθαι. Οἷον γινόντες τὰ
τετυπωμένα περὶ Σαοὺλ ἀποφάσει τε δημοσιευθέντα
θεοῦ, τὸ τοῦ Σαμουὴλ σχηματισάμενοι πρόσωπον,
ὡς ἰδίαν ἀπόφασιν ἀφηγγήσαντο. Ἀπὸ γῆς δὲ φωνεῖν
τοὺς ἐγγαστριμύθους φησίν. Οὐδὲν γὰρ οὐράνιον
φθέγγονται· ὅπερ ὁμολογεῖ καὶ ἡ λέγουσα πρὸς
Σαοὺλ, Ὁρῶ θεοὺς ἀναβαίνοντας ἀπὸ τῆς γῆς. Ψυχὰς
γὰρ ἐπαγγέλλονται τετελευτηχότων ἀνάγειν εἰς τὴν
τῶν ζητουμένων φανέρωσιν· οὗς καὶ ματαιολόγους
λέγει καὶ φωνοῦντας ἐκ κοιλίας· οὗς ὀνομάζουσι
πυθῶνας· τάχα καὶ ὡς ἀπὸ καρδίας ἑαυτῶν φθεγγο-
μένους· Ἀναπλάττει γὰρ τὸ ψεῦδος, τοῦ τῶν παρόν-
των θελήματος στοχαζόμενος. Λέγοντο δ' ἂν οὕτω,
καὶ ὧν ὁ θεὸς ἢ κοιλία, καὶ εὐλάβειαν ὑποκρίνοιντο
καὶ διδάσκουσιν, πληρῶσαι ταύτην ἐθέλοντες. Κεκο-
λογοῦσιν γὰρ, οὐκ ἀπὸ διαθέσεως λέγοντες. Ὁ γὰρ μὴ
ποῦν καὶ διδάσκων, πρὸς ὠφέλειαν οὐκ ἀξιόπιστος.
Τὸ δὲ, οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητήσουσιν;
Κατ' ἐρώτησιν εἴρηται καὶ κατ' ἔλλειψιν ἴσως τοῦ,
λέγετε πρὸς αὐτοῦς. Εἰ γὰρ ἕκαστον ἔθνος, εἰ καὶ
πεπλανημένως, ὅμως δ' οὖν τοῦ ἰδίου Θεοῦ περιέχε-
ται. Τοὺς τὴν ἀπλανῆ γνῶσιν ἔχοντάς τι ποιητέον, ἢ
τὸν ἑαυτῶν ἐκζητήσασθαι Θεόν, μηδὲ ἐρωτᾶν περὶ
πραγμάτων τοὺς ἀπάσης ἑτερημέρους ἢ ζωῆς; ἢ περὶ
τῶν εἰδῶλων λέγων^ε, ἢ περὶ τῶν τῆς ὄντως ἐκπε-
πωκῶτων ζωῆς, ὅποιοι διὰ τῆς ἀποστασίας οἱ δαί-
μονες, μὴ ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὴν ζῶντα τοῦ Θεοῦ
λόγον· ἢ καὶ ὅτι ἀποπον περὶ τῶν ἐτι ζῶντων ἐπ-
ερωτᾶν τοῦς ἐν τῇ γῆ κειμένους. Πᾶσα γὰρ ἡ τοιαύτη
μαγανεία περὶ τὰ μνήματα στρέφεται. Τὸ δὲ, τί
ἐκζητοῦσιν; δυσανασχετοῦντά; ἔστιν ἐπὶ τῇ τούτων
ἀνολίᾳ, δι' ὅτι τὸν κωφὸν ὁ λογικὸς ἐρωτᾶ γιγνώμενος
κοινωνῶς διὰ τῆς παρακοῆς τῆς νεκρώσεως. Εἰ γὰρ
χωροῖται εἰς μαντεῖον, ἢ χρήσαιο καθαρμῶς, ἢ τοῖς
τοιούτοις, ἴσθι πρὸς νεκροῦς ἀπελθῶν.

Assolet enim ejusmodi circa sepulcra omnis impostura versari. Quod
autem quid requirent ait, animi affectum graviter et inique istorum amentiam ferentis exprimit; qui
ratione præditi muta compellare, mortis propter

VERS. 19-22. Et si dixerint vobis: Querite a py-
thōnibus, et iis, qui de terra loquuntur, qui vana di-
cunt, qui de ventre respondent. Nonne gens a Deo
suo requirit? Quid requirunt pro vivis a mortuis?

Institutionis formulam quamdam Emmanuel in
eorum gratiam, quos filii nomine censuit, ut tan-
quam discipulos a veteri superstitione revocet, con-
textit. Vos enim, ait, si vel cognati, vel amici, fu-
tutorum cognitionis prætextu ad præteritos erro-
res retrahere verbis conentur; ejusmodi consilia
rejecite. Talia enim dæmones in eorum interitum,
qui experiri non verentur, moliuntur. Possunt
enim et morbos sanare, et futura prædicere: illud
quidem, quod penitius et perspicacius, insitas na-
turæ proprietates, ut plantarum vires, earumque
usus idoneos **140** et admotiones vident. Istud
vero, quod quæ geruntur primi intuentur, reliquis-
que tanquam futura proponunt; ut, verbi causa,
cum de Saule quæ rata essent, Deique sententia
publicata, cognoscerent; assumpta statim Samue-
lis persona, tanquam propria ipsi decreta narra-
runt⁹⁹. Ait autem de terra pythonicos loqui, quia
nihil cœlestis effantur: idque vel muliereculæ testi-
monio patuerit, quæ Saulem alloquens, deos se de
terra ascendentes intueri profitetur: nimirum,
quia mortuorum animas, ad eorum explicationem,
quæ quærentur, ab inferis evocare feruntur. Hos
etiam vaniloquos ait, et de ventre loquentes, quos
et pythonas appellant. Ideo etiam fortasse, quod
de corde suo, id est, a se conficta, pro ratione au-
ditorum loquantur. Possunt et de his intelligi, quo-
rum Deus venter est⁹⁹; quique ipsum, quantumvis
pietatem simulent, et doceant, farcire tamen et
saturare student. Vana enim loquuntur, cum præ-
ter animi institutum loquuntur. Neque sane pro-
ficat ad utilitatis suasionem, qui quæ verbis docet,
re ipsa non præstat. At quod sequitur, nunquid po-
pulus a Deo suo requirit? Per interrogationem for-
sitan, atque adeo per defectum (quasi dicite ad ip-
sos supplere necessum sit) poni putandum est. Si
enim populus quisque peculiare deos (non sine
errore tamen) amplectitur et consulit; quid decet
D facere veram numinis cognitionem adeptos? Num
suum ipsos Deum requirere? non autem de rebus
eos interrogare, qui plane vita privati sunt? Intel-
ligit autem vel idola, vel eos ipsos, qui ea plane
quæ vera vita dicitur exciderunt, quales ipsi dæ-
mones existunt, qui propter defectionem vivum in
se Dei verbum non admittunt: vel etiam, quia ab-
surdum est de superstitionibus, eos, qui in terræ vis-
ceribus jacent, interrogare.

⁹⁹ I Reg. xxviii, 7 seqq. ⁹⁹ Philipp. iii, 19.

VARIÆ LECTIONES.

^δ γρ. ἴσ. περιωμένους. • γρ. ἑστερημένους. ^ε ἴσ. γρ. λέγει.

enim vel oraculum adeas, **141** vel lustrationibus, aliisque hujus generis rebus utaris, te mortuos ad-
iisse putato.

Sin autem Dei verbum, legemque evangelicam fueris amplexus, amplius te futura non tor-
queant; sed presentibus ad id, quod utile est, utere. *Legem enim in auxilium accepisti*, magno, ad id quod honestum est, adjumento naturæ benefi-
cio præditus: quod quia perficere voluit Deus, legis etiam adminiculum adjecit. Quod si de futu-
ris tibi idem fieri postulas, ea quæ lege jubentur, exsequere; itaque bonorum fruitionem expectato. At non est, ait, *lex illa, sicut verbum istud, ventri-
loqui* nimirum. Neque enim est ad fraudem lucri causa excogitata, sed veritatis magistra, omnibus gratis proposita, ipso teste Isaiâ, cum ait: « Omnes sitientes, venite ad aquas, et qui non habetis argentum, properantes emite absque argento et pretio ⁹¹. » Unum enim est nostra libertate dignum maxime *beneficium*; ipsa datæ legis observatio: cum illic, ut plurimum, quæ ad fraudem conflictata sunt, oracula veneant. Quod si ad divinam istiusmodi *legem* non attenditis; *veniet*, ait, *super vos dura fames*. Sic enim suos docere Deus, sic ad resipiscentiam deducere consuevit. Malis enim te pressi, ait, et fame, ut demererer. Cæterum *famis* nomine, vel panis tantum, vel reliquorum adeo quæ usui apta sunt, penuria significatur; quæ nec immerito *dura* dicitur, cum sit illa implacabilis, per quam Deus salutis non pœnitendæ dolorem molitur. Et his etiam, qui divina lege exciderunt, *dura fames* immittitur, non panis modo, aut aquæ, sed audiendi verbum Dei ⁹². Is enim ipse panis est de cœlo, qui mundo vitam largitur ⁹³. Symmachus autem sic transtulit: *Et abibit ab ipso scandalizatus, et famebit. Erit autem cum famuerit, et exacerbatus fuerit, etiam maledicet regi suo*. Quisquis enim Dei lege despecta dæmonum fraude elusus, a quibus rerum futurarum cognitionem expectat, scandalizatur; verbi ille fame, exstasi præterea, et exacerbatione eo usque laborabit, ut regem suum, vel, ut habent **142** interpretes LXX, *principem, legesque patrias* convitiis insectari non dubitet. Tanquam enim nihil sanctum et venerandum habeant veteres a *Patribus* accepti Ecclesiæ *ritus*; ij sos, et eorum auctorem Christum, insectabuntur; itaque eos, qui Evangelii lucem sunt aversati, mentis excipient *tenebræ*. Quidam autem eos, de quibus sermo est, sæne ad resipiscentiam provocatos et adjutos intelligentes, pœnitere, et mundi hujus *principem*, ex quo illos acceptæ injuriæ sensus admonuit, convitiis insectari volunt; *patria* autem eorum esse studia, qui in peccatis degunt: carnis opera nimirum, quibus ipsi irretiti a divina lege avertuntur. Sed qui tales sunt, non possunt ideo non esse beati, quod verum *principem, patriam-*

ἔχων δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ νόμον τὸν εὐαγγελικὸν, μὴ πολυπραγμόνως τὸ μέλλον· τὰ δὲ παρόντα πρὸς τὸ χρησίμον διατίθεσσι. *Νόμον γὰρ εἰς βοήθειαν ἔλαβες*, ἔχων μὲν μεγάλην ἐνυπάρχουσαν ἐκ φύσεως πρὸς τὸ καλὸν ἐπιτηδεύματα· ταύτην δὲ τελειῶν ὁ Θεὸς, καὶ τὴν ἐκ τοῦ νόμου σοὶ χειραγωγίαν προσέθηκεν. Εἰ δὲ βούλει περὶ τῶν μελλόντων πεπεισθαι, ποίει τὰ διατεταγμένα κατὰ τὸν νόμον, καὶ ἀνάμεινον τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν. Οὗτος δὲ ὁ νόμος οὐκ ἐστὶν, φησὶν, ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο τοῦ ἐγγυστριμύθου. Οὐ γὰρ πρὸς ἀπίτην κέρδους χάριν ἐπιτενότηται, ἀλλ' ἀληθεία· ἐστὶ διδασκαλὸς πᾶσι προῖκα προκειμένος, κατὰ τὴν λέγουσαν Ἰσαίου φωνὴν· « Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ· καὶ ὅσοι μὴ ἔχοντες ἀργύριον, βαδίσαντες· ἀγεράσατε ἄνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς. » Ἐν γὰρ *δύρον* τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀξίον, νόμου τοῦ δοθέντος ἢ φυλακῆ. Ἐκεῖ δὲ πιπράσκουσι πολλάκις οὐς ἀναπλάττουσι πρὸς ἀπίτην χρησμούς. Εἰ δὲ τούτω γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ μὴ προσέχητε, ἤξει σκληρὰ λιμὸς ἐφ' ὑμᾶς. Παιδαγωγεῖ γὰρ οὕτω πρὸς ἐπιστροφὴν ὁ Θεός. Ἐκάκωσα γὰρ σε, φησὶν, καὶ ἐλιμαγρόνησα, ἵνα εὐ σε ποιήσω. Ἄλλ' ὁ λιμὸς ἢ σίτου μόνον ἐστὶν, ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἐδαδίων. Ὡς λέγεται σκληρὸς εἰκότως ἀπαρμύθητος ὢν, δι' οὐ λύπην ἐθέλει ποιεῖν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον. Τάχα δὲ τοῖς ἐκπεσοῦσι τοῦ θείου νόμου *λιμὸς σκληρὸς* ἐπιφέρεται οὐκ ἄρτου, οὔτε ὕδατος, ἀλλὰ τοῦ ἀκούειν λόγον Κυρίου. Οὗτος γὰρ ἄρτος ἐξ οὐρανοῦ ζῶν διδοῦς· τῷ κόσμῳ. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκεν· *Καὶ παρελεύσεται ἐξ αὐτοῦ ἐσκανδαλισμένος, καὶ πεινώσει. Ἔσται δὲ διὰν πεινώση καὶ παροξυνθῆ, καὶ καταράσεται βασιλέα ἑαυτοῦ*. Παραβὰς γὰρ τις τὸν θεῖον νόμον καὶ σκανδαλισθεὶς ὑπὸ τῆς τῶν δαιμόνων ἀπάτης πρόβηωσιν ἐπαγγελιομένης, λιμὸν ἔξει τρωφῶν λογικῶν, ἐκστασίν τε καὶ παροξυσμὸν, ὡς τὸν πάλαι βασιλέα βλασφημεῖν ἑαυτοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα, *τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια*· ὡς γὰρ μηδὲν σεμνὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐχόντων θεσμῶν τῶν Πατριῶν ἡμῖν παραδεδομένων, αὐτὰ τε κακῶς ἐροῦσι, καὶ Χριστὸν τὸν τούτων καθηγητάμενον, οὐκ καὶ σκότος τὸ νοητὸν διαδέξεται τῶν εὐαγγελίων ἀποστραφέντας τὸ φῶς. Τινὲς δὲ τούτους, τοὺς περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος, ὠφελιμένους, ἐκ τοῦ *λιμοῦ* πρὸς ἐπιστροφὴν ἐκλαθόντες, φασὶν αὐτοὺς μετανοεῖν, βλασφημοῦντας τοῦ κόσμου τούτου *τὸν ἄρχοντα*, τῆς ἐξ αὐτοῦ βλάβης λαθόντας ἢ συναίσθησιν. *Πάτρια* δὲ τῶν ἐν ἀμαρτίαις ζώντων αἰ τοῦ βίου πραγματεῖται, τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, οἷς συζῶντες τὸν θεῖον ἀπειστέροντο νόμον. Ὁ δὲ τοιοῦτος μακάριος. Εὐρήσει γὰρ τὸν ἀληθινὸν ἄρχοντα καὶ πατρίδα τὴν Ἱερουσαλήμ, οἳ τινες καὶ ἀναβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, συγχύπτοντες πάλαι καὶ τὰ ὑψηλὰ κατανοεῖν οὐ δυνάμενοι τῶν

⁹¹ Isa. lv, 1. ⁹² Amos viii, 11. ⁹³ Joan. vi, 55.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γο. λαθόντας.

θεῶν θεωρημάτων· νῦν δὲ τὸν πρὸς τὰ γήϊνα δεσμὸν διαλύσαντες, καὶ τῶν νοητῶν θεωροῦντες τὴν φύσιν, καὶ τὸν τόπον, ἐνθα θεήσει τὸν θησαυρὸν ἀπαρτίθεισθαι. Ἐμβλέψονται δὲ καὶ εἰς τὴν γῆν, τὸ εὐτελὲς τῆς ἐαυτῶν φύσεως ἐκ τῆς πρὸς τὴν γῆν συγγενείας, οἱ τῶς ἐκπρῆμένοι καὶ φρονούντες ἐφ' ἑαυτοῖς. Ἐπὶ δὲ θαύματι τῶν τηλικούτων ἀποροῦντες στενοχωροῦμενοι [καὶ] τῇ τῶν κατελιγμένων ἐκπλήξει τεταραγμένοι. «Ὅταν γὰρ συντελέσῃ, φησὶν, ἄνθρωπος, τότε ἀρχεται· καὶ ὅταν παύσῃται, τότε ἀπορηθῆσεται. Ὁυδὲ γὰρ οἶδεν πῶσα οὐκ οἶδεν, ἢ μὴ γέυμα λάβῃ τῆς γνώσεως. Κατὰ τὸ, «Εἶπα, Σοφισθήσομαι, καὶ αὐτὴ ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ. » Πλὴν ὁ ἀγαθὸς θεὸς ἐπαγγέλλεται τούτοις χρηστότερα. Οὐκ ἀπορηθήσεται γὰρ, φησὶν, ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὡς ἕως καιροῦ. Οὐκ εἰς τὸ παντελὲς αὐτὴ ἡ ἀγνοία τῶν ἀνθρώπων καθέξει τὸ γένος. Ὁ γὰρ νῦν τῆς ἀληθείας ὠδίνων τὴν εὐρεσιν, θύεται ποτε πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἐπειδὴ ἂν ἐνοστῇ ὁ καιρὸς τῆς τῶν ὄλων ἀποκαταστάσεως, ὃ δηλοῖ τὸ ἕως καιροῦ. Τινὲς δὲ ἀπὸ τοῦ ἤξει εἰς ὑμᾶς σκληρὰ λίμω, ἀποτροφῆν εἶναι πρὸς τὸ ἰουδαίων ἔθνος φασίν, οἱ τὸν νόμον λαθόντες παρὰ θεοῦ, οὐ προσήκοντο τὸν Χριστὸν· οὐπὲρ ἐκπεσόντες, λιμῶ περιπεπτώκασι νοητῶ. Καὶ ποτε τῶν ἰδιῶν κακῶν ἐλθόντες εἰς αἴσθησιν, κακῶς ἐροῦσιν τὸν ἀρχοντα, τοὺς καθηγητὰς αὐτῶν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, καὶ τὰ ἔθνη τὰ νόμιμα, δι' ἃ ἔθθεν ἀπέτροπον αὐτοὺς πιστεῦειν Χριστῶ, καὶ πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ μαιφονίαν διήγειρον, οὐδὲ νόμον πάντως λέγοντες, ἀλλ' ἐντάλματα πατρια ἔθθεν καὶ διδασκαλίας ἀνθρώπων· διὸ σκοτοῦμενοι διαπορηθήσονται. Τὰ δὲ ἔθνη τὰ νῦν ἐν στενοχωρίᾳ τε καὶ λιμῶ, τῆς ἀφθόνου τραπέζης Χριστοῦ μεταλήψονται, ὅταν ἐνοστῇ τῆς κλήσεως αὐτῶν ὁ καιρὸς.

alioquin quam legem, sed patria vere præcepta aut. Itaque tandem obcæcati confundentur : cum cum suum accesserit vocationis tempus, oripare

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

α. ζ'. Τοῦτο πρῶτον ταχὺ πίε, ταχὺ πολεῖ, χώρα Ζαβουλῶν, ἢ γῆ Νεφθαλεὶμ, ὁδὸς θαλάσσης. Καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλλαν κατοικοῦντες, καὶ πέτραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, τὰ μέρη τῆς Ἰουδαίας. Ὁ λαὸς ὁ πορευόμενος ἐν σκότει· ἴδετε φῶς μέγα, οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρῳ, καὶ σκιᾷ θανάτου, κ. τ. λ.

Τῶν περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἤρτηται λόγων καὶ ταῦτα· ἀλλ' ἄνω μὲν ἦν περὶ τῶν ἀπειθησάντων ὁ λόγος· ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν αὐτῶν δεξαμένων· τίνες δὲ ἦσαν οἱ πρῶτοι τὸν Χριστὸν παραδεξάμενοι, Ἰωάννης ἢ ἐν Εὐαγγελοῖς φησὶν· «Ἀκούσας δὲ ὁ Σωτὴρ ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς Γαλιλαίαν. » Εἶτα μακαρίσας τοὺς αὐτὴν κατοικοῦντας, καὶ τὴν παρούσαν λέξιν ἐκθέμενος, ἐπάγει· «Ἀπὸ τότε ὁ Ἰησοῦς ἤρξατο κηρῶσειν καὶ λέγειν, Μετανοεῖτε, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Ἔδει γὰρ τὴν χώραν εἰπεῖν,

⁹⁹ Eccli. xviii, 6. ¹⁰⁰ Eccli. vii, 24. ¹⁰¹ Matth. iv, 12.

VARIAE LECTIONES.

ἢ γρ. Μαθαλοῖς.

A que Jerusalem sunt inventuri. Idem etiam sursum in caelum erecti conspicient, olim quidem sublimia rerum divinarum theoremata animo concipere non valentes ; nunc autem solutis rerum terrenarum compagibus, intelligibilium naturam, et locum in quem deponere thesaurum conveniat ausi contemplari. In terram porro et ipsi intuebuntur, ut naturæ suæ vilitatem, ex ea, quam habet cum terra cognatione, qui prius elati de se non humiliter sentiebant, agnoscant. Erunt autem tantarum rerum miraculo attoniti et confusi, ipsaque rerum acceptarum admiratione commoti et perturbati : « Cum enim, ait, perfecit homo, tum incipit ; et cum requieverit, tunc in dubio erit ⁹⁹. » Neque enim, quanta quis ignoret, unquam noverit, nisi prius scientiæ particulam aliquam degustarit ; juxta illud : « Dixi : Sapiens fiam, et ipsa recessit a me ¹⁰⁰. » Sed istis longe meliora Deus pollicetur. Non enim confundetur, ait, qui in angustia est, usque ad tempus ; id est : non in perpetuum mortales ipsa occupabit ignoratio. Qui enim anxie veritatem indagatur, ipsam tandem aliquando facie ad faciem cum finis sæculorum ultimus advenerit (quod ipsum usque ad tempus significat) repertam intuebitur. Non desunt autem, qui quod habetur, veniet in vos **143** famem dura, aposti ophen ad Judæorum gentem, quæ, lege a Deo accepta, Christum admittere noluerit, esse putent, quo postquam exciderunt, sunt et ipsi in spiritualem famem prolapsi. Verum si expergefacti, ad ea, quæ patiuntur, mala respexerint ; principem ipsum, id est, Scribarum Pharisæorumque præfectos, ipsasque adeo usitatas legis observationes, quibus populum a Christo avocatum in illius cædem excitarunt, nihil minus hominumque doctrinas docentes, conviciis insectabuntur gentes ipsæ, quas nunc premit angustia et fames, Christi mensæ participes futuræ sunt.

CAP. IX.

VERS. 1-7. Hoc primum velociter bibe, velociter fac, regio Zabulon, terra Nephthalim, via maris, et reliqui, qui juxta mare habitatis, et **144** trans Jordanem. Galilæa gentium, partes Judææ, populus qui ambulat in tenebris. Videte lucem magnam, qui habitatis in regione, et umbra mortis, etc.

Et hæc etiam de Emmanuele dicuntur. Sed fuit de incredulis sermo superior. De illis autem hic, qui ipsum admiserunt. Quinam autem primi illi exstitere, a quibus admissus sit Christus, vel ipse in Evangeliiis testatur Matthæus, ubi ait : « Cum autem audisset Jesus, quod Joannes traditus esset, recessit in Galilæam ¹⁰¹. » Deinde cum beatos dixisset, qui ipsam incolerent, et hæc ipsa verba exposuisset, adjecit : « Exinde cœpit Jesus prædicare ei dicere : Pœnitentiam agite, appropinqua-

vit enim regnum celorum ⁹⁷. » *Regionem* enim, a qua coepisset Evangelii prædicatio, et in qua frequentius esset versari solitus, nominari decebat. Eam igitur jucunda oratione sic alloquitur : *Hoc primum bibe* ; quam duæ tribus, *Zabulon* et *Nephtalim* sorte fuerant consecutæ, et quam intermediam externæ gentes incolebant nonnullæ quas ut significaret : *Et reliqui, qui maritimam oram, et trans Jordanem habitatis*, addidit, quo adjacentem Palestinæ Galileam ab ea, quæ Phœnicie vicina est, distingueret. *Maritimam* autem vocat omnem illam regionem, quæ circa Genesaretida lacum est ; quod mare solet Evangelium appellare. Ait enim : « Ambulans autem Jesus circa mare Galilææ, vidit duos fratres ⁹⁸. » Inde enim erant discipuli. Erant **145** et circa lacum illum Capharnaum, et rum meminit.

Est etiam et *trans Jordanem Galilæa*, in qua sæpissime agebat Salvator : unde et salutarem *potum, lucemque* magnam his primum, qui eam incolebant annuntiat. Hujus deinde vivifici salutarisque *potus* corporeis sensibus facilem præbuit imaginem Salvator, cum aqua in vinum ibi commutata in nuptiis, edendorum inde miraculorum, Joannis testimonio, exordium sumpserit ⁹⁹ : ex quo statim manifestata ejusdem gloria, in eum crediderunt apostoli. Hinc igitur a propheta modo : *Hoc primum bibe, velociter fac*, dicitur. Vult enim potus ejus, qui in verbis situs est, fructum ab eis reapse, qui divine apparitionis *magnæque lucis* participes sunt, reddi, præstarique. Fortassis etiam et illud eo dicit, quod sitientii populo jam dudum expectatam annuntiet gratiam. Celerius enim ejusmodi aliquis cum voluptate poculum ebiberit : id est Salutis dogma læto et alacri animo, nihil illo prius, nihil præstantius credens, amplexatus fuerit. Quid enim Creatore antiquius ? aut quid primogenito omnis creaturæ præstantius ? *Hoc ipsum igitur bibe*, qui in principio erat Verbum, didiceris. Nihil principio antiquius. Nihil eo prius, quod erat in principio. Non *Æona* præbibas ; non loci aliquod, non temporis intervallum : sed hujus te primum ad operis exceptionem enixe, et qua potes maxime diligentia, conferto. Paulus enim ipse, simulatque fidem *bibit*, non Evangelii prædicationem in tempus aliquod, qui ne carni quidem se et sanguini acquiescisse dicat, distulit ¹ ; sed ad scopum statim, veluti cursor optimus, supernæ vocationis præmium percepturus, dato signo prope-ravit ². Quibus igitur ante Salvatoris adventum in *tenebris* ignorantæ ambulantes annuntiatum est Evangelium ; hoc ipso jam *lucis* ortu, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ³, *Lucem viderunt magnam*. Qui enim *magna* non existat, quæ mente et sensibus comprehensa illus-

υθεν τε ηρξατο κηρύτειν, και καθ' ην τὰς πλείστας ἐποιεῖτο διατριβάς· ταύτην [οὖν] εὐαγγελίζεται φάσκων· *Τοῦτο πρῶτον πλε*. Δύο δὲ φυλαὶ ταύτην διεκληρώσαντο *Ζαβουλὼν τε και Νεφθαλειμ*. Μεταξὺ δὲ τούτων και ἀλλογενεῖς ᾤκουν, ὡν μέμνηται λέγων, και οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλλίαν, και πέραν τοῦ Ἰορδάνου, τὰ γνωρίσματα λέγων τῆς κατὰ Παλαιστίνην Γαλιλαίας, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κατὰ Φοινίκην· παραλλίαν δὲ λέγει· πᾶσαν τὴν ἀμφὶ τὴν Γεννησαρτίν λιμνην χώραν, ἣν καλεῖ τὸ Εὐαγγέλιον θάλασσαν. « Παράγων δὲ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, εἶδεν δύο ἀδελφούς. » Ἐντεῦθεν γὰρ ἦσαν οἱ μαθηταί. Περὶ ἣν λιμνην εἰσὶ και κῶμαι Καφαρναοὺμ, και Βηθσαιᾶ και ἡ Χωριάζει· και ὧν ἐτέρων ἐμνήσθη.

Bethsaida, et Chorozaïn, cæterique pagi alii, quo-

B "Ἐστὶ δὲ και Ἰορδάνου πέραν ἡ Γαλιλαία, καθ' ἣν τὰ πλείστα διέτριβεν ὁ Σωτῆρ, δι' ἃν πότον σωτήριον και φῶς μέγα τοῖς ἐν αὐτῇ πρώτοις εὐαγγελίζεται. Τοῦ δὲ ζωοποιοῦ τούτου πότον εἰκόνα παρ-εῖγεν αἰσθητῶς ὁ Σωτῆρ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον ἐν τῷ γάμῳ μεταβαλὼν, ὃ και ἀρχὴν σημείων Ἰωάννης φησὶν, και ὡς ἐξανέρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ, και ἐπιστευσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς αὐτόν. "Θθεν ὁ προφήτης φησὶ· *Τοῦτο πρῶτον πλε, ταχὺ ποιεῖ*. Βούλεται γὰρ δι' ἔργων τὸν καρπὸν τοῦ λογικοῦ πάματος ἀποδιδίναί τοὺς τῆς θεοφανείας ἀξιωθέντας, και τὸ μέγα φῶς δεξαμένους. Λέγοι δ' ἂν τοῦτο και ὡς δειδιχηκότι λαῷ τὴν προσδοκωμένην εὐαγγελιζόμενος χάριν. Θάττον γὰρ ὁ τοιοῦτος ἐκπνέοιτο πόμα σὺν ἡδονῇ· τοῦτ' ἔστιν ὑποδέξαι τὴν εὐφροσύνην ἢ τὸ δόγμα τῆς σωτηρίας· μηδὲν αὐτοῦ προτιμῶν. Τί γὰρ τοῦ κτίσαντος πρεσβύτερον, ἢ τιμιώτερον τοῦ πρωτοτόκου πάσης τῆς κτίσεως ; *Πλε τοίνυν τοῦτο, μαθὼν ὡς Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*. Οὐδὲν πρὸ ἀρχῆς, οὐδὲν πρὸ τοῦ ἐν ἀρχῇ. Μὴ αἰῶνα προπῆης, μὴ διάστημα τοπικόν, ἢ χρονικόν· τούτου δὲ πρῶτον ἐπὶ τὴν τοῦ ἔργου χώραν παραδοχὴν συντόμως τε και σπουδῇ. Τοιγαροῦν ὁ Παῦλος ἐμοῦ τε *ἔπινε* τὴν πίστιν, και οὐδένα καιρὸν ἀνεβάλετο πρὸς τὸ κήρυγμα, ὃς γε οὐ δὲ προσανέθετο σαρκὶ και αἵματι· δρομεὺς δὲ ὡν ἀγαθός, ἅμα τῷ συνθήματι πρὸς τὸ τέλος ἠπέιγετο κατὰ σκοπὸν διώκων εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως. Οἱ τοίνυν εὐαγγελιζόμενοι, πρὸ τῆς ἐπιδημίας ἐν τῷ σκότῳ τῆς ἀγνοίας πορευόμενοι· ἐν τῇ Ἀνατολῇ τοῦ φωτός, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, φῶς εἶδον μέγα. Πῶς δὲ οὐ μέγα, ὃ και νοητοῖς ἐπιλαμβάνει και αἰσθητοῖς ; ὃ και Πατρὶ σύνεσι, και πάντα φωτίζει ; ἐν σκιᾷ δὲ ἦσαν θανάτου οἱ τὰ ἐπὶ πρὸς θάνατον ἀμαρτάνοντες, κατὰ τὸ, Ὑψὴ ἡ ἀμαρτάνουσα αὐτὴ ἀποθάνεται. » Ὁ δὲ τοιοῦτος, ἕως μὲν ἐν τῷ παρόντι βίῳ τυγχάνει, οὕτω κατεπόθη θανάτῳ, μετανοῆσαι δυνάμενος, οὐ μὴν ἀπῆλλαται παντελῶς.

⁹⁷ Matth. iv, 17. ⁹⁸ ibid. 18. ⁹⁹ Joan. ii, 11. ¹ Galat. i, 16. ² Philipp. iii, 14. ³ Joan. i, 9.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. Χοραζίν, ἢ Χοροζαίμ. ἢ γρ. μετ' εὐφροσύνης.

Διὸ λέγεται ἐν σκιᾷ θανάτου εἶναι. Καὶ ἄλλως ἄ
 ἔσκιάζοντο ὑπὸ θανάτου. Βαθεῖα γὰρ αὐτοὺς νε-
 φέλη τῆς εἰδωλολατρείας ἐπέκειτο. Λοιπὸν ὁ λόγος
 πρὸς αὐτὸ μεταβαίνει τοῦ Κυρίου τὸ πρόσωπον. Τὸ
 πλεῖστον τοῦ λαοῦ ὁ κατήγαγες, ἐν εὐφροσύνῃ.
 Ἐν ταύτῃ γὰρ τῇ χώρᾳ πλεῖστον ἐκτίσαστο λαόν,
 καὶ τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ. Ἄντι δὲ τοῦ κατήγα-
 γες, ἐμμεγάλυνας ἐρμήνευσαν οἱ λοιποί. Εὐφραν-
 θήσονται δὲ ὅτε καθάπερ ἐν ἀμητῷ. Πρὸς μὲν τὴν
 λέξιν, δι' οὗς εὐλόγησεν ἄρτους ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ
 ἑπτὰ τε καὶ πέντε, καὶ τοσοῦτους ἐχόρτασεν. Καὶ ἐν
 θερισμῷ γὰρ ἠθροισμένως καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συμπο-
 σάζειν εἰώθασιν. Πρὸς δὲ διάνοιαν, ὅτιπερ οἱ ἀπό-
 στολοι, καὶ οἱ τοῦτων εἰσέτι νῦν ὄντες διάδοχοι,
 ἐνώπιον τοῦ Σωτῆρος εὐφραίνονται δίκην ἀμύωντων
 ἐργαζόμενοι τοῦ θερισμοῦ τῶν ἐθνῶν ἐργᾶται τυ-
 γχνόντες· πρὸς οὗς ἔλεγεν, ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς,
 οἱ δὲ ἐργᾶται ὀλίγοι, καὶ πῶς γὰρ οὐκ ὀλίγοι τινὲς,
 οἱ, ὡς δεῖ καθηγούμενοι πρὸς τὸν μέγαν καὶ πολὺν
 τῶν ἐθνῶν θερισμόν; οἱ καὶ τῆς πολυθέου πλάνης
 εἰς ἑαυτοὺς διηροῦντο τὰ σκύλα, ἃ δέδωκεν αὐτοῖς
 εἰς προνομίην ἢ ὁ Σωτὴρ ὁ λεγόμενος πρῶτος, τα-
 χέως σκύλευσον, δεξέως προνομήσον; Κατὰ γὰρ
 τὴν παραβολὴν, τοῦ ἰσχυροῦ τυγχάνων ἰσχυρότερος,
 ἦρε τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ, καὶ τὰ σκύλα διέδωκεν.
 Πανοπλίαν μὲν τὰς πονηρὰς δυνάμεις, δι' ὧν ἐνείρ-
 γει τὴν εἰδωλολατείαν. Σκύλα δὲ τὰς τῶν ἀνθρώ-
 πων ψυχὰς, ἃς ὑποσλήσας εἶχεν ὑφ' ἑαυτῷ ληστοῦ
 καὶ τρόπῳ καὶ βίᾳ χρησάμενος. Ὁ δὲ ὡς ἀληθῶς
 ἰσχυρὸς καθελὼν τὴν εἰδωλολατείαν, ἐλευθερώσας
 τε τὰς σκυλευθείσας ψυχὰς, διένειμε τοῖς μαθηταῖς
 προνοεῖν καὶ θεραπεύειν αὐτάς· οἱ καὶ εὐφραίνον-
 ται καθάπερ ἐν ἀμητῷ τῆς Ἐκκλησίας, ὁρῶντες
 τὰ λήϊα. Καὶ ἄλλως, ὁ σπεῖρος ἕκαστος, τοῦτο καὶ
 θερίσει. Ἐν οὖν τῇ ἀνταποδόσει οἱ τὸν λόγον δεξά-
 μενοι καὶ καρποφορήσαντες, ἀνάλογον τῶν ἐνταῦθα
 προκαταβεβλημένων παρὰ τοῦ δικαίου Κριτοῦ λαμβά-
 νοντες τὸν μισθόν, εὐφρανθήσονται τοῖς ἑαυτῶν
 ἀναπολαύοντες πόνοις. Οἱ γὰρ ἐκ σκύλων πλουτοῦντες
 ἀθρόαν ὑποδέχονται τοῦ πλοῦτου τὴν ἀφορμὴν, διό-
 περ ἄμφω φησὶν, καὶ τὰ ἐξ ἀντιδόσεως ἀγαθὰ, καὶ
 τὰ ἐκ χάριτος παρὰ τοῦ τὰ μέγала δωρουμένου διέδο-
 μενα· ἀλλ' ἐπανεῖλωμεν ὅθεν ἐξέβημεν. Εὐφραίν-
 ονται τοίνυν οἱ τοῦ Χριστοῦ μέχρι νῦν μαθηταί,
 διότι ἀφῆρηται ὁ ζυγὸς ὁ πάλαι τοῖς σκύλοις ἐπι-
 κείμενος, καὶ ἡ βλάβος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῶν
 σκύλων. Τὸν γὰρ τράχηλον αὐτῶν συνέκαμπε
 ζυγὸς καὶ βλάβος θανατικῆ. Τὰς γὰρ ψυχὰς τῆ
 δουλείᾳ τῆς ἀμαρτίας ὑπέταξεν ὁ πρὸς τοῦτο συλῆ-
 σας αὐτάς· ὡς γὰρ ἀπαιτητῆς ἐφέστηκεν τῇ ἀνθρω-
 πίνῃ ζωῇ βλάβει, καὶ νεύειν εἰς γῆν τῇ πρὸς τὰ
 πάθη σχέσει ποιῶν. Ἰπὸ ταύτης τῆς βλάβος πλη-
 γαὶς ἔλεγεν ὁ Δαβὶδ· Ἐπροσώζεσάν καὶ ἐσάπησαν οἱ
 μῶλωπέες μου. Ἡ πονηρὰ γὰρ βλάβος ἐυσώδει
 μῶλωπας τῷ πληγέντι ποιεῖ. Λογίζου τὸν ἐπιθυ-

trat? quæ item **146** cum Patre est, et omnia illu-
 minat? Erant autem in umbra mortis qui ad mor-
 tem peccaverant; juxta illud: « Anima quæ pec-
 caverit, ipsa morietur ⁴, » Qui tamen est ejusmo-
 di, quandiu superstes fuerit, quia pœnitere adhuc
 potis est; ut morte nondum absorptus, ita nec om-
 nino liberatus dici potest. Hinc est, quod in umbra
 mortis esse scribitur. Quin et morte alias, tanquam
 umbra, involuebantur. Profunda enim illos idolola-
 triæ nubes involvebat. Quæ sequitur deinceps, ad
 Domini personam transit oratio: *Plurimam par-
 tem populi, quam deduxisti, in lætitia*. Ea enim in
 regione magnam populi numerum, apostolos deni-
 que ipsos, sibi comparavit. Sed pro quæ *deduxisti*
 legimus, *magnificasti* interpretantur cæteri. *Læ-
 tabuntur* vero isti, non secus atque qui in messe.
 Ad verbum quidem, quod septem ea in regione et
 quinque panibus consecratis, tantam hominum tur-
 bam saturavit. Solent enim *messis* præsertim tem-
 pore gregatim computationes agitari. Ad sensum
 autem; quia apostoli ipsi, et qui etiam nunc in eor-
 um vicem subierunt, intuente ipso Salvatore, non
 aliter quam messorum, gentium *messem* operati
 sunt: iidem nimirum, quibus idem *messem* quidem
 multam existere, operas autem paucas esse, dice-
 bat. Cæterum qui pauci tandem illi, qui magnæ et
 multæ gentium *messi* rite fuerunt præfecti? qui
 item multitudinis deorum errore sublato, in sese
spolia diviserunt, quæ in direptionem a Salvatore
 non ita pridem *cito spolia detrahe, festina prædari*
 nominato, acceperunt? Forti siquidem, ut est in
 parabola ⁵, qui superior existit, universam ejus
 armaturam tollit: id est potestates ipsas, quatum
 ope idololatriam operabatur. *Spolia* item, id est
 hominum animas, quibus vi apud se, prædonum
 more, detentis abutebatur. At hic re vera fortis,
 sublato jam idolorum cultu, animabusque prædo-
 num carcereliberatis, discipulis ipsis, qui *tanquam*
in Ecclesiæ messe segetum copiam contemplati læ-
 tantur, earum salutis curam demandavit. **147**
 Alias etiam et quod quisque seminaverit, illud idem
 et metet ⁶. In remuneratione igitur, qui admissio
 Verbo fructus aliquos ediderunt, eorundem con-
 gruam et justam ab æquo judice mercedem feren-
 tis, suorum ipsi laborum fructu jucundissimo po-
 titi lætabuntur. Qui enim *spoliis* ditantur, ad opes
 iidem brevi itinere perveniunt. Ambe itaque, et
 quæ compensationis nomine accepimus, et quæ gra-
 tis ab eo, qui magna largitur, significavit. Sed ut eo,
 unde exiimus, revertamur. *Lætantur* illi quidem,
 qui Christi ad hæc usque tempora discipuli existi-
 terunt; quia *jugum*, quod *spoliis* imminuebat, *vir-
 gamque* ipsam quæ cervicibus suis, *sublata* videant.
 Horum siquidem *cervicem jugum* ipsum, et quæ
 mortem infert *virga*, inflectebant. Animas enim

⁴ Ezech. xviii, 20. ⁵ Matth. xii, 28 seqq. ⁶ Galat. vi, 8.

peccati imperio ille subjecerat, qui non alio sine ipsas prædatus fuerat. Namque exactoris more, mortalium vitæ imminet virga feriens, et comparato perturbationum assiduitate habitu, in terram nutare cogit. Ea virga percussus dicebat David : « Putruerunt, et corruptæ sunt cicatrices meæ ⁷. » Quæ enim mala est virga, ei, quem ferit, graves fetore vibices inurit. Intuere aliquem cupiditatis multis agitatam; et ei plane, qui virga percussus sit, similem Invenieris. Pungit enim non sine gravi dolore effrenata intemperantium libido, donec infelicibus animis fetidam impresserit vibicem, quam ipsa turpis vitæ memoria operatur. Virgam igitur istam dissipabit, non aliter quam Madianitarum imperium illius opera dissipatum legimus. Historiæ meminit et Numerorum liber; et qui etiam Judicum dicitur. Numerorum quidem his verbis : Pugnarunt adversus Madianitas, quemadmodum Mosi præceperat Dominus, trucidaruntque quidquid erat masculini sexus, ipsos denique Madianitarum reges ⁸. » Judicum autem, ubi Gedeonem ita loquentem facit : « Surgite, tradidit enim in manus nostras Madianitarum castra Dominus ⁹. » Quod explicatius etiam significare ipsa videtur oratio. Veluti enim Gedeone duce, non armorum vi, sed occulta, divinitusque immissa plaga, superati **148** sunt hostes; sic et qui animis nostris adversantur : estque illorum virga dissipata, a quibus ei ipsæ gentes propter idololatriam, et populus Israeliticus per Pharisæos, jugo premebantur. Ad legis enim jugum (de quo intelligenda sunt hæc discipulorum verba : « Nunc ergo quid tentatis Deum, qui jugum imponitis super cervices discipulorum, quod neque vos, neque patres vestri portare potuerunt ¹⁰ ? ») Et ipsi etiam graviora, pro sua insatiabili populum depascendi cupiditate, adjecerant. Non male etiam quis virgæ nomine immoderatam istorum habendi cupiditatem intellexerit, qui quidvis se pati, quam Christi adventum contemplari, maluissent. Est igitur exactorum virga dissipata; qui etiam devicti omnem stolam congregatam dolo, et vestimentum cum permutatione restituerunt. Quoniam enim animæ ornatum, ipsiusque stolam, ipsum denique virtutis amictum familiaribus potestatibus adjutus dolo et fraude deprædari, nudamque relinquere, et deturpare ausus est diabolus; ideo restituerunt inquit : deinde restitutionis tempus metucentes, cupient, si nati essent, igne potius esse combusti, quam Salvatore omnium inter mortales agentem intueri. Ipsum enim exhorrescentes dicebant : « Quid tibi nobiscum, Fili Dei ? Venisti ante tempus torquere nos ¹¹ ? » At quod cum permutatione dicit, accessionem significat. Neque enim ea solum, quibus privati sumus, rependuntur, sed multa fidei facta accessione, longe quam antea efficiamur meliores. « Inluit enim

⁷ Psal. xxxvii, 6. ⁸ Num. xxxi, 7. ⁹ Judic. vii, 15. ¹⁰ Act. xv, 10. ¹¹ Matth. viii, 29.

VARIE LECTIONES.

¹¹¹ γρ. ἡμῶν. ¹¹² γρ. τῶν ἀπαιτούντων. ¹¹³ γρ. ἀποτίσουςιν.

me, ait, vestimento salutis, et tunica lætitiæ ¹². » Congregatim vero non aliam, quam quæ furtim ablata sit, intelligit. Intulit autem quem exhorrescerent, cum ait: Quia *puer natus est nobis filius*. Idem vero, qui et Emmanuel, nunc *filius* et *puer*; tertio jam in hac prophetia *filius*, et *puer* nominatus. Ait enim: « Virgo pariet filium, quem vocabis Emmanuel ¹³, » quibus adjecit: « Priusquam cognoscat puer bonum **149** aut malum ¹⁴; » Deinde: « Ipsa, ait, prophetissa peperit filium, » quibus subjicit: « Quoniam priusquam sciat puer vocare patrem et matrem ¹⁵. »

Καὶ νῦν τρίτον, ὅτι *παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν*. Ὁ **A** οὖν, υἱὸς οὗτος καὶ τὸ *παιδίον* ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ δῶρον ἡμῖν τοῖς πεπιστευκοῖς δοθεὶς, καὶ δι' ἡμᾶς οὐ δι' αὐτὸν γεννηθεὶς, πολυώνυμος τις ὢν, *μεγάλης βουλῆς ἄγγελος* ἐπὶ τοῦ παρόντος ὠνόμασται. Αὐτὸς γὰρ ὁ *τὴν μεγάλην βουλήν* τὴν ἀποκεκρυμμένην ἀπὸ τῶν αἰώνων, τὴν ἐτέραις γενεαῖς μὴ φανερωθεῖσαν ἀγγείλας, ἐφανέρωσεν τὸν ἀναξιχνίαστον ἐκ τοῦ πλοῦτον ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονομία καὶ σύσσωμα οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὄμιου αὐτοῦ. Τοῦτ' ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δυνάμις ἐν τῷ σταυρῷ, ἐφ' οὗπερ ὑψώθεις πάντα εἰλωσε πρὸς ἑαυτόν. Τὴν γὰρ ἰσχὺν διὰ τοῦ ὄμιου δηλοῖ. Πᾶσα γὰρ ἡμῶν ἡ ἰσχὺς ἐν ὤμοις τε καὶ βραχίουσιν. Εἰρηται γὰρ καὶ βραχίων Κυρίου, κατὰ τό· « Καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; » ἤρξε τοίνυν **B** τοῖς ἐπ' οὐρανῶν διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως. Ἰσχὺς γὰρ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Τινὲς δὲ τὸν σταυρὸν ἔφασαν, ὅτι τοῦτον ἤρεν ἐπὶ τοῦ ὄμιου. Πῶς δὲ *μεγάλης βουλῆς ἄγγελος* ἐστίν, Ἰωάννης ἐδήλωσεν λέγων· « Ὅν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ. » Καὶ τοῖς ἀποστόλοις φησὶν ὁ Σωτήρ· « Ὑμᾶς δὲ εἰρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἅ ἔκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐγνώρισα ὑμῖν. » Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Καὶ κληθήσεται ὄνομα αὐτοῦ *παραδοξασμὸς, βουλευτικὸς, ἰσχυρὸς*. Ὁ δὲ Ἀκύλας· *θαυμαστικός, συμβουλευτών, ἰσχυρὸς*. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, *θαυμαστός, συμβουλευτών, ἰσχυρὸς*. Συμφωνῶς γὰρ πάντες, τῷ P παρὰ τοῖς Ἐβδομήκοντα Θεός, ἐξέδωκαν ἰσχυρὸς, ὡς περ εὐλαθηθέντες ἐπὶ *παιδίον γεννω- C* μένον τάξει τοῦ Θεοῦ τοῦνομα. Οἱ δὲ Ἐβδομήκοντα τοῖς θεοπροπιῶς περὶ αὐτοῦ λεγομένου ἐνατενίσαντες, τὸ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις *Ἡλ*, Θεὸν εἰκότως ἐρμήνευσαν. Εἴπερ *ἄρχων εἰρήνης*, εἰρηται καὶ *ἄρχων τοῦ μέλλοντος αἰῶνος*, καὶ τὴν εἰρήνην ἔχειν ἀπεραντον. Τὸ δὲ *Ἡλ* ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πολλάκις παρελήφεν ἡ Γραφή. Καὶ γὰρ ἐνθα φησὶ, Καὶ ἐν σοὶ προσεύχονται, ὅτι ἐν σοὶ Θεός ἐστίν. Ἄντι τοῦ Θεός, τὸ Ἑβραϊκὸν *Ἡλ* ἔχει. Καὶ πάλιν ἐν τῷ λέγεσθαι, « Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός καὶ οὐκ ἡδεῖμεν. » πάλιν τὸ *Ἡλ* ἐμφέρεται. Καὶ πάλιν ἐν οἷς εἰρηται· « Ἐγὼ εἶμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος. » Τὸ *Ἡλ* ἐστὶν ἀντι τοῦ Θεός. Οὐκοῦν καὶ νῦν τὸ *Ἡλ* *γιεβάρ*, Θεός *ἰσχυρὸς* εἰκότως ἐρμηνεύεται. Ἐπὶ καὶ αὐτὸς ὁ ἐκ τῆς παρεούσης ἐρμηνεύεται. Ἐμμανουὴλ τὸ *Ἡλ* ἔχων, *μεθ' ἡμῶν* **D** ὁ Θεός, καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ἐρμηνεύεται. Ὅτι δὲ

Tertio denique jam quia *puer natus est nobis*. Hic igitur *filius*, qui et *puer*, nobis a Deo, qui fidem illius amplectimur, *datus*, nostroque, non suo nomine, *natus*, appellationum varietate abundans, *magni* etiam hoc loco *consilii angelus* nuncupatur. Ille siquidem *magnum consilium*, quod sæculis latebat, nec reliquis innotuerat ætatibus, annuntians, impervestigabiles suas ipse gentibus, ut colaxares et concorporales fierent, divitias expandit. Sequitur, *cujus imperium super humerum ejus*: quod idem est plane, ac si ejus regnum, ejusque potentiam in cruce, in qua et ipse exaltatus omnes ad se attraxit, apparuisse diceret ¹⁶. Vires enim *humeri* nomine significantur. Nam et in *humeris* brachiisque, roboris nostri omnis apparet magnitudo. Alioquin enim et brachium Domini dicitur, juxta illud: « Et brachium Domini cui revelatum est ¹⁷? » Quidquid ergo sub cælorum patet orbibus, id totum propria virtute imperio suo subjicit. Virtus enim Dei et Patris ipse est. Neque vero desunt, qui crucem hic intelligi, quam *humeris* gestavit, existiment. At qui *magni consilii angelus* existat, vel Joannis testimonio patuerit. « Quem enim, ait, misit Deus, verba ipse Dei loquitur ¹⁸. » Quin et apostolos sic affatur Salvator: « Vos autem dixi amicos, quoniam omnia, quæ a Patre audivi, nota feci vobis ¹⁹. » Verum sic habet Symmachi editio: *Et vocabitur nomen ejus admiratio, consultorius, fortis*. Aquilæ autem: *Admirabilis, consiliarius, fortis*. Theodotionis autem: *Admirabilis, consultor, fortis*. Uno enim omnes consensu, quod habent interpretes LXX: Deus, *Fortis* reddiderunt; tanquam de *puero*, qui nasceretur, *Dei* nomen usurpare vererentur. Penitius autem interpretes LXX, ut Dei majestatem decuit, ad ea, quæ de eo dicerentur, mentis aciem intendentes, quod est apud Hebræos **150** *El*, Deum merito reddiderunt: quia *princeps pacis* dictus est, et *priniceps futuri sæculi*, et *pacem* habere nullo fine terminatam. Neque vero dubium est persæpe *El* in sacris usurpari. Ubi namque habetur, Et in te orabunt, quia in te Deus est. Ibi quod Deus nobis, *El* Hebræis scribitur. Rursus ubi dicitur: « Tu es Deus, et nos nesciebamus ²⁰; » *El* quoque Hebraice reperias. Denique quo loco in hæc verba legitur: « Ego sum Deus, et non est alius ²¹; » plane et

¹² Isa. LXI, 10.

¹³ Isa. VII, 14; Matth. I, 23.

¹⁴ Isa. VII, 16.

¹⁵ Isa. VIII, 3, 4.

¹⁶ Joan. XII, 52.

¹⁷ Isa. LIII, 1.

¹⁸ Joan. III, 34.

¹⁹ Joan. XV, 15.

²⁰ Isa. XLV, 15.

²¹ *ibid.* 21.

VARIE LECTIONES.

P γρ. τό.

Hebræus sermo *El* usurpavit. Ergo et hic *El gibbor*, *Deus fortis* merito translatum legimus. Adhæc, et quem antea de Virgine natum Emmanuel dixit, ideo alios *nobiscum Deus*, quia *El* adjunctum habeat, interpretatos esse constat. Jam vero etiam nunc positum *El*, Deum significare vel ipso orationis progressu manifeste apparet. Ait enim : « Et erunt confidentes super Deo sancto Israel in veritate, et quod residuum est Jacob super Deo forti ²². » Pro eo enim, quod *Deo forti* diximus, Hebræi rursus *El gibbor* habent. Ad quod cum respicerent viri *LXX Deum* sunt interpretati. Atque hinc est, quod quæ adhæc de eodem consequuntur, in summam, peculiari et diverso quodam intellectu colligentes : *Et vocabitur nomen ejus magni consilii angelus*, attoniti dixerunt. Qualiter autem et ipse sæculi pater appelletur, vel Pauli verbis intelligemus, cum ait : « Sicut in Adam omnes morimur, ita et in Christo omnes vivificabimur ²³. » Sunt enim novi sæculi primitiæ Christus ²⁴. De Christo deinde etiam *princeps pacis* optime effertur. « Est enim ipse pax nostra ²⁵, » per quem quæ cælum, quæ terram incolunt omnia, pacem adepti sunt. Per quem denique mundus universus Patri reconciliatus est. Ut autem ex actionum ratione aliter atque aliter nominatur; sic et Jesus appellationem suo tempore, cum inter vivos propter eorum salutem versaretur, sortitus est. Significat enim Jesus appellatio, idem quod Salutare, sive eum, qui salutem dedit. Itaque et Gabriel ipse, cum Jesum esse nuncupandum monuisset ²⁶, statim populo suo **151** salutem esse daturum adjecit.

Sequitur deinde : *Inducam enim pacem super principes, et sanitatem ipsi*. Quo certe loco, *principum* nomine, nihil aliud, quam Ecclesiarum præfectos et doctores innuit; quibus et ipse animæ *sanitatem* mutuamque inter se *pacem* his verbis largitur : « Pacem meam do vobis, pacem meam mitto vobis ²⁷. » At quod *sanitatem ei*, addidit, eo respexit, ut a Patre de Filio, propter resurrectionis mysterium sermonem prodire demonstraret. Quoniam enim ex infirmitate cruci affixus est, vivit autem ex virtute Dei; ob id *sanitatem* in carnis infirmitatem, quam ipse nostri causa assumpsit, inducturum se pollicetur. Neque enim ista, ut Deus, sed ut *sanitatis* largitor et *pacis*, assumpsit. Quam deinde se Pater hoc loco *daturum pacem principibus* pollicetur; eandem ipse quoque sibi, quæ Patris sunt, vendicans Filius, suam dicere non veretur, his verbis : « Pacem meam do vobis; » *pacem* et ipse ab iis, qui illam acceperunt, vicissim recipiens. Hinc est ergo quod ait Isaias : « Pacem faciamus cum eo, pacem accedentes faciamus ²⁸. » Recipit vero *sanitatem*; id est resurrectionem id ipsum rursus operatus. Ait enim : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud ²⁹. » Est enim ipse Patris virtus; ipse resurrectio et vita ³⁰. Postea *magnum ejus imperium*, adjungit. Neque enim Judææ tantum, sed orbi terrarum

²² Isa. x, 20.²³ I Cor. xv, 22.²⁴ ibid. 23.²⁵ Isa. xxvii, 5.²⁶ Joan. ii, 19.²⁷ Joan. xi, 25.²⁸ Ephes. ii, 14.²⁹ Luc. i, 31.³⁰ Joan. xiv, 27.

VARIÆ LECTIONES.

9 γρ. Θεοῦ. ἢ γρ. ἐστίν.

καὶ καθίσας αὐτὸν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρα-
 νίοις πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως ὑπὲρ
 ἅνω, καὶ κυριότητος καὶ παντος ὀνόματος ὀνομαζο-
 μένου. Ὁὐκ ἔσται δὲ τέλος τῆς εἰρήνης αὐτοῦ.
 Εἴρηται γὰρ, « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δι-
 καιοσύνη καὶ πλῆθος εἰρήνης, περὶ ἧς εἰπὼν·
 « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, » ἐπήνεγκεν·
 « Οὐκ ὡς ὁ κόσμος δίδωσιν ὑμῖν. » Πέρυς οὖν οὐκ
 ἔχει τὸ δῶρον ὑπερχόσιμον ὄν. Εἰ γὰρ ἦν ἐκ τοῦ κό-
 σμου, συναπηρητοῖσθαι ἂν τῆ τοῦ κόσμου συστάσει.
 Συνέσται τοίνυν αὐτῇ τῷ παρ' αὐτοῦ δεξαμένῳ μέχρη
 παντός· ἢ δὲ Σολομῶντος εἰρήνην γεγραμμένοις ἔτεσι
 περιορίζεται. Ὅτι δὲ Χριστὸς ἦλθεν τὸ Ἰουδαίον
 ἔθνος ἐλευθερῶν δηλοῖ τὸ, ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ.
 Εἴρητο δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἐκλείπει ἀρχὴν ἐξ Ἰουδα, οὐ-
 δὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ
 ἀποκείμενα αὐτῷ. Πάντες γὰρ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ
 εἶναι τὸ κατὰ σάρκα τὸν Ἰ. Κύριον καταγγέλλουσιν.
 Οὐκ εἶπε δὲ ἡ καθεστῆσθε ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ,
 ἀλλ' ἀπῶς ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τὴν
 βασιλείαν αὐτοῦ κατορθῶσαι αὐτήν, προσυπα-
 κούοντων ἡμῶν τὸ ἤξιεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ κατορθῶσαι
 τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πε-
 πτωκυῖαν. Κατέστραπτο μὲν γὰρ ἀφ' οὗ Ναβουχοδο-
 νόσωρ καθεῖλεν αὐτήν. Προβλεγον δὲ προφηταὶ δι'
 ἄλλης λάμψειν αὐτήν, ἡλίου δικήν, τῆς οἰκουμένης.
 Ἦλθεν οὖν πληρῶσαι τὴν ἐπαγγελίαν Χριστὸς ἐκ
 σπέρματος ὧν Δαβὶδ, κατὰ σάρκα, καταλάμπων τε
 τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ
 καθ' ὅλης κρατύων τῆς οἰκουμένης, καὶ τοι παρ'
 Ἰουδαίαν καθήρητο. Κατορθῶσαι δὲ αὐτὸν ἐν κρῖ-
 μωτι καὶ ἐν δικαιοσύνῃ. « Τὰ κρῖματα γὰρ σου,
 φησὶν, ἄβυσσος πολλῆ, καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη
 Θεοῦ. » Οὐτ' οὖν τὰ κρῖματα καταληπτὰ, οὐδ' ἡ δι-
 καιοσύνη κατ' ἄξιαν τοῦ βψους θεωρητῆ. Καὶ ταῦτα
 ἔπραξεν Ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦ μὲν
 ἀπὸ τοῦ νῦν, σημαίνοντος ἀρχὴν χρόνου διωρισμέ-
 νην, δι' ἧς ὁ καιρὸς ἐδηλοῦτο τῆς εἰς ἀνθρώπους
 ἐπιδημίας· τοῦ δὲ εἰς τὸν αἰῶνα, τὴν ἀπειρον αὐ-
 τοῦ βασιλείαν. Ὅρα δὲ πῶς ἀκυλοῦθως αἱ προ-
 φητεῖαι προέρχονται. Ἐκ παρθένου ἔλεγεν αὐ-
 τὸν ἢ πρώτην τεχθήσεσθαι. Ὡς δὲ ζητούμενου τοῦ,
 πῶς ἔσται τοῦτο; τὸν Κύριον ἢ δευτέρα παρήγαγε
 λέγοντα, « Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν,
 καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν καὶ ἔτεκεν υἱόν. » Ὡς δὲ
 ταῦτα μεμαθηκότων ἡμῶν, ἢ τρίτην περὶ τοῦ και-
 ροῦ αὐτοῦ διεξέρχεται, τὴν ἀπόβρῆτον αὐτοῦ θεολο-
 γίαν παιδεύουσα.

A potius universo imperavit. At est longe amplius,
 quod his verbis affert Apostolus : « Secundum
 operationem potentiae ejus, quam operatus est in Chri-
 sto, suscitans illum a mortuis, et constituens ad
 dexteram suam in caelestibus supra omnem principi-
 patum, et potestatem, et virtutem, et dominationem,
 et omne quod nominatur ²¹. » *Ejus autem
 pacis non erit finis.* Scribitur enim : « Exorietur in
 diebus ejus justitia, et multitudo pacis ²²; » de
 qua locutus est, cum « Pacem meam do vobis, »
 dixit, « Non quomodo mundus dat, » intulit : *Fi-
 nem enim non habet, quod supra mundi conditionem
 donum est. Quia si ex mundo esset, ab ipsa
 origine mundi coepisse necessum sit. Erit* **152**
 ergo, quae ab ipso prodierit, accipienti pax ipsa
 B procul dubio sempiterna; non ut illa Salomonis,
 quae certis annorum limitibus terminatur. Quod
 autem Judaeorum gentem Christus liberaturus ve-
 nerit, eo ipso, quod *super thronum David*, adjecit,
 significavit. Praeterea neque principem in Juda,
 neque ducem de femore ipsius defecturum, donec
 veniant, quae reposita sunt ipsi, praedictum fuerat ²³.
 Omnes enim ex semine *Davidis*, quod ad carnem
 attinet, exisse Christum profitentur. Non dixit
 autem *super thronum David* sessurum; sed simpli-
 citer *super thronum David, et super regnum ipsius,
 ad erigendum illud*; ut praeterea intelligeremus *ven-
 turum esse ad thronum, ejusque regnum, quod ce-
 ciderat, excitandum.* Eversum enim ab eo tempore
 C jacebat, quo per Nabuchodonosorem fuerat occupa-
 tum : sed praedicebant prophetae ipsum, non
 secus ac solem, per orbem universum splendorem
 suum esse emissurum. Venit ergo qui ex *Davidis*
 secundum carnem semine Christus est, ut promissa
 praestaret; ut hominum animas illustraret; ut suum
 denique ipse regnum, orbe universo potitus, quan-
 tumvis a Judaeis interfectus, stabiliret. *Venit item,
 ut illud in judicio et justitia dirigeret.* « *Judicia
 enim tua,* » scribitur, « abyssus multa, et justitia
 tua sicut montes Dei ²⁴. » Non possunt ergo ejus
 judicia comprehendi; sicuti nec justitia, propter
 dignitatis sublimitatem, cujusquam contemplatione
 percipi. Atque haec quidem *amodo et usque in
 sempiternum* effecit. *Amodo* quidem; ut certum
 D temporis principium, a quo coepit ejus inter mor-
 tales peregrinatio, significetur. *In sempiternum*
 autem; ut perpetuum ejus imperium fore non igno-
 retur. Adverte autem quam recto et convenienti
 ordine procedant prophetiae. Ex Virgine gignen-
 dum prima pollicebatur. Tanquam autem qui illud
 futurum esset, quaereretur, Dominum altera his
 verbis inducit loquentem : « Et accessi ad prophetissam, et ipsa concepit, et peperit filium ²⁵. »
 Deinde tanquam abunde ista didicissemus, **153** de puero rursus edisserens tertia, ineffabilem no-
 bis ipsius divinitatem inculcat.

Denique sic de ipso prophetiam concludit : *Zelus Domini exercituum faciet haec*; Zelus, inquam,
 bonus, eique congruens maxime, qui a diabolo

²¹ Ephes. i, 19-21. ²² Psal. lxxi, 7. ²³ Gen. xlix, 10. ²⁴ Psal. xxxv, 7. ²⁵ Isa. viii, 3.

VARIAE LECTIONES.

² γρ. Χριστόν. ⁴ γρ. καθεστῆσθεσθαι.

in potestatem redactos eripere, et salvare satagat. Aliter ipsum ad æmulationem provocarunt Israelitæ. Itaque in cantico ait Moses : « Ipsi me provocaverunt in eo, qui non est Deus ; et ego provocabo eos in eo, qui non est populus ³⁶. » Atque hæc quidem juxta interpretes Septuaginta. Juxta Symmachum autem, quem secuti sunt reliqui, hoc modo reperias : *Primus acceleravit terram Zabulon, et terram Nephtholim, et ultimus aggravavit viam, quæ juxta mare est, trans Jordanem.* Quasi primum, qui acceleravit, apostolorum chorum, a prædictarum trium regione prodeuntem existisse significet. De quibus hoc modo legimus apud Davidem : « In Ecclesiis benedicite Deo Domino, de fontibus Israel, ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu, principes Zabulon, principes Nephtholim ³⁷. » Paulum enim, qui se de Beniamitide esse asserit ³⁸, intelligit : ut reliquos apostolos per duarum trium principes : ex quorum regione quia prodierunt, qui primi Christum amplexi sunt, principes non immerito appellavit. Atque inde est, quod nunc *Primus acceleravit terram Zabulon, et terram Nephtholim*, addidit. Quia enim dicenti Christo : « Agite ; sequimini me, et faciam vos piscatores hominum : relictis statim retibus paruerunt ³⁹, » accelerasse dicuntur. *At ultimus, ait, viam aggravavit.* Non enim qui a primis ultimi vocati sunt, dicto fuere obtemperantes : ideoque eorum infelicitatem ita Christus insectatur : « Væ tibi, Chorazin, væ tibi, Bethsaida : quoniam si in Tyro et Sidone ⁴⁰, » etc. Præterea Judæos ipsos etiam nunc occupat pertinacia. « Induratum enim est, ait, cor eorum ⁴¹ ; » et quæ sequuntur. Quod autem *terminum gentium*, posuit Symmachus, pro **154** *Galilæa*, ut habent interpretes Septuaginta, *littora gentium* reddidit Aquilas, ut alienigenarum multitudinem significaret, quæ prius inculca et fractibus carens exsisterat. Pro quo deinde *Plurimam partem populi quam deduxisti in latitiam habemus, Multiplicasti gentem, quam non magnificasti*, Symmachum reddidisse invenias. Quam enim gentem antea propter impietatem abjecerat, eandem nunc spirituali benedictione salutare Verbum cumulatissimam reddit ; juxta illud : « Crescite, et multiplicamini ⁴². » Rursum quod habemus : *Omnem stolam congregatam dolo, et vestimentum cum commutatione restituent et cupient si nati sint, igne esse combusti* ; ita Symmachus : *Omnis vis violata est in commutatione, et vestimentum sædatum sanguine, eritque in combustionem et cibum ignis*, ut mortalium animas ante adventum, vim pati Satanae ostenderet, per quem earum vestimenta, meliorque conditio, sædata sunt. Sed fore eundem in combustionem per adolescentem, qui nostri causa natus est. At pro eo quod imperium

λου κεκρατημένους. Καλῶς ἡ παρεξήλωσαν αὐτὸν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ. Διὸ φησὶν ὁ Μωϋσῆς ἐν ψῆῃ· Ἐ αὐτὸν παρεξήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῶν, ἀλλὰ κατὰ παραξήλωσάν αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνη. Ἐ ταῦτα μὲν κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, ἡ ἠκολούθησαν οἱ λοιποὶ, τοῦτον ἄνωθεν εἰρηται τὸν τρόπον ἡ ῥῆσις. Ὁ πρῶτος ἐτάχυνεν γῆν Ζαβουλῶν καὶ γῆν Νεφθαλεὶμ, καὶ ὁ ἔσχατος ἐβάρυνεν ὁδὸν τὴν κατὰ θάλασσαν πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Δηλῶν τὸν μὲν πρῶτον ταχύναντα, τὸν ἀποστολικὸν εἶναι χορὸν ἀπὸ τῆς χώρας τῶν φυλῶν τῶν εἰρημένων ὀρμώμενον. Περὶ ὧν φησὶν ὁ Δαβὶδ· Ἐ Ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ· ἐκεῖ Βενιαμεὶν νεώτερος ἐν ἐκστάσει, ἄρχοντας Ζαβουλῶν, ἄρχοντας Νεφθαλεὶμ. Ἐ Δηλοῖ γὰρ ὁ Βενιαμεὶν τὸν Παῦλον φήσαντα ὡς πύλης Βενιαμεν. Τοὺς δὲ ἄρχοντας τῶν δύο φυλῶν τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους. Ἐκ τῆς γὰρ τούτων χώρας ὀρμώμενοι πρῶτοι προσεδέξαντο τὸν Χριστὸν, ὅθεν ἄρχοντες εἰρηται. Διὸ καὶ νῦν φησὶν· Ὁ πρῶτος ἐτάχυνεν γῆν Ζαβουλῶν καὶ γῆν Νεφθαλεὶμ. Εἰπόντος γὰρ τοῦ Ἰησοῦ, Ἐ δεῦτε, ἀκολουθεῖτέ μοι, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων, παραχρῆμα ἀφέντες τὰ δίκτυα ἠκολούθησαν αὐτῷ. Ὁ οὗτοι μὲν ἐτάχυναν. Ὁ δὲ ἔσχατος, φησὶν, ἐβάρυνεν ὁδόν. Οἱ γὰρ μετὰ τὴν πρώτην κλήσιν ἔσχατοι καλούμενοι οὐκ ὑπέκουσαν· οὐς καὶ ταλανίζων φησὶν, Ἐ οὐαί σοι, Χοραζὶν, οὐαί σοι, Βηθσαιδὰ, ὅτι εἰ ἐν Τύρω καὶ Σιδῶνι, ἢ καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀλλὰ καὶ νῦν Ἰουδαῖοι ταῖς ἀπίστιας κατέχονται. Ἐπαχύνθη γὰρ, φησὶν, ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἐντὶ δὲ τοῦ, ὄριον τῶν ἐθνῶν, ὅπερ ἐξέδωκε Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ Γαλιλαία παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, θεινὸς ἔ τῶν ἐθνῶν, Ἀκύλας ἐξέδωκεν, τὰ πλήθη δηλῶν τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν, ἢ πρότερον ἦν ἀγεώρητά τε καὶ ἀκαρπα. Ἐντὶ δὲ τοῦ, ἐφ' ὑμᾶς· τὸ πλείστον τοῦ λαοῦ· Ὁ Σύμμαχος φησὶν, Ἐ πλείονα τὸ ἔθνος δὲ οὐκ ἐμεγάλυνας. Τὸ γὰρ πρὶν ἀπεβήμενον διὰ τὴν ἀτέλειαν ἔθνος, τοῦτο νῦν ἀναλαβὼν ὁ σωτήριος Λόγος πνευματικῆς εὐλογίας ἐπλήρωσε. Κατὰ τὸ, Ἐ ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. Ἐντὶ δὲ τοῦ, Πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλω, καὶ ἰμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσιν. Καὶ ἐδελήσουσιν, εἰ ἐγενήθησαν, εἶναι πυρκαϊστοὶ· Σύμμαχος φησὶν, Πᾶσα βία ἐβιάσθη ἐν σεισμῷ, καὶ περιβόλαιον ἐξύρη ἐν αἵματι, καὶ ἔσται εἰς καῦσιν καὶ κατάρωμα πυρός· δηλῶν πᾶσαν ἀνθρώπων ψυχὴν βίαν πρὸ τῆς ἐπιδημίας παθεῖν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, δι' ὃν ἐμάνθη τὰ τῆς ψυχῆς περιβόλαια καὶ πλεονεκτικὰ, ὅς εἰς καῦσιν ἔσται διὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν γεννηθέντα, ὃν νεανίαν καλεῖ. Ἐντὶ δὲ τοῦ, ἀρχὴ· καὶ ἔσται, φησὶν, ἡ παιδεία ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, δηλῶν αὐτοῦ τὸ πάθος, δι' οὗ πεπαιδευμέθα. Τοῦτο τέλος τῆς περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ προφητείας.

³⁶ Deut. xxxii, 21. ³⁷ Psal. lxxvii, 27, 28. ³⁸ Philipp. iii, 5. ³⁹ Matth. iv, 19, 20. ⁴⁰ Matth. xi, 21. ⁴¹ Isa. vi, 10; Joan. xii, 40. ⁴² Gen. i, 28.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ Ἰσ. γρ. κ' ἄλλως ἢ Ἰσ. λ. αὐτόν. ἢ γρ. οἶνες. ἢ ἄφ. τὸ ἐφ' ὑμᾶς ἢ Ἀ. Ο', ὁ κατήγαγε ἐν εὐφροσύνῃ.

legimus; *et erit, idem dixit Symmachus, disciplina super hamerum ejus, ut mortis genus, quod ad institutionem nostram facit, non ignoraremus. Atque hic quidem prophetiæ, quæ de Emmanueie fuit, finis est.*

η-ιγ. Θάνατον ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, Α καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ. Καὶ γνώσονται πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἐφραϊμ, καὶ οἱ ἐγκαθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ λέγοντες· Πλῆθι πεπτώκασιν, κ. τ. λ.

Τὴν περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ πληρώσας ὑπόθεσιν, ἔπειτα πάλιν τῶν ἐν ἀρχῇ προτεθέντι σκοπῶ, καὶ τῆς ἀμαρτίας^α ἀφηγείται τὴν δίωσιν^β, λέγων· Θάνατον ἀπέστειλεν ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ· οἱ δὲ λοιποὶ, λόγον ἀπέστειλεν, ἐξέδωκαν. Λόγον ἀποφαιτικὸν ὀργῆς δηλονότι κατὰ τῶν δύο βασιλείων τῶν συνελθόντων ἐπὶ τὸν Ἰούδαν, ὧν ὡς ἑτερογενῆ καὶ συμμαχοῦντα τὸν Συρίας, νῦν ἀφείς, περὶ τοῦ Σαμαρείας φησίν. Ἐπεὶ γὰρ ἀφίκετο κατὰ Ἱερουσαλήμ ὁ Σενναχηρείμ, προανεῖλε δὲ τὴν Σαμάρειαν (μεῖζω γὰρ τῶν Ἰουδαίων ἠσέθησεν Ἰσραὴλ, καὶ παρεδόθη πρῶτος ὑπὸ Θεοῦ), τοῦτου χάριν φησίν, ὡς τὰ καθ' ἑτέραν ἀπεσταλμένα δεινὰ, καθ' ἑαυτῶν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἐπεσπάσαντο. Τῆς δὲ Σαμαρείας ἀλούσης, δέον τοὺς περιλειφθέντας πείρα μαθόντας ὅσον ἐστὶ δεινὸν προσκρούσαι Θεῶ, δι' ἐπιστροφῆς τε τοῦτον ἐξευμενίζεσθαι· τὸναντίον, ἀπονοοῦμενοι πύργους οἰκοδομήσωμεν ἔλεγον, μηκέτι κατὰ τοὺς πρότερον (ἐκ πλῆθους γὰρ οὕτως εἰκότως ἐάλωσαν) ἀπὸ λίθων δὲ καὶ ξύλων ἀσπίτων· ἀντὶ μὲν τῆς ἀσθείας, τὰς πλῆθους αἰτιώμενοι τῆς ἀλώσεως· ἀντὶ δὲ θείας ἐπικουρίας, ὕλης θαρβύοντες στερόβότητι, ὕβριστῶν ταυτὰ φησι καὶ ὑπερηφάνων, οἱ καὶ γνώσονται, τοῦτ' ἐστὶ τῆς ἑαυτῶν ἀπολάουσαι γνώμης. Μετὰ γὰρ τὸν Σενναχηρείμ, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ γεγονότα δεινὰ, πάλιν ἐπιστρατεύει· Ναβουχοδονόσωρ ἐν τοῖς Ἱερουσαλίμοις, Ἱερουσαλήμ τε εἶλε καὶ τὴν Σαμάρειαν· ὃ τε καὶ πρὸς τοὺς νῦν αὐθάδεις Ἱερουσαλίμους φησίν· «Ἐπικατάρτος δὲ ἄ τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπων, καὶ στηρίσει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ Κυρίου ἀποστή ἡ καρδία αὐτοῦ.» Ἀλλὰ πλήττων ἰδῆται Θεὸς δι' ἀμφοῖν ππρακαλῶν εἰς εὐσέθειαν, ὃ δὲ νῦν τοῖς παθοῦσι τὴν δόξωσιν ἐπαγγέλλεται. Τελευταῖος μὲν γὰρ κατὰ Ἰουδαίας ὁμοῦ καὶ Σαμαρείας ἐπιστρατεύσας Ναβουχοδονόσωρ εἶλε. Καὶ παρέτεινον εἰς ἑβδόμηκοστὸν ἔτος αἰχμαλωτοί. Φιλανθρωπία δὲ Θεοῦ τὴν ἰδίαν αὐτοῖς ἀπέλαβον γῆν, καὶ κτίζειν ἐπιχειροῦντες τὴν τε πόλιν καὶ τὸν ναὸν, ὑπ' ἔθνῶν τῶν κύκλῳ, καὶ μάλιστα τῶν Σύρων διεκωλύοντο, θεῖα δὲ τούτων ἐπεκράτουσιν ῥοπή. Εἶτα χρόνου προϊόντος Ἀντιόχος ὁ ἐπικλητὴν Ἐπιφανῆς, βασιλεύων τῆς Ἀσίας, πρὸς τὸν τῆς Αἰγύπτου κρατοῦντα Πτολεμαῖον συστησάμενος πόλεμον, ἧς ὑπέμεινεν ἡττης ἐνόμιζε παραμύθιον, εἶτι κατὰ Ἰουδαίας τολμήσειε, καὶ τὴν μητρόπολιν τούτων ἐλέων^ε, καὶ τὸν νεῶν Ἱερουσαλήσας, Ἄσιδαν στρατηγὸν ἑαυτοῦ ταύτης κατέλιπε φύλακα. Ἄλλ' ὃ μὲν ἐπαναστάντων αὐτῶ τῶν Ἰουδαίων

155 Vers. 8-15. *Mortem misit Dominus in Jacob, et venit in Israel, et sciet omnis populus Ephraim, et qui sedent in Samaria, in superbia et elatione cordis dicentes; Lateres ceciderunt, etc.*

Absoluta jam de Emmanuele disputatione, scopum quem sibi initio proposuerat, persequitur, Samaritæque direptionem his verbis exprimens: *Mortem, ait, misit in Jacob, et venit in Israel. Verbum autem, cæteri, verbum, inquam, divinæ iræ nuntium, in reges, qui junctis viribus in Judam ferebantur: quibus cum Syro tanquam alienigena et socio neglectis, de Samaritano jam sermone instituit. Samaritanum enim primum, quo tempore adversus Hierosolyma movebat, evertit Sennacherimus. Amplius enim et gravius, quam Judæi, peccaverunt Israelitæ; quo factum est, ut prius, tradente Deo, in hostium potestatem venerint. Itaque, quæ in alios mala mittebantur, in suum caput Israellem attraxisse significat. Cæterum expugnata jam, occupataque Samaria, cum decisset superstites quam in Deum grave sit impingere expertos, eundem penituntiam placare: contra, demerenti prorsus, turres ipsi construamus aiebant, non quales antea (solis enim lateribus constantes expugnatas esse non mirum est), sed iis lapidibus et lignis, quæ cariem non sentiant: pessime ad lateres, non ad suam impietatem, expugnationis causam referentes, qui materiæ firmitudini potius et robori, quam Deo, confidunt. At sunt hominum ista insolentium et superborum, qui et ipsi scient, id est, qui elati animi pœnas jamqui daturi sunt. Post Sennacherimum enim et quas ipse populo inflixit calamitates, **156** Jeremiæ rursus temporibus Jerusalem, et Samariam cepit Nabuchodonosor: quod nec petulantibus istis reticuit Jeremias, cum ait: «Maledictus qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus». » At tam est nostræ salutis peritus artifex Deus, ut vel plagas incutiens medeatur, utrinque nos ad pietatem provocans; quod eos etiam qui vastationem patiuntur non ignorare voluit. Postremus enim Judæam simul et Samariam expugnavit Nabuchodonosor, earumque incolæ annis septuaginta captivos habuit: qui divina tandem liberalitate patriæ restituti, cum domos, urbemque, et templum instaurare conarentur, diu licet multumque a vicinis gentibus, Syris præcipue, prohibiti, id tamen sunt singulari Dei beneficio consecuti. Sed aliquo postea temporis intervallo, cum adversus Ægypti regem Ptolemæum, Antiochus, qui Epiphanes dicitur, Asiæ*

^{αα} Jerem. xvii, 5.

VARIÆ LECTIONES.

^α γρ. Σαμαρείας. ^β γρ. δόξωσιν. ^γ γρ. ἐπιστρατεύων. ^δ γρ. ὁ. ^ε γρ. ἐλῶν.

rex, infeliciter pugnasset; acceptæ cladissolatiū A
arbitratus, si quid in Judæos auderet, capta re-
gionis urbe principe, temploque sacrilege spoliato,
Lysiam ibi ducem præfecit: cujus cum non ita
post per insurgentes in eum Judæos interempti
ad regem pervenisset nuntius, abjecto tristitia
animo vitam cum morte commutavit. Jam illis
igitur, qui Assyriorum captivitatē effugerint,
adversus eos, qui in montem Sion sunt insurre-
cturi, suum ipse Deus promptum fore paratumque
auxilium pollicetur. Nec vero quinam ii sint, du-
bitare patitur, cum *Syriam ab oriente*, quando in-
stauratiōe prohibebantur; *Græcos autem ab occi-*
dente subjicit. Græcus enim genere ex Macedonia
fuit Antiochus, quæ et ipsa, si comparentur, Judæa
occidentalior existit. Fual vero in Judæos per-
acerbus, cum Machabæos urgeret afflictio. Sed
hunc etiam celeriter, secundum Assyrios, qui
sacrum populum *toto ore* depascebant, divina ultia
est justitia. Verum tot licet tantisque malis Judæi
satis datum sit; in eosdem *adhuc Domini manus*
157 quod in Salvatore scelus impie ausi sunt jugi per Romanos interitu vindicentur.

Non desunt autem, qui de hoc loco ita sentiant,
ut putent, *Mortem in Jacob*, sive *verbum iræ nuni-*
tium, eos qui inter ipsos præstantiores habiti sunt,
Ira et morte dignos, Israel nominatos invadere,
ipsosque ulcisci. Jacob enim patriarchæ nonnēn, car-
nalis fuit generationis; sed ex quo postea cum
Deo prævaluit, Israel est nuncupatus⁴⁴. Cum igitur
in minus rationis participes mitteretur, alios, qui
rationis capaces videbantur, dignos reperit. Qui-
dam vero *verbum* in bonam partem accipientes,
Scripturam, magna infirmorum misericordia, ad eo-
rum imprimis captum sese accommodare volunt:
sed perspicaciores ejus utilitate excitatos, eorum-
que, ad quos mittebatur, tarditatem prævertentes,
ipsum præripere. *Verbum* enim, quod erat in prin-
cipio apud Deum ad Jacob misit Pater, quod qui
purgato puroque animo cognovit, excepit. Tales
autem exstiterunt, qui sedent in *Samaria*, antea
contumeliosi et arrogantes. Legimus enim in
*Actis*⁴⁵, audisse apostolos Verbum Dei Samariam
excepisse. At prius ipsorum injurias exposuit pro-
pheta, quomodo in Judæam insultarint, sibi qui-
dem fortitudinem, illis autem ignaviam tribuentes.
Non desunt autem, qui ita explicant, ut velint, eos,
qui nunc Hierosolymis insultant *Samariam* eodem
habitare; sed Israelitas existentes et populum
Ephraim, quia iis pareant, qui sunt de tribu Eph-
raim, Jerusalem ridere, *lateribus* ipsam constru-
ctam esse dicentes, sua autem ipsos longe meliora
facturos se pollicentes: proque templo quod est
a Salomone constructum, *turrim* sibi, non aliter
quam in Chalane tentatum legimus, excitaturos.
Nam et illi etiam dicebant: « Venite, faciamus no-

νικήται. Μαθὼν δὲ τὸ συμβᾶν ὁ βασιλεὺς ἀβουλῆ
τὸν βίον κατέστρεψε. Νῦν οὖν ὁ θεὸς τοῖς διαφυγοῦσι
τὴν ἐξ Ἀσσυρίων αἰχμαλωσίαν, τὴν ἰδίαν βροτὴν
ἐπαγγέλλεται πρὸς τοὺς ἐπιρυσταμένους ἐπ' ἔρος
Σιών. Τινες δὲ οὗτοί φησιν εὐθύς, *Syriam ἀφ' ἡλίου*
ἀνατολῶν, ὅτε τῆς οἰκοδομίας ἀπείργοντο, καὶ τοὺς
Ἑλληνας ἀφ' ἡλίου δυσμῶν. Ἐλλήν γὰρ ἦν τὸ γέ-
νος Ἀντίοχος ἐκ Μακεδονίας, ἥτις τῆς δυτικωτέρας
καθέστηκε λήξεως, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν Ἰουδαίαν
εἰ κρῖνοιτο. Ἦν δὲ πικρῶς Ἰουδαίους ἐπενεχθεὶς, ὅτε
καὶ τὰ Μακκαβαίων ἐγεγόνει παθεῖματα^f. Καὶ τοῦ-
τον δὲ θᾶπτον ἢ οὐκ εὐδὶχ μετέρχεται, μετὰ τοὺς ἐκ
Συρίας ὀλίφ στόματι τὸν ἱερὸν καταφαγόντα λαόν.
Ἄλλὰ καίπερ τῶν Ἰουδαίων τσαυτὰ παθόντων, ἢ
χειρ ἐτι πρὸς δίκην ἐστί μετέωρος, καὶ πρὸς τὴν
κατ' αὐτῶν ἐτοιμοτάτη πληγὴν, διὰ τὴν μεγίστην
ἀσέβειαν, ἣν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐτόλμησαν, δι' ἣν
ἀπωλεῖθ διηνεκεῖ τοῖς Ῥωμαίων παρεδόθησαν
ὄπλοις.

defuncti sint; tanquam tamen nondum pœnarum
extensa, et ad ultionem paratissima imminet, ut

Τινὲς δὲ οὕτω φασίν, ὡς ὁ ἀποσταλεὶς ἐπὶ τὴν
Ἰακώβ θάνατος, ἢ *λόγος ἀποσταλὸς ἐργῆς*, τοὺς
ἐν αὐτοῖς κρείττους εἶναι νομιζομένους ἀξίους ἐργῆς
καὶ θανάτου καταλαθῶν, Ἰσραὴλ χρηματίζοντας,
τούτους μετήλθον. Τῷ γὰρ πατριάρχῃ, τὸ μὲν τῆς
κατὰ σάρκα γενέσεως ὄνομα ἦν Ἰακώβ, μετὰ δὲ Θεοῦ
ἐνισχύσαντι γεγένηται Ἰσραὴλ. Κατὰ τοίνυν τῶν
ἀλογωτέρων πεμφθεῖς, τοὺς λογικοὺς δοκοῦντας εὐ-
ρεν ἀξίους. Τινὲς δὲ ἐπὶ καλοῦ τὸν λόγον ἐξέλαβον,
καὶ φασίν, ὡς δι' ἐλεημοσύνην πρώτοις συγκαταβαί-
νει τοῖς ἀσθενεστέροις ὁ λόγος. Οἱ δὲ διορατικώτεροι
τῆς ἐξ αὐτοῦ λαθόντες αἰσθησιν ὠφελείας, ἀρπάξου-
σιν αὐτὸν, τὴν πρὸς οὐς ἀπεστάλη νωθρότητα προ-
λαμβάνοντες· τὸν γὰρ ἐν ἀρχῇ λόγον πρὸς τὸν Θεόν,
ἀπέστειλαν ἐπὶ Ἰακώβ ὁ Πατήρ· ὁ δὲ νοὺς αὐτῶν ὁ
καθαρὸς γνωρίσας ὑπέλαθεν. Οἱ δὲ τοιοῦτοι πρῶην
ἦσαν ὑβρισταὶ τε καὶ ὑπερήφανοι ἐν *Σαμαρείᾳ* καθ-
ήμενοι. Φησὶν γὰρ ἐν ταῖς Πράξεσιν, ἤκουσαν οἱ
ἀπόστολοι ὅτι *Σαμάρεια* δέδεκται τὸν λόγον. Τὴν δὲ
πρὶν ὑβριν αὐτῶν ὁ προφήτης παρέδωκεν, ὅπως τῶν
ἐξ Ἰουδα καταθρασύνοντο, ἀσθένειαν μὲν ἐκείνοις,
ἐαυτοῖς δὲ μαρτυροῦντες ἰσχύν. Τινὲς δὲ οὕτως, ὡς
οἱ νῦν τῇ Ἰερουσαλὴμ ἐπερχόμενοι τὴν μὲν *Σαμά-*
ρειαν οἰκοῦντες, Ἰσραὴλ δὲ χρηματίζοντες καὶ λαὸς
Ἐφραῖμ, διὰ τὸ βασιλευσθῆναι ὑπὸ τῶν ἐκ φυλῆς
Ἐφραῖμ, χλευάζοντες Ἰερουσαλὴμ, πλίνθοις αὐτὴν
ἐλεγον οἰκοδομῆσθαι, τὰ ἐαυτῶν κρείττω ποιήσιν
ἐπαγγελλόμενοι. Καὶ ἀντὶ τοῦ ναοῦ, ὃν ὠκοδόμησεν
Σολομῶν, πύργον ἐαυτοῖς ἤξιον κατασκευάσασθαι
ὁμοία τοῖς ἐν Χαλάνῃ διανοσόμενοι. Κακείνοι γὰρ
ἐλεγον, Δεῦτε, πλινθεύσωμεν ἐαυτοῖς πλίνθους, καὶ
ὀπτησώμεν αὐτὰς πύρι. ἢ Καὶ πάλιν· Ἐδεῦτε, οἰκοδο-
μήσωμεν ἐαυτοῖς πῶλιν καὶ πύργον, οὗ ἡ κεφαλὴ ἔσται

⁴⁴ Gen. xxxii, seqq. ⁴⁵ Act. viii, 14.

^f γρ. παθήματα.

VARIÆ LECTIONES.

λω: τὸ οὐρανὸν. Ἐκ τίνων δὲ ὁ πύργος ἐξῆς ἐμώ-
 ρ. νεν. ὁ ὁ Θεὸς σοφίας τοῦ κόσμου ψιλήν καὶ σμικρὰν
 δοκούσης ἔχειν γλυκύτητα; Τοιαῦτα γὰρ καὶ κατὰ
 ταύτην ἐπινομήν ἐστὶ τὰ συγκόμορα. Οἱ δὲ τοιοῦτοι,
 καὶ κέδροι καθ' ἑτέραν ἐπίνοιαν χρηματίζουσιν ἐπὶ
 τῇ ψευδωνύμῳ ἐπαίρομενοι γίνωσι, σκληρὰ τε ἦν
 καὶ δυσκαμπῆ κεκτημένοι. Διὸ συντρίβει Κύριος τὰς
 κέδρους τοῦ Λιβάνου. Καὶ διὰ τοῦτο φησιν, « Εἶδον
 τὸν ἀσεβῆ ὑπεραιρόμενον καὶ ὑπερψυόμενον, ὡς τὰς
 κέδρους τοῦ Λιβάνου, ὧν ἡ ἐξολοθρευσις ταχεῖα. »
 Παρῆλλον γὰρ, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν. ἢ Ὁ? καὶ τὰ ἐν δό-
 γμασι τῶν εὐσεβοῦντων οἰκοδομήματα πλίνθους
 εἶναι πεπτωκυίας φασίν. Οὐ μὴν αὖ τοῦ Θεοῦ κέδροι
 τοιαῦται, ἀλλ' ἄνδρες τὰ ἄνω ζητοῦντες, ἐν οὐρανῷ
 ἔχοντες τὸ πολίτευμα μετὰ τῶν καρποφόρων ξύλων,
 εἰς ὕμνον παραλαβανόμενοι τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν αὐτὸς
 φησιν· « Χορτασθήσεται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου αἱ κέ-
 δροι τοῦ Λιβάνου, ἃς ἐφύτευσεν. » Ἐπεὶ τοίνυν ἐκεῖ-
 νοι τοιαῦτα κατ' Ἰσραὴλ ἐβρασύναντο, τί φησίν;
 Καὶ ῥήξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ τὸ
 ἔρος Σιών ἐπ' αὐτόν. Ταπεινωθήσονται γὰρ οἱ ἐπ-
 αρβέντες κατὰ τοῦ ἐνταῦθα τιμωμένου Θεοῦ. Καὶ
 πάντας φησὶ τοὺς ἐχθρούς, τοὺς ἐν Δαμασκῷ μετὰ
 τῶν ἐν Σαμαρείᾳ δηλῶν, οἱ καὶ συνεμάχουν τῷ Ἰσραὴλ,
 πάντας τε τοὺς ἐπανισταμένους τῷ ἔρει Σιών
 (τοῦτ' ἐστὶ, τῷ ἐνταῦθα τιμωμένῳ Θεῷ καθαίρεισιν
 ἐπαγγέλλεται), ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἀνατολικοὶ τινες, οἱ
 δὲ ἀπ' ἡλίου δυσμῶν, μέσοι δὲ τούτων οἱ Ἕλληνες,
 οἱ τὸν Ἰσραὴλ κατεσθίοντες, δι' ὧν ἀσεβεῖν παρ-
 εκελεύζον, βοήθειν ἐπηγγέλλοντο. Ὁλοῦ γὰρ κατε-
 σθίλουσι στόματι οἱ διὰ τῆς σοφίας τοῦ κόσμου
 τούτου τῆς εὐσεβείας ἀφέλικοντες. Διόπερ ὁ θυμὸς
 τοῦ Θεοῦ, τῆς δικαίας κολάσεως ὑπάρχων ἐμφατι-
 κῶς, ἰ κατ' αὐτῶν ἠτύρεπίζετο· οἱ δὲ οὐκ ἐπέστρεφον
 κατὰ τὴν ἀμετανόητον ἑαυτῶν καρδίαν, θησαυρίζον-
 τες ὄργην ἑαυτοῖς ἐν ἡμέρᾳ ὄργης· καὶ ἐπεὶ μὴ διὰ
 λόγου, διὰ δὲ πλῆρης οὗτος ὁ λαὸς θεραπεύεται, γέ-
 γραπται. Καὶ πᾶς ὁ λαὸς οὗτος οὐκ ἀπεστράφη,
 ὡς ἐπὶ ἡγή. Ἐχομεν τοίνυν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τὰ
 σκυθρωπὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγεται. Δεῖ γὰρ εἰδέναι
 πάντως, ὡς οὐκ ἀπεστράφησαν ἀμαρτάνοντες.

non verbis populum sanari videt, adjicit : *Et populus iste universus non est conversus, donec percussus est.* Jam ergo cur hominibus inferantur calamitates, tenemus. Omnino enim quia non convertuntur qui peccant, immitti putandum est.

ισ-κα'. Καὶ ἀφεῖλε Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ κεφα-
 λὴν καὶ οὐράν, μέγαν καὶ μικρὰν, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ,
 πρεσβύτην, καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θανυμάζοντας.
 Αὕτη ἡ ἀρχή, καὶ προφήτην διδάσκοντα ἄνομα.
 Οὗτος ἡ οὐρά. Καὶ ἔσονται οἱ μακαρίζοντες τὸν
 λαὸν τούτον πλανῶντες, κ. τ. λ.

Τὸ ἀφεῖλε, Θεοδοτίων ἀφελεῖ· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ
 ἐπὶ μέλλοντος· ὁ μὲν Ἀκύλας, ὀλοθρεύσει· ὁ δὲ
 Σύμμαχος, ἐξολοθρεύσει. Πρὶν γὰρ ποιεῖν, ὁ Θεὸς
 ἐπιστρέφων προλέγει, ἐν μιᾷ δὲ ἡμέρᾳ φησίν, ὅφ'
 ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δηλονότι

bis lateres, et excoquamus eps igni⁴⁴. » Et iterum :
 « Venite, faciamus vobis civitatem et turrim, cujus
 culmen pertingat ad cœlum⁴⁷. » Verum quibus de
 causis ista deinceps infatuata est *turris*, quam ab
 hujus sæculi sapientia, quæ tenuem et modicam
 resipere videtur dulcedinem? ejusmodi enim et
sycomoros etiam, habita ad vocem ratione, constat
 existere. At qui tales existunt, **158** et *cedri*
 etiam, alio quodam significationis genere, dicuntur,
 vanæ nimirum opinionis fastu elati, durisque, et
 præfractis moribus præditi. Inde est quod Dominum
 Libani cedros contriturum; quod item his verbis
 utentem legimus : « Vidi impium superexaltatum
 super cedros Libani, quarum celer est interitus;
 transivi enim, et ecce non erat⁴⁸. » Neque vero
 desunt, qui quod in religionis dogmatibus pii *audi-*
flicant, lateres deciduos esse dicant. At sunt ejus-
 modi nequaquam quæ Domini *cedri* nuncupantur,
 sed viri, quæ sursum sunt, quærentes⁴⁹, in cœlis con-
 versationem habentes cum lignis illis frugiferis, quæ
 in Dei laudem assumuntur : de quibus rursus scri-
 bitur : « Saturabuntur ligna campi, cedri Libani,
 quas plantavit⁵⁰. » Quoniam igitur in Israellem talia
 ausi sunt, quid subjicit? *Et confringet Deus insur-*
gentes adversus montem Sion in ipsum. Deprimen-
 tur enim, qui in quod ibi colebatur, numen *insurrex-*
runt. Ad hæc *inimicorum* nomine censet omnes quot-
 quot Damascum Samariamque incolunt, et Israe-
 lem bello adjuvant, quotquot item in *montem Sion*
insurgunt : jamque numini eo loco celebrato et cul-
 to interitum denuntiat. Horum existere alii quidem
ab oriente, alii autem *ab occidente*; amborum vero
Græci intermedii, qui Israellem depascentes, eum-
 dem ad impietatem maligne pertrahebant, per quæ
 se illi auxilium moliri suadebant. *Devorant enim*
toto ore, qui mundanæ sapientiæ astu a pietate re-
 vocent. Itaque nihil mirum jam, si Dei *furorem*,
 non obscurum justæ vindictæ nuntium, in eos pa-
 rari audiamus; quos divinam iram sibi in die iræ
 thesaurizantes, non scelorum pœnituisse, nec ad
 Dominum rediisse constat⁵¹. Deinde, quia *plagis*
iste universus non est conversus, donec percussus
est. tenemus. Omnino enim quia non *convertuntur* qui

159 VERS. 14-21. *Et abstulit Dominus ab Israel caput, et caudam, magnum et parvum, una die, senem, et eos, qui facies admirantur. Ipse est caput, et prophetam docentem iniqua. Hæc est cauda. Et erunt qui beatum dicant populum hunc seducen-tes, etc.*

160 Quod *abstulit* habemus, *auferet* vertit Theodotio. Per futurum vero etiam reliqui, Aquila quidem et Symmachus, *disperdet*. Prædicat enim antequam conversionem operetur Dominus. Deinde, quod *una die* dicit, certum quoddam et

⁴⁴ Gen. xi, 3. ⁴⁷ ibid. 4. ⁴⁸ Psal. xxxvi, 35. ⁴⁹ Coloss. iii, 1. ⁵⁰ Philipp. ii, 20. ⁵¹ Psal. lxxi, 16. ⁵² Rom. ii, 5.

VARIÆ LECTIONES.

^a γρ. ἡ τῆς. ^b Γσ. 2. εἰς δι. ^c γρ. ἐμφατικῶς.

statum Romani belli tempus significat. Quidam A tamen, ex quo ad eos, quod missum est, verbum pervenit, omnem perversam ordinem ipsorum confusum iri significare volunt. Deinde *capitis et caudæ* nomine, animal ratione carens innuit, cui populum similem fecit; aut certe ratione præditum, et quod ea destituitur: aut denique principem, et subditorum quenlibet: quod certe *magni et parvi* adjectione declaravit. Ad hæc, quod *senem*, et eos, qui *facies admirantur*, addidit, ad eos forsitan retulit, qui sacerdotii munus sortiti sunt, quos ita compellasse apostolos legimus: « Principes populi, et seniores, si nos hodie dijudicamur in benefacto hominis infirmi, » etc., quomodo et illi in disceptandis causis, divitum dona spectantes, eorum *facies admirabantur*. Verum, pro quo *facies admirantes* habemus, *venerabilem* posuit Symmachus. Sic ergo *caput* ipsum, idem, qui *venerabilis, et senex*, esse poterit. Est enim *populorum caput* sacerdos, cum tanquam in uno corpore consideratur; *cauda* autem, qui iniqua docet propheta, nullum in populo gradum, vel ordinem sortitus; nisi quem sua tantum auctoritate, vaticinandi spiritum ementitus, falso sibi arrogat: qualis Jeremiæ Michææque temporibus Ananias, et alii exstiterunt, quibus mendax existens spiritus deceptum Achabum cum Syris commisit. Alii putant Mosaicæ legis interpretes significari, qui junctis ad eam minime scriptis traditionibus, id est hominum mandatis, populum a Christi fide revocabant; ideoque *caudas* nominari, quod ex sacerdotum, quos *prophetas* etiam, et *injusta docentes* vocal, arbitrio penderent. Erant enim inter Israelitas falsi prophetæ eo etiam tempore, quo veri. At si quis ea, quæ Hierosolymitanum excidium secuta **161** sunt, tempora vestiget; non tales facile reperiat: nisi Theudam et Judam forsitan, quorum meminit Gamaliel ²⁴, eo

neque enim pietatis ergo, ad offerenda Deo munera, sed, ut habendi sitim explerent, hortabantur. Itaque tantum abest, ut ad Christum ipsi accesserint, ut ne cæteris quidem ejus regnum aperiri voluerint. Inde est, quod *super eorum adultos lætaturum se Dominus pernegat*. Sunt igitur *adulti* in Ecclesia, qui spiritus ope vires habent instauratas: quales fortes esse, et malum devicisse testatur Joannes ²⁵. Neque vero defuerunt, qui expleto ante Salvatoris adventum legis mandato, viros se præstiterunt. Sed ex quo fugata est legis umbra, non iis amplius, qui *juveniliter* litteræ inhærentes eam mordicus tuentur, *deleciatur Dominus*. *Orphanos* deinde eos intelligit, qui spirituali carent educatione; et *viduas*, quæ Dei Verbo superseminante desituuntur. Ista enim, tanquam iniqui et improbi, patientur; qui

²⁴ Act. iv, 8, 9. ²⁵ Act. v, 36, 37. ²⁶ Joan. ii, 12-13.

πολέμου. Τινὲς δὲ, μετὰ τὴ φθᾶσαι, φατίν, ἐπ' αὐτοὺς τὸν λόγον ἀπεσταλμένον, πᾶσαν τὴν κακὴν αὐτῶν διάταξιν συγχυθῆσεσθαι λέγει. *Κεφαλήν* καὶ *οὐράν* εἰπὼν, ἠνίκατο ζῶον ἄλογον ὃ τὸν λαὸν ἀνωμοίωσεν, ἤγουν τὸν λογικὸν καὶ τὸν ἄλογον, ἢ τὸν ἄρχοντα καὶ τὸν τῶν ἀρχομένων ἕκαστον, ὃ ἐξ καὶ διεσάφησεν εἰπὼν *μέγαν* καὶ *μικρόν*. *Πρεσβύτην* τε, φησὶ, καὶ *τοὺς τὰ πρόσωπα θυνμάζοντας*, δηλῶν ἰσῶς τοὺς ἱεράσθαι λαχόντας, οἷς δὴ καὶ φασὶ προσφωνοῦντες οἱ μαθηταί, « Ἄρχοντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι, εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπ' εὐσεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς: » οἱ καὶ ὄρωδοκοῦντες ἐν κρίσει τὰ τῶν πλουσίων *εἰθαύμαζον πρόσωπα*: ἀντὶ δὲ οὗ, *τοὺς τὰ πρόσωπα θυνμάζοντας*, ὃ Σύμμαχος *αἰδέσιμον* ἐφησεν. Οὕτως οὖν **B** ὁ *αἰδέσιμος* καὶ ὁ *πρεσβύτης* δύναται εἶναι ἡ *κεφαλή*. *Κεφαλή* γὰρ *λαῶν* ἱερεὺς, ὅταν ὡς ἐφ' ἐνὸς νοῆται σώματος. Ἡ δὲ *οὐρά*, ὃ διδάσκων ἄνομα προφήτης, μηδεμίαν μὲν τάξιν ἔχων ἐν τῷ λαῷ, αὐτοχειροτόνητος δὲ καὶ προφητικὸν ἑαυτοῦ πνεῦμα καταψευδόμενος, οἷος ἦν Ἰερεμίου ὁ Ἀνανίας, καὶ ἐπὶ Ἰ. Μιχαίου· ἐν οἷς ἐγένετο τὸ πνεῦμα τὸ ψευδές, ὃ ἐξῆπάτα τὸν Ἀχάβ τοῖς Σύροις συμπλέκεσθαι. Ἐτεροι δὲ φασιν, ὡς λέγοι ἂν τινὰς τὸν Μωυσεῖος ἐρμηνεύοντας νόμον, ὃπερ ἐπήγον παραδόσεις ἀγράφους, ἐντάλματα ἀνθρώπων, οἱ καὶ πεπείκασιν ἀπειθῆσαι Χριστῷ, οἷς *οὐράν* ὀνομάζει, ὡς ταῖς γνώμας ἐπομένοους τῶν ἱερέων, οὗς καὶ *προφήτας* καλεῖ, καὶ *διδύσκοι* *ἄνομα*. Ἦσαν μὲν γὰρ ἐν Ἰσραὴλ ψευδοπροφήται, καθ' ὃν ἦσαν καιρὸν οἱ ἐξ ἀληθείας προφήται. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν Ἱερουσαλήμ οὐκ ἂν ἔχοιμεν λέγειν τοιοῦτους γεγονότας τινὰς, πλην εἰ μή τις λέγοι Θεοῦδαν τε καὶ Ἰούδαν, ὧν ἐμνήσθη Γαμαλιήλ, τοὺς δ' οὖν λέγοντας παρὰ ταῦτα, καὶ *μακαρίζοντας τὸν λαόν*, πλάνους εἶναι φησιν, να τὸν λαὸν τοῖς κέρδεσι καταπίνωσιν.

verbis *beantes* doceant, impostores esse, et nihil cogitare significat.

Προὔτρεπον γὰρ αὐτοὺς ὠροφωρεῖν τῷ Θεῷ διὰ κέρδος, οὐ δι' εὐσέβειαν. Δι' ἦν αἰτίαν, οὔτε Χριστὸν αὐτοὶ προσήκοντο, καὶ τοῖς ἄλλοις τὴν βασιλείαν ἀπέκλεισαν. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τοὺς *ρσαρισκοὺς αὐτῶν* οὐκ *ὀφρανθήσεται Κύριος*. *Νευρισκοὶ* μὲν οὖν ἐν Ἐκκλησίαις, οἱ τὴν πνευματικὴν ἀνειληφότες ἰσχύοντες φησὶν Ἰωάννης, ὅτι ἰσχυροὶ ἔστε καὶ νενικήκατε τὸν πονηρόν. Ἦσαν δὲ καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τινὲς ἀνδριζόμενοι πληρῶσαι τὴν ἐντολήν. Μετὰ δὲ τὴν ἐν νόμῳ σκιάν οὐκ *ὀφραίνεται Κύριος* ἐπὶ τοῖς *ρσαρισκοῖς* ἀνετεχομένοις τοῦ γράμματος. *Ὀφρανούς* δὲ φησὶ τοὺς ἀνατροφῆς πνευματικῆς ἐνδεεῖς· *χῆρας* δὲ ἐν αἷς ὁ θεὸς Λόγος ἐπιπειρῶν ἐξέλιπεν πείσονται ταῦτα ὡς ἄνομοι καὶ πονηροὶ· τὸν καλοῦντα γὰρ πρὸς Ζωὴν ἐθανάτωσαν. Ταῦτα δὲ ὡς ἀγαθὸς προλέγει, ὡς ἂν ἢ ἐν αὐτοῖς ἀνομία δίκην ὕλομανοῦς βοτάνης ὑπὸ *φωρὸς ἀναλισκομένοις* ἀφανισθῆ· τοῦτο

VARIE LECTIONES.

1 Γ. οί.

γάρ δηλοῖ τὸ καυθίσεται ὡς πῦρ ἡ ἀνομία, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀνομίαν δὲ τοὺς ἀνόμοιους δηλοῖ, ἄγαν αὐτοὺς τῆ ἀνομία πεποιυῖσθαι δηλών. Τὸ δὲ, ὡς πῦρ καυθήσεται, φασὶ σημαίνειν τινὲς, ὡς αὐτοὶ καὶ ἐαυτῶν γενήσονται πῦρ. Οὐ γὰρ ἕτερος αὐτοῖς ἐποίησε τὴν φλόγα, πρὸς τοῦτο δὲ ἀλλήλοις ἀρκέσουσιν· ὃ δὲ φλογός ἐστι χείρωνος. Πρὸς δὲ τὸ χρεῖστον ἕτεροι πάλιν δεινῶς ἐξέλαθον τὴν ἀγρωστίν φυσιολογήσαντες. Ἔως μὲν γὰρ ἐγκέχρωται τοῖς γῆνιους πάθεισιν ἡ ψυχὴ, τὰ ταύτης πάθη καθάπερ τις ἀγρωστὶς ἐκ τῆς σαρκὸς ἐκφυόμενα διέρπει δι' ἀλλήλων τὴν γέννησιν ἔχοντα. Πολύγονος γὰρ ἡ πόα, καὶ οὐδαμοῦ καταλήγει ταύτης ἡ γένεσις. Τὸ δὲ πέρας τῆς πρώτης γέννησις ἀρχὴ τοῦ ἐφεξῆς γίνεται. Τοιαύτη τῶν ἀμαρτημάτων ἡ φύσις. Πορνεία γὰρ πορνείαν ἐφέλλεται, καὶ κλοπὴ κινεῖ πρὸς κλοπὴν, καὶ ψεῦδος ψεῦδος ἀκολουθεῖ. Ἄλλ' ἐάν διὰ τῆς ἐξομολογήσεως τὴν ἀμαρτίαν γυμνώσωμεν, ξηρὰν αὐτὴν ἐργαζόμεθα ἀξίαν τοῦ ὑπὸ πυρὸς καταβρωθῆναι. Αὕτη δὲ καίεται ἐν τοῖς δάσσει τοῦ δρυμοῦ. Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν πολεμούμενος ὁ λαὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν δρυμόν, καὶ ἐκλείπει μὴ ἐσθίων. Καὶ ὁ Ἀβεσαλώμ πολεμούμενος εἰς δρυμόν εἰσέρχεται. Λέγοι δ' ἂν τοὺς ὑποούλους καὶ συνεκτασμένους τῇ διανοίᾳ, καὶ πλεῖστα ταύτη τηροῦντας κακά. Τινὲς δὲ φασίν, ὡς νέμονται μᾶλλον αἱ φλόγες εἰς ὕλην πεσοῦσαι τὴν εὐκατάπρηστον. Τῆς οὖν τούτων φλογὸς παρίσθησι διὰ τοῦτο τὸ μέγεθος. Ἀγρωστὶν δὲ, φασὶ, ξηρὰν καὶ δαστὴ δρυμοῦ τὴν ἀγελαίαν ὀνομάζει πληθύν, συβραγέτων ἀλλήλοις ἐνστάσει τῶν δῆμων, ὡς Ἰωσήφ ἱστορεῖ. Ἄλλὰ καὶ τῶν εἶναι τι δοκούντων ἄφεται τὸ δεινόν· ὃ δηλοῖ διὰ τοῦ, καὶ συγκαταράττει τὰ κύκλω τοῦ βουνοῦ πάντα. Βουνοὺς γὰρ τοὺς κατὰ τὴν ἄλλαν ὑπερνεστηχότας καλεῖ. Τοῖς γὰρ τοιοῦτοις τὸ στασιάζον ἐν ταῖς πόλεσιν ἐπέφυετο. Ἀπλοῦστερον δὲ νοητέον, ὅτι κατὰ ταῦτα τὰ παραδείγματα μετελοῦσα τοὺς προλεχθέντας ἡ ἔργη τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐν αὐτοῖς ἐργάζεται σύγχυσιν, ὡς μηδὲ γένους εἶναι φειδῶ. Ἐγκλινεῖ δὲ τις προσόντα τὸν ἀδελφόν ἐπὶ τὸ τυχεῖν τινος ἀντιλήψεως εἰς τὰ δεξιὰ. Διμῶ γὰρ καιόμενοι τῆδε κακείσε περιστραφήσονται καταδάκνοντες τοὺς ἐκ δεξιῶν, τοὺς ἐξ εὐωνύμων. Ἄλλ' οὐδὲ σαρκῶν φείσονται τῶν ἰδίων, κατεξαναστήσονται δὲ ἀλλήλων ἀδελφοί, εἰς τε καὶ ἐνδῶ, καὶ καὶ ἑτέρου δύω, ὡς Ἐφραίμ καὶ Μανασσῆς ἀλλήλους τε δάκνοντες, καὶ κοινῇ τὸν Ἰούδα, δι' ὧν δηλοῖ τὰς φυλάς. Ὑπὸ μίαν γὰρ ἦσαν βασιλείαν ἀμφοτέραι, καὶ μίαν ἔχον πόλιν Σαμάρειαν, ἐξ ἐνδῶ τοῦ Ἰωσήφ καταγόμεναι, καὶ ὄμω; ἀλλήλαι; ἐπαναστήσονται, καὶ ταύτας φησὶ τῶν κατὰ Ἰούδα πολέμω μηχανεῖ σχολαζούσας; ἀλλήλας δὲ δαπανώσας τοῖς ξίφεσιν.

et illuc agentur, dentibus in quoslibet undequaque irruentes. Imo ne a suis quidem ipsi carnibus abstinebunt, sed in se invicem qui fratres sunt, in singulos singuli, et in alterum gemini consurgunt: non aliter quam olim sese mutuo Ephraim et Manasses, et ambo Judam simul adorti sunt: quibus ipsas tribus significavit. Commune enim utraque regnum, **163** communemque urbem, Samariam nomine, colentes (quippe quæ ab uno Josephi capite prodierunt) in sese tamē irruent. suisque se post confectum bellum contra Judam, quia non possunt quiescere, gladiis conficient.

⁶⁶ I Reg. xiv et xxii. ⁶⁷ Ant. Jud., lib. xx, cap. 44; De bello Jud. lib. ix, cap. 6, lib. vi, cap. 1.

Atque hæc quidem istis eventura sunt, divino A
*furore utiliter odium inter ipsas immittente, non secus ac illa olim, quæ inter mulierem et serpentem in perniciem cœperat consensio, dissoluta est. Sunt autem vel Salvatoris ore significata, cum se, non ut pacem in terram, sed ut gladium mitteret, venisse pronuntiavit*⁸⁸. Innuvit autem acerbo eos alioqui inter se odio laborantes, in struendis proximo insidiis coituros tamen et *Judam* ipsum, id est eos, qui Deum professi, ejusdem cultum fortiter tuentur [hoc enim Judæ notat appellatio] obsessuros. Vitium enim male secum alioquin consentiens, in virtute coittamen oppugnanda. Verbi causa, spectentur audacia et timiditas, palam inter se contrariæ et mediam utrinque fortitudinem obsilere videbis. Est autem ad illud, quod ait : *Quia esuriet, et comedet a sinistris ipsius*, attendendum. Velitis enim et sinistris saturabitur, qui dextra minime operatus, dignum commendatione nihil præstiterit. In universum autem nihil aliud, quam immanem quamdam seditionis mutiæ

CAP. X.

VERS. 1-4. *Væ scribentibus iniquitatem. Scribentes enim iniquitatem scribunt, declinantes judicium mendicorum, rapientes pecunias pauperum populi mei, ut sit eis vidua in direptionem, et pupillus in depansionem, etc.*

164 Et hæc in Israelitas qui sub Samariæ imperio debebant, dicuntur; e quibus ambitioso alii in prophetas odio falsas conscribebant prophetias; alii scelerate in viduas et orphanos sygraphas moliebantur. Sunt enim qui de scribis legem prave interpretantibus, quo orphanorum viduarumque oppressoribus saverent, intelligi volunt. Annon vero quicumque peccat, rei debitæ signum manu sua *ezarat? visitationis porro diem, belli tempus illud nominat, quo pœnas ei daturi sunt, qui in scelera eorum intuetur: ideoque de longe addit, quo non a vicinis gentibus, ut autea, sed ex Assyria ipsa, quam Dei benignitate remotam vi in se attrahant, venire significet. Rursus et manum Dei arectam dicit. Neque enim solet ab eis furor divinus recedere, qui peccandi finem non faciunt. Eo autem adventant, ubi, inquit, gloriam illam relinquetis, qua toties devictis hostibus gloriamini? Inductionem porro nominat pœnas illas, quas ipsi, immittente Deo, pertulerunt. Atque hic quidem minarum in populum, quas et ipse paulo post, irruentibus in eum Assyriis, persensit, finis est.*

165 VERS. 5-11. *Væ Assyriis. Virga furoris mei, et iræ est in manibus eorum. Iram meam in gentem iniquam mittam, et populo meo præcipiam, ut et faciat spolia, et prædam, et conculcet civitates, ponat eas in pulverem, etc.*

Hæc a propheta post Samariæ expugnationem dieuntur. *Cepit ergo Assyrius, inquit, et Arabiam,*

Καὶ ταῦτα ἔσται ταύταις κατὰ θέλαν ἐργήν κ τιν ἐχθρὰν αὐτοῖς ἐμβαλοῦσης ἐπὶ συμφέροντι, καθάπερ ἀνὰ μέσον τῆς γυναίκης καὶ τοῦ ὄφραως τὴν ἐπὶ κακῶ διαλυούσης ὁμόνοιαν. Πρὸς δ καὶ ὁ Σωτὴρ φησιν, ὡς οὐκ ἔγλον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαίραν. Ἄλλήλοις δέ φησι, κακῶς διακείμενοι ἐν τῇ κατὰ τῶν πλησίων ἐπιβουλῇ συμφωνήσουσιν. Ἄμα γὰρ πολιορκήσουσιν τὸν Ἰούδαν, τοὺς ἐξομολογούμενους Θεῷ, καὶ λατρεῖα τῇ αὐτοῦ παραμένοντας. Ἰούδας γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται. Ἡ γὰρ κακία πρὸς ἑαυτὴν ἀσύμφωνος οὖσα, τῇ μάχῃ τῇ κατ' ἀρετῆς συμφωνεῖ. Οὖον θρασύτης καὶ δειλία πρὸς ἀλλήλας μὲν ἐναντία, μέσση δὲ πολιορκουσιν ἐκατέρωθε τὴν ἀνδρείαν. Νοητέον δὲ καὶ τὸ, ὅτι πεινάσει καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν αὐτοῦ. Ὁ γὰρ μὴ ἐργαζόμενος δεξιᾷ καὶ ἀποδοχῆς ἀξία, ἐκ τῶν ἀπηγορευμένων καὶ σκκιῶν ἐμπλησθήσεται. Δι' ὧν δὲ τὸ θηριῶδες τῆς στάσεως καὶ τὴν ἀλληλοφαγίαν ἐμήνυσε.

aliud, quam immanem quamdam seditionis mutiæ est.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

α'-δ'. Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πονηρίαν. Γράφοντες γὰρ πονηρίαν γράφουσιν. Ἐκκλίνοντες κρῖσι πτωχῶν, ἀρπάζοντες χρήματα πενήτων τοῦ λαοῦ μου, ὡς τε εἶναι αὐτοῖς χήραν εἰς διαρπαγὴν, καὶ ὄρφανον εἰς προνομήν, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ βασιλευμένους ἰ ἐν Σαμαρείᾳ, παρ' οἷς ἦσαν τινες διὰ φιλονεκίαν τὴν πρὸς τοὺς προφήτας, ψευδεῖς γράφοντες προφητείας, οἱ καὶ συγγραφεῖς ἐποιοῦντο παρανόμους ἐπ' ὄρφανῶν καὶ χηρῶν ἀδικία. Τινὲς δὲ περὶ γραμμάτων τῶν τὸν νόμον παρεξηγουμένων εἰρησθαι ταῦτα φασιν, ὡς ἀν χαρίσωνται τοῖς καταδυναστεύουσιν ὄρφανούς τε καὶ χήρας. Μὴ ποτε δὲ πᾶς ἁμαρτάνων ὀφλημάτων γράφει χειρογράφον; ἐπισκοπῆς δὲ φησιν ἡμέραν, τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, καθ' ὃν αὐτοῖς ἐπάγει τὴν δίκην ὃ τὰ δρώμενα παρὰ τούτων ἐπισκοπῶν. Πόρρωθεν δὲ φησιν, οὐκ ἐκ τῶν ὁμόρων, ὡς πρῶην ἐθνῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀσσυρίας, ἥτι μὴ φιλανθρωπία Θεοῦ ταύτην ἐλαυνομένην αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἐλθεῖν ἐκδιάζονται. Ὑψηλὴ δὲ πάλιν ἡ χεῖρ. Ὁ γὰρ θεὸς παραμένει θυμὸς τοῖς ἐπιμένουσι τοῖς ἁμαρτήμασιν. Οὐ παρελθόντος, Που, φησὶ, καταλείψετε τὴν δόξαν, ἣν εἴχετε πολιάκις τῶν πολεμίων περιγυνομένοι; ἐπαρωγὴν δὲ φησὶ τὴν ἐπαγομένην τιμωρίαν ὑπὸ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ πέρας τῶν πρὸς τὸν λαὸν ἀπειλῶν, αἱ μικρὸν ὑστερον τῶν Ἀσσυρίων ἐπελθόντων εἰς πέρας ἐξέβησαν.

ε'-ια'. Οὐαὶ Ἀσσυρίοις. Ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου καὶ ὀργῆς ἐστίν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Τὴν ἐργὴν μου εἰς ἔθνος ἀνογον ἀποστειλώ. Καὶ τῷ ἐμῷ λαῷ συγκατάξω ποιῆσαι σκύλα, καὶ προνομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θείναι αὐτάς εἰς κοριορτὸν, κ. τ. λ.

Ταῦτα μετὰ τὴν ἄλωσην Σαμαρείας ὁ προφήτης φησίν. Τοιγαροῦν ὁ Ἀσσύριος εἰληφεν, καὶ, φησιν,

VARIÆ LLECTIONES.

κ γρ. τῆς θείας ὀργῆς. ἰ γρ. βασιλευόμενος. μ γρ. ὅτι.

Ἀραβίαν, καὶ Δαμασκόν, καὶ Σαμαρείαν. Θεὸς ἄν μὲν οὖν ὀργάνῳ τούτῳ χρῆσάμενος, τὸ ἴδιον νομιζόμενον τούτῳ παρεδίδου λαὸν ἀποκτείνει τοὺς ἀνδρας καὶ γυνῶσσι κειμένους, καὶ διελέσθαι τὰ σκῦλα (προρομῆν γὰρ τοῦτο καλεῖ) καθελείν τε τὰς πόλεις εἰς ἔδαφος. Αὐτὸς δὲ μὴ τούτῳ ἰσυνειεῖς, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει κρατήσας μείζω φαντάζεται, πρὸς τοῦτο τὸν νοῦν ἀπαλλάττων, καὶ καθιστάς, τῶν ὑπηκόων ὡς μόνον ἄρχοντα θαυμαζόντων αὐτόν. Μήπω με, φησὶ, καλέσῃτε κύριον, πρὶν ἂν τῶν ἄλλων κρατήσῃμι. Τῶν γὰρ ἐπάνω Βαβυλώνας οὐπω κεκράτηκα, οὐδὲ Χαλάνης, ἐν ἣ διείλε τὰς γλώσσας ἐπὶ τῇ πυργοποιίᾳ Θεός. Ἐν ἡμέραις μὲν οὖν Ἄραζ μέρος ἐλήφθη τοῦ ἐν Σαμαρείᾳ λαοῦ παρὰ τῶν Ἀσσυρίων. Ἐπὶ ἐξ του... .. τον = Ἐξείλιον πάντα τὸν λαὸν ἠγαλῶτευσαν ἐπὶ τῇ πρώτῃ πληγῇ μηδαμῶς σῶφρονίσαντα· διὰ φιλοπρωπίαν δὲ πάλιν προλέγει καὶ τοῖς ἐν Ἱερουσόλοις τὰ μέλλοντα, τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν αἰτιώμενος. Καὶ οὐτοὶ γὰρ εἰδωλολάτρησαν ἐπὶ τε Ἄραζ καὶ χρόνων τῶν μετ' αὐτόν. Πῶς δὲ δολολύζει τὰ γλυπτὰ; Τὰ μὲν ἀναίσθητα, οὐδαμῶς, τὰ δὲ ὁμόνυμα τούτοις ἐνοικούντα δαιμόνια, τῆς ἀπὸ τῶν μiasμάτων ἡθονῆς ἀπολαύοντα· διόπερ οἱ τὰ εἰδωλόβουτα ἐσθίοντες, κοινωνοὶ τραπέζης λέγονται δαιμονίων, ἅπερ δηλοῖ, καὶ τότε φησὶν, « Ἦξει εἰς Αἴγυπτον Κύριος καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠττηθήσεται. » Ἐσεισθη γὰρ εἰς ἄβυσσον ἐλαυνόμενα κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπίδημιαν. Διὰ τοῦτο, ἐπικατάρατος ὅστις ποιήσει γλυπτὸν ἠχωνευτὸν, καὶ θήσει αὐτὸ ἐν ἀποκρύφῳ. Καθὼν γὰρ ἔαυτῷ θησαυρίζει τὸν τῷ γλυπτῷ παρεπιμένο δαίμονα. C superabitur⁶⁰. » Sunt enim ad Salvatoris adventum commota, et in abyssum deturbata. Itaque maledictus quicumque sibi sculptile aut conflatile confecerit, ipsumque in occulto posuerit. Pessimum enim sibi ipse sculptili semper adjunctum dæmonium recondit.

19-10. Καὶ ἔσται, ὅταν συντελέσῃ Κύριος πάντα ποιῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών, καὶ Ἱερουσαλήμ, ἐπάξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Ἐίπε γάρ· Τῇ ἰσχύϊ ποιήσω, καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς συνείσεως ἀφελῶ ὄρια ἐθνῶν, κ. τ. λ.

Ἔτι φησὶν, Ἔτι τοῖς Ἀσσυρίοις ἐνδιδῶμι, μέχρι χειρῶσόνται καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς περ τὸν Ἰσραήλ. Μετὰ ταῦτα γὰρ, ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν ἐπάξει φησὶ, τὸν ἐν κακίᾳ μέγαν διγλῶν, ἢ τὸν παρ' ἑαυτῷ, ἢ παρὰ τῶν ὑπηκόων κολακευόντων οὕτω λεγόμενον. D Κυρίως γὰρ τοῦς μέγας, ὁ κατ' ἀρετὴν καὶ γινῶσιν τέλειος ὢν, καὶ μηδὲν σμικρὸν περὶ Θεοῦ καὶ τῶν χρημάτων αὐτοῦ λογιζόμενος, ἐπάξειν δὲ φησὶν, ἐπεὶ μὴ εὗρεν δίδωκεν ἐπὶ τοῖς αὐτῷ παραδοθείσιν Θεῷ, τὴν ἰδίαν προτάξας ἰσχύϊν, ἢ τὴν τῶν εἰδῶλων, οἷς ἀνέθηκε καὶ σκεύη τὰ ἱερά τοῦ Θεοῦ. Ἀλληγορίως δὲ νόμῳ, νοῦν μέγαν, ἢ τὸν ἀρχεκάκῳ φησὶ τὸν συναποστήσαντα πολλοῦς ἑαυτῷ, τροπικῶς νῦν Ἀσσυρίους λεγόντας· ἦ γινον δύναμις ἀντικειμένην ἀπλῶς, ἄρχουσαν Ἀσσυρίων, ὡς λέγεται ὁ ἄρχων βασιλείας Περσῶν, ἢ Μήδων, ἢ τῶν Ἑλλήνων. Συν-

⁶⁰ Isa. xix, 1.

et Damascus, et Samariam. Ei igitur tanquam instrumento, quo viros necaret, jacentes nudaret, spoliisque divideret (hoc enim est, quod prædam nuncupat), urbes denique solo adæquaret, populum suum tradidit Dominus. Sed illud minime intelligens, tanquam esset sua virtute confectum, majora etiam animo, lotus extra se videlicet factus, et mente captus, cum jam eum, tanquam solum principem, subditi mirarentur, sibi polliceri ausus est. Ait enim hoc fero pacto: Dominum me prius, quam reliquis regionibus potitum videatis, ne dicatis. Nondum enim ea, quæ supra Babylonem est, nondum Calana (ea nimirum, in qua turris exstructæ facinus confusio linguarum secuta est) regione potitus sum. Jam ergo, impetrante Achazo, populi pars aliqua, quæ Samariam incolebat, in Assyriorum potestatem venerat. Sed Ezechia regnante, qui Achazo proxime exceptit, universus tandem, quia ad primam plagam non resipuerat, in servitutem postea redactus est. Cæterum pro sua humanitate, et ipsis rursus Hierosolymorum incolis quæ futura sunt, prædicit vitæque impietatem arguit. Fuerant enim illi, et Achazo regnante, et iis etiam qui postea secuti sunt, idolorum cultum amplectati. Annon vero sculptilia quæ sensu carent ululare putabimus? Nequaquam omnino; sed ipsa ejusdem nominis dæmonia, quæ scelera et contagionis voluptatem senserunt. Hincque est, quod qui idolothytis vescuntur, dæmoniorum particeps vocamus. Quod et his verbis alibi significat Isaias: « Et tunc ingreditur Ægyptum Dominus, movebunturque omnia sculptilia ipsius, et cor eorum commota, et in abyssum deturbata. Itaque maledictus quicumque sibi sculptile aut conflatile confecerit, ipsumque in occulto posuerit. Pessimum enim sibi ipse sculptili semper adjunctum dæmonium recondit.

VERS. 12-19. Erit: cum complerit Dominus cuncta opera in monte Sion, et Jerusalem, irruet in mentem magnam, principem Assyriorum; et in celsitudinem gloriæ oculorum ejus. Dixit enim: Viribus faciam et sapientia intelligentiæ tollam fines gentium, etc.

167 Adhuc, ait, adhuc Assyrios patior, donec Jerusalem etiam, sicut Israelitas, in suam potestatem redegerint. Post hæc enim in magnam mentem (sive scelera, sive elati animi magnitudinem intelligat, sive assentatorie ita a suis nominari significet) irrupturum se pollicetur Dominus. Proprie enim mens magna est, quæ virtutis et cognitionis perfectione nihil mediocre de Deo ejusque judiciis, sentiat. Ideo autem irrupturum se ait, quoniam in beneficiorum memoriam auctori Deo gloriam non reposuisset, sed suam ipse pluris vel virtutem, vel idola fecisset, quibus sacram Dei supellectilem consecrasset. Quod si allegoriam quæris; mentem magnam intelligit vel primum malorum interitusque auctorem qui multos a Deo Assyriorum nomine tropice designatos ad se pel-

VARIE LECTIONES.

1° γρ. τοῦτο. m^o λ. Ἰσ. τοῦ μετὰ τούτων.

PATROL. GR. LXXXVII.

lexit; vel certe potestatem adversariam simpliciter *Assyriorum principem*; qua ratione dicitur princeps regni Persarum, vel Medorum, vel Græcorum ⁶⁰. Suxæ Igitur *prudentiæ*, suisque *viribus* quidquid ab Assyriis gestum est, arrogat et magnifice de se sentiens Dei pacem omni *mentis* cogitatione superiorem, ante oculos sibi non ponit, sed superbe in eum erigitur. Potest et *mens magna*, non secus atque prudentia ipsa, in malam partem usurpari; veluti cum prudentissimus animalium quæ in terra sunt, serpens dicitur. Testis est Apostolus ad Corinthios, cum ait: « Timeo ne, sicut serpens seduxit Evam prudentia sua ⁶¹, » etc. Testis et ipse Salvator cum villicum iniquitatis prudenter fecisse, et filios hujus sæculi filiis lucis prudentiores esse, dicit ⁶². Præterea et *magram mentem*, **168** prudentiam contortiam, et obliquam esse aiunt. Hæc igitur mens quia novit sapientis oculos in capite ipsius existere ⁶³, suos ipsa *oculos gloria afficit*; ut tanquam terrenis rebus superior, avocata ab inferioribus acie, quæ sursum sunt contempletur. Tales exstiterunt qui inter gentes sapientis nomine commendantur, vitæ quidem probitate obscuri, sed disputationibus de cælo, rebusque iis, quæ sublime sunt *oculos* sibi gloria aliqua munire, illustresque reddere conati. *Oculorum* ergo nomine cogitationes intellexit. Verum qui corda et renes intuetur Dominus ⁶⁴, occulta etiam in apertum educit; movens Assyrium suis viribus et arte militari confisum, de tollendis iis qui gentes inter se distinguunt, limitibus cogitare, ut dilatatis finibus ea suo unius imperio adjiciat quæ pulchre a Deo cum gentes separaret Altissimus ⁶⁵, definita sunt et terminata, quippe qui nullum a Deo videri, nec inferiora ista curare existimet. Neque enim aliorum *pullorumque* nominibus significavit. Quod deinde *osa* post *pullos* addidit, ita Providentiæ contemptum adauxit. At istum cogitare decebat, ait, et videre nihil se esse aliud, quam Dei organum non magis quam vel *securim*, vel *serram*, vel *bacutum* denique, quibus movente opus est. Agendi enim ista nisi alienis agantur viribus, facultatem non habent. Quæ quando, ait, ita non est arbitratus; neque unde tibi vires suppetant agnovisti, ecce *exercituum Dominus laudem tuam*, *infamia* et dedecore excipiet. *Laudem* vero copias illas quibus imperabat et quarum nomine *gloriam consequabatur*, appellat; quæ *igne* etiam *consumptum* iri significat. Placet autem nonnullis inter *honorem* et *gloriam* aliquid interesse. *Gloriam* enim a populo, honorem vero a bonis tantum defert. Nemque *laudem* a quibuslibet aliquando, præmium autem virtutis esse honorarium. Addit se deinde, qui populo olim *illucere*, ipsumque *sanctificare*

⁶⁰ Dan. x, 1 seqq. ⁶¹ H Cor. xi, 3. ⁶² Luc. xvi, 1 seqq. ⁶³ Eccle. ii, 14. ⁶⁴ Jerem. xvii, 10. Apos. ii, 23. ⁶⁵ Deut. xxxii, 8.

VARLÆ LECTIONES.

^u γρ. εις τὴν πρός. ^v λ. μέγαν. ^p γρ. μέλειν. ^q γρ. καί.

Α ἔσει τοίνυν ἰδίᾳ καὶ δυνάμει τὰ πραχθέντα τοῖς Ἀσσυριοῖς ἀνέθηκεν ἂ ὄν ἐαυτὸν εἶναι μέγαν δοκῶν, μὴ θέμενος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερέχουσαν πάντα τοῦν, ὑπερηφάνους δὲ ὀφθαλμοῖς κατεπαρθεῖς τοῦ Θεοῦ. Λέγοι δ' ἂν καὶ μέγαν τοῦν ὡς φρόνησιν τὴν πανουργίαν ἐπὶ κακῷ, ὡς ὁ ἄφρων φρονιμώτερος τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· ὅπερ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐξηγούμενος πρὸς Κορινθίους, « Φοβοῦμαι, φησί, μήπως ὡς ὁ ἄφρων ἐξηπάτηκην Ἐβαν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν, ὡς ὁ οἰκονόμος τῆς ἀδικίας φρονιμῶς ἐποίησεν· καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός. Ἐπεὶ, καὶ τοῦν ὡ εἶναι φησι φρόνησιν συνεστραμμένην. Οὗτος οὖν ὁ νοῦς, ἐπεὶ οἶδεν, ὡς σοφοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, **B** δοξάζει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὡς τῶν γῆινων κρείττων, ἅνω τε βλέπων καὶ μὴ κύπτων εἰς γῆν. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ παρ' Ἑλλησι σοφοί, ζῶντες μὲν κακῶς· δι' ὧν δὲ περὶ τε οὐρανοῦ καὶ τῶν μετεώρων φασί, *δοξάζαν τινὰ τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς ἰδίοις περιτιθέμενοι. Ὀφθαλμοῦς* οὖν τὰς ἐννοίας φησίν. Ἄλλ' ὁ καρδίας ὄρων καὶ νεφρῶν, καὶ τὰ κεκρυμμένα καθίστησιν ἔναργῆ, λέγων ὡς διανοήθη παντοδαπὴ δυνάμει θαρρῶν καὶ τέχνῃ στρατηγικῇ, τὰ μὲν οἷς διώρισται τὰ ἔθνη παρ' ἀλλήλων περιελείν, μίᾳ δὲ βασιλείᾳ ἕνα μόνον ὄρον ποιεῖν, τοῖς ἑαυτοῦ σχεπτροῖς ὑποτάξας αὐτὰ, ἃ δὴ καλῶς διώρισεν ὁ θεός, ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη. Μηδένα γὰρ ἐφορᾷ, μηδὲ Θεῷ μέλλειν **P** τῶν ἐπὶ γῆς. Τοῦτο γὰρ ἡ τῶν ὧν καὶ νεοτῶν ἐρημία δηλοῖ. **C** Τὰ δὲ ὡ μετὰ τοῖς νεοτῶν ἐν ἐπιτάσει τῆς ὀλιγωρίας ἐπήνεγκεν. Ἐχρῆν δὲ σε σκοπεῖσαι, φησίν, ὡς ὄργανον ἐγένου Θεοῦ, καθάπερ *ἀξίην, πρίων τε καὶ βάθδος* τοῦ κινουῦντος θεόμενα. Δύναμιν γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν οὐδεμίαν πρὸς κίνησιν ἔχουσιν, ἀλλ' ἐπεὶ μὴ οὕτως ἐλογίσω, μηδὲ τὴν ἰσχὺν ὅθεν ἔχεις ἐπέγνωσ, ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος ἀτιμὰ τὴν σὴν τιμὴν διαδέξεται. Τιμὴν δὲ φασὶ τὴν ὑποκειμένην αὐτῷ στρατιᾶν, ἐφ' ἣ καὶ θεδοξάστο. Ἦν καὶ πῦρ ἀναλώσειν φησίν. Διαφέρει δὲ κατὰ τινὰς τοῦ κλέους ἡ δοξα. Τὴν μὲν γὰρ εἶναι τὸν ἀπὸ τῶν πολλῶν ἔπαινον. Τὸ δὲ κλέος τὸν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ τιμὴ μὲν ἡ ἀπὸ τῶν τυχόντων ἐστ' ὅτε. Τὸ δὲ γέρας ἄθλον ἐστὶν ἀρετῆς. Ἐἴτα τούτοις ἐπήνεγκεν, ὡς ὁ πάλαι φωτίζων τὸν ἑαυτοῦ λαὸν καὶ ἀγαθῶν αὐτὸν θεός, σοὶ τῷ ὑπερηφάνῳ γρηθήσεται πῦρ. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, καὶ ἀγαθῶν αὐτὸν ἐπὶ πυρὶ καιόμενῳ, ἐξέδωκε Σύμμαχος· καὶ ὁ ἄγιος αὐτοῦ εἰς φλόγα. Ἀντὶ δὲ τοῦ, **q** καταφάγεται ὡσεὶ χόρτον τὴν ὕλην· καταφάγεται τὰ ἀποκείμενα αὐτοῦ, καὶ τὰ πεφυλυγμένα αὐτοῦ, ἐν ἡμέρᾳ μᾶ. Καὶ ἡ δόξα τοῦ δρυμοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ Καρμήλου αὐτοῦ, ἀπὸ ψυχῆς ἕως σαρκὸς ἀναλωθήσεται. Καὶ ἔσται ὡς τετμημένος φεύγων. Τὰ δὲ ἐπὶ λοιπῶν τῶν ξύλων τοῦ δρυμοῦ αὐτοῦ ἀριθμῶ ἔσονται, καὶ παῖδιον γράψει αὐτὰ. Δρυμὸν μὲν

λέγων τὰ πλήθη τὰ σὺν αὐτῷ· *Κάρμηλον* δὲ, αὐτοῦ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν τρυφήν· ἄπερ ἀναλωθῆναί φησιν ὑπὸ τῆς κολαστικῆς δυνάμεως· τοῦ προλεχθέντος πυρός. Ὡς αὐτῷ συμβάντων δρασμῷ χρησάμενος φεύξεται σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ· οἱ δὲ περιλειφθέντες οὕτως ἔσονται βραχεῖς ὡς καὶ *παιδίον* αὐτῶν γραφῆ παραδοῦναι τὸν ἀριθμὸν. Καθηρέθη δὲ παραχρῆμα κατὰ τὰ προθεσπισθέντα τῶν Ἀσσυρίων ἢ δυναστεία. Τινὲς δὲ, τὸ ἀγιάσει αὐτὸν, τοῦτ' ἔστιν ἀνακεῖμενον τῷ Θεῷ δείξει τὸν Ἰσραὴλ· τοιοῦτον γὰρ καὶ τὸ, Ἀγιάσον μοι πᾶν πρωτότοκον διανοίγον μητραν, τὰ ἀρρενικὰ τῷ Κυρίῳ, ἀντὶ τοῦ, Ἀνάθε. Ἀγιάσασθαι γὰρ οὐ πάντως τὸ μετέχειν ἀγιασμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῷ Θεῷ ἀνακεῖσθαι. Εἰ γὰρ μὴ ἴδιον ἤγειρο λαὸν, οὐκ ἀνέξέκαισε κατὰ τῶν ἐναντίων τὸ πῦρ. *Βουνοῖς δὲ καὶ ὄρεσι καὶ δρυμοῖς*, τῆν τῶν Ἀσσυρίων μετὰ τῶν ἡγουμένων ἀπεικάζει πληθύν, ὅπερ ἀποσβεσθήσονται πάλαι δυντες δεινοὶ καὶ θερμοὶ· θανάτο· γὰρ αὐτῶν καταφάγεται μόνον οὐκὶ ψυχὰς τε καὶ σώματα, ὅτε καὶ βραχὺ τὸ λειπόμενον. Τὴν δὲ παρούσαν τινὲς τιμωρίαν ἐπὶ Ῥαψάκου γεγενῆσθαι νοοῦσιν, μεθ' οὗ δὲ καλειφθέντες τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἀσσυρίων ἀπήγγειλαν βασιλεῖ. Διττῆς δὲ οὐσης τῆς τοῦ πυρός ἐνεργείας, διένειμε τὴν μὲν φωτιστικὴν Ἰσραὴλ· τὴν καυστικὴν δὲ, τοῖς Ἀσσυρίοις, διὰ τὴν ὑπερφηφάναν *μεγάλου ροῦ* πρὸς ἐναντίαν τάξιν τῶν πραγμάτων μεταφροῦντων. Ἀγιάζει δὲ, φασί, τὸ πῦρ, ἐπειδὴν *φάγη ὡς ὄρνιθον τὴν ὕλην*. Ἐπεὶ οὖν *πῦρ* κατανάλειον ἔστιν ὁ Θεός, τὰ ἐξ ὕλης ἐλθόντα δαπανήσεται πάθη, καὶ τότε τὰ ὄρη τοῦ καίεσθαι παύσεται. Τὸ δὲ πῦρ τῶν λογικῶν τούτων ὄρων τε καὶ βουνῶν καὶ δρυμοῦ, ἀπὸ ψυχῶν ἀρξάμενον, εἰ· σάρκας αὐτὰς κατανήσεται. Καλεῖ δὲ, φασίν, ἡ Γραφή ὄρη μὲν, τοὺς ἐν προτερήμασι τισιν, ὅσον ἐπὶ τῇ κατασκευῇ γεγρόντα· *δρυμοὺς δὲ*, τοὺς ἀκάρτους καὶ μὴ φοιτεῖαν ἔχοντας τὴν τοῦ ἀληθινοῦ γεωργοῦ. Πάντων μέντοι τὸ πῦρ ἄπτετα, ἀρξάμενον ἀπὸ ψυχῆς τῶν ἐν τῷ νῷ παθημάτων· ὅτι μέχρι τούτων σταίη τὸ κακόν, τὴν ἐνταῦθα μόνον ἀναλώσειεν ὕλην. Εἰ δὲ καὶ πρὸς πρᾶξιν αὐτὰ χωρήσειε τὴν διὰ σαρκός, καὶ εἰς τὰς σάρκας αὐτὰς κατανήσεται. Οἷον εἰ σταίη μοιχεῖα μέχρι ψυχῆς, ἴσταται καὶ τὸ πῦρ. Ἐνέβλεψε γὰρ μόνον γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἀλλ' οὐκ ἐφθειρε τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ποιήσας τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, πόρνης μέλη. Εἰ δὲ προέλθοι πρὸς σῶμα, μέχρι τούτου χωρεῖ εἰς τὸ πῦρ, καὶ ἔσται, φησίν, ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ φλογὸς καιομένης. Τάχα ὁ φεύγων ἀπὸ τοῦ ἐμπρησμοῦ, ἐπιστροφῆ, καὶ μετανοίας, φεύγει τὴν κολάζουσαν φλόγα. Οἱ δὲ καταλειφθέντες ἔσονται ἀριθμὸς, οὐ μόνον διὰ τὸ εὐαριθμητοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἔξ· οἱ πρὸς ἀριθμὸν ἀναλαμβάνεσθαι θεῖον, κατὰ τοὺς ἀριθμηθέντας ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν. « Χαίρετε γὰρ, φησὶν ὁ Σωτῆρ, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » *Παιδίον* δὲ τὸ γράφον ταύ-

A solitus esset, eidem superbienti, *Ignem futurum*. Pro quo enim et *sanctificabit* **169** ipsum in igne urente habemus, et *sanctus ejus in flammam*, dixit Symmachus. Pro quo rursus, *Et depascet tanquam fenum, silvam*; idem *depascet recondita ipsius, et quæ ab ipso servantur in die una et gloria saltus ejus et Carmeli ejus, ab anima ad carnem usque consumetur, et erit tanquam cæsus fugiens*. Reliqua autem *saltus ejus, numero pauca erunt, et puer scribet ea*. Quo sane loco *saltus* nomine, quam secum habebat turbam intellexisse putandus est, quemadmodum per *Carmelum*, ejus opes et luxum, quem eadem vindice potentia, quam *ignem* antea diximus, consumptum iri, eumque in ipso rerum discrimine ita fugam cum in sociis conversum Iri dicit, ut *relictorum* numerus ipsa paucitate a puero facile teneri *describi*que possit. Est enim non multo post, sicut ante prædictum fuerat, eversum Assyriorum imperium. Non desunt qui, *sanctificabit ipsum*, ad Israellem referent Deoque consecratum iri velint; quo sensu primogenitum omne sexus masculini, quod vulvam aperuisset, Domino sanctificari, id est consecrari, præcipitur⁶⁶: quando *sanctificandi* verbum, non sanctificationis semper, sed consecrationis etiam significationem habere certum sit. Haudquaquam enim si populum non agnosceret, contra hostes *ignem ipse fuerat accensurus*. *Collibus autem montibusque, et saltibus*, Assyriorum duces, cum ipsa cæterorum multitudine assimilant; qui olim quidem valde potentes et fervidi, *extinguentur* tamen. Ita enim ipsorum non corpora tantum, sed animas etiam mors *depascet*; ut exiguum, quod relinquatur, futurum sit. Sunt etiam qui pœnas istas ad Rapsacæ tempus referant: cum quo qui evasere incolumes, Assyrio superstitem numerum denuntiarent⁶⁷. Cæterum cum duplex sit ignis virtus; eam quidem, quæ illuminandi est, Israeli attribuit: quæ autem urendi, Assyriis, quibus **170** propter *wagnæ mentis* superbiam in contrarium quam statuissent res abierunt. *Sanctificat* autem tum demum *ignis*, inquit, cum *silvam tanquam fenum depascitur*. Quoniam itaque *ignis* consumens existit Deus⁶⁸, eos est animi motus depasturus qui e silva prodeunt; et tunc *montium* cessatura est combustio. Progreditur vero *ignis* in montes istos ratione præditos. in *calles* etiam et *saltus*, ab animis ad carnes usque, ibi solum urendi finem facturus. *Montium* deinde nomine eos in Scriptura significari putant qui aliis dignitate superiores tanquam construendis rebus præficiuntur: *Saltum* autem, qui, fructus nullos edentes, veri agricolæ artem et manum non sentiunt. Omnes igitur *ignis* invadit, facto ab animi doloribus principio, et si in eis malum steterit, eo usque tan-

⁶⁶ Exod. xiii, 2. ⁶⁷ IV Reg. xviii, 19. ⁶⁸ Deut. iv, 24.

VARIÆ LECTIONES.

† γρ. θάνατος. * γρ. ὤστε. † γρ. οἱ καταλ. † γρ. φουτεῖαν † γρ. καὶ.

tum *siliam* devorabit. Quod si ad carnis opus aliquod res processerit, nec *carnibus* etiam ipsis perciderit; verbi causa: si cuius ad solum usque appetitum progressa est libido, in anima et ipse ignis consistet. Solum enim in mulierem libidinis ardore oculos torsit; non Dei templum profanavit; non membra Christi, membra meretricis effecit⁶⁹. At si ad corpus usque processerit, eo usque et ignis ipse progrediatur: *Et erit, ait, fugiens, quasi fugiens a flamma comburente*. Forsitan qui *fugit* a combustione, is est, qui, conversione penitentiaque ductus, ultricem effugere *flammam* conatur. Qui vero relinquuntur erunt numerus; non ideo tantum, ut nullo negotio queant numerari, sed quod qui in divinum illorum ordinem redigantur, quos in Numerorum libro describi constat, digni reperiantur. « Gaudete enim, ait Salvator, quoniam nomina vestra scripta sunt in cœlis⁷⁰. » Nec vero *puer* alius, a quo ista descriptio fiat, intelligendus est, quam de quo fuit antea: « Puer natus est nobis⁷¹ » usurpatum; *Filius* ille nimirum, quem Magos adorasse, quem in Ægyptum descendisse, quem rursus in terram Israelis rediisse certum est. Ille, inquam, qui vitæ pœnitudine sese ad Deum recipientes describit.

171 Vers. 20-25. *Et erit in die illa, non amplius adjiciet residuum Israel, et qui salvati fuerint de domo Jacob, non amplius iis confident, a quibus injuria affecti sunt. Sed Deo sancto Israel confident in veritate, etc.*

Post eversas, inquit, Assyriorum opes non amplius qui de populo in servitutem abducto relictii sunt, in libertatem autem postea Cyro vindice restituti Assyrii injuriæ auctoribus *confident* ut Achazus olim, qui, missis ad Assyrium sacris regisque thesauris, dixit ille⁷²: Ego servus tuus sum. Ascende et libera me de manu regis Syriæ et regis Israel⁷³; qui revertens, trucidato Reasin rege, Damascum expugnavit. Itaque non homini jam, sed *Deo soli*, a quo salutem sunt consecuti, *confident*. For-
 san et illud innuit, ne dæmonibus iterum, a quibus tantam animis injuriam experti sunt, adhererent. Quibus iam placet de illis ista, qui ad Deum: eversi, in eo spem omnem posuerunt, intelligi. Qui enim scelera amplectuntur, eorum partes, a quibus injuriam patiuntur, sequuntur. Contra, soli *Deo confidit in veritate*, qui nec ullis rebus, quæ ceruntur, nititur; nec alibi alio spe collocata dividitur; sed totum se Deo committit. Verum enimvero, quod ad *reliquias* attinet, quas *salvandas* esse indefinite locutus, intulit; aliud ab eo quoddam, quod non *amplius adjectum iri residuum Israel* dixit, significavit. De hoc enim, quod **172** ex captivitate rediit, intelligitur: cum primæ, *arenæ maris* similes, numero quidem ipso infinitæ sint, sed ad agriculturam inutiles. Cum populus ergo Israeliticus factus jam numerosior, ad eum, qui ex Deo est, fructum proventum inutilis evaserit, ejus tum pars maxima peritura est; salvabitur autem quod erit *residuum*. Ab eo enim, quo Babylonico exsilio Judæorum liberata gens est, ad Romana usque tempora, crevit non parum eadem, et supervacua admodum multitudine aucta est: ex qua tamen solos, qui in Christum crediderunt,

την τὴν ἐγγραφήν, περὶ οὗπερ ἐλέχθη, ὅτι *Παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν υἱός*, ᾧ προσεκύνησαν Μάγοι, ὁ κατήλθεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ πάλιν ἦλθεν εἰς γῆν Ἰσραὴλ, ὅπερ γράφει τοὺς διὰ μετανοίας εἰς Θεὸν ἐπιστρέφοντας.

καὶ κτλ. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὐκέτι προστεθήσεται καταλειφθὲν Ἰσραὴλ. Καὶ οἱ σωθέντες τοῦ Ἰακώβ οὐκέτι μὴ πεποιθότες ὦσιν ἐπὶ τοὺς ἀδικήσοντας αὐτοῦ· ἀλλὰ ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ, κ. τ. λ.

Ὅτε, φησὶ, καταστραφῶσιν Ἀσσύριοι, οἱ περιλειφθέντες τοῦ λαοῦ τοῦ αἰχμαλωτισθέντος, οὗς ἐλευθέρους ὁ Κύριος ἀπέπεμψεν, οὐκ ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τοὺς Ἀσσυρίους τοὺς ἡδικοῦντας αὐτούς, ὅπερ φαίνεται ποιήσας Ἀχαζ, τοὺς ἱεροὺς θησαυροὺς καὶ τοὺς βασιλικούς ἀποστελίας τῶν Ἀσσυρίων τῷ βασιλεῖ, λέγων· Δουλὸς σου ἐγώ. Ἀνάβηθι καὶ σώσον με ἐκ χειρὸς βασιλέως Συρίας, καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἰσραὴλ, ὅτε καὶ ἀνελθὼν συνέλαβε

Δαμασκὸν, καὶ τὸν Ῥαασῶν ἀπέστρεψεν. Οὐκ ἐπ' ἀνθρώπων τοίνυν, Θεῷ δὲ μόνον ὄγει σωθέντες θαρρήσονται. Λέγοι δ' ἂν καὶ τὸ, μὴ πάλιν προσέγειν οἷς πάλαι προσέκειντο δαίμοσιν τοῖς τὰς αὐτῶν ἡδικοῦσι ψυχάς. Τινὲς δὲ φασὶν εἰρησθαι ταῦτα περὶ τῶν δ' ἐπιστροφῆς ἐπὶ Θεῷ τὴν ἐλπίδα θεμένων. Οἱ γὰρ ἀμαρτωλοὶ τοῖς αὐτοῖς ἀδικοῦσι προσίθονται μόνος δὲ πέποιθεν ἐν ἀληθείᾳ Θεῷ, ὃ μηδενὶ τῶν φαινομένων θαρρῶν, ταῖς ἐλπίσι μὴ μεριζόμενος, τὸ δὲ πᾶν ἀπονεύει Θεῷ. Τὸ δὲ κατάλειμμα, περὶ οὗ ἐπιφέρει ὅτι σωθήσεται, ἀορίστως λέγων περὶ αὐτοῦ, ἕτερόν ἐστιν παρὰ τὸ λεχθὲν, οὐκέτι προστεθήσεται τὸ καταλειφθὲν Ἰσραὴλ. Τοῦτο μὲν γὰρ, τὸ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανελθόν· τὸ δὲ πρῶτον τοιοῦτόν ἐστιν, καὶ ὁ ἵ τῆς θαλάττης ψάμμος ἀπειρος ἀριθμῷ, πρὸς γεωργίαν δὲ ἄχρηστος. Ὅταν οὖν πληθυνθεὶς Ἰσραὴλ ἀχρηστος ἐν τῇ καρποφορίᾳ γένηται τῇ κατὰ Θεόν, τὸ μὲν πλῆθος αὐτῶν ἀπολείπεται, τὸ κατάλειμμα δὲ σωθήσεται. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, εἰς πλῆθος ἐπέδωκαν ἄχρηστον, ἐξ ὧν οἱ εἰς Χριστὸν πεπιστευούσους ἐσώθησαν. Τοῦτο δὲ, φησὶν, ἔσται, ἐπειδὴ ἂν συντετημημένον ἐπὶ γῆς ποιήσῃς λόγον. Ὅς ὁ εὐαγγελικὸς, μὴ περιέχων τὰ παρὰ τῷ Μωϋσεὶ παραγγέλματα. Τὰ δὲ ῥήματα ταῦτα

⁶⁹ I Cor. vi, 15. ⁷⁰ Luc. x, 20. ⁷¹ Isa. ix, 6. ⁷² IV Reg. i, 4 seqq.

παρέθηκεν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ὁ Παῦλος, ὀλίγην ἄ salutem constat assecutos. Fore autem ista ait, ἔχοντα τὴν παραλλαγὴν· οὐδὲ γὰρ, ὡς ἡμεῖς, ἰκοῦν- cum *abbreviatum* in terra *verbum*, id est Evange- θει τοῖς ἐρμηγεύσασιν· Ἑβραῖος δὲ ὑπάρχων, κατὰ lium, quo alia jam a Mose præcepta continentur, τὴ δόξαν αὐτῷ τὴν ῥῆσιν ἐρμήνευσσε. Καὶ οἱ ἄλλοι δὲ effecerit. Sunt vero et hæc verba in eam, quæ est ἀλλοι τῇ ἀποστολικῇ διηγήσει συνέδραμον. Φησὶ ad Romanos, Epistolam, paucis immutatis, a Paulo δὲ, Μὴ θαυμάσης εἰ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ ὑπὸ τοῦ παιδίου transsumpta ⁷². Neque enim, ut solemus, ille cu- γραφόμενοι. Πολλοὶ γὰρ νόματι, ὀλίγοι δὲ τοῖς ἐρ- jusquam verba sequitur interpretis; sed Hebræa Hebræus ipse ad arbitrium exprimit.—Nec desunt etiam quibus magis apostolica placuit interpretatio. σωτηρίας, τὸ τοῦ μὲν νόμου τὸ χάρισμα, τῶν δὲ Προhibet autem mirari, quod a *puero describi* pau- προφητῶν τὴν διδάσκειν, ἐν τῇ βραχυλογίᾳ τοῦ Εὐα- cos audiamus: cum nomine quidem permultos, γελίου περιλαβεῖν. Ἀγαπήσεις γὰρ Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν. Ὁ οὖν *συντελών* καὶ πρὸς ἔργον ἄγων τὸν λόγον, *συν-* sed opere paucos Christum profiteri certum sit. At τεμών τε αὐτὸν καὶ συγκεφαλαιούμενος; αὐτοῦ τὸ τεμάχος ἐν ταῖς βραχυτάταις ἐντολαῖς, οὗτός ἐστι τὸ *κατάλειμμα* τὸ σωζόμενον. Πάντα, φησὶν, ὅσα ἐν ^B θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, κατὰ ταῦτα καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ νόμος τῶν οἰκονομῶν. Ὁρᾷ ἐν τῇ φυσικῇ ἐνοσίᾳ ὅλον καὶ τὸν λόγον *συντελούμενον* τε καὶ *συντεμνόμενον*, ὅπερ δὲ ἐλέγομεν προλαβόντας περὶ τοῦ Θεοῦ Ἰσχυρός, ὅτι παρ' Ἑβραίοις τὸ *III* σημαίνει Θεόν, τοῦτο καὶ νῦν βεβαιούται· τὸ γὰρ ἐπὶ Θεοῦ Ἰσχυρόν, τὸ *III* ἔχει τὸ Ἑβραϊκόν.

quæ superius in locum illum, *Deus fortis*, a nobis ex Hebræis, qui *El* vocabulo Deum significant, ad- ducta sunt; et isto possunt loco confirmari. Hic enim, ubi in *Deum fortem* legimus, *El* ipsum quo- que Hebraicam litteram habere reperimus.

κδ-λθ'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· *M*η φοβοῦ, ὁ λαός μου, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών, ἀπὸ Ἀσσυρίων, ὅτι ἐν ῥάβδῳ πατάξει σε· *π*λη- ρὴν γὰρ ἐπάξω ἐπὶ σέ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰ- γύπτου. Ἔτι γὰρ μικρὸν, καὶ παύσεται ἡ ὀρ- ρή, κ. τ. λ.

Πληρώσει δὲ ὁ λόγος τὰ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὡς ἔα περὶ τῆς Ἰσραήλ· καὶ τὸν Ἀσσύριον ὅποιον μένει δεῖν, περὶ τε τῶν ἐς ὕστερον εὐσεβοῦντων εἰπών· ἃ δὴ μακροῖς ὕστερον συνέβαινε χρόνοις· νῦν περὶ τοῦ κατὰ τὸν Ἰσραήλ χρόνου φησὶν, ὅτε κατὰ Ἱερουσαλήμ ὁ Ἀσσύριος ἐπὶ τῆς Ἐξουσίας βασιλείας ἐστράτευσεν. Ἀγωνιώσει γὰρ τοῖς τότε διὰ τὴν μέλλουσαν ἔφοδον, μὴ καὶ λάθωσι τοῖς ἐν Σαμαρείᾳ πεπονθότες προσόμοια, παρανεῖ μὴ δεδιέντι τοὺς Ἀσσυρίους. Ἡξεί μὲν γὰρ, φησὶ, καὶ βραχείας περιεβήσεσθε τῆς πληγῆς, ὡσανεὶ ῥάβδῳ παιόμε- ^D νοι, πλην ἀπρακτος ἀπεισιν πληρῆ θειοτέρᾳ βασιλείας. Αἴτιος δὲ τούτων εὐσεβῆς ὡν Ἐξουσίας, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν Ἀχάζ τὸν πατέρα γενόμενος, καὶ τοῦς ὑπηκόους μεταβαλὼν εἰς εὐσεύειαν. Διὸ φησὶν *M*η φοβοῦ, λαός μου. Οὐ πολέμῳ γὰρ πληρήσει. Καὶ ἡ κατὰ σοῦ δὲ ῥάβδος ὀλιγοχρόνους γίνεται. *Π*ληρήσει δὲ ὁμοῦ, τῇ ὁδῷ σαυτὸν Αἰγύπτου ζήλω τῆς εἰδωλολατρίας ἐπὶ Ἀχάζ τοῦ βασιλέως ἐκδούς. Εὐσεβοῦντων δὲ ὁπῆτον ὁ Ἀσσύριος φεύξεται ἐκ τόπου τόπου ἀσχημόνως ἀμείβων, διὰ τὴν χώραν ὑμετέρας καὶ πόλεων. Καὶ διαγράψαι τὴν φυγὴν ὀφθαλμοῖς, Θεοῦ τὰ μέλλοντα παρόντα δεκνός. Τὸ δὲ, *Π*ληρῆ

VERS. 21-32. Propter hoc hæc dicit Dominus exercituum: Noli timere, popule mi, qui habitas Sion, ab Assyriis: quia in virga percutiet te. Plagam enim inducam in te, ut videas viam Ægypti. Adhuc enim paululum, et cessabit ira, etc.

173 Absoluto sermone de paribus Hierosolymita- norum et Israelitarum pœnis, deque iis, quæ Assyri- um manebant, calamitatibus, de piis item in posterum futuris; quæ tamen longis temporibus postea impleta sunt: ad ea se deinceps, quæ sua ætate contigerunt, cum regnante Ezechia Jerusa- lem adortus est Assyrius⁷⁴, Isaias accingit. Illos enim, qui tum 174 vivebant, ad ejusmodi expedi- tionis nuntium consternatos; ne eadem cum Samaritanis impræmeditati et ipsi quoque pate- rentur confidere, et Assyrium haudquaquam metuere adhortatur. Veniet siquidem, ait, modicaque ipsi *plaga*, tanquam *virga*, *percutiemini*; sed infel- etis tandem rebus, *clade* divinitus accepta discedet: quorum in causa fuerit insignis Ezechia pietas non patrem imitantis, sed ad verum Dei cultum subditos provocantis. Atque hinc est, quod *populum* tanquam qui *plagam* eo bello nullam ac- cepturus sit *timere* prohibet. Hinc, inquam, quod *virgam*, quam in eum parari videt, brevi cessatu- ram monet, sed *percussuram* tamen ideo, quod Ægyptios imitatus Achazi temporibus idololatriæ *tiam* insulterit; Assyrium autem statim atque re-

⁷² Rom. ix, 28. ⁷³ Deut. vi, 5; Levit. xix, 8; Matth. xxii, 37, 38. ⁷⁴ Matth. vii, 12. ⁷⁵ IV Reg. xviii, 13 seqq.; Isa. xxxvii, 1 seqq.

aiuerint, per urbes eorum turpiter locis aliis A atque aliis immutatis, fugam celerius accepturum: quam ideo oculis subjicit, ut quæ futura audimus, esse Deo præsentia credamus. Quod autem habemus: *Plagam enim inducit super te, ut videas viam Ægypti*; ita reddidit Symmachus: *Virga percutiet et baculum suum eleuabit supra te, propter viam Ægypti*. Aiunt vero alii Oseam, Eliæ filium, regem Israel, cum Salmanazaris Assyrii seruitute premeretur, auxilium ab Ægyptio (*Sigorj* vocant) petivisse; quare indignatum Assyrium, Oseam, ut Regum quarto scribitur ⁷⁷, in vinculis habuisse. Indignatus est enim, aiunt, Deus quod, neglecta in se fiducia, spem in Ægyptium collocarit: quemadmodum nimirum, cum est ab Abazo adversus Damascum vocatus Assyrius. Sed nihil ad eos, qui Hierosolymis sunt, ad quos habetur isthæc oratio, si est in auxilium ab Israele vocatus Ægyptius. In Assyrium porro, ait, *flagellum excitabit secundum plagam Madiam*. Verum, pro quo, *In loco afflictionis habemus: In Sur Choreb* interpretatus est Symmachus; ne illam, quæ Ge- deone Madianitarum duce ⁷⁸, sed quæ per Mosen inflictæ est, plagam intelligeremus. *Sur* enim ipsa solitudo **175** vocabatur: eratque monti, teste Numerorum libro ⁷⁹, nomen *Choreb*, cum et eodem dianitarum reges, internecone deleti. Significat quæ *juxta mare est, viam* recepturos.

Hanc enim fugiens olim Assyrius, quæ Ægypto C vicina est (cum eum, historia teste, Æthiopes adorti sunt) abripuit. Ait enim: « Reversus est enim Rapsaces, et invenit regem Assyrium opugnans Labnam: audivit enim quod recessisset in Lacheis. Et audivit Tharacha rex Æthiopus dicens: Ecce egressus est, ut pugnet adversum te ⁸⁰. » Sunt qui indignatum ob id Assyrium quod Oseæ Israelis regi suppetias ferre Ægyptium audiverat, adversus Ægyptios exercitum movisse existiment. Sed istorum alia non est a superioribus opinio, quam nihil ad Jerusalem spectare diximus. Innuit vero et hic etiam *fugam* accepturos *Assyrios*; non autem felices adeo successus habituros, ut alios etiam bello queant adoriri. Ista igitur, inquit, ipse passurus est. At ipsi consolationem nanciscemini, qui *Assyriorum jugum* amplius laturi non estis. Habet enim Regum historia ⁸¹ Assyrium tributum nomine trecenta auri talenta Ezechia imperasse, ad quorum solutionem sacros thesauros, et regio necesse fuit, exhauriri: quod *jugi* nomine non immerito significatum est. Atque hinc est, quod *populum* illi, quibus ea inest facultas, *consolari* jubentur. Sed ad quid isthæc tandem *consolatio*? nimirum, ut maneat, neque metu fugam arripiat. Sunt tamen qui, ut in hac

γάρ ἐπάγει ἐπὶ σέ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου, Σύμμαχος οὕτως ἐρμήνευσεν· Ἐν ῥάβδῳ πληξῆς, καὶ τὴν βακτηρίαν αὐτοῦ ἐπαρεῖ ἐπὶ σέ, διὰ τὴν ὁδὸν Αἰγύπτου. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὡς Ἄση δὲ τοῦ Ἡλιά, βασιλεὺς Ἰσραὴλ, Σαλμανασάρ τῷ τῶν Ἀσσυρίων δουλωθεὶς βασιλεῖ, παραβάς ἐπεκαλεῖτο πρὸς συμμαχίαν Σιγῶρ Βασιλέα Αἰγύπτου· ὁ δὲ Ἀσσύριος ἀγανακτήσας δεσμώτην αὐτὸν ἐποίησατο, ὡς ἐν τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν φησιν. Ἡγανάκτησε γὰρ, φασίν, ὁ Θεός, ὅτι μὴ ἐπ' αὐτῷ θαρρήσας, ἐπὶ τὸν Αἰγύπτιον ἤλπισεν. Ὡσπερ οὖν καὶ ὅτι Ἄραξ τὸν Ἀσσύριον ἐπεκαλέσατο κατὰ τῆς Δαμασκού. Ἄλλ' οὐδὲν ταῦτα πρὸς τοὺς ἐν Ἱερουσαλήμ, πρὸς οὓς νῦν ὁ λόγος ἐστίν, εἰ ὁ Ἰσραὴλ ἐπεκαλέσατο τὸν Αἰγύπτιον. Τῷ δὲ Ἀσσυρίῳ, φησιν, ἐπεγερεῖ Κύριος μάστιγα κατὰ τὴν πληρὴν Μαδιάμ. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐν τόπῳ θλίψεως, Σύμμαχος ἐξέδωκεν, Σοῦρ Χωρήθ, ὡς μὴ δύνασθαι νοεῖν ἡμᾶς τὴν ἐπὶ τοῦ Γεδεὼν κατὰ τῶν Μωυσείως. Ἡ μὲν γὰρ ἔρημος ἐκαλεῖτο Σοῦρ. Τὸ δὲ ὄρος ἐκαλεῖτο Χωρήθ, ὡς ἐκ τῶν Ἀριθμῶν ἐγνώκαμεν, ὅτε καὶ ἀπέκτειναν πᾶν ἀρσενικὸν καὶ τοὺς βασιλεῖς Μαδιάμ· οἱ δὲ Ἀσσύριοι πληγέστεροι τῇ ἐμῇ μάστιγι, ἀποστρέψουσιν ἐν τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ Θάλασσαν.

tempore sunt masculi omnes, ipsique adeo Mautem *Assyrios* flagello suo *percussos*, in eam se,

Τὴν γὰρ κατ' Αἰγύπτου ὁδὸν ὁ Ἀσσύριος φεύγων ἀπήγει, ἐπαναστάντων Αἰθίοπων αὐτῷ, κατὰ τὴν ἱστορίαν εἰποῦσαν· « Καὶ ἀπέστρεψε Ῥαψάκης, καὶ εὔρε τὸν βασιλέα Ἀσσυρίων πολεμοῦντα ἐπὶ Λαβνά, ὅτι ἤκουσεν ὅτι ἀπῆρεν ἐπὶ Λάχεις. Καὶ ἤκουσε Θαραχά βασιλεὺς Αἰθίοπων λέγων, Ἰδοὺ ἐξῆλθον ζητεῖν μετὰ σοῦ. » Τινὲς δὲ φασιν ὡς ἀγανακτήσας τῶν Ἀσσυρίων ὁ βασιλεὺς κατὰ τοῦ βασιλέως Αἰγύπτου, ἐφ' οἷς ἐπηγγείλατο συμμαχεῖν τῷ Ἄση τῷ βασιλεῖ Ἰσραὴλ, κατ' Αἰγυπτίων ἐστράτευσε, σύμφωνα τοῖς φθάσασι λέγοντες. Ἄλλ' εἰρήκαμεν ὡς οὐδὲν ταῦτα πρὸς Ἱερουσαλήμ. Καὶ νῦν δὲ φουγὴν ὁ λόγος τῶν Ἀσσυρίων ἐσεσθαι προδῶσπίζει, ἀλλ' οὐκ εὐήμεριαν τοσαύτην, ὡς καὶ καθ' ἐτέρων στρατεύεσθαι. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν, φησὶ, ταῦτα πελίσεται. Ὑμεῖς δὲ τεύξεσθε παραμυθίας, μηκέτι ὑποκαίμενοι τῷ ζυγῷ τῶν Ἀσσυρίων. Φησὶ γὰρ ἐν ταῖς Βασιλείαις, ὡς ὁ Ἀσσύριος Ἐζεκία φόρον ἐπέθηκε τριακόσια τάλαντα χρυσοῦ. Καὶ κινήσας ², τοὺς τε ἱεροὺς θησαυροὺς καὶ τοὺς βασιλικούς παρεσχεν αὐτῷ. Ζυγὸν οὖν εἰκότως τοῦτον ἐκάλεσε. Διὸ προστάττονται παρακαλεῖν τὸν Ἰσραὴλ, οἱ τοῦτο πράξαι δυνάμενοι. Τί δὲ παρακαλεῖν; ὑπὲρ τοῦ μείναι, καὶ μὴ φόβῳ μελετῆσαι δρασμὸν. Τινὲς δὲ φασιν, Παρακαλεῖτε ταύτη τῇ τῆς εὐσεβείας ἐμμένειν ὁδῷ· ὡς δὲ περὶ τῶν ὄσων ὀδυρ γενησομένων

⁷⁷ IV Reg. xvii, 4. ⁷⁸ Judic. vi, 1 seqq. ⁷⁹ Num. xxv, 1 seqq. ⁸⁰ IV Reg. xix, 9 seqq. ⁸¹ ibid 4 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

² Vulgata editio habet τριακόσια τάλαντα ἀργυρίου, καὶ τριάκοντα τάλαντα χρυσοῦ. ³ γρ. κενώσας.

θεσπίζων, τὸ σήμερον εἰκότως προσέθηκε, πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν χρόνοις ὑστερον ἔσομένων περὶ τοὺν Ἀσσύριον, καὶ τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰακώβ· ἃ δὴ πρὸ τῶν νυνὶ προκειμένων ἐλέγετο. Διό φησιν· Παρακαλεῖτε σήμερον μὴ φυγεῖν, τὴν νῦν δὴ καὶ σήμερον ἐπ' Ἐξεκίου τῶν Ἀσσυρίων μέλλουσιν ἐφοδοῦν. Βουρούς δὲ φησιν, τοὺς ἐπαναθεθηκότας ψυχῆ, καὶ φρονήματι, προφήτας καὶ ἱερέας. Ἐπεὶ καὶ ἀλλαγῶ φησιν· « Παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός, ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἰερουσαλήμ, παρακαλεῖτε αὐτήν. Κατὰ τὴν βουλήν δὲ αὐτῶν λέγει τῶν Ἀσσυρίων, τοῦτ' ἐστι, Πείσονται θάπτον ἃ καθ' ὁμῶν ἐβουλεύσατο ».

super eorum consilium dixit, de Assyriis intellexit, passuros esse significat.

λγ-λδ'. Ἰδοὺ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ συν- ταρασσει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος· καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕψει συντριβήσονται, καὶ ταπεινωθήσονται, καὶ πεσοῦνται οἱ ὑψηλοὶ μάχαιρα· ὁ δὲ Αἰθανός σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται.

Αὐτάρκως περὶ τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἀλαζονείας εἰπὼν καὶ τῆς καθαιρέσεως, νῦν περὶ τῆς κατ' ἔθνος πολυαρχίας διεξέρχεται. Ἐθνάρχει γὰρ ἦσαν εἰδωλολατρεῖς τὸν Κτιστὴν ὀβριζόντες, καὶ πρὸς οἶκον ἁ φρονήματος ἐπαίρόμενοι. Καὶ τὴν τοῦτων οὖν προθεσπίζει καθαιρέσιν. Τινὲς δὲ φασιν ὡς περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας μέλλων εἰπεῖν, τοὺς πάλαι φρονούντας ἐπὶ τῇ τοῦ νόμου σιχαῖ, καθελείν ἐπαγγέλλεται. Ἰσχυροὶ γὰρ ὄντως τῇ ὕψει γεγόνασιν, οὐ προφῆτας μόνον ἀπεκτονότες, καὶ τοὶς τὰ βέλτεστα συμβουλευούσι μαθηταῖς λέγοντες ἀναιδῶς, ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τὴν γλώτταν ἐπιθήγοντες τῷ Χριστῷ, εἰς ὄξυτάτην τὸν Θεὸν ἐποίσειν ὄργην τῆς ἱερωσύνης τοῦτους ἐκτέμνουσαν ἦν ἐκάλεσε μάχαιραν. Εἰποὶ δ' ἂν καὶ τῶν πολεμίων τὴν ἐπ' αὐτοὺς χωρήσασαν μάχαιραν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Αἰθανός, φησὶ, σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται, οὕτω τὸν νεῶν μετὰ τῶν ἐπηρμένων ἱερέων δηλῶν. Αἰθανόν δὲ καὶ τὴν Ἰερουσαλήμ οἱ δὲ ἂ καλεῖν ἢ Γραφή. Πρὸς ἦν ὁ Ζαχαρίας φησὶ· « Διάνοιξον, ὁ Αἰθανός, τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. Ὁλοοῦξάτω, πίσυς, ὅτι πέπτωκε κέδρος. Ὁλοοῦξάτω, δρυεὶς τῆς Βασανίτιδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ δρυμός σου ὁ σύμφυτος. » Κατὰ δὲ τὴν προτέραν ἐξήγησιν, τὴν τῶν κατ' ἔθνος βασιλείων, καὶ αὐτοῦ τοῦ κατὰ τὸν νόμον ζῶντος λαοῦ παριστῶν τὴν καθαιρέσιν, τὸν χρόνον καὶ ὃν ἔσται ταῦτα συνάπτει, τὴν εἰς ἀνθρώπους λέγων παράδοτον τοῦ Χριστοῦ. Ἐδει γὰρ αὐτοῦ τὰ περὶ τῆς ἐκ Παρθένου γενέσεως ἤδη διδάξαντα, καὶ τὸν τρόπον τῆς γενέσεως, τὰς τε ἐπινύμους προσηγορίας τῶν ἐπινοουμένων ἐν αὐτῷ δυνάμεων, ἀκολούθως συνειπεῖν, ἐξ ὁποίου γένους, ὁποίας ἔσται φυλῆς, οἷά τε κατορθώσιν αὐτοῦ ἢ εἰς ἀνθρώπους ἤμελλε κάθοδος, ἐν οἷς ἐστὶ καὶ ἡ τῶν κατὰ τόπον ἀρχόντων καθαι-

A pietatis via maneat, hortandum velint. At tanquam de rebus mox futuris sermo habeatur, hodie intulit, ut eorum, quæ de Assyriis longe postea, deque Jacobi reliquiis, ut dictum antea, futura sunt, discriminis notam addidisse videatur. Atque hinc est, quid adhortandos monet ne hodie, id est, jam inde ingruentem Ezechieæ temporibus Assyriorum exercitum fugiant. Collium porro nomine prophetas ipsos et sacerdotes reliquis mente et consilio superiores et præstantiores intellexisse videtur. Præterea alibi scribitur : « Consolamini, populum meum » 176 sacerdotes, dicit Dominus. Loquimini in cor Jerusalem; adhortamini eam. » Quod autem quos ea celeriter, quæ in populum meditati sunt,

VERS. 33, 34. Ecce Dominator Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum fortitudine, et excelsi injuria conterentur, et humiliabuntur, et cadent excelsi gladio, Libanus autem cum elatis concidet.

177 Quia satis Assyriorum fastum et interitum explicavit, ad gentes jam pro regnorum varietate, sermonem convertit. Erant enim ipsarum principes, despecto Conditoris cultu, idola amplexi, et animi ferocitate valde tumidi elatique, quo fit ut earum etiam interitum vaticinetur. Aiunt enim nonnulli, quia de Salvatoris adventu sermonem instituat, eorum, qui legis umbra superbe olim gloriabantur, eversionem denuntiare. Impotentius enim re verâ agere, qui prophetarum cæde mardentes, eo impudentiæ pervenerunt, ut apostolos optima monentes, alium sibi errorem dicere non solum postularent; sed in Christum etiam ipsum linguæ petulantiam acuerent. Itaque Deum in illos furoris sui, quem vocat, *gladium*, ut ab eis sacerdotium amputet, immissurum. Non male etiam fortasse dixerit, qui de hostium in eos grassaturæ *gladio* intelligat. Quinetiam *et Libanus*, ait, *cum excelsis cadet* : ita nimirum templum ipsum cum elatis timidisque sacerdotibus intelligens. *Libanus* vero etiam Jerusalem nuncupare solet Scriptura : quo nomine et ipsam alloquitur Zacharias cum ait : « Aperi, Libane, portas tuas, et depascatur ignis cedros tuas. Ulula, abies, quia cecidit cedrus. Ululate, quercus Basanitidis, quoniam avulsus est saltus consitus. » Quod si ad priorem respicis interpretationem; explicato satis ethnicorum regum, populique legem tuentis **178** interitu, jam quo id tempore, Christi nimirum in lucem prodeuntis, futurum sit, adjungit. Eum enim decebat, qui jam ipsius ortum de Virgine, qui modum nascendi, qui virtutibus ejus congruas maxime et convenientes appellationes explicasset, genus etiam ipsum, et tributum, et quæ ab eo præclare, quandiu cum hominibus versatus est, gesta sunt

¹⁷⁶ Isa. xl, 1, 2. ¹⁷⁷ Zachar. xi, 1, 2.

VARIÆ LECTIONES.

^α γρ. ἐβουλεύσαντο. ^β γρ. ὄξυον. ^γ γρ. οἷον.

(in quibus ipsa existit invisibilium et visibilium A principum eversio, a quibus in idololatriæ errorem inducebantur) explicare. Vocavit autem *excelsos* eos persæpe, quorum cætus, propter celsitudinem, Libano et cedris ejus similes fecit; juxta illud: « Vidi impium exaltatum super cedros Libani⁸⁶. » Item: « Vox Domini confringentis cedros: » et, « Comminet eas, tanquam vitulum Libani⁸⁷. » At enim ut Jerusalem ipsam cum sacerdotibus, cum legis etiam, qui in ea sunt, professoribus, significaret, *Libanum cum excelsis casuram* addidit.

CAPUT XI.

VERS. 1-10. *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ascendet. Requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus*

Neque vero quomodo istud futurum sit, ignorare voluit, cum *de radice Jesse* orituram *virgam*, quæ excelsos omnes confractura sit, intulit. Quo loco, ubi *radicem* habemus, magno consensu, *truncum* reliquos vertisse reperias. Erat enim tribus ipsa, illaque adeo, unde Christus prodiit, familia non minus quam *truncus* aliquis ramorum honore spoliatus; cum jam inde ab Assyriaca expugnatione in familia Davidis regum cessaret successio. Ubi autem *virgam* legimus, *virgulam* dixit Aquilas, ut Christi in carne submissionem et abjectionem significaret. Davidi enim in hæc verba prædictum legimus: « De fructu ventris tui ponam super sedem tuam⁸⁸. » Quibus et prophætæ omnes assentiuntur; ut quod undique testatum est, factum non ambigatur. Ad id certe et Paulum constat respexisse, cum ait: « Quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ex semine David secundum carnem⁸⁹. » *Virgæ* autem nomine vel ejus, de quo vaticinium est, dignitas significatur; quia regiæ majestatis symbolum *virga* continet: vel summa illa potestas, qua cuncta moderatur, aut hominum patitur infirmitatem; juxta Davidis illud: « Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt⁹⁰. » Sustentat **179** enim, eodem teste, rectos corde hæc, *virga* inelyta, *virga* majestatis nuncupata.

Potest et aliter etiam *virga*, quia pastor ipse bonus est⁹¹, usurpari. Eundem enim hoc nomine propheta quidam compellat, cum: « Pascere populum tuum in virga tribum tuam, oves hæreditatis tuæ, » ait⁹². Dicatur item *virga*, tanquam iudex, qui unicuique secundum opera sua repondat⁹³: et ad quem illud refertur, quod de infideli dictum est Israele: « Pascas eos in virga ferrea⁹⁴. » Cujus in typum Aaronis illa, quæ juglandes olim reddidisse memoratur⁹⁵, assumpta est. Putant vero et ita modicum

⁸⁶ Psal. xxxvi, 55. ⁸⁷ Psal. xxviii, 5. ⁸⁸ Psal. cxxvi, 41. ⁸⁹ Rom. i, 2. ⁹⁰ Psal. xxii, 4. ⁹¹ Psal. viii, 11. ⁹² Joan. x, 14. ⁹³ Mich. vii, 14. ⁹⁴ Psal. lxi, 12. ⁹⁵ Psal. ii, 9. ⁹⁶ Num. xvii, 8.

ρεσει αισθητών τε και άοράτων, οι την πλάνην αυτοίς της είδωλολατρείας ειργάζοντο. Τους δε ύψηλοίς πολλάκις ώνόμασεν, ών το σύστημα τῷ Λιβάνῳ και ταίς έν αυτῷ κέδροις, δια το ύψος άφομοιοί, συμφώνως τδ ε, ε Είδον τόν όσεβῆ έπαιρόμενον ύπερ τὰς κέδρους του Λιβάνου. » Καί πάλιν, ε Φωνή Κυρίου συντριβόντος κέδρους· συντριβεί Κύριος τὰς κέδρους του Λιβάνου, και λεπυνεί αυτάς ώς τὸν μόσχον τὸν Λιβάνου δ, » και την Ίερουσαλήμ δε μετὰ τῶν Ιερέων και τῶν έν αυτῇ νομοδιδασκάλων σημαίνων φησιν· Ο δε Λιβάνος σὺν τοίς ύψηλοίς πεσείται.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ΄.

a-v. Καί εξελεύσεται ράβδος εκ της ρίζης Ίεσσαί, και άνθος εκ της ρίζης αναθήσεται. Αναπαύσεται επ' αυτόν πνεύμα του Θεου, πνεύμα σοφίας και συνείσεως, πνεύμα βουλής και ισχύος, κ. τ. λ.

Πώς δε τούτο էσαι, παρίστησιν, εκ ρίζης Ίεσσαί ράβδον ειπὼν εξελεύεσθαι, η πάντας συντριβεί τους ύψηλοίς. Αντί δε του εκ ρίζης, από καρμού συμφώνως έρμήνευσαν οι λοιποί. Καί γάρ ην η φυλή, και πάτρια, εξ ης ην ο Χριστός, ώσπερ τις καρμός, σὺκέτι κλάδους έχων, τῶν εκ διαδοχῆς του Δαβιδ βασιλέων εκλειποτότων μετὰ την Άλωσιν την ύπὸ τῶν Άσσυρίων. Τηρ δε ράβδον, ραβδίον Άκύλα· εξείδωκε, του Χριστου δηλών το κατά σάρκα μέτρον τε και ταπεινόν. Είρητο δε πρὸς Δαβιδ· « Έκ καρπου της όσφύς σου θήσομαι επὶ του θρόνου σου. » Οίς δε σύμφωνα και οι προφήται φασιν, ώς αν πανταχούθεν μαρτυρούμενον πιστεύεται γεγονός· πρὸς ε δὴ βλέπων και ο Παύλος φησιν, ε Ο προεπηγγελαιο δια τῶν προφητῶν αυτου έν Γραφαίς άγίαις περι του Υιου αυτου του γενομένου εκ σπέρματος Δαβιδ κατά σάρκα. » Δηλοί δε η ράβδος, η το βασιλικόν άξίωμα του προφητευομένου (σύνθημα γάρ βασιλείας η ράβδος), η την παντοκρατορικην αυτου δύναμιν, δι' ης άνέχει το πᾶν. Η δε ης άνέχει την τῶν ανθρώπων ασθένειαν· κατά τδ, ε Η ράβδος σου και η βακτηρία σου, αυταί με παρεκάλεσαν. » Υποστηρίζει γάρ δικαίους ο Κύριος, κατά τδ γεγραμμένον. Ωνόμασται δε δια φωνῆς προφητῶν ράβδος εύκλεης, ράβδος μεγαλοσύνης.

Dominus⁹⁶. Est vero ipsa prophetarum voce *virga*

D 'Ράβδος δε και έτέρως, έπαίπερ έστι ποιμήν αγαθός· πρὸς έν φησί τις προφήτης· « Ποίμαινε λαόν σου έν ράβδῳ φυλήν σου, πρόβατα κληρονομίας σου. » Καί, ώς κριτής δε λέγοιτο ράβδος, άποδοιδούς εκάστῳ και τὰ έργα αυτου· πρὸς έν ειρηται περι τῶν εξ Ίσραήλ άπειθῶν, ε Ποιμανείς αυτους έν ράβδῳ σιδηρᾶ. » Ούπερ εις τύπον ελήφθη και η ράβδος Άκρων, η βλαστήσασα κάρνα· σύμβολον δε φασιν τούτο της πρὸς όλίγον του Σωτήρος έν τῷ θανάτῳ κοιμήσεως. Άυπνίας γάρ είναι το δένδρον

VARIAE LECTIONES.

ε γρ. τῷ. δ γρ. του Λιβάνου.

ποιητικῶν, δι' ἧς *ῥάβδου* θείας ὄντως καὶ νοητῆς, Ἀ
 Μωϋσῆς Θαυματουργῶν εἰς ἐλευθερίαν ἐξήγαγε τὴν
 Ἰσραὴλ· διὸ καὶ Θεοῦ *ῥάβδον* ταύτην ὠνόμαζε. Γέ-
 γονε γὰρ αὐτῷ *ῥάβδος* *δυναμειος* κατὰ τὸ γεγραμ-
 μένον. Λέγεται δὲ καὶ *ἄνθος*. Ἐν αὐτῷ γὰρ, ἡμῶν
 ἡ φύσις πρὸς ἀφάρσιαν ἀνεθάλειν, καὶ εἰς καινό-
 τητα ζωῆς. Ἄνθος δὲ καὶ διὰ τὴν νοητὴν εὐοσμίαν.
 « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν
 κοιλάδων. » Λέγει δὲ καὶ ὁ Θεός· Ἄπόστολος, « Τῷ
 δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεῦντι ἡμᾶς ἐν Χρι-
 στῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι
 δι' ἡμᾶς, ἐν παντί τόπῳ, [δο:] Χριστοῦ εὐωδία ἐμ-
 μέν τῷ Θεῷ. » Ἀλλοὶ δὲ τὸ *ἄνθος* καὶ τὴν πᾶσιν
 αὐτοῦ κεχαρισμένην ἐπιδημίαν, ὅτι ἐν βραχεῖ τὴν
 χάριν παρασχόμενος τῆς ἐνανθρωπήσεως, ταχέϊν
 καὶ οἶονεῖ παροδικὴν ποιεῖται τὴν ἐπιδημίαν. Ἐπ-
 αναπαύσασθαι δὲ φησι· *πνεῦμα Θεοῦ* πολλὰς ἔχον
 τὰς ἐνεργείας· οὐχ ὅτι ἦν *πνευματώδης* φύδις
 γενόμενος ἄνθρωπος, ἀλλ' ὅτι Θεὸς ἐνανθρωπήσας
 οἰκειοῦται τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἴδια. Ἀνθρώπος
 γὰρ οὐκ οἶκθεν ἔχει τὰ *χαρίσματα* τὰ τοῦ *πνεύμα-
 τοσ*, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο χάρισμά τε καὶ ὀνόμαζεν Θεοῦ.
 « Τί γὰρ ἔχεις, φησὶν, ὃ οὐκ ἔλαβες; » Ταῦτα τοῖνον
 οὐχ ἔκυστῷ, Θεὸς ὢν, ἐδέξατο· ἀλλ' ἡμῖν τοῖς ἐν ἐν-
 δεῖξ παντὶ ἀγαθῷ. Χορηγὸς γὰρ αὐτὸς τοῦ πνεύ-
 ματος, καὶ οὐκ ἐκ μέτρου διδούς, ἀλλ' ὡς ἐξ ἰδίου
 πληρώματος. Οὐκ οὖν τὸ λαβεῖν ἐπ' αὐτοῦ, τῷ τῆς
 κενώσεως λογίζεται μέτρω· ἀναπαύσεται δὲ, φησὶν,
 ἐπ' αὐτὸν, ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ μὴ ἀναπαυσάμενον πρὸς
 ἀμαρτίαν ἐκκλίναντα, καθὼ καὶ οἱ μετ' αὐτόν. Πάν-
 τες γὰρ ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, ὃ δὲ Μοιρογενῆς
 κτίτοι· γεγωνὸς κατ' ἡμᾶς ἀνάλοτος ἦν ἀμαρτίας.
 Ἐπανεπαύσατο οὖν τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς, ἐν αὐτῷ πρώτῳ, καὶ ὡς ἐν
 ἀπαρχῇ τοῦ γένους δευτέρῳ, ὡς ἂν καὶ ἐν ἡμῖν ἐπ-
 αναπαύεται τοῖς πιστεύουσι. Κληρονομοῦμεν γὰρ τῶν
 τοῦ Χριστοῦ χαρισμάτων, ὡς καὶ τῶν τοῦ πρωτο-
 πλάστου κληθῶν. Ὅτι δὲ μὴ μερικὴν εἶχε τὴν τοῦ
 πνεύματος μέθεξιν, ἀλλ' ἦν τὸ πλήρωμα τῆς θεότη-
 τος, τὸ ὡς ἐν ἰδίῳ ναφ καταλύον σαρκὶ τῇ ψυχῇ
 νοεῖ· ἐμφυχωμένη, δηλοῖ λέγων· Καὶ ἐμπλήσει
 αὐτὸν Πνεῦμα φθόου Θεοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐ καθ'
 ἐν δὲ χάρισμα Πνεῦμα διάφορον, ἐνὶ δὲ, καὶ τῷ αὐτῷ,
 διάφοροι πρόσεσιν ἐνεργεῖαι, κατὰ Παῦλον λέγοντα·
 « Πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα διαιροῦν
 ἴβια ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται, ὡς καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ
 λόγος ἐνεργεῖ πολυτρόπως. Ζωὴ γὰρ ἐστὶ, φῶς τε,
 καὶ δύναμις. Εἰπὼν δὲ ὅτι τεθηθήσεται κατὰ καιροῦς
 ὁ Ἐμμανουὴλ, τὰ δι' ὧν ἐστὶ γινώριμος, προσεπάγει
 χρησίμως, ἀπὸ τε τῆς ἐν αὐτῷ θεοπροκοῦς ἀρετῆς,
 καὶ τῆς τῶν ἔργων λαμπρότητος λέγων· Οὐ κατὰ
 τὴν δόξαν κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλίαν ἐλέγξει·
 ἔ δὲ σαφῶς ἐξέτινωξ Σύμμαχος εἰπὼν· Οὐ τῇ ἐρά-
 σσει τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ κρινεῖ, οὐδὲ τῇ ἀκοῇ
 τῶν ὠτῶν αὐτοῦ ἐλέγξει· ἐν εὐθύτητι πτωχούς

A tempus illud, quo mortuus in sepulero jacuit Sal-
 vator, cum somnum ejusmodi dissipare planta cre-
 datur, adumbrari. Tali virga usus, divina plane,
 sensusque nostros fugiente, miraculorum patratior
 Moses, Israelitas in libertatem asseruit. Itaque et
 Dei *virgam* appellare non dubitavit. Huic enim *vir-
 ga virtutis*, quemadmodum scriptum est ⁹⁵, exstitit.
 Dicitur etiam et *flos*. In hoc enim ad recentis vitæ
 immortalitatem nostris resloruit natura. Dicitur item
flos, propter ejus qui mente percipitur, odoris
 suavitatem. « Ego enim, ait, flos campi sum, liliium
 convallium⁹⁶. » Iisdem et ipse ita assentitur Apo-
 stolus: « Deo autem gratias, inquit, qui semper
 nos triumphare facit in Christo, et odorem notitiæ
 suæ manifestat per nos in omni loco; quia Christi
 bonus odor sumus Deo ⁹⁷. » Significat rursus *flos*
 ipse datum omnibus incarnationis munus, quod
 momento citius eam nobis gratiam largitus, curren-
 tis modo peregrinationem absolverit. *Requiesciturum*
 vero in eo *Domini spiritum*, cujus nec pauca nec
 exigua sunt facultates, ait; non quod hominis more
 simpliciter afflatus *spiritum gestaret*; sed quod in-
 carnationis mysterio partes humanitatis tutaretur.
 Neque enim *spiritus* dona domi recondita mortales
 habent, sed ipsa a Deo, ejus gratia et liberalitate,
 capiunt. « Quid enim habes, inquit, quod non ac-
 ceperis ⁹⁸? » Hæc igitur non sibi, qui Deus est, sed
 nobis, qui summa bonorum penuria laboramus, as-
 sumpsit. Est enim spiritus ipse suppeditator, quem
ISO non ex mensura dat, sed ex se tanquam
 r fertissimo penu et plenissimo depromptum, tri-
 buit. Ne putes ergo, cum ab eo hauriri dictum in-
 telligis, ad eorum rationem, qui tandem exhauriuntur,
 eum revocari. Quod deinde *super eum requie-
 sciturum* dixit, ad Adamum ejusque posteros respexit;
 super quos flagitiis impeditus, haudquaquam *re-
 quiescere* valuit. « Omnes enim declinaverunt, simul
 inutiles facti sunt ⁹⁹. » Solus autem unigenitus Dei
 Filius, quantumvis eandem nobiscum naturam ha-
 beret, peccati laqueos evitavit. In hominis ergo
 natura *Spiritus* sanctus, tanquam in ipso primo,
 secundisque generis primitiis, *requievit*; ut idem
 in credentibus nobis faceret. Nos enim Christi dona
 jure hereditario, sicut et parentis primi calamita-
 le jure hereditario. Verum ne spiritus portionem
 tantum habere, non ipsam autem deitatis plenitu-
 dinem existere putares, quæ tanquam proprio in
 templo, in carne anima intelligente prædita habita-
 ret, his verbis: *Et replebit eum Spiritus (honoris Do-
 mini*, et quæ sequuntur, usus est. Nec vero pro
 gratiarum varietate, varium esse Spiritum, sed
 unum eundemque varias habere operationes Paulo
 teste credendum est ¹. Ait enim: « Omnia operatur
 unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult²: »
 eadem plane ratione, qua Dei Verbum multis ope-

⁹⁵ Psal. cix, 9. ⁹⁶ Cant. ii, 1. ⁹⁷ II Cor. ii, 14, 15. ⁹⁸ I Cor. iv, 7, 5. ⁹⁹ Psal. xiii 5; Rom. ii, 2. ¹ I Cor. xii, 11. ² ibid. 11.

VARIÆ LECTIONES.

• 1. ἀλλὰ κρινεῖ.

rari modis animadvertimus. Vita enim idem ipse est, et lux, et potestas. Verumenimvero, quia suo tandem tempore nasciturum Emmanuelem monuit; utiliter jam, ut divinis virtutibus, operumque dignitate cognosci debeat, adjungit his verbis: *Non secundum opinionem judicabit, neque secundum rumorem arguet*; quæ sane a Symmacho perspicue sunt in hunc modum translata: *Non secundum opinionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet: sed judicabit in rectitudine pauperes*, quod est Evangeliorum testimonio comprobatum. Est enim magna persæpe libertate nunc sacerdotibus ipsis regni Dei privationem, ut ad gentes transiret, quæ fructus 181 ejus ederent³, minuitatus: nunc Scribæ et Phariseos multis aliis imprecationibus insectatus⁴.

Idem vero *non secundum sermonem arguebat*: sed in cordis penetralia oculorum acie irrumpens, tentantibus et simulate quærentibus Herodianis, a quibus publicanorum pecuniæ colligebantur, utrum censum Cæsari persolvere liceret, respondit ut sibi numisma census ostenderent, cæteraque illa, quæ sequuntur⁵. Honestam enim licet verborum speciem prætenderent, magistrumque Dei viam monstrantem appellarent; sunt tamen a Christo calumniæ convicti. *Judicavit etiam humili judicium, et humiles terræ arguit*; vel si ad Symmachum respicis, *pauperes in rectitudine*, eos nimirum, quos ipse beatos Christus prædicat spiritu pauperes⁶; quales ejus fuere discipuli, quibus et ipsa ne Domini quidem pepercit *reprehensio*. Ait enim: « Adhuc et vos sine intellectu estis⁷. » Et, « Nondum cognoscitis; nec intelligitis⁸? » Itemque Petrum alloquens peculiariter: « Vir modicæ fidei, ad quid dubitasti⁹? » cujus generis multa etiam alia *arguisse* nemini dubium esse queat. Sequitur ergo, *Et percutiet terram verbo oris sui*. Cui non absimile fuerit et illud: « Non veni pacem mittere in terram, sed gladium¹⁰. » Est vero gladius, *verbum oris ejus*; quo rerum terrenarum curæ, ac sollicitudines eorum, qui fidem ipsius amplexi sunt, amputat. Non desunt porro, qui istis divinitatem Salvatoris demonstrari dictitent. *Terram* enim significat, quam maledixerat. Revera autem de universa maledictum putetur: quando omne penitus hominum genus exsecratus est, his verbis: « Terra es, et in terram reverteris¹¹. » Quando etiam mundum impietate depravatum eluvione exstinxit. Judæam vero et ipsam deinceps, ob contumeliam quam

Α γῆς. Μαρτυρεῖ δὲ τούτοις τὰ Εὐαγγέλια. Σὺν παρρησίᾳ γὰρ ἤλεγχε πολλῆν νῦν μὲν τοὺς ἱερέας, λέγων· Ἀρθῆσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἐθνῶν ποιούντων τοὺς καρπούς αὐτῆς. Νῦν δὲ τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, οὐαὶ τούτοις πολὺ λέγεις εἰπών.

sunt in hunc modum translata: *Non secundum opinionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet: sed judicabit in rectitudine pauperes*, quod est Evangeliorum testimonio comprobatum. Est enim magna persæpe libertate nunc sacerdotibus ipsis regni Dei privationem, ut ad gentes transiret, quæ fructus 181 ejus ederent³, minuitatus: nunc Scribæ et Phariseos multis aliis imprecationibus insectatus⁴.

Ἄλλ' οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἤλεγχεν, εἰς δὲ τὰς καρδίας ὁρῶν ἔρασκε· Ἐπίδειξαι γὰρ μοι, φησί, τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου, καὶ τὰ ἐξῆς. Καίτοι λόγοις ἐχρῶντο καλοῖς, ἐδιδάσκαλε, λέγοντες, οἶδαμεν ὅτι τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ διδάσκεις ἐν ἀληθείᾳ· καὶ ὁμοῦς αὐτοὺς κακούργοῦντας ἐξήλεγξε. Καὶ ταπεινῶ δὲ κρίσιν ἐκρίνειν, ἠλέγητε τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς, ἢ κατὰ Σύμμαχον, τοὺς πτωχοὺς ἐν εὐθύτητι· περὶ ὧν ἔλεγε, Ἐμάκαριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, οἷους εἶναι συνέβαινα τοὺς αὐτοῦ μαθητάς, οὓς ἤλεγχε, ποτὲ μὲν λέγων· Ἄκμην καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε. Καὶ πάλιν, Ὁὕτω νοεῖτε οὐδὲ συνίετε; ποτὲ δὲ τῷ Πέτρῳ, Ὁλιγόπιστοι, εἰς τί ἐδίστασα; Καὶ πλείστα τοιαῦτα λέγων διήλεγχε. Πρὸς οὓς φησί· Καὶ πατάξει γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ὅμοιον τῷ, Ὁὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν. Μάχαιρα δὲ ὁ λόγος τοῦ στόματος αὐτοῦ, δι' οὗ τὰ γεώδη φρονήματα τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἀνήρει. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τὸ θεῖον τοῦ Σωτῆρος διὰ τούτων παραίσταται. Γῆν γὰρ λέγει μάλιστα μὲν, ἢν ἂν καταρᾶσαι. Τὸ ἀληθὲς δ' ἂν εἴη καὶ ἐπὶ πάσης τῇ εἰρημένον. Κατηράσατο γὰρ σύμπασαν τὴν θνητοῦ φύσιν εἰπών· Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση. Καὶ κόσμον ἀσεβῶν ὕδατι καταπνίξας· ἔτι δὲ καὶ τὴν Ἰουδαίαν ἐπὶ τῇ κατ' αὐτοῦ παροινίᾳ λέγων, Ἐδοῦ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Ἐγκαταλειφθεῖσα δὲ παρ' αὐτοῦ πολέμῳ καὶ πυρὶ δεδαπάνηται. Τῆν δὲ θεῖαν αὐτοῦ φύσιν πρὸς τοῦτο παραίστησι τὸ, Ἐν πνεύματι τὰ χειλέων ἀνελεῖν ἀσεβῆ. Ἐπετίμα γὰρ τοῖς ἀκαθάροις πνεύμασι. Καὶ ὅσον μὲν ἦκεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον, ἢ διὰ στόματος καὶ χειλέων ἀπεκτυπέτο φωνή. Τῆ δὲ ἀβήτην δυνάμει τοῦ Πνεύματος τὸ τῶν δαιμονίων συνεθραύετο γένος, ὡς βοῶντας λέγειν· Τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες πρὸς καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. Οὐδαμὲν σε, τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. Ἄλλα καὶ ἔσται, φησὶν, δικαιοσύνη ἐξωσμένη τὴν ὁσφὺν αὐτοῦ. Καὶ ἀλήθεια ἐλλυμένης τὰς πλευράς. Κατὰ δὲ τὴν Σύμμαχον, Καὶ ἔσται δικαιοσύνη περιζώμι

³ Matth. xxi, 34 seqq. ⁴ Matth. xxiii, 1 seqq. ⁵ Matth. xxii, 16 seqq. ⁶ Matth. v, 3. ⁷ Matth. xv, 16. ⁸ Matth. xvi, 9. ⁹ Matth. xiv, 21. ¹⁰ Matth. x, 34. ¹¹ Gen. iii, 19. ¹² Matth. xxiii, 38.

VARIAE LECTIOES.

¹ γρ. κατηράσατο ἀλ.

τῆς ἐσφύρας αὐτοῦ. Καὶ ἡ πίστις περιζώμα τῶν λαγρόνων αὐτοῦ. Ἄξιωμα γὰρ αὐτῶν ἐν κόσμῳ τὸ σύμπαν οὐδέν. Ἄντι βασιλικῆς δὲ ζώνης χρυσῆς τε καὶ διαλίθου, τὴν δικαιοσύνην φησὶν ἐξώσθαι¹³ καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ἀγλοὶ δὲ καὶ ταῦτα τὴν τοῦ Λόγου θεότητα, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγισμὸς καὶ ἀπολύτρωσις, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν· Ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς· ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Ἄ δὴ τὸν ἐκ ρίζης Ἰεσοῦ ζώνης περιέσφιγγον τρόπον, βασιλικῶ τε καὶ στρατικῶ σχήματι· τὸ κατὰ τῶν ἀφανῶν καὶ ἀοράτων πολεμίων παράστημα τοῦ λόγου σημαίνοντος. Εἰκὸς δὲ καὶ τὸ εὐαγγελικὸν διὰ τούτου σημαίνεσθαι κήρυγμα, κατὰ τὸ, Ἐ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. Ἐ Ἦν μὲν γὰρ καὶ ὁ νόμος δικαιοσύνης δ.δάσκαλος, ἀλλ' οὐκ ἔμεινεν εἰς τὸν αἰῶνα τῆς τελειοτέρας ἀντιστηγμένης. Ἐ Ἦν δὲ καὶ τύπος ἀληθείας· ὁ δὲ Χριστὸς ἔλεγεν, Ἐγὼ εἶμι ἡ ἀλήθεια. Διὰ τοσούτων ὡσπερ εἰκονογράφησας τὸν προφητευόμενον, ἐξῆς αὐτοῦ διαγράφει τὰ κατορθώματα, δηλῶν ὡς τὰ ἦθη τὰ ἀρπακτικὰ τε καὶ θηριώδη τὸν τοιοῦτον ἀποθέμενα τρόπον, τοῖς ἐναντίοις ἀνακραθήσεται. Ὁμοῦ τε τοῖς ἐν Ἐκκλησίᾳ νεογνοῖς ὡσπερ ταῦρος καὶ μόσχος βραχνηθήσονται, τῆς αὐτῆς ἐκ τῶν θεῶν Λόγων μεταληψόμενοι τροφῆς. Καὶ βασιλικούς δὲ ἀνδρας καὶ ἐν ἀρχαῖς ἑρῶν πένησι καὶ τοῖς τοχυῦσιν ἐν Ἐκκλησίᾳ συναναστρεφόμενους, εἰποῖς ἂν τὸ παρὸν πληροῦσθαι βήτον. Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτοις διὰ μὲν τῶν θηρίων τοὺς ἐθνικούς λέγων σημαίνεσθαι, ἄλλου κατ' ἄλλο τῆς ἀλογίας εἶδους χαρακτηριζομένους.

riis penitus incubituros; simulque in Ecclesia simul pasci videmus) ejusdem divinatorum verborum alimenti fore participes dixit. Nec vero erit, cum reges, et qui cum imperio sunt, inter plebeios et pauperes in Ecclesia versari conspexeris, quod de hujus prophetiæ fide quidquam addubites. Quod

Διὰ δὲ τῶν ἡμέρων ζῶων καὶ καθαρῶν τοὺς Ἰσραηλίτας, εἰ τῆ τοῦ νόμου διδασκαλίᾳ γεγόνασιν ἡμερώτεροι, σημαίνοντος τοῦ λόγου μίαν ἐξ ἀμφοῖν συστήσεσθαι ποιμένην ἀγρίων τε καὶ ἡμέρων, ἱερῶν τε καὶ ἀνιέρων ὑπὸ τῷ πάντων ἀρχιποιμῆνι τῷ νέμειν εἰδοῦσι, καθά φησιν ὁ προφήτης, ἐν νομῇ ἀγαθῇ καὶ ἐν τόπῳ πῖονι. Καλεῖ δὲ μοσχάριον, τὸν νέον τῶν πιστευσάντων λαὸν τὸν ἐν Χριστῷ νηπιάζοντα. Ταῦρον δὲ τάχα τὸν Ἰσραὴλ, ὡς ἡλικίᾳ προήκοντα· ἤγουν τὸ μὲν τοὺς εἰσαγομένους τῆ πίστει, τὸ δὲ τοὺς ὑπερκειμένους ἀρετῇ τε καὶ γνώσει. Κατὰ τὸ, Ἐ ἔλεγγισον, Κύριος, τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων. Ἐ Φησὶ δὲ καὶ Δαβὶδ· Ἐπρεσβύται μετὰ νεωτέρων αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου. Ἐ Ἐὰς ἐν Χριστῷ γὰρ ἡλικίας καὶ Ἰωάννης ἐμφαίνων γράφει παιδίους καὶ πτερᾶσι καὶ νεανίσκοις· Καὶ παιδίον, φησὶ, νήπιον ἄξει. Τὸ ἄξει, ἀντὶ τοῦ συνάξει ἐλέχεται. Καὶ τοῦτο δὲ μετὰ τῶν ἄλλων ἐν ἐκκλησίᾳ ἐστὶν ἰδεῖν, τοὺς

tia, dæmonum vires frangebantur, et toto genere ruebant, ut clamantes : « Quid tibi nobiscum, Fili Dei? » audirentur, « venisti ante tempus, ut torques nos »¹³. Non te ipsi ignoramus, nec sanctum Dei esse ambigimus. » *At erunt*, ait, *justitia succincti lumbi ipsius, et veritate latera involuta*. Ut autem Symmachus : *Et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cingulum renum ejus*. Nullum enim eorum omnino, quibus sibi placent homines, insigne majestatis habiturus est; sed pro regio cingulo, auro et gemmis insignito : *Justitia et veritate succinctum iri pollicetur*. Ostendunt vero et hæc Christi deitatem; qui, Paulo teste¹⁴, factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. Quin et *Salvator ipse*, lucem esse se¹⁵, B veritatemque, et viam profitetur¹⁶ : quæ profecto, cinguli instar, eum, qui de *radice Jessæ* prodierat, constringebant: eoque regio ejus et militari habitu, auxilium præbentem adversus visibiles et invisibiles hostes, oratio significavit. Nec est profecto dissentaneum istis Evangelii prædicationem designari; juxta illud : *Justitia tua, justitia in sæculum, et lex tua veritas*¹⁷. » Justitiam enim et ipsa lex docebat. Sed non in perpetuum remansit, cum eam, quæ perfectior est, expulerit. Erat eadem et *veritatis* effigies : sed Christum *veritatem* ipsam existere, verbis ipsius testatum habemus. His ergo propheta narratione veluti delineatis et adumbratis, ad ea se deinceps, quæ præclare ab eo gesta sunt, explicanda conferens, rapaces et feros

C olim homines mutato vitæ genere, studiis contrarecens natos (non secus atque *vitulos et tauros* recens natos) si per ferocia animalia, gentes significari

Per mansuetam autem et pura, Israelitas ipsos, qui per legis doctrinam facti sunt mansuetiores; idemque ex ambobus, cicuribus et feris, sacris et profanis, ejus opera, qui pastorum princeps pascendi artem callens, propheta teste, in pascua optima, in pingues campos deducere valet, conflatum iri ovile credamus. *Vituli* porro nomine, populum intelligit, qui Christi fidem recenter amplexus, in Christo puer est : ut ipsa forsitan *tauri* appellatione, Israelitas, tanquam ætate provectos. Nimirum, ut uno eos, qui fidei tantum elementa degustarunt : altero, ut virtute jam et cognitione provectos, significet. Scriptum enim est : « Benedic, Domine, parvulos cum magnis »¹⁸. » Et apud Davidem : « Senes cum junioribus laudent nomen Domini »¹⁹. » Ætatum præterea in Christo discrimina esse ut ostenderet Joannes, et pueris, et patribus, et ipsis etiam adolescentibus, scribere se

¹³ Matth. viii, 29. ¹⁴ I Cor. i, 24, 30. ¹⁵ Joan. viii, 12. ¹⁶ Joan. xiv, 6. ¹⁷ Psal. cxviii, 142. ¹⁸ Psal. cxiii, 13. ¹⁹ Psal. cxlviii, 12.

VARIÆ LECTIONES.

Ἐ ἐξώσθαι.

rari modis animadvertimus. Vita enim idem ipse A ῥῆς. Μαρτυρεῖ δὲ τούτοις τὰ Εὐαγγέλια. Σὺν παρ-
est, et lux, et potestas. Verumenimvero, quia suo ῥησίᾳ γὰρ ἤλεγχε πολλῆ νῦν μὲν τοὺς ἱερέας, λέγων·
tandem tempore nasciturum Emmanuelem inouit; Ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθή-
utiliter jam, ut divinis virtutibus, operumque di- σεται ἔθνη ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Νῦν δὲ
gnitate cognosci debeat, adjungit his verbis: Non τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, οὐαὶ τούτοις πολ-
secundum opinionem judicabit, neque secundum ru- λάκις εἰπῶν.
morem arguet; quæ sane a Symmacho perspicue sunt in hunc modum translata: *Non secundum vi-*
sionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet: sed judicabit in rectitudine pauperes,
quod est Evangeliorum testimonio comprobatum. Est enim magna persæpe libertate nunc sacerdoti-
bus ipsis regni Dei privationem, ut ad gentes transiret, quæ fructus **181** ejus ederent³, minuitatus: nunc Scribas et Pharissæos multis aliis imprecationibus insectatus⁴.

Idem vero *non secundum sermonem arguebat*: sed in cordis penetralia oculorum acie irrumpens, tentantibus et simulate quærentibus Herodianis, a quibus publicanorum pecuniæ colligebantur, utrum censum Cæsari persolvere liceret, respondit ut sibi numisma census ostenderent, cæteraque illa, quæ sequuntur⁵. Honestam enim licet verborum speciem prætenderent, magistrumque Dei viam monstrantem appellarent; sunt tamen a Christo calumniæ convicti. *Judicavit etiam humili judicium, et humiles terræ arguit*; vel si ad Symmachum respicis, *pauperes in rectitudine*, eos nimirum, quos ipse beatos Christus prædicat spiritu pauperes⁶; quales ejus fuere discipuli, quibus et ipsa ne Domini quidem pepercit reprehensio. Ait enim: « Adhuc et vos sine intellectu estis⁷. » Et, « Nondum cognoscitis; nec intelligitis⁸? » Itemque Petrum alloquens peculiariter: « Vir modicæ fidei, ad quid dubitasti⁹? » cujus generis multa etiam alia arguisse nemini dubium esse queat. Sequitur ergo, *Et percutiet terram verbo oris sui*. Cui non absimile fuerit et illud: « Non veni pacem mittere in terram, sed gladium¹⁰. » Est vero gladius, *verbum oris ejus*; quo rerum terrenarum curæ, ac sollicitudines eorum, qui fidem ipsius amplexi sunt, amputat. Non desunt porro, qui istis divinitatem Salvatoris demonstrari dicunt. *Terram* enim significat, quam maledixerat. Revera autem de universa maledictum putetur: quando omne penitus hominum genus execratus est, his verbis: « Terra es, et in terram reverteris¹¹. » Quando etiam mundum impietate depravatum eluvione exstinxit. Judæam vero et ipsam deinceps, ob contumeliam quam D
ab ipsa passus est, sic alloquitur: « Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta¹². » Ab ipso enim relicta, ferro et flamma plane consumpta est. Ad hæc, ne divina ipsius natura lateret: *In spiritu labiorum esse interfecturum impium addidit*. Immundos enim spiritus increpabat: **182** et quantum hominis admittebat conditio, ore et labiis obstrepebat. Sed ita Spiritus ineffabili poten-
Ἄλλ' οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἤλεγχεν, εἰς δὲ τὰς καρδίας ὀρῶν ἔφασκε· « Τί με πειράζετε, ὑποκριταί; » τοῖς Ἑρωδιανοῖς λέγων (πράκτορες δὲ οὗτοι τελωνῶν), ἐρωτῶσιν εἰ ἔξεστι δοῦναι κῆνσον Καίσαρι· « Ἐπιδείξατε γάρ μοι, φησι, τὸ νόμισμα τοῦ κῆνσου, καὶ τὰ ἐξῆς. Καίτοι λόγοις ἐχρῶντο καλοῖς, « Διδάσκαλε, λέγοντες, οἶδαμεν ὅτι τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ διδάσκεις ἐν ἀληθείᾳ; » καὶ ὁμως αὐτοὺς κακουργοῦντας ἐξήλεγξε. Καὶ ταπεινῶ δὲ κρίσιν ἔκρινεν, ἠλέηχθε τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς, ἢ κατὰ Σύμμαχον, τοὺς πτωχοὺς ἐν εὐθύτητι· περὶ ὧν ἔλεγεν, « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, » οἷους εἶναι συνέβαινε τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς, οὗς ἤλεγχε, ποτὲ μὲν λέγων· « Ἀκμὴν καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοι ἔστε. » Καὶ πάλιν, « Ὁβρω νοεῖτε οὐδὲ συνίετε; » ποτὲ δὲ τῷ Πέτρῳ, « Ὀλιγόπιστοι, εἰς τί ἐδίστασα; » Καὶ πλείεστα τοιαῦτα λέγων δι-ἠλέηχε. Πρὸς οἷς φησι· Καὶ πατάξει γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ὅμοιον τῷ, « Οὐκ ἔβλον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν. » Μάχαιρα δὲ ὁ λόγος τοῦ στόματος αὐτοῦ, δι' οὗ τὰ γεώδη φρονήματα τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἀνήρει. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τὸ θεῖον τοῦ Σωτῆρος διὰ τούτων παραίσταται. Γῆν γὰρ λέγει μάλιστα μὲν, ἦν ἂν καταρᾶσαι¹. Τὸ ἀληθὲς δ' ἂν εἴη καὶ ἐπὶ πάσης τῆς εἰρημένον. Κατηράσατο γὰρ σύμπασαν τὴν ἀνθρώπου φύσιν εἰπῶν· Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Καὶ κόσμον ἀσεβῶν ὕδατι καταπνίξας· ἔτι δὲ καὶ τὴν Ἰουδαίαν ἐπὶ τῇ κατ' αὐτοῦ παρουσίᾳ λέγων, « Ἴδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. » Ἐγκαταλειφθεῖσα δὲ παρ' αὐτοῦ πολέμῳ καὶ πυρὶ δεδαπάνηται. Τῆν δὲ θεῖαν αὐτοῦ φύσιν πρὸς τοῦτο παραίστησι τὸ, Ἐν πνεύματι τὰ χειλέων ἀνελεῖν ἀσεβῆ. Ἐπετίμα γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι. Καὶ ὅσον μὲν ἤκεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον, ἢ διὰ στόματος καὶ χειλέων ἀπεκτυπίτο φωνή. Τῇ δὲ ἀρρήτῳ ἐνάμει τοῦ Πνεύματος τὸ τῶν δαιμονίων συνεθραύετο γένος, ὡς βοῶντας λέγειν· « Τί ἡμῖν καὶ σοί, γιὰ τοῦ Θεοῦ; ἤλθεσ πρὸς καιροῦ θρασυνοῦσαι ἡμᾶς. Οἰδαμέν σε, τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. » Ἄλλὰ καὶ ἔσται, φησὶν, δικαιοσύνη ἐλωσμένος τὴν ὄσφιν αὐτοῦ. Καὶ ἀλήθεια εἰλημμένος τὰς πλευράς. Κατὰ δὲ τὴν Σύμμαχον, Καὶ ἔσται δικαιοσύνη περιζώμε

³ Matth. xxi, 34 seqq. ⁴ Matth. xxiii, 1 seqq. ⁵ Matth. xxii, 16 seqq. ⁶ Matth. v, 3. ⁷ Matth. xv, 16. ⁸ Matth. xvi, 9. ⁹ Matth. xiv, 21. ¹⁰ Matth. x, 34. ¹¹ Gen. iii, 19. ¹² Mattia. xxi, 38.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. κατηράσατο ἀλ.

τῆς ἐσφύρας αὐτοῦ. Καὶ ἡ πλίστις περιζῶμα τῶν λαγόνων αὐτοῦ. Ἀζίωμα γὰρ αὐτῶ τῶν ἐν κόσμῳ τὸ σὺμπαν οὐδέν. Ἀπὸ βασιλικῆς δὲ ζώνης χρυσῆς τε καὶ διαλίθου, τὴν δικαιοσύνην φησὶν ἐξῶσθαι * καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ἐπὶ δὲ καὶ ταῦτα τὴν τοῦ Λόγου θεϊότητα, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Καὶ ὁ Σωτήρ δὲ φησιν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς * ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Ἄ δὴ τὸν ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ ζώνης περιέσφιγγον τρόπον, βασιλικῶ τε καὶ στρατικῶ σχήματι τὸ κατὰ τῶν ἀφανῶν καὶ ἀοράτων πολεμίων παράστημα τοῦ λόγου σημαίνοντος. Εἰκὸς δὲ καὶ τὸ εὐαγγελικὸν διὰ τούτου σημαίνεσθαι κήρυγμα, κατὰ τὸ, * Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. * Ἦν μὲν γὰρ καὶ ὁ νόμος δικαιοσύνης δ. δάσκαλος, ἀλλ' οὐκ ἐμεινεν εἰς τὸν αἰῶνα τῆς τελειοτέρας ἀντιστηγμένης. Ἦν δὲ καὶ τύπος ἀληθείας· ὃ δὲ Χριστὸς ἔλεγεν, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Διὰ τοσούτων ὡς περ εἰκονογραφησας τὸν προφητευόμενον, ἐξῆς αὐτοῦ διαγράφει τὰ κατορθώματα, δηλῶν ὡς τὰ ἦθη τὰ ἀρπακτικὰ τε καὶ θηριώδη τὸν τοιοῦτον ἀποθέμενα τρόπον, τοῖς ἐναντίοις ἀνακραθήσεται. Ὅμοῦ τε τοῖς ἐν Ἐκκλησίᾳ νεογνοῖς ὡς περ ταῦρος καὶ μόσχος βροχηθήσονται, τῆς αὐτῆς ἐκ τῶν θείων Λόγων μεταληψόμενοι τροφῆς. Καὶ βασιλικούς δὲ ἀνδρας καὶ ἐν ἀρχαῖς ὄρων πένθησι καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἐν Ἐκκλησίᾳ συναναστρεφομένους, εἰποῖς ἂν τὸ παρὸν πληροῦσθαι βητόν. Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτοις διὰ μὲν τῶν θηρίων τοὺς ἐθνικούς λέγων σημαίνεσθαι, ἄλλο κατ' ἄλλο τῆς ἀλογίας ἐβδους χαρακτηριζομένους.

riis penitus incubituros; simulque in Ecclesia simul pasci videmus) ejusdem divinorum verborum alimenti fore participes dixit. Nec vero erit, cum reges, et qui cum imperio sunt, inter plebeios et pauperes in Ecclesia versari conspexeris, quod de hujus prophetiæ fide quidquam addubites. Quod quis dicat; non male, meo iudicio, sentiat; modo alia absurditatis feritatisque specie aliam notari existimet.

Διὰ δὲ τῶν ἡμέρων ζῶων καὶ καθαρῶν τοὺς Ἰσραηλίτας, εἰ τῆ τοῦ νόμου διδασκαλίᾳ γεγόνασιν ἡμερώτεροι, σημαίνοντος τοῦ λόγου μίαν ἐξ ἀμφοῖν συστήσεσθαι ποίμνην ἀγρίων τε καὶ ἡμέρων, ἱερῶν τε καὶ ἀνέριων ὑπὸ τῶ πάντων ἀρχιποίμενι τῷ νέμειν εἰδοῦσι, καθά φησιν ὁ προφήτης, ἐν νομῇ ἀγαθῇ καὶ ἐν τόπῳ πίονι. Καλεῖ δὲ μοσχάριον, τὸν νέον τῶν πιστευσάντων λαὸν τὸν ἐν Χριστῷ νηπιάζοντα. Ταῦρον δὲ τάχῃ τὸν Ἰσραήλ, ὡς ἡλικία προήκοντα· ἦγουν τὸ μὲν τοὺς εἰσαγομένους τῆ πίστει, τὸ δὲ τοὺς ὑπερκειμένους ἀρετῇ τε καὶ γνώσει. Κατὰ τὸ, * Εὐλόγησον, Κύριος, τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων. * Φησὶ δὲ καὶ Δαβὶδ· * Πρεσβύται μετὰ νεωτέρων αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου. * Ἐὰς ἐν Χριστῷ γὰρ ἡλικίας καὶ Ἰωάννης ἐμφαίνων γράφει παιδίους καὶ πικράσι· καὶ νεανίσκοις· Καὶ παιδίον, φησὶ, νήπιον ἔδει. Τὸ ἄξει, ἀντὶ τοῦ συνάξει λέλεκται. Καὶ τοῦτο δὲ μετὰ τῶν ἄλλων ἐν ἐκκλησίαις ἔστιν ἰδεῖν, τοὺς

itia, dæmonum vires frangebantur, et toto genere ruebant, ut clamantes : « Quid tibi nobiscum, Fili Dei? » audirentur, « venisti ante tempus, ut torqueres nos ¹³. Non te ipsi ignoramus, nec sanctum Dei esse ambigimus. » At erunt, ait, *justitia succincti lumbi ipsius, et veritate latera involuta*. Ut autem Symmachus : *Et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cingulum renum ejus*. Nullum enim eorum omnino, quibus sibi placent homines, insigne majestatis habiturus est; sed pro regio cingulo, auro et gemmis insignito : *Justitia et veritate succinctum iri pollicetur*. Ostendunt vero et hæc Christi deitatem; qui, Paulo teste ¹⁴, factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemption. Quin et Salvator ipse, lucem esse se ¹⁵, veritatemque, et viam profitetur ¹⁶ : quæ profecto, cinguli instar, eum, qui de radice Jessæ prodierat, constringebant: eoque regio ejus et militari habitu, auxilium præbentem adversus visibiles et invisibiles hostes, oratio significavit. Nec est profecto dissentaneum istis Evangelii prædicationem designari; juxta illud: « Justitia tua, justitia in sæculum, et lex tua veritas ¹⁷. » Justitiam enim et ipsa lex docebat. Sed non in perpetuum remansit, cum eam, quæ perfectior est, expulerit. Erat eadem et veritatis effigies: sed Christum veritatem ipsam existere, verbis ipsius testatum habemus. Hæ ergo prophetica narratione veluti delineatis et adumbratis, ad ea se deinceps, quæ præclare ab eo gesta sunt, explicanda conferens, rapaces et feros olim homines mutato vitæ genere, studiis contra-

recens natos (non secus atque vitulos et tauros si per ferocia animalia, gentes significari

Per mansueta autem et pura, Israelitis ipsos, qui per legis doctrinam facti sunt mansuetiores; idemque ex ambobus, cicuribus et feris, sacris et profanis, ejus opera, qui pastorum princeps pascendi artem callens, propheta teste, in pascua optima, in pingues campos deducere valet, conflatum iri ovile credamus. Vituli porro nomine, populum intelligit, qui Christi fidem recenter amplexus, in Christo puer est: ut ipsa forsitan tauri appellatione, Israelitas, tanquam ætate provectoros. Nimirum, ut uno eos, qui fidei tantum elementa degustarunt: altero, ut virtute jam et cognitione provectoros, significet. Scriptum enim est: « Benedic, Domine, parvulos cum magnis ¹⁸. » Et apud Davidem: « Senes cum junioribus laudent nomen Domini ¹⁹. » Ætatem præterea in Christo discrimina esse ut ostenderet Joannes, et pueris, et patribus, et ipsis etiam adolescentibus, scribere se

¹³ Matth. viii, 29. ¹⁴ I Cor. i, 24, 30. ¹⁵ Joan. viii, 12. ¹⁶ Jan. xiv, 6. ¹⁷ Psal. cxviii, 142. ¹⁸ Psal. cxiii, 13. ¹⁹ Psal. cxlviii, 12.

testatus est ²⁰. *Et puer parvulus, addit, aget eos.* Quo loco agere, pro eo, quod est cogere et congregare positum est. Quod quidem cum aliis, licet in ecclesiis etiam intueri, in quibus maxima præfactorum pars morum simplicitate et bonitate nihil distans ab infantibus, eos tamen agit, qui ex omni genere hominum in unum coierunt. *Et bos, addit, et ursus simul pascentur et simul erunt catuli eorum.* Colonorum enim et agrestium, pauperumque, et divitum, malorum etiam, et bonorum pueri in Ecclesia simul coeunt. Fortassis autem *puerorum* nomine, eorum etiam de quibus jam dictum est, animorum et fidei consensum significat. *Leo* rursus crudivorum natura animal, eorum morte jam, quæ herbis pascentur, *paleis vesci* assuetus, homo dici queat qui, fero et inmitti animo præditus, nudis sacre Scripturæ verbis, quæ *palearum* nomine inuit, delectatur. Triticum enim jure optimo mentem eam quæ latet intus, et rationem dixerimus, quibus nutritur animus. Adjungit autem et *puerum infantem* **184** (qualis ille fuit de quo paulo ante diximus) *super foramen aspidum, superque setuum ipsorum cubile manum impune immissurum.* Quibus verbis eorum corpora intelligit, quæ a dæmonibus infestantur; in quibus latitantes spiritus reptiles et venenati, veluti *foraminibus*, corporis sensibus incubant. Sed in istos, qui Christi *puer* est, vir simplex aliquis, et malitia puer, Salvatoris virtute fretus *manum* suam immittit; quibus nulla est nocendi potestas, propter eum, qui de *radice Jessæ* egressus, *pueris* suis serpentes et scorpiones conculecandi facultatem largitus est ²¹. Non male rursus per *aspidum foramina, et cubilia*, hæreticorum latibula, effugique intelligas; in quæ qui in Christo *pueri* existunt, eodem venenatis ipsorum moribus vires adimente, tuto manus injicere possunt. Quod autem *montem sanctum* addidit, Ecclesiam ipsam, quæ morum et doctrinæ probitate, ipsa denique verbi cælestis promulgatione emineat, intelligit. Atque ut ab eo qui in Judæa est, mentem nobis advocaret, quia *repleta est universa terra cognitione Domini, sicut aqua multa cooperit mare*, addidit: ut ita Ecclesiam, quæ toto orbe continetur, pia doctrina, Deique cognitione quidquid habet scelerata vita salsuginis multa veluti fluminis inundatione deleturam significaret. Stato autem, ait, et prophetiis designato tempore (quando nimirum ex mortuis surrexerit) qui de *radice Jessæ* egressurus est, gentibus imperabit. Nequaquam enim illo Judæorum, quod brevi terræ angulo continetur (ut David olim, ejusque posteris) regno contentus, orbi universo solus imperabit, et in ipso sperabunt omnes: quemadmodum a Mose olim scriptum legimus, non defuturum principem ex Juda, repositum est: ipsumque fore expectationem gentium ²². Est vero considerandum, tribum a Mose;

πλείστους τῶν προεστῶτων δι' ἀπλότητα ψυχῆς καὶ ἀκακίαν οὐδὲν νηπίων διαφέροντας. Ὅμως δ' οὖν ἡγουμένους τῶν ἀπὸ παντὸς γένους κατὰ τὸ αὐτὸ συναγομένων. Καὶ βοῦς δὲ, φησὶ, καὶ ἄρκτος ἐμοῦ βοσκηθήσονται, καὶ ἅμα ἔσται τὰ παῖδια αὐτῶν. Γεωργικῶν γὰρ ἀνδρῶν καὶ ἀγρίων, πενήτων τε καὶ πλουσίων, ποιηρῶν τε καὶ ἀγαθῶν ὅπου ἡ παιδες ἐν Ἐκκλησίᾳ συνέρχονται. Ἰσως δὲ παιδίος φησιν, τὴν τῶν εἰρημένων ὁμοψυχίαν τε καὶ ὁμοπιστίαν. Σαρκοβόρος δὲ τὴν φύσιν λέων ἀχίροις τρεφόμενος ποηφάγου ζώου δίκην, ἄνθρωπος ἂν εἴη πάλιν θηριώδης καὶ ἀπειρῆς, ψιλῆ τῇ λέξει τῆς θείας χαίρων Γραφῆς, ἣν ἀχίρον ὁ λόγος καλεῖ. Πυρὸς γὰρ εἰκότως ὁ ἐν ἀποκρύφῳ νοῦς καὶ ὁ ψυχῶν τρέφειμος λόγος. Ἐτι πρὸς τοῦτοις, παιδίον νηπίον, ὅποιον ἦν τὸ μικρῶ πρόθεον εἰρημένον, ἐπὶ τρώγλῃν ἀσπίδων καὶ ἐπὶ κοίτην ἐκρόνων ἀσπίδων ἐπιβαλεῖν τὴν χεῖρα, φησὶν, ἀδελθῶς. Ἀγροὶ δὲ ταῦτα τῶν ὑπὸ δαιμόνων ἐνοχλουμένων τὰ σώματα, οἷς ἐμφυλεύοντα καὶ ἐρπυστικὰ δὲ πνεύματα, καὶ ἰοδῶλα, τρώγλαις ὡς περ ἐγκοιτάζεται τοῖς αἰσθητηρίοις τοῦ σώματος. Ταῦτα δὲ τὸ Χριστοῦ παιδίον ἀνήρ τις ἀπλοῦς καὶ τῇ κακίᾳ νηπιᾶζων, τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀπελαύνων δυνάμει, τὴν ἰδίαν ἐπιτίθησι χίρα ἰμῖθ ἐν κακοποιεῖν δυναμένοις, διὰ τὸν ἐκ βίξης Ἰεσοῦ προελθόντα, τοῖς αὐτοῦ παιδίοις ἐξουσίαν παρέχοντα πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων. Νοήσεις δὲ τρώγλαις καὶ κοίταις ἀσπίδων, καὶ τὰς τῶν αἰρετικῶν καταδύσεις, αἷς οἱ ἐν Χριστῷ νηπιᾶζοντες ἀδελθῶς ἐπιβάλλουσι χεῖρα, Χριστοῦ τὰ κείνων δῆγματα καὶ τὸν ἰδὸν ἀποφαίνοντος ἀπρακτον. Ἄγριον δὲ ὄρος, τὴν Ἐκκλησίαν φησὶν ἐπιρμένην βίῳ καὶ δόγματι, ἔχουσαν τε τοῦ λόγου τοῦ ἐπουρανοῦ τὸ κήρυγμα. Ὡς ἂν δὲ μὴ τὸ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ὄρος νοήσωμεν, ἐπήνεγκεν, ὅτι Ἐπιλήσθη ἡ σύμπασα τοῦ γινῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θάλασσαν· οὕτω τὴν καθ' ἑλῆς τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαν ἀδελθῶν τὴν εὐσεβῆ γυνῶσιν ἰ, πᾶν τὸ ἀλμυρὸν τῆς τοῦ βίου κακίας ὡς περ πολλῶ τῷ ρεύματι κατακλύζουσαν. Κατὰ καιρὸν δὲ, φησὶ, τὸν προφητευόμενον, ὁ ἐκ βίξης Ἰεσοῦ ἀναστησόμενος, τοῦτ' ἔστι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἄρξει τῶν ἔθνων. (Ὁ γὰρ Ἰουδαίων ἔσται βασιλεὺς, οὐδ' ὡς περ ὁ Δαβὶδ, οἱ τε τούτου διάδοχοι, βραχείας τινὸς γωνίας· πάσης δὲ κρατήσῃ τῆς γῆς, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἔθρη ἐλπιούσιν συμφώνως τῷ παρὰ Μωϋσεῖ· Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰουδα οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, εἰς ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται. Καὶ αὐτὸς ἔσται προσδοκία ἔθνων. Ἄλλ' ἔκει μὲν, τὴν φυλὴν εἶπεν· ἐναυῦθα δὲ, τὴν πατριὰν ἐκ βίξης λέγων Ἰεσοῦ τοῦ Πατρὸς τοῦ Δαβὶδ· εἰρήνηντο γὰρ εἰς πατριὰς αἱ φυλαί. Τὰ τροπικῶς δὲ προειρημένα θηρεῖα, νῦν σαφῶς ἔθρη καλεῖ.

²⁰ I Joann. II, 12-14. ²¹ Luc. X, 19. ²² Gen. XLIX, 10.

VARIÆ LECTIONES.

ἡ γρ. ὁμοῦ. ἰ γρ. χεῖρα. ἰ γρ. τῇ εὐσεβεῖ γυνῶσει.

ab Isaiâ autem familiam, cum Jessæ nominat Davidis parentem, designari. Erat enim tribuum in familias ipsas distinctio. **185** Verum quæ tropice antea de feris dixerat, aperte jam ad gentes referri significat.

Ἄντι δὲ τοῦ, ὁ ἀριστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ὁ μὲν Ἀκύλας ἐξέδωκεν, ὃς ἀρισταῖται εἰς σύσσημον λαῶν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ὃς ἀρισταῖται σύσσημον τῶν ἐθνῶν. Διὸ τὴν σφραγιδα τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τὸ σωτήριον σημεῖον περιφέρει τὰ εἰς αὐτὸν ἐθνη πεπιστευκότα. Καὶ ἔσται, φησὶν, ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμὴ. Κατὰ δὲ Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, δόξα. Αὐαν ἀκολούθως τῆ τῆς οἰκονομίας ἀρχῆς τε καὶ μέσους, καὶ τὸ τέλος ὁποῖον ἔσται, δηλῶν· θάνατον μὲν οὐ λέγων αὐτοῦ, ἀνάπαυσις δὲ καὶ τιμὴν, πρὸς βραχὺ τοῦ σώματος ἡρεμήσαντος, ὃ δὴ τέλος τῆς εἰς ἀνθρώπους οἰκονομίας. Ἐλεγε γὰρ πρὸς τὸν Πατέρα· Πάτερ, δόξασον με τῆ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Δεδόξασαι γὰρ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὑπομεινίας σταυρὸν, πρὸς ὃν χωρῶν, τὸ, Δόξασόν με, πρὸς τὸν Πατέρα φησί. Καὶ πάλιν· Ἐνὺν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὰ ἐξῆς. Τῆ μὲν γὰρ ἀπονοίας τῶν τολμησάντων, μῶμος ἦν, τῆ δὲ ἀναστάσει, πρὸς δόξαν κατήνησεν. Οὐ γὰρ ἦν, ὡσπερ ἐδόκουν, τὸ πάθος ἀκούσιον. Καὶ ἄλλως· Ἀνάπαυσις αὐτῆ Χριστοῦ, ἡ τιμὴ τῶν τιμῶντων αὐτόν. Δι' ὧν ὁμολογοῦσι Λόγον Θεοῦ καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα σηματονοῦντες ὁμοφυῶν τε καὶ ὁμοτιμίαν καὶ ὑπαρξίν τὴν αἰδίον. Λέγουσι δ' ἂν ἀνάπαυσις, καὶ ἦν, ἀναπαύει τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. Κατὰ τὸ ἄλλῃ, Τοὺς ἐμὲ ἀγαπῶντας· δοξάζω. Ἔστι γὰρ ἡ ἀνάπαυσις, ἣν ἀναπαύει Κύριος, τιμὴ· ἥτις κατὰ τὴν δικαιοχριστίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν τῶν πεπραγμένων ἀξίαν διανεμηθήσεται. Πολλὰ γὰρ μονὰ παρὰ τῷ Πατρὶ. Καὶ ἀστὴρ ἀστέρας διαφέρει ἐν δόξῃ. Κάνταυθα δὲ οἷς ἐνοικεῖ, τιμῶν πάντας ποιεῖ. Ἐὰν γὰρ τις ἀκούσῃ, φησὶ, τῶν λόγων μου, ἀγαπήσει αὐτόν ὁ Πατὴρ μου, καὶ πρὸς αὐτόν ἐλευσόμεθα, καὶ ἐν αὐτῷ καταλύσομεν. Ἀναστήσεται τοίνυν οὐ πρὸς τὸ κατάρξαι μόνον ἐθνῶν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ εἰς τιμὴν καὶ δόξαν, αὐτοῖς χαριεῖται τὴν ἐν αὐτοῖς ἀνάπαυσις.

eum Pater mens, et ad ipsum veniemus, et mansionem apud eum faciemus ²⁵. **186** *Consurgit ergo, non ut gentibus solum imperet, sed ut honorem ipsi et gloriam, quamque ipse habet, requiem largiatur.*

α-δ'. Καὶ ἔσται τῆ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ προσθήσει ὁ Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ τοῦ ζηλώσαι τὸ καταλειφθῆν ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ, ὃ ἐὰν καταλειφθῆ ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου, καὶ ἀπὸ Βαβυλῶνος, καὶ ἀπὸ Αἰθιοπίας, καὶ ἀπὸ Ἑλαμιτῶν, καὶ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ ἐξ Ἀραβίας, κ. τ. λ.

Μνήμην τῆς τῶν ἐθνῶν ποιησάμενος πίστεως εἰς τὸν ἐκ βίβης Ἰεσσαί, καὶ τοῦ τῶν Ἰουδαίων μέμνηται μέρους. Ὡς ἂν μὴ δόξῃ τούτοις· τὴν παρουσίαν

Sed pro quo, *Qui consurgit ut gentibus imperet, habemus, Qui consurgit in signum populorum reddidisse Symmachum, Aquilam autem gentium reperias*; indeque fieri, ut quotquot in Christum gentes et populi crediderunt, omnes mortis ejus salutare signum gestare videamus. *Et erit*, addit, *requies ejus honor*, vel, ut Symmacho et Aquilæ placeat, *gloria*: apposite profecto maxime ad œconomix principia, ad media, ad finem denique, quæ illa esset habitura, significandum: cum non mortem quidem ipsius, sed *requiem et honorem* (requiescente nimirum ad breve quoddam tempus ejus corpore) ostendat; qui ejus inter homines œconomix finis habetur ultimus. Sic enim Patrem compellasse legimus: « Pater, glorifica me ea gloria, quam habebam, antequam mundus exstaret, apud te ²⁵. » Est enim cruce nostri causa tolerata glorificatus; ad quam cum libens pergeret, a Patre seipsum glorificari postulavit. Eodem spectat et illud: « Nunc glorificatus est Filius hominis ²⁶, » et quæ deinceps. Sanna enim et ludibrium, si eorum, qui talia ausi sunt amentiam intueris, exstitit. Sed *gloria* resurrectionem secuta est. Neque enim, ut eorum ferebat opinio, mortem in honore oppeliit. Est et aliter Christi *requies, honor ille*, qui et ab ipsius defertur cultoribus; cum Verbum Dei, ejusque sapientiam et virtutem, et quam cum Patre habet naturæ simul et gloriæ communionem, æternam denique existentiam, agnoscimus et profitemur. Potes et *requiem*, qua Deo dilecti fruuntur, intelligere: ut alibi eos, a quibus diligitur, glorificaturum testatus est. Quem enim *honorem* præstat Dominus, *requiem* appellamus; eundemque nos isto Dei judicio pro gestororum dignitate decet expectare; cum sint apud Patrem multæ mansiones ²⁵; cum stella a stella gloria differat: cum omnes denique, in quibus ipse inhabitat, honore afficiat. « Quisquis enim, ait, verba mea audiverit, diligit

VERS. 11-14. *Et erit die illa: Adjiciet Dominus ostendere manum suam, ut æmuletur superstitēs reliquias populi, quæ relinquentur ab Assyriis, et ab Ægypto, et a Babylone, et ab Æthiopia, et ab Elamitis, et ab ortu solis, et ab Arabia, etc.*

Quia de gentium fide in eum, qui de radice Jessæ proditurus fuerat, mentionem fecerat; et Judæorum vicis hoc loco non obliviscitur; ne et istis inutilia

²⁵ Joan. xvii, 5. ²⁶ Joan. xiii, 31. ²⁷ Joan. xiv, 2. ²⁸ ibid. 23.

VARIÆ LECTIONES.

κ γρ. αὐτῷ.

esse Christi videretur adventus, quem hoc loco aperit his verbis: *In die illa adjiciet Dominus ostendere manum suam, ut æmuletur reliquias populi; quæ in hunc modum interpretatur Aquilas: Adjiciet Dominus iterum manum suam, ut possideat reliquias populi sui.* Quod ait secundo Synmachus. Quemadmodum **187** enim, cum misera in Ægypto servitute premerentur, ejus mirabiliter in Ægyptio *inducta manu liberati sunt.* Sic est eadem ille admirandis operibus *populi sui reliquias in suam potestatem asserturus, et in æmulationem præbiturus.* Nec dubium est eum hic populum intelligi, cujus antea semen, id est apostolos, credentisque populi Israelitici partem, quos exercituum Dominum reliquisse testatus est propheta, tales enim ipsæ sunt per gratiæ electionem reliquiæ, quæ toto terrarum orbe varie a gentibus agitata, salvæ tamen factæ sunt ³⁷. Sunt enim istorum opera, quotquot in orbe cernas universo, Ecclesiæ constitutæ et stabilitæ. Est præterea sanctum non ab aliis inter gentes prædicatum Evangelium ³⁸, signis Deo et prodigiis tantum opus, veluti testimonio, confirmante, et apud fideles commendante.

Non desunt vero qui eos *reliquiarum* nomine, qui ex hostium manibus incolumes evaserunt, tanquam eis ad Dei cognitionem non illa, quæ in Ægypto, non item quæ per Filium in solitudine, non quæ per judices denique patrata sunt prodigia, sufficere viderentur, intelligi putent. Itaque ipso adventus tempore *manum* dicit *adjecturum, ut in æmulationem populi reliquias adducat,* ne gentibus habendum ipse relinquatur. Similiter et Christum ducem et præfectum describi ait, qui Davidis voce regem se in eos super Sion montem sanctum ejus ab eo constitutum esse ^{39, 40}; qui se item ad oves, quæ de domo Israelis perierant, venisse asserat ⁴¹, qui discipulos etiam in viam gentium abire prohibeat ⁴². Sed populo Israelitico, paucis tantum exceptis, non admittente, quando ad gentes transivit gratia, exstiterent ultimi, qui primi; et primi, qui ultimi ⁴³. Hinc est igitur, quod nunc propheta, cum gentium prius meminisset, Israelitas ordine secundo addidit, quo tanquam in dorsum (utor enim Davidis verbis ⁴⁴), in reliquiis positos jacuisse significet. *Elevabit autem (de reliquiis intelligens) D signum ingentibus,* ait; et ante omnes *congregabit perditos Israel.* Nemo enim ipsis a **188** Salvatore primum esse prædicatum Evangelium ignorat, quos non incongrue perditas oves nuncupabat. Sed quem tandem *congregaturum* putabimus? Vel ipsum apostolorum chorum, vel quem *de radice Jessæ egresurum* asseruimus. Eos enim una, eademque Ecclesia, qui prius inter se valde dissidebant, in unum compulsi et colligavit; qui in duo olim, diversis Samaritæ et Israelis nominibus, distrahebantur. Sed quodnam *signum* intelligat, haud cui-

Α ἔχειν ἀνόνητον, ἣν δηλοῖ διὰ τοῦ· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ προσθήσει Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ τοῦ ζηλωσαὶ τὸ καταλειφθῆν ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ. Ἀνοῦ οὗ φησὶν Ἀκούλας· Προσθήσει Κύριος δεύτερον τὴν χεῖρα αὐτοῦ τοῦ κτήσασθαι τὸ ὑπόλειμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Σύμμαχος δὲ, ἐκ δευτέρου, φησὶν. Ὡς γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τάλαιπωρομένουσ αὐτοὺς ἠλευθέρωσεν τὴν παραδοξοποιὸν αὐτοῦ χεῖρα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπαγαγῶν, οὕτω πάλιν διὰ παραδόξων αὐτὴν ἔργων κινήσειεν ὑπὲρ τοῦ κτήσασθαι, καὶ ζηλωτὸν ποιῆσαι τὸ καταλειφθῆν τοῦ λαοῦ, περὶ οὗ τὸ, εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέ- ἔλιπεν ἡμῖν σπέρμα προέλεγεν, τὸ τῶν ἀποστόλων καὶ πεπιστευκότων σηµαίνων μέρος ἐξ Ἰσραὴλ. Ὁ δὴ λείµµα κατ' ἐκλογὴν χάριτος ἔγενονεν, ἐκ πάσης τῆς ἐν ἔθνεσιν Ἰουδαίων διασπορᾶς τοῖς διαφόρως αὐτοὺς πολεµήσασιν. Οἱ πανταχοῦ γὰρ πιστεύσαντες, λείµµα κατ' ἐκλογὴν λέγονται χάριτος. Οὗς καὶ δοξάζασιν φησὶν εἰκότως. Αἱ πανταχοῦ γὰρ Ἐκκλησίαν διὰ τούτων συνέστησαν. Καὶ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον ἐκηρύχθη τοῖς ἔθνεσιν, συνεπιµαρτυροῦντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ σηµείοις καὶ τέρασιν, δοξάζοντός τε παρὰ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν.

Τινὲς δὲ λέγµά φασι, τὸ ἀπὸ τῶν πολεµίων περισῶθῆν, οἷς οὐκ αὐτάρχη τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐρήµῳ, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῶν Κριτῶν πρὸς Θεογενωσίαν ὑπῆρξε σηµεῖα. Διὸ προσθήσει κατὰ ἣν ἐπιδηµίαν τὴν χεῖρα, ὡς ἂν εἰς ζῆλον ἀγαγοὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ, πρὸς τὸ μὴ παραχωρηθῆαι τούτου τοῖς ἔθνεσιν. Ὁμοίως δὲ καθηγητὴν ἐπιγράφεσθαι τὸν Χριστὸν, ὃς δὴ φησὶ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ἐπ' αὐτοὺς, ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Ἦκειν γὰρ ἔλεγεν εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ τοῖς ἰδίοις παρήγγελλε μαθηταῖς εἰς ὄδον ἔθνῶν μὴ πορευέσθαι. Τοῦ δὲ Ἰσραὴλ, πλὴν ὀλίγων, μὴ δεξαµένου, εἰς τὰ ἔθνη μεταελθούσης τῆς χάριτος, γεγόνασιν οἱ πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι. Διὸ καὶ νῦν ὁ προφήτης τῶν ἐξ ἔθνῶν πρῶτων μνησθεὶς, ἐπέθηκεν αὐτοῖς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς εἰς νῶτον τεθειµένου ἐν τοῖς περιλοῖποις, κατὰ τὸν θεῖον Δαβὶδ. Τοῦτο δὲ, φησὶ, τὸ κατάλειμμα ἀρσὶ σηµείων ἐν τοῖς ἔθνεσιν, καὶ πρὸ πάντων συνάξει τοὺς ἀπολωμένους Ἰσραὴλ· αὐτοῖς γὰρ πρῶτοις ἐκήρυξαν. Ἄ πρόβατα συμφώνως ἀπολωλότα φησὶν ὁ Σωτὴρ. Τίς δὲ συνάξει, ἢ ὁ τῶν ἀποστόλων χορὸς, Ἦ ὁ ἐκ βίλλης ἀριστάµενος Ἰεσοῦ; Πρὸς γὰρ µίαν Ἐκκλησίαν τοὺς πρὶν ἀλλήλους ἀντικαθεστῶτας συνήγαγεν. Διμερεῖς γὰρ ἦσαν ἐν Ἰερουσαλὴμ τε καὶ Σαµαρείᾳ· τὸ δὲ σηµεῖον ὅπερ ἦρεν, ἐστὶν περὶ οὗ φησὶν ὁ Σωτὴρ· Καὶ ἔβονταν τὸ σηµεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἠ λέγων δηλαδὴ τὸν σταυρὸν, δι' οὗ τοῖς ἁγίοις ὁ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ οὗτοι τῷ κόσµῳ. Οὗ δὴ νῦν τὴν δύναµιν ἢ προφητεῖα σηµαίνουσα, καὶ τίνος χάριν ἢ σωτηρία διὰ σταυροῦ τοὺς πιστοὺς ἐκ τῶν τεσσάρων, φησὶ, περὶ τῶν οἰκουμένης συνάγεσθαι, τῶν ἄκρων τοῦ

³⁷ Rom. xi, 5. ³⁸ Marc. xvi, 15. ^{39, 40} Psal. ii, 6. ⁴¹ Matth. x, 6. ⁴² ibid. 5. ⁴³ Matth. xx, 16. ⁴⁴ Psal. xx, 15.

παντός εἰς τὸ μέσον συναπτομένων, καὶ τῆς ἐν τῷ
 μέσῳ δυνάμεως πρὸς τὰ τέσσαρα μέρη περατουμένης.
 Τετραγῆ γὰρ τοῦ σταυροῦ τὰ μέρη διηρηται, δι' οὗ
 συνάγονται δύναμιν ἔχοντες καθαιρετικὴν ἀρχῶν καὶ
 ἔξουσιῶν, ἃς ἐν τῷ ξύλῳ ἀπεκονισμένοι ἐθριάμβευ-
 σεν· ὁ δὲ νόστος ὁ ἐκ τῶν ἀπολωλότων Ἰσραὴλ Παῦ-
 λός φησιν· Ἔμοι δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν
 τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ· ἐκ δὲ τῆς ἱστορίας, πρᾶ-
 γματος νοητοῦ τῷ προφήτῃ γέγονεν ἀφορμή. Ὡς γὰρ
 ἄλλοις αἰχμάλωτοι Ἰούδας καὶ Ἐφραΐμ, εἴτα τυ-
 χόντες ἀφέσεως, οὐκέτι διηρημένως κατώκησαν, ἀλλὰ
 πάντες ἐν Ἱερουσαλὴμ μηκέτι μεμερισμένην ἔχοντες
 τὴν ἀρχήν, ἀλλ' εἰς ἓνα πάντες Ζοροβαβὲλ τὸν τοῦ
 Σαλαθιὴλ ἐκ σπέρματος δυντα Δαβὶδ καὶ φυλῆς Ἰούδα,
 καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ἰωσεδέκ καὶ ἀρχιερέα τυγχάνον-
 τα. Οὕτω νῦν ἐγγεγραμμένου τοῦ τιμίου σταυροῦ, γέ-
 γονεν ἀφ᾿ ἑαυτῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ τῇ νοητῇ, συνδρομή
 τε πάντων εἰς ἐνότητα πίστεως, καὶ τῶν ἀκαθάρτων
 πνευμάτων ἀπηλλαγμένοι, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Χρι-
 στοῦ, τὴν νοητὴν συνηλθον, Σιών, ἤγουν Ἱερουσα-
 λὴμ, ὅφ' ἓνα τελοῦντες βασιλέα Χριστόν, οὗ τύπος
 ὁ Ζοροβαβὲλ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνακομίζων τὸν
 Ἰσραὴλ, καὶ Ἰησοῦς ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας.

Josedechi filio, tunc temporis sacerdotum principe,
 erectum signum est, omnes, restituta illa prius,
 quæ mente concepta, non cernitur oculis, liber-
 tate, in fidei communionem coivisse, et pr. flagitis
 Sionem, sive Jerusalem dicas intelligibilem, sub uno rege Christo (cujus typum Zorobabel populi
 quondam servitute exeuntis imperator, et Jesus ille magnus, sacerdotum princeps habuerunt), in-
 gressos esse nemo **189** non videt.

Ἐν ταυτῷ γὰρ ἀμφω νοεῖται Χριστὸς βασιλεὺς τε
 καὶ ἀρχιερεὺς, ὁσιος, ἀκακος, ἀμίαντος, κεχωρισμέ-
 νος τῶν ἀμαρτιῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν,
 κατὰ τὴν Παύλου φωνήν. Ὁς ὑπὲρ παντὸς τοῦ
 κόσμου τὸν σταυρὸν κατεδέξατο, συνάγων ἀμφω τὸν
 Ἰούδα καὶ τὸν Ἐφραΐμ. Κατὰ Καταφαν, τὸν διὰ
 τὸ σχῆμα τὸ ἱσραηλινὸν προφητεύσαντα. Καὶ οὐ μόνον
 ὑπὲρ αὐτοῦ, καθὰ φησιν Ἰωάννης, ἀλλ' ἕνα καὶ
 τὰ τέκνα τοῦ Ἰησοῦ ἢ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγη
 εἰς ἓν. Πάντων γὰρ γέγονεν εἰρήνη, λύσας τὸ μεσό-
 τοιχον τοῦ φραγμοῦ. Τὸ δὲ, Πειρασθήσονται ἐν
 πλοίοις ἀλλοφύλων, καὶ θάλασσαν ἅμα προνο-
 μεύσουσιν· τὸν εἰς τὰ ἔθνη διὰ γῆς τε καὶ θαλάτ-
 της δρόμον ἀνιτίτεται οὐκ Ἰουδαίοις χρωμένον
 κυβερνήταις, τοῖς δὲ λόγον τὸν τοῦ Χριστοῦ παραδε-
 δειγμένοις, ἢ οὖν ἀπλῶς ἔθνικοις. Διὰ θαλάττης
 γὰρ ἰὼν ὁ Παῦλος ἐφη· Νυχθήμερον πεποίηκα ἐν τῷ
 βυθῷ. Ἐπιβῆναί τε φησιν αὐτὸν ὁ Λουκᾶς ἐν πλοίῳ
 Ἀλεξανδρινῷ παρασημῆ Διοσκόροις. Ταῖς γὰρ πρῶ-
 ραῖς ἀεὶ θεῶν εἰκόνας ἐνέγραφον, ὡς καὶ νῦν ἐγίτων
 μαρτύρων. Πρὸς δὲ εἰκότως τὸ ἀλλοφύλων ἐκ πολλοῦ
 προτεθέσπισται. Σωτήρας δὲ πλεόντων εἶναι τοὺς
 Διοσκόρους ἐδόξαζον. Ἐν ταυτῷ δὲ, φησὶ, τὴν θάλασ-
 σαν προνομεύσουσι, τὰς νήσους οὕτω καλῶν. Ἐν
 παρόδῳ γὰρ αὐτὰς διερχόμενοι, τοῖς ἐνοικοῦσιν εὐ-

A quam dubium esse potest, qui in Salvatoris verba
 intueatur. Ait enim : « Et videbunt signum Filii
 hominis » ; » crucem innuens, per quam sanctis
 mundus, mundoque sancti crucifiguntur⁴⁶. Cujus
 ut vires et gratiam significaret propheta, per
 quam salutem sumus adepti, fideles ipsos ab uni-
 versæ terræ plagis quatuor coire dixit : extremis ni-
 mirum in totius medio membris coeuntibus, virtu-
 teque ab eodem ad extrema quatuor perveniente.
 Quadrifariam enim crucis partes ab eo distinctæ
 sunt, per quem coierunt, qui virtutum et princi-
 patuum tollendi facultatem habet, de quibus in
 ligno spoliatis triumphavit. Quod cum Paulus de
 eorum alioqui numero, qui perierant, minime
 ignoraret, in cruce sibi tantum gloriandum esse

B dixit⁴⁶. Est vero prophetæ ex rei gestæ memoria,
 animo tantum intelligibile aliquid significandi
 oblatum argumentum. Quemadmodum enim ex
 quo Babylonica servitute Judas et Ephraim liberati
 sunt, non seorsim amplius, aut divisa imperii sede,
 habitasse, sed Hierosolymis omnes sub uno Zoro-
 babelle Salathielis filio, qui de stirpe Davidica,
 deque tribu Juda prodierat ; sub ipso item Jesu
 vixisse leguntur. Sic ex quo venerandæ crucis
 quæ mente concepta, non cernitur oculis, liber-
 tate, in fidei communionem coivisse, et pr. flagitis
 spiritibus immundis, in Christi Ecclesiam, sive
 Sionem, sive Jerusalem dicas intelligibilem, sub uno rege Christo (cujus typum Zorobabel populi
 quondam servitute exeuntis imperator, et Jesus ille magnus, sacerdotum princeps habuerunt), in-
 gressos esse nemo **189** non videt.

C In eodem enim Christus intelligitur, rex simul
 et pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segre-
 gatus a peccatoribus, et excelsior cælis factus, ut
 Pauli verbis utamur⁴⁷. Ille, inquam, qui gentis
 universæ nomine crucem amplexus est, ut ambo
 Judam et Ephraim colligeret : sicut est a Caipha
 propter sacerdotii dignitatem, qua fungebatur, pro-
 phetatum. Nec eo nomine solum, sed ut Dei fil-
 ios, qui, Joanne teste⁴⁸, dispersi erant, in unum
 congregaret. Omnibus enim, disturbato pariete qui
 maceriam dividebat, pacem attulit⁴⁹. Deinde quod
 adjicit volaturos in navibus alienigenarum, et mare
 statim prædaturos ; cursum qui ad gentes terra
 marique futurus erat innuit, non ducibus Judæis ;
 sed iis, qui verbum Christi amplexi essent, assum-
 ptis, vel denique, ut uno verbo dicam, gentibus.
 Mari enim et ipse profectus Paulus, nocte se ac
 die in profundo egisse ait⁵⁰. Navem enim Alexan-
 drinam Dioscororum insignehabentem ascendisse,
 Luca auctore, didicimus⁵¹. Jamdiu enim in mora
 positum erat, ut in navium proris deorum imagi-
 nes, sicuti et hodie sanctorum martyrum, depin-
 gerentur : ad idque non immerito quod alienigena-
 rum dixit, longa ante prædictione retulit. Navi-
 gantibus enim salutem dare Dioscoros arbitra-

⁴⁶ Matth. xxiv, 30. ⁴⁷ Galat. vi, 14. ⁴⁸ ibid. ⁴⁹ Hebr. vii, 25. ⁵⁰ Joan. xi, 52. ⁵¹ Ephes. ii, 14.
⁵² II Cor. xi, 26, 27. ⁵³ Act. xxviii, 11.

VARLE LECTIONES.

¹ γρ. Θεοῦ.

bantur. Quod autem ibidem *mare prædaturos* ait, insulas hoc nomine intelligit : quarum et ipsi incolae, tanquam in transitu, Evangelium docuerunt: quod a Paulo Melitensibus ipsis, cum Roman properaret, factitatum legimus⁸². Multos enim ea in insula sanitati restituit, multos religionem docuit, et ad eam pertraxit. Possunt præterea qui *mare deprædaturi sunt*, etiam aliter intelligi; nimirum, qui, dracone et cæteris sub eo degentibus superiores facti, errantes, tanquam spolia, capiunt. *Mare* enim hic ærunnarum locum intelligere debemus: quem et alibi miseriarum vallem nuncupari didicimus. Dicentur rursus et ipsam *deprædari Idumæam*, qui terrenis rebus, ipsoque adeo *Moab*, superiores evaserint. Est enim Moab, si nominis quæras rationem, idem quod *ex patre*, ad eoque locutus est Salvator, cum **190** ex patre diabolo natos esse exprobravit⁸³. Quod autem *in eos manus suas injecturos* dixit, nihil aliud plane, quam operum bonitate superaturos, sibi que subdituros significavit. At *filiis Ammon*, addit, *primi obedient*. Videmus enim eos, qui scelere aliis sunt inferiores, in amplectendo Christo nequiores prævertere. Signat autem *Ammon*, si verbi notatio postuletur, ac si, *populus nobiscum*, dicas. Quod si ad historiæ fidem respicias, quas hoc loco gentes recenseri vides, ipso prophetæ tempore, Deo, qui apud Judæos colebatur, valde infestas inimicasque fuisse reperias. Hinc est igitur, quod suis eas jam nominibus ad veram religionem accedentes designat, quæ et Arabiam ipsam

191 VERS. 45, 46. *Et desolabit Dominus mare Ægypti, et injiciet manum suam super fluvium spiritu vehementi, et percutiet septem valles, ut trajicere possit eum calceatus, etc.*

Non est de Ægypto isthæc instituta disputatio (habet enim ipsa prophetiam, et peculiarem inscriptionem) : sed superioribus accommodata, tanquam eo, qui de radice Jessæ prodiit, vanissimæ religioni addictos, cum vicinis Judææ gentibus, errore suo per futuras discipulorum secundum electionem de Jerusalem reliquias, liberante et eripiente, nihil illis quidquam impedimento esse possit. Olim enim cum aliæ aliis patere gentes nondum didicissent, sed in se mutuo ferrentur, ab aliis ad alias transire tutum satis non fuerat : sed tum maxime, si quæ certa erant et rata, movere quisquam aggressus fuisset. At Deus cum apostolis, quos universum orbis stadium decurrere jubebat, viæ libertatem aperire statuisset, direptis omnibus sigillatim

ηγγελίζοντο. Καθὰ δὴ τοῖς ἐν Μελίτη κατοικοῦσιν ὁ Παῦλος, ὅτεπερ εἰς Ῥώμην ἤπειγετο. Πολλὰς τε κατ' αὐτὴν ἰάσεις ἐργασάμενος, πολλοὺς μετέθηκεν εἰς εὐσέβειαν. Καὶ ἄλλως δέ, τὴν θάλασσαν προνομεύσουσιν, τοῦ δράκοντος, καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ τελούτων περιγινόμενοι καθάπερ ἴδια σκῦλα τοὺς πλανωμένους λαμβάνοντες. Θάλασσαν γὰρ, νῦν τὸν τῆς κακώσεως ἀκουστέον τόπον, ὃν καὶ κοιλάδα λέγεσθαι κλαυθμῶνος ἀλλαχθῶ μεμαθήκαμεν. Οὗτοι δὲ καὶ τὴν Ἰδουμαίαν προνομεύειν λέγονται τῶν γητῶν ἐπικρατούντες πραγμάτων. Καὶ Μωάβ, ὃς ἐρμηνεύεται, ἐκ πατρὸς. Πρὸς οὓς ἐλεγεν ὁ Σωτὴρ, ὅτι « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ. » Τούτοις τὰς ἐαντῶν ἐπιβάλλουσι χεῖρας, διὰ πράξεως ἀγαθῆς ὑποχειρίους λαμβάνοντες. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἀμμῶν ἐπακούσονται πρώτοι. Καὶ γὰρ οἱ τὴν κακίαν ἐλάττους, τοὺς χείρονας εἰς τὴν ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ προσλαμβάνουσιν^m. Ἐρμηνεύεται δὲ Ἀμμῶν, λαὸς μεθ' ἡμῶν. Κατὰ δὲ τὴν ἱστορίαν, τὰ νῦν ἔθνη κατειλεγμένα δυσμενεῖς ἦσαν τοῦ παρ' Ἰουδαίους τιμωμένου Θεοῦ κατὰ τὸν τοῦ προφήτου καιρὸν. Ὅθεν ὀνομασίῃ τούτους ἐξέθετο, ὡς καὶ τούτους προσειμένους τὴν θεοσέβειαν. Ἐθνη δὲ ταῦτα τῶν τὴν Ἀραβίαν οἰκούντων. Θεοῦ γὰρ Ἐκκλησιῶν οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τὰς χώρας ταύτας ἐπλήρωσαν, ὅτε τὰς ἐαντῶν χεῖρας, καὶ τὰς δι' αὐτῶν ἐπιτελουμένας πράξεις ἐπὶ τὴν Ἀραβίαν ἐξέτειναν. Ὁμόρους δὲ ὄντας τοὺς Ἰουδαίους εἰκὸς καὶ ἀρώτους τὸ κήρυγμα ἐξέσθαι. Ἰθὴν οὖτε τὸ Ἑβραϊκόν, οὖτε τῶν ἐρμηνευτῶν οἱ λοιποὶ, τὴν προσθήκην περιέχουσιν τοῦ,

πρώτοι. Ecclesiis locupletatæ, cum suas illi in Arabiam usque consentancum, ut quæ Judæis vicinæ essent,

ει, ις'. Καὶ ἐρμῶσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν πνεύματι βίαιῳ, καὶ πατάξει ἐπὶ τὰ ῥαγγας, ὥστε διαπορεύεσθαι αὐτὸν ἐν ὑποδήμασι, κ. τ. λ.

Ὁ παρῶν λόγος οὐκ ἔστι περὶ τῆς Αἰγύπτου· ἰδιάζει γὰρ ἡ περὶ αὐτῆς προφητεία. Καὶ προέγραπται ταύτης, Ὅρασις Αἰγύπτου. Τοῖς δὲ προλαβοῦσιν ἔστιν ἀκόλουθος, ὡς τοῦ ἐκ βίβης Ἰεσσαὶ δευτεροδαιμονεστάτους καὶ τούτους ὄντας, μεθ' ὧν ἐλεγεν περὶ τὴν Ἰουδαίαν ἔθνων, τῆς πλάνης αὐτοῦ ἀπαλλάζοντος διὰ τὸ κατ' ἐκλογὴν ὄντων τῶν ἐξ Ἱερουσαλήμ μαθητῶν, μηδενὸς αὐτοῖς ἐμποδῶν ἐσομένου. Πάλαι γὰρ τῶν ἔθνων ἀνικτωσⁿ ἐχόντων πρὸς ἄλληλα, τοῖς διαβαίνειν ἐξ ἐτέρων εἰς ἐτέρους ἐθέλουσιν, οὐκ ἦν ὁδὸς ἀσφαλῆς. Πολλῶ δὲ μάλλον εἰ καὶ κινεῖν ἐπεχείρουν τὰ καθεστῶτα· Θεὸς δὲ τοῖς ἀποστόλοις τὸν δρόμον τὸν πανταχοῦ προποιεῖν ἐθέλων ἀκώλυτον, τὰς κατὰ μέρος καθελῶν δυνάστεας, Ῥωμαῖοὺς πάντα φέρων, ὑπέταξεν σύμβολον καταλύσεως τῆς

⁸² Act. xxviii, 1 seq. ⁸³ Joan. viii, 44.

VARIÆ LECTIONES.

^m γρ. προλαμβάνουσιν. ⁿ γρ. ἀνιάντως.

ἐκ δαιμόνων πολυαρχίας, μίαν τε πολιτείαν, καὶ μίαν ἀρχὴν, ὡς περ οὖν Ἑκκλησίαν καὶ πίστιν, ἀπέδειξεν. Ὅτε δὴ καὶ Καίσαρ Αὐγουστος ἐπιστρατεύσας Αἴγυπτιοὺς χειρίζεται, Θεοῦ νότῳ βιαίῳ πρὸς θάλασσαν τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ κενώσαντος, δι' οὗ καὶ χωρὶς μάχης ἄβατον ζοντο Καίσαρι γενέσθαι τὴν Αἴγυπτον, διὰ πλῆθος ἅμα καὶ πλάτος τῶν ἀποτελουμένων ἐκ τούτου λιμνῶν ἃς ἀνωθεν καταβρέων ἐν τοῖς κάτω μέρεσιν ἀπεργάζεται διὰ τῶν ἐπτά στομάτων, δι' ὧν ἐκδίδεται πρὸς τὴν θάλασσαν, ἃ δὴ φάρμακας ἢ προφητείας καλεῖ. Τοῦτο δὲ πάλιν αὐτὸς ἡμᾶς ὁ προφήτης διδάσκει λέγων· «Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Καὶ πίονται οἱ Αἴγυπτιοὶ τὸ ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν. Ὁ δὲ ποταμὸς ἐκλείψει καὶ ξηρανθήσεται, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Φίλον δὲ τῆ θείᾳ Γραφῇ καὶ αὐτὰς τὰς λίμνας θαλάσσας ἀποκαλεῖν. Πνεῦμα δὲ φησὶ βιαίωτατον, τὴν γενομένην τοῦ νότου κατὰ τῶν ὁδῶν ἐπαγωγὴν, ὡς τοσοῦτον ξηρανθήναι τοῦ Νεῖλου τὰ στόματα, ὡς δύνασθαι καὶ μεθ' ὑποδημάτων διαβαλεῖν αὐτά. Τινὲς δὲ τῶν ἐν τοῖς προφήταις τὰ μὲν ῥητῶς ἀξιοῦντες ὁ ἔννοεῖν, τὰ δὲ δεῖ ἄλληγορίας. Οἷον ῥητῶς μὲν, τὸν Ἰέσοι, τροπικῶς δὲ, τὴν ἐκ τῆς αὐτοῦ ρίζης ῥάβδον. Καὶ ῥητῶς μὲν, τὰ ἔθνη, τροπικῶς δὲ, δι' ὧν ἐν τοῖς πρόσθεν ἐδηλοῦτο θηρίων. Κάν τοῖς μετὰ χεῖρας, Αἴγυπτον μὲν τὴν αἰσθητὴν χώραν τῶν Αἴγυπτίων φασίν, ἣν οὐκ ἐρημώσῃν ὁ Κύριος εἰρήται· θάλασσαν δὲ ξηρανομένην, τῆς εἰδωλολατρίας τὸ πλῆθος. Τοῦτο γὰρ ὑποφαίνειν τό τε Ἑβραϊκὸν καὶ τῶν λοιπῶν τὰς ἐκδόσεις εἰπόντων συμφώνως, καὶ ἀναθεματίσει Κύριος τὴν γλῶσσαν θαλάσσης Αἴγυπτου. Θάλασσαν δὲ εἰωθεν ὁ λόγος καλεῖν, ἢ τῶν ἀσεβούντων τὸ πλῆθος, ἢ τῆς κακίας τὸ χύμα ἀλμυρῶν ὡς περ ὕδατων πεπληρωμένης. Διὸ καὶ τὸν δράκοντα κατοικεῖν φησὶ ἐν αὐτῇ. Ἄλλα τε γὰρ ὡς ἔστιν ἐν αὐτῇ λέγει Δαβὶδ· «Καὶ δράκων ἐν ἐπικρασίᾳ ἐμπαίξει ἐν αὐτῇ.» Καὶ νῦν οὖν γλῶσσαν ἀσεβῶν διὰ τούτων ὁ λόγος δηλοῖ πάλαι τὸν Θεὸν ἀγνοούντων, ὡς ἔφασκε Φαραώ· «Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἔπιστεῦσα.» Ταύτην οὖν ἀναθεματίσει φησὶν, ἵνα μὴ τὴν πλάνην γλῶσσην Αἴγυπτίαν κρατύνωσι, μάθωσι δὲ λαλεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια, ὁμνῶναι τε ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ, ὃ δὴ φησὶν προῖων· ἐντεῦθεν σιγᾶ τὰ παρ' ἐκεῖνοις χρηστήρια, γοητεία τε πᾶσα καὶ πλάνη μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν ἐπαύσατο τῶν Αἴγυπτιαζόντων τὸ πρότερον. Hanc igitur detestaturum se significat, ut errorum Aegyptia lingua tueri non pergat, sed sancta Dei oracula eloqui, et in Domini exercituum nomine, sicut in sequentibus ait, jurare addiscat. Hinc apud illos nec jam oracula respondere videmus amplius, nec ullum erroris genus et incantationis Aegyptiacae vigere, ex quo Salvatore[m] versari in terris contigit.

¹⁹² Isa. xix, 4, 5. ¹⁹³ Psal. ciii, 26. ¹⁹⁴ Exod. v, 3.

VARIÆ LECTIOES

* γρ. ἀξιοῦνται.

regnis, rerumque summa ad Romanos delata, magni dæmonum labentis imperii significationem dedit, unicamque reipublicæ formam et monarchiam, ut et Ecclesiam unam, unamque fidem, fore demonstravit. Quo nimirum tempore Cæsar Augustus Aegypto politus est, Deo ipso notè vehementia in mare fluminis aquam compellente, cujus auxilio sine armis a se prohiberi posse Cæsarem putabant Aegyptii, propter lacuum amplitudinem et frequentiam quos efficit Nilus declivi **192** alveo sese in mare ostiis septem exonerans; quæ nunc a propheta *valles* appellatur. Id rursum propheta alibi docente, licebit intelligere. Ait enim: «Hæc dicit Dominus exercituum. Et bibent Aegyptii aquam, quæ juxta mare est; fluvius autem deficiet, et siccabitur», et quæ postea. Est vero Scripturæ familiare, lacus ipsos maria vocare. Per spiritum deinde *vehementem*, austri in aquas furentis impetum significat; cujus flatu adeo ipsa Nilii ostia exaruerint, *ut a calcæis trajici queant*. Sunt vero nonnulli qui in prophetis quidem alia, prout scribuntur; alia autem per allegoriam intelligi debere arbitrentur. Exempli gratia, in Jessæ nomen, nihil præter quam quod verbo dicitur; in illius autem *radicis virga*, figurate quid aliud significari. Item cum gentes dixit, ad litteram sumi; cum varias autem ferarum species supra nominavit, tropice aliquid aliud designari. In his deinde, quæ jam agimus, ubi de Aegypto loquitur, regionem ipsam sensibus patentem, et Aegyptiis notam habitatoribus significari; quam non se *desolaturum*, sed *mare exarsfactum*, id est, idolorum turbam dicit Dominus. Hoc enim videtur innuere, si ad Hebræorum fontes, et reliquorum in vertendo consensum respicias, qui *detestaturum Dominum linguam maris Aegypti* dixerunt. Solet vero Scriptura *maris* appellationem, vel impiorum multitudinem, vel nequitia, tanquam maris salsugine, plenos fluctus designare. Atque hinc est, quod in eo draconem habitare (alia enim in ipso etiam existere certum est), apud Davidem reperimus, ubi ait: «Et draco, quem formasti ad illudendum ei». Itaque et ipso nunc *linguæ* nomine, impios eorum sermones, qui Deum olim ignorarunt, intelligit: qualem existisse verbis ipsius Pharaonem colligimus. Ait enim: «Dominum non novi, nec Israelium dimittam». Hanc igitur *detestaturum* se significat, ut errorum Aegyptia lingua tueri non pergat, sed sancta Dei oracula eloqui, et in Domini exercituum nomine, sicut in sequentibus ait, jurare addiscat. Hinc apud illos nec jam oracula respondere videmus amplius, nec ullum **193** erroris genus et incantationis Aegyptiacæ vigere, ex quo Salvatore[m] versari in terris contigit.

Quominus autem *fluvium percussum iri* dubitemus, ex iis, quæ superius jam dicta sunt, adduci nos patimur, quod populum hunc, qui aquas Siloæ leniter fluentes rejecerat, multam rapidioris fluvii aquam, id est Assyriorum, percussurum

monuit. Sic igitur et nunc Ægyptium regnum, quod a sæculo exstabat, propheta significat, sicut et ipse antea Assyrium demonstravit. Ipse deinde Ezechiel allegorice Ægypti fluvius usurpavit, quos se Pharaon fecisse gloriatur. Est vero desolatio quæ scelerum causa mittitur, si idoneo tempore contingat, pro magno Dei beneficio numeranda. Neque vero si spiritum vehementem Romanum imperatorem dixeris, a quo Ægyptiaci regni cepit everasio; meo iudicio aberraris. Fuere enim postea Ægypto a Romanis præfecti alii, qui distincto et peculiari munere, res eorum urbanas et militares administrarent, quos nunc valles appellat, ut loci concavitatem simul, et summum, quod fuit antea fluvii nomine designatum imperium, humilium iam factum esse intelligas. Numero deinde septenario, eorum, qui præsent Ægypto multitudinem expressit: quibus tandem peractis, ipsa Ægypti regio Evangelium docentibus patuit. Hos enim populi relictis nomine, qui fluvium calceatus trajecturus sit, ideo fortasse significat, quod Mosem et Josuam pedum calceamenta dimittere, propter terræ, quam calcabant, sanctitatem, iussos esse legimus⁵⁶: cui cum valde dissimilis sit Ægyptus (profana nimirum et impura), fluvium calceatis pedibus trajicere jubentur. Arescit autem qui Dei spiritu vehementi victus ac superatus est. Itaque non meretur Ægypti solum, ut nudum transeuntium sanctorum vestigia sentiat. Indeque eos⁵⁷ qui pascha edere jubebantur, calceis pedes habere munitos oportebat⁵⁸. At qui ad sacrum pervenerit locum, is jam solvat calceamenta. Hincque illud est, quod apostolos ulla gestare Christum descendisse legimus⁵⁹. *Et erit, ait, Israel, sicuti dies illa quando 194 exiit de terra Ægypti*. Tunc enim, aiunt, et Rubrum mare, et ipse Jordanis fluvius, calceatis patuit. Placet vero nonnullis, quando fluvium transire, et libere ubique Ægyptum omnem permeare contingerit, alacres carmen a propheta editum, huic non multum dissimile, quod ita incipit: « Cantemus Domino; gloriose enim magnificentus est⁶⁰; » in lætitiæ signum cantatu-
ros.

CAPUT XII.

V. 4-6. *Et dicet indie illa: Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti iram tuam, et miserus es mei. Ecce Deus meus, Salvator meus, confidens ero in eo; salvabor in eo, et non timebo: quia gloria mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem, etc.*

Cum enim Evangelium docerent in Judæorum synagogis, Ecclesiam autem de gentium conversione facerent; novum eos carmen, quibus tantæ fuerant utilitatis auctores, modulari docebant. Tanquam enim vetere apud se flumine, marique tempestuoso sublatis: *Ecce, aiunt, Deus meus, Sal-*

πολύ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. Οὕτως οὖν καὶ νῦν τὸ ἐξ αἰῶνος ἐν Αἰγύπτῳ βασιλείον ὁ προφήτης δηλοῖ, καθὰ φθάσας αὐτὴς ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων ἐρμηνεύσαν Ρ. Καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ ἀλληγορικῶς Αἰγύπτου λέγει ποταμοῦς, ὅς Φαραὼ πεποιτηκέναι ἀλαζονεύεται. Εὐεργεσίας δὲ Θεοῦ ἡ ἀπὸ μοχθηρῶν πραγμάτων ἐρήμωσις ἐν καιρῷ ἐπαγομένη δεκτῶ· πνεῦμα δὲ βλαίων οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τὸν πρῶτον καθελόντα τὴν βασιλείαν Αἰγύπτου Ῥωμαίων ἄρχοντα. Μεθ' ὃ λοιπὸν μερικοὶ παρὰ τούτοις ὑπὸ Ῥωμαίων κατέστησαν ἄρχοντες ἐν Αἰγύπτῳ πολιτικοὶ τε καὶ στρατιωτικοί, νῦν ὀνομαζόμενοι φάραγγες, διὰ τὸ κοίλον, ὡς περ καὶ ταπεινότερον τῆς καθόλης ἐν αὐτῇ πρῶτην ἀρχῆς, ἣν κέκληκε ποταμόν. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν κατ' Αἰγύπτου ἀρχόντων ὁ τῶν ἐπτά παρίστησιν ἀριθμὸς. Τούτων δὲ γενομένων, βατὴς γὰρ λοιπὸν τοῖς εὐαγγελιζομένοις ἡ χώρα. Τούτους γὰρ [καλεῖ] καταλειφθέντα λαὸν ἐν ὑποδήμασι τὸν ποταμὸν διαβαίοντα, τάχα ἐπειδὴ Μωϋσεὶ καὶ Ἰησοῦ λέλεκται λῦσαι τὸ ὑπόδημα τοῦ ποδός, διὰ τὸ τὴν γῆν, ἐφ' ἧς εἰστήκεσαν, ἁγίαν εἶναι· μὴ τοιαύτην δὲ εἶναι τὴν Αἰγύπτου, ἀλλὰ βέβηλον, κελειόνται τὸν ποταμὸν ὑποδεδεμένοι καταπατεῖν. Σηραίνεται δὲ βιαίῳ Θεοῦ κεκρατημένος πνεύματι. Διόπερ ἀνάξιον ἐστὶ τὸ ἔδαφος Αἰγύπτου γυμνὸν δέξασθαι τὸ ἔγχος τῶν διαπορευομένων ἁγίων. Ὅθεν καὶ οἱ τὸ πάσχα ἐθλοντες τοὺς πόδας ὑποδήμασιν ἀσφαλίζονται. Φθάσας δὲ τις ἐπὶ τὸν ἄγιον τόπον, ὑπολυεσθῶ. Διδὲ καὶ τοῖς ὀπιστόλοις ἐλέγετο, μὴ ὑποδήματα ἀφρῖν. Καὶ ἔσται, φησὶ, τῷ Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἡμέρα ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Τότε γὰρ, φασὶ, παρήλθον τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, καὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ὑποδεδεμένοι. Τινὲς δὲ φασίν, ὡς ὁμοίως ἠσθήσονται ποσὶν τὸν ποταμὸν διαβαίνοντες, ἀχώλυτόν τε ποιούμενοι τὴν πανταχοῦ τῆς Αἰγύπτου ὁδὸν, καὶ ἄδοντες φθῆν, ἣν ὁ προφήτης ἐκτίθεται παρόμοιον οὖσαν τῇ, « Ἄσμεν τῷ Κυρίῳ ἐνδόξω; γὰρ δεδόξαται. »

καταπατεῖν. Σηραίνεται δὲ βιαίῳ Θεοῦ κεκρατημένος πνεύματι. Διόπερ ἀνάξιον ἐστὶ τὸ ἔδαφος Αἰγύπτου γυμνὸν δέξασθαι τὸ ἔγχος τῶν διαπορευομένων ἁγίων. Ὅθεν καὶ οἱ τὸ πάσχα ἐθλοντες τοὺς πόδας ὑποδήμασιν ἀσφαλίζονται. Φθάσας δὲ τις ἐπὶ τὸν ἄγιον τόπον, ὑπολυεσθῶ. Διδὲ καὶ τοῖς ὀπιστόλοις ἐλέγετο, μὴ ὑποδήματα ἀφρῖν. Καὶ ἔσται, φησὶ, τῷ Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἡμέρα ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Τότε γὰρ, φασὶ, παρήλθον τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, καὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ὑποδεδεμένοι. Τινὲς δὲ φασίν, ὡς ὁμοίως ἠσθήσονται ποσὶν τὸν ποταμὸν διαβαίνοντες, ἀχώλυτόν τε ποιούμενοι τὴν πανταχοῦ τῆς Αἰγύπτου ὁδὸν, καὶ ἄδοντες φθῆν, ἣν ὁ προφήτης ἐκτίθεται παρόμοιον οὖσαν τῇ, « Ἄσμεν τῷ Κυρίῳ ἐνδόξω; γὰρ δεδόξαται. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

α'-ς'. Καὶ ἔρσι ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Ἐὐλογήσω σε, Κύριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἐλέησάς με. Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτὴρ μου. Πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ, σωθήσομαι ἐν αὐτῷ, καὶ οὐ φοβηθήσομαι· διότι ἡ δόξα μου, καὶ ἡ ἀνεσίς μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν, κ. τ. λ.

Τοῖς γὰρ Ἰουδαίοις τὸ εὐαγγέλιον κηρύττοντες ἐν συναγωγαῖς, ἐκ δὲ τῆς τῶν ἔθνων ἐπιστροφῆς Ἐκκλησίας ποιούμενοι, κατὸν ἄδιν ἄσμα τοῦς ὑπ' αὐτῶν ὠφελουμένους ἐδίδασκον. Ὡς γὰρ ἀναρθεέντος τοῦ πάλαι παρ' αὐτοῖς ποταμοῦ, καὶ τῆς κυματουμένης θαλάσσης, φασίν· Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτὴρ

⁵⁶ Exod. iii. 5; Josue, v, 16. ⁵⁷ Exod. xii, 11. ⁵⁸ 1. περ. x, 4. ⁵⁹ Exod. xv, 21.

VARIE LECTIONES

ρ γρ. ἐρμηνεύσε. ρ γρ. Αἰγύπτου.

μου· πεποιθώς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ. Καὶ οὐ φοβήσομαι, τῶν εὐσεβεῖν κωλυόντων ἀνηρημένων. Ἀντί δὲ τῶν πάλαι δαιμόνων, δόξα μου καὶ ἡ αἰνεσίς μου ὁ Κύριος. Ὁργισθῆς δέ μοι, φησίν, ἐξομολογούμενος, ὡς δικαία παθῶν ἀποστραφεῖς τὸν Θεόν. Τὴν δὲ δοθεῖσαν τὸν ἁμαρτημάτων ἀφεσὶν διὰ Χριστοῦ παρίστησι, λέγων· Ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἠλέησάς με. Πολλάκις γὰρ ἀφίεται τις καταλειπόμενος ἀπ᾿αὐτοῖς Αἰγυπτιακοῖς συναπαχθεῖς χρόνον ἀπολαύσαι τινα τῆς ἰδίας ἀβουλίας, ἵνα θερίσῃ ἃ κακῶς ἔσπειρεν. Ἐλετήεις δὲ δι' ἀνακλήσεως, ἄδει τὴν παροῦσαν ψῆφν. Ὁμοῖον δὲ τοῦτο τῷ· « Ὁργὴν Κυρίου ὑπόσω, ὅτι ἤμαρτον αὐτῷ. » Καὶ τὸ, « Οὐ γὰρ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα μνησθήσεται. » Αἰσθανόμενος δὲ τῆς εὐεργεσίας, καὶ λέγων, ὅτι ὀργισθῆς μοι, καὶ ἠλέησάς με, φησίν· Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτήρ μου. Οὕτε δὲ οἱ ποιοῦντες τὴν ἐλεημοσύνην ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, οὕτε οἱ δόξαν παρ' ἀλλήλων ζητοῦντες, δύναται λέγειν, ὅτι ἡ δόξα μου, καὶ ἡ αἰνεσίς μου ὁ Κύριος. Ἄλλ' οἱ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ ζητοῦντες, καὶ τὴν τοῦ, μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, μὴ παραβαίνοντες ἐντολῇν. Ἐπαγγελλομένου δὲ Θεοῦ, ὡς τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, δηλον ὡς καλῶς τις δοξάζων Θεόν, δεδοξασμένος ἐστὶ παρ' αὐτῷ.

195 dubium esse queat, quin a quibus id recte fieri videat, eisdem et ipse gloriam reponat.

Καὶ Μωυσέως γὰρ ἐδοξάσθη τὸ πρόσωπον, ἐπειδὴ καλῶς ἤδει δοξάζειν Θεόν. Οὐδεὶς δὲ διημαρτημένος ἔχων ὑπολήψεις περὶ Θεοῦ, δεκτὴν ἔχει τὴν αἴνεσιν. Ἐνδὸς γὰρ ἀμφω αἰνεῖν τε καὶ δοξάζειν καλῶς. Κεκτῆμεθα δὲ τούτων ἐκάτερον ἠλεημένοι ὑπὸ Θεοῦ. Οὐ γὰρ κατὰ τὰ ἔργα ἃ ἐποίησαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος ἢ δοθεῖσα χάρις ἡμῖν. Καὶ ἄλλως δὲ, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τοῖς ἐπὶ τῆς ἐπιδημίας παρόμοια· δουλείας γὰρ ἐλευθερία γεγένηται, τότε μὲν αἰθροῦ, νῦν δὲ νοητοῦ Φαραώ. Τότε μὲν εἰς αἷμα τὸ ὕδωρ μετεσκευάζετο, νῦν δὲ σωτήριον γέγονεν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Οἱ τὸν Ἰσραὴλ διώκοντες ἐπὶ θαλάσσης Ἐρυθρᾶς ἀπεπνίγοντο· διὰ δὲ τῶν ἁγίων ἐδιδάσκοντο μαθητῶν τῶν τοῦ παρόντος βίου κυμάτων τε τῶν ἐν αὐτῷ ἐνανθησθαι κλύδωνα. Χάλαζα τότε θεινῆ· νῦν ὁ Θεὸς εἰς νοῦν αὐτοῖς καταβέβηκεν ὑπερὸς ἐγκάρπους ἀποτελών. Σκότος· τότε βαθύ· νῦν δὲ φῶς ἐν Χριστῷ. Ἐθρήνησαν Αἰγύπτιοι τὰ πρωτότοκα· νῦν δὲ εἴσωκεν αὐτοὺς ὁ πρωτότοκος ἔκ νεκρῶν, ὡς πάλαι τοῦ Ἰσραὴλ τὰ πρωτότοκα. Πῶς οὖν οὐκ ἦν ἐπι τοῦτοις ἀκλόουθον, εὐφραϊνόμενος τὸν δοτήρα τούτων ὑμνεῖν; Ὁ δὲ Θεὸς ἔτοιμος ὢν εἰς ἀντίδοσιν, τοὺς γνησίως αὐτὸν δοξάζοντας, πνευματικὰς ἀμειβεται δωρεαῖς, λέγων, Καὶ ἀντλήσετε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. Νοήσει δὲ τις αὐτὸ τοῦ Σωτήρος ἀκούων εἰπόντος, « Ἐΐ τις

vator meus; confidens ero in eo; nec sublati jam, quæ pietatis in me studium morabantur, quidquam metuum; sed erit in locum dæmonum, quibus olim serviebam, gloria mea, et laus mea Dominus. Ideo autem iratum sibi Dominum dixit, ut non injusta se, qui eum esset aversatus, pati significaret. Neque vero allatam nobis Christi nomine peccatorum veniam reticet, cum avertisti iram tuam, et misertus es mei, addit. Persæpe enim semel Ægyptios mores, et cultum amplexus aliquis, ea tandiu retinere sinitur, donec, persolutis imprudentiæ pœnis, male metat, quæ male seminavit: qui tamen miserente Deo revocatus, carmen istud modulatur. Est vero et huic non multum dissimile: « Iram Domini portabo, quia peccavi ei ». Item illud: « Non enim in finem irascetur, neque in sæculum iracundiam servabit ». Cæterum tanquam bene percepto libertatis munere, cum iratum prius Dominum, sui que misertum confessus esset, *Ecco Deus meus Salvator meus*, intulit. Neque vero illorum quisquam, qui vel in hominum luce pauperibus largiuntur, vel se laudari mutuo postulant, vere *laudem et gloriam suam Dominum esse* dixerit; sed qui Paulini mandati gloriæ cupiditatem prohibentis, diligens observator veram in Deo tantum quæsierit. At Deo ipso gloria se illos affecturum pollicente, a quibus ea afficitur; nemini jam

Nam et Mosis vultus ideo gloria consecutus est, quod Moses Deum gloria digne noverat amcere. Neque vero Deo quisquam laudes acceptas decantavit, qui falsas de eodem cogitationes mente tueatur. Unius enim utrumque est, gloria et laude recto afficere, neque utroque prius potiemur, quam Dei misericordiam consequamur. Neque enim secundum opera, quæ fecimus nos; sed secundum misericordiam ipsius ubertatem gratia nobis data est. Præterea, ut aliam explicationem non omittamus; quæ in Ægypto accidisse legimus, a Salvatoris in terra nobiscum peregrinatione differre nihil videantur. Tum enim sub sensum cadentis; hoc autem loco, Pharaonis mente comprehensi servitutis jugum excussum est. Tum in sanguinem rursus aqua mutari visa est, quæ jam sacri baptismatis ope salutaris est effecta. Tum deinde qui Israelem persequiebantur, in Rubri maris undis extincti sunt; cum qui hujus vitæ fluctibus agitabantur, sanctorum discipulorum præceptis adjuti incolumes enatarint. Non defuit tum copia grandinis calamitosa: cum nunc in eorum mentes secundans illabatur imber. Profundæ tum tenebræ: sed jam in Christo lucis fulgor amplissimus. Luxerunt sua Ægyptii primogenita; sed per eum jam, qui primus ex mortuis excitatus est, sicut olim in primogenitis Israël

¹⁹⁵ Mich. vii, 9.

¹⁹⁶ Psal. cii, 9.

¹⁹⁷ Exod. xxxiv, 29.

¹⁹⁸ Psal. lxxviii, 8;

¹⁹⁹ II Timoth. i, 9.

²⁰⁰ Coloss. i, 12.

VARIÆ LECTIONES.

Ισ. γρ. γῆς.

factum est, salvi incolumesque remanserunt. Quis ergo non eos tantorum auctorem beneficiorum merito laudasse qui eorumdem essent magna cum voluptate memores, arbitretur? At Deus, qui in gratia reponenda minime cunctator est, si quando digne gloria afficiatur, spiritualibus confestim respondens donis: *Et haurietis aquas*, ait, *cum gaudio, de fontibus Salvatoris*. Quod si obscure dictum cuiquam videatur, Salvatorem ipsum in hæc verba audiat: « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, quemadmodum ait Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis. Hoc autem dicebat de Spiritu, quem erant accepturi, qui credidissent in ipsum ⁶². » Et rursus: « Si quis aquam bibat, **196** quam ego dabo ei, fiet in ipso fons aquæ salientis in vitam æternam ⁶³. » Sunt ergo *salutis fontes*, vel sancti apostoli, vel libri, qui Spiritu dictante tanquam imbri, cœlitus immissi sunt. Sunt vero et prophetarum scripta Israelis *fontes*: apud Davidem, ubi ait: « In ecclesiis benedicite Dominum de fontibus Israel ⁶⁴. » Quod si idololatricæ populorum argui constat, ubi Me dereliquerunt fontem aquæ viventis, legitur ⁶⁵; et hic certe credentem, sitimque suam Dei decretis explere cupientem, *cum gaudio de fontibus Salvatoris aquas esse haustum* nemini innuere dubium est; quas esse bibituri Ægyptii, et qui salutarem illis potum propinarunt prædicuntur. Sed eorum, qui illam biberunt, gaudium satis illud expressit, quod his verbis scribitur: « Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum ⁶⁶. » Quo enim quisque sitit magis, eo etiam amplius idem bibendo delectatur. *Haurire* vero *aquas cum gaudio* is dicitur, qui Domini legem die ac nocte meditatur ⁶⁷. « Os enim justii, dicit Psaltes, meditatur sapientiam ⁶⁸. » Recte siquidem qui querit, idem arcano Scripturæ sensu percepto, *aquam cum gaudio hauriet*; Verbumque Dei vivum laticem, reperiet, a quo per spiritum mortalibus cunctis, a quibus ipse antea fuit ignoratus scaturientes monstrati sunt discipuli; de quibus ita Davidem loqui comperimus: « Apparuerunt fontes aquarum, et revelata sunt fundamenta orbis terræ ⁶⁹. » Lapis enim in Sionis, id est Ecclesiæ, fundamenta electus, et a Patre ipso positus, cui

A διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω. Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βέουσιν ὕδατος ζωῆς. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἡμελλόν λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. » Καὶ πάλιν· « Ὁς δ' ἂν πῆν ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὴν αἰῶνά. Ἀλλὰ τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Πηγαὶ τῶν σωτηρίων, ἧ οἱ ἅγιοι ἀποστολοὶ· ἧ λόγοι πνευματικοὶ ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἀνομβρωμένοι. Καὶ οἱ προφητικοὶ δὲ λόγοι, πηγαὶ ὀνομαζόντο Ἰσραὴλ, λέγοντος τοῦ Δαβὶδ· « Ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ. » Εἰ δὲ ὁ εἰδωλολατρῆσας ἐγκαλεῖται λαός, τὸ Ἐμὲ ἐγκατέλιπεν πηγὴν ὕδατος ζωῆς· δηλον, ὡς ὁ πιστεύων, καὶ τοῖς θεοῖς ποτιζόμενος ὀφθαλμοῖσιν, ἀντὶ τοῦ ὕδατος μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου, ἀρ' ὧν Αἰγύπτιοι πίεσαι προφητεύονται, καὶ οἱ τοῦτοις τὸ σωτήριον ποτὴν διακονήσαντες, καὶ οἱ τοῦτοις τὸ σωτήριον εὐφροσύνην παρστῆσιν τὸ, « Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα· » ὅσον γὰρ τις διψᾷ, τοσοῦτον πίνων εὐφραίνεται. Ἀντὶ τοῦ ὕδατος μετ' εὐφροσύνης ὁ τὸν νόμον τοῦ Κυρίου μελετῶν ἡμέρας τε καὶ νυκτός. Ἐστὸμα γὰρ δικαίου μελετῆσει σοφίαν. Διὰ τοῦ γὰρ ζῆτεῖν ὀρθῶς, τὸ πνευματικὸν βούλημα συνείσῃ τῆς Γραφῆς, ἀντὶ τοῦ ὕδατος μετ' εὐφροσύνης, τὸν τε τοῦ Θεοῦ Λόγον τὸ ζῶν ὕδωρ εὐρήσει, ὃς τοὺς ἀποστόλους ἀνέδειξε διὰ τοῦ πνεύματος πᾶσιν αὐτὸν τοῖς ἀγνοοῦσι πηγάζοντας. Περὶ ὧν φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Ὄφθησαν αἱ πηγαὶ τῶν ὕδατων, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης. » Αἴθρος μὲν γὰρ ἐκλεκτός ὁ Χριστός εἰς τὰ θεμέλια Σιών, παρὰ τοῦ Πατρὸς τεθεῖσθαι λεγόμενος; τοῦτ' ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτῷ γὰρ διὰ πίστεως οἰκοδομούμεθα οἶκος πνευματικός, εἰς ναὸν ἅγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι. Αἴθροι δὲ μετ' αὐτόν, ἧτοι θεμέλια τῆς οἰκουμένης, οἱ διὰ τοῦ κηρύγματος ἀνέχοντες ἡμᾶς πρὸς ἐδραϊότητα τὴν ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ. Σημειώτεον δὲ ὡς Ἰησοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ παρῶν μέμνηται λόγος, κατὰ τὴν τῶν Ἑβραίων φωνὴν, ἀντὶ τοῦ Σωτῆρος, ἀεὶ τὸ Ἰησοῦ περιέχουσα. Ἐν τῷ, Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ μου. Καὶ ἐν τῷ, ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. Καὶ ἐν τῷ, ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου.

Prophetiam enim, quæ de radice Jessæ habetur, *Jesu Salvatoris* appellatione destituti cum de eo esset instituta, nequaquam decebat. Ad hæc, sermone ad Evangelistas converso, quid eis, qui

Ἐπρεπε γὰρ τῇ περὶ τοῦ ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ προφητείᾳ, τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ τὴν προσηγορίαν ἐπιενέγκαι. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ προφητευόμενος. Ἐπὶ τοῦτοις προσφωνεῖ τοῖς εὐαγγελισταῖς, & δαὶ τοῖς ἐξ

⁶² Joan. vii, 37-39. ⁶³ Joan. iv, 14. ⁶⁴ Psal. lxxvii, 27. ⁶⁵ Jerem. ii, 13. ⁶⁶ Psal. xli, 3. ⁶⁷ Psal. i, 2. ⁶⁸ Psal. xxxvi, 30. ⁶⁹ Psal. xvii, 16.

Αἰγύπτου μαθητευομένοις ἐρεῖν, Ὑμνεῖτε, λέγων, **A** *Egyptii doctrinam amplectuntur, dicere conveniat, innuit; cum hymnum cantare Domino admonet, et inclamare nomen ejus, ut ista etiam aliis annuntiare, quando spirituali potu repletos esse contigerit, meminerint. Est autem clamor eo usque vocis contentione elatus sermo, ut ad eorum aures, qui procul absunt, pervenire valeat. Inclamare ergo cum præcipit, idem facit, ac si non humilia de Deo sentire, sed sursum erecta mente de eo philosophari, et ita disserere jubeat, ut vel remotissimis gentibus ipsa docendi perspicuitate clarum et celebre salutis verbum evalat. Quod certe significari non ambigas, si ad ea, quæ sequuntur, aspexeris. Ait enim: Annuntiate in gentibus gloriosa ejus. Dicit ipsius mirabilia, id est, eum qui in mundo est, rerum ordinem rudibus ostendite, ut Conditoris saltem dilectione pelliciantur. Cum autem sublimia dixit, cuncta intellexit, quæ vel in cælo, vel in terra, sive mente, sive sensibus ipsis comprehenduntur, ab ipsa facta esse audimus. Nisi mavis ad ejus erga nos facilitatem respexisse dicere; quem humiliatos et contritos corde in sublime videmus attollere. Quos enim scelerum depresserat gravitas, eosdem gloria sua sublimæ et excelsos effecit. Non desunt tamen, qui quæ superius posita sunt, ad eum, qui recenter initiatus sit referant, quem *hansta de fontibus Salvatoris* aqua, eos volunt fecisse progressus, ut apostolicum aliis ministerium demonstrare, *Dominique verbum celebrare* queat. Neque vero quibus *inclamare* præcipiat, omisit, cum statim *annuntiare in gentibus gloriosa ejus* præcipit. Qui enim ipsa gloriosa non sit humanum formatio, dæmoniacæ tyrannidis eversio, adeptæ libertatis, visionis, **198** justificationis, sanctificationis restitutio, filiorum, qui prius a Deo recesserant, adoptio, Dei cognitio, mortuorum suscitatio, lepræ denique purgatio? Morbo laborantes sanavit, dæmonas fugavit, maris æstus compescuit. Itaque non immerito *Sion habitatores*, id est, eos qui servata fidei constantia in Ecclesiis remanserunt, *exultare* dixit. *Sionem* enim verbum evangelicum, in quo Dei ædificatur Ecclesia, intelligimus. Quando igitur *sanctum Israel* in medio Ecclesiæ exaltari contigit; *latamini jam*, qui eum in ipsa *medio* habeatis. Ait enim: « Ubique fuerint duo, vel tres, in nomine meo congregati, illic sum in medio eorum ⁷¹. » Est ergo in *medio ipsorum exaltatus*, quantumvis homo, accepta *servi forma* ⁷²; Deus tamen operibus ipsis, a quibus ignorabatur; verus demonstratus. *Israelis* porro et *Sionis* apposito nomine Judæos alacriores facit, ut cum de se sermonem institui arbitrantur, libri hujus, qui tam præclara de se vaticinetur, lectionem amplectantur.*

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

D

CAP. XIII.

α-α'. Ὁρασις κατὰ Βαβυλώνας, ἣν εἶδεν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς. Ἐπ' ὄρους πεδινῶν ἄρατε σμισιόν. Ὑψώσατε τὴν φωνὴν αὐτοῖς. Μὴ φοβείσθε. Παρακαλεῖτε τὴν χεῖρα, ἀνοιξατέ, οἱ ἄρχοντες. Ἐγὼ συντάσσω, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. Ἡγια-

199 VERS. 1-11. Visio contra Babylonem quam vidit Isaias filius Amos. In monte campestri attollite signum. Elevate vocem ipsis. Ne metuat. Adhortamini manu; aperite, principes. Ego instruo, ego duco eos. Sanctificati sunt, et ego duco eos. Gigantes

⁷¹ Matth. xviii, 20. ⁷² Philipp. ii, 7.

VARIE LECTIONES.

* γρ. λόγον τοῦ Κυρίου. † γρ. ἐν αὐτῇ.

veniunt, ut implant iram meam, gaudentes simul et insultantes. Vox gentium multarum in montibus, similibus gentium multarum, etc.

Postquam de Christo vaticinatus est, novem adversus gentes intuitus visioles (in quibus vallem Sionis complectitur, inter externos Judæorum etiam populum annumerans) in novum jam, facto a *Babyloniis* exordio, argumentum ingreditur: earumque ideo meminit, quod solæ Judæos assidue impeterent. Inde est igitur, quod injuriam perpeccos consolatur, et injuriarum auctoribus pœnas, ipsisque ab exilio revocationem impendere denuntiat: ut, cum eventu prophetiam veram esse probari contigerit, Deum firmiter, quem et scelera ulcisci, et longe ante præmovere viderint, amplectantur. Sunt vero quæ ad Dei cognitionem prosunt, non Judæis modo, sed ipsis etiam quibuscunque gentibus nuntiata et proposita. Ipso enim statim totius libri principio, cum ab ea, quæ de Jerusalem est, prophetia, dicere cœpisset; a *Babyloniis* 200 jam ea, quæ de gentibus sunt, exordium ita sumit, ut ad ipsam tandem Jerusalem iterum se recipiat. Ad eo est apud Deum personarum acceptio nulla⁷³; qui a suis incipere, et in eosdem desinere voluerit. Orbis autem imperio trecentis et mille annis, eo usque potiti sunt Assyrii, donec expugnatis Hierosolymis in victos sæviores inhumanioresque facti, non gloriam Deo, cujus numine hostibus potiti fuerant, acceptam retulerunt: sed sacram templi suppellectilem idolis impie dedicaverunt. Fit autem prophetica visio, cum mens ipsa divinitus illustrata, ipsique adeo interiores oculi, non eorum more, qui extra se positi, a dæmoniis torquentur, futura, tanquam præsentia, intuentur. Neque enim illi, quas intus habent, imagines vident, sed videre se falso arbitrantur; non aliter quam qui insaniunt, dum montes et flumina, virosque et feras absentes intueri se putant: quorum visio nihil aliud, quam mentis error operatione sua carentis, ess.: queat. At inquit Deus: « Ipse sum, qui visiones multiplicavi⁷⁴; » quas cum largitur, non quam ipse construxit et ornavit, mentem obcæcat, sed spiritus præsentia lucidiorem et clariorem facit. Unde sunt et prophetae videntes nominati; quasi dicas ingenti quodam et acuto mentis visu præditos. Quis igitur fecit videntem et cæcum? Alterum quidem prophetam: alterum autem suo scelere in futurarum rerum cognitione prorsus cæcutientem? Neque enim unquam beatorum spectacula profanorum sunt intuituri oculi. Unde ait: « In judicium ego in mundum veni, ut non videntes videant, et qui vident cæci fiant⁷⁵. » Est vero a propheta Patris nomen additum, ut eo se in prophetandi disciplina magistro; quem non

σμέντοι εἰσι, καὶ ἐγὼ ἀγῶ αὐτούς. Ἰγάρ τες ἐρχοῦνται πληρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες. Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ἔρειων, ὁμοίᾳ ἐθνῶν πολλῶν, κ. τ. λ.

Ἐτέρας ὑποθέσεως ἀρχεται, μετὰ τὰ περὶ Χριστοῦ θεοπισθέντα, κατ' ἐθνῶν ἀλλοφύλων ἐννεὰ τὰς ὁράσεις ἰδῶν, ἀπὸ Βαβυλῶνος ἀρξάμενος. Αἱ, καὶ τὴν φάραγγα Σιών περιεβλήφην, τοῖς ἀλλοφύλοις καὶ τὸν Ἰουδαίων λαὸν συγκαλέτας¹, τούτων δὲ τῶν ἐθνῶν ἐποιήσατο μνήμην, ἃ καὶ μόνᾳ τοῖς Ἰουδαίοις συνεχῶς ἐπετίθετο. Διὸ παραμυθεῖται τοὺς πεπονηθότας κακῶς, εὐαγγελίζόμενος τὴν κακῶς αὐτοῖς χρησαμένων τὴν τιμωρίαν, καὶ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνάκλησιν, ὡς ἀνεῖς ἔργον τῆς προφητείας ἐλθούσης, βέβαιον γένοιτο περὶ τὸν Θεόν, τὸν καὶ δίκην ἐπάγοντα, καὶ πρὶν γενέσθαι μνησύντα. Τὰ δὲ τῆς θεογνωσίας χρηστὰ, οὐκ Ἰουδαίοις μόνοις, ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσι πᾶσιν εὐαγγελίζεται. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς ὁλῆς βίβλου, περὶ τῆς Ἰερουσαλήμ τῆς προφητείας ἀρξάμενος, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ἀρχὴν ἀπὸ Βαβυλωνίων νῦν ποιησάμενος, εἰς Ἰερουσαλήμ πάλιν κατήντησεν. Οὕτως οὐδέ μιν προσωπολήψια παρὰ Θεῷ ἀπὸ τῶν οἰκείων ἀρξάμενος καὶ λήξεντι. Ἦρξεν δὲ τῆς οἰκουμένης Ἀσσύριοι ἐπὶ ἑτη χίλια τριακόσια, μέχρι πολιορκήσαντες Ἰερουσαλήμ ἀπάνθρωποι περὶ τοὺς ἀλόγους ἐγένοντο, μὴ δόντες δόξαν τῷ παραδεδωκότι Θεῷ· τὰ ἱερὰ δὲ σκεύη τοῖς εἰδώλοις ἀσεβῶς ἀναθέντες. Ὅρασις δὲ προφητικὴ, καὶ διὰ νοῦ, καὶ τῶν ἔνδον ὀφθαλμῶν παραγίνεται, ὡς παρόντα βλέπονται τὰ μέλλοντα Θεοῦ τὸν νοῦν καταλάμποντος, οὐκ ἔκστασιν ὑπομενόντων, ὡς ἐπὶ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας. Ἐκεῖνοι γὰρ οὐκ ὀρῶσι τὰς ἐγγιγνομένας αὐτοῖς φαντασίας, ἀλλὰ παρορῶσιν, ὡς περὶ οἱ δαιμονῶντες, ὄρη καὶ ποταμοὺς, ἄνδρας τε καὶ θηρία μὴ παρόντα θεῶμενοι, ὧν οὐδὲν ὄρασις ἐστίν, ἀλλὰ παρὰ τὸ τοῦ νοῦ τῶν ἰδίων ἐνεργεῖαν ἀπολέσαντος. Θεὸς δὲ φησιν: « Ἐγὼ ὁράσεις ἐπέληθυνα. » Ὅρασιν δὲ χαρίζόμενος, οὐ τυφλοὶ τὸν νοῦν, ὃν αὐτοὺς κατεσχέσασεν· φωτίζων δὲ, ποιεῖ διαυγέστερον τὴν παρουσίαν τοῦ πνεύματος. Διὸ περὶ ὄρωντας τοὺς προφήτας ὠνόμαζον, ὡς ἂν ἐπιταθείσης αὐτοῖς κατὰ νοῦν τῆς ὁράσεως. Τίς οὖν ἐποίησε βλέποντα καὶ τυφλόν; Τὸν μὲν, ὄντα προφήτην, τὸν δὲ, διὰ κακίαν πρὸς τὸ μέλλον τυφλώτοντα; ὀφθαλμοὶ γὰρ βέβηλοι τὰ τῶν μακαρίων οὐκ ὀρῶσι θεάματα. Διὸ φησιν: « Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. » Τῷ δὲ προφήτῃ τοῦνομα πρόσκειται τοῦ Πατρὸς, τοῦ λόγου δεικνύοντος, ὡς καὶ προφητείας αὐτῷ διδάσκαλος γέγονεν, ἀγίας αὐτοῦ φροντίσας ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως. Τίς οὖν ἡ Βαβυλῶν, καθ' ἣς ἡ ὄρασις γέγονεν, κατὰ μὲν τὴν ἱστορίαν, τόπος ἔνθα συνεχύθησαν τῶν πυργοποιούντων αἱ γλώτται. Σύγχυσις γὰρ ἐρμηνεύεται τοῦνομα. Κατὰ δὲ τὸ νοητὸν, συγκεχυμένον ἐστὶ νοῦς ὑπὸ τῶν ἰδίων κακῶν θεομαχῶν

⁷³ Coloss. II, 25. ⁷⁴ Osee XII, 10. ⁷⁵ Juan. IX, 39.

VARIAE LECTIONES.

¹ γγ. συγκαλέτας.

ἀσι, καὶ πλάττων ἄλλότρια δόγματα, καὶ τὸ δοκῆν A parum de sancta sua educatione sollicitum habuis-
αὐτοῖς συνυψούμενος. set, usum esse doceret. Cæterum quam hic desi-
gnari *Babylonem*, adversus quam visio est, arbitramur? Locum equidem ipsum, si ad historiam
spectes, in quo linguas eorum qui turrim ædificabant confusas esse accepimus. Confusionem enim,
si nominis ratio quaeritur, significat. Quod si arcanum postulas intellectum, mentem optime Baby-
lonem dixeris, quæ suis confusa malis Deo semper adversatur, quæque **201** confictis dogmatibus
alienis, dum illis delectatur, *elevatur*.

Φησὶ δ' οὖν τοῖς Βαβυλωνίοις ὁ προφήτης ἐπιπη-
δῶν, Ἐπ' ὄρους πεδινῶν ἀρατε σημεῖον. Ἐπεὶ γὰρ
ἀμέτρως ἐχρήσαντο τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, εἰ καὶ δι' εἰδω-
λολατρειαν αὐτοῖς παρεδόθησαν, ἀγανακτεῖ Θεὸς εἰ-
κότως, καὶ διὰ Ζαχαρίου φησὶν· « Ἐζήλωκα τὴν
Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζήλον μέγαν, καὶ θυμῷ
μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ ἐπιτιθέμενα· ἀνθ'
ῶν ἐγὼ μὲν ὠργίσθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο
εἰς κακά. » Καὶ πρὸς γε τὴν Βαβυλῶνά φησιν· « Ἐγὼ
ἔδωκα αὐτοῖς εἰς τὰς χεῖράς σου, οὐ δὲ οὐκ ἔδωκας
αὐτοῖς ἔλεος. » Ἀνθ' ὧν αὐτὴν παρέδωκε Κύριος τῷ
Μήδῳ καὶ Περσῶν βασιλεῖ, πρὸς ὃν ἐν Ἡσαΐα φησὶ·
« Τάδε λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύριε, οὗ
ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς, ἐπακούσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ
ἔθνη, καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται. Ἐγὼ ἐμπρο-
σθεν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὀμαλιῶ. Θύρας χαλ-
κᾶς συντερίψω, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συγκλάσω. » Διὸ
νικήσας ἀνῆκεν τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ, καὶ
τὸν νεῶν ἀνεδείματο. Τοιγαροῦν Ἱερεμίας περὶ τῆς
ἀλώσεως Βαβυλῶνος εἰπὼν, καὶ ὡς ἀνέθη ἐπ' αὐτὴν
ἔθνος ἀπὸ βορρᾶ, τούτοις ἐπήνεγκε· « Τῷ καιρῷ
ἔκείνῳ ἤξουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ καὶ οἱ υἱοὶ Ἰούδα
ἐπὶ τὸ αὐτό. Βαδίζοντες καὶ κλαίοντες πορεύσονται
τὸν Θεὸν αὐτῶν ζητοῦντες. » Καὶ πάλιν, εἰπὼν, ὡς
Ἐκδικῶ ἐπὶ τὸν βασιλεῖα Βαβυλῶνος, ἐπήνεγκε· Καὶ
ἀποκαταστήσω τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν νομὴν αὐτοῦ.
Μήδοις οὖν καὶ Πέρσαις ὁ προφήτης ἐπιφωνεῖ, ὡς
ἤδη Βαβυλῶνος κεκρατηκόσιν, ἀλρεῖν ὑψοῦ τῆς νί-
κης τὸ σύμβολον, ἐμφανῆς γέγρασαι τροπαίον ἐπὶ τῇ
κακοδαίμονι πόλει, περὶ ἧς αὐτὸς φησὶ· « Πῶς ἐάλω
καὶ συντερίθη ἡ σφύρα πάσης τῆς γῆς; » Τὴν ὠμότητα
ταύτης καὶ πλεονεξίαν δηλῶν. Διότι περ αὐτοῖς τὸ τε-
λευταῖον οἱ ἐξ Ἰσραὴλ παρεδόθησαν ἐπιτειναντες τὴν
ἀσέβειαν, πρῶτην ἔθνεσιν τοῖς ὁμοῖοις παραδιδόμε-
νοι. Ὅρος δὲ πεδινῶν ἐκάλεσαν τὸ γεώλοπον. Ἐπὶ
μετρῶν γὰρ ὑψος ἢ τῶν τροπαίων ἐγένετο στάσις.
Πρὸς δὲ νοῦν, ἐπιδείκνυται πῶς ἡ δυναστεία τῶν τὴν
σύγχυσιν ἐργαζομένων ἀλλοικεταί, ἐπειδὴν ἐπ' ὄρος
ἀνέλθωμεν μὴ ἀπόκρημνον, ἀλλ' ὥστε ὑψος μὲν
ἔχειν διὰ τὸ ἀνάστημα, ἀσφάλειαν δὲ παρέχειν τοῖς
ἐφισταμένοις διὰ τὴν ὑπτιότητα. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς
ἀμφοτέρω περὶ Θεοῦ νοεῖν ὑψηλά τε καὶ ἀσφαλῆ. Ὁ
δὲ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ κηρύττων μεγαλοφῶνως, οὐ-
τως ἠρεν ἐπ' ὄρους τὸ σημεῖον, τὸν περὶ τοῦ
πάθους λόγον μεγαλύναι δυνάμενος, ἐφοματισμῷ τε
καὶ σαφηνείᾳ περὶ τῶν ἐπαγγελιομένων παραδιδούσ·
περὶ δὲ τῶν τοιούτων ἐπήνεγκεν· Ὑψώσατε τὴν
φωτῆν. Τοῦτ' ἐστίν, ἐξ ἑαυτῶν λάβετε τὸ ὑψος τῆς

Tanquam igitur in *Babylonios* propheta insurge-
ret, *In monte campestri elevari signum* imperavit.
Quoniam enim Israelitas, qui propter idololatriam
eis fuerant traditi, inhumanius acceperant; non
immerito Deus indignatur, et per Zachariam ait
in hunc modum : « Zelatus sum Jerusalem, et Sion
zelo magno. Et ira magna irascor super gentes ir-
ruentes : quia ego iratus sum parum, ipsi vero
addiderunt ad mala ⁷⁶. » Et ipsam rursus *Babylo-*
nem sic alloquitur : « Ego dedi ipsos in manus
tuas, tu autem non dedisti eis misericordiam ⁷⁷. »
Atque inde est, quod a Cyro Medorum Persarum-
que rege subacta est; de quo apud Isaiam locutum
Dominum his verbis reperias : « Hæc dicit Dominus
christo meo Cyro, cujus apprehendi dextram, ut
subjiciam ante faciem ejus gentes, et urbes non
claudentur. Ego ante te ibo, et montes adæquabo,
portas ferreas conteram, et vectes ferreos confrin-
gam ⁷⁸. » Inde victoria potitus, captivos Israelitas
domum dimisit, templumque instauravit. Jeremias
itaque, cum de *Babylonica* expugnatione, deque
gentis aquilonicæ in eam expeditione disseruisset,
hæc addidit : « In tempore illo venient filii Israel;
et filii Juda in idem. Ambulantes et flentes prope-
rabunt Deum suum querentes ⁷⁹. » Rursus, ubi
se in *Babylonium* animadversurum, deque eo pœnas
sumpturum dixisset, Israelitam se in pascua sua
reducturum paulo post intulit. Est ergo ad Medos
et Persas prophetæ sermo directus; ut tanquam
Babylone jam potiti, victoriæ symbolum in altum
attollant, et tropæum urbi infelici videndum aperte
proponant; de qua in hæc etiam verba apud eum-
dem legimus : « Quomodo captus est et contritus
malleus universæ terræ ⁸⁰? » quibus summam ejus
sævitiā, summamque avaritiā procul dubio sig-
nificasse putamus. Atque hinc est, quod in eorum
tandem manus Israelitæ, cum suam ipsi impieta-
tem bene dilatassent, traditi sunt; cum jam tamen
antea in vicinarum gentium potestatem venissent.
Campestris autem *montis* nomine, collem significa-
vit. Non enim nisi mediocriter erecto in loco tropæa
202 erigebantur. Sed si sensum postulas alti-
orem, ut eorum tandem, qui confusionis auctores
existuerunt, potentia ruitura sit ostendere videtur;
cum *montem* non præruptum, aut præcipitem, sed
magnitudine aliquatenus elatum, sua tamen etiam
humilitate in eo manentibus securum et tutum con-
scenderimus. Vult enim utraque nos de Deo, ex-

⁷⁶ Zachar. i, 14, 15. ⁷⁷ Isa. XLVII, 6. ⁷⁸ Isa. XLV, 1, 2. ⁷⁹ Jerem. L, 4. ⁸⁰ *ibid.* 23.

VARIÆ LECTIONES.

^u γρ. οὗτος. ^v λ. τὰ.

veniunt, ut implant iram meam, gaudentes simul et A
insultantes. Vox gentium multarum in montibus, simi-
lis gentium multarum, etc.

Postquam de Christo vaticinatus est, novem
adversus gentes intuitus visioes (in quibus vallem
Sionis complectitur, inter exteros Judæorum etiam
populum annumerans) in novum jam, facto a Ba-
byloniis exordio, argumentum ingreditur : earum-
que ideo meminit, quod solæ Judæos assidue impe-
terent. Inde est igitur, quod injuriam perpersos
consoletur, et injuriarum auctoribus pœnas, ipsis-
que ab exilio revocationem impendere denuntiat :
ut, cum eventu prophetiam veram esse probari
contigerit, Deum firmiter, quem et scelera ulcisci,
et longe ante præmovere viderint, amplectantur.
Sunt vero quæ ad Dei cognitionem prosunt, non
Judæis modo, sed ipsis etiam quibuscunque genti-
bus nuntiata et proposita. Ipso enim statim totius
libri principio, cum ab ea, quæ de Jerusalem est,
prophetia, dicere cœpisset; a Babyloniiis 200
jam ea, quæ de gentibus sunt, exordium ita sum-
mit, ut ad ipsam tandem Jerusalem iterum se re-
cipiat. Ad hoc est apud Deum personarum acceptio
nulla⁷³; qui a suis incipere, et in eosdem desinere
voluerit. Orbis autem imperio trecentis et mille
annis, eo usque potiti sunt Assyrii, donec expug-
natis Hierosolymis in victos sæviores inhumani-
oresque facti, non gloriam Deo, cujus numine
hostibus potiti fuerant, acceptam retulerunt : sed
sacram templi supellectilem idolis impie dedica-
runt. Fit autem prophetica visio, cum mens ipsa
divinitus illustrata, ipsique adeo interiores oculi,
non eorum more, qui extra se positi, a dæmonibus
torquentur, futura, tanquam præsentia, intuentur.
Neque enim illi, quas intus habent, imagines vid-
ent, sed videre se falso arbitrantur; non aliter
quam qui insanunt, dum montes et flumina, vi-
rosque et feras absentes intueri se putant; quo-
rum visio nihil aliud, quam mentis error operatione
sua carentis, esse queat. At inquit Deus : « Ipse
sum, qui visiones multiplicavi⁷⁴; » quas cum lar-
gitur, non quam ipse construxit et ornavit, mentem
obcæcat, sed spiritus præsentia lucidiores et cla-
riorem facit. Unde sunt et prophete videntes no-
minati; quasi dicas ingenti quodam et acuto men-
tis visu præditos. Quis igitur fecit videntem et
cæcum? Alterum quidem prophetam : alterum au-
tem suo scelere in futurarum rerum cognitione
prorsus cæcutientem? Neque enim unquam beato-
rum spectacula profanorum sunt intuituri oculi.
Unde ait : « In judicium ego in mundum veni, ut
non videntes videant, et qui vident cæci fiant⁷⁵. »
Est vero a propheta Patris nomen additum, ut eo
se in prophetandi disciplina magistro; quem non

σμέτροι εἰσι, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. Γιγαντες ἐρ-
χονται πλῆρωσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα
καὶ ὑβρίζοντες. Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν
ὄρεων, ὁμοίᾳ ἐθνῶν πολλῶν, κ. τ. λ.

Ἐτέρας ὑποθέσεως ἀρχεται, μετὰ τὰ περὶ Χρι-
στοῦ θεσπισθέντα, κατ' ἐθνῶν ἀλλοφύλων ἐνέει τὰς
ὁράσεις ἰδῶν, ἀπὸ Βαβυλωνῶνος ἀρξάμενος. Αἱ καὶ
τὴν φάραγγα Σιών περιεῖληφεν, τοῖς ἀλλοφύλοις καὶ
τὸν Ἰουδαίων λαὸν συγκαλέσας¹, τούτων δὲ τῶν
ἐθνῶν ἐποιήσατο μνήμην, ἃ καὶ μόνα τοῖς Ἰουδαίοις
συνεχῶς ἐπετίθετο. Διὸ παραμυθεῖται τοὺς πεπονώ-
τας κακῶς, εὐαγγελιζόμενος τῶν κακῶς αὐτοῖς χρη-
σαμένων τὴν τιμωρίαν, καὶ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας
ἀνάκλησιν, ὡς ἂν εἰς ἔργον τῆς προφητείας ἐλθούσης,
βέβαιαι γένοιοντο περὶ τὸν Θεόν, τὸν καὶ δίκην ἐπ-
άγοντα, καὶ πρὶν γενέσθαι μνησούντα. Τὰ δὲ τῆς
θεογνωσίας χρηστὰ, οὐκ Ἰουδαίοις μόνοις, ἀλλὰ τοῖς
ἔθνεσι πᾶσιν εὐαγγελίζεται. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς ὁλῆς
βίβλου, περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ τῆς προφητείας ἀρξά-
μενος, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ἀρχὴν ἀπὸ Βαβυλωνίων
νῦν ποιησάμενος, εἰς Ἱερουσαλήμ πάλιν κατήντησεν.
Ὡς τὼς οὐδεμία προσωπολήψια παρὰ Θεῷ ἀπὸ τῶν
οἰκείων ἀρξασμένη καὶ λήξαντι. Ἦρξεν δὲ τῆς οἰ-
κουμένης Ἀσσυρίοι ἐπὶ ἑτη χίλια τριακόσια, μέχρι
πολιορκήσαντες Ἱερουσαλήμ ἀπάνθρωποι περὶ τοὺς
ἀλόντας ἐγένοντο, μὴ δόντες δόξαν τῷ παραδεδικῶτι
Θεῷ· τὰ ἐπερὶ δὲ σκευὴ τοῖς ἰδῶλοις ἀσεβῶς ἀνα-
θέντες. Ὅρασις δὲ προφητικὴ, καὶ διὰ νοῦ, καὶ τῶν
ἔνδον ὀφθαλμῶν παραγίνεται, ὡς παρόντα βλέπόντων
τὰ μέλλοντα Θεοῦ τὸν νοῦν καταλάμποντος, οὐκ ἔκ-
στασιν ὑπομενόντων, ὡς ἐπὶ τῆς δαιμονικῆς ἐνερ-
γείας. Ἐκεῖνοι γὰρ οὐχ ὁρῶσι τὰς ἐγγιγνωμένας αὐ-
τοῖς φαντασίας, ἀλλὰ παροῦσιν, ὡς περὶ οἱ δαιμονιών-
τες, ὄρη καὶ ποταμούς, ἀνδρας τε καὶ θηρία μὴ
παρόντα θεώμενοι, τῶν οὐδὲν ὄρασις ἐστίν, ἀλλὰ
παρφορὰ τοῦ νοῦ τὴν ἰδίαν ἐνεργείαν ἀπολέσαντος.
Θεὸς δὲ φησιν : « Ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα. » Ὅρασις
δὲ χαριζόμενος, οὐ τυφλοὶ τὸν νοῦν, ὃν αὐτὸς κατε-
σκεύασεν· φωτίζων δὲ, ποιεῖ διαυγέστερον τῇ παρου-
σίᾳ τοῦ πνεύματος. Διόπερ ὁρῶντας τοὺς προφήτας
ὠνόμαζον, ὡς ἂν ἐπιταθείσης αὐτοῖς κατὰ νοῦν τῆς
ὁράσεως. Τίς οὖν ἐποίησε βλέποντα καὶ τυφλόν;
Τὸν μὲν, ὄντα προφήτην, τὸν δὲ, διὰ κακίαν πρὸς τὸ
μέλλον τυφλώττοντα; ὀφθαλμοὶ γὰρ βέβηλοι τὰ τῶν
μακαρίων οὐχ ὁρῶσι θεάματα. Διὸ φησιν : « Εἰς κρι-
μα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες
βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. » Τῷ
δὲ προφήτῃ τοῦνομα πρόσκειται τοῦ Πατρὸς, τοῦ
λόγου δεικνύοντος, ὡς καὶ προφητείας αὐτῷ διδάσκα-
λος γέγονεν, ἁγίας αὐτοῦ φροντίδας ἀνατροφῆς καὶ
παιδεύσεως. Τίς οὖν ἡ Βαβυλωνίων, καθ' ἣς ἡ ὄρασις
γέγονεν, κατὰ μὲν τὴν ἱστορίαν, τόπος ἐνθα συνεχύ-
θησαν τῶν πυργοποιούντων αἱ γλώτται. Σύγχυσις
γὰρ ἐρμηνεύεται τοῦνομα. Κατὰ δὲ τὸ νοητὸν, συγκε-
χυμένων ἐστὶ νοῦς ὑπὸ τῶν ἰδίων κακῶν θεομαχῶν

⁷³ Coloss. II, 25. ⁷⁴ Osee XII, 10. ⁷⁵ Joan. IX, 39.

VARIAE LECTIONES.

¹ ἡτ. συγκαλέσας.

ἀει, καὶ πλάττων ἀλλότρια δόγματα, καὶ τὸ δοκεῖν A parum de sancta sua educatione sollicitum habuisse, aut, usum esse doceret. Cæterum quam hic designari *Babylonem*, adversus quam visio est, arbitramur? Locum equidem ipsum, si ad historiam spectes, in quo linguas eorum qui turrim ædificabant confusas esse accepimus. Confusionem enim, si nominis ratio quaeritur, significat. Quod si arcanum postulas intellectum, mentem optime Babylonem dixeris, quæ suis confusa malis Deo semper adversatur, quæque 201 confictis dogmatibus alienis, dum illis delectatur, *elevatur*.

Φησὶ δ' οὖν τοῖς Βαβυλωνίοις ὁ προφήτης ἐπιπηδῶν, Ἐπ' ὄρους πεδινῶν ἄρατε σημεῖον. Ἐπεὶ γὰρ ἀμέτρως ἐχρήσαντο τοῖς ἐξ Ἰσραήλ, εἰ καὶ δι' εἰδωλολατρείαν αὐτοῖς παρεδόθησαν, ἀγανακτεῖ Θεὸς εἰκότως, καὶ διὰ Ζαχαρίου φησὶν· Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ ἐπιτιθέμενα· ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὠργίσθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. Καὶ πρὶς γε τὴν Βαβυλωνίαν φησὶν· Ἐγὼ δέδωκα αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖράς σου, οὐ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. Ἀνθ' ὧν αὐτὴν παρέδωκε Κύριος τῷ Μήδῳ καὶ Περσῶν βασιλεῖ, πρὸς ἕν ἐν Ἡσαΐα φησὶ· Ἐγὼ λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύριος, οὐ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς, ἐπακούσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται. Ἐγὼ ἐμπροσθεν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὄμαλιῶ. Θύρας χαλκᾶς συντρέψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συγκλάσω. Διὸ νεκρῶν ἀνῆκεν τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραήλ, καὶ τῶν νεῶν ἀνεδείματο. Τοιγαροῦν Ἱερεμίας περὶ τῆς ἐλώσεως Βαβυλωνος εἰπὼν, καὶ ὡς ἀνέθη ἐπ' αὐτὴν ἔθνος ἀπὸ βορρᾶ, τούτους ἐπήνεγκε· Ἐγὼ καιρῷ ἐκείνῳ ἤξουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ καὶ οἱ υἱοὶ Ἰούδα ἐπὶ τὸ αὐτό. Βαδίζοντες καὶ κλαίοντες πορεύσονται τὸν Θεὸν αὐτῶν ζητοῦντες. Καὶ πάλιν, εἰπὼν, ὡς Ἐκδικῶ ἐπὶ τὸν βασιλεῖα Βαβυλωνος, ἐπήνεγκε. Καὶ ἀποκαταστήσω τὸν Ἰσραήλ εἰς τὴν νομὴν αὐτοῦ. Μήδοις οὖν καὶ Πέρσαις ὁ προφήτης ἐπιφωνεῖ, ὡς ἤδη Βαβυλωνος κεκρατηκόσιν, αἰρεῖν ὑψοῦ τῆς νίκης τὸ σύμβολον, ἐμφανῆς ἐγείρασι τρόποσιον ἐπὶ τῇ κακοδαίμονι πόλει, περὶ ἧς αὐτὸς φησὶν· Ἐγὼ ἐάλω καὶ συνετρέθη ἡ σφύρα πάσης τῆς γῆς; Τὴν ὠμότητα ταύτης καὶ πλεονεξίαν δηλῶν. Διόπερ αὐτοῖς τὸ τελευταῖον οἱ ἐξ Ἰσραήλ παρεδόθησαν ἐπιτεινάντες τὴν ἀσέβειαν, πρῶτον ἔθνεσιν τοῖς ὁμόροις παραιδόμενοι. Ὅρος δὲ πεδινῶν ἐκάλεσεν τὸ γεώλοπον. Ἐπὶ μετρίῳ γὰρ ὑψοῦς ἢ τῶν τροπαίων ἐγένετο στάσις. Πρὸς δὲ νοῦν, ἐπιδείκνυται πῶς ἡ δυναστεία τῶν τὴν σύγχυσις ἐργαζομένων ἀλίσκεται, ἐπειδὴν ἐπ' ὄρος ἀνέλθωμεν μὴ ἀπόκρημον, ἀλλ' ὥστε ὑψος μὲν ἔχειν διὰ τὸ ἀνάστημα, ἀσφάλειαν δὲ παρέχειν τοῖς ἐπισταχμένοις διὰ τὴν ὑπτιότητα. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ἀμφοτέρω περὶ Θεοῦ νοεῖν ὑψηλά τε καὶ ἀσφαλῆ. Ὅ δὲ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ κηρύττων μεγαλοφώνως, οὐτως ἤρην ἐπ' ὄρους τὸ σημεῖον, τὸν περὶ τοῦ πάθους λόγον μεγαλῶσαι δυνάμενος, ἐξομαλισμῷ τε καὶ σαφηνείᾳ ἢ περὶ τῶν ἐπαγγελιομένων παραειδούσ· περὶ δὲ τῶν τοιοῦτων ἐπήνεγκεν· Ἐγὼ ὤσατε τὴν ὄρωι-ἦν. Τοῦτ' ἔστιν, ἐξ ἑαυτῶν λάβετε τὸ ὑψος τῆς

Tanquam igitur in *Babylonios* propheta insurgeret, *In monte campestri elevari signum* imperavit. Quoniam enim Israelitas, qui propter idololatriam eis fuerant traditi, inhumanus acceperant; non immerito Deus indignatur, et per Zachariam ait in hunc modum : « Zelatus sum Jerusalem, et Sion zelo magno. Et ira magna irascor super gentes irruentes : quia ego iratus sum parum, ipsi vero addiderunt ad mala ⁷⁶. » Et ipsam rursus *Babylonem* sic alloquitur : « Ego dedi ipsos in manus tuas, tu autem non dedisti eis misericordiam ⁷⁷. » Atque inde est, quod a Cyro Medorum Persarumque rege subacta est ; de quo apud Isaiam locutum Dominum his verbis reperias : « Hæc dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi dextram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et urbes non claudentur. Ego ante te ibo, et montes adæquabo, portas ferreas conteram, et vectes ferreos confringam ⁷⁸. » Inde victoria potitus, captivos Israelitas domum dimisit, templumque instauravit. Jeremias itaque, cum de *Babylonica* expugnatione, deque gentis aquilonicæ in eam expeditione disseruisset, hæc addidit : « In tempore illo venient filii Israel, et filii Juda in idem. Ambulantes et flentes prope-rabunt Deum suum quaerentes ⁷⁹. » Rursus, ubi se in *Babylonium* animadversurum, deque eo pœnas sumpturum dixisset, Israelem se in pascua sua reducturum paulo post intulit. Est ergo ad Medos et Persas propheta sermo directus ; ut tanquam *Babylone* jam potiti, victoriae symbolum in altum attollant, et tropæum urbi infelici videndum aperte proponant ; de qua in hæc etiam verba apud eundem legimus : « Quomodo captus est et contritus malleus universæ terræ ⁸⁰ ? » quibus summam ejus sævitiam, summamque avaritiam procul dubio significasse putamus. Atque hinc est, quod in eorum tandem manus Israelitæ, cum suam ipsi impietatem bene dilatassent, traditi sunt ; cum jam tamen antea in vicinarum gentium potestatem venissent. *Campestris autem montis* nomine, collem significavit. Non enim nisi mediocriter erecto in loco tropæa 202 erigebantur. Sed si sensum postulas altiore, ut eorum tandem, qui confusionis auctores exstiterunt, potentia ruitura sit ostendere videtur ; cum *montem* non præruptum, aut præcipientem, sed magnitudine aliquatenus elatum, sua tamen etiam humilitate in eo manentibus securum et tutum con-scenderimus. Vult enim utraque nos de Deo, ex-

⁷⁶ Zachar. 1, 44, 15. ⁷⁷ Isa. XLVII, 6. ⁷⁸ Isa. XLV, 1, 2. ⁷⁹ Jerem. L, 4. ⁸⁰ ibid. 25.

VARIÆ LECTIONES.

^u γρ. οὔτος. ὁ δ. τὰ.

celsa videlicet, et tuta sentire. At qui magna vocis contentione crucem prædicat, is in monte signum elevare, id est potenti oratione Christi mortem amplificare posse dicitur, et promissiones planas apertasque reddere. Hos autem cum vocem exaltare jussit, Deum profecto, ac si quam in seipsis illi ex communibus notitiis Deum prædicandi materiam habent, assumere, in eaque laborare moneret, dixisse videtur. Qui enim vultu demisso terrenis rebus incumbit, humilem profecto de Deo (quasi in convallibus habitet) vocem edit; cum ejus humiliatam in præconibus ipsæ, quibus deprimuntur, animi perturbationes efficiant. Ne metui igitur, ne lucto, ne tentationibus ipsis quo sublimis evadat nobis prædicatio, succumbamus. Ad litteram autem, Persas pro superatis Babylonii verborum applausu excipere, vocemque edere triumphalem jubet. Forsitan etiam et confidenti esse animo adversus eos, in quos pugnaturi sunt, adhortatur. Hoc enim ipsum, quod nolite timere dixit, significat; cum Deo quantumvis exercitum vincere promptum sit. Deinde, adhortamini manum, adjicit. Nutibus enim potius in bello quam voce, quæ tumultu, strepituque intorcepta satis esse nequit, quæ volumus significamus. Qui rursus afflictis per bona opera consolationem affert, paupertatem largitrice manu leviores reddit. Largiendo enim potius consolationem attuleris, quam si verbis ad ferendam fortiter paupertatem adhortatus fueris. Quod autem manum illis aperire suadet, de erogando certe admonet. Juxta illud: «Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate⁴¹.» Quod certe imprimis efficere principes, quo subditis in exemplum ipsi evadant, exposcit. Decet vero et quæ imperitis occlusæ 203 sunt, Scripturas aperire, contra quam a Scribis (qui regni claves habebant⁴²) effectum est.

Recte siquidem principes, quibus est ea clavium scientiæ potestas, nominantur. Indeque est, quod os suum Corinthiis patere dicebat Paulus⁴³. Ad litteram autem, aut Babylonios jam, tanquam victos; aut sanctas ipsas potestates, inita cum Persis societate, portas jubet aperire. Invictam enim manus potentiam ostendens ipse, ait, instruo: ipse, inquam, duco eos. Aut nos (si via placet contemplationis) pro viribus ad operationis studium exhortari videtur. Ducem enim habent Dominum, qui unumquemque in Ecclesiæ corpore pro sua dignitate ordinat. Deinde quantos adversus Babylonem ducat, subjicit, cum tanquam gigantes venire addit: Gaudentes quidem et alacres, ut qui victuros se non diffident; adversarios autem superbe, tanquam viribus impares, contemnant: quod quidem injuriæ verbo ipsi significatum est. Minitatur autem et aliter, nonnullorum (quibus est cum Deo bellum gerere familiare) in sceleratorum poenas instare adventum; a quibus sese suos eripere cum exoptet, eisdem erecto salutis signo, in montem campestrem educit. Admonet præterea, ut eos, qui

φωνῆς, τὰς ἐνυπαρχούσας ὑμῖν ἀφορμὰς ἐκ τῶν κοινῶν ἐνοιῶν πρὸς Θεοῦ δοξολογίαν ἀνακινήσαντας. Ὁ γὰρ κάτω βλέπων καὶ γῆινος, ταπεινὴν ἔχει περὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φωνήν, οἰκῶν ὡσπερ ἐν φάραγγι. Πάθος γὰρ ἕκαστον, μεθ' οὗ τις κηρύττει, ταπεινὴν φωνὴν ἀπεργάζεται. Μὴ οὖν ὑπεικώμεν, μὴ φόβω, μὴ κέρδει, μὴ πειρασμοῖς, ὡς ἂν τῶν ὑψηλῶν ὑπάρχη τὸ κήρυγμα. Κατὰ δὲ τὸ ρητόν, ἀλαλάζειν τοῖς Πέρσαις ἐπὶ τῇ Βαβυλῶνι παρακελεύεται, καὶ φωνὴν ἤχηεν ἐπινοῖκιον. Τάχα δὲ καὶ θαρροῖεν πρὸς τὴν κατὰ τοῦτο μάχην παρακελεύεται. Τοῦτο γὰρ τὸ, μὴ φοβέσθαι δηλοῖ, Θεοῦ νικῶντος καὶ τὴν ἀμαχον δύναμιν. Ἐἴτα παρακαλεῖτε, φησὶ, τῇ χειρὶ. Νεύμασιν γὰρ ἐν πολέμῳ τὰ δοκούντα μᾶλλον σημαίνεται, μηδεμιᾶς πρὸς τὸν θόρυβον ἀκούσης φωνῆς.

Καὶ ἄλλως δὲ, ὁ τὴν παράκλησιν τοῖς θλιβομένοις δι' ἀγαθῶν ἔργων προσφέρων, τῇ μεταδοτικῇ χειρὶ τὴν πένιαν παρεμυθήσατο. Διδούς γὰρ μᾶλλον παρακλήσει, ἢ λόγῳ παραινῶν τὴν πένιαν γενναίως ὑφίστασθαι. Τὴν δὲ χεῖρα τοῖς τοιοῦτοις ἀνοίγειν προτρέπεται, ὃ δηλοῖ τὴν μετάδοσιν, κατὰ τὸ, «Ἄνοιξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος.» Ὁ δὲ ποιεῖν πρῶτους ἐθέλει τοὺς ἀρχοντας, ὡς ἂν εἰς τύπον τοῖς ὑπὸ χεῖρα γενήσονται. Δεῖ δὲ καὶ τὰ κεκλεισμένα τῆς Γραφῆς τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀνοίγειν. Ὅπερ οὐκ ἐποίησαν οἱ Γραμματεῖς, τὰς κλείς ἔχοντες τῆς βασιλείας.

Ἀρχοντες γὰρ οἱ τοιοῦτοι τὰς κλείς τῆς γνώσεως ἔχοντες. Ἐνεῦθεν ὁ Παῦλος φησὶ: «Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέψω πρὸς ὑμᾶς, Κορινθιοί.» Πρὸς δὲ ῥητόν, ἢ τοῖς Βαβυλωνίοις, ὡς ἦδη κεκρατημένοις, τὰς πύλας ἀνοίγειν παρακελεύεται· ἢ δυνάμειν ἀγίαις συναρρομέναις τοῖς Πέρσαις. Τὸ γὰρ ἀμαχον ἐπιδεικνύμενος τῆς χειρὸς, ἐγὼ συντάσσω, φησὶ, καὶ ἐγὼ ἀνω αὐτοῦ: ἢ κατὰ θεωρίαν, φησὶν ὡς ἡμᾶς χρῆ τὰ πρὸς δύναμιν ἐνεργεῖν. Ὁ γὰρ ἀγων αὐτοῦς, Κύριος ἐστίν, ὁ κατατάσσων ἕκαστον ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἰδίαν ἀξίαν. Ἐφ' οἷς ἐπάγει, Ἰσους ἀγεί κατὰ Βαβυλῶνος. Ὡς γίγαντες ἐρχονται. Καί πορτες μὲν, ὡς θαρρόντες ὅτι κρατήσουσιν. Περιφρονούντες δὲ τοὺς ἐναντίους, ὡς ἀσθενεῖς ὅπερ ὕβριν ἐκάλεσεν. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ ἄλλως θεομάχων τινῶν ἐπιδημίαν ἐπὶ δίκῃ τῶν πλημμελούντων, ἐξ ὧν φυγεῖν ἐθέλων τοὺς ἑαυτοῦ, πρὸς ὄρος ἀνήγαγε πεδινόν, τὸ σημεῖον αὐτοῖς διδοῦς φυλακτήριον. Καὶ τὴν δι' ἔργων ἀγαθῶν παρασκευὴν ὑποτίθεται χεῖρὶ τοῖς θλιβομένοις παρακαλεῖν, ἀνοίγειν τε τὸ στόμα τοῖς μαθηταῖν ἐθέλουσιν, ἵνα τοὺς γίγαντας φύγωσιν ἐπὶ κακοῦ τὰ πολλὰ ταπτομένους,

⁴¹ Psal. cii, 28. ⁴² Luc. xi, 53. ⁴³ II Cor. vi, 11.

VARIÆ LECTIONES.

* Ἰσ. λ. ἦ.

οὓς ἀγγέλους πονηροὺς λέγων, ἔοικεν παραδηλοῦν ὁ Δαβὶδ, οἵπερ ἐπιχαίρουσι μαστιζομένοις ἡμῖν δι' ὠμότητα, καὶ τὴν ἡμετέραν οὐδύνην ἰδίαν κρίνοντες ἀπόλαυσιν, ἐνυθρίζουσι, καὶ τοὶ τοσαῦτα δρωῦντες ὅσα Θεὸς συγχωρεῖ. *Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων*· καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν παμμικτὴν δείκνυσι τῶν ἐν τῷ πολέμῳ *φωνῆν*, ἀνθρώπων, ἱππων, νικῶντων, φευγόντων. Ἦτις, φησὶν, οὐ τοιαύτη τίς ἐστίν, ὡς ἀλίγων ἀνθρώπων νομίζεσθαι. *Ἀρχόντων δὲ πλείστων*, καὶ ἀρχομένων, *Βαβυλωνίων* μὲν θρηγνόντων, Περσῶν δὲ ἀλαλαζόντων. Οὐκ καὶ *ὀπλομάχους* ἀποκαλεῖ, καὶ *πόρρωθεν ἐρχόμενον ἔθνος ἀπ' αὐτῆς* ἤδη τῆς ἄρχου, καὶ τῶν ὑπὸ ταύτης μερῶν. Ὡς κατὰ βούλησιν δὲ Θεοῦ χωροῦντας *ἰδίους* καλεῖ. *Ὀικουμένην* δὲ φθειρομένην, οὐ τὴν καθόλου φησὶ τὴν περὶ ἧς δὲ πρόκειται χώραν, ἰσως καὶ τὸ μέγα **B** καὶ πολυάνθρωπον αὐτῆς ἰνδεικνύμενος, ἀντιδιαστέλλων τε τὴν μετὰ τὴν ἄλλωσιν ἐρημίαν. Εἰκὸς δὲ ταῦτα δηλοῦν καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑκκλησίαν διαφόρων ἐθνῶν τὴν *φωνῆν*, ἣν καὶ *πεδιπνὸν ὄρος* ἔφη, πρὸς τὴν συλλογὴν τοῦ πλήθους εὐρυχωρίαν ταύτην διδοῦς, ἐπὶ τὸ ὕψος ἀναβαινόντων τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, μίαν τε *φωνῆν* ἔχόντων τῆς πίστεως. Μία δὲ οὕσα τῇ συμφωνίᾳ, πολλαῖς ἔοικε, διὰ τὸ μερισθῆναι γλώσσαις πρὸς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ἑκατόν τῶν ἀποστόλων μελλόντων τοῖς ἔθνεσι κηρύξαι πᾶσιν τὸ Εὐαγγέλιον, ὧν τοὺς ἐκλεκτούς, *βασιλέας* καλεῖ, ὡς υἱοὺς τῆς βασιλείας ὑπάρχοντας. Ἐκ δὲ τοῦ, *Κύριος ἐντέταλται ἔθνεσιν ὀπλομάχῳ ἐρχεσθαι*, διδασκόμεθα κρῖσει Θεοῦ τὰς τιμωρίας· ἐπαγεσθαι, καὶ ὡς οὐ δεῖ δεδιέναι τὸν τύπτοντα, τὴν ἐπιτάττοντα δὲ μᾶλλον παρακαλεῖν· οὐδὲ μίμεισθαι τοὺς λέγοντας ἀσεβῶς, δεῖν θυσίαν προσάγειν πνεύμασι πονηροῖς, ὡς ἂν αὐτῶν τὴν κακίαν ἐκμελιζόμεθα. Ἐτε γὰρ θεραπεύσθητε, εἴτε καὶ μὴ, δρῶν αὐτοῦ ἀνάγκη τὸ προστατόμενον τῷ δοθέντι μέτρῳ χρωμένους. Ἦ δὲ τούτων πανοπλία τῇ τῶν δικαίων ἀντίκειται. Τοῖς μὲν γὰρ θυρεὸς ἐστὶ πίστεως· τοῖς δὲ ἀπειτίας. Τοῖς μὲν λόγου μάχαιρα, τοῖς δὲ ἀλογίας. Τοῖς μὲν θώραξ δικαιοσύνης πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, τοῖς δὲ ἀδικίας. Σωτηρίας τούτοις περικεφάλαια, τούτοις δὲ ἀπωλείας, ἔτοιμοι τούτοις οἱ πόδες πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, ὄξει ἐκείνοις πρὸς τὴν ἐκχέαι αἷμα. Οἱ καὶ ἀπὸ γῆς εἰσι, *πόρρωθεν* μὲν Θεοῦ, *πόρρωθεν* δὲ τοῦ βίου τούτου πρὸς κόλασιν ἐκεῖθεν ἀγόμενοι. Οἱ γὰρ συνεργοῦντες ἡμῖν τὰ πρὸς σωτηρίαν, σύνοικοί τε καὶ γείτονες. Ἐκείνων δὲ κατακέρχεται τῇ ὠμότητι πρὸς θεραπεῖαν ἡμετέραν ἢ Πρόνοια, ὡς ἰατρὸς ἐχθίδος ἰψὸς· ὡς οὐ τὸ πνεῦμα ἀλλ' ἡ σὰρξ παραδίδοται, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ. Φύγετε τε καὶ Ἐρμολόγους αὐτοῖς παρεδόθησαν οὐκ εἰς ἀπώλειαν, ἵνα δὲ παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. scelera ulciscenda acciti. Sunt enim quorum opera viciniquae. Sed illorum crudelitate ad medelam curationemque nostram Dei abutitur providentia; non aliter quam viperæ veneno medicus; quibus in carnem tantum, quo spiritus servetur incolumis

afflicti sunt, bene merendo, tanquam *manu adhortemur*; utque discendi cupidis *os aperianus*, doceamusque qua ratione malo sine multa molientes *Gigantes* effugere valeant, quos malorum nomine angelorum Davidem intellexisse probabile est⁸⁶; qui cum nos crudeliter caesos viderint, lætantur, et ex doloris nostri gravitate voluptatem capientes, contumeliose nobis insultant; licet non majora, quam eis a Deo conceditur, efficiant. *Vox gentium multarum in montibus*, et quæ sequuntur; promiscuam eorum *vocem* ostendit, qui in prælio sunt hominum, equorum, vincientium, fugientium; qualem paucorum hominum, haud quisquam dixerit, sed *principum multorum*, et subditorum; id est, lugentium *Babyloniorum*, et Persarum exsultantium, quos *bellicosos, et gentem procul*, id est, **204** ab ipso aquilone, vicinisque locis, *venturam* asseruit. Suos autem vocat, ut Dei voluntate progredi non dubites. Quod vero *perditam terram* dixit, non orbem universum, sed de qua sermo instituitur regionem innuit: quam ideo forsitan sic nominavit, ut gentem magnam et populosam esse doceret; eamque, quæ expugnationem secuta est, solitudinem dislingueret. Nec vero incongruum est, talibus variarum etiam gentium *vocem* in Ecclesia (quam per *montem campestem* intellexit) significari: cui, ad multitudinis collectionem, loci amplitudinem ascribit; cum ad eam, propter divinæ cognitionis altitudinem, uniusque fidei *vocem* ascendant multi. At consensu ipso una eademque cum sit, multiplex ideo videtur, quod linguis igneis, Spiritus sancti opera, in quemlibet apostolorum, qui gentibus universis erant Evangelium prædicaturi, dissecta fuit⁸⁷: quorum de numero qui delecti sunt, *reges* eos, tanquam filios, appellat. In quo præterea *gentem bellicosam venire jubet Dominus*; poenas certe Dei iudicio immitti, neque inferentem metuere, sed jubentem potius deprecari docemur oportere; non eorum imitari impietatem, qui malorum spirituum nequitiam sacrificiis demulcere adhortantur; quos sive ambias, sive negligas, agere tamen et sævire, prout imperanti placet, necessum est. Est vero illorum tota, ei, qua teguntur justii, contraria plane armatura. His enim fidei clypeus in promptu est, illis autem incredulitatis. Illis fulget rationis et verbi gladius; illis temeritatis. His inest ad securitatem justitiæ lorica; illis injustitiæ. His item salutis galea; illis perditionis. Illis pedes ad sectandum pacis Evangelium prompti paratique; illis ad effundendum sanguinem veloces. Illi item sunt *de terra longinqua, longe* quidem a Deo remoti, *de longe* etiam ad hujus vitæ ad salutem utimur, non externi, sed domestici.

⁸⁶ Psal. LXXVIII, 4. ⁸⁷ Act. II, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

γ λείπ. ἰσ. ἔθνος. ᾧ γρ. οἷς.

celsa videlicet, et tuta sentire. At qui magna A
 rocis contentione crucem prædicat, is in monte
signum elevare, id est potenti oratione Christi mor-
 tem amplificare posse dicitur, et promissiones pla-
 nas apertasque reddere. Hos autem cum *vocem*
exaltare jussit, Deum profecto, ac si quam in se-
 ipsis illi ex communibus notitiis Deum prædicandi
 materiam habent, assumere, in eaque laborare
 moneret, dixisse videtur. Qui enim vultu demisso
 terrenis rebus incumbit, humilem profecto de Deo
 (quasi in convallibus habitet) *vocem* edit; cum ejus
 humilitatem in præconibus ipsæ, quibus deprimuntur,
 animi perturbationes efficiant. *Ne metui* igitur,
 ne lucto, ne tentationibus ipsis quo sublimis evadit
 nobis prædicatio, succumbamus. Ad litteram
 autem, Persas pro superatis Babylonis verborum
 applausu excipere, *vocemque* edere triumphalem
 jubet. Forsitan etiam et confidenti esse animo ad-
 versus eos, in quos pugnaturi sunt, adhortatur.
 Hoc enim ipsum, quod *nolite timere* dixit, signifi-
 cat; cum Deo quantumvis exercitum vincere
 promptum sit. Deinde, *adhortamini manū*, adjicit.
 Nutibus enim potius in bello quam voce, quæ tu-
 multu, strepitumque intorcepta satis esse nequit, quæ
 volumus significamus. Qui rursum afflictis per bona
 opera consolationem affert, paupertatem largitricem
 manu leviorē reddit. Largiendo enim potius con-
 solationem attuleris, quam si verbis ad ferendam
manu illis *aperire* suadet, de erogando certe admonet.
 Juxta illud : « Aperiente te manum tuam,
 omnia implebuntur bonitate ⁸¹. » Quod certe imprimis
 efficere *principes*, quo subditis in exemplum
 ipsi evadant, exposcit. Decet vero et quæ imperitis
 oclusæ **203** sunt, Scripturas *aperire*, contra quam
 a Scribis (qui regni claves habebant ⁸²,) effectum est.

⁸¹ Psal. cii, 28. ⁸² Luc. xi, 53. ⁸³ II Cor. vi, 11.

VARIÆ LECTIONES.

x ἴσ. λ. η̄.

φωνῆς, τὰς ἐνυπαρχούσας ὁμοῖν ἀφορμάς ἐκ τῶν κοι-
 νῶν ἐνοιῶν πρὸς Θεοῦ δοξολογίαν ἀνακινήσαντες.
 Ὁ γὰρ κάτω βλέπων καὶ γῆινος, ταπεινὴν ἔχει
 περὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φωνὴν, οἰκῶν ὡσπερ ἐν φάραγγι.
 Πάθος γὰρ ἕκαστον, μεθ' οὗ τις κηρύττει, ταπεινὴν
 φωνὴν ἀπεργάζεται. Μὴ οὖν ὑπεϊκωμεν, μὴ ῥόβω,
 μὴ κέρδει, μὴ πειρασμοῖς, ὡς ἂν ἡμῶν ὑψηλὸν
 ὑπάρχη τὸ κήρυγμα. Κατὰ δὲ τὸ ρητόν, ἀλαλάζειν
 τοῖς Πέρσαις ἐπὶ τῇ Βαβυλῶνι παρακαλεῖται, καὶ
 φωνὴν ἠχεῖν ἐπιτίθειν. Τάχα δὲ καὶ θαρβεῖν πρὸς
 τὴν κατὰ τούτου μάχην παρακαλεῖται. Τοῦτο γὰρ
 τὸ, μὴ φοβεῖσθαι δηλοῖ, Θεοῦ νικῶντος καὶ τὴν ἁμα-
 χον δύναμιν. Εἶτα *παρακαλεῖται*, φησὶ, καὶ τῇ *χειρὶ*.
 Νεύμασιν γὰρ ἐν πολέμῳ τὰ δοκούντα μᾶλλον σημαί-
 νεται, μηδεμιὰς πρὸς τὸν θόρυβον ἀκούσης φωνῆς.
 B Καὶ ἄλλως δὲ, ὅ τιν παρακλήσειν τοῖς θλιβομένοις
 δι' ἀγαθῶν ἔργων προσφέρων, τῇ μεταδοτικῇ χειρὶ
 τὴν πένταν παρεμυθήσατο. Διδούς γὰρ μᾶλλον παρα-
 κλέσει, ἢ λόγῳ παραινῶν τὴν πένταν γενναίως ὑφι-
 στασθαι. Τὴν δὲ *χειρὰ* τοῖς τοιοῦτοις ἀνοίγειν προ-
 τρέπεται, ὃ δηλοῖ τὴν μετάδοσιν, κατὰ τὸ, « Ἀνοί-
 ξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται
 χρηστότητος. » Ὁ δὲ ποιεῖν πρῶτους ἐθέλει τοὺς
 ἀρχοντας, ὡς ἂν εἰς τύπον τοῖς ὑπὸ χεῖρα γενήσου-
 νται. Δεῖ δὲ καὶ τὰ κεκλεισμένα τῆς Γραφῆς τοῖς
 ἀγνοοῦσιν ἀνοίγειν. Ὅπερ οὐκ ἐποιοῦν οἱ Γραμμα-
 τεῖς, τὰς κλεῖς ἔχοντες τῆς βασιλείας.

fortiter paupertatem adhortatus fueris. Quod autem
 manus illis *aperire* suadet, de erogando certe admonet. Juxta illud : « Aperiente te manum tuam,
 omnia implebuntur bonitate ⁸¹. » Quod certe imprimis
 efficere *principes*, quo subditis in exemplum
 ipsi evadant, exposcit. Decet vero et quæ imperitis
 oclusæ **203** sunt, Scripturas *aperire*, contra quam
 a Scribis (qui regni claves habebant ⁸²,) effectum est.

C "Ἀρχοντες γὰρ οἱ τοιοῦτοι τὰς κλεῖς τῆς γνώσεως
 ἔχοντες. Ἐντεῦθεν ὁ Παῦλος φησὶ : « Τὸ στόμα ἡμῶν
 ἀνέψωγε πρὸς ὑμᾶς, Κορινθιοί. » Πρὸς δὲ ρητόν, ἢ τοῖς
 Βαβυλωνίοις, ὡς ἤδη κεκρατημένοις, τὰς πύλας
 ἀνοίγειν παρακαλεῖται. Ἡ δυνάμεισιν ἀγλαῖς συνα-
 ρομέναις τοῖς Πέρσαις. Τὸ γὰρ ἁμαχον ἐπιδεικνύμε-
 νος τῆς χειρὸς, ἐγὼ συντάσσω, φησὶ, καὶ ἐγὼ ἄγω
 αὐτούς : ἢ κατὰ θεωρίαν, φησὶν ὡς ἡμᾶς χρὴ τὰ
 πρὸς δύναμιν ἐνεργεῖν. Ὁ γὰρ ἄγων αὐτούς, Κύριδος
 ἐστίν, ὃ *κατατάσσω* ἕκαστον ἐν τῷ σώματι τῆς
 Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἰδίαν ἀξίαν. Ἐφ' οἷς ἐπάγει,
 ἔσους ἄγει κατὰ Βαβυλῶνος. Ὡς γίγαντες ἐρχον-
 ται. Χαίροντες μὲν, ὡς θαρροῦντες ὅτι κρατήσου-
 σιν. Περιφρονοῦντες δὲ τοὺς ἐναντίους, ὡς ἄσθενεῖς
 ὅπερ ὕβριν ἐκάλεσεν. Ἄπειλε δὲ καὶ ἄλλως θεο-
 μάχων τιῶν ἐπιδημίαν ἐπὶ δίχῃ τῶν πλημμελοῦν-
 των, ἐξ ὧν φυγεῖν ἐθέλων τοὺς ἑαυτοῦ, πρὸς ἄλλο
 ἀνήγαγε πεδινόν, τὸ σημεῖον αὐτοῖς διδοῦς φυλα-
 κτήριον. Καὶ τὴν δι' ἔργων ἀγαθῶν παρασκευῆν ὑπο-
 τίθεται *χειρὶ* τοῖς θλιβομένοις *παρακαλεῖν, ἀνοί-
 γειν* τὸ στόμα τοῖς μανθάνειν ἐθέλουσιν, ἵνα τοῖς
 γίγαντας φύγωσιν ἐπὶ κακοῦ τὰ πολλὰ ταττομένους,

οὗς ἀγγέλους πονηροὺς λέγων, ἔοικεν παραδηλοῦν ὁ Δαβὶδ, οἵπερ ἐπιχαίρουσι μαστιζομένοις ἡμῖν δι' ὠμότητα, καὶ τὴν ἡμετέραν ὀδύνην ἰδίαν κρίνοντας ἀπόλαυσιν, ἐνυβρίζουσι, καὶ τοὶ τοσαῦτα δρώντες ὅσα Θεὸς συγχωρεῖ. Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων· καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν παμμνητὴν δεικνυσι τῶν ἐν τῷ πολέμῳ φωνητῶν, ἀνθρώπων, Ἰσραηλίων, νικῶντων, φευγόντων. Ἦτις, φησὶν, οὐ τοιαύτη τις ἐστίν, ὡς ὀλίγων ἀνθρώπων νομιζέσθαι. Ἀρχόντων δὲ πλείστων, καὶ ἀρχομένων, Βαβυλωνίων μὲν θρηνοῦντων, Περσῶν δὲ ἀλαζόντων. Οὗς καὶ ὀπλομάχους ἀποκαλεῖ, καὶ πόρρωθεν ἐρχόμενον ἔθνος ἀπ' αὐτῆς ἤδη τῆς ἄρκτου, καὶ τῶν ὑπὸ ταύτης μερῶν. Ὡς κατὰ βούλησιν δὲ Θεοῦ χωροῦντας ἰδίους καλεῖ. Οἰκουμένην δὲ φθειρομένην, οὐ τὴν καθόλου φησὶ τὴν περὶ ἧς δὲ πρόκειται χώραν, Ἰσραὴλ καὶ τὸ μέγα ἔργον καὶ πολυάνθρωπον αὐτῆς ἐνδεικνύμενος, ἀντιδιαστέλλων τε τὴν μετὰ τὴν ἄλλωσιν ἐρημίαν. Εἰκόσ δὲ ταῦτα δηλοῦν καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν διαφόρων ἐθνῶν τὴν φωνήν, ἣν καὶ πεδιῶν ὄρος ἔφη, πρὸς τὴν συλλογὴν τοῦ πληθοῦς εὐρυχωρίαν ταύτην διδοῦς, ἐπὶ τὸ ὕψος ἀναβαινόντων τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, μίαν τε φωνήν ἐχόντων τῆς πίστεως. Μία δὲ οὕσα τῇ συμφωνίᾳ, πολλαῖς ἔοικε, διὰ τὸ μερισθῆναι γλώσσας πυρὸς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ἕκαστον τῶν ἀποστόλων μελλόντων τοῖς ἔθνεσι κηρύξαι πᾶσιν τὸ εὐαγγέλιον, ὧν τοὺς ἐκλεκτοὺς, βασιλέας καλεῖ, ὡς υἱοὺς τῆς βασιλείας ὑπάρχοντας. Ἐκ δὲ τοῦ, Κύριος ἐντέταται ἔθνεσι ὀπλομάχῳ ἐρχέσθαι, διδασκόμεθα κρίσει Θεοῦ τὰς τιμωρίας ἐπιτρέψαι, καὶ ὡς οὐ δεῖ δεδιέναι τὸν τύπτοντα, τὸν ἐπιτάττοντα δὲ μᾶλλον παρακαλεῖν· οὐδὲ μιμεῖσθαι τοὺς λέγοντας ἀεθῶς, δεῖν θυσίαν προσάγειν πνεύμασι πονηροῖς, ὡς ἀν' αὐτῶν τὴν κακίαν ἐκμειλιζόμεθα. Ἐτε γὰρ θεραπεύετε, εἰτε καὶ μὴ, δρᾶν αὐτοῦ ἀνάγκη τὸ προσταττόμενον τῷ δοθέντι μέτρῳ χωρήμενος. Ἡ δὲ τούτων πανοπλῖα τῆ τῶν δικαίων ἀντίκειται. Τοῖς μὲν γὰρ θυρεὸς ἐστὶ πίστις· τοῖς δὲ ἀπιστίας. Τοῖς μὲν λόγου μάχαιρα, τοῖς δὲ ἀλογίας. Τοῖς μὲν θώραξ δικαιοσύνης πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, τοῖς δὲ ἀδικίας. Σωτηρίας τούτοις περικεφάλαια, τούτοις δὲ ἀπώλειαι, ἔτοιμοι τούτοις οἱ πόδες πρὸς τὸ εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, ὅςτις ἐκεῖνοις πρὸς τὸ ἐκχέαι αἷμα. Οἱ καὶ ἀπὸ γῆς εἰσι, πόρρωθεν μὲν Θεοῦ, πόρρωθεν δὲ τοῦ βίου τούτου πρὸς κόλασιν ἐκεῖθεν ἀγόμενοι. Οἱ γὰρ συνεργοῦντες ἡμῖν τὰ πρὸς σωτηρίαν, σύνοχοι τε καὶ γείτονες. Ἐκεῖνον δεκατέλεχος τῇ ὠμότητι πρὸς θεραπείαν ἡμετέραν ἡ Ἡρόνια, ὡς ἰατρὸς ἐχίδνης ἰψὸς οὗ· οὐ τὸ πνεῦμα ἀλλ' ἡ σὰρξ παραδίδεται, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ. Φύγετε τὸ καὶ Ἐρμιογένης αὐτοῖς παρεδόθησαν οὐκ εἰς ἀπώλειαν, ἵνα δὲ παιδευθῶσι μὴ βλασφημῶσι.

afflicti sunt, bene merendo, tanquam *manu adhortemur*; utque discendi cupidis *os aperiamus*, doceamusque qua ratione malo sine multa molientes *Gigantes* effugere valeant, quos malorum nomine angelorum Davidem intellexisse probabile est⁸⁴; qui cum nos crudeliter casos viderint, lætantur, et ex doloris nostri gravitate voluptatem capientes, contumeliose nobis insultant; licet non majora, quam eis a Deo conceditur, efficiant. *Vox gentium multarum in montibus*, et quæ sequuntur; promiscuam eorum vocem ostendit, qui in prælio sunt hominum, equorum, vincentium, fugientium; qualem paucorum hominum, haud quisquam dixerit, sed *principum multorum*, et subditorum; id est *gentium Babyliorum, et Persarum exsultantium*, quos *bellicosos, et gentem procul*, id est, **204** ab ipso aquilone, vicinisque locis, *venturam* asseruit. Suos autem vocat, ut Dei voluntatē progredi non dubites. Quod vero *perditam terram* dixit, non orbem universum, sed de qua sermo instituitur regionem innuit: quam ideo forsitan sic nominavit, ut gentem magnam et populosam esse doceret; eamque, quæ expugnationem secuta est, solitudinem distingueret. Nec vero incongruum est, talibus variarum etiam gentium vocem in Ecclesia⁸⁵ (quam per *montem campestem* intellexit) significari: cui, ad multitudinis collectionem, loci amplitudinem ascribit; cum ad eam, propter divinæ cognitionis altitudinem, uniusque fidei vocem ascendant multi. At consensu ipso una eademque cum sit, multiplex ideo videtur, quod linguis igneis, Spiritus sancti opera, in quemlibet apostolorum, qui gentibus universis erant Evangelium prædicaturi, dissecta fuit⁸⁶: quorum de numero qui delecti sunt, *reges* eos, tanquam regni filios, appellat. In quo præterea *gentem bellicosam venire jubet Dominus*; pœnas certe Dei iudicio immitti, neque inferentem metuere, sed jubentem potius deprecari docemur oportere; non eorum imitari impietatem, qui malorum spirituum nequitiam sacrificiis demulcere adhortantur; quos sive ambias, sive negligas, agere tamen et sævire, prout imperanti placet, necessum est. Est vero illorum tota, ei, qua teguntur justī, contraria plane armatura. His enim fidei clypeus in promptu est, illis autem incredulitatis. His fulget rationis et verbi gladius; illis temeritatis. His inest ad securitatem justitiæ lorica; illis injustitiæ. His item salutis galea; illis perditionis. His pedes ad sectandum pacis Evangelium prompti paratique; illis ad effundendum sanguinem veloces. Illi item sunt *de terra longinqua, longe* quidem a Deo remoti, de *longe* etiam ad hujus vitæ ad salutem utimur, non externi, sed domestici, non aliter quam viperæ veneno medicus; quibus in carnem tantum, quo spiritus servetur incolumis

⁸⁴ Psal. LXXVIII, 4. ⁸⁵ Act. II, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

γ λείπ. ἰσ. ἔθνος. * γρ. οἶς.

205 potestas permittitur : qua ratione Phylegum et Hermogenem non in interitum, sed ut blasphemandum non esse discerent, traditos legimus ⁸⁶.

Eosdem rursus de terra longinqua venire dixit, A quod in terra sedem locumque sibi elegerint, nec a summo cœlo, unde olim primum dejecti sunt, parum distent. Sequitur deinde : *Ululate, quia prope est dies Domini* : tanquam præter lamenta et luctum nihil jam Babylonii restare moneat. Duo namque metum animis eorum incutiente manus omnis dissolvetur, et omnis anima hominis timebit. Vani siquidem tum fuerint, quicumque ad impediendum conatus adhibebuntur. Quis enim ut scribitur, manum erectam queat evertere? Aliter vero et ad Dei minas, quas a bellicosus impendere dixit, ululatus et lamentationes, quibus Deum placari certum est, addiit. Solet enim pro suo in homines amore Deus minitari; et cum eos poenituerit, minas avertere. Qui enim Ninivitis interitum denuntiasset, si poenitentes odisset? Ab ipso enim *conritio*, qui perdidit quæ *contritione* digna sunt : ut Satanam sub pedibus justis, ut bella, ut cedros Libani, id est superbos, et veritati insurgentes, conterere Dominum legimus ⁸⁷. Decet autem eos, qui Dei *contritionem* effugere cupiant, suum ipsos cor elatum tumidumque *conterere*, ut sacrificii vicem ipsius gerat humilitas. Est enim, si cum pœnas exigente Deo conferatur, *omnis imbecilla manus, et omnis timida anima*. Nec vero, aiunt, immerito *hominis* adjectum est vocabulum; cum sit illa, quæ angelorum est timiditati minime obnoxia; contra, quæ brutorum; quam pavere quidem et terreri, sed timidam esse non volunt qui placitorum defectum, quæ a fortitudine petuntur, timiditatem deserviunt. Quod autem *turbatum iri legatos* ait, idolorum cultores significat; qui, ut par est, instante Cyri adventu, quæ ex usu crant vaticinabantur, et supplicationibus pro regione intercedentes dæmonas fatigabant. Sed pudore suffundentur, cum in contrarium omnia cecidisse viderint, **206** mutuoque lugebunt (hoc enim ipsum est, quod *condolendi* verbo significavit). Væ forsitan, et si quæ sunt ejusmodi miseriarum judicia, usurpantes. Ita autem præ maximo animi dolore nigrescent eorum *vultus*, ut esse marcelli cineris reliquiæ videantur : nisi si natum ex pudore ruborem etiam significare voluisse existimes. Jamjam enim tempus appetit, quo *implacabilis Dei furor* Chaldæos omnes *populatus regionem vastabit, peccatoresque perdet ex ea*; quod certe idem est, ac si scelerate viventes ad unum omnes deleturum se dicat. Neque enim quidquam discriminis gratia addidit, qui justis Babylonem destitui non ignorabat. Quia deinde calamitatum magnitudo vel ipso diei tempore, vel cum luna stellisque nox illustratur; tenebras hominum animis et caliginem offundit; ideo, non natura

Oi αὐτοὶ δὲ καὶ ἀπὸ γῆς πῆφθωθεν, ὅτι τὸν περιγειον εἶλοντο τόπον, καὶ ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ, ὅθεν αὐτοῖς ἡ πρώτη γέγονε πτώσις. Εἰτά φησιν· Ὁλολύξατε· ἐγγὺς γὰρ ἡ ἡμέρα Κυρίου· ὡς οὐδενὸς τοῦ θρηνεῖν ὑπολείμενον Βαβυλωνίους. Θεοῦ δὲ κατασειόντος εἰς δειλίαν τὰς τούτων ψυχὰς, πᾶσα χεὶρ ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσα ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει. Πάντα γὰρ ἀνόνητα τότε πρὸς κώλυμα. Τὴν γὰρ χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τις ἀποστρέψει; κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ἄλλως δὲ, πρὸς τὴν ἀπειλὴν τοῦ Θεοῦ, τὴν διὰ τῶν ὀπλομάχων, ὀλολυγμὸς καὶ θρῆνος προστέτακται, δι' ὧν ἔστι δυσωπήσαι Θεόν· φιλόανθρωπος γὰρ ὧν ἀπειλεῖ, καὶ τῶν μετανοούντων ἀποστρέψει τὴν ἀπειλὴν. Εἰ μὴ γὰρ ἡσύχατο τοῦ ἁμαρτωλοῦ τὴν μετάνοιαν, τί τὴν ἀπειλὴν τοῖς Νινευίταις ἐκήρυττεν; παρ' αὐτοῦ γὰρ ἡ συντριβὴ, τὰ συντριβῆς ἀφανίζοντος ἄξια. Ὡς συντριβὴ τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ δικαίου καὶ, Κύριος συντριβὴν πολέμου, καὶ, Συντριβὴ Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, τοὺς ἀλαζόνας καὶ τοὺς ὑπεραιομένους κατὰ τῆς ἀληθείας. Δεῖ δὲ φθάνοντας τοῦ Κυρίου τὴν συντριβὴν, τὴν ἑαυτῶν μεγάλωφρονα καρδίαν συντριβεῖν, ἵνα γένηται οὐσία ἡ ταπεινώσις αὐτῆς. Ὡς πρὸς Θεὸν γὰρ τιμωρούμενον, πᾶσα χεὶρ ἀσθενῆς καὶ ψυχὴ δειλὴ. Ἀνθρώπου δὲ, φασίν, εἰκότως προσέθηκεν. Ἡ μὲν γὰρ τῶν ἀγγέλων, κρείττων δειλίας, ἡ δὲ τῶν ἀλόγων ἐλάττων. Ἡ δὲ γὰρ προεῖται μὲν, οὐ δειλίᾳ δέ. Δειλία γὰρ ἐστὶν ἑλλειψὶς τῶν ἀπὸ τῆς ἀνδρείας δογμάτων. Πρέσβεις δὲ φησὶ *ταραχθῆσθεσθαι*, τοὺς τῶν εἰδώλων θεραπευτὰς, οἳ κατὰ τὸ εἶδος, τῶν περὶ Κύρον προσδοκωμένων, καταμαντεύοντο χρηστὰ καὶ λιτὰς προσῆγον τοῖς δαίμοσιν, ὑπὲρ τῆς χώρας πρεσβεύοντες. Αἰσχυνθήσονται δὲ τῶν ἐναντίων γεννησμένων, καὶ ὀδουρῶνται πρὸς ἀλλήλους. Τοῦτο γὰρ τὸ συμφοράσουσιν, οὐαὶ τυχόν, καὶ συμφορᾶς προσφέροντες ῥήματα. Ἐξ ἀθυμίας δὲ αὐτῶν τὰ πρόσωπα μελανθήσεται, ὡς σποδοῦ μαρνανείσης λείψανον εἶναι δοκεῖν· ἢ καὶ τὸ ἐκ τῆς αἰσχύνης περίστηται ἐρυθρός. Ἐρχεται γὰρ καιρὸς, καθ' ὃν ἀπαραίτητος ὄργη Θεοῦ τὴν τῶν Χαλδαίων ὄλην ἐρημώσει χώραν, καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐξ αὐτῆς ἀπολέσει· τοῦτ' ἐστὶ, πάντας ὄντας ἁμαρτωλοὺς ἀπολέσει. Οὐ γὰρ ἀντιδιαστέλλει δικαίος οὖσιν ἐν Βαβυλῶνι. Καὶ ἐπὶ τὰ μεγέθη τῶν συμφορῶν, σκότου καὶ ἀχλὺς τὸν ἀνθρώπινον καταπίμπλησι νοῦν, κἂν ὁ τῆς ἡμέρας τύχη καιρὸς, κἂν σελήνη καὶ ἄστρους ἡ νύξ καταλάμπηται, τούτου χάριν ταῦτα φησὶ, σκοτισθήσεται, οὐ φῶσι, τῶν δὲ ἀθυμούντων οὕτω δοκούστων ὄρεῖν. Τὸ δὲ, Ἐντελοῦμαι κακὰ, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἀπειλήσω ἢ ἀπενεχθῆναι προστάξω. Δι' Ὀριωνος δὲ, τὰ λαμπρὰ τῶν ἀστέρων ἐδήλωσεν. Ἄλλως δὲ παρ' Ἑβραίοις τὸ ἄστρον τοῦτο λεγόμενον, οἱ ἐρημη-

⁸⁶ II Tim. II, 16, 17. ⁸⁷ Rom. XVI, 20.

νεύσαντες πρὸς τὴν κρατοῦσαν παρ' Ἑλλήσι συν- ἤθειαν ἐκδεδώκασιν. Καὶ ἐν Ἰώβ δέ φησιν ἡ Γραφή, Πλειάδα καὶ Ἐσπερον καὶ Ἀρκτοῦρον, καὶ ταμεῖα ἂ ντου πάλιν οὕτως ἐξ Ἑλλήνων λεγόμενα. Τινὲς δὲ τὰ προειρημένα ῥητὰ, διὰ τὸ λέγεσθαι τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ κακὰ, τοῦτον ἐξηγοῦνται τὸν τρόπον. Μέλλων γὰρ, φασιν, ὁ λόγος μερικὴν ἀπειλὴν κατὰ Βαβυλωνίαν ποιεῖσθαι, περὶ τῆς καθολικῆς τοῦ Θεοῦ προεκτίθεται κρίσεως, καθόλου περὶ τῶν ἀσεβῶν οἷα πείσονται διηγούμενος· εἶ' οὕτως ἐπὶ τὴν μερικὴν τῆς Βαβυλωνίαν μετέρχεται κόλασιν. Περὶ δὲ τῆς γενικῆς τῶς λέγων· Ἐστ' ὄρους, φησὶ, πεδίου τοῦ ἀρατε σημεῖον. Τοῦτο δὲ τὸ προφητικὸν πνεῦμα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ Λόγου προφέρεται, κελύει τε τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἀγγέλοις ἀνοῖξαι θύρας κλεισμένας, καὶ τοῖς ἔνδοι οὖσι προῖναι, παρακελεύεσθαι ἑ, καὶ σπεύδειν ἐπὶ τὴν τῶν ἀσεβῶν τιμωρίαν. Δι' ὧν εἰκὸς δηλοῦσθαι χώραν ἀφωρισμένην δυνάμειν ἀντικειμέναις οἰονεὶ δεσποτικῶν τούτων ὑπάρχουσαν.

justi. Hoc autem prophetæ spiritus, tanquam ex divini Verbi persona profert, et angelis, quibus ipse stipatur, clausas portas jubet aperire, ad eosque, qui intus clauduntur accedere, necnon impiorum pœnas urgere. Unde certam 207 aliquam, qua regionem designari non fuerit dissentaneum.

Καὶ μήποτε αὐτὴ ἐστὶν ἡ ἄβυσσος, ἣν πεπληρωσθαι δρακόντων δηλοῖ τὸ, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι, εἰς ἣν μὴ πεμφθῆναι πρὸ καιροῦ τὸν Χριστὸν παρεκάλουν οἱ δαίμονες, ὡς εἰδότες ἔσσεσθαι ποτε τούτου καιρόν; Τὰς δὲ τοιαύτας δυνάμεις γίγαντες φησιν, ἣ ὡς γιγάντων οὖσας ψυχὰς· ἢ τῶν ἐξ οὐρανοῦ καταλθόντων ἀγγέλων, ἐξ ὧν οἱ γίγαντες ἐγεννήθησαν ταῖς τῶν ἀνθρώπων θυγατρῶσι μιγέντων, ἣ καὶ ἐτέρας ἀποστατικὰς δυνάμεις ἄριστοι τοῦ τῆς κρίσεως δεδεμένας καιροῦ. Ἐπειδ' ἂν δὲ τὸ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρίσιον ἐπιστῆ, ἀποστελεῖ μὲν, ὡς αὐτὸς φησὶ, τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξουσι τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ, ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἕως ἄκρων αὐτοῦ, τὰς δὲ κολάσεις ὡσπερ διὰ δημίων τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τοῖς κολασθησομένοις ἐπάξει, προστάξας τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἀγγέλοις ἀνεῖναι τούτων τὸ δεσποτικόν, ὡς ἂν προελθοῦσι τοὺς ἀσεβεῖς τιμωρήσονται, μέλλουσι καὶ αὗται τὴν οἰκίαν ἐκδέχεσθαι κρίσιν. Ὅρος δὲ πεδινόν, τὸν περιγίγειον ἐκάλεισε τόπον, καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων οἰκητήριον, ἐνθα τὸ σημεῖον παρασχέιν τῆς μελλούσης ἐπιτιθεσθαι τοῦ Θεοῦ κρίσεως παρακελεύεται· (περὶ οὗ τάχα φησὶ, Καὶ βῶνται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου) καὶ ὑψηλῆ ῥωνῆ συγκαλεῖν ἐπὶ τὸ κριτήριον. Εἰτά φησὶ, Παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ ἀνοῖξατε, ἄρχοντες. Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος φησὶ· Κινήσατε χεῖρα, καὶ ἐξελευθέτωσαν θύρας. Δῆλον ὡς ἀπὸ τοῦ ἐξωτάτου σκότους, ἐν ᾧ καθειργμένοι τυγχάνουσιν. Αἱ οὐκ ἂν ἐξηλθον, μὴ τοῦ κριτοῦ τοῦτο προστάξαντος. Ἐπιφέρει δὲ ὡς γίγαντες εἰσὶν οἱ

quidem, sed præ dolore animi rem ita se videre putantibus, obtenebratum iri solem significavit. Quòd autem mandaturum se mala adjicit, vel se nimis territorum, vel certe, ut tollantur mandaturum annuit. Deinde per *Orionem*, stellarum insignium splendorem significavit. Alias vero quod apud Hebræos hujus astri nomine designatur, ad eam, quæ tum vigeat in Græcia, loquendi consuetudinem traxerunt interpretes. In *Jobi* deinde libro, quod *Pleiadem* et *Arcturum*, austriq̄ue penetralia legitur⁸⁷; et ipso etiam Græcorum more dici debemus existimare. Non desunt tamen qui superiora, quoniam orbi universo mala denuntiari videant, hoc modo explicant. Cum enim, aiunt, in *Babylonem* peculiare minas edere propheta instituisset; quæ prius ad universum Dei judicium spectabant, notatis impiorum omnium pœnis, demonstrari et proponi voluit, ut deinceps ad singularem scelerum *Babylonis* ultionem transiret; de universo vero illa existere, quibus in *monte campestri signum elevari*

divini Verbi persona profert, et angelis, quibus ipse stipatur, clausas portas jubet aperire, ad eosque, qui intus clauduntur accedere, necnon impiorum tanquam carcere hostiles claudantur potestates

Eamne vero abyssum illam esse arbitramur, quam serpentibus impletum iri, serpentes et omnes abyssos nominans Scriptura dixit⁸⁸; in quam ante tempus mittantur, Christum dæmones deprecantur, tanquam se tandem aliquando mitti debere confiteantur⁸⁹? Ejusmodi vero potestates vel *gigantas* nominat, vel *gigantum* illis non absmiles animas; vel certe angelos quosdam, qui e cælo delapsi cum filiabus hominum coisse, et *gigantas* procreasse feruntur⁹⁰. Vel denique transfugas potestates alias, quæ ad judicii usque tempora vincetæ clausæque cohibeantur. Cum enim Dei instabit judicium, mittet, ut ipse ait⁹¹, angelos suos cum tuba magna, et congregabunt electos ejus, a summis cœlorum, usque ad terminos eorum. Pœnas autem puniendis per adversarias potestates, tanquam tortores, immittet; ipsisque stipatoribus angelis eorum vincula solvere, ut impios adortæ ulciscantur, suam tamen et ipsæ postea sententiam subituræ peculiariter, imperabit. *Montis vero campestris* nomine, vicinum terræ locum, atque adeo hominum quodlibet domicilium significat, in quo *signum* divini instantis judicii (ad quod forsitan non male dictum istud, Et videbunt signum Filii hominis⁹², retulerit) præbere jubet, et voce elata ad illud omnes convocare. Postea adjicit, *adhortamini manu; aperite, principes*, quorum vice, ita Symmachus: *Movete manum, et egrediantur portis*: tanquam nimirum profundissimis e tehebris, in quibus vincetæ coercentur, unde nec ipsæ, nisi judicis imperio, poterant exire. Quos autem *gigantas* vo-

⁸⁷ Job: ix, 8, 9. ⁸⁸ Psal. cxlviii, 7, 9. ⁸⁹ Matth viii, 28-33. ⁹⁰ Gen. vi, 2-4. ⁹¹ Matth. xiv, 31. ⁹² Matth. xxiv, 30.

VARIE LECTIONES.

^b γρ. ταμεῖα. * ἀμφ. τὸ παρακελεύεσθαι.

cavit, *potentes* Aquila et Symmachus interpretantur: intelligitque scelerum ultrices potestates. Nam et id Scriptura testatur, cum de Ægyptiis ad hunc modum loquitur: « Misit in eos iram indignationis suæ: indignationem, et iram, et tribulationem, immissiones per angelos malos⁹⁹. » Quorum, ut in eos, quos ulcisci decet, immanitas significetur, *gaudii* nomen et *injuriæ* adhibuit. Sed quæ de istis dicunt, hactenus. De **208** gentibus deinceps, quæ judicandæ sunt, disputatio instituitur; quæ *vocem* adversum se edituræ sunt, suam ipsæ calamitatem eculatu testificantes, *subditi* simul et *reges*, propter *bellatores* Dei jussu terram omnem disperdentes: quos *gigantas* esse longe distantes, et tanquam *cæli fundamentis* concludi dixit; qui suo evocati tempore, quando justorum secretionem fieri contigerit, maiorum terram omnem disperdituri vastaturique sunt. Eadem prorsus et in Evangeliiis usurpantur, ubi dextros quidem ad præparatum sibi a constitutione mundi regnum vocari, sinistros autem ignis æterni supplicio terreri legimus⁹⁹. Atque his quidem quæ de futuro judicio (cujus nondum tempus advenit) proferuntur, peccatores ad pœnitentiam longe prius quam contingant, hortari, et instantibus malis relectis, ad luctum provocare studet. *Veniet enim*, ait, *iræ dies*, ante significata, et prope est. Jamdiu siquidem ipsa appetere, prophetis quoque testantibus omnibus, ideo dicitur; ut eorum nullus, qui ceciderunt, tanquam ea procrastinante imparatus offendatur. Quinam vero isti sint *legati*, *quos*, cum dies Domini advenerit, *turbatum iri* significavit? Hi nimirum, quotquot obscure nobis in parabola Dominus aperuit. « Homo enim quidam nobilis, inquit, abiit in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum, et reverteretur⁹⁹. » Deinde sermone de decem annis absoluto: « Cives autem ipsius, adjicit, oderant eum, et miserunt legationem post illum dicentes: Nolumus hunc regnare super nos⁹⁹. » Qui enim nobilem non dixerimus, qui ex Patris essentia suam habet existentiam? Ipse præterea secundum carnem homo, relato ad Davidem genere, nobilis non immerito censeatur. Abit igitur in regionem longinquam: sed non ita locorum intervallo, atque negotiorum ratione dissitam et remotam. Bonis enim ut semper adest Deus, ita longe a peccatoribus recedit⁹⁹: qui diabolica tyrannide opprimi mortales intuitus, tam misera conditione permotus regendos eos et protegendos assumpsit. Nec est profecto quod ipsius imperii finis exspectetur, donec inimicos suis ipse pedibus subjecerit. **209** Venit ergo in remotam a Deo regionem, ut terrenum locum, id est, imperium in gentes, acciperet; juxta illud: « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam⁹⁹. » Qui vero sub hujus sæculi principe degunt, non

A καλούμενοι. Ἀνθ' οὗ, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος δι-
ρατοὺς ἐκδεδώκασι. Λέγει δὲ δυνάμεις τὰς τιμωρη-
τικὰς. Τοῦτο γὰρ ἡ Γραφή λέγουσα περὶ τῶν Αἰ-
γυπτίων παρίστησιν· ἘἈπέστειλεν ἐπ' αὐτοὺς ὁ ὄρ-
γῆν καὶ θυμὸν καὶ θλίψιν, ἀποστολὴν δὲ ἄγγέλων
πονηρῶν· ὃν ὄηλοῖ τὴν ἐπὶ τοῖς κολαζομένοις
ὠμότητα, χαρὰν αὐτῶν λέγων καὶ ὄθρον. Ταῦτα
μὲν οὖν φασὶ περὶ τούτων. Τὰ δὲ ἐξῆς, περὶ τῶν
κρίθησομένων ἔθνων ἐπιλέγει, ὃ φωνὰς ἀφήσουσι,
καθ' ἑαυτῶν ἐξομολογούμενοι, τὰς ἑαυτῶν ὀλοφυρό-
μενοι συμφορὰς, ὑπήκοοί τε καὶ βασιλεῖς, διὰ τοῖς
ἐπιλομάχους τοὺς φθείροντας Θεοῦ προστάξει τὴν
οἰκουμένην. Τούτους ἔλεγε γίνεσθαι μακρὰν ὄντας
πάλαι, καὶ ὡσπερ ἐν θεμελίῳ τοῦ οὐρανοῦ ἀπ-
κεκλεισμένους, ὃ κατὰ καιρὸν κληθέντες φείρου-
σιν· ἢ πᾶσαν τὴν τῶν κακῶν οἰκουμένην, μετὰ τὸν
ἀφορισμὸν τῶν δικαίων. Οὕτω καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ
τῶν ἐκ δεξιῶν κληθέντων ἐπὶ τὴν ἡτοιμασμένην αὐ-
τοῖς βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἐπὶ τοὺς ἐν
ἀριστεροῖς ἡ ἀπειλή τοῦ πυρός ἐξενήνεκται. Ταῦτα
περὶ τῆς μελλούσης εἰπὼν κρίσεως, ἐπεὶ μήπω
ταύτης καιρὸν ἔ, ἐπὶ μετάνοιαν πρὶν γενέσθαι ταύ-
την καλεῖ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἐπὶ τοῖς ἰδίῳις κακοῖς
ἀποκλαίεσθαι παραινῶν. Ἡξεί γὰρ, φησὶν, ἡ προ-
λεχθεῖσα τῆς ὄρηθς ἡμέρα, καὶ πλησίον ἐστίν.
Πολλὸς δὲ ὁ χρόνος ἀπ' οὗ ἐγγίξει αὐτὴ λέγεται πάν-
των τῶν προφητῶν διαμαρτυραμένων αὐτῆς τὴν
ἐγγύτητα, ὡς ἂν μηδεὶς ἀναπεπτωκῶς, ὡς χρονι-
ζούσης αὐτῆς ἀνέτοιμος εὐρέθῃ. Τίνες δὲ οἱ πρόσ-
θεῖς οἱ ταρασσόμενοι, ἦνίκα ἂν ἐπιστῇ ἡ τοῦ Κυ-
ρίου ἡμέρα; Ἀπὸ ὅσους διὰ παραβολῆς ἠνέξαστο
Κύριος. « Ἀνθρώπος γὰρ, φησὶν, εὐγενὴς ἐπορεύθη
εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν, καὶ
ὑποστρέψαι. » Εἶτα περὶ τῶν δέκα μῶν τῶν δοθε-
σῶν τοῖς δούλοις εἰπὼν φησὶν· « Οἱ δὲ πολίται αὐ-
τοῦ ἐμίσησαν αὐτὸν, καὶ ἐπεμφάν ὀπίσω αὐτοῦ πρέσ-
βεις, ὅτι Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεύσαι ἐφ' ἡμᾶς. »
Καὶ πῶς γὰρ οὐκ εὐγενὴς ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πα-
τρὸς ἔχων τὴν ὑπαρξίν; καὶ ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα ἢ
δὲ ἄνθρωπος, εὐγενὴς ἂν λέγοιτο γεγονῶς ἐκ σπέρ-
ματος Δαβὶδ. Πορεύεται οὖν εἰς χώραν μακρὰν, ὡ
τοσοῦτον τῷ τόπῳ διεστῶσαν, ὅσον τῇ καταστάσει
τῶν πραγμάτων. Ἐγγὺς γὰρ ὁ Θεὸς τῶν ἀγαθῶν,
τῶν δὲ πλημμελοῦντων ἀπέχισται. Ὅς διαβόλου
D τυραννίδι τὸν κόσμον ἰδὼν ὑποκείμενον, ἐλεήσας
τοὺς ἀνθρώπους, βασιλεὺς αὐτῶν γενέσθαι κατεδέ-
ξατο. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύσαι, ἄχρις οὗ θῆ τοὺς
ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἦλθεν οὖν
εἰς χώραν μακρὰν τοῦ Θεοῦ, τὸν περιγεῖν ἰ τόπον
τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη βασιλείαν λαβεῖν, κατὰ τὸ, « Αἰτη-
σαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν
σου. » Οἱ δὲ τελούντες ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος
τούτου, οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ δυνάμεις,
τὴν αὐτοῦ βασιλείαν οὐ κατεδέξαντο. Δόντος δὲ αὐ-
τοῦ τὰς ἐντολάς, καὶ τὴν ἐργασίαν ἐπιζητούντος:

⁹⁹ Psal. LXXVII, 49. ⁹⁹ Matth. XXV, 34-46. ⁹⁹ Luc. XIX, 12. ⁹⁹ ibid. 14. ⁹⁹ Psal. CXXIII, 155.

⁹⁹ Psal. II, 8.

VARIE LECTIONES.

ε. ἰ. ἰ. ὄργην θυμοῦ αὐτοῦ. ἴ γρ. φθεροῦσι. ἕ γρ. καιρός. ἠ γρ. τὴν χώραν. ἰ γρ. περιγεῖον.

αὐτῶν, ἔπεμψαν πρέσβεις ὀπίσω αὐτοῦ ἀρνούμενοι ἅ
 τὴν αὐτοῦ βασιλείαν. Εἶεν δ' ἂν οἱ πρέσβεις, οἱ τὸν
 θάνατον ἐνεργήσαντες αὐτοῦ, νομίσαντες διὰ τοῦ
 σταυροῦ διακόπτειν αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, λέγοντες
 τῷ Πιλάτῳ· «Μὴ γράφῃς ὅτι βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων,
 ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, βασιλεὺς εἰμι.» οἱ κατακρι-
 θέντες ἐκ τῆς ἑαυτῶν πονηρίας ἐμποδῶν οὐ γαρό-
 νασι τῇ οἰκονομίᾳ. Οὐδεὶς δὲ θέλει φαῦλα πράττων,
 ὑπὸ Χριστοῦ βασιλευσθεῖν. Περὶ ὧν, ὅτι παραχθή-
 σονται, φησὶν ὁ προφήτης, ὅταν ἴδωσι τὸν Κύριον
 μετὰ δόξης ἐρχόμενον. Ἰδοὺ γὰρ ἡμέρα Κυρίου
 ἐρχεται ἀνίστατος. Ταύτην ἄλλην εἶναι φασὶ παρά
 τὴν προτέραν, περὶ ἧς εἶπεν· Ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυ-
 ρίου. Ἐκείνη γάρ, περὶ τῆς ἰδίως ἐκάστου συντε-
 λείας, ἣτις ἐγγὺς πάρεστιν· ἡ δὲ νῦν, περὶ τῆς
 καθολικῆς, ἥπερ δὴ καὶ κυρίως ἐστὶν ἡμέρα. Νυκτὶ
 γὰρ οὐ διακόπτεται. Διὸ καὶ ἐν αὐτῇ φανεροῦται τὰ
 χρυστὰ τοῦ σκότους. Ὁ δὲ παρὼν βίος, νῦν· ἐν ᾧ
 ταῦτα συγκέκρυπται. Ἐκείνην οὖν ἀνίστατος ἐφησεν.
 Οὐκ ἐστὶ γὰρ ἐξετάσασθαι τοὺς προσαγομένους ἐν
 αὐτῇ πόνους. Οἰκονομικὸν ἰ δὲ τοῦτο, φασὶ, φόβον
 ἐμποιοῦν πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι, ἕως ἡμέρα ἐστὶν
 ἔργεται γὰρ νῦν, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι·
 δεδεμένοι δὲ χεῖρας καὶ πόδας τῷ δεσμῷ τῶν ἰδίων
 ἀμαρτημάτων, εἰς τὸ σκότος ἐμβάλλεται. Τότε δὲ,
 φησὶν, οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς οὐ δώ-
 σουσιν, λέγοντος τοῦ Κυρίου. Εὐθέως δὲ μετὰ τὴν
 θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὁ ἥλιος σκοτισθήσε-
 ται, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, οἷς ἐπιλέγει· καὶ κόφονται·
 πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Ὁ σύμφωνον τὸ· Φωνὴ
 ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων. Φωνὴ βασιλέων
 καὶ ἐθνῶν συνηγμένων.

lis excipient tenebræ, aliaque, quæ sequuntur, quibus
 Quale fuit et illud antea : Vox gentium multarum in
 β-ις'. Καὶ ἀπολωῖ ὄθριν ἀνόμων, καὶ ὄθριν
 ὑπερηφάνων ταπεινώσω, καὶ ἔσονται οἱ καταλει-
 μμημένοι ἔντιμοι μᾶλλον, ἢ τὸ χρυσίον τὸ ἀτυ-
 ρον, καὶ ἀνθρώπος μᾶλλον ἔντιμος ἔσται ἢ ὁ
 λίθος ὁ ἐκ Σουφείρ, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα πάλιν, οἱ μὲν τοῖς περὶ τῆς καθόλου
 κρίσεως προσκεισθαι φασιν, οἱ δὲ περὶ Καλδαίων
 ἰδικώτερον λέγεσθαι, ἀγαθότερον δὲ Θεοῦ τὸ, ὄθριν
 ἀνόμων καὶ ὑπερηφάνων ἀπολεῖν τε καὶ ταπει-
 νοῦν, ὡς ἂν ἀποκαταστήσῃ καθαρὸν ἀπὸ πάσης
 κακίας τὸ ἑαυτοῦ δημιουργήμα· ὡς καὶ τὴν σοφίαν
 τῶν σοφῶν ἀθετεῖ διελέγχων, οὐκ οὔσαν ἀληθῆ καθ'
 ἂ τοῖς πλανωμένοις δοκεῖ. Οὕτως ὑπὸ λατροῦ νόσος
 ἀπόλλυσθαι λέγεται, καὶ σκότος ὑπὸ ἡλίου. Διὸ καὶ
 Ἰακώβ εὐλογῶν τοὺς υἱοὺς Συμεῶν καὶ Λευὶ, Ἐπι-
 καταράτος, φησὶν, ὁ θυμὸς αὐτῶν· τὴν πονηρὰν γὰρ
 ἔξιν διὰ τῆς καταράς ἐξανάλισκει, ὡς ἂν τὸ καταλει-
 πόμενον ἐν αὐτοῖς ἄξιον τῆς εὐλογίας τοῦ πατριάρ-
 χου γένηται. Οὕτω καὶ Νῶε φησὶν· Ἐπικατάρατος
 Χαναάν· καίτοι Χάμ ἦν ὁ λευπηκῶς, ἀλλ' ὁμοῦ
 οὐκ αὐτῷ καταράται, ἀλλὰ τῷ γεννηματι αὐτοῦ,

homines modo, sed potestates etiam, haudquaquam
 imperium ejus ferre voluerunt. Sed cum ea præ-
 ciperet, quæ fieri postularet, missa ad eum lega-
 tionis regem esse suum ipsi postea pernegarunt et
 abjurarunt. Dicantur forsitan et legati non male,
 qui mortis ejus auctores, ejusdem regnum se cruce
 posse excindere arbitrati, Pilato, ne regem eum
 esse Judæorum scriberet, sed quod regem se esse
 diceret, inclamabant. Sed suo ipsi scelere convicti
 dispensationem morari vel avertere nequiverunt¹⁹.
 Nullus autem, qui scelestus operatur, Christo rege
 unquam gaudere poterit. Quo fit ut de hoc homi-
 num genere turbabuntur verbum usurpavit pro-
 pheta; quo tempore nimirum cum gloria Dominum
 venient em videant. Sequuntur vero: *Ecce enim
 dies Domini venit implacabilis*. Quam esse a supe-
 riore aliam, de qua *prope est dies Domini* scribeba-
 tur, aiunt. Illam enim de cuilibet imminente con-
 summatione existere; hanc autem universam omni-
 nium, quæ proprie dies appellatur, intelligi. Ne-
 que enim tum nocte intercidetur aliqua: nec quæ
 in tenebris latent, fugere quemquam poterunt,
 quibus vita hæc significatur, in qua ista occultantur.
 Illam ergo *implacabilem* nuncupavit, cujus
 mederi doloribus nihil quidquam valeat. Provide
 autem et sapienter, ut, donec dies est, laboremus
 istis metum incuti arbitrantur. Venit namque nox,
 cum nemo poterit operari¹: sed suis, tanquam
 vinculo, peccatis quisque manibus et pedibus con-
 strictis in tenebras detrudetur. Tunc enim, ait,
 jubente Domino, ipsæ cæli stellæ lumen non da-
 bunt: sed illorum statim temporum miseriam So-
 omnes tribus e terra amputandas esse colligit.
 montibus; vox regum et gentium congregatorum.

210 VERS. 12-16. *Et perdam injuriam iniquorum,
 et contumeliam superborum deprimam. Et
 erunt, qui relictis sunt, pretiosiores auro obrizo, et
 homo pretiosior lapide ex Suphir, etc.*

Et hæc etiam ad universum judicium alii, alii
 autem ad Chaldæos tantum referunt. Sed in eo Dei
 apparet bonitas, quod injuriam iniquorum, et su-
 perbum perditurum se, atque repressurum dicit, ut
 suum ipse opus omni scelere et labe vacuum effi-
 ciat: quo, veluti morbus ope medici, vel tenebræ
 D solis adventu, fugari dicuntur; sic sapientiam sa-
 pientum (licet errantibus vera et recta videantur)
 pravam convincat, et evertat. Itaque et Jacob, cum
 filiis suis Simeoni et Levi fausta precaretur, eo-
 rum furori maledixit, ut postquam imprecatione
 malus esset deletus habitus, quod in ipsis erat re-
 liquum patriarchæ dignum benedictione fieret².
 Quomodo et illa Noe sumenda sunt, quibus Cha-
 naam exsecratur³. Etsi enim patrem dolore Cham
 ipse affecerat, non filio tamen imprecatus est pa-

¹⁹ Joan. XIX, 21. ¹ Joan. IX, 4. ² Gen. XLIX, 5-7. ³ Gen. VIII, 20-27.

VARIÆ LECTIONES.

i γρ. οἰκονομικῶς.

cavit, *potentes* Aquila et Symmachus interpretantur: A intelligitque scelerum ultrices potestates. Nam et id Scriptura testatur, cum de *Ægyptiis* ad hunc modum loquitur: « Misit in eos iram indignationis suæ: indignationem, et iram, et tribulationem, immissiones per angelos malos ⁹³. » Quorum, ut in eos, quos ulcisci decet, immanitas significetur, *gaudii* nomen et *injuriam* adhibuit. Sed quæ de istis dicunt, hactenus. De **208** gentibus deinceps, quæ judicandæ sunt, disputatio instituitur; quæ *vocem* adversum se edituræ sunt, suam ipsæ calamitatem ejulatu testificantes, *subditi* simul et *reges*, propter *bellatores* Dei jussu terram omnem disperdentes: quos *gigas* esse longe distantes, et tanquam *cæli fundamentis* concludi dixit; qui suo evocati tempore, quando justorum secretionem fieri contigerit, ma-

καλούμενοι. Ἄνθ' αὐτῶν, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος δυνάστες ἐκεδέωκαν. Λέγει δὲ δυνάμεις τὰς τιμωρητικὰς. Τοῦτο γὰρ ἡ Γραφή λέγουσα περὶ τῶν Αἰγυπτίων παρίστηεν· « Ἀπέστειλεν ἐπ' αὐτοὺς ὄργην καὶ θυμὸν καὶ θλίψιν, ἀποστολήν δι' ἀγγέλων πονηρῶν· » ὡν ὄντοί τῃν ἐπὶ τοῖς κολαζομένοις ὀμότητα, χαρὰν αὐτῶν λέγων καὶ ὄδρον. Ταῦτα μὲν οὖν φασὶ περὶ τούτων. Τὰ δὲ ἐξῆς, περὶ τῶν κριθσομένων ἔθνων ἐπιλέγει, οἱ φωνὰς ἀφήσουσι, καθ' ἑαυτῶν ἐξομολογούμενοι, τὰς ἑαυτῶν ὀλοφυρόμενοι συμφορὰς, ὑπήκοοί τε καὶ βασιλεῖς, διὰ τοὺς ἐπιλομάχους τοὺς φθείροντας Θεοῦ προστάξει τὴν οἰκουμένην. Τούτους ἔλεγε γίγνεται μακρὰν ὄντας πάλαι, καὶ ὡς περ ἐν θεμελλοῖς τοῦ οὐρανοῦ ἀποκεκλεισμένους, ὃ κατὰ καιρὸν κληθέντες φθέρουσι· ἢ πᾶσαν τὴν τῶν κακῶν οἰκουμένην, μετὰ τὸν ἀφορισμὸν τῶν δικαίων. Οὕτω καὶ ἐν Εὐαγγελίοις τῶν ἐκ δεξιῶν κληθέντων ἐπὶ τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἐπὶ τοὺς ἐν ἀριστεροῖς ἢ ἀπειλή τοῦ πυρὸς ἐξενήνεκται. Ταῦτα περὶ τῆς μελλούσης εἰπὼν κρίσεως, ἐπεὶ μὲν πρὸ ταύτης καιρὸν ἔ, ἐπὶ μετάνοιαν πρὶν γενέσθαι ταύτην καλεῖ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἐπὶ τοῖς ἰδιοῖς κακοῖς ἀποκλαίεσθαι παραινῶν. Ἦξει γὰρ, φησὶν, ἡ προλεχθεῖσα τῆς ὀργῆς ἡμέρα, καὶ πλησίον ἐστίν. Πολὺς δὲ ὁ χρόνος ἀφ' οὗ ἐγγίζειν αὐτὴ λέγεται πάντων τῶν προφητῶν διαμαρτυραμένων αὐτῆς τὴν ἐγγύτητα, ὡς ἂν μηδὲς ἀναπεπτωκῶς, ὡς χρονοζούσης αὐτῆς ἀνέτοιμος εὐρεθῆ. Τίνες δὲ οἱ πρόσθεν οἱ παρασόμενοι, ἦνίκα ἂν ἐπιστῆ ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα; Δῆλον ὅσους διὰ παραβολῆς ἠνίκατο Κύριος. « Ἄνθρωπος γὰρ, φησὶν, εὐγενῆς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι. » Ἐἶτα περὶ τῶν δέκα μνῶν τῶν δοθεῖσάν τοις δούλοις εἰπὼν φησὶν· « Οἱ δὲ πολλοὶ αὐτοῦ ἐμίσησαν αὐτὸν, καὶ ἐπεψῆσαν ὀπίσω αὐτοῦ πρόσθεν, ὅτι οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεύσαι ἐφ' ἡμᾶς. » Καὶ πῶς γὰρ οὐκ εὐγενῆς ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἔχων τὴν ὑπαρξίν; καὶ ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα ἢ δὲ ἄνθρωπος, εὐγενῆς ἂν λέγοιτο γεγονῶς ἐκ σπέρματος Δαβὶδ. Πορεύεται οὖν εἰς χώραν μακρὰν, οὐ τοσοῦτον τῷ τόπῳ διεστῶσαν, ὅσον τῇ καταστάσει τῶν πραγμάτων. Ἐγγὺς γὰρ ὁ Θεὸς τῶν ἀγαθῶν, τῶν δὲ πλημμελούντων ἀψίχεται. Ὅς διαβόλου τυραννίδι τὸν κόσμον ἰδῶν ὑποκειμενον, ἐλεῆσαι τοὺς ἀνθρώπους, βασιλεὺς αὐτῶν γενέσθαι κατέδειξαστο. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύσαι, ἀχρὶς οὐ θῆ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὲρ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἦλθεν οὖν εἰς χώραν μακρὰν τοῦ Θεοῦ, τὸν περιγεῖν ἰ τόπον τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη βασιλείαν λαβεῖν, κατὰ τὸ, « Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. » Οἱ δὲ τελούντες ὑπὲρ τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ δυνάμεις, τὴν αὐτοῦ βασιλείαν οὐ κατέδειξαντο. Δόντος δὲ αὐτοῦ τὰς ἐντολάς, καὶ τὴν ἐργασίαν ἐπιζητούντος:

⁹³ Psal. lxxvii, 49. ⁹⁴ Matth. xv, 34-46. ⁹⁵ Luc. xix, 12. ⁹⁶ ibid. 14. ⁹⁷ Psal. cxviii, 155.

⁹⁸ Psal. ii, 8.

VARIAE LECTIOES.

ε. ἰ. λ. ὄργην θυμοῦ αὐτοῦ. ἴ γρ. φθεροῦσι. ἕ γρ. καιρός. ἠ γρ. τὴν εἴρηκα. ἰ γρ. περίγειον.

αὐτῶν, ἐπεμψαν πρέσβεις ὀπίσω αὐτοῦ ἀρνούμενοι ἅ
 τὴν αὐτοῦ βασιλείαν. Εἶεν δ' ἂν οἱ πρέσβεις, οἱ τὸν
 θάνατον ἐνεργήσαντες αὐτοῦ, νομισαντες διὰ τοῦ
 σταυροῦ διακόπτειν αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, λέγοντες
 τῷ Πιλάτῳ· «Μὴ γράφει ὅτι βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων,
 ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, βασιλεὺς εἰμι·» οἱ κατακρι-
 θέντες ἐκ τῆς ἑαυτῶν πονηρίας ἐμποδῶν οὐ γεγό-
 νασι τῆ οἰκονομίᾳ. Οὐδεὶς δὲ θέλει φαῦλα πράττων,
 ὑπὸ Χριστοῦ βασιλεύεσθαι. Περὶ ὧν, ὅτι παραχθῆ-
 σονται, φησὶν ὁ προφήτης, ὅταν ἴδωσι τὸν Κύριον
 μετὰ δόξης ἐρχόμενον. Ἰδοὺ γὰρ ἡμέρα Κυρίου
 ἐρχεται ἀνάτατος. Ταύτην ἄλλην εἶναι φασι παρὰ
 τὴν προτέραν, περὶ ἧς εἶπεν· Ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυ-
 ρίου. Ἐκεῖνη γάρ, περὶ τῆς ἰδίας ἐκάστου συντε-
 λείας, ἧτις ἐγγὺς πάραστιν· ἡ δὲ νῦν, περὶ τῆς
 καθολικῆς, ἧπερ δὴ καὶ κυρίως ἐστὶν ἡμέρα. Νυκτὶ
 γὰρ οὐ διακόπτεται. Διὰ καὶ ἐν αὐτῇ φανεροῦται τὰ
 κρυπτὰ τοῦ σκότους. Ὁ δὲ παρὼν βίος, νύξ· ἐν ᾧ
 ταῦτα συγκεκρυπται. Ἐκεῖνη οὖν ἀνάτατος ἐφηρεν.
 Οὐκ ἐστὶ γὰρ ἐξετάσασθαι τοὺς προσαγομένους ἐν
 αὐτῇ πόνους. Οἰκονομικῶν δὲ τοῦτο, φασι, φόβον
 ἐμποιοῦν πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι, ἕως ἡμέρα ἐστὶν
 ἐρχεται γὰρ νύξ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι·
 δεδεμένος δὲ χειρᾶς καὶ πόδας τῷ δεσμῷ τῶν ἰδίων
 ἁμαρτημάτων, εἰς τὸ σκότος ἐμβάλλεται. Τότε δὲ,
 φησὶν, οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς οὐ δώ-
 σουσι, λέγοντος τοῦ Κυρίου. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν
 θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὁ ἥλιος σκοτισθίσε-
 ται, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦτοις, οἷς ἐπιλέγει· καὶ κόψονται
 πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Ὡς συμφωνοῦν τὸ· Φωνὴ
 ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων. Φωνὴ βασιλέων
 καὶ ἐθνῶν συνηγμένων.

lis excipient tenebræ, aliaque, quæ sequuntur, quibus
 Quale fuit et illud antea : *Vox gentium multarum in*
 ἰβ-ις. Καὶ ἀπολώ ὕβριν ἀνόμων, καὶ ὕβριν
 ὑπερηφάνων ταπεινώσω, καὶ ἔσονται οἱ καταλει-
 μμένοι ἔντιμοι μᾶλλον, ἢ τὸ χρυσιον τὸ ἀυ-
 ρον, καὶ ἄνθρωπος μᾶλλον ἔντιμος ἔσται ἢ ὁ
 λίθος ὃ ἐκ Σουφείρ, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα κάλιν, οἱ μὲν τοῖς περὶ τῆς καθόλου
 κρίσεως προσκείμεθαί φασιν, οἱ δὲ περὶ Χαλδαίων
 κικώτερον λέγεσθαι, ἀγαθότητος δὲ Θεοῦ τὸ, ὕβριν
 ἀνόμων καὶ ὑπερηφάνων ἀπολεῖν τε καὶ ταπει-
 νοῦν, ὡς ἂν ἀποκαταστήσῃ καθαρὸν ἀπὸ πάσης
 κακίας τὸ ἑαυτοῦ δημιούργημα· ὡς καὶ τὴν σοφίαν
 τῶν σοφῶν ἀθετεῖ διελέγχων, οὐκ οὔσαν ἀληθῆ καθ'
 ἂ τοῖς πλανωμένοις δοκεῖ. Οὕτως ὑπὸ ἱατροῦ νόσος
 ἀπόλλυσθαι λέγεται, καὶ σκότος ὑπὸ ἡλίου. Διὰ καὶ
 Ἰακώβ εὐλογῶν τοὺς υἱοὺς Συμεὼν καὶ Λευὶ, Ἐπι-
 κατάρατος, φησὶν, ὁ θυμὸς αὐτῶν τὴν πονηρὰν γὰρ
 ἔξιν διὰ τῆς κατάρας ἐξαναλίσκει, ὡς ἂν τὸ καταλει-
 πόμενον ἐν αὐτοῖς ἄξιον τῆς εὐλογίας τοῦ πατριάρ-
 χου γένηται. Οὕτω καὶ Νῶε φησὶν· Ἐπικατάρατος
 Χαναάν· καίτοι Χάμ ἦν ὁ λευπηκῶς, ἀλλ' ὅμως
 οὐκ αὐτῷ καταρᾶται, ἀλλὰ τῷ γεννήματι αὐτοῦ,

homines modo, sed potestates etiam, haudquaquam
 imperium ejus ferre voluerunt. Sed cum ea præ-
 ciperet, quæ fieri postularet, missa ad eum lega-
 tione regem esse suum ipsi postea pernegarunt et
 abjurarunt. Dicantur forsitan et legati non male,
 qui mortis ejus auctores, ejusdem regnum se cruce
 posse excindere arbitrati, Pilato, ne regem eum
 esse Judæorum scriberet, sed quod regem se esse
 diceret, inclamabant. Sed suo ipsi scelere convicti
 dispensationem morari vel avertire nequiverunt¹⁹.
 Nullus autem, qui scelestus operatur, Christo rege
 unquam gaudere poterit. Quo fit ut de hoc homi-
 num genere turbabuntur verbum usurpavit pro-
 pheta; quo tempore nimirum cum gloria Dominum
 venient em videant. Sequuntur vero: *Ecce enim*
dies Domini venit implacabilis. Quam esse a supe-
 riore aliam, de qua *prope est dies Domini* scribeba-
 tur, aiunt. Illam enim de cuilibet imminentem con-
 summationis existere; hanc autem universam om-
 nium, quæ proprie dies appellatur, intelligi. Ne-
 que enim tum nocte intercidetur aliqua: nec quæ
 in tenebris latent, fugere quemquam poterunt,
 quibus vita hæc significatur, in qua ista occultan-
 tur. Illam ergo *implacabilem* nuncupavit, cujus
 mederi doloribus nihil quidquam valeat. Provide
 autem et sapienter, ut, donec dies est, laboremus
 istis metum incuti arbitrantur. Venit namque nox,
 cum nemo poterit operari¹: sed suis, tanquam
 vinculo, peccatis quisque manibus et pedibus con-
 strictis in tenebris detrudetur. Tunc enim, ait,
 jubente Domino, ipsæ cæli stellæ lumen non da-
 bunt: sed illorum statim temporum miseriam So-
 omnes tribus e terra amputandas esse colligit.
montibus; vox regum et gentium congregatorum.

210 VERS. 12-16. *Et perdam injuriam iniquo-
 rum, et contumeliam superbiorum deprimam. Et
 erunt, qui relictis sunt, pretiosiores auro obrizo, et
 homo pretiosior lapide ex Suphir, etc.*

Et hæc etiam ad universum judicium alii, alii
 autem ad Chaldæos tantum referunt. Sed in eo Dei
 apparet bonitas, quod *injuriam iniquorum, et su-
 perbum perditurum se, atque repressurum dicit, ut*
 suum ipse opus omni scelere et lahe vacuum effi-
 ciat: quo, veluti morbus ope medici, vel tenebræ
 D solis adventu, fugari dicuntur; sic sapientiam sa-
 pientium (licet errantibus vera et recta videantur)
 pravam convincat, et evertat. Itaque et Jacob, cum
 filiis suis Simeoni et Levi fausta precaretur, eo-
 rum furori maledixit, ut postquam imprecatione
 malus esset deletus habitus, quod in ipsis erat reli-
 quum patriarchæ dignum benedictione fieret².
 Quomodo et illa Noe sumenda sunt, quibus Cha-
 naam exsecratur³. Etsi enim patrem dolore Cham
 ipse affecerat, non filio tamen imprecatus est pa-

¹⁹ Joan. XIX, 21. ¹ Joân. IX, 4. ² Gen. XLIX, 5-7. ³ Gen. VIII, 20-27.

VARIÆ LECTIONES.

i γρ. οἰκονομικῶς.

rens, sed proli ipsius, et operi, unde symbolice A nomen **211** est adeptus Chanaan Significat enim tanquam æstum, sive commotionem, si verbi ratio requiratur. Perturbationem siquidem is absolvit habitus, qui in motu existit.

Est deinde *injuria*, quam *se perditurum* dicit, cujuslibet iniquitatis non obscura significatio. *Injuriam* enim *faciunt* qui iniqui sunt, et templo ipsi, et proximo, et Dei imagini a qua ad Conditorum a se auditum *injuria*: non aliter quam quæ progreditur a læsa regis imagine, ad regem ipsum. Estque imprimis certum et indubitatum, in quo quisque peccat, in hoc ipso sibi contumeliam afferre ⁴. Et certe peccatum omne *contumeliæ* soboles est; quæ sui primum auctorem adorasse dicatur *superbia*. Ideo enim quisque peccat, quod oppositam sceleri virtutem superbe despicit. Qui *superbis* igitur resistit Dominus ⁵, quique peccatores ad terram usque *deprimit*, *injuriam se superborum depressurum* pollicetur, et ea quam cum diabolo *superbiæ* parente habent ⁶, abstersa similitudine, in ejus scholam, qui discere a se præcipit, quia vitis sit et humilis corde ⁷, deducturum. Sed universe ista de judicio, quod in extrema mundi periodo futurum est, aiunt intelligi: indeque fieri, ut cum in eis *terræ totius* meminerit, nihil de *Babylone* quidquam adjunxerit. Cæterum ubi contigerint quæ dicta sunt; qui ex infinito numero, integritate animi conservata, cum iniquis societatem non iniverint, sed per infinita tentationum tormenta probati, exactum voluntatis suæ testimonium dederint; omni re illi quantumvis *mortalibus* eximia, *pretiosiores* erunt; hominis videlicet appellatione digni: quippe qui incorrupto et illæso rationis munere; quod a natura possident, non cum aliis feritatem amplexi, *homines* esse se testati sint. Dicitur autem *aurum* id *obrizum*, quod purum putum natura existens, quia generis alterius nihil admistum habet, coctione non indiget. Est vero *Suphir*, Indiæ regio, in qua pretiosos lapides aiunt reperiri. Significat ergo vel proborum, vel eorum certe, qui capta Babylone *superstites futuri* **212** sunt, paucitatem. Quod si de ista sermo est, in quibus *iram cæli* subjicit, non animatum asseri, quod placuit quibusdam, sed quæ sunt in ipso virtutes designari putamus. Quo locutionis genere cum urbem egressam esse, eandemque a principe suo petivisse aliquid dicimus, nihil aliud quam urbis cives intelligimus. Cum ipso enim Domino adversus impios, auctoris sui partes amplexa mundi fabrica movetur, non aliter quam propter eos, qui respiscunt, lætari cælum et gaudere dicitur ⁸. Et alicubi rursum propter sceleratos

καὶ τῶ ἔργῳ, ὡπερ συμβολικῶς ὀνομάζεται Χαναάν. Ἐρμηνεύεται γὰρ, ὡς σάλος. Ἐν κινήσει γὰρ ἡ ἔξις γινομένη τὸ πάθος ἐπιτελεῖ.

Ἡ δὲ ὕβρις, ἢ ἀπολεῖν φησι, πάσης ἐστὶν ἀνομίας ἐμφατικῆ. Οἱ γὰρ ἀνομοὶ ὑβρίζουσι μὲν εἰς τὸν ναὸν, ὑβρίζουσι δὲ εἰς τὸν πλησίον, καὶ εἰς τὸ κατ' εἰκόνα. Καὶ διὰ τῆς εἰκόνης ἡ ὕβρις ἀναβαίνει ἐπὶ τὸν κτισάντα, καθὰ καὶ εἰς βασιλέα, διὰ τῆς εἰκόνης ὑβριζομένης. Καὶ πρὸ πάντων, δι' ὧν τις ἀμαρτάνει, ἑαυτὸν καθυβρίζει· ὕβρεως ἄρα γέννημα πᾶσα ἀμαρτία· καὶ τοῦ ὑβριστοῦ πρώτου καθάπτεται· οὕτω δὲ καὶ ὑπερηφανία τῆς ἀνομίας ἐστὶν ἀδελφὴ. Ὡ γὰρ ἂν τις ἀμάρτη, τὴν ἐναντίαν ἀρετὴν ὑπερηφανεί τῶ πλημμελήματι. Ὁ οὖν ἀντιτασσόμενος ὑπερηφάνοις Κύριος, καὶ ταπεινῶν ἀμαρτωλοῦς ἕως γῆς, ἐπαγγέλλεται τὴν ὕβριν τῶν ὑπερηφάνων ταπεινώσειν, ῥυόμενος αὐτοὺς ἐκ τῆς πρὸς τὸν διάβολον ὁμοιότητος, ὃς πατήρ ἐστιν ὑπερηφανίας, ἐνάγων αὐτοὺς πρὸς τὸ μαθητεῦσθαι τῶ εἰπόντι· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῖός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. Ταῦτα δὲ, φασὶ, καθολικῶς περὶ τῆς ἐπὶ συντελεῖα τοῦ κόσμου κρίσεως εἰρηται· διὸ ἐν αὐτοῖς, τῆς οἰκουμένης ὅλης μεμνημένος, οὐδεμίαν Βαβυλῶνος πεποιήται μνησθῆναι, μετὰ δὲ τὸ ἐπενεχθῆναι τὰ εἰρημένα, οἱ ἐκ πολλῶν εὐρισκόμενοι ἀνθρώποι μὴ δὲν βλαβέντες τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς ἀνόμους κοινωνίας, διὰ δὲ πειρασμῶν μυρίων βάσανον δεδωκότες ἀκριβῆ τῆς ἑαυτῶν προαιρέσεως, παντὸς τιμίου δοκοῦντος ἐν ἀνθρώποις ἔσονται τιμώτεροι, τῆς ἀνδρὸς εὐρεθέντες ἄξιοι προσηγορίας, καὶ τὸ κατὰ φύσιν λογικὸν διασώζοντες, χρηματίζοντες ἀνθρώποι, τῶ μὴ τεθηρωσθαι τοῖς ἄλλοις ὁμοίως. Ἄπυρος δὲ χρυσός, ὁ διὰ τὸ φύσει καθάρων καὶ ἀμιγῆς πρὸς ἄλλα, πυρώσεως οὐ δεόμενος. Σουφείρ δὲ χώρα τῆς Ἰνδικῆς, ἐνθα γίνεσθαι τὰς τιμιωτάτας λίθους φησὶ ⁹. Ἄηλοι τοίνυν ἢ τῶν ἀρετῶν ἐχόντων τὸ σπάνιον, ἢ τῶν ὅλων ζώντων μετὰ τὴν ἄλωσιν Βαβυλῶνος· εἶγε περὶ ταύτης ὁ λόγος, ἐφ' ᾧ οὐρανοῦ θυμὸν ὑποτίθεται, οὐχ ὡς ἐμφύχου, καθ' ἃ δὴ τινες οἴονται, ἀλλὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις δηλῶν, ὡσπερ φασὲν, Ἡ πόλις ἐκθέθηκε, Πᾶσα ἡ πόλις ἤρησέ τι παρὰ τοῦ ἀρχοντος, τοὺς ἐνοικούντας σημαίνοντες. Συγκινεῖται δὲ τῶ ἀσεπότη κατὰ τῶν ἀσεβοῦντων ἡ κρίσις· ὡς καὶ χαρὰ γίνεσθαι ἐν τοῖς μετανοοῦσιν ἐν οὐρανῷ. Καὶ ἀλλαγοῦ δὲ ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις ὁ οὐρανὸς ἐξίσταται τε καὶ φρίττει· καὶ ἐν Αἰγύπτῳ γὰρ ὕδωρ μὲν εἰς αἶμα μεταβάλεν· ἐξῆρψε ¹ δὲ βασιλέως ἡ γῆ· καθῆκε δὲ γάλαζαν οὐρανός· ὁ δὲ ἀήρ σκότος ὑπῆρχε βαθυτάτον. Οὕτω δὲ καὶ νῦν οὐρανοῦ θυμὸν νοητέον, ὡς ἄπερ ἐξ αὐτοῦ τοῖς κολαζόμενοις ἐπάγεται φοβερά, ἀσπρων ἐκλείψει, σκηπτοὶ τε καὶ σκληραὶ βρονταὶ, καὶ

⁴ Sap. xi, 17. ⁵ Prov. iii, 34, Jac. iv, 10; I Petr. v, 5. ⁶ Job xli, 25. ⁷ Matth. xi, 29. ⁸ Psal. xcvi, 11.

VARIAE LECTIONES.

¹ γρ. φασί. ² γρ. ἐξέρουσι.

ὄρος ἀχλὺς, ἃ δὴ γίνεται διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυ-
ριου, οὕτω λεγομένης τῆς κατὰ κλάσιν ἀναθυμιά-
σεως, καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἐξάψεως. Γῆ
δὲ, φησὶν, ἐκ τῶν θεμελιῶν σεισοθήσεται· τοῦτ'
ἔστιν, οὐκ ἐπιβολῆς ἢ ἔχουσα τὸν βρασμόν. Θεμέ-
λια δὲ γῆς ἀγρωστά φησιν ἐν Ἰωβ ἀνθρώπου φύ-
σε· Κύριος. « Πού ἦς ἐν τῷ θεμελιῶν με τὴν γῆν ;
ἀπάγγελον δὴ μοι εἰ ἐπίστασαι σύνεσιν, τίς ἔθετο
τὰ μέτρα αὐτῆς, εἰ οἶδας ; ἢ τίς ὁ ἐπαγαγὼν σαρ-
τιὸν ἐπ' αὐτήν ; ἐπὶ τίνας οἱ κρῖνοι αὐτῆς πεπήγα-
σιν ; τίς δὲ ἐστὶν ὁ βαλὼν λίθον γωνιατὸν ἐπ' αὐ-
τῆς ; » Οἱ δὲ τῆς ἔξω σοφίας φασὶ τεθεμελιώσθαι
τὴν γῆν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς περιεχοῦσης οὐρανοῦ
σφαίρας αὐτῆν. Ἰσθρῶπος γάρ περ ἀφισταμένη ἢ
πανταχόθεν, ἐστὶν ἀκλόνητος· καὶ ταῦτα δὴ, φασὶ, τὰ
ῤῥῆτὰ δηλοῦν τὴν συντέλειαν. Οἱ δὲ περὶ Βαβυλωνίων
ἐρήσθαι νομίζοντες λέγουσιν, ὡς οἱ προφήται τὴν
θείαν καὶ ἀφραστὸν δύναμιν δεχόμενοι κατὰ νοῦν,
ὑπερβολικῶς ἀφροσιν ὑφὸ τὰς φωνάς, καὶ μεγέθη
τοῖς διηγήμασιν ἐπινοοῦσιν ἐξαίρετα. Οἱ δὲ φεύγειν,
φησὶ, τότε πειρώμενοι τὰ δεινὰ, δόξουσιν εἰκέναι
δορκαδίῳ σμικρῷ, ἀλλ' οὐ τελείως, κοῦφόν τε καὶ
ταχὺν ποιούμενοις τὸν δρόμον· εὐπεύχον δὲ τὸ ζῶον,
κἂν ταῖς φυγαῖς οὐκ ἰσάμενον.

Significant ergo verba ista nihil aliud, inquit,
quam consummationem. Qui autem ad *Babylonios* referunt, prophetas putant, postquam divinam et
inesabilem virtutem mente exceperint, supra modum voces attollere, narrationesque suas exi-
mio quodam et alto dicendi genere excogitato exornare. Qui autem **213 fuga**, addit, calamita-
tem evadere conabuntur, *damulæ* ii, robore adhuc ad cursum velocitatemque destitutæ quæ adultis
in promptu sunt similes existent. Est enim damarus genus pavidum maxime, neque quam in-
ceperit, fugam sistere didicit.

Καὶ ὡς πρόβατον ἔσονται πλανώμενον. Οὐ γὰρ
ἔχει σύνεσιν οἴκειαν τὸ πρόβατον, ὡς ὀρμίσαι μὲν
ἐπὶ τὰς τροφίμους νομάς, ἀλλισθῆναι δὲ ἐν τόποις
ἀσφαλεστέροις, ἢ πότον ἑαυτοῖς ἐκζητῆσαι, ἐὰν μὴ
τις ἢ ποιμαίνων, καὶ ἐπ' αὐτὰ καθηγούμενος. Οὕτως
οὖν τοῖς φεύγουσι φησιν, οὐκ ἔσται τις ἀρχων ὁ καὶ
συνάγειν δυνάμενος, καὶ καταφυγὴν αὐτοῖς παρα-
σχεῖν. Οἱ μὲν γὰρ διασπεύρονται· ὁ δὲ διωκόμενος· οἱ δὲ
μένοντες, ἠετηθήσονται· ἢ καὶ, κατὰ τοὺς λοιποὺς
ἐρμηνευτὰς, ἐκκετηθήσονται. Οἱ δὲ κἂν συστῶσι
ἀλλήλων, ὑποπεσοῦνται τῇ μιχαίρᾳ τῆς ὀργῆς
τοῦ Θεοῦ. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα διαθήσουσιν τοὺς ἀσε-
βεῖς αἱ δυνάμεις αἱ τιμωρητικαὶ, ἤγουν τοὺς Βαβυ-
λωνίους οἱ Πέρσαι· ἀλλὰ καὶ γυναικάς καὶ παῖ-
δας, ὡς ἡμῶν ; ὑπάρχοντας ἀσεβεῖς. Τὸ δὲ εἰς τὴν
χώραν αὐτοῦ διώξαι P, ἀντὶ τοῦ ἐπειχθῆναι. Δεδιό-
τες γὰρ τοὺς πολεμίους, φησὶ, καὶ τὴν ἡδίστην αὐτοῖς
σεύξονται χώραν. Συμφωνεῖ δὲ τῷ τοὺς παῖδας
ἀρξουσιν Q, ὁ Δαβὶδ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα λέγων,
« Μακάριος ὁς κρατήσῃ· καὶ ἑδραφεί τὰ νήπιά σου
πρὸς τὴν πέτραν. » Εἰ δὲ δεῖ νοητῶς περὶ τῶν συμ-
βεδηκότων Ἀσσυρίοις εἰπεῖν, εὐροῖς ἂν ἀκωλύτως
τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεία λεχθείη τὰ περὶ
τῆς νοητῆς Βαβυλῶνος, καὶ τοῦ ταύτης ἀρχοντος

A moveri et inhorreere cœlum dicitur *. In Ægypto
siquidem aquam in sanguinem mutatam esse ;
terram item ranas ebullisse ; cœlum deinde gran-
dinem demisisse, aerem denique in profundissimas
tenebras esse conversum sine controversia
est. Haud absimili et hic ratione, cœli iram par
est ea intelligi quibus terrentur impii ; ejusmodi
ipsi sunt planetarum defectus, tonitrua, fulmina,
aeris caligines : quæ certe fiunt propter iram Do-
minici furoris quo nomine vindictæ fervor et eo-
rum, qui peccaverunt, incensio significatur. Terra
autem ab ipsis, ait, movebitur fundamentis. Quo
certe nihil aliud, quam ne superficie tenus æstum
et concussionem passuram credamus, monuisse
videtur. Sunt vero Domino teste in Jobi libro, ipsa
humanæ naturæ ignota terræ fundamenta. « Ubi
enim eras, ait, quando ponebam fundamenta terræ ?
Indica mihi, si habes intelligentiam, quis posuit
mensuras ejus, si nosti ; vel quis tetendit super eam
lineam ? Super quo bases illius solidatæ sunt ? aut quis
demisit lapidem ejus angularem ? » At ipsam exter-
næ disciplinæ sectatores in ambientis undique cœli
puncto stabiliri fundarique non dubitant asserere.

Æquo enim suspensam libramine, cum pari di-
stet undique intervallo, immotam esse necesse est.

Et erunt, addit, tanquam ovīs errans. Nam et
pecudes ipsæ haud ita suapte natura sagaces
sunt et providæ, ut vel ad pascua per se exire,
tutisque locis stabulari, aut aduari, nisi pastore,
tanquam duce, prævio valeant. Ad huncigitur mo-
dum, inquit, aliquo, qui fugientibus præsit, et
palantes congregare, effugiumque præbere va-
leat, destituentur. Dispergentur enim alii fugati et
abacti : quibus autem manere satius visum fuerit,
vincunt et ipsi ; aut, ut aliis placet interpretibus,
transfugentur. Denique ne ipsi quidem, quotquot
coire, congregarique contigerit, evadent ; sed fu-
roris divini gladio occumbent. Neque vero ista solum
in impios, ultrices scelerum potestates (id est, in
Babylonios Persæ) committent ; sed in eorum etiam
uzores et liberos, tanquam impietatis participes,
desævient. Quod deinde in regionem suam impulsam
tri dixit, idem significavit, ac si hostium metu vel
jucundissimum sibi regionem fugituros esse demon-
straret. Convenit porro quod pueros allident, cum
Davide, qui Babylonem alloquens, beatum fore præ-
dicat, « qui tenebit, et allidet parvulos ejus ad
petram ». Quod si arcano sensu de his, quæ
Assyriis contigerunt, dicere opus est ; nihil repu-

* Isa. xiii, 13. * Job xxxviii, 46. * Psal. cxxxvi, 9.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. ἐπιπολιῆς. ἢ γρ. ἰσορρόπως γὰρ περιεφισταμένη. ὁ γρ. διασπεροῦντα. P γρ. διώξεται. Q γρ. ῤῥῆσουσιν.

gnat, quæ de Christi prophetia dicta sunt, ad Babylonem intelligibilem, ejusque principem diabolum referri; qui ad regis morem in historia designatum, adversus eos qui Deum colunt, assidue bella gerens, permultos valde captivos facit; quibus idem, posteaquam patria, sancta quoque terra expulsi, insultat. Sed excitatum tandem est Salvatoris signum, divina scilicet illa crux; hymnoque adversus eum triumphali magna cum lætitia decantato in ejus laudem, qui propter nos, nostroque nomine victoriam adeptus est, fidei professionem edentes vocem elevavimus. Imperavit 214 porro bellicosæ genti Dominus ut veniret: sanctis nimirum, qui pugna, non adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates commissa¹², victoria potiti, easque veluti urbem, id est idololatriam gravem olim et inexpugnabilem, Christo duce et protigentibus angelis, ita diriperunt, ut pauci jam ex eorum numero, qui ab ipsis capti sunt, et ii quidem magno metu consternati, neque ullo modo resistere valentes, remaneant. Ad hujusmodi nos allegoriæ contemplationem cum vellet adducere propheta, posteaquam de Salvatore dixisset; de Babylonis esse sibi agendum existimavit.

VERS. 17-22. *Ecce suscito vobis Medos, qui argenti rationem non habent, neque auro indigent. Arcus juvenum conterent, et filiorum vestrorum non miserentur, neque liberis vestris parcent oculi eorum. Cito veniet, et non tardabit.*

Qui superiora ad commune omnium judicium referri existimant, hinc peculiarem de Assyriis disputationem institui volunt. Nec vero Medi longo post 215 hanc prophetiam tempore, sicut ex historia notum est, in Assyriorum regnum irruperunt: sed hos Persarum primus idem sibi subjecit Cyrus, qui Judæis libertatem restituit, et est suo nomine deinceps a propheta nuncupatus¹³.

Præterea vero et nunc verum esse illud ostenditur, quod in perpetuum tempus non habitatum iri dicitur. Quæquam non desint, qui solitudinis vastitatisque tempus, quo elapso rursus habitanda sit, definiendi contendant. Intelligit autem eos Arabum nomine, quos nunc Saracenos vocamus; qui olim mercaturæ causa in ipsa Babylone tentoria excitabant: quo sensu non ibi tentorio positurum Arabem dixisse Symmachum putamus: vel eos profecto, qui Persis vicini felicem illam Arabiam incolebant. Verum enim vero cum grege plurimum in solitudines ad pabula deducto, ibidem pastores sibi, suisque ovibus tentoria soleant excitare: ne ad id quidem Babylonem commodam, sed mansuetudine omni et ratione præditis animalibus vacuam, dæmonum ferarumque latibulum fore significat. Gaudent enim desertis incultisque locis ipsi dæmones. Est deinde advertendum, quosdam inter-

Α διαβόλου λεγόμενα, ὅς κατὰ τὸν ἱστορικὸν βασιλεῖα πολεμεῖ μὲν αἰεὶ τοῖς ἀνακειμένοις Θεῷ, πολλοὺς τε λίαν αἰχμαλώτους ἐργάζεται, καὶ τούτοις ἐπιχάρει τῆς πατρίδος ἐλλαμένοις, καὶ γῆς τῆς ἁγίας. Ἄλλ' ἐγήγερται τὸ τοῦ Σωτῆρος σημεῖον ὁ θεῖος σταυρὸς, καὶ ἠλαλάξαμεν κατ' αὐτοῦ ψῆδοντες ἐπινίκιον τῷ δι' ἡμᾶς ὑπὲρ ἡμῶν τε νενικηκότι, καὶ τὴν φωνὴν ὑψώσαμεν, τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν ποιούμενοι. Ἐντέταλται δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐρχεσθαι ἐθνεὶ ὀκλομάχῳ, δηλονότι τῷ τῶν ἀγίων, οἷς ἡ μάχη οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, πρὸς ἀρχὰς δὲ μᾶλλον καὶ ἐξουσίας, ἀντετάξαντο τε καὶ νενικήκασιν ἀντεπάγοντες αὐταῖς τὴν πολιορκίαν οἷά τινα πόλιν, τὴν εἰδωλοκρατεῖαν πορθοῦντες τὴν πάλαι δεινὴν καὶ ἀνάλωτον Χριστοῦ στρατηγούντος, καὶ τῶν ὑπερασπιζόντων ἀγγέλων, ὡς εὐαρεθμήτους λείπεσθαι τῶν ὑπ' ἐκείνων ἀλόντων, καὶ τούτους περιβεῖει; καὶ ἀπειρηκίας παντελῶς τὴν ἀντίστασιν. Ἐπὶ τοιαύτην ἡμᾶς ὁ προφήτης ἀλληγορίαν κινῶν, μετὰ τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος, τὰ περὶ τῶν Βαβυλωνίων ἐπιφύγευεν.

ιζ'-αβ'. Ἴδου ἐπεγγέλω ἡμῖν τοὺς Μήδους, οἱ ἀργύριον οὐ λογίζονται, οὐδὲ χρυσοῦ χρεῖαν ἔχουσι. Τοξεύματα νευρίσκων συντρίψουσιν, καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν οὐ μὴ ἐλεήσωσιν, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς τέκνοις σου φείσονται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. Ταχὺ ἐρχεται, καὶ οὐ χρονισί.

Οἱ περὶ καθολικῆς κρίσεως εἰρησθαί τε προλαβόντα νομισάντες, ἐντεῦθεν ἰδιάζειν τὰ περὶ τῶν Ἀσσυρίων φασίν. Οὐ πολλοὶς δὲ ὕστερον χρόνοις τῆς παρουσίας προφητείας, ὡς ἡ ἱστορία παρέδωκεν, ἐπέθεντο Μῆδοι τῇ τῶν Ἀσσυρίων ἀρχῇ. Πρῶτος δὲ τούτους Κύρος ὁ Περσῶν ὑπέταξε βασιλεὺς, ὁ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Ἰουδαίων ἀνέλι, οὐπὲρ ὀνομαστὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἐμνημόνευσεν.

Εἰσέτι δὲ καὶ νῦν ἀληθὲς δείκνυται καὶ τὸ, Οὐ κατοικηθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ὀρίζει χρόνῳ τὴν ἐρημίαν, ὡς μετὰ ταῦτα πάλιν οἰκηθησομένης. Ἀραβίς δὲ φησιν, ἡ τοὺς νῦν καλουμένους Σαρακηνούς, οἱ πάλαι δι' ἐμπορίαν καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐσκηνοποιοῦντο τῆς Βαβυλωνίως· διό φησι Σύμμαχος, οὐδὲ σκηνοποιήσει ἐκεῖ Ἀραβί τοὺς ἔκ τῆς ὀμόρου Πέρσαις εὐδαίμονος Ἀραβίας. Ἄλλ' ἐπεὶ πολλὰ τῶν ἐρήμων ἐπινέμονται τόπων ποιμένες, μάνδρας τοῖς καυτῶν θρέμμασιν ἑαυτοῖς πορίζομενοι, οὐδ' εἰς τοῦτο χρησίμην εἶσεσθαι τὴν Βαβυλωνίαν φησιν· ἡμέρων δὲ καὶ λογικῶν ζώων ἐρημος γενομένη, δαίμοσιν ἐνδιακτημα καὶ θηρίοις γενήσεται. Φιληδοῦσι γὰρ τοῖς ἐρήμοις τόποις οἱ δαίμονες. Διὰ τε τῶν θηρίων τὸ ἀγνωστον, τὴν Ἑβραϊκὴν θέντες λέξιν σιεῖν, οἱ λοιποὶ τῶν ἐρμηνευτῶν ἐκδεδώκασιν· ἀντὶ δὲ τοῦ σειρήνης, τοῦ στρουθοκαμήλους. Φιλέρημον γὰρ ὄν τὸ ζῶον, ταῖς ἀγνο-

¹² Ephes. vi, 12. ¹³ Isa. xlii, xv.

ῥ γρ. Ἀραβί, ἢ τοὺς. • γρ. τοὺς.

VARIÆ LECTIONES.

τάταις ἐναυλίζεσθαι ψάμμαις. Καὶ ἀντὶ τοῦ *τροκενταυροί*, στείρ πάλιν ἐξέδωκαν. Ἀντὶ δὲ τῶν *ἐχίνων*, *σειρήνας*. Τάχα που διὰ τὸ τῶν δαιμόνων ἀπατηλὸν ὀποίας ὁ μῦθος τὰς *Σειρήνας* παρέδωκεν. Τινὲς δὲ *Σειρήνας* ἐξηγήσαντο, τὰ εὐστόμειν εἰδὸτα πτηνά· ἢ κατὰ γε, φασί, τὴν Ἑβραίων ἔκδοσιν, τὴν *γλαῦκα*· τοὺς δὲ γε τῶν θνῶν ἀγρίους, φασίν, *τροκενταύρους* ὠνόμασεν· *ἐχίνους* δὲ τοὺς ἀκάνθαις ὀφθαλμοῖς οἰοῦν φριττοντας μύσας· ἅπαντα τὴν ἐρημίαν δηλοῖ. Διὸ καὶ ἤκου φησὶ τὰς οἰκίας πλησθῆσθαι, τὴν τῶν ἀοικητῶν σημαίνων ἡχώ. Λέγει δὲ τοὺς *Μήδους*, διὰ τὸ πλουτεῖν, *χρημάτων ὑπεροφῶν*, ὡς ἄπορον εἶναι Βαβυλωνίους· παρὰ τοῦτων ἐξωνεῖσθαι τὴν ἄλωσιν. Τὸ δὲ *Μήδων* ὄνομα μεταλαμβάνομενοι, σημαίνει ἀπὸ ἱκανοῦ. Οὐκοῦν ὁ ἱκανὸς ἐν πᾶσιν ἐπάγειν ἐκαστῶ τὰ πρὸς ἀξίαν, οὗτος τοὺς *Μήδους* κινεῖ. Ἡ τὰχα ἐπειδὴ ὁ Μαδαὶ κτίστης ἐστὶ τῆς *Μηδίας*, ὃς ἐρμηνεύεται *ἐκμέτρησις*, λέγοντο οἱ *Μήδοι* ἐπάγεσθαι εἰ; τὸ κολάζειν ἐν μέτρῳ τοῦς κακῶς βεβιωκότας. Ἡ γὰρ μέτρῳ μετρεῖ ἕκαστος ἀγαθὰ ἢ κακὰ, τὰ τῆς ἀμοιβῆς ἢ κολάσεως ἀπολήφεται. Ἡ ἀκόλουθον καὶ τέκνα Βαβυλωνίων νοεῖν, τοὺς καρπούς, καὶ τὰ γεννήματα τῆς ἐκεῖνων ψυχῆς· οἷα καὶ τὰ τοῦ μακαριζομένου παρὰ τῷ Ψαλμῶδῳ, ἐν ᾧ ἢ μὲν γυνή, ἡ σοφία ἐστίν, ἢ ἐκζητήσας νόμφην ἠγάγετο, τοῦ κάλλους αὐτῆς ὁ δίκαιος γινόμενος ἐραστής. Υἱοὶ δὲ νοῦ! καὶ σοφίας ἅμα συνελθόντων γεννήματα τοιαῦτα παρίστησιν ἐν ἑκατοστῷ τριακοστῷ ἕκτῳ ψαλμῶ λέγων, *Θυγάτηρ Βαβυλώνας ἡ ταλαίπωρος*· ἢ τὸν τὰ τέκνα πρὸς τὴν πέτραν ἐδαφιζοντα μεμακάριζεν, *προβλέπων ὁμοῦ μηδεμίαν ἀπὸ Μήδων ἐνομένην φειδῶ*. Οὐ μακαρίζει δὲ τὸν ὀπωσοῦν ἀνελόντα Βαβυλωνίων *τέκνον*, τὰ νήπια δὲ καὶ ἀρτιγενῆ ἔλθειν μὴ συγχωροῦντα πρὸς αὐξήσιν, ὡς ἂν μὴ γένωνται χεῖρω, καὶ ἀναίρουντα ἰδίᾳ σοφίᾳ τοῦ συγκεχυμένου τὰ γεννήματα, ὃς ὀνομάζεται Βαβυλώνιος, ταῦτα πρὸς τὴν πέτραν ἀράσσοντα· πέτρα δὲ κἂν τοῦτῳ Χριστῶς. Τοῦτο δ' ἂν γένοιτο τῶν φαύλων συγχουμένων *ἐργμάτων* τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας. Ταχὺ δὲ ἤξειν ταῦτ' ἀφ' οὗ. Καὶ τὸ παρ' ἡμῶν γὰρ μακρότατον, *βραχὺ λίαν ἐστὶ παρὰ Θεῶν*. Χιλιά γ' οὖν ἔτη ἐνώπιον αὐτοῦ, ὡς ἡ ἡμέρα ἢ ἡμέρας, εἴρηται, καὶ ὡς φυλακὴ ἐν νυκτὶ. Καὶ οὐκ εἰς μακρὰν δὲ φασί, τῆς προφητείας ἐγένετο. Ὅμοῦ δὲ τοῖς μὲν Βαβυλωνίοις πικροτέραν ἐμβάλλει φροντίδα· τοῖς δὲ Ἰσραηλιταῖς, διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν παρακλήσιν. Τῆς δὲ Βαβυλώνας ὡς περ ἐπώνυμον ἦν τὸ, *ἐνδοξος*. Καὶ ἔλεγον, ἢ *ἐνδοξος Βαβυλῶν*. Ἐναργῶς δὲ λίαν δείκνυσιν, ἐξ οἷας εἰς οἷαν ἤξει κατὰστασιν. Αἰτίος δὲ ὁ βασιλεὺς *Χαλδαίων* βασιλείου ἀπὸ τῆν ἰσχυρὸν τε καὶ λαμπρὸν ποιησάμενος· ἀπεικάζει δὲ *Σοδόμοις* καὶ *Γομβέρρα* τὴν ἐρμηνεύειν αὐτῆς. Ἐρμηνεύεται δὲ *Σόδομα*, τύφλωσις, καὶ στεῖρωσις, καὶ ἐστῶσα σιωπῆ, καὶ ὁμοίωμα, καὶ ἐγκλήσις καὶ θεμέλιος αὐτῶν. *Γόμορρα* δὲ, μέτρον καὶ στάσις. Οἷς ἢ Βαβυλῶν ὁμοίως κα-

A pretes, propter ferarum ignorationem, vocem Hebraicam siin retinuisse; pro *Sirenius* autem *struthiocamelos* reddidisse. Gaudet enim genus hoc animalis locorum solitudine, et in arenis quam maxime infertilibus stabulatur; rursus pro *onocentaurorum* nomine, Hebraicum siin usurparunt, et pro *echinis*, Sirenas; ita forsitan dæmonum naturam fraudibus aptam significantes; qualia de *Sirenibus* fabulæ tradiderunt. Sunt vero qui *Sirenas* volucrum genus esse quoddam interpretantur, quod modulari et canere didicerit, vel *noctuam*, ut Hebræis placet: *onocentauros* autem asinos agrestes; *echinos* vero mures spinis acutis horridos, quæ omnia vastitatem et solitudinem significant. Itaque, et *sonitu*, addit, *implebuntur domus*; ut vagorum et sede carentium ejulatus exprimeret. Quod autem *Medos*, gentem divitiis abundantem, *pecunias aspernari* 216 dicit; id ideo facit, ut ab illis expugnationem servitutemque pecunia redimendi, si quam animo conceperint, spem moveat amputari. Significat vero *Medorum* nomen, per transsumptionem, quasi dicas ab idoneo, sive potenti, ut ab eo, qui quemque, prout dignus, accipere queat, *Medos* exciri intelligamus. Nisi forte a *Mediæ* conditore Madai (quod nomen *mensuram* significat) derivari, et ad pœnas digne de sceleratis et cum mensura exigendas, induci malis: cum unumquemque qua mensura bona vel mala metitur, eadem prorsus vel præmium, vel vindictam expectare conveniat 14. Quo sensu *Babyloniorum filios*, fructus a patribus editos, et illorum animæ fetus intelligi non est incongruum. Hujusmodi etiam istius illa sunt, qui a Psalmorum auctore beatus prædicatur, ubi uxoris partes tuetur sapientia, quam uxorem justus decore illius irretitus ambivit et duxit 15. Mentis vero et sapientiæ simul coeuntium filios, tanquam fetus ejusmodi, psalmo cxxxvi proponi, videas ubi filiam *Babylonis* miseram, et qui ejus liberos ad petram collidat, ideo beatum prædicat, quod ipsis nihil quidquam *parciturus Medos* prævideret 16. Nec tamen beatum prædicari, qui *Babylonium puerum* quemlibet interfecerit putandum est: sed qui recens in luce editos crescere prohibuerit, dederitque operam ne deteriores fiant; quique suæ sapientiæ auxilio confusæ mentis (quæ *Babylonis* nomine designatur) elisos fetus ad petram, qui *Christus* est, enecarit: quæ tum demum accidisse videbimus, cum ad veritatis verbum falsa dogmata offendere et diffringi contigerit; quæ cito esse eventura affirmare non dubitat. Quod enim longissimum temporis esse spatium putamus, Deo modicum et breve valde est; apud quem mille anni tanquam dies sunt hesternæ, et tanquam custodia in nocte 17. Aiunt præterea non longe ista a prophetiæ tempore contigisse. Est porro adverten-

14 Matth. vii, 2. 15 Psal. llii, 10-14. 16 Psal. cxxxvi, 8, 9. 17 Psal. lxxix, 4.

VARIÆ LECTIONES.

1 γρ. οἰοίς. 2 γρ. ἢ. 3 γρ. ἐρημίαν.

dum, eadem simul opera Babylonis acerbiorum A curam; Israelitis autem, propter servitutis jugum, consolationem afferri. Cæterum, *Babylonis* fere tam invaluerat *inclytæ* cognomen, et eo titulo passim vocitabatur. At non obscure profecto 217 unde prodierit, et quo etiam abitura sit, demonstravit. Fuerat vero tantæ celebritatis auctor Chaldæorum rex, qui illam regiam præclaram et munitam esse voluerat: cujus tamen solitudinem, ei, quæ *Sodomis* et *Gomorrhæ* contigit, comparare non veretur. Significat autem *Sodomorum* appellatio, si ejus rationem postules, cæcitatem, sterilitatem; silentii constantiam, similitudinem, accusationem, fundamentum denique eorum. *Gomorrhæ* vero, mensuram et seditionem; quibus non dissimilem interitum Babylonis denuntiat. Quos enim a *Deo everti* videas, beneficiis cumulari putandum est; non aliter, quam cum a medico depelli cæcitatem contigerit. Est vero videndi principium cæcitatibus ipsa depulsio. Sterilitatem deinde *evertit*, cum fecunditatem largibus justitiæ opera edere, et tanquam procreare facit. *Evertit* item silentii constantiam, ut cordi sermonem ad laudes Deo decantandas immittat. *Evertit* præterea mensuram et seditionem, quo peccati mensuram, et ejus comites turbas auferat; ut qui tumultuantur, vitæque paci contrariam sectantur, meliores fiant, et honestatem pro scelere reponant. Cæterum quicumque fatum amplectitur, et astrorum motum vim rebus afferre necessitatis arbitratur, totis ille viribus auditores a pietate arce- C cere, et *inclytæ Babylonis* facta amplecti putandus est. Mentis enim cogitationes ista perturbant, providentiamque, et ipsam arbitrii libertatem sic tollunt; ut merito *Babylonici* nominis rationem resipere astrologiam agnoscas. Hanc ergo *evertit* Dominus; et eandem, quia ipse recessit ab ea, sive urbem intelligas, sive animam, occupant dæmones: nec in ea amplius, quæ eversa est, bonus pastor *stabulatur*; sed *sonitu repletur*, nihil quidquam disertum edens, nihil quod articulatæ vocis speciem referat, sed sonos inconditos, perturbationum tantummodo iudices. Quale illud est, quod edunt vocis inflexione malæ potestates, sive ipsa modulatione, sive alio quodam modo voluptatis illecebras, et patriæ oblivionem inducant. Est D vero *echo*, vox illa, quæ a solido corpore percussa ad auctorem 218 suam revertitur; quod est in solitudine fieri usitatum, et facile. In locis au-

ταστραφήσεται. Θεὸς γὰρ ἐξέρχεται τὸν τοῦ καταστρε-
φόμενος, ὡς ἰατρὸς καταστρέφει τυφλότητα. Κα-
ταστραφὴ δὲ τυφλότητος, ὁράσεως ἀρχή. Καὶ κατα-
στρέφει στελερωσιν, τὴν ἀγωνίαν ἐλαύνων, γεννήματα
δικαιοσύνης ἔργων δωρούμενος, καὶ σωπὴν ἐστῶσαν,
ἵνα λόγον ἐμβόλη καρδίας πρὸς τὸ δοξάζειν τὸν Θεόν.
Καὶ μέτρον καὶ στάσιν, ἵνα τῆς κακίας τὸ μέτρον
τῆς ἐν αὐτῇ καὶ τὴν παραγῆν καθέλῃ, ὡς ἀν οἱ στα-
σιάζοντες, καὶ ἐν τῇ καταστάσει τῇ ἐναντίᾳ τῆς εἰ-
ρήνης ὄντες βελτιωθῶσιν ἀντιμετροῦντες ἀρετῇ τῇ
κακίᾳ. Πᾶς δὲ προσβέβωον εἰμαρμένῃ, καὶ τὴν τῶν
ἀστρῶν κίνησιν ἀναγκαστικὴν εἶναι πάντων ὑποτιθέ-
μενος, ὅσον ἐπ' αὐτὸν τῆς εὐσεβείας ἀφιστῶν τοὺς
ἀκούοντας, ἐνδοξα καλεῖ τῶν Βαβυλωνίων τὰ πρᾶ-
γματα. Συγχυτικὰ γὰρ ταῦτα διαβολῆς, ἀναιρούμενα
τὴν Πρόνοιαν, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἀξιά τε τὸ γ εἶναι Βα-
βυλωνίος ὀμώνυμα. Καλδαίων γὰρ ἀστρολογία γέγονε
εὐρημα. Ταύτην καταστρέφει Κύριος, καὶ ἐνοικίζον-
ται δαίμονες ἀποστάντος αὐτῆς τοῦ Θεοῦ, εἴτε πάλιν
αὐτὴν, εἴτε ψυχὴν ἐθέλοις εἰπεῖν, ἐν ἣ κατεστραμ-
μένη ποιμὴν ἀγαθὸς οὐκ ἐναυλιέει τὴν ποιμνὴν, ἥτις
καὶ ἤχου πληροῦται μὴδὲν ἐν αὐτῇ τρανὸν ἢ διτ-
θρωμένον ἔχουσα βῆμα, παθὼν δὲ θόρυβον ἄσημον, ἣν
κατεπάδουσι πονηραὶ δυνάμεις ἐγκλίσει φωνῆς ὑπο-
θελγουσαι, ἢ διὰ φωνῆς, ἢ δι' ἄλλου τρόπου τινὸς ἡθο-
νῆν ἐμποιοῦσαι πρὸς θήραμα καὶ λήθην τῆς ἰδίας πα-
τρίδος ἀπεργάζομεναι. Ἐχῶν δὲ ἐστὶν ἀνακλωμένη
φωνὴ ἀπὸ σωματίων ἀντιτύπων, ἐπανιούσα τε πάλιν
ἐπὶ τὸν ταύτην προέμενον, ὅπερ ἐν ἐρημίᾳ μὲν ἐστὶν
C ἀκώλυτον. Ἐν οἰκουμένοις δὲ τόποις ὑπὸ τῶν ἄλλο-
θεν ἄλλων ἀντηχοῦσων φωνῶν, τῶν τε παραφερομέ-
νων σκευῶν ἢ σωματίων διασκοπέτος τοῦ ἀέρος, εἰσθε
παραθραύεσθαι. ὣν ἡ νῦς ἀπηλλαγμένη μᾶλλον τῆς
δῆς ἐστίν. Τοιοῦτος καὶ ὁ κνηθόμενος τὴν ἀκοήν, ἀπὸ
μὲν τῆς ἀληθείας ἀποστρέφει· ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους
τραπέις, εὐτόνου μὲν μὴ ἀνεχόμενος λόγου, μὴδὲ
τῆς ἐπ' ἐλέγχους ἐπιτιμήσεως, χαίρων δὲ μόνῃ τῷ
κολακεύοντι. Ὁρχεῖσθαι δὲ λέγεται τὰ ἐνεργούντα
ἐν ἡμῖν τὰ πάθη δαιμόνια, ἄλλοτε ἄλλου πάθους
ἕωςπερ ὀρχηστοῦ ὑποδύμενα πρόσωπον, καὶ ἐξ
ἐτέρου πρὸς ἕτερον, ὡς ἐν κινήσει μελῶν μεταβαί-
νοντα· κατασκιρτᾶ γὰρ ἐν ἡμῖν ἐγχορεύοντα. Τὸ δὲ
τῶν ὀνοκεταύρων ὄνομα σύνθετον, ἐμφαίνει τινὰ
καὶ ἀλλόκοτον δαίμονα, νῦν μὲν ἡμᾶς πρὸς ἀνθρώπινα
D ποιοῦντος ὄρᾶν· νῦν δὲ πρὸς τὰ κτηνώδη παρασύρον-
τος πάθη. Τούτους δὲ, φασι, τριχίωντας Ἀκύλας ὀνό-
μασε, δηλῶν κάθυλον καὶ ἐσκοτισμένον δαίμονα. Ὁ
δὲ ἐχίτρος, δαιμόνιον ἕτερον δύσληπτον καὶ πανούργον.

tem habitatis non ita; cum multa hinc inde obstrepent, rerum præterea necessariarum, vel corporum agitatio aerem perturbet; unde illam disrupti dissiparique contingit; quibus cum plane vox careat, die magis esse sonoram non mirum est. Talis est qui aurium pruritu a veritate avocatus, dum fabularum inanitatem sequitur ¹⁹, ab efficaci rigidoque verbo abhorret, nec increpari se et reprehendi patitur; sed adulatione totus et mollitie diffuit. Saltare autem in nobis, quæ nostros uellicum moderantur affectus, dæmonia tum dicuntur, cum alia, tanquam saltatoris assumpta persona, * x hoc in illud, tanquam in membrorum motu, transeunt. Lasciunt enim ipsa in nobis, et tanquam

¹⁹ II Tim. iv, 3, 4.

VARIE LLECTIONES.

* γρ. εὐεργεταί. γ γρ. τοῦ.

choreas ducunt. Est vero ideo *onocentaurorum* nomen haud simplex additum, ut *dæmonis* monstruosum quoddam genus significetur, cuius impulsu mox ad humanarum rerum contemplationem oculos convertamus; mox item ad brutorum rapiamur affectus. Itaque et istos, aiunt, *hirsutos* nominavit Aquilas, ut obscenum *dæmonem* et caliginosum indicaret. Significat deinde *echinus* et *dæmonium* aliud astutum, et captu difficile.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

α'. Καὶ ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐκλέξεται ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ. Καὶ ἀραπαύσουται ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν, καὶ ὁ γεωργὸς προστεθήσεται πρὸς αὐτούς, καὶ προστεθήσεται πρὸς τὸν οἶκον Ἰακώβ, καὶ λήψονται αὐτούς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὸν τόπον αὐτῶν, καὶ κατακληρονομήσουσι, καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ εἰς δούλους καὶ δούλας, κ. τ. λ.

Εἰπὼν δὲ πεύσεται Βαβυλῶν δυσχερῆ, τὰ περὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπιφέρει, χρηστὰ τὴν ἐπὶ Κύρου λέγων ἀνάκλησιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ ὁ γεωργός, ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ ὁ προσήλυτος. Οὐχ ἀπλῶς δὲ προσήλυτος, φασὶ τινες, ἀλλ' ὅτι ἔγεωργεῖ προσκελιμένος. Κυρίως μὲν οὖν ὁ γεωργός δηλοῖ τὸν Ἰθαγενῆ, καὶ αὐτόχθονα. Συνενόντες δὲ Βαβυλωνίων αὐτόχθονες ἤμελλον εἶναι παρ' Ἰουδαίαν προσήλυτοι. Φέρει τοίνυν εἰς ταυτὸν ἑκατέρωθεν διάνοια. Εὐπραξίας γὰρ ἐπὶ τοσούτον ἤξειν Ἰουδαίους φησὶν, ὡς τοὺς πρὶν αὐτοὺς ἐλόντας συναναδῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν αὐτοῖς. Τοῦτο μὲν συγγένειαν πρὸς αὐτοὺς ἐσχηκότας, τοῦτο δὲ τῆς αὐτῶν θεοσεβείας ὡς ἐν χρονίῳ μετεληφτότας διατριβῆ, καὶ τοὺς πρὶν εἰδωλολάτρους δούλους καὶ δούλας γενέσθαι Θεοῦ. Ἔθνη δὲ φησὶ τοὺς Ἰουδαίους προπέμποντα πρὸς τὴν Ἰδίαν εἰσεῖσαι γῆν. Ὁ δὲ Κύρου προστάξαντας γέγονεν, ἦνίκα τῶν ἀναβάντων Ἰησοῦς καὶ Ζωροβαβέλ ἤγησαντο. Καὶ ἔεργον τοῦ μετ' αὐτὸν, ἦνίκα τὸν Ἑσδραν μετὰ πολλῶν πέμπων ἐπιστολῶν, παραπέμπειν, αὐτὸν δεξιῶς καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, τοῖς ἐν μέσῳ προσέταξεν ἔθνεσιν. Καὶ Νεεμίου μετὰ ταῦτα πρὸς τὴν Ἰουδαίαν χωροῦντος πρὸς τὸ γράψαι τοῖς πέραν τοῦ ποταμοῦ καὶ φύλακας αὐτῆς συναπέστειλεν ἄνδρας δυγάμειος ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς· ταυτὶ γὰρ Ἑσδρας ἰστόρησεν. Προλέγει δὲ καὶ τοὺς τὸν Ἰσραὴλ Βαβυλωνίους αἰχμαλωτίστας, δοριαλώτους ὑπὸ Κύρου δηλονότι γενήσεσθαι. Ἡ καὶ τάχα, διὰ τὸ τοὺς συναναβάντας αὐτοῖς ὑπὸ ζυγὸν γενέσθαι τοῦ νόμου καθάπερ αἰχμαλώτους, ἐαλωκότας τὴν καλὴν καὶ σωτήριον ἄλωσιν. Κατ' ἐκεῖνο δὲ τοῦ καιροῦ ἀνεθήσει τοῦ θυμοῦ σου, φησὶν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

ΤΟ ΡΗΜΑ ΤΟ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΜΩΑΒΙΤΙΔΟΣ.

α'-θ'. Νυκτὸς ἀπολείται ἡ Μωαβίτις. Νυκτὸς γὰρ ἀπολείται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος. Λυπεῖσθε ἐφ' ἑαυτοῖς. Ἀπολείται γὰρ καὶ Γεβών, οὗ ὁ βωμὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἀναθήσεσθε κλαίειν ἐπὶ Ναβάρ τῆς Μωαβίτιδος, κ. τ. λ.

... τοῦ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ

¹⁰ I Esdr. 1-11; II Esdr. 1, 11.

A

CAP. XIV.

219-220 VERS. 1-7. Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget adhuc Israel, et requiescent in terra sua, et adventa illis adjungetur, et adjungetur domui Jacob, et capient eos gentes, et inducent in locum suum, et possidebunt, et implebuntur in terra Dei in servos et servas, etc.

B

221 Expositis quas perpessura esset Babylon asperitatibus, jam quæ Judæos læta et prospera sub Cyro maneat, reditum nimirum adjungit. Verum quem hic *advenam*, Græce γεωργὸν dicit, *proselytum* cæteri interpretantur. At non *proselytum* nonnulli simpliciter, sed qui agrorum cultui incumbat. Est igitur proprie γεωργός, idem quod vernaculus et indigena. Futurum autem erat, ut qui de Babyloniis indigenæ Judæos sequerentur, apud illos *proselytorum* nomen haberent, quo sit, ut in idem cadat utriusque sensus. Eo enim felicitatis res Judæorum perventuras dicit, ut a quibus antea capti essent, iidem sint secum in Judæam, partim contracta cum eis affinitate, partim longa religionis communione persuasi, commigraturi: neque recusent, abjectis idolis quæ antea colebant, *Dei servi et ancillæ* fieri. Significat vero non sine gentium comitatu in patriam reversuros esse Judæos; quod Cyro primum jubente factum legimus, cum Jesum et Zorobabelem reversionis duces habuerunt: deinde imperantem Cyri successore Xerxe, cum Esdras multis ad præfectos litteris instructum, multoque gentium præsidio septum, Artaxerxe denique, cum Nehemiam, cui rex, facta redeundi in Judæam potestate, præterquam quod in Mesopotamiam litteras dedit, etiam ad itineris securitatem copias militares adjunxit. Ita enim litteris Esdras consignavit¹⁰. Prædicat vero Babylonios, qui Israellem ceperant, tum quidem etiam sed a Cyro capiendos. Vel forsitan etiam, quia secuti redeuntes legis jugum subire non recusarent, pulchra illa et salutari ratione *capiendos esse* significat. At eo tempore inquit, *revertes favorem tuum*. . .

CAP. XV.

VERBUM CONTRA MOABITIDEM.

222-223 VERS. 1-9. Nocte peribit Moabitis, nocte enim peribit murus Moabitidis. Contristemini in vobis. Peribit erim et Gebon ubi ara vestra, illuc ascendetis ad plorandum super Naban Moabitidis, etc.

... non venit ad lucem quibus in

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. ὁ τῆ.

nocte versantibus, et murus ipse, noctis videlicet propugnacula sophistica concidunt. Istis enim, tanquam firmissimis, gloriabantur, quibus jam eversis et dirutis, non sine dedecore lamentantur, qui etiam absurda de Deo sentientes, *aram Debon* oracula reddentem exstruunt, quam pœnitentes jam ascendere jubentur, non ut prius, cum, Creatore despecto, creaturæ serviebant, **224** inque altaribus alienis laudis sacrificia sua offerebant; pro quibus lugere nunc, eoque, qui secundum Deum est, et salutem affert non pœnitendam, dolore affici jubentur. Tales eos etiam dixerim, qui spem fluxis in rebus habuerunt. Jubet ergo eos *lugere*, quorum boni mores malis commerciis depravati sunt: cum usurpato *calvitii* nomine (quotalis abjiciendus innuitur ornatus) doctrinas eas exuere docet oportere. Sunt enim *capitis* instar doctores. Ad litteram autem ignominiam significat, cujus est symbolum *calvitium*; ut *planctus* et *luctus ipsa brachiorum dissectio*: vel quia idolorum cultoribus vultum et brachia sibi dissecare esset usitatum. Innuunt autem ista prohibita vitæ minuendas et depressandas esse malorum doctorum de rebus agendis præceptiones, velutique dissectione probandas: qui sæpe prohibitis specie in absurda dogmata deducunt, et nisi deprehendantur, vita similes efficiunt, perque vias *latus* ad voluptatis illecebras ducunt. Jubet itaque probatum vitæ genus amplexos et pœnitentes *dissecari*, viamque vitæ angustam et tritam quærere, et *sacco* indutos, *lumbos* sibi, quibus tam sæpe peccarunt, præcingere et *lugere*. *Lumborum* enim vocabulo spermaticas sæpe intelligi partes inde constiterit, quod Levi adhuc in Abrahamæ lumbis extitisse dicat Scriptura ²⁰; et alibi lumbos habere præcinctos ²¹, id est appetitus qui generationi subserviunt cohibere admoneat. Describit autem urbis expugnationem, in qua aliis per *plateas* et angiportus magno ejulatu discurrentibus, ipsæ etiam mulieres cum infantibus hostiles copias intulitæ miserabiliter lamentantur. *Tectorum* deinde nomine, sublimes et inanes disciplinas; sicut per *Moabitidis vicis*, cogitationum ipsarum et rationum velut distributiones. Quisquis ergo sive adversus Dei cognitionem sublimis, sive dialecticis rationibus de quavis re proposita ad disputandum idoneus attollitur, jam pœnitentiam amplexus lugeat. Fuerant enim *Moabitarum* non divinis, sed humanis innixæ rationibus præceptiones. **225** Qui autem quod in littera habetur, *Moabitidis lumbos clamare animamque ejus cognoscere* intelligemus? An ideo dictum putabimus, quod insignes, et quæ vitari nequeunt, calamitates magni semper præcurrunt animorum cruciatus?

²⁰ Hebr. vii, 16. ²¹ Luc. xii, 35.

ἄφως. Ἦν δὲ τῶν ἐν νυκτὶ, καὶ τὸ τεῖχος πίπτει νυκτὸς τὰ θυρώματα τὰ σοριστικά. Τοῦτοις γάρ, ὡς ἀσφαλῆσιν, ἱλαζονεύοντο. Ἦν δὲ πιπτόντων ἐν ἐγγύχοις ὀδύρονται· οἱ καὶ τοὺς περὶ Θεοῦ λόγους ἀστάτους ἔχοντες βωμῶν οἰκοδομοῦσι πεσοῦμενον Δεθῶν χρηματίζοντα, εἰς ἔν ἀνίενα παρακελεύονται μετανοοῦντες, οὐ θύσαντες, ὡς ὅτ' ἂν ἐλάτρευον τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, τὴν θύσαν τῆς ἐκυτῶν αἰνέσεως ἐπ' ἄλλοτριῶν θυσιαστηρίων προσάγοντες, ἀνθ' ὧν κλαίεωσαν τῆς κατὰ Θεὸν λύπης σωτηρίαν αὐτοῖς ἀμεταμέλητον προξενούσης. Τοιοῦτοι καὶ οἱ τὰς ἐλπίδας ἐπὶ βευστοῖς ἔχοντες πράγμασιν. Κλαίειν οὖν κελεύει τοὺς, ὧν τὰ κῆθη τὰ χρηστὰ διέφθειραν οὐμίαι κακαί. Ἦν καὶ τῆς διδασκαλίας ἀπογυμνοῦσθαι δεῖν διδάσκει, διὰ τοῦ φαλακρώματος μῆκετι τὸν κόσμον περιχειμένους τὸν ἐξ αὐτῶν. Ἄντι κεφαλῆς γάρ εἰσιν οἱ καθηγηταί, κατὰ δὲ τὸ βῆτην, ἀτιμίαν δηλοῖ. Σύμβολον γάρ ἀτιμίας φαλάκρωμα, ὡς περ οὐ κατατομὴ βραχιδύων^a, καὶ κόπτεσθαι καὶ θρηνηῖν. Ἡ ὅτι τοῖς εἰδωλοῦσιν ἔθος ἐντομίδας ποιεῖν ἐν παρειαῖς καὶ βραχίοσιν. Αἰνίττεται δὲ τὸ, δι' ἀγαθῆς πολιτείας ἐξευτελιζειν τῶν πονηρῶν διδασκάλων τὰς ὑποθήκας τὰς πρακτικὰς εἰς ἔλεγγον ἀγομῆνας διὰ δὲ τῆς διαιρέσεως· οἱ καὶ πολλάκις τὸν βίον εἶναι δοκοῦντες ἄρθροι, πρὸς ἄτοπα καθέλκουσι δόγματα, καὶ κῆδ^c φωραθέντες ἴσους τὸν βίον ἐργάζονται, ἄγοντες διὰ τῆς πλατείας ὁδοῦ τῆς τῶν πρὸς ἠδονὴν φερόντων ψυχαγωγίας. Ἐνθα κελεύει κόπτεσθαι τὸν βεβασανισμένον βίον προαιρουμένου ἐπὶ ταῖς ἠδοναῖς μετεγνώκωτα, ἔδδ^dν ζητοῦντας τὴν στενὴν τε καὶ θεθλιμμένην, σάκκον τε περιχειμένους περθεῖν, ἐφ' οἷς διὰ τῆς ὀσφύος ἐξήμαρτον, ἦτις ἀντὶ τῶν γεννητικῶν πολλάκις παραλαμβάνεται· ἐτι γὰρ ἦν ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ πατρὸς Ἀβραάμ ἡ Λευὶ καὶ, Ἔστωσαν αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμένα διὰ τὸ δεῖν συστειλαί τὰς ὀρέξεις τὰς ὑπουργοὺς τῆς γεννήσεως. Διαγράφει δὲ πόλιν ὑπὲρ πολέμου κωτειλημμένην, ὅτε περ οἱ μὲν ἐν πλατείαις καὶ στενωποῖς οἰμώζοντες διαθέουσιν, τὸ δὲ θῆλυ γένος, καὶ νῆπια ἐνορῶντα ταῖς φάλαγγι^d τῶν πολεμίων ὀδύρεται. Τὰ δὲ ὑψηλὰ καὶ διάκενα τῶν μαθημάτων ἐκάλεσε δώματα. Τὰς δὲ οἰνοὶ διαιρέσεις τῶν νοημάτων ῥήμας τῆς Μωαβιτιδος· εἴτ' οὖν τις ἐφ' ὑψωμάτων ἐγένετο ἐπαιρομένον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· εἴτ' ἐν διαλεκτικῇ τινι λόγων διαιρέσει δοκοῦντων εὐκρινῶς περὶ ἐκάστου διαλαμβάνειν τῶν προβλημάτων· ὁ τοιοῦτος ὀλολυζέτω διὰ τῆς μετανοίας. Οὐ θεοὶ γάρ, ἀλλ' ἀνθρώπινοι λογισμοὶ τῶν Μωαβιτῶν τὰ δ. δ. ἀγματα. Πῶς δὲ κατὰ τὴν λέξιν, ἡ ὀσφύς βοᾷ τῆς Μωαβιτιδος, καὶ ἡ ψυχὴ αὐτῆς γνῶσται; ἦ ὅτι προεἰσβάλλουσιν αἰετῶν ἀνηκέστων κακῶν ἀθυμίαι δαίναί;

VARIE LECTIONES.

^a γρ. κατατομή. ^b ἄφ. τὸ, δέ. ^c γρ. μῆ. ^d γρ. τὰς φάλαγγας.

Δηλοῦ τοίνυν ἡ τῆς *δοφύρος* βοή, ὡς ἐν ὡδίαις ἢ Α Μωαβίτις ἐστὶ κεκρυμμένους ἔχουσα πόρους, φυσικῶς τε συναισθανομένη, καὶ ταῖς φήμαις σαλεύουσα. Βοῶ γὰρ μέχρι ἢ Σηγῶρ, ἣν ὀρίζειν τὴν Μωαβίτιν φασι, τοῦτ' ἐστὶν ἡ πᾶσα χώρα μέχρι περάτων αὐτῆς. ἔξ ὧν ἡ Παλαιστίνη τὴν Ἀραβίαν ἐκδέχεται. Ἄλλως δέ, τὸ ἐπικείμενον πένθος τῆ Μωαβίτιδι αἰτιον βίου γενόμενον σώφρονος, Βοῶ ἐπὶ τῇ κραυγῇ τῆς Ἑσεβῶν καὶ Ἐλεάλη, καὶ Ἰουσσά· τοῦ λόγου τὴν ἐπὶ μετανοίᾳ προκοπὴν ὑπεμφαίνοντος. Ὅτε θρηνοῦμεν ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς συνημαρτηκότας ἡμῖν, διὰ τῆς βοῆς κάκεινοις γεγονότες ὑπόδειγμα μέχρι πόρρω, διὰ τῆς βοῆς τῆς μετανοίας τὸν τρόπον δημοσιεύοντες. Κωμῶν δὲ καὶ πόλεων τὰ κατελεγμένα τῆς Μωαβίτιδος ἐστὶν νόματα μέχρι τοῦ παρόντος γνωρίζοντα, αἱ πᾶσαι τὴν ἐκ τῶν Ἀσσυρίων ὑπέμειναν ἄλωσιν. Καὶ Ἀριήλ γὰρ μέχρι νῦν μεγίστη καθέστηκεν Ἀρσπολέως κώμη, καθὰ καὶ αἱ λοιπαί. Καὶ διάκενον τὸ περὶ τούτων ἀλληγορεῖν, τοσοῦτον γῶναίαι δέον, ὡς τῆς εἰδωλολατρίας αὐτῶν τὴν δι' ἐρημίας ἀπώλειαν προφανεῖ διὰ τοῦ βωμοῦ τοῦ Δαίμων¹ καὶ τοῦ ἄρχοντος· παρ' οἷς νῦν ἡ τοῦ Θεοῦ γῶσις ἐκκλησίου τε πανταχοῦ καθεστήχασιν. Ἐπάγει δὲ τίνος ἕνεκα τὰ προειρημένα συμβαίνει τὴν Μωαβίτιν παθεῖν, λέγων· Δάμαλις ἐστὶ τριετής. Ὁ γὰρ τρίτος ἐνιαυτὸς ταῖς ἀλόγοις τῶν ζώων ἀρκεῖ πρὸς ἀκμὴν, εἰς τε τὸ σφριγῶσαν αὐτοῖς ἐνεργάσθαι δύναμιν. Ἡ Μωαβίτις τοίνυν ἰσχυρά τις οὐδὰ καὶ ἀπειρόζυγος ἐπεπῆδα τοῖς πέλις, κατασκιρτῶσα πως τῶν ἀσθενεστέρων ἦγον τελεῖα τίς ἐστὶν ἢ τριετίζουσα δάμαλις, τοῦ τε γεννᾶν ἔχει δύναμιν, καὶ τοῦ τὸν τράχηλον ὑπέχειν ζυγῶ, δι' ἧς δείκνυσι τῶν δυναμένων ἐπιστρέφειν τὸ ἴδιον, ὡς τελειοῦσθαι μὲν κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἡλικίαν, ἔχειν δὲ τὸν λόγον δυνάμενον ὑποβαίνειν τῷ ζυγῶ τῆς ἀληθείας. Ὡν τις ἐστερημένος οὐκ ἀπαιτεῖται τῆς μετανοίας· τὰ ἔργα.

subire valeat, habeant. Quibus qui destituuntur

Διὸ καὶ τῷ Ἀβραάμ ἐφησεν ὁ Θεός· « Λάβει μοι δάμαλιν τριετίζουσαν, καὶ κριὸν τριετίζοντα. » Τρυγῶνα δὲ καὶ περισσερᾶν οὐ περιέγραψε ῥόον, διὰ τὸ εὐθὺς τὰ ζῶα ταῦτα τῆς γεννήσεως ἀρχεσθαι, ἐπὶ δὲ τῆς ἀναβάσεως, φησί, τῆς Λουιδ² κλαίοντες ἀναδησονται. Ἀρχὴ γὰρ εὐφροσύνης ἐστὶ τὸ κλαίειν καλῶς, τὴν διὰ προκοπῆς τε ἀνάδυσιν ἢ κατὰ Θεὸν λύπη ποιεῖ. Ἐφ' ἧ καὶ Παῦλος εὐφραίνεται τοὺς ἑαυτοῦ λόγους ὁρῶν εἰς συναίσθησιν ἄγοντας. Κλαίων γὰρ τις ἐπὶ τοῖς ἰδοῖς κακοῖς, μὴ ἔχων εἰ κατὰδασιν, οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς. Πρὸς δὲ τὸ ἀναβαίνειν αὐτὸν ἢ τοιαύτη λύπη χειραγωγεῖ. Ὑψηλὴν δὲ εἶναι φασι καὶ λεωφόρον τινὰ τὴν Ἀρωνίσημ, ἀνακομίζειν τε εἰς αὐτὴν τοὺς ἐξ ἐτέρων φεύγοντας πόλεων. Διό φησι, κλαίοντες ἀναδησονται. Φωνὴ δὲ τοῖς κλαίνουσι, σύντριμ-

Significat ergo *lumborum clamor iste*, occulte jam laborare *Moabitidem*, quæ naturali quodam impetu id præsentiat, et rumore jam perterrita agitur. *Clamat enim ad Segor usque*, quo *Moabitidis* volunt produci limites : id est, tota ipsa suis terminis comprehensa regio, quibus Arabiam excipit *Palæstina*. Alias autem fuit iste *Moabitidis* luctus vite eidem temperantioris occasio. Ad *Esebon* porro *clamorem clamant et Eleale et Jassa* : quibus verbis pœnitentiæ progressus et utilitas ostenditur. Cum enim nostram ipsi sortem, et eorum qui nobiscum peccaverunt, lugemus, eo etiam illis in posterum clamore ad pœnitentiam, tanquam edito publice exemplo, auctores sumus. Sunt vero quæ hoc loco *Moabitidis* urbes et pagi nominantur, huc usque celebres, *Assyriorum* direptionem omnes experturæ et toleraturæ. *Ariel* enim vicus dignus, superest adhuc, ut reliquæ, et *Arco*polis dicitur. In his etiam quoniam allegorias sectari vanum et otiosum est, hoc tantum videtur tenendum, cultum idolorum vastitate et scilicetitudine apud eos propter *aram Deebon*, et principem, tollendum significari. Quibus locis nunc vorum Dei cultum vigere, et ubique ecclesias exstructas esse constat. Nec vero quare *Moabitidem* ista pati contingat, ignorari voluit, quæ *ritulam esse triennem* addidit : cum brutis ad reletis florem et perfectionem, ad lasciviam denique et conceptum triennium satis sit. *Moabitidis* igitur, cum potens esset neque jugum adhuc experta, vicinis insultabat, et in infirmiores se quodammodo petulantiore præbebat. Alias certe perfecta quædam est, quæ *trium sit annorum ritula*, habetque generandi, jugumque collo subeundi facultatem : in qua illorum partes describuntur, qui possunt resipiscere ; nimirum, ut perfectam quidem 226 animæ ætatem, rationem autem, quæ veritatis jugum non est quod ab eis pœnitentiæ opera exspectes.

Hinc et Abrahamum his verbis alloquitur Dominus : « Sume tibi vitulam et arietem triennes²², et Columbæ autem et turturis ætatem ideo tempore non definiunt, quod cito id genus animalium generandi facultatem sortiatur. In ascensu autem *luith*, inquit, *lugentes ascendunt*. Est enim lætitiæ principium *luctus* idoneus, *ascensumque* cum fructu dolor ille efficit, qui secundum Deum est. Isto et Paulus lætabatur, cum verba sua eos qui sibi essent conscii, commovisse animadverteret²³. Cum enim peccata sua quis *luget*, gressum illo sistens, in profundissima terræ loca descendere non pergit ; et ad *ascensum* fere tali dolore, tanquam manu deducitur. Altam autem esse, et viam quamdam publicam *aronium* dicunt, in quam se qui ex aliis urbibus fugiebant, recipere solebant ; unde *lugentes ascensuros* dixit. Vox autem *lugen-*

²² Gen. xv, 9. ²³ II Cor. vii, 4 seqq.

VARIE LECTONES.

¹ γρ. μέχρι. ² γρ. Δεσβῶν. ³ γρ. Λουιδ.

tibus *contritio* fuerit et *concussio*, cum eas calamitates, quas bello urbem et cives ipsos concutientē, sensuri sunt, clamore ante significabunt. *Conterit* vero et *fastum* ipsa ratio, cum sensus pravitatem invadit; suisque cogitationibus, tanquam salum excitat; dum quæ non bene decreta sunt avellere, quæ meliora autem inducere conatur. Atque inde est, quod cor contritum non destruere Deum legimus²⁵. Pravis enim affectionibus contritis, *lugebunt et ascendent*: quorum neutrum, quandiu stare illas contigerit, esse poterit. Sequitur deinde *aquam nebrid desertam fore*: ad quod urbem hæc in extrema regione sitam esse, et Erythraeo mari vicinam, aquis deinde et pascuis ita abundare, ut equorum alendæ multitudini (unde bellicosissimi habitatores fiant), apta sit: quæ tamen invadente hoste, *aquis ita deserta futura sit et viridi herba* destituta, ut equos viribus destitutus fame tandem perire contingat. Quod cum licet, inquit, annon erit quod ita de se magnifice sentiat? Significat vero etiam depravatæ **227** opinionis *aquam*, quæ prius abunde fluebat, esse desitutam: cui ea opponitur, quæ refectionis dicitur²⁶; qua gregem suum nutrire Dominus consuevit; et quam credentibus largitur, ut in se fontem aquæ in vitam æternam salientis habeant²⁷: cum mala *aqua* mox perituum *fenum* tantum, id est animas ad fluxam et caducam hujus mundi gloriam institutas, tanquam sublato irrigatore verbo jamjam marcescentes, brevique morturas enutriet.

Quod autem quaerit, *num ita servari queat*; Moabitidem certa quadam viâ, et asperiore vite instituto ad salutem posse deduci significat. Quod deinde *perituram nocte*, et ejus generis alia, prius affirmavit; ad ejus ista salutem agitari demonstrat. Præterea quod *Arabes inducturum se in vallem* dicit; eos forsitan, qui hoc nomine vicini sunt, intelligit; vel iis etiam longe interiores Saracenos: quibus se quoque Moabitas ideo forte traditurum Interminatur, quod essent ipsi Assyrios secuti. In Persidem enim usque a Damasco extensi cum Babyloniis militarunt. Est porro consentaneum *vallem Nebrid* appellare, ut loci concavitatem indicet, cum aliarum situs sit excelsior. Ac priores quidem gemitu salvandos esse, reliquos autem propter animi pertinaciam, plaga ab *Arabibus* accepta, perituros significat. Sunt autem *Arabes*, si nominis rationem sequaris, ilem quod vesperini: aut ipsæ tenebris assuetæ potestates, per quas correctrices plage pertinacibus mittuntur. Quod autem *Moabitis terminos attingisse clamorem* dicit, unam replevisse regionem significat. Deinde, quia idem *Moabiticæ* gentis initium et terminus esse potest; nunc a principio nomen accepit. Et *ultatus* ejus omnia implevit usque ad puteum *Elim*. Nominatim vero designat *Agallim et puteum Elim*;

A *μα και σεισμός*, προαναφωνοῦσι τὰ ἐκ τοῦ πολέμου συμβησόμενα πάθη πᾶσαν σείοντος πόλιν καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας συντριβέντος. Καὶ λόγος δὲ καθαπτέμενος τὸ φρόνημα *συντριβεί* τὸ ποτηρὸν, καὶ σάλον ὡσπερ τοῖς αὐτοῦ λογισμοῖς ἐνεργάζεται πρὸς τὸ τοὺς μὲν ἐκριζωθῆναι, τοὺς δὲ ὑγιεῖς ἀντεισάγεσθαι λόγους. Διὸ καρδίαν συντετριμμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. Συντριβείσης γὰρ τῆς μοχθηρᾶς διαθέσεως, *κλιύσονται τε καὶ ἀναθήσονται*. Ὁν οὐδέτερον ἔσται συνεστηκίας καὶ μήπω σεσαλευμένης. *Τὸ ὕδωρ τῆς Νεβρίδ ἔρημον ἔσται*. Πόλιν δὲ ταύτην, φασὶ, κειμένην μὲν ἐν ἑξαταῖς τῆς χώρας, Ἐρυθρᾷ δὲ γειτνιώσαν θάλαττῃ εὐδρόν τε καὶ εὐδοτον, ὡς ἀρεῖν ἵππων πολλῆ, εἶναι τε τοὺς οἰκούντας μαχιμωτάτους· ἀλλ' ἐπιόντων τῶν πολέμων *ἔρημος ὕδωρων ἔσται, καὶ χλωροῦ χόρτον*, ὡς τοὺς ἵπποτας ἀσθενεῖν ἀνηρημένης τῆς ἵππου διὰ λιμόν. Οὐ γεγρονότος, φησὶ, μὴ ἄρα προῆσει μέγα καὶ οὕτως ἐπ' ἑαυτῆς; δηλοῖ δὲ καὶ, ὡς τὸ τῆς ψευδοδείξιας ὕδωρ πρότερον βέον ἀφθόνως, ἀφανισθήσεται. Ὅπερ ἀντικεῖται τῷ τῆς ἀναπαύσεως ὕδατι, ἐπ' οὗ Κύριος ἐκτρέφει τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένους. Ὁ καὶ δίδωσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν, ὡς ἂν σχοῖεν ἐν ἑαυτοῖς πηγὴν ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τὸ δὲ φαῦλον ὕδωρ χόρτον μόνον ἐκτρέφει. Καὶ αὐτὸς οὐκ ἔσται. Τοῦτ' ἔστιν, αἱ ψυχὰι αἱ τὴν πρόσκαιρον ταύτην καὶ ταχὺ ματαιομένην τοῦ κόσμου δόξαν πεπειδευμένοι ταχὺ ἀπανθήσουσι, τοῦ οὐκ ἄρδοντος αὐτάς· ἐρημωθέντος λόγου.

B Τὸ δὲ, *μὴ καὶ οὕτως μέλλει σωθῆναι*, δείκνυσιν ὡς ἡ Μωαβίτις μέλλουσα σώζεσθαι· ἰδοὺ· τίσι καὶ τοῖς ἐπιπονωτέροις παιδεύμασιν ἐναχθήσεται. Καὶ τὸ, *ἀπολεῖται γὰρ ἰσχυρός*, καὶ τὰ τοιαῦτα, δείκνυσιν ὡς ταῦτα γίνεσθαι πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς. Ἐπάξω γὰρ, φησὶ, ἐπὶ τὴν φάραγγα Ἀραβίας, τάχα που σημαίνων τοὺς πλησιοχώρους· Ἀραβας, ἡ καὶ τοὺς τούτων ἐνδοτάτω Σαρακηνοῦς. Οἷς καὶ αὐτοῖς παραδώσειν φησὶ τὴν Μωάβ. Ἡ καὶ ὡς τοῖς Ἀσσυριοῖς ἀκολουθήσεται. Μέχρι γὰρ τῆς Περσίδος μετὰ Δαμασκὸν παρατείνοντες τοῖς Βαβυλωνίοις συνεστρατεύοντο. Φάραγγα δὲ, κατὰ τὸ εἶδος, ὀνομάζει τὴν Νεβρίδ, διὰ τὸ κοῖλον τῆς θέσεως, τῶν ἄλλων ἐν ὑψεὶ κειμένων. Δηλοῖ δὲ ὡς οἱ μὲν πρότεροι διὰ τοῦ κλαυθοῦ σωθήσονται. Οἱ δὲ τὴν ἀμετανόητον ἔχοντες καρδίαν, διὰ τῆς ἐξ Ἀράβων ἐπαγομένης πληγῆς [ὀλέσονται], Ἀραβες δὲ οἱ ἐσπέριοι. Ἡ τάχα αἱ οἰκτεῖται τῷ σκότῳ δυνάμεις, δι' ὧν ἀποστελλονται παιδευτικὰι πληγαὶ τοῖς τὴν ἀμετανόητον καρδίαν ἔχουσιν. Τὸ δὲ, *συνῆψεν ἡ βοή τὸ ὄριον τῆς Μωαβίτιδος*, τὴ πληρῶσαι πᾶσαν δηλοῖ· καὶ ἐπεὶ τὸ αὐτὸ δύναται καὶ πέρασ εἶναι χώρας καὶ ἀρχῆς ἐδ' ὄριον τῆς Μωαβίτιδος, νῦν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὴν προσηγορίαν εἴληφεν. Καὶ ἐλολυγμός αὐτῆς πάντα πεπληρωκεν ἕως τοῦ ἄρδοντος Ἐλίμ. Ὀνομάζει δὲ τὴν τε Ἀγαλίεμ, καὶ τὴν ἐρέαρ τοῦ Ἐλίμ, ὡς ἐξ

²⁵ Psal. l, 19. ²⁶ Psal. cxvii, 2. ²⁷ Joan. iv, 14; vii, 38.

πόλις οὖσας, ἐπ' αὐτοῖς καιμένας τέρμασιν. Εὐὐδρο- **A**
τάτην δὲ λόγος εἶναι *τὴν Ῥεμμῶν*, ἀλλ' ὅμως καὶ
 τζύτης τὸ ὕδωρ τῶν τῶν σφαττομένων αἵματι μολυν-
 θήσεται. Τὸ δὲ ὕδωρ τὸ *Δεσιῶν*. Πάλιν τὸ ὕδωρ δι-
 δασκαλίαν φησὶν, ὅπερ *αἵματος πλήρης* εἶναι λέγει,
 διὰ τὸ ἐνόχους θανάτου γίνεσθαι τοῖς διδασκομένοις
 τοὺς κακῶς καθηγουμένους· τοιοῦτοι γὰρ οἱ ἀπολ-
 λύντες τὰς ψυχὰς ἄθελτοι λόγοι. Καὶ ἀρῶ, φησὶ, τὸ
σπέρμα Μωάβ. Τὸ μὴ μεταστῆν ἐπὶ τὰ κρείττονα,
 ἀλλὰ μέιναν ἐν τοῖς μὴ εἰσερχομένοις εἰς Ἐκκλησίαν
 Κυρίου, σπέρμα τοῦ Μωάβ. Οὐκ εἰσελεύσονται γὰρ
Μωαβίται εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου ἕως δεκάτης γε-
 νεᾶς, καὶ ἕως εἰς τὴν αἰῶνα· ἐξάρσεν ἡ ἀπειλεῖ. Ὁ
 καὶ *σπέρμα τοῦ Ἀριήλ* ὀνομάζει, ὅπερ ἐρμηνεύε-
 ται λέγων ἰ. Τοὺς γὰρ ἰ φρονικούς καὶ ὁ Κύριος ἐκ
 τοῦ διαβόλου γεγενῆσθαι φησιν, ὁρῶν τῶν Ἰουδαίων **B**
τὴν κατ' αὐτοῦ φονῶταν προαίρεσιν λέγων· Ἐγμεῖς
 ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰ ἔργα
 τοῦ Πατρὸς ὑμῶν ποιεῖτε. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος
 ἦν ἀπ' ἀρχῆς. *Σπέρμα οὖν Μωάβ* οἱ ἀποστάται τῆς
 Ἐκκλησίας. *Σπέρμα δὲ Ἀριήλ*, οἱ κατὰ τῶν ἀδελ-
 φῶν φονῶντες ἀθελτοὶ λόγοις ταῖς αὐτῶν ψυχᾶς,
 ἐμποιοῦντες τὸν θάνατον. Εἰτά φησιν, καὶ τὸ *κατά-*
λοιπον Ἀδαμα. Τοῦτο δὲ σημαίνει τὴν γῆν τὴν
 παρθενικὴν, ἀψ' ἧς Ἀδάμ ἐπλάσθη.

tanquam externæ civitates sint, et in finibus ipsis
 collocatæ. *Remmon* autem, quam *aquis* abundare
 dicit, occisorum sanguine inquinatam iri significat.
 Sequitur deinde *aqua Deebou*; in quo rursus *aque*
 nomine doctrinam intelligit, eamque **228** *sangu-*
guine plenam esse dicit, ut mortis causam doctores
 malos suis præceptionibus afferre demonstrat.
 Tales enim ipsi sunt in animorum perniciem ex-
 cogitati sermones. Et *tollam*, ait, *semen Moab*. Illud
 nimirum, quod ad meliora minime transire, sed
 cum iis, qui Domini Ecclesiam ingressi non sunt,
 remanere maluerit. Neque enim *Moabitæ* in Ec-
 clesiam Domini in progeniem usque decimam, et
 in sæculum usque intraturi sunt ²⁷. Gentem igitur
 sublaturum se interminatur, et *semen ariel* (quasi
 Dei *leonem* dicas) appellat. Sanguinarios autem
 diabolo parente natos esse vel ipse testatus est
 Dominus ²⁸, cum paratum ad eandem in se Judæo-
 rum animum intuitus, eos ex patre diabolo esse,
 et patris sui opera facere dixit, qui ab initio homi-
 cidæ exstitit. *Semen* ergo *Moab* ipsi sunt, qui
 Ecclesiam deserunt. *Semen* autem *Ariel*, qui fra-
 trum sanguinem sitientes, perversis sermonibus
 animas eorum morti tradere non verentur. Sequitur
 deinde *et reliquum Adama*: quod virginem
 illam, ex qua effectus est Adamus, terram signifi-
 ficat.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ΄.

CAP. XVI.

α' - ε'. Ἀποστελῶ ὡς ἐρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. Μὴ
 πέτρα ἐρημος ἐσται, τὸ ὄρος Σιών· ἔση γὰρ ὡς
 κτεινοῦ ἀνιπαυμένου νεοσσός ἀζηρημέρος, θύ- **C**
 γιτερ Μωάβ, κ. τ. λ.

VERS. 1-5. *Mittam tanquam serpentes in terram.*
Num petra deserta erit mons Sion? Eris enim
sicut avis volantis pullus ablatus, filia Moab, etc.

Ἀποστελῶ ὡς ἐρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. Τοῦτ' ἐστι,
 τὸ κατάλοιπον τῶν ἀνθρώπων τῶν τὰ γῆνα φρο-
 νούντων, δι' οὗ κ γεγενῆσθαι ἐκ τῆς ἐαυτῶν κακίας
 ἐρπετὰ καὶ ἰοβόλα· ἐρπετὰ μὲν, τῶ τὸ ὕφος ἀποδα-
 λείν, ἐφ' οὗ κατὰ τὴν πρώτην κατασκευὴν βεβηκότας
 ἐτύγγαρον. Ἰοβόλα δὲ, διὰ τὸ φαρτικὸν τῶν συν-
 ὄντων τούτους ἐξαποστέλλειν ὁ λόγος φησὶ. Μετὰ
 οὖν τοὺς προτέρους Μωαβίτας, περὶ ὧν τὰ κρείττονα
 εἴρηται, εἰ τις ἐν τῇ γῇ καταλείπεται, καὶ ὁμοιοῦται
 ἐπ' ὄρει, περὶ οὗ εἴρηται, ὅτι ἡ γῆ φαγῆ πάσας τὰς
 ἡμέρας σου· οὕτως ἐξαποστέλλεται, ὡς τὰ ἐρπετὰ.
 Ἐσθίει δὲ γῆν ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, καὶ ἐκ τῆς
 σαρκὸς θερίζων φθοράν. Ἀγλοὶ δὲ τὸ, ὡς ἐρπετὰ τὸ
 ὑπολειμμένον ἀποσταλῆναι, ὅτι πικροὶ ὄντες ἀεὶ
 βδισοῦνται εἰς αἰχμαλωσίαν, καθάπερ ὄρει εἰσπαθεὶς
 γεροητευμένοι. Ἀναγάγοις δ' ἂν καὶ οὕτως ἀνωθεν
 τὸ βῆτον. Ψυχὴ τῶ θεῖω φόβω τετελιχισμένη, ἰσχυρὰ
 καὶ δυσάλωτος. Νικᾷ δὲ μάλλον ἀρχάς τε καὶ ἐξ-
 ουσίας. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ τὰς ἐντολάς ἀποσεύσαιτο,
 ἀπογομνοὶ πάσης αὐτὴν ἐπικουρίας, καὶ τείχος ὡσπερ
 περιελῶν εὐδίσθηον αὐτὴν τοῖς πάθεισιν ἀπεργάζεσται.
 Οὕτω παρεῖδονται τινες εἰς ἀδόκιμον νοῦν. Ἐάν

229 *Mittam tanquam serpentes in terram*; id
 est, quod de hominibus superest, qui terrenis re-
 bus addicti sunt; quando sua ipsi nequitia *serpen-*
tum naturam et virus assumpserunt. *Serpentium*
 quidem, quia celsitudinem illam, quam a prima
 creatione fuerant adepti, abjecerunt. Virus autem,
 quia eos, quibuscum versantur, inſecere et perdere
 soliti sunt: quo nomine eos se *missurum* etiam
 allirnat prophetia. Post primos igitur Moabitas, de
 quibus quæ fausta magis essent, predicta sunt, si
 quis in terra reliquus sit *serpenti* illi similis, cui
 terra vesci toto vitæ tempore imperatum legimus ²⁹;
mittetur et ille tanquam serpentes. Terram autem
 comedit; qui, facta in carne semente, ex eadem
 corruptionem percipit ³⁰. Ideo vero se *tanquam*
serpentes, quod superfuerit, *missurum* dicit: quod
 acerbitate et sævitia exosi in captivitatem semper,
 tanquam *serpentes* incantationibus agendi sint. Po-
 teris autem verba ista ad sensum arcanum ita tra-
 here. Anima quæ divino timore, tanquam muro,
 cingitur, ita valida est et potens, ut non modo non
 expugnari, sed principatus et potestates superaro

²⁷ Pent. cxiii, 2. ²⁸ Joan. viii, 44. ²⁹ Gen. iii, 14. ³⁰ Galat. vi, 8.

VARIÆ LECTIONES.

h λ. ἴσ. οὖν τούτων γένος. i ἴσ. γρ. λέων Θεοῦ. j γρ. φωνὸς. k γρ. διὰ τὸ.

queat. Quod si Dei præcepta semel a se rejecerit, omni prorsus auxilio destituitur, et tanquam sublato muro, perturbationibus cunctis opportuna, interituique proxima efficitur. Quo modo in reprobum sensum abeunt nonnulli. « Si enim, inquit, adversus hominem claudat, quis aperiat ²¹? » Num *petra deserta est mons Sion?* Moverat enim adversus Samariam olim Salmausar Assyrius, et aliquot in eadem expugnatis urbibus, multa Judæam clade affecerat; unde ipsi insultantes Moabitæ, *petram desertam*, contumeliose ejusdem Deo virium imbecillitatem exprobrantes, appellabant ²². Itaque non sine affectu jam in eos insurgit, et tanquam his quibus exprobrabant, graviora passuri essent, *pullo* eos matris præsidio destituto comparat. Adeo prodest, cum ceciderit inimicus, ipsi non insultare, quoniam id Dominus aspiciat, eique **230** displicet, et avertit iram suam ab eo ²³. *Petram autem desertam montem Sion*, tanquam parvam et sterilem, quæque nec incolis, nec pabulatoribus ad vitam sufficeret, appellabant; *ut pullum* qui, matre metu abacta, viribus ad injuriæ propulsationem et fugam destitutus esset. Sic quæ a malo et inquieto spiritu enutriuntur animæ, si per operum bonitatem, et Salvatoris invocationem, persecutorem adipiscantur; tum *desertæ* feliciter ad nutritionem, quæ in Christo perfectionem efficit, fiunt aptæ magis et idoneæ. Deinde vero, adjicit, *Arnon plura consule*. Direpta enim Moabitarum urbe, qui evaserant, in *Arnon* munitissimam, quam hic de profugorum salute admonet, se receperant. Alias etiam non sine affectu adhortatur, ut ad hujus rei *consilium* etiam a philosophia confictas adjungat rationes, ut exsaturata tandem, et earum vanitatem agnoscens, sanam doctrinam amplectatur. Ab uno autem Moabitudinis loco, totam nobis Arabiæ regionem proponit. Ita deinde hortatur: *Facile ipsi operimentum planctus*. Quos enim sua crimina, sive circa mores, sive circa doctrinam admissa ita angunt, ut ad verum luctum adigant, illi ipsi sunt, qui *luctus operimentum faciunt*. Nam ad eos, qui talia curant, sermo est; ut, exclusis diversa sentientium opinionibus, vero luminis locum concedant, quo in se credentium, et eorum etiam mentes illustret, qui pœnitentia ducti abditis et tenebrosis locis ad luctum se, externarumque rerum aspectum familiaritatemque vitandam, concluderunt. Ad litteram autem, converso ad *Arnon* sermone, rem humanitatis plenam ab eo excogitatum esse significat, quæ magno et intolerabili luctu oppressos tueri dignata sit. Eos enim *medio ipso die*, mente scilicet, mortis motu perturbatos invaserunt *tenebræ*; ideoque *obstupuisse* adjicit. Quantumlibet autem a bello *fugientes* serves, aut; mortuorum tamen existant perparvæ reliquie.

A γὰρ κλείσῃ κατὰ ἀνθρώπου, φησί, τίς ἀνοίξει; μεθ' ἃ φησί, Μὴ πέτρα ἐρημὸς ἐστὶ τὸ ὄρος Σιών; πάλαι γὰρ ἐπιστρατεύσας τῇ Σαμαρείᾳ Σαλμανασσάρ ὁ Ἀσσύριος, εἶλέ τε τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις, καὶ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ πολλὰ προσηδέκχησεν. Ἐφ' οἷς ἐπεμβαίνοντες οἱ Μωαβίται, πέτραν αὐτὴν ἡρημωμένην ὠνόμαζον, ἀσθένειαν ὡσπερ ἐπιφέροντες τῷ ταύτης Θεῷ. Διὸ μετὰ τινος ἤθους πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνεται, ὡς δὴ πεισομένους τὰ χεῖρονα, ὧν ἐκεῖνοι ὠνειδίζον, νεοσφῶτε τοὺτους ἀπέκασεν ἐπιλωμένῃ σκέπῃς μητρὸς. Οὕτως ἄρα χρήσιμον τὸ, Ἐὰν πέσῃ ὁ ἐχθρὸς, οὐ μὴ ἐπιχαρῆς αὐτῷ, ὅτι ὕψεται Κύριος, καὶ οὐκ ἀρέσει αὐτῷ, καὶ ἀποστρέψει τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ. Πέτραν δὲ ἐρημον τὸ ὄρος ἐκκλουν Σιών, ὡς σμικρὸν τε καὶ ἀσπορον, καὶ πρὸς τροφὴν οὐκ ἀρκούν, οὔτε τοῖς οἰκοῦσιν, οὔτε τοῖς νεμομένοις. Νεοσφῶς δὲ, τῆς μητρὸς ἀναπάσης τῷ φῶσι, ἀδρανῆς μὲν πρὸς ἄμυναν, ἀδύνατος δὲ πρὸς φυγὴν. Οὕτως αἱ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καὶ ἀσάτου πνεύματος ἐκτρεφόμενα: ψυχὰ, ἐπειδ' ἂν ἐπιτύχουσιν τοῦ δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπικλήσεως αὐτὰς ἐκδιώκοντος, ἐρημωθεῖσαι τὴν καλὴν ἐρήμωσιν, εὐληπτότεραί εἰσι πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀνατροπὴν τὴν ἀγούσαν εἰς τελείωσιν. Ἐπειτα δὲ, Ἀρῶν πλίστορα βουλεύου. Πεπορθημένης γὰρ τῆς Μωαβιτῶν πόλεως, οἱ διαφυγόντες μετεφοίτησαν εἰς Ἀρῶν πόλιν ὄχυρωτάτην, πρὸς ἣν φησί. Σκόπει πῶς δυνήσῃ διασωσαί τοὺς πρὸς σὲ καταφυγόντας. Καὶ ἄλλως δὲ μετὰ τινος ἤθους προκαλεῖται τὴν περὶ πάντων τῶν κατὰ φιλοσοφίαν πεπλάσμενων δογματῶν δοξάσαν ἐπιπροσθεῖναι τῇ περὶ τούτων βουλήν, ὡς ἂν κόρον λαβοῦσα καὶ γνωῦσα τὸ τούτων ἀνόνητον, προσέλθῃ τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ. Ἀπὸ ἐνὸς δὲ χωρίου τῆς Μωαβιτιδος ὄλον ἡμῖν ἐνδείκνυται τὸν τόπον τῆς Ἀραβίας. Εἶτα παραινεῖ, Ποιεῖτε σκέπην πένθους αὐτῆ. Οἱ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, εἴτε κατὰ τὸν βίον, εἴτε κατὰ τὴν γνώσιν ἐνεργαζόμενοι λύπην, ὥστε τινὰς ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ μακρῶς πενθεῖν, οὗτοι ποιοῦσι σκέπην πένθους. Πρὸς γὰρ τοὺς τῶν τοιούτων ἐπιμελομένους ὁ λόγος, ἴν' ἐν τῷ ἀποκλείσει τὴν ἐκ τῶν ἑτεροδοξούντων ἀπάτην, χῶραν τῷ ἀληθινῷ δῶσι φωτὶ ταῖς καρδίαις; ἐλλάμψαι τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων, πρὸς τῷ καὶ τῶν μετανοούντων τινὰς κατακλείστους; γεγονότας πενθεῖν περισκέποντας; ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς τῶν ἐξωθεν ὀμιλίας καὶ θέας. Πρὸς δὲ λέξιν, πρὸς τὴν Ἀρῶν, Να, φησὶν, ἐσκέψω τι φιλόφθωρον. Σκέπη γενοῦ ἰ τοῖς ἀπορήτῃ πένθει; κατεληγμένοις. Σκοτία γὰρ αὐτοὺς ἐν μεσημερίᾳ κατείληψε, τὸν νοῦν αὐτοῖς τοῦ περὶ θανάτου φόβου θολώσαντος. Διὸ φησι, Καὶ ἐξέστησαν. Εἰ δὲ καὶ σώσεις, φησὶ, τοὺς ἀπὸ πολέμου φυγόντας, ἀλλὰ τῶν τεθηκότων ἐλάχιστον τυγχάνουσι λελύσαν. Μετὰ πλείστην δὲ σοὶ παροικῶσιν ὁπίωσι. Σὺ δὲ προσεδέξας ὅτι καὶ αὐτοὶ ἔσονται σοὶ σκέπη κατὰ

²¹ Isa. xxii, 22; Apoc. iii, 7. ²² IV Reg. xiv, 17. ²³ Prov. xxiv, 18.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ Ἰσ. ἐγ' ἐνοῦ.

καιρού; ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὕπερ ἀδύνατον. Ἡ ῥῆθι γὰρ ἡ *συμμαχία σου*, καὶ ὁ *ἄρχων ἀπώλετο ὁ καταπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς*.

mentum futurus exspectabas, fieri omnino et illud quod qui terram conculcabat, princeps periiit.

Ὁ γὰρ ἀεὶ σοὶ συνασπίσας τῶν Μωαβιτῶν ἡγούμενος, ὡπερ τινὰ χοῦν *καταπατεῖν* εἰλωθῶς τοὺς ἀνθεστηκότας, ἀπόλλωλεν. Οὕτω τοῖς Μωαβίταις προσαπώλετο καὶ ἡ τοῦ δύνασθαι κρατῆσαι πάλιν ἐλπὶς. Οἱ γὰρ ἀσεβεῖς, ὀλόριζοι, φησὶν, ἐκ γῆς ὀλοῦνται. Πρὸς ἀναγωγῆς δὲ νοῦν, δοκεῖ τῆς *μεσημβρίας* τὸ φῶς εἶναι λαμπρότερον. Τῆς οὖν ἀληθείας ἀπὸ κτιστῶς κόσμου νοεῖσθαι δυναμένης, πανταχόθεν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας περιλαμπόμενοι, Θεοῦ τινες ἐνόησαν ἄγνωτον, ὄντες ἐν σκοτίᾳ τῶν πραγμάτων τὴν *μεσημβρίαν* ἐχόντων. Οἱ καὶ δίκην μεμνηνόντων ἐξέστησαν, ἀνυπόστατα φαντασιούμενοι δόγματα. Ἐρμηνεία γὰρ τοῦ *μεσημβρινοῦ σκότους* ἐπιστάσις. Μὴ ἀχθῆς δὲ, φησὶ, προτρέψον μὴ πειθανοῖς τινι ἀγεσθαι λόγοις ἢ δόγμασι, μὴ τοῖς τούτων διδασκάλοις ἀκολουθοῦντες, κατακραυγισθῶμεν. «Τυφλὸς γὰρ τυφλὸν ἐν ὁδοῦ γῆ, ἀμφοτέροι εἰς βόθρον πεσοῦνται.» Τὸ δὲ, *Μὴ ἀχθῆς*, μὴ ἐξ ἀρχῆς παρεθέτο ὁ τὴν πρὸ ταύτης φῆσας ἐξηγήσιν, ὅτι *Μὴ ἐν ἀρχῇ* πρὸς σὲ τοῦ πολέμου κατέφυγον. Μετὰ ταῦτα τῆ *θυγατρὶ Σιών* ὁ φιλόανθρωπος λέγει Θεὸς περὶ τῶν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν μελλόντων αὐτῇ παροικῆσαι Μωαβιτῶν μετὰ τὴν πάλαι φυγὴν πρὸς τὸν ἴδιον ἐπανηκόντων δεσπότην. *Σκεπασθήσονται γὰρ*, φησὶ, *παρ' ὑμῖν πεισόμενοι* μηδὲν ἀπὸ προσώπου *διώκοντος*. Οἱ γὰρ ποτε συμμαχοῦντες διώξουσι Μωαβίταις τὸν Θεὸν ἐπιστρέψαντα καθάπερ γὰρ νεοσκότος τῆς *πονηρίας* προστασίας ἀφήρηται, τοῦ πρὶν ἄρχοντος ἐλευθερωθεὶς, ὅς ἀπώλετο δι' ὑπερφημίαν καὶ τυραννίδα πάντα πατῶν. Ἐφ' ᾧ ἀρθέντι ἐπάγει ἡ προφητεία τὰ ἐσόμενα ἀγαθὰ περὶ τοῦ *θρόνου Δαβὶδ*. Ἄρχοντα δὲ καλεῖ, τὸν τῷ ἔθνει *πονηρὸν* ἐφ' ἑδρεύοντα δαίμονα, ἢ τὸν ἄρχοντα τοῦ ἔθνους, οἷος ὁ Ἑλλήνων, ἢ Βαβυλωνίων ἄρχων, ἐν ἀπολείσθαι φησὶν. Ἐπεὶ περ τὰ ψυχὰς αὐτῶν *κατεπάτει*, ὡς ἄνω βλέπειν μὴ δύνασθαι· ἐπ' αὐτῶν δὲ πάλαι τὰς τῆς *συμμαχίας* τῆς ἐν πολέμοις ἐλπίδας ἐτίθεντο. Μεθ' ὃν ἀπολωλὸς φησὶ, καὶ *κατορθωθήσεται μετ' ἐλέους ὁ θρόνος*. Ἐδεῖ γὰρ ἀπολομένης εἰδωλολατρίας, ἀγαθῶν ἐλπίδας εὐαγγελίζεσθαι, ὡς *σκηνὴ Δαβὶδ καὶ θρόνος Θεοῦ* οὐστήσεται παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἀνθρώπων σπουδῇ, φιλοανθρωπίᾳ δὲ μόνῃ Θεοῦ. Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοτίων ἐξέδωκαν· *Καὶ ἐτοιμασθήσεται ἐν ἐλέῳ, ἡγουν μετ' ἐλέους, θρόνος*. Τινὲς δὲ ἐτοιμασθήσεται, ἢ πάντως Χριστῷ τῷ ἐκ σπέρματος τεχνησομένῳ Δαβὶδ; *σκηνὴν δὲ Δαβὶδ* εἶδον ἢ προφητεία τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖν. Ἐπεὶ καὶ Δαβὶδ καλεῖν ἔθος αὐτῆ τὸν Χριστόν, ὡς ἰδὼν ὄντα Δαβὶδ. *Θρόνον δὲ τὸν ἐν Ἐκκλησίᾳ τὴν ταύτης ἐκίλεσε πρέσβρον*, ὅς τὸν *σωματικὸν ἐπέχει ὄρθρον*, τὸ

Non enim ipso belli initio excepisti fugientes; sed multa jam accepta clade tecum habitant... At quod suo tempore tibi a persequentis facie in tegum non potest, quia sublatum est auxilium tuum, et

Occidit enim Moabitarum ille, quo duce solitas repugnantes, tanquam pulverem, conculcare. Simul ergo cum isto Moabitibus in posterum vincendi potestas omnis, et spes excidit; neque enim impios radicitus a terra perituros, dictante Scriptura, dubitamus. Quod si anagogicum sensum spectemus, luce meridiana veritatis lumen clarius esse apparet. Quamvis ergo ab ipsa mundi creatione videri et percipi veritas potuerit, non defuere tamen, qui, divina undique sapientia illustrati, Dei ignoratione laborarunt; cum in tenebris rerum meridiana lucem habentium versarentur, qui etiam furentium more, cum absurda sibi dogmata fingerent, obstupuerunt. Habet enim noctis meridiana significacionem stupor ipse. Quod autem ne ducaris addit, verborum nos, vel opinionum probabilitate adduci prohibet, ne ejusmodi magistros secuti cum illis præcipites ruamus. «Cæcus enim si cæco ducatum præstet, ambo in foveam casuri sint.» At pro eo, quod ne ducaris dictum est, non ab initio ille posuit, qui non nisi bello propemodum confecto, ad Arnon confugisse Moabitas annotavit. Post hæc, filiam Sion Deus ipse pro sua in homines benevolentia de Moabitibus alloquitur, qui resipiscentes, ad suum tandem Dominum reversi, juxta eam habitaturi sunt. Protegentur enim, inquit, a vobis nullo a persequente accepto detrimento. Qui namque belli societatem inierant, conversos ad Deum Moabitas persecuturi sunt. Existunt enim tanquam pullus a mala potestate erepti, et priori Domino, qui fastu et tyrannide elatus omnia conculcabat, liberati: quo jam sublato, quæ Davidis thronum maneat, prophetia adjungit. Principem autem appellat, vel malum dæmonem, qui genti insidiatur; vel gentis ducem, qualis est Babyloniorum aut Græcorum aliquis; quem ideo periisse dicit, quod eorum animas ita conculcabat, ut ne sursuam quidem aspiciere permitteret. In eo autem cum bellis oppressi, spem auxilii jam pridem collocassent; ipso jam extincto, cum misericordia thronum directum iri significat. Sublato siquidem idolorum cultu, bonorum spem annuntiari decuit; Davidis nempe tabernaculum, Deique thronum apud eos non hominum cura et diligentia, sed sola ejusdem esse humanitate erigendum. Cæterum quod Aquilas et Theodotio in misericordia præparandum thronum dixerunt, cum misericordia significare voluerunt. Cui autem, nisi Christo omnino, qui ex Davidis semine nasciturus erat, præparatum iri putemus? Solet præterea tabernaculum David, Eccle-

¹⁴ Matth. xv, 14.

VARIE LECTIONES.

¹⁵ Is. l. τῆς ἀληθείας. ¹⁶ γῆ, τόπων.

siam significare prophetia ²⁵; sicut et Davidis nomine Christum ipsum, tanquam Davidis filium. Per thronum deinde in Ecclesia existentem, ejus præsidem significant, qui, corporeum thronum occupans, locum veluti Christo reservat. Verum ne non tabernaculi nomine collectam ex gentibus Ecclesiam intellexisse putemus; abunde id primus ille Hierosolymitarum antistes Jacobus in apostolorum Actibus docuit, ubi ait: « Viri fratres, audite me. Symeon narravit quemadmodum Deus curavit assumere ex gentibus populum nomini suo: et hinc concordant prophetarum verba, quemadmodum scriptum est: Post hæc revertar, et collapsum Davidis tabernaculum instaurabo, dirutaque ejus rursus ædificabo, et ipsum erigam, et Dominum reliqui homines requirant, et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus ²⁶. » Hæc igitur non figuris aut symbolis, sed in veritate futura demonstrat. Collecta enim apud Moabitas Ecclesia, qui eidem præfuerit, juste *judicans sedebit*. Vel certe thronum ideo dicit, ut a Christo omnes regendos et gubernandos significet. Juxta illud: « Oportet enim ipsum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis ²⁷. » Tum demum enim *reparari* **233** et *erigi thronus* dicitur, cum ea recte, id est, imperium exercemus, disponuntur et reguntur: quod non eorum, qui regendi sunt dignitate sed summa Dei unius benignitate et misericordia efficitur.

Sedebit ergo David, ait, id est, manu et potestate idoneus Christus cum veritate, et regnabit in tabernaculo, donec judex de omnibus sententiam ferat. Ostendit autem quod cum veritate sessurum dicit, falsitatis et mendacii profligationem. Quod deinde regnaturum ait, donec judicium fecerit; justum ejus in omnibus fore judicium innuit, qui non temere, non cumctanter, sed cura magna et diligentia quid quemque deceat exquirendo, quo jus suum tandem quivis consequatur, sententiam laturus sit. Non desunt, qui historix sensum secuti, ad eam quæ Cyro imperante divina miseratione contigit, reversionem trahant; quo tempore Judæorum res instauratas, et in suum ordinem restitutas fuisse legimus. Hoc enim significare throni nomine, in quo *sedebit in veritate judicans in tabernaculo David*. Ideoque *tabernaculum Davidis* regiam ipsius, in qua qui debebant ex legum sensu jus dicere; *thronumque* juste, quanquam non omnes, obire consueverant. Neque vero in Judam et Israel amplius ab ipso reversionis tempore regni divisio fuit, sed uno omnes, qui Hierosolymis esset, gaudebant principatu. Quod etiam ab alio propheta legimus ita significatum: « Et ascendent ex terra, et paululum in rege et principe ungendo laborabunt ²⁸. » Atque hæc sunt, quæ in *Moabitas montem Zion petram desertam* appellantes, usurpantur, in quibus Judæorum reversio, et istorum interitus sempiterna significantur.

ποτηρῶν ὡς περ Χριστοῦ. Ὅτι δὲ σκηνὴν τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησιαν δηλοῖ, παρέστητιαν ἐν Ἠράξειαι τῶν ἀποστόλων Ἰάκωβος ὁ πρῶτος Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος γεγωνῶς, « Ἄνδρες ἀδελφοί, λέγων, ἀκούσατέ μου. Συμεὼν ἐξηγήσατο καθὼς πρῶτον ὁ θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἔθνων λαὸν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τοῦτω συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, καθὼς γέγραπται: Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεστραμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτήν, ὅπως ἀν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον. Καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου, λέγει Κύριος, ἰ Ταῦτ' οὖν ἔσεσθαι, φησὶν, οὐ διὰ τύπων καὶ συμβόλων, ἀλλὰ μετὰ ἀληθείας. Ἐκκλησίαι γὰρ παρὰ τοῖς Μωαβίταις συστησομένης, ὁ ταύτης προεστώς καθιεῖται κριτῶν δικαίως. Ἦγουν θρόνον φησὶ, δηλῶν ὅτι πάντες βασιλευθήσονται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ, « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἐως ἂν ἦ τὸς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Διορθοῦται δὲ ὁ θρόνος, τῷ διορθώσεως τυχεῖν τὰ βασιλευμένα ὑπερ γίνεται οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν μελλόντων βασιλευθήσεσθαι, κατὰ δὲ τὸν ἔλεον καὶ τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ.

et erigi thronus dicitur, cum ea recte, id est, imperium exercemus, disponuntur et reguntur: quod non eorum, qui regendi sunt dignitate sed summa Dei unius benignitate et misericordia efficitur.

Καθεδεῖται οὖν, φησὶν, ὁ Δαβὶδ, ὁ ἰκανὸς χειρὶ καὶ δυνάμει Χριστὸς μετὰ ἀληθείας, καὶ βασιλεύσει ἐν σκηνῇ, ἕως ποιήσῃ κριτῶν τὴν ἐπὶ πᾶσι κριτῶν. Ἡ δὲ μετὰ ἀληθείας καθέδρα δείκνυσι τὴν τοῦ ψεύδους ἀφανισμόν. Βασιλεύσει δὲ ἕως ποιήσῃ κριτῶν. Τὴν ἐπὶ πᾶσιν αὐτοῦ δικαιοκρασίαν καθίστησι, καθ' ἣν οὐχ ὡς ἔτυχεν ἀποφαίνεται, τὸ δὲ πρίπον ἐκάστῳ ζητῶν, ὡς πρὸς τέλος ἀγαθὸν φέρειν ἐκάστῳ τὸ κρίμα, κατεπέργων τὴν δικαιοσύνην, οὐχ ἀνεμμένως ποιῶν, σπουδῇ δὲ πλεῖστη. Καθ' ἱστορίαν δὲ ταῦτά τινες ἐξηγήσαντο, ὡς δηλοῦντα τὴν ὑπὸ Κύρου γενομένην ἀφασιν τοῦ λαοῦ, Θεοῦ ταῦτον οἰκτείραντος, καὶ τὴν παρ' Ἰουδαίους βασιλείαν διορθουμένου, εἰς τε τὴν οἰκίαν ἀγοντος τάξιν. Τοῦτο γὰρ τὸν θρόνον δηλοῦν, ἐφ' οὗ καθιεῖται μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαβὶδ κριτῶν σκηνὴν, λέγοντες Δαβὶδ τὰ βασιλεία, ἐν οἷς ποιούμενοι τὰς διατριβὰς, ἐδικάζον ἐν νόμῳ, τὸν θρόνον διέποντες δικαίως, εἰ καὶ μὴ πάντες τοιοῦτοι γεγονάσιν. Οὐκ ἔτι δὲ δηλοῦν βασιλεὺς Ἰουδα καὶ Ἰσραὴλ μετὰ τὴν ἐπάνοδον, ἐτέλλον δὲ πάντες ὑπὸ μίαν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀρχὴν. Ταῦτο δὲ τις προφήτης ἐμήνυσε λέγων: « Καὶ ἀναθήσονται ἐκ τῆς γῆς, καὶ κοπιήσουσι μικρὸν τοῦ κριεῖν βασιλεία καὶ ἀρχοντα. ἰ Ταῦτα μέντοι πρὸς τὴν Μωαβ εἴρηται τὴν ἐρημιον πέτρα τὸ Σιών ὄρος καλέσασαν, δηλοῦντα τὴν Ἰουδαίων ἀνάκλησιν, καὶ τὴν ἀδίου ἐκείνης ἀπέλειαν.

²⁵ Amos ix, 11, Act. xv, 16. ²⁶ Act. xv, 15-17. ²⁷ I Cor. xv, 25. ²⁸ Osee i, 11.

VARIE LECTIONES.

ο γρ. καθιεῖται.

ς·δδ. Ἐκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ. Ὑδριστῆς Ἀσφοδρα, τὴν ὑπερηφανίαν ἐξῆρα. Οὐχ οὕτως ἡ μαρτεία σου, οὐχ οὕτως. Ὀλολύξει Μωάβ· ἐν γὰρ τῇ Μωαβίτιδι πάντες ὀλολύξουσιν. Τοῖς κατοικοῦσι δὲ Σὴθ μελέτησι. Καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ τὰ πεδία Ἐσεβῶν, κ. τ. λ.

Τὴν Μωαβιτῶν ἀλαζονεῖαν προλαβόντες καὶ ἀπὸ τῆς Ἰερεμίου προφητείας ἐδείκνυμεν, καὶ νῦν δὲ ταύτην ὁ προφήτης ἐδήλωσεν. Χρηστά δὲ περὶ τῆς ἐπαγγελίας εἰπὼν τοῦ θρόνου Δαβὶδ, καὶ διὰ μέσου, κατὰ τὸ σύνθημα τῆ Γραφῆ, διαναπαύσας, τὴν α... τὴν Γ πρὸς τὰ σκυθρωπότερα, χάριν ἐπιστροφῆς ἐπανέρχεται. Ὡς ἂν μὴ τοῦ πλοῦτος καταρροήσωμεν τῆς χρηστότητος, ὀργὴν ἑαυτοῖς θησαυρίζοντες. Οὕτως εἰπὼν ὁ Δαβὶδ, χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπασι· καὶ ἐπεξεργασάμενος, ὅτι ὑποστρέφει τοὺς καταπίπτοντας, ὅτι δίδωσι τὴν τροφὴν ἐν εὐκαιρίᾳ, οὐκ ἐν τούτοις κατέληξεν· ἀλλ' ἔφη· Φυλάσσει Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐξολοθρεύσει. Καθάπερ δὲ τι μυστήριον Ἰσαίας ἐν μέσῳ τὸ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας κατέκρυψε τοῖς ἀξίοις τοῦ ταῦτα συνίεναι παρεμβάλων. Συναφῆ τοιγαροῦν ἐὰν νῦν τοῖς πρὸ τῶν περὶ τοῦ θρόνου λελεγμένων Δαβὶδ. Κατὰ δὲ τινὰς, τὰ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐξ Ἰσραὴλ αἰχμαλώτων εἰπὼν, πρὸς τοὺς ἐπιχαράντας αὐτοῖς αὐθις τῶν Μωαβιτῶν ἐπιφέρει τὰ δυσχερῆ, διὰ τὴν αὐτῶν ὑπερήφανον ἐπ' ἀσεβείᾳ προαίρεσιν, ὡς ἐκ προσώπου λέγων τῶν προφητῶν, Ἐκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ. Συναينوῦσι γὰρ ὡς ἐν δίκῃ κολάζοντι τῷ Θεῷ, ὡς ἀκηκόετας οἶα διὰ τοῦ Βαλαάμ ἐφ' ὕβρι τοῦ τῶν ὀλων ἐμνηχανῶντο Θεοῦ, ὅσα τε μετὰ ταῦτα τῇ τοῦ Θεοῦ μαχόμενα πεποιθήκασιν ὁδοῖ. Ἄνθ' ὧν ἀμείβεται τοῖς εἰρηκόσι τοῦτο Θεός, τὴν ὑπερηφανίαν ἐξῆρα, αὐτόχρομα τοῖς Μωαβίταις ὑπερηφανίαν εἰπὼν. Ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ Θεός ἀντιτάσσεται, καὶ μάλιστα νοσοῦσιν ἀσεβείαν. Διὰ πρὸς αὐτὴν ἀποστρέφεται, καὶ φησιν· Οὐχ οὕτως ἡ μαρτεία σου, οὐχ οὕτως, δηλῶν ὡς Ἐγὼ μὲν ἐξέκοφα τὴν Μωάβ. Ἄλλ' οὐ τοῦτο προύλεγον αἱ παρ' αὐτοῖς οὔσαι μαντεῖαι τὰναντία μνηύουσαι. Μεγάλα γὰρ ἐφρόνου ἐπὶ τῷ μαντευομένῳ δαίμονι παρ' αὐτοῖς· ὁ δὲ Σύμμαχος, Οὐχ οὕτως, φησὶν, οἱ βραχίονες αὐτοῦ. Δηλῶν ὡς οἱ ἀλαζονεύεται πράξεις ὁμοίας οὐκ ἔχει. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τὸ πάλαι τῆς τοῦ Βαλαάμ μαντείας ἀνόνητον ἐπίδεικνυσιν. Ὀλολύξει Μωάβ, δείκνυσιν ὡς ἂ μὴ προσεδόκων ἐκ τῆς μαντείας ἀπήντηκεν. Ὀλολύγη δὲ ὀδυνηρὰ φωνὴ γυναικῶν βαρυτάτῃ πένθει κεκρατημένων. Δείκνυσιν δὲ νῦν καὶ τῆς πληγῆς τὸ ἀλγεινόν, καὶ τῶν πασχόντων τὸ ἀσθενές, τοῖς κατοικοῦσι τὸ Ἄσεβέθ ἢ μελέτησις. Πόλις αὕτη Μωάβ θρηνον Ἰσος· ἐμμελῆ καθ' ἐπιτύων ἐμελέτησαν. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· ἐξέδωκε· Τοῖς εὐφραينوμένοις ἐν τῷ ταίχει τῷ ὀστρακίῳ φθέγγασθε, τὸ ἀσθενές δηλῶν τοῦ,

234 VERS. 6-14. *Arditimus injuriam Moab. Contumeliosus valde est. Superbiam sustuli. Non sic divinatio tua, non vic. Ululabit Moab. In Moabitude enim omnes ululabunt. Habitantibus autem Seth meditatio. Et non reverebitur campos Esebon, etc.*

235 Et hic etiam Moabitarum arrogantiam, quam ex Jeremiae sententia superius attigimus²³, propheta insectatur. Sed ubi quæ iusta essent de throno Davidis attulit, medio veluti cursu respirans aſſquantum, quod ad resipiscentiam excitandam Scripturæ usitatum est, aliam rursus de atrocioribus comminationem aggreditur; ne, divitiis beninitatis contemnentis, iram sibi ipsi thesaurizent²⁶. Sic et David, cum per benignum in omnibus Dominum, labentesque fulcire, cibumque idoneo tempore præbere dixisset, in his sibi non quiescendum putavit, sed omnes se, a quibus diligitur, servaturum; omnes etiam sceleratos perditurum adiunxit. Occultavit autem in medio, veluti arcanum quid, quod erat de Salvatoris adventu mysterium Isaias; ut in eorum gratiam, qui ejus intelligentia digni essent, intercalaretur. Itaque non est quod ista cum superioribus, quæ de Davidis throno dicta sunt, conjungi dubitemus. Placet nonnullis, post absolutum sermonem de Israelitici populi reversione, alium rursus in Moabitas, qui in eundem contumeliose insultarent, tanquam prophetarum voce institui, qui ad refundendam eorum in impietate audaciam, *Moabitarum se injuriam audivisse* clamitent. Deo enim, aiunt, qui juste in eos animadvertat, ipsi congratulentur, tanquam quæ per Balaamum contumeliose in Deum universorum, et quæ bello postea adversus ejusdem gloriam tentarint, audiverint²⁴: pro quibus, ista loquentibus respondet Deus *superbiam se sustulisse*, ut vere *superbos esse Moabitas* demonstrat: qui *superbis sese opponere*, et iis præcipue, qui pietatem oppugnant, in more habeat. Atque hinc est quod converso ad eum sermone: *Non sic divinatio tua, non sic*, intulit; tanquam se Moabitudinem excidisse significaret: quod a suis oraculis contraria plane docentibus minime prædictum fuerat. Insolescebant enim quia dæmonem apud se vaticinantem habebant. Quod autem *non sic brachia ejus* interpretatus est Symmachus; actiones ipsas, quibus elata superbit, dissimiles esse significat. Alii vero Balaami inutilem divinationem notari **236** putant. Deinde quod *ululabit Moab* addidit: Alium divinationis eventum, quam putabant fuisse demonstrat. Est vero *ululatus* mulierum vox illa, quæ luctus acerbissimi dolorem exprimit maximum. Quod autem *habitantibus Seth meditatio* sequitur, ita nunc et plagæ dolorem, et affectarum virium imbecillitatem ejus significat. Est porro hæc Moabitarum

²³ Jeremi. XLVIII, 1 seqq. ²⁴ Rom. II, 5. ²⁵ Num. XXIV, 1 seqq.

VARIÆ LECTONES.

Ρ γρ. ἄλλην. Γ γρ. Σθ. Γ γρ. ἔπος.

queat. Quod si Dei præcepta semel a se rejecerit, A
 omni prorsus auxilio destituitur, et tanquam sub-
 lato muro, perturbationibus cunctis opportuna,
 interituique proxima efficitur. Quo modo in repro-
 bum sensum abeunt nonnulli. « Si enim, inquit,
 adversus hominem claudat, quis aperiat ²¹? » *Num
 petra deserta est mons Sion?* Moverat enim adver-
 sus Samariam olim Salmausar Assyrius, et ali-
 quot in eadem expugnatis urbibus, multa Judæam
 clade affecerat; unde ipsi insultantes Moabitæ, *pe-
 tram desertam*, contumeliose ejusdem Deo virium
 imbecillitatem exprobrantes, appellabant ²². Itaque
 non sine affectu jam in eos insurgit, et tanquam
 lis quibus exprobrabant, graviora passuri essent,
pullo eos matris præsidio destituito comparat.
 Adeo prodest, cum ceciderit inimicus, ipsi non
 insultare, quoniam id Dominus aspiciat, eique
230 displicet, et avertit iram suam ab eo ²³.
Petram autem desertam montem Sion, tanquam
 parvam et sterilem, quæque nec incolis, nec
 pabulatoribus ad vitam sufficeret, appellabant;
ut pullum qui, matre metu abacta, viribus ad in-
 juriam propulsationem et fugam destitutus esset. Sic
 quæ a malo et inquieto spiritu nutriuntur animæ,
 si per operum bonitatem, et Salvatoris invocatio-
 nem, persecutorem adipiscantur; tum *deserta* felici-
 ter ad nutritionem, quæ in Christo perfectionem
 efficit, fiunt aptæ magis et idoneæ. Deinde vero, ad-
 jicit, *Arnon plura consule*. Direpta enim Moabita-
 rum urbe, qui evaserant, in *Arnon* munitissimam,
 quam hic de profugorum salute admonet, se rece-
 perant. Alias etiam non sine affectu adhortatur, ut
 ad hujus rei *consilium* etiam a philosophia confi-
 ctas adjungat rationes, ut exsaturata tandem, et earum
 vanitatem agnoscens, sanam doctrinam amplectatur.
 Ab uno autem Moabitudis loco, totam
 nobis Arabiae regionem proponit. Ita deinde hor-
 tatur: *Facite ipsi operimentum planctus*. Quos enim
 sua crimina, sive circa mores, sive circa doctrinam
 admissa ita angunt, ut ad verum luctum adigan-
 t, illi ipsi sunt, qui *luctus operimentum faciunt*.
 Nam ad eos, qui talia curant, sermo est; ut, ex-
 clusis diversa sentientium opinionibus, vero lumi-
 ni locum concedant, quo in se credentium, et eorum
 etiam mentes illustret, qui pœnitentia ducti
 abditis et tenebrosis locis ad luctum se, externa-
 rumque rerum aspectum familiaritatemque vitanda-
 m, concluderunt. Ad litteram autem, converso
 ad *Arnon* sermone, rem humanitatis plenam ab eo
 excogitatum esse significat, quæ magno et intolera-
 bili luctu oppressos tueri dignata sit. Eos enim
medio ipso die, mente scilicet, mortis motu pertur-
 batos invaserunt *tenebræ*; ideoque *obstupuisse* ad-
 jecit. Quantumlibet autem a bello fugientes serves,
 nit; mortuorum tamen existant perparvæ reliquie.

γὰρ κλείσῃ κατὰ ἀνθρώπου, φησί, τίς ἀνοίξει; μεθ' ἃ φησί, Μὴ πέτρα ἐρημός ἐστι τὸ ὄρος Σιών; πάλαι γὰρ ἐπιστρατεύσας τῇ Σαμαρείᾳ Σαλμανασάρ ὁ Ἀσσύριος, εἰλέ τε τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις, καὶ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ πολλὰ προσηδίκησεν. Ἐφ' οἷς ἐπεμβαίνοντες οἱ Μωαβίται, πέτραν αὐτὴν ἡρημωμένην ὠνόμαζον, ἀσθένειαν ὡσπερ ἐπιφέροντες τῷ ταύτης Θεῷ. Διὸ μετὰ τινος ἤθους πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνεται, ὡς δὴ πεισομένους τὰ χεῖρονα, ὧν ἐκείνοις ὠνεΐδίζον, γεοσσῶ τε τούτους ἀπεικασεν ἐψιλωμένῳ σκέπησιν μητρὸς. Οὕτως ἄρα χρήσιμον τὸ, Ἐὰν πέσῃ ὁ ἐχθρὸς, οὐ μὴ ἐπιχαρῆς αὐτῷ, ὅτι ἔσται Κύριος, καὶ οὐκ ἀρέσει αὐτῷ, καὶ ἀποστρέψει τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ. Πέτραν δὲ ἐρημον τὸ ὄρος ἐκάλουν Σιών, ὡς μικρόν τε καὶ ἄσπορον, καὶ πρὸς τροφήν οὐκ ἀρκούν, οὕτε τοῖς οἰκοῦσιν, οὕτε τοῖς νεμομένοις. Νεοσσός δὲ, τῆς μητρὸς ἀναπάσης τῷ φόβῳ, ἀδρανῆς μὲν πρὸς ἀμυναν, ἀδύνατος δὲ πρὸς φυγῆν. Οὕτως αἱ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ καὶ ἀστάτου πνεύματος ἐκτρεφόμενα: ψυχὰ, ἐπειδ' ἂν ἐπιτύχῃσι τοῦ δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπικλήσεως; αὐτὰς ἐκδιώκοντος, ἐρημωθεῖσιν τὴν καλὴν ἐρήμωσιν, εὐληπέστερα εἶσι πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀνατροφῆν τὴν ἀγούσαν εἰς τελείωσιν. Ἐπειτα δὲ, Ἀρῶν πλείορα βουλεύου. Πεπορθημένης γὰρ τῆς Μωαβιτῶν πόλεως, οἱ διαφυγόντες μεταφοίτησαν εἰς Ἀρῶν πόλιν ὀχυρωτάτην, πρὸς ἣν φησί· Σκόπει πῶς δυνήσῃ διασωσαι τοὺς πρὸς σὲ καταφυγόντας. Καὶ ἄλλως δὲ μετὰ τινος ἤθους προκαλεῖται τὴν περὶ πάντων τῶν κατὰ φιλοσοφίαν πεπλασμένων δογμάτων δοξάσαντες ἔτι προστιθέναι τῇ περὶ τούτων βουλήν, ὡς ἂν κόρον λαβοῦσα καὶ γνοῦσα τὸ τούτων ἀνόνητον, προσέλθῃ τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ. Ἀπὸ ἐνδὸς δὲ χωρίου τῆς Μωαβιτιδος ὅλον ἡμῖν ἐνδεικνύται τὸν τόπον τῆς Ἀραβίας. Εἶτα παρανοεῖ, Ποιεῖτε σκέπην πένθους αὐτῇ. Οἱ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, εἴτε κατὰ τὸν βίον, εἴτε κατὰ τὴν γνῶσιν ἐνεργαζόμενοι λύπη, ὥστε τινὰς ἐλθεῖν ἐπὶ τὴ μακρῶς πενθεῖν, οὗτοι ποιοῦσι σκέπην πένθους. Πρὸς γὰρ τοὺς τῶν τοιοῦτων ἐπιμελομένους ὁ λόγος, ἵν' ἐν τῇ ἀποκλείσει τὴν ἐκ τῶν ἑτεροδοξούντων ἀπάτην, χώραν τῷ ἀληθινῷ δῶσι φωτὶ ταῖς καρδίαις; ἐλλάμψαι τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων, πρὸς τῷ καὶ τῶν μετανοούντων τινὰς κατακλείστους γεγονότας πενθεῖν περιστέποντας ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς τῶν ἔξωθεν ὀμιλίας καὶ θάλας. Πρὸς δὲ λέξιν, πρὸς τὴν Ἀρῶν, Ναί, φησὶν, ἐσκέψω τι φιλόφρωνον. Σκέπη γὰρ αὐτοὺς ἵ τοῖς ἀφορήτῳ πένθει κατεληγμένοις. Σκοτία γὰρ αὐτοὺς ἐν μεσημερίᾳ κατείληψε, τὸν νοῦν αὐτοῖς τοῦ περὶ θανάτου φόβου θολώσαντος. Διὸ φησί, Καὶ ἐξέστησαν. Εἰ δὲ καὶ σώσεις, φησί, τοὺς ἀπὸ πολέμου φυγόντας, ἀλλὰ τῶν τεθηκότων ἐλάχιστον τυγχάνουσι λείψανον. Οὐ γὰρ ἐν ἀρχῇ τοῦ πλείου τοὺς συγκάδας ἐξέσω. Μετὰ πλείστην δὲ σοὶ παροικούσιν ὀπίλειαν. Σὺ δὲ προσεδόχας ὅτι καὶ αὐτοὶ ἔσονται σοὶ σκέπη κατὰ

²¹ Isa. xxii, 22; Apoc. iii, 7. ²² IV Reg. xiv, 17. ²³ Prov. xxiv, 18.

VARIE LECTIONES.

1 Is. ἐγένου.

καιρού· ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὕπερ ἀδύνατον. Ἄ Non enim ipso belli initio excepisti fugientes; sed multa jam accepta clade tecum habitant... At quod **231** suo tempore tibi a persequentis facie in tegnum non potest, quia sublatum est auxilium tuum, et quod qui terram conculcabat, princeps periiit.

Ὁ γὰρ ἀεὶ σοὶ συνασπίσας τῶν Μωαβιτῶν ἡγούμενος, ὡσπερ τινὰ χοῦν καταπατεῖν εἰλωθῶς τοὺς ἀνθεστηκότας, ἀπόδωλεν. Οὕτω τοῖς Μωαβίταις προσαπώλετο καὶ ἡ τοῦ δύνασθαι κρατῆσαι πάλιν ἐλπὶς. Οἱ γὰρ ἀσεβεῖς, ὀλοὶ ἄνθρωποι, φησὶν, ἐκ γῆς ὀλοῦνται. Πρὸς ἀναγωγῆς δὲ νοῦν, δοκεῖ τῆς μεσημβρίας τὸ φῶς εἶναι λαμπρότερον. Τῆς οὖν ἀληθείας ἀπὸ κτίσεως κόσμου νοεῖσθαι δυναμένης, πανταχόθεν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας περιλαμπόμενοι, Θεοῦ τινες ἐνόησαν ἄγνωστον, ὄντες ἐν σκοτίᾳ τῶν πραγμάτων τῆν μεσημβρίαν ἐχόντων. Οἱ καὶ δίκην μεμνηθέντων ἐξέστησαν, ἀνυπόστατα φαντασιούμενοι δόγματα. Ἐρμηνεία γὰρ τοῦ μεσημβρινοῦ σκότους ἐκτασθῆναι. Μὴ ἀχθῆς δὲ, φησὶ, προτρέποντες μὴ πιθανοῖς τινι ἀγεσθαι λόγοις ἢ δόγμασι, μὴ τοῖς τούτων διδασκάλοις ἀκολουθοῦντες; κατακρημνισθῶμεν. «Τυφλὸς γὰρ τυφλὸν ἐν ὁδοῦ γῆ, ἀμφοτέρω εἰς βόθρον πεσοῦνται.» Τὸ δὲ, Μὴ ἀχθῆς, μὴ ἐξ ἀρχῆς παρέθετο ὁ τὴν πρὸ ταύτης φῆσας ἐξηγησιν, ὅτι Μὴ ἐν ἀρχῇ πρὸς σὲ τοῦ πολέμου κατέφυγον. Μετὰ ταῦτα τῆ θυματρὶ Σιών ὁ φιλόανθρωπος; λέγει Θεὸς περὶ τῶν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν μελλόντων αὐτῆ παροικῆσαι Μωαβιτῶν μετὰ τὴν πάλαι φυγὴν πρὸς τὸν ἴδιον ἐπανηκόντων δεσπότην. Σκεπασθήσονται γὰρ, φησὶ, παρ' ὑμῖν πεισόμενοι μηδὲν ἀπὸ προσώπου διώκοντος. Οἱ γὰρ ποτε συμμαχοῦντες διώξουσι Μωαβίταις τὸν Θεὸν ἐπιστρέψαντα· καθάπερ γὰρ νεοσσός τῆς πονηρᾶς προστασίας ἀφήρηται, τοῦ πρὶν ἄρχοντος ἐλευθερωθεὶς, ὃς ἀπώλετο δι' ὑπερφημίαν καὶ τυραννίδα πάντα πατῶν. Ἐφ' ᾧ ἀρθένει ἐπάγει ἡ προφητεία τὰ ἐσόμενα ἀγαθὰ περὶ τοῦ θρόνου Δαβὶδ. Ἄρχοντα δὲ καλεῖ, τὸν τῷ ἔθνει πονηρὸν ἐφ' ἐδρεύοντα δαίμονα, ἢ τὸν ἄρχοντα τοῦ ἔθνους, ὅς ὁ Ἑλλήνων, ἢ Βαβυλωνίων ἄρχων, ἐν ἀπολείσθαι φησιν. Ἐπεὶ περ τὰς ψυχὰς αὐτῶν κατεπάτει, ὡς ἂν βλέπειν μὴ δύνασθαι· ἐπ' αὐτῷ δὲ πάλαι τὰς τῆς συμμαχίας τῆς ἐν πολέμῳ ἐλπίδας ἐτίθεντο. Μεθ' ὃν ἀπολωλὸς φησὶ, καὶ κατορθωθήσεται μετ' ἐλέους ὁ θρόνος. Ἐδεῖ γὰρ ἀπολομένης εἰδωλολατρίας, ἀγαθῶν ἐλπίδας εὐαγγελίζεσθαι, ὡς σκηρὴ Δαβὶδ καὶ θρόνος Θεοῦ συστήσεται παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἀνθρώπων σπουδῇ, φιλοανθρωπίᾳ δὲ μόνῃ Θεοῦ. Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοσίω ἐξέδωκαν· Καὶ ἐτοιμασθήσεται ἐν ἐλέῳ, ἡγουν μετ' ἐλέους, θρόνος. Τινὲς δὲ ἐτοιμασθήσεται, ἢ πάντως Χριστῷ τῷ ἐκ σπέρματος τεχνησομένῳ Δαβὶδ; σκηρὴν δὲ Δαβὶδ εἶδεν ἢ προφητεία τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖν. Ἐπεὶ καὶ Δαβὶδ καλεῖν ἔθος αὐτῆ τὸν Χριστὸν, ὡς οὖν ὄντα Δαβὶδ. Θρόνον δὲ τὸν ἐν Ἐκκλησίᾳ τὴν ταύτης ἐκίλεσε πρόεδρον, ὃς τὸν σωματικὸν ἐπέχει Ὁρβίου, τὸ

Non enim ipso belli initio excepisti fugientes; sed multa jam accepta clade tecum habitant... At quod **231** suo tempore tibi a persequentis facie in tegnum non potest, quia sublatum est auxilium tuum, et

Occidit enim Moabitarum ille, quo duce solibus repugnantes, tanquam pulverem, conculcare. Simul ergo cum isto Moabitibus in posterum vincendi potestas omnis, et spes excidit; neque enim impios radicitus a terra perituros, dictante Scriptura, dubitamus. Quod si anagogicum sensum spectemus, luce meridiana veritatis lumen clarius esse apparet. Quamvis ergo ab ipsa mundi creatione videri et percipi veritas potuerit, non defuere tamen, qui, divina undique sapientia illustrati, Dei ignoratione laborarunt; cum in tenebris rerum meridiana lucem habentium versarentur qui etiam furentium more, cum absurda sibi dogmata sengerent, obstupuerunt. Habet enim noctis meridiana significationem stupor ipse. Quod autem ne ducaris addit, verborum nos, vel opinionum probabilitate adduci prohibet, ne ejusmodi magistros secuti cum illis præcipites ruamus. «Cæcus enim si cæco ducatum præstet, ambo in foveam casuri sint²⁴.» At pro eo, quod ne ducaris dictum est, non ab initio ille posuit, qui non nisi bello propemodum confecto, ad Arnon confugisse Moabitas annotavit. Post hæc, filiam Sion Deus ipse pro sua in homines benevolentia de Moabitibus alloquitur, qui resipiscentes, ad suum tandem Dominum reversi, juxta eam habitaturi sunt. Protegentur enim, inquit, a vobis nullo a persequente accepto detrimento. Qui namque belli societatem inierant, conversos ad Deum Moabitas persecuturi sunt. Existunt enim tanquam pullus a mala potestate erepti, et priori Domino, qui fastu et tyrannide elatus omnia conculcabat, liberati: quo jam sublato, quæ Davidis thronum maneat, prophetia adjungit. Principem autem appellat, vel malum dæmonem, qui genti insidiatur; vel gentis ducem, qualis est Babyloniorum **232** aut Græcorum aliquis; quem ideo periisse dicit, quod eorum animas ita conculcabat, ut ne sursum quidem aspicere permitteret. In eo autem cum bellis oppressi, spem auxilii jam pridem collocassent; ipso jam extincto, cum misericordia thronum directum iri significat. Sublato siquidem idolorum cultu, bonorum spem annuntiari decuit; Davidis nempe tabernaculum, Deique thronum apud eos non hominum cura et diligentia, sed sola ejusdem esse humanitate erigendum. Cæterum quod Aquilas et Theodotio in misericordia præparandum thronum dixerunt, cum misericordia significare voluerunt. Cui autem, nisi Christo omnino, qui ex Davidis semine nasciturus erat, præparatum iri putemus? Solet præterea tabernaculum David, Eccle-

²⁴ Matth. xv, 14.

VARIÆ LECTIONES.

²⁵ Ἰσ. 1. τῆς; ἀληθείας. ²⁶ γῆ, τόπων.

siam significare prophetia²⁵; sicut et Davidis nomine Christum ipsum, tanquam *Davidis* filium. Per *thronum* deinde in Ecclesia existentem, ejus præsidem significant, qui, corporeum thronum occupans, locum veluti Christo reservat. Verum ne non *tabernaculi* nomine collectam ex gentibus Ecclesiam intelligi sisse putemus; abunde id primus ille Hierosolymitarum antistes Jacobus in apostolorum Actibus docuit, ubi ait: « Viri fratres, audite me. Symeon narravit quemadmodum Deus curavit assumere ex gentibus populum nomini suo: et hinc concordant prophetarum verba, quemadmodum scriptum est: Post hæc revertar, et collapsam Davidis tabernaculum instaurabo, dirutaque ejus rursus ædificabo, et ipsum erigam, ut Dominum reliqui homines requirant, et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus²⁶. » Hæc igitur non figuris aut symbolis, sed in *veritate* futura demonstrat. Collecta enim apud Moabitas Ecclesia, qui eidem præfuerit, juste *judicans sedebit*. Vel certe thronum ideo dicit, ut a Christo omnes regendos et gubernandos significet. Juxta illud: « Oportet enim ipsum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis²⁷. » Tum demum enim *reparari* **233** et *erigi thronus* dicitur, cum ea recte, in quæ imperium exercemus, disponuntur et reguntur: quod non eorum, qui regendi sunt dignitate sed summa Dei unius benignitate et *misericordia* efficitur.

Sedebit ergo David, ait, id est, manu et potestate idoneus Christus *cum veritate*, et *regnabit in tabernaculo, donec judex de omnibus sententiam ferat*. Ostendit autem quod *cum veritate* sessurum dicit, falsitatis et mendacii profligationem. Quod deinde regnaturum ait, donec judicium fecerit; justum ejus in omnibus fore judicium innuit, qui non temere, non cunctanter, sed cura magna et diligentia quid quemque deceat exquirendo, quo jus suum tandem quivis consequatur, sententiam laturus sit. Non desunt, qui historiarum sensum secuti, ad eam quæ Cyro imperante divina miseratione contigit, reversionem trahant; quo tempore Judæorum res instauratas, et in suum ordinem restitutas fuisse legimus. Hoc enim significare *throni* nomine, in quo *sedebit in veritate judicans in tabernaculo David*. Ideoque *tabernaculum Davidis* regiam ipsius, in qua qui debebant ex legum sensu jus dicebant; *thronumque* juste, quanquam non omnes, obire consueverant. Neque vero in Judam et Israeliam amplius ab ipso reversionis tempore regni divisio fuit, sed uno omnes, qui Hierosolymis esset, gaudebant principatu. Quod etiam ab alio propheta legimus ita significatum: « Et ascendent ex terra, et paululum in rege et principe unguendo laborabunt²⁸. » Atque hæc sunt, quæ in *Moabitis montem Sion petram desertam* appellantes, usurpantur, in quibus Judæorum reversione, et istorum interitus sempiterna significatur.

ποτηρῶν ὡς περ Χριστῷ. Ὅτι δὲ σκηνὴν τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν δηλοῖ, παρέστηεν ἐν Ἠράξεισιν τῶν ἀποστόλων Ἰάκωβος ὁ πρῶτος Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος γεγωνῶς, « Ἄνδρες ἀδελφοί, λέγων, ἀκούσατέ μου. Συμεὼν ἐξηγήσατο καθὼς πρῶτον ὁ θεὸς ἐπεσεκέψατο λαβεῖν ἐξ ἔθνων λαὸν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τούτῳ συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, καθὼς γέγραπται· Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεστραμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτήν, ὅπως ἀν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον. Καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομα μου, λέγει Κύριος. » Ταῦτ' οὖν ἐσεσθαι, φησὶν, οὐ διὰ τύπων καὶ συμβόλων, ἀλλὰ μετὰ ἀληθείας. Ἐκκλησίας γὰρ παρὰ τοῖς Μωαβίταις συστησομένης, ὁ ταύτης προετιῶς καθιεῖται κριτῶν δικαίως. Ἦγουν θρόνον φησὶ, δηλῶν ὅτι πάντες βασιλευθήσονται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ, « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἕως ἂν θῆ τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Διορθοῦται δὲ ὁ θρόνος, τῷ διορθώσεως τύχειν τὰ βασιλευμένα ὅπερ γίνεται οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν μελλόντων βασιλευθήσεσθαι, κατὰ δὲ τὸν ἔλεον καὶ τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ.

et *erigi thronus* dicitur, cum ea recte, in quæ imperium exercemus, disponuntur et reguntur: quod non eorum, qui regendi sunt dignitate sed summa Dei unius benignitate et *misericordia* efficitur.

Καθεδεῖται οὖν, φησὶν, ὁ Δαβὶδ, ὁ ἰκανὸς χειρὶ καὶ δυνάμει Χριστὸς μετὰ ἀληθείας, καὶ βασιλεύσει ἐν σκηνῇ, ἕως ποιήσῃ κριτῶν τὴν ἐπὶ πάσι κριτῶν. Ἡ δὲ μετὰ ἀληθείας καθέδρα δείκνυσι τὴν τοῦ ψευδοῦς ἀφανισμόν. Βασιλεύσει δὲ ἕως ποιήσῃ κριτῶν. Τὴν ἐπὶ πάσιν αὐτοῦ δικαιοκρασίαν καθίστησι, καθ' ἣν οὐχ ὡς ἔτυχεν ἀποφαίνεται, τὸ δὲ πρέπον ἐκάστην ζητῶν, ὡς πρὸς τέλος ἀγαθὸν φέρειν ἐκάστῳ τὸ κρίμα, κατεπέλιγον τὴν δικαιοσύνην, οὐκ ἀνειμένως ποιῶν, σπουδῆ δὲ πλείστη. Καθ' ἱστορίαν δὲ ταῦτά τινες ἐξηγήσαντο, ὡς δηλοῦντα τὴν ὑπὸ Κύρου γενομένην ἀφαιρῆσιν τοῦ λαοῦ, Θεοῦ τούτου οὐκείραντος, καὶ τὴν παρ' Ἰουδαίους βασιλείαν διορθουμένου, εἰς τε τὴν οἰκίαν ἀγοντος τάξιν. Τοῦτο γὰρ τὸν θρόνον δηλοῦν, ἐφ' οὗ καθιεῖται μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαβὶδ κριτῶν σκηνήν, λέγοντες Δαβὶδ τὰ βασιλεία, ἐν οἷς ποιούμενοι τὰς διατριβὰς, ἐδίκαζον ἐννόμως, τὸν θρόνον διέποντες δικαίως, εἰ καὶ μὴ πάντες τοιοῦτοι γεγονάσιν. Οὐκ ἔτι δὲ διήρητο βασιλεὺς Ἰουδα καὶ Ἰσραὴλ μετὰ τὴν ἐπάνοδον, ἐτέλειον δὲ πάντες ὑπὸ μίαν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀρχήν. Τοῦτο δὲ τις προφήτης ἐμήνυσε λέγων· « Καὶ ἀναθήσονται ἐκ τῆς γῆς, καὶ κοπιήσουσι μικρὸν τοῦ κρίνου βασιλεία καὶ ἀρχοντα. » Ταῦτα μέντοι πρὸς τὴν Μωσὴ εἶρηται τὴν κρημὸν πέτρα· τὸ Σιών ὄρος καλέσασαν, δηλοῦντα τὴν Ἰουδαίων ἀνάκλησιν, καὶ τὴν ἀβδὸν ἐκείνης ἀπώλειαν.

²⁵ Amos ix, 11, Act. xv, 16. ²⁶ Act. xv, 15-17. ²⁷ I Cor. xv, 25. ²⁸ Osee i, 11.

VARIE LECTIONES.

ο γρ. καθιεῖται.

ς' -ιδ'. Ἐκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ. Ὑβριστῆς ἄσφοδρα, τὴν ὑπερηφανίαν ἐξήρα. Οὐχ οὕτως ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως. Ὅλολύξει Μωάβ ἐν γὰρ τῇ Μωαβίτιδι πάντες ὀλολύξουσιν. Τοῖς κατοικοῦσι δὲ Σῆθ μελέτησις. Καὶ οὐκ ἐτραπήθη τὰ πεδία Ἐσεβῶν, κ. τ. λ.

Τὴν Μωαβιτῶν ἀλαζονείαν προλαβόντες καὶ ἀπὸ τῆς Ἱερειμίου προφητείας ἐδείκνυμαν, καὶ νῦν δὲ ταύτην ὁ προφήτης ἐδήλωσεν. Χρηστά δὲ περὶ τῆς ἐπαγγελίας εἰπῶν τοῦ θρόνου Δαβίδ, καὶ διὰ μέσου, κατὰ τὸ σύνθηρες τῆ Γραφῆ, διαναπαύσας, τὴν α...ην ἢ πρὸς τὰ σκυθρωπότερα, χάριν ἐπιστροφῆς ἐπανέρχεται. Ὡς ἂν μὴ τοῦ πλοῦτου καταφρονήσωμεν τῆς χρηστότητος, ὀργὴν ἑαυτοῖς θησαυρίζοντες. Οὕτως εἰπῶν ὁ Δαβίδ, χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπασιν καὶ ἐπεξεργασάμενος, ὅτι ὑποστηρίζει τοὺς καταπίπτοντας, ὅτι δίδωσι τὴν τροφήν ἐν εὐκαιρίᾳ, οὐκ ἐν τούτοις κατέληξεν· ἀλλ' ἐφη· Φυλάσσει Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐξολοθρεύσει. Καθάπερ δὲ τι μυστήριον Ἰσαίας ἐν μέσῳ τὸ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας κατέκρυψε τοῖς ἀξίοις τοῦ ταῦτα συνίεναι παρεμβάλων. Συναφῆ τοιγαροῦν εἶναι νῦν τοῖς πρὸ τῶν περὶ τοῦ θρόνου λελεγμένων Δαβίδ. Κατὰ δὲ τινεas, τὰ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐξ Ἰσραὴλ αἰχμαλώτων εἰπῶν, πρὸς τοὺς ἐπιχαράντας αὐτοῖς αὐτὸς τῶν Μωαβιτῶν ἐπιφέρει τὰ δυσχερῆ, διὰ τὴν αὐτῶν ὑπερήφανον ἐπ' ἀσεβείᾳ προαίρεσιν, ὡς ἐκ προσώπου λέγων τῶν προφητῶν, Ἐκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ. Συναينوῦσι γὰρ ὡς ἐν δίχῃ κολάζονται τῷ Θεῷ, ὡς ἀκηκόετες οἷα διὰ τοῦ Βαλαάμ ἐφ' ὕβρι: τοῦ τῶν ὄλων ἐμνηχάνωτο Θεοῦ, ὅσα τε μετὰ ταῦτα τῆ τοῦ Θεοῦ μαχόμενα πεποιήκασιν δόξῃ. Ἄνθ' ὧν ἀμείβεται τοῖς εἰρηκόσι τοῦτο Θεός, τὴν ὑπερηφανίαν ἐξήρα, ἀντόχημα τοῖς Μωαβιτικῶν ὑπερηφανίαν εἰπῶν. Ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται, καὶ μάλιστα νοσοῦσιν ἀσεβείαν. Διὰ πρὸς αὐτὴν ἀποστρέφεται, καὶ φησιν· Οὐχ οὕτως ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως, δηλῶν ὡς Ἐγὼ μὲν ἐξέλωκα τὴν Μωάβ. Ἄλλ' οὐ τοῦτο προύλεγον αἱ παρ' αὐτοῦ; οὐσαί μαντεῖαι τάναντι μνησούσαι. Μεγάλα γὰρ ἐφρόνου ἐπὶ τῷ μαντευομένῳ δαίμονι παρ' αὐτοῖς· ὁ δὲ Σύμμαχος, Οὐχ οὕτω, φησιν, οὐ βραχίονας αὐτοῦ. Δηλῶν ὡς οἷς ἀλαζονεύεται πράξεις ὁμοίας οὐκ ἔχει. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τὸ πάλαι τῆς τοῦ Βαλαάμ μαντείας ἀνόνητον ἐπιδείκνυσιν. Ὅλολύξει Μωάβ, δείκνυσιν ὡς ἂ μὴ προσεδόκων ἐκ τῆς μαντείας ἀπήντηκεν. Ὅλολύγμῳ δὲ ὀδυνηρὰ φωνὴ γυναικῶν βαρυτάτη πένθει κεκρατημένων. Δείκνυσιν δὲ νῦν καὶ τῆς πληγῆς τὸ ἀλγεινόν, καὶ τῶν πασχόντων τὸ ἀσθενὲς, τοῖς κατοικοῦσι τὸ Ἄσεβῶν ἢ μελέτησις. Πόλις αὕτη Μωάβ θρῆνον Ἰσοs ἢ ἐμμελῆ καθ' ἑαυτῶν ἐμελέτησαν. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε· Τοῖς εὐφραινομένοις ἐν τῷ τείχεσι τῷ ὀστρακίῳ φθέγγασθε, τὸ ἀσθενὲς δηλῶν τοῦ,

234 Vers. 6-14. *Audivimus injuriam Moab. Contumeliosus valde est. Superbium sustuli. Non sic divinatio tua, non sic. Ululabit Moab. In Moabitude enim omnes ululabunt. Habitantibus autem Seth meditatio. Et non reverebitur campos Esobon, etc.*

235 Et hic etiam Moabitarum arrogantiam, quam ex Jeremias sententia superius attigimus²², propheta insectatur. Sed ubi quæ lusa essent de throno Davidis attulit, medio veluti cursu respirans affluantiam, quod ad resipiscentiam excitandam Scripturæ usitatum est, aliam rursus de atrocioribus comminationem aggreditur; ne, divitiis benivitiis contempnentes, iram sibi ipsi thesaurizent²³. Sic et David, cum per benignum in omnibus Dominum, labentesque fulcire, cibumque idoneo tempore præbere dixisset, in his sibi non quiescendum putavit, sed omnes se, a quibus diligitur, servaturum; omnes etiam sceleratos perditurum adjunxit. Occultavit autem in medio, veluti arcanum quid, quod erat de Salvatoris adventu mysterium Isaias; ut in eorum gratiam, qui ejus intelligentia digni essent, intercalaretur. Itaque non est quod ista cum superioribus, quæ de Davidis throno dicta sunt, conjungi dubitemus. Placet nonnullis, post absolutum sermonem de Israelitici populi reversione, alium rursus in Moabitas, qui in eundem contumeliose insultarent, tanquam prophetarum voce institui, qui ad retundendam eorum in impietate audaciam, *Moabitarum se injuriam audivisse* clamitent. Deo enim, aiunt, qui juste in eos animadvertat, ipsi congratulentur, tanquam quæ per Balaam contumeliose in Deum universorum, et quæ bello postea adversus ejusdem gloriam tentarint, audiverint²⁴: pro quibus, ista loquentibus respondet Deus *superbiam se sustulisse*, ut vere *superbos esse Moabitas* demonstret: qui *superbis sese* opponere, et iis præcipue, qui pietatem oppugnant, in more habeat. Atque hinc est quod converso ad eum sermone: *Non sic divinatio tua, non sic*, intulit; tanquam se Moabitudinem excidisse significaret: quod a suis oraculis contraria plane decentibus minime prædictum fuerat. Insollescebant enim quia dæmonem apud se vaticinantem

D habebant. Quod autem *non sic brachia ejus* interpretatus est Symmachus; actiones ipsas, quibus elata superbit, dissimiles esse significat. Alii vero Balsami inutilem divinationem notari **236** putant. Deinde quod *ululabit Moab* addidit: Alium divinationis eventum, quam putabant fuisse demonstrat. Est vero *ululatus* mulierum vox illa, quæ luctus acerbissimi dolorem exprimit maximum. Quod autem *habitoribus Seth meditatio* sequitur, ita nunc et plagæ dolorem, et affectarum virium imbecillitatem ejus significat. Est porro hæc Moabitarum

²² Jerem. XLVIII, 1 seqq. ²³ Rom. II, 5. ²⁴ Num. XXIV, 1 seqq.

VARIE LECTONES.

ἢ γρ. ἔλλογν. ἢ γρ. Σθ. ἢ γρ. ἔσως.

civitas, quæ in eos forsitan lamentationes fuerat versibus meditata. Symmachus autem, *Exsultantibus in muro testaceo dicite*, interpretatus est; ut dæmonis imbecillitatem, cujus responsis tantopere confidebant, ostenderet. Sequitur: *Et non reverebitur campos Esebon*, in quo ad Assyrios esse sermo videtur, de *Esebon Moabitica* civitate; cujus latifundia suburbiorum, quibus ipsa cingebatur, ita cum *Sebama* male jubet afflicere; ut ipsæ etiam excisæ *vites lugere* quodammodo videantur. Ideo autem Assyrios *gentes absorbere* ait, quod *Moabitaram* direptionem ad *Iazir* usque ejusdem regionis civitatem, illis imperet. *Vitium* deinde nomine ejus quoque regionis incolæ forte significat, quos ligna et silvas appellare Scripturis usitatum est. Hujus generis est et illud: « Vineæ Domini Saelaoth, homo Juda, nova plantatio dilecta ». Significant vero autumnus, et messis, et vitis, alio modo florentis et integræ ætatis. Robur omni voluptatum generi, quibus, tanquam ebrii, impie delectabantur, idoneum. Quod deinde nihil parcendum jubet, ita Dei opus, non vires Assyriorum ostendit; quos rursus eos, qui in desertum aufugerunt, non attingere, sed relinquere; non interficere addere, sed errore et oblivione præteriri jubet. Neque enim Deus, etiam cum scelera ulciscitur, humanitatem ponere est solitus. Vocat deinde Assyrios tanquam a se missos. Quod autem relictos esse adjecit, in his nequaquam futuram Moabitidem, nisi a Deo relictæ esset, significavit. *Propter hoc, plorabo*, ait, *tanquam ploratum Iazir*: lugeat, usurpantur.

Iazir autem præter cæteras amplius direptam, ut par erat, esse significat. Et *Sabama* pariter atque *Esebon*, urbes alias, vitium nomine eorundem incolæ intelligens, lamentatur: quorum *messem et vindemiam* hostilis exercitus ita se, ut omnia decidant conculcaturum, ita denique effecturum dicit, ut ab ejus vitibus omnis lætitia et exsultatio tollatur. Impii enim cum essent, re nulla magis quam dæmonibus sacrificandi, et iisdem se consecrandi occasione semper gaudebant: quo nomine, *vinum eos non calcaturos* dicit. Quod quidem si ad vires referatur, apertum est: sin autem ad homines, liberos etiam cum parentibus ipsis, quia ne prægnanti quidem mulieri parcatur, esse perituros significatur. Cujus generis illud est, quod diebus illis, et ipsas etiam uterum gestantes feminas, miseræ et infelices fore minatur.

Sequitur vero: *Propter hoc venter meus ad Moab, velut cithara sonabit*. Omni enim ait sublato a lætitiæ genere, calamitates tuas cunctis annuntians, easdem in carmen et cantilenam abire faciam; tanquam in terram desertam et incultam regio transierit: unde et eos antea ad gemitumhorta-

Α ὅπερ φθεγγομένῳ ἐπεποιθήσαν, δαίμονος. Καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ τὰ πεδία Ἑσεβῶν. Πρὸς Ἀσσυρίους εἰκοιχε λέγειν, περὶ πόλεως τῶν Μωαβιτῶν Ἑσεβῶν εὐρυχωρίαν ἐχοῦσης· ἐν τοῖς περικειμένοις αὐτῇ προαπτείοις ἦν μετὰ τῆς Σεβαμῆ παρακλιεῦται διαθεῖναι κακῶς, ὡς περθῆσιν πῶς τεμνομένας τὰς τούτων ἀμπέλους. Ἔθρη δὲ καταπινοῦνται, τοὺς Ἀσσυρίους καλεῖ· τὴν δὲ Μωαβιτῶν αὐτοῖς παρακλιεῦται δημῶν, μέχρι τῆς Ἰαζὶρ πόλεως Μωαβιτιδος. Λέγοι δ' ἂν ἴσως ἀμπέλους καὶ τῶν Μωαβιτῶν τοὺς οἰκήτορας, οὓς καὶ ξύλα καὶ δρυμὸν ἔθος καλεῖν τῇ Γραφῇ. Κατὰ τὸ, « Ὁ γὰρ ἀμπέλων Κυρίου Σαβαῶθ ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα νεόφυτον ἤγαπημένον. » Δηλοῦ δὲ ἡ ὀψώρα, καὶ ὁ θερισμὸς, καὶ ἡ ἀμπελοῦ καθ' ἑσπερον τρόπον, τὸ εὐθαλές, καὶ ἀκμαῖον, καὶ ὠραῖον, καὶ τρυφηλὸν τῆς ἐκείνων ζωῆς· ἐν ἧ, καθάπερ μεθύοντες, διῆγον ἐντροφῶντες τῇ δυσσεβείᾳ. Ἡ δὲ πρόσταξις τοῦ μὴ δεῖν ἐντραπήσῃ, δηλοῦ Θεοῦ τὸ ἔργον, οὐκ Ἀσσυρίων τῆν δύναμιν, πρὸς οὓς αὐθις φησιν, Οὐ μὴ συνάξῃτε τοὺς εἰς τὴν ἔρημον ἐξ αὐτῶν φυγόντας, κελεύω ἐξ αὐτοῦ, καὶ μὴ τοῖς ἀνηρημένοις προσθεῖναι πλάνην δὲ καὶ λήθην εἰληφέναι τούτων δοκεῖν. Ὁ γὰρ Θεὸς ἐστὶ καὶ κολάζων φιλόανθρωπος. Ὁ δὲ παρ' αὐτοῦ πεμφθέντας καὶ ἀπασταμένους τοὺς Ἀσσυρίους καλεῖ· προσέβριπται δὲ τὸ, ἐγκαταλείψουσαν, μάλλον ὡς οὐκ ἂν ἐν τούτοις γέγονεν ἡ Μωᾶδ, εἰ μὴ Θεὸς αὐτῆν ἐγκατέλειπε. Διὰ τοῦτο κλαύσομαι, ὡς τὸν κλαυθμὸν Ἰαζὶρ. Τοῦτο φησιν ὁ προφήτης ἐπιστεῖνων ταῖς αὐτῶν συμφοραῖς.

quæ a propheta, tanquam eorum calamitates 237

С Πεπορθῆσθαι δὲ τὴν Ἰαζὶρ ὑπὲρ τὰς ἄλλας παρλιτῆσιν, ὡς ἂν πρέποι ταύτην οὕτω τὰς ἄλλας θρηγῶν Σάβαμῆ τε καὶ Ἑσεβῶν, ἀμπέλους αὐτῶν καλῶν τοὺς οἰκήτορας. Ὡν ἐπὶ τῷ θερισμῷ καὶ τῷ τρυγητῷ στρατὸς ὁ τῶν πολεμίων ἐλάλησεν τὸ, καταπατήσω, καὶ πάντα πεσοῦνται. Καὶ τῆ, ἀρθῆσται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπέλων σου. Δυσσεβεῖς γὰρ βντες πρόφασιν εὐφροσύνης· τὸ θύειν εἶχον αἰε, καὶ τελειῖσθαι τοῖς διέμοσιν· ἀνθ' ὧν, φησιν, οὐ μὴ πατήσετε οἶνον. Εἰ μὲν ἐπὶ τῶν ἀμπέλων, δηλον· εἰ δὲ ἐπ' ἀνθρώπων νοητέον, ὡς ἅμα γονεῦσι τὰ τούτων οἰχῆσται τέκνα, μὴ φειδομένου μηδὲ γυναικὸς κυοφορούσης τινός. Ὡπερ ὁμοιον τὸ, Ὑαὶ ταῖς τικτούσαις, καὶ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχοῦσαις, ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.

Διὰ τοῦτο ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωᾶδ, ὡς κίθρα ἠχῆσει. Πάσης γὰρ σου φησὶν, εὐφροσύνης ἀφρημένης, ὧδην καὶ μέλος τὰς σὰς ποιήσομαι συμφορὰς, πᾶσι κηρύττων αὐτὰς, ὡς εἰς χίρσον μεταβληθείσης τῆς χώρας. Διὸ καὶ προῦλεγεν αὐτοῖς ἀποκλαῦσασθαι. Εἰθ' ὡς ὑπεραλγῶν ἐπὶ τῇ τῶν ψυ-

¹² Isa. v, 7.

¹³ Ἰσ. γρ. μεθύω.

χῶν ἀπολείψαι καὶ πλάνη (ἐπέλ καλέσας αὐτοὺς διὰ τοῦ ἀπολείψασθαι πρὸς μετάνοιαν, πειθομένους οὐκ ἔσχευ), τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναλαμβάνει κλαυθμόν, εἰπὼν μὲν ἤδη, Διὰ τοῦτο κλαύσομαι. Καὶ νῦν δὲ, φησί, τὰ ἐμὰ δάκρυα, καὶ ὁ κλαυθμὸς δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ εἰς τὸ ἐντροπήναι σε, ἤγουν, ἐντραπήσῃ μίτην καλοῦσα πολλάκις τοὺς μὴ σῶσαι δυναμένους θεοῦ. Ὡς τείχος ᾧ ἐνεκαίρυσας. Ἐπὶ γὰρ σε: σμῆ τὸ τείχος κατέπεσεν, ὡς ἐλέγομεν, ἀνεκαίνισαν αὐτὸ μοχθοῦντες ἀνόνητα. Κλαύσομαι οὖν φησί, μετὰ τῶν ἄλλων σου συμφορῶν, καὶ ὁ μίτην ἠχοδομήσῃ τείχος ὑπὸ τῶν πολεμίων κατενεχθέν. Εἰτά φησι· Τοῦτο τὸ βῆμα ὃ ἐλάλησεν Κύριος ἐπὶ Μωάβ, ὅσπερ καὶ ἐλάλησεν. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐξέδωκαν, ἔ: τότε καὶ νῦν ἐλάλησεν. Δηλοῖ δὲ ἡ Γραφή, ὅτι πάλαι μὲν λόγοι; ἐθεσπίετο, νυνὶ δὲ καὶ ἔργοι; ἐπιτελεῖται. Καὶ πρὸ τοῦ παρόντος γὰρ προφητοῦ, διὰ Μωσῆως ἐβρέθη· Οὐκ εἰσελεύσεται Ἀμμωνίτης καὶ Μωαβίτης εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου ἕως δεκάτης γενεᾶς· ὁ τοίνυν πάλαι λαλήσας περὶ αὐτῆς, καὶ νῦν τοῦτο ποιεῖ δι' ἐμοῦ.

Ammonitas, nec Moabitas ad decimam usque generationem ingressuros esse a Mose pronuntiatum sit ⁴⁸. Qui ergo de illa dudum locutus fuerat, istud idem nunc per me, inquit, perficit.

Καὶ νῦν λέγω, Ἐν τρισίν ἐτῶν μισθοῦ. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ μισθοῦ, ὡς ἐπὶ μισθοῦ, φησὶν. Οἱ δὲ τρεῖς τὰ μετὰ ταῦτα διέστειλαν εἰπόντες· Ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ. Ὁ γὰρ καὶ σύνδεσμος τῶν ἐξῆς ἑτέραν εἰδείξε- τὴν διάνοιαν τῶν πρόσθε, δηλούντων ὡς ἐν τρισίν ἔτσιν τὰ περὶ τῆς Μωάβ ἐλάλησε Κύριος διὰ τοῦ προφήτου, ὡς μισθωτὸν τινα τὸν ἄνδρα πρὸς τὴν τῶν βῆμάτων διάνοιαν λαβῶν. Οὐ γὰρ ὡς περ ἡμεῖς ἀδρόως συνάπτοντες τὸ πᾶν ἀνάγνωσμα διερχόμεθα, οὕτω καὶ ὁ προφήτης· ἀλλὰ κατὰ μέρος ἐν διαφόρῳ τῷ χρόνῳ μέχρι τρίτον ἔτος ἐπλήρωσεν. Τινὲς δὲ τὸ, ὅσπερ ἐλάλησε, δηλοῦν φασὶ τὸ σπάνιον τῆς τοῦ θεοῦ πρὸς τοὺς Μωαβίτας γενομένης φωνῆς. Τῷ μὲν γὰρ Ἰσραὴλ συνεχῶς διαλέγεται· τοῖς δὲ ἔθνεσιν ὡς ἀλλοτρίοις σιγᾷ. Πλὴν ὅτι γεύει καὶ τούτους τῆς ἰδίας φιλανθρωπίας, ἵνα διὰ τῆς ἐν ὀλίγοις πείρας, πρὸς τὴν τῶν τελείων ἐπιθυμίαν ὀρμῶσι. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ἀνακομίζει πρὸς ἱστορίαν τὸν λόγον, ὅτε περ αἱ δέκα φυλαὶ τῆς Δαβὶδ βασιλείας ἀποσπαθεῖσαι τῇ τοῦ ἀποστήσαντος Ἰεροβοάμ εὐσεβεῖα παρηκολούθησαν. Ἐφ' οἷς ἀγανακτήσας Θεὸς οἶονε Σαλμανασσάρ ἐμισθώσατο τὸν Ἀσσύριον, ὃς ἀνάστατον τὴν τοῦτων ἀπέδειξε χώραν τρισίν ὄλοις ἔτσιν ἐνιζήσας αὐτῇ, ὅτε δὴ καὶ τὴν Μωάβ ἐχειρώσατο. Εἰ τοίνυν λαλήθηκε καὶ πάλαι Θεός, ἀλλὰ καὶ νῦν λέγω, ὅτι ἐν τοῖς τρισίν ἔτσιν τῶν ἐτῶν τοῦ μισθοῦ Σαλμανασσάρ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ· τοῦτ' ἐστὶν ἡ βασιλεία, ἢ τὰ μεγέθη τῶν πόλεων, καὶ τῶν ἐνοικούντων τὸ πλῆθος, ἢ καὶ ὄηλοι τὴν ἡλικίαν τὴν μάχιμον.

hinc amplitudinem, et civium frequentiam; vel denique bello idoneum ætatis illius robur significari par sit.

⁴⁸ Deut. xxiii, 3.

¹ Ἰσ. ὅ.

batur. Ipso deinde animorum errore et interitu commotus (quando lacrymis ad penitentiam invitatos audientes non habuit) eorum jam nomine, tanquam luctu revocato, ob id se ploraturum significat: quasi ad lacrymas et ploratum nullo alio sine, quam ut pudore saltem suffundantur, excitari se dicat: ac si frustra sæpe diis invocatis elusos, in quibus nullam servandi potestatem experti sint, pudore tandem confusum iri demonstret. Sequitur deinde, tanquam murum, quem instaurasti. Postquam enim terræ motu murus ipse, uti dicebamus, corruisset, eundem renovari frustra curaverant. Porro igitur, ait, cum cæteris calamitatibus tuis, et istud etiam, quod murum ab hostibus dejectum frustra excitaveris. Deinde ait: Hoc est verbum quod locutus **238** est Dominus ad Moab, quando etiam locutus est. Ubi reliqui transtulerunt; jam inde et nunc locutus est. Significat autem Scriptura, Deum verbis quidem olim prædixisse, nunc vero reipsa efficere; quandoquidem longe ante hujus etiam prophetæ tempora in Domini Ecclesiam nec

Quod deinde sequitur: Et nunc dico in tribus annis mercenarii; primum Symmachus tanquam sub mercenario dixit. Deinde quæ postea sequuntur, ita tres distinguunt interpretes, et legunt: Et auferetur gloria Moab. Ipsa enim et conjunctionis particula, aliam sequentium sententiam ostendit, quam fuerat præcedentium, quibus in tribus annis res Moab locutum esse Dominum per prophetam significatum est; tanquam mercenarium aliquem virum ad verborum sensum explicandum assumpsisset. Non enim confertim, ut nos lectionem totam conjungentes facimus; sed vario membratim tempore, donec tertius impletur annus, prophetam dixisse existimant. Nonnulli autem hisce, quando locutus est, rarum Domini ad Moabitas sermonem ideo significari putaverunt; quod Israelæ sæpe, gentes autem, tanquam a se alienas, nunquam alloquitur: talibus autem suam ideo benevolentiam degustandam præbere, ut cum eam parvis in rebus experti fuerint, in magnas et perfectas ferantur avidius. Non desunt tamen, qui sermonem ad ejus temporis historiam putent referri, quo decem tribus, relicto Davidis regno, ad impium Jeroboanum defecerunt; qua re indignatus Dominus, Assyrium Salmanassarem tanquam mercede conduxit, ut triennio integro in eorum regione moratus, eam popularetur; quo tempore et Moabitude etiam potuit esse. Si ergo aiunt, olim locutus est Dominus, et nunc etiam dico, **239** quod in tribus annis mercenarii Salmanassarum ignominia afficietur gloria Moab: quibus verbis, vel regnum ipsum; vel ur-

VARIÆ LECTIONES.

Quod si ad allegoriæ leges ab initio placet revocare, per *contumeliosum Moub* calamitatis auctorem apostatam dæmonem intelleximus. Neque enim in Creatorem modo, sed et in homines ipsos etiam contumeliosus fuit; eosque quos cepit, probriis alios insectari, pravisque et hæreticis opinionibus intumescere docuit; in eos denique, a quibus refutantur, quando nihil apte jam respondere valent, *contumeliis* insurgere. Quem sanare tamen, et tanquam gravi morbo liberare cum studeat Dominus, *superbiam* se sustulisse adjicit. Sunt vero etiam *injuria et furor*, inquit, privato jure ad eum pertinentes morbi. *Utulabit* item ait, non sine dolore, cum suam ipse virium imbecillitatem senserit. Significat deinde *muri testacei* nomine, illorum disseverendi facultatem, quibus est sapientiæ opinione intumescere jucundum. Quod autem *loqui* ad eos imperat, qui *in muro isto testaceo* lætantur; ita vanam eorum et imbecillam esse operam demonstrat, conferre debuerant. Nec tamen ait, *convertentur*; et eos ob id ulciscetur *camporum Eiebon* infertilitas; cujus si nominis rationem postules, idem ac

Ἄνωθεν δὲ, νόμοις ἀλληγορίας, ὑβριστὴν Μωϋσῆ τὸν ἀρχέκακον καὶ ἀποστάτην νοήσωμεν δαίμονα, τῷ τε γὰρ κτίστη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐνύβρισε, καὶ τοὺς ἀλόντας ὑβριστὰς ἀπεργάζεται, τοὺς λαλοῦντας ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος αἰρετικῶν, καὶ τοὺς ἐλέγχοντας ἐξ ἀπορίας ὑβρίζοντας. Ὅν καὶ θεραπεύων ὁ Κύριός φησιν, ὡς ἐπὶ νόσου δεινῆς. Τὴν ὑπερηφανίαν ἐξήρα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑβρις καὶ ἡ μῆνις αὐτοῦ. φησὶν, ἐστὶ ιδιόκτητα πάθη. Ὁλολύγει δὲ φησὶν, ἀλγῶν, καὶ τῆς ἰδίας ἀσθενείας ἐπαισθάνομενος. Τεῖχος δὲ ὀστράκινον, τὴν τῶν ἐπὶ σοφῶν φυσῶντων ἐκάλεσε διαλεκτικὴν, ἐφ' ἧπερ εὐφραίνονται. Τὸ φθέγγασθαι ὁ δὲ αὐτοῖς τοῦτο τεῖχος προσέθηκεν ὀστράκου, δηλονότι σαθρότερα μελήτην ταῦτα ποιουμένους, θέον μελετῶν ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου. Καὶ ὅμως οὐκ ἐντραπήσονται. Διὸ τιμωροῦνται τῇ τῶν πεδίων Ἑσεβῶν ἀφορίᾳ· τοῦτο δὲ διαλογισμὸς ἐρμηνεύεται.

qui studium suum ad Dominicæ legis meditationem, si cogitationem dicas, significabit.

Horum igitur *lugebunt*, inquit, cogitationes *agrorum* nomine, propter amplitudinem, significatæ; quando temerariam suam et stultam pietatis rationem relectam intuebuntur. *Lugebit* etiam et *vinea Sebama*. Genti siquidem cuius attributa est quædam *vinea*. Scribitur enim: « De vinea Sodomorum vinea eorum ⁴⁴. » Et apud Mosen: « Interfecit in grandine vineam eorum ⁴⁵. » Est rursus et *vinea* quam plantavit Dominus. « Cantabo enim dilecto, ait, canticum dilecti vineæ ⁴⁶. » Regni deinde vineam his se ablaturum significat Dominus ⁴⁷, qui **240** fructum non edunt; genti autem, quæ fructus pariat, daturum; legem nimirum et prophetas: quorum præcepta cum negligenter, ea se genti patefacturum pollicetur, quæ vitæ instituto fructus pariat. Est igitur *vinea isthæc* verbum veritatis: quæ autem *Ægyptiorum*, falsitatis et mendacii; quæ eis a tenebrarum principe in culturam data est: Sodomorum autem, vitæ sceleratæ et impuræ; quas ut colerent, a malo mercede conducti sunt. Ab iis cum Scribæ et Pharisei originem ducerent, ab eo, qui veram se vitem esse profiteatur ⁴⁸, relecti sunt, Gomorrhæ sarmenta habentes; unde uvam fellis et botrum amarissimum collegerunt ⁴⁹. Vinum autem eorum fel draconum et aspidum insanabile ⁵⁰. Significat autem *vinea Sebama* (nil est conversio, si vim nominis explices) sermonem eum qui est ad pietatis et religionis speciem comparatus. Multos enim, dum vitæ prohibitam simulant, ad suum vivendum genus isti pertrahunt, qui honesta facere et hortari credantur:

Τούτων οὖν οἱ διαλογισμοί, πεδία λεχθέντες διὰ τὸ πλῆθος, πενήθουσιν ἀνοήτου τῆς αὐτῶν ἀσεβείας φανησομένης. Πενθήσει καὶ ἡ ἀμπελος Σεβὰμ. Ἐκάστου γὰρ ἔθνους ἐστὶ τις ἀμπελος. Ἐκ γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἀμπελος αὐτῶν. Καὶ ἀπέκτειναν ἐν χαλᾷ τὴν ἀμπελον αὐτῶν, περὶ τῶν Αἰγυπτίων ὁ Μωσῆς. Ἔστι καὶ ἀμπελος ἡ ἐφύτευσε Κύριος. Ἄσω γὰρ, φησὶ, τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπέλῳ. Καὶ τῆς βασιλείας δὲ τῆν ἀμπέλῳνα, φησὶν ὁ Κύριος, ἀπὸ τῶν μὴ ποιούντων ἀρθέντα καρπούς ⁴⁴ ἔθνη δοθῆναι ποιοῦντι τοὺς ταύτης καρπούς, δηλῶν τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, καὶ ὅς οὐκ ἐπολιτεύοντο, ὧν τὰ νοήματα δοθῆναι ἔθνη διὰ πολιτείας ποιοῦντι καρπούς. Αὕτη λόγος ἀληθείας ἡ ἀμπελος· ἡ δὲ τῶν Αἰγυπτίων τοῦ ψεύδους πρὸς γεωργίαν αὐτοῖς παρὰ τοῦ κοσμοκράτορος δοθεῖσα τοῦ σκότους τοῦτου· ἡ δὲ Σοδόμων ἀκαθάρτου βίου καὶ πράξεως, ἃς δὴ γεωργεῖν ὁ πονηρὸς αὐτοῦς ἐμισθώσατο. Ἐξ ὧν λαθόντες Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι τὰ σπέρματα, τοῦ λέγοντος ἐξεμήθησαν, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, Γομὸρρᾶς ἔχοντες κληματίδα. Διὸ καὶ γεωργοῦσι σταφυλῆν χολῆς καὶ βότρυν πικρίας. Ὁ δὲ οἶνος αὐτῶν θυμὸς δρακόντων καὶ ἀσπίδων ἀνίατος. Ἡ σεβὰμ δὲ ἀμπελος (ἐπιστροφή δὲ ἐρμηνεύεται) λόγον ἐχηματισμένον δηλοῖ πρὸς εὐλάβειαν. Σχηματίζονται γὰρ βίον ἔρθον, ὑπαγόμενοι πολλοὺς εἰς τὴν αἰκίαν διαστροφῆν, χρηστὰ πράττειν δοκοῦντες καὶ παραινεῖν. Ὅν τὰ δόγματα καὶ βίος ἀμπελος σεβὰμ γνήσιον ἔχοντα μηδὲ ἐν ὑπὸ Μωαβιτῶν γεωργουμένη, ἡ τὰ ἴδια πολλὰ ποιοῦσα γεννηματα κατα-

⁴⁴ Deut. xxxii, 32. ⁴⁵ Psal. lxxvii, 47. ⁴⁶ Isa. v, 1. ⁴⁷ Matth. xxi, 33 seqq. ⁴⁸ Joan. xv, 1. ⁴⁹ Deut. xxxii, 32. ⁵⁰ ibid. 33.

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁴ γρ. φθέγγασθε. ⁴⁵ καρπούς ἀρθέντα. ⁴⁶ γρ. ἔχουσα μηδέν.

πίρειν τὰ ἔθνη λέγεται διαλεκτικῆ δυνάμει τοὺς Ἄ quorum tamen sive doctrina, sive vita, tanquam agymnástous, δι' ὧν νικᾷ καταπίνουσα.

vineæ Sebama, quæ a Moabitibus colitur, sincerum nihil habeat; sed multa privatim edita sobole, dialectica facultate male exercitatas gentes *absorbeat*.

Πρὸς οὗς *καταπίνοντες* ὁ λόγος φησὶ τοὺς τοιούτους λόγους *καταπατεῖν*. Ἡ γὰρ περὶ τοῦτου σχολῆ σχολάζειν ὑμᾶς οὐκ ἐῖ [καὶ] *συναφθῆναι* πρὸς Ἰαζὴρ, τὴν ἐρμηνευομένην ἰσχυρὸς, ἣν οὖσαν πνευματικὴν οὐχ ὑποδέξεται τις, ἐὰν μὴ τὰς ἀμπέλους καταπατήσῃ * τῆς Σεβὰμᾶ τῆς Ἰδίας ἐρημίας ἐπιλαθόμενος, καταλείπει δὲ ταύτην κρείττοσι χωρίοις ἐνδιατώμενος. Εἰτά φησιν· Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐγκαταλείφθησαν. Ψευδῆς γὰρ ἀπόστολος ὑπὸ Θεοῦ καταλείπεται. Ὑψ' ὧν μὴ ἀπατῶσθαί φησιν, ὡς ἰσχυρὸν ἐχόντων τοῖς πράγμασιν. Ἀβοήθητοι γὰρ εἰσιν ἐκ Θεοῦ, ὡς μὴ διαβεβηκότες τὴν θάλασσαν καὶ τοὺς πειρασμούς περιφεύγοντες. Τιοῦτον γὰρ τὸ, « Ἦλθον εἰς τὰ βᾶθη τῆς θαλάσσης. » Ὁ γὰρ ἀθλητῆς ὁμοίως τούτοις χωρεῖ, μὴ συγκαθίεις ἑαυτὸν δόγμασιν ἔθνικοις, διὰ σαρκὸς ἡδονὰς κερδᾶναι θέλων τοὺς διωγμούς. Διὰ τοῦτο, *Κλαύσομαι*, φησὶν, ὡς τὸν *κλαυθμὸν Ἰαζὴρ*, ὃν οἱ κατὰ Θεὸν κλαίουσι δυνατοὶ τὴν τοῦ βίου παροικίαν στενάζοντες, ποθοῦντες δὲ καὶ ἐκλείποντες εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου· μήποτε δὲ καὶ ὡς ἰσχυρὸς λαίεται μαρναθεῖσα τς καὶ μελλουσα πυρὶ παραδιδέσθαι. Εἰτά φησὶ πρὸς τὴν *Μωαβίτιν*, ὡς τὰ ταύτης δένδρα κατέβαλεν ἡ Ἔσεβὼν καὶ Ἐλεαλή. Ἐρμηνεύεται δὲ ἡ μὲν Ἔσεβὼν, λογισμοί· ἡ δὲ Ἐλεαλή, Θεοῦ δ' ἀβάσις. Ἡ γὰρ ἀμπέλους ἡ ἀλλοτρία, καὶ ἡ φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος, καταβάλλεται, ἐτεροδόξων ὄντα φρονήματα ὑπὸ λογισμῶν ὀρθῶν καὶ τῆς ἀνόδου τῆς πρὸς Θεὸν δι' ἀγαθῶν ἔργων ὑψούσης ἡμᾶς. Μακάριος γὰρ οὗ ἐστὶν ἀντιληψὶς αὐτοῦ παρὰ σοῦ, ἀναβάσεις σου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

erigimur, evertuntur. Beatum enim merito dixerim, cujus a te auxilium, Domine, et cujus in corde ascensiones tuæ **.

Μεθ' αὗ φησιν, Ἐπὶ τῷ θερισμῷ σου καὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, εἰκότως· ὃν γὰρ *θερίζει* αἶτον, καὶ ὃν *τρυγᾷ* οἶνον, ἐναντίως ἔχουσι τῷ ἄρτω τῷ στηρίζοντι καρδίαν ἀνθρώπου, καὶ οἶνον τῷ εὐφραίνοντι καρδίαν ἀνθρώπου. Διδ *πατεῖται* παρὰ Θεοῦ τροφήν ἢ ποτὸν γενέσθαι τοῖς ἐξ ἀδιακρισίας **D** ἀγνοοῦσι πωλύοντος. Καὶ ἀρθήσεται *εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπέλων*. Ἀφρηθή γὰρ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐδόθη ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρπούς αὐτῆς. Καὶ ἡ τῆσδε ψευδῶ ὕμου γνώσεως φαντασία τὴν μὴ οὖσαν *εὐφροσύνην* ἀληθῆ τοῖς ἀλοῦσιν ἐμβάλλουσα, παραρείται· παρὰ Θεοῦ βοηθοῦντος τοῖς ἐκ ταύτης ἀπατωμένοις. Εἰς τοὺς δ' ἀνὸ πολίτην, τὰς δεχομένας τὴν μοχθηρὰν διδασκαλίαν ψυχῆς. Ἡ δὲ *κοιλία* τοῦ προφήτου ἐπὶ *Μωάβ*, ὡς *κιθάρᾳ ἠχίσει*, μουσικῆν

Jubet itaque eos, qui *absorbent*, ejusmodi rationes prophetæ *conculcare*, quando quod in his disceptationibus otium impenditur, neque nos quiescere, neque *cum lazir* (quæ *robur* seu *vires* significat) *conjugi* permittit: quam, cum spiritualis sit, nemo assequatur, qui *Sebama vineas non conculcarit*, et propriæ solitudinis oblitus, ea relicta, loca meliora non incolebat. Adjicit deinde: *Qui missi sunt, derelicti sunt*. Quia qui apostoli nomen ementitur, a Deo *derelinquitur*: atque a talibus cavere præcipit, qui in operibus vires suas ostentant, ne decipiamur. Divina siquidem ope ideo sunt destituti, quod *mare non transierunt* nec tentationes effugerunt. Tale enim est illud: « Veni in altitudinem maris ** ». Ad hæc enim, qui athleta est, coninus accedit, ethnicorum placita amplectendo, per corporis voluptates persecutiones studens effugere. Hinc est, quod **241** *ploratum se tanquam ploratu lazir* addit; quoniam ipse plorare soliti sunt, qui ad Deum vires suas et potentiam referentes, vitæ genus anteactum ita deflent, ut atriorum Domini desiderio veluti tabescant et deficiant ** : non eorum more, qui vires morbo languidas, veluti arescentem et jam igni tradendam *vineam Sebama* plorant. Deinde converso ad *Moabitudem* sermone, arbores ejus ab *Esebon*, et *Eleale* dejectas esse adjicit: quorum utramque si interpreteris, rationes *Esebon*, transitum *Eleale* sonabit. *Vitis* enim peregrina, eaque etiam consitio, quam Pater cælestis non plantavit, avellitur **: quorum nomine, temerarias a fide alienorum opinionones intelligimus, quæ cogitationibus rectis, operumque bonitate, quibus ipsi ad Deum redeunt

Sequitur deinde, *messum tuam et vindemiam tuam conculcabo*: nec immerito sane; quando quæ ab ea, sive *messis*, sive *vindemia* colligitur, contraria plane ratione ab ipso pane, qui cor hominis confirmat, et a vino, quod idem lætificat **, se habeat. **D** A Deo itaque *conculcatur*, ne iis jam, qui certa ratione in potum et cibum eodem uti non didicerunt, nutriendi facultatem retineat. *Et tolletur lætitia et exultatio de vitibus tuis*. Ab Israel enim *ablaturum* est regnum Dei, et genti, quæ fructus ejus ederet, datum. *Ablata* rursus et ipsa, Deo deceptis opitulante, vanæ et absurdæ opinionis persuasio, quæ *Torcularia* deinde, malis præceptionibus imbutas animas possis appellare. Eo deinde, quod prophetæ *ecuter* ad *Moab* tanquam *citharam sonaturus* dicitur, con-

** Psal. LXXVIII, 5. ** Psal. LXXXIII, 3. ** Matth. xv, 13. ** Psal. LXXXIII, 6. ** Psal. ciii, 15.

VARIAE LECTIONES.

* γρ. καταλείπει.

centus musicus, qui pulsantis industria perficiatur, describitur; et *ventris* nomine ea significantur, quæ interna David appellat, cum animam suam ad Domini laudes, et quæ intra se sunt ad sancti nominis ejus prædicationem hortatur ⁶⁶; honestas scilicet, et virtutum omnium parentes **242** animi cogitationes innuens. Ex quibus enim bene intus sentimus, iisdem ipsi Deum laudare et benedicere putamur. Qualis erat Isaias, cui Deus quæ intus erant, tanquam *muro instaurato cinxerat* et muniterat, ne cogitationibus malis, a quibus, tanquam hostibus, obsidemur, ad eum accessus pateret. Fortes igitur et validas rationes a Deo sibi in id esse concessas ostendit, ut qui ad eum non revertuntur, argumentorum viribus, quæ ipsis adducuntur, *confundi* possint. Est enim ad *confundendi* verbum, ipsos, quod deest, extrinsecus assumendum. Optime autem Dei nomine *confunditur*, qui pudore suffusus, ita vincenti terga dat, ut bellum adversus veritatem et virtutem amplius non instaret. Quæ postea sequuntur, idolorum cultum, ipso verbi adventu tandem sublatum iri funditus, innuunt: quibus pœnarum ultionisque Moabiticæ tempus definivit, quod *mercenarii triennium* appellat. Accusat vero et mercenarium Salvator ⁶⁷, tanquam qui pastor non sit, fugaque arrepta, gregem lupis prodere consueverit. Quin et peregrinam *mercede* sacerdoti famulantem: iis, quæ sancta sunt, vesci cavet Moses legislator. Se ipse ergo *mercenarium* fecit *Moab*, qui non amore in Deum, sed mercedis opinione, rerumque corporearum expectatione, fecerit omnia, quod ii solent qui largiuntur egenis, ut ab hominibus laudentur. Non enim id faciunt, quod eorum miseria moveantur; sed quod gloriam venentur inaniter, quales et ipsi sunt, qui non virtutis studio, sed hominum opinione ducti aliquid aggrediuntur. *Inglorii* ergo tales merito apud Deum sunt, qui *mercenarii ignominiam*, non honesto mentis affectu, sed simulata probitatis specie consequuntur. Quantum deinde refert divitum in hac vita, si vanæ putentur divitiæ: tantum quoque dedecoris et ignominia, quo tempore occulta omnibus patere contigerit, *mercedis* nomine reponetur. Quo enim plura quisque scelera admiserit, eo et ille majorem ad *ignominiam* materiam habuerit. Qui rursus mendacis linguæ thesauros recondit, vana persequitur, et in mortis laqueos eorum beneficio qui in malitia coacervati sunt, relinquetur.

CAP. XVII.

VERBUM CONTRA DAMASCUM.

VERS. 1-11. *Ecce Damascus tolletur a civitatibus, et erit in ruinam, derelicta in sæculum, in cubile gregum et requiem. Et non erit qui persequatur. Et non erit amplius munita, ut illuc confugiat Ephraim, etc.*

244 Antea quidem (ut superioribus patet) Assyriorum principem de Arabia, de Dama-

⁶⁶ Psal. cii, 1. ⁶⁷ Joan. x, 13.

γ ἡρ. ὀρισε. * ἴσ. τοσοῦτος.

εὐρυθμίαν ἀπὸ τῆς τοῦ χροῦντος ἐπιστήμης ἀποτελοῦσα. Λέγει δὲ *κοιλίαν*, ἅπερ ἐντὸς ἐκάλεσεν ὁ Δαβὶδ, Εὐλόγει, λέγων, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντὸς μου τὸ δνομα τοῦ ἁγίου αὐτοῦ, τοὺς λογισμοὺς σημαίνων τοῖς ἀγαθοῖς, τοὺς ἐκάστης γεννητικοὺς ἀρετῆς: ἐξ ὧν γὰρ ἐνδὸν κατορθοῦμεν εὐλογοῦμεν τὸν Κύριον. Οἷος ἦν Ἡσαΐας τὰ ἐντὸς ἔχων ὡς *τείχος* ὃ ἐνεκαλίωσεν ὁ Θεὸς χάριτι *περιτειχίζων* αὐτὸν, ὡς μὴ δίδῃναι παρεῖδουσιν τοῖς χεῖρασι λογισμοῖς, δίκην πολεμίων περικαθεζομένοις ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο δὲ, φησὶ, τοὺς ἰσχυροὺς ἐχαρίσω μοι λογισμοῖς, ὡς *ἐτραπήναι* σε τοὺς οὐκ ἐπιστρέφοντας; ἐπὶ σὲ, διὰ τῆς τῶν προσαγομένων ἐλέγχων αὐτοῖς εὐτονιας· λείπει γὰρ τῷ *ἐτραπήναι*, τὸ αὐτοῖς ἔξωθεν ὀφείλον παραλαμβάνεσθαι. *Ἐντρέπεται* δὲ Θεὸν ὁ καλῶς νικῶντων ἰώτα διδοῦς, μηδὲν ἀψιμαχῶν πρὸς ἀληθειάν τε καὶ ἀρετῆν. Διὰ δὲ τῶν ἐξῆς, τὸν ἐπὶ τέλει δηλοῖ τῆς εἰδωλολατρίας ἀφανισμὸν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ λόγου, καὶ τῆς Μωάβ τιμωρίας ὅριεν γ χρόνον, ὃν *ἔτη τρία* καλεῖ *μισθωτοῦ*. Διαβάλλει δὲ τὸν μισθωτὸν ὁ Σωτήρ, ὡς μὴ ὄντα ποιμένα, καὶ τῇ φυγῇ τοῖς λύκοις προδιδόντα τὰ πρόβατα. Καὶ πάροικος δὲ *μισθωτὸς* ἱερῶς οὐκ ἔδεται ἄγια, καθὰ νομοθετεῖ Μωσῆς· ἐξιμισθωσεν οὖν ἑαυτὸν ὁ Μωάβ, καὶ γέγονεν *μισθωτὸς* οὐκ ἀγαπήσας τὸν Θεόν. φαντασίᾳ δὲ μισθοῦ, καὶ σωματικῶν ἐλπίδων πάντα ποιῶν, ὡς ὁ ποιῶν τὴν ἐλεημοσύνην εἰς τὸ δοῦσα σθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἐλεῶν γὰρ οὐ ποιεῖ, μάτην δὲ δόξαν θηρώμενος. Τοιοῦτος καὶ ὁ μὴ πόσφ τῆς ἀρετῆς σωφρονῶν, δοκεῖν δὲ μόνον βουλόμενος. *Ἄτιμοι* τοίνυν οἱ τοιοῦτοι παρὰ Θεῷ, *ἀτιμίαν* ἔχοντες *μισθωτοῦ*, ὡς οὐκ ἐκ διαθέσεως, τὸ δὲ τῆς ἀρετῆς ἔργον ἐπέπλαστον ἔχοντες· καὶ ὅσον ἐνταῦθα πλουτοῦσι τὸ δοκεῖν πλοῦτον τὴν μάταιον, τοσοῦτον * μετὰ τὸ ἀποκαλυφθῆναι ἡμῶν τὰ κρυπτὰ ἀποδοθήσεται τῆς *αἰσχύνης* ὁ *μισθός*· καὶ ὁ πολλὴν συναγων ταῖς χερσὶν ἀκαρπῖαν, πλείονα τὴν ὕλην ἔξει τῆς *ἀτιμίας*. Καὶ ὁ ἐνεργῶν θησαυρίσματα γλώσση ψευδεῖ, μάταια διώκει, καὶ ἐλεύσεται ἐπὶ παγίδα θανάτου, καὶ *καταλειφθήσεται ὀλιγοστός*, καὶ οὐκ *ἐντιμος*, εὐεργεσίᾳ τῶν ἐπὶ κακίαν συγκεκροτημένων.

reponetur. Quo enim plura quisque scelera admiserit, eo et ille majorem ad *ignominiam* materiam habuerit. Qui rursus mendacis linguæ thesauros **243** deveniet, *egentissimusque et non honorabilis*,

D

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ΄.

ΤΟ ΠΙΜΑ ΤΟ ΚΑΤΑ ΔΑΜΑΣΚΟΝ.

α' ια'. Ἴδου Διμμοκὸς ἀρθήσεται ἀπὸ πόλεων, καὶ ἔσται εἰς πτώσιν, καταλειμμένη εἰς τὸν αἰῶνα, εἰς κολίτην ποιμνίων καὶ ἀράπανσιν. Καὶ οὐκ ἔσται ὁ διώκων. Καὶ οὐκέτι ἔσται ὄχηρὰ τοῦ καταφυγεῖν ἐκεῖ τὸν Ἐσραῖμ, κ. τ. λ.

* Ἄνω δὲ μὲν διὰ τῶν ἐμπροσθεν τῶν τῶν Ἀσσυρίων ἀρχοντα παρέστησεν λέγοντα, Καὶ Ἐλαδον Ἀρα-

VARIE LECTIONES.

ἴδεν, καὶ Ἀμασκόδην, καὶ Σαμαρείαν, ἃ καὶ ὀρθοῦται ἅσσο, de quo Samaria a se occupatis gloriantem initio dixit; quod et in Regum historia legitur his verbis: « Et ascendit rex Assyriorum in Damascum. et cepit eam, et transtulit eam⁵⁵. » Nunc vero de expeditione alia sermo est, quam adversus Hierosolymam movit Babylonius, cum eam iterum expugnavit, et totam funditus delevit; de qua et Jeremias sic loquitur: « Dissoluta est Damascus, in fugam conversa est⁵⁶. » Quibus ita subjicit: « Ideo cadent juvenes ejus in plateis ejus, et tui omnes viri bello strenui cadent in illa die, ait Dominus exercituum. Et accendam ignem in muro Damasci, et devorabit bivium filii Ader⁵⁷. » Hic autem advertendum est, ab interpretibus Septuaginta tantum, post *derelicta* vocabulum, supervacance in *sæculum* adjici. Neque enim in perpetuum, sed ad tempus usque aliquod excidium illud fuit, cum et Hierosolymam expugnavit Assyrii. Ut enim hæc a suis in libertatem restituta habitata est, sic et Damascum instaurari, et ad apostolorum usque tempora regni regiam habere iterum, vel Paulo teste, contigit, ubi ait Damasci, gentis præfectum Aretam, regis Damascenorum **245** excubias in urbe posuisse, ut se comprehenderet⁵⁸.

ἴδεν, καὶ Ἀμασκόδην, καὶ Σαμαρείαν, ἃ καὶ ὀρθοῦται ἅσσο, de quo Samaria a se occupatis gloriantem initio dixit; quod et in Regum historia legitur his verbis: « Et ascendit rex Assyriorum in Damascum. et cepit eam, et transtulit eam⁵⁵. » Nunc vero de expeditione alia sermo est, quam adversus Hierosolymam movit Babylonius, cum eam iterum expugnavit, et totam funditus delevit; de qua et Jeremias sic loquitur: « Dissoluta est Damascus, in fugam conversa est⁵⁶. » Quibus ita subjicit: « Ideo cadent juvenes ejus in plateis ejus, et tui omnes viri bello strenui cadent in illa die, ait Dominus exercituum. Et accendam ignem in muro Damasci, et devorabit bivium filii Ader⁵⁷. » Hic autem advertendum est, ab interpretibus Septuaginta tantum, post *derelicta* vocabulum, supervacance in *sæculum* adjici. Neque enim in perpetuum, sed ad tempus usque aliquod excidium illud fuit, cum et Hierosolymam expugnavit Assyrii. Ut enim hæc a suis in libertatem restituta habitata est, sic et Damascum instaurari, et ad apostolorum usque tempora regni regiam habere iterum, vel Paulo teste, contigit, ubi ait Damasci, gentis præfectum Aretam, regis Damascenorum **245** excubias in urbe posuisse, ut se comprehenderet⁵⁸.

Τὰ οὖν πρῶτα τῆς προφητείας ἐπὶ τοὺς τῶν Ἀσσυρίων ἀνοίσομεν χρόνους, καθ' οὓς συνέβη Δαμασκήν πολιορκία διττή. Εἰκόσ δέ φασι, κἀν τοῖς Περσικοῖς τε καὶ Μακεδονικοῖς ἕτερα πάλιν παθεῖν, ἃ καὶ δηλοῦσθαι διὰ τοῦ Ἰδοῦ Δαμασκός ἀρθήσεται ἀπὸ πέλεων. Τὸ δὲ οὐκ ἔσται ὀχυρὰ τοῦ καταφυγεῖν Ἐφραϊμ, καὶ οὐκέτι βουσιλεία ἐν Δαμασκή, τῆς Ῥωμαίκοις ἀρμόσειε χρόνοις. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν οἱ κατὰ μέρος πανταχοῦ καθήρηντο βασιλεῖς. Μερικὴν γὰρ πῶσιν, ἀλλ' οὐκ ἀφανισμὸν παντελῆ τὰ πρῶτα περίττη τῆς προφητείας, ὡς ὄηλον ἐν τοῦ, καὶ οὐκ ἔσται ὀχυρὰ. Καὶ πάλιν, οὐκ ἔσται βουσιλεία ἐν Δαμασκή. Ὡς μελλούσης μὲν ἕσεσθαι, πλὴν οὐκ ὀχυρὰς, οὐδὲ βασιλευούσης, οἷα καὶ πρότερον. Εἴποις δ' ἂν καὶ ἄλλως. Φασὶ ταπεινώσιν αὐτοῖς; τὰ παρόντα καὶ βίον δηλοῦν ἰδιωτικὸν, ὡς που λέγεται καὶ πλοῦσις ἐκπίπτειν εἰς πενίαν μεταβαλὼν, ὅτε ἐν ἀζώματι πρὸς ἀτιμίαν ἐλθῶν ὅποιον καὶ τὸ οἶκος Ἰσραὴλ πέπτωκεν, οὐκ ἔτι μὴ προσθήσει τοῦ ἀναστῆναι. Οὕτω καὶ νῦν, τὸ εἰς πτώσιν, τὴν καθαιρεσὶν δηλοῦν τῆς βασιλείας νοῦτο. Πάλαι γὰρ ἐκράτει τῶν Σύρων, πρὶν οἱ τοῦ Μακεδόνης Ἀλεξάνδρου διάδοχοι τῶν νῦν ἐν Συρίᾳ λαμπρῶν οἰκιστὰς γεγόνασι πόλεων, Ἀντιοχείας, Λαοδικείας, Ἀπαμίας ἰδιώτας τοίνυν ἕσεσθαι ὀρθοῖ τοὺς ταύτης οἰκησοντας, δίκην ἀγέλης ποιμνίων διὰ τὸ τοῦτων ἀγέλαιον οἰκησοντας. Τὸ οὖν ἀρθήσεται ἀπὸ πέλεων, βασιλικῶν νοητέον, ὃ νῦν ἐπὶ Ῥωμαίων ἐώραται, οἷς ὑποκύπτει, μηδὲν ἔτι πολέμιου διώκοντος, διὰ τὴν τῶν κρατούντων ἰσχύον. Εἰς τοῦτο δὲ καταστᾶσα, τῆ τῶν Ἰουδαίων ἕξει πῶς ἐπικουρῆσαι δυνήσεται, καθάπερ καὶ πρότερον; οὕτε δὲ φησὶν ἐν Δαμασκή τῶν Σύρων ἔσται βασι-

⁵⁵ IV Reg. xvi, 9.

⁵⁶ Jerem. xlix, 24.

⁵⁷ ibid. 26, 27.

⁵⁸ II Cor. xi, 32.

tiam, a quoquam bello vexari constat), intelligendum est. In hunc autem rerum statum cum semel inciderit, num Judæorum genti jam, sicut antea suppetias ferre poterit? Ino vero ne in *Damascus* quidem ipsa *Syrorum*, aut atibi in *Syria* uspiam (hoc enim per reliquum *Syrorum* **246** putant significari) regnum supererit; sed, eadem cum peccatore Dei populo tolerare cogitur. Vocat autem *gloriam Israel et ejus pingua*, regnum ipsum, ipsum sacerdotium, ipsam sanctificationem, ipsum lege imperatum cultum, ipsam prophetandi gratiam, ipsam denique populi libertatem: quibus ut statim Dei privatus est populus, ita regnum ipsa amisit *Damascus*: ideoque in die illa, quo Salvatoris adventum designaret, adjunxit. Vide autem quo pacto non domum *Jacob* universam, sed *gloriam* tantum ipsius sublaturum se interminetur; cum *tanquam spicas, quæ messis tempore colliguntur*, populum significet; a quo jam resectas esse *spicas*

Quod si etiam inter eos reperiat non contemnendus aliquis; erit, inquit, non ad *spicæ* modum, quæ in agro nasci consuevit, sed in profunda, siccaque et dura *convalle*. *Spicæ* autem nomine, ut ego quidem sentio, discipulorum cœtum, de quibus superius illud: « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen ⁶², » usurpavit, intellexit. Cæterum qui inter eos eximii exstiter, alia ratione demonstrant; cum *sicut olivæ grana duo, aut tria in summo cacumine, aut quatuor, aut quinque ipsius ramos esse relinquendos* addidit; quasi designato tempore paucum adeo servatorum forte numerum significet, ut uni omnes *spicæ* comparari queant, quorum *summi duo, aut tres* futuri sint. Nam cum in *sublimi summitate* dixit, eorum eminentiam, quos binos quidem olim, et trinos vocavit Christus, electorum veluti eximios, Petrum, Jacobum, et Joannem; quibus in monte præsentibus non transformatus modo apparuit ⁶³, sed et ipsam *synagogæ principis* filiam a morte revocavit ⁶⁴, obscure significavit. Reliquos autem, novem scilicet, *quatuor aut quinque* numerandi vocabulis. Quod si *duo et tres, et quatuor, et quinque* in summam colligas, **247** Paulumque adjungas, qui est et ipse vocatus apostolus ⁶⁵, et Jacobum denique, qui Domini frater erat, primus ab eodem Hierosolymorum creatus episcopus; quatuordecim numero reperias, qui in *oleæ fastigio* omnes, id est, in ipsa Judæorum successione, quam et idem Paulus radicem sanctam et primitias, et bonam olivam appellat ⁶⁶, remanserunt. Post apostolorum autem vocationem, congrue valde et ipsam gentium, quæ deorum multitudinem amplexatæ fuerant, conversionem proponit; qui eas non lucos amplius, et erecta in eis altaria curaturas; sed sanctum *Israel* unum agnitas affirmet; cum prius a vera Dei cognitione alieni, testamentorumque promissionis expertes essent ⁶⁷; ubi præfixum tempus illud, quo desertæ futuræ sunt urbes *Israel*, *diem* appellat.

λειον, οὗτε τῆς Συρίας ἐτέρωθι (τοῦτο γὰρ φασὶ καὶ τὸ κατάλοιπον τῶν Σύρων θηλοῦν), ἀλλὰ καρτερῶ, φησὶ, μετὰ Θεοῦ λαὸν ἡμαρτηκότα πεισομένη τὰ παραπλήσια. Καλεῖ δὲ δόξαν Ἱερουσαλήμ, καὶ ταύτης πλοῦρα, τὴν βασιλείαν, τὴν ἱερωσύνην. Τὸ ἅγιασμα, τὴν κατὰ νόμον λατρείαν, τὴν προφητικὴν χάριν, καὶ τοῦ λαοῦ τὴν ἐλευθερίαν. Ὅτε δὲ τούτων Ἰσραὴλ ἀπεστέρητο καὶ τῆς βασιλείας ἡ *Δαμασκός*. Διό φησιν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας δηλῶν. Ὅρα δὲ ὅπως οὐ παντελῆ τοῦ Ἰακώβ ἀναίρεσιν ἐφησεν ἔσεσθαι, τῆς δόξης δὲ μόνης αὐτῶν. Ὅτε φησὶν, ὡς ἐν ἀμνητῶ συν-ἀγοῦνται μὲν οἱ ἀσδάχους, καταλείπεται δὲ ἐν τῇ χώρᾳ καλὰμη ψυλλή, οὕτως ἔσεσθαι καὶ τὸν Ἰουδαίων λαὸν, ἀποτιμηθέντων μὲν τῶν πάλοι παρ' αὐτοῖς ἀσταχῶν, μόνης δὲ τῆς καλὰμης ἐν αὐτοῖς περιλειφθείσης.

relictis inanibus in agro calamis, Judæorum fore *stipulas* autem nunc in eo *stipulas* remanere constat.

Κὰν εὐρεθῆ δὲ τις ἐν αὐτοῖς ἀξιόλογος, ἔσται κατὰ *στάχυν* οὐκ ἐν πεδίῳ φυέντα, ἀλλ' ἐν κοιλάδι καὶ *φάργγι* καταξήρω καὶ στερεῇ. Τοῦ *στάχους* οἶμαι τὸν τῶν μαθητῶν δηλοῦντος χορδὸν, περὶ ᾧν ἔλεγεν ὁ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῶν σπέρμα. Τούτῳ δὲ τούτων ἐκκριτοῦς δι' ἐτέρου δεδήλωκε παραδείγματος, ὡς ῥώγες εἰπὼν δύο, ἢ τρεῖς ἐπ' ἄκρου μετώρου, ἢ τέσσαρες, ἢ πέντε ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτοῦ καταλειφθῆ. Ἐν γὰρ τοῖς δηλοῦμένοις χρόνοις, τοσαύτη, φησὶν, ἔσται τῶν σωζομένων ἢ σπάνη, ὡς ἐνὶ πάντας παραβάλλεσθαι *στάχυι*. Ἄν τοὺς ἀκροτάτους ἔσεσθαι που δύο ἢ τρεῖς. Ἐπ' ἄκρου γὰρ εἰπὼν μετώρου, τὸ τούτων προὔχον αἰνύττεται, οὗς προσεκαλεῖτο ποτὲ μὲν κατὰ συζυγίαν, ποτὲ δὲ κατὰ τρεῖς ὁ Σωτὴρ, ἐκλεκτῶν ὡς περ ἐκλεκτοτέρους Πέτρον, Ἰάκωβον, Ἰωάννην, οἷς ἐν ὄρει μόνους τὴν μεταμόρφωσιν ἔδειξεν ἢ τὴν τε θυγατέρα τοῦ ἀρχισυναγώγου, πάλιν ἐπὶ τούτων ἀνέστησεν. Τούτους δὲ λοιποὺς τέσσαρας ἢ πέντε φησὶ, τοῦτ' ἔστιν ἐννεά. Εἰ δὲ συνθεθεῖεν δύο, καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας, καὶ πέντε, τὸν Τῶν, ἰδ', ποιήσουσιν ἀριθμὸν, προστιθεμένου τοῖς δώδεκα Παύλου, κλητοῦ καὶ αὐτοῦ ἀποστόλου τυγχάνοντος, καὶ Ἰακώβου, ὃς ἀδελφὸς ὦν τοῦ Κυρίου πρῶτος Κυρίου διαμνημονεύεται ὁ δὲ πάντες ἐπ' ἄκρου τῆς ἐλάϊας δηλαδὴ τῆς Ἰουδαίων διαδοχῆς, ἦν καὶ Παῦλος ρίζαν ἀγίαν, καὶ ἀπαρχὴν καὶ καλλιέλου εἶρηκε. Μετὰ δὲ τὴν τῶν ἀποστόλων, ἀκολουθῶς σφόδρα καὶ τῶν ἐθνῶν τῶν πολυθέων ἐδήλωσε τὴν ἐπιστροφὴν, οὐκ ἔτι λέγων τοῖς ἄλλοις προσέξουσιν, οὐδὲ τοῖς ἐνταῦθα βωμοῖς, μόνον δὲ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιγνώσονται, οἱ πρὶν ἀπηλλοτριωμένοι τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, τὸν ἀποθεθέντα χρόνον ἡμέραν καλῶν, καθ' ὃν ἐγκαταλείμμενα φησὶν αἱ πόλεις ἔσσονται τοῦ Ἰσραὴλ.

diem appellat.

⁶² Isa. i, 9. ⁶³ Matth. xvii, 1 seqq. ⁶⁴ Luc. viii, 41 seqq. ⁶⁵ Galat. i, 1. ⁶⁶ Rom. xi, 16, 24. ⁶⁷ Ephes. ii, 12.

Ὡς γὰρ, ὅτε ταῦτα Ἀμορραῖοι κατέλιπον, ἀντί- A
 ἤθησαν, φησὶν· οὕτω σου, φησὶν, ἐξωσθέντος οἰκί-
 σουσιν ἕτεροι. Ἡ γὰρ ἀσέβεια τῆς ἐκβολῆς ἐπ' ἀμ-
 φοτέρων αἰτία. Καὶ νῦν ἔστι τὴν Ἰουδαίαν ὕψ' Ἑλ-
 λήνων οἰκουμένην ἰδεῖν. Πλείεται δὲ πόλεις, κατὰ
 τὴν προφητείαν, ὑπὸ Ῥωμαίων ἐξηρημώθησαν, ἀνθ'
 ὧν φησὶν, αὐτῶν τὸν Κύριον κατέλιπον, τοῦτ' ἔστι
 τὸν Ἰησοῦν, κατὰ τὴν τῶν Ἑβραίων φωνήν. Ὅπως
 δὲ γέγονεν αὐτοῖς ἀεὶ βοηθός, δηλοῖ τὸ, « Ποσάκις
 ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, » καὶ τὰ ἐξῆς.
 Ὡς τὴν εἰς αὐτὸν ἀπιστίαν δηλοῖ τὸ διότι ἐφύτευσαν
 φυτείας ἀπιστον, ὅτε καὶ ἐπλανήθησαν. Εἰ δὲ
 μεταβαλὼν, φησὶν, ἐπὶ τὴν ἀνατελισσάν τῷ κόσμῳ
 τοῦ φωτὸς πρῶταν τοῦ εὐαγγελικοῦ, καὶ τοῦ τῆς δι-
 καιοσύνης Ἡλίου, ἕτερον σπέρμα κατάθοιο τῆ σεαυ-
 τοῦ διανοῖα (περὶ οὗ φησὶν, « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων
 τοῦ σπειρίαι. » Καί· « Ὀμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐ-
 ρανῶν σπείραντι· καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ)
 ἀνθήσει ἐν σοὶ εἰς ἀμύτην, καὶ διδάξεις ἑτέρους,
 ὡς καιοὶ τοῦ κλήρου μεταδιδοῦς. Τινὲς μέντοι
 μίαν μόνην ἄλωσιν Δαμασκοῦ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀσσυ-
 ρίων εἰπόντες, τὴν πᾶσαν βῆσιν περὶ αὐτῆς, καὶ
 τῶν κατ' αὐτὴν ἐξῆρησαντο χρόνων, ἦν ὡς μήπω
 γενομένην, ἔσεσθαι νῦν ὁ προφήτης φησὶν, ὅτε περ
 ὑπὸ τῶν οἰκητόρων ἀπολωλότων καταλειφθήσεται.
 Ἐν ἧ δὲ ἐρημίαν παντελῆ κοιτασθήσεται ποιῶντα,
 καὶ οὐκ ἔσται, φησὶν, ὁ δῶκων, μηδενὸς τοῖς
 ποιμέσιν ἐπιτιμῆσοντος. Καὶ οὐχ ἔξει ταῖς δέκα φυ-
 λαῖς συμμαχῆσαι ὡς εἰώθει χρηματιζούσας Ἐφραῖμ.
 Κατ' ἔμφρασιν δὲ φησὶν τὸ, καὶ οὐκ ἔσται ἐν C
 αὐτῇ βασιλεία, τὴν ἰσχυράν, καθὰ καὶ πρῶην, βα-
 σιλείαν δηλοῦν. Οἱ γὰρ μετὰ ταῦτα τοπάρχαι καὶ
 φύλαρχοι μᾶλλον ἐγένοντο. Ἀτονῆσαι δὲ καὶ τῶν
 Σύρων ἐν αὐτῇ τὸ λοιπὸν, τοῦτ' ἔστι πᾶν τὸ ἔθνος
 τὸ ὑπ' αὐτῆν. Συναλῶναι δὲ τῇ Δαμασκῷ καὶ τὰς
 φυλάς τὰς δέκα δηλοῖ καὶ τὰ πλήθη τούτων, ἐφ' οἷς
 ἐφρόνουν, ὡς ὄντες ἀνάλωτοι.

gens ea nimirum omnis, quæ ipsi subjicitur. Ideo
 rituram multitudinem significat; quod de se ita,

Διὸ καὶ δόξαν ταῦτα καλεῖ, ὡς καὶ πλοῖα δόξης
 τὸν τούτων βασιλεία. Ὡς γὰρ ἡ τετάρτη τῶν Βασι-
 λειῶν διδάσκει, Σαλμανασάρ ἐπολιόρχησεν ἐπ' ἔτη
 τρία Σαμάρειαν, εἰλέν τε ταύτην, καὶ τὸν Ὄση
 μετόπισεν εἰς Βαβυλῶνα βασιλεία τούτων ὑπάρχοντα.
 Εἰ μὴ που πλοῖα δόξης τοῦ ἐνδόξου ἀνδρα καὶ
 πλούτῳ κομῶντας λέγει, ταῖς τε παρὰ πάντων βι-
 ρυνομένουσιν τιμαῖς. Διὰ δὲ τῆς τῶν ἀσταχῶν παρα-
 βολῆς, ἔτι δὲ καὶ τῆς ἐλαιᾶς τὴν ἀπονὸν ἄλωσιν
 τὴν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων παρίστησι κοπιόντων ἄδην
 τοὺς ἀνδρας, ὡς ἐπὶ θέρους, καὶ πληγαῖς πολλαῖς ὡς
 ἐπ' ἐλαιᾶς τρυγωμένης, τοὺς πολεμίους ἐλαυνόντων
 τῶν ἐπελθόντων· ἅμα δὲ, καὶ τὸ μὴ παντελῶς ἀπο-
 λείσθαι τὸ γένος. Βραχὺ γάρ τι λείμμα καταλει-
 φθήσεται καλὰ μὴν ὡς περ ἄτιμον, τοὺς διαλαθόν-
 τας, ὡς ἐπ' ἐλαιᾶς, τῶν τρυγόντων τοὺς ὄφθαλμούς.

⁶⁶ Matth. xxiii, 37. ⁶⁷ Matth. xiii, 3. ⁷⁰ Ibid. 24. ⁷¹ IV Reg. xvii, 48.

VARIAE LECTIONES.

• ἰσ. πολλαῖς τοὺς πολεμίους ἐπελθόντας ἐλαυνόντων, ὡς ἐπ' ἐλαιᾶς τρυγωμένης.

Sicut enim prius ab Amorrhæis desertæ sunt,
 ait, ut in eas inducereris; sic et te expulso easdem
 occupabunt alii, cum utriusque expulsionis causa
 sit impietas; cum Judæam etiam a gentibus obti-
 neri constat. Eorum enim urbes per multas a Ro-
 manis ideo in solitudinem redactas esse significat,
 quod Dominum suum, Jesum videlicet, juxta vocem
 Hebræorum, reliquerunt: qui tamen quam ipsis ad
 auxilium semper paratus fuerit, ex eo patebit, quod
 frustra se filios ejus semper studuissent sub alis,
 gallinæ more, cogere et fovere conuenitur ⁶⁶. Eo-
 rum itaque vel inde apparet infidelitas, quod plan-
 tationem infidelem, unde et ipsos errasse certum
 est, plantaverunt. Quod si mutata tamen sententia,
 ait, ad exorientem mundo evangelicæ lucis, solis-
 que justitiæ matutinam horam intuens, semen in
 animo tuo aliud (de quo nimirum: « Exiit qui
 seminat seminare ⁶⁷; » et: « Simile est regnum
 cælorum ei, qui seminat bonum semen in agro suo ⁷⁰ »
 sermo est) adjeceris: Florebit in te ad messem, et
 alios, tanquam transmissa in filios hæreditate, doce-
 bis. Non desunt, qui unam tantum Damasci per
 Assyrios expugnationem significari putantes, a l
 cam ejusque tempora (tanquam nondum præterier-
 rit, tumque propheta futuram demum innuat, cum
 percuntibus **248** incolis capiatur) litteram om-
 nem retulerunt. In hac ergo, propter solitudinem
 summam, recubituros greges significatur; nec fore
 qui persequatur, quando nemo pastores urgeat aut
 reprehendat; imo nec unde tribus decem, quæ
 Ephraim nomine intelliguntur, usitato more auxi-
 lietur habituram. Emphatice autem non futurum in
 ea regnum addidit; ut regni, quod antea potens et
 validum fuerat, vires esse diminutas ostendat. Qui
 enim postea regnum habuerunt, toparchæ magis,
 gentique præfecti, quam reges exstiterunt. Deficie
 autem et Syrorum, qui in ea sunt, reliquum;
 vero et decem cum Damasco tribus, eorumque pe-
 ac si expugnari nunquam potuissent, sentirent.

Et hoc ipsum est, quod gloriam quidem, et pin-
 guia gloriæ, regem eorum appellat. Ut enim Re-
 gum quarto legimus, Samariam tribus annis obs-
 sessam expugnavit Salmanasar, Oseamque regem
 ejus bello captum in Babyloniam transtulit ⁷¹. Nisi
 forsitan pingua gloriæ homines divitiis gloriæque
 tumidos, et tanquam diffuentes, honoribusque
 præter ceteros cumulatol intelligat. Per spicarem
 autem et olivæ similitudinem, perfacilem Assyriis
 expugnationem fore significat; quibus ita impune
 hostes cedere liceat, atque spicas demetere; fu-
 gientesque icibus ita crebris petere et ferire, ut
 cum olivæ decutiuntur. Nec ob id tamen funditu-
 gentem esse perituram; quando reliquæ breves
 (non aliter quam quæ post messem neglectæ jacent
 stipulæ; aut quæ in decutiendis olivis collectorum

oculos effugiunt) superfuturæ sint; quæ tamen et ipsæ Deum postea agnoscent, ob idque a Paulo ad doctrinam ferendam invitantur ¹². Cum enim prophetis divina benignitate concionantibus minime credidissent; sed in Deum, tanquam jumentorum pulli petulanter se gessissent; et ad ipsum etiam, quod apud Davidem legimus, dum « in campo et freno maxillas eorum constringe ¹³, » ait, passi sunt, suaque tandem agnita impietate, non sine pœnitudo ab ea recesserunt: **249** quos tamen

Cæterum *Amorrhæos* imitati, eadem cum illis et isti quoque passi sunt, dum victi sæpe, sæpe etiam victores (Deo nimirum contra ipsos alias, alias etiam pro ipsis stante) evaserunt. Atque hæc ideo contigisse volunt, quod beneficiorum acceptorum *immemores* eo devenerant impietatis, ut parum abfuerit, quin idolorum vitulos compellando, eos esse deos illos, a quibus de terra Ægypti eductus esset Israel, dixerint. Deo enim auxiliante, quæ sunt in nobis gentes, eosque etiam, qui hujus mundi tenebrarum potestatem sortiti sunt, ita superamus, ut non dominatoris spiritus locum in nobis reperiat. Verum simulatque Deo inniti desierimus, tanquam infirmi et ignavi pedibus hostium *conculcamur*. Deinde errasse Israelitas ostendit, qui numero exercitu confusi, tanquam a nullo perculti et superari possent, ea spe exciderint; quod autem patriæ restituti, ibi cum liberis in otio et pace vixerunt, vero Dei cultui, quem ipsi amplexi sunt, esse tribuendum. Neque enim, si Deo non pareas ait, *semen tuum*, et genus *fidele*, et constans esse queat. Cum enim multiplicatum illud esse videres, errasti; tanquam expugnari non posses. Sed *spicarum* in mœnem messorum falce coincident. Sin autem mane seminaveris, id est, si in luce versatus ad Salvatorem unum aspexeris, tum tibi, quod seminatum est, non ante maturitatem præreceptum perire, sed perfici continget. Atque i.a animi tranquillitatem supernique a Deo impetrandi auxilii viam, tanquam hæreditatem aliquam filiis aperies.

250 VERS. 12-14. *Væ multitudini gentium multarum. Sicut mare fluctuans, sic turbabimini et humerus gentium multarum, tanquam aqua resonabit. Tanquam aqua multa, gentes multe; quasi aquæ multe vi impulsæ, etc.*

Explicata gentium conversione, Judæorumque in Christum pervicacia, ad eam se jam multitudinem convertit, quæ *Damasci*, cæterisque locis perfidiam servans, Christi Ecclesiam esset oppugnatura: quam, *sicut mare fluctibus agitatum, cum idololatritia liberatam ad Evangelii prædicationem admitti contigerit, conturbatum iri, multarumque gentium humerum, velut aquam sonitum edituram esse significat*. Ut enim *maris terga* cum ventis agitantur, sursum elevantur, et *sonitu* aures audientium obtundunt, sic quæ in incredulitate remansit *multitudo*, si ab invisibilibus gentibus vexetur, eorum

A Παιδευθέντες δὲ φησὶν ἐπιγνώσονται Κύριον. Διὸ καὶ Παῦλος εἰς παιδείαν ὑπομένειν παρακαλεῖται. Τοῖς γὰρ προφήταις ἐκ φιλανθρωπίας Θεοῦ μὴ πεισθέντες κηρύττουσι, τοῦ δὲ Θεοῦ καθάπερ πῶλοι κατασκιρτήσαντες ἔπαθον ὁ δὲ φησὶ καὶ Δαβίδ, « Ἐν κτημῶ καὶ χαλινῶ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἄγξεις » εἰπὼν· καὶ κατεργνωκότες ἑαυτῶν τῆς ἀσεβείας ἀπέστησαν. Μακρύτερον δὲ τὸ πρὸ πάρας κακῶν, ἐπιγνώσκειν τὸν Κύριον.

ante pœnas respiscere, Deumque agnoscere be-

B Μιμησαμένοι δὲ τοὺς Ἀμορφαίους, ἅπερ ἐκεῖνοι πεπόνθασι ἐλόντες ἀμογητὶ καὶ παθόντες. ποτὲ μὲν ὑπὲρ αὐτῶν, ἐπικουρούντος Θεοῦ. Δι' ἅπερ, ὡς φησὶν, ἠσέθησαν ὑστερον, μηδὲν ὦν πρῶτον εὐηργέτηντο *μνημονεύσαντες*, μικροῦ γε πάλιν ταῖς τῶν εἰδῶλων εἰρηκότες δαμάσειν, οὗτοι οἱ Θεοὶ σου Ἰσραὴλ, οἱ τινες ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Μετὰ Θεοῦ γὰρ νικῶμεν ἔθνη τὰ ἐν ἡμῖν, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος οὐχ εὐρῆσει τόπον ἐν ἡμῖν. Ἡμεληκότες δὲ τοῦ προσκεῖσθαι Θεῷ, ἀθνεεῖς τε καὶ ἀνάνδροι τοῖς ποσὶν ἵποκεισόμεθα τῶν ἐχθρῶν. Εἴτα δεικνυσὶν ὡς ἐπλανήθησαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ τῇ πολυχειρίᾳ θαρσύναντες, ὡς μηδὲν αὐτοὺς πατάζοντος, καὶ τῆς ἐλπίδος διήμαρτον. Ὡς δὲ τῆς αἰχμαλωσίας βυσθέντες ἐν Ἱερουσαλὴμ τῇ κατὰ Θεὸν λατρείᾳ προσέκειντο αὐτοὶ τε καὶ παῖδες ἐν ἀσφαλείᾳ κατώκησαν. Τὸ γὰρ σὸν σπέρμα καὶ τὸ σὸν γένος, φησὶν, ἀπιστοὺν ἔστα· καὶ σκληρὸν ἀπειθούντος Θεοῦ· πληθυνθὲν γὰρ τοῦτο θεωρῶν ἐπλανήθης, ὡς ὑπάρχων ἀνάλωτος. Ἀλλὰ πεσοῦνται, φησὶ, δίκην ἀσταχῶν κειρόμενοι. Ἐὶν δὲ τὸ πρῶτ' σπείρης γεγωνὸς ἐν φωτὶ, τὸν σῶζοντα μόνον εἰδὼς, τότε σοὶ τὸ σπαρὲν τελεσφορηθήσεται μὴ ἀπολλύμενον ἄωρον. Καὶ παραπέμφεις εἰς υἱοὺς καθάπερ τινὰ κληρὸν τῆν εὐθυμίαν, καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπικουρίας τὴν μέθοδον.

C præreceptum perire, sed perfici continget. Atque

ιβ'-ιδ'. Οὐαὶ πληθοῦς ἐθνῶν πολλῶν. Ὡς θάλασσα κυμαίνουσα, οὕτω ταραχθήσεσθε. Καὶ ῥῶτος ἐθνῶν πολλῶν, ὡς ὕδωρ ἠχῆσει. Ὡς ὕδωρ πολὺ, ἔθρη πολλὰ. Ὡς ὕδατος πολλοῦ βία κατωφερομένου, κ. τ. λ.

Εἰπὼν τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπιστροφήν, καὶ τὴν Ἰουδαίων εἰς Χριστὸν ἀπιστίαν, μεταβαίνει τοῦντεῦθεν D ἐπὶ τὰ πληθὴ τῶν ἐν αὐτῇ Δαμασκῶ καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις ἐν ἀπιστίᾳ μεινάντων, μελλόντων πολιορχῆσαι τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, οἱ καὶ κληροθήσονται *κυμαινούσης δίκην θαλάττης* ἐπὶ τῷ κηρύγματι τῷ εὐαγγελικῷ ξενιζόμενοι καθαιροῦντι τὴν εἰδωλολατρείαν. Καὶ ῥῶτος ἐθνῶν πολλῶν ὡς ὕδωρ ἠχῆσει. Ὡς γὰρ θαλάττης ῥῶτα μετρωρίζεται τοῖς πνεύμασιν ἀνιστάμενα, καὶ τῷ ἤφω κατακτυπεῖ τοὺς ἀκούοντας· οὕτω τὰ πληθὴ τῶν ἐν ἀπιστίᾳ μεινάντων, ὑπὸ τῶν ἀοράτων ἐθνῶν ἐνερ-

¹² Hebr. xii, 25. ¹³ Psal. xxxi, 9.

γούμενα, κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἠχήσει τὴν ἐπανά- A
στασιν· ὧν διηλοὶ τοὺς μὲν θυμούς· ἢ *νυμφοῦσαι*
θάλαττα. τὰς δὲ κατὰ τῶν πιστῶν ἀπειλάς· τὸ *ἠχεῖν*
ἕδωρ. Τὸ δὲ *βίβη φερόμενον ἕδωρ*, ὡς ὑφ' ἐτέρων
ἐνεργούμενοι τοιμῶσι ταῦτα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας,
ὧν τὸ τέλος δηλῶν ἐπάγει. Καὶ *ἀποσκορακίει αὐ-*
τὸν, κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· *Ἐπιτιμήσειεν αὐτῷ*, ἢ
ἐμβριμῆσεται κατὰ Σύμμαχον· δηλονότι, τῷ πληθεὶ
τῶν ἀπίστων ἐθνῶν, καὶ τῷ τούτοις ἐνεργούντι δια-
βῶ. Τίς δὲ ἐπιτιμήσει; περὶ οὗ πάντως εἴρηται,
« Ἐπιτιμήσει Κύριος ἐν σοὶ ὁ ἐκλεξάμενος τὴν
Ἱερουσαλήμ. » *Ἐπιτιμῶν δὲ τί ποιήσει; καὶ πῶς*
αὐτὸν διώξεται ὡς χροῦν ἀχύρου, καὶ ὡς κο-
ριορτὸν τροχοῦ καταίης φέρουσα. Οἱ δὲ τοιοῦτοι,
καὶ πρὸς δυσμαλίας τοῦ βίου *περιθήσουσιν*, ὅτε οὐκ
ἔτι ὑπάρχουσιν· ὅτε *πρωῖ* καὶ νέον φῶς τοῖς δι-
καίοις ἀνατελεῖ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Οὗς ἢ
οὐκ προνομεύσαντες τοιοῦτον ἔξουσι τέλος καὶ μερίδα
καὶ κληρὸν. Οὕτω δὲ πάλιν τινὲς τὴν προκειμένην
ἐξηγήσαντο ῥῆσιν· ὡς φιλόδημος ὧν ὁ Θεὸς φο-
βήσας ταῖς ἀπειλαῖς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, οἰκονομικῶς
καὶ τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς ἐλπίδα προβάλλεται δι' ἀμφοῖν
προτροπόμενος.

Εἰπὼν τοίνυν τὰ μέλλοντα τούτοις δεῖν, καὶ τὴν
τούτων αἰτίαν, ὅτι Κύριον ἐγκατέλιπον· νῦν ἐπ-
ήνεγκεν ἅπερ οἱ τούτους δουλωσάμενοι πείσονται, τὴν
συμβῆταν πληγὴν τοῖς μετὰ Ραψάκου προλέγων,
ὃν ἐκ Λάχης ἐπεμφε κατ' Ἱερουσαλήμ ὁ Σενναχειρὶμ C
τῆς Ἰουδαίας τὰς πόλεις ἔλδον, ὃς τοῦ τῶν Ἰουδαίων
καταφλοαρήσας Θεοῦ, τὴν δι' ἀγγέλου νυκτερινὴν ὑπε-
έστην πληγὴν ταύτην γὰρ ἀκούσας ὁ Σενναχειρὶμ
ἄφηε φυγὰς, καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων οὐκ εἰς μακρὰν ἀπώ-
λετο παίδων. Ταλανίζει τοίνυν τὸ μετ' αὐτοῦ *πληθος*
ἐπελθὼν ὁ προφήτης, ὡς ὄσον οὕτω τεθνηξόμενον, τὴν
ταραχὴν τούτων ἔροδον ἀπεικάζων θαλάττῃ καὶ ὕδα-
σιν. Οὗς καὶ *πολλῶν ἐθνῶν* ἐκάλεσε *ῥῶτον*, ὡς νικᾶν
ἰωθότας. Οἰοεὶ γὰρ *ῥῶτος* ἐγένοντο, τῶν φευγόντων
κατὰ νότου τούτους διώκοντες. Ἀλλὰ τὸν ἄγοντα, φη-
σιν, *ἀποσκορακίσας διώξεται, ὡς τροχοῦ κοριορτὸν*
ἀνέμου σφοδροτέρου προσβάλλοντος. Πρὸς αὐτὸν γὰρ
ἔφη δεῖ Ἡσαίου ὁ Θεός, « Καὶ ἐμβαλῶ φέμον
εἰς τὴν ῥῖνάν σου, καὶ χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου,
καὶ ἀποστρέψω σε πῆ ὀδῶ ἢ ἦλθες ἐν αὐτῇ. » Τὸ δὲ τῶν D
Ἰουδαίων πένθος ἐν ἑσπέρας, τὰ τῆς ἐπιούσης ἡμέ-
ρας ὄνειροπολούντων κακὰ, τὰ διὰ νυκτὸς τοῖς πολε-
μοῖς συμβεδηκότα δεῖξας ἔρθηρος παρεμυθήσατο,
μαθόντων ὡς ὁ τῶν πολεμίων οὐκ ἔστι στρατός· ἦγον
τὸ τῆς *ἑσπέρας πένθος*, φησὶν, οὐκ ἔσται *πρωῖ*. Περὶ
οὗ φησι καὶ Δαβὶδ, « Τὸ ἑσπέρας αὐλισθήσεται κλαυ-
θμός, καὶ εἰς τὸ πρωῖ ἀγαλλίασις. » Οὐκοῦν καὶ ὅτε
τὴν ψυχὴν αἱ πονηρὰι πολιορκοῦσι δυνάμεις, εἰκην
ὑδατος βλαίου τὰ ἐν ἡμῖν ἐγειροῦσαι πάθη, ἢ τοὺς
ἐξωθεν ἐπάγουσαι λογισμοὺς, κατὰ τὸν Ἐζεκίαν,

adversus Ecclesiam rebellionem et impetum sonitu
demonstrabit : quorum quidem furorem per *mare*
fluctuans ; minas autem adversus fideles per *reso-*
nantem aquam significavit. Quod autem *vi impul-*
sam esse aquam adjicit , id ideo facit , ut vi aliena
adactos talia in Ecclesiam audere doceat : quorum
tamen ut finem ostendam , eos se *exterminaturum*
affirmat , quo loco notandum est ab Aquila *inre-*
pendandi verbum , a Synimacho autem *comminandi*
quod ad infidelium multitudinem , eosque exercen-
tem diabolum referatur , usurpari . Quis est autem
qui increpet , nisi de quo legitur : « Increpabit Do-
minus qui in te Jerusalem elegit ? » Quid porro
futurum , ubi *increpaverit* ? et *longe eum persequetur* ;
tanquam ramentum palearum , et tanquam pulverem
rotæ , turbine agente . Qui sunt ejusmodi , et illi ad
vitiæ occasum , id est , cum esse desinent , *fugebunt* :
251 tum denum scilicet , cum *mane* etiam nova
lux futuro illo sæculo justis orietur . Talem rursum
qui deprædantur , exitum , talem partem , talem de-
nique sortem relaturi sunt . Sunt porro , qui ista
etiam sic explicant , ut Deum pro sua in homines
benevolentia , postquam Israelem minis terruisset ,
honorum spe ostentata prudenter utroque modo ad
se velint impellere .

Postquam ergo impendentium malorum causam,
quod a Domino defecerunt, attulit, quæ jam eos
maneant, a quibus in servitutem redacti sunt,
prædicat : cladem nempe Rapsacis, quem direptis
olim universis Judææ urbibus, adversus Hierosoly-
mā miserat Sennacherimus : ubi nonnulla im-
pie adversus Judæorum Deum debacchatus, noctu
per angelum deletus est ⁷⁵. Hujus enim cladis cum
ad Sennacherimum pervenisset nuntius, fugamque
arripuisset, non ita multo post a filiis suis inter-
emptus est. Infelicem ergo, quæ eo veluti jamjam
moritura venerat, *multitudinem* appellat; tumul-
tuosamque eorum invasionem mari et aquis com-
parat; *multarum* denique *gentium dorsum*, quasi
vincere illis esset usitatum, nominat. Tanquam
enim *dorsum* ipsi fuerunt, qui fugientes a tergo
persequerentur. At ducem, inquit, ubi *exterminave-*
rit, persequetur, tanquam rotæ pulverem, quæ ven-
torum solet impetu agitari et dissipari. Ita enim
Deum per Isaiam prophetam alloquitur Dominus :
« Et injiciam camum in nares tuas, et frenum in
labia tua; et qua via accessisti, eadem redire te
faciam ⁷⁶. » Deinde, quod de *vesperino Judæorum*
luctu habetur, qui mala sequenti die imminere som-
niabant, eorum id demonstratione mitigat, quæ
noctu hostibus acciderunt, cum hostium non esse
exercitum didicerunt, ac si *vesperinum luctum*, Dei
alterius *ortu* desitutum significet : De quo et Da-
vid ipse intellexisse videtur, cum ait : « Ad ve-
sperum demorabitur fletus, et ad matutinum læti-

⁷⁵ Zach. iii, 2. ⁷⁶ IV Reg. xix. 1 seqq. ⁷⁶ Isa. xxxvii, 29.

VARIÆ LECTIONES.

h γγ. καί.

tia 77. » Ne ergo quotiescunque vel perturbationibus in nobis tanquam *fluctibus excitatis*, vel externis rationibus admotis animum nostrum malæ obsidebunt **252** potestates metuamus; sed Ezechiam secuti Deum invocemus qui timorem Domini amplexus ab ejusdem angelo sopiri et liberari non dubitamus. Similiter, quantumvis hæretici sophisticarum rationum fastu vel veritatem oppugnare vel persecutionem movere conentur, adversus ea sæcula sæculorum adversus Amalecum pugnaturum,

CAP. XVIII.

VERS. 1-7. *Væ terre navium, atq̄ supra fluvios Æthiopiæ. Qui mittit in mari obsides, et epistolas biblinas supra aquas. Ibunt enim nuntii celeres ad gentem excelsam, et peregrinum populum, et gravem, etc.*

253 Judæorum principes, qui Romæ agebant, Paulum, a quo Christi fidem docebantur, his verbis allocutos esse legimus : « Nos neque litteras de te a Judæa accepimus : neque adveniens aliquis fratrum nuntiavit 79. » Et paulo post : « Nam de reecta hac notum nobis sit, quod ubique ei contradicitur 80, » quasi scriptis ubique per eos, qui in Judæa essent, litteris, Christi prædicationem non admitti significetur. Verum, pro eo quod *obsides* legimus, *senes* Aquilas, et *apostolos* Symmachus transtulerunt. Eorum ergo vicem non solum, sed terræ ipsius etiam, cujus adeo crevit iniquitas, ut ad *Æthiopas* etiam penetrarit, propheta lamentatur. *Indeque est, quod secundum Symmachum : Væ terræ sonus alatus ultra Æthiopiæ fluvios pervenit, scriptum legimus. Eorum enim sermo, qui aliis ista per litteras significarunt tanquam sonus aliquis, superatis Æthiopiæ montibus, ad ultimos usque orbis fines, navibus, non aliter quam alis, evolavit : ipsi denique ubique gentium terra marique profecti nuntii, biblinas epistolas detulerunt. Nam et nunc etiam nuntios appellamus, qui principum litteras ferunt quocunque ipsi jusserint. Verum quo loco ibunt nuntii celeres legimus, *Ite* dicunt cæteri; tanquam hoc primum ad Salvatoris Christi discipulos referatur, quos ut a Judæorum distingueret *apostolis*, hoc nomine appellavit. Neque vero ab istis illa dissentiant, quibus eos Christus ad perditas primum Israelis oves, tum ad gentes jubet proficisci 81. Quod ut fieret facilius et expeditius, nihil, quod iter impediret, assumere, non aurum, non argentum, non ferrum, non peram, non tunicas duas, non baculum, non calceos denique possidere permisit 82. Jubet vero ad *gentem excelsam et peregrinam, populumque gravem abire.**

254 Mittebantur enim ad alienigenas cum gentibus degentes, qui nihil certum firmumque habebant; sed qui erroris vento deorum multitudinem spirantis, circumferebantur; unde graves ipsi siebant, Imo ad ultimos orbis usque limites perve-

Λ Θεόν καλοῦντες μὴ δε σωμεν. Παρεμβαλεῖ γὰρ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. Ὅμοίως, καὶ αἱρετικοὶ σοφιστικῶν λόγων κόμπῳ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐγείρωνται ἢ διωγμούς, καὶ θλίψεις ἐπάγῳσι, προσήκει θαρσύνειν. Χεῖρὶ γὰρ κρυφαῖα πολεμήσει Κύριος ἐπὶ Ἀμαλήκ ἀπὸ γενεῶν εἰς γενεάς, καθὰ γέγραπται.

omnia confidamus, qui Dominum occulta manu in monente Scriptura, non ambigimus 78.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ΄.

α'-ζ'. Οὐαὶ γῆς πλοίων, πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας. Ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ὄμηρα, καὶ ἐπιστολὰς βιβλινὰς ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Β Πορεύσονται γὰρ ἄγγελοι κοῦφοι πρὸς ἔθνος μετέωρον, καὶ ξένον λαὸν καὶ χαλεπόν, κ. τ. λ.

Οἱ ἐπὶ Ῥώμῃ ἄρχοντες Ἰουδαίων τὰ περὶ Χριστοῦ τῷ Παύλῳ διδάσκοντι λέγουσιν· « Ἡμεῖς οὐτε γράμματα ἐδεξάμεθα περὶ σοῦ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Περὶ μὲν γὰρ τῆς αἰρέσεως αὐτῆς γνωστὸν ἡμῖν ἐστίν, » ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται· ὡς τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ πανταχοῦ γεγραφότων τὸ περὶ Χριστοῦ μὴ προσίσθαι κήρυγμα. Ἄντι δὲ τοῦ ὄμηναι, ὁ μὲν Ἀκύλας πρεσβυτέρς, ὁ δὲ Σύμμαχος ἀποστόλους ἐξέδωκε. Τούτους οὖν καὶ τὴν γῆν αὐτῶν ὁ προφήτης ὀδύρεται, ἥς ἡ κακία καὶ μέχρι τῆς Αἰθιοπῶν ἀφίκετο. Διδὸν καὶ κατὰ Σύμμαχον εἰρηται· Οὐαὶ γῆς, ὁ ἦχος πτερωτὸς ἢ πέραθεν ποταμῶν Αἰθιοπίας. Ὁ γὰρ τῶν γραφάντων ἦχος μέχρι καὶ τῶν Αἰθιοπίας ὄρων, καὶ τῶν τῆς γῆς περάτων διέδραμεν, ὡς διὰ πλοίων τινῶν ἵπταμένων. Οἷτε διακομιζόντες τὰς ἐπιστολὰς τὰς βιβλινὰς ἀπόστολοι πανταχοῦ γῆς οὐ διοδεύοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ναυτιλλόμενοι. Μέχρι δὲ νῦν ἀποστόλους καλοῦσι τοὺς ἐν κύκλῳ παρὰ τῶν ἀρχόντων περιφέροντας γράμματα. Ἄντι δὲ τοῦ πορεύσονται ἄγγελοι κοῦφοι, πορεύεσθε, φασίν οἱ λοιποὶ, ὡς ἀρχὴν εἶναι προστάγματος πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰρημένου τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, οὗς πρὸς τοὺς τῶν Ἰουδαίων διεστειλεν ἀποστόλους. Σύμφωνανα δὲ τοῖς παροῦσι πρὸς αὐτούς φησὶν ὁ Χριστός· Πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ ἀπολωλῶτα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη· καὶ τὸ εὐσταλές τε καὶ κοῦφον αὐτοῖς ὑποτίθεται βῆσσην αὐτοῖς τὴν πορείαν ποιῶν· μὴδὲν ἄρρητε κατὰ τὴν ὁδόν· καὶ, μὴ κτήσησθε χρυσόν, μὴδὲ ἀργυρον, μὴ χαλκόν, μὴ πέτραν, μὴ δύο χιτῶνας, μὴ βάλανον, μὴ ὑποδήματα. Ἦναί τε καλεῖται πρὸς ἔθνος μετέωρον τε καὶ ξένον, καὶ πρὸς λαὸν χαλεπόν. Πρὸς τοὺς ἐν ἔθνεσι γὰρ ἀλλογενεῖς ἀπεστέλλοντο βέβαιον ἔχοντας· οὐδὲν, ἀνέμῳ δὲ τῆς πολυθέου πλάνης περιφερομένους παντὶ, καὶ χαλεπῶς ἔχοντας πρὸς αὐτούς. Καὶ διέβαινον μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς, ὃ δηλοῖ τὸ, τίς αὐτοῦ ἐπέκεινα; ἀνθ' οὗ Σύμμαχος μεθ' ὃν οὐκ ἔστιν ἐπέκεινα λέγει. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθνος ἀνέλπιστον ἦν, κατὰ τὴν Ἀπόστολον εἰπόντα, ἐν πῖδα

77 Psal. xxix, 6. 78 Exod. xvii, 8-15. 79 Act. xxviii, 21. 80 ibid., 22. 81 Matth. xv, 24 82 Matth. x, 10.

μη ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν κόσμῳ. Ἦ δὲ σύμφωνα A
 προῖόν ὁ προφήτης ἔρει, καὶ οἱ ἀπηλιπισμένοι τῶν
 ἀνθρώπων ἐμπληρῆσονται εὐφροσύνης· ὅπερ ἦν
 ἔθνος καὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου καταπεπαιτημένον.
 Παραθαρβύων δὲ τούτους φησί, νῦν οἱ ποταμοὶ
 τῆς γῆς ἐπὶ τῇ ὑμέτερά πορείᾳ κατοικηθήσονται.
 Ποταμοὺς λέγων τῶν εἰς Θεὸν ἐπιστρέφόντων τὸ
 πλῆθος, ὡς περ οὖν καὶ χώρας τούτων, τὰς Ἐκκλη-
 σίας. Ὡς γὰρ κύμασι θαλάττης τεταραγμένης τοὺς
 ἀπίστους ἀνωτέρω παρέβαλλεν· οὕτω νῦν τοὺς πιστοὺς
 γλυκασί ποταμοῖς εὐσταθῶς κινουμένοις, περὶ ὧν
 ἀλλαγῆ φησιν· Ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε, ἐπ-
 ῆσαν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. ὁ Καὶ, Ἐποταμοὶ κρο-
 τήσουσι χεῖρας ἐπὶ τὸ αὐτό. ὁ Οἱ πρότερον ὄντες
 ἀόικητοι, ἀλλότριοι ἦσαν Θεοῦ, ἔρημός τε αὐτῶν
 θεοσεβείας ἡ χώρα· ἦντινα, καὶ τοὺς ποταμοὺς κα-
 οικεῖσθαι ποιήσει τὸ ὑμέτερον κήρυγμα. Καὶ τοῦ
 σταυροῦ τὸ σημεῖον οὕτως ἔσται πᾶσι πρόδηλον, ὡς
 ἐπ' ἔρους ὑψοούμενον. Καὶ σάλπιγγος ἤχος, τὸ
 ὑμέτερον εἶναι ὁδῶσει κήρυγμα πᾶσι χωροῦν εἰς ἐπ-
 ἤκοον. Εἴτα διδάσκει πῶς ἀταράχως οικεῖσθαι δυ-
 νήσεται. Τῇ γὰρ ἰδίᾳ πόλει χορηγεῖ Θεὸς τὴν
 ἀσφάλειαν, ὡς εἰκότως εἰρησθαι περὶ αὐτῆς· Ἐ-
 δοξασμένα ἐλάληθη περὶ σοῦ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ, ὁ
 καὶ, Ἐ τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν
 πόλιν τοῦ Θεοῦ. ὁ Ἐν ἧ καὶ φῶς οὐ τὸ τυχόν ἔσται,
 ἀλλ' ἑοικὸς ἡλιῶ μεσημβρινῶ. Καὶ ἀβλαβὴς ἔσται
 τοῖς ἔρωσι φησί. Σὺν αὐτῶ γὰρ καὶ νεφέλη δρόσου
 γενήσεται. Καὶ φῶς μὲν ὁ τοῦ Θεοῦ Ἄγιος, ὁ τὴν
 Ἐκκλησίαν φωτίζων. Νεφέλη δὲ δρόσου τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον, ἐπισκιάζον τοῖς μὴ δυναμένοις τὴν ἄκραν
 τοῦ Μονογενοῦς χωρῆσαι θεολογίαν.

Dominus. Nec est quod in ea vulgare lumen aliquod
 dispendio, roris nube temperatum conspicitur. 255 Lumen est ad hæc et ipsum Dei Verbum,
 quod Ecclesiam illustrat; ut roris nubes sanctus
 unigeniti Filii divinitatem intendere aciem non

Οὕτω γὰρ τὸ ταύτης ἄκρατον κεκραμένον ἔσται,
 διὰ τὴν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ὡς περ' τινὸς νεφέλης
 ὑποδρομήν. Ἄπερ ἔσται, φησί, πρὸ τοῦ θερισμοῦ,
 τὰς ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ δηλῶν δίκην ἀστα-
 χῶν ἀρθούσας, καθὰ προῦλεγε· καὶ Ἐύφρανθή-
 σονται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφραίνόμενοι ἐν ἀμῆτῳ· ὁ
 ἄς λευκὰς χώρας φησιν ὁ Σωτὴρ δεομένης πολλῶν
 ἐργατῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἔσται περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ
 πόλιν πρὸ τῆς συντελείας. Μετὰ δὲ τοῦ παρόντος
 βίου τὸν θερισμόν, καὶ αὐτῆς ἀκράτου μεθίξουσι
 τῆς θεότητος οἱ τοῦ τέλους ἐκεῖνου καταξιούμενοι.
 Ὅτε καὶ διάκρισις τῶν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ συναγομένων
 Ἐκκλησίᾳ γενήσεται, τῶν περιττῶν τῆς ἀμπέλου
 κλημάτων, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ βοτρῶν ἀφαιρουμέ-
 των, εἰς βορᾶν τε ταῖς κολαστικαῖς ἐκδιδομένων δυ-
 νάμεσιν, τῶν δὲ καρποφόρων ψυχῶν τῆς παρὰ τῷ
 Θεῷ τευζομένων ἐλπίδος. Τίς δὲ ἀφέλει, καὶ τίς
 ἐκκόψει, δεδήλωκεν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παριστάς τῃ
 ἀμπελον καὶ τὰ κλήματα, τοὺς τε ἀγαθοὺς καὶ ἀγνή-
 τους καρποὺς, λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀλη-
 θινή, ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός. ὁ Πᾶν κλήμα ἐν ἐμοῖ

nerunt, ut docet sequentibus verbis, dum quia
 ultra illum sit, quærit : quorum loco Symmachus
 post quem non ultra haberi interpretatus est. Erat
 vero gens ista sine spe, quales ii sunt, quos nec
 fidem nec Deum in mundo habere dicit Aposto-
 lus 82. Cui certe non erit illud incongruum, quod
 pergeus apponet propheta, cum non spe destitutos
 homines lætitia impletum iri dicet; qualis illa gens
 extitit, quæ a diabolo conculcata est. Hos autem
 ut confidere, bonoque esse animo faciat, nunc
 fluvii terræ in vestra via habitabuntur adjicit; flu-
 viorum nomine, eorum multitudinem intelligens,
 qui ad Deum confluerunt, ut et regionum appella-
 tione Ecclesias ipsas significavit. Sicut enim intū-
 deles antea agitato mari similes fecit, sic et fideles
 jam dulcibus aquis sedatisque fluminibus compa-
 ravit. De his et alibi legimus, cum ait : « Eleva-
 verunt flumina, Domine, elevaverunt flumina
 vocem suam 83, » et : « Flumina plaudent manu
 simul 84. » Ideo nimirum, quod cum prius minime
 habitarentur, a Deo alienos esse, et regionem pie-
 tate carere contingebat : quam jam, ipsaque adeo
 flumina vestra habitari faciet Evangelii promul-
 gatio. Ita deinde crucis manifestum et conspicuum
 signum futurum est, ut in monte elevari; ita rursus
 buccinæ sonus ingens futurus; ut ab omnibus, qui
 attendere velint, exaudiri facile et intelligi vestra
 queat prædicatio. Deinde, qua ratione tuto habi-
 tati possit, ostendit. Neque enim civitatem suam
 (de qua « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei 85; »
 et rursus : « Fluminis impetus lætificabunt civita-
 tem Dei 87, » legimus) : securitate carere patietur
 exspectes; sed quale meridiana luce, nullo intuen-
 tissimo. 255 Lumen est ad hæc et ipsum Dei Verbum,
 ipse Spiritus, quo ii innumbrantur, qui ad summam

Ita enim divini Spiritus auxilio, tanquam nubis
 alicujus effusione, ejus temperabitur puritas.
 Atque hæc quidem erunt, inquit, ante messem, ut
 in Dei Ecclesiis, spicarum more florentes significa-
 ret, sicut antea, cum « Lætabantur coram te,
 tanquam qui lætantur in messe 88, » dixit; quas
 etiam regiones albescere 89, et operariis multis in-
 digere 90 ipse etiam docuit Salvator. Atque hæc
 quidem de Dei civitate ante consummationem futura
 sunt. Post autem hujus vitæ messem, et meræ
 deitatis evadent participes qui hujus consumma-
 tionis digni reperientur, quo tempore collectorum
 in Ecclesia Dei discrimen habebitur : amputatis
 nimirum superfluis de vite sarmenis, sublatisque
 ab eodem racemulis, et ultricibus in cibum pote-
 statibus abjectis; animis autem, qui fructus edi-
 derunt, sua spe in Deo potentibus. Quis autem
 esset ablaturus, quos item amputaturus, non etiam
 Salvator ignorari voluit, cum de vite, de sarmen-
 tis, de bonis inutilibusque fructibus in hæc verba
 locutus est : « Ego sum vitis vera, Pater meus est

82 Ephes. II, 12. 83 Psal. XCII, 3. 84 Psal. XCII, 8. 85 Psal. LXXXVI, 3. 86 Psal. XLV, 5. 87 Isa. LX, 3.
 88 Joan. IV, 35. 89 Luc. X, 2.

agricola ⁹¹. » Omnem palmitem in me, qui fructum non facit, tollet eum, ut uberiores fructum edat. Idem rursus fusius, cum ablata similitudine adjunxit: Si quis in me non manet, foras, tanquam palmas, ejectus est, et aruit, qui postea collectus, et in ignem missus comburetur: quasi vitem se ipse, *palmites* autem discipulos appellaret. Neque vero incongruum fore arbitror, eos *racemorum* nomine, qui ab apostolis edocti sunt, significari: de quibus tanquam demortui *racemuli*, vitalisque facultatis expertes, tum demum illi abjiciuntur, qui ipso consummationis tempore nihil fructus edidisse reperientur. Sic Judas ille proditor, non aliter quam *botrus* inutilis, abscissus est. In Ecclesia deinde, quot *racemorum*, tot et animarum differentias reperias; quarum, cum *palmitum* instar habeant doctores, **256** *uram acerbam* producit alius; alius item perfectam et maturam, alius denique ventorum malignitate corruptam. Talis eorum ergo, qui fructus edere nullos consueverunt, futurus est finis. Aliorum deinceps qui frugiferi dicuntur, ratio sequitur, cum ait: *Et afferentur munera Domino exercituum de populo attrito, et triturato*. Enimvero is fortasse fuerit, qui angustum et *tritum* ad vitam iter ingressus, a communi hominum vitæ genere separatur, ac *divellitur*; hunc etiam *magnam* evasurum affirmat apud Deum; quippe cui nec rationalia dona, nec sanguine carentes hostiæ, quæ Deo nostris istis futurisque temporibus perpetuo offerantur, unquam defuturae sint. Aiunt vero qui *hic populus* habetur, gentem illam, quam *conculcatam et sperantem* dixit antea, significari. *Sperantem* quidem, propter patientiam: « Patientia enim magno teste Apostolo, spes operatur; spes autem non confundit ⁹²: » sed a persequentibus *conculcatam*. Vertit enim et Aquilas ipse, *gentem tolerantem et conculcatam*. Deinde adjicit propheta: *Quæ est in parte fluminis regionis ejus*. Verum cujusnam tandem, si non Dei? Eam enim, cum in Ecclesia versari contingeret, ex parte cognoscere, ex parte autem prophetare, audiemus ⁹³. Neque enim omne flumen Dei Verbum declarata *regio* exceperit. Alios deinde *cujus terram flumina diripuerunt* transtulisse reperiemus. Hujus enim persecutores *terram diripuisse*, cum Dei civitatem conculcarunt, vel eo constat, quod fluvius venisse, et fluisse ventos, et torrentem animam nostram pertransisse legimus ⁹⁴. Cæterum liberatus Dei *populus munera Domino in monte Sion*, cœlesti nimirum civitate, qua per summum pontificem Christum dignus est habitus, deferret; cum ad montem Sion, ad civitatem Dei viventes, cœlestem Jerusalem, ascendere jubeamur ⁹⁵. At sunt, qui verba ista aliter interpretantur, nimirum putant, cur, cum sit in Damascum propheta, in *Æthiopia* **257** mentionem incidere. Volunt itaque Deum, qui variis modis in se peccantem Israel castigare statuisset, id crebris

⁹¹ Joan. xv, 1. ⁹² Rom. v, 4, 5. ⁹³ I Cor. xii, 9.

μη φέρον καρπὸν, αἶρει αὐτό. Καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον καθαίρει αὐτό, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ. Καὶ πάλιν πλατύτερον εἰπὼν, τὴν παραβολὴν ἐπέηγαγεν, Ἐὰν μὴ τις μέλῃ ἐν ἐμοί, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλήμα, καὶ ἐξηράνθη· καὶ συναΐσουσιν αὐτό, καὶ εἰς πῦρ βαλοῦσι, καὶ καλεῖται· ἑαυτὸν μὲν ἄμπελον εἰπὼν, κλήματα δὲ, τοὺς μαθητάς. Οἱς ἀκλόουθον βέτρους νοεῖν τοὺς ὑπὸ τοῖς ἀποστόλοις μαθητευομένους; ὦν τὰ ὡσπερ νεκριμαῖα βοτρυδία, καὶ ζωτικῆς δυνάμεως ἄμοιρα, κατὰ τὴν τῆς συντελείας καιρὸν, μετὰ τῶν μὴ φερόντων καρπὸν κλημάτων ἀποβληθήσεται. Οὕτως Ἰούδας ὁ προδότης, ὡς βέτρους ἀχρηστος ἀπεκόπτετο· καὶ ἐν Ἐκκλησίᾳ δὲ, ὅσαι βοτρυδίων διαφοραὶ, τοσαῦται ψυχῶν. Τῶν διδασκάλων εἰς κλημάτων λόγον λαμβανομένων κυριεῖ τις, ἢ δὲ ἄμπελος, ἢ δὲ τελεία, ἢ δὲ ἀνεμόφορος. Τῶν μὲν ὄν ἀκάρπων τὸ τέλος τοιοῦτον· τῶν δὲ καρποφόρων ἐπήγεχε λέγων· Καὶ ἀνεχθήσεται δῶρα Κυρίου. Σαββαῖον ἐκ λαοῦ τεθλιμμένου καὶ ἐκτετιμμένου. Εἴη δ' ἂν εὖτος ὁ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδεύων τὴν ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν, ὃς ἐκτέλλεται τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ἡλιωτικῆς ζωῆς. Ὅν καὶ πολὺν φησιν, ὡς παρὰ Θεῷ τοιοῦτον ὑπάρχοντα, οὗ τὰ λογικὰ δῶρα, καὶ τὰς ἀναιμάκτους θυσίας μὴ διαλείπειν φησὶ Θεῷ προσφερομένας ἐν τε τῶν νῦν αἰῶνι καὶ μέλλοντι. Ὁ δὲ λαὸς οὗτος, τὸ ἄνω ἄρθρον ἐστὶν ἔθνος καταπεπατημένον φασὶ καὶ ἐλαλίχον. Διὰ μὲν τὴν ὑπομονὴν ἐλαλίχον. « Ἡ γὰρ ὑπομονὴ ἐλπίζει [καταργάζεται], ἢ δὲ ἐλπίς οὐ καταίσχυει, » κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον. Ἰπὸ δὲ τῶν διωξάντων καταπεπατημένον. Καὶ γὰρ Ἀκύλας ἐξέδωκεν, ἔθνος ὑπομένον καὶ συμπεπατημένον. Μεθ' αὐτοῦ φησιν ὁ προφήτης, ὃ ἐστὶν ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ. Τίνος δὲ, ἢ τοῦ Θεοῦ; ἐρεῖ γὰρ ἐν Ἐκκλησίᾳ πολιτευόμενον, ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Οὐδὲ γὰρ τὸν πάντα ποταμὸν ἐχώρει τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἢ δηλωθεῖσα χώρα. Κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους ἐρμηνευτάς, οὐ διήρπασαν ποταμοὶ τὴν γῆν, εἴρηται· τοῦτου γὰρ τὴν γῆν αὐτὸν διώκται διήρπασαν, τὴν τοῦ Θεοῦ καταπατήσαντες πόλιν, ὡς δηλοῖ τὸ· ἦλθον οἱ ποταμοὶ καὶ ἐπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ τὸ χειμαρρῶν διήρπεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς ἐλευθερωθεὶς ἀνοίσει δῶρα Κυρίου ἐν ὄρει Σιών τῆς ἐπ' οὐρανόου πόλεως καταξιώθεις ὑπ' ἀρχιερεῖ τῷ Χριστῷ. Προσεληλύθατε γὰρ, φησὶ, Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἰερουσαλήμ ἐπ' οὐρανῷ. Τὴν δὲ παρούσαν ῥῆσιν ἄλλως τινὲς ἐξηγούμενοι θαυμαστὸν φασιν εἰ κατὰ Δαμασκοῦ μὲν ὁ λόγος, Αἰθιοπίας δὲ πεποιήται μνήμη. Πρὸς δὲ φασιν, ὡς διαφόρως ἀσεβοῦντα Θεῷ παιδεύων τὸν Ἰσραὴλ, πυκνὰς αὐτοῖς πολεμίων ἐπέηγετο προσβολὰς· καὶ δῖον ἐπὶ τούτοις μετανοεῖν, ποτὲ μὲν τοὺς Σύρους, ποτὲ δὲ τοὺς Αἰγυπτίους πρὸς συμμάχους ἐκάλουν, ὦν καὶ τὰς λατρείας ἐξήλουν. Ἄρα γ' οὐκ ἐν Δαμασκῷ γεγονώς, περιττὸν ἰδῶν ἐκεῖ τῆ κατασκευῆ βωμῶν, ἐμφερὲς ποιήσας ἀνέθηκεν ἐν οἴκῳ Κυρίου.

hostiarum incursionibus effecisse; quibus cum resi-

⁹⁴ Psal. cxxiii, 5. ⁹⁵ Hebr. xii, 22.

πισtere, ad eumque redire debuisset, ad Syros potius, et Ægyptios, quos in belli societatem imitato religionis cultu advocabant, sese contulisse. Achazus enim operosam et vario instructam ornatu Damasci aram intuitus, eidem persimilem in Domini Jomum excitari et consecrari curavit.

Γέγους τοίνυν ἡ δρασις κατὰ Δαμασκού. Τὸν δὲ ἄ λόγον ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους μεθίστησιν, ὧν οἱ ἐξ Ἰουδα μάλιστα τῆς συμμαχίας ἐξήρτηντο, καθ' ὃν αὐτοῖς καιρὸν ἐπήλθον οἱ Βαβυλώνιοι. Φωνὴ δὲ τούτου προφήτου παρίστησιν, οὐαὶ λέγουσα οἱ καταδαινόντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν, οἱ ἐφ' ἔπποις καὶ ἄρμασι πεποιοῦότες. "Ὅτε δὲ Ναβουχοδονόσωρ κατὰ Ἰουδαίαις ἐστράτευσεν, ὁδοῦ πάρεργον τὰς τῆς ἐώας ἐληΐζετο πόλεις. Τὴν δὲ Σύρον ἡ νῆσον οὕσαν ἀπορία πλοίων ἐλεῖν μὴ δυνάμενος, μέσφω χώματι συνάψας πρὸς ἡπειρον περὶ διαβάς ἐπολιόρκει τὴν πόλιν. Τὸ δὲ μέλλον δεδιότες οἱ Τύριοι, μετεσκευάσαντο πρὸς τὰς ναῦς ἐρήμην ἀφέντες τὴν πόλιν. Διὸ ταύτην ἀφελὺς, τὴν Αἰγυπτίων ἐλθῶν χειρῶσατο, θεοῦ παραδόντος διὰ τὴν ἀλαζονείαν, ἣν εἶχον κατ' αὐτοῦ, καὶ τῶν Ἰουδαίων Αἰγύπτιοι πρὸς ἐπικουρίαν ὑπὸ τούτων καλούμενοι, ὡς δὴ τούτους τοῦ θεοῦ μὴ σῶζειν ἰσχύοντος, δυνατωτέρους θεοῦς τοὺς ἰδίους νομίζοντος. Ταῦτα δηλῶν πρὸς Ἰεζεκιήλ φησιν ὁ θεός· «Υἱὲ ἀνθρώπου, Ναβουχοδονόσωρ βασιλεὺς Βαβυλώνης κατεδουλώσατο αὐτοῦ τὴν δύναμιν δουλείᾳ μεγάλη ἐπὶ Τύρον. Πᾶσα κεφαλὴ φαλάκρωμα, καὶ πᾶς ὤμος μαδῶν, καὶ μισθός οὐκ ἐγενήθη αὐτῷ, καὶ τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἀντὶ τῆς δουλείας τῆς σκληροῦς ἧς ἐδούλευσεν ἐπὶ Τύρῳ. Ἄντὶ τούτου ἔδωκα αὐτῷ γῆν Αἰγύπτου. » Διὸ περὶ ὁ προφήτης αὐτῇ ἐπιφωνεῖ τὸ, Οὐαὶ. Αἰθιοπίας δὲ ποταμοὺς τὰ ἐπὶ τὰ στόματα τοῦ Νεῖλου δηλοῖ γῆν δὲ ἐπέκεινα ποσειμῶν ὀνομάζει τὴν νῦν Ἀλεξάνδρειαν, τότε καλουμένην Ἰβρὶ δ. Καὶ Ἀμῶν δὲ φασὶν τινες ἐξηγησάμενοι τὸν Ἰερεμίαν, ἐλέγετο. Ἀφέστηκε ἰὲ τοῦ τελευταίου στόματος, ὅπερ Ἰρακλίον ὀνομάζεται, σταδίοις τάχα πρὸ τῶν ἀριθμῶν ὀγδοήκοντα. Διὸ ταύτην ἐπέκεινα, φησὶ, ποταμῶν. Οὗτοι δὲ τὸν Νεῖλον ἄνω κάτω διέπλεον, τὰ μὲν ἐξάγοντες, τὰ δὲ κομιζόμενοι. Διὸ τάλανίζει τὰς τούτων ὀλιγάδας, δι' αὐτῶν δηλῶν τοὺς ἐμπλέοντας, ὡς διαφθορησομένης αὐτοῖς, καθ' ὃν ἀιώνονται χρόνον, τῆς ἐμπορείας. Πτέρυγας δὲ πλοίων τὰ ἰστίαια καλεῖ. Πτηνοῦ γὰρ δίκην ἐμπιπτότων αὐτοῖς τῶν πνευμάτων αἱ νῆες διέρχονται, quod *alas navium* dixit, vela certe significare voluit; cum irruentibus in ea ventis, more avium per mare ferri naves videamus.

Ὅμηρα δὲ διὰ θαλάσσης καὶ βιβλίνας ἐπιστολάς οὕτω φασὶ. Κινύραν λέγουσὶ τινες ποιητὰς Μύρρῃ τῇ θυγατρὶ συγγενόμενον, παῖδα ποιῆσαι τὸν Ἄδωνιν. Τὴν δὲ πρᾶξιν αἰδεσθεὶς ἐν ὄρει τούτου ἐξέθετο. Νύμφαι δὲ τούτον ὁράει ἐξέθρεψαν. Εὐπρεπῆς δὲ τὴν ὥραν γενόμενος μετέρχετο κωνηγέσια. Ἡ συνήλθεν Ἀφροδίτῃ τὸ κάλλος θαυμάσια· ἐφ' ᾧ ζῆλο-τυπήσας Ἄρης (τὴν γὰρ αὐτῆς ἐραστῆς) εἰς σὺν μεταδληθεὶς θηρῶντα τούτου ἀπέκτεινε. Τὸ δὲ πάθος Ἀφροδίτῃ μὴ φέρουσα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐγῶσει τὸν

Præterea cur *obsides per mare et biblinas epistolae* addidit, sic explicat. Placet poetis quibusdam Cinyram olim cum Myrra filia rem habuisse, natumque inde filium Adonim nomine, ejus rei cum patrem puderet, in monte fuisse expositum, et a nymphis Oreadibus educatum. Cum autem ad florem ætatis pervenisset, et venatione delectaretur, Venerem ejus pulchritudine victam, cum adolescente esse congressam : Martem deinde Veneris amore captum, et id ipsum ægre ferentem, cum se

⁹⁶ Ezech. xxix, 18, 19.

VARIÆ LECTIONES.

^c γρ. Τύρον. ^d γρ. Νῶ.

in aprum mutasset, venantem interemisse : Venerem autem cum mortis dolorem ferre non posset, etiam ad inferos, ut amasium inde referret, penetrasse. Verum cum et ibi etiam a Plutonis conjugē adamari eundem contigisset, anno in duo tributo, ut adolescente sex mensibus divæ alternis potirentur inter easdem convenisse. Postea verò, cum id reversa amicis narrasset, instituta festorum celebritate sicut antea desiderium absentis luctu testati fuerant, eosdem revertenti esse congratulatos. Atque horum utrumque in posterum ad nostra etiam usque tempora (si hujus sententiæ auctori credimus) Alexandria celebrari ejusmodi ritum orgiorum etiam Judæi veræ pietatis immemores postea sibi assumpserunt. Nam et apud Ezechielem in hæc verba legimus : « Et vidi, et ecce sedentes mulieres Thammuz (id est Adonim) lugebant⁹⁷. » Tale vero quiddam erat, quod urbis illius cives efficiebant. In testam litteras ad mulieres, quæ *bibli* erant, tanquam Adonide reperto, conjiciebant ; quod, ob signata postea, sacrisque peractis in mare demissa, ut dicebant, qui mittebant, Biblum sponte deferebatur, lugendique civitatis mulieribus finem adventu **259** faciebat. *Væ ergo cum navibus*, inquit, tum iis etiam, qui in mari obsides mittunt, nimirum qui traditis inter se sceleris societatisque pignoribus, eodem impietatis morbo laborarunt, neque naves, sed commissam maris tergo testam mittunt.

Non solum itaque qui *supra Æthiopiæ fluvios* degunt, petentibus Israelitis auxilium promiserunt, sed quod fuerant polliciti, quanquam nec ita valde profecerunt, miserunt. Exacerbati siquidem inde Babylonii cum in Ægyptios arma pararent, missis ex Judæa cursoribus, quos *celeris nuntios* appellat Isaias, belli hujus apparatus certiores facti sunt. Quod deinde *gentem excelsam Ægyptios* dicit, id ideo facit, ut eorum vel fastium, vel dementia designet. Non aliter quam cum *peregrinam et gravem*, ut omnes asperitate vincere demonstrat. *Quis enim*, inquit, *supra illum?* id est *quis* in his quæ dicta sunt, *Ægyptiis superior?* Fuerunt autem idololatriæ addictissimi Ægyptii, unde *gentem esse conculcatam*, veluti quæ fide in Deum destituta, dæmonumque fraudibus objecta ab Assyriis etiam *conculcaretur*, significavit. Neque vero expugnationis modum retineat, cum *Ægypti fluvios*, id est aquæ divortia ; cum paludes ipsas quibus tantum superbiebant, ut iis inexpugnabilem esse Ægyptum crederent, transituros Assyrios cum omni aquarum denique congerie desiccata, regionem eam tanquam habitabilem futuram esse dixit. Ita autem cunctis *Ægyptiorum*, ait, nota erit afflictio, ut palam *signum* exercitui intuendum elevari, aut *ipsam tubæ vocem*, quo possit audiri facilius, attoni putes. Nec in his tamen est, ait, quod *urbem meam perire* me passurum arbitreris ;

⁹⁷ Ezech. viii, 14.

* γρ. τούτων.

ἄδην ἀνοίσουσα τὸν ἐρωμένον. Ὡς δὲ καὶ ἡ τοῦ Πλούτωνος ἀντίγρα τούτου γυνή, συνέθεντο πρὸς ἀλλήλας μερισθέντος εἰς δύο τοῦ ἔτους, πρὸς ἡμῖσι συνεῖναι τῷ νέῳ. Ὡς δὲ ἀνελθοῦσα τούτο τοῖς φίλοις ἀπήγγειλε, πανήγυριν ἤγον τὴν ἄνοδον, ὡς περ οὖν καὶ θρήνον τὴν κάθοδον. Ἐπερ ἄμφω καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων ἐκράτησεν. Καὶ δὴ καὶ κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἡ τοιαύτη πανήγυρις ἤγετο μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, φησὶν ὁ τὴν ἐξήγησιν τὴν παρούσαν εἰπών. Τῶν τοιούτων ὀργίων καὶ Ἰουδαῖοι δυσσεβοῦντες μετέλαβον. Φησὶ γ' οὖν Ἰεζεκιήλ, « Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐκεῖ γυναῖκες καθήμεναι θρηνοῦσαι τὸν Θαμμουζ, ὅπερ ἐστὶ τὸν Ἀδωνιν. » Ἐποιοῦν δέ τι τοιούτων οἱ τὴν εἰρημένην πόλιν οἰκοῦντες. Κέραμον λαβόντες ἐνέβαλλον ἐπιστολήν πρὸς τὰς ἐν Βιβλίῳ γυναῖκας ὡς εὐρήθηντο; Ἀδωνίδος. Εἶτα σφραγίσαντες ἐνέβαλλον τῇ θαλάττῃ, τελετάς τινας ἐπ' αὐτῷ ποιησάμενοι, καὶ, ὡς οἱ πέμποντες ἔλεγον, αὐτομάτως εἰς βίβλον ἀπεκομιζέτο, καὶ πέρασ θρήνου ταῖς ἐκεῖ γυναῖξιν ἀπειργάζετο. Οὐαὶ τοίνυν, φησὶ, πρὸς τοῖς πλοίοις καὶ τοῖς ἀποστέλλουσιν ἐν θαλάσσῃ ὄμηρα, τοῦτ' ἐστὶ τῆς ὁμοφροσύνης ἐνέχυρα τοῖς τὴν αὐτὴν νοσοῦσιν ἀσθεῖαιαν, οὐ πλοίοις, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τῶν θαλάττῃ ἀφιεῖται τὸν κέραμον.

Οἱ οὖν ἐπέκεινα ποταμῶν Ἀθιοπίας αἰτοῦσιν ἐπικουρίαν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπηγγέλαντο μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ πετόμψασιν, εἰ καὶ ὦνησαν οὐδὲν ἀποστείλαντες. Διόπερ ἀγανακτήσαντες ἐπήλθον Αἰγυπτίοις οἱ Βαβυλώνιοι. Μελλόντων οὖν αὐτοῖς τούτων ἐπιστρατεύειν, δρομαῖοί τινες ἐκ τῆς Ἰουδαίας τὴν μέλλουσαν ἀπήγγελλον ἔφοδον. Τούτους ὁ προφήτης, *κούρους ἀγγέλους καλεῖ*. Ἔθνος δὲ *μετέωρον τοῖς Αἰγυπτίοις* καλεῖ, τὸ ὑπερήφανον, ἢ τὸ ἄφρον δηλῶν. *Ἐβρον δὲ καὶ χαλεπὸν*, ὡς ξενίζον ἐν χαλεπότητι, καὶ πρὸς τοῦτο μηδένα ἔχον ἐπέκεινα. *Τίς γὰρ αὐτοῦ ἐπέκεινά* φησὶ; Τοῦτ' ἐστὶ, *τίς* ἐν τοῖς εἰρημένοις Αἰγυπτίους νικᾷ; Σφόδρα δὲ ἦσαν εἰδωλολάτραι. Διὸ καὶ ἀνέλιπιστον ἔθνος καὶ καταπεπατημένον τούτους εἶναι φησιν, ὡς οὐκ ἔχον ἐπὶ Θεῷ τὴν ἐλπίδα, καὶ ὑπὸ δαιμόνων ταῖς ἀπάταις καταπατούμενον. Διὸ καὶ ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων καταπεπατηνται. Τὸν δὲ τῆς ἀλώσεως τρόπον ἐπήνεγκεν, οὕτως εἰπὼν τοὺς Ἀσσυρίους διαθήσεσθαι τῆς Αἰγύπτου τοὺς ποταμούς, τὰς διώρυγας. Οὕτω καὶ τὰς λίμνας εἰπὼν, ἐφ' οἷς ἐφρόνον ὡς ἀνάλωτον αὐτοῖς ποιοῦσι τὴν Αἰγύπτου, ὡς δοκεῖν πῶς; καὶ χώραν εἶναι τούτους* κατοικουμένην ἀποξηραίνουμένης πάσης ὑδάτων συστάσεως. Τὸ δὲ τῶν Αἰγυπτίων πάθος φησὶν, οὕτω πᾶσι δῆλον γενήσεται, ὡς σημεῖον ἀφ' ὧν συνθημα στρατοπέδῳ γινόμενον, καὶ ὡς φθεγγεμένη σάλπιγγ' ἀκουστόν; Ὡν δὴ γινόμενων φησὶ, τὴν πόλιν σώσω τὴν ἑμαυτοῦ, τὰ κατὰ Ραψάκη, καὶ

τας ρπ' χιλιάδας ἀπολομένας δηλῶν. Οὕτω δέ φησι ἅ τῆς σωτηρίας ἔσται πᾶσι περιφανῆ, καθ' ἃ δὴ καὶ φῶς ἕλλου μεσημέριον, καὶ τοῖς κινδυνεύουσι τὰ τῆς ἐμῆς ἐπικουρίας καὶ σκέπης ὡς νεφέλη ὁρόσου γρηθήσεται ἀπὸ τοῦ θερισμοῦ. Ἀρόσου γὰρ οἱ θερίζοντες δέονται εὐαφεῖς αὐτοῖς προποιοῦσης τοὺς στάχους. Καὶ κατ' εὐχὰς αὐτοῖς ἡ ὁρόσος δεομένοις ἐγγίνεται, καθὰ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἡ παρὰ Θεοῦ σωτηρία. Μεταφορικῶς δὲ λοιπὸν ἀπὸ τῶν γεωργούντων τὰ μέλλοντα πάθη παρίστησιν, ἧ τοῖς πολιορκηθείσασιν Ἱερουσαλήμ Ἀσσυρίοις [ἧ καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις]· ἐπειδ' ἂν γὰρ οἱ βότρυες ἐξανθήσωσιν καὶ ὄμφακες γένωνται, περικόπτουσι τῶν κλημάτων καὶ τῶν βοτρῶν τὰ περιττά, καὶ ὅσον ἐπιφυλλίδας, ὡς μὴ συμπνίγειν τὰ κρεῖττονα καὶ χρηστότερα.

botris, qui flore deposito in fructum acerbum jam evaserunt, superflua et tanquam tenuiorum pampinorum luxuriam, ne quod melius et præstantius est suffocetur, amputare agricolæ.

Οὕτως οὖν ἐπὶ μὲν τῶν Ἀσσυρίων τὸν πολλὸν καὶ λεπτὸν ἀνείλε λαὸν ὁ Θεός. Ὡν τὰ πτώματα τρυφή γέγονε τοῖς θηρίοις καὶ πετεινοῖς. Ὁ δὲ μεγάλου βότρυος δίκην ἐπέριον ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐπὶ κούρις οὐ συναπέλωλεν. Ἐπὶ δὲ τῶν Αἰγυπτίων νοήσεις, ὅτι μὴ πᾶσαν αὐτῶν τὴν χώραν εἶλον οἱ δυσμενεῖς· ἀλλ' ὅσοι μικροὶ βοτρυδίοις, ταῖς κατὰ τόπους συνοικίαις ἢ κόμαις ἐπαφιέντες τὴν μάχαιραν, συνεμέτρησαν τοὺς θυμοὺς τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, παιδεύοντες μὲν τοὺς προσκρούοντας, οὐκ εἰς ἅπαν δὲ συγχωροῦντος τοὺς παιδευομένους ἀπόλλυσθαι. Τοιγαροῦν ἐφεξῆς περὶ τῆς αὐτῶν ἐπιστροφῆς διεξέρχεται. Τὴν γὰρ τῶν εἰδώλων ἀσέβειαν ἀρνησάμενοι, τὴν εἰς Θεὸν τῶν ἔλων προσδέχονται πίστιν, δῶρα προσφέροντες εἰς ὁσπρὴν εὐωδίας, ἐλπίδα, πίστιν, ἀγάπην. Διὰ δὲ τὰς ἐκ Θεοῦ παιδείας ἐπενεχθείσας αὐτοῖς, λαὸν αὐτῶν τελλιμμένον ἔπρὸς ἀμείνω ζωὴν, δίκην μοσχέλιας ὠφέλεισης πρὸς αὐξήσιν. Ὡσπερ γὰρ ἐκ πλάνης εἰς θείας ἐνοίας μετεφουτεύθησαν καὶ καρποφοροῦσι διηνεκῶς. Ὅθεν αὐτοὺς καὶ μέγαν ὀνομάζει λαὸν ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πᾶσιν ἀκμάζοντας ὅσον ἐν πλάνῃ τὸ πρότερον. Οὗ γὰρ ἐπερίσσευσεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις. Τὸν δὲ τῆς καρποφορίας τόσον διὰ τῆς Σιών τὴν Ἐκκλησίαν ἐκάλεσεν, διὰ τὸ ταύτης ὕψος ἕως εἰπῶν. Οὐδὲν γὰρ χθαμαλὸν ἐν αὐτῇ, καὶ ὅλοισι τοῦνομα σκοπευτήριον. Τὸ δὲ, Ὅ ἐστιν ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ, ὅτι περὶ ἡ πρὸς Θεὸν τῶν Αἰγυπτίων ἐπιστροφή ἐκ μέρους ἀρξάμενη τῆς χώρας, διὰ πάσης διέδραμεν Ἰννοκορούριον, τυχὸν ἢ τινας τῶν αὐτῶν πόλεων ἐπέκειρα κειμένων τοῦ ποταμοῦ. Λέξει γὰρ προῖων, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων, καὶ στήλη πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ. Πεπατημένον δὲ φησι τὸν λαὸν τοῖς τοῦ πολέμου δεινοῖς, ἐλπίζειν δὲ ὡς δὴ θέμενον ἐπὶ Θεῷ τὴν ἐλπίδα.

A Rapsacen his verbis **, et virorum centum octoginta quinque millium, qui postea perierunt, exercitum significans. Ita autem, ait, quæ ad ejus salutem spectant, clara omnibus et manifesta apparebunt; ut cum Solis lumen ipso meridie intuemur. Ille deinde, qui in periculo versantur, tanquam roris **260** *nubes ante messem*, protectio mea, necnonque auxilium nunquam defuturum est. *Rore enim messorum indigent, ut stipularum mollior existat complexus: qui se egentibus fiat tum ex voto contingit maxime: non aliter quam Judæis a Domino cum salus concessa est. Deinceps autem sumpta ab agricolis metaphora, quæ ab Assyriis Jerusalem obsidentibus, vel Ægyptiis etiam eventura sint declarat. Solent enim in sarmentis et*

B Ad hunc igitur modum qui inter Assyrios numerosior et tenuior erat populus, a Domino sublatus est, eorumque cadavera rege excepto qui *magni botri* instar cladem evasit, *feris et avibus* in escam relicta. Possis vero ad Ægyptios referre, si non universam ipsorum regionem hostes cepisse, sed in ædes aliquot et vicos, dum se ad clementis et mansueti Dei in puniendo rationem temperarent, qui castigare magis, quam delere funditus consuevit, tanquam in *racemulos* gladium convertisse intellexeris. Atque hinc quidem est quod de eorum conversione, in iis quæ postea sequuntur disputari videmus. Fidem enim, ait, in Deum universi, abjurata idolorum impietate, *donisque* in suavitatis odorem, spe, fide atque dilectione oblati, amplexabuntur. *Populum* autem ipsum, propter pœnas, quas immittebat Deo perpessus est, *afflictum* vocat. Vocat et avulsam, ut facto ad vitam præstantiorem transitu, ista tanquam vivradicum usitata agricolis translatione, nonnihil ad incrementum profuisse ostendat. Ab errore enim in veram Dei cognitionem veluti transplantati, fructus edere nunquam desinunt. Atque hinc est, quod eos *populum magnum*, id est, tantum jam fidei in Christum, quantum antea errore potentes et florentes appellat. Ubi enim abundavit peccatum, ibi et gratia. Nec vero offerendorum fructuum locum ignorari voluit, qui *Sionis*, id est Ecclesiæ, quam ab altitudine montem appellavit, meminerit. **261** Nihil enim in ea humile, vel ipsa nominis ratione, quæ speculum significet reperias. Ideo autem quæ est *in parte fluvii regionis ejus* adjecit, ut Ægyptiorum ad Deum conversionem, sumpto a parte initio, universam regionem percurrisset, et ad Rinoceros usque, vel aliam aliquam urbem quæ *supra fluvium* sit, pervenisse demonstraret. Dicet enim postea fore die illa altare Domino in Ægyptiorum regione, et columnam in finibus ipsius Domino. At quod *populum attritum sperantem*, ad spem, quæ in Deum est.

monstret. Dicet enim postea fore die illa altare Domino in Ægyptiorum regione, et columnam in finibus ipsius Domino. At quod *populum attritum sperantem*, ad spem, quæ in Deum est.

** IV Reg. vii, 1 seqq.

VARIE LECTIONES.

† γρ. τρυφή. ἢ ἴσ. λέλοι, καὶ εἶτα καὶ τελλιμμένον, ὡς μεταβάσει.

CAP. XIX.

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ΄.

VISIO ÆGYPTI.

ΟΡΑΣΙΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ.

262 VERS. 1 - 15. *Ecce Dominus sedet super nubem levem et veniet in Ægyptum, et movebuntur manufac'a Ægypti a facie ejus. et cor eorum superabitur in cis; et excitabuntur Ægyptii in Ægyptios, et bellabit homo adversus fratrem suum, et homo contra proximum suum, civitas adversus civitatem, regio adversus regionem, etc.*

263 Superioribus, quæ mari fluvioque Ægypti convenirent (unde et eorum, qui Christum annuntiarent, viam fore perfacilem patuit), allata sunt. Jam Ægyptiis quæ faustissima impendeant, istis demonstrantur. Neque vero in præcedentium visionum ulla venire in nube leni Dominum, sed peculiaria quædam de singulis dici reperias. Inscríbítur autem Ægypti visio, non adversus Ægyptum, ut superiores nonnullas, vel quod perspicaciori mente, quæ dicuntur, intuitura sit Ægyptus, vel quod Ægypto quæ conducant, prophetia contineat. Quid enim quam quod in ea peregrinatus est Dominus, et suæ participem cognitionis effecit, habeat beatus? in nube autem, ait, id est, eo quod de Spiritu sancto, sanctaque Virgine assumpsit, corpore veniet. Ut enim aere terræque exhalatione nubem, sic Spiritu sancto, terrenaque substantia Domini corpus constare credimus: quo cum veheretur, puer in Ægyptum venit, ut eam ineffabili quadam virtute, sua ista peregrinatione maximis cumulatet beneficiis. Ea enim maxime omnium præter cæteros Ægyptii indigere videbantur, qui tam longe a religione recesserant, ut ne a brutorum quidem animalium cultu abstinerent; qui regem rursus, magno adversus providentiam universique gubernationem fastu, Deum a se ignorari publice profitentem haberent; qui denique Israelitas hostili semper infestoque animo fuissent insectati. Hinc est igitur quod eum maxime ignorantibus, sublato omni idolorum cultu, hujus futura longo ante tempore cognitio prædicatur. Quod si in nube non adjerisset, virtute quadam corporis experte, qua omnia in omnibus existens moderatur, id facere videatur. In mundo enim erat, mundusque per ipsum factus est⁹⁹, qua ratione et in Ægypto etiam ante fuisse, in qua Moisen et Aaroneum allocutum esse constat, nemo negabit. Erat præterea et Dominus cum Josepho: superfluumque videatur ad singulas regiones ejus virtutem accommodare. Enimvero nubis nomine, corpus ipsum, in quo nobiscum versatus est, ideo forsitan significavit, quod terrenis motibus liberatus, peccatum ullum admisisset, nec in ore fraudis

Sunt tamen qui per levem nubem sacrosanctam Virginem, a qua in Ægyptum ulnis est delatus,

⁹⁹ Joan. 1, 10. ¹ Isa. LII, 9; I Petr. II, 22.

VARIÆ LECTIONES.

^h γρ. συγγεγεννημένα. ⁱ ἰσ. προσφωνεῖ. ^j γρ. ἐφ. ^k γρ. ἀσωμάτω. ^l ἰσ. γρ. ὑπῆρχεν ἂν ἐπὶ πάσης χώρας ἀρμόσαι δυνάμιν αὐτοῦ.

α'-ιε'. Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἦξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠττηθήσεται ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἐσπερθησονται Αἰγύπτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους, καὶ περιεμύσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ, πόλις ἐπὶ πόλιν, καὶ τομὸς ἐπὶ τομὸν, κ. τ. λ.

Συγγεγεννημένη^h δὴ τοῖς εἰρημμένοις ἐβρέθη περὶ θαλάσσης Αἰγύπτου καὶ ποταμοῦ. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν ἐδῆλου βῆσθην ἐδὸν εἶσεσθαι τοῖς εὐαγγελιζομένοις Χριστῶν· τὰ δὲ παρόντα προσφώνει· τοῖς Αἰγυπτίοις τὰ κάλλιστα. Ἐπ' οὐδεμιᾶς δὲ τῶν εἰρημμένων ὁράσεων ἦξει ὁ Κύριος ἐπὶ νεφέλης κούφης ἐλέγχετο. Ἔτερα δὲ τινα περὶ αὐτῶν ἰδιάζοντα· Αἰγύπτου δὲ ὄρασις, ἀλλ' οὐ κατ' Αἰγύπτου, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων προέγραπται· ἢ ὡς αὐτῆς Αἰγύπτου μελλούσης ὄραϊν νῦν διορατικῶς τὰ λεγόμενα· ἢ ὡς τῆς προφητείας περιεχούσης Αἰγύπτω τὰ κάλλιστα· τί γὰρ μακαριώτερον τοῦ ἐπιδημῆσαι ταύτη τὴν Κύριον, καὶ γνώσεως μεταδιδόναι τῆς ἐκτουτοῦ; Ἦξει δὲ φασιν ἐπὶ νεφέλης κούφης, ἢ ὁ ὑπερ ἀνεληγμε σώματος ἐς ἀγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἀγίας Παρθένου. Ὡς γὰρ ἡ νεφέλη οὐκ ἄλλοθεν ἔχει σύστασιν, ἢ ἐξ ἀέρος καὶ ἀναθυμιάσεως τῆς γῆς· οὕτως ἐπὶ τοῦ Κυρίου τὸ σῶμα ἐξ ἀγίου Πνεύματος ὑπέστη καὶ γεώδους οὐσίας. Ὡ δὲ θεὸς ἐποχοῦμενος κατὰ τὴν νηπιαν ἡλικίαν ἦλθεν εἰς Αἴγυπτον ὠφελουμένον ἀβρόβητῳ δυνάμει διὰ τῆς εἰς αὐτὴν ἐπιδημίας τὰ μέγιστα. Ταύτης γὰρ οἱ κατ' Αἴγυπτον ἐξαιρέτως ἐδέοντο δαισινδαμονέστατοι γεγονότες ἀπόντων, ὡς καὶ μέχρι τῆς τῶν ἀλόγων ζώων ἐκπεπωκέναι λατρείας· ὡς καὶ γυμνῆ κεφαλῇ τὸν τοῦτον βασιλέα βοᾶν, οὐκ οἶδα τὴν Κύριον. Οὕτως ἀδέσποτον τε καὶ ἀπροσόντων ἡγούοντο τὸ πᾶν. Διαπαντός δὲ καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὑπῆρχον πολέμιοι. Διὰ τοῖς ἀγνοοῦσιν ἄγαν αὐτὸν ἢ τούτου προθεσπίζεται γνώσις, πάσης εἰδῶλων ἀσεβείας ἀνηρημένης. Εἰ δὲ μὴ τὸ, ἐπὶ νεφέλης προσέκειτο, ἔδοξεν ἂν ἀσωμάτων^k λέγεσθαι δυνάμει, καθ' ἣν διέπει τὸ πᾶν, ὑπάρχον ἐν ἄσασιν. Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ὡς τῶν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ πρότερον ἦν. Εἶπεν γὰρ Κύριος πρὸς Μωσέα καὶ Ἀαρὼν ἐν γῆ Αἰγύπτου. Καὶ πάλιν ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ. Καὶ περιττὸν ὑπῆρχεν ἐπὶ πάσης χώρας ἀρμόσαι δυνάμεινον^l. Ἀλλὰ γὰρ τὴν μετὰ σώματος ἐπιδημίαν ἐδήλωσεν, τοῦτο νεφέλην εἰπῶν. Τάχα καὶ διὰ τὸ κινήματων ἀπηλλάχθαι γεωδεστέρων, ἐπιθυμίας τε σωματικῆς ὑπερίπτασθαι, ὅς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ὄλος.

264 corporeisque perturbationibus, qui nec quidquam habuisset¹, superior semper fuerit.

Ἔτεροι δὲ κούφην ὑπελήφασιν εἰρῆσθαι νεφέλην τὴν ἀγίαν Παρθένου, ἥς ἐν ἀγκάλαις εἰς Αἴγυ-

πτον ἐκομιζέτο· ἤγουν φασίν, ὡς ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ ἄ
 τοῦτον εἶδεν Ἡσαΐας ὑπὸ δυνάμεων θείων ὑμνούμε-
 νον. Καὶ παλαιὸν ἡμερῶν ὁ Δαυὶδ ἐπὶ θρόνου καὶ ὡς
 ἰν [ἀνθρώπου] μετὰ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον. Ἰεζε-
 κὴλ τε εἶδος ἀνθρώπου ἐξ ἡλέκτρον τε καὶ πυρός.
 Ἄπερ ἐμφασίν τινα δόξης θεοπρεποῦς καὶ μυστηρίου
 τοῦ κατὰ Χριστὸν ὑπαίνιττεται. Οὕτω καὶ νῦν τὴν
 νεφέλην ληπτέον ἐφ' ὑετοῦ τε καὶ δρόσου πνευμα-
 τικῆς, αὐτοῦ τε τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος. Τοιγαρ-
 οῦν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Παῦλος β. βαπτίσθη: φησὶν ἐν
 τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ. Προηγέτο δὲ αὐτῶν
 ἐν μὲν ἡμέρᾳ, νεφέλῃ· ἐν δὲ νυκτὶ, στύλος πυρός.
 Εἰ χροῖν ὅν ἐπὶ καθαιρέσει τῶν Αἰγυπτίων θεο-
 πρεπῶς ἴοντα τὸν Κύριον ἐπὶ κούφης δρᾶσθαι νεφέ-
 λης, δι' ἧς ἦν καὶ μόνης τῆς εἰδωλολατρίας, ἀπο-
 σμηχέσθαι τὰς κηλίδας. Κούφη δὲ κούφους ἐργάζε-
 ται τὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποθεμένουσ φροτίον. Ἡ δὲ
 κάθισις ἢ ἀνάπαυσις, ἤγουν ἐξουσίαν αἰνιττεται.
 Ἐπαναπαύεται γὰρ οὐ νομινῆ λατρεία Χριστός, τῇ
 δὲ τελειώσει τῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος, δι' ἧς καὶ βα-
 σιλευεῖ τῶν ἐπὶ γῆς. Κατορθοῖ δὲ τοὺς Αἰγυπτίους
 ἐπιδημῶν, τὸ ἰσισθῆναι τούτων τὰ εἶδωλα, ὅτε θεοῦ
 μὲν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης Αἰγύπτου καθιδρυντο. Ἐπ-
 εσκόπει δὲ ταύτας ἐπιδημῶν ὁ θεὸς κατὰ τὸ, ὅπου
 δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ
 εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Καρδίαν δὲ τῶν Αἰγυπτίων
 φησὶν ἠτεθηθήσεσθαι, μὴ ἀντιδαινόντων τῷ θεῷ
 κηρύγματι, τὴν δὲ καλὴν ἤταν ἠτετησμένων. Τινὲς
 δὲ καρδίαν φασὶν εἰρησθαι τῶν ἀγαλμάτων τοὺς
 δαίμονας, οὓς ἠτεθηθήσεσθαι, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς
 ἐρμηνείας, τακῆσεσθαι ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει.
 Τούτων γὰρ ἡ πλάνη, ἐξ οὗ γεγόνασιν αὐτοῖς Ἐκ-
 κλησίαι, κατ' ὀλίγον ἐσθέννυτο. Ἐπεδήμει δὲ ταύταις
 ὁ Κύριος ἐνδόξῳ σώματι, τὸ ἔκ νεκρῶν ἀναστὰς
 σεις, ὅπερ ἂν εἴη νεφέλη κούφη μεταβληθὲν τῆς
 φθαρτῆς καὶ γεώδους οὐσίας.

265 Ad eas vero accedebat Dominus suo illo post resurrectionem glorioso cor-
 pore (quod *nubes levis*, propter corruptibilem terrenamque substantiam immutatam dici queat)
 quod cum illis per Ægyptum invisibiliter ferebatur, quibus annuntiabatur.

Ἐφ' ὧπερ ἀοράτως δούμενος ἐπεδήμει συμπράτ-
 των ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς αὐτῶν καταγγέλλουσιν. Κἂν ὅτε
 δὲ παῖς ὢν Αἰγυπτίους ἐπεδήμησεν, εἴπωμεν ἀρρήτων
 δυνάμει, τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ νοητέον ἡσθενηκένας
 τοὺς δαίμονας καθηρημένους αὐτῶν τῆς δυνάμεως.
 Ὅτε καὶ ἐπαναστήσονται, φησὶν, Αἰγύπτιοι ἐπ'
 Αἰγυπτίους. Ἄντι δὲ τοῦ ἐπαναστήσονται, ἠτετή-
 σωρ μὲν Ἀκύλας Αἰγυπτίους Αἰγυπτίους· συμ-
 βαλῶ δὲ Σύμμαχος εἶρηκεν· κατὰ τὸ, « οὐκ ἦλθον
 βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν. » Οἱ μὲν
 γὰρ προσέτρехον, οἱ δὲ ἀντέτεινον τῷ κηρύγματι,
 ὡς διεστάναι πάντα μὲν κλον, πᾶσαν δὲ κώμην, καὶ
 πόλιν, καὶ χώραν. Νομοὺς γὰρ ἐκάλουν τὰς χώρας.
 Καὶ ἄλλως δὲ, δαιμόνων νόμος λατρείας τῷ κατὰ
 Χριστὸν ἀντετάσαστο πρὸς αὐτοῦ καθαιρούμενος

A intelligi arbitrentur : vel qua plane ratione ab
 Isaia caelestium virtutum hymnis ipse laudari
 visus es² : quo pacto item Antiquus dierum in
 throno tanquam Filius hominis in nubibus a Da-
 niele venire³ ; quo denique modo humana specie
 electro et igne constante Ezechieli apparere. Quæ
 quidem ut divinae gloriae et arcani in Christo myste-
 rii speciem demonstrant, sic et *nubis* nomen, plu-
 viæ, *rorisque* spiritualis, et salutaris etiam baptismi
 significationem habet. Indeque est, quod in nube
 et mari Israelitas, quos die ipso nubes, nocte au-
 tem columna ignis anteibat, Paulo teste, baptizatos
 esse legimus⁴. Dominum igitur oportuit, qui ad
 purgandos Ægyptios observato divinitatis decoro
 proficiscebatur, in nube levi, qua sola idololatriæ
 sordibus abluerentur, apparere. *Levem* autem ideo
 dicit, ut, deposito peccatorum onere, agiliores
 nos fieri intelligas : sicut et *sessione* ipsa vel re-
 quiem, vel certe potentiam significari. Neque
 enim in legis observatione, sed in ea, quæ per
 baptismum est, perfectione, qua etiam regnat in
 terris, Christus requiescit. Prospero autem ideo
 feliciterque Ægyptiis hic cedit adventus, quod
 eorum idola, quo tempore tota regione propagari
 Ecclesias contigit, commoveri necessum fuit.
 Obisse vero ipsas, et in eis esse Deum versari
 solitum inde credimus, quod ubicunque duo vel
 tres ejus nomine congregari animadvertisset eo-
 rum in medio futurum se pollicitus sit⁵. Cæte-
 rum quod *superatum iri cor Ægyptiorum* dixit,
 non divinæ prædicationi reluctaturos, sed pulchra
 ista utilique ratione in victoriam sese præbituros
 significavit. Non desunt, qui *cordis* nomine latentes
 in simulacris dæmonas (quos vel *superari debere*,
 vel, ut alii interpretantur, ignota quadam et in-
 visibili virtute *tabe confectum iri* aiunt) ideo signi-
 ficari putent, quod ex quo tempore Ecclesias eos habere contigit, eorundem fraudes excidisse pau-
 latim videamus.

Nec male præterea cum puer in Ægypto versa-
 tus est, ineffabili quadam presentia virtutis ejus
 dæmonas ipsos erepta sibi potestate *superatos fu-
 gisse* dicamus, quo tempore etiam in *Ægyptios*
 ipsos *insurrecti sunt Ægyptii*. Quo loco *seditionem*
 quidem *inter Ægyptios* Dominum *excitatum*,
 Aquilas; in sese autem *commissurum* dixit Symma-
 chus; qua ratione idem se, non ut pacem, sed ut
 gladium in terram mittat, venisse profiteatur⁶. Cum
 enim ad Evangelii promulgationem acclamarent
 alii, alii contra reluctarentur, eo ventum est, ut
domus omnis omnisque vicus, omnis etiam civitas,
 omnis denique *regio, rojods* vocabulo hic signi-
 ficata, divideretur. Alio deinde interpretationis
 modo, et ipsa dæmonum lex de colendis idoli-

² Isa. vi, 1-5. ³ Dan. vii, 13. ⁴ 1 Cor. x, 2. ⁵ Matth. xviii, 20. ⁶ Matth. x, 34.

VARIÆ LECTIONES.

² γρ. ἐχρήν. ³ γρ. τῷ. ⁴ γρ. τῷ. ⁵ γρ. στασιάζου.

CAP. XIX.

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ΄.

VISIO ÆGYPTI.

262 VERS. 1 - 15. *Ecce Dominus sedet super nubem levem et veniet in Ægyptum, et movebuntur manufac'a Ægypti a facie ejus. et cor eorum superabitur in cis; et excitabuntur Ægyptii in Ægyptios, et bellabit homo adversus fratrem suum, et homo contra proximum suum, civitas adversus civitatem, regio adversus regionem, etc.*

263 Superioribus, quæ mari fluvioque Ægypti convenirent (unde et eorum, qui Christum annuntiarent, viam fore perfacilem patuit), allata sunt. Jam Ægyptiis quæ faustissima impendeant, istis demonstrantur. Neque vero in præcedentium visionum ulla venire in nube leni Dominum, sed peculiaria quædam de singulis dici reperias. Inscríbítur autem Ægypti visio, non adversus Ægyptum, ut superiores nonnullas, vel quod perspicaciori mente, quæ dicuntur, intuitura sit Ægyptus, vel quod Ægypto quæ conducant, prophetia contineat. Quid enim quam quod in ea peregrinatus est Dominus, et suæ participem cognitionis effecit, habeat beatius? in nube autem, ait, id est, eo quod de Spiritu sancto, sanctaque Virgine assumpsit, corpore veniet. Ut enim aere terræque exhalatione nubem, sic Spiritu sancto, terrenaque substantia Domini corpus constare credimus: quo cum veheretur, puer in Ægyptum venit, ut eam ineffabili quadam virtute, sua ista peregrinatione maximis cumulare beneficis. Ea enim maxime omnium præter cæteros Ægyptii indigere videbantur, qui tam longe a religione recesserant, ut ne a brutiorum quidem animalium cultu abstinerent; qui regem rursus, magno adversus providentiam universique gubernationem fastu, Deum a se ignorari publice profitentem haberent; qui denique Israelitas hostili semper infestoque animo fuissent insectati. Hinc est igitur quod eum maxime ignorantibus, sublato omni idolorum cultu, hujus futura longo ante tempore cognitio prædicatur. Quod si in nube non adjerisset, virtute quadam corporis experte, qua omnia in omnibus existens moderatur, id facere videatur. In mundo enim erat, mundusque per ipsum factus est¹, qua ratione et in Ægypto etiam ante fuisse, in qua Mosem et Aaronem allocutum esse constat, nemo negabit. Erat præterea et Dominus cum Josepho: superfluumque videatur ad singulas regiones ejus virtutem accommodare. Enimvero nubis nomine, corpus ipsum, in quo nobiscum versatus est, ideo forsitan significavit, quod terrenis motibus liberatus, peccatum ullum admisisset, nec in ore fraudis

Sunt tamen qui per levem nubem sacrosanctam Virginem, a qua in Ægyptum ulnis est delatus,

¹ Joan. 1, 10. ¹ Isa. 1, 11, 9; 1 Petr. 11, 22.

VARIÆ LECTIONES.

^h γρ. συγγεγεννημένα. ⁱ ἴσ. προσφωνεῖ. ^j γρ. ἐρ. ^k γρ. ἀσωμάτω. ^l ἴσ. γρ. ὑπῆρχεν ἄν ἐπὶ πάσης χώρας ἀρμόσαι δυνάμειν αὐτοῦ.

ΟΡΑΣΙΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ.

α'-ιε'. Ἰεθὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἤξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ οσιωθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠτηθηθήσεται ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἐπεγερθήσονται Αἰγύπτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους, καὶ π. λεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ, πόλις ἐπὶ πόλιν, καὶ τομὸς ἐπὶ τομὸν, κ. τ. λ.

Συγγεγεννημένη ἡ δὴ τοῖς εἰρημίοις ἐβρέθη περὶ θαλάσσης Αἰγύπτου καὶ ποταμοῦ. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν ἐδῆλου βῆσθην ὁδὸν ἔσεσθαι τοῖς εὐαγγελιζομένοις Χριστόν· τὰ δὲ παρόντα προσφώνει· τοῖς Αἰγυπτίοις τὰ κάλλιστα. Ἐπ' οὐδεμιᾶς δὲ τῶν εἰρημίων ὁράσεων ἤξει ὁ Κύριος ἐπὶ νεφέλης κούφης ἐλέγετο. Ἐτερά δὲ τινα περὶ αὐτῶν ἰδιάζοντα· Αἰγύπτου δὲ ὄρασις, ἀλλ' οὐ κατ' Αἰγύπτου, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων προγέγραπται· ἡ ὡς αὐτῆς Αἰγύπτου μελλούσης ὄραϊν νῦν διορατικῶς τὰ λεγόμενα· ἡ ὡς τῆς προφητείας περιεχούσης Αἰγύπτου τὰ κάλλιστα· τί γὰρ μακραιώτερος τοῦ ἐπιδημηθῆναι ταύτην τὸν Κύριον, καὶ γνωσίσεως μεταδίδόναι τῆς αὐτοῦ; Ἡξει δὲ φασ· ἐπὶ νεφέλης κούφης, ἢ ὡς οὐρανὸν ἀνείληφε σώματος ἐξ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἁγίας Παρθένου. Ὡς γὰρ ἡ νεφέλη οὐκ ἄλλοθεν ἔχει σύστασιν, ἢ ἐξ ἀέρος καὶ ἀναθυμιάσεως τῆς γῆς· οὕτως ἐπὶ τοῦ Κυρίου τὸ σῶμα ἐξ ἁγίου Πνεύματος ὑπέστη καὶ γεώδους οὐσίας. Ὡς δὲ θεὸς ἐποχοῦμενος κατὰ τὴν νηπιᾶν ἠλικίαν ἦλθεν εἰς Αἴγυπτον ὠφελουμένην ἀβρότην δυνάμει διὰ τῆς εἰς αὐτὴν ἐπιδημίας τὰ μέγιστα. Ταύτης γὰρ οἱ κατ' Αἴγυπτον ἐξαιρέτως ἐδέοντο δεισιδαίμονέστατοι γεγονότες ἀπόντων, ὡς καὶ μέγρι τῆς τῶν ἀλόγων ζώων ἐκπεπωκέναι λατρείας· ὡς καὶ γυμνῆ κεφαλῇ τὸν τούτων βασιλεῖα βοῶν, οὐκ οἶδα τὸν Κύριον. Οὕτως ἀδέσποτον τε καὶ ἀπροσνήτον ἤγουντο τὸ πᾶν. Διαπαντός δὲ καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὑπῆρχον πολέμιοι. Διὰ τοῖς ἀγνωστοῖσιν ἄγαν αὐτῶν ἡ τούτου προθεσπίεται γνώσις, πάσης εἰδῶλων ἀσεβείας ἀνηρημένης. Εἰ δὲ μὴ τὸ, ἐπὶ νεφέλης προσέκειτο, ἔδοξεν ἄν ἀσωμάτων· λέγεσθαι δυνάμει, καθ' ἣν διέπει τὸ πᾶν, ὑπάρχων ἐν ἁπασιν. Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ὡς τρόπῳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ πρότερον ἦν. Εἶπεν γὰρ Κύριος πρὸς Μωσῆα καὶ Ἀαρὼν ἐν γῆ Αἰγύπτου. Καὶ πάλιν ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ. Καὶ περιττόν ὑπῆρχεν ἐπὶ πάσης χώρας ἀρμόσαι δυνάμενον¹. Ἀλλὰ γὰρ τὴν μετὰ σώματος ἐπιδημίαν ἐδῆλωσεν, τοῦτο νεφέλην εἰπῶν. Τάχα καὶ διὰ τὸ κινήματων ἀπηλλάχθαι γεωδαστέρων, ἐπιθυμίας τε σωματικῆς ὑπερίπτασθαι, ὅς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος.

264 corporeisque perturbationibus, qui nec quidquam habuisset¹, superior semper fuerit.

Ἐτεροι δὲ κοῦφην ὑπαίληφασιν εἰρηθῆναι νεφέλην τὴν ἁγίαν Παρθένον, ἥς ἐν ἀγκάλαις εἰς Αἴγυ-

πτον ἔκομίζετο· ἤγουν φασίν, ὡς ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ τοῦτον εἶδεν Ἡσαΐας ὑπὸ δυνάμεων θεῶν ὑμνούμενον. Καὶ παλαιὸν ἡμερῶν ὁ Δαυὶδ ἐπὶ θρόνου καὶ ὡς Ἰν [ἀνθρώπου] μετὰ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον. Ἰεζεκιήλ τε εἶδο· ἀνθρώπου ἐξ ἡλέκτρον τε καὶ πυρός. Ἄπερ ἐμφασίν τινα δόξης θεοπροποῦς· καὶ μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστὸν ὑπαινίττεται. Οὕτω καὶ νῦν τὴν νεφέλην ληπτέον ἐφ' ὑετοῦ τε καὶ δρόσου πνευματικῆς, αὐτοῦ τε τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος. Τοιγαρὸν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Παῦλος β. βαπτίσθαι φησὶν ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ. Προηγείτο δὲ αὐτῶν ἐν μὲν ἡμέρᾳ, νεφέλη· ἐν δὲ νυκτὶ, στύλος πυρός. Εἰ χρῆν ὅν ἐπὶ καθαιρέσει τῶν Αἰγυπτίων θεοπροποῦς ἴοντα τὸν Κύριον ἐπὶ κούφῃς ὁραῖσθαι νεφέλης, δι' ἧς ἦν καὶ μόνῃς τῆς εἰδωλολατρίας, ἀποσηχεσθαι τὰς κηλίδας. Κούφῃ δὲ κούφους ἐργάζε-
ται τὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποθεμένους φορτίον. Ἡ δὲ κάθισις ἢ ἀνάπαυσις, ἤγουν ἐξουσίαν αἰνίττεται. Ἐπαναπαύεται γὰρ οὐ νομιῶν λατρείᾳ Χριστοῦ, τῇ δὲ τελειώσει τῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος, δι' ἧς καὶ βασιλεύει τῶν ἐπὶ γῆς. Κατορθοῖ δὲ τοὺς Αἰγυπτίους ἐπιδημῶν, τὸ ἢ σεισθῆναι τούτων τὰ εἰδωλα, ὅτε Θεοῦ μὲν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης Αἰγύπτου καθίδρυντο. Ἐπεισκόπει δὲ ταύτας ἐπιδημῶν ὁ Θεὸς κατὰ τὸ, ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ἐμὲν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Καρδίαν δὲ τῶν Αἰγυπτίων φησὶν ἠετηθῆσθεσθαι, μὴ ἀντιβαίνοντων τῷ θεῷ κηρύγματι, τὴν δὲ καλὴν ἤτταν ἠετησομένων. Τινὲς δὲ καρδίαν φασὶν εἰρησθαι τῶν ἀγαλμάτων τοὺς δαίμονας, οὓς ἠετηθῆσθεσθαι, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνείας, ταχῆσθεσθαι ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει. Τούτων γὰρ ἡ πλάνη, ἐξ οὗ γεγόνασιν αὐτοῖς Ἐκκλησίαι, κατ' ὀλίγον ἐσθένυντο. Ἐπεδήμει δὲ ταύταις ὁ Κύριος ἐνδόξῳ σώματι, τὸ ἔκ νεκρῶν ἀναστάντος, ὅπερ ἂν εἴη νεφέλη κούφῃ μεταβληθὲν τῆς φθαρτῆς καὶ γεώδους οὐσίας.

265 Ad eas vero accedebat Dominus suo illo post resurrectionem glorioso corpore (quod *nubes levis*, propter corruptibilem terrenamque substantiam immutatam dici queat) quod cum illis per Ægyptum invisibiliter ferebatur, quibus annuntiabatur.

Ἐφ' ὧπερ ἀοράτως ὀχοῦμενος ἐπεδήμει συμπράτων ἐν Αἰγύπτῳ τοὺς αὐτὸν καταγγέλλουσιν. Κἂν ὅτε δὲ παῖς ὢν Αἰγυπτίους ἐπεδήμησεν, εἶπωμεν ἀρρήτῳ δυνάμει, τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ νοητέον ἡσθενηχένας τοὺς δαίμονας καθηρημένους αὐτῶν τῆς δυνάμεως. Ὅτε καὶ ἐπαναστήσονται, φησὶν, Αἰγύπτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐπινοαστήσονται, ἠετησῶν μὲν Ἀκύλας Αἰγυπτίους Αἰγυπτίους· συμβαλῶ δὲ Συμμαχος εἰρηκεν· κατὰ τὸ, « Οὐκ ἤλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν. » Οἱ μὲν γὰρ προσέτρεχον, οἱ δὲ ἄντιβαίνον τῷ κηρύγματι, ὡς διεστάναι πάντα μὲν κλον, πᾶσαν δὲ κόμην, καὶ πᾶσαν, καὶ χώραν. Νομοὺς γὰρ ἐκάλουν τὰς χώρας. Καὶ ἄλλως δὲ, δαιμόνων νόμος λατρείας τῷ κατὰ Χριστὸν ἀντετάσσεται πρὸς αὐτοῦ καθαιρούμενος

A intelligi arbitrentur : vel qua plane ratione ab Isaia caelestium virtutum hymnis ipse laudari visus es¹ : quo pacto item Antiquus dierum in throno tanquam Filius hominis in nubibus a Daniele venire² ; quo denique modo humana specie electro et igne constante Ezechieli apparere. Quæ quidem ut divinæ gloriæ et arcani in Christo mysterii speciem demonstrant, sic et *nubis* nomen, *pluvix, rorisque* spiritualis, et salutaris etiam baptismi significationem habet. Indeque est, quod in nube et mari Israelitas, quos die ipso nubes, nocte autem columna ignis anteibat, Paulo teste, baptizatos esse legimus³. Dominum igitur oportuit, qui ad purgandos Ægyptios observato divinitatis decore proficiscebatur, in nube levi, qua sola idololatriæ sordibus abluerentur, apparere. *Levem* autem ideo dicit, ut, deposito peccatorum onere, agiliiores nos fieri intelligas : sicut et *sessione* ipsa vel requiem, vel certe potentiam significari. Neque enim in legis observatione, sed in ea, quæ per baptismum est, perfectione, qua etiam regnat in terris, Christus requiescit. Prosperere autem ideo feliciterque Ægyptiis hic cedit adventus, quod eorum idola, quo tempore tota regione propagari Ecclesias contigit, commoveri necessum fuit. Obisse vero ipsas, et in eis esse Deum versari solitum inde credimus, quod ubicumque duo vel tres ejus nomine congregari animadvertisset eorum in medio futurum se pollicitus sit⁴. Cæterum quod *superatum iri cor Ægyptiorum* dixit, non divinæ prædicationi reluctaturos, sed pulchra ista utilique ratione in victoriam sese præbituros significavit. Non desunt, qui *cordis* nomine latentes in simulacris dæmonas (quos vel *superari debere*, vel, ut alii interpretantur, ignota quadam et invisibili virtute *tabe confectam iri* aiunt) ideo signifi-

Nec male præterea cum puer in Ægypto versatus est, ineffabili quadam presentia virtutis ejus dæmonas ipsos erepta sibi potestate *superatos fugisse* dicamus, quo tempore etiam in Ægyptios ipsos *insurrecturi sunt Ægyptii*. Quo loco *seditionem* quidem *inter Ægyptios* Dominum *excitaturum*, Aquilas ; in *sese* autem *commissurum* dixit Symmachus ; qua ratione idem se, non ut pacem, sed ut gladium in terram mittat, venisse profiteatur⁵. Cum enim ad Evangelii promulgationem acclamarent alii, alii contra reluctarentur, eo ventum est, ut *domus* omnis omnisque vicus, omnis etiam civitas, omnis denique *regio, νομός* vocabulo hic significata, divideretur. Alio deinde interpretationis modo, et ipsa dæmonum lex de colendis idoli,

¹ Isa. vi, 1-3. ² Dan. vii, 13. ³ 1 Cor. x, 2. ⁴ Matth. xviii, 20. ⁵ Matth. x, 34.

VARIAE LECTIONES.

^α γρ. ἐχρῆν. ^β γρ. τῷ. ^γ γρ. τῷ. ^δ γρ. στασιάζω.

Græce *νόμος* appellata, quam dissipato malarum voluntatum consensu in Ægypto abrogavit Dominus, ut *excitandi, in se committendique* verbis significavit) Christianæ repugnabat. Hoc enim demum est, quos duos in tres, et tres in duos dividendos esse legimus. Ideo ergo *Ægyptiorum spiritum turbatum* iri (quod *rumpendi* quidem verbo Symmachus, *dividendi* autem Theodotio, Aquila vero *laxandi* extulerunt), affirmant. Quæ certe omnia, dissipato religionis impiæ consilio, in Ægyptiorum utilitatem futura sunt, quo tempore in angustias redacti ad nullum non genus oraculorum et vaticiniorum, sicut ipsis usitatum erat, convertentur. *Vocat autem de terra loquentes*, eos qui per mortuos vaticinantur; et *ventriloquos*, qui de suo corde vel inhabitantis in eo vel demonis opera loquuntur: quales existunt et arctoli ipsi, et qui ex viscerum inspectione de futuris pronuntiant, quibus omnibus, eo præcipre tempore cum in Romanorum potestatem venerunt, utebantur. **266** Appellat enim *duros*, tanquam invictum infractumque clade qualibet animum possiderent. Nec vero quo tempore idola peritura sint, reticuit, cum Ægyptiaci regni interitum notavit. Quo enim in Ægyptum tempore salutis ingressa est promulgatio, ad eodem quoque, si non ab ipso potius Salvatoris natali, Cæsare Augusto imperante, regni cœpit abrogatio. Primus enim iste devictam Ægyptum imperio Romano adjecit, quam, qui postea secuti sunt imperatores, missis in regionem ducibus et copiis, sibi servire coegerunt. Nec vero illorum *duritiam* male significavit, cum ferrum imperium eorum, ferreisque unguibus et dentibus præditam feram nominavit.

Sequitur deinde: *Et bibunt aquam Ægyptii, quod est juxta mare*: quo loco Aquilas *aque a mari absorbinantur* interpretatus est, Symmachus autem, *exterminabuntur*. Significatur vero per *mare ipsa Ægyptiorum multitudo*, quo pacto gentes multas antea, tanquam mare fluctibus agitata dicit. Quo deinde loco de radice Jessæ disseruit, et mare Ægypti desertum se redditurum minitantem Dominum introduxit. Hujus quoque amplitudinem et Jeremias ipse locustis et saltui comparavit, ubi ait: « Succidite saltum ejus, dicit Dominus, quia non supputabitur, quia multiplicabit super locustam, et non est eis numerus ». Ad quod *desitutum fluvium* dixit, de regno certe, non aliter quam antea (cum de radice Jessæ sermo esset) in ejus *fluvios immissurum manum*, cæteraque alia, Dominum monuit, intellexit. Et mox etiam *desitutum fluvium, omnemque aquæ congregationem aridam futuram* adjecit. Quod autem cum *principe fluvio et fossas etiam defecturas* dixit, cum regno ipso et *principes etiam sigillatim perituros* demonstravit, ipsas quoque militares copias *congregationis nomine* significans. Neque sane ab istis discrepant

λυομένης Αἰγύπτου ἢ τῆς ἐπὶ κακῶ συμφωνίας, ὃ δηλοῖ μάλιστα τὸ, *στασιάσω καὶ συμβολῶ*. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, ἔσονται μεμερισμένοι δύο ἐπὶ τρισί, καὶ τρεῖς ἐπὶ δυσίν. Διὸ καὶ *ταραθθήσεται τὸ Πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων*, φησὶ, κατὰ Σύμμαχον δὲ *βαρῆσεται, σχισθήσεται* δὲ κατὰ Θεοδοτίωνα. Κατὰ δὲ Ἀκύλαν *πλευραρωθήσεται*. Ἄ δὴ πάντα ἐπὶ προκοπῇ τῶν Αἰγυπτίων γενήσεται, διασχεδανυμένης τῆς δεισιδαίμονος ἐκείνων βουλῆς, ὅτι καὶ ἀποροῦντες κατὰ τὸ σύνθηρος αὐτοῖς ἐπὶ χρησμούς καὶ μαντείας διαφόρους τραπήσονται. Ἐκ γῆς δὲ φωνοῦντας τοὺς νεκρομάντας; φησὶν. Ἐγγραστριμύθους δὲ, τοὺς ἐκ τῆς αὐτῶν καρδίας, ἡ δαίμονος τοῦ ἐνοικοῦντος ἐρευγομένους, ὡς περ οὖν καὶ γνώστας, τοὺς σπλαγγνοσκοποῦντας ἐκάλεσεν. Μάλιστα δὲ ταῦταις τῶν Ῥωμαίων αὐτοῖς ἐπιόντων ἐκέκρητο. Τούτους γὰρ *σκληροὺς* ὡς ἀνικήτους, καὶ πρὸς πᾶσαν ἤτταν ἀνευδότης καλεῖ. Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων τῆς τῶν εἰδώλων καθαρῆσεως τὸν καιρὸν, τῆς τῶν Αἰγυπτίων βασιλείας ἐκβαλλομένης. Συνεισῆλθε γὰρ τῷ σωτηρίῳ κηρύγματι καὶ ἡ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ βασιλέων καθάρσεις· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῇ τῇ τοῦ Σωτῆρος γεννήσει ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος γενομένη. Δυνατὸς γὰρ οὗτος βασιλεὺς τὴν Αἰγύπτου πρῶτος τοῖς Ῥωμαίοις ὑπέταξε. Μεθ' οὗν ὁμοίως οἱ Ῥωμαῖοι ἅπαντες κραταιοὶ βασιλεῖς καταδουλοῦντο τὴν Αἴγυπτον, στρατιωτικούς αὐτοῖς ἐκπέμποντες ἄρχοντας. Ὡν τὸ *σκληρόν* ἐδήλωσε Δανιὴλ, σιδηρᾶν αὐτῶν τὴν βασιλείαν εἰπών. Καὶ θηρίον ἔχον ὀδόντας σιδηροῦς, καὶ ὄνυχας σιδηροῦς.

male significavit, cum ferrum imperium eorum, ferreisque unguibus et dentibus præditam feram nominavit.

Οἱς ἐπιφέρεται· *Καὶ πίνονται ὕδωρ Αἰγύπτιοι τὸ παρὰ θάλασσαν*. Ἀνοῦ φησὶν Ἀκύλας, *Ἀναποθήσεται ὕδατα ἀπὸ θαλάσσης*. Ὁ δὲ Σύμμαχος, *Ἀφανισθήσεται*. Τροπικῶς δὲ *θάλασσα, τὸ παραχρῆδος* πληθὸς τῶν Αἰγυπτίων· διὸ καὶ ἀνωτέρω τὰ πολλὰ ἔθνη ὡς θάλασσαν ἔφη κυμαίνουσαν. Καὶ ἐν οἷς περὶ τοῦ ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ διελάμβανεν, ἔλεγε· καὶ ἐρμηώσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου. Ταύτης δὲ τὸ πληθὸς καὶ Ἰερεμίας ἀκρίσιν ἀπέεικασε καὶ δρυμῶν, λέγων· « Ἐκκόψατε τὸν δρυμὸν αὐτῆς, λέγει Κύριος, ὅτι οὐ μὴ εἰκασθῆ, ὅτι πολλὴ πληθυνεῖ ὑπὲρ ἀκρίδα, καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτοῖς ἀριθμὸς. » Ἢ δὲ τοῦ *ποταμοῦ ἐκλείψης*, τῆς βασιλείας ἐπὶ σημαντικῇ, ὡς καὶ τοῖς περὶ τοῦ ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ, καὶ ἐπιβλέλει Κύριος τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν, καὶ τὴ ἐξῆς. Καὶ ἀλλαχού δὲ εἴρηται, Ὁ δὲ *ποταμὸς ἐκλείψει*, καὶ *ξηρανθήσεται πῦσα συναγωγὴ ὕδατος*. Μετὰ δὲ τὸν *πρῶτον ποταμὸν*, καὶ ἑτέρους ἐκλείψουσιν φησὶ καὶ *τὰς εἰσρωγὰς*, μετὰ τῆς βασιλείας καὶ τοὺς *ἀρχοντας* τοὺς κατὰ μέρος δηλῶν. *Συναγωγὰς* δὲ τὰς πολεμικὰς αὐτῶν δυνάμεις ἐκάλεσε. Καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ συνωδᾷ τούτοις φησὶ· Τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ Φαραὼ τὸν ἄρχοντα τὸν

¹ Dan. ii et vii. ² Jerem. xlii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

³ γρ. Αἰγύπτου. ἢ Ἰερ. λ. λέγεται.

μέγαν, τὸν καθήμενον ἐν μέσῳ τῶν ποταμῶν αὐτοῦ. » **A** *quæ in hæc verba apud Ezechielem legimus, « Ecce ego contra te Pharaon, princeps magnæ, qui cubas in medio fluminum tuorum ». 267* Deinde adjicit : « Agglutinabo pisces fluvii tuis ». Rursum post nonnulla : « Et stringent omnes gladios suos in Ægyptum, terraque vulneratis implebitur, et dabo fluvios eorum desertos ». Et rursum : « Insultabas fluvii tuis, fluviosque tuos conculcabas ».

Καὶ Ἰερεμία; δὲ φησὶ· « Τίς οὗτος; ὡς ποταμὸς ἀναβήσεται, καὶ ὡς ποταμοὶ κυμαίνουσιν ὕδωρ. Ὑδάτα Αἰγύπτου [ὡς ποταμὸς ἀναβήσεται]. » Δι' ὧν δηλοῦται τὰ πλήθη τῶν παρ' αὐτοῖς στρατευομένων, ὧν μέσων ἐγκαθήμενον τὸν δράκοντα * εἰκὸς ἦν μεγαλαυχεῖν. Ἰχθύας δὲ τοὺς ὑποκειμένους τοῖς **B** κατὰ μέρος νοήσομεν ἀργουσιν. Ἐκεράτιζε δὲ τοῖς ὑπ' αὐτῷ στρατευομένοις οὐς † καὶ καταπατεῖν αὐτὸν ἔφη τυραννικῶς δυναστεύοντα. Τροπικῶς γὰρ φασιν ἀνάγκη ταῦτα νοεῖν, ὡς καὶ τὸ πρόσθεν ῥηθὲν ἔθνος ἀνέλπιστον καὶ καταπεπατημένον, οὐ οἱ ποταμοὶ διέφρασαν τὴν γῆν. Εἰ μὲν οὖν ἐπὶ τούτοις καὶ ἀνθρώπων ἀφανισμὸν ἐπήγην ἢ προφητεία, οὐδὲν ἐλείπετο ζητεῖν. Ἀκόλουθον γὰρ ἦν καὶ τὰ ζῶα πᾶσι τοῖς ὕδασι συναπόλλυσθαι. Νῦν δὲ μετὰ τὴν τῶν ὑδάτων ἀπώλειαν, πολυπληθίας ἐσομένης κατ' Αἰγύπτου μέμνηται, καὶ ὡς ἔσται θυσιαστήριον Κυρίου, ἐν ᾧ θύσειν τοὺς Αἰγυπτίους [φησί]. Καὶ πῶς ἐγίνοντο †, εἰ τὸ ὕδωρ ἅπαν ἐξέλειπεν; ὅθεν τροπικῶς νοητέον ταῦτα σημαίνοντα τῶν Αἰγυπτίων τὴν βασιλείαν καὶ τὰ πλήθη τῆς μαχίμου δυνάμεως. Ἄλλοι **C** δὲ ῥητῶς τὰ προειρημένα νοοῦντές φασιν, ὡς Ὀύασπασιανὸς τὴν Ἰουδαίαν ἐλὼν κατ' Αἰγυπτίων ἰσράτευσε. Καὶ Θεὸς αὐτῷ κατὰ πάντα ποιήσας, πᾶσαν ὑδάτων συναγωγὴν ἀπεξήρασαν, ὡς ὑδάτων ἐνδεία, τοῖς παρ' αἰγυπτίων ὀρύγμασιν πότιμον πῶς ὕδωρ Αἰγυπτίους ζητεῖν, δι' ὧν τὸ τῆς θαλάσσης διηθούμενον ὕδωρ ποτιμώτερον γίνεται. Τότε φασιν εἰς Αἰγύπτου ἐλθεῖν καὶ τοὺς τὸ σωτηρίου κήρυγμα διαγγέλλοντας. Τῶν δὲ τῆν Αἰγύπτου οἰκούντων οἱ μὲν τὰ πεδία, οἱ δὲ τὰ ἔλη κεκλήρωνται, οὐκ ἐπερ ἔλιον καὶ βούκοι διὰ πλῆθος τῶν παρ' αὐτοῖς γινομένων βοῶν ὀνομάζονται. Χρῶνται δὲ οὐ σίτῳ καὶ ὀλῳ τούτων ἀποροῦντες, ἰχθύσι δὲ καὶ γάλακτι καὶ ζύψῳ † καὶ τοῖς ἐξ ἐλῶν ἀπαλοῖς τευνομένοις οἱ καὶ τὸ λιπὸν ἐργαζόμενοι τὸ σχιστόν. Ὡν ἐν- **D** δεια, φησί, πάντων ἐκλειοπύτων τῶν ὑδάτων γενήσεται.

Οἱ δὲ τὴν πρώτην ἐκδεδωκότες ἐξηγήσιν, καὶ τοῦτον αὐτὸς ἀλληγοροῦσι τὸν τρόπον. Νόει ποταμὸν λέγοντες καὶ τὴν πάλαι παρ' Αἰγυπτίους φιλοσοφίαν ἀκμάζουσαν. Εἰρηται γὰρ, καὶ ἐπαιδεύθη Μωσῆς πάση σοφίᾳ Αἰγυπτίων, ἧς λόγος ἔρρει πολὺς. Οὐ μέρη καὶ ποταμοὶ καὶ διώρυχες τῶν καθ' ἕκαστον παρ' αὐτοῖς μαθημάτων οἱ λόγοι, ἐξ ὧν ἐφύοντο οὐκ

quæ in hæc verba apud Ezechielem legimus, « Ecce ego contra te Pharaon, princeps magnæ, qui cubas in medio fluminum tuorum ». 267 Deinde adjicit : « Agglutinabo pisces fluvii tuis ». Rursum post nonnulla : « Et stringent omnes gladios suos in Ægyptum, terraque vulneratis implebitur, et dabo fluvios eorum desertos ». Et rursum : « Insultabas fluvii tuis, fluviosque tuos conculcabas ».

Et apud Jeremiam : « Quis iste? tanquam fluvios ascendet, et tanquam fluvii inundant aquam. Aquæ Ægypti tanquam fluvius ascendent ». Quibus certe verbis militares copias innuit; quorum in medio cum princeps sederet, extulisse se, et superbisse par est. Pisces autem cum nominat, suis quosque ducibus subjectos milites intelligit, in quos ita insultasse significat, ut eos præ sævitia et crudelitate pedibus conculcare non dubitaverit. Tropice porro et ista, sicut illud prius : Gens infidelis et conculcata, cujus fluvii terram diripuerunt, intelligi volunt. Si istis ergo et hominum interitum prophetia adjecisset, nihil amplius, quod postulares reliquisset. Sequebatur enim, ut cum aquis omnibus et animalia etiam ipsa simul interirent. Nunc vero post *aquarum* interitum, magnæ etiam in Ægypto futuræ multitudinis, imo altaris etiam, in quo Domino sacra facturi sint, meminit. Verum qui fiat, si aqua omnis deficiat? Hinc ergo Ægyptiorum imperium et bellici exercitus amplitudinem tropice ista nobis innuere arbitramur. Alii plane ad Vespasiani tempora referri arbitrantur, quibus armis Ægyptum occupavit : cui quidem ita per omnia favit Dominus, ut *omni dessiccata aquarum congregatione*, propter earum penuriam, fossæ ipso in littore, in quas marinæ receptæ mora aliqua potui aptiores evaderent, Ægyptios conficere, itaque aquam quærere necesse fuerit; eoque maxime tempore salutaris nuntii præcones in Ægyptum penetrasse. Quia vero eorum, qui in Ægypto degunt, agros quidem alii, alii autem paludes incolunt, ob id palustres alios, alios autem armentarios, a boum, quibus abundant, copia nominari. Neque vero pane et vino, qui illis careant, sed *piscibus*, lacteque, et *zetho*, cæterisque tenellis aliis quibuscunque possunt, per paludes in cibum relectis, vesci, *linumque fissile operari* : quorum omnium, deficientibus **268** aquis, summam fore penuriam significat.

Verum qui primam attulerunt explicationem, et istum rursus allegoriæ sensum proponunt. Intellige, aiunt, *fluvii* nomine, veterem illam, quæ apud Ægyptios olim viguit, philosophandi rationem. Nam et Mosen ipsum universa Ægyptiorum sapientia, fama apud omnes celebri, instructum fuisse legimus, cujus partes *fluviorum et fossarum* appella-

* Ezech. xxix, 3. † *ibid.* 4. † *ibid.* 10. † Ezech. xxxii, 2. † Jerem. xlii, 7, 8.

VARIE LECTIONES.

* γρ. ἄργοντα. † γρ. ὡς. † γρ. γένοιτο. † γρ. ζύψο.

tione designatæ, ipsi sunt, qui de singulis disciplinis apud eos habentur libri; ex quibus nec olea, nec vitis, nec rerum necessariorum utiliumve quidquam, sed *calamus tantum, juncusque et papyrus* producantur. Dicitur et draco, quem fecit, ut infunderet ei, apud Jobum ¹⁵, juxta *papyrus*, et *calamum*, et butonium, cubile suum ponere. Vocavit vero et Ezechiel Pharaonem draconis nomine. Merito igitur et apud istos draco ille Ægyptius, ejusque cesset philosophia, peregrinatur Dominus, qui illa præsentia sua tollit, in eorumque locum recentium aquarum salutarem potum (quo de prius intellexit, cum hausturos aquas de fontibus Salvatoris dixit) et pro *flumine* flumen, cujus impetus civitatem Dei lætificet, reponere consuevit. Vides ergo ut in Ægyptiorum utilitatem ista prædicentur? Atque inde est, quod interpretes Septuaginta, et *bibent Ægyptii aquam juxta mare: fluvius autem deficit*, rediderunt. Quibus enim nihil Ægyptiæ aquæ supersit, cum sit ad potum marina inutilis, novum aliud aquæ genus annuntiat. Sed enim cum Ægyptiæ aquæ defecerint, tum illi demum *lugebunt*, quibus pisces, id est hominum animas, venari usitatum fuerat; quia illis plane repugnet, qui piscatores hominum ut fierent, a Domino vocati sunt ¹⁶. Sua enim illi philosophia et incantatione deceptas animas, verborum involucris, tanquam *retibus* contraria ejus omnino *sagena* ratione, quæ in mare missa omne piscium genus amplectitur, regnumque cælorum, et homines ipsos significat ¹⁷, involvebant. *Lugeant* ergo qui eas artes sibi per Christi adventum ablatas esse vident, juxta illud: « Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium destruiam ¹⁷. » Et *confusio apprehendet eos, qui operantur linum*, id est, qui non solidam et firmam, sed præfractam et minime coherentem rationem sequuntur. Et *byssus* deinde Ægyptiorum fluvio irrigabatur. Lugebunt itaque rerum istarum opifices, quando non sibi amplius ad amictum, suæque sapientiæ ornatum, telas istas, quibus falsa verborum lenocinio, tanquam velis oblegere solebant, suppeteret deprehendent. Cum his *lugebunt* et illi, qui *adulterinum vinum*, non quod *ex vite* nasci solet, effecerunt. Quæ certe omnia cum ab Ægypti fluvio suppeditari alius propheta cerneret, ita verbis avertere conatus est, cum ait: « Quid tibi cum Ægypti terra, ut bibas aquam Geon ¹⁸? » Quæ autem deinceps sequuntur, et *principibus* obscuris, qui magnis et illustribus prædicantur.

270 VERS. 16-25. *Die illa erunt Ægyptii tanquam mulieres in timore, et tremore, a facie manus Domini Sabaoth, quam ipse immittet. Et erit regio Judæorum Ægyptiis in terrorem. Quicumque eam no-*

Α ἐλία καὶ ἔμπροσθεν, οὐκ ἀναγκαῖον ἢ κάρπιμον οὐδὲ ἔν, κάλαμος δὲ καὶ ἄχι, καὶ πάπυρος. Ὁ δὲ δράκων, ὃν ἐπέλασεν ἐμπαίζειν αὐτῷ, παρ' Ἰθὺς λέγεται κοιτάζεσθαι παρὰ πάπυρον καὶ κάλαμον καὶ βούτομον. Καὶ Ἰεζεκιήλ δὲ τὸν Φαραῶν κέκλιχε δράκοντα. Ἰν' οὖν ἐκλείπη ταῦτα, δράκων τε Αἰγύπτιος, καὶ ἡ τοῦτου φιλοσοφία, Κύριος εἰκότως τοῦτοις ἐπιδήσει, ταῦτα μὲν παύων τῇ παρουσίᾳ, ἀντιθεῖς δὲ ποτὸν καινῶν ὑδάτων σωτήριον, περὶ οὗ πρόσθεν ἐλέγετο, καὶ ἀντλήσετε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. Καὶ ἀντὶ ποταμοῦ ποταμῶν, οὗ τὰ ὀρημὰ εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ὁρᾷ ὡς ἐπὶ ὠφελείᾳ ταῦτα τῶν Αἰγυπτίων θεσπίζεται; διὰ κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα λέγεται τὸ, *πίονται οἱ Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν*.

Β Ὁ δὲ ποταμὸς ἐκλείψει. Μὴ ὑπεστώτος γὰρ ὕδατος Αἰγυπτιακοῦ, μηδὲ ποτίμου τοῦ θαλαττίου τυγχάνοντος, καινὸν ὕδωρ αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται. Ἀλλὰ γὰρ ἐκλείποντων τῶν Αἰγυπτιακῶν ὑδάτων, οἱ θηραταίων ἰχθύων, δηλαδὴ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, *πεκθήσει* λέγονται τυγχάνοντες ἐναντίοι τοῖς, πρὸς οὓς ἐλαγεν ὁ Σωτὴρ. Δεῦτε, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων. Ἐκεῖνοι γὰρ διὰ τῆς παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίας καὶ γοητείας, τὰς ψυχὰς ἐδελέαζον οἰονεὶ σαγήνη, ταῖς τῶν λόγων πλοκαῖς συλλαμβάνοντες. Ἐναντία δὲ ταύτῃ σαγήνῃ περὶ ἧς εἰρηται ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνη βληθείση εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ συλλαβούση ἀπὸ παντὸς γένους ἰχθύων.

Τὸν λόγον τὸν περὶ τῆς βασιλείας τῆς παραβολῆς καὶ ἰχθύας τοὺς ἀνθρώπους ὑποδηλοῦσης. *Περθεύουσιν* οὖν, ὡς μηκέτι διὰ τὸν παύσαντα Χριστὸν ἔχοντες; ἐργασίαν, κατὰ τὸ, « Ἀπολὼν τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσῃ. » Καὶ ἡ τοῦς ἐμ γαζομένους τὸ λίνον, οὐ τὸ στέβρον καὶ ἀβραάξ, ἀλλὰ τὸν λόγον τὸν διεβρωγῶτα καὶ ἐσχισμένον. Καὶ βύσσοις δὲ τοῦ τῶν Αἰγυπτίων ἠρθεύετο ποταμοῦ. Οἱ τοίνυν τούτων ἐργάται στενάξουσιν, ὅτε μηκέτι αὐτοῖς πρὸς περιβολὴν, καὶ κόσμον τῆς παρ' αὐτῶν σοφίας εὐπορεῖτο τὰ τούτων ὑφάσματα λόγους τὸ ψεῦδος καλύπτουσιν ἀπατηλοῖς; τε καὶ πιθανοῖς. Μεθ' ὧν στενάξουσιν καὶ οἱ τὸν νόθον οἶνον, οὐ τὸν ἐξ ἀμπελοῦ κατασκευάζοντες. Ὡς δὲ πάντων χορηγὸς ὁ Αἰγυπτιακὸς ἐστὶ ποταμὸς, οὗ ἀποτρέπων ἕτερος προφήτης φησί: Τί σοι καὶ τῇ γῆ Αἰγύπτου τοῦ πλεῖν ὕδωρ Γηῶν; Τὰ δὲ τούτων ἐξῆς περὶ ἀφανῶν ἀρχόντων προλέγεται, οἱ ταῖς περιφανέσι καὶ μεγίσταις ἐφέδρευον πόλεις, τῇ τε *Τάνει*

καὶ *Μέμφει*.

civitatis, *Tani* videlicet, et *Memphi* insidiabantur,

[15'-xv'.] Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔπορευται οἱ Αἰγύπτιοι ὡς γυναῖκες, ἐν φόβῳ, ἐν τρέμῳ, ἀπὸ προσώπου τῆς χειρὸς Κυρίου Σαβαῶθ, ἣν αὐτὸς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς. Καὶ ἔσται ἡ γῆ τῶν Ἰουδαίων τοῖς Αἰγυπτίοις

¹⁵ Job xl, 10 seqq. ¹⁶ Matth. iv, 19. ¹⁷ Matth. xiii, 47. ¹⁸ Isa. xxxix, 14; I Cor. i, 19. ¹⁹ Jerem. ii, 18.

VARIAE LECTIONES.

• β. αἰσχρὴν λήψεται. γ γρ. τῶ τῶν Αἰγυπτίων ἠρθεύετο ποταμοῦ.

εις φόβητρον. Πᾶς δὲ ἐὰν δομάσῃ αὐτὴν αὐτοῖς, A *minaverit ipsis, expavescent propter consilium quod consuluit Dominus in eos, etc.*

ἐν κρίσει τοὺς θλιβοντας μετερχόμενος. Τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ καὶ γινώσκονται τὸν Κύριον ἐν τῷ τῆς θλίψεως καιρῷ, ὃν ἡμέραν ἐκάλεσε. Τινὲς δὲ πρὸς αὐτὴν ὄλωσ τὴν ἐπιδημίαν τὸν λόγον ἐξέλαβον. Τῆς γὰρ ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπὸ τῶν δαιμόνων τυραννουμένης, φορτίῳ τε κακῶν συνεχόμενης πολλῷ, ὡς αὐτοῦ βοῶντος τοῦ πράγματος, Θεὸς τὸ γένος ἠλέησεν. Οὕτω γὰρ λέγεται καὶ αἷμα τοῦ Ἀβελ βοᾶν, τὴν ἀτοπίαν τοῦ πράγματος βδελυξάμενου Θεοῦ. Πῶς γὰρ ἐκάλουν, φασίν, ὃν ἤγγουον τὸ πρότερον, ἀλλ' ἦ δι' ὧν ἔπαρχον μόνον, ὅτε καὶ τὸν Λόγον αὐτοῖς ἐν ἀνθρωπιᾷ πέμπει μορφῇ; *Καὶ σέσωκε κρίτων, τοῦτ' ἐστὶ δικαίαν ἐπ' αὐτοῖς ἐκπέρων τὴν κρίσιν, σειραῖς ζόφου τοὺς θλιβοντας; παραδούς. Διὸ φησιν αὐτός· Νῦν κρίσις ἐστὶν τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ὄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκληθήσεται ἔξω. Οὕτω Χριστὸς ἐδίκασε τυράννῳ καὶ κόσμῳ, εἰλυσέν τε καὶ τοὺς Αἰγυπτίους πρὸς αὐτόν· ἀνθ' ὧν χαριστήριους ἑθυσίας ἐκτελοῦσιν ἐπαγγελλόμενοι, μέχρι τε παντὸς τοῖς τῆς πίστεως ἐναθλοῦσιν ἀγῶσι κατὰ τό· (Εὗξασθε καὶ ἀπόδοτε.)*

Ἐπιστῆσαι δὲ τὸν νοῦν ἀναγκαῖον, ὡς καινοῦ νόμου καὶ Καινῆς Διαθήκης παρίστησιν ὁ λόγος εἰσαγωγῆν. Μωσαῖως γὰρ ἀπαγορεύσαντος ἐκτὸς, Ἱερουσαλήμ μὴ δεῖν γενέσθαι *θυσιαστήριον*, καὶ τὴν τοῦ Λευὶ μόνην ἱερατεῦσιν φυλὴν ἐπιτάξαντος, πῶς ἢ C *προφητεία θυσιαστήριον ἐν Αἰγύπτῳ καθίστησιν, ἱερέας τε Θεοῦ τοὺς Αἰγυπτίους γενέσθαι φησί; Κεῖτ' δὲ τὸν Ἀπόστολον, μετατιθεμένης ἱερουσύνης, εἰ ἀνάγκης καὶ νόμου μετάθεσις γίνεται. Μετὰ δὲ τὰ εἰρημένα φησὶν ὁ προφήτης· Καὶ πυτάξει Κύριος τοὺς Αἰγυπτίους πληρῆ, καὶ λίσεται αὐτούς. (Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. Μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται.) Πληρῆν οὖν ἐπάγει τοῖς Αἰγυπτίοις, ὅτ' ἂν τύχῳσι τούτου δεόμενοι, μὴ μυχόνων αὐτοῦ τὴν ὀργήν. Τινὲς δὲ φασὶν ὡς πληρῆν καλεῖ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις δουλείαν, δι' ἧς αὐτοὺς ἴασατο, πάροδον εἰς αὐτοὺς παρασχὼν τῷ σωτηρίῳ κηρύγματι. Πρότερον γὰρ οὐκ ἦν ἐπιφοιτῆν ἀμίκτως διακειμένους. Πλὴν ὠφέλει, καὶ εὐθυμῶν πληρῆν ἐπάγει Θεός. Ὅπερ εἰδότες οἱ προφήται D φασὶ· Παῖδευσον ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. Καὶ πάλιν· Ἐν θλίψει μικρῆ ἢ παιδεία σου ἡμῖν. Καὶ τῆ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῇ φησὶν· Ἐν πόνῳ καὶ μάστιγι παιδευθήσῃ, Ἱερουσαλήμ. Μεθ' ἧ φησὶ· Τῇ ἡμέρᾳ ἐκελεῖ, κατὰ τὸν αὐτὸν δεικνόντι καιρὸν, ἔσται ὁδὸς Ἀσσυρίους πρὸς Αἰγυπτίους, οὕτω λέγων κατὰ τὴν παλαιὰν συνθήκειαν, τοὺς τε Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν οἰκοῦντας, οἱ τοῖς Αἰγυπτίοις πολέμιοι διετέλεσαν, ὅτε πρὸ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ἰδιοῖς βασιλεύουσιν ἐκέχρητο·*

in iudicio supplicium de opprimentibus sumens. Hoc enim pacto, id est, ipso afflictionis tempore, quod diei nomine significavit, Dominum agnoscent. Sunt autem nonnulli, qui ad ipsam omnino incarnationem locum referri existiment. Cum enim in homines tyrannidem exercerent demones, malorumque onere gravissimo, ut rebus ipsis paruit, premerentur, eorum tandem misertus est Dominus. Ita siquidem et Abelis sanguis indignum facinus abominante Deo, clamare dicitur¹⁹. Qui enim aiunt, cum invocassent, 271 quem antea ignorabant; nisi iis tantum adducti, quæ misso B in hominis forma Verbo passi sunt? *Et salvavit iudicans*; id est, iusta sententiâ tenebrarum catenis eos a quibus opprimebantur, tradidit. Atque hoc est, quod iam adesse mundi hujus iudicium, jamque ejusdem principem foras expulsus iri dixit²⁰. Sic igitur tyrannum et mundum Christus *judicavit*; sic denique *Ægyptios* omnes ad se ipse pertraxit. In quorum memoriam premissis gratiarum *hostiis*, fideique in perpetuum certaminibus defuncti (juxta illud, quo votere, votaue persolvere moneatur²¹) certamen ineunt.

Est vero hic mente diligenter attendere necessarium, nobis hic novæ legis Novique Testamenti rudimenta proponi. Qui enim Mosis lege non nisi intra Hierosolyma *altare* erigi, nullamque tribum C *aliam, præter Leviticam sacerdotio fungi cavente, in Ægypto jam altare excitatum iri, futurosque sacerdotes Ægyptios affirmat prophetia? Atqui auctore Apostolo, mutato sacerdotio, et legis mutatio fiat necesse est²². Adjicit vero ad superiora propheta, his verbis: *Et percutiet Dominus Ægyptios plaga, et sanabit eos*. Quem enim diligit, castigat, et quemcumque verberibus cædit, in filium amplectitur²³. *Plagam* ergo in *Ægyptios*, qua maxime opus habere videbantur, inducit; neque iram suam protrahit. Sunt porro qui *plagæ* nomine, quam passi sunt a Romanis servitutem intelligant, per quam in eo sunt sanati, quod hac via salutis sicut ad eos delatus nuntius. Neque enim ad eos antea pervenire poterat, qui ab hominum reliquorum consuetudine abhorrerent. Sed utilitatis ergo, non ira indulgens *inducit plagam* Dominus. Quod quidem cum minime a prophetis ignoraretur, ita eum compellant: *Domine, castiga nos, verum in iudicio, et non in ira²⁴. Et rursus: In afflictione parvula nobis castigatio²⁵. Deinde, converso ad Judæorum Synagogam sermone: In labore et verberibus castigaberis, Jerusalem. Addit postea: *Die illa, illo videlicet tempore, erit via Assyrius ad Ægyptos*; ita veteri 272 et usitata consuetudine eos significans, qui Syriam et Mesopotamiam inco-**

¹⁹ Gen. iv, 10. ²⁰ Joan. xii, 31. ²¹ Psal. lxxv, 12. ²² Hebr. vii, 12. ²³ Hebr. xii, 6. ²⁴ Jerem. lxxx, 11. ²⁵ Isa. xxvi, 16.

lebant, erantque Ægyptiis maxime infesti, cum, in Romanorum potestatem nondum redacti, propriis regibus, hi quidem Antiochi successoribus, illi autem Ptolemæis uterentur. Quorum medii Ægyptii cum interdum ab utrisque impeterentur; ipso Christi adventu, tanquam communi pacis vinculo, non terrena modo cœlestibus, sed ipsæ inter se gentes etiam ita coiere, ut tres istæ quæ mutua inter se odia semper exercuerant, una jam benedictione dignæ credantur, nec Israel amplius, tanquam Dei populus, solusque *benedictus*, efferatur. Ita enim pietatem amplexi sunt omnes, ut mutuum inter se charitatem colant et retineant. Confractis enim gladiis et lanceis, cum in jugum unum, spiritualiter quidem Dei, Romanorum autem corporaliter, venerint, arma in sese nequaquam rapiunt.

Quod deinde *Assyriis servire Ægyptios* inquit, vel *B* charitatis servitutem intellexit, vel, quod nonnullis placet, id ideo dixit, ut missum Romano nomine *Syrorum in Ægyptum* exercitum, Syroque duce aliquo in servitutem redactos esse Ægyptios significet. Qui est ergo *benedictus in Ægypto, et inter Assyrios populus* per Ecclesiarum, quæ in eis sunt, frequentiam apparet. Viget autem qui *ex Israel* est ab ipso prædicationis tempore. Fuit enim fidei in Christum primitivæ, a quibus et evangelistæ, et discipuli, et apostoli etiam promanarunt; unde *trium gentium omnes in terra benedicti sunt*. Cæterum pro eo quod in *Assyriis* legimus, in *Assur* alii transtulerunt; ne Judæos quisquam, qui in Syria degunt, sed *Ægyptios* simul *Assyriosque* significari putaret. Est vero maxime mirum, cur qui filiorum omnium est natu maximus *tertius* nominetur. Sed ex quo in Christum contumeliosus exstitit, jam inde in gentium terga rejectum esse deprehendimus. Quo enim tempore gentium intraverit plenitudo, totus et ipse tum demum salvabitur Israel ²⁶. Deinde per *benedictam a Domino terram* Ecclesiam non **273** male (modo illam in cœlo mitibus destinatam ²⁷, cœlestem nimirum Jerusalem, montemque sanctum intelligas) significari dixeris. Potest et *Israelis* nomine piorum sanctorumque gentis Judaicæ hominum, qui vita defuncti sunt, chorus intelligi. Est enim *uniculus hæreditatis ejus Israel*, inquit Moses ²⁸. Cæterum miratus propheta quod omnium maxime superstitiosi Ægyptii, Judæorum, quos oderunt, Deum amplectantur et colant, significanter *D* valde ista de Ægyptiis continue adjecit: *Et erunt Ægyptii jurantes nomini Domini Sabaoth*. Deinde: *Erit altare Domino in regione Ægyptiorum*. Et rursus: *Erit in signum in perpetuum Dominus in terra Ægyptii*. Itemque: *Erit notus Dominus inter Ægyptios*. Denique cognoscent Ægyptii Dominum. *Syriam* præterea emphasi vel inde complexum esse videri putant, quod in ea veri adoratores, et qui fraternum vicinumque Ægyptiorum studium amplectantur, non defuturi sint.

²⁶ Rom. xi, 25, 26. ²⁷ Matth. v, 4. ²⁸ Deut. xxxii, 9.

^a ὡς. ^α γρ. καί. ^β γρ. ταῦτα περί.

VARIÆ LECTIONES.

Α οἱ τοὶ μὲν τοῖς ἀπὸ Ἀντιόχου, Πτολεμαίοις δὲ ἐκείνοι· μέσοι δὲ ὄντες Ἰουδαῖοι ὑπ' ἀμφοτέρων ἀνὰ μέρος ἐθάλλοντο. Χριστὸς δὲ παραγενόμενος, ἡ πάντων εἰρήνη, οὐ μόνον τὰ ἐπίγεια τοῖς ἐπουρανίοις συνῆψεν· ἀλλὰ καὶ τὰ ἔθνη πρὸς ἄλληλα. Καθὰ καὶ ταῦτα τὰ τρία δυσμενῶς διακειμένα, καὶ μῦς ἤξιωσεν εὐλογίας, ὡς μηκέτι τὸν Ἰσραὴλ κατεπαίρεσθα· λαθὲν Θεοῦ χρηματίζοντα καὶ μόνον εὐλογημένον. Πάντες γὰρ εὐσέβειαν ἐδιδάχθησαν, καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης ἀντίχεσθαι. Τὰς γὰρ μαχαίρας εἰς ἁ ζιβύνας συγκόψαντες, ταύτας ἐπ' ἀλλήλους οὐκ ἀφροσιν ὑπὸ ζυγὸν ἕνα γεγονότες, πνευματικῶς μὲν Θεοῦ, σωματικῶς δὲ Ῥωμαίων.

B Δουλεύουσι δὲ τοῖς Ἀσσυριοῖς Αἰγύπτιοι τῆς ἀγάπης δουλείαν. Ἡ, ὡς φασὶ τινες, διὰ τὰ Ῥωμαῖκα Σύρων ἐν Αἰγύπτῳ στρατόπεδα, Σύρους τὲ τινας ἀρχικῆς ἐξουσίας δυνάμει καταδουλωμένους αὐτούς. Ὁ μὲν οὖν εὐλογημένος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἀσσυριοῖς λαός, διὰ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν ὁρᾶται πολυπληθίας, ὁ δὲ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὸν τοῦ κηρύγματος ἤκμασε χρόνον. Ἀπαρχὴ γὰρ τῆς εἰς Χριστὸν ἐγένοντο πίστεως, ἐξ ὧν εὐαγγελίσται, καὶ μαθηταί, καὶ ἀπόστολοι· διὸ πάντες οἱ τῶν τριῶν ἐθνῶν ἐπὶ γῆς εὐλόγηται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ ἐν Ἀσσυριοῖς, καὶ Ἀσσοῦρ ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ, ὡς ἂν μὴ τις τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ νομίσειεν Ἰουδαίους, ἀλλ' αὐτοὺς Αἰγυπτίους καὶ αὐτοὺς Ἀσσυρίους. Τὸ δὲ θαυμαστὸν, ὅτι ὁ πρωτότοκος ἐν τέκνοις τρίτος ὠνόμασται. Παροινήσας γὰρ εἰς Χριστὸν, κατόπιν τέθειται τῶν ἐθνῶν. Ὅτ' ἂν γὰρ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέληθ, τότε καὶ πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Γῆν δὲ τὴν εὐλογημένην ὑπὸ Κυρίου νοήσεις τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μάλιστα τὴν ἐπουράνιον, ἣν οἱ πράξεις κληρονομήσουσιν, ὅπου καὶ Ἰερουσαλὴμ ἐπουράνιος, καὶ ὄρος Σιών· νοῦτο δ' ἂν Ἰσραὴλ καὶ ὁ Θεοφιλὴς τῶν ἁγίων χορὸς ἐκ τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους προεξεληλυθῶτων τοῦ βίου· διόπερ εἰρήται, καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. Σχοίνισμα γὰρ κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ, καθὰ δὴ λέγει Μωσῆς. Ὁ δὲ προφήτης θαυμάζων, εἰ οἱ τῶν ἄλλων δεισδαίμονες μᾶλλον Αἰγύπτιοι τῶν ἄνθρωπων Θεὸν Ἰουδαίων τιμήσουσιν, ἐμπατικώτατα ἴδαν, συνεχῶς τοῦτον, ἃ τὸ β τῶν Αἰγυπτίων φησὶ· ποτὲ μὲν· Ἔσονται Αἰγύπτιοι ὁμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβαὼθ· ποτὲ δέ· Ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων. Καὶ πάλιν· Ἔσται εἰς σημεῖον εἰς τὸν αἰῶνα Κύριος ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου. Καὶ αὖθις· Ἔσται γνωστὸς Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις. Καὶ πάλιν· Γνώσονται οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Κύριον. Καὶ Συρίαν δὲ, ὡς εἶπεν, ἐν ἐμφάσει παρέλαβεν, ἐν ἧ φασὶ γνησίους προσκυνητάς, καὶ ἀδελφὴν, καὶ γείτονα τῆς Αἰγυπτίων ἐπιτιθεύοντας ἄσκησιν.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

A

CAP. XX.

α-ς'. Τοῦ ἔτους οὐ εἰσηλθε Τανάθαν εἰς Ἀζωτον, ἥτις ἐπεσε δὴ ἐπὶ Ἄρνα βασιλέως Ἀσσυρίων, καὶ ἐπολέμησε τὴν Ἀζωτον, καὶ καταλάβετε αὐτήν, τότε ἐλάλησε Κύριος πρὸς Ἠσαΐαν, λέγων· Πορεύου καὶ ἀφελε τὸν σάκκον ἀπὸ τῆς ὀσφύος σου, κ. τ. λ.

Ἄλωσιν Αἰγυπτίων ὑπ' Ἀσσυρίων προλέγει ὁ περὶ τῆς εἰρήνης αὐτῶν ἐν τοῖς πρὸ τούτων διαλαθῶν· Ἐροῦμεν οὖν, ὡς τὰ μακροῖς ὑστερον χρόνοις ἐσόμενα διὰ τῶν ὄσον οὐπω μελλόντων πληροῦσθαι πιστοποιεῖ. Τὰ μὲν γὰρ εἰρημένα χρηστὰ, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν ἀνέμενον ἐπὶ νεφέλης κούφης ἤξειν εἰς Αἴγυπτον μέλλοντος. Τὰ δὲ νῦν ἐπ' αὐτῶν τῶν τοῦ προφήτου χρόνων συμβέβηκεν. Ταῦτα δὲ τοῖς Ἰουδαίοις προλέγεται τῇ τῶν Αἰγυπτίων συμμαχίᾳ προσδοκῶσι διαφεύγειν τὴν ὑπ' Ἀσσυρίων μέλλουσαν ἄνωσιν, οἱ καὶ δὴ πλησίον ἦσαν ἔλόντες τὴν Ἀζωτον τῆς Παλαιστίνης μεγίστην καὶ δυνατὴν πόλιν ὑπάρχουσαν, ὡς ἂν τοῖς ἐκ γειτόνων ποιηθέντες κακοῖς, πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀπογόντες ῥοπήν, ἐπιστραφέντες πρὸς Κύριον, τὰ μέλλοντα κερδαίνουσι δυσχερῆ. Καὶ γ' οὖν τις ἔφη προφήτης· « Καὶ ἦν Ἐφραΐμ περισσότερὰ θνους οὐκ ἔχουσα καρδίαν· Ἀἴγυπτιον ἐπεκαλεῖτο καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύθησαν.

Καὶ ὁ παρὼν δὲ προφήτης φησὶν· « Οὐαὶ οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν, οἱ ἐφ' ἔμποις πεποιθότες καὶ ἐφ' ἄρμασιν. » Τανάθαν δὲ στρατηγὸς τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως ὑπάρχων εἰλε τὴν Ἀζωτον. Τότε τοίνυν ὁ προφήτης ἐν πρότερον χρόνος ἱματίῳ τριχίδει τε καὶ παχεῖ δι' ἄκραν φιλοσοφίαν, καὶ διὰ τὸ πενθεῖν τοὺς ἀσεβοῦντας ἐν Ἰσραὴλ, ἀπεδύσασθαι καὶ τοῦτο προστάττεται, *γυμνός τε καὶ ἀνυπόδετος* περινοστεῖν Ἱερουσαλήμ εἰς τύπον τῆς μελλούσης Αἰγυπτίως αἰχμαλωσίας· τὸ γὰρ τῆς θεᾶς παράδοξον, ψιλοῦ λόγου μᾶλλον ὑπῆρχε πιστότερον, ἐναργῶς τε φόβον ἐιργάζετο, καὶ μάλιστα τοῖς ελωθῶσι προφητικῶν λόγων ὑπερορᾶν, καὶ τοῖς προφήταις λέγειν· « Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν· ὡς ἂν ὀρῶντες τὴν ἀτοπίαν τοῦ σχήματος, αὐτοὶ τοῦτου τὴν αἰτίαν πυνθάνοντο. Τὸν δὲ προφητικὸν θαυμάζειν ἄξιον βίον, περὶ ὧν φησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Περιτῆθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν. » Καὶ ὡς θεῶ μὲν ἦσαν εὐπειθεῖς πᾶσαν δὲ ἀνθρωπίνην ὑπερενήχοντο δόξαν. Ὡς Ἰουδαῖοι δὲ τῇ τῶν Αἰγυπτίων ἐθάρρουν δυνάμει, οὕτω τῆν τῶν Αἰθίοπων Αἰγύπτιοι. Ὡν ἔθνος οἱ Βλέμμυες εὐστοχοὶ τοξόται καὶ χρίοντες ὀλεθρίῳ φαρμάκῳ τῶν βελῶν τὰς ἀκίδας, ὅφ' ὧν οἱ βληθέντες ὡς ἔρπετῶν ἰοθῶλων ἀπώλλυντο. Τριετὴ δὲ χρόνον τοῦτοις ἀμφοτέροις περικαθήμενος, κατὰ μέρος ἐχειροῦτο τὰς πόλεις τῶν Ἀσσυρίων ὁ βασιλεὺς, ὡς θαυμάσαι τοὺς Αἰγυπτίους, εἰ καὶ τοὺς Αἰθίοπας ἐδυνήθη χειρῶσασθαι. Οὕτως ἀγαθὸν ἐπιζέειν ἐπὶ Κύριον μᾶλλον, ἢ πεποιθῆναι ἐπ' ἀνθρώπων. Καὶ ἐπικατάρτος μὲν δὲ

274 VERS 1-6. Anno quo ingressus est Tanathan Azotum, cum missus est ab Arna rege Assyriorum, et pugnavit contra Azotum, et cepit eam, tunc locutus est Dominus ad Isaiam, dicens : Vade, et aufer saccum tuum a lumbis tuis, etc.

Ægyptiorum per Assyrios expugnationem predicere aggreditur, qui de eorum pace superius disputavit. Iis ergo quæ longo postea tempore evenitura essent, per ea, quæ jamjam instabant, silem asserre dicemus. Quæ enim de prospero rerum successu dicta sunt, ad ea Salvatoris tempora, quibus in Ægypto, tanquam levi in hube, peregrinaturus esset, referenda fuerunt. Quo de æntem nunc agit, id ipsum prophetæ ætate factum est. Prædicuntur vero ista Judæis, qui instantem ab Assyriis expugnationem, Ægyptiorum auxilio arcerere se posse confidebant, cum Azotam jam illi, urbem Palæstine maximam et munitissimam, cepissent : ut vicinorum malis deterriti, desperato prorsus humanæ opis momento, ad Dominum conversi ingruentia damna valeant effugere. Ita vero de istis ait et quidam propheta : « Et erat Ephraim columba **275** amens, et vecors ». Ægyptum advocare, et ad Assyrios confugere non dubitavit.

Quin et Isaias noster ita loquitur : « Væ qui in Ægyptum auxilii causa descendunt, qui in equis et curribus confidunt ». Fuit autem Tanathan Assyrii exercitus, a quo Azotus ipsa expugnata est, præfectus. Tum ergo propheta, qui uno tantum pallio antea, eoque trito et crasso utebatur, propter summum sapientiæ studium, et dolorem, quo de Israelis impietate angebatur : eo etiam nunc exuere se, *nudusque et sine calceis*, quo futuræ Ægyptiorum calamitatis specimen edat, Hierosolymam redire jubetur. Ad metum enim incursionem inusitatus hic habitus, nudo sermone iis præcipue futurus erat efficacior, qui prophetarum monita ita parvi penderent, ut alium eos errorem sibi annuntiare juberent, quo absurdam illi inusitatamque vestitus formam intuiti, ad ejus postulandam causam invitarentur. Est vero vita prophetarum digna imprimis, quæ nos in sui admirationem trahat : tum quod eos Apostolus circumvisse in melotis, in caprinis pellibus dicat : tum quod Deo facti obtemperantes, omni humana gloria superiores evaserint. Cæterum qua ratione Ægyptiorum opibus Judæi eadem et Æthiopum Ægyptii confidentiores evaserant. Inter Ægyptios deinde et Blemmyes ipsi numerantur, quibus magnam sagittandi peritiam inesse, venenoque sagittarum spicula oblinire, ut qui eis petuntur, tanquam serpentum morsibus pereant, usitatum narrant. Triennio autem cum ab Assyrio utrique obsiderentur, singulis tandem expugnatis urbibus victi

²⁰ Osee. vii, 11. ²¹ Isa. xxxi, 1. ²² Hebr. xi, 57.

sunt; unde fit, ut qua ratione subjungari *Æthiopus* a τὴν ἐλπίζα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον, εὐλογημένος δὲ ὡς πέποιθεν ἐπὶ Κυρίῳ. Καὶ ἔσται Κύριος ἐλπίς αὐτοῦ. *Nῆσος* δὲ τὴν *Αἴγυπτον* εἰρηκεν, ἣν δὴ περισφιγγεῖ πανταχόθεν ὁ Νεῖλος.

CAP. XXI.

VERBUM DESERTI MARIS.

276 VERS. 1-10. *Sicut procella per desertum transit, de deserto veniens e terra. Horrenda visio et dura renuntiata est mihi. Evertens evertit, qui iniquus est, iniquiter facit. In me Elamitæ, et legati Persarum in me veniunt, etc.*

277 *Ad Babylonem* proculdubio ista referuntur; sive quod ipsam *cecidisse* asserit, et in eam *venturos esse Elamitas Persarumque legatos*: sive *Symmachi* interpretationem sequaris, qui *Elamitas surgere, Medosque obsidere* imperat; cum et cæteri etiam, ipsaque adeo *Hebræorum lectio Medorum* nomen habeant, a quibus deletum est *Babyloniorum* imperium; quorum et antea *Isaias* meminit ²⁵, cum « *Ecce Medos in vos excitabo*, » dixit. De hisdem et *Jeremias* quoque sic loquitur: « *Suscitavit Dominus spiritum regis Medorum, quoniam adversus Babylonem ira ejus* ²⁶. » Et rursus: « *Date in Babylonem arietes* ²⁷. » Dicit vero queat etiam secundum interpretes *Septuaginta* non ita diu post *Medos*, *Persas* esse subsecutos, a quibus etiam *Babylonis* reliquias deleri contigit. Conferunt autem isthæc nonnihil ad *Ægypti* visionem; quantumvis secundum quosdam peculiaris *Babyloni* visio habeatur, ut *Babyloniis Judæos* minime *confidere* doceat, qui et ipsi *capientur*. Sic enim apud prophetam quemdam legimus: « *Ægyptum invocabat, et ad Assyrios profecti sunt* ²⁸; » tanquam *causis* allatis, quibus *ab Assyriis* urbem et templum contigit *expugnari*, *adhortarentur*. Sin autem eos, qui sunt *accuratiores*, sequamur, post designatam *Ægypti* et *Æthiopiæ* per *Assyrios* *expugnationem*, qualia et *expugnatōres* ipsos *maneant*, declarat. Justa enim *sententia* *Deus* *Ægyptios* *Assyriis*, *Assyrios* *Medis*, *Medos* *Persis*, *Persas* denique, propter *fastum* et *superbiam*, aliis *evertendos* concessit. Verum quod *desertam Babylonem* *vocat*, *instare* ejus *vastitatem* et *solitudinem* significat. Deinde quod *Hebraica lectio*, cæterique interpretes, *maris* vocabulum addiderunt; ita *plebe* urbem olim *abundasse*, et tanquam *fluctuasse* significavit. Cui *sententiæ* et *Jeremias* quoque *astipulatur* ²⁹, cum tanquam ex *Dei* *persona*, *mare* ipsum *desolaturum* se *interminat*. Idem *deinceps* et *Medorum* *adventantem* in eam *multitudinem* hoc nomine *innuit*, cum *mare* in *Babylona* *ascendisse* ait, qui ante de eadem *locutus*, *instar cicadarum* *multitudinem* **278** in eam se *immi-*

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

ΤΟ ΡΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΗΜΟΥ.

α-ν'. Ὡς καταίγεις δι' ἐρήμιον διέλθοι, ἐξ ἐρήμου ἐρχομένη ἐκ γῆς, φοβερὸν τὸ ὄραμα καὶ σκληρὸν ἐν ἀνηγγέλη μοι. Ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖ. Ὁ ἀνομιῶν ἀνομιεῖ. Ἐπ' ἐμοὶ οἱ Ἑλαμίται, καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Περσῶν ἐπ' ἐμὲ ἐρχονται. κ. τ. λ.

Περὶ Βαβυλωνίων ἐμὲ τὰ προκαίμενα, ὡς δηλοῖ τὸ Πέπτωκε Βαβυλῶν. Καὶ τὸ Ἐπ' ἐμοὶ οἱ Ἑλαμίται καὶ πρέσβεις τῶν Περσῶν. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, Ἀνάστηθε Ἑλλάμ. Π. λ. ο. ρ. εἶτε Μῆδοι. Καλοὶ λοιποὶ δὲ, καὶ τὸ Ἑβραϊκὸν, Μῆδου, φασίν, οἱ καὶ καθέλιον τὴν Βαβυλωνίων ἀρχὴν. Πρὸς οὓς ἔλεγεν ἄνω· « Ἰδοὺ ἐπεγεγῶ ὑμῖν τοὺς Μῆδους. » Περὶ ὧν καὶ Ἱερεμίας φησὶν· « Ἦγειρε Κύριος τὸ πνεῦμα βασιλέως Μῆδων, ὅτι εἰς Βαβυλῶνα ἡ ὀργὴ αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Δότε [εἰς] τὴν Βαβυλῶνα βλοστάσεις. » Ῥηθεῖν δὲ καὶ κατ' αὐτοὺς Ἑβδομήκοντα, ὅτι Πέρσαι τοὺς Μῆδους οὐκ εἰς μακρὰν διαδεξιμένοι καθέλιον τῆς Βαβυλώρος τὰ λείψανα. Πρὸς δὲ τὴν ὄρασιν Αἰγύπτου τι ταῦτα συντείνει καίτοι τῆς Βαβυλώρος ἰδίας τυχοῦσης ὁράσεως κατὰ μὲν τινὰς, ἵνα πείσῃ τοὺς Ἰουδαίους μὴ θαρραλεῖν ἐπὶ τοῖς Βαβυλωνίοις, ὡς καὶ αὐτοῖς ἀλωσομένοις. Φησὶ γάρ τις προφήτης· « Αἴγυπτον ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἰς Ἀσσυρίου ἐπορεύθησαν. » Ἡ ἐπαρκαλιῶν αὐτοῦς, ἐφ' οἷς εἶλον τὴν πόλιν καὶ τὸν ναὸν οἱ Ἀσσύριοι. Κατὰ δὲ τοὺς ἀκριβεστέρους, περὶ τῆς ὑπ' Ἀσσυρίων ἀλώσεως Αἰγύπτου, καὶ τῶν Αἰθίοπων εἰπῶν, ἀναγκαίως διδάσκει καὶ οἱ αὐτοῖς ἐλοῦσι συμβήσεται. Θεὸς γὰρ χρίσει δικαίᾳ τοὺς μὲν Αἰγυπτίους Ἀσσυρίους, τούτους δὲ Μῆδοις, καὶ κείνους Πέρσαις, καὶ τούτους ἐτέροις εἰς καθαίρειν τῆς μεγαλαυχίας παρέδωκεν. Ἐρημιον δὲ Βαβυλῶνα καλεῖ, τὴν μέλλουσαν ταύτης ἐρημίαν δηλῶν. Τὸ δὲ Ἑβραϊκὸν καὶ οἱ λοιποὶ τὸ, θαλάσσης προσέθησαν, ὡς τῆς πόλεως πάλαι κυμαινούσης τοῖς πληθεσιν. Περὶ ἧς Ἱερεμίας ὡς ἐκ προσώπου λέγει Θεοῦ· « Καὶ ἐρημώσω τὴν θάλασσαν αὐτῆς. » Ἐξῆς δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐπελθόντων αὐτῇ Μῆδων περίστησι λέγων· « Ἀνέβη ἐπὶ Βαβυλῶνα ἡ θάλασσα. » Πρὸ δὲ τούτων ἐφτ. περὶ αὐτῆς· « Ἀνεβίθασα ἐπ' αὐτὴν ὡς ἀκρίβων πλῆθος. » Τὰ δὲ τῆς θήσεως τῆς παρούσης, διαφόροις προτύποις διήρηται· καὶ τὴν ἀρχὴν οἱ μὲν ἀπὸ προσώπου Βαβυλωνίων φασίν, ὡς ἀκουσάσης τὰ μέλλοντα δυσχερῆ, καὶ εἶθε παρέλθοι, λεγεύσης, ὡς πνεῦμα δι' ἐρήμου χωροῦν. Ἄν γὰρ ἡ ἀκοή φοβεῖ, τίς ἡ πείρα γενήσεται; μὴ οὖν γένοιτο τὴν φήμην εἰς ἔργον ἐλθεῖν. Κατὰ δὲ τινὰς, ὁ προφήτης, ἀναγγελομένων αὐτῷ παρὰ Θεοῦ τῶν συμβησομένων αὐτῇ περὶ Μῆδων, φησὶν ὡς

²⁵ Psal. cxvii, 8. ²⁶ Jerem. xvii, 5, 7. ²⁷ Isa. xiii, 17. ²⁸ Jerem. l, 9. ²⁹ Jerem. li, 40. ³⁰ Osce vii, 41. ³¹ Jerem. li, 32.

VARIÆ LECTIONES.

ο Ἰσ. γρ. ὡς.

δύτω διελεύσονται τὴν ἔρημον καθιπεύοντες, ὡσαύτως καὶ ἀνέμων καταγίγς δι' ἐρήμου διέλθοι, τὴν κόριν ἐξανίστασα καὶ συγγέουσα πῶς τὸ πᾶν.

Abisse dixerit. Volunt autem personarum varietate presentem distingui orationem, ejusque principium a *Babylone* peti, quæ auditis sibi impenduntibus malis, ea ipsa transire, tanquam spiritum per desertum, exoptat. Ad quorum enim auditum perterremur, ea cum experiri contigerit, quid facturum putamus? Absit igitur, ut quod fama jactatur, re experiamur. Placet vero nonnullis prophetam, ubi ea audivit a Deo, quæ per Medos ipsi essent eventura, quo more ventorum procella excitato per desertum pulvere rebusque fere permistis omnibus pertransit; sic et desertum percussuros esse equites significare.

Ἀγγέλη δέ μοι, διὰ τοῦτο φησιν, ἐπειπερ ὁμοῦ τῇ θεᾷ καὶ τῶν πραγμάτων τὴν ἐκδοσιν ἐδιδάσκειτο. Εἰτά φησιν· Ὁ ἀδελτῶν ἀδετεῖ. Ἀνεπίπληκτον γὰρ τῶν ἐπιόντων τὸ θράσος μὴδὲν μῆτε μέτρον μῆτε φειδοῦς λογιζόμενος. Ἐλεγεν δὲ καὶ ἐν τῇ κατὰ Βαβυλωνίους ὁράσει· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἳ οὐ λογιζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίου χρεῖαν ἔχουσι. Τοξόματα νεανίσκων συντριψουσιν. Τῆς τούτων οὖν καταγίγδος ἐπ' ἐμὲ χωρούσης, τί πράξω, φησιν, ἢ Βαβυλῶν, ἀλλ' ἢ στενάξω μόνον ἐμαυτὴν παραμυθουμένη, ἢ πρὶν ὑπερῆφανος, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπάγουσα στεναγμούς; Ἡ γὰρ δεσφύς μου, φησιν, ὑπὸ τῆς ἀγγελίας ἐκκλέλυται γυναικὸς τικτοῦσης δικη, ἢ πρότερον ἐσφιγμένη τε καὶ νεανική. Τινὲς δὲ ὡς ἀπὸ προσώπου τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων εἰρησθαί φασιν, Ἄπτοι. Ὁ ἀδελτῶν ἀδετεῖ. Ἐτε δὲ οὗτος, εἰτε Βαβυλῶν, Ἠδίκησα τὸ μὴ βλέπειν, φησιν, ἐν ἐξομολογήσει, τρέπῃ. Οὐκ ἠνεχθῆν γὰρ παραινέσεως σπουδῆν ποιουμένη μὴδὲν βλέπειν ὄρθην ἤγουν ποιούμενος. Νυνὶ γυναικοπρεπέσῃ φησιν δάκρυον, ἤγουν Ἀυσήκος γέγονα, οὐκ ἀξιώσας βλέπειν τίς ὁ φύσει Θεός. Ἡκουσα γὰρ τὴν Ἰουδαίων λατρείαν ἐπιστρατεύσας αὐτοῖς τὴν τε πόλιν πορθήσας καὶ τὴν ναόν. Ἀλλὰ καὶ Ἰωνᾶς ἡμῖν ἤλθε κηρύττων μετάνοιαν, καὶ μετανοήσας πάλιν ἠδίκησα.

religione, cum urbe expugnata templo ipsi non pepercerunt. Imo et cum Jonæ verbis ad pœnitentiam 279 tracti, ad impietatem statim redierunt.

Πρὸς τὸ χρήσιμον δὲ τῶν ἀκούοντων φίλον ἐστὶ προσωποποιεῖν τῇ Γραφῇ. Ἐφ' οἷς φησιν· Ἐτοιμάσατε τράπεζαν. Τοῦτό φησιν ὁ προφήτης σαφῆ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ὀργῆς τὴν αἰτίαν ποιῶν, τοῦ Βαλτάσαρ τὸ δεῖπνον τὸ παρὰ Δανιὴλ αἰνιττόμενος, ὅτε τοῖς σκεύεσιν ἐμπαροινήσας τοῖς ἱεροῖς, καὶ μὴ γνοῦς ὅτι Θεοῦ δυνάμει τὴν Ἰουδαίαν χειρίσται, ἀναθεῖς δὲ τὴν αἰτίαν τοῖς ἑαυτοῦ θεοῖς, τὴν γραφὴν εἶδεν ἐν τῷ τοίχῳ σημαίνουσαν αὐτῷ τὴν τῆς βασιλείας καθάρσει. Ἐν ἤθει τοίνυν αὐτοῖς τρυφᾶν ὁ προφήτης παρακελεύεται· καὶ τί τὸ μετὰ τοῦτο; πόλεμοι τὴν πανήγυριν διαδέξονται, ὡς μικροῦ δεῖν ἐξ αὐτοῦ δραμεῖν τοῦ ποτοῦ πρὸς ὄπλα. Τινὲς δὲ τὸ, ἐτοιμάσατε τράπεζαν, τὸ προφητικὸν πνεῦμα λέγειν φασὶ πρὸς τοὺς μέλλοντας· ἐλεῖν Βαβυλῶνα, Ἐλαμίτας, καὶ Μήδους, καὶ τοὺς πρέσβεις Περσῶν, διεγείρον αὐτοὺς πρὸς τὸν πόλεμον καὶ τὴν ἐπ' ἀδείας ὡς ἐπὶ νίκῃ μελλούσῃ τρυφῆν. Ὁ δὲ τὸ πνεῦμα προφήτης ἔχων· Ταῦτα λέγω, φησιν, Ἐπειδὴ περ οὕτως εἶπε Κύριος πρὸς με· Βαδίσας στήσον σσαντῷ σκοπόν· καὶ ὁ ἐν ἰδῇ ἀπαγγελιάτῳ, ὁ σκοπὸς δηλονότι. Καὶ εἶδεν ἀναλάτας ἰαπεῖς δύο. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἄρμα

Annuntiata autem sibi esse ideo dicit, quod simul cum visione et rerum eventum ipse didicerit. Deinde adjicit, *evertens evertit*; ut imperterritam eorum qui invadunt, ferocitatem demonstret; quibus nec parcere cuiquam, nec agere quidquam moderate placeat. Dicebat vero et in Babylonis visione hoc modo: Ecce ego Medos in vos induco, qui argentum non curant, nec auro opus habent. Arcus juvenum conterent. Horum igitur in me, ait, irruente tempestate, quid aliud ego *Babylon* faciam, quam *luctu* miserias meas *consolabor*, quæ elata prius et fastuosa gemitus causam aliis suggerebam? *Lumbi* enim *mei*, inquit, hoc nuntio, *tanquam parientis mulieris* firmæ prius et robore præstantis, dissoluti sunt. Sunt vero nonnulli, qui tanquam assumpta regis Assyrii persona, verba ista *apprehende, evertens evertat*, velint intelligi. Cæterum sive ad regem, sive ad Babylonem referas, confessionis modo usurpata, tanquam se, *ne videant, injuste fecisse* fateantur, dicere valeas. Ambo enim adhortatione neglecta, et eo quod rectum esset, *videndo* parum fuerunt solliciti. Itaque profusis nunc muliebri more lacrymis, a *videndo* abhorruisse se, nec quid Deus natura existeret, intueri dignatos esse lamentatur. *Audisse*, cum de Judæorum

Est vero Scripturæ, ad eorum utilitatem, qui audiunt, usitata personarum fictio. Sequitur deinceps, *parate mensam*; quod ait propheta, ut divinæ in eos ire causam ostendat, Baltasarisque per Danielem traditum convivium innuat, in quo contumeliose sancta vasorum suppellectile rex abusus, cum non Domini, sed deorum suorum virtute Judæa se potitum crederet, scripturam in pariete, quæ regni notaret interitum, contemplatus est 29. De more itaque eos luxu diffuere jubet propheta. Verum quid postea? Bella ludos festosque dies brevi adeo subsequenter, ut parum absit quin a poculis ad arma concursum esse credatur. Sunt præterea, qui *parate mensam*, verba prophetici spiritus ad *Elamitas, Medos, Persarumque* legatos, qui Babylonem invasuri sunt, et hic ad bellum, certainque futuræ victoriæ spem, non secus atque ad epularum luxuriam invitantur, esse existiment. At ego propheta, qui spiritum habeo, hæc dico, ait: *Quoniam sic dixit Dominus ad me: Profectus tibi constitue speculatorem, et quod viderit, renuntiet*, speculator scilicet. *Et vidit sessores equites*

29 Dan. v, 2 seqq.

*duos, quo loco bigas interpretatur Symmachus. Videt item et duos, alterum quidem asino, alterum autem camelis devectos. Significabant vero qui equis insidebant, hostium exercitum : ut elitellarii duo (quibus ad necessariorum vecturam utimur) ipsam spoliolorum asportationem. Nam et alicui sic ait : « Ferebant in asinis et camelis divitias suas⁴⁰. » Ista igitur postquam speculatori visa sunt, sic prophetam alloquitur Dominus : *Audi auditionem multam, et voca Uriam in speculam* : ubi pro *Uriæ* nomine, *leonem* Aquilas, *leonem* Symmachus, Theodotio vero *Ariel*, cum Hebræis, ne superflus memoratum sacerdotem designari existimes, interpretantur. *Audi igitur, ait, auditionem multam, et voca Ariel*, ut et ipsum speculator tecum queat intueri. Tanquam cum ipsi adstaret **280** *Propheta, stetisse se per totum diem, ait, ut futuram leonis visionem exspectaret.* Ubi autem diem integrum et noctem perdurasset : *Ecce ait, ascensor bigæ venit*, quem certe vel angelum quemdam, Ariel forsitan appellatum esse credas, qui ad sumendum de Babylone supplicium missus, ejusdem expugnationem urgeat, vel eum potius, qui tanquam leo rugiens, quærat quem devoret⁴¹. At ubi ultorem angelum esse animadvertit, *Cecidit, cecidit Babylon*, inclamat.*

Prior igitur speculator prophetæ longe inferior, eorum, qui Babylonem essent invasuri, multitudinem intuebatur : sed alter, idem qui et propheta, videt angelicam et magis reconditam, *Babylonis causam* nimirum, et idolorum ipsius, quod per *auditionem multam* spiritus significavit. Quod autem *pergens sibi speculatorem adhibere* jubet, ita accipiunt nonnulli, ut collectum esse debere ad contemplationem animum, et tanquam in specula haberi intelligant, Est enim prophetis istud usitatum, ut ad eorum captum, quæ ostenduntur auditores excellentur. Sic enim apud quemdam legimus : « In custodia mea stabo, et ascendam super petram, et speculabor, ut videam quid in me loquatur, et quid respondeam ad reprehensionem meam⁴². » Adjunt vero *auditionis multæ* nomine, portentosas calamitatum narrationes, quæ *Babylonem* essent invasuræ, significari. Usque adeo enim deserta et vasta penitus remansit, ut *Cyrum* postea (cui reconditis in tenebris thesauros, nullique cognitos prodijurum se et daturum pollicitus erat Dominus⁴³) ne illi quidem qui sese in speluncis abdiderant, latere potuerint. Atque inde est, quod his verbis Babylonem Hierosolyina alloquitur : « Ne mihi insultes, hostis mea ; » cæteraque de eadem, quæ proxime sequuntur, his verbis : « Et erit in conculcationem, tanquam lutum in visis⁴⁴. » Jubetur vero, inquit, *Uriam* ideo in testem assumere, ut Judæi, qui prophetis non facile credere assuevissent, eum saltem, quem apud suos honoratissimum scirent, visionis socium non respue-

ζεύχος ἵππων. Καὶ πάλιν ἐξῆ δύο, τὸν μὲν Ἴψω τὸν δὲ καμήλω θροῦμενον. Ἐδήλουν δὲ οἱ μὲν ὄντες ἐφ' ἵππων τὴν τῶν πολεμίων παράταξιν. Οἱ δὲ τὴν ἐπὶ τῶν νωτοφόρων πρὸς τὴν χρῆσιν παραγωγὴν καὶ λαφύρων μέλλουσαν ἀποκομίδην. Καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ φησιν : « Ἐφερον ἐπ' ὄνων καὶ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν. » Τοῦ σκοποῦ ταῦτα τεθεαμένον, Κύριος τῷ προφήτῃ φησὶν : Ἀκρόσαι ἀκρόσαι πολλῆν, καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκοπίαν. Τὸ δὲ Οὐρίαν Ἀκύλας ἐξέδωκε λέοντα. Ὁ δὲ Σύμμαχος λέαναν. Ὁ δὲ Θεοδοσίω Ἀριήλ. Οὕτω γὰρ ἔχει καὶ τὸ Ἑβραϊκόν. Ἄλλ' οὐκ Οὐρίαν, ὡς μὴ δύνασθαι τὸν εἰρημένον πρόσθεν ἱερέα σημαίνεισθαι. Ἀκρόσαι τοίνυν ἀκρόσαι, ἔφη, πολλῆν, καὶ κάλει τὸν Ἀριήλ, ὡς ἂν καὶ τοῦτον ὁ σκοπὸς ἅμα σοὶ θεωρήσειεν. Ὡς οὖν αὐτῷ γὰρ ἰστάμενος ὁ προφήτης φησὶν : Ἔστην διὰ παντὸς ἡμέρας κωριδοκῶν τὴν μέλλουσαν ὄψιν τοῦ λέοντος. Ἡμέραν δὲ διτελέσας καὶ νύκτα, φησὶν Ἰδοὺ αὐτὸς ἐρχεται ἀναβάτης ξυνωρίδος. Ἦν δὲ οὗτος ἡ τιμωρὸς τις ἄγγελος ἐπάγων Βαβυλῶνι τὴν τῆς ἀλώσεως δίκην, ὁ Ἀριήλ ἰσως ὀνομαζόμενος : ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος, Ὁ ὡς λέων ὠρυόμενος καὶ ζητῶν τίνα καταπίη. Νοήσας δὲ ὡς τιμωρητικὸς ἐστὶν ἄγγελος βοᾷ. Πέπτωκε, πέπτωκε Βαβυλῶν.

Ὁ μὲν οὖν πρῶτος σκοπὸς ὑποδεέστερος ὢν τοῦ προφήτου τὸ πλῆθος ἑώρα τῶν ἐπιέναι τῇ Βαβυλῶνι μελλόντων : ὁ δὲ δεύτερος αὐτὸς ὢν ὁ προφήτης, τὴν ἀγγελικὴν τε καὶ ἀποβήτοτέραν ὄψιν ὄρᾳ. Τὴν τε Βαβυλῶνος πτώσιν, καὶ τῶν εἰδώλων αὐτῆς, ἅπερ ἀκρόσαι πολλῆν ἐκάλει τὸ πνεῦμα. Τινὲς δὲ τὸ, Βαδίσας σευτῶ στήσον σκοπὸν, οὕτω φασὶν : τὸ δεῖν συνάξει πρὸς τὴν θεωρίαν τὸν νοῦν, καὶ ἐν τῇ τούτου γενέσθαι περιωπῇ. Τοῦτο γὰρ ἔθος προφήταις πρὸς τὴν τῶν δεικνυμένων ἀντιληψιν. Τοιγαροῦν τις τούτων φησὶν : « Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι καὶ ἐπιθήσομαι ἐπὶ πέτραν καὶ ἀποσκοπεύσω τοῦ ἰδεῖν τί λαλήσει ἐν ἐμοί, καὶ τί ἀποκριθῶ ἐπὶ τὸν ἐλεγχόν μου. » Ἀκρόσαι δὲ φασὶ πολλῆν, διὰ τὰ παράδοξα τῶν ἐπομένων Βαβυλῶνι συμφορῶν διηγήματα : παντελῶς γὰρ γέγονεν ἔρημος, ὡς μηδὲ τοὺς ἐν σπηλαίοις κρυφθέντας τὸν Κύρον λαθεῖν, πρὸς ὃν ἔφη θεός : « Δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοι. » Διὸ πρὸς Βαβυλῶνα φησιν Ἰερουσαλὴμ : « Μη ἐπίχαιρέ μοι, ἢ ἐχθρά μου. » Μετ' ὀλίγα τὴ λέγει περὶ αὐτῆς, ὅτι « Ἔσται εἰς καταπάτημα ὡς πηλὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸν δὲ Οὐρίαν, φασὶ, τὸν ἱερέα παραλαβεῖν κελεύεται μάρτυρα, ὡς ἂν εἰσθότες ἀπειθεῖν Ἰουδαῖοι προφήταις τῷ παρ' αὐτοῖς τιμιωτάτῳ πεισθήσονται [κοινῶν] γεγονότι τῆς θέας. Τὸ δὲ, αὐτὸς ἐρχεται, ὁ Πέρσης, φασὶ, καὶ Ἐλαμίτης, ἢ ὁ τούτων Κύρος ἡγούμενος : ἀπὸ Θεοῦ τε εἰρηθεῖν τὸ, πέπτωκε Βαβυλῶν. Καταλειμμένους δὲ λέγει τοὺς μὲτὰ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτους ἀπαχθέντας, οἳ καὶ τὴν χώραν, καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὸν ναὸν, τοὺς

⁴⁰ Zachar. xiv, 15, ⁴¹ I Petr. v, 8. ⁴² Habac. ii, 1. ⁴³ Isa. xlv, 1 seqq. ⁴⁴ Isa. lvii, 16-20.

τε πεινώντας, καὶ ληφθέντας ὠδύροντο. Τούτοις οὖν παραμυθίαν, τὴν τῶν αὐτοῦς πεπορηκότων ἀπήγγειλε συμφορὰν. Τινὲς δὲ καταλειμμένους τοὺς μὴ συμπληρηθέντας τῆ τῶν ἄλλων ἀσεβείᾳ φασίν, οἱ βραχεῖς τινες ὄντες, τοὺς πλανηθέντας ὠδύροντο. Οἷς δὲ καὶ φησὶν ἀναγγεῖλαι τὰ προλαβόντα τὸν Κύριον, ὡς εἶπεν· Ὑμῖν γὰρ ἐξέφηεν ὡς δι' ἔρμηνέως ἐμοῦ. Τοῦτο τῆς περὶ Αἰγύπτου προφητείας τὸ τέλος.

calamitatem significat. Non desunt autem qui *derelictos* eos esse velint, qui impietatis aliorum nequaquam participes (quamvis pauci illi quidem) cæteros errantes lugeant. Quibus certe et Dominum superiora *annuntiasse* ait, tanquam illis interprete se ipsum innotuisse significet. Atque hic quidem *Ægypti* prophetiæ finis est.

TO OPAMA THE IDOMAIAS.

ια.ζ'. Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σηείρ· Φυλάσσετε ἐπάλλξεις. Φυλάσσω τὸ πρωτὸ, καὶ τὴν νύκτα. Ἐὰν ζητῆς ζήτει, καὶ παρ' ἐμοῦ οἴκει. Ἐν τῷ δρυμῷ ἐσπέρας κοιμηθήσῃ. Ἐν τῇ ὁδῷ Δαυὶδ, συνάττησιν διψῶντι ὕδωρ φέρετε, κ. τ. λ.

Καὶ οὗτοι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἦσαν πολέμιοι, καὶ συνεχῶς αὐτοῖς ἐπιτίθεντο· καὶ μάρτυς Δαβὶδ λέγων· « Κατὰ σοῦ διαθήκην διέθεντο τὰ σκηνώματα τῶν Ἰδουμαίων, καὶ οἱ Ἰσραηλίται, Μωὰβ, καὶ Ἀγαρηνοὶ, Γεδὰλ καὶ Ἀμμών, καὶ Ἀμαλήκ. » Προβταξὲς γὰρ τῶν ἄλλων τοὺς Ἰδουμαίους. Ἔθνος δὲ τοῦτο μέγιστον ἀμφὶ τὴν Πέτραν τῆς Ἀραβίας, ἐκ τοῦ Ἡσαῦ καταγόμενον, ὃς Ἐδῶμ ἐκλήθη, ὅστις ἐρμηνεύεται γῆινος. Τοιοῦτος γὰρ ὁ βίος αὐτῶν. Καὶ ἀντὶ βρώσεως μᾶς, ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια τῶν Ἰακώβ ἀδελφῶν ἑντι, ὃς καὶ Ἰσραὴλ ὀνομάζετο. Ἐξ οὗ τὸ τῶν Ἰουδαίων κατήγετο γένος. Ἀδελφῶν γὰρ πικρῶς Ἰουδαῖοι ἐξ Ἐδῶμ οὕτω λεγόμενοι. Καὶ θυμὸς οὐδὲ φιλήν πάροδον ἐξ Αἰγύπτου παρέσχον Ἰσραὴλ εἰς γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἰόντι. Καὶ μετὰ ταῦτα πικρῶς οὕτω διέκειντο πρὸς αὐτοὺς, ὡς ὁ προφήτης ὁ λέγων δι' αὐτοῦ· « Ἐπὶ ταῖς τρισὶν ἀσεβείαις Ἰδουμαίας, καὶ ἐπὶ ταῖς τέτταρασιν οὐκ ἀποστραφήσομαι αὐτοὺς. Ἐνεκεν τοῦ διῶξαι αὐτοὺς ἐν ῥομφαίᾳ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἐλυμήνατο πατέρα ἐπὶ γῆς, » κατὰ δὲ Σύμμαχον *σπλάγγνα ἰδία*· ἐξ ἀδελφῶν γὰρ, ὡς εἴρηται, γνησίων ἐγένοντο. Ἔοικε δὲ τοῖς ἑαυτοῦ γνωρίμοις ὁ Θεὸς προσφωνεῖν λέγων· Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σηείρ· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, τοὺς φερόντας παρὰ τοῦ Σηείρ. Ὅπερ ἦν ὄρος ἐν Ἀραβίᾳ, τοῦ Ἡσαῦ πόλις τε λαμπρὰ, καθ' ἣν αὐτοῦ συνίστατο τὰ βασίλεια. Οὕτω δὲ τὸ ὄρος λεγόμενον εἰσέτι τοῖς ἐπιχωρίοις γνωρίζεται. Τοῖς οὖν ἀγωνιώσι τὸν ἀπὸ τῶν Ἰδουμαίων φόβον, πρὸς ἐμὲ λέγει, Σπεύδοντες ἤχετε, καὶ παρ' ἐμοῦ γενόμενοι, τὰς ἑαυτῶν ἐπάλλξεις φυλάσσετε, καὶ μὲ φύλακα νυκτὸς ἔχοντες καὶ ἡμέρας. Ζητείτω τοίνυν παρ' ἐμοῦ τὴν βοήθειαν ὁ ταύτης ἐπιδητής. Οἰκίωτε δ' παρ' ἐμοῦ πᾶς ὁ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας πεφροντικῶς. Ἐπαγγέλλεται γὰρ αὐτοῖς τὴν ἑαυτοῦ βοήθειαν, εἴπερ ἔλουντο παραμένειν αὐτῶν. Τὰ δὲ ἐξῆς ὁ προφήτης ἐτέρας ὑποθέσεως

B

VISIO IDUMÆÆ.

VERS. 11-17. *Ad me voca de Seir : Custodite propugnacula. Custodiam mane, et nocte. Si quaeris, quaere, et apud me habita. In saltu vespere dormies. In via Dælam in occursum sitienti ferte aquam, etc.*

C

282 Et hi etiam Israelitarum hostes erant, perpetuoque eis insidiabantur, Davide teste, cum ait : « Adversum le foedus inierunt tabernacula Idumæorum, et Ismaelitæ, Moab, et Agareni, Gehal et Ammon, et Amalec ⁴⁵. » *Idumæos* enim omnium primos nominavit. Gens est autem hæc ad Arabiæ Petram maxima, ab Esau deducta, qui Edom dictus, ideo terram significat, quod terreno vitæ genere delectatus Jacobo fratri (cui et alterum Israelis nomen fuit, deque hujus genere et nomine vocati sunt postea Judæi), primogenituræ suæ prærogativam edulo unico vendidit. Licet autem a fratribus utraque gens orta sit, nunquam tamen Israelitas per agros suos vel simplici itinere, cum in promissam regionem migrarent, Idumæi transire passi sunt. Quam autem acerbe in eosdem se postea gesserint, vel prophetæ verbis intelligas, cum ait : « In tribus impietatibus Idumææ, et in quatuor, non convertam eos, quoniam illi in gladio persecuti sunt fratrem suum, et patrem in terra læserunt ⁴⁶. » Ubi pro *patre, viscera propria*, legit Symmachus. Erant enim ut dictum est, ex germanis fratribus prognati. Videtur autem probatæ sibi et cognitæ fidei aliquos, vel, ut aliis placet, fugientes, cum *ad se de Seir clamare* jubet, Dominus alloqui. Est vero Seir mons ejus nominis in Arabia, et illustris Esau civitas, ejusdem olim regia, montique hoc-tempore ista manet etiam appellatio incolis usitata. Eos igitur, qui *Idumæorum* metu terrentur, ut ad se accedant propere, suaque ibi *propugnacula tueantur*, tanto custode nocte et die usi, hortatur. Jam ergo, ait, non ab alio, quam a me, qui eget, auxilium quaerat. Mecum habitet, qui salutis suæ curam habet. Illis enim suam ipse operam, suumque auxilium pollicetur, si apud eum velint permanere. Quæ dein-

D

⁴⁵ Psal. LXXII, 7, 8. ⁴⁶ Amos II, 1.

VARIAE LECTIONES.

⁴ γρ. οικειούτω.

ceps sequuntur, tanquam alterius sint argumenti. Aggreditur propheta divino Spiritu correptus : unde et *assumptionis* nomine orationem suam appellavit, quæ non de *Idumæis* tantum, sed de omnibus *Arabîæ* incolis, bellaque adversus *Israel* gerentibus loquitur, quos posita animi ferocitate ad impendendum calamitatum agnitionem **283** deducere conatur. Irruuntibus enim in eos hostibus, admonet bello perituros esse permultos ; paucos autem evasuros : quibus *fuga metuque dispalatis, et laborantibus, ipsi prodibunt obviam Themanitæ*, cibusque perhumaniter oblati, fame percuntes in desertis et saltibus, ubicunque nox eos occuparit, recreabunt.

Addit vero et certum interitus tempus, cum eorum more, qui pacta mercede servitio addicti, anxie diebus singulis computando, temporis finem expectant, annum sedit numerare. Est vero *Arabîæ* civitas *Cedar*, quam cum aliis quoque perituram, et ex universis incolumes evasuros esse paucos significat. Reperias autem et peculiarem de *Cedar*, deque *Idumæa*, et monte *Seir*, apud *Ezechielem* prophetam ⁸⁷. Quin et *Jeremias* ipse sapientiam quamdam *Idumæorum* nobis describit, cum ait : « Non erit amplius sapientia in *Theman*. Perit sapientum consilium. Defecit sapientia eorum ⁸⁸. » Sed et qualis eorum futurus sit exitus ita subjungit : « Dedi tē in gentibus facile aspernandum ⁸⁹. » Et rursus : « Erit *Idumæa* in desertum ⁹⁰, » cæteraque quæ sequuntur. Non desunt, qui crudelitati, quam olim *Hierosolyma* passa est, et ista putent adjici. Expugnata enim per *Assyrios* *Hierosolyma*, totaque adeo *Judææ* regione, cum ferro cecidissent alii, alii autem in manus hostium venissent, qui servati cladem vix evaserunt, in *Idumæam* vicinam et cognatam sese recipiebant. Sed tantum abest, ut ibi servarentur, ut ab ea multo quam ab hoste sævius exciperentur. Ista vel *Abdiæ* voce omnibus patebunt, cum ait : « In illa die perdam sapientes ex *Idumæa* ; » quorum post nonnulla et causa addit, his verbis : « Propter interfectionem et impietatem qua in fratrem suum *Jacob* usi sunt ⁹¹. » Et paulo post : « Et alieni ingressi sunt portas ejus, et in *Jerusalem* miserunt sortes, et tu eras tanquam unus ex eis ⁹². » Aiunt ergo, *Judæa*, capta, *Assyrios*, cum patriam repeterent, *Idumæam* obiter diripuisse, sibi que subjecisse. *Idumæos* porro in hæc verba alloquitur *Abdias* : « Quomodo fecisti, sic erit et tibi, retributio tua in caput tuum redundabit ⁹³. » Inde est igitur, quod prophetam hoc loco, ad se vocare **284** *Seir* Deus imperat, tanquam ad fugam paratos jamjam significet, et in *Judæam* fugientes ad preces confugere jubeat, ut sicut antea victis contumeliose insultarunt, et ipsi jam ab *Assyriis* superati rideantur. Eos igitur, affectu quodam exprobratione usus, frustra circum muros

ἐπιλαθόμενος λέγει ληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὸ καὶ ἰήμμα τὸν λόγον καλεῖ, οὐ περὶ τῶν Ἰδουμαίων λέγοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων τῶν τῆν Ἀραβίαν οἰκούντων, καὶ πολεμούντων Ἰσραήλ. Οὐδὲ βούλεται παυσαμένους τοῦ θράσους ἐπιγῶναι μᾶλλον τὰς ἑαυτῶν συμφοράς. Τῶν γὰρ πολεμίων ἐπιόπων αὐτοῖς ἀποτελεῖσθαι μὲν τοὺς πλείους, ὀλίγους δὲ οὕσι τοῖς φεύγουσι φόβῳ τὲ λελυμένοις καὶ κόπῳ, προπατιῶν τοὺς ἀπὸ Θεμᾶν φιλανθρώπως ἐπιδιδόντας τροφήν ἀποθανεῖν κινδυνεύουσιν, ἐνθαπερ τύχοιεν φεύγοντες ἐν ἐρημίαις τε καὶ δρυμοῖς καταλαθούσης ἐσπέρας.

Τὸν δὲ χρόνον τῆς ἀπωλείας προτίθησι, μετ' ἐνιαυτὸν εἰπὼν ἀκριβῶς ἀριθμούμενον ὡς ἐπιμισθωτοῦ καραδοκούντος ἐλευθερωθῆναι μεσιθώσεως, καὶ καθ' ἡμέραν, ὡς εἰπεῖν, ἀριθμούντος τὸν χρόνον. Πόλις δὲ τῆς Ἀραβίας *Κηδάρ*, ἣν μετὰ τῶν ἄλλων ἀπολεισθαι φησιν, ὡς ὀλίγους ἐκ πάντων σωθῆσεσθαι εὖροις δ' ἂν καὶ παρ' Ἰεζεκιήλ ἰδιάζουσαν προφητεῖαν περὶ *Κηδάρ* καὶ Ἰδουμαίας καὶ δρους *Σηείρ*. Ὁ δὲ Ἰερემίας καὶ σοφίαν οὐσάν τινα παρὰ τοῖς Ἰδουμαίοις παρίστην λέγων : « Οὐκ ἔστιν ἐτι σοφία ἐν Θεμᾶν. Ἀπόλωετο ἡ βουλή ἐκ συνειτῶν. Ὀφητο ἡ σοφία αὐτῶν. » Τὸ δὲ τέλος αὐτοῖς οἷον ἔσται, πηρὶστος : « Δέδωκά σε ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐκαταφρόνητον. » Καὶ πάλιν : « Ἔσται ἡ Ἰδουμαία εἰς ἄβαντον, » καὶ τὰ ἐπὶ τοῦτους. Τινὲς δὲ λέγουσιν, ὡς πρὸς τῆ πάλαι καθ' Ἰερουσαλήμ ὁμότητι, ἐτι καὶ τότε προσέθηκον. Ἀλούσης γὰρ Ἰερουσαλήμ, καὶ πάσης τῆς Ἰουδαίας ὑπ' Ἀσσυρίων, καὶ τῶν μὲν ἀνηρημένων, τῶν δὲ ἀνδραποδιζομένων, οἱ μὲν σωθέντες, ὡς εἰς ὄμορον τὴν Ἰδουμαίαν καὶ συγγενῶν οὖσαν κατέφευγον. Οἱ δὲ πρὸς τῷ μὴ σώζειν, χεῖρους ἐπ' αὐτοῖς τῶν πολεμίων ἐγένοντο. Δῆλα δὲ ταῦτα πεποίηκεν Ἀβδιῶν λέγων : « Ἐν ἐκεῖνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολώ σοφός ἐκ τῆς Ἰδουμαίας. » Καὶ μετ' ἕτερα δεινὰ τὴν αἰτίαν προσέθηκε λέγων : « Διὰ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν ἀσέβειαν τὴν ἐν τῶν ἀδελφῶν σου Ἰακώβ. » Καὶ μετ' ὄλγα : « Καὶ ἀλλότριον εἰσῆλθον εἰς πύλας αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ Ἰερουσαλήμ ἔβαλον κλήρους. Καὶ σὺ ἦς ὡς εἷς ἐξ αὐτῶν. » Οἱ τοίνυν Ἀσσύριοι τὴν Ἰουδαίαν φασιν, ἐλόντες πρὸς τε τὰ οἴκοι χωροῦντες, ὕδου πάρεργον ἐποιούοντο τῆς Ἰδουμαίας τὴν δῆωσιν, καὶ πάντας αὐτοὺς ἐχειρώσαντο. Πρὸς οὗς Ἰδουμαίους φησιν Ἀβδιῶν : « Ὅν τρόπον ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι τὸ ἀναπόδομά σου ἀναποδοθήσεται εἰς κεφαλὴν σου. » Διὸ νῦν, φησὶ τῷ προφήτῃ Θεός : Πρὸς μὲ καλεῖ *Σηείρ*, ὡς μελλόντων ὅσον οὕτω τραπήσεσθαι πρὸς φυγὴν. Τοῦτ' ἔστιν, Ἠκέτωσαν καὶ αὐτοὶ φεύγοντες εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἵν' ὡς ἐπετύωζον ἤττημένοις, καὶ αὐτοὶ γελασθήσονται τῶν Ἀσσυρίων ἤττους γενόμενοι. Πρὸς οὗς ἐν ἤθει τινὲ φησιν ὄνειδίζων, ὡς Ἀνόνητα μοχθεῖτε περὶ τὰ τείχη, διαφυγεῖν τοὺς ἐπιόντας ἐλπίζοντες, καὶ μὴ τὴν θείαν συμμαχίαν αἰτούμενοι. Οἱ δὲ καὶ φασί : Φυλάσσω τὸ πρῶτ

⁸⁷ Ezech. xxvii, 21; xxv, 12, 8. ⁸⁸ Jer. xliix, 7. ⁸⁹ ibid. 13. ⁹⁰ ibid. 17. ⁹¹ Abid., 10. ⁹² ibid. 11.

⁹³ ibid. 13.

καὶ τὴν νύκτα. Ἄλλ', « Ἐάν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, ἂν
 εἰς μάτην ἠγγρύπνησεν ὁ φυλάττων. » Ἐάν οὖν βούλη
 φησὶν, ἐπικουρίαν ζητεῖν, ζῆται ταύτην παρ' ἐμοῦ
 τοῦ δικασώζην ἰσχύοντος. Καὶ οἶκει παρ' ἐμοῦ. Τοῦτ'
 ἔστιν, Ἐμὸς ἔσο, καὶ φρόνει τὰ μὰ, τῶν εἰδώλων
 ἀφέμενος, κατὰ τὸ « Ὁ ἐμὲ ἀγαπῶν, ἐμοὶ ἀκολου-
 θεῖτω. » Καὶ, « Ὅπου εἰμι ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ
 ἐμὸς ἔσται. » Ἐπιόντων δὲ σοι τῶν πολεμίων ἐξω
 πύλων ἔσο καὶ οἰκῶν, ὁμοῦ τε τοῖς ἀγρίοις συναυλι-
 ζου θηρίοις. Ἀποτίσεις γὰρ τὴν Ἰσραὴν ποιήν. Προ-
 στέλει τε * αὐτοῖς ἄπερ ἔδει ποιεῖν τοῖς φυγοῦσιν ἐξ
 Ἰσραήλ. Ἐχρῆν γὰρ, φησὶν, ὅμως ὡς ἐκ θεμιὰν ἐν τῇ
 ὁδῷ Δαυὶδ ἀποσπῆσαι, τοῖς φεύγουσιν τὰ πρὸς
 τὴν χρεῖαν προτεινόντας ὁ μὴ ποιήσαντες πείσεσθε
 μετ' ἐνιαυτὸν τὰ δεινότερα. Θεοῦ γὰρ εἰπόντος, ἔσται
 πάντως τὰ προλεγόμενα. Ὅμοιος δὲ νοήσεις, καὶ
 διαγωγῶν ἐπιχειμῶν Ἑλληνικῶν, τοὺς ἐκ τῶν αἰ-
 ρέσεων τοῖς ὀρθὰ φρονοῦσι συνεπιθέσθαι δοκοῦντας
 εἶναι Χριστιανούς, οὓς οὐκ εἰς μακρὰν ἢ θέλα δίκην
 μετέρχεται.

ipsi patiamini. Possunt et hæc de his intelligi, qui sævi-
 entes in Ecclesiam persecutione, dum Chri-
 stianos esse se simulat, recte sentientes cum hæreticis oppugnant, quorum flagitium non diu
 postea divinæ justitiæ vindicta ultura est.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΓΗΣ ΦΑΡΑΓΓΟΣ ΣΙΩΝ.

α-ιδ'. Τί ἐγέρετό σοι, ὅτι νῦν ἀνέβητε πάντες
 εἰς δώματα μύταια; Ἐρεπλήσθη ἡ πόλις βοῶντων.
 Οἱ τραυματῖαι σου, οὐ τραυματῖαι ἐν μαχαίραις.
 Οὐδὲ οἱ νεκροὶ σου, νεκροὶ πολέμου, κ. τ. λ.

Εἰδωλολατροῦντες ἴσως ἐν τῷ δοκεῖν ἑαυτοῖς
 ἐπιγραφόμενοι τὸν Θεὸν ἀνάλωτοι διακρίνουν ἐνόμιζον.
 Διόπερ φησὶ περὶ τῆς Ἰερουσαλήμ διὰ φωνῆς Ἰερ-
 μίου πρὸς αὐτούς· « Καὶ μὴ λέγετε ὅτι ναὸς Κυρίου
 ἔστιν, ὅτι ἐάν μὴ διορθοῦντες διορθώσητε τὰς ὁδοὺς
 ὑμῶν, καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν, καὶ δώσω τὴν
 οἰκὸν τοῦτον ὡσπερ Σηλώμ. » Περὶ δὲ τούτων καὶ
 διὰ Μιχαίου φησὶν· « Οἱ ἠγοῦμενοι αὐτῆς μετὰ δώ-
 ρων ἔκρινον. Καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς μετὰ μισθοῦ ἀπ-
 ἐκρίνοντο. Καὶ οἱ προφῆται αὐτῆς μετὰ ἀργυρίου
 ἔμαντεύοντο, καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐπανεπαύοντο λέ-
 γοντες· Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἔστιν; Οὐ μὴ ἐπέλω
 ἐφ' ἡμᾶς κακά· » καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. Διὸ καὶ νῦν
 εἰδωλολατροῦσι προλέγει Θεὸς αὐτοῖς τὴν μέλλουσαν
 ἄλωσιν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων Ἰσχυοῦ βασιλεύοντος.
 Ἦς, ὡς εἰπεῖν, ὀρωμένης, δέον ἐκ μετανοίας ἐπιστρέ-
 φειν ἐπὶ Θεόν, ποιεῖν τε πάντα ὅσα Μιχαίας ἐπέταξε
 λέγων· « Ἀγιάσατε νηστεῖαν, κηρύξατε θεραπείαν, »
 καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ταῦτα μὲν οὐκ ἐποίησαν, ἀπὸ δὲ τῶν
 δογημάτων περισκοποῦντες, τοὺς πολεμίους ὠδύροντο,
 ὅπερ ὑπῆρχεν ἀνόητον. Προστέθνηκεσαν δὲ καὶ πρὸ
 μάχης φόβῳ, κατὰ τὸ εἶδος, καὶ λιμῷ, καὶ τῇ τῶν
 ὕδατων ἐνδείᾳ. Εἰκότως ἄρα φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Κύριε,
 ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων
 ἐπὶ σέ. » Φάραγμα δὲ Σιών ὀνομάζει τὴν Ἰερουσα-
 λὴμ, ὡς ὑποκειμένην ταῖς ὑπὸ ῥαίαις Σιών. Ταύτης

* Psal. cxxvi, 1. * Joan. xii, 26. * ibid. * Jerem. vii, 4, 14. * Mich. iii, 11. * Psal. lxxxiii, 15.

hostilis impetus evitandi spe, laboraturus esse si-
 gnificat, qui divinum auxilium non quærant. Aiunt
 illi quidem: *Custodio mane et nocte.* Sed, « Nisi
 Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat, qui
 custodit eam ». » Si ergo, ait, auxilium petere est
 animus, hoc ipsum a me, qui servare unus valeo,
 postulato. Et apud me habita; id est meus esto,
 meque ipse, repudiatis idolis, amplectitor. Scribi-
 tur enim: « Qui me diligit, me sequatur ». »
 Deinde: « Ubi sum ego, illic et minister meus
 erit ». » Si porro in te hostes irruant, egredere
 non ædibus solum, sed urbibus etiam, cumque
 agrestibus feris agito. Justas enim persolves præ-
 nas. Aperit vero quæ fugientibus Israelitis præstare
 decuerat. Vos enim, ait, *o Themanitæ, in itinere*

Dædam fugientibus obviam prodire, et ea, quibus
egebant, offerre oportuit; quod humanitatis offi-
cium cum a vobis neglectum sit, non dubium est,
quin anno consequente, quando divinæ prediction-
is manet indubitata fides, damna gravissima et

CAP. XXII.

285 VISIO VALLIS SION.

VERS. 1-14. *Quid factum est tibi, quoniam nunc*
ascendistis omnes in tecta vana? Plena est civitas
clamantibus. Vulnerati tui non vulnerati gladiis,
neque mortui tui, mortui bello, etc.

286 Qui idola colebant, eo se forsans mansuros
 inexpugnabiles arbitrabantur, quod sibi Deum
 ascribere videbantur. Ideoque de Jerusalem sic
 eos Jeremiæ voce alloquitur: « Ne mihi dicatis
 quoniam templum est Domini: quandoquidem nisi
 recto itinere in studiis vestris ambuletis, etiam
 vestram hanc domum, tanquam Silo reddidero ». »
 De his item sic et apud Michæam: « Duces ejus
 acceptis muneribus judicabant; sacerdotes non-
 nisi proposita mercede respondebant; prophetæ
 ipsi argento corrupti vaticinabantur, et in Domino
 requiescebant dicentes: Annon est in nobis Domi-
 nus? nequaquam in nos ceciderint mala ». » et
 quæ postea sequuntur. Hinc est igitur, quod nunc
 idola colentibus instare per Assyrios sub Jeconia
 direptionem expugnationemque prædicat Dominus.
 Cujus admoniti, cum verso ad Deum animo pœni-
 tere, eaque omnia quæ præcipit Michæam, exsequi,
 id est jejunium sanctificare, verum cultum annun-
 tiare, cæteraque alia, quæ sequuntur, præstare de-
 buissent; iis neglectis, quod nullius erat utilitatis,
 hostes *e lectis* circum se intuiti, lamentabantur.
 Par est autem metu, fameque, et siti, priusquam
 ad pugnam ventum esset, periisse. Itaque rectis-
 sime a Davide dictum esse legimus: Domine Deus
 exercituum, beatus homo qui sperat, in te ». »

VARIÆ LECTIONES.

* Ἰσ. γρ. δέ.

Vallem autem ideo Hierosolyma nominat, quod ad *Sionis* radices sita sint. Civitatis deinde *principes* ob id *fugisse* dicit, quod irruentibus statim hostibus, cum humani auxilii spem omnem amisissent, veluti qui de navi pereunte in mari exsiliunt, civitatis primores urbe exierunt. Adjicit præterea *vincos fuisse qui capti essent*. Rege enim Sedecia **287** cum liberis capto, hosce quidem trucidarunt, patrem autem effossis oculis secum abduxerunt, qui viribus olim confusus fuerat⁶⁰, neque dixerat: « Non in arcu meo sperabo, nec gladius meus servabit me⁶¹; » ut et ista tandem: « Salvasti nos de *emigrentibus* nos, et odientes nos confudisti⁶², » posset usurpare.

Atque hinc est quod insolabiliter gentis suæ calamitatem deslere se propheta significat: *Manum enim excelsam quis avertet? Si namque adversus hominem clauserit, quis aperiet?* Deinde quod sequitur: *Errant in montibus;* vel fugientes inducit; vel certe, quod ad proceras et opacas arbores facere consueverant, excelsis locis et editis falsos deos adorasse significat. Quandoquidem enim *Deum exercituum illis interitum* moliri dixit, ejus rei causam etiam, ne temere id fecisse videatur merito addidit. Itaque apud Jeremiam sic legitur: « Vides quæ fecit mihi domus Israel? Abiit in omnem montem excelsum, et in omnem collem et in omnem lucum, ibique fornicata est⁶³. » Et quæ mox ita sequuntur: « Ligno dixerunt: Pater meus es; deinde lapidi: *Me ipse genuisti*⁶⁴. » Nec vero est, quod a paucis istud factum fuisse putes, cum *a parvis ad magnos* idem omnes fecisse significet. Inde apud Jeremiam Deum in hæc verba loquentem audias: « Et tu ne ora pro populo isto, quoniam non exaudietur sum. Qualia enim ea sunt, quæ ipsorum illi faciunt? Ligna colligunt, et patres ignem accendunt. Uxores etiam ipsæ farinam subigunt, qua placentas cælesti militiæ conficiant⁶⁵. » Non immerito igitur expandunt retia volucris. Bellum autem deinceps ante oculos subjicit, ut propter *Elamitas* in urbe existentes territi resipiscant, uniusque gentis nomine hostes omnes, et magnam eorum copiam significat. *Valles tuæ*, adjicit, *curribus implebuntur*, et qui ad *portas* conferti stipati que fuerant, equis jam desiliantes urbe *media domos* perserutabuntur, thesauroque regio *relegent*: hoc enim ipsum per *Davidis arces*, a quo stirps ipsa regum est, intelligere videtur. Sic et invisibiles hostes, cum a nostris cupiditatibus adjuti in mentes penetrarunt, spirituales opes diripiunt. Unde **288** est illud: « Si ascendat in te spiritus dominantis, locum tuum ne dimiseris; quoniam curatio cessare faciet peccata⁶⁶. » Cum enim fuerint ejusmodi *resectæ cupiditates*, arescant necesse est.

Δὲ τοὺς ἀρχοντας περυσγῆναι φησὶν ἐπιόντων γὰρ ἡδὴ τῶν πολεμίων πᾶσαν βοήθειαν ἀπογνόντες ἀνθρωπίνην, ἀπέδρασαν οἱ πρῶτοι τῆς πόλεως, ὡς δὴ νηὶς βαπτίζομένης ἀποπηδήσαντες. Τούτους δὲ ἀλόγους δεδῶσθαι φησὶ· Τὸν γὰρ Σεδεκίαν ἕνα τοῖς παισὶ συλλαβόντες οἱ Βαβυλώνιοι, τοὺς μὲν ἀπέσφαξαν, τὸν δὲ τῶν ὀμμάτων ἐκκόψαντες, ἀπεκόμισαν τῇ ἐν νάμει πάλαι ὀαβῆσαντα, καὶ μηδαμῶς εἰπεῖν ἀνασχόμενον, « Οὐκ ἐπὶ τῷ τόξῳ μου ἐλπῶ, καὶ ἡ ῥομφαία μου οὐ σώσει με· » ἵνα καὶ λέξειεν· « Ἔσωσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιδόντων ἡμᾶς, καὶ τοὺς μισούντας ἡμᾶς κατήσχυνας.

Δὲ ἄπερ ἀπαράκλητον ἔχειν πένθος ὁ προφήτης φησὶ τὸ γένος ὀλοφυρόμενος. Τὴν γὰρ χεῖρα τῆρ ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; Ἐὰν γὰρ κλεισθῆ κατὰ ἀνθρώπου τίς ἀνοίξει; Εἰτὰ φησὶ· Πλανῶνται ἀπὸ τὰ ὄρη, ἢ φεύγοντες, ὡς ἐλέγομεν, ἢ ἐν ὑψηλοῖς τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς ἱκετεύοντες· ὅπερ ἦν ἔθος αὐτοῖς παρὰ δένδρα μεγάλα ποιεῖν. Ἐπεὶ γὰρ ἔφη τῆρ ἀπώλειαν παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ ἐπιφέρεισθαι, καὶ τὴν αἰτίαν εἰκότως ἐπήνεγκεν, ὡς ἂν εἰκῆ Θεὸς μὴ τιμωρεῖσθαι νομίζοιτο. Διὸ φησὶν Ἰερεμίας· « Εἶδες ἃ ἐποίησέν μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ; Ἐπορεύθη ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλὸν, καὶ ἐπὶ πάντα βουνοὺν ὑψηλὸν, καὶ ἐπὶ παντὸς ξύλου ἀλωδῶδους, καὶ ἐπόρνευσεν ἐκεῖ, » κατὰ τὸ εἰρημένον· « Τῷ ξύλῳ εἶπαν· Πατήρ μου εἶ σύ. Καὶ τῷ λίθῳ· Σύ με ἐγέννησας. » Καὶ οὐδὲ ὄλγοι, φησὶ, τοῦτο πεπόνθασιν, ἀλλ' ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. Ὅθεν φησὶ πρὸς τὸν Ἰερεμίαν Θεός· « Καὶ σὺ μὴ προσέουχο περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι. Οἷα γὰρ ποιῶσιν, φησὶν, οἱ υἱοὶ αὐτῶν; συλλέγουσι ξύλα, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν καίουσι πῦρ, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι σταῖς· τὸ τοῦ ποιήσαι χαυνῶνας τῆ στρατιᾶ τοῦ οὐρανοῦ. » Οὐκ εἰκῆ γὰρ οὖν ἔκτεινεται δικτετα περρωτοῖς. Διατυποῖ δὲ λοιπὸν ἐνταῦθεν εἰς ὅψιν ἄγων τὸν πόλεμον εἴ πως ἐπιστραφεῖεν φοβούμενοι τῆς πόλεως γεγονότας τοῦς Ἐλαμίτας, δεικνύς ἕξ ἐνὸς ἔθνους τοὺς πολεμίους δηλῶν, καὶ τὸ πλῆθος παριστάς. Αἱ φάραγγές σου, φησὶν, ἀρμάτων πλῆσθησονται, καὶ περὶ τὰς πύλας στενοχωρούμενοι τῶν Ἰσραηλιτῶν ἔσονται ἀποθάνοντες τὰς οἰκίας διερευνησονται, καὶ τοὺς βασιλικούς ἀνακαλύψουσι θησαυρούς. Τοῦτο γὰρ διὰ τῆς ἀκρας δηλοῦται Δαβὶδ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ οἱ βασιλεύοντες. Οὐτω καὶ νοητοὶ διὰ τῶν παθῶν ἡμῶν ἐπικρατοῦντες πολέμοι τὸν πνευματικὸν ἡμῶν ἀρπαράζουσι πλοῦτον τὸν νοῦν εἰσδύνοντες ἢ τὴν ἡμέτερον. Ὅθεν εἰρηται· « Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῆ ἐπὶ σὲ, τὸν τόπον σου μὴ ἀφῆς, ὅτι λαμα καταπαύσει ἀμαρτίας. » Ἀνακοπτόμενα γὰρ τὰ τοιαῦτα πάθη μαραινεται.

⁶⁰ IV Reg. xxv, 6 seqq.; Jerem. xxxix, 5 seqq.
⁶¹ Jerem. ii. 27. ⁶² Jerem. vii, 16, 18. ⁶³ Eccle. x, 4.

⁶⁴ Psal. xliii, 7. ⁶⁵ ibid. 8. ⁶⁶ Jerem. iii, 6.

VARIÆ LECTIONES.

^ε σταῖς. ^ς ἀρ. τὸ δεικνύς. ^η γρ. εἰσδύοντες.

Kal Idoosan, φησίν, ὅτι πλείους εἰσίν. Πρὸς τοὺς Α οιομένους ὅτι καὶ μόνοι τῶν πολεμίων ἐπικρατήσουσιν μὴ γὰρ ἔν διὰ τοσούτης ὕδω πολὺ τι πλῆθος πολεμίων ἐλθεῖν. Ἦγουν, ἐπειδὴ τὸ κατὰ τὴν πόλιν ὕδω μὴ νομίσαντες ἀρκέσειν αὐτοῖς; ἢ ὡς δὴ πλείους ὑπάρχουσιν Ἰουδαῖοι, ἐστοχάσαντο δὲ ἰ τὰς οὐκίας κατὰ Σύμμαχον ἀριθμήσαντες, ἢ τὸ τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας ὕδω εἰς τὴν πόλιν μετοχετεύσαντες, Θεῷ μὲν οὐ προσεῖχον, ἀνθρωπίναις δὲ παρασκευαῖς ἐπεποθέσαν. Ὡς ἐν ἤθει γὰρ αὐτοῖς ἐνεδιζῶν φησίν, ὅτι δὴ πρὸς τὸ πλῆθος ἑαυτῶν, τὸ ὕδω συνεμετρήσαντο πρὸς τὴν πολιορκίαν ἑδωζον ἀρκέσειν οἰόμενοι, κἀν εἰς χρόνον ἐκτελείντο, καὶ τὰς οὐκίας καταλύοντες ἀσφαλέστερα τὰ τέλει γη κατασκευάζοντο· δέον εἰς Θεὸν ὄραν καὶ τὴν πόλιν ποιήσαντα, καὶ τεῖχος ταύτη γενόμενον. « Ὁρη γὰρ, φησὶ, κύκλω αὐτῆς, καὶ Κύριος κύκλω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Τοῦτο καὶ διὰ προφήτου φωνῆς ἐπαγγέλλεται· « Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, τεῖχος πυρὸς κυκλόθεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Εἰτὰ φησίν, ὡς κινδύνων αὐτοῖς ἐκ Θεοῦ τοσούτων ἐπιχειμένων, δέον αὐτὸν εὐμενίζεσθαι πάσῃ σπουδῇ· οἱ δὲ ἰ πρὸς ἀπόγνωσιν ἐλθόντες ἐπανηγύριζον κατὰ τό· « Ὅταν ἔλθῃ ἀπέθεῃ; εἰς πλῆθος κακῶν, καταφρονεῖ. » Τοιγαρὸν αὐτοὺς πεπόνθησαν εἰς τέλος ἄπερ ἔδει πρὸς ὀλίγον αὐτοῦ παθεῖν τὸν Θεὸν ἐκετεύοντας μετὰ δακρύων καὶ πένθους, καὶ τὰ τοῦ Δαβὶδ ἀνακράζοντας· « Ἴδὲ τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ τὸν κόπον μου, καὶ ἄφες πάσας τὰς ἁμαρτίας μου. » Τοῖς γὰρ ταῦτα ποιοῦσι καθὰ Μ. χαλκας φησὶ· « Ἐλεήμων καὶ οἰκτιρῶν ἐστὶ, μακροθύμος καὶ πολυέλεος καὶ μετανοῶν ἐπὶ κακίαις; » ἐπὶ τούτοις. Τὴν προκειμένην δὲ ῥῆσιν οὕτω τινὲς ἐξηγήσαντο, ὡς μὴ προσωπολήπτης ὁ Κύριος τὸν περὶ τῆς Σιών λόγον ἐν μέσοις τοῖς κατὰ τῶν ἀλλοφύλων ἐλέγχῳ ἐνέθηκεν, ὡς ἀλλοφύλοις τοῖς Ἰουδαίοις χρησάμενος, πρὸς οὓς φησὶ δι· Ἄμωσ· « Οὗχ ὡς υἱοὶ Αἰθιοπῶν ὁμεῖς ἐστὲ μοι, λέγει Κύριος, ὡς τὸν Ἰσραὴλ ἀνήγαγον ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἐκ Καππαδοκίας, καὶ τοὺς Σύρους ἐκ βῆβρου; Ἰδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ πάσας τὰς βασιλείας τῆς γῆς. » Ὅθεν νῦν τὴν παντελῆ τούτων ἀποβολὴν παριστῶν, τοῖς ἀλλοφύλοις αὐτοῦ ἐγκατέλειψεν. Ὁ καὶ δηλοῦται διὰ τῆς φάραγγος. Οὐ γὰρ ὁπλῶς εἶπε Σιών, ἀλλὰ φάραγγα, τὴν πτωσίν δηλῶν τὴν ἐξ ὕψους τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος καὶ ἐν κοιλάσι καὶ βάθει τῆς κακίας κειμένους αὐτοῦς ἀνιτιτόμους.

Sion μὲν γὰρ ὄρος ἐστὶν [ὄψηλόν] ἐφ' οὗ ὁ νεὸς τοῦ Θεοῦ ὑψοδόμητο· διὸ φησίν· « Ἐπ' ὄρος ὄψηλόν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών. » Καί· « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίου. » Σημαίνειν δὲ καὶ τὸν εὐαγγελικὸν ἐλέγετο λόγον. Οἱ δὲ ταύτης τῆς ἐλπίδος ἐκπεπτωκό-

⁶⁷ Psal. cxiv, 2. ⁶⁸ Zach. ii, 5. ⁶⁹ Prov. xviii, 3. ⁷⁰ Psal. xxiv, 18. ⁷¹ Joel ii, 13. ⁷² Amos ix, 7, 8. ⁷³ Isa. xl, 9. ⁷⁴ Hebr. xii, 22.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. αὐτοῖς ἢ ἑαυτοῖς. ² ἄφ. ἐστοχάσαντο δέ. ³ λέει. καί. ⁴ γρ. μέν. ⁵ γρ. Ἰωήλ. ⁶ λ. καὶ τὰ.

Ei viderunt, ait, quod plures sunt; quæ verba ad eos referuntur, qui se solos hostibus esse potuituros credebant, cum tam longo itinere tantas hostium copias accedere posse non arbitrantur. Vel ideo hæc dicit, quod cum aquam in urbe existentem minime sibi Judæi (qui numerosiores, essent) sufficere posse conjicerent, Numeratis secundum Symmachum, Domibus, piscinæ veteris aquam in urbem derivare, humanæ potius quam divinæ cipi confidentes, ausi sunt. Tanquam enim graviter ferens aquam non ad suam ipsos tantum multitudinem commensurasse, quo posset ad obsidionis longioris tempus satis esse; sed dirutus etiam domibus muro urbis munivisse exprobat; cum in Deum unum potius, urbis atque murorum conditorem intueri decuisset. « Montes enim, ait, in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui ⁶⁷. » Quod vel prophetæ voce patuerit, qui ait : « Ego ei, dicit Dominus, ero murus ignis in circuitu et in gloriam in medio ejus ⁶⁸. » Addit deinde tantis in eos ingruentibus a Deo periculis, cum omni cura eundem placare debuissent, tanquam desperata salute luxu diffuentes esse ferri solitos, juxta illud : « Cum venit impius in malorum multitudinem, contemnit ⁶⁹. » Itaque senserunt tandem, quæ ipsos merito non ita multum postea pati decuit, cum Deum supplices non sine lacrymis voce Davidis ita inclamarent : « Vide humilitatem meam, et laborem meum, et dimitte omnia peccata mea ⁷⁰. » Est enim in eos, Joële auctore, qui ista faciunt « benignus et misericors, patiens et multæ miserationis, quique pœnitentia super malo ducatur ⁷¹, » cæteraque quæ sequuntur. Neque vero desunt, qui proposita verba ita explicant, ut Dominum, quia personarum discrimine non ducatur, Judæisque pariter atque externis utatur, sermonem de Sione mediis alienarum gentium reprehensionibus inseruisse velint : ei hoc nomine etiam in eos hæc Amos prophetæ verba existere : **289** « Nunquid tanquam Æthiopicum filii estis mihi? ait Dominus. Nunquid ego Israel eduxi de terra Ægypti, et alienigenas gentes e Cappadocia, Syrosque de fovea? Ecce oculi Domini in omnia regna terræ ⁷². » Unde nunc, quo plane rejectos esse doceat, inter alienigenas recenset. Quod ut magis etiam significet, *vallis* nomen addidit. Neque enim *Sion* dixit similitæ genere, quo utebantur antea, excidisse, et in

Est enim *Sion* mons peraltus, in quo constructum Domini templum fuerat, unde legitur : « In montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion ⁷³. » Deinde : « Accedite ad montem Sion, et ad urbem Dei viventis, cœlestem Jerusalem ⁷⁴. » Dicatur vero et evangelicum verbum innuere, a cujus fide qui

deflexerunt, in ipsa *valle*, quæ *Sioni* adjacet prostrati sunt. Virtuti enim cuilibet malitia semper adjacet, in istamque delabatur necesse est, qui illa excidit: quales existunt, qui a fide in incredulitatem, ipso nimirum Evangelii fastigio cœlestique *Sione* deturbati inter gentes externas Judæi numerantur; qui tamen in tam infelici rerum successu ita temere intumescunt, ut a propheta audiant: *Quid factum est tibi, quia ascendistis omnes in tecta rana?* et adversus Christum: « Tolle, tolle, crucisque affligito ⁷⁶, » clamare, iisque vocabus totam urbem replere non desiistis. Deinde, quando peccatum ad mortem illud est, quo quæ peccavit, anima interit ⁷⁸, *vulnerati tui, non vulnerati ferro*, ait. Rursus quod principes omnes *fuisse* dixit, *deturbatos esse* Symmachus posuit, Theodotio *commotos*, unde regibus jam et principibus, pontificibusque et prophetis, et Pharisæis, et Sadducæis etiam carere innuit. Qui vero etiam nunc animarum expugnatore capti sunt, misere ac duriter in vinculis detinentur. At eorum gravem adeo casum intuitus propheta, luctu ad calamitatis modum temperato, gentis instare non repudium tantum, sed urbis etiam expugnationem, trepidationem, civium errationem et derelictionem significavit. **290** Deinde quod *Elamitas* nominat, eo id facit, ut invisibiles hostilesque potestates, quibus a Deo traditi sunt, designet, qui et nominis proprietate ideo contemptores sonant, quod cant.

Illi autem, ait, *ingredientur portas suas*: non nunc quidem, sed *in die illa*, id est tempore per prophetiam designato; et *relegent abscondita arcis David*, regni nimirum symbola, et quæ in sanctuario ipso recondita, summo tantum sacerdoti intuenti recondebantur. Cæterum pro eo quod, *Et viderunt quod plures sunt*, habemus: *Et verba domus David videbitis, quoniam impleta sunt*, interpretatur Symmachus. Erat vero ipsa *piscina* *retris in urbe existens aqua* nihil aliud, quam Scripturæ veteris et divinitus inspiratæ sermo, quem aversati, alienam *aquam* quæsierunt, docentes disciplinas, mandata hominum, et evertentes verbum Domini propter traditionem suam ⁷⁷: de quibus ita est apud Jeremiam: « Me reliquerunt fontem aquæ viventis, et foderunt sibi rimosas cisternas ⁷⁸. » Ideo autem peregrinam *aquam inter muros* ab eis quæsitam significat, ut vitæ nostræ cum Deo rationem tanquam *muris duobus*, Veteri scilicet et Novo Testamento inniti debere doceat; quorum neutrius sunt participes seniorum ille traditiones, quarum nomine auctores ipsi apud eos superbiunt. Deinde aliud etiam ausi, *civitatis domos in muri sui constructionem* evertent. Usurpatas enim Scripturæ sanctæ voces excogita-

τες ἐν φάραγγι τῆς Σιών παρακείμενοι πεπτώκασιν. Πίσση γὰρ ἀρετῆ κακία παράκειται, εἰς ἣν ἐκπίπτει τις ἐκείνης διαμαρτιῶν, ὡς ὁ εἰς ἀπιστίαν ἐκ πίστεως. Εἰς ἣν οἱ ἐκ περιτομῆς κατηνέχθησαν ἐξ ὕψους εὐαγγελικοῦ καὶ τῆς ἐπουρανοῦ Σιών. Διόπερ ἐν ἀλογοῦλοις ἐτάθησαν, ἀλλὰ καὶ οὕτω δυσπραγοῦντες, εἰκῆ φυσιόμενοι παρὰ τῆς προφητείας ἀκούουσι, *Τὸ ἐγκέσθ σοι, ὅτι ἀνέβητε πάντες εἰς δώματα μάταια*; καὶ κατὰ Χριστοῦ τὸ, *Ἐλθε, αἶρε, καὶ σταύρου, ἡ βοησάντων, φησὶν, ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων. Καὶ ἐπεὶ ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, καθ' ἣν ψυχὴ ἁμαρτάνουσα αὐτὴ ἀποθάνεται, αἱ τραυματίαι σου, φησὶν, οὐ τραυματίαι μαχαίρας. Καὶ πάντες, φησὶν, οἱ ἄρχοντες σου πεφύλασιν. Κατὰ δὲ Σύμμαχον ἀνεστατάωθησαν, κατὰ δὲ Θεοδοτίωνα μετεκινήθησαν. Ὅθεν οὐκ ἔτι παρ' αὐτοῖς, οὐ βασιλεῖς, οὐκ ἡγούμενοι, οὐκ ἀρχιερεῖς, οὐ προφῆται, ἀλλ' οὐδὲ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι. Οἱ δὲ εἰσέτι νῦν ἀλόγως ὑπὸ τῶν ψυχῶν πόλορχητοῦ πικρῶς καταδέδονται. Τὴν δὲ τοσαύτην αὐτῶν πτώσιν ὁ προφήτης ἰδὼν, συμμετρῆι τῷ πάθει τὸν θρηνον, τὴν τοῦ γένους ἀποβολὴν, καὶ τὴν ἄλλοισιν προβλέπων τῆς πόλεως, τὰς τετραρχίας, καὶ τὴν πλάνησιν, ἣν ἐπλανήθησαν ^{1*} ἐγκαταλειφθέντες. Εἶτα τοὺς Ἑλαμίτας εἰπὼν, ἀφανεῖς δυνάμεις, δηλοῖ καὶ πολεμίους, οἷς ὑπὸ Θεοῦ παρεδόθησαν, οἱ καὶ παραβλέποντες ἐρμηνεύονται, τῶν ἀπολλυμένων παρορῶντες τὴν σωτηρίαν, φειδόμενοι μηδενός.*

perennitium salutem aspernati cuiquam non par-

C Ὅθιοι δὲ, φησὶν, *εἰσελεύσονται σου τὰς πόλεις*. ἀλλ' οὐκ νῦν, ἀλλ' ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῷ προφητευσόμενῳ καιρῷ, ἀποκαλύψουσί τε τὰ κρυπτὰ τῆς ἄκρας Δαβὶδ τῆς βασιλείας τὰ σύμβολα, καὶ τὰ ἐν τῷ ἁγιάσματι κείμενα τὰ μόνω τῷ ἀρχιερεὶ θεατά. Ἄντι δὲ τοῦ, *Καὶ εἶδοσαν ὅτι πλείους εἰσι, Σύμμαχος ἔφη. Καὶ τὰ ῥήματα οἴκου Δαβὶδ ὑψέσθη, ὅτι ἐπληθύνθη. Ὑδωρ δὲ ἦν παλαιῶς κολυμβήθρας ἐν τῇ πόλει, τῆς παλαιῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ὁ λόγος, ὃν ἀποστραφέντες, ἀλλοτριον ὕδωρ ἐκυροῖς ἐπενόησαν, διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάματα ἀνθρώπων, ἀκυρώσαντές τε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τὴν παράδοσιν αὐτῶν. Περὶ ὧν πρὸς τὸν Ἰερემίαν φησὶν: « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὠρύξαν ἐκυροῖς λάκκους συντετριμμένους. » Τὸ δὲ ξένον ὕδωρ μετὰξὺ τῶν δύο τειχέων ἐπενόησαν. Δύο δὲ τείχη τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας ἦτε Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, ὧν οὐδετέρας αἱ τῶν πρεσβυτέρων μετέχουσι παραδόσεις ἐφ' ἃς οἱ δευτερωταὶ λεγόμενοι παρ' ἐκείνοις ἀλαζονεύονται, καὶ ἄλλο δέ τι τομήσαντες, τῆς πόλεως τοὺς οἴκους, εἰς οἰκοδομήν τοῦ ἰδίου τείχους κατέλυσαν. Τὰ γὰρ ῥήματα τῆς θείας Γραφῆς ἀπολαμβάνοντες, τὰς οἰκεία; μυθολογίας περιτειχίζουσι, μὴ προσεσχῆκότες Θεῷ τῷ πεποιθῆναι τὴν παλαιὰν τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν,*

⁷⁶ Joan. xix, 15. ⁷⁷ I Joan. v, 16, 17. ⁷⁸ Matth. xv, 6. ⁷⁹ Jerem. ii, 13.

VARIAE LECTIONES.

^{1*} γρ. πλανηθήσονται.

κολυμβήθραν τὴν ἀπὸ πηγῶν τοῦ θεοῦ Πνεύματος Α
προγεγεμένην. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς μὴ βουλόμενος τὸν
θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ,
θρηγεῖν αὐτοὺς παρεκλεύετο τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν. Οἱ
δὲ τοῦναντίον, ὡς ἀπεγνωσθέντες τὴν ἑαυτῶν σωτη-
ρίαν, ἐποιοῦν, τὴν μετὰ τούτου τὸν βίον τοῦ Θεοῦ
χρῖσιν οὐ λογιζάμενοι. Διὸ τοῖς ῥητοῖς ὁ Παῦλος
χρησάμενος εἶπεν· « Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φά-
τωμεν καὶ πίωμεν. Ἄθριον γὰρ ἀποθνήσκωμεν. »
Ὡς δὲ δεσμῶ Θεοῦ καταθεθείσης αὐτῶν τῆς ἁμαρ-
τίας ἐπάγει· Καὶ οὐκ ἀφελήσεται αὐτὴ ἡ ἁμαρ-
τία ὑμῶν ἕως ἂν ἀποθάνητε. Καὶ ὄρα τὸ μέγεθος
τῆς ἀπειλῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς οὐδαμοῦ τὴν λαὸν ἐπ'
ειδωλολατρεῖα διέβαλεν, ὅτι δὲ εἰς δώματα ἀνέστη-
σαν μάταια, καὶ βοῶν ἐπλήρωσαν τὴν πόλιν, καὶ
ξέκον ὕδωρ ἐξεῦρον τὴν παλιὰν κολυμβήθραν Β
ἀποστραφέντες, καὶ συνεστήσαντο τείχος τοὺς οἴ-
κους καθελόντες τῆς πόλεως. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἀναι-
σθήτως· ἐπὶ τούτοις δέκευντο. Ὁ δὲ προφήτης
ἀπέκλαιεν. Τῶν δὲ πικρῶν δακρῶν ἡ πρόφασις ἢ
κατ' αὐτῶν ἀπειλὴ τὴν ἁμαρτίαν ταύτην μὴ συγχω-
ρηθήσεται· λέγουσαν ²⁹¹.

rarum lacrymarum causam verba illa, quibus nequaquam eis dimissum iri peccatum istud com-
minatur.

291. Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Πορεύου εἰς
τὸ παστοφορεῖον, πρὸς Σομνὰν τὸν ταμίαν, καὶ
εἰπὸν αὐτῷ· Τί σοι ὤδε; καὶ τί σοι ὤδὲ ἐστίν, ὅτι
ἐλατόμησας σεαυτῷ ὤδε μνημεῖον, καὶ ἐποίησας
σεαυτῷ ἐν ὑψηλῷ μνημεῖον, καὶ ἐγραψάς σεαυτῷ
ἐν πέτρᾳ σκηγήν; κ. τ. λ.

Σομνὰς καὶ Ἐλιακὸν, ὧν ἐν-αὐθα μέμνηται,
σύγχρονοι γεγονόσιν Ἐζεχία τῷ βασιλεῖ, ὅπερ ἐκ τῆς
ἱστορίας ἔστι μαθεῖν. Οἱ καὶ ἐξήλθον πρὸς τὸν Ἄσ- C
σύριον ἐπιτιτάντα τῇ πόλει, καθὰ διὰ τῶν ἐξῆς ὁ προ-
φήτης φησὶν. Τὸν δὲ Σομνὰν ἔλεγεν ὁ Ἑβραῖος
ἀστυνόμος τε καὶ ἀλαζόνα γενέσθαι καὶ ἀβροδίαιτον
ἀρχιερέα, αὐτομολήσᾳ τε πρὸς Σενναχεριεὺμ προδε-
δικώσῃ τὸν λαόν. Πρὸς ὅν ὁ προφήτης κελεύεται
βαδίζειν ἐπὶ τὸ παστοφορεῖον. Ἦν δὲ χώρος ἐν τῷ
ναβῷ. Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος τὸν σκηνοποιούντα, φη-
σὶν. Ὁ δὲ Ἀκύλας τὸν σκηνοῦντα. Μνημεῖον δὲ
κατὰ πέτρας ὑψηλὸν ἑαυτοῦ λατομήσας ἐπέγραψε
τούτῃ σκηγήν, ὡς δὴ σκηνώσων ἐν αὐτῷ μετὰ θά-
νατον, πρέπον δὲ σύμβολον τῆς ἑαυτοῦ διανοίας ἐπ-
ἐγράψεν, ὡς τὰ ἔξω μόνον ὑπάρχων λαμπρός. Μάτην
δὲ τοῦτο, φησὶ, λατομείς. Οὐ γὰρ μεθέξεις αὐτοῦ.
Τοῦτο γὰρ τὸ, τί σοι ἐστίν ὤδε, δηλοῖ. Συντρίψει
γὰρ ὁ Κύριος ἄνδρα, ἀπώχοντο γὰρ αἰχμάλωτοι
μετὰ τῶν ἀγγέλων οἱ δυνατώτατοι. Κομισθήσῃ δὲ
καὶ σὺ μακρὰν τῆς ἀξίας ἀφῆρημένος, καὶ στάσεως
τῆς κατὰ τῷ Θεῷ λειτουργεῖν.

ros esse, captivosque futuros, te autem longe a
deturbatum, longe asportatum iri certum est.

Τί οὖν ἔδει σοι τύφου καὶ χρημάτων καὶ ἄρματος;
οὐ ²⁹² γὰρ τοῦ ἀρχοντος ἢ δόξα καθαιρεθήσεται.

²⁹¹ Ezech. xviii, 32. ²⁹² I Cor. xv, 32. ²⁹³ Ezech. xxxvi, f seqq.

VARIÆ LECTIONES.

²⁹¹ γρ. λέγουσα. ²⁹² γρ. καί.

tis a se fabulis muniverunt, nihil omnino de Deo
solliciti, a quo per sanctos homines Scriptura ve-
tus, ipsa nimirum de Spiritus sancti fontibus pis-
cina profluit. Deus ergo, respicere improbum
magis quam interire cupit ²⁹¹, quantumvis ad
suum ipsos interitum lugendum hortatus sit, contra
illi omnino, tanquam propriæ salutis, et iudicii
illius, quod post hanc vitam futurum est, abjecta
ratione fecerunt : ideoque contigit, ut ista Paulus
usurparit. « Si mortui non resurgunt, edamus et
bibamus : **291** cras enim morimur ²⁹². » Cæterum,
tanquam Dei jam vinculo ipsorum constricta te-
neatur iniquitas, addit : *Et non dimittetur vobis
hoc peccatum, donec moriamini.* Intuere porro
Dei minarum gravitatem, et adverte populum
Dei non idololatriæ nomine reprehēdi, sed quod in
domos vanas ascenderit, urbemque bubus repleverit;
deinde quod peregrinam aquam, neglecta vetere
piscina, quæsierit; quod muros, item destructis
ipsius urbis ædibus, muniverit; quod nihil deni-
que istiusmodi rerum sensu commotus sit, quarum
intuitu luget propheta. Complectuntur vero ama-
rum intuitu luget propheta. Complectuntur vero ama-

292 VERS. 15-25. *Hæc dicit Dominus exerci-
tuum : Abi, ingredere in pastophorium ad Somnam
quæstorem, et dic ei : Quid tibi hic? et quid tibi
hic est, quod excidisti tibi monumentum hic? et
fecisti in excelso monumentum? et scripsisti tibi in
petra tabernaculum? etc.*

Somna et Eliacim, quorum hic meminit, eadem
cum Ezechia vixerunt ætate, quantum ex historia
licet colligere; qui etiam ad Assyrium, cum urbem
obsidione premeret, sicut est a propheta postea
significatum, egressi sunt ²⁹¹. Hebræi vero Somnam
fœditate et superbia, vitæque deliciis insignem
narrant pontificatum gessisse, et ad Sennacheri-
num, cui populum prodiderat, defecisse. quem
nunc ad pastophorium (certum nempe in templo
locum, pro quo tabernaculorum conjectorem Sym-
machus, tabernacula figentem Aquilas expresse-
runt) jubet proficisci. Sepulcrum autem in petra
excelsum cum excidi sibi curasset, tanquam ibi
quieturus, Somna tabernaculum inscripserat. Di-
gnum certe hominis mente symbolum, dignaque
inscriptio, qui rebus externis tantum clarus esset.
Verum id frustra in petra, ait, excidit, quo ne-
quaquam sis potiturus. Ita enim futurum, cur
quid tibi est hic? quæritur, ostenditur. Virum enim,
addit, conteret Dominus; quando cum **293** plebe
ipsa potentiores etiam in hostis potestatem ventu-
dignitate spoliatum, divinique ministerii gradu

Quid tibi igitur fastus, quid pecuniæ, quid cur-
rus denique profuerint; cum et ipsa a principibus

auferatur gloria? cum male administrato pontificatu judex iniquus evaseris? At amicum tuum Eliacim, quem sibi servum esse voluit Dominus, in tuum idem locum, quod subjectos filiorum loco habiturus sit, subire faciet. Erit enim non ingrati animi, aut arrogantis; sed ita humani et moderati, ut Davidis mansuetissimi gloriam possit adæquare. Imperabit porro tam magna cum potestate, ut contradicentem habeat neminem. Habebit et potentiam; id est, populos sibi subjectos coercere et retinere poterit. Erit denique firmiter ad suum munus obeundum stabilitus. Nihil enim aliud, cum tuto in loco collocaturum se dixit, quam immotum se imperium et stabile effecturum significavit. Erunt præterea omnes, qui ab ejus cura et sollicitudine pendent, tanquam bono confidentes. Unde discimus, adepto nos in alios dominatu, nec inflari oportere, nec divini judicii oblivisci. Recte autem ad ea, quæ de Sionis valle dicta sunt, et ista quoque adduntur quibus ad Dominicæ passionis tempus relatis qui tum, veluti Somnas iste, non superbi modo et arrogantes, sed avari, ex Mosaicæ legis instituto sacerdotii munere fungebantur corporaliter, exciderunt; de quibus antea locutus propheta⁸⁵, cum multa alia exprobraret, eosdem conquestus est et dona amare, et orphanorum viduarumque jura patrociniūque negligere, homicidas denique, ut Domini necem notaret, exsistere: quos et Salvator etiam execratus est; cum quæ sunt in lege graviora, judicium, misericordiam, et fidem negligere diceret⁸⁶. Erat vero istorum in Somna typus præmissus; in Eliacim autem (cujus appellatione resurrectio significatur) sacerdotii recentis adumbratio, quod a Salvatoris resurrectione, tota per orbem universum Ecclesia creatum est. Ut enim 294 Somnæ successit Eliacim; sic in illorum locum subiit Christus, summus pontifex appellatus. « Non enim, » auctore Apostolo, « sibi quisquam sumit honorem; sed qui vocatus est a Deo. Quemadmodum Christus non seipsum clarificavit, ut pontifex fieret; sed qui locutus est ad eum: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech⁸⁷. » Dicitur autem et Davidis gloriam, id est, imperium et regnum in Israel emulaturus. « Neque enim omnes, ait, qui ex Israel et ipsi sunt Israel⁸⁸; » et quæ postea sequuntur. Christo autem pontifici, addit, Non erit, qui contradicat. « Non enim proficiet inimicus in ipso, nec filius iniquitatis apponet nocere ei⁸⁹. » Alias autem, si etiam contradicant Israel, ipsæ jugum subire gentes non recusabunt. Ideoque de illo quidem legimus: Libera me a contradictione populi⁹⁰. » De his autem: « Constitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi⁹¹. » De illis rursum sunt ista:

⁸⁵ Isa. i, 11 seqq.

⁸⁶ Matth. xxiii, 23.

⁸⁷ Hebr. v, 4-6,

⁸⁸ Rom. ix, 6.

⁸⁹ Psal. lxxviii, 23.

⁹⁰ Psal. xvii, 44.

⁹¹ ibid. 45.

Α Τὴν γὰρ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀναξίως μετῆλθες οἰκονομίαν, κριτῆς γενόμενος ἄδικος. Τὸν δὲ σὸν ἐταίρον Ἐλιακεῖμ δούλον ἑαυτοῦ δοκιμάσας εἶναι Θεός, εἰς τὴν σὴν αὐτὸν καταστήσεται χώραν τοῖς ὑπὸ χεῖρα πατρὸς ἐφέξοντα τάξιν. Ἔσται γὰρ οὐκ αὐθάδης, οὐ βᾶσκανος. Πρῶτος δὲ τις ὢν, τὴν δόξαν ἔξει τοῦ πρωτοτάτου Δαβὶδ. Ἄρξει δὲ μετὰ πολλῆς ἐξουσίας, ὡς μὴ ἔξειν τὸν ἀντιλέγοντα. Καὶ κρᾶτος ἔξει. Τοῦτ' ἐστὶ τὸ δύνασθαι κρατεῖν τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν. Καὶ ἔσται βεβαίον ὁ ἰδρυμένος ἐπὶ τὴν αὐτοῦ λειτουργίαν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐν τόπῳ πιστῶ ἐστάναι τὴν ἀρχὴν ἀσάλευτον ἔχοντα. Τῆς δὲ τοῦτου κηδεμονίας ἡρητημένοι πάντες γενήσονται ὡς ἐπ' ἀγαθῶ πεποισότες. Διὰ δὲ τούτων μανθάνομεν μὴ χυνοῦσθαι δυναστεία, μηδὲ τῆς κρίσεως ἀμνημονεῖν τοῦ Θεοῦ. Εἰκότως δὲ συνῆπται ταῦτα τοῖς παρὰ φάραγγος; Σιδὼν τοῦ σωτηρίου πάθους ἐπὶ τὴν καιρὸν ἀναγόμενα, καθ' ὃν οἱ κατὰ Σομνᾶν ἀλαζόνες καὶ φιλοχρήματοι, κατὰ τὸν Μωσέως νόμον ἱερατεύοντες σωματικῶς, ἐκπεπτώκασιν. Περὶ ὧν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἔλεγεν ὁ προφήτης μετ' ἄλλων ὄσων καὶ τὸ, Ἀγαπήντες δῶρα, καὶ τὸ, ὄφρανοις οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσιν χήρας οὐ προσέχοντες. Καὶ φονευτὰς δὲ, ὡς κυριοκτόνους, ἐκάλεσεν. Οἷς καὶ ταλανίζων ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ: « Καὶ ἀχθήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. » Προετύπου δὲ τούτους ὁ Σομνᾶς. Ὁ δὲ Ἐλιακεῖμ, Θεοῦ ἀνάστασις ἐρημνεύομενος, σύμβολον τῆς νέας καὶ καινῆς ἱερωσύνης ἐγένετο, ἣν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάστασις ἐν τῇ ἑαυτοῦ Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνεστήσατο. Κέκληται γὰρ Χριστὸς ἀντ' ἐκείνων ἀρχιερεὺς, ὡς Ἐλιακεῖμ ἀντὶ Σομνᾶ. Κατὰ γὰρ τὸν Ἀπόστολον, « Οὐχ ἑαυτῷ τις ἀρπάξει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καθὼς ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασεν εἰς τὸ γενεθῆναι ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, « Σὺ εἶ ἱερεὺς εἰς τὸναίωνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. » Λαθεῖν δὲ λέγεται καὶ τὴν δόξαν τοῦ Δαβὶδ, τῷτ' ἐστὶ τὴν ἐπὶ τὸν νοσητὸν Ἰσραὴλ ἀρχὴν τε καὶ βασιλείαν. Ὁ γὰρ πάντες φησὶν, οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι καὶ Ἰσραὴλ, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἀρχιερεὶ δὲ γεγονότι Χριστῷ οὐκ ἔσται, φησὶν, ὁ ἀντιλέγων. Ὁ γὰρ ὡφέλιμα ἔχθρος ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἄνομος οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσα: αὐτόν. » Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ καὶ Ἰσραὴλ ἀντίειπεν, τὰ δ' οὖν ἔθνη ὑπέκυψεν. Διὸ περὶ μὲν ἐκείνου φησὶ: « Ῥῦσαι με ἐξ ἀντιλογίας λαοῦ. » Περὶ δὲ τούτων: « Καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἔθνων. Λαὸς δὲν οὐκ ἔγνω, ἐδοῦλευσέν μοι. Εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέν μοι. » καὶ περὶ ἐκείνων αὖθις, « Ὑποῖ ἀλλότριαι ἐφεύσαντό μοι. » Καὶ: « Ὅτι ἐπαλαιώθησαν καὶ ἐχώλαναν ἀπὸ τῶν τριβῶν αὐτῶν. » Παλαιωνονται γὰρ, καὶ ἐγγὺς γεγονόσιν ἀφανισμοῦ κεκλασμένην τέως περιεσχέκασι τὴν διάνοιαν υἱοὶ γεγονότες ἀλλότριοι. Πάλαι γὰρ ὧν πρωτότοκος Ἰσραὴλ, ὅτε κατεφύσαντο τοῦ Χριστοῦ, γεγονόσιν ἀλλότριοι, ἀπωλείας λοιπὸν

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. βεβαίως

τέκνα καὶ γέννης καλούμενοι· ἀνθ' ὧν ἡμῖν ἀνέδειξε τὸν Ἑλιακίμ. Ὅς καὶ φησιν. « Ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος. » Ἐν δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῷ οὐκίμ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, πᾶς ἔσται, φησὶν, ἐπ' αὐτῷ πεποιθῶς ἔνδοξός τε καὶ μικρὸς, κατὰ κόσμον φημί. Προσωπολήπτης γὰρ οὐκ ἔστιν ὁ τῶν ὄλων Θεός. Νοήσεις δὲ τοῦτο καὶ κατὰ μέτρον ηλικίας πνευματικῆς.

in me exurgam, dixit Dominus ⁹¹. » beinde, intellexit, *Omnes in eum confidentes fore dixit*, unum mundiue ratione usurpari crediderim: cum Quanquam et illud etiam ex spiritualis ætatis ratione et mensura dictum esse queat intelligi.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ.

ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΥΡΟΥ.

α-ιη'. Ὁλολύετε, πλοῖα Καρχηδόνας, οἱ ἀπώλετο, καὶ οὐκ ἔτι ἔρχονται. Ἐκ γῆς Κιτιῶν ἤται αἰχμάλωτος· τίνι ὁμοιοί γενήσασιν οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῇ γῆσιν μετὰ βοῶν Φοινίκης, διαπερῶντες τὴν θάλασσαν ἐν ὕδατι πολλῷ; Σπέρμα μεταδόλων, ὡς ἀμυγδαλῶν, οἱ μεταδόλοι τῶν ἐθνῶν. κ. τ. λ.

Ὁ δὲ περὶ πραγμάτων μόνον ἦδη λαβόντων τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐπ' αὐτοῖς προρρήσεως, αἱ προφητεῖαι φασιν· οὕτω γὰρ ἂν ἔδοξεν οὐδὲν εἶναι ταῦτα πρὸς ἡμᾶς, εἰ καὶ τὰ μάλιστα διὰ τούτων ἀψευδὲς θαυμάζειν ἔχοιεν τὸν Θεόν. Νυνὶ δὲ οὐ προθεσπίζουσι μόνον ἐπὶ τοῖς ἔθνεσιν, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑκάστην διὰ τῶν φέρεται τρίτος θεοσεβεία προσήκων· ὡς ἐν τῷ προλέγει τὴν Βαβυλωνίαν καταίρειν, περὶ καθολικῆς τοῦ Θεοῦ διελεχταί κρίσεως. Ὁ περὶ Αἰγύπτου δὲ λόγος θυσιαστήριον ἔσεσθαι Θεοῦ κατ' αὐτὴν φησι θεοσεβῶν τε πλήθος· ἀνδρῶν. Ὁ δὲ περὶ Μωλδ, Ἐκκλησίαν τε καὶ θρόνον ἐν αὐτῇ γενέσθαι Θεοῦ, παυσάμενης ὡς ἐν Αἰγύπτῳ κἂν ταύτῃ τῆς εἰδωλολατρίας. Ὁ δὲ περὶ Δαμασκοῦ, ἐπιστροφῆν ἔσεσθαι φησι τῶν πάλαι τὸν Θεὸν ἀγνοούντων. Ὁ δὲ νῦν περὶ Τύρου, πρὸς τοῖς αὐτῆς πάθεσιν, προσφορὰς ἐν αὐτῇ προαγορεύει Κυρίῳ γενήσασθαι. Εἰποὺς δ' ἂν καὶ ἄλλως, ὡφελείας ἕνεκα τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, τὰς περὶ τῶν ἐθνῶν προλέγεσθαι προφητείας, ὡς ἂν γνοίεν, ὡς οὐ μόνων αὐτῶν Θεός ἐστιν ὁ Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ πάντων ἡ τούτου διέρχεται· πρόνοια, ποινὰς δὲ τὰς ἐπὶ ταῖς ἀσεβείαις καὶ τοῖς ἔθνεσιν παρούσα ἢ τοῖς λοιποῖς· ὡς καὶ νῦν Τυρίοις, ὅτι καὶ τῷ Θεοῦ λαῷ παθόντι κακῶς ἐπετίθησαν, οὐχ ὡς δι' ἁμαρτίας παθοῦσιν, ἀλλ' ὡς τοῦ σώζοντος αὐτοὺς ἡσθενηκότος Θεοῦ. Διὸ σὺν Ἱερουσαλήμ παθούσῃ, πάντες οἱ κύκλω πεπόνθησιν ἐθνικοὶ τὴν αὐτὴν Τυρίοις, ἐσχηκότες προαίρειν, ἀνάστατο· πάντες ὅπ' Ἀσσυρίων γινόμενοι.

Τούτῃ συνεπαναστάνας δὲ τῷ ἰδίῳ λαῷ, καθ' ὃν ἤλκετο χρόνον, ἀπαριθμεῖται Δαβὶδ οὕτως εἰπών·

⁹⁰ Psal. xvii, 46. ⁹¹ Exod. iv, 22. ⁹² Psal. xi, 6. ⁹³ Coloss. iii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. ἰδιόζων. ἢ γρ. παρασχούσα.

A « Filii alieni mentiti sunt mihi: et inveteraverunt, et claudicaverunt a semitis suis⁹⁰. » Inveteraverunt enim, nec ab exilio longe abfuerunt, qui præfractos tunc gerentes animos in filios evaserunt alienos. Olim enim primogenitus quidem Israel exsistebat⁹¹: sed ex quo in Christum mentiti sunt, alieni statim perditionisque et gehennæ facti nominatique sunt: quorum in locum nobis eum designat *Eliacim*, qui etiam ait: « Propter inopiam miseriam, et gemitum pauperum quod in Ecclesia, quam *paternæ domus* nomine clarum scilicet et obscurum; usitata illud hominorum acceptor non sit universorum Deus⁹². »

CAP. XXIII.

VISIO TYRI.

295 VERS. 4-18. *Ululate, naves Carthaginis, quia perierunt, neque amplius veniunt. De terra Citiensium venit captivus. Cui similes facti sunt qui habitant in insula negotiatores Phœnicia, transeuntes mare in 296 aqua multa? Semen negotiatorum quasi messis comportate, negotiatores gentium. etc.*

Non de rebus tantum, quæ suæ statim prædictionis eventum sortiuntur, prophetiæ loquuntur. Ita enim nihil ad nos istæ pertinere videantur, quarum certitudine tamen in Dei admirationem rapi non decet. Nunc autem, quæ gentibus eventura sint non prædicuntur modo, sed singulis etiam peculiaris, pietatique conducens modus adiungitur. Ut cum in Babylonis interitu prædicendo versaretur, etiam de universo et summo Dei iudicio disputavit. Cum rursus de Ægypto locutus est, et altare etiam in ipsa futurum, piisque hominibus abundantiam addidit. Cum item de Moabitibus dixit, sublato inde sicut ab Ægypto, idolorum cultu, fore in ea Dei Ecclesiam thronumque affirmavit. Cui denique de Damasco disseruit, futuram ad Deum, qui olim ipsum nesciebant, conversionem **297** significavit. At quod nunc de Tyro scribit, præterquam quod imminentes notat calamitates, in eadem etiam Domino futuras hostias prædicat. Dicas vero et aliter in Israelitarum utilitatem futura de gentibus ostendere prophetias, quo Deum meminerint non suum tantum existere; sed ejusdem obiri providentia omnia, semperque pœnas impietatis a reliquis etiam gentibus repossere; sicut nunc a Tyriis, qui in Dei populum, non tanquam suo scelere laborantem, sed Dei impotentia, a quo salutem expectarent, contumeliose insultabant. Unde factum est, ut afflictis Hierosolymorum rebus quotquot vicinæ circum gentes, eodem in eam animo cum Tyriis fuerant, ab Assyriis et ipsæ quoque omnes deletæ sint.

Verum quinam sint, qui in peculiarem populum captivitatis tempore insurgere ausi sunt, Davidem

numerantem audiamus. « Deus, inquit, quis similis tibi? ne taceas, neque compescaris, Deus. Quoniam ecce inimici tui sonuerunt; et qui oderunt te extulerunt caput. Super populum tuum astute excogitaverunt consilium, et consultaverunt adversus sanctos tuos. Dixerunt: Venite; disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra. Quoniam conspiraverunt unanimiter, simul adversus te sædus inierunt tabernacula Idumæorum, et Ismaelitæ, Moab, et Agareni, Gebal, et Ammon, et Amalec, et alienigenæ, cum habitantibus Tyrum⁹². » Ait vero et cujusdam prophetarum voce Deus: « Quid mihi vobiscum, Tyre et Sidon, et omnis Galilæa alienigenarum? annon retributionem vos retribuistis mihi aut acceptæ a me injuriæ memores estis? Acerbe, et cito gratiam istam in capita vestra redundare faciam qui aurum argentumque meum tollere, qui lectissimam pulcherrimamque suppellectilem in delubra vestra deferre; Judææque et Hierosolymorum incolas, ut suis pellerentur finibus, gentium filiis vendere non dubitastis⁹³. » Sunt et ista etiam Dei apud Ezechielem verba: « Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis exercitum suum improbo ad Tyrum, tanquam servos, labore defungi fecit. Nullum non inde crinibus exhaustum caput, nullus non detritus humerus, nec ei tamen, aut ejus exercitui, **298** pro dura adeo ad Tyrum tolerata servitute merces exstitit. Ob id dedi ei terram Ægypti⁹⁴. » Contigit igitur, cum meram solitudinem pateretur *Tyrus*, et ipsos etiam urbis incolas, navigationibus assuetos a mercatura abstinere. Indequè est, quod *Carthaginiæ naves* jubet *utulari*. Est enim ipsa *Africæ Carthago Tyriorum* colonia, quæ ad eos florente urbis statu, merces suas deferbat.

Quos autem *Citienses* dicit, *Chetiim* interpretantur reliqui, *Cyprumque* insulam, in qua *Citium* nomine oppidum, per quod *Tyro* redeuntes iter facere, aliqua fortasse, quæ ad mercaturam spectarent inibi curaturi, significari putant. *Tyrios* ergo *mercaturam* amplius non facturos affirmat, qui ita in servitutem acti perierint, ut nullos pati similia contigerit. Pro eo autem quod, *cui similes facti sunt*, queritur, *Tacete* quidem *Aquillas*, *Silete* vero *qui habitatis insulam*, *Symmachus* interpretatur. Antea enim ferocientes cum verbis uterentur arrogantibus, nunc abjectos et depressos *tacere* jubet oratio. Tales exstiterunt *Phœnicia negotiatores*, qui emulatis abunde opibus, propter negotiationis, id est, eorum celebritatem et frequentiam, qui illuc undique mercaturæ causa conveniebant *messi* comparantur. At his jam privatos commodis cum vicina *Sidone* (cujus *Tyrum* coloniam existere aiunt) quam ita cum matre propter maritimam potentiam efferrî et superhîre contigit, lugere debere significat. Nec vero desunt, qui verba ista, *Erubescite, Sidon, Tyri* esse *Sidonem* alloquentis,

Α 'Ο Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι; μὴ σιγήσης, μηδὲ καταπραΰνης, ὁ Θεός· ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἤσαν κεφαλὴν ἐπὶ τὸν λαόν σου καταπενουργεύσαντο γνώμην, καὶ ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ὁρίων σου. Εἶπαν Δεῖτε καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτοὺς ἐξ ἔθνους, καὶ οὐ μὴ μνησθῆ τὸ ὄνομα Ἰσραὴλ ὅτι ἐβουλεύσαντο ἐν ὁμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ σοῦ διαθήκην διέθεντο. Τὰ σκηνώματα τῶν Ἰουμαίων, καὶ οἱ Ἰσμαηλίται, Μωᾶβ καὶ Ἀγαρηνοὶ, Γεβὰλ, καὶ Ἀμμών, καὶ Ἀμαλιχ, ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικοῦντων Τύρον. Λέγει δὲ καὶ δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν ὁ Θεός· « Καὶ τί ὑμεῖς ἐμοί, Τύρος καὶ Σιδὼν, καὶ πᾶσα Γαλιλαία ἀλλοφύλων; μὴ ἀνταπόδομα ὑμεῖς ἀνταποδοῖστέ μοι, ἢ μνηστικακεῖτε ὑμεῖς ἐπ' ἐμοί; » Ὁξέως καὶ ταχέως ἀνταποδώσω τὸ ἀνταπόδομα ὑμῶν εἰς κεφαλὰς ὑμῶν, ἀνθ' ὧν τὸ ἀργύριόν μου καὶ τὸ χρυσίον μου ἐλάβετε, καὶ τὰ ἐπιλεκτά μου, καὶ τὰ καλὰ εἰσηνέγκατε εἰ; τοὺς ναοὺς ὑμῶν, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰούδα, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰερουσαλήμ ἀπέδοσθε τοῖς υἱοῖς τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐξώσσητε αὐτοὺς ἐκ τῶν ὁρίων αὐτῶν. » Φησὶ δὲ καὶ πρὸς Ἰεζεκιήλ ὁ Θεός. « Γιὰ ἀνθρώπου, Ναβουχοδονόσορ βασιλεὺς Βαβυλῶνος κατεδουλώσατο τὴν δύναμιν αὐτοῦ δουλεῖα μεγάλη ἐπὶ Τύρον. Πᾶσα κεφαλὴ φαλάκρωμα καὶ πᾶς ὤμος μαδῶν, καὶ μισθὸς οὐκ ἐγενήθη αὐτῷ, καὶ τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἀντὶ τῆς δουλείας τῆς σκληρᾶς ἧς ἐδούλευσεν ἐπὶ Τύρον. Ἀντὶ τούτου δέδωκα αὐτῷ γῆν Αἰγύπτου. » Ὅτε τοίνυν ἡ Τύρος τὴν ἀκραν ὑπέμεινεν ἐρημίαν, συνέβαινε τοὺς οἰκήτορας μηκέτι τῇ συνήθει ναυτικούς δντας ἐμπορεῖα κεχρησθαι. Διό φησιν· Ὁλολύξετε, πλοῖα Καρχηδόνας. Ἀποικοὶ γὰρ Τυρίων οἱ Καρχηδόνοι τὴν νῦν οἰκοῦντες τῆς Ἀφρικῆς καλουμένην Καρταγένναν, οἵπερ εἰς Τύρον ἐτι σωζομένην τὰς ἐμπορείας ἐκόμιζον.

Τὸ δὲ *Κιτιαίων*, *Χετιεῖν* ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Λέγεται δὲ Κύπρος οὕτω δηλοῦσθαι, καὶ *Κίτιον* εἶναι πόλιν ἐν αὐτῇ, δι' ἧσπερ ἔπλεον οἱ ἀπὸ τῆς *Τύρου* ναυτιλλόμενοι, τάχα τι καὶ τῶν πρὸς ἐμπορείαν ἐν ταύτῃ διατιθέμενοι. Οὐκέτι τοίνυν *ἐμποροὶ Τυριοὶ*, φησὶ. Ἀπόλωντο γὰρ, καὶ πρὸς αἰχμαλωσίαν ἀπήχθησαν, ὡς μηδέναις παθεῖν παραπλήσια. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *τίνοι ὅμοιοι γεγύνασιν*; ὁ μὲν Ἀκύλας, *σιωπήσατε*· ὁ δὲ Σῦμμαχος, *αἰρησατε κατοικοῦντες τὴν γῆσον*, εἰρήκασιν. Λόγοις γὰρ ἀλαζονικοῖς ἐχρῶντό ποτε φρουαττόμενοι. Ἀλλὰ *σιωπῶν* αὐτοὺς ταπεινωθέντας ὁ λόγος παρακαλεῖται. Οἱ αὐτοὶ δὲ ἦσαν ποτε *Φοινίκης μετὰδολοι*, πλοῦτον πολλὸν σωρεύοντες, ὡς ἀμνητῶ παραβάλλεσθαι αὐτῶν τὸ πλῆθος τῆς πραγματείας, ἦγγον τὸ πλῆθος αὐτῶν τῶν τῇ ἐμπορείᾳ χρωμένων. Τῶν δὲ ἀγαθῶν τούτων ἐστερημένους αὐτοὺς *αἰσχύνῃν* φησὶν καταχέασθαι δεῖν μετὰ τῆς ἐγγειτόνων *Σιδόνος*, ἧς τινες ἀποικισθῆναι τὴν *Τύρον* φασίν, ὡς ἐπὶ θυγατρὶ τε μεγάλη φρονεῖν τοσαύτην ἐχούσῃ κατὰ θάλατταν δύναμιν. Τινὲς δὲ ὡς ἀπὸ τῆς *Τύρου* πρὸς τὴν *Σιδόνα* τὴν *Αἰσχύνθητι*, *Σιδῶν*, ἔφασαν λέγεσθαι. Καὶ σὲ γὰρ

⁹² Psal. LXXXII, 4-8. ⁹³ Joel III, 4-6. ⁹⁴ Ezech. XXXI, 18, 19.

ἡ ὄργη καταήφεται. Πρὸς αὐτὴν οὖν οἱ νησιῶται ἄ
(τούτους γὰρ εἶπε *Θάλλισσα*), ἀλούσης *Τύρου φασίν*·
Ἄπολωλέ σου τὸ φρούαγμα. Αὐτὴ δὲ ἡ *Τύρος* οὐσα
τῆς *θαλάσσης Ἰσχύς*, τὴν ἑαυτῆς ἐρημίαν ἰδοῦσα
φασίν· Ἐν ἴσῳ γέγονα ταῖς μὴ τεκούσαις ὄλω,·
μηδὲ μὴν ἀναθρηψάσαις ἢ *ρσαρίσκους*, ἢ
παρθένους. Τινὲς δὲ προσωποποιῶν ἔφασαν μονο-
ουχὶ καὶ τῆς *θαλάσσης* αὐτῆς φωνὴν ἀφείσθη·
καὶ θρηνοῦσης αὐτοῦς, διὰ τὸ μηκέτι ἔχειν οὐδὲ
θρέψειεν *ρσαρίσκους* καὶ *παρθένους*, ὅτι τὸ
παλαιὸν ὡσπερ *θαλάσσης* ὄντες γεννήματα, ὑπ'
αὐτῆς ἐστρέφοντο· νῦν δὲ ἀπολωλότες αὐτοῦς ἡ
θάλασσα καὶ ἡ ταύτης *Ἰσχύς* αὐτοῦς ἀποκλαίεται.
Ἄγωνιᾷ δὲ καὶ *Αἴγυπτος*, μὴ πάθῃ τὰ παραπλήσια.

Πρὸς δὲ *Τυρίους* τὸν λόγον μεταφέρων φασίν, ὡς
οὕτω τούτων γενομένων, ὅσοι φυγεῖν ὑμῶν τὸν
διεθρον ἐδυνήθητε, πρὸς τοὺς ἀποίκους εἰς *Καρρη-*
δόνας τοὺς ὑμετέρους, εἰ δυνατὸν ὑμῖν, ἐλθόντες
ὀδύρεσθε τὴν πατρίδα τῶν συμφορῶν. Οὐχ ἑτέρους,
ἀλλὰ τὴν ἑαυτῶν ὑπερηφανίαν καὶ ὕβριν κατατιώ-
μενοι, δι' ἣν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Θεοῦ κατεπήρε-
σθε. Λογισασθε τοίνυν τὸν ἐπενέγκοντα Θεὸν τῇ
Τύρῳ τὰς συμφοράς μὴ εἰμαρμένης ἀνάγκῃ, μηδ'
ὄργῃ τινος τῶν ψευδωνύμων θεῶν ταῦτα παθεῖν
ἠγγισάμενοι. Κύριος γὰρ *Σαβαώθ* ὁ παρὰ μόνους
Ἑβραίοις θεολογούμενος ταῦτα πεποίηκεν, οὐ μόνως
Τύρου ταπεινῶν τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ ὕβριν, ἀλλὰ
καὶ τῶν λοιπῶν ἀθέων ἐθνῶν, καθ' ὧν ἦδη φθάσας
ἐξήνεγκε τὴν ἀπόφασιν ἐν ταῖς προλαβοῦσαις ὁρά-
σεσι. Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὑπερηφάνους ἀντιπασσόμενος,
ταπεινοῖς δὲ χάριν διδούς. Χαλεπὸν ἄρα τὸ μαστι-
γοῦμένοις ἐπεμβάλλειν ἀγίους, ἢ τὴν αἰὲ σώζουσαν
αὐτοῦς ἀτονεῖν ὀλεσθαι χεῖρα, καὶ μὴ νοεῖν μάλλον,
ὡς Θεοῦ πολλάκις ἐφιέντος πειράζονται. Τοῖς γὰρ
παρανόμοις λεκτέον· « Μὴ παρανομῶν· καὶ τοῖς
ἁμαρτάνουσι· Μὴ ὑψοῦτε· κέρασ, μηδὲ ἀδικίαν εἰς
τὸ ὕψος λαλεῖν. » Διὰ τοῦτο γὰρ *Τύρος* ἐκ δόξης εἰς
ἀτιμίαν μετεκομίσθη. Μὴ οὖν *ἐπαίρου*, φησὶ, τῷ
πλούτῳ ἐκ *θυλάττης*, ταπεινωθεῖσα δὲ πρόσκεισο
γεωργία. Τὰ γὰρ ἐκ *θυλάττης* πέπαυται κέρδη, δι'
ἅπερ ἦσθα σοβαρὰ καὶ νεανικὴ, τοὺς κύκλω βασι-
λεῖς παροξύνουσα, καὶ ἦν ἠδίκεις *Σιδόνα* τὴν γείτονα.
Τῆς δὲ τούτων ἀδικίας ἢ τῶν κακῶν πειράσε παύ-
σειεν. Ἐνθα δ' ἂν ἀπέλθῃς, οὐχ ἕξεις καταφυγὴν
ἀναπαύσεως, Θεοῦ σε πανταχοῦ καχοῖς περιβάλ-
λοντο, καὶ τῶν σῶν συμμάχων *Χανααίων* ἠρημω-
μένων. Ἀρνήσονται δὲ σε καὶ *Κίτιοι* συνήθεις πάλαι
τυγχάνοντες.

Κἄν εἰς *Χαλδαίους* αὐτομολήσεις, ἤγουν ἀπέλθῃς
αἰχμάλωτος, τὰ ἐκ *Περσῶν* καὶ *Μήδων* εὐρήσεις
κακὰ, ἐρημὸν τε τὴν *Βαβυλῶνα*, δι' ἅπερ ἠλαζονεύ-
σατο. Πέπτωκε γὰρ αὐτῆς ὁ στίχος. Οὕτω δὲ καλεῖ
τὸ *τείχος* ἢ τὴν δύναμιν αὐτῆς τὴν βασιλικὴν, δι'
ἣς ὠχύρωτο πρότερον. Διὸ σε θρηνησοῦσι *Καρρηδ-*

⁹⁶ 1 Petr. v, 5. ⁹⁷ Psal. lxxiv, 5, 6.

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁸ γρ. ἐτρέφοντο. ⁹⁹ γρ. ὑψοῦσθε. ¹⁰⁰ ὄψ. τὸ *τείχος* ἢ.

te *Carthaginenses* spe salutis omnino destitutam A lugebunt, in qua suæ quondam *præsidium* fuisse collocatum recordabuntur. Tandiu autem castigaberis, quandiu urbs ipsa Deo consecrata. In quam quia insurrexisti, æquales cum ea poenas quoque luitura es. Jugum enim servitutis et ipsa *annos septuaginta* passa est. *Humanæ* præterea *vitiæ tempus* auctore Davide, *septuaginta annorum* spatio concluditur. Dicit enim: « Dies annorum meorum in ipsis anni septuaginta ⁹⁸. » Idem vero et *regni* longissimi *tempus* est. Quod si in quibusdam definitur a Deo, non tamen adimpletur numerus. Nec te ob id commoveri æquum est: cum Deus suæ non subiaceat prædictionis terminis. Bonus enim cum sit, et tempora definit, et clades minuitur non tanquam illaturus revera; sed ut timore ad vite pœnitentiam adigat. Quod ex decreto annorum septuaginta adversus Ephraim numero apud Isaiam perspicuum fuerit, qui est ad triginta postea revocatus. Deinde et Daniel ipse, cum captivi populi malitiam augeri intueretur, Dominum ne ad definitum in eos annorum numerum aliquid adjiceret, deprecatus est ⁹⁹. Deus enim pro vite pœnitentia vel perveracitate, decretis temporibus vel adjicit vel adimit. Itaque Noe ætate, cum hominum vitam centum et viginti annorum fore statuisset ¹, pro sua in eos benevolentia breviorum postea esse voluit, ut calamitates ingruentes averteret præsentisque temporis progressu majores fieri prohiberet. A Ninivitis autem cum pœnitentiam egissent, non alia ratione decretas certo dierum spatio minas removit ², quam solet medicus a significata ante vel sectione vel ustione abstinere, cum facta est corporis in melius mutatio. Istis deinde *annis*, ait propheta, fles *canticum* non aliter quam quæ proprio honore excidit muliercula. Tunc reliquas gentes mutatis subinde locis, tanquam a *Deo oblivioni tradita* propter adulterium excideris, *vaga circui*. Imo si potes, *assumpta* **301** *cithara*, non meretricio more amplius, sed scite et perite, multis ad Deum fuis precibus, organum pulsato. Ita enim tui recordabitur, si corporis membris sentiendique organis viduus usa fueris; talibus enim Deus delectatur: tuique *memor* post elapsa tandem correptionis tuæ tempora, *in pristinum te restituet*.

Sed non desunt, qui eo, quod tanquam canticum **D** *adulteræ* dixit, meretricem forma olim præstantem velint significari, quæ, quia decerpto ætatis flore ab amatoribus deseritur, excogitatis eos cantilenis et *citharæ* sono ad veteris amoris recordationem persæpe revocat. Qualia cum admiserit Tyrus, vix ejus inter mortales memoriam fore significat. Ubi autem correptionis ejus tempora effluxerint, fore rursus et orbis universi *Emporium*; eo nimirum tempore cum resecata veterum malorum memoria, non dæmoniis amplius negotiationis primitias, sed

νιοι πᾶσαν ἀπολέσασάν σωτηρίας ἐλπίζα, τὴν πάλαι τούτων οὖσαν *δύρωμα*. Παιδεύθη δὲ τοσοῦτον *χρόνος*, ὅσον ἡ τῷ θεῷ πόλις ἀνακαιμένη, καθ' ἣς ἐπαρθείσα τὴν ἰσὴν δίκην ἐκτίσεις. Κάκεινοι γὰρ *ἐβδομηκοστὸν* ἐν αἰχμαλωσίᾳ περιέτειναν ἔτος. *Ἀνθρώπου*, δὲ ζωῆς *χρόνος*, ἔτη, καὶ κατὰ Δαβὶδ, ἔστιν *ἐβδομήκοντα*. Λέγει γάρ: « Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἐβδομήκοντα ἔτη. » Ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ *βασιλείας χρόνος* πολυετούς. Ἐν οἷς δὲ *χρόνος* ἐρίσθεις μὴ πληροῦται παρὰ θεοῦ, μὴ καλεῖται. Οὐ γὰρ ὑπόκειται θεὸς τοῖς τῆς προαγορεύσεως αὐτοῦ ἔροισι. Ἀγαθὸς γὰρ ὢν, καὶ *χρόνον* ὀρίζει, καὶ ἀπειλεῖ τὰ θεινὰ, οὐχ ὡς πίντως ἐπάξων, ἀλλ' ὡς ἐπιστρέψαι βουλόμενος: ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀπὸ τῶν ἐξηκοντα ἐτῶν τῶν δι' Ἡσαίου κατ' Ἐφραὶμ ὀρισθέντων μαθεῖν. Συνεστάλῃ γὰρ εἰς τριάκοντα. Καὶ Δανιὴλ δὲ τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ τὴν κακίαν αὐξανομένην ὀρών, ἔεται θεοῦ μὴ προσθεῖναι τοῖς ὀρισθείσι κατ' αὐτῶν ἔτεσιν. Ὁ θεὸς γὰρ ἢ μετανοούντων ὑποτέμνη ^α τὸν ὅρον, ἢ ταῖς ἀσεβείαις ἐπιμενόντων προστίθῃσιν. Τοιγαροῦν τοῖς ἐπὶ Νῶε τῶν τῶν ἐκκενθῶν εἰκοσιν ἐτῶν ὄρισεν ἀριθμὸν, ἃ φιλανθρώπως ἐπέτεμεν, ἰστῶν αὐτοῖς τὰ κακὰ, καὶ κωλύσας μεῖζον γινόμενα. Νινευίταις δὲ μεταγνοῦσι τῆς ἀπειλῆς τὸν *χρόνον* διέλυσε, καθάπερ ἰατρός κἄν τι προσέπη περὶ καύσεως ἢ τομῆς μηκέτι τοῦτο δρῶν μεταβλόντος ἐπὶ τὸ κρεῖττον τοῦ σώματος. Εἰτά φησιν ὁ προφήτης, ὡς Ἐν τούτοις τοῖς ἔτεσιν ἴσμα γενήσῃ καθάπερ τις γυνὴ τῆς ἰδίας ἐκπεσοῦσα τιμῆς. Τότε *περίελθε βεβημένη* τόπον ἐκ τόπου εἰς τὰ λοιπὰ τῶν ἰθύνων ἐκπορευοῦσα, ὡς ἂν ἐπιλησθεῖσα παρὰ θεοῦ. Εἰ δὲ δύνασαι *λαβούσα* τὴν σεαυτῆς *κithāran*, μηκέτι πορνικῶς, μετ' ἐπιστήμης δὲ χρῶσον τὸ ὄργανον διὰ πλείστων εὐχῶν τὸν θεὸν ἱκετεύουσα. Οὕτω γὰρ σου μνησθήσεται *κithāras* δίκην τοῖς μέλεσι καὶ τοῖς αἰσθητηρίοις χρησαμένης τοῦ σώματος, καλῶς ταῦτα διὰ τῆς σωφροσύνης ἀρμότουσα γ. Θεὸς γὰρ τούτοις ἀρέσκειται, καὶ σοῦ *μνησθεὶς ἀποκαταστήσει πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα*, τοῦ καθ' ὃν παιδεύθης χρόνου πεπληρωμένου.

tanquam *cithara* temperantiæ lege bene concordans. Τὰ δὲ ὡς περὶ ^α *πόρνης* οὕτω τινὲς ἐξηγήσαντο, πολλάκις εἰπόντες ἑταῖρα τις ἐν ὥρᾳ γενομένη διαπρεπῆς, παυσασμένην αὐτῆς μετὰ τὴν ὥραν τῶν ἐραστῶν, ὡδὰς ἔσο' ὅτε καὶ *κithāran* ἐπινοεῖ τοῦ πάλαι πόθου τούτους ὑπομνήσκουσα. Τοιαῦτα ποιούσης τῆς Τύρου, μάλιστα αὐτῆς μνεῖα ἐν ἀνθρώποις γενήσεται. Ὅτ' ἂν δὲ σου παρέλθῃ τῆς παιδείας ὁ χρόνος, *ἐμπόριον* αὐτοῖς πάσης γενήσῃ τῆς γῆς, ὅτα τῶν πρὶν μεμνημένη κακῶν, οὐκέτι δαιμονίους, θεῶν δὲ μάλλον προσοίσεις τῆς ἐμπορίας τὰς ἀπαρχὰς, γὰρ πρόσοδον ἢ τοῦ θεοῦ σε ποιήσεται πόλις. Ὡσπερ οὖν

⁹⁸ Psal. LXXXIX, 10. ⁹⁹ Dan. IX, 4 seqq. ¹ Gen. VI, 3. ² Jonæ, III, 1 seqq.

VARIAE LECTIOES.

^α γρ. ὑποτέμνει. ^β ἰσ. ἀρμότουσι. ^γ γρ. ἄσμα.

καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἱστορήσεν ἡ Γραφή. Τῇ δὲ διὰ A
 κρείττονος; μουσικῆς μετανοία πρέπον ἂν εἴη τὴν ἐπὶ
 Χριστοῦ πολιτείαν νοεῖν. Δι' ὅπερ Ἀκύλας, καὶ τὸ
 Ἑβραϊκὸν, ἀνευ τῶν ἄρθρων καὶ τοῦ πᾶσα, φασί,
 καὶ ἔσται ἐμπόριον αὐτῆς, καὶ μίσθωμα ἡγιασμέ-
 νον τῷ Κυρίῳ. Οὐ γὰρ πᾶν τὸ ἐμπόριον αὐτῆς, οὐδὲ
 τὸ μίσθωμα πᾶν, ἐν ἀπαρχῶν δὲ λόγῳ μέρος ἁγια-
 σθήσεται. Τοῦτο καὶ νῦν ἐν Ἐκκλησίαις Θεοῦ ταῖς
 ἐκεῖ γινόμεναῖς ἔστιν ὁσημέραι θεάσασθαι. Τοῖς δὲ
 κατοικοῦσιν ἐναντι Κυρίου προσάγεται, δηλαδὴ
 τοῖς προέδροις τοῦ θυσιαστηρίου, τοῦ Κυρίου διατά-
 ξαντος τοῖς τῷ Εὐαγγελίῳ καταγγέλλουσιν ἐκ τοῦ
 Εὐαγγελίου ζῆν. Καὶ οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ δὲ παρ-
 εδρεύοντες τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. Τούτοις
 ἐπάγεται· Πᾶσα ἡ ἐμπορία αὐτῆς φαγεῖν καὶ πιεῖν
 καὶ ἐμπαλιθῆναι εἰς συμβολὴν μνημόσυρον
 ἐναντι Κυρίου. Ὁ δὲ σαφῶς ἐξέδωκε Σύμμαχος
 εἰπών· Τοῖς γὰρ κατοικοῦσιν ἐνώπιον Κυρίου
 ἔσται ἡ ἐμπορία αὐτῆς φαγεῖν εἰς πλησμονὴν,
 καὶ περιβαλέσθαι εἰς τὸ πάλαιῳσαι. Ὁ δὲ Ἀκύ-
 λας· Τοῖς καθημένοις εἰς τὸ πρόσωπον Κυρίου
 ἔσται ἐμπόριον αὐτῆς τοῦ φαγεῖν εἰς πλησμο-
 νην, εἰς ἔσθησιν μετάρσεως. Ὁ δὲ Θεοδοτίων·
 Καὶ περιβαλέσθαι εἰς παλαιῳσιν. Οἱ δὲ Ἑβδομή-
 κοντα· Καὶ περὶ τῶν προσφερόντων αὐτῶν. Ὡς ἐν
 εὐκτηρίοις ἔστιωμένων, ἀλλ' οὐ καθάπερ ἐν εἰδω-
 λείοις τὸ πρότερον ταῖς εὐχαίαις ἐπανηγυρίζον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

α'-αγ'. Ἰδοὺ Κύριος καταφθίσει τὴν οἰκουμέ- C
 νην, καὶ ἐρημώσει αὐτήν, καὶ ἀνακαλύψει τὸ
 πρόσωπον αὐτῆς, καὶ διασπερεῖ τοὺς ἐνοικοῦντας
 ἐν αὐτῇ. Καὶ ἔσται ὁ λαός, ὡς ἱερὸς· καὶ ὁ παῖς,
 ὡς ὁ κύριος· καὶ ἡ θεράπαινα, ὡς ἡ κυρία· ἔσται
 ὁ ἀγοράζων, ὡς ὁ πωλῶν, κ. τ. λ.

Τὰ καταμέρος, φασίν, εἰρημένα περὶ διαφορῶν
 ἐθνῶν, νῦν ὡς ἐν κεφαλῇ περιλαβῶν, οἰκουμενι-
 κὴν ὀνομάζει φθορὰν τὴν κατὰ πολλῶν ἐθνῶν γενο-
 μένην. Ἀνακαλύψει δὲ ταύτης τὸ πρόσωπον δικαῖς
 εἰσπράττων, καὶ τὴν λανθάνουσαν πάλαι διελέγχων
 ἀσέθειαν πρόσωπον οὖσαν τῆς ἐκάστου τούτων ζωῆς.
 Θεοῦ γὰρ ὄργη τὴν τῶν πασχόντων ἀξίαν παρίστη-
 σιν, καθ' ἣν ὑπερέχοντές τε καὶ ταπεινοὶ πάντες γί-
 νονται παραπλήσιοι. Τὴν γὰρ ἀξίαν τῶν λογάδων
 διακρίνειν οὐκ οἶδε πολέμιος. Τῆς δὲ πάλαι τάξεως D
 ἀπεργάζεται σύγχυσις, καὶ τὰς ἀλούσας πόλεις καὶ
 χώρας καταλαμβάνει κατῆφεια διὰ τῆς ἐρημώσεως,
 ἣν δὴ καὶ πένθος ἐκάλεσεν. Τῶν ὑψηλῶν δὲ καὶ πε-
 ριφανεστέρων καθάπτεται πλέον ἡ συμφορὰ, διὰ τὴν
 ἀφ' ὧν ἐστερήθησαν πρὸς τάναντία μεταβολῆν. Ἀρο-
 μῆσαι δὲ φησι τὴν γῆν, τοῦτ' ἔστι τοὺς κατοικοῦν-
 τας, ὡς καὶ πόλις ἀνομος λέγεται. Τὸ γὰρ δίκαιον τῆς
 τιμωρίας δεικνύς, προσεπάγει τοῦτοις, διότι τὸν
 νόμον παρέβησαν, συμπεριλαμβάνων τοῖς ἔθνεσι
 τοὺς ἅμα παθόντας αὐτοῖς Ἰουδαίους, καὶ παρέβη-
 σαν, λέγων βιωθήκη αἰώνιον. Πάντων δὲ τῶν

Deo potius consecrabit, quæstumque eam esse Dei
 civitas existimabit; sicut in Hiramio contigisse
 Scriptura testatur ². Non fuerit autem ea pœnitentia
 indignum, quæ musica præstantiore excitatur,
 Christianam vitæ rationem intelligitur. Itaque et
 Aquilas ipse, et Hebraica lectio, nulla articulorum,
 verbiq;e omnis facta mentione. *Et erit emporium
 ejus, et merces sancta Domino, dixerunt.* Neque enim
 totum ejus emporium, neque merces tota, sed pars
 primitiarum nomine consecrabitur: quod vel nunc
 in Dei Ecclesiis, quæ ibi habentur, quotidie flect
 intueri. *Adduntur autem iis, qui coram Domino
 habitant; id est altari præfectis; cum Domini de-
 creto statutum sit, ut qui Evangelium docent, de
 Evangelio vivant: et qui altari deserviunt, altaris
 fiant participes ³.* Sequitur deinceps: *Omnis ejus
 negotiatio, ut comedat, et bibat, et expleatur ad sa-
 turitatem in monumentum Domino, quod aperte ex-
 tulit Symmachus his verbis: His qui habitant coram
 Domino, erit ejus negotiatio, ut **302** ad satietatem
 comedant, et vestiantur ut veterascant.* Ita
 autem Aquilas: *His qui in Domini faciem sedent,
 erit emporium ejus, ut ad saturitatem comedant, et
 mutatoriis vestiantur.* Theodotio vero: *ut amician-
 tur ad vetustatem.* Interpretes autem Septuaginta;
*et de iis ipsis, qui offerunt: tanquam de his intelli-
 gant, qui in locis orationi consecratis, velut epulis
 sese oblectabant, neque jam, ut prius in delubris
 idolorum magna celebritate convivia agitabant.*

CAP. XXIV.

VERS. 1-25. *Ecce Dominus corrumpet orbem, et
 vastabit eum, et revelabit faciem ejus, et disperget
 habitatores ejus. Et erit populus, tanquam sacerdos,
 et servus tanquam dominus, et famula, tanquam
 domina. Et qui emit, tanquam qui vendit, etc.*

304 Quæ sigillatim de multis gentibus dicta
 sunt, ea nunc veluti compendio complectitur, dum
 per orbis corruptionem nationes multas universi
 nomine comprehensas significat. Quod autem ejus
 se faciem revelaturum dicit, pœnas exacturum, et
 impietatem, quæ olim sub cuiusque vitæ persona
 latebat, proditurum et redarguturum se demon-
 strat. Dei furore siquidem illorum nobis, qui pa-
 tiuntur meritum ostenditur, quo omnes, sive excelsi
 illi, sive humiles exstiterint, similes habentur.
 Eximiorum enim et magnatum rationem non solet
 hostis habere: sed usitatum olim ordinem confun-
 dere. Urbes adhæc, et regiones etiam, cum expu-
 gnantur, vastitate multum deprimuntur; quod lu-
 gendi verbo significatur. Sed excelsos et illustres
 gravius ideo afficit calamitas, quod eorum est, qui-
 bus privati sunt, in contraria mutatio. Deinde,
 quod *terram impie egisse* dixit, ejus incolas signi-
 ficavit eadem plane ratione, ac si de urbe loquen-
 tes, impiam appellemus. Ut enim justam esse vin-
 dictam judicaret, *legem primum esse prævaricatoris*

² II Reg. v, 14; I Paral. xiv, 1. ³ I Cor. ix, 14, 15.

dixit. Deinde, ut cum gentibus afflictos quoque **A** *Judæos* comprehenderet, *sempiternum* **305** *testamentum transgressos* esse adjecit : quibus captis et superatis omnibus, *pauci* in regionibus *relinquentur*. Agent vero vitam et illi *in mendicitate*, quando cum penitentia opus esset, non secus atque Judæi, voluptatibus indulgentes : « Edamus et bibamus, cras enim morimur ⁵, » dixerunt. De his et aliis hunc in modum loquitur propheta : « Qui dormiunt in lectis eburneis, quique lascivium ⁶. » Deinde paucis interjectis : « Et nihil patiebantur super contritione Joseph. » Inde est igitur, quod *lucturum vinum*, adjicit : eos nimirum, qui deliciis **B** ebrietatique desiti anxia et curiosa divitiarum frui-

Exprimitur deinceps victorum crudelitas, qui **B** omnes ad unum vel alterum ad servitutem, aut necem, non aliter perscrutantur, quam qui oleas colligunt, dum excussis in terram aliis, a reliquis prius non abstinunt, quam nulla amplius remanente, ut solent qui *racemationem* absolvunt, exultabundi *vocem emittant*. Ita enim plerumque ab iis, qui uvas colligunt, fieri consuevit. Sed eos in minas istas, qui pietatem colunt, incurrere nequam patitur Dominus. Etsi enim impios eadem in vasuros esse asserit, non justos tamen cum impiis perditurus est Dominus, quod et Ezechielis voce didicimus cum ait : « Fili hominis, inquit, terra in qua ego judicium Induco, sanguinis est. Quod si in medio eorum fuerint Noe et Daniel, et Job, illi quidem pro sua æquitate servabuntur; sed **C** terra erit in interitum ⁷. » Idem etiam alicubi ad viros sex qui sequebantur, eique adeo qui securim gestabat : « Scindite, inquit, nec parcite ⁸. » Deinde aliis interjectis : « Ad omnes autem super quos signum est, ne accedatis ⁹. » Caterum per Noe, fide probatos et gratos intellexit; per Daniele, prudentes et perspicaces; ut eos per Jobum, qui manent infracto adversus omnia animo: qui, ubi mortem effugerint, eum tunc laudabunt, a quo sunt salutem consecuti. *Turbabitur* autem, ait, *aqua maris*; ipsa nimirum gentium multitudo : ut ex Davide magno colligas, ubi : « Hoc mare magnum et spatiosum ¹⁰, » cæteraque **306** illa quæ sequuntur, reperias. Neque enim piscium differentias, neque draconem illum aquis innatantem, cui Deum illudere dicit, sed rerum in vita tempestates perturbationesque, quarum in medio, mente concep-

Possis deinde per *insulas*, aut urbes ipsas, aut perturbationum victrices animas, in quibus inest *gloria Domini*, tanquam ad Christum sermonem prophetia transferat, intelligere. Ex quo enim terra idolis et malis liberata est, quibus abundabat; ex quo rursum variis sunt mortales repressi calamitatibus iis ipsa jam Christi Salvatoris gloria refulsit, qui ab idolorum cultu servati fuerant, quos divini baptismatis auxilio fretos futurorum bonorum spes illa recreat, qua cum Christo apud Patrem in *glo-*

*άλόντων, ἄλλοι μὲν ἐν ταῖς χώραις ὑπολειφθήσονται· μετὰ πτωχίας δὲ βιωτεύουσιν, ἐπειδὴ μετανοήσαι θεόν, προσεχειντο ταῖς τρυφαῖς, ὡσερ Ἰουδαῖοι. » Φάγωμεν καὶ πίωμεν, λέγοντες, αὐρίον γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Περί ὧν ἕτερος προφήτης φησὶν· « Οἱ καθεύδοντες ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων καὶ κατασπαταλῶντες. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ οὐκ ἔπασχον οὐδὲν ἐπὶ τῇ συντριβῇ Ἰωσήφ. » Διὰ τοῦτο φησι· *πενθήσου ἐν τῷ οἴνῳ*· τοῦτ' ἔστιν, οἱ τρυφαῖς καὶ μέθη προσκαίμενοι τὴν περιεργον ἀπόλαυσιν τοῦ πλούτου, καὶ τὴν ἐντεῦθεν δεικνύντες ἀλαζονείαν, πενήθουσαι.*

Ἐξῆς δὲ τῶν ἐλόγων αὐτοῦς πολεμίων παραδελῖ τὴν ὠμότητα, καὶ μέχρι μόνον ἐνδὸς ἡ δουεῖν, τοῦς εἰς σφαγὴν, ἢ τοῦς αἰχμαλύτους ἐσομένους διερευνῶντων, ὡσανεὶ τρυγῶντες ἐλαίαν ἐτίγγανον, οἱ καὶ τῶν μὲν κειμένων, τῶν δὲ ληφθέντων, καὶ μηδενὸς ἔτι λειπομένου, *βοήσουσιν ἀλαλάζοντες*, ὡσανεὶ τρυγῶντες ἐπαύσαντο. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ ὅτε φίλον τοῖς τρυγῶσι καθέστηκεν. Ἐπὶ δὲ ταῖς ἀπειλαῖς οὐκ ἔβ τοῦς εὐσεβοῦντας καταπεσεῖν. Εἰ γὰρ καὶ ταῦτα, φησί, τοῦς ἀνόμους ἐκδέξεται, πλὴν οὐκ ἀπολύσει· Κύριος μετὰ τῶν ἀσεβούντων τὸν δίκαιον. Ὁ καὶ δὲ Ἰεζεκιήλ φησιν ὁ Θεός· « Γιὰ ἀνθρώπου, λέγων, γῆ ἐφ' ἣν ἐπάγω κρίμα, αἵματος. Κἂν ὡσιν ἐν μέσῳ αὐτῶν Νῶε, καὶ Δανιήλ, καὶ Ἰωβ, οὗτοι ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτῶν σωθήσονται· ἢ δὲ γῆ ἔσται εἰς θλιθρον. » Καὶ ἄλλαχού πρὸς τοῦς ἐπομένους ἔξ ἀνδρας, τῶν τῶν πέλυκα φέροντι· « Κόπτετε, καὶ μὴ φεῖδεσθε. » Καὶ μεθ' ἕτερα· « Ἐπὶ δὲ πάντας, ἐφ' οὓς ἔστι τὸ σημεῖον, μὴ ἐγγίσητε. » Δηλοῖ δὲ διὰ μὲν Νῶε τοῦς εὐαρεστοῦντας αὐτῷ διὰ πίστεως· τοῦς δὲ σοφοῦς τε καὶ διορατικοῦς διὰ τοῦ Δανιήλ. Διὰ δὲ τοῦ Ἰωβ, τοῦς καρτεροῦντας ἐν ἅπασιν. Διαφυγόντες δὲ τὸν θλιθρον τὸν σεσωχότα δοξάζουσι. Τὸ δὲ τῆς θαλάττης ὕδωρ, φησί, *ταραθῆσεται*, τὸ πλῆθος τῶν ἐθνῶν ἀνιτιτόμενος· ὡς καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας· « Ἀὐτῇ, λέγων, ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐ γὰρ ἰχθύων ἐθέλει λέγειν διαφοράς· ἀλλ' οὐδὲ δράκοντα τοῖς ὕδασιν ἐνηχόμενον, ὅθρον ἐμπαίσειν φησί. Δηλοῖ δὲ μᾶλλον τῶν τοῦ βίου πραγμάτων τὸν σάλον, δι' ὧν ὁ νοητὸς δράκων μεταφοιτᾷ καὶ χωρεῖ.

Λέγοις δ' ἂν καὶ νήσους τὰς πόλεις, ἢ τὰς τῆς ἁλμης τῶν παθῶν ὑπερανειχούσας ἀνθρώπων ψυχὰς, ἐν αἷς ἔστι δόξα Κυρίου, τῆς προφητείας ἐπὶ Χριστὸν ἤδη μεταγοῦσης τὸν λόγον. Τῆς γὰρ γῆς ἐκ τῶν εἰδώλων καὶ κακῶν ἐρημωθείσης τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ διαφορῶς συμφορᾶς τῶν ἀνθρώπων πεπαιδευμένων, ἢ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος δόξα τοῖς ἐπὶ γῆ· ἀνατέταλκε τοῖς ἐκ τῆς εἰδωλολατρίας καταλειφθεῖσιν, οὓς διὰ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος αἱ περὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν μελλόντων ἐλπίδες εὐφραίνουσιν, ὅτι δὴ τῷ

⁵ Isa. xxii, 13. ⁶ Amos vi, 4. ⁷ Ezech. xiv, 15-16. ⁸ Ezech. ix, 5. ⁹ ibid. 6. ¹⁰ Psal. ciii, 25.

Χριστῶ συνέονται δόξη τυγχάνοντι τοῦ Πατρὸς. *A ria* existente polituri sunt. Tunc et ipsa *conturbabitur maris aqua*, quo tempore nimirum apostolos vitæ recentius institutum docere, novaque auditione *turbare* auditores contigerit. At quod in sanctis *insulis* Deum laudari dixit, de verbo in Ecclesiis resonante intellexit, quæ superatis per Christum affligentibus vitæ undis emerunt. Cum enim gentes *mare* dixisset, Ecclesias *insularum* voce non immerito designavit. Dicunt vero ad *Deum Israel*, qui istas cum *gloria Domini* inhabitant, *Ab aliis terræ portenta* audivimus persuasi *spem justos* habere ; *Alarum* terræ nomine, apostolos ipsos significantes, divinis oraculis, tanquam alis, instructos, quibus relicta terra et cœlestia sapere, et in cœlum deinceps ad vitæ felicitatem queant evolare. Florum autem, aiunt, nova et inusitata dogmata amplexi spe per fidem futurorum honorum confirmamur. At eos lamentantur, qui nec fidei *legem*, nec Mosis etiam admiserunt, quem de Christo scripsisse constat ¹¹; cuique si credidissent, et Christo etiam nunquam repugnassent. Solent vero fideles et probi, cum pertinaces adhortantur, vindicæ metum eisdem, tanquam nullum non ingratum malorum genus, incutere. Id enim et *metus*, et *foveæ*, et *laquei* nominibus innui arbitror : quorum unum si quis effugiat, in alia incurrat **307** necesse est : qualia post Salvatoris crucem mille modis Judæos experiri contigit. Nec eorum causam reticuit, cum *cæli januas patuisse*, id est, terram animadversione a Domino visitatam esse adjecit. Cum enim ita scelera patitur, ut non intueri videatur, tunc claudi cœlum quodammodo dicitur ; tanquam nullo metu leges violentur a peccatoribus. At cum scelera ulciscitur, tum denum *turbatione* et *metu* complentur omnia ; et tanquam *ab ebrietate* ad omne malorum genus homines disjiciuntur, *velut inguinitum* agitati et concussi. Ut enim peccata, cum adhuc ferri possunt, tolerat Dominus, sic eorum pœnas, cum illa ingravescunt, *infigit*.

Nec vero obscurum, divinæ incarnationis factam est, quod eorum ille impietatem, qui creaturæ potius, quam Creatori serviebant ¹², in quam Judæi etiam prolapsi sunt, dissipavit. « Eorum uoces, inquit Jeremias, farinam subigunt, ut lignis per filios collectis, igneque per patres accenso, cœlorum militiæ placentas faciam ¹³. » Et alius etiam propheta : « Extulistis tabernaculum Moloch et sidus Dei vestri Raiphan ¹⁴. » Eorum ergo, qui ista et similia adorant, dissipationem, in istos *inductu manus* significat. Possis vero et *cæli ornamentum*, eum ipsum, de quo dictum legimus : « Qui cœlo decidit lucifer mane exorians ¹⁵, » intelligere, et *reges terræ*, mundanas hujus sæculi potestates *Terræ* enim et illæ imperarunt, suosque in ea adoratores habuerunt ; sed in ultionis tantem carcerem per Christum detrusæ, eundem precaturæ sunt, ne se in abyssum juberet descendere ¹⁶ Neque

¹¹ Joan. v, 46. ¹² Rom. i, 25. ¹³ Jerem. vii, 13.

¹⁴ Amos v, 26. ¹⁵ Isa. xiv, 12. ¹⁶ Matth. xxi, 52.

vero ab ipsa mundi creatione, ad Salvatoris usque adventum, adversus Dei gloriam bellum gerere unquam cessarunt; donec per multa sæcula animadversionem passæ, in carcerem et ipsæ conjectæ sint. Assimilat autem muro Satanam. Est enim ad obsistendum præpotens, et urbis instar alicujus munitissimæ; sed captus tamen et ipse, Christo que commovente dejectus est. Habet enim in more Scriptura, ut valde potentes muro urbibusque comparet. Itaque et Jeremiam his verbis Deus alloquitur : **308** « Ecce, posui te hoc ipso die urbem validam, murumque æneum firmissimum in omnes reges terræ; et bellabunt adversum te, nec quidquam poterunt tamen; quoniam tibi adsum, ut per me eripiaris, ait Dominus ¹⁷. » Ista ante adumbrarat et Jesu Nave, cum reges quinque vi captos spelunca conclusit ¹⁸. Concidit vero malis potestatibus et ipse etiam infractus murus, Satanam nimirum, sublato ab hominibus idolorum cultu quo tempore Dominus in Sion regnavit, et in Jerusalem. Specula enim, pacisque visio Christi est Ecclesia.

Quod autem coram senioribus dixit, perfectorum mentem designavit, cujus acies in mysteriorum altitudinem penetret : quos sic et Joannes alloquitur : « Scribo vobis, Patres, quoniam cum qui est ab initio cognovistis ¹⁹. » Christum vero glorificant, qui eum, tanquam Deum, agnoscunt. Sed non desunt, qui integram istam verborum seriem ad generalem consummationem referant. Putant enim prophetam posteaquam de singulis gentibus disputavit, consequenter jam de toto orbe (quoniam Domini terra sit, et plenitudo ejus ²⁰ : omnium deinde curam gerat), deque futuro illo judicio, quod omnes complexurum sit, et in quo occulta hominum judicaturus est Dominus, sermonem instituere; itaque nullarum amplius gentium sigillatim, sed orbis tantum universi meminisse. Mundum enim, quia principium habuit, et finem etiam, facta in melius conversione, habere necesse est; cum, Paulo teste, a corruptionis servitute in gloriæ libertatem filiorum Dei creaturam asserti ²¹; cum rursus corruptibile hoc, incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem ²²; cum hujus mundi denique figuram transire oporteat ²³. Cælum adhæc, terramque ipsam transitura esse nobis Salvator asseruit ²⁴. Quæ ergo piis et impiis expectanda sint, sumpto a tristibus initio, ut ad læta perveniat, demonstrat. Est vero orbis corruptioni et vastitati non male congruum, quod in Babylonis visione, ad eundem profligandum venturos esse armatos dixit. Ejusdem generis exstat et illud : « Dies Domini venit **309** implacabilis, furoris et iræ, ut orbem devaset, et peccatores perdat ab eo ²⁵. » Homines enim quia alloquitur, de hominibus tantum mentionem facit, cæteris, quæ ratione

A αὐτοῦ εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν. Οὗτοι δὲ καὶ ἀπὸ κτισεως κόσμου τῆ τοῦ Θεοῦ πολεμοῦντες δόξη, μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας παρέτειναν, ὅτε διὰ πολλῶν γενεῶν ἐπισκοπῆς τυχόντες εἰς δεσμητήριον ἐνεβλήθησαν. Παρεικάζει δὲ τείχει τὸν Σατανᾶν. Δεινὸς γὰρ εἰς ἀντίστασιν, καὶ πόλις ὁιονεῖ-πυργωτάτη· ἀλλ' ἦλιν καὶ πέπτωκε Χριστοῦ κατασεισαντος. Ἔθος γὰρ τῆ Γραφῆ τοὺς ἄγαν ἰσχυροὺς παρεικάζειν τείχει καὶ πόλεσι. Θεὸς γοῦν πρὸς Ἱερεμίαν φησὶν· « Ἰδοὺ θέθεικά σε ἐν τῆ σήμερον ἡμέρᾳ ὡς πύλιν ὄχυράν, καὶ ὡς τείχος χαλκοῦν ὄχυρόν ἅπασιν τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς, καὶ πολεμήσουσι σε, καὶ οὐ μὴ δύνωνται πρὸς σέ, διότι μετὰ σοῦ εἰμι τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει Κύριος. » Ταῦτα προσέ-που καὶ ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς, τοὺς πέντε βασιλεῖς κατακράτος ἔλῶν καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὸ σπηλαῖον. Πῆλιν ὅτι ταῖς πονηραῖς δυνάμεσι καὶ τὸ ἀρρήκτον τείχος συμπέπτωκε. Τοῦτ' ἐστὶν ὁ Σατανᾶς, τῆς εἰδωλολατρείας ἐξ ἀνθρώπων ἀνηρημένης, ὅτε καὶ βεβουλι-λευκε Κύριος ἐν Σιών καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ. Σκο-πευτήριον γὰρ, καὶ εἰρήνης δρασις, ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ.

Ἐρώπιον δὲ προσευτέρων λέγει τῶν τελείων τὴν φρένα, δι' ἧς ὁρῶσι τῶν περὶ αὐτοῦ μυστηρίων τὸ βῆθος. Πρὸς οὓς φησὶν Ἰωάννης· « Γράφω ὑμῖν, Πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. » Τὸν γὰρ Χριστὸν ὡς Θεὸν ἐγνώκατες δοξάζουσι. Τὴν δὲ παρούσαν ἅπασαν βῆσιν τινες περὶ τῆς καθόλου συντελείας ἐξέλαβον λέγοντες, ὡς ἐν μέρει περὶ τῶν ἐθνῶν ὁ προφήτης εἶπῶν, ἀκολουθῶς νῦν περὶ πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκτίθεται· ἐπειδὴ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς· καὶ πάντων κηδόμενος, περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦς καταλήψεται κρίσεως ποιεῖται τὸν λόγον ἐν ἡμέρᾳ ἐν ἧ κρίνει ὁ Θεὸς τὰ κρυπτά τῶν ὀνθρώπων. Διόπερ νῦν οὐδενὸς ἐτι μὲνηται τῶν κατὰ μέρος ἐθνῶν· περὶ δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Ἔδει γὰρ ἀρχὴν εἰληφῶτα τὸν κόσμον καὶ πέρας ἔχειν, τροπῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον γενησομένης. « Ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φ' ὀρᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. » Καὶ πάλιν φησὶ· « Δεῖ γὰρ τὸ φαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. » Καὶ πάλιν· « Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησὶν· « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται. » Διδάσκει τοίνυν οἷα τοὺς ἀγαθοὺς καὶ δυσσεβεῖς διαδέξεται, ἀπὸ τῶν σκυθρωπῶν ἀρξάμενος, ὡς ἂν καταντήσῃ πρὸς τὰ χρηστότερα. Τῆ δὲ τῆς οἰκουμένης ἐρημώσει τε καὶ φθορᾷ σύμφωνον τὸ ῥηθὲν ἐν ὀράσει τῆ περὶ Βαβυλῶνος, ἧξεν ὀπλομάχους καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ τό· « Ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται ἀνίατος. ἑμοῦ καὶ ὀργῆς, θείναι τὴν οἰκουμένην ἐρημον, καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἀπολέσαι ἐξ αὐτῆς. » Ἀνθρώποις γὰρ διαλεγόμενος, περὶ ἀνθρώπων μόνον ἔφη, περὶ τῶν λοιπῶν λογικῶν οὐδὲν μεμνημένος. Κρινομένων δὲ τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ μετατιθεμένων εἰς ἕτερα τῆς

¹⁷ Jerem. i. 48. ¹⁸ Josue, x. 48. ¹⁹ I Joan. ii. 13. ²⁰ Psal. cxiii. 1. ²¹ Rom. viii. 21. ²² I Cor. xv. 53. ²³ I Cor. vii. 31. ²⁴ Luc. xxi. 33. ²⁵ Sophon. i. 15-17.

οικουμένης χωρία, ἐρημουῦσθαι τὸ τῆς γῆς ἀκόλουθον A
 ἢ οἰκητήριον, τῶν ἐνοικούντων ἄλλων ἄλλοσε δια-
 σπαρέντων εἰς ἕτερα τοῦ κόσμου χωρία, κατὰ λόγον
 τῶν ἐκάστου πράξεων. Πολλοὶ γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ
 Πατρὶ, πρὸς τε τὴν ἀπάντων ὑποδοχὴν, καὶ τῶν
 πῶποτε γενομένων ὁ κόσμος ἀρκεῖ, σκοτεινῶν μὲν
 χωρίων ὑπόδεχομένων τοὺς ἀσεβεῖς, κατὰ τὸ· Εἰς-
 ελευσόνται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς, παραδοθήσονται
 εἰς χεῖρας βρομαίαις. Μερίδες ἀλωπέκων ἔσονται, τῶν
 δὲ εὐσεβῶν ἀρπαγισσόμενων ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάν-
 τισιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν
 Κυρίῳ γενησομένων.

Πρόσωπον δὲ τῆς γῆς τὴν ἐπιφάνειαν ταύτης
 ἐκάλεσεν. Ἀνακαλύπτεται δὲ τῶν ἐν αὐτῇ κεκα- B
 λυμένων ἀναγομένων εἰς φῶς κατὰ τὴν ἐκ νεκρῶν
 ἀνάβωσιν, μεθ' ἣν ἅπαντες τῷ τοῦ Χριστοῦ παρα-
 στήσονται βήματι, δικαίαις ψήφου τυγχάνοντες χωρὶς
 προσωποληψίας τῶν ἐν ἀξιώμασιν ἢ πλοῦτι διαφα-
 νῶν. Τὸ γὰρ Ἰσὺν ἔσται πᾶσι κρινομένων μόνων τῶν
 λογισμῶν τε καὶ πράξεων. Καὶ Ἰησοῦς δὲ φησὶ· «Μι-
 κρὸς καὶ μέγας ἔκει ἔστι, καὶ θεράπων οὐ δεδοικὼς
 τὸν Κύριον αὐτοῦ.» Γῆν δὲ φθαρήσεσθαι φησι τοὺς
 τὸ γεῶδες ἔχοντας φρόνημα, κατὰ τὸ· «Γῆ εἴ, καὶ
 εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.» Καὶ τὸ· «Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος
 ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεῦτερος ἐξ οὐρανοῦ πνευματικός, »
 καὶ τὰ ἐξῆς· μεθ' αὐτοῦ φησὶ· «Σὰρξ καὶ αἷμα βασι-
 λειαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται.» Οἱ δὲ τοιοῦτοι
 τῇ ἐκτῶν φθορᾷ φθαρήσονται. Σειραῖς γὰρ τῶν
 ἐκτοῦ ἀμαρτημάτων ἕκαστος σφίγγεται. Ὡς γὰρ ἡ C
 σίγξ ὑψ' οὐπερ ἐξ αὐτῆς ἀνῆψε πυρετοῦ διαφθει-
 ρεται, οὕτως εἰ θησαυρίσαντες ἑαυτοῖς ὄργην ἐν
 ἡμέρᾳ ὄργης διεφθορότερες τὰς ψυχὰς, τῇ ἑαυτῶν
 παραδοθέντες φθορᾷ κολασθήσονται, δίκην εἰσπρα-
 τομένων καὶ δυνάμεων τινων, αἱ δημίαν λόγον
 ἐπέχουσιν, οἱ προνομίην τινα ποιήσονται διαρπά-
 ζοντες αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ὅτε καὶ πενθήσουσιν οἱ
 πένθους βεβία πράξαντες. Τὴν εἰρημένην δὲ πενθοῦ-
 σαι καὶ φθαρεῖσαι ἐδήλωσε γῆν, εἰπὼν οἱ ὑψηλοὶ
 τῆς γῆς· τοῦτους γὰρ Θεὸς μέτεισι μάλιστα (ὑπερ-
 ηφάνους γὰρ ἀντιτάσσεται)· οἱ καὶ ἀνομοῦντες, τὴν
 γῆν ἐπλήρωσαν αἱμάτων καὶ φόνου.

Ἡ γῆ γὰρ, φησὶν ὁ Σύμμαχος, ἐφοροκτορήθη
 ὑπὸ τῶν κατοικούντων αὐτήν. Καὶ τῆς φθο- D
 ρᾶς τὴν αἰτίαν ἐπήνεγκεν, ὅτι παρέθησαν τὸν
 νόμον. Τὸν φυσικὸν γὰρ τὸν δοθέντα πᾶσι νόμον
 παρέθησαν ἅπαντες, τὸν ἐγγραφέντα ταῖς αὐτῶν
 διανοαῖς, καθά φησιν ὁ Παῦλος· «Ὅτι ἂν γὰρ ἔθνη
 τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν,
 οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσιν νόμος. Οἴ-
 τινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν
 ταῖς καρδίαις αὐτῶν.» Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῆς Ἰωάν-
 νου δηλοῦται φωνῆς εἰρημένον περὶ τοῦ μονογενοῦς
 Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει
 πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Τοῦτο
 δὲ καὶ κατὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας γέγονε χρόνον, κατὰ

potiuntur, prætermisiss. Iis autem, qui in terra
 sunt, iudicatis, et in alias orbis regiones translatis,
 ipsum etiam terræ domicilium desertum manere
 necesse est, quando qui illud incolabant in alias
 atque alias regiones, pro cujusque factorum ra-
 tione, dispergi contigit. Multæ enim apud Patrem
 mansiones ²⁶: et ad omnes, quotquot unquam ex-
 stiterunt, excipiendos, mundus ipse satis est: pa-
 ratis quidem ad impiorum sedes tenebris, quos in
 infimas terræ partes abituros, inque manus gladii
 traditos vulpium partes fore scriptum est ²⁷. Justis
 autem in nubes assumptis, ut in ære Domino oc-
 currentes cum eodem perpetuo degant ²⁸.

Quod deinde terræ faciem dixit, ejusdem super-
 faciem designavit, quæ tum revelari dicetur, cum
 cuncti in lucem resurrectionis tempore prodeuntes,
 Christo in tribunali sedente, nulla vel dignitatum
 vel divitiarum habita ratione, justam ejus senten-
 tiam audituri sunt ²⁹. Erit enim eadem omnibus
 conditio, solis animi et corporis in judicii ratio-
 nem venientibus actionibus. De re ista sic apud
 Jobum legimus: «Magnus et parvus ibi sunt, et ser-
 vus non timens dominum suum ³⁰.» At quod terram
 corruptam iri dixit, eos qui terrena sapiunt, dis-
 signavit; juxta illud: «Terra es, et in terram re-
 verteris ³¹.» Deinde: «Primus homo de terra
 terrenus, secundus autem de caelo cælestis ³²,»
 cæteraque, quæ sequuntur. Quibus adjicit: «Caro
 et sanguis regnum Dei possidere non possunt ³³.»
 Qui igitur ejusmodi sunt, sua ipsi corruptione
 corrumpentur, cum suis quemque peccatorum vin-
 culis constringi certum sit. Ut enim caro a febre,
 quam ex se accendit corrumpitur, sic qui sibi
 iram in illo iræ die cumularunt, quia animas sibi
 corruperunt, et suæ ipsi corruptioni traditi pœnas
 iis potestatibus dabunt, quæ tortorum instar, eorum
 animas diripient, cum et ipsi lugebunt, qui luctu
 digna patrarunt. Quod autem **310** terræ excelsos
 addidit, eam quam lugere et corruptam esse dixi-
 mus, terram significavit. Hos enim præcipue Do-
 minus superbis resistere solitus ³⁴, qui scelere et
 sanguine terram repleverunt, adoritur.

Terra enim, ait Symmachus, a suis habitatoribus
 cæde contaminata est. Cujus nec causam reticuit.
 cum legem esse transgressos addidit. Legem enim
 naturæ omnibus traditam, et mentibus ipsis, Paulo
 teste, inscriptam, nemo est, qui non sit trans-
 gressus. «Cum enim gentes, quæ legem non habent,
 natura duce, quæ legis sunt, faciant; lege carentes,
 lex ipsæ sibi sunt, cum legis opus suis inscriptum
 cordibus ostendant ³⁵.» Id vero etiam Joannis
 testimonio patnerit, qui de unigenito Dei Filio
 loquens, verum lumen existere, omnemque homi-
 nem in hunc mundum prodeuntem illustrare asser-
 rat ³⁶. Quod ipso etiam incarnationis tempore
 factum est, juxta illud: «In diebus illis, dixit

²⁶ Joan. xiv, 2. ²⁷ Psal. lxxii, 11. ²⁸ I Thess. iv, 16. ²⁹ Rom. xiv, 16. ³⁰ Job iii, 19. ³¹ Gen. iii, 19.
³² I Cor. xv, 47. ³³ ibid. 50. ³⁴ Jac. iv, 6; I Petr. v, 5. ³⁵ Rom. ii, 14, 15. ³⁶ Joan. i, 9.

Dominus, leges meas ferens in mentibus eorum, A et ipsas eorum cordibus inscribam 37. » *Legem ergo naturæ, converso ad corporis libidines animo, transgressi sunt, unde est execrationem ipsorum terra experta. Ut enim initio, cum nondum exstaret peccatum, homini benedixit Deus, sic terram in ipsa sæculi consummatione vorabit execratio.* Cæterum quo loco, fore ob id pauperes habemus; *conterendos ob id, et opprimendos* dixit Symmachus. Deinde qui ad Domini tribunal condemnabuntur, supernorum bonorum penuria laborantes, et ea etiam spe, quæ sanctis parata est, destituentur, iisque ad inferos demissis, *pauci, qui collectum ex virtutibus thesaurum habeant, reliqui futuri sunt.* « Multi enim sunt vocati, pauci vero electi, » ait Salvator 38. At quod *lugebit vinum* habemus. *Luxu tempestivitas*, vertit Symmachus, ut autumnalium fructuum exemplo pulchritudinem corporum temporaneam esse, nec eorum, qui se voluptatibus ebrietatiq[ue] 311 dederunt, aliam esse conditionem doceret, quibus dum arguuntur, pudere necesse sit. « Multi enim, » scribitur, « eorum qui in terræ tumulis jacent, resurgent: alii quidem in vitam æternam, alii autem in opprobrium et dedecus sempiternum 39. »

Intellige vero et vini nomine, illud ipsum, quod est de vinea Sodomorum; uvam fellis, illam ipsam de qua scribitur: « Furor draconum vinum eorum, et furor aspidum insanabilis 40, » qui solet animam inebriare, mentemque sua sede deturbare, C hujusmodi igitur ebrietate cum liberari contigerit, tum demum quoque *lugebunt, omnisque civitas ne quis ingrediat, domum occludet.* Neque enim tum amplius nostræ isti vitæ ratio in qua ad impiorum arbitrium geruntur omnia, similis futura est. Quo fit ut eo referantur verba Salvatoris, ubi ait: « Væ vobis divitibus, quoniam consolationem vestram tulistis. Væ vobis qui saturi estis, quoniam esurietis. Væ vobis qui nunc ridetis, quoniam lugebitis, et lamentabimini 41. » Ista quoque vel divitis ejus, qui Lazarum in Abrahami sinu intuitus est, cum bona se in vita sensisse audivit, parabola judicabit 42. Sic plane et qui damnati sunt, quoties eorum, quæ vivi gesserunt, in mentem veniet recordatio, suam ipsi vicem *lugebunt.* Inde est itaque, quod eos, qui D justitiam in hac vita esuriunt et sitiunt, qui lamentantur et lugent, qui pauperiem denique et persecutionem propter eum patiuntur, beatos prædicat Salvator 43. Addit deinceps propheta: *Hæc omnia erunt in terra, in medio gentium*, ut plane, quæ dicta sunt, ad judicium referenda intelligas: quod ad unum omnes subituros esse, ipso *oleæ* nomine significavit. Cæterum pro quo, *et si quiescat vindemia, isti voce clamabunt*, habemus, distinctione usus Symmachus, unum illud gemino

τὸ « Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, φησὶ Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. » Τὸν φυσικὸν οὖν παρ-
έβησαν νόμον εἰς φιλοσαρκίας τραπόμενοι, καὶ γέγονεν ἡ γῆ τούτων παραβεβηκότων ἐπάρατος. Ὡστερ γὰρ ἐν ἀρχῇ μὴπω συστάσης τῆς ἀμαρτίας εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· οὕτως ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἀρὰ τὴν γῆν ἔδεται. Ἄντι δὲ τοῦ, Διὰ τοῦτο πτωχοὶ ἔσονται, Διὰ τοῦτο, φησὶν ὁ Σύμμαχος, ἐκτροχωθήσονται. Πλὴν οἱ ἐπὶ τοῦ θεοῦ κατεγνωσμένοι βήματος, ἐν ἐνδείᾳ γενήσονται τῶν ἄνωθεν ἀγαθῶν καὶ γυμνοὶ τῆς ἐλπίδος τῆς τοῖς ἀγίοις ἠὲ τρεπισμένης. Εἰς ἄδου δὲ παραπεμφθέντων ἄλλοι καταλειφθήσονται πλοῦτον ἔχοντες ὅν ἐξ ἀρετῶν ἐθησαύρισαν. « Πολλοὶ γὰρ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί, » κατὰ φησὶν ὁ Σωτῆρ. Ἄντι δὲ τοῦ, πενθήσει ὁ οἶνος, Ἀκύλας ἐξέδωκεν, ἐπέθησεν ὁ παρωρισμός· σημαίνων διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς ὀπίρας, τὸ πρόσκαιρον τοῦ τῶν σωμάτων ὠραϊσμοῦ, καὶ τῆς ἀνθρώπων τρυφῆς τὸν ἐξυτοῦς ἀσωτίας καὶ μέθαις ἐκδεδωκότων, αἰσχυνομένων ἐπὶ τοῖς τούτων ἐλέγχοις, κατὰ τὸ· « Πολλοὶς τῶν ἐκ γῆς χύματι· ἀναστῆσονται· οἱ μὲν εἰς ζωὴν αἰῶνων, οἱ δὲ εἰς ὄνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰῶνιον. »

Νόει δὲ καὶ οἶνον τὸν ἐξ ἀμπέλου Σοδόμων, καὶ σταφυλὴν χολῆς περὶ οὗ φησὶ· « Θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνάτατος, » ὃς καιροὶ ψυχῆν, καὶ παρατρέπει διάνοιαν. Οὐ τῆς μέθης ἀνανήψαντες, τότε πενήθουσιν. Τότε δὲ καὶ πᾶσα πόλις κλείσει οἰκίαν τοῦ μὴ εἰσελθεῖν. Οὐκέτι γὰρ ἔσονται πολιτεία ὁποῖαι νῦν, ἐν αἷς οἱ ἀσεβεῖς τὰ καταθύμια πράττουσιν. Διὸ φησὶν ὁ Σωτῆρ· « Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. Οὐαὶ ὑμῖν οἱ ἐμπεπησμένοι νῦν, ὅτι πεινάσετε. Οὐαὶ οἱ γελῶντες νῦν, ὅτι πενήθησεται καὶ κλαύσετε. » Ταῦτα δηλοῖ καὶ ἡ παραβολὴ τοῦ πλουσίου τοῦ ἐν κόλποις Ἀβραάμ ἑωρακότος τὸν Λάζαρον, ὃς ἤκουεν, « Ἀπέλαθες τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου. » Οὕτως ἄρα τοῖς κρινομένοις ὑπομνήσεις τῶν ἐνταῦθα βεβιωμένων ἐγγίνονται. Διὸ πενήθουσιν αὐτοῦς. Ὅθεν ὁ Σωτῆρ μακαρίζει τοὺς ἐν τῷ παρόντι βίῳ πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην, τοὺς κλαίοντάς τε καὶ πενθοῦντας, καὶ πτωχεύσαντας δι' αὐτῶν, καὶ δεδιωγμένους. Οἷς ἐπιφέρει νῦν ὁ προφήτης· Ταῦτα πάντα ἔσται ἐν τῇ γῇ, ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν· σαφῶς διδάσκων περὶ τῆς κρίσεως εἰρησθαί τὰ λελεγμένα. Ὅτι δὲ καὶ μέχρις ἐνδὸς πάντας μετέρχεται, διὰ τῆς ἐλάϊας ἐδήλωσεν. Ἄντι δὲ τοῦ, Καὶ εἰν παύσεται ὁ τροχητός, οὗτοι φωνῇ βοήσονται, διαστολῇ χρησάμενος, ὁ Σύμμαχος δύο κατὰ τὸ αὐτὸ παρέστησε διανοίας· εἰπὼν, Ὡς ἐπιφυλλίδες εἰν συντελεισθῆ τρυγητός. Ἐπὶ ἐξ ἐτέρας φησὶν ἀρχῆς, Οὐ τοῖς πυροῦσι ἢ φωνῇ αὐτῶν. Τὸ μὲν γὰρ τῇ τῶν προτέρων ἀπέδωκε διανοίᾳ, ὅτι, ὡς οἱ

37 Jerem. xxxi, 35.

38 Matth. ix, 16.

39 Dan. xii, 2.

40 Deut. xxxii, 35.

41 Luc. vi, 24, 25.

42 Luc. xvi, 19 seqq.

43 Matth. v, 5 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

γ γρ. παρωρισμός. ζ γρ. πολλοὶ τῶν ἐν γῆς χύματι. α γρ. καιροί. β γρ. οὔτοι: ἐπαροῦσι.

τὸν τῆς ἐλάτας τρυγῶντες καρπὸν, καὶ λάμοις διακρούοντες, καὶ μέχρι μῖδος, εἶπου φωνῆ^c, καταβάλλουσι οὕτω τὸν ἀσεβῶν οὐδείς, διαφεύξεται ὡς περ καὶ ἐπὶ τῶν βοτρύων ἐπανιόντες τινες, καὶ τοὺς τὸ πρῶτον λαθόντας συλλέγουσιν. Καὶ τοῦτο παρίστηεν ὁ Σωτὴρ τῆ περὶ τῆς σαγήνης παραβολῆ τῶν σαπρῶν ἕξω βαλλομένων. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν ταῦτα πείθονται.

videmus, dum qui prima vice colligentes fugerant, altera decerpuntur; quod ipsa etiam sagenæ similitudine, dum foras qui mali sunt pisces eijciuntur,

Οὗτοι δὲ ἐπαρῶσι φωνὴν αὐτῶν, δηλον ὡς οἱ τοῦ κρείττονος τάματος. Ὅθεν ἐπήγαγεν Ἁγαλιώσονται ἐν τῷ ἐνδοξασθῆναι Κύριον. Κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα. Οἱ ἀσεβεῖς τρυγητὸν παθόντες ἔσχατον, φωνὰς ἀποδώσουσι, βοῶντες ἐν τῷ κολάζεσθαι. οἱ δὲ ἀγαθοὶ εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου, ὅτε ὁ Κύριος ἐλεύσεται ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Ἄντι δὲ τοῦ, *Τυραθήσεται τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, ἤχησαν ὕδατα θαλάσσης*, Θεοδοτίων ἐρμηνεύσεν, δηλῶν τὸ μέγεθος τῆς βοῆς τῶν δοξαζόντων Κύριον. *Νήσους δὲ τὰς Ἐκκλησίας* φησὶ τὰς ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ πρὸ τῆς κρίσεως ἐν μέσῳ τῶν ἀπίστων, ἐν μέσῳ θαλάσσης ἀπειλημμένας, ἐφ' ἧς ἡ τοῦ Θεοῦ λάμψει δόξα κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Διόπερ ὁ λόγος τὸν τοῦτο ποιήσονται Θεὸν ἀνυμνεῖ λέγων. *Κύριε ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῶν πτερύγων τῆς γῆς τέρατα ἠκούσαμεν*. Ἄντι δὲ τοῦ τέρατα, ψαλμοῦς Θεοδοτίων ἐρμηνεύει, καὶ Σύμμαχος. Ὁ δὲ Ἀκύλας, *μελωδίας*. Οἱ γὰρ τῆς μερίδος τοῦ Θεοῦ τὴν δικαίαν αὐτοῦ κρίσιν ἀποθαυμάζοντες, εὐφραίνόμενοι ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου ὕμνους αὐτῷ καὶ ψαλμῶδίας εὐχαριστηρίους ἀνάγουσιν πανταχόθεν ὄντες τῆς γῆς. Ὁ δὲ καὶ ὁ προφήτης ἐθαύμασεν, ὑμνεῖν αὐτάς τὸν Θεὸν ἠξιώσθαι μαθῶν. Ὁ δὲ καὶ *τετρατῶδες* ἔδοκει κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα, εἰ τὴν πατρῶαν πλάνην ἔασαντες τὸν τῶν προφητῶν ὕμνοισι Θεὸν εἰς πέρας αὐτοῖς τῆς ἐλπίδος ἐκβάσῃς. Ἐπὶ γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίᾳ ἐπῆχται τὸ, *ἐλπὶς τῷ εὐσεβεῖ, κἂν ἀλλόφυλος ᾖ* δηλονότι, κἂν ἄλλότριος τοῦ σπέρματος Ἀβραάμ.

Neque enim alia de causa spes justo adjecit, sive alienigena, sive ab ipso Abrahæ semine existat, quam ut justam Dei in judicando sententiam esse demonstraret.

Ἐφ' οἷς, κατὰ Σύμμαχον, εἴρηται. Καὶ εἶπεν τὸ μυστήριόν μου ἐμοί. τὸ μυστήριόν μου ἐμοί. Τῶν γὰρ προφητῶν ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τὸν Θεὸν δοξασάντων, μνημονευσάντων δὲ καὶ τῆς ἐλπίδος τῶν εὐσεβῶν, μὴ εἰρηκότων δὲ τίνα καὶ ποῖα ἦν τὰ ἐπιζόμενα, ποθοῦντων δὲ μαθεῖν ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, σιωπᾶν αὐτοὺς ὁ Θεὸς παρακελεύεται λέγων. *Τὸ μυστήριόν μου ἐμοί. τὸ μυστήριόν μου ἐμοί*. Οὐ γὰρ νῦν, φησὶν, ἐκφαίνειν καιρὸς, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ὁ δὲ προ-

A sensu expressit, qui tanquam racemi. si consecta fuerit vindemia, dixit. Deinde, velut a principio alio vocem illi suam extollent, statim adjunxit: Ita enim, sensu ad priora relato, reddidit, **312** ut qua ratione qui oleas colligunt, easdem arundinibus decutientes ne solam quidem, sicubi appareat, restare patiuntur, ita nec impiorum aliquem evasurum significaret: quod in racemis etiam fieri videmus, dum qui prima vice colligentes fugerant, altera decerpuntur; quod ipsa etiam sagenæ similitudine, dum foras qui mali sunt pisces eijciuntur,

Ista ergo illi patientur, vocem vero illi suam attolent, tanquam nimirum felicioris existant agminis. Atque hinc est quod in glorificando Domino exsultaturos adjecit. Quod si Septuaginta virorum interpretationem sequimur, impios significare putandum est, qui dum vindemiam extremam patientur, magno inter pœnas clamore vociferantur sunt; boni autem cum gloria Domini exsultaturi, cum in Patris sui gloria, multa cum potestate venturus est Dominus. Verum quo loco turbabitur aqua maris legimus, aquas maris sonitum edidisse apud Theodotionem reperias, ut eorum, qui Dominum glorificant vocis magnitudinem exprimeret. Deinde insularum nomine Ecclesias intelligit, quæ in vita hac, et ante judicii tempus, inter impios, tanquam medio in mari relictæ, Dei gloria in futuro illo sæculo illustrandæ sunt. Atque hinc est, quod Deum, qui ista, facturus sit, oratione sequenti ita prædicat: *Domine Deus Israel, ab aliis terræ portenta audivimus*. Nisi quod, pro quo portenta habemus, psalmos Theodotio et Symmachus, Aquilas autem melodias reddiderunt. Qui enim Dei partes sequuntur, justum ipsius judicium admirati, læto et hilari animo cum Domini gloria ubivis terrarum existentes hymnos eidem et psalmos ingrati animi significationem offerunt: quæ res prophetæ etiam, qui dignos eos haberi vidit, a quibus laudaretur Deus, non tantum admirationi fuit; sed prodigio similis, ut Septuaginta placet interpretibus, **313** quod majorum suorum errore deposito, fideque ad extremum usque perducta, prophetarum Deum laudibus afficerent.

Sequitur deinceps ex interpretatione Symmachi: *Et dixit: Mystrium meum mihi: mysterium meum mihi*. Cum enim prophetæ miraculo adducti Deum laudarent, justorumque spei mentionem facerent; neque tamen quæ, et qualia essent, quæ sperarentur, efferrent; sed ea scire, quæ se diligentibus præparavit Deus, exoptarent; eos verbis istis, *Mysterium meum mihi: mysterium meum mihi*, tacere jubet Dominus. Nondum enim, ait: « Quæ nec vidit oculus, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se, » prodendi tempus est. Ut autem propter

^c Matth. xiii, 47, 48. ^d Matth. xxv, 31. ^e Isa. lxiiv, 4; I Cor. ii, 9.

VARIE LECTIONES.

^c γρ. φωνῆ. ^d Ἰσ. ἀπό.

φῆτης, ὡς ἐξέτασε τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ τῶν ἀγαθῶν ἀπειθείᾳ. Οὕτως ἐκ φιλανθρωπίας τοὺς πονηροὺς ἀποκλαίεται λέγων· *Ὁὐαὶ τοῖς ἀθετοῦσιν.* Ἀνθ' οὗ Ἀκύλας μὲν ἔφη· *Ὁ εἰμοὶ ἠθετοῦντες ἠθέτησαν.* Ὁ δὲ Σύμμαχος· *Ὁὐαὶ μοι ἀθετοῦντες ἠθέτηται.* *Θυρίδας* δὲ οὐρανοῦ κατὰ τὴν προλαβοῦσαν νοήσεις ἐξήγησιν. Ἐπεξίοντος γὰρ τοῖς ἀμαρτάνουσι τοῦ Θεοῦ, αἱ τοῦ οὐρανοῦ θυρίδες ἀναπετάσσονται, τῆς εἰς αὐτοὺς ἐπισκοπῆς γινομένης. Εἰκὸς δὲ οὕτως εἰρησθαὶ περὶ ὧν φησὶ ὁ Δαβὶδ· « Ἀρατεκύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν. » Τότε μὲν οὖν ἀνοιγῆσονται πᾶσαι ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου βασιλείας, ὅπως δὲ αὐτῶν εἰσέρχονται οἱ βασιλευόμενοι. *Νυκτὶ* δὲ ἀνοιγομένων τὶ γίνεται; *Σεισθήσεται*, φησὶ, τὰ θεμέλια τῆς γῆς, καὶ παραχθήσεται ἡ γῆ· τοὺς οἰκήσαντας ταύτην δηλῶν, ὡς ἀπὸ κακῶν μέθης σαλευόμενους. Ἡ δὲ *τοιαυτῆ γῆ* τῶν ἀσεβῶν οὕσα ψυχῆ, ὡς ἐπωροφυλάκιον ἔσται. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἐρημίαν ἐδήλου, ἐν οἷς ἐλέγετο· « Σιών ὡς ἀγρὸς ἀροτριάθησεται, καὶ Ἰερουσαλὴμ ὡς ἐπωροφυλάκιον ἔσται. »

Ταῦτα δὲ γέγονε, τοῖς οἰκοῦσι τὴν γῆν, ἐπεὶ περ κατίσχυσε ἐπ' αὐτοὺς ἡ ἀνομια, διὰ ἐπὶ τέλει τοῦ λόγου φησὶ. Καὶ πεσεῖται, καὶ οὐ μὴ δύνηται ἀναστῆναι. Ἄπαξ μὲν γὰρ πεσοῦσα κατὰ τὴν τοῦ θνητοῦ βίου τελευτὴν ἡ γῆ, σὰρξ οὕσα γεώδης, ἡ φιλοσώματος ψυχῆ, ἢ οἱ πάλαι τὴν γῆν οἰκοῦντες, τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως τεύξονται, παραστῆναι τῷ δικαστῇ, καὶ τῶν πρὸς ἀξίαν τυχεῖν. Ἐπειδ' ἂν δὲ κριθέντες, τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος ἐκπέσωσι παραδοθέντες κολάσειν, ἐκπεσόντες τότε Θεοῦ, οὐκ ἔτι λοιπὸν ἀναστῆναι δυνήσονται. Περὶ δὲ τῆς γῆς αὐτάρκως εἰπὼν, τοῦτ' ἔστι τῶν οἰκητόρων τῆς γῆς, ἐπὶ τὸν οὐρανὸν μεταβαλεῖ καὶ τὰ οὐράνια, λέγων· *Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ*, τῷ τῆς κρίσεως δηλονότι καιρῷ, ἐπάξει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα, τὴν συντέλειαν δηλῶν τοῦ παντός, καὶ ἦν οὐρανὸς καὶ γῆ παρελεύσεται, ὡς ὁ Σωτὴρ φησὶ· καὶ « Ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ πεσοῦνται, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. *Κόσμον* δὲ οὐρανοῦ, τοὺς φωστῆρας κατὰ τὸν Μωσέα καλεῖ λέγοντα· « Ἐπεγε μὴ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πληνηθεὶς προσκυνήσεις αὐτοῖς. » Ταῦτα γὰρ καὶ ὁ προφήτης δηλῶν ἐπιφέρει· *Καὶ τακίησεται ἡ πλίνθος, καὶ πεσεῖται τὸ τεῖχος.* Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος φησὶ· *Καὶ ἐντραπήσεται ἡ σελήνη, καὶ αἰσχυνοθήσεται ὁ ἥλιος,* καὶ οἱ λοιποὶ δὲ τὰ ὅμοια. Ἄπερ οἱ Ἑβδομήκοντα συνεκάλυψαν, ὡς ἔληθον ἐκδιδόντες τὴν γραφὴν διὰ τὸ ἀπεμφαῖνον τῆς λέξεως. *Τὴν οὖν χεῖρα* τούτοις ἐπιφέρει Θεὸς συντέλειαν ἐργαζόμενος. *Βασιλέας* δὲ γῆς συγκαλειόμενους, νόει τοῦ αἰῶνος τούτου τοὺς ἄρχοντας. Ὡς καὶ Γαβριὴλ φησιν ἐν τῷ

A justorum spem Deum laudavit propheta : ita humanitate adductus malos luget, dum vae praevaricatoribus, ait, pro quo, vae mihi, praevaricantes praevaricati sunt, Aquilas et Symmachus interpretantur. Deinde quod ad *januas caeli* attinet, id ad superius assignatae explicationis sensum retuleris. Cum enim sceleratos ulciscitur Dominus, tunc *caeli januae*, ut in eos fiat animadversio, *aperiuntur*. Possunt et illae fortasse, de quibus locutus est David, cum: « Attollite portas, principes, vestras » dixit, intelligi. Tum ergo omnes aperientur, cum Domini regnum advenerit, ut per eas subditi ipsius ingrediantur. Sed quid *jam apertis* futurum est? *Concutientur* ait, *terrae fundamenta et turbabitur terra*, ut ita ejus incolae tanquam a malorum ebrietate agitatae iri doceat. Erit vero *terra ista* (cujus nomine impiorum animae intelliguntur) *tanquam tugurium*. Quae res, illa etiam vastatione, quae superius notata est, satis patuit, cum Sionem, tanquam agrum aratum **314** iri, et Jerusalem, tanquam tugurium futuram monuit ⁴⁷.

Atque haec quidem ideo terrae incolis, quod *in eos praevaluit iniquitas*, acciderunt: ideoque extrema tandem oratione ita *ruituram, ut res resurgere* non queat, adjecit. Semel enim ipso vitae hujus extremo, cum *terra*, caro videlicet terrea existens, aut corpore oblectata anima, aut qui terram olim habitabant, ceciderint, universalem resurrectionem habituri sunt, ut *judici sistantur, justamque ferant pro meritorum ratione mercedem*. Verum ubi damnati semel, poenisque traditi *spe bona* exciderint; tum demum Deo privati *resurgere* deinceps amplius non valebunt. Cæterum posteaquam de *terra*, id est de *terrae* incolis, abunde dixit: *In caelum* jam, atque adeo *caelestia*, his verbis ascendit; *die illa*, ipso nimirum *judicii* tempore, *inducet Deus manum in ornatum caeli*, ut universi consummationem qua caelum et terra transitura sunt, indicaret ⁴⁸. Quemadmodum et *Salvator* monuit ⁴⁹, ubi solem obtenebratum iri, neque lunam lumen suum daturam, *stellas* istas deinde de caelo casuras, cæteraque illa quae sequuntur, significavit. *Caeli* autem *ornatum*, cum *Mose* luminaria nominavit, ubi, « Cave, inquit, ne caelum suspiciens, et videns solem, et lunam, et *stellas*, et ornatum caeli omnem, decipiaris, et adores ea » ⁵¹. Haec enim et ipse propheta significat, cum adjicit: *Et tabescet later, et cadet murus; quorum loco, et erubescet luna, et confundetur sol*, non Symmachus tantum, sed reliqui etiam interpretes reddiderunt; quae Septuaginta, cum profanis scripturam aperto sermone tradi nolent, celare maluerunt. In eos ergo tunc *manum inducet Dominus*, cum consummationem operabitur. *Terrae* autem *reges conclusos* hujus saeculi principes intellige: quo

⁴⁷ Psal. xliii, 7. ⁴⁸ Mich. iii, 12. ⁴⁹ Luc. xvi, 35. ⁵⁰ Matth. xxiv, 29. ⁵¹ Deut. iv, 19.

VARIÆ LECTIONES.

• ἴσ. οὐαὶ μοι.

Διανήλ · Καὶ ἐξῆλθεν εἰς συναντησίην μου ἄρχων βασιλείας Περσῶν, καὶ ἄρχων βασιλείας Μήδων. Ἀπόλουθον γὰρ ἦν Χριστοῦ λοιπὸν βασιλεύοντος ἐν αἰῶνι νέψ, τοὺς ἐναντίους βασιλέας εἰς τόπον καταβλήθησθαι τὸν πρόποντα. Δύο ἰ Συμμαχός φησι · Καὶ ἀθροισθήσονται ἀθροισμὸν δεσμίου εἰς λάκκον, καὶ συγκλεισθήσονται εἰς συγκλεισμὸν. Ἐνέπεσον γὰρ εἰς ὃν εἰργάσαντο λάκκον, μὴκέτι τοῖς ὑπὸ Χριστοῦ βασιλευμένους παρενοχλήσαντες. Σεισθήσονται δὲ φασίν, ὡς ἀπόρρητον, ὑπὸ τίνος ἡ ἐπισκοπὴ ἔσται αὐτῶν, ἢ κατὰ τοὺς λοιπούς, ἐπισκευθήσονται, Θεοῦ δηλονότι. Ἐντραπισσέσθαι δὲ φησιν ἡλιὸν τε καὶ σελήνην, δίκας διδόντων τῶν ὑπ' αὐγὰς αὐτῶν γεγονότων, ὡς οἱ Δεσποτικῶν οἰκῶν μακρῶ χρόνῳ γεγονότες ἐπίτροποι, ἐπιστάτους τοῦ Δεσπότη, τοὺς ὑπ' αὐτοῖς τελέσαντας κολαζομένους θεϊόμενοι, μὴ δυνηθέντες συνειλεῖσθαι τι τούτοις εἰς ἀρετὴν. Ἐφ' οἷς ἐπιφέρεται · Βασιλεύσει Κύριος ἐν τῷ ὄρει Σιών. Ἐπρεπε γὰρ τῷ περὶ συντελείας λόγῳ τὴν μέλλουσαν ἐπουράνιον Χριστοῦ βασιλείαν εἰπεῖν μετὰ τὴν τῶν ἐναντίων τυράννων καθαίρεσιν. Σιών δὲ καὶ Ἱερουσαλήμ τὰς κατὰ Παῦλον τὸν μέγαν ἐπουράνιους φησίν, ἐν αἷς καταξιοθήσονται τῆς αὐτοῦ θεότητος οἱ κυρίως πρεσβύτεροι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

α-η'. Κύριος ὁ Θεός μου, δοξάσω σε, ὑμνήσω τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐποίησας θαυμαστά πρῶγματα βουλὴν ἀρχαίαν ἀληθινὴν. Γένοιτο, Κύριε, ὅτι ἔθηκας πόλεις εἰς χῶμα, πόλεις ὀχυράς, τοῦ πεσεῖν αὐτῶν τὰ θεμέλια. Τῶν ἀσεβῶν πόλις τὸν αἰῶνα οὐ μὴ οἰκοδομηθῆ, κ. τ. λ.

Περὶ τῆς καθόλου κρίσεως τῶν ἀσεβῶν τε καὶ δικαίων εἰπὼν, ἥς τέλος ἦν ἡ Χριστοῦ βασιλεία, τὸν Θεὸν ἐπὶ τούτοις ἀνυμνεῖ καὶ δοξάζει. Πληροφορηθεὶς γὰρ περὶ τούτων παρὰ Θεοῦ, καὶ τὸν νοῦν οὐκ ἔχων ἄκαρπον φοιτήσης τῆς χάριτος ἐπ' αὐτὸν, ἀντιλαμπανόμενός τε τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν ἰδίων τοῦ νοῦ κινήματων, ἀποθανυμάζει τὸν εὐεργέτην Θεόν, ὡς ἐπὶ θαυμασίᾳ τε καὶ ἀρχαίᾳ βουλῇ. Τῇ δὲ ταύτῃ ἀρχαίῳ ἐδήλωσεν ὁ Χριστός · « Δεῦτε, λέγων, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Καὶ ὁ Θεὸς δὲ Παῦλος ἐντεῦθεν ὀρμώμενος γέγραφε · « Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προσορίτας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν ἐν αὐτῷ. » Κατὰ δὲ τοὺς λέγοντας ταῦτα περὶ τῆς ἐπιδημίας εἰρησθαι, τὸ ἀρχαίον τῆς βουλῆς παρίστησι Συμεὼν εἰπὼν · « Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν. » Καὶ Ζαχαρίας λέγων · « Καὶ ἤγειρε κέρασ σωτηρίας ἡμῖν ἐν οἴκῳ Δαβὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ, καθὼς ἐλάλησεν διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ. » Ἀρχαία μὲν οὖν διὰ τοῦτο · ἀληθινὴ δὲ, διότι καὶ πρὸ ἐσπέ-

et more apud Danielem loquitur Gabriel, dum sibi obviam regni Persarum, et Medorum principes exiisse commemorat⁵². Decuit enim, Christo in novo sæculo, regnante adversantes **315** reges in idonea loca detrudi. Itaque sic interpretatur Symmachus : *Et colligentur collectione vincti in lacum, et concludentur in carcerem*. In foveam enim quam fecerunt, nequaquam illis amplius, qui sub Christo degunt, importuni, prolapsi sunt. Cæterum per quem futura sit visitatio ideo non addidit, ut arcanam esse, vel, ut alii malunt, per Deum fore doceret. Fore autem dicit, ut *sol et luna erubescant*, propter eorum pœnas, quibus illuxerunt, non aliter quam solent, qui herili domo diu administrata, eos, quibus præfuerint, cum nihil eis ad virtutem conferre potuerunt, hero redeunti pœnas dare intuentur. Sequitur deinde *regnabit Dominus in monte Sion*. Decuit enim habitum de consummatione sermonem futurum Christi regnum, sublatis jam qui adversabantur tyrannis, etiam nominare. Sionem autem et Jerusalem, cum magno Paulo⁵³, cœlestes illas intelligit, in quibus illius ipsi divinitate, qui proprie senes existunt, participes futuri sunt.

316 CAP. XXV.

VERS. 1-8. *Domine Deus meus, glorificabo te, laudabo nomen tuum, quoniam fecisti admirabiles res, consilium antiquum verum : fiat, Domine. Quia posuisti civitates in tumulum, civitates fortes, ut caderent fundamenta earum. Impiorum civitas in sæculum non aedificabitur, etc.*

Absoluta disputatione de universo piorum et impiorum iudicio, cuius finem Christi regnum secutum est ; in his *Deum laudare et glorificare* prophetae aggreditur. De his enim abunde a Deo instructus, animo deinde venientis in se gratiæ fructum percipiens, nutu denique divino, atque etiam proprio impulsus, Dei benignitatem, tanquam ea *de mirabili antiquoque consilio prodeat, demitur*. Cujus antiquitatem ignorari Christus non passus est, cum dixit : « Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum quod vobis paratum est a constitutione mundi⁵⁴. » Et hinc illa etiam prædierunt divi Pauli verba : « Sicut et elegit nos in ipsa mundi constitutione, ut sancti et immaculati in conspectu ejus essemus in charitate : Qui prædestinavit nos in filiorum adoptionem in ipso⁵⁵. » Quod si eos sequaris, qui ad Christi adventum ista retulerunt ; *consilii antiquitatem* expressit Simeon, dum ait : « Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum⁵⁶. » Et Zacharias his verbis : « Et crexit cornu salutis **317** nobis, in domo David pueri sui, sicut locutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt prophetarum ejus⁵⁷. » Est ergo pro-

⁵² Dan. x, 15.⁵³ Galat. iv, 26.⁵⁴ Math. xxv, 34.⁵⁵ Ephet. i, 4-5.⁵⁶ Luc. ii, 30, 31.⁵⁷ Luc. i, 69, 70.

VARIE LECTIONES.

† γρ. διό.

per hæc antiquum consilium. Sed verum existere ideo potuerit, quod ante vesperam, ubi cunctos hostes suis pedibus subjecerit ⁶⁹, ubi omne imperium, omnem potestatem, omnes copias cessare fecerit, proditurus est.

Tum demum enim, omni prorsus nequitiae genere, ultimoque hoste, morte videlicet, e medio sublatis, omnia Deus fiet in omnibus ⁷⁰, Salvatorque noster, novi sæculi regnum administrans in conspectu seniorum, qui cum eo in vita sanctorum regnaturi sunt, glorificabitur. Horum vero bonorum eventum quia quam celerrime intueri cupit, fiat, Domine, deprecatur. Nimirum quia de iis, quæ nondum evenerant, fecisti verbum usurparat, ut fore revera doceret, etiam si nondum facta essent, fiat, Domine, adjecit. Precatur autem eorum nomine, qui beatitudine potiti sunt; de reliquis, qui in mortali vita ante præterierunt, posuisti civitates in tumultum adjiciens; ut eum etiam ideo laudaret, quod impias atheorum hominum civitates everterit; mala eorum opera fortasse, ipsasque adversarias potestates urbium appellatione significans, quas murum et urbem sæpe vocavit propter robur; nec dudum adeo, cum ita eas Christum dejecturum dixit, ut non excitarentur iterum. Quorum quidem qui manus, id est impios homines effugerint, tibi benedicent: vel, ut alii interpretantur, te glorificabunt. Populus Me nimirum, qui superiore sæculo paupertatem, tuo nomine passus, idem ab impiis persecutoribus iniquitatem sustinuit. Illi, inquam, qui omni prorsus ex te olim manante virtute et donis, quæ solus percipiebat Israel, omniique adeo desursum protectione destituti et privati jacuerunt. Quibus in contrarium jam cedentibus omnibus, merito in grati animi significationem carmina et laudes edunt. Cum enim tristis, et languidi animo, summaque omnium penuria, quæ ad vitæ delicias spectant, inter sceleratos agitati laborarent, tu te **318** cis, Domine, auxiliatorem protectoremque præbuisi. Imo quo tempore ita siti premiebantur, ut Davidis illud: «Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum ⁷¹; » possent usurpare; tu eos tanquam fons aliquis, spiritus unda adaquasti, et pusillanimitate

ρας ἐκθίβεται, ἐπειδ' ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· δε' ἂν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν.

Τότε γὰρ πάσης κακίας ἐκ ποδῶν ἀρθείσης, καὶ τοῦ ἐσχάτου ἐχθροῦ τοῦ θανάτου καταργηθέντος, ἔ μὲν Θεὸς ἔσται πάντα ἐν πᾶσιν· ὁ δὲ Σωτὴρ ἡμῶν τοῦ νέου βασιλεύων αἰῶνος ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων δοξασιδύσεται, συμβασιλεύοντων ἐν ζωῇ τῶν ἀγίων αὐτῶ. Τὸ δὲ τῶν ἀγαθῶν τέλος ἰδεῖν ἦ τάχος ἐπιθυμῶν, ἐπεύχεται· Γένοιτο, Κύριε. Ἦγουν ἐπειδὴ περὶ τῶν μέπω γενομένων τὸ, ἐποίησας, ἔλεγε, δεικνύς ὡς ἔσται πάντως, εἰ καὶ μὴ γέγονε, προσέθηκε τό· Γένοιτο, Κύριε. Ἄλλ' ἐπεύχεται μὲν περὶ τῶν τευξομένων μακαριότητος. Περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ πρὸ παρεληλυθότων ἐπιλέγει τὸ, ἔθηκας ἐν τῷ θνητῷ ἕ πόλεις εἰς χῶμα, δοξάζων αὐτὸν καὶ ἐφ' οἷς τὰς ἀσεβεῖς τῶν ἀθῶν πολιτείας κατέλυσεν, ἀσεβῆ τε τούτων οἰκοδομήματα τάχα πόλεις, καὶ τὰς ἀντικειμένους δυνάμεις δηλῶν. Ἄς διὰ τὴν ἰσχὺν, τεῖχος καὶ πόλιν καλεῖν ἔθος, ὡς ἔλεγετο πρότερον, ἄς καθελὼν ὁ Χριστὸς ἀναστήναι πάλιν οὐ συγχωρήσειεν. Οἴγε μὴν αὐτῶν διαφυγόντες τὰς χεῖρας, ἦγουν ἐκ τῶν ἀσεβοῦντων ἀνθρώπων οἱ σεσωσμένοι, εὐλογοῦσιν σε, ἦ δοξάσουσι κατὰ τοὺς λοιπούς. Εἰσὶ δὲ οὔτοι λαὸς ὁ διὰ σὲ πτωχεύσας κατὰ τὸν πρότερον αἰῶνα, καὶ ὃν οἱ διώκται τῆς θεοσεβείας ἰδίχησαν. Ἦγουν οἱ πάλαι πτωχοὶ πάσης ἀρετῆς, τῶν παρὰ σοῦ χαρισμάτων, ὧν Ἰσραὴλ μόνος ἀπέλασεν· γυμνοὶ τε τῆς ἀνωθεν σχέτης γυνόμενοι. Τούτων γὰρ ἡ πάντων εἰς τὸναντιον αὐτοῖς μεταστάντων, χαριστηρίους εἰκότως ὦδας ἀναπέμπουσιν. Καὶ ὅτε γὰρ ἦσαν ταπεινοὶ καὶ ἐν ἀθυμίᾳ, τρυφῆς τε πάσης ἐνδεία τῶν φαύλων ἐν μέσῳ στρεφόμενοι, οὐ τούτων ἦσθα, Δέσποτα, βοηθός τε καὶ σκέπη. Ἄλλὰ καὶ κατ' ἐκεῖνο διψῶσι καιροῦ, ὡς λέγειν· «Ἐδίψησέν σοι ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα, » οὐ πάλιν ἦσθα πηγὴ, ποτίζων αὐτοὺς ἐπιβροῆ τῆ τοῦ πνεύματος, τῆς ὀλιγψυχίας αὐτοῦς ἀνακτώμενος, ἐνισχύων αὐτοὺς τῆ τοῦ μονογενοῦς σου Λόγου δυνάμει.

Ἄς ἂν δὲ μὴ περὶ αὐτῶν εἰρῆσθαι ταῦτα παῖδες Ἰουδαίων νομίωσι, τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη χυθεῖσαν χάριν παρίστησι· Καὶ ποιήσει, λέγων, Κύριος· Σαβαὼθ πῖσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπὶ τὸ ἕρος τοῦτο. Τί δὲ ποιήσει; Κατὰ μὲν τοὺς λοιπούς ἐρμηνευτὰς, ποτὸν ἔξῃς εἰρηται· κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα, αἰόρται εὐφροσύνην, αἰόρται οἶνον. Οὐκ ἄρα τῷ Ἰουδαίων λαῷ τὸ συμπόσιον, πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσι λέγει παρασκευάσειν τὸν Κύριον. Οὐκ ἐν φάραγγιν, οὐδ' ἐν πεδίοις, οὐδ' ἐν πολλοῖς ὄρεσιν, οὐδ' ὡς ἔσυχεν ἐπὶ τινος ὄρους, ἀλλ' ἐπ' ἐκεῖνο περὶ οὐπερ ἔφησε δεικτικῶς, ἐπὶ τὸ ἕρος τοῦτο. Ποῖον, ἦ τὸ δηλωθὲν

⁶⁹ Hebr. x, 13 ⁷⁰ I Cor. xv, 28. ⁷¹ Psal. xli, 5.

VARIE LECTIONES.

ε δρ. ἐν τῷ θνητῷ. ἡ Ισ. οὐν, ἦ, δε.

ἐν τῷ Βασιλεύσει, Κύριος ἐν ἔρει Σιών; Ἐκεί A
τοῖς ἔθνεσι τὸ συμπόσιον, καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας
ποτὸν, περὶ οὗ φησιν ὁ Παῦλος· « Προσεγγύ-
θατε Σιών ἔρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσα-
λήμ ἐπουρανίῳ. » Ἐν οἷς οἱ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν κατ-
αξιούμενοι τῶν ἐπαγγελιῶν, *πίονται εὐφροσύνην,*
καὶ *πίονται τῆς ἀληθινῆς οἴνου ἀμπέλου.* Περὶ οὗ
ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· Οὐ μὴ πῖω αὐτὸν, ἕως ἂν πῖω αὐτὸ
καὶ τὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ἀλλὰ
καὶ *χρίσονται μύρον.* οὐκέτι τὸν ἀρραβῶνα τοῦ
πνεύματος ληψόμενοι, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πληρώματος τῆς
θεότητος μετέξοντες τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἐκ μέ-
ρους ἐτι γινώσκοντες, καὶ ἐκ μέρους προφητεύοντες,
ἀλλ' ἐκ τοῦ τελείου μέτοχοι γενόμενοι τοῦ Χριστοῦ
ὡς καὶ αὐτοὺς ἀποφανθῆναι χριστοῦς, Θεοῦ τε
υἱοὺς, καὶ κληρονόμους Θεοῦ, καὶ συκληρονόμους B
Χριστοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς περὶ τῆς ἐπιδημίας εἰρηθῆσαι
λέγοντας, *δρος μὲν ἡ Ἐκκλησία οὕσα σκοπευτήριον,*
καὶ *δρασις εἰρήνης,* διὰ τὸ τῶν δογμάτων ὑψηλὸν
καὶ τῶν ψυχῶν τὸ ἀτάραχον· *οἶνος δὲ καὶ μύρον,*
σαφῶς τὸ μυστικὸν χρίσμα, καὶ τὸ σωτήριον αἶμα
παρέστησεν. Γράφει γὰρ καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης·
« Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου. » Τούτῳ
γὰρ οἱ βαπτιζόμενοι χρίονται, σύμβολον τοῦ μετα-
λαχεῖν τοῦ Θεοῦ Πνεύματος τὸ χρίσμα ποιούμενοι.
Ἀλλ' ἐπεὶ τούτων ἀνάξιος Ἰσραὴλ· *Παράδος αὐτὰ,*
φησὶ, τοῖς ἔθνεσιν, ὡς περὶ τις παρακαταθήκη ἐν
μυστηρίῳ παραδίδωσι. Διὸ καὶ *θαυμαστά,* καὶ
βουλὴν ἀρχαίαν ἔλεγεν ὁ προφήτης αὐτά.

Οὐ γὰρ ὡς περὶ ὁ πῖλαι νόμος δι' ἀγγέλων λαληθεὶς C
ἐδόθη μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ Χριστὸς τῶν ἐθνῶν ἡ
προδοκία· κατὰ τὸ· « Καὶ ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. »
Τὸ δὲ αὐτὸ, φησὶν, ἦθος ὁ προφήτης ἐφύλαξεν· ὡς γὰρ
παραμυθούμενος τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν ἄλλων
ἐθνῶν ἔλεγε τὴν ἀπώλειαν δικνουμένων, διὰ πάντων
τοῦ Θεοῦ δεικνύων τὴν πρόνοιαν. Ὀλιγώρου γὰρ οἱ
ἐξ Ἰσραὴλ, συνεχέσιν ἐλέγχοις καὶ παιδείαις ὀρῶντες
αὐτοῖς ἐπικείμενον τὸν Θεόν, οὐ φιλανθρωπίας Θεοῦ
ταῦτα δοκοῦντες τεκμήρια, τῆς δὲ ἰδίας ἀπώλειας
ἐνόηκον ἢ ἐν ἐλευθερίᾳ διάγειν τὰ ἔθνη νομιζόντες,
ὡς ἂν μὴ ὄντα ὑπὸ Θεόν. Μηδὲ γὰρ δίκην αὐτοῦ ἐφ'
οἷς ἐπλημμέλου εἰσπράττεσθαι. Οὕτω καὶ νῦν διὰ
τῶν χρηστοτέρων τὴν εἰς ἅπαντας κηδεμονίαν ἐδή-
λωσεν. Οὐ γὰρ τοῖς ἔθνεσι ταῦτα περινοστῶν ὁ προ-
φήτης ἀπήγγελλεν· ἀλλὰ τοὺς Ἰουδαίους ἐπαίδευε τὰ
μετὰ πλείστους γεννητόμενα χρόνους, πιστούμενος
αὐτὰ διὰ τῶν ὅσον οὐπω γενησομένων ὑπ' Ἀσσυρίων.
Πῶς δὲ τεύξεται τούτων τὰ ἐξ ἀρχῆς ἀσεβοῦντα,
παρίστησιν ἔθνη, διὰ Χριστοῦ φυγόντα τῆς εἰδωλολα-
τρίας *τὸν θάνατον,* ἐφ' ᾧ ἂν αὐτὰ τις ἐδάκρυσεν
δνειδος ἔχοντα τὴν ἀσέβειαν. Ἦν δὲ τὸ δάκρυον τῶν
διὰ φιλανθρωπίαν τὴν τῶν τοσοῦτων ψυχῶν ἀποκλαιο-
μένων ἀπώλειαν ὑπὸ τοῦ διαβόλου γεγεννημένην, ἐς

¹ Hebr. xii, 22. ² Matth. xxvi, 29. ³ I Cor. xiii, 9. ⁴ Rom. viii, 17. ⁵ I Joan. ii, 20. ⁶ Isa. xi, 10; Rom. xv, 12.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. ἔνεκεν.

A præter Sionem alium : in quo regnaturum Domini-
num asseruit? Ibi gentibus convivium, potusque
ille immortalis, de quo loquens Apostolus. « Ac-
cedite, inquit, ad montem Sion, et urbem Dei vi-
ventis, cœlestem Jerusalem ⁴¹, » inter eos, qui de
gentium numero digni promissionibus habiti sunt.
bibent et ipsi lætitiā, bibent et veræ vitis vinum
illud, quod se non prius bibiturum, donec novum
cum apostolis in regno cœlorum sumeret, Christus
affirmavit ⁴². *Unguento vero et ipsi ungentur,* non
jam spiritus arrabonem accepturi, sed cumulatis-
simæ ejus divinitatis, quæ est in Dei Filio, parti-
cipēs futuri; non ex parte adhuc cognoscentes, et
ex parte prophetantes ⁴³; sed in totum ita Chri-
sto potituri, ut et christi illi, et filii Dei, hæredes-
que, atque etiam Christi cohæredes appellentur ⁴⁴.
Verum, si eos audimus, qui ad incarnationem ista
referunt; per *montem* quidem, Ecclesiam designa-
vit, quæ et specula, et pacis visio, propter do-
ginatum altitudinem, animarumque quietem voca-
tur : per *vinum* autem et *unguentum*, mysti-
cam unctionem, et salutarem sanguinem. Sic enim
apud Joannem etiam legimus : « Et vos unctionem
habetis a sancto ⁴⁵. » Ista enim qui tinguntur,
liniuntur; tanquam symbolum divini spiritus in
se effusi unctionem faciant. Quibus indignum cum
se præstiterit Israel, non aliter quam qui arcani
aliquid alterius fidei committit, *tradere ista genti-
bus* præcipit. Atque hæc quidem sunt, quæ *admira-
bilia,* quæ *consilium antiquum,* propheta appellavit.
C ³¹⁹ Neque enim, ut vetus illa angelorum voce
promulgata lex, soli Israelitico populo data est;
sed est Christus ipse gentium expectatio; in quem
Scriptura teste ⁴⁶, sunt omnes gentes speraturæ.
Idem autem, aiunt, ingenium eumdemque morem
propheta retinuit. Ut enim cum Israelitas consola-
retur, aliarum etiam gentium interitum attigit; ut
Dei in omnibus providentiam ostenderet. Gentes
enim Israelitæ, in quas Deum plagis et animadver-
sionibus continere incumbere cernebant, negligebant;
nec divinæ ista humanitatis esse argumenta,
sed suæ ita libertati relinqui, quod Dei cura non
regerentur, nec eos attingeret scelerum vindicta,
arbitrabantur. Sic jam per meliora, curam se de
omnibus habere significat. Neque enim de gentibus
ista obiter evagatus propheta retulit; sed, ut per
ea, quæ ab Assyriis jamjam instarent, de his, quæ
longo postea tempore futura essent, Judæis fidem
faceret. Cæterum demonstrat qua ratione gentes ab
initio impietati ita deditæ, ut ejusmodi opprobrio
notatas merito quis lacrymis prosecuatur, ista per
Christum idololatriæ morte devitata adepturæ sunt.
Intelligit autem eos *lacrymarum* nomine, qui
commiseratione commoti, tot animarum interitum

lamentabantur, quæ per diabolum mortis appellatione significatum perierant. Perierant igitur, quantum humana patiebatur conditio : sed sunt Dei benignitate turpis hujus et diabolicæ servitutis opprobrio liberati. Dicas vero et ad mysterii traditionem, ipsam quoque mortuorum resurrectionem tempestive adjectam esse, indeque nos carnis resurrectionem **320** ipso baptismatis tempore profiteri, *mortemque* per Adamum in genus humanum grassantem ⁶⁷ lamentationum et *lacrymarum* nobis occasionem præbuisse . cujus fugam illa post tres dies resurrectioni Salvatoris, qui primogenitus ex mortuis ⁶⁸, et dormientium primitiæ vere ⁶⁹ nuncupatur, nobis peperit. Primitias autem atque adeo primum, sequentes omnes, ipsi videlicet, consequemur; quos sacco disrupto ea circum lætitia munivit ⁷⁰, ut his verbis in mortem non dubitemus insurgere : « Ubi est, mors, victoria tua? ubi, peccatum est ⁷¹. »

A nobis igitur *omnis sublata est lacryma*, qui speratæ resurrectionis beneficio non immoderato dolore amplius, ut cæteri qui spem non habent ⁷², dejicimur. Vocat autem *opprobrium populi, mortem istam*, tanquam quæ a transgressionibus nostris originem habuerit; vel peccatum etiam, a quo ipsa manavit corruptio. Cæterum quoniam a permultis resurrectionis mysterio, revera admirabili, fides non adhibebatur : *Os Domini locutum esse* adiecit. Vel id ideo certe usurpavit, quod gentes errore liberari nemo facile credidisset. Neque vero mirum cuiquam videatur, quod cultus idolorum quædam adhuc supersunt reliquæ. Decuit enim doceri nos a quibus nos Redemptor ipse exemerit, cum liberos suos olim homines in sacrificium maclarent dæmonibus ⁷³. Ita deinde et ipsa voluntatis nostræ libertas apparuit. At quod in *montem* dixit, secundum interpretes reliquos, sensum alium astruit. Ita enim aperte reddidit Symmachus : *Et præcipitem dabit in monte isto faciem dominatoris, qui in omnes gentes dominatur : et iudicium, quod in omnes gentes iudicatum est, absorberi faciet mortem in finem : et absterget Dominus Deus a facie omnem lacrymam : et opprobrium populi sui tollet ab omni terra ; quia Dominus locutus est.* **321** Quibus verbis concordia translatione Theodotio et Aquilas assentiuntur, innuentes Dominum, quando *convivium in monte* prædicto gentibus apponet, quas arcanis suis mysteriis dignas putabit; tum demum *præcipitata dominatoris facie*, eum etiam, qui in gentes omnes *dominatur* (id est mortem, quæ nunc quidem *dominari*, ab Apostolo autem ab ipso Adamo ad Mosem usque regnare dicitur ⁷⁴) profligaturum et perditurum. Ista ergo non immerito, quia cessat *mors* hostis ultimus,

καὶ θάνατος ἐφρηται. Ὅσον μὲν οὖν ἦκεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀπόλοντο ἡ δὲ τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαν τὸν ἐνειδισμὸν αὐτῶν τῆς ἐφυβρίστου δουλείας τοῦ διαβόλου ἀφείλετο, εἴποις δ' ἂν, καὶ ὡς ἐπὶ καιροῦ πάνυ, τῇ τοῦ μυστηρίου παραδόσει καὶ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν συνεισκεκόμεται λόγος. Διὰ καὶ σαρκὸς ἀνάστασιν ἐν τῷ τοῦ βαπτίσματος ὁμολογοῦμεν καιρῷ, καὶ ὡς διὰ τοῦ Ἀδάμ καταδραμῶν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ὁ θάνατος, θρήνων ἡμῖν ὑποθέσεις καὶ δακρῶν παρέσχετο. Τοῦτου δὲ φυγῆν ἡ τριήμερος παρέσχε τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασις πρωτοτέκνου γεγονότος ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ἀπαρχῆς τῶν κοιμημένων. Ἐφέται δὲ τῇ ἀπαρχῇ καὶ πρώτῳ τὰ μετὰ ταῦτα, τοῦτ' ἐστὶν ἡμεῖς, οὗς διαβρῆξας τὸν σίκκον περιέβλεψεν εὐφροσύνην, ὡς ἐπεμδαίνειν τῷ θανάτῳ. « Ποῦ ἡ νίκη σου, θάνατε; Ποῦ τὸ κέντρον σου, φῶν; Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία. » inferne, stimulus tuus? Stimulus autem mortis pec-

Πάν οὖν ἡμῶν ἀφῆρηται δάκρυον, διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως οὐ λυπούμενων ἀμέτρως, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. Ὁνειδος δὲ φησὶ τοῦ λαοῦ τὸν θάνατον, ὡς ἐκ τῆς ἡμῶν παραδόσεως ἐσχηκότα τὴν γένεσιν ἢ καὶ τὴν ἁμαρτίαν, δι' ἧς ἐκβέβηκεν ἡ φθορά. Ἄλλ' ἐπεὶ πολλοῖς ἀπιστοῦν τῆς ἀναστάσεως τὸ μυστήριον, ὄντως ὑπάρχον παράδοξον, φησὶν, ὅτι τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν. Ἦγουν ἐπειδὴ λίαν ἦν ἀπιστοῦν, ἐκ τῶν ἐθνῶν ἀπολεῖσθαι τὴν πλάνην, εἰκότως τοῦτο προσέθηκεν. Εἰ δὲ τῆς εἰδωλολατρίας ἔτι σώζεται λείψανον, θαυμαστὸν οὐδέν. Ἐδεῖ γὰρ δεῖκνυσθαι τίνων ἡμᾶς ὁ Λυτρωτῆς ἠλευθέρωσε πάλαι τῶν ἀνθρώπων θυσίαν τὰ τέκνα προσαγόντων τοῖς δαίμοσι. Καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν δὲ οὕτως ἐκ τῆς αὐτεξουσίου γνώμης ἐδείκνυτο. Τὸ δὲ ἐπὶ τῷ ὄρω, κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς διάνοιαν ἑτέραν παρίστησι. Σαφῶς γὰρ οὕτως ἐξέδωκε Σύμμαχος· *Καταποντιεῖ ἐν τῷ ὄρω τοῦτον πρόσωπον τοῦ ἐξουσιαστοῦ τοῦ ἐξουσιάζοντος πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ χρῆσις ἡ κεκρυμμένη κατὰ πάντων τῶν ἐθνῶν, καταποθῆναι ποιήσει τὸν θάνατον εἰς τέλος. Καὶ ἐξαλείψει Κύριος ὁ Θεὸς ἀπὸ προσώπου πάντων δάκρυον καὶ τὸ δνειδος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ περιελεῖ ἀπὸ πάσης τῆς γῆς, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν.* Οἷς Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων συμφώνως ἐξέδωκαν, δηλοῦντες ὡς ὅτ' ἂν τὸ *συμάσειον ἐν ὄρω* τῷ προειρημένῳ ποιήσει τοῖς ἔθνεσι Κύριος, μετασχεῖν ἀξιῶσας τῶν ἀρρήτων αὐτοῦ μυστηρίων, τὸ τηρικαῦτα τοῦ ἐξουσιαστοῦ τὸ πρόσωπον καταποντίσας, ἀφανὲς γενέσθαι ποιήσειεν τοῦ ἐξουσιάζοντος πάντων τῶν ἐθνῶν, τοῦτ' ἐστὶ τοῦ θανάτου νῦν μὲν ἐξουσιαστοῦ ῥηθέντος, παρὰ δὲ τῷ Ἀποστόλῳ βασιλέως, ἐβασίλευσε λέγοντος ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωσέως. Ἐπεὶ τοίνυν ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος, εἰκότως ταῦτά φησιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ

⁶⁷ Rom. v, 47. ⁶⁸ Coloss. i, 18; Apoc. i, 5. ⁶⁹ I Cor. xv, 20. ⁷⁰ Psal. xxix, 12. ⁷¹ I Cor. xv, 55, 56. ⁷² I Thess. iv, 12. ⁷³ Psal. cv, 57. ⁷⁴ Rom. v, 14.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. κρείσις.

προσώπου τοῦ ἐξουσιαστοῦ, τὸ πρόσωπον τῆς A
σκοτίας Σύμμαχος τε καὶ Θεοδοτίων ἐξέδωκαν, οὕτω
δηλοῦντες τὸ ἀφεγγές τε καὶ σκότους πλήρες τοῦ
θανάτου χωρίον. Τότε τοῖνον, ὅτε περ οἱ ἄγιοι συμ-
τασιλεύσωσι τῷ Χριστῷ, ὁ πάντας κατάλιων κα-
ταποθήσεται θάνατος. Τὸ δὲ αἴτιον ἢ χρίσις, δι' ἣν
οὐκ ἐτι θανάτω δουλεύουσιν. Ἄπερ ὠφελημένος ὁ
Θεός· Ἄποστολος ἔφασκε· « Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο
ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, » καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς. Ὅτε καὶ
πᾶν δρειδος ἀφαιρεθήσεται. Ὅρειδος γὰρ ἦν τοῖς
κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένοις ἀνθρώποις, τὸ ἐκπε-
σεῖν τῆς αἰωνίου ζωῆς.

Erat enim non leve hominibus opprobrium, qui ad Dei imaginem facti essent, vita sempiterna exci-

θ' - εἰ'. Καὶ ἐροῦσι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Ἰδοὺ ὁ Θεός B
ἡμῶν, ἐφ' ὃν ἠλπίζομεν. Καὶ ἠγαλλώμεθα, ἀνά-
πανοισιν δώσει ὁ Θεός ἐπὶ τὸ ἔρος τοῦτο. Καὶ κα-
ταπατηθήσεται ἡ Μωαβίτις, ὃν τρόπον αὐτοῦσιν
ἄλωα ἐν ἀμάξαις, κ. τ. λ.

Καταποθέντος τοῦ θαύτου κατὰ τὸν καιρὸν τῆς
ἀναστάσεως, οἱ τοῦ νέου αἰῶνος υἱοὶ χαριστήριον
ἔσουσιν ὧδὴν τὸν ἐαυτῶν σωτήρα θεώμενοι λέγοντες·
Ἰδοὺ ὁ Θεός ἡμῶν ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν, τὸν πρὶν ἐλ-
πισθέντα νῦν ὀρῶντες ἠδόμεθα, τὰ ἐπιόντα λυπηρὰ
δι' αὐτὸν καρτερήσαντες. Ἀνθ' ὧν ἐν τῷ τῆς βασι-
λείας ὄρει, τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἀπολαύσουσι.
Ἡ δὲ Μωαβίτις, κατὰ δὲ τὴν Ἑβραϊδα Μωάβ, τῆς
ἀσεβείας ὑπέξει τὴν δίχην. Ἄντι δὲ τοῦ ἀλοηθῆσε-
ται, Σύμμαχος ἐξέδωκεν ἀλοησομεν. Τίνες δὲ οἱ C
ἀλωῶντες, ἔξῃς ἐπιφέρει λέγων· Καὶ πατήσοουσιν
αὐτὸν πόδες πραύων καὶ ταπεινῶν βήματα. Νόει
δὲ Μωάβ, τὸν παρὰ Μωαβίταις τιμώμενον δαίμονα
κατὰ Θεοῦ μὲν ἐπαρθέντα, συντρίψαντα δὲ τοὺς ὕφ'
ἐαυτῷ, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Ἰσραὴλ τῷ Βεελφεγῶρ τε-
λεσθῆναι ποιήσαντα· καὶ ἐν τῇδε περὶ Μωάβ ἔλεγεν
ὄρασει, ὅτι ἤρθη ἡ συμμαχία σου, καὶ ὁ ἄρχων ἀπ-
ώλετο ὁ καταπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Περὶ οὗ καὶ ὁ Ἱερε-
μίας φησί· « Καὶ ἐξελύσεται Χαμὼς ἐν ἀποικίᾳ. »
Καὶ πάλιν· « Καὶ κατασχυνθήσεται Μωάβ ἀπὸ Χα-
μῶς. » Οἷος δὲ ἦν, δηλοῖ λέγων· « Ἐγγὺς ἡμέρα
Μωάβ, καὶ πονηρία αὐτοῦ ταχεῖα σφόδρα. » Καὶ
πάλιν· « Ἴδετε πῶς συνετρίβη βρακτηρία εὐκλεφς. »
Καὶ πάλιν· « Κατεάχθη κέρας Μωάβ, καὶ τὸ ἐπί-
χειρον αὐτοῦ συνετρίβη, φησὶ Κύριος. Δῆσατε αὐτὸν, D
ὅτι ἐπὶ Κύριον ἐμεγάλυνεν. » Καὶ πάλιν· « Καὶ ἔσται
εἰς γέλωτα καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ εἰς γελοισμὸν ἦν σοι
Ἰσραὴλ. » Καὶ ἐξῆς· « Ἦκουσα, φησὶν, ὕβριν Μωάβ,
ὕβρισεν σφόδρα τὸ ὕψος καὶ ὑπερηφανία. » Ἐπειδὴ
οὖν φοβερός Ἰουδαίος νενόμιστο, παρίστησιν αὐτοῦ
τὴν ἐν τῷ μέλλοντι χρίσιν. Ἄντι δὲ τοῦ, Καὶ τὸ
ὕψος τῆς καταφυγῆς τοῦ οἴκου σου ταπεινώσει,
Σύμμαχος. Καὶ τὸ δούρωμα τοῦ ὕψους τῶν τειχῶν
σου κύψει, φησὶ. Τείχος δὲ καὶ δούρωμα αἱ δυνά-
μεις ἦσαν αὐτοῦ, αἷς ὠχύρωτο. Νοήσεις δὲ δι' ἐνός,
οἷα πείσονται καὶ οἱ τὰ λοιπὰ τῶν ἐθνῶν ἀπατήσαν-

usurpavit. Sed prætereundum non est, pro facie
dominatoris; tenebrarum faciem Symmachium et
Theodotionem reddidisse, ut caligine et tenebris
mortis locum docerent abundare. Quo tempore
igitur, cum Christo regnaturi sancti sunt, tum de-
mum quæ omnes ante solebat absorbere, mors ab-
sorbebitur. Atque hujus quidem rei causam unctio
illa, per quam morti non servient amplius, præbue-
rit; qua auctus Apostolus, corruptibile hoc incor-
ruptionem, et mortale hoc immortalitatem indutu-
rum, cæteraque illa quæ sequuntur, affirmavit ⁷⁵.
Tum demum etiam opprobrium omne auferetur.
Tum demum etiam opprobrium omne auferetur.
Tum demum etiam opprobrium omne auferetur.

322 VERS. 9-12. Et dicent illa die: Ecce Deus
noster, in quem speramus, et salvabit nos. Iste Do-
minus, sustinimus eum et exsultabimus, et læta-
bimur in salute nostra. Requiem dabit Deus super
montem hunc. Et conculcabit Moabitibus, quomodo
calcant aream plaustris, etc.

Absorpta morte, ipso resurrectionis tempore, qui
sæculi recentis filii existent, Salvatorem contem-
plati, eidem in accepti beneficii memoriam carmen
his verbis decantabunt: Ecce Deus noster, in quem
sperabamus, quem fide antea, nunc ipsis oculis læti
aspicimus, qui labores et molestias per eum superavi-
mus. Quorum vice promissis bonis in regni monte po-
tiantur. At ipsa Moabitibus, vel Moab, si Hebræorum lit-
teram sequimur, impietatis poenas non effugiet.
Verum quo loco triturabitur habemus triturabimus
agendi significatione reddidit Symmachus. Nec qui-
nam trituratores futuri essent dissimulavit, cum eum
mansuetorum pedibus, humiliumque vestigiis calca-
tum **323** iri addidit. Intelligas autem Moab no-
mine cultum apud Moabitibus, et in Deum sese effe-
rentem dæmonem, qui sibi subditos opprimebat
et populum Israeliticum Beelphegori initiari coge-
bat ⁷⁶. Superiore præterea in Moabitidem visione
ejus auxilium, et principem, qui in terra calcabat
perisse affirmavit. De eodem Jeremias ipse sic
loquitur: « Et abibit Chamos in captivitate ⁷⁷. »
Itemque: « Et pudeset Moab a Chamos ⁷⁸. » Qualis
autem esset aperit, cum ait: « Instat dies Moab,
et malitia ejus celer valde ⁷⁹. » Et iterum: « Vi-
dete quomodo contractus est baculus fortis ⁸⁰. » Et
rursum: « Resectum est cornu Moab, et robur
ejus conculcatum, ait Dominus. Ligat ipsum, quo-
niam in Dominum magnifice se extulit ⁸¹. » Præ-
terea: « Et erit in risum etiam ipse, quia in deri-
sum tibi fuit, o Israel ⁸². » Denique: « Audivi, ait,
superbiam Moab. Injurius fuit valde, arrogans et
fastuosus ⁸³. » Quoniam ergo Judæis metuendus
videbatur, futurum deinceps ejus judicium appo-
nere libuit. Cæterum quo loco et altitudinem re-
sugii domus tuæ humiliabit, habemus: Et muni-
mentum altitudinis murorum tuorum concidere faciet,

⁷⁵ I Cor. xv, 53. ⁷⁶ Psal. cv, 28. ⁷⁷ Jerem. xlviii, 7. ⁷⁸ ibid. 13. ⁷⁹ ibid. 16. ⁸⁰ ibid. 17.
⁸¹ ibid. 25, 26. ⁸² ibid. 27. ⁸³ ibid. 29.

interpretatus est Symmachus. Erant vero *murus* A τες δαίμονες. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν ὁ προφήτης κατέλι-
et *munimentum* vires ejus, quibus *muniebatur*. πεν.

Discas porro ab uno, qualia dæmones ipsi etiam, qui reliquas gentes in fraudem deduxerunt, passuri
sunt. Id enim colligendum nobis relinqui propheta voluit.

CAP. XXVI.

VERS. 1-8. *Die illa cantabunt canticum istud in terra Judææ, dicentes: Ecce civitas munita, et salutare nostrum ponet murum, et circummurale; aperite portas. Ingrediatur populus custodiens justitiam, etc.*

At illis deletis regnabit in suos Christus, in cœlesti illa Jerusalem, quam Judææ nomine vocavit urbis amplitudinem innuens. Appellat vero et *civitatem Dei* sanctorum in ea degentium vitæ institutum, congruè ad regionem terrenæ illius Jerusalem respiciens: partim quidem, ut rerum veritatem subindicet; partim etiam ut Judæos consolatus, eosdem etiam ad propositorum spem provocet, qui promissis potiti canticum cœleste cantabunt. Est autem *canticum* hujusmodi: *Ecce civitas munita salutare nostrum*. Neque enim *munita* inferior ista in terris, vi capta sæpius et expugnata; sed **324** superior illa, et *munita* et *salutare* (quod *Jesus* vocabulo apud Hebræos significatur) dici queat. Est enim ipse beatorum Salvator, *civitas*, *murus*, et *circummurale*. Cujus *portarum* appellationem, mansionem ibidem existentium aditus nos decet intelligere; quod non Judæis, non Israeli, vel quibuslibet aliis simpliciter, sed iis tantum, qui *justitiam*, qui *veritatem*, et *pacem colunt*, aperiri jubet. De quibus quisquis Dei amore accenditur, illud usurpabit: «Aperite portas justitiæ; ingressus in eas confitebor Domino ⁸⁵» Ideo autem eis *aperiuntur*, *quia in te speraverunt usque in sempiternum*, qui et *habitantes in excelsis*, et civitates eorum vel absoluta mortalis vitæ consummatione, vel impio civitatum eorum statu deletis, sustuleris.

Conveniunt vero ista cum prædictis, ubi munitas civitates in tumultum ita te positurum dixisti, ut a fundamentis eruantur ⁸⁶. At tuos viros *mansuetos*, (quales terram possessuros affirmasti) *humiles* prius, ipso justiciæ tempore *exaltabis*, elataque prius superbiorum capita facies *conculcare*, ceterum *piorum* etiam *via*, nullo superstite qui impediat, *recta futura est*. Nec est ejus rei alia, quam **D** *justi Dei* iudicii causa investiganda. Sunt autem qui præmissa verba de Salvatoris adventu intelligi voluerunt. Eum enim qui arcana illa symbola, de quibus locutus est, tradidisset, Deum vere ab iisdem, qui illa amplexi essent quamvis in carne esset, cognitum iri. Sermonem vero Israeli volunt convenire, a quo (velut e Scripturis didicerat) venturus expectabatur; idque Symeonis et Zachariæ exemplo, sicut jam dictum est, qui sua spe potiti sunt, palam fieri. Tales qui existunt, *monti huic*,

⁸⁵ Psal. cxvii, 19. ⁸⁶ Isa. xlv, 2 seqq.

VARIE LECTIONES.

^k γρ. Χριστός βασιλεύσει. ^l ὄψ. καθέλιες. ^m γρ. ἀφανίσας. ⁿ γρ. εὐσεβῶν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

α'-η'. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσονται τὸ ἄσμα τοῦτο ἐπὶ γῆς τῆς Ἰουδαίας, λέγοντες: Ἴδὸν πόλις ὄχυρά, καὶ σωτήριον ἡμῶν θῆσει τὸ τεῖχος, καὶ περίτειχος. Ἀνοίξατε πύλας, ἐσελθέτω λαὸς φυλάσσων δικαιοσύνην, κ. τ. λ.

Μετὰ δὲ τὴν τούτων ἀπόλειαν Χριστοῦ βασιλεύοντος ^k τῶν ὑφ' αὐτῷ κατὰ τὴν ἐπουράνιον Ἰερουσαλήμ, ἣν Ἰουδαίαν καλεῖ τὸ πλάτος ἐκείνης μηνύων τῆς πόλεως· τὸ δὲ ἐν αὐτῇ τῶν ἀγίων πολίτευμα, **B** πόλιν Θεοῦ, ἀκολούθως τῇ χώρᾳ τῆς ἐπὶ γῆς Ἰερουσαλήμ, ἅμα μὲν ὑποδρῶν τὴν ἀλήθειαν, ἅμα δὲ τοὺς Ἰουδαίους παραμυθούμενος [καὶ] εἰς τὴν τῶν προκειμένων ἐπιπέδα προτρέπων, οἱ τυχόντες τῶν ἐπαγγελιῶν ἔσονται ἄσμα τὸ ἐπουράνιον. Τὸ δὲ ἄσμα: Ἴδὸν πόλις ὄχυρά τὸ σωτήριον ἡμῶν. Ἡ κάτω γὰρ ἐπὶ γῆς οὐκ ὄχυρά πολλάκις ἀίουσα. Ἡ δὲ ἄνω, καὶ ὄχυρά, καὶ σωτήριον, ὅπερ Ἰησοῦς ἡ τῶν Ἑβραίων ἐφη φωνῇ. Αὐτὸς γὰρ τῶν μακαρίων Σωτῆρ, πόλις, τεῖχος τε, καὶ περίτειχος. Ταύτης δὲ πύλας, τὰς διαφόρους τῶν αὐτοῦ μὲν εἰσόδους νοήσομεν, ἃς ἀνοίγειν αἰτήσιν οὐκ Ἰουδαίους, ἢ τῷ Ἰσραὴλ, ἢ τοῖς τυχοῦσιν ἀπλῶς, μόνους δὲ τοῖς δικαιοσύνην, καὶ ἀλήθειαν, καὶ εἰρήνην φυλάττουσι. Περὶ ὧν πᾶς ἐρεῖ θεοφιλῆς: «Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· ἐσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ.» Ἀνοίγονται δὲ αὐτοῖς, ἐπειδήπερ ἐπὶ σοὶ ἠλπισαν ἕως τοῦ αἰῶνος, ὃς καθέλιες τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὑψηλοῖς καὶ τὰς πόλεις αὐτῶν, καθέλιες ^l, συντέλειαν τοῦ θνητοῦ ποιησάμενος βίου, ἢ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν πολιτείας ἠφάνισας ^m.

Συνωδὰ ταῦτα τοῖς εἰρημένοις, ὅτι ἐθηκας πόλεις εἰς χῶμα, πόλεις ὄχυράς, τοῦ πεσεῖν αὐτῶν τὰ θεμέλια· τοὺς δὲ σοὺς πρᾶξις ἄνδρας, οὓς ἐφης κληρονομήσαι τὴν γῆν, ταπεινοὺς ὄντας πρότερον, κατὰ τὸν τῆς δικαιοκρατίας σου καιρὸν ἀνυψώσας, κατακρατεῖν αὐτοὺς τῶν πάλαι ποιήσας ὑπερηφάνων τὰς κεφαλὰς, ὅτε καὶ ἡ τῶν ἀσεβῶν ⁿ ὁδὸς εὐθεῖα, μηδὲν αὐτοῖς ἐκ ποδῶν ἐτι καθεστῶτος, οὐπερ αἴτιον ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασία. Τὴν δὲ προκειμένην βῆσιν τινες ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ἐξέλαβον. Τὸν γὰρ τὰ σύμβολα παραδεδωκότα τὰ μυστικά, περὶ ὧν ἔλεγεν, Θεὸν ὄντα γινώσκειν τοὺς ταῦτα λαβόντας, εἰ καὶ γέγονεν ἐν σαρκί. Τὸν δὲ λόγον ἀρμόττειν φασὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, οἱ καὶ προσεδόκων αὐτὸν, ἐκ τῶν Γραφῶν ὡς ἤξει μαθόντες· ὡς ἐδήλωσε Συμεὼν τε, καὶ Ζαχαρίας, ὡς εἴρηται, τυχόντες ἧς εἶχον ἐλπίδος. Οἱ δὲ τοιοῦτοι προσομολογοῦσιν ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο δώσειν ἀναπαύσειν τὸν Θεόν, δηλονότι τὴν Ἐκκλη-

σιαν, και Χριστός γάρ ἐβόα· « Δεῦτε πρὸς με οἱ κοπιῶντες και πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Δι' αὐτοῦ γάρ ἀπεθέμεθα τὸ τῆς ἁμαρτίας φορτίον, και τοῦ φόβου τῶν ἐπὶ ταύτῃ κολάσεων. Προστίθεται δὲ και τὰ ἐν ἐλπίσιν ἀγαθὰ. Γέγραπται γάρ περὶ τῶν ἁγίων, ὅτι εὐφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. Ἔτα δεικνύσι τὴν ἐπὶ τῇ τῶν μυστικῶν παραδόσει τῆς εἰδωλολατρίας κατάλυσιν, τοῖς τῶν πιστευόντων ποσὶν ὑπενηγμένον τοῦ Σατανᾶ, διὰ τὸν δόντα πατεῖν αὐτοῖς ἐπάνω ὄφρων και σκορπιῶν, και ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθρου. Διὰ μιᾶς δὲ χώρας εἰδωλολατρύσεως, πᾶσας ἐδήλωσεν. Τὰς δὲ χεῖρας ἀνήσει, φησὶν, ὁ τῆς εἰδωλολατρίας εὐρετής, ἐκλυομένης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, δι' ἧς ἐταπεινῶν τὸν ἄνθρωπον. Ἄντι δὲ τῆς ἐνεργείας τὴν χεῖρα παρείληψε, δι' ἧς ὑπέταξεν ἑαυτῷ τοὺς ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς ἐκτισμένους ὑπὸ Θεοῦ. Πρὸς αὐτὴν δὲ τὸν λόγον ἀποστρέψας τὴν Μωαβίτιν, ὄψος καταφυγῆς τοῦ τοίχου τὸ ταπεινούμενον αὐτόν φησι τὸν τῆς ἀπάτης και τῆς εἰδωλολατρίας πρῶστηχότα. . . .

θ-ιε'. Ἠλπισαμεν ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου, και ἐπὶ τῇ μνηρίᾳ ἣ ἐπεθύμει ἡ ψυχὴ μου. Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σὲ, ὁ Θεός, διότι φῶς τὰ προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς. Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς. Πέπανται γάρ ὁ ἀσεβής, κ. τ. λ.

. . . εἰς τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν. Ὅσπερ δὲ ἐν παντὶ ῥήματι Θεοῦ τρέφεται ἡ ψυχὴ, οὕτω και ἐν παντὶ προστάγματι καταυγάζεται. Σπουδὴ τοίνυν ἔστω τὴν δικαιοσύνην μάθεῖν. Διδακτὸν γάρ οὐ φυσικόν, ὡς τὸ ὄρῃν τε και ἀκοῦειν, μυσταγωγός δὲ πρὸς τοῦτο Χριστός, ἐφ' οὗ λέγεται τὸ· Ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ και νῦν τοῖς ἐκ τῶν ἔθνῶν πεπιστευκόσιν ὁ προφήτης παρακαλεῖται, ὅσπερ εἶποι τῷ· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη· ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Καὶ νῦν γάρ ὁ προφήτης πάντας καλεῖ πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν δικαιοσύνην τοὺς ἀνὰ πᾶσιν οἰκοντας τὴν γῆν, ὁ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ μόνους, ὡς τὸν Μωσέως ὁ νόμος· τὸ δὲ ἀπειθεῖν οὐκ ἀζήμιον. Πέπανται γάρ ὁ ἀσεβής οἰχόμενος πρὸς ἀπώλειαν, πᾶς δὲ ἂν μὴ μάθῃ δικαιοσύνην, μηδὲ ποιήσῃ ἀλήθειαν, τὴν ἐν πνεύματι και ἀληθείᾳ δηλονότι λατρεῖαν τε και προσκύνεισιν. Σκιὰ γάρ εἶχεν ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Χριστός δὲ μόνος ἀλήθεια, ὃς και γέγονεν ἡμῶν παρὰ τοῦ Πατέρος δικαιοσύνη, και ἃ δεῖ παραγγέλλει δικαιοσύνη τέ ἐστὶ και ἀλήθεια. Αἴρεται δὲ ὁ ἀσεβής, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. Φησὶ γάρ· « Ἐάν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. » Καὶ πάλιν· « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται. » Μὴ συνῶν γάρ Χριστῷ, πῶς δύναται τὴν δόξαν αὐτοῦ; Λαμβάνεται δὲ τοῦτο και εἰς τὸν διὰ-

A id est Ecclesiae, requiem daturum Deum profitentur. Christum enim ita inclamasse legimus : « Accedite ad me, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos ⁸⁶. » Per eum siquidem peccatorum onere non levati modo, sed debita etiam poena liberati sumus. Adjunxit **325** vero et futurorum bonorum spem. Scribitur enim de sanctis, quia « lætitia sempiterna super caput eorum ⁸⁷. » Insinuat deinde arcanarum rerum traditione idololatriæ interitum, subjecto credentium pedibus Satana per eum qui serpentes et scorpiones pedibus calcare ⁸⁸, omnemque hostis potentiam superare facit. Deinde unius idololatriæ regionis nomine cunctas significat. Ad hæc, quod idololatriæ auctorem manus suas remissurum dicit, de adempta **B** potestate, qua hominem deprimebat, intelligit. Manum enim pro vi illa agendi, qua sibi homines ad bona opera creatos subjugavit, usurpavit. Converso deinde ad Moabitidem sermone, per dejectionem altitudinem muri refugii, ipsum fraudis et idololatriæ præsidem deturbatum iri significat. . . .

VERB. 9-15. Speravimus in nomine tuo, et in memoria quam desideravit anima mea. De nocte vigilat spiritus meus ad te, Deus, quia lux judiciorum **326** tua super terram. Justitiam discite, qui habitatis terram. Cessavit enim impius, etc.

. . . . In diem crastinum. Ut autem omni verbo Dei nutritur anima, sic quolibet præcepto illustratur. Justitiam ergo discere cura sit; quam disciplina, non natura largitur, ut auditum, ut visum. Sed est hujus disciplinæ mystes et initiator Christus, in quem illud est, quod omnes a Deo docendos esse scribitur ⁸⁹. Istud vero illis etiam nunc præcipit propheta, qui de gentium numero fidem amplexi sunt : cujusmodi est illud : « Audi e hæc, omnes gentes; attendite, omnes qui habitatis terram ⁹⁰. Nam et isto loco propheta universæ terræ incolæ, non Judæos tantum, ut Mosis illa lex, ad evangelicam justitiam invitat; a qua qui abhornerint, impune non tulerunt. Cessavit enim impius delatus ad interitum; omnis nimirum qui justitiam non discit, neque veritatem fecit, id est, qui positum in spiritu et veritate cultum adorationemque non observat. Umbra enim futurorum bonorum lex habuit ⁹¹. Sed Christus unus veritas ⁹², idem nobis a Patre justitia existit, et quæ annuntiat, justitia sunt et veritas. Tollitur autem impius, ne videat gloriam Dei. Ait enim : « Nisi credideritis quod ego sum, in peccatis vestris moriemini ⁹³. » Deinde : « Qui credit in Filium, non judicatur; qui autem non credit, jam judicatus est ⁹⁴. » Qui enim Christi gloriam, qui cum Christo non fuerit, videre possit? Potest vero et istud, in diabolum vecor-

⁸⁶ Matth. xi, 28. ⁸⁷ Isa. lxi, 7. ⁸⁸ Luc. x, 19. ⁸⁹ Joan. vi, 45 ⁹⁰ Psal. xlviii, 2. ⁹¹ Hebr. x, 1; ⁹² Joan. xiv, 6. ⁹³ Joan. viii, 24. ⁹⁴ Joan. iii, 18.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. γάρ. P γρ. δὴ.

PATROL. GR. LXXXVII.

desque Judæos usurpari. Cum **327** enim iis Deus amittitur, qui *justitiam non didicerunt*, ea prophetæ, quæ ab incredulitate Judæorum profecta est, in recordationem subit ignoratio. Dei siquidem Filius, Patris *brachium*, quo cuncta effecta sunt, appellatus ⁹⁵, ideoque incarnatus ut terræ incolæ per fidem justificaret, ea quæ naturam et rationem exsuperant, ad divinitatis suæ probationem operabatur. Indeque est quod aiebat : « Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere ⁹⁶. » Ceterum præterquam quod, qui videbant et docuebantur, non credebant, Samaritanum ⁹⁷, dæmoniacum, temulentium ⁹⁸, fabrique filium ⁹⁹ contumeliose vocabant. Imo et servatis gentibus, cum zelo flagrarent improbo, *igne potius consumi*, quam in easdem servatas intueri malebant. Quod in ipso Salvatoris ortu passos esse, quia puer natus esset nobis Filius, propheta significavit ¹.

Iade est igitur, quod, conversa ad Patrem oratione, eundem sic alloquitur : *Domine, excelsum brachium tuum, et nesciebant*, quia nimirum tantam vulgarem aliquem hominem despicerent, quem ab operibus cognoscere debuerant. At jam *erubescunt*, adjicit, ejus a morte resurrectionem intuiti; quo tempore pecunia militibus numerata, ne ad omnes rei fama perveniret, impedire frustra conati sunt. *Erubescunt* rursus vel tum maxime, cum in Patris gloria venientem intuebuntur; cum Sponsi thalamo, solo patrum nomine (quorum erant promissiones, et legislatio, et testamentum), commendabiles excludentur. Nunc autem, et tunc ^C etiam gentes *æmulabuntur*, cum igni perpetuo tradentur. « Ipsi enim, scribitur, ad æmulationem me provocaverunt in eo quod non erat Deus, sed eos ipse in non gente provocabo ². » Postulat autem propheta a Deo, ut eis ipse secum *pacem* largiatur. Ita enim cumulatam et perfectam a te gratiam, inquit, inibimus, qui tantis a te beneficiis per patres affecti sumus. Potest et istud ad se retulisse propheta videri, quasi inter multa Dei in se beneficia, et istud quoque permaximum profiteatur, si genti sive *pacem* ab eodem impetret; juxta illud; « Justificati **328** igitur ex fide pacem habemus apud Deum, per Dominum et Salvatorem *Jesum Christum* ³. » Quod certe cum acciderit, in Dei sortem et possessionem transibimus, ^D *nullum alium agnoscentes*, sed divinæ legi, quæ Dominum Deum adorare, eique soli servire præcipit ⁴, obediētes. *Pacem* rursus et eum fortasse, de quo : « Ipse enim est pax nostra ⁵, » legimus, appellavit.

Deinde, quod *omnia reddidisti* dixit, de peccatorum pœnis, quas digne pertulerunt, nonnulli intelligunt. Illis enim, aiunt, merito nobis inflictis, eum tu nobis dato, qui solus odio tuo liberare possit. Ratione siquidem dominii *omnia tua* sunt.

⁹⁵ Luc. i, 51. ⁹⁶ Joan. x, 37. ⁹⁷ Joan. vii, 20; Joan. viii, 48, 52. ⁹⁸ Matth. xi, 19; Luc. vii, 34. ⁹⁹ Marc. vi, 3. ¹ Isa. ix, 6. ² Deut. xxxii, 21. ³ Rom. v, 1. ⁴ Deut. vi, 13; Matth. iv, 10. ⁵ Ephes. ii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

¶ 1. ἰσ. φασί. ¶ 2. ἰσ. γάρ.

ἄβολον, καὶ τοὺς ἀγνώμονα; Ἰουδαίους. Ἀπειλοῦντος γὰρ τοῦ Θεοῦ τοῖς μὴ *μανθάνουσι δικαιοσύνην*, εἰς ἀνάμνησιν ὁ προφήτης ἦλθε τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἐξ ἀπειθείας ἀγνοίας. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς *βραχίον* λεγόμενος τοῦ Πατέρος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, σαρκωθεὶς ἵνα δικαιοῦσιν τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς διὰ πίστεως, τὰ ὑπὲρ φύσιν καὶ λόγον εἰργάζετο, διὰ τούτων, ὡς Θεὸς εἶη, δεικνύς. Διόπερ ἐφασκεν· « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατέρος μου, μὴ πιστεῦτέ μοι. » Οἱ δὲ ὀρώντες καὶ διδασκόμενοι, πρὸς τῷ μὴ πιστεῦειν, Σαμαρείτην, καὶ δαιμονῶντα, καὶ μέθυσον, καὶ τέκτονος· ἐκάλουν υἱόν. Σωζόμενον δὲ τῶν ἐθνῶν, πονηρῶ καίωμα; ζήλω, *κυρλικανεστο* γενέσθαι μάλλον ἤθελον, ἢ ταῦτα βλέπειν σωζόμενα. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῆ τοῦ Σωτῆρος γεννήσει πεπονηθέναι φησὶν αὐτοὺς ὁ ^B προφήτης, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν Υἱός.

Διὸ πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν ὁ προφήτης· *Κύριε, ὑψηλός σου ὁ βραχίον, καὶ οὐχ ἤδειςαν*. Ὁ; δὲ κοινῶς τινος ὑπεροπῶντες ἀνθρώπου, διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν ἐπιγινώσκουσιν ὀφειλοντες. Γινόντες δὲ αὐτοῦ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάβωσιν, *αἰσχυνθήσονται*, ὅτε καὶ ἀργύρια ἰκανὰ τοῖς στρατιώταις ἔδωκαν, ὡς ἂν μὴ πᾶσιν ἐκπυστον γένηται. *Αἰσχυνθήσονται* δὲ καὶ ὅτ' ἂν ἰδῶσιν αὐτὸν ἐρχόμενον ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατέρος, ὅτε καὶ τοῦ νυμφῶνος ἐκκλειονται οἱ διὰ τοὺς πατέρας τετιμημένοι. Αὐτῶν γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ διαθήκη, νῦν δὲ καὶ τότε τὰ ἔθνη *ζηλώσουσι* πῦρ τῷ αἰωνίῳ παραπεμπόμενοι. ^C « Αὐτοὶ γὰρ, φησὶ, παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῶν, καὶ γὰρ παραζήλωσάσιν αὐτοὺς ἐπὶ οὐκ ἔθνει. » Ὑπὲρ δὲ τούτων αἰτεῖ τὸν Θεὸν ὁ προφήτης τὴν πρὸς αὐτὸν *εἰρήνην* τοῦτοις δωρῆσασθαι. Οὕτω γὰρ πλήρη παρὰ σοῦ τὴν χάριν ληψόμεθα, τοσαῦτα διὰ τοὺς πατέρας τετιμημένοι. Καὶ περὶ ἑαυτοῦ δὲ τοῦτο λέγοι ἂν ὁ προφήτης ὁμολογῶν, ὡς πολλὰς παρὰ σοῦ λαθῶν εὐεργεσίας, ταύτην μεγίστην ὁμολογήσω τὴν πρὸς σὲ τοῦ ἔθνους *εἰρήνην*. Κατὰ τὸ· « Δικαιοθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὐ δὲ γεγονότος, κτήσας ἐσόμεθα καὶ κληῖρος Θεοῦ, οὐδένα *ἄλλον εἰδότες*, τῷ σὺ νόμῳ πειθόμενοι λέγοντι· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Λέγοι δ' ἂν *εἰρήνην* καὶ τὸν περὶ οὗ λέγεται, « Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. »

Τὸ δὲ, *πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν*, φασὶν τινες δηλοῦν τὴν κατ' ἀξίαν τῶν ἀμαρτημάτων δίκην αὐτοῖς ἐπαχθεῖσαν. Ἐκεῖνων γὰρ δικαίως ἡμῖν ἐπαχθέντων, ὅς τὸν μόνον ἀπαλλάξαι τῆς πρὸς σὲ δυσμενείας δυνάμενον. Λόγῳ μὲν ὁ *δεσποτείας ἅπαντα σά*.

Γένοιτο δὲ διὰ Χριστοῦ καὶ λυτρωθέντας ἡμᾶς τῆς Ἀ
 ἐν ἁμαρτίαις νεκρώσεως, οικειώσιν ἔχειν τὴν σὴν,
 ὅτε καὶ τῶν ἐβρῦσθημεν εἰδότες, *ἄλλον οὐκ ἐτι
 γνωσόμεθα*. Οἱ δὲ ἢ τῇ στερήσει τῆς ζωτικῆς δικαιο-
 σύνης ἐμπείναντες, καὶ νεκρωθέντες διὰ τὰ τῷ
 Θεῷ, μένουσιν οὕτως, οὐκ ἔχοντες *ἴασιν*, μηδὲν τῶν ἐπι-
 σταθμῶν πνευματικῶν διδασκάλων πειθόμενοι.
 Διὸ φειδόμενος αὐτῶν, ἀπολέσθαι πεποιήσας, μὴ
 παριδῶν ἢ ἐν κακίᾳ χρόνον ἐπιζητῆσαι μακρότερον,
 ὡς ἂν μὴ χείρους ᾖσιν ἐν τοῖς τῆς ἁμαρτίας γεννή-
 μασι, ὡς ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ τὰ ρκ' συνέτεμεν
 ἔτη, καὶ τὰ ο' τὰ διὰ τοῦ παρόντος εἰρημένα προφή-
 του, συμφώνως οἷς ὁ νζ' λέγει ψαλμός· « Ἄνδρες
 αἱμάτων καὶ ὀδῶν οὐ μὴ ἡμισεύσουσι τὰς ἡμέρας. »
 Καὶ πάλιν· « Μὴ ἀναγάγῃ με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν. »
 Τινὲς δὲ φασὶ δύνασθαι νοεῖν νεκρούς καὶ οὐκ ἔχει-
 ρεν ὁ Χριστὸς, ὡς τὸν Λάζαρον· οὗς οὐκ ἂν ἔτερος
ἀνάστησεν ἰατρός. Ὅπερ ἔδει σκοποῦντα τὸν Ἰσ-
 ραὴλ, Θεὸν ὁμολογῆσαι Χριστόν. Τοῦτο δὲ μὴ ποιήσας,
 ἀπώλετο. Πλὴν οὐκ ἄρδην. Σέσωσται γὰρ τὸ κατὰλειμ-
 μα. Πᾶν δὲ ἄρσεν αὐτῶν ἐστί, τὸ ἠγούμενον τάγμα.
 Τὸ γὰρ ἄρσεν ἡγεῖται τοῦ θήλεως. Εἰ ποῖς δ' ἂν καὶ τοὺς
 ἐν συνέσει τῇ τοῦ νόμου νεανικοὺς κατὰ τὸ προφητικὸν
 τό· Πορεύσομαι πρὸς τοὺς ἀρούς, καὶ λαλήσω πρὸς
 αὐτούς. Καὶ ἰδοὺ ὁμοθυμαδὸν συνέτριψαν ζυγὸν,
 διεβρόχσαν δεσμούς. Τοιοῦτον καὶ τό· « Οὐαὶ ὑμῖν,
 Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί· » οἷς αἰτεῖ
προστεθῆναι κακὰ. Οὐ μόνον γὰρ τῆς πρὸς Θεὸν
 ἐξέπεσον οικειότητος, δι' ἣν εἰς αὐτὸν ἐπαρνήσαν,
 ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐκ τῶν πολεμίων ἀπώλοντο συμ-
 φοραῖς. Τοὺς δὲ ἄρσενας βρῆθέντας, καὶ ἐνδόξους
 ἐκάλεισεν, ὡς τῶν λοιπῶν ὑπερέχοντας, ὡς περ οὖν καὶ
κακὰ, τὰ κακωτικά. Ὡς τὸ, « Ὁ κτίζων κακὰ. » Καὶ τὸ,
 « Οὐκ ἐστὶ κακία ἐν πόλει, ἣν Κύριος οὐκ ἐποίησεν. »
 ierunt. *Masculos* rursum, quod superius dixit, eosdem esse *gloriosos*, tanquam reliquis superio-
 res : ut *mala* etiam, quæ inferendi mali facultatem habeant, appellat ; cujus generis est illud : « Qui
 creavit mala ¹¹. » Et illud : « Non est malum in

Utinam vero et nos per Christum a peccati morte
 redempti consortio tuo potiamur, qui etiam, qui-
 busnam liberati sumus minime ignorantes, alium
 amplius non sumus agniture. Qui enim in priva-
 tione vitalis justitiæ immorantur, Deoque propter
 peccata mortui sunt, ita illi ideo manent deplorati,
 quod nullis spiritualibus medicis, quibus sanandi
 facultas fuerat, obtemperantes esse voluerunt :
 indeque est, quod parcens eis, *perire fecisti* intulit,
 qui tempus ad sceleris amplificationem non pro-
 duxisti, ne ei et ipsi deteriores cumulandis peccatis
 evaderent : ut cum in diluvio 120 annos, et illos
 deinde 70, cujus noster hic propheta meminit,
 contraxit ; juxta quod psalmo LVII, in hæc verba
 legitur : « Viri sanguinum et dolosi, non dimidia-
 bunt dies suos ⁶. » Et rursum : « Ne revoces me
 in dimidio dierum meorum ⁷. » Aiunt vero non-
 nulli esse etiam hic posse *mortuos* intelligi, qui, ut
 Lazarus, essent a Christo in vitam revocati ; quos
 quia nullus *suscitare medicus* potuisset, ad id
 Israellem advertere, et Christum confiteri debuisset,
 quod cum facere noluisse, paucis exceptis (servatæ
 enim reliquiæ aliquæ ⁸) ipsum *perisse*. *Masculi*
 porro nomine, principes et duces ideo intellexit,
 quod feminæ debeat *masculus* anteire. Dicas et hos
 etiam, qui consilio, et legis intelligentia, tanquam
 juvenes robore pollerent, juxta propheticum illud
 significari : **329** Vadam ad primores, et dicam
 eis : Et ecce unanimiter contriverunt jugum, con-
 fregerunt vincula ⁹. » Tale est et illud : « Væ vobis,
 Scribæ et Pharisei ¹⁰, » etc. Deinde *mala addi*
 postulat : non solum enim Dei familiaritate, propter
 contumeliam quam ipsi intulerunt, exciderunt, sed
 variis etiam hostium injuriis graviter afflicti per-
 civitate, quod non fecerit Dominus ¹¹. »

15-18. Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου ἐν θλί-
 ψει μικρῇ ἢ παιδείᾳ σου ἡμῖν. Καὶ ὡσεὶ ὠδίνουσα
 ἐγγίζει τοῦ τεκεῖν, καὶ ἐπὶ τῇ ὠδίνι αὐτῆς ἐκέκρα-
 ξεν, οὕτως ἐβρῆθημεν τῷ ἀγαπητῷ σου, κ. τ. λ.

Ἐσσεύετο παροῦσαν τὴν καθόλου κρίσιν ὁ προφήτης
 ἔρων, καὶ τῷ τοῦ Θεοῦ παριστάμενος βήματι, ποτὲ
 μὲν ἐξομολογεῖται, ποτὲ δὲ ἰκετεύει, ποτὲ δὲ εὐχα-
 ριστεῖ. Καὶ ποτὲ μὲν καταλέγει τὰς ἐκ Θεοῦ τοῖς
 ἀγαθοῖς ἀμοιβὰς, ποτὲ δὲ τὰς κατ' αὐτῶν καταλέγει
 τιμωρίας, πάντα *παιδεύων* ἡμᾶς ἄπερ αὐτὸς ἐκ
 τοῦ Πνεύματος ἐλαιδεύετα. Φησὶν οὖν ὡς ὅτε και-
 ρὸς ἦν, τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὑπὲρ τῶν τῆς
 εὐσεβείας ἀγώνων δεύοντες, ὑπὸ τῆς σῆς ἐδυνα-
 μούμεθα *μνήμης*, ὡς τε λέγειν, θλιδόμενοι, ἀλλ' οὐ
 στενοχωρούμενοι. Δωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπό-
 μενοι. Καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. Ἐπαί-
 δευσεν γὰρ ἡμᾶς ἡ θλίψις, εἰδότες ὅτι ἐν ἀγαπᾷ

VERS. 16-19. Domine, in afflictione recordati sumus
 tui : in tribulatione parva doctrina tua nobis. Et
 sicut parturiens appropinquat ad partum, eam do-
 lore suo clamat, sic facti sumus dilecto tuo, etc.

Non aliter quam si præsens judicium omnium
 intueatur propheta, stetque ante ipsum Dei tribu-
 nal, aliquando quidem confessione, aliquando verb
 precibus, aliquando etiam gratiarum actione utitur.
 Imo vero quandoque collata in bonos a Deo bene-
 D ficia, quandoque etiam malorum pœnas recenset ;
 ut nos illis omnibus, sicut prius a Spiritu fuerat
edoctus, erudiat. **330** Sic igitur loquentes indo-
 cit : Cum sese obtulerunt tempora, viam angustam
 et tritam pro religionis certaminibus ambulante ;
 tantum tui *recordatione* potuimus, ut nos afflictos
 quidem fuisse, sed non oppressos ; persecutiones
 passos, sed non derelictos ; dejectos, sed non in-

⁶ Psal. LIV, 21. ⁷ Psal. CI, 25. ⁸ Isa. x, 22 ; Rom. ix, 27. ⁹ Jerem. v, 5. ¹⁰ Matth. xxiii, 13.
¹¹ Isa. XLV, 7. ¹² Amos III, 6.

VARIÆ LECTIONES.

⁶ ἢ γάρ. ⁷ ἢ γρ. ἁμαρτήματα. ⁸ παραδοῦς.

teremptos dicere valeamus. Nos enim ipsa *erudiebat* afflicto; qui eum a Domino amari, quem castigat, non ignoraremus ¹³. Cum tuo siquidem in nos amore collata quævis *afflictio parva* nobis videbatur, qui non condignas hujus sæculi passiones ad venturam gloriam, quæ revelabitur in nobis ¹⁴, esse putaremus. Hinc est igitur, quod omni tolerata *afflictione*, præguanti, jamjamque *parturienti* mulieri similes effecti sumus; qui *dilectum tuum*, id est unigenitum Verbum, et immissum nobis religionis tuæ *timorem* intus retinentes, fortiter olim sustinimus, veriti scilicet, ne utrumque, quod ipsi conceperamus, in nobis abortiretur. Non igitur spe excidimus, qui finem amborum, *salutem spiritus* nostri, habeamus. Ex quo enim illum *peperimus*, eos qui versantur in terra si æmulari studeant, nobis non fore dissimiles aperte docuimus, nam qui *timorem* hunc non *acceperint*, neque *spiritum salutis pepererint*, sed sine fœtu et fructu remanserint; spe illa, quæ a te est, *excident*, qui autem tuas partes secuti, quamvis ad mortem usque contra peccatum *decertarint*; ea tamen nunquam, quæ a te est, vita privabuntur. *Resurgent enim mortui*: vel, secundum Aquilæ, Symmachi, et Theodotionis interpretationem, *vivent mortui tui*. Sed enim *mortuorum* ejus nomine, quosnam præter sanctos ipsius intelligas, qui sunt a supradictis mortuis alii? Qui enim *mortui* sunt, vitam habere non valeant, si morte digna admiserint: contra autem *mortui* Domini, qui omnia propter ipsum passi sunt; de quibus non tanquam *mortuis*, sed tanquam a *dormientibus* reliquorum est interpretatio; priore quidem ratione, *expergefient*, qui sunt in monumentis; **331** altera vero *exsultabunt*, aut *laudabunt*, secundum Aquilam: aut *jubilabunt*, secundum Theodotionem. Dormitio enim sanctorum *mors* appellatur. At fuerit eis resurrectionis causa *ros ille tuus*, id est a te effusum Verbum illud unigenitum, quod vivificas guttas suas in proprios *mortuos* instillans, eadem opera et eorum, quæ humanitus admiserunt, medelam afferet; et eorum, qui in terra dispersi sunt, *resurrectionem* corporum largitur: non aliter quam ros ille solet oculis subjectus, quem paulatim cælo demissum commissa terræ semina nutrire et augere videmus. Qualia de ipsorum *terra*: ideoque. tanquam Deo *exciderint*, luituros significavit.

Sed non desunt, qui verba hæc ita interpretentur: Qui multo in Deum amore adversus sceleratos Judæorum ausus propheta excitatus *eis mala addi* postularat; cum eorum jam nomine Deum deprecari deberet, si quid illis condoleret; eam jam pro sui defensione utilitatem proponit, quæ ex *damnis et calamitatibus* divinitus immissis percipitur; solere ejus in nobis Dei *recordationem* exci-

A Κύριος παιδεύει. Τῷ γὰρ σὺ πόθῳ πᾶσα θλίψις μικρά τις ἡμῖν ἐνομιζέτο λογιζομένοις, ὡς Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλύπτεσθαι εἰς ἡμᾶς. Διὸ πᾶσαν ὑπομένοντες θλίψιν, ἐφκειμεν κούση γυναικί, καὶ ὅσον οὐπω μελλούση τεκεῖν. Καὶ τὸν γὰρ ἀγαπητὸν σου καὶ μονογενῆ Λόγον ἔχοντες ἔνδον, καὶ τὸν ἡμῖν κατασπαρέντα φόβον τῆς σῆς εὐσεβείας πάλαι ἐκαρτεροῦμεν γενναίως, δεδιότες ἐξαμβλῶναι τὸν ἐν ἡμῖν ἀγαπητὸν σου κούσιον, καὶ τὸν φόβον τὸν σόν. Τοιγαροῦν οὐκ ἐσφάλμεν τῆς ἐλπίδος, τέλος ἀμφοῖν τὴν σωτηρίαν τοῦ πνεύματος τοῦ ἡμετέρου κτησάμενοι. Τοῦτο γὰρ ἀπογεννησάντες φανερόν τοῖς ἐπὶ γῆς κατεστήσαμεν, ὡς ἂν ζηλοῦντες γένοιτο παρακλησίοι. Μὴ λαβόντες γὰρ τοῦτον τὸν φό-

B βον, μηδὲ τεκόντες τὸ πνεῦμα τῆς σωτηρίας, ἄγνοιοι δὲ καὶ ἄκαρποι μέιναντες, ἐλπίδος ἐκπεσοῦνται τῆς παρὰ σοῦ. Οἱ δὲ τῆς σῆς ὄντες μερίδοι, εἰ καὶ μέγχι θανάτου πρὸς τὴν ἀμαρτίαν διαγωνίσαιντο, τῆς παρὰ σοῦ ζωῆς οὐκ ἀποπεσοῦνται ποτε. Ἀναστήσονται γὰρ οἱ νεκροί· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ζήσονται οἱ τεθνεώτες σου. Ἡ κατὰ Σύμμαχον καὶ Θεοδοτίωνα, ζήσονται οἱ νεκροί σου. Νεκροὶ δὲ αὐτοῦ τίνας; ἂν εἰεν, ἢ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ μάρτυρες ἕτεροι ὄντες παρὰ τοὺς ἄνω λεχθέντας νεκρούς; Οἱ δὲ νεκροὶ ζῶην οὐ μὴ ἔδωκαν, ὡς ἡμαρτηκότες πρὸς θάνατον. Νεκροὶ δὲ Κύριον, οἱ πάντα δι' αὐτὸν ὑπομείναντες (περὶ ὧν οὐ τεθνηκότων, ἀλλ' ὡς κοιμηθέντων ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ) κατὰ μὲν τὸ πρῶτον, ἐξυπνίσθηθε ἵ οἱ ἐν τοῖς μνημείοις· κατὰ δὲ τὸ δευτέρον, Ἀγαλλιάσονται, ἢ αἰνέσουσιν κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἢ ἀλαλάξουσιν, κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα. Κοίμησις γὰρ ἕνομάζεται τῶν ἁγίων ὁ θάνατος. Αἰτία δὲ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῖς ἢ παρὰ σοῦ δρόσος, ὁ μονογενῆς σου Λόγος δηλαδὴ, ὃς ἐπιστάξας τὰς ἑαυτοῦ ζωποιοὺς σταγόνας τοῖς αὐτοῦ νεκροῖς, ὁμοῦ μὲν ἴσασιν τῶν ἀνθρωπίνως αὐτοῖς ἡμαρτημένων παρέξει, ὁμοῦ δὲ ἀνάστασιν τῶν ἐπὶ γῆς ἐσπαρμένων σωματων, ὡς ἢ δρόσος ἢ αἰσθητὴ ἡμέρα κατιούσα πρὸς γῆν, ἐκτρέψει καὶ αὔξειν ποιεῖ τὰ ἐναποκείμενα σπέρματα. Ἄλλ' οὐ τὰ τῶν ἀσεβῶν τοιαῦτα. Περσῆται γὰρ αὐτῶν ἡ γῆ. Ὡς οὖν ἐκπεσόντες Θεοῦ, αὐτοῖς σώμασι καὶ ψυχαῖς εἰς τιμωρίαν παραδοθήσονται.

impis dici certe non possunt. *Cadet* enim, ait, cum animabus ipsis et corporibus poenas esse

D Τινὲς δὲ τὴν ῥῆσιν οὕτως ἐρμήνευσαν· Ἐκ πολλῆς ὁ προφήτης φιλοθείας κατὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν τοιμημάτων κινηθεῖς, καὶ φήσας, Πρόσθετε αὐτοῖς κακὰ, Κύριε· δέον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλεῖν τὸν Θεόν, εἴ γε τούτοις συνέπασχε, τὸ τῶν κακωτικῶν θλίψεων πρὸς ἀπολογίαν ἐπήνεγκε χρήσιμον, ὡς Θεοῦ μνήμην πέφυκα πᾶσιν ἐργάζεσθαι, ὥσπερ οὖν λήθην οἶδε ποιεῖν εὐροῦντα τὰ πράγματα. Ἐν θλίψει γάρ

¹³ Hebr. xii, 6. ¹⁴ Rom. viii, 18.

VARIÆ LECTIONES.

γρ. γάρ. x γρ. ἐξυπνίσονται.

μικρα παιδευόμεθα, Θεοῦ τὴν ὀργὴν συγκεραυνούν-
 τος πᾶσιν ἡμέρας. Ἐξ ἀγάπης ἄρα τὸ, Πρόσθετε
 αὐτοῖς, ἔφη, κακὰ. Προαιρέσει γὰρ ἀκάρπῳ λυσίτε-
 λούντως ἀνάγκη προσφέρεται. Τοιοῦτον τὸ· « Ἐν
 κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἄγχις τῶν
 μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. » Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς, φησί,
 κατ' ἐκείνους ἐπὶ τῷ ἀραπητῷ σου διετέθημεν υἱῶν·
 δίχην δὲ μᾶλλον ὠδινούσης γυναικὸς, τῶν ταῦτα
 τολμώντων κατεδοήσαμεν τὴν ψυχὴν ὀδυνώμενοι.
 Τοιοῦτος Ἡσαίας βοῶν· « Ὑμεῖς δὲ προσαγάγετε
 ὦδε, υἱοὶ ἀνομοί, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνῃς. Ἐν
 τίνι ἐνετροφήσατε, καὶ ἐπὶ τίνι ἠνοήξατε τὸ στόμα
 ὑμῶν; » Περὶ ὧν ἔφασκε καὶ Δαβὶδ· « Σκοτισθή-
 σονται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, » καὶ τὸν
 νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον. Τινὲς δὲ θλι-
 ψίν μικρὰν, τὴν μὴ χωροῦσαν εἰς ἔργα φασὶν
 ἀπειλῆν. Φιλανθρώπως γὰρ ἀπειλεῖ Θεὸς, φόβῳ τῶν
 κακῶν ἀπειρῆσαι βουλόμενος. Οὐ μισεῖ γὰρ τὸ ἴδιον
 πλάσμα, οὐδὲ παρήγαγεν Ἰ ὧς ἀν τιμωρήσεται. Εἰ
 γὰρ ἦν τοιοῦτος, ἐνῆν αὐτῷ καὶ σωπῆ τὴν τιμωρίαν
 ἐργάζεσθαι. Νῦν δὲ σώζειν ἐθέλων προαπειλεῖ.

Ἐπεὶ τοίνυν φησὶ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα γέγονεν,
 ὧς διὰ μεγάλων τιμωριῶν τὸ χρέος ἐκτινύονται, χρεῖα
 τοῦ σου ἀραπητοῦ τὰς συμφορὰς ἡμῖν διαλύοντος
 χάριτι. Ἄφ' οὗ γὰρ κατὰ τὴν προφητείαν ἡ παρθέ-
 νος λέγεται τετοκεναί, πανταχοῦ εὐαφρόμως μνημο-
 νεύει τοῦ παιδίου. Οἱ δὲ λέγοντες ἐκ φιλοθεας γενέ-
 σθαι τῷ ἀραπητῷ τοῦ Πατέρος ὅπερ ὠδίνουσα γυνή,
 ἐμμένουσι τῇ τροπῇ, σωτηρίας λέγοντες πνεύματα
 τρεῖς ἐπὶ τῆς γῆς· ὅπερ ἀρμόττει προφη-
 ταις, ἀποστόλοις τε καὶ εὐαγγελισταῖς. Τῆς γὰρ
 θείας μυσταγωγίας ἀνωθεν πλουτοῦντες τὰ σπέρ-
 ματα, τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς πνεῦμα σωτηρίας ἐξέτε-
 κορ, τὴν ἐν πνεύματι δηλονότι διδασκαλίαν. Φίλον
 γὰρ τῇ Γραφῇ πνεῦμα καλεῖν ἐσθ' ὅτε τὰς τιμῶν
 συγγραφὰς, κατὰ τὸ· « Δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ
 ἐκ τοῦ θεοῦ εἰσίν. » Πνεύματι γὰρ ἀγίῳ τὸ σωτή-
 ριον κήρυγμα λέγεται, κοσμικῷ δὲ, τὰ τούτῳ μαχό-
 μενα. Διὸ φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα
 τοῦ κόσμου τούτου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ
 τοῦ Θεοῦ. » Πνεῦμα τοίνυν σωτηρίας, τὸ εὐαγγελι-
 κὸν ἐκάλεισε κήρυγμα τὴν αἰώνιον ζωὴν προξενούν.
 Τινὲς δὲ φασὶν τὴν ἐκ τῆς ἀπειλῆς ὠφέλειαν ἐμφα-
 λειν. Ὡς ἀγαθὸν γὰρ σπέρμα εἶναι ὅσον φόβον δεξά-
 μενοι, καὶ τούτον κυοφορήσαντες, ἐν καιρῷ τῷ δέοντι
 σωτηρίας ἐκαρπώσαμεθα. Ἐτι γὰρ οὖσιν ἡμῖν ἐπὶ
 γῆς καιρὸν μετανοίας ἐχαρίσω, μὴ προαιελῶν τῇ
 κατ' ἀξίαν δίχῃ, ἀλλ' ἐνδοῦς ἐπιστραφεῖσι σωθῆναι.
 Καὶ νεκροὶ ὄντες τοὺς παραπτώμασι, νῦν ἐγεροθη-
 σόμεθα ὡς ἀπὸ μνημεῶν ἀντιλήψεως τυχόντες τῆς
 παρὰ σοῦ. Ὅφ' ἢ τελούντες, ἀγαλλιασόμεθα τῶν
 κακῶν ἔργων ἀπεσχημένοι. Τὸν ὅσον γὰρ ἔλεον ὧς

tare, quæ rebus prosperis et ad voluntatem fluen-
 tibus obliteratur. Nos enim *parva erudit afflictio*,
 quovis iram Deo mansuetudine temperare in om-
 nes libuit. Est igitur benevolentia et charitatis,
 quod *eis mala adjici* propheta postulavit; cum nul-
 lius frugis voluntati utiliter ipsa vis accedat neces-
 sitatis. Tale illud est : « In campo et freno maxillas
 eorum constringe, qui non approximant ad te ¹⁶. »
 At nos, ait, ut illi, nequaquam *in dilectum* filium
 tuum sumus affecti; quin potius *parturientis* instar
 mulieris, illos qui ista conati sunt, magno
 animi dolore vociferantes arguimus. Talem agno-
 scas Isaiam, ubi ita inclamat : « Vos autem acce-
 dite huc, filii, semen adulterorum et fornicariae. In
 quo vos deliciati estis? et in quo aperuistis os ve-
 strum ¹⁷? » De his et illa sunt Davidis : « Obtene-
 brentur eorum oculi ne videant; **332** et dorsum
 eorum semper incurva ¹⁷. » Quidam vero *afflictio-
 nem parvam*, eas tantum minas intelligunt, quæ ad
 opus usque non excurrunt : cum pro sua in homi-
 nes benevolentia hoc tantum sine, ut eos a malis
 arceat, Deus minitetur. Non enim suum ipse odit
 figmentum; neque, ut ulciscatur, in lucem educit;
 quod alioquin, si talis esset, eidem vel non præmonenti
 liceret. At nunc minas præmittit, ut servare
 se velle doceat.

Quoniam igitur, ait, eo res nostræ reciderunt,
 ut magnis ultionibus debitum nobis luendum sit :
dilecto tuo, qui gratis calamitates nostras tollat,
 opus est. Statim enim ex quo, secundum propheta-
 m, virgo peperisse audita est, opportune ubique
 pueri mentionem facit. At qui se divinitatis amo-
 re *dilecto* Patris instar mulieris *parturientis* fuisse
 dicunt, eidem loquendi figuræ insistent, dum *spi-
 ritum salutis* iis, qui sunt *in terra*, peperisse se in-
 ferunt; quod prophetis ipsis, apostolisque atque
 adeo evangelistis convenit, qui divinx mystagogiæ
 seminibus superne ditati, iis qui sunt *in terra sa-
 luti spiritum*, id est spiritalem doctrinam, *pepere-
 runt*. Est enim Scripturæ usitatum, ut quorundam
 aliquando scripta, *spiritus* appellatione diguetur,
 quale est illud : « Probate spiritus an ex Deo sunt ¹⁸. »
 Opera siquidem Spiritus sancti editur salutari
 prædicatio; mundani autem, quæ huic adversantur;
 unde sunt et illa Pauli : « Nos autem spiritum hu-
 jus mundi non accepimus, sed spiritum qui ex Deo
 est ¹⁹. » Patet itaque *spiritum salutis* evangelicam
 illam prædicationem, quæ vitam æternam conciliat,
 appellasse. Aiunt vero nonnulli, eam, quæ ex minis
 oritur, utilitatem significari. Tanquam enim semen,
 inquit, *metum tuum* complexi, et eo prægnantes,
 idoneo tempore *salutem* percepimus. Nam adhuc
 in terra degentibus pœnitendi spatium prorogasti,
 cum dilata morte justas de nobis pœnas tum non
 sumpsisti; sed respiscendi tempus; ut servares,
 indulsisti. Qui prius ergo propter peccata *mortui
 eramus*, nunc tanquam de **333** monumentis re-

¹⁶ Psal. xxxi, 9. ¹⁷ Isa. lviij, 5, 4. ¹⁸ Psal. lxxviii, 24. ¹⁹ I Joan. iv, 1. ²⁰ I Cor. ii, 12.

VARIÆ LECTIONES.

1 Ισ. λ. εις φῶς. 2 Ισ. λ. εν.

surgemus tua ope adjuti, in qua degentes et ipsi A malis operibus liberati *exsultabimus*. Pereuntibus enim impiis, tuam in nos ipse miserationem velut *rorem ad medelam* demittes. Utiur vero naturæ consentientibus ad rei cognitionem exemplis. Quin et apud Ezéchielem, cum spem Judæi propter temporis diurnitatem abjicerent, ipsum de captivitate reditum, ipsamque adeo templi instaurationem Deus ostensurus, ossa mortuorum ipsa etiam prophetæ prædicatione in vitam jussit revocari ³⁰; ut *populi dubitantis animum per eorum suscitationem, quæ desperata videbantur, in spem excitaret.*

Sic autem explicant nonnulli. Quandoquidem *spiritum salutis in terra pariturum dixit*; mortem autem iis, qui in terra degunt adhuc esse superiorem apparet; tanquam existat aliquis, qui ubi sit evangelici præconii utilitas, ubi *salutis spiritus* quærat; defensione adducta *resurrecturos mortuos* significat. Omnium enim nomine, inquit Apostolus, mortem gustavit Christus ³¹; qui ut factus est dormientium omnium primitiæ ³², ita revocatis in vitam omnibus, mortis imperium, quantumvis expectato resurrectionis tempore ipsius legibus subjaceamus, irritum faciet; quo tempore sunt omnes resurrecturi. Cæterum quis modus? ipse *ros tuus, medela* ipsis est. Ipsam vero viviſci Spiritus vim sic vocat, per quam resurrecturi sunt; de qua sunt ista Davidis: « Te enim faciem tuam avertente, turbabuntur, et in pulverem suum convertentur. Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renova- his faciem terræ ³³. » Verum qui *in terra* ceciderint, reviviscent: ipsa autem *impiorum terra cadet*; quod certe Judæorum terram, quæ in Chris- tum, et eos qui *spiritum salutis in terra pepererunt*, con- tumeliosa fuit, constat pertulisse.

334 Vers. 20, 21. *Vade, populus meus: ingrede- re in cubiculum tuum: claude ostium tuum: abs- condere paululum quantumcunque, donec pertrans- eat ira Domini, etc.*

335 Post ahatam de mortuorum suscitatione doctrinam, eum in idem sanctos coivisse, altera au- tem ex parte iram animo conceptam impios adiri propheticus videret spiritus; sanctos ad modicum tempus secedere, ne et ipsi eorum videant interi- tum, voce hortatur. Intelligit autem *cubiculorum* nomine, mansiones eas, quæ apud Patrem multæ ³⁴, D singulis pro meriti ratione tributæ sunt; in quas *ingressus*, quid porro cum impiis agatur, non valde curandum; sed cum *ira pertransierit*, apertis *cubiculi januis* magna cum potestate ad novi illius sæculi, regni que a Deo promissi contemplationem prodeundum monet. Sunt tamen qui dicant Dei personam eos demulcentem introduci, qui salvalo- rem spiritum cunctis annuntiantes gravibus in terra, inmedicabilibusque malis, mortique ipsi futuri erant obnoxii, omnesque unius nomine verbis

³⁰ Ezech. LVII, 1 seqq. ³¹ Hebr. II, 9. ³² I Cor. xv, 20. ³³ Psal. CIII, 29, 30. ³⁴ Joan. XIV, 2.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. παραδείμασι. b γρ. δῆ.

δρόσον ἐφ ἡμᾶς ἐκπέμπεις λατικὴν τῶν ἀσεβῶν ἀπολλυμένων. Τοῖς φύσει δὲ συμβαίνοσι παραδεί- γματι ἂ χρῆται πρὸς κατανόησιν. Καὶ παρ' Ἰεζεκιήλ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀπειρηκότων εἰ διὰ μακρὸν χρόνον, τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον, καὶ τοῦ ναοῦ τὴν εἰκοδόμησιν ὁ Θεὸς ὑποδείκνυσι τῷ προφήτῃ, νεκρῶν ὄστα καὶ διὰ κηρύγματος τοῦ προφήτου ζωοποιεῖ- σθαι κελεύει, ζωπτῶν τῷ λαῷ τὰς ἐλπίδας διὰ τῆς τῶν ἀπεγνωσμένων ἀναδιώσεως.

Τινὲς δὲ φασιν, ἐπεὶ περ ἔφη *πνεῦμα τεκεῖν ἐπὶ τῆς γῆς σωτηρίας*, ὁρᾶται δὲ τῶν ἐπὶ γῆς εἶτι κατ- ισχύων ὁ θάνατος, ὡς τινος ζητοῦντος, τοῦ τῶν εὐαγ- γελικῶν κηρυγμάτων ἡ θνησις. Πού δὲ τῆς σωτηρίας τὸ πνεῦμα; τὴν ἀπολογία ἐπάγων φησὶν, *ἀναστή- σονται οἱ νεκροί*. Ὑπὲρ παντὸς γὰρ, καθά φηται ὁ Ἀπόστολος, ἐγεύσατο θανάτου Χριστός, καὶ πάντων τῶν κεκοιμημένων γέγονεν ἀπαρχή, καὶ πάντων ἀνι- σταμένων τοῦ θανάτου τὸ κράτος καταργηθήσεται, εἰ καὶ νῦν εἶτι θνησκομεν, μήπω τοῦ τῆς ἀναστάσεως παρόντος καιροῦ. Τότε γὰρ ἀναστήσονται πάντες. Καὶ τίς ὁ τρόπος; Ἡ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ *λαμα* αὐ- τοῖς ἐστίν. Τὴν δὲ ζωοποιὸν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν οὕτω καλεῖ, δι' ἧς ἀναστήσονται. Καὶ τοῦ Δαβὶδ λέ- γοντος: « Ἀποστρέψαντος γάρ σου τὸ πρόσωπον, τα- ραθῆσονται, καὶ εἰς τὸν γούν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Ἀλλ' οἱ μὲν ἐν C τῇ πεσόντες ἀναδιώσονται· ἡ δὲ γῆ *κασεῖται τῶν ἀσεβῶν*. Ὅδε ἡ παθεῖν ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων χώρα συν- ἔβη. Πεπαρμῆχαι γὰρ εἰς Χριστὸν, καὶ τοὺς τῆς σωτηρίας τεκόντας πνεῦμα τοῖς ἐπὶ γῆς.

κ', κα'. Βάδιξ, *λαδς μου· εἰσελθε εἰς τὸ ταμεῖον σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου*. Ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον ὅσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὄρη τῆς Κυ- ρου, κ. τ. λ.

Μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τὸ πνεῦμα τὸ προφητικὸν ὁρῶν τοὺς ἀγίους ἐπὶ ταύτῃ συνηγμένους, τὴν τε ἐπιούσαν ἐξ ἑτέρου μέρους τοῖς ἀσεβέσι κατανοῶσαν ὄργην, προσφωνεῖ τοῖς ἀγίοις ἀναχωρεῖν πρὸς βραχὺ, μηδὲ θεωροῦς γενέσθαι τῆς τῶν ἀσεβῶν ἀπωλείας. Ταμεῖα δὲ αὐτῶν, αἱ πολλὰ παρὰ τῷ Πατρὶ τυγχάνουσι μονὰ δικαίως ἅπασι διαιρούμεναι, εἰς ἃς εἰσελθῶν, φησί, μὴ περιεργά- ζου τὰ πόρρω τοῖς ἀσεβέσι γινόμενα. Παρελθούσης δὲ τῆς ὄργης, ἀναπετάσας τῶν σῶν ταμεῖων τὴς θύρας, μετὰ πολλῆς ἐξουσίας πρόθι τὸν νέον ἐπο- πτεῦων αἰῶνα, καὶ τὴν ἐπηγγελημένην αἰ βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ἐπεὶ περ ἤμελλον οἱ τὸ σωτήριον πνεῦμα πᾶσι καταγγέλλοντες τοῖς ἐπὶ γῆς δεινοῖς ἀνηκίστοις καὶ θανάτῳ περιπετεῖν, τούτους ἐπαλείφον τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον ἐπεισάγεται λέγον· *Εἰσελθε εἰς τὰ ταμεῖά σου, τὰ μνήματά φατι,*

τὰ πρὸς γῆς εὐφύμῳς οὕτω καλῶν, παραγγέλλων ἐν ἴσῳ ἅπερ ἀποκρυπτομένοις ἀποκλίσειν τὰς θύρας μέχρι παρέλθῃ ἢ ὄρη Κυρίου. Εἶρητο μὲν γὰρ τῷ Ἀδάμ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Λυθῆσεται δὲ τῆς ἐκ κατάρτας φθορᾶς ἐν τῇ συντελείᾳ καταργουμένου θανάτου. Συμβουλευεῖ τοίνυν ἀνασχεῖσθαι τοῦ θανάτου μέχρι παρέλθῃ, κἀν μυσταγωγούντα, συμβαίη τοῦτο παθεῖν πρὸς τῶν μισούντων τὴν ὑπ' αὐτῶν κηρυττομένην ἀλήθειαν. Ἐπάξει γὰρ αὐτοῖς ἐξ ἀγίου τὴν πρέπουσαν ὄρηγν ὁ Θεός. Τὸ δὲ, Θεός ἐξ ἀγίου, ὁμοιον τῷ· « Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σόδομα πῦρ, καὶ θεῖον, » ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατρός· « Ὁ γὰρ Πατήρ, φησὶ, κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκεν τῷ Υἱῷ. » Τῆς οὖν ὄρηγης ἐπιγομένης κατὰ τῶν τοῖς ἡγιασμένοις ἐπενεγκάντων χεῖρας φονικᾶς, οὐ κατακρύψει τοὺς ἀνηρημένους ἢ γῆ. Τοῦ ἔστι, τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν οὐδὲν διαφεύζεται, τῶν ἁγίων μαρτύρων ἐν μνήμῃ κειμένων αὐτοῦ. Καὶ Μωσῆς γὰρ ἔφη, τὸ αἷμα τῶν ὁσίων αὐτοῦ· « Ἦγουν φησὶ μηδένα λαθεῖν τῶν ἐν τῇ γῇ πάσαι τὰς ψυχὰς ἀνηρημένων διὰ τῶν πρὸς θάνατον ἀμαρτημάτων, ὄρηγης ἐπ' αὐτοὺς φερομένης δηλαδὴ τῶν ἐν ταῖς κολάσεσι διακονουμένων ἀγγέλων, κατὰ τὸ ρηθὲν ἐπ' Αἰγυπτίων· « Ἀπέστειλεν ἐπ' αὐτοὺς ὄρηγν καὶ θυμὸν καὶ θλίψιν ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονηρῶν. » Καὶ ἐκάστη δὲ ψυχὴ γεώδης καὶ φιλοσώματος, τὰ αἵματα, τοῦ ἔστι τὰ πρὸς θάνατον ἐκυστῆ πληγμμεληθέντα ἐξημολογουμένη πάντως ἀποκαλύψει.

ipsos iram, et furorem, et afflictionem, inmissiones per angelos malos. Anima præterea quælibet, quæ se terrenis corporisque voluptatibus oblectarit, si sanguinem suum, id est, quæ morte digna peccavit, confiteatur, revelare procul dubio dicatur.

Τινὲς δὲ οὕτως ἐξηγήσαντο· Πρὸς τὰ ἐν ψυχῇ κερυμμένα κινήματα Θεὸς ἐφαρμόσσεται. Ἐπειδὴ γὰρ, ποτὲ μὲν ἠψείσει, ποτὲ δὲ χρηστὰς ἐλπίδας παρείξει, ἐξ ὧν ἐθοροβοῦντο, μὴ εἰδότες ὁ πρὸς οὐρανὸν, εἰκότως ἐπιστροφὴν τῇ ψυχῇ ἐργαζόμενος, χωρεῖν εἰς ἐαυτὴν κελεύει, ἔργα τε ἐποπτεύειν τὰ ἴδια, οὐ μεταδαικῆ κινήσει, τῇ δὲ τῶν λογισμῶν ἀνακρίσει πορευομένων, ὡς ἂν προφθάσαντες, τὸν μηνυθέντα κριτὴν, ἐκτε μὲν πονηρὸν, ὡς ὕλην ὑπάρχον πυρὸς διαπανήσωσι, φυλάττοιεν δὲ τὰ χρηστὰ δίκην χρυσοῦ δοκιμαζόμενα. Ὁμοίως καὶ ὁ Σωτὴρ παρακαλεῖται τοῦ ταμείου κλείειν τὰς θύρας ὁμοῦ μὲν τὰς αἰσθητὰς, ὁμοῦ δὲ παιδεύων τῆς τῶν περιττῶν ἀπαλλάττεσθαι προσπαθείας, ὡς ἂν ὁρῶν Θεὸς σχολάζουσαν τὴν διάνοιαν, ὡς εἰς καθαρὸν τινα πίνακα τὰ ἴδια γράφῃ βουλευόμενα. Οὕτως ἐννοοῦντος Ἱερεμίου τὰ Ἡσαΐα πρόφηταις τε λοιποῖς πραχθέντα παρὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ προσδοκῶντας πελοσεσθαι χεῖρονα, καὶ τῆς ἰδίας κρείττω δύναμει, πρὸς ταῦτα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὰ κινήματα φησὶν ὁ Θεός· « Ἰε Πολεμήσουσίν σε, καὶ οὐ μὴ δύνωνται πρὸς σέ. » Διότι μετὰ τοῦ ἄ ἐγὼ εἰμι τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει Κύριος. Ὁρῆγν δὲ ἐπαγομένην ἀπὸ Κυρίου, οὐ τὴν ἐκ θυμοῦ φησὶ τροπὴν (ἀπαθεῖς γὰρ τὸ θεῖον) τὴν δὲ πρὸς τὰ παρ'

²⁵ Gen. iii, 19. ²⁶ Gen. xix, 24. ²⁷ Joan. v, 22. 1, 19.

A istis, *ingredere in cubicula tua*, compellere, sepulcra deinde, quæ in terra sunt, ita leniter appellando, per cubicula significare, et eis ex æquo, qui occultantur, ut eatenus *ostia claudant, donec pertranseat ira Domini*, præcipere. Dictum enim est Adamo : Terra es, et in **336** terram revertentis. Sed ea tum demum corruptione, quam intulit maledictio, liberabitur, cum in consummatione, mortis vires extinctæ jacebunt. Suadet ergo mortem. tolerare *donec pertranseat*, quantumvis arcanorum doctores id pati ab eis contingat, quibus exosa veritas annuntiatur. *Inducet enim super eos meritam iram de sancto Dominus*. Verum quod hic *de sancto Dominus* dicitur, est dissimile non est, in quo habetur : Pluit Dominus a Domino ignem in Sodomam, et sulphur. Filius a Patre.

B « Neque enim Pater, ait, judicat quemquam, sed judicium omne dedit Filio. » Cum iram igitur in eos *exseruerit* : qui piorum sanguine manus sibi contaminarunt, *non abscondet interfectos terra* : id est, nihil Dei judicium effugiet, qui sanctorum martyrum nunquam obliviscitur, sanguinemque filiorum suorum, Mose teste, ulciscatur. Vel certe eorum neminem latere posse significat, qui suas quondam in terris animas peccatis ad mortem interfecerunt : cum iram in eos exserere, et angelorum ministerio ad ulciscendum uti Domino placebit, quale illud est in Ægyptio dictum : Misit in-

ipsis iram, et furorem, et afflictionem, inmissiones per angelos malos. Anima præterea quælibet, quæ se terrenis corporisque voluptatibus oblectarit, si sanguinem suum, id est, quæ morte digna peccavit, confiteatur, revelare procul dubio dicatur.

C Alii tamen ita explicant ; ut ad eas velint, quæ latent in animo, cogitationes Deum esse accommodare. Quandoquidem enim minas illis aliquando, aliquando etiam bonam spem Deus proponebat ; unde persæpe quid agerent ignaris tumultuari continebat ; merito jam conversionem animæ operatus, in se descendere, et sua opera contemplari, neque ullos rationis motus præterire, sed ita judicatis singulis procedere, ut vel irati judicis præoccupato animo, si mali quid insit, tanquam igne ligna, consumatur ; bona autem, non aliter quam aurum probatum, custodiantur. Eadem plane ratione et Salvator ipse *cubiculi* januas partim quidem sensui objectas **337** claudere, partim etiam rerum superfluarum affectus amputare præcepit ; ut tranquillum animum Deus intuitus, in eo, tanquam in rasa, nondumque inquinata tabula, sua ipse consilia depingat. Sic et Jeremias cogitanti quæ cum Isaiâ reliquisque prophetis per Judæos acta essent, quasi graviora et viribus eorum majora passuros existimaret, ad ejusmodi cogitationes sic respondet Deus : « Bello te quidem adoriantur, sed in te nihil poterunt : quia ego tecum sum, ut te eruam, dicit Dominus. » At iram, quæ a Domi-

²⁸ Deut. xxxi, 43. ²⁹ Psal. lxxvii, 49. ³⁰ Jerem.

VARIE LECTIONES.

ε ἴσ. δ. ἐκδοκίσειται. δ γρ. μετὰ σου.

no inducitur, non exardescens animi affectionem (est enim perturbationum expers Deus), sed pœnas peccatis nostris debitas intelligit; quas non in advenas, sed in terræ habitatores, qui præsentis tantum sæculi voluptate delectati, omni ejus, quod futurum est, spe abjecta, « Edamus et bibamus, cras enim morimur »²⁴, inquirunt: quibus eorum plane contrarius est animus, qui ut advenæ in terra versantur. Cæterum cum pœnæ inducentur, tunc aperta sicut singulorum flagitia; quæ Deo patienter et leviter agente, adhuc occultantur. Neminem enim, cum ira inducetur, latere poterit, justitiam esse, quæ operum pravitatem ulciscatur; quantum vis ea prius ignoretur. Illud etiam de vobis futurum est, ait, qui filios vestros dæmoniis mactastis. Et vos exceperit. Atque hæc quidem illi.

CAP. XXVII.

VERS. 1-11. *Die illa inducet Deus gladium sanctum, et magnum et validum super serpentem draconem fugientem, super draconem colubrum sinuosum, et interficiet serpentem, etc.*

Qui autem ista de consummatione dici voluerunt, et ad iudicium illud, quod in ea futurum est, referri, significarunt fore ut, illis adimpletis, mors ipsa (qui ultimus est omnium hostis) conficeretur: itaque inde esse, quod in ipso rerum omnium extremo, consummatisque omnibus (id enim in die illa significat) *gladium sanctum* (durum aiunt interpretes reliqui) *et validum Deus sit inducturus*, qui in nullum alium inductus mensuræ malignitatis ejus servabatur: qualiter et ei contigit, qui Adamum in paradiso supplantavit, eoque gradu, quem erat apud Deum consecutus, deturbavit. Ille nimirum, de quo scribitur: Erat autem serpens prudentissimus **338** bestiarum omnium quæ sunt in terra²⁵; » ille, inquam, qui primis parentibus, et eorum posteritate per fraudem deceptis, percommode *serpens* ideo nominatus est, quod humi repere, hominumque pedibus insidiari soleat, ut injecto veneno de recta ad Deum via depellat. Ipse enim conteret caput tuum, ait Dominus²⁶, et tu ejus calcaneo insidiaberis, » Moses igitur fraudem ejus recitasse contentus, quid eum supplicii maneret prætermisit, quod nunc a propheta docetur. Virga Dei igitur recta, et disciplinæ idonea; legimus enim: « Virga directionis virga regni tui »²⁷: » illis, qui peccatorum medicinam admittunt, ad correctionem servata est. At *serpens* totus ubique sinuosus, et pravus, humi deinde in ventrem et pectus repens, omniumque calces observans, post impiorum omnium interitum, *duro illi et magno, validoquæ gladio* (quem Septuaginta notant interpretes) tradetur; cujus nomine verbum Dei vivens et efficax, et quolibet gladio ancipiti²⁸

A ἡμῶν πλημμεληθέντα δίκην ὀφειλομένην, ἣν ἐπάγει οὐ πρὸς τοὺς παροικοῦντας, ἀλλὰ κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ τοῦ παρόντος αἰῶνος μόνον εἰσὶ τὰς πρὸς τὸ μέλλον ἐλπιδας ἀπάσας ἀπειρηκότες, λέγοντες: « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Οἷς ἐναντία τῶν παροικούντων ἐπὶ τῆς γῆς ἡ διάθεσις. Τῆς δὲ δίκης ἐπαχθείσης, τὰ ἐκάστου κακὰ πρόδηλα γίνονται, ἅπερ μακροθυμοῦντος ἐπὶ τοῦ Θεοῦ συγκαλύπτεται. Πᾶσι γὰρ ὄθλον ἐπαγομένης ὀργῆς ὡς ἡ δίκη πονηρῶν ἐστὶ πράξεων τιμωρὸς, εἰ καὶ πρῶην ἐλάνθανον. Τοῦτο καὶ ἐφ' ὧμων ἔσται, φησὶ, θυσάντων τὰ τέκνα τοῖς δαιμονίοις. Καὶ αὐτὴ τοῖν ὧμων ἡ γῆ κατηγορήσει δεξιμένη τούτων τὰ αἵματα. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι.

igitur ipsa accusabit terra, quæ sanguinem ipsorum

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

B

α-ια'. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἀγίαν, καὶ τὴν μεγάλην, καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν φεύγοντα· ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν σκολιδόν, καὶ ἀναλεῖ τὸν δράκοντα, κ. τ. λ.

Οἱ δὲ περὶ τῆς συντελείας εἰρηῆσαι ταῦτα, καὶ τῆς ἐπὶ ταύτῃ νομίσαντες κρίσεως, ἔφασαν, ὡς τούτων ἐπιτελεσθέντων ἔσχατος ἐγθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Διὸ ἐπὶ τέλει τῶν ὧμων, καὶ μετὰ πάντα (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ) ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἀγίαν καὶ τὴν ἰσχυρὰν μῆτι^ε δὲ τοῦ τὴν ἀγίαν (σκληρὰν ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ), ἥτις μηδενὶ τῶν ἄλλων ἐπαχθεῖσα ἐτηρεῖτο^ε τῆς αὐτοῦ κακίας, ἀναλόγως τῷ τῶν Ἀδάμ ἐν τῷ παραδείσῳ σκελισαντι, καὶ στάσεως καταβαλόντι τῆς παρὰ τῷ Θεῷ. Περὶ οὗ φησὶν, « Ὁ δὲ ὄφιν ἦν φρονιμώτερος πάντων τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. » Ὁ μετὰ τοὺς πρωτοπλάστους καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν δι' ἀπάτης ἐλὼν, προσφωῶς ὄφιν ῥηθεῖς, ὡς ἔρπων τε χαμαὶ καὶ τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐφεδρεύων ποσίν, ὡς ἂν αὐτοῖς τὸν ἰὸν ἐμβαλὼν τῆς ὀρθῆς καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγούσης καταβάλοι πορείας. « Αὐτὸς γὰρ σου, φησὶ, τήρησει^ε κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν. » Μωσῆς μὲν οὖν τὴν ἐξ αὐτοῦ μόνον ἀπατην εἰπὼν, τὴν μένουσαν αὐτὸν δίκην παρέλιπε, ἣν ὁ παρὼν προφήτης ἐδίδαξεν. Ἡ μὲν οὖν τοῦ Θεοῦ βλάβος εὐθεῖά τις οὖσα καὶ παιδευτικὴ, κατὰ τὸ^ε « Ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ βλάβος τῆς βασιλείας σου, » τοῖς ἴσους ἡμαρτηκόσι τετήρηται πρὸς διόρθωσιν. Ὁ δὲ [ὄφιν] ὄλος δι' ὄλου καμπύλος καὶ σκολιδὸς ἔρπων τε χαμαὶ ἐπὶ κοιλίαν καὶ στήθος καὶ τὰς ἀπάντων πτέρνας τηρῶν, μετὰ τοὺς ἀσεβεῖς πάντας, τῇ σκληρᾷ καὶ μεγάλῃ καὶ ἰσχυρᾷ μάχαιρᾳ παραδοθήσεται, ἣν ἔφασαν οἱ Ἑβδομήκοντα· δι' ἧς ὁ τοῦ Θεοῦ σημαίνεται λόγος ὁ ζῶν καὶ ἐνεργῆς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, ὅς ὡς ἐναντίῳ τῷ δράκοντι ἐπελθὼν ἀνελεῖ^ε φασὶν αὐτὸν, ἐξ ὧν τῶν τῶν ὑπόστασιν ἀφανίζων αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὸ

²⁴ Isa. xlii, 13; 1 Cor. xv, 32. ²⁵ Gen. iii, 1. ²⁶ ibid. 13. ²⁷ Psal. xlii, 7. ²⁸ Hebr. iv, 12.

VARIÆ LECTIONES.

^ε ἴσ., ἀνελεῖ. ^ε λ. ἴσ. μέτρον. ^ε ἴσ. τειρῆ σου. ^ε γρ. ἀνελεῖ.

μη ὄν ἀναλῶν τὴν ὑπαρξίν, οὐ δὲ γὰρ τῆς ὀργῆς Α τοῦ Θεοῦ καταξιοῦται παιδευτικῆς οὐσης καὶ ἐπιστη-
 πτικῆς, περὶ ἧς φησὶ· « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου
 ἐλέγξῃς με, μὴ δὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύῃς με. » Τὸ
 μὲν γὰρ ἐλεγχεικόν, τὸ δὲ παιδευτικόν. Ἐπερ ἀρ-
 μῶνται τοῖς ἡμαρτηκόσιν λάσιμα, ἀλλ' οὐ τῷ Δρά-
 κοντι τῷ ἐξαφανισθῆναι μόνον ὀφείλοντι. Τὴν δὲ ἐπα-
 γομένην θεασάμενος μάχαιραν χωρήσεται πρὸς
 φύγην, δι' ἀφοσύνην λέγειν οὐχ οἶός τε ὢν, « Ποῦ
 πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσ-
 ὄπου σου ποῦ φύγω; » Πειράσεται δ' οὖν εἰς τοὺς
 ἰδίους ἀποφεύγων ἰουχοὺς [f. ἰωχμοὺς] ἰ κατακρύπτε-
 σθαι τῇ καλουμένῃ θαλάσῃ, ἐν ἣ εἴρηται δράκων
 οὗτος, « ὄν ἐπλασας, ἐμπαίζειν αὐτῷ. » Περί οὗ φη-
 σιν Ἰώβ· « Ἄξεις δὲ δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ. Β
 Καὶ μεθ' ἕτερα· Τοῦτό ἐστιν ἀρχὴ πλάσματος Κυ-
 ρίου πεπονημένον ἐγκαταπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγ-
 γέλων αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Αὐτός ἐστι βασιλεὺς
 πάντων τῶν ἐν τοῖς ὕδασι. » Διδάσκει δὲ τούτου
 χάριν αὐτῷ συγκεχωρησθαι τὸ ζῆν, ἐπὶ τῷ πρὸς τῶν
 ἁγίων ἐγκαταπαίζεσθαι γυμναζομένων τῇ πρὸς αὐ-
 τὸν πάλῃ. Αελυμένου δὲ τοῦ ἀγῶνος, καὶ τῶν ἀμοι-
 δῶν ἐκάστω δικαίως παρεχομένων μετὰ τὴν κατὰ
 τῶν ἀσεβῶν κρίσιν, ἡ μάχαιρα ἐπαχθῆσεται ἐπὶ
 τὸν δράκοντα ὄφιν φεύγοντι, ἐπὶ τὸν δράκοντα
 ὄφιν σκολιόν. Ὡς δὲ Σύμμαχος, κατὰ Λευϊθὰν τοῦ
 ὄφιν τοῦ σκολιοῦ, καὶ ἀποκτενεῖ τὸν δράκοντα
 τὸν ἐν τῇ θαλάσῃ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ὡς δὲ
 Ἀκύλας, ἐπὶ Λευϊθὰν ὄφιν ἐσκιρωμένον ἢ ἐπει-
 ρωμένον [f. ἐσκιρῶμένον ἢ ἐπερῶμένον], καὶ ἀπο-
 κτενεῖ σὺν τὸ κῆτος τὸ ἐν τῇ θαλάσῃ ἐν τῇ C
 ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

Ὡς δὲ κύριον ὄνομα τὸ Λευϊθὰν πανταχοῦ, κατὰ
 τὸ Ἑβραϊκόν, ὀνομάζεται. Κἂν τῷ γὰρ, « Ὁ μέλλων
 τὸ μέγα κῆτος χειροῦσθαι, » Λευϊθὰν εἴρηται. Καὶ
 ἐν τῷ, « Δράκων οὗτος. » Καὶ ἐν τῷ « Ἄξεις δρᾶ-
 κοντα ἐν ἀγκίστρῳ. » Πολυώνυμος δὲ ἐστίν, ὡς πο-
 λυκέφαλος. Δράκων, καὶ ὄφιν, καὶ διάβολος, κῆτος τε,
 καὶ Σατανᾶς, καὶ Λευϊθὰν, καὶ λέων, καὶ βασιλίσκος
 ὀνομάζεται. Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης ὁ Σωτὴρ παρουσίας
 οὐκ ἐχρήσατο αὐτῷ ὡς μάχαιρα ἰ, οὐδὲ ἀντίλεον
 αὐτὸν, ἐπέθη δὲ μόνον αὐτῷ, καὶ τὰς δυνάμεις αὐ-
 τοῦ κατεπάτησεν. Πρὸς δι' εἴρηται· « Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ
 βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα, καὶ
 δράκοντα. » Καὶ νῦν δὲ αὐτὸν πατεῖ, διδοὺς τοῖς μα-
 θηταῖς πατεῖν ἐπάνω ὄφιν καὶ σκορπίων. Τῇ δὲ
 συντελεῖα παντελῶς αὐτὸν ἀναλεῖ. Κἀναῦθα ὁ περὶ
 τῆς καθολικῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως περιγράφεται λό-
 γος. Ἐτεροι· δὲ φασιν, ὡς τοῖς αὐτοῦ τέχνους τοῖς
 ἀποκτείνανσι τοὺς ἁγίους συνανελεῖ καὶ τὸν Σατανᾶν,
 ὄν καὶ φεύγοντα διὰ δειλίαν καλεῖ, καὶ σκολιόν,
 ἢ ἀ πανουργίαν. Πλὴν ἀναίρεθῆσεται. Καὶ γὰρ

acutius significatur, quod tanquam adversarium
 draconem impetens, ipsum deleta prorsus et in nihilum
 redacta ejus subsistendi ratione, occisurus est. Neque enim ira Dei, quæ ad correptionem et
 conversionem inducitur (de qua nimirum : « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira
 tua corripas me »³⁸,) habetur) dignus est. Est namque ad arguendum alia, alia etiam ad corripiendum comparata³⁹; quorum iis tantum utraque,
 qui peccati medelam ferunt, non serpenti congruit, qui tantum deleri et perdi metuit. Imo eductum in se gladium intuitus in fugam statim
 convertetur, minime propter vecordiam dicere ausus : « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam »⁴⁰.) Conabitur ergo ad agmina sua con-
 fugiens mari sese occultare, in quo dicitur esse draco ille, « quem formasti ad illudendum »⁴¹. De quo et Jobi illa sunt : « Ages autem draconem in hamo; »
 et postea : « Hoc est principium plasmatis Domini, quod factum est, ut eidem illudatur ab angelis tuis »⁴². Et rursus : « Ipse est rex omnium quæ sunt in aquis »⁴³. Docet autem illi ideo vitam indulgeri, ut sancti 339 eidem illudentes,
 ea se adversus ipsum pugna exercent. Sed finito tandem certamine, cum lata in impios sententia, singulis fuerit pro meritorum ratione
 quod justum est repositum : Gladius inducetur super draconem colubrum fugientem, super draconem colubrum tortuosum. Quod Symmachus interpreta-
 tus est, adversus Leviathan serpentem sinuosum; et interficiet draconem, qui est in mari, in die illa. Aquilas autem : Super Leviathan serpentem squa-
 lidum aut invalidum, et occidet cetum, qui est in mari in illa die.

Notabis autem ubique secundum Hebraicam lectionem, tanquam proprium nomen, Leviathan reperiri. Nam et quo loco habetur : « Qui magnum cetum capturus est, Leviathan scribitur »⁴⁴. Et isto : « Draco ille »⁴⁵, etc. Et isto etiam : « Ages draconem in hamo »⁴⁶. Habet vero, ut capita, sic nomina permulta. Reperias enim et draconem, sic serpentem, et leonem⁴⁷, et basiliscum appellari⁴⁸. Neque vero suo in eum uti gladio et interficere priori adventu Salvator voluit, sed adoriri tantum, ejusque vires infringere et conculcare, qui super aspidem et basiliscum ambulandi, leonemque et draconem conculcandi potestatem haberet, qua etiam discipulos uti, in serpentesque et scorpiones ambulare videmus⁴⁹. Sed interficiet tandem penitus, in ipsa mundi consummatione, quo tempore omnium futurum est judicium, cujus hic ratio describitur. Aiunt autem nonnulli patrem ipsum Satanam etiam cum filiis, qui sanctos viros inter-

³⁸ Psal. xxviii, 2. ³⁹ II Tim. iii, 16. ⁴⁰ Psal. cxxxviii, 7. ⁴¹ Psal. ciii, 26. ⁴² Job xl, 24.
⁴³ Job xli, 25. ⁴⁴ Job xl, 20. ⁴⁵ ibid. ⁴⁶ ibid. 26. ⁴⁷ Apoc. xx, 2. ⁴⁸ Psal. xc, 13. ⁴⁹ Luc. x, 19

VARIE LECTIONES.

ἰ ἰσ. λόγους, ἢ τόπους. ἰ αὐτοῦ τῇ μάχαιρα.

ferunt esse confecturum : quem *fugere* quidem, propter metum, et *sinuosum* esse, propter calliditatem dicit; sed interitum tamen evitare non posse. Cessabit enim tandem aliquando vel potius impuritatibus postulatus, supplicium dabit extremum; cum inferni claustris conclusus flammis sine earentibus in perpetuum ulciscendus tradetur. Alii volunt *gladii* verbo multæ vim intelligi, **340** *sanctumque* a propheta nominari; partim ut minarum horrorem molliat, partim ut non perituros quos ultio apprehendit; sed iis qui respiciant, sanctionis causam esse allaturum demonstrat. Neque enim ut perdat, castigat Dominus; sed ut respicientes purget et sanctificet. Intelligit autem *dracōnis* nomine, vel Assyrium, vel Chaldæum. Respicit deinde ad nequitiam parentem diabolum, qui post factam omnium consummationem, post mundi partium interitum, quæ errorem ipsi cupiditatemque meam potestatem. Sed ista, qui Deo adversantur, usurpent. Nos autem, ut ex his, quæ passi sunt, sapiamus, *pacem cum eo faciamus*. De his enim suæ partis homines ideo propheta admonet quod durum sit in Dei viventis manus incidere. Quamquam autem venturi sint, indicavit, cum *filios Jacob* esse *germinaturos*, cæteraque deinceps ⁴⁷, intulit; non ambigue apostolice chorum significans, de quo superius : « Nisi Dominus nobis semen reliquisset ⁴⁸, » usurparat. Judæi enim cum essent, *filios Jacob* existisse clarum est. Ediderunt autem non ligna, non fenum, non calamum; sed *germen bonum, et florem suavem* adeo, ut ejus odoris bonitate universus orbis repletus sit. Hinc est igitur, quod ipsos, eorumque discipulos, *ut pacem cum eo faciant*, propheta adhortatur. Quæ tum demum adimpleri contigit, cum gratiam et pacem a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo, per orbem universum prædicare visi sunt. Inde iis illa pedum pulchritudo, per quos bona pacis annuntiabantur. Volunt tamen nonnulli omnes ubique populos ad ista prophetam adhortari. Sed quis in Redemptorem impie egit Israel, et recalcitravit primogenitus; ipsi jam, qui stato tempore a tenebris ad lucem, ab errore ad scientiam, a peccatis ad justificationem perventuri eramus,posito veteri odio *pacem faciamus*. Peccato enim **341** et Satana *interemptis*, nihil est, quod Domino libere, ejusque mandatis obtemperare impediat. Ejusmodi sunt et ista ad gentes Pauli verba : « Justificati igitur ex fide, pacem habeamus cum Deo per Dominum nostrum *Jesum Christum* ⁴⁹. » Postquam igitur *venientes* eos adhortatus est, de quibus et David his verbis : « Annuntiabitur generatio ventura ⁵⁰, » locutus est; lætus ad apostolos ideo sermonem transtulit, quod orbem terrarum Christo subdiderunt. Neque vero quod hic, *implebitur orbis fructu ejus*, legimus, ab eo dissentit, quod alibi : In omnem terram sonum eorum emanasse dici-

Α ἀπρακτῆσαι λοιπόν. Μᾶλλον δὲ τοὺς τῆς ἀνοσιότητος ἀποτίσει λόγους, ποινήν ὑποστάς τὴν ἐσχάτην, καὶ ταῖς ἄδου πύλαις κάτοχος γεγώνως, τῆς εἰς αἰῶνα φλογὸς ἀτελεύτητον ὑπομένων τὴν κόλασιν. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὡς *μάχαιραν* ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν τῆς δίκης καλεῖ, ἣν *ἀγίαν* φησιν, ὁμοῦ μὲν παραμυθούμενος τὸ φοβερὸν τῆς ἀπειλῆς, ὁμοῦ δὲ δεικνύς, ὡς οὐκ εἰς ἀπώλειαν οἱ τιμωρούμενοι καταστρέψουσιν, ἀγισσύνης δὲ αἰτίον αὐτοῖς ἔσται μετανοήσασιν. Καὶ γὰρ οὐκ ἀπολέσαι βούλεται Θεὸς παιδεύων, ἀλλὰ καθαῖραι καὶ ἀγιάσαι ἐπιτρέφοντας. *Δράκοντα* δὲ τὸν Ἀσσύριον, ἢ τὸν Χαλδαῖον καλεῖ. Τὴν δὲ ἀναφορὰν ἐπ' αὐτὸν ποιεῖται τὸν τῆς κακίας γεννητόρα τὸν διάβολον, ὃς τῆς παντελοῦς συντελείας ἐπενεχθείσας, καὶ τὸν τοῦ κόρον μερῶν παρελθόντων, ἃ τὴν πλάνην αὐτῷ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν... τὴν ἐμὴν δύναμιν. Ἄλλ' οἱ μὲν τοῦ Θεοῦ πολέμιοι. Ἡμεῖς δὲ, ὡς ἂν σωφρονισθέντες ἀφ' ὧν ἐκεῖνοι πεπόνθασιν, *εἰρήνην ποιήσωμεν αὐτῷ*. Ταῦτα γὰρ ὁ προφήτης τοῖς τῆς Ἰδίας μερίδος φησὶ : « Χαλεπὸν γὰρ τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος. » Οἱ δὲ ἐρχόμενοι τίνες εἰσιν ἐπενηγόχον. *Τέκνα Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἔξῃς*· σαφῶς τὸν χορὸν τὸν ἀποστολικὸν αἰνιτιτόμενος, περὶ οὗ πρότερον ἔλεγε : « Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα. » Ἰουδαῖοι γὰρ δυνατες, *τέκνα* ἦσαν τοῦ Ἰακώβ. Ἐξήθησαν ^k δὲ οὗ ξύλα, χορτόν, καλάμην, *βλαστὸν* δὲ *ἀγαθὸν*, καὶ *ἀνθος εὐώδης* πᾶσαν γῆν τῆς εὐωδίας πληρώσαντες. Αὐτοῖς οὖν, καὶ τοῖς αὐτῶν φοιτηταῖς, *τὸ ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ*, παραινῶν φησὶν ὁ προφήτης. Ἐπληροῦντο δὲ ταῦτα ὅτε εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκέρυττον : « Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατέρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Διδὸν καὶ πόδας εἶχον ὠραίους, δι' ὧν τ' ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης εὐηγγελίζοντο. Τινὲς δὲ φασὶ τοῖς ἀπανταχῶθι λαοῖς ταῦτα παραινέειν τὸν προφήτην. Ἐπειδὴ δὲ δευσοσέδηκεν εἰς τὸν λυτρωτὴν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ πρωτότοκος, ἡμεῖς οἱ μέλλοντες ἔξῃς κατὰ καιροὺς ἀπὸ σκοτῶν εἰς φῶς, ἀπὸ πλάνης εἰς γνῶσιν, ἐξ ἁμαρτιῶν εἰς δικαιοσύνην, *ποιήσωμεν εἰρήνην*, τὴν ἀρχαίαν καταλύσαντες ἔχθραν. *Ἀνηρημένους* γὰρ τῆς ἁμαρτίας, καὶ *καθηρημένους* τοῦ Σατανᾶ, οὐδὲν ἐμποδῶν σπείσασθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ τοῖς ἐκείνου πειθαρχῆσαι προστάγμασιν. Τοιαῦτα καὶ Παῦλος τοῖς ἐξ ἐθνῶν ^D : « Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Παρακάλεσας δὲ τοὺς ἐρχομένους (περὶ ὧν φησὶ καὶ Δαβὶδ, « Ἀναγγελήσεται αὐτῷ γενεὰ ἡ ἐρχομένη »), τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους μετήνεγκας χαίρων, ὅτι Χριστῷ τὴν οἰκουμένην ἐκτήσαντο. Συμφωνοῦν δὲ τῷ, *ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ*, τὸ, « Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν. » Καρποὶ γὰρ ἰδρώτων ἀποστολικῶν οἱ πιστεύσαντες, οὗς χάριν ¹ καὶ στέφανον ὁ μακάριος ὠνόμασε Παῦλος.

⁴⁷ Hebr. x, 31. ⁴⁸ Isa. i, 9. ⁴⁹ Rom. v, 1. ⁵⁰ Psal. xxi, 32.

VARIÆ LECTIONES.

^k γρ. ἐξήθησαν. ¹ γρ. χάριν.

tur ²¹. Sunt enim sudorum apostolicorum fructus credentes ipsi, quos gaudium et coronam vocavit Apostolus ²².

Τινὲς δὲ φασὶ τοῖς ἐφ' αὐτοῦ ταῦτα συμβουλευταί A τὸν προφήτην μὴ βουλόμενον αὐτοὺς τῶν προφητε-
λημένων εἰς πείραν ἔλθειν. Μεταθέσθε γάρ, φησὶν,
οἱ πρὸς τὸν ἑαυτῶν δημιουργὸν ἀράμενοι πόλεμον,
ἄμυχον αὐτῶν ἔχειν τὴν φύσιν ἐπεγνωκότας. Οὕτω
γὰρ καὶ τὰ τοῦ γένους ἐπίδοσιν λήψεται, καὶ ἡ οἰ-
κουμένη πᾶσα παρ' ὑμῶν οἰκηθήσεται. Ἄντι δὲ τοῦ,
εἰρήνην ποιήσωμεν αὐτῷ οἱ ἐρχόμενοι, παρέθεντό
τινες κατὰ τοὺς ἄλλους ἐρμηνευτάς, εἰρηνοποιήσε-
μοι τοὺς ἐρχομένους, καὶ εἶπον· Εἰς γὰρ τοὺς τε-
λευταίους ἡ ἐπιστροφή. Ἔϊτα φησὶν ὁ προφήτης·
Μὴ ὡς αὐτὸς οὕτως ἐπάταξε, καὶ αὐτὸς οὕτως πλη-
γήσεται; ὁ δὲ νοῦς· Μή τι κακὸν ἀντὶ κακοῦ τοῖς
ἔθνεσιν ἀπέδιδον οἱ κηρύττοντες αὐτοῖς εἰρήνην,
καὶ ταῦτα παρ' αὐτῶν πάσχοντες τὰ δεινότερα; διὸ
πρὸς τοὺς ἀπίστους φησὶν· Ὅτι σὺ ἦσθα ὁ μελετῶν
τῷ πνεύματι τῷ σκληρῷ ἀρελεῖν αὐτοὺς πνεύ-
ματι θυμοῦ; ἀλλ' ἐπεὶ πάντα ἔφερον γενναίως
διὰ Χριστὸν, ἐπήνεγεν· Ἀφαιρεθήσεται ἡ ἀνομία
Ἰακώβ, τοῦτο αἴτιον τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, καὶ
τῆς εὐλογίας εἰπών. Εἰ γὰρ σωθήσεται διὰ τῆς
τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ
ἀγαπῆμῃ μετὰ σωφροσύνης, κατὰ τὸν Ἀπόστολον,
ἀδόλοθόν ἐστι καὶ τὸν Ἰακώβ τέκνα βλιυστήσαντα,
διὰ τῆς τούτων ἀρετῆς κοινωνῆσαι αὐτῶν τῇ εὐλογίᾳ.
Ἀλλοὶ δὲ πολλοὺς διὰ τῆς ἀποστολικῆς σωθῆσθαι
χάριτος καὶ τῶν κατὰ σάρκα γεινώνων αὐτοῖς.
Μάλιστα δὲ ταῦτα γενήσεσθαι φησὶ τῆς εἰδωλολα-
τρείας καταργουμένης τῇ τῶν εἰρημένων διδα-
σκαλίᾳ.

Τινὲς δὲ φασὶν, ἐπειδήπερ εἶπεν, ὡς ἡ οἰκουμένη
τοῦ καρποῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἐμπλησθήσεται, ὡς τινος
ἀνθροπώφροντος· καὶ μὴν γέγονε σκληρὸς, καὶ τοὺς
ἀγίους ἀπέκτεινέ φησὶν, ὡς οὐ πρὸς ἃ ἐπραξαν αὐ-
τοῖς; ἡ τῆς ἡμερότητος ἢ προσῆλθεν πηγῇ, νικῶν
δὲ φιλανθρωπίᾳ, οὐκ εἰς ἀπαξ ἀπολεῖ τὸ διὰ τοὺς
πατέρας ἀπόλεκτον γένος. Τοιγαροῦν φησὶ διὰ τινος
τῶν προφητῶν ὁ Θεός··· Τί σοι ποιήσω, Ἐφραΐμ;
Τί σοι ποιήσω, Ἰούδα; Ὡς Ἀδαμὰ θήσομαι σε, καὶ
ὡς Σεβοίμ; Μετεστράφη ἡ καρδία μου ἐν τῷ αὐτῷ.
Ἐνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου. Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ
τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου. Οὐκ ἐγκαταλείψω τοῦ ἐξ-
αλειφθῆναι τὸν Ἐφραΐμ, διότι Θεὸς ἐγὼ ἐν σοὶ, καὶ
οὐκ ἄνθρωπος ἐν σοὶ ἄγιος. Ὡς γὰρ Θεὸς ἄφατος D
ἔχει τὴν ἡμερότητα. Τινὲς δὲ φασὶν ὡς οὐ τῶν ὁμοίων
ἔτυχον. Αὐτοὶ μὲν γὰρ ἀνέστησαν εἰδῶλα πρὸς ἀναί-
ρεσιν τῆς αὐτοῦ θεότητος ὅσον τὸ ἐπ' αὐτούς· αὐτὸς
δὲ οὐ παντελῶς αὐτοὺς ἀναίρει, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπι-
κλήττων, τὰ δὲ ὑπομιμνήσκων, ὧν ἔτυχον ἀγαθῶν,
τὴν ἀνάκλησιν τῆς αἰχμαλωσίας ἐποίησάτῃ. Λέγων δὲ,
Ὅτι σὺ ἦσθα ὁ μελετῶν τῷ πνεύματι σου τῷ σκληρῷ
ἀρελεῖν αὐτούς; ὑπομιμνήσκει τῆς ἀπειλῆς, ἧς

Sed non desunt, qui prophetam, cum superiores
minas in suos cadere nollet, eisdem ista putent
consulere. Sententiam enim, aiunt, mutata, qui
opificem vestrum bello adorti, invictum natura
existere agnoscitis. Sic enim et generis magna fiet
amplificatio, et orbis universus a vobis habitabi-
tur. Verum quo loco, *Pacem faciamus ei venientes*,
habemus, sunt qui alios secuti, *pacificos mihi ve-
nientes reddet*, interpretentur, et ad ultimos sermo-
nem converti existiment. Pergit vero in hunc mo-
dum propheta: *Nunquid sicut ipse percussit, et ipse
sic percutiet?* quorum hic sensus est: Num malum
gentibus pensarunt, qui pacem eis annuntiantes
gravissima quæque ab eisdem passi sunt? Hinc est
igitur, quod ad incredulos ait: *Nonne tu eras, qui
meditaberis spiritu duro eos interficere spiritu furo-
ris?* At quoniam omnia fortiter Christi nomine fe-
rebant, *Auferetur*, addidit, *iniquitas Jacob*; tanquam
eam consequendæ peccatorum remissionis, atque
adeo benedictionis causam esse fateatur. Si enim
propter filiorum procreationem salvus futurus est;
si in fide, si in dilectione, si in sanctificatione de-
nique et sobrietate, ait Apostolus ²³, permanserint;
et *Jacobum* ipsum **342** qui *filios produxit*, eorum-
dem virtutis et benedictionis participem fieri con-
sequens fuerit. Significat autem apostolica gratia
per multos ex eorum etiam numero, qui propinquit-
ate sanguinis illos attingunt, salutem esse conse-
cuturos. Ista autem tum fore maxime, cum per
eorum, quos supra nominavi, doctrinam idololorum
cultus evanuerit.

Aiunt vero nonnulli, *quia fructu Israelis orbem
terrarum repletum iri dixit*, tanquam occurrente ali-
quo, et monente, *durum* cum existisse, non ad ea
usque, quæ in istos ille patrarit, divinæ mansuetu-
dinis fontem esse progressurum, sed tanquam hu-
manitate superiorem, propter patrum memoriam
delectum genus, non penitus esse perditurum pro-
phetam respondere. Atque hinc esse, quod alium
quemdam in hæc verba alloquatur Deus: *Quid
tibi faciam, Ephraim? quid tibi faciam, Juda? Tan-
quam Adama ponam te, aut tanquam Seboin? con-
versum est cor meum in hoc ipso. Commota est
pœnitudo mea. Non faciam secundum iram furo-
ris mei, non permittam ut deleatur Ephraim; quo-
niam Deus ego in te, et non homo in te sanctus ²⁴.*
Habet enim, ut Deus, ineffabilem mansuetudinem.
Volunt alii paria nequaquam esse consecutos.
Ipsos enim, licet idola ad ejus divinitatis exstinctio-
nem, quantum in se fuerat, erexissent, non
penitus sustulit tamen, sed partim territos, partim
etiam in bonorum memoriam revocatos, quibus a
se affecti sunt, ab exsilio revocavit. Cum autem

²¹ Psal. xviii, 5; Rom. x, 18. ²² Philipp. iv, 1. ²³ I Tim. ii, 9. ²⁴ Osce ii, 8, 9.

^m *Is. l. 2. 230.*

dicit : *Nonne tu eras, qui eos spiritu duro interficere meditaberis ?* minas illas in memoriam revocat, quibus in idola confidenter usi, ea se contrituros sponte pollicebantur, quod nunc re ipsa præstare adhortatur. Ita enim, ait, et *peccatis vestris liberari vos contigerit.*

Sed enim ad primam explicationem revertamur. Ista siquidem cum apostoli præstiterint, terramque prædicatione releverint ; qui grex olim *longe habitabat*, ideo *relinquetur*, quod pastorem bonum, qui animam suam pro ovibus ponat ⁵⁵, non admiserunt. Itaque animas **343** suas, veluti regiones aliquas, *in pascua* abire passi sunt, quas vastavit aper de silva, quas ferus singularis depastus est, et in eis requieverunt corruptores. Quæ quidem ita reddidit Symmachus ⁵⁶ : *Civitas enim munita sola, speciosa relinquetur, et dimittetur tanquam deserta. Ibi pascetur vitulus, et ibi accubabit, et consumet ramos ejus. In siccitate messis ejus conteretur* : quibuscum convenit et reliquorum etiam interpretatio. Est vero et ea ipsa, quæ prius *civitas munita*, et vitis pulchra nominata est, quam post stabilitam confirmatamque apostolorum prædicationem, post sublatam etiam *idololatriam desertam* fore pronuntia- vit.

Aiunt nonnulli, postquam se non æquas iis, quæ in sanctum Israel admiserunt, pœnas repositurum dixisset ; quæ tandem hujus commotionis modus futurus sit, illum adjungere. *Rixans et exprobrans emittet eos*, id est, a sui consortio et familiaritate rejiciet. *Rixans* enim, id est objurgans, a se Israelis rejicit Salvator. Nec nisi *exprobrantis* illa sunt, ubi ait : « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas ⁵⁷, » et quæ deinceps. Vides, ut objurgando eos a se removerit. Ita tamen ut servatæ sint reliquiæ, de quibus ita apud Isaiam : Si fuerit numerus filiorum Israel instar arenæ maris, reliquiæ servabuntur ⁵⁸. » *Exprobrat* vero ipsis magna usus libertate vir sanctus, tanquam qui de sanctis interficiendis meditari non erubuerint : quod si negare velint, vel ipse ait, in testimonium prodeat, qui dicit : « Quem enim prophetarum patres vestri non interfecerunt ⁵⁹ ? » Et rursus : « Non decet prophetam perire extra Jerusalem ⁶⁰. » Interea autem et ista in eos reprehensione usus, ad ea rursum, quæ nuper inceperat, revertitur ; velutique assumpta Dei persona adjicit : *Propterea auferetur iniquitas Jacob*. Sed quorsum *propterea* addidit ? Ideo nimirum, quod non ut interfecit, sic et ipse interficietur. Nam et ei suo tempore peccata condonabuntur, quod *ejusdem* **344** *benedictionis* nomine significatum est. Si enim pro delicti magnitudine pœnas reposceret, non re præstitisset, quod Abrahamo verbis fuerat pollicitus cui : « Benedicens tibi benedicam, et multiplicans multiplicabo te ⁶¹, » dixit, cum toties posterorum ejus peccatis lacessitus sit. At enim, ait,

κατὰ τῶν εἰδῶλων ἐποιοῦντο θρασέως ἐπαγγελλόμενοι ἐκτριφῆναι αὐτὰ, παρακαλῶν αὐτοὺς εἰς ἔργον ἀγαγῆν τὴν ὑπόσχεσιν. Οὕτω γὰρ, φησὶ, καὶ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν καθαρισθήσεσθε.

Ἄλλὰ γὰρ ἐπὶ τὴν πρῶτην ἐξήγησιν ἐπανέλθωμεν. Ταῦτα γὰρ τῶν ἀποστόλων πεποιηκότων, καὶ τοῦ κηρύγματος πεπληρωκότων τὴν γῆν, τὸ πάλα κατοικοῦμενον *πολιμιον ἀφσθήσεται*. Οὐ γὰρ ἐδέξατο τὸν καλὸν ποιμένα τὸν θέντα τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Διὸ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, οἷα δὴ χώρας τινὰς, ἐποίησαν βόσκημα, ἃς ἐλυμῆνατο ὅς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μόνιός ἔγρηος κατενεμήτατο, καὶ ἐν αὐταῖς οἱ φθειρόντες ἀνεπαύσαντο. Ἄπερ οὕτως ἐξέδωκε Σύμμαχος· *Πόλις γὰρ ὠχυρωμένη μόνη, καλὴ ἀφσείται, καὶ ἐγκαταλείπεται, ὡς ἔρημος. Ἐκεῖ νεμηθήσεται μῦσχος, καὶ ἐκεῖ κοιτασθήσεται, καὶ ἀναλώσει τοὺς κλάδους αὐτῆς. Ἐν τῷ ξηρανθῆναι τὸν θερισμὸν αὐτῆς, συντριβήσονται*. Οἱς καὶ τὰ τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν συμφωνεῖ. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ καὶ πρὶν εἰρημένη πόλις ὄχυρά καὶ ἀμπελῶν ἡ καλῆς, ἣν φησὶν *ἐρημον* ἔσσεσθαι μετὰ τὸ τῶν ἀποστόλων πανταχοῦ κυρωθῆναι τὸ κήρυγμα, καὶ τὴν τῆς εἰδωλολατρίας καθαίρειν.

Τινὲς φησὶν, ὡς εἰπὼν μὴ τὴν Ἰσραὴλ ἀπαιτηθήσεται δίκην ὡν κατὰ τῶν ἀγίων ἐπλημμέλησεν Ἰσραὴλ, ἐπάγει ποῖον ἄρα τὸ μέτρον τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἔσται κινήσεως. *Μαχόμενος καὶ οὐνεδίλων ἐξαποστελεῖ αὐτοὺς*, δηλονότι τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος. Ἀπεπέμφατο γὰρ τὸν Ἰσραὴλ ὁ Σωτὴρ *μαχόμενος*, ἀντὶ τοῦ ἐπιπλήξτων. Ἐφασκε γὰρ *οὐνεδίλων* αὐτοῖς· « Ἰερουσαλὴμ, Ἰερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας, » καὶ τὰ ἐφεξῆς. Ὅρξας ὡς ἐπιπλήξτων, αὐτοὺς ἀπεπέμφατο. Ἄλλὰ σέσωσται τὸ κατάλειμμα, καθὰ φησὶν Ἡσαίας· « Ἐάν ἡ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » *Ὀνειδίλει* δὲ καὶ ὁ προφήτης μετὰ παρρησίας αὐτοῖς, ὡς μελέτην πεποιημένους ἀναιρεῖν τοὺς ἀγίους. Κἀν ἀρνήσησθε, φησὶν, μάρτυς ὁ λέγων· « Τίνα γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ὑμῶν ; » Καὶ πάλιν· « Ὅτι οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι ἕξ Ἰερουσαλὴμ. » Διὰ μέσου δὲ τούτους ἐλέγξας, πάλιν ἔχεται τῆς πρώην ἀκολουθίας ὡς ἐκ Θεοῦ λέγων· *Διὰ τοῦτο ἀφαιρεθήσεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ. Διὰ τοῦτο* ποῖον ; ἐπειδὴ ὄχι ὡς αὐτὸς ἀνείλεν, οὕτως ἀναιρεθήσεται. Ἀνῆσει γὰρ καὶ αὐτῷ κατὰ καιροῦς τὰ ὀφλήματα. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ἡ εὐλογία αὐτοῦ. Εἰ γὰρ ἀπήγει πρὸς ἀξίαν τὴν δίκην, οὐκ ἂν ἔργῳ προῆλθε τὸ βῆθὲν Ἀδραάμ, « εὐλογῶν εὐλογῆσω σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε, » τοσαῦτα πεπλημμέληχότων τῶν ἐξ αὐτοῦ. Πότε δὲ, φησὶν, ἔση τῶν πλημμελημάτων ἐλεύθερος ; ὅτε οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι τῆς ἀρχαίας καταστραφεύσονται πλάνης, πᾶν αὐτῆς ἐξαλείφοντες λείψανον, συμφώνως τοῖς

⁵⁵ Jean. x, 15. ⁵⁶ Psal. LXXIX, 14. ⁵⁷ Matth. XXIV, 37. ⁵⁸ Isa. x, 21 : Rom. ix, 27 ; xi, 5. ⁵⁹ Act. vii, 52. ⁶⁰ Luc. xiii, 33. ⁶¹ Gen. xvi, 10.

ἀποστολικοῖς· ὅτ' ἂν δὲ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσελθῆ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Κατοικούμενον δὲ ποίμνιον ὀνομάζει τὸν Ἰσραὴλ, ὡς πάλαι ποιήσασιν ὁ ἀγαθοῖς πληθυνόμενον. Ὁ καταλειφθὲν οἱ νοητοὶ κατανεμεθῆσονται θῆρες, μηδενὸς ἔτι τὰς πονηρὰς ἀποσοβούντος δυνάμεις. Ἄλλ' οὐδὲ Ῥωμαῖοι δηλοῦντες ὁ ἀπέπειον πρινή καὶ τῶν μικροτάτων ἀπέδειξαν ἔρημον. Τινὲς δὲ βόσκημα τὴν ἐκ τῶν πολεμίων φορολογίαν σημαίνειν φασίν. Ὡς γὰρ εὐλογίαν παυομένους τῆς εἰδωλολατρίας ἐπήγγελται, οὕτως ἔρημιαν μετὰ δουλείας τοῖς ἀπομείνασιν.

desitutum viderunt. Neque vero desuat, qui pascuorum nomine, imperatam per hostes tributū pensionem significari dicant. Ut enim eis se, si cessent ab idolorum cultu, benedicturum; sic in exsilium et servitutem si in eo perrexerint, eos se missurum pollicitus est.

ια-ιγ'. *Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θάλας, δεῦτε. Οὐ γὰρ λαὸς ἔστω ἔχων σύνεσιν· διὰ τοῦτο οὐ μὴ οἰκτειρήσει ὁ ποιήσας αὐτοὺς, οὐδὲ πλάσας αὐτοὺς, οὐ μὴ ἐλεήσει. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συμφράξει Κύριος ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ ἕως Ῥινοκορούρων, κ. τ. λ.*

Τὴν παντελῆ τῶν ἐκ περιτομῆς ἔρημιαν εἰπὼν, ὡς ἀνδρῶν οὐχ εὐρισκομένων ἐν αὐτοῖς σωτηρίας ἀξίω, ἀνακαλεῖται γυναῖκας τῶν παραδόξων ἔργων εἰς μαρτυρίαν, ὡς ἂν ἐλθοῦσαι φωτίσαιεν τὸν ἐν σκότῳ καθήμενον λαόν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν τὴν ἀφειμένην. Διδὸν κατὰ τὴν Ἀκύλαν εἰρηται· *Γυναῖκες ἐρχόμεναι φωτίζουσιν αὐτήν.* Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Γυναῖκες ἐρχόμεναι καὶ δηλοῦσαι αὐτήν.* Τινὲς δὲ αὐται, μανθάνωμεν. Φησὶν Ρ· « Ἦσαν ἐκεῖ γυναῖκες πολλαὶ ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι αἰτινες ἠκολούθησαν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας διακονοῦσαι αὐτῷ, ὧν ἐπάγει τὰ ὀνόματα, Λουκᾶς δὲ, « Κατακολουθούσαι γυναῖκες τινες, αἵ τινες ἦσαν συνεληλυθυῖαι ἐκ τῆς Γαλιλαίας αὐτῷ, θέθεάναντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ. Αἰτινες μαθοῦσαι τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, ὑπέστρεψαν ἀπὸ τοῦ μνημεῖου εὐαγγελιζόμεναι πάντα τοῖς ἀποστόλοις. » Ἐπεὶ τοίνυν ὁ λαὸς ὁ μὴ ἔχων σύνεσιν, τῷ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων οὐκ ἐπέθετο, καὶ τοι τῶν ἐθνῶν παραδεχομένων τὸν λόγον, τούτου χάριν τὰς γυναῖκας τὸ θεῖον Πνεῦμα καλεῖ. Τοὺς γὰρ ἀποστόλους διέβαλλον, ὡς νυκτὸς κλέψαντας τοῦ Σωτῆρος τὸ σῶμα. Διδὸν τὰς ἀνυπόπτους καλεῖ τῶν ἀνοήτων εἰς ἔλεγχον. Μόνοι γὰρ ἀπειθοῦσαι, πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας ὀρώντες, τὴν ἐνθεον ἀρετὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ μὴ συνορώντες κηρύγματος. *Γυναῖκες* δὲ πρῶται πιστεύονται τὴν ἀνάστασιν, ἐπεὶ καὶ *γυνή* πρώτη τοῦ θρεως τὴν ἀπάτην ἐδέξατο. Διὰ τῆς οὖν ἀποστολῆς τῶν δεινῶν ἐγκλημάτων ἀποκρούονται τὴν αἰτίαν. Εἰρηται γὰρ πρὸς αὐτάς τὸ χαίρετε παρὰ τοῦ τὴν ἀρὰν ἐπιθέντος ἐν ἀρχῇ, « Ἐν λύπαις τέξη τέκνα, » πρὸς Εὐαν εἰπόντος. Ὡς ἀνοήτους δὲ τοὺς Ἰουδαίους οὐκ ἐλεήσειν φησίν. Ἐν δὲ τῷ καιρῷ λέγει·

quando tandem peccatis liber evades? Quo tempore nimirum errori veteri per fidem vocati bellum indicent, nec ejus aliquas superesse reliquias patientur, magna cum verbis Apostoli concordia, qui tum demum salutem consecuturum esse totum Israellem monuit, cum plenitudo gentium ingressa fuerit⁴¹. *Gregem autem translatum* ideo Israellem nominat, quod eum bonis olim pastoribus abundasse constat; quem *derelictum* nunc feræ illæ, id est malæ potestates, quæ mente concipiuntur, nullo arcente depascuntur. Imo ne Romani quidem prius eam populari desierunt, quam vel minimis rebus

mulieres venientes a spectaculo, adeste. Non enim est populus, qui habeat intelligentiam. Propterea non miserebitur eorum, qui fecit eos, et qui formavit eos, non parceret. Et erit in die illa concludet Dominus a fossa fluminis, usque ad Rhinocorcuram, etc.

245 Postquam de Judæorum summa et absoluta vastitate disseruit, tanquam viri nulli inter eos salute digni reperiantur: *mulieres ipsas* in admirabilem operum testimonium vocat; ut *venientes*, jacentem in tenebris populum, eorumque urbem relictam illustret. Atque hinc est, quod Aquilam quidem, *Mulieres venientes illustrant eam*; Symmachum autem, *Mulieres venientes et ostendentes eam*, interpretatos esse legimus. Sed quænam ipsæ fuerint, jam discamus. Ait enim Matthæus: « Erant ibi mulieres multæ procul spectantes, quæ quidem secutæ fuerant eum a Galilæa, ministrantes ei⁴²; » quarum nomina adjicit. Lucas autem in hunc modum: « Secutæ sunt mulieres quædam quæ cum eo ex Galilæa profectæ viderunt monumentum, et quemadmodum positum fuit ejus corpus: quæ et ipsæ cum Salvatoris resurrectionem audissent omnia renuntiantes apostolis, a monumento reverse sunt⁴³. » Quoniam ergo *populus intelligentiam non habens*, apostolorum prædicationi fidem non habebat, quam tamen avide gentes amplectebantur: mulieres ob id divinus compellat Spiritus. Apostolos enim tanquam noctu Salvatoris corpus sustulissent, falso accusabant⁴⁴. Ideoque minime suspectos ad eorum refutandam vesaniam testes ciet. Soli enim Judæi fidem non amplectuntur; qui, licet ubique terrarum propagatas cernant Ecclesias, divinam tamen evangelicæ prædicationis virtutem non intuentur. At *mulieres* resurrectionis fidem primæ ideo arripiunt, quod quæ prima serpentis deceptioni patuit⁴⁵, *mulier* exstitit. Ipsæ ergo isthac apostolici muneris functione graviore accusationis culpa sese exemerunt. Sunt enim ab illo salvere jussæ, qui initio Evæ imprecatus, suos eum

⁴¹ Rom. xi, 12. ⁴² Luc. xxv, 1, 55, 56. ⁴³ Luc. xxiii, 59, 56. ⁴⁴ Matth. xxviii. ⁴⁵ Gen. iii, 1 seqq.
 VARIE LECTIONES.
 ἢ γρ. ποιμέτιν. ὁ γρ. δητώντες. Ρ λ. Ισ. γὰρ ὁ Ματθαῖος μὲν.

non sine dolore parituram liberos edicto sanxerat. **A** τῷ δηλουμένῳ, συμφράξει Κύριος ἀπὸ τῆς διάρ-
 Monet autem Judæorum, quia *stulti sunt, non mi-*
serturum Dominum; sed eos stato **346** et definito
 tempore a *fluminis alveo conclusurum*; quod *percu-*
tiendi verbo expresserunt alii; ut infideles stultumque populum *percussurum* Dominum signifi-
 cant.

Sequitur deinceps loci designatio, a *fluminis*
alveo, ad torrentem usque Ægypti, ut apud Sym-
 machum cæterosque legimus interpretes, quibus
 verbis Romanorum adversus Judæos, a Jordania
 fortasse fluvio ad *torrentem usque Rhinocoruram*
Ægypto conterminam, vagaturum bellam demon-
stratur. Sed istos, ait, virgis codet Dominus senti-
 cam in eos, hostium scilicet exercitum, ut respi-
 scere doceat, inducens. Inde igitur et illa usurpavit
 superius: *Væ Assyriis, virga iræ et furoris in*
manibus eorum ⁶⁶. **B** Dicunt alii Euphrate et Rhi-
 nocorura Judæam tanquam limitibus, distingui.
 Deinde, *concludendi* verbo, pro obsidendi, et affli-
 cendi, prophetam usum esse. Tum demum enim
 recte *concludi* dicimur, cum prementibus undique
 malis, nullus effugii locus nobis relinquitur. *Con-*
cludi præterea et ipsa Judæorum mens rite dicitur,
 quæ veritatis lumen non admittat. Cæcitas enim,
 secundum beatum Apostolum, ex parte Israeli con-
 tigit: « Et ad hunc usque diem, cum legitur Moses,
 velamen cordi ejus obtenditur ⁶⁷. » Sed verbi præ-
 conibus ita deinceps imperat Dominus: *Vos autem*
congregate sigillatim filios Israel. Etsi enim confer-
 tim ad fidem recusat accedere, quia populus est
 intelligentiam non habens; non aliquos tamen
 sigillatim, licet paucos *colligere* fuit aspernandum; **C**
 ad quos et magnus ille Petrus in hæc verba locutus
 est: « Et nunc, fratres, scio quod per ignorantiam
 fecistis sicut principes vestri. Poenitentiam igitur
 agite, et baptizetur unusquisque vestrum in no-
 mine Domini ⁶⁸. »

CAP. XXVIII.

347-348 VERS. 1-22. *Væ coronæ injuriæ, mer-*
cenarii Ephraim. Flos cadens de gloria super verti-
cem montis pinguis, qui ebrii estis absque vino. Ecce
forte et durum, - etc.

349. . . . Figuris relictis ad veritatis liber-
 tatem accedere. « Spiritus enim Deus est; et qui
 ipsum adorant, eos in spiritu et veritate adorare
 necesse est ⁶⁹. » Et vero lex ipsa *vinculum*, quæ **D**
justum quidem efficiat neminem, sed ad pœnas veluti
constrictos servet. Quin et David ipse, cum ad gra-
 tiam per fidem alacriter properare suaderet: « Dis-
 rumpamus vincula eorum, inquit, et jugum eorum
 a nobis projiciamus ⁷⁰, » legis pondus nimirum eis
 impositum significans, quo sibi subjectos premere
 volebant Judæorum magistri. Proponite, inquit,
compendiosam fidei istorum gratiam, quæ exiguis
 verborum periodis comprehensa, non ut a Mose
 ex illa tantum Judæis, sed cunctis terræ habitato-

τῷ δηλουμένῳ, συμφράξει Κύριος ἀπὸ τῆς διάρ-
 γος τοῦ ποταμοῦ ὅπερ πατάξει ἐρμήνευσαν οἱ
 λοιποὶ, δηλοῦντες πατάξειν Κύριον τοὺς ἀπίστους
 ἐκείνους, καὶ τὸν λαὸν τὸν ἀσύνητον.

Εἶτα τόπον ἀφορίζει ἀπὸ τοῦ βέλθρου ποταμοῦ
 ἕως τοῦ χειμάρρου Αἰγύπτου, κατὰ Σύμμαχον,
 ὅπερ Ἰσοδυναμοῦσι καὶ οἱ λοιποὶ περιορίζοντες τοῦ
 λόγου τὸν κατ' Ἰουδαίων ὑπὸ Ῥωμαίων γενησόμε-
 νον πόλεμον, ἀπὸ ποταμοῦ τάχα τοῦ Ἰορδάνου μέ-
 χρι τοῦ χειμάρρου Ῥεινοκοροῦρων, ἥπερ ἐστὶν
 Αἰγύπτου μεθόριον. Ἀλλὰ τούτους μὲν, φησὶ, βα-
 δδίσει Κύριος αὐτῶν, ἐπάγων αὐτοὺς τὴν μάστιγα τὴν
 ἐπιστραπτεικὴν, τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον. Διὸ
 καὶ ἄνω ἔλεγεν: « Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ἡ βλάβος τῆς
 ὀργῆς, καὶ τοῦ θυμοῦ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. » Τινὲς
 δὲ φασὶν, ὡς Ἰουδαίαις ὄρει Εὐφράτης καὶ Ῥεινο-
 κόρουρα. Ἰδὲ δὲ συμφράξει, ἀντὶ τοῦ πολιορχήσει,
 καὶ θλίψει. Ἡ γὰρ σύμφραξις, συγκλεισμός ἐστὶν
 ἀφύκτων κακῶν. Ἀλλὰ καὶ συγκλείσταισι τῶν
 Ἰουδαίων ὁ νοῦς οὐ προσιεμένων τῆς ἀληθείας τὸ
 φῶς. « Πῶρως » γὰρ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον,
 « ἀπὸ μέρους γέγονε τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄχρι σήμερον
 ἠνίκα ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν
 καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Τοῖς δὲ τοῦ λόγου κήρυξιν
 ἐξῆς προστάττει λέγων ὁ Κύριος: Ἵμεις δὲ συνα-
 γάγετε κατὰ ἓνα τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Εἰ γὰρ καὶ
 μὴ βούλωνται ἀθρώως προσίνασι τῇ πίστει (λαὸς
 γὰρ οὐκ ἔχων ἐστὶ σύνεσις), ἀλλ' οὖν ἀγαπητὸν
 βραχεῖς τινας καθ' ἓνα συναγαγεῖν, οἷς καὶ Πέτρος
 ὁ μέγας ἔδρα: « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα ὅτι κατὰ
 ἄρνοιαν ἐπράξατε καθὰ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. Με-
 τανησάσατέ οὖν καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ
 τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. . . . »

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

α-κβ'. Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ἑβραίας, οἱ μισθω-
 τοὶ Ἐφραῖμ. Τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν ἐκ τῆς δόξης
 ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τοῦ παχέος, οἱ με-
 θύοντες ἄνευ οἴνου. Ἰδοὺ ἰσχυρὸν καὶ σκληρὸν,
 κ. τ. λ.

. . . ἐλευθερίαν προσέσθαι τῶν τύπων ἀφε-
 μένους. « Πνεῦμα γὰρ ὁ θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας
 αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, δεῖ προσκυνεῖν. »
 Δεσμός δὲ ὁ νόμος δικαίων μὲν οὐδένα, κατασφίγγων
 δὲ πως εἰς κόλασιν. Καὶ Δαβὶδ δὲ προθύμως συμβου-
 λεύων ἐπὶ τὴν χάριν ἵνα τὴν διὰ πίστει, « Διαβ-
 ῆξωμεν, φησὶ, τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπορρήψω-
 μεν ἅψ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν, » τὸ ἐκ νόμου βάρος
 αὐτοῖς ἐπικείμενον, ᾧ τοὺς ὑπὸ χεῖρας οἱ τῶν Ἰου-
 δαίων ὑπήγον διδασκαλοὶ. Προτιμήσατε δὲ, φησὶ,
 τούτων τὴν σύντομον τῆς πίστεως χάριν, οὐ κατὰ
 τὰς μακρὰς οὐσαν περιόδους τοῦ γράμματος, ἥτις
 ἐδόθη πάση τῇ γῆ, μόνους δοθέντος Ἰουδαίοις τοῦ
 νόμου. Μωσῆς μὲν γὰρ ἔλεγεν: « Ἄκουε, Ἰσραὴλ. »

⁶⁶ Isa. x, 5. ⁶⁷ II Cor. iii, 15. ⁶⁸ Act. iii, 17.

⁶⁹ Joan. iv, 24. ⁷⁰ Psal. ii, 3.

Ὁ Χριστὸς δὲ διὰ τοῦ ψάλλοντος, « Ἀκούσατε ταῦτα, ἅπαντα τὰ ἔθνη. » Τινὲς δὲ φασὶ τὸ, καὶ ὑμεῖς μὴ εὐφρανθεῖσθε, ἀρμόττειν μὲν καὶ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ μὴ ἐπιμένειν τῇ τῶν ἀμαρτημάτων ἔδονῃ παραινῶν, μηδὲ δεσμεῖν ἑαυτοὺς ἀμαρτήμασιν, πρὸς δὲ τὴν τῆς κρίσεως ἀκοὴν ὑποστέλλεσθαι· ἀρμόττειν δὲ καὶ πρὸς τὰ ἔθνη, ὡς οὐδὲ χαίρειν ὑμᾶς ἐπὶ τῇ τῶν Ἰσραηλιτῶν τιμωρίᾳ. Διαθήσεται γὰρ καὶ εἰς ὑμᾶς· τὰ τῆς κρίσεως ἀμαρτάνοντας.

κγ-κδ'. Ἐρωτίζεσθε καὶ ἀκούετε τῆς φωνῆς μου. Προσέχετε, καὶ ἀκούετε τοὺς λόγους μου. Μὴ δλίην τὴν ἡμέραν μέλλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριῶν· ἢ σπόρον προστοιμάσαι, πρὶν ἐργάσασθαι τὴν γῆν· οὐχ ὅταν ὀμαλίση τὸ πρόσωπον αὐτῆς, κ. τ. λ.

Τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, εἰ τὸν ἔντιμον ἀποδοκιμάσαντι λίθον, ἔτι παρακελεύεται τὰ μὲν ὅσα παρέχειν τῇ δι' ἀέρος φερομένη φωνῇ, πειθαρχεῖν δὲ τοῖς λεγομένοις, καὶ κατανοεῖν τὰ λεγόμενα. Εἴθ' ὑποδείγματι κέχηται, διδάσκων αὐτοὺς, ὡς ὄντες δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται. Ἄρχοντες γὰρ ἦσαν καὶ ἱερεῖς, καὶ διδάσκαλοι. Καιρὸς γὰρ, φησὶν, ἀρότρου καὶ σπόρου διάφορος.

Καὶ παραλλάττει τῶν καρπῶν μετὰ θέρος ἢ κάθρις, τῶν μὲν ἀμάξης δεομένων, καὶ τεμνόντων τροχῶν ὅσοι τῶν ἄλλων ἀρόττεροι· τῶν δὲ μόναις ἀροτιμῶν βάρδοις ὅσπερ εἰσὶν ἀσθενέστεροι. Οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος γεωργῶν τὰς ψυχὰς, ἐν καιρῷ μὲν αὐτὰς διδασκαλίᾳ νεοῖ, ἀναρῶν γνήσιον ἢ τοὺς λανθάνοντας λογισμοὺς. Ὅθεν δὲ καὶ φησὶν· « Νεώσατε ἐξυτοῖς νεώματα, καὶ μὴ σπεῖρηται ἐπ' ἀκάνθαις. » Ἐπειδ' ἂν δὲ τὸ οἶον ἐπὶ πρόσωπον ὀμαλίσει τῆς γῆς, πάσης ἀκανθώδους ἀνατραπέισης κακίας, τρυκαῦτα τοῖς ὑποκειμένοις κατάλληλα καταβάλλει τὰ σπέρματα, μελιζωτε καὶ βραχυτέρα. Διαιρέσεις γὰρ χαρισμάτων εἰσὶν. Παρόντος δὲ τοῦ θερισμοῦ (συντέλειαν δὲ τοῦτον δηλοῦν ἐδίδαξεν ὁ Χριστὸς), τότε τοὺς ἀξίους τῶν σπερμάτων ἀπαίτησει καρποῦς. Τῶν δὲ μὴ παρεχόντων, οἱ μὲν τὰ μικρὰ λαθόντες, μετρίαν, οἱ δὲ τὰ μεγάλα, μεγίστην εἰσπραχθήσονται δίκην, ὡσπερ οἱ μεγάλων ἀξιωθέντες, ἱερεῖς, καὶ γεγονότες στέφανος ὕβρεως μισθωτοὶ τε Ἐφραΐμ, ὡς διαστρέψαι μὲν τὸν λαόν, ἀποδοκιμάσαι δὲ λίθον τὸν ἐκλεκτόν.

Τὸ δὲ, καὶ παιδεύσει κρίματι Θεοῦ, ἢ κατὰ Σύμμαχον, καὶ παιδεύσει αὐτὸν εἰς κρίμα ὁ Θεὸς αὐτοῦ, παρίστησιν ὡς φυσικῇ διδασκαλίᾳ γεωργός, καὶ διδασκίᾳ παρὰ τοῦ Θεοῦ, τὰ περὶ τῆς διαφορῆς τῶν καρπῶν κρινεῖ καθάρσεως. Ἄντι δὲ τοῦ, τὸ δὲ κύμινον μετὰ ἄρτου βρωθήσεται, Σύμμαχος φησὶν· Κύμινον δὲ ἐν βακτηρίᾳ, ἄρτος δὲ λεπτοκοπηθήσεται. Τὸ ἄρτος ἀντὶ τοῦ σίτος εἰπών. Ἄντι δὲ τοῦ, Οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὑμῖν

⁷¹ Deut. vi. 5. ⁷² Psal. xlviii. 2. ⁷³ Sap. iv. 7. ⁷⁴ Jerem. iv. 3; Osee. x. 12. ⁷⁵ I Cor. xii. 4.

⁷⁶ Matth. xiii. 39.

ribus data est. Mose enim dicente tantum : « Audi, Israel⁷¹ ; » ipse per Davidem⁷² omnes gentes attendere jubet Christus. At non desunt, qui verba ista, *et vos nolite lætari*, convenire quidem, et facere ad excitandum Israelen, ne se peccatorum voluptatibus tanquam vinculis illaqueet, sed ad *judicii* mentionem terreatur, existiment : verum et ad gentes etiam referri ; tanquam sumptis de Israelo pœnis eas lætari prohibeat, quas sua quoque peccatorum ultio minime prætermisura sit

350 VERS. 23-29. *Auribus percipite, et audite vocem meam. Attendite, et audite sermones meos. Nunquid tota die arabit qui arat? aut semen præparabit, antequam præparet terram? nunquid non cum æquaverit faciem ejus, etc.*

B

Adhuc etiam coronam superbæ, quæ pretiosum lapidem rejecit, adhortatur, ut *voci* quæ per aerem fertur, *ures præbeat*, eaque, quæ dicuntur, mente agitet et sequatur. Exemplo deinde adhibito fore docet, ut, quia potentes sunt, potenter tormenta patientur⁷³. Erant enim principes, et sacerdoties, et doctores. Enimvero ait, *arationis, sementisque* faciendæ non unum et idem tempus est.

Sed messem alternis sequitur ipsa fructuum purgatio, plastro aliis ; aliis etiam rotis, si qui sunt inter eos vegetiores ; aliis denique virga tantum, si tenuiores sint, indigentibus. Eadem plane ratione et Dei sermo solet animas nostras excolere, suoque tempore doctrina, tanquam aratro, renovare, et latentes eorum cogitationes **351** prosciudere. Indequè est certe quod ait : « Novate vobis novalia, neque super spinas seminetis⁷⁴. » Ubi autem terræ tanquam *facies fuerit adæquata*, omni spinosa penitus extirpata malitia, ea tum demum *semina*, quæ subjectis congruant, majora aut minutiora, sunt enim gratiarum divisiones⁷⁵, mandare convenit. At instante messe (quo nomine consummationem significari Christus docuit⁷⁶), fructus tum demum *semente* dignos idem postulabit : quos qui non reddent, si parva quidem acceperint, mediocres ; si magna autem, pœnas luent et ipsi maximas. Quo in genere primi futuri sunt ad summa evecti sacerdotes, et qui superbæ corona, mercenariique Ephraim nominantur, qui populum avertere, delictumque lapidem rejicere ausi sunt.

Deinde, quod sequitur, *et erudieris in iudicium Dei* ; aut secundum Symmachum, *et erudiet eum Deus ad iudicium suum*, ostendit Deum ipsum, sicut solent naturali disciplina, atque a Deo concessa agricolæ, de varia fructuum purgatione iudicaturum. Cæterum pro quo *Cyminum cum panis* comedet ; legimus : *Cyminum baculo : panis autem comminuetur*, transtulit Symmachus, *panem pro frumento* usurpans. Deinde verba ista, *Neque enim*

VARIE LECTIONES.

ἢ γρ. καὶ ἀναρῶν γνῶσι.

in perpetuum volis irascar, neque vox amaritudinis
meæ consulcabit vos, ita Symmachus et Theodotio
 interpretantur: *Verum non in perpetuum trituras*
triturbabit eum, neque turbabit eum rota plaustris ejus
neque unguis suis comminuet eum: id est; *Ut*
plaustris rota frumentum comminuens pertransierit,
 eo etiam, quod circum est, boum unguis commi-
 nuto, et frumentum ipsum non perdet; uti neque
 ipsam animarum substantiam ultio, quod cum
 minime Septuaginta lateret interpretes; *Non enim in*
saeculum vobis irascar, reddiderunt: ac si se non ad
 interitum usque substantiæ ulcisci **352** dixisse;
 non aliter quam plaustris rotam frumentum non per-
 dere, sed purgare videmus. Ista autem omnia,
 inquit, non intelligentibus veluti *portenta* non mor-
 talis aliquis, sed Deus ipse renuntiavit. Quod si
 adversus *Dei consilium, consolationem* aliquam
 adinvenire valetis, vanam istam exaltate. Sed
 locum ita interpretatur Symmachus: *Et hoc a Deo*
exercituum olim exivit, consilium laudavit, salutem
magnificavit.

Sunt vero qui integrum locum ad hunc modum
 explicant. Christi hoc loco persona inducitur, quæ
 ad evangelicæ prædicationis fidem Israelitis com-
 pellat: ad quam nulla non inquit, attentione, non
 pigro auditore opus est, sed observare diligenter,
 et a legis cultu deinceps abstinere. Nam vel beato
 docente Apostolo: « Nihil prodest vobis Christus,
 qui in rege justificamini: gratia excidistis⁷⁶. »
 Innuit porro et ipsa *attentio*, Christum in lege
 adumbratum inveniri; neque eam, si spiritualiter
 intelligatur, ab Evangelio dissentire. « Si enim,
 ait, Mosis creditis, et mihi etiam creditis: cum de
 me et ille etiam scripserit⁷⁷. » At legis observatio-
 nem ideo excusabant, ut hac specie pii habitii, in
Jesum, tanquam legi contraria doceret, desævirent.
 Dicit itaque: *Nunquid tota die arabit, qui arat?*
 nimirum, ut spinosæ terræ similem esse idolola-
 trarum mentem doceat, verboque, tanquam cateche-
 tico *aratro*, a quo subigatur, indigere, ut ad
 superne demissum *semen* excipiendum, quo fructus
 edere valeat, præparetur. Quod olim Israelitis ex
Ægypto migrantibus contigit, cum legem istam,
 tanquam *aratrum*, quo duram animæ suæ *terram*
 proscinderent, acceperunt. Decet igitur cessante
aratro, evangelicum *semen* admittere; id est,
 remotis figuris veritatem amplecti. Agricola enim,
 inquit, ut primum *terram adæquavit*, non eidem
 statim quæ solidiora sunt, *semina* committit, sed a
 tenuioribus, tanquam *terram* exercens, exorditur.
 Ea enim est in tuis sribus agri colendi ratio. Ita
 ergo lex, **353** cum *terram adæquasset*, tenues tibi
 veritatis umbras, tanquam *cymini, aut papaveris*
semina commisit, quæ sumpta per se nihil ad esum
 omnino conferunt; sed cum aliis tantum, id est,

ἀργισθήσομαι. Οὐδὲ φωνὴ τῆς πικρίας μου κα-
 ταπατήσεται ὑμᾶς, Θεοδοτίων καὶ Σύμμαχος ἐξέδω-
 καν. Ἄλλ' οὐκ εἰς τέλος ἀλοῶν ἀλοῆσαι αὐτόν,
 οὐδὲ ταρᾶξει τροχὸς ἀμάξης αὐτοῦ, οὐδὲ ταῖς
 ἐπλαῖς αὐτοῦ λεπτυνεῖ αὐτόν. Τοῦτ' ἐστίν,
 Ἐπειδ' ἂν ὁ τῆς ἀμάξης τροχὸς περιέβη τὸν σίτον
 λεπτύνων, τὴν περὶ αὐτὸν καλὰ μὴν ὄμοῦ καὶ τῶν
 βοῶν ταῖς ἐπλαῖς αὐτὴν λεπτυνόντων, αὐτὸν οὐκ
 ἀφανίσει τὸν σίτον ὡσπερ οὖν οὐδὲ τῶν ψυχῶν τὴν
 οὐσίαν ἢ κόλασις. Ὅπερ οἱ Ἐβδομήκοντα νοοῦντες
 ἐξέδωκαν, Οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὑμῖν ἀργι-
 σθήσομαι. Τοῦτ' ἐστὶν οὐ πρὸς ἀπίωλειαν οὐσίαν
 κολάζω, καθάπερ οὐδὲ τροχὸς ἀμάξης ἀφανίζει τὸν
 σίτον, ἀλλὰ καθαρὸν ἀπεργάζεται. Ταῦτα δὲ φησι,
 πάντα ὡσπερ εἰ τέρατα τοῖς μὴ νοοῦσιν ὑπάρχοντα
 οὐκ ἄνθρωπος ἐφη, ἀλλὰ Θεὸς ἀπεφώνητο. Εἰ δὲ πρὸς
 Θεοῦ βουλήν δύνασθε παραμυθίαν εὐρεῖν, ματαίαν
 ταύτην ὑψώσατε. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, Καὶ γε τοῦ-
 το πρὸς Κυρίου δυνάμεων ἐξῆλθεν πάλαι,
 ἐδόξασθε βουλήν, ἐμεγάλυνε σωτηρίαν.

Τὴν δὲ πᾶσαν βῆσιν οὕτω τινὲς ἐξηγήσαντο. Χρι-
 στοῦ παρενήκεται πρόσωπον πρὸς περθῶ τῶν εὐαγ-
 γελικῶν κηρυγμάτων τὸν Ἰσραὴλ ἐπαγόμενον, πρὸς
 δ, φησί, προσοχῆς χρεία πολλῆς, καὶ βεθύμως
 ἀκούειν οὐ δεῖ, φυλάττεσθαι δὲ τὸ ἰ, καὶ μετὰ ταῦτα
 πάλιν τῆς νομικῆς λατρείας ἀντέχεσθαι². Κατὰ
 τὸν θεῖον Ἀπόστολον γάρ, « Κατηργήθητε ἀπὸ Χρι-
 στοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιούσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέ-
 σετε. » Δηλοῖ δὲ πάλιν ἡ προσοχή, τὸ κἂν ταῖς τοῦ
 νόμου σκιαῖς τὸν Χριστὸν εὐρίσκειν τυπούμενον. Οὐ
 γὰρ ἄλλότρια παραγγέλλω τοῦ νόμου, εἶγε νοοῖτο
 πνευματικῶς. « Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωσεί, ἐπιστεύετε
 ἂν ἐμοί. Περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκείνος γέγραφε. » Προφά-
 σιν γὰρ τῆς τοῦ νόμου φυλακῆς, ὡς εὐσεβοῦντες δη-
 σεν ἐδίωκον Ἰησοῦν, ὡς ἄλλότρια ταύτης διδάσκον-
 τα. Διὸ φησι, Μὴ ὀλην τὴν ἡμέραν ἀροτριᾶσαι
 ὁ ἀροτριῶν, δηλῶν ὡς ἀκαθάρτοις γῆ παρείοις τῶν
 εἰδωλοατρούντων ὁ νοῦς, καὶ δεῖται λόγου, κατηχη-
 τικοῦ ἀρότρου δίχην αὐτὸν ἀναπτύσσοντος, ὡς ἂν
 εὐπρεπισθεῖ πρὸς τὸν σπόρον τὸν ἄνωθεν, καὶ καρ-
 ποφορῆσαι δυνήσεται. Τοῦτο γέγονε τοῖς υἱοῖς Ἰσ-
 ραὴλ ἐξεληθοῦσι μὲν Αἰγύπτου, τὸν δὲ νόμον δεξίμέ-
 νοις ὡς ἀρότρον. Ὡς ἂν κατεσκληκυῖαν αὐτῶν τῆς
 ψυχῆς ἀνατέμῃ τὴν γῆν. Δεῖ τοίνυν τοῦ ἀρότρου
 παυσαμένου, τὸν εὐαγγελικὸν ὑποδέχεσθαι τὸν σπόρον,
 καὶ παυσαμένον τῶν τῶπων, δεξασθαι τὴν ἀλήθειαν.
 Ὁ δὲ ἰ γεωργός, φασί, κἂν ὀμάλισσιν τὴν γῆν,
 οὐκ εὐθὺς καταβάλλει σπέρματα στερεώτερα. Τῶν
 δὲ σμικροτέρων κατάρχεται, διὰ τούτων πρῶτον
 γυμνάζων τὴν γῆν. Οὗτος γὰρ ἐν τοῖς σοῖς ὀρίοις
 τεχνικὸς τῆς γεωργίας ὁ τρόπος. Οὕτως οὖν ὁ νόμος
 ὀμάλισσας τὴν γῆν, τὰς ἀσθενεῖς σοὶ σκιάς τῆς
 ἀληθείας ἐπέσπειρεν, οἷονεὶ κύμινον, καὶ μάλδ-
 θιον. Ἄ δὲ καθ' ἑαυτὰ παντελῶς οὐκ ἐστὶν ἐδώδιμα,

⁷⁶ Galat. v, 2, 4. ⁷⁷ Joan. v, 16.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. τε. ² γρ. ἀπέχεσθαι. ³ γρ. γάρ.

τῆ δὲ πρὸς ἕτερα γίνεται χρήσιμα συμπλοκῆ, *κριθῆν* A *hordeo et frumento*, quibus panis conficitur, conjuncta et copulata.

Ὅτω δὲ τῆ πνευματικῆ διδασκαλίᾳ καὶ τὴν νόμον συμπερέσειαι. Ἄλλως γὰρ ἀδρανούς ὄντος πρὸς ἀμαρτιῶν ἀποκάθαρσιν, ἀποκεκίνηται μὲν ἡ σκιά, τὸ δὲ ζωοποιὸν εἰσχεκόμεναι: *κρίμα*, τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸς συντετμημένη πίστει δικαίων, ὃ ποιεῖν οὐκ εἶχον αἱ μακρὰ τοῦ νόμου περίοδοι. Τῷ δὲ πιστεύοντι, καθάπερ *κριτῆ* τῷ Κυρίῳ τὰ πρακτέα προστάττοντι, καὶ τὰ τῆς πνευματικῆς *εὐφροσύνης* ἀκολουθεῖ. Ὡς χρήσιμου δὲ πάλιν ἀντέχεται τοῦ παραδείγματος, δεικνύς ὡς μετρία δίκη ῥαθυμοῦντας τοὺς νόμους μετήρχειτο· καίτοι λέγων, « Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσι με-τιμᾶ, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, καὶ ὁμως φιλανθρωπῶς ἐκόλαζεν, ὡσανεὶ *ῥάδδω καθυρθείη μελάνθιον*. Εἰ καὶ τηροῖτο δὲ, φησὶν, ὁ νόμος, καθ' ἑαυτὸν ἀχρηστος τῆς τοῦ ἀπτοῦ θεόμενος συμπλοκῆς. Σαφῆ δὲ ποιῶν τὴν εἰρημένην φιλανθρωπίαν, ἐπήνεγκεν· *Ὁὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ὑμῖν ὀργισθήσομαι*. Οὐδ' οὕτως ὑμᾶς ἢ ἐξ ἐμοῦ μέτεισι δίκη, ὡς *καταπάτημα* γενέσθαι τοῖς ἐξ ὀργῆς. Διὸ καὶ *τέρας* καλεῖ καὶ θαύματος ἄξιον, τὸ ἐν τοσοῦτοις ὄντα παραπτώμασιν ἐλεῖσθαι τὸν Ἰσραὴλ. Ὅθεν φησὶ, *Βουλῆς ἀγαθῆς ἐπιλάβεσθε*, κατατιμώμενος ὅτι *ματαίαν παράκλησιν μέγα* τι καὶ ὑψηλὴν εἶναι χρῆμα νομίσαντες, τοῦ εἰκότος ἕξω ποι φέρονται. Εἴη δ' ἂν αὐτῆ, καθ' ἣν ἔλεγον· « Ἐποισάμεθα συνθήκην μετὰ τοῦ ἄδου, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἐκουον γάρ· « Καταγίγς φερομένη ἐάν παρέλθῃ, ἔσεσθε αὐτῆ εἰς *καταπάτημα*. »

qua dicebant : « Fœdus iniivimus cum inferis, enim : « Procolla irruens si transierit, eritis ei in

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ.

α τ'. *Ὁυαὶ πόλις, Ἀριήλ, ἣν ἐπολέμησε Δαβὶδ· συναγάγετε γερνήματα ἐνιαυτὸν ἐπὶ ἐνιαυτὸν. Φάγεσθε γὰρ σὺν Μωάβ. Ἐκθλίψω γὰρ Ἀριήλ, κ. τ. λ.*

Τὴν διὰ τῶν μετὰ χεῖρας ταλανισομένην Ἀριήλ καὶ αὐτοὶ φασιν, Ἰουδαίων παιδες ὑπάρχειν τὴν Ἱερουσαλήμ, λέγοντες ἰδίως τὸ θυσιαστήριον τὸ πρὸ τοῦ ναοῦ συνεστὸς, Ἀριήλ ὠνομάσθαι. Ταιγαροῦν Ἰεζεκιήλ ἐν τοῖς τελευταίοις τὸν ναὸν διαγράφων οὕτω φησὶ· « Καὶ ταῦτα τὰ μέτρα τοῦ θυσιαστηρίου, ἐν πῆχει πῆχεως, καὶ παλαιστῆς. » Καὶ *προβάς*· « Καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀριήλ ὑπεράνω τῶν κεράτων πῆχως· καὶ τὸ Ἀριήλ πηχῶν δώδεκα· » ἐριμνεύεσθαι δὲ φασὶ λέων Θεοῦ. Ὅν γὰρ Θεοῦ τὸ θυσιαστήριον, κατήσθαι πάντα τὰ ἐν αὐτῷ προσφερόμενα. Τινὲς δὲ φασὶ τὴν πόλιν οὕτως εἰρησθαι, ἐπεὶ διὰ Θεοῦ, λέοντος δίκην, ἐσπάρτατε τοὺς ἀνταίροντας. Τὸ δὲ, *πόλις, ἣν ἐπολέμησε Δαβὶδ*, οὗ φασιν εἰρησθαι ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *πολίχην παρεμβλήσεως Δαβὶδ*. Ἄλλοφύλων γὰρ οὖσαν, καὶ Ἰεθοῦς καλουμένην εἶλεν ὁ Δαβὶδ, τυφλοὺς καὶ χωλοὺς ἀποκτείνας τοὺς ἀνθεστηκότας αὐτῷ. Καθὰ καὶ Χριστὸς· *παρῆστησε* τοὺς ταύτης οὐκ ἐτόρας τυφλοὺς ὑπάρχοντας

Sic cum spirituali doctrina et legem ipsam coire et conspirare oportet. Cum enim ad purgationem peccatorum infirma lex esset ; amota umbra , *judicium* vitam præstans introductum est ; Christus ipse nimirum, qui fidei compendio justos facit, quod magnæ illæ nunquam præstare potuissent legis periodi. Credenti autem, non aliter quam *judici* Domino, quæ agenda sunt imperanti, ea etiam quæ spiritualis sunt *lætitiæ*, conveniunt. In exemplo rursus, tanquam utili et commodo, persistit ; ut quam modica pœna in segnes legis observatores animadvertit, ostendat. Et certe quantumvis se a Judæorum populo labiis tantum honorari ⁷⁸, et quæ sequuntur, palam quereretur ; perhumaniter tamen ulcisceretur, tanquam nimirum si *virga papaver excutiatur*. Quinetiam quantumvis lex observetur , ait, per se fuerit inutilis, si panis conjunctione destituatur. Cæterum ne prædictam humanitatem obscuram esse sineret : *Non in sæculum vobis irascatur*, neque ad vos ita meum transibit *judicium*, adjecit , ut iræ filiis in *conculcationem* pateatis. Quamobrem etiam *portentum* vocat, et admiratione dignum, quod Israeli tantis peccatorum sordibus inquinato misericordiæ locus pateat. Inde etiam est, quod *consilium bonum inire* præcipit ; accusans, quod *stultam consolationem* magnum quid esse arbitrati, ab eo, quod decet, avertantur. Fuerit vero ea fortasse consolatio, de cum morte ⁷⁹, » et quæ deinceps. Audierunt *conculcationem* ⁸⁰, »

CAP. XXIX.

354 VERS. 1-8. *Væ civitati Ariel, quam expugnavit David. Congregate germina annum anno adjicientes. Comeditis enim cum Moab. Affligam siquidem Ariel, etc.*

355 Quam hoc loco deflet Ariel Jerusalem esse arbitrantur etiam Judæi ipsi, qui hoc nomine altare illud, quod ante templum fuerat excitatum designari dicant : ideoque Ezechielem extremo libro in hæc verba templum descripsisse : « Istæ autem mensuræ altaris in cubito cubiti, et palmi ⁸¹. » Et paulo post : « Et ab Ariel, supra cornua cubitus ; et Ariel cubitorum duodecim ⁸². » Significat autem idem vocis interpretatio , ac si Dei leonem dicas : quia quæ altari Dei offerebantur , idem omnia consumebat. Aiunt vero nonnulli urbem id nominis ob id sortitam esse, quod Dei auxilio ipsa, non aliter quam leo, sibi reluctantes dissiparet. Volunt præterea verba ista : *Civitas, quam expugnavit David*, in Hebræo non inveniri, sed *civitatula circumvallationis David*, ut transtulit Aquilas. Ipsam enim, quæ alienigenarum erat, et Jebus vocabatur, tum demum David expugnavit, cum cæcos et claudos reluctantes internec-

⁷⁸ Isa. xxix, 15; Math. xv, 8. ⁷⁹ Isa. xxviii, 15. ⁸⁰ ibid. 18. ⁸¹ Ezech. xliii, 13. ⁸² ibid. 15.

cione delevit ⁶⁵. Ad hunc modum et Christus ipse ejus incolas cæcos et claudos esse ostendit, cum eos recte incedere, divinumque lumen admittere, Scribas præcipue et Phariseos, nolle, testatus est ⁶⁶. Hinc et illa Davidis : « Filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis ⁶⁷. » Et Pauli : « Propter quod remissas manus, et soluta genua erigite et rectos gressus facite pedibus vestris, ut non claudicans quis aberret, magis autem sanetur ⁶⁸. » Cæcos autem fuisse vel ipse satis docuit Salvator, his verbis : « In judicium ego in hunc mundum veni, ut non videntes videant, et qui vident cæci fiant ⁶⁹. » Gentibus enim visum esse restitutum; Judæis autem, qui lucis fontem alioquin domi haberent, ademptum nemo non videt. Potest vero et illud : *quam debellavit David*, idem, ac si, *cujus causa bellavit*, dixisset, significare. Recte igitur de civitate, postquam de ipsius principibus, deque contumeliæ corona aliqua præmisisset, suo loco disputat. *ipia exsolvetur.*

Ejus itaque cives in hunc modum alloquitur : *Germina congregate, dum adhuc tempus est* : id est, *quandiu vobis anni unius libertas prorogatur*, quo Christi adventus, ejusdemque prædicatio, quæ *annuum Domini* acceptabilem diemque retributionis annuntiet designatur ⁷⁰. Quamquam fortasse non uno et altero anno tantum id egisse, sed tertium etiam addidisse videri queat. Adhortatur ergo, ut cibis ipsi spirituales, quando id agendi sese præbet occasio, sibi recondant. *Comeditis enim*, ait, *eum Moab*; ita unius idola colentis urbis nomine, gentes indicans. Est enim populi utriusque cibus in Ecclesia communis. Ajunt vero verba ista : *Comeditis cum Moab*, neque in Hebraica dictione, neque apud alios etiam interpretes reperiri. Quod etiam alias ex communi interpretationum consensu superfluum esse queat demonstrari. Quod si cibos ipsi intelligibiles nolitis colligere et comportare; ipsam ego *Ariel*, id est urbem Jerusalem, non possum non contere. Cæterum quo loco, *Et erit fortitudo ejus, et divitiæ mihi*, habemus, *Et erit tristis et mærens*, expressit Symmachus. Sed *fortitudinem ejus* ad mentem simul et corpus possis referre. Partim quod bello viribus attritis, eorumdem etiam opes Romanorum direptioni pauerint; partim, quod ea quæ virtutibus comparatur, gloria destituti, et ipsas etiam legalis scientiæ divitiis amiserunt. Ut autem a *Davide* capta est, ait : Cum esses alienigenarum; sic et te *obsidione* expugnari faciam. Est enim etiamnum alienigenarum domicilium, principibus malis relicta, et corona contumeliæ; quæ adversus Christum voces jactare, et contumeliose : « Nos sci- mus quod *Mosi* locutus est *Deus*, hunc autem

καὶ χωλοὺς, ἑρθοποιεῖν οὐκ ἐθέλοντας, οὐδὲ τὸ θεῖον εἰσδέχεσθαι φῶς, μάλιστα δὲ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαίους. Ὅθεν Δαβὶδ μὲν φησὶν : « Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλιωθήσαν, καὶ ἐχόλωναν ἀπὸ τῶν τριβῶν αὐτῶν. » Ὁ δὲ Παῦλος : « Διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ τροχιάς ὀρθὰς ποιεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ χολὸν ἐκτραπῆ, καθὼς δὲ μάλλον. » Ὅτι δὲ καὶ τυφλοὶ δεδήλωκεν ὁ Σωτὴρ : « Εἰς κρίμα, λέγων, ἐγὼ εἶ, τὸν κόσμον τοῦτον ἤλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. » Τὰ μὲν γὰρ ἔθνη προδήλως ἀνέβλεψαν, οἱ δὲ τὸν ἐκ νόμου φέροντες φωτισμὸν ἐτυφλώθησαν. Δύναται δὲ καὶ τὸ, ἦν ἐπολέμησε Δαβὶδ, ἀντὶ τοῦ, δι' ἣν ἐπολέμησε λέγεσθαι. Περὶ αὐτῆς οὖν ὁ προφήτης νῦν λέγει τῆς πῦλωσ ἀκολούθως τὰ προλαβόντα περὶ τῶν ἀρχόντων εἰπὼν, καὶ τοῦ στεφάνου τῆς ὕβρεως. Διὰ τὰς τούτων γὰρ παρανομίας, καὶ ἡ πόλις ἡμεῖς πείσασθαι.

Futurum enim erat, ut illorum pœnas **356** ἔρτα

Τοῖς οὖν ταύτην οἰκοῦσι φησὶν, Ἔως ἔτι καιρὸς ἐστὶν, γεννήματα συναγάγετε, ἀδικίας ὑμῖν δοθείσης ἐπ' ἐνιαυτὸν ἓνα, τὸν τῆς ἐπιδημίας λέγων καιρὸν, καθ' ὃν ἐκήρυττεν ὁ Χριστὸς, ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως. Τάχα δὲ καὶ δεύτερον αὐτοῖς ἐνιαυτὸν, ἢ καὶ τρίτον ὀμιλητικῶς φαίνεται. Συμβουλευεῖ τοίνυν, ἐν ὅσῳ καιρὸν εἶχον, τροφὰς ἐξ αὐτοῦ θησαυρίσαι πνευματικὰς. Φάγεσθε γὰρ, φησὶ, *συμβώμην*, διὰ μιᾶς εἰδωλομανοῦς πῦλωσ τὰ ἔθνη δηλῶν. Κοινὴ γὰρ ἐν Ἐκκλησίᾳ τροφὴ τοῖς ἐκ τῶν δύο λαῶν. Φασὶ δὲ τὸ, *φάγεσθε γὰρ σὺν Μωάβ*, μὴ κείσθαι κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν, μηδὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς. Καὶ ἄλλως δὲ, φασὶν, ἐκ τῆς συμφράσεως τῆς ἐρμηνείας περιττὸν ἀποδείκνυται. Μὴ βουλομένων δὲ τὰς νοητὰς ὑμῶν συνάγειν τροφὰς, ἐκτρέψω τὴν Ἀριήλ, ὅπερ ἐστὶν Ἱερουσαλήμ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἰσχύς, καὶ ὁ πλοῦτος ἐμοί*, Σύμμαχος; ἔφη, *καὶ ἔσται κατώδυρος καὶ ὀδυνώμενη*. Πλὴν νοήσεις *ἰσχύος αὐτῆς*, νοητῶς τε καὶ αἰσθητῶς. Τὸ μὲν, ὅτι συνετριβήσαν πολέμῳ, καὶ ὁ πλοῦτος αὐτῶν δι' ἀρπαγῆς Ῥωμαίοις ἐγένετο. Τὸ δὲ, ὅτι γυμνοὶ τῶν ἐξ ἀρετῆς αὐτημάτων ἐγένοντο, συναποβαλόντες καὶ τῆς ἐκ νόμου σοφίας τὸν πλοῦτον. Ὡς εἶλε δὲ σε Δαβὶδ ἀλλοφύλων ὑπάρχουσαν, οὕτως ἄλωναί σε ποιῶμαι *πολιορκία*. Καὶ νῦν γὰρ ἀλλοφύλων γέγονας οἰκητήριον πλήρης ἀρχόντων οὕσα κακῶν, καὶ τοῦ στεφάνου τῆς ὕβρεως, οἱ καὶ κατὰ Χριστοῦ φωνὰς ἐπηρμένας ἐφθέγγοντο λέγοντες : « Ἡμεῖς ὀδοῦμεν ὅτι Μωσῆ λέλάτῃκεν ὁ Θεὸς τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστὶ. » Τοῦς δὲ ἄδρους φησὶ τούτους *ταπεινωθήσεσθαι*, τοῦτ' ἐστὶ τοῦς λέγοντας. Πολέμῳ γὰρ κακωθέντες, χρῆσονται ταπεινοτάταις φωναῖς, ἕλκενά τε λέγοντες καὶ λεπτά, καθάπερ ἐπὶ νεκρομαντείας οἱ δαίμονες

⁶⁵ II Reg. v, 1 seqq.

⁶⁶ Matth. xv, 14.

⁶⁷ Psal. xvii, 46.

⁶⁸ Hebr. xii, 12.

⁶⁹ Joan. ix, 39.

⁷⁰ Is. lxi, 1; Luc. iv, 18, 19.

VARIAE LECTIONES.

^u γρ. σὺν Μωάβ.

βυχάς τὰς καλούμενας ὑποκρούμεναι. Ὑπεφανούσι ἄ
 γὰρ ἰσχυρόν τι καὶ τετραγύγος. Τὸ δὲ βήτην οὕτως ἐξ-
 ἔδωκε Σύμмахος· *Καὶ χαρακώσω κατὰ σοῦ στάσιμ
 καὶ ἀναστήσω κατὰ σοῦ πολιορκίαν, καὶ ταπει-
 νωθήσῃ. Ἀπὸ τῆς γῆς λαλήσεις, καὶ ὑπὸ γῆν
 ἐδαρισθήσεται ἡ λαλιά σου, καὶ ἔσται ὡς ἐγγα-
 στρίμυθος ἀπὸ τῆς γῆς ἡ φωνή σου, καὶ ἀπὸ τῆς
 γῆς ἡ λαλιά σου βοίσεται. Τὰ δὲ νῦν λεγόμενα πα-
 θεῖν μέλλουσιν τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Σωτὴρ ἀποκλαίεται
 λέγων· « Εἰ ἔγνωσ καὶ γε σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην σου,
 ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ παρεμβαλοῦσιν ἐπὶ
 σέ οἱ ἐχθροὶ σου χάρακα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀθρόβα δὲ,
 φησὶν ὁ προφήτης, ἔσται σοι τὰ δεινὰ, ὅς ἐν σιγγῆ
 χρόνου. Θεοῦ γὰρ ἐπισκοπῆ, καὶ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων
 γενήσεται. Παραδείκνυσι δὲ ὡς *πυρκαυστος ἔσται,
 βροντῆς ἐκ Θεοῦ καὶ σεισμοῦ καὶ καταγίγδα* ἔπ
 αὐτὴν ἐνεχθείσης, ἦγον τῶν πολεμίων τὴν ἔφοδον
 καθάπερ τινὰ βροντὴν καὶ σεισμόν, καὶ καταγίγδα
 γενήσεσθαι καὶ φλόγα πυρὸς κατεσθίουσαν. Ταῦτα
 περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ προσηκόντων, ἐπιλέγει περὶ τῶν
 πολιορκησάντων αὐτὴν, ἀπειροδὲ λέγων τὴν ἀπόλαυ-
 σιν τῆς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τρυφῆς τῶν Ῥωμαϊκῶν
 ἀρχόντων. Ἐρχῆν γὰρ ἡμᾶς καὶ τούτων τὸ τέλος
 μαθεῖν. Μετὰ γὰρ τὸν τρόπον.....*

vadentibus hostibus, tanquam fulmine et commotione, atque adeo procellosa tempestate, non aliter quam igne depopulatam iri significat. Quibus obsederunt, sermonem attexit, et hujus vitæ luxum, quo Romanorum delertati sunt imperatores, somnio persimilem facit. Nos enim decebat et istorum etiam finem non ignorare. Postmodum enim.....

θ-κα. Ἐκλύθητε καὶ ἐκστῆτε, καὶ κραιπαλή-
 σατε, οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου. Ὅτι πε-
 πότεκεν ὑμᾶς Κύριος πνεύματι κατανύξεως, καὶ C
 καμύσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ τῶν προ-
 φητῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν εἰ ἐρῶν-
 τες τὰ κρυπτά, κ. τ. λ.

. . . . δρυτόμοι γὰρ ὡσπερ ἐγένοντο τοῖς ἐξ
 Ἱερουσαλήμ οἱ καταδηόντες αὐτοῖς. Ὁ δὲ λαὸς
 λέγων ὁ Ζαχαρίας· « Διανοίξον, ὁ Δαβιανός, τὰς χεῖράς
 σου, καὶ καταφαγέτω δρύς * τὰς κέδρους σου. Ὁλο-
 λυξάτω πίτυς, διότι πέπτωκε κέδρος. Ὁλολύξατε,
 δρυές τῆς Βασαντιδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ δρυμὸς ὁ
 σύμφυτος. » Κατὰ δ' ἦν τὸν καιρὸν ἐκείνον, φησὶ,
 καθ' ὃν αὐτὴ γενήσεται ἡ μεταβολὴ τοῦ βιβλίου τοῦ
 προρρηθέντος, ἀκούονται τοὺς λόγους οἱ πάλαι
 κωφοί, τοὺς ἐθνικοὺς δηλῶν, οὗς εἶλεγεν Δαβιανός,
 λόγους τοὺς ἐσφραγισμένους Χερμέλ, τῷ τῶν
 Ἰουδαίων λαῷ, διότι οἱ μὲν πρὶν ἀνήμεροι, γεγόνασιν
 ἤμεροι. Οἱ δὲ πρὶν ἤμεροι, τούναντιον ἀνήμεροι.
 Καὶ οἱ πρὶν ἐν ὀμίχλῃ καὶ σκότῳ τυγχάνοντες,
 ὄψονται τοῦ βιβλίου τὸ φῶς. Οἱ δὲ πρὶν ἐρῶν-
 τες τοῦ Θεοῦ τὰ μυστήρια, τυφλοὶ πρὸς ταῦτα γε-
 νήσονται. Καὶ οἱ μὲν πλουτήσουσιν εὐφροσύνην
 καὶ σωτηρίαν πνευματικὴν, ὧν ἦσαν ἐκ πατέρων
 ἀλλότριοι. Οἱ δὲ τούτων ἐν ἐνδείᾳ γενήσονται. Ἐκ-
 παύονται ἐλπίδες, ἧς ἐντέδες ἐκείνοι γεγόνασιν, τὸ πρὶν

unde sit, ignoramus **, et efferre non dubitarunt. At futurum est, ait, ut sermones isti, id est homines, a quibus efferuntur, humiliantur. Bello enim vexati vocibus utentur humillimis, tenuia, eaque miserabilia efferentes; non aliter quam 357 in futuris per mortuos prædicendis solet a demonibus fieri cum evocatorum animorum personam induunt. Ita enim languidum quid ipsi et tenue, atque adeo stridulum emissuri sunt.

Verumenimvero verba hæc ita expressit Symmachus: *Et circumvallabo adversum te stationem, et excitabo adversum te obsidionem, et humiliaberis. De terra loqueris, et terræ allidetur loquela tua, et erit tanquam pythoniisæ, de terra vox tua, et de terra loquela tua stridebit.* Sed quæ nunc dicuntur, cum passuram olim Jerusalem intueretur Salvator, eandem lugens in hæc verba alloquitur. « Si cognovisses et tu, quæ ad pacem tuam, quoniam veniet dies in te: et circumdabant te inimici tui vallo **; cæteraque, quæ sequuntur. Te enim repente, ait propheta, velut puncto temporis mala oppriment; quia Dei illa, non hominum visitatio futura est. Igne deinde cœlitis per fulgura, per commotiones, et tempestates demisso comburendam esse, id est, invadentibus hostibus, tanquam fulmine et commotione, atque adeo procellosa tempestate, non aliter quam igne depopulatam iri significat. Quibus de Jerusalem præmissis, de his etiam, qui illam

358 VERS. 9-21. Deficite, et obstupescite, et inebriemini, non sicera, neque vino: quia potavit vos Dominus spiritu compunctionis et claudet oculos eorum, et prophetarum eorum, et principum eorum, qui vident abscondita.

359 Exstiterunt enim Hierosolymitanis veluti lignatores, qui eos erant, et populantur; ut ipso Zachariæ testimonio patuerit, ubi ait: « Aperi portas tuas, Libane, et comedat ignis cedros tuas. Lugeat pinus, quoniam cecidit cedrus. Lugeat, quærens Basanitidis, quoniam succisus est saltus consitus ». Quo tempore igitur, ait, ista prædicti libri fiet commutatio, sermones audient, qui prius surdi fuerunt; gentes ipsæ nimirum, quas Libanum nominabat: sermones, inquam, obsignatos Chermel, id est, Judæorum populo; quoniam quæ prius feri erant, jam sunt cicurati; qui autem cicures, feritatem contra amplexi. *Et qui prius in euligine et tenebris versabantur, libri lucem intuebantur: qui autem prius Dei arcana, et mysteria spectabant, in eisdem cæci evadent.* Lætitia deinde et salute spirituali, quibus a patribus ipsis caruerant, isti abundabant; illi autem penuria talium laborantes, spe illa excident, qua isti potentent, qui eadem prius omnino carebant; quos Apostolus

** Joan. ix, 20. ** Luc. xix, 42. * Z: clar, xi, 1, 2.

VARIE LECTIONES.

* γρ. τετραγύγος. * γρ. αὐτοῖς. * γρ. θύρας. * γρ. πύλιν.

fidem non habentes, et atheos in mundo appellat ⁹⁹. Ea autem ideo adipiscentur, quod in lapide *offensionis* non offenderint; sed *signi* **360** ejus, quod libro impressum est, id est Christi, fidem amplexi sunt. Defecit enim non solum qui prius in eos regnabat *impius*, id est diabolus, quem *superbum* nominat; sed et illi etiam, quos impietatis participes sibi audientes habebat. Cum ipso namque impietatis auctore et principe, omnes quoque cæteri perierunt *dæmones*. Quin etiam servatis gentibus, qui nunc accusantur Judæi nequaquam superstites futuri sunt : sed *deficiet superbus eorum* quilibet, et qui Christi sermonem ludibrio habet. Ita enim Symmachi habet interpretatione : *Et consumpti sunt, qui ludibrio habebant. Et excisi sunt omnes, qui ad injustitiam deducentes, peccare faciebant homines in verbo* ; ii nimirum, qui secundum interpretes Septuaginta, propter *Legis transgressionem iniqui* dicuntur : *superbi* autem, quia Christum contumeliose adorti, ista jactare ausi sunt : « Num hic est fabri filius? Quomodo igitur dicit : De cælo descendi ¹⁰⁰? » et rursus : « Abraham mortuus est, et prophetæ mortui sunt, et tu dicis : Si quis sermonem meum audierit, mortem non videbit in sæculum ¹⁰¹. » Dicebant præterea : « Dæmonium habet, et furit, quis ipsum audiat ¹⁰²? » li, inquam, fuerunt, qui in eos, a quibus erudiebantur; id est, prophetas a se in atriis illaqueatos nullum non genus insidiarum moliebantur. Alibi deinde in hæc verba loquitur : « Et oderant in porta arguentes, et verbum sanctum abominabantur ¹⁰³. » li nimirum qui et verbum justum, et Christum etiam, justitiam ipsam temere declinantes, rejecerunt, cum nihil haberent, cujus eum accusarent. Nonnulli in portis ita sumunt, ut pro aperte, summaque dictum est, significare.

361 VERS. 22-24. Propterea hæc dicit Dominus super domum Jacob, quam separavit ex Abraham. Non modo confundetur Jacob, neque nunc faciem mutabit : sed quando videbunt filii eorum opera mea, propter me sanctificabunt nomen meum, etc.

Ad eodem et ista refertur oratio, quos domum Jacob ait nuncupari; quam Deus, velut pio Abrahamo indignam a se separavit, juxta illud : « Si filii Abrahamæ estis, opera Abrahamæ facite ¹⁰⁴. » Cæterum ubi, *Quam separavit ex Abraham* legimus; *Qui redemit Abraham*, interpretatus est Symmachus : ut eos, in quos invehitur, nequaquam liberatos esse doceret. Prædicta igitur gentium vocatione, vestricque rejectione, quo tempore ista pronuntiantur, non erubescitis, ait, tanquam minime futura credatis; sed fidem vobis suo tempore faciet ipse rerum eventus. Tum demum enim *erubescunt filii testri*, cum Deum Jacob ab alienigenis, qui ejus

⁹⁹ Ephes. II, 12. ¹⁰⁰ Joan. VI, 42. ¹⁰¹ Joan. VIII, 52. ¹⁰² Joan. X, 20. ¹⁰³ Amos V, 10. ¹⁰⁴ Joan. VIII, 39.

VARIÆ LECTIONES.

a γρ. ἀξιόν ὄντα. b γρ. ὄμε. c γρ. ποιήσει.

A ὄντες ἀνέλπιστοι, κατὰ τὸ Ἑλπίδα μὴ ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν κόσμῳ. Γεγόναι δὲ τούτων ἐντός, μὴ προσκόμεναι τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμεματος, οἱ πιστεύσαντες τῇ ἐπιχειρημένῃ τῷ βιβλίῳ σφραγίδι, ὡς ἐστὶν Χριστός. Ἐξέλιπε γὰρ ὁ πρὶν αὐτῶν κρατῶν ἀσθεῖς, ὅπερ ἐστὶν ὁ διάβολος ὃν ὑπερήφανον, φησὶ, καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτὸν ἀσθεῖς. Τῷ γὰρ τῆς ἀσθεῖας ἄρχοντι συναπώλοντο πάντες οἱ δαίμονες. Ἄλλὰ καὶ τῶν ἐθνῶν σωθέντων οἱ κατηγορηθέντες οὐχ ὑπάρξουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, Ἐκλείψει δὲ πᾶς ὑπερήφανος ἐν αὐτοῖς, καὶ τοῦ Χριστοῦ χλευάζων τὸν λόγον. Σύμμαχος γὰρ οὕτως ἐξέδωκεν· Καὶ ἀνηλώθησαν χλευάζοντες καὶ ἐξεκόπησαν πάντες οἱ εἰς ἀδικίαν ἐξαμαρτάνοντες ἀνθρώπους ἐν λόγῳ, οἱ, κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, τὸν νόμον παραβάντες, B ἀνομοὶ λέγονται, ὑπερήφανοι δὲ, τοῦ Χριστοῦ καταλαζονεσάμενοι λέγοντες· « Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; πῶς οὖν λέγει, Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα; » Καὶ πάλιν· « Ἀβραάμ ἀπέθανεν, καὶ οἱ προφήται ἀπέθανον, καὶ σὺ λέγεις· Ἐάν τις μου τὸν λόγον ἀκούσῃ, θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα; » Ἐλεγον δὲ καὶ, « Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται. Τί αὐτοῦ ἀκούετε; » οὗτοι δὲ ἦσαν, οἱ τοὺς παιδεύοντας αὐτοὺς ἐν αὐλαῖς παγιδεύοντες, τοὺς προφήτας δηλονότι, καθ' ὧν ἐπιβουλῆς ἀπάσης ἐθηρῶντο λαθᾶς. Καὶ ἀλλάχου δὲ φησὶ· « Καὶ ἐμίσουν ἐν πύλαις ἐλέγχοντας, καὶ λόγον ὅστιον ἐδέδυσσαντο, » οἱ καὶ τὸν δίκαιον λόγον, καὶ αὐτὸν δὲ Χριστὸν, τὴν δικαιοσύνην, μάτην ἐκκλίνοντες ἀπεσεύοντο, μηδὲν ἔχοντες ἐγκαλεῖν. Τινὲς δὲ τὸ, ἐν πύλαις, οὐ λεληθότως, ἐν ἀπάσῃ δὲ παρῆρησι φασὶ· Καὶ δίκαιον, τὸν νόμον λέγουσιν ἐν ἀδίκοις ταῖς τῶν πρεσβυτέρων, ὡς εἴρηται, παραδόσειςιν.

portis ita sumunt, ut pro aperte, summaque dictum est, significare.

κβ·κδ. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ, ὃν ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ. Οὐ γὰρ αἰσχυνθήσεται Ἰακώβ, οὐδὲ γὰρ τὸ πρόσωπον μεταβαλεῖ Ἰσραὴλ· ἀλλ' ὅταν ἴδωσι τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ ἔργα μου, δι' ἐμὲ ἀγαπίουσι τὸ δρομᾶ μου, κ. τ. λ.

Ἔτι πρὸς τοὺς αὐτοὺς ὁ λόγος, οὗς φησὶ καλεῖσθαι οἶκον Ἰακώβ. Ὅν οὐκ ἀξίοντα * τοῦ θεοφιλοῦς Ἀβραάμ, ἀπηλλοτριώσεν ἀφορίσας Θεός, κατὰ τὸ· Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. Ἄντι δὲ τοῦ, Ὅν ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ, Ὁ λυτρωσάμενος τὸν Ἀβραάμ, ἐξέδωκε Σύμμαχος, δηλῶν ὡς οὐ τούτους ἐλυτρώσατο, πρὸς οὓς ἀποτείνεται. Φησὶν οὖν, ὡς Προφητευσμένης τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως, καὶ τῆς ἡμετέρας ἂ ἀποβολῆς καθ' ὃν προφητεύεται ταῦτα καιρὸν, οὐκ ἐρυθρίατε φησὶν, ὡς ἂν μὴ πιστεύοντες ἔσεσθαι. Ἄλλ' οὖν ὅμως ὁ τῆς ἐκδόσεως ποιήσει· καιρός. Τὰ γὰρ ἡμέτερα τέκνα, φησὶν, αἰσχυνθήσονται, τὸν Θεὸν Ἰακώβ ὀρώντες

ὅπ' ἀλλοφύλων ὑμνούμενον, φόβον ἐχόντων τὸν πρὸς αὐτόν. Καίτοι πρῶτον ἦσαν πλατῶμενοι, καὶ τῆς θείας κατηγοροῦντες προνοίας, ὑπακούειν μαθήσονται. Καὶ μὴδὲν ὕγιες περὶ Θεοῦ λέγειν δυνάμενοι, λαλήσουσιν εἰρήνην τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀπηλλαγμένοι πολέμου. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησιν· Ἄλλ' ὅταν ἴδῃ τὰ τέκνα αὐτοῦ ἔργα χειρῶν μου ἐν μέσῳ αὐτοῦ, ἀγιάσονται τὸ δρομὰ μου, καὶ ἀγιάσουσι τὸν ἄγιον Ἰακώβ, καὶ τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ κραταιώσουσι, καὶ μαθήσονται οἱ πεπλανημένοι τῷ πνεύματι σύρσειν, καὶ γογγυσταὶ μαθήσονται παιδεῖσθαι.

Ὅτω δὲ τινες ἐξηγήσαντο· Τοῦ Θεοῦ προειρηκίτος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ τὴν ἀπόλειαν, εἰκὸς ἦν τοῦτο ψευδὲς ὑπονοῆσαι τινας, σωθὲν ὀρῶντας τὸ ἐγκαταλείμμα. Προλέγει τοίνυν, ὡς καὶ αὐτοὶ σωθήσονται διὰ πίστεως· « Ὅτ' ἂν γάρ, φησὶ, τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εισέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. » Ἐκ πάντων δὲ τῶν ἐθνῶν ἐξειλεγμένον λέγει καὶ Θεοῦ κληρὸν ἐξίλετον γένος τὸ ἐξ Ἀβραάμ τε καὶ Ἰακώβ. Οὐκ ἐπιγύσσονται· δὲ τὴν ἑαυτῶν ἀμαρτίαν ἕμα τῷ παρονήσαι κατὰ Χριστοῦ. Οὐδὲ μεταβαλοῦσι τὸ πρόσωπον ἐπὶ τὸ φρονεῖν^d αἰρεῖσθαι τὰ κρείττονα. Ἄλλ' ὅτ' ἂν οἱ τοῦτων υἱοὶ θεάσωμαι μου τὰ ἔργα, τὴν ὑπουράνιον κληΐσειαν ὀρῶντες εἰς θεοσέβειαν, τότε τὸν δυνάτω ἄγιον Θεὸν τοιοῦτον εἶναι νομίσουσι, καὶ φοβηθήσονται με, καὶ ζήσονται. Γέγραπται γάρ, ὡς ὁ φόβος Κυρίου ζῶν ποιεῖ. Τοῦτο σύνοις ἔσται τοῖς πεπλανημένοις ποτέ. Οἱ καὶ κατὰ Χριστοῦ διεγγύζον, ποτὲ μὲν λέγοντες· Πεντήκοντα ἔτη ὀσω ἔξεις, καὶ Ἀβραάμ ἐύρακας; ποτὲ δὲ ὅτι τὸ Σάββατον ἔλυε, προσφέρων τὴν σκιάν εἰς ἀλήθειαν. Καὶ ὅτι πατέρα ἴδιον ἔλεγεν, τὸν Θεόν, Ἰσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Ἐψέλλιζον δὲ μὴδὲν ὀρθὸν εἰπόντες περὶ Χριστοῦ. Ἄλλ' εἰρήνην λαλήσουσι πρὸς αὐτὸν λέγοντες· Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτήσαι ἡμᾶς· ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οὐδὲ μὲν· « Τὸ δρομὰ σου δρομάζομεν. »

¶ *pacem jam loquentes* : Domine Deus, posside nos; alium non novimus : « Nomen tuum ipsi nominamus³, » clamabunt.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

α-ε'. Οὐαί, τέκνα ἀποστάται, τάδε λέγει Κύριος, Ἐποιήσατε βουλήν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου, προσθεῖναι ἀμαρτίας ἐξ' ἀμαρτίας, οἱ πορευόμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον, κ. τ. λ.

Τὰ περὶ τοῦ στεφάνου πληρώσας τῆς ὕδρευς, νῦν ὡς καὶ παῖδες Ἑβραίων φασί, τὰ περὶ τοῦ κατὰ τὸν Ἱερემίαν λέγει καιροῦ, καθ' ὃν ἀλούσης τῆς πόλεως, οἱ περιλειφθέντες ἐν Ἰουδαίᾳ φόβῳ τῶν Βαβυλωνίων εἰς Αἴγυπτον φεύγουσιν, ἀπαγορευόντος Ἱερემίου, ᾧ ἤδη καὶ συνεβουλεύσαντο δι' αὐτοῦ μαθεῖν ἀξιούντες ὅπερ ἐδόκει Θεῷ. Εἰπόντος δὲ μένουσιν ἐν Ἰουδαίᾳ γενήσεσθαι τὸν Θεὸν εὐμενῆ, εἰ δὲ προσφύγωσιν Αἴγυπτον, πάντας ἀρδῆν ἀπολέσθαι, Ψεῦδῃ λαλεῖ;

A metum amplexi fuerint, laudari et prædicari viderint. Quantumvis prius in errore versati sint, ipsamque Dei providentiam accusarint, discent tamen obedire; et qui ante sani aliquid de Deo ne hiscere quidem potuerant, bello jam liberati, pacem voce profestebuntur. Ita autem interpretatur Symmachus: Sed cum viderint filii ejus opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes nomen meum, etiam sanctificabunt sanctum Jacob; et Deum Israel fortem prædicabunt, et discent errantes spiritu, scientiam; et murmuratores disciplinam docentur.

Sic autem nonnulli explicantur: Cum Israelitarum interitum prædiceret Deus, consentaneum est nonnullos ideo falsum illud esse suspicatos, quod salvari debere reliquias animadverterent. Eas igitur ob id etiam per fidem salvandas esse prædicit. Cum enim ait, plenitudo gentium intravit, tunc omnis Israel salvabitur⁷. Ab omnium autem gentium multitudine electam et eximiam Dei sortem Abraham et Jacobi genus appellat. Sed ex quo statim in Christum contumeliose egerint; sua ipsi peccata agnoscere non poterunt; neque faciem suam ad sapiendum, et meliora eligendum mutabunt. Verum quando eorum filii opera mea, id est terram universam, quæ sub cælo est, ad pietatem vocatam, accedere viderint; tum demum et illi sanctum Deum revera, ut est, esse existimabunt; neque timebunt, et vivent; cum timorem Domini vitam asserre scribatur⁸. Atque hæc quidem iis fuerit, qui quondam aberrarunt, intelligentiæ renovatio, qui olim Christo obstrepabant, quod nondum annos quinquaginta adeptus, Abrahamum se vidisse diceret⁹. Itemque, quod idem Sabbatum solveret¹, cum in umbræ locum veritatem reponeret. Denique, quod Patrem suum Deum appellans, æqualem se Deo faceret². Qui tamen quamvis nihil recte de Christo dicere, sed balbutire tantum visi

¶ *alium non novimus* : « Nomen tuum ipsi nomi-

363 CAP. XXX.

VERS. 1-5. *Væ filii prævaricatores, hæc dicit Dominus: Inivistis consilium non ex me, et pacta non ex spiritu meo, ut adderetis peccata peccatis. Eunt, ut descendant in Ægyptum, etc.*

Absoluta de corona contumeliæ disputatione, ea nunc in medium adducit, quæ vel Hebræi ipsi cum Jeremia temporibus illis accidisse testantur; quibus expugnata urbe qui in Judæa remanserant, Babyloniorum metu in Ægyptum contra Jeremiæ sententiam confugerunt; quem tamen Deum consulere quid in ea re agendum esset postularant. Verum cum respondisset manentibus in Judæa fore Deum perfacilem, qui autem ad Ægyptios

⁷ Rom. II, 26. ⁸ Prov. XIV, 27. ⁹ Joan. VIII, 57. ¹ Joan. IX, 18. ² Joan. V, 18. ³ Isa. xxvi, 8, 9.

^d *ιστ. κχι.*

configurerent omnes penitus esse deleturum; falsa prophetam referre, et Baruchi mentem, quem se odisse male opinabantur, non Dei oraculum exponere dicebant⁴. Eum itaque cum Barucho in Ægyptum omnes profecti vi secum pertrahere non dubitarunt⁵; quod futurum annis fere centum et quinquaginta ante Jeremiam nunc prædicit Isaias. Luget vero eorum vicem, qui Jeremiæ non crediderint; et qui antea filiorum ordini ascribebantur, prævaricatores nunc appellat, qui a Deo ita ad impietatem defecerint, ut suos ipsi liberos nactare, redum præfectis repugnare non dubitarent. Videtur autem contra historiam fidem, *me autem non interrogarunt*, habere Isaias: cum illos per Jeremiam Deum constet consuluisse. Verum non interrogavit, qui aliter, quam decuit, aut, ut ei penitus non credat, consuluit. Ascribit porro et spiritui eandem honoris mensuram. Nam ut *non ex me*, dixit, sic *non ex spiritu meo* statim adiecit. Est porro *Pharaonis* nomen, Ægyptiorum regum **364** commune, sicut et Caesaris, Romanorum. Erat enim huic et proprium etiam Nechao adjunctum. Quæ deinde portenta per Mosen edita sunt, in campo *Taneos*, si Davidi erelimus⁶, patrata reperias. Ad hæc, cum ante de Ægypto propheta disputaret, principes Taneos defecisse commemoravit. Neque id immerito, cum de Salvatoris adventu verba faceret. At hic de Jeremiæ temporibus loquens, non defecisse dicit; sed quosdam esse *principes angelos malos*: eos ipsos intelligens, quos principes Taneos ante nominavit; dæmonas videlicet, qui cuncta in *Tani* infestarent, in qua tum regia *Pharaonis* habebatur.

Verum præterquam quod nullum vobis auxilium afferre poterunt, non in parvam etiam vobis confusionem et opprobrium cessuri sunt; quo modo futurum est, ut cum Judæis etiam Ægyptii capiantur. Sed non desunt, qui, quæ ad usque, *descendentes in Ægyptum*, habentur, de his, qui adversus Christum insurrexerunt, velint intelligi. Sed qui dicantur qui malum consilium ineunt, cum Deo consultare; cum quo in consilium solus admittitur, qui justitiam colit et pietatem? Nam et ipsi consilia justorum judicia existere legimus⁷. Atqui hunc in modum esse de Salvatore locutos constat: « Quid facimus, quoniam hic homo multa signa facit? Si dimiserimus eum sic, venient Romani, et tollent nostram non urbem tantum, sed regionem etiam⁸. » Conducere censebat alius, ut unus homo moreretur, ne tota gens periret⁹. Imo et ista alia usurpasse parabola testis est his verbis: « Ille est hæres: venite, occidamus eum¹⁰. » Itaque cum servus et propheta hæredem quoque ipsum interemerunt. Ad quod certe proprie respexit, cum peccata peccatis adicere significavit. Caterum mentem eorum jampridem de deserendo Deo cogitasse, vel prisceus iste in Ægyptum præter Dei voluntatem descensus palam arguerit. Deinde quod habetur *Sunt in Tani principes, angeli mali*. Ideo additur, quod regum, qui

ἔρασκον, ὑπὸ Βαροὺχ μισθούοντας ἤμαθ; πεπεισμένοι, ἀλλ' εὐχὴ λόγους ἀπαγγέλλεις Θεοῦ. Δὲ μετὰ τοῦ Βαροὺχ αὐτὸν εἰληφότες, κατέδησαν πάντες εἰς Αἴγυπτον. Ταῦτα προλέγει νῦν Ἡσαίας σχεδὸν πρὸ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐτῶν Ἰερεμίου γενόμενος. Θρηνηῖ δὲ τοὺς ἀπειθήσαντας Ἰερεμίᾳ, καὶ ἀποστάτας καλεῖ τέκνων ἐγκαταλεγέντας τάξει τὸ πρότερον, ἀποστάντα; δὲ Θεοῦ πρὸς ἀσέβειαν, καὶ τέκνων σφαγῆν, καὶ ἀπειθειαν τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ λεγομένων. Δοκεῖ δὲ παρ' ἱστορίαν τὸ λέγειν, Ἐμὲ δὲ οὐκ ἐκηρώτησαν. Ἠρώτησαν γὰρ δι' Ἰερεμίου. Ἄλλ' οὐχ ὡς ἔδει τοὺς ἐρωτῶντας Θεόν. Ἐφ' ᾧ γὰρ πάντως πεισθῆναι. Τὸ δὲ τοῦ Πνεύματος ἰσότημον ἔδειξεν. Ὡς γὰρ εἶπε τὸ, οὐ δι' ἐμοῦ, αὐτῶ καὶ τὸ, οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου. Τὸ δὲ, Φαραὼ, κοινός ἐστι τῶν ἐν Βασιλείᾳ βασιλέων χρηματισμὸς, ὡς τῶν Ῥωμαίων ὁ Καῖσαρ. Ἐπελέγετο γὰρ τούτῳ καὶ τὸ Κύριον ὄνομα, ὡς Φαραὼ Νεχάω. Τὰ δὲ διὰ Μωσέως παράδοξα, καθά φησιν ὁ Δαβὶδ, ἐν πεδίῳ γέγονε Τάνεως. Καὶ ἄνω δὲ περὶ Αἰγύπτου λέγων ὁ προφήτης, « Ἐξέλιπον, ἔφησεν, οἱ ἄρχοντες Τάνεως » ἐκλότως. Ἐπειδὴ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἔλαβε παρουσίας· νῦν δὲ περὶ τῶν Ἰερεμίου λέγων καιρῶν, οὐ φησιν ἐκλειστέπναι, ἀλλ' εἶναι τινὰς ἀρχηγούς ἀγγελίους ποιηρούς, τοὺς αὐτοὺς λέγων τοῖς ἄνω λεχθεῖσιν ἄρχουσι Τάνεως. Δαίμονας τινὰς ἐμφαίνων, ὡς περ ἐν ἡργῶν τὰ ἐν Τάνει γενόμενα. Ἐνταῦθα γὰρ ἦν τότε τοῦ Φαραὼ τὸ βασίλειον.

Πρὸς δὲ τῷ μὴ δύνασθαι βοηθεῖν ὑμῖν, γενήσονται αἰσχύνη καὶ θνείδος. Ἠλώσαν γὰρ σὺν αὐτοῖς Ἰουδαίους Αἰγύπτιοι. Τινὲς δὲ τὰ μέχρι τοῦ, οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον, περὶ τῶν ἐπαναστάντων εἰρησθαί φασι τῷ Χριστῷ. Πονηρὰ δὲ βουλευόμενοι, μετὰ Θεοῦ πῶς ἐβουλεύοντο, μεθ' οὗ βουλεύεται ὁ μόνος εἰ τις εὐσεβῆς τε καὶ δίκαιος; γέγραπται γὰρ, Λογισμοὶ δικαίων κρίματα. Οἱ δὲ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἔφασκον· « Τί ποιούμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; Ἐὰν ἀφώμεν αὐτὸν οὕτως, ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρούσιν ἡμῶν καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὴν χώραν. » Ἄλλος ἔλεγεν, ὅτι συμφέρεῖ ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀποδολῆται. Καὶ κατὰ τὴν παραβολὴν δὲ ἔφασκον, « Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος. Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν. »

Καὶ πρὸς τοῖς δούλοις τοῖς προφήταις καὶ τὸν κληρονόμον ἀπέκτειναν. Πρὸς ὅπερ οἰκείως ἔφη, « Οἱ προστιθέντες ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίας. » Ὅτι δὲ αὐτοῖς ἄνωθεν ἡ γνῶμη πρὸς ἀπόστασιν [ὁ] τὴν ἀπὸ Θεοῦ, δηλοῖ καὶ ἡ πάλαι κάθοδος εἰς Αἴγυπτον γενομένη παρὰ γνῶμην Θεοῦ. Τὸ δὲ· *Εἰσὶ γὰρ ἐν Τάνει ἀρχηγοί, ἀγγελοὶ πονηροί*, ἐπειδὴ περ ὦντο τὴν τῶν ἐκεῖ βασιλέων αὐτοῖς ἐπαρκέσαι βοήθην. Ἄλλ' ἤλθόν τινες ἀγγέλλουτες τοῖς κρατούσι τῆς χώρας ἀφόρητα· τὴν γὰρ Τύρων ἐλθὼν, ἐπεστράτευσεν τοῖς Αἰγυπτίοις ὁ Βαβυλωνίος. Ἠσχύνθησαν οὖν οἱ ἐπὶ τούτους ἐλπίσαντες, μεθ' ὧν ἀπεσφάττοντο, μὴ μαθόντες παρὰ Δαβὶδ τὸ,

⁴ Jerem. XLII, 1 seqq. ⁵ Jerem. XLIII, 1 seqq. ⁶ Psal. LXXVII, 43. ⁷ Prov. XII, 5. ⁸ Joan. XI, 47, 48. ⁹ ibid. 50. ¹⁰ Matth. XXI, 38.

ε' Ἀγαθὸν ἐλπίζουσιν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζουσιν ἐπ' ἄνθρωπον. A ibi essent, auxilium ad sui salutem sufficere arbitrantur. Sed tandem appulerunt qui 365 terræ

dominis ea impendere nuntiarent, quæ nec ferre ipsi, nec a se valerent repellere. Tyro enim expugnata, in Ægyptios etiam movit Assyrius. Erubuerunt igitur, qui aliquam in eis spem collocarant, quæ in usum et ipsi etiam interempti sunt: neque Davidem, qui tutius in Domino, quam in homine sperare monuit*, audierunt.

ΟΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΤΕΤΡΑΠΟΔΩΝ ΤΩΝ ΕΝ Τῇ ΕΡΗΜΩ.

5-17. Ἐν τῇ θλίψει καὶ τῇ στενοχωρίᾳ, λέων καὶ σκύμνος λέοντος ἐκείθεν, καὶ ἀσπίδες, καὶ ἔρχονται ἀσπίδων πετομέτων, οἱ ἔρχονται ἐπὶ δρυὶν καὶ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν πρὸς ἔθνος, οὗ οὐκ ὠφελήσονται αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ εἰς αἰσχύρην, καὶ δρείδος, κ. τ. λ.

Ἀντὶ τοῦ, ἡ ὄρασις, λήμμα Σύμμαχος φησιν. Ἄντὶ δὲ τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, κτηνῶν νότου πάντες ἐξέβωκαν. Αἰνίσσεται δὲ τὰ τετράποδα, ζῶα τὰ παρ' Αἰγυπτίους θεοποιούμενα, κείται δὲ κατὰ νότιον κλίμα τῆς Ἰουδαίας ἡ Αἰγύπτος, ἐρημος οὕσα Θεοῦ, πάσης ἀλογίας ἐν αὐτῇ τιμωμένης, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐνεργούντων δαιμόνων, οὓς ἀνγγέρευον Θεοῦς, στενοὶ καὶ τεθλιμμένοι τυγχάνοντες τὰ ψυχᾶς. Ἐν θλίψει γὰρ καὶ στενοχωρίᾳ τὸν εἶχον ἀσπίδες καὶ λέοντες καὶ τὰ τοιαῦτα κακά, ὧν εἰκόμες ἦσαν ζῶα τὰ παρ' ἐκείνοις θεοποιούμενα. Οὓς δὲ καὶ πόλεις ἐπινύμους ἐκτίσαντο, τὴν λέοντων, καὶ τὴν κυνῶν, καὶ κροκοδείλων ἄλλην, καὶ τοιαύτας ἑτέρας, πρὸς οὓς Ἰουδαῖοι τὸν πλοῦτον ἀπέφερον. Τῆς γὰρ αὐτῶν ψυχῆς τὰ ταμεία τῆ τῶν Αἰγυπτίων παρεδίδωσαν πλάνη, φέροντες αὐτὸν ἐπ' δρυὶν τε καὶ καμήλων, ἅπερ αὐτῶν τὴν ἀλογίαν καὶ τὴν ἀφροσύνην δηλοῖ. Βοηθεῖν γὰρ αὐτοῖς οὐκ εἶχεν, αἰσθητός τις Αἰγύπτους, ἢ νοητός.

stultitiæque suæ significationem relinqueretur; cum nihil eos quidquam Ægyptius, sive animo juvare potuerit.

Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ἐρημιον τὴν Ἱερουσαλήμ ἐνταῦθα καλεῖ, ὡς περ οὖν αὐτὴν ἔλεγεν Ἀριήλ, ἐνεδιόξων τοῖς οἰκοῦσιν αὐτὴν, ὡς δίκην θηρίων ἐν ἐρήμῳ νεμομένων ἐπολιτεύοντο, μὴ τὴν παρὰ Θεοῦ δοθεῖσαν αὐτοῖς τιμὴν λογιζάμενοι, δι' ὃν ἡ πόλις ἠὺξήθη, καὶ ναὺν ἔσχε Θεοῦ, Ἄγιά τε ἀγίων, καὶ ὡς περ ἀνῆπτο παντὶ τῷ κόσμῳ λαμπτήρ· ἀλλ' εἰς ἀλόγους ἐτρέπησαν ἡδονὰς τὰ τῶν ἀλόγων ἡθρομούμενοι*, διὸ, τετράποδα καλεῖ, καὶ τὴν ὄρασιν οὕτως πρὸς ἀνθρώπους λέγει κομιζέσθαι. Τινὲς δὲ φασιν ἐν τῇ κληροδοσίᾳ τῆς γῆς τὴν τοῦ Ἰούδα φυλὴν τὰ πρὸς ἡῶ τε καὶ νότον τῆς χώρας λαχεῖν προσπαρκαμμένης αὐτοῖς τῆς ἐρήμου, δι' ἧς ἦν ἀπιέναι τοὺς θέλοντας εἰς τὴν Αἰγύπτον. Ἐν καιρῷ τοῦτον τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἐφόδου (τοῦτον γὰρ θλίψιν καὶ στενοχωρίαν ἐκάλεσαν) λέων, καὶ σκύμνος λέοντος ἐκείθεν. Λέοντες μὲν λέγων τοὺς δυνατοὺς τε καὶ ἄρχοντας, σκύμνους δὲ τοὺς εὐθὺς μετ' αὐτοὺς, ἢ καὶ ἐξ αὐτῶν· καὶ τοὺς λοι-

366 VISIO QUADRUPEDUM IN DESERTO.

VERS. 6-17. In tribulatione et angustia leo, et catulus leonis inde, et aspides, et progenies aspidum volantium, qui ferebant super asinos et camelos divitias suas ad gentem, quæ eis non proderit in auxilium, sed in dedecus, et probum, etc.

Pro visione, sumptionem posuit Symmachus. Deinde pro quadrupedum in deserto, reliqui omnes jumentorum Austri interpretati sunt. Innuit autem quadrupedum nomine, animalia illa, quæ apud Ægyptios pro diis habebantur. Ad australem deinde Judææ regionem sita est Ægyptus Deo vacua; et cujuslibet absurditatis, quam studiose amplectitur, imo et demonum ibi vim suam exerentium abundans, quos ipsi deos, pro sua 367 animi tenuitate et vecordia, vocaverunt, in tribulatione enim et angustia, locum sibi et aspides et leones, etsi quæ sunt illis mala similia, repererunt; quorum imagines, ea, quæ ab illis in deos assumuntur, animalia exstiterunt: isdemque tribes etiam de leonum, de canum, de crocodilorum, deque cæterorum ejusmodi nominibus vocatas exstruxerunt, in quas divitias suas Judæi comportabant. Animæ enim suæ penetralia Ægyptiorum errori re vera patefecerunt, qui suas eis divitias in asinis et camelis detulerunt, ne quid ad amentiam cum nihil eos quidquam Ægyptius, sive animo juvare potuerit.

Tradunt autem nonnulli deserti nomine Jerusalem hoc loco innui, quam nuper Ariel appellavit; et incolis ipsis exprobrare, quod ferarum ritu in deserto pascentium, vitam agerent, nihil ad concessum sibi a Deo honorem advertentes, per quem urbs ipsa crevit, quæ templum Dei, et Sancta sanctorum sortita, toto orbe terrarum tanquam fax elucet; sed ad insanas voluptates conversi brutorum mores imitentur. Atque hinc est, quod quadrupedum nomine præfixo jumentis potius, quam hominibus, visionem offerri movet. Alii in ipsa terræ sortitione, eam Judæ tribui portionem, quæ Solis ortum et meridiem intuetur, estque vicino deserto proxima, obtigisse dicunt; per quam in Ægyptum, qui vellent, transire possent. Quo tempore igitur eam invasit Assyrius (id enim per tribulationem et angustiam significat), inde leonem et catulum leonis produisse intelligit; leones vocans potentiores ipsos et principes; catulos autem, qui

* Psal. cxxvii, 8.

VARIE LECTIONES.

• γρ. ἦθη μιμούμενοι.

statim post ipsos, aut etiam ab ipsis secuti sunt : reliquos deinceps pro malitiæ ratione venenatorum nomine et *volantium* notans, propter eam, quæ valet ad absurdissima quæque, proclivitatem, et celeritatem. Et ipse deinde Salvatoris Præcursor viperarum progeniem **368** eosdem dixit ¹⁰; quos alibi Scriptura equos emissarios evasisse conqueritur ¹¹. Malis enim assidue vexati, cum ad Deum honorum fontem confugere decuisset, in *Aegyptum divitias suas transtulerunt*, cujus alioquin vel nomen odisse et adversari oportuit, veterem servitutem in animum revocantes, quantisque illam plagis olim Dominus Israelitarum nomine ultus sit. Inde est, quod dicit : *Sedens scribe in buxo hæc*. Tanquam enim certis temporibus hæc eventura non dubitet, *scribi* imperat; ut ex convenienti eorum exitu non falso prædicta esse appareat quasi quæ a prophetis dicuntur, palam in dies, vel ad usque sæculi hujus consummationem, fieri debere noneat. Vel certe, aiunt, quia non eos adeo viva vox, qua reprehenduntur, ac quæ litteris consignatur, urget id fecisse videatur, ut eorum, de quibus Scriptura

Α πούς, κατὰ λόγον τῆς πονηρίας, ἰσθὲλα ζῶα καλῶν, καὶ πετόμενα, διὰ τὴν ἐφοριῶν τῶν ἀτοπωτάτων δξύτητα. Καὶ ὁ τοῦ Σωτῆρος δὲ Πρόδρομος ὑφείκει αὐτοὺς ἐκάλει καὶ γεννήματα ἐχιδνῶν. Καὶ ἵπποι δὲ θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν, φησὶν ἡ Γραφή. Τοῖς γὰρ κακοῖς συνεχόμενοι, δέον ἐπὶ Θεὸν τὴν τῶν ἀγαθῶν καταφεύγειν πτήγην, εἰς Αἴγυπτον τὸν κλυῖτον μετέφερον, ἧς καὶ τὴν προσηγορίαν ἐχρῆν ἀποστρέφασθαι, λογιζομένους τὴν πάλαι δουλείαν, καὶ ὅσαις αὐτὴν ὁ Θεὸς ὑπὲρ αὐτῶν μετήλθε πληγαῖς. Διὸ φησιν, *Καθίσας γράψον ἐπὶ πυξίου ταῦτα*. Ὁ ἐσομένων κατὰ καιρῶς τῶν πραγμάτων, γραφήναι ταῦτα ποιεῖ, πρὸς τὸ δειχθῆναι συμβαινουσάν λαχόντα τὴν ἐκθασίαν· τὰ δὲ τῶν προφητῶν ἔσται γνώριμα καὶ μέγρι συντελείας τοῦ παρόντος αἰῶνος. Β Ἥθουν, φασίν, Ἐπειδὴ μὴ τοσοῦτον ὁ λόγος καθικνεῖται τῶν νοουθετουμένων, ὡς ἔγγραφος φωνῆ, τούτου χάριν γράψαι προσέταξεν. Τάχα δὲ, καὶ τὸ ἀκαρπον τῶν περὶ ὧν ἡ Γραφή, τὸ πυξίου δηλοῖ.

Itaque tanquam scripta testimonia per singulas domos, ne in posterum ignorationem excusent, viritum jubet omnibus in hunc modum recitare : *Vano ipsi auxilio confidistis*, et ad lacus neque propriam, neque alienam aquam conservare valentes, me relicto, qui vobis abunde semper omnia suppeditavi, profecti estis; neque monentibus illo tempore prophetis, ut, Deo saltem prædicente, vestri curam haberetis, quidquam credidistis. Merito autem *mendaces* appellat, qui Mosi legem roganti, omnia, quæ jussisset Dominus Deus rata habere se, et observaturos esse professi; lege tamen Deum adorare, eique soli servire et ab idolorum confectione abstinere imperante, Deo relicto ad idola sese receperunt. Atque hinc est, quod *mendaces filios* appellat. Canit vero et David : « Hostes Domini mentiti sunt ei ¹². » Deinde, tanquam assumpta Christi persona : « Filii alieni mentiti sunt ei ¹³. » quæ certe legi repugnantes constat admisisse. Nam ut alia incredulitatis exempla minime attingam; et Jeremiæ etiam maxime adversati sunt, eum enim graviter ideo quod *Ægyptiacam* protectionem dissuaderet, **369** accusarunt. Itaque infert, *dicentes prophetis* : *Nolite nobis annuntiare*, et quæ sequuntur. Quæ hunc in modum Symmachus : *Et videntibus* : *Nolite videre nobis quæ recta sunt. Loquimini nobis lenia. Videte nobis errores. Absistite a via, declinate a me semitam. Cessare facite a facie nostra sanctum Israel*. Pro quibus, tanquam *expugnata jam civitate*, et murus ipse, ait, id est peccatum, quam citissime vobis excindetur; imo et *urbs ipsa ita conteretur*, ut *vas solet testaceum*, quando in minutas adeo particulas *confringitur*, ut nulla jam, quæ ad *prunarum*, vel *aquæ modicæ*

reprehenduntur, ac quæ litteris consignatur, urget id fecisse videatur, ut eorum, de quibus Scriptura

Σχεδὸν οὖν ἔγγραφον μαρτυρίαν πρόθετες κατ' οἶκον καὶ κατ' ἀνδρα· πᾶσιν ἀνάγνωθι, μήπως ὡς μὴ μαθόντες ὑστερον προφασίσαιεντο· ἡ δὲ μαρτυρία, οὗ ψευδεῖ βοήθειά πεποίησται, καὶ λάκκοις τοῖς οὐ δυναμένοις ὕδωρ συνέχειν, οὔτε ἴδιον, οὔτε φερόμενον ἐξωθεν, τὸν τάχα δὲ πλουσίως αὐτοῖς χορηγούντα καταλιπόντες ἔμαθ. Ἀπειθεῖς δὲ ὄντες, καὶ τοῖς λέγουσι τότε προφήταις ἐντραπήσονται ταῦτα περὶ αὐτῶν προειρηκότος ἐμοῦ. Ψευδεῖς δὲ αὐτοὺς εἰκότως ἐκάλει, ὅτι τοῦ Μωσέως αὐτοῖς τὴν νομοθεσίαν ἐκφώναντος ἔλεγον· « Πάντα ὅσα εἶπεν Κύριος ὁ Θεός, ποιήσομεν καὶ ἀκούσομεθα. » Καὶ τοῦ νόμου διαγορευόντος, « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδώλον· τὸν Θεὸν ἀφέντες πρὸς εἰδῶλα κατεσύροντο. Δι' ὅπερ υἱὸς αὐτοῦς ὀνομάζει ψευδεῖς. Ψάλλει δὲ καὶ Δαβὶδ· « Οἱ ἐχθροὶ Κυρίου ἐψεύσαντο αὐτόν. » Καὶ ὡς ἀπὸ Χριστοῦ δὲ φησιν· « Υἱοὶ ἀλλότριον ἐψεύσαντό μοι. » Ἄπερ ἐπόλουν ἀπειθοῦντες τῷ νόμῳ· ἀντέλεγον γὰρ Ἱερεῖμα πρὸς ταῖς λοιπαῖς ἀπειθείαις ψεύδους αὐτὸν αἰτιώμενοι μὴ συγχωροῦντα καταλεθεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Διόπερ ἐπιφέρει, *Λέγοντες τοῖς προφήταις, Μὴ ἀναγγέλλετε ἡμῖν, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ἀνθ' ὧν ἐξέδωκε Σύμμαχος· *Καὶ τοῖς ὀρώσι, μὴ ὀράτε ἡμῖν ὀρθῶς. Λαλήσατε ἡμῖν λεία*. Ὁράτε ἡμῖν κλίνας. Ἀπόστητε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ. Ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ τρίβον. Παύσατε ἐκ προσώπου ἡμῶν τὸν ἄριον τοῦ Ἰσραὴλ. Ἀνθ' ὧν, φησὶν, ὡς ἀλόουσης πόλεως, τείχος ὑμῖν ἡ ἀμαρτία ἐπιπεσείται, καὶ τοῦτο ταχέως. Πόλεως δὲ τῆς ὅλης συντετριμμένης, ὡς ἑστράκινον ἄγρος ὅπως λεπτὰ συντριβόμενος, ὡς ἀχρηστον εἶναι πρὸς ἀνθρώκων κομιδὴν, ἢ συμκροῦσιν τινος ὕδατος. ὁ δηλοῖ φεύξεσθαι τούτων τὴν δίχην μηδενί. Ἡ

¹⁰ Matth. iii, 7. ¹¹ Jerem. v, 8. ¹² Psal. lxxx, 16. ¹³ Psal. xvii, 46.

VARIÆ LECTONES.

† γρ. φεύξεσθαι. ‡ μηδένα.

τάχα· δηλοῖ, ὡς Ἡ ἐλπιοθεῖσα παρ' ὑμῶν τῶν Αἴγυπτίων βοήθεια, καθότι περὶ τείχος πεπτωκὸς συντριβήσεται.

Χριστὸς δὲ ὢν ὁ Θεὸς, καὶ τῶν ἀπειλῶν τὰς αἰτίας ἐκτίθεται, καὶ ὅπως ἔσται ταύτας διαφυγεῖν πραινέι, ὡς μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνήσκοντος, ὡς τὸ ἀποστρέφαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ζῆν αὐτὸν, ὡς ἐν Ἰεζεκιήλ αὐτὸς ποῦ φησι, καὶ νῦν οὖν εἶπεν· Ὅτι ἂν ἐπιστραφεῖς στενάξῃς, τότε σωθήσῃ. Ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν μετανοίᾳ φησὶ, καὶ ἀναπαύσει σωθήσῃ, καὶ Ἐν ἐλπίδι ἔσται ἡ δύναμις ὑμῶν. Ἐν γὰρ καθήσθε, φησὶν, ἐν τῷ τόπῳ τῆς Ἱερουσαλήμ μετανοήσαντες καὶ παυσάμενοι, τῆς ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ὁρμῆς, τότε σωθήσῃ ἐν ἡμερῶν γερόμενοι καὶ ἀναπαύσει. Ἀλλὰ καὶ ἡ δύναμις ὑμῶν ἐν ἐλπίδι ἔσται. Ἐλπίζαντες γὰρ ἐπὶ τὸν Θεόν, δυνήσεσθε σωθῆναι. Λέγεται δὲ Κύριος ἐν τοῦτοις ἄγιος τοῦ Ἰσραὴλ, οὐ μόνον ὡς αὐτὸς ἡ τυγχάνων ἀγίωσύνῃ, ἀλλ' ὡς καὶ ἀγιάζων τὸν Ἰσραήλ. Ἄνω μὲν γὰρ ἄγιον ἔθνος ἐλέγετο καὶ ἱεράτευμα. Ἀποβαλόντας δὲ τὸν ἁγιασμὸν αὐθις αὐτοὺς ἀγιάζει, ἐὰν μετανοήσωσιν ἐφ' οἷς ἤμαρτον. Οὐκ ἀρκεῖ δὲ μόνον πρὸς τοῦτο στεναγμὸς, ἀλλὰ καὶ τρόπων ἐπιστροφῆ, ὅτε τις ἑαυτοῦ λαμβάνει συναίσθησιν, ἐνθα ἦν ἀπάτης καὶ κακῶν ἔγνωκώς. Οἷα καὶ τῆς ἰνοσοῦμεθα νόσον ἢ γυνῶσι; ἀναθεωροῦντος ἐπ' ἀδείας τοῦ λογισμοῦ, καὶ σὺ δὲ γνώση καταφυγῶν πρὸς τοὺς σώζειν ἑαυτοὺς οὐκ ἰσχύοντας. Θαρροῦσι δὲ τῇ φυγῇ, καὶ μὴ βουλομένοις ἀκούειν φησὶ· Φεύξεσθε μὲν, οὐ μὴν διαφυγεῖν ἐξετε τῶν Βαβυλωνίων τὴν χεῖρα. Εἰς τοσοῦτον δὲ αὐτοὺς φεύξεσθε, ἕως ἂν καταλειφθῶσιν ὡς ἱστὸς ἐπ' ὄρους, καὶ ὡς σημεῖα ἐπὶ βουνοῦ. Ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὡς ἱστὸς ἐπάνω ὄρους, καὶ ὡς ἱστία ἐπὶ βουνοῦ. Ὅσπερ γὰρ νηὶς διαπεσοῦσης ἐκ ναυαγίας σημεῖον ἐπ' ὄρους ἱστὸς, ὡς ἀχρηστος κείμενος, μετὰ καὶ τῶν ἱστίων· οὕτως αὐτῶν ἐπίσημον γενήσεσθαι φησὶ τὴν ἀπώλειαν.

Τινὲς δὲ φασιν, ἐφ' ὑψηλῶν χωρίων τίθεσθαι τοῖς στρατιώταις παρὰ τῶν στρατηγούντων σημεῖα, τῶν πρακτικῶν δηλωτικά. Ἡ, καθά φασιν ἕτεροι, οὕτως ἡ καθ' ὑμῶν ἔσται τιμωρία περιφανῆς, ὡς οὐκ ἔστι λαθεῖν ἱστὸν ἐπ' ὄρους, καὶ σημεῖον ἐπὶ βουνοῦ. Πλὴν οὐ πάντῃ πάντας ἀπολείεσθαι φησὶ. Τινὰ; γὰρ ἐλεήσει Θεὸς οἰκτον λαθῶν ἐπ' αὐτοῖς, δι' ὧν ἐλεεῖ δοξαζόμενος. Ὡς γὰρ δίκαιος κριτῆς, τοὺς μὲν ἀξιολογῶν τιμωρεῖται· τοὺς δὲ δυναμένους ἐλέους τυχεῖν, ἐλεεῖ. Διὸ φησὶν· Μακάριος ὁ μὴ ἀπογινώσκων ἐν τοῖς καταλασθάνουσιν ἡμᾶς περιστατικοῖς. Τινὲς δὲ ταῦτα εἰρησθῆαι φασὶ διὰ τὸ σωθῆσόμενον τοῦ Ἰσραὴλ ἐγκατάλειμμα. Τινὲς δὲ τὴν διὰ τοῦ Κύρου σημεινεῖν ἐπάνοδον. Ἄλλοι τὴν ἐν τῇ καθόλου κρίσει

A comportationem sufficiat, relinquatur. Quibus certe aut istorum nemini licere vindictam effugere demonstrat; aut speratum ab Ægyptiis auxilium, tanquam murum dejectum, et contritum iri.

At Christus, Deus existens, et minarum causas exponit, quibus modis eas evitemus, docet: cum se dicit non peccatoris morte, sed ejus resipiscentia delectari, ut avertatur a via mala, et vivat; sicut apud Ezechielem alicubi¹⁴, et hic etiam loquitur: cum reversus ingemueris, tunc salvus eris. Cujus loco Symmachus: *In pœnitentia et requie salvabimini, et in spe erit fortitudo vestra*, interpretatus est: Si enim resipiscentes, ait, Hierosolymis quieti, nec amplius de Ægyptiaca protectione solliciti manseritis: *In pace non tantum et requie salvabimini*, sed *in spe vobis erit fortitudo vestra*, cum spem in Deo collocantes salvari queatis. Dicitur vero in his Dominus sanctus Israel, non eo tantum, quod sanctitas ipse sit, sed quod sanctum Israelē faciat. Superius enim et gentem sanctam et sacerdotium esse dixerat; sed quia sanctimoniam a se rejecerunt, eosdem rursus, si a peccatis resipiscant, sanctos redditurum se pollicetur. **370** Neque vero ad id ingemere tantum satis fuerit; sed ea etiam morum conversione et emendatione opus est, qua sui sensu quis excitatus, quo usque fraude et scelere fuerat delatus, cognoscat. Qualis ea existit mentis cognitio, quæ metu nullo perturbata, quo morbo laboremus, contemplatur; eadē cognosces et ipse quid egeris, cum ad eos, qui servare se nequeant, appuleris. At vero fugæ confidentes, neque audire volentes hunc in modum alloquitur, *fugietis quidem, sed Babyloniorum manum nunquam effugere poteritis. Eousque autem Fugietis, donec relinquamini ut malus in monte, et ut signum in colle, vel, secundum interpretationem Symmachi, tanquam malus in montis vertice, et tanquam vela in colle.* Ut enim navis ejus, quæ naufragium passa est, malus in signum cum velis in monte positus manet inutilis: sic et eorum non obscurum fore interitum pronuntiat.

Aiunt vero nonnulli signa militaria a ducibus loco excelsiore collocari, ut ita suis quid agi debeat, significetur. Vel, ut dicunt alii, tam fore insignem et apertam Judæorum ultionem demonstrat, quam facile malus in monte erectus, aut signum in colle omnibus solet apparere. Neque tamen funditus omnes perituros intelligit. Quorumdam enim, converso ad luctum eorum animo, Deus ipse, cui miseraciones in gloriam cedunt, miseretur. Ut enim tanquam justus judex, meritos ulciscitur; ita eorum, qui miseracione digni sunt, miseretur, indeque est, quod eos, qui in calamitatibus animum non desponderunt, beatos prædicat. Quidam autem ad reliquias Israelis, quæ salvandæ sunt;

¹⁴ Ezech viii, 23; xxxiii, 11.

VARIE LECTIONES.

^h γρ. αὐτός. ⁱ γρ. τὴν.

quidam item ad Cyri adventum, quidam vero ad A summi illius iudicii dignam pro factorum ratione mercedem, ista respexisse volunt. Terret porro minitendo, et salvando consolatur. Isto, ne pertinacem et repugnantem; illo, ne effusum et dissolutum efficiat.

371 VERS. 18 26. *Et rursus expectat Deus, ut misereatur vestri : et propterea in altum tolletur, quoniam iudex Dominus Deus vestri, et ubi relinquetis gloriam vestram? Beati, qui manent in eo; quoniam populus sanctus in Sion habitabit, et Jerusalem fletu flevit, etc.*

372 Populi reversionem deinceps vaticinatur, quæ post gravia Jeremiæ tempora exstitit, cum habitatoribus quidem civitas, agricolis autem regio ipsa abundaret. Est vero rursus instauratum templum sub Zorobabele et Jesu, prophetantibus Zacharia et Aggeo : quos Esdras et Neemias insecuri, nihil non ad urbis perfectionem operæ et industriæ contulerunt ; unde et illa diu permansit inexpugnabilis : quæ ut propheta significaret, *Deum rursus, ut nostri misereatur expectare*, proque suo iudicis officio, qui de nobis captivitate digni fuerunt, eidem illos tradidisse; quorum autem *misereri justum* fuit, conservasse adjicit; itaque *beatum esse in ipso manere*, aut secundum Symmachi interpretationem, *ipsum sustinere*, qui Jerusalem misertus, ipsam rursus sit instauraturus. Cæterum advertendum est vocabulum, *sanctus*, ubi *populus sanctus* habetur, in Hebræa lectione, aliisque etiam editionibus, non immerito minime reperiri. Neque enim omnino *sanctus* fuit, qui urbem post reditum *populus* habitavit. Quinetiam ubi *fletu flevit* habemus; *non luxit* in Hebræo scribi; unde *non flebis* Symmachus, *non lugebitur* Theodotio dixerunt. Erat enim lætandi, *non flendi* illis occasio, qui urbem *Deo miserante* recepissent. Juxta illud : « Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos ¹⁵. » At quod *voce clamantis tui quando vidit, audivit te* scribit, ita Symmachus : *Ad vocem clamantis tui, quemadmodum auditus fuit, audit te*. Cujus generis est illud : « Secundum fidem tuam fiat tibi ¹⁶. » In præsens quidem, ait : *Panem afflictionis dabit tibi*, vicinis affligebantur.

373 Deinceps enim omnem illis ubertatem et copiam denuntiat, imprimisque errore carentem securitatem, cum eodem se liberari semel agnoscent : quantumvis non defuturi sint, qui advertere, et *in vias quaslibet* inducere conentur. *Via* enim, aiunt, *media*, et *regia*, aliis utrinque declinatis, *ambulabis*, cum exsecranda idola ista, tanquam iudicio tuo turpe aliquid et execrandum maxime, contaminaveris. Tum demum tibi omnia ad bruta usque, sed ea maxime, quæ agrorum cultui subserviunt, prospere cessura sunt. At corporeis huc-

πρὸς ἃ πρᾶττομεν ὁμοίῃν. Ἀπειλῶν δὲ φοβεῖ, καὶ θεραπεύει παραμυθούμενος, ἵνα μὴ τὸ μὲν ἀπαγέρευσιν, τὸ δὲ διάχυσιν ἀπεργάσῃται.

τη· καὶ· Καὶ πάλιν μετεῖ ὁ θεὸς τοῦ οἰκτειρῆσαι ὑμᾶς. Καὶ διὰ τοῦτο ὑψώθησται τοῦ ἐλεῆσαι ὑμᾶς, διότι κριτὴς Κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν· καὶ ποῦ καταλείψετε δόξαν ὑμῶν; Μακάριοι οἱ ἐμμένοντες ἐν αὐτῷ, διότι λαὸς ἅγιος ἐν Σιών οἰκήσει, καὶ Ἰερουσαλὴμ κλαυθμῷ ἔκλαισεν, κ. τ. λ.

Ἀνολούθως θεοσπίζει τὴν ἐπάνοδον τοῦ λαοῦ μετὰ τὰ γεγονότα ἐπὶ Ἰερουσαλὸς κακῆ, ἥνιστα πεπλήρωτο τῶν μὲν οἰκητῶρων ἢ πόλις, τῶν δὲ γεωργούντων ἢ χώρα. Πάλιν δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ ἀνωκοδομηθῆναι ἐπὶ Ζωροβάβελ καὶ Ἰησοῦ, προφητευόντων Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου. Μεθ' οὗς, Ἐσδρας, εἶτα Νεεμίας πρὸς τελείωσιν τῆ πόλει συνέπραξιν, ἐφ' οἷς ἔμεινεν ἐπὶ πλείστον χρόνον ἀνάλωτος· ἄπερ δηλῶν ὁ προφήτης φησὶ, Καὶ πάλιν μένει ὁ θεὸς τοῦ οἰκτειρῆσαι ἡμᾶς. Καὶ ἔτι κριτὴς ὢν ἡμῶν, τοὺς μὲν ἄξιους αἰχμαλωσίας, παρεδίδου. Οὗς δὲ δίκαιον ἐλεεῖν, ἔσωζε. Διὸ μακάριον τὸ ἐμμένειν ἐν αὐτῷ. Ἡ, κατὰ Σύμμαχον, τὸ ὑπομένειν αὐτόν. Οἰκτειρήσας γὰρ Ἰερουσαλὴμ, ἀνωκοδομῆσαι πάλιν αὐτήν. Τὸ δὲ ἅγιος, ἐν τῷ, λαὸς ἅγιος, οὐ πρόβηκεται παρ' Ἑβραίων, οὔτε κατὰ τὰς ἐκδόσεις τῶν ἄλλων εἰκότως. Οὐδὲ γὰρ πάντως ἅγιος ὁ τὴν πόλιν μετὰ τὴν ἐπάνοδον οἰκήσας λαός. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ, κλαυθμῷ ἔκλαισεν, τὸ Ἑβραϊκὸν Οὐκ ἔκλαισεν ἔχει. Διὸ Σύμμαχος, Οὐ κλαύσεις, φησὶν. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, Οὐ κλαυθήσεται. Εὐφροσύνης γὰρ ἦν κληρῶν, οὐ κλαυθμοῦ τοῖς ἀπειληφόσι τὴν πόλιν ἐλέω Θεοῦ. Κατὰ τὸ· Ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει αἰρόντες τὰ δράγματα αὐτῶν. Ἐν αὐτῷ δὲ τοῦ, Τὴν φωνὴν τῆς κραυγῆς σου ἥνιστα εἶδεν ἐπήκουσέν σου· ὁ Σύμμαχος φησὶ· Πρὸς τὴν φωνὴν τῆς βοῆς σου, καθὼς ἂν ἀκουσθῆ, ἀκούει σου. Ὅποιον τῷ ἰ, Κατὰ τὴν πίστιν σου γεννηθῆτω σοι. Ἐπρὸς μὲν τὸ παρὸν φησιν, Ἄρτον θλίψεως δώσει σοι, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπάνοδος λέγων, τῶν περιχώρων θλιδόντων αὐτούς.

principium reversionis intelligens : quo tempore a

Μετὰ γὰρ ταῦτα πᾶσαν αὐτοῖς εὐετηρίαν κατεπαγγέλλεται, καὶ πλάνης πρῶτον ἐλευθερίαν, τῇ γυνῶσιν ἔχειν, ἔτι πλάνη καθέστηκεν, καὶ διαστρέφουσιν τινες ἐπ' ἀλλοκότους ὁδοὺς προκαλούμενοι. Ὅδῳ γὰρ, φησὶ, πορεύσῃ μέση τε καὶ βασιλικὴ τὰς ἐκατέρωθεν ἐκκλίτων, ὅτε καὶ μισθεῖς τὰ πῶλα μισρὰ ταῦτα, καθάπερ τι τῶν ἁγῶν ἀκαθάρτων ἡγούμενος. Τότε σοι τὰ τῆς εὐθηνίας, μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων, γεωργικῶν δὲ μάλιστα, παρατείνεται ἰ. Σωματικὰς δὲ μέχρι τούτου τὰς ἐπαγγελίας αὐτοῖς παρεχόν, ἐπάγει τὰς θειοτέρας τοῖς τούτων ἀξίοις,

¹⁵ Psal. cxxv, 6. ¹⁶ Matth. ix, 29.

VARIE LECTIONES.

ἰ γρ. τό. ἰ γρ. ἀφέστηκε. ἰ γρ. παρατείνεται ἢ παραταθήσεται.

καὶ τὸν αὐτῶν χρόνον προσθεὶς λέγων· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὅτε ἂν ἀπολοῦνται πολλοὶ, καὶ θύραι πέσωσι σύρροι. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, ἐν ἡμέρᾳ σφραγῆς πολλῆς, ἐν τῷ πεσεῖν μεγάλους, κατὰ τὸν τῆς χριστοῦ δόξης καιρὸν. Πολλοὶ γὰρ κατ' ἐκείνον ἀπολοῦνται τὸν χρόνον, ἐν ᾧ καὶ τὰ ἐπηγγελμένα τοῖς ἀξίοις δοθήσεται, ἅπερ ἐστὶν ὕδωρ διαπορευόμενον ἐπὶ παντὸς ἔρους ὑψηλοῦ καὶ βουνοῦ. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, καὶ ἐπὶ παντὸς βουνοῦ ἐπηρμένον διαρρέουσιν ἀρωγῶν ὕδατων. Ὅσπερ δὲ Σιών ἦρος τὸ ἐπουράνιον πολλάκις ἐλέγομεν, οὕτως αἱ πολλαὶ μονὰὶ παρὰ τῷ Πατέρει, ἧρᾳ ἐστὶν οὐράνια πρὸς τὴν ἀξίαν ἀποδιδόμενα, ἐφ' ὧν τὸ διαπορευόμενον ὕδωρ τὸ ἀπὸ πηγῆς ἀναβλύζον ἂν εἴη, περὶ ἧς φησὶν· « Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, » ἀφ' ἧς ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ προχεῖται, περὶ οὗ γέγραπται· « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων, » καί· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματὰ εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· » ὅς ἐστιν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος. Οὐ μεταλαβόντες, ἀθανάσιαν ἔχομεν, καὶ ζωὴν, ἅπερ ἐστὶ κατ' οὐσίαν αὐτόν. Ὅτε καὶ αὐτῇ, φησὶν, ἡ κτίσις ἐλευθερωθεῖσα τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ἀπολήψεται τῶν καμάτων τὰς ἀμοιβὰς, ὡσπερ ἡλιός τε καὶ σελήνη μείζον φῶς καὶ δόξαν λαμβάνοντες, ἅτε δὴ καμότες τῷ τοῦ Θεοῦ κτλῶς διακονούμενοι νεύματι.

A usque promissionibus adhibitis diviniore **Jam**, notato tempore, adjungens, id *eo die* futurum ait: quo perierunt multi, et cum ceciderint turres. Aut secundum Symmachi interpretationem, *In die interfectionis multæ, cum cadent magni*; quibus judicii tempus indicasse putamus. *Multi enim illo tempore peribunt*, in quo dignis tribuentur quæ annuntiata sunt, a qua nimis cum montem *excelsum omnem, et collem percurrerit, aut etiam*, si interpretationem Symmachi requiris, *super omnem collem excelsum divisiones ductarunt aquarum*. Ut autem montem Sion, supercœlestem persæpe diximus: sic multæ illæ apud Patrem mansiones ¹⁷, montes quidam cœlestes, singulis pro meriti ratione assignati fuerint, quos percurrens aqua eo fonte scaturiat, de quo legitur: « Apud te fons vitæ ¹⁸: » a quo flumen Dei illud emanat, quod his verbis significatur: « Flumen Dei repletum est aquis ¹⁹, » et illis etiam: « Fluminis impetus lificat civitatem Dei ²⁰. » Verbum Dei scilicet unigenitum, ejus facti participes immortalitatem et vitam (quæ quidem ejus essentiam consequuntur) tum demum habituri sumus, cum ipsa creatura servitute et corruptione liberata, sua feret laborum præmia; non aliter quam *solem et lunam* majus lumen, et gloriam ampliorem consecutos esse videmus, tanquam qui Dei voluntati bene paruerint.

Ταῦτα δὲ ἔπται ὅτε ἂν οἱ ἀξιοὶ σφραγῆ παραδοθῶσονται, καὶ οἱ ἐν τῷ παρόντι βίω ἐπηρμένοι καὶ μεγάλαυχοι πέσωσι, καθάρσειν τοῦ ὕψους λαμβάνοντες. Διὸ φησὶν ὁ Ἀκύλλας· Ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαταμένου πολλοῦ, ἐν τῷ πεσεῖν μεγάλων, καὶ θύραι ἰάσονται Κύριος τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἐμνήσθη τοῦ Ἰσραὴλ, οὐδὲ τοῦ Ἰακώβ. Παντὶ γὰρ ἀξίῳ πρόκειται τῆς ἐπαγγελίας τὰ δῶρα. Ἐντεῦθεν ἐρμώμενος ὁ θεὸς Ἀπόστολος· ἔφησεν· « Ἡ γὰρ ἀποπαροχία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται, ὅτι καὶ αὐτῇ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. » Τέκνων λέγων ἐλευθερίαν, ἣν ὁ προφήτης εἶπεν ἰασι τοῦ λαοῦ. Πολλὴν γὰρ εἶχον συντριβὴν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, ὡς λέγεσθαι· « Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. » Καί· « Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένην. » Ὅθεν φησὶν ὁ Παῦλος· « Οἱ γὰρ ὄντες ἐν τῷ σκήνει στενάζομεν βραρυόμενοι. » Καὶ ἐπὶ τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἐβαρύνοντο, κατὰ τὸ· « Πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων καὶ μὴ μετανοησάντων. Ἀλλ' ἀνακτήσεται αὐτῶν ὁ Θεός· τὰ συντρίμματα. »

Est vero istud tum demum futurum, cum qui internecone **374** digni sunt, eidem tradentur; et qui in hac vita elate et superbe se gerunt, anputato fastu tollentur. Atque inde est Aquilæ isthæc, quæ sequitur, interpretatio: *Illo die multis interfectis cum ceciderint elati, et cum sanaverit Dominus contritionem populi sui. Nulla rursum Israelis, nulla Jacobi mentio addita est*; ut dignis omnibus, quæ promittuntur, dona proponi demon tret. Inde igitur excitatus Apostolus ait: « Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat; quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei ²¹; » in quibus idem ille filiorum libertatem intelligit, ac *populi sui sanationem* propheta. *Tantam enim adeo in terris contritionem passos esse constat, ut merito dicatur: « Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet ²². »* Item: « Sacrificium Deo spiritus contribulatus ²³. » Hæc est Pauli illud: « Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus onerati ²⁴. » Deinde peccatorum onere premebantur, juxta illud: « Lugebo multos eorum, qui ante peccaverunt, neque tamen penitentiam egerunt. Sed Deus reparabit contritiones eorum ²⁵. »

ΚΕΦΑΛΑ. ΛΑ΄.

375-376 CAP. XXXI.

α-θ'. Οὐαὶ οἱ καταβύνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν. Οἱ ἐφ' ἵπποις πεποιθότες, καὶ ἐφ' ἄρμασιν. Ἔστι γὰρ πολλὰ, καὶ ἐφ' ἵπποις πληθὺς σφόδρα, καὶ οὐκ ἤκουσαν πεποιθότες ἐπὶ τῷ

Vers. 1-9. *Væ qui descendunt in Ægyptum auxilii causa; qui in equis confidunt, et in carribus. Sunt enim multi, et in equis multitudo ingens, et non audiverunt confisi super sanctum Israel, et Deum non*

¹⁷ Joan. xiv. 2. ¹⁸ Psal. xxxv. 10. ¹⁹ Psal. lxxv. 10. ²⁰ Psal. xlv. 5. ²¹ Rom. viii. 10. 21. ²² Psal. l. 19. ²³ ibid. 19. ²⁴ II Cor. v. 2. ²⁵ II Cor. iii. 21.

quæsierunt. Et ipse sapiens induxit super eos mala. A ἄγιος τοῦ Ἰσραήλ, καὶ τὸν Θεὸν οὐκ ἐξήγησαν. Καὶ αὐτὸς σοφὸς ἦγεν ἐπ' αὐτοὺς κακὰ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀθετηθῆ, κ. τ. λ.

377 libertatem : quod multi certe fecerunt, qui a pietate ad vitam idololatriam et Ægyptiam defecerunt. Isis autem reversionem a captivitate adjungit. Ut enim leo, inquit, ad prædam cibi causa conversus, in greges ipsos irruit, nihil pastorum clamorem, nihil insequentium multitudinem moratus; sic hostes aggreddens Dominus Israellem ipsum liberabit. At ubi Hierosolymam usque perduxerit; sic eosdem rursum proteget, ut solet in nido pullos suos avis defendere. Atque hinc est, ut pro quibus hic habemus, et vociferabitur super ea, donec impleantur montes ejus voce, et vincantur, sic extulerit Symmachus : *Contentibus omnia pastoribus a voce eorum non vincetur, neque a multitudine eorum subjicietur.* Verum si ad Septuaginta interpretes respicis, ita habeas. Leonem ferunt, postquam rugitu primum greges et pastores terruerit, eosdem aggreddi. Ad hunc modum et Dominus ipse, postquam minas proposuit, non pœnitentes ulciscitur; quod vel in superbientibus Assyriis videas; atque etiam cum ab accolarum injuria, quam post reversionem patiebatur, Israellem tueri placuit. Ad utrumlibet similitudinem alteram accommodavit. At quæ leonem habuit, non desunt, qui ad Israelitas referant, qui ne ferarum quidem metum erga Deum ducem suum retinuerunt. Unde et eos se leonum more gesturum significat. Alias si pœnitere et resipiscere contigerit, eosdem se, avis instar, quæ pullos tuetur, esse protecturum. Tale vero et ipsi etiam, si ad priorem sensum respicimus, Salvatoris auxilium sumus experti. Omnes enim quotquot sunt, mortales, intelligibilis ille ceperat Assyrius; nisi Christo ipso tanquam leone irruente, verbo oris ejus, qui *Sionis* Ecclesiæ nomine decertavit, occidisset. Se namque orbem terrarum, ut nidum, manu **378** sua comprehensurum minabatur. At hic in se credentes, ut pullos gallina, sub alis cogit ¹⁰. Atque hæc cum de Jerusalem monuisset, ad eos jam, qui in Ægyptum se recipiunt, in hunc modum exclamat : *Convertimini, qui profundum consilium inieratis et iniquum;* et iterum Jerusalem redire, quando spes ejus instaurandæ fiat, hortatur; quæ ita expressit Symmachus : *Pœnitimini, filii Israel, sicut de transgrediendo profunde cogitastis.* Significat autem eos quæ mala sunt, alte quidem rere et meditari.

Cæterum postquam ab Assyriis redire contigerit, et ipsi tum demum, ait, idololatria liberabimini. Quod ab historiæ fide minime dissentire reperias, cum omni prorsus idololatria, quo tempore instaurabatur templum, caruerint. Quidam

. . . . ἐλευθέρωσιν. Ὁ δὲ πολλοὶ πεποιθήκασιν θεοσεβείας ἀποστάντες πρὸς βίον ειδωλικὸν καὶ Αἰγύπτιον. Τούτοις ἐπισυνάπτει τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνωδον. Ὡς γὰρ λέων φησὶν ἐπὶ θήρᾳ τροφῆς κινήθει, τοῖς ποιμνοῖς ἐφάλλεται, οὐ κραυγὰς ποιμένων, οὐ διωκόντων πλήθος ἐπιστροφόμενος· οὕτω τοῖς πολεμοῖς ὁ Κύριος; ἐπιστάς; ἐξείλεται τὴν Ἰσραήλ. Ἀγαθὸν δὲ πρὸς Ἱερουσαλὴμ οὕτως αὐτῶν ὑπερασπίσει, ὡς ὄρνις τῶν ἐν καλιῇ νεοτῶν. Ὅθεν ὁ Σύμμαχος ἀντι τοῦ, καὶ κεκράξη ἐπ' αὐτῇ ἕως ἐμπληθῆ τὰ ὄρη τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἠτήθησαν, οὕτως ἐξέδωκεν Πληρώματος ποιμένων ἀπὸ φωνῆς αὐτῶν οὐκ ἠτηθήσεται, οὐδὲ ἀπὸ πλήθους αὐτῶν οὐχ ὑποταγήσεται. Κατὰ δὲ τὴν ἐκδοσιν τῶν Ἐβδομήκοντα νοητέον οὕτω· Φασὶ τὸν λέοντα βοῆ προκαταπλήττοντα τὰς ἀγέλας καὶ τοὺς ἐφεστηκότας οὕτω ποιεῖσθαι τὴν ἐφοδον, οὕτω καὶ Κύριος προκαταπλήττων ἀπειλαῖς, οὐ μετανοοῦσιν ἐπιφέρει τὴν δίκην. Ὡς περ οὖν καὶ τοῖς Ἀσσυρίοις μεγαλυχῆσαι σκέπων τὸν Ἰσραήλ, καὶ ἀπὸ τῶν περιχώρων τῶν μετὰ τὴν ἐπάνωδον ἐπιτεθέντων αὐτῷ. Πρὸς ἑκατέρους γὰρ τῶν παραβολῶν τὴν ἐτέραν ἐφήρμοσεν. Τὴν δὲ τοῦ λέοντος ἐπὶ τῶν ἐξ Ἰσραήλ. Τινὲς παρείληφασιν, μὴδὲ τὸν τῶν ἀλόγων παρεσχηκίτων πρὸς τὴν ἡγεμόνα Θεὸν φόβον. Ὅθεν καὶ τὰ λέοντων, φησὶν, ὑμᾶς διαθήσει. Μετανοούντων δὲ, καθάπερ νεοτῶν ὄρνις ὑπερμαχήσεται. Κατὰ δὲ τὴν πρώτην ἐξηγήσιν, τοιαύτη γέγονεν ἐφ' ἡμᾶς ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐπιουρία. Πάντας γὰρ ἀνθρώπους ὁ νοητὸς εἶλεν Ἀσσύριος. Ἀλλὰ Χριστὸς, οἷα λέων, ἐπιπηδήσας αὐτῷ καθήργηκεν αὐτὸν, τῷ ῥήματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, τῆς Σιών τῆς Ἐκκλησίας ὑπεραγωνισάμενος. Ὁ μὲν γὰρ ἠπέλει, τὴν οἰκουμένην ἔλγν καταλήψομαι τῇ χειρὶ μου ὡς νοσσιάν. Ὁ δὲ συνήγαγε τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας. Ταῦτα περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐπαγγελιάμενος, προσφωνεῖ τοῖς ἀπελθοῦσιν εἰς Αἴγυπτον, Ἐπιστρέψατε, οἱ τὴν βαθεῖαν βουλὴν βουλευόμενοι καὶ ἀνομιαν, προτρέπων εἰς Ἱερουσαλὴμ αὐτοὺς πάλιν ἐπανελθεῖν, διὰ τὰ ἐπηγγελμένα περὶ τοῦ ταύτης ἀνοκισμοῦ. Ὅπερ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε· *Μετανοήσατε, ὡς ἐθαθύνετε παραβῆναι, εἰ υἱοὶ Ἰσραήλ.* Δηλοῖ δὲ αὐτοὺς ἐνθαθύνοντας μὲν τοῖς κακοῖς, τοῖς δὲ κατὰ Θεὸν ἐπιπολέους ὑπάρχοντας. ¹¹ cogitare; quæ Dei autem, superficie tenuis inquirere

Μετὰ δὲ τὴν ἐξ Ἀσσυρίων ἀπικαλήν, ἔσται, φησὶν, ὑμῖν πάσης ειδωλολατρίας ἀπικαλή. Καὶ σύμφωνος ἡ ἱστορία. Τὸν γὰρ ναὸν ἀναδειμάμενοι, καθαρὸν πάσης ειδωλολατρίας ἐγένοντο. Τινὲς δὲ τοῦτό φασιν γεγενῆσθαι καθ' ὃν χρόνον ὑπερήσπισες τῆς Ἰε-

¹⁰ Matth. xxvi, 23.

¹¹ γρ. ἐπιπολέους.

ρουσαλήμ ὁ Χριστός Ἐκκλησία. Πρὸς αὐτὴν γὰρ ἄλλοι πάλιν ὁ λόγος ἀνέδραμεν, ὅτι τῆς εἰδωλολατρίας ἀπολουμένης, καὶ ὁ νοητὸς αὐτῆς συναπλήθην Ἀσσοῦρ, οὐκ ἀνδρὸς μαχαίρα πληγείς, λόγῳ δὲ θείῳ πεμφθεὶς εἰς τὴν ἄβυσσον σὺν ταῖς ἰδίαις δυνάμεσιν, ἀς διὰ τῶν ἰσχυρῶν νεανίσκων ἐδήλωσεν ἀρβυγαί πέτρα τῷ Χριστῷ περιληφθεῖσας, ὡς χάρακι. Οἱ δὲ ἄλλοι φασιν, Ἐπειδὴ τὸν Ἀσσύριον Ἰουδαῖοι δεισαντες εἰς Αἴγυπτον ἀπεχώρησαν, ἐπαγγέλλεται τούτοις τὴν ἐκείνου καθαίρεσιν, τὴν εἰδωλολατρίαν διὰ τούτων δηλῶν ἐκ θείας πεπτωκυῖαν δυνάμει, εἰ καὶ ἄνθρωποι ταύτῃ διακονοῦντες τὴν Ἀσσυρίων καθέλον ἀρχὴν. Διὸ καὶ περὶ Βαβυλῶνος ἔλεγε προφητεύων Ἰδοὺ ἐπεγεῖρω ὑμῖν τοὺς Μήδους. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Πέτρα περιληφθήσονται ὡς χάρακι, ὁ Σύμμαχος; ἔφη, Πέτρα αὐτοῦ ἡ φοβερά παρελεύσεται, καὶ ἠετιθήσονται οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ, φησὶ Κύριος, δηλαδὴ τοῦ Ἀσσυρίου. Πέτρα γὰρ αὐτοῦ τὸ στεῖρρον ἐκάλεσε τῆς ἀρχῆς. Προτρέπων δὲ τοὺς ἐν Αἴγύπτῳ φυγάδας ὑποτρέφειν εἰς Ἱερουσαλήμ, Μακάριος, φησὶν, ὅς ἔχει ἐν Σιών σπέρμα, καὶ οἰκέλους ἐν Ἱερουσαλήμ, διὰ τὸ μέλλειν αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀνακτίζεσθαι δόξαν, μᾶλλον δὲ κρείττονα. Διὸ φησὶν ἐν ἑτέροις· Καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἰσχύτι, ὑπὲρ τὴν πρώτην. Ὡδέλιςται δὲ τὸ, μακάριος, ὡς μὴ κείμενον. Τὸ δὲ λοιπὸν ὁ μὲν Σύμμαχος; φησὶν, Ἐχει πῦρ ἐν Σιών καὶ κλίβανον ἐν Ἱερουσαλήμ. Ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ Θεοδοσίω, Φῶς αὐτῷ ἐν Σιών, καὶ κλίβανος αὐτῷ ἐν Ἱερουσαλήμ, περὶ Θεοῦ λέγοντες τοῦ καθελόντος τὸν Βαβυλώνιον. Δι' οὗ πυρὸς κατακαίει τοὺς τῆς αὐτοῦ καταφρονήσαντας πόλεις, μάλιστα δὲ τῆς Ἐκκλησίας, περὶ ἧς εἴρηται· Ἐδοξαζομένη ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Καὶ· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ἐν αὐτῇ γὰρ πῦρ ἔστι καὶ κλίβανος εἰς τὸ καταφλέγειν ἐκάστης ψυχῆς ξύλα, χόρτον, καλάμην. Καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν ἔε, φῶς ἐκεῖ πρὸς τοὺς ἀξίους φωτίζεσθαι, καὶ πῦρ πρὸς τοὺς δεομένους καθάρσεως.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

α-γ'. Ἰδοὺ γὰρ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν, καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ. Καὶ κρυθήσεται ὡς ἀφ' ὕδατος φερομένου. Καὶ φανήσεται ἐν Σιών, ὡς ποταμὸς φερόμενος ἐνδοξος ἐν γῆ διψώσῃ, κ. τ. λ.

Ἡ μὲν τῶν Ἐβδομήκοντα ἔκδοσις συνάπτει ταῦτα τοῖς εἰρημένους. Προσιπούσα γὰρ τὸ, Ἐκκλησία; ὅς ἔχει ἐν Σιών σπέρμα, καὶ οἰκέλους ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀκολούθως ἐπήγαγε τὸ, Ἰδοὺ γὰρ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει. Ἐπεὶ γὰρ ταῦτα μέλλει γίνεσθαι ἐν Ἱερουσαλήμ, εἰκότως μακαρίζει τοὺς τούτων ἀπολαύειν μέλλοντας ἐν αὐτῇ. Οἱ δὲ λοιποὶ τὰ νῦν ἢ καὶ

autem in ea tempora, quibus Hierosolymorum Ecclesiam Christus ipse protexit incidisse putant. Tum demum enim ad ipsam iterum verbum rediit, cum sublato idolorum cultu, et Assur ipse animo comprehensus, non viri gladio, sed verbo divino percussus, cum suis potestatibus (has enim juvenum fortium nomine significavit, quæ lapidi nunquam frangendo, id est Christo, tanquam vallo circumdantur) in abyssum detrusus est. Volunt alii, Judæis, quia metu Assyrii in Ægyptum confugerant, eundem, id est, idolorum cultum, divina auxiliante potentia delendum esse significari: quamvis ab hominibus, qui ei se nuncuparunt, Assyriorum imperium eversum sit. Unde etiam, cum de Babylone prophetaretur, in eam se Medos excitaturum monuit, Caterum pro quo, Petra circumdabuntur quasi vallo habemus; ita Symmachus: Petra ejus metuenda pertransibit, et vincuntur principes ejus, ait Dominus, Assyrios significans. Nam petra nomine, imperii ejus robur intellexit. Verum, ut eos, qui in Ægyptum profugerant, ad redeundum Jerusalem invitaret, Beatus, inquit, qui habet 379 in Sion semen, et domesticos in Jerusalem; quia pristinam non tantum gloriam, sed majorem etiam recuperatura sit. Itaque dicit alibi: Et gloria domus hujus postrema, supra priorem. At enim obelo confoditur beatus, ut adjici significetur. Sic autem reliqua, Habet ignem in Sion, et clibanum in Jerusalem, expressit Symmachus; Aquila vero et Theodotus: Lumen ei in Sion et clibanus in Jerusalem, de Deo, qui Babylonium sustulit, verba facientes. Atque hoc igne illos comburit, qui ejus urbem, et Ecclesiam præcipue ausi sunt contemnere, de qua dictum legimus: Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. Et: Fluminis impetus kettificat civitatem Dei. Est enim ignis in ipsa quidem et clibanus; ut uniuscujusque animæ ligna, fenum et stipulam comburere valeat. Secundo Aquilam autem, lumen ibi, ut meritos illuminet; et ignis, ut quos opus est, expiet.

CAP. XXXII.

380 VERS. 1-8. Ecce enim rex justus regnabit, et principes cum judicio imperabunt: et erit homo occultans sermones suos, et occultabitur, ut ab aqua, quæ fertur. Et apparebit in Sion sicut fluvius currens, inclutus in terra silienti, etc.

Interpres Septuaginta isthæ cum præcedentibus jungunt. Cum enim præmississent beatum existere, qui in Sione semen haberet, et domesticos in Jerusalem, ordine jam, Ecce enim Rex justus regnabit, adjunxerunt. Quod quia in Jerusalem futurum est, non eos immerito, qui ejus futuri sunt participes, beatorum appellat. Verum ea ipsa, de quibus agimus, alte-

¹⁷ Aggæi ii, 10. ¹⁸ Psal. lxxvi, iii, 3. ¹⁹ Psal. xlv, 5

VARIÆ LECTIONES.

²⁰ γρ. εἶναι.

rius esse principii voluerant alii. Quo fit, ut consentientibus plane ceteris : *Ecce ad justitiam regnabit rex*, interpretatur Symmachus. Credant Hebraei quantumlibet ad Zorobabelem, qui ducto a Juda et Davide genere, liberato restituitoque populo imperavit, sermonem referri, et per principes *cum judicio*. Jesum ipsum sacerdotem designari : nunquam tamen efficient, ut cum verbis istis, *apparebit in Sion, sicut fluvius currens, inclivus in terra sitienti*, et quæ deinceps sequuntur, convenire possint. Tanquam igitur ea quæ Jeremie temporibus essent eventura, absolvisset; alium jam de Christi divina in terris apparitione sermonem exorditur. Solum enim *justum* inter mortales *regem* fuisse, apostolos autem Ecclesiae ipsi *cum judicio* præfuisse notum est. Dein le ad statum revocata gentis confirmandum ea conjungi bona decuit, quæ istis per Christum maxima contigissent, et quæ secularis paulo post, progressu longo temporis erant eventura. Eos vero **381** *beatus* prædicat, qui sub Christo Ecclesiam incoluerint; ad quos Salvatorem in hunc modum esse locutum legimus : « Multi prophete et justi cupierunt videre quæ videtis, neque tamen viderunt. Vestri autem beati oculi, quod videant ²⁰. » Ejusmodi illi fuerunt, qui cum eo illa intelligibili Christo fructus ediderunt.

Habuumus porro Spiritus sancti beneficio domesticos, id est arcanarum rerum beatos interpretes. Est vero utraque ratione *justus* Christus, et quia justitia idem ipsa est, et quia carne indutus omni culpa et reprehensione caruit. *Et regnabit*, ait, *ad justitiam*, nova scilicet regnandi ratione; qui non ad hominum opinionem, vel gloriam, sed *ad justitiam* sit imperaturus. Sic se et ejus principes in obeundo munere gesserunt; qui illud non ad honorem et dignitatem, sed *ad justitiam* susceperunt. Itaque verterunt ceteri : *Et principes in judicium imperabunt*. Ubi rursus : *Et erit homo occultans sermones suos* legimus, ita Symmachus : *Et erit vir sicut absconsio a spiritu, et procella* : quibus *regem*, quantumvis natura Deus sit, et divinitatem occultet, hominem fore tamen significavit. Aquila autem : *Sicut qui abscondit spiritum, et absconsio impetus*, extulit : ita vero Septuaginta reddiderunt interpretes, quod omnia in parabolis idem loqueretur, qui apud Davidem in parabolis os suum aperturum se dixit ²¹; quas tan.en privatis interpretationibus discipulis ignotas esse noluit. *Et abscondetur*, ait, *quasi ab aqua, quæ fertur*. *Aqua enim est, quæ fertur*, et perit, Judaicus ipse populus. Et ex his eos etiam, qui adversum se coierant, cum nondum pati statuisset, nihil profuturas tentationes vocabat. Itaque cum saxis peteretur, id ipsum nihili faciens medios pertransibat illæsus ²². Hinc illa Davidis : « Nihil

λογῆς ἐτέρας ἀπέδωκεν. Διό φησι Σύμμαχος: Ἰσοῦ εἰς δικαιοσύνην βασιλεύσει βασιλεύς, συμφώνως τοῖς ἄλλοις. Οἰήσονται μὲν οὖν παῖδες Ἑβραίων εἰς Ζοροβάβελ τὸν λόγον ἀνάγεσθαι, ὃς ἐξ Ἰουδα καὶ Δαβὶδ καταχόμενος, ἤρξε μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ λαοῦ. Ἀρχοντας δὲ μετὰ κρίσεως τοὺς περὶ τὴν Ἰησοῦν τὴν ἱερέα φήσους λέγεσθαι. Ἄλλ' οὐ συνάδει τὰ ἐφεξῆς τὸ ὄ. Φανήσεται ἐν Σιών ὡς ποταμὸς γερόμενος ἐν δοξῷ ἐν γῆ διψώσῃ. Ὡς οὖν πλεῖρα; τὰ περὶ τῶν Ἱερεμίου χρόνων ὁ λόγος, ἐξ ἐτέρας; ἀρχῆς τὰ περὶ τῆς θεοφανείας; θεσπίζει Χριστοῦ. Βασιλεύς γὰρ μόνος ἐν ἀνθρώποις πέφηνε δίκαιος; καὶ οἱ ἀπόστολοι; τῆς Ἐκκλησίας; κατὰ κρίσιν ἠγγήσαντο τὴν αὐτοῦ. Καὶ ἦν ἀκόλουθον τῆ μετὰ τὴν ἐπάνοδον καταστάσει τοῦ ἔθνους τῶν ἀγαθῶν ἐπισυναφθῆναι τὰ μέγιστα διὰ Χριστοῦ τοῦτοις γενόμενα, καὶ τοῖς μετὰ χρόνον ὀλίγον τὰ μετὰ πλείστον ἐσόμενα. Μακαρίους δὲ λέγει τοὺς ἐπὶ Χριστοῦ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκῆσαντας, πρὸς οὓς φησὶν ὁ Σωτὴρ: « Ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον. Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν. » Οὗτοι δὲ εἰσὶν οἱ διὰ Πνεύματος οἰκισθέντες αὐτῷ, καὶ Χριστὸν καρποφορήσαντες ἐν Σιών τῆ νοητῆ.

per Spiritum familiaritatem adepti, in Sione

Ἐγχελάμεν δὲ οἰκίους κατὰ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου μυστογωγούς. Κατ' ἄμω δὲ δίκαιος ὁ Χριστὸς, καὶ ὡς αὐτοδικαιοσύνη, καὶ ὡς κατὰ σάρκα γενόμενος ἄμωμος. Καὶ βασιλεύσει, φησὶν, εἰς δικαιοσύνην. Καὶ τὴν λέγων βασιλείαν οὐκ εἰς δύοσαν ἀνθρώπων, ἢ τὴν ἐκ τούτων τιμὴν, ἀλλ' εἰς δικαιοσύνην. Οὕτω καὶ οἱ ἀρχοντες αὐτοῦ χρηματίζουσιν, οὐκ ἀνθρώπων λαβόντες ἀξίωμα τὴν ἀρχήν, ἀλλ' εἰς κρίσιν. Ὅπερ ἐξέδωκεν οἱ λοιποῖ. Καὶ ἀρχοντες εἰς κρίμα ἄρξουσιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ: Καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ, ὁ Σύμμαχος, Καὶ ἔσται, φησὶν, ἀνήρ, ἀπὸ ἀποκρυφῆ ἀπὸ πνεύματος καὶ λαίλαπος. Δηλῶν, ὡς ὁ βασιλεύς ἀνήρ ἔσται κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεός, κρύπτων αὐτοῦ τὴν θεότητα. Καὶ Ἀκυίας δὲ φησὶν, Ὡς κρύπτων πνεῦμα. Καὶ ἀποκρυφῆ ἐντινάγματος. Κατὰ δὲ τοῦ: Ἐβδομήκοντα, ἐπειδὴ πάντα ἐλάλει ἐν παραβολαῖς, ὃς καὶ λέγει παρὰ Δαβὶδ: « Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου. » Ἄς κατ' ἰδίαν τοῖς μαθηταῖς ἐξηγούμενος ἐλεγεν: Ὑμῖν δέδοται γινῶναι. Καὶ κρυβήσεται, φησὶν, ὡς ἀφ' ὕδατος φερόμενον. Π Πλήθος γὰρ φερόμενον καὶ ἀπολλύμενον, τὸ πλήθος τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ. Καὶ τοῦς ἐξ αὐτῶν συνισταμένους αὐτῷ, καλεῖ ἢ πειρασμούς; οὐδὲν ὠφελοῦντας, ὅτε μὴ πάσχειν ἠθούλετο. Τοιγαροῦν λίθους βαλλόντων, αὐτοὺς ἐπορεύετο διὰ μέτρου αὐτῶν, καὶ παρήγεν οὕτως. Τοῦτ' ἔστι φροντίζων οὐδέν. Διό φησὶν ὁ Δαβὶδ: « Οὐκ ὠφελῆσαι ἔχθρῳ ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. » Ὅθεν ἢ ἐξ Ἰουδαίων

²⁰ Luc. x, 24. ²¹ Psal. LXXVII, 2. ²² Joan. VIII, 59.

VARIÆ LECTIONES.

ο γρ. τῷ. ρ γρ. ὑδωρ. ρ Ισ. ἐκάλει. ρ Λεπ. Ισ. καὶ τοῖς.

ἀποκρύπτων τοὺς λόγους, τοὶ μαθηταὶ ἀποκάλυπταν. Ὁ δὲ οἱ λέγων, *Καὶ φανήσεται ἐν Σιών, ὡς ποταμὸς φερόμενος ἐνδοξος ἐν γῆ διψώσῃ*. Τὴν Σιών, τὴν ἐξ ἔθνων Ἑκκλησίαν, γῆν διψώσαν ἐκάλεσεν, ἥτις ἦν πάλαι ἔρημος καὶ διψώσα, καὶ ταύτη γέγονεν οὐ ποταμὸς ἀπίως, ἀλλ' ἐνδοξος. Ἐπεὶ πολλοὶ ποταμοὶ, κατὰ τὴν Γραφὴν, ἐχρημάτισαν. Ὡς οἱ τοὺς διδοχομένους ποτίζοντες ἅγιοι, περὶ ὧν φησὶν ἐν Ψαλμοῖς : Ἐπήραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε, ἐπήραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. Ἐξάκουστοι μὲν γὰρ αἱ τῶν ἀποστόλων φωναί. Ἄλλ' οὐδεὶς οὕτως ἐνδοξος, ὡς ὁ χειμάρρους τῆς τρυφῆς, παρ' οὗ καὶ οἱ λοιποὶ τὰ θεῖα δέχονται νάματα.

fuerunt et ad audiendum faciles apostolorum voces : sed nullus adeo fuit *inclutus*, atque ipse deliciarum torrens, ex quo caeteri etiam divinos latices hauriunt.

Καὶ οὐκ ἔτι ἔσονται πεποιθότες ἐν ἀνθρώποις.

Ἄνθ' οὗ, φησὶ Σύμμαχος· Οὐκ ἀμαυρωθήσονται οἱ ἐφθαλμοὶ αὐτῶν· διαρρακτικῶς δηλῶν τοὺς ἐν Ἑκκλησίᾳ νοούντας καλῶς τὴν ἐμφανῆ γενόμενον αὐτοῖς ποταμὸν, περὶ οὗ φησὶν· Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων. Καὶ· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ἐλεγέν τε· Ὅς ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὑδάτος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα νοητέον, ὡς καὶ ἔθνικοι καὶ Ἰουδαῖοι πρότερον ἐπ' ἀνθρώπους ἐπεποιθέσαν· οἱ μὲν, τοὺς περὶ θεῶν καὶ δαιμόνων διδάσκοντας· οἱ δὲ, τοὺς ἐντάλματα παραδιδόντας ἀνθρώπων. Ἦνοντο γὰρ μηδὲν τῶν περὶ τοῦ Θεοῦ σοφῶς ἔντας λαμβάνειν αὐτοῦς. Ἀλλὰ τούτων ἀποστάντες προσέξουσιν τὰ ὅσα τῶν τοῦ Σωτῆρος ἀκροῦσθαι ῥημάτων. Καὶ ἡ πρὶν ἀσθενοῦσα καρδία συνετισθήσεται. Σύμμαχος γὰρ ἐξέθεκε· Καὶ ἡ καρδία τῶν ἀκούοντων προσέξει τοῦ ἀκούειν. Ἄντι δὲ τοῦ *lalēir eirhēnē, lalēir trānā*. Ψελλίζουσας δὲ γλώσσας φησὶ, τὰς τῶν περὶ Θεοῦ νοούντων ἢ λαλούντων οὐδὲν, οἷτινες ὑστερον ἔμαθον εἰρήνην *lalēir*, τοῦτ' ἔστι Χριστόν. Ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ἢ ἐξ οὗ *trānā lalōusin* ἔθνικοι μὲν, ἐγνωνότες Θεόν· Ἰουδαῖοι δὲ, παυσάμενοι τῆς τοῦ νόμου σκιάς, καὶ τῶν περιττῶν ἐνταλμάτων. Καὶ οὐκ ἔτι μὴ εἰπωσι τῷ μωρῷ ἄρχειν· ὅπερ ἐπέλουεν πρότερον μωροῖς διδασκάλους ἑαυτοὺς ἐπιτρέποντες, τοὶ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, ὧν *ēmōrner* ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, τὸν διὰ Μωσέως ἐννόμω σκιαγραφούμενον οὐκ ἐγνωνότες, καὶ περὶ τοὺς προφητικῶς ἀνοηταίνοντες λόγους· οἱ δὲ τούτων ὑπηρεταὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἀνέστελλον, λεπτότερα συζητεῖν περὶ τῆς ἀληθείας οὐκ ἐπιτρέποντες, ἀναντιρρήτους εἶναι μηχανώμενοι τὰς ἐκείνων φωνὰς· ὡς καὶ τοὶ Πυθαγόρου μαθηταὶ ἔθος ἦν τὸ, ἢ αὐτὸς ἔφα, λέγειν. Καὶ ψυχὰς ἐρώσας ἀληθείας οὐ συνεχώρουσαν μαθεῖν. Εἰ γὰρ τις μέτριος καὶ ταπεινός

A proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet nocere ei ²². » Hinc item sermones suos Judæis occultans, discipulis **382** aperire solebat. Quod judicare videtur cum *appariturum in Sion, sicut fluvium currentem, inclutum, in terra sitiēti* dixit ; *Sionis* nomine constatam ex gentibus Ecclesiam innuens, quæ *terra sitiens* etiam appellata, deserta quondam et arida, jam non *fluvius* quilibet, sed *inclutus* evasit. Multos enim in Scriptura vocari *fluvios* reperias : quales fuerunt sancti, qui discentium siti levare conantes his Davidis verbis judicantur : « Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam ²³. » Claræ siquidem

B Sequitur : *Et non erunt amplius confidentes in hominibus* ; pro quibus Symmachus : *Non obscurabuntur oculi eorum*, ut perspicaces illos judicaret, qui in Ecclesia de manifesto eis fluvio recte sentirent ; de quo ait : « Flumen Dei repletum est aquis ²⁴. » Et : « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei ²⁵. » Denique : « Qui biberit aquam, quam ego dabo ei ²⁶, » et quæ sequuntur. Quod si ad interpretes Septuaginta respicis, et gentes, et Judæos prius *in hominibus confidisse* reperias ; illas quidem, quia deorum et dæmonum cultum amplexi sunt, istos autem, quia mandata hominum secuti sunt : cum se, qui sapientiam prosterentur, nihil quod Dei esset, latere posse arbitrantur. Verum his relictis *aures suas dabant ad audiendum verba Salvatoris*. Et quod prius infirmum cor fuerat, intelligentia rehorabitur. Ita enim Symmachus : *Et cor audientium attendet ad audiendum* ; et pro *loqui pacem loqui diserta* interpretatur. Peinde *balbutire eorum linguas* dicit, qui cum nihil de Deo vel cogitare, vel dicere valerent, *pacem* tamen postea, id est Christum *loqui* didicerunt : « Ipse enim est pax nostra ²⁷ ; » per quem et gentes ipsæ, ex quo Dei cognitionem adeptæ **383** sunt ; et Judæi etiam, ex quo legis umbram et superflua mandata reliquerunt, *diserta* et *aperta loquuntur*. *Et non amplius dicent stulto, ut princeps sit* ; quod prius facere erant soliti, cum *stultis* se magistris, et sæculi hujus sapientibus erederent : quorum Deus sapientiam in *stultitiam* convertit ²⁸. Tales exstiterunt et ipsi Judæorum doctores ; qui eo ignorato, quod in lege Mosis adumbrabatur, etiam in prophetiis verbis stultitiam suam prodierunt. Quorum *ministri* contradicentes reprimere, et si quod exactius de veritate quæreretur, a se poscentes depellere soliti erant ; ut his artibus, quæ ipsi pronuntiassent, a nemine in dubium vocarentur ; non aliter quam Pythagoræ discipulos, ipse dixit,

²² Psal. LXXVIII, 23. ²³ Psal. XCII, 9.

²⁴ Psal. LXIV, 10.

²⁵ Psal. XLV, 5.

²⁶ Joan. IV, 13.

²⁷ Ephes. II, 14. ²⁸ I Cor. I, 20.

VARIÆ LECTIONES.

^a γρ. τανῦν.

usurpasse legimus. Sic igitur veritatis amantes **A** ὁρθὸν περὶ ἀληθείας προέφερον τὸν λόγον, τοῦτον animas eandem discere non permittebant. Si quis διασκεδαννύντες ἠφάνιζον. enim modestus et *humilis* rectum quid de veritate protulisset, id ipsum statim detorqueri improbe et dissipari curabant.

Fortassis autem et ipso *humilium* nomine beatos arcanarum rerum interpretes significasse videatur; quorum *sermones oppugnabant cum eorum in iudicio verba dissipare* conarentur, quos pios nominal, et *sapienter consuluisse*, eorumque *consilium*, illo, quod impiorum est, dissipatio, permansurum adjicit. Quod si libet ad Symmachi mentem respicere; absoluta in stultos principes narratione, ita colligit: *Princeps vero ea, quæ principis sunt, cogitabit, et dux erigetur. Duces enim nobis apostolos rex justus largitus est, qui in Psalmis ita loquitur: « Tu vero homo unanimes, dux meus, et notus meus »*⁴⁰. Nulla autem hic omnino vel Israelis, vel Jacobi, vel Judæ mentio facta reperitur, quod de Christo et Ecclesiæ præfectis sermo instituitur, in qua vetus illud et florens beatorum hominum germen fructus adeo uberes edidit, ut orbem universum sua benedictione repleverit. Atque hinc est, quod beatos illos pronuntiavit, qui in Sione semen haberent, prophetas nimirum, dicentes: **384** « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, tanquam Sodoma, et Gomorrha facti essemus »⁴¹; « qui semen et domesticos ex Ecclesiæ sectatoribus possederunt. Aiunt autem nonnulli, urbem, et ejus incolas beatos appellare, quorum curam gerens Dominus invisibili plaga Assyrium acceperit; urbisque *regem justum*, secundum historiam quidem, Ezechiam esse; proprie autem Salvatorem significari. Veram enim beatitudinem eorum tantum esse qui supernæ Sionis cives effecti, Christi regis titulo inscribuntur, ad quem summam illam justitiam referimus, nullum inter mortales, qui labi non queat experti: non aliter quam de hominibus loquentes, eisdem vitiositatis quidem partem aliquam, uni autem diabolo vitium integrum et summum ascribimus. Sequitur: *Et erit homo occultans sermones suos, cæteraque deinceps*. Qui enim in seipsos *sermones Dei* in justitia meditatur, ab imminente ira protegatur. Hinc illa Davidis: « Lex tua in medio ventris mei »⁴². Et alia Salvatoris: « Flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis »⁴³. Deinde: *Et non amplius erunt confidentes in hominibus*, adjicit. Est enim consentaneum, eos, qui in Deum sperassent, ex quo *Ægyptios* bello per Assyrium impeti animadvertissent, eorum auxilium contempsisse. Nam qui nullum antea de vero cultu *sermonem* proferre poterant, eisdem jam diserta *lingua pacis* arbitrum et moderatorem profitentes videas, qui sibi *Ægyptium* (quem *stultum* nunc propheta, propter impietatem nominat) *imperare* noluisse: cujusmodi etiam ducum confusionem ferre non

Λέγοι δ' ἂν ταπεινοὺς καὶ τοὺς ἀγίους μυσταγωγούς, ὧν ἐν λόγοις κατεστρεμύοντο, τοὺς ἐν κρίσει λόγους αὐτῶν ἀφανίσαι σπουδάσαντες. Περὶ ὧν ἐπήγαγεν, οἱ δὲ εὐσεβεῖς συνετὰ ἐδουλεύσαντο ὧν καὶ ἡ βουλὴ μένει πάσης ἀσεβοῦς κατηγορημένης βουλῆς. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· μετὰ τὴν κατὰ τῶν μωρῶν ἀρχόντων διήγησιν, ἐπιλέγεται· Ἄρχων δὲ ἀρχοντικὰ βουλευσεται, καὶ ἡγεμῶν ἀναστήσεται. Ὁ γὰρ δίκαιος βασιλεὺς ἡγεμόνας ἡμῖν τοὺς ἀποστόλους δεδώρηται. Ὅς καὶ φησιν ἐν Ψαλμοῖς· « Σὺ δὲ, ἄνθρωπε, ἰσόψυγε ἡγεμῶν μου, **B** καὶ γνωστὴ μου. » Ἐν ἅπασι δὲ τούτοις οὐδαμῶς Ἰσραὴλ, ἢ Ἰακώβ, ἢ Ἰούδας ὀνόμασται, ἅτε περὶ Χριστοῦ τοῦ λόγου τυγχάνοντος, καὶ τῶν ἐν Ἐκκλησίᾳ ἐξάρχων, ἐν ἧ τὸ σπέρμα τῶν πάλαι μακαρίων ἀνδρῶν ἐξανθήσαν ἐκαρποφόρησε, πᾶσάν τε τὴν οἰκουμένην τῆς ἰδίας εὐλογίας ἐπλήρωσε. Διὸ τοὺς ἔχοντας ἐν Σιών σπέρμα μακαρίων ὀνόμαζε, τοὺς προφῆτας δηλονότι τοὺς λέγοντας· « Εἰ μὴ Κύριος, Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὀμοιωθήμεν, » οἱ σπέρμα καὶ οἰκίους τοὺς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐκτίσαντο. Τινὲς δὲ φασιν ὡς μακαρίζει τὴν πόλιν, καὶ τοὺς ταύτης οἰκητοράς, ὧν Θεὸς κηδόμενος, ἀοράτω πληγῇ μετήρητο τὸν Ἀσσύριον. Ἦς δίκαιον βασιλέα καθ' ἱστορίαν μὲν τὸν Ἐζεκίαν φησί· κυρίως **C** δὲ δηλοῖ τὸν Σωτῆρα. Τὸ γὰρ ἀληθῶς μακάριον, τῶν οἰκούντων τὴν ἀνω Σιών, καὶ βασιλέα Χριστὸν ἐπιγραφόμενῳ, εἰς ὃν τὴν ἀκραν δικαιοσύνην ἀνάγομεν, μὴ εὐρίσκοντες ἐν ἀνθρώποις τὸ ἀπτῶτον· ὥσπερ οὖν ἐπ' ἀνθρώπων τὸ μὲν μερικὸν τῆς κακίας ὀρίζομεθα, αὐτὴν δὲ πᾶσαν τὴν κακίαν τῷ διαβόλῳ προσνέμομεν. *Καὶ ἔσται ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ὁ γὰρ ἐν ἑαυτῷ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ μελετῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ἀπ' ὀργῆς ἐπαγομένης σκεπάζεται. Διὸ φησιν ὁ Δαβὶδ· « Ὁ νόμος σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. » Τοῦ δὲ τοιοῦτου, φησὶν ὁ Σωτῆρ, « Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Καὶ οὐκέτι ἔσονται πεποιθότες ἐπ' ἀνθρώποις, φησὶν. Ἐπιόντος γὰρ τοῦ **D** Ἀσσυρίου πρὸς πόλεμον, ἀκόλουθον ἦν τοὺς ἡλιπικότητας ἐπὶ Θεὸν, τῆς τῶν Αἰγυπτίων βοηθείας ὑπερῖδειν· τότε γὰρ ἂν ὑπῆρξεν ἰδεῖν τοὺς μὴ διαθροῦντας τῆς θεοσεθείας τὸν λόγον, τρανῆ τῆ γλιώτη τὴν τῆς εἰρήνης ὁμολογούνας βραβεύτην, μὴ προϊσταμένους ἄρχειν αὐτῶν τὸν Αἰγύπτιον· ὃν μωρὸν ὁ λόγος, ὡς ἀσεβῆ, καθεστηκότα καλεῖ. Καὶ οὐκ ἂν ἠνέσχοντο τῆς τῶν τοιοῦτων ἀρχόντων συγχύσεως. Ἀκόλουθον γὰρ ἦν τὸν μωραίνοντα τὰ πρὸς Θεὸν, ἀνομίαν ποιεῖν, καὶ πλανᾶσθαι. Εἰς ὃνοι ἐλπίζοντες ἐξ ἀπάτης ἀλλήλων τὰς ἐλπίδας ἐκένουον δι' αὐτοῦ τὸν κίνδυνον ἀποφεύγειν οἴμενοι, τῶν εὐσεβῶν τῆν

⁴⁰ Psal. LIV, 14. ⁴¹ Isa. I, 9. ⁴² Psal. XXI, 15.

⁴³ Joan. VII, 38.

ἐναντίαν τούτοις ἔχοντων βουλὴν ψυχωφελὴ παρ' A potuissent. Eum enim, qui in his, quæ Dei sunt
 δὴν αὐτῶν ὑπάρχουσαν τὴν ζωὴν. desiperet, iniqua agere et hallucinari par fuerat.
 Nec poterant qui in eo spem suam collocarant fraude mutua non decidi, et spe sua excidere, qui
 tali auxilio se periculum effugere posse crederent: contra quam piis solet accidere, quibus suum est
 animæ toto vitæ suæ tempore consilium profuturum.

θ-κ. *Γυναῖκες πλουσῖαι, ἀνάστητε καὶ ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου. Θυγατέρες, ἐν ἐλπίδι ἀκούσατε λόγους μου. Ἡμέρας ἐνιαυτοῦ μνηστῆρας ποιήσασθε ἐν ὀδύγῃ μετ' ἐλπίδος. Ἀνήλωται ὁ τρυγητός. Πέπανται ὁ σπόρος, καὶ οὐκέτι μὴ ἐλθῃ. κ. τ. λ.*

Περὶ τῆς θεοφανείας, καὶ τῶν ἀποστίδων τῆς τε κλήσεως εἰπῶν τῶν ἔθνῶν, νῦν τῷ ἐκ περιτομῆς προσφωνεῖ λαῷ παρακελευόμενος θρηνεῖν, ὡς ἐκπεπιωκότι τῆς χάριτος ἐξ ἀπιστίας. Οὐδὲ διὰ τὸ τῆς ψυχῆς ἐκλυτον, *γυναῖκας καλεῖ*. Ἦγουν τὰς αὐτῶν συναγωγὰς οὕτω δηλοῦσθαι φασιν. Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἐρηνηγευτῶν, *γυναῖκες εὐθηνούσαι*, φασίν, ἀντὶ τοῦ *πλουσῖαι*. Πάλαι γὰρ *ἐπλουτοῦσαν εὐθηνούσαι κατὰ θεόν*. Ἐτρυφῶν δὲ ἰσως καὶ *πλούτῳ* σωματικῷ. Τινὲς δὲ φασίν, ὡς ἔθος τῇ Γραφῇ *γυναῖκας* καλεῖν πόλεις, ἢ κόμας. Καὶ μητροπόλεως οὐσης μῆδης, *θυγατέρας* αὐτῆς προσαγορεύειν τὰς ἄλλας. Οὕτω ἔθειος Δαβὶδ· Ἦκουσε, φησὶ, καὶ ἠσφράνθη Σιών. Καὶ ἠγαλλιάσαντο αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας. Τοῦ δὲ Σωτῆρος τὸ πρόσωπον ταῖς πόλεσιν Ἰουδαίας τὰ νῦν συμβουλευόντων φασίν, *ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου*, πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν αὐτὰς ἀνακαλούμενον κήρυγμα. Καὶ, ὡς ἔτι πολυάνδρους *πλουσῖας* καλεῖ, γεννησόμενας ἐρήμους, εἰ μὴ πειθόντο λέγοντι. Τὸ δὲ ἐπ' ἐλπίδι, φασίν οἱ λοιποὶ, πεποιθῆναι. *Γυναῖκας* δὲ λέγει τὰς ἐπὶ τῶν παλαιῶν χρόνων παρ' Ἰουδαίοις συνόδους, αἷς διαναστῆναι καὶ ἀκούσαι παρακελεύεται. *Θυγατέρας* δὲ, τὰς μετὰ ταῦτα συστάσας τῶν αὐτῶν συναγωγὰς, ἃς ἐνωτίσασθαι βούλεται. Ἀμφοτέρας δὲ κινεῖ πρὸς σύντονον ἀκοὴν τῶν λόγων ἀκούειν ἢ ἐπ' ἐλπίδι λαμπρᾶ. *Ἐνιαυτοῦ* δὲ μεμνησθαι παρακαλεῖ, καθ' ὃν ὁ Σωτὴρ ἐν ἀνθρώποις τὸ σωτήριον ἐποίησας κήρυγμα, παρὰ τῷ προφήτῃ λέγων· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέν με. Καὶ πρῶτον φησὶ καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. Τούτου βούλεται μεμνησθαι τὰς προσηρημένας μετ' ὀδύνης καταναυτομένας ἐφ' ὃν ^{1*} τετολήμασιν, ἔχειν δὲ καὶ τὴν ἐπηγγελμένην τοῖς ἐφ' οἷς ἐπραξαν μετανοοῦσιν ἐλπίδα. Ὅτε μὲν οὖν ὑπῆρχεν ἀμπελῶν Κυρίου ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, πολλὰς ἦν παρ' αὐτοῖς τρυγητός, παντὸς τοῦ ἔθνους τῷ τοῦ Θεοῦ καρποφοροῦντος ναφ. Νῦν δὲ φησιν, *Ἀνήλωται*, οὐχ ὡς ἀναληφθῆναι πάλιν, ὅπερ γέγονε μετὰ τὴν ἐξ Ἀσσυρίων ἐπάνοδον. Νῦν γὰρ οὐκ ἔτι φησὶν, ἀλλὰ καθάπαξ ἐκτέμνεται.

riacam reversionem contigit), recuperari non valeat. Non enim stat illa amplius, inquit, sed jacet excisa penitus.

Δαίκνωσι δὲ, φασὶ τινες, ὡς ἀπειθοῦντι τῷ Ἰσραὴλ οὐκ ἀζήμιον τὸ χρῆμα γενήσεται. Ἡμελλόν γάρ

385 VERS. 9-20. *Mulieres opulentæ, surgite, et audite vocem meam. Filia, in spe audite sermones meos. Diei anni memoriam facite in dolore cum spe. Consumpta est vindemia. Cessavit semen, ut non amplius veniat, etc.*

386 Postquam de Dei apparitione, deque apostolorum et gentium vocatione disseruit, ad circumciscum populum orationem convertit, eumque, quod propter incredulitatem reciderit, ad luctum hortatur, et propter animi mollitiam mulieres vocat, ut hoc nomine synagogas eorum notari demonstret. Reliqui autem interpretes, *mulieres bene habentes*, pro *opulentis* dixerunt. Olim enim cum *bene cum Deo haberent, divitiis abundabant*: fortassis etiam et corporeis voluptatibus indulgebant. Aiunt vero nonnulli Scripturæ usitatum esse, ut urbes et pagos *mulieres* appellet, et cum multarum princeps, tanquam mater, una est, *filiarum* nomine cæteras designet. Sic et beatus David: « Audivit, inquit, et lætata est Sion, et exsultaverunt filia Judæ⁴⁴. » Assumpta ergo Salvatoris persona nunc Judææ urbibus *vocem suam audire*, quæ ad evangelicam prædicationem hortatur, consulit; ideoque *opulentas* vocat, quod adhuc incolarum frequentia abundent; sed desertæ tandem, si non paruerint, futuræ sint. At quod in *spe* habemus, reliqui credentes expresserunt. Significantur item et *mulierum* nomine prisci illi Judæorum conventus, a quibus jam recedere, et se *audire* hortatur; *filiarum* autem, quæ ab ipsis postea constitutæ sint synagogæ; quas *aves* etiam cupit *arrigere*. Ambo ergo præclara spe ad verba sua attendere, et *anni illius* meminisse hortatur, quo salutarem inter mortales prædicationem complevit Dominus, dum his prophetæ verbis usus est: « Spiritus Domini

387 super me; propter quod unxit me⁴⁵. » Deinde paulum progressus, vocare annum Domini acceptabilem, adjecit⁴⁶. Hujus igitur prædictas meminisse, et eorum quæ patrarunt, dolore cruciari; eam denique, quæ anteactæ vitæ poenitentes manet, spem conservare postulat. Cum ergo Domini *vineæ ipsa domus esset Israel*, multa erat apud ipsos *vindemia*, quo tempore scilicet in Dei templo fructus suos edebat populus universus. Sed ita *consumpta est*, inquit, ut deinceps (sicut post Assyriacam reversionem contigit), recuperari non valeat. Non enim stat illa amplius, inquit, sed jacet

Significat autem, aiunt nonnulli, incredulo Israeli rem non impune cessuram. Erat enim futurum,

⁴⁴ Psal. xcvi, 8. ⁴⁵ Isa. lxi, 1; Luc. iv, 18. ⁴⁶ Isa. lxi, 2; Luc. iv, 19.

VARIE LECTIONES.

¹ ἄφ. τὸ ἀκούειν. ^{1*} ἡρ. ἐφ' ὧν. ² ἡρ. ὡς οὐκ.

in istorum *urbes*, cum in Romanorum potestatem devenissent, ab eisdem *vindicantur*; et in scarrarum *lustra*, propter solitudinem, abirent. Optat igitur, ut, priore abjecta incredulitate, dolore illo, qui secundum Deum est ⁴⁷, tangi se patiantur. Solet enim *dolor*, qui talis est, non poenitentiam in Deo poenitentiam operari: cujus fructus est *divitiarum amictum exuere*, et virili habitu *accinctis lumbis* prioris vineæ solitudinem *plangere*. Animæ præterea intelligibili fructuum ubertate exciderunt Judæi; qui pro uvis spinas ediderunt, quemadmodum apud prophetam legitur ⁴⁸. Cujus generis et ista sunt apud alium: « Ventosa seminarunt, et ista sunt apud alium: « Ventosa seminarunt, et ista sunt apud alium: « Ventosa seminarunt, et ista sunt apud alium: » Hinc vos, quæ prius in Deo confidentes sententiam mutastis, *luge e*, inquit. Rejecit enim vineam suam Dominus, nubibusque, ne in eam pluerent imperavit; unde in latitiam *onagrorum*, malorumque pastorum, id est, in impurorum dæmonum pascua abiit. (Quin et David ipse, tanquam de vite Israelitica, dicit: « Ravastavit eam aper de silva, et singularis feros depastus est eam ⁴⁹. » Ut enim incultum, et sentibus refertum agrum despicit Dominus, ita sterilem animam super viduentiam sua non dignatur Deus. At pro quo *vineam augescens* Aquila, *propter vineam fertilem* Symmachus expresserunt: quam alibi in hæc verba alloquitur: « Ego te plantavi vim fructiferam, totam veram; quomodo conversa es in amaritudinem vinea aliena ⁵⁰? » Deinde quod hic *terra populi mei* habemus, *in terram populi mei* reddidit Symmachus. Consentiant vero cum istis etiam que ante dicta sunt his verbis: « Expectavi quousque uvas ederet, sed spinas dedit ⁵¹; » quas idem mox interpretatus intulit: « Expectavi quousque faceret iudicium, sed fecit iniquitatem, et non iustitiam, sed vociferationem ⁵². » Inde igitur *onagris* in *lustra*, et *pastoribus*, vel *gregibus* (ut interpretatur Aquila) in *pascua facta est*. Quod revera videmus accidisse, cum eam varias idololatrarum gentes constet incoluisse. Vos itaque, adjicit, eo usque tantum luctum et dolorem perferre deceat, *quoad in vos spiritus de celso* (aut secundum Symmachum, *refrigeratio de alto*) *veniat*.

Est ergo *spirituum differentia*. Sed nihil vos, inquit, adeo recreare, luctumque pellere poterit, atque ille, quem *de sursum* discipulis missurum pollicitus est Salvator ⁵³, quemque etiam nunc, si poenitentiam agentes respiscatis, vobis non defuturum denuntiat. « Beati enim qui lugent, quoniam consolabuntur ⁵⁴. Beati qui plorant, quoniam ridebunt ⁵⁵. » Aiunt vero nonnulli tempus hic, quo eorum qui in populo increduli remanserunt, solitudo futura est, designari, quando, inquit, qui crediderunt, divino Spiritu patientur, qui ab alto

οιοναι *τρογυρισθαι* τούτων αι πόλεις Ῥωμαίων παραδοθεῖσαι χερσίν, καὶ θηρίων ἐξ ἐρημίας ἐνδιαιτήματα γίνεσθαι. Βούλεται τοίνυν τὴν κατὰ Θεὸν αὐτῶν ἀψαθαι λύπη τῆς προτέρας ἀπιστίας ἐξισταμένω. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμαρτανέλητον ἀπεργάζεται. Ἦς καρπὸς τὸ ἀποδόσεσθαι μὲν τῆν τοῦ πλοῦτου περιβολὴν, ἀνδρικῶ δὲ ζωσμέννας σχήματι τὰς ἀσφύς, κόψασθαι, τοῦ πρώτου αὐτῶν ἀμπελωνος τὴν ἐρημίαν. Καὶ κατὰ ψυχῆν δὲ τῆς νοητῆς εὐκαρπίας ἀποπεπτώκασιν Ἰουδαῖοι, ἀντὶ σταφυλῆς ἀκάνθας ποιήσαντες, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Φησὶ δὲ καὶ ἕτερος, « Ἀνιμὸφθορα » ἔσπειραν. Καὶ ἡ καταστροφή αὐτῶν ἐξέξεται αὐτῶν. Ἀλλεγμα οὐκ ἔχον ἰσχὺν τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον. » Διδ, φησὶν, αὶ πρὶν ἐπὶ Θεῷ πεποιησθαι,

καὶ τὴν γνώμην μεταβαλοῦσαι, *θρηνησατε* ἄντις γὰρ τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντείλατο τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτόν. Καὶ γέγονεν ὄνων ἀγγέλων εὐφροσύνη, καὶ πονηρῶν ποιμένων βοσκήματα, τοῦ ἔστιν ἀγαθῶν πνευμάτων. Καὶ δαβὶδ δὲ ὡς περὶ ἀμπέλου λέγει τοῦ Ἰσραὴλ: « Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὅς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιδὸς ἄγριος κατενεμήσατο αὐτὴν. » Ὡς γὰρ κεχερωμένον καρπῶται χωρίον [λεῖπ. οὐ κτήτωρ, ἢ τι τοιοῦτον], οὕτως Θεὸς ψυχὴν ἀκαρπων τῆς ἰδίας προνοίας οὐκ ἀξιοί. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἀπὸ γεννήματος ἀμπέλου ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν, ἐπὶ ἀμπέλω ἀδελφικῆ ὁ δὲ Σύμμαχος, περὶ ἀμπέλου πολυφόρου, πρὸς ἦν φησὶν ἄλλαχού: « Ἐγὼ σε ἐφύτευσα ἀμπέλου καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινῶν πῶς ἐστράφη εἰς πικρίαν ἢ ἀμπελοῦ ἢ ἀλλοτρῆα; » Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἢ γῆ τοῦ λαοῦ μου, Σύμμαχος, ἐπὶ τὴν γῆν τοῦ λαοῦ μου, φησὶ. Συνοβδὸν δὲ τοῖς ἔμπροσθεν, ἐν οἷς ἔλεγεν: « Ἐμεῖνα ἵνα ποιῆσῃ σταφυλὴν, ἐποίησεν δὲ ἀκάνθας. » Καὶ ταύτας ἐρημνεύων ἐπέγενε: « Ἐμεῖνα ἵνα ποιῆσῃ κρίσιν, ἐποίησεν δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κρυψὴν. » Διδ γέγονεν ὄνων ἀγγέλων οἰκητήρια, καὶ βοσκήματα ποιμένων, ἢ ἀγελῶν κατὰ τὴν Ἀκύλαν. Ἀπερ εἰς ἔργον ἐξέβη. Εἰδωλωλάτραι γὰρ ἐκ διαφόρων ἔθνων γεγόνασι ταύτης οἰκητορες, ἀφ' οὗ δει, φησὶν, ὑμᾶς ἐπιμένειν ἐπὶ τοσοῦτον τῷ θρηνη, ἕως ἂν ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πνεῦμα ἀφ' ὀφθαλμοῦ. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, ἀνάψυξις ἐξ ὕψους.

Πνευμάτων μὲν οὖν ἔστι διάφορα. Πλὴν οὐδὲν ὑμᾶς ἀνακτιῆσθαι δύναται, καὶ ἀναπαῦσαι τὸ θρηνη, ἢ τὸ ἐξ ὕψους καταπεμπόμενον, ὃ πέμφειν ὁ Σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς ἐπηγγέλλετο. Τοῦτο καὶ νῦν εἰ μετανουοῦσαι κλυδῶσι, ἐπαγγέλλεται. Μακάριοι γὰρ οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται: καὶ οἱ κλαίωντες, ὅτι γελασοῦσι. » Τινὲς δὲ φασὶν, ὡς ἐναργῆ τὸν χρόνον παρίστην τῆς τοῦ λαοῦ τῶν ἀπίστων χερσεως, ὅτ' ἂν οἱ πεπιστευκότες θεοῦ τεύξονται Πνεύματος, ἥνικα καταφοιτήσαν ἐξ ὕψους γλώσσαίς πυρὸς μεριζομέναις εἰκάξετο. Τότε γὰρ

⁴⁷ II Cor. vii, 10. ⁴⁸ Isa. v, 2. ⁴⁹ Osee viii, 7. ⁵⁰ Ibid 7. ⁵¹ Joan. xi, 26 et alibi. ⁵² Matth. v, 5.

⁵³ Psal. LXXIX, 14. ⁵⁴ Jerem. ii, 21. ⁵⁵ Isa. v, 2. ⁵⁶ Luc. vi, 21.

ἔσται, φησὶν, Ἐρημος, ὁ Χέρμελ. Καὶ πρόσθεν γὰρ ἔλεγεν· ὅτι μετατεθήσεται ὁ Λιβάνος, ὡς τὸ ὄρος τὸ Χέρμελ. Καὶ Χέρμελ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται. Ἐδῆλου δὲ τοὺς μὲν ἐκ περιτομῆς ὁ Χέρμελ, ὃς καὶ Κάρμηλος λέγεται, ὄρος δὲ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ἐρημνεύμενον δὲ, ἐπίγλωσσι· περιτομῆς. Ὁ δὲ Λιβάνος τὰ ἔθνη, τῆς Φοινίκης ὑπήρχον. Ἐμελλεν ἄρα γὰρ ἐκεῖνοι μὲν ἀκαρποὶ γενήσεσθαι, καὶ πυρὸς ὕλη, θρεῖοι τινες καὶ ἀνήρωτοι τὴν ψυχὴν (τοιούτοι γὰρ οἱ δρυμοί)· μεταθεῖν δὲ τὰ ἔθνη πρὸς τὴν αὐτῶν θεοσεβείαν χρηματίζοντα Λιβάνος τε καὶ Ἐρημος, ἀντὶ τοῦ θεοσεβοῦς· πάλαι λαοῦ μερὶς Κυρίου γινόμενα, καὶ σχολισμα κληρονομίας αὐτοῦ, καίτοι πρότερον ὄντα δρυμὸς καὶ Ἐρημος, ἦπερ ὡς μεγάλων ἀγαθῶν ἠξιωμένη τὰ μετὰ ταῦτα λοιπὸν ἐπαγγέλλεται, καλῶν αὐτὴν Κάρμηλον, εἰς δὲ ἔλεγεν μετατεθεῖσθαι τὸν Λιβάνον.

Τινὲς δὲ Κάρμηλον τὸν ἐκ περιτομῆς νοοῦσι λαβν, καὶ ζητοῦσι πῶς εἰς δρυμὸν λογισθήσεται, ἐν αὐτῷ πάλιν κατα καὶ φασὶ τοῦτο διὰ τὸ κατάλειμμα λέγεσθαι τὸ σωθῆν καὶ τοῖς συναγαλαζόμενον. Ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῖνυν δικαιοσύνην φησὶν ἀναπαύσεσθαι. Καὶ ἄνω γὰρ εὐθὺς τῆ περὶ Χέρμελ καὶ Λιβάνου μεταθέσει τὴν κλησὶν δηλῶν τῶν ἐθνῶν, ἔλεγεν κωφούς ἀκούσεσθαι τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου, καὶ τυφλῶν ἰδεῖν ὀφθαλμούς· οὕτω καὶ νῦν ἔργα φησὶν ἐσεσθαι δικαιοσύνης, ὧν τὸ κεφάλαιον ἡ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν εἰρήνη ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, ὃς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν δικαιοσύνη τε καὶ κρίμα. Ἀδικαιώμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, δικαίω τε καὶ ὀρθῷ κρίματι κατακριθείσης τῆς ἁμαρτίας. Ὅς καὶ κατὰ Παῦλον, εὐηγγελίσαστο εἰρήνην τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς, Ἰουδαίῳ δηλονότι πρώτῳ καὶ Ἑλληνι. Διὸ τὴν πρὸς Θεὸν καταλύσαντες ἔχθραν πόλεσιν ἔσμεν ἀναπαύσεως, καὶ τῆς εἰς αἰῶνα τρυφῆς τὸν ἐκκλησιαστικὸν τῶν ἀρετῶν ἔχοντες πλοῦτον, περὶ οὗ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. » Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ φησὶν ὁ προφήτης· « Εὐφράνθη ἔρημος ἡ διψῶσα. Ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ ἀνθεῖται ὡς κρίνον· ἔρημον καλῶν τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, διὰ τὸ ἀκαρπον καὶ παντὸς ἐψλωμένον ὑπερανεστηχότος φωτοῦ. Χριστοῦ δὲ κατοικήσαντος ἐν αὐτῇ, φησὶ πάλιν Ἡσαίας· « Καὶ ποτήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς, θήσω εἰς τὴν ἀνυδρον, γῆν κέδρον καὶ πύξον, καὶ μυρσίνην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκην, ἡ τὰς διαφόρους τῶν πιστευσάντων ἐπηρεμένας δηλῶν ἀρετάς. Φησὶ δὲ νῦν ὡς οἰκίσει ὁ Λυδὸς αὐτοῦ ἐν πόλει εἰρήνης. Ἀντὶ γὰρ τῆς μεγάλης ἐκεῖνης καὶ γαυρώσεως, κατὰ Σύμμαχον, συνέστησε πόλιν, τὴν

demissus, in linguas igneas divisus apparebit 57. Tunc erit, ait, futurus desertus Chermel. Nam et antea dicebat mutatum iri Libanum, sicut montem Chermel: et Chermel in saltum abiturum. Inveniebatur autem Chermel ipse, Samaritæ mons, Carmelus alias, circumcisionis cognitionem significans, eos ipsos qui ex circumcissione sunt; non aliter quam gentes ipse Libanus, qui etiam Phœnicie mons est. Futurum enim erat, ut steriles illi, ignisque materia tantum, utpote montium 389 incolæ, animoque feri et inculi (quales saltus ipsi sunt) remanerent; gentes autem, Libani desertique nominibus significatæ, pro pio quodam populo sors Dei effectæ, et funiculus hereditatis ejus, ad verum cultum transirent, quantumvis merus saltus esset antea meraque solitudo; cui tanquam ingentium bonorum participi, quæ sequuntur deinceps annuntiat, eandem carmelum appellans, in quem Libanum transmutatum esse prædixerat.

Quidam autem Carmeli nomine Judaicum populum intelligunt, et quærentibus, qui futurum sit ut in saltum reputetur, in quo rursus justitia habitat, id ipsum propter reliquiarum conservationem, quæ cum gentibus, tanquam in gregem coierunt, fieri respondet. Significat igitur requieturam esse in solitudine justitiam. Superius enim quemadmodum cum in Carmeli et Libani mutatione vocationem gentium judicaret, surdos libri sermones audituros et cæcorum oculos visum esse recepturos asseruit: sic et hoc loco opera justitiæ futura ait, quorum caput ipsa Dei pax est, quæ mentem omnem exsuperat 58, qui est pax nostra 59, justitiæque et judicium. In ipso enim justificamur, cum recto et justo judicio peccatum condemnatur. Idem rursus, Paulo teste, iis, qui longe absunt et qui etiam prope sunt, Judæo primum, deinde Græco, pacem denuntiavit 60. Atque hinc est quod reconciliati cum Deo, in arbutis quietis agentes, sempiternis ecclesiasticarum virtutum deliciis, tanquam veris opibus, fruimur: de quibus hunc in modum loquitur Apostolus: « Gratias ago Deo meo, per Jesum Christum, quod per omnia divites facti estis in eo, in omni sermone, in omni cogitatione 61. » Alibi vero et propheta ipse, sic: « Lætare, deserta quæ sitis; exsulet solitudo. et floreat tanquam lilium 62: » solitudinis nomine gentium Ecclesiam significans, quæ non fructibus tantum, sed qualibet etiam arbore destitueretur. Sed Christo eam inhabitante, rursus inquit Isaias: « Et faciam in deserto aquam, et in inaquoso 390 fluxus, ponam in terra aquis carente cedrum, et buxum, et myrtum, et cupressum, et populum 63; » quibus varias et excelsas eorum, qui crediderunt,

57 Act. ii, 1-4. 58 Philipp. iv, 7. 59 Ephes. ii, 14. 60 Rom. ii, 10. 61 I Cor. i, 5. 62 Isa. xxxv, 1. 63 Isa. xli, 19.

VARIÆ LECTIONES.

γρ. ὑπάρχον. π γρ. ἔμελλον. γ γρ. ἦπερ. ζ γρ. καὶ δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ πάλιν κατοικήσει; καὶ φασὶ τοῦτο διὰ τὸ κατάλειμμα λέγεσθαι τὸ σωθῆν, καὶ τοῖς ἔθνεσι συναγαλαζόμενον. α γρ. ὡς περ.

virtutum specles indicavit. Significat vero hoc loco *populum ejus in pacis civitate habitaturum*. Pro magna enim illa et superba, secundum Symmachum, *urbem construxit*; catholicam Ecclesiam nimirum, quæ ab extremis ad extrema peringeret: et *populum* indefinite, non Jacobi aut Israelis adjecto nomine, novam urbem habitaturum dixit. Quia deinde superius furorem Domini ipse judicij tempore in impios venturum, omniaque, ira incitatum, igni se combusturum significavit; quia denique tanquam fulminis et grandinis, imo et aquæ rito jam de beatis loquens, vel *grandinem ipsam*,

Prædicat porro et animas ipsas, quæ in *saltibus* sine fructu vagabantur, asperitate prorsus et feritate relictis, in cultis regionibus esse habitaturas et, ut a prophetæ verbis non recedam, novalia novaturas. Quidam per *grandinem*, Dei iram intelligunt, per quam, credentibus in eum tantum conservatis, Romanorum prædæ patuerunt. Deinceps, quasi in ea, quam ab agrorum cultu usurpavit, metaphora persistat, eos, qui *solitudinem* istam subigant *beatos* appellat; apostolos nimirum, qui Judæos et Græcos suis prædicationibus excoluerunt. Per *bovem* enim, quia purus est, et in sacrificium offertur, Israel significatur, ut per *asinum* gentes. Ideoque ex legis præcepto, quod primum *asini* peperissent in *oves* commutari solere reperimus. Sic igitur utrosque, propter patres, appellat. Deinde *aquæ* nomine, Scripturam intelligit, quam et gentes ipsæ, et Judæi etiam *terunt*. Cæterum quos ego voco *beatos*, ait, qui vos insectantur, *miserus* appellabunt; quantumvis compati, ut simul regnent, asseras. Sed in vestrum illi locum, inquit, qui tales existunt, subituri sunt. Non enim vos illi, sed eum, a quo missi estis, **391** *reprobant*. Et itaque tradentur illi, qui rejectos a Deo secum solet assumere, tanquamque *tinea vestimentum* labefactare et perdere. Nonnulli *aquæ* nomine, Verbum Dei vita præditum significari, et ei, quod elementorum omnium maxime vitam tuetur, comparari voluerunt. Illud ipsum enim est quod intermedio pariete disturbato, utrumque hominem in novum unum pace facta conciliavit⁶⁴. Verum enimvero, quod *væ qui vos miseros faciunt*, et quæ sequuntur, habemus, ita reddidit Symmachus: *Væ qui miserum factis, miser ipse non factus; et qui reprobas, ipse non reprobatus*. Cum *miserum facere desieris, fies et ipse miser; et cum reprobando fueris defessus, te reprobandum*. Quibus e beatorum numero existere, non qui miseriam et damna inferunt, sed qui ferunt, addita ratione demonstravit.

Alii tamen locum integrum, hoc modo explicarunt. Cum viros credentes desse animadverteret, ad *mulierem* jam, præcipue *divites*, quæ, in corporis cultu occupata, ut superius dicebat, sordere animam patiebantur, orationem convertit; quas tanquam somno excitans *divites* appellat, non ut *divitias* (Dei siquidem munere possidentur), sed ut earum utendi modum insectetur. *Aures*

ἀπό περάτων ἑωρῶ περάτων καθολικῆν Ἐκκλησίαν. Λαόν δὲ πάλιν ἀορίστως φησὶν, καὶ οὗ τὸν Ἰακώβ, ἢ τὸν Ἰσραὴλ, ἐν τῇ καινῇ κατοικήσοντα πόλει. Εἶτα, ἐπειδὴ ἐν τοῖς ἀνωτέρω τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν τῆς κρίσεως καιρὸν τοῖς ἀσεβέσιν ἐπελεύσεσθαι, καὶ μετὰ θυμῷ καὶ ὀργῆς καὶ πυρὸς φλογὸς ἔλεγε καταεσθίουσας, κεραυνώσει βιαίως καὶ ὡς ὕδωρ καὶ χάλαζα συγκαταφερομένη βία· εἰκότως νῦν περὶ τῶν μακαριζομένων ἐπήνεγκεν· Ἡ δὲ χάλαζα ἐστὶν καταβῆ, οὐκ ἐφ' ὁμάς ἤξει.

etiam impetu commisturum se et rapturum: *et si descendat, in eos non venturam* adjungit.

Προλέγει δὲ καὶ τὰς ἐν δρυμοῖς ἀκάρπους φυχὰς, ἐν γεωργουμένη γενήσεσθαι χώρα, φυγούσας τὸ τραχὺ καὶ ἀνήμερον, νεούσας δὲ νεώμικτα, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Τινὲς δὲ χάλαζαν φασὶ τὴν θεϊάν ὀργὴν, δι' ἣν ὑπὸ Ῥωμαίων ἐάλωσαν, σκεπασθέντων τῶν εἰς αὐτὸν πιστευσάντων. Εἰθ' ἐξῆς μακαρίζει τοὺς τὴν ἐρημίαν ταύτην γεωργήσοντας, τῇ τῆς γεωργίας ἐπιμείνας μεταφορᾷ. Δηλοῖ δὲ τοὺς ἀποστόλους τοὺς κηρύξαντας Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι. Δηλοῖ γὰρ ὁ μὲν βούς τὸν Ἰσραὴλ καθαρὸς ὢν, καὶ εἰς θυσίαν ἀναφερόμενος. Ὁ δὲ δρυὸς τὰ ἔθνη. Δι' ἕπερ ὁ νόμος τὰ πρωτότοκα τῶν δυνῶν εἰς πρόβατα καταλλάττεσθαι βούλεται. Οὕτως οὖν ἑκατέρους, διὰ τοὺς πατέρας καλεῖ. Τὴν δὲ θεϊάν Γριφὴν ὕδωρ ἐκάλεισε πατουμένην ὑπὸ Ἰουδαίων καὶ ἔθνικῶν. Οὗς δὲ καλῶ, φησὶ, μακαρίους, οἱ διώκται ταιλαιπύρους καλέσουσιν, καίπερ συμπάσχοντας, ἵνα καὶ συμβασιλεύσωσιν. Ἄλλ' ἀνθ' ὑμῶν αὐτοὶ φησι τοιοῦτοι γενήσονται. Οὐ γὰρ ὑμᾶς ἀθετοῦσιν, ἀλλὰ τὸν ἀποστειλαντα. Διὸ παραδοθήσονται τῷ παραλαμβάνοντι τοὺς ἀποβλήτους γεγονότας Θεοῦ, καὶ ὡς σῆς ἰμάτιον διαφθεῖροντι. Τινὲς δὲ ὕδωρ τὸν ζῶντα τοῦ Θεοῦ λόγον σημαίνειν φασὶ, τῷ ζωτικωτάτῳ τῶν στοιχείων ἀπεικαζόμενον. Αὐτὸς γὰρ ὁ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, καὶ κτίσας τοὺς δύο εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον ποῖων εἰρήνην. Τὸ δὲ, Οὐαὶ τοῖς ταιλαιπυροῦσιν ὑμᾶς, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ, Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκεν· Οὐαὶ ὁ ταιλαιπυρίζων, αὐτὸς δὲ μὴ ταιλαιπωρηθεῖς. Καὶ ὁ ἀθετῶν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἀθετηθεῖς. Ὅταν συντελέσης ταιλαιπυρίζων, ταιλαιπωρηθήσῃ· καὶ ὅταν κοπιώσῃ ἀθετῶν, ἀθετησοῦσὶ σε· δηλῶν ὡς μακάριον ἐν τῷ τῶν πασχόντων εἶναι τάγματι, καὶ μὴ τῶν διωκόντων. Ἄθλιοι γὰρ οὗτοι, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήνεγκεν.

Τινὲς δὲ τὴν ῥῆσιν οὕτως ἐξηγήσαντο· Ἀνδρῶν ἀπορία τῶν πειθομένων, αἱ γυναικας καλεῖ καὶ μάλιστα τὰς πλουσίας, ἀτὲ τὸ σῶμα κοσμοῦσαι, καθάπερ ἔλεγεν ἄνω, τὴν ψυχὴν εἶχον ἀκόσμητον. Ἄς ὡς ἐξ ὑπνου διεγείρει, καὶ καλεῖ πλουσίας, οὐ τὸν πλοῦτον σκώπτων (παρὰ Θεοῦ γὰρ ἐδέδοτο), τὸν δὲ τρόπον τῆς χρήσεως. Τὰς ἀκοὰς τοίνυν ἐπ' ἐλπίδι προξενούσῃ σωτηρίαν ὑπέχετε, τὴν μετ' ἐνιαυ-

⁶⁴ Ephes. II, 14-16.

τὸν αἰχμαλωσίαν εἰς νοῦν ἐμβαλλόμεναι. Καὶ λέγει· **A** ἰgitur, ait, ad spem, quæ salutem vobis conciliat, arri-
 γίτε; et captivitatem illam, quæ post annum vobis im-
 minet, animo agitate. Eos etiam fames invadet, qui,
 copia rerum elati, in cæteros petulantius se gesserunt.
 Sic enim solet sanare Dominus. *Luctu ergo pœnas*
istas antevertite, ut in cælum intuentes spiritum salu-
tarem inde excipiatis. Per Chermel autem instan-
tem regioni solitudinem significavit. Deinde, quod
judicium in solitudine habitaturum dixit, urbem
his verbis, sicut per justitiam in Carmelo, regio-
nem ipsam, qua etiam propter injustitiam habi-
tatores, ut olim propter impietatem alienige-
næ, pellendi essent, judicavit. **392** Omnes enim
 illius opera conditi et effecti sumus, et sicut sce-
 leratis multa pro subonitate medetur, ita pœni-
 tentes rursus in prospero rerum successu secure
 habituros esse pollicetur. Agat autem secure
 quisquis in justitia gloriatur, etiamsi omnia per-
 misceri et conturbari contigerit. Deinde qui sunt
 in saltibus, ita percommode habitabunt, ut qui in
 campestribus. Minis porro ubique spes bonas inter-
 miscet, ut illis quidem territos, istis autem a
 desperatione revocatos, utroque tandem ab igna-
 via et socordia revocet. Apud eos rursum qui oculo
 in terram defigunt, sumpta ab eadem similitu-
 dine utitur: Non enim, ait, *beatos eos dicitis*, qui
 solum irriguum habitant, *bobusque ad arandum, a-*
sinis vero ad iter calcandum idoneum. Sed falso
eos beatos dicitis inquit. Neque enim qui terram
 Assyrius quam vobismetipsi estis miseræ auctores, cum bene de Deo sentientibus nihil mali possit
 accidere; eumque a vobis ipsi, *tanquam a vestimento tineam*, repuleritis.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

α'-ιβ'. Οὐαὶ τοῖς ταλαιπωροῦσιν ὑμᾶς. Ὑμᾶς δὲ οὐδεὶς ποιεῖ ταλαιπώρους, κ. 4. λ.

Μακαρίσας τοὺς ἀποστόλους, καὶ ταλανίσας τοὺς αὐτοὺς ἀθετήσαντας, ὡς ἐξ αὐτῶν εὐχὴν ποιεῖται τῶν ἀποστόλων, ὡς οἱ μὲν ἀπειθεῖς καὶ πολεμοῦντες ἤμας, ἀπολώλασιν· ἡμῶν δὲ σὺ σωτήριε. Μαθόντες γὰρ ὡς οὐδεὶς αὐτοὺς ταλαιπωρήσειεν, ἐκ πολλῆς τρυφῆς περιχαρείας φασίν, ὅτι διὰ φωνῆν τοῦ φόβου σου ἐξέστησαν λαοὶ, καὶ διεσκορπίσθησαν ἔθνη. Κατὰ δὲ Ἀκύλαν καὶ Θεοδοτίωνα, ἀπὸ φωνῆς ὄχλου, ἔγουν πλήθους ἀνεχώρησαν λαοί. Δηλοὶ δὲ τὴν ὑπὸ πολλῶν ἄλλωσιν πολεμίω, καὶ τῆς πόλεως ἐκπτώσιν. Ἄντι δὲ τοῦ, ἀπὸ φόβου σου, ὁ Σύμμαχος ἀπὸ τοῦ ἐγώθη·ναι διεσάρησαν, εἶρχεν. Τῆς γὰρ ἰδίας ἐξέστησαν γῆς. Ἐκστασιν δὲ τινες τὴν κατάπληξιν τῆν ἀπὸ τοῦ δέους εἰρήκασιν. Ἡ δὲ σωτηρία τοῖς ἀγίοις ἐν καιρῷ γίνεταί θλίψεως, κατὰ τὸ· «Ὅτ' ἂν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι.» Καὶ τὸ· «Ἀρκεῖ σοὶ ἡ χάρις μου. Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.» Τὰ δὲ τοῖς ἀπειθεῖσιν ἐσόμενα καὶ Μωσῆς καὶ προφηταὶ κηρύττουσιν. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν· «Ὅταν εἴδητε κυκλωμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερου-

B igitur, ait, ad spem, quæ salutem vobis conciliat, arri-
 gite; et captivitatem illam, quæ post annum vobis im-
 minet, animo agitate. Eos etiam fames invadet, qui,
 copia rerum elati, in cæteros petulantius se gesserunt.
 Sic enim solet sanare Dominus. *Luctu ergo pœnas*
istas antevertite, ut in cælum intuentes spiritum salu-
tarem inde excipiatis. Per Chermel autem instan-
tem regioni solitudinem significavit. Deinde, quod
judicium in solitudine habitaturum dixit, urbem
his verbis, sicut per justitiam in Carmelo, regio-
nem ipsam, qua etiam propter injustitiam habi-
tatores, ut olim propter impietatem alienige-
næ, pellendi essent, judicavit. **392** Omnes enim
 illius opera conditi et effecti sumus, et sicut sce-
 leratis multa pro subonitate medetur, ita pœni-
 tentes rursus in prospero rerum successu secure
 habituros esse pollicetur. Agat autem secure
 quisquis in justitia gloriatur, etiamsi omnia per-
 misceri et conturbari contigerit. Deinde qui sunt
 in saltibus, ita percommode habitabunt, ut qui in
 campestribus. Minis porro ubique spes bonas inter-
 miscet, ut illis quidem territos, istis autem a
 desperatione revocatos, utroque tandem ab igna-
 via et socordia revocet. Apud eos rursum qui oculo
 in terram defigunt, sumpta ab eadem similitu-
 dine utitur: Non enim, ait, *beatos eos dicitis*, qui
 solum irriguum habitant, *bobusque ad arandum, a-*
sinis vero ad iter calcandum idoneum. Sed falso
eos beatos dicitis inquit. Neque enim qui terram
 Assyrius quam vobismetipsi estis miseræ auctores, cum bene de Deo sentientibus nihil mali possit
 accidere; eumque a vobis ipsi, *tanquam a vestimento tineam*, repuleritis.

C

CAP. XXXIII.

VERS. 1-12. Væ qui vos miseros faciunt, sed nemo vos facit miseros, etc.

393 Postquam beatos esse dixit apostolos, eos autem a quibus rejicerentur, miseros, Deo jam, tanquam apostolorum voce preces fundit, quod, sublatis impiis a quibus oppugnabantur, salutem a Deo consecuturi sint. Qui enim se a nullo miseros dici posse sciunt, præ multa lætitia, propter rocem timoris Dei obstupuisse populos et dispersas gentes, vel, ut Aquilæ et Theodotioni placet, a voce turbæ, id est vulgi, populos recessisse dicunt. Quibus urbem a multis hostibus expugnari et everti debere significatur. At quo loco, a timore tuo, habemus, propterea quod se elevarunt, dissipati sunt, transtulit Symmachus. Sua enim terra motos esse intelligit: etsi non desint, qui ad motum illum, sive stuporem, qui metu incutitur, referri **394** velint. Adjicit autem *beatiss in tempore tribulationis salutem fieri*; juxta illud: «Cum infirmor, tunc potens sum», et illud: «Sufficit tibi gratia mea. Virtus enim mea in infirmitate perficitur». Porro quæ incredulis essent eventura et Moses

66 II Cor. xii, 10. 66 ibid. 9.

VARIE LECTIONES.

67 γρ. ὤ.

et prophetae non dissimularunt : imo nec Salvator ipse his verbis : « Cum videritis Jerusalem exercitu circumdari , tunc dicetis montibus : Ipsi nos obtegete ; et collibus : Cadite in nos ⁶⁷. » Deinde tanquam eos qui dispersi sunt in gentes alloqui Deus ipse nonnullis videatur : *Nunc autem congregabuntur spolia vestra*, ait, quasi, jensam captum iri significet. Quod ut facilius populo persuadatur, non aliter quam a ludentibus locustæ capiuntur ; sic eorum animas, tanquam ludicrum aliquod, in Satanae potestatem facile venturas asserit. Ideoque justos rursus inclamare, id est, prophetam in Ecclesie ordinem transeuntem Deum laudare videamus, qui in excelsis habitat, sive eos, qui mente attolluntur, qui et *Sion* etiam dicuntur, quia Dei Ecclesia sunt ; ut eo ipso patuerit, quod plena *justitiae et justitiae* hic appelletur, ne ab his, in quibus deserto justitiam et iudicium requiriturum monuit, dissentire videatur. Nunc enim idem *Sionis* quod antea deserti nomine significat ; Christum enim qui *justitia ipsa est*, admisit ; quem terrena illa *Jerusalem* repudiavit. Deinde, quod *iudicii* nomen addidit, nihil non sub sanctis *judicatum* iri demonstravit. Atque hinc est, quod in lege tradendos esse adjunxit. Sent enim et ipsi legi evangelice recenti traditi, et *salus* eorum in *thesauris* est, qui in caelo reconduntur. Verum quod in lege tradentur habemus, in hunc modum Symmachus : *fides temporis tui, divitiæ salutis, sapientia, et cognitio. Timor Domini ipse thesaurus ejus*. Septuaginta autem : *Venit sapientia, et disciplina, et pietas ;* 395 quæ ex hominibus ad Deum tanquam rationale sacrificium aliquod referuntur, et *thesauri* etiam *justitiæ* vere nominantur.

Ita vero verba ista, in lege tradentur, explicant nonnulli ; ut mirum videri dicant, qui per legem Israelitæ perierint, quam in salutem acceperant. Bato enim teste Apostolo : « Cum justitiam Dei destruentes suam asserere studerent, justitia Dei exciderunt. Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti ⁶⁸. » Umbram siquidem, quæ ad emendationis usque tempora procurrisset, ad Christi adventus lucem decebat evanescere. Itaque quia pro legis umbra decertarent, in hostium potestatem devenerunt ; cum nobis, id est gentibus, ipse etiam per Moysen traditæ leges in salutis thesauros abierint. In ipsis enim *sapientia, et doctrina, et pietas* in Dominum ; quæ Christi mysterium, tanquam rudi pictura, adumbrabant. « De me enim, ait, et ille scripsit ⁶⁹. » Deinde sermone ad apostolos converso, eorumdem metum in impios venturum eosque, a quibus olim *terrebantur, victos esse vociferaturus* adjungit. Cæterum pro verbis istis, *Ecce timore vestro ipsi timebunt*, reddidit Symmachus : *Ecce videbor ipsis. Clamarunt impense*. Deinde, ne qui clamant ambigatur, angelipacis amare flevit, addidit ; *Aquila vero : Ecce, ait, videbor ipsis, clamabo impense, reliquaque similiter ;* Theodotio

σήμερον, τότε ἐρσεται τοῖς ὄρεσι· Καλύψατε ἡμᾶς· καὶ τοῖς βουνοῖς· Πέσατε ἐφ' ἡμᾶς. » Εἶτα ὡς πρὸς τοὺς διασκορπισθέντας εἰς τὰ ἔθνη λέγει· παρειαχθὲν τοῦ Θεοῦ τὸ πρόσωπον, ὡς τινὲς φασί· Νῦν δὲ συναχθήσεται τὰ σκῦλα ὑμῶν· τοῦτο ἔστιν, οὐκ εἰς μακρὰν ἀλώσεσθε· καὶ τὸ εὐάλωτον δηλῶν τοῦ τῶν Ἰουδαίων λαοῦ, ὁνοεῖται παλῶντες, φησὶν ἀπ' ὧν ὑμᾶς λήφονται εἰκην, οὕτω δὲ καὶ τὰς ψυχὰς τῶν Σατανᾶ γεγονῶσι παίγωνον· ἐφ' ᾧ πάλιν ἀναφωνοῦσιν εἰ δίκαιοι. Ἦγουν ὁ προφήτης ἐπὶ τὸ τάγμα τῆς Εκκλησίας μεταβαίνων ὡς ἄξει τὸν Θεὸν ἐπ' αὐτοὺς τὸν ἐν ὑψηλοῖς κατοικοῦντα, ἢ τοῖς οὐρανοῖς, ἢ τοῖς ὑψώσασιν τὴν διάνοιαν, οἱ καὶ Σιών χρηματίζουσιν, ὄντες Ἐκκλησία Θεοῦ. Καὶ δῆλον, ἐκ τοῦ πλήρους εἶναι λέγεσθαι κρίσεως καὶ δικαιοσύνης, συμφέτως οἷς ἔλεγε, « Καὶ ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κρίμα καὶ δικαιοσύνη. » Ἦν γὰρ εἶπεν ἔρημον, νῦν ὀνομάζει Σιών. Προσέηκατο γὰρ Χριστὸν τὴν δικαιοσύνην, ἐν ἣ ἐπίγειος Ἰερουσαλήμ οὐκ ἐδέξατο. Ἦ δὲ κρίσις δηλοῖ τὸ μηδὲν ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀκριστον γίνεσθαι. Διὸ φησιν, ἐν νόμῳ παραδοθήσονται. Τῷ γὰρ εὐαγγελικῷ παρεδόθησαν νόμον καινῷ· καὶ ἡ σωτηρία τούτων ἐν θησαυροῖς τοῖς ἀποκειμένοις ἐν οὐρανῷ. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐν νόμῳ παραδοθήσονται. Σύμμαχος φησιν· Ἦ πίστις τοῦ καιροῦ σου πλουτοῦ σωτηρίας, σοφία, καὶ γνώσις. Φόδος Κυρίου αὐτὸς ὁ θησαυρὸς σου. Τῶν Ἐβδόμηκοντα λεγόντων· Πισοφία καὶ ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια. Ἄπειρ πρὸς τὸν Θεὸν ὡς περ θυσία τις ἐξ ἀνθρώπων ἀνάγεται λογική, καὶ θησαυροὶ δικαιοσύνης εἰσιν.

Τὸ δὲ, ἐν νόμῳ παραδοθήσονται, τινὲς οὕτω φασίν· θαυμάζουσι τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὡς ἀπολωλότας διὰ τοῦ νόμου, ἢ εἰς σωτηρίαν ἐδέξατο. Κατὰ γὰρ τὴν θεσίον Ἀπόστολον, « Ἄθετοῦντες τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑπετάγησαν. Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Ἔδει γὰρ τὴν σκίαν τὴν μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἀργῆσαι Χριστοῦ τοῦ φωτὸς ἐπιλάμψαντος. Συμμαχοῦντες τοίνυν περὶ τὸν νόμον τοῖς ἔχθοις παρεδόθησαν. Ἡμῖν δὲ τοῖς ἐξ ἔθνων καὶ ὁ διὰ Μωσέως νόμος σωτηρίας εὑρηται θησαυρὸς. Ἐν αὐτῷ γὰρ σοφία καὶ ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια πρὸς τὸν Κύριον· τὸ Χριστοῦ γὰρ ὡς ἐν τύπῳ περιέχει μυστήριον. « Περὶ ἐμοῦ γὰρ, φησὶν, ἐκεῖνος ἔγραψεν. » Μεθ' ἃ φησὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ὡς ὁ φόδος ὑμῶν ἐπὶ τοὺς ἀπίστους πασείται· καὶ οἱ πάλαι φοβούμενοι ὑμᾶς, ἠττημένοι βοήσονται. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἰδοὺ ἐν τῷ φόβῳ ὑμῶν αὐτοὶ φοβηθήσονται. Σύμμαχος μὲν φησιν· Ἰδοὺ ἐφοθήσομαι αὐτοῖς. Ἐραξεν ἕκτερός. Ἐπιφέρει δὲ τινὲς οἱ κράξιντες· ἄγγελοι εἰρήνης πικρῶς ἐκλανσαν. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἰδοὺ, φησὶν, δραθήσομαι αὐτοῖς. Βοήσω ἕκτερός. Καὶ τὸ λοιπὸν ὁμοίως· ὁ δὲ Θεοδοτίων, Ἰδοὺ

⁶⁷ Luc. xxi, 20; xxxiii, 50. ⁶⁸ Rom. x, 5. 4. ⁶⁹ Joan. v, 46.

-δφθησομυ αὐτοῖς, ἐβόησαν ἐκτενώς. Ἄγγελοι εἰρήνης πικρῶς κλυουσονται. Πάντες οὖν δηλοῦσι τὸν Θεὸν ἐφθίσεσθαι τοῖς θησαυρίσασιν ἐκτοῖς δ' καυσούνης καὶ τῆς σοφίας, τοὺς θησαυροὺς. Ἦσαν δὲ τοῦ Σωτῆρος οἱ μαθηταί, οἳ ἐγὼ μὲν ὤφθην. Οἱ δὲ ἐκέκραξαν ἐκτενώς ἄγγελοι ὄντες εἰρήνης. Οἱ καὶ πικρῶς ἐβόων ἐν εὐχαίᾳ ὑπὲρ τῆς ἀπωλείας τοῦ προτέρου λαοῦ. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ ἀπεκλαίετο. « Εἰ ἦδεις καὶ γε σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην σου. » Διό φησιν, Ἐρημωθήσονται παρὰ τούτων ὁδοὶ. Τὸ δὲ, κέπαιται ὁ φόβος τῶν ἐθνῶν, ὁβελίζεται ὡς μὴ κείμενον. Πεπαῦσθαι δὲ φησι τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὰς ὁδοὺς, καὶ τὴν διαθήκην ἦρθαι τὴν διὰ Μωσέως δοθεῖσαν, μηκέτι τε αὐτοὺς εἰς ἀνθρώπους λογιέσθαι.

Τινὲς δὲ τὸ ἐν τῷ φόβῳ ὑμῶν αὐτοὶ φοβηθήσονται, φασὶν οὕτως· Παραθάρβῦνει τοὺς ἄγιους υστραγωγούς τῶν ἐσομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν προαναφαίνων τὸ πλάτος. Ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ οἱ ἐκ περιτομῆς ἐκίχου αὐτοὺς λέγοντες· « Παραγγελία παρηγγέλαμεν ὑμῖν μὴ λαλεῖν ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ τυφ. » Οὗς καὶ δεδιότες ἔφρασκον οἱ ἀπόστολοι, « Καὶ τὰ νῦν, Κύριε, ἐπίδει τὴν ἀπειλήν αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παρόρησίας λαλεῖν τὸν λόγον σου. » Νῦν δὲ δεδοικασιν αὐτοὶ, τὴν πρὸς τοὺς πιστοὺς ἀγαπῶντες εἰρήνην, ἐλεεινῶς τε τούτοις ὑποκατακλινόμενοι. Οὐδὲ γὰρ, εὐδοκῶθησονται, φησὶν, θεομαχεῖν ἡρημένοι. Καὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθνῶν ὁ φόβος ἐπαύσατο, καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς διαθήκης ἡρμένης, ἀλλότριον γεγονάσι τοῦ Θεοῦ καὶ ξένοι τῶν ἐπαγγελιῶν. Ὅτι μὴ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. Διὸ, φησὶν, οὐδενὸς αὐτοὺς ἀξιόους λογιέσθε. Εἶτα ἐπιλέγει, ἐπένοθησεν ἡ γῆ, ἀκολούθως διὰ τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα τῆς Ἰουδαίας, ἧς καὶ τὰ μέρη φησὶν, ὧν καὶ τὰ μεταξὺ τάττει, τὸν Λίβανον, τὴν Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τοῦ παρόντος οὕτω κλυῶν, διὰ τὴν ἐν αὐτῇ θυσίαν, καὶ τὸν προσφερόμενον Λίβανον κατὰ τὸν νόμον. Καὶ δὴ καὶ καθησύνθαι φησὶ τὸν Λίβανον, ὡς εἰ σαφέστερον ἔλεγε τὴν θυσίαν, καθηρημένης τῆς ἐν νόμῳ λατρίας. Καὶ ἐν τῷ Ζαχαρίᾳ δὲ λέγεται, « Διάνοιξον, ὁ Λίβανος, τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. » Καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ φησὶν· « Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτέρυγος, ὃς ἔχει τὸ ἦχημα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λίβανον, καὶ ἀπέκνισε τὰ ἀπαλλὰ τῆς κέδρου. » Ἀπερ ἐρμηνεύων φησὶν Ὁ· ἂν Ἐθνη Ναβουχοδονόσωρ εἰς Ἱερουσαλήμ.

Ἄλλα καὶ ἡ χώρα ἡ καλουμένη Σαρῶνη ὁ Σαρῶνας, ἔλη, φησὶν, ἐγένετο ἡ ἀχρεϊότης· ἐξ ἀκινθῶν ἐμπλησθεῖσα θρασυτήτος. Δι' οὗ σημαίνει τὰ πότατα χωρία τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, δηλαδὴ τὰ ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς ἀφανισθήσεσθαι. Τούτα μὲν ἐκεῖ-

⁷⁰ Luc. xix, 42. ⁷¹ Act. v, 21. ⁷² Act. iv, 20. ⁷³ Ezech. xvii, 7.

A autem : Ecce videbor iis. Clamarunt impense. Angeli pacis amare flebunt. Eos igitur omnes Deum visuros esse judicant, qui justitiæ et sapientiæ thesauros sibi recondiderunt; Salvatoris discipulos nimirum quibus et ipsum visum esse, et angeli pacis cum essent, impense clamasse, atque super prioris populi interitu inter precandum amare flevisse constat. Quin et Salvatorem Hierosolymorum vicem **396** flevisse reperias, ubi ait : « Si novisses et tu, quæ pacis tuæ sunt ⁷⁰. » Itaque, descendentur horum viæ, adjungit. Sed quod proxime sequitur, cessavit metus gentium obelo confodi, tanquam quod aliunde intrusum sit, advertendum est. Deinde circumcisi populi vias cessasse, et testamentum illud, quod per Mosem acceperant, sublatum esse, neque amplius in hominum numero haberi significat.

Quidam autem verba ista, metu vestro ipsi timebunt, ita interpretantur; ut sanctos mysteriorum interpretes, proposita futurorum bonorum amplitudine, in spem velint excitari, quos ab initio lacesere et vexare his verbis Judæi non verebantur : « Etiam atque etiam præcepimus vobis, ne doceretis in nomine isto ⁷¹. » Eisdem etiam cum timerent apostoli ita Deum precatos esse reperimus : « Et nunc, Domine, respice in minas eorum, et da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum ⁷². » At jam ipsi contra metunt, et præclare secum agitant, si cum fidelibus pacem colant, illisque miserabiliter subjiciantur. Neque enim bene illis cessarit, quod cum Deo bellum gerere ausi sunt : cum Judaicarum gentium cessante metu, sublatoque testamento, jam a Deo facti sint alieni, et promissionibus indigni ⁷³. Neque enim omnes, qui ex Israel, ipsi sunt Israel ⁷⁴. Jubet itaque, ut nulla re digni habeantur. Deinde infert : luxit terra. Neque id male, propter ea, quæ de Judæa dicuntur, cuius partes nominans, intermedia etiam adnectit; Libanique nomine, Jerusalem ideo significat, quod in ea sacrificia fierent, et lege thus ipsum, Λιβανος Græce, offerri juberetur. Quin etiam confusum esse Libanum dixit, tanquam sublato legis cultu, de sacrificio ipso loqueretur apertius. Deinde apud Zachariam reperias : « Aperi, Libane, portas tuas. et comedat ignis cedros tuas ⁷⁵. » Et apud Ezechielem in hunc modum : « Aquila grandis, magnarum alarum, quæ habet ductum intrandi in Libanum, ex decerpit tenera fastigia cedri ⁷⁶; » quod interpretatus idem postea, Cum adversus Jerusalem venerit Nabuchodonosor, **397** subjecit.

Quin et regio ipsa, quæ Sarona, sive Saron vocatur, in dumeta et paludes abiit, propter spinas quibus referta est, facta imbecillis : quibus pinguisima Judaici populi loca, illa videlicet, quæ in animis existunt, deletum iri significat, atque hæc

⁷⁵ Ephes. ii, 12. ⁷⁶ Rom. ix, 6. ⁷⁷ Zachar. xi, 1.

VARIÆ LECTIONES.

^c γρ. ὁ μὲν ὤφθην. ^d γρ. γὰρ αἱ αὐτῶν ὁδοί. ^e γρ. Σαρῶνη, ἢ ὁ Σαρῶν, εἰς ἔλη, φησὶν, ἐγένετο, καὶ ἀχρεϊός τις.

quidem sunt, quæ illis eventura innuit. *Manifestam vero fore Galilæam* propter ea, quæ de illa dicta sunt, addit: « Galilæa gentium, populus qui ambulat in tenebris, in umbra mortis, lux magna orta est eis ⁷⁷. » Est et ipse *Chermel manifestus futurus*, de quo ante illud usurparat: « Et erit desertus, tanquam Chermel ⁷⁸: » ut Ecclesiæ frequentia et sublimitas demonstraretur. Sunt enim potentes Dei valde a terra elevati. Pacis igitur nuntios Deus, pro sua in homines benevolentia, ad Israelitas misit; qui amare flentes ad prædicationem amplectendam eos hortarentur: quam cum rejiceret, *Nunc exurgam*, ait, et quæ sequuntur: ut secundum illum et gloriosum adventum suum indicaret, quo divinitatem tum demum eis intueri experiri que licebit, cum glorificabitur. *Sentient vero quam vanum spiritus habuerint robur*, cum eos devorabit ignis. Cæterum in quo *gentes fore combustas*, subjicit, non gentium, sed *populorum* vocabulum cæteri omnes usurparunt, ut eos de quibus sermo est, indicasse videantur: eos, inquam, *qui tanquam spina in agro abjecta*, futuri sunt. Nonnulli porro quod dicit *exurgam*, eo trahunt, ut ad pœnas referri velint, quibus, expugnata et direpta civitate, eorum in se contumeliam ultus est; quo tempore *gloriam* ejus, quem cruci affixerunt, prophetarum quolibet longe superiorem esse patuit. Tanquam igitur ira divina eos invasura cœset, *Nunc exurgam*, inquit, qui ad crucem usque injurias æquo animo pertulit. Est itaque *exaltatus*, postquam, sumpto de illis supplicio, gentes ad fidem vocavit. *Nunc vero cognoscetis*, ait, quod ego vobis eram potentiior.

Et vos ignis ipse depascet, quemadmodum quæ abjecta est **398** *in agro, spina comburi* consuevit. Est enim consumens ignis Deus noster ⁷⁹. Verum enimvero totum hunc locum sic quidam explicant: Cum neque ninis, neque promissionibus persuaderetur populus, tanquam unicum superesset plagarum remedium, ejus commiseratione commotus, preces ad universorum Deum fundit propheta, significans completas esse ab eis iniquitates, pœnasque mereri. Sed tua, inquit, miseratione iis opus est, qui afflicti in te spes suas collocarunt. Da igitur eis salutem, qui propter metum tuum obstupuerunt. Est vero ista dixisse putandus, non tanquam Deum rerum ignarum docere videatur; sed ut exemplum populo, quæ ad salutem faciunt, postulandi proponat. Quæ enim ipsos dicere oportebat, ideo auribus eorum propheta inlclamat, ut ad imitationem excitentur. Patet namque eos, qui ab Assyrio in auxilium vocati sunt, tacite esse perituros, reliquos autem *metu* fugam abrepturos, servatis ope Dei (quem sancte et pie venerantur) Israelitarum spoliis; quibus tamen et ipsi, nisi respiscant, facile privabuntur; cum tanquam *locustæ*, hostes non desint persuperites. *Sanctus Deus, qui habitat in excelsis*. Quibus indicat mentis et animæ elationem bonam. Neque enim *sanctus* hic illo poni

Α νοις. Φανερά δὲ ἔσται ἡ Γαλιλαία διὰ τὰ περὶ αὐτῆς εἰρημένα· κατὰ τὸ, ἡ Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς μέγα ἀνέτειλεν αὐτοῖς. Ἔ Καὶ ὁ Χέρμελ δὲ φανερός ἔσται, περὶ οὗπερ ἔφησε· Ἔ Καὶ ἔσται ἡ ἔρημος ὡς ὁ Χέρμελ. Ἔ Τὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας· δαυὶ καὶ ἐπηρμένον δηλοῖ. Τοῦ γὰρ Θεοῦ οἱ κραταῖοι τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν. Ὁ μὲν οὖν φιλόανθρωπος Θεὸς ἀγγέλου εἰρήνης ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἰσραὴλ πικρῶς αὐτοῦς [κλαίοντας, καὶ] ἰκετεύοντας τὸ κήρυγμα δέξασθαι. Μὴ δεξαμένων δὲ, φησί· *Νῦν ἀναστήσομαι, καὶ τὰ ἐξῆς*. Τὴν δευτέραν αὐτοῦ καὶ ἔνδοξον παρουσίαν ἐπαγγελλόμενος, καθ' ἣν ὄψονται τῆς θεότητος αὐτοῦ λαβόντες τὴν αἰσθησιν ὅτι δοξασθήσεται καὶ ὑψωθήσεται. Οἱ δὲ γνώσκονται ὡς *ματαίαι εἶχον ἰσχυρὸν πνεύματος*, ὅτε περ αὐτοῦς κατέδεται πῦρ. Ἄντι δὲ τοῦ, *ἔσονται ἔθνη κατακαυμένα, λαοὶ πάντες ἐξέδωκαν*· δηλονότι πρὸς οὓς ἦν ὁ λόγος οἱ καὶ ἔσονται ὡς *ἀκανθα ἐν ἀγρῷ ἐρριμμένη*. Τινὲς δὲ τὸ ἀναστήσομαι, φασί, διὰ τὰς δίκας, ἃς ἔτισαν τῆς εἰς αὐτὸν παροινίας, ἀλούσης αὐτοῖς κατὰ κράτος τῆς πόλεως, ὅτε καὶ τὴν τοῦ παθόντος ἔμαθον *δόξαν*, οὐ καθ' ἓνα τυγχάνοντος τῶν προφητῶν. Ὡς μελλούσης οὖν αὐτοῦ τῆς θείας, ὀργῆς καταλιφεσθαι, *νῦν ἀναστήσομαι*, φησὶν, ἀνεξικακῆσας μέχρι τοῦ σταυροῦ. Ὑψώθη τοίνυν, αὐτοῦς μὲν τιμωρησάμενος, καλέσας δὲ τὰ ἔθνη. *Γνώσθε δὲ νῦν*, φησὶν, ὡς ὑπῆρχον ὁμῶν ἰσχυρότερος.

Καὶ πῦρός ἔσθεσθε τροφή, καθάπερ ἀκανθα ἐν ἀγρῷ κατακαυμένη. Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκων ἐστίν. Τινὲς δὲ τὴν πᾶσαν οὕτως ἐξηγήσαντο ῥῆσιν. Ἄπειθούντος τοῦ λαοῦ καὶ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ ταῖς ἐπαγγελίαις, ὡς μηδὲν ὑπόλοιπον ὑπάρχειν πλὴν τοῦ παθεῖν, εἰς συμπάθειαν ὁ προφήτης κατενεχθεὶς, εὐχὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναπέμπετο πρὸς τὸν τῶν ἔλων Θεόν, δηλῶν ὡς τὰ μὲν παρ' αὐτῶν εἰς κακὰ συμπληρωταί, χειρῶσθηται τε τοῦτοίς ἡ δίκη. Χρεία δὲ τῶν σῶν ἡμῖν οἰκτιρῶν τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σὲ καὶ θλιβομένοις. Δὲ οὖν σωτηρίαν τοῖς διὰ τὴν σὸν φέδον ὑπομαίνουσιν ἔκοσασιν. Ἐλέγην δὲ ταῦτα οὐχ ὡς ἀγνοοῦντα διδάσκων Θεόν, ἀλλ' ἕ τύπος· γινώμενος τῷ λαῷ τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτεῖν. Ἄ γὰρ αὐτοῦς λέγειν ἐχρῆν, εἰς ἀκοᾶς αὐτῶν ὁ προφήτης φησὶν, ἵνα μιμήσωνται. Ὅτι γὰρ καὶ οἱ εἰς συμμαχίαν ὑπὸ τοῦ Ἀσσυρίου κληθέντες ἀσφοφῆτι τελευτήσουσι, καὶ οἱ λοιποὶ πρὸς φυγὴν ἀπὸ τοῦ φόδου τραπήσονται, εὐδῆλον τῶν Ἰσραηλιτικῶν σκύλων σωζομένων δυνάμει Θεοῦ, ἧς θεοσεβοῦντες τυγχάνουσι. Μὴ μετανοοῦντες δὲ στερηθῆσονται, περιγινομένων αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν ὡς ἀκρίδων. Ἄ γιος ὁ Θεὸς ὁ κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς. Προκοπήν δηλοῖ διανοίας, καὶ διαγραμμα ψυχῆς ἀγαθόν. Οὐ γὰρ Θεοῦ πρὸς ἀγιασμόν, ἀλλ' ὡς τοῦ εὐχομένου προκόπτοντος, τὸ ἄγιος, λέγεται, ὑψοῦντος Θεόν, ἐφ' οἷς αὐ-

⁷⁷ Isa. ix, 2; Math. iv, 16. ⁷⁸ Isa. xxix, 17. ⁷⁹ Hebr. xi, 29.

τοῦ τὸ δίκαιον κατὰ τῶν ἡμαρτηκῶτων κρίμα κατελήφεν καθόλου τε καὶ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Οὐ γὰρ εἰς ἀπόλειαν τὴν πόλιν, ἀλλ' εἰς ἐπιστροφὴν τῶν ἐνοικούντων ἐπαίδευσεν ὅτε καὶ *δικαιοσύνη* παρ' αὐτοῖς ἀκμάζειν ἔδύνατο, καὶ νόμος ἀνθῆσαι, καὶ ὁ λαὸς ἐκ τούτου καθάπερ ἀγαθὸν ἀρύσασθαι *θησαυροῦν*. Ἄφ' οὗ καὶ εἰς *σοφίαν*, καὶ *ἐπιστήμην* προέκοπτον, ἢ γενεῶν *εὐσέβειαν* πρὸς Θεὸν καὶ *θησαυροῦς δικαιοσύνης*. Οὕτω δὲ διακειμένων, ὁρμὴν ἐχθρῶν ὑμῶν οὐ κρατήσασκε *φόβος*, ἀλλ' ἐκείνων ὁ ἐξ ὑμῶν, καὶ πρὸς *εἰρήμην* πρεσβεύονται ἔμοῦ κατ' αὐτῶν ὀρίζοντος ἐρήμωσιν, καὶ τὴν καθ' ὑμῶν διαταγὴν καταπαύοντος.

Οὐ γὰρ αὐτῶν ἐπῆλθον ὑμῖν, ἐμοῦ δὲ καθάπερ τινὰ *διαθήκην* αὐτοῖς διατάξαντος. Ἄλλ' ἔχων με σύμμαχον καταφρονήσασκε αὐτῶν. Εἰτά φησιν, Ἐπένηθησεν ἡ γῆ, τοὺς τόπους ἀντὶ τῶν οἰκητόρων, καὶ ἀντὶ λογικῶν ἀναίσιθτα πρὸς αἰσχύνην ἐκείνων παρελήφεν, οὗς ἔδει τὴν *λίαν* θρηνησαι πληγῆν. Ὁ δὲ τοὺς τόπους παρήγαγε μονονυχὶ συστανάζοντας καὶ συνωδίνοντας, κατὰ τὸν λόγον τὸν ἀποστολικὸν, ἐφ' οἷς ἡ Θεοῦ δύναμις ἐμφανῆς διὰ τῆς ἐνεργείας γενήσεται. *Αἰσχυρῆσονται* γὰρ ἐκ μεταβολῆς οἱ πεποιθότες ἐπ' Αἰγυπτίους, ὅτι καταλιπόντες τὸν Θεὸν τὴν οὕτω τοὺς ἐναντίους τροποῦμενον, πρὸς Αἰγυπτίους ἐπρεσβεύοντο, Θεοῦ καταστρώσαντος ῥεῖ χιλιάδας, ὧν νεκρὰ τὰ σώματα *πυρὶ παραδέδοται*. Οὗτοι δὲ καθάπερ *πυρὶ δαμαζόμενοι* τὴν ἐφ' οἷς ἐπραττον ὁμο-

λογήσουσιν ἀνοίαν.

ιγ'-ιθ'. Ἀκούονται οἱ πόρρωθεν ἃ ἐποίησα, καὶ γνώσονται οἱ ἐγγίζοντες τὴν ἰσχύρ μου. Ἀπέστησαν οἱ ἐν Σιών ἀνομοί. Λήψεται τρόμος τοὺς ἀσεβεῖς. Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται; τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον; κ. τ. λ.

Θεοῦ μὲν ἐγγύς Ἰσραὴλ, ὅσον ἦκε εἰς τὸ νόμῳ παιδαγωγηθῆναι καὶ τέρασιν. Πόρρω δὲ τὰ ἔθνη, τῇ κτίσει λατρεύσαντα. Καὶ ὁμως τὰ μὲν ἤκουσαν· οἱ δὲ οὐκ ἠέσχοντο. Πλὴν ἀκούονται, φησὶν, καὶ οἱ ἐγγίζοντες. Οὐδὲ γὰρ εἰς ἅπαν ἀπόλωλεν Ἰσραὴλ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ γέγονεν ἡ τῶν πιστῶν ἀπορχή. Τινὲς δὲ περὶ τῶν ἐθνῶν καὶ τὸ δεύτερον ἐξέλαβον. Πῶς γὰρ ἀκούονται οἱ πόρρωθεν; ἐγγύς δηλονότι γινόμενοι. Καὶ *μυθάνοντες αὐτοῦ τὴν ἰσχύρ*, ἣν ὑπερ Ἰσραὴλ θαυματουργῶν ἐπεδείξατο, οἱ καὶ πῶς οἱ ἐν Σιών ἀπέστησαν γνώσονται. Κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν ἐξηγήσιν, διαιρεῖ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ. Ὡν οἱ μὲν ἤκουσαν, οἱ δὲ ἀπόσαντο τυγχάνοντες ἀνομοί, οὗς καὶ *λήψεται* τρόμος. Ἡ γὰρ τῶν ἐπενεχθέντων πείρα κακῶν εἰς φόβον ἀρκεῖ, καὶ πρὸς τι ἰ γνῶναι τὸν ὑπ' αὐτῶν ὀριζόμενον. Πρὸς οὗς καὶ φησι, *Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται*; περὶ οὗ ἔλεγεν,

⁶⁰ Rom. viii, 26. ⁶¹ IV Reg. xix, 35; Isa. xxxvii, 33.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γη πρὸς τό.

A tur, quod ad Dei sanctimoniam quidquam adjectur : sed ut orantis profectus indicetur eum *exaltantis*, cujus justum iudicium non solum in sceleratos omnes, sed in Jerusalem appareat ; qui illam non ad interitum, sed ad incolarum conversionem, affligi voluerit : quo tempore *justitia* apud eos, ipsaque lex vigeat, ex qua populus ingentem veluti *thesaurum* aliquem depromere poterat ; unde et ad *sapientiam et disciplinam* proficerent, quæ *pietatem* in Deum, et *justitiæ thesauros* solet procreare. Sed cum ita se res habeant, hostium impetum non *timor* ille, quo ipsos metuitis, sed quo vos illi metuunt superabit ; et *pacem* per legatos a vobis me procurante postulabunt, qui de illis evertendis, deque eorum vobis tollendo iugo statuerim.

B **399** Neque enim sua sponte ipsi, sed me auctore vos adorti sunt ; qui id cum illis, veluti *sedere* quodam, sanxerim. Verum si me auxiliatorem habueritis, eosdem facillime contempseritis. Deinde *luxit terra*, ait, ut, loci nomine, ejus incolas, et pro rationis participibus, quæ sensu carent, ad pudorem illis excitandum, assumeret ; quos suam alioquin lugere calamitatem decebat. Loca deinde tanquam congemiscere, et condolere, Apostoli rationem secutus ⁶⁰, fecit, in quibus Dei virtus reipsa palam futura sit. *Erubescant* enim ipsa rerum conversione, qui in *Ægyptiis* spes suas ita collocarunt, ut qui Deo rejecto, a quo hostes tam facile superantur, ab illis per legatos opem petiverint : cum Deum ⁶¹ *CLXXV* millia hostium stravisse constet ; quorum cadavera *igne combusta sunt*. At hi non aliter quam igne domiti, suam ex his, quæ gesserunt, amentiam confitebuntur.

VERS. 13-19. *Audient qui longe sunt, quæ ego feci, et scient, qui appropinquant, fortitudinem meam. Recesserunt qui erant in Sion iniqui. Apprehendet tremor impios. Quis annuntiabit vobis ignem urere? Quis annuntiabit vobis locum æternum? etc.*

400 Deo quidem *appropinquavit* Israel, si miracula, et legem, cujus ei pædagogio opus fuit, aspexeris. Ab eo autem gentes ipsæ, quæ creaturæ serviebant, *longe recesserunt*. *Audierunt* tamen et istæ, quod illi facere recusarunt. At eos *audient* et illi etiam, inquit, qui *appropinquant*. Neque enim *universus perit* Israel, ex quo *fideliū primitiæ* constat proditiæ. Nonnulli tamen etiam secundum ad gentes retulerunt. Nam qui *audient, qui longe sunt? appropinquantes* scilicet, *ejusque fortitudinem agnoscentes*, quam Israelis nomine patrandis miraculis ostendit : qui etiam, quo pacto recesserunt, *qui erant in Sion agnoscent*. Quod si aliam requiris explicationem, facta Israelis distributione, alios quidem *audisse*, alios autem, iniquos scilicet, quos *timor apprehendet*, avertisse se significat. Sufficit enim immissarum calamitatum sensus, ad eum, in

quem contumeliose egerunt, agnoscendum. Ad hos rursus et ista diriguntur : *Quis renuntiabit vobis ignem urere?* Ille, inquam, de quo superius, ignis vos comburet, audivimus? Deinde *locum æternum* eum intelligit, qui Satanæ et angelis ejus præparatus est ⁸¹. Si enim vera sunt Salvatoris verba : « Qui credit in Filium, vitam habet æternam : qui autem non credit, vitam non videbit ; sed ira Domini manet super eum ⁸². » De his sic et alieni propheta : « Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur ⁸³. » Quis novit igitur, et ante nobis testatus est *æternum locum*, præter eum quemlibet, quem statim describens, prophetarum enim de *judicio* publice docuerunt, ut a futuris

Qui talis est, *longe ab igne* remotus, *excelsam inhabitabit speluncam petrae solida*. Pro quibus Symmachus, *ipse in excelsis requiescet. Tanquam circuitus petrarum altitudo ejus* : quibus vitæ philosophicæ, id est, quæ in contemplatione versatur, certitudinem sublimitatemque indicat ; quam qui secretatur, *pane et aqua cum fide* conjunctis vitæ hujus spatium exigens, finem tandem hujusmodi exercitationis, *regis visionem* consequetur, de qua ipse loqui propheta aggressus est in hunc modum : « Ecce rex justus regnabit, et principes cum judicio impera- bunt ⁸⁴. » Est vero consentaneum, aiunt, Christum his verbis innui ; in quo, tanquam spelunca aliqua, aut ovium stabulum, Ecclesia ipsa firma et stabilis intelligitur, juxta illud : « Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam ⁸⁵. » Cujus incolis, *panis* vitæ Christus a Patre, et *aqua* fidelis divini baptismatis, unde summentibus omnis manat securitas, nunquam non suppeditantur. *Regem* deinde illi *intuebuntur* Dominum, qui etiam *terram* mansuetorum nondum adepti, ipsam mentis oculis in hac mortali vita Deum pie et sancte reveriti, *procul intuebuntur*. Sunt qui *procul* ad impios referant, dein *terram* quidem promissionis visuros, sed ea non potituros putant ; quippe qui *ardentem ignem sortiti*, suæ ipsi condemnationis metu, *procul* a terra rejecti torquebuntur. Eisdem porro quod malis doctoribus crediderint, ita exprobrat ; *Ubi sunt, qui litteram legis tantum noverunt?* quos ita insectatur Salvator : « Vae vobis, Scribæ et Pharisei ⁸⁷ ! » Ubinam illi, inquit, *judicii die* parebunt, qui assentando pessime discipulis consuluerunt? Ita vero reddidit Symmachus : *Qui numerat emittit, populum impudentem. Non videbit populum gravem labiis, ut non audiat idioma lingue ; 402 impudentes* appellans, quos doctrinis suis paverint, *qui populum gravem labiis non vident, imo ne audient quidem, idioma illius lingue ignari*, de qua locutus superius dicebat : Et lingue balbutientes statim discent loqui pacem. Si enim *altiloquum* novissent, *populus contemptus non audivissent*.

δὲ: Πῦρ κατέδαται ὑμᾶς. Τόπον δὲ φησι τὸν αἰώνιον, τὸν ἡτοιμασμένον τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Ὁ δὲ ἀπισθῶν τῷ Υἱῷ, οὐκ ὀφείταί τῃν ζωὴν ἄλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν. » Περὶ ὧν ἀλλαχοῦ φησιν ὁ προφήτης : « Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτῆσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται. » Τίς οὖν ὁ εἰδὼς καὶ προμαρτυρόμενος ὑμῖν τὸν αἰώνιον τόπον; ἢ πᾶς, ὃν εὐθὺς ὑπογράφει, τὸν τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων σημάτων χορὸν; αὐτοὶ γὰρ ἐκῆρυξαν περὶ κρίσεως, ὡς ἂν τὴν μέλλουσαν φυλαξόμεθα δίκην.

et 401 Apostolorum chorum demonstrat? Ipsi penitus deinceps caveremus.

Ὁ δὲ τοιοῦτος πόρρω γεγωνῶς τοῦ πυρός, ἐν ὑψηλῷ κατοικήσει σπηλαιῷ καὶ ἐπὶ πέτρας ἰσχυρᾶς. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, αὐτὸς ἐν ὑψηλοῖς κατασκηνώσει. Ὡς περιοχαὶ πετρῶν τὸ ὕψος αὐτοῦ. Τοῦ φιλοσόφου δὲ βίου τὸ ἀσφαλὲς τε καὶ τὸ ὕψος δηλοῖ, ὃν τις μετῶν ἄρτω καὶ ὕδατι μετὰ πίστεως τὴν παρούσαν διανύσας ζωὴν, τέλος ἔξει τῆς τριαύτης ἀσκήσεως τοῦ βιωτικῆς τὴν θέαν. Περὶ οὗ προεφήτευσεν, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ, « Ἰδοὺ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. » Εἰκόξ δὲ φασί, καὶ Χριστὸν οὕτως εἰρησθαι, ἐν ᾧ, καθάπερ τι σπήλαιον ἢ προβάτων σηκός ἢ Ἐκκλησία νοεῖται τὸ πάγιον ἔχουσα, κατὰ τὸ : « Καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, ἢ ἢν τοῖς οἰκοῦσιν ἄρτος δίδεται ζωῆς ὁ Χριστὸς παρὰ τοῦ Πατρός, καὶ πιστὸν ὕδωρ τὸ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, ἐξ ὧν ἡ πᾶσα τοῖς λαβοῦσιν ἀσφάλεια. Καὶ τὸν βασιλέα κατόψονται Κύριον, οἱ καὶ μήπω λαβόντες τῶν πραγμῶν τὴν γῆν, πῆρρωθεν αὐτὴν ἄματι διανοίας ἐκ τοῦ παρόντος ὄψονται βίου, τοῦ Θεοῦ τὸν φόβον διὰ μελέτης ποιούμενοι. Τινὲς δὲ περὶ τῶν ἀνόμων ἐξέλαβον τὸ πόρρωθεν, αὐτοὺς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἰδεῖν οὐκ ἐν αὐτῇ γενησομένους, τὸ δὲ καίμενον ἔχοντας πῦρ, οἱ καὶ τῆς ἐαυτῶν κατακρίσεως ἐν φόβῳ γενήσονται μακρὰν ἀποβήσονται ἐκείνης τῆς γῆς. Οὐς ὀνειδίζων, ὅτι κακοὶς διδασκαλοῖς ἐπέθετοντο, φησὶ· Ποῦ οἱ τὸ γράμμα μόνον εἰδότες τοῦ νόμου; Πρὸς οὗς ἔφασκεν ὁ Σωτῆρ· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί ! » Ποῦ γὰρ οὗτοι φανήσονται, φησὶν, ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἀντὶ συμβουλῆς ἀγαθῆς τοῖς μαθηταῖς κολακεύσαντες; Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Ὁ ἀριθμῶν τοὺς ἐτετραμμένους, τὸν λαὸν τὸν ἀναιδῆ. Οὐκ ὄψει λαὸν βαρὺν χελλεσιν, ὥστε μὴ ἀκούειν διὰ λέκτρον γλώσσης. Ἀναιδεῖς κελῶν τοὺς ταῖς αὐτῶν διδασκαλίαις ἐκτεθραμμένους, οἱ οὐκ ὄψονται τὸν βαρὺν λαὸν τοῖς χελλεσιν, ἀλλ' οὐδὲ ἀκούσουσιν, ἀσύρτοι ὄντες διὰ λέκτρον γλώττης, περὶ ἧς ἔφασκε· Καὶ αἱ γλώσσαι αἱ ψελλίζουσαι ταχὺ μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. Εἰ γὰρ εἶδον τὸν βαθύφωνον, οὐκ ἂν ἤκουσαν λαὸς περναλισμένους.

⁸¹ Matth. xxv, 11. ⁸² Joan. vi, 56. ⁸³ Isa. lxxvi, 24. ⁸⁴ Isa. xxxii, 4. ⁸⁵ Matth. xvi, 18. ⁸⁷ Matth. xxiii, 15.

Τινές δὲ συστρεφόμενους φασίν, ἐπειδὴ γινώμη τῶν διδασκάλων ἐπὶ Χριστὸν *συνεστράφησαν* καταβῶντες πρὸς Πιλάτον καὶ τὸν Βαραββᾶν τοῦ προτιμήσαντες μηδεμιᾶς ἀγαθῆς ἀκούσαντες συμβουλῆς, μὴδὲ μαθόντες παρ' αὐτῶν ὡς αὐτός ἐστιν ὁ βαθύφωνος. Διὰ παραβολῶν γὰρ ἐλάλει κατὰ τὸ « Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου. » Ἀσύνητοι δὲ ὄντες τὸν τῶν διδασκάλων οὐ διεκρίνον φθόνον. Οὐ γὰρ ἄρ *ἤκουσαν πεφασυλισμένοι*. Τὸ δὲ βῆτον ἅλων οὕτω τινὲς ἐξηγγήσαντο. Ὡς τῆν μέλλουσαν Ἀσσυρίους πληγῆν οὐχ οἱ πλιθίον μόνον αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ πόρρω μαθήσονται, καὶ οἱ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀσεβεῖς αἰσχυνοθήσονται. Φεύγον δὲ, φασίν, ὁ προφήτης τὰ ἔργα τὰ πονηρὰ τῶν ἀπειθῶν Ἰουδαίων εἶπεν, ὕλην ὄντα πυρός, ἕτερον ζητεῖ τὸν ἐρούντα δικαίως πολιτευόμενον, ὡς ἂν εἴποι πρὸς αὐτούς, ὡς ὀργὴν ἑαυτοῖς ὀησαυρίζουσι. Τὸ δὲ βαρύνων τὰ ὦτα, ἵνα μὴ ἀκούσῃ κρίσιν αἰματος, τοῦτ' ἐστὶ πρὸς φθόνον μὴ συνεργῶν. Ὁ γὰρ ἔχων τὰ εἰρημένα φησὶν, στάσις ἔξει βεβαίαν τῶν θείων ἀγαθῶν ἀπολαύων. Τοῦς δὲ φωτισθέντους ὑπὸ τοῦ λόγου, καὶ τὸν βασιλέα τῆς δόξης βλέπειν ἀκόλουθον ἀπαλλαγέντας μὲν τῆς κοσμικῆς προσπάθειας, ἀγαθοῖς δὲ τοῖς ἐλπιθεῖσιν ἐναταρξίζοντα. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ τῆν γῆν ἰδεῖν πόρρωθεν, τοῖς γηϊνοῖς μηδαμῶς πλησιάζοντα. Μηνύει δὲ καὶ καθ' ἱστορίαν τὸν ἄρξαντα μετὰ ταῦτα τῆς Ἱερουσαλήμ Ἐζεκιάν, ὃς ἀναθεὶς ἑαυτὸν τῷ Θεῷ γέγονεν εὐκλεῆς, ἐφ' οὗ σημεῖα γέγονεν οἰκουμηνικὰ, ἀναποδισμὸς ἡλίου καὶ τῆς ἡμέρας προσθήκη. Ἄ ἰδόντες φοβηθήσαθε τὸν Θεὸν μεταγρόντας ἐφ' οἷς ἐπέισθητε τοῖς συμβουλευέσασι περὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς βοηθείας *τραμματεύσι* καὶ τοῖς ἐγγαστριμύθοις, οὐς καλεῖ *βαθυφώνους*, ὡς ἄσημα φεγγερομένοι. Οὗτοι γὰρ πάντες καταϊότητός εἰσι λαός, καὶ πεφασυλισμένοι, πρὸς κατανόησιν τῶν δεόντων οὐκ ἄγοντες τὸν ἀκρατήν.

Ἰδοὺ Σιών ἡ πόλις, τὸ σωτήριον ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ σου θύονται, Ἱερουσαλήμ πόλις πλουσία, σκηναὶ αἱ οὐ μὴ σεισθῶσι, οὐδὲ μὴ κινηθῶσι οἱ πάσσαλοι τῆς σκητῆς αὐτῆς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, οὐδὲ τὰ σχοιτῖα αὐτῆς οὐ μὴ διαφθρήσωσι, ὅτι τὸ δρομὸν Κυρίου μέγα ὑμῖν, τόπος ὑμῖν ἐστὶν, ποταμὸν καὶ διώρυγας πλατείς, καὶ εὐρύχωροι, κ. τ. λ.

Ἄντι τοῦ, Ἰδοὺ Σιών ἡ πόλις, ὃ μὲν Ἀκύλας φησὶν Ὅρα ματίσθητε, Σιών πόλις ἑορτῶν. Σύμμαχος δὲ καὶ Θεοδοτίων, Ἰδε Σιών τὴν πόλιν τῶν ἁγίων ἡμῶν, καὶ πάλιν ἐξῆς, οἱ ὀφθαλμοὶ σου θύονται Ἱερουσαλήμ, ὡς μέλλουσαν ἰδεῖν τὸ σωτήριον ἡμῶν, τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν, ἕτερον τε πόλιν τὴν τῶν ἑορτῶν τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἄγαν πλουσίαν. Τῆς μὲν οὖν παλαιᾶς Ἱερουσαλήμ πεπτώασαν αἱ σκηναὶ διαφόροις ἀλύσεως πολιορκείας. Ἡ δὲ καινὴ πόλις, ὡς ἐπὶ πέτρας, ἐπέτωτα, καὶ τοῖς

Nunnulli pro collectos, ideo coeantes dicunt, quot de magistrorum sententia adversus Christum conjurati magna et elata voce apud Pilatum Barabam tenere et inconsulte eidem prætulerunt, quem *altiloquum* esse ignorare non delibent; loquebatur enim per parabolas, juxta illud: « Aperiam in parabolis os meum ». Sed cum *insipientes* essent, ad magistrorum invidiam non advertabant. Non enim *contemptos* vocari se audirent. Sunt autem nonnulli qui totum hunc locum ita exponant, ut instantium Assyriorum plagam non suis modo vicinis, sed iis etiam, qui *longe* absunt, notam fore, eamque vel *iniquos*, qui Jerusalem incolunt, non sine rubore intuituros esse velint. Deinde quoniam mala infidelium Judæorum opera recensere propheta *refugeret, quæ igne digna* tantum videbantur; alium *vix* inculpatae querere, qui eos iram sibi cumulate moneat. At quod *obturans aures, ne audiat iudicium sanguinis* dixit, in ipsum, ut a credis communionem avocaret, addidisse. Qui enim, inquit, habet quæ dicta sunt, sedem immotam et firmam possidet, qui divinis bonis fruatur. Eos deinde, qui per Verbum illuminati essent, ideo etiam *Regem glorie* videre, quod, mundanis perturbationibus liberati, in sperata bona intuerentur, fuerat consentaneum. Hoc enim ipsum indicat, quod *terram procul* videre dixit, cum ad terrena animum non adjicimus. Inuit vero, si ad historiam te convertas, et Ezechiam ipsum, qui postea Hierosolymorum rex factus, Deoque se totum consecrans, clarus et illustris evasit, quo regnante orbi universo sol ipse non sine **403** portento regredi, diesque ampliori visus est. Quæ cum ipsi *videritis*, ait, non sine Dei metu *scribarum* vos et ventriloquorum quos hic *altiloquos*, id est ignota et incerta loquentes appellat, in auxilio ab Ægyptiis petendo consilium secutos esse poenitebit. Sunt enim omnes hi vanitatis *populus, et abjecti*; qui auditorem ad eorum motitiam, quæ derent, nunquam delineant.

Ecce Sion civitas, salutare nostrum oculi tui videbant, Jerusalem civitas dives, tabernacula quæ non movebuntur, neque commovebuntur *pacilli tabernaculi* ejus in sempiternum, neque *funiculi* ejus dirumpentur, quoniam nomen Domini magnum vobis, locus vobis erit, *flumina et rivi* lati et spatiosi, etc.

Verba ista: *Ecce Sion civitas*, sic interpretatus est Aquilas: *Intuere, quare, Sion civitas solemnitatum*. Symmachus autem, **404** et Theodotio: *Vide Sion civitatem sanctorum nostrorum*. Et rursus quæ sequuntur: *Oculi tui videbunt Jerusalem, tanquam ipsa salutare nostrum*, id est Christum, aliamque *civitatem solemnitatum*, id est Ecclesiam valde *dixitem* intuitura sit. Veteris igitur *Jerusalem*, quæ toties olim expugnata sit, *tabernacula* ceciderunt. At *nova civitas*, quia super petraui stat, *ipsis*

63 Psal. LXXVII, 2. 64 IV Reg. XV, 11; Isa. XXXVIII, 8.

persecutionum temporibus immobilis permanet. A « Neque enim portæ inferi, inquit, adversus eam prævalebunt⁹⁰. » quæ nullo imbrium impetu, nullo fluviorum, nullo ventorum denique, cum super petram fundata sit⁹¹, ceciderit. Est vero hujus rei ratio, quod *nomen Domini locus* in nova civitate futurus sit; et quod ejusmodi in loco immobilis ipsa permanens. Quod si Symmachi spectetur interpretatio: *Ibi*, ait, *potens nobis Dominus. Locus fluviorum rivi lausissimi, quo non ibit remigis navigium, neque præceptum potentis pertransibit eum.* At ubi, quo non ibit, dixit, ita ipse Aquilas: *Non ibit in ea navis remigii, et triremis magna non transgreditur ipsam.* Quibus nominatæ civitatis *Dominum fore locum fluviorum* indicant, ut merito usurpetur: « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei⁹²; » et illud: « Flumen Dei repletum est aquis⁹³. » *Fluvii* autem, inquit, adeo sunt in tuto, ut hostibus in eos ascensus non pateat; quippe qui parvisque et grandioribus navigiis muniti sint, quibus muri loco civitas circumdatur, quæ *judicem et ducem* habet Salvatorem et *Dominum*; cujus in pretus, tanquam qui fluvius primus sit, et ultimus *civitatem Dei* lætificat. Quamquam tamen et multorum *fluviorum* nomine angeli intelligantur, qui semper Patris faciem in cælo intuentes⁹⁴, Ecclesiam custodiunt. Inde postea veteris civitatis calamitates subindicat. Hujus enim, tanquam navis *malus, diruptis funibus* quibus retinebatur⁴⁰⁵, tempestate dejectus est, quod ita reddit Symmachus: *Abrupti funiculæ ejus, ita ut non retineant. Sic malus eorum, ut non expendat velum. Tunc dimisit usque ad spolia multa:* quibus verbis tanquam navali prælio demersam navim, et ab hostibus direptam oculis subjicit. Eos enim, ad sacram usque supellectilem *in prædam tradidit Dominus* hominibus impiis et anima claudicantibus; qui, *tradente Domino, non laborarunt, et, a peccatis liberi, Hierosolymis* ipsis divino judicio potiti sunt.

Alii autem hunc in modum explicarunt. Inter habitum a Deo de litterariis insipientibus sermonem, sanctorum rursus persona inducitur, qui eam sibi mutuo, sive quæ in terris, sive quæ in cælis habetur, Ecclesiam ostendant, in quam incolæ illa deducit, quæ *salutare in terra*, id est Christum, possidet, quibus in hunc modum prophetæ respondet oratio: *Oculi tui videbunt Jerusalem*, tanquam ex *tabernaculi* similitudine, quo in solitudine usa est, quæ ad eam spectant, exponat. Est vero credentibus, in civitate securitatis causa, *quod magnum nomen Domini vobis* dixit; ut ab his, qui Christo non crediderunt, distingueret. Deinde etiam, quod *locus* erit vobis ipsa, quæ semper est, *civitas*: in qua *latos fluvios et rivos*, id est evangelistas et apostolos, Ecclesiarumque præfectos suo quemque

των διωγμῶν ἀσειστος ἐπιμένει καιροῖς. « Πύλαι γὰρ ἁδοῦ, φησὶν, οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, » ὑπὸ τε θμβρων καὶ ποταμῶν καὶ πνευμάτων οὐ πέπτωκε. Τεθεμελίωται γὰρ ἐπὶ πέτρῳ. Τὸ δὲ αἰτιον, ὅτι τὸ δρομα Κυρίου τόπος ἔσται: τῇ καινῇ πόλει, καὶ ὡς ἐν τόπῳ τοιοῦτῳ καθέστηκεν ἄπτωτος. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, ἐκεῖ κραταιὸς ἡμῖν Κύριος. Τόπος ποταμῶν διώρυγες εὐρύχωροι, ὅπου μὴ πορευθῆ ἢ πλοῖον κωπηλάτων, οὐδὲ ἐντολὴ κραταιοῦ διαπεράσει αὐτόν. Τὸ δὲ ὅπου μὴ πορευθῆ, Ἀκύλας φησὶν: Οὐ μὴ πορευθῆ ἐν αὐτῇ γαῦς κώπης, καὶ τριήρης ὑπερμεγέθης οὐ διαθήσεται αὐτό. Δι' ὧν δηλοῦσι τῆς εἰρημένης πόλεως τὸν Κύριον ἔσσεσθαι τόπον ποταμῶν, ὥστε λέγειν: « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Καί, « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων. » Οἱ δὲ ποταμοί, φησὶν, οὕτως ἐν ἀσφαλείᾳ τυγχάνουσιν, ὡς εἶναι τοῖς ἐχθροῖς ἀνεπίβατοι, μικροῖς τε καὶ μείζοσι πλοίοις ἐπερχομένοις ἀντὶ τείχους κυκλοῦντες τὴν πόλιν, ἐπεὶ κριτὴν καὶ ἡγούμενον αὐτὸν ἔχει τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον, οὗ τὰ ὄρηματα πρώτου καὶ τελείου τυγχάνοντος ποταμοῦ, εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, ἀγγέλων ὄντων τῶν πολλῶν ποταμῶν τῶν διὰ παντὸς βλεπόντων τὴ πρόσωπον τοῦ Πατέρος τοῦ ἐν οὐρανοῖς, οἱ φρουροῦσι τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐντεῦθεν λοιπὸν τῆς παλαιᾶς ὑποφαίνει πόλεως τὰ παθήματα. Ταῦτης γὰρ ὡς νηὸς ἐν χειμῶνι πέπτωκεν ὁ ἱστός τῶν αὐτῶν κρατούντων διαβληγόντων σχοινίων. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησὶν, Ἐξέρριξεν τὰ σχοινία σου, ὥστε μὴ κρατεῖν. Οὕτως ὁ ἱστός αὐτῶν, ὥστε μὴ ἀπλωσάιν ἱστίον. Τότε διένειμεν ἕως σκύλων πολλῶν ὑπογράφων ὡς ἐν ναυμαχίᾳ νῦν κατέδυσαν⁹⁵, καὶ πρὸς τῶν πολεμίων ἀρπαζομένην. Καὶ μέχρι γὰρ τῶν ἱερῶν σκευῶν εἰς διαρπαγὴν παρέδωκε Κύριος ἀπεθέειν ἀνδράσι καὶ τὰς τῆς ψυχῆς χαλεύουσι βάσεις, οἱ Θεοῦ παραδιδόντος οὐκ ἐκοπίασαν, καὶ γερόνυσιν ἀμαρτίας ἐλεύθεροι, Θεοῦ κρίσει τὴν Ἱερουσαλήμ χειρωσάμενοι.

Τινὲς δὲ οὕτως ἐρμήνευσαν· Μεταξὺ τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν ἀσυνέτων γραμματικῶν προσφωνήσαντος, τὸ τῶν ἀγίων αὐθὺς εἰσάγεται πρόσωπον, δεικνύντων ὡσπερ ἀλλήλοις ἢ τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν, ἢ τὴν ἐν οὐρανοῖς, εἰς ἣν ἀνάγει τοὺς ἐνοικοῦντας ἢ ἐπὶ γῆς σωτήριον ἔχουσα τὸν Χριστόν, οὗς ἀμειθόμενός φησὶν ὁ λόγος. Οἱ ὀφθαλμοί σου ὄψονται Ἱερουσαλήμ, τὰς περὶ αὐτῆς λέγων ἐξ ὁμοιότητος τῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ σκηρῆς· τοῦ δὲ τῆς πόλεως ἀσφαλοῦς ἐν αἰτίᾳ νησὶ τοῖς πιστεύουσιν, ὅτι τὸ δρομα Κυρίου μέγα ὕμνις, ἀντιδιαστέλλων τοῖς τῷ Χριστῷ μὴ πιστεύουσιν. Καὶ ὡς ἔσται τόπος ὑμῖν, ἢ αἰεὶ μὲν οὖσα πόλις, ἐν ἣ ποταμοὺς εὐρύχωρους φησὶ καὶ διώρυχας εὐαγγελιστὰς τε καὶ ἀποστόλους δηλῶν, καὶ τοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ καιρὸν ἡγουμένους, τὴν τοῦ Θεοῦ ποίμνην τοῖς θεοῖς ἀρθόντας νόμασιν

⁹⁰ Mat. h. xvi, 18.⁹¹ Matth. vii, 24.⁹² Psal. xliv, 5.⁹³ Psal. lxxiv, 10.⁹⁴ Matth. xviii, 10.

VARLE LECTIONES.

⁹⁵ γρ. ναῦν καταδύσαν.

ἐξ ἐνός, ὃς καὶ διὰ φωνῆς προφήτου φησὶν· « Ἰδοὺ ἄγω ἐκκλίνω ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων ὄξυν ἐθνῶν. » Τῇ δὲ τῶν ποταμῶν ἐπιμένον μεταφορᾷ, καὶ ὡς περὶ πλοῦτον ἢ λόγον ποιούμενος, τὸ τῶν πιστῶν εἰσάγει πρόσωπον μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν τοῦ διαβόλου καταπειρόμενον, ἀπαγορευθῆναι τὸ αὐτῷ μὴ δι' αὐτῶν διαβαίνειν, καθάπερ καὶ πρότερον. Οὐ γὰρ εἶ σοι τυγχάνομεν βράσιμοι. Οὐδὲ δυνήσῃ καθάπερ τι πλοῖον διὰ τούτων ἐλάσαι τῶν ποταμῶν. Τὸ δὲ αἰτιῶν φασιν, « Ὁ γὰρ θεὸς μου μέγας ἐστὶ. Καὶ τούτου χάριν οὐ διελεύσεται δι' ἐμοῦ. Ἀπέφυγον γὰρ αὐτοῦ τὴν κρίσιν καὶ τὴν ζυγὸν, ὑπὸ θεοῦ γεγονώς. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἄλλοις παρῶν προφήτης φησὶν· « Ἔσται ἐκεῖ ὄδὸς καθαρὰ, καὶ ὄδὸς ἀγία κληθήσεται. Καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ ὄδὸς ἀκάθαρτος. Οὐδὲ ἔσται λέων, οὐδὲ τῶν θηρίων τῶν ποτηρίων οὐδὲν οὐ μὴ ἀναβῆ ἔκει. Ἀλλὰ πορεύσονται ἐν αὐτῇ λευκωμένοι διὰ τὸν Κύριον. » Ἐπὶ τούτοις, τὸν λόγον πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μεταστρέφει συναγωγὴν, τῇ τῆς νεῶς ἐπιμένειν μεταφορᾷ. Ὡς γὰρ ἀνέμου προσβαλόντος σφοδρότερον, τὰ μὲν ἱστία κατατρεφῶν οὐκ ἰσχύουσιν, ὁ δὲ ἱστὸς ὑπὸ τούτων κλινόμενος τὴν ναυαγίαν ἐργάζεται· οὕτω, φησὶ, πείσῃ τὰ παραπλήσια. Ἄλλ' οὐδὲ τροπαίου σημεῖον ἢ πόλις ἐπαρεῖ νικῶσα· παραδοθήσεται δὲ μᾶλλον εἰς προνομήν, μὴ δυναμένη κατὰ τὴν καινὴν πόλιν τὰς τοῦ Σατανᾶ διαφυγεῖν προσβολάς. εἰθ' ὡς ἐν θαλάττῃ, εἰθ' ὡς ἐν πολέμῳ προσβάλλοντος, καίπερ ἔχουσα τὸν νόμον ὀρθοποδεῖν ἀναγκάζοντα. Οἱ δὲ τὸ πρὶν τῇ

ειδωλολατρεία χωλεύοντες ἐθνικοὶ ποιήσονται προνομήν, κερδαίνοντες τὰ παρὰ θεοῦ, δι' ὧν νικῶσι τὸν Σατανᾶν, τὸ πρὶν ἀποθέμενοι φορτίον, καὶ τὸν κόπον τὸν ἐξ αὐτοῦ, τῆς τῶν ἀμαρτιῶν τυχόντες ἀφέσεως διὰ τῆς ἐν πίστει χάριτος, ἣν Ἰσραὴλ οὐκ ἐδέξατο· ὃς καὶ λέγοι ἂν εἰκότως, Αἱ ἀμαρτίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου. Ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Οἷς καὶ ὁ νόμος ὑπῆρχε βαρύτατος. Ὁ δὲ νέος λαὸς ἀκούει δικαίως, Μακάριοι ὧν ἀπέθισαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι. Οὕτω δὲ πάλιν ἄλλοι τινὲς ἐξηγήσαντο. Ὁ προφήτης ὑποδείκνυσαι τὴν Ἰερουσαλήμ, τὰ τὴν αὐτῇ παρὰ θεοῦ δοθέντα ὑπομιμνήσκει συνθήματα.

Νόμον γὰρ δοὺς καὶ ναὸν ἄγιά τε ἀγίων, ὥσπερ τινὰ σκητὴν ἐπέτατο, τοῖς τῆς κηδεμονίας συνέχων σχολίοις, χορηγῆσας πάντα πλουσίως. Καὶ οὐκ ἦν στενοχωρηθῆναι, ὅσον ἔκειν εἰς τὸν θεόν, ἐπανθούοντος αὐτοῖς τοῦ ὄνοματος αὐτοῦ, ἀφ' οὗπερ, ὡς ἀπὸ τῶν ποταμῶν καὶ διωρύχων ἤρρεσε τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀφθονίαν. Τοσοῦτος γὰρ ἐστὶν ὁ θεός, ὡς πάντα πληροῦν, οὐ πρὸς εὐρεσίαν οὐκ ἂν δεηθείης οὐχ ὁδοῦ μακροτέρας, οὐ ναυτιλίας πολλῆς. Πανταχοῦ γὰρ πάρεστι τῷ χεῖρας ὄσας ἐπαίροντι, καὶ οὐκ ἐστὶν οἷά τις παρίων, ἵνα τις ἀποτύχοι τῆς αὐ-

A tempore ipsum ovile divinis ab uno laticibus irrigasse significat, qui prophetæ in hæc verba loquitur : « Ecce ego declino in eos, sicut fluxus pacis, et sicut torrens, qui inundat gloriam gentium ». Deinde in fluviorum metaphora persistens, et tanquam de navigio loqueretur, fidelium personam introducit, quæ post Christi adventum in diabolium insurgat, et eum illos pervagari quo more solebat antea, prohibeat. Non enim, aiunt, tibi amplius patemus; neque poteris jam, tanquam nauta quispiam, per fluvios istos navigium agere.

406 Neque vero causam omittit, cum ait : Deus enim meus magnus est, ideoque non me pertransibit. Ipsiis enim iudicium et jugum effugi, in Dei potestatem assertus, Quod et alibi idem propheta testatus est his verbis : « Erit tibi via pura, et via sancta vocabitur. Et non erit tibi via impura, neque erit leo, neque ferarum malarum ulla illo ascendet; sed ambulabunt in ea redempti per Dominum ». Post hæc, sermone ad Judæorum cætum translato, in navis metaphora immoratur. Ut enim ventis vehementius sævientibus, cum vela contrahi nequeunt, eorumdem impetu malus inclinatus naufragium efficit, sic et tibi quoque accidet. Imo, ne tropæi quidem signum, victrix attollet civitas; sed potius tradetur in prædam, quæ sicut nova illa, Satanæ insultus sive tanquam mari, sive tanquam bello adorientis, perferre non valeat, etiamsi legem ipsam, ut ad rectam vitæ rationem cogatur, habeat. Gentes autem, quæ prius propter idololatriam claudicabant, prædam facient, ea quæ Dei sunt, lucrata: quibus Satana devicto, priorisque oneris abjecta molestia, eam sunt peccatorum remissionem per fidei in Christum gratiam consecutæ, quam non est adeptus Israel: qui merito iniquitates suas proprium caput supergressas esse super se, præter legis onus gravissimum, dicere queat: cum juste recens populus, beatos esse quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata, audiat. Sic autem quibusdam rursus explicare visum est: Jerusalem subindicat propheta, et quæ in eadem Dei dono habentur, foedera in memoriam revocat.

D Legem enim et templum, Sanctaque sanctorum cum dedisset, veluti tabernaculum quoddam construxit, studii et benevolentiae funibus completens, omniaque abunde suppeditans. Nihil deinde molestiarum passi sunt, cum in eis Dei nomen, quantum in ipso fuit, florere fecerit; a quo, tanquam a fluvio quibusdam et rivis, rerum ubertatem et copiam hausistis. Tantus enim Deus est, ut omnia compleat, nec ad ejus investigationem longiore via aliqua, aut 407 navigatione opus habeas. Adest enim ubique, si quis sanctas manus

⁶⁶ Isa. LXVI, 12. ⁶⁷ Isa. XXXV, 8-10. ⁶⁸ Psal. XXXVII, 5. ⁶⁹ Psal. XXXI, 1.

VARIÆ LECTIONES.

^h γρ. πλοῖον

autollat; neque transeuntis modo sese ostendit, ut eum non facile quis agnoscat. Deinde, *judex* cum sit, in omnium scelera inquit, eadem amputare, non perdere nos cupiens. Siquidem tanquam *princeps* idem, *rexque* bonus, ad salutem omnia operatur. Refertur vero et ad Christum oratio, qui se perfecte a nobis comprehendi passus, idem sese ipse non solum, cum esset invisibilis, sed Patrem etiam per se conspiciendum nobis præbuit. Cæterum cum omnia vobis, ait, quia vestri curam gerit, Deus concessisset, amplissimisque donis onustas, tanquam *malum* aliquem, cogitationes vestras erexisset, nunquam certe illæ cruiissent, nisi vos, rescisisset benevolentia vestrae *funibus*, proprias mentes depravare contigisset. Verum ne sic quidem vos dimisit Deus, ad solam usque medellam puniens, erigensque, et cadere prohibens. Ipsius enim indulgentia etiam qui sperant, accesserunt, laboris sensu defatigati, quo vobis iniquitatum

α τοῦ γνώσεως. Καὶ κριτῆς ὢν ἀπάντων ἐπίστατον ποιεῖται τῶν κακῶν, ἀνακόπτων οὐκ ἀπολέσει βουλόμενος. Ὡς ἄρχων γὰρ καὶ θρασιεὺς ἀγαθὸς ἐπισωτηριὰ πάντα ποιεῖ. Ἀναφέρεται δὲ καὶ εἰς Χριστὸν ὁ λόγος, ὃς ἀνὸς ἀπὸς τελεία γεγέννηται, δείξας ἑμὴν ἑαυτὸν ἄδατον ὄντα, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα. Πάντα δὲ φησὶν ὑμῖν διὰ τὸ κήδεσθαι δεδακτότος Θεοῦ, καὶ πλουσίως δωρηῆσαι, καθάπερ ἰστέον τινα διεγείροντος τὰ φρονήματα, οὐκ ἂν ποτε ταῦτα διέπεσε, διακοφάντων ὑμῶν τῆς εὐνοίας τὰς σχολόντες καὶ πλαγιασάντων τὸν ἴδιον νοῦν. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ὑμᾶς ἄφθες, Θεός, μέχρι μόνης θεραπείας κολάζων ὑμᾶς, ἀνιστῶν τα καὶ κολῶν πεσεῖν. Αὐτοῦ γὰρ συγχωρήσει καὶ οἱ ἐπιόντες ἐπὶ ἤβον, ὡς καὶ τὸν χωλὸν ἰσχύειν μηδεμίαν αἰσθησιν καμᾶτου λαμβάνοντα, ὡς ἂν ὑμῖν ἀμαρτημάτων γένοιτο κάθασις.

ut ne claudo quidem vires defuerint, qui nullo accedat purgatio.

CAP. XXXIV.

408 VERS. 1-7. *Accedite, gentes, et audite, principes. Audiat terra et qui in ea sunt, orbis et populus qui est in eo: quia furor Domini super omnes gentes: et ira in omnem numerum eorum, ut perdat eos, et tradat eos in occisionem, etc.*

Et supra etiam, cum Hierosolymorum obsidionem vaticinaretur, iudicium adunxit, quod in omnes gentes futurum est; ut facit hoc loco. Cum enim omnium Deus sit, minis omnes ab errore studet retrahere, ipsosque imprimis Israelitas, juxta illud: « In his, qui propter me sunt, sanctificabor ». « Consent nonnulli Judaicæ synagogæ naufragio, gentiumque vocatione præmissis (multos enim claudos prædas facturos dixit), istis necessarium, qui olim claudicauerunt, de Dei in omnes iudicio, catechesin instituere, et tanquam longe a se propter idololatriam remotas gentes ut accedant, inclamare. Non desunt, qui ideo ad Assyrios, quod Jerusalem suis se viribus, non concedente Deo, expugnasse putarent, referri existiment; et ab his ad universam iudicium sermonem traduci. Ita enim et Salvatorem ipsam, aimat, in Evangelio, postquam monuisset que Hierosolymis eventura essent, subjungere de universo.....

CAP. XXXV.

409-410 VERS. 1-11. *Lætare, desertum sitiens. Exsulet solitudo, et floreat sicut lilium; et floreat, et exsultabunt deserta Jordanis. Gloria Libani data est ei, et honos Carmeli, et populus meus videbit gloriam Domini, et celsitudinem Dei, etc.*

411 «..... enim diabolus, tanquam leo rugiens, querens quem devoret! » Sed eos non devorat, qui viam suam tam ambulant. Neque enim vis super

ΚΕΦΑΛ. ΔΔ'.
 α-β. Προσαγάγετε, ἔθνη, καὶ ἀκούσατε, ἄρχοντες. Ἀκουσάτω ἡ γῆ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἢ οἰκουμένη καὶ ὁ λαὸς ἐν αὐτῇ, δίδωσι θυμὸς Κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ὀργὴ ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν τοῦ ἀπολέσαι αὐτοὺς, καὶ παραδοῦναι αὐτοὺς εἰς σφαγὴν, κ. τ. λ.

Καὶ ἐπὶ τῶν ἐμπροσθεν εἶπου ἰ τῆς Ἱερουσαλήμ πολιορκίαν ὁ λόγος ἐθέσειεν, ἐπῆγεν ἐξῆς τὴν κρίσιν τὴν κατὰ πάντων ἔθνων, ὡσπερ καὶ νῦν πάντων γὰρ ὢν Θεός, πάντας τοὺς πλημμελοῦντας ἀπειλαῖς ἀνακρούεται. Καὶ πρῶτους ἐξ Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ « Ἐν τοῖς ἐγγίζουσι μοι ἀγασθήσομαι. » Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς εἰπὼν τὸ ναύαρον, καὶ τῶν ἔθνων τὴν κλήσιν (πολλοὶ γὰρ χωλοὶ, φησὶ, προνομὴν ποιήσουσι), τούτοις τὰς πάλας χυλαίνουσιν ἀναγκάως νῦν ποιεῖ τὴν κατήχησιν, τὴν κατὰ πάντων κρίσιν εἰπὼν. Ὡς δὲ πόρρω διὰ τὴν εἰδωλολατρείαν καθεστηκότα καλεῖ προσαγάγετε λέγων ἔθνη. Τινὲς δὲ πρὸς Ἀσσυρίους λέγεσθαι ταῦτά φασιν τοὺς ἐλόντας τὴν Ἱερουσαλήμ, μὴ συνιέντας ὡς Θεοῦ συγχωρήσει ταῦτα γεγένηται, καὶ τὸν λόγον ἐκ τούτων ἐπὶ τὴν καθόλου κρίσιν μετενεγκεῖν. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίῳ, φασὶ, τὰ μέλλοντα γεγενῆσθαι προλέγων τῇ Ἱερουσαλήμ, ὑπεξάγει περὶ τῆς καθόλου.....

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ.

α-α. Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα. Ἀγαλλιᾶσθω ἔρημος, καὶ ἀνθεῖτω ὡς κρίνον. Καὶ ἐξαρθήσει, καὶ ἀγαλλιᾶσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. Ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου, καὶ ὁ λαὸς μου ἔσται τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ, κ. τ. λ.

« . . . γὰρ ὁ διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος ζητῶν τίνα καταπίη. » Ἄλλ' οὐ καταπίεται τοὺς τὴν ὁδὸν τὴν μακαρίαν ὁδεύοντας. Οὐδὲ γὰρ ἐδοὺς ἐπὶ πέτρας

99 Ezech. xxviii, 25. 1 Petr. v, 8.

VARIABLE LECTURES.

1 pp. 200.

δυνατὸν εὐρεῖν, καθά φησι Σολομῶν. Οὗτοι δὲ εἰσὶν ἅ
οὐδ' αἵματι τῷ ἰδίῳ λελύτρωνται, πρὸς τὴν ποίμνην
τὴν ἰδίαν συναγαγόν. Αὐτὸς γὰρ συνηῆξεν οὐ προ-
φήτης, οὐκ ἄνθρωπος, τούτων ἢ ὁδοῦ, δι' ἧς ἐπὶ
τέλος τὸ τρισμακάριον τῆς ἐπουρανίου Σιών ἐλεύ-
σονται, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησι· « Προσεληλύθατε
Σιών θρεῖ, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπου-
ρανίῳ. » Nῦν γὰρ ἐκείνην οὐ δυνατὸν λέγειν Σιών,
περὶ ἧς ἔλεγεν· Ἐκείνης γὰρ πίσα καὶ πῦρ ἡ μερίς. Ταύτης δὲ
εὐφροσύνη, ἣν ἀναδύσονται οἱ νικηταὶ τοῦ μεγάλου
τούτου φανέντες ἄγωνος κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέ-
γοντες· « Λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέ-
φανος. » Ἐπ' ἔλπειν δὲ κληθέντες λαμπραῖς, στενα-
γμοῦ καὶ λύπης ἄγευστοι γίνονται, τῆς αἰωνίου
ζωῆς τὴν εὐφροσύνην ἔχοντες στέφανον.

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

α'-κα'. Καὶ ἐγένετο τοῦ τεσσαρεσκαίδεκάτου
ἔτους βασιλεύοντος Ἐζεκιου, ἀρέβη Σεραχηεὶμ
βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰου-
δαίας τὰς ὀχρῶς, καὶ ἔλαβεν αὐτάς. Καὶ ἀπ-
ῶστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὸν Ῥαψάκην ἐκ
Λάχεις εἰς Ἱερουσαλήμ, πρὸς τὸν βασιλεῖα Ἐζε-
κιαν μετὰ δυνάμειος πολλῆς, κ. τ. λ.

Περιέχει μὲν τὴν παρούσαν ἱστορίαν ἡ δ' τῶν Βα-
σιλείων, καὶ ἡ τῶν Παραλειπομένων δευτέρα, παρα-
λαμβάνει δὲ καὶ τῷ παρόντι προφήτῃ περιέχουσα
πρὸς τῷ τέλει προφητεῖαν μεγάλην καὶ πρᾶξιν ἐπ'
Ἐζεκιου γενομένην παράδοξον. Ἐν δὲ τῷ τεσσα-
ρεσκαίδεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἐζεκιου, ὁδοῦν
ἦν ἔτος τῆς αἰχμαλωσίας τῶν δέκα φυλῶν. Ὁ δὲ
Ἐζεκιος ἐπ' εὐσεβεῖα τεθαύμασται, καὶ ταῦτα παῖς
ἀσεβοῦς γεγονώς τοῦ Ἀχαζ, ὃς ἀποστάς τοῦ Θεοῦ,
ἐπίπτοντων αὐτῷ Φακαὲ τοῦ Ῥομελίου Σαμαρείας κρα-
τούντος, καὶ Ῥαασῶν τοῦ Συρίας βασιλέως, πρὸς
ἐπικουρίαν ἐκάλεισε Θεγλαφαλάσσαρ τὸν Ἀσσύριον,
δύρουσι πείσας πολλοῖς, ὃς ἔλθων Δαμασκὸν καὶ Συ-
ρίαν, ὑποφόρους ἐτίθετο, ἢ τὸν Ἀχαζ, οὗ γεγονώς
Ἐζεκιος ὑποκεῖσθαι δασμοῖς οὐκ ἠνέσχετο, καὶ διὰ
τοῦτο στρατεύει Σεραχηεὶμ ἐπ' αὐτόν. Καταδηώ-
σας δὲ τὴν Σαμαρείαν, καὶ πολλὰς τῆς Ἰουδαίας
πόλεις ἔλθων καὶ κατανήσας εἰς Λάχεις στρατηγὸν
ἑαυτοῦ Ῥαψάκην ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἱερουσα-
λήμ. Λέγεται δὲ οὗτος ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἶναι
τῶν δέκα φυλῶν. Οὗ τεκμήριον τὸ εἰδέναι τοῦτον
Ἰουδαῖσι διαλέγεσθαι. Οὐπερ ἐπίπτοντος Ἐζεκιος
καίτοι πεποικῶς ἐπὶ Κύριον, καὶ πᾶσαν ἐπ' αὐτῷ
θέμενος τὴν ἐλπίδα, στρατηγικῶς οὐκ ἠμέλει φρον-
τίδος τε καὶ συνέσεως, τὰς ἐκτὸς τῆς πόλεως ἀπο-
φράττων πηγᾶς, ὁδάτων ἀπορίαν τοῖς ἐπιούσι ποιού-
μενος, περιφράττων τε τὰ τεῖχη, καὶ προτελεῖσθαι
πάλιν αὐτῶν προβληθόμενος. Μεθ' ἃ πάντα, Θεοσε-
βείας τοῖς ὑπὸ χεῖρα καθεισθήκει διδάσκαλος. Πλείους
γὰρ, φησὶ, μεθ' ἡμῶν, ἢ μετὰ τῶν πολεμίων ὑπάρ-
χουσι. Μετὰ γὰρ τοῦ Ἀσσυρίου βραχίονας εἶναι αἰσ-

petram deprehendi possunt, ait Salomon². Sunt
autem isti, quos in gregem suum *compulsos* proprio
sanguine *redemit*. *Congregavit* enim non propheta,
non homo; sed horum *tria* effectus, per quam ad
finem ter beatum caelestis Sion sunt perventuri;
de qua Paulus in hac verba: « Accedite ad mon-
tem Sion, et civitatem viventis Jerusalem caele-
stem³. » Neque enim ea hic Sion potest intelligi, de
qua fuit illud superius, Annus retributionis iudicii
Sion⁴. Illius enim pars *pix* et *ignis*; hujus autem
laetitia: qua ii coronabuntur, qui in magno isto
certamine facti superiores, secundum Apostolum
sibi deinceps repositum esse *justitiae* coronam
dicere valeant⁵. In spem deinde praecelaram vocati,
gemitus et doloris expertes sunt, qui sempiternae
vitae laetitia coronantur.

CAP. XXXVI.

412-413 VERS. 1-21. *Et factum est, anno
quarto decimo regis Ezechiae, ascendit Sennacherim
rex Assyriorum adversus urbes Judae munitas, et
cepit eas. Et misit rex Assyriorum Rapsacem ex
Lachis in Jerusalem ad regem Ezechiam cum virtute
multa, etc.*

414 Quam hic habemus historiam, legas et
Regum quarto et Paralipomenon altero⁶: sed ad
ejus finem hoc loco prophetiam non levem, et rem
admirabilem, quae sub Ezechia gesta est, Isaias
adjungit. Deinde, quod *quarto decimo regis Eze-
chiae* anno factum asserit, in octavum captivitatis
decem tribuum cadere putandum est. Fuit vero
admirandae pietatis in Deum *Ezechias*, licet Achazo
patre natus, qui cum a Deo defecisset, irruentibus
in se Phaceae Romeliae filio, Samariae principe, et
Raassone Syriae rege, Theglaphalassarem Assy-
rium donis ingentibus in auxilium accersere ausus
est, qui Damascum et Syriam expugnatis, Achaz-
umque ipsum tributa sibi pendere coegit; quae
cum, solvere postea recusaret filius *Ezechias*, est
ob id per *Sennacherimum* bello impetitus. Itaque
cum Samaria direpta, *Judae aequae permultis urbibus
expugnatis*, Lachis usque promovisset, ducem
exercitus, *Rapsacem* nomine, *Jerusalem mittendum*
censuit; quem ex captivis decem tribubus aliquem
D existitisse ideo colligimus, quod Judaeorum dialecto
uteretur. Assyrio igitur accedente, etsi in Deum
spes suas omnes collocaret *Ezechias*, nihil eorum
tamen, quae ad militarem disciplinam pertinebant,
negligendum ratus, magna cura et diligentia effe-
cit, ut, obturatis fontibus, qui extra civitatem
essent, aquarum copiam hosti adimeret, murisque
propugnacula rursus adjiceret, quibus maturatis
omnibus, subditis idem se pietatis et verae reli-
gionis magistrum praebuit. Plures enim nobiscum
sunt, ait, quam cum hostibus. Nam praeterquam

² Prov. xxx, 19. ³ Hebr. xii, 92. ⁴ Isa. xxxiv, 8. ⁵ II Tim. iv, 8. ⁶ IV Reg. xviii, 1 seq.; II Paral.
xxii, 1 seqq.

VARIAE LECTIOES.

1 *λεῖπ.* καὶ.

quod lacertos carne constantes habet Assyrius, A
Dominum et Deum etiam nobiscum esse certum
est. Atque hinc est, quod Paralipomenon libro, ad
Ezechiæ regis verba sumpsisse animos, et confli-
disse populum legimus⁷. Ad cætera enim ejus præ-
clare facta, et hoc, isto adversus Assyrium bello,
accessit, quod virtutis gymnasium quoddam appa-
rere, et pietatis amplioris specimen regem præ-
bere, hoste in id prope urbem admoto, Deus voluit.
At qui hic adhibentur *Eliacim et 415 Somnas*, in
ea etiam visione, quæ de valle exstitit, nominati
sunt; nec male quæ præcesserunt cum præsentibus
convenire videntur. *Somnam* enim cum aliis metu
perterritum, prolata ad Assyrium dextera d. fecisse
tradunt Hebræi. Unde illa fuerunt, quæ superius
de eo dicta sunt.

Verum superba valde et insolens propheticæque
maxime contraria, ut ejus, qui hostiles copias duce-
ret, vox illa *Rapsacæ* exstitit, cum pro, *hæc dicit
Dominus, rex magnus* usurpavit. Tanquam tamen
votis et pietate Ezechiam se vincere non ambige-
ret, ita eum veluti præsentem, verbis audet ad-
oriri: *Num consilio, aut verbis laborum pretium
initur?* Simplici deinde et nuda appellatione eum-
dem dignatur, Assyrium contra, non *regem* tantum,
sed *magnam* vocitans. Aiunt nonnulli, quoniam
propter Mosis legem sapientiores reliquis esse sibi
videbantur Judæi, nec se ideo beatos jactare vere-
bantur, quod placita Domini novissent, id ipsum
Rapsacem velle retundere, nec quidquam in bello
prodesse talia, demonstrare. Provocat vero ipsum
ad pugnae discrimen. Sed ei sic respondere queat
Ezechias: « Hi in curribus, et hi in equis⁸, »
aliaque, quæ sequuntur. Suggillat vero et ipsum,
tanquam in *Pharaone confidentem*, qui in socios
hoste deterior, præterquam quod infirmo valde est
auxilio, etiam fœdera servare nunquam didicerit.
Fortasse autem, aiunt, quoniam a nonnullis antea
in auxilium vocatus est *Ægyptius*, et *Ezechiam*
quoque in eo spes suas collocare arbitratur. Atque
hæc quidem veluti præter rem adjecisse putandus.
Deinceps in Dei auxilium, eum ipsum universorum
Deum esse ignorans, debacchatur. Quid igitur
ait: *Deo confidis, cujus excelsi, et altaria sustulisti?*
Ezechiam enim Dei, non idolorum *excelsa sus-
tulisse* arbitratur. Quod si in eo confiditis, jam
cum *Domino meo misceri*, id est, pugnam inire, ne
dubitatis. Adjicit vero ne ad *duo quidem millia*,
quibus equitandi vires sint, **416** habere; cum igno-
raret piæ Ezechiam legem observare⁹, quæ
eorum multitudinem regi admittit. Qui autem rei
equestris ignari, ait, *sustinere poteritis aspectum
toparcharum nostrorum?* Pro quibus ita Synma-
chus: *Et quomodo sustinebit faciem principis unius
servorum Domini mei parvorum?* Quod si in hoc
Ægyptiis confiditis, nostri, ait, et ipsi *serri sunt*.
Multo magis igitur, *et qui eis confidunt*, veluti jam nobis *serviunt*.

⁷ II Paral. xxxii, 8. ⁸ Psal. xlv, 8. ⁹ Deut. xvii, 16.

κίνους, μεθ' ἡμῶν δὲ Κύριος ὁ Θεὸς ἱμῶν. Ἐφ' οὗ-
την ἡ Γραφή τῶν Παραλειπομένων· Καὶ κατεθάρ-
σησεν ὁ λαὸς τοῖς λόγοις Ἐζεχίου βασιλέως Ἰούδα.
Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις Ἐζεχίου κατορθώμασι, γυ-
μνάσιον ἀρετῆς, καὶ θεοσεβείας ἐνδείξιν πλείονος
θεὸς αὐτῷ παρέσχε, διὰ τῆς πρὸς τὸν πολέμιον πα-
ρτάξεως. Διὰ καὶ συνεχώρησε τὸν Ἀσσύριον πλη-
σίον γενέσθαι τῆς πόλεως. Τῶν δὲ νῦν ὀνομαζομένων
Ἐλιακίμ και Σομνά, κἀν τῷ βήματι τῆς φάραγγος
ἐμνημόνευσεν, καὶ τὰ νῦν περὶ αὐτῶν ἀρμόσει τοῖς
φθάσασιν, τὸν δὲ Σομνάν αὐτομολῆσαι, παῖδες φα-
σιν Ἑβραίων, πρὸς τὸν Ἀσσύριον σὺν ἑτέροις αὐτῷ
διὰ φόβον δεξιὰν παρασχόμενον· ὅθεν ἐβρέθη τὰ προ-
λαβόντα περὶ αὐτοῦ.

B

Ἦς ἀντικειμένη δὲ δύναμις ὁ Ραψάκης ἀλαζονι-
κῶς ἀγαν ἐναντίαν ἀφῆκε τῷ προφήτῃ φωνήν. Ἀντί
τοῦ, τάδε λέγει Κύριος, ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας
εἰπών. Ἦς οὐκ ἀγνοῶν δὲ δι' εὐχῶν καὶ λόγων θεο-
σεβείας τὸν Ἐζεχίαν κρατεῖν, ὡς πρὸς παρόντα φησί·
Μὴ ἐν βουλῇ καὶ λόγοις χειλέων παράταξις γίνα-
ται; καὶ ψιλῇ τοῦτον προσηγορία καλεῖ, τὸν Ἀσσύ-
ριον, καὶ βασιλέα, καὶ μέγαν εἰπών. Τινὲς δὲ φασιν,
ἐπειδὴ σφώτεροι τῶν ἄλλων ἐδόκουν Ἑβραῖοι τὸν
Μωσέως ἔχοντες νόμον, καὶ γοῦν ἔφρασκον, Μακάριοι
ἔσμεν Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρεστά Κυρίῳ, ἡμῖν γνωστά
ἔστιν· τοῦτο καθαίρων ὁ Ραψάκης ἐν πολέμῳ φησὶν
ὑπάρχειν ἀνόνητον. Προκαλεῖται δὲ πρὸς τὴν δι'
ὄπλων κρίσιν αὐτόν. Πρὸς δὲ ἂν εἶπεν ἂν Ἐζεχίας·
C « Οὗτοι ἐν ἄρμασι, καὶ οὗτοι ἐν ἵπτοις, » καὶ τὰ
ἔξης. Συκοφαντεῖ δὲ αὐτόν, ὡς θαρροῦντα τῷ Φα-
ραῶ. Ὅς τοῖς ἐπ' αὐτῷ, φησὶ, θαρροῦσιν ἔστι· πολε-
μίου πικρότερος, συνθήκασι οὐκ εἰδῶς φυλάττειν αὐ-
τοῖς, πρὸς τῷ καὶ λίαν εἶναι σαθρός. Ἴσως δὲ, φασιν,
ἐπεὶ τινες τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων προσεκαλέσαντο
τὸν Αἰγύπτιον, καὶ τὸν Ἐζεχίαν οἰεῖται τούτῳ θαρ-
ρεῖν. Καὶ τοῦτο μὲν ὡς ἐν παρέργῳ προσέβριψε. Τίς
δὲ τοῦ Θεοῦ λοιπὸν συμμαχίας καθάπτεται τὸν ἐπὶ
πάντων εἶναι Θεὸν αὐτὸν ἀγνοῶν. Τοιγαροῦν φησὶ,
D Τὶ θαρρεῖς ἐπὶ Θεῶν, οὗ καθέλεις τὰ ὑψηλά τε καὶ
τὰ θυσιαστήρια; ἤξετο γὰρ ὡς οὐ τῶν εἰδώλων, τοῦ
δὲ Θεοῦ καθέλεν Ἐζεχίας τὰ ὑψηλά. Εἰ ἐπὶ τούτῳ
δὲ θαρρεῖτε, μιχθητε τῷ Κυρίῳ μου, τοῦτ' ἔστι
D στήτε πρὸς μάχην. Κατατρέχει δὲ, ὡς μηδὲ διωχι-
λλοὺς ἐχόντων δυναμένους ἱππάζεσθαι· ἀγνοῶν
ὡς ὁ θεοσεβὴς Ἐζεχίας τὸν νόμον ἐφύλαττε, περὶ
βσιλέως εὐσεβοῦς ἀγορεύοντα· Οὐ πληθυνεῖ ἑαυτῷ
ἵππους. Ἄπειροι δὲ τυγχάνοντες ἱππικῆς, πῶς δύ-
νασθε, φησὶν, ἀποστρέψαι εἰς πρόσωπον τῶν
ἡμετέρων τοπαρχῶν; Ἄνθ' οὗ Σύμμαχος φησὶ, καὶ
πῶς ὑποστήσει τὸ πρόσωπον ἀρχόντος ἐνδὸς τῶν
δούλων τοῦ Κυρίου μου τῶν μικρῶν; εἰ δὲ θαρ-
ρεῖτε πρὸς τοῦτο τοῖς Αἰγυπτίοις, ἡμέτεροι, φησὶν,
οἰκέται τυγχάνουσι. Πολλῷ μᾶλλον ἔρα καὶ οἱ θαρ-
ροῦντες αὐτοῖς καὶ σχεδὸν ἤδη δουλεύουσιν.

Αυστρόπως δὲ συλλογίζεται μὴ Θεοῦ χωρὶς ἐπιέναι Α τῇ πόλει λέγων· Εἰ μέγας ἐστὶ, καὶ τῆς Ἰουδαίας ὑπερμαχεῖ, ἢ μὴ θέλοντος ἐπέβημεν ταύτης, καὶ πῶς ἐστὶν ἰσχυρός; ἢ βουλομένου παρεγνόμειθα καὶ ὡσπερ τῶν ἄλλων, καὶ ταύτης κρατήσομεν. Τοιγαροῦν καὶ τὸν Ἰσραὴλ ἀδελφούς ὄντας ὑμετέρους ἐχειρωσάμεθα, πρὸς τῷ μὴ λέγειν ὑμᾶς, ὡς τοὺς ἄλλους ὁ Θεὸς μὴ ὄντας αὐτοῦ παραδέδωκεν. Ἀγνοῶν ὡς καὶ Ἰσραὴλ εἰδωλολατρήσας Θεοῦ προήλθεν ἀλλότριος. Δῆλον δὲ, φασίν, εἰ ἐξ εἰκότων ἔλεγε ταῦτα, ἐκ τοῦ νικῆσαι τὸν Ἰσραὴλ λαὸν ὄντα θῆθεν Θεοῦ, ἢ καὶ ἤσθετο Θεοῦ τοῖς αὐτοῦ λογισμοῖς ὑποβάλλοντας ἐπελθεῖν Ἰουδαίους διὰ τὰς ἐκείνων παρανομίας. Εἶτα παραινεῖ τῷ λαῷ παραδοῦναι τὴν πόλιν, καὶ τὴν διαδόητον καὶ παρ' αὐτοῖς Ἐζεκίου καθαιρεῖ θεοσέβειαν. Καὶ ἄνω δὲ συνέκρουσεν αὐτὸν, ὡς *καθελόντα τὰ ὑψηλά*, οἷς ἔγνω κατὰ τὴν Ἄχαζ βασιλείαν χαίροντα τὸν λαὸν Θεοῦ νομίζων αὐτά. Εἶτα συλλογίζεται, ὡς εἰ τοὺς ἄλλους οὐκ ἔσωσαν οἱ θεοὶ, οὐδὲ τὸν Ἰούδαν ὁ Κύριος, οὐδὲν τῶν ἄλλων αὐτὸν διαφέρειν οἴμενος. Πρὸς ἃ ῥηθέντα κατὰ πρόσταγμα σιγῶσι βασιλικῶν. Εὐσεβῶς γὰρ οὐκ ἀποκρίνεται βλασφημίας, ἀντὶ ὡς μὴ κ πρὸς τοῦτο μειζόνως αὐτὸν ἐρεθίσαιεν. Κατὰ τὸ, « Μὴ ἔκκαίε ἀνθρακας ἀμαρτωλοῦ. » Καὶ ἀνόνητον δὲ τοῖς ἀνίατα τὴν ψυχὴν νοσοῦσι προσδιαλέγεσθαι, πρὸς οὓς δεῖ πεφράχθαι τῇ σιωπῇ, κρύπτοντας μὲν τοὺς ἀληθεῖς λόγους ἐν ἑαυτοῖς, περιμένοντας δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ κατὰ τούτων εὐκαιρον κίνησιν. Οὐ πρὸς ἡμᾶς γὰρ ἐτι, πρὸς Θεὸν δὲ τὸν πόλεμον ἔχουσιν ὁ ποιητέον ἐν καιρῷ διωγμῶν ἐν ταῖς βλασφημίαις τῶν ἀσεβῶν διαλέξει λέγοντι παθομένους Δαβὶδ· « Ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλακὴν. Ἐν τῷ συστήναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. »

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ'.

α-ζ. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἀποῦσαι τὸν βασιλέα Ἐζεκιαν, ἔσχισε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ περιέβαλετο σάκκον, καὶ ἀνέβη εἰς τὸν οἶκον Κυρίου, κ. τ. λ.

Ἔθος ἦν Ἑβραίοις ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ βλασφημίαις περιβήγγυσθαι τοὺς χιτῶνας· τοιγαροῦν εἰπόντος τοῦ Σωτῆρος, « Ἀπάρτι ἔψεσθε τὸν Ἰδὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, » ὁ ἀρχιερεὺς διέβηκε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λέγων, « Ἐβλασφημήσην. » Καὶ δι' ἑνὸς δὲ λέγει τῶν προφητῶν, « Διαβήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια. » Τὰς ἑαυτῶν γὰρ φροντοθεραπεύειν παρανομίας, εἰ ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ βλασφημίαις περιβήγγυνον τὴν ἐσθῆτα. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν Ἑβρων, ὡς δυσσεβῶν κεκοινωνηκότες ῥημάτων διὰ τῆς ἀκοῆς, ἢ ὡς δι' αὐτοῦ βλασφημούμενοι Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἀνελθεῖν ἰ συνεχωρήθη μέχρι πυλῶν, ἵνα καὶ τοιαῦτα βλασφημούντος

Male autem non sine Dei numine civitatem adoriri se colligit in hunc modum: Si magnus est, et Judæam tuetur, aut eo nolente eandem sumus adorti, et nulla est ejus potentia: aut eodem volente accessimus, et eadem quoque, sicut aliis, potiemur. Itaque et Israellem fratrem vestrum bello superatum captivum habemus; ne alios jam, qui sui non essent, Deum tradidisse afferatis. Sed Israellem jam a Deo, propter idololatriam, alienum fuisse ignorabat. Patet vero, aiunt, si ab eo ista consentanee dicuntur, ex quo Israellem ipsum, Dei populum scilicet, subjugavit, vel hoc sentire etiam, Deum sibi ut Judæos propter eorum scelera adoriatur, in animum inducere. Deinde ut urbis deditionem faciat, populum adhortatur; et celebrem apud eos Ezechiæ pietatem studet extenuare. Quin et eumdem superius, tanquam *excelsa sustulisset*, vellicavit, quibus Achazo regnante populum gaudere noverat, Dei esse illa arbitratus. Ita deinde ratiocinatur: Si alios sui non servarunt dii, neque Dominus Judæos, quem cæteris præstare non video. At nihil ad blasphemias istas pius rex responderi passus est, ne ad majores provocaret; juxta illud: « Ne succendas carbones peccatoris¹⁰. » Inutile fuerit præterea cum illis, quibus est animæ salus deplorata, verbis decertare; quos silentio præstat retundere, sermonisque veritatem in nobis tandiū premere, donec idoneo tempore a Deo in eos excitemur. Neque enim tum adversum nos amplius, sed adversum ipsum Deum bellum geritur. Quod ipso maxime persecutionum tempore præstare oportet, **417** interque blasphemias impiorum voces, Davidem audire psallentem his verbis: « Posui ori meo custodiam; cum consisteret adversus me peccator, obmutui, et humiliatus sum, et siliui a bonis¹¹. »

CAP. XXXVII.

VERB. 1-7. Et factum est cum audiret rex Ezechias, scidit vestimenta sua, et saccum induit, et ascendit in domum Domini, etc.

418 Mos erat Hebræis, si quas in Deum blasphemias audissent, vestes suas lacerare. Indeque est, quod, cum dixisset; Salvator: « Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis, et venientem in nubibus cæli; » sacerdotum princeps dirupit vestimenta sua, dicens, « Blasphemavit¹². » Deinde sic apud prophetam quemdam legimus: « Discindite corda vestra, et non vestimenta vestra¹³. » Ita enim suis se purgari criminibus arbitrabantur, si, audita in Deum blasphemiam, suas vestes lacerassent: quod et hic etiam faciebant, tanquam impiorum verborum exauditione facti participes, vel propter factam Deo contumeliam. Neque enim Rapsacæ ad portas usque progredi

¹⁰ Eccli. viii, 13. ¹¹ Psal. xxxviii, 2, 3. ¹² Matth. xxvi, 64, 65. ¹³ Joel ii, 13.

VARIÆ LECTIONES.

κ γρ. ὡς ἄν. 1 γρ. ἄν ἐλθεῖν.

permissum esset, ut blasphemantem audirent, nisi ejus rei auctores ipsi exstitissent. Magno deinde in metu versabantur, ne et ipsi eadem, quæ Samaria, propter impietatem suam paterentur. Sacco vero indutus rex, lugentis habitu per medium templi cœtum incedebat; ita se depresso et afflicto animo esse, Deique misericordiam postulare testatus. Non dissimiliter etiam pro sacris vestibus indutos sacerdotes, quos ad prophetam mittit, his uti mandatis præcipit: *Hæc dicit Ezechias, nomen regis subticens. Vocat deinde redargutionis et iræ diem, quo iratus Deus peccata eorum ultus est. Evasimus vero, inquit, parturienti, neque tamen dolores ferre valenti similes, qui dicere nequeamus: « A timore tuo, Domine, concepimus, et doluimus, et peperimus spiritum salutis ».* Itaque, **419** *Deum tuum, ait, Deum nostrum nominare ausi non sumus. Sed ad Rapsacæ verba attendat, et quod sentit eloquatur, qui de eo, a quo missus est, docere instituerit, vel eidem se comitem præbuerit; te vero, propheta, qui nostrum omnem populum in hostium jam potestatem venisse non ignoras, pro nobis, qui reliqui sumus, orare deprecamur. At vero nondum quidquam locutus, cum appulissent, propheta prævertit; tanquam Ezechiam Deus exaudisset: « Adhuc enim te loquente, ait, dicam: Ecce adsum »;* et ante de Rapsacæ, de rege, deque iis, quæ respondenda essent, prophetam monuisset. Humanam etiam perturbationem ipso statim principio sedavit, cum metu adempto, quæ Assyrio impenderent, prædixit. Cum enim, virorum centum octoginta quinque millibus amissis, in suum se regnum fuga recepisset, diisque suis adeptæ salutis nomine gratias ageret, interfectus est, eorum vires infirmas esse expertus, quorum nutu, non concedente Deo, priora se gessisse arbitrabatur: cum ita moneret propheta: « Num attolletur serra, si desit qui trahat, aut gloriam consequetur securis, si desit qui tundat? » Spiritum vero, inquit Deus, in eum immittam, quo delusus revertetur. Ibiq̄e prima hujus historiæ prophetia apparet.

420 *VERS. 8-20. Et reversus est Rapsaces, et apprehendit regem Assyrionum præstantem adversus Lobnan. Et audivit rex Assyrionum quod profectus esset de Lachis, et quod exisset de Tharaca rex Æthiopum, ut obsideret eum: et audiens reversus est. Et misit nuntios ad Ezechiam, dicens: Sic dicetis Ezechix regi Judææ: Non te decipiat Deus tuus, etc.*

Re infecta derepente audax abierat Rapsaces, mentis a Deo factus impotens, cum rex ipse Assyrius expugnata Lachis, ad Lobnan Judææ **421** civitatem pervenit; quam dum oppugnaret, indeque in Æthiopiam, sicut antea prædixerat Deus,

A ἀκούσωσιν, εἰ μὴ τοῦτου γεγόνασιν αἱτιοί. Ἐτι δὲ καὶ ἡγωνίων μὴ ἄρα πάθωσιν ἄπερ καὶ ἡ Σαμάρεια διὰ τὴν ἀσέβειαν τὴν αὐτῶν. Σάκκον ἐπὶ πένθους ἔχων σχῆμα διὰ μέσης ὁ βασιλεὺς ἐχώρει τῆς ἰγορᾶς: ἐν τῷ ναῷ, δεικνύς ἑαυτὸν ταπεινὸν τῷ θεῷ καὶ κεκαχωμένον, ὡς ἂν ἐλέου τυχεῖν ἀξίῳ. Ὅμοιωσ δὲ πάλιν ἔχοντας ἀντι στολῶν ἱερατικῶν πρὸς τὸν προφήτην τοὺς ἱερέας ἀπέστειλεν παραγγεῖλας εἰπεῖν, *Τάδε λέγει Ἐζεκιὰς, μὴ προσθελὶς ὁ βασιλεὺς. Ἐλεγμοῦ δὲ καὶ ὀργῆς τὴν ἡμέραν καλεῖ, ἐν ἧ ἠὲ ὀργιζόμενος τὰς αὐτῶν ἀμαρτίας διήλεγξεν. Ἐοίκαμεν δὲ, φησὶν, ἐθελοῦσα τραπεῖν, καὶ μὴ καρτεροῦσα τὴν βίανον, μὴ δυνάμενοι λέγειν: « Ἐκ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάδομεν, καὶ ὠδίνῃσασμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας. » Διό φησι, τὸν θεόν σου, θεὸν ἐαυτῶν ὑπομάζειν οὐκ ἐτολμήσαμεν. Τις Ῥαψάκου δὲ προσέχοι λόγους, καὶ τὸ δοκοῦν ὁρασάτω» περὶ τοῦ πέμψαντος ἐπεξιῶν, ἧ καὶ παραπεμπόμενος οὐδὲ ὁ, ὡ προφήτα, γινώσκων ὡς τὸ πᾶν ἡμῶν πλῆθος ἤδη ληφθὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων γεγένηται, ὑπὲρ ἡμῶν τῶν καταλειφθέντων λέκευσον. Μήπω δὲ μηδὲν εἰπόντας ὁ προφήτης ἐλθόντας προσέφασεν, ὡς ἂν εἰσακούσαντος Ἐζεκιῶ τοῦ θεοῦ κατὰ τὸ, « Ἐτι σοῦ λαλοῦντος ἐρῶ. Ἰδοὺ ἐγὼ πάρεμι, » καὶ τῷ προφήτῃ προσηγορεύσαντος τὴν παρὰ Ῥαψάκου, καὶ τὴν παρὰ τοῦ βασιλέως, καὶ τὰ μέλλοντα τῷ Ἐζεκιῶ λεγθήσεσθαι. Καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἐν ἀρχῇ πάθος ἀνεῖλεν, μὴ φοβηθῆς εἰπὼν, προαγορεύει τε τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν τὸν Ἀσσύριον. Ὡς γὰρ αἱ ἑκατὸν ὑδοήκοντα πέντε χιλιάδες πεπτώκασιν, εἰς τὴν ἑαυτοῦ φυγῶν τοῖς ἑαυτοῦ θεοῖς σωτηρίας προσέφερε χριστήρια. Ἐγὼ δὲ σφαιεῖς τὴν τούτων ἀσθένειαν, δι' ὧν ἐνόμιζε καὶ τὰ πρῶτα πεποιηκῆναι, ἀλλ' οὐ τοῦ θεοῦ συγχωρήσαντος κατὰ τὸ λεχθὲν τῷ προφήτῃ: « Μὴ ὑψωθήσεται πρὶων ἄνευ τοῦ ἔλκοντος αὐτὸν, ἢ δεξασθήσεται ἀξίην ἄνευ τοῦ κόπτοντος; » Πνεῦμα δὲ, φησὶν ὁ θεός, αὐτῷ ἐμβαλῶ, ὑφ' οὗπερ ἀπατηθῆς ἐπαθήξει. Καὶ ταύτην πρῶτην ποιεῖται προφητείαν ὁ λόγος ἐπὶ τῆς προκειμένης ἱστορίας.*

η-κ'. Καὶ ἀπέστρεψε Ῥαψάκης, καὶ κατέλαβε τὸν Ἀσσυρίων πολιορκοῦντα Λοβνᾶν. Καὶ ἤκουσεν βασιλεὺς Ἀσσυρίων ὅτι ἐξῆλθε θορακὰ βασιλεὺς Αἰθίοπων πολιορκῆσαι αὐτὸν, καὶ ἀκούσας, ἀπέστρεψε. Καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸς Ἐζεκιᾶν, λέγων· Οὕτως ἐρεῖτε Ἐζεκιᾶ βασιλεῖ τῆς Ἰουδαίας· Μὴ σε ἀπατάτω ὁ θεός σου, κ. τ. λ.

Ἀθρόως ἀπρακτός ὁ θρασὺς ἀπῆει Ῥαψάκης ἐκστὰς ὑπὸ θεοῦ τὴν διάνοιαν. Ὁ δὲ τοῦτου βασιλεὺς μετὰ τὴν λαχίς, τὴν Λόβνα τῆς Ἰουδαίας πόλιν πολιορκῶν, ἐσπευδεν ἐπ' Αἰθιοπίαν, καθὰ θεὸς προεῖπεν, οὐκ ἀγαθῶν ἀγγελομένων αὐτῷ, γέμου-

¹⁴ Isa. xxvi, 17, 18. ¹⁵ Isa. lviii, 9. ¹⁶ Isa. x, 15.

VARIÆ LECTIONES.

^α γρ. λόγοις. ^β γρ. φρασάτω. ^γ γρ. οὐ δὲ.

σαν ἀπειλῶν καὶ πάσης βλασφημίας Ἐζεκία πέμψας ἄπιστολὴν, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει πάντα ἐλὼν ὑποχείρια, καθὰ φθάσας ὁ προφήτης πρὸ τῶν ἔργων ἐμήνυσεν, «Οὐαί, λέγων, Ἀσσυρίοις, ἡ βάβδος τοῦ θυμοῦ μου καὶ ὀργῆς ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, » καὶ ἐξῆς. Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη. Καὶ τὰς νῦν τοῦ *Σενναχηρείμ* ἀπειλὰς ἐπὶ τούτοις ἐπήνεγκεν, αἱ προβήθησάν τινος νῦν ἐπληρώθησαν. Ὁ δὲ πάλιν ἐπὶ τὸν *ναθρ* καταφυγῶν τοῦ Θεοῦ, δείκνυσιν αὐτῷ τὴν ἐπιστολὴν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντι, μάρτυρα δὲ τῆς τοσαύτης αὐτὸν βλασφημίας ποιούμενος, καὶ τὴν κατὰ πάντων αὐτοῦ δεσποτεῖαν ὁμολογῶν, καὶ ὡς ψευδεῖς ἢ λεγόμενοι τῶν ἐθνῶν εἶεν θεοί. Δι' ὑπερβάλλουσαν δὲ τὸ πρῶτον εὐλάβειαν, οὐκ εὐξάμενος ὅτε τὸν σάκκον ἐνεδύσατο, ὡς ἐπὶ Θεοῦ μηδὲ στόμα διαβρατολμῶν, πρεσβευτῆ δὲ μόνῳ τῷ προφήτῃ χρησάμενος, δι' αὐτοῦ νῦν ἀξιωθείς ἀποκρίσεως, θαρρεί τὴν προκειμένην ἀναπέμπειν εὐχὴν.

κα-λη'. Καὶ ἀπεστάλη Ἡσαίας υἱὸς Ἀμὼς πρὸς Ἐζεκίαν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· ἤκουσα ἃ προσήξω πρὸς με, περὶ *Σενναχηρείμ βασιλέως Ἀσσυρίων*. Οὗτος ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ ὁ Θεός. Ἐφαύλισέ σε, καὶ ἐμυκτήρισέ σε, παρθένος θυγάτηρ *Σιών*, κ. τ. λ.

Τούτους προφήτας οἱ ἀκούοντες ἐγνώριζον εἶναι προφήτας οὐκ ἀπὸ τῶν χρόνοις ἐσομένων μακροῖς (ἡγνόνουν γάρ), ἀλλ' ἀπὸ τῶν μικρῶν ἢ ὑστερον βεβαιουμένων ἔργοις προβήθησεν, ἀφ' ὧν καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐπίστευον. Ὅθεν προλέγει περὶ ὧν ὁ Σαμουὴλ καὶ ἄλλοι, περὶ νοσοῦντος βασιλέως υἱοῦ ὁ δὲ, βασιλέως Ἰσραὴλ προαγορεύει τὸν θάνατον. Συνεχώρει δὲ τοῦτο Θεός, ὡς ἂν μὴ λιχνείᾳ προγνωσῶς, ἐπ' εἰδωλοατρείαν τρέποντο καὶ χρηστήρια καὶ τὰς πλάνας καθόλου τὰς μαντικὰς. Ὅθεν καὶ νῦν Ἐζεκίας ἀνεῖσι μὲν ἐπὶ τὸν νεῶν. Ἀποκρίνεται δὲ τὸ μέλλον Θεός, διὰ τοῦ προφήτου φθεγξάμενος. Καὶ χρησμὸς δίδεται δεύτερος, Θεοῦ δείκνυντος ὡς ἀκήκοεν αὐτοῦ τῆς εὐχῆς. Καὶ πρὸς τὸν Ἀσσύριόν φησι· Σὺ μὲν *κατηλαζονεύσω* κατ' ἐμοῦ, καὶ τῆς ἀνακειμένης μοι πόλεως, φοβεῖν ἐπίστας τὴν ἀδιάφορον καὶ διὰ τοῦτο παρθένῳ παραβάλλομένην τοῦ Θεοῦ πόλιν, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ λαὸν θυγατέρα *Σιών* τε καὶ Ἰερουσαλὴμ χρηματίζοντα. Καὶ αὐτὸς δὲ καθαρῶν εἰδωλοατρείας παρθένος ὠνόμασται. Διὸ καὶ τῷ ἰδίῳ θαρρήσας Θεῷ τὰς σὺς ἐπέλασεν ἀπειλὰς, ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐπὶ σοὶ κεφαλὴν ἐκίτησεν, ἐξέδωκε Σύμμαχος, σκισθὲν σου κεφαλὴν ἐκίτησε. Μὴ δοῦσα γὰρ σοὶ πρὸς τὰς βλασφημίας ἀπόκρισιν, ἀποστρέψαντί φησιν· ἐπὶ σοὶ κενίτηκε κεφαλὴν, ἔλεγεν τε μηκέτι σιγῶσα, τίνοι ὠνεῖδισας καὶ παρώξυντας; ἀνθ' οὗ, ἐβλασφημήσας ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ· οὐ λογισάμενος ὡς

A cogitaret; malo ad eum perlato nuntio, minarum et cuiusvis blasphemiae refertas ad *Ezechiam* litteras dedit; tanquam qui propria virtute omnia sibi subiecisset, sicut est a propheta demonstratum, his verbis: «Vae Assyriis, virga furoris mei, et irae meae in manibus eorum¹⁷; » et quae sequuntur. At ipse ne sic intellexit quidem. Minas deinde quas intuemur, in *Sennacherim* adjunxit, quae jam inde praedictae nunc demum implentur. Sed rursus ad Dei templum confugiens *Ezechias*, eidem epistolam ostendit, non tanquam ignorare arbitretur; sed ut tantae blasphemiae testem adhibeat, ejusque dominium in omnes, et falsos esse gentium, qui dicuntur, deos profiteatur. Neque vero Deum statim (quae summa ipsius fuit in eundem reverentia) atque sacco indutus fuit, oratione aggressus est; sed ne os quidem tunc ausus aperire prophetae tantum unius ad id legatione usus, per quem hoc loco sibi responsum fuerat, praedictas preces offerre conatur.

422 VERS. 21 - 38. *Et missus est Isaias ad Ezechiam, et dixit ei: Haec dixit Dominus Deus Israel: Audivi quae precatus es me super Sennacherim rege Assyriorum. Hic est sermo, quem locutus est de illo Deus. Contemnit te et subsannat, virgo filia Sion, etc.*

423 Prophetas qui audiebant, tales esse non eo ipso agnoscebant, quod quae longis postea temporibus futura erant, ignorantibus praedicerent: sed quod quae praedixissent, rebus paulo post comprobarent; unde caeterorum etiam fidem facerent. Atque hinc est, quod super asinis *Samuel*; et super agro regis filio alius varicinatur¹⁸; hic autem *Israelitici* regis mortem praedicit¹⁹. Hoc vero permittebat Deus, ne futurorum aviditate, ad idola, et oracula, caeterasque omnino fraudes, quae divinatione constant, sese converterent. Hinc est etiam, quod cum in templum ascendisset *Ezechias*, eidem per prophetam de futuris respondet Dominus, editoque oraculo altero, praeces ejus auditas esse demonstrat, et Assyrium his verbis alloquitur: Magna tua fuit in me, *urbemque* mihi consecratam *superbia*, qui incorruptam, ideoque *virgini* comparatam Dei civitatem, ipsamque ejusdem incolam populum (qui et *filia Sion, et Jerusalem, et virgo* etiam **424** nominatur, cum nullam habet idololatriae labem) perterriturum te sperasti. Non immerito itaque Deo suo innixa, minas tuas *risu excepit*. Verum quo loco, *in te caput movit*, habemus, *retro ipsum idem fecisse* dixit *Symmachus*. Cum enim, ait, ad blasphemias nihil putaret respondendum: *In te revertente in caput movit*; ruptoque silentio, cui *exprobrasti*, et quem *conclitasti*? quaesivit; quorum loco, *in quem*

¹⁷ Isa. x, 5. ¹⁸ I Reg. ix, 40; III Reg. xiv, 5 seqq. ¹⁹ Isa. xxxviii, 1.

VARIÆ LECTIONES.

P γρ. μικρῶ.

blasphemasti ceteri reddiderunt : cum et Israelis Deum summum non esse, et a tuis nihil differre putares, equitumque virtute in eam regionem ad montium usque et Libani ipsius fastigia progressum esse ; cupressos denique, et cedros (quibus elata et superba cæterarum gentium regna significat) succidisse.

Cæterum pro *cupressis, abietes* Aquila ; *juniperos* Symmachus ; idemque pro verbis istis, in *altitudinem partis saltus*, alia, in *altitudinem summitatis ipsius in saltum*, usurpavit : ut ipsius Carmeli sterilia loca ; per *saltum* denique, gentes Dei cognitione privatas significaret. Eo præterea temeritatis et arrogantiae progressus es, ut *pontem te posuisse* adjicias, *aquasque desolasse, et omnem congregationem aquarum* ; aut secundum Symmachum, *fodisse te, et bibisse aquam, pedisque tui vestigio fluvios omnes* (quibus gentium multitudo, earumque de diis opiniones indicantur) *coherentes desolasse* ; nullaque re præclara magis quam regionum, adversus quas movisti, vastatione glorieris. Sunt tamen, qui *Libani* nomine, non Judæorum regionem tantum, sed et eam etiam, quæ a decem tribubus occupatur, intelligi velint. Altæ enim et excelsæ ambæ fuerunt, cum adiutorem Deum habuerunt. Frequentes deinde et copiosæ, quæ tot incolis abundarunt. Quarum altera jam prorsus occupata, alteram etiam se, paucis exceptis, propria virtute adjecisse sibi cum 425 Assyrius putaret : subjugato Israelis regno quod *altitudinem cedri* vocavit ; et Judææ altera, quod per *saltum partem* designavit, potiturum se arbitrabatur. Sequitur alia de *ponte*, deque *fluminibus exsiccatis* jactatio : qualia ab Asiæ regibus, qui militum multitudine gloriabantur, facta narrantur. Legimus enim et *fluvios ponte junxisse* ; et Xerxem Hellespontum ; et exhaustos bibentium multitudine amnes fluere desiisse. Sed non tua sunt, inquit, ista. Ego enim laborum illis patiendique terminum impiarum gentium interitu, sententiam meam non

Qui vero de Samaria et Judæa dici arbitratur : Deccebat te, aiunt, prophetas meos evolvere, et quæ de illis prædicta sunt, quæque te ipso nunc usus, tanquam instrumento, reipsa compleo et præsto, intelligere. Eos etenim clementia mea, veluti manu, diu tutatus, postquam ad Salvatorem suum redire nolle adverti, ad te remisit ; neque prius in tuam potestatem venerunt. Illi enim, cum fructu careant ; *gramini ipsi, fenoque tectorum* similes, nullo amplius auxilio protecti, *exaruerunt* ; quod non passi essent, si *vineam* aut *olivam* se esse maluissent. Ad quæ tu cum mentem non adverteres, civitate mea pari modo potiturum te arbitratus es. Neque enim *cogitationum tuarum* mihi ignotus est sensus ; imo ne quid illæ quidem *primum, quid postremum* agitent. Nonnulli quidem

ὑψιστός ἐστὶ καὶ θεὸς Ἰσραὴλ, οἰηθεὶς μερῶν διαφέρειν τῶν ὑπὸ σοὶ γεγόντων θεῶν, καὶ ἰπικτῆ ἑυνάμεια τῆς ἑαυτοῦ ἀναθεθηκέναι πρὸς ὑψὺς ἄνω καὶ ἐπ' ἐσχάτου λιβάτου κυπαρίττους ἀποκακοφέναι, καὶ κέδρους, δηλῶν τὰς ἐπιρρένας τῶν λοιπῶν ἔθνῶν βασιλείας.

Τὸς δὲ κυπαρίττους ὁ μὲν Ἀκύλας ἐλάτας, ὁ δὲ Σύμμαχος ἀρκεύθους ἐξέδωκεν. Καὶ ἀντὶ τοῦ, εἰς ὑψὺς μέρος τοῦ ὄρυμνός, εἰς ὑψὺς τοῦ ἄκρον αὐτοῦ εἰς τὸν ὄρυμνον, τοῦ Καρμῆλου αὐτοῦ τὰ ἀκαρπα, καὶ θεὸν οὐκ εἰδὸτα ἔθνη, καλέσας ὄρυμνον. Ἀπυθαδιζέτο δὲ κακίον προσθεῖς, καὶ ἔθηκα γέφυραν, καὶ ἠρήμωσα ὕδατα, καὶ πῦσαν συναγωγῆν ὕδατων. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, ἐγὼ ὠρυβζα καὶ ἔπιον ὕδωρ, καὶ ἠρήμωσα ἐν ἰγχει ποδῆς μου πάντας ποταμούς συναρρομένους, τὰ τῶν ἔθνῶν πληθῆ, καὶ τοὺς περὶ θεῶν λόγους αὐτῶν αἰνιττόμενος, καὶ ἐπ' οὐδενὶ μὲν ἀγαθῷ, ἐπ' ἀφανισμῷ δὲ ὧν ἐπέβη χωρίων καυχώμενος. Τινὲς δὲ τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν Ἀλιβυρον εἰρησθαί φασί, καὶ τὴν ἐν ἣ κατέκχον αἱ ἴ φυλαὶ ὑψηλαὶ μὲν γὰρ αὐταί, θεὸν ἔχουσαι βοηθόν. Δασεῖαι δὲ τοσοῦτους ἔχουσαι τοὺς οἰκήτορας, ὧν τὴν μὲν εἴλε παντελῶς, τὴν δὲ πλὴν ὀλίγων, ἃς ἐνόμισας, φησὶν, ἰδίᾳ δυνάμει χειρώσασθαι, καὶ κρατῆσαι τῆς Ἰσραὴλ βασιλείας, ἣν ἐκάλεσεν ὑψὺς κέδρον, μέρος δὲ ὄρυμνός, τὸ τῆς Ἰουδαίας ἀπολιωδός. Εἶτα περὶ γέφυρας φησὶ, καὶ ποταμῶν ἀφανιζομένων, ἅπερ ἐποίησαν οἱ τῆς Ἀσίας κρατοῦντες, πολυχειρῶς θαρβύοντες. Τούτους μὲν γὰρ γέφυρουν τῶν ποταμῶν. Ὁ δὲ Ἐσέρξης καὶ τὸν Ἑλλήσποντον. Οἱ δὲ ἀπέλειπον ὑπ' ἐκείνων γενόμενοι τῷ τῶν πινόντων οὐκ ἀντέχοντες πληθῆσι. Ἄλλ' οὐστον ἢ ἐστὶ ταῦτα, φησὶν. Ἐγὼ γὰρ κατ' ἐκείνων, τοῦ παθεῖν τὸν ὄρον ἐξήμεγα. Σὺ δὲ τὴν παρ' ἐμοὶ πρόπαλαι κρατοῦσαν γνῶμην ἠγνόηκας περὶ τῆς τῶν ἀσεβούντων ἀπωλείας ἔθνῶν.

defixi. At tu, quæ mihi jamdudum certa constat, de vides.

Οἱ δὲ περὶ Σαμαρείας καὶ τῆς Ἰουδαίας εἰπόντες εἰρησθαί, Ἐξῆλθαι σοι, φασί, τοῖς ἐμοῖς ἐντυχεῖν προσφταις, καὶ γυνῶναι τὰ προθεσπισθέντα περὶ αὐτῶν. Ἄ νῦν εἰς ἔργον ὀργάνῳ σοι χρησάμενος ἤγαγον. Ἐμῆ γὰρ ὡσπερ χειρὶ τούτους τῆ ἀνεξικακίᾳ διακρατῶν, ἔπει μὴ ἐπέστρεφον πρὸς τὸν σωτήρα τὸν ἑαυτῶν, ἀνῆκά σοι τούτους, καὶ τότε γέγονας ἐγκρατῆς. Ἄκαρποι γὰρ ὄντες, ἀηρώσται καὶ χόρτω εἰκάζοντο δωμάτων, καὶ μηκέτι σκεπασθέντες ἀπεξηράνθησαν, ὅπερ οὐκ ἂν ἔπαθον ἀμπελος ἢ ἔλαια τυγχάνοντες. Σὺ δὲ μὴ ταῦτα φρονῶν ἀθήης ἢ καὶ τῆς ἐμῆς πόλεως ἐν ὀμοίᾳ κρατεῖν. Οὐ γὰρ ἀγνοῶ σοὶ τὰς ἐνθυμησίους, οὐδὲ τὴν εἰσοδόν τε καὶ ἐξοδόν τῶν σὺν λογισμῶν. Τινὲς δὲ τὸν μὲν θάνατον αὐτοῦ διὰ τῆς ἀναπαύσεως δηλοῦσθαί φασιν. Ἐξοδόν δὲ καὶ ἐξοδόν, τὴν ἐν παντὶ τῶν πρακτέων ὁδόν. Ἀέ-

VARIAE LECTIONES.

ἢ γρ. ἀλλ' οὐ σοῦ. ἢ γρ. ὕψους.

γων δὲ ὡς ἡ *πικρία σου ἀρέθη πρὸς με*, ἢ κατὰ *A* Σύμμαχον, ἢ *ἀλαζονεία σου εἰς τὰ ὠτά μου*, σημαίνει τὸ νῦν αὐτὸν ὑφέξειν τὴν ἐπὶ τούτοις ποινὴν. Λοιπὸν, ὡς περὶ κτήνους φησὶν. *Φιμὸν κατὰ τοῦ στόματός σου τοσοῦτον ἐμβύλιώ*, ὡς καὶ αὐτὴν συνέχοντά σου τὴν ἀναπνοὴν ἀποπνίξει. Ὁ δὲ Σύμμαχος, *ἄώσω, φησὶ, κρῖνον εἰς τὸν μυκτῆρά σου, καὶ χαλιτὸν εἰς τὰ χεῖλά σου*, ὡς ἂν μὴ ἔγοι πρὸς ὅτι θέλοι χωρεῖν, ἔλκοιτο δὲ εἰς τοῦπίσω πρὸς Βαβυλῶνα βαδίζων καὶ μὴ βουλόμενος, ἢ καὶ ἄλλως ἀπειλεῖ καθάπερ *χαλιτῷ ταῖς πληγαῖς τῆς βλασφημίας ἀπειρξείν αὐτόν*. Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήσθω, φησὶ, πρὸς ἐκείνον καὶ μὴ παρόντα τῷ σώματι. Πρὸς σὲ δὲ λέγω τὸν Ἐζεκιάν. Εἰς οἱ δεῖ * σημείου τῶν εἰρημένων πρὸς πίστιν, *Γοθὶ τὸν παρόντα τοῦτον ἐνιαυτὸν τοῖς αὐτομάτως φουμένοις ἐκ γῆς τραφισόμενος*. Γεωργῆσαι γὰρ διὰ τοὺς πολεμίους κεκώλυσαι. Ἄντι γὰρ τοῦ ἵ *ἔσπυρκας, αὐτόματα πάντες ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ*. Τοῖς δὲ τούτων ὑπολοίποις *ἐνιαυτὸν τραφῆσιν τὸν δέυτερον*. Ἄντι δὲ τῷ τὸ *κατάλειμμα*, Ἄκυλας μὲν καὶ Θεοδοτίων αὐτοφυῆ, ὁ δὲ Σύμμαχος ἀπὸ *δένδρων ἐξέδωκαν*.

Ἄπο ταῦτα στενοχωρηθέντες *ἔτη*, διὰ τὸ τὴν χώραν ὑπάρχειν ἀργόν, κατὰ τὸ *τρίτον ἔτος*, τὰς ἐκ γῆς ἀπολαύσεις καρπώσεσθε κατ' εἰρήνην διάγοντες, οἱ ἐν Ἰουδαίᾳ μετὰ τὴν ἄλωσιν Σαμαρείας ὑπόλοιποι, *ρίζαν ἐν ψυχῇ θεοσεβείας βαλόμενοι*, καὶ τῆς *C* ἐπιγῆς γεωργίας ἄνω βλέποντα καρπὸν ἀποδοῦσθε, δὲ τοῦτο σωζόμενοι. Τινὲς δὲ, *τὰ δύο, φασὶν, ἔτη τραπεῖσεσθε ἐκ τῶν ἀποτεθέντων*, ὡς ἐν πολιορκίᾳ καρπῶν, ἄπερ ἔτυχον σπείραντες. Ἄπο γὰρ ἐπιμειναντες * *ἔτη τῇ Σαμαρείᾳ, τῷ τρίτῳ πεσοῦσης αὐτῆς τῆς στρατιᾶς θεηλάτῃ πληγῇ, φυγὰς ὑπεχώρησεν*. Τὸ δὲ τῆς εὐθυμίας βέβαιον ὡς ἐπὶ φυτῶν ἢ *ρίζα ἄγλοι*, τὸ δὲ πολυχρόνιον τὸ καὶ ἄνω σπέρμα ποιεῖν. *Ζηλώσαι δὲ φησὶ Κύριος* * ἅμα μὲν, ὡς ὑπὲρ πόλεως ἰδίας * ἅμα δὲ, καὶ διὰ τὰς κατ' αὐτοῦ βλασφημίας. Σώσω δὲ, φησὶν, ὑμᾶς, διὰ τὸ πρότερον ἔμοι. Εἰ δὲ χρὴ καὶ ἄνδρα τιμῆσαι, καὶ ὡς πρὸς τὰ τῆ * δούναί τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως, *διὰ Δαβὶδ τὸν ἐμὸν δοῦλον* (οὕτω γὰρ ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ) τῆς πόλεως οἰκιστὴν καὶ βασιλέα πρῶτον γενόμενον * *D* ὡς ἂν γνοῖεν πάντες ὅσον ἡ θεοσεβεία δύναται, καὶ τοῖς μετὰ χρόνον ἀναξίοις σωτηρίαν χαριζομένην. Τοῖς δὲ λόγοις ἠκολούθει τὰ ἔργα, τοσοῦτων ἀπολωλότων, οἷς ὁ τούτων οὐ συναπώλετο βασιλεὺς, ὡς ἂν ἰδῶν τὸ πραχθὲν, τὴν ἄθειον αὐτοῦ γλῶσσαν ἐπιστομίσειν, καὶ μεζόνως κολάζοιτο τῶν ὑπάρχοντων τῇ συμφορᾷ, καθάπερ καὶ Φαραώ. Ἦν δὲ καὶ πικροτέραι, τιμωρίας τὸ πρὸς τῶν παιδῶν παθεῖν. Ἄνάξει, δὲ πρὸς θεωρίαν τὸν λόγον. *Τῆν γὰρ τοῦ Θεοῦ πόλιν* τὴν Ἐκκλησίαν πολιορκούσιν αἰρετικοί, καθάπερ ὑπὸ στρατηγῶν τῷ διαβόλῳ ταττόμενοι. Τούτων πολ-

nomine, mortem ejus: per introitum autem et exitum, eam viae, quæ gerendis rebus omnibus adhibetur, rationem putant designari. Quod autem sequitur, *amarulentia tua ad me*; vel secundum Symmachum interpretationem, *arrogantia tua ad aures meas ascendit*; jam nunc istorum nomine pœnas eum essedaturum significat. Deinceps, tanquam de jumento loquatur, tantum, inquit, *Ori tuo sive frenum sive circulum apponam*, ut respiratione cohibita, suffocari valeas. At Symmachus, *Dabo, 426* inquit, *in nares tuas annulum, et frenum in labia tua*, ne, quæ velis abeas, sed invitus Babylonem retraharis. Quanquam aliàs etiam, plagis, tanquam *freno*, a blasphemias eum se revocaturum minitari videatur. Atque hæc quidem, inquit, ad eum, licet absentem corpore, dicta sint. Ad te jam Ezechiam mea convertatur oratio. Si quo tibi signo ad eorum fidem, quæ dicta sunt, opus est: scito te *anno isto rebus quæ sponte nascuntur victurum*, qui terram colere propter hostes non possis. Nam pro, quæ *seminasti*, alij omnes, quæ *sponte nascuntur*, interpretantur. *Istorum autem reliquiis anno secundo nutrieris*. Sed pro *reliquiis*, Aquila quidem et Theodotio *sponte natis*, Symmachus autem *ab arboribus* expresserunt.

Vos biennio isto toleratis propter impeditum terræ cultum, agrique cessationem angustiis, tertio demum tranquille degentes fructus terræ ipsi percipietis, qui post devictam Samariam in Judæa superstites adhuc pietatis radices in mente egistis; et agriculturæ neæ sursum spectantem fructum, qui in eum finem servati estis, edetis. Nonnulli vero annos duos reconditis, tanquam de seminatis ante fructibus, obsidionis tempore *victuros* dicunt. *Biennio enim in Samaria immoratus, tertio tandem, plaga divinitus accepta, fugam arripuit. Securitatis deinde firmitas, tanquam in arboribus ex radice, diuturnitas autem ex fructu, qui sursum editur, agnoscitur. Zelasse porro Dominum, vel tanquam propriæ civitatis nomine, vel propter illatas in se blasphemias significat. Deinde pro decori sui ratione, crepturum se eos adjicit. Quod si, ait, et virum etiam par se honore allicere, patronoque urbis, salutem ipsius concedere; propter David servum meum* (ita enim reliqui omnes interpretantur) qui primus urbem construxit et rexit, id ipsum futurum est: ut omnes intelligant quantum pietas ipsa valeat, quæ posteris etiam indignis salutem pariat. Neque vero *427* verbis res ipsæ, tot statim trucidatis, defuerunt: quibuscum ideo rex non cecidisse putandus, ut tantam stragem intuitus, os impium sibi ipse obturaret pœnasque idem quam subditi graviore, ut olim Pharaon, experiretur. Fuerunt eo ipso graves magis et acerbæ, quod a suis ipse filius interemptus est. Possis et ad contemplationem sermonem re-

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. εἰ σοι δεῖ. ἰ. ἄ. * γρ. ἐπιμειναντος. γρ. Κύριον. * γρ. προστάτη.

vocare. *Dei enim civitatem*, id est Ecclesiam, etiam obsident et oppugnant hæretici, diabolo ipsi, tanquam duci milites, obtemperantes : quos silentio vincere, quantumvis *blasphemiarum* evomant, assuescendum est, non de rebus vanis, contra Pauli sententiam, verbis decertare ¹⁹ : imo hæreticum hominem, post abortationem alteram, devitare ²¹ : cum in obfirmatorum et pertinacium morbis nullum medicina locum habeat ; nec nisi iis, qui aures habent, loquendum esse scribatur. Quantumvis igitur, ut *Rapsaces* ille, sive requiem, sive minas annuntient ; ad Deum nos decet accedere, et superne Dominus *Sionem* obsidione liberans ; neque adversus Ecclesiam inferi portæ prævalebunt ²².

CAP. XXXVIII.

428-429 1-22 *Contigit autem eotempore, ut agrotaret Ezechias usque ad mortem ; accessitque ad eum Isaias filius Amos, propheta, et dixit ei : Hæc ait Dominus : Dispone domui tuæ : quia morieris, et non vives, etc.*

430 Qui dixit Deus : « Ego occidam, et vivere faciam ; percutiam, et sanabo ²³ ; » ubi hostes per angelum plaga percussit, piū regem pristinæ valetudini restituit. Quod enim *eo tempore* propheta dixit, id, ut cladem illorum demonstraret, adjunxit. Regi autem vitæ linem Deus præsignificat, ut ad salutem postulandam invitet : quibus certe vitam nobis non fati necessitate claudi, sed a Deo quibus novit ipse rationibus, aut in lucem educendo, aut tempora meliando, aut pro voluntate denique ætatis extremum producendo, definiri demonstratur : cum solus vitæ nostræ tempora dimensus, jamjam morituros sicut Ezechiam, non excitare tantum et recreare, sed extinctos etiam, sicut patet e Scripturis, in vitam revocare valeat. Undique igitur eversæ nobis ac dissolutæ jacent fati rationes. Quod cum non ignoraret Ezechias, dum per valetudinem licebat, haud segnis idem adversus Assyrios opem imploraturus in templum properabat ; qui morbo nunc impeditus, e lecto ipso, Deum ubique adesse nihil dubitans, ad preces se vertit ; in quibus vitæ conscientia fretus, de sua tantum probitate audet attingere, non vitæ propagationem postulare, qui Deum ipsum, eorum quæ mente gerimus, inspec-

... . *relicti sunt nec laudes forsan celebrantes, aut virtutibus promoventes, imo neque peccantes, sed judicii tempus expectantes. Ajunt nonnulli resurrectionis spem non tollere, sed ad perditionis inferos potius, nisi impetrata peccatorum venia Dei manu retrahatur, devenisse se ostendere. Itaque prava illa et lubrica cogitatione liberatus, ad nuptias jam, et liberorum procreationem, quo justitiæ tuæ præcones a me procreatos ostendere queam, festinabo. Ego rursus præter eam, quæ nobis tradita est, subjectam sensui consolationem,*

¹⁹ 1 Timoth. vi, 20. ²¹ Tit. iii, 10. ²² Matth. xvi, 18. ²³ Deut. xxxii, 59.

VARIÆ LECTIONES.

γρ. ὑπομένοντας. γρ. ἐπιμετροῦντι. γρ. κατελείψθησαν.

Α *λὰ βλασφημιούντων* ἀσκητέον τὴν σιωπὴν Παύλω λέγοντι πειθόμενους, μὴ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ. Καὶ πάλιν, αἰρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοουθεσίαν παραιτοῦ. Τοῖς γὰρ κεκρατημένοις οὐ δεῖ ἐγγεῖρειν ὡς νοσοῦσιν ἀνιάτα. Γέγραπται γάρ, Εἰς ὅτα ἀκούδντων ἰάλει. Κὰν ἀναπαύσεις οὖν ἐπαγγέλλωνται, κατὰ *Ῥαψάκη* κὰν ἀπειλώσιν, Θεῷ μόνον προσέρχεσθαι χρῆ, τὴν ἀνωθεν τοῦ μένους ὃ βοήθειαν. Ἀποσθῆσαι γὰρ αὐτοὺς ἀφανῶς τὴν *Σίων* διαφυλάττων ἀνάλωτον. Πύλαι γὰρ ἔδου τῆς Ἐκκλησίας οὐ κατισχύσουσι.

auxilium expectare. Eos enim latenter repellet Dominus *Sionem* obsidione liberans ; neque adversus Ecclesiam inferi portæ prævalebunt ²².

ΚΕΦΑΛ. ΑΗ΄.

Β α-κβ'. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἐμαλακίσθη Ἐζεκίας ἕως θανάτου. Καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὸν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Ἐὰν λέγει Κύριος, Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου. Ἀποθήσκεις γὰρ σὺ, καὶ οὐ μὴ ζήσῃ, κ. τ. λ.

Ὁ λέξας Θεός, « Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω. πατάξω, καὶ γὼ ἰάσομαι, » τοὺς πολεμικοὺς ἀγγέλου πατάξας πληγῆ, τὸν θεοφιλῆ βασιλέα ζωοποιεῖ. Τὸ γὰρ, ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, τοῦτο παρίστηεν τῷ τῆς ἐκείνων πληγῆς. Θεὸς δὲ τὸ τέλος αὐτῷ προσηλοῖ, τῆς σωτηρίας ἐνάγων προσάτησιν. Δι' οὗ δηλοῦται μὴ τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἀνάγκαις εἰμαρμένης ἡμῶν περικλείεσθαι, Θεὸν δὲ τοῦτον ὀρίζειν, καθ' οὗς οἶδε λόγους αὐτοῦ, ἢ παράγων εἰς βίον, ἢ τὰ μέτρα τοῦ χρόνου διδοῦς, ἢ τρόπον προσάγων τῷ δοκοῦντι τὴν τελευταίην. Ὡ μόνῳ δυνατὸν καὶ θνήσκειν μέλλοντα εἰλεῖρειν, ἐπιμετροῦντα ἢ χρόνους ζωῆς, ὡς νῦν Ἐζεκιαν, καὶ τεθνηκότας ζωοποιεῖν, ὡς ὅσους ἐδήλωσεν ἡ Γραφή. Καὶ πανταχόθεν ἡμῖν οἱ τῆς εἰμαρμένης διαλύονται λόγοι. Ὅπερ Ἐζεκιᾶς εἰδὼς, ὅτε μὲν ἔβρωτο, πρὸς τὸν νεῶν ἔθει, περὶ τῶν Ἀσσυρίων αἰτῶν· τῇ νόσῳ δὲ πεδθθεῖς, ἐξ αὐτῆς στρωμνῆς ἀνήγαγε τὴν εὐχὴν, πανταχοῦ παρεῖναι τὸ Θεῖον εἰδὼς. Καὶ περὶ τῆς ἰδίας εὐζωίας μόνον παρῆρησιάζεται, προσθήκην οὐκ αἰτήσας ζωῆς, τῶν κατὰ διάνοιαν εἰδὼς αὐτὸν ἐπιγνώμονα, καὶ τῆς εὐχῆς ἐπιτρέψας τ. . . .

Deum ipsum, eorum quæ mente gerimus, inspectionem, et arbitrium esse non ambigat, et orationis. . . .

Δ κατελήφθησαν ἢ μῆτε δοξολογοῦντες ἔσω, ἢ προστιθέντες ἀρεταῖς, μῆτε μὴν ἀμαρτάνοντες, τὸν δὲ τῆς κρίσεως καιρὸν ἐκδεχόμενοι. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς οὐκ ἀναίρει τὰς ἐλλπίδας τῆς ἀναστάσεως· δηλοῖ δὲ μᾶλλον, ὡς Εἰς αἴθρην ἀπωλείας ἀπελιλύθειν, μὴ τῆς παρὰ σοῦ βοηθείας τυχῶν παρὶδόντος τὰς ἐμὰς ἀμαρτίας. Διδ τῆς σφαλερῆς ἐκείνης ἐνοίας παυσάμενος, σπεύσω πρὸς γάμον καὶ παιδοποιεῖν ἔλθειν, καὶ τοὺς ἐξ ἐμοῦ κήρυκας τῆς σῆς ἀποδείξαι δικαιοσύνης. Κἀγὼ δὲ πρὸς τὴν αἰσθητὴν ἐδοῦεσθαι ἡμῖν παραμυθίαν, τὸν σὸν οἶκον ἰὼν, εἰς

τον σὸν ἡμᾶς φόβον συστέλλουσαν, χαριστήριος ἂν ἀποδώσω φωνάς. Τινὲς δὲ τὸ, *καίδια ποιήσω ἄπερ ἀναγγελοῦσιν*, δηλοῦν ἔφασαν, ὅτι χοροστασίαν ψαλτηρῶν παιδῶν εὐφώνως ὑμνοῦντων ἐν τῷ ναῷ στήσειν ἐπαγγέλλεται. Δι' οὗ δὲ τὴν *τελευτήν* αὐτῷ Θεὸς ἐδήλωσε, διὰ τοῦτου καὶ τὴν θεραπείαν προσήγαγε, μὴ καὶ ποιεῖν δόξῃ τὸν προφήτην ἐφύδριστον, κακῶν αὐτὸν μόνων ἀποδείξας διάκονον. Παραδοξοποιῶν δὲ Θεός, ὃ δοκεῖ τοῖς τραύμασιν ἐπαύξειν τὴν βλάβην, τὰ *σῦκα*, τοῦτο πρὸ; ἴασιν ἔδωκεν, ὃ καὶ μέγα *σημῖον* ἐκπλαγείας ὃ Ἐζεκίας καλεῖ τοῦ δυνήσεσθαι τῷ *ποδὶ χρώμενος εἰς τὸν ῥῶν ἀνελθεῖν*. Ἐν δὲ τῇ δ' τῶν Βασιλειῶν γέγραπται ὅτι πρὸ πάλαι παρὰ τοῦ προφήτου μαθῶν, ὡς ὃ ἥλιος μέλλει τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω ποιεῖσθαι ταχυτέραν ὁδὸν, καὶ ὑφ' ἐν τοὺς ἰ' κατιέναι βαθμούς, αὐτὸς ὡς οικειώτερον *σημῖον* τῆς πρὸς τὸν βίον ἀνατροφῆς, τοῦ ἡλίου τὸν ἀναποδισμόν ἐξηγήσατο, ἔνθα καὶ φησιν ἡ Γραφή, ὡς ἔλκος αὐτῷ πονηρὸν τῆς ἀρρώστιας πρὸφασις ἦν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

α-η'. *Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀπέστειλε Μερωδάχ Βαλαδάρ, ὁ υἱὸς τοῦ Βαλδάρ, ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλωνίας, ἐπιστολάς, καὶ πρέσβεις, καὶ δῶρα Ἐζεκίᾳ. Ἦκουσεν γάρ, ὅτι ἐμαλακίσθη ἕως θανάτου, καὶ ἀνέστη, κ. τ. λ.*

Ὁ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλος ἔλεγεν νενοσηχένα: τὸν Ἐζεκίαν φθῆν ἐπὶ τῇ πτώσει τῶν Ἀσσυρίων οὐκ ἔσαντα χαριστήριον, ὡς ἐπ' Αἰγυπτίους ὁ Μωσῆς, ὡς ἡ Δεβωρὰ ἐπὶ τῷ Σίσαρα, ὡς ἡ Ἄννα ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ Σαμουὴλ. Ἐἶ' ἀρωσθέντα τοῦτον ὃ τῶν Βαβυλωνίων μαθῶν βασιλεὺς, πρεσβεύεται πρὸς αὐτὸν, οὐκ ἀργῶς, ἰδὼν δὲ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἀνεπόδιεν ὃ ἥλιος, διπλασιῶν γεγεννημένην. Μηδὲ γὰρ λαθεῖν Χαλδαίους δεινοὺς περὶ ταῦτα τυγχάνοντας. Θεοποιούντες δὲ τὸν ἥλιον, ὑπὸ κρείττονος ἕοντο τοῦτο γενέσθαι δυνάμεως. Καὶ τὴν αἰτίαν πολυπραγμονούντες, ἔγνωσαν, ὡς δι' Ἐζεκίαν ὃ τῶν Ἐβραίων ταῦτα πεποιήκει Θεός. Ἐφ' ᾧ καταπλαγείας ὃ βασιλεὺς, ἐκείνων τὰς πρὸς αὐτὸν ὡς θεοφιλῆ, συνθήκας ἀσπάξεται. Εἴποις δ' ἂν αὐτὸς ὡς ὃ τὰ θαυμαστὰ πάντα κατ' ἐνιαυτὸν ἕνα γεγονέναι μαθῶν, τοῦ Ἀσσυρίου τὴν ἔφοδον, τὴν δι' ἀγγέλου πληγὴν, τὴν κατὰ Σενναχηρείμ ὑπὸ τῶν παιδῶν μετὰ τὴν φυγὴν ἐπανάστασιν, τὴν τοῦ μετ' αὐτὸν ἄρξαντος παιδὸς Ἀχορδάν σεσιγημένην ἀπώλειαν. Ταῦτα πάντα μαθῶν Μερωδάχ Βαλδάρ υἱὸς ὦν, οὗ τοῦ Σενναχηρείμ, ἀλλὰ τοῦ Βαλδάρ, ἐξ ἑτέρου γένους βασιλεῶν Βαβυλωνίων, ὡς ὠφέλιος (sic) τὴν πρὸς τὸν εὐσεβῆ φίλαν ἀσπάξεται.

Ἰλιον Achordanum, qui patri successerat, tacita morte interire, tanquam id totum in suam rem factum esse iudicaret, pii regis amicitiam ambivisse.

Ὅτι γὰρ ἐν ἐνὶ πάντα προῆλθε, ἐνιαυτῷ μάθοις ἂν ἐπιπέσας ὡς ἡ ἔφοδος τοῦ Ἀσσυρίου ἔτους τεσσαρεσκαίδεκάτου τῆς Ἐζεκίου βασιλείας ἐγένετο.

¹⁵ IV Reg. xx, 9-11.

¹⁶ Exod. xiv, et xv.

¹⁷ Judic. iv, et v.

¹⁸ I Reg. ii.

VARIÆ LECTIONES.

^b γρ. ὡς αὐτός.

in domum tuam etiam, in qua ad tui timorem colligimur, profectus, gratiarum tibi actiones rependam. **431** Non desunt tamen, qui, quod *filios edam qui annuntiabunt*, dixit, ad puerorum chororum hymnos in templo suaviter modulantium, referant, quem regem instituturum se volunt polliceri. At per quem ei *mortem* Deus denuntiavit, per eundem etiam et morbi remedium (ne contumeliosum prophetam, malique tantum ministrum habere videretur) attulit. Deinde cum miraculum edere statuisset Deus, *ficum* illi (quæ vulnere alioquin dolorem augere maxime solet) in remedium tradidit: quo percussus Ezechias, *signum* maximum id demum esse, quo *pede utens in templum ascendere* postea valeat, profitetur. Invenias autem quarto Regum **24** Ezechiam, cum olim solem via celeriore decent gradus semel esse confecturum a propheta audisset, promissæ sanitatis *signum* aptius, nempe ut regresseretur postulasse, morbi que causam, quo detinebatur, ab ulceris malignitate proflixisse.

CAP. XXXIX.

432 VERS. 1-8. *Tempore illo misit Merodach Baladan, filius Baladon, rex Babylonice, litteras, et legatos, et munera ad Ezechiam. Audierat enim agrotasse ad mortem, et convaluisse, etc.*

Dixit Judæorum magister Ezechiam propterea ægrotasse, quod post Assyriorum stragem, sicut deletis Ægyptiis Moses ²⁵; sicut interempto Sisaro Debhora ²⁶; sicut Anna denique, ubi Samuelen peperisset ²⁷, Dei beneficium carmine non celebrasset. Ad hunc porro, cum *ægrotasse Babyloniorum rex audisset*, non vana motus occasione, legatos misit, sed quod diem illum, quo cursum suum sol retroegisset, duplo majorem existisse deprehendisset. Neque enim id Chaldæos, qui in siderum disciplina multum versati essent, latere potuit; nec ab eisdem, qui solem deum facerent, a potentiore aliqua virtute factum denegari. **433** Itaque cum rei causam anxie scrutati ab Hebræorum Deo propter Ezechiam factum esse agnoscerent: eo commotus rex, quod tanquam ad pictate commendatum accessissent, eorumdem amicitiam et sædus amplectitur. Dicere possis etiam *Merodacum* non Sennacherimi, sed *Baldani* ex alia stirpe *filium*, tunc *Babyloniorum regem*, postquam uno anno tam multa et stupenda contigisse didicisset; Assyriorum nempe exercitum per angelum deleri; Sennacherimum præterea regem fuga elapsam filiorum manibus trucidari; ejus denique

Neque enim hujus anni spatio ista omnia contigisse dubitabis, si Assyrii expeditionem quarto et decimo Ezechie existisse didiceris, cum quinde-

cim præterea adjunctis, nono et vicesimo ita diem A extremum obierit, ut in annum quartum et decimum morbum cadere necessum sit, reliqua autem eundem præcedere, et eodem tempore contigisse : quibus auditis omnibus ad legatorum missionem inductus est Assyrius. Verum cum ad Ezechiam appulissent ; cujus partes erant rerum olim a Deo gestarum, atque etiam recentium ipsis magnitudinem narrare ; partim, ut beneficii memorem se præstaret, partim, ut illos ad pietatem magis accenderet, quorum exemplo et monitis alii rursus moverentur : ea re neglecta, ita aviditate gloriæ frangi se passus est, ut suos eisdem *thesauros, et domum Nechota* (quam *aromatum cellam* Aquila interpretatur ; *Gaza* Symmachus, nomine Persis divitias significante) *ostentavit*. Qua re non inanem tantum jactantiam suam prodidisse, sed eorum etiam potiundi cupiditatem hostibus præbuisse creditur. Atque hinc est, quod ad eum propheta, veluti sua sponte, non pellente Deo accedens, et quod ipsi vellent non sine multo affectu exquirens ; venisse quidem, ut Dei admirabilia opera audirent ; sed sui potius quam Dei admirationem monet excitasse, qui eximias illius virtutes, summumque in res creatas imperium apud 434 eos non prædicarit. Itaque veritus accusari rex, cum *quid illi dicerent*, propheta postularet, obmutuit : qui tamen *unde venissent*, interroganti, non sine ostentatione, *de longinqua terra* respondit ; tanquam nominis sui fama excitatos tam longo venisse itinere gloriaretur. Atque inde est, quod lata a Deo adversum se sententia, *a Babiloniis omnia non modo direptum iri, sed eos etiam, qui a se prodissent, regis eunuchos fore*, statim audivit. Quod Jechoniæ ætate, quantum ex regum historia colligere licet, accidisse putamus : quo tempore Daniele cum sociis in regis aula eunuchum fuisse nonnulli valuerunt. Quibus auditis *Ezechias circumspice quidem et pie quæcumque locutus esset Dominus*, quantumvis hominum aures offendant, *bona esse* adjecit, suæ ætati tantum indulgeri postulans, Deo gratias agit, quod se non sensu malorum ulciscatur, sed sola impendentium fama in viam revocet ; qui sciat ne pœnas quidem istas ad posterios suos esse temere perventuras ; sed sua D tantum illos, non quæ ipse admisisset, peccata luituros. Tradunt Hebræi Ezechia institutum, qui sibi tantum intentus, populum et urbem negligeret, Deum non amplecti, ideoque deinceps, *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Dominus*, prophetam adjicere. Quando enim, aiunt, amore sui regem cernitis avocari ; vel ipsi saltem, qui potestis, gero, *consolamini*.

CAP. XL.

435 VERS. 1-8. *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Deus. Sacerdotes, loquimini ad*

Ἄς προστεθέντων ἐτῶν αὐτῷ πεντεκαίδεκα, τῷ εἰκοστῷ καὶ ἐνάτῳ τετελεύτησεν ἔτει, ὡς τὴν νόσον αὐτῷ γεγονέναι κατ' ἔτος τὸ τεσσαρεσκαίδέκατον. Τὰ λοιπὰ δὲ πάντα πρὸ ταύτης κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον συμβεβηκέναι, ὡν ἀπάντων ἀκούσας ἐπὶ τὴν πρῶσθειαν ἠπειγέτο. Καὶ τῶν ἀνδρῶν ἠκόντων δέον τὸν Ἐζεκιαν τὰς ἀνωθεν τοῦ Θεοῦ διηγεῖσθαι μεγαλοργίας, καὶ τὰ νῦν ἐπισυνάπτειν γενόμενα, ὡς ἂν ἐθγνώμων τε δοκῇ, κάκείνους εὐσεβεστέρους ποιήσεις, καὶ δι' αὐτῶν ἐτέρους διηγουμένων ἅπερ ἐγνώκασιν· τοῦτο μὲν οὐ ποιεῖ. Φιλοτίμως δὲ χανυθεὶς, ἀνακαλύπτει τούτοις τοὺς θησαυροὺς, καὶ τὸν οἶκον τοῦ Νεχώθα, ὅπερ οἶκον ἀρωμάτων Ἀκύλας ἔφη, καὶ Σύμμαχος γὰρ, ἃ δὲ παρὰ Πέρσαις τὴν περιουσίαν σημαίνει, τοῦτο δὲ οὐ μόνον τύφον εἶχε καινόν, ἀλλὰ καὶ τοῖς [βλεπομένοις] τοὺς πολεμικοὺς ἐπ' ὀφθαλμῶν ἃ παρεσκευάζεν. Ὁθεν ὁ προφήτης ἐλθὼν ὡς ἀπ' οἰκείας γυνώμης, ἀλλ' οὐ Θεοῦ δῆθεν πέμφαντος, ὃ τι θέλοιεν οὗτοι πυνθάνεσθαι, ἤθει κεχορημένος πολλῶ, καὶ δεικνύς ὡς ἦλθον μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ παράδοξα μαθησόμενοι, σὺ δὲ σαυτὸν εἰς θαῦμα τούτοις, ἀντὶ Θεοῦ παραδέδωκας, τὴν θείαν οὐ διδάξας ὑπεροχὴν, οὐδ' ὅτι τοῖς αὐτοῦ ναύμασιν ἢ κτίσις ὑποχωρεῖ. Ὁ δὲ πρὸς μὲν τὸ, τί λέγουσιν, οὐδὲν ἀποκρίνεται, τὸν ἔλεγχον δεδιώς. Πρὸς δὲ τὸ, πῶθεν ἦκασιν, ἀλαζονικῶς λέγων· ἐκ γῆς μακρόθεν, ὡς κατὰ κλέος αὐτοῦ τῆς φήμης αὐτοῦ καὶ πόρρωθεν ἐνεγκούσης, ὅτε καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ κατὰ τοῦτου λοιπὸν ἀπόφασιν ἤγαγεν· πάντα ληφθήσεσθαι παρὰ Βαβυλωνίων ἐπιπὼν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ καταγομένους, ἐθνόχους τῷ τούτων ἔσεσθαι βασιλεῖ. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ὡς ἐν ταῖς Βασιλείαις ἐγνώκαμεν, ἐν ἡμέραις Ἰερονίου, ὅτε καὶ οἱ περὶ τὸν Δανιὴλ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως γεγόνασιν, εὐνοῦχοι, καθὰ φασὶ τινες, γεγονότες. Ἄπερ Ἐζεκίας ἀκούσας εὐλαδῶς τε καὶ εὐσεδῶς ἀγαθὸν ἔφη πάντα λόγον εἶναι Θεοῦ, κἂν ἡ τούτων ἀκοὴ τοὺς ἀνθρώπους λυπήσειν. Τὸν ἐφ' ἑαυτοῦ δὲ μόνον παρητήσατο χρόνον, εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ, ὅτι περ οὐ τῇ τῶν κακῶν ἐτιμωρεῖτο πείρα, φήμη δὲ μόνῃ τῶν λυπηρῶν τῶν μελλόντων ἐσωφρονίζετο, εἰδὼς μὴδὲ τοὺς ἐξ αὐτοῦ τὴν τούτων ἀκρίτως δέξασθαι πείραν, ἐφ' οἷς δὲ ἀμαρτήσονται τιμωρωμένους, τῶν ἐξ αὐτοῦ τικτομένων δικαίων μὴ βλαπτομένων τῇ αὐτοῦ ἀμαρτίᾳ. Ὁ δὲ Ἐδραῖος εἶπε τὸν Θεὸν μὴ ἀποδέξασθαι τὴν Ἐζεκίου προαίρεσιν ἑαυτοῦ μόνου φροντίσαντος, ὑπεριδόντος δὲ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πόλεως. Διόπερ ἐπήνεργεν ἐφ' ἐξῆς, Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος φηλαυτος πέφηνεν, ἀλλ' ὑμεῖς εἰ δυνάμενοι, παρακαλεῖτε τὸν ἐμὸν λαόν. Κήδομαι γὰρ μου τοῦ πλάσματος.

populum meum, cujus tanquam fragmenti curam

ΚΕΦΑΛ. Μ'. -

a-η'. Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός· ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν

VARIAE LECTIONES.

α γ. ε. δ γρ. ἐποφθαλιζῶν.

Ἱερουσαλήμ. Παρακαλέσατε αὐτήν, ὅτι ἐπλήσθη ἡ ταπεινώσις αὐτῆς, λέλυται αὐτῆς ἡ ἀμαρτία, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλῶ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῆς. Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, κ. τ. λ.

Περιγράψατα τὴν ὑπόθεσιν τῆς κατὰ τὸν Ἐζεκίαν προφητείας ἡ ἱστορία, ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου κατάρχεται, τοῖς τὸ τοῦ Χριστοῦ Πνεύμα τὸν παράκλητον ὑποδεξαμένοις ἐπιθεώσα, Παρακαλεῖται τὸν λαόν μου. Πάντα γὰρ τὸν ἄξιον αὐτοῦ χρηματίζειν λαόν τὸν ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνων ἐξελεγμένον προστάττει τοῖς ἀποστόλοις παρακαλεῖν, ὡς περ ἐδρων, ὡς ὁ Παῦλος ἐδήλωσε λέγων · Ἐυλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλησίως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλησίως, ἧς αὐτοὶ παρακαλούμεθα ὑπὸ Θεοῦ, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα, δι' ὧν πάντων τῶν περὶ τῆς παρακλησίως λόγον ἀπέδωκεν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ, καθάπερ πειθόμενος τῇ προφητικῇ παρακαλεῖται, βοᾷ · Ἐδέξατο ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Καὶ πάλιν · Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τὸ δὲ ἱερεῖς, ὡς μὴ κείμενον παρὰ τοῖς ἄλλοις, ὠθέλιστα παρὰ τοῖς Ἐβδομήχοντα.

Ὁ γοῦν Σύμμαχος φησι · Παρηγορεῖτε, παρηγορεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεὸς ὑμῶν. Παραμυθήσασθε τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ. Ἡ καὶ συνεφώνησαν οἱ λοιποὶ. Τίς δὲ ἡ ὡς περ ἐμφύχου καρδία τῆς Ἱερουσαλήμ; Ἦν μὲν εἰπεῖν ἀντι τῶν οἰκητόρων εἰρησθαι τὴν πόλιν, εἰ μὴ καὶ τοῦ λαοῦ διεμνητο λέγων, τὸν λαόν μου. Τίς δὲ ὁ λαός; τινεὶ δὲ οἱ παρακαλοῦντες; Ἄηλον ὡς οἱ τὸ Πνεῦμα τὸν παράκλητον ἔχοντες, ὡς ἐλέγομεν, πρὸς οὓς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ, Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα μου, καὶ ἄλλον παράκλητον ὄψει ὑμῖν, ἵνα ἦ μετ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Καὶ πάλιν · Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὸ θεῖον, οὕτω πολλάκις Πνεῦμα καλεῖ. Οἱ τὸν παράκλητον οὖν δεξάμενοι, παρακαλεῖν προστάττονται τὸν λαόν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὐ τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ τὸν Ἰακώβ, οὐδὲ τὸν Ἰούδαν· ἀλλ' ἕτερον παρὰ τοῦτον, ὡς ὁ Ζαχαρίας δηλοῖ λέγων · Ἐτέρου, καὶ εὐφραίνου, θυγάτηρ Σιών, δι' ὅτι ἰδοὺ ἐρχομαι, καὶ κατασκευάσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ κατασκευάζονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἔσονται αὐτῷ εἰς λαόν, καὶ κατασκευάσουσιν ἐν μέσῳ σου, καὶ ἐπιγνώσῃ ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἐξαπέσταλκέ με πρὸς σε. Δι' ὧν σαφῶς ἔθνη πολλὰ λαὸς τοῦ Θεοῦ προαγορευέεται γίνεσθαι. Καὶ ταῦτα λέγει Κύριος; ἀπεσταλμένος ὑπὸ ἐτέρου Κυρίου.

²⁸ II Cor. i, 3. ²⁹ II, Cor. v, 20. ³⁰ Ephes. iv, 1, 40, 41.

A cor Jerusalem. Consolamini eam, quia repleta est humilitas ejus. Solutum est peccatum illius, quoniam susceperit de manu Domini duplicia peccata sua. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, etc.

Absoluta de Ezechia prophetiæ narratione, alium jam illis sermonem, qui Christi Spiritum consolatorem exceperunt, Consolamini populum meum inelamans, aggreditur. Quemlibet enim, qui populi sui appellatione dignus sit, ex omnium gentium numero eximium et selectum consolari jubet apostolos: quod eos etiam præstitisse testatur Paulus his verbis: « Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni afflictione, per consolationem, qua ipsi a Deo consolamur ²⁸, » cæterisque, quæ sequuntur; in quibus omnibus consolationis rationem exhibuit. Aliubi deinde, tanquam prophetica adhortatione persuasus clamat: « Obsecramus per Christum, reconciliemini cum Deo ²⁹. » Et rursus: « Obsecro vos ego vincitus in Christo Jesu ³⁰. » Est vero notandum sacerdotum vocabulum, tanquam ab aliis non agnoscatur, apud interpretes Septuaginta obelo confodi.

Sic igitur Symmachus: Consolamini, consolamini populum meum, dicit 436 Deus vester. Alloquimini cor Jerusalem; cui etiam cæteri consentiunt. Sed quodnam est ipsius Jerusalem, tanquam animantis, cor? Urbem quidem ipsam, pro ejus incolis, nominasse respondere liceret, nisi populum meum adjecisset. Verum, quis populus? qui consolatores? Ipsi nimirum, qui consolatorem Spiritum habentes, ista a Salvatore audierunt: « Et ego rogabo Patrem meum, et alium Paracletum dabit vobis, ut sit vobiscum in sæculum; Spiritum veritatis ³¹. » Et rursus: « Cum autem venerit Paracletus ³², » etc. Ita enim sæpe Spiritum sanctum et divinum, sola Spiritus appellatione significat. Qui ergo Paracletum acceperunt, Dei populum, non Israelis, non Jacobi, non Judæorum denique, sed alium consolari jubentur, de quo Zachariam ita scripsisse legimus: « Gaude et lætare, filia Sion, quia ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum in die illa, et erunt ei in populum; et habitabunt in medio tui; et cognoscent quia Deus omnipotens misit me ad te ³³, » quibus aperte gentes multas in populum Domini abituras prædicatur (1). Et hæc dicit Dominus missus ab alio Domino.

³¹ Joan. xiv, 16, 17. ³² ibid. 26. ³³ Zachar. ii,

NOTE.

(1) Placet viris theologis brevem istam clausulam ferri posse, cum et Ignatius et Justinus Martyr, ita de Patre et Filio sæpe locuti sint: cum etiam de angelis (de quibus apud Zachariam sermo est)

intelligi possit. Ego tamen ab Arriano aliquo ad marginem notata in contextum venisse ideo suspicor, quod eadem ablata locum fieri magis perspicuum videam.

Qua ergo ratione hic *Dei populus*, eadem et *cor A Jerusalem*, populi scilicet in Ecclesia præstantior numerus, appellatur; non aliter quam in corpore *cordi principatum* tribuimus. Quo loquendi genere rationi et spiritui magis obtemperantium ordo significatur. Itaque loqui quidem istos, alios autem, tanquam *consolatione* opus habentes, consolari præcipit. Dicas etiam et sensui subjectæ Jerusalem cives ratione magis pollentes, æquioresque significari; cum reliqua turba crassa fere, corporique maxime addicta sit. Vult igitur et ad istos verba illeri ab eis, qui Spiritum consolationis acceperunt; et peccatorum per prophetiam de Christi adventu, cum cessante *humilitate* etiam *solutum erit peccatum*, veniam denuntiari. *Cordi* ergo superius memoratæ *Jerusalem duplices* pœnas irrogatas 437 esse dicit: quandoquidem (præterquam quod secundum historiam, et illos, quos indicavimus, cum populo agentibus exterts *humiliatos*, eadem tollerasse constat) et ipsi etiam animo torquebantur; cum populi rejectionem lugerent, secundoque jam urbe expugnata, solo templum esse adæquatam intuerentur. *Consolationem* ergo deinceps, quæ Salvatoris adventu præstaretur, cum *vox clamantis* dixit, adjecit. Deinde, *et videbit omnis caro salutare Dei*, addidit, ut Evangelii prædicationem, unde Salvator innotuit, indicaret. Est vero *desertum* hic ab eo aliud, per quod populum Moses traduxit. Deinde, *cujusnam viri vox in eo? Clamantis*, respondet: aut ut Aquila interpretatur, *rocantis*. Patet vero et ad quos loqueretur, cum *parare viam Domini* juberet. Quæ omnia auditores istorum quærere, eß, ut pergente in actum prophetia, *salutare Dei viderent*, precari fuerat consentaneum.

Quoniam igitur ista exspectabant qui res propheticas callebant; iis, qui a principibus sacerdotum et magistris missi ad Joannem venerant, ut Christusne, an Elias, an propheta ipse esset, audirent, illa quidem pernegat, se autem *vocem clamantis esse* profitetur 24. Id enim iis, qui prophetiam norant, dixisse, *desertumque*, in quo agebat, et ipsum *Dei salutare* omni carni conspiciendum pro furibus instare, satis erat ostendisse. Est enim concionatus in *Jordanis deserto*, de quo nunc prophetia, non *Jerosolymis*, et in ea ipsa *solitudine* Christi *salutare*, ejusdemque *gloria omnibus apparuit*; cum et ad ejus baptismum cœlis apertis in eundem se Spiritus columbæ specie demisit, et a Patre dilectus appellari Filius auditus est 25. Hæc enim signa *gloriæ salutaris* in *Jordanis solitudine* data esse constat. Atque inde est, quod eandem antea in hunc modum allocutus est: « Lætare, deserta sitiens; exsulet solitudo, et floreat quasi liliū. Florebunt, et exsultabunt deserta Jordanis 26. » Ita vero si ad historiam intendas, rem esse gestam invenias. Quod si ad 438 arcanam intelligentiam revoces, de Ecclesia recte intelligas, quæ Deo

Ὡς οὖν οὗτος λαὸς Θεοῦ, οὕτω καρδιά Ἱερουσαλήμ τὸ κρείττον τοῦ λαοῦ τάγμα, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ κυριώτατον, ὡς ἡ καρδιά τοῦ σώματος, δι' οὗ δηλοῦται τὸ λογικόν τε καὶ νοερώτερον τάγμα. Διὸ τούτοις μὲν λαλεῖν, παρακαλεῖν δὲ τοὺς ἄλλους ἐπέταξεν, ὡς ἀνδεομένους παραμυθίας. Εἴποις, δ' ἂν καὶ τῆς αἰσθητῆς Ἱερουσαλήμ τοὺς λογικωτέρους σημαίνεσθαι, τοῦ λοιποῦ πλήθους οἰονεὶ σαρκώδους καὶ παχυτάτου τυγχάνοντος, καὶ αὐτοῖς οὖν βούλεται λαλεῖν τοὺς εὐληφότες τὸ Πνεῦμα τῆς παρακλήσεως, ἄφρονι ἀμαρτιῶν εὐαγγελιζομένους διὰ τὴν προφητείαν, ἣν ἐπάγει περὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, πανομήνης τῆς ταπεινώσεως, καὶ λυομένης τῆς ἀμαρτίας. Τῇ οὖν εἰρημένη καρδίᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ διπλῆν ἐπενηγέσθαι λέγει τὴν κόλασιν, ἐπεὶ καὶ ἱστορικῶς συναπέλαυον τῶν τοῦ πλήθους κακῶν οἱ δηλωθέντες ὑπ' ἄλλοφύλοις ἐθνεσι ταπεινούμενοι, καὶ κατὰ διάνοιαν ἐκόλαζον ἑαυτοὺς, τὴν τοῦ λαοῦ πενθοῦντες ἀποβολῆν. Ἀλλὰ καὶ δεῦτερον ἡ πῶλις ἤλωκεν ὡς καὶ τὸν ἐν αὐτῇ νεὼν κατενεχθῆναι καὶ; ἔδαφος. Τὴν δ' οὖν παράκλησιν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανείας ἐφ' ἐξῆς ἐπενήνοχε, φωνῇ λέγων βωῶντος· εἰθ' ἐξῆς ἐπιφέρων· Καὶ θύεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, δι' οὗ Σωτὴρ ἐγνωρίζετο. Ἐτέρα δὲ νῦν ἔρημος εἴρηται παρ' ἣν ὁ Μωσῆς διήγαγε τὸν λαόν. Καὶ τίνος ἀνδρὸς ἐν ταύτῃ φωνῇ βωῶντος; κατὰ τὸν Ἀκύλαν, καλοῦντος. Δῆλον δὲ καὶ πρὸς τίνας ἔλεγεν· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου. Ἄπερ πάντα εἰκὼς ἦν τοὺς τοῦτον ἀκρατάς ζητεῖν, εὐχεσθαι τε τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἰδεῖν, προβαίνουσας εἰς ἔργον τῆς προφητείας.

Ἐπεὶ οὖν ταῦτα προσεδόκων οἱ τῶν προφητικῶν ἐπιγνώμονες, τοῖς ἡχοῦσιν ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ διδασκάλων, ἐρωτώσιν τε τὸν Ἰωάννην, εἰ Χριστὸς, ἢ ὁ Ἰλλίας, ἢ ὁ προφήτης ἐστίν, ἀποφάσκει μὲν ταῦτα, τὸ δὲ φωνῇ βωῶντος εἶναι δι' ἰσχυρίζεται. Ὡς γὰρ εἶδῶσι τὴν προφητείαν ἠρκέσθη τοσοῦτον εἰπὼν, ἔρημον τε δεικνύς τὴν ἐν ἣ διήγε, καὶ τὸ ἐπὶ θύραις εἶναι τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ τὸ πάση σαρκὶ γνωσθὸσμένον. Ἐκῆρυσσε γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Ἰορδάνου, περὶ ἧς τῆς προφητείας φησὶν, ἀλλ' οὐκ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐν ἧπερ ἐρήμῳ τὸ σωτήριον ὤφθη Χριστὸς, ἦτε δόξα αὐτοῦ πᾶσιν ἐγνωσθή, τῶν μὲν οὐρανῶν ἀνοιγομένων, D βαπτίζομένου, τοῦ δὲ θελοῦ Πνεύματος ἐν εἰς περιστερᾶς ἐπ' αὐτὴν καταντήσαντος, τοῦ δὲ Πατρὸς φησαντος αὐτὸν Ἰδὸν ὑπάρχειν ἀγαπητόν. Ταῦτα γὰρ τῆς σωτηρίου δόξης σημεῖα ἐν ἐρήμῳ τοῦ Ἰορδάνου γενόμενα. Διὸ φθάσας ταύτην εὐαγγελίζετο λέγων· εὐφράνθητι, ἔρημος ἡ διψώσα, ἀγαλλιᾶσθω ἔρημος καὶ ἀνθεῖτω ὡς κρίνον. Καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. Ἐπληροῦτο δὲ καθ' ἱστορίαν μὲν οὕτως· κατὰ δὲ διάνοιαν ἐπὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας νοούμενα, ἢ τις πρότερον ἔρημος ὑπήρχε Θεοῦ, ἐν ἣ μέχρι καὶ τήμερον ἡ αὐτὴ βοᾷ

24 Joan. 1, 19-25. 25 Matth. III, 15-17. 26 Isa. xxxv, 1, 2.

φωνή, καὶ τῷ ἑ σωτήριον τοῦ Θεοῦ τοῖς προσιούσιν ἂν εὐαγγελίζεται, πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Θεοῦ λόγου παρασκευάζουσα τὰς αὐτῶν ἀκοάς. Πρὸς δὲ ἀντιδιαστέλλων τὴν Ἰωάννην φωνὴν ὁ λόγος καλεῖ.

Ἄντι δὲ τοῦ, *Εὐθείας ποιῶντες τὰς τρίβους αὐτοῦ*, Σύμμαχος ἔφησεν, *Ὁμαλλοῦσατε ἐν ἀδάτῳ ὁδὸν τῷ Θεῷ ἡμῶν*. Ὡς ἂν τοῦ Θεοῦ μέλλοντος ἐπιβαίνειν, ἥς οὐκ ἐπέβη τὸ πρότερον οὐκ αὐτὸς, οὐ προφήτης, οὐ δίκαιος, δηλαδὴ τῆς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας. Καὶ τῷ Θεῷ τὸ ἡμῶν προσέθηκεν, ὡς πρὸς ἑτέρους φθεγγόμενος. Ἦσαν γὰρ μύριοι καὶ ἐξ ἀλλοφύλλων ἔθνῶν οἱ τῷ Ἰωάννου προσελθόντες βαπτίσματι. Καὶ ἐν Ἐκκλησίᾳ δὲ ταῦτα πᾶσι προσφωνεῖται τοῖς ἔθνεσι. Εἶτα δηλοῖ τὰς μὲν *τεταπεινωμένας τῷ βάρει τῆς κακίας ὑψοῦσθαι ψυχάς. Ταπεινωθήσεσθαι δὲ τὰς ἐπηρμένας κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ*. Καὶ σχολιά δὲ καὶ τραχεῖα ψυχῇ, ὁμαλὴ τε καὶ εὐθεῖα γένησεται ὡς ἂν δεκτὴ γένοιτο τῆς ἐπιβάσεως τοῦ Θεοῦ. *Ὁφθίησεται γὰρ, φησὶν, ἡ δόξα Κυρίου. Καὶ τινι λέγων, ἐπάγει· Καὶ δῦνται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ*, τοὺς σαρκικοὺς λέγων οὐκ ἐσηκότας Πνεῦμα Θεοῦ. Κατὰ τὸ, « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας, » οὐς δὴ ἰ τὸ σωτήριον δῦσθαι τοῦ Θεοῦ. Ἄλλὰ καὶ Πνεῦμα Θεοῦ προφήτης ἕτερος *δῦσθαι* τούτους φησὶν, « Ἐκχεῶ, λέγων, ἀπὸ τοῦ Πνευμάτος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Ἔδει γὰρ τοὺς τὸ σωτήριον ἐργασκόμενους τοῦ Θεοῦ καὶ Πνευμάτος μεθέξειν Θεοῦ. Καὶ τοιαύτην ἐπήγαγε τὸν λαὸν τὴν παράκλησιν, τοῦ νέου φημί. Τοῦ γὰρ παλαιοῦ τὴν ἀπειθειαν εἰδὼς, δευτέρω χρητὰι κηρύγματι: *Πᾶσα σὰρξ χόρτος. Σαρκὸς γὰρ αὕτη φύσις, καὶ τῷ τὴν εἰκόνα φοροῦντος τοῦ χυτικοῦ. Τὰ γὰρ ἐπὶ γῆς πρὸς βραχὺ μόνον ἀνορθοῦντα μαραινέται. Δεξιμένη δὲ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα σήσει ἄγιον, ὃ τε οὐκ ὡς χόρτος ξηραίνεται ἄνθρωπος, οὐδὲ πεσεῖται τοῦ ἀνθους, μενεῖ δὲ πνευματικὸς, ἀνακινούμενος εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτισαντος αὐτόν.*

Κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν *χόρτος* καλεῖ τὸν Ἰουδαίων λαόν. Ὁ γὰρ Σύμμαχος καὶ Θεοδοτίων ἐκ προσθήκης φασὶν ἄληθῶς *χόρτος ὁ λαός. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος. Ἐξέπεσε τὸ ἄνθος. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Πρὸς δὲ ὁ λαὸς ἐξηράνθη; πρὸς δὲ ἀπέρυσεν ἄνθος; Ἄντι τοῦ, Τὸ δὲ ῥήμα Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα, ὃ Σύμμαχος φησὶν, Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν στήσεται εἰς τὸν αἰῶνα*, Χριστὸν γὰρ αἰώνιον ὑπάρχειν ἢ ἐν τῇ ἐρήμῳ λέγει φωνή, καὶ συνδιαμείνειν αὐτῷ τοὺς τὸ σωτήριον αὐτοῦ δεξαμένους ἀπὸ τῆς γεώδους ἐπὶ τὴν πνευματικὴν μεταστάντας οὐσίαν. Οἱ δὲ ἐκ περιτομῆς μελιναντες *σάρκες, χόρ-*

quidem ante destituta, et ad hodiernum usque diem clamantem in se vocem nacta, etiam salutare Dei illam ingred'entibus annuntiat, eisque ad Dei verbum audiendum aures præparat; a quo, ut Joannem distingueret, vocem propheta nuncupavit.

Verum enimvero quod, *Rectas facite semitas ejus*, hic habemus, *Explanate in invio iter Deo nostro*, dixit Symmachus; ac si illud jam, quod nunquam vel ipse Dominus antea, vel propheta, vel justus quisquam ambulasset (Ecclesiam gentium innuens), iter esset calcaturus. Deinde, ad *Dei vocem*, nostri adjecit, ut ad alios locutus esse videretur. Erant enim infiniti de gentium etiam externarum numero, qui ad Joannis baptismum accesserant. In Ecclesia præterea et ista gentibus omnibus clara voce proponuntur. Animas deinde, quæ gravibus malis afflictæ *humiliatæque* sunt, exaltatum iri significat; *depressas* autem quæ se adversus Dei scientiam erexerunt. Anima rursus, quæ prava erat et aspera, plana fiet atque *recta*, ut se calcantem Deum excipiat. *Videbitur enim*, ait, *gloria Domini*. Cui deinde adjecit: *Et videbit omnis caro salutare Dei*; eos carnis nomine, qui Spiritum Dei non habent, innuens, juxta illud: « Non permanebit Spiritus meus in viris istis, quia caro sunt »; » quos *Dei salutare visuros esse* significat. Quin et Dei Spiritum propheta alius visuros istos ostendit, ubi ait: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem »; » Eos enim Dei Spiritu, qui *salutare Dei visuri essent*, participes fieri decuit. Talem igitur *populi* (recentis inquam) *consolationem* attulit. Cum enim veteris incredulitatem non ignoraret, eidem et altera etiam, *omnis caro fenum* adjiciens, annuntiat. Talis enim natura *carnis* est, et ejus, quod terrenam refert imaginem. Siquidem, quæ in terra sunt, cum brevi solum momento floruerunt, citissime arescunt. Quæ autem *salutare Dei* admiserint, et sanctum etiam Spiritum accipient. Imo ne homo quidem *tanquam fenum arescet*, nec flos ejus decidet; sed Spiritu renovatus, ad ejus agnitionem, ad cujus exemplar effectus est, renovabitur.

Quod si ad Hebraica attendas, *seni* nomine Judæorum populum significari reperias, cum Symmachum et Theodotionem tanquam per appendixem, *Vere senum populus, exaruit fenum, excidit flos*, habere; Aquilam autem, *Apud quem exaruit populus, apud quem effluxit flos?* querere videamus. Quod deinde, *Verbum Domini nostri manebit in æternum*, habemus; ita Symmachus: *Sermo Domini nostri stabit in æternum*. Christum siquidem æternum esse vox ea, quæ in deserto erat, asserit; et cum eis manere, qui salutari ejus accepto, a terrena in spiritualem sortem transierint: cir-

⁸⁷ Gen. vi, 3. ⁸⁸ Joel ii, 28.

VARIÆ LECTIONES.

^e γρ. τό. ^f γρ. φησι. ^g γρ. δεξιμένα.

cumcisos autem, qui *carnes* esse perrexerint, ex ipso appendicis sensu quæ vere *fenum* esse populium adjunxit, *feni* instar evasuros. Ab initio autem quærentes nonnulli, qui statim post sermonem de Ezechia, Christi adventum propheta intulerit; plures quidem Hierosolymorum fuisse direptiones, sed omnium novissimam, ante Christi adventum per Nabuchodonosorem fuisse putant, neque inde postea ad Christum usque terra pulsos aut abductos fuisse. Itaque cum hujus, quæ Ezechia prænuntiatur, meminisset, recte etiam *consolationem* adjunxisse. Iis enim præcipue facta est *salutis* promulgatio; juxta illud: « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel³⁹. » Aiunt tamen nonnulli absurdas eorum cogitationes *consolatione* dignas censuisse. Cum enim absurdæ opinionis qua se eum, qui exspectabatur, esse putabat, pœnas dedisset Ezechias (de se enim dici illud: « Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis⁴⁰, » qui tot hostes cecidisse videret, male crediturn fuerat, nisi tanta spe propter morbum excidisse se, neque sibi jam, sed Christo uni psalmum convenire animadvertet, qui flagellum tabernaculo ejus⁴¹ non appropinquatorum esse moneret), populus cessasse promissiones, et quæ antea sperabat omnia perisse nullum deinde, qui genti salutem daret amplius expectandum esse arbitratur.

Atque hinc est quod spem abjicientes universorum Deus per prophetam et sacerdotes *consolatur* dicens: *Loquimini ad cor Jerusalem*; quasi læta et facili auditores *consolatione* demulcere jubeat, qua prius onerosa valde et gravis, umbrisque etiam involuta et obscura lex ipsa carebat, quæ mentes minime necessaria docebat. Verbis enim tantummodo levem quamdam et externam notitiam afferebat; cum *salutis* prædicatio in intimos animæ recessus Spiritum induceret. Hinc illa Davidis: « In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi⁴¹. » Tale et illud quod a quodam propheta dicitur: « Et ecce testamentum quod ego testator illis, in diebus illis, dicit Dominus, dans leges meas in mentes eorum; et in corda eorum inscribam eas⁴². » Hinc et Pauli alia: « Epistola nostra vos estis, quæ intelligitur, et legitur ab omnibus hominibus, cum declaratis quod estis epistola Christi, ministrata a nobis, descripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnis⁴². » Non desunt qui *sacerdotum* nomine angelos intelligant, quibus etiam *ad corda loqui* posse congruit. Est vero *consolatio*, cum sit ipsi multæ duplicis remissio; sive ipsi carnis affectionibus subjiciamur (ultio enim ista, eaque permagna illis est qui sensu aliquo præditi sunt), sive propter eas puniamur, id est, sive a Deo, qui vere fons vitæ est, rece-

του δικην πεσοῦνται, κατὰ τὴν προσθήκην τοῦ, Ἄληθῶς χόρτος ὁ λαός. Ἄνωθεν δὲ τινες ἀπορήσαντες πῶς τοῖς Ἐζεκίου λόγοις τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ὁ προφήτης ἐπήνεγκε, λέγουσιν ὅτι πολλάκις πολέμιοι τὴν Ἰερουσαλήμ κατεδήσαν· ἡ δὲ διὰ Ναβουχοδονώσωρ πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας τελευταία γέγονεν ἄλωσις. Μεθ' ἣν ἐπαυθόντες ὄκουν ἀδιαιρέτως τὴν γῆν μέχρι τῆς Χριστοῦ παρουσίας. Ταύτης οὖν μνηθεὶς πρὸς Ἐζεκιάν τῆς ἀλώσεως τῆς ἐπὶ ταύτῃ μέμνηται *παρακλήσεως*. Προηγουμένως γὰρ τοῦτοισ τὸ *σωτήριον* ἐγένετο κήρυγμα κατὰ τὸ· « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Τινὲς δὲ φασιν ὡς τὰς αὐτῶν ἀτόπους ἐνόησεν ἠξίωσε *παρακλήσεως*. Ἐζεκίου γὰρ ἐπὶ τῇ ἀτόπῳ παιδευθέντος οἴησει, καθ' ἣν ἔφειτο τυγχάνειν ὁ προσδοκώμενος, ὡς καὶ περὶ αὐτοῦ δοκεῖν εἰρησθαι τὸ, « Πεσεῖται ἐκ τοῦ κλίτου σου χιλιὰς, καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου, » τοσοῦτους πεπτωκότας θεώμενον⁴. Ταύτης δὲ τῆς ἐλπίδος διαπεσόντος διὰ τὴν νόσον, ὡς μηκέτι τὸν ψαλμὸν ἀρμόττειν αὐτῷ λέγοντα, καὶ μάστιγι οὐκ ἐγγίει τῷ σκηνώματί σου (μόνον γὰρ ἤρμωτε τῷ Χριστῷ), ὁ λαὸς ἔφειτο τὰ τῆς ἐπαγγελίας πεπαῦσθαι, πάντα τε φροῦδα γεγονέναι τὰ ἐλπισθέντα, μηδένα τε σωτήρα τοῦ γένους φανῆσθαι.

nullum deinde, qui genti salutem daret

Ἐθεν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἀπεγνωκότας τοῦτους διὰ τοῦ προφήτου καὶ τῶν ἱερέων *παρακαλεῖ*, λέγων, *Λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἰερουσαλήμ*, τοῦτ' ἔστιν, εὐπαράδεχτον τοῖς ἀκρωμένους τὸν τῆς *παρακλήσεως* ποιήσασθε λόγον, ὅπερ οὐκ εἶχεν ὁ νόμος φορτικῶς ἄγαν περὶ σκιάων καὶ τύπους εἰλούμενος, οὐκ ἀναγκαῖα παιδεύων τὸν νοῦν. Ἐξωφανῆ γὰρ τινα γῶσιν ἐνεποιεῖ διὰ τοῦ γράμματος. Τὸ δὲ *σωτήριον* κήρυγμα θεωριῶν πληροὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ τὸ βάθος αὐτῆς ὑπανοίγοντος. Οὕτω τοὶ φησι καὶ Δαβὶδ· « Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὸ λόγιόν σου, ὅπως ἂν μὴ ἀμάρτω σοι. » Τοιοῦτον καὶ τὸ δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν· « Καὶ αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσομαι αὐτοῖς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκελευίας, λέγει Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. » Καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησιν· « Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, γινωσκομένη καὶ ἀναγνωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων, φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μελανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζώντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας. » Ἰερῆϊς δὲ τινες τοὺς ἀγγέλους ἐνόησαν, οἷς ἐμπέπει καὶ τὸ ἐν καρδίαις δύνασθαι *λαλεῖν*. Ἡ δὲ *παρακλήσις* ἐν τῷ λελύσθαι τὴν δίκην αὐτῇ ἰδιπλῆν γενομένην, ἐν τε τῷ σαρκὸς ἐπιθυμίαις προσκεῖσθαι (κόλασις γὰρ αὐτῆς μαγίστη τοῖς ἔχουσιν ἀσθησιν) ἐν τε τῷ δι' ἐκεῖνα ἰκολᾶσθαι.

³⁹ Matth. xv 24. ⁴⁰ Psal. xc, 7. ⁴¹ Psal. cxviii, 11. ⁴² Jerem. xxxi, 33. ⁴³ II Cor iii, 2, 3.

VARIÆ LECTIONES.

⁴ γρ. θεωμένου. ἰ γρ. αὐτοῦ. ἰ γρ. ἐκεῖνας.

Ἦγουν, ἐν τε τῷ ἀποστῆναι Θεοῦ τῆς ὄντως πηγῆς; Ἐξαιτίας, καὶ τῷ προσχωρῆσαι τοῖς δαίμοσιν, λάκκοις συντετριμμένοις, κατὰ τὴν Ἰερεμίου φωνὴν, συνέχειν ὕδωρ μὴ δυναμένοις. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ὡς οἱ φιλόστοργοι πατέρες τὴν συμκράν κατὰ παιδὸς ἀμαρτιαν μεῖζω πολὺ τῆς ἀξίας νομίζουσιν, οὕτω διὰ φιλανθρωπιαν ὁ Θεὸς τὴν ἐλάττω τῆς ἀξίας διπλασίαν ὀρίζειται. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἄξιον τῆς αὐτοῦ χρηστότητος ἐν διπλῷ κωμωρεῖσθαι τοῦ λέξαντος· Ἐὐχὴ δὲ Κύριος δις ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν θλίψει. Οἰκτιρῶν γὰρ καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινός. Ὁ Καὶ, Ἐὐ κατὰ τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν οὐδὲ κατὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. Ὁ Σύμφωνον ἐν τῷ, Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ Ζαχαρίας ὁ τοῦ Βαπτιστοῦ λέγει Πατὴρ· Ἐ Καὶ σὺ, παιδίον, προφήτης Ὑψίστου κληθήσῃ. Προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου Κυρίου, ἐτοιμάσαι τὰς ἑδούς αὐτοῦ. Ὁ Περὶ οὗ φησιν ὁ Σωτὴρ· Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων. Ὑμεῖς δὲ θηλεθήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὄραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. Ὁ Ἥλιος γὰρ δικαιοσύνης καὶ φῶς ἀληθινὸν ὁ Χριστός. Καὶ τὸ μέσον ἀμφοτέρων ἀσύμβλητον, κἂν ὅτι μάλιστα τὸ ἀνθρώπινον πλήρες γένοιτο σοφίας τε καὶ φωτός.

Τοῖς δὲ ἀπεγνωκόσι σημεῖον δίδωσι παρακλησεως. Ὅταν γὰρ ἀπὸ τῆς ἐρήμου περὶ μετανοίας ἀκούοις φωνῆς, τότε νοεῖ παρῆναι τὸν προσδοκώμενον. Ὡς ἀπὸ λεωφόρου δὲ τὰ μὲν ἐχούσης ἀνάπτυ, τὰ δὲ κοίλα, καὶ διὰ τοῦτο δυσπορεύτου, τὸν λόγον ἐληφεν· ἦτις ἂν γένοιτο *leia*, τῶν μὲν καθαιρουμένων ὕψους κ· τῶν δὲ, πληρουμένων κοιλοτήτας, ὅποια διὰ Χριστοῦ γέγονεν ἢ τῆς εὐσεβείας ὁδοῦ, ἄβατος πρότερον ὑπὸ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους ὑπάρχουσα ταῖς γεώδεσιν ἐγκαταδησάντων ἡμᾶς ἡδοναῖς. *Δόξα* δὲ Κυρίου καλεῖ τὸν Υἱὸν, ὡς ἐπὲρ πᾶσαν ὄντα τὴν κρίσιν καὶ τῆς αὐτῆς θεότητος τῷ Πατρὶ. Τοῦτο δὲ καὶ γενόμενος *ἀνθρωπος* ἐδειξε θαυματουργῶν αἰεὶ, καὶ τὴν κρίσιν μεταπλάττων τῷ ῥήματι, γενόμενος πᾶσι σωτήριον, τῶν ἐν νόμῳ θυσῶν ἀμαρτίας καθαιρεῖν μὴ δυναμένων. Ἐν δὲ Χριστῷ τελειούμενοι τῷ τῆς υἰοθεσίας πνεύματι τετιμήμεθα πάντες, τὸ γε ἤκον εἰς τὴν τῆς χάριτος δωρεάν, πᾶσιν αὐτὴν ἀπλώσαντος τοῦ Θεοῦ· εἰ καὶ τῷ τῆς ἀπιστίας σκότῳ ταύτην τινὲς οὐ προσήκοντο. Μῆδὲν δὲ βίον ἢ πεπλασμένον λέγειν ὁ προφήτης ἐπιδεικνύς, Θεοῦ τὸν λόγον ἐκάλεσεν. Τίνα δὲ τρόπον ἔστι τὸ *σωτήριον ἰδεῖν τοῦ Θεοῦ*, διδάσκει καταφρονῆσαι δεῖν τῶν φαινομένων, ὡς ἀστάτων εἰκῶν καὶ θάττων *μαραινόμενων*, λαβόντας εἰς νοῦν τὸν Θεοῦ λόγον μόνον ὡς αἰεὶ ζῶντα, καὶ μένοντα, καὶ πρόξενον ὄντα τῆς αἰωνίου ζωῆς. Εἰποις δ' ἂν *ῥῆμα Κυρίου* καὶ τὴν ἐντολὴν τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτήρος εἰπόντος· Ἐ Ἄμην λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον

damus; sive ad dæmonas ipsos, lacus contritos (ut Jeremie vocibus utar ⁴⁵), qui aquam continere non possunt, transeamus. Aiunt autem nonnulli, non aliter quam patres, qui magno liberorum amore flagrantes, leve eorum peccatum longe gravius et acerbius putant; sic et Deum pro sua in homines benevolentia, culpæ leviori pœnas duplo majores irrogare. Alioquin enim duplex exigere supplicium ejus bonitate fuerit indignum, qui dixerit: « Non vindicabit Dominus his ob idem in afflictione. **441** Misericors enim et miserator Dominus, longanimis, et multæ misericordiæ, et verax ⁴⁵. » Et: « Non secundum iniquitates nostras fecit nobis ⁴⁶. » Itemque: « Non secundum peccata nostra retribuit nobis ⁴⁷. » Et vero quod hic, *Parate viam Domini*, habemus, ei maxime congruum quod Baptistæ pater Zacharias ait, in hunc modum: « Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis. Præbis enim ante faciem Domini parare vias ejus ⁴⁸. » De quo et his verbis etiam loquitur Salvator: « Ille erat lucerna ardens et lucens; vos autem voluistis exsultare ad horam in luce ejus ⁴⁹. » Est enim justitiæ sol et vera lux Christus. Neque est quod utriusque differentiam investigari, vel cum alia conferri, quantumlibet illa hominum sapientiâ et luce abundet, posse putemus.

Iis autem, qui spem abjecerunt, *consolationis* signum proponit. Cum enim in *solitudine*, ait, de pœnitentia concionari *vocem* audieris, tunc cum, qui expectabatur, adesce cogitato. Sermonem deinde tanquam a viæ publicæ ratione aggreditur, quæ mox ardua, mox cava, indeque difficilis existit; quæ tamen elata partim deprimendo, partim depressa attollendo, *plana* et facilis reddi queat; qualis per Christum *via pietatis* jam existit; quæ invia olim ab hujus sæculi tenebrarum potestatibus obsidebatur, a quibus terrenis voluptatibus alligati eramus. *Gloriam autem Domini* Filium appellat, tanquam qui omnia a Deo creata longe superans, ejusdem sit *cum Patre* divinitatis. Idipsum vero etiam *homo* factus satis probavit, cum mirandis operibus nunquam non editis, mundum etiam a se conditum, ut cunctis auctor salutis exsisteret, verbo suo transformavit; qui nullis in lege sacrificiis a peccatorum labe mundari purgarique poterat. At jam in Christo perfecti adoptionis spiritu omnes honoramur, Deo, quantum in se est, ipsum gratiæ munus omnibus offerente et obrudente, licet infidelitatis tenebris obæcati nonnulli accedere noluerint. Ac ne quid ex proprio sensu, vel fictum afferre propheta videretur, quod ait, *verbum Dei* nominavit. Ostendit vero quibus modis *salutare* **442** *Dei* videre liceat, cum quæ oculis subjiciuntur, tanquam incerta celeriusque *arescentia* despiciere; *verbum autem Dei*, tanquam vivum

⁴⁴ Jerem. II, 13. ⁴⁵ Psal. CII, 8, 9. ⁴⁶ ibid. 10. ⁴⁷ ibid. ⁴⁸ Luc. I, 76. ⁴⁹ Joan. V, 35.

VARIE LECTIONES.

^k γρ. ἕψος.

semper, semperque manens, vitam denique sempiternam afferens. toto animo, totisque viribus amplecti dicit. Dicit et *verbi Dei nomine* Salvatoris præcepta significari, qui ait « Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum ⁵⁰. » Volunt item nonnulli prophetam ipsum, tanquam elata voce perventuram ad omnes gratiam denuntiare jubetur, gentis suæ miseratione commotum, quæ nihil jam non solum eximium, ut olim, cum Dei sors existeret, habitura sit, sed hujus etiam gloriæ bono caritura, *quid clamare* oporteat postulare, ipsique Deum, cum tantam gratiam capere non posset, *Omnis homo senum*, respondere. Neque enim et tu, ait, qui verborum meorum ministerio addictus mentem geris carne obscuratam, capere possis. Sed omnis, ait, quamprimum humana cessabit opinio; meus autem de gratia in omnes sermo confirmabitur. Quod cum probe intelligeret Paulus : « O altitud, divitiarum et sapientiæ! » exclamans dixit ⁵¹. Sublata igitur prophetæ dubitatione, quæ summa cogitatione percepit, ab excelso mentis deinceps jubet annuntiare.

443 VERS. 9-26. *Super montem excelsum ascendente, qui evangelizas Sion. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. Attollite, nolite timere. Dicite civitatibus Juda : Ecce Deus vester; ecce Dominus cum fortitudine venit, et brachium ejus cum dominatione. Ecce merces ejus cum eo, etc.*

444 Ordine jam, postquam de voce in solitudine clamante disscruit, ad evangelistas Christi- que adventum transit. Locum vero hunc in modum interpretatur Aquila : *In montem excelsum ascende, quæ tibi ipsi evangelizas, Sion; et attolle fortiter vocem, quæ evangelizas, Jerusalem.* Cæterique similiter, tanquam ad res animatas, Jerusalem et Sionem, sermonem dirigunt. *In quem vero montem ascendet Sion, cum et ipse mons dicatur?* Legimus enim : « Mons Sion, in quo habitasti ⁵². » Et : « Non enim accessistis ad montem Sion ⁵³. » Videtur igitur apostolorum chorum significare, quos antea cor Jerusalem, tanquam e circumciso populo eximios aliquos ideo appellavit, quod Dei salutare adepti, sublimes aliqui, unigenitoque similes evassissent, qui *mons* esse quoque dicitur : *in quem ascendere*, Christi que adventum promulgare, nihil denique, quantumlibet insurgant aliqui, metuere jubentur : id est, non clam, sed publice, non unius et alterius tantum, sed omnium auribus Evangelium personare, juxta illud : « Quod in aure auditis, in tectis annuntiate ⁵⁴. » Atque id ipsum certe præstiterunt, cum orantes dixerunt : « Et nunc, Domine, intue in **445** minas eorum : et da servis tuis cum libertate loqui verbum tuum ⁵⁵. » Deinde vero quod ecce dixit, non longe ejus adventum abesse, sed instare demonstrat. Jubet itaque *civitatibus Judæ*, id est synagogis, inclamare eum ipsum esse,

⁵⁰ Joan. viii, 51. ⁵¹ Rom. ix, 33 ⁵² Psal. lxxiii, 2. ⁵³ Hebr. xii, 22. ⁵⁴ Matth. x, 27. ⁵⁵ Act. iv, 29.

τηρήσει, θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα. » Τινὲς δὲ φασιν, ὡς προσταχθεὶς ὁ προφήτης κηρύξει μεγαλοφῶνως τὴν εἰς πάντας ἤξουσιν χάριν, ἀπὸ συμπαθείας τῆς πρὸς τὸ ἔθνος ἑαυτοῦ, μηδὲν ἔχειν ἐξαιρετὸν μέλλοντος, ὡς ἤνικα κλήρος ὑπῆρχε Θεοῦ, ἀποβλητοῦ δὲ τῆς τοιαύτης ἐσόμενου τιμῆς ἐκκοπέας τὴν διάνοιαν, *τί θεοὶ βοήθειαν* ἔλεγεν. Ἐφ' οἷς Θεὸς τὴν τοσαύτην μὴ χωρήσαντι χάριν φησὶ, *Πᾶς ἄνθρωπος χόρτος*. Καὶ σὺ γὰρ, φησὶν, ὁ τοῖς ἔμοῖς διακονούμενος ῥήμασιν, ὑπὸ τῆς σαρκὸς τὸν νοῦν ἐπισκιάζόμενος, χωρεῖν οὐδὲ δυνήσῃ. Πλὴν πᾶσα, φησὶν, ὑπόληψις ἀνθρωπίνη ταχέως παυθήσεται, αἱ ἔμοι δὲ περὶ τῆς εἰς πάντας χάριτος κυρωθήσονται λόγοι. Τοῦτο καὶ Παῦλος νοήσας ἔλεγεν : « Ὁ βῆθος πλοῦτου καὶ σοφίας! » Τοιγαρὸν ἐπιλύσας αὐτῷ τὴν ἀμφιβολίαν, ἀφ' ὕψους τῆς διανοίας ἐξεῖς γη- ρύξει παρακελεύεται.

Quod cum probe intelligeret Paulus : « O altitud, divitiarum et sapientiæ! » exclamans dixit ⁵¹. Sublata igitur prophetæ dubitatione, quæ summa cogitatione percepit, ab excelso mentis deinceps jubet annuntiare.

θ-κς'. Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών. Ὑψώσου ἐν ἰσχύϊ τὴν φωνήν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἰερουσαλήμ. Ὑψώσατε μὴ φοβείσθε. Εἰπὸν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα· Ἰδοὺ Θεὸς ὁ ἕμῶν, Ἰδοὺ Κύριος. Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίων μετὰ κυρίας. Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετὰ αὐτοῦ, κ. τ. λ.

Ἀκούσθως μετὰ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ βῶσαν φωνήν, τὰ περὶ τῶν εὐαγγελιστῶν καὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐπήγαγεν. Ὁ δὲ Ἀκύλας φησὶν Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ἑαυτῇ εὐαγγελιζομένη Σιών. **C** Καὶ ἐπάρων ἰσχυρῶς τὴν φωνήν, εὐαγγελισαμένη Ἰερουσαλήμ. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ συμφῶνως, ὡς πρὸς ἔμφυχον τὴν Ἰερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ἀποτείνονται. Ἐπὶ ποῖον οὖν ἄρσιον ὄρος ἢ Σιών, ἢ καὶ αὐτὴ ὄρος λεχθεῖσα; κατὰ τὸ, « Ὅρος Σιών τοῦτο δ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ. » Καὶ, « Οὐ γὰρ προσεληλύθατε Σιών ἑρσι. » Ἔοικε τοίνυν δηλοῦν τὸν τῶν ἀποστόλων χορὸν, οὗ καὶ ἄνω καρδίαν ἔφησεν Ἰερουσαλήμ, ὡς ἀνέκ τοῦ ἐκ περιτομῆς ἐξειλεγμένου λαοῦ, οἱ καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ παρεδέξαντο ἐπηρεζόμενοι τινὲς ὄντες, καὶ τῷ μονογενεῖ παρεικασθέντες ἑρσι καὶ αὐτῷ χρηματίζοντι· ἐφ' ὃν ἀνέναια κελεύονται, τοῦ Χριστοῦ τὴν παρουσίαν κηρύξοντες, κἄν τινες ἐπαναστώσι, δεδιέναι μηδὲν ἔγγον μὴ λόθρα διδάσκειν κελεύει, δημοσιεύειν δὲ τὸ κήρυγμα, καὶ ποιῆσαι πᾶσιν ἐξάκουστον, κατὰ τὸ, « Ὁ ἀκούετε εἰς τὸ οὖς, ἐπὶ τῶν ὤματων κηρύξατε. » Ὁ καὶ ἔλεγον προσευχόμενοι· « Καὶ νῦν, Κύριε, ἐπίπε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παύσεως λαλεῖν τὸν λόγον σου. » Καὶ τὸ Ἰδοὺ δὲ λέγων, φασὶ, τὸ μὴ μετὰ μακρὰν ἤξειν δηλοῖ, μονονουχὶ πλησίον ὄντα δεικνύς. Ἦγουν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα κελεύει βοᾶν, ταῖς τοῦτων δηλονότι συναγωγαῖς, ὡς οὗτος ἐκεῖνος ὁ πρόπαλαι

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. Ἐπαρον.

προσδοκώμενος, φωναῖς ἀγίων προκαταγγελλθεῖς προ- A
φητῶν.

Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἐδήλωσεν, μετὰ μεγάλης ἰσχύος ἤξειν εἰπὼν καὶ κυριακῆς ἀθθεντίας, ὅτε πρὸς τὰ ἔργα καὶ τὸν μισθὸν ἐκάστην παρέξεται. Καθάπερ ἔλεγε· «Μέλλει γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατέρος αὐτοῦ, καὶ ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.» Τινὲς δὲ καὶ ταῦτα ἐπὶ τῆς προτέρας ἐδέξαντο παρουσίας, δεικνύντα μὴ καθ' ἓνα τῶν προφητῶν ἤξειν αὐτὸν, οἱ καὶ θαυματουργοῦντες ἤρχοντο. Χριστὸς δὲ κατ' ἀθεντιαν ἤλαυνε πάθη καὶ δαίμονας. Ὅτι δὲ οὐκ ἀκαρπον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε τὸν σταυρὸν δηλοῖ, λέγων· Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ. Ἐλεγεν γάρ· «Ἐάν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει. Ἐάν δὲ ἀποθάνῃ, καρπὸν πολλὸν φέρει.» Καὶ πάλιν· «Ἐάν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἐλύσω πρὸς ἑμαυτόν.» Καὶ Παῦλος δὲ φησιν· «Ἐπέμεινε σταυρὸν αἰσχύνῃς καταφρονήσας. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ Δαβὶδ δὲ προῦλεγεν· «Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας ἤξουσιν, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου.» Τὸ δὲ, Ὡς ποιμὴν ποιμαίνει τὸ ποιμνιον αὐτοῦ, ὁ ποιολογούμενος τῆς προτέρας ἐστὶ παρουσίας. Ὡς Θεὸς μὲν γὰρ κρινεῖ, ὡς δὲ μορφήν δούλου λαβὼν ποιμαίνει τὸ ποιμνιον εἰρηται ὁ λέγων, Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Βραχίονα δὲ αὐτοῦ καλεῖ, φασὶ, τὴν θεότητα, δι' οὗ συναράξειν ἄρνας, καὶ ἐν γαστρὶ ἐχοῦσας παρακαλέσειν εἰρηται. Ἄρνας τοῦ λόγου δηλοῦντος τοὺς ἀρτιγενεῖς· ἐν Χριστῷ. Διόπερ Ἄκυλας ἀρνια φησιν. Εἴη δ' ἂν ὁ νέος λαός. Οὐ γὰρ ἔφη κριοὺς, ἢ τράγους, ἢ πρόβατα ἐντελῆ, περὶ ὧν ἕτερος τοιαῦτα διδάσκει προφήτης λέγων· «Τὰ δὲ λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ κρινῶ ἀναμέσον πρόβατου καὶ προβάτου, καὶ κριῶν καὶ τράγων.» Καὶ· «Οὐχ ἱκανὸν ὕμιν, ὅτι τὴν καλὴν νομὴν νέμεσθε, καὶ τὰ κατάλοιπα τοῖς ποσὶν ὑμῶν κατεπατεῖτε; καὶ τὸ κατεστηκὸς ὕδωρ ἐπίνετε; καὶ τὸ λοιπὸν τοῖς ποσὶν ὑμῶν ἐταράσσετε;» Καὶ πάλιν· «Ἰδοὺ ἐγὼ κρινῶ ἀνά μέσον προβάτου ἰσχυροῦ. Ἐπὶ ταῖς πλευραῖς καὶ τοῖς ποσὶν ὑμῶν διωθεῖσθε, καὶ τοῖς κέρασιν ὑμῶν ἐκερατίζετε, καὶ τὸ ἡσθηκὸς ἐξεθλίβετε.» Διὸ καὶ οἱ ποιμένες αὐτῶν διαβάλλονται παρ' αὐτῷ, τὰ δὲ λέγει Κύριος, λέγοντι· «Ὡ ποιμένες Ἰσραὴλ, μὴ βόσκουσιν οἱ ποιμένες ἑαυτούς; οὐ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες; Ἰδοὺ τὸ γάλα κατεσθίετε. Καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε. Καὶ τὸ παχὺ σφάζετε· καὶ τὰ πρόβατά μου οὐ βόσκατε.» Ἐπεὶ τοίνυν ἠτάχθη τὰ πρόβατα, οἱ δὲ ποιμένες ἐλυμαίνοντο αὐτὰ, τοῖς ποιμέσι μετὰστασιν ἀπειλεῖ, λέγων· «Καὶ ἀποστρέψω ὑμᾶς τοῦ μὴ ποιμαίνειν τὰ πρόβατά μου.» Καὶ ἐπιλέγει· «Ἰδοὺ ἐγὼ αὐτὸς ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου.»
lium minitatur, his verbis : « Et avertam vos, ne pascatis oves meas ». propheta

A qui dudum exspectatus, prophetarum vocibus ante denuntiatus sit.

Simul autem et ejus adventum indicavit, quod magna cum virtute et potestate dominationis, quo tempore mercedem unicuique secundum opera persoluturus est, venturum affirmavit. Atque hinc est, quod dicebat : « Filius hominis veniet in gloria Patris sui, et reddet unicuique secundum opera sua ». Non desunt, qui ista etiam ad priorem adventum referant ; quæ, non ut unum ex prophetis aliquem, qui miracula edentes precabantur, ipsum venturum demonstrent, cum sua unius potestate et morbos et dæmonas corporibus Christus abegerit. Neque vero sine fructu, nostro nomine crucem subisse ostendit, cum ait : *Ecce merces tua mecum*. Dixit enim : « Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet : si autem mortuum fuerit, multum fructum affert ». Et rursus : « Si exaltatus fuero a terra, omnia traham mecum ad me ». Enimvero et Paulus ipse sic ait : « Sustinuit crucem ignominia contempta ». — Ideoque et Deus illum superexaltavit, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen ; ut in nomine ejus, etc. Idem quoque et David prædixit his verbis : « Omnes gentes quas fecisti, venient, et adorabunt in conspectu tuo ». Deinde quod dixit, *Tanquam pastor pascet gregem suum*, ad priorem adventum procul dubio retulit ; qui tanquam Deum judicare, tanquam hominem autem, assumpta servi persona, *gregem suum*, quia pastor bonus est, *pascere debere videat*. Divinitatem porro *brachium* volunt intelligi, quo dicitur *agnos congregaturus, et prægnantes consolaturus* ; ut *agnorum* nomine eos intelligas, qui recenter in Christo nati sunt, quos ob id *agriculos* Aquila nuncupavit. Possit et hac voce recens populus designari. **446** Non enim arietes, aut hircos, aut oves adultas dixit, de quibus alius in hunc modum propheta loquitur : « Hæc dicit Dominus : Ecce ego judico inter ovem et ovem ; inter arietes et hircos ». Et : « Nonne sufficit vobis, quod bona pascua attondetis ; nisi reliqua etiam pedibus vestris conculcatis ? quod aquam stantem et limpidam bibitis ; nisi reliquam pedibus vestris turbetis ? » Et iterum : « Ecce ego judico inter ovem validam ; vestris lateribus et pedibus protundehatis, et cornibus vestris seriebatis, et invalidam affigebatis ». Atque hinc est, quod pastores eorum idem accusat his verbis : « O pastores Israel, num pascunt pastores seipos ? num oves a pastoribus pascuntur ? Ecce lac comedite ; velleribus induimini ». At quod pingue est jugulatis ; et oves meas non pascitis. Quoniam igitur oves infectæ pastorum improbitate petulantes evaserant, pastoribus ipsis exaspascatis oves meas ». Deinde colligit : « Ecce

⁶⁶ Matth. xvi, 27. ⁶⁷ Joan. xii, 24. ⁶⁸ ibid. 32. ⁶⁹ Hebr. xii, 2. ⁷⁰ Philipp. ii, 9, 10. ⁷¹ Psal. lxxiv, 9. ⁷² Ezech. xxxiv, 17. ⁷³ ibid. 18. ⁷⁴ ibid. 21. ⁷⁵ Ezech. ii, 3. ⁷⁶ ibid. 19. ⁷⁷ ibid. 10.

*A multa gloria, et in robore fortitudinis, nihil te A προφήτης. Ἀπὸ πολλῆς δόξης
latet. Dictum est enim alicubi : « Numerabiles
sunt ei guttæ pluviae ⁶⁹. »*

447 VERS. 26-31. *Non enim dicas, Jacob, et quid locutus es, Israel? Abscondita est via mea a Deo, et Deus meus iudicium abstulit, et recessit, et nunc nescis? Si non audisti, Deus æternus, Deus qui fabricatus est terminos terræ non esuriet, non laborabit, neque erit investigatio sapientiæ ipsius, etc.*

448 Ita Symmachus : *Propter quid dicis, Jacob, et loqueris, Israel? eique reliquorum consentit interpretatio. Verum absoluto de Deo sermone, eis jam succenset, qui e priore populo sua opera Deum non intueri arbitrabantur. Putas te, si lateas, inquit, Dei iudicio minime subiacere, quamvis nuper in robore fortitudinis nibil eum latere audieris. Verum tanquam illud antea nec noveris ipse, nec audiveris, discere jam : id est, si tu, nisi audias, ignorare te dicis, etiam simulationem tuam admittens, dicam. Respondebis nimirum, ignorare te. Atqui, si nescis, audi nunc Deum esse æternum, neque cœlum modo, sed terram universam quoque completi. Quomodo itaque ipsum latere queas? Sed ubi, non laborabit, habemus, alii, minime dissolutus est, interpretantur. Rursum, præterquam quod nullam unquam infirmitate laborat, neque humanium quid patitur, ea etiam, quæ comprehendere nequit, cognitione præditus est, per quam ad singula usque ejusdem providentiæ excurrrens, pauperes aliquando bene habentes reddit, luxu autem et opibus diffuentes doloribus et curis vitæ hujus multat. Immittit vero et iis etiam, qui sunt in flore ætatis, virum imbecillitatem per morbos : cum, qui sævientibus adversariis Deum in martyriis et persecutionibus expectant, quantumvis in hac vita infirmiores fiant, ea rerum mutatione mox beentur, ut liberi in cœlum evolent. Est enim altivolans aquila ; et adversus solis radios oculorum aciem intendit, naturæque senium exiit, juxta illud : « Renovabitur ut aquilæ juvenitua tua ⁷⁰. » — « Operatur namque patientia probationem ; probatio autem spem ; spes autem non confundit ⁷¹. » Itaque commutatis viribus vitam istam cum immortalis commutabunt, et in angelicam transibunt. Eos enim aquilarum facta mentione, cum cœlestibus potestatibus comparat ; quas alatis persimiles efficit. Atque inde est profecto, quod quæ in aquis degunt, si primas habeant, munda esse censemus ⁷¹. Sic ergo **449** et in hac vita singulorum quoddam iudicium est ; ut in fu-*

καὶ ἐν κράτει ἰσχύος οὐδέν σε ἔλαθεν. Εἰρηται γὰρ ἀλλαχού · « Ἀριθμηταὶ εἰσιν αὐτῷ σταγόνας ὑετοῦ. »

κς-λ'. Μὴ γὰρ εἶπες, Ἰακώβ, καὶ τί ἐλάλησας, Ἰσραήλ, ἀπεκρύβη ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεὸς μου τὴν κρίσιν ἀπέστειλε, καὶ ἀπέστη, καὶ νῦν οὐκ ἔγνωσ; Εἰ μὴ ἤκουσας, Θεὸς αἰώνιος, Θεὸς ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοπιήσει, οὐδὲ ἐστιν ἐξέρευσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ, κ. τ. λ.

Ὁ Σύμμαχος· Διὰ τὴν λέγεις, Ἰακώβ, καὶ λαλεῖς, Ἰσραήλ; καὶ οἱ λοιποὶ συμφώνως. Μετὰ δὲ τὴν ἀποδοθεῖσαν θεολογίαν, ἐπιτιμᾷ τοῖς μὴ νομίζουσι τὰς ἑαυτῶν πράξεις ἐφορᾶν τὸν Θεὸν, ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ. Νομίζεις, φησί, λαυθάνων μὴ ὑποκείσθαι κρίσει Θεοῦ, καίτοι ἀρτίως ἤκουες πρὸς Θεὸν εἰρημένον, Ἐν κράτει ἰσχύος οὐδέν σε ἔλαθεν. Πλὴν εἰ καὶ μὴ πρότερον μῆτε ἔγνωσ, μῆτε ἤκουσας, μάθῃς νῦν· ἤγουν, εἰ δὲ φῆς μὴ γινώσκεις, εἰ μὴ ἀκούσεις· τῆ σῆ προσποιήσει συντρέχων ἔρω. Ἦγουν, ἔρεῖς ὡς οὐκ ἔγνωσ. Οὐκοῦν, εἰ μὴ ἤκουσας, ἴσθι ὡς ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, οὐ μόνον οὐρανὸν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν συνέχει τὴν γῆν. Καὶ οὐκ ἀνοήτως τοῦτο λαθεῖν; Ἄντι δὲ τοῦ, οὐ κοπιήσει, οὐκ ἐξελεύθη, φασὶν εἰ λοιποῖ. Πρὸς τῷ δὲ μὴ ἀσθενεῖν, μηδὲ τι ἔχειν ἀνθρώπινον καὶ ἀκατάληπτον ἔχει τὴν γνώσιν, δι' ἧς μέχρι καὶ τῶν κατὰ μέρος ἢ τοῦτο διέρχεται πρόνοια, εὐεκτεῖν μὲν ἐσθ' ὅτε ποιοῦσα τοὺς πένητας, τὴν δὲ τρυφῆν τῶν ἐν πλοῦτῳ κολάζουσα λύπη καὶ φροντίαι βιωτικαῖς. Ἐπιβάλλει δὲ καὶ τοῖς ἐν ἀκμῇ τὴν ἐξ ἀρρώστημάτων ἀσθενεῖαν· ἐκ δὲ τῶν ἐναντιῶν οἱ Θεὸν ἐν μαρτυρίαις ἢ διωγμοῖς ὑπομείναντες, κατὰ τὴν παρούσαν ἀσθενεῖντες ζῶν, τοσαύτης ἀξιοῦνται μεταβολῆς, ὡς ἐλευθέρους προσαναπέτηναι πρὸς οὐρανόν. Ὁ γὰρ ἀετὸς ὑψηπέτης ἐστὶ, καὶ ἀνταπεῖ ταῖς τοῦ ἡλίου μαρμαρυγαῖς, γῆρας τε τὸ φυσικὸν ἀποδύεται κατὰ τό· « Ἀνακινισθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου. » — « Κατεργάζεται γὰρ ἡ μὲν ὑπομονὴ δοκιμῆν· ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει. » Διὸ καὶ τὴν ἰσχὺν ἀλλάξουσι τὸν θνητὸν βίον μεταβαλόντες, καὶ εἰς ἀγγελικὴν μεταστάντες ζῶν. Διὸ γὰρ τῶν ἀετῶν, ταῖς οὐρανίους αὐτοῦς ἀπεικάξει δυνάμεις, ἃς πτερωτοῖς ἀφωμοίωσεν. Διὸ τοῦτο ἄρα καὶ τῶν ἐν ὕδασι καθαρὰ τὰ πτερυγμῖ. Οὕτως ἄρα κἂν τῷ παρόντι βίῳ μερικὴ κρίσις ἐστὶ, καὶ καθολικὴ ἐν τῷ μέλλοντι, κἂν μὴ τοῦτο οὐ νενομικας, Ἰσραήλ. Διὸ σὺ μὲν ταῦτα, τοῖς δὲ λοιποῖς ἔθνεσι κατὰ ἄλληλα προσφώνω.

CAP. XLI.

VERS. 1-7. *Innovamini ad me, insulæ. Principes enim mutabunt potentiam; accedant et loquantur simul; tunc iudicium annuntient. Quis suscitavit de oriente justitiam? vocavit eam ad pedes suos, et*

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

α-ζ'. Ἐρχαίνεσθε πρὸς με, νῆσοι. Οἱ γὰρ ἄρχοντες ἀλλάξουσιν ἰσχύν. Ἐγγισάτωσαν, καὶ λαλησάτωσαν ἅμα, τότε κρίσιν ἀναγγελάτωσαν. Τίς ἐξ ἠγέρειν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην, ἐκὰ. λ.

⁶⁹ Eccli. i, 2. ⁷⁰ Psal. cii, 5. ⁷¹ Rom. v, 5. ⁷² Levit. xi, 1 seqq.

σερ αὐτὴν κατὰ πόδας αὐτοῦ, καὶ πορεύεται; **A** Δώσει ἐνερτίων ἐθνῶν, καὶ βασιλεῖς ἐκστήσει. Καὶ δώσει εἰς γῆν τὰς μαχαίρας αὐτῶν, καὶ ὡς φρούρανα ἐξωσμένα τὰ τόξα αὐτῶν, καὶ διώξεται αὐτούς, κ. τ. λ.

Ἐγκαινίζεσθε πρὸς με, νῆσοι, ἀνθ' οὗ Σύμμαχος μὲν, δουλεύσατε, φησὶν, ἐπ' ἐμοῦ, νῆσοι, Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοτίων, *Κωφεύσατε πρὸς με*. Σιγῆν γὰρ αὐταῖς ἐκέλευσεν, ὡς ἂν ἐπήκουι γένοιτο θείας ὁμιλίας καὶ σωτηρίου κηρύγματος, νῆσους λέγων τὰς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας ἢ ἄλμυρὰ τοῦ βίου περιέχει κακία, καὶ τῶν ἐπανισταμένων τὰ κύματα. Ἀλλ' εἰσὶν ἀσφαλεῖς, ὡς ἐπὶ πέτρων βαίνουσαι, τὸν Χριστόν. Διὸ οὐ σαλεύονται. Ἄνω δὲ τοὺς ὑπομένοντας Κύριον τὴν ἰσχὺν ἀλλάξειν εἰπὼν, ἐνταῦθα λέγει, Ἄρχοντες, ἤγουν ἔθνη, ἀλλαξάτωσαν ἰσχὺν, **B** κατὰ Σύμμαχον (ὅπερ ἂ τοῖς ὑπομένουσι Κύριον τοῦτο νῆσοις ἐπιτάττων καὶ ἔθνεσιν), ὡς ἂν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν ἀπὸ χειρόνος ἰσχὺν μεταβάλουεν. Τινὲς δὲ φασὶν ὡς ἔσθ' ὅτε νῆσοι καλοῦνται πόλεις καὶ κῶμαι, πλατεῖαν ἔχουσαι κύκλω γῆν ἀνήρωτον καὶ κεχρῶσμένην, οἷας τὰς Ἰουδαίων εἶναι φασὶ, καὶ Μωαβιτῶν, ὡς ἐν ἐρήμῳ κειμένας, αἷς προσφωνεῖ παράδειγμα λαθῶν αὐτάς τῆς τῶν ἄλλων εἰδωλοατρῶν μανίας, τὴν τῶν ἐθνῶν πρόκληψιν ἐκ μέρους δηλῶν, ἃ βούλεται πρὸς καινότητα μεταβῆναι ζωῆς τὴν παλαιώσαν αὐτὰ καταλείψαντα πλάνην, ἵνα γένωνται παρθένο; ἀγνή, μὴ ἔχουσαι σπῖλον ἢ βυτίδα. Ὡν οἱ ἄρχοντες ἀλλάττουσι τὴν ἰσχὺν, ὡς τῶν ἐν νόμῳ κρεῖττους γενόμενοι, καὶ καθάπαξ δυνάμει **C** πνευματικῆ διαφέροντες. Τινὲς δὲ φασὶν ὡς ψυχαῖς παλαιωθείσαις ἐν ἡδοναῖς τὰς ψυχικὰς αὐτῶ ἀναλαβεῖν συμβουλεύει δυνάμεις, ἀπονηψάμενας τὸ τῶν πιθῶν ἄλμυρὸν, τοῦτ' ἔστι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸν νέον ἐνδυσάμενας, κατὰ τὸ Παῦλον δοκοῦν. Εἶθ' ἐξῆς φησιν· Ἐγγισάτωσαν καὶ λαλησάτωσαν ἅμα, τὰ ἔθνη καλῶν πρὸς ἑαυτὸν ὁ Θεός, καὶ ταῦτα λέγειν τε καὶ φρονεῖν ἐν Ἐκκλησίᾳ διδάσκων, κεκριμένους τε τὸ Χριστοῦ καταγγέλλειν μουστῆρι.ν. Τῶν γὰρ ἐξ Ἱερουσαλήμ κρῖσιν ὀνομαζόντων τὸν νόμον, ἀντεξάγων αὐτῷ τὸ σωτηρίον κήρυγμα κρῖσιν ἐκάλεσεν. Οὐ γὰρ δικαιοσύνης ἔχει σκιά, ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίαν, ἣν οἱ νέοι παρὰ Χριστοῦ μαθόντες διδάσκουσιν ἄρχοντες, βούλησιν οὖσαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος.

Τινὲς δὲ φασὶν, ὡς τὸν περὶ κρῖσεως λόγον βούλεται τὰ ἔθνη μαθόντα καὶ ἑτέροις ἀπαγγέλλειν, γυνῶναι τε *εἰς ἐξήγησεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην*. *Δικαιοσύνης* γὰρ ἔργον τὸ μὴ μόνον Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἐθνῶν ἐπιγνώσκειν τὸν Κύριον. Ὁ δὲ θεός· Ἀπόστολος καὶ τὸν Χριστὸν δικαιοσύνην καλεῖ λέγων· «Ὁς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις.» Οὕτω δὲ καὶ τὸν εὐαγγελικὸν καλεῖ λόγον, λέγων· Οὐ γὰρ ἐπασχόμεθα τὸ εὐαγγέλιον δυνάμειν τε καὶ ἐλάσειν Θεοῦ

vadet. Dabit in conspectu gentium, et reges obdulescere faciet: et dabit in terram gladios eorum, et sicut cremium arcus eorum, et persequetur eos, etc.

*Innovamini ad me, insulæ; pro quibus Symmachus, Servite mihi insulæ; Aquilas autem et Theodotio, Tacele apud me, transtulerunt. Tacere enim eas jubet, ut sermoni et salutari prædicationi se attentas præbeant; insularum nomine, constatas e gentibus Ecclesias intelligens, in quas hujus vitæ nequitia, tanquam maris salsilago, undis et fluctibus undique insurgit. Sed tutæ illæ sunt; quæ Christo lapidi innixæ, commoveri non valeant. At superius, cum eos, qui Dominum exspectant, potentiam muturos esse dixisset, nunc principes, id est gentes, secundum Symmachum (tanquam Dominum exspectantes insulas et gentes alloquatur), id ipsum facere, id est ab imbecilliori virtute ad potentioram transire imperat. Aiunt nonnulli insularum appellatione civitates et pagos aliquando, qui vastis incultisque terris ambientur (quales in Idumæorum et Moabitarum solitudine esse dicuntur), intelligi, quos velut in exemplum cæterorum idololatrarum assumit, ut gentium assumptionem ex parte indicet, quas errore veteri relicto, ut virgo pura, omni labe, omnique ruga carentes evadant, ad vitæ novitatem transire significat, principesque ipsos, tanquam iis, qui legem sequuntur, superiores, et omnino virtute spirituali præstantiores evaserint, potentiam commutare. Censent alii animas, quæ se diu voluptatibus exhausserint, ad vires sibi reparandas, affectionumque salsilagine luendam, id est ad veterem hominem, secundum Paulum ⁷³, exuendum, novumque induendum adhortari. Addit vero deinceps, *accedant, et loquantur simul*, quasi gentes ad seipsum vocatas eadem in Ecclesia dicere et sapere, judicioque adhibito Christi mysterium annuntiare Deus moneat. Quia enim legem *judicii* nomine Hierosolymitani nuncupabant, in ejus locum salutis **450** promulgationem substituens, eandem *judicium* vocavit, quæ non justitiæ umbram, sed veram Dei in judicando rationem complectitur, quam a Christo acceptam (quia Dei et Patris voluntatem **D** habeat) novi principes profitentur.*

Putant alii postulare, ut quæde *judicio* gentes didicerunt, aliis etiam ipsæ annuntiant, utque *quisnam ab oriente justitiam suscitavit*, agnoscant. Fore enim *justitiæ* opus, si non Judæi tantum, sed reliquæ gentes etiam Domini cognitionem adipiscantur. Quin et beatus Apostolus Christum ipsum *justitiam* nuncupavit, dum ait, « Qui factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio ⁷⁴. » Sic et idem Evangelicum sermonem appellat, dum se Evangelium non crubescere pro-

⁷³ Coloss. iii, 9, 10. ⁷⁴ I Cor. i, 30.

⁷⁵ γρ. ἄς. ⁷⁶ γρ. ὡσπερ.

fessus, virtutem Dei idipsum esse adjicit, in quo A justitia ejus reveletur, qui ipsam ab oriente, ut lucem sequentibus præbeatur, excitavit, et dedit in conspectum gentium, unde tumultuantes primum reges in eos, qui eam haberent, persecutionem quidem movere, sed ab eadem, auxiliante Deo, vinci et superari contigit. Ipse enim hostias eorum machinas, tanquam cremium disperdidit viamque complanavit, in pace pedes ejus transirent, qui justitiam ab ipso generationum principio vocavit, per quam nos postremis tandem sæculis corruptione diabolique aviditate et fraude liberatos, per fidem denique illuminatos, cum in tenebris versaremur, justificavit, qui per prophetam dicit : « Et exorietur vobis, qui nomen meum meluitis, Sol justitiæ¹⁷. » Ipse igitur eam vocavit, ut iis, qui in terra degunt, appareret : id est, veniendi auctor fuit, ut secundum viam ejus, qui vocavit, ambularet. Dei enim Patrisque vestigiis insistebat, qui ejus opera adimplens, sua illum natura, cui æqualis est, exprimeret. Unde ait : « Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere¹⁸, » et quæ sequuntur. Deinde, cum voluntati ejus obsequeretur, vel potius, cum ipse Patris voluntas existeret, ita Judæos alloquebatur : « Vos secundum 451 carnem judicatis : ego autem non judico quemquam. » Et, « si judicio, iudicium meum verum est, quoniam non quero voluntatem meam, sed ejus qui misit me¹⁹, » quod eodem pede cum Patre pergere vere dixeris, cum scribatur, « Ego in Patre, et Pater in me est²⁰. » Et : « Qui videt me, videt et Patrem²¹. » Quibus omnibus eos, qui a principio in hujus sæculi tenebrarumque principis potestatem venerant, ejusdem tyrannide liberavit; quos ad tantam vitæ commutationem obstupescerent reges dicere valeas; qui intueantur, ut ipsi ceciderant, ut cremio similes evaserant; ut omnis denique mali operis ratio propter directam per Christum adversarii suppellectilem clanguerat. « Non enim proficiet, inquit, nocere ei²². »

Fugatis ergo pulsisque adversariis, via pedum ejus facta est in pace. Nihil enim ipsi, quominus ea, quæ ad nos spectant, administraret esse impedimento potuit. Ille igitur ait : Ego sum, qui novissima tempestate justitiam demonstravi; qui D eam a generationibus antiquis vocavi. Christi siquidem mysterium ab ipsa mundi origine; quoque modo lapsum Adami reparare deceret, præciverat. Nec mirum, quando et eorum etiam, qui salvi per Iidem futuri sunt, vocationem præcivit. « Quos enim præcivit, ait, et prædestinavit conformes fieri imagini Filii sui, eosdem et vocavit²³. » Multo magis igitur et ille præcognitus est, qui salvator esse debuit. Ita autem dixerunt nonnulli : ipse quidem est, qui Cyro etiam robur adversus

ἐπάγει· Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. Ὅς καὶ ἐξ ἀνατολῶν αὐτὴν ἤγειρε τοῦ φωτός εἰς τὸ ἔπεσθαι αὐτῷ, δοῦς αὐτῇ τῶν ἐθνῶν ἐναρτηλον, ὡς θορυβηθῆναι τὰ πρῶτα τοὺς αὐτῶν βασιλεῖς διωγμοῦ; τοῖς ἔχουσιν αὐτὴν ἐπεγεύραντας, ἠττηθῆναι δὲ πρὸς ταύτης ὑπερμαχοῦντος Θεοῦ. Αὐτὸς γὰρ τὰ πολεμικὰ τούτων φρυγάνων δίκην ἠφάνισεν, ὁδὸν ἐμαλλίσας, ὡς ἐν εἰρήνῃ διελθεῖν τοὺς πόδας αὐτοῦ, τὴν δικαιοσύνην ἀπὸ γενεῶν καλέσας ἀρχαίων, δι' ἧς ἐπ' ἐσχάτων βυσσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ τῆς φθορᾶς, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας, ἐδικαίωσε διὰ πίστεως φωτίσας ἔσκοτισμένους διὰ προφῆτου λέγων· « Καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομα μου ἥλιος δικαιοσύνης. » Αὐτὸς οὖν ἐκάλεσεν αὐτὴν ἐμφανισθῆναι τοῖς ἐπὶ γῆς, τοῦτ' ἐστὶν ἐλθεῖν παρεσκευάσει, ὡς καὶ πορεύεσθαι κατὰ πόδα τοῦ κεκληκόςτος. Κατ' ἔχνος γὰρ ἐδάδιζε τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος, τὰ ἐκείνου ἔργα πληρῶν, ἐν ἰδίᾳ τε τοῦτον φύσει δεικνύς. Ἦν γὰρ Ἰσὺς αὐτῷ. Διὸ φησιν· « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατέρος μου, μὴ πιστεῦτέ μοι, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τῇ αὐτοῦ δὲ θελήσει ἀκολουθῶν, μᾶλλον δὲ θέλησις ὧν τοῦ Πατέρος, ἔλεγεν Ἰουδαίους· « Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα. » Καὶ· « Ἐάν κρίνω ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν, ὅτι· οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, » ὅπερ ἐστὶ κατὰ πόδα χωρεῖν τοῦ Πατέρος, ὅθεν ἔλεγεν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Καὶ· « Ὁ ἐωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Δι' ὧν ἀπάντων, τοὺς ἐξ ἀρχῆς καταδυναστευθέντας ὑπὸ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους τούτου τῆς τυραννίδος ἀπὸ ἀλλήλων· οὗς εἰποις ἀν βασιλεῖας ἐξεστῆκόςτας ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ τοῦ βίου μεταβολῇ, τὴν πτωσίν ὀρώντας τὴν ἑαυτῶν, καὶ ὡς φρυγάνοις ἴσοι γεγονάσιν, καὶ πᾶς αὐτῶν κακουργίας ἠσθένησε τρόπος, Χριστοῦ τὰ σκευὴ αὐτῶν διαρπάσαντος. « Οὐ γὰρ ὠφέλησει, φησὶν, ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. »

adversarius in eo, et filius iniquitatis non apponet

Τῶν οὖν ἐχθρῶν δεδιωγμένων, ἡ ὁδὸς τῶν ποδῶν αὐτοῦ γέγονεν ἐν εἰρήνῃ. Γέγονε γὰρ οὐδὲν ἐμποδῶν οἰκονομοῦντι τὰ καθ' ἡμᾶς. Ἐγὼ τοίνυν, φησὶν, ὁ ἐν ἐσχάτῃ καταδείξας κειρῶ τὴν δικαιοσύνην, κεκληκόςως δὲ αὐτὴν ἀπὸ γενεῶν ἀρχαίων. Τὸ γὰρ Χριστοῦ μυστήριον ἀπὸ κόσμου προέγνω καταβολῆς, καὶ πῶς δέοι τὴν Ἀδὰμ γενέσθαι διόρθωσιν. Καὶ οὐ θαυμαστόν, ὅπου καὶ τῶν σωζομένων τὴν διὰ πίστεως προέγνωκε κλήσιν· « Οὓς γὰρ ἔγνω²⁴, φησὶ, καὶ προῦρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεσεν. » Οὐκοῦν πολλῶ μᾶλλον ὁ σώσων προέγνωστο. Τινὲς δὲ οὕτως εἰρήκασιν· Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ καὶ Κύριον ἐνισχύσας, κατὰ πάντων ἐθνῶν, ὃν καὶ δικαιοσύνην ἐνταῦθα καλεῖ, ἐλευθερώσαντα μὲν τὸν Ἰσραὴλ, ἐκ δὲ τῆς περὶ αὐ-

¹⁷ Malach. iv, 2. ¹⁸ Joan. xiv, 37. ¹⁹ Joan. viii, 15, 16. ²⁰ Joan. i, 10. ²¹ ibid. 9. ²² Psal. lxxviii, 25. ²³ Rom. viii, 29.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. προέγνω. † Ἰσ. μὲν.

τοῦ προβήσεως κατελιγμένα τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὡς βουλῆσαι [Θεοῦ] τὸ κατὰ τῶν ἐθνῶν ἀνεδήσατο κράτος Ἰσα φρυγάνοις ἀλόγτων, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἄγειν ἀναγκασθέντων εἰρήνην. Εἰρηται μὲν οὖν ὁ Κύριος δικαιοσύνη διὰ ταῦτα, καὶ ὅτι δικαίως αὐτὸν ἐπήγειρε Βαβυλωνί. Ὁ δὲ καλῶν αὐτοῦ συμπεράσματος τῆς δικαιοσύνης ἐν τῷ Κύρῳ μὴ Ἰσαμένου ἐπὶ τὴν αὐτοδικαιοσύνην Χριστὸν ὁ λόγος ἀνάγεται, ὡς καὶ οἱ πονηροὶ βασιλεῖς ἐν τῇ Γραφῇ ἐπὶ τὸν ἀρχέκακον ἀνάγονται δαίμονα, τῆς ἀκράτου κακίας ἐν ἀνθρώπῳ μὴ χωρουμένης.

primum mali auctorem dæmonem (cum summa in

omnes gentes suppeditavit; quem et hinc *justitiam* appellat: partim, quod Israelcem in libertatem asseruit; partim etiam, quod ab edita de se prædicatione virtutem Dei consecutus est. Deinde etiam, quod voluntati divinæ vires suas contra gentes alligavit, quas *cremio* similes expugnavit, pacemque petere coegit. Est igitur propter eas causas *justitia* Cyrus appellatus. Deinde etiam, quod *juste* adversus Babylonem sit *excitatus*. Quæ porro ab illa *justitie* perfectione, quæ in Cyro non habetur, ad Christum **452** vere *justitiam* nos vocat oratio; hominem malitia non cadat) per malos *reges* signi-

Περὶ δὲ τῶν μελλόντων, ὡς γεγονότων φησί· *Τίς ἐνήργησε καὶ ἐποίησε ταῦτα;* δεικνύς ὡς ἄπερ ὤρισε γενέσθαι Θεός, οὕτως ἔσται, ὡς ἦδη γενόμενα· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν διαπεσέται μὴ πρὸς ἔργον ἀχθέν. Τὸ δὲ πρὸ πάντων εἶναι ἀναρχὸν τε καὶ ἀτελεύτητον ὄντα δεικνύς, Ἐγὼ Θεός πρῶτος, φησί, καὶ μετὰ ταῦτα. Αὐτὸς γὰρ ὁ καὶ τοῖς ἐξ ἀρχῆς Θεοφιλέσι γνωστῆς, καὶ ὁμ [ὁ μετὰ τὸν] πρότερον λαὸν τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίᾳ πεπιστευμένους. Ὅθεν ἐπήνεγκεν· *Ἰδοσαν ἔθνη, καὶ ἐφοβήθησαν.* Ἡ ὅτι οὕτω διέθηκα τὸν Ἀσσύριον, ἐπαναστήσας αὐτῷ Κύρον, ὡς ἀνόνητα γενέσθαι βοηθεῖν ἐκείνῳ βουλόμενα, καὶ τῆς τῶν εἰδῶλων ἀσθενείας καταβοᾶν, τοῦ Θεοῦ τὸ κράτος θαυμάζοντα· ἢ ὅτι τῆς προτέρας ἀδελφίας παυσάμενα, ἔγνωσαν τὸν εἰρηκότα· Ἐγὼ Θεός πρῶτος καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα. Καὶ ἰδόντα ἐφοβήθησαν ἐν ἀρχῇ γενόμενα σοφίας. ἢ Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου. Καὶ μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς, καὶ τῶν βαρβαριτάτων διήλθε τὸ κήρυγμα, καὶ τῆς θεογνωσίας ὁ φόβος κατὰ τό· Ἐγγισάτωσαν, καὶ λαλησάτωσαν ἅμα. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ἐκελεύοντο ἀπαντᾶν καὶ λαλεῖν, δηλονότι δοξάζειν Θεόν· ἐνταῦθα δὲ, Ἐγγισαίτωσαν, καὶ ἦλθον ἅμα κρίνων ἕκαστος τῷ πλησίον βοηθήσαι. Σώζειν γὰρ οἱ Θεοφιλεῖς μεθ' ἑαυτῶν καὶ τοὺς πλησίον ἐπέγονται, ἀγάπης αὐτοὺς νόμῳ τῆς ἀπιστίας ἐξέλκοντες, λέγοντες ὡς· Καὶ ἡμεῖς ποτε ἡμεῖς τέκνα ὀργῆς, εἰδωλοατρεῖς προσκείμενοι, νῦν δὲ τὸν ὄντως ἐγνωκότες Θεὸν διεσώθημεν, τῆς τῶν εἰδῶλων ἀσθενείας κατεγνωκότες δεομένων τοῦ πρὸς στάσιν στριζόντος, ὅπερ οὐκ ἔχουσιν οἰκοθεν· ἀλλ' οὐδὲ σταθέντα κινεῖσθαι δυνήσεται. Καὶ πῶς ἔτι ταῦτα θεοί;

et idololatriæ incubuisse, nunc autem Deum vere agnoscetes, et salutem consecutos, et idolorum imbecillitatem damnare; quæ non alio solum ad statum sibi confirmandum, quem a se non habent, egeant: sed cum steterint, ne moveri quidem valeant. Qui igitur adhuc ista, dii esse queant?

Ταῦτα δὲ ἦν ἄπερ ἔλεγεν ἄνω· *Λαλησάτωσαν ἅμα*, μετὰ τὸ ἐγγίσει, μηκέτι διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἴντες μακρὰν, οἰκειότητα δὲ λαβόντες πνευματικὰ. Γευσάμενοι γὰρ συνῆκαν ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος, καὶ τὸ κάλλος τῆς ἀληθείας ἰδόντες, οὐχ ἑαυτοῖς καὶ μόνοις ἐτήρησαν διδάσκοντες ἑτέροισι, ὡς Ἰσχυσε τέκτων ἀνήρ καὶ χαλκεύς. Πῶς δὲ Ἰσχυσε; Ὁ

Deinde, de futuris, tanquam præteritis, loquitur, cum ait: *Quis operatus est, et fecit hæc?* ostendens nimirum, ea, quæ semel fieri Deus statuerit, æque certa esse, ac si jam facta sint; neque eorum quidquam, quod non in opus redigatur, prætermissum iri. Deinde, ut ante omnia existere, principioque et sine carere demonstraret, *Ego Deus primus*, et quæ sequuntur, addidit. Idem enim est, et qui Deo commendatis piisque hominibus initio cognitus; et qui priore rejecto populo gentium Ecclesiæ creditus est. Atque inde est, quod adjectum: *Viderunt gentes, et timuerunt*; vel quod ita per se sit acceptus Assyrius, qui Cyrum in eumdem insurgere fecerit; ut vanum et inutile fuisse demonstraret gentium earum auxilium, quæ ferre voluerunt; Deique potentiam admiratas, adversus idolorum imbecillitatem vociferatas esse: vel quod priore cæcitate liberatæ, quæ dicta sunt: *Ego Deus primus, et in ea quæ ventura sunt* ita habere repererunt. Quod ut in ipso sapientiæ principio *viderunt, timuerunt*. « Initium enim sapientiæ, scribitur, timor Domini ¹⁴. » Deinde ad extremos orbis usque limites, et gentes maxime barbaras, ipsa Evangelii promulgatio, divinæque cognitionis *timor* (sicut verbis istis: *Accedant, et loquantur simul*, innuitur), penetrarunt. At ibi quidem, obviam ire, et loqui, id est, Deum laudare jubebatur: hic autem, *accessisse, et venisse simul judicans unusquisque, ut proximo auxilietur*, dicuntur. Servare enim secum *vicinos* etiam qui pii sunt, conantur: cum dilectionis norma provocati, ab infidelitate eosdem eripiunt; memores se etiam aliquando filios iræ exstitisse ¹⁵, agnoscetes, et salutem consecutos, et idolorum imbecillitatem damnare; quæ non alio solum ad statum sibi confirmandum, quem a se non habent, egeant: sed cum steterint, ne moveri quidem valeant. Qui igitur adhuc ista, dii esse queant?

Atque hæc erant, quæ superius volebat, cum diceret: *Loquantur simul* postquam *accesserunt*; id est, postquam sublata peccati distantia, familiaritatem inter se spirituales inierunt. Statim enim atque eam degustarunt, Christum Dominum agnoverunt, veritatisque pulchritudinem contemplati, non eam sibi tantum reservarunt, sed aliis

¹⁴ Psal. cx, 10. ¹⁵ Ephes. ii, 3.

VARIÆ LECTIONES.

α γρ. ἀπό. ρ γρ. πνευματικῶν.

potiores artifices et ararios evasisse docuerunt. A μὲν συνθεῖς καὶ διαγλύφας εἰδῶλων τέχνη τεκτονική, ὁ δὲ ποιήσας ἀνδριάντα σφουρήλατον, ἀπεκρίμισαν τοὺς ἡπατημένους εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιήσαντες τῶν ἰδίων ἔργων προσκυνητὰς τοὺς κατ' εἰκόνα γεγονότας Θεοῦ, ἐπαινοῦντες τὸ ἔργον, καὶ *σύμβλημα* καλοῦντες *καλὸν*, ὡς καλῶ; ἐκ τῶν ἰδίων ἡρροσμένον μερῶν. Τῆς δὲ πάσης ῥήσεως τὰ πρῶτὰ τινες οὕτως ἔρμηψευσαν· Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἔθνων κλήσεως αὐτοσρκῶς εἰπὼν, ἐπὶ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ μεταθέθηκεν. Προσκοφάντων γὰρ αὐτῶν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καὶ τῆς σωτηρίας γεγονότων μακρὰν, μετὰ τῆς κατὰ νόμον σκιᾶς, ἀντειστέθη μὲν ἡ διὰ πίστεως χάρις. Διεγόγγυρον δὲ λέγοντες· Ἄσπεκρῦθη ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἐτι τῇ κατὰ νόμον προσέχει λατρεία. Ἄφεϊλε δὲ B μου τὴν κρίσιν, καὶ ἀπέστη· τοῦτ' ἐστίν, ἔπαυσε τὸν νόμον. Καὶ Δαβὶδ γὰρ φησὶ· «Κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας, ἢ δηλονότι σὺ τὴν διὰ Μωσέως νόμον διώρισας. Καὶ Μωσῆς δὲ φησι· «Καὶ ἔδωκεν αὐτῶν δικαιώματα νόμου. ἢ Πάλαι σκοπὸς δὲ αὐτῶν ὧν εἶχε σκιῶν, ἐν αἷς προτυποῦτο Χριστὸς, ὡς αὐτὸς φησὶν· «Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆϊ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. ἢ Καὶ προφητῶν δὲ λόγοι τὸ μέλλον Χριστοῦ μυστήριον προκατήγγειλαν, εἰς ᾧ κατανεῖν ἤμαλλον ἢ τοῦ νόμου Μωσέως οικονομία. Πλὴν, ὡς μὴ ἀκηκοστων ἔρῳ, ὡς Ὁ Θεὸς οὐ πεινάσει. Μὴ δεομένην γὰρ μοι τὰς κατὰ νόμον προστέγες λατρείας συμφώνως τῷ· «Μὴ φάγωμαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίνωμαι; ἢ Πῶς γὰρ ἐνδοῆς ἐγὼ τοῦτον, αἰώνιος ὑπάρχων καὶ ἀφθαρτος; ἢ πᾶθος ἀνθρωπίνων πείσομαι; Ἄλλὰ λογίση, φησὶν, ὡς Εἰ C κρείττω τὰ νέα τῶν παλαιοῦ, τί ὄλιος ἔδει τῆς προτέγες νομοθεσίας; μὴ τότε δὲ κερυχθῆναι τὰ νῦν; ἀγνοεῖς γὰρ Θεοῦ σοφίας οικονομίαν, ἣν μαθὼν ὁ Παῦλὸς φησὶν, ὅτι Νόμος παρεστῆλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ ταραπτόμα. Καὶ πάλιν· Συνέκλεισε γὰρ ἡ Γραφή τοὺς πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ.

454 *Qui possum ego istis indigere, qui sum æternus, nulli corruptioni, nulli denique, more hominum, passioni obnoxius? Sed tecum ita ratiocinaris, inquit: Si veteribus præstant, quæ nova sunt; quid omnino priores ferre leges opus fuerat? num tunc doceri satius, quæ nunc promulgantur? At igno- ras divinæ sapientiæ œconomiam, cujus cognitione præditus Apostolus, legem introduci, ut peccatum abundaret, affirmavit* 16: deinde, conclusisse Scripturam omnes sub peccato, ut omnium miseretur.

Arguit igitur hominum imbecillitatem lex ipsa, non eos justificans, sed damnans, quos Christus gratia justificavit. Ipse enim est, qui, præterquam quod *non esurit*, iis etiam, qui justitiam *esuriunt* spirituale *robur* largitur 17; sensuque destitutos iunimisso mœrore, vindictam peccatorum persentire facit. Solet enim ad salutem mœror, qui secundum Deum est, pœnitentiam operari minime pœnitendam 18: vel certe mœrorem eum hic intelligit, quem ab urbis expugnatione iidem perceperunt, qui sanguis ejus super nos et super filios nostros inclamarunt 19. Illi enim spirituali cibo destituti, infirmi evaserunt, quantumvis, antea robore præstarent: cum propter imbecillitatem, diaboli pedibus gentes calcarentur; præceptisque legalibus educati, gratia gentibus adventante,

Ἐλεγχος ἄρα τῆς ἀνθρώπων ἀσθενείας ὁ νόμος, οὐ δικαίων, ἀλλὰ κατακρίνων, οὓς ὁ Χριστὸς ἐδικαίωσε χάριτι. Αὐτὸς γὰρ ὁ καὶ πρὸς τῷ μὴ πεινώσῃν τοῖς πεινώσει τὴν δικαιοσύνην ἰσχυρὸν διδοὺς τὴν πνευματικὴν, ὁ καὶ τοὺς ἀναισθητοὺς εἰς συναίσθησιν ἄγων ὀδυνηρὰν, ἐφ' οἷς ἁμαρτηκίτες τίσσοσι δίκας. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταργάζεται· ἤγουν λείπειν διδοὺς τὴν ἐκ τῆς ἀλώσεως τοῖς εἰποῦσι· Τὸ αἴμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Οἱ καὶ τῆς πνευματικῆς ἐστερημένοι τροφῆς ἀσθενοῦσι, καὶ τοπρότερον ἐβρωμένοι ευχάροντες, ὅτε τὰ ἔθνη τοῖς διαβολικοῖς ἐξ ἀσθενείας ὑποπεπτώκει ποσὶν, καὶ ταῖς ἐντολαῖς ταῖς κατὰ νόμον τρεφόμενοι, τῆς δὲ χάριτος ἐλθοῦσης τοῖς ἔθνεσιν, αὐτοὶ μετέστησαν εἰς λιμὸν, ὃν ἐπεσπᾶσαντο ἑαυτοῖς, οὐ λιμὸν ἄσπου, οὐδὲ

16 Psal. xcviij, 4. 17 Joan. v, 46. 18 Psal. xliij, 15. 19 Rom. v, 15. 20 Matth. v, 6. 21 II Cor. vii, 9, 40. 22 Matth. xxvii, 25.

δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὴν τοῦ ἀκούσαι λόγον Κυρίου· ἢ μηκέτι τραφέντες ἠσθένησαν, λέγοντι· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐ φαγόντα τὰ ἔθνη οὐκέτι πεινῶ. Φησὶ γὰρ καὶ Σολομῶν· Οὐ λιμοκτονῆσαι Κύριος ψυχὴν δικαίαν, ζῶν δὲ ἀσεβῶν ἀνατρέψει. Ὑπέμεινε γὰρ αὐτὰ τὸν Θεὸν τὴν ἐκ πλάνης ἀσθένειαν εἰς ἰσχὺν πνευματικὴν ἀλλαξάμενα, κρείττω τε γεγονότα τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν, Χριστοῦ κατισχύοντος, ὡς εἶναι ψάλλοντα· « Ἰσχύς μου καὶ ὑμνησίς μου ὁ Κύριος; »

res ita Christo opitulante evaserunt, ut : « Fortitudo mea

ἦ·κ'. Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ, παῖς μου Ἰακώβ, καὶ ὄν B
ἐξελεξάμην σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα, ὃν ἀντελαβόμην ἀπ' ἄκρων τῆς γῆς, καὶ ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐτῆς ἐκάλεσά σε, καὶ εἶπά σοι· Παῖς μου εἶ, κ. τ. λ.

Ἀνωτέρω μὲν τῷ Ἰακώβ ὁ Θεὸς ἐμέμφετο καὶ τῷ Ἰσραὴλ, λέγουσιν, Ἀπεκρύβη ἡ ὁδός μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· νῦν δὲ ἐν ἱπαίνῳ παιδα καλεῖ τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰακώβ ἐκλελεγμένον, σαφῶς τοῦ λόγου δύο τμήματα τοῦ ἐκ περιτομῆς παριστῶντος λαοῦ, τὸ μὲν ἐκπεσόν, διὰ τὴν ἀπιστίαν· τὸ δὲ σωθὲν διὰ πίστεως ἀποστόλων τε καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς ἐκλογῆς ἰζηωμένων, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον λέγοντα· « Οὕτω καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονε. » Καὶ τὸ εὐαγγέλιον δὲ φησι· « Τούτους τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο ὁ Ἰησοῦς. » Πολλῶν δὲ ὄντων κλητῶν καὶ ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ, ὀλίγοι ἦσαν οἱ ἐκλεκτοί. Πρὸς οὓς ὁ λόγος τὰς προκειμένας ἐπαγγελίας ποιεῖται, μετὰ τὴν προδηλωθεῖσαν τῶν ἐθνῶν κλήσιν ἐν τῷ· Τίς ἐξῆρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην, ἣν ἔζη δώσειν ἐναντίον ἐθνῶν; Καὶ πάλιν· Ἰδοσαν ἔθνη καὶ ἐφοβήθησαν, οἱ λοιποὶ δὲ ἐξέδωκαν· Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ, δοῦλέ μου. Δοῦλον δὲ παῦτον ὠνόμασεν, εἶτα ἐκλεκτόν. Ὡς ἐν ἀρχαῖς μὲν, φόβῳ δουλείας ὑπὸ τὸν νόμον παιδαγωγηθέντα, εἶτα διὰ προκοπῆς ἐκλεγέντα διὰ τῆς κλήσεως, τάγμα δὲ παρὰ τούτους ἔτερον, τὸ σπέρμα λεγόμενον Ἀβραάμ, τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐηλοῦν, πρὸς οὓς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· « Ἰδοὺ οἱ σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, » ἐτέρουσ δὲ παρὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, περὶ ὧν ἔλεγεν· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. » Ἀβραάμ μὲν οὖν ἀγαπητὸς ἦν τοῦ Θεοῦ. Οὐχ ἰμοίως δὲ τὸ σπέρμα ἠγαπηθῆναι φησι. Πλὴν καὶ τούτους ἐκάλεε διὰ τῶν ἐκλεκτῶν, Πορεύεσθε, λέξας, πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ ἐπειδὴ διεσπαρμένοι ἦσαν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, ἐπήνεγκεν· Οὐ ἀντελαβόμην ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς, καὶ ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐτῆς, ἢ τῶν ἀγκύρων κατὰ Σύμμαχον, ἐκάλεσά σε. Αὐτοὺς γὰρ πρώτους ἐκάλεσεν, ὡς ὁ Παῦλος αὐτοῖς ἔφασκεν· « Ὑμῖν ἔδει πρώτους τὸν λόγον κηρυχθῆναι. Ἐπεὶ δὲ ἀποστρέψαθε, πορευόμεθα ἐς τὰ ἔθνη. » Τῶν οὖν ἐξ αὐτῶν πιστευούτων ἀντελήθησθαι φησιν.

sed quoniam eundem aversati essent, ad gentes numero crediderunt, eosdem assumptos esse significat.

²² Amos viii, 14. ²³ Joan. vi, 51. ²⁴ Prov. x, 5. ²⁵ Psal. cxvii, 14. ²⁶ Rom. xi, 5. ²⁷ Matth. x, 5. ²⁸ Joan. viii, 39. ²⁹ Matth. x, 5, 6. ³⁰ Act. xiii, 16.

esuriem sibi non panis quidem illam, sicut nec equæ sitim, sed audiendi verbi Domini ²² famem ipsi accersiverunt; quo non amplius nutriti, apud eum infirmi evaserunt, qui dicit : « Ego sum panis qui de celo descendi ²³, » et quæ sequuntur : quo quia vescuntur gentes, amplius non esuriunt. Justi enim animam, ait Salomon ²⁴, fame perire nunquam patietur Dominus; sed vitam impiorum evertet. Ipsæ namque virium illa infirmitate, quam errore contraxerant, in robur spirituale commutata, Deum exspectarunt, corporisque voluptatibus superiores et laus mea Dominus ²⁵, cum Davide dicere valeant.

455 VERS. 8-20. Tu autem Israel puer meus, Jacob quem elegi, semen Abraham, quem dilexi, quem assumpsi ab extremis terræ, et a summitatibus ejus vocavi te, et dixi tibi : Puer meus es, etc.

456 Superius quidem Jacobum et Israelem, qui viam sibi ad Dominum impediri quærebantur, Deus reprehendit. Nunc autem utrumque laudis ergo electi filii nomine dignatur; unde circumcissum populum in duo manifeste videtur oratio distribuisse : alterum quidem, qui propter incredulitatem excidit; alterum autem, qui per apostolorum et sociorum fidem electione dignus est habitus, sicut ait Apostolus : « Sic et in hoc tempore reliquæ per electionem gratiæ factæ sunt ²⁷. » Deinde Evangelium : « Hos duodecim elegit Jesus ²⁸. » Quamvis autem de priore populo vocati essent permulti, pauci tamen fuerunt electi; ad eosque promissiones retulit oratio, postquam gentium vocatione explicata, quisnam ad ortu justitiam excitasset, quæsitit quam se in conspectum gentium positurum affirmavit. Et rursus, cum novisse gentes et timuisse dixit. Verum quæ in manibus habemus, ita reliqui interpretantur : Tu autem Israel, serve mi. Servi nomen igitur prius usurpavit; deinde electi : tanquam eum initio servitutis metu sub lege educatum, per progressionem deinde ex vocatione electum; sed certum tamen propter hunc numerum innueret; quod semen Abrahæ appellatum, Judæorum multitudinem significaret; quos Abrahæ semen esse ipse etiam confessus est Salvator : cum alii tamen ab iis essent, de quibus idem dicebat : « Si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis ²⁹. » Erat igitur Deo **457** dilectus Abrahamus : cui licet non eodem modo semen ejus charam fuisse testetur, per electos tamen et ipsum etiam vocari voluit, quos ad oves domus Israelis, quæ perierant, proficisci jussit ³⁰. Deinde quoniam dispersæ erant per orbem universum, adjecit : Quem assumpsi ab extremis terræ, et a summitatibus ejus vocavi te. Eos enim primos vocavit, Paulo teste ³¹, qui sermonem illis primum oportuisse promulgari : se esse profectos scribit. Qui igitur ex ipsorum

Consent nonnulli, postquam gentes mysteriis ini-
tiasent, apostolos jam proposito sermonis, et cate-
chese s' argumento, confidere jubere, patrumque vir-
tutem, cujus illi nomine Deo *dilecti* evaserant, in
memoriam revocare : *Dilectos* præterea et *electos*
patres eorum nominare, ut ex ingenua et liberati
stirpe propagati, patribus fieri similes, eorumque
pietatem imitari studeant. *Abraham*, inquit, *as-
sumpsi*, *vocans eum ab extremis terræ*, his verbis :
« Egrede de terra tua, et de cognatione tua ²³. »
Deinde, a *summitatibus* ait ; quia montosa esse
Chaldæorum terra narratur ; unde idololatria summa
laborasse Abrahami posteros significavit. Deinceps,
tanquam de universo Israele locutus ; *Dixi tibi*,
addit, *puer meus es*. Est enim et ipse primogenitus
nuncupatus, neque a Deo, a quo *electus* fuerat,
derelictus ; cum ab eodem audiat : *Ne timeas, neque
erres. Ego enim sum Deus tuus, qui confortavi te* ;
eo tempore nimirum, quo ipsum, lege proposita,
Deum unum, et Dominum unum esse, eique soli
serviendum docuit ; cum denique Unigeniti *dextera*
devictarum gentium hæreditatem adire fecit.

Sin autem ad priorem interpretationem respicis :
ab ipsa *seminis Abrahamæ* mentione, ad apostolici
chori electionem iterum revertitur ; qui *puer meus*
dicat, aut **458** secundum Symmachi interpreta-
tionem *servus meus*, qua ratione et Paulus servi
nomine, tanquam præclaræ dignitatis alicujus,
gloriatur. Quin et apud prophetam postea : « Ma-
gnus tibi est vocari servum meum, invenias ²⁴. »
Et hic præterea *electioni, servitatem* præponit, *Ele-
ctionem* vero ad Evangelium gentibus promulgan-
dum excitans, *Noli metuere*, inquit, *ego tecum sum*.
Juxta illud : « Ecce ego vobiscum sum omnibus die-
bus, usque ad consummationem sæculi ²⁵. » Sed
vide, *ne erres*, adjicit ; qui tua te unius virtute
tantæ promulgationi satis esse posse arbitreris.
Quid enim me absente, tibi que vires adversus tan-
tas miserias non suppeditante, facturus eras ? Ego
enim te, ne præconem agenti quidquam officeret,
tanquam præsidio muniebam. Itaque tuos *adver-
sarios* nihili facias. *Erunt enim quasi non sint*, qui
non ita pridem sævientes aliquid esse videbantur,
cum sit eorum finis interitus ; juxta illud : « Vidi
impium exaltatum maxime, et transivi, et ecce non
erat ²⁶. » « Qui enim altum sapiunt, inquit, gra-
vem et inexpectatam ruinam patiuntur ²⁷. » Et
rursum : « Qui excelsas ædes construit, ruinam
parat ²⁷. » At illud : *Ego auxillatus sum tibi, ne
timeas, vermis Jacob*, non agnoscitur ab interpreti-
bus Septuaginta. Deinde *vermis* idem nomine,
quod *electi* antea, significavit, sive quod *vermis* in
modum incredulorum-urbes subingressus, super-
sitionis errorem funditus ex hominum mentibus
extirparit : sive quod humi serpens ipsa etiam

A Τινὲς δὲ λέγουσιν, ὡς μυσταγωγῆτας τοὺς ἐξ
ἔθνῶν, παραθαρῶναι τοὺς ἀποστόλους, δι' ὧν ἡμελλ-
ε τὸν τῆς κατηχήσεως ποιεῖσθαι λόγον· καὶ τῆς
τῶν πατέρων αὐτοῦς ἀπέμνησεν ἀρετῆς, ἐξ ἧπερ ἠ-
ῆραπῶντο παρὰ Θεοῦ. Ἀγαπητοὺς δὲ καὶ ἐκλελεγ-
μένους τοὺς πατέρας καλῶν, ὡς ἐκ βίβλης ὄντας
τοὺς ἐξ αὐτῶν εὐγενοῦς ἠζηλώσαι τοὺς πατέρας
παρακαλεῖ, καὶ τὴν ἐκείνων εὐσέβειαν· λεγὼν, ὡς
τοῦ Ἀβραάμ ἀντελάβετο, καλέσας τοῦτον ἐξ
ἄκρου τῆς γῆς, εἰπὼν· « Ἐξέλθε ἀπὸ τῆς γῆς σου,
καὶ ἀπὸ τῆς συγγενείας σου. » Σκοπιῶν δὲ φησιν,
ἐπειδὴ περ ὀρεινὴν εἶναι τὴν Χαλδαίαν ἱστορήται, δι'
ῶν ἐν ἄκρῳ τῆς εἰδωλοατρείας εἶναι τὸν Ἀβραάμ
ἐσημαίνετο. Εἰτά φησιν ὡς περὶ παντὸς Ἰσραὴλ,
δι' Εἰπά σοι· Παιῖς μου εἰ. Πρωτότοκος γὰρ ὠνόμα-
σταί. Γεγονότα τε τοῦτον ἀπόλεκτον οὐκ ἐγκατέ-
λειπεν ὁ Θεός. Πρὸς δὲ φησὶ· Μὴ φοβοῦ, μηδὲ
πλανῶ· ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ Θεός σου, ὁ ἐπισχύσας
σε. Διδάξας αὐτὸν διὰ τοῦ νόμου, ἔτι καὶ Θεός εἰς
ἔστι, καὶ Κύριος εἶς, καὶ αὐτῷ χρὴ μόνῳ λατρεύειν,
διὰ τῆς ἰδίας δεξιᾶς τοῦ Μονογενοῦς κληρονόμον
ποιήσας ἔθνῶν ἡττημένων.

Κατὰ δὲ τὴν πρώτην ἐξηγήσιν, τοῦ σπέρματος
Ἀβραάμ μνημονεύσας, ἐπὶ τὴν τοῦ ἀποστολικοῦ χο-
ροῦ πάλιν ἀνέδραμεν ἐκλογὴν, παῖς μου λέγων,
κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς, δοῦλε, ἐφ' ᾧ καὶ Παῦλος μέγα
φρονῶν, δοῦλον ἑαυτὸν, ὡς ἀπὸ τινος ἐκάλεσεν ἀξιό-
ματος. Καὶ προτὶν γὰρ ὁ προφήτης ἐρεῖ· « Μέγα
σοὶ ἔστι τοῦ κληθῆναι σε παῖδά μου. » Κἀνταῦθα δὲ
C πάλιν τῆς ἐκλογῆς τὴν δουλείαν προέταξεν. Πα-
ραθαρῶντων δὲ τὴν ἐκλογὴν πρὸς τὸ πᾶσι τὸ Εὐαγ-
γέλιον κηρύξει τοῖς ἔθνεσιν· Μὴ φοβοῦ, φησὶ· μετὰ
σοῦ γὰρ εἰμι. Κατὰ τὸ· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι
πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.
Ἀλλὰ μηδὲ πλανῶ, φησὶν, νομισας ἰδίᾳ δυνάμει
πρὸς τοσοῦτον ἐξαρκέσαι τὸ κήρυγμα. Τί γὰρ ἂν
ἐπραξα, μὴ παρόντος ἐμοῦ, καὶ πρὸς ταιαπωρίας
καρτερίαν ἐμβάλλοντος ; ἐγὼ σε γὰρ ἐφρούρουν,
πρὸς τὸ μηδὲν ἐμποδῶν σοι γενέσθαι κηρύττοντι.
Τῶν οὖν ἀνθισταμένων μηδένα πεποίησο λόγον.
Ἔσσονται γὰρ εἰς οὐδέν, οἱ πρὸς ὀλίγον ἐν τῷ διώ-
κειν εἶναι τι βόξαντες, ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια. Κατὰ
τὸ· Ἐἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερφυόμενον, καὶ παρήλ-
θον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἔην. — Οἱ γὰρ φρονούντες, φησὶ,
D τὰ ὑψηλά, δεινὴν καὶ ἀδόκητον ὑπομένουσι συντρι-
βήν. Καὶ πάλιν· « Ὅς ὑψηλὸν ποιεῖ τὸν ἑαυτοῦ
οἶκον, ζητεῖ συντριβήν. » Τὸ δὲ, Ἐγὼ ἐβοήθησά σοι,
μὴ φοβοῦ, σκώληξ Ἰακώβ, οὐ κεῖται παρὰ τοῖς
Ἐβδομήκοντα. Σκώληκα δὲ προσηγόρευσε δὲ προ-
λαβῶν ἐκάλεσεν ἐκλεκτόν, διὰ τὸ σκώληκος δίκην
τῶν ἀπίστων τὰς πόλεις ὑποδύμενον τὴν δεισιδαί-
μονα πλάνην ἐξ αὐτοῦ βάθους τῆς τῶν ἀνθρώπων
ἐξαφανίζειν ψυχῆς, καὶ οἱ περ εὐτελεῖς καὶ ἰδιωτι-
κῶν τῶν ἀποστόλων ὑπάρχει τὸ κήρυγμα. Οὕτω γ'
οὖν καὶ αὐτὸς ἐν ψαλμῷ φησιν ὁ Σωτήρ· Ἐγὼ δὲ

²³ Gen. xii, 1. ²⁴ Isa. xlii, 6. ²⁵ Matth. xxviii, 20. ²⁶ Psal. xxxvi, 35. ²⁷ Prov. xvii, 19. ²⁸ ibid. 16.

²⁹ γγ. ἐφ' ἧπερ. ³⁰ γγ. εὐγενεῖς.

εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος. » Ὁλιγοστὸν δὲ Α καλεῖ τὸν Ἰσραὴλ διὰ τὸ τῶν μαθητῶν εὐαρίθμητον. (Δώδεκα γὰρ ἦσαν, οἱ δὲ μετ' αὐτοῦ, ἐβδομηκοντα.) Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν, ἀριθμὸς Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ Ἀκύλας, τεθνεώτες Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, νεκροί· τῷ ἀποστολικῷ συμφώνως· « Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Καὶ· « Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νῆ τὴν ὑμετέραν καύχησιν. » Ἄλλὰ καίπερ σκώληξ ὢν, νεκρός τε καὶ ὀλιγοστός, μὴ φοβοῦ, διὰ τὴν ἐξ ἐμοῦ συμμαχίαν, δι' ἧς ἀλοήσεις τῶν ἀπίστων ἐθνῶν τὴν ἀσέβειαν, ὄρη καὶ βουνούς λέγων τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, ὡς ἐπαιρομένας κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, τῶν ἀποδεχθέντων πνευματῶν λεγομένων βουνῶν· ὧν ἀπολομένων εὐφρανθήσῃ σὺ ἐν Κυρίῳ. Δέδωκε γὰρ ἡμῖν ἡ ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὀφένων καὶ σκορπιῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. quibus pereuntibus tu in Domino lætaberis. Dedit enim vobis facultatem serpentes et scorpiones conculcandi, et adversus omnem hostium potestatem ⁴³.

Εἰποις δ' ἂν ὄρη καὶ βουνούς καὶ τοὺς ἐν δυναστείαις κοσμητικὰς τοῖς ἀποστόλοις ἐπαναστάνας. Ἄλλὰ καὶ τούτων καθηρημένων, σὺ εὐφρανθήσῃ ἐν τοῖς ἀγίοις Ἰσραὴλ, ἐντροφῶν ὅτι ἂν ἰδῆς πολλοὺς γεγονότας ἀγίους, καὶ ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ τεταγμένους. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. » Τοιοῦτον παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ τὸ, « Χαρὰ καὶ στέφανός μου. » Ταῦτα περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ προφητικὸς λόγος εἰπὼν, ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς λέγει· Ἀγαλλιάσονται οἱ πτωχοὶ, καὶ οἱ ἐνδεδεῖς. Ὀβέλιται δὲ τὸ ἀγαλλιάσονται· παρὰ γὰρ τοῖς λοιποῖς εἴρηται· Οἱ πτωχοὶ, καὶ οἱ ἐνδεδεῖς ζητήσουσιν ὕδωρ, καὶ οὐκ ἔσται. Ἄλλὰ ταῦτα πάλαι πεπύθασαι. Νῦν δὲ, οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτοὺς, ἀλλ' ἀνάξω ἔπι τῶν ὄρων ποταμούς, καὶ τὰ ἐξῆς. Αἱ γὰρ πάλαι ψυχαὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως ἐνδεεῖς, ὡς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, καὶ τὸν λόγον ἐξηράνθαι τὸν δι' αὐτῆς προφερόμενον, βράνδια κόματος οὐκ ἔχοντα ζωτικῶν, αὐταὶ παρ' ἐλπίδας σωτήρια πίνουσι διὰ τῆς χάριτος νάματα, κατὰ τὸ προφῆρῆναι· « Καὶ πίνονται ὕδωρ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. » Καὶ μὴν, καὶ ἀπὸ πηγῶν Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ. » Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ πηγάζον ἐν ἐκκλησίαις ὕδατα ζωτικὰ, ἐκ τῆς Γραφῆς τῆς τε Παλαιᾶς, καὶ Καινῆς· ἔνθα καὶ ποταμοὶ ἄνδρες ἅγιοι τὴν πρὶν ἔρημον κατακλύζουσιν ἀπὸ τοῦ μεγάλου βέοντος ποταμοῦ, οὗ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, δι' ἣν εἴρηται· « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων. »

Ἔστι γὰρ ἰδεῖν τὴν ἀνυδρον πάλαι τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ἔρημον Θεοῦ καὶ παντὸς ἀγαθοῦ, νῦν ἐκ τοσοῦτων ὑδάτων ψυχὰς ἔχουσαν εὐθαλεῖς καὶ ὑπερφυομένας τῆς γῆς, κατὰ τὰ φησὶ τὰ ἐν ὑδάτων

esset apostolorum prædicatio. Sic igitur et ipse in psalmo loquitur Salvator : « Ego sum vermis, et non homo ³⁸. » Quod autem perexiguus vocat Israel, ad parvum ditem piscipulorum numerum respexit. « Erant enim duodecim ; et ab his septuaginta alteri ³⁹. » At Symmachus numerus Israel, Aquilas autem et Theodotio, mortui Israel, interpretantur ; nihil certe ab Apostoli verbis alieni, qui dicat : « Vivo autem non amplius ego ; sed vivit in me Christus ⁴⁰. » Et : « Quotidie morior propter gloriam vestram ⁴¹. » Cæterum, licet vermis **459** sis, inquit, et mortuus, et perpauca ; cessa tamen auxilio nostro fretus metuere, qui eo adjunctus infidelium gentium impietatem tritaturus sis ; montes et colles adversarias potestates appellans : tanquam quæ adversus Dei notitiam, spirituum ministerio qui colles nominantur, insurrexerint : enim vobis facultatem serpentes et scorpiones

Dixeris vero montes et colles eos etiam, qui mundanis evecti magistratibus apostolis insurgentibus. Sed et his etiam sublatis, lætaberis in sanctis Israel, magna tum demum lætitia, et voluptate potitus, cum sanctos evasisse permultos, et in filiorum Israel ordinem transisse intæberis. « Neque enim omnes, qui ex Israele sunt, ii sunt Israel ⁴². » Tale est et Pauli illud : « Gaudium et coronamea ⁴³. » Atque hæc quidem de apostolis cum propheta dixisset, tanquam facto aliunde principio, de gentium conversione sermonem aggreditur, his verbis : *Exsultabunt pauperes et inopes*. Obelo autem confoditur verbum *exsultabunt*. A cæteris enim dicitur : *Pauperes enim et egeni quærent aquam, et non erit*. Sed ista dudum perpassi sunt. Nunc autem, *non derelinquam eos, sed aperiam in montibus flumina*, et quæ deinceps. Animæ enim, quæ ita Dei cognitione destitutæ erant, ut lingua ipsa, ipsoque sermone, qui per eam profertur, tanquam vitalis poculi irrigatione carentes, *exarescerent*, eadem, inquam, salutaribus jam Spiritus sancti laticibus fruuntur. Hinc illud superius : « Et bibunt aquam de fontibus Salvatoris ⁴⁴. » Imo et de fontibus Israel, juxta illud in Psalmis : « In Ecclesiis benedicite Domino Deo de fontibus Israel ⁴⁵. » Quibus quidem Spiritus sanctus innuitur, qui vitales aquas in Ecclesia ex veteris et recentis Scripturæ fontibus effundit, ubi desertam antea viri sancti fluviorum instar, a magno illo promanantes etiam irrigant, **460** cujus impetus laticifant civitatem Dei ⁴⁷ ; de quo etiam : « Fluvius Dei repletus est aquis ⁴⁸, » scribitur.

Videas enim Ecclesiam aquis olim, et Deo, omnique bono destitutam, abunde nunc irriguam, vegetas animas, et sublimes e terra attollere : non aliter quam propter aquarum copiam fieri solet in arbo-

³⁸ Psal. xxi, 7. ³⁹ Luc. x, 4. ⁴⁰ Galat. ii, 20. ⁴¹ I Cor. xv, 31. ⁴² Luc. x, 49. ⁴³ Rom. ix, 6. ⁴⁴ Philip. iv, 1. ⁴⁵ Isa. xii, 3. ⁴⁶ Psal. lxxvii, 27. ⁴⁷ Psal. xlv, 5. ⁴⁸ Psal. lxxiv, 40.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. ὁμῖν. ὡ γρ. ἀνοξίω.

ribus, quarum hoc loco meminit. De aqua ista et A
Christus ipse hunc in modum loquebatur: « Qui
biberit aquam ex me⁴⁹, » cæteraque deinceps. Et
rursus: « Qui aquam biberit, quam ego dabo, flu-
mina de ventre ejus fluent aquæ viventis⁵⁰. » Hoc
autem dicebat de spiritu, quem accepturi erant,
qui in ipsum credebant, cujus beneficio vigere, et
in altum erigi, nunquamque putrescere, odoris
denique suavitatem emittere credentes consueve-
runt. Olea igitur, et palma, et vitis in Scriptura
fructus Ecclesiæ denotant. Hic autem quæ no-
minantur arbores, eorum, qui in ea proficiunt
ubertatem, altitudinem, novitatem et vigorem
demonstrant; quod in deserto fieri videtur admi-
rabile. Atque inde est, quod *manum Domini ista
effecisse* subjicit: nempe ut qui in terra radices, id
est, caducam et humanam vitam agerent, in cœle-
stia fastigia, spe regni immortalis evecti, ascende-
rent. Adeo fuit illa, quam in gentibus edidit
Dominus, admiratione digna conversio. Deinde
aquæ ductuum nomine, Ecclesiæ doctores indicavit,
qui haustum animo de Scriptura divinitus inspi-
rata Dei verbum in alios transfundunt, ut vitæ
quidem instituto odoris bonitatem; mundanarum
autem voluptatum fuga, incorruptionem adipisci,
firmo denique et stabili in rebus omnibus habitu
comparato, radices agere, et ventorum impetus
perferre valeant. Confirmat enim justos Dominus;
cumque decet istorum auctorem et causam cogno-
scere, non sponte et fortuito accidere putare.

Sunt vero qui tota ista verborum serie Deum
Israeli secundum progressionem putent in memo-
riam revocare quo loco semper apud se habitus
sit; quem orbi universo, veluti accensam *divinæ
cognitionis* facem, præluce voluerit. *Abrahamum*
deinde ab 461 extremis terræ finibus evocavit;
Ægypto denique, altero terræ extremo, eripuerit,
filiorum loco habuerit. Confide igitur, inquit, qui
tot admirabilia expertus sis; neque *erres*, quantum-
vis te circum gentes permultæ ambient. Ego enim
postquam de tuis hostibus supplicium sumpsero,
quantumvis prodeant alii, in nihilum tamen repu-
tabuntur. Sed forsitan ideo *metuis*, quod tuorum
paucitatem; eorum contra, qui te ambiunt, ingentem
multitudinem intueris. Verum ad meum re-
spice *auxilium*; quo adjutus, insurgentes in te
hostes *montibus* ipsis et *collibus* comparatos con-
feceris. Sicut in CLXXXV Assyriorum millibus
patuit, qui tunc ad orientem quidem, mea unius opera
ceciderunt⁵¹. Ostendit porro quæ damna hostes
ipsos invasuri sint; cum *quæsituros* quidem *aquam*,
sed non *reperituros* adjunxit. At quod de *fluminibus*
dixit, ita factum esse, aiunt, historiæ illæ testan-
tur, quæ de præruptis petris aquas emanasse nar-
rant: ut et *fluvios* defecisse; cum a populo Jorda-

μόνον πλήθει συνεστηκότα. Τούτων γὰρ μέμνηται.
Περὶ τούτου καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦ ὕδατος ἔλεγεν· « Ὅς
δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ἐμοῦ ὕδατος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ
πάλιν· « Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐ-
τῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος
ζώντος. » Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος,
ὅπερ ἤμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν.
τὸ εὐθαλές τε καὶ ὑψηλόν, ἀσηπτόν τε καὶ εὐώδες
τοῖς πεπιστευκόσι χαρίζομένου. Ἐλαία μὲν οὖν, καὶ
φοῖνιξ, καὶ ἀμπέλους ἐν τῇ Γραφῇ τοὺς καρποὺς τῆς
Ἐκκλησίας σημαίνουσι. Τὰ δὲ νῦν λεχθέντα, τὸ εὐ-
θαλές, καὶ διηρημένον, νεαρόν τε καὶ ἀκμαῖον τῶν
ἐν αὐτῇ προσκοπτόντων, ὅπερ ἐν ἐρήμῳ γενέσθαι
παράδοξον. Διὸ φησι, *Χεῖρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα*,
ὥστε τοὺς ἐπὶ γῆς ἐβρίζωμένους, ἐν τῷ θνητῷ καὶ
ἀνθρωπίνῳ βίῳ πρὸς ὕψος ἀνατρέχειν οὐράνιον, τῆς
βασιλείας τῶν οὐρανῶν τὰς ἑαυτῶν ἀναρτῶντας ἐλ-
πίδας. Οὕτω θαυμαστὴν ὁ Θεὸς ἐν ἔθνεσιν ἐποιοεῖ με-
ταβολήν. Ἰδραγωγούς δὲ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας δι-
δασκάλους ἐκάλεσεν, οἱ καθάπερ ἐκ πηγῶν τε καὶ
ποταμῶν, τὸν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς εἰς νοῦν εἰσο-
οικησάμενοι λόγον, καὶ εἰς ἑτέροους αὐτῶν παρα-
πέμψουσι, ὡς ἂν ἔχουσι διὰ μὲν πολιτείας, τὸ
εὐοσμον· διὰ δὲ τῆς ἀποχῆς τῶν κοσμικῶν ἡδονῶν,
τὸ μὴ φθειρεσθαι· διὰ δὲ τῆς εὐσταθοῦς καὶ βεβαίας
ἐν ἅπασιν ἔξεως, τὸ ἐβρίζωσθαι, καὶ φέρειν τῶν
πνευμάτων τὰς προσβολάς. Ὑποστηρίζει γὰρ τοὺς
δικαίους ὁ Κύριος. Καὶ δεῖ τοῦτον αἰτιον ἡγεῖσθαι,
καὶ μὴ ταῦτα νομίζειν αὐτόματα.

C
Τινὲς δὲ περὶ τῆς πάσης ἔφασαν ῥήσεως, ὡς ὑπο-
μιμήσκει Θεὸς τὸν κατὰ προκοπὴν Ἰσραὴλ οἶον
αἰετὸν πρὸς αὐτὸν τὴν σχέσιν ἐκτίησατο, τοῦτον ἀνάψας
τῷ παντὶ κόσμῳ καθάπερ εἶδα θεογνωστίας·
Ἰσραὴλ μὲν καλέσας ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς, ἐξ Αἰ-
γύπτου δὲ τοὺς εἰς ἑτέροους ἐξελόμενος ἄκρου καὶ ἐν
πᾶσι ὕλοισι ἀναμένους. Τοσοῦτων οὖν γεγονῶς ἐν πείρᾳ
θαυμάτων, θάρρει· κἂν πολλὰ σε ἔθνη περικυκλοῖ,
μὴ πλανῶ. Ἐγὼ γὰρ ὁ τοὺς σοὺς ἐχθροὺς μετελ-
θῶν, κἂν ἕτεροι φανεῖν, εἰς οὐδὲν λογισθήσονται.
Ἄλλ' ἰσω; δειλιῶς, τὴν σὴν ὀλιγότητα βλέπων καὶ
τῶν κυκλούντων τὸ πλῆθος. Ἀλλὰ τὴν ἐμὴν σκόπει
βοήθειαν, δι' ἧς κατακόψετε τοὺς καθ' ὑμῶν ἐπαρ-
θέντας, ὡς ὄρεσι καὶ βουνοῖς ἀπεικάζεσθαι. Ὅπερ
D
ἐπὶ τῶν ῥπς' χιλιάδων τῶν Ἀσσυρίων ἐγένετο, μη-
δὲ πολεμήσαντος Ἰσραὴλ. Τὰ δὲ τοὺς ἐχθροὺς αὐ-
τῶν καταληψόμενα πάθη δηλοῖ τὸ Ζητήσουσιν
ὕδωρ, καὶ οὐχ εὐρήσουσι. Τὰ δὲ περὶ τῶν ποτα-
μῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας γεγονέναι φασίν, ὡς καὶ
πέτρας ἀκροτόμους ἐκραγῆναι πρὸς ὕδατα· καὶ αὐ-
θις ποταμοὺς ἐκλιπεῖν, ὡς τὸν Ἰορδάνην τοῦ λαοῦ
διαβαίνοντος. Ὁ καὶ ἡ θάλασσα παθοῦσα, πρὸς ἀναί-
ρεσιν αὐθις τῶν Αἰγυπτίων ἔχετο· οἱ καὶ ἐξέθράσ-
σοντο, οὐκ εἰς ἄμφω τῆς θαλάσσης τὰ μέρη.
ἀλλ' ἔνθα ἦν Ἰσραὴλ· ὡς ἂν ὄρωντες θαρρήσωσι.

⁴⁹ Joan. iv, 13. ⁵⁰ Joan. vii, 38. ⁵¹ Isa. xxxvii, 36.

• γρ. διηρημένον. • γρ. ἐν πειρᾷ.

λέγοντες· Οὗτός μου Θεός ὁ πρότερον ἀπιστοῦ· A nes ipse trajectus est. Idem præterea et mare passum esse, cum rursus ad delendos Ægyptios effusum est, qui non utroque maris littore, sed ea tantum parte, in qua tum versabantur Israelitæ, ebullierunt²²; quo rem contemplati confiderent, eumque jam Deum suum esse, cui fidem prius denegarant, profiterentur.

κα'-κθ'. Ἐγγίξει ἡ κρίσις ὑμῶν, λέγει Κύριος ὁ Θεός. Ἐγγισαν αἱ βουλαὶ ὑμῶν, λέγει ὁ βασιλεὺς Ἰακώβ. Ἐγγισάτωσαν καὶ ἀναγγειλάτωσαν ὑμῖν ἃ συμβήσεται, ἢ τὰ πρότερον εἶνα ἦν εἰπατε, καὶ ἐπιστήσομεν τὸν νοῦν, καὶ γνωσώμεθα, τί τὰ ἐσχάτα, καὶ τὰ ἐπερχόμενα, κ. τ. λ.

Εἰπὼν τῆς πρὶν ἐρήμου τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν, ἐφ' ἕτερον μεταβαίνει τάγμα, ὃ τῆ τῶν εἰδώλων ἐγκατέμεινε πλάνη, μὴ ἐπιστήσαν ὅτι χεῖρ Κυρίου ἐποίησεν ταῦτα. Οὐδὲν οὖν ὑμῖν ἢ κατὰ κρίσις λείπεται, τῆς τοσαύτης ἀναισθητήσασι χάριτος. Διὸ ἐπιλέγει· Ἐγγισαν αἱ βουλαὶ ὑμῶν. Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος· Ἐγγίσατε, φησί, τὰ ἰσχυρὰ ὑμῶν. Ὁ δὲ Θεοδοτίων· Τὰ κραταιώματα. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Ὅστεώσεις· τοῦς· ἔστι, τοὺς θεοὺς ὑμῶν εἰς τὸ μέσον ἀγάγετε. Οὕτως ἐρμήνευσαν....

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ΄.

α'-θ'. Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ. Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου. Ἐδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει· οὐ κενράξεται, οὐ δὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἢ φωνὴ αὐτοῦ, κ. τ. λ.

. . . προσπηγγεται λέγων· Ἀρχὴν Σιών δώσω. Καὶ ποῖα τις αὐτῆ, σαφῶς ἐπενήνοχεν. Λέγεται γὰρ ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ἀρχὴν δεδόσθαι, καθὼς γέγονεν ἄνθρωπος, τὸ κατὰ πάντων κράτος λαχών. Διὸ καὶ Ἰακώβ αὐτὸν, ὡς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τὸ κατὰ σάρκα γεγονόςτα καλεῖ. Ἀντιλήψομαι δὲ, φησὶν, αὐτοῦ. Συνειργάζετο γὰρ ὁ Πατὴρ αὐτῶ, ὡς διὰ δυνάμει· ἰδίας μεγαλοργιών. Ἔστι δὲ καὶ ἀπόλεκτος, ὅτι καὶ ὠραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ παράδεκτος, ὡς ἡγαπημένος. Εὐδόκησε γὰρ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ λέγων· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. » Χρισθεὶς δὲ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, μετεσχημένοι τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγεται, καίτοι τὸ πνεῦμα διδοῦς, καὶ ἀγιαζῶν τὴν κτίσιν. Βαπτισθέντι γὰρ τὸ πνεῦμα, φησὶν, ἐπεφοίτησεν. Ἐχρίσθη δὲ κρίσιν ἐξοίσει τοῖς ἔθνεσιν, ὃ ἐστὶ δικαιοκρίσιον. Δεδικαίωκε γὰρ αὐτὰ κατακρίνας τὸν πλεονεκτήσαντα Σατανᾶν, λέγων· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου ἐκλήθησεται ἔξω. Κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Εἶτα, ἐπειδήπερ ἡσύχως, καὶ πράως τὸν ἀνθρώπινον διώδευσε βίον, ἐν ὑπέσει πολλῇ, μὴδὲ τοῖς θεραπευομένοις φανεροῦν ἐπιτρέπων αὐτὸν, Οὐκ ἀνήσει, φησὶν, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἢ φωνὴ αὐτοῦ. Οὐδαμοῦ γὰρ ἔξω τῆς Ἰουδαίας καὶ Γαλιλαίας διέτριψεν. Ἦλθε

462 VERS. 21-29. *Appropinquat iudicium vestrum, dicit Dominus Deus. Appropinquarunt consilia vestra, dicit rex Jacob. Appropinquent, et annuntient vobis quæ ventura sunt, aut priora quæ erant, dicite, et mentem advertemus, et cognoscemus quæ ultima, et quæ ventura, etc.*

Post absolutum de regione sermonem quæ deserta olim jam melior evaserat; ad alium eorum nunc transit ordinem, qui idolorum errore nondum posito, ista manu Domini facta esse ignorabat. Una igitur vobis, inquit, superest condemnatio, qui ad tantam gratiam obstupescatis. Atque hinc est, quod *appropinquarunt consilia vestra* subjungit; pro quibus *appropinquate fortia vestra* Symmachus; *firmamenta* Theodotio; *fulcimenta* Aquilas, transtulerunt: quasi Deos in medium proferre jubeant. Sic interpretati sunt. . . .

CAP. XLII.

463 VERS. 1-9. *Jacob puer meus, suscipiam eum; Israel electus meus, suscepit eum anima mea. Dedi spiritum meum super eum. Iudicium gentibus educet. Non clamabit, neque dimittet, neque audietur foris vox ejus, etc.*

464 . . . Prænuñtiavit dicens: Imperium Sioni dabo. Deinde quodnam illud esset, aperte intulit. Dicitur enim ad Ecclesiæ imperium datus, quatenus homo factus summam in omnes potestatem obtinuit. Itaque et *Jacob* ipsum, tanquam qui de sanguine *Israel* secundum carnem natus esset, appellavit. Deinde *suscipiam eum* adjecit. Simul enim cum eo Pater operabatur; tanquam propria virtute et potentia res magnas pararet. Est vero etiam *electus*, tanquam qui formæ pulchritudine mortales omnes exsuperaret; et *acceptus*, tanquam qui diligeretur. Placuit enim Patri, qui de eo in hunc modum locutus esse legitur: « Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui^{22, 23}. » Unctus autem, secundum humanitatem, Spiritus sancti etiam particeps esse dicitur; quanquam et *spiritum largiri*, cum creata sanctificat, dicatur. In eum enim, cum tingeretur, ait, *Spiritus* illapsus est. Unctus est vero ut justo *iudicio* gentes in libertatem assereret: quod ab eo factum est, cum contumeliosum et fraudulentum Satanam condemnavit his verbis: « Nunc iudicium est hujus mundi. Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras. Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnes traham ad me²⁴. » Deinde, quoniam placide et mansuete vitam istam exegit, magna modestia ne iis quidem quos sanaverat,

²²⁻²³ Matth. iii, 17; xvii, 5. ²⁴ Joan. xii, 31, 32.

VARIÆ LECTIONES.

² γρ. στερεώσεις.

se ipse palam facere permittens, non' dimittet, ait, *A* neque audietur vox ejus. Nullibi enim extra Judæam et Galilæam egit; sed ad Tyri usque, et Sidonis, necnon Cæsareæ, quæ Philippi dicitur, confinia tantum, prætermisiss alienigenarum urbibus, progressus est⁵⁵. Adeo autem, inquit, nullo strepitu pertransibit, ut infirmus maxime, et ob id *contrito calamo* comparatus, dolore ullo non afficiatur, imo ne *linum* quidem *fumigans*, id est *comburens*, *extinguatur*; quod alii *evanidum* reddiderunt. Aiunt vero per *fumigans linum* cum demonstrari, qui mente *carnis suæ* temere intumescat. Non enim omnes mansuetus et humilis corde fuit.

465 Non desunt, qui *lini fumigantis* appellatione, terrenum hominem velint significari, qui virtutis adhuc aut pietatis scintillam exiguam sibi reliquam fecit. Hunc enim consolatus spem abjicere non sinit, qui volentem septuagies septies ad pœnitentiam admittendum edixit⁵⁶; quique magna dicendi libertate de *judicio Dei* apud omnes disputavit; neque prius destitit, donec lucis instar, per resurrectionem ex mortuis *splenderit*, quam ut innueret, *respondebit, et non conteretur* adjunxit. Ipsum enim *conterere*, et *extinguere* (morte enim homines *conteruntur*), qui necis ejus auctores fuerunt, conati sunt: sed unus Christus morte superior evasit. Imo *splendere* non desiit, *donec iudicium super terram poneret*, id est, Ecclesiæ in terra administrationem et *judicium*, quod suis discipulis commisit, ordinaret. Videtur enim in *iatis iudicii* nomine legem significare, ut de Israele dictum est, cum ibi justificationes et iudicium esse voluisse. Et rursus, *Judicium et justitiam* in Jacob effecisse⁵⁷. Aiunt deinde nonnulli legem in umbris et typis delitescentem, decretis evangelicis in lucem esse educturum. Neque vero particula *donec* præfinitum temporis terminum aliquem quo elapso *conterendus sit*, indicat, sed tantum effecturum, ut *in toto orbe iudicium ejus statuatur*. Juxta illud: « Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum⁵⁸. » Et illud: « Ecce ego vobiscum sum donec sæculi fiat consummatio⁵⁹. » Sic et nunc decretorum suorum certam et immutabilem constantiam demonstrat. Scribitur enim: « *Justitia tua, justitia in æternum, et lex* **D** *tua veritas*⁶⁰. »

Sperarunt vero et *gentes in nomine ejus*, postquam Deum esse didicerunt, etiamsi in carne apparuerit. Quin et secundum Davidem: « In nomine ipsius exultabunt tota die⁶¹. » Ab eo enim Christiani nuncupamur, et in eo spes nostras omnes collocatas habemus. Cæterum quo loco *gentes* habemus, Hebræos ipsos cæterosque interpretes, *insulæ* **466** videas legere; ubi deinde *nomine, legem* scribere; *Insularum* porro appella-

⁵⁵ Matth. xv, 29, 50. ⁵⁶ Matth. xviii, 22. ⁵⁷ Psal. xcvi, 4. ⁵⁸ Psal. cix, 1, 2. ⁵⁹ Matth. xxviii, 20.

⁶⁰ Psal. cxviii, 142. ⁶¹ Psal. lxxxviii, 17.

δὲ καὶ μέχρι τῶν ὀρίων Τύρου καὶ Σιδῶνος, καὶ τῆς Φιλίππου Καισαρείας. Ἄλλ' οὐκ αὐτῶν ἐπέθη τῶν ἀλλοφύλων πόλεων. Οὕτω δὲ, φησὶν, ἀφορητὴ διελεύσεται, ὡς μὴδὲ λυπηταὶ τὸν ἀπενέστατον, καὶ διὰ τοῦτο *καλάμῳ*, καὶ τοῦτω *τεθλασμένῳ* παρεικαζόμενον. Ἄλλ' οὐδὲ *λίνον κατασθέσει καπνίζόμενον*. Τοῦτο γὰρ τὸ *τυφόμενον*, ὅπερ ἔμαυρον ἐξέδιωκαν οἱ λοιποὶ. Δηλοῦν δὲ τὸ *λίνον* φασὶ τὸ *τυφόμενον*, τὸν εἰκὴ φυσιοῦμενον ὑπὸ τοῦ νοδὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Οὐ ταπεινὸν γὰρ ἐλύπησεν, οὐ μετήλθεν ὑπερήφανον, πρὸς πάντας ὡν πρῶτος, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.

aut humilem læsit, aut superbium ultus est, qui in

Τινὲς δὲ *λίνον τυφόμενον*, τὸν γήϊνον φασὶν ἄνθρωπον, τὸν ἀρετῆς ἢ θεοσεβείας σπινθήρα βραχὺν διασώζοντα. Τοῦτον γὰρ παρακαλῶν, οὐκ ἐξ χωρεῖν εἰς ἀπόγνωσιν, τὰς ἐδόμηκοντάκις ἐπτά μετανοίας νομοθετῶν· σὺν παρρησίᾳ δὲ πᾶσι τὰ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ διεστέλλετο κρῖσεως. Καὶ οὐ πρότερον ἐπαύσατο, ἢ φωτὸς δίκην ἐκλάμψαι διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἣν αἰνιττόμενος, φησὶν· Ἄναλάμψει, καὶ οὐ θραυσθήσεται. Θραῦσαι μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ἀποσθῆσαι πεπειρανται οἱ τὸν θάνατον αὐτῷ κατασκευάσαντες. Θανάτῳ γὰρ ἄνθρωποι θραύονται. Μόνος δὲ Χριστὸς θανάτου κρείττων ἐγένετο. Ἐκλάμψας δὲ οὐκ ἐπαύσατο, ἕως θῆ ἔπι τῆς γῆς κρῖσιν, τοῦτ' ἔστι, πρὶν ἐπὶ γῆς διατάξασθαι περὶ τῆς Ἐκκλησίας διοικήσιν τε καὶ κρῖσιν, ἣν τοῖς αὐτοῦ παρέδωκε μαθηταῖς. Κρῖσιν γὰρ εἰκεν ἐν τούτοις τὸν νόμον καλεῖν, ὡς εἴρηται περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐκεῖ ἔδωκεν αὐτῷ δικαιοῦματα καὶ κρῖσιν. Καὶ πάλιν· Κρῖσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ τὸ ἐποίησας. Καὶ φασὶ τινες, ὡς τὸν νόμον ἐν σκιαῖς ὄντα καὶ τύποις, εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει, διὰ τῶν εὐαγγελικῶν θεοπισμῶτων. Τὸ δὲ, ἕως, [οὐ] καιροῦ προθεσμίαν δηλοῖ, μεθ' ἣν θραυσθήσεται, ἀλλ' ὅτι κρατήσει τοσοῦτον· ὥστε καὶ ἐν πάσῃ τῇ γῇ θεῖναι τὴν κρῖσιν. Κατὰ τὸ· ἐ Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῆσω τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Καὶ τὸ· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ὁὕτω καὶ νῦν τῶν αὐτοῦ θεοπισμῶτων τὸ ἀρραγὲς δηλοῖ καὶ ἀσάλευτον. Γέγραπται γάρ· Ἡ δικαιοσύνη σου, δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. »

Ἡλιωσὲν γὰρ μὴν τὰ ἔθνη ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, θεὸν εἶναι μαθόντα, εἰ καὶ πέφηνεν ἐν σαρκί. Καὶ κατὰ τὸν Δαβὶδ· Ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν. Κεκλήμεθα γὰρ Χριστιανοί, καὶ ἐπ' αὐτῷ πᾶσαν ἔχομεν τὴν ἐλπίδα. Τὸ Ἑβραϊκὸν δὲ, καὶ οἱ λοιποὶ, ἀντὶ τοῦ ἔθνη, νῆσοι, φασὶν. Καὶ ἀντὶ τοῦ, ὀνόματι, ῥόμφ. Νήσους δὲ τὰς ἐκκλησίας λέγομεν ὑπὸ τῶν ἀπίστων, ὡς ὑπὸ θαλάττης κεκυκλωμένας. Νόμος δὲ τοῦ προφητευμέ-

του τις παρὰ τὸν Μωσαϊκὸν ἕτερος, πλὴν τῆς καινῆς διαθήκης, περὶ ἧς Ἰερემίας φησὶ· « Καὶ διαθήσομαι αὐτοῖς διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν. » Ἐφη δὲ καὶ ὁ παρῶν προφήτης· « Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Ἐπειδὴ δὲ τῆ προκειμένη ῥήσει ἀθρόως ἐπέβαλεν εἰπὼν, Ἰακώβ ὁ παῖς μου, μὴ διορίσας τὸ πρόσωπον· νῦν ἐπήγαγεν, Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ἐξ αὐτοῦ δηλῶν εἰρησθαι τὰ τεθεσπισμένα περὶ Χριστοῦ. Τοῦ δὲ λέγοντος ἀοράτου τυγχάνοντος, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν δύναμιν ἐκ μεγέθους παρίστανσι κτισμάτων, κατὰ τὴν Παύλου φωνήν. Τὸν οὐρανὸν δὲ πεπῆχθαι φησιν. Ἐξ ὕδατος γὰρ συνέστη, κατὰ τὴν Μωσαϊκὴν γραφήν, οὐκ ἐκ πυρὸς, κατὰ τοὺς ἔξω σοφοὺς. Τὴν δὲ γῆν ἐστερεῦσθαι, διὰ τὸ μέτρον οὕσαν ἀκίνητον εἶναι, ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ· καὶ τὰ πορευόμενα ἐπ' αὐτῆς ὁ Σύμμαχος εἶρκεν. Τίνα δὲ τὰῦτα λέγει ὁ διδοὺς προὐχόν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς; Ἠσὶ γὰρ ἀνθρώποις διὰ τοῦ πρωτοπλάστου εἰς ψυχὴν ἐνεφύσησε ζῶσαν, τοῦ δὲ πνεύματος οὐ πᾶσι μετέδωκεν, ἀλλὰ τοῖς πατοῦσι τὴν γῆν, κρείττους οὖσι τοῦ γαῶδους φρονήματος. Εἴποις δ' ἂν καὶ πᾶν γένος δηλοῦσθαι ζῶσαν λογικὴν τε καὶ ἀλογον. Πολλῶν δὲ ψευδοπροφητῶν γεγονότων ἐν Ἰσραὴλ, συνέβαινα λοιπὸν καὶ τοὺς ἀληθεῖς ἀπιστεῖσθαι προφήτας, ὡς καὶ αὐτὸν ἀπιστήθηται καίτοι θαυματουργοῦντα Χριστόν. Ἐκβάλλειν γὰρ αὐτὸν ἔφασκον ἐν Βεελζεβοὺλ τὰ δαιμόνια, ἔλεγόν τε· « Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἔλυε τὸ Σάββατον. » Διόπερ ἔφασκεν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ· « Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζῶν ἔχωσιν. » Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Πατέρος μου. »

miracula putraret. Eum enim et sumpta a Beelzebub Sabbathum nunquam soluturum fuisse dicebant ⁶⁶.

furetur, mactet, **467** et perdat; ego autem venio, ut Patris mei ⁶⁸. »

Ὅθεν αὐτῷ ἡ προφητεία μαρτυροῦντα τὸν Πατέρα ποιεῖ, ὡς κληθεὶς ἦλθεν, ἀλλ' οὐκ αὐτόμολος, κατὰ τοὺς ἀπὸ καρδίας λαλοῦντας, ἀλλ' ἐν δικαιοσύνῃ, κατ' ἄξιαν τὴν κλησιν λαβῶν. Καὶ τῶν δυνάμεων ὄντι Κυρίῳ συνεργεῖν ἐπαγγέλλεται, διὰ τὰ μέτρα τῆς ἀνθρωπότητος, ὅν καὶ Θεὸν δεικνύς, καὶ φῶς ἐκ φωτός, εἰς φῶς αὐτὸν ἐθνῶν ὡσπερ τι δῶρον δεδῶσθαι φησιν, εἰς Διαθήκην Καινὴν τῆς προτέρας τὴν σκιάν θεοπροσπεῶ; καταργήσαντα. Καὶ, ἐπεὶ περ αὐτὸς ἦν ἡ Διαθήκη, μεσίτης ὢν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, οὐδὲ γραφὴν, οὐδὲ βιβλίον, ὁμοίως ἐξέδωκε Μωσῆϊ· ἐν αὐτῷ δὲ καὶ τῶν παλαιοτέρων γυνῶν Θεοῦ, ἐξ ἀγνοίας τῆς περὶ ἐβωλά τε καὶ δαιμόνας, οἷς τὸ θεῖον σέβας ἄπερ ἐμόν ⁶⁹. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ τοῖς ἐν ἄδου, καθειργμένοις ἐν οὐκὸν φυλακῆς ἐκέρυξε πνεύμασιν, ἐκ δεσμῶν ἀνάγκης πάντας ἀνείξ. Ὁμοῦ δὲ,

⁶⁶ Jerem. xxxi, 51, 52. ⁶⁸ Isa. ii, 3. ⁶⁹ Rom. i, 20. ⁷⁰ Gen. i, 6. ⁷¹ Luc. xi, 14, 15; Joan. ix, 16. ⁷² Joan. x, 10, 11. ⁷³ Joan. v, 45. ⁷⁴ I Joan. ii, 8. ⁷⁵ I Petr. iii, 19

VARIÆ LECTIONES.

b γρ. ἀπένευεν.

lione, Ecclesias ipsas, quæ a fide alienis, tanquam mari, undique obsidentur, intelligimus; *legem* autem, aliam ab ea, quæ fuit per Moysen promulgata: id est, testamentum illud recens, de quo in hunc modum loquitur Jeremias: « Et testabor eis testamentum novum; non secundum illud, quod condidi patribus eorum ⁶⁶. » At vero et noster hic propheta: « De Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem ⁶⁸. » Cæterum, quia propositæ verborum seriei, nulla personæ loquentis facta distinctione, *Jacob filius meus* confertim adjunxerat, nunc, ita Dominum Deum dixisse, tanquam ab eodem prodeant quæ de Christo futura narrantur, ostendit. Deinde, quia in oculorum sensum non cadit, qui loquitur, ejusdem essentiam et vires a rerum creaturarum magnitudine, uti et Paulus, demonstrat ⁶⁹. Dixit igitur *cælum fixum esse*; ut aqua constare, secundum Mosæ sententiam ⁷⁰; non igne, sicut profanæ sapientiæ magistris placet, judicaret. Dixit et *firmari terram* ideo, putant nonnulli, quod in ipso mundi medio librata permaneat immobilis. Verum quo loco, *et quæ in ipsa*, habemus, *Et quæ in ipsa ambulant*, interpretatur Symmachus. At quænam sunt, quæ verbis istis, *Qui dedit statum populo, Qui in ea est*, intelligit? Cunctis enim hominibus per protoplastum in animam viventem inaspiravit quidem, non autem omnes *spiritus* participes effecit; sed eos tantum, qui terrenis cogitationibus superiores effecti, *terram conculcant*. Dicitur vero omnia etiam animantium genera, sive ratione polleant, sive eadem destituantur, significari. Cæterum, quia falsis abundabant prophetis Israelitæ, factum est tandem, ut veris fides non adhiberetur: imo ne Christo quidem, quantumvis potestate dæmonia ejicere, et, si ex Deo esset, Hinc illa Salvatoris: « Fur non venit, nisi ut vitam habeant ⁷¹. » Et: « Ego veni in nomine

Hinc rursum Patris testimonium propheta noster adhibet, eumque non sponte, ut transfugam, aut eorum aliquem, qui de suo tantum ingenio loquuntur, sed rite vocatum in *justitia* accedere, et cum exercituum Domino, pro humanitatis ratione, cooperari confirmat, Deumque esse, et lumen de lumine, et *lucem gentium*, tanquam donum aliquod, in *testamentum* novum, veteris umbra divinitus, ut par erat, dissipata ⁷². Quoniam deinde idem ipse *testamentum* erat (tanquam factus mediator Dei et hominum) neque scripturam, neque librum, veluti Moses, edidit: sed in ipso eorum etiam, qui quondam animorum *cæcitate* laborabant, ad Dei agnitionem *oculi aperiantur*, id est ab idolis, quibus divinum cultum tribuebant, revocantur. Item vero et iis etiam spiritibus, qui apud inferos, in *carceris domo constricti* tenebantur ⁷³, de se ipso

concionatus est, et vinculis necessitatis omnes liberavit. Quin et iis etiam, quos superius dixi *caecitate* laborare, cum peccatis tanquam catenis, in ipsis scelerum *tenebris constricti* tenerentur, peccatorum veniam largitus, eosdem diaboli servitute eripuit, et libertate donavit; non *Judæos* privatim, non *Israelem*, non *Jacobum*, sed genus hominum universum: ut adhibito *gentium* nomine significavit. Deinde, cum se Dominum Deum esse præmississet, *gloriam meam alteri non dabo*, adjunxit. Dixit autem *alteri*, aiunt nonnulli, et uni, tantum eam de qua loquebatur, cum *vocasse in justitia*, et quæ sequuntur, diceret, factam esse gratiam demonstraret. Erat autem *gloria* dicentis: *Ego Dominus Deus*. Hoc enim nomine *glorificatur*. Præstiterit vero dicere, *quia Dominus Deus ipsa est Trinitas*, neque alius essentia Pater a Filio, quem magna præstantem fecit, eundem ipsum, si creatura esset, supremæ gloriæ participem esse non posse, velle **468** demonstrare. Beato siquidem auctore Apostolo: « Etiam si multi quidem sint Dei, et Domini, sive in cælo, sive in terra, nobis tamen unus est Deus Pater, ex quo omnia: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum ⁷¹. » Neque enim alius est præter ipsum, etiam si proprio personæ discrimine separetur. Cum autem *virtutes* suas, sive *laudem* (ut Aquilas et Theodotus, nominibus quidem diversis, sed idem significantibus, interpretantur), *sculptilibus* minime se *daturum* dicit, nihil eorum, quæ ante coluerunt, Deum credere, neque *laudem* impiam offerre debere gentes admonet. Solus enim Patris sine controversia *virtutes* habet secundum divinitatem quidem, jam autem et secundum dispensationem. Placuit siquidem, ut in ipso omnis plenitudo divinitatis corporaliter inhabitaret ⁷². Post hæc colligit: *Quæ a principio, ecce venerunt*. Verum quo loco, *antequam annuntientur, indicata sunt vobis*, legimus; ita Symmachus: *Antequam annuntientur, ea audita faciam vobis*. Ut enim prima, ait, re ipsa impleta sunt (Abrahamo siquidem quod ei per me de semine ejus; quod per Mosen denique, reliquosque prophetas, promissum pronuntiatumque est, facta esse non ambigitis. Sic et quæ nunc ipse *nova* vobis omnibus affero: *Priusquam annuntientur*, et in apertum veniant; audita vobis per ipsam prophetiam esse volui: quæ deinceps adjiciuntur. At sermone, qui de Salvatore est, diffidere non concedit, aiunt nonnulli. Verum qualia tandem *nova* ista, Christus *nobis annuntiavit*, vitam futuri sæculi, et recondita.

469 Vers. 10-25. *Cantate Domino canticum novum, principatus ejus, glorificate nomen ejus ab extremo terre qui descenditis in mare, qui navigatis ipsum, insulae, et habitatores earum. Latrare desertum, et vici ejus, villæ, et habitatores Cedar, etc.*

470 Vobis istis, quæ nova prius vocavit, ostendit.

⁷¹ I Cor. viii, 5, 6. ⁷² Coloss. ii, 9.

καὶ τοὺς προφῆθῆντας τυφλοὺς, ταῖς τῶν ἰδίων ἐσφιγμένους ἀμαρτημάτων σειραῖς, σκοτῶ τε καὶ κλίας πεπεδημένους, ἤξλωσε διὰ τῆς χάριτος ἀμαρτημάτων ἀφέσεως, τῆς τοῦ διαβόλου τούτου ελευθέρως εἰρηκτῆς, οὐκ Ἰουδαίους ἰδικῶς, οὐτὸν Ἰσραὴλ, οὐτὸν Ἰακώβ, πᾶν δὲ γένος ἀνθρώπων. Διόπερ εἶπεν, ἐθνῶν. Εἶτα Κύριος ὁ Θεὸς ὑπάρχειν εἰπῶν· Τὴν δόξαν μου, φησὶν, ἐτέρῳ οὐ δώσω. Οὐκ εἶπεν, οὐδενὶ, φησὶν, ἀλλ' ἐτέρῳ, ἐμφαίνων ἐν μόνῳ γεγονέναι συγχώρησιν, περὶ οὐπερ ἔφασκεν· Ἐκάλῃσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἡ δὲ δόξα τοῦ λέγοντος ἦν· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός. Διὰ τούτου γὰρ δοξάζεται τοῦ ὀνόματος. Ἀμεινον δὲ λέγειν, Ἐπειδὴ Κύριος ὁ Θεός ἡ Τριάς, καὶ οὐκ ἕτερος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατέρος ὁ Υἱός, μεγάλη δὲ κατορθούτα παρέστη, δεικνυσὶν ὡς εἶπερ ἦν κτίσμα, οὐκ ἂν τῆς ἀνωτάτω δόξης γέγονε κοινωνός. Κατὰ γὰρ τὸν θεὸν Ἀπόστολον, « Κἂν εἰ πολλοὶ τινες εἴεν θεοὶ, καὶ κύριοι, ἐν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Οὐ γὰρ ἕτερος παρ' αὐτὸν, κἂν εἰς ὑπόστασιν ἰδικῆ ἀφορίζεται. Λέγων δὲ, Οὐδὲ τὰς ἀρετὰς μου δώσω τοῖς γλυπτοῖς· ἢ τὴν ἔμνησιν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· ἢ τὸν ἐπαινον, κατὰ Σύμμαχον, τὰ ἔθνη παιδεύει μηδὲν τῶν πάλαι σεβασμάτων ἠγεῖσθαι Θεόν, μηδὲ προσφέρειν αἰνεσὶν ἀσεβῆ. Μόνος γὰρ ἔχει τὰς τοῦ Πατέρος ἀρετὰς, ὁμολογουμένως μὲν κατὰ τὴν θεότητα, ἥδη δὲ καὶ κατὰ τὴν οικονομίαν. Ἐν αὐτῷ γὰρ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικῆσαι σωματικῶς. Τούτοις ἐπιλέγει· Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἰδοὺ ἠκασιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐδηλώθη ὑμῖν, ὁ Σύμμαχος εἶπεν Πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι αὐτὰ ἀκουστὰ ποιήσω ὑμῖν. Ὅσπερ γὰρ τὰ πρῶτα, φησὶν, ἐπληρώθη δι' ἔργων (καθὰ γὰρ Ἀβραάμ ἐπηγγελιάμην περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, πεποίηκα· ἐπληρώθη δὲ καὶ τὰ διὰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν προλεχθέντα), οὕτω καὶ νῦν εὐαγγελίζομαι τοῖς πᾶσι καινὰ. Καὶ πρὶν ἀναγγεῖλαι, καὶ πρὸς τὸ φανερὸν ἐλθεῖν, ἀκουστὰ ὑμῖν διὰ τῆς παρουσίας προφητείας ἐποίησα, ἅπερ ἐξῆς ἐπενήνοχεν. Τὸν δὲ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀπιστεῖσθαι, φασὶ τινες, λόγον οὐ συγχωρεῖ. Ποῖα δὲ, φασὶ, τὰ καινὰ; Ἄπερ ἐπήγγελλται ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, τὴν εἰς αἰῶνα τὸν μέλλοντα ζωὴν, καὶ ὅσα πρὸς ἄξιαν τοῖς ἁγίοις ἀπόκειται.

ἰ-κε'. Ὑμνήσατε τῷ Κυρίῳ ὑμῶν καιρὸν, ἢ ἀρχὴ αὐτοῦ· δοξάζετε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀπ' ἀρκῆ τῆς γῆς, οἱ καταβαίνοντες εἰς τὴν θάλασσαν, πλεόντες αὐτήν, καὶ νῆσοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς. Εὐφράνθητι, ἔρημος, καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς, ἐπαύλεις, καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδάρ, κ. τ. λ.

Ἐπήνεγκε διὰ τούτων, ἅπερ ἔφη καινὰ, κ-

λαίων πᾶσιν ἀνθρώποις ὕμνον ἄδειν, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, ἄσμα· ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ καὶ καθολικὴ ἐξουσία καθ' ὅλης ἐδοξάσθη τῆς γῆς. Πεπλήρωται γὰρ τῶν ἀπὸ τῆς Χριστοῦ προσηγορίας λεγομένων Χριστιανῶν. Ἐν καθαρᾷ δὲ θεωρίᾳ τῶν μελλόντων ὁ προφήτης ἐστιαθεὶς τὴν ψυχὴν, συνεορτάζειν αὐτῶ καὶ τοὺς ἄλλους παρακαλεῖ, τῶν ἀγαθῶν ὑμνοῦντας τὸ αἴτιον. Παρηκολούθουν γὰρ οἱ προφήται τοῖς ἐξ ἁυτῶν λεγομένοις, ὡς ποτὲ μὲν παραιτεῖσθαι, ποτὲ δὲ χαίρειν ἐπὶ τοῖς παρὰ Θεοῦ λεγομένοις. Ὁ καὶ νῦν πάσχει τοῦ Σωτῆρος τὴν παρουσίαν ὄρων, διδάσκων ἡμᾶς ὡς ὁ φανησόμενος Κύριος οὐ τότε πρῶτον ἄρξει, κρατῶν δὲ πάντων, ὡς Θεός, καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς ὑπάρχων τοιοῦτος φανερωθήσεται, προκαταρχόντων αὐτοῦ τῆς γνώσεως τῶν ἐργαζομένων ἀποστόλων τὴν θάλατταν, ἣν ἐπλεον ἀλιεύοντες. Καιρὸς δὲ ὕμνος τῆ τῶν πραγμάτων πρέπει καινότητι. Εἴ τις γὰρ ἐν Χριστῷ, καιρῆ κτίσις, καὶ τὰ ἀρχαῖα παρήλθεν· γέγονε δὲ πάντα καινὰ. Πνευματικῆς γὰρ δουλείας, οὐ σαρκικῆς, κατὰ τὸν Ἰσραὴλ, λελυτρώμεθα· καὶ ἀντὶ πλυνθείας, τῶν ἐκ φιλοσαρκίας ἐξω γεγόναμεν μολυσμῶν, φυγόντες οὐκ ἐργοδιωκτὰς Αἰγυπτίους, οὐδὲ τύραννον ἀνθρωπον, τοὺς δὲ συνωθούοντας εἰς ἁμαρτίαν ἡμᾶς δαίμονας, καὶ τὸν τούτοις ἐφειστηκότα διάβολον, ὡς διαβῆναι τὴν ἐκ τοῦ βίου τύρβην, ὡς θάλατταν, καὶ φαγεῖν ἀντὶ μάννα, τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ζῶν τῷ κόσμῳ παρέχοντα· καὶ τοῖς ἐκ Χριστοῦ τῆς πέτρας ἐνετρώσασαν· μὲν νάμασι, τυχόντες τε τοῦ θεοῦ βαπτισματοῦ; τὸν Ἰορδάνην διέβημεν, εἰς γῆν εἰσελθόντες τὴν τοῖς ἁγίοις ἐπιγγελημένην, ἣν οἱ μακαρίζομενοι κληρονομοῦσι πραεῖς· ἐφ' οἷς ἔδει γενέσθαι τὸν ὕμνον Θεῷ παρὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, τῶν ὑπ' αὐτοῦ, καθὰ φασὶ τινες, ἀρχομένων οὐ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, κατὰ δὲ πᾶσαν τὴν γῆν. Οὐ γὰρ ὡς πάλαι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γνωστὸς ὁ Κύριος, καὶ ἐν μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Πλήρης δὲ νῦν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ Δαβὶδ δὲ φησι· Πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ.

notus Dominus ⁷⁷, sic et nunc in Israele tantum et terra, Davide teste, redundant, qui ejus gloria

Τίνες δὲ οἱ τοὺς ἄδοντας τὸν καιρὸν ὕμνον ἰστάντες, καὶ πρὸς χορδὸν συγκαλοῦντες πνευματικόν; Οἱ τὴν θάλατταν πλέοντες διὰ τὴν τέχνην ἀπόστολοι. Καὶ οἱ τὴν καθ' ἡμᾶς περιπλέοντες θάλατταν, ποτὲ μὲν ἐν νήσοις ἐκέρυττον, ποτὲ δὲ τῆς Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας ἐπέκεινα. Ἐπλεον δὲ καὶ τοῦ βίου τὴν θάλατταν, ἐν νήσοις ταῖς τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαις κηρύττοντες τοῦ βίου τὰς προσβολὰς, ὡς κύματα φερούσαις καὶ πνεύματα, περὶ ἧς φησὶν ὁ Δαβὶδ· Ἄυτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα. Ἐπεὶ καὶ τοῦ βίου τὰ πράγματα τὸ ἀστάθμητον ἔχοντα, ἀνω κάτω συγχύσει κινεῖται πολλῆ, ἣν διαπλέουσιν οἱ μὴ πρὸς αὐτῆς βαπτίζόμενοι, τῶν δὲ ταύτης κυμάτων ὑπερανέγοντες, δη-

dit; qui *hymnum*, vel *canticum* (ut cæteri translulerunt) mortales omnes *canere* præcipiat; cum *principatus* ejus, summaque in omnes potestas per orbem universum *glorificetur*. Iis enim totus refer-tus est, qui de Christi nomine Christiani appellan-tur. Postquam autem pura rerum futurarum con-templatione animum suum satiavit propheta; ad easdem jam epulas et alios etiam invitavit, secumque bonorum auctorem celebrare adhortatur. Intelli-gebant enim prophetae quæ a se dicebantur; inde-que eos deprecari aliquando, aliquando etiam postulare, lætari denique nonnunquam Dei respon-so videas: quod et nunc patitur Isaias, qui com-munis omnium Salvatoris adventum intuens, eum-dem simul, cum apparebit, non tum primum **471** imperium suum auspicaturum, sed, qui **471** omnium potitur tanquam Deus, iis etiam, qui in terra versantur, talem se prælibata sui cognitione per apostolos, qui piscatoriam vitam agentes *mare* fatigabant ⁷⁵, ostensurum docet. Decet vero rerum *novitatem* et *hymni* quoque *novitas*. Si quis enim in Christo est, creatura *nova* est; antiquisque vete-ribus, *nova* illi omnia abierunt ⁷⁶. Spirituali siqui-dem, non carnali servitute, ut Israel redempti sum-mus; neque laterum confectione, sed carnis ille-cebris inquinamentisque liberati, non modo operum exactores *Ægyptios*, tyrannumque ipsum, sed malos *dæmones*, eorumque principem, a quibus ad scelera rapiebamur, effugimus; vitæque istius, tanquam *maris* tempestatem incolumes evasimus; et pro manna, panem de cælo, qui inundo vitam præbet, edimus ⁷⁸. Imo et laticibus, qui de *petra* ⁷⁹, id est Christo, manarunt, ad delicias usque poti, sancto-que baptismate abluti, trajecto *Jordane* in promissam terram penetravimus, quam qui beati prædican-tur, miles consequuntur ⁸⁰. Quorum nomine, *hymnum* Deo *ab ejus principatu*, id est, ut nonnulli putant, ab ejus subditis, non in Judæa, sed universa *terra*, cantari decuit. Non enim, ut olim in Judæa celebratur nomen ejus, sed ejusdem laude cælum terram omnem repletam iri vaticinatus est ⁸⁰.

Verum, quinquam sunt, qui allato *novo hymno* ad spirituale tripudium cohortantur? Apostoli nimis-rum, qui *navigandi* peritiam *mare* superarunt. Qui *mare* deinde nobis circumfusum oberrantes, Christum quidem alias *in insulis*, alias etiam ultra Italiam, ultraque Hispaniam promulgarunt. *Navi-garunt* vero et vitæ istius *pelagus*, dum Ecclesias gentium, quæ vitæ hujus *insulibus*, tanquam undis et ventis, quatiebantur, *in insulis* docuerunt: quo de et illa sunt Davidis: « Hoc mare magnum et spatiosum ⁷⁹, » cæteraque quæ sequuntur. Incerta deinde et inconstantia sunt hujus vitæ *negotia*, magnaque nos confusione sursum deorsum agi-tant, quiibus se soli explicant, qui illis **472** nun-

⁷⁵ Matth. iv, 18. ⁷⁶ II Cor. v, 17. ⁷⁷ Joan. vi, 31, 33. ⁷⁸ I Cor. x, 3, 4. ⁷⁹ Matth. v, 4. ⁸⁰ Psal. lxxv, 2. ⁸¹ Psal. cxxviii, 4, 7. ⁸² Psal. ciii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

* ἴσ. ἐνετρώζημεν.

quam demergi se patiuntur, id est, qui mundanis occupationibus non involvunt. Intelligas et *insularum* nomine, eorum etiam animas, qui amarum perturbationibus ante Christi adventum inundabantur. Quibus subjicit : *Lætare, desertum, et vici ejus* ; aut secundum alios, *civitates*. Multas siquidem in Ecclesia Dei *civitates*, pro varia earum administrandi regendique ratione, reperias. Ideoque et in *Ægypti* visione, quinque *civitates* in *Ægypto*, quæ lingua Chananæa uterentur, fore prædixerat. Non desunt tamen, quæ *deserti civitates* eas esse arbitrantur, quas suis nominibus *Cedar* et *Petram* nuncupat : quarum illa Sarracenorum, extremo supra Arabiam *deserto* sita est, hæc autem in Palæstina regione, impietati et superstitioni adiectissima. Quarum mentione, tanquam Judæis notæ sint, ad extremos usque *terræ* incolas etiam idololatria maxime laborantes, manantem ex verbo *lætitiæ* perventuram esse significat. Ex singulis enim quibusdam et auditoribus minime ignotis, ad gentes universas perventuram esse Dei cognitionem demonstrat. Deinde, et apud eos etiam, quorum meminit, Christi Ecclesiam esse, sicut prædictum erat, nemo non videt. Uicas et Ecclesias, quæ Dei cognitione quondam privatæ fuerant, *deserti* nomine, earumque ignoracionem per *Cedar* (quo verbo tenebræ significantur) demonstrari : quibus jam, quia illustrari debeant, annuntiat simul, et docet fore ut, appellante Salvatore, quæ victæ antea debellatæque fuerant animæ, ejusdem cultum rursus amplectantur et prædicent. Fuit enim *Cedar* posterorum Esau sedes, qui diu adversus Jerusalem et legem hostes se præbuerunt. Alias vero *lætabantur* et qui *Petram* ipsam *incolunt* ; quo nomine Christus appellatur. Significat autem præmissos omnes, tanquam qui *in montium Dei verticibus habitent*, id est, oraculorum ejus altitudinem assequantur, hymnum Deo esse oblaturus ; juxta illud : « In montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion ⁶⁰. » Ad hoc, esse dicit, qualia constat a discipulis esse factitata, exsuperare, partim autem veras Dei colendi leges

Deinde, quia fiducia et libertate maxima ad id utentibus non erant defuturi, a quibus oppugnantur ; sive id sua sponte, sive dæmonum opera incitati facerent, tanquam concusso et ruente illorum imperio, eosdem, Deo opitulante et propugnante, nunquam expugnari posse prædicit. Exhibet enim tanquam rex, qui *egreditur ad bellum*. Imo *suscitabit zelum* ; aut eum scilicet, qui a se est, adversus hostes : quale illud est apud Zachariam : « Zelavi adversus Jerusalem et Sion, zelum magnum ⁶¹. » Aut eos profecto, qui in ipsum, amore exæstuant. Qualis erat Apostolus, qui dicit : « Quis nos separabit a dilectione Christi ⁶² ? » Et ⁶³

λαθὴ τῶν κοσμικῶν πρὸς γε τοῖς ἀλλοῖς περιπα-
σµῶν. Εἴποις δ' ἂν ἡήσους, καὶ τὰς πρὸ τῆς Χρι-
στοῦ παρουσίας πάθεισιν ἀλμυροῖς κατακλυζομένας
ψυχάς. Ἐφ' οἷς φησιν· Ἐυφρανθήσεται, ἔρημος, καὶ αἱ
κῶμαι αὐτῆς, ἧ κατὰ τοὺς λοιποὺς, αἱ πόλεις.
Πολλοὶ γὰρ πόλεις ἐν Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ, κατὰ τὰς
διαφόρους πολιτείας, ἐπινοοῦνται. Αἰδὸς κἀν τῇ τῆς
Αἰγύπτου ὁράσει, πέντε πόλεις ἔλεγεν ἐν Αἰγύπτῳ
γενήσεσθαι λαλούσας γλώττῃ τῇ Χανανίτιδι. Τινὲς δὲ
πόλεις ἐρήμου φασὶ τὰς ἐπιφερομένας, τῆν τε
Κηδᾶρ καὶ τὴν Πέτραν. Ὅν ἡ μὲν Κηδᾶρ Σαρακη-
νῶν πόλις ἐπέκεινα τῆς Ἀραβίας ἐπὶ τῆς ἐσχάτης
ἐρήμου. Πέτρα δὲ δεσποδαίμονεστάτη πόλις τῆς Πα-
λαιστίνης· δι' ὧν γνωρίμων οὐσῶν Ἰουδαίοις, δηλαδὴ
καὶ εἰς τοὺς τὰ ἐσχάτα κατοικοῦντας τῆς γῆς φθά-
σειν τὴν εὐφροσύνην τὴν λογικὴν καὶ εἰς τοὺς
ἐσχάτην εἰδωλολατρείαν νοσήσαντας. Διὰ μερικῶν
γὰρ τινῶν ἢ Γραφῆ καὶ τοῖς ἀκροαταῖς γνωρίμων
τῆς πάσης γῆς τὴν θεογνωσίαν παρίστησιν. Ἔστι δὲ
νῦν ἰδεῖν ὡς καὶ παρὰ τοῖς εἰρημένοις Χριστοῦ
τυγχάνουσιν Ἐκκλησίαι κατὰ τὴν πρόβησιν. Εἴποις
δ' ἂν καὶ τὰς ψυχὰς τὰς ἐστερημένας κάλαι θεογνω-
σίας ἔρημον λέγεσθαι, ὧν τὴν ἄνοιαν παρίστησιν ἢ
Κηδᾶρ σκοτασμός ἐρημνευομένη. Ἄς ὡς φωτι-
σθησομένας εὐαγγελίζεται, ὁμοῦ καὶ διδάσκων, ὡς
αἱ πρὸς τὴν παρουσίαν ἀπομαχόμεναι τοῦ Σωτῆρος
ψυχὰι, τὸ πρὸς αὐτὸν σέβας ὁμολογήσουσιν. Χωρὶον
γὰρ ἢ Κηδᾶρ τοῦ γένους Ἡσαῦ τοῦ διατελέσαντος ἐν
πολέμῳ πρὸς Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν νόμον τὸν ἐν
αὐτῇ. Καὶ ἄλλως δὲ, οἱ κατοικοῦντες Πέτραν εὐ-
φρανθήσονται. Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Περὶ
πάντων δὲ τῶν εἰρημένων φησιν, ὡς ἐν ὄρεσι
στάντες τῶν τοῦ Θεοῦ, δηλονότι λογίων, ἐν ὑψέι
προσίσουσιν ἕμρον αὐτῷ, κατὰ τὸ· « Ἐπ' ὄρος
ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὃ εὐαγγελιζόμενος Σιών. » Καὶ τὰς
ἀρετὰς δὲ αὐτοῦ ἐν ταῖς διεδηλωμέναις νήσοις ἀγ-
γελεῖν φησιν· ὅπερ ἐποιοῦν οἱ μαθηταί, ποτὲ μὲν
αὐτοῦ τὴν ὑπερκόσμιον δηλοῦντες θεότητα, ποτὲ δὲ
τὰς θεοσεβίας ἀγγέλλοντες.

virtutes ejus. In prædictis **473** insulis nuntiaturus
dum partim quidem ipsius divinitatem mundum
existere palam profiterentur.

Καὶ ἐπειδὴ παρβήσιζ πολλῇ περὶ τούτου χρωμέ-
νοις ἡμελλόν ἐπαναστῆναι πολλοὶ, καὶ οἱ διὰ τούτων
ἐνεργήσαντες δαίμονες, ὡς δὴ σαλευομένης αὐτοῖς
τῆς ἀρχῆς, ἀναλώτους αὐτοὺς προαγαγεῖται γενή-
σεσθαι, προπολεμούντος αὐτῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐξελεύ-
σεται δὲ, φησὶν, ὡς ἐπὶ βασιλείως ἐξιόντος εἰς πό-
λεμον. Ἐπεγερεῖ δὲ ζῆλον, ἢ τὸν παρ' ἑαυτοῦ
κατ' ἐχθρῶν τοιούτων· γὰρ παρὰ Ζαχαρίαν τὸ, « Ἐξή-
λωκα τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, »
ἢ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ζηλωσόντας, ὅποιος ἦν ὁ λέγων
Ἀπόστολος· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης
τοῦ Χριστοῦ ; » Καὶ πάλιν· « Ἔμοι γὰρ καὶ τὸ ζῆν
Χριστοῦ, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. » Ζηλωταὶ δὲ καὶ

⁶⁰ Isa. xi. 9. ⁶¹ Zach. viii. 2. ⁶² Rom. viii. 35. ⁶³ Philipp. i. 21.

^d γρ. κατακλυζομένας.

οι θεοὶ γεγονάσι μάρτυρες. Ὁ δὲ ζήλος οὐ πάθος Ἀ
 Θεοῦ, ἐπὶ δὲ τοὺς ἡμαρτηκότας ἐκδικησις. Ὡς ἐπὶ
 πολεμικοῦ δὲ ἀλαλαγμοῦ, καὶ τὸ βοήσεται ἐπὶ τοὺς
 ἐχθροὺς ἐπενήνοχεν· ὃ δὴ ποιοῦσιν ἢ συμβάλλοντες,
 ἢ κατορχούμενοι τῶν ἡττημένων. Εἶτα τὴν πολλὴν
 ἐπὶ τοῖς ἔθνεσιν εἰδωλολατροῦσι μακροθυμίαν δηλῶν
 ἐπενήνοχεν· Ἐσιώπησα, μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι;
 Ἦοὺς μὲν γὰρ καὶ πάλαι βύσασθαι τούτους τοῦ
 Σατανᾶ. Τὸν δὲ προσήκοντα καιρὸν περιέμενε, μέχρι
 διὰ Χριστοῦ τῶν ἡμᾶς νενικηκότων κατεστρατεύσατο.
 Τοῦτο δὲ τὸ ἐσιώπησα, καὶ ἐπὶ τοῦ λεγεῶνος ἀρμόσκει
 τοῦ παρὰ τοὺς τάφους ἀποκτείνει τὸν ἄνθρωπον
 ἀπελθάντος· καὶ ἐπὶ τῆς καθόλου κρίσεως, ἡνίκα περ
 ἀποδίδωσι τὰ πρὸς ἄξιαν ἐκάστω. Τὴν περὶ ἡμᾶς
 δὲ φειδῶ παρίστησι τοῦ Θεοῦ, τὸ τὴν ἡμετέραν
 οἴσει σωτηρίαν ὠδύειν τὰς τῶν ὑποκειμένων
 οἰκειούμενον φύσεις, ὡς τὰ ἔκγονα ὠδίνουσα, καὶ
 ταῦτα μηδενὸς ποιοῦντος, χρησιμότητα κατὰ τὸν Δα-
 βίδ· Οὐ κατοικήσω· τούτων δι' ἀγάπην μακροθυμῶν,
 ὡς ἐκεῖνη πάσχουσα τέκνων ἐλπίδι, ἡρεμῆν μὲν
 παραγγέλλων τοῖς πάθεσιν, πηγαζούσας δὲ ξηραίων
 τὰς ἡδονάς, τοιαύτην αὐτοῖς προσάγων διὰ μετα-
 νόίας ἀπὸ τῶν ἀτόπων τὴν ἔκστασιν. Πῶς γὰρ ἂν τις
 μετανοήσειε μὴ καταγνοὺς ἑαυτοῦ, καὶ τῶν προτέ-
 ρων παυσάμενος; κατὰ τό· «Ὅτ' ἂν ἀποστραφῆς
 στενάξεις, τότε σωθήσῃ.» Τοῦτο δὲ πᾶσιν, ὅσον
 ἐφ' ἑαυτῷ, Χριστὸς ἐπιδημήσας εἰργάσατο· εἰ καὶ
 τυφλοὶ τινες, τοῦ φωτὸς παρόντος, διαμένειν ἐσπού-
 δασαν πρὸς τοὺς θεοὺς ἐθελοκωφήσαντες λόγους,
 καὶ τοὺς εἰδῶλοισι ἐπέμειναν, κατὰ τό· «Ὅμοιοι αὐ-
 τοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτά.»

in terris ageret. Christus præstitit. Etsi cæci quidam lucis hujus non defuerint, qui sponte sua in divi-
 nis istis sermonibus cæcutire semper, et pro idolis suis stare maluerint, juxta illud : « Similes illis facti
 sunt, qui fecerunt ea ⁸⁷. »

Τὸ δὲ ἐκστῆσω, τινὲς ἢ, ἐπὶ τοῦ τῆς ὑπ' αὐτῶν
 κρατουμένης γῆς ἔξω ποιήσω, φασὶ, καὶ τῆς περι-
 ωρισμένης αὐτοῖς κατὰ πάντων ἀρχῆς, κατὰ τό· «Νῦν
 ὁ ἀρχὸν τοῦ κόσμου τούτου ἐκδιηθήσατο ἔξω, »
 ἢ γοῦν ἐπὶ τοῦ θαυμασμοῦ ποιήσω τοὺς ὄντας
 τὰ κατωρθωμένα. Ἐφ' οἷς καὶ Ἀμβακούμ κατα-
 πλιττόμενος, ἔλεγε· «Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν
 σου, καὶ ἐφοβήθην. Κύριε, κατενόησα τὰ ἔργα σου,
 καὶ ἐξέστην.» Τὸ δὲ ξηρῶν σφηνίζει λέγων· Ὁήσω
 γὰρ ποταμοὺς εἰς ρῆσους, καὶ ἔλη ξηρανῶ, οὕτω
 καλῶν τοὺς παρ' Ἑλλῆσι σοφοὺς, καὶ ὅσα δὴ περὶ
 θεῶν ἀνεπλάσαντο. Δι' ὧν τοὺς πειθομένους ἐπὶ τῶν
 ἀνατροπῇ θολερᾶ, κατὰ τὴν Γραφήν, οὗς καὶ ἔλη
 καλεῖ, τὸ εὐανθεῖς ὁμοῦ καὶ τὸ ἀκαρπον ἔχοντας, οὗς
 φανεῖς ὁ Χριστὸς ὡς περ ξηράνας, ἀπράκτους ἀπ-
 ἔδειξεν, καθὰ καὶ Παῦλος φησι· «Ποῦ σοφός; ποῦ
 γραμματεὺς; ποῦ συζητητῆς τοῦ αἰῶνος τούτου;
 οὐχὶ ἐμῶρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου; » ἐξ
 ὧν καὶ χρηματίζουσαι νῆσοι γεγονάσιν Ἐκκλησίαι
 τοὺς ἐν Χριστῷ ναυτιλλομένους δεχόμεναι, κατ-

rursus : « Mihi enim et vivere Christus est, et mori
 lucrum. » Zelo vero flagrant et beati martyres.
 Deinde, cum zelus Deo tribuitur, non passio aliqua,
 sed in eos, qui peccant, animadversio demonstratur.
 Præterea, tanquam de bellica vociferatione :
 Et clamabit super hostes suos, intulit ; quare aut in
 conductu ipso, aut dum victis insultatur, a victori-
 bus effici consuevit. Deinde, ut multam in gentes,
 quæ idola coluerant, animi sui lenitatem ostende-
 ret, tacui adjecit : Num semper etiam lacebo ? Voluit
 enim et eosdem Satanæ dudum eripere sed eo us-
 que temporis opportunitatem exspectandam censuit,
 donec Christo duce, in eos, a quibus vincebatur,
 bella gereret. At quod tacui dicit, etiam legioni re-
 cte convenit ⁸⁵, qui ad sepulcra hominem exstinguere
 conatus est. Convenit etiam et universo illi
 judicio, quo tempore pro meritorum ratione, sua
 singulis est redditurus. Cæterum, vel eo nobis Deum
 parcere demonstrat maxime, quod ita nostræ salu-
 tis nomine angatur, ut subditorum assumpta per-
 sona veluti nostram salutem parturiat, nullo tamen,
 Davide teste, quod rectum est faciente ⁸⁶, dolorem
 ferat. Non transferam igitur, inquit, propter dile-
 ctionem æquo animo ⁸⁷ perferens, doloribus-
 que imperans ; ut illa, quæ liberorum spe patitur :
 sed scaturientes exsiccat voluptates, eam illis aver-
 sionem scelerum per poenitentiam adducens. Qui
 possit enim resipescere, qui nec culpam suam agnos-
 cit ; nec vitæ prioris studia omittit ? Inde illud
 est : « Cum reversas ingemueris, tunc salvaberis ⁸⁸. »

Idipsum vero omnibus, quantum in se fuit, dum
 Sed avertendi verbum ita usurpant nonnulli ; ut,
 aut dæmonas terra, quam possident non ejecturum
 se modo, sed prænitio in omnes imperio privaturo-
 rum ; juxta illud : « Nunc princeps mundi hujus
 ejicietur foras ⁸⁹ : » significare poterit. Aut certe,
 ut apud omnes, qui ejus præclare facta intuebuntur,
 in admirationem veniat, effecturum : quibus et Ha-
 bacum ipse percussus dicebat : « Domine, audivi
 auditionem tuam et timui, Domine, cogitavi opera
 tua, et obstupui ⁹⁰. » Deinde, quid siccandi verbo
 intelligat, explicat, cum adjicit positurum se fluvius
 in insulas, et paludes siccaturum ; ita gentium sa-
 pientes nuncupans, et quæcunque de diis suis con-
 sulerunt, unde sibi credulos turbido potu, secundum
 Scripturam evertentur : quos et paludes, floribus
 quidem vestitas, sed fructu destitutas vocat ;
 quæ appellente Christo, velut exsiccatæ et inutiliter
 remanserunt, ut ait Paulus his verbis : « Ubi sapiens ?
 ubi scriba ? ubi indagator sæculi hujus ? Nonne stultam
 fecit Deus sapientiam hujus mundi ⁹¹ ? »

⁸⁵ Luc. viii, 30. ⁸⁶ Psal. xiii, 5. ⁸⁷ Isa. xxx, 15. ⁸⁸ Psal. cxiii, 8. ⁸⁹ Joan. xii, 31. ⁹⁰ Habac. iii, 2.
⁹¹ I Cor. i, 20.

VARIE LECTIONES.

ε· γρ. κατοικήσω. ε γρ. ἐπιθαυμάσαι.

Ex quibus quæ insulæ dicuntur, in Ecclesias evaserunt, a quibus in Christo navigantes excipiuntur, qui evitata tempestate, mari deinceps ascenso, vitæ fluctibus hinc inde agitantur. Sed iis, de quibus dictum est *exsiccatis*, qui *cæci* prius fuerant in vias deducti evangelicas, *quas ante non noverant*, servati sunt; quos et Paulus ita allocutos esse reperitur: « Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino ⁹¹. » Quibus **475** etiam, sicut ait Joannes, qui Baptista cognominatur: « Erunt prava in recta, et aspera in vias planas ⁹². » Præmisit enim: « Omnis vallis implebitur et omnis mons et collis humiliabitur ⁹³. » Alibi rursus dum ipse in hæc verba loquitur Isaias: « Via impiorum recta facta est ⁹⁴, » evangelicam intelligens, quæ plana et facilis eam calcantibus evasit, juxta illud: « Jugum meum suave est, et onus meum leve ⁹⁵. » Cum eisdem et se perpetuo versaturum pollicetur. Unde illud: « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ⁹⁶. »

Ab eo autem loco, *Ipsi vero conversi sunt retrorsum*, plerique omnes, qui ista explicant, ad Judæos referri arbitrantur. Quamvis etiam non desint qui a verbis *Dominus Deus virtutum egredietur*, auspiciari putent: istaque velint *deserto et insulis, et Cedar* (quæ a prophetia, Judaici populi nomine habita aliena erant) prophetam Israeli rejectionem per ea, quæ adducuntur, denuntiare, dum ait: *Dominus Deus virtutum egredietur, et conteret bellum*. Secundum Symmachium autem: *Dominus et potens veniet, ut vir bellator*. Deinde, tanquam sibi sit cum Hebræis hostibus negotium, *bellum* subindicat, et *zeli nomine*, eam intelligit æmulationem, qua se apud Mosen in non gentem eos æmulatorum Dominus affirmavit ⁹⁷. *Suscitabit ergo zelum*, inquit; sed *deserto* ipso, et *Cedar, et insulis* sibi conciliatis, Judæorum autem populo repudiato. Neque vero id temere faciet; sed cur ita fecerit, rationem afferet: quale est quod sequitur: *Et clamabit super inimicos suos cum fortitudine*. Quæ autem defensionis ratio? *Tacui. Num et semper tacebo?* Patienter egi siquidem, satis superque peccantes ferens. Ipso deinde passionis tempore, calumniis impertitus *tacui*; cum, *sicut pariens, egi patienter*: at jam rependendi tempus est. *Dimovebo* itaque, et *siccabo simul*. Deinde, secundum Hebraicam veritatem, reliquosque **476** interpretes, intulit: *Vastabo montes et colles, et omne fenum eorum arsfaciam*; ubi *montium et collium* nomine, populi principes, sicut per *fenum*, eorumdem peccata intelligit, Paulo suffragante his verbis ⁹⁸: « Si quis ædificaverit super fundamentum istud, ligna, fenum, calaminum, cujusque opus apertum fiet. » Et superius etiam ⁹⁹, populum tanquam fenum exaruisse dixit. Deinde, cum *fluviorum* appellatione legis doctrinam, qua utebantur, designasset, eos, inquit, po-

αιγίδα φυγόντας ^h χειμέριον. ἐξ ἧς οἱ καταβαίνοντες εἰς τὴν θάλασσαν ἐν πλοίοις χειμάζονται ταῖς τοῦ βίου περιστάσεσι τῆδε κακείσε φερόμενοι. *Ἐρηαν-θέρτων* δὲ τῶν εἰρημένων, οἱ πρὶν τυφλοὶ διεσώθησαν, πρὸς ὁδοῦς ἀθρόντες τὰς εὐαγγελικὰς, *ἀς οὐκ ᾔδουσαν πρότερον*: οἷς προσεφώνει καὶ Παῦλος: « Ἦτε γὰρ ποτε ἀκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Οἷς, καθὰ καὶ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς ἔφη, « Ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείας, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοῦς λεία. » Προέφη γάρ: « Ὅτι πᾶσα φέραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται. » Καὶ ἄλλα-χού δὲ φησὶν Ἰσαίας: « Ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθεία ἐγένετο, » τὴν εὐαγγελικὴν δηλῶν, *λείαν τοῖς ἀσέτην πατοῦσιν ὑπάρχουσαν, συμφώνως τῷ*: « Ὁ γὰρ ζυγὸς μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν. » Οἷς ἐπαγγέλλεται συνεῖναι διαπαντός, κατὰ τὸ: « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσα τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. »

Ἀπὸ δὲ τοῦ, *Αὐτοὶ δὲ ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὄπισω*, οἱ ἐξηγητὰί πάντες πρὸς Ἰουδαίους εἰρηθεῖσαι φησι, τινῶν καὶ ἄνωθεν πρὸς αὐτοὺς εἰρηθεῖσαι λεγόντων ἀπὸ τοῦ, *Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐξελεύσεται*. Οἱ φασίν, ὡς ταῦτα τῇ ἐρήμῳ, καὶ ταῖς νήσοις, καὶ τῇ Κηδῶν (ἄπερ ἦν ἀλλότρια τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ τῆς προσητείας) ὁ λόγος ἐπαγγεῖλάμενος τὴν ἀποβολὴν τοῦ Ἰσραὴλ, διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδήλωσε λέγων: *Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐξελεύσεται, καὶ συντριψέτω πόλεμον*. Κατὰ δὲ Σύμμαχον: *Κύριος ὡς δυνατὸς ἐξελεύσεται ὡς ἀνήρ πολεμιστῆς*. Ὡς πρὸς ἐχθροὺς δὲ τοὺς Ἑβραίους ὑπογράφει τὸν πόλεμον, καὶ τὸν ζῆλον λέγει τὸν πρὸς αὐτοὺς, περὶ οὗ Μωσῆς ἔλεγε: *Κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνη*. Τοῦτον ἐπεγερεῖ τὸν ζῆλον; φησὶν, οἰκειούμενος μὲν τὴν ἐρημον, καὶ τὴν Κηδῶν, καὶ τὰς νήσους, ἀποβάλλων δὲ τὸν Ἰουδαίου λαόν. Λογισμῶ δὲ τοῦτο πράξει, τὴν ἀνθ' ὧν ἐποίησε προσάγων ἀπολογία, ὁποῖόν ἐστι: *Καὶ βοηθήσεται πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ μετὰ ἰσχύος*. Τίς δὲ ἡ ἀπολογία; *Ἐσιώπησα. Μὴ καὶ δεῖ σιωπήσομαι*; Ἐμακροθύμησα γὰρ, ἱκανῶς φέρων αὐτοὺς ἀμαρτάνοντας. Καὶ κατὰ τὸν καιρὸν δὲ τοῦ πάθους, *ἐσιώπησα* συκοφαντούμενος, ὅτε καὶ *ἐκαρτέρησα*, ὡς ἡ *τίκτουσα*. Νυνὶ δὲ καιρὸς ἀνταποδώσεως. *Διὸ ἐκστήσω καὶ ξηρανῶ ἅμα*. Κατὰ δὲ τὴν Ἑβραῖδα καὶ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτὰς ἐπενήγοχεν: *Ἐρημώσω δρην, καὶ βουνούς, καὶ πάντα τὸν χόρτον αὐτῶν ξηρανῶ*. Ὁρη μὲν καὶ βουνούς, τοῦ λαοῦ τοὺς ἄρχοντας ἀνιτιτόμενος, *χόρτον* δὲ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, Παύλου λέγοντος: « Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἐκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται. » Καὶ ἄνω δὲ ἔλεγεν: « Ὡς χόρτος ὁ λαὸς ἐξηράθη. » καὶ τὰς παρ' αὐτοῖς δὲ νομικὰς διδασκαλίας *ποταμοὺς* εἰπὼν, *Θήσω, φησὶν, εἰς νήσον*. Καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς:

⁹¹ Ephe. v, 8. ⁹² Luc. iii, 5. ⁹³ ibid. ⁹⁴ Isa. xxxv, 8. ⁹⁵ Matth. xi, 30. ⁹⁶ Matth. xxviii, 20. ⁹⁷ Deut. xxxii, 21. ⁹⁸ I Cor. iii, 12. ⁹⁹ Isa. xl, 6

VARIAE LECTIONES.

^h γρ. φυγόντας.

δὲ λιμνάζοντα λογικῶν ὑδάτων χωρία, ὡς ἔλεσι ἂν παραβάλλεσθαι, ξηρανῶ.

Ἀπειλήσας ταῦτα, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν τοῖς ἔθνεσι λέγων· Ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδῷ. Καὶ πρόσθε γὰρ ἔφη περὶ Χριστοῦ· Ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν ἀνοίξει ὀφθαλμοὺς τυφλῶν. Ἐν τῷ δὲ ὁδῷ, παρὰ πᾶσιν ἐνικῶς ἐξήνεκται, ἣν ἐδήλωσεν ὁ Σωτὴρ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, ἣν ἠγήσοιμεν τὸ πρότερον. Καὶ τριβόλους, τὰς προφητικὰς δηλονότι Γραφάς, καὶ τοῦ βίου τοὺς ὑπὸ τῆς θείας ὑποβαλλομένους διδασκαλίας. Καὶ τὴν ἀγνοίαν τοῦ Θεοῦ μεταβαλεῖν ἡμῖν εἰς φῶς, καὶ τὰ πάλαι σκολιά τε καὶ ἀσαφῆ τοῦ Θεοῦ λόγια γενήσεσθαι φησὶν *ομαλιά*. Ἐφ' οἷς ἐπήνεγκε, Ταῦτα τὰ *ρήματα ποιήσω αὐτοῖς*. Ἀκριβῶς δὲ εἶπεν, οὐ, λαλήσω, ἀλλὰ, ποιήσω. Πάλαι μὲν γὰρ διὰ προφητῶν ἐλελάλητο· νῦν δὲ δι' ἔργων ἐπιτελεῖν ἐπαγγέλλεται. Ἐντεῦθεν ἐπιστρέφει τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς πάλαι μένοντας πλησίον Θεοῦ, ἀποστραφέντας δὲ εἰς τὰ ὀπίσω, τοὺς Ἰουδαίους φημί. Δείκνυσιν δὲ ὡς περ αὐτοῖς τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπιστροφήν, καὶ οἶαν ἔσχον μεταβολὴν εἰς φῶς ἐκ σκότους χωρήσαντες, ὀνειδιστικῶς πρὸς τοὺς εἰδωλοπάτρας λέγων· *Αἰσχύνθητε αἰσχύνῃν, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ὅπερ ἀκριβῶς ἐρμήνευσε Σύμμαχος εἰπὼν· *Αἰσχυνθήσονται αἰσχύνῃν οὐ πεποιθότες τοῖς γλυπτοῖς*. Ἡ δὲ Ἀκύλας, *αἰσχυνθήτωσαν*. Ὁ δὲ Θεοδοσίω, *καταισχυνθήτωσαν*. Καὶ γὰρ ἀληθῶς τῶν πρὶν εἰδωλοπατρούτων ἐθνῶν μεταβάντων εἰς θεοσέβειαν, τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἠσχύνθη· καὶ νῦν αἰσχυνθέντες ἐπαύσαντο τοὺς πάλαι τυφλοὺς φωτισθέντας ἰδόντες.

Ἐμφατικῶς δὲ ἴαν ἔφη περὶ αὐτῶν· Αὐτοὶ δὲ ἀπεστράφησαν οὐ νόμῳ θεῷ παιδαγωγούμενοι, καὶ τὴν τῶν ὄλων ἐγνωκότες Θεόν· ἦκουον γὰρ, ὁ Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος· εἰς ἔστιν. Ἐ Καὶ, ὁ Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ πλὴν ἐμοῦ. Ταῦτα εἰπὼν, ὡς εἰς *κωφῶν ὄτα κρουγὴν ἀφίσει ἐπιβοᾷ*. *Οἱ κωφοὶ, ἀκούσατε*. Ὡς ἂν δὲ μὴ νομισθῆ περὶ τῶν ἐθνῶν ὁ λόγος εἰρησθαι (πάλαι γὰρ ἐκεῖνοις ταῦτα προσῆν), διορίζεται, *Καὶ τίς τυφλὸς ἀλλ' ἢ ἐγὼ παῖδες μου; Ἄνθ' οὗ Σύμμαχος φησὶ· Καὶ τίς τυφλός, εἰ μὴ ὁ δοῦλός μου; καὶ κωφός ὡς ὁ ἀγγελός μου; τίς τυφλός, ὡς ὁ τέλειος; καὶ κωφός ὡς ὁ δοῦλός μου; Δοῦλον τὸν ἐκ περιτομῆς καλεῖ λαὸν, ἀγγελόν τε καὶ τέλειον κατακρίνων, ὅτι τοιοῦτους ὑπάρχειν ἤθουλετο. Ὅτι δὲ ἑαυτοὺς ἐτύφλωσαν τε καὶ κωφούς ἀπειργάσαντο, παρίστησι λέγων· Ἴδετε πολλὰκις καὶ οὐκ ἐφυλάξασθε. Ἦνοιγμένα τὰ ὄτα, καὶ οὐκ ἠκούσατε. Προέφη δὲ καὶ τὸ, Ἐκοῦσ' ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸ δὲ βῆτὸν οὕτως ἐξέδωκε Σύμμαχος· *Εἶδες πολλά, καὶ οὐ φυλάξεις*. Ἄνεργμένα τὰ ὄτα αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀκούσεις. Κύριος ἠθέλησεν ἴνα δικαιώσῃ αὐτὸν μεγαλύναι*

nam in insulam. Imo quæ loca apud illos ita rationalibus aquis stagnant, ut cum *paludibus* conferantur, eadem *exsiccabo*.

Quæ postquam est interninatus, transit rursus ad gratiam, quæ gentibus concessa est, his verbis: *Ducam cæcos in via*. Dixit enim de Christo etiam superius: « Dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum ». Ideo autem *via* nomen singulariter omnes usurpant, ut eam, de qua Salvator loquitur, cum *viam* se esse asserit, quam antea *nesciebamus*, esse demonstrarent. *Semitas* deinde, scripta prophetarum, in quibus beatæ vitæ ratio nobis aperitur, appellat. Deique *ignorationem in lucem*, et quæ quondam *obliqua* difficiliaque fuerant, *plana* et *recta* fore pollicetur. Unde statim *hæc se eis verba facturum* adjicit. Apposite autem et significanter, non dicendi verbum, sed *faciendi* usurpavit, qui quæ olim per prophetas fuerat locutus, nunc reipsa se præstiturum pollicetur. Atque hinc est, quod ad eos, qui Deo quondam proximi, nunc *retrosum conversi* sunt, id est, ad Judæos, sermonem convertit. Ostendit autem quodammodo ipsis gentium conversionem, et quam *mutationem* passi essent, qui a tenbris in lucem prodierant, dum sic idolorum cultores exprobrantis modo aggredditur: *Confundimini confusione*, et quæ deinceps; quæ accurate ita reddidit Symmachus: *Confundentur confusione qui confidunt in sculptilibus*, Aquila autem et Theodotio *confundantur*. Revera enim cum ab idolorum cultu ad pietatem gentes transissent, *Judæi confusi* sunt: sed jam desierunt *confundi*, qui *cæcos* olim, nunc esse visum adeptos intueantur.

477 Cæterum nonsine magna emphasi de eis *conversi* sunt usurpavit; quippe qui lege divina instructi, Deum etiam universorum cognovissent. Audierant enim: « Dominus Deus tuus, Dominus unus est ». Et: « Non erunt tibi dii præter me ». Hæc cum dixisset, tanquam in *surdorum* aures contenta voce: *Surdi audite*, inclama'. Ac ne de gentibus, quibus ista olim deerant, haberi sermo videretur (hæc enim illis olim conveniebant), distinxit his verbis: *Ecquis cæcus, nisi filii mei? pro quo Symmachus: Ecquis cæcus, nisi servus meus? et mutus ut nuntius meus? D quis cæcus, ut perfectus? et mutus, ut servus meus? Serrum circumcisum populum nominat, nuntium et perfectum condemnans; quoniam talis esse volebat. Scipos vero cæcos et mutos effecisse significat, cum ait: Vidistis sæpe, et non custodistis. Apertæ vobis aures, et non audistis. Scribitur enim et illud: « Auditū audietis, et non intelligetis », cæteraque, quæ sequuntur. Locum vero ita transtulit Symmachus: *Vidisti multa, et non custodies. Apertæ aures tuæ, et non audies. Dominus voluit justificare eum ad legem magnificandam et**

¹ Isa. xlii, 6. ² Jean. xiv, 6. ³ Dent. vi, 4. ⁴ Exod. xx, iii. ⁵ Isa. vi, 9.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ γρ. τοιοῦτος.

PATROL. GR. LXXXVII.

75

extollendam : quibus aperte de Judæis sermonem esse demonstravit. Sed ipsi, inquit, intus habent *laqueum* latentem in animi sensibus, quos inito adversus Christum consilio *occultarunt*. Vel, non perpenderunt quo pacto sibi de domo servitutis ereptis, lege tanquam pædagogō, moderatus sum. Alioquin enim gratis mihi persolutis *laudem magnificassent*, qui nunc ad idololatricam, sceleraque omnia sese converterunt. Itaque dicebat : « Expectavi ut faceret uvam ; fecit autem spinas ⁶. » Hinc et ea etiam illis in memoriam revocat, quæ patribus suis contigerunt. **478** Ego enim, inquit, vidi impietatem eorum. *Direpti* siquidem *facti sunt in prædam hostibus*. *Laqueus enim eorum in cubilibus ubique*. *Et in domibus simul absconderunt eos* ; deos nimirum conflatiles.

Qui enim populo præerant, palam se ex legis instituto vitam agere fingebant quidem, sed animo impietatem occultabant ; inque domorum penetralibus idola habebant, quæ colebant. Itaque sic Ezechielem alloquitur Dominus : « Fili hominis, perfora, et perforavi parietem, et vidi. Et ecce omnis similitudo reptilis, et jumentum, et omnia idola domus Israel descripta in eo circum. Et dixit ad me : Certe vi listi, filii hominis, an parva sunt domui Israel, quæ faciunt singuli clam in cubiculo suo ? » Inde est igitur, quod eos se in *captivitatem tradidisse* subjicit. *D* o autem descrente, quis est, qui tueatur, qui *direpta* repetat, cum deorum nullus, quos ipsi colunt, id præstare valeat ? Prudenter autem et commode cum post gentium vocationem Israelitas ejiciat, causam eam adducit, quam et Moses ipse demonstravit, ubi ait : « Ipsi ad æmulationem me provocaverunt, tanquam Deus non essem ; ego autem eos provocabo, tanquam gens non sit ⁸. » Et David : « Exacerbaverunt eum in fictilibus suis ⁹, » et quæ sequuntur. Sunt itaque diligenter animorum vitandi *laquei*, ne nostris ipsi cupiditatis capti, demoniis in *depastionem* tradamur, juxta illud : « Si spiritus dominantis in te ascendat, locum tuum ne deseras ¹⁰. » Deinde, tanquam ad *surdos* loqueretur, et auditoribus careret, ipsis auditoribus dicit : *Quis est in vobis, qui hæc audiat ?* Etsi enim rerum eventus nondum secutus est, certo tamen in posterum ea ipsa futura sunt. Quis igitur causam *direptionis* populi ita quæret, ut dicat : *Quis dedit in direptionem Jacob ?* Nondum enim id quisquam fecit præter illum in quem peccaverunt, in cujusque viis *ambulare noluerunt*. Vocati enim ad evangelicas vias, non auscullarunt : neque recentem legem *audire* voluerunt ; unde **479** *bellum in eos prævaluit*. Olim enim *bello* aliquo usque *verati*, ita se tamen repararunt, ut et urbem, et templum etiam insaurata haberent : at nunc ex quo pulsati sunt, tantum *adversus eos animorum bellum invaluit*, ut ne ad malorum quidem istorum causam advertant.

⁶ Isa. ix, 4. ⁷ Ezech. viii, 8-10. ⁸ Deut. xxxii, 21. ⁹ Psal. lxxvii, 40. ¹⁰ Eccle. x, 4.

VARIÆ LECTIONES.

i Isr. ἐξώσθησαν.

νόμον, και θυνμάσαι · σαφῶς δηλῶν ὡς περὶ τῶν Ἰουδαίων ὁ λόγος · Ἀλλ' αὐτοί, φησὶν, ἐνδον ἔχουσι τὴν παρῖθα ἐν τοῖς λογισμοῖς, οὓς ἔκρυπτον κατὰ τοῦ Χριστοῦ βουλευόμενοι. Ἦγουν οὐκ ἐλογίσαντο πῶς ἐξήγαγον αὐτοὺς ἐξ οἴκου δουλείας, καὶ νόμῳ πεπαιδαγωγῶνκα. Ἡ γὰρ ἂν ἐμεγάλυνον αἰρεσι-, προσάγοντές μοι τὰ χαριστήρια. Νῦν δὲ πρὸς εἰδωλολατρείαν καὶ πᾶσαν ἀδικίαν ἀπέστησαν. Διόπερ ἔλεγεν · « Ὑπέμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησεν δὲ ἀκάνθας. » Ὅσον αὐτοὺς εἰς ἀνάμνησιν φέρει τῶν τοῖς πατράσι συμβεβηκότων. Ἐγὼ μὲν γὰρ εἶδον τὰς ἀσεβείας αὐτῶν. Αὐτοὶ δὲ διηρησασμένοι γερῶν· νασι εἰς τε προνομῆν τοῖς ἐχθροῖς. Ἡ γὰρ παρῖθ, φησὶν, ἐν τοῖς ταμείοις παρταχοῦ · καὶ ἐν οἴκοις ἅμα ἔκρυψαν αὐτοὺς, δηλονότι τοὺς χυνευτούς.

Οἱ γὰρ ἡγούμενοι τοῦ λαοῦ φανερώς μὲν ζῆν κατὰ τὸν νόμον ἐπλάττοντο, ἐν νῷ δὲ τὴν ἀσέβειαν ἔκρυπτον. Καὶ ἐν οἴκοις ἔχοντες ἀγάλματα λάθρα τὴ σέβας προσέφερον. Διὸ πρὸς Ἰεζεκιὴλ φησὶν ὁ Θεός · Ἰὺτὲ ἀνθρώπου, δρυξον. Καὶ ὠρυξα δὴ ἐν τῷ τοίχῳ καὶ εἶδον. Καὶ ἰδοὺ πᾶσα ὁμοίωσις ἔρπετου, καὶ κτήνους, καὶ πάντα τὰ εἰδῶλα οἴκου Ἰσραὴλ διαγεγραμμένα ἐπ' αὐτοῦ κύκλῳ. Καὶ εἶπεν πρὸς με · Ἐώρακας, οὐκ ἀνθρώπου. Μὴ μικρὰ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ἃ ποιῶσιν ἔκαστος ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτῶν τῷ κρυπτῷ ; διὸ φησὶν, Αὐτοὺς εἰς ἀλχημαλωσίαν παρέδωκα. Θεοῦ δὲ προδόντος, τίς ἂν πρόστη τὰ διηρησασμένα πραττόμενος, μηδενὸς τοῦτο πράττειν δυναμένου τῶν νομισθέντων θεῶν ; οικονομικῶς δὲ μετὰ τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν, τὴν αἰτίαν ἔφη τῆς ἀποβολῆς Ἰσραὴλ, ἢν δηλῶν ἔλεγε Μωσῆς · Αὐτοὶ παρεστῆλωσαν με ἐπ' οὐ Θεῷ, κάγω παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνει. Καὶ Δαβὶδ δὲ φησι · Παρπεύρασαν αὐτῶν ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Διὸ φευκτέον τὰς κατὰ νοῦν παρῖθας, ἵνα μὴ δαίμοσι γενώμεθα προνομῆ, διὰ τῶν ἐν ἡμῖν κινουμένων παθῶν, κατὰ τὸ · Ἐὰν πνεῦμα ἐξουσιάζοντος ἀναδῆ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφήσῃ. Ἐἴτα, ἐπειδὴ περ ὡς κωφοῖς ἐλάλει, ἀπορῶν ἀχροατῶν ἐν αὐτοῖς λέγει · Τίς ἐν ἡμῖν ἐνωτιεῖται ταῦτα ; Εἰ γὰρ καὶ μήπω πάρεστι τῶν προσηματῶν ἡ ἐκθασίς, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπιούσιν ἐπιτελεσθήσεται χρόνοις · τίς οὖν ζητήσει τὸ αἴτιον τῆς διαρπαγῆς τοῦ λαοῦ, ὥστε εἰπεῖν τὸ, Τίς ἔδωκεν εἰς διαρπαγὴν Ἰακώβ ; οὐδεὶς δὲ τοῦτο πέπραχεν, ἢ αὐτῆς ᾗ ἡμάρτισαν, καὶ οὐκ ἐβούλοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι. Καλούμενοι γὰρ εἰς τὰς εὐαγγελικὰς ὁδοὺς, οὐχ ὑπήκουον · οὐδὲ τοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀκούειν ἤθελον νόμον. Διὸ κατῆσχυεν ἐπ' αὐτοὺς πόλεμος. Πάλαι μὲν γὰρ πρὸς χαϊρόντινα πολεμούμενοι, αὐθὶς ἀνελάμβανον ἑαυτούς, ὡς καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ συνεστάναι βασίλειον. Νῦν δὲ, ὅτε ἐξῶθε ἰ, καὶ ὁ τῶν ψυχῶν ἐπ' αὐτοὺς κατῆσχυε πόλεμος, καὶ τῶν κακῶν τούτων οὐκ ἐλογίσαντο τὴν αἰτίαν.

Τινὲς δὲ καὶ ταῦτα πάλιν ἐπὶ τῆς ἐπ' Ἀσσυρίων ἀλώσεως ἔλαβον, οἱ καὶ τὴ μὲν ἀκούειν, τὸ ψιλῶς ἀκροῦσθαι φασί. Τὸ δὲ ἐνωτίσασθαι, τὸ τῆ διανοίᾳ παραπέμψασθαι λόγον ἐμφρόνως ἀκούοντας, ὁποίους νῦν ἀκροατὰς ὁ προφήτης ζητεῖ, κατὰ Παῦλον εἰδόμενος ὅτι τυπικῶς ἐκείνοις συνέβαινε, ἐγράφη δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν, ὅπως ἂν τὸ τοῖς ἰσοῖς ἀλῶναι φυλάξωμεν. Ἐν ἐμφάσει δὲ φησιν, ὅτι παρέδωκεν Ἰακώβ, ἢ ἐξ Αἰγύπτου διέσωσεν ὑπὲρ οὗ τοσαῦτα κατ' ἐχθρῶν ἐγένετο θαύματα. Τὸν οὖν εἰλωθὲτα νικᾶν τὸς ὑποπεσεῖν ἐποίησε τοῖς ἐχθροῖς, καὶ διὰ ποῖαν αἰτίαν; ἢ δὲ τοῦ τὸς ἐρώτησις, ὁμολογίαν ἔχει σαφῆ, ὡς θεὸς ὁ δρᾶσαι, ἀνθ' ὧν αὐτὸν ἐγκατέλιπον. Πλήν θεόν αὐτοὺς μὴ ἀμαρτεῖν, οὐδὲ παθόντες ἐνουθετήθησαν. Δι' οὗτος Ἰερεμίας φησὶ· «Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν. Ἐμαστὶγώσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν. » Διὸ καὶ λέγοντος αὐτοῦ τοῖς ὑπολειφθεῖσιν ἐκ τῆς ἀλώσεως μὴ κατελθεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, αἱ τούτων γυναῖκες ἀναίσθητους ἔχουσαι τῆς ὀργῆς, ἐβόων· Οὐκ ἀπέσταίλῃ σε Κύριος. Προσέφασκον δὲ, Ἐπειδὴ διελιπομεν θύουσαι τῆ βασιλείᾳ τοῦ οὐρανοῦ, κατελίφην ἡμᾶς τὰ κακά. Ὅπως ἀναίσθητους ἔχον, κατισχύσαντος αὐτῶν τοῦ πολέμου, καὶ τῶν κήλων καταφλεγομένων αὐτούς. «Ὡς καὶ ἀλλαχού φησιν ὁ παρῶν προφήτης· «Αἱ πόλεις ὄμων πυρκαυστοί.» Ἄ δὲ φησὶ νῦν αὐτοὺς πεπονημένοι, οὐκ ἀσθενήσαντος σώζειν αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ τὰ φθάσαντα θαύματα. Ἄλλ' οὐδὲ δικαιωπραγοῦντες πεπόνθασιν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν αὐτοῖς δοθέντα νόμον παρέβησαν. Ὅ μὴ νοοῦντες, ἐμείνατε, φησὶ, τοῖς δεινοῖς συνεχόμενοι.

esse dicit; licet a Deo non eripi, servarique non potuissent. Indicat autem præcedentes calamitates, quas non justitiæ operibus, sed legis traditæ violatione perpassi sunt: ad quod quia non advertisistis, inquit, damnis et calamitatibus etiamnum opprimi non desivistis. -

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

α-ιγ'. Καὶ νῦν οὕτως λέγει Κύριος ὁ θεὸς ὁ ποιήσας σε, Ἰακώβ, καὶ ὁ πλάσας σε, Ἰσραὴλ· Μὴ φοβοῦ, ὅτι ἐλυτρωσάμην σε, ἐκδέσά σε τὸ δρομά σου. Ἐμὸς εἶ σύ. Καὶ ἐὰν διαβαίης δι' ὕδατος, μετὰ σοῦ εἶμι, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκαλίσουσίν σε. Καὶ ἐὰν διέλθῃς διὰ πυρός, οὐ μὴ κατακαυθῆς, κ. τ. λ.

Ἀνοικεῖα ταῦτα τῶν περὶ τοῦ ἐκ περιτομῆς ἀρτίως εἰρημένων λαοῦ, οὗς ἀπεκάλει τυφλοὺς, καὶ κωφοὺς, καὶ διηρησασμένους. Οὐκοῦν νῦν ὁ λόγος περὶ τοῦ κρείττους τάγματος τῶν ἐκ περιτομῆς πιστευσάντων. Εἰ γὰρ κάκεινοι, φησὶ, τοιοῦτοι γεγονότες, τοιαῦτα πεπόνθασιν, ἀλλ' ὑμεῖς οἱ τὸν ἑαυτῶν ποιητὴν καὶ πλάστην ἐπιγνόντες, ἀκούσατε, ποιήματε καὶ πλάσμα τὸ ἐν ὑμῖν τετηρηκότες ἀλώθητον, ὡς οἰκείως ἀκούειν Ἰακώβ τε καὶ Ἰσραὴλ. Ἐγὼ γὰρ ὁ ποιήσας μὲν σε κατὰ ψυχὴν τὴν κατ' εἰκόνα πεποιημένην, πλάσας δὲ σου καὶ τὸ ἐκ γῆς σῶμα ληψθὲν, ὃς καὶ αἷμα παρασχὼν ὑπὲρ σοῦ τὸ ἐμὸν, ἐλυτρωσάμην σε κτήμα ἴδιον ποιησάμενος. Ὡς ἡξιωμένος βᾶδιζε ἦν ἐκελεύθης ὁδὸν εὐαγγελιζόμενος. Κἂν ἀνθι: στῶσί τινες, θάρρει μὴ δεδιώς. «Ἰδοὺ γὰρ

¹¹ I Cor. i, 14. ¹² Jerem. v, 5.

^k γρ. παθήματα ἀπερ οὐδέν.

Nonnulli vero et hæc etiam ad eam, quam ab Assyriis passi sunt, expugnationem retulerunt; iidem *audire* simpliciter pro auscultare positum arbitrantur; *auribus autem percipere*, pro quæ audieris mente prudenter agitare quales nunc auditores propheta postulat, qui, juxta Paulum ¹¹, sciant omnia in figura illis contigisse: scripta autem esse in admonitionem nostram, ut caveant ne a similibus decipiantur. Emphatice autem *Jacob ipsum tradidisse* dixit, qui eundem ex *Ægypto* ereptum servavit, ejusque nomine tot in hostes portenta ediderit. *Quis* eum igitur, qui erat vincere solitus, hostibus subjecit; quæve hujus rei occasio? At enim satis docet interrogandi particula ista illis omnia Deo auctore ob id contigisse, quod eundem reliquerunt. Sed eos non peccasse prius oportuit, ne peccatorum ultione ad frugem revocari se et corripi non dolerent; quorum nomine sic loquitur Jeremias: «Domine, oculi tui in fidem. Flagellasti eos, et noluerunt amplecti disciplinam ¹².» Atque hinc est, quod cum iis, qui, expugnata civitate remanserant, ne in *Ægyptum* descenderent, idem suaderet; eorumdem uxores impotenti furore percitæ, a Domino missum non esse inclamabant. Ideo enim se tantis calamitatibus premi, quod regiæ cæli sacrificare desiissent, clamabant. Adeo illis sensus obstupuerant, cum *prævaleret adversus eos bellum, et qui comburebant eos in circuitu*. Quod alicubi etiam noster indicat propheta, dum urbes eorum ignem populatum esse

C significat; talia certe et ipsos etiam nunc passos potuissent. Indicat autem præcedentes calamitates, quas non justitiæ operibus, sed legis traditæ violatione perpassi sunt: ad quod quia non advertisistis, inquit, damnis et calamitatibus etiamnum opprimi non desivistis. -

CAP. XLIII.

480 VERS. 1-13. Et nunc ita dicit Dominus, qui fecit te, Jacob, et qui formavit te, Israel: Ne timeas, quoniam redemi te, vocavi te nomine tuo. Meus es tu. Et si transieris per aquam, tecum sum, et flumina non cooperient te. Et si transieris per ignem, non combureris, flamma non comburet te, etc.

481 Diversa sunt hæc ab illis, quæ de circumciso populo nuper dicebantur, cum cæcos eos, surdos et direptos nominaret. Jam igitur sermo est de præstantiori illo circumcisorum cœtu, qui fidem amplexi sunt. Si enim et illi, ait, quia tales essent, ejusmodi passi sunt, vos ipsi saltem, qui Factorem vestrum agnovistis, audite, audite, inquam, qui opus ipsum et figmentum, quod in vobis est, ita sine labe conservastis, ut peculiari nomine *Jacob et Israel* audiat. Ego enim sum *qui feci te*, animo quidem ad meum exemplar et ad imaginem expresso; corpore autem de terra *creato* et assumpto. Ego, inquam, qui et sanguinem meum tua causa effundens, *redemi te*; peculiumque existere mihi volui. His ergo per me dignus habitus, perge quo

VARIÆ LECTIONES.

juberis itinere proficiisci Evangelium deprædicans. **A** Quod si insurgant nonnulli, *confide*, nihil quidquam *veritus*. « Ecce enim ego vobiscum sum dies omnes ad consummationem usque sæculi. » Me igitur imitatus, qui sanguinem meum redemptionis tuæ *propitiationem* esse volui, fias et tu impiorum *propitiatio*, qui per te vocati, ad extremas orbis partes propagantur: quorum tibi exemplum *Ægyptii ipsi Æthiopesque*, et qui *Syenen* incolunt, vel *Saba*, ut cæteri transtulerunt, **482** esse queant. Tantum enim a me, *pro mea in te benevolentia glorificatus es*, ut cæteros omnes per te vocari voluerim. Est ad Salomonem esse profectam legimus ¹³.

Eos igitur omnes, præ te, vel pro te, inquit, mihi assumpsi. At illos male perdam, qui tibi, sive populi sive *principes* existant, prædicationis nomine adversari audebunt. *Confide* ergo. Nam et ipse *filios tuos, quos*, Deo opitulante, per orbem universum propagasti, in meam cœlestem civitatem sublimes per aerem angelicis virtutibus, tanquam pennis, subnixos *congregabo*. Meos enim, qui a vobis nati regenerationem in Ecclesia adepti sunt, *filios* esse volo; et Christianos omnes de *meo nomine* nuncupari, quia Christus ipse sum, quem vobis ista per prophetam vaticinantem auditis. At quo loco *in gloriam meam præparavi eum* habemus, alii *in gloriam meam creavi eum* interpretantur: nimirum, ut me, qui per vos est vocatus *populus glorificaret*. Ipsum enim, cum moribus esset incompositis, *efformavi*, et cum in ignorantie tenebris antea versaretur, *in lucem eduxi*. Cujusmodi *gentes* ipsæ exstiterunt, quas in suam Ecclesiam *coivisse* dicit, ex quibus et *principes* in Dei populo constituti sunt. Deinde, tanquam eorum, quæ vaticinatus est, admiratione propheta caperetur: *Quis est*, inquit, qui prædictionum istarum eventus suis oculis usurpaturus, *testisque* futurus sit? *Justificentur qui testimonium* laturo sunt; quoniam et ipse testis eorum futurus sum, *et filius, quem elegi*; de quo dicebat: « Ecce puer meus, quem elegi ¹⁴. » Quin et Salvator noster ait: « Qui confessus me fuerit coram hominibus, confitebor et illum coram Patre meo, qui in cœlis est ¹⁵. » Ad eundem dicebat rursus: « Vos eritis mihi testes in Galilæa, et in Judæa, et Hierosolymis, et ad extremos orbis usque terminos ¹⁶. » *Hæc autem*, ait, *faciam, testesque meos, et Puerum meum, quem elegi*, mittam **483** cunctis hominibus, *ut sciatis, et credatis, et intelligatis quia ego sum*, et principio carens, et solus *Deus*. Nam et Christus ipse, et apostoli scientiam de *Deo*, ejusdem *fidem*, et notitiam *annuntiarunt*. Est vero *Deus* unus, Pater ipse, nec aliam ab eo virtutem peculiariter obtinet qui *Filius* est. Ut ergo *testis* est ipse Pater et *Deus Salvator*, ita et *Filius, quem elegit*.

¹³ III Reg. x, 4 seqq. ¹⁴ Isa. xlii, 1. ¹⁵ Matth. x, 32. ¹⁶ Act. i, 8.

VARIÆ LECTIONES.

ἄ γρ. κατεσκευάσα. ἂ γρ. ὁ. ἃ Ἰσ. μαρτυρήσοντες.

ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἶμι πάσα; τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Μιμούμενος τοίνυν ἐμὲ, τὸν ἀλλαγμά σου τὸ αἶμα τὸ ἐμὸν ποιησάμενον, ἀλλαγμα γένου καὶ αὐτὸς τῶν διὰ σοῦ καλουμένων ἀσεβησάτων τε καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων οἰκούντων τῆς γῆς. Ὡν τῶν μὲν Αἰγύπτιοι, τῶν δὲ Αἰθιοπῆς τε καὶ οἱ τὴν Συήνην οἰκούντες παράδειγμα. *Σαβὰ* δὲ ἀντὶ Συήνης ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ· ὧν γὰρ ἐδουδάσθησ δι' ἀγάπην ἐμήν ὡς διὰ σοῦ πάντας κληθῆναι. *Σαβὰ* δὲ ἔθνος Αἰθιόπων οὐ ἦ βασίλισσα πρὸς Σολομῶνα παρεγένετο.

vero et *Saba* gens illa Æthiopiæ, ex qua reginam

Τούτους οὖν ὑπὲρ σοῦ, ἢ ἀντὶ σοῦ, πάντας ἐκτησά-
B μην. Ἀπολέσω δὲ τοὺς πολεμήσοντάς σε διὰ τὸ κήρυγμα, λαοὺς τε καὶ ἀρχοντας. Θάρρει τοιγαροῦν. Καὶ τὰ σὰ γὰρ τέκνα, ἃ κατὰ Θεὸν σπείρας, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐγέννησας, εἰς πόλιν μου συνάξω τὴν ἐπουράνιον, μετεώρους δι' ἀέρος ἀναλαβῶν, ὡς πτηνοῖς ὑποκουφίζομένους ἀνέμοις, ταῖς ἄγγελικαῖς δηλονότι δυνάμεσι. Τοὺς δι' ὑμῶν γὰρ τεχθέντας ἑμοῦς εἶναι παῖδας ὀρίζομαι, τῆς ἐν Ἐκκλησίᾳ τυχόντας ἀναγεννήσεως, οἱ καὶ τῷ ἐμῷ κληθῆσονται πάντες ὀνόματι Χριστιανοὶ προσαγορευόμενοι. Χριστὸς γὰρ ὁ ταῦτα διὰ τοῦ προφήτου θεσπίσας. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐν γὰρ τῇ δόξῃ μου κατέσπευσα ¹ αὐτόν· εἰς τὴν δόξαν μου ἔκτισα αὐτόν, ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Ὡς ἂν οἱ μ δι' ὑμῶν κληθεὶς δοξάζῃ με λαός. Ἐπλασα γὰρ αὐτὸν ἀπλαστον ὄντα τοῖς τρόποις, ἐφώτισά τε σκότῳ τῆς ἀγνοίας τυφλώττοντα. Τοιαῦτα δὲ τὰ ἔθνη, ἃ πρὸς τὴν ἰδίαν Ἐκκλησίαν συνῆχθαι φησιν, ἐξ ὧν καὶ ἀρχοντες ἐπὶ τὸν λαὸν κατέστησαν τοῦ Θεοῦ. Ἔτα ὁ προφήτης θαύματος ἐφ' οἷς ἐθέσπισε πληρωθεὶς, *Τίς ἄρα ἔσται*, φησὶν, ὁ μέλλων ποτὲ τούτων τῶν πραγμάτων ὀφθαλμοῖς τὰ ἐκλάσει; ὄρα, καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων ἔπεσθα *μάρτυς*; *δικαιωθήτωσαν μαρτυρήσαντες* ², ἐπειθὴ κίχῳ *μάρτυς* αὐτῶν γενήσομαι, καὶ ὁ παῖς *δὲν ἐξελεξάμην*. Περὶ οὗπερ ἔλεγεν· « Ἴδου ὁ παῖς μου ὃν ἤρέτισα. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν· « Ὡς ἂν ὁμολογήσειεν ἐμὸι ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσει καὶ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατέρος μου, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Πρὸς οὗς ἔφασκε πάλιν· « Ὑμεῖς ἐξ ἐσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, καὶ τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Ταῦτα δὲ, φησὶ, ποιήσω, καὶ τοὺς μάρτυρας μου, καὶ τὸν Παῖδά μου, *δὲν ἐξελεξάμην*, ἀποστελῶ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἵνα γνῶτε, καὶ πιστεύσητε, καὶ συνῆτε, ὅτι ἐγὼ ἠναργὺς τε καὶ μόνος Θεός. Καὶ Χριστὸς γὰρ, καὶ ἀπόστολοι τὴν τοῦ Θεοῦ γυνῶσιν ἐκήρυξαν, πιστῶν τε καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ σύνεσιν. Εἰς δὲ Θεός ὁ Πατήρ, οὐχ ἑτέρας οὐσῆς αὐτοῦ τῆς ἰδίας δυνάμεως ὅς ἐστιν ὁ Υἱός. Τοιγαροῦν ὡς *μάρτυς ὁ Πατήρ* καὶ Θεός *σώζων*, οὕτω καὶ ὁ *Παῖς, δὲν ἐξελέξατο*.

Διόπερ ἐν ἑτέροις ὁ παρῶν προφήτης φησὶ· « Καὶ ἅ
ἀποστείλει Κύριος αὐτοῖς σωτήρα, ὃς σώσει αὐτούς.
Κρίνων σώσει αὐτούς. » Ἀντὶ δὲ τοῦ ἄνελθῆναι, ἠκού-
τιστά φασιν οἱ λοιποὶ. Ἀκουσὰ γὰρ ταῦτα κατέστη-
σα προλαβῶν μόνος ὢν ἐν ὑμῖν Θεός, καὶ οὐδείς
κυρῆν μοι ξένος ταῦτα θεσπίζοντι διὰ τῶν ἐμῶν
προφητῶν, ὡς ὑμεῖς αὐτοὶ γηγόνατε μάρτυρες.
Μάρτυς δὲ κἀγὼ, καὶ ὁ Παῖς ὁ ἐμός. Συνῆν γάρ
μοι θεσπίζοντι, πρὸ τῆς σαρκὸς ἔχων τὴν ὑπαρξίν.
Ἄλλ' ἄπερ ἐξ ἀρχῆς ὤρισα, ταῦτα δυνήσεται πρα-
σαλεύειν οὐδείς. Ταῦτα λέλεκται μὲν εἰς πρόσωπον
Ἰακώβ τε καὶ Ἰσραὴλ, εἰς δὲ τὸν ἀποστολικὸν χο-
ρὸν ἀναφέρεται, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἐξ Ἰουδαίων
πιστοῦς τοῦ λόγου διήκοντες. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς
ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεός, οὐκ παιδεύων ἀπέβαλε, τούτους
προσκαλεῖται δι' ἔλεον, λήθη παραπέμπων τὰ πρό-
τερα, καὶ προτιθεὶς ἀρχὴν ἑτέρου καιροῦ, κατὰ τὴν
« Σήμερον ἐν τῆς φωνῆς μου ἀκούσθητε, » καὶ τὰ
ἐφ' ἑξῆς. Ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ σήμερον, οὕτως ἐνταῦθα
τὸ νῦν, ἀμνηστείας ἔχον ὑπόθεσιν, καὶ πραγμάτων
ἑτέρων ἀρχὴν ἐσομένων παρὰ Θεοῦ μὴ συγχωροῦντος
ἄγαν ἀθυμεῖν, ὡς ἔξοντας τῶν παρόντων μεταβολὴν,
ἀπάντων ἀνθρώπων δι' αἵματος λυτρουμένων Χρι-
στοῦ. Ἠνέδοξε γὰρ ὁ Θεός ἀνακεφαλαίωσασθαι τὰ
πάντα ἐν αὐτῷ, κατὰ τὴν Παύλου φωνήν, θεὸς ἦμῖν
καὶ τὸ καιρὸν ὄνομα Χριστοῦ τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς.
Τί δὲ τοῦνομα; Ἐμὸς εἰ σύ. Χριστοῦ γὰρ εἶναι πάν-
τες λεγόμεθα τῆς πρὶν ἕξω γεγονότες ἀλλοτριώσεως,
ἦν ἔσχομεν ἀμαρτάνοντες, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντες
Θεοῦ. Ἀλλὰ πόλιν ἡμᾶς διὰ τοῦ Πνεύματος ὡκειώ-
σατο ποιήσας ἀναλώτους παντὶ πειρασμῷ. Ποταμοὶ
γὰρ καὶ ὕδωρ καὶ φλόγες, τὰς πολυειδεῖς τῶν πει-
ρασμῶν ἐφόδους κατατημαίνουσι. Γέγραπται γάρ·
« Ὅτι πάντες οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ
Ἰησοῦ, διωκθήσονται. » Καὶ τοῖς πιστεύουσιν ἔφη
Χριστός· « Θλίψιν ἔχετε ἐν τῷ κόσμῳ. » Καὶ ἐν τῇ πα-
ραβολῇ δὲ τῆς ἐπὶ τῆς πέτρας θεμελιωμένης οἰ-
κίας· « Καὶ κατέθη, φησὶν, ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ
ποταμοὶ, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἄνεμοι, » τοὺς πειρασμοὺς
διὰ τούτων δηλῶν. Τὸ δὲ, ἐποίησά σου ἀλλαγμᾶ
Αἰγυπτου, δηλοῖ ὡς ἀντὶ τῆς ἐκβολῆς περιποιησά-
μην τὰ ἔθνη, ὧν πρῶην ἀσεβούντων, μόνος Ἰσραὴλ
κλήρος ὑπῆρχε Θεοῦ. Νῦν δὲ μετέτραπται τῶν
πραγμάτων ἡ τάξις, ὅτε τὸν λυτρωτὴν ἀπέκτειναν
Ἰουδαῖοι. Δοξάσω δὲ σε, φησὶ, μετὰ τοῦτο τιμή-
σας. Κληθήσεται γὰρ καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν ἐξοδὸν
τῶν ἔθνων, ἠνίκα ποιῶν ὑπὲρ σοῦ, πολλοὺς σοὶ
δώσω διδασκάλους καὶ ἀρχοντας ὑπὲρ τῆς σῆς λέ-
γοντας κεφαλῆς. Κεφαλὴ δὲ τῶν πιστῶν ὁ Χριστός,
ὅπερ ὑπὲρ σοῦ, καὶ τῆς σῆς ὠφελείας γενήσεται. Τῇ
δὲ τῶν Ἰουδαίων ὑπισχεταί Συναγωγῇ συνάξειν
αὐτῆς τὰ τέκνα. Σῶσαι γὰρ τὰ ἀπολωλότα πρόβατα
ἦλθεν Ἰσραὴλ. Καὶ τὰ πανταχοῦ δισκοραμμένα λόγῳ
δημιουργίας τέκνα Θεοῦ, τοὺς ἐξ ἔθνων δηλοῦντι,
οὓς πλανήσας ἀπέστρεψε Θεοῦ διασκεδάσας ὁ Σατανᾶς.
Διὸ εἰπόντο; Καὶ ἰάρα, « Συμψέροι ἵνα εἰς ἄνθρωπος
ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, » φησὶν δευαγγελιστῆς, ὡς

Itaque et alibi sic loquitur noster hic propheta :
« Et mittet ipsis salvatorem, qui salvet eos ; judi-
cans salvabit eos ¹⁷. » At pro *exprobravi*, reliqui
audire feci interpretantur. Ista enim vos ante om-
nes docui, qui *Deus unus* in vobis sim ; neque mihi
adsuit alienus, cum ista per prophetas meos vatic-
inarianer ; quemadmodum *vos mihi testes estis :
testis item et ego, Filiusque meus*. Adfuit enim
et ipse mecum, cum ista pradicerem, cum ante
carnis assumptionem existeret. Sed quæ *ab initio*
ita fore decrevi, mutare et movere nemo est qui
possit. Atque hæc quidem in *Jacobi* et *Israelis*
gratiam dicuntur, quæ tamen ad apostolicum eho-
rum, et ad eos etiam omnes, qui ex Judæis fidem
amplexi sunt, extenduntur. Volunt porro nonnulli
Deum ipsum, qui pro sua bonitate, quos a se cas-
tigatos repulit, invitare rursus, et præteritorum
oblivisci solet, temporis etiam alterius princi-
pium hic proponere : quale est illud : « Hodie si
vocem meam audieritis ¹⁸, » et quæ sequuntur. Ut
enim ibi *hodie* vocabulum, sic et hic particula
nunc oblivionis argumentum continet, et ostendit
Deo auctore rerum fore aliarum principium, qui
nos animum despondere nunquam patitur : tan-
quam Christi sanguine redemptis omnibus præsen-
tium rerum immineat commutatio. Placuit enim
Deo, teste Paulo ¹⁹, omnia in eo instaurare, qui
largitur nobis recentem etiam de Christi nomine
appellationem, quod invocatum est super nos ²⁰.
Quodnam igitur nomen est? *Meus es tu*. Christi
siquidem omnes esse dicimur, qui extra alienatio-
nem simus, quam peccantes prius habebamus,
quantumvis **484** a Deo natura essemus. Sed nos
rursus ipse sibi conciliavit ; cum quibusvis tenta-
tionibus inexpugnabiles reddidit. *Flumina* siquidem,
et *aqua*, et *ignes*, varios tentationum insultus de-
signant. Scribitur enim : « Omnes qui pie volunt
in Jesu Christo vivere persecutionem patientur ²¹. »
Christi deinde ad ipsos, qui fidem amplexi essent,
verba non desunt, quibus eos in hoc sæculo affli-
gendos esse monuit ; in ea præterea domus para-
bola, cujus jacta super petram fundamenta fue-
rant : « Et descendit, inquit, imber, et venerunt
fluvii, et flaverunt venti ²² ; » quibus nihil aliud,
quam tentationes significavit. At quod *commuta-
tionem tuam feci Ægyptum*, ait, gentes se in repu-
diatorum locum sibi adoptasse ostendit, quibus
impie degentibus antea, solus Dei sors evaserat
Israel. Nunc autem rerum est ordo immutatus, ex
quo Redemptorem Judæi morti tradere ausi sunt.
At *glorificabo te*, inquit, *honore* postea prosequens.
Vocabitur enim et ille, postquam fuerunt gentes
ingressæ, quando propter te excitatos multos *tibi
dabo doctores et principes*, qui *pro tuo capite* verba
faciant. Est vero credentium *caput* Christus ²³,
qui pro te, id est in tuam rem tuamque utilitatem
omnia facturus est. Videtur autem polliceri Ju-

¹⁷ Isa. xxxv. 4. ¹⁸ Psal. xciv. 8. ¹⁹ Ephes. i. 10. ²⁰ Jerem. i. 14. ²¹ II Tim. ii. 12. ²² Matth. vii. 27. ²³ Ephes. v. 25.

dæorum Synagogæ, ejus se *filios* esse collecturum. Venit enim ut deperditas oves Israelis salvaret ²⁵, et eas etiam, quæ ubique dispersæ, creationis ratione *filii Dei* dicebantur ²⁶, id est gentes, quas in errorem Satanæ inducens a Deo avocarat. Atque hinc est, quod, cum dixisset Caiphas, Unum hominem pro populo mori conducere, statim subiecit evangelista, eo ipso, quod summus esset pontifex, *Jesum* pro gente moriturum prophetasse. Neque solum pro gente, sed ut *filios Dei*, qui erant dispersi, *congregaret* in unum. Dicat et gentes esse Israelitarum filios, a quibus fidei disciplinam acceperunt; qui ubique terrarum dispersi antea, in unam jam Ecclesiam catholicam a Deo coacti conatus repressi sunt, quorum tyrannide **485** deinde, quod *filiorum et filiarum* meminuit, eam, quæ per Christum est, fidelium adoptionem indicat, *cujus nomine omnes nuncupamur*.

Ait autem populum se creavisse, quo modo legitur in Psalmis: « Et populus, qui creatur, laudabit Dominum ²⁷. » Quod idem plane est ac si recreari et ita ad imaginem Dei revocari dixisset, ut veteri homine deposito novus evadat. Est enim in Christo nova quædam creatio juxta illud: « Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate sensus vestri ²⁸. » Quod certe sua se jam *gloria* præstitisse significat. Est vero Patris *gloria Filius*, per quem nimirum, et in quo *gloria afficitur*, cum dixit: « Ego glorificavi te in terra ²⁹. » Per quem *populum cæcum* in lucem *eduxit*. Est enim justitiæ Sol, neque suos patitur noctis et tenebrarum filios, sed lucis, inquit Apostolus ³⁰, existere. Quod autem *congregati sunt* dixit quia nondum illud contigit, prophético more extulit, ut *congregatum* iri demonstrat. De futuris enim, tanquam præteritis, usitate Scriptura loquitur; *cujus generis est illud*: « Dorsum meum præbui in flagella ³¹. » Et illud: « Partiti sunt sibi vestimenta mea ³². » *Futuros* autem et gentibus in Ecclesia *principes* innuit, juxta illud Davidis: « Sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus ³³. » Dealbata enim est, quæ nigra fuerat. Deinde: « Ubi abundavit peccatum, ibi superabundavit et gratia ³⁴. » Hæc igitur locutus est *Deus*, tanquam qui de eorum eventu, quæ prædicat, nihil ambigat: cum dæmones futurorum prædictione, dum eos in sermonem inducens futura se prænosse prophetarum suorum testimonio demonstrat. Quis autem demonibus *testis erit*, tale aliquid eos ex sese de Christi adventu, deque suo ipsorum interitu prædixisse? Nullum enim se *vera* prædixisse *testem* citare queant, ut se qui *audierunt* sequerentur; id est, ut laudarent, et amplecterentur, tanquam futurorum præscios, **486** justeque in pretio et honore habitus.

²⁵ Matth. xv, 24. ²⁶ Joan. xi, 52. ²⁷ Psal. ci, 19. ²⁸ Rom. xii, 2. ²⁹ Joan. xvii, 4. ³⁰ Ephes. v, 8. ³¹ Psal. xxxvii, 18. ³² Psal. xxi, 19. ³³ Psal. cxxxviii, 12. ³⁴ Rom. v, 20.

VARIÆ LECTIONES.

° γρ. ἔστι τις. P γρ. γέγονε. ρ γρ. δηλοῖ τό. ρ γρ. δι' αὐτῶν.

A ἄρχιερεὺς ὧν προεφῆτευσεν, ὅτι ἤμελλεν Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους. Καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγη εἰς ἓν. Εἰποὺς δ' ἂν καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν τέκνα εἶναι τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ἐξ ὧν τῆς πίστεως παρέλαβον τὰ μαθήματα, πανταχοῦ τῶν τῆς οἰκουμένης διεσπαρμένοι κλιμάτων, καὶ πρὸς μίαν Ἐκκλησίαν συναχθέντες καθολικὴν, κωλύοντος Θεοῦ τὴν τῶν ἀγγέλων καὶ πονηρῶν πνευμάτων ἀντίστασιν, οἱ πρὶν τυραννοῦντες ἀνανεῦν εἰς Θεὸν οὐκ ἐπέτερον. Υἱοὺς δὲ καὶ θυγατέρας καλῶν, τὴν διὰ Χριστοῦ τῶν πιστῶν υἰοθεσίαν παρίστησιν, οὐ δὴ καὶ τοῦνομα πάντες ἐπιγραφόμεθα.

B Τοῦτον δὲ τὸν λαὸν ἐκτικῆναι φησὶ, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς: « Καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον. » Τοῦτ' ἔστιν ἀνακτιζόμενος, καὶ πρὸς τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἐπανελοῦθαι, καινῶς γεγονῶς, καὶ τὸν παλαιὸν ἀπεκδυσάμενος ἄνθρωπον. Εἴτις ὁ γὰρ ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, κατὰ τὸ, « Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφώσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν. » Ὁ δὴ νῦν πεποιηκῆναι τῇ ἰδίᾳ δόξῃ φησὶ· δόξα δὲ Πατέρος ὁ Υἱὸς, δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ δοξάζεται λέγονται: « Ἐγὼ ἐδόξασά σε ἐπὶ τῆς γῆς. » Δι' οὗ λαὸν τυφλὸν ἐξήγαγε πρὸς τὸ φῶς. Ἥλιος γὰρ ἦν δικαιοσύνης μὴ συγχωρήσας νυκτὸς καὶ σκότους· ὑπάρχειν υἱοῦς, ἡμέρας δὲ μᾶλλον, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Εἰπὼν δὲ *συνήχθησαν*, ἐπειδὴ μῆπω τοῦτο γέγονε P, προφητικῶς εἰρηθεῖαι δηλῶν τὸ ρ, καὶ *συναχθήσονται*. Ὡς γεγονότα γὰρ τὰ πάντως ἐσόμενα λέγειν σὺνηθε; τῇ Γραφῇ. Οὐδὲν ἔστι: « Τὸν νῦτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας. » Καὶ τὸ, « Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς. » Ἐκ τῆς δὲ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίας ἄρχοντας ἕσσεσθαι, φησὶν ἐπ' αὐτῆς. Κατὰ γὰρ Δαβὶδ· « Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς; αὐτῆς. » Γέγονε γὰρ ἡ μέλαινα λελευκανθισμένη. Καὶ, « Οὐ ἐπερίσσευσεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Ταῦτα μὲν οὐκ ἔφη Θεὸς ὧν προαγορεύει γινώσκων τὰ μέλλοντα. Θεὸς δὲ ψευδεῖς ὄντας οἱ δαιμόνες μάτην ὑμῶν τῶν οὐδὲν αὐτοὶ προγινώσκοντες. Κατηγχεῖ γὰρ διὰ τούτων τοὺς ἔθνικοὺς, οὓς εἰς τὸν λόγον παρήγαγε, μάρτυρας λέγων ἔχειν τοῦ προειδέναι τὰ μέλλοντα τοὺς ἰδίους προφήτας. Τοῖς δὲ δαίμοσι τίς μαρτυρήσειεν, ὡς δι' αὐτοῦ ἵ τι προειρηκόσι περὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τῆς αὐτῶν καθαιρέσεως; Οὐδένα γὰρ, ὡς ἀληθῆ προειπόντες, ἔχουσι μάρτυρα, ὡς ἂν αὐτοῖς ἀκολουθεῖεν ἀκούοντες αὐτῶν. Τοῦτ' ἔστι, συναίνουντές τε καὶ πειθόμενοι, ὡς ἐγνωκῶσι τὰ μέλλοντα, καὶ τιμωμένοις δικαίως.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι· ὑμεῖς δὲ, ὦ προφῆται, ἄγεσθε μοι μάρτυρες· μαρτυρήσω δὲ σὺν Ἰωὴ κάγω, φησὶν, ἑμαυτῷ. Ἐλεγεν γὰρ ὁ Σωτήρ· « Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἢ μαρτυρία μου ἀληθὴς ἐστίν, ὅτι οἶδα πόθεν εἰμι, καὶ ποῦ ὑπάγω. » Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατήρ. Ταυτὴ δὲ, φησὶ, λειλάληκα ὑμῖν, ἵνα γινώτε, καὶ πιστεύσητε, καὶ συνήτε ὅτι ἐγὼ εἰμι. » Διὰ γὰρ γνώσεως ἢ πίστεως. Διὰ δὲ τῆς πίστεως, ἢ σύνεσις. « Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνήτε, » φησὶν. « Ὡν δὲ ἀτιδέες εἰμι καὶ Σωτήρ. Καὶ προεῖπον ὅτι σώζω, καὶ διὰ Χριστοῦ πρὸς ἔργον ἤγαγον. Ὁνειδίσα δὲ, φησὶ, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτι φιλήθονοι μᾶλλον ὄντες, ἢ φιλόθεοι, τὸν ἐμὸν παρέβαινον νόμον. Ἐγὼ δὲ διὰ πολεμίων ἐφόδου τούτους ἐπαίδευον, ὅτε καὶ τὴν παρ' ἐμοῦ σωτηρίαν ἐζήτουν. Ὅπερ αὐτοῖς ὀνειδίσα διὰ τῆς Ἱερεμίου φωνῆς λέγων· « Ἐν τῷ καιρῷ τῶν κακῶν αὐτῶν ἐρῶσιν, Ἀνάστα, καὶ σώσον ἡμᾶς. » Καὶ, « Ποῦ εἰσιν οἱ θεοὶ σου, οὓς ἐποίησας σαυτῷ; εἰ ἀναστήσονται καὶ σώσουσί σε ἐν καιρῷ τῆς κακώσεώς σου; » Σώζω τοίνυν ἄλλοις ἐγὼ, ὡς δύνασθαι μηδένα τῶν ἐμῶν ἐξαπατάσαι χειρῶν τὸν σωζόμενον· ποιήσω, καὶ τίς ἀποστρέψει; αὐτοὺς ἔδωκα γὰρ τὰ ἔθνη, καὶ τίς τούτου μεταβαλεῖ πρὸς τὸ μὴ οὕτως ἔχειν; διὸ περὶ τῶν ἐαυτοῦ προβάτων ἔλεγεν ὁ Σωτήρ· « Κἀγὼ δίδωμι αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὐ μὴ ἀπώλονται εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ οὐ μὴ ἀρπάξῃ τις αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς μου. Ὁ Πατήρ, ὃς δέδωκέ μοι, πάντων μελίων ἐστὶ, καὶ οὐδεὶς δύναται ἀρπάξαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατέρος μου. » Φωνὴ γὰρ αὕτη τῆ προκειμένη συνάδουσα. Τινὲς δὲ τὸ, ἐποίησα Ἀιγύπτου σου Αἰγύπτου, εἰς ὑπόμνησιν εἰρηθεῖαι τῆς ἐξ Αἰγύπτου φασὶν ἐλευθερίας. Ὅλα γὰρ ἔθνη τιμωρησάμενος ὑμῶν ἀντικατηλαξάμην. Τοιγαροῦν ἐπάγει· Ἄφ' οὗ ἐντιμος ἐγένου ἐνώπιον ἐμοῦ, ἔδοξά σθης. Οὐ γὰρ οἰκεία δύναται τὰ ἔθνη νενίκηκας, ἐμῆ δὲ βίωμη τε καὶ συμμάχια, καὶ τὰ πρὸς χρεῖαν ἀελορηγῆσαντος, ὡς τὰ πέριξ ἔθνη θάμμάζειν καταπλητόμενα. Καὶ νῦν δὲ δρᾶσω τὰ παραπλήσια. Κἂν γὰρ ὡς ἀλουσῶν τῶν ἰφουλῶν ὑπεκλύεσθε, χρῆ σκοπεῖν ὡς εἰ γενομένη ὑμῖν εὐμενῆς, πανταχόθεν πάντες συνάγεσθε, καὶ τὸ τὴν ἀνάκλησιν κωλύσον οὐδέν. Καὶ τὴν ἀρχὴν γὰρ ἐμῆς ἔνεκα δόξης περιποιησάμενη ὑμᾶς, καὶ τὰ πρὸς ἐμὲ τυφλώτεροντας ἐλευθερίας ἤξιωσα. Οὐ γὰρ οἴκοθεν κινηθεὶς ὤκειώθης ἐμοί. Τί οὖν μετὰ τασαύτην πείραν, ὡς μήτε ἰδόντες, μήτε μὴ ἀκηκόετε τυφλώτετε;

Ἰπομιμνήσκει δὲ αὐτοῦς, ὡς καὶ πάντα τὰ ἔθνη σὺν Ἀσσυρίοις ἐπεστράτευσαν Ἱερουσαλήμ θάρβουντα τοῖς ἰδίοις θεοῖς, παρ' ὧν οὐ βοήθειαν ἔσχον, οὐ τὰς μελλούσας προέγνωσαν ἑαυτοῖς συμφοράς. Ὅγδοήκοντα πέντε γὰρ χιλιάδες τούτων πεπτώκασιν.

Sed illi quidem ista : vos autem, o prophetae, estote mihi testes. Ipse vero mihi cum Filio testis fuero. Dicebat enim Salvator : « Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum est : quia ego novi unde sum, et quo vado ³⁵. » Et rursus : « Ego testimonium perhibeo de meipso, et testatur de me, qui misit me Pater ³⁶. Hæc autem locutus sum vobis, ut sciatis, et credatis, et intelligatis, quia ego sum. » Fides enim cognitione, fide autem intelligentia comparatur. « Nisi enim credideritis, inquit, non intelligetis ³⁷. » Qui autem sum æternus, sum idem et Salvator. Et qui præmissi salvare me, id etiam per Christum reapse præstiti. *Exprobravi* autem, inquit, Israeli, eum ipsum voluptatum, quam Dei esse amantiorem; qui legem meam prætergredi non dubitavit. Sed eosdem ego invasione hostium castigavi, cum a me salutem quærerent, sicut per Jeremiam *exprobravi* his verbis : « In tempore malorum suorum dicent, Exsurge, et salva nos ³⁸. » Et : « Ubi sunt dii tui, quos frustra fecisti tibi ? num surgent et liberabunt te in tempore afflictionis tuæ ³⁹ ? » *Salvabo* igitur ego solus; nec poterit quisquam manibus meis eruere, quem salvare statuero. *Faciam, et quis avertet ? Ipse salvavi* gentes, et quis est, qui rem ita non habere dicat; aut infectam reddat ? Hinc est igitur illud, quod de suis ovibus dicebat Salvator : « Et ego dedi eis vitam sempiternam, neque peribunt in sæculum, neque eas abripiet quisquam de manu mea. Pater, qui dedit mihi, omnium est potentissimus; nec potest quisquam rapere de manu Patris mei ⁴⁰. » Consentit enim vox ista, cum iis quæ nobis a propheta proponuntur. Nonnulli autem quod *feci commutationem tuam Ægyptum* dixit, id ipsum; ut se Ægyptiaca servitute liberatos esse meminerint, appositum arbitrantur; quasi sumpta de gentibus universis ultione illos in istorum locum se substituisse dicat. Itaque adjicit : *Ex quo honorabilis factus es in conspectu meo, glorificatus* **487** *es*. Neque enim tua virtute, sed meis viribus, meoque auxilio gentes superasti, qui nulli te rebus ege-re passus sim : unde et vicinis undique regionibus magis non admirationi tantum, sed terrori etiam exististi. Atqui illis etiamnum plane similia admissurus sim. Etsi enim tanquam captis tribus decem, prope defecitis, non ignorare vos decet tamen, me, si placidus esse cœpero, omnes undique coacturum, neque revocandi institutum quidquam esse prohibendum. Nam et vos ab initio *gloriæ meæ* serviens mihi acquisivi, et quantumvis in me *cæcutientes* etiam libertate donavi. Neque enim tuopte ingenio, tuaque tantum ductus animi propensitate mihi adhæxisti. Quid igitur tanta experti, tanquam nihil audieritis, nihilque videritis, ipsi

³⁵ Joan. viii, 14. ³⁶ ibid. 18. ³⁷ Isa. vii, 9. ³⁸ Jerem. i, 27. ³⁹ ibid. 28. ⁴⁰ Joan. x, 28, 29.

iis enim a l octoginta quinque millia internecione deleti sunt. Accedat igitur jam aliquis qui isthæc ab eorum diis audiverit, quæ vidistis; quorum vos etiam me comprobante testes esse oportuit. Quod si idipsum præstare recusatis, vel ipse mihi non decrit *Filius* unigenitus, qui defectum vestrum suppleat, quo tempore nimirum præclarum illud ante Pontium Pilatum de me testimonium edidit. Quamquam si mihi testes esse vultis, non parum et ipsi vobis ad futurorum cognitionem divinitatisque meæ contemplationem profuturi estis; qui *servare me*, cum libet, vestris ipsi oculis intuiti estis; et prædicere, quando sum aliquid admissurus: quod ab eorum nemine, qui dii putantur, præstari potest. Christum referant; tanquam eum, quæ de Israele, existiment.

488-489 VERS. 14-28. Sic dicit Dominus Deus, B qui redemit vos, sanctus Israel: Propter vos mittam in Babylonem, et suscitabo fugientes omnes, et Chaldaei manibus vincientur. Ego Dominus Deus, sanctus vester, qui ostendi Israel regem vestrum. Sic dicit Dominus, qui dat in mari viam, et in aqua vehementi semitam, qui eduxit currus, et equum, et multitudinem robustam, etc.

Vos, inquit, cum magno vestro commodo corripere statuissem, *Babyloniis* tradidi. Postea vero cum in libertatem assererem, et eos etiam, a quibus injuriam passi eratis, ultus sum: *Chaldæis* ipsis, qui juxta habitant, partim quidem in fugam conversis, partim vero *vincitis*, et navibus in captivitate abductis, cum potentiorum impetum sustinere non possent. Ajunt nonnulli *Cyrum* illum, qui *Babylonem* expugnavit, *vincitos* in exsilium classe deportari jussisse; Deoque auctore ita factum esse ut sui ipse **490** regni potentiam mortalibus ostenderet. At quo loco, qui ostendi Israel regem vestrum habemus, ita Symmachus: *Ego Dominus sanctus vester, conditor Israel, rex vester*. Quamquam equidem Christum regem constitutum esse videri queat innuere, quem *Israelem*, et *Jacobum*, sicut et *Davidem* etiam, tanquam qui ab illorum semine prodierit, in Scriptura nominari videmus. Quoniam enim futuræ peculiaris cujusdam *Babylonis*, quæ est a *Cyro* oppugnata, *redemptionis* meminit; de qua etiam prophetæ cujusdam verba ista sunt: « Quomodo fecisti, sic erit retributio tua »*, ad eam jam, quæ per Christum ipsum, non gentis unius, ut antea; sed communis omnium perfectissima futura est, orationem convertit. Deum autem in utraque valere ostendit, cum *Ego Dominus Deus*, adjungit. Deinde tanquam integram orationem incipiat, dixit: Sic ait Dominus Deus Israel. Deus enim natura cum sit, quid non facile efficiat? Hæc igitur *Babylonii* me auctore passuri sunt, quæ nondum contigerunt, licet ipse non nunc primum po-

Α 'Ἦκέτω οὖν τις ταῦτα παρ' ἐκεῖνων ἀκηκώς τῶν θεῶν ἄπερ ἴδετε, περὶ ὧν ὑμᾶς ἐχρήν γενέσθαι καὶ μάρτυρας ἐπιψηφισομένου κάμου. Εἰ δὲ πρὸς τοῦτο, φησὶν, ἀναδύσεσθε, ὁ μονογενῆς μου παρέσται Ἰῆδς τῶν ἐμετέρων ἐλλειμμάτων εἰς ἀναπλήρωσιν, ὁ καὶ ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν μαρτυρήσας μαρτυρίαν. Καίτοι μαρτυροῦντες ὠφελείσθε τὰ μέγιστα πρὸς κατανόησιν τῶν μελλόντων, καὶ θεωρίαν τῆς ἐμῆς θεότητος, ὁματούμενοι ὡς καὶ σώζω θέλων, καὶ δρᾶσαι μέλλων προλέγω, τοῦτο μηδεὶς ποιοῦντος τῶν λεγομένων θεῶν. Τινὲς δὲ τὸ μάρτυς ἔσται ὁ παῖς μου, Χριστὸς φασὶν ἔργῳ πληρῶν ἃ προεῖπον ὑπερ Ἰσραὴλ, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

Non desunt qui illud, *testis erit filius meus*, ad et adversus hostes, Deus prælixit, impleturum

ιδ-κη'. Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ Λυτροῦμενος ὑμᾶς, ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐνεκεν ὑμῶν ὑποστελώ εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐπεγερῶ φεύγοντας πάντας, καὶ Καλδαῖοι ἐν πλοίοις δεθήσονται. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ἅγιος ὑμῶν, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλέα ὑμῶν. Οὕτως λέγει Κύριος, ὁ διδοὺς ἐν θαλάσῃ ὁδόν, καὶ ἐν ὕδατι ἰσχυρῶ τρίβον, κ. τ. λ.

Ἐνεκεν τῶν ὑμᾶς, φησὶ, καὶ παιδεῦσαι βυολόμενος, Βαβυλωνίους παρέδωκα. Εἶτα δείξας ἐλευθέρους, δίκη μετήλθον τοὺς ὑμῖν ἐνυδρίσαντας, ὡς τῶν παρ' αὐτοῖς Καλδαίων τοὺς μὲν φυγεῖν, τοὺς δὲ δεσμώτας διὰ τῆς παρ' αὐτοῖς ἀχθῆναι θαλάττης, ἐτέρων αὐτοῖς ἰσχυροτέρων ἐπιθεμένων. Τινὲς δὲ φασὶν ὡς Κύριος ὁ Βαβυλῶνα λαβὼν, δεσμώτας αὐτοῦς διαποντίους εἰς ὑπερορίαν ἐξέπεμψεν, ἄπερ ἔπραξα τὴν ἐμὴν ἀνθρώποις βασιλεῖαν ἐπιδεικνύμενος. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλέα ὑμῶν, ὁ Σύμμαχος. Ἐγὼ, φησὶ, Κύριος ὁ ἅγιος ὑμῶν, κτίστης Ἰσραὴλ, βασιλεὺς ὑμῶν. Εἰ μὴ ἄρα τὸν Χριστὸν αἰνίσσεται βασιλέα καθεστάνεσθαι, δι οἶδεν Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ καλεῖν ἡ Γραφή, ὡς περ οὖν καὶ Δαβὶδ, ὡς ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν καταγόμενον. Ἐπειδὴ γὰρ μερικῆς ἐμνήσθη Λυτρώσεως τῆς ἐσομένης ἐκ Βαβυλῶνος, ἠνίκα ταύτην εἶλεν ὁ Κύριος, πρὸς ἣν τις ἐρη προφήτης: « Καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται τὸ ἀναπαδομά σου » ἐπὶ τὴν διὰ Χριστοῦ τὸν λόγον τελειοτάτην ἀνήγαγε λύτρωσιν, οὐκ ἔθνους ἑνὸς, καθάπερ τὸ πρότερον, καθολικὴν δὲ πᾶσι μέλλουσαν ἐσεσθαι. Ὅτι δὲ πρὸς ἀμφω δυνατὸς ὁ Θεός, δεδιώκων φήσας: Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός. Καὶ τῆς ὅλης ἐξ ἀρχῆς ῥῆσεως ἔλεγεν, Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός Ἰσραὴλ. Θεός γὰρ ὄν φύσει, τί μὴ ποιήσει βᾶδιως; Ταῦτα μὲν οὖν ἔσται Βαβυλωνίους μὴπω γινόμενα, ὁ οὖν ἀρχαίμενος μου τὴν ἐμαυτοῦ δυναστείαν τὴν τε περὶ ὑμᾶς ἐπιδεικνύσθαι πρόνοιαν. Καὶ πάλαι γὰρ ἐξ Αἰγύπτου διὰ θαλάττης διήμυρον τοῦ Φαραὼ βίψας ἐν ταύτῃ τὴν δύναμιν, ὡς κοιμηθέντας ἐν βύθῳ μηκέτι λοιπὸν ἀναστῆναι, καὶ ὡς τε φλογὶ παρα-

* Abd. 15.

* Ἰσ. καὶ περ.

πλησίους ἐσθραμένῳ παραβάλλεσθαι λίγῳ τῷ βαδίζῳ A
ἀναπομένῳ καὶ σθεννυμένῳ τυχὸν ψιλῆ καὶ μόνη
χειρὶ. Διήγαγον δὲ τριβῶν αὐτοὺς ἐν ὕδατι πρὸς τῇ
θαλάσῳ καὶ τὸν ποταμὸν Ἰορδάνην. Ὁ καὶ θαυμά-
ζων φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Τί σοὶ ἐστὶ, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες,
καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω; » Καὶ
πάλιν· « Ὁ μεταστρέφων τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν,
ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδί. » Πῶς δὲ αὐτοὺς ἐξ-
ήγαγεν ἄρματα καὶ ἱπποῦ; Ἀἴλον γὰρ ὡς τὸν Ἰσ-
ραὴλ οἰκεία προαιρέσει Φαραὼ κατεδίωξεν, ἐπειδὴ περ
εἶρηται παρὰ Θεοῦ πρὸς αὐτόν· « Εἰς τοῦτο ἐξήγειρά
σε ὅπως ἐνδελξώμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ
ὅπως διαγγεῖλῃ τὸ ἄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » Οὕτω
δὲ καὶ τοὺς φεύγοντας τὴν περὶ τὰ γῆνα σπουδῆν,
ὅπό τε τοῦ διαβόλου διωκομένους σώζει παραδόξως
Θεὸς βάσιμον αὐτοῖς ἀποφαίνων τοῦ παρόντος βίου B
τὸν κλύδωνα, τοῖς τούτου περισπασμοῖς οὐ συγχωρῶν
κατακλύζεσθαι, οἷον καταξηραίνων τοὺς ἐπιπίπτον-
τας πειρασμοὺς, ἐν ἰσχύσειαν ἐν γῆ γεγονότες ἐρήμω
νοῦ καταστάσει σχολαία καὶ καθαρὰ τὸν ἐξ οὐρανοῦ
μὲν ἄρτον φαγεῖν, τὸ δὲ ἐκ πέτρας ὕδωρ πιεῖν· ὅπερ
ἐστὶν ἐν μεθέξει γενέσθαι Χριστοῦ, διελεῖν τε τὸν
Ἰορδάνην καὶ γῆς τῆς ἐπηγγελμένης τυχεῖν.
ejus absorbeantur, desiccatis quæ occurrit tentationibus,
et puro mentis statu panem de cælo edere, aquamque
C

et Jordane trajecto præmissa terra potiri valeant.
Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἱστορίαν παλινδρομήσωμεν. Ταῦτα
μὲν οὖν, φησὶ, πάλαι πεποίηκα. Νῦν δὲ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ
καὶ Βαβυλῶνι τῇ τῶν ἐπιόντων ὑπερβολῇ σιγηθήσε-
ται. Ἄντι δὲ τοῦ σιλλογιζέσθε, Σύμμαχος ἐννοεῖσθε,
φησὶ. Τίνα δὲ τὰ καινὰ, ἃ κατὰ τὸν καιρὸν τὸν ἴδιον
γνώσεσθε; Ἐν τῇ ἐρήμῳ ποιήσω ὁδόν. Ἢ γὰρ ἐξ
ἔθνῶν Ἐκκλησία πρότερον ἐρημος οὔσα Θεοῦ γνώ-
σεως (ταύτης γὰρ οἱ διδάσκαλοι, φάσκοντες εἶναι
σοφοί, ἐμωράνθησαν) ἔσχεν ὁδὸν τὸν Χριστὸν εἰπόν-
τα· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός· » ἢ καὶ τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγ-
γελικὸν καὶ σωτήριον. Τὴν δὲ πρὶν αὐτῶν ἐρημίαν
ἐδήλωσεν ὁ Δαβὶδ λέγων· « Οὐκ ἐστὶ ποιῶν χρηστό-
τητα, οὐκ ἐστὶν ἕως ἐνός. » Ὡσπερ δὲ ἄνω ἐκ μερικῆς
Λιτρώσεως ἐπὶ τὴν καθόλου μετέλθε, τὴν ἀνάδειξιν
εἰπὼν τοῦ βασιλέως Χριστοῦ, οὕτω καὶ νῦν ὁδοῦ
μνησθεὶς τῆς ἐν ὕδατι, ἐπὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον
μετέλθεν. Διὸ λέγει τὰ πρῶτα παραδοῦναι φησὶ τοῦ
βραχυτέρου καλυπτομένου τῷ μερίζον, ὁποῖόν ἐστι
καὶ τό· ἰ Ἐκ μέρους γινώσκωμεν. Ὅτι ἂν δὲ ἔλθῃ τὸ
τέλειον, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. » Λοιπὸν τοῖς D
πάλαι μεγάλους ἀντεξέταξαι τὰ πολλῶν τῶν μέσων νι-
κώντα. Ὡς γὰρ ἐποίησα, φησὶν, ἐπ' Ἐρυθρὰς θαλάττης
ὁδόν, οὕτως ἐν τῇ ἐρήμῳ ποιήσασαιμι, καὶ ρεῦσους
ἐν αὐτῇ ποταμοί, καθάπερ ἐπὶ Μωσέως, ἐν ἐκείνῃ
τῇ πρότερον. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ὕδατων, ἐν δὲ ταύτῃ
διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος. Οἱ γὰρ ταύτην προ-
χέοντες εὐαγγελισταὶ καὶ ἀπόστολοι, ὅσοι τε κατ'
Ἐκκλησίαν μυσταγωγοὶ ποταμοὶ χρηματίζουσι. Καὶ
κατὰ τὸν Δαβὶδ εἰρηκότα, « Ἐπὶ ἄνω ποταμοὶ φωνᾶς
αὐτῶν. » Ἐπεὶ καθὰ φησὶν αὐτὸς πάλιν, Εἰς πᾶσαν τὴν
γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν.

tentiam meam, et quam de vobis curam habeam
ostendi. Olim siquidem et ego te ex Ægypto eduxi
per mare, in quod Pharaonis exercitum ita demersi,
ut in profundo sepultus inde postea non surrexerit.
Quo factum est, ut flammæ non absimiles extincto
lino comparentur; quod ut facile incendium concipit,
ita nullo negotio fortasse nuda tantum solaque
manu restinguitur. At eduxi, inquit, non mari solum;
sed per aquæ semitam etiam, id est, per Jordanis
fluvium; quod admiratus David hunc in modum
cecinit: « Quid est tibi, mare, quod fugisti; et tu,
Jordanis, quia conversus es retrorsum ⁴¹? » Et rursum:
« Qui invertit mare in siccum; in fluvio
pertransibunt pede ⁴². » Quo modo autem eduxit
currus, et equum? Enimvero certum est Pharaonem
sua tantum voluntate Israellem persecutum esse,
cum a Deo ipse in hunc modum audiverit: « In
hoc excitavi te, ut demonstrem **491** in te poten-
tiam meam; et ut annuntietur nomen meum in
universa terra ⁴³. » Sic vero et ego etiam, qui re-
rum humanarum curas fugiunt, vel ipso insequente
diabolo, admirabiliter liberabit Deus; sic item
hujus vitæ iter, tanquam maris æstuosi, ne fluctibus
de Petra bibere; id est, Christi participes fieri,

Sed ad historiam revertamur. Hæc quidem ait,
olim a me effecta sunt. Verum, si quæ in Ægypto
et Babylone patravi, cum iis, quæ sequuntur con-
ferantur, priorum memoriam obliterabit istorum
magnitudo. At quod hic colligite habemus, consi-
derate dixit Symmachus. Sed quæ nota illa sunt,
quæ suo tempore cognituri estis? In deserto viam
faciam. Ipsa siquidem gentium Ecclesia Dei cog-
nitione antea destituta, et deserta (hujus enim doctores,
cum se sapientes esse dicerent, stulti facti
sunt ⁴⁴) Christum ipsum, qui se viam esse testa-
tur ⁴⁵, evangelicamque et salutarem prædicationem
habuit: quorum præcedentem solitudinem explica-
vit David, cum ait: « Non est qui faciat bonum,
non est usque ad unum ⁴⁶. » Cæterum non aliter
quam superius a singulari redemptione, ad commu-
nem et universam transiit, cum de Christi regis
adventu disseruit, ita et nunc, postquam viæ, quæ
in aqua est, meminisset, ad Christi mysterium
orationem transtulit. Atque hinc est quod mino-
ribus per majora occultatis, priora oblivioni tradita
esse dixit, quale est et illud: « Ex parte cognos-
cimus. Cum autem venerit quod perfectum est
quod ex parte est evacuabitur ⁴⁷. » Iis deinceps,
quæ magna quondam fuerunt, alia opponit, a qui-
bus longe ipsa superantur. Ut enim mihi, ait, in
mari Rubro viam aperui, sic et in deserto facturum
sum, et manabunt ex ea fluvii, non aliter quam in
priore illo, duce Mose, factum audistis. Sed quæ
ibi aquarum flumina fuerant, hic erunt doctrinæ
Spiritus **492** sancti. Sunt enim, a quibus ema-

⁴¹ Psal. cxiii, 5. ⁴² Psal. lxx, 6. ⁴³ Exod. ix, 16. ⁴⁴ Rom. i, 22. ⁴⁵ Joan. xiv, 6. ⁴⁶ Psal. xiii, 3. ⁴⁷ I Cor. xiii, 9.

nant, evangelistæ et apostoli, cæterique omnes in Ecclesia arcanorum interpretes, *fluviorum* nomine, quos David etiam vocem extulisse, ubi item, in omnem terram exivisse sonum eorum asserit ⁴⁰.

Ideo aves præterea quasdam dulciloquas (*Sirenus* appellat), externæ doctrinæ professores sermonis fecundia et lepore præditos, qui Deum impleri essent, indicavit. Per *struthiones* autem, sive, ut alii malunt, *struthocamelos*, eos, qui in *desertis* et solitudinibus Deum laudaturi essent; cujus rei causa fuerit, quod *datam aquam biberint*: unde cum bestiis agri deposita feritate in humaniorem et rationi magis convenientem naturam transibunt; *masque virtutes*, sive *laudes*, ut Symmachus interpretatur, narrare discent, qui etiam *genus electum* futuri sunt, quos in hunc modum alloquitur Petrus: « Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes ejus annuntiatis, qui vos e tenebris vocavit in admirabile lumen suum: qui aliquando non populus, nunc autem populus in Domino ⁴¹. » His igitur ita admirabiliter gestis, *Tu, o Jacob*, indignus mea vocatione fueris; aut secundum Symmachum, *Non me invocasti, Jacob*; in quo etiam et cæteri consentiunt interpretes. Cum enim mihi *feræ ipsæ, et sirenes, et struthiones* etiam *benedicerent*, tacuisti unus; *meque omnino non esse invocandum* censuisti. Sed *defatigatus es erga me*, inquit Symmachus; vel, ut alii, *in me laborasti*, qui tibi negotium tamen non exhibui. Tibi enim quæcumque *laborem parere* videbantur, repudiavi, qui dixi antea: « Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, ait Dominus? plenus sum ⁴², » et quæ postea. Novo deinde Testamento, nihil ejusmodi a te per Filium, quem elegi, postulavi. Imo ne tu mihi quidem obtulisti: sed alia aliorum loco faciebas. *In peccatis enim tuis ante me stetitisti*; aut, secundum alios, **493** *peccatis tuis invocasti me*. Adverte autem et in superioribus, ut *deserto ipsi*, et *feris* qui in eo sunt, bonorum spem annuntiet; populum vero circumcisum propter impietatem arguat, quem nuda tantum *Jacobi et Israelis* appellatione, non servi, aut electi, quam præstantiorum ordini attribuit, nuncupavit. Sed sua illis se *peccata* condonatum deamti.

Quidam autem illud: *Non nunc vocavi te, Jacob*, ita explicarunt. Postquam eorum, qui salutem in Christo consecuti sunt, Novique Testamenti meminit, quos ei *benedicturos* affirmavit, cum *bestias agri* nuncupavit (est autem spiritualis *sacrificii* modus ipsa laudis prædicatio), nunc se *Israelem Ægyptiaca* servitute, non ut sanguine et fumo litaret (sunt enim repudiata ista, et umbræ loco habita) liberasse persuadet. Atque inde est, quod dixit: *Non nunc*, quando sacrificas, *vocavi te*; id est, *Non te vocavi*, dum *sacrificiis* offerres, ne te

Εἶτα, διὰ τινῶν ὀρνέων ἡδουφώνων, ἃ *σειρήνας* ἐκάλεσε, παρίστησι τῶν ἐξω τινᾶς σοφοῦς ἐπέλα κεκοσμημένους πρὸς θεὸν ἐπιστρέφοντας· διὰ δὲ *στρουθῶν*, ἤγουν *στρουθοκαμήλων* κατὰ τοὺς λοιποὺς, τοὺς ἐν *ἐρημίαις* καὶ χώραις ἀοικητοὺς τὸν θεὸν εὐλογῆσοντας· ὅπερ αἴτιον τὸ τοῦ *δοθέντος ὕδατος πεπωκέται*. Δι' οὗ σὺν θηρίοις ἀγροῦ πρὸς φύσιν λογικὴν μεταβαλοῦσι καὶ ἡμερον ¹, καὶ τὰς ἐμὰς ἀρετὰς διηγεῖσθαι μαθήσονται, ἢ τὴν ὕμνον κατὰ τὸν Σύμμαχον, οἱ καὶ ἐκλεκτὲρ ὑπάρξουσι γένος. Πρὸς οὗς ὁ Πέτρος φησὶν· « Ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτὸν, βασιλείον ἱεράτευμα, ἔθνος ἄγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ἵνα τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος ἐπὶ τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς, οἱ ποτε οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς ἐν Κυρίῳ. » Ταῦτα δὲ παραβλέψας οὕτω γεγενημένων, Σὺ, ὦ *Ἰακώβ*, οὐκ ἀξίος γενήθη τῆς ἐμῆς κλήσεως. Ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Οὐ δὲ ἐμὲ ἐκάλεσας, *Ἰακώβ*. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ συμφώνως. Εὐλογοῦντων γάρ με τῶν *θηρίων καὶ σειρήνων καὶ στρουθῶν*, οὐκ εὐλόγησας αὐτοὺς, οὐδὲ με καλεῖν ὄλωσ' ἤξλωσας. Ἐκοπιώθης δὲ εἰς ἐμὲ, κατὰ Σύμμαχον· ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους, ὅτι *ἐκοπίστας ἐν ἐμοί*, καίτοι οὐδένα σοι προξενήσαντι κόπον. Ὅσα γὰρ σοι παρέχειν ἐναμίζετο κόπον, παρήτημαι πρότερον εἰπὼν· « Τί μοι πλῆθος θυσιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος; Πλήρης εἰμι, » καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς. Κἀν τῇ Καινῇ δὲ Διαθήκῃ τοιοῦτον οὐδὲν διὰ τοῦ Παιδὸς, ὃν ἐξελεξάμην, ἤτησα παρὰ σοῦ. Ἄλλ' οὕτε σὺ μοι προσήγγικας. Ἐτερά δὲ ἀν' ἑτέρων ἐπολεῖς. Ἐν γὰρ ταῖς σοῖς ἁμαρτίαις πρόσθετος μου. Ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς, ἐν ἁμαρτίαις σου ἐκάλεσάς με. Ὅρα δὲ κίν τοῖς προκειμένοις, ὡς τῇ μὲν ἐρήμῳ καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ θηρίοις ἀγαθῶν ἐλπίδας εὐαγγελίζεται, τὸν δὲ λαὸν τὸν ἐκ περιτομῆς ἐπ' ἀσεδείαις ἐλέγχει, ὃν καλεῖ *Ἰσραὴλ* ὀνόμασιν *Ἰακώβ* τε καὶ *Ἰσραὴλ*, οὔτε δούλον οὔτε ἐκλεκτὸν τοῦτον εἰπὼν, ἄπερ ἔλεγεν ἐπὶ τοῦ κρείττενος τάγματος. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον αὐτοὺς ἐπιστρέψαι παρακαλεῖ, συγχωρήσειν αὐτοῖς τὰς ἁμαρτίας ἐπαγγελῶμενος.

nihilominus eos ad conversionem adhortatur, qui

Τινὲς δὲ τὸ, Οὐ νῦν ἐκάλεσά σε, *Ἰακώβ*, οὕτως ἀπέδωκαν· Τῶν ἐν Χριστῷ σωζομένων, καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης μνησθεῖς, εὖς αὐτὸν εὐλογήσειεν ἔφη, *θηρία* καλέσας ἀγροῦ (πνευματικῆς δὲ τρόπος *θυσιᾶς* ἢ *δοξολογία*), νῦν πείθει τὸν *Ἰσραὴλ*, ὡς δὴ λελύτρωνται τῆς ἐν Αἰγύπτῳ θητείας, οὐχ ἵνα τὰ δι' αἵματος αὐτῷ προσάγειεν καὶ καπνῶν· ἀπόδητα γὰρ ταῦτα καὶ πρὸς σκιάς παρελήθηται τύπον. Διὸ φησὶν· Οὐ νῦν, ὅτε θύεις, ἐκάλεσά σε, ἤγουν σὸ προσάγοντά σε *θυσίας* ἐκάλεσα, ὡς μὴ δοκεῖν σε καθάπερ ἀντίκεισιν τινα τῆς προσεγωγῆς ἐσχηκέναι

⁴⁰ Psal. xviii, 5. ⁴¹ I Petr. ii, 9, 10. ⁴² Isa. i, 11.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. τὸ ἄνήμερον.

τὴν λύτρωσιν. Εἰδωλολατρῶν δὲ, δι' ἔμην ἀγάπην ἅμα χάριν ἔσχες τὴν σωτηρίαν. Ἄ δὲ μετὰ ταῦτα πρῶτην ἠνεγκας, οὐδὲν πρὸς ἐμέ. Μόναις γὰρ ταῖς ἐξ ἀρετῶν λογικαῖς εὐαρεστοῦμαι θυσαίς. Καὶ δὲ Ἰσραηλίου δὲ τοῦ προφήτου φησί· Ἐὰν ὀλοκαυτώματα ὑμῶν μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν συναγάγετε, καὶ φάγετε κρέα, ὅτι οὐκ ἐλάλησα πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἣ ἀνήγαγον αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Ἔτι ἀλλαγῶν· Ἔτι ἵνα τί μοι λιβανον ἐκ Σάβα φέρετε, καὶ κιννάμωμον ἐκ γῆς μακροθῆν; Ἐὰν ὀλοκαυτώματα ὑμῶν οὐκ εἰσὶ δεκτὰ, καὶ αἱ θυσαίαι ὑμῶν οὐκ ἡδυνάν μοι. Ἔτι διὰ τοῦ Ψαλμοῦ δὲ φησιν· Ὁὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους. Ἔτι Δι' ὧν ἀπίστησιν αὐτοὺς τῶν τύπων εἰς τὴν πολιτείαν τὴν εὐαγγελικὴν συνωθῶν. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνῶντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Ἐγὼ μὲν οὖν, φησὶν, ὡς ἀγαθὸς ἐτόιμος ἔχω σοι συγχωρεῖν. Σοὶ δὲ τὸ μεμνηθῆσθαι τῶν ἀμαρτιῶν ἀσφαλὲς πρὸς τὸ μὴ ταῦταις ἐτι περιπεσεῖν. Ἐξ οὗ καὶ δικαιούσθαι συμβαίνει. Ἐδικαίος γὰρ ἐκτυτὸς κατήγορος ἐν πρωτολογία. Ἔτι καὶ δείκνυσιν ὡς οὐκ εἶδε καθαίρειν ἢ κατὰ νόμον λατρεῖν. Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαίρειν ἀμαρτίας.

Καὶ πάλιν περὶ τῶν ἐκ περιτομῆς πεπιστευκότων φησὶν· Ἐιδότες δὲ ὅτι οὐ δικαιούται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως; Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεῦσαμεν ἵνα δικαιωθῶμεν ἐν αὐτῷ. Ἔτι θυσια τοίνυν ὑμᾶς; οὐ καθαίρει, ἐγὼ δὲ μόνος ὁ ἀφίεις ἀμαρτίας δωρεᾶν τε καὶ χάριτι. Ἐδικαιώμεθα γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων δικαιούσης ὧν ἐποίησαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ. Ἔτι Ἄυτη γὰρ ἀσθενὴς πρὸς τὴν δι' ἔργων σωτηρίαν ἢ φύσιν. Ἐπιμελῶς γὰρ ἐγκρατεῖ ἢ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος, καθὰ δηλοῖ καὶ Δαβὶδ λέγων· Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ. Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; Ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἰλασμός ἐστιν. Ἔτι Ἐλεῶ μὲν οὖν αὐτός. Ἔτι δὲ πεπονηθὸς ἐθέλω μεμνηθῆσθαι καὶ τὸν Σωτῆρα διὰ πινυῶς ἀνομνεῖν. Ἔτι δὲ καὶ δρώσιν οἱ ἅγιοι, ὡς δηλοῖ πάλιν ὁ μέγας Δαβὶδ, ποτὲ μὲν εἰπὼν· Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἀμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός· ποτὲ δὲ· Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἀναγγεῶ, καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας μου· κατὰ τὸ· Ἔτι Μὴ αἰσχυρῆς ὁμολογήσαι ἐπ' ἀμαρτίας. Ἔτι Ὅ δὲ μὴ ποιήσας μὲν ὁ Φαρισαῖος κατεκρίθη. Ἀράσας γε μὴν ὁ τελώνης ἀπῆλθε δικαιωθείς. Τοῦτο δὲ εἰπὼν ὁ Θεὸς ποιῆσαι, Πλὴν Ἰσθι, φησὶν, ὡς ἐκ πατέρων ἔφυς ἀμαρτωλὸς, καὶ ὅσοι κατὰ καιροῦς ὑμῶν ἤρξαν, ἠρόμησαν εἰς ἐμέ. Ἄντι δὲ τοῦ ἀρχοντες, ἐρμηνεῖς Ἀκύλας ἔφη καὶ Σύμμαχος. Τρία δὲ τίθησι τάγματα πατέρας, καὶ ἐρμηνεῖς, καὶ ἀρχοντας. Ἄν οἱ μὲν ἤρχον, οἱ δὲ τῶν Γραφῶν ἦσαν ἐξηγηταί, οἱ δὲ τῶν χρόνων προεβηκότες ἐτύγχανον. Ἄν οὖς ἀπολωλέναι λέγει

redemptionem, veluti quoddam oblationis præmium consecutum esse putares. Sed cum idola coleres, mea unius in te benevolentia gratiam et salutem adeptus es. Quæ autem deinceps obtulisti, nihil illa ad me, qui solis virtutum rationabilibus sacrificiis oblector. Quin et Jeremiæ verbis in hunc modum loquitur : « Holocausta vestra addite victimis vestris, et comedite carnes ; quia non sum locutus patribus vestris de holocaustis et sacrificiis, in die qua eduxi eos de Ægypto ⁵¹. » Et ubi : « Uiquid mihi thus de Saba, et cinnamomum de terra longinqua ? holocausta vestra non sunt accepta, et victimæ vestræ non placuerunt mihi ⁵². » Et in Psalmo etiam : « Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos ⁵³ ; quibus eos a figuris arcere, et ad evangelicam vitæ rationem compellere conatur : Spiritus enim Deus est, et qui eum adorant, in spiritu et veritate decet adorare. Ego igitur, inquit, pro mea bonitate, ad indulgendum et condonandum paratus sum. Sed tibi peccatorum meminisse vel eo profuerit, ne in eadem relabaris, **494** a quibus excitari te justificarique contigit. Justus enim, ait, prior est accusator sui ⁵⁴. Cultu præterea legali neminem mundari potuisse ostendit, cum taurorum et hircorum sanguine elui peccata nequeant ⁵⁵.

Deinde, et de his etiam, qui ex circumcissione crediderant, ait : « Scientes autem, quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi : et nos in Jesum Christum credidimus, ut justificemur in ipso ⁵⁶. » Non vos igitur sacrificium laverit, sed ego solus, qui possum gratia et liberalitate peccata remittere. « Justificam enim non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum multam ejus misericordiam ⁵⁷. » Ipsa namque ad salutem operibus consequendam imbecillis est et infirma natura ; cum in res malas ab ineunte ætate hominis semper incumbat cogitatio ⁵⁸ ; sicut inquit David, his verbis : « Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit ? Quia apud te propitiatio est ⁵⁹. » Misereor ergo ipse quidem, inquit ; sed eos, de quibus bene meritus sum, meminisse, perpetuoque Salvatorem celebrare postulo. Atque id ipsum est, quod sancti præstare non desinunt, teste magno Davide, ubi ait : « Quoniam ego iniquitatem meam agnosco, et peccatum meum contra me est semper ⁶⁰. » Et : « Quoniam iniquitatem meam annuntiabo, et meditabor in peccatis meis ⁶¹ ; » juxta illud : « Non erubescas confiteri peccata ⁶². » Quod cum minime fecisset Pharisæus, condemnatus est : contra autem, justificatus publicanus ⁶³. Id ergo cum præstari oportere monuisset Deus, et hujus etiam inquit, memineris esse te a patribus tuis peccatorem editum, eosque omnes, qui tibi singulis temporibus præfuerunt, in me semper iniquos esse præstitisse. Neque vero omittendum est, Aquilam

⁵¹ Jerem. vii. 21, 22. ⁵² Jerem. vi. 20. ⁵³ Psal. lxi. 9. ⁵⁴ Prov. xviii. 17. ⁵⁵ Hebr. x. 4. ⁵⁶ Gal. i. 16. ⁵⁷ Tit. iii. 5. ⁵⁸ Gen. xii. 21. ⁵⁹ Psal. cxix. 3, 4. ⁶⁰ Psal. l. 5. ⁶¹ Psal. xxxvii. 19. ⁶² Eccli. iv. 31. ⁶³ Luc. xviii. 10-14.

ei Symmachum, quo loco principes habemus, interpretes transtulisse; esseque hic triplicem ordinis rationem, *patrum, interpretum, et principum*: quorum alii quidem imperandi, alii autem Scripturas interpretandi munere fungerentur; alii etiam ætate tantum cæteros anteirent; quorum scelere *peritisse Israel, in opprobriumque* 495, *vel blasphemiam*, ut aliis placet, incidisse dicit. Una deinde tria hæc accipias significatione, si quos erudire subditos, et instituire deceret, quia ipsi deliquerunt, venia indignos existimes.

At quod *inique in me egerunt* addit, maximam habet emphasim: quasi non in hominem, aut naturam quamdam genitam peccasse significet. Qui enim idola colit, naturam divinam, quantum in se est, rejicit, dum eandem privat sua sublimitate et gloria: quo nomine cum Israellem accusaret dicebat: « Sacerdotes non dixerunt, Ubi est Dominus? et qui legi adhærebant non me didicerunt, et prophetae impie agebant in me ». Et rursus: « Ut quid loquimini ad me? omnes vos inique, omnes item impie egistis in me, dicit Dominus omnipotens ». Atque inde est, quod *sancta contaminasse* hic adjungit. Neque enim Hierosolymis tantum, sed in augusto Dei templo dæmonibus statuas posuerunt. Dicit autem de Judæorum Synagoga Dominus: « Quam dilecta in domo mea fecit abominationem ». Erat vero omne ejusmodi, quo Deus effingitur. *Contaminari* etiam aliter *sacra* dicuntur, cum ea, in quibus Dei honos agitur, indecenter peraguntur.

CAP. XLIV.

VERS. 1-5. *Nunc autem audi, Jacob puer meus, et Israel, quem elegi. Sic dicit Dominus Deus, qui fecit te, et formavit te de ventre: Adhuc habebis auxilium. Noli metuere, puer meus Jacob, et dilecte Israel, quem elegi, etc.*

His igitur in *Israellem* rejectumque *Jacobum* usurpatis, non hunc *electum*, non *filium* rursus appellavit, quibus iterum nominibus eos, de quibus infert, id est nunquam satis laudatum apostolorum chorum, nuncupat. Atque hinc est quod ait: *Dominus Deus, qui fecit te*. Deinde, ut eos ad confidentiam provocet, adjicit: *Ego dabo aquam in sitiis qui ambulant in inaquoso*. Postea qua ratione illud facturum sit addit, cum ait: *Ponam spiritum meum super semen tuum et benedictiones meas super filios tuos*; ut rationalem et secundam, vitalemque aquam eam, quæ a divino *Spiritu* manat indicaret, per quam eosdem, qui regenerati sunt, *semen* apostolorum, et *filios* cum Paulo nominat, ubi ait: « In Christo enim per Evangelium vos ego genui ». Itemque: « Filios, quos iterum 496 parturio ». Vocat autem *benedictiones*, multiplicem *Spiritus* largitionem et gratiam: « Alii enim datus est sermo sapientiæ », et quæ sequuntur. Itemque: « Unusquisque vestrum proprium habet donum a Deo ». Quas porro *benedictiones* intelligat, ostendit cum *exorientur tanquam fenum in medio*

Α τὸν Ἰσραὴλ καὶ ἐμπροσθεῖν εἰς ὀνειδισμόν, ἢ εἰς βλασφημίαν, ὡς οἱ λοιποὶ. Καὶ καθ' ἑνὸς δὲ λέγει: ἂν σηματονομήναι τὰ τρία, τοὺς ὀνειδίζοντας λέγων τοὺς ὑπὸ χεῖρα παιδαγωγῶν, οἱ καὶ πλημμελοῦντες ἀσύγνωστοί.

Τὸ, *Εἰς ἐμὲ δὲ ἠνόμησαν*, πλείστην ἔχει τὴν ἔμφρασιν. Οὐ γὰρ εἰς ἀνθρώπων ἢ φύσιν τινὰ γεννητὴν. Ὁ γὰρ εἰδωλολατρῶν, τόγε ἤκον εἰς αὐτὸν, τὴν θείαν ἀπίσταν φύσιν, ἀποστρεφῶν τῆς προστηκούσης ὑπεροχῆς τε καὶ δόξης, ἐφ' ᾧ τὸν Ἰσραὴλ αἰτιώμενος ἔλεγεν· « Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπαν, Ποῦ ἐστι Κύριος, καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου οὐκ ἠπίσταντό με, καὶ οἱ προφηταὶ ἠσέβουν εἰς ἐμέ. » Καὶ πάλιν· « Ἴνα τί λαλεῖτε πρὸς με; πάντες ὑμεῖς ἠνομήσατε καὶ πάντες ὑμεῖς ἠσεβήσατε εἰς ἐμέ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Διό φησιν, *Ἐμίαναν τὰ ἄγία μου*. Οὐκ ἐν μόνη γὰρ Ἰερουσαλήμ, καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ θείων τῶν δαιμονίων ἀνέθηκον στήλας. Λέγει γὰρ περὶ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς ὁ Θεός· « Τί ἡ ἡγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησεν βδέλυμα; » τοσούτων δὲ πᾶν, δι' οὐδέ τούτου Θεός. *Μιᾶσται δὲ καὶ ἄλλως τὰ ἄγία*, τῶν εἰς Θεοῦ τιμὴν μὴ γιγνομένων ὡς δεῖ.

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

C a-ε'. *Nūn δὲ ἀκουσον, Ἰακώβ ὁ παῖς μου, καὶ Ἰσραὴλ, ὃν ἐξελεξάμην. Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ κτίσας σε, καὶ ὁ πλάσας σε ἐκ κοιλίας· Ἔτι βοηθήσει. Μὴ φοβῶ, παῖς μου Ἰακώβ, καὶ ὁ ἠγαπημένος Ἰσραὴλ, ὃν ἐξελεξάμην, κ. τ. λ.*

Ταῦτα πρὸς Ἰσραὴλ εἰπὼν καὶ τὸν Ἰακώβ τὸν διαβεβλημένον, οὐκ ἐκλεκτὸν τοῦτον, οὐ καὶ παῖδα πάλιν ἐκάλεσεν, δι' ὧν πάλιν ὀνομάτων τοὺς περὶ ὧν ἐπιφέρει, καλεῖ τὸν ἐπαινετὸν τῶν ἀποστόλων ὑποσημαίνων χορὸν. Διό φησι, *Κύριος ὁ Θεός ὁ ποιήσας σε*. Καὶ παραθαβρύνας αὐτοὺς πάλιν ἐπήνεγκεν, ὅτι Ἐγὼ δώσω ὕδωρ ἐν δίψει τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνδρῶ. Καὶ πῶς διετάφησε λέγων· Ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου, τὸ λογικὸν τε καὶ γόνιμον ζωτικὸν τε δηλῶν ὕδωρ, τὸ διὰ τοῦ θεοῦ χορηγούμενον Πνεῦματος. Δι' οὐ τοὺς ἀναγεννηθέντας σπέρμα τῶν ἀποστόλων καὶ τέκνα καλεῖ, Παύλου λέγοντος· Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Καὶ πάλιν· Τέκνα οὐς πάλιν ὠδίνω. *Εὐλογίας* δὲ καλεῖ τὸ πολυειδές τῶν τοῦ Πνεύματος δωρεῶν· Ἐ μὲν γὰρ δίδεται λόγος σοφίας· καὶ τὰ ἕξῃς. Καὶ πάλιν· Ἐκαστος ὑμῶν ἴδιον ἔχει χάρισμα ἐκ Θεοῦ. Τίνες δὲ αἱ εὐλογίαι, δηλοῖ, ὅτι ἀνατελοῦσιν ὡσεὶ χόρτος ἀπὸ μέσον ὕδατος, καὶ ὡς ἰτέα ἐπὶ παραβρύσει ὕδωρ. Τὸ ζωτικὸν αὐτοῦ παριστῶν ἰτέων εἶπεν, διὰ

66 Jerem. ii, 8. 67 ibid. 29. 68 Jerem. xi, 15.

69 I Cor. iv, 15. 70 Galat. iv, 19. 71 I Cor.

τὸ νεαρὸν τε καὶ ἀειθαλὲς τοῦ φυτοῦ. Πηγαῖς γὰρ *A aquarum, et sicut salix juxta præterfluentes aquas* αἰεὶ καὶ ποταμοῖς παραπέφυκεν. *intulit; ut per salicem, vitalem facultatem, qua genus hoc plantæ recreatur semper et viret, indicaret. Fontibus enim perpetuo et fluviorum ripis aInascitur.*

Τινὲς δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς καὶ τὰ *vñv* εἰρησθαί φασι. Τὴν γὰρ αἰτίαν τῆς ἀπωλείας εἰπὼν, πάλιν αὐτοῖς τὸ μνησικακεῖν ἐπαγγέλλεται. "Ἐτερον αὐτοῖς ἀντὶ τοῦ προλαβόντος ὀρίζων καιρὸν τὸ *vñv* λέγων, ὡς καὶ τὸ · « Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε. » Προτρέπει γὰρ αὐτὸν ἐπιλαθέσθαι μὲν τῶν πάλαι. "Ὅτι δὲ αὐτοῦ παῖς ὠνομάσθη ^α. σκοπεῖν καὶ ὡς ἐκ πάντων ἐξελίσσεται τῶν ἐθνῶν, κατὰ τὸ · « Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος; ἔθνη, » καὶ τὰ ἐφ' ἐξῆς. Εἰ δὲ νοοῖτο περὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν, τοσαύτη τις ἔσται τότε, φησὶ, προκοπὴ καὶ θεοσεβείας κατόρθωσις τῶν οἰκούντων πάλαι τὴν ἐρημὸν τε καὶ ἀνυδροῦν, ^β ὡς ἀμιλλᾶσθαι πρὸς ἀλλήλους ὡς ἐν δρόμῳ τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν ἀρπάξουσιν ἐπείγουμένους, καὶ τὸν μὲν τοῦ Θεοῦ, λέγειν, εἰμὶ, τὸν δὲ τοῦνομα τοῦ Ἰακώβ ἐπιγράφεσθαι, καίτοι μὴ ὄντα ἐκ τοῦ Ἰακώβ, ἐκ δὲ τῆς ἐρήμου τῆς πρότερον. Ἀντὶ δὲ τοῦ βοησεται, κληθήσεται Σύμμαχος ἐφησεν ^γ τοῦτο, φασίν, ἐν τοῖς τῶν διωγμῶν καιροῖς ἔθεσάμεθα, πολλοὺς τῶν ἐθνικῶν τὰς τῶν ἀγίων ἀνδρῶν προσηγορίας ἑαυτοῖς ὑφαρπάζοντας. Ἐκάλει γὰρ ἑαυτὸν ὁ μὲν Ἰακώβ, ὁ δὲ Ἰσραήλ, ἕτεροι δὲ Ἰσραηλίαν τε καὶ Ἰσραήλ, καὶ Δανιήλ. Μεθ' ὧν ὀνομάτων ἐπὶ τὰ μαρτύρια προθύμως ἑαυτοὺς ἐπεδίδοσαν. Τὸ δὲ τῇ χειρὶ, διὰ τὸ στίξιν ἰσως πολλοὺς ἐπὶ καρπῶν, ἢ βραχιόνων ἢ τοῦ σταυροῦ τὸ σημεῖον, ἢ τὴν Χριστοῦ προσηγορίαν. Ἦγουν ἐπὶ ^δ τῷ ὀνόματι, φησὶν, ἐπειδὴ ὄνομα τοῖς ἐξ Ἰακώβ σχοίνισμα καὶ κλῆρος Θεοῦ. Οὐκ ἐφ' ἃ, φασὶ, τοὺς ἀσεβήσαντας χωρεῖν εἰς ἀπόγνωσιν, ὡς μὴ δοκεῖν ἐλόβριζον ἀπολεῖσθαι τὸν Ἰσραήλ, ἀποστραφέντος εἰς ἅπαν αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ. Καταλέαν εἰ ^ε δὲ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν.

projectionem devenire, ne velle videatur Israellem Deus aversetur: sed iis, qui in eum crediderunt,

Ἐαυτὸν δὲ λέγων Κύριον, καὶ Θεόν, ποιητὴν τε καὶ πλάστην, ἐμφανίζειν ἔοικεν ὅτι καὶ πεπλάνηται, τὸ τῆς θεόσητος ὄνομα Ἰσραήλ περιθεῖς ἑτέροις τοῖς οὐκ οὐσί Θεοῖς, καὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας ὑπέμνησεν, ἀχαριστίας γραφόμενος, εἰς γονέας τιμῶν τοὺς εἰς τὴν γένεσιν ὑπουργήσαντας, αὐτὸν ἀπεστράφη τὸν ποιητὴν, ὃ καὶ δι' ἐνδὸς ἐφη τῶν προφητῶν · « Υἱὸς δοξάζει: πατέρα, καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ. » Καὶ · « Εἰ Πατὴρ εἰμι ἐγώ, ποῦ ἐστιν ἡ δόξα μου; » Καὶ · « Εἰ Κύριός εἰμι ἐγώ, ποῦ ἐστιν ὁ φόβος μου; λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Κύριος μὲν γὰρ ἐστιν, ὡς ὑπὸ χεῖρα τὴν κτίσιν κρατῶν, Πατὴρ δὲ, ὡς ποιητής. Τὸ δὲ ἔτι βοηθήση, παρίστησιν ὡς ἡμερος ἐγὼ καὶ πρὸς τοσοῦτον ἡμαρτηχότα. Ἀνωθεν δὲ τινες περὶ τῆς ὅλης ῥήσεως ἔφασαν, ὡς ἐνάγων αὐτοὺς εἰς ἐνδειξιν τῆς

Non desunt, qui et ista etiam ad eosdem dici existiment. Postquam enim interitus causam attulisset, eisdem rursus injuriarum minime se recordaturum pollicetur, et in præteriti locum, tempus aliud desinit, cum *nunc* assumit; ejusmodi est illud: « Hodie si vocem ejus audieritis ¹¹. » Ipsum enim, ut eorum quæ præterierunt obliviscatur, adhortatur. Est vero qualiter *ejus puer* nominari, ex omnibusque gentibus *eligi* dicatur, advertendum. Tale et illud est: « Quando dividebat Altissimus gentes ¹², » et quæ sequuntur. Quod si de gentibus intelligitur, tum magnus adeo erit, inquit, progressus, tantusque in pietate profectus eorum, qui *desertas* olim et *inaquos* solitudines habitabant, ut inter se, tanquam cursu, de adipiscenda Dei gratia magna contentione decertent; et hic quidem, *Dei sum*, dicat: ille autem sibi *Jacobi nomen* ascribat, quantumvis ex *Jacobo* non sit, sed ex *deserto* ante prodierit. Verum pro *clamabit*, *vocabitur* habet Symmachus. Atque idipsum, aiunt, sæviante persecutionis tempore, contigit, quo ethnicos multos sanctorum hominum appellationes sibi arripere vidimus. Se enim *Jacobum* alius, alius in *Israelem*, alii etiam *Jeremiam*, et *Isaiam*, et *Danielem* nuncupabant: quibus assumptis appellationibus alacri et forti animo ad martyria accedebant. Quod autem *manu* dixit, ideo forsitan adjecit, quod Christi nomen permulti, vel crucis signum in palmis, aut brachiis inuri sibi curarent. Vel certe in *nomine* ideo dixit, **497** quod iis qui de *Jacobo* prodierunt, *funiculum* et *hæreditas Dei nomen* exstiterit ¹³. Neque vero eos patitur, inquit, qui impie egerunt, ad spei usque totum stirpitus interire; tanquam eosdem plane salutis viam expeditiorem et leniorem facit.

Quod autem *Dominum se* et *Deum, factoremque*, et *plasmatorem* nominat; aberrasse et ipsum Israellem, qui *Dei nomen* aliis, qui dii non sunt, attribuerit, videtur indicare, et posita ante oculos prima hujus fabricatione, ingratitude arguere, quod procreationis ministros parentes colens, *Factorem* ipsum aversatus sit, quod per quemdam propheta in hunc modum ait: « Filius glorificat Patrem, et servus dominum suum ¹⁴. » Et: « Si pater ego sum, ubi est gloria mea ¹⁵? » Et: « Si Dominus sum ego, ubi mihi debitus timor, ait Dominus omnipotens ¹⁶? Dominus enim unus est; tanquam qui cuncta creata *manu* complectatur; Pater autem, tanquam qui eadem *fecerit*. Quod vero adhuc *auxilium habiturum* dixit, in eum se facilem et mansuetum, qui adeo peccavit, ostendit. Nonnulli porro

¹¹ Psal. xciv, 8. ¹² Deut. xxxii, 8. ¹³ ibid. 9. ¹⁴ Malach. i, 6. ¹⁵ ibid. ¹⁶ ibid.

VARIE LECTIONES.

α Ἰσ. ἔστι ἢ προσήκει ἢ τοιοῦτόν τι. β γρ. ἐφη. καί. γ γρ. καταλείπει. δ γρ. ὡς ἢ ὅτι.

supra positam verborum seriem a principio repetentis, volunt eos a Deo in suæ magnificentiæ demonstrationem induci ut renovata veterum miraculorum memoria, posse a se decem tribus, nisi ipsæ obstiterint, in patriam reduci non dubitent. Quod si, quid meminisse opus sit, postulatis: elapso rursum tempori fidem detrahentibus, ista, inquit, præmittantur, et quæ recentia sunt, considerate. Deinde, ut ea, quæ ad Novum Testamentum attinent, attingit, non se nunc primum ejus curam suscepisse respondet, qui ne mercedem quidem ab initio acceperit, sed contra ut impie degenti peccatorum veniam, prærogato ad operandam justitiam tempore, largitum esse. Mare enim, et columna ignis, et nebula, baptismatis vicem, Apostolo teste ⁷⁶, suppleverunt, qui in nube et mari baptizatos dicat. Idem vero, ait, et nunc ipse sum, qui volentibus vobis peccata dimitto, si ipsi eorum accusatores in remissionem, non in condemnationem esse volueritis. Sin minus, ipsa ego vobis iudicii tempore in memoriam revocabo, et majorum scelera; eadem superare evincam. Etsi enim impietatis crimine et illi quoque non caruerint, idolum tamen in templum meum, quod ipsi facere ausi estis, nunquam induxerunt. Deinde, ut ad resipiscentiam adducat, graviter eosdem perstringens, *Jacobum et Israel* de patrum nomine appellat; *factoremque se esse ostendit*, et omnia permeare, ipsam denique, quæ in utero absolvitur, *plasmationem moderari*. Spiritum deinde ejus fidei, quæ in Unigenitum habetur (id est *benedictionem*, quæ ab eodem suppeditatur) mercedis loco daturum se demonstrat. Est enim iis usitatum et proprium, qui Deo benedicunt, ut ipsi quoque *benedictione* repleantur. Si enim qui Abrahamo benedicit, *benedictionem* et ipse consequitur, quanto magis qui Deo, et Domino? Istis igitur bonis abundaturi sunt; ut virentibus semper arboribus ea etiam, quæ ad illos spectant, appareant.

499 Vers. 6-23. Sic ait Deus, rex Israel, qui liberavit ipsum, Deus exercituum: Ego primus, et ego post hæc. Præter me non est Deus. Quis sicut ego? Stet, vocet, et annuntiet, et paret mihi, ex quo feci hominem in æternum, etc.

500 Aliud est sermonis initium ad Judæos, qui idolorum cultum amplexi sunt. Sed cujusnam sit Israelis rex non ignorare patitur, cum qui liberavit eum Deus exercituum, adjicit. Est enim liberatorum rex, non eorum qui impietatis arguuntur: quos tamen aberrantes etiam ad unum Deum reducit, quo neque prior neque posterior ullus inveniri queat. Quod si de universo etiam Israele verba ista, qui liberavit eum, intelligantur, eos, ut Ægyptiacæ servitutis **501** meminerint, a qua erepti sunt, adhortatur, tantorumque miraculorum auctorem præter Deum, qui natura talis principio et fine caret, nullum esse alium ostendit. Verum, si alium existere arbitraris, dicat jam, quale suum opus in hoc universi theatro ostendere queat. Unus

ἴδια; μεγαλοπρεπείας, ὡς οἷός τε ἔσται καὶ τὰς δέκα φυλάς ἐπαναγαγεῖν ἐὰν βουληθῶσι, τῶν πάλαι θαυμάτων ὑπέμνησε ν. Εἰ δὲ λέγετε· Τί δεῖ μνησθῆναι; πάλιν ἐκείνων ἀπιστουμένων τῷ χρόνῳ, παρεῖσθω ταῦτα, φησί, καὶ τὰ νέα σκοπήσατε. Εἰπὼν δὲ τὰ περὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, φησὶν, ὡς Οὐ νῦν ἀρχὴν τῆς περὶ σὲ κηδεμονίας παποιήμαι, ἀλλ' οὐ δὲ μισθὸν λαθὼν ἐξ ἀρχῆς, τούναντιόν δὲ καὶ ἀσθενῶντι τῶν ἁμαρτημάτων ἀρεσὶν δέδωκα, καιρὸν ὑμῖν δοῦς δικαιοσύνην ἐργάζεσθαι. Καὶ ἡ θάλασσα γάρ, καὶ ὁ στύλος τοῦ πυρὸς, καὶ ἡ νεφέλη, βαπτισματος χῶραν ἐπέειχεν ὑμῖν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος; γὰρ βεβαπτίσθαι φησὶν αὐτοὺς ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ τῇ θαλάσσῃ. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ νῦν εἰμι βουλομένων ὑμῶν ἀφίεσις ἁμαρτίας, ἐὰν αὐτῶν κατήγοροι γένησθε ἐπὶ ἀφέσει, οὐ κατακρίσει. Εἰ δὲ μή, ἐν καιρῷ τῆς κρίσεως τούτων ὑμᾶς ὑπομνήσω τοὺς αὐτῶν πατέρας τὰς ἁμαρτίας νικῆσαντας. Ἡσέθουν μὲν γὰρ κἀκεῖνοι, ἀλλ' οὐκ εἶδον καθ' ὑμᾶς ἐπεισηνεγχαν τῷ ἡμετέρῳ ναφ. Καὶ πάλιν ἐπιστρέφων αὐτοὺς, δυσωπητικῶς Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ ἐκ τῶν πατέρων καλεῖ, καὶ ποιητὴν καὶ διὰ πάντων διήκοντα δεῖκνυς αὐτὸν, καὶ τῆς ἐν τῇ γαστρὶ μέμνηται πλάσεως. Εἶτα μισθὸν τῆς εἰς τὸν Μονογενῆ πίστεως τὸ Πνεῦμα δώσειν ἐπαγγελάμενος τὴν ἐξ αὐτοῦ χορηγομένην εὐλογίαν δηλοῖ. Ἴδιον γὰρ τῶν εὐλογούντων Θεὸν, τὸ καὶ αὐτοὺς εὐλογία πληροῦσθαι. Εἰ γὰρ ὁ τὸν Ἀβραὰμ εὐλογῶν εὐλογίας κληρονόμος ἔσται, πῶς γε τούτου τὸν Θεὸν καὶ Δεσπότην; Ἐν τούτοις δὲ γενήσονται τοῖς ἀγαθοῖς, ὡς τοῖς ἀειθαλέσιν εὐκείναι φυτοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις.

Deo benedicunt, ut ipsi quoque *benedictione* repleantur. Si enim qui Abrahamo benedicit, *benedictionem* et ipse consequitur, quanto magis qui Deo, et Domino? Istis igitur bonis abundaturi sunt; ut virentibus semper arboribus ea etiam, quæ ad illos spectant, appareant.

ς·χγ'. Οὕτως λέγει ὁ Θεός, ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ, ὁ ρυσάμενος αὐτὸν Θεός Σαβαώθ· Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Πλήρ' ἐμοῦ οὐκ ἔστι ὁ Θεός. Τίς ὡσπερ ἐγώ; Στήτω, καὶ καλεσάτω, καὶ ἀναγγελάτω, καὶ ἐτοιμασάτω μοι, ἀφ' οὗ ἐποίησα ἄνθρωπον εἰς τὸν αἰῶνα, κ τ. λ.

Ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρους τῶν Ἰουδαίων ὁ λόγος. Ποῖον δὲ Ἰσραὴλ ἔστι βασιλεὺς, ἐπήνεγκε λέγων, ὁ ρυσάμενος αὐτὸν Θεός Σαβαώθ. Τῶν γὰρ ρυσθέντων ἔστι βασιλεὺς, οὐ τῶν κατηγορουμένων ἐπ' ἀσεβείᾳ. Οὐς δὴ καὶ πλανηθέντας ἐπιστρέψει πρὸς τὸν ἕνα Θεόν. Πρὸ οὗ καὶ μεθ' οὗ οὐκ ἔστιν ἄλλον εὔρεῖν. Εἰ δὲ καὶ περὶ παντὸς νοοῖτο τοῦ Ἰσραὴλ τὸ ὁ ρυσάμενος αὐτὸν, τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν τῆς ἐξ Αἰγύπτου μνησθῆναι παρακαλεῖ, καὶ τῶν τοσοῦτων θαυμάτων, παρὰ τὸν φύσει Θεὸν ἀναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον ἕτερον οὐδένα δεῖκνυς· εἰ δὲ νομίζεις ἄλλον εἶναι, λεγέτω ποῖον ἔργον αὐτοῦ δεῖκνυσιν ἐν τῷ παντί. Ἐνδὸς γὰρ οὖτος τοῦ κόσμου, καὶ συμφυοῦς, καὶ αὐτῷ συνημμένου, εἴς ἂν εἴη καὶ ὁ τούτου δημιουργ-

⁷⁶ 1 Cor. x, 2.

γός, ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων νοού-
μενος. Θεοῦ δὲ ὄντος ἑτέρου, καὶ κόσμος ἕτερος
νοηθήσεται· ὅπερ ἐκ πλειόνων ὡς ἀποπον ἐξεληλεγ-
χται. Τὸ δὲ στήτω, τοῦτ' ἐστὶ πρῶτον ὑπαρξίν
δεικνύτω τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ὡς ἐν οὐσίας ἐστὶν ὑπο-
στάσει, καὶ ὡς ἐφ' ἑαυτοῦ μένει καὶ ἑστηκεν. Ἐἴτα
φωνήη ἀφελὲς λογικῆν καὶ Θεῷ πρέπουσαν, ἀναγγει-
λάτω πρῶτα καὶ ἔσχατα, ἀφ' οὗ τὸν ἄνθρωπον
ἐκλίωσα, μέχρι τοῦ παρόντος καιροῦ, ἢ καὶ ἐτι τοῦ
μέλλοντος, καθάπερ ἐγὼ τὰ μὲν πρῶτα διὰ Μω-
σέως, τὰ δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, δι' αὐτοῦ
τε καὶ τῶν ἄλλων ἐμήνυσα προφητῶν. Θεῷ γὰρ τῷ
κατὰ φύσιν πάντα πάρεστιν ἐν ἀμερίστῳ γνῶσει
καὶ τὰ χρόνῳ διεστηχότα.

per eundem, prophetasque alios aperui. Ei siquidem, qui natura Deus sit, presentia sunt omnia, nulloque ipsi cognitionis discrimine ea etiam, quæ

Ἄλλα γὰρ ἢ μὴ συσχηματίζεσθε ἐγκαλυπτόμενοι,
ὡς εἰδότες μὲν τι, μὴ βουλόμενοι δὲ λέγειν. Οὐ γὰρ
ἠκούσατε, φησὶν, ἀπ' ἀρχῆς, οὐδὲ ἐγνωτε τοιοῦτον
οὐδέν, ὡς ἐγὼ πρόγνωσίν τε τὴν ἐμὴν καὶ θεϊκὰς ἐπ-
δείξα πράξεις. Ὅν ὑμεῖς μάρτυρες, ὅσοι τὰ Μωσέως
καὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἐγνώκατε λόγια, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ
θαύματα, καὶ μετὰ ταῦτην ἀγγέλλοντα, καὶ τῆς κτί-
σεως αὐτῆς ὡς δὴ δεσπότῃ συγκινηθείσης ἔμοι.
Ταῦτα γὰρ ἰδίας ἐκάλεσαν ἀρετάς, ἃς ἐνεργοῦντι
τούτων ἦν οὐδεὶς σὺν ἐμοί, ἀλλ' οὐδὲ πρὸ τοῦ κατα-
κλισμοῦ, ὅτε μὴδὲ τῶν εἰδώλων ἦσαν δημιουργοί,
καθάπερ ἔστε καὶ ὑμεῖς, ὡς ἐν ἀρχῇ τοῦ θνητοῦ βίου
τούτων ὑπῆρχεν οὐδέν. Οἱ δὲ μετὰ ταῦτα γενόμενοι
παύονται τῆς πλάνης ἐγκαλυπτόμενοι. Ἐπιμένον-
τες δὲ κατὰ τὸν τῆς ἐκδικήσεως ἀπολοῦνται καιρόν.
Ἔμεῖς δὲ τέως τί μὴ λογίζεσθε, τίς τῶν ἀψύχων
ἀγαλμάτων ἢ φύσις; Εἰ γὰρ εἶχόν τινα δύναμιν,
ἤρκεσαν ἂν τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ τοῖς Ἀμορραίοις εἰς
σωτηρίαν ταῖς ἐμαῖς ἐνεργείαις ἀντιτατόμενα. Νυνὶ
δὲ σὺν αὐτοῖς ἦλω τίς προσκυνῶσι καὶ κυρὶ δι'
ὑμῶν παραδέδοται. Πῶς οὖν ὑμεῖς οἱ κατεγνωκότες
γεγόνατε τούτων δημιουργοί, καὶ ταῦτα Μωσέως
ἀκούσαντες, ὡς Θεῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ οὐ ποιή-
σει; σεαυτῷ εἰδῶλον; εὐτὼ γεγόνατε μάταιοι τὰ μὴ
ἔνα ποθήσαντες; Τὸ δὲ ἐξηράθησαν, εἰ μὲν ἐπὶ
τῶν γλυπτῶν νοοῖτο, ἀντὶ τοῦ ἀπώλοντο κείσεται.
Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν τεκταινόντων, ὡς ἐπὶ φυτῶν ἀκάρπων
βηθεῖα ἠηραινομένων, ὣν τὸ τέλος εἰς καῦσιν. Τὸ
δὲ πωροὶ ἀπὸ ἀνθρώπων ἀντὶ τοῦ τελούντες μὲν οὐ-
δαμῶ; εἰς ἀνθρώπους, ἀναίσθητοι δὲ, κατὰ τὸ
« Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτά. » Εἴτα
φησι, συναχθήτωσαν πάντες, ὡς ἂν κοινῶ; ἐντρα-
πίειν οἱ τῶν εἰδώλων θεραπευταὶ τῇ δυσσεβείᾳ
συνειπεῖν οὐκ ἰσχύοντες.

idem plane, ac si nullo modo inter homines numeratos, et sensu destitutos dixisset, significavit; quale est illud; « Similes iis fiant, qui faciunt ea »⁷⁷. Deinde congregentur omnes, adjicit, ut omnes simul idolorum cultores, cum in impietate consentire non queant, pudore confundantur.

Ἐἴτα μέμνηται τῶν ὀργάνων, δι' ὧν τὰ εἰδῶλα
κατεσκευάζον, ἵνα τὴν περὶ ταῦτα τέχνην προσκυ-

enim cum sit, ejusdemque naturæ, et sibi cohærens mundus; unicus quoque et ejus opifex ex magnitudine operis et pulchritudine intelligatur necesse est; quemadmodum et mundus alius, si Deus alius: quod multis rationibus absurdum esse convincitur. At quod stare imperat, postulat imprimis, ut suam ille existentiam demonstret, deinde, ut sit in essentia hypostasi, denique, ut in seipso maneat et constet. Voce præterea usus rationis participe, Deoque convenienti, quæ prima quæque ultima, inquit, annuntiet, ab eo tempore exorsus, quo hominem formavi ad præsens usque, et quæ ventura etiam, quemadmodum ei ipse prima quidem per Moſen, cætera autem de Christi adventu

tempore distinguuntur, separantur.

Videte igitur ne alii conformemini absconditi tanquam scientes quidem aliquid, sed efferre nolentes. Non enim audivistis, inquit, ab initio, neque cognovistis ejusmodi quidquam, atque ego, qui et futura de me præcivi, et divina opera edidi, quorum vos omnes ipse testes appello, quotquot Moſis oracula, et quæ postea edita sunt, evolvistis, in quibus quæ in Ægypto, et deinceps a me patrata sunt, cum creata omnia mihi Domino subservirent, reperiat. Hæc enim proprias virtutes appellavit: Quas cum ego operarer, inquit, necum nullus fuit, imo ne ante eluvionem quidem cum nondum essent idolorum opifices: sicut et vos in ipso mortalis vitæ principio nihil horum quidquam visum esse non ignoratis. Verum qui postea nati sunt, ab errore cessabunt absconditi: qui vero institerint, ipso ultionis tempore deperibunt. Vos autem interim quid non consideratis, quænam sit ipsa idolorum anima carentiam natura? Si quam enim potentiam haberent, Ægyptiis et Amorrhæis, qui ea viribus meis opponunt, ad salutem aliquid conferre potuissent. At nunc cum suis ipsa adoratoribus capta per vos in ignem confecta sunt. Qui vos igitur, quos latere ipsa non potuerunt, eorum opifex exististis, qui Moſen Deo uni serviendum, neque idola facienda docentem audivistis? At eo ipsi recordia evasiſtis, ut earum rerum amore, quæ non sunt, insaniaſtis. Cæterum quod exaruerunt habetur, si de sculptilibus intelligatur; idem plane, quod perierunt, significare putandum est: sin autem ad eos, qui ea fabricati sunt, referatur; tanquam de arboribus arboribus diceretur, quorum finis ipsa est combustio. Quod autem surdos ab hominibus dixit,

qui postea nati sunt, ab errore cessabunt absconditi: qui vero institerint, ipso ultionis tempore deperibunt. Vos autem interim quid non consideratis, quænam sit ipsa idolorum anima carentiam natura? Si quam enim potentiam haberent, Ægyptiis et Amorrhæis, qui ea viribus meis opponunt, ad salutem aliquid conferre potuissent. At nunc cum suis ipsa adoratoribus capta per vos in ignem confecta sunt. Qui vos igitur, quos latere ipsa non potuerunt, eorum opifex exististis, qui Moſen Deo uni serviendum, neque idola facienda docentem audivistis? At eo ipsi recordia evasiſtis, ut earum rerum amore, quæ non sunt, insaniaſtis. Cæterum quod exaruerunt habetur, si de sculptilibus intelligatur; idem plane, quod perierunt, significare putandum est: sin autem ad eos, qui ea fabricati sunt, referatur; tanquam de arboribus arboribus diceretur, quorum finis ipsa est combustio. Quod autem surdos ab hominibus dixit,

Instrumentorum præterea, quibus idola fiebant, meminit; ut autem eos adorare demonstret. Si

⁷⁷ Psal. cxiii, 8.

² ἰσ. ἄλλῃ γούν.

enim lignum ipsum Deus esset, idem et sine arte *Deus* existeret. Artem itaque deam effecerunt, quæ est hominis infirmi et corruptioni obnoxii. Alias enim cibo et potu non indigeret. Interrogatione siquidem verba ista: *Non bibet aquam*, distinguenda esse arbitramur. Quo pacto ergo qui corrumpitur incorrupta; et qui moritur, immortalia efficiat? Nonnulli vero etiam de idolis totum id acceperunt, quibus hostias offerebant. Utrum vero minime sacrificantibus vobis et *esuriet, et infirmabitur* qui *Deus* est? Nonne et *aquam bibere* illi necesse fuerit, si istis *ceat*; ne quid omnino quod ad eorum accusationem faciat, qui corporeas Deo hostias offerunt, quibus ipse non indiget, omitat? Neque enim natura Deus sibi sacrificia fieri ex professo imperavit. Sollicite vero in istorum reprehensionem nunc immoratus **503** est propheta, ut facti saniores ad verum Dei cultum reverterentur. Verum quod ad *virum formam* dixit, suam ipsos *formam* tam longe a vera discrepantem adorare significat, quantum ab exemplari dissidet imitatio. Itaque suæ ipsos naturæ, quam in *lignis et saxis* expresserunt, injuriam facere, qui *vera formæ* imaginem præponant, eique honorem deferant. Deinde cum *statuisse in domo* adjicit, in templo significat, in quod petita ex *salu* materia inducta est. Quod qui noverit, ne se quidem ethnicorum nugis tueri audeat, qui cælo delapsis simulacris gloriabantur. Est ergo *cinis cor eorum*; neque *quisquam* in id *animas eorum* prolapsas eripiat, præterquam Deus unus, qui omnia pro lucem vertere queat.

Sequitur *videte*; id est, cogitate. *Et non dicetis* *falsum esse in dextera mea*, dexteræ enim nomine unigenitum *Filium* usitate appellavit: qui sive Deus sive Dominus, sive lux, sive virtus, sive rex, sive mundi opifex, sive vita nominetur, vere, et proprie istis omnibus significatur, quæ dæmonibus aut idolis falso tribuuntur. Natura enim ex Deo Deus est. Optime vero in obliviosum *Israelem* memento verbum usurpavit. *Formatus enim in filium* non debuit *idola muta* amplecti, ut dignitatis oblivisceretur. « Qui enim novit voluntatem Domini, nec facit eam, vapulabit multis ⁷⁸. » Eorum deinceps, quæ admiseris, quantumlibet eadem oblivioni me traditurum pollicear, etiam te volo *meminisse*. Dicitur vero in *filium* per legem *formatus*. Ut enim Adamus ipse de terra, omnisque deinceps in utero *formatus* est **D** infans, sic et qui in Christo degunt, per Spiritus sancti participationem in ejusdem speciem *efformantur*; juxta illud: « Filioli, quos iterum parturio, donec informetur Christus in vobis ⁷⁹. » Et rursum: « Nolite conformari sæculo huic, sed reformamini in novitate sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, et bene placens, et perfecta ⁸⁰. » Itemque: « Nos autem revelata facie

νοῦντας αὐτοὺς ἀποφῆνη. Εἰ γὰρ ἦν αὐτὸ τὸ ξύλον Θεός, καὶ χωρὶς ἀν τέχνης ὑπῆρχε Θεός. Οὐκοῦν τὴν τέχνην ἐθεοποίησαν ἀσθενοῦς οὕσαν ἀνδρός; καὶ φθαρτοῦ. Οὐ γὰρ ἀν ἐδεῖτο τροφῆς καὶ ποτοῦ. Ἐν ἐρωτήσῃ γὰρ ὑποστίζοντες τὸ, *Οὐ μὴ πλὴν ἰδῶρ*, ἀναγνωσόμεθα. Πῶς οὖν ὁ φθαρτὸς ἀφθαρτα, καὶ ἀθάνατα ποιήσειεν ὁ θνητὸς; τινὲς δὲ καὶ ἐπὶ τῶν εἰδώλων τὸ ὅλον ἐδέξαντο. Προσαγάγετε ^a γὰρ τοῦτοις; θυσίας. Ἄρα ^b οὖν μὴ θύοντων ὑμῶν, *πεινάσει καὶ ἀσθενήσει* ἐνυπάρχων Θεός; οὐκοῦν καὶ ἰδῶρ ὀφείλει *πιεῖν*, εἰ τούτων ἐστὶν ἐνδεής; ἵνα διαβάλλῃ καθόλου τοὺς Θεῶ τι προσφέροντας ὀλικῶν, οὐ μὴ πέφυκεν ἐνδεής; οὐ δὲ γὰρ ὁ φύσει Θεός προηγούμενως τὰς θυσίας ἐπέταξεν. Ἐντροπτικῶς δὲ νῦν ὁ προσφῆτης τοῖς περὶ τούτων ἐνέμεινε λόγοις, ὡς ἀν φρονήσαντες ἐπιστραφεῖεν πρὸς θεοσέβειαν. Τὸ δὲ ὡς *μορφὴν ἀνδρός*, παρίστησιν ὡς τὴν ἰδίαν προσκυνοῦσι *μορφὴν* τοσοῦτον ἀπέβουσαν, ὥσαν ^c ἀρχετύπων ἢ μιμησις. Καὶ τὴν ἑαυτῶν αἰσχύνουσι φύσιν τὴν ἐν *λίθοις καὶ ξύλοις* εἰκόνα τῆς ἀληθεῖς προτιμῶντες *μορφῆς*, καὶ δόξαν ἐκείνην προσάγοντες. Τὸ δὲ *Ἰσθησιν ἐν οἴκῳ*, δηλοῖ ὅτι ναῶ ἐκ δρυμοῦ τὴν ὕλην λαβῶν. Ὅπερ εἰδῶς οὐκ ἀν ἔχοι λέγειν, κατὰ τοὺς Ἑλλήνων λήρους, διοπετῆ τὰ ἀγάλματα. Σποδὸς οὖν ἄρα ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ οὐθεὶς ἀν ἐξέλοιτο τὰς τῶν εἰς; τοῦτο πεσόντων ψυχὰς, πλὴν ὁ ἦτι ^d μόνος ἐπερ ἐθέλοι Θεός ὁ μετασκευάζων, ὡς βούλεται, πάντα, καὶ φωτίζων ἐσκοτισμένα.

arbitrii sui ratione transmutare, tenebrasque in

Ἴδετε, τοῦτ' ἐστὶ κατανοήσατε, καὶ οὐκ ἐρεῖτε ὅτι ψεύδος ἐν τῇ δεξιῇ μου, συνήθως οὕτω τὸν μονογενῆ καλέσας *Υἱὸν*, ὃς ἐστε Θεός, εἴτε Κύριος, εἴτε φῶς, ἢ δύναμις, ἢ βασιλεὺς, ἢ Δημιουργός, ἢ ζωὴ λέγοιτο, πάντα κυρίως ἐστὶν ἐξ ἀληθείας λεγόμενος, τῶν εἰδώλων ἢ δαιμόνων ψευδῶς ταῦτα λεγομένων. Φύσει γὰρ Θεός αὐτὸς ἐκ Θεοῦ. Ὡς ἐπιλήσμονι δὲ τῷ Ἰσραὴλ τὸ *μηρήσθητι* καλῶς ἐπενήνοχεν. *Πλασθεὶς γὰρ εἰς παῖδα*, οὐκ ὀφείλει τῆς ἀξίας ὑπεριδεῖν, *κωροῖς εἰδώλοις* προσκειμένος. « Ὅ γὰρ εἰδῶς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιήσας, δαρθήσεται πολλάς. » Λοιπὸν, ὧν ἤμαρτες *μέμνησο*, ἀν ἐγὼ σοι τούτων ἀμνηστειῶν χαρίζωμαι. *Πεπλάσθαι* δὲ λέγεται διὰ τοῦ νόμου πρὸς *παῖδα*. Ὡς γὰρ Ἀδάμ ἐκ γῆς, καὶ πᾶν ἐν γαστρὶ *πλάττεται βρέφος*; οὕτως οἱ ἐν Χριστῷ διὰ μετοχῆς τοῦ ἁγίου *πλάττονται* Πνεύματος εἰς εἶδος τὸ πρὸς αὐτὸν, κατὰ τὸ: « Τεκνία, οὓς πάλιν ὠδίνω μέχρι μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Καὶ πάλιν: « Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλ' ἀναμορφῶσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. » Καὶ πάλιν: « Ἡμεῖς δὲ ἀνακεκαλυμμένῃ προσώπῳ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφῶσθε ^d τῇ

⁷⁸ Luc. xii, 47. ⁷⁹ Galat. iv, 19. ⁸⁰ Rom. xii, 2.

VARIÆ LECTIONES.

^a γρ. προσήγα. ^b γρ. ἄρα. ^c γρ. ὅσον. ^d γρ. ὅτι. ^{d*} γρ. μεταμορφώσθε.

ἀνακαινώσει τοῦ νοῦ ὑμῶν, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. Ἐν οὗτω. Τοῖς ἐν νόμῳ δὲ πρέπει δουλείας πνεῦμα λαβοῦσι τὸ εἰς οἰκέτην καὶ *καὶ παιδα κεκλισθαι*. Παραβαίνοντας γὰρ ὁ νόμος, ὡς οἰκέτας ἐκόλαζεν. Ἡ ἐν Χριστῷ δὲ *πλάσις* υἱοῦς τε καὶ συμμόρφους ἐργάζεται. Τῷ δὲ οὖν *Ἰσραὴλ*, *Μὴ ἐπιλανθάνου μου*, φησὶ, τρεπόμενος εἰς ἀσέθειαν. Πρὸς δὲ ἀλλαχοῦ φησὶν· Ἐγὼ οἱ ἐπιλανθανόμενοι μου, καὶ ἐτοιμάζοντες τῷ δαιμονίῳ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῆ τύχη κέρασμα. »

Οὕτως ἔρα λήθη Θεοῦ, τὸ ἀποφοιτῆσαι τούτου δηλοῖ. Προτρέπων δὲ σπεύδειν ἐπὶ μετάνοιαν, ἐπιστρέφουσιν αὐτοῖς ἀμαρτημάτων ἄφαισις ἐπαγγέλλεται, Ἀπήλειψα, λέγων, ἀντὶ τοῦ ἀπαλείψω, καθάπερ τι νέφος διαλύσας ἢ γνόφον. Τὸ γὰρ μέλλον τοῦ χρόνου, τὸ *λυτρώσομαι σε* παρίστησιν. Πῶς γὰρ ἀπήλειψεν ὁ καλῶν εἰς ἐπιστροφήν, ὡς ἀπεστραμμένον, τὸν Ἰσραὴλ; διὰ Χριστοῦ γὰρ ἤμελλε πᾶσιν ἢ τῶν ἀμαρτημάτων ἄφαισις διδοσθαι συναναστραφέντος ἡμῖν τοῦ Ἀμνοῦ, ὃς αἶρει τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὁ δὲ προειδὼν ὁ προφήτης, καὶ ὡς πολλοὶ τοῦτον πιστεύουσιν τῷ προφητικῷ πειθόμενοι λόγῳ, χαίρειν τοὺς οὐρανοὺς προσφωνεῖ, τὰς οὐρανίους δηλονότι δυνάμεις, ὡς ἂν χαρὰς ἐν οὐρανοῖς γενησομένης ἐπὶ τοῖς μετανοεῖν μέλλουσιν. Ὁθεν Χριστοῦ γεννηθέντος ἀνεκράζον· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη. Ἐπιπέσει δὲ βούλεται, καὶ εἰ τινὲς εἰσι, καὶ τὴν γῆν αὐτὴν ὑποστηρίζουσαι θεῖαι δυνάμεις, ἤγουν ἀλαλάξαι, κατὰ τοὺς λοιποὺς, ὕμνον ἀναπεμπούσας Θεῷ. Εἰκόσ δὲ θεμέλια χρηματίζειν τοὺς θεοφιλεῖς πάντας προφήτας τε καὶ δικαίους, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα· Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Ἐπὶ τὴν Χριστοῦ γὰρ κλῆσιν μεγαλοφώνως πάντας ἐκάλεσαν, κατὰ τὸ· Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν. Ἀπάντων μὲν γὰρ θεμέλιος ὁ Χριστὸς ἀνέχων τε καὶ διακρατῶν τὰ ἐρηρυσμένα. Ἐπὶ αὐτῷ γὰρ πάντες ἐποικοδομούμεθα οἶκος πνευματικός. Κατοικεῖ γὰρ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πίστεως. Θεμέλιοι δὲ προσηχέστεροι, καὶ ἐγγὺς μᾶλλον, ἢ καθ' ἡμᾶς, οἱ αὐτόπται, καὶ ὑπηρέται τοῦ λόγου. Γίνονται γὰρ ἡμῖν διὰ τῶν παραδόσεων εἰς ἐδραΐωμα πίστεως, κατὰ τὸ· Ἐγὼ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. Τὸ γὰρ τῆς αὐτοῦ πίστεως ἀσάλευτον ὑπεδήλωσεν. Λέγει δὲ καὶ Δαβὶδ· Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις, περὶ τῶν αὐτῶν λέγων. Ὁ μὲν οὖν Μωσῆς ἰσχυρόφωνος ἦν. Ὁ γὰρ νόμος ἦν τοῖς ἐν Ἰουδαίᾳ μόνους ἐξάκουστος. Σαλπιστῆται δὲ καὶ μεγαλόφωνοι κήρυκες οἱ τὸν Χριστὸν πανταχοῦ διαγγέλλοντες.

in eandem imaginem **504** transformamur, renovatione mentis nostræ, a gloria in gloriam, tanquam a Domini spiritu ⁸¹. » Atque ita nos quidem. Decet vero et eos, qui in lege servitutis spiritum acceperunt, in servum et filium formari. In transgressores enim lex, tanquam in servos, animadvertēbat : cum ipsa in Christo formatio filios, et conformes ⁸² efficiat. Adhortatur ergo *Israelem* ne ad pietatem conversus sui ille obliviscatur. Cujusmodi sunt ista ad eundem alicubi : « Vos qui obliviscimini mei et paratis dæmonio mensam, et impletis Fortunæ libamen ⁸³. »

Ita igitur Dei oblivisci, ab eodem recedere significat. Cum autem ad pœnitentiam festinare adhortatur, eisdem, si resipiscant, peccatorum veniam denuntiat; qui *delevi* verbum, pro *delebo*, non aliter quam de nebula, aut caligine aliqua locutus, usurpat. Futuri siquidem temporis significationem expressit, cum *redimam te* adjunxit. Qui enim *delevise* putetur, qui tanquam aversum *Israelem* ad conversionem provocat? Danda siquidem fuerat omnibus delictorum remissio per Christum, qui agnus nobiscum versatus peccata mundi sustulit. Quod certe cum longe ante propheta videret, ex iisque fore non paucos, qui prophetice orationi credituri essent, *cælos* ipsos, id est *cælorum* virtutes lætari acclamavit, tanquam gaudium in cœlis super peccatore pœnitentiam acturo futurum sit ⁸⁴. Atque inde est, quod nato Christus : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax ⁸⁵, » angeli cecinerunt. Vult autem et virtutes divinas, si quæ *terram* ipsam fulciant, *tuba canere*; sive, ut alii translulerunt, hymnis in Deum *exultare*. Est etiam consentaneum *fundamentorum* nomine pios omnes, prophetasque, et justos intelligi; qui, docente Apostolo, apostolorum et prophetarum fundamentis superstructi sint ⁸⁶. Ad Christi enim nomen contenta voce vocarunt omnes; juxta illud : « In omnem terram exivit sonus eorum ⁸⁷. » Omnium siquidem *fundamentum* Christus est; qui quæ admota sunt, fixa firmaque sustineat et complectatur. In ipso siquidem omnes ædificamur domus spiritualis ⁸⁸.

505 Habitat enim in cordibus nostris per fidem ⁸⁹. *Fundamenta* etiam vicina magis et propinqua, quam nostro sæculo, ipsi fuerunt oculati testes et ministri verbi; qui nobis propter traditiones, in fidei stabilimentum existerunt, juxta illud : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam ⁹⁰. » Indicat enim ejusdem fidei certitudinem et constantiam. Quin et apud Davidem legimus : « Fundamenta ejus in montibus sanctis ⁹¹, » cum de eisdem loquitur. Voce ergo ex illi et præpedita fuit Moses ⁹², quod legem in Judæa tantum exaudiri necesse esset; ipsi autem præcones Christi *buccinatores*, magna que et alta voce præ-

⁸¹ II Cor. III, 18. ⁸² Rom. VIII, 29. ⁸³ Isa. LVII, 6. ⁸⁴ Luc. XV, 7. ⁸⁵ Luc. II, 14. ⁸⁶ Ephes. II, 20. ⁸⁷ Psal. XVIII, 5; Rom. X, 18. ⁸⁸ I Petr. II, 5. ⁸⁹ Ephes. III, 17. ⁹⁰ Matth. XVI, 18. ⁹¹ Psal. LXXXVI, 1. ⁹² Exod. IV, 10.

VARIE LECTIONES.

• γρ. ἡμῶν.

PATR. GR. LXXXVII.

76

Quos præterea terræ fundamenta dixit, montes A rursus appellavit. Opere siquidem et verbo excelsurunt, et ad eos illa sunt : « In montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion ». » Et rursus legis et gratiæ permagnum discrimen. Illa siquidem, cum ultionem transgressoribus minitatur, nonnisi tristitiam summam personabat ; at hujus præcones orbi terrarum lætitiā denuntiarunt ; cum peccatorum veniam, cum justificationem in fide, cum Spiritus sancti participationem, cum adoptionis dignitatem, cum regnum cælorum, cum omni denique cogitatione majora bona, id est, certam et minime fallacem fidei legem, promulgarunt. Colles autem et eosdem etiam appellare queas ; qui a terra exaltati supradictis tamen sunt montibus inferiores ; signa vero in ipsis, et ab ipsis B enutrita, eos ipsos per quos fidem adepti, et tanquam in viros perfectos evecti, fructibus abundant spiritualibus ; qui etiam Ecclesiæ doctores evaserunt, eosque fructuum ubertate, qui ad se accedunt, reficiunt. Lætantur vero, quia, præterquam quod redemptus est Jacob, ipse etiam glorificatus est Israel Dei Filius effectus, ejusque frater, qui natura et vere Filius est. Aliis vero et mundum etiam ipsum, ejusque partes ad gloriæ prædicationem ideo compellit : Quia redemit Deus Jacob, et Israel glorificabitur, sive, ut aliis placet interpretibus, in Israel glorificabitur. 506 Quod tamen demum effectum est, cum ex priore populo, propheticiæ orationis utilitatem experti, rejectis idolis ad pietatem se contulerunt. Nonnulli porro verba ista : Et non erant fingentes Deum, et sculptentes inutilia, C explicarunt, non quod vellet non esse, qui ea confecerunt, sed quod iis, a quibus colerentur, opem ferre non possent ; tanquam eo tempore non essent, cum istorum fugatis adoratoribus Israeli terram largitus est. Qui igitur non vanus sit, qui tanta beneficia expertus, idola coluit, et arbitrii libertate male abusus est ? « Eisi enim omnia licent, non omnia tamen expediunt ; neque ego in ullius, Inquit, redigat potestatem » ; » id est : Qui mihi imperandi potestatem accepi, si meis ipse cupiditatibus parcam, jam ipsam imperandi facultatem amisi ; qui eo ipso a libertate defecerim, quod aliorum potestati me ipse subjecerim. Id ipsum D autem si paulatim progrediatur, voluptatum tandem consuetudine ad impietatem pervenit. Nefarias enim de Deo cogitationes parit ; tanquam ea, quæ sunt, vel ignoret, vel non curet. Decet igitur peccati cujusque partes, ipsamque finis absurditatem intueri ; decet et ejus cognitionem adeptos nostri imprimis nos pudore affici. Neque enim parum junatur quisquis quæ rationi consentanea putat, secum ipse agitat.

507 VERS. 24-28. Sic dicit Dominus, qui redemit te, et formavit te ex utero : Ego Dominus, qui compleo omnia. Extendi cælum solus, et firmavi

²⁵ Isa. xl, 9. ²⁶ I Cor. vi, 42.

A δὲ θεμέλια γῆς ἔφη, ἔρη πάλιν ὠνόμασεν. Ἐργῶ γὰρ ἦσαν καὶ λόγῳ διαπραπαίς, πρὸς τοὺς ἔρασαν· « Ἐπὶ ἔρος ὕψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών. » Πολλὴ δὲ πάλιν τῆς χάριτος ἢ πρὸς τὸν νόμον διαφορὰ. Ὁ μὲν γὰρ κολάσεις ἀπειλῶν τοῖς παραβαίνουσιν ἐδόξα καθήσεται. Οἱ δὲ ταύτης κήρυκες εὐαγγελιστὴν τῷ κόσμῳ καθήγγεσαν, ἔρπειν βούντες ἀμαρτιῶν, καὶ δικαιοσύνῃ ἐν πίστει, ἀγίου τε Πνεύματος μέθεξιν, καὶ υἰοθεσίᾳ λαμπρότητα, οὐρανῶν τε βασιλείαν, καὶ τῶν ὑπὲρ νοῦν ἀγαθῶν οὐ κατεψευσμένην ἐλπίδα. Βουνοῦ δ' ἂν ἔποις τοὺς καὶ αὐτοὺς ὑπερηρμένους τῆς γῆς, τῶν δὲ λεχθέντων ὁρῶν ὁμοῦς ἐλάττονας. Ξύλα δὲ, τὰ ἐν αὐτοῖς καὶ ὑπ' αὐτῶν θετραμμένα, οἱ δὲ αὐτῶν πιστεύσαντες, καὶ ὡς περ ἀναβαθηκότες εἰς ἄνδρα τέλειον καὶ καρποῖς κομῶντας πνευματικοῖς, καὶ αὐτοὶ τῆς Ἐκκλησίας ὄντες διδάσκαλοι, καὶ ταῖς νοσηταῖς εὐκαρπίαῖς τοὺς προσιόντας αὐτοῖς ἀνακαύωμενοι. Καίρουσι δὲ, ὅτι πρὸς τῷ λυτρωθῆναι τὸν Ἰσραὴλ καὶ δεδόξασται ὁ Θεοῦ χρηματίσας Ἰδοὺ, ἀδελφεῖς ἐξ τοῦ φύσει καὶ ἀληθῶς Ἰησοῦ. Καὶ ἄλλως δὲ τὸν κόσμον, καὶ τὰ τοῦτου μέρη πρὸς δοξολογίαν κινεῖ, ὅτι ἐλυτρώσατο ὁ Θεὸς τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δοξαστήσεται, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ δοξαστήσεται. Ὅπερ ἐγένετο ἦνικα τῶν ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ πολλοὶ τοὺς προφητικῶς λόγους ὠφελημένοι πρὸς εὐσέβειαν ἐχώρουν καταλιπόντες τὰ εἰδωλα. Τινὲς δὲ τὸ, Καὶ οὐκ ἦσαν εἰ πλάττορες Θεὸν καὶ γλύψοντες ἀνωφελεῖ, οὕτως ἐξηγήσαντο. Οὐ παρὰ τὸ μὴ εἶναι τοὺς ταῦτα ἐργαζομένους, παρὰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι βοηθῆσαι τοὺς αὐτὰ θεραπεύουσιν, ὡς μὴδὲ ὅντα ἦνικα τὴν γῆν ἐκκληροδότησεν Ἰσραὴλ τοῦ τοῦτου ἀπελάσας προεκυνηγῆς. Πῶς οὖν οὐ μάταιος μετὰ τοσαύτην πείραν εἰδωλολατρίας αὐτῶς, καὶ τῷ αὐτεξουσίῳ κακῶς χρησάμενος ; « Εἰ γὰρ καὶ πάντα ἐξεστίν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρι. Οὐδὲ ἐξουσιασθήσομαι, φησὶν, ὑπὸ τινος. » Τοῦτ' ἐστίν, Ἄρχειν λαχῶν ἑμαυτοῦ ἐὰν ὑποταγῆν τοῖς πάθεσι, καὶ τὸ ἀρχεῖν ἀπώλεσεν, τῆς ἐλευθερίας ἀποστάς, δι' ὧν ἑμαυτὸν ὑπέβαλον ἐξουσίᾳ. Τοῦτο δὲ κατὰ μικρὸν ὀδεῦον τῆ τῶν ἡδονῶν συνηθείᾳ πρὸς ἀσέβειαν ἐρχεται. Πονηρὰς γὰρ ὑπονοίας τίττει κατὰ Θεοῦ, ὡς μὴ εἰδότες τὰ γινόμενα, ἢ καὶ ἀδιαφοροῦντες ἐπ' αὐτοῖς. Δεῖ τοίνυν ἐφ' ἐκάστης ἀμαρτίας τὰ τε μέρη σκοπεῖν, καὶ τὴν ἀτοπίαν τοῦ τέλους, καὶ συναίσθησιν λαθόντας αἰσχύνεσθαι πρὸ γε τῶν ἄλλων ἑαυτούς. Αὐτῶς γὰρ ἑαυτῷ τις τὰ εἰκότα διαλεγόμενος ὠφελεῖται τὰ μέγιστα.

κδ-κη'. Οὕτω λέγει Κύριος ὁ λυτρώμενός σε, καὶ πλάσων σε ἐκ κοιλίας· Ἐγὼ Κύριος ὁ συντελών πάντα· ἐξέταίνα τὸν οὐρανὸν ἕνός, καὶ

VARIE LECTIONES.

* γρ. τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δεδόξασται.

ἑσπερέωσα τὴν γῆν. Τίς ἕτερος διασκοδάσει ἅ
σημεῖα ἑγαστριμύθων, καὶ μαγείας ἀπὸ καρ-
δίας; κ. τ. λ.

Ἐλεγγον εἰδωλολατρίας προσεχθέμενος ὁ λόγος, καὶ ὡς παύσονται ταῦτης οἱ τὴν προφητικὴν διδασκαλίαν ὠφελιμένοι· νῦν τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἀπαλλαγὴν ἐπαγγέλλεται, εἰς ἣν περ εἰδωλολατροῦντες ἀπῆχθησαν, οὔτε εἰ παύσονται νῦν, ἐλευθερίαν ὑπέσχετο. Ἐπειδὴ δὲ περὶ πραγμάτων μεγίστων ἔποιετο τοὺς λόγους, καὶ ἦν εἰκὸς ἀπιστεῖσθαι παρὰ τῶν, εἰκότως τὴν ἰδίαν ἀνεκέρηξε δύναμιν. Πάντων γὰρ ὧν ποιητὴς, καὶ παράγων ἐξ οὐκ ὄντων, πῶς οὐκ ἂν ἔχοι βραδίως ὅπερ ἂν ἐθέλοι ποιεῖν; Ὡς δὲ τοιούτων ἰσομένων, καὶ ἄνω παρεκελεύετο τῇ κτίσει δοξολογεῖν τὸν Θεόν, οἷς ἀκολουθῶς ψησίν· Οὕτω λέγει Κύριος ὁ λυτρωσάμενός σε καὶ πλάσων σε ἐκ κοιλίας· [ὅπερ] Ἰερειμίας ἐδήλωσεν εἰπών. « Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς με λέγων· Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐκ κοιλίας ἐπίσταμαί σε· ὁ λόγον εἰπὼν Κυρίου τὸν τῶν κατὰ γαστρὸς κυοφορουμένων Δημιουργόν. Εἶτε· ἐπειδὴ περὶ ἐλευθερίας πρόκειται λόγος· λυτρωσάμενον ἑαυτὸν εἰκότως ὠνόμασεν, σωματικὴν πλάσιν ὡς δὴ σωματικοῖς λέξας. Ἐγὼ εἰμι, ψησίν, ὁ ἐκ μικροῦ σε πλάσας ὑποκειμένου, καὶ ὡς ἐκ σπηλαίου τινὸς ἐξαγαγὼν σκοτεινοῦ, μηδὲν περὶ τούτου τῶν γονέων εἰδόντων, ἐμοῦ δὲ τὸ πλάσθην ὑποστήσαντος. Εἰ δὲ σμικρὸν σοι τοῦτο πρὸς Θεὸν φαίνεται δύναμιν, σκόπει τοῦ κόσμου τὰ μέγιστα πόθεν ἔσχε τὴν ὑπαρξίν, καθὰ φησι καὶ Δαβὶδ· « Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέβριν. » Καὶ πάλιν· « Ἐθεμελίωσε τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς. » Ἀντὶ δὲ τοῦ ὁ συντελῶν, ὁ ποιήσας ἐξέδωκαν οἱ λοιποί. « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. » Ὅτι, « Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν. Αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Ὁ δὲ τοσοῦτος τί ἐποίησεν κατὰ καιροὺς ἐπενηγοχεν, ὡς ἀπολεῖ τὰς πανταχοῦ μαγείας καὶ τὰ χρηστήρια δι' ὧν οἱ δαίμονες ἐφενάκιζον τοὺς πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, εἰδέναι τὸ μέλλον πλαττόμενοι, καὶ τὰ ταῖς καρδίαις ἐπερχόμενα λέγοντες· περὶ ὧν ἔφασκεν Ἰεζεκιήλ· « Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέπουσι! »

Δισκοδάσει δὲ ταῦτα καὶ τῷ παύσαι, καὶ τῷ ποιεῖν ἃ εἶναι ἐκεῖνοις ἀτέκμαρτα, καὶ ἀπρόγνωστα. Ἀπιστράφησαν δὲ καὶ φρόνιμοι. Φρονίμους καλεῖ τοὺς παρ' Ἑλλήσι σοφοὺς, ὧν ἐμάραγεν τὴν σοφίαν τῷ τῆς ἀληθείας διαμαρτεῖν, ἀχρήστου τῆς ἐν αὐτοῖς ἀποδειχθείσης σοφίας· ψυχικὴ γὰρ ἦν, καὶ ἐπίγειος, δαιμονιώδης, ἦν καὶ ὁ Παῦλος μεμωρᾶνθαι ψησίν ἤγουν τοὺς μάγους. Σοφοὺς γὰρ καὶ τοῦτους ἐκάλουν. Ταῦτα μὲν οὖν διασκοδάσω. Τοῦ δὲ ἐμοῦ Γλοῦ καὶ Χριστοῦ, περὶ οὗ πολλὰ προεῖπον, καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ τῶν ἀποστόλων, στήσω τὰ ῥήματά τε καὶ τὴν βουλὴν. Ῥήματα δὲ Χριστοῦ τὸ σωτή-

⁹⁹ Jeremi. i, 5. ¹⁰⁰ Psal. ciii, 2. ¹⁰¹ ibid. 5.

A terram. Quis alius dissipabit signa pythonom, et divinationes de corde? etc.

508 Exposita prius idololatriæ reprehensione, quam relicturi sunt, qui prophetica disciplina aucti sunt, Babyloica jam eos servitute, in qua propter idolorum cultum detinebantur, si eodem abstineant, liberatum iri, domumque reversuros pollicetur. Quoniam autem maximis de rebus sermonem habuerat, nec omnes credituros esse sibi putabat, suam ipse merito potentiam, suasque vires deprædicavit. Cum enim rerum omnium auctor sit, easque de nihilo produxerit, qui non possit, quod velit, efficere facile? Tanquam autem essent eventura talia, etiam supra ad Dei laudes prædicandas creaturam adhortatus est: quibus jam bono ordine adjicit: Sic dicit Dominus, qui redemit te, et qui formavit te ex utero. Quod Jeremias indicavit, cum ait: « Et factum est verbum Domini ad me dicens: Antequam ego formarem te ex utero, novi te⁹⁹; » verbum Domini enim appellans, qui eorum, qui matrum utero clauduntur adhuc conditor sit. Deinde, quoniam de libertate sermo est, redemptorem se merito appellavit; deque corporis formatione locutus, quia cum corporeis agit: Ipse sum, inquit, qui te ex parvo principio formavi, et tanquam de tenebroso specu aliquo eduxi; quod penitus ignorarunt progeutores tui; cum interim quod formatum erat producerem. Quod si tibi leve istud ad divinæ virtutis significationem putatur, maxima illa, quæ in mundo sunt, unde existant, intuere. Audi dicentem Davidem: « Qui extendis cælum, sicut pellem¹⁰⁰. » Item: « Qui fundavit terram super stabilitatem suam¹⁰¹. » Quo deinde loco, qui compleo habemus, qui feci interpretantur alii. « Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil¹⁰², » quoniam « Ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt¹⁰³. » Tantus autem quid deinceps præstitit, intulit: cum se, quæ ubique essent, divinationes, **509** et oracula deleturum significavit: quibus demones ante Christi adventum futura se, mentisque cogitationes intelligereangebant. De quibus et illa sunt Ezechielis: « Væ prophetantibus de corde suo, et omnino non videntibus¹⁰⁴! »

Ista vero dissipavit: partim quia cessare fecit, partim quod ea operatus est, quæ ipsi nullis conjecturis assequi et præscire potuerunt. Averi sunt porro et prudentes; quæ nomine Græcorum sapientes intelligit, quorum sapientiam eo ipso quod veritate exciderunt, in stultitiam commutavit; id est, inutile esse demonstravit (Erat enim animalis illa, terrena, et diabolica¹⁰⁵, quam Paulus infatuatam esse significat¹⁰⁶): vel certe magos illos, quos item sapientes appellabant. Ista igitur, inquit, dissipabo. Filiique mei, id est Christi (de quo superius a me sunt dicta permulta) et angelorum ejus; id est apo-

¹⁰² Joan. i, 3. ¹⁰³ Psal. xxxii, 9. ¹⁰⁴ Ezech. xiii, 17.

stolorum, *verba et consilium firmabo*. Ubi per *verba*, A salutarem Christi prædicationem intellexit; per *consilium autem angelorum ejus*, illud ipsum, quod, scelere et errore relictis, ad *veritatem* et virtutem omnes accurrerunt. Ego vero, inquit, qui ista facturus sum, jam inde prænuntio et polliceor *Jerusalem* me a Babylonis eversam, ipsasque *Judææ civitates instauraturum*, ejusque, tanquam a principio, *deserti restitutum*: imo vitiorum multiplici- tatem, quæ *abyssi* nomine significatur, desolatu- rum; Babylonemque civium alioquin copia, tan- quam aquis *fluvii* abundantem, penitus *exsiccaturum*. Nonnulli tamen per *abyssum*, populi frequentiam, qui Babylonia continebatur, innui putaverunt: per *fluvios* autem, gentes in eandem confluentes, quas undique in auxilium accersiverat; cum in more Scriptura habeat, *fluviorum*, marisque, et aquarum nomine, populorum multitudinem significare. Sic enim et David: «Vox Domini super aquas¹. Deus gloriæ intonuit;» ut salutare nimirum Christi præ- conium, quod alta voce intonuerat, ad gentes penetrasse doceret. Tale est et illud: «Elevave- runt **510** flumina voces suas².» Magnæ siquidem cum essent apostolorum voces, facile ipsæ exaudita: agnitæ sunt. Dicitur vero etiam de Babylone et Ninive: «Tanquam aquæ piscina, aquæ ejus³.» Non desunt tamen qui *abyssi* nomine, Rubrum mare intelligunt, quod populo trajiciente divisum est: sicut per *desiccatos fluvios*, Jordanem, qui in ejus- dem gratiam retroactus cursum suspendit⁴. Quibus quidem Deum, si nos ei commiserimus, fluctuantes animi cogitationes se daturum, et voluptatum undas, quibus immergimur, *exsiccaturum* significari voluit. Atque ista quidem illi. Cæterum quod ad vos Babyloniosque attinet, omne ego illud, inquit, viri usus ministerio præstitero, cujus nomen longe ante vobis esse ignotum non patior, *Cyrum* appel- lans; quem consiliorum meorum ministrum præfici- am, *sapientiaque* et pietate ornabo; ut quæ adversus Babylonem agi, qui populus liberari, qui deni- que Jerosolymorum civitas ipsumque templum in- staurari debeant, intelligat. Habet vero in hunc modum Symmachi interpretatio: *Qui dicit Cyro: Pastor meus*. Et iterum: *Templum autem fundabitur*. *Cyro* enim mortuo, nonnullorum invidia, ad sequentis regis mandatum operis interrupta cessa- vit promotio; cum tantum *Cyro* superstite jacta es- sent templi *fundamenta*. Sed est divina tandem vo- luntate postea perfectum absolutumque. Atque hæc *Josephus* etiam innuunt, cum iste *Antiquitatis* undecimo sibi a captivis demonstratam legisset, hæc ipsa agnovisse, eumque, qui suo se nomine ante ducentos et decem annos esse appellatum videret magna

CAP. XLV.

Vers. 1-3. Sic dicit Dominus Deus christo meo *Cyro*, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante

ριον κήρυγμα. Βουλὴ δὲ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, τὸ παυσαμένους πάντας κακίας καὶ πλάνης προσδρα- μεῖν ἀληθῆς καὶ ἀρετῆς. Ἐγὼ δὲ ὁ ταῦτα μέλλων ποιεῖν, ἐντεῦθεν ἤδη προλέγω καὶ ἐπαγγέλλομαι, ὡς ἀνοικοδομήσω τὴν Ἱερουσαλήμ ἣν ἔπι Βαβυλωνίων καθηρημένην καὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας, ἧς ὡς ἐξ ἀρχῆς τὰ ἔρημα πάλιν οὐστήσεται. Ἀλλὰ καὶ τὴν πολυπληθίαν τῆς κακίας ἀβυσσον ὀνομα- ζομένην ἔρημον καταστήσω. Καὶ τὴν Βαβυλῶνα, τὴν πληθυσίαν οἰκητόρων ὡς ποταμοῖς διαπρέουσα: ξηρανῶ, πέρας αὐτοῦ ἐπιθείς. Τινὲς δὲ ἀβυσσον μὲν τὸ πολυάνθρωπον εἰρησθαι τῆς Βαβυλωνίας φασὶ Ποταμοὺς δὲ, τὰ εἰς αὐτὴν ἐπιπρέοντα τῶν ἔθνῶν, ἃ περὶ αὐτῆς ὄντα πρὸς ἐπικουρίαν ἐκάλεσαν, ἔθους ὄντος Γραφικοῦ ποταμοῦ καὶ θαλάσσης καὶ ὕδατα, πολλὰ καλεῖν ἔθνη. Λέγει γὰρ καὶ Δαβὶδ: «Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὕδατων. Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐθρόνησεν, ἵνα σωτήριον κήρυγμα διὰ τῶν ἔθνῶν κεχωρηκέναι δη- λῶν ὑψηλῆ βροντῆσαν φωνῆ. Τοιοῦτον καὶ τὸ, «Ἐπ- ἤραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν.» Μεγάλαι γὰρ αἱ τῶν ἀποστόλων οὔσαι φωναὶ γεγόνασι γνώριμοι. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ Βαβυλῶνος αὐτῆς καὶ Νηνευῆ, «Ὡς κολυμβήθρα ὕδατος τὰ ὕδατα αὐτῆς.» Τινὲς δὲ ἀβυσσον εἰρήκασιν τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐρημω- θέσαν, ὅτε διέστη παριόντος αὐτῆν τοῦ λαοῦ. Ποτα- μοὺς δὲ ξηρανθήσεται, τὸν Ἰορδάνην ἀναγαίσιζαντα. Δι' ὧν ὑποβάλλει νοεῖν, ὡς εἴ μοι ἑαυτοὺς ἐπιδώσῃτε, τοὺς λογισμοὺς ὑμῶν κοιμῶσα κυμαινομένους καὶ ξηρανῶ πλημμυρούσας τὰς ἡδονάς. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι. Τὰ δὲ καθ' ὑμᾶς τε καὶ Βαβυλωνίους πάντα ποιήσω, φησὶ, διακόνῳ χρησάμενος ἀνδρὶ, οὗ καὶ τοῦνομα προλέγω Κύρον καλῶν, ὃν προστήσομαι τῶν ἐμῶν βουλευμάτων διάκονον, φρόνησιν αὐτῷ πα- ρασχῶν εὐσεβῆ, ὡς τὰ κατὰ Βαβυλῶνος ἐπιγνώμαι πρακτέα, τοῦ τε λαοῦ τὴν ἀνεσίαν, καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ σὺν τῷ ναῷ τὴν ἀνάκτισιν. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέθε- κεν· Ὁ λέγων Κύρω, Ποιμὴν μου. Καὶ πάλιν· Ὁ δὲ γὰρ θεμελιωθήσεται. Τελευτήσαντος γὰρ Κύρου κεκώλυται μὲν ἔκ τινων βασκανίας ἢ τῶν ἔργων ἐπι- δοσις παρὰ τοῦ μετ' αὐτὸν βασιλεύσαντος τοῦ ναοῦ θεμελιῶν ἐπὶ Κύρου προκαταβεβλημένων, ἐπιπλήρωθη δὲ μετὰ ταῦτα βουλήσει Θεοῦ. Καὶ ταῦτα δεδήλωκεν ἡ Γραφή. Καὶ Ἰώσηπος ἐν α' ὅ τῆς Ἀρχαιολογίας, ὡς ἐπιδειχθείσης παρὰ τῶν αἰχμαλώτων τῆς Ἡσαίου προφητείας τῷ Κύρω, ταῦτα τε γνοῦς, καὶ ἐπ' ὀνό- ματος ἑαυτὸν κεκλημένον εὐρῶν πρὸ δέκα καὶ δια- κοσίων ἐτῶν, σὺν πολλῇ προθυμίᾳ τὰ προστεταγμένα πεποίηκεν.

ipsa quidem sunt, quæ Scriptura ipsa, quæ *Josephus* ait, posteaquam istam *Isaiæ* prophetiam agnovisse, eumque, qui suo se nomine ante ducentos

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

α'-η'. Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῷ χριστῷ μου Κύρω, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς, ἐπακοῦσαι ἐμ-

¹ Psal. xlviii, 3. ² Psal. xcii, 3. ³ Nahum ii, 8. ⁴ Josue iii, 13 sequq.

VARIAE LECTIONES.

⁵ γρ. τήν. ⁶ γρ. α'.

προσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχυρὸν βασιλείων διαβ-
ρήξω. Ἄνοιξω ἐμπροσθεν αὐτοῦ θύρας, καὶ πό-
λεις οὐ συγκλεισθήσονται, κ. τ. λ.

Ὅν καὶ χριστὸν καλεῖ, οὕτω παρ' Ἑβραίοις λε-
γομένων τῶν ὑπὸ Θεοῦ προχειρισθέντων εἰς βασι-
λείαν. Ἐλαίω γὰρ αὐτοῖς οἱ βασιλεῖς εἰώθεσαν
χρῆσθαι πρὸς τὴν ἀρχὴν καθιστάμενοι. Τροπικῶς
δὲ καὶ τοὺς ἁγίους οὕτω φησὶν ἡ Γραφή. Χριστὸν
οὖν αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς ἐκ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀρχὴν κε-
κλημένον. Ὡς δὲ τοιοῦτου, φησὶν, ἐπαγγέλλομαι κρα-
τῆσαι τῆς δεξιᾶς πρὸς τὸ μὴ παρατρέπεσθαι, μηδὲ
νικηθῆναι παρὰ τινος κρείττονος. Ἀντιλήψεως γὰρ
τοῦτο σημεῖον, καθὰ φησὶν ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐκρά-
τησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου, καὶ ἐν τῇ βουλή
σου ὠδήγησάς με. » Ὑποτάξας δὲ πλείστους αὐτῷ,
πάντα διαβρήξω τὴν ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι δυνα-
στειάν, οὐδὲν ἄδατον ἐάσας αὐτῷ, καθ' ὧν ἂν ἐθέλη
χωρεῖν. Ἄλλὰ κἄν ἦ τι δυνατὸν ἐμποδῶν, ὡς ὄρος
γινόμενον, κἄν ἰσχυρὸν ὡς χαλκὸς ἦ, καὶ σίδηρος,
πάντα ταπεινώσω καὶ λύσω, ὡς μηδὲ θησαυροῦς
ἀοράτους τοῖς πρὶν βασιλεῦσι τοῦτον διαλαθεῖν.

A *faciem ejus gentes, et vires regum frangam. Aperiam
coram eo portas, et urbes non claudentur; etc.*

At quod *christum* appellavit, ad Hebræcrum lo-
quendi consuetudinem retulit, qui sibi designatos
a Deo reges ita nuncupabant. Oleo siquidem de
more eos *inungebant*, qui essent ad regni guberna-
cula admoti. Figurata vero et sanctos sic appellat
Scriptura. *Christum* itaque eum vocavit, tanquam
qui esset a Deo ad imperium vocalus. **511** Cum
talis autem sit, inquit, *ejusdem me dexteram*, ne a
quoquam avertatur, aut potentiori succumbat, *ap-
prehendisse* profiteor. Hoc enim defensionis signum
est, sicut illo judicatur, quod in Psalmis legitur :
« Tenuisti manum dexteram meam, et in consi-
lio tuo deduxisti me ». Cum autem plurimos
eidem *subjecero*, addit, omnem deinceps reliqua-
rum gentium *potentiam frangam*, neque ei quid-
quam, quo pergere voluerit, non pervium efficiam.
Imo, si quidquam potentius obstiterit, et *montis*
instar in eum attollatur, etiamsi *are* aut *ferro*
reconditos, prioribusque regibus *ignotos thesauros*

validius sit, illud dejiciam tamen et frangam, neque
eum latere patiar.

Τινὲς δὲ θησαυροῦς φασὶ τοὺς ὅσοι καὶ μάλιστα
δυνατοὶ παρὰ τὴν ἐφοδὸν Κύρου σπηλαίοις ἐγκατα-
δύντες ἐλάθανον. Ὁ δὲ μαθὼν, δᾶδας ἐξάπτων τοὺς
ἀνδρας ἀνεύρισκεν. Γνωθὶ δὲ ἡ τοῦτων ἐσομένων
δοσις εἰμὶ, ὃ πρὸ τοσοῦτων χρόνων τὴν σὴν προσ-
ηγορίαν εἰπὼν. Εἰμὶ γὰρ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὃν μὴ
ἀγνοεῖ. Δι' αὐτὸν γὰρ σοι τοσαύτην δυναστείαν δε-
δώρημαι. Ἐμὸς γάρ ἐστιν ἐκ πάντων ἐκλειρεῖς τῶν
ἔθνῶν τῇ πρὸς τοὺς αὐτῶν πατέρας τιμῇ. Διὸ σε
προσεδέξάμην, ὡς ἔμαυτοῦ οἰκεῖον, καίπερ οὐκ
ἐγνωκότα με, τῇ δὲ ἐκ πατέρων εἰδωλοτραπέζῃ προσ-
κείμενον. Ὡς ἂν μὴ δοκῆς προλαβοῦσης εὐσεβείας
γέρα σοι ταῦτα δεδῶσθαι. Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον
ἔγνωσ, ὅτι *μόνος εἰμὶ Θεός*, μάθε γ' οὖν ἐξ ὧν δια-
πράξομαι, δι' ὧν πάντες εἰσονται *Θεὸν εἶναι μέτρον*
ἐμὲ, καὶ δι' ἀλλοφύλων, καὶ τῆς ἐμῆς ξένων θρη-
σκείας, τὰ δοκούντα διαπαρττόμενον. Καὶ δι' ὧν τὸν
ἐμὸν λαόν, ἡνίκα μὲν παιδείας ἦν καιρὸς, ὡσπερ
ὄργῃ καὶ σκότῃ διὰ τῆς παιδείας κατήφειαν παρ-
έδωκα. Ἠνίκα δὲ σώζειν ἔδει διορθωθέντα φῶς καὶ
εἰρηγῆν ἐπ' αὐτὸν ἀνατεῖλαι πεποίηκα, διὰ τὴν ἐκ
τῆς ἀφέσεως τῶν δεσμῶν εὐφροσύνην. Καὶ γὰρ *ει-
ρήνης εἰμὶ καὶ φωτὸς χορηγός, σκότους τε καὶ*
τῶν λυπηρῶν, ἃ δὴ καλεῖν κακὰ φίλον ἐστὶ τοῖς πολ-
λοῖς, ὧν ἐγὼ ποιητὴς πρὸς τὴν ἀξίαν αὐτὰ χορηγῶν
ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν δεχομένων.

solent appellari; quorum ego pro meriti cujusque
effector et auctor ipse sum.

Τινὲς δὲ φῶς καὶ σκότος, ἡμέραν εἰρήκασι καὶ
νύκτα. Οἳ καὶ κακὰ τὰ ἐπενεχθέντα τοῖς Βαβυλωνίοις
φασὶ, δι' ἣν ἐπεδείξαντο κατὰ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἡλω-
κότων ὠμότητα, ὡς διὰ Ζαχαρίου τὸν Θεὸν εἰρηκᾶ-

Nonnulli per *thesauros*, eos innuunt arbitratur,
qui vel maxime potentes, *Cyro* cum exercitu adven-
tante, in speluncis sese abdiderunt; in quibus et
ipsi, cum regem latere non potuissent, facibus ac-
censis quæsitii repertique sunt. Disce vero, inquit,
ex istis rebus futuris *quisnam* ipse *sim*; qui te tam
longo ante temporis intervallo *tuo nomine nuncuparim*.
Ego enim sum Deus Israel, quem te minime
ideo decet *ignorare*, quod propter ipsum, tantam
tibi potentiam largitus sum. Est enim ille *mihicun-
ctis e gentibus patrum suorum gloria et commen-
datione selectus*. Inde ego te veluti familiarem *mhi*
cum mei plane *ignarus esses* et *avitæ idololatricæ*
sectator, *assumpsi*; ne tuæ ista pristinae pietati de-
bita rependi putares. Verum quantumvis tu *me non-
dum solum esse Deum* didiceris; vel ex his certe,
quæ gesturus sum tibi patuerit; quibus omnes
unum me esse, perque exteros, et a meo cultu alienos
quæ libuit efficere, credituri sunt; qui per eodem
etiam populum meum, quando opus fuit, tanquam
iræ et tenebris, propter correptionis molestiam,
tradiderim: cum autem recte agentem servare
deceat, *in eumdem* propter adeptæ libertatis lætiti-
am, *lucem et pacem* exoriri fecerim. Sum enim
pacis largitor et lucis; tenebrarum deinde, et eo-
rum, **512** quæ dolorem adferunt, quæ vulgo mala
ratione, in eorum commodum, qui talia patiuntur,

Non desunt tamen, qui *lucis et tenebrarum* nomi-
ne, diem et noctem putent significari, eaque damna
etiam, quæ Babylonii patiuntur, ideo inferri, quod
in captivos Israelitas nimium se crudeliter gesse-

⁶ Psal. LXXII, 24.

^h Ἰσ. ΙΙΙ. π. ε.

rint ; sicut est a Deo per Zachariam in hunc A modum significatum : « Zelatus sum Jerusalem, et Sion zelo magno, et ira magna irascor in gentes, quæ eas invaserunt. Quia ego iratus sum parum ; ipsæ autem ad mala adjecerunt ⁹. » Quin et Babylonem in hunc modum alloquitur : « Ego dedi eos in manus tuas ; tu autem eis misericordiam non dedisti ¹⁰. » Inde igitur et Jeremiæ voce ita Cyrum alloquitur : « Ascende ad ipsam, et habitantes in ea. Ulciscere gladio, et perde, dicit Dominus ; et fac secundum omnia, quæ præcipio tibi ¹¹ ; » et rursum : « Aperuit Dominus thesaurum suum, et protulit vasa iræ suæ ; quia opus est Domino in terra Chaldæorum ; quoniam venerunt tempora ejus. Aperite apothecas ejus, pervestigate eam, tanquam speluncam ¹²⁻¹³, » et quæ deinceps. Quin et apud hunc prophetam scribitur : « Excitabo vobis Medos ¹⁴, » et quæ postea. Cæterum, posteaquam futuram reversionem prædixit oratio, tanquam in Evangeliiis, *cælestes* virtutes rursus ad gaudium et lætitiæ provocat, *nubibusque* ratione præditis (quas in vineam prius depluere veluit) ipsis jam *terra incolis justitiam* suppeditare præcipit. *Terra* autem, inquit, id est, ejusdem *deserti* prius, incolæ, *miseriordia et justitia*, pietatis fructibus editis, renovetur. *Ista* siquidem conditore tuo, inquit, Imperante futura sunt, qui facillime quod ex nihilo creavit, renovare queat. Aiunt nonnulli Scripturam suo more a singulis ad universa sermonem transferre. De *Cyro* enim, de Babylone, de- que reditu locutus, ad Christum jam eorum, quæ dicta sunt, intellectum revocat, qui a Patre ideo missus est, ut captivis libertatem, ut cæcis lumen annuntiet ¹⁵, ut eos denique, qui peccatorum catenis constringuntur, diaboli tyrannide ereptos ad se revocet **513** qui suum ipse templum, id est Ecclesiam excitavit, quam sibi virginem castam, rugaque et macula carentem, astare voluit ¹⁶. Ex his ergo, quæ a *Cyro* gesta sunt, tanquam figura aliqua, quæ in omnes collata sunt, munera significentur : quorum nomine ipsi spiritus etiam cælestes *lætantur* : qui vel uno tantum peccatore pœnitentiam agente gaudere scribuntur ¹⁷ : ideoque etiam *nubes* eisdem appellat, quod per ipsos Spiritus sancti consolationes, velut imber, in credentium animas demittantur. Queas et *nubium* appellatione sacrorum interpretes in *terra* degentes, significari dicere, qui terram pervagati, diffuso in omnes verbo, sitientium animas irrigarunt, et ad spiritualem fructuum ubertatem, diaboli seminibus ablatis, excitarunt, quarum antea fructus existerat nullus. neque qui quod bonum esset, faceret, vel unus quidem. Exsistunt autem Spiritus fructus *miseriordia* ipsa, id est dilectio, in qua versatur legis plenitudo, quæ evangelicam justitiam secum

ναί· « Ἐζήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα, ἀθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὀργίσθην ὀλίγα. Αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. » Καὶ πρὸς αὐτὴν δὲ Βαβυλῶνά φησιν· « Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς εἰς τὰς χεῖράς σου. Σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. » Δι' ὅπερ ἔφη διὰ Ἱεραμίου τῷ Κύρῳ· « Ἐπίθῃθι ἐπ' αὐτὴν, καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ. Ἐκδί- κησον μάχαιραν καὶ ἀφανισμόν ἰ, λέγει Κύριος, καὶ ποίει κατὰ πάντα ὅσα ἐντέλλομαι σοι. » Καὶ πάλιν· « Ἦνοιξεν Κύριος τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἐξ- ἤνεγκε τὰ σκεύη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ὅτι ἔργον Κυρίου ἐν γῆ Χαλδαίων, ὅτι ἐληλύθασιν οἱ καιροὶ αὐτῆς. Ἄνοιξατε τὰς ἀποθήκας αὐτῆς, ἐρευνήσατε αὐτὴν, ὡς σπήλαιον, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ διὰ τοῦ παρόντος δὲ προφήτου ἐβρέθη· « Ἐπεγεῶ ὑμῖν τοὺς Μή- δους, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Τὴν δὲ μέλλουσαν ἐπάν- οδον προθεσπίσας ὁ λόγος ὡς, ἐπ' εὐαγγελίοις χαί- ρειν αὐθις· ἐντέλλεται ταῖς *στρατιαῖς* δυνάμεσιν, καὶ ταῖς *νεφέλαις* ταῖς λογικαῖς, ἃς ἐνετείλατο πρό- τερον ὑετὸν εἰς τὸν ἀμπελῶνα μὴ βρέξει, *δικαιοσύ- νην* χορηγήσαι τοῖς οἰκοῦσι *τὴν γῆν*. Καὶ ἡ γῆ δὲ, φησὶ (λέγων τοὺς κατοικοῦντας *τὴν γῆν*), ἡ πρὶν *ἔρημος*, ἀνανεούσθη φέρουσα θεοσεβείας καρποῦς *ἔλεος* καὶ *δικαιοσύνην*. Ταῦτα δὲ ἔσται τοῦ σοῦ κτίστου προστάξαντος. Τῷ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων παρ- αγαγόντι σε δυνάμει ποιητικῆ βῆστον ἀνανεῶσαι τὸ δημιούργημα. Τινὲς δὲ φασιν ὡς δὴ συνθήκῃς ἡ Γραφὴ ἐκ τῶν κατὰ μέρος εἰς τὸ καθόλου τὸν λόγον ἀνήγαγεν. Εἰπὼν γὰρ τὰ κατὰ Κύρον, καὶ Βαβυ- λῶνα, καὶ τὴν ἐπάνοδον, ἐπὶ Χριστὸν μετὰγει τῶν εἰρημένων *τὴν ἔνοιαν*, ἃς ἀπεστάλη παρὰ τοῦ Πα- τέρος κηρύξαι αἰχμαλώτους ἀφῆσαι, καὶ νεκροὺς ἰ ἀνάδελψιν, καὶ τοὺς σειραῖς ἀμαρτημάτων κατε- σφιγμένους ἐξελεῖσθαι τῆς τοῦ Σατανᾶ τυραννίδος, παλινδρομεῖν τε παρασκευάσαι πρὸς ἑαυτὸν, ἃς τὸν ἑαυτοῦ ναὸν, τὴν Ἐκκλησίαν ἀνήγειρεν, παραστή- σας ἑαυτῷ παρθένον ἀγνήν, μὴ ἔχουσαν σπιλον ἢ ρυτίδα. Δι' ὧν οὖν ἔπραξεν Κύριος, ὡς διὰ τινος εἰ- κόνος τὰ πᾶσι δωρημένα σημαίνεται, ἐφ' οἷς εὐ- φραίνεται καὶ τὰ οὐράνια πνεύματα, εἴ γε *χαίρουσι* καὶ ἐφ' ἐνὶ μόνῳ μετανοοῦντι ἀμαρτωλῶν, ἃ καὶ *νεφέ- λας* καλεῖ, δι' ὧν αἱ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρα- κλήσεις ὑετοῦ καθιενται δίκην εἰς τὰς τῶν πιστευόν- των ψυχάς. Ἡ καὶ τοὺς μυσταγωγούς τοὺς δυεῖς ἐπὶ τῆς γῆς αἱ *νεφέλαι* σημαίνουσιν, οἱ περιφοι- τῶντες τῆς γῆς, τὸν ἱερὸν ἄπασι κατεσκευάσαν λόγον κατάρδοντες τὰς τῶν διψώντων ψυχὰς πρὸς εὐκαρ- πίαν πνευματικὴν ἀπὸ πλοσγμένης τῶν τοῦ διαβόλου σπορμάτων, ὧν ὁ καρπὸς οὐδεὶς ἦν, ὁ ποιῶν γρη- στότητα οὐκ ἦν ἕως ἐνός. Καρποὶ δὲ τοῦ Πνεύματος *ἔλεος*, τοῦτ' ἐστὶν ἀγάπη, πληρωμα νόμου τυγχά- νουσα, τὴν εὐαγγελικὴν ἔχον συνευγγεμένην δικαιο- σύνην. Εἰ μήτις λέγοι *δικαιοσύνην ἐκ τῆς ἀνατεί- λασαν* αὐτὸν εἶναι Κύριον, δι' οὗ ἠλεθθῆμέν τε καὶ

⁹ Zachar. i, 14, 15. ¹⁰ Isa. xlvii, 6. ¹¹ Jerem. i, 21. ¹²⁻¹³ ibid. 25-29. ¹⁴ Jer. li, 11. ¹⁵ Isa. lxi, 1; Luc. iv, 18, 19. ¹⁶ Ephes. v, 25, 27. ¹⁷ Luc. xv, 7.

VARLE LECTIONES.

¹ γρ. μαχίρα, καὶ θράνιστον. ἰ Ἰσ. τυφοῖς.

δεδικαιώματα. Παρὶ οὗ φησι καὶ Δαβὶδ · « Εργάσατο ἂ

δικαιοσύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς. » Ἐκ γῆς γὰρ εἰχθησάντων

σάρκα μὴ καταλοῦσαν ἐξ οὐρανοῦ.

sumus : de quo et Davidis illa sunt : « Operatus est salutem in medio mundi ¹⁰, » quia carnem de terra

non caelo demissam habuit.

θ' -ζ'. Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ κτίσας σε, ποιῶν βελτίω, κατασκευάσας ὡς πηλὸν κεραμέως. Μὴ ὁ ἀροτριῶν ἀροτριάσει τὴν γῆν ὅλην τὴν ἡμέραν; Μὴ ἐπὶ ὁ πηλὸς τῷ κεραμαί, Τί ποιῆς, δεῖ οὐκ ἐργάζῃ, οὐδὲ ἔχεις χεῖρας; Οὐαὶ ὁ λέγων τῷ πατρὶ, Τί γεννήσεις; κ. τ. λ.

Ἐπιτιμᾶν ὁ λόγος δοκεῖ τοῖς μετὰ τοσαύτην ἐπαγγελίαν τὴν περὶ τῆς ἀνακλήσεως μὴ προστρέχουσι τῷ Θεῷ, καὶ ὡς πάντων ὄντι Θεῷ κατὰ καιρὸν παιδεύοντι τὸν λαόν, καὶ πάλιν ἀναλαμβάνοντι, βελτίω τε τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν κατασκευάζοντι δίκην κεραμέως τὰ συντριβέντα πάλιν ἀνανεομένῳ, καὶ τῶν πρώτων κρείττω δεκνύοντι τὰ δεύτερα. Τὴν αὐτὴν λαβὴν Θεὸς καὶ πρὸς Ἱερεμίαν εἰκόνα προσέθηκεν · « Ἐὶ καθὼς ἂ κεραμεὺς ὄντος; οὐ δυνήσομαι τοῦ ποιῆσαι ὁ μᾶς οἶκος Ἰσραὴλ; » καὶ νῦν δὲ φησι διὰ τοῦ παρόντος προφήτου, δεῖ βέλτερον ἢ κατασκευάσας, νῦν ὡς πηλὸν κεραμέως τὸν πάλαι συντριβέντα λαόν. Ἄντι δὲ τοῦ ποιῶν βέλτερον κατασκευάσας, Σύμμαχος ἐφησεν · Οὐαὶ ὁ ἀντιλέγων τῷ πλάσαντι αὐτόν. Ἄντι δὲ τοῦ · Μὴ ὁ ἀροτριῶν ἀροτριάσει τὴν γῆν; ὁ Θεοδοτίων, ἀροτριῶν τοὺς ἀροτριῶντας τὴν γῆν. Ἐγὼ γάρ, φησὶν, ὁ τοὺς οἰκούντας τὴν γῆν γεωργῶν μετέπλασα τὸν λαόν. Μὴ οὖν ἐναντιοῦσθε ταῖς ἐμαῖς οικονομίαις, ὡς οὐδὲ πηλὸς κεραμαί. Ἡηλοῦ γὰρ λόγον ἐκ γῆς πλασθέντες ἐχομεν ὡς πρὸς κεραμεὺς τὸν πάντων Δημιουργόν. Πᾶς μὲν οὖν ἐναντιοῦμενος ταλανίζεται, ἐξαιρέτως δὲ ὁ Πατέρα λαχὼν τὸν Θεὸν αὐτῷ τε λαὸς ἀνακείμενος. Οὐαὶ γὰρ ὁ λέγων τῷ πατρί αὐτοῦ, Τί γεννήσεις; ἢ κατὰ Σύμμαχον, Τί ἐγέννησας; Ὁ παύονται γὰρ τινες ἐγκαλοῦντες Θεῷ · Τί γὰρ ἔδει τούτου τοῦ βίου; Τίς ἢ τούτου διοίκησις; καὶ τίς ἐκείνων ἢ χρεῖα; ἐχρῆν δὲ οὕτω γεγενῆσθαι.

Ἐἰτά φησιν · Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν υἱῶν μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου. Διὰ μὲν τῶν υἱῶν σημαίνων τὴν νεκρὰν οὐσίαν καὶ λογικὴν. Διὰ δὲ τῶν ἔργων, τὰ μέρη τοῦ κόσμου. Εἰ μὲν γὰρ ἔχεις τι, φησὶν, εἰπεῖν, εἰς τούτων διόρθωσιν, λέγε. Εἰ δὲ μὴ εἶναι τις ἐθέλει περὶ αὐτῶν, διὰ τῶν ἐμῶν ἐρωτάτω με προφητῶν, καὶ γνώσεται τίνα τρόπον πάντα διεπίω κηδόμενος. Τίνα γὰρ ἔχει μέψιν ἀνθρώπου δημιουργία; ποῖον δὲ κάλλος ἢ μέγεθος οὐρανόθεν οὐ παρέρχεται; τί δὲ μὴ πρὸς χρεῖαν ἐγένετο; Ἐἴ μὲν εἰχθησάντων ἀνθρώπων, καὶ φυτὰ, καὶ ζῶα πρὸς τὴν αὐτοῦ χρῆσιν, παρέχουσα. Οὐρανοῦ δὲ ἀστρα νῦν μὲν αὐτῷ θαυοῦνται · νῦν δὲ πάλιν ἐν ἀρμονίᾳ κινήσει· σημεῖα καὶ χρόνους ἀποτελέσαι δυνάμενα. Πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις καλοῖς, Ἠγεῖρα καὶ διὰ τὸν ἐμὸν

habet copulatam. Nisi si quis *justitiæ de terra excipientis* nomine, Dominum significari malit, per quem misericordiam consecuti, justique effecti sumus : de quo et Davidis illa sunt : « Operatus est salutem in medio mundi ¹⁰, » quia carnem de terra

514 VERS. 9-17. *Ego sum Deus, qui creavi te, faciens meliorem, præparavi ut lutum figuli. Num qui arat terram, arabit tota die? num dicit lutum figulo: Quid facis, quoniam non operaris, neque habes manus? Væ qui dicit patri, Quid generabis? etc.*

Illæ oratio succensere videtur, qui post tantas promissiones ad eum non festinant, qui tanquam omnium Deus, cum populum aliquandiu affixit, admittit rursus, temploque et urbe in melius præparatis, quæ contrita fuerant, non aliter quam figulus, instaurat, et secunda prioribus meliora efficit. Est vero et apud Jeremiam eadem usus imagine Deus, cum ait : « Nunquid, sicut figulus iste, non potero vobis facere, domus israel ¹⁰? » Sic et hujus se jam prophetæ voce contritum veterem populum, tanquam figuli lutum **515** reparasse, melioremque effecisse significat. Sed notandum est, quo loco, *faciens meliorem præparavi* habemus, *væ qui contradicit fietori suo Symmachum* legere, deinde, *pro nunquid arans arabit terram*, Theodotionem, *qui arat arantes terram*, interpretari. Ipse enim, ait, populum in formam aliam mutavi, qui terræ incolæ, agrorum instar, exerceo, et subigo. Videte igitur ne instituto meo meæque providentiæ adversemini, non magis quam lutum figulo. Sumus enim luti instar, qui de terra fingimur, si ad omnium opificem figulum respicimus. Est igitur infelix quicumque eidem adversatur, sed ille præcipue qui Deum in Patrem sortitus, eidemque populus effectus ipsi sese audet opponere. Væ enim qui dicit patri suo, *Quid generabis?* aut, secundum Symmachum, *Quid genuisti?* non desinant enim Deo sic conviciari nonnulli: *Ecquidnam vita ista opus fuit? ecquid isthæ administratio? Ecqua illorum utilitas? At ita fieri oportuit.*

Deinde subjicit : *Interrogate me de filiis meis, et de operibus manuum mearum.* Ubi *filiorum* nomine, intelligendi, ratioeinandique capaces naturas; per opera autem, mundi partes intellexit. Si quid enim vales dicere, inquit, tu illud in istorum emendationem directionemque prolicito. Sin autem discere et audire de illis quisquam cupiat, per meos me prophetas *interroget*, ut qui omnia ipse magna cura obeam, intelligat. Quid enim est in *hominis fabrica*, quod quisquam reprehendat? Quid pulchrum adeo, vel magnum, quod splendore et amplitudine *cælum* non superet? Quid non in eodem ad utilitatem comparatum? *Terra* quidem ipsa in habitationem, ut plantæ, et animalia in usum, *hominibus* cesserunt : *cæli* autem *astra*, partim qui-

¹⁰ Psal. LXXIII, 12. ¹¹ Jerem. XVIII, 6

dein ut ipsi præluerent; partim vero, ut motu continuo signa et tempora conficere valerent. Ad hæc, ut præclara alia taceam, excitavi et ipse in populi mei commodum **516** *regem*, vel *Cyrum* innuens; *cujus, inquit, viæ rectæ sunt*, aut secundum Symmachum: *Et omnes vias ejus dirigam: et ipse ædificabit civitatem meam*. Eam enim ipse potentia ædificavit, qui volentibus redire, et id ipsum præstare, multis muneribus acceptis concessit²⁰: vel Zorobahel de stirpe Davidis prognatum; qui cum redeuntibus præfuisset, et ipse templum *instauravit*. Itaque et de illo in hunc modum legimus: « Manus Zorobabel fundarunt domum istam, et

Commodius autem de Christo intelligatur, cum de æe ita loquatur: « Ego constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus²¹; » *cujus sine controversia rectæ sunt viæ*, quique veram *civitatem exstruxit*, dicens: « Super petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam²²; » quæ vivis lapidibus constans expugnari non potest: quam item ab ortu ad occasum protensam servitute dæmonum gratis liberavit, juxta illud: « Gratia salvati estis²³. » Quæ enim historice de *Cyro*, vel Zorobabele dicuntur, verorum sunt symbola. Ad Christum siquidem melius referatur illud: *Hæc autem dicit Dominus christo meo Cyro*. Neque enim, ut præsentibus verbis significatur, *Cyrus* ipse, fuit *unctus Domini*, cum Persa esset: aut *civitatem ædificavit*; sed ejus tantum fundamenta facere cœpit, quæ deserta postea ad Darii usque tempora permansit. Adhæc, quæ sequuntur deinceps, Christo potius, quam Zorobabeli, aut *Cyro* convenient; in quibus *Ægyptum laborasse* dicit, ut eos omnes qui propter idolorum cultum in dæmonum potestatem venerant, innui demonstrat. Ad te autem *regem*, addit (de quo isthæc habetur prophetia), gens omnis barbara transibit. *Saba* enim *Æthiopicæ* gens est, cujus olim ad Salomonem regina se contulit²⁴. Istis vero felicem rerum exitum, Christi nimirum *adorationem* prædicat, qui et *Deus erat*, et Deum in se (quod ipsi prius ignorabant adoratores) habebat. **517** Idem vero et *Israelis salvator* fuit, quod *Jesus* nomine indicatur.

His porro *adorantibus*, qui e circumcisorum gentiumque numero Ecclesiæ *adversati*, eandem persecuti sunt, cum nihil a se imminutam, sed auctam intuebuntur, *pudore suffundentur*. Ita autem transtulit Theodotio: *Verum in te fortis: et non est adhuc præter eum*. Ubi Aquila etiam *fortis* vocabulo usus est. Deinde, pro quo *nesciebamus habemus*, *latentem* Theodotio et Symmachus, *absconditum* autem Aquila reddiderunt: ut abstrusam et reconditam esse Christi divinitatem demonstrarent. Recte autem ad ea, quæ de Christo prædixit, et ejusdem discipulorum mentionem adjecit. Erant enim *Israel, qui salvatur*, per eosdemque, *insulas*

²⁰ I Esdr. 11, 4 seqq. ²¹ Zachar. 14, 9. ²² Psal. 11, 6. ²³ Matth. xvi, 18. ²⁴ Ephes. 11, 5. ²⁵ III Reg. 1, 1 seqq.

¹ κρυφαῖος.

λαδὸν βασιλέα, ἢ Κύρον, λέγων, ὃς, φησὶν, αἱ ὁδοὶ εὐθεῖαι. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ εὐθύνῳ. Καὶ οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου. Δυνάμει ἄρα αὐτὸς αὐτὸν ὠκοδόμησεν ἐπιτρέψας τοῖς ἐθέλουσιν ἀνιέναι, καὶ τοῦτο ποιεῖν μετὰ δῶρων τούτους ἀφείξ. Ἡ Ζοροβάβελ ἐκ Δαβὶδ ἔλακοντα τὴν γοῆν, ὃς ἠγγιστάμενος τῶν ἀνελεθόντων ὠκοδόμησε τὸν ναόν. Περὶ οὗ φησὶν: « Αἱ χεῖρες Ζοροβάβελ ἐθεμελίωσαν τὸν οἶκον τοῦτον, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπιτελέσουσιν αὐτόν. »

Οἰκειότερον δ' ἂν ἐπὶ Χριστοῦ λαμβάνοιτο, ὃς καὶ φησὶν: « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. » Οὐπερ ἀληθῶς αἱ ὁδοὶ εὐθεῖαι. Καὶ τὴν ἀληθινὴν αὐτὸς ὠκοδόμησε πόλιν, λέγων: « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄβυθου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Ἡτις ἐκ λίθων συνείστηκε ζώντων, ἀκαθαίρετός τε, καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς παρατεινόμενα ἡλευθέρωσέν τε τῆς ἐκ δαιμόνων δουλείας, καὶ ταῦτα προῖκα, κατὰ τὸ, « Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι. » Τὰ γὰρ κατὰ Κύρον, ἢ Ζοροβάβελ ἱστορικὰ, σύμβολα τῶν ἀληθῶν ὑπῆρχεν. Ἐπὶ Χριστοῦ γὰρ μᾶλλον ἀρμόσει τὸ, *Τάδε λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύρω*. Κατὰ γὰρ τὴν πρόχειρον λέξιν, οὔτε *χριστὸς Κυρίου*, Πέρσης ὧν ὑπῆρχεν ὁ Κύρος, οὔτε τὴν πόλιν ὠκοδόμησεν, πλὴν τῆς τῶν θεμελιῶν ἀρχῆς. Εἴτα διεμίειν ἔρημος μέχρι τῆς βασιλείας Δαρείου. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ μᾶλλον τῷ Χριστῷ ἢ περὶ Ζοροβάβελ ἀρμόσει καὶ Κύρω, ἐν οἷς *Ἀιγυπτῶν* φησὶ *κεκοικιανέται, δι' αὐτῆς* δηλῶν τοὺς ὅσοι πάσαι διὰ τῆς εἰδωλολατρίας ἦσαν δεδουλωμένοι τοῖς δαίμοσιν. Ἐπὶ δὲ ἐπὶ τὸν προφητευόμενον βασιλέα καὶ πᾶν ἔθνος διαθήσεται βάρβαρον. *Σαβὰ* γὰρ ἔθνος *Ἀιθιοπικόν*, οὐπερ ἡ βασίλισσα πρὸς Σολομῶν παρεγένετο. Τέλος δὲ τούτοις ἀγαθὸν τὴν Χριστοῦ προαγορεύει *προσκύνησιν*, ὃς καὶ *θεὸς ἦν*, καὶ θεὸν εἶχεν ἐν αὐτῷ, ὅπερ οἱ προσκυνῶντες ἠγνοῦν τὸ πρότερον. Αὐτὸς δὲ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ ὁ *σωτήρ*. Τὸ γὰρ Ἰησοῦς ὄνομα τοῦτο δηλοῖ.

Τούτων δὲ *προσκυνούντων οἱ ἀντικείμενοι κατασχύνονται* ἐκ περιτομῆς τε καὶ ἔθνικῳ κατὰ καιροῦς τὴν Ἐκκλησίαν διώξαντες. Μηδὲν γὰρ μειώσαντες ἠβύησαν. Ὁ δὲ Θεοδοτίων ἐξέδωκεν *Πλήρ ἐν σοὶ ἰσχυρὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι πλήρ αὐτοῦ*. Καὶ Ἀκύλας, *ἰσχυρὸς*, ἐφησεν: Ἀντὶ δὲ τοῦ *οὐκ ἤδειμεν*, ὁ μὲν Θεοδοτίων καὶ Σύμμαχος, *κρυφαῖος*¹. Ὁ δὲ Ἀκύλας, *ἀποκρυπτόμενος* τὸ ἀπόκρυφον τῆς τοῦ Χριστοῦ θεολογίας ἐμφάναντες. Ἀκολούθως δὲ τῇ περὶ Χριστοῦ προφητεῖα καὶ τῶν αὐτοῦ μέμνηται μαθητῶν. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν Ἰσραὴλ ὁ *σωζόμενος*, δι' ὧν τὰς *γῆσους ἀνεκαίνισεν* Ἐκκλησίας, οἷς ἀρμόσει καὶ τὸ, *οὐκ ἀσχυρῶσονται*

VARIÆ LECTIONES.

τοσούτον ἔργον πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ὄνυσασιν; Ἄ τινες δὲ οὕτως ἀνοθεν ἐξηγήσαντο· Τὴν αἰτίαν διδωσι δι' ἣν ἐνηθρώπισε λέγων· Ἐγὼ εἰμι ὁ κτίσας σε. Τὸ δὲ εἶμι, τὴν ἀληθῆ παρέστησεν ὑπαρξίν, καὶ τὴν ὄντως οὖσαν ζωὴν. Ἐκτίσα δὲ σε ἐπ' ἀφ' αἰώνων, θάνατον μὴ ποιήσας, οὐδὲν τε ζῶον ἐπὶ γῆς ἀπέδειξε παραπλήσιον· σὲ γὰρ μόνον ὡς κεραμεὺς χερσὶν ἰδίαις διέπλασα τῇ ἐμῇ τιμῆσας εἰκόνι πρὸς τῇ πλάσει τοῦ σώματος. Περὶ οὗ καὶ πρὸς Ἰωβ ἔφασκεν· « Ἡ σὺ λαβὼν ἐπλασας ζῶον, καὶ λαλήτην αὐτὸ ἔθου ἐπὶ τῆς γῆς; » Καὶ Δαβὶδ δὲ φησιν· « Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχῦτι παρ' ἀγγέλου. » Ἐτα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐγκαλοῦσιν αὐτῷ τὴν ἐκ τῶν νομικῶν τύπων ἀπαλλαγὴν πρὸς ἀληθείας μετάρθεσιν, ὀνειδίξει. Ἐλεγον γάρ, « Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἔλυε τὸ Σάββατον. » Ἀροτριῶ γάρ τεις, φησὶν, οὐχ ἵνα μόνον ἀροτριῶσῃ· ἐκ δὲ τῶν καταβαλλομένων σπερμάτων καρποὺς προσδεχόμενοι. Κἀγὼ τοίνυν ὑμᾶς, ὡς γῆν ὀλομανοῦσαν διὰ τὴν εἰδωλολατρείαν, τῷ Μωσέως ἡροτριῶσα νόμῳ, τῷ ἐμῷ προεுτρεπίζων Ἰγῶ τὴν τῶν ἀγαθῶν σπερμάτων καταβολήν. Τί οὖν διὰ παντὸς τὸν ἀρότην στέργετε νόμον, ὅτε καιρὸς τῆς δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναπλάσεως; πρὸς ἣν ὑπέκοντας ὑμᾶς οὐκ ἔχω, μηδὲ τὸν πηλὸν ὀρῶντας τοῦ κεραμῆως, ὡς ἐκείνου πλάττεται τε καὶ μεταπλάττεται νεύματι, μηδὲν τὴν δημιουργικὴν μεμφόμενον χεῖρα, ὡς τῆς ἀναπλάσεως ἐπιστήμην οὐκ ἔχουσαν; ἀλλ' οὐδὲ ὁ τεχθῆσθεαι μέλλων πυνθάνεται τοῦ πατέρος εἰ ἄρα γεννησῆσι. Τί οὖν ὑμεῖς μὴ τῷ πάντων παραχωρεῖτε Δημιουργῷ τὸν τρόπον εἰδέναι τῆς ἀναπλάσεως, περὶ ἧς λέγοντος τοῦ Χριστοῦ Νικόδημος ἔλεγεν· « Μὴ δύναται ἄνθρωπος γέρωνων εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητέρος αὐτοῦ δευτέρον εἰσελθεῖν καὶ γεννηθῆναι; »

conceditis, de quo Christum alloquitur Nicodemus, ventrem matris suæ iterum intrare, et renasci²⁶?

Εἰ ἐπιτήμησεν οὖν, φησὶν, ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ, καὶ μήπω τις τεχνεὶς ἐπύθετο τοῦ πατέρος τί τέξεται· ἐρωτήσατε καὶ ὑμεῖς οἱ ἐσόμενοι μου κατὰ καιροῦς υἱοὶ τε καὶ θυγατέρες, τίνα τοῦτο γενήσεται τρόπον. Ἐντελείσθε μοι καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου. Ἀντὶ τοῦ, διατάξατε πῶς ποιητέον, ὡς ἀγνοοῦντι. Σιγῇ ἄρα μετὰ Παύλου ῥητέον· « Ὁ βῆθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! » καὶ τὰ ἐφ' ἐξῆς, ἑτέρας λέγειν παραγγελλούσης Γραφῆς· « Ὅτι πάντα δύναται, ἀδυνατεῖ δὲ σοὶ οὐδέν. » Οἶδεν γὰρ μεταποιεῖν, καθὼς διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ φησιν, ὅτι· « Ἐκσπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς ἐμὲ, ὅτι ἐγὼ Κύριος. » Διὸ καὶ τὴν ἰδίαν ἐπιδεικνύμενος δύναμιν, Ἐγὼ ἐποίησα γῆν, καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς. Ὁ γὰρ κτίσας καὶ ἀνακτίσαι δύνησεται. Χεῖρα δὲ πάλιν φησὶ, τὸν δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν Ἰγὼν. « Τῷ Λόγῳ γὰρ Κυρίου

ipsas, id est Ecclesias, renouavit. Quibus conueniet et illud: Num propter eos pudore afficientur, qui tantum opus ubique terrarum absolverunt? Neque vero desunt, qui sic a principio explicent, ut causam, qua ductus humanitatem assumpsit, cum Ego sum, qui creati te dicit, afferri existant. Deinde, et verbum sum adiecisse, ut veram se existentiam, veramque vitam esse demonstraret. Denique, formavi te dixisse, ut ad incorruptionem se, qui mortem non fecerit, cuique nullum in terra simile animal esse voluerit, creasse iudicaret. Te siquidem unum meis ipse manibus, inquit, tanquam figulus efformavi, meaque te imagine, post effictum corpus honoris ergo donavi, ut ad Jobum dicentem reperias his verbis: « Num tu luto accepto finxisti animal et vocale illud posuisti in terra²⁶? » Et apud Davidem: « Minuisti eum paulo minus ab angelis gloria²⁷. » Israelitis deinde, qui figuras eum legales ad veritatem traducere criminarentur, exprobrat. Dicentem enim: « Si hic homo esset a Deo, Sabbatum non solveret²⁸. » Arat enim quis, ait, non tantum ut aret, sed ut ex mandatis humo seminibus, fructus etiam percipiat. Itaque et vos ego terræ instar, inquit, propter idololatriam luxuriantis, Mosis lege subactos, Filio 518 meo ad bonæ sementis exceptionem præparavi. Quid igitur ipsi studio tanto legem in aratorem semper retinetis; quo tempore maxime aqua et spiritu in formam aliam mutari valeatis; quam ipsi refugitis, quos latere non potest, lutum pro figuli arbitrio aliam atque aliam figuram pati; neque quidquam esse, quod artificis manum, tanquam fingendi scientiam non habeat, arguere audeat? At minime qui nasciturus est, a patre suo generaturusne sit, postulabit. Quid igitur omnium opifici Deo, modum illum formandi retinere non dum ait: « Num potest homo, cum sit senex, in

Si lutum ergo figulo succensuit, inquit; sique nondum in lucem editus puer a patre suo, quid ille geniturus sit, quæsit: interrogate et ipsi, qui filii et filiarum aliquando mihi eritis, quam istud ratione futurum sit. Mandate mihi præterea de operibus manuum statuite. Est profecto cum Paulo tacite dicendum: « O altitudo divitiarum, et sapientiarum, et scientiarum Dei²⁹! » cæteraque illa, quæ sequuntur. Quod et alibi Scriptura indicat, cum ait: « Omnia potes, neque quidquam est, quod efficere non queas³¹. » Novit enim in melius commutare, et instaurare; sicut apud Ezechielem in hæc verba legimus: « Evellam cor eorum lapideum de carne eorum, et dabo illis cor carneum, ut ipsi videant me, quia ego sum Dominus³². » Itaque et suam ipse virtutem demonstrans, terram se et hominem in ea fecisse ait. Potest enim idem etiam

²⁶ Job. x, 9. ²⁷ Psal. viii, 6; Hebr. ii, 7. ²⁸ Joan. ix, 16. ²⁹ Joan. iii, 4. ³⁰ Rom. xi, 33. ³¹ Sap. xi, 18. ³² Ezech. xi, 19, 20.

VARIE LECTIONES.

^m Ἰσ. λελκ. πηλόν.

instaurare qui condidit. Filium deinde, per quem a se creata sunt omnia, ipso *manus* nomine intellexit. « Verbo siquidem Domini cœli firmati sunt ²² : » eoque *astris mandante*, in diei quidem potestatem sol; in noctis autem, luna emicuit. Unde illud in Psalmis : « Sol cognovit occasum suum ²³. » Et iterum : « Tu fabricatus es solem et lunam ²⁴. » At eorum, quæ præcesserunt, notitiam illustrent, quæ deinceps sequuntur; quibus *justitiæ rex* Christus prædicatur, **519** qui *justitia ipsa est*. At enim etiam alicubi : « Ecce certe regnat justitiæ rex, et principes cum iudicio imperabunt ²⁵. » Nam præterquam quod natura cum patre *rex est*, eos etiam, qui defecerunt, assumpta carne iterum sibi subiecit : *Qui vias rectas*, id est Evangeliorum oracula, in quibus nihil pravum, nihilque sinuosum reperias, edidit; qui dura legis mandata declinavit. Bene autem Ecclesiæ idem fundamenta jecit, qui fundamentum est, super quod et ipsi, tanquam lapides pretiosi ²⁶, in habitaculum Dei in spiritu superstruimur : qui *gratis* nos servitute eripuit. « Neque enim corruptibilibus, argento, vel auro redempti sumus, de vana nostra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi et incontaminati ²⁷. » Non sumus igitur nostri juris; sed ejus, qui nos redemit.

Cum autem Christum dixisset antea suum populum esse conversurum; quinam ii essent, qui vocari deberent, confesum addidit, sumpto ab idololatriæ deditissimis exemplo, quo liberatoris virtus magis enitesceret. Ad oves enim, quæ perierant de domo Israel, missus erat quidem ²⁸; sed ubi eodem trucidato recalcitavit dilectus, statim gentibus illuxit. Intelligit autem per *Æthiopum negotiationem*, Thebanorum urbes, quibus et illi adjacent, qui *Sabatim* nominantur. Ideo porro *laborasse* dicit, quod acerbissimis tyrannis inservient, a quibus eorum liberi in idolorum sacrificium exigebantur : vel, ut ingentem fuisse eorum superstitionem indicaret, quæ superata in pietatem abivit. Est enim id omne sublatum, quod isti repugnabat. Nam : « Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia ²⁹ : » cum ubique apud eos constructæ ecclesiæ, tanta monachorum, tanta virginum exercitationum laboribus incumbentium examina cernantur. *Excelsos* autem eos dicit, tanquam impietate et superstitione nobiles. Deinde, *manicarum* nomine, dilectionis vincula, divinique amoris catenas intelligit. Indeque illud est, quod scribitur : « Quis nos separabit a dilectione Christi ³⁰, » in quem omnis *precatio* desinit? in Christo siquidem quæ a Patre petimus, postulamus, quem **520** cum illud : « Qui videt me, videt et Patrem ³¹. » « Ego

Deinde, quod in *te Deus, ei non est Deus præter te*, dixit, æquale est huic, « Et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ³². » Præterea pœnitentium vocem exprimunt, quæ his verbis : *Et nesciebamus,*

οι ουρανοι εστραπειθησαν, » δεσ καὶ τοῖς ἀστροῦς ἀστειλιτο διατάξας τὸν μὲν ἥλιον εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, νυκτὸς δὲ τὴν σελήνην. ἀπὸ φησὶν ὁ ψαλμὸς : « Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν : « Σὺ καθηρέθω ἥλιον καὶ σελήνην. » Τὴν δὲ τῶν φθασάντων ἔνοιαν τὰ μετὰ ταῦτα δηλοῖ, δι' ὧν ὁ Χριστὸς *Βασιλεὺς δικαιοσύνης* κηρύττεται ὑπάρχων αὐτόχρομα *δικαιοσύνη*. Καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ φησὶν : « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δικαιοσύνης βασιλεύει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. » Φύσει γὰρ ὦν σὺν τῷ Πατρὶ *βασιλεὺς* τοὺς ἀποστάντας αὐτὸς ὑπέταξε σαρκωθεὶς, ὁδοῦς ἔχων εὐθείας τὰ τῶν εὐαγγελίων θεσπίσματα. Σκολιὸν γὰρ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς. Τὸ δὲ τραχὺ τῶν νομικῶν ἐκπέφευγεν ἐνταλμάτων. Θεμελιώκε δὲ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὸς ὦν θεμέλιος, Ἐφ' ᾧ καὶ ἡμεῖς ἐποικοδομούμεθα ὡς λίθοι πολυτελεῖς, εἰς ναὸν ἄγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι, δεσ οὐ μετὰ δάφνων τὴν ἡμετέραν αἰχμαλωσίαν ἐρρύσατο. « Οὐ γὰρ φθαροὶς, φησὶν, ἀργυρίῳ ἢ χρυσῷ ἐλυτρώθημεν ἐκ τῆς ματαίας ἡμῶν ἀναστροφῆς πατροπαράδοτου, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἄμωυ ἄμωμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ. » Οὐκ ἐσμὲν οὖν ἑαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ πριαμένου.

Περὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ προειπὼν, ὅτι ἐπιστρέψει τὸν λαὸν αὐτοῦ, εὐθέως ἐπήνεγκε τίνας οἱ κληθησόμενοι, δεῖγμα τῶν εἰδωλολατρῶν τοὺς ἄκρους ἐν ταύτῃ λαβὼν εἰς ἔνδειξιν τῆς τοῦ σεσηκότος δυνάμεως. Ἀπεστάλη μὲν γὰρ πρὸς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ ἀπελάχτισεν ὁ ἡγαπημένος ἀποκτείνας αὐτὸν, ἐπέλαμψεν αὐτίκα τοῖς ἔθνεσιν. *Αἰθιοπῶν* δὲ φησὶν *ἐμπορίαν*, τὰς Θηβαίων πόλεις, οἷς ὁμοροὶ *Σαβασιμ*. Ἐκοπλάσαν δὲ πικροὶς τυραννοὶς δουλεύοντες, εἰς θυσίας αἰτοῦσιν υἱοὺς αὐτῶν καὶ θυγατέρας· ἦγον τὸ εὐτονον αὐτῶν τῆς ἀσεβείας ἐνέδωκεν ἠτήθη ἐν εἰς εὐσέβειαν. Διελύθη γὰρ ὅσον εἶχον πρὸς ταύτην ἐνοστατικόν. « Οὐ γὰρ ἐπερίσευσεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσευσεν ἡ χάρις, » πανταχοῦ καθιδρυμένων ἐν ταύτῃς ἐκκλησιῶν, τοσοῦτων τε παρ' αὐτοῖς ὀρωμένων μοναστῶν καὶ παρθένων πόνοις ἐναθλούντων ἀσκήσεως. Ἰγὴλοὺς δὲ φησὶν αὐτοὺς, ὡς ἐπισήμους ἐν δυσσεβείῳ. *Χειροπέδεις* δὲ τὰ δεσμὰ τῆς ἀγάπης καλεῖ, καὶ τὰς τῆς φιλοθετικῆς σειρᾶς, ὡς λέγειν : « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, » εἰς ὃν ἔρχεται πᾶν πέρας εὐχῆς : « Ἐν Χριστῷ γὰρ αἰτοῦμεν παρὰ τοῦ Πατρός τὰ αἰτήματα, ὃν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, Θεὸς ὁμοίως ἐστίν, καθά φησιν : « Ὁ ἐωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν. »

in se habet, et Deus sit quoque necesse est, juxta et Pater unum sumus ³³. »

Τὸ δὲ, Ἐρ σοὶ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι Θεός πληρσοῦ, ἰσοδυναμεῖ τῷ : « Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Μετανοούντων δὲ φωνῇ τὸ, καὶ οὐκ ἡδαιμεν. Οἱ καὶ ὁμολογοῦσιν αὐτὸν *Σωτήρα* τοῦ

²² Psal. xxxii, 6. ²³ Psal. ciii, 19. ²⁴ Psal. lxxiii, 16. ²⁵ Jerem. xliii, 5. ²⁶ I Petr. ii, 5. ²⁷ I Petr. i, 18, 19. ²⁸ Matth. xv, 24. ²⁹ Rom. v, 20. ³⁰ Rom. viii, 35. ³¹ Joan. xiv, 9. ³² Joan. i, 30. ³³ Joan. i, 3.

Ἰσραὴλ, ὡς πάλαι σεσωκότα τὸν Ἰσραὴλ· ἤγουν Ἰσραὴλ ληπτέον νῦν τὸν ὀρώμενον Θεόν. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. » Οἱ δὲ ἀνθεστηκότες αὐτῷ, τὴν αὐτοῦ μὴ ἀδικήσαντες δόξαν, αἰσχύνονται· ἔσονται γὰρ εἰς ὄρασιν πάση σαρκί. Ἀπὸ δὲ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν ὀμῶν, ἐπὶ τὸ καθόλου τῶν ἔθνων τὸν λόγον ἀνήγαγε, ῥήσους καλῶν τὰς ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίας τῶν ἐγκαινισμένων εἰς καινότητος ζωῆς, ἀποθεμένων τὴν παλαιότητα, Παύλου προστάττοντος· Ἐκδύσαθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον· καὶ πάλιν Ἐνδύσαθε τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτισάντος αὐτόν. Καὶ πάλιν· Ἀνακαινούσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν. Ἐγκαινισμός οὖν τὰ καθ' ἡμᾶς, « εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις. » Τινὲς δὲ ἀπὸ τοῦ, μὴ ὁ ἀροτριῶν, οὕτως ἐξηγήσαντο· Παραβολικῶς προτρέπεται αὐτοὺς δικαιοσύνης φέρειν καρπούς. Θέλετε γὰρ με, φησί, μόνον ἀροτριῶν ὑμῶν τὰς ψυχὰς, καρπὸν μηδένα παρέχοντες. Εἶτα παιδεύει αὐτοὺς τοῖς τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν ἔθνων εἰκεῖν βουλευμασί, μήτε πηλοῦ ἀνθισταμένου τῷ πλάστῃ, μήτε τέκνου πατέρα κωλύοντος ἢ μητέρα σπεύδοντος πρὸς ἄλλων υἱῶν παιδοποιεῖν, μηδὲ μέμψιν ἐπὶ τούτῳ προσάγοντος. Ὁ ποιήσας δὲ, φησί, τὰ ἐπερχόμενα διὰ τῆς προγνώσεως, δυσωπῶν αὐτοὺς εἰς κατανόησιν τῆς ἰδίας δυνάμεως. Ἔστω γὰρ, φησί, ποιῶντι ὑμᾶς καὶ πλάττοντι οὐ παρηκολουθεῖτε τῇ γνώσει· μὴ καὶ προαγορεύοντι τὰ μέλλοντα ἀπιστήσετε; κατὰ μέρος μὲν γὰρ γίνεται τὰ γινόμενα· ἄθροα δὲ αὐτῷ ἡ γνώσις ἐστὶ παρ' ἑμοί. Πλὴν μὴ ἀπογῶντε τὴν σωτηρίαν, ὡς ἂν με καθεῖν ἁμαρτάνοντες μὴ δυνάμενοι.

enim omnia quæ existunt, efficiantur quidem; sed Tantum ipsi salutis spem non 521 abijciatis; qui

Κρείττους δὲ γεγονότες ἑμοί τὰ καθ' αὐτοὺς ἐπιτρέψατε. Οὐ γὰρ δέομαι τῆς ἐξ ὑμῶν ὑπομνήσεως, ὡς ἂν ὄντας ἐμὰ ποιήματα καὶ εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας λελογισμένους ἀξιώσαι προνοίας. Οὐδὲ γὰρ ἑμαυτῷ τὸν οὐρανὸν ἐποίησα καὶ τὴν γῆν, εἰς δὲ χρεῖαν ὑμετέραν. Καὶ γινόμενων ἀστέρων ἐθαύμαζον ἄγγελοι. Πάντων οὖν ὑπ' ἑμοῦ κυβερνωμένων, οὐδὲ τὰ ἐπὶ γῆς τὴν ἑμὴν ἐκφεύγει διοίκησιν. Τοιγαροῦν καὶ Κύριος ὑπ' ἑμοῦ κινήσεις, οὐκ αὐτὸς ὢν εὐσεβής, τὰ καθ' ὑμᾶς διορθώσεται. Ἐπεὶ καὶ πρότερον ὑμᾶς ἐξ Αἰγύπτου, φησὶν, ἠλευθέρωσα, καὶ ταῖς ἑμαῖς ἀπέριπχε μάστιξιν. Ὑμεῖς δὲ πάλιν ἁμαρτάνοντες οὐκ ἐπαύσαθε καὶ ματαιοπονοῦντες ἐπὶ ταῖς ἑαυτῶν ἁμαρτίαις. Ἄλλ' ὁμως ἐμὲ πιστεύσαντες ἔχετε πάντας ὑποσπόνδους τοὺς ἐνδόξους, καὶ φρονήματος γίμοντας, καὶ ἀγάπης δεδωμένοι δεσμοῖς κατανήσουσιν εἰς Ἱερουσαλήμ, ὡς εἰς θεοσεβείας διδασκαλείον, καὶ μακαριοῦσιν ὑμᾶς, ὡς Θεῷ τῷ μόνῳ λατρεύοντες, ὃν ἠγνόουν αὐτοί. Ὑμῶν δὲ πρὸς μετάνοιαν ἀμελοῦντων, ὁ μονογενῆς μου παρίσταται Ἰῆδς Ἱερουσαλήμ· γενόμενος καὶ Ἰουδας, ὃν ᾧ προσεύχονται, οὐ σφραγίδι· καὶ

adjiciuntur : quibus salvatorem Israelis eum esse tanquam qui ipsum olim servavit, profitentur. Nisi malis nunc *Israelis* appellatione, eum, qui Deum videat, significari putare, cum non omnes esse Israelitas, qui ex Israele sunt, scribatur ⁴⁵. Cæterum qui ei adversati sunt, cum ejus gloriæ officere nequiverint, *confundentur*. Erunt enim in conspectum universæ carni. Orationem vero ab *Ægyptiis* eorumque vicinis ad generis universi nationes transtulit, cum *insularum* nomine, conflatas e gentibus Ecclesias, qui posito veteri exuvio in vitæ novitatem renovati sunt, cum Paulo significavit; uti veterem hominem ponere qui novum ad Creatoris imaginem instauratum induere ⁴⁶, qui denique renovari renovatione mentis, imperat ⁴⁷. Ipsi ergo *sumus innovati*, si qua in Christo nova creatura ⁴⁸. Nonnulli a verbis istis, *nonne qui arat*, ita explicant, ut similitudine ad justitiæ fructus edendos adhortari velint. Vultis enim me, inquit, animas vestras arare tantum; fructus autem nullos edere. Illas rursus Dei consilio, quod de Gentibus innuit, cedere præcepit; quando neque *lutum figulo* repugnare soleat; neque *patrem*, aut *matrem* ad novam filiorum procreationem festinantes impedire, eamque rem illis vitio vertere filius. Quod autem *ventura* fecisse dixit, ad præscientiam retulit, ut pudore excitato eosdem ad suæ virtutis contemplationem provocet. Esto enim, inquit, ejus, qui vos fecit, et formavit, cognitionem non estis assecuti, annon et ei etiam, qui futura prædicat, fidem denegabitis? Singillatim eorum confertim tota mihi in promptu est cognitio. ne peccare quidem, quod me lateat, valetis.

Ubi autem meliores evaseritis; quæ vestra sunt mihi permittite. Non enim vestra ipse admonitione opus habeo ut vestrum, quos ipse feci, in *filiosque et filias* adoptavi, recorder, meaue providentia dignos habeam; qui *cælum* et *stellas*, *angelos* in admirationem rapientes, *terramque* ipsam, non in meam, sed in vestram utilitatem condidi. Quæ omnia cum ad meum unius arbitrium regantur, non possunt quæ in terra sunt, a me non administrari. Itaque et *Cyrus* ipse non ab alio, quam a me iucitatus, cum verum Dei cultum non agnosceret, afflicta res vestras erecturus est, sicut et vos antea *Ægypto* liberavi, cum meis illa cedere verberibus coacta est: vos autem rursus peccare et vestris *D negotiationibus* inaniter agitari non destitistis. In me tamen jam si creditis, quotquot, laude aliqua, vel prudentiæ nomine clari sunt, sœderatos et socios habituri estis, qui dilectionis vinculo obstricti, ad Jerusalem, tanquam ad pietatis scholam vobis ideo occurrent, bestosque prædicabant, quod, *Deo soli servatis, quem ipsi nesciebant*, Sin autem ponitèrè negligitis, mihi Filius non desit unigenitus

⁴⁵ Rom. ix, 6. ⁴⁶ Coloss. iii, 9, 10. ⁴⁷ Ephes. iv, 23. ⁴⁸ II Cor. v, 17.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. αὐτῶν. • Ἰσ. ἑμοί. • γρ. Ἰσραὴλ.

Israel, ipseque Judas, in quo orabunt, cujusque signo et scelerati homines, et dæmones ipsi prosternentur. Historice autem etiam de Cyro isthæc (cujus adversarii omnes confundentur) et de *Israele*, qui ab exilio reversus, reluctantes omnes superaturus est, queant usurpari. Rursum, quod *insulas* dixit, Jerusalem non longe dissitam significavit, quæ undique vicinarum gentium insultibus, tanquam undis agitaretur, quarum impietatem æmulari incolis proclive semper fuit. Atque hinc est, quod eam imprimis adhortatur, ut *innovetur*; postea vero eos etiam statim qui de gentibus ubique locorum Dei cognitionem adepti sunt. Si enim qui tantis rebus dignus habitus erat *Israel*, Deique vocatus filius, desertor tamen ejusdem benignitatem expertus est, quanto magis et vos ipsi, qui de divinis legibus nihil audivistis? *Insula* 522 rursus omnis etiam anima hujus vitæ voluptatibus et curarum amaritudine prius inundata dicatur, quæ Deo semel agnito, peccandique relicta consuetudine viribus resumtis *innovatur*, quæque ab omni confusione semota, deposito veteri fermento, Christi forma induitur.

Vers. 15-26. Sic dicit Dominus, qui fecit cælum. Iste Deus, qui ostendit terram, et fecit eam, ipse distinxit eam. Non frustra fecit eam, sed ut habitaretur, plasnavit eam. Ego sum Dominus, et non est alius. Non in abscondito locutus, neque in loco tenebroso, etc.

523 Ordine ista illis inferuntur, quibus innovari ad se insulas, et quæ deinceps secuta sunt, imperavit. Ubi enim de Ecclesiis, deque apostolis verba fecerit, nihil se in abscondito locutum esse subjungit. Interea vero ad tantæ promissionis persuasionem, Dei fidem et auctoritatem intermiscet, et quo in honoris gradu mortalium genus apud eundem sit (qui eos vocationem consequi salutarem voluerit) aperit. Neque vero *Dominum* simpliciter appellat, quod eo nomine multi in cælo et terra nuncupentur, sed ex iis, quæ fecit, quidnam ipse sit, demonstrat: ex cælis quidem, ubi degerent angeli; ex terra autem, ubi homines, qui beate et feliciter degere, Deumque ipsum, ad cujus imaginem conditi sunt, agnoscere poterant, *terramque* ipsam, non aliter quam *cælum* rationis et intelligentiæ capaces virtutes, incolere. *Terram* namque etiam propter eos factam ornatamque esse testatus est, juxta illud: « Congregentur aquæ in locum unum, et appareat arida »⁹. Igitur mihi, inquit, caro et pretioso, data Evangelii prædicatione: sic eam ipse omnibus, tanquam communis opifex, non Judæis tantum, largiar. Atque hinc est, quod se Deum, neque alium præter se esse amplius, aut in occulto quidquam locutum esse adjunxit,

⁹ Gen. 1, 9.

ἄνδρες πονηροὶ καὶ δαίμονες ἠττηθήσονται. Ἰστορικῶς δὲ καὶ ἐπὶ Κύρου ληπτέον, ᾧ πᾶς ἐναντιούμενος αἰσχυρθήσεται. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς ἐπανελθόντες ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τοὺς ἀντιστατοῦντας νικήσουσιν. Ἐἶτα ῥήσους εἰπὼν, δηλοῖ καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ συνεχομένην ὑπὸ τῶν αὐτὴν περικυκλούντων ἐθνῶν περικλυζομένην τε, τῶν οἰκητήρων τοῖς ἀμαρτήμασιν ζηλούντων αἰετὴν τῶν περιουκούντων ἀσέβειαν. Προηγουμένως; οὖν αὐτὴν ἀνακαισιθῆναι προτρέπεται. Ἦδη δὲ καὶ πάντα τόπον ἐθνῶν τὴν τοῦ Θεοῦ λαβόντας ἐπίγνωσιν. Εἰ γὰρ ὁ τοσούτων ἀξιώθεις Ἰσραὴλ καὶ χρηματίσας υἱὸς ἀποστάς Θεοῦ, φιλανθρωπίας ἤξιώται; πῶσῃ μᾶλλον ὑμεῖς οἱ τῶν θείων ἀνήκοοι νόμων; ῥῆσος δὲ καὶ πᾶσα ψυχὴ περικλυζομένη ταῖς ἡθοναῖς ἀλμυραῖς τε φαντασίαις τοῦ βίου. Ἦτις ἐπιγνοῦσα θεὸν καὶ παυσασμένη τοῦ πλημμελεῖν, ἀνακαισιθῆσεται τὰς ἑαυτῆς ἀναλαθοῦσα δυνάμεις, καὶ παλαιὰν ζύμην ἀποθεμένην, γεγνουῖα τε πάσης αἰσχύνης ἐκτὸς; τοῦ Χριστοῦ τὴν μόρφωσιν περιφέρουσα.

ιη-κς'. Οὕτως λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν. Οὗτος ὁ θεός, ὁ καταδείξας τὴν γῆν, καὶ ποιήσας αὐτὴν, αὐτὸς διώρισεν αὐτὴν. Οὐκ εἰς κενόν ἐποίησεν αὐτὴν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι ἐπλασεν αὐτὴν. Ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτι. Οὐκ ἐν κρυφῇ λελάληκα, οὐδὲ ἐν τόσῃ γῆς σκοτεινῷ, κ. τ. λ.

Ἀκολούθως ἐπενήνεκται ταῦτα τῷ, « Ἐγκαινίσειςθε πρός με, νῆσοι, » καὶ τοῖς ἐξῆς. Περὶ γὰρ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἀποστόλων εἰπὼν, ἐποίησε τὸ, *Οὐκ ἐν κρυφῇ ὑμῖν λελάληκα* τ. Ὡς δὲ πρὸς τὴν τοσαύτην ἐπαγγελίαν τὸ ἀξίόπιστον παρίστανται τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκει πόσον αὐτῷ τετίμηται τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, ὡς καὶ κλήσεως σωτηρίου τυχεῖν. Καὶ οὐχ ἄπλως, Κύριος, φησὶ (πλείστοι γὰρ λέγονται ψευδῶς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐν γῆ), ἀλλ' ὁ δι' ὧν ἐποίησεν, ὅπερ ἐστὶ δηλῶν ὀυρανόν μὲν εἰς ἀγγέλων διατριβὴν ὀυρὴν δὲ τοῖς ἀνθρώποις διαίτημα. Οἵπερ ἡδύναντο εὖ τε ζῆν, καὶ γινώσκειν θεόν, ἄτε κατ' εἰκόνα γενόμενοι, κατὰ τῆς εἶναι, ὅπερ ἡ αἰ νοερὰ δυνάμεις ἐν οὐρανῷ. Καὶ τὴν γῆν γὰρ δι' αὐτοὺς φησὶ κατασκευάσαντες ἔφη, ἵνα κατὰ τὸ « συναγθῆτω τὸ ὕδωρ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθῆτω ἡ ξηρά » ὡς αὖν ἐμοὶ τιμῆ ἰ καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου δεδῶρηται κήρυγμα, πᾶσι τοῦτο δοῦς, ὡς πάντων Δημιουργός, οὐκ Ἰουδαίους καὶ ἄλλοις. Διό φησιν Ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτι. Οὐκ ἐν κρυφῇ λελάληκα. Πᾶσι γὰρ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον ἠπλώσα. Διόπερ εἰς πᾶσαν γῆν ἐξῆλθε τῶν εἰρημίων ἀποστόλων ὁ φθόγγος. Τὰ γὰρ Μωσέως λόγια κρυφῇ λελάληται, γλώττη μὲν Ἑβραϊδὶ καὶ χαρακτῆρσι τοιοῦτοις, ἐν ἀβάτω τε ἐρήμῳ καὶ ἀνύδρῳ.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. λελάληκα τέως. ἢ γρ. ὡσπερ. ἢ γρ. φησὶ καὶ ἵνα. ἢ γρ. κατασκευασθείσαν. ἢ Ἰσ. φησὶ. ἢ γρ. δῶσω. ἢ γρ. καί.

Τὸ δὲ κήρυγμα τὸ Χριστοῦ πάση γλώττῃ λαλεῖται, καὶ Ἀ παῖσι γράμμασι γράφεται. Τὸ δὲ οὐκ ἐν κρυφῇ, τοῦτον οἱ πλείους τὸν πρόπον ἐρμήνευσαν, ὡς ἂν μή τις ἔειποι· Θεὸς μὲν ἐστὶ καὶ μόνος ὀληθῶς, ἀλλ' ἄδελον μὴ καὶ ἄλλους ἐθέλει καλεῖσθαι θεοὺς. Νόμον φησὶ περὶ τοῦτου διέταξα *λάθρα λαλήσας* μηδέν. Κατέβη γὰρ ὁ Κύριος ἐπὶ τὸ βρος Σινᾶ ἐν εἶδει πυρὸς, καὶ σαλπύγων ἤχῳ, βρονταῖς τε καὶ ἀστραπαῖς, καὶ ἦν ἡ οἰκουμένη πᾶσα μετέωρος, ὁμῶν τε κληθέντων καὶ τῆς Αἰγυπτίων καταδομένης ἀρχῆς, οὐχ ἵνα *ματαίως* δουλεύσητε· μάταιον γὰρ τὸ εἶδωλον εἰρηκεῖ φανερώς γὰρ ὁμῖν ἐκήρυξε, « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον. » Πολλάκις δὲ τὸ, *ἐγὼ εἰμι*, λέλεκται προτρεπτικῶς, εἰς κατανόησιν τοῦ μόνου Θεοῦ καὶ τὰ πάλαι ποιήσαντος θαύματα. Β

Αὐτῶν δικαιοσύνην καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν. Λιέτατε μὲν γὰρ ὁ νόμος τὰ πρακτεῖα δικαίως· ἤντις τε δὲ καὶ ταῖς σκιαῖς τῆν ἀλήθειαν τὰ ἐν Χριστῷ πρότυπων. Περὶ αὐτοῦ γὰρ ἐλάλησε Μωσῆς. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι. Κατὰ δὲ τὴν πρώτην ἐξηγήσιν, *Οὐκ εἶπον τῷ σπέρματι Ἰακώβ, Μάταιον ζητήσατε.* Κατὰ δὲ Σύμμαχον, *ματαίως ζητήσατέ με.* Κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους, *κενώς ζητήσατέ με.* Τὸ γὰρ Εὐαγγέλιον πρώτοις ὁμῖν ἀνεκήρυξε. Καὶ ὡς ἂν μὴ δόξητε μάτην θεοσεβεῖν, μισθὸν ὁμῖν ζωὴν ἐπηγγελιάμην αἰώνιον, καὶ ἂ ὀφθαλμοὺς οὐκ εἶδεν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπεὶ δὲ Θεὸς *εἰμι λαλῶν δικαιοσύνην καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν*, κατὰ τὸν τῆς *δικαιοσύνης* λόγον, μετὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς, καλῶ πάντας· πρὸς ἑμαυτὸν, κήρυγμά τε ποιῶμαι κοινόν. *Συνάχθητε καὶ ἤκετε, καὶ βουλεύσασθε ἅμα οἱ σωζόμενοι τῶν ἐθνῶν.* Ἀντὶ δὲ τοῦ *βουλεύσασθε ἅμα*, Σύμμαχος, *προσηγγίσατέ μοι*, φησὶν, *οἱ διαπερυσγότες τῶν ἐθνῶν.* Τὸ δὲ *συνάχθητε* καλοῦντό· ἐστὶν οὗς ὁ Σατανᾶς διεσκέδασεν. Ἐλθὼν γὰρ ὁ Σωτὴρ θάνατον ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς, ἵνα, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν, τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἓν συνδεθέντας ὁμοφυλίᾳ καὶ πίστει. Καὶ ὡς μακρὰν οὖσιν ἤκειν φησὶ. Θεοῦ γὰρ ἀφίστησι πλάνη. Διδὸ καὶ Παῦλος φησιν, « Οἷ ποτε ὄντες μακρὰν, ἐγενήθητε ἐγγύς. » Καὶ πάλιν, « Εὐαγγελισατο εἰρήνην ὁμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς. » Καὶ προφήτης δὲ φησιν· « Ἐγγίσσατε τῷ Θεῷ καὶ ἐγγίει ὁμῖν. » τὸ δὲ *βουλεύσασθε ἅμα*, πρὸς τὸ σὺν φρονήσει προσίενα παρακαλεῖ. Δεῖ γὰρ πᾶσαν πλάνην ἀρνησάμενους οὕτω προσίενα· Θεῷ νοῦν εὐσεβῆ τῆς πρὶν ἀφροσύνης ἀλλαξάμενους.

Deo, et appropinquabit vobis ⁵⁷. » At quod *consulite*

qui divinum omnibus Evangelium explicuit. Hinc, inquam, quod in omnem terram eorum qui apostoli dicebantur, vocis sonus erupit ⁵⁶. Mosis enim oracula sermone quidem et characteribus Hebraeis, locis inviis et aqua destitutis, clanculum edita reperias: Christi autem Evangelium omnium gentium linguis et litteris celebratum. At quod non **524** in *abscondito* scribitur, ita explicant nonnulli ac si dicatur, Deum quidem solum re vera esse, sed incertum, an et alios etiam deos appellare permittat. Legem, inquit, hac de re tuli, neque in *abscondito* quidquam *locutus sum*. Descendit enim in Sina montem Dominus, in speciem ignis, tubis clangentibus ⁵¹, multo tonitru, multaue coruscatione, in sublimem prorsus et excelsam terram, exstinctoque Ægyptiorum regno vocari vos et servari voluit; non, ut ipsi rebus *vanis*, qualia sunt quæ idola nominantur, vos manciparetis. Aperte siquidem vobis, Dominum Deum adorandum esse, eique uni serviendum, neque idola fabricanda edixit. Est vero advertendum, persæpe illud: *Ego sum Dominus*, exhortationis modo, ad unius Dei significationem, qui prisca miracula patravit, usurpari.

Sequitur autem: *Qui justitiam loquitur, et veritatem annuntiat*. Imperabat enim lex quæ juste fieri liceret, umbris autem *veritatem* innuens, quæ in Christo erant ante depingebat, de quo Moses locutus fuerat ⁵². Atque hæc quidem illi, verum secundum priorem explicationem: *Non dixi semini Jacob, Vanum quærite*; secundum Symmachum autem et alios, *Frustra quærite me*. Evangelium siquidem vobis ipse ante omnes promulgavi; ac ne pietatem frustra colere videremini, mercedem etiam vitam æternam, cæteraque alia, quæ nec auris audivit, nec oculus vidit, nec in cor hominis ascenderunt ⁵³, ego pollicitus sum. Sed jam quoniam *Ego sum Deus, qui justitiæ loquor, et annuntio veritatem secundum justitiæ verbum*; post Judæos, ad me quoslibet ego nullo discrimine accedere, et commune omnibus Evangelii præconium esse jubeo. *Congregamini et venite et consulite simul, qui salvamini de gentibus*, ubi pro *consulite simul*, *Accedite ad me qui de gentibus effugistis* interpretatur Symmachus. Ideo autem *congregamini* dixit, ut cogentis ipsos et convocantis personam **525** exprimeret, qui erant a Satana disgregati. Cum venisset enim non sui, sed nostri causa, mortem subiit Salvator, ut secundum Evangelistæ verba ⁵⁴, Dei filios, qui erant dispersi, eodem animi fideique vinculo connexos in unum congregaret. Deinde tanquam longe absint, *venturum* se innuit. Arcet enim et separat a Deo error ipse. Indequæ est Pauli illud: « Qui aliquando eratis longe, facti estis prope ⁵⁵. » Et rursum: « Evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, et pacem iis, qui prope ⁵⁶. » Et prophetæ etiam: « Appropinquate simul dicit, ita caute et prudenter accedere

⁵⁰ Psal. xviii, 5; Rom. x, 18. ⁵¹ Exod. xix, 1 seqq. ⁵² Joan. v, 46. ⁵³ Isa. lvi, 4; I Cor. ii, 9. ⁵⁴ Joan. xi, 52. ⁵⁵ Ephes. ii, 13. ⁵⁶ ibid. 17. ⁵⁷ Jac. iv, 8.

VARIE LECTIONES.

† γρ. εἰ τις. † ἴσ. ἤγω.

adhortatur. Decet enim non nisi relicta prorsus peccandi consuetudine, vitæque in melius commutata, caste et pie ad Deum accedere.

Ad vos igitur reversi considerate, quam penitus recordes illi sint, *qui lignum sculpturæ suæ elevant*, id est, qui ita extollunt, ut gloriam quæ uni Deo debetur, ligno largiantur. Nimirum, quibus placet portare sensus expertia, et quæ ne moveri quidem valeant, quo pacto vel terra, vel mari iter facientes, ab ejusmodi auxilium postulant? Quod si quidquam habent, quod pro diis istis dicant, accedant et ipsi. Tum demum enim verum Deum agnoscent, cum propius accesserint. Annon magnum est deitatis argumentum, quod a prophetis ista longe ante prædicta, quam facta sunt; qualia dæmones, qui futurorum notitiam sibi arrogant, ne fucum quidem faciendo præstare queant; sed neque Christi adventum, vel interitum suum prænosse? At ea ipse, *quia justus et Salvator sum*, prædixi; qui justa oratione gentes omnes ad salutem voco. Id enim eo ipso, quod *ab extremis terræ* dixit, significavit. Quin et *justum* se alias nominat, ut dæmonum, qui in naturam nostram ita grassantur, ut ab humanis hostiis non abstineant, distinctionem adhibeat. Qui enim non *justus* dicitur, qui tam libenter injuria affectis opitulatur? qui nihil omnino futurum pronuntiat, quod certo et indubitato eventu non probet? Cum enim Abrahami nepotes esse servituros, tandemque libertatem consecuturos prædixisset; **526** ipso etiam non recordante patriarcha (neque enim vivebat adhuc vel ejus posterorum quisquam, qui justitiæ nomine commendaretur) ad exitum res ipsa deducta est. *Justum* rursus et ipse se appellat, ut iis, qui peccarunt, metum incutiat. Caret enim miseratione quæ *justorum* est in scelera animadversio. Vocat vero et *Salvatorem*, ut postquam ipsum *salutis* ergo moliri omnia perspexerint, eas sibi poenas, quas perferunt, juste infligi scelerum conscientia fateantur; si quid autem humanitatis sentiant, illud ipsum divinæ gratiæ benignitati que attribuant. « Justus enim, scribitur ²², prior est accusator sui. » Prætexit vero non sine juramento gentium *justitiam*, « ut per duas res, ait Apostolus ²³, immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus. »

Et sermones mei, addit, non avertentur. Quales vero sermones? Quibus nimirum dicebat: *Convertimini ad me, et salvi eritis ab extremo terræ.* Quibus autem de causis jusjurandum addiderit, hoc ipso indicat, quod, *quia mihi incurvabitur omne genu,* non Judæorum tantum, adjuxit. Si enim gratia Israël post tanta peccata opus fuit; multo magis quod dicitur, cum sit omnium longe maximum, fidem non inveniat. Inde est ergo, quod tanquam cum hominibus sermo habeatur, admoto jurejurando, eos illum esse adoraturos, similique juramento usuros, confirmavit, quod ex patre jam vocatis gentibus accidisse videmus. Efficietur autem penitus, cum in sæculi consummatione omnis humanæ mentis cogitatio vanitasque destruetur. *Omnis autem lingua dicet, quia justitia et gloria ad*

Α Συστρέψαντες οὖν ἑαυτοὺς συνίδετα ὡς ἀνῆτοι: παντελῶς οἱ αἵροντες τὸ ξύλον γλύμμα αὐτῶν, ὃ ἐστιν ὑψοῦντες ὡς δόξαν αὐτῶ προσάγειν Θεοῦ. Ἦγουν οἱ τὰ ἄψυχα φέροντες, ὡς μὴ κινεῖσθαι δυνατόμενα, πῶς ὁδοιποροῦντες, ἢ πλέοντες; τὴν παρὶ τούτων αἰτοῦνται βοήθειαν; Εἰ δὲ ἔχουσί τι περὶ τῶν ἰδίων λέγειν θεῶν, προστίτωσαν. Σύνεγγυς γὰρ γεγονότες τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπιγνώσκονται. Οὐ μέγα δείγμα τῆς θεότητος τὸ προαγγεῖλαι ταῦτα διὰ τῶν προφητῶν, ὅπερ οὐκ ἔχουσι ποιεῖν οἱ φανακισμῶ πρό- λέγειν ἐπαγγελλόμενοι δαίμονες, μήτε τὴν Χριστοῦ παρουσίαν προγνόντες, μήτε τὴν ἰδίαν κατάλυτον; Ἐγὼ δὲ προεῖπον, ἐπεὶ *δικαίως εἰμι καὶ Σωτήρ.* Δικαίω γὰρ λόγῳ πρὸς σωτηρίαν πάντα τὰ ἔθνη κἀ- λῶ. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Καὶ **Β** *δικαίον* ἑαυτὸν ἄλλως καλεῖ, πρὸς ἀντιδιαπολὴν τῶν ἡδικοχότων τὴν ἡμετέραν φύσιν δαιμόνων, οἱ μὴδὲ θυμάτων ἀνθρωπίνων ἰπέσχοντο. Καὶ πῶς οὐ *δικαίος* ὁ τοῖς τοσοῦτον ἡδικοχήμενοις ἐπικουρῶν; ὃς καὶ καθόλου προλέγων, ἀδιάπτωτον τηρεῖ τῶν προρῆθῆντων τὴν ἔκδοσιν; Προεῖπὼν γὰρ Ἀβραάμ τὴν δουλείαν τε καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ γένους, καὶ μήτε Ἀβραάμ ὑπομνήσαντος (τότε γὰρ οὐδὲ ἦν μήτε τῶν ἐξ αὐτοῦ δικαιοπραγούντων), πρὸς ἔργον ἐξ- ἤνεγκε. Καὶ πάλιν *δικαίον* φησὶν ἑαυτὸν, τοὺς ἡμαρ- τηκότας φοβῶν. Δικαίου γὰρ ἡ ἀπαραίτητος κόλα- σις. Καλεῖ δὲ καὶ *Σωτήρα*, ὡς ἂν αὐτὸν ἐπὶ σωτη- ρίᾳ μαθόντες πάντα ποιεῖν αὐτῶν, ὁμολογοῖεν μὲν μετανοοῦντες ἦν ἐκ τῶν δικαίων ὀφειλοῦσι δικήν· **Γ** φιλανθρωπίας δὲ τυχόντες, τὴν τοῦ συγχωροῦντος χρηστότητα. « Δικαίος γὰρ ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία. » Τὴν περὶ τῶν ἔθνων δὲ *δικαιοσύνην* μεθ' ὄρκου προτίχεται, « Ἵνα διὰ δύο, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνα- τον ψεύσασθαι Θεὸν, Ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν. »

Καὶ οἱ λόγοι δέ μου, φησὶν οὐκ ἀποστραφή- σονται. Ποιοὶ δὲ λόγοι; δι' ὧν ἔλεγεν, Ἐπι- στράφητε ἐπ' ἐμὲ, καὶ σωθήσεσθε οἱ ἀπ' ἐσχά- του τῆς γῆς. Ἐπὶ τίσιν δὲ τὸν ὄρκον ἐπήγαγεν, δηλοῖ λέγων· Ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ, οὐ τὸ Ἰουδαίων μόνον. Εἰ γὰρ Ἰσραὴλ μετὰ τοσαύτας ἀμαρτίας, χάριτος ἐδεήθη· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ πάν- των μέγα ἔν τὸ λεγόμενον ἠπιστεῖτο. Δι' ὅπερ ὡς ἀνθρώποις διαλεγόμενος, ὄρκον ἐπήγαγεν, ὡς προσ- κυχῆσουσιν αὐτῶ, καὶ αὐτὸν ὄρκον ποιήσονται, ὅπερ ἐκ μέρους πεπληρωται κληθέντων τῶν ἔθνων. Πληρωθήσεται δὲ τελείως ἐν τῇ συντελεῖ τῶ αἰῶ- νος, ὅτε πᾶν ἀνθρώπινον φάντασμα καὶ ψεῦδος κατα- ργηθήσεται. Πᾶσα δὲ γλῶσσα ἐρεῖ, ὅτι δικαιο- σύνη, καὶ δόξα πρὸς αὐτὸν ἦξει. Τὸ δὲ δόξα, ἰσχύς ὁ Σύμμαχος εἰρηκεν. Πᾶσα; γὰρ αἱ ἐν οὐρα-

²² Prov. xviii, 17. ²³ Hebr. vi, 18.

νοίς ἀρεταί τῆς αὐτῶν ἐξουσίαι. Καί πάσα ἰσχὺς Ἀ
 ἀνθρώπων τῶν ὑπὲρ θεοσεβείας ἀγωνισαμένων πρὸς
 αὐτὸν ἐλευσεται, ἀρετῆς καὶ καμάτων γέρα παρέχοντα.
 Οἱ δὲ διορίζοντες ἑαυτοὺς, αἰσχυνθήσονται. Διὸ
 λέλεκται· Αἰσχυνθήσονται πάντες οἱ προσκυνῶντες
 τοῖς γλυπτοῖς. Καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐλέγχετο· « Ἐάν
 μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν
 ἀποθάνετε. » Πότε δὲ αἰσχυνθήσονται; Ὅταν
 πᾶν γόνυ κάμψῃ, μετὰ ταῦτα λέγεται, δικαιωθή-
 σονται, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἐνδοξασθήσονται πᾶν
 τὸ σπέρμα τῶν υἰῶν Ἰσραὴλ. Τὸ δὲ σπέρμα τῶν
 υἰῶν Ἰσραὴλ, υἱοὶ ἂν γὰρ Ἰσραὴλ, οἱ πρῶτοι τῶν
 Εὐαγγελίων ἐτύγγανον κήρυκες, ὧν τὸ σπέρμα καὶ
 τὴν διαδοχὴν ἔφη δικαιωθήσεσθαι καὶ δοξασθήσε-
 σθαι, τῆς υιοθεσίας ἡξιωμένους, περὶ ὧν τὸ, « Εἰ
 μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, »
 προσίρηται. Ὅτι δὲ σπέρμα τῶν διδασκάλων οἱ
 μαθηταί, δηλοῖ καὶ Παῦλος λέγων· « Ἐν γὰρ Χριστῷ
 Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. »

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ΄.

α·ε'. Ἐπεσε Βῆλ, συντριβὴ Δαγῶν, ἐγένετο
 τὰ γλυπτὰ αὐτῶν εἰς θηρία, καὶ τὰ κτήνη. Ἀρτε-
 υῶτά καταδεδεμένοι, ὡς φορτίον κοπιῶντι, καὶ
 ἐκλειμμένῳ, καὶ πεινῶντι. Οὐκ ἰσχύοντι ἄμα,
 οἱ οὐ δύνησονται σωθῆναι ἀπὸ πολέμου· αὐτοὶ
 δὲ αἰχμάλωτοι ἤχθησαν, κ. τ. λ.

Εἰπὼν περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἔθνῶν, καὶ τῆς
 ἐκλογῆς τοῦ σπέρματος τῶν υἰῶν Ἰσραὴλ, πρὸς
 Ἰουδαίους ἀποστραφεῖς τὴν παντελῆ σημαίνει τῆς
 εἰδωλολατρίας καθαίρειν. Βῆλ δὲ καὶ Ἕλληνας
 καλοῦσι τὸν Κρόνον, ὃ δὴ προσήγον οἱ πλείστοι θυ-
 σίαν τὰ φίλτατα. Ὁ δὲ Δαγῶν, ἀλλοφύλων ἕσανον ἐν
 Ἀσκαλῶνι καὶ Γάζῃ τιμωμένον. Τῇ δὲ λέξει τῆς
 ἱστορίας ὁ προφήτης ἐνέμεινεν. Ὡς γὰρ ἡ κιβωτὸς
 ἀλοῦσα πρὸς αὐτὸν εἰσενήκεται, συντριβὴ παρα-
 χρῆμα πεσών. Ἀπὸ δὲ τοῦ μερικῶς πρὸς τὸ καθόλου
 τῆς εἰδωλολατρίας τὸν λόγον ἀναγαγών, Ἐγένετο
 γλυπτὰ, φησὶν, αὐτῶν εἰς θηρία καὶ κτήνη.
 Τοιαῦτα δὲ καθ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου τὰ εἰδωλα. Ὁ
 δὲ Σύμμαχος, Ἐγένετο, φησὶ, τὰ εἰδωλα αὐτῶν
 ζωοὶς ἐκδοσα, ὡς ἀπορρίψιντα θηλονότι, καὶ λίαν
 κρημωμένα. Ὑπομνήσκει δὲ, φασὶν τινες, αὐτοὺς ὁ
 Θεός, ὡς τὰ μὲν αὐτοῦ μένει διηνεκῶς τελούμενα· τὰ
 δὲ τῶν εἰδώλων πάντα ψευδῆ, καὶ πρὸς τὴν μηδὲν δια-
 πίπτοντα. Θεός γὰρ ὁ αὐτός ἐστι, γνώμη καὶ φύσει
 μεταβολὴν οὐ δεχόμενος. Καὶ ἂν προσίπεν Ἀβραάμ, ἐξ-
 ετέλεσεν. Καὶ νῦν ἀληθῆς ἡ εἰπὼν, ὅτι Ἐμοὶ πᾶν γόνυ
 κάμψῃ, καὶ κοινῇ πᾶσι δοθήσεται δωρεά. Ἡ δὲ τῶν
 εἰδώλων ἀσθένεια διελέγεται· καὶ ὁ παραδοθέντων
 ὑμῶν αἰχμάλωσι, ἐλεφάντων φορτία, καὶ τῶν ὑπο-
 ζυγίων ἀπαγόμμενα φορτίον γενήσεται. Καὶ ἄνδρες
 δὲ φέροντες ἐπ' ὤμων ἀτὰ κοπιώθησονται. Τίς δὲ
 φέρων θεὸν ἄσθενεῖ; Οὐκ ἄρα ταῦτα θεοί. Πῶς γάρ

eum veniet, quo loco, pro gloria, sim. diali Symmachus. Omnes enim, quæ in caelis sunt virtutes, pro sine ipsum habituræ sunt. Omnis denique hominum virtus, qui pietatis nomine decertarunt, ad eum, qui laboris et honestatis præmium largitur, ventura est. Qui autem se ipsi separant, confundentur. Atque inde est, quod omnes qui sculptilia adorant, 527 confusum iri scribitur. Hinc etiam, quod Judæis dicebatur: « Nisi credideritis quod ego sum, in peccatis vestris moriemini. » Quando autem confundentur? Ubi omne genu incurvaverit; postea ait: Justificabuntur, et in Deo glorificabitur omne semen filiorum Israel. Sunt vero semen filiorum Israel, illi ipsi Israel filii, qui primi præcones Evangelii fuerunt, quorum semen et successores justificatum, glorificatumque iri dixit, qui sunt in filios adoptati, de quibus illud antea: « Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen », usurpatum fuit. Semen porro magistrorum etiam discipulorum esse Paulo teste patuerit, qui se in Christo Jesu per Evangelium Corinthios genuisse affirmavit.

CAP. XLVI.

VERS. 1-5. *Cecidit Bel, contritus est Dago. Facta sunt sculptilia eorum in bestias, et jumenta. Portatis ea alligata, quasi onus laboranti, et deficienti, et sitiienti; nec prævalenti simul, qui non poterunt salvari in bello, ipsi autem captivi ducti sunt, etc.*

Postquam de gentium conversione, deque elec-
 tione seminis Israel disputavit, ad Judæos jam
 conversus, omnem prorsus idolorum cultum ever-
 sum iri 528 significat. Est vero *Bel* etiam
 Græcis Saturnus nuncupatus; cui liberos suos in
 sacrificium permulti offerebant. *Dago* autem ex-
 ternorum populorum simulacrum, quod Ascalon
 et Gazæ colebatur. Alludit porro ad historiam
 Isaias, quæ capta arca, et ad idolum introduc-
 ta 62, cecidisse ipsum, et *contritum* fuisse doceat.
 Deinde, ut a singulari, ad id quod generis est
 universi, susceptum de idololatria sermonem tra-
 ducat, *Facta sunt, inquit, sculptilia eorum in bes-
 tias, et jumenta*: qualia fuerant ipsa Ægyptiorum
 idola. Quo loco Symmachus, *Fuerunt, inquit, eorum
 idola animalibus consecrata*; tanquam abjecta ni-
 mirum, valdeque neglecta. Placet nonnullis Deum
 quæ sua sunt manere semper, indicare: quæ
 autem idolorum, falsa omnia existere, et in nihilum
 abire. Est enim idem perpetuo Deus, ejusque
 nunquam vel sententia, vel natura immutatur,
 quaque fide olim quæ Abrahamo pollicitus erat,
 præstitit, eadem et nunc, quod *omne genu ante
 se flexum iri*, communique omnibus datum iri
 munus affirmavit, effecturus est. Arguitur porro
 idolorum imbecillitas, quæ, cum duci vos, inquit,
 in exsilium, contigerit, elephantis non solum,

62 Psal. xcvi, 7. 61 Joan. viii, 24. 63 Isa. i, 9. 64 I Reg. v, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

α γρ. ελαίν. β Ισ. ἡτιμωμένα. γ γρ. ἀληθεύει. δ Ισ. ἕ.

jumentisque cæteris, quibus avehentur, *oneri futura sunt*; sed viris etiam, quorum humeris gestabuntur, *laborem paritura*. Verum quis Deum gestans infirmior evadat? Non ergo dii illa sunt. Qui enim capta ab hostibus in exsilium traducantur? Qui damnis eorum, a quibus adorantur, non tangantur? Volunt alii sacerdotes eos, qui in dæmoniorum pompis ipsorum fercula bajulabant, dum per plateas incederent, idolorum pondus non sine labore sustinuisse. Istitis vero admonet Israelitas etiam de hostibus, a quibus propter idolorum cultum abducendi sunt; animoque relinquit cogitandum quam grave sit et intolerabile dæmoniorum *onus* animabus iis, quæ postquam se impietati manciparunt, confecto bello non aliter quam captivi scelerum catenis revinctæ *ducuntur*. Eos deinde non *Jacob*, sed *domum Jacob* tantum nominat, propter affinitatem **529** cum carne, *et reliquias Israel, tanquam feces ejus aliquas, et excrementa*. Putant nonnulli abductis in *captivitatem* permultis, *unicam domum*, tanquam immanis ei barbaræ crudelitatis reliquias appellari: quod et ipsos etiam, nisi respuerint, perpersuros esse non dissimulat. Volunt alii ad eorum, quæ dicta sunt, meditationem ipsos revocari, quos Jacobi genere gloriantes par fuit ejusdem mores imitari. Etsi enim, inquit, *reliquiæ sitis Israel* duæ tribus illæ, quæ de duodecim (decem enim bello captas et abductas esse constat) adhuc manent incolumes, eos tamen, quibus respiscere placuerit, non sum neglecturus. Deinceps, tanquam frustra laborent, legem eis, in qua a teneris unguulis eruditi fuerant, exprobrat. Circumcisionem enim octavo die adepti, in aliis etiam legis præceptis ita educantur, ut non immerito dicatur: « Et populi meditati sunt inania ⁴⁴. » Cum enim ad idololatriam se convertissent, prophético sermone ad errorem revincendum opus habuerunt. Vos ergo, inquit, quantum ad peccandi licentiam attinet, iidem plane remansistis. Ego vero eodem semper in vos animo, eademque benevolentia existens, deque vestra semper salute sollicitus, cum vos captivitate *castigavero*, viaculis liberatos *dimittam*. Eos enim non aliter quam peritus medicus, partim minis, partim etiam pollicitationibus de diaboli manibus eripere conatur.

530 VERS. 5-11. *Cui me assimilastis? videte, excogitate qui erratis, et qui confertis aurum de marsupio, et argentum in statera appenditis, et conducitis aurificem. Fecerunt manufacta, et incurvati adorant illa. Tollunt humeris, et ambulanti, etc.*

Talem, inquit, in vos me ipse præstiti: vos autem, in quantam impietatis absurditatem delapsi estis, considerate; qui corpore carentem mortaliū formis subdivideritis: qui *aurum et argentum contuleritis*, qui forma materiæ inducta Deo honorem tribui putaveritis. Quo defensionis artificio crimen istud depuleritis? Vel tandem igitur ad meæ deitatis cogitationem respiscite, meque sempiternum et solum Deum esse agnoscite. Hujus vel

Α ἂν καὶ ἤγετο πρὸς τῶν πολεμίων αἰχμάλωτα; πῶς δ' ἂν ταῦτα παθόντας τοὺς ἰδίους παρείδον προσκυνητάς; Ἄλλοι δὲ φασιν ὡς ἐν ταῖς τῶν δαιμονίων πομπαῖς ἐκκοιμίζοντες ἱερεῖς τὰ ἀγάλματα φέροντες; ἐπ' ὤμων, τὰς πλατῆσας ἀχοθοροῦντες διήρχοντο. Τὸν Ἰσραὴλ δὲ διὰ τούτων ὑπομιμνήσκει καὶ τῶν ἀπαξόντων αὐτοὺς πολεμίων, ὡς τὰ εἰδῶλα προσκυνήσαντας, καὶ κατὰ διάνοιαν αἰνιτιτόμενος, ὡς βαρὺ καὶ δυσβάστακτον ψυχαῖς τὸ τῶν δαιμόνων φορτίον, ἐπειδὴν αὐτὰς ἀσεβεῖα καταδουλώσωνται, δικτὴν αἰχμάλωτων σειραῖη αὐτὰς ἀμαρτημάτων δεδεμέναις ἀπάγοντες, τοῦ παρ' αὐτῶν πολέμου πέρας τοῦτο ποιοῦμενοι. Ἔττα καλεῖ αὐτοὺς οὐκ Ἰακώβ, ἀλλ' αὐτὸ μόνον οἶκον Ἰακώβ, διὰ τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν, καὶ κατὰλοιστον Ἰσραὴλ, ὡς τρῦ'α τινὰ καὶ περιτετευμα Ἰσραὴλ. Τινὲς δὲ φασιν ὡς τῶν πλείστων εἰς αἰχμαλωσίαν ἀχθέντων, ὡσπερ οἶκον ἔνα καλεῖ καὶ βαρβαρικῆς ὠμότητος λείψανον. Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς πείσσει μὴ μετανοοῦντάς φησιν. Ἄλλοι δὲ φασιν ὡς πρὸς τὴν τῶν εἰρημένων αὐτοὺς ἀγει συναίσθησιν. Ἰακώβ γὰρ αὐχοῦντες εἶναι γένος, τὸν ἐκείνου τρόπον ζηλοῦν εἰσιν ἄξιοι. Εἰ γὰρ καὶ λαῖμα τυγχάνετε τοῦ Ἰσραὴλ δύο περιλειφθεῖσαι φυλαὶ (αἱ γὰρ δέκα πρὸς αἰχμαλωσίαν ἀπήχθησαν), μετανοοῦντας ὁμως οὐ περιόψομαι. Λοιπὸν αὐτοῖς ὡς ἀνόνητα μελετῶσι, τὸν νόμον ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ὠνεῖδισεν. Δεχόμενοι γὰρ περιτομὴν ὀκταήμερον, τοὺς ἄλλοις νομίμοις ἐντρέφονται, ὡς εἰρησθαι διὰ τοῦτο: « Καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά. » Εἰδωλοζυτροῦντες γὰρ, προφητικῶν εἰς ἐλεγχον ἐδέοντο λόγων. Ἰμεῖς μὲν οὖν οἱ αὐτοὶ τὴν πλάνην· ἐγὼ δὲ ὁ αὐτὸς τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ὑμετέραν αἰεὶ σωτηρίαν ζητῶν, καὶ παιδεύσας ὑμᾶς αἰχμαλωσίᾳ, πάλιν ἀνήσω δεσμοῦ. Ὡς γὰρ ἱατρὸς ἀγαθὸς νῦν μὲν ἀπειλαῖς αὐτοὺς, νῦν δὲ πάλιν ἀγαθῶν ὑποσχέσεις ἀρπάσαι πειράται τοῦ διαβόλου χειρῶν.

Β Vos ergo, inquit, quantum ad peccandi licentiam attinet, iidem plane remansistis. Ego vero eodem semper in vos animo, eademque benevolentia existens, deque vestra semper salute sollicitus, cum vos captivitate *castigavero*, viaculis liberatos *dimittam*. Eos enim non aliter quam peritus medicus, partim minis, partim etiam pollicitationibus de diaboli manibus eripere conatur.

Ε'-ια'. Τίνι με ὁμοιώσατε; Ἴδετε, τεχνάσασθε, οἱ πλανώμενοι, καὶ οἱ συμβαλλόμενοι χρυσίον ἐκ μαρσιππίου, καὶ ἀργύριον ἐν ζυγῷ στήσουσιν ἐν σταθμῷ· καὶ μισθωσάμενοι χρυσίον, ἐποίησαν χειροποίητα, καὶ κύνσαντες προσκυνοῦσιν αὐτοῖς. Διρροῦσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ὤμου, καὶ πορεύονται, κ. τ. λ.

Ἐγὼ μὲν περὶ ὑμᾶς, φησὶ, τοιοῦτός εἰμι. Ἰμεῖς δὲ λογίσασθε πρὸς ὅσην ἀσεβείας ἀτοπίαν ἐκπίπτετε, τὸν ἀσώματον εἰκόσι θνητῶν ὑποβάλλοντες· χρυσίον καὶ ἀργύριον συνεισφέροντες, ὕλη καὶ πλάσει τι μᾶν τὴν θεῖαν φύσιν ἡγούμενοι. Πρὸς τοῦτο πάλιν ἀπολογίαν τετεχνασμένην εὐρήσετε; Τῆς οὖν ἐμῆς ποτε θεότητος πρὸς ἔνοιαν ἀνανήψατε, ὡς αἰδῖος καὶ μόνος ἐγώ. Καὶ τούτου τεκμήριον τὸ διὰ τῶν ἐμῶν προφητῶν προαγορεύειν τὰ μέλλοντα χρόνοις ὕστε-

⁴⁴ Psal. 11, 1.

ρον ἐπιτελεῖσθαι μακροῖς, ὡν τὰ μὲν ἤδη πεποίηκα, ἅ τὰ δὲ καὶ ποιήσω, διὰ τοῦ *καλεῖν πετεινῶν* δίκην τοὺς ἔμοους ὑπὲρ τὰς ἀγγέλους, τὰ τε λειτουργικὰ πνεύματα τὰ πρὸς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐξ-
*ἔδωκαν, Καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν ὄρνυ, ἀπὸ γῆς πόρ-
ρωθεν ἄνθρωπον βουλήσ μου.* Ἀηλοῖ δὲ τὸν Χριστὸν ὃν ἀνακεκλήσθαι φησιν ἐκ γῆς πόρρωθεν, τῶν τοῦ ἔδου δηλονότι μυθῶν, δι' οὗ πληρώσειν τὰς ἐπαγγελίας φησίν. Ἄλλοι δὲ *πετεινῶν* ἔφασαν τὸν Βαβυλώνιον, περὶ οὗ φησιν Ἰεζεκιήλ· « Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτερυγος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄπερ ἐξηγουμένους φησιν· « Οὐκ ἐπίστασθε τί ἐστὶ ταῦτα; ὅ· ἂν ἔλθῃ βασιλεὺς Βαβυλώνος ἐπὶ Ἱερουσαλήμ καὶ λήψεται τὸν βασιλέα αὐτῆς, καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτῆς, » καὶ τὰ μετὰ ταῦτα· τοῦτους γὰρ ἐκλεκτὰ τῆς κέδρου προκέκλεθη διὰ τῆς παραβολῆς. Ἐλεγεν δὲ βασιλέα τὸν Σεδεκίαν, ὃν αἰχμάλωτον ἐληφεν. Ἄλλοι δὲ *πετεινῶν* εἰρησθαι τὸν Κύρον φασιν. Τὸ δὲ *ἐκτίσα, τοῦτ'* ἐστὶ κατασκευάσα, κακὰ δηλονότι κακωτικά. Εἰ δὲ καὶ μηδεὶς εὐρεθῆ τοῦμὸν θέλημα μετιῶν, τὸν Ἰὼν ἀποστελῶ τὸν ἐμὸν τὴν πατρικὴν πληροῦντα βουλήν.

quod creasse se adjicit, præparasse innuit; mala nimirum et calamitates, quibus afficientur. Quod si etiam nullus reperiat, qui voluntatis meæ placita non aversetur, Filium ego meum, qui Patris consilium amplexus, ejusdem mandata impleat, missurus sum.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

α-ιε'. Κατάβηθι, κάθισον ἐπὶ τὴν γῆν, παρθένος θύγατερ Βαβυλώνας. Εἰσελθε εἰς τὸ σκότος, θύγατερ Χαλδαίων, ὅτι οὐκ ἐτι προσθήσῃ κληθῆναι ἀκαλῆ καὶ τρωφερὰ. Ἀδέε μύλον, ἄλευρον ἄλευρον, ἀποκάλυψαι τὸ κατάλυμά σου, ἀνάστυρε τὰς ποδιάς, ἀποκάλυψαι τὰς κνήμας, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, οἷς ἔλεγε, « Τίνοι με ὁμοιώσατε; » Ἐκεῖ μὲν οὖν πλανωμένους εἶπεν αὐτοὺς, ἐνταῦθα δὲ ἀπολωλεκότας τὴν καρδίαν. Ἄνθ' οὗ Σύμμαχος ἐξέδωκεν, οἱ σκληροκαρδιοὶ. Καθ' ἐκάτερον δὲ παρίσταται τὸ τῆς γνώμης ἀναίσθητον. Διὸ πρὸς εἰδωλολατρεῖαν ἐτρέποντο. Ἄλλ' ὁμως ἔλεων αὐτοὺς ὁ Θεὸς ὑποσχέσει καλαῖς ἀνακαλεῖται πρὸς σύνεσιν *μακρυνθέντας δικαιοσύνης, τοῦτ'* ἐστὶ Θεοῦ. Ἀπειρήκεσαν γὰρ ταῖς ψυχαῖς ἀλούσας ὀρῶντες τὰς δέκα φυλάς, αὐτοῖς τε τὸν Ἀσσύριον ὀρῶντες ἐγκείμενον, ματαίας τοῦ Θεοῦ τὰς ἐπαγγελίας ἐνόμιζον. Διὸ τὴν κατὰ Βαβυλώνας αὐτοὺς εὐαγγελίζεται δίκην. Ἐκόλασε γὰρ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς οὐ μισῶν, σωτηρίαν δὲ αὐτοῖς μνηστεύμενος, ὡς καὶ τῶν ἱατρῶν οἱ τέμνοντές τε καὶ καίοντες· ἐπεὶ καὶ πάσα κόλασις πρὸς θνήσιν ἐπιφέρεται. Συναναπλέκει δὲ τῆς μερικῆς σωτηρίας ὑποσχέσει καὶ τῆς γενικωτάτης τὴν δέλωσιν. Ἡ μὲν γὰρ διὰ Κυρίου ἰλύτρωσις, μερικὴ, ἡ δὲ διὰ Χριστοῦ, πάντων ἀνθρώπων. Τὸ δὲ, οὐ μὴ βραδύνα, παρέοικε τῷ· « Ἐτι μακρὸν ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονιεῖ, »

⁶⁵ Hebr. 1, 14. ⁶⁶ Ezech. xvi, 3. ⁶⁷ ibid. 12. ⁶⁸ Isa. xlvi, 5.

VARIAE LECTIONES.

^d Ἰσ. Κύρου.

id fuerit argumentum, quod meorum prophetarum voce quæ essent eventura longe ante prædixerim, quorum alia jam per me facta sunt, alia procul dubio et ipse efficiam; qui in subsidium meum angelos, tanquam aves, spiritusque ministros in eorum, qui salutis hæredes futuri sunt⁶⁵. auxilium vocare possim. Alii autem transtulerunt: *Vocans ab oriente avem, a terra longinqua virum voluntatis meæ.* Quibus certe Christum ipsum significarunt; quem de terra longinqua, id est ab ipsis inferorum penetralibus, evocatum esse dicit, et per eundem se promissiones impleturum. Alii porro *avis* nomine Babylonium significari dixerunt, de quo loquentem **531** Ezechielem reperias, ubi ait: « Aquila magna, magnis pennis⁶⁶, » cæteraque, quæ sequuntur, quorum sic interpretationem adjungit: « Nescitis quid ista significant? Ecco venit rex Babylonis in Jerusalem; et assumet regem ipsius, et principes ejus⁶⁷, » et quæ sequuntur. Hos enim antea cedrorum electarum appellatione in parabola significaverat; Sedeciamque regem, quem captivum habuit, demonstrabat. Alii vero per *avem*, Cyrum designari arbitrantur. Deinde,

CAP. XLVII.

532 VERS. 1-15. *Descende, sede super terram, virgo filia Babylonis. Sede in terram. Ingredere in tenebras, non est solium, filia Chaldaeorum: quoniam non ultra adjicies, ut voceris mollis et tenera. Tolle molam, et mole farinam; revela operimentum tuum, detege canos, denuda tibias, etc.*

533 Et ista ad Israelitas etiam, in quos superior illud: « Cui me assimilastis⁶⁸, » usurpatum est, referuntur. Ibi ergo eos errare, hic autem *cor perdidisse*, sive, ut expressit Symmachus, *duro corde existere* significat, ut utroque modo vecordes, animique sensu destitutos ad idololatriam sese contulisse demonstrat. Sed eorum jam miseratione commotum Deum spe bona, magnificisque pollicitationibus, qui *a justitia*, id est a Deo, *longe fuissent*, ad resipiscentiam provocare. Animos enim, qui decem tribus captas esse cernebant, abjecerant; et qui sibi Assyrium imminere videbant, vanas esse pollicitationes arbitrabantur. Atque hinc est, quod eis prædicta Babylonis ultione recreari Deus voluit; qui non odio, sed salutis amore provocatus ad Israelitarum pœnas accessit, non aliter quam ad amputandum, vel urendum medici: ne dicam nonnisi utilitatis gratia semper ultiones induci. Copulat autem cum particulari *salutis* promissione, et ejus etiam significationem, quæ generis est universi. Est enim quæ sit per Cyrum re-

demptio, particularis, quæ autem per Christum universorum hominum. Jam, quod *tardare non faciam* adjicit, eidem plane simile est, quod scribitur: « Adhuc modicum, qui venit, veniet, et non tardabit ⁹⁰. » *Sionis* deinde nomine Ecclesiam intelligimus, in qua ejusdem *salutem cum gloria* percipiemus, quotquot intelligibilis Israel, id est, Abrahami filii per **534** promissionem effecti, mentem quæ Deum intueatur, habuerimus. At Symmachus: *Dabo in Sion salutare, et Israel gloriam*, interpretatur. Ista ergo Israeli, inquit, pro mea in eos benevolentia, facile concesserim: sed *justitiam* meam in eos, qui præter æquum in vos sævierunt, dejecto regni ipsorum fastigio non possum non ostendere. Ideo enim fastu intumescunt, quod a sæculis multis imperio gentium potiuntur. Regno itaque personam tribuens *filiam Babylonis et virginem*, magnitudine virium, tanquamque ipso ætatis flore, tumidam et elatam appellavit, quam e sublimi descendere imperat.

Nænulli filias Babylonis, aut etiam mulieres, ita volunt indicari, quas a Medis captas in servitutem redactum iri significat; quorum *descensu*, gloriæ et luxus, libertatisque et divitiarum in contraria mutatio demonstratur. Vocat ergo *virginis tenebras*, calamitatem eam, quæ averti sarcirique non valeat. Menti siquidem perpetuo *tenebras* dolor et metus offundunt. *Mollem* deinde et *teneram*, propter vitæ genus, modoque carentem ornatum vel regni, vel mulierum appellavit. Apud quos enim militiæ studium professos auro ornari, suavissimisque liniri unguentis usitatum erat, quid non *facturas* mulieres putes? Sedentem deinde, tanquam de regina sermo sit, facit; quæ mox relictis omnibus non aliter quam quæ *molæ* addicta, captivis famulatura sit. Ad hæc, *operimentum* illud, quo sibi varie caput adornabat, abjicere imperat: et quod de canis dixit, addidit, aut tanquam regni diuturnitatem indicaturus, aut eorum qui loquuntur, crudelitatem; qui ne anui quidem pepercerunt. Sed pro quo *Revela operimentum* habemus, *Aures obducito* dixit Symmachus. Ubi item, *Quod justum est de te auferam. Non amplius tradam hominibus*, legimus; idem quoque, *Te ego ulciscar, nec resistet mihi homo*, interpretatur. Ubi deinde: *Qui redemit te Dominus exercituum*, Aquilas: *Propinquus vobis Dominus*. **535** Hæc igitur adversum te, inquit, *Dominus noster*, qui nos redimit, decrevit: nimirum, ut te ad hostes abduceret, ubi te existentes in medio *fluvios denudatam* pertransire necesse est. Neque vero id injuria passum esse alius etiam in hunc modum propheta testatur, cum ait: « Sicut fecit, faciam ei ⁷⁰. » Et rursum: « Quemadmodum fecisti, sic erit et retributio tua ⁷¹. » Quin et omnino dicit Scriptura: « Væ impio! Mala secundum opera manuum ipsius contingent ei ⁷². » Quod autem, *Non amplius tradam te hominibus*, ait; si ad

Α και Σιών την Ἐκκλησίαν νοήσομεν, ἐν ᾗ τὴν αὐτοῦ σωτηρίαν ἐν δόξῃ δεχόμεθα ὅσοι τελούμεν εἰς τὸν νοητὸν Ἰσραὴλ, εἰ θεὸν ὀρώμενα σήσομεν νοῦν εἰς τέκνα τελούντες κατ' ἐπαγγελίαν τοῦ Ἀβραάμ. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκε· Δώσω ἐν Σιών σωτήριον. καὶ τῷ Ἰσραὴλ δόξαν. Ταῦτα μὲν οὖν διὰ φιλανθρωπίας δώσω, φησὶ, τῷ Ἰσραὴλ· τὴν δὲ δικαιοσύνην ἐνδείξομαι τὴν ἐμὴν, τοῖς ὑπὲρ τὸ δέον ὑμᾶς τιμωρησαμένοις ἐπεξιών, ὧν δὴ ταπεινώσω τῆς βασιλείας τὸ ὕψος. Ἐμεγαλοῦχον γὰρ ἐπὶ μακροῖς χρόνοις τῶν ἔθνῶν δυναστεύοντες. Τὴν δὲ βασιλείαν προσωποποιήσας, θυγατέρα Βαβυλωνίως ἐκάλεσεν, καὶ παρθένον, ὡς καλλωπιζομένην ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμει, καὶ τὴν ἐξ ὕψους αὐτῇ προσέταξε κάθουσαν.

Β Τινὲς δὲ τὰς θυγατέρας τῶν Βαβυλωνίων ἢ καὶ τὰς γυναῖκας οὕτως εἰρησθαί φασιν, ὧν τὴν ὑπὸ Μήδων διεγράψεν ἄλωσιν, καὶ τὴν εἰς δουλείαν ἀπαγωγῆν. Ὡν ἡ κατάθασις δηλοῖ τὴν ἐκ δόξης καὶ τρυφῆς, ἐλευθερίας τε καὶ πλείουτου πρὸς τάναντία μεταβολήν. Τῆς οὖν παρθένου σκότος τὴν ἀνήκεστον ἐκάλεσε συμφοράν. Τὸν νοῦν γὰρ αἰεὶ λύπη καὶ φόβος σκοτοῖ. Ἀπάλην δὲ καὶ τρυφεράν διὰ τε τὴν δίκαιαν καὶ τὴν ὑπερβάλλοντα κόσμον ἢ τῆς βασιλείας, ἢ τῶν γυναικῶν καλεῖ. Παρ' οἷς γὰρ τὸ μέγιστον ἐκosomeito χρυσῷ, καὶ τοῖς εὐδαεστατοῖς κατεχρίετο μύροις, τί ἂν τις εἴποι τὰ γυναῖκα; Καὶ καθημένην, ὡς ἐπὶ βασιλίδος φησὶν. Ἄπερ ἀποθεμένῃ, φησὶ, μιλωθρίδος δίκην θεραπεύσης, τοῖς ἀλοῦσι δουλεύσεις. Καὶ τὸ κατάλυμμα ὁ δὲ τὸ ἐκ διαφόρου κόσμου περιελούσα τῆς κεφαλῆς ἀποτίθετο. Τὸ δὲ τῶν πολλῶν, ἢ ὡς ἐπὶ χρονίου βασιλείας εἶπεν, ἢ τὴν ὠμότητα τῶν εἰρηκτόων δηλῶν, ὡς μὴδὲ γυναῖκας προσβύτιδος; φέρεσθαι. Ἄντι δὲ τοῦ Ἀποκάλυψαι τὸ κατακάλυμμα ἰ σου, Σύμμαχος, Κάλυψαι τὰ ὄψα, φησὶν, ἀντι δὲ τοῦ, Τὸ δίκαιον ἐκ σου λήψομαι· οὐκέτι μὴ παραδῶ ἀνθρώποις, ἐξέδωκεν· Ἐκδίχησόν σου λήψομαι, καὶ οὐκ ἀντιστήσεται ἐν ἐμοὶ ἀνθρώπος. Ἄντι δὲ τοῦ, ὁ ἄρυσόμενός σε Κύριος Σαβαώθ· Ἀκύλας, ἀγχιστεύων ἡμῶν Κύριος. Ταῦτα κατὰ σου, φησὶν, ὠρισεν ὁ ἡμέτερος Κύριος λυτρούμενος ἡμᾶς, δηλονότι τὴν εἰς πολεμίους ἀπαγωγῆν, καθ' ἣν ἔδει ὁ διελευθῆν ἀναστρομένην καὶ τοὺς ἐν μέσῳ τυγχάνοντας ποταμούς.

Γ Ὅτι δὲ δικαίως πέπονθε, καὶ προφήτης ἐδήλωσεν ἕτερος εἰπών· Ἐ Καθὼς ἐποίησεν, ποιήσω αὐτῇ· ἰ καὶ πάλιν· Ἐ Καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται τὸ ἀναπόδομά σου. Καὶ καθόλου δὲ φησὶν ἡ Γραφή· Ὁμοί τῷ ἀνόμῳ. Πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ. Τὸ δὲ, Οὐκέτι μὴ παραδῶ σε ἀνθρώποις, κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, δηλοῖ τὸ μηκέτι τοιοῦτοις ἀπανθρώποις παραδοθήσῃσθαι.

⁹⁰ Habac. II, 3. ⁷⁰ Ezech. VII, 27. ⁷¹ Jerem. I, 45, 29. ⁷² Isa. III, 11.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. κάλυμμα. ἰ γρ. κάλυμμα. ἰ γρ. ἴσ. σε δεῖ.

Ἴσως δὲ καὶ αὐτοῖς λέγει τοῖς πάλαι νικήσασιν· τοῦτο δὲ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ῥηθὲν παραμυθίζεται. Εἶτα πάλιν πρὸς τὴν Χαλδαίαν φησὶ, *Κάθισον καταρρυγμένη*, ἢ κατὰ Σύμμαχον, *σιωπῶσα*· ἢ γὰρ οὕτω μεγάλη αὐχός, καὶ ὡς οὐκ ἐταίρις χρωμένη τοῖς ἔθνεσιν, μετὰ γυνθὶ λοιπὸν ἐφ' οἷς ἐπραξας, τοσοῦτον σκότῳ παιδείας ἐκδιδομένη.

tanquam *servis*, nationibus uleris; te deinceps eorum, quæ gessisti, cum in tantis doctrinæ *tenebris* versareris, pœnitere æquum est.

Τὸ δὲ ἰσχύς βασιλείας, *δέσποινα βασιλειῶν* ἐξέδωκε Σύμμαχος, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγεν, διδάσκων ὡς οὐ δεῖ τοῖς ὑπὸ Θεοῦ ταπεινουμένους ἐπειθεῖσθαι, οὐδ' ἐγγυρεῖ παιδευθέντας ἐλεθθῆναι. Συμφῶς δὲ τοῦτοις καὶ Ζαχαρίας φησὶν· « Ἐζήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐγὼ ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα· ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὀργίσθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. » Σὺ δὲ, φησὶ, καὶ διηνεκῶς βασιλεύειν ὑπέληφας, παιδεύων ταῖς παρούσαις εὐπραγίαις μὴ πεποιθῆναι, προορᾶν δὲ τὰ ἔσχατα, καὶ τὰς ὑστερον ἐσομένας μεταβολάς. Ταῦτα δὲ τῆς ὑπερφηφίας τῶν ἐν αὐτῇ βασιλευσάντων ὑπῆρχεν. Ἰσὺς ἔνα δὲ αὐτῇ καιρὸν ἀπειλεῖ ἀνδρὸς στέρην τοῦ καθ' ὃν ἦλθε βασιλεύοντος χρόνον, καὶ τέκνων τῶν ὑπ' αὐτῆς βασιλευσάντων, ἢ καὶ τῶν αὐτῆς οἰκητόρων ἐν τῇ μάχῃ πεσόντων. Οὐ διὰ τὰ προλεχθέντα δέ σοι ταῦτα συμβήσεται μόνον· ἀλλ' ὅτι καὶ τὰς ἐλπίδας ἐν ἐσχαταῖς ἔθου καὶ φαρμακείαις. Προλεχθέντων γὰρ σοι νίκην τῶν αὐτὰ μετιόντων, πρὸς ὄγκον ἀρθεῖσα φρονήματος, ὁμοῦ καὶ τῇ δυνάμει θαρροῦσα, καὶ τὴν ἀρχὴν οὐκ οἰομένη κρείττω φανεῖσθαι τὴν Περσικὴν, ἐφασκε· *Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτέρα*, ταῖς ἐκ δαιμόνων μαντεῖαις, καὶ ταῖς ἐξ ἀστρων θαρρήσασα. Καὶ τὴν ἐπὶ δαίμοσιν ἐλπίδα πορνεῖαν καλεῖ. Ἀποστατικὴ γὰρ ἐστὶ Θεοῦ. Πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις ἢ πρὸς Θεὸν οἰκειώσας κατὰ φύσιν, ἢ δὲ πρὸς δαίμονας ἀλλοτρίαι, τὴν τούτων πρὸς ἀνθρώπους συνουσίαν διὰ γοητείας ἐπαγομένη. Διὸ καὶ Παῦλος τῇ φαρμακείᾳ συνάπτει τὴν εἰδωλολατρείαν λέγων· « *Εἰδωλολατρεία, φαρμακεία.* »

conciliat: indeque est quod Paulus idolorum cultum cum iis conjungit, cum idolorum servitus, veneficia, dicit ⁷².

Οὐ τοίνυν οὕτω Χαλδαίους οὐθ' ἑτέροις τὸ εἰδωλολατρεῖν συγγνωστὸν, ἀλλ' ὀλέθριον. *Ἔσται οὖν*, φησὶν, ἢ *πορνεῖα σου εἰς αἰσχύνην*, ὅτ' ἂν ἢ ἐπὶ δαίμοσιν ἐλπίς διαπέση, ὧν ἢ ἰσχύς, ἀσθένεια, μήτε προλέγειν ἐχόντων, ὡς ἐγὼ σοι ταῦτα, μήτε βοηθεῖν δυναμένων. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Γνώθι ὅτι ἡ ὑνέσεις τούτων ἔσται, καὶ ἡ πορνεῖα σοι αἰσχύνη*, Σύμμαχος φησὶ· *Καὶ ἡ γνώσις σου αὕτη ἐξηπάτησέν σε. Σύνεσις* δὲ καλεῖ τὴν σοφίαν τῶν μάντεων. Διὸ φησὶ, *Καὶ οὐ μὴ γνώσις ἐκ μαντείας τὸν ἐπερχόμενον ὄλεθρον*, ὃν καὶ *βόθυνον* καλεῖ, τὸ βυφικὸν τῶν ἐμπεπτωκότων δηλῶν. Παρίστι, τι δὲ Δανιὴλ ὅπως παρὰ Χαλδαίους διέπρεπον μάγοι τινὲς, καὶ Γαζαργοὶ, καὶ φαρμακοὶ, καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα σοφοὶ (οὕτω γὰρ αὐτοὺς ἐκάλου), οἱ καὶ εὐδοκίμων

mentem interpretum Septuaginta referas, de immitibus ejusmodi et inhumanis hominibus, fortassis et de illis etiam a quibus victi quondam fuerunt, intellexit. Sed est ad Israel dictum istud intercalatum. *Chaldæam* deinde compellens, *Sede*, inquit, *compuncta*; vel *tacens*, secundum Symmachum. Quæ enim eo superbiæ et arrogantiae evaseras ut eorum, quæ gessisti, cum in tantis doctrinæ *tene-*

Cæterum quo loco *fortitudo regni* habenuis, *domina regnorum* vertit Symmachus; et causam addit, ut doceat non iis esse, qui a Deo affiguntur, insurgendum, quorum correptione ad *misericordiam* potius decuit commoveri. Istis autem et illa congruunt, quæ per Zachariam in hunc modum dicuntur: « *Æmulatus sum Jerusalem zelo magno: et ira magna ego irascor super gentes opulentas. Quia ego iratus sum parum, ipsi addiderunt ad mala* ⁷³. » At te diutius *regnaturam* arbitrata es, inquit, ut præsentis rerum successui non esse confidendum, sed *ultima*, et quæ deinceps futura sunt, mutationes oportere prævideri demonstraret. Demonstrabant vero hæc eorum qui in ea regnarunt, arrogantiam. Ei porro uno eodemque tempore, et viri, qui dum capta est regnabat, et liberorum, aut etiam civium, qui in acie casuri essent, interitum nuntiat. Neque tamen ista in te solum, inquit, propter ea, quæ ante dicta sunt, ventura sunt; sed ideo etiam quod spes tuas in incantationibus et veneficiis sitas **536** habueris. Cum enim penes te fore victoriam prædicerent, qui ea adibant; tantum fastu et arrogantia intumuiisti, ut opibus tuis freta, Persisque te fore superiorem arbitrata, *esse te, et non existere aliam*, inque vaticiniis, quæ per dæmonas et astra sunt, confidere, ausa sis dicere. Spem deinde, quæ in dæmonibus collocatur, *fornicationem* ideo nominat, quod a Deo separet. Est enim Dei et hominum maxime secundum naturam familiaritas, aliena autem plane, quæ cum dæmonibus inita, illis cum hominibus congressum magicis artibus cum iis conjungit, cum idolorum servitus, ve-

Non est igitur idola colere neque *Chaldæis*, neque aliis venia dignum, sed capite. *Erit ergo fornicatio tua*, inquit, *in dedecus*; cum tibi, quæ est in dæmonibus, *spes exciderit, quorum virtus* ab impotentia non differt, qui tibi nihil quidquam vel prædicere, ut ego ista, vel auxiliari queunt. At pro, *Scito quod prudentia horum erit, et fornicatio tua tibi dedecori*, ita Symmachus: *Et intelligentia tua, hæc decepit te. Ubi intelligentiæ nomine vaticinandi artem significavit. Et inde est, quod ait: Et non cognosces ex vaticiniis advenientem interitum; quem foveam etiam appellavit, ut eos, qui in eam ceciderint, non esse evasuros demonstraret. Legas vero et apud Danielem magos in Chaldæa quosdam, et Gazarenos, et veneficos ⁷⁵, aliosque artium ejus-*

⁷² Zachar. i, 14, 15. ⁷³ Gal. v, 20. ⁷⁵ Dan. ii, 2.

modi professores, quos illi sapientes vocant, clarruisse, tantumque regi probatos fuisse, ut non nisi eorum auspiciis regnum feliciter administrari posse crederet: quos hic per ignem passuros esse vindictam monet propheta, cum et ipsam, nullis auxilium ferre valentibus, igne conflagrare civitatem contigerit. Sunt tamen qui sermonem ad *Chaldæam* ironice dirigi arbitrentur, cum *habere carbones ignis*, æstuantem nimirum et præservidos homines illos dixit, de quibus intellexit, cum, si quando *super eos sederis*, id est, requieveris, adjunxit. Aderunt enim tibi in auxilium. Vel certe, *carbonum* nomine, utiles, et ad resipiscentiam provocantes pœnas significat. Tibi enim, inquit, cum resipueris, ista in commodum me auxiliante cesserit ultio, quantumvis antea in *vanum laboraveris*. Hæc autem, inquit, etiam singulis hominibus eventura sunt. Per se enim qui *errarunt*, multam patientur; quam nec illa, quam non pœnituerit, evitare poterit. Significat vero idem *laborasti*, ac si *infirmus* fuisti dixisset. Perfacile enim expugnari capique poterat, quæ Dei cultum cum dæmonibus commutaras. At enim, quo loco *Laborasti in commutatione tua*, et quæ sequuntur, legimus; ibidem cæteri: *Negotiatores tui ab adolescentia tua, unusquisque in fine suo erraverunt, ex quibus nullus inventus est tibi salvator*, interpretantur; *Symmachus* autem, *Itaque non est, qui salvet te*. Nonnulli porro illud: *Homo in semetipso erravit, tibi autem non erit salus*, ita explicant, ac si permultos homines carnis affectibus quidem, te autem, eo impuritatis, processisse diceret, ut nullus tibi salutis locus relinquatur amplius.

CAP. XLVIII.

538 VERS. 4-11. *Audite hæc, domus Jacob, qui vocati estis nomine Israel, et existis de aqua Juda, qui juratis nomine Domini Dei Israel, qui recordamini non cum veritate, neque cum justitia, qui adhæretis nomini civitatis sanctæ, et super Deum Israel constabilitati estis, etc.*

Postquam de Babyloniis locutus est, ad Judæorum reprehensionem accedit; deque illis se, propter justitiam suam, non quod auxilio isto digni sint, pœnas sumere demonstrat. Vocat enim *domum Jacob*, tanquam avi nomine indignos; nudæque tantum *Israelis* appellationis, corporeique *Judæ* seminis participes. Hoc enim *ex aqua* dicens significavit. *Judam* deinde tanquam regio generi ascripsit. Sed **539** quemadmodum falso ita vocabantur, qui nominibus iis erant indigni: sic cum *jurarent, Deique Israel recordarentur*, labiis ipsum honorabant, qui corde ab eodem longe remoti, frustra quoque Domino inniti videbantur, qui civitati eidem consecratæ *adhærebant*. Sunt enim post *Ezechiiæ* tempora, in omni impietatis et superstitionis genere per *Manasseim* educati, quem in au-

α παρά τῷ βασιλεῖ, ὡς δι' αὐτῶν κατορθωμένης τῆς βασιλείας, οὗς φησι καταλήψεσθαι τὴν διὰ πυρὸς τιμωρίαν, ἤνικα πυρίκαυστος καὶ ἡ πόλις γενήσεται, μηδὲ αὐτοῖς βοηθεῖν δυναμένους. Τινὲς δὲ κατ' εἰρωνεῖαν τὸν λόγον πρὸς τὴν Χαλδαίαν ἐδέξαντο. Ἐχει ἀνθρακας πυρὸς, ὃ ἐστὶ θερμὸς ἀνδρας καὶ ζέοντα, τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος, ὅτ' ἂν ἐπ' αὐτοῖς καθίσσης, ὃ ἐστὶν ἐπαναπαύση. Αὐτοὶ γὰρ ἔσονται σοὶ βοήθεια. Ἦγουν ἀνθρακας, τὰς ἐπιστρεπτικὰς καὶ ὠφελίμους τιμωρίας καλεῖ. Ἐπιστραφεῖση γὰρ σοι, φησὶν, ἔσται τὰ τῆς τιμωρίας πρὸς ἀγαθοῦ τῆς παρ' ἐμοῦ τυχαίουσης βοηθείας, εἰ καὶ τὸν πρὸ τοῦ χρόνον εἰς μεταιοπονίαν ἀνάλωσας. Ταῦτα δὲ φησὶν, ἔσται καὶ καθ' ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων. Δι' ἑαυτοὺς γὰρ πλαγηθέντες ἔξουσι τιμωρίαν, ἣν οὐ φάυξη μὴ μετανοήσασα. Τὸ δὲ ἐκοπλάσας, ἀντὶ τοῦ ἠσθήθησας. Μεταβαλοῦσα γὰρ εἰς δαίμονας ἀπὸ θεοῦ τὴν λατρείαν εὐάλωτος γέγονας. Ἄντι δὲ τοῦ Ἐκοπλάσας ἐν τῇ μεταβολῇ σου, καὶ τὰ ἐξῆς· οἱ λοιποὶ φασιν, Οἱ ἔμποροὶ σου ἀπὸ νεότητός σου. Ἐκαστος εἰς τὸ πέραν ἢ ἐνυτοῦ ἐπλανήθησαν, ἐξ ὧν οὐδεὶς εὐρηται σοὶ σωτήρ.—Διὸ οὐκ ἐστὶν ὁ σῶζων σε, κατὰ Σύμμαχον. Τινὲς δὲ τὸ, Ἀνθρώπος καθ' ἑαυτὸν ἐπλανήθη, σοὶ δὲ οὐκ ἔσται σωτήριον, οὕτως ἐρμήνευσαν, ὡσεὶ ἔλεγεν· Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀνθρωπίνως ἐπλανήθησαν, συμμέτρως ἀποστάνας θεοῦ πάθεισιν ὑπενεχθέντες σαρκός· οὐ δὲ εἰς τοῦτο προέβη· ἀνοσιότητος, ὡς μηδένα σοὶ σωτήρια; τόπον περιλειφθῆναι.

abreptos, cum a Deo modice recessissent, aberrasse

C

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

α-ια'. Ἀκούσατε ταῦτα, οἶκος Ἰακώβ, οἱ κεκλημένοι ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, καὶ ἐξ Ἰουδα ἐξεληθόντες. Οἱ ὀμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου θεοῦ Ἰσραὴλ. Μιμηνησκόμοιοι οὐ μετὰ ἀληθείας, οὐδὲ μετὰ δικαιοσύνης, καὶ ἀντεχόμενοι τῷ ὀνόματι τῆς πόλεως τῆς ἀγίας, καὶ ἐπὶ τῷ θεῷ Ἰσραὴλ ἀντιστηριζόμενοι, κ. τ. λ.

Τὰ κατὰ Βαβυλωνίων εἰπῶν, ἐλεγκτικῶς πρὸς Ἰουδαίους φησὶν, ὡς διὰ τὸ παρ' ἐμοὶ δίκαιον ἐκείνους μετέργομαι, οὐχ ὅτι βοηθείας ὑμεῖς ἀξιοὶ καθεστήκατε. Οἶκον γὰρ καλεῖ Ἰακώβ, ὡς καὶ τῆς τοῦ προπάτορος ἀναξίους ἐπωνυμίας, καὶ ψιλῆς τοῦ Ἰσραὴλ προσηγορίας μετέχοντας, καὶ σπέρματος Ἰουδα σωματικῶ. Τοῦτο γὰρ τὸ ἐξ ὕδατος. Ὡς βασιλικῶ δὲ γένει τὸν Ἰουδαν ἐπέγραψεν. Ὅσπερ δὲ ψευδῶς ἐλέγοντο ταῦτα τῶν ὀνομάτων ὄντες ἀνάξιτοι, οὕτως ὀμνύοντες καὶ μνησκόμοιοι τοῦ θεοῦ Ἰσραὴλ, τοῖς χεῖλεσιν αὐτὸν ἐτίμων, ἀφεστηκότες αὐτοῦ τῇ καρδίᾳ, καὶ μάτην ἐδόκουν ἐπὶ Κυρίῳ στηριζέσθαι, ἀντεχόμενοι πόλεως ἀνακειμένης αὐτῷ. Μετὰ γὰρ τὸν Ἐζεκιάν, Μανασσῆς αὐτοὺς εἰς πᾶσαν ἀσέθειαν ἔτρεψεν, καὶ ἐν αὐτῷ καθίδρυσεν ἀγαλμα τῷ θεῷ ναφ. Διὸ φησι πρὸς αὐτούς,· Ἐ τί ἡ ἡγαπημένη ἐν

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. τῆρας.

τῶ οἴκῳ μου ἐποίησε βδέλυγμα, ἢ πολλὰς τε προφητείας ὠνείδισεν αὐτοῖς τὴν ἀσέβειαν. Διὸ πλείσταις αὐτοῖς πρὸς εὐσέβειαν ἀνακαλεῖ παρακλήσειν. Καὶ ὁ Σωτήρ δὲ αὐτοῖς ἐπὶ σωματικῇ συγγενείᾳ φρονούντας ἐξήλεγχε, λέγων· «Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ἐποιεῖτε ἄν.» Καὶ νῦν δὲ συνεχῶς αὐτοῖς ἐκ τῶν πατέρων καλεῖ, τῆς ἐκείνων ἄγων εὐσεβείας εἰς μνήμην, ὡς ἂν ἀπωλείας μὴ ἑαυτοῖς τε καὶ τῇ πόλει παραίτιοι γίνωνται. Θεὸν δὲ δείκνυσιν αὐτὸν προθεσπίζοντα, οὐκ ἐπιδεικτικῶς, ἀλλ' ὠφελῶν ἰ, ἵνα μὴ τοῖς εἰδώλοις ἐπιγράψωσι τὰ συμβαίνοντα, καὶ ὡς ἂν προγνόντες μετανοήσωσιν· ἠδύνηστο γὰρ καὶ σιωπῶν τιμωρησασθαι Βαβυλωνίους. Καὶ τῷ Φαραῶ γὰρ προλέγων ἐπέφερον· «Ἴνα γνῶ τὸν ἐπάγοντα.» Γνώτε οὖν, ὧ ἀπίστοι, φησὶν, ὡς ὅσα διὰ τῶν πρόσθεν ἐθέσπισα προφητῶν, ὡς εἰς ἀκοὰς πολλὰς τοὺς λόγους ἐλθεῖν, εἰς ἔργον ἐξέβη. Θεοῦ γὰρ μόνου τὸ προλέγειν· καὶ μάτην ὁ Μανασσῆς διὰ μαντείας εἰδέναι σπουδάζει τὰ μέλλοντα· ἃ δὲ προέφη, φησὶν, εἰ καὶ μὴ προσέδοκας ἰ, ἀλλ' οὖν ἐξάπινυ γέγονεν.

venerunt, re ipsa jam præstitisse cognoscite. Est enim Dei tantum futura prædicere: quorum notionem per sortilegia adipisci frustra Manasses conatur. Ea ergo quæ prædixi, inquit, quantumvis minime exspectares, repente tamen fieri contigit.

Πρότερα δὲ τινες τὴν αἰχμαλωσίαν εἰρήκασι, μεθ' ἣν ἔστι τὰ τῇ Βαβυλωνίᾳ συμβάντα δεινὰ. Ὡς ἀκαμπεῖ δὲ, φησὶ, καὶ ἀναίχυντῳ προεῖπον, καίπερ εἰδῶς, ὡς καὶ οὕτως εἰδώλοις τὴν τῶν συμβησομένων Βαβυλωνίους ἐπιγράψεις αἰτίαν. Ἐπεὶ, καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀλούσης, αἱ περιλειφθεῖσαι γυναῖκες, κωλύοντος Ἱερεμίου κατελθεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀνθυπέφερον· Ἐπειδὴ διελίπομεν θύουσαι τῇ βασιλείᾳ τοῦ οὐρανοῦ, ἐπήλθεν ἐφ' ἡμᾶς πάντα τὰ κακὰ ταῦτα. Διὸ καὶ δυσχεραίνων Ἱερεμίας φησὶ· «Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν. Ἐμαστίγωσας αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐπόνθησαν. Συνετέλεσας αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν.» Ἰδοὺ τοίνυν, καίπερ ὄντι τοιοῦτο, φιλόανθρωπος ὢν, προλέγει τὰ συμβησόμενα τοῖς μέλλουσί σε καταπολεμῆσαι Χαλδαίοις, ὡς ἂν τότε βοηθῶν τὸν προειπόντα καλέσειας. Μὴ οὖν ἀπάτας αὐτὸν ἢ λέγων, ὡς καὶ πρὸ τῆς ἑμῆς προφητείας εἰδωλῶ σοι ἐνετελλάτο, τοῦτ' ἔστιν ἠπειλήσαν, ἢ προαπήγγειλαν, ὡς αὐτὰ σε κακώσει. Διὰ ταῦτα γὰρ πείσει ἰ κακῶς, ὅτιπερ ἀποστὰς ἐμοῦ προσετέθης αὐτοῖς. Πλὴν οὐδὲν σε τὸ προλέγειν ὀνήσειεν. Οὐ γνῶση γὰρ, τοῦτ' ἔστιν, οὐ γενήση σοφὸς τῇ πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολῇ, μὴ περιμένων τῶν σοι προαπειλουμένων τὸ τέλος. Ἀκουστὰ σοι τοιγαροῦν ἐποίησα τὰ καινὰ. Καινὰ γὰρ ἦν, πρὸ τοῦ γενέσθαι λεγόμενα. Πάσων τοίνυν μὴ λέξῃς, ὡς Πρὶν παθεῖν οὐκ ἀνίκησα, ἤγουν, ὅτι Προέγγων μὲν, ἀλλ' ἐξ εἰδώλων μαθῶν. Οὐ γὰρ ἔγνωσ οὐδὲν πρὶν ἐμὲ λέγειν αὐτὰ· οὐ γὰρ πεποληκά σοι τοῦτο παρ' ἐτέρου γνωστόν. Ἰδοὺ δὲ σε καλῶ καὶ πρὶν ἀπειθῆσαι παράνομον. Δι' αὐτὸ γὰρ σε καὶ φθάσει

A gusto Dei tempore simulacrum erigere non puduit. Atque hinc est, quod eos in hunc modum per Jeremiam Dominus alloquitur: «Quam dilecta in domo mea fecit abominationem?» Assidua deinde prophetarum voce impietatis accusatos crebris ad pietatem exhortationibus provocat. Imo vero et eos Salvator ipse, quouiam sanguinis affinitate superbiabant, tum repressit, cum dixit: «Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis?» Et nunc eosdem sæpius de patrum nomine appellat, ut illis pietatem ipsorum in memoriam revocet, ne sibi et civitati interitus auctores esse pergant, Deum vero ostendit de se ante, non ad ostentationem, sed ad utilitatem futura prædicere: partim quidem, ut rerum eventum idolis non ascribant; partim verò ut, de futuris edocti, respiciant. Poterat enim etiam tacens de Babyloniis supplicium sumere. Nam et Pharaonem, cum de futuris inoneret, ut eum, qui inducit agnosceret, adjecit. Vos igitur, inquit, qui fide cretēs, me, quæcumque antea per prophetas a me prædicta ad multorum aures pervenerunt, re ipsa jam præstitisse cognoscite. Est enim Dei tantum futura prædicere: quorum notionem per sortilegia adipisci frustra Manasses conatur. Ea ergo quæ prædixi, inquit, quantumvis minime

Sunt vero qui priorum nomine captivitatem inveni velint, postquam illæ ipsæ calamitates contigerunt, quæ Babylonios invaserunt. Deinde, tanquam de contumaci, prædixi verbum usurpavit; quantumvis, inquit, et eorum te causam etiam, quæ Babyloniis eventura essent, idolis scripturam esse non ambigerem. Expugnatis ad hæc Hierosolymis, cum superstites feminas in Ægyptum migrare vetaret Jeremias; illæ 540 contra, ex quo reginæ cæli sacrificare desierant, in se mala ista omnia devenisse responderunt: unde et illa ægroferentis prophetæ verba, quæ in hunc modum legimus: «Domine, oculi tui in fidem Flagellasti eos, neque laboraverunt. Consummasti eos, nec voluerunt admittere disciplinam?» Ecce igitur, quantumvis te talem præbueris, pro mea in homines benevolentia, Chaldæis, qui te bello superaturi sunt, longe ante futura denuntio ut eum tunc, a quo ista tibi prædicta sunt, in auxilium vocare memineris. Vide itaque ne decipiaris, tibi ista prius idola, quam me mandasse; id est vel ninitata esse, vel prædixisse, ut te vexarent, afferens. Ideo enim male excipieris, quod me derelicto ad ea transieris. Neque tamen tibi quidquam profutura est futurorum prædictio. Non enim cognosces; ac si diceret: Non sapiens fies ipsa mutatione in melius, qui tristem rerum exitum, quæ tibi prædicuntur non exspectes. Audita itaque feci tibi nova. Nova enim erant, quæ ante dicebantur, quam fierent. Cum ergo patieris, ne te prius non audivisse dixeris; vel si præscisse dicas, ab idolis didicisse. Nihil

⁷⁶ Jerem. xi, 15. ⁷⁷ Joan. viii, 39. ⁷⁸ Jerem. v, 3.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ γρ. ὠφελίμως. ἰ γρ. προσεδόκας. ἰ γρ. ἀπάτας αὐτόν. ἰ γρ. πείσει.

enim omnino priusquam renuntiarem, *cognoveras*; A τῶν προῤῥηθέντων τὸ τέλος, ὡς ἐκ γενέσεω; ἐν ἀσ-
neque tibi istud ego aliorum opera *cognitum* esse βεῖα τραφέντα.
volui. Imo esse te etiam, priusquam a fide contingat recedere, *iniqum* prænuntio. Ob id enim te
rerum, quæ prædictæ sunt, exitus etiam antevertet, quod a natalibus ipsis in impietate educatus
sis.

Est igitur ab humanitate profecta rerum, quæ tibi eventuræ sunt, prædictio. Nam et te cum in hostium potestatem tradidi, id quoque in tuam rem feci : non quo more solent, qui ad suam tantum utilitatem respiciunt. Eum enim persæpe solet erudire afflictio, cui nihil ad resipiscentiam oratio profuit. Atque hinc est, ait, quod hostium tibi calamitates prædixi; ut undique ad frugem te revocarem, minitandō, metumque et dolorem incutiendo, futura etiam prædicendo; in libertatem denique, qui meus est in te amor asserendo, hostesque ulciscendo; qui in meam divinitatem blasphemii, quam de vobis adepti sunt victoriam diis suis ascribunt; et ejus **541** qui est, *gloriam*, iis qui non sunt indulgent. *Fornacem autem paupertatis*, servitutis locum appellat, in quo eos, qui ad eam adacti sunt, etiam *mendicare* necesse sit. His deinde verbis seipsum Israelē *vendidisse* dicit, qui in *argenti* locum sua ipse peccata concesserit. Neque enim, inquit, propter virium mearum imbecillitatem premeris, qui quæ in Ægypto gesta sunt, in tuam libertatem patraverim. Sed quærunt nonnulli, qui se *nova fecisse* asserat, cum, docente Ecclesiaste, nihil novum sub cælo sit ⁷⁹. Christi igitur mysterium, longe ea, quæ cernitur, creatura major, quod a Paulo etiam absconditum nominatur ⁸⁰, intellexit. Indequē verba ista, *neque ab initio aures tuas aperui*, adjunxit. Apostolis enim, ut Scripturas intelligerent, *aures* Christus *aperuit* : quæ tum demum nobis aperiuntur, cum et mens ipsa, ut frustra non audiant, reseratur. Deinde, *novi enim*, inquit, *quod prævaricaberis*, ideoque occultavi, et *iniqum ex utero vocaberis*; prænotione nimirum. existunt ⁸¹. Ideo autem penitus etiam interiisses, quod *gloriam meam* dæmonibus attribuisti, nisi et ipsa te, quæ in mundi salutem operatura est, *gloria mea* liberasset.

542 VERS. 12-22. *Audi me, Jacob, et Israel, quem ego voco. Ego sum primus, et ego sum in sempiternum, et manus mea fundavit terram, et dextera mea stabilivit cælum. Voco eos, et stabunt simul, et congregabuntur omnes, et audient, etc.*

Superioribus in infames Israelitas usurpatis, hic **D** jam cum probis et honestis disputat : iudeque est, quod *quem ego vocavi* addidit, pro quo *vocatus meus* Symmachus; Aquilas autem *vocate mi*, interpretantur. Erant enim ex eorum numero *vocati* quicquam permulti, electi autem valde pauci. Sed hic de *vocatis*, non de electis habetur disputatio. Eos vero ad suæ etiam divinitatis meditationem **543** invi-

⁷⁹ Eccle. i, 10. ⁸⁰ Coloss. i, 26. ⁸¹ Psal. lvi, 4.

VARIE LECTIONES.

^α γρ. διό σοι, φησί. ^β γρ. ἀπειλαῖς. ἢ ἀπειλή. ^γ ἀφ. καί. ^δ λελπ. ἰσ. καί.

Οὐκοῦν διὰ φιλανθρωπίας τῶν σοι συμβησομένων ἢ προῤῥησις. Καὶ παραδιδούς σε γάρ, ἐπ' ὠφελείᾳ παρέδωκα, οὐχ ὡς ἂν τις ἀνὴρ πρὸς ἑἶον κέρδος ὀρῶν. Παιδεύει γάρ ἐσθ' ὅτε πάθος, ὃν οὐκ ἐπαίδευσε λόγος. Δι' ὅσοι = καὶ τῶν πολεμίων τὰς συμφορὰς προηγόρευσα, πανταχῶθεν ἐπιστρέφων, ἀπειλῆς ^α, καὶ φόβῳ, καὶ πάθους πείρᾳ, καὶ δυνάμει προαγρευούσας, τῇ περὶ σέ φιλανθρωπίᾳ σέ τε πάλιν ἐλευθερῶν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς τιμωρούμενος, καὶ ^β, ὅτι τὴν ἐμὴν ἐβλασφήμουν θεότητα, τὴν καθ' ὁμῶν νίκην τοῖς ἰδιοῖς θεοῖς ἐπιγράφοντες, π τὴν τοῦ ὄντος τοῖς οὐκ οὖσι χαριζόμενοι *δόξαν*. *Κάμινον δὲ πτωχείας*, τὸν τόπον τῆς δουλείας ἐκάλεσεν, ἐν ᾧ τοῖς δουλεύουσιν καὶ *πτωχεύειν* ἀνάγκη. Δι' ὧν δὲ λέγει, *δεικνύσι* τὸν Ἰσραὴλ ἑαυτὸν πεπρακότα, ἀντ' *ἀργυρίου* τὰς ἑαυτοῦ προέμενον ἀμαρτίας. Οὐ δι' ἐμὴν γάρ ὑπομένεις ἀσθένειαν τοῦ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ πρὸς τὴν σὴν ἐλευθερίαν δραματουργήσαντος. Πῶς δὲ λέγει *πεποιημένοι*, καθὰ φασί τινες, *καινά*, τοῦ Ἐκκλησιαστικ[οῦ] λέγοντος, Καὶ οὐδὲν καινόν; Τὸ Χριστοῦ τοῖνυν λέγει μυστήριον μείζον τῆς ὀρωμένης ὑπάρχον κτίσεως, ὃ καὶ ἀποκεκρυμμένον ὁ Παῦλος καλεῖ. Διὸ φησιν, *Ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἠνοξιά σου τὰ ὦτα*. Τῶν γάρ ἀποστόλων Χριστὸς ἠνοξίς τὰ ὦτα πρὸς τὸ συνιέναι τὰς Γραφάς. Ἀνοίγεται δὲ τὰ ὦτα, ὅτι καὶ νοῦς. Οὐ γάρ μάτην ἀκούει. *Ἐγγων γάρ*, φησίν, *ὅτι ἀθετήσεις*, διδ καὶ ἐκρυψα, καὶ *ἀνομος ἐκ κοιλλίας κληθήσῃ*· δηλαδή, τῇ προγνώσει. Οὕτως ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἀμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας. Ἐπαθεῖς δ' ἂν καὶ πανωλεθρίαν, ἀνθ' ὧν *μου τὴν δόξαν* ἀνέθηκας δαιμοσιν, εἰ μὴ δι' αὐτὴν *μου τὴν δόξαν* φανησομένην ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου.

Quo modo alienati sunt, qui a vulva peccatores quod *gloriam meam* dæmonibus attribuisti, nisi et

ιβ·ιβ'. Ἀκούε μου, Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ, ὃν ἐγὼ καλῶ. Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν. Καλέσω αὐτούς, καὶ στήσονται ἄμμι, καὶ συναχθήσονται πάντες, καὶ ἀκούσονται, κ. τ. λ.

Τὰ πρῶτα τοῖς διαβεβλημένοις εἰπὼν, ἐνταῦθα τοῖς κατορθούσιν ἐξ Ἰσραὴλ διαλέγεται. Διὸ πρῶταιται τὸ, ὃν ἐκάλεσα. Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος μὲν, ὃ *κλητός μου*, Ἀκύλας δὲ, *κλητέ μου*, φασίν. Ἦσαν γάρ ἐξ ἐκείνου πολλοὶ *κλητοὶ*, ὄλιγοι δὲ ἐκλεκτοί. Πλὴν οὐκ ἐκλεκτοὶ, πρὸς οὓς ὁ λόγος, ἀλλὰ *κλητοὶ*. Ἰπομιμνήσκει δὲ αὐτοὺς καὶ τῆς ἑαυτοῦ θεολογίας, ἀναρχον ἑαυτὸν λέγων. Τὸ γὰρ τοῦ πρώτου πρεσβύ-

τερον, καὶ ἀτελεύτητον ἀκολούθως. Οὐ γὰρ οὐκ ἔστιν ἀρχή, οὐδὲ τέλος.

Ὅπερ οἱ λοιποὶ δηλοῦντες ἐξέδωκαν, Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ ἔσχατος. Εἴρηται δὲ που περὶ τοῦ Μονογενοῦς, ὅτι ἡ αὐτός ἐστιν ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος. Ὁ δὲ διασάφηνει εἰπὼν, Ἐξῶν καὶ ἐγενόμενον νεκρός. Ἀρχὴ γὰρ ἔστι ζωῆς ὁ αὐτός, καὶ ἔσχατος, ἐπεὶ ἐκένωσεν ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαθῶν. Ἄμα δὲ καὶ εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ ἀναφέρει τῆς δοξαίας αὐτοῦ τιμῆς τε καὶ δόξης. Πρὸς οἰκειότητα γὰρ τὴν αὐτοῦ κέκληκεν αὐτοῦ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν, κατὰ τὸ, Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν ἡ Καὶ σε ἐξελέξατο Κύριος ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν εἶναι αὐτοῦ λαόν. Ἐγρῆν οὖν αὐτὸν μὴ ἀποστῆναι Θεοῦ καὶ προστεθῆναι δαίμοσι καὶ λατρεῦσιν τῆ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. Πλὴν καὶ οὕτως οἰκτεῖρων αὐτοῦ καλεῖ πρὸς εὐπάθειαν τὸ, Ἀκούε μου, βοῶν ἡ γοῦν ἀξίῳ πεισθῆναι, καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ βεβαίως τυχεῖν δωρεῶν. Κατὰ γὰρ τὸν Παῦλον, ὀφειλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν ἐσχῆκασιν χρεῖαν τοῦ διδάσκοντος αὐτοῦ εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ. Τὸ δὲ ἀίδιον, καὶ ὄντως ὄν, παρίστανται τὸ, Ἐγὼ εἰμι, συμφώνως τῷ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ὡς τὴν φύσιν, οὕτω καὶ τὸ ἦθος ἀκίνητον εἶναι δηλῶν. Ὁ αὐτός γὰρ ὢν, ἐξ ἀγαθότητος ἔχω τὸ γνῶρισμα, δι' ἧν καὶ πάντα πρὸς τὸ εἶναι παρήγαγον, ἀντιδιαστέλλων πρὸς τοὺς οὐκ ὄντας Θεοὺς, περὶ ὧν λέγεται ἡ Θεοὶ οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπάγει, Ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, τοῦ Πατέρος τινὲς τὸ πρόσωπον ἔφασαν, οὗ χεὶρ ὁ Μονογενῆς ἐν ταῖς Γραφαῖς ὀνομάζεται. Μωσῆς γὰρ φησὶν ἡ δεξιὰ σου χεὶρ, Κύριε, δεδῶξασται ἐν ἰσχύϊ, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ Δαβὶδ ἡ Κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου. Ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου, οὕτω λεγόμενος ὡς πληρωτὴς τῶν τοῦ Πατέρος ἐνομιῶν, ὡς εἶναι κυρίως σοφίαν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ, σαφηνίζουσαν τὰς πατρικὰς ἐνομίας ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γινομένοις ἔργοις. Διὸ λέγεται ἐν Παροιμίαις Ὁ Θεὸς τῆ σοφίας ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, unde proprie Dei sapientia illa sit, 544 quæ paternæ mentis voluntatem in iis, quæ a se conduntur, operibus explicet; quo factum, ut in Proverbiis Deum

lat, cum se principium non habere significat. Nam quod primo antiquius est, et illud etiam sine earere consequitur: cum quod initium non habuit, extremo privari etiam necessum sit.

Quod ut cæteri significarent, *Ego primus, et ego ultimus* interpretari maluerunt. Legitur vero de Unigenito alicubi: *Ego sum primus et ultimus* 82: quod non obscure significavit cum, vixisse se, et fuisse mortuum, adjecit. Est enim idem vitæ initium et finis; quia seipsum exinanivit, ut servi formam acciperet 83. Simul autem et eos in concessi honoris et gloriæ memoriam revocat, quos in suam familiaritatem ex omni gentium numero vocavit, juxta illud: *Cum divideret Altissimus gentes* 84, illaque, quæ sequuntur. Et rursus: *Et te elegit Dominus gentibus omnibus, ut esses illi populus* 85. Eum ergo oportuit a Deo non recedere, neque committere, ut dæmonibus ipsique creaturæ potius quam Creatori inserviret 87. Neque tamen cessat miseratione commotus, ut animi sui propensitatem indicet, eos ipsos *rocare*, et, *Audi me*, inclamare: partim quidem sibi fidem adhiberi postulans; partim autem suis donis esse potiturus confirmans. Paulo enim teste 88, cum deberent esse magistri propter tempus, præceptore rursus eguerunt, a quo quæ sint elementa exordii sermonum Dei, docerentur. Cæterum sempiternum se esse, et vere existere, eo ipso demonstrans, quod *Ego sum*, adjecit; quale fuit et illud, cum *Ego sum, qui sum* 89, dixit, ut suam ita naturam suosque mores immutari nunquam posse demonstraret; tanquam eundem se esse ex ea bonitate significaret, per quam omnia esse fecisset, ut ab iis, quæ non erant, separaret, de quibus hunc in modum legitur: *Dii qui cælum et terram non fecerunt, intereant* 90. Deinde, quia *Manus mea fundavit terram* adjunxit, Patris personam indicari voluerunt nonnulli; cujus *manus* in Scripturis Unigenitus nuncupetur. Ait enim Moses 91: *Dextera manus tua, Domine, glorificata est in fortitudine*, et quæ deinceps. Et David: *Firmetur manus tua, exaltet dextera tua* 92; tanquam Patris cogitata perficiat, unde proprie Dei sapientia illa sit, 544 quæ paternæ mentis voluntatem in iis, quæ a se conduntur, operibus explicet; quo factum, ut in Proverbiis Deum

ὄχι ὡς μέρος οὖν ἡ χεὶρ, ἀλλ' ὡς τελεία, δι' ἧς αὐτὸς ἐργάζεται, ἡ ἐξ αὐτοῦ δύναμις, ἐγγυάτη οὕσα αὐτῷ. Πῶς οὖν, φησὶ, λατρεῦεις τῆ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα; Τὸ γὰρ ποιητὴν τὴν τοῦ ποιήσαντος ἀμέτρως ὑποκάθεται δόξαν, ὡς ἀσεβεῖν τὸν τῆ προσκυνῆσαι πρὸς ἴσην ἄγοντα τοῦτο τῷ πεποιηκότι τιμῆν. Ἡ δεξιὰ τοῦνον μου, φησὶν, τὸν οὐρανὸν ἐστερέωσεν, ἢ, τοὺς οὐρανοὺς, κατὰ τοὺς ἄλλους ἑρμηνείας, δηλαδὴ τὰς οὐρανοὺς δυνάμεις, περὶ ὧν ἐπιφέρει. Καλέσω αὐτοὺς, καὶ στήσονται ἄμα. Πειθαρχοῦσι γὰρ ὡς ἂν Δεσπότῃ ἐστᾶσι τε

82 Apoc. i, 17. 83 Philipp. ii, 6, 7. 84 Dent. xxxii, 8. 85 Dent. vii, 6. 86 Rom. i, 25. 87 Hebr. v, 12. 88 Evod. iii, 14. 89 Jerem. x, 11. 90 Exod. xv, 6. 91 Psal. lxxviii, 14. 92 Prov. iii, 19.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γγ. ἐστᾶσαι τε καὶ.

subjicit. Parent enim, tanquam Domino astent; et ad verborum ejus auscultationem colliguntur: quale fuit illud initio: « Audi, cœlum, et auscultata terra, quoniam Dominus locutus est ⁹⁶. » Quod si factori suo virtutes illæ præstantiores magna adeo observantia et religione sese præbent obtemperantes; qui vos, qui homines estis, divinum timorem potius non resumitis? Verum quo loco, *Quis eis renuntiavit hæc? habemus, ibi Symmachus: Quis eis annuntiavit hæc? Quem Dominus diligit, faciet voluntatem ejus, Aquilas autem: Quis inter homines hæc protulit? Dominus dilexit eum.* Cœlorum enim virtutes, inquit, quæ vocantur, ad verborum ipsius auscultationem attentas et paratas esse; idque tibi propter summum ejus in te amorem palam fieri voluisse idem *renuntiavit* Dominus. *Vel, ut Aquilæ placet et Symmacho, Dilectus Patris et Unigenitus ipse renuntiavit* hominibus, qui etiam *voluntatem Patris operabitur, dum quæ prædicta sunt, in Babylonem inducet;* quo nimirum tempore populum in libertatem assertum terræ patriæ restitutus est. Non desunt tamen qui verba ista: *Vocabo eos, et stabunt simul,* de Israele dici arbitrentur; tanquam se perlibenter *congregatis illis* auditurum demonstrat. **545** *Quis* Deus alius futuram belli calamitatem, atque ipse per prophetas singula prius indicavit: cujus et ipsi monita aspernati, experiri quam vitare damna maluerint. Quidnam igitur illis ipsa dæmonum vaticinatio prævidere potuit?

Volunt nonnulli, eos, qui de gentium numero, magnum quid saperent, invitari ut velint adesse, in animumque inducere, nullum sibi quæ in posterum essent eventura, prædixisse; sed a Deo dura et aspera esse præsignificata; ut sententia mutata revocarentur: indeque fieri, quod metu ad resipiscentiam provocans, quæ ventura essent prædixerit. Deinde ostendit eorum se non injuriæ recordatione, sed benevolentia potius, quod ipsis libitum fuisset, perfecisse. Cum enim *Chaldæos* sibi perpetuis incursionibus imminentes a Deo deleri cuperent; id ipsum certe et ille præstitit, non tanquam justis gratiam relaturus, sed pro sua benignitate, suoque amore, beneficium in ingratos etiam et peccatores collocaturus. Atque hinc est, inquit, quod priusquam vos pati contingeret, eorum in vos expeditionem prædixi; ut cum pœnituisset, nihil in vos illa quidquam valeret. Quæ cum impetrare non potuissem, adversum vos ideo progrediendum censui, ut in eos animadverteterem, qui nulla peccatorum pœnitudine tanguntur. Sunt vero qui *Cyrum* adversus *Chaldæos* Hebræorum nomine, in quos illi sæviorens existerent, feliciter arma movisse arbitrentur. Ista igitur, inquit, suo tempore sum deinceps præstiturus. Vos ea

συνερχόμενοι τῶν λόγων αὐτοῦ πρὸς ἀκρόασιν. Σύμφωνον τῷ κατ' ἀρχάς· « Ἄκουε, οὐρανὸς, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Εἰ δὲ δυνάμεις αἰ κρείττους οὕτω σὺν εὐλαβείᾳ τῶν πεπονηκότι πειθῆνοι, ἡμεῖς Ἦντες ἄνθρωποι πῶς οὐ μᾶλλον τὸν θεῖον ἀναλήψεσθε φόβον; Ἄντι δὲ τοῦ, *Τίς αὐτεῖς ἀπήγγειλεν ταῦτα,* ὁ Σύμμαχος ἐφῆσεν, *Τίς αὐτοῖς ἀπήγγειλεν ταῦτα; Ὁν Κύριος ἀγαπήσει, ποιήσει τὸ θέλημα αὐτοῦ.* Ὁ δὲ Ἀκύλας, *Τίς ἐν ἀνθρώποις ἀπήγγειλεν ταῦτα; Κύριος ἠγάπησεν αὐτόν.* Ὅτι γάρ, φησὶν, αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις καλούμεναι πρὸς τὴν τῶν αὐτοῦ λόγων ἀκρόασιν ὑπακούουσι παριστάμεναι, αὐτὸς ἀπήγγειλε Κύριος, καὶ διὰ τὴν ἀπάπην τὴν πρὸς σέ, φανερόν σοι πεποίηκεν. Ἦγουν κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, Ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Πατέρος καὶ Μονογενῆς, αὐτὸς ἀπήγγειλεν ἀνθρώποις, ὃς καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατέρος ἐπεργήσει, τὰ προλεχθέντα κατὰ Βαβυλῶνος ἐπάξων, ὅτε καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐπάνοδον ἐργάσεται τοῦ λαοῦ. Τινὲς δὲ τὸ, *Καλέσω αὐτούς, καὶ στήσονται ἅμα,* περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ εἰρησθαί φασιν. Ὡς ἡδέως ἂν ἐπιθυόμεν *συνηγημένων αὐτῶν, τίς* ἄλλος αὐτοῖς θεὸς τὴν ἐκ τοῦ πολέμου προμεμήνυκε συμφορὰν, ὡς ἐγὼ διὰ τῶν προφητῶν μου τὰ κατὰ μέρος ἐδήλωσα· καὶ τῶν ἐμῶν καταφρονήσαντες λόγων, τὴν τῶν κακῶν ἀνεμείνατε πείραν. Τίς οὖν ὑμῖν ἢ δυνατὸς τῆς ἐκ δαιμόνων μαντείας οὐδὲν προεγκωκυίας τῶν ὑστερον;

profruit, quæ nihil eorum, quæ postea acciderunt,

Τινὲς δὲ φασὶ, τοὺς μέγα φρονούντας τῶν ἐθνικῶν παρεῖναι προτρέπεται, καὶ πρὸς νοῦν ἐκλαθεῖν, ὡς οὐδεὶς αὐτοῖς τὰ μετὰ χρόνους ἐσόμενα προῦλε γεν. Αὐτὸς δὲ ἦν ὁ θεὸς ὁ καὶ προλέγων τὰ δυσχερῆ. καὶ μετατιθεμένων ἀνακαλούμενος. Διδὸ καὶ προῦλεγεν ἐπιστρέφων τῷ φόβῳ. Εἶτα δείκνυσιν, ὡς οὐ μνησικακῶν αὐτοῖς; ἀγαπῶν δὲ τούναντιον ἄπερ ἤθελον, ἐπραξε. Τοὺς γὰρ *Χαλδαίους* θλιβόντας τε καὶ ἐπιτιθεμένους αὐτοῖς, τὸν θεὸν ἠβούλοντο διαφθεῖραι, ὃ δὴ καὶ πεποίηκεν, οὐκ ἀνταποδιδούς ὡς δίκαιοις, δι' ἀγαθότητα δὲ χαρισάμενος, καίπερ ἡμαρτηκότας ἀγαπῶν. Διδὸ καὶ πρὶν παθεῖν ὑμᾶς, προεῖπον ἐκεῖνων τὴν ἔφοδον, ἵνα μετανοήσαντες ἀπρακτον ταύτην ποιήσητε. Οὐδ' ἢ μὴ πειθομένων, εὐώδωσα καθ' ὑμῶν, παιδεύων ὑμᾶς ἀμετανόητα πλημμελήσαντας. **D** Τινὲς δὲ τὸν Κύρον εὐωδῶσθαι κατὰ *Χαλδαίων* εἰρηκασι φειδοῖ τῶν Ἑβραίων, καθ' ὧν ἐπεδείξαντο τὴν ὠμότητα. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ καιρὸν ποιήσω τὸν μέλλοντα. Ὑμεῖς δὲ ταῦτα μεμαθηκότες οὐκ ἐν κρυφῇ λαλούμενα, σὺν πολλῇ δὲ τῇ παρῆρησίᾳ, ἤχετε πρὸς με σπεύδοντες· καὶ γὰρ ὅτε ταῦτα ὁ Πατὴρ ἐβουλεύετο παρ' αὐτῷ ἡμῖν ἰ. Καὶ νῦν δὲ αὐτὸς ὁ Πατὴρ, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀγιοσύνης αὐτοῦ πρὸς κατορθωσίν με τῶν ὑπ' αὐτοῦ διωρισμένων ἀπέστειλεν. Πῶς δὲ οὐκ ἐν κρυφῇ προσηγγεῖτε,

⁹⁶ Isa 1, 2.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. ὑμεῖς. ² γρ. ὧν. ³ γρ. ἦν.

διὰ τῶν προφητῶν εἰπὼν ἐναργῶς· Ὁὕτω λέγει Ἄ Κύριος, τῷ χριστῷ μου Κύρω, οὐ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς, καὶ τὰ ἐξῆς· Καὶ οὐκ αὐτοῦ ἦν ἔργον τῆς Βαβυλωνῶνος ἢ αἰρεσις, ἀλλὰ τῆς ἐμῆς ἀντιλήψεως. Μεταξὺ δὲ, φασίν, ἐστὶ τοῦ Κύρου φωνή, τὸ, Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. non reperitur, qui per prophetas ita aperte loquatur : « Sic dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi manum dexteram », et quæ postea? Adhæc, non ejus opera, sed meo auxilio capta expugnataque est Babylon. Deinceps autem, dominus misit me, et Spiritus ejus.

Τὸ δὲ, καὶ νῦν, δηλοῖ ὡς εἰ καὶ μὴ τι τῶν συμβεβηκότων προσηγγέθη παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' ἰδοὺ νῦν καὶ Κύριος αὐτὸς ὁμολόγηκεν ὑπὸ Θεοῦ συνηργηθῆαι τῶν ὄλων. Ταῦτα γὰρ εἰρησθαι περὶ αὐτοῦ παρὰ τῶν αἰχμαλώτων μαθῶν, ἀναγνοῦς τε τὴν προφητείαν, γράμματι χρῆται βασιλικῶ ἐν Ἑσδρα κειμένῃ, καὶ λέγοντι· « Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς Περσῶν Κύρος· Ἐμὲ ἀνέδειξε βασίλειά τῆς οἰκουμένης ὁ Κύριος τοῦ Ἰσραὴλ ὕψιστος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τινὲς δὲ τὸ, Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ἀπὸ προσώπου τοῦ προφήτου λελέχθαι φασίν, Ὅτι καὶ πρῶην ὑμῖν οὐκ ἐν γωνίᾳ λελάληκα, καὶ νῦν οὐδὲν ἤτιον ἐκ Θεοῦ πεμφθεὶς ἤκω πρὸς ὑμετέραν ἀφέλειαν, περὶ τῶν αὐτῶν ποταμῶν καλῶν, Θεοῦ μὲν πέμποντος, ὑπηχοῦντος δὲ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. Ἄκουε τοίνυν, ὦ Ἰσραὴλ, ἃ σε διδάσκει ὁ ὀνομαζόμενός σε Κύριος. Μήμνησο τοῦ Θεοῦ σου. Ταῦτα γὰρ σοὶ φημι ὑπὲρ τοῦ εὐρεῖν ὁδὸν σωτηρίας, ὅς εἰ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐπέσειθης, ἀπειράτος ἦσθα κιαῶν. Ἐπλήθους δ' ἂν ἐν εἰρήρῃ καὶ εὐκαιοσύνῃ τῶν ἐντεῦθεν καλῶν ποταμῶν σοὶ βρόντων καὶ ἄλλων ἐπ' ἄλλοις, ὡς κυμάτων θαλάττης. Ἦγουν, ἀναντσωγώνιστον εἶχες δύναμιν, ὡς ποταμοὶ τε καὶ θάλατται. Ἦν δ' ἂν σου καὶ τὸ σπέρμα, φησίν, ἀναριθμητόν, πολεμίων ἐφόδοις οὐ δαπανώμενον. Τὸ δὲ χροῦς τῆς γῆς, κέχρηται γῆς ἐξέδωκαν οἱ λοιποί. Σωματικῶς δὲ λέγεται πρὸς σωματικούς. Ἀξίως δὲ Θεοῦ νοοῖτο σπέρμα Ἰσραὴλ, περὶ οὗ τὸ βῆθέν· « Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὸθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σδόμα ἂν ἐγενήθημεν, » δηλοῦντος τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεῦσαντας. Πατέρες γὰρ τῶν ἄλλων ἐγένοντο τοὺς προσιδόντας ἀναγεννήσαντες, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. Εὐλογον οὖν ἀλληγορεῖν. Σωματικῶς γὰρ Ἰουδαῖοι καὶ παραβαίνοντες τὰς ἐντολάς ἐπληθύνθησαν, ὡς τὸ ῥήτὸν μάλλον ἀρμόσαι τῷ νοητῷ μεθ' ὑποστολῆς λέγων, εἰ τὰς ἐντολάς ἐτήρησαν τῶνδε τυχεῖν. Οὐδὲν γὰρ μέγα τὸ σωματικῶς σκωλήκων δίκτην πληθύνειν.

ideoque intelligibili magis dictum illud conveniat, istis potiturum asserat. Neque enim magnum quid effici, corpore multiplicentur.

Τινὲς δὲ τὸ, Ἀδέειχά σοι τοῦ εὐρεῖν σε τὴν ὁδόν, εἰρησθαί φασίν, ὡς τῶν ἐξ Ἰσραὴλ λεγόντων· Πῶς ὑπὸ σὲ τελούντες τοιαῦτα πεπύναμεν οἱ πάλοι ρουθάντες ἐκ Φαραῶ διὰ τῆς σῆς ἀμάχου βοπῆς; Ἐδειξά σου γὰρ, φησίν, ὁδὸν σωτηρίας, τὸν νόμον.

edocui, non clam, sed palam et confidenter ad me festinate. Ego enim cum Patre tunc aderam, cum de rebus istis consilium agitaret. Jam vero et me Pater ipse, et sanctitatis ejusdem Spiritus, ad ea, quæ ab ipso decreta sunt, exsequenda mittendum censuit. Qui deinde non clam longe ante prædixisse aiunt, Cyri vox est ista, quæ 546 sequitur : Do-

Deinde quod et nunc habetur, etiamsi nihil eorum, quæ acciderunt, a Deo ante prædictum esset, ecce tamen etiam nunc Cyrum præpotentis Dei auxilio confecta esse profiteri testatur. Cum enim ista de se a captivis didicisset usurpari, prophetiamque legisset, mandato regio, quod apud Esdram legitur, utendum censuit, in hunc modum : « Hæc dicit Persarum rex Cyrus : Me regem orbis universi renuntiavit Deus Israel excelsus », et quæ deinceps. Nonnulli verba ista : Dominus misit me, et Spiritus ejus, in prophetæ persona dici arbitrantur ; tanquam se prius nihil illis in angulo dixisse significet : nunc autem se a Deo missum ad eorundem utilitatem accedere, deque iisdem persæpe Deo quidem ipso mittente, sed Spiritu sancto succinente et suffragante, locutum esse. Audi ergo, inquit, Israel, quæ te ille docet Dominus, qui te liberavit. Memineris Dei tui. Hæc enim tibi de inveniendâ salutis viâ repeto, quibus si primum paruisses, malorum expers, inque pace et justitia, bonis tibi aliis atque aliis fluviorum instar, tanquam maris undis affluentibus, auctus et cumulatus vixisses. Id est, propugnatores eos, quibus non magis quam fluminibus, aut mari nihil queat resistere, habuisses. Fuisset vero et semen tuum innumerabile, nullis videlicet hostium incursionibus immunitum. At pro quo pulvis terræ habemus, milia terræ reliqui interpretantur : nimirum, ut corporalia cum crassis hominibus agens usurparet. Non immerito autem Dei semen ille intelligatur Israel, de quibus fuit et illud antea usurpatum : « Nisi nobis Dominus Sabaoth reliquisset semen, tanquam Sodoma facti fuisset », ut eos, qui fidem amplexi essent indicaret. Patres enim cæteris exstiterunt, eum eos ad se venientes iterum genuerunt qui non ex sanguinibus, sed ex Deo nati sunt. Est igitur allegorice loqui consentaneum. Corporaliter enim Judæos, etiamsi præceptis non paruerint, propagari multiplicarique 547 contigit; quod adhibita cautione, si præcepta servaverint, consequentur, si qua ratione videmus in vermibus

Sunt porro nonnulli, qui verba ista : Docui te, ut invenires viam, tanquam Israelitarum esse asserant, qui loquantur in hunc modum : Qui sub te degentes talia passi sumus, qui tuo olim ineximibili auxilio Pharaonis manum evasimus? Te-

⁹⁵ Isa. xlv, 1. ⁹⁶ I Esdr. 1, 2. ⁹⁷ Isa. 1, 9. ⁹⁸ Joan. 1, 13.

enim ipse *viam salutis*, id est legem, *docui*; quam, A si feliciter degere voluisses, observare debueras. Verum quia eam transgressus ad idolorum cultum te contulisti, in hostium potestatem venisti. Neque tamen ita te pro mea benevolentia funditus exstirpari *extermindarique* passus sum; qui ubique Israelis reliquias asservari voluerim. Itaque, et te jam *Babylone*, non metu consternatum, sed studio fiduciaque quam maxima *lætitiæ vocem* inclamantem, egredi volo. Ut enim illa gentibus omnibus (*Ægyptiis et Pharaone deletis*, quem se in hoc excitasse, ut in eodem gloriam suam ostenderet, affirmavit Dominus ⁹⁹) ex *Ægypto* innotuit transmigratio: sic et istam de *Babylone* redemptionem minime decet occultari, sed ex ea redemptoris gloriam innotescere et prædicari. « Vox enim, scribitur exultationis et salutis in tabernaculis justorum ¹. » *Æquum* enim fuerat narrationis modo laudes istas decantari, sicut a Davide factum est, ubi ait: « Suscepisti, Domine, terram tuam, convertisti captivitatem Jacob. Remisisti iniquitates populo tuo; operuisti omnia peccata eorum ². » Verum ut eundem se esse demonstraret, qui olim Israelæm per *desertum* traduxit fore pollicetur, si vel *petram* iterum *scindere in aquarum subsidium* opus sit, et istud illi etiam in Judæam proficiscenti non defuturum. Quod quia reipsa geri non contigit, ad allegoriam sic nonnulli retulerunt. Iis, qui captivitate intelligibili liberati erant, de quibus Christus ipse loquebatur, cum se ut pauperibus evangelizaret, et captivis remissionem prædicaret, missum esse diceret, ⁵⁴⁸ rationalis aquæ rivus de *petra* veritatis emanavit. Petra autem, inquit Apostolus, erat Christus ³; cujus et ista sunt: « Qui biberit aquam, quam ego dabo, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ ⁴. » Cæterum, ne qui inter eos versantur impii, propter se etiam veniæ promissionem fieri arbitrarentur, *lætitiæ* eorum expertes fore ipsos pronuntiavit.

Nonnulli *Babyloniorum* nomine impios significari arbitrantur qui ullioni traditi, iis exsultantibus, qui redempti essent, gaudere non poterant. Putant alii, ne eorum, quæ dicta sunt, voluptate capti supine se et negligenter gererent; tanquam ea omnino, quantumvis impie viverent, adepturos dixisset Deus; metum ipsis pro securitate imminere demonstrari. Qui enim *lætari* quisquam valeat, qui eo, a quo *lætitiæ* suppeditatur, exciderit? D Sunt enim iis, a quibus observantur, certæ et indubitatae promissiones: neque Dei præcognitio virtutem cuiquam ex necessitate operatur. Ecce enim, cum Jacobum fore integrum prævidisset, talis et ipse per se, non quia prævisus esset, evasit, vitæque probitatem ipsa viri secuta est benedictio. Decet igitur futura de nobis prædicente Deo nihil supine, nihil negligenter agere. Deinde, quod *egredi de Babylone* jubet; et locum, et mores im-

δὲν εἴπερ ἤθελες εὖ πράττειν, ἐφύλαττες. Νῦν δὲ παραβάς, καὶ πρὸς εἰδωλολατρείαν τραπεῖς, παρ-
εδόξης ἔχθροῖς· καὶ οὐδὲ οὕτω παγγενεὶ δι' ἐμῆς
φιλανθρωπιᾶν ἐξωλοθρεύθητε. Τετήρηται γὰρ παν-
ταχοῦ τὸ κατάλειμμα τῷ Ἰσραὴλ. Διὸ σοὶ καὶ νῦν
ἐκ Βαβυλῶνος ἐξιέναι φημί, μὴ σὺν φόβῳ καὶ
ὕπτῳ, σπουδῇ δὲ κεχηρημένῃ πολλῇ, καὶ φωνὴν
εὐφροσύνης βοῶντι. Ὡς γὰρ ἡ ἐξ Αἰγύπτου γέγονεν
ἐξόδος πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐμφανῆς (Φαραὼ μὲν ἀνθ-
ισταμένου, πληττομένων δὲ τῶν Αἰγυπτίων, πρὸς ἐν-
φρησιν· Εἰς τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν
σοὶ τὴν δύναμίν μου), οὕτως ἐχηρῆν μὴδὲ τὴν ἐκ Βα-
βυλῶνος λύτρωσιν γενέσθαι σιγῇ, δοξολογεῖν δὲ τὸν
λυτρωτὴν. « Φωνὴ γὰρ ἀγαλλιᾶσεως καὶ σωτηρίας
ἐν σκηναῖς δικαίων. » Ἐχηρῆν γὰρ ἐν διηγέσει
τρόπῳ δοξολογεῖν κατὰ τὸν μέγαν Δαβὶδ· « Εὐδόκη-
σας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἐπέστρεψας τὴν αἰχμαλω-
σίαν Ἰακώβ. Ἀφήκας τὰς ἀνομιὰς τῶν λαῶν σου,
ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. » Ἐαυτὸν δὲ
δεικνύς ἐκείνον ὄντα τὸν δι' ἐρήμου πάλαι διαγα-
γόντα τὸν Ἰσραὴλ, φησιν, ὡς Εἰ πάλιν ἐδεήθης σχι-
ζομένης πέτρας πρὸς ὕδατος χορηγίαν, ἦν ἂν σοὶ
καὶ τοῦτο εἰς τὴν Ἰουδαίαν βαδίζοντι. Μὴ γενόμενον
δὲ καθ' ἱστορίαν, οὕτω τινὲς ἠλληγόρησαν. Τοῖς
αἰχμαλωσίαις ἠλευθερωμένοις τῆς νοητῆς περιῶν
ἔλεγεν ὁ Χριστὸς, Εὐαγγελίσασθαι πιτωχοῖς ἀπέσταλά
με, κηρύξαι αἰχμαλώτους ἄφρων, τὸ λογικὸν ἄμα
τῆς ἀληθινῆς ἐκδίδεται πέτρας. Ἦ δὲ πέτρα ἦν ὁ
Χριστὸς, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅς καὶ φησιν· « Ὡς
ἂν πῆν ἐκ τοῦ ὕδατος οὐ ἐγὼ δώσω, ποταμοὶ ἐκ τῆς
κσλίας αὐτοῦ βρῦσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Ὡς ἂν δὲ
μὴ νομίσωσιν οἱ ἐν αὐτοῖς ἀσεβεῖς καὶ δι' αὐτοὺς
γεγονέναι τῆς ἀφέσεως τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ τὴν ἐξ
αὐτῆς εὐφροσύνην, τοῦτων ἀποτοῦς ἀλλοτρίους ἀ-
έφηγεν.

Τινὲς δὲ ἀσεβεῖς τοὺς Βαβυλωνίους εἰρηθεῖν φασιν·
οἳ παραδοθέντες κολάσει χαιρῖεν οὐκ εἶχον, τῶν
λελυτρωμένων χαιρόντων. Τινὲς δὲ φασιν, ἵνα μὴ διὰ
τὴν τῶν βηθέντων ἔδωκὴν ὑπειάσαντες βρυμῆσω-
σιν, ὡς πάντως αὐτῶν τευξόμενοι, κἂν ἀσεβεῖς ᾖσιν,
ἀπαξ εἰρηκότος Θεοῦ, φόβον αὐτοῖς ὑπὲρ ἀσφαλείας
ἐπήρητησεν. Καὶ πῶς γὰρ ἂν τις εὐφραίνοιτο τοῦ
τῆς χαρᾶς στερηθεὶς χορηγοῦ; Αἱ γὰρ ἐπαγγελίαι
τοῖς φυλάττουσι βέβαιαι. Τοῦ Θεοῦ γὰρ ἡ πρόγνωσις
ἐξ ἀνάγκης ἀρετὴν οὐ ποιεῖ. Ἴδου γὰρ προέγνω τὸν
Ἰακώβ ἀγαθὸν γεννησόμενον. Καὶ γέγονε δι' ἑαυτὸν
ἀγαθός, οὐχ ὅτι προέγνωστο. Διὸ καὶ εὐλογῆται ⁵.
Δεῖ οὖν μὴ βρυμῖν, Θεοῦ τὸ μέλλον προλέγοντος.
Τὸ δὲ, Ἐξέλθῃς ἐκ Βαβυλῶνος, καὶ τόπον καὶ τρόπον
ἀμείβειν παρακελεύεται μὴδὲν ἐπαγομένους ἦθος
Χαλδαίων, οἰωνισμοῦ τε καὶ μαντείας, καὶ πάσης
εἰδώλων καθαρεύοντας πλάνης. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ
πάντων ἀρμόσει τῶν ἐθνῶν. Τινὲς δὲ τὸ, Προσαγα-

⁹⁹ Exod. xiii, xiv. ¹ Psal. cxvii, 15. ² Psal. lxxxviii, 2, 3. ³ Luc. iv, 18, 19. ⁴ I Cor. x, 4. ⁵ Joan. vii, 58.

VARIE LECTIONES.

⁴ γρ. εὐλογεῖται.

γτε πρὸς με καὶ ἀκούσατε ταῦτα, Χριστοῦ πρόσωπον τὸ λέγον εἶναι φασιν, ὡς ἂν αὐτοῖς τὴν δι' ἑαυτοῦ σωτηρίαν δηλώσειεν. Καὶ τὸ, Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελάληκα; Μὴ οὐκ ἐκ παλαιοῦ, φησὶ, προείπον ἐπικεκαλυμμένως ταῦτα διὰ προφητῶν ἀπὸ τοῦ καιροῦ γενέσθαι; αὐτὸ, ἐκεῖ εἰμι, πρηνὴ γενέσθαι τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν ὁρατῶς, γεγονέναι λέγει ταύτην παρὰ Θεῶ κατὰ τὸν προορισμὸν πρὸ καταβολῆς κόσμου. Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἀεὶ παρὰ Θεῶ, τοῦτο νῦν ὁρατῶς ἐν κόσμῳ γίνεται. Κατὰ δὲ τὸ ἀνθρώπινον ἢ ἀποστολῆ. Θεὸς γὰρ ἀεὶ πάρεστι πάντων. Ἀπεστάλθαι δὲ καὶ παρὰ τοῦ Πνεύματος λέγεται, καθὼς ἐκ Πνεύματος ἁγίου γεννᾶται. Τινὲς δὲ τοῦ αὐτοῦ προσώπου φασὶ τὸ Ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου τὸν οὐρανὸν ἐστερέωσεν. Καὶ τὸ, Νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ὅπερ δημιουργὸν τὸν ἐπὶ γῆς ἐλάθοντα παρίστησιν.

a Spiritu sancto generatur. Non desunt tamen, qui illud : *Manus mea fundavit terram, et dextera mea caelum stabilivit*, et illud etiam, *Nunc Dominus misit me*; itemque illud : *Spiritus ejus*, quo opifex ille, qui in terram venit, significatur, ejusdem esse personæ arbitrentur.

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

α-γ'. Ἀκούσατέ μου, νῆσοι, καὶ προσέχετε, ἔθνη. Διὰ χρόνον πολλοῦ στήσεται, λέγει Κύριος. Ἐκ κοιλίας μητρός μου ἐκάλεσε τὸ ὄνομά μου, καὶ ἔθνη τὸ στόμα μου, ὡς μάχαίρα ὀξεῖα, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκρυψέ με. Ἔθνη με ὡσεὶ βέλος ἐκλεπτὸν, καὶ ἐν τῇ φαρέτρᾳ αὐτοῦ ἐκρυψέ με, καὶ εἶπέ μοι Ἄδούλος μου εἰ σὺ, Ἰσραὴλ, καὶ ἐν σοὶ ἐνδοξασθήσομαι, κ. τ. λ.

Τὰ κατάλληλα τοῖς Ἰουδαίοις εἰπὼν, ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν αὐθις μετέρχεται κλήσιν, καὶ τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐπιφάνειαν. Διὰ τὰς Ἐκκλησίας ἀνακαλεῖται νήσους εἰπὼν, ὡς ἀλυμφοὺς τοῦ βίου καὶ τῶν πειρασμῶν περικλυζομένας τοῖς χύμασι. Τίνων δὲ αἱ νῆσοι δηλῶν ἐπιφέρει καὶ, Προσέχετε, ἔθνη, μήποτε νομισθῆ πρὸς Ἰουδαίους ὁ λόγος. Καὶ ὁ μέγας δὲ λέγει Δαβὶδ Ἐὸ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. Εὐφρανείσθωσαν νῆσοι πολλαί. Ὡς δὲ λέγει τοῖς ἔθνεσι, μὴ κατὰ τὸν τῆς προφητείας καιρὸν τῶν πραγμάτων προσδοκῆσαι τὴν ἔχθραν, μετὰ χρόνον δὲ πλείστον; Στήσεται δὲ, λέγει, ἡ τὸ ἐπαγγεθὲν, ἡ τὸ προφητευόμενον. Τὸ δὲ διὰ χρόνου μακροῦ, μακρόθεν ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ τοῖς πρὸ αὐτῆς ἀποδόντες τὴν λέξιν. Οὕτω γ' οὖν Σύμμαχος, Καὶ ἀπροῦσθε, ἔθνη, μακρόθεν, ἐρμήνευσεν. Σκόπει δὲ ὡς τὰ νῦν ὁ Κύριος λέγει, καὶ περὶ ἑτέρου Κυρίου διὰ τῶν ἐξῆς διαλέγεται, γέννησιν τε λέγων ἑαυτοῦ, καὶ δουλείαν, καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων. Κύριος ἐκ γαστρὸς ἐκάλεσέ με, ἐκ κοιλίας μητρός μου ἀνέμνησε τὸ ὄνομά μου. Τὰ μὲν γὰρ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὀνόματα πρόσφορα τῇ θεῷ φύσει, Θεὸς καὶ

A mutare, nihilque, quod *Chaldæorum* instituta resipiat, relinere; omneque auguriorum et vaticiniorum genus, omnem denique idololatriæ et erroris curam deponere adhortatur : quod potest etiam gentibus omnibus convenire. Nonnulli porro verba ista : *Adducite ad me, et audite hæc*, Christi esse arbitrantur, tanquam se illis propter seipsum salutem largiri demonstret. Illa deinde : *Non ab initio locutus sum?* tanquam se ab antiquo ista occulte per prophetas priusquam fierent, prædixisse significet. Præterea, quod *ibi sum* habetur; antequam se videndum omnibus præberet, id ipsum jam apud Deum ante mundi constitutionem præfinitum et decretum fuisse, indeque *Et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus* adjicere. Qui enim semper apud Deum remansit, idem nunc in mundo oculis subicitur. Est vero de 549 humanitate ipsa *missionis* ratio accipienda. Adest enim Deus ubique omnibus; sed a Spiritu etiam missus esse dicitur⁵, quatenus illud : *Manus mea fundavit terram, et dextera mea*

550 CAP. XLIX.

Vers. 1-13. *Audite me, insulæ, et attendite, gentes. Post multum tempus stabit, dicit Dominus. De ventre matris meæ vocavit nomen meum; et posuit os meum, quasi gladium acutum, et sub protectione manus suæ abscondit me. Posuit me tanquam sagittam electam, et in pharetra sua abscondit me, et dixit mihi : Servus meus es tu, Israel, et in te glorificabor, etc.*

C 551 Postquam quæ Judæis congruerent, attulit, ad gentium nunc *vocationem*, ipsumque Salvatoris adventum iterum se confert; ideoque Ecclesias ipsas *insularum* nomine significatas, tanquam salis et amarum hujus vitæ, tentationumque fluctibus undique obruantur, excitare conatur. Neque vero quorum *insulas* intelligat, ignorare patitur, cum *attendere gentes* imperat; ne de Judæis sermonem esse quis arbitretur. Quin et apud magnum Davidem ista legimus : *Dominus regnavit, exsultet terra, lætentur insulæ multæ*⁶. Quid est autem, quod *gentes* jubet non ipso prophetæ tempore rerum eventum, sed *post longum tempus* exspectare? *Stabit* vero, inquit : aut quod annuntiatum est, aut quod prophetatum. Pro quo deinde *post longum tempus* habemus, *de longe* cæteri, ut ad præcedentia vocem referrent, reddiderunt; Symmachus autem, *Et attendite, gentes, de longe*. Intuere vero uti de præsentibus loquatur Dominus; deque alio Domino, per ea quæ sequuntur, suam ipse nativitatem et servitutem, cæteraque ejusmodi explicans, disputet, cum ait : *Dominus de ventre vocavit me.*

⁵ Matth. 1, 20; Luc. 1, 35. ⁶ Psal. xcvi, 1.

VARIE LECTIONES.

γ γρ πρὸ. ἰ ἀφ. τὸ λέγων.

De utero matris meæ recordatus est nominis mei. Habuit enim ante incarnationis tempus nomina divinæ naturæ congrua, Deus, vita, lumen, sapientia, virtus, et similia : sed Christus, et Jesus, et Nobiscum Deus, ad ea, quæ œconomiam secuta sunt, tempora referuntur. Uude sunt et illa Gabriëlis ad Virginem : « Et paries filium, et vocabis nomen ejus *Jesus* ⁷; » cujus ut interpretationem doceret, « Ipse enim populum suum a peccatis eorum liberabit ⁸, » adjunxit. At Nobiscum Deus, ex naturæ et œconomïæ ratione inditum est; ut *Jesus* a facultate et viribus. Uude et Salvatorem, id est Christum, in Davidis civitate natum esse, pastoribus nuntiatum est. Nec vero aliud Christus, quam unctum significat, quod certe ante œconomiam convenire non potuit. Pergit autem, et *os suum tanquam gladium acutum positum* esse significat. Ait enim etiam alicubi : **552** « Et spiritu labiorum interficiet impium ⁹. » Ergo *tanquam gladium acutum esse* inquit, qui dignos, ab iis, qui tales non sunt, dividat ac sepatet. Ait enim in Evangeliiis : « Ne putetis quod venerim ut pacem in terram mitterem. Non veni ut pacem mitterem, sed ut gladium ¹⁰; » et quæ deinceps.

Quin et ipsa Evangelii promulgatio, *gladius* adversus diaboli tyrannidem existit. Dedit vero nobis et ipsum spiritus *gladium*, id est Dei verbum ¹¹, cujus ope dæmonum fraudes propellimus. Et alicubi etiam apud prophetam reperias : « In die illa inducet Deus sacrum gladium, magnum, in draconem sinuosum, eumque interficiet ¹². » Conveniet vero et sanctis ipsis oratio; indeque est, quod spiritu *oris* sui Ananiam et Sapphiram Petrum interfecisse legimus ¹³ : quod Ezechiam item Rapsacæ exercitum precibus fudisse ¹⁴; quod Paulum denique verbo *oris* sui Elymam obcæcasse ¹⁵. Postea adjicit : *Sub protectione manus suæ abscondit me*, ut multis ignotam assumendæ carnis œconomiam subindicaret. Est vero a Patre etiam *sagitta electa positus*, ut eos feriat, qui spiculis ipsius digni sunt; quo more se dilectione percussam anima cecinit ¹⁶. Idem nimirum in carne, quam ut dignis tantum cerneretur, assumpsit, tanquam in *pharetra*, reconditus. Nonnulli verbis istis, *Sub protectione manus suæ posuit me*, Filium ipsum, etiam quatenus homo factus est, a Patre non separatum esse, naturamque incomprehensibilem et insuperabilem habere (quod ei etiam per œconomiam, Davidis testimonio, servabantur, cum ait : « Non proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet nocere ei ¹⁷, » cæteraque quæ sequuntur), significari voluerunt. Plurimæ autem cum Dei secundum tempora *sagittæ* fuerint, una ante omnes *electa*, et eximia, Christus ipse in Patris prænotione, tanquam in *pharetra* reconditus, malas in terra potestates feriens, vulnere sustulit. *Et dixit mihi*, adjicit, *Serrus meus es tu, Israel.* Corpore quidem,

ζωῆ, καὶ φῶς, σοφία, καὶ δύναμις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ δὲ Χριστὸς, καὶ Ἰησοῦς, καὶ Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς, μετὰ τὴν οἰκονομίαν ἀρμόδια. Ἐλεγεν γὰρ ὁ Γαβριὴλ τῇ Παρθένῳ, « Καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. » καὶ τὴν σημασίαν δηλῶν ἐπήγαγεν, « Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. » Τὸ δὲ Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς, ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς οἰκονομίας ἐβρέθη, ὡς ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τὸ Ἰησοῦς. Διὸ καὶ τοῖς ποιμαίνουσιν ἐλέχθη, ὅτι Ἐτέχθη σήμερον Σωτὴρ, ὁ ἐστὶ Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαβὶδ. Χριστὸς δὲ, ὡς κεχρισμένος, ὁ δὴ πρὸ τῆς οἰκονομίας οὐχ ἤρμωσεν. Τεθῆναι δὲ φησι τὸ στόμα αὐτοῦ ὡς μάχαιραν δέξιαν. Καὶ ἀλλαγῶ γὰρ φησι. « Καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ. » Ὡς μάχαιραν οὖν φησιν δέξιαν τμητικὴν

Β τε καὶ ἀφορίζουσιν τοὺς ἀξίους Θεοῦ ἀπὸ τῶν μὴ τοιούτων. Φησὶ γὰρ ἐν Εὐαγγελίοις. « Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον εἰρήνην βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, » καὶ τὰ ἐπὶ τοῦτοις.

« Ne putetis quod venerim ut pacem in terram mitterem. Non veni ut pacem mitterem, sed ut gladium ¹⁰; » et quæ deinceps.

Καὶ τὸ εὐαγγελικὸν δὲ κήρυγμα, μάχαιρα κατὰ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἐγένετο. Δέδωκε δὲ ἡμῖν καὶ τὴν τοῦ πνεύματος μάχαιραν, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ, δι' οὗ τοῖς ἐπιθούλοις ἀντασιτάμεθα δαίμοσι. Καὶ ἀλλαγῶ δὲ φησιν ὁ προφήτης. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἁγίαν, τὴν μεγάλην, ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν σκολίδιον, καὶ ἀναιρεῖ τὸν δράκοντα. » Ἀρμόσει δὲ καὶ τοῖς ἁγίοις ὁ λόγος. Τῷ γ' οὖν λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ Πέτρος ἀνεῖλεν Ἄνανιαν τε καὶ Σάππειραν. Καὶ εὐχὴ δὲ Ἐζεκιῶν τὸν Ῥαφάκην ἐτρέψατο. Τυφλὸν δὲ λόγῳ καὶ Παῦλος τὸν Ἐλύμαν ἐποίησεν. Ἐπὶ τοῦτοις φησιν, Ἰγὼ τὴν σκέπη τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκρυψέ με, τὴν πολλοὺς λανθάνουσαν τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας οἰκονομίαν ὑπαινιζάμενος. Τέθειται δὲ καὶ βέλος ὑπὸ τοῦ Πατέρος ἐκλεκτὸν, ἵνα τιτρώσκη τοὺς ἀξίους τῶν ἐαυτοῦ κέντρων (κατὰ τὴν λέγουσαν ψυχὴν, « Τετρωμένη ἀγάπης ἐγὼ »), ὁ καὶ αὐτὸ, ὡς ἐν φαρῆτρα λανθάνει τῇ σαρκὶ, ἦν ἀνεληφεν, τοῖς ἀξίοις μόνοις δρώμενον. Τινὲς δὲ τὸ, Ἰγὼ τὴν σκέπη τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκρυψέ με, δηλοῦν ἔφασαν ἀχώριστον εἶναι τοῦ Πατέρος τὸ ὕδιν, καὶ τὸ ὕ γέγονεν ἄνθρωπος, ἀληπτὸν τε καὶ ἀκαταγώνιστον ἔχειν τὴν φύσιν, ὅπερ αὐτῷ καὶ κατὰ τὴν οἰκονομίαν ἐσώζετο, λέγοντος τοῦ Δαβὶδ. « Οὐκ ἠμφηλῆσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτὸν, » καὶ τὰ ἐφεξῆς. Πλεῖστα δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ καιροὺς ἐγένετο βέλη. Ἐκλεκτὸν δὲ βέλος καὶ ὑπὲρ πάντα Χριστὸς, ἐν προγνώσει τοῦ Πατέρος, ὡς ἐν φαρῆτρα κρυπτόμενος, ἐπὶ γῆς τὰς πονηρὰς δυνάμεις κατατρώσας ἠφάνισεν. Ἐπεὶ δὲ μοι, φησὶ, δούλος μου εἶ σὺ, Ἰσραὴλ. κατὰ τὸ σῶμα, τὸ ἐκ δούλων, δούλος, καὶ κατὰ τὸ γένος, τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, Ἰσραὴλ ὁ

⁷ Luc. i, 31. ⁸ Matth. i, 21. ⁹ Isa. xi, 4. ¹⁰ Matth. x, 34. ¹¹ Ephes. vi, 17. ¹² Ezech. xlix, 8. ¹³ Act. v, 4 seqq. ¹⁴ Isa. xxxvii, 35-36. ¹⁵ Act. xiii, 11. ¹⁶ Cant. ii, 5. ¹⁷ Psal. lxxviii, 23.

VARIÆ LECTIONES.

γ γρ. τὸν ὕδιν καὶ καὶ ὁ δ.

Χριστός. Ὡς δὲ Θεοῦ δύναμις δι' ὧν ἐργάζεται δο-
ξάζει τὸν οὐ ἔστι δύναμις, ἐν μορφῇ δούλου γενό-
μενος, καίτοι κατὰ φύσιν ὑπάρχων Υἱὸς, ὃ κάμψει
πᾶν γόνυ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα
γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χρι-
στός εἰς δόξαν Θεοῦ Πατέρος.

Τινὲς δὲ πρὸς τὸν λαὸν Ἰσραὴλ εἰρῆσθαι νομί-
ναι φασί. Δείκνυσιν ὅτι δι' ἀγαθότητα μόνην ἠύ-
δόκησε Δεσπότης καλεῖσθαι τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν
αὐτῷ δοξασθῆναι, διὰ τε τῶν κατ' Αἴγυπτον τερά-
των, καὶ τῶν ἐφεξῆς γεγονότων. Οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ τὸ
Κενῶς ἐκοπίασα, ἐκ τοῦ προφήτου λελέχθαι φασίν,
ὡς πολλὰ μὲν ἐν τῷ κηρύττειν παθόντος, μὴ ὠφελή-
σαντος δὲ τῶν ἀκουσάντων μηδένα. Ἄλλ' ὁ Θεός μοι,
φῆσι, τὴν κατ' ἀξίαν τῶν πόνων ἀποδίδωσιν ἀμοιβήν.
Λέγεται δὲ τοῦτο, φασί, καὶ περὶ ἐκάστου λαμβάνον-
τος ἀσθησίν, ὡς μάτην τὸν καιρὸν ἐν ταῖς τοῦ βίου
φρατασίαις ἀνάλωσεν. Οἰκειότερον δ' ἂν ἐπὶ τοῦ Σω-
τήρος λαμβάνοιτο, ὃς ἀκούσας τῶν ἐρημιζάντων ἀπε-
κρίνατο. Καὶ πῶς, ὦ Πάτερ, ἐν ἐμοὶ δοξασθήσῃ, ὁ
ποτέ πολλὰ καμῶν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτη-
ρίας, οὐδὲν ἦνυσσα πλέον, ἐναπομεινάντων τῇ ἀπιστίᾳ
πολλῶν τε ἄλλων, καὶ τῶν ἐκ περιτομῆς; περὶ ὧν
ἔλεγεν· «Ὁὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρό-
βητα οἴκου Ἰσραὴλ, ὃ οἶγε πρὸς τῷ ἀπειθεῖν, καὶ
ἐσταύρωσαν, ὡς εἰρῆσθαι καὶ παρὰ τῷ Ψαλμῶδι·
«Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβαίνειν
με εἰς διαφθοράν;» Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν ταῦτα. Ἡ δὲ
κρίσις μου παρὰ τῷ Κυρίῳ. Ἐγὼ γὰρ τὰ παρ'
ἐμαντοῦ πράξας ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μου, τὸ πατρι-
κὸν ἐτελείωσα βούλημα. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ κρίσις
ἐξηινεῖται παρ' αὐτοῦ. Ἐξεβλήθησαν γὰρ τῆς πρὸς
ὑτὸν οἰκειότητος. Τὰ δὲ ἔθνη γέγονε κληρὸς Θεοῦ.
Ἦν κρίσιν δὲ ταύτην καὶ διὰ τῆς παραβολῆς ὁ Κύ-
ριος εἰδείξε, περὶ τῶν γεωργῶν λέγων τῶν τὸν κληρο-
νόμον ἀπεκτονόντων, οὓς καὶ ἀπολέσας, ἐτέροις τὸν
ἀμπελῶνα γεωργοῖς ἐξέδωκεν, οἵτινες ἀποδώσουσιν
αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. Οὗτοι δὲ
ἦσαν τῶν Εὐαγγελίων οἱ κήρυκες, ἐφ' ὧν ἂν ἀνέ-
λαι καθῆκαν ὑπερὸς αἱ κελευσθεῖσαι μὴ βρέχειν ἐπὶ
τὸν Ἰουδαϊκὸν ἀμπελῶνα, ἐφ' ὧν οὐκ ἀνάσθας, ἀλλὰ
σταφυλάς ἐτρύγησεν ὁ Χριστός, λεγόντων ἡμῶν, ὅτι
Ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει
τοὺς καρποὺς αὐτῶν. Καὶ ἄλλως δὲ τὸν πόνον ὁ
Παῦλος αὐτοῦ καὶ τὴν κρίσιν δηλοῖ λέγων· «Ὁς ἐν
μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάσαστο, τὸ
εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφῆν δούλου
λαβὼν, ὑπήκοος γεγονὼς τῷ Πατρί, μέχρι θανάτου,
θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὑπερούψωσεν αὐτὸν, φησί,
τὸ ὄνομα δούς τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι
αὐτοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ.»

crucis. Propter quod etiam exaltavit illum, inquit, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine ipsius omne genu flectatur²⁰.

quod a servis duxerat, servi dicatur Christus : genere autem, quod ab *Israe e*, 553 *Israel*. Sed tanquam Dei virtus, rebus ipsis, quas operatur eum, cujus virtus est, gloria afficit, in forma servi factus, quantumlibet natura filius; cui inflectetur omne genu terrestrium et infernorum; quem omnis etiam lingua Dominum *Jesum Christum* in gloriam Dei Patris esse confitebitur¹⁹.

Nonnulli ad vocem *Israel* referri arbitrati, Domino, propter bonitatem solam, *Israel* appellari, et in eo, propter miracula quæ in *Ægypto* et deinceps patrata sunt, *gloriar* placuisse arbitrantur. Putant iidem verba ista, *Frustra laboravi*, ex prophetæ persona dici, tanquam se concionando non parum desudasse, sed nihil inde probiores evasisse auditores, conqueratur : eumque sibi ut dignam laborum mercedem reponat Dominus, postulare. Sumatur et illud, aiunt, de homine quolibet, qui se in diversis hujus vitæ voluptatum generibus frustra tempus insumpsisse recordetur. Sed proprie magis ad Salvatorem referatur, qui auditis superioribus ista reponat : Enimvero, Pater, qui tu in me *glorificaberis*, cum multis pro salute hominum laboribus exantlatis, nihil profecerim, multis adhuc aliis in incredulitate permanentibus, et Judæis ipsis? At de istis intelligens, se non nisi ad oves domus *Israel*, quæ perierant, missum dixit¹⁹; quæ tamen et ipsæ præterquam quod fidem abnegarunt, eum etiam cruci affixerunt, de quo sic apud Davidem legimus : « Quæ utilitas in sanguine meo, quod descendo in corruptionem²⁰? » Sed ista quidem illi. Sequitur vero, *judicium meum apud Dominum*. Ego enim, inquit, quæ a me ipso erant, *coram Deo meo* exsecutus, paternæ voluntatis finem adeptus sum : ob idque et *judicium* ab eo latum est. Sunt enim ab ea, quam cum Domino habebant, conjunctione divulsi; gentes autem in Dei sortem ascitæ. *Judicium* porro istud vel ipse in parabola Dominus de agricolis, qui hæredem interemerant, locutus indicavit, cum sublatis istis, aliis, qui sibi stato et idoneo tempore fructus redderent, vineam suam elocavit²¹. Ii vero exstiterunt evangeliorum præcones ipsi, in quos nubes 554 illa²², quæ in Judaicam vitem depluere vetabantur, pluviam suam demiserunt : quo factum est, ut non spinas, sed uvæ Christus collegerit ; sicut ipsi profitemur, cum Dominum benignitatem suam, terramque fructum suum daturum esse canimus²². Alias autem et Paulus ipse ejusdem *laborem et judicium* indicavit, ubi ait : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed seipsum exinanivit formam servi accipiens, Patri factus obediens usque ad mortem, mortem autem

¹⁹ Philipp. 11, 9, 10. ²⁰ Matth. xv, 24. ²¹ Psal. cxix, 10. ²² Matth. xxi, 33 seqq. ²³ Isa. lxxv, 8. ²⁴ Psal. lxxiv, 13. ²⁵ Philipp. 11, 7-10.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. οὐς.

Hæc autem secundum carnem intelliges. Est enim Filius natura Deus, nec laborans, nec mercedem laborum nomine postulans. Voce præterea usus hominibus congrua, *servum se ab ipso matris utero formatum* dicit: qui, quatenus Filius, non *formatus* tamen sit, sed qui quatenus *servus* carnem gerat. Qui enim, si natura servus erat Filius, in *servitutem formatus* esse dicatur? Esse igitur natura liberum apparet. Istud enim vel ipsa didrachmi pensione satis indicavit, cum Petrum liberos esse filios docuit⁵⁵. Itaque ex utero dixit, ut *servitutis* temporis ostenderet, ejusque, quæ secundum carnem est, *nativitatis* modum distingueret. Deinde *servilis formationis* causam definiens, ad *Jacobum congregandum* factam esse adjunxit; cuius nomine tantum *formationem* istam subiit, cum in minime formata divinitate quiesceret. Eos enim etiam cum aliis Satanas, sive quod idola colerent, sive quod hominum mandata docerent, a Deo separaverat: sed hostes Dei factos Christus ipse Patri reconciliavit, quod olim ut facerent, pacem cum eo in eundam esse inclamans non Isaias modo, sed ipsi etiam discipuli pro Christo legatione fungentes⁵⁶, tanquam Deo per ipsos provocante, nondumque sibi rursus per Christum reconciliante, monuerant. Intelligantur vero *Israelis et Jacobi* nominibus, non ii tantum, qui ex circumcissione sunt, ad quos **555** etiam missum se esse demonstrat, cum in viam gentium ambulare prohibet⁵⁷, sed quilibet etiam, qui per fidem fuerit salutem consecutus. Neque enim, qui in aperto tantum, sed qui in occulto etiam, Judæus habendus est⁵⁸. Itaque et sermoni persona eorum interseritur, qui per fidem salvati ad eum se *congregatum iri*, cæteraque illa quæ sequuntur, profitentur. *Glorificantur* vero et ipsi, qui præclaram illam adoptionis laudem adepti sunt; quique eundem ad res bene gerendas in *fortitudinem* sunt conse-

Sunt porro qui *congregabor* verbum, et quæ eidem inhærent, de Christo dici putent; sed qui istud conveniat, omiserunt. Alii vero ad prophetam etiam referri posse arbitrati sunt, tanquam *Israelis* revocatio, et eorum qui dispersi erant in unum *congregatio* significetur. Verum si ad anagogem respicis; et ad Salvatorem ipsum, justitiæ fontem, non aliter quam malorum ratio ad eorum auctorem primum, referri queat. Deinde ad Salvatorem inquit *Pater, Magnum tibi est, ut voceris puer meus*, aut secundum alios, *servus meus*. Magnum enim revera opus exstitit, cum ad *servitutem formatus esset* Filius, ad humanæ naturæ salutem, quam condidit, *servi formam* assumere. Atque inde est, quod *glorificatur*, tanquam rapinam minime arbitratus esse se æqualem Deo⁵⁹. Est vero alia ratione *magna res*, ut homini; parva autem, ut Deo, *ut suscites*, inquit, *tribus Jacob*. Itaque et eisdem primum,

Τὰυτα δὲ κατὰ σάρκα νοήσεις. Φύσει γὰρ Θεὸς ὁ Υἱὸς, οὐ κοπιῶν, οὐκ ἀμοιβῆν ἀντὶ κόπων δεόμενος. Ἔϊτα πάλιν ἀνθρωποπρεπεῖ κεχρημένως φωνῇ, δοῦλον ἑαυτὸν ἐκ κοιλίας πεπλάσθαι φησί, καθὼς μὲν Υἱὸς, μὴ πλαττόμενος· καθὼς δὲ δοῦλος, τὴν δούλην σάρκα φορῶν. Πῶς γὰρ ἂν, εἰ φύσει δοῦλος; ἦν ὁ Υἱὸς, εἰς δουλείαν ἐλέγετο πλαττεσθαι; Ἀἴτιον οὖν ὡς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἐλεύθερος. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ τοῦ διδράχμου συνεισφορᾷ πρὸς τὸν Πέτρον φησὶν, « Ἄρα, λέγων, ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί. » Τοιγαροῦν, τὸ ἐκ κοιλίας προσέθηκεν, ὡς ἂν δειχθῆ τῆς δουλείας ὅτε χρόνος καὶ τρόπος τῆ κατὰ σάρκα γεννήσει διοριζόμενος. Καὶ τῆς δουλικῆς πλάσεως τὴν αἰτίαν διοριζόμενος, ἐπήγαγεν τοῦ συνάγειν τὸν Ἰακώβ. Οὐκοῦν εἰ μὴ διὰ τούτου, οὐκ ἂν ἐπλάσθη ἐν τῇ ἀπλάστῳ μένῳ θεότητι. Καὶ τούτου γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων ὁ Σατανᾶς ἐκ Θεοῦ διεσεκίδασεν, ἢ εἰδωλοστροφύνας, ἢ ἐντάγματα ἀνθρώπων διδάσκοντας. Ἄλλ' ἐχθροὺς ὄντας ὁ Χριστὸς διήλλαξε τῷ Πατέρει, πρὸς ὅπερ αὐτοὺς καὶ Ἡσαίας ἐκάλει, Ποιήσωμεν εἰρήνην, αὐτῷ λέγων, ποιήσωμεν εἰρήνην οἱ ἐρχόμενοι. Καὶ οἱ μαθηταὶ δὲ κεκράγασι· « Ὑπὲρ Χριστοῦ προσευόμεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακλιούντος δι' ἡμῶν. » καὶ πάλιν, « Θεὸς γὰρ ἦν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσων. » Νοοῖτο δ' ἂν Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ οὐ μόνον ἐκ περιτομῆς, ἐφ' οὓς καὶ ἀπεστάλθαι φησὶν λέγων· « Εἰς ὄδον ἐθνῶν μὴ πορεύεσθε. » Ἄλλὰ καὶ πᾶς ὁ σωθεὶς διὰ πίστεως. « Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερωθῆ μόνον Ἰουδαῖος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοιγαροῦν καὶ μεταξὺ τοῦ λόγου παρεμβέβληται πρόσωπον τῶν διὰ πίστεως σωζομένων ὁμολογούντων, ὅτι πρὸς αὐτὸν συναχθῆσονται, καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα. Δοξάζονται δὲ καὶ τὸ λαμπρὸν ἀσχημα τῆς υιοθεσίας λαμβάνοντες, καὶ αὐτὸν ἰσχυρῶς ἔχουσι πρὸς τὴν τῶν πρακτικῶν κατόρθωσιν.

Τινὲς δὲ καὶ τὸ συναχθῆσονται, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ, περὶ Χριστοῦ λαβόντες, τὸ πῶς ἀρμόττει παρελίπον. Ἄλλοι δὲ καὶ εἰς τὸν προφητικὴν εἰρήκασιν δύνασθαι νοηθῆναι, σημαίνον ἀνάκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν διασπαρέντων ἐπισυναγωγῆ^a. Κατὰ ἀναγωγὴν δὲ, καὶ ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τὴν τῶν δικαίων πηγὴν, ὡς περ οὖν καὶ ὁ περὶ κακῶν λόγος εἰς τὸν ἀρχέκακον ἀναφέρεται. Πρὸς δὲ τὸν Σωτῆρᾶ φησὶν ὁ Πατήρ, *Μέγα σοὶ ἐστι τοῦ κληθῆναι σε παῖδά μου*, ἢ *δοῦλόν μου*, κατὰ τοὺς λοιπούς. Μέγα γὰρ ἔργον ὡς ἀληθῶς, τοῦ πρὸς δουλείαν πλασθέντος Υἱοῦ, τὸ μορφήν δούλου λαβεῖν πρὸς σωτηρίαν ἧς ἐδημιούργησεν ἀνθρώπου φύσεως. Διὸ καὶ δοξάζεται, ὡς οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγροσάμενος τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Καὶ ἄλλως δὲ μέγα ὡς ἀνθρώπων, μικρὸν δὲ ὡς Θεῷ, τοῦ στησαί, φησὶ τὰς φυλάς Ἰακώβ. Διὸ καὶ πρώτοις ἐκήρυττεν αὐτοῖς αἰχμαλώτοις οὔσι τὰς ψυχὰς ἀφεςιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν χάριν ἠρνή-

⁵⁵ Matth. xvii, 23-26. ⁵⁶ II Cor. v, 20. ⁵⁷ Matth. x, 5. ⁵⁸ Rom. ii, 28, 29. ⁵⁹ Phillpp. ii, 6.

VARIE LECTIONES.

^a γγ. ἐπισυναγωγῆν.

σαντο, ἀκολούθως ἐπήνεγκεν· Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ οὕτως ἐξέδωκαν. Διὸ τῆς παρουσίας προφητείας ἀρχόμενος ἔλεγε· Ἀκούσατέ μου, γῆσοι, καὶ προσέχετε, ἔθνη· ἔδει γὰρ ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸ Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν. Οὐ γὰρ ἐχρῆν τὴν τοσαύτην οἰκονομίαν ἀποτυχεῖν, ἀπειθήσαντος Ἰσραήλ, καὶ τὸ σκότος ἡγαπηχότος. Καίτοι τῶν προφητῶν ὁ μὲν τις ἔφασκε πρὸς αὐτοῦ· Ἰ Φωτίζου, φωτίζου, Ἰερουσαλήμ. Ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ· ὁ δὲ, ἐ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις με ἥλιος δικαιοσύνης. Ἰ Λοιπὸν τοῖς ἔθνεσι προσφωνῶν ἐπάγει, Οὕτως λέγει Κύριος. Ἀγνοοῦσι δὲ τίς ὁ Κύριος, φησὶν· Ὁ ῥυσάμενος τὸν Ἰσραήλ. Ἠκούσατε γὰρ πῶς ἐξ Αἰγύπτου πάλαι τούτους διέσωσεν.

autem gentibus inelamans, Sic dicit Dominus, addidit. Sed quia non deerant, qui Dominum ignorabant, quisquam esset, cum *Israelem eruisse se significavit*, expressit: quasi eos qualiter *Ægyptiaca servitute liberati, servatque sint, commoneret.*

Ἄλλοι δὲ πρὸς τοὺς ἐκ περιτομῆς εἰρήσθαι τοῦτο φασιν, ὡς ὁ πάλαι σε ῥυσάμενος ἐντέλλομαι σοι, ὡς ἂν μὴ προσκόψῃς τῷ λίθῳ τοῦ προσκύμματος. Ἀγιάσατε τὸν φανλιζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ὅσα γὰρ ἐταπείωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· τοσοῦτῳ δοξάσατε, καὶ ἀγιάσατε αὐτόν· εἰ δὲ πρὸς τὰ ἔθνη λέγοιτο, διαμαρτύρεται μὴ ταυτὸ τοῖς Ἰουδαίοις παθεῖν. Τὸ δὲ ἀγιάσατε, σεπτὸν καὶ ἅγιον ὑπολάθετε. Ἐτι γὰρ ὄντων ἡμῶν ἀμαρτωλῶν, ὑπὲρ ἀσεβῶν ἔπαθεν ὁ λέγων· Ἰ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίβηται ὑπὲρ τῶν προβάτων. Ἰ Ὁμολογείσθε τοίνυν ἅγιος, ὁ μόνῳ πρέπει Θεῷ. Οὐσιῶδες γὰρ ἐπ' αὐτοῦ τὸ τοῖς ἄλλοις ἐπισυμβαῖνον ἐκ τῆς αὐτοῦ μετοχῆς· ἐπεὶ καὶ φῶς ὦν λέγει· Ἰ Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ λέγοντες δὲ τὸ, Ἰ Ἀγιασθήτω τὸ νομὰ σου, οὐχ ἀγιασμοῦ προσθήκη αἰτοῦμεν αὐτῷ γενέσθαι, ἀλλ' ἵνα τὸν ἀληθῶς ἅγιον πάντες ὁμολογήσαντες, ἐν μεθέξει τῆς ἁγιασύνης αὐτοῦ γενησώμεθα. Προσέθηκε δὲ τὸν βδελυσσόμενον ὑπὸ τῶν ἐθνῶν, τῶν ἀπίστων δηλοῦσθαι. Βδελύττονται γὰρ, καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ διασύροσιν. Καὶ παραδοθέντα δὲ τῷ Πιλάτῳ τῶν στρατιωτῶν τινες αὐτὸν ἐβδελύττοντο καταπτύοντές τε καὶ παίοντες, ἐν διασυρμῷ τε βοῶντες· Ἰ Χαῖρε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Ἰ Διὸ τῶν δούλων τῶν ἀρχόντων ἐπήγαγεν. Ἰ Ὡς δὲ καὶ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους φησὶν, οἷς δουλεύουσιν οἱ τὸν Χριστὸν βδελυττόμενοι. Πλὴν ἀναλάμψει, φησὶ, καὶ μέχρι βασιλείων αὐτῷ προσκυνήσουσιν, οἵτινες δὴσονται αὐτόν, οὐ πάντως σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ ἰψὺ καὶ κάρδια. que vel reges ipsi adorabunt, non corporis omnino,

Prosκυνήσουσι δὲ μάλιστα καὶ πάντες, ὅτ' ἂν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, καὶ καθίσῃ ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ κριτῶν ζῶντας καὶ νεκρούς. Προσκυνήσουσι δὲ αὐτῷ ἐνεκεν τοῦ Πατέρος αὐτοῦ· δοξάζεται γὰρ ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅτι πιστός ἐστιν ὁ ἅγιος Ἰσραήλ ὁ ἐκλεξάμενος αὐτόν, τοῦτ' ἐστὶν αἰεὶ καὶ ὡσαύτως ἔχων. Πιστὸν γὰρ οὐδὲν ἐν κτίσμασι τοῖς ὑποκειμένοις μεταβολῆ. Ὁ δὲ Πατὴρ ἐξελέξατο τοὺς δι' Ἰησοῦ

A cum captivas haberent animas, et cæcitate laborarent, Evangelii præconium largitus est, visumque restituit. Verum quia gratiam illi abnegarunt, consequenter *Ecce posui te in lucem gentium*, intulit: quod eo modo etiam reliqui interpretantur. Et hanc inde auspiciat prophetiam: *Audite me, insulæ, et attendite, gentes*, dixit; quia gentes illud, *Ecce posui te in lucem gentium*, audire oportebat. Neque enim *Israele fidem aversante*, tenebrasque amplectente, tantam œconomiam excidere et sine suo carere decuit. Et vero prophetarum quemdam

556 alium in hunc modum ad eos locutum reperias: Ἰ Illuminare, illuminare, Jerusalem. Venit enim lumen tuum²⁰, et quæ postea. Et alium etiam. Ἰ Vobis, qui timetis me, exorietur Sol justitiæ²¹. Deinceps

B Alii ad Judæos dici istud arbitrantur, hoc modo, Ipse tibi, tanquam qui te quondam eruerim, ne in lapidem offensionis impingas, præcipio. *Sanctificate eum qui despexit animam suam*. Quanto magis enim se ad mortem usque, eamque crucis, depressit, tanto vos eum gloria et honore prosequi et *sanctificare* fuerit æquius. Quod si ad gentes sermo est, non idem eas eum Judæis passuras esse obtestatur. Deinde quod *sanctificate* dixit, idem plane, ac si venerari et sanctum ducere imperaret, intellexit. Cum enim adhuc in peccatis versaremur, pro impiis ipse passus est, qui bonum pastorem pro suis ovibus animam ponere dixerat²². *Sanctum* ergo (quod Deum unum decet) eundem esse constentur. Est enim in eo essentielle, quod aliis ex ejus participatione contingit; quando et lumen ipse existens, Ἰ Vos estis lux mundi²³, dixit. Quin et sanctificari nomen ejus petentes, non sanctitatis accessionem fieri, sed ut sanctum revera omnes confessi, ejusdem sanctimoniam participes efficiamur poscimus. Deinde sequitur, *qui abominationi est gentibus*, non credentibus scilicet. *Abominantur* enim, et morti ejus obtreectant. Imo cum esset Pilato traditus, non defuerunt e militibus quidam, qui ipsum *abominati*, sputisque et colaphis aggressi, ore maledictis et conviciis pleno in eundem, Ἰ Ave, rex Judæorum²⁴, inelamarent. Unde est, quod *sub servis principibus* adjecit, forteque mundi tenebrarumque potestates, quibus ii *serviunt*, qui Christum *abominantur*, indicavit. Verum fulgebunt tamen, eum-

557 sed mentis et cordis oculis intuentes. D Adorabunt vero omnes tum demum præcipue, cum venerit in Patris dextera cum angelis suis, et sederit in throno gloriæ suæ judicans vivos et mortuos²⁵. Adorabunt item, propter Patrem ejus. Glorificatur enim, tanquam Dei Filius; *quia fidelis est sanctus Israel, qui elegit eum*; id est, qui semper eodem modo se habet. Nihil eorum siquidem, quæ condita sunt, quia mutationi obnoxia, *fidum* ac certum reperias. *Elegit* vero eos Pater,

²⁰ Isa. l. x, 1.²¹ Malach. iv, 2.²² Joan. x, 11.²³ Matth. v, 14.²⁴ Matth. xxvii, 29.²⁵ Matth. xxv, 31.

qui per Filium vocati sunt. « Quos enim præscivit, inquit, etiam prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui ²⁶, » qui eum sanctificaverunt, qui animam suam desperavit, neque in humanitatis modos impeerunt. Sed pro *Elegi te, Qui elegit te* interpretatur Symmachus. Proprie igitur, aiunt nonnulli, ista ad Christum referuntur: quanquam et prophetæ etiam valeant convenire. Seipsum enim depressit, dum populi calamitates luit, in quas ille propter scelera inciderat. Jussus deinde, cum sacco, et nudus incedebat, videntibus *despectus*, animoque simul demissus, et earum, quæ illis essent eventuræ, afflictionum exemplum. Eum tamen et qui *principibus inserviunt*, ludibrio habuerunt; quem sanctum existentem honore jubet afficere. Nonnulli in eos, qui inter gentes et Israel abominandi sunt, sermonem haberi existimant; eaque ratione ad gentes transitionem fecisse. Volunt rursus et eorum verba esse, qui in *servum* potestatem habeant. Subditus enim fuit. *Te* deinde, inquit, *elegi*, qui invisibilem excellentiam secundum naturam ex visibilibus habeo. Est præterea ex hominibus *electus*; propter eam, quam nobiscum similitudinem habuit. Ad Salvatorem rursus, *Tempore opportuno audivi te*, Patrem dixisse legimus. Cum enim mortem obiret, « Eli, Eli, Iamma sabachthani ²⁷, » inclamabat. Præterea, ut Patrem renuere animadvertit: « Pater, si non potest transire hoc, fiat voluntas tua ²⁸, » intulit. Quas preces eum post mortem admisisset Pater, ut resurrectionis tempus indicaret, **558** *se opportuno tem-*

Nonnulli expositionem istam, ut minime probabilem reprehendentes, Filium precibus excidisse per œconomiam fingi dicere maluerunt; quæ, antequam ipsas funderet, non alias se mortem, nisi crucem et mortem subivisset, sublaturum esse sciebat. Arguit ergo Judæorum crudelitatem et cædem deprecatio; quæ passionem, propter ejus ignominiam, non ultionem fuisse ostendit. Quanquam nec spontanea ideo esse desinit, quippe quæ morti vires ademerit, ut eo probavit, qui se de cælo descendisse, non ut suam ipse voluntatem faceret, sed ejus, a quo missus esset, cæteraque quæ sequuntur, affirmavit ²⁹. Percommodè igitur, ut decuit, eorum sævitia et crudelitate ad mundi salutem usus est; suoque nobis exemplo in tentationibus non animum abjiciendum, sed precibus Deum fatigandum esse docuit. Superioribus itaque locum adiacentes, ad eos, qui selecti sunt, ista, quæ sequuntur, *In tempore accepto exaudivi te*, retulerunt. Fuerat enim ante mundi constructionem præcognitum Christi mysterium, sed iis emicuit temporibus, quibus præpotenti placuit. Itaque incarnationis *tempus diei* nomine significat; ut divus Paulus: « Ecce nunc tempus acceptabile: ecce dies salutis ³⁰. » Et David: « Hæc ipsa est dies, quam

κεκλημένους. « Οὐδὲ γὰρ ἔγνω, φησί, καὶ προὐρίσεν συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, » οἱ ἡγίασαν τὸν φανάλιστον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μὴ πρᾶσκόψαντες μέτροις. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐξελεξάμην σε, ὅς ἐξελέξατό σε Σύμμαχος, ἐξέδωκεν. Κυρίως μὲν οὖν, φασὶ τινες, ταῦτα εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφέρεται. Νοοῦτο δ' ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ προφήτου. Ἐξουδένωσεν γὰρ ἑαυτὸν, ὀδυρόμενος τὰς τοῦ λαοῦ διὰ τὰ πλημμελήματα συμφοράς. Καὶ προσαχθεὶς ἐν σάκκῳ τε καὶ γυμνὸς περιτρίχτο, παρὰ τῶν ὀρίωντων ἐξουδενούμενος, ταπεινὰ φρονῶν τε ἄμα, καὶ τῶν μελλόντων εἰκῶν αὐτοῖς παθμάτων γινόμενος. Ἄλλ' ὅμως καὶ οἱ τοῖς ἄρχουσιν ἐξυπηρετούμενοι, τοῦτον ἐχλεύαζον, « Ὅν ἄγιον ὄντα τιμῆς, φησὶν, ἀξιώσατε. Παρὰ τισὶ δὲ τὸ βῆτον κείται τῷ βδελυκτῷ ἔθνους, καὶ, φασὶ, τοῦ Ἰσραὴλ· διὸ καὶ πρὸς τὰ ἔθνη μετέβη. Καὶ πάλιν τὸ βῆτον τῷ δούλῳ ἐξουσιαζόντων καὶ β φασὶν· ὕπετάγη γὰρ· καὶ ἐξελεξάμην σε, ἔγων, φασὶ, τὴν ἀόρατον ὑπεροχὴν κατὰ φύσιν ἐκ τῶν ὀρατῶν. Καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἐκλεκτός γίνεται, δι' ἣν εἶχεν ὁμοιότητα πρὸς ἡμᾶς. Εἶτα πρὸς τὸν Σωτήρᾳ φησὶν ὁ Πατήρ, *Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου*. Πάσχων μὲν γὰρ ἐβόα· « Ἥλει, Ἥλει, λαμασαβαθανί. » Εἶθ' ὡς ἀνανεύοντα τὸν Πατέρα εἶώρα, ἐπήγειν· « Πάτερ, εἰ μὴ δυνατόν παρελθεῖν αὐτὸ, γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου. Ταύτην οὖν τὴν εὐχὴν μετὰ τὸν θάνατον δεχόμενος ὁ Πατήρ, τὸν καιρὸν δεικνύς τῆς ἀναστάσεως φησὶν· *Ἐν καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου*.

Τινὲς δὲ μεμφάμενοι τὴν παρούσαν ἐξήγησιν, ὡς ἀπίθανον, τὸν Υἱὸν ἀποτυχεῖν τῆς εὐχῆς πεπλάσθαι τὴν εὐχὴν « κατ' οἰκονομίαν φασὶν, ἐπεὶ καὶ πρὸ ταύτης ἦδει μὴ ἄλλως τὸν θάνατον καταργηθόσμενον, εἰ μὴ δι' ὃν ὑπέστη σταυρὸν τε καὶ θάνατον. Ἡ οὖν παραίτησις, τῆς Ἰουδαίων μαιφονίας κατηγορεῖ, ἀβούλητον αὐτῷ δεικνύσα τὸ πάθος διάτοι^d τὸ δυσκλεές. Ἀλλὰ καὶ οὕτω γέγονε θελητὸν ἐπὶ τῷ καταργῆσαι τὸν θάνατον. « Καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ, *Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με,* » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰς δέον οὖν τῇ μαιφονίᾳ τῇ ἐκείνων ἐχρήσατο πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Καὶ τύπος δὲ, φασὶν, ἡμῖν γέγονεν μὴ ἀναπίπτειν ἐν πειρασμοῖς, ἀλλὰ δεῖσθαι Θεοῦ. Τοῖς οὖν πρᾶλαβοῦσι συνάπτοντες τὸ βῆτον, πρὸς τοὺς ἐξελεγμένους εἰρησθαὶ φασὶ τὸ· *Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου*. Προέγνωστο μὲν γὰρ πρὸ καταβολῆς κόσμου τὸ Χριστοῦ μυστήριον, ἐπέλαμψε δὲ καθ' οὗς ἠδύοχησε καιροὺς ὁ δυνάστης. Τὸν οὖν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρὸν *ἡμέραν* καλεῖ, καθὰ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος. Ἰδοὺ ἡμέρα σωτηρίας. » Περὶ ἧς φησὶ καὶ Δαβὶδ· « Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος. » Ἐπὶ τούτοις φησὶ· *Καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἔθνων τοῦ καταστῆσαι τὴν γῆν, κληρονομίᾳ κληρονομίας*

²⁶ Rom. viii, 29. ²⁷ Matth. xxvii, 46. ²⁸ Matth. xxvi, 39. ²⁹ Joan. vi, 38. ³⁰ II Cor. vi, 2.

VARIÆ LECTIONES.

^b γρ. εἶναι. ^c ἀφ. τὴν εὐχὴν. ^d γρ. εἰ' αὐτοῦ.

ἐρήμους· ἢ κατὰ Σύμμαχον Ἀνεγείραι τὴν γῆν, A καὶ κληροδοτῆσαι κληροδοσίας ἡφανισμένῃς. Τοιαῦται δὲ ἦσαν αἱ τῶν ἀθίων ψυχῶν, ἔρημοι Θεοῦ, καὶ ἀληθῶς ἡφανισμένοι. Ἦσαν δὲ καὶ σειραῖς ἀμαρτημάτων δεσμῶτιδες. Καί ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. Τὴν οὖν τοιαύτην κατέστησε γῆν τεθορυβημένην κακοῖς. Ἦγουν, πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς καὶ τῆς ἐπικειμένης ἀπῆλλαξε ζάλης, καὶ κλῆρον ἴδιον ἐποίησατο, μόνον ἔχων πάλαι τὸν Ἰσραήλ. Τοὺς δὲ δεσμῶν καὶ σκότους ἠλευθερωμένους εὐαγγελίζεται, λέγων· Ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς βοσκηθήσονται. Ὅδοι δὲ καὶ τρίβοι, ἃς διώδυσαν οἱ πάλαι θεοσεβεῖς, αἱ θεῖαι Γραφαί· ἦγουν, αἱ τῶν ἀρετῶν ἐπιτηδεύσεις ἀβατοὶ τοῖς ἐξ ἔθνῶν ὑπάρχουσαι πρότερον, ἐν αἷς βοσκόμενοι πάντες λογικῆς τροφῆς ἀπολαύουσιν, ἣν καὶ νεμόμενοι φασί· Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει, καὶ τὰ τοῦτοις ἐπόμενα. Πῶς οὖν [οὐκ] ὑπομένουσιν ἔτι ψυχῆς πεῖναν, ἢ δίψαν, ἃς εἶχον πάλαι μὴ νόμῳ, μὴ προφηταῖς παιδαγωγούμενοι; Μεταβαλὼν δὲ τις κατὰ Χριστὸν, ἐν εὐτροφίᾳ γίνεται νοσητῇ, λέγοντος Ἡσαίου· Ἐὰν οὐκ οἰκῆσαι ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς. Ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστῶν. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ φλογμὸς τοῦ βίου πατάξει αὐτοὺς, λεγόμενος καύσων καὶ ἤλιος. Γέγονε γὰρ αὐτοῖς σκεπαστῆς ὁ Χριστὸς ὁ καὶ πάλαι νεφέλῃ σκεπάσας τὸν Ἰσραήλ. Σύμφωνον τοῦτω τῷ τοῦ Ἀποστόλου ῥητόν· Ἐδυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἔασει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε. Καὶ αὕτη τοῦ ἐλεοῦντος ἡμᾶς ἡ παράκλησις.

et Apostoli locus, ubi ait: « Potens est Deus, qui non sinet vos tentari supra id quod potestis ».

Et hæc ipsa est nostri miserescantis consolatio.

Καὶ διὰ πηγῶν, φησὶν, ὕδατων ἄξει αὐτούς. C Πολλὰ δὲ πηγαὶ Ἰσραήλ, καὶ πηγαὶ σωτηρίου, αἱ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, αἱ δὲ τῆς Καινῆς. Οὐδὲν δὲ δίστατον αὐτοῖς τῆς σωτηρίου ὁδοποροῦσιν ὁδόν. Ἐφη γὰρ ὁ προφήτης καὶ πρότερον· « Καὶ πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, » καὶ τὰ ἐπὶ τοῦτω. Καὶ πάλιν, « Ὅδοι ἀσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο. » Ἦγουν ὁμαλίζεσθαι τὰ σκολιὰ καὶ ἀνώμαλά φησι τῶν ἡθῶν. Εἶτα τοὺς κεκλημένους πανταχόθεν ἤξειν τῆς οἰκουμένης φησὶ, τῶν τεσσάρων κλιμάτων μνησθεῖς. Τὸ γὰρ πόρρωθεν, τὸ νότιον δηλοῖ τῶν μεσημβρινῶν τόπων ἡμῖν ἀκατάληπτον. Ἦ δὲ θάλασσα τὴν ἐσπέραν δηλοῖ, δυτικωτέρα τῆς Ἰουδαίας ὑπάρχουσα. Ὅσπερ οὖν τὴν ἀνατολὴν ἡ Περσῶν παρίστησι γῆ. Δηλοῖ δὲ τάχα, φασί, τοὺς προσκυνήσαντας Μάγους αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ δηλοῦν, καὶ τὸ, « Δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. » Νῦν γὰρ Ἀραβίαν τὴν Περσῶν χώραν σημαίνεσθαι. Εἶτα πρὸς ἑορτὴν τὴν κτίσιν ἐπὶ τοῖς σεσωσμένοις καλεῖ· δι' οὐρανοῦ μὲν, τὰς ἐκεῖ δυνάμεις, αἱ καὶ ἐφ' ἐνὶ χαίρουσιν ἀμαρτωλῶν μετανοοῦντι. Διὰ γῆς δὲ, τοὺς ὅσοι περ ἐν αὐτῇ καὶ προσεδόκων, καὶ τῆς θεοφανείας ἡξίωνται. Οὕτω καὶ Συμεὼν εὐφραίνόμενος ἔλεγεν· ἘΝῦν

fecit Dominus ». Addit postea: *Et dedi te in testamentum gentium; ut constitueres terram, et possideres hæreditates desertas; aut secundum Symmachum, Ut suscitares terram, et divideres hæreditates vastas.* Quales erant ipsæ atheorum animæ, Deo privaæ scilicet, et vastatæ revera. Erant et peccatorum vinculis constrictæ. Erant rursus et tenebræ; nunc autem lux in Domino. Talem igitur esse terram, cum malis prius ageretur, voluit: id est, omnes in terra degentes imminente tempestate liberavit, sibi que in peculium, cum olim Israellem tantum haberet, effecit. Eis deinde, qui vinculis et tenebris liberati sunt, fausta annuntiat; cum eos in omnibus viis **559** *pasturos esse* significat. Sunt autem *viæ et semitæ*, quas pii patres olim pertransierunt, ipsæ sacræ Scripturæ: id est, ipsa virtutum studia gentibus olim inaccessa, in quibus omnes educati verbi cibo perfruuntur; quo qui vescuntur, a Domino se pasci, nec sibi quidquam defuturum, cætera que sequuntur, profitentur. Qui igitur eam animæ esuriam, aut sitim, adhuc non patiantur, qua ii quondam quæ nec legi nec prophetis permiserunt, torquebantur? At quisquis ad Christum transit, multo certe, eoque intelligibili, cibo abundat, Isaia teste, cum ait: « Ipse habitabit in excelsa spelunca præduri lapidis. Panis ipsi dabitur, et aqua ejus fidelis ». Imo ne vitæ quidem incendio, quod *æstus et solis* nomine significatur, percutientur; qui Christum, quo nebula etiam olim protectus est Israel, defensorem habeant. Huic autem consentiunt non sinet vos tentari supra id quod potestis ».

Sequitur deinde et per fontes aquarum ducet eos. Sunt vero Israelis, atque adeo salutis fontes permulti: alii quidem Veteris, alii autem Recentioris Testamenti. Sed nihil iis poterat præbere difficultatis, qui viam salutis ambulassent. Dixerat enim propheta etiam antea: « Et omnis vallis implebitur », aliaque quæ sequuntur. Itemque: « Via impiorum recta facta est ». Nimirum, ut quæ obliqua et salebrosa fuerant in moribus, recta et plana fore significaret. Vocatos deinde ab omni terræ habitabilis parte, cujus plagarum quatuor meminit, *venturos esse* demonstrat. Quod enim *de longe* dixit, australes meridie regiones nobis incognitas significavit: ut per mare occidentias; quod Judæa magis ad occasum vergit: per *terram* autem *Persarum* Orientem ipsum. Forsitan etiam et Magos, aiunt, a quibus est ipse adoratus. Istud enim vel Davidis verba: « Dabitur ei de auro Arabiæ », confirmarint; cum per Arabiam hodie *Persarum* regionem significari velint. Creaturas rursus ad diem festum, propter **560** *salvatos* invitat: Cælo quidem, degentes in eo virtutes uno resipiscente peccatore lætari solitas indicans ».

⁴¹ Psal. cxviii, 24.

⁴² Isa. xxxiii, 16.

⁴³ I Cor. x, 15.

⁴⁴ Isa. xl, 4.

⁴⁵ Isa. xxxv, 8 sec. LXX.

⁴⁶ Psal. lxxi, 15.

⁴⁷ Luc. xv, 9.

VARIE LECTIONES.

• γρ. ἦν.

PATROL. GR. LXXXVII.

Terra autem, eundem ibi expectantes, Deique adventu non indignos. Sic et Simeon ille *lætitiā gestiens*: « Nunc dimittis, Domine, aicbat, servum tuum in pace ⁴⁸; » et quæ deinceps. At propheta, aiunt, prægestata futuræ omnium salutis voluptate, cuncta secum, sive mente, sive sensu percipiantur, ad *lætitiā* adhortatur. Si enim damna nostra lugere res creatas constat; est et salute nostra *lætari* consentaneum. Intelligit autem *montium* verbo vel evectas sursum virtutes rationis participes; vel ipsos Evangeliorum præcones; qui cum Christum annuntiarunt, terramque spirituali lætitiā compleverunt. Quo autem, *Erumpant montes lætitiā* dixit, *Exhilarentur montes in omnibus* Symmachus; Aquilas autem, *Resonate, montes, laudem* transtulerunt. Dicas et *montes* peculiariter magis animas eas, quæ rerum præclare gestarum, virtutisque gloria, dum in terris versantur, in altum eriguntur. *Humiles* autem, eos ipsos, qui superius designati vel misericordiam consecuti sunt; quos de quatuor mundi cardinibus Spiritus sancti participes effectos diabolica servitute Christus liberavit; vel eos etiam, qui, peccatis depressi, terræ incubuerunt; et injustitiam adversus eum loquentibus, subierunt.

561 Vers. 14-26. Dixit autem Sion: *Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei. Nunquid obliviscetur mulier filii sui, ut non misereatur partus uteri sui? Sin autem et horum oblita fuerit mulier, ego tamen tui non obliviscar, dixit Dominus. Ecce super manus meas depinxi muros tuos, e. c.*

562 Supra jam dictum est, Sionem et Jerusalem decere nos tribus modis intelligere, vel, ut sensu percipiuntur; vel, ut pium eorum, qui in terra sunt, vitæ institutum significant; vel, ut angelicam in cælis degendi rationem, de qua Pauli illa sunt: « Ea autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est ⁴⁹. » Et: « Non enim accessistis ad montem Sion ⁵⁰; » et quæ deinceps. Nunc igitur de pio illo civitatis regimine loquitur, quod quondam apud Judæos institutum in gentium Ecclesiam conversum est. De insulis enim et gentibus sermo fuerat; quibus consequenter adjicit, *ne se, quantumvis sublato pio illo apud Judæos civitatis regimine, Domino derelinqui* conquerantur, *matrisque exemplo eorum se nunquam oblivisci* posse demonstrat. Dei enim veluti germina quædam cum simus, si suam ipse a nobis providentiam revocet, et nos interire necessum est. Suam deinde mentem apertius exprimens: *Ecce, adjicit, super manus meas depinxi muros tuos*; ubi pro *depinxi, firmavi* Symmachus; Aquilas vero, *te in palmis accurate descripsi*; Theodotio denique *efformari, reddiderunt*. Revera enim *manuum Dei* nomine, vires ejus intelliguntur; quarum opera tanta est extructa civitas ejusque, quæ secundum Deum est, forma mortali animis impressa et insculpta. Quod certe ci-

Α ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δίσποτα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Προεστιαθεὶς δὲ, φασὶν, ὁ προφήτης τῇ μελλούσῃ πάντων σωτηρίᾳ, *συνευφραίνεσθαι* αὐτῷ νοητὰ καὶ αἰσθητὰ πάντα προτρέπεται. Εἰ γὰρ στένειν ἢ κτίσις ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις λέγεται κακοῖς, ἀκόλουθον ἐπὶ σωζομένοις *εὐφραίνεσθαι*. Ὁρῆ δὲ λέγει λογικὰς δυνάμεις ἡρμένας ὑψοῦ, ἢ τῶν εὐαγγελίων τοὺς κήρυκας. Χριστὸν γὰρ ἀγγέλλοντες νοητῆς εὐφροσύνης ἐπλήρουν τὴν γῆν. Ἀντὶ δὲ τοῦ *ῥηξάτωσαν τὰ ὄρη εὐφροσύνην*: ὁ Σύμμαχος· *Ἰλασθησεται ὄρη ἐπὶ πᾶσιν*. Ὁ δὲ Ἀκύλας· *κελαδησάτε, ὄρη, ἀνεσιν* Ἐλεξαν. Ἐλποῖς δ' ἂν τὰ ὄρη διηλοῦν οικειότερον ψυχὰς ἐπὶ γῆς μὲν ἐπιβούσας, σφύδρα δὲ πρὸς ὑψος ἡρμένας διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν κατορθώσεως. Ταπεινοὺς δὲ ἠλεημένους φησὶ τοὺς προδοδιλωμένους ἐκ τῶν τεσσάρων κλημάτων, οὓς ἐκ τῆς διαβολικῆς ὁ Χριστὸς τυραννίδος ἐρρύσατο, θεῖου Πνεύματος μετόχους ἀπεργασάμενος. Ταπεινοὺς δὲ, ἢ ὡς τεταπεινωμένους ἀμαρτημασι πρότερον, καὶ νεύσαντας εἰς γῆν τῷ φρονήματι. Ἡ ὡς ὑποκύψαντας τῷ Χριστῷ τὸν αὐχένα, τῶν ἀνθισταμένων αὐτῷ ὑψούντων κέρασ καὶ λαλούντων ἀδικίαν κατ' αὐτοῦ.

Β τῶν τεσσάρων κλημάτων, οὓς ἐκ τῆς διαβολικῆς ὁ Χριστὸς τυραννίδος ἐρρύσατο, θεῖου Πνεύματος μετόχους ἀπεργασάμενος. Ταπεινοὺς δὲ, ἢ ὡς τεταπεινωμένους ἀμαρτημασι πρότερον, καὶ νεύσαντας εἰς γῆν τῷ φρονήματι. Ἡ ὡς ὑποκύψαντας τῷ Χριστῷ τὸν αὐχένα, τῶν ἀνθισταμένων αὐτῷ ὑψούντων κέρασ καὶ λαλούντων ἀδικίαν κατ' αὐτοῦ.

Γ ἰδ' - κς'. Εἶπε δὲ Σιών· *Ἐγκατέλιπέ με Κύριος, καὶ ὁ Κύριος ἀπελάθετό μου. Μὴ ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἐγκοῖνα τῆς κοιλίας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἐπιλάθοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου, εἶπε Κύριος. Ἴδου ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐξωγράφησά σου τὰ τεῖχη, κ. τ. λ.*

Ἦδη προεῖρηται, ὡς κατὰ τρόπον τρεῖς προσήκει νοεῖν τὴν Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ· ἢ αἰσθητῶς· ἢ κατὰ τὸ θεοσεβὲς τῶν ἐπὶ γῆς θυνοῦ πολιτεύμα· ἢ κατὰ τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀγγελικὴν πολιτείαν, περὶ ἧς φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστὶ. » Καὶ, « Οὐ γὰρ προσεληλύθατε Σιών ὄρει, » καὶ τὰ ἐξῆς. Νῦν οὖν ὁ λόγος περὶ τοῦ θεοφιλοῦς πολιτεύματος, ὃ πάλαι μὲν παρ' Ἰουδαίους συνίστατο, καθαιρεθὲν δὲ μεταβέβηται εἰς τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν. Περὶ νήσων γὰρ καὶ τῶν ἔθνῶν διελέγετο, οἷς ἀκολουθῶς φησὶν· εἰ καὶ καθῆρηται τὸ θεοσεβὲς παρ' Ἰουδαίους πολιτεύμα, μὴ λέγεται, *Ἐγκατέλιπέ Κύριος*. Καὶ τῷ τῆς μητρὸς παραδειγματι τὸ τῆς ἀλήθους ἀδύνατον εἰδείξε. Θεοῦ γὰρ ὄντες οἷον γεννημάτα, εἰ παύσαιτο τῆς περὶ ἡμῶν προνοίας, καὶ τοῦ εἶναι παυσόμεθα. Καὶ τὴν ἐνοίαν ἐπεξεργάζεται λέγων· *Ἴδου ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐξωγράφησά σου τὰ τεῖχη*. Ὁ δὲ Σύμμαχος· ἀντὶ τοῦ ἐξωγράφησα, ἐστήριξά σε φησὶν· ὁ δὲ Ἀκύλας· *Ἴδου ἐπὶ τῶν ταρσῶν ἠκρίθωσά σε*. Ὁ δὲ Θεοδοτίων· *Διεγράψά σε*. Χεῖρες γὰρ ὡς ἀληθῶς, τοῦτ' ἐστὶν ἐνέργειαι Θεοῦ, τὴν τοιαύτην οἰκοδομοῦσι πόλιν, τοὺς τύπους τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας ἐγχαράττουσαι ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ τῆς ἑαυτοῦ πόλειως οἰκοδόμος· ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος εἰδίδεξε λέγων· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. » Ἡ δὲ πέ-

⁴⁸ Luc. II, 29. ⁴⁹ Galat. IV, 26. ⁵⁰ Hebr. XII, 18.

τρα ἦν πάλιν αὐτός, ἐφ' ἣν οἱ πρῶτοι θεμέλιοι κατα-
 ἐβλήθησαν, περὶ ὧν εἴρηται· « Ἐποικοδομηθέντες
 ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος
 ἀκρογωνιαίου Χριστοῦ Ἰησοῦ. » Ὅτι δὲ αἱ τοῦ Θεοῦ
 ἐνέργειαι χεῖρες εἴρηται τῇ Γραφῇ, δηλοῖ τὸ, « Αἱ
 χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλασάν με. » ἢ « Ὅτι
 αὐτοῦ ἐστιν ἡ θάλασσα, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐ-
 τοῦ ἐπλασαν. » Καὶ πάλιν· « Καὶ ἔργα τῶν χειρῶν
 τοῦ εἰσιν οἱ οὐρανοί. » Τινὲς δὲ διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυ-
 ροῦ διάτρησιν τῶν χειρῶν λέγουσιν. Ὑπὲρ ἡμῶν γὰρ
 παύων, πῶς ἂν ἡμῶν ἐπιλάβοιτο; Τὸ γὰρ ὄλον πάθος
 ἐκ μέρους ἐδήλωσεν. Εἴποις δ' ἂν καὶ ἄλλως. Φασὶν
 ὡς ἐν ταῖς τοῦ Πατέρος χερσὶν πάντες εἰσὶν οἱ πι-
 στεύσαντες. Ἐλέγε γὰρ ὁ Χριστὸς περὶ τῶν ἰδίων
 πριβάτων, ὡς· « Οὐδεὶς ἀρπάσει αὐτὰ ἐκ τῶν χειρῶν
 τοῦ Πατέρος μου, » τὴν ἐκεῖθεν ἀπέπλην δηλῶν.

Deas vero et aliter. Aiunt enim eos in unius
 quando de suis ovibus loquens Christus, nullum eas
 minime carere doceret, affirmavit ⁵⁴.

Τείχη δὲ τῆς Ἐκκλησίας οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ
 καὶ ἀπόστολοι, ὧν οὐ λαμβάνει λήθη. Ἐγγράπτο
 γὰρ αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς τὰ ὀνόματα τῇ βίβλῳ ζώντων
 ἐγχειμένα. Προηγουμένως μὲν γὰρ τῆς Ἐκκλησίας
 τεῖχος ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὡσπερ καὶ φῶς· ἐν μετέξει
 δὲ αὐτοῦ γεγρονότες οἱ μαθηταὶ τούτων ἑκάτερον λέ-
 γονται. Τινὲς δὲ τὰ παρόντα νοήσαντες αἰσθητῶς, ὡς
 παρόντα, φασὶ, λέγει τὰ μέλλοντα. Πάντα γὰρ αὐτῷ
 πάρεστι, καὶ προδιαγράφει τὴν μέλλουσαν, μετὰ
 τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἄλωσιν, τῶν τειχῶν οἰκοδομήσιν,
 εἰς ἣν ἀπήχθη, φησὶ, παιδευόμενος, οὐ τῆς ἐμῆς
 προνοίας ἐκπεπτωκώς. Τοιγαροῦν οἱ καθελούντες
 οἰκοδομήσουσι, τῶν σὺν ἐξανιστάμενοι τόπων· εἰ
 δὲ καὶ πίστιν ἔχῃ, ὄρα καὶ τοὺς εἰς σὲ συναχθή-
 σεσθαι μέλλοντας. Ὅψις γὰρ, ὡς εἰπεῖν, ἡ τῶν πι-
 στῶν ἀκοή, καθὰ καὶ ἡ τῶν προφητῶν. Καὶ Μιχαῆας
 γὰρ φησὶν· « Ἰδοὺ θεωρῶ τὸν λαὸν διεσκορπισμένον
 ἐν τοῖς ὄρεσιν, ὡς πρόβατα ποιμένα μὴ ἔχοντά. »
 Φησὶν οὖν ὡς ἔξεις τοὺς οἰκήτορας, ὡς κόσμος τινὰ
 γιμψικόν. Οὐκ ἔρα, φασὶ, τὸ κομψίσθαι νύμφας
 ἀπόβλητον πρὸς κίνησιν πόθου συνέχοντος τὴν τῆς
 συζυγίας ἐνόητα, ἣν ἀδύνατον ἀγάπης συνεστάναι
 χωρὶς.

Ἀλλὰ τὴν ἱστορίαν ἀφέντες, ἐπὶ τὴν πρώτην ἐξήγη-
 σιν ἀναδράμωμεν. Ἐπεὶ γὰρ ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἡ ἐξ
 ἔθνῶν Ἐκκλησία συνέστη, πεπτωκός τοῦ παρ' οὐ-
 ρουδαίου θεοσεβοῦς πολιτεύματος, ἐπάγει· Ταχὺ
 οἰκοδομηθήσῃ, ὅφ' ὧν καθήρεθης. Ὡς γὰρ Ἰου-
 δαίων ἀρχόντες τῆς καθαιρέσεως αὐτῆς γεγόνασιν
 αἰτίοι, λέγοντες· « Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσθεὶ λελάθη-
 κεν ὁ Θεός, τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστὶ· » οὕτω
 πάλιν ἐξ αὐτῆς ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, τῆς οἰκοδομῆς
 τῆς νέας ὄντες ἐργάται· αὐτοὶ δὲ οἱ τὴν Ἰουδαϊκὴν
 ἐθελοθηρῆσαν καθηρηκότες, οἷος ὁ Παῦλος λέγων·
 « Εἰ γὰρ ἂ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, » τὴν
 νέαν Σιών κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν συνεστήσαντο πο-

⁵⁴ Matth. xvi, 18. ⁵⁵ Ephes. ii, 20. ⁵⁶ Psal. cxviii, 75. ⁵⁷ Psal. lxxv, 6. ⁵⁸ Psal. ci, 26. ⁵⁹ Joan. x,
 29. ⁶⁰ Luc. x, 20. ⁶¹ III Reg. xxii, 17; II Paral. xviii, 16. ⁶² Galat. ii, 18.

VARIAE LECTIONES.

† Ἰσ. λ. κα'.

vivatis suæ constructor Dei Filius edocuit cum su-
 per petram suam se ædificaturum Ecclesiam affir-
 mavit ⁵⁴. Erat rursus et **563** ipse petra, in quam
 prima illa jacta sunt fundamenta, de quibus dici-
 tur : « Ædificati super fundamentum apostolorum
 et prophetarum, ipso summo lapide angulari Jesu
 Christo ⁵⁵. » Quod autem *manuum* nomine Dei
 virtutem significet Scriptura, vel inde constiterit,
 quod « Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt
 me, » ait ⁵⁶. Et : « Quoniam ipsius est mare, et
 aridam fundaverunt manus ejus ⁵⁷. » Rursus : « Et
 opera manuum ejus sunt cœli ⁵⁸. » Sunt vero qui
 isthæc ad manuum Christi perforationem, quam in
 cruce passus est, referri existiment. Qui enim no-
 stri, quorum nomine passus est, *obliviscatur*? Totam
 B siquidem passionem ab una ejusdem parte signifi-
 Patris *manibus* esse omnes qui fidem amplexi sunt :
 de Patris sui *manibus* erepturum, ut protectore

Sunt porro Ecclesie *muri*, discipuli et apostoli,
 quorum ipse, quod nomina in cœlis, in viventium
 libro descripta habeant ⁵⁹, *oblivisci* non potest.
 Præcipue autem Ecclesie *murus*, quemadmodum
 et lumen, dicitur Christus; sed utriusque partici-
 patione qui ejus fuere discipuli. Nonnulli ista ad
 sensuum objecta referentes, futura, tanquam præ-
 sentia, demonstrari arbitrantur. Omnia enim Deum
 in promptu habere, futuramque *murorum* instau-
 rationem post Babylonicæ civitatis expugnationem,
 in quam, castigationis ergo, magna ejus providen-
 tia deductus es, inquit, longe ante describere. A
 quibus itaque *destructa es*, inquit, ab iisdem etiam
 de tuis sinibus egressis *instauraberis*. Quod si fidem
 habes, *vide* etiam illos qui ad te *coituri sunt*. Visio
 enim, ut ita dicam, ipsa est fidelium auditio sicut
 et prophetarum. Nam et Michæas ait : « Ecce po-
 pulum in montibus dissipatum video, tanquam qui
 pastore destituitur ⁶⁰. » Incolas deinceps tanquam
monilia sponsam, habituram significat. Non est igitur,
 aiunt, *sponsas ornari* ad amoris illius provocacionem,
 qui conjugii unitatem conservat, quæ sine dilectione stare non potest, **564** improbandum.

Verum, ommissa historia, ad primam explicationem
 revertamur. Quoniam enim brevi tempore, post-
 quam pia Judæorum instituta observari desierunt,
 excitata est Ecclesia : *Cito ædificaberis, a quibus
 destructa fueras*, intulit. Ut enim ipsi Judæorum
 principes, sui sibi fuere excidii auctores, qui se
 Deum cum Mose collocutum esse scire quidem,
 Christum autem unde esset ignorare dixerunt; sic
 ex ipsis rursus apostoli, recentis *ædificationis*
 opifices exstiterunt. Imo et ipsi, deleta Judæorum
 superstitione (ut de se his verbis : « Si quæ ego
 destituxi, iterum ædificabo ⁶¹, » etc., testatur Paulus)
 Sionem recentem ex Evangelii insituito, Davide te-

ste, construxerunt, qui principes eos super omnem A terram Deum esse constituturum vaticinatus est⁸⁹. Verum præter istos, et alii etiam sequentibus indicantur, qui *Sionem* quidem vastarunt, sed non instaurarunt: de quibus, *et qui te desolaverunt venient ex te*, adjecit. Quod etiam secundum historiam, post conflam e gentibus Ecclesiam observatum est; cum sensibili Jerusalem Judæis adempta, pia quoque urbis disciplina sublata est. Deinde tanquam sponsæ alicujus sibi liberorum multitudine placentis personam inducit, ad eamque ait: *Leva in circuitu oculos tuos et vide omnes*. Et, quia omnibus illis, tanquam ornamento vestieris. Quinam autem isti omnes essent, et unde, superius indicavit; cum undique a quatuor mundi plagis de longe venturos dixit, quos per Sponsæ Christi ornamentum significavit. Animatorum enim ipsa ornamentis commendatur, eorumdem virtutibus, donisque spiritualibus, tanquam pretiosis lapidibus, circumamicta. Hinc est igitur quod eam vestitu deaurato, et vario sic ornari Scriptura testatur⁹⁰, ut illud ex ea quilibet gratias acturus facile usurpet: « Lætatur anima mea in Domino. Induit enim me vestimento salutis, et tunica lætitiæ. Ornatu me, tanquam sponsum, et zona, tanquam sponsam, circumdedit⁹¹. » Nonnulli verba ista ad salutem, quæ ultimo tandem Israelitas 565 manet, cum gentium plenitudo ingressa fuerit⁹², referendum arbitrantur.

Deinde, *Et deserta tua angustiora faciet*, inquit. Est enim in circumcisorum locum ipsa gentium C intro admissa multitudo: pro quibus, *qui te absorbebunt, longe fugabuntur*; falsi nimirum prophetæ, et duces populi, quos pleno ore populum suum absorbere conquerebatur Dominus. *Locum* deinde Ecclesiæ ampliorem, propter frequentiam et copiam, postulantes *filios*, qui ante perierant, facit: indeque, *quos perdidisti*, adjecit, quorum rursum frequentiam demirata, Judæorum orbitatem agnoscit, *seque sine liberis, et viduam esse* confitetur. Quod si de gentibus intelligitur, statum, in quo essent, priusquam vocarentur, demonstrat necesse est. Est vero isti, quod hic, *fac mihi locum*, habemus, aliud non incongruum, ubi legitur: « Dilata locum tabernaculi tui, pellesque tentorium tuorum fige. Ne parcas; adhuc ad dextram et lævam extende⁹³. » istud autem vel ipsa Mosaici tabernaculi magnitudo amplitudoque indicant. Verum enim vero *quis sibi istos genuerit* quærenti, fides in Christo, Deusque ipse respondendum est, qui etiam postulanti respondet: *Ecce elevo super gentes manum meam, et quæ deinceps; ita videlicet, unde ei filiorum et filiarum multitudinem ventura sit, demonstrans; manusque vocabulo virtutem suam et potentiam, Christum nimirum, si-*

λειταν. Περὶ ὧν φησι καὶ Δαβὶδ· « Καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Ἐτεροὶ δὲ παρὰ τούτους δηλοῦνται διὰ τῶν ἐξῆς, οἱ ἐρημώσαντες μὲν τὴν Σιών, οὐ μὴν καὶ οἰκοδομήσαντες. Περὶ ὧν φησι, καὶ οἱ ἐρημώσαντες ἐκ σου ἐξελεύσονται· δ καὶ καθ' ἱστορίαν εὐάξεται, μετὰ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους ἐκπεπωκότος τῆς αἰσθητῆς Ἱερουσαλήμ, πρὸς τῷ καὶ τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος; ἐκπεσεῖν. Μετὰ ταῦτα προσωποποιεῖ καθάπερ τινὰ νύμφην ἐπὶ πλήθει τέκνων κομῶσαν πρὸς τὴν φησιν· Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε πάντας. Καί, Ὅτι πάντας αὐτοὺς, ὡς κόσμον, ἐξ ἔθνη. Τίνας δὲ πάντας καὶ πόθεν εἰδίδας προσιπών· Ἰδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἤξουσι περὶ τῶν τεσσάρων κλιμάτων, εἰπὼν ὅτι καὶ κόσμον τῆς τοῦ Χριστοῦ νύμφης Ἐκκλησίας καλεῖ. Ψυχὰς γὰρ αὐτῆς κοσμίας σεμνύεται, τὰς αὐτῶν ἀρετὰς, καὶ τὰ πνευματικὰ τούτων χαρίσματα, ἀντὶ λίθων τιμίων περικειμένη. Διόπερ αὐτὴν ἱματισμῷ περιγύρωσιν καὶ πεποικιμένῳ κεκοσμησθαι φησιν ἡ Γραφή ὡς ἕκαστον ἐξ αὐτῆς εὐχαριστοῦντα λέγειν· « Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· ὡς νυμφίῳ περιέθηκέ μοι κόσμον, καὶ ὡς νύμφῃ περιέθηκέ μοι μέτραν. » Τίνας δὲ τὸ παρὸν βήτην δηλοῦν ἔφασαν τὴν ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἐξ Ἰσραὴλ σωτηρίαν, ὅτι ἂν τὸ πλήρωμα τῶν ἔθνῶν εισέληθ.

Εἰτά φησι, Καὶ τὰ ἔρημά σου στενοχωρήσει. Ἄντὶ γὰρ τῶν ἐκ περιτομῆς, τὸ τῶν ἔθνῶν ἀντεισενήνεκται πλήθος. Ἄνθ' ὧν φησιν· Οἱ καταπίνοντές σε, μακρυνθήσονται· ψευδοπροφηταὶ δηλονότι, καὶ καθηγῆται τοῦ λαοῦ, περὶ ὧν ἔλεγεν· Οἱ καταπίνοντες τὸν λαόν μου ὅλην τῷ στόματι. Εἶτα τοὺς υἱοὺς τῆς Ἐκκλησίας εἰσάγει τόπον αἰτοῦντας διὰ τὸ πλήθος πλατύτερον, οἷτινες ἦσαν ἐν ἀπωλείᾳ τὸ πρότερον. Ὅθεν φησιν οὖς ἀπώλεσας, ὧν τὸ πλήθος θαυμάζουσα, τὴν ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἀτεκνίαν ὁμολογεῖ λέγουσα· Ἐγὼ δὲ ἀτεκνος καὶ χήρα. Εἰ δὲ περὶ τῶν ἔθνῶν νοοῖτο, δηλοῖ τὴν προτέραν αὐτῶν πρὶν κληθῆναι κατάστασιν. Σύμφωνανον δὲ τῷ, πόλιν σὲν μοι τόπον, τὸ ἐπλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου. Καὶ [τὰς δέρις] τῶν αὐλαίων σου πῆξον. Μὴ φεισῆ, ἔτι εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον. Τούτο δὲ καὶ τῆς παρὰ Μωσῆ σκηνῆς τὰ μέκη καὶ πλάτη δηλοῖ. Λεγούση δὲ, Τίς ἐγέννησέ μοι τούτους; λεκτέον· Ἡ πίστις ἣ ἐν Χριστῷ, αὐτὸς τε θεός. Ὅς καὶ πυνθανομένη φησιν· Ἰδοὺ αἶρω εἰς τὰ ἔθνη τὴν χεῖρά μου, καὶ τὰ ἐξῆς· δηλῶν πόθεν ἦξει τῶν υἱῶν αὐτῆ καὶ θυγατέρων τὸ πλήθος, χεῖρα καλῶν τὴν ἰδίαν ἰσχύν τε καὶ δύναμιν, τὸν Χριστόν, ὃς διὰ τῶν θαυμάτων γέγονε τοῖς ἔθνεσιν ὑψηλός, καὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως. Νήσους δὲ τὰς κατὰ μέρος Ἐκκλησίας, ἐξ ὧν ἡ μία καὶ καθολικὴ πανταχοῦ. Σύσ-

⁸⁹ Psal. XLIV, 17. ⁹⁰ ibid. 10. ⁹¹ Isā. LXI, 10. ⁹² Rom. XI, 25. ⁹³ Isā. LIV, 2.

σημον δὲ, τὸ περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἁφ' ἑαυτοῦ. Ἄντι δὲ τοῦ ἐν κόλπῳ, ἐν ἀγκύλαις ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Τίνες δὲ τοῦτο ποιήσουσιν; δῆλον ὡς ἀπόστολοι τε, καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, οἷα νηπίους χειραγωγούντες τοὺς προσιόντας τῇ πίστει, οἷς ἔλεγε καὶ Παῦλος· « Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα. » Καὶ πάλιν· « Τεκνία μου, οὐδὲ πάλιν ὠδίνω. » Καὶ πάλιν· « Ὅς ἂν τροφὸς θάληπρ τὰ ἑαυτῆς τέκνα, » οὕτως ἐμειρόμενοι ὑμῶν εὐδοκούμεν μεταδοῦναι ὑμῖν οὐ μόνον τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς· ὅτε καὶ τῶν προσιόντων ἐβόα τὸ πλήθος· « Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ βῆρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, » καὶ τὰ ἐφεξῆς. Δηλοῖ δὲ τὸ, ἐν κόλποις, καὶ ἐπ' ὤμων, τὸ χωρὶς ἰδρωτός, τοῦ Θεοῦ τὴν ὁδὸν κατευθύνοντας, κατὰ τὸ, « Ὅδὸς εὐσεβῶν εὐθεία ἐγένετο. » Καὶ ὡς ἐκ τοῦ Βαπτιστοῦ δὲ ἐλέγετο τὸ, « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, » καὶ τὰ ἐπόμενα.

Dei Jacob ⁶⁵, » cæteraque deinceps, inclamabat. Significat vero quod *in sinu et in humeris* habetur id sine sudore, Deo viam dirigente, futurum: juxta illud prophetæ: « *Semita piorum recta facta est* ⁶⁷. » Et Baptistæ, « *Parate viam Domino, rectas facite semitas ejus* ⁶⁸. »

Τὴν δὲ τιμὴν τῶν πιστῶν τὴν εἰς ἄκρον δηλοῖ τὸ, *Τιθηνοὺς λέγειν βασιλεῖς, καὶ τὰς ἀρχούσας τροφούς*, τὴν ἀνωτάτω δηλοῦν ^h, καὶ τὰς κατ' ἔθνος. Ἀρχῆς τροφῶν δίκην ἐξυπηρετουμένων ἰ τοῖς ἐνδεέσι τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν διδομένων σιτηρεσιῶν. Καὶ ἄλλως δὲ, ἡ πολλὴ κηδεμονία δόξαν τροφῶν παρίστησιν, οἱ καὶ κλινόντες ἐν Ἐκκλησίᾳ γόνυ, τῇ γῆ τὸ μέτωπον προσερείδουσι, καὶ τὸν χοῦν, ὡς εἰπεῖν, ἐκλαχεῖν ἰ διὰ πλῆσιν ποθοῦντες. Ταῦτα δὲ πρὸς τὴν βασιλείσαν τὴν ἐκ δεξιῶν Χριστῷ παρασταμένην ὁ τεσσαρακοστὸς τέταρτος λέγει ψαλμῶς, ἦν καὶ ἐξ ἄλλοφύλων οὔσαν δηλοῖ. Ὁμοία δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα ὁ ἐβδομηκοστὸς πρῶτος. Οὐκοῦν περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Χριστῷ, τὰ λεγόμενα πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἢ τὴν δόξαν ἔχει τοῦ Χριστοῦ. Τούτων δὲ, φησὶ, γιγνομένων, γνώσῃ ὅτι ἐγὼ Κύριος, καὶ οὐκ αἰσχυνθήσονται οἱ ὑπομένοντές με. Καλὸν γὰρ μὴ ἀποκινώσκειν τὴν ἐλπίδα πρὸς τῆς τῶν ἔργων ἐκβάσεως. Εἶτα διδάσκει, τίνα τρόπον τὰ ὑπὸ χεῖρα τοῦ διαβόλου πρότερον ἔβη ἡλευθερώθη διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος δυνάμεως. « Ὅτι διὰ τῆς παραβολῆς ἐδήλωσεν ὁ Χριστός· « Πῶς, λέγων, δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δῆσῃ τὸν ἰσχυρόν; » Καὶ νῦν δὲ φησὶ, Μὴ τι τῷ τυχόντι δυνατὸν παρὰ τοῦ διαβόλου σκύλα λαβεῖν; ὃν ἐκάλεσε γίγαντα· καὶ ἐπιχειρήσῃ δὲ τις τοῦτο δικαίως ποιῶν, ἄρα ἀθῶος γενήσεται, καὶ οὐ κρατηθεὶς κινδυνεύσει; ἀντὶ γὰρ τοῦ ἀδίκως, τὸ Ἑβραϊκὸν δικαίως ἔχει. Δίκαιον μὲν γὰρ τοῦτο ποιεῖν. Ἀλλὰ τίς τοσοῦτὸν ἐστὶ δυνατός; ἀνθρώπος μὲν οὐδεὶς. Ὅπως δὲ τὸ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον, τῷ Θεῷ δυνατὸν ἐπιφέρει. Εἰ δὲ ἀδίκως ἔχει, κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, τὸ βῆτον, περὶ τοῦ διαβόλου φησὶ, δηλῶν ὡς ἀδίκως ἐπιτηδῆσας τοῖς ἡδίκηκόσι

gnificans, qui a gentibus ipsis, propter admirabilia opera, et resurrectionem, excelsus habitus est. *Insularum* porro nomine, *Ecclesias* singulares intelligit, ex quibus una est ubique, et catholica. *Signum* deinde ipsa fuerit crucis et resurrectionis promulgatio. Sed ubi *in sinu*, habemus, *in ulnis* alii transtulerunt. Verum, quinam ii, qui illud præstituri sunt? Apostoli procul dubio, et Ecclesiæ magistri, qui ad fidem accedentes parvulos, tanquam manu, ductabant: quales illi exstiterunt, ad quos et Pauli illa sunt: « *Lac vobis potum dedi* ⁶⁵. » Et rursus: « *Filli mei, quos rursus parturio* ⁶⁶. » Item: « *Tanquam* **566** si nutrix foveat filios suos: sic affectu in vos propensi volebamus vobis tradere non solum Evangelium Christi, sed animas etiam nostras ⁶⁷; quo tempore nimirum et ipsa quæ accedebat multitudo: « *Venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum*

^B *Dei Jacob* ⁶⁸, » cæteraque deinceps, inclamabat. Significat vero quod *in sinu et in humeris* habetur id sine sudore, Deo viam dirigente, futurum: juxta illud prophetæ: « *Semita piorum recta facta est* ⁶⁷. » Et Baptistæ, « *Parate viam Domino, rectas facite semitas ejus* ⁶⁸. »

Eo ipso deinde summum fore fidelibus honorem demonstrat, quod eorum *nutritos reges, et reginas nutritices* fore significat. Imo et ipsa gentium imperia, demensis in pauperes, *nutritiorum* more, distributis, Ecclesiæ subservitura. Alias autem et ipsa vehemens sollicitudo, *nutritiis* gloriam conciliat; qui genu flexo in Ecclesia *terræ* frontem allidunt, *pulverem* ipsum, ut ita dicam, propter fidem delingere gestientes. Atque hæc quidem ipsa sunt, quæ reginæ Christo ad dexteram astantis psalmo ^C quadragesimo quarto tribuuntur, quam etiam de alienigenarum numero esse significat. Neque vero dissimilia fuerint, quæ in *regem* ipsum septuagesimo primo leguntur. Sunt igitur quæ de Hierosolymis dicuntur, de Christi Ecclesia, ejusdem gloriam habente, intelligenda. Quæ cum acciderint, inquit, *intelliges, quia ego Dominus; et non confundentur qui exspectant me*. Est enim virtutis, spem non prius abjicere, quam exitum res ipsæ sortiantur. Docet postea quemadmodum gentes, quæ sub diaboli potestate prius debebant, Salvatoris virtute in libertatem assertæ sint: quod etiam in parabola Christus ipse indicavit, cum ait: « *Qui potest quis domum fortis ingredi, et supellectilem ejus diripere, nisi fortem prius in vinculis habuerit* ⁶⁹? » Jam vero, etiamne cui libet, ait, promptum est, diabolo, quem per *gigantem* significavit, *spolia eripere*? Quod si quis hoc ipsum *juste* conetur, evadetne illæsus, neque victus in periculo versabitur? *Juste* enim, pro *injuste*, habet Hebraica lectio; quia *justum* **567** sit id fieri. Sed quis potens adeo futurus? homo certe nullus. At, qui quod hominibus nefas, Deo ipsi promptum sit, suggerit. Sin autem, ut habent Septuaginta,

⁶⁵ I Cor. iii, 2. ⁶⁶ Galat. iv, 19. ⁶⁷ I Thess. ii, 7. ⁶⁸ Isa. ii, 3. ⁶⁹ Isa. xxvi, 7. ⁷⁰ Math. iii, 3. ⁷¹ Math. xii, 29.

VARIÆ LECTIONES.

^h ἄφ. τὴν ἀνωτάτω δηλοῦν. ἰ γρ. ἐξυπηρετουμένους. } γρ. ἐκλείχουσιν.

Injuste legimus, ad diabolum sermo referetur, et eundem, qui nihil meritis insultaverit, et captivos habuerit, *Salutem non consecuturum* significabit. Quale est illud, quod alibi in hunc modum scribitur : « Quemadmodum quæ sanguine polluta est, munda non est : sic purus et et ipse haud futurus es. Quoniam terram meam vastasti, populumque meum interfecisti; non manebis in aeternum tempus ⁷⁰. » Ejus vero domum in parabola mundi nomine intelligi, et per suppellectilem animas, quibus eum *spoliavit*, latenter indicavit. Quod ubi præstitit, et ad nos etiam vincendi facultatem, Paulo teste, transmisit, qui in Christo vires sup-
 70 Ezech. xxi, 4, 5. 71 Ephes. iv, 7. 72 Luc. x, 19.

Atque inde est, quod dæmonibus ipsis, et morbis animi superiores evadimus; Christique benevolentia, tanquam armis muniti, fortem ipsum *spoliamus* nostrasque ipsi et vicinorum animas ab interitu vindicamus. Itaque ait : *Si quis captivum duxerit, gigantem, spolia accipiet, et qui acceperit, a forti salvabitur*. Per Christum enim ipsum *spoliamus*, et *salvatur*, qui dixit : « Ecce ego do vobis potestatem conculcandi omnes serpentes et scorpiones, omnemque potestatem inimici ⁷¹. » Est enim ipse virtutum omnium Dominus. Neque vero ista a se fieri deinceps reticuit, cum ait : *Ego iudicium meum iudicabo : et ego filios meos eruam*, tanquam id ipsum a se uno tantum præstari posse; *spoliorumque* nomine filios demonstrari significet. Qui autem eos sustulerunt, quia jam aliorum *carnes edere* non possunt, *suas ipsi comedent*. Et qui humanarum animarum *sanguinem ebibere* non possunt, suum ipsi *ad ebrietatem usque bibent*; quando omnes homines, qui in carne sunt, *me Dominum esse, qui te, civitatem meam, eruerim* agniture sunt. Alio tamen sensu tanquam **568** sumpto aliunde principio, de iis, qui Ecclesiam vexarunt, extrema subituros esse supplicia indicat oratio; ut omnibus, non mortali virtute aliqua, sed a *Deo Jacob*, Ecclesiam defensam fuisse innotescat.

Opportune autem *Jacobi* nomen ad eum, qui in forma hominis patriarchæ visus est, filium Dei scilicet, animi cogitationem remittit. Potest tamen etiam quemlibet, qui diabolum supplantarit peccatique laqueos solverit, significare. Quod autem dixit : *Ecce elevo super gentes manum*, et quæ deinceps; historice rursus de his, qui captivi erant, nonnulli acceperunt; ac si annuente se *collectum iri*, undique hostiumque satellitio tutos et munitos fore demonstraret. Quod ad promissionis usque tempus non ideo dilatatum est, quod vanum et fallax exsisteret : sed quod ipsi factorum turpitudine divinis promissionibus idoneum tempus concedi non permitterent. Deinde adversus pravos eorum animi cogitationes pugnans eosdem propter privata scelera, non propter virium suarum imbecillitatem

μηδὲν, καὶ λαθῶν αἰχμαλώτους, οὐ σωθήσεται. Τοιοῦτο δὲ φησὶν ἀλλαχού· « Ὅν τρώπον ἱμάτιον ἐν αἵματι πεφυρμένον οὐκ ἔσται καθαρὸν. οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση καθαρός. Διότι τὴν γῆν μου ἀπόλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας, οὐ μὴ μενῆς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. » Οἰκτιὰν δὲ αὐτοῦ τὸν κόσμον διὰ τῆς παραβολῆς ὑπὴνέξατο, καὶ σκευὴ τὰς ψυχὰς, ἃς ἐσκέλευσεν ἐξ αὐτοῦ. Ὁ δὲ ποιήσας, καὶ εἰς ἡμᾶς παρέπεμψε τὸ νικᾶν. Τοῦτο γὰρ καὶ Παῦλος λαθῶν ἔρασκε, « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. »

Paulo teste, transmisit, qui in Christo vires sup-

Διὰ τοῦτο καὶ δαίμονας νικῶμεν, καὶ παθῶν περιγόμεθα ψυχικῶν ὄπλων εὐδοκίας ἔχοντες τὸν Χριστόν, καὶ σκελεύομεν αὐτὸν, τὴν ἡμετέραν σώζομεν, καὶ τῶν πλησίων ψυχὰς. Διὸ φησὶν· « Ἐάν τις αἰχμαλωτεύσῃ γίγαντα, λήψεται σκῦλα. Λαμβάνων δὲ, παρὰ ἰσχύοντος σωθήσεται. Διὰ Χριστοῦ γὰρ σκελεύομεν αὐτὸν, καὶ σωζόμεθα, τοῦ εἰπόντος· « Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πάντων τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. » Αὐτὸς γὰρ ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος. Ὅτι γὰρ ὁ τούτα πράξας ἐστὶν αὐτῷ θεοῦ λέγων ἑξῆς· « Ἐγὼ δὲ τὴν κρίσιν μου κρινῶ. Καὶ ἐγὼ τοὺς υἱούς μου ῥύσομαι, ἑαυτῷ μόνῳ δυνατὸν τὸ χρῆμα δεῖκνύς, καὶ τὰ σκῦλα θελῶν τοὺς υἱούς. Οἱ δὲ τούτους ἀφαιρεθέντες, οὐκ ἔτι τὰς ἐτέρων σάρκας ἐσθίειν δυνάμενοι, τὰς ἑαυτῶν φάγονται. Οὐ δὲ τὸ αἷμα τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἐκπίνειν δυνάμενοι, τὸ ἑαυτῶν αἷμα εἰς μέθην πλῶνται, ὅτε πάντες οἱ ἐν σαρκὶ τυγχάνοντες ἀνθρώποι γινώσκονται ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ρυσάμενός σε τὴν ἑμαυτοῦ πόλιν. Καθ' ἐτέραν δὲ διάνοιαν, ὡς ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς, περὶ τῶν διωξάντων τὴν Ἐκκλησίαν ὁ λόγος, ὅτι περ ἐσχάτας τίσσοσι δίκας, ὡς γνωσθῆναι πᾶσιν, ὅτι μὴ θνητῆς ὑπῆρχε δυνάμεως τῆς Ἐκκλησίας ἡ σκέπη, τοῦ δὲ Θεοῦ Ἰακώβ.

Εἰς καιρὸν ^k δὲ ῥηθεὶς Ἰακώβ ἀναπέμπει τὴν ἐνοσίαν ἐπὶ τὸν ἐν ἀνθρώπου σχήματι τῷ πατριάρχῃ φανέντα, τὸν ὕϊον τοῦ Θεοῦ. Δύναται δὲ καὶ πάντα θελοῦν περὶνέχοντα τὸν διάβολον, καὶ τοὺς τῆς ἀμαρτίας παραλύοντα βρόχους. Τὸ δὲ Ἰδοὺ αἰρω εἰς τὰ ἔθνη τὴν χεῖρά μου, καὶ τὰ ἐξῆς, ἱστορικῶς **D** τινες πάλιν ἐξέλαβον, περὶ τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ. Βουλομένου γὰρ μου συναχθῆσεσθε, φησὶ, πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν δορυφορηθησόμενοι. Τοῦτο δὲ μέχρι τῆς ἐπαγγελίας ἔσται μὴ γενόμενον ἔργον, οὐκ ὡς ψευδὲς, ἀλλ' ὡς ἐκεῖνων διὰ τὸ ἀνάξιον μὴ δεδωκότων καιρὸν ταῖς θεαῖς ἐπαγγελίαις· πρὸς δὲ τὰς κακὰς αὐτῶν ἐννοίας μαχόμενος, δείκνυσιν ὡς οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ γεγόνασιν ἀδυναμίαν αἰχμαλωτοί, διὰ ἐξ τὰς αὐτῶν ἀμαρτίας. Ὡς γὰρ οὐδὲς τῶν παρ' ὑμῖν νομιζομένων γιγάντων ὑπὸ ἀσθενεστέρου σκελεύεται, ἀδι-

⁷⁰ Ezech. xxi, 4, 5. ⁷¹ Ephes. iv, 7. ⁷² Luc. x, 19.

VARIE LECTIONES.

^k γρ. εὐκκίρωσ.

κον ὑπομένων *αἰχμαλωσίαν*, ἀναίρει δὲ τὸν ἐγγει-
 ῶσαντα· οὕτως οὐκ ἐνὶ ἐμοῦ μὴ θελήσαντος, τοὺς
 λαβόντας ὑμᾶ, αἰχμαλώτους ἐλεῖν, εἰ μὴ καθ' ἑαυτῶν
 ἡμαρτηκότες τὴν αἰτίαν παρέχετε. Πλὴν ἐλεήσας
 ὑμᾶς μὲν ἀνακαλέσω, ἐκείνους δὲ τιμωρήσομαι τὴν
 καθ' ὑμῶν ἐπιτείναντας κόλασιν· καὶ σαρκῶν τῶν
 ἰδίων γευσάμενοι γινώσκονται τὸν ποιήσαντα, καθὰ
 καὶ Ναβουχοδονόσορ διὰ σημείων παιδευθεὶς μέγαν
 ἠμολόγει τὸν Θεὸν Δαυὶδ. Τινὲς δὲ τὰ περὶ τοῦ
 γίγαντος ἐξηγούμενοι λέγουσιν· Οὐχ ἤχηται τὸ
 ἕνα τὸν τῆς Ἱερουσαλήμ, οὐδὲ ἡ δικαιοσύνη ἢ ἐν
 αὐτῇ, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίας κεκράτηται.

confessus est ⁷². Nonnulli quæ de gigante dicuntur, ita explicant, ut non Hierosolymorum vires, non

Justitiam, qua pollebant, superari; sed propter scelera capi arbitrentur.

ΚΕΦΑΛ. Ν'.

α'·α'. Οὕτως λέγει Κύριος, ποῖον τοῦτο βιβλίον
 τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν, ᾧ ἐξαπέστει-
 λα αὐτήν; ἢ τίτι ὑπογράψω πέπρακα ὑμᾶς; Ἴδου
 ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε, καὶ ταῖς ἀνομίαις
 ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν· Τί ὅτι ἤλθορ,
 καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑ-
 ακούων; κ. τ. λ.

Διελθὼν ὁ λόγος τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν, τὴν
 τε δι' αὐτοῦ τῶν ἐθνῶν κλήσιν, καὶ τὴν σύστασιν τοῦ
 θεοσεβοῦς πολιτεύματος, καὶ τοῦ ῥηθέντος γίγαντος
 τὴν καθάρσει, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τοὺς ἐκ περι-
 τομῆς, ὡς περ ἀπολογούμενος διὰ τὰ τὰ ἔθνη ἐπισκο-
 πήσας, αὐτοὺς ἐκδότους ἐποίησεν. Τοῦτου γὰρ αἰτιοί,
 φησὶν, ὑμεῖς, οὐκ ἐγώ. Οὐ γὰρ ἐγὼ τὴν μητέρα
 ὑμῶν ἀπεπεμφάμην Συναγωγὴν, ἢ τὴν ἐπὶ γῆς Ἱε-
 ρουσαλήμ (οὐ τοῦτο γὰρ ἢ διὰ Μωσέως νομοθεσία
 δηλοῖ), σχεδὸν δὲ τὴν περὶ ἡμᾶς ἢ ὁ Μωσῆς, ὡς
 ἔδνα νύμφῃ δοῦναι βουλόμενος, καὶ φέρων ὑμῖν,
 μοιχεύσασαν διὰ τῆς μοσχοποιίας εὐρών τὴν Συνα-
 γωγὴν διέσπασεν ἀναξίαν εὐρών ⁷³ τῶν ἐμῶν δω-
 ρῶν.

Παραβάλλει δὲ ἑαυτὸν ποτὲ μὲν ἀνδρὶ, ὡς πρὸς
 γυναῖκα, ποτὲ δὲ δεσπότῃ, ὡς πρὸς οἰκέτας. Οὐδὲ
 γὰρ ὡς ἂν τις δεσπότης ἐφελων ἀπεδόμην ὑμᾶς.
 Ἄλλ' ὑμεῖς ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος παρανομοῦντες ἐκ-
 θέλησθε, *πραθίτητες τοῖς ἁμαρτημάσιν*, οἷς ἔδου-
 λώθητε, τοῦ μὲν μέρος γεγονότες αὐτεξούσιοι καὶ
 ἐλεύθεροι. Καὶ τέλος, οὐκ ἠκνῆσα Θεὸς ὢν, ἐλθεῖν
 πρὸς ὑμᾶς, ὑποκαταβάς τῆς ἀξίας τῆς ἑαυτοῦ, καὶ
 γενόμενος ἄνθρωπος· καὶ καλοῦνται πρὸς σωτηρίαν
 ὑπήκουσεν οὐδέ τις. Οὐκ ἦν δὲ ἄνθρωπος, φησὶν,
 ἐπειδὴ τὸ ἀνήκουον πλῆθος οὐδὲ εἶναι λελόγισται.
 Οἱ δὲ ὑπακούσαντες, ὡς πρὸς ὄλον τὸ ἔθνος ὀλίγοι,
 ὡς μὴ ἀριθμεῖσθαι εἰς λόγον τοῦ ἔθνους. Διδὸν καὶ
 ὑπεξηρήθησαν, ὡς ὁ Λὼτ ἀπὸ Σοδόμων. Οὐ γὰρ
 τοσοῦτους ἔδει παρασχεῖν τῷ Κυρίῳ τὴν ἀγίαν γῆν.
 Ὅθεν καὶ σημειὸν τῆς ἀκαρπίας αὐτῆς ἢ ἤσανθεῖ-
 σα συκῆ. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῆς Εὐαγγελικῆς παραβο-
 λῆς τῶν παρητημένων τὸ δείπνον σημαίνεται, τῶν ἐν

A captivos esse demonstrat. Quemadmodum, enim eorum nullus, qui gigantes putantur a nobis, alterius imbecillioris esse præda queat, et injuste captivi fieri; sed eum potius, qui id in se conetur, facile conficiat: sic et vos, me nolente, capi nunquam poteratis, nisi in vos ipsi peccatis vestris causam præbuissetis. Sed vos ego jam tamen vestri misertus ipse revocare, illosque, qui poenarum gravitatem vobis adauerint, ulcisci statui; tantumque efficere, ut suis illi carnibus pasti, factorem suum agnoscant; non aliter quam signis olim adactus Nabuchodonosor Danielis Deum magnum esse scelerum capi arbitrentur.

B

CAP. L.

569-570 VERS. 1-11. Sic dicit Dominus, qualis hic liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam? aut cui creditori et exactori meo vendidi vos? Ecce peccatis vestris venundati estis, et in iniquitatibus vestris dimisi matrem vestram. Quid, quia veni, et non erat homo? vocavi, et non erat qui obediret? etc.

Absoluta disputatione de Evangelii præconio deque per ipsum facta gentium vocatione; de pii item regiminis instituto, de gigantis interitu denique quem nominavit: ad circumcisos deinceps, tanquam adjuncta purgatione, **571** quod eis rejectis curam gentium subeat, se confert. Hujus enim vos in causa, inquit, fuisitis, non ego; neque ipse matrem vestram repudiavi. Synagogam scilicet, aut terrenam Jerusalem (non enim id quæ per Mosem lata lex est, significat), sed consuetudinem et familiaritatem, quæ mihi vobiscum, intercesserat: quam Moses ipse, tanquam sponsæ munera daturus vobisque ferens, postquam vituli confectione Synagogam fornicatam esse sensisset, quia meis donis indignam reperisset, dissipavit.

Confert autem seipsum cum viro aliquando, ut uxorem respicit: aliquando etiam cum hero, ut famulos. Neque enim vos ipse, ait, tanquam herus aliquis obærat, in solutionem tradidi: sed ipsi per vos ab initio ad finem usque semper exleges, ejecti estis, *peccatis vestris* nimirum *venundati*, quibus servire maluistis; quantumvis vestri vos juris et potestatis esse voluissem. Denique, ne Deus quidem ipse existens, ad vos venire tamen distuli, mæxque dignitatis fascibus venmissis, homo fieri, et ad salutem, audiente nemine, *vocare*. Itaque, *non erat homo*, adjicit; tanquam multitudinem, quæ non *audiat*, *non esse* existimet; qui autem *audiant*, si cum universa gente comparentur, tam paucos esse, ut in gentis rationem non veniant; ideoque, ut Lotus olim Sodomis, exemptos esse ⁷⁴. Non enim Domino tam multos terrarum sanctam præbere decuerat: unde et sterilitatis ejus sig-

⁷² Dan. ii, 47. ⁷³ Gen. xix, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

1 Γσ. πρὸς. ⁷⁴ ἀφ. τὸ εὐρών.

num siccam sicut praebruisse constat. Quod illa etiam Evangelii parabola significatur ⁷⁶, in qua nonnullis ad prandium venire recusantibus, alii eorum locum de triviis accersuntur: de quibus in hunc modum apud prophetam istum reperias: « Inventus sum ab his, qui me non quaerebant: innotui his, qui me non interrogabant. Dixi: Ecce sum ad gentem, quæ non noverat me ⁷⁶. » De Judæis autem sic addit: Tota die expandi manus meas ad populum incredulum, et repugnantem ⁷⁷. » Eosdem et in Evangeliiis provocat his verbis: « Accedite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos ⁷⁸; » ut sæpe alias similibus permultis. An igitur, inquit, quia servare vos non potui, in captivitatem **572** estis abducti; neque hujus tyrannide liberari poteritis? In blasphemos igitur adversus Deum istud est, qui servare populum non posse falso arbitrantur. Quale est et illud adversus eos, qui Salvatore non sponte mortem obivisse putarunt, de parato duodecim legionum auxilio ejusdem responsum ⁷⁹. Vel certe, quia nullum *vocantem audire* dixit; præterquam quod aures sibi obturarunt, omnia etiam in se præter fas admisisse indicat; quæ tamen patienter tulit, cum a se omnino arcere potuisset; ut desiccato prius in transitum mari Rubro; ut Jordane fluvio; ut triumphique dierum *tenebris* in Ægypto patuit; ita enim habet Symmachi interpretatio: *Ecce increpatione mea desiccavi mare, feci fluvios desertum*. Quod si ad futura referas, Deum, si velit, efficere similia posse intelligendum est: *tenebras* autem, et quicquid operati sunt, in ipsa rerum omnium consummatione dissipatum iri; quo tempore sua cuique vitæ ratio pro meritis reddenda est. Quin et primo ipsius adventu *increpatum* ab ipso *mare* quiescisse, invisibilesque potestates ejus imperio paruisse notum est, quibus, quia Judæis spectantibus edita erant, cum si noluisse, passurum non esse; et posse, si voluisset, quamvis homo, orbem hunc inferiorem servare, eosdem non dubitare decuit. Neque conversis ad id tantum, quod apparet oculis, eum se, non propter egregia facta, sed propter blasphemias lapidibus petere, qui homo existens, Deum se faciat, respondere: sed discere eundem plane esse, qui præsens olim ea etiam miracula patrarat, de quibus ita apud Davidem legimus: « Quid est tibi, mare, quod fugisti? Et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum ⁸⁰? » Deinde: « Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt ⁸¹. » Et rursum de Jordane: « Tu elevasti fluvios Ethami ⁸², » id est, australes. Nisi si quis etiam per *mare desiccatum*, impiarum gentium multitudinem dicat adumbrari; per *fluvios* autem *desertos*, nationes eas, quibus ad idolorum cultum adducti sunt; per *pisces* vero percuties, malas potestates, quæ serpunt in animis atheorum: ubi et draco **573** ipse degere dictus est; juxta illud: « Hoc mare magnum et spatiosum ⁸³, » et quæ deinceps.

⁷⁶ Luc. xiv, 46 seqq. ⁷⁷ Isa. lxxv, 4. ⁷⁸ ibid. 2. ⁷⁹ Matth. xi, 28. ⁸⁰ Matth. xxvi, 53. ⁸¹ Psal. cxiii, 3. ⁸² Psal. lxxvi, 17. ⁸³ Psal. lxxviii, 13. ⁸⁴ Psal. ciii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

† *ἰσ.* ἰβ. ° γγ. τῷ. † γγ. ποιήσας αὐτό. † γγ. εἰ εἰ.

ταῖς ἰδοῖς ἀντικεκλημένων, περὶ ὧν ἐν τῷ παρόντι προφήτῃ φησὶν ὁ Χριστός· « Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. Ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. Εἶπα, Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔσθαι, οἱ οὐκ ἠπίσταντό με. » Περὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἐπάγει· « Ὀλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. » Οὐδὲ καὶ καλῶν ἐν Εὐαγγελίοις ἔλεγε· « Δεῦτε πρὸς με, οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς, » καὶ τοιαῦτα πολλάκις. Ἄλλ' ἄρα μὴ σῶσαί μου, φησὶν, ἀσθενοῦντος, εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπήχθητε; καὶ οὐ δυνήσεσθε σωθῆναι τῆς ἐκείνου τυραννίδος, τοῦτο πρὸς τοὺς Θεὸν βλασφημοῦντας ὡς οὐ δυνήθεντα σῶσαι τὸν λαόν, ὅποιον καὶ ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς οἰομένους αὐτὸν ἄκοντα πάσχειν, περὶ τῆς τῶν ἰε' ἢ λεγεῶνων φησὶ παραστάσσω; ἤγουν, ἐπειδὴ εἶπεν μὴδένα ὑπακοῦσαι καλοῦντι, δείκνυσιν ὡς πρὸς τῶν ° μὴ ὑπακοῦσαι, τὰ πάντων ἀθεσμότατα κατ' ἐμοῦ διεπράξαθε. Καὶ πρὸς ταῦτα δὲ, φησὶν, ἀνεξίτητος ἠγέθησθαι, δυνάμενος μηδὲν ἄλλω; παθεῖν· ὡς ἐδήλωσε πρότερον Ἐρυθρὰ θηρανθεῖσα πρὸς διάβασιν θάλασσα· καὶ ποταμὸς Ἰορδάνης· καὶ σκότος τριήμερον ἐν Αἰγύπτῳ γενόμενον. Ὁ γὰρ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Ἰδοὺ ἐν τῇ ἐπιτιμῇσει μου ἐξήρανα θάλασσαν, ἐποίησα ποταμοὺς ἐρημον. Κἂν ἐπὶ μέλλοντος δὲ ληφθῆ, νοητέον ὡς τοῦ Θεοῦ, εἰ βούλοιο, δυναμένου ποιῆσαι τὰ παραπλήσια. Τὸ δὲ σκότος καὶ ποιήσαντες ἐν τῇ συντελείᾳ τῶν ἔλων, ἐν ἧ καὶ τὸ πᾶν ἀφανισθήσεται, τῶν βίων πρὸς ἀξίαν εὐθυνομένων. Καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης δὲ παρουσίας ἀπειληθεῖσα πρὸς αὐτοῦ ἡσύχασε θάλασσα, καὶ ἀόρατοι δυνάμεις εἶξαν ἐπιτάγματι διακείμεναι. Ἄπερ ἐχρῆν Ἰουδαίους ὀρῶντας, μὴ ἀμφισβητεῖν ὅτι οὐκ ἂν ἐπαθεν, εἴπερ ἠδοῦλετο· καὶ ὅτι σῶσαι δύναται τὴν ὑπ' οὐρανὸν, εἰ καὶ γέγονεν ἀνθρωπος· καὶ μὴ τὸ φαινόμενον ὀρῶντας λέγειν, « Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ ἄνθρωπος; ὧν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν; » δεόν μαθεῖν, ὡς αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι, ὅ τὰ πάλοι θαυματουργήσας, ἃ δηλοῖ καὶ Δαβὶδ λέγων· « Τί ἐστὶ σοι, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἀνεχώρησας εἰς τὰ ὀπίσω; » καὶ πάλιν· « Ἰδοὺ σὺ σε ὕδατα, ὁ Θεός, ἢ Ἰδοὺ σὺ σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν. » Καὶ περὶ τοῦ Ἰορδάνου πάλιν· « Σὺ ἐξήρανας ποταμοὺς Ἡθᾶμ, » τοῦτ' ἐστὶ τοὺς ἐν τῷ νότῳ. Εἰ μὴ ἄρα τις καὶ διὰ τούτων θάλασσαν μὲν ξηρανομένην, τὰ πλήθη τῶν ἀσεβῶν ἐθνῶν ἀνίτησθαι φήσειεν, ποταμοὺς δὲ ἐρήμους, τοὺς πάλοι κατατύροντας εἰς εἰδωλολατρείαν λόγους· Ἰχθύας δὲ τούτων ἀπολλυμένους, τὰς ἐρπούσας ἐν ταῖς τῶν ἀέων ψυχαῖς δυνάμεις πονηρὰς, ἔθνα καὶ ὁ δράκων διατρίβειν ἐρρήθη, κατὰ τὸ, « Αὐτὴ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, » καὶ τὰ μετὰ ταῦτα.

Τούτοις δὲ τοῖς τῆς θαλάττης ἰχθύσι καὶ ἔρπε- A
τοῖς ὁ λόγος ἀπέλειε σκοτούς, οὐ φωτὸς πλήρη θή-
σειν τὸν οὐρανόν· εἴποις δ' ἂν πάλιν ὀλάσσαν μὲν,
τὴν τῶν Ἰουδαίων πολυπληθείαν· ποταμοὺς δὲ, τοὺς
πρότερον αὐτοῖς λόγους χορηγουμένους· ἰχθύας δὲ,
τοὺς μαθητευομένους ταῖς Ἰουδαϊκαῖς παραδόσεσιν·
ὧν δὴ προλέγει πάντων ἀφανισμόν, καὶ τὸ πᾶσι
σκοτός ἐπιπολάσας, οὐκ οὐρανοῦ σκοτισθέντος,
ἀλλ' αὐτοῖς ἐκείνοις ἐπιπολάσας ὡσπερ σκοτώδους
καλύμματος. Διὸ οὐ ποιήσεν ἔφη, ἀλλ' ἐνδύσειν ἦ,
ὑποδραμόντος δηλαδὴ τοῦ σκοτούς κατὰ τῶν ἀναξίων
φωτός. Ὁ δὲ σάκκος, πένθους σύμβολον, διὰ τὸ καὶ
τὰς οὐρανίους δυνάμεις πενθεῖν αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν.
Δυνάμενος οὖν, φησί, μὴ παθεῖν, τὸ σῶμά μου τῷ
πάθει παρέδοικα. Τοῦτο γὰρ ἐδόκει μου τῷ Πατρί.
Διὸ καὶ κατηγοροῦμενος ἐσιώπων, ὑπήκοος αὐτῷ B
μέχρι θανάτου γινόμενος, εἰδὼς ὡς ἔσται μοι ποτε
καιρὸς καθ' ὃν οὐκ ἔτι σιγήσομαι γλωσσῶν λαθὼν
παρὰ τοῦ Πατέρος ἐν καιρῷ λέγειν ἐπισταμένην·
ὄτε μου πανταχοῦ τῆς Ἐκκλησίας καθύδρουμένης, διὰ
τῶν ἐμῶν βοήσομαι μαθητῶν πᾶσιν ἔθνεσιν τὸν
ἐμαυτοῦ γνωρίζων Πατέρα, αὐτοῦ μοι χαριζομένου
καὶ ὧτα ἀκουστικά, τῆς ἐμῆς συνιέντα διδασκαλίας
τὸν νοῦν, κατὰ τὸ, « Καὶ ἔσονται πάντες διδασκτοὶ
θεοῦ, » ἅπερ ταῖς ἔθνεσιν ὧραις προσεδρεύοντα,
παιδεύσεως τῆς ἐμῆς μεταλήψεται. Ὁ δὲ Σύμμαχος,
Ἔθικέ μοι πρωτὶ γύρω φησὶν. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἐν
πρωτῷ ἐξεγερεῖ μοι ὄτιον τοῦ ἀκούειν. Οὗτο γὰρ
μοι ἀνθ' ὑμῶν τῶν μὴ ἀκουσάντων γενήσονται,
προσεδρεύόντων ἀεὶ ταῖς τοῦ νόμου σκιαῖς. Ἐκείνοι
δὲ τοὺς τύπους εἰς ἀλήθειαν πνευματικῆς θεωρίας C
ἐκδέχονται, ὑμῶν παρακουσάντων μου λέγοντος·
« Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, ὅτι ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ζωὴν
αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ
ἐμοῦ, καὶ οὐ θέλετε ἔλθειν πρὸς με, ἵνα ζωὴν ἔχητε. »
Γράφει δὲ καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος, « Ὅτι ἦν ἵνα
ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν
αὐτῶν κείται. »

Τινὲς δὲ ὡς ἀπὸ τῶν μαθητῶν εἰρησθαι τοῦτό
φασι, λαλούντων ἐκάστῳ τὰ πρόσφορα καὶ κατάλληλα·
οἱ καὶ τεθεῖσθαι, φασίν, ἑαυτοῖς ἠ καὶ πρωτῷ, τοῦτ'
ἔστιν εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἡμέρας διαύγασμα, καὶ
νοητοῦ φωτός ἔλλαμψιν. Καὶ Παῦλος γὰρ εὐχαριστεῖ
τῷ Θεῷ λέγων, ὅτι· Ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ
σκοτούς, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ
τῆς ἀγάπης αὐτοῦ ἐν τῷ φωτί. Ἡ τινὲς καὶ ὡς ἀπὸ τοῦ
προφήτου δυνατὸν τὸ παρὸν ἔφασαν λελέχθαι ῥητόν.
Εὐαγγελισαμένου γὰρ αὐτοῦ τῆν αὐτῶν τε, καὶ τῶν
ἔθνῶν σωτηρίαν, καὶ τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀφίξιν, καὶ
τοῦ κόσμου τὴν συντέλειαν, πόθεν τοῦτ' αὐτὰ λέ-
γειν ἢ ἠπόρου καθ' ἑαυτούς. Ὁ δὲ φησὶν· Οὐκ ἐμὸς ὁ
λόγος, ὁ χορηγῶν δὲ Χριστὸς, ὃς τοῖς ἑαυτοῦ δίδωσι
καιρὸν τε λόγου καὶ σύνεσιν πρὸς τὸ νοεῖν. Οὐκ ἀθετῶ

Istos porro pisces marinos et serpentes non luce,
sed tenebris cœlum referendos esse oratio minuitur.
Intelligas vero et maris quidem nomine, ingen-
tem Judæorum multitudinem, per fluvios autem,
eos ipsos, qui prius illis rationes suppeditarunt;
per pisces denique, eos qui Judæorum traditiones
docentibus aliis didicerunt: quos omnes interituros
prædicit, foreque, ut tenebræ in omnes non obscu-
rato quidem cælo, sed veluti tenebroso velamine
aliquo objecto diffundantur. Atque inde est, quod
non facturum se, sed induturum dixit, ut eos vide-
licet, qui luce indigni sunt, tenebræ invadant. Est
vero saccus luctus indicium et signum, ut eorum
interitum ipsas etiam cœlorum virtutes lugere si-
gnificetur. Cum possem igitur non mori, inquit,
B corpus ipse meum morti tradidi. Ita enim Patri
meo visum est. Itaque etiam cum accusarer, tace-
bam, eidem ad moriem usque mortem gerens; nec
dubitans fore mihi tempus aliquando, quo lingua a
Patre accepta, quæ loquendi tempestivitate cale-
ret, mihi amplius tacendum non esset quando ni-
mirum stabilita ubique Ecclesia, per meos ipse disci-
pulos gentibus omnibus Patrem meum prædicans
clamabo, mihi que item audire valentes aures, id est
disciplinæ meæ capaces animas, juxta illud: « Et
erunt omnes docibiles Deo », largietur: quæ matu-
tinis horis attentæ disciplinam meam assequentur.
Verum quod Addidit mihi mane scientiam, habet
Symmachus, Mane excitavit mihi aurem ad audien-
dum, dixit Aquilas. Hi siquidem mihi in locum ve-
strum venturi sunt, qui me non audistis; sed legis
umbræ semper adhæsistis. At illi figuras in spiri-
tualis contemplationis veritatem excipient, aversantibus
vobis qui me nolulistis audire ita provocante:
« Scrutamini Scripturas, quoniam in ipsis
putatis vitam perpetuam habere, et ipsæ sunt, quæ
testimonium perhibent de me, neque vultis venire
ad me, ut vitam habeatis ». Scribit vero et beatus
574 Paulus: « Cum legitur Moses, velamen super
cor eorum positum est ».

Non desunt autem, qui ex discipulorum persona
istud accipiant; tanquam unicuique utilia et con-
grua loqui se dicant; manequæ se esse additos, id
est, mentibus et cordibus ipsis divinum splendor-
em et lucis intelligibilis coruscationem accepisse.
D Paulum enim etiam Deo gratias agere legimus, quod
se de tenebrarum potestate ereptum in regnum
dilecti Filii sui ad lucem transtulerit. Nonnulli
rursum tanquam a propheta verba ista sumi
posse dixerunt. Cum enim suam illis et gentium
salutem, Salvatorisque adventum, mundi denique
consummationem nuntiaret, undenam ista afferret
apud se dubitabant. At ille: Non meus, inquit, sed
Christi suppeditantis, sermo est, qui suis loquendi
sapiendique tempus largitur. Non gratiam igitur

⁸⁴ Isa. LIV, 13. Joan. VI, 45. ⁸⁵ Joan. V, 39, 40. ⁸⁶ II Cor. III, 13. ⁸⁷ Coloss. I, 11, 12.

VARIE LECTIONES.

ἦ φρ. τὸ ἐπιπολάσας. ἠ γρ. ἐνδύσειν. ἢ γρ. γυῶσιν. ἠ ἑαυτούς. ἠ γρ. λέγει.

everto, qui ejusdem prædicationi subservio ; qui- A que nomine ipsus omnia tolerare paratus sum. Etiam si me, inquit, cæditis ; si conspuatis, ejus auxilii spem nunquam abjecero, quia potitus semel, justumque consequendi expectatione sustentatus vobis ipse contradicere non valentibus resistam.

Sed ad Christum revertamur, qui vocatos quidem Judæos audire noluisse ; se autem Patri cuncta in eo instaurare et recolligere statuenti non repugnasse testatur : qui, dum se evacua- ret, turpissima quæque passus nihil in quo Patri obediret sibi quidquam dedecoris allaturum arbitratus est : Non flagellante Pilato ; non servo colaphum impingente ; non in se denique conspuentibus aliis, qui faciem suam tanquam firmam petram posuerat. Ea enim id virtute gestum est, per quam patienter tulit ; quoniam e caelo descenderat, non ut suæ, sed ut ejus, a quo missus est, voluntati pareret ; qui sibi humanæque tenuitatis auxiliatus est. Significat vero ei se etiam opem tulisse, quia de iis, a quibus injuriam patiebatur, pœnas sumpserit ; quas propter celeritatem juxta esse, seque a Deo justificari significat. Justum enim, et qui nullis adversum se mali causam præbuerat, interimere ausi sunt : quorum ego cum injuriam 575 ulciscor, nulli me crimini, inquit, obnoxium esse testatus est. Indeque ait Pater : « Et dabo malos pro sepultura ejus : et divites pro morte ipsius 60. » Divitiarum enim cupiditate inflammati Judæorum duces, suam in eum malitiam converterunt. Ipsum enim conspicati, dixerunt : « Hic est hæres, venite ; interficiamus ipsum 61. »

Quod si sit aliquis, qui me justa passum esse arbitretur, Accedat jam, ut rationes meas improbet. Sed certe non poterit. Et alicubi enim inquit propheta. « Videte ut justus periiit, neque id quisquam corde excipit 62. » Apud eundem et Judæos ita loquentes reperias : Ligemus justum, quia inutilis est nobis 63. » Nec immerito justum appellavit, qui peccatum non admisit, et in cuius ore dolus nullus repertus est 64. Quod autem quis secum litigaturus sit, quærit, ei dissimile non fuerit, quo quis se de peccato esset arguiturus postulavit. In omnibus enim idem plane nobiscum fuit, si peccatum excipias. Itaque dicebat : « Venit D princeps mundi hujus, et in me non inveniet quidquam 65. » Est vero illud : Quis est, qui litiget mecum ? perfecti et inculpati viri signum ; quem ita nihil movet, apud homines judicium, ut ab istis etiam condemnatus taceat ; adversarios autem ad illud, quod apud Deum agitur, vocet. At eo ipso, quod quis se læsurus sit, quærit, vite se esse auctorem demonstrat, vanasque eorum fuisse insidias, qui, ut est in Psalmis : « Inierunt consilium, quod stabilire non poterunt 66. » Qui enim, vita cum

60 Isa. LIII, 9. 61 Matth. XXI, 58. 62 Joan. XIV, 50. 63 Psal. XX, 12.

64 Isa. LVII, 1. 65 Sap. II, 12. 66 Isa. LIII, 7 ; I Petr. II, 22

x γρ. ἐλπίζω. y γρ. τὸ.

τοῖνον τὴν χάριν ὑπηρετῶν αὐτοῦ τῷ κηρύγματι, πάντα τε παθεῖν ἑτοιμός εἰμι δι' αὐτόν. Κἄν τύπητέ με, φησί, κἄν ἐμπύητε, τὴν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν ἐλπίζω x, ἣν εὐράμενος, καὶ τοῦ δικαίου τεύξεσθαι προσδοκῶν, ἀντιστήσομαι ὑμῖν ἀντιλέγειν μὴ δυναμένοις.

'Ἄλλ' ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἐπανάλωμεν, ὃς φησιν Ἰουδαίοις· Ὡς ὑμεῖς μὲν καλούμενοι παρηκούσατε, ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ τῷ Πατρὶ πάντα ἐν ἐμοὶ βουλευθέντι ἀνακεφαλαιώσασθαι. Κενώσας δὲ ἑμαυτὸν, τὰ πάντων αἰσχίστα πέποιθα, εἰδὼς μὴ φέρειν μοι αἰσχύνην τῷ y πειθαρχεῖν τῷ Πατρὶ. Πλάτου μὲν μαστιγώσαντος, τῶν δὲ ὑπηρετῶν ἐνός με βασιλευσάντος, ἄλλων δὲ μου καταπτύοντων, ὡς στερεὰν πέτραν τὸ πρόσωπόν μου τιθεῖς. Δυναμείως γὰρ ἦν τὸ πρᾶγμα, δι' ἣν ἐκαρτέρουν· διὸ καταδέδρακα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Αὐτὸς γὰρ μου καὶ τοῖς ἀνθρωπίνους ἐβοήθησα μέτροις. Δηλοὶ δὲ καὶ ὡς ἐπήμουνεν αὐτῷ, δίκην ἐπιθεῖς τοῖς ὑβρίσασιν, ἣν καὶ διὰ τάχος ἐγγίζειν φησί, δικαιοῦσαντος αὐτὸν τοῦ Πατέρος. Δικαιοὺν γὰρ δεῖτα, καὶ καθ' ἑαυτοῦ μὴ δόντα λαβῆς, ἀποκτείνεῖν ἐτόλμησαν. Ἄνθ' ὧν αὐτοὺς κολάσας, ἀνυπεύθυνον ὑπάρχειν ἐμὲ μεμαρτύρηκεν. Διὸ φησιν ὁ Πατήρ· Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Φιλόπλουτοι γὰρ γεγονότες οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ πονηρίαν ἐτρέποντο. Καὶ γὰρ εἰδότες αὐτὸν ἐφασκον· C Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν. »

Εἰ δὲ νομίζει τις δικαίως με πεπονθέναι, παρέστω πρὸς ἔλεγχον. Ἄλλ' οὐ δυνήσεται. Καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ ὁ προφήτης φησίν· « Ἴδετε ὡς δικαίος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ. » Παρ' ᾧ καὶ Ἰουδαῖοί φασιν· Ἀἰσῶμεν τὸν δικαίον, ὅτι δύσχερτος ἡμῖν ἐστίν. « Εὐλόγως δικαίον, « Οὐ γὰρ ἐποίησεν ἀμαρτίαν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Τῷ δὲ, Τίς ὁ κρινόμενός μοι ; εἰκε τὸ, « Τίς ἐλέγξει με περὶ ἀμαρτίας ; » κατὰ πάντα γὰρ ἡμῖν πληγὴν ἀμαρτίας, ὡμοιωταί. Διὸπερ ἔλεγεν· « Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρήσει οὐδέν. » Ἄνδρὸς δὲ τελείου χαρακτήρ, τὸ, Τίς ὁ κρινόμενός μοι ; ᾧ μὴδὲν ἢ παρ' ἀνθρώποις κρίσις, ὡς σιγῆν μὲν ὑπ' αὐτῶν καταδικαζόμενον, καλεῖν δὲ πρὸς τὴν παρὰ Θεῷ κρίσιν τοὺς ἐναντίους. Τὸ δὲ, τίς κακώσει με ; ἐμφαίνει τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Οὐκοῦν εἰς μάτην ἢ τούτων ἐπιβουλή, κατὰ τὸ ἐν ψαλμοῖς· « Ἐβουλεύσαντο βουλὴν, ἣν οὐ μὴ δύνανται στήσαι. » Πῶς γὰρ, ὧν ζωὴ, θανάτῳ κατείχετο ; καθ' ἃ δὲ γέγονεν ἀνθρώπος, δοκεῖ τούτο δέχεσθαι παρὰ τοῦ Πατέρος. Ὡς γὰρ Θεὸς, ἤγειρεν ἑαυτὸν λέγων· « Ἀύσατε τὸν ναβὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερω αὐτόν. » Ἐφ' οἷς φησὶ πρὸς αὐτούς· Ἴδού πάντες ὑμεῖς

ὡς ἱμάτιον, παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς καταφάγε-
ται ὑμᾶς. Ἡ εὐρύς, κατὰ Σύμμαχον ἢ βρωτήρ,
Ἄκύλας. Δι' ὧν σημαίνει τὴν παλαιώσιν τῆς
κατ' αὐτοῦ σωματικῆς λατρείας. Πᾶν γὰρ τὸ παλαιού-
μενον καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ. Σῆτα δὲ
λέγει καταθιθρόσκοντα, τὴν συνειδήσιν ὧν τετολημέ-
κασιν, ὁρῶντες τὴν ἐξουτῶν μὲν ἀποβολήν, τὴν ἐπι-
στροφὴν δὲ τὴν ἐπὶ Θεὸν τῶν ἐθνῶν. Διὸ καὶ πρὸς
τῷ τέλει τῆς βίβλου φησὶν· Ὁ σκόλωξ αὐτῶν οὐ
τελευτῆται, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται
εἰς θνείδος πάση τῇ γῆ. »

Porro depascentis nomine, eorum, quæ admiserunt, conscientiam **576** intelligit, cum ipsi se
rejici, gentes autem ad Deum converti intuebuntur. Atque hinc est quod extremo prophetæ libro scri-
bitur : « Vermis eorum non morietur, et ignis non exstinguetur, et erunt in probrum universæ
terre⁹⁶. »

Λέγοι δ' ἂν σῆτα καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Ἐξ
αὐτῶν γὰρ ἔχονται τὸ εἶναι, κατ' αὐτῶν τὴν βλάβην
ἐργάζονται. Ἐπεὶ καὶ τὸ ἱμάτιον τροφὴ γίνεται
ὑπερ ἐγέννησε σκόληκι. Λογισμὸς δὲ οὗτος πρὸς
τὸ μὴ φοβεῖσθαι τὰ ἐξ ἀνθρώπων τῶν ἀπολλυμένων,
καὶ ἐνδειξίς τῆς τοῦ λέγοντος ἀφθαρσίας. Δηλοῖ δὲ
καὶ τὴν κατ' αὐτῶν τιμωρίαν καὶ σῆτων αὐτοὺς
δίκτην ἐκδιπνωσάν ταῖς συμφοραῖς. Καὶ ἀλλαγῶ
γὰρ ὁ προφήτης φησὶ· « Τί ἐτι πληγήσεσθε προ-
σιθίντες ἀμαρτίας; Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, » καὶ
τὰ ἐρεξῆς. Δι' ὧν αὐτῶν δηλοῖ τὴν ἀπώλειαν, καὶ
χώρας ἀλλοτριώσιν, καὶ πόλεως ἐμπρησμόν. Ἐτά
φησι, *Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον;* τὴν
ἀπορίαν τούτων δηλῶν, καὶ τὸ σπάνιον. [Τοῦτο, ἢ
τοιούτων τι] δὲ ζητεῖ ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ
ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Διὸ φησιν·
« Ἐτι καὶ νῦν ὑμᾶς ἀνακαλοῦμαι ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας
σκότῳ τυγχάνοντας· καὶ τοῖς ἐπιεικέσι προτείνει
φιλανθρωπίαν. Ἐσώθη γὰρ τὸ κατάλειμμα, οὗ καὶ
ἀπαρχὴ τοῦ Σωτήρος οἱ μαθηταί. Καὶ ἄνθρωπος δὲ
γεγονώς, *πῦξ* εἶναι φησι τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸ ἀκοῦ-
σαι τῆς αὐτοῦ φωνῆς, οὐ νόμου παράβασις ἦν,
ἀλλὰ μᾶλλον βεβαίωσις, σκιαγραφῆσαντος τὴν ἀλή-
θειαν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα· Νόμον οὖν
καταργούμεν διὰ τῆς πίστεως; μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ
νόμον ἰσχύνομεν. Γέγραπται γὰρ ὅτι ὁ δίκαιός μου
ἐκ πίστεως ζήσεται. Πέρης γὰρ νόμου καὶ προφη-
τῶν ὁ Χριστὸς δικαίων ἐν πίστει τὸν ἀσεβῆ. Τοῖς
δὲ νῦν καλουμένοις ἔλεγεν ὁ Πατὴρ· « Οὗτός ἐστιν ὁ
Ἰῶς μου· ὁ ἀγαπητός, ἀκούετε αὐτοῦ. » Τινὲς δὲ
ἄμεινόν φασιν, ὡς τὸν θεοσεβεῖν δοκοῦντα παρ' Ἰου-
δαίους ἀνακαλεῖ πρὸς μετάνοιαν, καὶ ὡς μηδενὸς
πειθόμενον, ἐν σκότῳ φησὶν ὑπάρχειν αὐτοῦ; καὶ
φωτὸς ἐστερηθῆναι. Τοῦτο δὲ τοῖς ἀποστόλοις οὐχ
ἤρροττεν, οὐδὲ τὸ πῦρ σωρεῖεν καθ' ἑαυτῶν, καὶ
κατισχύειν τὴν φλόγα. Ἐπιμένοντας δὲ φησιν,
ὑμᾶς τῇ ἀπιστίᾳ τὸ τῆς αἰωνίου κολάσεως ἐκδέχεται
πῦρ· οἷς παραίνει ἢ πρότερον ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πε-
ποιθέται, Θεὸν ἑαυτῶν εἶναι λέγων, καὶ ταπεινῆς

sit, mortis legibus teneatur? Quatenus vero non ce-
savit, hoc ipsum videtur a Patre accepisse. Sc
fuit, hoc ipsum videtur a Patre accepisse. Sc
enim tanquam Deus ipse suscitavit, qui dixit :
« Solvite templum hoc, et tribus diebus ipsum
excitabo⁹⁵. » Eisdem deinceps verbis istis allo-
quitur : *Ecce, omnes vos, quasi vestimentum vete-
rascetis, et tinea comedet vos; sive rubigo, ut inter-
pretatur Symmachus, sive vermis, ut Aquilas.*
Quibus verbis corporalis ejus cultus antiquationem
instare demonstravit. Parum enim distat ab inte-
ritu quidquid senium vetustatemque patitur. *Tinea*

Dicas fortasse et *tineam* eorum peccata eo ipso
significare, quod in eosdem a quibus orta sunt,
perniciem moliuntur : non aliter quam vermi ipsi,
a qua editus est, in cibum vestem abire cernimus.
Ad id autem et isthæc consideratio contulerit, ut
hominum, qui petunt, non quam metuendos esse
conatus, sed ejus, qui loquitur, incorruptionem
immortalitatemque meminerimus. Ostendit vero et
eos calamitatibus in ultionem, tanquam *tineis* ab-
sumi. Nam et alicubi apud prophetam legitimus :
« Quid adhuc percutiamini addentes peccata? Omne
caput in labore⁹⁷, » et quæ deinceps : quibus
eorum interitum, regionisque alienationem, urbis
incendium denique significavit. Deinde adjicit :
Quis est in vobis, qui timet Dominum? nimirum, ut
talium penuriam paucitatemque demonstret. Id au-
tem ille postulat, peccatoris pœnitentiam, non mor-
tem desiderat⁹⁸. Itaque ait etiam, nunc vos in ignora-
tionis *tenebris* versantes iterum atque iterum voco.
Iis deinde, qui frugi sunt, et mansueti, humanita-
tem protendit. Sunt enim servatæ reliquiæ, quarum
primitiæ ipsi fuerunt Salvatoris discipuli. Deinde
ut homo, *puer Dei* dicitur : Et quod de *ejus voce*
audienda additur, legis est confirmatio, non trans-
gressio quæ veritatem adumbrabat : juxta Apo-
stolum, ubi ait : « Legem igitur destruimus? Absit.
Imo stabilimus. Scribitur enim : Justus meus ex
fide vivit. Est enim Christus legis et prophetarum
finis ultimus, qui impium ex fide justificat⁹⁹. »

Eis autem, qui nunc vocantur, sic Patrem allocu-
tum esse reperias, « Hic est Filius meus dilec-
tus, ipsum audite¹. » Aiunt nonnulli eum potius,
qui pius esse videtur apud Judæos, ad pœnitentiam
provocare, nulloque persuaso *in tenebris* eos ver-
sari, *lucæque* destitui significare : quod discipulis
nequaquam convenerit, ut neque *ignem* adversum
se acervare, *flammanque obfirmare*. Quod si incre-
duli, inquit, **577** esse perrexeritis, vos sempiter-
næ vindictæ *ignis* excipiat necesse est ; quo prius,

⁹⁵ Joān. 11, 19. ⁹⁶ Isa. LXVI, 24. ⁹⁷ Isa. I, v. ⁹⁸ Ezech. XVIII, 25. ⁹⁹ Rom. x, 4. ¹ Matth. III, 17 ;
XVII, 5.

VARIE LECTIOES.

² Ἰσ. παρήνει.

ut *Domino confiderent* admonebat, cum Deum se A prædicans, ab humilique de se cogitatione, quia carnem gereret, avocans, virgam se et fulcimentum factum esse assereret.

Neque enim credere valeant, qui gloriam a se mutuo, non a Deo, qui virga dictus est, quærant, omnia siquidem, ut bene sint sustinet: juxta illud: « Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt ». Est enim inconstans et lubrica natura, egetque potentiore ad retinendum aliquo: quo positus qui justus est, supra petram sibi statutos esse pedes affirmat. Cæterum versari in tenebris Judæos et Paulus ipse ostendit, cum hujus sæculi Deum mentes infidelium excæcasse dicit. Et Isaias, cum lucem illis expectantibus factas esse tenebras. Hinc et illa Christi: « Ego sum lux mundi », et quæ deinceps. Et illa etiam: « Qui credit in me non judicatur: ut eos ab ignis vindicta avocaret. Cæterum quod *obfirmate ignem* dixit; judicii acerbiteriam vehementiamque demonstravit. Multa siquidem ignis suggesta materia adaugetur; parva autem elanguescit; et consumpta exstinguitur. Judæi itaque prophetis, qui ad se missi essent, partim ferro, partim lapidibus interemptis, ignem in se accenderunt, flammamque obfirmarunt; cum sublato hærede, Christi disciplinam, legis umbris addicti, non admiserunt. Eos itaque, tanquam se legis quidem lucem habere putarent, vere tamen non haberent, a sua ipse arcet familiaritate et consuetudine; cum in lumine ignis proprii, et in flamma, quam succenderunt, jubet ambulare. Neque vero illatæ ipsos in Christum injuriæ pœnas luisse ignorari patitur; cum propter se isthæc illis facta esse, et in mœnore dormituros subjicit: quibus agrorum vastitatem, urbisque direptionem, templi denique incendium demonstrat. Dormierunt vero etiam in mœnore; vel, ut ait Symmachus, in dolore; vel, ut Aquilas, in defatigationem. Neque enim qui facta per Christum redemptione indigni sunt, ipsa præmiorum spe, non spiritus oblectatione fruentur; sed pœnarum dolorisque CAP. LI.

VERS. 1-3. Audite me, qui persequimini quod justum est, et qui quæritis Dominum. Intuemini in solidam petram, quam excidistis, et in foveam lacus, quam effodistis. Intuemini in Abraham patrem vestrum, et in Sarram, quæ peperit vos, etc.

Sed ista ne vos pati contingat, etiam nunc hortari, et ad resipiscentiam provocare non desino; qui, simulato quidem in Deum cultu, contraria autem ejusdem voluntati faciendo, dum quod justum est persequimini, veritatem vobis inimicam existere putatis. Placet vero nonnullis, eos, quoniam fidem, Christumque justitiam quærun, prophetam allo-

¹ Psal. xxii, iv.

² Psal. xxxix, 5.

³ II Cor. iv, 4.

⁴ II Cor. viii, 12.

⁵ Joan. iii, 18.

VARIÆ LECTIONES.

^a γρ. ἐν λύπῃ. ^b γρ. ἠγεῖσθε.

ἐννοίας; ἐκ τοῦ σάρκα φορεῖν ἑαυτὸν ἀποτρέπων αὐτοῦς, αὐτὸν τε ποιεῖσθαι βάρβδος καὶ στῆριγμα.

Οὐ γὰρ ἠδύνατο πιστεύειν δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐ ζητοῦντες, ὅς εἴρηται βάρβδος. Ἀνέχει γὰρ πάντα πρὸς τὸ εἶναι καλῶς κατὰ τὸ: « Ἡ βάρβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐτὰ με παρεκάλεσαν. » Οὐλοθῆρὶ γὰρ ἡ φύσις, καὶ δεῖται τοῦ περικρατοῦντος. Οὐ τυγχὼν ὁ δίκαιος λέγει: « Ἔστησεν ἐπὶ πέτρων τοὺς πόδας μου. » Ἐν σκότῳ δὲ εἶναι τοὺς Ἰουδαίους καὶ ὁ Παῦλος δηλῶν, « Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, φησὶν, ἐτύφλωσε τὰ νοῦμα τῶν ἀπίστων. » Καὶ Ἡσαίας φησὶν: « Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος. » Διὸ Χριστὸς ἔλεγεν: « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » καὶ τὰ ἔφη. Καὶ τοῦ τῆς κολάσεως δὲ πυρὸς ἀποτρέπων αὐτοὺς ἔλεγεν: « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, οὐ κρίνεται. » Ἐπίτασιν δὲ παρίσταναι κρίσεως τὸ, Κατισχύετε φλόγα. Ὑλῆς μὲν γὰρ πολλῆς προσαγομένης, αὐξίει τὸ πῦρ: ὀλίγης δὲ, ἀτονεῖ δαπανηθείσης δὲ, σβέννυται. Ἰουδαῖοι τὸν πῦρ καθ' ἑαυτῶν ἔκαυσαν, ἀποκτείναντες τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολήσαντες τοὺς ἀπεσταλμένους. Κατισχύσαν δὲ τὴν ἑαυτῶν φλόγα, τὸν κληρονόμον ἀποκτενόντες, οἱ τὴν διὰ Χριστοῦ παιδευσιν οὐκ ἐδέξαντο, ταῖς τοῦ νόμου σκιαῖς ἐπιμειναντες. Διόπερ ὡς φῶς μὲν ἔχειν οἰομένους τὸ νομικόν, οὐ μὴν ἔχοντας ἀληθῶς, τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος ἀποπέμπεται λέγων: Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν καὶ τῆ φλογὶ, ἣ ἐξεκαύσατε. Ὅτι δὲ τῆς εἰς Χριστὸν παροινίας ἔτισαν δίκας, παρίστησιν ἐπάγων δι' ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν: ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε. Ταῦτα δὲ λέγει πόρθησιν χώρας, πόλεως ἄλλωσιν, ἐμπρησμένῳ τοῦ νεῶ. Ἐκοιμήθησαν δὲ καὶ ἐλύπη, ἣ καὶ ἐν ἐδύρῃ, κατὰ Σύμμαχον: ἣ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, εἰς διαπόνησιν. Τὴν διὰ Χριστοῦ γὰρ λύτρωσιν οὐκ ἀξιωθένης λαβεῖν, οὐκ ἐν ἐλπίδι γερόων, καὶ θυμῷ διὰ πνευματικῆ, ἀλλ' ἐν φόβῳ κολάσεων, καὶ λύπῃ τῇ δι' αὐτὰς δδυνάμενοι κοιμηθήσονται. μετὰ dormientes cruciabantur.

ΚΕΦΑΛ. ΝΑ'.

α'-γ'. Ἀκούσατέ μου, οἱ διώκοντες τὸ δίκαιον, καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον. Ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ εἰς τὴν βόθρον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε. Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ὑμῶν, καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδύτροσαν ὑμῶν, κ. τ. λ.

Ἄλλ' ἵνα μὴ ταῦτα πάθῃτε, καὶ νῦν ἐτι παραινῶ τῶν μετάνοιαν, ὡς ἄνδρες, ὑμῖν, οἱ προσποιούμενοι μὲν τὸν Κύριον τιμᾶν, ἐναντία δὲ πράττοντες τῇ τοῦ Κυρίου βουλῇ, τῷ τὸ δίκαιον ἐλαύρειν, ἠγεῖσθε: ὅτε δυσμενῆ τὴν ἀληθειαν. Τινὲς δὲ φασιν ὡς προσφανεῖ τοῖς πιστεύουσιν καὶ ζητοῦσιν Χριστὸν τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὡς ἀλλοτρίους τῶν Ἰουδαίων τούτους καλεῖ. Πάντας

γὰρ προεῖπε πῦρ καίειν, ἐν ᾧ καὶ κατακαύθησαν οἱ
 δικῶσαι τὸ δίκαιον, οὐχ ὡς ἐλαύνοντες, ἀλλ' ὡς
 ἐπ' αὐτὸ τρέχοντες, ἵνα καταλάβωσιν, ὡς τὸ Ἐ-
 τήσον εἰρήνην, καὶ διώξον αὐτήν. Ὁλιγοστοὶ μὲν
 γὰρ οὗτοι· προβήσονται δὲ εἰς ἀμετρον πλῆθος τῶν
 ἐθνῶν προστιθεμένων τοῖς ἐκ περιτομῆς ὁ καὶ παρ-
 ἴσται παράδειγμα τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν Σάρραν ἑ.
 Τινὲς δὲ πρὸς τοὺς ἀπίστους εἰρηθεῖαι τὸν λόγον.
 ὡς προεῖπομεν, λέγοντες, φασὶν ὡς ἀντὶ τοῦ, καὶ εἰς
 τὸν βόθρον, ὁ Σύμμαχος, εἰς τὴν τρυμαλιάρῃ
 ὁ δὲ Ἀκύλας, πρὸς ἐκκοπήν, ἐκδεδώκασιν· αἰνι-
 τημένου τοῦ λόγου τὴν σῶμα τοῦ Κυρίου δεξαμένην
 πέτραν, ἦν ἔρυξεν Ἰωσήφ. Ἐῖτα μετέβη ἐπὶ τὸ
 παράδειγμα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τῆς Σάρρας, οἱ δίκην
 πέτρας ἄκαρποι καὶ ἄγονοι γεγονότες, πολλῶν ἐθνῶν
 πατέρες ἐγένοντο διὰ πίστεως, ὡς ὁ Παῦλος φησὶ·
 Ἐκατενόησε τὸ ἐκαστοῦ σῶμα ἡδὴ νενεκρωμένον, ἢ καὶ
 τὰ ἐπὶ τούτῳ. Ἐξ ἐνός οὖν, τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς
 Σάρρας (εἰς γὰρ ἄμφω, κατὰ τὸ Ἔσονται οἱ δύο εἰς
 σάρκα μίαν) ὡσεὶ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει
 συνέστησαν· διὸ φησιν, Ἐἷς ἦν, καὶ ἐκάλεσα αὐτόν.
 Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ οὕτω πεποίηκα· οὕτω
 μὴ ἀπογινώσκετε, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς πέτρας ταύτης,
 ἦν ὑμεῖς ἐλατομήσατε, ἔσται τις ἐλπίς σωτηρίας
 πᾶσιν ἀνθρώποις. Ἀλλὰ καὶ πέτρα κατὰ Παῦλον ἦν
 ὁ Χριστὸς, ἦν ἐν τῷ πάθει διώρυξαν, κατὰ τὸ Ἔρω-
 ξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου. ὁ βόθρον δὲ τὴν
 τραθεῖσαν πλευρὰν ὑπαινέττεται. Διὰ γὰρ τούτων ἡ
 σωτηρία, καὶ τῆς Ἐκκλησίας συνέστη τὸ πλῆρωμα.
 καθάπερ ἐξ Ἀβραάμ καὶ Σάρρας τὸ πλῆθος τὸ
 ἄπειρον. Διὸ παρακαλεῖ τὴν Σιών, τὸ θεοσεβὲς· πά-
 λιν^d πολίτευμα, ὅπερ εἰς ἔρημον δι' ὑμᾶς κατέστη.
 Πλὴν ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἐρημίαν αὐτῆς ἀναλήψομαι παρά-
 κλησιν καλῶν τὴν περὶ τούτων ἐλπίδα. Ἐρημον
 δὲ, ὡς πρὸς τὴν ἔχουσαν πάλαι τὸν ἄνδρα, τὴν ἐξ
 ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, καλεῖ, πρὸς ἣν ἔλεγεν ὁ προφήτης·
 Ἐυφράνθητι, στεῖρα, ἡ οὐ τέκουσα, καὶ τὰ ἐπὶ
 τούτῳ. Τίς δὲ ἡ τὸν ἄνδρα ἔχουσα, ἀλλ' ἡ τὸ βελίον
 τοῦ ἀποστασίου ποιησαμένη; ἐν δὲ τῇ ἐρήμῳ παρά-
 δεισον ἔσεσθαι λέγει, κατὰ τὸν ἐν ἀρχῇ παρὰ Κυ-
 ρίου....

postea. Quænam autem est, quæ virum habet, nisi quæ
 repudium misit? In deserto deinde futurum
 dicit paradisum ei non absimilem, qui initio a Domino....

8-15. Ἀκούσατέ μου, ἀκούσατε, λαός μου, καὶ
 οἱ βουσιλεῖς, πρὸς με ἐνωτίσασθε, ὅτι νόμος παρ'
 ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ ἡ κρῖσις μου εἰς φῶς
 ἐθνῶν. Ἐγγίξει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ ἐξ-
 ελεύσεται, ὡς φῶς, τὸ σωτήριόν μου, καὶ εἰς
 τὴν βραχίονά μου ἔσθη ἐλπιούσιν. Ἐμὲ νῆσοι
 ὑπόμενοῦσι, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἐλπιού-
 σιν, κ. τ. λ.

. . . ἀνθρώπους φοβούμενος, μὴ ἀποσυνάγωγόν
 σε ποιήσωσιν οἱ λέγοντες· Ἐδαίμονιον ἔχει καὶ καλ-
 νεται. Τί ἀκούετε αὐτοῦ; Ὁ ἔλεγεν ὁ Χριστὸς·
 Ἐκαὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαί, ὅτι ἤρατε τὴν κλειῖδα

A qui; et velut a Judæis alienos illos appellare. Om-
 nes enim antea ignem accendere dixit; in quo ipsi
 etiam combusti sunt, qui quod justum est, non
 abigendo, sed appetendo ut adipiscantur, perse-
 quantur: Quæ illud est: Quæ pacem et perse-
 quere eam? Sunt enim perpauci illi quidem;
 sed in multitudinem evadent infinitam, cum ipsi
 accesserint Judæi, ut Abrahami Sarraque exemplo
 demonstratur. Nonnulli rursus adversus incredulos
 sermonem esse, sicuti diximus, arbitrati, pro quo,
 et in foveam habemus; et in foramen Symmachum
 quidem, in excisionem autem Aquilam transtulisse
 volunt; tanquam petram illam quæ Christi corpus
 excepit, et a Josepho excisa excavataque est, oratio
 demonstret. Deinde ad Abrahami et Sarrae exem-
 plum sermonem transfert, qui et ipsi saxi more,
 fructu liberisque carentes, multarum per fidem
 gentium parentes, Paulo teste, fuerunt, cum Abra-
 hamum jam suum corpus emortuum, et quæ dein-
 cept, considerasse dixit. Ex uno igitur, Abrahamo
 et Sarra (unum enim uterque, ut illo liquet, quo
 fore duos in carne una dicitur), tanquam cæli astra
 multitudine, constiterunt. Ideoque unus erat, et
 vocavi eum, adjecit. Quemadmodum igitur in Abra-
 hamo id ego præstiti: sic et ab ista petra, quam
 excidistis, mortalibus universis spes aliqua conse-
 quendæ salutis futura est. Erat vero petra, docente
 Paulo, Christus ipse; cui mortem obeunti manus
 et pedes clavibus esse transfossos Scriptura testatur.
 Significatur item per 579 foveam latus ipsum
 hastæ mucrone vulneratum. Per hæc enim parva
 salus est ipsaque etiam Ecclesiæ constituta pleni-
 tudo; non aliter quam ex Abrahamo et Sarra infi-
 nita multitudo. Atque inde est quod Sionem; id est,
 piam olim civitatem consolatur, quæ deserta qui-
 dem propter vos, inquit, per me frequens iterum
 futura est: ubi consolandi verbo, promissionis hujus
 spem significavit. Eo ipso autem quod desertam
 vocat, Ecclesiam gentium intelligit, tanquam quæ
 dudum virum habeat, ad quam ita loquebatur pro-
 pheta: Lætare, sterilis, quæ non peperisti, et quæ

D 580 VERS. 4-16. Audite me, audite, popule mi,
 et reges, ad me attendite, quia lex a me egredietur,
 et judicium meum in lucem gentium. Appropinquit
 cito justitia mea, et egredietur, sicut lux, salutare
 meum, et in brachium meum gentes sperabunt, etc.

581 . . . homines metueus ne te synagoga
 moveant, dicentes: Ἐδαίμονιον ἔχει, et furit;
 quid auditis eum? quibus respondebat Chri-
 stus: Ἐὐαὶ vobis etiam legisperitis; quia factis

^f Psal. xxxiii, 27. ^g I Cor. x, 4. ^h Isa. liv, 1. ⁱ Joan. x, 20.

VARIE LECTIONES.

^e γρ. τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σάρρας. ^d ἢ. πάλαι.

clavem intelligentiæ, ipsi autem non intratis, sed A
 introcuntes etiam prohibetis¹¹; » quos nunc expu-
 gnata civitate perituros esse significat. Sequitur
 postea de eorum, qui pietatem amplectuntur, ten-
 tationibus, deque liberationibus disputatio, juxta
 illud in Psalmis : « Mandavit procellæ, et stetit in
 auram, silueruntque fluctus ejus¹². » Possum enim
 ista ego præstare : *Qui virtutum sum Dominus,
 quique in os tuum verba mea positurus sum.* Dicam
 enim peccatori : « Quare tu enarras justitias
 meas¹³? » Non enim pulchra laus est in ore pec-
 catoris¹⁴. Nam « de cordis abundantia os loquitur¹⁵. »
 De justo autem : « Lex Dei in ore
 ejus¹⁶, » usurpatur; qui etiam Sion effectus,
 fidemque in Christum amplexus, *dicet Domino,
 Deus meus es tu :* a quo vicissim : *Populus meus
 es tu,* ipse audiet.

582 VERS. 17-23. *Excitare, excitare, exsurge,
 Jerusalem, quæ ebibisti de manu Domini calicem iræ
 ejus; usque ad fundum calicis soporis bibisti, et
 evacuasti, et non erat qui consolaretur te ex omnibus
 filiis tuis, quos peperisti, etc.*

CAP. LII.

583 VERS. 1-6. *Excitare. excitare, Sion. Induere
 fortitudine tua, Sion, et induere gloria tua, Jerusa-
 lem civitas sancta. Non amplius perget transire per
 te incircumciscus, et immundus, etc.*

Absoluta de vocatione gentium disputatione, in C
 qua, cum populum suum appellasset, legem a se,
 et judicium in lucem exoritura significavit; oratio-
 nem jam ad Jerusalem convertit, illamque eo
 lapsu, quem ultimo post illatam Christe contumeliam
 patiebatur, excitari postulat. Ita nimirum
 Deus pro sua bonitate et elementia, qui peccato-
 rem respiscere, non perire desiderat, eos ad pœ-
 nitentiam proposita utilitate invitat¹⁷; et quod
excitari postulat, spontaneum fuisse *lapsum*, de-
 monstrat¹⁸. Si enim ab alio impeditur, ad hunc
 ipse, non ad illam de *exurgendo* sermonem diri-
 geret. Quis enim *lapsus*, etiam si membrum fre-
 gerit, non totis viribus *excitari* se contendat? Et
 tu igitur, tanquam vestimento viribus assumptis,
 animo *excitare*. Dicet enim postea : *Induere forti-
 tudine, Sion.* Unde apparet hoc loco, *Jerusalem*
 non cœlestem, non piam illam vitæ rationem, sed
 sensibilem Romanisque subditam civitatem signifi-
 ficari. Quæ ideo *calicem furoris ejus bibisse* etiam
 dicitur; cum neque cœlestem, in qua regnare
 Deus dicitur; neque piam illam in terra vitæ ra-
 tionem *furor* et *ira* attingant. Est autem hujusmodi
 Symmachii interpretatio : *Poculum 584 iræ ejus,
 calicem exulcerationis etiam exhausit, neque est qui
 consoletur eam.*

¹¹ Luc. xi, 53. ¹² Psal. cvi, 25. ¹³ Psal. xlix, 16. ¹⁴ Eccli. xv, 9. ¹⁵ Luc. vi, 45. ¹⁶ Psal. xxxvi, 31. ¹⁷ Ezech. xviii, 23.

τῆς γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ εἰσέρχεσθε, καὶ τοὺς εἰσερ-
 χομένους ἐκωλύσατε, » οὗς ἀπολαίσθε νῦν, φρσίν, ἀνω-
 σομένης τῆς πόλεως. Εἶτα περὶ τῶν πειρασμῶν τῶν
 εὐσεβεῖν ἠρημένον ἐπιφνεγε, καὶ τῆς ἐκ τούτων
 ἀνέσεως, κατὰ τὸ ἐν ψαλμοῖς· « Ἐπέταξε τῇ κατι-
 γίδι, καὶ ἔστη εἰς αὐραν. Καὶ ἐκόπασε τὰ κύματα
 αὐτῆς. » Δυνατὸς γὰρ ταῦτα ποιεῖν ἐγὼ, εἶπε καὶ
 Κύριος εἶμι τῶν δυνάμεων, ὃς καὶ τοὺς ἐμοὺς
 λόγους ἐμβαλῶ σου τῷ στόματι. Τῷ γὰρ ἀμαρτω-
 λῷ ἐρῶ· « Ἴνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαίωματά μου; » -
 « Οὐ γὰρ ὠραῖος αἶνος ἐν στόματι ἀμαρτωλοῦ. » - Ἐν
 γὰρ τοῦ περισεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ.
 Περὶ δὲ τοῦ δικαίου εἴρηται· « Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐ-
 τοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ. » Ὅς καὶ Σιών γενόμενος, ἐρῶ
 τῷ Κυρίῳ· Θεός μου εἰ σὺ, τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν
 δεξιόμενος· καὶ ἀκούσεται παρ' αὐτοῦ, Λαός μου εἰ
 σὺ.

ιζ'-κγ'. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἀνάστηθι Ἰε-
 ρουσαλήμ, ἡ πειούσα ἐκ χειρὸς Κυρίου τὸ πειή-
 ριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ. Τὸ ποτήριον γὰρ τῆς πώ-
 σεως, τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ ἐξέπεις, καὶ ἐξεέ-
 κρωσας· καὶ οὐκ ἦν ὁ παρακαλῶν σε ἀπὸ πάντων
 τῶν τέκνων σου, ὧν ἔτεκες, κ. τ. λ.

ΚΕΦΑΛΑ. ΝΒ'.

α'-ς'. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Σιών. Ἐνδύσαι
 τὴν ἰσχὺν σου, Σιών. Καὶ σὺ ἐνδύσαι τὴν δόξαν
 σου, Ἰερουσαλήμ πόλις ἡ ἁγία. Οὐκέτι προσθή-
 σεται διαλθεῖν διὰ σοῦ ἀπερίτμητος, καὶ ἀνό-
 θαρτος, κ. τ. λ.

Τὴν κλήσιν εἰπὼν τῶν ἐθνῶν (ἅπερ ἴδιον ἐκάλε-
 λαὸν, πρὸς ἃ καὶ ἔλεγεν, ὅτι Νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεί-
 σεται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν), νῦν προσφω-
 νεῖ τῇ Ἰερουσαλήμ πεσοῦση, διαναστῆναι τοῦ πτώ-
 ματος, ὅπερ ἔσχατον πέπονθε μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν
 παρουσίαν. Χρηστὸς δὲ ὅ· ὦν ὁ Θεός, καὶ μὴ βουλό-
 μενος τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετανοίαν,
 ἐπὶ ταύτην παρακαλεῖ χρηστὰ πειθομένους ἐπαγγε-
 λόμενος· Ἐξεγείρου, λέγων, τὴν ἐκούσιον αὐτῆς πτώ-
 σιν δηλῶν. Εἰ γὰρ ὑπ' ἄλλου κατελθετο, ἐκείνῳ ἂν
 ἀλλ' οὐκ αὐτῇ περὶ τῆς ἐγέρσεως διελέγετο. Τῆς γὰρ
 πεσῶν, κἀν μέλος πηρωθῆ, οὐ σπουδὴν τίθεται, κί-
 σαν συλλέξας τὴν δύναμιν, ἀναστῆναι; Καὶ σὺ τῶ-
 νον, ὡς ἱματίου περιβαλὼν τὴν ἰσχὺν διαναστῆσαι
 κατὰ διάνοιαν. Λέξει γὰρ προῶν, Ἐνδύσαι τὴν
 ἰσχὺν, Σιών. Ὅτι νῦν Ἰερουσαλήμ μῆτε τὴν ἐπου-
 ράνιον, μῆτε τὸ θεοσεβὲς εἰρηθεῖναι πάλαισμα τὴν
 αἰθρητὴν δὲ καὶ ὑπόγειον Ρωμαίους γεγενημένην.
 Διὸ καὶ πεπωκέναι λέγεται τὸ ποτήριον τοῦ θυ-
 μοῦ. Τῆς γὰρ ἐν οὐρανῷ οὐκ ἄπεται θυμὸς καὶ
 ὀργή· Θεὸς γὰρ λέγεται βασιλεῦσαι αὐτῆς. Ἀλλ' οὐδὲ
 τοῦ θεοσεβοῦς ἐπὶ γῆς πολιτεύματος. Ὁ δὲ Σύμμαχος
 ἐξέδωκε, τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ, τὸν φρη-
 τῆρα τοῦ σπασαγμοῦ καὶ ἐξεστράγγισε, καὶ οὐκ
 ἔστιν ὁ πυρηγορῶν αὐτήν.

VARIE LECTIONES.

• Ἰσ. γάρ. ἴ γρ. μή.

Τούτο δ' ἂν λέγοιτο ἐπὶ τοῦ πᾶσαν τιμωρίαν ἐκτί- **A**
 σαντος πρὸς καθαρσιν ἀμαρτημάτων, ὡς ἐπὶ τῶν
 προσαγομένων πικρῶν ἀντιδότων εἰς κένωσιν. Λυπεῖ
 γὰρ, ὡς Ιατρὸς, ὁ Θεὸς οὐκ αὐτὸς θέλων, τοῦ δὲ
 πράγματος ἀναγκάζοντος· περὶ οὗ λέλεχται· « Πο-
 τήριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκράτου πλήρες κερά-
 σματος. Καὶ ἐκλινεν ἐκ τούτου εἰς τούτο, πλὴν ὁ
 τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκένωθη. Πίνονται πάντες εἰ
 ἀμαρτωλοὶ τῆς γῆς. » Τούτο δὲ σοὶ παθούση, φησὶν,
 οὐδὲν σοὶ παρέστη τῶν τέκνων παραμυθούμενον.
 Ὅτε μὲν γὰρ εἰς Ἀσσυρίους ἀπήχθησαν, εἶχον δι-
 καλοῦσα καὶ προφήτας παρακαλοῦντας· μετὰ δὲ τὴν
 τομηθέντα κατὰ Χριστοῦ θάνατον, οὐδέ τις θεοφιλῆς
 εὔρηται παρ' αὐτοῖς. Ἦσαν γὰρ προαπελάσαντες καὶ
 τοῦ Σωτῆρος τοὺς μαθητὰς πληγαῖς αἰκισάμενοι, τι-
 νὰς δὲ καὶ ἀναλόγους. Δύο δὲ ταῦτα, φησὶν. ἀντί- **B**
 κειταί σοι, καὶ πολέμει, συντόμως τὰς ἐκ τοῦ πολέ-
 μου δηλῶν συμφοράς. Ἀντὶ δὲ δύο, προβάλλεται τέτ-
 ταρα. Ἀλλὰ τὰ ἑπόμενα τοῖς πρώτοις ὁ προφητικὸς
 ἐν τούτοις συνάπτει λόγος. Ἐπειτα γὰρ τῷ μὲν πι-
 πτειν ἢ συντριβῆ. Τῷ δὲ λιμῷ, μάχαιρα, τοῦτ' ἔστι
 θάνατος. Δύο τοίνυν τὰ πρῶτα, πτώμα καὶ λιμὸς,
 περὶ ὧν ὁ λόγος, φησὶν ἂ ἢ τίς ὁ κωλύσων, φησὶν, ἢ
 καὶ ψιλῶς παραμυθούμενος; Ἄρα ἰ οἱ ἐν σοὶ Γραμ-
 ματεῖς καὶ Φαρισαῖοι; ἢ καὶ δίκως δυνατοί; Ἀλλ'
 ἰδοὺ καὶ περὶ ἑαυτῶν κινδυνεύουσι. Καθεύδουσι γὰρ
 ἐπάνω πάσης ἐξόδου. Τοῦ πολέμου γὰρ κατασκή-
 ψαντος, τὰς τῆς χίρας ἐσχατὰ: κατελάβοντο, ἐν'
 εἰεν ἔτοιμοι πρὸς φυγὴν, οὐ πρὸς ἀπόκρουσιν ἐγρη-
 γορτὲς κακῶν, φόβῳ δὲ παρεμμένοι καθάπερ ἐκ μέθης
 ὡς σεύτελιον ἡμίεψον. Κατὰ δὲ Σύμμαχον· **C**
 Οἱ υἱοὶ σου ἐπορεύθησαν ἀγόμενοι ἐπ' ἀρχῆς πάντων
 ἀμφιβλήστρων ὡς ὄρνεξ ἐν ἀμφιβλήστρω. Καὶ
 κατὰ τοὺς λοιποὺς δὲ, ἀντὶ τοῦ, ὡς σεύτελιον ἡμί-
 εψον, ὡς ὄρνεξ ἡμφιβλήστρευμένους, ἢ συνειλημ-
 μέτους, εἰρηται. Ὁ δὲ ὄρνεξ ὄρνειν ἔστιν, ἢ παραβά-
 λει τοὺς υἱοὺς Ἱερουσαλὴμ ἀμφιβλήστρω διαβόλου
 περιβληθέντας. Διὸ καὶ τῷ θυμῷ παρεδόθησαν.
 cocia habemus, tanquam oryx interitus, aut circumseptus dixerunt. Orygi autem, id est avi, Hiero-
 solymitanos comparat, quod sint diaboli retibus implicati, et ob id furori traditi.

Ἀντὶ δὲ τοῦ, ὁ κρήτων τὸν λαὸν αὐτοῦ·
 Σύμμαχος, ὑπερμαχήσει φησὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.
 Τὸ δὲ εἰληφα τοῦτ' ἔστι: λήψομαι. Ἐπαγγέλλεται
 γὰρ ἀνήσειν τὸν θυμὸν ποιούση τὰ προσταττόμενα,
 ἅπερ ἦν ἐξεγείρου, ἐξεγείρου. Ἐπιμένουσα γὰρ
 τῇ πτώσει, αἰτία ἔσται τῆς τῶν ἐπὶ γηγελμένων
 κωλύσεως. Τοιοῦτον καὶ τό· « Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνί-
 σταται; ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; Ἴνα τί
 ἀποστρέφετε ἀποστροφὴν ἀναιδῆ; λέγει Κύριος. »
 Μήποτε δὲ μηκέτι πειθίσθε, φησὶ, διὰ τὴν ἐπ' ἐσχά-
 των ἐπιστροφὴν. Ἐλεγε γὰρ, « Ἐπιλήσονται τὴν Ὀλίφην
 αὐτῶν τὴν πρώτην, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ποτήριον δὲ καλεῖν
 ἔθος ἔσθ' ὅτε τῇ θεῖᾳ Γραφῇ τὸ ἀνταποδιδόμενον ἀγα-
 θοῖς, ἢ κακοῖς, ὡς παρὰ τῷ Δαβὶδ· « Πῦρ, καὶ θεῖον,
 καὶ πνεῦμα καταγίδος, ἢ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐ-

Istud vero de illo dicatur, qui ad scelorum ex- **A**
 piationem nihil non pœnarum exsolverit; nos ali-
 ter quam in amaris antidotis fieri videmus, qui ad
 corporis evacuationem propinantur. Affert enim
 dolorem Dominus, tanquam medicus, non sponte,
 sed rei necessitate adductus: indeque illud est
 quod scribitur: « Calix in manu Domini vini meri
 plenus misto. Et inclinavit ex hoc in illud; verum-
 tamen fax ejus non est exinanita: bibent omnes
 peccatores terræ ¹⁹. » Istud autem cum patieba-
 ris, inquit, ne de filiis quidem unus, qui te consolat-
 retur, adluit. Cum enim in Assyriam abducti sunt,
 etiam tum justitia et propheta insignibus viris,
 qui afflictos consolationibus erigerent, non carue-
 runt. Sed ex quo Christi cœdem perpetrarunt, ne
 pium quidem unum Deoque placentem secum ha-
 buerunt. Ipsos enim Salvatoris etiam discipulos a
 se imprimis abegerunt, dum plagis alios, alios
 etiam morte turpiter affecerunt. Sed habes, adjicit,
 ista duo tibi contraria, et hostilia; ita breviter,
 quæ bella sequuntur, calamitates indicans. Verum
 pro duobus, quatuor propheta proponit, dum quæ
 priora duo consequantur, altera connectit. Ruinam
 siquidem ipsa consequitur contritio, famemque
 gladius, quo mors innuitur. Duo igitur priora,
 ruinam et famem, de quibus sermo est, quis, inquit,
 valeat arcere, vel levi etiam consolatione miti-
 gare? Annon qui tecum sunt Scribæ et Pharisei,
 aut etiam qui alia facultate excellunt? Sed ecce,
 ipsi etiam in periculo versantur, qui in capitibus **C**
 viarum omnium dormiant. Bello enim ingructe in
 regiones extremas se receperant, ut essent ad fu-
 gam capessendam, non ad mala devitanda para-
 tiores, metu ipso, ebriorum more, tanquam beta
 semicocta, fracti et remissi. Habet autem in hunc
 modum Symmachi interpretatio: Filii tui ambula-
 verunt ducti in principio reticularum, **535** tanquam
 oryx. Cæteri vero, pro quo tanquam beta semi-
 cocta habemus, tanquam oryx interitus, aut circumseptus dixerunt. Orygi autem, id est avi, Hiero-
 solymitanos comparat, quod sint diaboli retibus implicati, et ob id furori traditi.

Cæterum ubi qui judicat populum suum legimus **D**
 pro populo suo decertabit Symmachus interpreta-
 tur. Præterea cum sumpsit dixit, sumpturum se
 significavit. Se enim de furore remissurum polli-
 ceatur, si quæ verbis istis excitare, excitare impe-
 rata sunt, ipsa præstiterit. Alias enim si lapsa se
 non erexerit, denuntiatis in se pœnas esse attra-
 cturam. Tale est et illud: « Nonne qui cecidit
 erigitur, aut qui aberravit, in viam revertitur?
 Quare avertimini aversione impudenti, dicit Domi-
 nus ¹⁹. » Neque vero deinceps, inquit, applus
 bibetis, nimirum propter eversionem extremam. Di-
 cebat enim: « Obliviscetur primæ suæ afflictionis, »
 et quæ deinceps. Est porro Scripturæ sacræ visi-
 tatum quod bonis aut malis rependitur, id ipsum

¹⁹ Psal. LXXIV, 9. ¹⁹ Jerem. VIII, 4, 5.

VARIÆ LLECTIONES.

ε ἰσ. γάρ. ἂ δφ. φησὶν δ. ἰ γρ. ἄρα.

calicem appellare : quale est apud Davidem illud : « Ignis, sulphur, et spiritus procellæ, pars calicis ejus ²⁰. » Justi deinde ejusmodi verba sunt : « Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo ²¹. » Ejus ergo hostibus, illisque ipsis, a quibus injuriam passa est, datum iri *calicem* significat, indeque, *et ponam eum in manus eorum, qui te patria expulerunt*, adjecit. Quanquam et ista etiam de adversariis potestatis dici queant, quibus se ipsa, quæ a Deo defecit, anima mancipavit, unde humilibus rebus addicta in terram nutat, ac tandem presidio destituta, victorum pedibus conculeatur, cum quæ Deum sequitur, erecta sursum oculos attollat, et ad ipsum evehatur. Nonnulli per *inique ipsam opprimente* doctores eos intelligunt, qui eandem recto pede ambulare non permisissent. Quanto enim luxu et gloria amplius abundabant, tanto et ipsi pœnas acerbiores dederunt, qui iis, quæ habebant, privati sint. Est vero de iis etiam, qui ratione **586** intelligibili injuriam intulerunt, Pauli istud : « Quod si opertum est Evangelium nostrum, in iis, qui pereunt, opertum est, in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illuminatio Evangelii gloriæ Christi ²². » Tale quid significat et illud immundi spiritus, qui cum septem aliis nequioribus, eo, unde exierat, reversus est ²³. Ait enim : « Sic erit generationi huic ²⁴. » Cum enim in Ægypto impietati se dedidissent, domi et ipsi spiritum nequam aiebant, eoque tum iis liberari contigit, cum « Dominum Deum tuum adorabis, et illi uni servies ²⁵, » audierunt. Deinde, cum Christum domi per filium non excepissent, in eum locum quem antea spiritus immundus occupabat, postquam relinqui vacuum esset intuitus, et ipse rursus irrupit, qui etiam in proditorem post buccellam ingressus fuerat. Malas istas potestates in profundissimas inferni partes ideo demisit Salvator, quod animas in terram deprimi incurvarique fecissent, qualis illa fuit quæ penitus oculos attollere non poterat, quam in Evangelio, cum Abrahami filia esset, decem et octo annorum spatio in vinculis habuisse Satanam Salvator affirmavit ²⁶. Erat vero etiam ejusmodi tota Judæorum Synagoga. Inde est igitur, quod eam iterum ut excitetur, adhortatur. Juxta illud : « Excitare qui dormis, et resurge ex mortuis, et illucescet tibi Christus ²⁷. » Et illud etiam : « Itaque remissas manus et soluta genua eri, ite, et gressus rectos facite pedibus vestris ²⁸. » Ideo autem *induere fortitudine tua* dixit, quod maximas quasdam facultates, quæ rationis est particeps, anima habeat. Primum quidem ut se lapsu (quod sæpe dictum est) *excitet*. Nam ubi ipsa est pœnarum acerbitas, ibi et frequens consolatio. Deinde,

τοῦ. » Ὁ δὲ δίκαιος λέγει : « Πατήριον σωτηρίου λήψομαι, καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι. » Τὸ οὖν πατήριον δοθήσεσθαι τοῖς αὐτῆς πολεμίοις, καὶ ταύτην δίκαιχόσι φησὶ διὰ κατὰ Σύμμαχον εἴρηται. Καὶ θήσω αὐτὸ εἰς χεῖρας τῶν ἀποικισάντων σε. Εἰκὸς δὲ ταῦτα καὶ περὶ ἀντικειμένων δυνάμεων λέγεσθαι, αἷς ἀποστᾶσα Θεοῦ ψυχὴ ἑαυτὴν ὑποτάττει, καὶ γῆνα φρονούσα κύπτει πρὸς γῆν, καὶ τέως ἀπλωθεῖτα πρὸς ἕδαφος τοῖς τῶν ἐλόντων αὐτὴν καταπαταίται ποσίν· ἡ δὲ Θεῷ προσιοῦσα, ἡρθιος ἐστρακεν ἄνω βλέπουσα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπηρμένη. Τινὲς δὲ ἀδικησάντων αὐτὴν φασίν, τῶν ὀρθοποδοῦν μὴ συγχωρησάντων αὐτῇ διδασκάλων. Ὅσφ γὰρ ἦσαν ἐν τρυφῇ τε καὶ δόξῃ· τοσοῦτω πικροτέρας ἀπέλαυσαν δίκης, ὣν εἶχον ἐστρατημένοι. Περὶ δὲ τῶν νοητῶς ἀδικησάντων καὶ Παῦλός φησιν· « Εἰ δὲ καὶ ἐπι κεκαλυμμένον τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς ἐτύφλωσε τοῦ αἰῶνος τοῦτου τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ διαυγᾶσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. » Τοιοῦτόν τι δηλοῖ καὶ τὸ τοῦ ἀκαθάρτου πνεύματος τοῦ μεθ' ἐτέρων ἐπὶ πονηροτέρων ὑποστρέψαντος ὅθεν ἐξῆλθεν. Ἐπάγει γάρ· « Οὕτως ἐσται τῇ πονηρᾷ γενεᾷ ταύτῃ. » Ἐν Αἰγύπτῳ μὲν γὰρ ἀσεβήσαντες ἔνοικον ἔσχον τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, οὐπὲρ ἀπηλλάγησαν ἀκούσαντες· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Εἶτα μὴ δεξαμένων διὰ πίστεως ἔνοικον τὸν Χριστὸν, τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα σχολάζοντα τὸν τόπον τῶν ἀρχαίων εὐρὸν, αὐθὺς εἰς αὐτὸν εἰσεπήδησεν· ὃ καὶ τὸν προδότην μετὰ τὸ ψῆμιον ὑπέδου. Ταῦτα δὲ Σωτὴρ τῶς πονηρᾶς δυνάμεως εἰς ἄδου καταρῶσας παρέδωκεν, ἀνὸρ ὡν εἰς γῆν τὰς ψυχὰς καταβαλόντες συνέκαμψαν, ὅποια ἦν ἡ ἐν Εὐαγγελίῳ παντελῶς ἀνανεῦσαι μὴ δυναμένη, περὶ ἧς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· « Ταύτην δὲ θυγατέρα οὖσαν Ἀβραὰμ ἦν ἔδρασεν ὁ Σατανᾶς δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη. » Καὶ πᾶσα δὲ τοιαύτη τῶν Ἰουδαίων ἦν ἡ συναγωγὴ· διὸ πάλιν ἐξεσηθη ταύτη παρακελεύεται κατὰ τό· « Ἐγειραι ὁ καθυδῶν, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σὺ ὁ Χριστός. » Καὶ κατὰ τό· « Διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παρειμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ τροχίας ὀρθὸς ποιεῖτε τοῖς ποσίν ὑμῶν. » Ἐνδύσαι δὲ, φησὶ, τὴν ἰσχὺν σου, ἐπειδὴ περ ἔχει τινὰ μεγίστην ἰσχὺν ἢ λογικὴν ψυχὴν. Πρῶτον δὲ τὸ ἐξεγερθῆναι τοῦ πτώματος πυκνὰ λεγόμενον. Ἐνθα γὰρ τὸ πικρὸν τῆς δίκης, ἐκεῖ καὶ συνεχὴς ἡ παράκλησις. Εἶτα, τὸ τὴν ἰδὴν ἀναλαμβάνειν ἰσχύν. Ἐχει δὲ καὶ δόξαν· μεγίστην κατ' εἰκόνα πεποιημένη τοῦ Κτίσαντος, καὶ αὐτὸν ἔχουσα δόξαν, ἣν ἐπαναλαβαῖν βούλεται γενομένην πόλιν ἁγίαν, ὡς μηκέτι δι' αὐτῆς διαβαίνειν ἄλλογενῆ, ἢ εἰδωλολάτρη. Ὅτι δὲ δόξα ὁ τῆς δόξης Κύριος, ὅς ἐστι Χριστός, δηλοῖ καὶ Δαβὶδ· « Ἐξεγέρθητι, λέγων, ἡ δόξα μου. » Καὶ περὶ

²⁰ Psal. v, 7. ²¹ Psal. cxv, 13. ²² II Cor. iv, 5, 4. ²³ Matth. xii, 45. ²⁴ ibid. ²⁵ Deut. vi, 13.

²⁶ Luc. xiii, 16. ²⁷ Ephes. v, 14. ²⁸ Hebr. xii, 13.

VARLE LECTIONES.

ἰ γγ. μ.έν.

τῶν πιστευόντων, « ἔτι τὸ καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν εἰ σύ. »

exemplar effecta, eo etiam, qui *gloria* est, potitur, ipsam amplius pertranseat externus, aut idolorum Dominus est, Christum scilicet, ipse etiam, qui,

ut vires suas instauret ac resumat. Habet vero permagnam etiam *gloriam*, quod ad Conditoris quam vult resumere *civitatem sanctam*, ut non cultor. Esse autem cum ipsum *gloriam*, qui *gloriæ* **587** gloria mea, cecinit, » testatur David ³⁰; qui rursus de credentibus locutus: « Quia gloriatio eorum tu es ³⁰, » scripsit.

Τίτα δὲ τρόπον ἐνδυσώμεθα τὴν ἰσχυρὴν, καὶ τὴν δόξαν ὁ σοφὸς παρέστησε Παῦλος εἰπὼν Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Καὶ πάλιν Ὅσοι γὰρ Χριστὸν ἐβαπτίσασθε, Χριστὸν ἐνδύσασθε. Τὸ δὲ πρόσωπον τῆς Ἐκκλησίας Ἡσαίας εἰσάγει λέγων Ἀγαλλιᾶσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ἐνέδυσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· ἐν ᾧ ἡν ἄβραν καλεῖ, ὡς σύμμορφον τῷ Χριστῷ, καὶ ἁγίου μετέχουσιν Πνεύματος, ἐν ᾧ καὶ ἐσφραγίσθημεν εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως πάντα ῥύπον ἀπονηψάμενοι, ὃς καὶ πᾶσαν ἐροδὸν ἡμῶν διαβολικὴν ἀποκορύπτει λέγων Οὐκέτι κροστεθήσεται διὰ σοῦ διελεῖν ἀπεριτμητός καὶ ἀκάθαρτος. Καὶ ἱστορικῶς δὲ τὰ περίοικα ἔθνη συνέχεις ἐφθόδους ποιοῦμενα, μονονοχὴ δι' αὐτῆς χαμαὶ κειμένη; διήρχοτο. Ὡς ἐκ γῆς δὲ ἀνισταμένη, καὶ τῶν γῆινων γεμούσῃ τὸν χοῦν ἐκτινάξει παρακληύεται, τὸ φρόνημα δηλονότι τὸ σαρκικόν, ὃ δεῖ προαποθεμένους, οὕτω προσίεναι Χριστῷ, Παύλου λέγοντος Ἐκδύσασθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ δὲ δράσαντες ἀνιστάμεθα ὀρθῶς καὶ βεβηκότι τῷ λογισμῷ, καθά τις παραγγέλλει προφήτης Ἐστησον σεαυτὴν, Σιών. Καὶ Δαβὶδ δὲ φησιν Ἐστησεν ἐπὶ πέτρας τοὺς πόδας μου. Ἡ παρ-έπεται καὶ τό Ἐκδύσασθε τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου. Σειραῖς γὰρ τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων ἔκαστοι σφίγγεται. Καὶ ὑπὸ ζυγῆ δὲ τῆς ἀμαρτίας ὑποβληθέντες, ἀπαρβήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπαρβήξωμεν ἄφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν, τὸ ἀγαθὸν ἐλευθέρω κατορθοῦντες φρονήματι, ὡς παρ' ἐνός ἡμῖν εἰρησθαι τῶν προφητῶν Καὶ ἐξελεύσεσθε, καὶ σκιρτήσετε ὡς μοσχάρια ἐκ δεσμῶν ἀνεμένα. Ὡς ἀμαρτίας γὰρ καὶ διαβόλου δεσμῶν, καὶ δούλων αἰχμαλώτων καλεῖ τὴν Σιών ἐλεῶν αὐτὴν τῆς πικροτάτης ἀλώσεως. Ἦν καὶ θυγατέρα καλῶν, τὸ πῶς οὖν ἦλω, παρίστησιν ὡς αὐτὴ δι' αὐτὴν, οὐκ ἀσθενεῖα τοῦ σώζοντος, τῆς δὲ πατρικῆς ἐσπλαγχνίας ἀφηνιάσασα. Ὅθεν αὐτὴν δωρεὰν πεπράσθαι φησι. Καὶ ἄνω γὰρ ἐφασκεν Ἰδοὺ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε μὴδὲν ἀντικαταλλάξάμενοι τῆς ἐαυτῶν ἀπωλείας. Ἄκοντες γὰρ, ὡς εἶπεῖν, ἀπηγγόμεθα. Δεῖ, καὶ ἄκοντα τὸν ἰσχυρὸν ἐσκόλευσεν ὁ Χριστός. Ἄ δὲδρακεν ἐπιφέρων ἄνευ ἀργυρίου λυτρούμενος τοὺς μὴ σωματικῆ περιπεσόνας αἰχμαλωσίξ, ἀλλὰ ψυχικῆ, καὶ τοῦ τιμίου δεομένουσ ἀίματος.

eis argenteo redimendo, qui non corporum, sed animorum servitute premebantur, pretiosoque sanguine indigebant.

Εἶτα δέκινυσιν ἑαυτὸν ἀεὶ τοῦ Ἰσραὴλ γεγονότα

Pergit deinde Israelis Salvatorem et redempto-

³⁰ Psal. lvi, 9. ³¹ Eccli. xi, 22. ³² Ephes. iv, 24. ³³ Galat. iii, 27. ³⁴ Isa. lxi, 4. ³⁵ Ephes. iv, 24. ³⁶ Isa. xlvii, 22. ³⁷ Psal. lxxix, 5. ³⁸ Psal. ii, 3. ³⁹ Malach. iv, 2. ⁴⁰ Isa. lvi, 3. ⁴¹ Luc. xi, 22.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. εἴρηται.

PATROL. GR. LXXXVII.

79

rem se esse ostendere; sive tempus illud spectes, quo sponte in Ægyptum profecta Jacobi domus, ibi propter famem habitavit, sive illud etiam, quo per Assyrios est expugnata civitas, ut ab ea redemptione quæ sensibus patet, ad ejus, quæ adventu suo facta est, cum alia ratione gratis venundati essent, intelligentiam deducat. Atque inde est, quod, *Et nunc quid erit hic?* vel, ut cæteri interpretantur, *quid erit mihi hic?* intulit. Nihil enim hic, ait, apud eos reperio, juxta illud: « Ideo veni, et non erat homo. Vocavi, et non erat qui audiret⁴⁰. » Quod si ad eam, quæ sub Romanos fuit, captivitatem referas, ad gentium regiones, in quibus dispersi vagantur, loci particula referetur: nimirum, ut eos ideo in tali rerum statu versari, istaque pati indiret, quod Redemptorem suum cruci affixerint. Deinde, cum mirarentur Judæorum principes, quare Dei sors Israel et sanctus appellatus ita miserabiliter vexaretur, et tanquam spe prorsus adempta ulularent, in eosdem expugnationis subditorum suorum culpam rejicit, qui Salvatoris oblatis fidem amplecti ipsis non permiserunt. At gentes cum eam esse causam ignorarent, istorum Deum imbecillitatis arguebant, quem servare non valuisse dicebant: sicut olim Kapsaces, cum vos, inquit, non propter virium mearum tenuitatem esset adortus. Non hujus itaque, sed vestræ, qui peccatis, vires exciderunt. Ista autem ad Judæorum principes dirigi cæterorum confirmat interpretatio. Vertunt enim Symmachus et Aquilas: *Dominatores ejus ululant*: ubi Theodotio principes pro dominatoribus dixit. Hinc igitur 589 et illa fuerunt, quibus antea Dominum cum populi senioribus, et cum principibus ejus, in judicium venturum esse significaret. Nam et vulgus ipsum ad rumorem sinistrum de Salvatore spargendum excitarunt. Itaque secundum alios, post verba ista: *Nomen meum blasphematur, in gentibus non reperias*: neque apud Symmachum, qui *jugiter tota die nomen meum blasphematur*, interpretatus est. Semper enim in *Dominum principes non blasphemati* fuerunt tantum, sed blasphemix causam cæteris etiam præbuerunt. Tales igitur, inquit, ipsi vos præstitistis. Sed me *gentium populus* in locum vestrum, ubi *nomini mei vires*, quod ipsi ignorantes *blasphematis*, reipsa didicerit, gloria afficiet. Quæ illa tum demum die fieri continget, cum ipse, qui per savor. Id autem et Paulus indicavit, cum Deum multifariam multisque modis olim patribus in prophetis, sed novissime diebus istis in Filio locutum esse significavit⁴¹.

Vers. 6-15. Sicut hora super montes, sic pedes evangelizantium auditum pacis, sic qui evangelizat bona: quia auditam faciet salutem tuam, dicens: Sion, regnabit Deus tuus: quia vox custodientium te exaltata est, et voce simul lætabuntur: quia oculi

Σωτήρα καὶ Λυτρωτήν. Καὶ ὅτε κατήλθεν ἐκὼν εἰς τὴν Αἴγυπτον, τοῦ Ἰακώβ ἐκεῖ διὰ λιμῶν κατοικήσαντος· καὶ ὅτε βία διὰ τὰς ἀμαρτίας ὑπ' Ἀσσυρίων ἐάλω, ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς λυτρώσεως, τὴν ἐπὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ δηλῶν ἄλλω λόγῳ θωρεῶν πεπραγμένων. Διὸ ἐπιλέγει· Καὶ νῦν τί ὤδε ἔσται; ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, καὶ νῦν τί ἐστὶ μοι ὤδε; οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ὤδε παρ' αὐτοῖς εὐρίσκω, κατὰ τὸ ῥηθὲν· « Διότι ἤλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος. Ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. » Εἰ δὲ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων αἰχμαλωσίαν δηλοῖ, λέγοιτο ἂν τὸ ὤδε, ἐν ταῖς τῶν ἐθνῶν χώραις, εἰς ἃς διεσπάρησαν· ἤγουν, ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων δηλονότι, ταῦτα πάσχουσι τὸν ἑαυτῶν σταυρώσαντες λυτρωτήν. Εἶτα θαυμάζοντων τῶν παρ' Ἰουδαίοις καθηγγητῶν, πῶς ὁ Θεοῦ κληρὸς λεγόμενος; καὶ ἅγιος Ἰσραὴλ ἔπραξεν οὕτως οἰκτρῶς, καὶ ὡς πάσης αὐτοῖς ἀνηρημένης ἐλπίδος ὀλολυζόντων, αὐτοὺς αἰτιάται τῆς τῶν ὑπηκόων ἀλώσεως. Οὐ γὰρ συνεχώρουσιν αὐτοῖς τῷ πρὸς αὐτοὺς ἀφιγμένῳ πιστεῦσαι Σωτήρι, Ἄλλ' οἱ ἐθνικοὶ τὴν τῆς ἀλώσεως ἀγνοοῦντες αἰτίαν, ἀσθενείας τὸν τούτων ἠτιῶντο Θεὸν, ὡς σῶσαι, κατὰ τὸν Ῥαφάκου λόγον, αὐτοὺς οὐκ ἰσχύσαντα. Κάκεινος γὰρ ὑμῖν ἐπῆλθεν, οὐ δι' ἐμὴν ἀσθένειαν. Τοιγαροῦν ἢ τοῦτου πέπτωκε δύναμις, ἀλλ' ὑμῶν ἡμαρτηκότων. Ὅτι δὲ ταῦτα τοῖς ἄρχουσι προσφωνεῖ, ἢ τῶν ἄλλων παρέστησεν ἔκδοσις. Ὁ μὲν γὰρ Σύμμαχος· Οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτοῦ, φησὶν, ὀλολύζουσιν. Καὶ Ἀκύλας, ἐξουσιάζοντες. Ὁ δὲ Θεοδοσίω ἀρχοντες. Διδὲ καὶ ἄνω ἔλεγεν· αὐτὸς Κύριος εἰς χρίσιν ἤξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. Αὐτοὶ γὰρ ἀνέσεισαν τὰ πλήθη ταῖς κατὰ τοῦ Σωτήρος κεχρησθαι φωναῖς. Διδὲ, κατὰ τοὺς λοιποὺς, οὐ πρόσκειται τῷ, τὸ ὄνομα μου βλασφημεῖται, τὸ ἐν τοῖς ἔθνεσι. Τοιγαροῦν ὁ Σύμμαχος φησὶ· Διὰ παρτοῦς, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται. Ἄει γὰρ οἱ ἀρχοντες ἐβλασφημοῦν τὸν Κύριον, καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπέβαλλον. Ἄλλ' ὑμεῖς μὲν τοιοῦτοι. Ὁ ἐξ ἐθνῶν δὲ λυδρ, ἀνθ' ὑμῶν με δοξάσει, τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος πειρατὴν δύναμιν ἐγωκῶς, ἢν οὐκ εἰδότες αὐτὸ βλασφημεῖτε. Καὶ ταῦτα ἔσται τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καθ' ἣν ἀνθρώποις ὁ ταῦτα διὰ τῶν προφητῶν λέγων ἐπιδημήσῃ. Τοῦτο καὶ Παῦλος λέγει· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς D λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Ἰωφ. » prophetas ista denuntio, cum hominibus conversabor⁴².

ζ-ιε'. Ὅς ὄρα ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὡς πόδες εὐαγγελιζομένων ἀκοῆν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθὰ. Ὅτι ἀκουστήν ποιήσει τὴν σωτηρίαν σου λέγων· Σιών, βασιλεύσει σου ὁ Θεός. Ὅτι φωνὴ τῶν φυλασσόντων σε ἐνύψθη, καὶ τῇ φωνῇ

⁴⁰ Isa. Lxv, 12. ⁴¹ Hebr. i, 1.

VARIAE LECTIONES.

¹ .i. οὐχ.

ἄμα εὐφρανθήσονται, ὅτι ὀφθαλμοὶ πρὸς ὀφθαλμοὺς δύνονται, ἡνίκα ἂν ἐλεήσῃ Κύριος τὴν Σιών, κ. τ. λ.

Τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίαν εἰπόν, ἀκολούθως τὰ περὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ συνάπτει κηρύγματος. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε· *Τί εὐπρεπεῖς ἐπὶ τῶν ὄρεων πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοῆν ποιούντος εἰρήνην, εὐαγγελιζομένου ἀγαθὰ ἀκουστήν ποιούντος σωτηρίαν, ἃ δὴ μεταφράσας ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ὁ Παῦλος φησιν*· « Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀγαθὰ, εὐαγγελιζομένων εἰρήνην! » Ἀντὶ δὲ τοῦ σωτηρίαν, ἢ Ἑβραϊκῆ λέξις Ἰησοῦν περιέχει. Καὶ εἰ μὴ τὴν λέξιν ἐρμήνευσαν, οὐδὲν ἂν ἐκώλυεν αὐτοὺς εἰπεῖν ἀκουστήντος Ἰησοῦν. Ἀνθ' οὗ εἶπεν Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων ἀκουστήντος σωτηρίαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ὡς ὠρα· ὁ μὲν εἶπεν, *τί ὠραιώθησαν*. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, εὐπρεπεῖς. Τὸν δρόμον δὲ τὸν πανταχοῦ γῆς τῶν τοῦ Εὐαγγελίου κηρύκων ὁ λόγος θαυμάζει, ὧν οἱ πόδες ὠραῖοι, διὰ τὸ καθαρόν, ὡς ἂν τοῦ Σωτῆρος αὐτοὺς ἀνπονήσαντος^π. Τὸ ὑψηλὸν δὲ αὐτῶν τοῦ κηρύγματος τὸ ἐπὶ τῶν ὄρεων δηλοῖ. Τὴν πρὸς Θεὸν δὲ τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς εἰρήνην εὐηγγελίζοντο, δηλοῦντες τὸν Χριστὸν τὸν ποιήσαντα ἀμφοτέρω ἐν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντα, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. Διὸ ταῖς Ἑκκλησίαις ἐπιστέλλων ὁ Παῦλος, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη γράφει. Εὐηγγελίζοντο δὲ καὶ τὰ ὄντως ἀγαθὰ, τοὺς μακαρισμοὺς καταγγέλλοντες. Ἐλεγεν δὲ τὸ κήρυγμα τῇ Σιών, δηλαδή τῷ θεοσεβεῖ πολιτεύματι, τῷ τε τῶν ἀποστόλων χορῷ, βασιλεύσει σου ὁ Θεός. Διὸ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν πᾶσιν ἀνθρώποις κατήγγελλον.

Κατὰ δὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑβδομήκοντα, τὸ, ὡς ὠρα ἐπὶ τῶν ὄρεων, ἀποδοτέον τοῖς πρὸ αὐτοῦ, ἵνα ἦ· Αὐτὸς ὁ λαῶν πάριμι, ὡς ὠρα ἐπὶ τῶν ὄρεων. Ὁραν δὲ φησι τὸ ἔαρ, ἐν ᾧ ἀνθ' τε νέα, καὶ καρπῶν γοναί. Διὸ καὶ ὁ Νυμφίος πρὸς τὴν Νύμφην φησίν· « Ἀνάστα, ἐλθέ, ἡ πλησίον μου, καλὴ μου περιστέρα, ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρῆλθεν· ὁ ὕετός παρῆλθεν· ἐπορεύθη· ἑαυτῷ. Τὰ ἀνθ' ὠφθη ἐν τῇ γῇ, καιρὸς τῆς τομῆς ἔφθασεν. » Καὶ ἡμεῖς γὰρ ὁ δράκων καταχειμάσας, ἀκάρπους ἀπέφηνεν, ὡς μὴ εἶναι ποιοῦντα χρηστότητα. Ἀλλ' ἀνεθάλομεν ἐν Χριστῷ πνευματικῆς εὐκαρίας γενόμενοι πλήρεις, ὡς καὶ δύνασθαι λέγειν· « Καταβήτω ὁ ἀδελφός μου εἰς κῆπον αὐτοῦ, καὶ φηγὸν καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ. » Γέγονε δὲ καὶ ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοῆν εἰρήνης, κατὰ τὴν προαποδοθεῖσαν ἐξήγησιν. Τινὲς δὲ τὸ παρὸν ῥητὸν οὕτως ἐρμήνευσαν λέγοντες, ὡς τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ λαοῦ τὴν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα γενομένην δηλοῖ, ἥτις καὶ παρουσία δικαίως ἂν λέγοιτο· οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τόπον ἐκ τόπου μετιού-

^π Rom. x, 15. ^{ππ} Joan. xiii, 10. ^{πππ} I Cor. i, 3. ^{ππππ} Cant. ii, 10-12. ^{πππππ} Psal. xiii, 3. ^{ππππππ} Cant. vi, 4.

VARIAE LECTIONES.

^π γρ. ἀπονή.

ad oculos videbunt, quando misertus fuerit Dominus Sion, etc.

590 Postquam de Verbi Dei ad homines accessu disseruit, ordine jam de Evangelii præconio sermonem adjicit. Sic autem vertit Symmachus: *Quid pulchri in montibus pedes ejus qui evangelizat auditum, qui facit pacem; qui annuntiat bona; qui auditam facit salutem?* Quæ certe Epistola ad Romanos Paulus interpretatus ait: « Quam speciosi sunt pedes evangelizantium bona, evangelizantium pacem^{ππ}! » Sed pro vocabulo *salutem*, *Jesum* habet Hebraica lectio: neque eos quidquam, nisi vim nominis explicarent, *ejus, qui Jesum audiri facit* dicere prohibebat, pro quo, *ejus, qui salutem audiri facit*, Aquilas et Symmachus interpretantur. Verum quo loco *sicut horu* habemus, ille quidem, *quid pulchri facti sunt?* Theodotio autem *renusti*, reddiderunt. Miratur deinde in quascunque terras Evangelii præcones abierint, ibidem auditos esse: horumque *pedes* ideo *pulchros* appellavit, ut quos Salvator abluisset, mundos esse significaret^{πππ}: non aliter quam per *montes*, ipsam prædicationis sublimitatem. *Pacem* vero cum Deo non vicinis tantum, sed remotis etiam gentibus *evangelizabant*, qui Christum docebant; a quo, macerix interstitio, odioque ipso per carnem suam sublati, utraque unum effecta sunt; unde Paulum ipsum, cum ad Ecclesias scribit, gratiam illis et pacem precari videmus^{ππππ}. *Evangelizabant* item *bona* revera, cum beatitudines denuntiabant. **591** Erat vero eorum ad *Sionem*, id est ad eos, qui piuni vitæ institutum amplexi erant, et ad ipsum etiam apostolorum chorum, in hæc verba prædicationis, *Regnabit Deus tuus*. Unde et ipsi *regnum* cælo-

rum cunctis mortalibus annuntiabant. Quod si ad Septuaginta attendis, verba ista, *sicut hora in montibus*, ad eos, qui ipsum præcesserunt, ita referenda sunt, ut se, qui loquatur, *tanquam horam in montibus* adesce, ipsoque *horæ* nomine verum tempus, a quo florum fructuumque recens incipit editio, demonstrare significet. Hinc illa etiam Sponsi ad Sponsam verba: « Surge, veni quæ me prope es, pulchra turtur mea, quoniam ecce hiems transiit, imber abiit et recessit sibi, flores apparuerunt in terra; tempus putationis advenit^{πππππ}. » In nos enim cum *draco* ipse, tanquam hiems aspera, desævisset, ita sterilem effecit, ut qui bene ageret, nullus repertus sit^{ππππππ}. Sed ita ipsi in Christo refloruimus, ut spiritali fructuum ubertate referti, « Descendat frater meus in hortum ejus, et comedat fructum arborum ipsius^{πππππππ}, » dicere valeamus. *Fuit* vero etiam *tanquam pedes evangelizantium auditum pacis*, si quæ prius allata est, explicationem intuearis. Non desunt porro qui verba ista sic interpretentur, ut eam populi inspectionem, qua:

postea contigit, et merito etiam accessus dicitur; A non quod ejus essentia a loco in locum transeat, sed quod ejusdem vires aperte demonstrantur, significari velint: itaque purgatis quidem nobis adesse, abesse autem scelere et vitio inquinatis. At igitur tam apertam fore defensionem, ut vel ipsi eundem, qui nunc futura prænuntiat, et qui postea adimpleat, esse fateamur. Ut enim non potest dici *venientis hora* latere, cum montes ipsi solis radiis illustrantur: sic erit omnibus conspicua mea in vos propensio; neque minore *lætitia et exultatione* implebimini, quam quibus *pacis* dulcem nuntium aliquem *audire* contigit. Ipse porro, ubi vos emendari contigerit, *rex* vester appellari non dedignabor. Eo enim felicitatis perventura est *Sion*, ut in ea nihil non eorum omnium, quæ in præclaris **592** et pacatis urbibus sunt, adimpleri videas: dum ipsi quidem *custodes urbem cum voce* servabunt, se: e deinde *cum exaltatione* ita salutabunt, et quam sunt consecuti misericordiam deprædicent.

Esse vero hujus etiam *lætitiæ* participes merito *Hierosolymorum solitudines* dicantur. Ut enim cum *Sionis vias lugere* dixit ⁶⁸, incolarum et advenarum solitudinem significavit, sic et nunc, cum *desertum festum* simul acturum dixit, eam, qua afficiuntur, *lætitiæ* demonstrat; rerum istarum causam diviniæ benignitati et misericordiæ ascribens; per quam idem *Jerusalem brachio suo*, id est potentia virtutis suæ *liberavit*; cum a Deo civitatem defendi gentes ipsæ non ambigerent. Atque hæc quidem illi. Cæterum quo loco, *Vox custodientium te exaltata est*, habemus, *Vox speculatorum tuorum elata est* interpretatur Symmachus, adjungens *et in idem laudabunt: oculatæ enim videbunt, quando convertet Sion Dominus*; in quo rursum pia vitæ ratio innuitur. Sed pro quo *oculate* dixit, *oculum in oculo visuros esse* reliqui transtulerunt. Deinde *speculatorum* nomine, Salvatoris discipulos intelligit. Nam et ita prophetas antiquitas appellabat, et nunc etiam recentis populi *speculatores et custodes* quidam ipsi sunt apostoli; qui bonitate doctrinæ pastori principi adversus lupos, oves custodiunt. Idem præterea, quia suis *oculis* Salvatorem *viderunt*, suisque auribus *audiverunt*; *vocem suam* eo usque *exaltarunt, ut a gentibus omnibus audita sit*, duoque in unum populi coierint, juxta illud: « Lætamini, gentes, cum populo ejus ⁶⁹. » Hinc et illa Davidis, « Audite hæc, omnes gentes ⁷⁰. » Deinde non aliter quam ipsa dæmoniorum multitudo, non sine sonitu perit, ut a nemine ignoraretur: sic et salutis præconium ab omnibus, qui in veteris tyranni locum **593** regem Dominum exceperunt, *exaudiri decuit*. Quod nobis certe festivitatis et lætitiæ argumentum peperit, juxta illud: « Dominus regnavit, exultet terra ⁷¹. »

Quo pacto autem *regnet*, non obscure indicat, eum *vocem custodientium exaltatam esse* subjungit:

σης, ἀλλὰ τῆς ἐνεργείας καταδύλου γινομένης. Διὸ καθαιρομένοις μὲν ἡμῖν παρῆναι λέγεται, ἀπειναὶ δὲ ἀμαρτανόντων. Τὴν τοίνυν ἀντίληψιν οὕτω φανεράν ἐσεσθαι φησιν, ὡς ὑμᾶς ὁμολογῆσαι τὸν αὐτὸν εἶναι τὸν καὶ νῦν προλέγοντα καὶ αὐτῆς πληροῦντα. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι τὴν ὥραν τῆς ἡμέρας λαβεῖν, καθ' ἣν ἐκλάμπῃς ὁ ἥλιος καταλάμπει τὰ ὄρη, οὕτως ἔσται φανερὰ πᾶσιν ἡ παρ' ἐμοῦ εἰς ὑμᾶς ῥοπή, *χαρῆς τε καὶ ἀγαλλιάσεως*, οὕτω πληρωθήσεσθε, καθάπερ τοῖς ἀκοῆν ἔστιν *εἰρηρικὴν* τε καὶ ἡδύϊαν δεχομένοις. Καὶ βασιλεῖς δὲ ὑμῶν διορθουμένων ἀξιώσω καλεῖσθαι. Ἔσται γὰρ ἡ *Σιών* οὕτως εὐθηνουμένη, ὡς πάντα ἐκεῖνα πληροῦσθαι, ὅσα ἐν ταῖς ἐπιδόξοις πόλεσι καὶ εἰρηνευσίαις· *φυλάκων* μὲν τηρούντων τὴν πόλιν μετὰ *φωνῆς*, ἑαυτοὺς δὲ ἀπαζομένων μετ' εὐφροσύνης, ὡς ἐπεγεῖρειν ἑαυτοῖς ἐν ταῖς συντυχίαις τὴν χαρὰν, καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς ἔλεον κηρύττειν.

ut sortis communione ad gaudium sese excitent,

Κοινωνοῦν δὲ τῆς εὐφροσύνης αὐτοῖς λέγοιτ' ἂν εἰκότως καὶ τὰ ἔρημα τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὡς γὰρ διὰ τοῦ, « Ὅσοι Σιών πενθοῦσι, » τὴν τῶν οικητόρων καὶ παριόντων ἔρημίαν ἐδήλου· οὕτω καὶ νῦν τὴν ἔρημον συνεορτάζει εἰπὼν, τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς εὐφροσύνην παρστήσιν, αἴτιον τούτων τὸν ἔλεον εἰπόντων τοῦ Θεοῦ, δι' ὃν ὁ Θεὸς τῆν Ἱερουσαλήμ ἐλυτρώσατο τῷ βραχίονι, τοῦτ' ἔστι τῆ τῆς δυνάμεως ἐνεργεία, γινωσκόντων τῶν ἐθνῶν ὡς ἐπεσχέψατο τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Θεός· καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι. C Ἄντι δὲ τοῦ, *φωνῆ τῶν φυλακιστόρων σε ὑψώθη*, ὁ Σύμμαχος, *Φωνῆ τῶν σκοπῶν σου ἐπήφεν*, ἐρμήνευσεν, καὶ ἐπήγαγεν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀνέδουσιν. Ὁφθαλμοφανῶς γὰρ ὄψονται ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν Σιών· δηλουμένου πάλιν τοῦ Θεοσεβοῦς πολιτεύματος. Ἄντι δὲ τοῦ *ὀφθαλμοφανῶς*, οἱ λοιποὶ φάσιν *ὀφθαλμῶν ἐν ὀφθαλμῶ ὄψονται*. Σκοποῦν δὲ νῦν τοὺς μαθητὰς τοῦ Σωτῆρος καλεῖ. Καὶ πάσαι γὰρ τοὺς προφήτας οὕτως ἐκάλουν, καὶ νῦν τοῦ νέου λαοῦ γέγονασι *σκοποὶ καὶ φυλάκες* οἱ ἀπόστολοι φυλάσσοντες ἀπὸ τῶν λύκων τῷ ἀρχιεπιμένει τὰ πρόβατα διὰ τῆς πρεπούσης διδασκαλίας. Καὶ *ὀφθαλμοφανῶς* αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι τοῦ Σωτῆρος γενόμενοι *ὑψώσαν τὴν ἐκείνων φωνήν*, ὡς ἐξακουστὴν γενέσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν καὶ πρὸς ἕνα τοὺς δύο συναχθῆναι λαοὺς, κατὰ τὸ· « Εὐφρανθήτε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Διὸ φησὶ καὶ *Δαβὶδ*· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη. » Καὶ ὡς περ τὸ τῶν δαιμονίων πληθος ἀπόλωτο μετ' ἡξους, ὡς ἀγνοῆσαι μηδένα· οὕτω τὸ σωτήριον κήρυγμα πᾶσιν ἐξάκουστον γέγονε βασιλεῖα δεξαμένοις ἀντι τοῦ πάλαι τυράννου τὸν Κύριον. Ὅ δὲ καὶ γέγονεν ἡμῖν ἀφορμὴ πανηγύρεως, κατὰ τὸ· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. »

Πῶς δὲ βασιλεύει δηλοῖ λέγων, *φωνῆ τῶν φυλακιστόρων σε ὑψώθη*. Πρὸς οὓς ἔλεγεν Ἡσαίας·

⁶⁸ Thren. 1, 4. ⁶⁹ Isa. LXVI, 10. ⁷⁰ Psal. XLVIII, 2. ⁷¹ Psal. XCIV, 11.

« Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἀ
 Σιών. Ὑψώσον τῇ ἰσχύϊ τὴν φωνὴν σου. » Οἱ καὶ
 εὐφροσύνης ἐπληροῦντο, ἐλευσμένης τῆς νέας
 Σιών, ὁμοῦ τῷ κηρύγματι τὸ ἔργον ὁρῶντες
 καὶ τῶν ἀκούοντων τὴν πίστιν. Καὶ Παῦλος δὲ
 γράφει τοῖς δι' αὐτοῦ πεπιστευκόσιν· « Χαρὰ καὶ
 στέφανός μου. » Ὅτι δὲ ἅμα τε ἐδίδασκον καὶ
 τοὺς πειθομένους εἶχον, δῆλον ἐξ ὧν φησιν ἐν
 ταῖς Πράξεσιν, ὡς προσετέθησαν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τρεῖς
 χιλιάδες ἀνδρῶν. Καὶ ὁ δεσμοφύλαξ δὲ ἀκούσας Παύ-
 λου· « Μηδὲν πράξης σεαυτῷ κακόν· ἅπαντες γάρ
 ἐσμεν ἐνθάδε· » θαυμάσας ἐβαπτίσθη σὺν παντὶ τῷ
 οἴκῳ. Αὐτοῦ ὀφθαλμοὶ δὲ πρὸς ὀφθαλμοὺς εἶδον,
 κατὰ τὸ, ὁ Θεὸς ἐμψανῶς ἤξει. Ἦγουν, οὐ τοῖς ἰ-
 σοῦς ὀφθαλμοῖς εὐφρανιζόμενος, ἅμα τῇ σῆ φωνῇ
 τοὺς ἀκούοντας. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *βηξάτω ἅμα εὐ-
 φροσύνην τὰ ἔρημα Ἰερουσαλήμ· ὁ Σύμμαχος,
 Ἰλαρύνθητε καὶ ἀγαλλιῶσθε ὁμοῦ τὰ ἔρημα
 Ἰερουσαλήμ*, φησί. Τὸ δὲ *βηξάτω φωνήν*, παρ-
 τῆσι τὸν κατὰ τὴν φωνὴν ἡμετέραν χάριτος χάριτος
 ἀναπέμποντας, δι' ὧν εὐφραίνονται Θεός, κατὰ τὸ· « Καὶ
 ἡ γλῶσσά μου μελετήσει τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην
 τὴν ἡμέραν τὴν ἐπαινόν σου. » *Ἐρημα* δὲ φησιν
 ἱστορικῶς μὲν, ὅτι τῶν πλείστων μετὰ τὴν κατὰ Χρι-
 στοῦ τόλμαν διαπανθῆντων, ἔρημα τὰ πλείστα κατ-
 εἶχε τῆς πόλεως. Πρὸς δὲ νοῦν, ὅτι περὶ ἡ Ἐκκλη-
 σία κατ' ἀρχὰς ὀλιγοδύναμη πρὸς ἄπειρον πλῆθος
 ἐπέδωκεν ὑστερον· πρὸς ἣν ἔλεγεν· « Ἄρον κύκλω
 τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα
 σου. » Τοιοῦτον καὶ τὸ· « Ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς
 ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχοῦσης τὴν ἀνδρα. » Πῶς δὲ
 γένοιτο τοῦτο, παρίστησι λέγων, ὅτι Ἄποκαλύψει
 Κύριος τὸν βραχίονα αὐτοῦ, τὴν τοῦ Μονογενοῦς
 ἐπιδημίαν δηλῶν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπιλάμψουσαν.
bentis 594. Qui autem istud futurum sit, exponit,
 quibus verbis unigeniti Filii adventum gentibus omnibus clarum apertumque fore significavit.

Οὐκοῦν ἐπειδὴν προσφωνεῖ τῇ Σιών καὶ τῇ
 Ἰερουσαλήμ, τὰ λελεγμένα ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν ἀνα-
 φέρεται κλῆσιν. Τὸ γὰρ θεοσεβὲς πολιτεύμα, ποτὲ
 μὲν παρ' ἐκείνους ἦν, ποτὲ δὲ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, ἃ δὴ
 Σιών καὶ Ἰερουσαλήμ ὠνόμασται. Διὸ καὶ πάντοτε
 ἀνθρώποις συνέστηκεν ἡ τοιαύτη τοῦ Θεοῦ πόλις.
 Ἰερουσαλήμ οὖν, ἢ Σιών καλεῖσθαι τὴν τοιαύτην
 ἐκλογὴν οὐδὲν διαφέρει· τοῖς δὲ ἀποστόλοις λοιπὸν
 τὸ προφητικὸν πνεῦμα προσφωνεῖ ἀποστήναι τοῦ
 ἀπίστου καὶ ἀκαθάρου λαοῦ. *Σκεῦῃ δὲ Κυρίου*
 τὰ ἐκλεγέντα ὑπὸ Κυρίου ἅγια σώματα αὐτῶν, ἢ
 τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης Εὐαγγέλια, ἅπερ ἐπικομι-
 ζομένους ἀπαλλάττεσθαι τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἰου-
 δαίων κελύει λαοῦ, καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς κοινωνίας
 ἀπέχεσθαι. Οὐδεμία γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκό-
 τος. Ἄλλ' οὐδὲ μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου. Τοῖς γ'
 οὖν Γαλάταις ἐπὶ τὴν νομικὴν πάλιν δραμοῦσι λα-
 τρεῖαν ὁ Παῦλος ἐπιτιμᾷ, καὶ τέλος φησίν· « Ὅτως
 ἀνόητοί ἐστε ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπι-

quos in hunc modum Isaias etiam alloquitur : « Su-
 per montem excelsum ascende, qui evangelizas
 Sion. Exalta fortitudine tua vocem tuam 59. » *Læ-
 titia* rursus et ipsi implebantur, qui *Sionem mi-
 sericordiam* esse consecutam ; qui prædicationis
 opus, qui audientium fidem intuebantur. Nam et
 Paulus, cum ad eos scribit, quibus credendi auctor
 fuit, eosdem ipse gaudium et coronam suam ap-
 pellat 60. Eos præterea non docuisse tantum, sed
 persuasisse etiam ex eo patuerit, quod in Actis uno
 die tria hominum millia Ecclesiæ accessisse legi-
 mus 61 ; Paulum denique carceris custodi, ne in
 se mali quidquam patraret, quia omnes adessent,
 inclamasse, eamque rem admiratum illum cum
 tota domo baptizatum esse 62. *Viderunt* autem ejus
oculi ad oculos, Deum scilicet, quem manifeste ven-
 turum Psaltes affirmavit 63 : vel eos, qui tuis *ocu-
 lis letantur*, quique *simul vocem tuam audiunt*. Ubi
 autem, *Erumphant simul in lætitiis deserta Jerusa-
 lem*, habemus : *Exhilarimini, et exultemini simul,
 deserta Jerusalem*, Symmachus interpretatus est.
 Ipsa deinde *vocis eruptio*, gratiarum actiones, qui-
 bus Deus oblectatur, contenta *voce* decantasse de-
 monstrat, juxta illud : « Et lingua meditabitur ju-
 stitiam tuam, tota die laudem tuam 64. » *Deserta*
 porro historice quidem ideo ait, quod urbem ipsam,
 multis post admissum in Christum facinus absum-
 ptis, plurimum occupavit solitudo. Sin autem ea
 ad mentem sensumque interiorem referantur ;
 Ecclesia significabitur, quæ virorum quidem nu-
 mero exigua primum, infinita autem multitudine
 deinceps aucta est ; unde sunt hæc ad illam verba :
 « Eleva circum oculos tuos 65. » Tale et illud :
 « Quoniam plures liberi desertæ, quam virum ha-
 cum *Dominum brachium suum revelaturum* ait :

Quando igitur *Sionem et Jerusalem* alloquitur,
 quæ dicta sunt ad gentium vocationem referuntur.
 Fuit enim alias quidem apud illos pium vitæ insti-
 tutum ; alias etiam apud gentes ; quæ certe *Sionis*
 et *Hierosolymorum* nominibus significantur. Quo-
 niam itaque hominibus semper constitit ejusmodi
 Dei civitas ; nihil interest *Jerusalemne*, an *Sion* de-
 lectos ejusmodi nuncupes. Deinceps apostolos ab
 incredulo et impuro populo *recedere* propheticus
 jubet spiritus ; et *Dominii vasa*, eorum quæ a *Do-
 mino* selecta sunt, corpora appellat ; aut ipsa etiam
 Novi Testamenti Evangelia, quæ Judæorum relicta
 infidelitate, portare præcipit, et ab horum societate
 abstinere. Neque enim lucis et tenebrarum ulla
 potest esse communio, neque fidei cum infidei
 societas 66. Hinc est igitur, quod Galatis, qui ad
 legis cultum rediissent, ita succenset Paulus : « Adeo-
 nestultiestis, ut, cum spiritu inceperitis, nunc carne
 consummemini 67 ? » Circumcidebantur enim, qui

59 Isa. xi, 9. 60 Philipp. iv, 4. 61 Act. ii, 41. 62 Act. xvi, 24 seqq. 63 Psal. xlix, 3. 64 Psal. xxxiv, 28. 65 Isa. xlix, 18. 66 Isa. liv, 1. 67 II Cor. vi, 14, 15. 68 Galat. iii, 3.

VARIÆ LECTIONES.

α Ἰσ. γρ. τοῦς.

idem prius fuerant amplexi. Habent autem et *vasa*. A alio modo ii, qui divinæ naturæ participes effecti Spiritus sancti dona gestant, Paulumque audiunt armaturam Dei induere præcipientem ⁶¹; ipsam nimirum justitiæ lorica, ipsam salutis galeam, ipsum fidei scutum, ipsum denique Spiritus gladium, quod est Dei verbum; quibus nos subditosque populos protegimus. Cæterum, *Non cum tumultu*, inquit, *exituri estis*. Non enim tanquam *fugere* coacti in viam gentium abierunt ⁶² (quanquam et id passi sunt), sed spontanei et alacres; qui gentes omnes in ejus nomine docere jussi fuerant ⁶³. In pace autem iter faciebant, cum eum haberent comitem, qui se cum illis futurum diebus omnibus ad sæculi usque consummationem fuerat pollicitus ⁶⁴, quod certe verbis istis, *Præcedet vos Dominus*, hoc loco demonstratur. Aiunt nonnulli de sua cujusque animæ salute curanda, deque **595** Chaldaeorum moribus prius, quam de locis relinquendis præcipere, quod certe et Levitis ipsis, quibus sacra gestare incumbit, denuntiatur. Est vero de futuris, tanquam jam evenerint, Scripturæ loqui usitatum. Sic et David ipse, priusquam civitatem et templum capi contingeret, canebat: « Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam ⁶⁵, » et quæ deinceps. Fore autem eorum cum pace reditum significavit, quo tandem et ipsi in otio et tranquillitate, adjecto per Cyrum præsidio, Deoque ipso opitulante, et in propriam civitatem simul deducente, potiti sunt.

596 VERS. 13-15. *Ecce intelliget puer meus, et exaltabitur, et glorificabitur valde. Sicut stupebunt super te multi, sic in gloria erit ab hominibus species tua, et gloria tua a filiis hominum, etc.*

597 Quod hic, *Intelliget puer meus, habetur, Erudietur servus meus*, Aquilas et Symmachus interpretantur. De hocque, sive *puerum* eum, sive *servum* nomines, superius illud fuit, quod: « Ecce puer meus, apprehendam eum ⁶⁶, » dictum est. Et paulo post: « Et in nomine ejus gentes sperabunt ⁶⁷. » Et rursum: « Et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium ⁶⁸. » Et postea: « Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus, et puer quem elegi ⁶⁹. » Conveniunt autem ista cum superioribus, ubi, **D** « Quia ego ipse, qui loquor adsum ⁷⁰, » et quæ deinceps, dicebat: in quibus, ubi de suo adventu, deque oculata evangelistarum fide disputavit; quo pacto jam sit mortalibus appariturus, qui se, qui loquitur, adesse significavit, ostendit. Dicitur vero secundum humanitatem esse *servus*, natura alioquin *filius*, et per resurrectionem *glorificari*, perque assumptionem *elevari*. Qui enim ante plausibilia dixerat, eisdem quæ sunt de morte toleranda, adjungit, et *intelligendi*, sive *erudiendi* verbum cum

τελείσθε; » περιετέμνοντο γὰρ ἤδη πιστεύσαντες. Σκευή δὲ ἔχουσι καθ' ἕτερον τρόπον, οἵτινες τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως κοινωνοὶ γεγονότες, τοῦ θείου Πνεύματος τὰ χαρίσματα σκευοφοροῦσι Χριστῷ, Παύλῳ πειθόμενοι λέγοντι: Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ. Αὕτη δὲ ἐστὶν ὁ θώραξ τῆς δικαιοσύνης, ἡ περικεφαλαια τοῦ σωτηρίου, ὁ θυρεὸς τῆς πίστεως, ἡ μάχαιρα τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ βῆμα Θεοῦ, δι' ὧν ἑαυτῶν τε προσσπίζουσι, καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα λατῶν. Πλὴν οὐ μετὰ ταραχῆς ἐξελεύσεσθε φησὶν. Οὐ γὰρ ὡς ἐλαυνόμενοι προηλθοῦν εἰς τὴν περιόδον τῶν ἐθνῶν, ἡ * καὶ τοῦτο πεπόνθασι, προαιρέσει δὲ καὶ προθυμίᾳ μαθητεῦσαι πάντα κελευσθέντες τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Σὺν εἰρήνῃ δὲ τὴν πορείαν ἐποιούοντο ἔχοντες συνόντα τὴν εἰρηκότητα αὐτοῖς: Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. * Ὁ δὲ καὶ νῦν δηλοῖ τὸ, Προπορεύεσθε πρὸ ὑμῶν Κύριος. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τῆς ἰδίας ἐπιμελεῖσθαι προστάται ψυχῆς, καὶ πρὸ τῶν τόπων ἀποστῆναι τῶν ἡθῶν τῶν Χαλδαϊκῶν, ὃ δὴ καὶ τοῖς Ἀεὺταῖς παρεγγυᾶται τοῖς τὰ ἅγια μεταχομίζουσι. Περὶ δὲ τῶν μελλόντων ὡς ἤδη γεγονότων συνήθως φησὶν ἡ Γραφή: ὡς καὶ Δαβὶδ πρὶν τὴν πόλιν ἀλῶναι καὶ τὸν νεὼν ἔφασκεν: Ὁ Θεὸς, ἤλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν δὲ ἐπάνοδον αὐτῶν ἔσεσθαι μετ' εἰρήνης διλοῖ, ἦν μεθ' ἡμεῖς καὶ σχολῆς δορυφορούμενοι κατὰ τὸ πρόσταγμα Κυρίου πεποίηται, συμμαχοῦντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν συνάγοντος πόλιν.

γ-ιε'. Ἰδοὺ συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται, καὶ δοξασθήσεται, σφόδρα. Ὅν τρόπον ἐκστήσονται ἐπὶ σὲ πολλοὶ, οὕτω ἀδοξήσει ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου. Καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων, κ. τ. λ.

Ἄντι τοῦ συνήσει ὁ παῖς μου, Ἀκύλας ἐξέδωκεν: Ἐπιστημονισθήσεται δοῦλός μου. Καὶ ὁ Σύμμαχος: Δοῦλός μου. Περὶ τούτου δὲ τοῦ παιδὸς ἡ δοῦλου καὶ πρότερον ἔλεγεν: Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα: Καὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. » Οἷς πάλιν ἐπιφέρει: Καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν. » Καὶ προῖων αὐτίς: Γένεσθέ μοι μάρτυρες, κἀγὼ μάρτυς, λέγει Κύριος ὁ Θεός, καὶ ὁ παῖς ὃν ἐξελεξάμην. » Τὰ δὲ παρόντα τοῖς πρὸ βραχέος ἀκόλουθα, ἐν οἷς ἔλεγεν, Ὅτι ἐγὼ εἰμι αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι, » καὶ τὰ ἐφεξῆς. Ἐν οἷς περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ, καὶ τῆς τῶν εὐαγγελιστῶν αὐτοφίας εἰπὼν, νῦν ὅπως ἐν ἀνθρώποις φανήσεται δεικνυσὶν ὁ εἰπὼν: Αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι. Τὸ ἀνθρώπινον εἶρηται δοῦλος ὁ κατὰ φύσιν υἱός, δοξάζεσθαι τε διὰ τῆς ἀναστάσεως, ὑψοῦσθαι τε διὰ τῆς ἀναλήψεως. Τὰ γὰρ εὐφημότερα προειπὼν, τὰ περὶ τοῦ πάθους αὐτοῖς ἐπενήνοχεν. Καὶ τὸ συνήσει δὲ, ἡγουν ἐπιστημονισθήσεται, τοῖς ἀ-

⁶¹ Ephes. vi, 11-16. ⁶² Matth. x, 5. ⁶³ Matth. xxviii, 20. ⁶⁴ ibid. ⁶⁵ Psal. lxxviii, 1. ⁶⁶ Isa. xlii, 1. ⁶⁷ ibid. 12. ⁶⁸ Isa. xlix, 8. ⁶⁹ Isa. lv, 4. ⁷⁰ Isa. lii, 6.

VARIÆ LECTIONES.

ο γρ. εἰ. π ἴσ. κατὰ δέ.

θρωπίνους μέτροις ἀρμόττει. Ἀναλαβῶν γὰρ δούλου A μορφῆν, δι' ἣν καὶ λέγεται *δούλος*, πάσης αὐτὴν σοφίας ἐπλήρωσεν. Πῶς γὰρ οὐκ ἤμελλεν αὐτοῖς πιστήμη καὶ λόγος ὑπάρχων, καὶ ἧς ἀνέληψε σαρκὸς δι' ἄκραν ἔνωσιν ὑπάρχων ἀχώριστος; Οὐδὲν οὖν ἐν τοῖς ὑπὲρ ἡμῶν γεγονόσιν ἀσύνητον. Κατὰ γὰρ τὸν Δαβὶδ, « Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν. » Διὸ, φασὶ τινες, *ὄψονται παρ' ἡμῶν ὡς Θεός*, καὶ *δοξάζεται*. Πιστεύοντες γὰρ εἰς αὐτὸν, Σωτῆρα καλοῦμεν, καὶ Λυτρωτὴν, Θεὸν τε, καὶ Κύριον. Οἷς ἐπιλέγει· *Ὁν τρόπον ἐκστήσουσι ἐπὶ σὲ πολλοί*. Ἡ, κατὰ Θεοδοσίωνα, *ὄν τρόπον ἐθαύμασαν*. Μέχρι γὰρ οἱ μὴ πιστεύοντες τὸ ταπεινὸν αὐτοῦ τῆς εἰς ἀνθρώπους παρὰ τοῦ θαυμάζουσιν, ἀμνησούντες πῶς ἀνθρώπος γεγωνὸς εὐτελεῖς τε καὶ ἄδοξος (ἐκάλουν γὰρ αὐτὸν Σαμαρείτην, φάγον τε, καὶ μέθυσον, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον, καὶ ἀμαρτωλὸν), ἀνωτέρω τῶν πολεμῆν αὐτὸν περρωμένων καθίσταται. et edacem, et temulentum, et adulterio procreatum, et peccatorem vocitabant ⁷²) illis ipsis, a quibus impugnabatur, superior evaserit.

Οἱ δὲ πιστοὶ, καὶ τὰ *ἔθρη*, θαυμάζουσι προσκυνούντες αὐτοῦ τὴν θεότητα, τὴν οἰκονομίαν καταπληττόμενοι· ὁποῖος ἦν Ἀμθακοῦμ λέγων· « Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθη. Κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστη. » βασιλεῖς δὲ, μετὰ τὰς κατ' αὐτοῦ βλασφημίας, καὶ τὸ διώξαι τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, μηδὲν ὄνησαντες ἐσιώπησαν, τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ἠτῶμενοι. Ἐπεὶ καὶ ἄλλοι ἄλλαις θεηλάτοις ἀντὶ τούτων ἠλαύνοντο μάστιξιν, διὰ σε μὲν ἐσίγῳν. Οἱ δὲ διατάμασι τὰς Ἐκκλησίας ἀνεγείρειν ἐκέλευον, καὶ τὰ συνήθη ποιεῖν ἐν αὐταῖς C τούτους δὲ τοὺς πιστοὺς καὶ ἀπίστους ἀντιδιαίρων ἐπιφέρει· *Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται*· τοὺς ἐκ περιτομῆς ἀντιδιαστέλλων τοὺς ἐθνικούς. Οἱ μὲν γὰρ νόμον καὶ προφήτας εἶχον· καὶ πρῶτοις ἐκήρυξεν ἑλθῶν ἐπὶ τὰ ἀπολωλότα πρόβατα Ἰσραήλ. Οἱ δὲ τούτων ἦσαν ἀνήκοι. Κατ' ὁμῶς τὴν ἐξ αὐτοῦ σωτηρίαν τεθέαυον, τοὺς τῆς ψυχῆς *δύμισιν* αὐτὸν θεασάμενοι, καὶ τὴν αὐτοῦ *συνέντες* διδασκαλίαν, ὡς ἐκείνοις ἀρμόσαι τὴν προφητείαν τὴν· « Ἀκοῆ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε. » Καί· βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Τούτοις δὲ τοῦ Σωτῆρος τὸν λόγον εἰπόντος, « Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες »· περὶ ὧν τὸ *συνῆκαν*· ὁ προφήτης φησὶν· *Ῥίζα γὰρ συνέσεως ἡ πίστις*· « Ἐάν γὰρ μὴ πιστεύσητε, φησὶν, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε. » D ὁ δὲ καὶ *θαῦμα* τοὺς προφήταις παρῆχε.

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ'.

α'-β'. Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγελλάμεν ὡς παιδίον ἐν τῷ αὐτοῦ, ὡς *ρίζα ἐν γῆ διψώσῃ*· οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ δόξα. Καὶ εἰδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος. Ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, καὶ ἐκλείπον *νυρὰ πάντα* τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, κ. τ. λ.

⁷¹ Psal. ciii, 24. ⁷² Joan, viii, 48; Matth. xi, 19. ⁷³ Habac. iii, 16. ⁷⁴ Luc. xvi, 29. ⁷⁵ Matth. xv, 24. ⁷⁶ Isa. vi, 9. ⁷⁷ ibid. ⁷⁸ Joan. xx, 29. ⁷⁹ Isa. vii, 9.

VARIE LECTIONES.

α' ισ. λ. γυν. τ' ισ. συνήσουσιν.

A humanitatis ratione copulat. Nam cum servi personam induisset (unde et *servus* appellatur), omnem eam sapientia complevit. Qui enim non illud efficeret, qui sapientia ipsa, verbuniquē existit, neque ab ea carne, quam assumpsit, propter unionis excellentiam, potest separari? Est ergo in iis quæ nostri causa præstitit, nihil prorsus ignoranter effectum. Auctore enim Davide, « Omnia in sapientia fecit ⁷¹; » et ob id, aiunt nonnulli, *exaltatur* a nobis, tanquam Deus, et *glorificatur*. Qui enim in eum credimus, eundem Salvatorem et Redemptorem, Deumque et Dominum nuncupamus. Sequitur deinde, *Sicut stupebunt super te multi*: vel, ut Theodotio interpretatur, *Sicut mirati sunt*. Ad hæc enim usque tempora qui a fide alieni sunt, humilem **598** hujus ad homines accessum *demirantur*, animi cogitatione obstupefacti, qui homo factus tenuis et abjectus (eundem enim et Samaritanum, et peccatorem vocitabant ⁷²) illis ipsis, a quibus

Qui autem fidem amplexi sunt, ipsæque adeo *gentes*, ita eum *demirantur*, ut ejus adorata divinitate ad œconomiam meditationem percellantur. Talis fuit Habacum, cujus ista sunt: « Domine, audivi auditum tuum et timui. Cogitavi opera tua, et obstupui ⁷³. » *Reges* porro, post editas in eum blasphemias, post ejusdem impugnatam Ecclesiam, cum nihil proficerent, ipsius doctrina superati tacuerunt: cum plagis quidem aliis alii divinitus istorum nomine impetiti, propter te tacuerunt: alii autem edictis Ecclesias excitari, et in eis usitata fieri curaverint. Sed, fideles istos ab infidelibus separans, addit: *Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt*; ut circumcisos a gentibus distingueret. Habuerunt enim illi legem et prophetas ⁷⁴; illisque primum, qui venerat, in ovium Israelis gratiam, quæ perierant, *annuntiavit* ⁷⁵: cum nullo isti horum audito, salutem tamen ab eo pendere animadvertent, animique oculis ipsum *intuiti*, ejusdem doctrinam ita *intellexerunt*, ut bene illis conveniat propheticum istud: « Auditū audietis, et non intelligetis ⁷⁶. » Et: « Videntes aspicietis, et non videbitis ⁷⁷. » Istis autem alia Salvatoris vox dicentis: « Beati qui non viderunt et crediderunt ⁷⁸. » De quibus verbum *intellexerunt*, quod a propheta additur, intelligendum est. Est enim fides intelligentiæ radix; quia: « Nisi credideritis, inquit, non intelligetis ⁷⁹. » Quod certe etiam prophetis causam *admirationis* attulit.

CAP. LIII.

VERS. 1-12. Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini, cui patefactum est? Annuntiamus quasi parvulum in conspectu ejus, sicut radix in terra sitiente. Non est species ei, neque gloria, et vidimus eum et non habebat speciem, neque decorem, sed species ejus inhonorata, et deficiens præ filiis hominum, etc.

Itaque ait: *Domine, quis credidit auditui nostro?* A utrumque enim mirabantur; et Judæorum infidelitatem, et gentium conversionem. Et *brachium Domini cui revelatum est?* cui autem, per ea, quæ præcesserunt, indicavit; cum *brachium* suum sanctum, id est, Unigenitum suum in conspectu **599** gentium omnium revelaturum Dominum affirmavit.

Illi enim, ut Christo, sic et prophetis olim ipsum promulgantibus alium sibi errorem docere et renuntiare opponebant. Hinc illa Jeremiæ: Neque profui, neque mihi profuit quisquam. Hinc rursus et prophetici chori alia: « Curavimus Babylonem, neque sanata est. Ipsam deseramus⁸⁰. » Ubi Babylonis nomine, Hierosolymorum civitas, quæ a gentium moribus nihil distet, neque ullam legis curam habeat, innuitur. Ista igitur postquam demiratus est propheta, narrationis modo, *pueri* deinceps ad homines accessum exhibet, his verbis: *Annuntia- vimus quasi puerulum in conspectu ejus; sicut radix in terra sitiens.* Secundum Aquilam autem: *Et ascendet sicut qui nutricatur in faciem ejus, et sicut radix a terra inaccessa. In faciem enim ejus (brachii nimirum de quo superius) ascendet qui nutricatur; ille idem videlicet, qui de Virgine prognatus est; juxta illud: « Ecce virgo concipiet in utero⁸¹; » quam etiam *terram inaccessam*, quia virgo sit, nuncupavit. *Radix* deinde illam esse significat, de qua illud: « Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet⁸². » Illic enim etiam *ascensurus*, sed de radice; ut hic *de terra inaccessa*, significatur. Symmachus autem *descendit sicut ramus eoram eo, et sicut radix de terra sitiens*, inquit, *inaccessam terram sitiens* nominans. At Theodotio, *ascendit tanquam qui lactat*. Ille siquidem ipse erat, de quo etiam ante in hunc modum dictum fuit: « Priusquam cognoscat puer bonum vel malum, non parebit nequitia⁸³. » Et rursus: « Antequam intelligat puer bonum vel malum, capiet virtutem Damasci⁸⁴. » Itemque: « Quia puer natus est nobis, et filius datus est nobis⁸⁵. » Cæterum postquam de Salvatoris nativitate disseruit, ejus jam in terra conversationem explicat. *Non enim erat ei*, inquit, **600** *decora species.**

Ideoque in hunc modum Symmachus: *Non ei forma, non dignitas, ut videremus eum, neque aspectus, ut cuperemus eum. Abjectus et virorum minimus. Vir laboriosus, et morbo notus, et sciens ferre mollitiem, non tamen mollis.* Quæ omnia cum suæ deitatis faciem occultaret, perpressus est. Id enim profecto significat, quod *faciem ejus aversam esse* dixit. Nam et Aquilas, *tanquam absconditam faciem* interpretatur; Theodotio vero, *non reputabamus visum*, ubi *non reputata est*, legimus: reliqui autem *abjectus, ideoque non reputavimus eum*. Intermiscet porro humanitate incitatus etiam per-

Διόπερ ἐπάγει· *Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;* ἀμφω γὰρ ἐθαύμαζον, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπιστροφὴν. Καὶ *τίρι ὁ βραχίον ἀπσκαλύφθη Κυρίου;* *τίρι* δὲ, διὰ τῶν προλαβόντων ἐδήλωσε, λέγων· καὶ ἀποκαλύψει Κύριος ὁ Θεὸς τὸν βραχίονα τὸν ἅγιον αὐτοῦ ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν, δηλαδὴ τὸν Μονογενῆ.

Ἰκεῖνοι γὰρ, ὡς τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ πάλα τοῖς προφήταις αὐτὸν προκηρύττουσιν ἔλεγον· Ἄλλὰ ἡμῖν λαλεῖτε καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν. Ὡς καὶ τὸν Ἰερειμῖαν λέγειν· Οὕτε ὠφέλησα, οὕτε ὠφέλησέ με οὐδεὶς. Καὶ τὸν προφητικὸν δὲ χορὸν, « Ἰατρῆυσάμεν, λέγειν, τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἴαθη· ἐγκαταλίπωμεν αὐτήν. » Τὴν Ἰερουσαλήμ καλέσαντα Βαβυλῶνα, ὡς τῆς ἐθνῶν ἀσεβείας μὴδὲν διαφέρουσαν, μὴδὲ τοῦ νόμου ποιουμένην φροντίδα. Ταῦτα τοίνυν ὁ προφήτης ἀποθαυμάσας, διηγηματικῶς λοιπὸν τοῦ προλεχθέντος παιδίου τὴν εἰς ἀνθρώπους παρίσταναι πάροδον λέγων· Ἀγγηγελλάμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ, ὡς ῥίζα ἐν γῆ διψώσῃ. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Καὶ ἀναθήσεται ὡς τιθηνιζόμενον εἰς πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ὡς ῥίζα ἀπὸ γῆς ἀδάτου. Εἰς πρόσωπον γὰρ αὐτοῦ (λέγω δὲ τοῦ προλεχθέντος βραχίονος) ἀναθήσεται ὡς τιθηνιζόμενον, ὅπερ ἦν τὸ ἐκ τῆς Παρθένου γεγεννημένον, περὶ οὗ ἔλεγον· « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, » ἢ καὶ *ἄβιτον γῆν*, ὡς παρθένον καλεῖ. Ῥίζαν δὲ φησὶν ἐκεῖνην, περὶ ἧς ἔλεγον· « Ἐξελεύσεται φάδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται. Ἐκεῖ δὲ τὸ ἀναθήσεται, ἀλλ' ἐκ ῥίζης, ὡς ἐνταῦθα, ἐκ τῆς ἀδάτου. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἀνάθη ὡς κλάδος ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ ὡς ῥίζα ἀπὸ γῆς διψώσῃς, φησὶ, *διψώσαν τὴν ἄβιτον γῆν* εἰρηκῶς· ὁ δὲ Θεοδοτίων, *ἀναθήσεται ὡς θηλάζον*, ἐξέδωκε. Τοῦτο γὰρ ἦν περὶ οὗ καὶ πρόσθεν ἐλέγετο· « Πρὶν ἢ γυνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν, ἢ κακόν, ἀπειθεῖ ποιηρῖα. » Καὶ πάλιν· « Πρὶν ἢ γυνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν, ἢ κακόν λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν καὶ ἐδόθη. » Τὴν δὲ γένεσιν τοῦ Σωτῆρος εἰπὼν, τὴν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ διεγχεῖται διατριβὴν. Οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ, φησὶν, *ἐνδοξον εἶδος*.

Διὸ Σύμμαχος φησὶν· Οὐκ εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ **D** *ἀξίωρ*⁸⁶, ἵνα εἰδωμεν αὐτό. Οὐδὲ *θεωρία*, ἵνα ἐπιθυμήσωμεν αὐτόν. Ἐξουδενωμένος, καὶ ἐλάχιστος ἀνδρῶν. Ἄηρ ἐπίπορος, καὶ γρωστός νόσῳ, καὶ εἰδῶς φέρειν μαλακίαν, οὐ μὴν μεμαλακισμένος. Ταῦτα δὲ ὑπέμεινεν ἀποκρύψας τὸ τῆς θεότητος αὐτοῦ πρόσωπον. Τοῦτο γὰρ τὸ, ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Κατὰ γὰρ τὸν Ἀκύλαν, ὡς ἀποκεκρυμμένον πρόσωπον αὐτοῦ. Κατὰ δὲ Θεοδοτίωνα, τὸ οὐκ ἐλογίσθη. Οὐκ ἐλογισάμεθα αὐτόν. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς, Ἐξουδενωμένος. Διὸ οὐκ ἐλογισάμεθα αὐτόν. Διὰ φιλανθρωπίαν δὲ καὶ τὸ

⁸⁰ Jerem. LI, 9. ⁸¹ Isa. VII, 14. ⁸² Isa. XI, 1. ⁸³ Isa. VII, 16. ⁸⁴ Isa. VIII, 4. ⁸⁵ Isa. IX, 6.

⁸⁶ γρ. ἀξίωμα.

Ἴδιον ὁ προφήτης ὑπέβαλλε πρόσωπον τοῖς τὸν Χριστὸν ἀθετήσασιν. Ἐχρῆν δὲ σκοπεῖν ἡμᾶς, φησὶν, ὡς οὗτος ἦν ἄρα τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ὁ Σωτῆρ, τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρων, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνώμενος. Σύμμαχος δὲ φησὶν· Ὅπως τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνέλαβε, καὶ τοὺς πόρους ὑπέμεινεν. Ἡμεῖς δὲ ἐλογισάμεθα αὐτὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα, πεπληγῶτα ὑπὸ Θεοῦ, καὶ τεταπεινωμένον. Ὡς συμφώνως ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Ἡμεῖς μὲν οὖν, οἷα νήπιοι, ταῦτα περὶ αὐτοῦ πεφρονήκαμεν. Ἐπασχε δὲ δι' ἡμᾶς, ἀπαλλάττων τιμωρίας τῆς ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων ὀφειλομένης τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Αὐτὸς, φησὶ, βεβηλωμένος ἐπὶ ἀθεσιῶν ἡμῶν. Ἦν γὰρ ἀληθῶς βεβηλωμένος, ὅτι γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅτι γέγραπται· Ἐπικατάρτος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. Οὐκ ἄρα κάλλος εἶχε τὸ θεοπρεπές, ἀλλ' ἄτιμον. Πρὸς γὰρ τὴν θέλει λαμπρότητα πᾶν ἀνθρώπινον ἄτιμον. Εἶρηται γοῦν· Ἐραῖος κάλλει πρὸ τῶν υἱοῦς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἄλλως δὲ γεγονὼς ἐκ πτωχῆς μητρὸς, διὰ πάντων ὤδευσε τῶν ταπεινῶν, ἐν ὕψωσῃ τὸ ταπεινὸν, καὶ Κύριος δὲ καὶ βασιλεὺς ὑπάρχων τῶν ὅλων, ποίας ἀνέδεξθῃ τῆς ἐν ἀνθρώποις λαμπρότητος; κατηφές δὲ ἴσως τὸ τοῦ Σωτῆρος τεθέσθαι πρόσωπον καὶ τεταραγμένον πρὸ τοῦ σταυροῦ, ὡς λέγειν· Ἐνὺν ἡ ψυχὴ μου τετάραιται καὶ περιλυπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου. Ἀπαθῆς γὰρ ὢν, ὡς Θεός, τῆ καθ' ἡμᾶς ἐνέδωκε φύσει μὴ ἀναληφῆτως ἔχειν ἐμβάλλοντος πειρασμοῦ, τῆς φαντασίας ἀναιρῶν τὴν ὑπόνοιαν.

ὀβnoxius, naturam tamen. quam nostræ similem assumpsit, cum tentationes impetum facerent, dolore vacare noluit, spectrum esse putari ne se permitteret.

Ἀπέστρεπται δὲ, φασὶ, τὸ πρόσωπον, ἀντὶ τοῦ κατασχύθη. Ἠτιμάσθη δὲ, καὶ οὐκ ἐλογίσθη· ὅτε πῆψαντος Πιλάτου πρὸς τὸν Ἡρώδη, αὐτὸν ἔξουδενῶν ὡς αὐτὸν ἀπέπεμψε. Πάλιν καὶ ὅτε τὰ ὑβριστικώτατα κρινόμενος ἔπασχε· καὶ παρ' αὐτὸν τὸν σταυρόν. Διὸ καὶ τοῖς προλεγεθεῖσιν ἔπασχε· Ἐνὺν ὠτὸν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, καὶ τὰ ἐξ ἑς. Πέπονθεν οὖν οὐκ εἰς ἴδιον χρέος (ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν), ἀλλ' εἰς ἡμέτερον, εἰς ὃ πάντων ἀνταξιώτερος, Παύλου λέγοντος· Εἶς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ γεγενημέντι. Ἰστέον δὲ ὡς τινὲς τὸ, Ἀρηγγελῆλαμεν ὡς παιδίον, διὰ τοῦ γράψαντες οὕτω φασὶν· ἀντίπεσε γὰρ ὡς εἰκὸς, τῷ προφῆτῃ, ὅτι σὺ ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐδιδάχθης τὴν αὐτοῦ παρουσίαν, ἐχρῆν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκειν. Ὁ δὲ φησ.ν, ὡς οὐκ ἐπαυσάμεθα πάντες οἱ προφῆται ὑμῖν ἀναγγέλλοντες ὡς παῖδιον, τοῦτ' ἐστὶν ὡς ἀγρὸς εὐαγγελῆς καὶ καρποφόρος, ἥ καὶ ὡς ῥίζα ἐν γῆ διψώσῃ, ἀρδευόντος ἡμᾶς τοῦ Μονογενοῦς, Ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι, πάλαι μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ξηρὰν καὶ ἀκαρπὸν ὑπάρχοντας γῆν. Ἀλλ' ἀνεθάλομεν διὰ

A sonam suam propheta cum iis, qui Christum aspernabantur. Decuit vero nos, inquit, advertere, hunc esse animarum nostrarum Salvatorem, qui peccata nostra lueret, quique nostri causa dolores pateretur. Sed habet in hunc modum Symmachi interpretatio: *Revera peccata nostra ipse assumpsit, laboresque nostros sustinuit. Nos autem putavimus eum leprosum esse, percussum a Deo, et humiliatum*: cui et reliqui etiam consentiunt. Nos igitur, tanquam parum prudentes, de eo talia sentiebamus; cum propter nos pateretur tamen, ut ea mortales, quæ peccatis eorum debetur, vindicta liberaret. Sic autem Aquilas: *Ipse, inquit, offensionibus nostris profanatus est*. Erat enim *revera profanatus*, qui secundum Apostolum, « Pro nobis abominatio factus est »; cum maledictum esse omnem, qui pendet in ligno scribatur. Non ergo speciem Deo dignam, sed *inhonoratam* habuit: quando nihil in humanitatis ratione reperias, quod obscurum et *inhonoratum* non sit, si cum divino splendore compares. Dicitur enim « speciosus forma præ filiis hominum ». Alias vero etiam paupercula matre editus per humilia omnia ambulavit, ut quod esset ejusmodi extolleret. Quali rursus illi inter homines versanti splendore opus fuit, qui universorum Dominus et rex existit? Atqui demissum vultum tuum demum sunt intuiti, cum animam suam conturbari et dolere usque ad mortem diceret. Cum enim ipse, tanquam Deus, passioni non esset

Est autem ejus aversa facies, aiunt; id est. confusa. Est et despectus, nec reputatus: quando nimirum per Pilatum missus ad Herodem, ab istoque contemptus ad eundem remissus est; quando rursus contumeliosissime damnatus; quando denique crucis mortem perpessus: unde et illa existunt, quibus se dorsum suum verberibus præbuisse, et quæ deinceps, superius dicebat. Passus est ergo non in sui (qui peccatum non admisit), sed in nostri debiti persolutionem; unus omnium longe præstantissimus, Paulo teste, ubi ait: « Unus pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, sibi amplius non vivant, sed ipsi, qui pro eis mortuus est et resurrexit ». Est autem animadvertendum, quo loco *annuntiavimus tanquam parrulum* habetur, *campum* nonnullos legere. Esse enim consentaneum prophetæ quemdam occurrere, et dicere; quoniam Spiritu sancto docente ejus adventum didicerit, decere et alios ipsum docere, sed responderi, prophetas omnes *campi instar*, id est agri floridi et frugiferi, illis nunquam non annuntiasse: vel etiam *tanquam radicem in terra stidentem*, cum eos irrigaret Unigenitus: « In quo

86 II Cor. v, 21. 87 Deut. xxi, 25; Galat. iii, 13. 88 Psal. xlv, 3. 89 Math. xxvi, 58. 90 Isa. l, 6. 91 II Cor. v, 14.

VARIE LECTIONES.

1 γρ. ἀληθῆ. 2 ἴσ. γάρ. 3 γρ. αὐτός. 4 ἴσ. δ. τις εἰπών.

sunt omnes thesauri scientiæ et cognitionis reconditi ⁹⁹, » qui olim cum cæteris hominibus terra essent sicca et sterilis; sed refloruisse se humorem Spiritu suggerente, *tanquam radicem*, id est tanquam herbam pulchram et floridam. Ad hos nimirum sunt et ista prophetæ cujusdam: « Et vos dicent beatos gentes omnes, quia vos eritis terra spontanea, dicit Dominus, ut spinas amplius non edatis ⁹⁹. » Prædictum enim est: **602** Prostrata, ascendet cupressus; pro conyza, ascendet myrtus ⁹⁹. » Et rursum: « Faciam desertum in paludes ⁹⁹; » et quæ deinceps. Prædiximus ergo nos, ait, si in eum credamus, in ejus conspectu futuros: id est, ejus intuitu fructuros, tanquam herbam quæ in terra sitiēti quondam fuerat.

Quid igitur, aiunt, quod ipsius adventum annuntiamus? Nonne si congrua Deo ratione visus esset, inaccessus erat futurus: ut olim in Sina fortasse, cum Mosen secum, non Deum, ne morentur, loqui postularunt ⁹⁹? Sed iis respondet, tanquam qui *speciem indecoram* habeat, *visum iri*. Atque hæc quidem isti in hunc modum explicarunt. Ad ea autem, quæ prædicta sunt, *disciplina pacis vestræ super eum*, adjicit. Quæ enim castigatos nos pati decuit; ea in illum, pro pace cum Deo facienda, Paulo teste ⁹⁹, translata sunt; cum ipsum per crucis suæ sanguinem iis, quæ in cælis, quæque in terris essent, pacem peperisse asserit. Et alibi, cum pacem nostram, qui utraque unum fecerit, esse affirmat ⁹⁹. Est ab eo siquidem pro nobis mors ipsa tolerata, illo quidem injurias reipsa subeunte, nobis autem per fidem passiones accommodantibus, compatientibusque, et commorientibus, per gratiam autem salutem consecutis. Verbera enim, quæ nobis debebantur, pertulit, indeque *vibices* habuit, quibus *ipsi sanati sumus*, qui olim *tanquam oves errabamus*: aliis peccati genus aliud, aliamque atque aliam de eo opinionem amplectentibus. Sed eum Pater ipse, tanquam pro anima nostra devotum, tradidit. Sic enim etiam agnus ille Dei fuit, qui tollit peccata mundi ⁹⁹. Ideoque ait Symmachus, *Dominus autem fecit, ut in eum nostra omnium iniquitas descenderet*. Quod cum ipse etiam non ignoraret Christus: sic Deum mundum dilexisse ait, ut Filium suum daret, ut omnis, qui credit, non pereat, sed habeat vitam æternam ¹. Verum cum traditum esse audis, noli necessitate impulsus suspicari; sed sponte et libere id fecisse cogita. Nam et Paulus ipse eadem voce **603** usus est, ut Patris auctoritatem et consilium significaret. Deinde, quod sponte mortem subiit, legem se nobis ferre patientiæ tacitus indicavit ⁹; qui Patris mandatam non iniquo, sed alacri animo adimplevit ².

Alias etiam non aperiebat os suum, cum esset in afflictione; juxta illud: « Prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est ³. » Et: « Oppro-

⁹⁹ Coloss. ii, 3. ⁹⁹ Isa. lv, 12. ⁹⁹ ibid. 13. ⁹⁹ Ephes. ii, 14. ⁹⁹ Joan. i, 29. ¹ Joan. iii, 16. ² Amos v, 13.

Α τῆς χορηγίας τοῦ Πνεύματος ὡς ρίζα, τοῦτ' ἐστὶν ὡς βοτάνη καλὴ τε καὶ εὐανθής· πρὸς οὓς ἐλέγτο καὶ παρ' ἐνὸς τῶν προφητῶν· « Καὶ μακαριοῦσιν ὑμεῖς πάντα τὰ ἔθνη, δι' ὅτι ἐσεσθε ὑμεῖς γῆ θελητῆ, λέγει Κύριος, ὡς μηκέτι φέρειν ἀκάνθας. » Προεῖρηται γάρ· « Ὡς ἀντὶ στολῆς ἀναθήσεται κυπάρισος. Ἄντὶ δὲ κορύζης ἀναθήσεται μυρσίνη. » Καὶ πάλιν· « Ποιήσω τὴν ἔρημον εἰς ἔλη, καὶ τὰ ἐξῆς. Προεῖπομεν οὖν, ὅτι πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν, ἐσόμεθα ἐν ἀρτίῳ αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶν ἐφορώμενοι παρ' αὐτοῦ ὡς βοτάνη ἐν τῇ γῇ διψώσῃ ποτῆ.

Τί οὖν, φασι, ὅτι ἀνηγγέλλαμεν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ; ἀλλὰ θεοπροπῶς ὀφθεῖσα προσίτος ἤμελλε γίνεσθαι, ὡς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ τυχόν εἰπόντων ἡμῶν Μωσεί· « Δάδει σὺ πρὸς ἡμᾶς, καὶ μὴ ὁ Θεὸς, ἵνα μὴ ἀποθάνωμεν. » Πρὸς οὓς ἀποκρίνεται· « Ὡς ἄτιμον ἔχων εἶδος ὀφθήσεται. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι τὸν τρόπον τούτον ἐρημνεύσαν. Τοῖς δὲ προρρήθεισιν ἐπάγεται, *παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν*. « Ἄ γάρ, ἡμᾶς ἔδει παιδευομένους παθεῖν, ταῦτα ἐπ' αὐτόν ἤλθεν ὑπὲρ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν εἰρήνης, Παύλου λέγοντος· « Εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, εἶτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἶτε τὰ ἐν οὐρανοῖς. » Καὶ πάλιν· « Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρα ἔν. » Ὑπὲρ γάρ ἡμῶν τὸ πάθος, αὐτοῦ μὲν τῆ περὶ ὑπαθόντος τὰς ὕβρεις, πίστει δὲ ἡμῶν οἰκτιρομένων τὰ πάθη, συμπασχόντων τε καὶ συναποθησκότων, χάριτι δὲ σωζομένων. Τὰς γὰρ ἡμῖν ἐμειλομένας ἐξέτισε μάστιγας, ἀφ' ὧν ἔσχε τὸς μάλωπας, δι' ὧν λάθημῖν τινες οἱ πάλαι πλανηθέντες ὡς πρόβατα, ἄλλου πρὸς ἄλλο εἶδος ἀμαρτίας τραπένοιο, καὶ πρὸς διάφορον δόξαν περὶ αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Πατὴρ αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀντέβρυχον ὡσπερ παρέδωκεν. Οὕτω γὰρ καὶ ἄμνος τοῦ Θεοῦ γέγονεν αἵρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Αἰὶδὸν Σύμμαχος φησὶ· Κύριος δὲ κατὰ τῆσιν· ἐποίησεν εἰς αὐτόν τὴν ἀνομίαν πάντων ἡμῶν. Καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἔφη· « Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔσχη ζωὴν αἰώνιον. » Παραδεδοσθῆαι δὲ αὐτὸν ἀκούων, μὴ ἀνάγκην ὑπόπτευε, τὸ δὲ ἐκούσιον νόει. Καὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος τῷ ὀνόματι αὐτῷ κέχρηται, αὐθεντίαν καὶ βούλησιν Πατέρος μηνύων. Ἐκὼν δὲ τὸ πάθος ὑπομείνας, σωτῆρ φέρει νόμον ἡμῖν ὑπομονῆς ἑαυτὸν παρεχόμενος. Οὐ δυσανασχετῶν γὰρ, ἀλλὰ χαίρων ἐντολήν ἐπλήρου τὴν κατὰ κήν.

Καὶ ἄλλως, *ὄνκ ἀνολίγει τὸ στόμα ὡς ἔν καιρῷ κακώσεως*· « [κατὰ τὸ] Ὁ συνίων ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σωπήσεται, ὅτι ὁ καιρὸς πονηρὸς ἐστίν. » [Κα:]

⁹⁹ Isa. xiv, 23. ⁹⁹ Exod. xx, 19. ⁹⁹ Coloss. i, 3. ⁹ II Cor. v, 21. ⁹⁹ Galat. ii, 16. ⁹⁹ Ephes. v, 2.

VARIÆ LECTIONES.

Ἰ γγ. ἀπροσίτος. ἶ γγ. ὦν.

«Ὁνειδος ἄφρονι ἐδωκάς με. Ἐκωφώθη, καὶ οὐκ ἀφρονίζα τὸ σῶμα μου.» Ἀληθοῦς πάθους ἄρα ἦν ἐν Χριστῷ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ σῶμα, ὃ Σύμμαχος φησὶ Προσηνέχθη, καὶ αὐτὸς ὑπήκουσε. Τίνι δὲ προσηνέχθη, ἀλλ' ἢ τῷ Πιλάτῳ; ἐσίγη δὲ ψευδομαρτυρούμενος. Ἠπίστατο γὰρ ἀνήσουςαν μὲν οὐδὲν τὴν ἀπολογία (παρ' ἐχθροῖς γὰρ ἐκρίνετο) πρὸς θυμὸν δὲ αὐτοῦς ὑφάπτουσαν ἀγριώτερον, Ἰὼν ἑαυτὸν εἶναι λέγοντος τοῦ Θεοῦ, Σωτήρᾳ τε πάντων καὶ λυτρωτῆν. Πλὴν οὐκ ἀπροφάσιτον αὐτοῦς τὴν ἀμαρτίαν ἐποίησεν, ὀρκίζοντι μὲν εἰπὼν τῷ Καϊάφᾳ τό· «Ἀπάρτι ἐψηθε τὸν Ἰὼν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως,» καὶ τό· «Σὺ εἶπας,» εἰπὼν Πιλάτῳ πυνθανομένην εἰ βασιλεὺς ἐστὶ τοῦ Ἰσραὴλ. Διὸ συμμανεῖς αὐτοῖς μαστιγῶσαι παρεδωκεν. Ὅθεν ἐπήνεγκεν, Ὡς πρόδατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροτος αὐτὸν ἄφαντος. Σιγῇ γὰρ, κἂν, ὡς εἰκός, λύπη παραψάουσα τῶν δερμάτων ἢ μάχαιρα. Οὕτω καὶ Χριστὸς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελυιδόρει. Πάσῃ οὐκ ἠπελει· παρεδίδοι δὲ τῷ κείροντι δικαίως. Ἀληθὲς οὖν ἄρα τό· Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρται. Ὡς κατ' εὐτελοῦς γὰρ προχείρωσ τὴν ψῆφον ἐξήνεγκαν. Τὴν οὖν παράνομον καὶ ἀδικον κρίσιν ἐκ' αὐτοῦ γενομένην δηλοῖ. Εἰ δὲ καὶ ταπεινῶς, φησὶν, ἐκρίνετο, Θεὸς κατὰ φύσιν ἐτύγγανεν. Ὅθεν ἐπάγει· Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Ἐφ' ἑκατέρᾳ δὲ γεννήσεως τὸ ἄπορον ὁμοίως ἀκολουθεῖ. Πῶς μὲν ἱ Θεός, πῶς δὲ Παρθένος γεννᾷ. Τοσοῦτον γὰρ μόνον ἐγνώκαμεν. Πῆ μὲν, ὅτι Θεός ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός· πῆ δὲ, ὅτι ἡ Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἰψίστου ἐπισκιάσει σοί. »

quae Deus ipse : generat et virgo. Hoc enim tantum quae de lumine existere; partim autem Spiritum sanctum in virginem sese demisisse, eamque Altissimi virtutem obumbrasse¹¹.

brium insipienti dedisti me⁶. — Obmutui, et non aperui os meum⁷. » Vera igitur in Christo, secundum humanitatis rationem, passio exstitit. Verum quo loco, *Et ipse propter afflictionem non aperuit os suum*, legimus, ita Symmachus : *Admotus est, et ipse paruit*. Sed cui *admotus*; nisi Pilato? *Tacuit* deinde, cum falsa in eum testimonia producerentur. Sciebat enim, cum apud hostes ageretur, nihil esse profuturam defensionem; sed iis ferociores animos effecturam, cum se Dei Filium, Salvatoremque omnium et redemptorem esse diceret. Neque tamen culpa et reprehensione carere suum ipsis peccatum voluit, cum adjuranti Caiphæ, Filium hominis deinceps ad dexteram virtuti assidentem esse intuituros⁸; cum poscenti Pilato, si rex esset Israelis, eum dixisse respondit⁹: unde est ab illo furente cum cæteris in verbera traditus. Hinc igitur illa sunt, quibus, *sicut ovem ad mactationem, ductum esse, et sicut agnum coram tonsente obmutuisse*, adjunxit. Ut enim ille, cum cutem gladius non sine dolore attingit, tacere consuevit; sic et Christus ipse, cum probris afficeretur, nulla contra reponerat; nihil, cum pateretur minabatur, sed *juste judicari se permittebat*¹⁰. Est ergo, quod sequitur, *in humilitate ejus sublatam esse judicium, verissimum*. Temere siquidem in eum, tanquam in abjectæ conditionis aliquem, lata est sententia: unde præter jus et æquum factum esse *judicium* significat. Quantumvis autem *humiliter*, inquit, *judicaretur*, Deus tamen esse natura non desinebat. Unde deinceps *quis ejus generationem esset enarraturus* 604 postulavit. Convenit vero ex æquo utriusque generationi dubitatio. *Generat enim quodam novimus: partim quidem Deum de Deo, lumen-*

In utroque autem si generationis modus quaeratur, *ideo enarrari non possit*, quod *tollitur a terra vita ejus*; id est, quod eorum, qui in terra degunt, ipsa ejus sit in carne vita longe excelsior, qui solus peccatum non admisit. Quanquam et alias supra omne quod natum est ipsa Unigeniti sit essentia. At ita interpretatus est Symmachus : *Abscissus est enim de terra viventium; et propter iniquitatem populi mei plaga eis*. Theodotio autem : *Quoniam abscissus est de terra viventium, ab inconstantia populi mei tetigit eos*. Ipsos enim potissimum attingit, et in plagam eis maximam mors ejus abiit. Volunt nonnulli verbis istis, *tollitur a terra*, ejus, quæ post resurrectionem futura est, gloriam significari. Divinam enim ipsius gloriam satis eorum, quæ ab eo gesta sunt, experientia patuisse, cum ipse quidem *mortem* subierit; nos autem omnes ipsius benignitate, immortalis vitæ restituti fideque redempti sumus. At enim qui factum est, ut qui peccatum non admiserat, *martis* ipse calculo sub-

Ἐφ' ἑκατέρου δὲ τὸ, ἡ γεννήσις; ἀδιηγήτων· ὅτι αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Τοῦτ' ἐστὶν ὑψηλότερα τῶν ἐπὶ γῆς ἢ πολιτεία, καὶ ὃ κατὰ σάρκα βίος αὐτοῦ. Μόνος γὰρ ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν. Καὶ ἄλλως δὲ, ὑπὲρ πάντων γεννητῶν ἢ ὑπερξίς ἐστὶ τοῦ Μονογενοῦς. Ὅ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Ἀπετμήθη γὰρ ἐκ γῆς ζώντων, καὶ διὰ τὴν ἀδικίαν τοῦ λαοῦ μου πληγὴ αὐτοῖς. Ὅ δὲ Θεοδοτίων· Ὅτι ἀπετμήθη ἀπὸ γῆς ζώντων, ἀπὸ ἀθεσίας τοῦ λαοῦ μου ἠψάτο αὐτῶν. Μᾶλλον γὰρ αὐτῶν καθήφατο, καὶ πληγὴ αὐτοῖς μεγίστη γέγονεν ὃ αὐτοῦ θάνατος. Τινὲς δὲ τὸ, αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς, φασὶ τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ δόξαν δηλοῦν· θεϊκὴν γὰρ ἀξίαν ἢ τῶν οικονομηθέντων ὑπέδειξε πείρα, αὐτοῦ μὲν θανάτου ὑποβαλλομένου, πάντων δὲ εἰς ἀφθαρσίαν αὐτοῦ χάριτι ζωοποιουμένων, καὶ πίστει λυτρουμένων. Ἀλλὰ πῶς ὃ μὴ εἰδὼς ἀμαρτίαν ὑπὸ ψήφῳ κατέστη θανατικῇ; φησὶν ὁ Πατήρ· Ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον, ἢ ὅτι ὑπὲρ τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ, ἢ ὅτι παρα-

⁶ Amos v, 20. ⁷ Psal. cxxviii, 10. ⁸ Matth. xxvi, 63, 64. ⁹ Luc. xxiii, 3. ¹⁰ I Petr. ii, 23. ¹¹ Luc. i, 35.

VARIÆ LECTIONES.

^a γρ. ἀληθὲς πάθος. ^b ἰ. γὰρ.

jaceret? Respondet Pater, ab iniquitatibus populi sui ductum esse ad mortem; nempe, vel quod ejus iniquitates expiavit; vel quod est ab ipso scelerate interemptus. Sed quo loco *dabo malos* habemus, *dabit impios* interpretatus est Symmachus. Quis porro *daturus*, nisi qui universorum iudex est? Eos deinde intelligit, qui, quæ dicta sunt, admiserunt. Nam et Romanis ipsi traditi sunt. Præterea *divites* olim; id est, prærogativis superiores cæteris, se *pro morte ejus* traditurum significat; horum nomine eos intelligens, qui legali, et sacerdotali,

605 regiaque etiam dignitate illustres habebantur. Isti siquidem præter admissam cædem, pecunias etiam non pepercerunt ut ejus resurrectionem occultarent, unde et *divites* eos appellavit: vel etiam, ut pecunias inibiare demonstraret. *Jesum* enim interemerunt, ut prave judicando ditescerent: in eosque illa sunt, quibus esse furum socios, donaque diligere, et mercedem sectari propheta ipsis exprobravit¹¹.

Cogitabant præterea, si cessaret in lege cultus, iis esse sibi carendum primitiis, quibus fruebantur. Indeque eos conviciis insectatus est Christus, quod mentham, et anethum, et cuminum decimarent, quæ autem essent in lege graviora, iudicium, misericordiam, fidem omitterent¹². Eo autem condemnationis eorum æquitatem præcipue significat, quod *iniquitatem* eum non fecisse adjungit. Juste enim condemnantur qui iustum injuste necare ausi sunt. Est vero testis fide dignus Pater ipse, qui Filium peccato carere asseruit¹³. Unde improbe mentitus esse apparet, qui eum populum concitare, Cæsarique vetare tributum persolvere, qui se denique, nisi malefactor esset, Pilato non fuisse tradituros dicebant¹⁴. Ita enim re et verbo culpa vacasse testificatus est Pater: quod est ad humanitatis rationem referendum, cum mutationem Dei natura non patitur, neque hominum quisquam, eo uno excepto, sordibus carcat. Mortem igitur ipse pro nobis subivit, ut mundum peccatis eximeret. Unde et *eum a plaga*, id est ab illata morte, *mundare* decrevit Pater: quod, eadem per ipsius resurrectionem conculcata, factum est. Volunt autem nonnulli, eo ipso, quod ejus nomine pœnas ab illis repoposcit Pater, injuste passum esse, et æquæ damnationis eum suspitione carere significari. Putant etiam alii, non aliter quam, dum quæ nobis debebantur, tormenta perpressus est, ea ad se attraxit, sic et eam, quæ nobis per fidem accessit, *purgationem* ipsum accepisse. Sequitur deinde: *Si detis pro peccato, anima vestra videbit semen longævum*. Cujus fuerit hic sensus: Quantumvis ipsi talia admiseritis, si quis tamen *pro suo peccato* hostiam offerre voluerit, **606** id est, eorum, quæ peccavistis, pœnitentiam agere; illud effugiet, quod *me sceleratos pro sepultura et divites pro morte ipsius daturum* interminatus sum; *semenque illud longævum intuebitur*, de quo in parabolis sermo est, cum ait: « Exivit seminans ut seminaret¹⁵. » Et iterum: « Simile est regnum celorum homini seminanti semen bonum in agro suo¹⁶. » Nimirum ita locutus est, ut vitam æternam significaret.

Α νομούντες αὐτὸν ἀπέκτειναν. Ἄντι δὲ τοῦ, δώσω τοῖς πονηροῦς, ὁ Σύμμαχος, καὶ δώσει τοὺς ἀσεβεῖς, φησί. Τίς δὲ δώσει, ἢ ὁ τῶν ὄλων κριτής; λέγει δὲ τοὺς τὰ εἰρημένα ποιήσαντας. Ἑωμαιῖοις γὰρ παρεδόθησαν. Καὶ τοὺς πάλαι δὲ πλουσίους, ἐν οἷς ἐπλεονέκτουσαν προτερήμασι, παραδῶσειν φησὶν ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Λέγει δὲ τοὺς ἐν γνώσει νομικῆ, καὶ ἱερατικῆ, καὶ βασιλικῆ τετιμημένους ὄξισι· οὗτοι γὰρ πρὸς τῷ ἀποκτείναι, καὶ ἀργύρια βεδύκασιν ἱκανά, κρύφαι βουλόμενοι τὴν ἀνάστασιν. Καὶ κατὰ τοῦτο οὖν πλουσίους αὐτοὺς καλεῖ· ἢ καὶ ὡς φιλαργύρους. Ἀπέκτειναν γὰρ Ἰησοῦν, ἐν ἔχουσιν πλουτεῖν ἐκ τοῦ μὴ κρίνειν ὀρθῶς. Περὶ ὧν Ἐλεγεν ἐπροφήτης· « Κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δόρα, διώκοντες ἀνταπόδομα. »

Β Ἐνενοῦσαν δὲ καὶ ὅτι παυσσάμενης τῆς ἐν νόμῳ λατρείας, οὐχ ἔξουσι τὰς κατὰ νόμον προσαγομένας αὐτοῖς ἀπαρχάς, οὗς καὶ ἐταλάνιζεν λέγων, ὅτι· « Ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ ἀνηθόν, καὶ τὸ κύμινον, καὶ ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. » Τὸ δὲ δίκαιον τῆς αὐτῶν δηλοῖ κατακρίσεως τὸ, ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησαν, ἐπαγόμενον. Ἄδικως γὰρ ἀποκτείναντες, δικαίως αὐτοὶ κατακρίνονται. Ἀξιώπιστος δὲ μάρτυρ ὁ Πατὴρ, ἀναμάρτητον ἐλπὼν τὸν Υἱόν. Κατεφέυσαντο ἄρα ποτὲ μὲν λέγοντες, ὅτι· οὗτος ἀναστασία τὸν λαόν, καὶ κωλύει· Καίσαρι διδόναι φόρους, » ποτὲ δὲ· « Εἰμὴ ἦν οὗτος κακοποιῶν, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. » Ὁ γὰρ Πατὴρ οὕτω τὸ ἀναμάρτητον ἔργῳ τε καὶ λόγῳ μεμαρτύρηκεν. Τοῦτο δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον.

Γ Ἢ γὰρ θεία φύσις ἐστὶν ἀναλλοίωτος. Ἀνθρώπων δὲ οὐδεὶς πλὴν αὐτοῦ καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου. Οὐκοῦν ὑπὲρ πάντων αὐτῆς ἀπέθανεν, ἵνα περιέλη τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Διὸ καὶ ἔκριεν ὁ Πατὴρ αὐτοῦ καθαρῖσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς· τοῦτ' ἐστὶ τοῦ ἐπανεχθέντος αὐτῷ πάθους. Ἄνεστη γὰρ πατήσας τὸν θάνατον. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι δὲ ὧν ὁ Πατὴρ ἀπήτησε δικαῖος ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸ μὴ δικαίως αὐτὸν πεπονηθῆναι παρέστησεν, καὶ καθαρὸν αὐτὴν τῆς ἐπὶ δικαίᾳ κατακρίσει· πεποίηκεν ὑποψίας. Τινὲς δὲ οὕτως εἰρήκασιν· « Ὡσπερ τὰ ἡμῖν χρεωστούμενα πάθῃ αὐτὸς ἀναδεξάμενος· οἰκείωσατο· οὕτω καὶ τὴν ἐκ πίστεως γενομένην ἡμῖν κάθαρσιν αὐτὸν δεδέχθαι φησὶν. Ἐὰν ὁμοίως περὶ ἀμαρτίας, ἢ ἔνυχθ ὧμῶν δψεται σπέρμα μακρόβιον. Καίπερ δὲ ταῦτα πλημμελησάντων ὧμῶν, ἐάν τις ἐθελήσῃ θυσίαν ἀνενεγκεῖν ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ ἀμαρτίας, τοῦτ' ἐστὶ μετανοεῖν ἐφ' οἷς ἐπλημμέλησεν, ἐκφεύξεται τὸ, δώσω τοὺς πονηροῦς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ δψεται τὸ μακρόβιον σπέρμα, περὶ οὗ Ἐλεγεν ἐν παραβολαῖς· « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. » Καὶ πάλιν· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ. » Ἦγουν τὴν αἰώνιον ζωὴν οὕτως ἐκάλεισε.

Δ αὐτὰ πλημμελησάντων ὧμῶν, ἐάν τις ἐθελήσῃ θυσίαν ἀνενεγκεῖν ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ ἀμαρτίας, τοῦτ' ἐστὶ μετανοεῖν ἐφ' οἷς ἐπλημμέλησεν, ἐκφεύξεται τὸ, δώσω τοὺς πονηροῦς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ δψεται τὸ μακρόβιον σπέρμα, περὶ οὗ Ἐλεγεν ἐν παραβολαῖς· « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. » Καὶ πάλιν· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ. » Ἦγουν τὴν αἰώνιον ζωὴν οὕτως ἐκάλεισε.

¹¹ Isa. i, 25. ¹² Matth. xxiii, 25. ¹³ Joan. xviii, 40.

¹⁴ Joan. xviii, 30. ¹⁵ Matth. xiii, 5. ¹⁶ Ibid. 24.

Πρὸς δὲ τὰ ἔθνη τινὲς εἰρησθαί· τοῦτο φασιν, ὡς ἂν
 Τοσαῦτα παθόντος ὑπὲρ ὑμῶν, ἐν καὶ ὑμεῖς πιστεύ-
 σιτε, τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἐξομολογούμενοι, κοινωνοὶ
 τῶν αἰώνιων ἀγαθῶν καταστήσεσθε. Δίδωσι δὲ περὶ
 ἁμαρτίας παῖ, περὶ οὗ φησιν· « Εἰ τις θέλει ὀπίσω
 μου ἔλθειν, ἀρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὴν σταυ-
 ρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήτω μοι· » ποῖον ἔην ὁ λέ-
 γων, « Χριστῷ συνεστω ὄρωμαι, ζῶν δὲ οὐκέτι ἐγώ. Ζῆ
 δὲ ἐν ἑμοί Χριστός; » Οὐ τοιοῦτος δὲ ὁ ἀγαπῶν πατέρα
 ἢ μητέρα ὑπὲρ αὐτόν. Φησὶ γάρ, ὡς « Οὐκ ἔστιν μου
 ἄξιός. » Τὸ οὖν ἀγαπήσαι Χριστὸν ἐξ ὅλης καρδίας
 καὶ ψυχῆς, τὸ δοῦναι ἔστι περὶ ἁμαρτίας. Τινὲς
 δὲ τὸ ῥητὸν οὕτως ἐκθέμενοι· « Ἐὰν θῆ περὶ πλημ-
 μελείας, ψυχὴ αὐτοῦ δΰνεται σπέρμα μηκύνον,
 Ἡμέρα, ἐπήνεγκαν, ἢ μετὰ τὸ πάθος, παιδοποιεῖα ἢ
 πνευματικὴ τῆς εἰς αἰῶνα ἐνούσης ἢ ἀδιηγῆτου γε-
 νεᾶς, κατ' ἐπαγγελίαν τὴν πρὸς Ἀβραὰμ θεϊκῆ δύ-
 νάμει πληρουμένην μετὰ τὴν λύσιν τῆς φθοροποιου
 ἁμαρτίας, καὶ τὴν ἀνοδὸν τοῦ λυτρωτοῦ. Ἀντὶ δὲ
 τοῦ, Καὶ βούλεται Κύριος ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου
 τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὁ Σύμμαχος· Καὶ θέλημα Κυ-
 ρίου, φησὶν, ἐν χειρὶ αὐτοῦ εὐδοθησεται· ὕπερ
 ἐπὶ μόνου τοῦ Σωτῆρος ἀρμόττει. Διαπαντὸς γάρ
 τὸ θέλημα τοῦ Πατρός ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ κατ-
 ενοδοῦτο. Ἐδῶκε δὲ αὐτῷ καὶ φῶς εἰς τὸ φωτί-
 ζεσθαι τοὺς δι' αὐτοῦ δικαιουμένους, καὶ σύνεσιν.
 Ἐπανεπαύσατο γὰρ ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα σοφίας καὶ
 συνέσεως εἰς τὸ συνετοῦς ἀπεργάζεσθαι, καὶ δι-
 καιοῦν τοὺς ἀδίκους τοῦ δικαιοῦσθαι. Τινὲς δὲ οὕτω
 φασί· Βούλεται Κύριος τὴν ἐπὶ τῷ σταυρῷ λύ-
 πην μεταστήσαι εἰς χαρὰν, διὰ τοῦ δεῖξαι αὐτῷ
 μεταπηθέοντας εἰς φῶς τοὺς ποτε σκότους καὶ πε-
 πλανημένους, περὶ ὧν ὁ Παῦλος φησιν· « Οἱ ποτε
 σκότος, νυνὶ δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Καὶ πλαττομένους
 τῇ συνέσει· τοῦτ' ἔστι μεταμορφουμένους ἀπὸ δό-
 ξης εἰς δόξαν.

Πρὸς δὲ τὸν μὴ τοιοῦτον Ἰερειᾶς φησὶν· « Ἰδοὺ
 οὐκ εἰσὶν οἱ ὀφθαλμοὶ σου, οὐδὲ ἡ καρδία σου κα-
 λή. » Ὁ δὲ ἐπιστεύων ἢ εἰς τὸν Χριστὸν, εἰς τὸ
 θεῖον αὐτοῦ μεταπλάττεται κάλλος, ὁποῖόν ἐστι τό·
 « Τεκνία, οὗς πάλιν ὠδίνω, μέχρι μορφωθῆ Χριστὸς
 ἐν ὑμῖν. Οὗς γὰρ ἔγνω, φησὶ, καὶ προώρισεν συμ-
 μόρφου· τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τούτους καὶ
 ἐκάλεσεν. » Κτίσαι δὲ λέγεται Θεὸς καὶ τοὺς δύο
 λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, δηλαδὴ μεταπλά-
 στας αὐτούς. Ἐπειδὴ γὰρ κέρδος ἴδιον ὁ Μονογενὴς
 τὴν ἡμετέραν τίθεται σωτηρίαν, ὑπὲρ ὧν ἔπαθε
 σῶμα λαβὼν, ἀναγκαίως ὁ Πατὴρ τὴν ἡμετέραν
 ἴασιν, ἀφαιρέσειν πόνου φησὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ
 φῶς αὐτοῦ τὸν ἡμέτερον φωτισμὸν, ἀμειβομένων
 ἐπὶ τὸ χρεῖττον ἡμῶν καὶ μεταπλαττομένων τῇ τοῦ
 Θεοῦ συνέσει. Τούτοι; ἐπάγει· Δικαιῶσαι δικαίον
 εἰδὲ δουλεύοντα πολλοῖς. Οὐ γὰρ ἦλθε Χριστὸς δια-
 κονηθῆναι, καθά φησιν αὐτός, διακονήσα· δὲ μᾶλλον
 τῆν τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν. Πάντα δὲ πράτ-

¹⁶ Matth. xvi, 24. ^{16a} Galat. ii, 20. ¹⁷ Matth. x, 37. ¹⁸ Ephes. v, 8. ¹⁹ Jerem. xxii, 17. ²⁰ Galat. iv, 19. ²¹ Rom. viii, 29. ²² Matth. xx, 28.

VARIÆ LECTIONES.

« γρ. ὁποῖος. ἢ Ἰσ. λέγει ἔστι. ἢ γρ. αἰῶνας οὐσῆς. ἢ γρ. πιστεύων.

Ad gentes autem et ista dirigi quidam arbitran-
 tur; ut eos etiam, quorum nomen tam multa pas-
 sus sit, si crediderint, suaque peccata confessi
 fuerint, perennium honorum fore participes asse-
 rat. *Dat vero pro peccato* quisquis id præstat, quod
 dicit: « Si quis vult venire post me, amiget se-
 metipsum, et tollat crucem suam, et sequatur
 me¹⁶. » Cujusmodi ille fuit, qui se cum Christo cru-
 cifixum non vivere amplius, sed Christum in se-
 ipso pronuntiavit¹⁷. At erat hinc longe dissimilis,
 qui patrem, aut matrem amplius, quam eum ad-
 amabat; quem se ideo non dignum esse pronun-
 tiavit¹⁸. *Est igitur dare pro peccato* Christum ipsum
 toto corde, totoque animo diligere. Existunt etiam
 nonnulli, qui locum ita exponentes: *Si obtulerit*
pro peccato, anima ejus videbit semen amplificans,
 adjiciunt; diem illum, qui passionem secutus est,
 filiorum procreationem esse spiritualem generatio-
 nis perpetuæ et ineffabilis secundum factam Abra-
 hamo promissionem; quæ divina virtute, post ex-
 istialis peccati remissionem, postque Redemptoris
 ascensum adimpleatur. Cæterum pro: *Et vult Domi-
 nus auferre de labore animam ejus,* ita habet Sym-
 machus, *Et voluntas Domini in manu ejus prospere-
 rabitur;* quod uni tantum Salvatore congruit. Per-
 petuo enim *Patris voluntas in manu ejus prospere
 successit.* Dedit vero et lucem ipsi, ut eos, qui per
 ipsum justificati sunt, illustraret. Dedit et *intelli-
 gentiam,* quia requievit super eum spiritus sapientiæ
 et intellectus, ut *sapientes* 607 *efficeret, et justos*
 qui *justificatione* digni sunt. Putant alii *velle Do-
 minum* perceptum e cruce *dolorem* propterea in
 gaudium convertere, quod ei commutatus in *lucem*
 ostenderit, *et intelligentia formatos,* id est, a gloria
 in gloriam transformatos qui tenebræ olim, nunc au-
 tem lux in Domino, uti Paulus ait¹⁹, evaserunt.

Sunt vero ad eum, qui talis non est, ista Jere-
 miæ verba: « Ecce non sunt oculi tui, nec cor
 tuum pulchrum²⁰. » Qui autem in Christum cred-
 dit, in divinam ejus transformatur pulchritudinem:
 cujusmodi est illud: « Filioli, quos rursus
 parturio, donec formetur in vobis Christus²¹. » —
 « Quos enim cognovit, inquit, et præcivit conformes
 fore imagini Filii sui, hos et vocavit²¹. »
 Creasse vero duos in recentem unum hominem
 populos, id est *transformasse* dicitur Deus. Quo-
 niam enim sibi in lucro salutem nostram Unigeni-
 tus deputat, dum corpus eorum assumit, quo-
 rum nomine passus est, necessario Pater ipse
 sanationem nostram *laboris Christi ablationem* nomi-
 nat, et *lucem* ejus, *illustrationem* nostram, cum
 nos in melius transimus, ipsaque *Dei intelligentia
 transformamur.* Sequitur deinde: *Justificare justum
 bene servientem multis.* Neque enim venit Christus,
 ut ei ministraretur, sicut ipse dicit²², sed potius,

ut incarnationis œconomix subserviret. Cum autem omnia ex Patris mandato faceret, congruum erat et ipsum linteo succinctum aquam in pollubrum fundere, omniumque se famulum profiteri. Inde et Paulus ministram vocat œconomiam, cum ait : « Si enim ministerium condemnationis in gloria est, multo magis excellit ministerium justitiæ in gloria ²². » *Justificatur* rursus, vel cum nos justii efficiamur, vel cum a quibus est interemptus, iisdem in injustæ ejus condemnationis demonstrationem servituti mancipantur. Quinam autem ii sint, qui per ipsum *justificati sunt*, extulit, cum ait : *Et peccata eorum ipse portabit* : aut secundum Symmachi interpretationem, *Et impietates eorum ipse* **608** *suffert*. Eas enim in se cum assumpsit, *peccati* nos tunica exiit. Unde etiam multis, id est, gentibus ipsis *servivisse* dicitur. Una siquidem gens erat, Israelitica scilicet : reliquæ multiplices et infinitæ, quas ipse in hæreditatem propriam sortitus ait : « Dixit Dominus ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te ; postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ²³. »

Dicitur vero *spolia fortium*, id est, quæ ab adversariis potestatibus eripuit, *divisisse*, sibi que proprios, qui fuerant ab illis tanquam mancipia usurpati, vindicasse : quæ quidem *spolia* suis ipse *divisit* discipulis ; dum varias ex ipsis Ecclesias constituit. Hinc igitur illa fuere superius : « Exultabit in conspectu tuo, tanquam qui lætantur in messe, et tanquam qui dividunt spolia ²⁴. » Potest vero hæc ipsa præstare, *pro eo quod in mortem traditus est* : cum eam veluti a Patre mercedem perceperit, ut eos qui perierant servaret, *hæredesque faceret*. Eo enim ipso quod passus est, secum suos erexit, et alienos affixit : dum eos, qui simul passi sunt, idem secum excitavit, qui autem in eum insurrexerunt, depressit. Nec vero desunt, qui *fortium* nomine, apostolos, et ut semel dicam, omnes eos, qui in Christo possunt aliquid, intelligi velint, quibus jam, tanquam Satanam devicerint, *spolia*, id est spiritualium gratiarum dona, dividit. Alii enim per Spiritum sermo sapientiæ, alii cognitionis, cæteraque istis similia, data sunt ²⁵. Qui *suit autem* **D** *iniquis reputatus*, nisi quod crucis socios etiam latrones, ut Marcus indicavit ²⁷, habuit ?

CAP. LIV.

609-610 **VERS. 1-17.** *Lætare, sterilis, quæ non paris. Erumpere et clama, quæ non parturis, quia plures filii desertæ, quam ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus : Dilata locum tabernaculi tui, et pelles aulæ tuorum fige, ne parcas : protende funiculos tuos, et clavos tuos consolida adhuc a dex-*

A *tonτος αὐτοῦ καθ' ὑπακοὴν πατριχὴν, ἀκλόουθον ἦν καὶ τὸ λεντιῶ ζωσάμενον, ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα βαλεῖν, καὶ τὴν πρὸς ἅπαντας δουλείαν ἀνοδέξασθαι. Τοιγαροῦν καὶ Παῦλος διάκονον τὴν οἰκονομίαν καλεῖ λέγων· « Εἰ γὰρ τῇ διακονίᾳ ^ε τῆς κατακρίσεως, δόξα, πολλῶν μᾶλλον διαφέρει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ. » Δικαιοῦνται δὲ πάλιν, ἡμῶν ἡ δικαιομένων, ἡ τῶν ἀνελότων αὐτὸν ἡνδραποδισμένων εἰς ἐνδειξιν τῆς ἀδικίου κατ' αὐτοῦ κατακρίσεως. Τινες δὲ οἱ δικαιοῦμενοι δι' αὐτοῦ ἐπενηγοῦ λέγων· Καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει· ἡ κατὰ Σύμμαχον, Καὶ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν αὐτὸς ὑπενήξει. Εἰς ἑαυτὸν γὰρ ἀναλαβὼν ἀπέθυσεν ἡμᾶς τὸν τῆς ἁμαρτίας χιτῶνα· διὸ καὶ, Δεδούλευκε πολλοῖς, τοῦτ' ἐστι τοῖς ἔθνεσιν. Ἐν γὰρ ἦν ἔθνος Ἰσραὴλ· οἱ δὲ ἐξ ἔθνῶν μυριοπλάσιοι, οὓς καὶ κληρονομεῖ κληρον ποιησάμενος ἴδιον, καὶ λέγων· « Κύριος εἶπεν πρὸς με· Υἱὸς μου εἰ σὺ. Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατέσχεςίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. »*

C *Τῶν δὲ ἰσχυρῶν ἐμέρισε σκύλα· δηλαδὴ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἐξαρπάσας, καὶ ἴδια σκύλα τοῖς ὑπ' ἐκείνων ἡνδραποδισμένους πεποιτηκώς· ἅπερ σκύλα τοῖς ἑαυτοῦ διένειμε μαθηταῖς, διαφόρους ἐξ αὐτῶν συστησάμενος Ἐκκλησίας. Διὸ πρόβλεγεν· « Εὐφρανθήσεται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφραίνόμενοι ἐν ἀμνητῷ, καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενοι σκύλα. » Δυνατὸς δὲ ταῦτα ποιεῖν, ἀπ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον, μισθὸν ὡς περ λαβῶν παρὰ τοῦ Πατέρος, τὸ σώζειν καὶ κληρονομεῖν τοὺς ἀπολλυμένους. Διὰ γὰρ τὸν παθεῖν, ἀνίστησι μὲν σὺν ἑαυτῷ τοὺς οἰκείους, κατακρατεῖ δὲ τῶν ἀλλοτρίων, τοὺς μὲν συμπάσχοντας συνανιστὰς, τοὺς δὲ ἐπαναστάτας ταπεινῶν. Τινὲς δὲ ἰσχυροὺς τοὺς ἀποστολοὺς εἰρήχασι, καὶ τοὺς καθάπαξ ἐν Χριστῷ δυνατοὺς, οἷς ἅτε νενικηκόσι τὸν Σατανᾶν διαδίδωσι σκύλα, τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων τὰς χορηγίας. Ἡ μὲν γὰρ δίδεται [διὰ] τοῦ Πνεύματος λόγος σοφίας, εὐαγγέλιον λόγος γνώσεως, καὶ τὰ τούτοις ἀδελφά. Πῶς δὲ μετὰ ἀνθρώπων ἐλογίσθη, ἀλλ' ἡ συσταυρομένων αὐτῷ τῶν ληστῶν, ὃ ἔη καὶ Μάρκος ἐπιστημαίνεται ;*

ΚΕΦΑΛ. ΝΔ'.

α'-ιζ'. *Εὐφρανθήτι, στεῖρα ἢ οὐ τέκονσα. Ῥήξον καὶ βόσσον, ἢ οὐκ ὠδίνουσα, διὸ πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὴν ἄνδρα. Εἶπε γὰρ Κύριος· Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκητῆς σου, καὶ τὰς δέριες τῶν αὐλαῶν σου πῆξον, μὴ φείση· μάκρυνον τὰ σχοινίσματα*

²² II Cor. III, 9. ²³ Psal. II, 7, 8. ²⁴ Isa. IX, 3. ²⁵ I Cor. XII, 8. ²⁷ Marc. XV, 27.

VARIE LECTIONES.

^ε γρ. † διακονία.

σου, και τούς πασσάλους σου κατοχυρῶσιν ἐτι *A tris, et a sinistris dilata, et semen tuum possidebit gentes, et civitates desertas habitare facies, etc.* εἰς τὰ δεξιὰ, και τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον, και τὸ σπέρμα σου ἐθῆ κληρονομήσει, και πόλεις ἠρημωμένας κατοικίσεις, κ. τ. λ.

Εἰπὼν τοῦ Σωτῆρος τὴν γένεσιν, και τὸν βίον, και τοῦ θανάτου τὴν αἰτίαν, ἐτι τε κληρονομήσει πολλούς, πρὸς αὐτοὺς τούτους ἀκολουθῶν τὸν λόγον μετήνεγκε, και τὴν ἐξ αὐτῶν Ἐκκλησίαν πάλαι οὖσαν ἀγονόν τε και ἔρημον, ὅποια ἦσαν τῶν ἐθνικῶν αἰ ψυχαί. Οὐ γὰρ εἶχεν αὐτῶν τινα δι' ἀρετῆς και θεοσεβείας καταταττόμενον εἰς τέκνα Θεοῦ. Ἦσαν γὰρ ἄθεοι, και ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, κατὰ τὴν Παύλου φωνήν. Νῦν δὲ ὡς δεξαμένη σπόρον, και μελλούση τεκεῖν, βοᾷν ἐγκελεύεται, καθὰ ταῖς κρούσαις αἱ ματαὶ πρὸς τὸ βραδίως τεκεῖν εὐρυνομένων τῶν πόρων. Ἀντὶ δὲ τοῦ εἶξον και βόησον, Σύμμαχος μὲν κελᾶδει αἴρεσιν εἰρήκεν. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἰλαρνον ἐν ἀγαλλιάσει και χρεμέτισον. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, Ῥῆζον εὐφροσύνην και τέρπου. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐρήμου ἡφανισμένης ἔφησε Σύμμαχος: Ἦν γὰρ ἡφανισμένη και ἔρημος, μήπω τὴν ἐπουράνιον κεκτημένη Νυμφίον.

Τὴν δὲ τῆς εὐφροσύνης αἰτίαν, τὴν πολυγονίαν λέγει τὴν μελλούσαν, δι' ἧς ἡμελλε νικᾶν τὴν Ἰουδαίων Συναγωγὴν, ἐκ πάντων οὖσα τῶν ἐθνῶν, τὴν ἐξ ἐνὸς ἔθνους συνισταμένην. Ἦν διὰ Μωσέως πρὸς οἰκειότητα πνευματικὴν ὁ Θεὸς προσηγάγετο, και πολλῶν ἀπέφησε τέκνων μητέρα. Ἀλλ' ἠτεκνώθη διὰ Χριστόν, καίτοι, κατὰ τὸν Ἱερειμᾶν, ἐν τέκνοις οὖσα πολλή. Καὶ βιβλίον ἀποστασίου δέδωκε τῷ Θεῷ θαυμάζοντι: « Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών; » Αὐτὸς γὰρ οὐ δέδωκεν εἰπὼν: « Ποῖον τοῦτο βιβλίον ἀποστασίου τῆς μητέρος ὑμῶν; » Ἡ ἐξαπέστειλα αὐτήν; Ἀλλ' ἑαυτῆ, φησὶ, γέγονεν αἰτία. Διότι ἦλθεν, και οὐκ ἦν ἄνθρωπος: ἐκάλεσα και οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. » Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ φησιν: « Οὐχ ὡς οἰκειόν με ἐκάλεσας, οὐδ' ὡς πατέρα και ἀρχηγὸν τῆς παρθενίας σου. » Καὶ πάλιν: « Θυγάτηρ τῆς μητέρος σου εἰ συγκαταλιποῦσα τὸν ἄνδρα αὐτῆς. » Ἐρημιος δὲ τὴν χίρην κατ' ἔθος καλεῖ Γραφικόν. Τὸν γὰρ τῶν ἀγαθῶν σπορέα λόγον οὐκ εἶχεν ὃν δεξαμένη Νυμφίον τὴν ἑτέραν τῷ τίκτειν παρέδραμεν, ὡς πλαίστου δεῖσθαι πλάτους πρὸς τὴν τῶν τέκνων ὑπόδοχὴν, εἰς εἰκόνα τούτου παρελιημένης τῆς παρὰ Μωσέϊ σκηπῆς. Ταῖς γὰρ αὐταῖς ἐχρήσατο λέξεσιν, ὅμοι και τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀσάλευτον διὰ τῶν πασσάλων δριλῶν. Τύπον γὰρ ταύτης ἐκείνη κατέγραψεν, εἰ και μέτροις ἄγαν ἐλάττωσι. Διὸ και καθ' ἕκαστον κλίμα περιχειρέμενας εἶχεν αὐλάς μακρὰς ὁμοῦ και πλατείας. Ἀλλὰ τί ταῦτα, και τοῦ νεῦ τὰ μέτρα πρὸς τὰ πλήθη και μεγέθη, και κάλλη τῶν πανταχοῦ καθιδρυμένων Ἐκκλησιῶν μιᾶς τῆς ἐκ πασῶν ὑπαρχούσης καθολικῆς; Πρὸς ἣν ἐπιφέρει, *Και τὸ σπέρμα σου κληρονομήσει ἔθνη*. Τοῦτο δὲ τὸν εὐαγγελικὸν λόγον δηλοῖ, περὶ οὗ φησιν: « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρει. » Καὶ οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἐσπείρας ἐν τῷ σῶ ἀγρῷ, ἐξ οὗ κλειστων ἁγίων γέγονε μήτηρ; Ἐξ ὧν

Postquam de Salvatoris ortu, de vita, de mortis causa, deque eo, quod multos esset possessurus, disputavit; ad eosdem deinceps sermonem convertit, et ad conflam ex illis Ecclesiam, quæ sterilis olim et deserta (quales ipsæ fuerant gentium animæ) nullum virtute et pietate in filiorum Dei numerum referri dignum habebat. Erant enim sine Deo, et spe carentes, ut cum Paulo loquar ²⁰. Huic igitur jam, tanquam semine excepto paritura sit, clamare præcipit; quod solent parturientibus obstetrices, ut partus ipse, dilatatis meatibus, facilius erumpat. Sed pro quo, *Erumpet et clama*, habemus, *Resona laudem*, dixit Symmachus; *Aquilas autem, Hilare exultato, et himni*; Theodotio vero: *Erumpet in lætitiā, et oblectare*. Pro *deserta* **611** denique, *deletam Synmachus*. Erat enim *deleta et deserta*; quæ cœlestem Sponsum nondum possideret.

Lætitia causam deinde in futura fecunditate collocat, per quam Judæorum Synagogam superatura est: cum illa quidem de gentibus omnibus, hæc autem ab una tantum colligatur; quam per Moysen in spirituale consortium computerat Dominus, filiorumque multorum parentem effecerat; sed orba liberis per Christum effecta est, quantumvis auctore Jeremia liberorum multitudine abundaret. Imo Deo ipsi etiam libellum repudii dedit, ut idem miratur his verbis: « Quomodo altera facta est urbs fidelis Sion ²¹? » Quæ enim ipse dedisse putandus, qui ait: « Qualis iste repudii liber matris vestræ? Cui dimisi eam? imo sibi illa, inquit, causa fuit ut venirem, et non erat homo, vocavi, et non erat qui audiret ²². » Et alibi hoc modo: « Non me ut amicum vocasti, neque ut patrem, et ducem virginitatis tuæ ²³. » Et rursum: « Filia matris tuæ es, quæ virum ejus deseruisti ²⁴. » Significatur autem *desertæ* nomine eadem plane, quæ et *vidua* dicitur, usitata Scripturæ scilicet loquendi consuetudine. Caruit enim bonorum omnium seminatore verbo: quod quæ in Sponsum accepit, alteram ita fecunditate prolisque numero superat, ut ampliori ad liberorum acceptationem spatio, prolata in id e Mosis tabernaculo similitudine, opus habeat. Iisdem siquidem, quibus ille, verbis et hic utitur, pariterque inconcussam Ecclesiæ firmitatem *clarorum* nomine significat. Hujus enim figuram, mensura tamen longe breviori, illud expressit, indeque ad singulas plagas atria longa simul et lata habuisse reperias. Verum quid ista, templique etiam futura est magnitudo, si cum ecclesiarum amplitudine et vastitate, si cum pulchritudine denique conferantur, quæ ubique exstructæ, illam unam ex omnibus efficiunt, quæ catholica

²⁰ Ephes. II, 12. ²¹ Jerem. III, 6. ²² Isa. I, 1, 2.

²³ Jerem. III, 4.

²⁴ Ezech. XVI, 45.

dicitur? Ad hanc illa referuntur, quibus, *Et semen tuum possidebit gentes*, adjicitur. Evangelicus vero istis sermo significatur, de quo, exisse qui seminavit, ut seminaret, legimus ³². Annon deinde *semen bonum* in Dei agro seminatum est, cum inde plurimorum **612** sanctorum mater evaserit; a quibus ipsos etiam gentium rectores, ut accedentem populum sacris imbuerent, erudiri contigit, quos ei in futurum etiam sæculum præfuturos, alii quidem urbibus quinque, alii autem decem, pro talentorum distributione concessis, Christus indicavit ³³? qui denique lætitia affecti, populos sibi, et gentes pedibus suis esse subjectos, et se in hæreditatem electos profiterentur?

Est enim Christi sors unius, populis præesse et moderari: indeque Rabbi quemquam vocari vetuit, se unum Judæorum magistrum esse asserens, qui discipulos tamen dignitatis suæ participes fecit ³⁴. Licet enim vera lux ³⁵, naturaque Dei Filius ipse sit: lucis tamen appellatione discipulos nuncupavit ³⁷, et dedit iis potestatem filios Dei vocari ³⁸, qui in Patrem credentes eam dignitate gloriarentur, qui desertas etiam, sive *deletas*, ut Symmacho placet, *civitates habitare facerent*: quo nomine ecclesias ipsas, quæ Deo quondam vacuæ fuerant, intellexit: aut certe tantum fore *semen* Ecclesiæ indicavit, ut non modo populosis urbibus capi non queat, sed possit *desertas* etiam et vacuas completere. Unde pudorem veterem ex eo collectum quod *sterilis et vidua* esset, eidem contemnere præcipit, *se virtutum Dominum, qui eam fecerit, esse affirmans*. Neque enim ab hominibus, aut per hominem ³⁹, sed per Dominum ipsam constitutam esse, qui super petram Ecclesiam suam ædificaturum esse dixit ⁴⁰. Est igitur ista Dei oratio, qui *probrosus* nobis in deorum colenda multitudine errorem condonet. Sicut enim pater miseretur filiorum, sic et timentium se misertus est Dominus ⁴¹. Et quantum distat ortus ab occasu, tantum a nobis peccata nostra removet. *Metum* ergo, qui in peccatis est, ipse adimit, qui non venit, ut judicet, sed ut salvet ⁴². Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Itaque vincit illa, quæ justificat impium, gratia. « Deus enim est, ait Paulus, qui justificat; quis est, qui condemnet ⁴³? » Quomodo autem *eam facit*, nisi cum eam in formæ similitudinem **613** per Spiritum creat? Ait enim apud Ezechielem: « Avellam cor eorum lapideum de carne eorum; et dabo eis cor carneum, ut ipsi me cognoscant; quia ego sum Dominus ⁴⁴. » Condidit ergo Christus geminos populos in recentem unum hominem, ad ejus exemplar, a quo effectus est, instauratum.

Atque ut rei fidem faceret qui postea secutus est eventus, *Dominum virtutum* se esse affirmavit. Neque vero instauracionis tempus reticuit, cum adjevit: *Qui eruit te, Deus Israel, tota terra vocabitur*; id est, cum Christum in gentes omnes regnare

Χριστοῦ μὲν γὰρ μόνου κληρὸς τὸ καθηγεῖσθαι λαῶν. Διὸ καλεῖται μηδὲν λέγειν Παῦλί. « Εἰς γὰρ ἐστίν, φησὶν, ὑμῶν καθηγητής ὁ Χριστός. » Μετέδωκε δὲ τῆς ἀξίας τοῖς μαθηταῖς. Καὶ φῶ; γὰρ ὑπάρχων ἀληθινῶν, φῶ; καλεῖ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς. Καὶ Ἰησοῦ ὢν κατὰ φύσιν, δέδωκεν ἐξουσίαν τοῖς πιστεῦουσιν εἰς αὐτὸν Πατέρα καλεῖν τὸν Θεὸν τὸ τῆς υἰότητος αὐχοῦσιν ἀξίωμα, εἰ καὶ πόλεις ἠρημωμένας, ἤγουν ἠφανισμένας, κατὰ Σύμμαχον, κατοικοῦσιν. Λέγει δὲ τὰς ἐρήμους πάλαι Θεοῦ Ἐκκλησίας· ἤγουν φησὶν, ὅτι τοσοῦτον ἔσται σου τὸ σπέρμα, ὡς μηδαμῶς αὐτοῖς τὰς πολυανθρώπους πόλεις ἀρκεῖν, δύνασθαι δὲ καὶ τὰς ἐρήμους πληροῦν· ἐφ' οἷς ὑπερορᾶν αὐτῆ τῆς παλαιᾶς αἰσχύνῃ; παρακαλεῖται, ὅτι ἀγορὰς ἦν καὶ χηρὰ τοῦ Λόγου Νυμφίου λέγων, ὅτι Κύριος τῶν δυνάμεων ἐστὶν ὁ ποιῶν σε. Οὐ γὰρ ἐξ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου συνέστη· δι' αὐτοῦ δὲ Κυρίου, δὲ καὶ φησὶν· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. » Θεοῦ τοίνυν ὁ λόγος, τὸ ἀμνησίχακον δωρομένου ἐπὶ τῇ πολυθείῳ καὶ θνείδους ἀξίᾳ πλάνῃ. Καθὼς γὰρ οἰκτεῖται πατὴρ υἱοὺς, οἰκτεῖρησεν Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Καὶ καθ' ὅσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, ἐμάχρυνεν ἀφ' ἡμῶν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Τὸν οὖν φόβον περιαιρεῖ τὸν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν. Ἦλθε γὰρ οὐ κρίνων, ἀλλὰ σώζων. « Οὐ γὰρ ἀπέστειλε, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. » Νικᾷ τοίνυν ἡ χάρις ἢ δικαιοῦσα τὸν ἀσεβῆ. « Θεὸς γὰρ, φησὶ Παῦλος, ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; » Πῶς δὲ ποιεῖ αὐτῆν, ἀλλ' ἡ κτίζων εἰς συμμορφίαν αὐτοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος; φησὶ γὰρ ἐν Ἰεζεκιήλ· « Ἐκπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς; ἐμὲ, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. » Ἐκτίσε τοίνυν ὁ Χριστὸς τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν.

Ὅς ἂν δὲ μὴ ἀπιστηθῇ μετατυγχάνον τὸ πρᾶγμα, Κύριος ἑαυτὸν ἐκάλεσε δυνάμεων. Τίς δὲ ὁ τοῦ ἀνακτίζεσθαι καιρὸς, διεσάρησεν εἰπὼν, ὅτι Ὁ δυνάμενος σε αὐτὸς Θεὸς Ἰσραὴλ πάση τῇ γῆ κληθήσεται· τοῦτ' ἐστίν, ὅτι Χριστὸς ἐβασίλευσεν ἐπὶ

³² Matth. xiii, 3. ³³ Matth. xv, 14 seqq. ³⁴ Matth. xxiii, 8. ³⁵ Joan. i, 9. ³⁶ Joan. i, 5. ³⁷ Matth. v, 14. ³⁸ Joan. i, 42. ³⁹ Galat. i, 42. ⁴⁰ Matth. xvi, 18. ⁴¹ Psal. cii, 15. ⁴² Joan. iii, 17. ⁴³ Rom. viii, 34. ⁴⁴ Ezech. ii, 19.

πάντα τὰ ἔθνη, κατὰ τό · Καὶ ἔσται Κύριος εἷς, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἓν, κυκλοῦν πᾶσαν τὴν γῆν. » Πάλαι γάρ ἦν κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν γνωστὸς ὁ Θεός · νῦν δὲ αὐτῷ κάμπτεται πᾶν γένος, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογεῖται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἶ; δέξαν Θεὸς Πατέρος, Αἰὶ καὶ Αἰὶδ' ἔφη · « Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, » καὶ τὰ ἔξῃς. Καὶ πάλιν · « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. » Ἐπιμένον δὲ ὁ λόγος ταῖς πρὸς τὴν ἔρημον ἐπαγγελίαις, φησὶν · *Οὐχ ὡς γυναῖκα καταλελειμμένην καὶ ὀλιγόψυχον κέκληκέν σε Κύριος. Καταλελειμμένην ἡ Γραφή γυναῖκα καλεῖ τὴν ἐπὶ τισιν αἰτίαις βιβλίον δεξαμένην ἀποστασίῳ κατὰ τὸν νόμον, μεμυσημένην δὲ, τὴν ἐπ' ἀσελείᾳ διαβληθεῖσαν, ἥπερ ἂν πρέποι καὶ τὸ τῆς ὀλιγοψυχίας αἰτίαμα, ὡς οὐ δυναμένη καρτερεῖν, καὶ ζυγῶν ἀνέχεσθαι γαμικῶν· οἷα πρὸς Θεὸν γέγονεν ἡ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴ μετὰ νόμον, δι' οὐ συνήφθη Θεῷ ἐπὶ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ παλινοδρομήσασα. Διὸ περ αὐτὴν ἀπωσάμενος δι' ἐνδῶς ἔλεγε τῶν προφητῶν · « Κρίθητε πρὸς τὴν μητέρα ὑμῶν, ὅτι αὕτη οὐ γυνὴ μου, καὶ γὰρ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς. » Καὶ λοιπὸν περὶ τῆς πορνείας αὐτῆς διαλέγεται. Τίς δὲ τῆς πορνείας ὁ τρόπος, ἐν Ἰερουσαλὴμ διηγείται, δύο γυναῖκας οἰνοὶ λαβῶν, ἅς καλεῖ Ὀολὰν καὶ Ὀλιβαν, δηλῶν τὴν Ἰερουσαλὴμ καὶ τὴν Σαμάρειαν, καὶ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν διηγούμενος, ὡς ἔσφαζον τοῖς εἰδώλοις τὰ τέκνα, καὶ διῆγον αὐτὰ δι' ἐμπύρων, καὶ ταῦτα μοιχεύαν καλῶν. Ὅθεν αὐτῇ καὶ δι' Ἰερουσαλὴμ φησὶν · « Ὅψις πόρνης ἐγένετό σοι· ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας. » Ἄλλ' ὑμεῖς, φησὶν, οἱ ἐξ ἔθνῶν οὐ κατὰ τοῦτους ἐκλήθητε. Τοῖς μὲν γὰρ πῶρως ἀπὸ μέρους γέγονεν, καθὰ τῷ Παύλῳ δοκεῖ. Ἐσκοτίσθησαν δὲ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν. Συνεκάμφθη δὲ καὶ τὰ νῶτα κεχνητότων αἰεὶ πρὸς τὰ γῆνια. Τὸ φωτισθῆναι δὲ τοῖς ἔθνεσι γέγονεν. Καὶ πάντες, ἄλλ' οὐ κατὰ λείμμα σέσωσται. Ἄλλ' εἰς χρόνον μικρὸν, φησὶ, κατέλιπόν σε. « Ἐν ταῖς γὰρ προλαβοῦσαις γενεαῖς, ὡς ὁ Πέτρος φησὶ, συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. » reliquias servari contigerit. Verumenimvero tempore modico reliqui te, adjicit. « Superioribus enim ætaliibus, ait Petrus, gentes permisit Deus in viis suis ambulare⁴⁵. »*

Βραχύς δὲ ὁ καιρὸς πρὸς τὸν τοῦ ἔλεως κρινόμενος εἰς ἀπέριους αἰῶνας διατρέχοντα. Ἐλεος δὲ μέγα, τὸ διὰ Χριστοῦ ρύπου παντὸς ἐλευθεροῦν καὶ κολάσεως, καὶ παρέχον υιοθεσίας ἀξίωμα, καὶ βασιλείας οὐρανῶν κληρονόμους ποιοῦν. Εἰτά φησὶν Ἄπο τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νῶε τοῦτό μοι ἔστιν. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἔλον οὕτως ἐξέδωκεν · Ὡς αἱ ἡμέραι Νῶε τοῦτό μοι. Ὡς ὕμωσα μὴ ἐκλεῖθῃ ὕδωρ Νῶε ἐπὶ τὴν γῆν, οὕτως ὡμοσάμην μὴ ὀργισθῆναι σοι, μηδὲ ἐπιτιμῆσαι σοι. Τὰ γὰρ ὄρη σαλευθήσονται, καὶ οἱ βουνοὶ ταραχθήσονται· τὸ δὲ ἔλεός μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀποστραφήσεται, οὐδὲ ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης μου ἀνακληθήσεται, εἶπεν ὁ ὀλιχέτων σε Κύριος. Ὅθεν γὰρ, φησὶ, τὰ ὄρη μεταστίζονται τῶν οἰκείων τόπων, καὶ οἱ βουνοὶ

A contigerit; juxta illud: « Et erit Dominus unus, et nomen ejus unum circumdans universam terram⁴⁵. » Olim siquidem in Judæa tantum notus erat Dominus⁴⁶: cum ei jam omne genu flectatur omnisque lingua Dominum Jesum Christum in gloriam Dei Patris profiteatur⁴⁷. Hinc et illa Davidis: « Omnes gentes, plaudite manibus⁴⁸, » cæteraque deinceps. Et illa: « Dominus regnavit, exsultet terra⁴⁹. » Immoratur autem in iis, quæ desertæ sunt, promissionibus, et addit: *Non ut mulierem derelictam et pusillanimum vocavit te Dominus. Derelictam nimirum Scriptura vocat mulierem, quæ, certis de causis, libellum repudii ex legis præscripto acceperit. Odiosam autem, lasciviæ et intemperantiæ accusatam; cui nec male pusillanimitatis crimen conveniat, quippe quæ forti esse animo, matrimoniumque jugum ferre non valeat; qualem se in Deum ipsa Judæorum Synagoga post legem, per quam Deo conjuncta fuerat, præbuit, cum ad Ægyptia se rursus contulisset. Hinc est igitur, quod ea expulsæ, per prophetam quemdam in hunc modum ait: « In judicio cum matre vestra contendite; quoniam ipsa uxor mea non est, neque ego vir ejus⁵⁰. » Cæterum, de adulterio ejus disserit. Neque vero quod esset adulterii genus reticuit Ezechiel, cum duas veluti uxores assumens, Oolam et Oliban, quibus Jerusalem et Samaria significatur, earumdem impietates, quæ suos ipsæ liberos idolis suactarent, per ignemque trajicerent (quod adulterium nominat) explicat⁵¹. Eam itaque in hæc verba per Jeremiam alloquitur: « Aspectus meretricis tibi fuit; nullorumque te puduit⁵². » At vos, inquit, qui de gentibus estis, non istorum more vocati estis. His enim ipsis cæcitas, Paulo teste, ex parte contigit⁵³. Sunt rursus et ipsorum oculi, ne videant, obcæcati. Sunt et eisdem terga eo ipso, quod terrenis semper inhiant, incurvata: cum gentes illustrari, splendescere, omnesque adeo, non ipsarum modo*

B Est magna porro temporis brevitatis, si cum misericordia conferatur, quæ in infinita usque sæcula percurrit. Est vero et magna misericordia, quæ nos omni immunditia et ultione per Christum liberat; quæ adoptionis dignitatem largitur; quæ regni cælestis hæredes facit. Sequitur deinde: *Ab aqua, quæ fuit sub Noe, hoc mihi est, pro quibus totum hoc ita reddidit Symmachus: Sicut dies Noe istud mihi est. Sicut juravi non venturam aquam Noe amplius in terram, sic juravi quod non irascar, neque succensebo tibi. Montes enim commovebuntur, et colles conturbabuntur: misericordia autem mea non recedet a te. Neque testamentum patris meæ revocabitur; dixit qui tibi miseretur Dominus. Citius enim, inquit, montes ipsi suis locis move-*

⁴⁵ Zachar. xiv, 9. ⁴⁶ Psal. lxxv, 2. ⁴⁷ Philipp. ii, 10, 11. ⁴⁸ Psal. xlii, 2. ⁴⁹ Psal. xcvi, 4. ⁵⁰ Osee ii, 2. ⁵¹ Ezech. xliii, 56 seqq. ⁵² Jerem. iii, 5. ⁵³ Rom. xi, 25. ⁵⁴ Petr. iv, 5.

tantur, et colles conturbantur, quam misericordia mea a te dimoveatur. Quod si ad interpretes Septuaginta respicis, non exemplum adhibere, sed docere potius eos reperias, Deum jam inde a diluvio cum hominum peccatis non amplius decertare statuisse, unamque adversus omnes multæ rationem decrevisse: quo deinde tempore cum hominibus versatus est Christus, omnes justo Dei calculo veterem illam pœnam, cui pariter erant obnoxii, subire debuisse, sed iram se in misericordiam **615** commutare, et quæ a se definita decretaque sunt, observare et retinere. Est vero *pacis testamentum* per Christum. Est enim ipse pax nostra⁸⁸: quam postulat Isaias his verbis: « Domine Deus noster, pacem da nobis, quia omnia tradidisti nobis⁸⁹. » Per Christum enim Deo et Patri copulati sumus. B μεταπεσόυ.

Atque hæc quidem illis, qui ad pietatis institutum degunt, quod a Judæis neglectum ad gentes transivit, Deus ipse pollicetur.

Qualis autem esset apud Judæos divini cultus ratio aperte indicat, cum *humilem et instabilem* eam appellat, tanquam quæ in corporea circumcissione et victimis versaretur. Erant vero et gentes ipsæ *humiles*, quæ demonum incursionibus nullo propugnante patebant. Est et errantium cor *instabile*, ebriorumque more, cupiditatibus agitur, et vacillat. Quolibet enim spiritu circumaguntur; et, quod est in Proverbio⁹⁰, rapiuntur cupiditatum turbine: qualia pati Jerusalem non sine crimine significavit Dominus, cum eam animæ suæ cupiditatibus, tanquam vento, agitari questus est. Est vero quæ spiritu rapi se patitur anima, etiam omnino *instabilis*. Cur autem *et misericordem* se fore addit? Primum quidem, quia misericors ipse sit. Deinde vero quia *consolatione ipsa caruit*. Deinde etiam, quia (si de pio apud Judæos vitæ instituto sermo sit) propheta nullus, aut pius, tantus est, ut illud revocare et instaurare queat. Quia quædam (si de gentibus agatur) legem ipsi aut prophetas, qui eos ad spirituale robur invitarunt, sicut Israelitæ, non amplexi sunt: quod per eos, qui ultimi in parabola mercede conducti sunt, indicatur, cum quærenti, quid illic totum diem starent otiosi, quia a nemine conducerentur, iidem responderunt. Unus enim ipsos ab ultimis terræ finibus vocavit vineæ Dominus. Deinde ait: *Ecce ego præparabo tibi carbunculum, lapides tuos*; pro quo Symmachus: *Ecce ego compono tibi lapides tuos*; Aquilas autem, *Ecce inclino in stibio lapides tuos*; Theodotio vero, *immitto 616 in stibio*, dixerunt. Ut enim quæ comitur mulier, *stibio* ad formæ conciliationem utitur, sic et ipse ædificii tui *lapides* eleganter disponam. Fortasse vero qui a Septuaginta interpretibus *carbunculus* dicitur, animæ piaculum lustrationemque significat. Sunt enim ipsa etiam Isaia: labra carbone expiata⁹¹. Nullum

A παραχθήσονται, ἡ τὸ ἐμὸν ἔλεος ἀπὸ σοῦ κινήσεται. Κατὰ δὲ τοὺς Ο', οὐκ ἔστι παραδειγματικὸν, δηλοῖ δὲ μᾶλλον, ὡς ἀπὸ κατακλυσμοῦ κέκριται μοι μὴ τοῖς ἀνθρωπίνοις φιλονεικῆσαι πταίσμασι, καὶ μίαν κατὰ πάντων ὄρσαι δίκην, δηλῶν ὡς καὶ καθ' ὄν ἐπεδήμησε χρόνον, θεῖα ψήφω πάντας ἔδει τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην προστῆναι δίκην. Καὶ γὰρ ἦσαν ὁμοίως ὑπεύθυνοι· ἀλλὰ τὴν ὄργην μεταφέρω πρὸς ἔλεον, τὸν ὄρον φυλάττων τὸν ἑαυτοῦ. Ἡ δὲ τῆς εἰρήνης διαθήκη, διὰ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ἣν περ Ἡσαίας αἰτῶν ἔφη· « Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην δὸς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. » Διὰ Χριστοῦ γὰρ συνήφθη μὲν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρει. Ταῦτα Θεὸς ἐπαγγέλλεται τῷ θεοσεβῆ πολιτεύματι, ὃ μετέστη πρὸς τὰ ἔθνη, τῶν Ἰουδαίων.

Ὅτι δὲ παρ' Ἰουδαίους ἦν ἡ θεοσεβῆς πολιτεία, παρίστησι, ταπεινὴν καὶ ἀκατάστατον ταύτην εἰπὼν· σωματικὴ γὰρ ἦν περιτομή, καὶ θυσίαι. Οἱ ἐξ ἔθνῶν δὲ καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἐφόδοις εὐεπίθαιτοι γεγονότες ὑπέκειντο ταπεινῶς. Τῶν δὲ πλανωμένων ἀκατάστατος ἡ καρδία, μεθύοντος δίκην σειομένη τοῖς πάθεσι. Παντὶ γὰρ πνεύματι περιφέρονται, καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν, βεμβασμὸν ἐπιθυμιῶν ὑπομένουσιν· ὃ δὴ παθοῦσαν τὴν Ἰερουσαλήμ αἰτίζεται Θεὸς λέγων· Ἐν ἐπιθυμίαις ψυχῆς αὐτῆς ἐπνευματοφορεῖτο. Πνευματοφορουμένη δὲ ψυχῆ, πάντως καὶ ἀκατάστατος. Διὰ τί δὲ ἰλεῶς σοι; Πρῶτον μὲν, ὅτι οἰκτιρῶν ἐγώ. Ἐπειτα δὲ, ὅτι μὴ παρεκλίθης. Καὶ εἰ μὲν περὶ τοῦ παρ' Ἰουδαίους θεοσεβοῦς πολιτεύματος λέγει, ἐπειδὴ μηδεὶς προφήτης, ἢ θεοσεβῆς τοσοῦτος, ὡς ἀναλαβεῖν αὐτὴν καὶ ἀνακτῆσθαι. Εἰ δὲ περὶ τῶν ἐθνῶν, ὅτι μὴ καθάπερ Ἰσραὴλ νόμον, ἢ προφήτας ἐδέξαντο, πρὸς εὐρωστίαν αὐτοὺς παρακαλοῦντας πνευματικῆν. Ὅπερ διὰ τῶν ἐν τῇ παραβολῇ τελευταίων μισθωθέντων σημαίνεται, οἷς ἔφη· Τί ὧδε ἐστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· Ὅτι μηδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. Μόνος γὰρ αὐτοὺς ἐπ' ἐσχάτων ἐκάλεσεν ὁ τοῦ ἀμπελώνος Δεσπότης. Εἰτά φησιν· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοι ἀνθρακα τοὺς λίθους σου. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμιχος· Ἰδοὺ ἐγὼ συντίθημι στίμει τοὺς λίθους σου. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Ἰδοὺ κατακλίω ἐν στίμει τοὺς λίθους σου. Θεοδοτίων δέ· Ἐμβάλλω ἐν στίμει. Ἡ γὰρ ἀν γυνὴ καλλωπιζομένη στιμίζοιτο· οὕτως· εὐπρεπῶς τῆς σῆς οἰκοδομίας διαθήσω τοὺς λίθους. Μήποτε δὲ ὁ παρ' αὐτοῖς Ἐβδομήκοντα ἀνθραξ, τὸ καθάρσιον ἀντίτεται τῆς ψυχῆς. Δι' ἀνθρακος γὰρ καὶ Ἡσαίου τὰ χεῖλη κεκάθαρτο. Δηλοῖ οὖν μηδένα τῆς οἰκοδομίας λίθον ὑπάρχειν ἀκάθαρτον, κατὰ τὸ· « Λίθοι ἅγιοι κυλόνται ἐπὶ τῆς γῆς, » περὶ τῶν ἁγίων λεγόμενον, ἐξ ὧν ἡ τοῦ Θεοῦ συνίσταται πόλις.

⁸⁸ Ephes. II, 14. ⁸⁹ Isa. xxvi, 12. ⁹⁰ Sap. IV, 12. ⁹¹ Isa. vi, 7.

h Ἰσ. λείπ. Χριστός.

igitur ædificii lapidem impurum fore significat, juxta illud: «Lapides sancti volvuntur super terram»⁵⁹; et quod est in sanctos, ex quibus ipsa Dei civitas constat, usurpatum.

Τινὲς δὲ τὸν Ἰησοῦν ἀνθρακὰ εἰρησθαί φασιν, ὃν ἔφησεν εἰς τὰ θεμέλια θεθεῖσθαι Σιών, εἰ; ὃν εἰ τις πιστεύσειεν, οὐ μὴ κατασχυνθῆι. Ὁ δὲ Ἄμω; ἀδάμαντα τοῦτον καλεῖ λέγων· «Ἐντάσσω ἀδάμαντα ἐν μέσῳ λαοῦ μου Ἰσραήλ.» Ζαχαρίας δὲ φησιν· «Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ἐπὶ τὸν δούλόν μου ἀνατολήν. Δι' ὅτι ὁ λίθος ὃν ἔδωκα πρὸ προσώπου Ἰησοῦ, ἐπὶ τὸν λίθον τὸν ἕνα ἐπτά ὀφθαλμοὶ εἰσιν.» Παντεπόπτῃ; γὰρ ὁ Χριστός. Ὁ τοίνυν ἀνθραξ, φασίν, οὗτος ὑποβάθρα τῆς πόλεως καὶ θεμέλιος, ᾧ ἐγγίζοντες οἱ ἀπόστολοι καὶ αὐτοὶ θεμέλιοι ὄντες, ἐβρέθησαν σάπφειροι δηλούμενοι καὶ διὰ τοῦ ἑπτακαίδεκάτου ψαλμοῦ λέγοντος, ὅτι· «Ἐφθασαν αἱ πηγαὶ τῶν ὕδατων, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, Κύριε, ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς σου.» Ἐπιτιμηθέντων γὰρ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ διὰ τὰ τολμηθέντα κατὰ Χριστοῦ, ὤφθη μὲν ἡ δι' ὕδατος κάθαρσις· ἀνεδείχθησαν δὲ καὶ τοῦ Σωτῆρος οἱ μαθηταί. Καὶ οἱ προφήται δὲ θεμέλιοι λέγονται, Παύλου λέγοντος· «Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν.» Ἡ δὲ σάπφειρος οὐράνιον ἔχει τὸ χρῶμα. Καὶ τούτων δὲ τὸ πολίτευμα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Κατὰ δὲ τὸν Ἰεζεκιήλ, καὶ ὁ τόπος ὁ ὑποκάτω τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ὡ; σάπφειρος. Οὕτω τοίνυν εἴρηται διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ φορεῖν. Ἀνθρακες δὲ καθ' ἑτέραν φασίν ἐκδοχῆν οἱ κοσμοῦντες λίθοι ὡσπερ ἐν στίμῃ τῆς Νύμφης τοῦ Χριστοῦ ὀφθαλμοῦς οἱ ἄγιοι μάρτυρες διὰ πύρας δεδοκιμασμένοι. **617** *lapides* Christī Sponsæ oculos tanquam *stibio* decorantes, sancti ipsi per ignem probati martyres.

Αἱ δὲ τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ ἐπάλλεξις Ἰασπιδι, ἢ *C* *paraphronis* κατὰ Σύμμαχον ἐξάρτεος καὶ διαφανῆς. Δι' ὧν οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σημαίνονται λογικῇ παρασκευῇ τὴν πίστιν ὠχυρωμένοι, ὡσπερ προμαχῶνες ὄντες καὶ δυνάμενοι πᾶν ὕψωμα καθαιρεῖν ἐπαίρομενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Τὰς δὲ πύλας λίθους κρυστάλλου φησί, τὸ διαυγὲς καὶ καθαρὸν τῆς ὑγιοῦς πίστεως παριστῶν τῶν πεπιστευμένων τὴν διδασκαλίαν τὴν πρώτην καὶ εἰσαγωγικὴν. Ὁ δὲ Σύμμαχος, τὰς πύλας σου, φησί, λίθους γλυφῆς. Ὁ δὲ Ἀκύλας, λίθους τρυπανισμοῦ τὸ ποικίλον τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας ὡδέπως ἀνιπτόμενος. Ἐκλεκτοὶ δὲ λίθοι, φησίν, ὁ περιβόλος σημαίνων τοὺς ταῖς εὐχαῖς περιφράττοντας τὰ μεγάλα καὶ λαμπρὰ τῆς πόλεως οἰκοδομήματα, τὰ πλήθη τῶν λοιπῶν οἰκητόρων σημαίνοντα. Ταῦτα δὲ πάντα νοήσωμεν ἐξ ἐρμηνείας ἀποστολικῆς λεγούσης· «Θεοῦ οἰκοδομῆ ἔστε. Ὡ; σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον ἔθηκα.» Καὶ πάλιν· «Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. Εἰ δὲ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσοῖον, ἀργύριον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρπον, καλάμην, ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γενήσε-

⁵⁹ Zachar. ix, 16. ⁶⁰ Amos vii, 8. ⁶¹ Zachar. iii, 8, 9. ⁶² Psal. xvii, 16, 17. ⁶³ Ephes. ii, 20. ⁶⁴ Philipp. iii, 20. ⁶⁵ Ezech. i, 26. ⁶⁶ I Cor. iii, 10.

uniuscujusque opus manifestum erit ⁶⁷. » Et item : « Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Jesu Christo ⁶⁸. » Et : « In quibus omnes ædificaverunt lapides viventes ⁶⁹. » Istos igitur hoc loco propheta omnes fore Dei discipulos significat ; qui nullum in terris magistrum appellari, cum unus tantum sit in cœlis, edixerit ⁷⁰. A quo et discipuli etiam qui desumpserunt, gentium magistri, et lapides sancti, qui super terram volvuntur ⁷¹, ipsamque prædicationem ubique circumferunt, appellati sunt. De his et Deus antea per Isaiam in hæc verba locutus ait : « Perdam injurias iniquorum, et superbiam arrogantium humiliabo. Et erunt qui derelicti sunt, auro obrizo pretiosiores, et vir lapide ex saphir pretiosior ⁷². » Sunt ergo omnes civitatis filii, Dei **B** discipuli, Paulo **618** etiam suffragante, ubi Deum multifariam multisque modis patres olim per propheta, nos autem ultimis hisce diebus per Filium esse allocutum ait ⁷³. Neque enim quemquam, ut quando cum veteribus agebat, interposuit ; sed assumpta carne verbum effectus, nobiscum ipse locutus est. Pollicetur vero et eis *pacem*, qui dixit : « Pacem meam do vobis ⁷⁴. »

Deinde adjicit : *Et in justitia edificaberis*. Summa enim æquitate quæ rerum omnium architectrix est Dei sapientia, cum vivos et bene compactos lapides ædificio suo adjungeret, alios quidem in propugnacula, alios vero in fundamenta, alios denique in muros posuit. Alios rursus civitatis templo quidem addixit, alios vero ipsius etiam penetralibus. Cæteris autem reliquam civitatem exornavit, nullo more hominum pro singulorum dignitate facto discrimine, neque habito cujusquam respectu ; sed ex æquo omnes admittens, liberos et servos, pauperes et divites, eosque etiam, qui vitæ genere obscuro celebresque fuerant. Atque hæc quidem postquam Ecclesiæ pollicitus est, eandem deinceps a quibus cavendum sit, monet ; dum ab iniquo recedere, ne tremor eidem appropinquet, jubet. Eos enim mysteria edocet, reipsa præstans, quod fore Dei discipulos dixit : de quo et illa Sponsæ verba sunt, cum sibi osculum oris ejus dari postulat ⁷⁵. Ipsam enim prophetarum verbis peramianter olim salutarat quidem, cum ad sanctificationis et justitiæ complexum invitaret : sed ex quo in carne apparuit, ore ad os nobiscum congressus, suis ipse nos oris osculis suaviatus est. Ait ergo nullum tibi hostem superfuturum, si justitiam colas. Sequitur deinde : *Et ecce proselyti accedent ad te per me ; ut eos, qui uno quoque tempore de gentium numero, aut etiam Judæorum, ad ipsos accesserunt, indicet. Gentes enim ipsas a tergo sequuntur, quantumlibet antea priores incederent : jamque proselyti gentibus sunt, qui easdem olim in proselytos*

Α ται. » Καὶ πάλιν : « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνναίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καὶ πάλιν : « Ἐν οἷς πάντες οἰκοδομεῖσθε λίθοι ζῶντες. » Οὗς δὴ νῦν πάντας ὁ προφήτης φησὶν ἐσσεσθαι διδασκούς Θεοῦ τοῦ εἰπόντος : Μὴ καλέσητε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς. Εἰς γὰρ ἐστὶν ὑμῶν διδάσκαλος ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐξ οὗ καὶ οἱ μαθηταὶ λαβόντες, διδάσκαλοι τῶν ἐθνῶν γεγόνασιν : οἱ καὶ εἰρηγῆται λίθοι ἅγιοι κυλιόμενοι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὸ κήρυγμα πανταχοῦ περιφέροντες. Περί τῶν ὁ Θεὸς διὰ Ἡσαίου φησὶν προειπῶν : « Ἀπολώ ὕβριν ἀνόμων, καὶ ὕβριν ὑπερηφάνων ταπεινώσω. Καὶ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι ἐντιμοὶ μάλλον, ἢ τὸ χρυσοῖον τὸ ἄπυρον. Καὶ ὁ ἀνθρώπος ἐντιμὸς μάλλον ἢ ὁ λίθος ὁ ἐκ σουφεῖρ. » Πάντες οὖν οἱ τῆς πόλεως υἱοὶ διδάκτοί Θεοῦ, καὶ μάρτυς ὁ Παῦλος λέγων : « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Ἰϋϋ. » Οὐδεὶς γὰρ ἡμῖν, ὡς τοῖς παλαιοῖς, ἐμεστέψουσεν. Αὐτὸς δὲ σαρκωθεὶς ὁ Λόγος ἐφθέγγετο. Ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ εἰρήνην αὐτοῖς ὁ εἰπὼν : « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν. »

Οἷς ἐπιλέγει : Καὶ ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσῃ. Κατὰ γὰρ τὸ δικαιοτάτον, αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων οἰκοδόμος, ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, τοὺς ζῶντας καὶ εὐπαγεῖς λίθους προσάπτων τῇ οἰκοδομῇ, τοὺς μὲν ἐπάλληξαι ἐπολεῖ, τοὺς δὲ θεμελίους κατεβάλλετο, τοὺς δὲ ἐν τοῖς περιβάλλοις κατέταττε. Καὶ τοὺς μὲν ἀφώριζεν εἰς τὸν νεῶν τῆς πόλεως, τοὺς δὲ εἰς τὰ ἐνοτάτω τοῦ ναοῦ. Τοῖς δὲ τὴν λοιπὴν πόλιν ἐκόσμη, μὴ διακρίνων τὰς κατ' ἀνθρώπον ἀξίας, οὐδὲ εἰς πρόσωπον ἀφορῶν, ἐκ τοῦ δικαίου δὲ πάντας προσέμενος ¹, ἐλευθέρους καὶ δούλους, πένητας καὶ πλουσίους, τοὺς τε κατὰ τὸν βίον ἀσήμεους τε καὶ περιφανεῖς. Ταῦτα τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπηγγελλόμενος ἐξῆς αὐτῆ διαστέλλεται : Ἀπέχου ἀπὸ ἀδίκου, καὶ τρόμος οὐκ ἔγγισί σοι. Μυσταγωγεῖ γὰρ αὐτοὺς ἔργῳ δεικνύς τὸ, ἔσονται διδάκτοί Θεοῦ. Περί οὗ καὶ ἡ Νύμφη λέγει : « Φιλησάτω μὲς ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ. » Πάλα : μὲν γὰρ αὐτὴν κατησπάζετο διὰ προφητῶν, πρὸς συναψίαν τὴν αὐτοῦ καλῶν δι' ἀγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης. Ἐν σαρκὶ δὲ φανερός, ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ πεφιλημέθα στόμα πρὸς στόμα λελαληκένος ἡμῖν. Φησὶν οὖν, ὡς Οὐδεὶς ἐχθρὸς σου περιγενήσεται τιμῆς ἐδὲ δικαιοσύνης. Καὶ ἰδοὺ προσήλυτοι προσελεύσονται, φησὶ, δι' ἐμοῦ, τοὺς ἐν ἐκάστῳ καιρῷ προσιόντας τῇ πίστει δηλῶν ἐξ ἐθνῶν, ἢ καὶ ἐξ αὐτῶν Ἰουδαίων. Κατόπιν γὰρ τέθεινται τῶν ἐθνῶν, καίτοι πρώτῃν ἔχοντες τάξιν, καὶ γεγόνασι προσήλυτοι τοῖς ἐξ ἐθνῶν, οἱ πάλαι τούτους προσήλυτους δεχόμενοι. Πλὴν καὶ τοῦτο δι' ἐμοῦ, φησὶ. Διὰ γὰρ Χριστοῦ ἡ πάντων ἐπιστροφή, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν ὁδός. Οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται, φησὶ,

⁶⁷ I Cor. III, 11-13. ⁶⁸ Ephes. II, 20. ⁶⁹ I Petr. II, 5. ⁷⁰ Matth. XIII, 8, 9. ⁷¹ Zachar. IX, 16. ⁷² Isa. XLII, 11, 12. ⁷³ Hebr. I, 1, 2. ⁷⁴ Joan. XIV, 27. ⁷⁵ Cant. I, 1.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. προσέμενος.

πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Καὶ πάλιν· A admittebant : quod *per se* tamen etiam factum esse asserit. Est namque **619** omnium per Christum conversio, et per eundem ad Patrem, et Deum via. « Nemo enim, inquit, venit ad Patrem nisi per me ⁷⁶. » Et rursus : « Egosum via ⁷⁷. » Et : « Ego sum janua ⁷⁸. »

Τινὲς δὲ *προσηλύτους* εἰρήχασι τοὺς οὐ γνησίως οὐδὲ καθαρῶς προσιόντας, ἀλλὰ *προστασίας* ἢ τινας χάριν ὠφελείας. Οὗς καὶ *παροικῆσειν*, ἀλλ' οὐ κατοικῆσειν φησίν. Ὡς ἐν παρόδῳ γὰρ οἱ τοιοῦτοι ποιῶνται τὴν εἰσοδον, οἷον ἐκ αὐτῆ προσηλύοντες. Ἐφ' οἷς φησιν· Ἰδοὺ ἐγὼ κτίζω σε, οὐχ ὡς χαλκὸς γυμῶν ἀνθρακας. Ἐγὼ σοι ταῦτα ποιῶ λέγων, ἐπειδὴ καὶ ἐγὼ σου κτίστης. Μωσῆς μὲν γάρ, καὶ Σολομῶν, καὶ Ζοροβάβελ, σωματικὰ καὶ ὀλιγοχρόνια ἐποίησαν· ὁ μὲν σκηνὴν, οἱ δὲ νεῶς. Νῦν δὲ αὐτὸς ἐγὼ ὁ τῶν ὄλων Κύριος, δι' ἐμαυτοῦ σε *ἐκτίσω*· ἐπὶ τῆν πέτραν οἰκοδομήσας μου τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκτίσω δὲ σε οὐ τέχνην ἀνθρωπίνην, θεῖα δὲ καὶ ἀρρήτην χάριτι. Οὐ γὰρ ὡς χαλκὸς δι' ὄργανου καὶ πυρός. Τοιαῦται γὰρ τῶν ἀνθρώπων αἱ τέχναι. Διὸ B καὶ εἰς φθορὰν χωρεῖ τὰ γινόμενα. Τοῦ μὲν δὲ ἀδιάφθορον ἔργον. Τινὲς δὲ τὸ *ἐκτίσω*, ἐπὶ τοῦ ἀνέκτισα, παρελήφασιν. Ἀλλοὶ δὲ τὸν δι' ἁγίου Πνεύματος ἀνακαινισμόν, ὡσπερ οὖν καὶ τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα κτίσαι λέγεται καινὸν ἀνθρώπον, κατὰ τὸ, « Ἀλλὰ μεταμορφῶσθε τῆ ἀνακαινίσει τοῦ νοῦς ὑμῶν. » Τοῖς δὲ τοιούτοις ὅτι περ ἀκολουθεῖ ἀνδρεία, σύνεσις τε πνευματικὴ ὁλοή, λέγων· Πᾶν σκεῖος φθορῶν ἐπὶ σὲ οὐκ εὐδοῦσω, καὶ πᾶσα φωνή, καὶ τὰ ἐξ ἡς· σκεῖα λέγων φθορὰ, τῆς τοῦ διαβόλου δυστροπίας· τοὺς ὑπουργοὺς, οἱ καὶ φθορᾶς καὶ ἀπωλείας εἰσι τέκνα, [καὶ] τοῖς ἁγίοις ἐστὶ ὅτι διωγμοὺς καὶ θλίψεις ἐπάγουσιν. Ἄλλ' οὐ τεύξονται θήρας· καὶ πᾶσα δὲ θεομάχος γλώττα, φησίν, ὑπὸ σοῦ νικηθήσεται. C Κατὰ γὰρ τὸν Δαβὶδ· « Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσωμεν δύναμιν, καὶ αὐτὸς ἐξουδενώσει τοὺς θλίβοντας ἡμᾶς. » *ruptiois et interioris filii evaserunt, sanctisque sæpe persecutiones et afflictiones inducunt. Sed non illi quod venantur, assequuntur. Imo per te lingua omnis, quæ bellum Deo indixit, vincetur ac superabitur. Ut enim apud Davidem legitimus : « In Deo faciemus virtutem; et 620 ipse in nihilum reducet eos qui affigunt nos ⁸¹. »*

Ἐχρῆν δὲ ὑπομνησαί μετὰ πάντα καὶ τῆς ἀποκειμένης ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι *κληρονομίας*, ἥτις ἐστίν· « Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Διὸ φησιν· Ἔστι *κληρονομία* τοῖς θεραπεύουσι Κύριον. Ἀγαπῶσι δὲ αὐτὸν οἱ θεραπεύοντες αὐτόν, διὰ τοῦ πάσης εὐλαβείας δουλεύειν αὐτῷ. Παρανόμοις ἢ δὲ κεῖται τοῖς Ἐβδόμηκοντα, οἱ δὲ ἔροχοι σου ἔσονται ἐν αὐτῇ. Διὸ φησιν· Ἐπὶ φθορᾷ δηλονότι· διὸ ἐπήνεγκεν εὐδοῦς τὸ, Ἔστι *κληρονομία* τοῖς θεραπεύουσι Κύριον. Τὴν δὲ πᾶσαν βῆσιν τινας καὶ ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς Ἱερουσαλήμ νοεῖν ἔφασαν. δύνασθαι *εὐφροσύνην* λέγοντες γίνεσθαι, ὅτ' ἂν ἄνθρωπος γένηται πρὸς τὸ κρεῖττον μετα-

⁷⁶ Joan. xiv, 6. ⁷⁷ ibid. ⁷⁸ Joan. x, 9. ⁷⁹ Matth. xvi, 18. ⁸⁰ Rom. xii, 2. ⁸¹ Psal. lxx, 14. ⁸² Isa. lxxiv, 4; I Cor. ii, 9.

VARIE LECTIONES.

1 γρ. παρὰ μόνους.

latamque fore tum demum, cum repentinam in melius fieri mutationem contigerit; ad quam Jerusalem etiam invitat, quæ ea peccatorum vincula fregerit, quibus seipsam bonis privatam et sterilem, a Deoque separatam obstrinxerat. Ita enim et plures incolas, inquit, habueris, si metibi viri in morem præesse volueris, et te majorem, post captivitatem effecero. Gentes deinde ipsas possidebit semen tuum, quæ ut ejus instaurationem prohiberent, coierant. Ita enim sunt superatæ, ut ad septennem ustionem earum arma suffecerint. Significat rursus urbes ipsas, quæ desertæ fuerant, ab Israelitis esse reparandas et habitandas. Noli igitur amplius, inquit, veteri te gloriæ restitutum iri dubitare. Elues enim veteris opprobrii maculam. Talis erat et Jobi oratio, dicentis : « Etiam si nive proliuar, et puris manibus purger, abunde me sordibus infecisti. Abominatus est me amictus meus ⁹³. » Confert vero ad fidem, promissionibus quod, Dominus qui facit te, adjicit; ut eum se, a quo de nihilo in lucem productus sit, esse demonstrat; neque sibi uni Deum, sed gentibus cunctis etiam futurum. Non enim inquit, injuriæ tuæ recordabor, **621** aut eorum more exprobrabo, qui suas uxores, cum ab illis injuriam passi sunt, ad modicum tempus a se removent. Quantumvis enim in desinunt.

Ego contra, injuriæ oblivione delector : et te ad medici temporis spatium sanationis ergo a me depuli, ut cum te prænituisset, misericordia cumularem. Postulat vero a sua etiam superiorum temporum benignitate innotescere. Priusquam enim esse cœpisses, inquit, ego tui cum Noe misertus sum, teque per prænotationem servavi; quem ex eodem servato nasciturum esse videbam. Pro mea etiam bonitate hominibus ab infantia sceleratis et flagitiosis eluvionem me non amplius esse missurum, neque montes collesque transmutaturum pollicitus sum. Ut igitur nihil tum promisi, quod non reapse præstiterim; sic et nunc me tui miserturum, summaque te pace fruiturum per me confidito. Neque vero ista dicit, tanquam quæ prænuuntiat, exsequi necessitate cogatur. Hæc enim audientium voluntati arbitrioque relinquit. Nam et in Sodomis urbs una servata est, cum facilis ad veniam Dominus, Loti causa, eam ab ira sua eximendi occasionem amplexus est⁹⁴. Abrahamo deinde generis propagationem, et benedictionum in idem transitum pollicitus est : ea nimirum lege et conditione, ut patris illi viis insisterent, ejusque mandata custodirent : cum, ut idem sibi testis est, Abrahamum filiis suis de timendo Deo præcepta daturum non ignoraret. Postea, ut Chaldæorum crudelitatem accusare consolatione caruisse adjecit. Seniores enim gravi jugo oppresserant, neque parvulorum miserti fuerant. « Ego siquidem, ait, parumper iratus fui; at illi addiderunt ad mala⁹⁵. » Sed te, meliori longe

βολή. Πρὸς τὴν εὐφροσύνην προτρέπεται καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ *δηγνύσαι* τῆς ἁμαρτίας τὰ δεσμὰ, οἷς ἑαυτὴν ἐγκατέδησεν *στερωθεῖσα* καλῶν καὶ ἀποστάσα Θεοῦ. Οὕτω γὰρ *πλείους* ἕξεις, φησί, τοὺς οἰκήτορας, λαχοῦσα προστάτην ἐμὲ δίκην ἀνθρώπου ἀντιλαμβάνομενον, καὶ μέλζονα δὲ σε μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ποιήσω. *Ἐθνη δὲ κληρονομήσει τὸ σπέρμα σου* τὰ συνελθόντα πρὸς τὴν κωλύσαι τὴν ταύτης ἀνοικισμὸν. Οὕτω γὰρ ἠττήθησαν, ὡς καὶ τὰ ὄπλα αὐτῶν ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἀρκέσαι πρὸς καῦσιν. Καὶ τὰς πόλεις; φησὶ τὰς ἡρημωμένας ὑπὸ τοῦ Ἰσραὴλ κατοικισθῆσθαι. Μὴ οὖν λογίζου, φησὶν, ὡς οὐ μὴ πρὸς τὴν ἀρχαίαν δόξαν κατασταθῆσῃ. Ἀποτρέψῃ γὰρ *δνειδος* τὸ ἀρχαῖον. Τοιούτοις ἐχρήτο λόγοις; Ἰωδὲ « Κἂν γὰρ ἀπολούσωμαι χιόνι, καὶ καθάρωμαι χερσὶ καθαραῖς, ἱκανῶς με ἐν ῥύπῃ ἔθαψας. » Ἐδδελύξαιτο δὲ ἡ στολή μου. Πρὸς πίστιν δὲ τῆς ἐπαγγελίας τὸ, Κύριος ὁ ποιῶν σε, ὁ καὶ ἐκ τοῦ μὴ εἶναι πρὸς τὸ εἶναι σε κτίσας. Οὐκ ἔσομαι δὲ μόνου σου Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων. Οὐ γὰρ μνησικαχῆσω σοι, οὐδὲ ὀνειδίσω, ὅπερ ποιοῦσιν οἱ γυναικάς ἁμαρτανούσας πρὸς ὀλίγον ἀποβρίψαντες. Κἂν γὰρ καταλαγῶσιν, τὰ πρόσθεν ὀνειδίξεν εὐώθασιν.

uxores, cum ab illis injuriam passi sunt, ad modicum tempus a se removent. Quantumvis enim in gratiam redeant, præterita tamen exprobrare non

Ἐγὼ δὲ Θεὸς ἀμνησικαχὸς εἰμι. Καὶ πρὸς ὀλίγον σε θεραπείας χάριν παρέδωκα, ὡς ἂν μετανοήσασαν ἐλέους ἐμπλήσῃς. Ἄξιοι δὲ καὶ ἀπὸ χρόνων τῶν πρόσθεν ἐξ ἀγαθότητος γνωρίζεσθαι. Καὶ πρὶν γὰρ σε γενέσθαι σὺν τῷ Νῶε, φησὶν, ἠλέησα διασώσας σε κατὰ πρόγνωσιν. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ σωθέντος ἡμελλε εἴ γίνεσθαι. Ἐξ ἀγαθότητος δὲ καὶ τοῖς ἐκ νεότητος ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐγκειμένοις ἀνθρώποις μηκέτι κατακλυσμὸν ἐποίησεν ἐπηγγελιάμην, μηδὲ βουρούς τε καὶ ὄρη μεταστήσειν. Οὕτε τοίνυν τὰ τότε ἐψευσάμην, οὕτε τὴν οὖν περὶ τοῦ σε ἐλεήσειν ὑπόχεσιν, καὶ πάσης ἀπολαύσειν εἰρήνης. Ταῦτα δὲ φησὶν, οὐχ ὡς ἔχων ἀνάγκην ἀ προλέγει ποιεῖν. Ταῦτα γὰρ ἐν τῇ τῶν ἀκούοντων ἰσότητι γνώμη. Καὶ ἐπὶ Σοδόμων γὰρ μία πόλις ἐσώθη, τοῦ εὐαφρόμου Δεσπότου πρόφασιν λαθόντος παρὰ τοῦ ἁπλοῦς ὅτι ἐξέλεεν αὐτὴν τῆς ὄργης. Καὶ τῷ Ἀβραάμ αὐξήσιν ἐπηγγεῖλατο γένους, καὶ διδάσασιν εἰς αὐτοὺς τῶν εὐλογιῶν, ὅλον ὡσεὶ ἐφυλάττειεν οἱ ἐξ αὐτοῦ τὰς πατρικὰς ἐντολάς, ὡς καὶ αὐτὸς φησὶν; Ἐγὼ γὰρ οὐκ ἐπὶ συντάξει Ἀβραάμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ φοβεῖσθαι τὸν Θεόν. Ἐἶτα κατηγορεῖ τῆς τῶν Χαλδαίων ὀμότητος λέγων; Οὐ παρεκλήθης. Τοῦ γὰρ πρεσβυτέρου τὸν ζυγὸν ἐβάρυναν, καὶ παιδία οὐκ ἠλέησαν. Ἐγὼ γὰρ ὠργίσθη ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. Ἄλλ' ἐγὼ σε παρακαλέσω, ἀνοικισμὸν σοι δωροῦμενος κρείττονα. Θέλοντος γὰρ μόνον ὅλην πᾶσα τιμία παρίσταται, μόνον εἰ μετανοοῦντες ἄξιοι γένοισθε. Τούτου δὲ μὴ γενομένου καὶ τὰ τῆς ἐπαγγελίας ἀργεῖ. Τοῖς γὰρ κατὰ νόμον βιοῦσιν αἱ ἐπαγγελίαι, οὗς Θεοῦ καλεῖ διδασκούς. Ἐἶτα

⁹³ Job ix, 30, 31 ⁹⁴ Gen. xix, 21. ⁹⁵ Zachar. i, 15.

Ἱσ. ἡμελλε. Ἰσ. δηλονότι εἰ.

παιθεύει μὴ τειχεῖσιν ἀπλῶς καὶ τοῖς φυλάττειν δο-
κῶσι πόλιν θαρβέειν, = δικαιοσύνη.

ria, si per pœnitentiam digni statis. Quod si istud desit, otiosam et vanam esse promissionem certum est. Ad eos enim, qui degunt ex legis præscripto, spectant promissiones; quo *Dei discipulos* hoc loco nominat. Docet præterea non **622** mœnibus tantum et custodibus, sed justitia etiam vitam esse civitatem.

Τοῦτο γὰρ τὸ, ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσεται. Ταύτην γὰρ ἀσκούτων καὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς Ἱεριχοῦς ἀκονεῖ καθήρητο τείχη. Ταύτην οὖν ἀσκῶν οὐ μὴ γιοθηθήσεται· μάλλον δὲ ἀκαταγώνιστος ἔσται, ὡς καὶ τὰ κύκλω πολεμοῦντά σε γένῃ παροικήσειν ὑμῖν, καὶ ὑφ' ὑμῶν βοηθηθήσεται, τῆς ἐμῆς ῥοπῆς· παρουσίας ὑμῖν. Τὸ ἀκάματον δὲ τῆς ἐαυτοῦ φύσεως, καὶ τὸ ἀπ' ἐξουσίας ἄπερ ἂν ἐθέλο· ποιεῖν ἐξ ἀναιρέσεως τῶν χαλκευτικῶν παρίστησι μόχθων. Κτίζω δὲ, φησὶν, οὐ σκοπῶν ἀπολέσαι τὸ παραχθέν. Οὐ γὰρ ἵνα σχοίην οὐδ' τιμωρήσομαι, τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησα, ἐξ ἀγαθότητος δὲ κτίζων, μετ' αὐτῆς καὶ διοικῶ. Ἐχθρῶν δὲ σοι, φησὶν, ἐπιόντων πᾶν σκεῦος ἀργήσῃ· πολέμικόν· ὡς γὰρ Ἰουδαῖοι πάντα δίκαιον ἐμίσσαν, δύσχερστὸν καλοῦντες αὐτόν· οὕτως οἱ κύκλω τῆς Ἰουδαίας θεοσεβοῦντα τὸν λαὸν ἀπεστρέφοντο, δυσχεραίνοντες ἐφ' οἷς Θεοῦ ῥοπὴν ἐώρων παρούσαν αὐτοῖς. Λαίπν δαίκνυσιν ὁ προφήτης· ὡς οὐκ ἄψυχον σκεῦος διακονεῖ τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτὸς παρακλούθησιν ἔχων τῶν πραττομένων, ἢ ἐπιτιμᾷ ἁμαρτάνουσι λέγων· Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλόν· ἢ ἀμελοῦντας διατίσθησιν, ὡσπερ καὶ νῦν, Οὐκ ἔσται σοι, φησὶν, ἀνόνητον τὸ πιστεῦειν Θεῷ, ἀλλ' ἔξεις ἐλπίδας κληρονομίαν γενέσθαι Θεοῦ. Ὅς καὶ αὐτεξούσιον δεικνύως τὴν ἀρετὴν, φησὶν· Ἔσεσθέ μοι δίκαιοι.

ΚΕΦΑΛΑ. ΝΕ΄.

α'-ιγ'. Οἱ διεψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ, καὶ δοσοὶ μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαδίσαντες ἀγοράσατε, καὶ πλετε ἄνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς, ὄνον καὶ στέαρ. Ἴνα τί τιμᾶσθε ἀργύριον καὶ τὸν μόχθον ὑμῶν οὐκ εἰς πλησμονήν; Ἀκούσατέ μου, καὶ φάγεσθε ἀγαθὰ, καὶ ἐντυφθήσει ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν, κ. τ. λ.

Ὁ Χριστὸς πᾶσιν ἐκήρυττεν· « Εἰ τις διεψᾶ, ἐρχέσθω πρὸς με, » ποταμοὺς ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρέουσιν εἰπὼν, δι' ὧν ἐδήλω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ πρὸς τὴν Σαμαρείτην δὲ φησὶν· « Ὅς δ' ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρέουσιν ὕδατος ζῶντος. » Περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ Δαβὶδ ἔλεγε· « Καὶ τὸν χειμάρρουν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. » Καὶ πάλιν· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Αὐτὸς δὲ ἔλεγεν ἐν προφήταις Χριστὸς· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτούς ὡς ποταμὸς ἐρήνης. » φησὶ δὲ καὶ Ζαχαρίας, ὅτι· « Πηγὴ ἐκ τοῦ οἴκου Κυρίου ἐξελεύσεται, καὶ ποτιεῖ τὸν χειμάρρουν τῶν σχοινίων. »

⁶⁶ Josue vi, 1 seqq. ⁶⁷ Joan. vii, 38. ⁶⁸ Joan. iv, 13, 14. ⁶⁹ Psal. xxxv, 9, 10. ⁷⁰ Psal. xlv, 5. ⁷¹ Isa. lxxvi, 12. ⁷² Joel iii, 18.

VARIE LECTIONES.

■ Ἰσ. ἀλλὰ καὶ τῆ. ■ γρ. ἰώηλ.

Hoc enim innuit, cum in *justitia edificaberis*, adjecit. Hanc enim qui colunt; vel alta Jerichuntis mœnia nullo negotio dejecerint ⁶⁶. Itaque non est quod *timeas*, si eam amplecteris. Imo vero ita invicta futura es, ut qui te undique adoriebantur populi, tua jam vicinia, tuoque auxilio, cum meus tibi favor accesserit, sibi felices videantur. Eo autem indefessas naturæ suæ vires et potestatem significat, quod se nullo labore, quæcunq; voluerit, contra *arariorum* morem, effecturum dicit. Adjungit etiam non eo se sine, ut *perdat* quod edidit, *creare*. Neque enim se, ut haberet quos ulcisceretur, homines fecisse; sed qua bonitate *creavit*, eadem et illos gubernare. Hostibus porro ingruentibus, ait, *omne vas* hostile cessabit. Ut enim justum quemlibet oderant Judæi, inutilemque vocitabant, sic et vicini undique pium Judæorum populum ideo aversabantur, quod eidem Deum adesse videbant. Deinceps se propheta, non tanquam *vas* aliquod inanime, Deo subservire, sed eorum etiam, quæ geruntur notitiam habere indicat; dum, aut peccatoribus succenset: cum genti peccatrici imprecatur: aut supinos et negligentes *excitat*; ut hoc loco, cum ei, si Deo credat, non futurum inutile, sed spem *divinæ hæreditatis* adeundæ habiturum asserit: cum denique liberæ potestatis esse virtutem demonstrans, *justos sibi fore* affirmat.

CAP. LV.

623 VERS. 1-13. Qui sitiis, ite ad aquam, et quotquot non habetis argentum, euntes emite, et bibite absque argento et pretio vinum et adipem. Quare expenditis argentum non in panibus, et laborem vestrum non in saturitate? Audite me et comedite bona, et deliciabitur in bonis anima vestra, etc.

624 Omnes invitabat Christus, cum diceret: « Si quis sitit, veniat ad me; flumina de ventre ejus fluent ⁶⁷; » quibus verbis Spiritum sanctum significavit. Est deinde et Samaritidem allocutus his verbis: « Qui biberit aquam, quam ego dabo, flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis ⁶⁸. » De Christo autem ipso in hæc verba locutus est David: « Et torrente deliciarum tuarum potabis eos, quoniam apud te fons est vitæ ⁶⁹. » Itemque: « Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei ⁷⁰. » Et de se in prophetis Christus: « Ecce ego inclino in eos, tanquam fluvius pacis ⁷¹. » Et Joel etiam: « Fons de domo Domini egredietur, et potabit torrentem juncorum ⁷². » Ad hæc igitur et hoc loco

adhortatur propheta, donum gratis amantibus proponi asserens. Verum *sine commutatione vinum et lac reddiderunt Aquilas et Symmachus, ut ad aquam ista responderent. Pro adipe enim lac dixerunt. Significatur porro aquæ nomine Evangelii promulgatio: ut vini et lactis, mystica regeneratio. Qui enim aqua et Spiritu sancto regenerantur, verbi rationali lacte, tanquam recentor nati infantes nutriuntur⁹³, *vinumque illud bibunt, de quo dicitur: « Hic est sanguis meus qui pro vobis effunditur »*. Et vero quibus olim dabatur baptismus, iisdem lac etiam cum corpore et sanguine tribuebatur; quod de more in Ecclesiis quibusdam adhuc observatur. Idipsum et Moses adumbravit, cum gratiosos ejus a vino oculos, cum dentes lacte albiore esse dixit⁹⁴.*

625 Significat autem per *adipem*, pinguem illam et almam in Christo cibi facultatem; id est Christi corpus, quod in Evangeliiis caro; hic autem *adeps* nuncupatur, ut et ibi quidem corpus, hic autem *vinum*. *Adeps* enim et caro incarnationis œconomiam significant: *vinum* autem et sanguis, passionis mysterium; quæ se illis, qui salutem *sitiunt*, gratis præbiturum pollicetur: sicut et discipulis, quod gratis accepissent gratis dare imperavit⁹⁵.

Qui autem *emere* cum jussisset, etiam *sine pretio* mox adjicit? Quia fide, non argento venditur, ideoque *quare pecunia emerent* quæsiit. Quamobrem vero, ait, non in ea studia tempus impenditis, quibus est nutriendi facultas, sed in externis disciplinis frustra *laborantes*, ea vobis *argenta emittis*, quæ sub ipsa dictionis venustate nihil quod verum sit, et mentem nutriat, complectuntur? Hinc igitur illa Symmachi, quæ sequitur, interpretatio: *Impenditis pecuniam vestram, non in panes; et labores vestros, non in saturitatem*. Conveniet vero et iis etiam, qui Judaicarum scholarum traditiones emebant. Nudas enim voces tantum ediscebant. Apud externæ deinde sapientiæ magistros, mendacium ipsum lutii instar, aureo tanquam in vase reconditur; cum nos Christi thesaurum in vasis fictilibus habeamus⁹⁷: ideoque et Paulus ait: *« Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus sæculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi »*? Et rursum: *« Quoniam in sapientia Dei non agnovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes »*: ubi stultitiæ nomine, dictionis in Scriptura sacra humilitatem significavit. Istis igitur omissis, evangelicæ promulgationis *bona comedite, ut deliciemini*, inquit, veritate enutriti, Deumque agnoscentes, et secundum virtutem degentes talibus incredulitatis prudentisque auscultationis mercedem acceptis. Quo fit ut *audite audientes*, cæteros interpretari videamus. Deinde ne

πρὸς ἃ νῦν καὶ ὁ προφήτης πικραλεῖ, προῖκα πᾶσι λέγων προκεῖσθαι τὴν δωρεάν. Ἀκύλας δὲ καὶ Σύμμαχος, Ἄρευ ἀλλήλματος ὄνον καὶ γάλα, φασίν, ὡς εἶναι ταῦτα πρὸς τῷ ὕδατι. Ἄντι γὰρ τοῦ στέαρ, γάλα φασί. Ἀλλοὶ δὲ τὸ μὲν ὕδωρ, τὸ εὐαγγελικόν κήρυγμα. Οἶνος δὲ καὶ γάλα τὰ μυστικὰ τῆς ἀναγεννήσεως σύμβολα. Οἱ γὰρ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννώμενοι, ὡς ἀριγεννήτητα βρέφη τῷ λογικῷ τρέφονται: γάλακτι, ὄνον τε πίνουσι, περὶ οὗ φησι: « Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. » Καὶ πάλαι δὲ τοῖς φωτιζομένοις γάλα μετὰ τοῦ σώματος προσεφέρετο καὶ τοῦ αἵματος. Καὶ ἐν τισὶ δὲ φασὶν Ἐκκλησίαις τὸ ἔθος εἶναι φυλάττεσθαι. Τοῦτο καὶ Μωσῆς ἠντίτετο λέγων: Χαροποιοὶ ὀρθαλοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου. Καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ εἰ ὁ γάλα. τὸ δὲ στέαρ, τὸ λιπαρὸν καὶ τρώριμον τῆς ἐν Χριστῷ τροφῆς αἰνίττεται, τὸ σῶμα δηλοῦν τοῦ Χριστοῦ, σάρκα μὲν λεγόμενον ἐν εὐαγγελίοις, ἐν ταῦθα δὲ στέαρ ὡσπερ ἐκεῖ μὲν αἷμα, νῦν δὲ οἶνος. Τὸ μὲν γὰρ στέαρ καὶ ἡ εἰς τὴν ἐνσπορικὴν οἰκονομίαν δηλοῖ. Οἶνος δὲ καὶ αἷμα, τὸ τοῦ πάθους μυστήριον, ἃ τοῖς διηψῶσι σωτηρίας δώσειν ἀμίσθι ἐπαγγέλλεται καὶ τοῖς μαθηταῖς: εἰπὼν: Δωρεάν ἐλάβετε, δωρεάν δότε.

Πῶς δὲ λέγει, Ἀγοράσατε, καὶ πάλιν, Ἄρευ τιμῆς; ἐπειδὴ πίστεως, οὐκ ἀργυρίου πιπράσκειται. Ὅθεν εἰρηται: Ἔνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίου; Διὰ τί δὲ μὴ περὶ τροφίμου λόγους τὸν χρόνον καταναλίσκετε, μάτην μοχθοῦντες περὶ τὰ ἐξω μαθήματα, πρὸς ἀργυρίου ταῦτα ὠνούμενοι, ἅπερ ἐν κάλλει λέξεως, ἀληθείας κενὰ καὶ νοητῆς ἐστὶ τροφῆς; Διὸ Σύμμαχος: ἔφησι: Δίστετε ἀργύριον, οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν ἡ, καὶ τοὺς κόποις ὑμῶν, οὐχ ὑπὲρ πλησμονῆς. Ἀρμόσει δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὠνούμενων τὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀναγνωσμάτων παράδοσιν. Ψιλὴν γὰρ τὴν λέξιν ἐμάθανον. Παρὰ δὲ τοῖς ἐξω σοφοῖς, καθάπερ ἐν χρυσοῦ σκεύει, τὸ ψεύδος, βορῆδου δίκην, ἐκρύπτετο. Ἡμεῖς γὰρ ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσι τὸν Χριστοῦ κερτήμεθα θησαυρόν. Διὸ καὶ Παῦλος φησι: Πού σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητῆς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρναν ἐ θεός τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; Καὶ πάλιν: Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, ἠὲ δόκησεν ὁ Θεός διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας: μωρίαν εἰπὼν, τὸ τῆς λέξεως εὐτελὲς τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ταῦτα τοίνυν ἀφέντες φάγετε τὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἀγαθὰ, καὶ τρυφήσετε, φησὶν, ἀληθείᾳ τρεφόμενοι, γινώσκοντές τε Θεόν, καὶ βιοῦντες κατ' ἀρετὴν, μισθὸν εὐπισθείας ταῦτα λαβόντες καὶ συνεισῆς ἀκροάσεως. Ὅθεν ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ: Ἀκούσατε ἀκούοντες. Ὡς μὴ σωματικῶν δὲ ὄντων τῶν ἀγαθῶν, τὰ τὰς ψυχᾶς, ὑμῶν εἰκότως προσέθηκε.

corporis bona esse putaremus, anima vestra ad-

⁹³ I Petr. ii, 2. ⁹⁴ Matth. xxvi, 28. ⁹⁵ Gen. xlix, 12. ⁹⁶ Matth. x, 8. ⁹⁷ II Cor. iv, 7. ⁹⁸ I Cor. i, 20. ⁹⁹ ibid. 21.

VARIÆ LECTIONES.

ο γρ. ἦ. ρ γρ. καί. ε γρ. ἄρτων. ρ γρ. ἡ ψυχῆ.

Λέγει δὲ, *Καὶ ἐπακολουθήσατε ταῖς ὁδοῖς μου.* **A** 626 Sequitur deinde: *Et sequenini vias meas.* Κατὰ τὸ, «*Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι.*» Ψυχικὴν δὲ ζωὴν τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἁγίοις δηλοῖ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Διεγείρας οὕτω πρὸς συντονίαν τὴν ἀκοῆν, διδασκαλίαν ἄρχεται φάσκων· *Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά.* Ἡ γὰρ παλαιὰ διαθήκη, πρὸς καιρὸν δοθεῖσα, παρήλθεν· ἦν δὲ πεποιήματι πρὸς Δαβὶδ, ἐξ αὐτοῦ τὸν Χριστὸν ἀναδείξειν ἐπαγγεῖλάμενος, πιστὴν ποιήσω πρὸς ἔργον ἐκφέρων. Τὰ δὲ ὅσια, Σύμμαχος ἐλέη φησί, περὶ ᾧ ἐλέγεται· *Τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι.* «*Καὶ μετ' ὀλίγα·*» Ἐπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι, τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει. Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου. «*Ταῦτα τοῖνον ὑμῖν δωρήσομαι τοῖς ἑμοῖς λόγοις προσέχουσι.*» Ταῦτα γὰρ ἔλεγον ἀγαθὰ ψυχῆς καὶ τρυφῆν, ἃ νῦν αἰώνια φησιν. Ὁ γὰρ νόμος ἔκειτο κατὰ τὸν Ἀπόστολον, μέχρι καιροῦ διορθώσεως. Διόπερ ἐν προφήταις φησί· «*Διαθήσομαι διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς Πατράσιν ὑμῶν,*» καὶ τὰ ἐπόμυνα τούτοις. Ἡ μὲν γὰρ ἦν σκιώδης. Ἡ δὲ ἀληθής. Διδ καὶ Ἰωάννης φησὶν· «*Οἱ δὲ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.*» Ἐπίποις δ' ἂν ὅσια καὶ τὰ ἱερὰ θεοπλάσματα τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὅσιος ἀποτελοῦντα, ὡς καὶ τὸν φόβον Κυρίου ἀγνόν φησιν ὁ Δαβὶδ, ὅσον ἀγνωποῖον. Ἐλεγε δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ· «*Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ ἐλάλησα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι· καὶ ζωὴ ἂν τῷ πνευματικῷ καὶ ζωοποιῷ· καὶ πιστὰ πάλιν τὰ πιστοποιῷ.*» Δύναμις γὰρ αὐτῆ τῶν διὰ Χριστὸν θεοπισμαίων. Δαβὶδ οὖν καλέσας τὸν ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ, ἐπιφέρει περὶ αὐτοῦ· *Ἰδοὺ μαρτύριον ἔθνεσι δέδωκα αὐτόν.* Διδ καὶ πρόσθε τὴν στείραν εὐηγγελίζετο. Καὶ ἄλλως δὲ προειδώς ὅτι τὰς φωνὰς ἔξουσι ταύτας Ἰουδαῖοι, μηδὲν ἐξ αὐτῶν ὠφελοῦμενοι, πρὸς τὴν ἔθνη μεταφέρει τὸν λόγον, σύμφωνα λέγων τοῖς πρότεροις. ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη, περὶ αὐτοῦ ὄψονται· καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι, συνήτησσι. *Μαρτύριον δὲ φησιν, ὡς μαρτυροῦντα περὶ ἀληθείας, καὶ ὑπὸ τῶν ἔθνων ἠκουόμενον ἀπειθήσαντα.* Ἰσραὴλ. Διεμαρτύρητο δὲ καὶ τὰ ἔθνη ὡς δεκτὰ λοιπὸν εἰσι τῷ Θεῷ, καὶ ὁ τῆς θεογνωσίας ἀπεύργων οὐδεὶς.

quibus minime annuntiatus fuit, illum esse intuituros, et agnituros qui non audiverunt. *Testimonium* deinde dixit, quia de veritate testatus est, *et a gentibus*, repugnante Israele, auditus. Est vero *et gentes* contestatus Deo in posterum fore acceptas, neque eas quemquam a Dei agnitione esse prohibiturum.

Μαρτύριον οὖν φησι τὸ κήρυγμα τὸ περὶ αὐτοῦ, **D** Volunt igitur *testimonii* nomine, factam de eo prædicationem demonstrari, ut idem docuit, cum Evangelium suum per orbem universum gentibus *in testimonium* promulgari oportere dixit. Et apud Davidem, cum os suum sapientiam et meditationem cordis sui intelligentiam locuturum esse

¹ Luc. ix, 23. ² Isa. lxvii, 4. ³ 1 Cor. ii, 9. ⁴ Psal. cxxxi, 11. ⁵ Psal. lxxxviii, 2. ⁶ ibid. 36-38. ⁷ Galat. iii, 19. ⁸ Jerem. xxxi, 31, 32. ⁹ Joan. i, 17. ¹⁰ Psal. xviii, 10. ¹¹ Joan. vi, 64.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. ἀπειθήσαντος.

adhortatur propheta, donum gratis omnibus pro-
poni asserens. Verum *sine commutatione vinum et
lac reddiderunt Aquilas et Symmachus, ut ad aquam
ista responderent. Pro adipe enim lac dixerunt.*
Significatur porro *aquæ* nomine Evangelii promul-
gatio: ut *vini et lactis*, mystica regeneratio. Qui
enim aqua et Spiritu sancto regenerantur, verbi
rationali *lacte*, tanquam recentor nati infantes nu-
triantur⁸⁸, *vinumque* illud bibunt, de quo dicitur:
« Hic est sanguis meus qui pro vobis effunditur⁸⁹. »
Et vero quibus olim dabatur baptismus, iisdem *lac*
etiam cum corpore et sanguine tribuebatur; quod
de more in Ecclesiis quibusdam adhuc observatur.
Idipsum et Moses adumbravit, cum gratiosos ejus
a vino oculos, cum dentes lacte albiore esse dixit⁹⁰.
625 Significat autem per *adipem*, pinguem illum et
almam in Christo cibi facultatem; id est Christi
corpus, quod in Evangeliiis caro; hic autem *adeps*
nuncupatur, ut et ibi quidem corpus, hic autem
vinum. *Adeps* enim et caro incarnationis œcono-
miam significant: *vinum* autem et sanguis, passio-
nis mysterium; quæ se illis, qui salutem *sitiunt*,
gratis præbiturum pollicetur: sicut et discipulis,
quod gratis accepissent gratis dare imperavit⁹¹.

Qui autem *emere* cum jussisset, etiam *sine pretio*
mox adjicit? Quia fide, non argento venditur,
ideoque *quare pecunia emerent* quæsivit. Quamob-
rem vero, ait, non in ea studia tempus impen-
ditis, quibus est nutriendi facultas, sed in externis
disciplinis frustra *laborantes*, ea vobis *argenta*
emittis, quæ sub ipsa dictionis venustate nihil quod
verum sit, et mentem nutriat, complectuntur?
Hinc igitur illa Symmachi, quæ sequitur, interpre-
tatio: *Impenditis pecuniam vestram, non in panes;*
et labores vestros, non in saturitatem. Conveniet
vero et iis etiam, qui Judaicarum scholarum tra-
ditiones emebant. Nudas enim voces tantum edi-
scabant. Apud externæ deinde sapientiæ magistros,
mendacium ipsum luti instar, aureo tanquam in
vase reconditur; cum nos Christi thesaurum in
vasis fictilibus habeamus⁹²: ideoque et Paulus ait:
« Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus
sæculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus
mundi⁹³? » Et rursum: « Quoniam in sapientia
Dei non agnovit mundus per sapientiam Deum,
placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos
facere credentes⁹⁴; » ubi stultitiæ nomine, dictio-
nis in Scriptura sacra humilitatem significavit.
Istis igitur omissis, evangelicæ promulgationis
bona comedite, ut deliciemini, inquit, veritate enu-
triti, Deumque agnoscentes, et secundum virtutem
degentes talibus incredulitatis prævultibus auscul-
tationis mercedem acceptis. Quo fit ut *audite au-
dientes*, cæteros interpretari videamus. Deinde ne

Ἀ πρὸς ἃ νῦν καὶ ὁ προφήτης παραναλεῖ, προῖκα πᾶσι
λέγων προκεῖσθαι τὴν δωρεάν. Ἀκύλας δὲ καὶ Σύ-
μαχος, Ἄρευ ἀλλήγματος ὄθρον καὶ γάλα, φασίν,
ὡς εἶναι ταῦτα πρὸς τῷ ὕδατι. Ἀντὶ γάρ τοῦ στέαρ,
γάλα φασί. Δηλοῖ δὲ τὸ μὲν ὕδωρ, τὸ εὐαγγελικὸν κέ-
ρυγμα. Οἶνος δὲ καὶ γάλα τὸ μυστικὰ τῆς ἀναγεν-
νήσεως σύμβολα. Οἱ γὰρ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος
ἀναγεννώμενοι, ὡς ἀριγεννήτα βρέφη τῷ λογικῷ
τρέφονται γάλακτι, οἶνον τε πίνουσι, περὶ οὗ φησι·
« Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμε-
νον. » Καὶ πάλιν δὲ τοῖς φωτισζομένοις γάλα μετὰ
τοῦ σώματος προσεφέρετο καὶ τοῦ αἵματος. Καὶ ἐν
ταῖς δὲ φασίν Ἐκκλησιαίς τὸ ἔθος ἐστὶ φυλάττεσθαι.
Τοῦτο καὶ Μωσῆς ἠντίτετο λέγων· Ἐκαρποὶ οἱ ὀφθαλ-
μοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου. Καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ
εἰ ὁ γάλα. Ἐ τὸ δὲ στέαρ, τὸ λιπαρὸν καὶ τρέφειμον
τῆς ἐν Χριστῷ τροφῆς ἀντίτεται, τὸ σῆμα ὀθλοῦ
τοῦ Χριστοῦ, σάρκα μὲν λεγόμενον ἐν Εὐαγγελίοις,
ἐν ταῦθα δὲ στέαρ· ὡσπερ ἐκεῖ μὲν αἷμα, νῦν δὲ
οἶνος. Τὸ μὲν γὰρ στέαρ καὶ ἡ σὰρξ τὴν ἐνσάρκον
οἰκονομίαν δηλοῖ. Οἶνος δὲ καὶ αἷμα, τὸ τοῦ πάθους
μυστήριον, ἃ τοῖς διψῶσι σωτηρίας δώσειν ἀμισθὶ
ἐπαγγέλλεται καὶ τοῖς μαθηταῖς· εἰπὼν· Ἐδωρεὴν ἐλά-
θετε, δωρεάν δίτε.

Πῶς δὲ λέγει, Ἀγοράσατε, καὶ πάλιν, Ἄρευ τιμῆς;
ἐπειδὴ πίστει, οὐκ ἀργυρίῳ πιπράσκειται. Ὅθεν εἰρη-
ται· Ἐνατὶ τιμᾶσθε ἀργυρίου; Διὰ τί δὲ μὴ περὶ τρο-
φίμου λόγου τὸν χρόνον καταναλίσκετε, μάττην μο-
χθοῦντες περὶ τὰ ἐξωμαθήματα, ἵνα ἀργυρίου ταῦτα
κονοῦμενοι, ἄπερ ἐν κάλλει λέξεως, ἀληθεῖς κενὰ καὶ
νοητῆς ἐστὶ τροφῆς; Διὸ Σύμαχος· Ἐφησι· Δίστατε
ἀργύριον, οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν ἧ, καὶ τοὺς κόπους
ὑμῶν, οὐχ ὑπὲρ πλησμονῆς. Ἀρμόσει δὲ καὶ ἐπὶ
τῶν ὠκουμένων τὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀναγνωσμάτων
παράδοσιν. Ψιλλὴν γὰρ τὴν λέξιν ἐμάθανον. Παρὰ δὲ
τοῖς ἐξω σοφοῖς, καθάπερ ἐν χρυσῷ σκεύει, τὸ ψευ-
δος, βορβοροῦ δίκην, ἐκρύπτετο. Ἡμεῖς γὰρ ἐν ὀστρα-
κίνοις σκεύεσι τὸν Χριστοῦ κεκτήμεθα θησαυρόν.
Διὸ καὶ Παῦλος φησὶ· Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς;
ποῦ συζητητῆς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμῶρνευ ὁ
θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; Καὶ πάλιν·
« Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ
κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεόν, τῆ δόκησεν ὁ θεὸς
διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύον-
τας· μωρίαν εἰπὼν, τὸ τῆς λέξεως εὐτελεὲς τῆς
ἀγίας Γραφῆς. Ταῦτα τοίνυν ἀφέντες φάγετε τὰ τοῦ
εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἀγαθὰ, καὶ τρυφήετε,
φησίν, ἀληθεῖα τρεφόμενοι, γινώσκοντές τε θεόν, καὶ
βιοῦντες κατ' ἀρετὴν, μισθὸν εὐπειθείας ταῦτα λα-
θόντες καὶ συνετῆς ἀκροάσεως. Ὅθεν ἐξέδωκαν οἱ
λοιποὶ· Ἀκούσατε ἀκούοντες. Ὡς μὴ σωματικῶν
δὲ ὄντων τῶν ἀγαθῶν, τῆ ἑταῖς ψυχαῖς, ὑμῶν εἰκό-
τως προσέθηκε.

corporis bona esse putaremus, anima vestra ad-

⁸⁸ I Petr. II, 2. ⁸⁹ Matth. XXVI, 28. ⁹⁰ Gen. XLIX, 12. ⁹¹ Matth. X, 8. ⁹² II Cor. IV, 7. ⁹³ I Cor. I, 20.
⁹⁴ ibid. 21.

VARIÆ LECTIONES.

ὁ γρ. ἦ. ρ γρ. καί. ἧ γρ. ἀρτων. ἑ γρ. ἡ ψυχῆ.

Λέγει δὲ, *Καὶ ἐπακολούθησατε ταῖς ὁδοῖς μου.* **A** 626 Sequitur deinde: *Et sequenini vias meas.* Κατὰ τὸ, «*Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἕλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι.*» *Ψυχικὴν δὲ ζωὴν τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἁγίοις δηλοῖ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Διαγείρας οὕτω πρὸς συντονίαν τὴν ἀκοῆν, διδασκαλίαν ἀρχεται φάσκων· Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά.* *Ἡ γὰρ παλαιὰ διαθήκη, πρὸς καιρὸν δοθεῖσα, παρήλθεν· ἦν δὲ πεποίηται πρὸς Δαβὶδ, ἐξ αὐτοῦ τὸν Χριστὸν ἀναδείξειν ἐπαγγειλάμενος, πιστὴν ποιήσω πρὸς ἔργον ἐκφέρων. Τὰ δὲ ὅσια, Σύμμαχος ἐλέη φησί, περὶ ὧν ἐλέγετο· «*Τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι.*» *Καὶ μετ' ὀλίγα· «*Ἀπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι, τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει. Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου.*» Ταῦτα τοῖσιν ὑμῖν δωρήσομαι τοῖς ἔμοις λόγοις προσέχουσι. Ταῦτα γὰρ ἔλεγεν ἀγαθὰ ψυχῆς καὶ τρυφῆν, ἃ νῦν αἰώνια φησιν. Ὁ γὰρ νόμος ἔκειτο κατὰ τὸν Ἀπόστολον, μέχρι καιροῦ διορθώσεως. Διόπερ ἐν προφήταις φησί· «*Διαθήσομαι διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἠνδιεθέμην τοῖς Πατράσιν ὑμῶν, καὶ τὰ ἐπόμυνα τούτοις.*» *Ἡ μὲν γὰρ ἦν σκιώδης. Ἡ δὲ ἀληθής. Διὸ καὶ Ἰωάννης φησὶν· «*Ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.*» *Εἴποις δ' ἂν ὅσια καὶ τὰ ἱερὰ θεσπίσματα τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὁσίους ἀποτελοῦντα, ὡς καὶ τὸν φόβον Κυρίου ἀγνόν φησιν ὁ Δαβὶδ, ὅσον ἀγνοποῖον. Ἐλεγε δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ· «*Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ ἐλάλησα ὑμῖν, πνευμά ἐστι· καὶ ζωὴ· ἀντὶ τοῦ πνευματικῆ καὶ ζωοποιά· καὶ πιστὰ πάλιν τὰ πιστοποιά.*» Δύναμις γὰρ αὐτῆ τῶν διὰ Χριστοῦ θεσπίσμάτων. Δαβὶδ οὖν καλέσας τὸν ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ, ἐπέφερε περὶ αὐτοῦ· *Ἰδοὺ μαρτύριον ἔθνεσι δέδωκα αὐτόν.* Διὸ καὶ πρόσθε τὴν στείραν εὐηγγελίζετο. Καὶ ἄλλως δὲ προειδώς ὅτι τὰς φωνὰς ἐξουσι ταύτας Ἰουδαῖοι, μὴδὲν ἐξ αὐτῶν ὠφελούμενοι, πρὸς τὰ ἔθνη μεταφέρει τὸν λόγον, σύμφωνα λέγων τοῖς προφῆταις. ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη, περὶ αὐτοῦ ὄφονται· καὶ οἷ οὐκ ἀνηκόασαι, συνήσασαι. *Μαρτύριον δὲ φησιν, ὡς μαρτυροῦντα περὶ ἀληθείας, καὶ ὑπὸ τῶν ἔθνων ἀκούμενον ἀπειθήσαντα· Ἰσραὴλ. Διεμαρτύρητο δὲ καὶ τὰ ἔθνη ὡς δεκτὰ λοιπὸν εἶσι τῷ Θεῷ, καὶ ὁ τῆς θεογνωσίας ἀπειργων οὐδεὶς.* quibus minime annuntiatum fuit, illum esse intuluros, et agnuros qui non audierunt. *Testimonium* deinde dixit, quia de veritate testatus est, *et a gentibus*, repugnante Israele, auditus. Est vero *et gentes* contestatus Deo in posterum fore acceptas, neque eas quemquam a Dei agnitione esse prohibiturum.****

Μαρτύριον οὖν φησι τὸ κήρυγμα τὸ περὶ αὐτοῦ, **D** Volunt igitur *testimonii* nomine, factam de eo prædicationem demonstrari, ut idem docuit, cum Evangelium suum per orbem universum gentibus *in testimonium* promulgari oportere dixit. Et apud Davidem, cum os suum sapientiam et meditationem cordis sui intelligentiam locuturum esse

¹ Luc. ix, 23. ² Isa. lxxv, 4: 1 Cor. ii, 9. ³ Psal. cxxxi, 14. ⁴ Psal. lxxxviii, 2. ⁵ ibid. 36-38. ⁶ Galat. iii, 19. ⁷ Jerem. xxxi, 31, 32. ⁸ Joan. i, 17. ⁹ Psal. xviii, 10. ¹⁰ Joan. vi, 64.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. ἀπειθήσαντος.

significavit¹¹. Sapientia enim iis opus fuit, qui propter vesaniam, idolis et creaturæ potius quam Creatori serviebant¹². Quod si *testimonii* tantum meminisset, ipsum tanquam prophetarum esse aliquem videri queat demonstrare. Sed nunc divinam ipsius potestatem exhibuit, cum *principem et præcipientem*, adiunxit; sicut et alibi, cum, ut gentibus imperaret, excitari dictus est. Moses enim et prophetæ servorum in numero habitii, hæc dicere Dominum, aiebant. Sed sua Christus Mosi plane contraria ratione edit oracula, dum se qui dicit, quique litteram in veritatem commutat, esse ait¹³. Unde fiebat, ut mirarentur Judæi, cum se ab eo, tanquam qui potestatem haberet, non qua ratione Scribæ consueverant, doceri viderent¹⁴. *Glorificat* vero ipsum Pater. Qui enim Patrem *glorificat*, et Filium etiam; quemadmodum certe et contra. Præterea secundum carnem etiam *glorificatur*, qui servi formam assumpsit; unde a Deo esse superexaltatum, nomenque, quod est super omne nomen¹⁵, aliaque, quæ sequuntur, esse adeptum legimus. Habet vero *glorificandi* verbum ad illud: « Vidimus eum, et non habebat speciem, neque pulchritudinem¹⁶, »

ad ista etiam, quibus nostri causa **628** parturire, est¹⁷. Ob id enim ea etiam a Patre gloria, qua hic mundus, glorificari se postulavit¹⁸.

Deinde, quia isthæc eum, propter populi sui scelerata, pati contigit, merito et ipsum non Judæis, sed *gentibus* cunctis, tanquam istos fidem libenter esse amplexuros, illos autem aversaturos prænosset, in *testimonium datum esse* significavit. Cæterum, quo loco *glorificavit te* habemus, *Quoniam fecit te gloriationem*, vertit Symmachus: ut sibi nonnisi in cruce Domini nostri Jesu Christi gloriantum esse dicerent Apostoli. Deinceps *Dominum querere* adhortatur. « Neque enim quisquam, ut Judæis ait, ad me venire potest, nisi Pater, qui misit me, eumdem attraxerit¹⁹. » Et Pater ipse etiam ait: « Sede a dextris meis; donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum²⁰. » Qui enim erant inimici, id est, qui in errore versabantur, iidem Filio, non tanquam virium imbecillitate laboranti, sed propter œconomiam, a Patre subjecti sunt. *Gentes* igitur, quibus Filium suum largitus est Pater, Venum ipsum, Dei Verbum scilicet, *quod testimonium datum est, querere* præcipit: quod non ad locorum investigationem referri voluit; cum corpore carens Deus omnia repleat; sed ut animæ necessitudinem requiri, et *postquam inventus fuerit, invocari*, id est, ut Symmachus ait, *laudari et appellari* debere demonstrat. Juxta illud: « Laudans invocabo Dominum, et ab inimicis meis salvus ero²¹. » Quod fiet tum demum, cum eundem vobis propinquum et non longe remotum

α τοῖς δι' ἀβελτηρίαν εἰδώλοισι λατρεύουσαι, καὶ τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. Ἄλλ' εἰ μὲν εἶπε μόνον *μαρτύριον*, ἐδόκει καθ' ἓνα δεικνύναι τῶν προφητῶν αὐτόν. Νῦν δὲ τὴν θεϊκὴν αὐτοῦ παρίστασεν ἐξουσίαν, προσθεὶς *ἀρχοντα καὶ προσιτάσσοντα*, κατὰ τὸ, Καὶ ὁ ἀμιστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν. Μωσὴς γάρ, καὶ οἱ προφῆται, ἐν οἰκταῖσι τεταγμένοι, « Τὰδε λέγει Κύριος, » ἔλεγον. Ὁ δὲ Χριστὸς ὡς νομοθέτης ἀντιθεσπίζει Μωσεί, Ἐγὼ δὲ λέγω, φάσκων, μεταθεὶς τὸ γράμμα πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅθεν ἐθαύμαζον Ἰουδαῖοι ὅτι ἐδίδασκεν αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς αὐτῶν. Δοξάζει δὲ αὐτὸν ὁ Πατήρ. Ὁ γὰρ *δοξάζων τὸν Πατέρα δοξάζει* καὶ τὸν Υἱόν· ὡσπερ οὖν καὶ ἀνάπαλιν. Καὶ κατὰ σάρκα ἐξ *δοξάζεται*, ὡς μορφήν δούλου λαβῶν. Διὸ φησι: « Καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἔχει δὲ τὴν ἀναφορὰν τὸ *ἐδόξασε*, πρὸς τὸ, « Εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος. » Καὶ τὸ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται. Καὶ τὸ, « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη. » Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φησι: « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. »

superius usurpatum, relationem aliquam; sicut et

et ad maciationem, tanquam ovem, agi dictum

apud eundem fuerat affectus, antequam existeret

Καὶ, ἐπειδὴ δ' αὐτὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ μου ταῦτα συνέδη παθεῖν, εἰκότως; *μαρτύριον* αὐτὸν οὐκ Ἰουδαίοις, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δέδωκα, τὸ τούτων μὲν εὐπειθεῖς, ἐκείνων δὲ ἀνήκουον προειδώς. Ἄντι δὲ τοῦ *ἐδόξασέν σε*, Σύμμαχος, *διεποήσέν σε καύχημα*, φησὶν ὡστε λέγειν τοὺς αὐτοῦ μαθητάς, « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐξῆς παρακελεύεται *ζητεῖν τὸν Κύριον*· ὡς γὰρ αὐτὸς ἔφη πρὸς Ἰουδαίους, « Οὐδεὶς δύναται ἔλθειν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατήρ ὁ πέμψας με ἐκλύσῃ αὐτόν. » Καὶ ὁ Πατήρ δὲ φησι: « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Ἐχθροὺς γὰρ ὄντας τοὺς πεπλανημένους ὑπέθηκεν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ, οὐχ ὡς ἀσθενούντι, διὰ δὲ τὴν οἰκονομίαν. Λέγει τοίνυν ὁ Πατήρ τοῖς ἔθνεσιν, οἷς ἔδωκα *μαρτύριον τὸν Υἱόν· Ζητήσατε τὸν Θεόν, Θεολόγων ἔ τὸν δοθέντα μαρτύριον*. Ἡ δὲ ζήτησις οὐ τοπικῆ (ἀσώματον γὰρ τὸ Θεῖον, καὶ πάντα πληροῖ), ἀλλ' ἐν ψυχῇς οικειότητι· *καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν ἐπικαλέσασθε*, τουτέστιν *αἰνεῖτε, καὶ καλέσατε* [ὡ; φησι:] Σύμμαχος, κατὰ τὸ, « Αἰνῶν ἐπικαλέσομαι τὸν Κύριον, καὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου σωθήσομαι. » Τοῦτο δὲ [ἔσται] ἐπειδ' ἂν εὕρητε αὐτὸν πλησίον ὑμῶν ὄντα, καὶ οὐ μακρὰν ἀπικρισμένον. Θεὸς γὰρ ἐγγύζων ἔστιν. Ὡς ἐστὼτες οὖν ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν παλαιὰν ἀπέθεσθε πλάνην. Μέχρι γὰρ ἡλίου, σκότος. Καὶ μέχρι τῆς Χριστοῦ παρουσίας, ἀτέβεια. Οὐ γὰρ βόλλεται τὸν

¹¹ Psal. XLVIII, 4. ¹² Rom. 1, 25. ¹³ Matth. v, 17 seqq. ¹⁴ Matth. vii, 29. ¹⁵ Philipp. ii, 6. 8. ¹⁶ Isa. LIII, 2. ¹⁷ ibid. 7. ¹⁸ Joan. xvii, 5. ¹⁹ Joan. vi, 44. ²⁰ Psal. cix, 4. ²¹ Psal. xviii, 4.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. Θεοῦ λόγον.

ὁ ἄνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν. Ἀφήσει ἄ
 γὰρ ἐπὶ πολλὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἀντι τοῦ, παντε-
 λῆς, καὶ εἰς ἅπαν. « Οὐ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία
 ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Γέγραπται γὰρ περὶ
 Χριστοῦ, « Ὅτι ἰδοὺ αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ
 χωνευτηρίου, καὶ ὡς πῶα πλυνόντων, » καὶ τὰ ἐξῆς.
 Βαπτίζει γὰρ ἡμᾶς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ.

« Ubi enim abundavit peccatum, **629** ibi superabundavit et gratia²². » De Christo siquidem in hæc
 verba legimus : « Ecce ipse egredietur, tanquam ignis conflatorii, et sicut herba fullonum²³, » cæte-
 raque deinceps. Tingit enim nos Spiritu sancto et igne²⁴.

Πῦρ δὲ ἡ σμηκτικὴ τοῦ Πνεύματος δύναμις πάντα
 βύβον ἐκτῆκουσα. Εἰ γὰρ ἀθεράπευτα νομίζετε τὰ
 καθ' ἑαυτοὺς ὡς παρ' ἀνθρώπους ἀπεγνωσμένα, ἀλλ'
 οὐ παρ' ἐμοὶ ἀνάτα ταῦτα. Πολὺ δὲ Θεοῦ καὶ ἀνθρώ-
 πων τὴ μέσον. Ὡς οὖν Θεὸς ἀνεξίκακος εἰς μετάνοιαν
 προκαλοῦμαι σωτηρίαν ἐπαγγελλόμενος, εἰ τὸν Σω-
 τῆρα τὸν παρ' ἐμοῦ πεμφθέντα προσδέχοιθε. Θύ
 γὰρ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους μνησικακῶ, καὶ μετανοῶ
 πάλιν ἐπαγγελλόμενος. Οὐ δεῖ τοῖσιν Θεοῦ καλούν-
 τος, διὰ πλῆθος ἁμαρτιῶν ἀποκνεῖν τὴν μετάνοιαν,
 ὃ πεπόνθασιν Ἰουδαῖοι λέγοντες : « Αἱ πλάναι ἡμῶν
 καὶ αἱ ἀνομῖαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν εἰσιν, καὶ ἐν αὐ-
 ταῖς ἡμεῖς τηρόμεθα, καὶ πῶς ζησόμεθα ; »
 Πρὸς οὗς ὁ Θεὸς φησιν : « Ἐπιστροφῆν ἐπιστρέψατε
 ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ὑμῶν, οἶκος Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσονται
 ὑμῖν εἰς κόλασιν ἀδικίας. » Πρὸς δὲ πίστωσιν τῆς
 ἐπαγγελίας ἧς²⁵ πεποιήται πρὸς τὸν ἀσεβῆ τὸν ἐξ
 ἔθνῶν ἐπιστρέφοντα, χρηται : τῆ τοῦ ὕετου καὶ τῆς
 χιόνος παραβολῆ, δεικνύς τὸν ἐν ἀρχῇ Θεὸν Λόγον
 ἄνωθεν ἐκ τοῦ Πατέρος κατιόντα δικὴν ὕετου καὶ
 χιόνος, ἐφ' ᾧ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀρδεῦσαι, καὶ καρ-
 ποφόρους ἐργάσασθαι, καὶ μὴ πρότερον ἀναδρα-
 μείσθαι πρὸς τὸν Πατέρα, πρὶν ταῦτα ποιεῖν.
 Θεοπετώς δὲ νοητέον τοῦ Πατέρος καὶ τὸ στόμα.
 Οὐ καὶ τὸν λόγον. Οὕτε γὰρ ἐκείνο σωματικόν. Οὕτε οὖ-
 τος ἀνυπόστατος. Ἐπεὶ πῶς ἂν κατορθώσας ἐπ-
 αναστρέφοι πρὸς τὸν Πατέρα μὴ διαχυθεὶς, ὡς τῶν
 ἀνθρώπων ὁ λόγος μόνον ὑπάρχων σημαντικός ; Τινὲς
 δὲ τὸν ὕετον δῆλον ἔφρασαν τὴν τῶν εὐαγγελικῶν
 κτηρυγμάτων χορηγίαν, δι' ἧς εὐκαρπος ἡ πᾶσα γέ-
 γονεν, ἐπιψάλλοντος τοῦ Δαβὶδ : « Ἐπεσκέψω τὴν
 γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν· ἐπλήθυνας τοῦ πλουτίσαι
 αὐτήν. Τοὺς αὐλακὰς αὐτῆς μέθυσον. Πλήθυνον τὰ
 γεννήματα αὐτῆς. Ἐν ταῖς σταγόσιν αὐτῆς εὐφραν-
 θήσεται ἀνατέλλουσα. » Καὶ διὰ Μωσέως φησὶ :
 « Καταβήσεται ὡς ὕετος τὸ ἀπόφθεγμά μου. » Καὶ
 Παῦλος δὲ φησιν : « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης αὐξήσει
 τὸν σπόρον ὑμῶν καὶ πληθύνει τὰ γεννήματα τῆς
 δικαιοσύνης ὑμῶν. » Καὶ πῶς γὰρ οὐ δράσει ταῦτα
 τὰ θεῖα Λόγια ; κατὰ γὰρ τὸν παρόντα προφήτην·
 « Ἄ ὁ Θεὸς ὁ ἄγιος βεβοῦλεύεται, τίς διασκεδάσει ;
 καὶ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει ; »
 nostro huic prophetæ credimus : « Quæ Deus sanctus consulat, quis dissipabit ? et manum excelsam
 quis avertet²⁶ ? »

²⁵ Ἐξ οὗ τὴν εὐκαρπίαν ἐσχάξαμεν τὴν πνευμα-

(Est enim *appropinquans* Deus) inveneritis. Tanquam
 igitur in ejus conspectu stetis, veterem errorem de-
 ponite. Ut enim eo usque sunt tenebræ, donec sol
 accesserit, sic et ad Christi usque adventum vi-
 guit impietas. Non enim ita mortem peccatoris, ut
 ipsius resipiscentiam exposcit, qui *peccata nostra*
multum, id est prorsus, omninoque *dimissurus est*.

Significatur vero ignis appellatione, vis illa Spi-
 ritus abstergendi qua sordes omnes adimuntur.
 Etsi enim sanari non posse putatis, quæ apud vos,
 tanquam mortales, deplorata sunt, non tamen a
 me illa persanari non valent. Neque vero parum
 inter homines et Deum interest. Indeque vos ipsi,
 qui Deus sum mitis et clemens ad resipiscentiam
 voco, salutemque polliceor, si missum a me Salva-
 torem admittatis. Non enim more hominum inju-
 riarum recordeo, neque me rursus, posteaquam
 sum pollicitus, pœnitet. Non decet igitur vocante
 Deo, propter scelus multitudinem, a pœnitentia
 revocari; quod secus a Judæis factum est, cum
 his verbis usi sunt : « Errores nostri, et iniqui-
 tates nostræ in nobis sunt, in eisque ipsi tabesci-
 mus, et quomodo vivemus²⁷ ? » Quibus ipse ait
 Deus : « Conversione convertimini a via vestra,
 domus Israel, et non erunt vobis in ultionem inju-
 riæ²⁸. » Ad ejus deinde confirmationem, quod ei, qui
 de gentibus resipisceret, pollicitus erat, *pluvie nixi-*
que similitudine utitur; unde quod erat in principio
 Verbum cœlis²⁷ *pluvie et nivis* instar a Patre descen-
 disse significat, ut irrigatas eorum animas fructus
 edere cogeret; neque prius *ad Patrem*, quam ista
 præstitisset, *esse reversurum*. Est vero idonea Deo-
 que convenient, ratione intelligendi in quod *os Patri*,
verbumque attribuit. Neque enim corporeum illud
 est, neque hoc non subsistens. Qui deinde rebus
 bene gestis *ad Patrem revertatur*, si non effusum
 est, ad humani verbi similitudinem, quod tantum
 significandi habet potestatem? Sed enim putant
 nonnulli *pluvie* nomine, evangelicæ promulgatio-
 nis munus, per quam fertilis evasit universa terra,
 significari, accinente in hunc modum Davide :
 « Visitasti terram et inebristi eam, multiplicasti
 locupletare eam. Rivos ejus inebria, multiplica
 germina ejus, in stillicidiis ejus lætabitur germi-
 nans²⁸. » Et Mose, his verbis : **630** « Descendet,
 ut pluvia, eloquium meum²⁹. » Et Paulo ipso ubi
 ait : « Deus autem pacis auget semina vestrum,
 et multiplicabit semina justitiæ vestræ³⁰. » Quid
 non autem divina oracula ista efficiant? Si enim

Hinc illa nobis fructuum spiritualium ubertatem,

²² Rom. v, 20. ²³ Malach. iii, 2. ²⁴ Matth. iii, 11. ²⁵ Ezech. xxxiii, 10. ²⁶ ibid. 11. ²⁷ Joan. i, 1. ²⁸ Psal. lxxv, 10, 11. ²⁹ Deut. xxxiii, 2. ³⁰ II Cor. ix, 10. ³¹ Isa. xlii, 15.

VARIÆ LECTIONES.

²⁵ γρ. ἦν. ἢ γρ. δηλοῦν.

unde non solum ad sacram nutritionem colligere, *panemque* vivificum habere conceditur, sed et *semen* etiam *seminanti*. Qui enim mysteria populos docent ipsi in cordibus eorum quod sibi *semen* recondiderunt, *seminant*. Nos enim, auctore Apostolo, Dei agricolatio sumus ³⁹, et conpessarii; qui de se intelligens, exisse qui seminavit, ut seminaret semen suum pronuntiat ⁴⁰. Adhuc autem eos, qui de gentibus ad salutare verbum accedunt, in *lætitiâ egressuros*, id est paternum errorem esse relicturos, quomodo Abrahamum Dei jussu terra patria egressum esse legimus. Adhuc præterea eos in *gaudio doctum iri*, quod est ad salutis Evangelium referendum et ad istud respexit, quod *vias ejus et mandata prosperaturum se prius* affirmavit. Est enim perdifficile a corporis voluptatibus, ab eoque errore, quem dudum secutus sis, recedere. Deo itaque maxime, qui via ad cælestia præmunita alacres et expeditos efficiat, opus est. *Montes enim*, inquit, excelsi cervis ⁴¹. Et alibi etiam: *Sevita justî recta est, et præparata via piõrum* ⁴². Et alius etiam in hunc modum propheta: *Rectæ viæ homini, et justî ambulant in eis* ⁴³; et quod quidem absque Dei munere fieri non potest: eique sunt plane contraria, quæ de Judæorum Synagoga in hac verba loquitur: *Ideo ecce obturabo vias ejus, et non inveniet*. Consequitur vero eos *gaudium*, qui prosperum iter in virtutibus Dei que cognitione habuerint. *Quam dulcia enim*, inquit, faucibus meis eloquia tua! super mel et ceram ori meo ⁴⁴. Imo vero et inde virtutes ipsæ divinæ, qui *montium colliumque* nominibus judicantur, *lætantur*. Nam et Salvator ipse fore in cælis gaudium super peccatore

631 uno pœnitentiam agente testatur ⁴⁵. Sunt enim ministri spiritus, qui ad ministerium salutis mittuntur ⁴⁶: sed est eorum pro celsitudinis humilitatisque ratione querenda differentia.

Dicantur foris *et agri ligna, quæ ramis applaudunt*, ipsæ fructibus onustæ animæ, qui sceleratorum respicientia delectantur. Sunt etiam qui *montium* appellatione doctores Ecclesiæ, nihil humile habentes, potant intelligi: per *colles* autem, alios, qui eos proxime sequuntur. Est enim illorum *gaudium*, satis accedentium, si Paulo credimus, qui tales gaudium et coronam suam appellat ⁴⁷. *Amnt deinde agri lignis* populos eos, qui subjecti sunt, significari. Abundat enim floribus ipse Salvatoris hortus indeque sunt illa Spon.æ verba, quibus nepotem in hortum suum descendere. fructumque pomorum suorum comedere postulat ⁴⁸. *Lætantur* vero et isti, tantam in se mutationem fieri intuiti: qui nihil olim quod ad fecunditatem nutritionemve faceret, habentes; sed tanquam in solitudine, terraque inculta, *stæbam* inutilem, et *corizam* terribissimi odoris, producentes, ex quo divinæ gratiæ participes effecti sunt, myr-

τικην, ὡς μὴ μόνον τὴν ἱερὰν συλλέξει τροφήν, καὶ τὸν ἄρτον ἔχειν τὴν ζωοποιὸν, ἀλλὰ καὶ σπέρμα τῷ σπειροῦντι. Οἱ γὰρ μυσταγωγούντες λαοὺς, σπειροῦσιν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ὃν ἑαυτοῖς ἐθησαύρισαν σπόρον. Κατὰ γὰρ τὴν Παῦλον, Θεοῦ γεωργίον ἔσμεν, Θεοῦ συνεργοὶ τοῦ λέγοντος περὶ ἑαυτοῦ· Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν τὸν σπόρον αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τοὺς ἐξ ἔθνῶν τῷ σωτηρίῳ προσεύντας λόγῳ φησὶν· Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελεύσασθε, δηλαδὴ τῆς πατροπαράδοτου πλάνης; κατὰ τὸ, Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου. Καὶ ἐν χαρᾷ διδασχθήσασθε * τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον. Διὸ προέφη· Εὐδωσω τὰς ὁδοὺς σου, καὶ τὰ ἐντάλματά μου. Δυσχερὲς γὰρ ἀποφοιτᾶν ἡδονῶν σαρκικῶν, καὶ πλάνης προειλημμένης. Καὶ δεῖ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀνω πορείαν ὀδηγούτους ἡμᾶς καὶ κούφους ἐργαζομένου. « Ὁρῆ γὰρ, φησὶ, τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις. » Καὶ ἀλλαχοῦ εἰ φησιν· « Ὅδοις εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. » Καὶ ἄλλος δὲ προφήτης φησὶν· « Εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύσονται ἐν αὐταῖς. » Ὅπερ ἐστὶν θεόδοτον· οὐ γὰρ τάναντία φησὶ περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῆς. « Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ φράσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ εὐρῆ. » Ἀκολουθεῖ δὲ τὸ χαίρειν τοῖς εὐδοουμένοις ἐν ἀρεταῖς; καὶ γνώσει Θεοῦ. « Ὡς γλυκία γὰρ, φησὶ, τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου. Ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματί μου. » Ἐφ' οὗτοι αἱ θεαὶ δυνάμεις εὐφραίνονται δηλούμεναι δι' ὄρων καὶ βουνῶν. Καὶ ὁ Σωτὴρ γὰρ φησὶ, χαρὰν ἔσσεσθαι ἐν οὐρανοῖς ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῶ μετανοούντων. ^C Πνεύματα γὰρ εἰσι λειτουργικὰ πρὸς διακονίαν σωτηρίας πεμπόμενα. Ἡ δὲ τούτων διαφορὰ κατὰ τὸ ὑψηλότερόν τε καὶ ἑλαττον.

enim ministri spiritus, qui ad ministerium salutis

Ἐὐλα δὲ ἀγροῦ ἐπιкуроτοῦντα κλύδοις, εἰς ἀν αἱ καρποφόροι ψυχὰι ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ τῶν ἀνόμων ἡδόμηναι. Τινὰς δὲ ὄρη μὲν τοὺς διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας; τοὺς οὐδὲν χαμαίξηλον ἔχοντα; βουνοῖς δὲ, τοὺς μετ' αὐτοὺς. Χαρὰ γὰρ τούτων ἡ σωτηρία τῶν προσεύντων, ὡς καὶ Παῦλον λέγειν· « Χαρὰ καὶ στέφανός μου. » Ἐὐλα δὲ ἀγροῦ τοὺς ὡπὸ χειρὸ λαοὺς. Εὐανθῆς γὰρ τοῦ Σωτῆρος ὁ κῆπος. Διὸ καὶ ἡ Νύμφη φησὶ· « Καταβῆτω ὁ ἀδελφεός μου εἰς κῆπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρόμων αὐτοῦ. » Χαίρουσι δὲ καὶ οὗτοι τοσαύτην ἐν ἑαυτοῖς ὀρώντες μεταβολήν. Πάλαι μὲν γὰρ γόνιμον, ἢ τρέφιμον εἶχον οὐδὲν· ὡς ἐν ἐρήμῳ δὲ καὶ χέρση στοίβην ὕλης ὄρηστος καὶ κόρυζαν τὴν δυσωδέστατην ἔφερον. Νῦν δὲ ὅτε τῆς θείας μετέσχον χάριτος, μυρσίνην εὐωδιστάτην καὶ τὴν ὑψηλοτάτην, καὶ πάλιν εὐώδη κυπάρισσον ἐκαρποφόρουν. Ὁ δὲ Σύμμηχός φησιν, ἀντὶ στοίβης ἀραθίσεται βρώθον. Ἄρτι δὲ κριθὸς ἀραθίσεται μυρσίνη, ὡς εἰ ἔε-

³⁹ 1 Cor. iii, 9. ⁴⁰ Matth. xiii, 5. ⁴¹ Psal. ciii, 18. ⁴² Isa. xvi, 7. ⁴³ Osce xiv, 10. ⁴⁴ Psal. cxviii, 103. ⁴⁵ Luc. xv, 7. ⁴⁶ Hebr. i, 14. ⁴⁷ Philipp. iv, 1. ⁴⁸ Cant. v, 1.

VARIABLE LECTONES.

* Ἰσ. διαγυθῆσεθε. γ γρ. οὐ.

γεν' Ἀντὶ κακίας δικαιοσύνην, σωτηροσύνην ἀντ' Ἀ
ἀσελείας, καὶ ἀντὶ θράσους ἀνδρείαν, φρόνησιν τε
ἀντ' ἀφρ. σύνη. Ἐύροις δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἐξ
αἵματος Ἰσραήλ. Στοιβὴ γὰρ ὄντες καὶ κόρυζά
ποιε Ματθαῖος καὶ Παῦλος, ὁ μὲν τελώνης, ὁ δὲ
διώκτης, Χριστὸν εὐωδιάζουσιν ἐν παντὶ τόπῳ, ἐν
τε τοῖς σωζομένοις καὶ τοῖς ἀπολλυμένοις. Καὶ ἄλλο
δὲ τι θαυμάσιον ἐπαγγέλλεται τοῖς ἐπὶ τὸν Κύριον
ἐπιστρέψασιν ἔθνεσιν. Ἔσται γὰρ, φησὶ, Κύριος
αὐτοῖς εἰς θρονα καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον. Παν-
ταχοῦ γὰρ ἔστιν ἰδεῖν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένους
Χριστιανούς. Καὶ σημεῖον σωτηρίας ἐπιγράφονται
τοῦτομα, ὅπερ οὐκ ἐκλείψει ποτέ. Ἀμεταμέλητα
γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ. Τινὲς δὲ σημεῖον, τὸν
δι' οὗ σεσώσμεθα σταυρὸν εἰρήχασι· τὴν δὲ πᾶσαν
βίην οὕτως ἐρμήνευσάν ἕτεροι· Θεοῦ αἰσεῖν αὐτοῦ;
ἐπαγγεῖλαμένον μετανοοῦντας, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ὑπο-
τάξιν αὐτοῖς, καὶ τοῦ προφήτου πρὸς πίστιν αὐ-
τοῦς διεγειράντος (κληρονομήσειν γὰρ αὐτοὺς σωτη-
ρίαν) τῶν ἀκουόντων κινήθέντων πρὸς πόθον, ἐθέλειν
τε σωθῆναι λεγόντων, πρὸς τὰς ἐννοίας αὐτῶν ὁ προ-
φήτης ὡς διψῶντας προτρέπεται.

hoc totum eo referunt, ut velint, Deum ipsum ubi
micos subjectorum denuntiasset, quos ad fidem propheta
excitavit (salutem enim possessuros dixit),
auditoribus rei desiderio accensis, et salvari se
meditandaque, veluti *sitientes*, ipsos adhortari.

Τινὲς δὲ, φασὶν, διὰ τοῦτο εἰς ἔνδειαν ἤχθησαν τῶν
ἀγαθῶν, ἵνα πόθῳ πρὸς αὐτὰ ποτε σπεύσωσι.
Ὡ; οὖν οἱ διψῶντες προσίαι ταῖς πηγαῖς, οὐ-
τω καὶ ὑμεῖς τῷ Θεῷ, ἀντὶ παντὸς ἀργυρίου συν-
αίσθησιν τῶν ἡμαρτημένων λαθόντες. Οὐκ ὠνητὰ
γὰρ τὰ παρὰ Θεοῦ, οὐδὲ χρεῖα πρὸς μὲν σπονδὴν
οἴνου, πρὸς δὲ ἑθυσίαν στέατος, ἅπερ ὠνούμενοι
οὐδὲν ἀποφέρεσθε πλέον εἰς βνησιν, ἢ κόπον καὶ
μόχθον, μὴ ὄντων ἱκανῶν δυσωπημάτων. Ἀργὰ γὰρ
ταῦτα πρὸς ἀμαρτίας ἐξάλειψιν, ἢν μετάνοια ποιεῖ καὶ
πίστις ἢ εἰς Θεόν. Πρὸς ἀγαθῶν δὲ δωρεάν, ἀκροατήν
οὐκ εὐγνώμονα μόνον ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ συνιέντα, καὶ τῷ
καλοῦντι προστρέχοντα. Προσέχετε δὲ, φησὶ, τοῖς
ὡσίν· καὶ εἰ μὲν σωματικῶν ἀκατάλληλον. Ὁφθαλ-
μῶν γὰρ τὸ προσέχειν. Εἰ δὲ κατὰ ψυχὴν, ἀκό-
λουθον. Ἀπλῆ γὰρ οὕσα καὶ μονοειδής, ἐν μιᾷ δυνά-
μει τὰς ἔνδον αἰσθήσεις ἐκτῆσατο. Τοιγαροῦν ὀφθαλ-
μοῖς ἀκούει ὁ γράμμασιν ἐντυγχάνων, καὶ δακτύ-
λοις διαλέγεται ὁ τοῦτοισι γράφων. Εἶτα μέμνηται
τοῦ Δαβὶδ, καὶ τῆς πρὸς ἐκεῖνον σχέσεως, δι' ἣν
αὐτῷ πᾶσαν παρεῖχε βροτὴν, ἣς τεύξεσθαι καὶ τού-
τους φησιν, εἴπερ ἀκούειν ἐθέλοιεν. Οὕτω γὰρ ζή-
σονται, οὐ τὴν παρούσαν μόνον ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν
μένουσαν· οὐ μόνον δὲ ὑμεῖς ζηλοῦντες τὸν αὐτοῦ
τρόπον καὶ τὴν μετάνοιαν, τῶν αὐτῶν τεύξεσθε,
ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ ἔθνει δεκτός ὁ ζῶν ὁμοίως αὐτῷ.
Οἰκειοῖ γὰρ οὐ γένος, ἀλλὰ καρδία καὶ βίος.

inquit, qui mores illius et pœnitentiam æmulamini, habituri estis: sed in gente qualibet etiam fuerit
ille mihi gratus et acceptus, **633** qui vitam ejus imitabitur. Conciliat enim amicitiam non genus
ipsam, sed animus et vita.

tum jam fragrantissimam, et procerissimam, *cupres-*
sum præterea odoris optimi, ediderunt. Sic autem
interpretatur Symmachus: *Pro stœba ascendet sa-*
bina, pro urtica autem ascendet myrtus. Ac si fore
dixisset pro malitia, justitiam; pro lasciviâ, tem-
perantiam; pro audacia, fortitudinem; pro stultitia,
prudentiam. Invenias vero et istud in iis, qui
sunt ex Israelitarum stirpe. *Stœba* enim quondam
et *conyza* cum essent Matthæus et Paulus, ille
quidem publicanus, hic autem persecutor; Chris-
tum tamen ubique, apud eos sive qui salvantur, sive
apud eos qui perunt, bene olere curarunt.
Mirabile vero quiddam et aliud iis pollicetur, qui de
gentibus ad Dominum sese contulerunt, cum *eis in*
nomen et signum sempiternum fore Dominum adjun-
git. Ubique enim Christianos a Christo nuncupatos
videas, et *signum* salutis hoc inscribere *nomine*,
quod **632** non est unquam defecturum; cum nullum
beneficium, nullamque gratiam Deus conferre so-
leat, cujus eum postea pœniteat. Nondesunt tamen,
qui *signi* appellatione, crucem eam, per quam sa-
ludem sumus adepti, putent significari. Alii vero
eos, qui resipuissent, servaturum se, et ipsis ini-
micis subjectorum denuntiasset, quos ad fidem propheta
excitavit (salutem enim possessuros dixit),
cupere profitentibus, ad ea jam animo cogitanda

Sunt vero aliqui, aiunt, in *bonorum* penuriam
ideo adducti, ut ea posthac vehementiori studio
requirerent. Quo modo igitur *qui sitiunt*, ad fontes
accedunt, sic et vos ad Deum decet properare,
eorum quæ peccastis recordatione, pro quovis
argento, munitos. Non enim sunt venalia, quæ Dei
sunt: neque vino ad libationem opis est, aut ad
sacrificium *adipe*: ex quorum emptione plus labo-
ris et molestiæ, quam utilitatis percipitis, cum ad
placationem non sufficiant. Sunt enim ista ad
eluidas peccatorum sordes inepta; quod pœni-
tentia et fide in Deum efficitur. Postulat vero ad
bonorum largitionem, *auditorem* non benevolum
tantum, sed intelligentem etiam, vocantique accur-
rentem. Quod deinde *attendere auribus* jussit si ad
corpus referas, apte minus usurpatum videtur. Est
enim *attendere* (Græce προσέχειν) *oculorum*. Sin
autem ad animum, convenienter et commode. Hic
enim, cum simplex sit, et generis unius, in unica
D facultate sensus interiores sortitus est. Itaque et
oculis *audit*, qui scripta legit, et loquitur digitis
qui illis ipsis scribit. Adjicit præterea de Davide
mentionem, quam erga illum bene animatus fu rit,
unde a se nihil non auxilii senserit; qualia et istis
etiam, si audire voluerint, non defutura significat.
Ita enim vita non præsentem solum, sed futura etiam
esse potituros. Neque vero ea ipsa vos tantum,

VARIÆ LECTIONES.

γρ. οὐδὲ πρὸς. α Ἰσ. μέλλουσας.

unde non solum ad sacram nutritionem colligere, *panemque vivificum habere conceditur, sed et semen etiam seminanti.* Qui enim mysteria populos docent ipsi in cordibus eorum quod sibi *semen* recondiderunt, *seminant.* Nos enim, auctore Apostolo, Dei agricolatio sumus ³⁹, et cooperarii; qui de se intelligens, exisse qui *seminat, ut seminare semen suum pronuntiat* ⁴⁰. Addit autem eos, qui de gentibus ad salutare verbum accedunt, *in lætitia egressuros*, id est paternum errorem esse relicturos, quomodo Abrahamum Dei jussu terra patria egressum esse legimus. Addit præterea eos *in gaudio doctum iri*, quod est ad salutis Evangelium referendum et ad istud respexit, quod *vias ejus et mandata prosperaturum se prius* affirmavit. Est enim perdifficile a corporis voluptatibus, ab eoque errore, quem dudum secutus sis, recedere. Deo itaque maxime, qui via ad cœlestia præmunita alacres et expeditos efficiat, opus est. *Montes enim, inquit, excelsi cervis* ⁴¹. Et alibi etiam: *« Semita justi recta est, et præparata via piærum* ⁴². » Et alius etiam in hunc modum propheta: *« Rectæ viæ Domini, et justi ambulant in eis* ⁴³; » quod quidem absque Dei munere fieri non potest: eique sunt plane contraria, quæ de Judæorum Synagoga in hæc verba loquitur: *« Ideo ecce obturabo vias ejus, et non inveniet. »* Consequitur vero eos *gaudium*, qui prosperum iter in virtutibus Dei que cognitione habuerint. *« Quam dulcia enim, inquit, faucibus meis eloquia tua! super mel et ceram ori meo* ⁴⁴. » Imo vero et inde virtutes ipsæ divinæ, qui *montium collumque nominibus* judicantur, *lætantur.* Nam et Salvator ipse fore in cœlis gaudium super peccatore

631 uno pœnitentiam agente testatur ⁴⁵. Sunt enim ministri spiritus, qui ad ministerium salutis mittuntur ⁴⁶: sed est eorum pro celsitudinis humilitatisque ratione querenda differentia.

Dicantur *fortasse et agri ligna, quæ ramis applaudunt*, ipsæ fructibus onustæ animæ, qui sceleratorum resipiscentia delectantur. Sunt etiam qui *montium* appellatione doctores Ecclesiæ, nihil humile habentes, potest intelligi: per *colles* autem, alios, qui eos proxime sequuntur. Est enim illorum *gaudium*, satis accedendum, si Paulo credimus, qui tales gaudium et coronam suam appellat ⁴⁷. Aiunt *deinde agri lignis* populos eos, qui subjecti sunt, significari. Abundat enim floribus ipse Salvatoris hortus indeque sunt illa Sponæ verba, quibus nepotem in hortum suum descendere. fructumque pomorum suorum comedere postulat ⁴⁸. *Lætantur* vero et isti, tantam in se mutationem fieri intuiti: qui nihil olim quod ad fecunditatem nutritionemve faceret, habentes; sed tanquam in solitudine, terraque inculta, *stœbam* inutilem, et *comizam* terribimi odoris, producentes, ex quo divinæ gratiæ participes effecti sunt, myr-

τικην, ὡς μὴ μόνον τὴν ἱερὰν συλλέξει τροφήν, καὶ τὸν ἄρτον ἔχειν τὸν ζωοποιόν, ἀλλὰ καὶ σπέρμα τῷ σπείροντι. Οἱ γὰρ μυσταγωγούντες λαοὺς, σπείρουσιν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ὃν ἑαυτοῖς ἐθηταύρισαν σπόρον. Κατὰ γὰρ τὴν Παῦλον, Θεοῦ γεωργίῳ ἔσμεν, Θεοῦ συνεργοὶ τοῦ λέγοντος περὶ ἑαυτοῦ· Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν τὸν σπῆρον αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τοὺς ἐξ ἔθνῶν τῷ σωτηρίῳ προσύβντας λόγῳ φησὶν· Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθε, δηλαδὴ τῆ; πατροπαράδοτου πλάνης; κατὰ τὸ, Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου. Καὶ ἐν χαρᾷ διδαχθήσεσθε * τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον. Διὰ προέφη· Εὐδωσω τὰς ὁδοὺς σου, καὶ τὰ ἐντάλματά μου. Δυσχερὲς γὰρ ἀποφοιτᾶν ἡδονῶν σαρκικῶν, καὶ πλάνης προειλημμένης. Καὶ δεῖ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀνω πορείαν ὀδηγούτους ἡμᾶς καὶ κούφους ἐργαζομένους. « Ὁρῆ γὰρ, φησὶ, τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις. » Καὶ ἀλλαχοῦ δε φησιν· « Ὅδὸς εὐσεβῶν εὐθεσία ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν· Καὶ ἄλλος δὲ προφήτης φησὶν· « Εὐθεσία αἱ ὁδοὶ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς· » ὅπερ ἐστὶν θεόδοτον· οὐ γὰρ τάναντία φησὶ περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῆς. « Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ φράσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ εὐρη. » Ἀκολουθεῖ δὲ τὸ χαίρειν τοῖς εὐδοουμένοις ἐν ἀρεταῖς; καὶ γνώσει Θεοῦ. « Ὡς γλυκία γὰρ, φησὶ, τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου. Ἵπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματί μου. » Ἐφ' οὗ αἱ θεαὶ δυνάμεις εὐφραίνονται δηλοῦμεναι δι' ἑρῶν καὶ βουνῶν. Καὶ ὁ Σωτὴρ γὰρ φησὶ, χαρὰν ἔσσεσθαι ἐν οὐρανοῖς ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοούντι. Πνεύματα γὰρ εἰσι λειτουργικὰ πρὸς διακονίαν σωτηρίας πεμπόμενα. Ἡ δὲ τούτων διαφορὰ κατὰ τὸ ὑψηλότερό, τε καὶ ἑλαττον.

enim ministri spiritus, qui ad ministerium salutis

Ἐύλα δὲ ἀγροῦ ἐπιкуроῦντα κλύδοις, εἶεν ἀν αἱ καρποφόροι ψυχὰι ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ τῶν ἀνόμων ἡδόμεναι. Τινὰς δὲ ὄρη μὲν τοὺς διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας; τοὺς οὐδὲν χαμαίξηλον ἔχοντα;· βουνοῖς δὲ, τοὺς μετ' αὐτοὺς. Χαρὰ γὰρ τούτων ἡ σωτηρία τῶν προσόντων, ὡς καὶ Παῦλον λέγειν· « Χαρὰ καὶ στέφανός μου. » Ἐύλα δὲ ἀγροῦ τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοὺς. Εὐανθῆς γὰρ τοῦ Σωτῆρος ὁ κῆπος. Διὰ καὶ ἡ Νύμφη φησὶ· « Καταβῆτω ὁ ἀδελφιδός μου εἰς κῆπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ. » Χαίρουσι δὲ καὶ οὗτοι τοσαύτην ἐν ἑαυτοῖς ὀρῶντες μεταβολήν. Πάλαι μὲν γὰρ γόνιμον, ἢ τρέφμιμον εἶχον οὐδὲν· ὡς ἐν ἐρήμῳ δὲ καὶ χέρσω στοίβην ὕλης ὀχρήστου καὶ κόρυζαν τὴν δυσωδστάτην ἔφερον. Νῦν δὲ ὅτε τῆς θείας μετέσχον χάριτος, μυρσίνην εὐδωδστάτην καὶ τὴν ὑψηλοτάτην, καὶ πάλιν εὐώδη κυπάρισσον ἔκαρποφόρον. Ὁ δὲ Σύμμεχός; φησιν, ἀντὶ στολθῆς ἀναθήσεται βράθυ. Ἄντὶ δὲ κριθὸς ἀναθήσεται μυρσίνη, ὡς εἰ ἐλε-

³⁹ 1 Cor. iii, 9. ⁴⁰ Matth. xiii, 5. ⁴¹ Psal. ciii, 18. ⁴² Isa. xxvi, 7. ⁴³ Osce xiv, 10. ⁴⁴ Psal. cxviii, 103. ⁴⁵ Luc. xv, 7. ⁴⁶ Hebr. i, 14. ⁴⁷ Philipp. iv, 1. ⁴⁸ Cant. v, 1.

VARLE LECTONES.

* Ἰσ. διαχυθήσεσθε. γ γρ. οὐ.

γεν' Ἀντὶ κακίας δικαιοσύνην, σωφροσύνην ἀντ' Ἀ
 ἀσελείας, καὶ ἀντὶ θράσους ἀνδρείαν, φρόνησιν τε
 ἀντ' ἀφρ. οὐνής. Εὐροὶς δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἐξ
 αἵματος Ἰσραήλ. Στόλβη γὰρ ὄντες καὶ κόρυζά
 ποτε Ματθαῖος καὶ Παῦλος, ὁ μὲν τελώνης, ὁ δὲ
 διώκτης, Χριστὸν εὐωδιάζουσιν ἐν παντὶ τόπῳ, ἐν
 τε τοῖς σωζομένοις καὶ τοῖς ἀπολλυμένοις. Καὶ ἄλλο
 δὲ τι θαυμάσιον ἐπαγγέλλεται τοῖς ἐπὶ τὸν Κύριον
 ἐπιστρέψασιν ἔθνεσιν. Ἔσται γὰρ, φησὶ, Κύριος
 αὐτοῖς εἰς θρονα καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον. Παν-
 ταχοῦ γὰρ ἔστιν ἰδεῖν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένους
 Χριστιανούς. Καὶ σημεῖον σωτηρίας ἐπιγράφονται
 τοῦνομα, ὅπερ οὐκ ἐκλείψει ποτέ. Ἀμεταμέλητα
 γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ. Τινὲς δὲ σημεῖον, τὸν
 δι' οὐ σεσώσμεθα σταυρὸν εἰρήκασι· τὴν δὲ πᾶσαν
 βῆσιν οὕτως ἐρμήνευσαν ἕτεροι· Θεοῦ σώσειν αὐτοὺς
 ἐπαγγεῖλαμένον μετανοοῦντας, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ὑπο-
 τάξειν αὐτοῖς, καὶ τοῦ προφήτου πρὸς πίστιν αὐ-
 τοῦς διεγειράντος (κλιρονομήσειν γὰρ αὐτοὺς σωτη-
 ρίαν) τῶν ἀκούοντων κινήθεντων πρὸς πόθον, ἐθέλειν
 τε σωθῆναι λεγόντων, πρὸς τὰς ἐνοίας αὐτῶν ὁ προ-
 φήτης ὡς διψῶντας προτρέπεται.

hoc totum eo referunt, ut velint, Deum ipsum ubi
 eos, qui resipuissent, servaturum se, et ipsis ini-
 micos subjecturum denuntiasset, quos ad fidem propheta
 excitavit (salutem enim possessuros dixit),
 auditoribus rei desiderio accensis, et salvari se
 meditandaque, veluti *sitientes*, ipsos adhortari.

Τινὲς δὲ, φασὶν, διὰ τοῦτο εἰς ἔνδειαν ἤχθησαν τῶν
 ἀγαθῶν, ἵνα πόθῳ πρὸς αὐτὰ ποτε σπεύσωσι.
 Ὡς οὖν οἱ διψῶντες προσίασι ταῖς πηγαῖς, οὕ-
 τω καὶ ὑμεῖς τῷ Θεῷ, ἀντὶ παντὸς ἀργυροῦ συν-
 αίσθησιν τῶν ἡμαρτημένων λαθόντες. Οὐκ ὦνητά
 γὰρ τὰ παρὰ Θεοῦ, οὐδὲ χρεῖα πρὸς μὲν σπονδὴν
 οἴνου, πρὸς δὲ ἴθυσίαν στέατος, ἅπερ ὠνούμενοι
 οὐδὲν ἀποφέρεσθε πλέον εἰς δνησιν, ἢ κόπον καὶ
 μόχθον, μὴ ὄντων ἱκανῶν δυσωπημάτων. Ἄργα γὰρ
 ταῦτα πρὸς ἡμαρτίας ἐξάλειψιν, ἢν μετάνοια ποιῆι καὶ
 πίστις ἡ εἰς Θεόν. Πρὸς ἀγαθῶν δὲ δωρεᾶν, ἀκροατήν
 οὐκ εὐγνώμονα μόνον ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ συνιέντα, καὶ τῷ
 καλοῦντι προστρέχοντα. Προσέχετε δὲ, φησὶ, τοῖς
 ὡσίν· καὶ εἰ μὲν σωματικῶν ἀκατάλληλον. Ὁφθαλ-
 μῶν γὰρ τὸ προσέχειν. Εἰ δὲ κατὰ ψυχὴν, ἀκό-
 λουθον. Ἀπλῆ γὰρ οὕσα καὶ μονοειδής, ἐν μιᾷ δυνά-
 μει τὰς ἔνδοι αἰσθήσεις ἐκτῆσατο. Τοιγαροῦν ὀφθαλ-
 μοῖς ἀκούει ὁ γράμμασιν ἐντυγχάνων, καὶ δακτύ-
 λους διαλέγεται ὁ τοῦτοῖς γράφων. Ἐἴτα μέμνηται
 τοῦ Δαβὶδ, καὶ τῆς πρὸς ἐκεῖνον σχέσεως, δι' ἣν
 αὐτῷ πᾶσαν παρεῖχε βροπὴν, ἣς τεύξεσθαι καὶ τού-
 τους φησὶν, εἰπερ ἀκούειν ἐθέλοιεν. Οὕτω γὰρ ζή-
 σονται, οὐ τὴν παροῦσαν μόνον ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν
 μένουσαν ἢ οὐ μόνον δὲ ὑμεῖς ζηλοῦντες τὸν αὐτοῦ
 τρόπον καὶ τὴν μετάνοιαν, τῶν αὐτῶν τεύξεσθε,
 ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ ἔθνει δεκτὸς ὁ ζῶν ὁμοίως αὐτῷ.
 Οἰκειοὶ γὰρ οὐ γένος, ἀλλὰ καρδία καὶ βίος.

inquit, qui mores illius et pœnitentiam æmulamini,
 habituri estis: sed in gente qualibet etiam fuerit
 ille mihi gratus et acceptus, **633** qui vitam ejus imitabitur. Conciliat enim amicitiam non genus
 ipsum, sed animus et vita.

tum jam fragrantissimam, et procerissimam, *cupres-*
sum præterea odoris optimi, ediderunt. Sic autem
 interpretatur Symmachus: *Pro stæba ascendet sa-*
bina, pro urtica autem ascendet myrtus. Ac si fore
 dixisset pro malitia, justitiam; pro lasciviâ, tem-
 perantiam; pro audacia, fortitudinem; pro stultitiâ,
 prudentiam. Invenias vero et istud in iis, qui
 sunt ex Israelitarum stirpe. *Stæba* enim quondam
 et *conyza* cum essent Matthæus et Paulus, ille
 quidem publicanus, hic autem persecutor; Chris-
 tum tamen ubique, apud eos sive qui salvantur, sive
 apud eos qui pereunt, bene olere curarunt.
 Mirabile vero quiddam et aliud iis pollicetur, qui de
 gentibus ad Dominum sese contulerunt, cum *eis in*
nomen et signum sempiternum fore Dominum adjun-
 git. Ubique enim Christianos a Christo nuncupatos
 videas, et *signum* salutis hoc inscribere *nomine*,
 quod **632** non est unquam defecturum; cum nullum
 beneficium, nullamque gratiam Deus conferre so-
 leat, cujus eum postea pœniteat. Nondesunt tamen,
 qui *signi* appellatione, crucem eam, per quam sa-
 lutem sumus adepti, putent significari. Alii vero
 cupere profitentibus, ad ea jam animo cogitanda

Sunt vero aliqui, aiunt, in *bonorum* penuriam
 ideo adducti, ut ea posthac vehementiori studio
 requirerent. Quo modo igitur *qui sitiunt*, ad fontes
 accedunt, sic et vos ad Deum decet properare,
 eorum quæ peccastis recordatione, pro quovis
 argento, munitos. Non enim sunt venalia, quæ Dei
 sunt: neque vino ad libationem opus est, aut ad
 sacrificium *adipe*: ex quorum emptione plus labo-
 ris et molestiæ, quam utilitatis percipitis, cum ad
 placationem non sufficiant. Sunt enim ista ad
 eluendas peccatorum sordes inepta; quod pœni-
 tentia et fide in Deum efficitur. Postulat vero ad
 bonorum largitionem, *auditorem* non benevolum
 tantum, sed intelligentem etiam, vocantique accur-
 rentem. Quod deinde *attendere auribus* jussit si ad
 corpus referas, apte minus usurpatum videtur. Est
 enim *attendere* (Græce προσέχειν) *oculorum*. Sin
 autem ad animum, convenienter et commode. Hic
 enim, cum simplex sit, et generis unius, in unica
 facultate sensus interiores sortitus est. Itaque et
 oculis *audit*, qui scripta legit, et loquitur digitis
 qui illis ipsis scribit. Adjicit præterea de Davide
 mentionem, quam erga illum bene animatus fu rit,
 unde a se nihil non auxilii senserit; qualia et istis
 etiam, si audire voluerint, non defutura significat.
 Ita enim vita non præsentem solum, sed futura etiam
 esse posituros. Neque vero ea ipsa vos tantum,

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. οὐδὲ πρὸς. ἢ Ἰσ. μέλλουσας.

Sic igitur et vos ubique *glorificabimini*, ut omnes A undique exemplo vestro, qui illuminati estis, cognoscendi Dei studio ad vos confluant, meamque familiaritatem et amicitiam ambient: ut olim de regina Saba, deque Æthiope *eunucho* ⁴³ audistis, cum gentis vestræ pietas ad eos etiam fama penetrasset. Atque hæc quidem illis Deus pollicebatur: ad quæ cum segnius adverterent, ad homines accedens Unigenitus *gentium* omnium vocationem operatus est. Neque vero fieri potest, inquit, ut quæ prædicta sunt absque Deo quisquam consequatur. Est igitur ipse, nulla peccatorum multitudinis habita ratione, *quærendus et invocandus*, qui eo usque misericordia abundat, ut nulla eorum immensitate superetur. Imo vero, cum repellit, non nisi bono fine facit: et quod plane desperatum erat continuo restituit. Qui *multus* est ergo in *miserationibus*, in *ignoscendo* vobis parcus esse non potest: cum sit humanis perturbationibus nequaquam obnoxius. Homines enim quantumvis injuriam studeant condonare: ira tamen aliquando prohibentur, quoties doloris subit recordatio. Imo, si vel filiis donare aliqui d statuant, eosdem persæpe futura rei ipsius privatio, quæ danda fuerat, retro solet agere, et a dando revocare. At mihi, qui remittere et condonare decrevi, nulla peccatorum veterum memoria, nullaque privatio impedimentum afferre valeat. Vos deinde, si *quod consilium* iniveritis, postea mutatis: cum me mei nunquam pœnitent. Disto enim a vobis immensis rationibus et intervallis. Cujus rei fidem ipsa vobis *pluvia* fecerit, quam terræ semel ad fructuum ubertatem largiens, revocavi nunquam: unde satis apparet nullum a me prolatum *verbum* vanum esse futurum; vosque, si conversi *peccatorum veniam* postulaveritis, eam esse consecuturos. Ad legis præcepta deinde conversus, *vobis*, inquit, *veniam facilem efficiam*; viribus nimirum ad eorum observationem, additis, *vestrumque e captivitate* **634** *reditum*, *Cyro* ipso, *vestrisque hostibus*, in præsidium vestrum datis, *gloriosum effecero*. Ut enim solventibus Ægypto cessit mare ⁴⁴, utque postea ab eisdem trajectus est *Jordanis* ⁴⁵: sic et *Tigrim* illis post captivitatem pedibus esse transmissum *narrant* *historiæ*; indeque *lætitia montes* excitatos tantam mutationem pro superiore ab *hominibus* inducta vastitate sensisse, ut præter usitatas *lentiam suam testante* ediderint. Discas vero ex iis, quæ dicta sunt, *Dei* immotum esse et *perpetuum consilium*; quantumvis uno, pluribusve sæculis non impleatur.

CAP. LVI.

635-636 VERS. 1-11. *Hæc dicit Dominus: Custodite iudicium, et facite iustitiam. Instat enim salus mea, ut veniat, et misericordia mea, ut reveletur. Beatus vir qui facit hæc, et homo qui retinet ea, et custodit Sabbata, ut non profanet ea, et servat manus suas, ne faciat iniqua, etc.*

637 Post explicatam de gentibus prophetiam,

⁴³ III Reg. x, 1 seqq.; Act. 8, 27. ⁴⁴ Exod. 14, 22.

ὄπω; ὄν καὶ ὑμεῖς πανταχοῦ δοξασθήσεσθε, ὡ πάντας πανταχόθεν εἰ; θεογνωσίαν ἐξ ὑμῶν φητιζομένους; συρρέειν πρὸς ὑμᾶς, οἰκειότηρα ποθοῦντας; τὴν πρὸς ἐμὲ, ὡς ἐπὶ τῆς βασιλείας Σάββα, καὶ τοῦ Αἰθίοπος; εὐνοῦχου γεγένηται, τῆς; τοῦ ἔθνους; εὐσεβείας; καὶ πρὸς; αὐτοῦς; δραμούσης; τῆ; φήμη. Ταῦτα μὲν αὐτοῖς; θεὸς; ἐπηγγέλλετο. Πρὸς; δὲ; τοῦτο; βραχυμούντων; αὐτῶν, ὁ; μογογενῆς; παρελθὼν; εἰς; ἀνθρώπου; πάντων; ἐθνῶν; ἐποίησατο; κλησίν. Ἄδύνατον; δὲ; φησι; τῶν; προεπηγγελμένων; τυχεῖν; ἀνευ; Θεοῦ. Ὅθεν; αὐτὸν; ζητηέον, καὶ; κλητέον, μὴ; λογιζομένους; πλῆθος; ἀμαρτημάτων, καὶ; τὸ; εἰς; αὐτὸν; ἡσεθηκέναι. Πολυέλεος; γὰρ; ἐστίν. Πλὴν; γὰρ; πλῆθος; ἀμαρτιῶν; τὴν; αὐτοῦ; φιλανθρώπιαν; νικᾷ; καὶ; ἀπωθούμενος; δὲ; ἐπ' ἀγαθῶ; τέλει; τοῦτο; ποιῶ, καὶ; ἀπεγνωκόσιν; ἤδη; τοῦτο; ἀποδώσω. Πολὺς; δὲ; ὢν; ἐν; οἰκτιρμοῖς, πολλὴν; ὑμῖν; δώσει; τὴν; ἀφεσίαν. Οὐ; γὰρ; ὑφίσταται; τι; πάθος; ἀνθρώπινον. Ἄνθρωπος; γὰρ; κἄν; ἀφίεναι; θέλῃ, διὰ; θυμὸν; ἐσθ' ὅτε; κωλύεται; τὴν; τῆς; λύπης; δεχόμενος; μνήμη. Κἄν; τέκνῳ; τι; χρίσασθαι; θέλῃ, τοῦ; διδομένου; πολλάκις; ἡ; στέρησις; ἀνακρούεται. Ἐμοὶ; δὲ; βουλομένῳ; ἀφείναι; καὶ; δοῦναι; οὐ; μνήμη; παλαιῶν; ἀμαρτημάτων, οὐ; στέρησις; ἐνοχλεῖ. Καὶ; ὑμεῖς; μὲν; βουλευόμενοι; τι, μεταβουλεύεσθε. Ἐγὼ; δὲ; ἀμεταμέλητος. Ἀπερίω; γὰρ; ὑμῶν; διαφορᾷ; διενήνοχα. Δηλοῦ; δὲ; ὁ; παρ' ἐμοῦ; χορηγούμενος; ὑμῖν; ἕτερός, ἐν; διδοῦς; εἰς; εὐκαρπίαν; τῆ; γῆ, οὐκ; ἀνεκαλεσάμην; ποτέ. Ἐξ; οὐ; μάθετε; ὡς; οὐδέ; ἄλλος; παρ' ἐμοῦ; ῥηθείς; ἔσται; κενός, ἐὰν; ἐπιτραφέντες; αἰτήσητε; τῶν; ἡμαρτημένων; τὴν; ἀφεσίαν. Καὶ; πρὸς; τὰς; ἐντολάς; δὲ; τοῦ; νόμου, φησίν, ὑμῖν; εὐδοῶσω, διδοῦς; ἰσχὴν; πρὸς; τὸ; φυλάττειν; αὐτὸν, καὶ; τὴν; ἐκ; τῆς; αἰχμαλωσίας; ἐπάνοδον; ἐνδοξον, καὶ; ὡς; Κύρου; καὶ; τῶν; ἐχθρῶν; δορυφορουμένην; ποιήσω. Ὡς; γὰρ; ἐξ; Αἰγύπτου, φασί, χωροῦντων; ὑπεχώρει; τούτοις; ἡ; θάλαττα, διαβατὸς; δὲ; καὶ; Ἰορδάνης; ἐγένετο; οὕτως; ἱστορεῖται; μετὰ; τὴν; αἰχμαλωσίαν; ὁ; Ἰγγίρις; ποδὶ; γενέσθαι; διαβατὸς. Καὶ; ὡς; ἐν; ἀγαλλιάσει; κινήθη; τὰ; ὄρη, καὶ; τοσαύτην; σχεῖν; μεταβολὴν; ἀντὶ; τῆς; καταλαβούσης; ἐκ; τῶν; πολεμίων; ἐρημίας, ὡς; καὶ; ξένων; δένδρων, παρὰ; τὰ; ὄντα, βλάστην; ἐκδούναί, τῆς; τοῦ; Θεοῦ; δεικνυμένης; ἐξ; αὐτῶν; εὐμελείας. Ἐκ; δὲ; τῶν; εἰρημένων; ἐπίστηθι; ὡς; ἀμετάσθετος; ἡ; βουλή; τοῦ; Θεοῦ; δι' αἰῶνος, κἄν; μὴ; ἐπί;

D μιᾶς; ἢ; κλειόνων; γενεῶν; πληρωθῆ. *arbores; novarum* etiam *seturam* (ita *Deo* *benevolentiam* suam *testante*) *ediderint*. Discas *vero* ex *iis*, quæ *dicta* sunt, *Dei* *immutum* esse et *perpetuum* *consilium*;

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ΄.

α'-α'. *Τὰς; λέγει; Κύριος; Φυλάσσεσθε; κρίσιν, καὶ; ποιήσατε; δικαιοσύνην. Ἠγγικε; γὰρ; τὸ; σωτήριόν; μου; παραγίνεσθαι, καὶ; τὸ; ἔλεός; μου; ἀποκαλυφθῆναι. Μακάριος; ἀνὴρ; ὁ; ποιῶν; ταῦτα, καὶ; ἀνθρώπος; ὁ; ἀντεχόμενος; αὐτῶν, καὶ; φυλάσσει; τὰ; Σάββατα; μὴ; βεβηλοῦν; καὶ; διατηρῶν; τὰς; χεῖρας; αὐτοῦ, μὴ; ποιεῖν; ἄδικα, κ. τ. λ.*

Περιγράφας; ὁ; λόγος; τὴν; περὶ; τῶν; ἐθνῶν; προφη-

τείαν, ἐπὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων τάγμα μετέθη τῶν τότε ἅδ' ἀδελφῶν συνόντων, οἵτινες ἐφρόνουν ἐπ' εὐγενείας, καὶ τῷ φυλάττειν τὰ Σάββατα, καὶ τὸ πολυγονον εὐσεβείας ἐνόμιζον γέρας, ὡς ἀναπίπτειν ἐντεῦθεν τοὺς προσηλύτους καὶ τοὺς εὐνοήτους· τοὺς μὲν ὡς εὐγενείας, τοὺς δὲ ὡς παίδων ἐστερημένους. Δὴ δείκνυσσι Θεὸς ἐν τρόποις εἶναι καὶ ταῖς ἀρεταῖς τὸ μακάριον. Ὁ γὰρ ἐστερημένος δικαιοσύνης καὶ κρίσεως, ἅν τι τῶν εἰρημένων ἔχη, λίαν ἐστὶν ἀνόνητος. Ὅθεν φησὶ· Πάσης ἀκριτοῦ παύσασθε γνώμης, ἀκριμῆν φ' λογισμῶ μετιόντες τὸ δικαίον· ἤγουσιν, τὰ ὀρθὰ φυλάττετε κρίματα, ἢ τὰ θεῖα κρίματα, δηλονότι τὰς ἐντολάς. Δεῖ δὲ καὶ λογισμῶ φυλάττειν, καὶ ἔργῳ ποιεῖν. Διὸ φησὶ· καὶ ποιεῖτε δικαιοσύνην, μισθὸν ἐπαγγειλάμενος τὸ σωτήριον καὶ τὸ ἔλεος, ἢ, κατὰ τοὺς λοιποὺς, τὴν δικαιοσύνην. Τινὲς δὲ φασιν· Ἴνα μὴ νομισώσιν ἐπὶ τὴν τοῦ νόμου τήρησιν τὴν ἐν σκιαῖς καὶ τύποις παρακαλεῖσθαι, ἔργῳ εἶναι, φησὶ, τὸ σωτήριον, καὶ τὸ ἔλεος, τοῦτ' ἐστὶ Χριστόν. Ἐλεήσας γὰρ ἡμᾶς, διὰ τῆς ἀφέσεως ἔσωσεν. Οὕτω καὶ Ἀβραάμ· « Ἐτι μικρὸν, καὶ ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ ὀ χρόνιε. » Ἀποκαλιφθῆναι δὲ φησιν, ἐπειδὴ περιέβλεγον μὲν οἱ προφήται περὶ αὐτοῦ, ἐν ἰδίῳ δὲ καιροῖς ἐφανερώθη. Τοῦτο καὶ Δαβὶδ ἔλεγεν· « Ἐγνώρισε Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ἔθνων. Ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. » Ἐπὶ τοιαύταις οὖν ἐπίσειν ἐπιλέγει, Μακάριος ἀνὴρ ὁ ποιῶν ταῦτα. Τὴν κρίσιν λέγει καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἀλλ' οὐχ ὁ προτερήμασι κομπάζων σωματικοί·, εὐγενείας τε καὶ πολυπαίδας. Συνωδᾷ τούτοις ἔλεγεν Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής· « Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, καὶ μὴ δόξητε λέγειν, Πατέρα ἔχοντες τὸν Ἀβραάμ. » Ὁμοίως καὶ ὁ Σωτὴρ· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἄν. »

Δεῖ δὲ πρὸς τῷ φυλάττειν [Σάββατα], καὶ ἀντιχεσθαι τῆς δικαιοσύνης, καὶ κρίσεως, καὶ μὴ παρέργως ἐπ' αὐτὰ χωρεῖν. Μετὰ τούτων γὰρ καὶ ἡ φυλακὴ τῶν Σαββάτων ἐπαίνεται, ἥτις ἐστὶν οὐχ ἀπλῶς ἐν ἀργίᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ τὰς χεῖρας, τοῦτ' ἐστὶ τὰς πράξεις καθαρὰς ἀτόπων ἔργων τηρεῖν. Οὕτω γὰρ δεῖ Σαββατίζοντας θυσίας προσάγειν πνευματικὰς. Εἴτα παραμυθεῖται τοὺς προσηλύτους καὶ τοὺς εὐνοήτους, ὡς οὐδενὸς τῶν μεγάλων ἐστερημένους σωματικῆς εὐγενείας καὶ παίδων γουῆς. Οὐ γὰρ ἐμποδίζει ταῦτα τῶν θείων τυχεῖν ἀγαθῶν, εἰ ζῶεν θεοσεβῶς, τῷ δικαιοπραγεῖν ὡς δεῖ Σαββατίζοντες. Οὐ γὰρ ψιλὰ θέλει τὰ Σάββατα ὁ κατ' ἀρχὰς εἰπὼν τοῦ βιβλίου· « Τὰς νομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. » ἀλλ' εἰ καὶ εἶδε τότε σωματικῶς τηρεῖσθαι, διὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ νόμου τὸ Σάββατον, μετὰ κρίσεως καὶ δικαιοσύνης ἦν τηρητέον. Οὐκ ἄρα παραβάσει εἰς ἄλλογενῆ τὸ νόμον τοῦ γένους. Ἀρέσκων γὰρ Κυριῷ εἰς ἔθνος ἅγιον καὶ ἐν τέκνοις τελέσει τοῦ

ad Judæos jam transit oratio; qui prophetæ temporibus viventes, generis nobilitate superbiebant, prolisque fecunditatem pietatis esse præmium existimabant: unde qui *alienigenæ eunuchique* erant, animis concidebant: hi quidem, tanquam ignobiles; illi autem, ut infecundi, liberisque carentes. Quo fit ut in moribus ipsis, et virtutibus, esse beatitatem demonstret Deus. Neque enim quidquam profecerit, qui prædicta habeat, si *justitia et judicio* careat. Omnes vos igitur, inquit, abjecta mentis inconstantia, certo *judicio*, quod *justum* est quaerite. Nimirum, *recta judicia*: aut etiam divina; id est, Dei præcepta *custodite*. Decet vero illa et animo custodire, et reapse præstare: quo fit ut *justitiam facere* jubens, *salutem et misericordiam*, aut secundum reliquos, *justitiam*, in præmium polliceatur. Putant nonnulli, ne videatur ad legis umbram, typorumque observationem adhortari, *salutem et misericordiam*, id est Christum, *prope esse* significare; cujus miseratione per remissionem servati sumus. Quod confirmat et Habacum his verbis: « Adhuc modicum, et qui venit, aderit, neque tardabit ». Ideo autem *revelatum esse* dixit, quod quæ de eo prophetæ prædixerant, suis temporibus in lucem prodierint, juxta illud Davidis: « Notum fecit Dominus salutare suum. In conspectu gentium revelavit justitiam ejus ». Ea spe igitur concludit *Beatum esse virum qui ista faciat, judicium nimirum et justitiam*: non qui corporis prærogativis, nobilitate scilicet, et prole superbiat. Quibus et illa consentiunt, quæ a Joanne **638** Baptista in hunc modum usurpata legimus: « Facite ergo fructus dignos poenitentiae, neque videamini dicere: Patrem habemus Abraham ». Et illa etiam, quæ a Salvatore: « Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis ». »

Opus est vero ad *Sabbatorum observationem, justitiam tueri et judicium*; non frigide, non oscitantè ad eorum observationem accedere. Est enim cum istis laudanda *Sabbatorum observatio*; non illa iners plane; sed quæ *manus*, id est actiones, ab impuritate alienas conservet. Ita enim eos, qui *Sabbata observant*, spirituales hostias decet offerre. *Alienigenas* deinde et *eunuchos* consolatur, tanquam levis jactura sit, si sanguinis nobilitate, prolisque fecunditate destituantur: cum divinorum honorum perceptionem talia non impediunt; qua tantum potentur, qui *justitiam colunt* et pietatem; in quo vera *Sabbatorum* posita sit *observatio*. Non enim nuda exposcit *Sabbata*, qui se libri hujus initio ⁶³⁹, eorum Kalendas, et Sabbata, diemque magnum ferre non posse professus est. Imo vero, etiam si tum corporaliter observari *Sabbatum* ex legis præcepto oporteret, cum *judicio* tamen et *justitia* etiam fuerat *custodiendum*. Non igitur *alienigenam* ipsa generis offendet varietas. Quin potius inter Abraham

⁶³⁸ Habac. ii, 3; Hebr. x, 37. ⁶³⁹ Psal. xcvi, 2. ⁶⁴⁰ Isa. i, 12.

⁶⁴¹ Matth. iii, 8; Luc. iii, 8; ⁶⁴² Joan. viii, 59.

illos et in gentem sanctam, si Deo placuerit, A ipse censebitur. « Neque enim omnes qui de Israele sunt, ii sunt Israelitæ, ait Paulus; neque quia sunt semen Abraham, prorsus et filii: sed qui sunt filii promissionis, in semen reputantur ⁶⁰. » Non est deinde Abrahamo facta promissio in eorum gratiam tantum, qui suum essent ab eo genus originemque deducturi; sed eorum causa etiam, qui fidem amplecterentur; qua est et ipse ratione iustus effectus. Imo ne eunuchus quidem, modo pius existat, ipsa nocuerit sterilitas, quantumvis numerosa proles postulante tempore benedictionis loco habita sit. Pollicetur ergo se illis pro liberorum multitudine, in sua domo suisque mœnibus locum celebrem **639** esse daturum; aut secundum alios interpretes, manum et nomen filiis et filiabus præstantius. Dabo vero etiam nomen ipsis, ait, perpetuum quod non eripietur: cuiusmodi illud fuit, quod Jacobo inditum ⁶¹, eundem Israellem, id est divinitatis contemplatorem revera præstitit.

Quod si etiam sunt aliqui, qui se, ut Salvator loquitur ⁶², propter regnum cœlorum castraverint; quia multæ sunt apud Patrem mansiones ⁶³, estque urbs Dei cœlestis illa *Jerusalem*; et locum etiam eis inibi, intra *urbis* hujus muros concedi consentaneum est: vel in ipsa etiam, quæ in terris est, Ecclesia; in qua excellunt puritate et honestate viri illi percelebres, qui gloriam istam in Domino numerosa prole meliorem putant; *esuyshê*, id est Christi, *Sabbata* vera, non umbrosa illa *custodiunt*. Atque hæc quidem qui fecerint, vel alienigenas existentes in montem sanctum suum induciturum se denuntiat. *Victimasque* ab eis, precum videlicet et laudis; aut etiam corporeas, si de his sermo sit, quæ ante adventum offerebantur, accepturum. *Patere enim donum suam gentibus omnibus*: ut Israelitarum fastum reprimat, qui gentibus insultantes, partem se et sortem Dei, populumque sanctum appellare non verebantur; imo et beatos ideo prædicare, quod sibi quæ Deo placerent, cognita essent. Sed vide jam, qui prioribus antiquatis, recentia omnia evaserint. Cavet enim lex Ammonitas et Moabitas Ecclesiam Domini ingredi; cum Christus omnes in sanctam Ecclesiam ⁶⁴, quæ *sancti montis* nomine significatur, *inducturam* se pollicetur: in quam qui admittentur, ejusdem donis oblectabuntur. Deinde, tanquam a legis cultu facta demonstratione, *acceptas eorum fore victimas* dicit. Percommode id quidem, cum sint veluti quædam *holocausta*, quotquot se totos Deo consecrarunt: cæteri autem quædam, quæ ex parte tantum cremantur, victimæ; quales ii sunt, **640** qui matrimonium amplexi, vitam Deo simul et mundo tribuunt.

At vero non *gentibus* solum mansuetus futurus est Salvator. *Congregabit enim*, inquit, etiam disper-

Αβραάμ. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, » ὡς ὁ Παῦλος φησιν. Οὐδ' ὅτι εἰ εἰς β σπέρμα Ἀβραάμ, πάντως καὶ τέκνα. » Ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεταί εἰς σπέρμα. καὶ ἡ ἐπαγγελία δὲ τῷ Ἀβραάμ οὐκ ἐπὶ μόνοις δέδοται τοῖς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς διὰ πίστεως. » Ἐδικαιώθη γὰρ οὕτως Ἀβραάμ. Ἀλλ' οὐδὲ τὸν εὐνοῦχον Θεοσεβούτα παραβιάζει τὸ ἄγονον, εἰ καὶ ἡ πολυκαυβία καιροῦ καλοῦντος ἐν εὐλογίας δέδοται τάξει. Ἀντὶ τῆς οὖν πολυτεκνίας δώσειν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται ἐν τῷ οἴκῳ, καὶ ἐν τῷ τείχει αὐτοῦ, τόπον ὀνομαστόν· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς· *Χεῖρα καὶ ὄνομα βέλτιον υἱῶν καὶ θυγατέρων. Καὶ ὄνομα ἐκ, φησὶν, ἀλώνιον δώσω αὐτοῖς ὃ οὐκ ἐξερθήσεται, ὅποιον ἦν τὸ δοῦν Ἰακώβ, καὶ ποιήσαν αὐτὸν Ἰσραὴλ, ἀνθρωπῶν Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ὄνομα, ὃ καὶ γέγονεν ἔργον.*

Εἰ δὲ καὶ, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Σωτῆρος, εὐνοῦχιστον ἑαυτοῦς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐπειδὴ πολλὰ μονὰ κατὰ τῷ Πατέρει, καὶ ἔστι πόλις Θεοῦ Ἰερουσαλὴμ ἐπουράνιος· ἀκόλουθον ἐκεῖ δίδοσθαι τόπον αὐτοῖς ἐν τῷ τείχει ταύτης τῆς πόλεως· ἦγουν καὶ τῆς ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἣ διαπρέπουσιν ἄνδρες ἀγνεῖς καὶ σεμνότητι σύντροφοι, καὶ πολυπαιδίας κρείττω τὴν ἐπὶ τούτοις ἐν Κυρίῳ ὄξαν ἡγούμενοι καὶ φυλάττοντες τὰ Σάββατα αὐτοῦ, δηλονότι Χριστοῦ, ἀληθῆ καὶ οὐ σκιάδῃ τυγχάνοντα. Τὰ αὐτὰ δὲ πράττοντας καὶ τοὺς ἀλλογενεῖς εἰσάξειν εἰς ὄρος ἄγιον αὐτοῦ ἐπαγγέλλεται, δέξασθαι τε παρ' αὐτῶν θυσίας, δηλαδὴ τὰς δι' εὐχῶν καὶ αἰνέσεως, ἢ καὶ τὰς σωματικὰς, εἰ περὶ τῶν πρὸ τῆς παρουσίας ὁ λόγος. Τὸν γὰρ οἶκον αὐτοῦ πᾶσιν ἀνεψῆχθαι τοῖς ἐνεσιν, τῶν ἐξ Ἰσραὴλ διελέγχων τὸν τύπον, οἱ κατεφύοντο τῶν ἀλλογενῶν, μερίδα καὶ κληρον Θεοῦ, καὶ λαὸν ἅγιον ἑαυτοῦς ὀνομάζοντες, καὶ λέγοντες· « Μικάριοι ἐσμεν Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἄραστά Κυρίῳ γνωστά ἡμῖν ἐστίν. » Καὶ ὅρα πῶς παρῆλθε τὰ ἀρχαία, καὶ γέγονε πάντα καινὰ. Ὁ μὲν γὰρ νόμος φησὶν· Οὐκ εἰσελεύσεται Ἀρμανίτης καὶ Μωαβίτης εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου. Ὁ δὲ Χριστὸς πάντας εἰσάξειν εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ἐπαγγέλλεται. Αὐτὴ γὰρ ὄρος τὸ ἄγιον. Εἰς ἦν εἰσελεύθοντες τοῖς ἐξ αὐτοῦ χαρισμάσιν ἐνευφραίνονται. Ὡς δὲ ἐκ παραδείγματος τῆς κατὰ νόμον λατρίας, δεκτὰς αὐτῶν ἔφη γίνεσθαι τὰς θυσίας. Ἀναλόγως γὰρ, τῶν μὲν ὀλοκαυτουμένων, ὅσοι δι' ὀλων ἑαυτῶν καθιέρωνται τῷ Θεῷ· τῶν δὲ ἐκ μέρους, ὅποια τῶν ἐν Κυρίῳ γεγαμηκότων ἡ ζωὴ. μεμερισμένη Θεῷ τε καὶ κόσμῳ.

Πλὴν οὐ μόνοις ἡμεροῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν ὁ Σωτὴρ. Συράξει γὰρ, φησὶ, καὶ τοὺς διεσπασμένους Ἰσραὴλ.

⁶⁰ Rom. ix, 6, 7. ⁶¹ Gen. xxxv, 10. ⁶² Matth. xix, 12. ⁶³ Joan. xiv, 2. ⁶⁴ Deut. xxiii, 3.

VARIE LECTIONES.

^b γρ. εἰσὶ.

Ἀπέστησαν γὰρ τῆς ἐν νόμῳ πολιτείας μᾶλλον, ἢ A τῆς Ἰουδαίας ἔξω γεγόνασιν, εἰδωλολατροῦντές τε καὶ διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων. Ἐξ ὧν δ' ἐπισυναχθεὶς ἐκ τῆς διασπορᾶς Ἰσραὴλ, εἴτε πάλαι θεοσεβεῖς, καὶ τοῦ Σωτῆρος οἱ μαθηταί. Τὰ θηρία δὲ τοῦ δρυμοῦ τὰ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ συναγόμενα σημαίνει τοὺς ἔθνικούς. Δρυμὸν γὰρ συντίθω; καλεῖ τὸ πλῆθος τῶν ἀλλοφύλων ἔθνῶν, ἅπερ εἰς ἐστίαςιν ἀνακαλεῖται πνευματικῆν. Διὸ κατὰ τὸν Ἀκύλαν ἀντὶ τοῦ, πάντα τὰ θηρία, πᾶν ζῶον αὐτοῦ εἴρηται. Καὶ πάλιν πάντα τὰ ζῶα αὐτοῦ. Τίνος δὲ αὐτοῦ, ἢ τοῦ Θεοῦ; οὐχ ἀπλῶς δὲ τὰ θηρία καλεῖ, ἀλλὰ τὰ αὐτοῦ. Ἐθνηρώθησαν γὰρ ὑπὸ τυράννῳ θεοσαμμένῳ τῷ διαβόλῳ, καὶ ζῶντες οὐχ ἀνθρωπίνως. Ἄλλὰ νῦν αὐτοὺς ἐπὶ τράπεζαν καλεῖ τὴν νοιτῆν, τ' ἂν ἄρτον φαγεῖν τῆς ζωῆς, ὡς τε χαίροντας λέγειν: « Ἠτοίμασεν ἐνώπιόν μου τράπεζαν. » Καὶ δι' ἐτέρου δὲ προφήτου φησὶ: « Φάγετε καὶ πίετε καὶ μεθύσθητε οἱ πλησίον. » Μακρὰν γὰρ ὄντες Θεοῦ, διὰ πίστειω; ἤγγισαν, καὶ μετέχουσιν ἄρτου τοῦ αἰτηρίζοντος καρδίαν ἀνθρώπου. Κατὰ δὲ τὴν ἱστορίαν διχῶς νοήσεις. Ἡ ε' γὰρ διὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλώνας ἐπιστροφὴν τοῦ λαοῦ τὴν ἐπὶ Κύρου καὶ Δαρείου καὶ Ἀρταξέρξου γενομένην λέγων συνάξειν τὸν Ἰσραὴλ, μετ' αὐτῶν καὶ τὰ θηρία συνάξειν φησὶν. Τότε γὰρ εἰδὸς ἦν καὶ πλῆθος αὐτοῖς ἀλλοφύλων ἔθνῶν προσελυτεῦσαι, οὓς διὰ τὸ ἀλλογενεῖς καὶ ἄγριον θηρία καλεῖ. Ἡ θηρία συνήθως φησὶ τοὺς καταδηρώσαντας τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὄλω στόματι φαγόντας αὐτοὺς, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέθειάν. Διὸ καὶ ὡς θηρία πρὸς βρώσιν αὐτοῦ τοῦ ἔθρου καλεῖ, καὶ τὸ εὐλογον τῆς χολάσεως ἐπιδικυνοῦται λέγων· Ἰδετε οὐ πάντες ἐκτετρώλωνται.

ita appellat. Aut etiam congrue et familiariter eos magna in Christum impietate comederent. Itaque ad comestionem invitat, justamque vindictæ rationem

Τινὲς δὲ φασιν ὡς προγνοὺς οὐτὶ τὰ μὲν θηρία πεισθῆσεται τῷ κηρύγματι, ἐν ἀπιστίᾳ δὲ τὸ Ἰουδαίων πλῆθος μεγαλ, τυφλοὺς εἰκότως αὐτοῖς ἀπεκάλεσεν, οἳ μὴδὲ τοῖς θηρίοις γεγόνασιν ἴσοι. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἰδετε οὐ ἐκτετρώλωνται, Σύμμαχος καὶ Θεοδοτίων, οἱ σκοποὶ αὐτοῦ, φασὶ, τυφλοὶ. Ἀκύλας δὲ σκοπευταί. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐνεοί, Σύμμαχος ἀλλοιοί. Ἀκύλας δὲ μογυλλοιοί. Νοήσεις δὲ τοὺς ἐνταῦθα σκοποὺς τυφλοὺς ἐξ ἐτέρων διορατικῶν σκοπῶν, περὶ ὧν ἐλέγετο. Φωνὴ τῶν φυλασσόντων σε ὑψώθη. Ἀνθ' οὗ οἱ λοιποὶ Φωνὴ τῶν σκοπῶν σου ἐπήρει φωνήν. Ἦν δὲ περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος τῶν διορατικῶν τῆς Ἐκκλησίας σκοπῶν. Καὶ πρὸς Ἰεζεκιήλ δὲ φησιν· Ὅτι ἀνθρώπου, σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ. Ἐνταῦθα δὲ οἱ τοῦ Ἰουδαίων ἔθρους ἄρχοντες τυφλοὶ σκοποὶ λέγονται, καὶ οὐκ ἐνεοὶ οὐδὲ θυράμειοι ὑλακτεῖν, οὐδὲ τῆς τοῦ Θεοῦ ποιμνῆς ἀπελαύνειν τοὺς λύκους. Καὶ πῶς δ' οἱ πρώτους ἑαυτοὺς ἐκτετρώλωσαντες, καὶ τὸ φῶς τὸ

⁵³ Isa. xxi, 13; ⁵⁴ Matth. xv, 8. ⁵⁵ Joan. vi, 50 seqq. ⁵⁶ Psal. xlii, 5. ⁵⁷ Jerem. xxv, 27. ⁵⁸ Psal. cmi, 15. ⁵⁹ Ezech. iii, 17.

soos Israel : qui a legis instituto longius, quam a terra patria, recesserunt ; dum se idolorum cultui manciparent, hominumque doctrinas et mandata docerent ⁵³ : quorum de numero tamen ille ipse fuit Israel, qui de dispersione collectus est, veteresque pii, et ipsi etiam Salvatoris discipuli. Significantur vero *ferarum saltus* nomine gentes ipsæ, quæ sunt post Israellem congregatæ. *Saltus* enim usitate alienigenarum gentium multitudinem appellat, quas ad spirituales epulas invitat. Indeque est quod in Aquila: interpretatione, pro quo *omnes bestiarum* habemus, *omne animal ejus* scribatur. Et rursum : *Omnes feræ ejus*. Cujusnam autem *ejus*, nisi Dei ipsius ? Neque vero *feras* appellavit simpliciter, sed *ejus* provocallum addidit. In *ferarum* enim naturam transierunt, qui sub diaboli tyrannide vitam vixerunt ab omni humanitate alienam : quos tamen ad intelligibilem mensam nunc invitat ⁵⁴; panis vite scilicet *comestionem* ; ut læti illud : « Parasti in conspectu meo mensam ⁵⁵, » usurpare queant. Est vero apud prophetam aliud et istud : « Comedite et bibite, et inebriamini, qui prope estis ⁵⁶. » Cum enim a Deo longe abessent, per fidem ad eum accesserunt, panisque illius, qui cor hominis confirmat ⁵⁷, participes effecti sunt. Quod si ad historiam referas, hoc modo sensus duplex esse potest. Aut enim propter populi reversionem a Babylone, quæ sub Cyro, sub Dario, atque Artaxerxe contigit, *Israellem se congregaturum* dicens, et *feras* etiam eis *coacturum* se significat. Est enim consentaneum *alienigenarum* quoque *gentium* numerum aliquem sese illis adjunxisse ; quos propter generis diversitatem, morumque duritiam *feras* indicavit, qui *Israellem* diruperunt, totoque ore,

641 et eos, qui sunt *de gentibus*, tanquam *feras* ostendit, dum *cæcos omnes factos* jubet *intueri*.

Aut vero nonnulli quia *feras* prædicationi credituras prævidisset, in infidelitate autem permanentem esse Judæorum multitudinem, *excæcatis* illos ideo merito nuncupasse, quod *feras* immunitate superarent. Cæterum pro quo : *Videte quamiam cæci facti sunt*, habemus. *Custodes ejus cæci* dixerunt Symmachus et Theodotus ; *Aquilas autem speculatores*. Item, *muti* ; *sermonis expertes* Symmachus ; *Aquilas autem, lingua impediti*. Intelligatur vero quinam hoc loco *cæci custodes* dicantur, si cum oculatis et perspicacibus aliis conferas, de quibus est illud, quod sequitur : *Vox custodientium te elevata est*. Quod ita cæteri interpretantur : *Vox custodum tuorum vocem extulit*. Est autem de apostolis sermo, qui perspicaces et *muti* fuerunt Ecclesiæ oculi. Sunt ad Ezechielem ista : « Fili hominis, custodem dedi tibi domui Israel ⁵⁸. » Dicuntur vero hoc loco Judaicæ gentis principes *cæci custodes*, et *canes muti non valentes latrare*, neque

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. ἦ. d. Ἰσ. εἰστ.

PATROL. GR. LXXXVII.

a Dei pecore lupos arcere. Sed qui se primi *excæ-*
carunt, veramque lucem non admiserunt, cum
aperte clamantem, « Ego sum lux mundi ⁶¹, » au-
dierint? Et rursum : « Qui sequitur me non am-
bulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ ⁶². »
De his nimirum illa sunt, quæ apud prophetam
reperias : « Cum lucem expectarent, factæ sunt
illis tenebræ. Cum splendorem, in caligine ambu-
laverunt ⁶³. » Et ista etiam Salvatoris : « Cæci sunt
tæcorum duces ⁶⁴; » quod est ad mentem referen-
dum. Atque hinc est quod eos hoc loco propheta
sapere non novisse adjecit. ad quod his verbis ad-
hortatur et David : « Apprehendite disciplinam, ne-
quando irascatur Dominus, et pereatis de via ju-
sta ⁶⁵. » Sicut infidelibus contigit, qui a via evan-
gelicâ aberrantes ob id cum grege perierunt,
quod non solum, *ut canes*, cum non custodirent;
sed **642** luporum more in eundem savirent ⁶⁶;
qualia de ipsis hunc in modum legimus : « Sa-
cerdotes tui non dixerunt : Ubi est Dominus? et
qui legem tenent ut ignorarunt ⁶⁷. » Et pastores
impie in me egerunt, qui ne ad *latratum* qui-
dem usque progressi sunt : sed nihil omnino a
dormientibus diferentes, vanis tantum imaginatio-

onibus, veluti qui *somniant*, attenderunt; quo fa-
autem *fingere* Theodotio; uterque simul *quietem*
Tales igitur in extraneos contra quos vigilantes
et sobrios esse oportuit, ipsi se præstiterunt, in
domesticos autem impudentes, qui commissa sibi
pecora, magna et inexplebili cupiditate depase-
rent. Jura enim corrupti donis evertabant, sicut
est a propheta prius exprobratum, ubi eos furum
socios esse donaque diligere conquestus est. Quin
et cum Deo Habacuum expostulans in hæc verba
etiam erumpit : « Ex adverso mei factum est ju-
dicium; et iudex accipit, eam ob rem dissipata est
lex, neque in finem educitur iudicium; quia im-
pius prævalet adversus justum ⁶⁸. » Eo ipso deinde
quod decimas tantum de fructibus percipere de-
bebant, anethum, et mentham, cuminumque ip-
sum decimabant : justitiam vero, misericordiam
et fidem, teste Salvatore ⁶⁹, negligebant. Quo fa-
ctum est, ut *omnes vias suas*, non Dei *secutos esse*
dixerit. Neque vero tales se tantum sigillatim præ-
stiterunt, sed unam omnes opinionem secuti mala
concilia inierunt : cuius generis illa fuerunt quæ
in Christum et apostolos habuerunt. Cum enim
quam Dei amantiore præbuerunt.

CAP. LVII.

VERS. 1-14. Videte quomodo justus perit, et
nullus vir suscipit corde. Et viri justi tolluntur,
neque quisquam est, qui consideret. A facie siqui-
dem iniquitatis sublatus est justus. Erit in pace sep-
ultura ejus, subviata est de medio. Vos autem
accedite huc, filii iniqui, semen adulterorum, et
meretricis, etc.

Itaque nefaria eorum in Christum et justos con-

α ἀληθινὸν μὴ δεξάμενοι; καίτοι σαφῶς ἔδοξα· « Ἐγὼ
εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Καὶ πάλιν· « Ὁ ἀκολου-
θῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει
τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » περὶ ὧν ὁ προφήτης φησὶν·
« Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος·
μεινάντων αὐτῶν, ἐν ἀωρίᾳ περιεπάτησαν. » Καὶ ὁ
Σωτὴρ δὲ φησὶ· « Τυφλοὶ εἰσι τυφλῶν ὁδηγοί, δηλον-
ότι τὴν διάνοιαν. » Ὅθεν ἐπιφάγε- νῦν ὁ προφήτης,
καὶ οὐκ ἐγνώσαν φρονησαί. Δι' ὅπερ αὐτοῖς παρ-
εκελεύετο καὶ Δαβὶδ· « Δράξασθε παιδείαν, μὴ ποτε
ὀργισθῆ Κύριος, καὶ ἀπολείσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας. »
Ὅς μὴ πεισθέντες ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς εὐαγγελικῆς ἀπο-
κλώσασιν σὺν αὐτοῖς, οἷς ἐποίμαιοι, πρὸς τῷ μὴ φυ-
λάττειν ὡς κύνες, τὰ τῶν λύκων ποιήσαντες, ὡς λέ-
γεσθαι περὶ αὐτῶν· « Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπον, Ποῦ ἐστι
Κύριος; καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου, οὐκ ἠπί-
στησαντό με. » Καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβουν εἰς ἐμέ. Οἱ οὐδὲ
μέχρι τοῦ ὕλακτεῖν ἐχώρουν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν καθ-
ευδόντων διαφέροντες φαντασίαι; προσεῖχον μόνως
ὡσπερ ἐνυπνιαζόμενοι. Διὸ Σύμμαχος μὲν φησὶν·
δραματιστὰ κοιμώμενοι, ἀγαπῶντες νυστάζειν. Ὁ
δὲ Ἀκύλας· φανταζόμενοι κοιμώμενοι, ἀγαπῶντες
νυστάζειν.

autem *fingere* Theodotio; uterque simul *quietem*

Καὶ τοιοῦτοι μὲν ἦσαν πρὸς τοὺς ἐκτός, καθ' ὧν
ἔδει διεργηγορεῖν καὶ νῆφειν. Πρὸς δὲ τοὺς οικείους
ἀναίδεις, κατεσθίοντες τὰ ὑποκείμενα θρέμματα,
καὶ τοῦτο λίαν ἀπλήστως. Παρεδίκαζον γὰρ διὰ
δῶρα, καθάπερ ἔφη π. οὐλαβῶν προφήτης· κεινωκεῖ
κλέπτων, ἀγαπῶντες δῶρα. Καὶ Ἀμβακούμ δὲ πρὸς
τὸν Θεὸν ἀγανακτητικὰς εἰπῶν φωνὰς ἐπιφέρει·
« Ἐξ ἐναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμ-
βάνει. Διὰ τοῦτο διεσκέδασται νόμος, καὶ οὐκ ἐξάγεται
εἰς τέλος κρίμα, ὅτι ὁ ἀσεθῆς καταδυναστεύει τὸν
δικαίον. » Καὶ τοῦ δὲ καρποῦσθαι τὰς δεκάτας μίνων,
ἐγίνοντο ἀποδεκατοῦντες ἐξ ἀνηθον καὶ τὸ ἡδύστυμον
καὶ τὸ κύμινον, καὶ παρορῶντες τὴν κρίσιν, καὶ τὸ
ἔλεος καὶ τὴν πίστιν, καθὰ φησὶν ὁ Σωτὴρ. Ταύτης
ἕνεκα τῆς αἰτίας πάντες φησὶ ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν
ἠκολούθησαν, οὐ ταῖς ὁδοῖς τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐ καθ'
ἓνα μόνον ἦσαν τοιοῦτοι, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συνέδ-
ρια ποιούμενοι πονηρὰ, οἷα τὰ κατὰ Χριστοῦ, καὶ
τῶν ἀποστόλων. Ταῖς γὰρ ὁδοῖς αὐτῶν ἀκολουθ-
οῦντες φιληθνοὶ μᾶλλον ἦσαν, ἢ φιλόθεοι.

suas illi vias sequerentur, voluptatum se suarum,

D

ΚΕΦΑΛ. ΝΖ.

a-18. Ἴδετε ὡς ὁ δικαίος ἀπόλωτο, καὶ οὐδεὶς
ἀνὴρ ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ. Καὶ ἄνδρες δικαιοῦ
αἴρονται, καὶ οὐδεὶς κατονοῖ. Ἀπὸ γὰρ προσ-
ώπου ἀδικίας ἦρται ὁ δικαίος. Ἔσται ἐν εἰρήνῃ
ἡ ταφὴ αὐτοῦ. ἦρται ἐκ τοῦ μέσου. Ὑμεῖς δὲ
προσυγάγετε ὧδε ἰσὶ ἀρομοὶ, σπέρμα μοιχῶν
καὶ πόρνης, κ. τ. λ.

Δι' ὅπερ εὐθύς αὐτῶν τὰ κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν

⁶¹ Joan. viii, 12. ⁶² ibid. ⁶³ Isa. lix, 9. ⁶⁴ Matth. xv, 14. ⁶⁵ Psal. ii, 12. ⁶⁶ Ezech. xii, 27.
⁶⁷ Sophon. iii, 4. ⁶⁸ Habac. i, 3, 4. ⁶⁹ Matth. xxiii, 25.

δικαίων ἐπιφέρει τολμήματα λέγων· Ἴδτε ὡς ὁ **A**
δικαίος αἵρεται, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ
 Καὶ πῶς γὰρ ἤμελλον ἰδεῖν οἱ τυφλοὶ; ἢ γὰρ ἂν
 ἐώρων αὐτὸν, τὴν κατ' αὐτῶν οἰκονομίαν νοήσαντες,
 καὶ οὐκ ἂν ἐκ τῶν ἐναντιῶν ἔλεγον· Ἐθέσωμεν τὸν
 δικαίον ὅτι δυσχρηστος ἡμῖν ἐστιν; ὁ Δικαίος δὲ ἦν,
 ὡς οὐκ εἰδώς ἁμαρτίαν· οὐ^d μετέχοντες καὶ οἱ
 μαθηταὶ χρηματίζουσι δικαιοί, οὐ; καὶ αὐτοῦ; ἀπ-
 ἔκτειναν τὸν εὐαγγελικὸν αὐτοῖς πρεσβεύοντας λόγον.
 Ἀπέκτειναν γοῦν Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου,
 καὶ Στέφανον, τὸ τῆς ἀσεβείας οὐκ ἐνοοῦμενοι
 μέγεθος· ὅπερ ἐστὶ τὸ, μὴ ἐκδέχασθαι τῇ καρ-
 δία.

Ἦρται δὲ καὶ ἐκ προσώπου ἀδικίας ὁ δικαίος· **B**
 τοῦτ' ἐστίν, οἱ ἄδικοι κατηγωνίσαντο τοὺς δικαίους.
 Ὁμοῦ δὲ καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ
 Κυρίου δεδήλωκε. Διὰ μὲν τῆς ταφῆς, τὸν θάνατον·
 διὰ δὲ τοῦ ἤρθαι αὐτὴν ἐκ μέσου, τὴν ἀνάστασιν.
 Ἀφανῆς γὰρ γέγονε μὴ μείναντος ἐν αὐτῇ τοῦ τα-
 φέντος, ὡς καὶ τὸν ἄγγελον λέγειν· Δεῦτε, ἴδετε τὴν
 τόπον ὅπου ἔκειτο. Πῶς δὲ γέγονεν ἡ ταφή αὐτοῦ
 ἐν εἰρήρῃ, ἢ ὅτι σιωπῶν, καὶ μηδὲν ἀντιλέγων ἀν-
 ἠγγηται; ἢ ὅτι οὐκ ἐπεδικάσατο αὐτοῦ ὁ ἄρχων τοῦ
 κόσμου τούτου, μηδὲν εὐρών ἐν αὐτῷ; ἢ ὡς φασίν,
 ἐπειδὴ πάντες οἱ καθηγῆται τῶν Ἰουδαίων, μετὰ
 τῶν ὑπηκόων, ἀπέκτειναν αὐτὸν ὁμοίᾳ χρῆσάμε-
 νοι, μηδενὸς ἀντιλέγοντος. Ἐκ πολλῆς δὲ φιλοθετίας
 λοιπὸν ὁ προφήτης αὐτοῖς ἐπιφέρεται, οἷς οὐκ ἤκα-
 σε τῶν προφητῶν τὸ αἶμα, πρὸς αὐτὸ δὲ τῆς μαι-
 φονίας ἀνέδραμον τὸ κεφάλαιον. Δεινὸν μὲν γὰρ **C**
 ὅτι καὶ πάσαι τοὺς προφήτας ἐσυκοφάντων. Πλὴν
 ἀλλ' ἦσαν ἄνθρωποι τάξιν ἀκερικὴν περιφέροντες.
 Τί δ' ἂν εἴποις, φησίν, ὅτι κατ' αὐτοῦ τοῦ πάντων
 Δεσπότης τῆς γλώσσης ἐκίνησαν; Σαμαρείτην γὰρ
 ἔλεγον, καὶ οἰνοπότην, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημέ-
 νον, καὶ δαιμονῶν. Καὶ τέλος Πιλάτῳ προσαγαγόντες
 φασκον· Ὁὗτος ἀνασείει τοὺς ἄλλους, καὶ κωλύει
 φόρους διδόναι Καίσαρι. Τοιγαροῦν δι' Ἡσαίου φη-
 σὶν ὁ Σωτὴρ· Ὁὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπῆδησαν ἀπ'
 ἐμοῦ. Δεδιόσι εἶπιν, ὅτι ἠσέβησαν εἰς ἐμέ. Ἐγὼ δὲ
 ἐλυτρωσάμην αὐτούς. Αὐτοὶ δὲ κατελάλησαν κατ'
 ἐμοῦ ψευδῆ. Καίτοι γὰρ εἰδότες ὅτι αὐτὸς ὁ κληρο-
 νόμος ἐστίν, ἔλεγον· Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν.
 Καὶ διὰ τοῦ ψαλμοῦ δὲ φησίν· Ἐντὶ τοῦ ἀγαπᾶν **D**
 με, ἐνδιέβαλλον με. Τέκνα δὲ καλεῖ ἀπώλειας,
 ὡς μὴ δεξαμένους τὸν σώζοντα· καὶ σπέρμα ἄνο-
 μοκ· Ἐπερ ἐμοῦ γὰρ φησι γέγραφε Μωσῆς· ὥστε
 καὶ τὸν νόμον παρέβησαν.

Vocat autem filios **644** perditionis et sem en iniquum, tanquam qui salutis auctorem non admi-
 serint, de quo Moses sibi non tacendum putavit : unde et legem eos violare constituerit.

Φησὶ δὲ αὐτοῦς καὶ σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης
 μοιχοῦς φησι, καλῶν ἐν τούτοις τοῖς τῶν Ἰουδαίων
 καθηγῆτάς. Οἶοναί γὰρ ἐμοιχῶντο τὴν Συναγωγὴν,

cilia statim addidit, cum dixit : Videte quomodo
 justus tollitur, et nemo suscipit corde. Sed enim,
 qui videre poterant, qui caeci erant? Annon enim,
 si ipsum essent intuiti, converso ad œconomiam,
 quæ contra se est, animò, non ex adverso dixis-
 sent : « Ligemus justum, quoniam inutilis est no-
 bis »? Erat vero is justus, **643** qui peccatum
 nesciebat : cujus et qui etiam participes effecti
 sunt, discipuli, justi quoque nuncupantur; quos
 isti, cum evangelicum sermonem promulgarent,
 interfecerunt. Interfecerunt igitur Jacobum fra-
 trem Domini, et Stephanum, cum ad sceleris
 impietatisque magnitudinem non adverterent; quod
 ipsum est nequaquam corde suscipere.

Est vero etiam a facie iniquitatis sublatus justus;
 quod idem plane est, ac si ab injustis superatos
 esse justos diceret. Simul autem et mortem et
 resurrectionem Domini significavit. Per sepulturam
 quidem, mortem ipsam; resurrectionem autem eo
 ipso, quod eam de medio sublata esse dixit.
 Obscura enim fuit, cum in ea, qui sepultus fuerat,
 non remansisset, ipso testante angelo, cum acce-
 dere, locumque ubi jacuisset inspicere hortaretur
 74. Qui autem in pace ejus suis sepultura dica-
 tur : nisi vel quia tacens, nihilque contra afferens,
 interemptus est; vel quia jure in eum non decerta-
 vit hujus mundi princeps, qui nihil in eo culpæ
 reperit, vel etiam, aiunt, quia ab omnibus Judæo-
 rum ducibus, populo ipso consentiente, nulloque
 repugnante, trucidatus est? Multo deinceps in
 Deum amore propheta incensus in eos invehitur,
 qui nondum prophetarum sanguine satiati, ad
 summam crudelitatis apicem ascenderunt. Grave
 enim erat olim prophetas ab eis falso accusari :
 qui tamen et ii mortales erant, servorumque in
 numero habiti. Sed quid ad illud respondeas, in-
 quit, quod suum adversus illi, omniumque Domi-
 num linguam acenerunt? Samaritanum 75 enim,
 vinosum, nothum et insanum esse 76, ad Pilatum
 deinde pertrahentes turbas eum excitare, Cæsari
 denique ne vectigalia solverentur, prohibere 77,
 ausi sunt affirmare. Hinc illa igitur, quæ apud
 Isaiam dicit in hunc modum Salvator : « Væ ipsis,
 quoniam recesserunt a me : miseri sunt, quoniam
 in me impie egerunt. Ego redemi eos, ipsi vero
 locuti sunt in me falsa 78. » Et si hæredem esse
 non ignorarent : « Venite, occidamus eum 79, »
 dixerunt tamen. Sunt et in Psalmis ista ejusdem :
 « Pro eo ut diligerent me, detrahebant mihi 79. »

Adjicit vero et semen adulterorum esse, mere-
 triciisque adulteros, ut eorum etiam de numero
 Judæorum duces esse significet. Cum Synagoga

⁷⁴ Sap. 11, 12. ⁷⁵ Matth. xxviii, 6. ⁷⁶ Joan. viii, 48. ⁷⁷ Matth. xi, 19. ⁷⁸ Luc. xxiii, 2. ⁷⁹ Imo, Osæ vii, 13. ⁸⁰ Matth. xxi, 38. ⁸¹ Psal. cviii, 4.

VARIE LECTIONES.

^d γρ. οὐ.

enim veluti fornicabantur, qui mandata sua, non legem docerent : quo factum est, ut non abs *meretrice* ea nominata sit, quæ horum *semina* exceperit. Cum deinde Dominum trucidasse dixisset, jandudum odio in Deum laborare eos ostendit, qui *ad idolâ* olim contra legem (quæ Deum adorare, eique uni servire jubet ⁷⁸) solerent *adhortari*; cæterosque etiam, ne solis impios esse sibi sufficeret, eadem docere. Eris igitur, ait, *pars vulpium*, id est dæmonum, quibus ipsa servivisti : quos ideo etiam tenebræ manent exteriores, quod ad te quoque *filiorum immolatio*, hostibus ipsam inducentibus, perventura est. Sequitur vero : *Et retro postes hostii posuisti memoriale tuum*; simulacra nimirum pro phylacterio in pignus idololatriæ usurpans, quæ ut in memoriam semper redirent, vel foribus ipsis insculpta erant. *Putabas* namque ista esse *meipso* tibi utiliora. Qui enim quod malum est appatur, nisi saltem colore temus ipsa bonitatis species appareat? Deinde, quod *super montem excelsum ibi cubile tuum* sit, juxta idola propter insomnia dormivisse significat. Atque hæc quidem : *In custodes cæcos, multosque canes*; quæ autem deinceps sequuntur, tanquam adversus Jerusalem ipsam, Judæorumque *synagogam* dicuntur : quam *dormientes secum*, vel (ut interpretantur alii) *cubile eorum*, custodum nimirum, de quibus sermo est, *dilexisse* significat, omnique cum eis viam suam fornicatione, id est, idololatria, nequamantia, anguriis, cæterisque ejusmodi referens; et ita *multos a se removisse*. Cum enim Hierosolymis prophetæ ipsi piique viri discederent, voces istas in eam **645** jactabant : « Curavimus Babylonem, et non est sanata. Relinquamus eam, et abeamus quisque in terram suam ⁷⁹; » ita Jerusalem Babylonis nomine nuncupantes. Vel certe curiosa vicini cultus æmulatione, ingentem deorum multitudinem a se longe remotam anplexam esse eo ipso significat, quod *legatos ultra terminos suos eadem miserit*. Habet autem in hunc modum Symmachi interpretatio : *Multiplicasti pigmenta tua Misisti rades tuos usque longe*.

Est vero tanquam ad meretricem ⁸⁰, quæ se ad eorum, qui illam adeunt, voluptatem exornet, oratio; unde et *ad inferos usque humiliatam esse, multisque itineribus suis laborasse* dixit. Cum enim in celsitudinis gradu apud Deum non perstitisset, *humiliata est*. Itaque dicebat : « Fi ius genni et exaltavi; ipsi autem me aspernati sunt ⁸¹. » Quinam autem est *humilitatis* modus? *Itinerum varietas*. Non enim *viam* unam, et regiam, sed multas, et aberrantes secuta es; quæ ab aliis semper, ad alios deos transire consueveris. Quale solet in immensis etiam voluptatibus contingere, cum divitiarum petulantia, cum vana gloria obturbant. Hinc

ἐντάγματα ἴδια, οὐ τὰ ἐκ νόμου διδάσκοντες. Ὡς ἡ συναγωγή δεχομένη τὰ σπέρματα, δικαίως ἐχρημάτισε πύρρη. Κυριοκόβους δὲ αὐτοὺς ἀποφίνας, δέικνυσιν ἐκ παλαίου νοσοῦντας αὐτοὺς τὸ μισῶσεν. Ὑμεῖς γὰρ οἱ καὶ πάλαι *καυκαλιούτες* ἐπὶ τὰ εἰδωλία, καὶ ταῦτα τοῦ νόμου διδάξαντος : « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις; καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Καὶ οὐκ ἔρκει μόνους ἀσεβεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἄλλου ἐδιδασκόν. Ἐση τοίνυν μερὶς ἀλωπέκων, δηλονότι δαιμόνων οἷς περ ἐλάτρευσας, οἷς τὸ σκότος ἤρτισμασται τὸ ἐξώτερον : ἡ ἄρα τὴν σφαγὴν τῶν τέκνων φησὶν εἰς αὐτοὺς περι[ε]λεῖσθαι, πολεμίων αὐτῶν ἐπαχθόντων. Φησὶ δὲ, ὅτι καὶ ἐπίσω τῶν σταθμῶν τῆς θύρας ἔθηκας μνημόσυνά σου, τὰ ἀντὶ φυλακτρίου λέγων ἀγάλματα, μνημόσυνα τῆς εἰδωλολατρίας ὑπάρχοντα, πρὸς τὰ μεμνηῖσθαι τοῦτων διὰ παντὸς παρεστηκότων ἢ ταῖς θύραις ἐγγεγλυμμένων. Ὅσον γὰρ ἐμοῦ ταῦτα τυγχάνειν ὠφελιμώτερα. Πῶς γὰρ ἂν καὶ γένοιτο τὸ κακὸν αἰρετὸν μὴ φαινομένῳ χρωσθὲν ἀγαθῷ; Τὸ δὲ, ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἐκεῖ σцу ἡ κοίτη, ἐπειδὴ τοῖς εἰδώλοις ἐνοπλιῶν ἕνεκα παρεκάλυθον. Ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τοὺς εἰρημένους σκοποῦς τυφλοῦς καὶ τοὺς πύνας τοὺς ἐνεοῦς. Τὰ δὲ ἐξῆς ὡς πρὸς αὐτῶν Ἰερουσαλήμ, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιφέρει συναγωγὴν. Ἠπάτησας λέγων τοὺς κοιμωμένους μετὰ σοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς, ἠγάπησας τὴν κοίτην αὐτῶν, τῶν σκοπῶν δηλονότι τῶν εἰρημένων, μεθ' ὧν πάσης πορνείας ἐπλήρου, ὄδον, εἰδωλολατρίας, νεκυομαντίας, ὀλιωισμῶν, καὶ τῶν ὅσα τοιαῦτα ὡν γινομένων, πολλοὺς ἐποίησας ἀπὸ σοῦ φεύγοντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ οἱ θεοσεβεῖς τὴν Ἰερουσαλήμ ἔλεγον : « Ἰατρεύσαμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἰάθη. » Ἐγκαταλίπωμεν αὐτῶν, καὶ ἀπέλωμεν ἕκαστος εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ, ὡς δεισιδάλμονα τὴν Ἰερουσαλήμ Βαβυλῶνα καλέσαντες. Ἦγουν φησὶν, ἐπλήθυνα παρ' ἐαυτῆς Θεοῦ τοὺς μακρὰν ἀπ' αὐτῆς, περιεργαζομένη τὰ τῶν ἁμάρτων σεβάσματα. Ὁ δὲ καὶ καὶ τὸ, ἀπέστειλες πρέσβεις ὑπὲρ τὰ ἔριά σου. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε : Καὶ ἐπλήθυνες τὰ μυστήριά σου. Ἀπέστειλες ἡμερῶν σцу ἕως μακρὰν.

Ὡς πρὸς ἐταίραν δὲ καλωπιζομένην ὁ λόγος ἐν ἡρόνῃ τῶν αὐτῆς προσόντων. Ὅθεν φησὶν ἐταπεινώθη ἕως ἄδου. Ταῖς πολυδοταῖς σου ἐκορίασας. Μὴ μείνασα γὰρ ὑψηλὴ παρὰ Θεῷ, τεταπεινώται. Διὸ περ ἔλεγεν : Ὑψίους ἐγέννησα καὶ ὑψώσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Τίς δὲ τῆς ταπεινότητος ὁ τρίπος; ἡ πολυδοτία. Οὐ γὰρ μίαν ὠδεύεις τὴν βασιλικὴν ὄδον, ἀλλὰ πολλὰς καὶ πεπλανημένας, ἀπ' ἄλλων εἰς ἄλλους ἀεὶ Θεοὺς μεταβαίνουσα. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκτόπων οἶδεν ἀκολουθεῖν ἡρόνῳ, πούτου, καὶ ἀσελείας, καὶ κενῆς δόξης παρενοχλοῦντων. Διὸ φησὶν Ἰερεμίας : « Ἐν ἐπιθυμίᾳ ψυχῆς αὐτοῦ ἐπνευματοφορεῖτο. » Ὅπερ παθοῦσα ψυχὴ δυσανάκλη-

⁷⁸ Deut. vi, 13.

⁷⁹ Jerem. Li, 9.

⁸⁰ Isa. i, 21.

⁸¹ ibid. 2.

VARIÆ LECTIONES.

• ἐπε:δῆ. ἰ Γρ. καὶ.

τος. Ὅθεν ἐπάγει· «Παρεδόθη, τίς ἀποστρέψει αὐ-
 τήν;» Καί Ἱερουσαλήμ δὲ φησιν, ἐντόνωσ ἐπιχειμένη
 τοῖς κακοῖς οὐκ ἐπιώετο. Πρὸς ἣν λέγει· Οὐ κα-
 ἐδεῖθες μου. Ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, οὐκ ἐλιπίανει-
 σας, ὡς τε τυχεῖν ἀφ' ἐσέως. Τὸ μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς
 μὴ παθεῖν συμφρονούσης. Τὸ δὲ καὶ ἐπιμεῖναι λίαν
 ἀπεγνωστμένης. Πρὸς δὲ λέλεται· «Μὴ ὁ πίπτων
 οὐκ ἀνίσταται; ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει;»
 μετανοοῦντας γὰρ ἔτοιμος δέχεσθαι δι' ἐνὸς εἰπὼν
 τῶν προφητῶν· «Ἐπιστρέψατε υἱοὶ ἐπιστρέφοντες,
 καὶ λάσσομαι τὰ συντριμμάτα ὑμῶν.» Οἱ δὲ ὡς
 ἀδυνατοῦντος σῶσαι Θεοῦ, προσδοκωμένων Βαβυ-
 λωνίων, τὴν εἰδωλολατρῖαν ἐπέτειναν.

hunc in modum loquitur : « Convertimini, filii revertentes, et sanabo contritiones vestras⁶⁵. » At
 illi, tanquam sorvare Deus non posset, cum Babylonii ingruerent, 646 idololatriam adduxerunt.

Δύο φησι· τίνα φοβηθεῖσα ἐψεύσω με; τί γὰρ
 πρὸς θεῖαν δύναμιν ἄνθρωπος ὢν ὁ Βαβυλωνίος
 ἔσχυεν; γέγραπται γὰρ περὶ Θεοῦ· «Ὁ κατέχων τὸν
 γύρον τῆς γῆς, καὶ αἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῇ, ὡς ἀκρί-
 δες.» Καὶ Ἡσαΐα, δὲ φησιν· «Ὀὐχὶ πάντα τὰ ἔθνη
 ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς σάλος λογισθήσονται,
 καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογίσθησαν; τίνοι ὠμώσαστε
 Κύριον;» ὁ δὲ Ἀκύλας ἀντὶ τοῦ τίνα φοβηθεῖσα
 ἐψεύσω με, διέμεινες δὲ φησιν, ἐξ αἰῶνος ἄφοδος
 καὶ ἀνευ λαβῆς· δεῖκνυς ὡς, εἰ καὶ ποτε θεοσεβεῖν
 ἐδοξασ ἐπαγγέλλεσθαι, καὶ τότε τὴν ἐπαγγελίαν
 ἐψεύσω. Οὐδὲ γὰρ πρὸ τούτους· ἐβλαβές με πρὸς
 μνήμην, καὶ ἢ δὲ νῦν τοιαύτη παρέμεινας. Διὰ τοῦ-
 το καταλείψω σε ἔρημον, καὶ λοιπὸν ἐκδικος ὄργη
 σε καταλήψεται, τὰ σὰ κακὰ διελέγγυσται. Καὶ τίς
 σε τότε τῶν σὼν ἐξελεύεται θεῶν; καὶ ἀλλαχού δὲ
 φησιν· «Καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κακῶν ἐρῶμαι, φησὶν,
 Ἀνάστα, σῶσον ἡμᾶς.» Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐξελέσθωσιν
 σε ἐν τῇ θλίψει σου· Σύμμαχος ἐξελέσθωσιν σε,
 φησὶν, αἱ συναγωγαὶ σου· σαφῶς διδάσκων ἀν-
 ωφελεῖς εἶναι τὰς αὐτῶν συναγωγὰς· εἰ μὴ ἄρα τῶν
 συνηγμένων αὐτοῖς εἰδῶλων οὕτω τὸ πλῆθος ἐκάλε-
 σεν. Τούτους δὲ, φησὶν, ἀνεμὸς λήψεται, ἢ τοὺς
 Θεοῦς, ἢ τοὺς κατηγορηθέντας λέγων. Καὶ δι' Ἰεζε-
 κιῆλ γὰρ φησι πρὸς τὴν τούτων συναγωγὴν· «Κα-
 θὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι.» Καὶ Ἡσαΐας δὲ
 φησιν· «Ὀὐαὶ τῷ ἀνόμῳ· κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν
 αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ.» Καὶ νῦν δὲ φησὶν ὡς
 παριδοῦσά με παρορισθῆσιν, ἀντὶ τῶν σὼν κακῶν
 παθοῦσα δικαίως. Καὶ ταῦτα μὲν τούτοις. Οἱ δὲ τὴν
 καλὴν ἐπιλεξόμενοι μερίδα, τὸν Θεὸν, τὴν πρέπου-
 σαν ἔξουσιν ἀμοιβῆν. Κτήσονται γὰρ τὴν ἐπηγ-
 γελμένην τοῖς πράσεϊ γῆν, καὶ ὄρος ἁγίον, τὴν ἐπυ-
 ραφίον πόλιν· οἱ καὶ ἐτέρων φανούνηται διδάσκαλοι,
 παραινῶντες αὐτοῖς ἐξομαλίσειν τὰς ὁδοὺς τοῦ
 λαοῦ, καθαρὰς ποιομένους· καὶ λεῖπας διδασκαλίας
 σχολίων ἔχουσας μηδέν. Οὐ φροντίζει γὰρ μόνος
 τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ὁ κατορθώσας παρὰ Θεῷ, προσ-
 τάττει δὲ καὶ τὴν τῆς θεοσεβείας ἐξομαλίσειν
 ὁδόν, καὶ τὰ δοκούντα προσκόμματα τῶν θείων ἀνα-

A illa Jeremie vox : « In cupiditate animæ suæ fere-
 batur quod quæ patitur anima non facile potest
 revocari⁶⁵. » Ideoque idem, quis eam esset aver-
 surus, postulavit. Neque vero Jerusalem, inquit,
 cuius malis incumbere desinebat; quam his verbis
 alloquitur : Non me rogasti; aut secundum Aquila-
 lam : Non precata es, ut veniam consequeris.
 Fuerat enim initio nihil peccare quidem, tempe-
 rantis immorari autem valde, et perseverare, de-
 sperata. Cujusmodi est et illud : « Nonne qui cadit,
 non resurgit? Aut qui avertit, non revertitur⁶⁶? »
 Est enim ad eorum, qui respiciunt, admissionem
 facilis et promptus, qui per prophetam quemdam
 hunc in modum loquitur : « Convertimini, filii revertentes, et sanabo contritiones vestras⁶⁵. » At
 illi, tanquam sorvare Deus non posset, cum Babylonii ingruerent, 646 idololatriam adduxerunt.

B · Hinc est quod ait : Quem timeas mentita es mihi?
 Quid enim virium mortalis habet Babylonius, si
 cum Deo conferatur? Scribitur enim de Deo apud
 prophetam in hæc verba : « Qui continet orbem terræ,
 et habitantes in ea, tanquam locus⁶⁶. » Et apud eum-
 dem : « Nonne gentes omnes, tanquam gutta de celo,
 et tanquam saliva, et quasi momentum statera repu-
 tantur? Cui Dominum conparastis⁶⁷? » At Aquilas,
 pro quo, Quem timeas perterrita es, legimus : Mansisti
 inquit, a seculo sine metu, et sine pietate; quasi
 dicat : Quantumvis ipsa olim piam te fore polliceri
 visa sis, non præstitisti tamen; sed mentita es, quæ
 mei antea non sis recordata : imo ne tunc quidem
 talis permansisti. Eam ob rem relinquam te deser-
 tam, teque deinceps justa ira mea apprehendet,
 quæ mala tua revincat. Et quis te tum deorum
 eruet? Dicis vero in hunc modum etiam alicubi :
 « Et in malorum tempore dicent : Surge, serva
 nos⁶⁷. » Cæterum quo loco : Eruant te in tribula-
 tione tua, habemus : Eruant te synagoga tua, inter-
 pretatur Symmachus, inutiles illis esse synagogas
 aperte demonstrans : nisi malis potius ita congre-
 gatorum idolorum multitudinem vocari existimare.
 Istos autem, ait, tollet ventus; aut deos nempe, aut
 accusatos. Nam et apud Ezechielem istorum syna-
 gogam alloquitur in hunc modum : « Quemadmo-
 dum fecisti, sic erit tibi⁶⁸. » Et apud Isaiam :
 « Vae impio! secundum opera manuum ejus continget ei⁶⁹. » Hoc vero loco etiam despectam fore,
 quando ab ea despectus ipse sit, justamque malorum
 suorum ultionem esse, significat. Atque hæc
 quidem istis. Cæterum qui bonam partem, id est
 Deum, elegerunt, justam et illi mercedem quoque
 sunt habituri. Terram enim, quæ iustis promit-
 titur, montemque sanctum, celestem nivirum ci-
 vitem, possidebunt, aliorumque eo ipso magistri
 videbuntur, quod eos ad vias populi purgandas,
 puris et rectis, nullaque obliquitate depravatis
 647 præceptionibus adhortabuntur. Neque enim
 de sua tantum salute est sollicitus, qui recto ad

⁶⁵ Jerem. II, 24. ⁶⁶ Jerem. VIII, 4. ⁶⁷ Jerem. III, 22. ⁶⁸ Isa. XL, 22. ⁶⁹ Isa. XL, 15; XLVI, 5. ⁷⁰ Jerem. II, 27.

VARIE LECTIONES.

ε· τούτου. h· οὐδέ. i· γγ· ποιούμενοι.

Deum itinere contendit : sed jubet etiam pietatis **A** γνωσμάτων περιαιροῦν διὰ τῆς ἐπὶ τὸ σαφέστερον αὐτῶν ἐρμηνείας.

Conveniat vero et ista de apostolorum choro dici existimare : Qui sancti montis hereditatem adierunt, de quo sic et apud Davidem queri legimus : « Quis ascendet in montem Domini ⁹⁰ ? » et quæ deinceps. Ii nimirum, qui vehementissimo in Deum amore æstuantes, quis se a Christi dilectione separaturus esset, postulabant ⁹¹ ; quibus et illud, ait, respondebitur : « Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus ⁹². » Quomodo autem tolli offendicula præcipit ? Via nimirum fidei expedita, legisque mandatis, quæ vix adimpleri poterant, sublatis et abjectis. Cujus generis est et illud : « Ambulate per portas meas, et lapides de via projicite. » Quod idem est ac si molestia viam liberare præciperet. At sunt, qui totam istam orationis seriem hunc in modum explicant. Post factam eorum, quæ superius dicta sunt, promissionem ; quia jam vitæ ratione illis potiantur, demonstrat ; *advenasque* doinceps, et *eunuchos* consolatur, qui *semine* in benedictio genere privari execrationis loco habebant, nequo se ideo promissam in terra hereditatem adire posse putabant. Necessario autem ista eis consulit, qui response illi, quod ad Ezechiâam perlatum est, futuri erant obnoxii ; cum de genere ipsius spadones esse effecturos audivit ⁹³. Quo cum devenissent Daniel, ipsique tres pueri, consulationem ex his verbis hausserunt, tanquam qui frustra Dei mandatis non paruisent ⁹⁴. Qui tales igitur futuri sunt, eos se cum alienigenis pietatem colentibus collecturum significat : cæteris autem fide carentibus, ingentia mala ideo esse expectanda, quod insani sponte effecti, rabiososque canes imitati, ne dominos quidem suos, vel eos, a quidem *valuerunt* : **648** quod certe et eos pati

B Πρέποι δ' ἂν εἰρησθαι ταῦτα περὶ τοῦ τῶν ἀποστόλων χοροῦ, οἱ τὸ ἄγιον ἐκκληρονόμησαν ἄρος. Περὶ οὗ φησι καὶ Δαβὶδ· « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ἄρος τοῦ Κυρίου ; » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Οἱ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης σφοδρῶς ἀντεχόμενοι ἔλεγον, « οἱ ἡμεῖς χωρίζεαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ; » οἱ βηθήσεται, φησὶν, τὸ, « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου. Εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Τίνα δὲ τρίβων Ἄρατε σκῶδρα, φησὶν ; τοῦτ' ἔστι τὴν λεῖαν ὁδὸν, τὴν διὰ πίστεως ὑποδείξατε αἰρομένων ἐκ μέσου τῶν νομικῶν ἐνταλαμάτων, ἅπερ ἦν δυσκατόρθωτα. Τοιαῦτόν ἐστι καὶ τὸ, « Πορεύσαθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ τοὺς λίθους διὰ τῆς ὁδοῦ ῥίψατε. » Τοῦτ' ἔστι δυσχερεῖα ; ἀπαλλάξατε τὴν ὁδόν. Ἄλλοι δὲ τὴν πᾶσαν οὕτως ἐξηγήσαντο ῥῆσιν· Μετὰ τὴν τῶν προλεχθέντων ἐπαγγελίαν, ὑποδείκνυσσι πῶς βιούντες αὐτῶν ἐπιταύθονται. Μεθ' ἃ παραμυθείται τοὺς προσηλυτούς· εἶτα τοὺς ἐννοήτους κατάραν ολομένων τὸ μὴ σπῆμα ἐν τῷ εὐλογημένῳ γένει κεκτῆσθαι, μὴδὲ κληρονομίαν δύνασθαι λαβεῖν ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Ἀναγκαιῶς δὲ ταῦτα συνεβούλευε τοῖς μέλλουσιν ὑπὸ τὴν ἀπόφασιν κείσθαι τὴν βηθείαν πρὸς Ἐξεκίαν, ὡς ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ ποιήσουσι σπᾶδοντες ; ἥπερ ὑποπεσὼν Ἀνιήλ, καὶ οἱ τρεῖς παῖδες, παραμυθίας διὰ τούτων ἐτύγχανον, ὡς μὴ ἀνοήτως τοῦ Θεοῦ μετιόντες τὰς ἐντολάς. Τοὺς οὖν τοιοῦτους μετὰ τῶν εὐσεβούντων ἀλλογενῶν ἐπισυνάξειν φησὶ. Τοῖς δὲ ἄλλοις ἐπειθοῦσι προλέγει τὰ συμβησόμενα παρὰ Καλδαίων δικὴν θηρίων ἐμπεδηθόντων αὐτοῖς. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι ἐκόντες ἐμπεράθησαν, τοὺς κύνας τοὺς λυτῶντας μιμησάμενοι, τοὺς μὴ δεσπότας γυμνίζοντας, μὴ τε τοὺς τρέφοντας, μὴθ' ὀλακτεῖν δυναμένους ὃ δὲ πεπόθησιν.

C quibus pascuntur, agnoverunt ; imo ne latrare contigit.

Ἀκούοντες γὰρ, ὡς ἐν ἑπῳ, καὶ καίταις, τὰ παρὰ τῶν δαιμόνων λεγόμενα, προσεποιούντο νικηταγμῶν, ἀπέντες τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ μετ' ἀποδείξεως τῶν ἐν προλεγόμενα, τοῦ μὲν ἡλίου ἀναποδίσαντος, τῶν δὲ ἑκατὸν ἐγδοήκοντα πέντε χιλιάδων ἀνηρημένων. Πρὸς ἃ τυφλώτρτοντες, τῶν κακῶν οὐκ ἐλάμβανον κόρον· ἀλλὰ καὶ τὰς περιστάσεις ὀρώντες, αἱ τοῖς δικαίους συμβαίνουσι, καὶ τοὺς ἐπαγομένους βία θανάτου, διεβέβληντο πρὸς τὴν ἀρετὴν ὡς μηδὲν ὠφελούσαν. Ὅθεν τὰ παρ' αὐτῶν προτάξας τῶν λεγόντων ἀπολωλέναι τὸν δικαιοῦ, ἐπάγει μεμφόμενος ὅτι τὰς μὲν σωματικὰς αὐτῶν ἀπωλείας ὀρώσι, τὸ δὲ πρὸς θεοῦ εἶναι τὸ φυστάλῃναι τὸν χρόνον, καὶ πόνην αὐτοὺς ἐπ' ἐλπίσιν ἀγαθῶν ἀπαλλάττεσθαι ; σκοπεῖν οὐκ ἐθέλουσιν ἀπλῶς τοῦ δικαίου κατατρέχοντες βίου. Εἶτα ἐαλέγει τὰς

⁹⁰ Psalm. xlii. 3. ⁹¹ Rom. viii, 35. ⁹² Isa. xl, 3 ; Math. iii, 3. ⁹³ IV Reg. xx, 17, 18. ⁹⁴ Dan. i et iii, ⁹⁵ IV Reg. xix, 35.

ἀσθελείας αὐτῶν, τὰς ἐν ἔρεσι, καὶ κατ' οἶκον ἐπὶ τῶν ἰδίων σταθμῶν βωμούς ἐγειρόντων, καὶ σύμβολα κρεμαννύτων οἰωνοσμῶν. Διότι εἰς ἀγχαλῶσιαν παραδοθήσονται. Ἐν γὰρ αὐτοῖς τοῖς δεινοῖς ἔπαντα μᾶλλον ἢ πρὸς ἕμὲ κατεφεύγετε, πρεσβείας περὶ συμμαχία; εἰς Αἴγυπτον ἀποπέλλοντες, καὶ πρὸς τὰ πόρρωθεν ἔθνη. Καὶ ἀντιλεγόντων ἐφ' ἑτέρους ἔ-ρέχετε. Καὶ κόπων καὶ ταλαιπωρίας κόρος οὐκ ἔν. Εἶτα τὰς συμφορὰς αὐτοῖς ἀπειλήσας, ἀνέστως τυχεῖν τοὺς αὐτῶ προπαιμένους ἐπαγγέλλεται. Καὶ καταλαβόντες, φησί, τὸ ἀγῖόν μου ἔρος συμβουλευ-
σουσι πᾶν εἶδωλον ἄρθῆναι. Καὶ πᾶρ σκῶλον καθαρισθῆναι ἀπὸ τῶν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ ἀνεμπόδιστως ἐν ταῖς ὁδοῖς μου πορεύεσθαι.

hæreant, consecuturos esse promittit. Cum *meum* denique, inquit, ipsi *montem sanctum* fuerint conseculi, omne prorsus auferrī idolum, *omniq̄ue offendiculo vas Domini purgari*, quo facilis fiat in eis ambulatio, consulenti aique curabunt.

ιε·α'. Τὰς λέγει Κύριος ὁ ὑψίστος ἐν ὑψη-
λοῖς κατοικῶν τὸν αἰῶνα, ἄριστος ἐν ἀγίοις βρομα
αὐτῷ Κύριος ὑψίστος, ἐν ἀγίοις ἀναπαύμενος,
καὶ ὀλιγοψύχοις διδοὺς μακροθυμίαν, καὶ δι-
δοὺς ζωὴν τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν,
κ. τ. λ.

Πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, οὓς κύν-
νας ἐνεοῦς καὶ τυφλοὺς, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκάλει, καὶ
πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτοὺς λαοὺς τὰ πρὸ τούτων εἰπῶν,
νῦν πρὸς τοὺς ἐν αὐτοῖς εὐλαβεῖς, καὶ μετανοοῦντας
ἐφ' οἷς ἡμάρτον ποιεῖται τὸν λόγον, οὓς καὶ συντε-
τριμμένους τὴν καρδίαν καλεῖ ἦσαν γὰρ εἰ καὶ βρα-
χεῖς ἐν αὐτοῖς ἀναξείμενοι τῷ Θεῷ προφήται τε, καὶ
τούτων μαθηταί, ἑαυτοὺς τε καὶ τὸν λαὸν ἀποκλαίον-
τες, ὑπερούμενοι, θλιβόμενοι, καὶ τὰ ἐφραξῆς. Ὁ γὰρ
Θεός, εἰ καὶ πάντων ἐστὶν ἐπέκεινα, οὐκ ὑπερορᾷ
τοὺς ταπεινοὺς, ἀλλὰ καὶ διδῶσι χάριν αὐτοῖς, εἰς
ὑψος ἐγεῖρών, ὁ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτασόμενος,
κατὰ τὸ· «Ὁ ταπεινῶν ἐξυτὸν, ὑψώθησεται, » καὶ
ὑψωθείς ἐνοικῶντα λαμβάνει Θεόν. Διὰ τοῦτο γὰρ
καὶ νῦν αὐτοῖς διαλέγεται, ὡς ἂν ὑψώσῃ, καὶ ἐν
ἀγίοις γεγονόσιν ἐπαναπαύηται. Οὐ τοπικὸν οὖν ἐπὶ
Θεοῦ, σχετικὸν δὲ τὸ ὑψος, δι' ἧς ἰ τοῖς ἀγίοις καὶ
αὐτῶ ἴσῃ παρέστιν. Ὅποιος καὶ ὁ ταπεινόφρων ἐπὶ
τοῖς ἡμαρτημένοις.

Εἰ δὲ καὶ ἀνθρώποι οὖντες θλιβόνται δι' εὐσέβειαν,
καρτερικοὺς αὐτοὺς ἀπεργάζεται (μακροθυμίας γὰρ
ὦν, μακροθυμίας ποιεῖ)· ἀλλὰ καὶ ζωῆς ὑπάρχων
πηγῆ, ζωὴν αἰώνιον δίδωσιν, ὁ καρδίαν συντετριμ-
μένην καὶ τεταπεινωμένην οὐκ ἐξουθενῶν. Ὁς καὶ
φησὶ πρὸς αὐτοὺς, ὡς Οὐ πάντων τῶν ὡς ἀνθρώποις
ἡμαρτημένων λήψομαι δίκην· βραχέα δὲ παιδεύσας,
καὶ συγκακουχεῖσθαι ταῖς ἁμαρτίαις παριδῶν τοῦ
λαοῦ, τοὺς μὲν, ὡς ἀληθῶς ἀσεβεῖς, μὴ μετανοήσαν-
τας αἰωνίῳ παραδῶσω κολάσει· ὁ μὲν δὲ τὴν ὀργὴν
ὑπεκλύσω. Μέλει γὰρ ὡς Δημιοργῶ τοῦ δοθέντος

A spe liberari difficultatibus : quod nolunt ii conside-
rare, qui *justi* vitæ penitus adversantur. Deinceps,
quæ impietatis scelera eo ipso admiserint, quod in
montibus propriisque domibus aras sibi excita-
rint, quod divinationis et augurii symbola appen-
derint, unde et ipsi in captivitatem tradendi sunt,
demonstrat. Cum enim vos, inquit, rerum urgeret
necessitas, ad quemlibet alium potius quam ad me
confugistis, legatosque in Ægyptum et ad gentes
remotissimas de auxilio misistis, a quibus cum
repulsam passi essetis, ad alios rursus properan-
tes, nullus vos iterum labor, nulla miseriarum
magnitudo retardavit. Deinde, postquam calamita-
tes minutatus est, remissionem illos, qui Deo ad-

hæreant, consecuturos esse promittit. Cum *meum* denique, inquit, ipsi *montem sanctum* fuerint conse-

649 VERS. 15-21. *Hæc dicit Dominus altissimus, qui in excelsis habitat in æternum, sanctus in sanctis nomen ei. Dominus altissimus, qui in sanctis requiescit, et pusillanimis dat patientiam, et vitam his qui corde contriti sunt, etc.*

Postquam Judicæ gentis principes (quos canes
mutos et cæcos, cæteraque ejusmodi, nuncupavit⁶⁴⁹)
postquam etiam subjectum ipsis populum allocu-
tus est : ad eos jam, qui inter ipsos pietate scele-
rumque suorum pœnitundine afficiuntur (quos
appellat *contritos corde*) sermonem convertit.
Erant enim etiam inter ipsos, licet pauci, Deo ad-
dicti prophetæ, prophetarumque discipuli, suam
ipsorum populique calamitatem lugentes, egentes,
angustiati⁶⁵⁰, et quæ deinceps. Deus enim, quan-
tumvis omnium supremus, non *humiles* : amien de-
spicit ; sed gratia cumulatos in altum evehit, su-
perbisque resistit⁶⁵¹ ; juxta illud : « Qui se humi-
liat, exaltabitur⁶⁵², » et qui exaltatus est, inhabitan-
tem Deum accipit. Ideo enim et nunc cum ipsis
colloquitur, ut eos ipse *exaltet* ; et in eis, qui
sancti sunt, *requiescat*. Non est igitur loco, sed
habitu censenda **650** in Deo *altitudo*, per quam
eis ipse, qui digni sunt, adesse consuevit : ejus-
modi illi etiam fuerint, qui de se in iis quæ pec-
carunt, humiliter sentiant.

Sin autem ut homines, propter pietatem etiam
affigantur, eosdem sortes et tolerantas facit. Em-
cit enim *patientes*, qui *patiens* est : et *vitam* largi-
tur perpetuam, qui *vitæ* fons est, quique *cor con-*
tritum non despiciet. Eos itaque hunc in modum
alloquitur : Non sum de peccatis omnibus, quæ
ut homines admiseritis, pœnas sumpturus, sed ubi
vos leviter castigaro, populi peccatis condolere
respuens, hos quidem, tanquam revera impios,
qui non resipuerint, ultioni tradam sempiternæ :
vobis autem *iram* ipse remittam. Est enim mihi,

⁶⁴⁹ Isa. lvi, 10. ⁶⁵⁰ Hebr. xi, 37. ⁶⁵¹ I Petr. v, 5. ⁶⁵² Luc. xiv, 11.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ. ἰ. πρὸς. ἰ γρ. δι' οὐ. ἰ γρ. αὐτός.

ut opificem decet, *spiritus ille curæ, quem vobis ipse largitus sum, quemque, cum hominem crearem, in animam viventem inspiravi, de qua etiam dictum est: « Omnis spiritus laudet Dominum ».* Et apud Jobum: « Spiritus Domini, qui superest in naribus meis. Spiritus autem omnipotentis est, qui docet me ».¹ Itaque et vos cum ipse castigo, tanquam Pater id facio. « Quem enim diligit Deus, castigat ».² Quod quando passi estis, aperte valde *maerore* eo, qui secundum Deum est, vos afflicti præ vobis tulistis, cum ob peccata *tristes essetis*. Itaque qui vitæ resipiscentiam *viderem*, jure vos ipse *sanaui, veraque adjecta consolatione* (neque enim vana sunt, quæ a me prodeunt), *pacem* largitus sum, non vulgarem illam; sed quæ cum *vicinis, longaque remotis* populis haberetur. Atque hic quidem finis eorum fuerit, qui mea castigatione *juvantur*. Qui autem tales non fuerint, *fluctuabunt*. Quomodo enim, inquit, *quiescere, et gaudere* valeant, qui a Deo separati sunt? Sed habet in hunc modum Symmachi interpretatio: *Impii autem, tanquam mare fuerint, quod ebullit. Quiescere enim non poterunt, et ejicientur ad aquas ipsius, eruntque conculcatio, et lutum*. Aquilæ autem: *Et ebulliant aquæ ejus conculcationem* **651** *et lutum*; tanquam aliquando quod habetur de mari Ægyptio, vel de quibusdam aquis impiorum multitudinem excepturis dicatur.

Nonnulli vero propositam verborum seriem de toto Israele dici affirmant, cujus se reliquias per fidem in Christo servaturum polliceatur.³ At quod in *excelsis habitare* dixit, naturalis ejus excellentiæ (cum sit Dei natura nihil sublimius) nullam fiori diminutionem demonstravit: sed eandem semper manere, quantumvis illam Israel, eo ipso, quod cum idolis contulit, imminuere conatus sit. Impuris ergo eum cogitationibus veluti profauarunt qui *sacculus est*, quiq; in purificatis per fidem *requiescit*: quos si *pusillanimitate* viderit laborantes, ad virium collectionem, *cordisque* robur excitandum cohortatur; eisque *vitam* veram, qui spiritu egentes sunt, verboque obtemperant, elargitur. In Christum enim sese extulerunt qui de Israele remanserunt. Quamquam tamen et eos bono esse animo, propter reliquias, et salutem, quam ultimo tandem consecuturi sunt, jubet. Non enim, inquit, *in furem usque iram* extendam; propter ea quæ majoribus vestris ipse sum pollicitus; et ob id etiam, quod estis a me omnes procreati. Neque enim quod *spiritus egressione* additur, de sacrosancto illo, qui *factus* nunquam dici queat, intelligitur: sed eum dictionis abusione, qui in nobis ab opifice Deo factus est, significari voluit. Nonnulli etiam dum pro *egredietur, involvetur* dicunt, *flatum* illum putant intelligi, qui corpori commiscetur, licet eundem cum eo substantiam non habeat; sed, uti Moses ait, *superne demittatur*. Levam deinde vocat

ἄρην Ἡερέματος παρ' ἐμοῦ, ἧ καὶ κτεῖζων ἀνθρώπων, εἰς ψυχὴν ἐνεφύσησα ζῶσαν, παρὶ ἧς καὶ εἰρηται· « Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον. » Καὶ Ἰωβ ἐφησι· « Πνεῦμα Κυρίου τὸ περιὸν μοι ἐν ῥισί, πνοὴ δὲ παντοκράτορός ἐστιν ἡ διδάσκουσά με. » Οὐκοῦν καὶ παιδεύων ὑμᾶς, ὡς Πατὴρ, τοῦτο ποιῶ· « Ὁ γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. » Τοῦτο δὲ παθόντες, εὐαισθητῶς ἄγαν τὴν κατὰ θεὸν λύπην ἐλυπήθητε ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις *συνγράσαντες*. Καὶ τὸν ἐκ τῆς μετανοίας βίον ἰδὼν, εἰκότως *λασάμην ὑμᾶς ἀληθῶς παρακαλέσας*. (ἀληθῆ γὰρ τὰ παρ' ἐμοῦ) καὶ δοῦς εἰρήνην, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς καὶ ἀπὸ τῶν ἐγγύς *ἔχειν* αὐτήν, καὶ τῶν *πέρρω λίαν ἀπικισμένων*. Καὶ τοῦτο πέρας τοῖς ἐκ τῆς ἐμῆς παιδείας ὠφελημένοις. Οἱ δὲ δὴ⁴ τοιοῦτοι, *κλυθωρισθίησονται*. Πῶς γὰρ *ἔχει φύσιν*⁵, ἀναπαύεσθαι καὶ χαίρειν τοὺς ἀλλοτριωθέντας θεοῦ; κατὰ δὲ Σύμμαχον· Οἱ δὲ ἀσεβεῖς ὡς θάλασσα ἐκθερασσομένη. Ἦσυχάσαι γὰρ οὐ δυναίησονται, καὶ ἐκθερασθήσονται παρὰ τὰ ὕδατα αὐτῆς, καὶ καταπάτημα, καὶ πηλός. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Καὶ ἐκθράσσει ὕδατα αὐτῆς καταπάτημα καὶ πηλός. Ὅστε εἰ λέγοι τί ποτε, ὡς περὶ θαλάσσης Αἰγύπτου, ἢ περὶ ὑδάτων τινῶν, τὸ πλήθος τῶν ἀσεβῶν ἐκθεζόμεθα.

Τινὲς δὲ τὴν προκειμένην ῥῆσιν περὶ πινυὸς Ἰσραὴλ εἰρησθαί φασιν, οὗ τὸ κατάλειμμα σώσειν καταπαγγέλλεται διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ. Τὸ δὲ, ὁ κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς, τὸ τῆς κατὰ φύσιν ὑπεροχῆς ἀμείωτον δεῖκνυσιν (ὅπερ πάντα γὰρ ἡ θεία φύσις), ὅπερ ἐστὶ διαμένουσα, εἰ καὶ Ἰσραὴλ αὐτὴν ἐταπεινώσει, παραβιζῶν τοῖς εἰδώλοις αὐτῆν. Ὅσοιοι οὖν ἐμάλυνε ταῖς ἀκαθάρτοις ἐννοίαις τὸν ἄγιον, καὶ τοῖς διὰ πίστεως καθαρθεῖσιν ἀναπαυόμενον· οὗ δὲ ἂν ἴην *μικροψυχούνας*, φησίν· Ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταιούσθε ἢ καρδίᾳ ὑμῶν, ζώην τε διδοῖσιν ἀληθῆ τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι, καὶ κειθαρχοῦσι τῷ λόγῳ. Ὁ γὰρ λοιπὸς Ἰσραὴλ κατεπῆρστο τοῦ Χριστοῦ. Πλὴν καὶ τούτου εὐέλπειται ἀπεργάζεται διὰ τὸ κατάλειμμα, καὶ τὴν ἐπ' ἐσχάτων αἰτῶν σωτηρίαν. Οὐκ εἰς τέλος γὰρ παρατενω τὴν ἐρήνην, διὰ τὴν πρὸς τοὺς Πατέρας ἐπαγγελίαν, καὶ ὅτι πάντες ἐμὰ τυγχάνετε κτίσματα. Ἐξέλευσιν γὰρ πνεύματος οὐ τοῦ παναγίου φησίν. Πῶς γὰρ ἂν ποίησιν παρελθῆεν ἐπ' αὐτοῦ; καταχρηστικῆ δὲ λέξει τὸ δημιουργηθῆεν ἐν ἡμῖν ὑπαινέτταται. Τινὲς δὲ ἀντὶ τοῦ *δέξασθαι*, ἐντελεθῆσθαι τὸ βρῶδον παραθέμενοι, τὴν προὐκθῆν φασὶ τὴν συμπλεκομένην τῷ σώματι, εἰ καὶ μὴ ὁμοούσιος αὐτῷ, πεμπομένη δὲ ἀνωθεν, καθὰ φησι Μωσῆς. Μικρὰν δὲ τὴν τιμωρίαν πρὸς τὰς αὐτῶν ἀμαρτίας καλεῖ, καὶ ἦν κατὰ Χριστοῦ παρουσίαν ἐργάσαντο, δι' ἣν αὐτοὺς ἀπεστράφη προειπῶν· Ὅταν τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτείνητε πρὸς με, ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' ὑμῶν.

¹ Psal. ci, 6 ² Job xxvii, 5. ³ Hebr. xii, 6. ⁴ Rom. xi, 5.

VARIE LECTIONES.

⁵ γρ. μή. ⁶ γρ. φησίν. ⁷ Ἰσ. τοῦτο.

Και εἰν πληθύνητε τὴν δέξιν, οὐκ εἰσακούσομαι ἅ
 ὑμῶν. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. Παύσω
 δὲ τὴν ἀποστρέφειν, ὅταν μετανοήσας πορεύσῃ
 στυγρῶς.
 avertam vultum meum a vobis. Et si multiplicaveritis preces, non exaudiam vos. Manus enim vos-
 træ sanguine plenæ sunt ⁴. Cessabo tamen et ipse te aversari, cum poenitere

ultionem, si cum peccatis eorum, cumque ea, quam
 Christo intulerunt, contumelia conferatur: ob quam
 et eos se antea aversari hunc in modum testatus
 est: « Cum extenderitis manus vestras ad me
 et eos se antea aversari, cum poenitere **652** tristemque

Τεύξῃ γὰρ ἀληθινῆς παρακλήσεως, τῆς διὰ Χρι-
 στοῦ χάριτος δικαιοσύνης ἐν πίστει, καὶ πληρούσης
 ἀγιασμοῦ. Υἱοθεσίας τε γὰρ καὶ τῶν μελλόντων ἀγα-
 θῶν μεταδίδωσι, καὶ εἰρήνης ἐπ' εἰρήνην. Τοῦτ'
 ἔστιν. . . . εκουσῆν δώσει. . . . ἐγγὺς Ἰσραὴλ
 ἦσαν γὰρ ἐγνωκότες. . . . τὸν νο. . . μὴ καὶ
 προφηταὶ ἴδῃ. . . . καὶ τοῖς ⁹ μακρὰν ἔθνηκοῖς,
 ὅτι γε τούτων ἐστέρηται. Τούτοις γὰρ καὶ Παῦλος
 φησι: « Νυνὶ δὲ οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγενήθητε
 ἐγγὺς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. Πλὴν ὁ Χριστὸς
 ἀμφοτέρω ἐποίησεν ἐν, τοὺς δύο κτίσας λαοὺς εἰς ἓνα
 καινὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ
 λύσας εἰρηνεύσατο τῷ Πατέρει, » πρὸς ὃν ἔλεγε·
 « Θέλω ἵνα ὡσπερ ἐγὼ καὶ σὺ ἐν ἔσμεν, οὕτω καὶ
 αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὦσιν. » Καὶ τὸ κεφάλαιον ὁ προφή-
 τῆς ἐπήνεγκεν εἰπὼν Ἰάσομαι αὐτούς. Οἱ δ' ἐκ
 τούτων ἀπειθοῦντες κλυδωνισθίσονται· κἀν τῷ
 καιρῷ γὰρ τῆς κλήσεως τινὲς αὐτῶν ἀπειθήσουσι,
 περὶ ὧν ὁ Παῦλος φησιν· « Ἀνθ' ὧν τὴν ἐπίγνωσιν
 τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο, διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς
 ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν·
 « Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, καὶ
 οὐ λαμβάνετε με. Ἐάν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ
 ἰδίῳ, ἐκείνον λήψετε· » δηλαδὴ τὸν τῆς ἀνομιᾶς
 υἱὸν· οἵτινες ψυχικὸν ὑπομένουσι κλύδωνα δίκην
 θαλάσσης ὑφ' ἑαυτῶν τιμωρούμενοι, τῆς χειροῦσης
 μὲν κώματα συνεχῆ, καὶ παραπεμπούσης αἰγιαλοῖς,
 τὴν δὲ τούτων ἀνάκλασιν πάλιν εἰς ἑαυτὴν δεχομέ-
 νης, ὡσπερ οὗτοι τοῖς ἀπὸ καρδίας κυμαίνοντες
 λογισμοῖς ἀναπαύλης τυχεῖν οὐ δύνησονται. Διὸ
 καὶ χαίρειν οὐ δύναται τῆς ὄντως χαρᾶς ἐστέρημέ-
 νου Χριστοῦ. Κἀν γὰρ χαίρωσιν ἐπ' ἡδοναῖς σαρκι-
 καῖς ἀτελεῖς, ἀλλ' εἰς ἀπώλειαν καταστρέφουσιν. Ἢ
 γὰρ ἐκ θλίψεων ζωὴν αἰώνιον πραγματευομένη μόνη
 χαρὰ. Ἰστέον δὲ, ὡς τὴν εἰρημένην Ἰασίαν τε εἰρή-
 νην, καὶ πικρὰν ὄργην, περὶ τῆς ἐξ Ἀσσυρίων
 ἀνακλήσεως τινες ἐξεκλήφασιν, οἱ καὶ τὸ, τοῖς μα-
 κρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς, οὕτως ἐνόησαν, ὡς ἀγαθὸς ὢν
 ὁ Θεὸς οὐ μόνους τοῖς μετανοοῦσι δίδωσιν ἄνεσιν·
 ἀλλὰ γὰρ δι' αὐτοῦ καὶ τοῖς ἐν ἀίχμαλωσίᾳ τῶν γά-
 νουσιν, ἐνὶ πάντας συναγαγὼν συνθήματι, κἀν οἱ
 μὲν διὰ μετανοίας ἐγγίζοιεν, οἱ δὲ τοῖς καινοῖς ἐπι-
 μένοντες μακρύνοντο τοῦ Θεοῦ, οἷς ἀρκεῖ πρὸς τιμω-
 ρίαν τὸ συνευδὲς διὰ παντὸς ταραττόμενον.
 Deo propter poenitentiam sibi quidam viciniore, quidam autem propter vitæ turpitudinem remotio-
 res; quibus ad ultionem conscientia sufficit perpetuo conturbata.

Vera enim consolatione poteris, quæ per Christi
 gratiam justificat in fide, et sanctificatione replet.
 Nam et adoptionis in filios, et futurorum bonorum
 participes faciet, et pacis super pacem, id est, pa-
 cem perpetuo manentem Israeli, qui prope est, largi-
 getur. Erant enim eorum illi calentes, quæ in lege
 et prophetis habebantur. Quæ certe ethnicis procul
 remotis ideo ignota fuerant, quod illis carerent.
 B Istos enim in hæc etiam verba Paulus alloquitur:
 « Nunc autem, qui aliquando eratis longe, facti estis
 prope in sanguine Christi. Sed Christus utraque
 unum fecit, duos creans populos in novum unum
 hominem; et medium parietem maceræ solvens
 Patri reconciliavit ⁵: » ad quem et ista ejusdem
 legitimus: « Volo, Pater, ut, quemadmodum ego et
 tu unum sumus, sic et ipsi in nobis sint ⁶. »
 Atque, quod summum est, et præcipuum, adjecit
 propheta, cum eos se sanaturum: qui autem ex eis
 infideles fuerint, fluctuatos dixit. Sunt enim eo-
 rum nonnulli ipso etiam tempore, quo fiet vocatio,
 pertinaces futuri, in quos sunt et ista etiam Apos-
 toli: « Quandoquidem veritatis agnitionem non
 receperunt, ideo mittet illis Deus operationem er-
 roris ⁷. » Et Salvatoris: « Ego veni in nomine Pa-
 tris mei, neque me accipitis. Si venerit alius in
 nomine proprio, istum accipietis⁸; » filium iniqui-
 tatis scilicet. Atque illi quidem ipsi sunt, qui ani-
 mæ fluctuationem patiuntur, maris instar seipsos
 ulciscetes: quod quos fluctus ad littora trudit,
 assidue parit quidem; sed eorundem in se reflexio-
 nem rursus pati cogitur; non aliter quam isti,
 qui cordis semper fluctuantes cogitationibus, quies-
 cere nunquam poterunt, neque gaudere: quia ni-
 mirum vero gaudio, id est Christo, destituuntur.
 Quantumvis enim gaudeant, qui corporis volupta-
 tibus indulgent; extrema tamen occupabit interi-
 tus. Est enim unum illud et solidum gaudium, quod
 vitæ perennitatem afflictionibus molitur. Neque
 vero prætereundum est, quod superius de sanatio-
 ne, de pace, **653** deque iræ remissione dictum est,
 ad reditum ex Assyria nonnullos retulisse; Deum-
 que per remotos et propinquos, non poenitentibus
 modo, sed captivis etiam omnibus uno fœdere con-
 gregatis veniam largiri significasse; quantumvis

⁴ Isa. i, 15. ⁵ Ephes. ii, 15-16. ⁶ Joau. xvii, 21. ⁷ II Thess. ii, 10. ⁸ Joan. v, 43.

VARIE LECTIOES.

⁹ γρ. Μεταδώσει, καὶ εἰρήνης, ἐπ' εἰρήνην τουτέστιν ἀεὶ μένουσαν δώσει· εἰρήνην τῷ ἐγγύς Ἰσραὴλ. Ἢ καὶ
 γὰρ ἐγνωκότες τὰ ἐν νόμῳ καὶ προφηταῖς, ἃ δὴ ἐγνόησα: καὶ τοῖς.

ΚΕΦΑΛ. ΝΗ΄.

A

α-κλ'. Ἀναβήσσορ ἐν ἰσχύϊ, καὶ μὴ φρίση· ὡς σάλπιγγι ὑψώσορ τὴν φωνήν σου, καὶ ἀναγγείλορ τῷ λαῷ μου τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν, καὶ τῷ οἴκῳ Ἰακώβ τὰς ἀνομίας αὐτῶν. Ἐμὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ζητοῦσιν, καὶ γνώωρ μου τὰς ὁδοὺς ἐπιθυμοῦσιν, ὡς λαὸς δικαιοσύνην πεποιηκώς, καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλείπῳς, κ. τ. λ.

Θεραπεύσας ὁ λόγος τοὺς ἐν τῷ πλήθει τοῦ λαοῦ ταπεινοὺς καὶ συντετριμμένους τῇ καρδίᾳ, μεταβαίνει λοιπὸν ἐπὶ τὸ τάγμα τῶν ἐν αὐτοῖς ἀσεβῶν, περὶ ὧν ἔλεγεν, Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεδέαι, διδάσκων τίνες τε οὗτοι, καὶ ἀνὸ' οὗτο κατ' αὐτῶν ἀπεφῆνατο. Ἀπόδως οὖν, καὶ σὺν παρῆρησι ταῦτα βοῶν τῷ προφήτῃ παρακελεύεται. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ὑψῶσαι τὴν φωνήν, ὡς ἀπὸ σάλπιγγος τοὺς ἐλέγχους προφέροντα. Κατὰ καιρὸν δὲ ὡς ἐπὶ Θεοῦ πολεμίων ἢ σάλπιγγε παρείληπται. Τοῖς μὲν οὖν εὐαγγελισαῖς διὰ τῶν πρόσθεν ἐλέγετο· «Ἐπ' ἔρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών, » καὶ τὰ ἐπόμενα. Ἐνταῦθα δὲ οὐκ ἐπ' ἔρος ἀναβαίνειν ὁ προφήτης κελεύεται (οὐ γὰρ τοῖς οὖσιν ἐν ὑψί λέγειν ἤμελλεν), ἄγαν δὲ μόνον βοῶν, ὡς εἰς ὧτα κωφῶν, οὗς καὶ, *λαῶν μου*, φησὶν, εἰς κατάκρισιν αὐτῶν. Ἐγὼ μὲν γὰρ αὐτοῖς περιποιησάμην· οἱ δὲ ἀπέφυγον. Αἱ γὰρ ἀμαρτίαι ὑμῶν, φησὶ, διστῶσιν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν, καὶ πλέον ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπειράθητε· ὁ δὲ ἔλεγχος, ὅτι δοκοῦσιν με καθ' ἡμέραν ἐπιζητεῖν ἐπὶ τὰς παρ' αὐτοῖς ἀπαντώντας Συναγωγὰς. Καὶ τὰς Γραφὰς προσποιῶνται ζητεῖν, τὰς ὁδοὺς μου μαθηταῖν περιώμενοι, ὡς δὴ τὰ λοιπὰ κατορθώσαντες. Καὶ ταῦτα δὴ τῷ δοκεῖν ἐποιοῦν, διὰ τὸν ἐπικείμενον πόλεμον ἐθέλοντες γνώωαι τὰς ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι διοικήσεις, καὶ τί τοῦ πολέμου τὸ πέρας. Καὶ οὕτω γὰρ τὰς ὁδοὺς νοητέον, ὅπερ ἦν ἀνδρῶν ἐννόμως πολιτευσαμένων. Οὐδεὶς γὰρ ὁδοὺς Θεοῦ γνώσεται μὴ δίκαιος ὢν.

Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν πράξεων ἐλέγχονται τὴν τοῦ Θεοῦ καταλείψαντες κρίσιν ἐν ἀσεβείᾳ καὶ πλημμελήμασιν. Καὶ ὅμως ἐξ ἀναιτιθυσίας ἐπιδικάζονται τῶν ἐμῶν ἀγαθῶν, ὡσπερ ἀμοιβὴν ἀρετῆς πολέμου νίκην αἰτούμενοι· καὶ ἀδικίας με γράφονται, ὡς εὐσεβοῦντας αὐτοὺς ἀπωθούμενον. Ἐρηστεύσαμεν γὰρ, φησὶ, καὶ οὐκ εἶδες. Τῶν γὰρ πολεμίων ἐπικειμένων διὰ σωματικῆς φροντο νηστείας ἐξευμενίζεσθαι τὸν Θεόν, βρωμάτων, οὐ κακίας ψυχικῆς ἀπεχόμενοι. Καὶ τὴν τοιαύτην νηστείαν ψυχῆς καλοῦντες ταπεινώσωρ. Τοῦτο τοίνυν, ὡ προφήτα, φησὶν ἔλεγχον, ὃ καὶ προβάλλεται, ἐξ ἐνὸς τούτου τὸν λοιπὸν αὐτῶν ἀποδείξας τρίπον. Τὸ δὲ, οὐκ εἶδες, οὐκ ἄγνοιαν Θεοῦ, ἀλλ' ἀπότευξιν αὐτομάτων δηλοῖ. Μέγα δ' ἂν ἔπαρτον, εἰ ἀληθῶς ταῦτα μετήρχοντο. Καὶ Δαβὶδ γὰρ φησιν· ἰ Ἐταπεινῶν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἡ προσ-

¹ Isa. xl, 9.

² γρ. φασί.

CAP. LVIII.

654 Vtrs. 1-21. *Clama potenter, neque patens. Quasi tuba attolle vocem tuam, et annuntia populo meo peccata sua, et domui Jacob iniquitates suas. Me de die in diem quaerunt, et nosse vias meas cupiunt, tanquam gens quae justitiam fecerit et iudicium Dei sui non reliquerit, etc.*

655 Postquam iis, qui in populo cordis humilitate et contritione laborabant, melicatus est, ad alios deinceps, qui inter eosdem impietatem professi gaudere nequeunt, sermonem convertit; quique ipsi sint, et cur in illos ista pronuntiet, demonstrat. Prophetam igitur, ut ista sine metu, et confidenter *inclamet*, admonet. Idipsum enim significat, cum *vocem attollere* praecipit; tanquam *tuba* personante, eorum scelera palam argui postulet: ideoque *tubae* nomen, quod adversus Dei hostes negotium sit, usurpat. Qui ergo evangelistas superioribus ita est allocutus: « Super montem excelsum ascende qui evangelizas Sion », et quae deinceps: hoc loco non idipsum jam eos facere, qui in alto sint collocati, sed tanquam *populi sui* aures obsurderint, in eorum condemnationem vehementius jubet *inclamare*; quos enim ipse sibi vindicaret, a se tamen constaret recedere. *Peccata* siquidem vestra, inquit, longe vos a me separant intervallo, et amplius estis illis tentati, idque eo ipso evicere, quod me in *dios quaerere* videri vultis, dum in vestris Synagogis coeuntes, Scripturas vos *viasque meas* scrutari et discere simulatis, tanquam reliqua praestiteritis; cum famam sectemini tantum, et qua quaeque ratione ingruentis belli negotia geri conveniat, quemque finem habiturum bellum sit, nosse studeatis. **656** Nam et hoc pacto *viarum* investigatio intelligenda est: quae virorum fuit ex legis instituto degentium. Nemo enim, nisi qui justus sit, Dei *vias nosse* poterit.

Suis igitur ipsi rebus gestis, *Dei iudicium* vitae impiae et sceleratae posthabuisse convincuntur: nec dubitant tamen omni sensu destituti de meis bonis iudicio contendere, meque iniquitatis etiam accusare, tanquam qui pie degentes eos rejecerim. **D** *Jejunavimus* enim, aiunt, *et non vidisti*; cum enim hostes ingruerent, Deum *jejunio* demereri se putabant, si a cibis, non a vitis abstinerent; idque *animae humiliationem* nuncupabant. Hoc igitur vel ad convincendum quod ipsi opponunt, facere propheta respondet; ab unoque isto, de caeteris esse iudicandum. At quod *non vidisti* addit, non Dei ignorationem, sed infelicem eorum, quae sponte admiserunt, exitum demonstrat. Quamquam tamen et illi rem sane haud parvam praestitissent, si vero ista sectati fuissent. Nam et apud Davidem legi-

VARIÆ LECTIONES.

εὐχή μου εἰς κόλπον μου, ἐπιστραφῆσεται. » Καὶ ἄ
 πάλιν· « Τὰ γόνάτά μου ἠσθένησαν ἀπὸ νηστείας. »
 Φησὶ δὲ καὶ Θεός· « Ἐπιστράφητε πρὸς με ἐν
 νηστεία, καὶ ἐν κλαυθμῷ, καὶ κοπιετῷ. » Ὅπερ ἐστίν,
 ἐν ἀποκῆ καὶ μετανοίᾳ τῶν ἡμαρτημένων· ὃ μὴ
 δρῶντες οὗτοι, βρωμάτων δὲ ἀπεχόμενοι, τὸ πᾶν ἔχουν
 ἐνόμιζον, ὡς Θεῷ χαριούμενοι, εἰ μὴ πλείονος αὐτῶν
 τροφῆς ποιοῖτο φροντίδα. Οὐ μόνον γὰρ κακῶν οὐκ
 ἀπέλιγοντο νηστεύοντες, ἀλλὰ τότε καὶ τὰ μέγιστα
 διεπράττοντο, τύπτοντες τοὺς ὑποχειρίους οὕτι
 του πάντως χερσίν, ἀλλ' ὕβρεσι, καὶ πλεονεξίαις,
 ἀντιλογίαις πρὸς ἀλλήλους κατατριβόμενοι, ὡς φωνὰς
 ἀφιέναι κλαυθμοῦ καὶ κραυγᾶς ἀπραεῖς τοὺς ὑπ'
 αὐτῶν τυπτομένους. Διὸ καὶ κατ' ἀρχὰς ἔλεγεν· « Τὴν
 νηστείαν καὶ ἀργίαν, καὶ τῆς νομηνίας ὑμῶν μισεῖ
 ἡ ψυχὴ μου. » Καὶ νῦν δὲ φησιν· Οὐχὶ ταύτην τὴν
 νηστείαν ἐξελεξάμην, οὐδὲ τοιαύτην ταπεινώ
 σως ἡμέραν. Καὶ τὴν μὲν πορευθέντα στυγμὸν ἰέν
 ταῖς ἰδοῖς αὐτοῦ, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος συντριβὴν
 ἐν τῷ βίῳ καὶ ταῖς πράξεσιν ἔχοντα εἶπεν ἵασεσθαι·
 τὸν δὲ τὴν ἐφήμερον ἐν νηστεία ταπεινώσειν σχη
 ματιζόμενον οὐ προσέτιται.

Τινὲς δὲ φασι ὡς ποιῶντες αὐτῶν τὰ θελήματα
 ὑπέφυγον καὶ τοὺς ὑποχειρίους αὐτῶν εἰς κρίσεις
 καὶ μάχας, δέον βραβεύειν εἰρήνην. Τὸ δὲ, ὡς σή
 μερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν,
 ὡς τῆς ἀληθοῦς νηστείας κραυγὴν ἐχούσης παρὰ
 Θεῷ· ἔχειν γὰρ τινα λέγεται φωνὴν πρὸς Θεὸν τὰ
 δρώμενα παρ' ἡμῶν. Κατὰ τὸ· « Φωνὴ αἵματος τοῦ
 ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με. » Εἰ μὴ ἄρα κραυγὴν τὴν
 μετὰ τῆς ἀνωφελοῦς νηστείας καλεῖ προσευχὴν. Κἂν
 πάντα δὲ πόνον ὑπομείνεις σωματικῶν ἄνευ τῆς κατὰ
 γνώμην μεταβολῆς, οὐδ' οὕτω τάληθῆ λέγειν ἐθέλων,
 νηστείαν ταῦτα καλέσεις δεκτὴν. Ἡ γὰρ ἀληθὴς
 νηστεία τὸν μὲν σωματικῶν πόνον ἐν κρυπτῷ ποιεῖ,
 κατὰ δὲ τὸ φανερόν φαίδρον ποιῶσα τὸ πρόσωπον,
 καὶ τὴν κεφαλὴν ὑπαλείφουσα, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆ
 ρος φωνήν. Καρπούς δὲ εὐλαθείας ὄραν τοῖς πᾶσι
 παρέχεται, διὰ τοῦ λύειν πάντα συνδέσμον ἀδι
 κίας. Ὡς ἀγνοοῦντας γὰρ καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀλη
 θεοῦς νηστείας ἐδίδαξε. Κατὰ τὸ· « Ὁδῆγησόν με,
 Κύριε, ἐν τῇ ἰδῶ σου, καὶ πορεύσομαι, ἐν τῇ ἀληθείᾳ
 σου. » Συνδέσμον δὲ ἀδικίας λύσις πλεονεξίας
 ἀπαλλαγῆ, καὶ τὸ μὴ τοὺς ἀσθενεστέρους πλοκαῖς
 αἰτιαμάτων καταδεσμεῖν. Καὶ τὰ ἐξ ἀδικίας δὲ συ
 στάνα διαλύει συρράλλγματα διστραμμένη γνώμη
 γενόμενα, ἀφαιρῶν διδοῖς τοῖς ἐκ τούτων ἢ τοῦ συν
 δέσμου τῆς ἀδικίας συντριμμένοις, οὓς καὶ τε
 θραυσμένους καλεῖ. Καὶ γραμματεῖα δὲ διάρρηξον
 μὴ δικαίως γενόμενα. Δεῖ δὲ πρῶτον ἀποστῆναι κα
 κῶν, καὶ τότε μετεῖναι τὴν ἀρετὴν. Κίπων οὖν τὸ
 πρῶτον, ἐπιφέρει τὸ δεύτερον τὸ δὲ, Θρῦψον πενῶντι
 τὸν ἥτορον σου, καὶ τὰ μετὰ τοῦτο, δηλῶν ὡς δὲν ἂν

mus : « Humiliavi in jejunio animam meam, et
 oratio mea in sinum meum convertetur ¹⁰. » Et
 rursum : « Genua mea incurvata sunt a jejunio ¹¹. »
 At porro et Deus ipse : « Convertimini ad me in
 jejunio, in fletu et p'inctu ¹²; » id est abstinentia,
 peccatorumque p'nitentia. Quod cum isti non facerent,
 sed a cibis tantum abstinere, omnia se
 consequi tamen arbitrabantur : tanquam Deo rem
 gratam se facere putarent, si de eduliis non mag
 nopere laborarent. Non solum enim, cum jejunaba
 nt, a malis non abstinere, sed tum longe gra
 viora etiam patrabant, qui subditos percutiebant,
 non manu quidem omnino, sed contumeliis, et
 rapinis, mutuisque controversiis eo usque atter
 endo, ut oppressos ad luctus indecoros, clamoribus
 que voces adigerent. Quo factum est, ut eorum se
 jejunia, feriasque ipsas, et Kalendas ex animo
 odisse initio dixerit ¹³ : nunc autem non tale jeju
 nium, talemque humiliationis diem eligere. Adhuc
 vero et ei se, qui in viis suis nocestus ambularit,
 quique spiritus contritionem in vita et actionibus
 habuerit, **657** sanitatem esse allaturum : sed ad
 eum, qui diurnam jejunando humiliationem simula
 rit, nequaquam accessurum.

Volunt istos nonnulli, cum voluntatibus suis indul
 gerent, subditos etiam fori disceptationibus et pugnis
 affixisse ; ad quorum pacem spectare, eosque conciliare
 debuerant. At quod ut hodie audiat in clamore
 vox vestra sequitur ; tanquam de vero jejunio,
 cujus clamor ad Deum usque penetret, intelligendum
 est. Vocem enim apud Deum aliquam quæ a
 nobis geruntur, habere dicuntur, quomodo sanguinem
 Abelis ad ipsum clamasse legimus ¹⁴. Nisi
 si clamoris nomine, eam potius, quæ inani et
 fruge carenti jejunio adhibetur, orationem significare
 dicas. Sed quantumvis laborem corpore sustineas,
 nisi et ipsa voluntatis mutatio accesserit ;
 ne sic quidem ista, cum vere dicere volueris, acceptabile
 jejunium vocaberis. Quod enim verum est
 jejunium, corporis quidem labores in occulto subit ;
 vultus autem hilaritatem in apertum depromit ;
 caputque, sicuti jubet ipse Salvator, ungit ¹⁵.
 Præbet etiam pietatis fructus nulli non conspicuos,
 cum omne vinculum iniquitatis solvit. Eos enim ita
 docendos esse censuit, qui veri jejunii rationem
 penitus ignorarent ; juxta illud : « Deduc me Do
 mine, in viam tuam, et ambulabo in veritate tua ¹⁶. »
 Erit vero id deum iniquitatis vinculum solvere ; si
 divitiarum cupiditatibus te liberet ; si, qui sunt infirmiores,
 accusationem involucri non implicet. Dissolve ergo
 quas habes cautiones, illis remissionem indulge,
 qui per eas, aut per iniquitatis colligationem conteruntur ;
 quos etiam fractos appellat. Dilacera libellos
 qui injusta nomina complectuntur. Sed decet prius

¹⁰ Psal. xxxiv, 13. ¹¹ Psal. cxxiii, 21. ¹² Joel ii, 12. ¹³ Isa. i, 13. ¹⁴ Gen. iv, 10 ¹⁵ Matth. vi, 17. ¹⁶ Psal. lxxv, 11.

VARIE LECTIONES.

¹⁰ Ἰσ. αὐτοῖς τροφῆς· ποιοῦντο. ¹¹ Ἰσ. στυγμῶν. ¹² Ἰσ. ποιῶντας.

a malis abscedere, quam ad virtutem accedere. Ita- que enim de priori dixisset, alterum tum intulit, cum *frange esurienti panem tuum*, cæteraque deinceps adjunxit, ut quem non *jejunantes* **658** essemus comesturi, a nobis erogari debere significaret. Non decet enim a jejuniis turpis lucri et sordium excusationem querere. Animam præterea alia ratione nutriemus, si cum esurientem cibo recreemus. Decet etiam et ad cædes non divites ipsos, qui paria rependant, vocare, sed eos, qui ne *lecti* quidem habeant *suffugium*. Decet item *nudum* minime præterire; cum pauperes atque divites idem universorum; non deessent; illis autem ad exercitationem prædesset inopia.

Quod deinde *domesticos seminis* ait, ita Judaice quidem Israelitas significat; Christiane autem fidei *domesticos*; ad idque et Paulus ipse hortatur ¹⁷. Eum igitur, qui ista (*jejunii* maxime tempore) præstiterit, decet accedere, Deumque precari? eaque plane ratione dictum est et illud: « Si obtuleris munus tuum ad altare, ibique recordatus fueris fratrem tuum aliquid habere contra te ¹⁸; » et quæ deinceps. Quod si ista observaris, tanquam de nocte repentinum tibi *lumen* illucescet, bonaque cælestia afferet: et, quia cognitionis *lumen* est, fulgetri more magno in te impetu delabatur; in quo propensum suppeditantis animum significari voluit: ideoque *matutinum* appellavit, tanquam Deo pro sua benevolentia tempus ipsum antevertentè, animaque morbis liberata, *oritura* sint meliora. Id autem vel eo patuerit, quod in *ejus conspectu justitiam ejus præitutam* adjunxit: eodem plane sensu, ac si, ex quo *Dei lumen* participarit, cæteris etiam *lumen* futurum diceret. Testabuntur enim, inquit, opera ipsa virtutem tuam cæteris illucere; juxta illud: « Luceat lux vestra coram hominibus ¹⁹, » et quæ deinceps. *Et gloria Dei circumdaberis* in ipsius et hominum conspectu, cum ad bonorum operum fructus et istud etiam tanquam ex abundantanti tibi accesserit. Habebis, præter id, et *Dei* aures tibi facilem et attentam. *Te* siquidem *adhuc loquente dicit*, *Ecce adsum*. Iniqui deinde et immisericordis **659** vanum in jejuniis clamorem, futurum; justi autem *auditum iri* dixit, ut colloquii prolixitatem et copiam demonstraret: juxta illud: « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum ²⁰. » Adit vero et *clamori* efficacitatem, *jejunium*. Precibus enim etiam jejuniis adjungebant sancti. Sic Daniel, sic apostoli ²¹. At quod ait: « *Ecce adsum*, etiam Daniel ²², postquam trium hebdomadarum jejuniis tolerasset, eo ipso clarum fait, quod ab initio exauditos esse sermones suos expertus est. Neque vero ista tibi, inquit, defutura sunt, si *nexum peccatorum*, tanquam *catenam*, abjeceris. Utitur enim hoc loco repetitione propheta, qua ratione et Apostolus, ubi Philippensibus eadem repetere sibi non molestum, illis autem perconmodum et tutum esse scribit ²³.

¹⁷ Galat. vi, 10

¹⁸ Matth. v, 23-25

¹⁹ Matth. v, 16.

²⁰ Psal. xxxiii, 16.

²¹ Act. xiii, 3

²² Dan. x, 2 seqq.

²³ Philipp. iii, 1.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. ἔστι δὲ τῆς. • γρ. παθόντι. γ δρ. τὸ.

Ἄ ἐφαγομεν μὴ νηστεύσαντες ἄρτον, διανέμειν ὀφείλομεν. Οὐ γὰρ δεῖ πρόφασιν αἰσχροκερδίας τὴν ἀσιτίαν ποιήσασθαι. Τὴν δὲ ψυχὴν ἐτέρω τραφησόμεθα τρόπῳ τὸν ἐνδεῶ τροφῆς ἀνακτώμενοι. Καὶ εἰς τὸν οἶκον δὲ χρὴ μὴ πλουσίους καλεῖν διὰ τῶν ὁμοίων ἀποδιδόντας τὴν ἀμοιβήν· ἀλλ' ἀνδρας μὴ δὲ στήνης ἐσχχότας ὑποδρομήν. Μὴ δὲ γυμνὸν δὲ παραδράμης. Ὁ τῶν ὄλων γὰρ θεὸς τοὺς μὲν ἐνδεεῖς, τοὺς δὲ πλουσίους ἐποίησεν, εἰς δοκιμὴν ἐκατέρων. Ἴν' οἱ μὲν ἔχοιεν καρπὸν χορηγούντες, οἱ δὲ τὴν πενίαν γυμνάσιον.

• Deus, ad utrorumque probationem fecerit: non deessent; illis autem ad exercitationem prædesset inopia.

B Οἰκέτους δὲ σπέρματος Ἰουδαϊκῶς μὲν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ καλεῖ, Χριστιανικῶς δὲ τοὺς οἰκέτους τῆς πίστεως. Τοῦτο γὰρ καὶ Παῦλος παρακαλεῖται. Ταῦτα δεῖ μάλιστα τῷ καιρῷ τῆς νηστείας ποιοῦντα τότε προστίνα, καὶ δεῖσθαι θεοῦ, συμφώνως τῷ • « Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, κακῆ μνησῆς ὅτι ὁ ἀδελφός ἔχει τι κατὰ σοῦ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ταῦτα δὲ φυλάξαντι, καθάπερ ἐκ νυκτὸς ἀθρόον ἡμέρας ἐπιλάμψει σοι φῶς ἀγαθὸν σοι φέρον οὐράνια, καὶ φῶς γνώσεως ὑπάρχον ἀστραπῆς δίκτυν σὺν ὄρμηϊ καὶ ἔρμῳ σοι καθιέμενον, δι' οὐ δεῖκνυται τοῦ χορηγούντος ἢ προθυμία. Διὰ καὶ πρῶτον εἶπεν, ὡσανεὶ τοῦ θεοῦ διὰ φιλανθρωπίαν καὶ τὸν καιρὸν προλαμβάνοντας, καὶ τῶν ἐν ψυχῇ νοσημάτων ἀπηλλαγμένων, ἀνατελεῖ τὰ χρησιώτερα. Ὁ δὲ ἰσοτὸν τὰ προπορεύεται

C Ἐμπροσθεν σου ἡ δικαιοσύνη σου. Τοῦτ' ἔστι, Μεταλαβὼν τοῦ θεοῦ φωτὸς, γενήσῃ φῶς ἐπέριος· φανεῖται γὰρ ἡ δι' ἔργων ἀρετὴ σου τοῖς ἄλλοις ἐκλάμπουσα, κατὰ τὸ • Λαμπάτω τὸ φῶς ὀμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Καὶ στεφανωθήσῃ δόξη θεοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ ἀνθρώπων, πρὸς τοὺς τῶν ἔργων καρποὺς ἐκ περιουσίας τοῦτο λαβῶν. Ἔξεις πρὸς τούτῳ καὶ τὸ θεῖον οὐς εὐπειθεῖς. Ἐπὶ σου γὰρ λαλοῦντος ἔρεϊ Ἰδοὺ πᾶρ-εμι. Καὶ τοῦ μὲν ἀδικῶ καὶ ἀνηλεοῦς μάταιον εἶπε τὴν ἐν νηστεία κραυγὴν· τοῦ δὲ δικαίου τὴν βοήθην ἀκουσθήσεσθαι, τὴν ἐκτενῆ δηλῶν ἐντευξίν, κατὰ τὸ, « Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὡτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν » ἢ γρ. βοῆς ἐνεργὸς καὶ ἡ νηστεία. Προσηύχοντο γὰρ μετὰ νηστείας οἱ ἅγιοι. Οὕτω Δανιὴλ, οὕτως οἱ ἀπόστολοι. Τὸ δὲ, Ἰδοὺ πᾶρ-εμι, καὶ τῷ Δανιὴλ ἐδηλώθη μετὰ τῆς τρεῖς ἑβδομάδων τῷ νηστείαν μαθόντι, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἠκούσθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ σοι ἔσται σύνδεσμον ἁμαρτιῶν, ὡσπερ κλοιὸν, ἀπορρίψαντι. Κατὰ γὰρ τὸν Ἀπόστολον εἰπόντα, τὰ αὐτὰ λέγειν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὁμῶν δὲ τὸ ὑ ἀσφαλές· καὶ ὁ προφήτης ταυτολογεῖ.

Ἀφέλης δὲ, φησὶ, καὶ τὰς ἀδίκους χειροτονιασ καὶ προβολὰς ἤγουν τὸ ταίνειν τὴν χεῖρα πρὸς δεξιὰ καὶ ἀριστερά· ἤγουν τὸ ἀνταποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ. Κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐν τῷ ἀποδιδόναι· ὅπερ πραότητόσ ἐστὶν ἀλλότριον. » Τινὲς δὲ οὕτως· Ὁ βουλόμενος τὴν ἀγαθὴν μετιέναι νηστείας, δίκαιος ἔστω· καὶ ὡσπερ τινὰ, χειροτονιασ, ἢ λειτουργίαν ἀγαθὴν ἐκτελῶν ἀγογγύστωσ ταύτην διανυέτω, ὡσ μὴ λειπόμενος τῶν ἀναγκαίων, ἡνίκα χορηγῆ τῷ πλησίον· ἤγουν ἡδονῶν ἐπιθυμίας, μὴ τῆσ ἐπιπόνου κατὰ Θεὸν πολιτείας καταβοῶν, ὡσπερ ἐρήγγυζεν ὁ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ κατὰ Θεοῦ, καὶ εἰκὴν ἔτισαν ὑπ' ἄρτων ἀπολλύμενοι. Διὸ καὶ Παῦλοσ· « Μὴδὲ γογγύσετε, φησὶ, καθὼσ τινεσ αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ἄρτων ἀπόλοντο. » Τὸ δὲ ὑπ' ἐπιπόνου φῶσ τῷ φεύγοντι ταῦτα, καὶ τάναντία πειροῦντι δηλῶν, μεσημβρία τοῦτο πορεῖσασεν. Καὶ τὰ μέγιστον, καὶ χορηγὸν παντὸσ ἀγαθοῦ, τὸ Θεὸν εἶναι διὰ παντὸσ μετ' αὐτοῦ.

meridiano fore simile dixit; et, quæ res est omnium longe maxima, universique boni electrix, Deum semper secum habiturum.

Τινὲσ δὲ τὸ τῆσ χειροτονιασ ῥητὸν οὕτωσ ἐκθέμενοι· Ἐὰν ἀφέλησ ἀπὸ σοῦ σύνδεσμὸν ἐκτεροτα δάκτυλον, καὶ λαλοῦντα ἀνωφέλεσ, ἐπιφραγον· λαφὶ γὰρ σωτήριον ἡ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων ἀφαιρέσεισ. Σύνδεσμοσ εἶσιν οὐκ ἔωντεσ εὐδοεῖν τὸ κοινόν. Εἴτα ψυχῆσ τροφὴν ἐπαγγέλλεται μέχρι λιτασμοῦ τῶν ταύτεσ ἔστων, οὕτω τῶν ψυχικῶν λεγομένων δυνάμεων. Αὐταὶ γὰρ ὑπὸ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων πιατρονται. « Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζῆσεται ἄνθρωποσ; ἀλλ' ἐν παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματοσ Θεοῦ, » οὐ τύποσ; τὸ μάννα. Καθ' ἑαυτὸ γὰρ πῶσ ἂν ἄρτοσ ἀγγέλων, ἢ καὶ ἄρτοσ οὐρανοῦ νοηθῆσεται; Ἡ; δὴ τροφῆσ; ἐκπεσόντοσ Ἰσραὴλ, τὰ ἔθνη μετέλαθε διὰ πίστεωσ. Διὸ φησιν· « Οἱ δουλεύοντέσ μοι φάγονται, ὑμεῖσ; δὲ πεινάσετε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντέσ μοι πίνονται· ὑμεῖσ; δὲ διψήσετε. » Ἐσχημάτισται δὲ ὁ περὶ τῶν ἄρτων λόγοσ; ἀπὸ τῶν τροφῶν εἰσθότων σωματικῶν.

Ἔσται δὲ σοι, φησὶ, καὶ πηγὴ ὕδατοσ ζῶντοσ, καὶ κῆποσ ἀειθαλήσ ταῖσ; ἐξ ἀγίου Πνεύματοσ φυτεῖαισ; καρποφορῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲ κῆποσ γέγονε Χριστοῦ λέγουσα· « Καταβῆτω καρπὸν ἀκροθρύων αὐτοῦ. » Ἦν δὲ καὶ πηγὴ, ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ. Ὡσ; γὰρ ἀπὸ πηγῆσ; ἀνάου τὰσ διδασκαλίασ; προφέρουσιν οἱ θεῖοι μυσταγωγοί. « Τοῦ γὰρ πιστεῦοντοσ, φησὶ, ποταμοί ἐκ τῆσ κοιλίασ; βέουσουσιν ὕδατοσ; ζωῆσ; » Καὶ πρὸσ τὴν Σαμαρείτην τὰ ὅμοια. Καὶ τὰ ὅστω δὲ σοῦ, φησὶν, ὡσ; βοτάνη. ἀνατελεῖ, καὶ πιαρθῆσονται, καὶ κληρονομήσονται γενεὰσ; γενεῶν. Δι' ὧν ἔοικε δηλοῦν τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, ἀνισταμένων οὐδὲ τῆσ; πύλασ; νεκρῶν ἐν χειμῶνι, ἀναθῆλασ; δὲ πάλιν ἐν ἔαρι. Ἦωσ; δὲ ἀνίσταται; τῇ ζωοποιῶ; δηλονότι

Auferas vero, inquit, et iniquas manuum extensiones, et porrectiones: vel quia ad injusta dona manus porrigerent, vel quia malum pro malo responderent. Quale illud in Psalmis: « Extendit manum suam, ut retribuere »; quod est a mansuetudine alienum. Aliis vero in hunc modum visum est explicare; justus dicatur, qui bonum aggregati jejunium meditatur: tanquam deinde manu porrigat aliquid, vel ministerium bonum operetur; illud sine murmuratione perficiat, ac si nulla ei necessarium fiat imminutio, cum proximo suppediat: vel etiam, ne voluptatum captus illecebris, laboriosam in Deo vitam verbis insectetur, ut qui olim adversus Deum in solitudine murmuraverunt Israelitæ, unde a serpentibus icci perierunt. Itaque et Paulus: « Ne murmuretis, ait, sicut eorum quidam murmuraverunt, et a serpentibus perierunt. » Ut autem ejus, qui ista fugiat, et contraria sectetur, lumen excellentiam demonstraret, id ipsum longe maxima, universique boni electrix, Deum

Nonnulli autem, ubi *manus porrectionem* in hæc verba exposuerunt: *Si auferas a te vinculum quod digitum 660 extendit, et inutile loquitur; sceleratorum etiam hominum interitum populo salutarem esse adjecerunt, qui reipublicæ felicitatem, tanquam vinculo constrictam, remorantur. Neiceps animæ nutritionem pollicetur, ad hujus usque saginationem ossium; quorum nomine virtutes ejus ideo significantur, quod eæ spiritualibus donis impinguntur.* « Neque enim solo pane vivet homo; sed omni verbo, quo egreditur ex ore Dei »; « cujus formam manna nobis representavit. Qui namque per se aut panis angelorum, aut cæli etiam intelligatur? Hunc igitur cibum, quo exciderant Israelitæ, sibi per fidem gentes assumpserunt: ideoque ait: « Qui serviunt mihi, comedent; vos autem esurietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent; vos autem sitietis. » Est vero de ossibus ab iis mutuata loquendi ratio, qui molliter corpus solent enutrire.

Deinde *crit tibi, inquit, et fons aquæ viventis, et hortus divina Spiritus sancti consitione floribus semper et fructibus abundans. Dicitur vero et hortus ipsa Christi Ecclesia, cujus hæc verba sunt: « Descendat nepos meus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum. » Dicitur et fons, quem nulla unquam aqua defecit. Tanquam enim a fonte perenni ea hauriunt, quæ docent divini rerum arcanarum interpretes et magistri. « Nam e ventre ejus qui credit, inquit, aquæ vitæ flumina profluent »; « similiaque illa de quibus cum Samaritide locutus est. Et ossa tua, addit, sicut herba orientur et pinguescent, et hæreditabunt generationes generationum, ubi corporum resurrectionem significare videtur, quæ herbæ in morem biennæ qui-*

²⁵ Psal. LIV, 21. ²⁶ Num. XXV, 1 seqq. ²⁷ I Cor. X, 10. ²⁸ Matth. IV, 4. ²⁹ Isa. LXV, 13. ³⁰ Cant. V, 1. ³¹ Joan. VII, 38. ³² Joan. IV, 14.

dem morientis, vere autem revirescentis, in vitam excitabuntur. Sed qui resurgent? Si gratia nimirum, quæ vitam largitur, *saginentur*. Ut et apud Davidem legitimus: «Emitte spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ²¹»; id est, eorum qui in terra versantur cum *generations generationum* in **661** vita illa perpetua, morte prorsus et corruptione sublatis, *hereditabunt*: Dicuntur et *ossa animæ virtutes*. Ut hoc loco: «Dissipavit Deus ossa eorum, qui hominibus placebant²²». Non enim corporis ossa, sed animæ vires atterit, ne quid ipsi cum virtute et laude valeant efficere. «Nemo siquidem coronabitur, nisi qui legitime certaverit²³». At isti hominum laudibus tantum inhiant, de Dei gloria nihil solliciti. Quale est et illud: «Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die²⁴». Cum enim ait, cessando ab ejus promotione gloriæ, fundendisque precibus, in id est, emarcuerunt, et labefactatæ sunt animæ meæ

Illæ ipsæ igitur, licet ignavia ad breve tempus aliquod fractæ et debilitatæ jaceant, spirituali tamen iterum consolatione, *non aliter quam herba, resurgunt* et instaurantur, ipsique *æternorumque bonorum fimus hæredes*. Quæ deinde in anima tua *deserta* et vasta fuerant, *ædificabuntur*, id est disciplinis sermonibusque divinis replebuntur. Teipsum enim *ædificabis*, cælestibus semper præceptionibus ad id, quod decet, cogitationes tuas componens et applicans. *Obsepies* vero et animam tuam, Christo, tanquam muro, adversus externas molestias tectus. Habetur enim tanquam de *deserta* murisque destituta civitate sermo. Conveniat vero et animæ cuilibet, et populo, si illos per *ossa* intelligas, qui sunt in eo potentiores quique corpus universum sustentant: in quo *deserta* perpetua possis appellare, quæ longo jam tempore per peccatum vasta et solitaria evaserunt. Intelligas porro *fundamenta* secundum Pauli mentem, ubi superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum scribit²⁵. *Vocaberis* vero etiam *ædificator maceriarum*: secundum autem Symmachium, *vocaberis muro cingens direptionem*: quæ a divo Paulo ibi aperte explicata sunt, ubi se sicut prudentem architectum, fundamentum posuisse scribit²⁶. *Maceriam* rursus **662** *ædificare* dicitur, qui Ecclesiæ dogmata dialecticis demonstrationibus tanquam *excitato muro* obsepit, ne eadem, veluti *hortum desertum*, quicumque voluerint, pervagentur. Nam et istud ipsum quæ perpetuo deses est anima, patitur, cum eadem hosti cuilibet, sive dæmonem, sive animæ cupiditatem appelles, tandiu pervia est, donec metu Dei, tanquam vallo, muniatur. Qui autem quæ videntur *offendicula* explicando et declarando, de sacris lectionibus aufert, ille ipse est, qui lapides *de semitis* tollit.

Vult vero cum iis, quæ dicta sunt, etiam *Sabbata* observari: non ut ebrietati et crapulæ indulgeatur;

²¹ Psal. ciii, 30. ²² Psal. lxi, 6. ²³ II Timoth. ii, 5. ²⁴ Psal. xxxi, 5. ²⁵ Ephes. ii, 20. ²⁶ I Cor. iii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

²⁷ γρ. καί.

ἁ χάριτι *παιρόμεθα*. Ὡς ἔ γάρ Δαβὶδ φήσιν· «Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς·» τοῦτ' ἔστιν τῶν ἐπὶ γῆς, ὅτε καὶ γενεὰς γενεῶν ἐν ἀπεράντῳ κληρονομοῦμεν ζωῆς θανάτου πάντη καὶ φθορᾶς ἀνηρημένων. Εἰρηγεται δὲ καὶ ὁσῶ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις, ὡς τό· «Θεὸς διεσκόρπισεν ὁσῶ ἀνθρωποπαρέσκων.» Οὐ γὰρ τὰ τοῦ σώματος ὁσῶ, τὰς δὲ τῆς ψυχῆς δυνάμεις συνθραύει, πρὸς τὸ μηδὲν εἰς ἀρετὴν κατορθοῦν. «Στεφανοῦται γὰρ οὐδεὶς, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ.» Οἱ δὲ, πρὸς ἀνθρώπων ἐπαίλους κεχρησέν, οὐ δόξαν Θεοῦ. Τοιοῦτον καὶ τό· «Ὅτι ἐσίγησα ἐπαλαυῶθι τὰ ὁσῶ μου ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὄλην τὴν ἡμέραν.» Σιγήσαντος γὰρ μου ἀπὸ τοῦ δόξαν ἄγειν καὶ προσεύχεσθαι, καὶ πεσόντος εἰς ἀνθρώπινην μικροψύχλαν, ἐπαλαυῶθι τὰ ὁσῶ μου. Τοῦτ' ἔστιν ἐσαθρώθησαν αἱ δυνάμεις αἱ ψυχικαί.

animi angustias incidissem, inveteraverunt *ossa mea* vires.

Αὗται τοίνυν ἐκ βραθυμίας ἐσθ' ὅτε παραλυθεῖσαι βραχὺ, πάλιν ὡς βοτάνη ἀνατελοῦσι παρακλήσει πνευματικῆ, καὶ κληρονόμοι τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν γενησόμεθα. Καὶ τὰ πάλαι δὲ τῆς ψυχῆς ἔρημα οικοδομηθήσεται ἐν σοί, διὰ μαθημάτων καὶ λόγων θείων ἀναπληρούμενα. Σαυτὸν γὰρ οικοδομήσεις διδασκαλίαις ἐνθέοις ἐπὶ τὸ δέον ἀεὶ σου συναρμύτων τοὺς λογισμοὺς. Περιφράξεις δὲ σου καὶ τὴν ψυχὴν, ἀπὸ τῶν ἐξωθεν ὀχληρῶν Χριστῶ καθάπερ τείχει *περιφρουρούμενος*. Ὡς ἐπὶ πόλεως γὰρ ἔρημου καὶ ἀτεχνίστου ποιεῖται τὸν λόγον. Ἀρμύττει δὲ καὶ πρὸς τὴν ἐκάστου ψυχὴν καὶ πρὸς τὸν λαὸν πάντα, ὁσῶν νοουμένων τῶν ἐν αὐτῷ δυνατῶν, καὶ τὸ σῶμα πᾶν ἀνεχόντων, ἐφ' οὗ λέγοντο ἔρημοι αἰώνιοι, τὰ ἐκ μακροῦ χρόνου δι' ἁμαρτίαν ἔρημα γεγονότα. Θεμέλια δὲ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν κήσεις γραφὴν λέγουσαν, «Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμέλιῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν.» Κληθήσῃ δὲ καὶ οικοδόμος *φραγμῶν*. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, κληθήσῃ *τειχιῶν διακοπήν*. Καὶ ταῦτα ἐπὶ Παῦλος ὁ θεὸς διασαφεὶ λέγων· «Ὡς σοφῶς ἀρκετέκτων θεμέλιον ἔθηκα.» *Φραγμοὺς δὲ οικοδομῆ* ὁ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα *περιτειχιῶν* διαλεκτικαῖς ἀποδείξεσιν, ἵνα μὴ· θάπερ ἔρημον κήσῃ οἱ θέλοντες διοδοῦσιν. Τοῦτο γὰρ καὶ βραθυμοῦσα πάσχει ψυχὴ παντὸς ἐναντίου διοδοῦντος αὐτὴν λογισμοῦ τε καὶ δαίμονος, ἕως ἑαυτὴν τῷ φῶτι τοῦ Θεοῦ περιφράξειεν. Ὅ δὲ τὰ δοκούντα προσκόμματα ἐκ τῶν θείων ἀναγωγισμάτων περιαιρῶν διὰ σαφηνείας, οὗτος ὁ τοὺς ἀνὰ μέσον τῶν τρίθων λθούς περιαιρῶν.

Βούλεται δὲ μετὰ τῶν εἰρημένων φυλάττεσθαι καὶ τὰ *Σάββατα*, ὡς μὴ μέθαις καὶ κρεπάλαις σχολάζειν.

ζειν, ἀγασθῆναι δὲ καὶ καθαρῶς, καὶ διὰ τούτων ἀγιασθῆναι τὴν ἡμέραν διὰ τῆς κατὰ Θεὸν σχολῆς τρυφερῶν γινομένην καὶ ἄλυπον. Καὶ δεῖ μὴ μέχρι τοῦ κινήσασθαι πόδα, ἢ μόλυναι τὰ χεῖλη, πρὸς ἑτέροις γίνεσθαι πράγμασι τῇ θείᾳ Γραφῇ προσανέχοντας. Ὁ δὲ θεῖος Ἀπόστολος τοῦ νόμου τὴν σκιάν παρωθούμενος, περιτομὴν πνευματικὴν καὶ Σαββατισμὸν ὑποτίθεται λέγων· « Ἄλλὰ περιτομὴ καρδίας οὐ γράμματι, ἀλλὰ πνεύματι. » Καὶ πάλιν· « Ἄρα ἀπολείπεται Σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Κυρίου. » Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὡς περ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός. Σαββατισμὸς ἄρα κατὰ Θεὸν τὸ παύσασθαι τῶν ἰδίων ἔργων καὶ θελημάτων. Ὁ καὶ ἡ παρούσα προφητεία φησὶ. Λέγει δὲ καὶ Παῦλος· « Ἐλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἀντιστρατεύμενον τῷ νόμῳ τοῦ νόου μου. » Κατὰ τοῦτον οὖν ἐστὶ τὰ θελήματα, πρὸς ἃ ἐπιβρῆπως ἔχοντες, περικόπτειν ὑφειλομέν. Οὕτω γὰρ ἐπιτελέσομεν Σάββυτα τρυφερὰ μηδὲν ἔχοντα τῶν ἀπὸ γνώμης σκληρᾶς καὶ ἀντιτεινούσης Θεῷ, κατὰ τὸ, « Καὶ ἐσκληρύνθη ἡ καρδία Φαραώ. » Οὕτως ἔλεγε τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεός· « Γινώσκω ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλό σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν. » Βούλεται δὲ νῦν ἡμᾶς γλώττης καὶ θυμοῦ περιγίνεσθαι· « Ἔτις γὰρ ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ, δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ δλον τὸ σῶμα. » Καὶ πάλιν· « Ἀνὴρ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων. » Καὶ, « Ὅργη γὰρ ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐκ ἐργάζεται. » Τοιοῦτου, εἶναι τοὺς σαββατιζοντας βούλεται, καὶ τοὺς ῥηστειν καλοῦντας δεκτῆν. Οὕτω γὰρ ἔση, φησὶ, πεποιθῶς, οὐκ ἐπὶ σπυρῶ τινι καὶ προσκαίρω πράγματι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ πάντων Θεῷ πατρῶν· εἰς τὸν ἐπίλοιπον βίον, ὡς ἔχων ἀψευδεὶς αὐτοῦ τὰς ἐπαγγελίας, ἐν αἷς ἐστὶ καὶ τὸ ἐπὶ τινι γῆν ἀπὸ τῆς ἐνσούθα διατριβῆς ἀναβίβασθῆναι τευξόμενον ἐκείνων· « Ἄ ὀφθαλμοὶ οὐκ ἴδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουον, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, » καὶ ἀπολαύσοντα τῆς ἐπιγγελημένης, τοῖς πατράσι τρωφῆ; πνευματικῆς ἐν τῇ ἄνω κειμένης πόλει, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησιν· « Οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες, ἐμφανίζουσιν ὅτι πατρίδα ζητοῦσιν. » Καὶ ἐ! μὲν ἐκείνην ἐζήτουν ἀφ' ἧς ἐξῆλθον, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι. Νῦν δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τοῦτ' ἐστὶν ἐπουρανίου. Ὅτι δὲ πάντως ἔσται ταῦτα, Θεός, φησὶν, ἐστὶν ὁ φθεγγόμενος. Ἄλλὰ πῶς ὡς μῆπω τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας λαχόντων, εἰς ἣν αὐτοὺς εἰσήγαγεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, νῦν εἰδῶσιν ἐπαγγεῖλαιαν εἰσάξειν αὐτούς; Ἀλλὰ οὖν ὡς περὶ τῆς τῶν πραξίων φησὶν. Τινὲς δὲ τὴν ἀπὸ τῆς αἰμαλωσίας ἀπαδόν φασιν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεσθαι. Οἱ καὶ τὰ ἀνωτέρω σωματικῶς ἐξηγήσαντο περὶ τοῦ πλανθῆναι τὰ ὄσα, καὶ παραβάλλεσθαι κήτιω πολυύδρω, καὶ πηγῆ μὴ ὑστερονμέτρη ὕδατος. Καὶ ὅτι τὰ ἔρημα τῆς πόλεως ἀνοικοδομηθῆσεται, καὶ ἐπιπολὺ ταῦτα

sed ut sanctificationi purificationisque vacetur; per hæcque dies sanctus et festum, eo, quod secundum Deum est, otio, delicate, nullaque molestia interruptum celebretur. Decet etiam eos ne ad pedis quidem usque promotionem, aut laborum contaminationem in cæteris negotiis occupari, qui sacræ Scripturæ incumbunt. At hec est Apostolus, legis umbra rejecta, circumcisionem spiritualem et Sabbatismum ponit his verbis: « Verum circumcisio cordis, non littera, sed spiritu ». Et rursum: « Itaque relinquitur sabbatismus populo Domini ». Qui enim ingressus est in requiem ejus, et ipse requievit ab operibus suis: sicut et a suis Deus. Est igitur Sabbatum secundum Deum celebrare, a propriis operibus voluntatibusque abstinere: quod ipsa innuit, quæ nobis est in manibus prophetia. Dicit vero etiam hunc in modum Apostolus: « Video autem aliam legem repugnantem legi mentis meæ ». Sunt itaque ex hujus sententia, voluntates, quas circumcidere et amputare, cum ad eas procliviores sumus, debemus. Ita enim Sabbata delicata, quæ molesti, Deoque reluctantis animi nihil habeant, ut olim induratum esse cor Pharaonis legimus, peracturi sumus. Sic et Israel Deus alloquitur: « Cognosco quoniam durus es, et nervus ferreus collum tuum, cervix tua ærea ». Vult autem hoc loco linguam nos et iracundiam cohibere. « Si quis enim in sermone non labitur, hic perfectus est vir, potens freno totum corpus circumducere ». Et rursum: « Vir iracundus, minime pulcher ». Et: « Ira enim viri justitiam Dei non operatur ». Tales eos esse, qui Sabbatum observant, quique jejunium acceptum vocant, ipse exoptat. Ita enim, inquit, eris confidens, non in rem aliquam imbecilem et momentaneam; sed in omnium Dominum et Deum. Ita, inquam, eris de reliqua deinceps vita securus; tanquam qui certas ejus promissiones habes: in quibus et ista est; quod ab isthac conversatione in terram aliquam elevandus es, ubi bonis illis potiaris: « Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt »; imo, ubi et illo etiam, quod Patribus promissum est, spiritali alimento fruiturus sis; quod in illa superiore civitate reconditur, Paulo teste his verbis: « Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere ». Et siquidem illam quærent, de qua exierunt, habebant tempus revertendi. Nunc autem meliorem appetunt, id est, cœlestem. Ne quis vero omnino ista futura esse dubitaret; Deus est, inquit, qui ea locutus est. Qui autem, tanquam nondum eam promissionis terram adepti sint, in quam sunt per Jesum Nave deducti, in ea se nunc illos inducturam pollicetur? Est igitur eum de mi-

²⁷ Rom. II, 29. ²⁸ Hebr. IV, 9. ²⁹ Rom. VII, 25. ³⁰ Exod. IV, 21. ³¹ Isa. XLVIII, 4. ³² Jac. III, 2. ³³ Ibid. ³⁴ Jac. I, 20. ³⁵ Isa. LXIV, 4; I Cor. II, 9. ³⁶ Hebr. XI, 14.

VARIE LECTIONES.

* γρ. θαρβῶν.

tium terra intelligere perspicuum ⁶⁶. Arbitrantur tamen nonnulli reversionem Babylonicæ captivitatis eum polliceri : qui illa etiam superiora de *ossium saginatione*, de *horto irriguo*, de *que fonte illo, cujus aqua nunquam deficiat*, corporaliter explicant. Ut illa etiam, cum *deserta civitatis instauratum* iri, cum diutius esse permansura ; cum nec fore amplius expugnationi obnoxiam, nec alienigenis perviam ; sed a Deo, si virtutem ipsi amplectentur, *munitam* ac defensam significavit. Est enim in hoc informetur ; sique quæ justa sunt, cum *Sabbatis* diunt. Isti namque civitate egressi, velut adepta deceret, qui *Sabbatum* colunt, illud ubique, et quæ

CAP. LIX.

655 VERB. 1-18. *Nunquid non potest manus Domini salvos facere ? aut aggravata est auris ejus, ut non exaudiat ? imo peccata vestra dissidium faciunt inter vos et Deum, et propter iniquitates vestras avertit faciem a vobis, ut non misereatur. Manus enim vestræ pollutæ sunt sanguine, et digiti vestri peccatis, etc.*

666 Absoluta de rebus agendis disputatione, de que agentium vel non agentium præmiis et pœnis : nunc, tanquam contumaces et lapsos, ideoque improbos, convincit et arguit. Deinde, quia bello urgente jejunasse se, neque Deum tamen ad id advertisse, dicebant, eos ipse vehementi in Deum amore compulsus propheta reprehendit ; servari- que ab ipso quidem potuisse demonstrat : sed peccatis eorum, quominus open ferat, prohiberi. Neque enim Deum ulla unquam virium imbecillitate, audiendique difficultate, sicut senes, laborare, sed malos servare neque justum esse, neque iis qui servantur, conducere. Quia autem murum excitare peccata dixit, per eorum remissionem interjectum macerisæ parietem solvere et disturbare Salvatoris significat. *Avertit deinde faciem a peccatis* ; tanquam eorum turpitudinem et sœtorem non queat tolerare, unde patet *aurem*, quæ justos audiat, injustos autem minime, Dei justitiam scilicet non corporis *aurem* significare. Ubi autem *peccata* in universum accusavit, eadem et ipse sigillatim recenset ; *homicidia* et *obtrectationes* nominatim, non jam idolorum cultum insectans. Prophetas enim interemerunt, justosque calumniati sunt. Ait igitur hunc in modum Jeremias : « Virtus mea defecit me, ab iis qui maledicebant mihi ⁶⁷. » Et noster hic propheta : « Vide nunc justus tollitur ⁶⁸, » et quæ deinceps. A quibus, tanquam a parvis seclerum initiis, ad Christi Salvatoris eadem progressi sunt, quam maxime hoc loco nobis innui fuerit consentaneum. Etsi enim Salvatoris *sanguine manus* habent *impollutas*, culpa tamen haud vacant ; qui *sanguinis* ejus in se, suosque filios, ultionem extendi postularunt ⁶⁹ : qui

στήσεται. Μένει δὲ καὶ ἀπόροητος μὴ κέτι δόδος ἐσομένη τῶν ἀλλοφύλων. Προφηθήσεται γὰρ ὑπὸ Θεοῦ, μεταβαλόντων ὑμῶν πρὸς ἀρετὴν. Ἐκάστου γὰρ ἀνδρὸς φρουρὰ, τὸ ἐντυπυῶσθαι παρὰ Θεοῦ, καὶ φυλάττειν τὰ νόμιμα, καὶ τὰ Σάββατα, ἃ πλημμελοῦσιν οἱ μὴ φυλάττοντες. Οὗτοι γὰρ ἐξιώντες τῆς πόλεως, ὡς ἄδειαν λαβόντες τοῦ ἀμαρτάνειν, παραβαίνουσι· θεὸν τοὺς σαββατίζοντας πανταχοῦ τοῦτο ποιεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

optime collocatum cujusque præsidium, si a Deo observet : in quæ agunt improbe, qui ea non custodi peccandi **664** licentia, vitia sectantur ; cum eos deinceps, observare.

B

ΚΕΦΑΛ. ΝΘ΄.

α'·ιη'. Μὴ οὐκ ἰσχύσει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σώσαι ; ἢ ἐθάρυνε τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι ; ἢ λίτὰ τὰ ἀμαρτήματα ὑμῶν διστώσιν ἀνὰ μέσον ὑμῶν, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ Θεοῦ. Καὶ διὰ τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον ἀφ' ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐλεῆσαι. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν μεμολυσμέναι αἵματι, καὶ οἱ δάκτυλοι ὑμῶν ἐν ἀμαρτίαις. κ. τ. λ.

C

Διεδόμενος τὰ πρακτέα, καὶ τοῖς κατορθοῦσιν ἐπαγγειλάμενος ἀγαθὰ, τοῖς δὲ μὴ πειθομένοις, τιμωρίας· νῦν, ὡς ἀπειθήσασιν καὶ περιπεπωκόσθαι διὰ τοῦτο κακοὺς, προσάγει τὸν ἔλεγγον. Καὶ ἐπεὶ δὴ πολέμου περιστάτος ἔλεγγον, Ἐνηστεύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες, ὁ προφήτης· ἐκ πολλῆς αὐτοὺς διελέγχει φιλοθεῖας, δυνατόν εἰς σωτηρίαν δεικνύς τὸν Θεόν, κεκλωῦσθαι δὲ μέσσοις παρεμπεπωκόσθαι τοῖς αὐτῶν πλημμελήμασιν, ὡς μὴ συγχωρεῖν τὴν εἰς αὐτοὺς ἐπικουρίαν διέρχουσαν. Οὕτε γὰρ ἀσθενὴς ἐστίν, οὐθ' ὡσπερ ἐκ γήρους, δυσήκοος. Κακοὺς δὲ σώζειν οὐτε δίκαιον, οὐτε τοῖς σωζομένοις λυσιτελέσ. Διὰ δὲ τὸ τειχίζειν εἰρησθαι τὰς ἀμαρτίας, ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἀφέσεως, τούτων τὸ μεσάτοιχον, τοῦ φραγμῶν ἴσσαι λέγεται. Ἀποστρέφει δὲ τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν, δυσειδὲς ὡσπερ καὶ δυσώδεις οὐ φέρων ἰδεῖν. Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον, ὅτι οὗς τὸ δίκαιον ἀκούον, ἄδικον δὲ μὴ, δικαιοσύνη Θεοῦ ἐστίν, οὐ σωματικὸν οὗς, αἰτιασάμενος δὲ καθόλου τὰς ἀμαρτίας, κατ' εἶδος αὐτὰς ἐπεξέρχεται, καὶ μαιφρονίαν αἰτιάται, καὶ καταλαλιάν, οὐδαμοῦ δὲ νῦν εἰδωλολατρείαν. Ἀπέκτεινον γὰρ τοὺς προφήτας, καὶ τοὺς δικαίους ἐσυκοφάντησαν. Ἐφη γ' οὖν Ἱερεμίας· « Ἡ ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἐκ τῶν καταρωμένων με. » Καὶ ὁ παρῶν δὲ προφήτης ἔφασκε· « Ἴδτε ὡς ὁ δίκαιος ἀφρεται, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Ἀφ' ὧν, ὡς ἐξ ἐλάττονος κακῶν μελέτης ἐπὶ τὸν φόνον τοῦ Σωτῆρος ἀνέδραμον, ὃν ἔοικε μάλιστα διὰ τῶν παρόντων ὁ προφήτης δηλοῦν. Εἰ γὰρ καὶ μὴν τὴν χεῖρα τοῦ Σωτῆρος, γεγονόσιν ἀλλ' οὖν αἰτίοι, καὶ τὸ ἄλμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς ἐβῶν, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. Καὶ κακῶς δὲ λέγοντες οὐκ ἐπαύοντο ἀναστῆναι τὰ πλῆθη, καὶ δαιμονῶν, καὶ Σαμαρείτην ἐκ πορείας

D

καὶ τὰς ἀμαρτίας, κατ' εἶδος αὐτὰς ἐπεξέρχεται, καὶ μαιφρονίαν αἰτιάται, καὶ καταλαλιάν, οὐδαμοῦ δὲ νῦν εἰδωλολατρείαν. Ἀπέκτεινον γὰρ τοὺς προφήτας, καὶ τοὺς δικαίους ἐσυκοφάντησαν. Ἐφη γ' οὖν Ἱερεμίας· « Ἡ ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἐκ τῶν καταρωμένων με. » Καὶ ὁ παρῶν δὲ προφήτης ἔφασκε· « Ἴδτε ὡς ὁ δίκαιος ἀφρεται, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Ἀφ' ὧν, ὡς ἐξ ἐλάττονος κακῶν μελέτης ἐπὶ τὸν φόνον τοῦ Σωτῆρος ἀνέδραμον, ὃν ἔοικε μάλιστα διὰ τῶν παρόντων ὁ προφήτης δηλοῦν. Εἰ γὰρ καὶ μὴν τὴν χεῖρα τοῦ Σωτῆρος, γεγονόσιν ἀλλ' οὖν αἰτίοι, καὶ τὸ ἄλμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς ἐβῶν, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. Καὶ κακῶς δὲ λέγοντες οὐκ ἐπαύοντο ἀναστῆναι τὰ πλῆθη, καὶ δαιμονῶν, καὶ Σαμαρείτην ἐκ πορείας

⁶⁶ Matth. v, 4. ⁶⁷ Thren. i, 14. ⁶⁸ Isa. lv, 1. ⁶⁹ Matth. xxvii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

^b Ἰσ. εἰ γὰρ καὶ μὴ μελλόντων χεῖρες αὐτῶν αἵματι τοῦ Σωτῆρος, γεγονόσιν ἀλλ' οὖν αἰτίοι, οἳ τὸ.

τε είναι, καὶ ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια A probris lacessere, populumque in illum coneltare, qui furiosum⁹⁰, qui Samaritam⁹¹, qui ex adulterio procreatum dicere⁹²; qui denique in Beelzebub nomine dæmonia eijceret⁹³, incusare nunquam desierunt.

Διό φησιν· Οὐδεὶς λαλεῖ δίκαια, οὐδὲ ἐστὶ κρισις ἁλλοιῶν· καὶ ἄλλως αὐτοὺς ὡς ψευδεῖς καὶ ἀδίκους κριτὰς κατατιώμενος. Εἶτα, ἐπειδὴ περ ἑαυτοὺς ἐξαπατῶντες ἕτερον προσδοκῶσι Χριστὸν, ἀνθρώπινά τινα περὶ αὐτοῦ μυθολογῶντες, ἐπιλέγει· *Πεπολοῦσιν ἐπὶ ματαίους, καὶ λαλοῦσι κενά*. Διὸ Παῦλος ἀποτρέπει μὴ προσέχειν Ἰουδαϊκοὺς μύθους, καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν. Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλως *μάταιοι, καὶ ἐλάλουν ἁλλήλοις κενά*· «Ὁὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, κτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχῶμεν αὐτοῦ τὴν κληρονομίαν.» Ὅτινες ἐξ οἰκείων λογισμῶν κατ' αὐτοῦ βλασφήμους λόγους συβρίζοντες, κύουσι πόνον, καὶ τίκτουσιν ἀνομίαν, οὐκ εἰδότες λέγειν· «Ἐκ τοῦ φθόου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδίνησαμεν, καὶ ἐτέκομεν Πνεῦμα σωτηρίας·» τοιαῦτα δὲ κύουσιν, ἵποια καὶ δι' ἐτέρου λέλεκται· «Ἰδοὺ ὠδίνησεν ἀδικίαν. Συνέλαβε πόνον, καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν,» καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. «Ἔθος δὲ τῆ Γραφῆς πόνον τὸν φθόνον καλεῖν. Πόνος γάρ ἐστι τοῖς αὐτὸν νοσοῦσιν, ἐκτῆκων αὐτοῦς. Ὁδίνησαν οὖν τὸν κατὰ Χριστοῦ φθόνον, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ μαιφρονίαν ἀπέτεκον· ἐπεὶ καὶ ἐν συλλόγοις ἔλεγον· «Τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα;» Ὁ δὲ Καϊάφας, «Συμφέρει ἡμῖν, ἔφη, ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται.» Εἰη δ' ἂν τοιαῦτα καὶ ὅσα πονηρὰ τις ἐκ τῆς ἰδίας ἐρεύγεται καρδίας δόγματα. Οἱ δὲ τοιοῦτοι καὶ ὡς ἀσπίδων ἔρρηξαν, τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τὰ σπέρματα ἐν ἑαυτοῖς κυψάντες. Διὸ τοῖς τῆς κακίας αὐτῶν ἐκγόνοις ἐλέγχετο· «Ὅφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν. Ἐναντίας δὲ τῷ σπόρῳ τῷ θεῷ τῶν τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων σπόρον ὡς ὠνόμασε, διὰ τοῦ ἐρπυστικῆς γένους παράδειγμα. Ἀσπίδες γάρ καὶ ὄφεις καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὠστοκούντων ἐστίν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τοσαύτην κακίαν, τὴν μελέτην καὶ διδασκαλίαν τῶν θείων Γραφῶν ἐπαγγελλόμενοι, πρὸς μυθώδεις γραζολογίας ἐκπίπτουσι καὶ ἀνθρώπων ἐντάματα, παρέβαλεν ἀρχηγὸς Ἰσραὴλ, τὸ σαθρὸν καὶ ἀτιμον τῆς αὐτῶν ἐκδοχῆς τε καὶ παραδόσεως. Μήποτε δὲ καὶ τὰς κατὰ Χριστοῦ συκοφαντίας οὕτω καλεῖ; ὄφλους γάρ πλέκοντες, ὥροντο μὲν τὴν ἐπὶ τῶν ἰδίων ἐπιχειρημάτων πλουτῆσαι σκέπη, καὶ λυσιτελέες τι θηρῶν. Οὐδὲν δὲ ὦνησαν γυμνοὶ τῆς ἀνωθεν γενόμενοι σκέπης. enim cum in eum necteret, ita se suorum conatum præsidio abunde munitos esse arbitrabantur tanquam quod sibi conduceret, essent assecuti, quod nihil ipsis tamen, cum superna protectione carerent, profuit.

Καὶ ὁ μέλλων, φησὶ, τῶν ὠν αὐτῶν φαγεῖν, συντριψάς οὐριον εὔρειν. Αὐτῶν λέγει, περὶ ὧν ἔφη τὸ· Ὁς ἀσπίδων ἔρρηξαν. Οἱ μὲν οὖν ἐν κακίᾳ τέλειοι, διαρρήξαστες τὰ τελεσφορθέοντα εἰς

667 Ideoque neminem loqui quæ justa sunt; neque justum esse iudicium adiecit: ut eos alia etiam ratione, tanquam falsos et iniquos iudices incusaret. Quia deinde se ipsi decipientes, Christumque alium expectantes, humana quædam de illo fabulabantur; *confidere eos in vanis, et inania loqui* addit: indeque monet Paulus⁹⁴ ne Judaicis fabulis hominumque mandatis, quæ veritatem aversantur, attendamus. Erant vero et alia ratione *vani, inaniaque secum loquentes*; qui impia ista: «Hic est hæres, venite, occidamus eum, et possideamus ipsius hæreditatem⁹⁵,» in ore habebant. Illi nimirum ex proprio sensu in eum contumeliosa et blasphema verba consuentes, *conciunt laborem, et pariunt iniquitatem*, qui dicere non possunt: «In timore tuo, Domine, in utero accepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis⁹⁶.» Talia vero sunt quæ *conciunt*, qualia etiam apud alium habentur his verbis: «Ecce parturivit iniustitiam, concepit laborem, et peperit iniquitatem⁹⁷,» cæteraque deinceps. Est porro Scripturæ usitatum *laboris* nomine, invidiam ideo significare, quod qui ea laborant, tabescant. *Conceperunt* ergo in Christum invidiam, et eadem in eundem *pepererunt*. Et ista deinde suis in conciliis usurparunt: «Quid facimus, quoniam hic homo multa signa facit⁹⁸?» Et Caiphas: «Conducit nobis, inquit, ut unus moriatur homo, ne tota gens pereat⁹⁹.» Fuerint vero generis huius et mala dogmata, quæ de corde suo quis deponit. Qui deinde tales sunt, *ova etiam aspidum frugerunt*, qui adversariarum potestatum semina tanquam in utero suo gerebant: unde sunt malitiosa eorum proles, serpentes, et viperarum genimina nuncupata¹⁰⁰. Congruè autem, et convenienti plane cum divino semine ratione, adversariarum potestatum semen, ut serpentium genus esse demonstraret, *ova* appellavit. Sunt enim ex eorum genere, quæ ova pariunt, et aspidem, et serpentes, cæteraque similia. Qui vero post tantam malitiam cum sacras Litteras earumque studium profiterentur, in fabulas 668 aniles, hominumque mandata delapsi sunt, marcidam et ingloriam eorum in docendo traditionem, *araneorum telæ* comparat. Annon vero et eas etiam, quibus in Christum usi sunt, calumnias ita nuncupavit? Dolos ad plenam absolutamque nequitiam pervenerunt,

⁹⁰ Joan. x, 20. ⁹¹ Joan. viii, 48. ⁹² Ibid. 41. ⁹³ Luc. xi, 15. ⁹⁴ Tit. i, 14. ⁹⁵ Matth. xxi, 39. ⁹⁶ Isa. xxvii, 18. ⁹⁷ Psal. viii, 15. ⁹⁸ Joan. xi, 47. ⁹⁹ Ibid. 50. ¹⁰⁰ Matth. iii, 7.

si quæ matura sunt et perfecta *fregerint*, ea in se excipiunt. Qui autem eam minus habent absolutam et plenam, si de eis prius *comederint*, quam tempeſtiva et absoluta sint, intereunt. Ideo que *qui de ovīs eorum comederit, moriturum* reliqui tranſtulerunt. At vero qui prudens est, istaque potest evertere et confutare, quod in eis ventosum, quod *urinum*, quodque *putridum* latebat, ipsum denique, qui solo necat aspectu, *basiliſcum*, id est regulum, reperiet. Quod si aliorum quæris interpretationes, Aquilam quidem dixisse : *Et quod fotum est in viperam erupit*; Symmachum autem : *Quod convolutum est ubi fractum fuerit, aspis erit*; Theodotionem denique : *Quod fotum est erupti in aspidem*, reperias. Adeo nihil ea Judæis, quæ in Christum meditati sunt, quidquam profuerunt non magis, quam *ovum* ejusmodi, vel quod potius omnis etiam interitus causa sit, fregerit. Aiunt porro nonnulli *comedere de ovīs peccatorum*, idem esse, quod eorumdem verbis fidem adhibere : ut olim Abel, cum Caino credidit unde mortem sibi conciliavit. In id enim operis eorum sermo incubit, ut verbis istis : *Et quod fotum est in viperam divisum est*, significatur. Deinde quod *tela araneæ texere* dixit, 669 fusius sermonem istum explicavit, cum *tela eorum in vestimentum non fore* adiecit. Lege enim despecta doctrinas et mandata hominum sibi dixit, nihil aliud, ut placet quibusdam, quam nullum illis, quæ gerunt, allatura ornamentum significavit, sicuti nihil ad ornatum corporis quod Deo

Deinde quænam tela ipsa sit, explicat, cum *opera eorum, iniquitatis opera esse* adjungit, quia nimirum alii divinarum Litterarum ope, spiritualia spiritualibus componentes⁶¹, divinam plane tunicam *contexunt*, alii autem in Judaicis fabulis inutiliter occupati, *tela* velut *araneæ* ad simpliciores captandos venandosque componunt. Enumerat vero singulatim quæ ipsi admiserunt, ut non injuria rejectos esse demonstrat. Sequitur : *Et pedes eorum ad malitiam currunt* : quandoquidem et corporis membra ipsa motus aptitudinem ad id sumunt, ad quod assueverunt : ideoque *veloces ad effundendum sanguinem innocentem* pedes evaserunt ; ita enim cæteri reddiderunt. Inde igitur ad eum, qui revera fuerat *innocens, sanguinem* progressi sunt. Non aliter quam Judas a turpi quæstu ad pessimam fœdissimamque avaritiam animi cogitationem convertit. *Et viam pacis non cognoverunt*. Hinc et Salvator Jerusalem deslevisit his verbis : « Si scires et tu, quæ sunt pacis tue : quoniam venient dies in te, et circumdabunt te hostes tui vallo, et circuibunt te, et filios tuos terræ allident⁶². » Sed *non est judicium in viis eorum*, imo potius omnis iniquitas et nequitia. Sic et David ipse, quæ per Moſen data sunt, præcepta appellavit, cum judicium et justitiam in Jacob Dominum

ἑαυτοὺς ὑπεδέξαντο. Οἱ δὲ ἀτελέστεροι, πρὶν τελεσφορηθῆναι τούτων ἐμφαρόντες ἀπόλλυνται. Διὸ ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ, Ὁ δὲ θύλων ἐκ τῶν ὠν αὐτῶν ἀποθαυεῖται. Ὁ δὲ συνετὸς, καὶ ἀνατρέπειν ἐλέγχῳ ταῦτα δυνάμενος, τὸ ἐν αὐτοῖς ἐξεύρει ἀνυμναῖον, καὶ οὐριον, καὶ δυσῶδες, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς ἐγκυπτόμενον καὶ ἐκ μόνου φθοροποιὸν τοῦ βλέμματος βασιλλικον. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Καὶ τὸ θαλφθὲν ἐσχίσθη ἐχιδνα. Κατὰ δὲ Σύμμαχον· Τὸ δὲ συνεστραμμένον ἀποβράχην ἔσται ἀσπίς· κατὰ δὲ Θεοδοτίωνα· Τὸ θαλφθὲν ἐβράχη ἀσπίς. Οὕτω τοῖς Ἰουδαίοις τὸ κατὰ Χριστοῦ μελετηθὲν, ἀνὴνητον γέγονεν, ὡς τοῖς τοιοῦτο κλύσιν ὠδὸν, μᾶλλον δὲ καὶ παντὸς ὀλέθρου πρόβλεπον. Φασὶ δὲ τινες ὡς τὸ ἐσθίειν ἀπὸ ὠν, ὧν τίκτουσιν οἱ ἀμαρτωλοὶ, τὸ περὶθεσθαι λόγοις αὐτῶν· ὡς ὁ Ἄβελ τῷ λόγῳ Κάϊν, ἐξ αὐτοῦ θάνατος. Εἰς τοῦτο γὰρ τοῦργον ὁ λόγος αὐτῶν κατανατῆ· ὁ δὲ ἄλλοι, καὶ τὸ θαλφθὲν ἐσχίσθη ἐχιδνα. Εἰπὼν δὲ, Ἰσθὸν ἐχιδνης· ὑψαλτροῦσι, πλατύτερον τὸν περὶ τούτου λόγον ἐκτίθειται φάσκων· Οἱς^d τις αὐτῶν οὐκ ἔσται εἰς ἰμάτιον. Συνετίθεσαν γὰρ, ὡς εἰρηται, διδασκαλίαις, ἐντάλματα ἀνθρώπων, τοῦ νόμου καταφρονήσαντες. Διὸ φησιν, Οὐκ ἔσται εἰς ἰμάτιον. Τοῦτ' ἔστι, φασὶ τινες, Οὐκ οἴσει χρόνον αὐτοῖς ἀ πράττουσιν, ὡς οὐδὲ τῷ Ἀδὰμ ἤνεγκε κόσμον τοῦ σώματος, τὸ ἀνευ Θεοῦ πραχθέν.

confinxerant. Itaque cum non fore in vestimentum vetante gesserat, Adamo contulit.

Εἶτα ἐρμηνεύει τίς ὁ ἱσθός. Τὰ γὰρ ἔργα αὐτῶν ἔργα ἀνομιᾶς. Ὅτι οἱ ἐκ τῶν λόγων θείων πνευματικοῖς πνευματικῶν συγκρίνοντες, χιτῶνα θεῶν ὑψαλτροῦσιν. Οἱ δὲ εἰς ἀχρηστονταῖς Ἰουδαϊκῶν μυθολογίαις κατατρέβονται, συντιθέντες ἱσθὸν ὡς περ ἀράχνης ἐπὶ θήρῳ τῶν ἀπλουστέρων. Κατὰ λεπτόν δὲ διηγέεται τὰ κατ' αὐτοῦ, τὸ δίκαιον ἐπιδεικνύει τῆς τούτων ἀποβολῆς. Οἱ δὲ πύδες αὐτῶν εἰς κακίαν τρέχουσιν· ἐπεὶ καὶ τὰ σωματικὰ μὴ κινήσεως ἐπιτηδεύοντα λαμβάνει πρὸς ὃ συνεθίζεται. Ταχέιστοι ἐκχέαι αἷμα ἀναίτιον. Οἱ λοιποὶ γὰρ οὕτως ἐξέδωκαν. Ἐντεῦθεν οὖν ἐπὶ τῷ ἔντω· ἀναίτιον αἷμα προήλθον. Ὡς Ἰούδας ἀπὸ τῆς αἰσχροκερδίας, ἐπὶ τὴν χειρίστην αἰσχροκερδίαν διὰ μελέτης προσήθη. Καὶ ὁδὸν δὲ εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ ἀπεκλαύσατο τὴν Ἰερουσαλήμ εἰπὼν· « Εἰ ἤθεις καὶ γε σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην σου, οὐκ ἔξῃσιν ἡμέραι ἐπὶ σοί, καὶ περιβαλοῦσιν σοὶ οἱ ἐχθροὶ σου χάρακα, καὶ κυκλώσουσί σοι τὰ τέκνα σου ἐδαφιοῦσιν. » Ἄλλ' οὐδὲ κρίσις ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, ἀκρισία δὲ πᾶσα καὶ ἀδικία. Καὶ τὴν διὰ Μωσέως δὲ Δαβὶδ οὕτως ἐκάλεσεν ἐντολήν· « Κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας ἰ. » Ἄλλὰ καὶ αἱ τριβὺν αὐτῶν διεστραμμένα. Διαστροφή γὰρ τοῦ ἔρθου τὸ κακόν. Καὶ οὐκ οἶδασιν εἰρήνην. Οὐ γὰρ προσεδέξαντο τῆς εἰρήνης τὸν πρῦτανιν, περὶ οὗ

⁶¹ I Cor. II, 13. ⁶² Luc. XIX, 42-44.

VARIÆ LECTIONES.

^a γρ. ἀράχνης. ^d ὁ ἱσθός. ^e γρ. ἰσθ. μὲν. ^f ἰσθ. λέγων.

τὸ, «Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν.» Καὶ ὁ φησὶν· «Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν.» Διὰ ταῦτα δὲ πάντα φησὶν· Ἄπέστη ἡ κρίσις αὐτῶν. Περὶ τῆς Ἐλεγενο· «Ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃν ἠρέτισα· ὁ ἀγαπητὸς μου, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξήσει.»

cessit, ait, ab eo iudicium, de quo nimirum dicebat: «Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ, iudicium gentibus feret».

Αὐτὴ τοίνυν ἡ τοῖς ἔθνεσι δοθεῖσα κρίσις ἀπέστη ἐξ αὐτῶν, καὶ ἡ τοῦτοις δοθεῖσα δικαιοσύνη διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος. Καὶ ἄλλως ἔσχεν ἡ ἀδικία χώραν κατ' αὐτῶν, ὥστε ἀπὸ ἀσεβῶν ἀθῆναι· οἶον, ὑπὸ Ἀσσυρίων. Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς ἐγένετο αὐτοῖς σκοτός. Περὶ μὲν γὰρ τὴν λέξιν ἀσχολούμενοι τῆς Γραφῆς, ὡς περὶ τινὰ τοῖχος ἐόικασιν ψηλιφῆν. Διὰ λέξει ψηλιφῆσυσιν, ὡς τυφλοὶ τοῖχον. Καὶ πάλιν· Πεσοῦνται ἐν μεσημβρίᾳ, ὡς ἐν μεσονυκτίῳ, καὶ ὡς ἀποθνήσκοντες. Κατὰ γὰρ τὸν καιρὸν τοῦ τῶν ἔθνων μεσημβρινοῦ φωτός ταῖς εὐαγγελικαῖς ἀγαθῆς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταλαμπομένης, ὡς ἂν τὰ πρὸς θάνατον ἡμαρτηκότες μόνον πεπώκασιν, καὶ ὡς ἐν μεσονυκτίῳ διαίουσι. Τοιοῦτους τῶν εἰρημένων ἔργων ἐσχῆκασιν τοὺς καρπούς. Προσεδόκων μὲν γὰρ τὸν παρὰ Χριστοῦ φωτισμὸν, προφητῶν βωάντων· «Φωτίζου φωτίζου, Ἰερουσαλήμ. Ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν.» Ἄλλ' οὐ προσεδέξαντο τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐκόντες δὲ γεγόνασιν τυφλοὶ καὶ τυφλῶν ὀδηγοὶ, καθὰ φησὶν ὁ Σωτὴρ. Οὐ γὰρ ὑπέκουσα λέγοντι· «Ὡς τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτι, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ.» Τὸ δὲ, Πορεύσονται ὡς ἄρκτος ἄμα καὶ περιστέρα· οὐχ οἱ μὲν κατὰ ταύτην, οἱ δὲ κατ' ἐκείνην· οἱ αὐτοὶ δὲ κατ' ἄμφω. Οἱ γὰρ στεναγμοὶ αὐτῶν οὐκ ἐπιμετανοία ὧν ἐξέχεαν αἱμάτων εἴνεκα, τὴν αἰσθητὴν δὲ κλαίοντες Ἰερουσαλήμ. Εἰκότως θηρίῳ ἀγρίῳ παρεδλήθησαν. Καὶ ὡς εἰρηται πάλιν ἐν ἄλλοις, γεγόνασιν ὡς ἄρκτος ἀτεκνουμένη. Φασὶ γὰρ τὰς ἄρκτους δεινῶς φέρειν τὴν τῶν σκυμνῶν ἀποβολήν, καὶ ὅν ὀδυρμῶμαινομένης περινοστεῖν ἐπιπηδῶσας τοῖς ἐντυγχάνουσιν. Ἄρκτος μὲν οὖν ὀνομάσθησαν, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἀνθρώπου εἶδος φάγον, μαιφονοῦντες τοὺς προφήτας.

Ἡ τεκνωμένη ἢ δὲ, διὰ τὸ ἀγριώτερον, καὶ διὰ τὴν τῶν αὐτῶν ἀπίωλειαν τέκνων. Αἱ δὲ περιστέραὶ γοερὰν ἀφιδῶσι φωνὴν συνεχέστατα, ὅποιοι γεγόνασιν οὗτοι τὴν ἐαυτῶν ἀποδουρόμενοι πόλιν. Εἰρηται γὰρ, ὅτι ἔσονται ἐπὶ τῶν ὀρέων ὡς περιστέραὶ μελετηκαί. Νοητέον δὲ καὶ οὕτως· Πορεύσονται ἐν ἀγριότητι νοῦ συνεζευγμένης ἀσυνεσίας. Φησὶ γὰρ τις προφήτης· «Καὶ ἦν Ἐφραϊμ περιστέρα ἄνοος, οὐκ ἔχουσα καρδίαν.» Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἡ παρὰ Χριστοῦ σύνεσις καὶ πραότης. Περὶ ὧν Ἰερემίας φησὶν· «Ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως.»

⁶⁶ Psal. xcvi, 4. ⁶⁷ Ephes. ii, 14. ⁶⁸ Joan. xiv, 27. ⁶⁹ Isa. xlii, 1. ⁷⁰ Isa. lx, 1. ⁷¹ Matth. xv, 14. ⁷² Joan. xii, 35. ⁷³ Osce vii, 11.

A fecisse cecinit ⁶⁶. Sed sunt eorum etiam semitæ pravæ. Est enim malum, ejus, quod rectum est, depravatio. Et nesciunt pacem; quia pacis largitorem et custodem minime admiserunt: qui pax esse nostra scribitur ⁶⁷; qui pacem se suam largiri apostolis dixit ⁶⁸. Ob hæc autem **670** omnia, recessit, eaque ipsa: quæ istis per salutis gratiam concessa fuerat, justitia. Et alias etiam in eos locum habuit injustitia, qui ab impiis. Assyriis nimirum, Judicati sunt. Cum exspectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ. Nam cum in sola Scripturæ dictione occuparentur, quemdam veluti parietem cæci palpabant. Et rursum: Cadent in meridie, veluti nocte media, nec aliter quam morientes. Ipso enim gentium meridianæ lucis tempore, cum splendore evangelico illustraretur Ecclesia, tanquam soli morte digna commisissent, ceciderunt; veluti que in nocte media degunt. Atque ii ipsi quidem fructus sunt, quos ab operibus suis perceperunt. Cum enim, clamantibus prophetis: «Illuminare, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini in te ascendit ⁶⁹,» illuminationem a Christo exspectarent, veram lucem non exceperunt: sed sponte cæci cæcorumque duces, ut ait Salvator ⁶⁸, facti sunt. Non enim dicentem audierunt: «Quandiu lumen habetis, ambulate in lumine, ut tenebræ vos non comprehendant ⁷⁰.» Deinde, quod quasi ursum et columbam pariter ambulaturos adjecit; non hos quidem more hujus, illos autem, illius; sed amborum in modum victuros significavit. Neque enim scelerum penituntine, effusique sanguinis recordatione gemituri sunt; sed ipsam sensibus objectam Jerusalem defleturi. Non immerito autem feræ truci et immiti comparati sunt; et, sicut alibi jam dictum est, urso similes effecti, cui sunt adempti catuli. Aiunt enim catulorum abreptionem ursos ferre gravissime, quæ si contigerit, magno furentes gemitu omnia circumire, obviosque adoriri. Ursi igitur ideo appellatur, quod et ipsi homines **671** comederent; qui ne a prophetarum quidem cæde abstinuerant.

Quod igitur gentibus datum est iudicium ab eis recessit, eaque ipsa: quæ istis per salutis gratiam concessa fuerat, justitia. Et alias etiam in eos locum habuit injustitia, qui ab impiis. Assyriis nimirum, Judicati sunt. Cum exspectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ. Nam cum in sola Scripturæ dictione occuparentur, quemdam veluti parietem cæci palpabant. Et rursum: Cadent in meridie, veluti nocte media, nec aliter quam morientes. Ipso enim gentium meridianæ lucis tempore, cum splendore evangelico illustraretur Ecclesia, tanquam soli morte digna commisissent, ceciderunt; veluti que in nocte media degunt. Atque ii ipsi quidem fructus sunt, quos ab operibus suis perceperunt. Cum enim, clamantibus prophetis: «Illuminare, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini in te ascendit ⁶⁹,» illuminationem a Christo exspectarent, veram lucem non exceperunt: sed sponte cæci cæcorumque duces, ut ait Salvator ⁶⁸, facti sunt. Non enim dicentem audierunt: «Quandiu lumen habetis, ambulate in lumine, ut tenebræ vos non comprehendant ⁷⁰.» Deinde, quod quasi ursum et columbam pariter ambulaturos adjecit; non hos quidem more hujus, illos autem, illius; sed amborum in modum victuros significavit. Neque enim scelerum penituntine, effusique sanguinis recordatione gemituri sunt; sed ipsam sensibus objectam Jerusalem defleturi. Non immerito autem feræ truci et immiti comparati sunt; et, sicut alibi jam dictum est, urso similes effecti, cui sunt adempti catuli. Aiunt enim catulorum abreptionem ursos ferre gravissime, quæ si contigerit, magno furentes gemitu omnia circumire, obviosque adoriri. Ursi igitur ideo appellatur, quod et ipsi homines **671** comederent; qui ne a prophetarum quidem cæde abstinuerant.

Dicuntur vero et catulis orbat; ut major eorum ferocitas ostendatur, qui ne suorum quidem liberorum vitæ pepercerunt. Columbæ ipsæ deinde querulam vocem frequentissime emittunt; quales et isti fuerunt, dum urbis suæ interitum lamentarentur. Dicitum est enim futuro in montibus tanquam columbas gementes et querulas. Intelligas vero et isto etiam pacto: Ambulabunt in feritate mentis conjuncta cum temeritate et ignoratione. Ait enim propheta quidam: «Et erat Ephraim quasi columba amens, et corde destituta ⁷¹.» Non

VARIÆ LECTIONES.

δ:δικαιωθῆναι. ἢ γγ. ἡτεκνωμένη.

est enim in ipsis, quæ a Christo proficiscitur, prudentia et mansuetudo : de quibus hunc in modum Jeremias : « Infatuatus est omnis homo a cognitione ⁷¹. » Et rursus : « Quæ in illis est sapientia, quoniam verbum Domini rejecerunt ⁷² ? » Vel *urso* ideo et *columbæ* similes fecit, ut eorum in imbecilliores audaciam, in valentiores autem timiditatem et ignaviam demonstraret. Symmachus autem et Theodotio : *Tanquam columba meditationem meditabimur*, reddiderunt; Aquilas autem, *Tanquam columbæ vocem emittemus*. Scripturas enim etiam nunc *meditari* conantes, eas ipsas ediscunt, tenuique adeo, et exili voce circumcinnunt, ut nihil a *columba* rationis experte discrepent, quæ inconditam vocem solet emittere. Cæterum et verba ista, et quæ deinceps, tanquam ab accusati populi persona cæteri reddiderunt. Infert igitur hunc in modum Symmachus : *Ob id longe factum est iudicium a nobis, et non apprehendet nos justitia; speravimus in lucem, et ecce tenebræ*, illaque quæ sequuntur. At interpretes Septuaginta quæ postea afferuntur : *Expectavimus iudicium, et non est salus*, populi personæ tribuerunt, tanquam sua Deo peccata confiteri, et se ipsos cum pœnitentia accusare propheta significet. Putant tamen nonnulli prophetas, cum rejectionis ejus mentionem faciunt, quæ post factam Christo contumeliam populo contigit, **672** alterius etiam vocationis, quæ postremis temporibus per fidem in Christo futura est, utiliter meminisse. ideoque nunc pœnitentium personam inducere, qui se *iudicium expectasse, nec esse iudicium* dicant; iudicium nominantes illud ipsum per fidem ad gentes delatum, quod licet *expectarent*, non sunt tamen adepti.

Neque vero causam volunt reticuisse, cum *multam suam esse iniquitatem* adjecerunt; qui enim, a quo peccata per fidem delerentur, eos verbis istis monentem : « Amen, amen dico vobis. Nisi credideritis quia ego sum, in peccatis vestris moriemini ⁷³, » non admiserunt. Deinde, quæ in Christum ausi sunt non reticentes : *Impie egisse se, atque mentitos esse* adjiciunt. Quo loco Symmachus : *Novimus*, inquit, *injuste nos agere et mentiri adversus Dominum*. Aquilas autem, ubi *Dominum negasse* dixit, ut eorum inficiationem demonstrat : *Sed et recessimus*, addit, *post tergum Dei nostri, locuti sumus calumniam*. Vides eorum idololatriam nullo modo accusari, sed *calumnias*, et falsos sermones, cæteraque ejusmodi. Olim quidem Dei signa calumniantes, eundem in Beelzebub, dæmoniorum principe dæmonia ejicere ⁷⁴; falsaque et *iniqua* de corde depromentes, Samaritanum esse ⁷⁵, furiosum, vinosum ⁷⁶, turbasque excitare et commovere ⁷⁷ dicebant; ideoque *se a iudicio recessisse* adjecerunt. Neque enim vos, inquit, ab illo derelicti estis; sed illud a vobis, qui ei tanquam terga dederitis. Atque hæc quidem

⁷¹ Jerem. viii, 9. ⁷² ibid. ⁷³ Joan. viii, 24. ⁷⁴ Luc. xi, 15. ⁷⁵ Joan. viii, 48. ⁷⁶ Joan. x, 20; Matth. x, 19. ⁷⁷ Luc. xiiii, 2.

A Καὶ πάλιν· « Σοφία τίς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ὅτι τὸν λόγον Κυρίου ἀπεδοκίμασαν; » ἢ ὡς ἄρκτος καὶ περιστέρα· τοῦτ' ἐστὶ θρασεῖς κατὰ τῶν ἀσθενεστέρων, καὶ δειλοὶ πρὸς τοὺς ἰσχυροτέρους. Σύμμαχος δὲ καὶ Θεοδοτίων ἐξέδωκαν· Ὁς περιστέρα μελέτη μελετήσομεν. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Ὁς περιστέρα φθογγῇ φθεγερόμεθα. Εἰσέτι γὰρ καὶ νῦν περιώνντι μελετᾶν τὰς Γραφάς, καὶ ἐκμανθάνειν, ψιλλῆ φωνῆ περιφθόντες, ὡς μηδὲν διαφέρειν ἀλογίστο· περιστέρας ἀναρῶρον ἀποδιδούσης φωνῆν. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ ῥητόν, καὶ τὰ ἐξῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ κατηγορουμένου λαοῦ ἐξέδωκαν οἱ λοιποί. Ἐπιφέρει γοῦν Σύμμαχος· Διὰ τοῦτο μαζρὰν ἐγένετο κρίσις ἀφ' ἡμῶν, καὶ οὐ καταλήψεται ἡμᾶς δικαιοσύνη. Προσδοκῆσωμεν ἰεὶς φῶς, καὶ ἰδοὺ σκότος, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ οἱ Ἐβδομήκοντα δὲ τὰ ἐπαγγόμενα τῷ προσώπῳ τοῦ λαοῦ περιέθησαν· Ἀρεμείναμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστι σωτηρία. Ὡς ἀν τοῦ προφήτου διδάσκοντος αὐτοὺς ἐξομολογεῖσθαι τῷ Θεῷ τὰς ἑαυτῶν ἀμαρτίας, καὶ κατηγορεῖν ἑαυτῶν ἐπὶ μετανοίᾳ. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ἐπειδὴν οἱ προφήται μνησθῶσι τῆς ἀποβολῆς τοῦ λαοῦ τῆς μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀπέθειαν, μέμνηνται χρησίμως καὶ τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἀνακλήσεως; τῆς ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως, διὸ καὶ νῦν μετανοούντων εἰσῆγαγε πρόσωπον· Ἀρεμείναμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστιν, κρίσιν λεγόντων τὴν διὰ πίστεως ὁδοῖσαν τοῖς· ἔθνεσιν, ἣν προσδοκῆσατε οὐκ ἔσχον.

C Τὸ δὲ αἴτιον, Πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία, φασίν. Οὐ γὰρ ἐδεξάμεθα τὸν διὰ πίστεως, ἐξαιρέοντα ἀμαρτίας, ὃς αὐτοῖς ἔλεγεν· Ἐμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐάν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις· ὑμῶν ἀποθάνεσθε. » Καὶ τὰ κατὰ Χριστοῦ τολμηθέντα δηλοῦντες, φασίν· Ἦσεθῆσαμεν, καὶ ἔψευδάμεθα. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐγνώμεν, φασίν, ἀδικεῖν καὶ ψεύδεσθαι κατὰ Κυρίου. Οἱ δὲ ἱ Ἀκύλας ἀρηγήσασθαι ἐν Κυρίῳ, τὴν ἀρησίαν αὐτῶν παριστάς· Ἀλλὰ καὶ ἀπέστημεν, φασίν, ἐπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐλαλήσαμεν σικοφαντίαν. Ὅρξ; ὡς οὐδαμοῦ αὐτῶν εἰδωλολατρεῖαν κατηγορεῖ, ἀλλὰ σικοφαντίας, καὶ λόγους ψευδεῖς, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ποτὲ μὲν τὰς θεοσημείας διαβάλλοντες ἔλεγον· Ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια· Ἀπὸ καρδίας τε αὐτῶν ἐρυσυόμενοι ψευδῆ τε καὶ ἴδικα, Σαμαρείτην καὶ δαιμονιόντα, φάγον καὶ οἰνοπόδην ἐκάλουν, ἀνασεύειν τε τοὺς ὄχλους ἔφασκον. Διὸ φασίν· Ἀπεστήσαμεν ὀπίσω τὴν κρίσιν. Οὐ γὰρ αὐτῆ, φασίν, ἡμᾶς κατέλιπεν, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτὴν, οἶονεῖ νῦντα εὐντες αὐτῆ. Αἱ δὲ φωναὶ ζητούντων εἰσὶν ἐληθῆναι παρὰ Χριστοῦ, καὶ συνεχῶς ὁμολογοῦντων τῆς ἀληθείας τὴν ἀρησίαν, καὶ τοὺς ψευδεῖς ἑαυτῶν ἰσ-

VARIÆ LECTIONES.

ἰ γρ. προσδοκῆσαμεν. ἰ γρ. ὁ δὲ. ἰ γρ. φησίν.

γισμοῦ. Τὸν δὲ λόγον εἰς ἑαυτὸν ὁ προφήτης πάλιν ἀναλαβὼν κατηγορεῖ, δεδραπανησθαι λέγων, καὶ παντελῶς ἐκλιπεῖν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν τὴν ἀλήθειαν. Ἐν δὲ ψεύδει (ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, σκοτῶ) περιπατοῦντες, πῶς ἂν εὐθείας ἔσχον ὁδοῦς, Χριστὸν τὸ φῶς ἀποστραφέντες, καὶ τὴν ἀλήθειαν; Καὶ εἶδε Κύριος, καὶ οὐκ ἤρρεσεν αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἦν κρῖσις· τοῦτ' ἔστι δικαιοκρατία. Καὶ εἶδε, καὶ οὐκ ἦν ἀνὴρ· καὶ ἤδη γὰρ εἶπεν· «Ὅτι ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄ. Ὁρωπος· ἐκάλεσα καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων.» Φιλῶνθρωπος γὰρ ὢν ὅλη πόλει δι' ἓνα καὶ μόνον ἀνέστη τὰ ἐγκλήματα. Διὰ γὰρ Ἰερουσαλήμ, καὶ ζητήσατε ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, καὶ ἴδετε ἂν εὕρητε ἄνδρα· εἰ ἔστι ποτῶν πίστις, καὶ ἀγαπῶν ἔλεος, καὶ ὡς ἔσομαι αὐτῆ, λέγει Κύριος. Ὑπέσχετο δὲ καὶ Σοδὸμοι; ἀνεῖναι εἰ σκοίεν πέντε δικαίους. Πενταπόλιως γὰρ οὕσης, καθ' ἑκάστην ἓνα ζητεῖ. Τὸν οὖν τοῦς ἄλλους αἰσῆσαι δυνάμενον ἐκ δικαιοπραγίας, καὶ νῦν ἐκάλεσεν ἀντιλαμβαρόμενον. Μηδένα δὲ τοιοῦτον εὕρον, ἠμύνατο, φησὶν, αὐτοῦς τῆ δυνάμει. Τοῦτο γὰρ τὸ, βραχίονι. Ἐστηρίσματο δὲ καὶ τῆ ἐλεημοσύνη· ἢ κατὰ τοὺς λοιπούς, ἐπεστηρίσματο. Ὁ γὰρ πάντας ἀπόλεσεν. Ἐσωσε γὰρ τὸ κατάλειμμα τοῖς πετράτιν αὐτῶν ἀψευδῆ τὴν ἐπαγγελίαν τηρῶν. Ἐφ' οἷς αὐτῶν ἄλλωσιν τὴν ἐσχάτην σημαίνων, ὡς περ ὀπλιζόμενον τὸν θεὸν κατ' αὐτῶν ὑποτίθεται, πρὸς ὃν εἶρηται· «Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου;» Τοιαῦτα δὲ παθόντων, οἱ λοιποὶ τῆς οἰκουμένης, φησὶ, φοβηθήσονται τὴν κατὰ τῶν ἀπειθεσάντων βίαιαν ὀργήν, ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ ἠμύνατο αὐτοῦς τῷ βραχίονι αὐτοῦ, τινὲς ἐκθέμενοι, καὶ ἔσωσεν αὐτῷ βραχίον αὐτοῦ, ἐπήγαγον· μηδεμίαν ἰσχὺν ἐχόντων αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐχθρούς διὰ τὰς ἁμαρτίας, ἐν ἰσχύϊ θεοῦ ἡ νίκη καὶ ἡ σωτηρία παρέσται διὰ Χριστοῦ. Καὶ πάλιν· Ἄντι τοῦ, καὶ τῆ ἐλεημοσύνη αὐτοῦ ἔστηρίσματο, καὶ τῆ δικαιοσύνη αὐτοῦ ἐπεστηρίσματο, τὸ ῥῆτὸν εἰπόντες, ἐπήγαγον· Ἡ γὰρ ἐν Κυρίῳ δικαιοσύνη στήριγμα γίνεται τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν δικαίας κρίσεως. Πρὸς τὴν πολεμικὴν δὲ τοῦ θεοῦ παρασκευὴν ἔφασαν, ὡς ταύτην ὁ Ἀπόστολος ἡμᾶς τὴν ὀπλίαν ἐνδύσασθαι παραναῖ. Ἐν Κυρίῳ οὖν τὸ ἀληθὲς τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἔστι θώραξ τῆς ἐλπίδος. Ἡ μὲν ἔστι περικεφαλάλα, ἐν ἡμῖν δὲ μίμησις.

Qua ratione nos ad armaturam istam induendam adhortatur Apostolus⁸². Quae est igitur in Domino *justitiae* veritas, ipsa vere spei *lorica est*; ipsa vere *galea*.

Ἐπεταὶ δὲ, φησὶ, καὶ ἡ κριτικὴ ὄν ὀπλις, κατὰ τῶν ὀλιθόντων Χριστὸν ἐν τε τῇ κατ' αὐτοῦ, καὶ τῇ κατὰ τῶν ἀγίων ἐπαναστάσει. Ταῦτα δηλοῦνται καὶ τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ. Τινὲς δὲ τὴν ὅλην ἀνωθεν οὕτως ἐξηγήσαντο ῥῆτιν· Θεοῦ πολλάκις ἐπαγγελιαμένου βοηθεῖν τῷ λαῷ, καὶ τὸναντιον αὐτοῦς αἰχμαλωσίξ παραδιδόντος, ὡς ἀσθενοῦντος καταβδῶν Θεοῦ. Δι-

voces eorum sunt, qui a Deo misericordiam consequi quaerunt, quique crebro *veritatem* se negasse falsaque meditato esse contententur. At in se rursus sermonem assumens propheta eosdem accusat, *consumptam* apud eos *esse veritatem*, atque penitus in *viis eorum deficere* asserens. Cum autem in falsitate, id est in *tenebris, ambularent*, qui poterunt *viis rectis* incedere, qui Christum *veram lucem et veritatem*. **673** sunt aversati?

Et vidit Dominus, et non placuit ei: quia non erat iudicium; justum scilicet. Et vidit, et non erat vir. Nam et antea dixerat: «Veni, et non erat homo; vocavi, et non erat qui audiret⁷⁹.» Pro sua siquidem in homines *benevolentia*, toti civitati unius nomine peccata condonat. Ait enim in hunc modum apud Jeremiam: «Circuite *vias* Jerusalem, et quaerite in *plateis* ejus, et videte si *inveniat* virum; si sit *faciens fidem*, et diligens *miserecordiam*; et fuero ipsi *misericos*, ait Dominus⁸⁰.» Fuerat vero et Sodomis se *parciturum* pollicitus, si quinque justos haberent⁸¹. Cum enim civitates quinque complecterentur, vel unicum de singulis postulabat. Eum igitur, qui operum *justitia* alios salvare queat, hoc etiam loco *defensorem* appellavit. Sed cum talem nullum reperisset, et eos ipse potentia sua (hanc enim *brachii* appellatione significavit) *ultus est. Sustinuit vero et misericordia*; aut secundum alios, *confirmavit*. Neque enim omnes perdidit, qui reliquiis conservatis vanum esse quod fuerat patribus pollicitus, non permisit. Postea ultimam eorum expugnationem significans, Deum adversus illos tanquam armatum ante oculos subjicit; ad quem et ista dicta sunt: «Tu metuendus es, et quis resistet tibi a furore tuo⁸¹» Illis haec patientibus, reliqui orbis terrarum, inquit, timebunt vehementer adversus incredulos iram. Verum pro quo: *Et ultus est os brachio suo*, habemus: *Et servavit sibi brachium suum* exponentes nonnulli, omni illis adversus hostes, propter scelera, virtute destitutis, in Dei virtute per Christum victoriam et salutem non defuturam esse tradiderunt. Praeterea, pro: *Et misericordia ejus sustinuit; et justitia ejus confirmavit* dicentes; *justitiam* in Domino, *justi* adversus *impios* *judicii firmamentum* esse addiderunt.

D Loquuntur vero tanquam de bellica Dei supellectile; adhortatur Apostolus⁸². Quae est igitur in Domino *justitiae* veritas, ipsa vere spei *lorica est*; ipsa vere *galea*; quae autem in nobis, **674** imitatio tan-

Sequitur vero, aiunt, etiam quae veluti *judicialis* est, armatura, adversus eos, qui Christum affligunt, sive in eam ipsi, sive in sanctos insurgant; quae in secundo etiam psalmo declarantur. Quidam autem verba ista ad initio sic explicarunt. Cum populo saepe auxiliaturum se pollicitus esset Deus, eundem vero in captivitatem tradidisset, in Ben-

⁷⁹ Isa. i, 2. ⁸⁰ Jerem. v, 1. ⁸¹ Gen. xviii, 32.

⁸¹ Psal. lxxv, 8, ⁸² Ephes. vi, 11.

¹ γρ. ἦ. ² γρ. ἦ.

tanquam propter virium imbecillitatem pollicita non præstitisset; populus vociferabatur. Itaque eos arguens, in causa fuisse eorum peccata respondet, propter quæ non audire Deus et servare potuisse visus sit. Cum enim liberos suos mactarent, eorum exta inspicientes; *manus sibi sanguine, ut impietate labia* polluebant: unde, tanquam surgenibus ex semine laboribus, frustra torquebantur. Quas enim voluptates inde percipiebant, tanquam *osa aspidum* erant intempestiva, aut *araneæ tela*, quæ nocere potius, quam prodesse valent; imo quæ, si quidquam producant, nihil a *basilisco* differat, per quem et ipsi malorum *operum* auctorem diabolum anagogice intelligimus. At ex malis omnibus *vestimentum contexuerunt*, post communem mortem mala eorum *nequaquam operiturum*, quæ ad sepulturam usque vires habitura sunt, Jobo teste ⁸³, qui se ad tumultum usque vigilasse scribit. Sunt vero, propter *malas cogitationes*, arummosi et *miseri*, qui *pacem* non habeant. Tanquam enim amissa iudicandi vi, a *via* regia aberrantes sursum deorsum vagantur; ita siquidem *nequitiam* sectantur, ac si ea *lucem* sibi allatura sit: cum *tenebras* pariat; ultionem nimirum, quæ eos ita præsentem istæ futuroque sæculo apprehensura est: ut qui splendidissimus dies eis illuxerat, in *tenebras* convertatur; *arsique* in morem graviter, propter ademptos catulos, *et tanquam columba* assidue gement. At deinde: *Expectavimus iudicium, et non est*, ut eos qui in peccatis suis immorati sunt, Dei etiam *defensione* excidisse demonstrat. Significat autem *iudicii* nomine illud ipsum, **675**quo sibi quique, vel quæ præstant ora sunt, eligunt; vel quæ relinquentes pereunt cum insurgentibus in eos hostibus, Dei auxilio destituuntur. Docet enim ipsos quæ eventura sunt, et qua ratione pœnitere oporteat, si remissionem consequi velint: quo modo et David ipse priusquam templum construeretur, ejusdem non eversionem modo, sed instaurationem etiam prædixit. Nihil enim eorum quæ se invicem consequuntur, ignorat Deus. Postea sua ipsi vitia, sive ea in factis, sive in dictis versentur, accusantes, *recessimus*, aiunt, *a iudicio*: quale est illud apud Davidem, psalmo quadragesimo nono: « Tu vero odisti disciplinam, et abieccisti sermones meos retrorsum ⁸⁴. » Nonnulli vero et illud: *Concepimus, et meditati sumus de corde*, in malos prophetas usurpari arbitrantur; ob idque indignatum Deum iram in eosdem *misericordia* temperatam induxisse. Non enim utilitate carere quamlibet Dei correptionem. Significat deinde Deum salutem, quæ pœnitentia paratur, illi, quos ulciscitur, conciliare, cum eorum *justitiam* et recte ac si Dei *vestimentum* ipsi fieri valeamus, propter propter quam et Giesi armati visi sunt angeli,

⁸³ Job x, 19. ⁸⁴ Psal. XLIX, 17. ⁸⁵ IV Reg. vi, 47.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁶ γρ. καί. ἠ ἐνδυμα.

ἐλέγχων οὖν αὐτοὺς, αἰτίας τῶν αὐτῶν ἀμαρτίας φησὶ, δι' ἧς καὶ ἀνίχοος καὶ ἀδύναμος ἐνομίσθη. Στράξαντες γὰρ τὰ τέχνα αὐτῶν ἥπατοσκοποῦντο, ὡς τὰς χεῖρας αὐτῶν μεμολύνθαι τῷ αἵματι, καὶ διὰ τῶν χεῖλῶν ἀσεβεῖν, ἅφ' ὧν ἑαυτοῖς, ὡς ἀπὸ σπερμάτων, πόνους ἐγέννησαν, ματαιοπονοῦντες ἐν αὐτοῖς. Ἄ γὰρ ἐπιθυμήματα συνέλεξαντο, ὡς ὡὰ ἀσπίδων ἀτελεσφόρητα, καὶ ἀράχης ἰσθός, βλάπτοντα μᾶλλον ἔστιν, ἤπερ ὠφέλησαι δυνάμενα. Κἂν εἰς ἔργον δὲ προαχθεῖεν, οὐδὲν ἀπέοικε βασιλίσκου. Δι' οὗ, κατὰ ἀναγωγὴν, λιψύμεθα τὸν διάβολον τὸν τῶν κακῶν χορηγόν. Ἐκ δὲ τῶν κακῶν ἀπάντων ἰμάτιον ἐξύφηνται, ἃ μετὰ τὴν κοινὸν θάνατον οὐκ ἔσται σκέπη τῶν κακῶν αὐτῶν, μέχρι ταφῆς ἰσχυόντων κατὰ τὸ ἐν Ἰωβ, τὸ, « Ἔως σόρου ἠγγύνησα. » Ἐκ δὲ τῶν πονηρῶν λογισμῶν ταλαιπωροῦσιν, εἰρήνην οὐκ ἔχοντες. Ὡς γὰρ τὸ κριτικὸν ἀπολέσαντες, βασιλικὴν οὐκ ἤλθον ὁδὸν ἄνω κάτω πλανώμενοι. Οὕτω γὰρ τὴν πονηρίαν μετήσσαν, ὡς φωτὸς ἐξ αὐτῆς ἀπολαύσοντας, ἃ γέγονε σκότος αὐτοῖς, δηλῶν δὴ τῆς ἐν τῷ παρόντι καὶ μέλλοντι καταληφομένην αὐτοῖς τιμωρίαν. Ὡς καὶ τὴν φωτεινοτάτην αὐτοῖς ἡμέραν σκότος γενέσθαι, ὡς ^{m-p} στενάζειν αὐτοὺς μέγала ὡς ἄρκτον ἐπὶ τέκνοις, καὶ πυκνά ὡς περιστερὰν. Εἰτά φησιν, Ἀνεμίσαμεν κρῖσιν, καὶ οὐκ ἔστι· δηλῶν τοὺς τοῖς ἑαυτῶν ἀμαρτήμασιν ἐγγρονισφοντας, καὶ τῆς ἀπτελήσσεως ἀποτυχόντας; τῆς θείας. Κρῖσιν δὲ λέγει, καθ' ἣν τὰ κρείττω πάντες ἑαυτοῖς ἐπιλέγονται. Ἦ ἀπολιπόντες ἀπώλοντο, ἐπειθόντων αὐτοῖς τῶν ἐχθρῶν, μὴ βοηθοῦντος Θεοῦ. Διδάσκει γὰρ αὐτοὺς τὰ συμβεβηκότα, καὶ πῶς δεήσει μετανοεῖν, ὡς ἂν ἀφέσεως τύχοιεν. Ἐπεὶ καὶ Δαβὶδ πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ, προλέγει καὶ τὴν καθαίρειν, καὶ τῆν αὐτοῦ πάλιν ἀνοικοδόμησιν. Πάντα γὰρ μετ' ἀλλήλων γινώσκει Θεός. Εἰτά τῆς ἑαυτῶν ἐν τοῖς πρακτοῖς καὶ λεκτοῖς κακίας κατηγορήσαντες, Ἀπεστήσαμεν, φασίν, ὀπίσω τὴν κρῖσιν, ὡς ὁ Δαβὶδ ἐν τεσσαρακοστῷ ἐνάτῳ φησὶ: « Σὺ δὲ ἐμίσησας παιδείαν, καὶ ἐξέβαλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω. » Τινὲς δὲ καὶ τὸ Ἐκλύομεν καὶ ἐμ. λετήσαμεν ἀπὸ καρδίας, εἰς τοὺς ψευδοπροφῆτας εἰρήσθαί φασιν. Ἐφ' οἷσπερ ὁ Θεός ἀγανακτήσας ὄργην ἐπέφηγε κατ' αὐτῶν, ἐλέει ταύτην κεράσας. Πῶσα γὰρ παιδεία Θεοῦ ἐπωφέλης, Ἐφ' οἷς, φησὶ, τὸν Θεὸν τὴν ἐκ τῆς μετανοίας πραγματευομένην σωτηρίαν, τοῖς τιμωρουμένοις οἰκετούσθαι, ἐνδύομενον αὐτῶν τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰς δικαιοπραγίας ὡσπερ θωρακίζόμενον, παραμυθούμενος ὡς δυναμένους ἐνδυναμῆ γενέσθαι Θεοῦ δι' ἡμᾶς οἷον ὀπλοφοροῦντος, τὴν ἡμετέραν διορθούμενου δειλίαν, δι' ἣν καὶ τῷ Γιεζὶ ὀπλοφόροι; πεφήνασιν ἔγγελοι, οὕτω κατὰ φύσιν οὐκ ἔχοντες.

facta, tanquam *loricam*, induat; ita nos consolans nos arma gerentis, ut timiditatem nostram erigat, cum id eorum natura non pateretur ⁸⁵.

10-κα'. Καὶ φοβηθήσονται οἱ ἀπὸ δυσμῶν τὸ ἄρμα Κυρίου, καὶ οἱ ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου, τὸ ἄρμα τὸ ἐνδοξόν. Ἦξει γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος ἡ ὄρη παρὰ Κυρίου, ἧξει μετὰ θυμοῦ, καὶ ἧξει ἐνεκα Σιών ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἕτω Ἰακώβ, κ. τ. λ.

Πολέμιον εἰπὼν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὸν Θεὸν διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν ἀσεβείας, ἐπὶ τὴν κλῆσιν μέτεισι τῶν ἔθνων, καὶ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν. Τὸ πᾶν δὲ γένος ἀνθρώπων διὰ τῶν ἀνατολῶν ἐδήλωσε καὶ δυσμῶν, αἱ φοβηθήσονται τὸν Κύριον. « Ἀρχὴ γὰρ σοφίας, φόβος Κυρίου. » Ἦς οὐ μετέλαθεν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἔκτεινοι, περὶ ὧν ἔλεγεν· « Ἴδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἤξουσιν, » καὶ τὰ ἐξῆς· δι' ὧν ἐδήλω τὰ τέσσαρα κλίματα, ὅσα δὲ φόβος Θεοῦ προξενεῖ δηλοῖ τὸ· « Μακάριος ἀνὴρ ὃ φοβούμενος τὸν Κύριον. » Καὶ τό, « Οὐκ ἔστιν ὑπέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. » Καὶ τό, « Φόβος Κυρίου παιδεία, καὶ σοφία. » Καὶ τό· « Φόβος Κυρίου προστίθησιν ἡμέρας. » « Ὅν οὐκ Ἰουδαίοις δώσειν, ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσιν ἐπαγγέλλεται. Καὶ ἐν ἑτέρῳ γὰρ προσφῆτῃ τοῖς μὲν φησιν· « Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Καὶ θυσίας οὐ προσδέχομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. » Ἐπερ δὲ τῶν ἔθνων· « Δι' ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου δεδόξασται τὸ ὄνομά μου, ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Τῆς δὲ τούτου σωτηρίας αἴτιον· « Ἦξει γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος καὶ ὄρη παρὰ Κυρίου. Ἦξει μετὰ θυμοῦ. » Ὁργῆς δὲ καὶ θυμοῦ οὕτω τὸ Ἑβραϊκόν, οὕτω οὐ λοιποὶ μὲνηνται. Οὐδὲ γὰρ εὐλογον ἐν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαις. Ὁ γὰρ Ἀκύλας φησιν, « Ὅτι ἐλεύσεται ὡς ποταμὸς πνεῦμα Κυρίου σύσσημον ἑαυτῷ. Ὁ δὲ Σύμμαχος· « Ἦξει ὡς ποταμὸς θλίβων τὸ πνεῦμα Κυρίου. » Ἐπειγὶ καὶ ἧξει. Ὁ δὲ Θεοδοτίων· « Ἦξει γὰρ ὡς ποταμὸς καλιορηχτής. Πνεῦμα Κυρίου ἐσημειώθη ἐν αὐτῷ. Πῶς δὲ ὡς ποταμὸς βίαιος ἧξει τὸ πνεῦμα Κυρίου, ἐδήλωσεν ἐν ταῖς Πρίξέσιν, « Ὅτε συνηγμένων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγένετο ἄφρων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος, ὥσπερ φερομένης κροῆς βιαίας, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ὁν τέλος, καὶ τὸ, « Ἐπληρώθησαν ἅπαντες· Πνεύματος ἁγίου. » Ἰπσο *Domini spiritus venturus sit*, eo indicavit, gregati, factum esse de repente sonum, tanquam quibus tandem omnes esse Spiritu sancto repletos

Ἄλλὰ καὶ σημεῖον, φησιν, ἑαυτῷ. Τοῦτο γὰρ τῆς ἰδίας ἀναλήψεως ἕθετο σημεῖον λέγων· « Ἐν μὴ ἀπέλω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἔρχεται. » Καὶ πάλιν· « Ὅτ' ἂν ἀπέλω, ἀποστελῶ ὑμῖν τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. » Ἀντὶ δὲ τοῦ· « Ἦξει ἐνεκα Σιών ὁ ῥυόμενος, Ἀκύλας, καὶ ἐλεύσεται τῇ Σιών ἀρχιστεύων, φησίν. Ὁ δὲ Σύμμαχος· καὶ ἧξει τῇ Σιών ἀρχιστεύων. » Ἐλεγε γὰρ ὁ Σωτήρ· « Οὐκ ἦλθον εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωθέντα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Καὶ Παῦλος δὲ φησιν· « Λέγω γὰρ Χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων, τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ

Vers. 19-21. *Et timebunt qui sunt ab occidente, nomen Domini, et qui ab ortu solis, nomen inclytum. Veniet enim quasi fluvius violentus ira a Domino : veniet cum furore : et veniet propter Sion qui liberat, et avertet 676 impietates Jacob, etc.*

Postquam Israeli propter multam eorum impietatem infensum esse Deum demonstravit, ad gentium vocationem, ipsumque Christi adventum sermonem convertit. Significavit autem *Orientis Occidentisque* nomine, hominum genus universum, quos *Domini timor* esset occupaturus. Principium namque sapientiæ timor Domini⁶⁶ : cuius esse particeps noluit Israel; sed illi, de quibus istud usurpavit : « Ecce hi de longe venient⁶⁷, et quæ deinceps : quibus verbis quatuor mundi cardines, sive plagas demonstravit. Quanta vero ea sint, quæ *Domini timor* nobis conciliat, Scriptura patuerit, ubi ait : « Beatus vir qui timet Dominum⁶⁸. » Et istis : « Non est inopia timentibus Dominum⁶⁹. » Et istis etiam : « Timor Domini disciplina et sapientia⁷⁰. » Et istis : « Timor Domini dies addit⁷¹ ; quem se non Judæis, sed gentibus esse daturum pollicetur. Deinde apud prophetam alium istos quidem in hunc modum alloquitur : « Non est mea voluntas in vobis⁷², dicit Dominus omnipotens, et hostias non suscipiam de manibus vestris. » De gentibus autem ista inquit : « Ab ortu enim solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in nationibus⁷³. » Sed est earum salutis causa, quod *venturum, quasi fluvium violentum, et iram a Domino cum furore* dixit. Quo loco, neque *iræ*, neque *furoris* Hebraica lectio, cæterique interpretes meminerunt, sicut in bonorum promissione fuerat rationi consentaneum. Ita enim Aquila : *Quia veniet tanquam flumen spiritus Domini signaculum ipsi*. Symmachus autem : *Veniet tanquam fluvius terens spiritus Domini. Urget, et vertiet*. Theodotio vero : *Veniet enim tanquam fluvius oppugnans. Spiritus Domini signatus est in eo*. Qui autem, **677** *tanquam fluvius violentus*, quod in Actis : « Cum essent in unum omnes congregati, factum esse de repente sonum, tanquam spiritus violenti⁷⁴, » et quæ sequuntur, legitur : concluditur.

Verum et *signaculum ipsi* ait. Hanc enim ascensionis suæ significationem et notam dederat ; cum, nisi abivisset, Paracletum non venturum ; cum rursus abivisset, sanctum apostolis se missurum Spiritum dixerat⁷⁵. Sed enim quo loco, *veniet propter Sion, qui liberat*, habemus, et *veniet qui Sion propinquus est*, interpretantur Aquilas et Symmachus. Neque enim se nisi ad oves, quæ perierant de domo Israel, missum esse Salvator retulit⁷⁶. Scribit in hunc modum præterea et Paulus : « Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ut confirmaret pro-

⁶⁶ Psal. cx, 10. ⁶⁷ Isa. lx, 4. ⁶⁸ Psal. cxi, 1. ⁶⁹ Psal. xxxiii, 10. ⁷⁰ Prov. xv, 33. ⁷¹ Prov. x, 27. ⁷² Malach. i, 10. ⁷³ ibid. 11. ⁷⁴ Act. ii, 2. ⁷⁵ Joan. xv, 26. ⁷⁶ Matth. xv, 24.

missiones patrum; gentes autem propter misericordiam glorificarent Deum⁷⁷. » Atque vero nonnulli, quemadmodum superius⁷⁸, postquam iræ adversus Judæos meminisset, et misericordiæ postea mentionem fecisse, cum misericordia confirmasse se dixit: sic et hoc loco, postquam furoris et iræ meminit, salutem per Christum adiecisse, cum *venturum eum* affirmavit *propter Sionem, qui liberat*; de peccatis nimirum, de morte, de corruptione etiam, de dæmonum tyrannide denique intelligens. Dicis rursus ipso *Sionis* nomine, sanctam Ecclesiæ administrationem, piisque institutum significari. Verum pro quo: *Et avertet impietates Jacob*, habemus: *Et iis qui aversati fuerunt impietatem Jacob*, dixit Symmachus; Aquilas autem: *Et iis, qui aversati fuerint inconstantiam Jacob. Iis enim veniet, eosque liberabit*; seipsos autem, qui non convertentur, accusabunt. *Et hoc est*, inquit, *etsi a me testamentum*. Quodnam vero? *Spiritus meus, qui est in te*: quem **678** cum apostolis largiretur, aiebat: « Accipite Spiritum sanctum; si cui remisistis peccata, remittuntur⁷⁹. » Istud igitur est *Novum testamentum*, mysterique illius summa, quod est *in te, qui propinquus es, et qui liberat*: quem esse de radice Jessæ dixit⁸⁰, cum Spiritum Domini super eum requieturum affirmavit: cuius item et ipse discipulos ideo participes effecit, ut eundem et ipsi deinceps in dignos et benemeritos conferrent. *Verba* porro, quæ locutus est Christus, *testamentum meum* sunt, inquit, *in sempiternum duratura*. Ait enim hunc in modum Salvator: « Cælum quidem et terra transibunt; verba autem mea nunquam transierint⁸¹. » Est igitur apertissimum redemptionis argumentum, *Spiritu sancti* participem fieri, linguaque ipsa (dicunt quidam) verbum veritatis accipere, ut est apud Paulum his verbis: « Prope te est verbum, in ore tuo, et in corde tuo⁸². » Accepimus enim verbum fidei, quod salutarem justitiæ confessionem conciliat. Ita namque impium Christus justificat, qui se jam dudum, veluti nebulam ejus iniquitates abstersisse clamitat. Quod quidem cum in nobis perpetuo situm sit, idem ipse in posteros etiam nostros, qui fideles semper tuetur, transmissurus est. Sunt vero qui totum sic explicent, ut dicant Deum sicut olim fœdus pepigit cum Abrahamo, cum hostias in promissionum gratiam obtulit⁸³; ut legem deinde simili ratione per Moysen tradidit, ita etiam nunc per prophetarum testimonio se cum populo pacisci verbis istis significare, quæ vim suam, suumque robur, non ista solum, sed futura etiam ætate, habitura sint si velint peccata sua poenitudine abstergere. Ita enim Deum quæ sit pollicitus præstare, poenitentibus nimirum, et dignis.

CAP. LX.

679-680 VERS. 1-22. *Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te or: a est. Ecce tenebræ operient terram, et caligo super*

⁷⁷ Rom. xv, 8, 9, ⁷⁸ Isa. l, 1 seqq.

⁷⁹ Joan. xx, 22.

⁸⁰ Isa. xi, 1.

⁸¹ Luc. xxi, 33.

⁸² Rom. x, 8.

⁸³ Gen. xiii, 1 seqq.

A ἰλέους δοξάσαι τὸν Θεόν. Ὁ Φασί δὲ τινες. Ὅσπερ ἀνωτέρω μνησθεὶς τῆς κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἐργῆς, ἐμνήσθη καὶ τῆς ἐν ὑστέροις ἐλεημοσύνης εἰπὼν, « Καὶ τῆ ἐλεημοσύνη ἤστηρξισατο. » οὕτω καὶ νῦν ἐργῆσθαι εἰπὼν, καὶ *θυμὸν*, τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν ἐπὶ φανεύειν εἰπὼν. Καὶ ἤξει ἔσθαι Σιών ὁ δούμενος, ἐξ ἁμαρτιῶν δηλονότι, θανάτου τε, καὶ φθορᾶς, καὶ δαιμόνων ὠμότητος. Σιών δὲ πάλιν, τὸ θεοσεβὲς τῆς Ἐκκλησίας πολιτεῦμα. Ἀντὶ δὲ τοῦ, [Καὶ] ἀποστρέψει ἀσθελας ἀπὸ Ἰακώβ, ὁ Σύμμαχος. Καὶ τοῖς ἀποστρέψασιν ἀσθελας ἐν Ἰακώβ. Ὁ δὲ Ἀκύλλας. Καὶ τοῖς ἀποστρέψασιν ἀσθελας ἐν Ἰακώβ. Τούτοις γὰρ ἤξει, καὶ τούτους ῥύσεται. Ἐαυτοὺς δὲ μὴ ἐπιστρέφοντες αἰτιάσονται. Καὶ αὕτη, φησὶν, αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη. Τίς δὲ αὐτῆς; Τὸ πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ σοί, ὃ διδοῦς τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε. Ἐλάθετε Πνεῦμα ἅγιον. Ἐάν τις ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίεται αὐτῷ. Τούτο τοίνυν ἡ Καιρὴ Διαθήκη, καὶ τοῦ μυστηρίου τὸ κεφάλαιον, ὅπερ ἐστὶν ἐν σοί τῷ ἀγγιστεῖ, καὶ *φυομένων*, ὃν ἐκ τῆς ρίζης ἐφασκεν Ἰησοῦς, ἐπαναπαύεσθαι λέγων ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Οὐ δὲ μετέδωκε τοῖς μαθηταῖς, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ μεταδόειν ἄξιους. Τὰ δὲ ῥήματα, ἀεὶ ἀλάληκεν ὁ Χριστὸς, *διαθήκη μου*, φησὶν, ἐστὶ, καὶ μένει *εἰς τὸν αἰῶνα*. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ ἔλεγε. « Ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται. οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. » Σαφεστάτη τοίνυν τῆς λυτρώσεως ἀπόδειξις, τὸ ἐν μεθέξει γενέσθαι Πνεύματος ἁγίου, δι' οὗ καὶ τῆς υιοθεσίας φέρεται καυχῆμα, καὶ τὸ λαβεῖν, φασὶ τινες, ἐν γλώττῃ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, Παύλου λέγοντος. « Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν. Ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. » Ἐλάθομεν γὰρ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, τὴν σωτήριον ὁμολογίαν δικαιοσύνης πρόξενον. Δικαιοὶ γὰρ οὕτω τὸν ἀσεβῆ Χριστὸς ὁ πάλαι βοῶν. « Ἀπῆλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομίας σου. » Ὅπερ ἂν ἐν ἡμῖν ἀεὶ, καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς παραπέμπεται σῶζον ἀεὶ τοὺς πιστεύοντας. Τινὲς δὲ οὕτως τὸ πᾶν ἐξηγήσαντο. Θεὸς διαθήκην θέμενος πρὸς Ἀβραάμ, ἠνίκα τὰς θυσίας ἐπὶ ταῖς ἐπαγγελίαις πεποιήται. καὶ διὰ Μωσέως δὲ κατ' ὁμοίον τρόπον νομοθετήσας. καὶ νῦν διὰ τοῦ προφήτου διατίθεσθαι φάσκει διὰ τῶν λαλουμένων πρὸς τὸν λαόν, ἃ τὴν ἰσχὺν ἔξει οὐ μόνον ἐπὶ τῶν παρόντων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐσομένων, εἰ θέλοιεν διὰ μετανοίας ἀπαλείφειν τὰς ἑαυτῶν ἁμαρτίας. Οὕτω γὰρ Θεὸς τὰς ἐπαγγελίας πληροί, μετανοοῦσιν οὐκ ἀναξίους διδοῦς.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

α-β'. Φωτίζον, φωτίζον, Ἰερουσαλήμ. Ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. Ἰδοὺ σκότος καλύψει γῆν, καὶ γρόφος

VARIE LECTIONES.

ἐπ' ἔθνη. Ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ἐφθήσεται. Καὶ πορεύσονται βασιλεῖς τῷ φωτὶ σου, καὶ ἔθνη τῇ λαμπρότητι σου. Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου. Ἴδου ἦκασιν πάντες οἱ υἱοὶ σου μακρόθεν, καὶ αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται. Τότε δὴν, καὶ φοβηθήσῃ, καὶ ἐκστήσῃ τῇ καρδίᾳ, ὅτι μεταβαλεῖ εἰς σὲ πλοῦτος θαλάσσης, καὶ ἔθνων, καὶ λαῶν, κ. τ. λ.

Χριστοῦ παρουσίαν εὐαγγελισάμενος, πρώτους βούλεται μεταλαβεῖν αὐτῆς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ : Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Ὁ καὶ τοῖς μαθηταῖς παρηγγελλεν, ἀπαγορεύσας αὐτοῖς εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ πορεύεσθαι, μηδὲ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν. Οἱ καὶ ἔλεγον : Ὑμῖν ἦν πρῶτον ἀναγκαῖον κηρυχθῆναι τὸν λόγον. Χριστὸς δὲ ἦν τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ, καὶ τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ἐξ οὗ τὴν Ἰερουσαλήμ, δηλονότι τοὺς ταύτης οἰκήτορας, φωτισθῆναι πρότερόν τεταται, αὐτῆς τε εἶναι φησι προηγουμένως τὸ φῶς, διὰ τὴν ἐπαγγελίαν τῶν πατέρων, καὶ τὴ τὰ περὶ Χριστοῦ ταύτη παρὰ τῶν προφητῶν κειμήρυχαται. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ ἀπλῶς φῶς εἶπεν, ἀλλὰ τὸ φῶς ἀναφορικῶς, οὐπερ εἰ μετέσχε, διέμεινεν ἂν ἐν εἰρήνῃ μέχρι παντός, κατὰ τὸ : Εἰ ἔγνωσ καὶ σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην. Αὐτῆς δὲ μὴ δεξαμένης, ἐπιφέρει : Νῦν δὲ ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σὲ, καὶ τὰ ἐφεξῆς. Πασῶν τε τῶν νῦν λεγομένων ἐξέπεσεν ἐπαγγελιών, αἱ τὰχα ἂν αὐτῇ ἐγένοντο καὶ σωματικῶς. Ἄμα τε γὰρ τοῦ φωτός, καὶ τούτων ἐστέρητο. Τὸ δὲ Ἰερουσαλήμ οὐ κείται παρὰ τοῖς ἄλλοις. Ἄλλ' ὁ μὲν Ἀκύλας Ἀνάστηθι, φωτίζου, φησὶν, ὅτι ἦλθεν φῶς σου. Καὶ Σύμμαχος ὁμοίως, καὶ τὸ Ἑβραϊκόν, ὡς εἶναι τὸν λόγον πρὸς τοὺς δεδαγμένους τὸν εἰρημένον λυτρωτὴν, ἢ ἀγγιστέα, οὗς ἔλεγεν ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν τοῦνομα Κυρίου φοβηθήσασθαι.

Τὸ οὖν θεοσεβὲς τοῦτο πολίτευμα, πόλις καλεῖται Θεοῦ, καὶ Ἰερουσαλήμ. Παρ' αὐτῇ γὰρ πρώτη συνίστατο προφητῶν τε καὶ θεοσεβῶν ἀνθρώπων χορός. Οἱ δὲ τὴν παρουσίαν αὐτῆς προσδοκῶντες Χριστοῦ, τὸν βίον κατέστρεφον διακείμενοι, ὡς καὶ μέχρι θανάτου καταβήσεται διὰ τὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν. Ὅθεν ὡς ἐν σκότῳ καθημένοις τοῦ φωτός Χριστοῦ τὴν παρουσίαν εὐαγγελίζεται, ὡς πρὸς τῇ πρώτῃ παρουσίᾳ, καὶ τῇ δευτέρᾳ τὸν λόγον ἀρμόττειν, περὶ ἧς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ : Καὶ ἔφονται τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς : ἐν οἷς τοὺς ἀγγέλους συνάξειν λέγει πανταχόθεν τοὺς ἐκλεκτούς. Καὶ πάλιν : Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Εἶτα περὶ διακρίσεως εὐσεβῶν τε λέγει, καὶ ἀσεβῶν, ὡς προβάτων καὶ ἐρίφων, τῶν μὲν παραδιδωμένων πυρὶ,

gentes. Super te autem apparebit Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt reges in lumine tuo, et gentes in splendore tuo. Leva in circuitu oculos tuos, et vide omnes congregatos filios tuos. Ecce venerunt omnes filii tui de longe, et filiae tuae super humeros portabuntur. Tunc videbis, et gaudebis, et timebis, et stupebis corde, quoniam transferentur in te divitiae maris, et gentium, et populum, etc.

681 Christi adventu denuntiato, ejus primum fieri participes Israelitas postulat, juxta illud : « Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel ». Quod apostolis etiam significavit, cum ne in viam gentium abirent, neque in civitates Samaritanorum, præcepit. Qui et ipsi quoque Judæis primum sibi necessario verbum esse promulgandum docuerunt. Erat vero Christus ipse lumen, et veritas, et vita : Lumen, inquam, « quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum » ; quo Jerusalem ipsam, id est ejus incolas, illuminari postulat qui principaliter lumen est ; sive ad patrum promissionem respicias ; sive ad ea, quæ per prophetas ita de Christo dicta sunt et promulgata. Ob id enim non simpliciter, sed relative lumen appellavit ; cujus si particeps fuisset, pacem habuisset perpetuam, juxta illud : « Si cognovisses et tu quæ pacis sunt ». Sed quia eam non admisit, intulit : « Nunc autem venient dies in te », et quæ deinceps. Imo et omnibus, quæ adhibentur hoc loco, promissionibus excidit ; quibus fortasse corporaliter positura fuerat. Est enim cum lumine et istis quoque privata. Neque vero Jerusalem apud illos reperias, cum *Ezsurge, illuminare, quoniam venit lumen tuum* habeant Aquilas et Symmachus, ipsaque adeo Hebraïca lectio ; ut sermo sit ad eos, qui dictum Redemptorem, vel vicinum exceperint ; quos superius ab ipso solis ortu et occasu nomen Domini dixit esse formidaturos.

682 Hoc igitur sanctum est et pium vitæ institutum, quod civitatem Dei, et Jerusalem appellavit ; in qua primum cæpit prophetarum piorumque virorum chorus institui ; qui Christi adventum semper expectantes, eam etiam moriendo fidei constantiam retinuerunt, ut suæ libertatis asserendæ gratia mortem subiturum esse non ambigerent. Atque inde est, quod ipsis, tanquam in tenebris sedeant, luminis Christi adventum denuntiat : ut primo non solum adventui, sed alteri etiam convenienti oratio, de quo sunt ista Salvatoris : « Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli », cæteraque deinceps : in quibus electos ab angelis undique coactum iri significat. Et rursus : « Cum autem venerit Filius hominis in gloria sua » De piorum deinde ab impiis, tanquam ovium ab hædis, sepa-

⁸ Matth. xv, 24. ⁹ Matth. x, 6. ¹⁰ Act. xiii, 46. ¹¹ Joan. i, 9. ¹² Luc. xix, 42. ¹³ ibid. 43. ¹⁴ Isa. lxx, 1 seqq. ¹⁵ Luc. xxi, 27. ¹⁶ Matth. xxv, 31.

ratione adjiciens, istos quidem in ignem abituros esse; illos autem in novum sæculum revocatum iri significat, in quo nulla futura sint corporea luminaria: Christo ipso, qui Sol est justitiæ¹⁴, lucem abunde præstante et suggerente: quo tempore nimirum, juxta sacratissimi Pauli sententiam: « Qui mortui sunt in Christo, primi resurgent: qui autem relictī, in nubibus cum Christo occurrent¹⁵. » Tales igitur tum compellens inclamabit oratio: *Illuminare, Jerusalem*, vel, ut cæteris placet: *Exsurge, illuminare*. Et vide, si non aperte ipso *exurgendi* verbo, mortuorum resurrectionem indicarit, quam radiis suis *lux* ipsa mortuos recreans præbitura est; qui postquam excitati fuerint, ejus *gloriam* intuituri sint. Quo factum est, ut statim *gloriam Domini in eam apparuisse* adjiceret, novam Dei civitatem, quæ sola per Christum *illuminatur*, intelligens. Impiis enim reconduuntur *tenebræ*: quod ut significaret, iis ipsis *terram* quidem *opertam fore*, et *gentes caligine* dixit: sed in Jerusalem, secundum alios, *exoriturum esse Dominum*. Decet enim *luminis* ortu eos primum illustrari, qui Unigenitum Dei Patris *gloriam* nuncupatum, contemplaturi **683** sunt: cum in ipso, et per ipsum, et cum ipso glorificetur. Cum enim Filium videmus, Patris majestatem et *gloriam* intuemur, qui dixit: *glorificet te*¹⁶. »

Verum quod habet Isaias: *Ecce tenebræ operient terram, et caligo super gentes, et gloria Domini in te videbitur*; ad primum adventum referentes nonnulli, non tanquam Christo terris illucente, *tenebræ gentes operituræ sint*, quas esse *illuminatas* constat, dici arbitrantur: sed quod hic futurum dicitur, esse jam significari: id est, *operire*. Quo enim tempore Israelitis primum illuxit Christus, *tenebris* adhuc *gentes* offundebantur; cum nondum ad eos gratia pervenisset, sed suam ipse Judæis *gloriam* patrandis miraculis demonstraret. Sunt præterea nonnulli, qui quod *Et caligo super gentes* Isaias dixit, ad tempora referant, quibus justa patris hostes contigit. *Ambulabunt vero reges*, ait, *in lumine tuo, et gentes in splendore tuo*: ut *gentium* vocationem a Judæorum incredulitate et pertinacia profectam esse ostenderet. Intelligendum est autem duo eorum, qui salvantur, genera reperiri. Alterum quidem piorum apud Judæos Deique amantium; qui fide perfecti, promissiones minime adepti sunt; cum Deus præstantius aliquid de nobis prævideret, ut sine nobis minime consumerentur. Qui item in mortis regionibus immorantes Christi adventum expectarunt. Ideoque, cum ad eum misisset Joannes quæsitivus, ille esset, qui veniret, an alium deceret expectare¹⁷. Qui denique de Christi ad se adventu commoti: *Exsurge* istud et *illuminare, quia venit lumen tuum*, id est, quod

τῶν δὲ ἀνακαλουμένων εἰς τὸν νέον αἰῶνα, καθ' ἕνα οὐκ ἔσονται φωστῆρες σωματικοί, Χριστοῦ τοῦ τῆς δικαιοσύνης Ἰησοῦ πρὸς φωτισμὸν ἐπαρχοῦντος· ὅτε, κατὰ τὸν ἱερῶτατον Παῦλον, « Οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτοι, οἱ δὲ περιλειπούμενοι ἐν νεφέλαις ἀπαντῶντες ἔσονται σὺν Χριστῷ. » Τοῖς οὖν τοιοῦτοις τότε προσφωνῶν ὁ λόγος ἔρει· *Φωτίτευ, Ἱερουσαλίμ*· ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους· *Ἀνάστηθι, φωτίσθητι*. Καὶ ἔρα εἰ μὴ σαφῶς διὰ τοῦ ἀνάστηθι, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἔδειξεν, ἦν ποιῆσαι τὸ φῶς ἐκτίσιν ἰδίαις ἀναζωπυροῦν τοὺς νεκροὺς, οἱ καὶ ἀναστάντες ἔψονται τὴν δόξαν αὐτοῦ. Διὸ νῦν ἐπάγει· *Καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν*· δηλαδὴ τὴν νέαν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἣν φωτίζει μόνην Χριστός. Τοῖς γὰρ ἀσεβέσι σκότος ἀπέκειται, ὃ

δηλῶν φησιν· *Ἰδοὺ σκότος καλύψει τὴν γῆν, καὶ γνόφος ἐπ' ἔθνη*. *Ἐπὶ δὲ σὲ ἀνατελεῖ Κύριος*, κατὰ τοὺς λοιπούς. Δεῖ γὰρ πρῶτον φῶς ἀνατελεῖς τοῖς μέλλουσι θεωρεῖν γενέσθαι τῆς τῶ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ δόξης, ὃς δόξα λέγεται τοῦ Πατέρος. Ἐν αὐτῷ γὰρ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ σὺν αὐτῷ δοξάζεται. Ὁρῶντες γὰρ τὸν Υἱὸν, ἐρώμεν τὴν μεγαλειότητα, καὶ δόξαν τοῦ Πατέρος, ὃς γέ φησι· *Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱός σου δοξάτη σε.* »

Pater, glorifica Filium tuam, ut et Filius tuus glorificet te¹⁸. »

Τὸ δὲ· *Ἰδοὺ σκότος καὶ γνόφος καλύψει γῆν*· ἐπ' ἔθνη· ἐπὶ δὲ σὲ φαθήσεται Κύριος· ἐπὶ τῆς πρώτης ἐκλαδόντες παρουσίας τινές, οὐχ ὡς μέλλοντων φασὶ τῶν ἐθνῶν σκοτισθήσεσθαι, τῷ κόσμῳ λάμπαντος τοῦ Χριστοῦ. Περφώτισται γὰρ. Ἄλλ' ὁ μέλλον ἐνταῦθα χρόνος τὸν ἐνεστῶτα δηλοῖ, τοῦτ' ἔστι καλύπτει. Χριστοῦ γὰρ πρώτους τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐπιλάμπαντος, ἐπὶ τὰ ἔθνη σκότω κενεράτητο, πρὶν ἐπ' αὐτὰ μεταστῆναι τὴν χάριν. Τότε γὰρ Ἰουδαίους τὴν οἰκίαν θαυματουργῶν ἐπεδείκνυτο δόξαν. Τινές δὲ τὸ, *γνόφος ἐπ' ἔθνη*, φασὶν ὅτε πάτρουσιν οἱ ἐχθροὶ τὰ δίκαια. *Πορεύσονται* δὲ, φησὶ, *βασιλεῖς τῷ φωτὶ σου, καὶ ἔθνη τῇ λαμπρότητί σου*, τὴν κλήσιν δηλῶν τῶν ἐθνῶν ἐκ τῆς ἐκείνων ἀπειθείας γεγεννημένην. Δύο δὲ νοήσομεν τάγματα σωζομένων· τῶν τε *παρ' Ἰουδαίους*, θεοφιλῶν, οἱ διὰ πίστεως τελειωθέντες οὐκ ἐχομισαντο τὰς ἐπαγγελίας, τοῦ Θεοῦ κρείττονι περὶ ἡμῶν προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν· οἱ καὶ τοῖς τοῦ θανάτου χωροῖς ἐνδιέτρουον τὴν παρουσίαν Χριστοῦ περιμένοντες. Διὸ πέμφας Ἰωάννης ἠρώτα· « Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; » οὗς εἰσαγγελισθὲν τὴν εἰς αὐτοὺς τοῦ Χριστοῦ κάθοδον, φησὶν· *Ἀνάστηθι, φωτίσθητι*. Ἰλλοερ γὰρ τὸ φῶς σου, τοῦτ' ἔστιν, ὃ προσεδόκας. Τούτων οὖν τὴ πρῶτον τάγμα. Δεύτερον δὲ, τὸ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας, ὃ δὴ συνῆψεν ὁ Παῦλος τῷ πρώτῳ λέγων· « Ἄρ' οὖν οὐκ ἐστὶ ἔστε ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολιταί

¹⁴ Malach. iv, 2. ¹⁵ Thess. iv, 15, 16. ¹⁶ Joan. xvii, 1. ¹⁷ Matth. xi, 3.

¹⁸ γρ καλύψει γῆν, καὶ γνόφος.

τῶν ἁγίων, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἐν οἷς ἔστιν εἶναι ἅμα τὴν ἐθνη συγκαληρόνομα, καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας ἐν Χριστῷ. »

junxit Apostolus, ubi jam non esse hospites et advenas, sed concives sanctorum ¹⁸, illaque quæ sequuntur, colligit : in quibus etiam gentes esse coheredes, et concorporales, **684** et comparticipes in Christo ¹⁹ significatur.

Εὐαγγελιστάμενος νῦν τῷ πρώτῳ τάγματι ἐπήνεγκε· Καὶ περιεῦρονται ἔθνη τῷ φωτὶ σου, δεικνὺς κοινὴν ἀμφοτέροις τὸ φῶς τοῖς πρὸ τῆς παρουσίας, καὶ ὑστερον, καὶ τὴν λιμνηρότητα, ἣν ἡ ῥύπου παντὸς ἀπόσμηξις ἀπεροῖσεται. Ταύτη γὰρ καὶ οἱ τῶν ἐθνῶν χροῖσονται βασιλεῖς, καθαιρόμενοι τῇ τῶν θεῶν μυστηρίων δυνάμει, ὃ δὴ καθ' ἡμᾶς διὰ τῶν ἔργων ὁράται. Ἐἴτα ἐπειδὴ ἐθνῶν ἐμνημόνευσε, καὶ βασιλεῶν ἐθνῶν, ἀκολουθῶν τὴν προτέραν τοῦ Θεοῦ πόλιν διδάσκει πάντας τοὺς ἐξ ἐθνῶν προσιόντας τῷ θεοσεβεί πολιτεύματι οἰκεία τέκνα ἡγεῖσθαι λέγων· Ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου, οὗς καὶ φησὶν ἐπ' ὧμων ἀρθήσεσθαι.

Διὸ πάντες οἱ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότες ἐπαγγέλιαν εἰλήφασιν εἰς κόλπους Ἀβραάμ ἀναπαύσασθαι. Καὶ πολλοῦ δὲ θυγάτηρ Ἱερουσαλήμ, καὶ Σιών, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία χρηματίζει, ὡς ἐν τῷ, « Χαῖρε σφόδρα, θυγάτηρ Σιών. Κῆρυσσε, θυγάτηρ Ἱερουσαλήμ. Ἴδου ἔρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος, καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὴν Κύριον. » Τὸ δὲ πόρρωθεν ἤκειν, παρῆσθαι ὡς ἡ μὲν πόρρω που τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἔξοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας. « Ἀλλ' ὑμεῖς, φησὶν, οἱ ποτε μακρὰν ὄντες, ἐγγὺς ἐγενήθητε. » Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησὶν· « Οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζονται εἰς σπέρμα. » Καὶ πρὸς Ἀβραάμ δὲ ἐρρήθη·

Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. Πρὸς ἃ τις προφήτης φησὶ· « Μνήσθητε, οἱ μακρὰν τοῦ Κυρίου, καὶ Ἱερουσαλήμ ἀναθήτω ἐπὶ τὴν καρδίαν ὑμῶν. » Ἄ δὴ καὶ πεισθέντα, κατὰ τὸν Ἠσαῖαν, φασὶ· « Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. » Ἀλλ', ἰδοὺ ἤκαστι, φησὶ, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ εἰς μακρὰν ἢ κλιθεῖς αὐτῶν. Δραμοῦνται γὰρ ὡσπερ κατὰ πόδα τῶν εὐαγγελικῶν κτηρυγμάτων, διχα πόνου παντός. Ἐπ' ὧμων γὰρ ἀρθήσονται, οἷα δὴ βρέφη ταῖς τῶν μυσταγωγῶν παιδαγωγίαις χειραγωγούμενοι. Γάλα γὰρ ποτίζονται κατ' ἀρχὰς, κατὰ βραχὺ πρὸς μέτρον ἡλικίας ἀναβαίνοντες τέλειον ὄσιον τῆς διὰ Πνεύματος ἀναγεννήσεως ἔτυχον. Τοιγαροῦν ὁ Παῦλος· « Ὡς ἂν τις τροφὸς θάλπη τὰ ἐλατῆς τέκνα, » φησὶν.

libunt primum, brevi deinceps ad mensuram ætatis perfectam ascendentes quotquot spiritus regenerationem adepti sunt. Quo factum est, ut tanquam nutrix, quæ filios suos soveat, Apostolus dixerit ²⁰.

Ἐφ' οἷς λέγει· Τότε ὄψει, καὶ χαρήσῃ. Καὶ πῶς οὐ μέλλει μήτηρ περὶ τέκνοις σωζομένοις εὐφρανέσθαι; Τὸ δὲ φοβηθήσῃ, παρὰ μὲν τοῖς λοιποῖς; οὐκ ἐμφέρεται. Σημαίνει δὲ τὸ ἐκστήσῃ, καὶ θαυμάσει.

exspectabas, audiunt. Atque hic quidem eorum primus ordo fuerit. Sequitur vero et alter ex gentium Ecclesiis conflatus, quem priori etiam contigitur.

Non immerito igitur, posteaquam priores allocutus est, ambulaturas et gentes in lumine suo nunc adjungit, ut commune lumen utrisque ante adventum, et deinceps, communemque splendorem quem sordium omnium effliciat abstersio, esse demonstret. Ea enim ipsi etiam gentium reges utentur, cum ipsos divinorum mysteriorum virtute lustrari, quod sæculo nostro reipsa factum est, contigerit. Quoniam deinde gentium meminit, regumque earum; priorem deinceps Dei civitatem omnes eos de gentibus, qui sanctum et pium vitæ institutum amplectentur, filios ejus haberi docet; cum congregatos filios ejus videre præcipit; quod etiam humeris sublatum iri adjungit: unde omnes, qui de gentium numero crediderunt, in Abraham sinu quietem se habituros, promissionem acceperunt. Persæpe vero et filiam Jerusalem, et Sionem, ipsam gentium Ecclesiam nuncupari reperias: ut hoc loco: « Gaude vehementer, filia Sion; júbila, filia Jerusalem. Ecce venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus: et venient gentes multæ ad Dominum ²¹. » Quod autem de longe venire, dixit, longe nos aliquando ab Israelis regno abfuisse, et a testamentorum promissione peregrinos fuisse significat. « Sed vos, inquit, qui aliquando eratis longe, nunc facti estis prope ²². » — « Non enim, inquit Apostolus, omnes qui sunt de Israel, ii sunt Israel: sed qui sunt filii promissionis, in semen ipsi reputantur ²³. » Sunt vero et ad Abraham nonnulla, quibus eundem gentium patrem fieri voluit Dominus: ad quæ cum respiceret propheta quidam, eos, qui longe abessent, Domini meminisse, et Jerusalem in corda sua inferre præcepit ²⁴. » Quibus quia paruerunt, illa jam Isaiæ usurpant: « Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob. Et annuntiabit viam ejus, in eaque ambulabimus ²⁵. » Imo Ecce venerunt, inquit; tanquam non procul abesse eorum vocationem significet. Sequenter enim, tanquam e vestigio **685** evangelicæ prædicationis, nullo labore, nulloque negotio: quia humeris portabuntur, tanquam infantes aliqui ab initiatoribus in sacrorum penetralia manu deducti. Lac enim

Sequitur deinde: Tunc videbis, et gaudebis. Qui enim matrem gaudere non contingat, si salvari filios suos videat? Sed non est ignorandum apud alios timebis verbum non reperiri: ideumque quod

¹⁸ Ephes. ii. 19. ¹⁹ Ephes. iii. 6. ²⁰ Soph. iii. 14; Zachar. ix. 9. ²¹ Ephes. ii. 15. ²² Rom. ix. 7, 8. ²³ Jerem. Li, 50. ²⁴ Isa. ii. 5. ²⁵ I Thess. ii. 7.

obstupescere et admirari significare, quale est illud prophete Habacum : « Domine, audiui auditionem tuam, et timui ²⁶. » Sed quænam ista fuit admirandi occasio? Quoniam, adjicit : *Transferentur in te divitiæ maris*. Vel ut Symmacho placet : *Cum ad te conversa fuerit multitudo maris, et potestas gentium*; in quibus, cum *divitiis, multitudinèque maris* eorum ingentem numerum comparat, qui salutem adepturi sunt. Intelligas vero per *potestatem* sive *opes gentium*, vel eos, quorum est inter *gentes* aliqua *potestas*; vel eos etiam qui Deo, vitæ ratione et probitate, firmiter adhærentes, omnia posse se in Christo, qui vires suggerit, valent affirmare ²⁷. *Gaudetis* porro, inquit, propter imperfectiorum, minusque rationi parentium, id est *camelorum greges*; qui *aurum et thus tibi sunt allaturi*: qua ratione divites et opulentes in Ecclesia significavit. Nam et Salvator ipse, eum, qui *dives* sit, *camelo* comparavit; cum facilius esse *camelum* per foramen acus transire dixit, quam *divitem* in regnum cælorum ingredi: sed tamen quod hominibus fieri non posse videtur, esse Deo perfacile ²⁸. Quibus verbis et Jerusalem ipsam commoveri contigit, cum angusta et stricta via, tanquam per foramen acus, vitam æternam adiri; cum Deo munera ad animæ redemptionem offerri vidit. Est enim quod anima ad captivitatibus suæ redemptionem **686** exsolvit, propriarum ipsius *divitiarum* nomine censendum. Est porro *Sabba*, gens Æthiopica : *Cepha* autem et *Madiam* barbaræ quoque regiones *camelorum* fecunditate commendatæ; quo factum est, ut eorum imagine propheta uteretur.

Quamquam tamen ratione præditas quasdam ejusmodi *camelos* fuisse planum sit. Ait enim : *Et operient tecameli Madiamet Cepha. Omnes de Subba venient, ferentes aurum, et thus ferent; et salutare Domini annuntiabunt*. Qui enim *sunt cameli salutare Domini annuntiaturi*? Homines igitur illi sint oportet qui *thus* quidem ipsum, id est, spiritualem divinitatis fragrantiam; *aurum* autem, id est corpoream rerum affluentiam et copiam laturi sunt. Quod igitur admirabile, præterque opinionem erat, ut, quæ jumentorum ingenium referunt, divitum animæ, *camelis* ipsis, propter assiduum bajulandi usum, propter fecunditatem, propter animalis etiam pravitatem comparatæ, transmutarentur : ut rursum propter eximiam utilitatem *salutare Domini annuntiarent* : ut denique *oves Cedar*, id est, moderatiores et simpliciores, usuque rationis minime destitutæ mentes, *congregarentur*; id ipsum jam factum esse affirmat. Tale est et illud : « Ite a I oves quæ perierunt domus Israel ²⁹. » Et illud etiam : « Oves meæ vocem meam audiunt ³⁰. » Et apud Ezechielem; cum, « Ecce ego quæram oves meas ³¹, » et quæ deinceps, dixisset, adjecit : « Et seient quia ego sum Dominus Deus eorum, ipsique populus meus domus Israel, dicit Dominus. Et vos oves meæ, et oves gregis mei homines estis, et ego

Κατὰ τὸν Ἀδῶκαοῦμ εἰπόντα· « Κύριε, εἰσακήκουσάν σου, καὶ ἐφοβήθην. » Τίς δὲ τοῦ θαυμάζειν ἢ πρόβατις; Μεταβαλεῖ γὰρ εἰς σὲ πλοῦτος θαλάσσης. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Ὅταν ἐπιστραφῇ ἐπὶ σὲ τὸ πλῆθος τῆς θαλάσσης, καὶ ἡ δύναμις τῶν ἔθνων. Ὁ δὲ λόγος τὴν πολυπληθειαν τῶν σωζομένων, πλοῦτον καὶ πλῆθει θαλάσσης ἀπεικάζει. Δυνάμεις δὲ ἔθνων ἢ οἱ ἐν αὐτοῖς δυνατοί, ἢ οἱ τοῦ κατὰ Θεὸν βίου νεανικῶς ἀντεχόμενοι, ὡς λέγειν· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. » Χαρήσῃ δὲ, φησί, καὶ ἐπὶ τῶν ἀτελεστέρων καὶ ἀλογωτέρων ταῖς ἀγέλαις, οὓς καμήλοις ἀπέικασεν. Οἱ δὲ σοὶ χρυσίον καὶ λίθων ὄσσοισι, τοὺς ἐν Ἐκκλησίᾳ πλουσίους δηλῶν. Καὶ ὁ Σωτὴρ γὰρ καμήλων παρεϊκάζει τὸν πλοῦσιον, εὐκοπώτερον εἶναι λέγων καμήλον διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλοῦσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἀλλὰ γὰρ τὸ παρ' ἀνθρώποις ἀδύνατον, παρὰ Θεῷ δυνατόν. Ἐφ' ᾧ καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐξέστη διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ βλέπουσα τοὺς εἰσιόντας εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, ὡς διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος, δῶρα φέροντας Θεῷ λύτρα τῆς ἰδίας ψυχῆς. Αὐτὸν γὰρ ψυχῆς ὁ ἴδιος πλοῦτος. Σαβᾶ δὲ ἔθνος Αἰθιοπικόν. Καὶ Γεφᾶ δὲ καὶ Μαδιὰμ ὁμοίως βάρβαρα, γονίμους ἔχοντα καμήλων χώρας. Διὸ δὴ τῇ τούτων κέχρηται ὁ λόγος εἰκόνι.

Ἐστὶν ἡ γὰρ ἡμεῖς οἱ πλοῦτοι, οἱ δὲ οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ ἀδύνατοι. Ἐστὶν ἡ γὰρ ἡμεῖς οἱ πλοῦτοι, οἱ δὲ οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ ἀδύνατοι.

Ὅτι δὲ λογικαὶ τινες ἦσαν αἱ τοιαύτῃ καμήλοι, δηλόν. Φησί γάρ· Καὶ καλύψουσὶ σε καμήλοι Μαδιὰμ, καὶ Γεφᾶ, πάντες ἐκ Σαββᾶ ἦξουσιν. Φέρουσι χρυσίον καὶ λίθων ὄσσοισι, καὶ τὸ σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται. Πῶς γὰρ καμήλον ἢ τὸ σωτήριον εὐαγγελιοῦνται τοῦ Κυρίου. Ἄνδρες οὖν αὐταί, φέρουσιν λίθων ὄσσοισι, τὴν τῆς θεολογίας πνευματικὴν εὐδοκίαν· χρυσίον δὲ, τὴν σωματικὴν εὐπορίαν. Τὸ οὖν παράδοξον, τὸ μεταβληθῆσθαι τὰς κτηνώδεις τῶν πλουσίων ψυχῆς, καμήλοις ἀπεικασμένας διὰ τὸ ἀχθοφόρον, καὶ πολύγονον, καὶ σχολὴν τοῦ ζώου· καὶ δι' ὑπερβάλλουσαν ὠφέλειαν εὐαγγελιοῦσθαι τὸ σωτήριον Κυρίου· εἶτι δὲ καὶ τὰ πρόβατα Κηδῶν φησι συναχθῆσθαι, τὰς ἀφελεστέρους λέγων ψυχὰς λογικὰς. Τοιοῦτον τὸ· « Πορεύεσθε πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Καὶ τὸ· « Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς φωνῆς τῆς ἐμῆς ἀκούει. » Καὶ ἐν Ἰεζεκιὴλ δὲ φησιν· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου, » καὶ τὰ ἐφεξῆς εἰπόντα ἐπιφέρει· « Καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαὸς μου οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος. Καὶ ὑμεῖς πρόβατά μου, καὶ πρόβατα ποιμνίου ἀνθρώποι ἐστε, καὶ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. » Ταῦτα μὲν οὖν Ἰσραὴλ, ἀλλόφυλα δὲ πρόβατα νῦν φησι συναχθῆσθαι τὰ Κηδῶν, καὶ κριοὺς Ναθεὼθ. Κηδῶν δὲ μεθερμηνεύεται σκοτα-

²⁶ Habac. iii, 4. ²⁷ Philipp. iv, 15. ²⁸ Matth. xix, 23 26. ²⁹ Matth. x, 6. ³⁰ Joan. x, 16. ³¹ Ezech. xxxiv, 11.

VARIÆ LECTIONES.

γρ. Σαββᾶ. ἢ γρ. καμήλοι. ἢ ἰσ. περὶ τοῦ.

σμός. Λέγεται δὲ ἀπὸ τὴν ἔρημον εἶναι τῶν Σαρακηνῶν. Καὶ *Nabeōth* ἑτέρα χώρα τοῦ Ἰσραὴλ ἀλλοτρία. Δηλοῦνται δὲ διὰ τῶν κριῶν οἱ ὄρχικώτατοι τῶν ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρέφόντων, οἳ καὶ νῦν δῶρα προσφέρουσιν, ἀφιερῶντες ἑαυτοῦς τῷ Θεῷ, καὶ τῇ τοῦ θυσιαστηρίου προσεδρεύοντες λειτουργίᾳ, δι' ἣν ἡ τοῦ Θεοῦ δοξάζεται Ἐκκλησία.

Τινες δὲ τὸ, *Καμήλοι ἐπὶ καμήλων*, φασίν, ἤξουσιν, ἢ ἄπερ ἔχουσι προσκομίζοντες, καὶ τοὺς ἑκατέρωθεν χεῖρα τιμῶντες Θεόν· ἢ ὅτι οὐ καθ' ἕνα ἤξουσιν, ἀλλ' ἀγγελῶν καρποφοροῦντες εἰς δόξαν Θεοῦ, ἤξουσι τὴν ἐξ ἔργων ἀγαθῶν εὐσμίαν, καὶ πλοῦτον πνευματικόν. Ἐξ ἧν τινες ἐξ ἡν εὐαγγελικὴν ἐσχληότες προσέστησαν καὶ λαῶν, εὐαγγελιζόμενοι τὸ σωτήριον Κυρίου. Ἦξουσιν δὲ, φησί, καὶ πρόβατα Κηδάρ, καὶ κριοὶ *Nabeōth*. Τοῦτ' ἐστὶ, δεκταὶ καὶ τούτων αἰθυσταὶ γένθησονται προστόντες διὰ πίστewς. Εἴποις δ' ἂν, φησί, πρόβατα καὶ κριοὺς, ἀνδρας βριθοντας καλοῖς, καὶ ἐπιείκειαν ἀσπαζομένους, δι' ἧν ὁ οἶκος δοξάζεται τοῦ Θεοῦ, οὐ διὰ καπνοῦ καὶ αἱμάτων, ὡς ὁ πάλαι νεῶς, ἀλλὰ διὰ λατρείας πνευματικῆς. Τοῦτου δὲ μνησθεὶς τοῦ βητοῦ καὶ ὁ Σωτὴρ ἔφασκεν· «Ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται, ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον ληστῶν.» Ὅτε τοίνυν οἶκος γέγονε προσευχῆς, τότε δεδόξασται. Ἐπίτηδες δὲ ἡ Γραφή, ὡς νηπιώδεσι, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ διαλεγόμενῃ, μετὰ τῶν αὐτοῖς συνήθων τὰς ἐπαγγελίας παρέχεται καὶ τοῦ [σωματικῶ] δηλοῦν τι καὶ νοητόν. Περὶ πολλοῦ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἀλόφουλα ἔθνη δωροφοροῦντα θεάσασθαι. Θέλγει τοίνυν αὐτοῖς συμφελλίζομένη τὰ φίλα. Καὶ συνήθη γὰρ, ὡς δὴ παισίν, ἐπαγγέλλεται, δι' ἧν ἀνέζη ἢ προτρεπομένη πρὸς θεοσεβειαν, ὡς πρὸς διδασκαλίαν τοὺς παῖδας εἰώθαμεν. Ἰσως δ' ἂν αὐτοῖς ἀπήντησε καὶ σωματικῶς, εἰ τὴν Χριστὸν παρεδέξαντο. Τοιγαροῦν καὶ οὕτω τινες ἀπέδωκαν· Ἀνάλαβέ σου τὸ πρότερον φῶς, Ἰερουσαλήμ, ὃ διὰ βραθυμίας ἀπέσβεσας, καὶ ἦ κατ' ἐξαίρετον ἐτιμήθης τῶν ἄλλων ἐσκοτισμένων, ὡς ἂν ἔθνησι καὶ βασιλευσὶ θεοσεβείας γένη παράδειγμα, οὐδὲ μὴ βουλομένης ἐπὶ τὰ ἔθνη τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ μεταθεσεται. Τὸ οὖν οὐν ἡμῶν, φησίν, ἀνάτεινον πρὸς Θεόν, καὶ ἔψει τοὺς ἐν τῇ διασπορᾷ συνηγμένους ὑπὸ τῶν κατεχόντων δωροφορομένους.

qui *tenebris operati sunt*, honorata es, ut *gentibus* nolis, ad *gentes Christi lumen* transibit. Tui igitur dispersi erant, congregatos, ipsorumque praesidio, a

Ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ χρυσόν, καὶ τὰ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τοῖς περὶ ταῦτα ἐπονημένοις, εἰ θεοσεβεῖν ἐθέλοιεν. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι. Τῇ δὲ παλαιᾷ διαλεχθεὶς Ἰερουσαλήμ, τῷ θεοσεβεῖ πολιτεύματι, τῇ μητέρι τῆς νέας καὶ κατὰ Χριστὸν πολιτείας, ἐκ προσώπου νῦν αὐτῆς ἐπιφέρει τὰ μετὰ ταῦτα λεγού-

A Dominus Deus vester 22. • Atque haec quidem de Israele sunt intelligenda. Jam vero oves alienigenas *Cedar* nimirum, ipsosque arietes *Nabeoth congregatum* iri affirmat. Significat autem *Cedar* idem plane, ac si *tenebras* dicas : estque ad solitudines Saracenorū collocata regio. Est rursus et *Nabeoth* alia regio sub Israele 687 aliena. Significanter porro conversi jam dona offerunt, seipsos Deo consecrantes, quos ipsa gloria Dei adipiscitur Ecclesia.

Non desunt vero, qui *cameli super camelos venient*, dixerint; vel, ut quæ ipsi haberent, allaturos, Deumque facilibus et promptis veneraturos esse docerent: vel, ut non sigillatim, sed *gregatim* accessuros, et in Dei gloriam fructus allaturos, id est bonorum operum suavitatem, et *divitias spirituales* judicarent: de quorum numero fuerunt nonnulli qui habitum adepti evangelicum, populo praefuerunt, et *salutare Domini annuntiarunt*. Quod rursus *venturas et oves Cedar*, et *arietes Nabeoth* dixit; eorum, qui accessuri sunt, grata fore per fidem sacrificia significavit. Dicas porro, aiunt, *urium, arietumque* nomine, viros eos intelligi; qui virtutibus onusti, mansuetudinem amplectuntur; quibus *domus Domini glorificatur*: non autem fumis et sanguinibus, ut olim templum, sed cultu plane spirituali. Hujus vero dieti et Salvator etiam meminit, cum Judæos alloquens, domum suam, domum quidem orationis vocari dixit 22-24, sed ab eis *speluncam latronum* factam esse. Est igitur eo tempore *glorificata*, quo *domus orationis fuit*. De

industria autem Israelitas, tanquam infantes Scriptura alloquens, per ea, quæ usitata sunt, promissiones ipsis exhibet, ut cum eo, quod corporeum est, intelligibile etiam aliquid significari demonstrat. Magni enim illorum intererat, si *gentes* alienigenas dona offerre intuerentur. Eos igitur hoc loco demulcet, tanquam de jbcundis rebus simul ballutire gestiat. Quæ enim ipsis usitata sunt, non aliter sane quam pueris, annuntiat, ut eos ita ad pietatem adducat: quo pacto pueros ipsos in disciplinam solennem pertrahere. Fortasse vero et ista illis corporaliter contraherent, si Christum admisissent. Sic igitur etiam nonnulli explicarunt: Resume prius *lumen Jerusalem*, quod negligentia

D 688 tua extinctum est, quoque praeter eos eximie, ipsis et *regibus* pietatis exemplum praebes. Quod si oculi aciem, inquit, ad Deum dirige; et eos, qui a quibus detinebantur, tectos et defensos intue-

Pollicetur vero non *aurum* tantum; sed et ea etiam de *gentibus*, quæ eos in admirationem trahunt, si Dei cultum amplectantur. Atque hæc quidem illi. Cæterum postquam cum veteri *Jerusalem*, id est, cum iis, qui pium vitæ institutum secuti recentie se, et ad Christi normam compositæ ma-

22 Ezech. xxxiv. 30, 31. 22-24 Matth. xxi, 15.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. τοῖς. ἢ γρ. ἀνάξῃ.

trem præbuerunt, disputavit : ex ipsius jam persona quæ postea sequuntur adjicit : *Quinam verò isti sunt? ut nubes volant.* Quod est ab Apostolo manifeste explicatum, ubi ait : « Rapiemur in nubibus in occursum Domini in aera : et ita semper cum Domino erimus » : adjuncti nimirum choro illorum de priore populo, qui præclare se gesserunt ; quique eos ad se *convolantes* contemplati, salutarum *gentium* multitudinem demirantur. Putant nonnulli Ecclesiæ personam introduci, quæ magnam ad se ex omni regione credentium fieri concursum, et tanquam *convolari* miretur : quia nimirum deposita terrenarum et humilium rerum cura, non aliter, quam a mari *nubes*, procul a mundi tumultu sublimes rapiantur. Adjicit vero *columbas cum pullis* ; ut divinæ promulgationis sagenam non senes modo, sed et juvenes etiam, ipsasque adeo cum matribus filias ad fidem compulisse intelligas. Cum autem miraretur Ecclesia ; rei causam aperuit qui piscatus est ; cum se *insulas*, id est, insulas, *navesque Tharsis* (quo nomine regiones Indicas Scriptura vocat ; alii autem Cypri urbem esse volunt) *expectasse* dicit ; id est jugum eum admisisse. Quibus certe *gentium* concursum factum esse innuit ; cum quæ apud ipsos pretiosissima erant, gentes offerrent, Christianique ideo nominarentur, quod **689** *sanctificatum* sit apud eos *nomen Domini, et glorificatus sanctus Israel.* Est vero unus et ipse, qui *Dominus* existens, *sanctus, et glorificatus est.* Ei igitur, non fidei, ut quondam, non materias omnino, id est, *aurum et argentum* ; sed fidem, et virtutum omnium splendorem *offerunt.* Scribitur vero etiam in Psalmis de Christo : reges eidem Tharsis et insulas esse munera obtuluros ; reges Arabum et Saba dona allaturos, ipsum denique reges terræ omnes adoraturos ³⁶. Quæ sane non male convenient, si ab Ecclesia, *quinam* illi i si sunt, qui, ut nubes volant, postulari intel-

σας · *Τίνες οἶδε ; ὡς νεφέλαι πέτονται.* Ὁ σαφὲς ὁ Παῦλος κατέστησεν, εἰπὼν · « Ἀρπαγίζομεθα ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἄερα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα, συναφθέντες, δηλαδὴ τῷ χορῷ τῶν ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ κατορθωκότων, εἰ καὶ θεωροῦντες τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀνάτησιν, τῶν ἐξ ἔθνων σωζομένων ἀποθαυμάζουσι τὸ πλήθος. Τινὲς δὲ τῆς Ἐκκλησίας τὸ πρόσωπον εἶναι φασὶ θαυμαζούσας τὴν ἐξ ἀπάσης χώρας διὰ πίστεως συνδρομὴν συντόνῃ δρόμῳ χωροῦντων, καὶ οἷον *λαταμέτων* ἦγουν, ὅτι τὸ γεῶδες καὶ θαυμαλὸν ἀφέντες φρόνημα, ὡς ἐκ θαλάττης *νεφέλαι*, θορύβου πόρρω κοσμικοῦ μετέωροι γίνονται. *Περίστερας* δὲ λέγει σὺν νεοσσοῖς, ὅτι τοῦ θεοῦ κερύματος ἡ σαγήνη οὐ πρεσβύτα ; *μόρους*, ἀλλὰ καὶ νέους, καὶ σὺν μητέρι θυγατρῶν ἐπὶ τὴν πίστιν συνήγαγεν. Θαυμαζούσας δὲ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν τοῦ πράγματος αἰτίαν ὁ σαγηνεύων φησὶν · « *Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν*, τοὺς νησιώτας λέγων, καὶ *πλοῖα θαρσεῖς.* Τὰς Ἰνδικὰς δὲ χώρας *θαρσεῖς* ἢ *Γραφὴ* καλεῖ. Λέγουσι δὲ καὶ τῆς Κύπρου πόλιν εἶναι *θαρσεῖς.* Τὸ δὲ *ὑπέμειναν*, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐμὸν ζυγὸν ὑπέβησαν, δι' ὧν ὅλοι τὴν τῶν *ἐθῶν* συνδρομὴν καρποφορούντων τὰ παρ' αὐτοῖς τιμωτάτα καὶ κλωμμένον Χριστιανῶν, ἐπειδὴ περ ἄριστον γέγονε παρ' αὐτοῖς τὸ *δῶμα Κυρίου, ἐνδοξος δὲ ὁ ἄγιος τοῦ Ἰσραὴλ.* Εἰς δὲ καὶ ὁ αὐτὸς ὑπάρχων *Κύριός τε καὶ ἄγιος, καὶ δεδοξασμένος ἐστίν.* Αὐτῷ τοίνυν, οὐ τοῖς εἰδώλοις, ὡς πάλαι, προσφέρουσιν οὐ πάντως τὰς ὕλας, *χρυσὸν τε καὶ ἀργυρον*, ἀλλὰ πίστιν, καὶ τὴν ἐξ ἀρετῆς ἀπάσης φειδόμενα. Φησὶ δὲ καὶ ἐν Ψαλμοῖς περὶ Χριστοῦ, ὅτι « *Βασιλεῖς θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα προσάξουσι, βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβᾶ δῶρα προσοίσουσι, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς.* » Ταῦτα μὲν, εἰ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας λέγοιτο τὸ, *Τίνες οἶδε ; ὡς νεφέλαι πέτονται.*

illi i si sunt, qui, ut nubes volant, postulari intel-
 Et δὲ ἀπὸ τοῦ πάλαι θεοσεβοῦς πολιτεύματος, ἐξ αὐτοῦ ἂν εἴη καὶ τὸ, *Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν*, τοῦτ' ἔστιν, αἱ Ἐκκλησίαι · ἐπεὶ περ τὰς ἐν προφήταις ἐπαγγελίας πρὸς τοὺς Πατέρας ἀναγιγνώσκουσαι, προσέδωκον αὐτάς. *Ἐπέμειναν οὖν με*, τῶν αὐτῶν προσδοκῶσαι τυχεῖν. *Πλοῖα δὲ θαρσεῖς* αἰνιττεται τὰ σώματα, οἷς ἐπενήξαντο κατὰ τὸν θνητὸν βίον αἱ ψυχαί. Ἄλλοφύλων δὲ χώρα *θαρσεῖς.* Διὸ περὶ τῶν ἀλλοφύλων ἀπίστων εἰρηται· που · « *Πνεύματι βιαίῳ συντρίψεις πλοῖα θαρσεῖς.* » Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν συνετρίβετο. Ἐνταῦθα δὲ τὰ τέκνα τῆς παλαιᾶς Ἰερουσαλήμ, τὰ ἐξ ἔθνων αὐτῇ προσγενόμενα αὐτοῖς *πλοῖοις* μακρόθεν πρὸς αὐτὴν ἤξειν λέγεται · τοῦτ' ἔστιν, αὐτοῖς σώμασιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβληθεῖσι. « *Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν.* » Ἦξουσι τοίνυν αὐτοῖς σώμασι τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις, *ἀργυρον καὶ χρυσὸν* ὀνομαζόμενας, *ἐπαγόμενοι.* Τοῦτο γὰρ ὁ Παῦλος νοῶν φησιν · « *Εἰ δέ τις ἐποικοδομᾷ*

³⁶ 1 Thess. iv, 16. ³⁷ Psal. lxxi, 10, 11. ³⁸ Psal. xlvii, 8. ³⁹ 1 Cor xv, 53.

ἐπὶ τὸν θεμέλιον χρυσοῦν, ἀργυροῦν, λίθους τιμίους. Ἰσραὴλ δὲ ὡς ἀπὸ τοῦ προφήτου τὰ μέλλοντα θεωρήσαντος ἐλάβον τὸ, *Τίνες*. Οἱ δὲ θαυμάζοντες τὸ πλῆθος τῶν ἐπαναγόντων ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ. Νέφροσι γὰρ πεπυκνωμένοι, καὶ περισσεύουσιν ὡς νεοσσοὶς ἀπεικάζει τοῦτων τὸ πλῆθος. Ὅμοιον δὲ τῷ ἦδη ρηθέντι. Οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν; Ὁ τοίνυν ἐβλεπεν ὁ προφήτης φησὶν. Ὁ καὶ Μιχαίας ποιήσειν ἔλεγεν, μηδὲν ἀνισχύμενος πρὸς ἡθὼν εἰπεῖν Ἀχαάβ. Ἀλλ' εἰπὼν. Ὁ Θεωρῶ τὸν λαὸν ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὡσεὶ πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα· οὕτω καὶ νῦν φησι, πάντας δ. ρυφορομένους ἤξειν, καὶ ὡς ἐπ' ὧμων ἀγομένους ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς εἰς πόλιν ἀνακειμένην Θεοῦ.

lum in montibus, tanquam oves, quæ pastorem esse venturos, veluti que humeris in Hierosolymorum urbem, tanquam Deo consecratam civitatem, *aelatum iri* hoc etiam loco significat.

Illoia δὲ *Tharsis* καλεῖ, τοὺς ἀπὸ τῆς *Tharsis* ἐρχομένους ἐν Ἰνδία κειμένης ἧς καὶ ἐν Ἰωνία ἔμνηται. Ταῦτα δὲ ἐστὶν τῇ Ἱερουσαλήμ οὐ δι' αὐτήν, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεὸν, ὃς ἔγνω στήσαι τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν διὰ τὴν αὐτοῦ μεγαλειότητα. Πρὸς τοῦτοις εἰρηται· *Καὶ οἰκοδομήσουσιν ἀλλογενεῖς τὰ τεῖχη σου*. ὃ καὶ νῦν ὁρᾶται· ἔθνη γὰρ Ἐκκλησιῶν ἠγοῦνται, ταῖς αὐτῶν διδασκαλίαις αὐτὰς περιφράττοντες, εἰς τὸ μὴ λόγον ἀλλότριον χώραν ἔχειν ἐπιβουλή. *Καὶ βασιλεῖς δὲ αὐτῶν παραστήσουσιν σοι*, φησὶ. Καὶ νῦν γ' οὖν τῶν Ῥωμαϊκῶν ταγματῶν οἱ ἀρχόντες, καὶ τῶν βασιλέων ὁ φόβος ἀνείργουσι τοὺς τοῖς Ἐκκλησίαις ἐπιβουλεύοντας· ἤγουν *παράστασις* σημαίνει τὴν ὀπακοήν. Εἰκουσι γὰρ τοῖς ἱεροῖς θεοσπίμασι, καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας κήρυγμα παντὸς ἀξιοῦσι λόγου. Ἔστι δὲ, φησὶ, ταῦτα καὶ καθ' ἱστορίαν εὐρεῖν, Κύρου μὲν ἀνοικοδομήσαντος Ἱερουσαλήμ, μετ' αὐτὸν δὲ Δαρείου. Καὶ Ἀλέξανδρος δὲ τὸν ἱερὸν θεασάμενος στόλον, τὸν θυμὸν μετέβαλεν εἰς προσκύνησιν. *Διὰ γὰρ ὀργὴν μου ἐπάταξά σε, καὶ δι' ἔλεον ἠράπησά σε*. Καὶ γὰρ σὲ τὴν θεοσεβῆ ἐπαγγεῖλαμένην ἐπάταξα, πόλιν παραδοῦς, πολεμοῖς διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβησάντων ἐν σοὶ, ὡς καὶ προφήτας καὶ θεοσεβεῖς ἀπαλαῦσαι τῆς τῶν λοιπῶν μοχθηρίας.

691 ut propheta etiam ipsi ab improborum pœnis

καὶ νῦν δὲ διὰ τοὺς ἐν σοὶ κατορθοῦντας, ἠγάπησά σε, τῆς ὀργῆς οὕτω ἢ θυμῷ τοῦ Θεοῦ λογιζομένης, ἀλλὰ ταῖς ἐκείνων ἀμαρτίαις. Καὶ αὐτὴν γὰρ δι' ἀγαθότητα τὴν δικὴν ἐπάγει Θεός, ἐν ἧς ὧν ἀμαρτόντες ἐτιμωρήθησαν, γινώσκιν οὖν ἀπολαύσουσι κατορθώσαντες. Εἰ γὰρ ὁ ἀόργητος τιμωρεῖται δι' ὠφέλειαν, δι' ὃ καὶ ὀργίζεσθαι λέγεται· πᾶσι μᾶλλον ἀλεήσει πηγὴ τυγχάνων ἀγαθότητος; δικαιοπραγοῦντας ἡμᾶς; Ἐπάγει δὲ δεικνύς ὡς τῆς ἀγάπης αὐτοῦ καρπὸς ἢ πολλὴ ἀδία καὶ εἰρήνη, δι' ἣν ἀνοικήθησονται πόλιν σου διὰ παντός. Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἱστορίαν, Θυδέννα, φησὶ, φοβήθησιν πολέμιον. Πρὸς

argenti noninibus significatas, *affertentes*. Id enim etiam Apostolus intelligit, cum ait: « Si quis autem superædificat super fundamentum, aurum; argentum, lapides pretiosos ». Sunt vero qui prophetiam, tanquam quæ futura essent intueretur, quinam ii essent, quævisisse. Sunt etiam, qui *Jerusalem* repetentium multitudinem admirari **690** eundem existiment. *Nabibus* enim densis et confertis, *columbæ* denique *cum pullis*, eorum multitudinem comparavit. Est vero huic non dissimile, quod iam usurpavi; cum, *Ubinam essent isti*, interrogavit. Quod igitur propheta vidit, extulit. Ideinque et *Michæas* ipse, cum nihil ad Achabi libidinem loqui posset, facturum se dixit, his verbis: « Video populum in montibus, tanquam oves, quæ pastorem non habent ». Sic igitur omnes præsidio tectos esse venturos, veluti que humeris in Hierosolymorum urbem, tanquam Deo consecratam civitatem, *aelatum iri* hoc etiam loco significat.

luc non dissimile, quod iam usurpavi; cum, *Ubinam essent isti*, interrogavit. Quod igitur propheta vidit, extulit. Ideinque et *Michæas* ipse, cum nihil ad Achabi libidinem loqui posset, facturum se dixit, his verbis: « Video populum in montibus, tanquam oves, quæ pastorem non habent ». Sic igitur omnes præsidio tectos esse venturos, veluti que humeris in Hierosolymorum urbem, tanquam Deo consecratam civitatem, *aelatum iri* hoc etiam loco significat.

Vocat autem *naves Tharsis*, eos, qui de *Tharsis* Indiarum, cujus quoque *Jonas* meminit, profecti sunt. Sunt ista deinde *Jerusalem* non propter ipsam, sed propter Deum, eventura, qui factas patribus promissiones propter suam ipsius majestatem et magnificentiam ratas esse voluit. Sequitur deinde: *Et edificabunt alienigenæ muros tuos*: quod etiam nunc contigisse videas. Præsumunt enim *Ecclesiis* ethnici, suaque eas doctrina et præceptis obtegunt, ne detur verbo alieno et dissentaneo insidiarum locus. Addit etiam: *Et reges eorum astabunt tibi*. Nam et hodie quoque Romanarum copiarum duces, *regumque* timor, insidias ab *Ecclesiis* propellant: vel certe, cum *astandi* verbo usus est, obedituros esse significavit. Parent enim sacrosanctis oraculis; et quod concionatur *Ecclesia*, omni ratione venerantur et servant. Reperias vero ista etiam secundum historiam, quo tempore *Cyri* *Darii*que mandato instaurata est *Jerusalem*, contigisse: *Alexandrum* deinde, ubi primum sacrum amictum esset intuitus, iram statim, quia fuerat accensus, in adorationem commutasse. Sequitur deinceps: *Propter iram enim meam percussi te, et propter misericordiam meam dilexi te*. Te siquidem, quæ pietatis cultum pollicita fueras, propter impiorum multitudinem, quibus abundabas, essent immunes

Nunc autem etiam propter eos, qui tecum probitatem sectantur, *dilexi te*, ira ipsa, non furori Domini, sed eorum peccatis attributa. Etiam enim bonitate impulsus ultionem inducit Deus, ut ex pœnarum modo, quibus peccantes ulciscitur, quantal percepturi sint, qui recte fecerint, intelligatur. Si enim minime *iratus*, utilitatis nostræ gratia, accedit ad pœnam, propter quod etiam *irasci* dicitur: quanto magis idem, qui fons est bonitatis, cum justa operabimur, nostri *miserebitur*? Pergit vero, *amoris ipsius fructum esse ostendens ingentem securitatem et pacem, quæ portas ejus claudi nunquam*

Nunc autem etiam propter eos, qui tecum probitatem sectantur, *dilexi te*, ira ipsa, non furori Domini, sed eorum peccatis attributa. Etiam enim bonitate impulsus ultionem inducit Deus, ut ex pœnarum modo, quibus peccantes ulciscitur, quantal percepturi sint, qui recte fecerint, intelligatur. Si enim minime *iratus*, utilitatis nostræ gratia, accedit ad pœnam, propter quod etiam *irasci* dicitur: quanto magis idem, qui fons est bonitatis, cum justa operabimur, nostri *miserebitur*? Pergit vero, *amoris ipsius fructum esse ostendens ingentem securitatem et pacem, quæ portas ejus claudi nunquam*

⁶⁹⁰ I Cor. iii, 12. ⁶⁹¹ III Reg. xii, 17. ⁶⁹² *Jonæ* i 3, iv, 2. ⁶⁹³ *Josephus, Antiquit. Jud. lib. xi, cap. 8.*

ἢ γρ. Ἰωνῆ. ἢ γρ. οὐ τῷ.

permittat. Secundum historiam igitur, nullum esse A hostem pertimescendum significat. Sin autem ad sensum respicis, civitatis Dei portas, id est introductorias elementaresque doctrinas, iis semper, qui ad pietatem accedent, propositas fore demonstrat. Quo factum est, ut *inductum iri ad eum potentiam gentium* dixerit; id est, eos, qui omnia se posse in Christo, a quo vires suas capiant affirmare queant: inter quos eximii fuerint *reges* ii, qui cœlesti regno non indignos se præstiterint. Habent vero omnes, per Deum, ad Filii cognitionem accessum. « Nullus enim, inquit, potest ad me venire, nisi qui misit Pater, traxerit eum »⁴³. » Quod si historiam etiam sequeris, *et duces, et reges ipsos Romanorum in Ecclesiam ingressos esse* reperias. Adjicit deinde: *Qui non servient tibi*, Dei nimirum B *civitati*, pulchram maxime et salutarem *servitatem, peribunt.* Quem enim fides non servat, perdit infidelitas. *Ad te autem afferentur pulcherrimæ et preciosissimæ arbores quæ sunt in Libano;* qui mons est alienigenarum lignis abundans ad domorum constructionem idoneis: quorum nomine eos intelligit, qui de gentibus sæculari doctrina instructi orationis industria Ecclesiam exornant, Deique *locum et pedum ejus glorificant;* id est, Ecclesiam ipsam, quæ innumera virtutum capita magnitudine excelsa; Christumque redolentia 692 continet ac nutrit: quæ item a mundani sensus corruptione valde sunt remota; quod *pinui cedroque natura tributum est.*

Est enim Scripturæ usitatum sanctorum multitudinem ejusmodi arboribus comparare. Quale est illud apud Davidem: « Et panis confirmat cor hominis. Saturabuntur ligna campi, cedri Libani, quas plantasti »⁴⁴. » Et apud Paulum, quo loco Dei nos agricolationem esse scribit⁴⁵. Volunt tamen nonnulli *gentes per Libanum*, ut per Carmelum *Jerusalem*, significari. Esse enim montem hunc Samaritæ; illum autem alienigenarum. Innuit igitur, si historiam sequeris, ligna illa, quæ sunt ad instauracionem suppeditata. Sin autem ad sensum advertis; justorum sententias, animique consensus significasse videtur. Addit præterea, eos, qui Ecclesiam olim persecutionibus *humiliarunt*, mutata jam sententia, Deum in ipsa esse *adoraturus;* quod multis certum est contigisse. Alii autem *humiliatam* quidem ideo *esse* volunt *Jerusalem*, quod in Christum contumeliosa exstiterit: sed quia servatæ sunt reliquiæ, in matrem *gentium* abivisse. Romanos enim qui ipsam *humiliarunt*, ad eorum fidem accessisse. Sequitur deinde: *Et vocaberis civitas Domini Sion.* Est enim *Dei civitas* Ecclesia ipsa, de qua gloriosa dicta esse apud Davidem legimus⁴⁶. Placet vero nonnullis tum demum servatum iri totum Israel significari, cum plenitudinem gentium ingressam esse contigerit⁴⁷: tunc enim fore utriusque populi corpus unum. Cum enim *gentium* A δὲ νοῦν πύλαι τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως εἰσαχθῆναι, καὶ στοιχειώδεις διδασκαλῆαι προκείμεναι διὰ παντὸς τοῖς τῆς θεοσεβείας προστρέχουσι. Διόπερ εἶπεν εἰσαγαγεῖν πρὸς σέ δύναμιν ἐθνῶν, τοὺς εἰπεῖν δυναμένους: « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. » Ὅν οἱ ἐξαίρετοι βασιλεῖς, οἱ τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἄξιοι. Διὰ Θεοῦ δὲ πάντες ἔχουσι τὴν εἰσόδον εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Ἰησοῦ. « Οὐδεὶς γὰρ δύναται ἔλθεῖν πρὸς με, φησὶν, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας ἔλκυσῃ αὐτόν. » Καὶ καθ' ἱστορίαν γε μὴν, ἄρχοντες καὶ βασιλεῖς Ῥωμαίων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ποιοῦνται τὴν εἰσόδον. Οἱ δὲ μὴ δουλεύσαντές σοι, φησὶ, τῆ τοῦ Θεοῦ πόλει, τὴν καλλίστην δουλείαν καὶ σωτήριον, ἀπολοῦνται. Ὅν γὰρ μὴ σώζει πίστις, ἀπόλλυσιν ἀπιστία. Σοὶ δὲ τὰ κάλλιστα καὶ ὑψηλότατα τῶν ἐν τῷ Λιβάνῳ φυτὰ κομισθήσεται. Ἄλλοφυλῶν δὲ τὸ ὄρος τρέφον δένδρα πρὸς οἰκοδομὴν ἐπιτέθεικα. Τοιοῦτους νόει τοὺς ἐξ ἐθνῶν τὴν κοσμητικὴν ἠσκημένους σοφίαν, οἱ κοσμοῦσι τὴν Ἐκκλησίαν τῆ τοῦ λόγου παρασκευῆ, δι' ὧν δοξάζεται ὁ τίπος ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ τίπος τῶν ποδῶν αὐτοῦ, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία, ἥτις τρέφει καὶ πλείετας ὄσας κεφαλὰς ὕψου τε ἠρμένους ἐξ ἀρετῶν, καὶ Χριστὸν εὐωδίαζούσας, οἱ καὶ τῆς τοῦ κοσμικοῦ φρονήματος κόρη καίνται φθορᾶς, ὃ δὴ πρός τε πνεύκη καὶ κέδρω.

Φίλων γὰρ τῆ Γραφῆς τὸ τῶν ἁγίων πλῆθος τοῖς τοιοῦτοις ἀπεικάζειν φυτοῖς. Φησὶ γὰρ καὶ Δαβὶδ: C « Καὶ ἄρτος στριρίζει καρδίαν ἀνθρώπου. Κορτασθήσονται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, ἃς ἐφύτευσας. » Καὶ Παῦλος δὲ λέγει: « Θεοῦ γεωργίον ἐσμεν. » Τινὲς δὲ φασιν, ὡς Λιβανὸν ἡ Γραφὴ τὰ ἔθνη καλεῖ, ὡς περ οὖν Κάρμηλον τὴν Ἱερουσαλήμ. Σαμαρείας γὰρ τὸ ὄρος, ὡς ἐκεῖνο τῶν ἄλλοφυλῶν. Ἀγλοὶ τοῖνον κατὰ μὲν ἱστορίαν, τὰ πρὸς ἀνάγκησιν χορηγηθέντα ξύλα: κατὰ δὲ νοῦν, τὰς γνώμας τῶν δικαίων. Εἶτα δηλοῖ τοὺς πάλοι τὴν Ἐκκλησίαν τοῖς διωγμοῖς ταπεινώσαντας, μεταβαλεῖν ἐπὶ τὸ τὸν ἐν αὐτῇ Θεὸν προσκυνεῖν. Πολλοὶ γὰρ τοιοῦτοι γεγονασί. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ταπεινῶνται μὲν Ἱερουσαλήμ εἰς Χριστὸν παροινήσασα. Ἐπειδὴ δὲ σέσωσται τὸ κατάλειμμα, γέγονεν μήτηρ ἐθνῶν. D Οἱ γὰρ ταπεινώσαντες ταύτην Ῥωμαῖοι, τῆ τούτων πίστει προσέδραμον. Καὶ τότε δὴ, φησὶ, κληθήσῃ πόλις Κυρίου Σιών. Θεοῦ γὰρ πόλις ἡ Ἐκκλησία, περὶ ἧς φησὶν ὁ Δαβὶδ: « Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Τινὲς δὲ τότε, φησὶν, ὅτε τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Τότε γὰρ ἐν ἐκ τῶν δύο γενήσεται: σῶμα λαῶν. Μήπω γὰρ τοῦ ἐξ ἐθνῶν λαοῦ συναφθέντος τῷ προτέρῳ Ἰσραὴλ, οὐχ οἶόν τε μόνους ἐκείνους πάντα Ἰσραὴλ ὀνομάζεσθαι ἠκρωτηριασμένους τῷ δευτέρῳ τάγματι τοῦ νέου Ἰσραὴλ. Ἄμφω δὲ τότε μιᾶς τῆς

⁴³ Joan. vi, 44. ⁴⁴ Psal. ciii, 15, 16. ⁴⁵ I Cor. iii, 9. ⁴⁶ Psal. lxxvi, 3. ⁴⁷ Rom. xi, 25.

VARIE LECTIONES.

^b γρ. φασίν.

παρὰ Θεῷ τεύζονται σωτηρίας. Τινὲς δὲ ἱστορικῶς ἀπέδοσαν, ὡς οὕτω διαχειμένης τῆς πόλεως, οἱ εἰς αὐτὴν πλημμελήσαντες αἰσχυροῦνται, ἐνοοῦντες ἃ ἔδρασαν. Καὶ γὰρ πρεσβυτέρων τὸν ζυγὸν ἐθάρυναν, καὶ νῆπιον οὐκ ἠλέησαν, ὥστε λοιπὸν Κυρίου πόλιν καλεῖσθαι τὴν Ἱερουσαλήμ. Ὡς γὰρ παρῶπται δι' ἀσέβειαν, οὕτως ἐπανεληθῶσα πρὸς ἑαυτὴν ἔσται κόσμος, οὐ μόνον ἐκείνη τῇ γενεᾷ, ἀλλὰ καὶ ταῖς μετ' ἐκείνην. Ἦγουν (ἐπειδὴ πάσχοντος μέλους, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη) τῶν παραβεθηκότων τῆς καλλιελαίου κλάδων ἐκκοπέντων, οἱ τότε θεοσεβεῖς ἐγκαταλείφθαι λέγονται, καὶ μμισθῆσθαι, μὴ ὄντος τοῦ βοηθοῦντος.

(quia laborante membro uno, dolorem sentiunt et cætera) ubi feracis olivæ ramos, qui prævaricati sunt, excindi contigit⁶⁶; qui tum pietatem sectantur, derelinqui dicuntur, et odio haberi; cum nemō sit qui eis auxilietur.

Τῶν δὲ ἐκ τῆς ἀγριελαίου τὴν ἐκείνων ἀναπληρωσάντων χώρων, καὶ συναφθέντος ἑκατέρου λαοῦ, τῆ τοῦ Σωτῆρος δυνάμει συνέστη τῶν σωζομένων τὸ πληρωμα, μία τε πόλις ἐξ ἀμφοῖν γέγονεν ἡ καλουμένη Σιών, ἣ τελειωθείση ἐπαγγέλλεται τὰ ἐξῆς. Τινὲς δὲ φασὶ τεταπεινωθῆαι μὲν αὐτὴν διὰ τὸ κατὰ Χριστοῦ τόλμημα, σωθῆσθαι δὲ τοῦτον πάλιν ἐπιγινώσκουσαν. Τὰ δ' οὖν ἐπαγγόμενα· Θίσω σε ἀγαλλίμα αἰώνιον, εὐφροσύνην γενεῶν γενεαῖς. Ὅπου γὰρ ἐλπὶς ἀφαρτίας· ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἀτελευτήτου τε ζωῆς, καὶ δόξης, καὶ βασιλείας, οὐρανῶν, ποίαν ἔχοι τὸ ἐκατηφές. Καὶ θηλάσεις, φησὶ, γάλα ἔθνων. Τὸ κοινὸν λέγει μυστήριον, καὶ τὴν στοιχειώδη διδασκαλίαν τῶν ἐν Χριστῷ διὰ πίστει· ἀναγεννημένων. Τινὲς δὲ τοῦτο τε καὶ τὰ ἐφεξῆς τὰς ἐξ ἔθνων φασὶ καρπόφορίας δηλοῦν, ἀναθήματά τε καὶ βασιλικὰ σιτηρέσια μέχρι νῦν ἐκ τῶν κρατούντων διδόμενα. Ἄλλοι δὲ βασιλέας φασὶ τοὺς τῶν μακαρισμῶν ἀξίους, οἷς ὁ Σωτὴρ οὐρανῶν βασιλείαν ἐπαγγέλλεται. Τινὲς δὲ καὶ καθ' ἱστορίαν τὴν πλοῦτον σημαίνεισθαι φασιν, ὃν βασιλεῖς προσῆγον, καὶ ἄρχοντες ἐν αὐτῇ τῷ Θεῷ, τῷ ταύτην ἐξελομένῳ τῶν πολεμίῳ, καὶ εἰς τὸ ἄρχειν αὐθὺς αὐτῆς καταστήσαντι. Ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ σῶζων σε, φησὶ. Χάριτι γὰρ καὶ φιλανθρωπίᾳ σέσωται τοῦ Ἰσραὴλ τὸ κατὰλειμμα, ὡς μὴ παντελῶς τὸ ἐκ Πατέρων ἁγίων ἔθνος ἀπόληται. Γινώθι δὲ, φησὶ, πρὸς τοῖς εἰρημνοῖς, ὡς οὐκ ἔτι ξύλων ἀργῶν δεήσει. (Ταῦτα γὰρ ὕλη πυρός) ἀλλ' οὐδὲ λίθων, τοῦτ' ἔστι ψυχῶν ἡλιθίων. Τὰ δὲ τούτων ἕξεις τιμιώτερα. Οἱ γὰρ πάλαι χαλκοὶ καὶ ἀντίτυποι ἄνδρες, καὶ τοὺς τρόπους παντὸς σιδήρου σκληρότεροι, μεταβληθέντες εἰς χρυσόν τε καὶ ἄργυρον ἐφάρμοζουσι τῇ σῆ κατὰ Θεὸν οἰκοδομίᾳ· οἱ τε ξύλων ἀναισθητότεροι, ἀντὶ χαλκοῦ σοὶ καὶ σιδήρου γενήσονται πρὸς τὴν οἰκοδομὴν συναίρομενοι.

ad unum sese ædificium, quod Dei est, commodos utilesque præbent, qui denique sensu magis, quam ligna, caruerant; tibi jam pro cre et ferro, collata in ædificium opera, futuri sunt.

⁶⁶ Rom. xi, 47.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. ποὶ ἂν ἔχοιτο.

Significet tamen aiunt nonnulli, cum legis doctrinam cedere contigerit, omnia per Christum in tanto meliora commutatum iri, quantum est *ære ferrum* præstantius. Habere enim *æs auri* quidem *speciem*; nec *aurum* tamen esse. Habere et *ferrum argenti*, propter splendorem, nec esse tamen *argentum*, quo factum est, ut Paulus ipse, cum legis cognitionem, cum ea quæ Christi est compararet, quisquillas appellare non dubitavit ⁹⁹. Neque vero male Scribarum et Phariseorum disciplina, quia fabulosa, *lignis et lapidibus* comparetur; quam tanto superat quæ de Christo est; quanto est *ære lignum*, quanto *lapide ferrum* præstantius. Sunt enim altera quidem ad contumendum infringendumque facilia et prompta: altera autem, præterquam quod splendore prædita, pretiosa etiam et infragilia. Solet enim vita, quæ recta est, cum veris disciplinis ad alios transire. Quo factum est, ut mysticæ quorundam disciplinæ facultatem, ligna, fenum et lapides Paulus appellavit ¹⁰⁰. Nonnulli vero etiam ad litteram explicarunt tanquam civitati pietatem colenti materia quælibet, pretiosa æque ac abjecta, donanda sit. Posse enim id ipsum Deum efficere. Cæterum cum ista fieri contigerit, vivent *in pace principes tui*, adjicit; quos propter futurorum præsentationem *episcopos* appellat. Deinde quod *in pace, justitiæque* victuros dixit, id quædam ex parte jam præstitum est; juxta illud: « Ex parte cognoscimus; ex parte autem prophetamus: » quod est ad vitam istam referendum. « Cum autem venerit quod perfectum est; **695** quod ex parte est, evacuabitur ¹⁰¹. »

Atque hic quidem futurus est finis regni Christi, cum fuerit omnis sublata *iniquitas*, cum *contritio*, cum *miseria* denique. Nullus enim deinceps hostis, nulla sceleris recordatio supererit: quale est illud: « Abscessit dolor, et molestia, et gemitus ¹⁰². » Verum, tanquam prioribus ejectis, alios instituit *episcopos et principes*; qui *pacem* cum Deo colant, *justitiamque* venerentur: quale illud fortasse fuerit, quod jam in hæc verba usurpavit: « Et immittam manum meam in te, et excoquam te ad purum. Eos autem qui non crediderint, perdam; et auferam omnes iniquos a te, et omnes superbos deprimam, et præficiam judices tibi, sicut prius ¹⁰³, » cæteraque deinceps. Sunt vero et ista Salvatoris ad Judæorum præfectos: « Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus ¹⁰⁴. » Neque vero desunt, qui ad litteram explicantes, *justitiam* cum subditis culturos esse *principes* eorum, belloque *pace* comparata ita fructuos dicant, ut qui hostes aut feras timeat, ad ipsos confugiat. *Vocantur* autem, adjicit; *salutare, muri tui*: ubi, pro quo *salutare* dixit, Hebraica lectio *Jesum* posuit. Est enim idem ipse, qui *pro cingit* Ecclesiam. Sequitur deinde: *Et portæ tuæ sculptura*: quo loco verbis quidem diversis, non re tamen differentibus Symmachus et Aquilas *laudes* interpretati sunt. datur enim hac ratione ad piam vitæ institutum

A Τινὲς δὲ φασὶ βούλεσθαι λέγειν, ὅτι πάντα πρὸς τὸ ἀμεινον μεταστήσεται, παραχωρούσης τῆς ἐν νόμῳ παιδεύσεως τῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ τοσοῦτον οὐση κρείττονι, ὅσον χαλκοῦ χρυσός. Χρυσοφανῆς μὲν γὰρ ὁ χαλκός, πλὴν οὐ χρυσός. Ἀργυροφανῆς δὲ, διὰ τὸ στιλπνόν, καὶ ὁ σίδηρος, ἀλλ' οὐκ ἄργυρος. Τοιγαροῦν τὴν ἐν νόμῳ γῶσιν πρὸς τὴν διὰ Χριστοῦ, σκύβαλα Παῦλος καλεῖ, ἡ δὲ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων διδασκαλία μυθώδης οὖσα, παρεικάζοντο ξύλοις καὶ λίθοις, ἧς ἡ ἐν Χριστῷ τοσοῦτον ἀμεινων, ὅσον ξύλου χαλκός, σίδηρός τε λίθου. Τὰ μὲν γὰρ εὐθλαστα, τὰ δὲ, πρὸς τῷ λαμπρῷ καὶ τιμῷ, καὶ ἀβραγῇ. Βίος γὰρ ὀρθός μετὰ δογματῶν ἀληθῶν παραδίδοται, διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος τῆς παρά τινων μυσταγωγίας τὴν δύναμιν, ξύλα, χόρτον, καὶ λίθους καλεῖ. Τινὲς δὲ καὶ κατὰ τὴν λέξιν ἀπέδωκαν, ὡς εὐσεβοῦση τῇ πόλει πᾶσα ὕλη τιμία ἐν Ἰσραὴλ ἀτίμοις δοθήσεται. Μὴ δὲ γὰρ ἀδύνατον εἶναι τοῦτο Θεῷ. Πλὴν τούτων οὕτω γινομένων οἱ ἄρχοντές σου λοιπὸν ἐν εἰρήνῃ διάξουσιν, κατὰ πρόβητον αὐτοὺς ἐπισκόπους καλέσας. Τὸ δὲ, Ἐν εἰρήνῃ διάξουσιν καὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ἐκ μέρους ἐπιτρούτο, κατὰ τὸ, Ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν, κατὰ τὸν παρόντα βίον δηλονότι. « Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. »

B

C Ὅπερ ἐστὶ τῆς Χριστοῦ βασιλείας τὸ τέλος, πάσης ἀδικίας ἀνηρημένης, παντός τε συντριμματός καὶ τάλαιπωρίας. Ἐχθρός γὰρ ὑπολειφθήσεται λοιπὸν οὐδείς, οὐδὲ μνήμη κακίας, κατὰ τὸ, « Ἀπέδρα δδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμός. » Πλὴν ὡς τῶν πρώτων ἐκβεβλημένων, ἑτέρους ἀνίστησιν ἐπισκόπους, καὶ ἄρχοντας εἰρηνεύοντας πρὸς Θεόν, καὶ τιμῶντας τὸ δίκαιον ὅποιον ἂν εἴη τὸ ἥδη βηθάν. « Καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω σε εἰς καθαρόν. Τούς δὲ ἀπειθούντας ἀπολέσω, καὶ ἀφελῶ πάντας ἀνόμους ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντας ὑπερηφάνους ταπεινώσω, καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου ὡς τὸ πρότερον, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ τοῖς Ἰουδαίωιν λέγει καθηγηταῖς. « Ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ἐτέρω ποιῶντι τοὺς καρπούς αὐτῆς. » Τινὲς δὲ κατὰ λέξιν φασὶν, ὡς τιμήσουσι τὸ δίκαιον μετὰ τῶν ὑπηρετικῶν οἱ ἄρχοντες, εἰρήνης τε τεύζονται τῆς ἐκ πολέμων, ὡς τὸν δεδιότα πολέμιους, ἢ θῆρας, καταφεύγειν ἐπ' αὐτὴν. Κληθήσεται δὲ, λέγει, σωτήριον τὰ τείχη σου. Πάλιν τὸ σωτήριον, Ἰησοῦν ἔχει τὸ Ἑβραϊκόν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ περιτειχίζων τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ αἱ πύλαι σου γλύμμα, ὅπερ Ἀκύλας μὲν, ὕμνησις, φησὶν, ὁ δὲ Σύμμαχος, αἰνέσις. Διὰ τούτων γὰρ ἡ εἰσοδος τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος, τῶν προσειόντων διδασκομένων ὑμῶν τὸν Θεόν. Τινὲς δὲ τείχη καὶ πύλας, τοὺς διδασκάλους φασὶν τειχίζον-

⁹⁹ Philipp. iii, 8. ¹⁰⁰ I Cor. iii, 12. ¹⁰¹ I Cor. xiii, 9, 10. ¹⁰² Apoc. xxi, 4. ¹⁰³ Isa. i, 25, 26. ¹⁰⁴ Matth. xxi, 45.

τας τὴν Ἐκκλησίαν βίω καὶ δόγμασι, καὶ τοὺς προσ-
 ἰόντας εἰσάγοντας. Γλύμμα δὲ, ὅτι περικαλλῆς ἄγαν
 ὁ λόγος αὐτοῖς, καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἐκτετορνευμένος.
 Νοοῖτο δ' ἂν καὶ ἐπὶ Χριστοῦ. Ἡ γὰρ εἰσοδος δι'
 αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ὃς ἐστὶ καὶ γλύμμα, οἶον ἐ-
 μορφή καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατέρος,
 καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ οὐκέτι
 ἥλιος ἡμέραν σοὶ παρέξει, οὐδὲ νυκτὸς ἡ σελή-
 νη σε φωτιεῖ. Οὐτε γὰρ ἐν νυκτὶ, οὐτ' ἐναίσθητῶ
 φωτὶ γενήσονται οἱ τοῦ καινοῦ αἰῶνος. Φησὶ γὰρ ὁ
 Σωτὴρ· Ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει
 τὸ φέγγος αὐτῆς. Φῶς γὰρ αὐτῶν καὶ δόξα Θεοῦ·
 τελειότεροι μὲν, ἀνθ' ἡλίου, ὑποβεθηκόσι δὲ, ἀντὶ
 σελήνης γινόμενος, ἀναλόγως τῶν τούτων χωρητικῶ
 τὰς ἑαυτοῦ διδοὺς ἀκτίνας, ἔργω πληρῶν τοὺς μα-
 καρισμοὺς, δι' ὧν εἶπεν· Οἱ πενθούντες παρακληθή-
 σονται, καὶ οἱ κλαίοντες γελάσονται.

gloria, Deus ipse : perfectioribus quidem sol; inferioribus autem lunæ instar, ut pro excipientium
 ratione radius suos effundat; opere nimirum id præstans, quod beatitudines affirmant : ubi qui luceant;
 consolaturn iri; et qui fleant, esse risuros dicit ⁸⁷.

Ὅθεν ἐπιφέρει· Ἀναπληρωθήσονται αἱ ἡμέραι
 τοῦ πένθους σου, πάσης ἀδικίας ἀνηρημένης. Ὡς
 οὖν ἐκλελεγμένος κληρονομήσει τὴν ἐπηγγελμένην
 αὐτῶ γῆν τὴν τοῖς πρᾶξι ἐπηγγελμένην^d, ἐν ἧ καὶ
 ἡ πόλις ἢ ἐπουράνιος. Τοιοῦτος δὲ ὁ *λυός μου*,
 βλαστὸς ἐμῆς φυτείας. « Πᾶσα γὰρ φυτεία, ἣν οὐκ
 ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκρίζωθήσεται. »
 Ἔργα δὲ χειρῶν ὑπάρχων αὐτοῦ, κληρονομήσει
 τὴν γῆν, ὅτε καὶ ὁ ἐν τῷ παρόντι βίω ὀλιγοστός,
 εἰς χιλιάδας ἔσται, κατὰ τὸ, « Ἰσθὶ ἐξουσίαν ἔχων
 ἐπάνω πάντε, ἢ δέκα πόλεων. » Οἶον ἐτὸν χιλιαρ-
 χοῖ τῶν σωζομένων γενήσονται. Καὶ ὁ οὖν δὲ ἐλά-
 χιστος, εἰς ἔθνος μέγα. Οἶος ὁ Παῦλος λέγων· Ἐμοὶ
 δὲ τῶ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις
 αὕτη, ὃς ἔθνους ἄρξει· ἐ μεγίστου παρὰ Θεοῦ. Ἦξει
 δὲ, φησὶν, ὁ τούτοις ὠρισμένος καιρὸς, ὅτε ταῦτα διὰ
 τῆς ἐμῆς ἔσται Συναγωγῆς, ὅτε τοὺς ἀγγέλους ἀπο-
 στελεῖ, καὶ συνάξει τοὺς ἁγίους ἀπ' ἄκρων τῶν οὐ-
 ρανῶν, μίαν τε ἐκ τῶν δύο λαῶν κατασκευάσεται
 πόλιν, ὁποῖόν ἐστι τὸ, ἵνα « γένηται μία κοίμη,
 εἰς ποιμῆν. » Τινὲς δὲ πρὸς τὸν αἰῶνα τὸν παρόντα
 τὰ περὶ ἡλίου καὶ σελήνης ἐξέλαθον. Εἰ γὰρ καὶ
 ὑποχωρεῖ ἥλιος μὲν ἐν νυκτὶ, σελήνη δὲ ἐν ἡμέρᾳ,
 ἀλλ' οὖν τὸ θεῖον καὶ νοητὸν φῶς ὃ διὰ τοῦ Πνεύμα-
 τος ὁ Σωτὴρ χορηγεῖ τοῖς πιστεύουσιν, ἄσβεστον
 ἐστὶ, καὶ φωτὸς οὐδενὸς αἰσθητοῦ πρὸς νοῦ φωτισμὸν
 ἐπιδέονται πρὸς γνῶσιν Θεοῦ, καὶ ἐπιτήδευσιν ἀρε-
 τῶν. Διὸ φησὶν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὁ
 ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ,
 ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Τὸ δὲ, καὶ ἀναπληρωθή-
 σονται αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους σου, ἐπειδὴ τοῖς
 μὲν ἀμαρτωλοῖς τὸ κατηφές οἰκεῖον, πῦρ προσδοκῶσι

aditus; si qui accedunt, Dei laudēs decantare de-
 ceantur. Sunt vero etiam, qui murorum portarum-
 que nominibus, doctores significari putent; quorum
 vita et doctrina, tanquam muro, cingitur Ecclesia;
 in quam etiam accedentes introducunt. *Sculpturam*
 deinde dixisse; quod eorum valde sit illustris, et
 ad veritatis defensionem elaborata oratio. Intelligā-
 tur fortassis de Christo etiam. Patet enim per ip-
 sum ad Patrem aditus; qui est et *sculptura*, tan-
 quam forma; et character substantiæ Patris, et splen-
 dor gloriæ ipsius ⁸⁸. Sed nec tibi sol amplius diem
 præbebit, **696** nec nocte luna tibi lucebit. Neque
 enim in nocte, vel luce, quæ sensibus percipiuntur;
 ii versabuntur, qui recentis ævi munere donabun-
 tur; vel ipso teste Salvatore, qui solem obtine-
 bratum iri: qui lunam splendorem suum non dat
 turam esse affirmavit ⁸⁹. Erit enim lux illorum, et

Addit itaque: *Et complebuntur dies luctus tui*;
 nimirum, cum fuerit omnis sublata iniquitas. Tan-
 quam igitur electus terram possidebit, quam miti-
 bus est pollicitus; in qua est ipsa cœlestis civitas
 collocata ⁹⁰. Talis vero est *populus meus, planta-*
tionis meæ surculus. « Omnis enim plantatio, quam
 non plantavit cœlestis Pater meus, eradicabitur ⁹¹. »
 Cum autem sit *opus manuum ejus, possidebit terram*;
 quando etiam qui in hac vita paucus existit, in
 millia abiturus est, juxta illud: « Esto potestatem
 habens super quinque, vel decem civitates ⁹². » Erunt
 igitur eorum, qui salutem adepti sunt, tanquam
 duces *millenarii*: erit etiam qui hoc tempore *mi-*
nimus est, in gentem magnam: qualis Paulus ipse;
 qui sibi omnium sanctorum minimo concessam
 hanc esse gratiam scribit ⁹³, ut genti maximæ a
 Domino præset. Veniet vero, inquit, illis certum
 et definitum tempus, quo ista per congregationem
 meam fient, cum nimirum missis angelis sanctos
 est congregaturus a summitate cœli ⁹⁴ unamque ex
 duobus populis civitatem confecturus; ut, quod
 scribitur: « Unum fiat ovile, et unus pastor ⁹⁵. »
 Sunt porro, qui ad præsens sæculum, quæ de *solē*
 et *luna* usurpavit, referri volunt. Etsi enim et *sol*
 ipse *noctū, et luna die* etiam deficiant, nunquam
 tamen divinum et intelligibile *lumen* illud extinctum
 iri, quod per Spiritum sanctum Salvatore ipse fi-
 delibus suppeditabit; neque ipsorum mentibus sen-
 sibilis alicujus luminis ad Dei cognitionem **697**
 virtutisque studium illustratione opus fore. Quo
 factum est, ut se mundi lucem existere ⁹⁶, quique
 e sequatur, in tenebris minime ambulaturum;

⁸⁸ Hebr. i, 3. ⁸⁹ Matth. xxiv, 29. ⁹⁰ Matth. v, 5; Luc. vi, 21. ⁹¹ Matth. v, 14. ⁹² Matth. xv, 15.
⁹³ Luc. xix, 19. ⁹⁴ Ephes. iii, 8. ⁹⁵ Matth. xxiv, 31. ⁹⁶ Joan. x, 16. ⁹⁷ Joan. viii, 12.

VARIÆ LECTIONES.

^d αφ. τὴν ἐπηγγελμένην. ε γρ. ὡς ἔθνους ἄρξειν.

sed vitæ lumen esse habiturum dixerit ⁶⁵. Quod deinde *completum iri dies luctus ejus* adjecit; id ideo usurpavit, 'ut propriam peccatoribus esse vultus quam tenebras ignemque expectent : justos autem Sequitur itaque : *Et erit populus tuus justus omnis*. Nos enim Ecclesiæ *populus* per gratiam Christus ipse *justificat*, cujus ipsi *manuum plantatio* sumus, quos in fructiferam olivam insævit ⁶⁶. Nunc igitur in sæculo isto latet occulta sanctorum *gloria*, sed in futuro illo, *qui minimus est*, quamplurimis præficietur : eaque fiducia exsultantes qui sancti sunt, subjectos sibi *populos*, gentesque suis pedibus esse subtratos in Psalmis non dubitant gloriari ⁶⁷. Fiet vero et istud, cum me cælo delapsus, inquit, *eos congregare*, mihi que in occursum rapi contigerit. Non desunt tamen, qui ista explicant, ac si deposita impietate non *soli amplius, et lunæ, lucem ipsam* principaliter attribuat, qui fulgentem ejus veritatem habeat. Sedabit deinde *luctum* captivitatis tuæ, si *terram tuam* recipias. Convenit vero eos, tanquam qui *plantis* comparantur, fructus debitos edere. Est enim Deus qui *plantavit*, et qui curam habet, quique ea, quæ ad suam *gloriam* conducunt, curat : qui illorum denique in multitudinem profectum, seipso *congregante*, et eos qui pauci sunt, in gentem magnam propagante, prædicat.

CAP. LXI.

698 VERS. 1-10. *Spiritus Domini super me, cujus gratia unxit me Dominus; ut evangelizarem pauperibus misit me; ut sanarem contritos corde; ut annuntiaarem captivis remissionem, et cæcis visus instaurationem; ut proclamarem annum Domino acceptabilem, et diem retributionis Deo nostro; ut consolarer omnes lugentes; ut detur lugentibus Sion gloriæ pro cinere; unctio lætitiæ lugentibus, amictus gloriæ pro spiritu mæroris, etc.*

Qui ad promissiones evangelicas Dominum se esse, eosque in tempore congregaturum adjecerat; nunc *ejus se rei gratia a Domino* **699** unctum esse significat. Est porro tibi animadvertendum, quod *Dominum a Domino Spiritu sancto unctum esse* affirmat, ut in Trinitate Deitatem agnoscas. Cum enim natura *Dominus* et Deus sit, humanitatis ratione *Spiritu* a Patre *inungitur*. Non est igitur homo tantum, si *Dominus*; nec carne destitutus, si *ungitur*, sed idem Deus et homo; non eadem tamen ratione. Quo sit ut, tanquam ex Davide sit, *ungi* dicatur. Jam enim et antea super eum, qui de radice Jesse prodidiisset ⁶⁸, id est super Christum, *Spiritum Domini* requieturum dixerat. Non enim simili cum veteribus ratione *unctione unctus esse* dicitur; alioqui nihil præter cæteros haberet exitium; quem tamen David testimonio : « Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis ⁶⁹. » Deinde, tanquam jam homo sit;

A καὶ σκότος, οἱ δὲ δίκαιοι τῆ ἑλπίδι χαίρουσι τὸ τῶν ἀμαρτιῶν ἀποδέμενοι πένθος. demissionem et tristitiam innuere; qui nihil aliud, spe *luctu peccatorum liberatos gaudio exsultare*.

Δὲ ἐπάγει· Ἔσται ὁ λαὸς σου πῦρ δικαίος. Τῆς γὰρ Ἐκκλησίας τὸν λαὸν Χριστὸς δικαιοῖ τῆ χάριτι, οὗ φύτευμά ἐσμεν τῶν χειρῶν ἐγκεντρῶσαντος ἡμᾶς εἰς τὴν καλλιέλαιον. Νῦν μὲν οὖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ κίχρυπται τῶν ἁγίων ἡ δόξα, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι ὁ ἐλάχιστος πλείστων ἠγγίεται, ἐφ' ᾧ χαίροντες οἱ ἅγιοι φασιν· Ὑπέταξεν λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Ἔσται δὲ τοῦτο, ὅτε καὶ συνάξω αὐτοὺς, ἐξ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ἀρπασθήσονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησίν μου. Τινὲς δὲ αὐτῶς ἀπέδωκαν, ὡς παυσάμενος ἀσβεστίας οὐκ ἐτι προηγουμένως ἠλίφω καὶ σελήνῃ λογιῶν τὸ φῶς, ἀλλὰ τῷ τούτῳ Δημιουργῷ, ἐπιλάμψασαν ἔχων αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν. Καὶ παύσεται σου τῆς αἰχμαλωσίας; τὸ πένθος ἀπολαβέντος τὴν γῆν σου. Ὡς ἐὰν φυτοῖς παραβαλλομένους προσήκον ἐστι τὸν θρεϊδόμενον καρπὸν ἀποδιδόναι. Θεὸς γὰρ ὁ φυτεύσας, καὶ δηλονότι ἐπιμελούμενος, ἅτινα εἰς δόξαν Θεοῦ συντείνει. Ὅς καὶ προλέγει αὐτῶν τὴν εἰς πλῆθος ἐπίδοσιν τοῦ Θεοῦ συνάγοντος, καὶ τοὺς ὀλίγους ποιῶντος πολλοὺς.

ΚΕΦΑΛ. ΕΞΑ΄.

a-γ'. Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶπεκεν ἔχριστέ με, εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλέ με, λάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τῆ καρδίᾳ κηρύξει αἰχμαλώτους ἄφρων, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας, δοθῆναι τοῖς πενθοῦσι Σιών δόξαν ἀντὶ σποδοῦ, ἀλειμμα εὐφροσύνης τοῖς πενθοῦσι, καταστολήν δόξης ἀντὶ πνεύματος ἀκηδίας, κ. τ. λ.

Ὁ ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐπαγγελίαις ἐπειπὼν, Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιρὸν συνάξω αὐτοὺς, νῦν παρὰ Κυρίου τούτου χάριν κεχρῖσθαι φησὶ, τοῦ συναγαγεῖν αὐτοὺς δηλονότι. Καὶ ὄρα Κύριον ὑπὸ Κυρίῳ τῷ ἀγίῳ χριστῷ Πνεύματι, ὡς ἐν Τριάδι ἡοσιῶσθαι τὸ θεῖον. Κύριος γὰρ ὢν καὶ θεὸς φύσει, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τῷ Πνεύματι χρίεται. Οὗτ' οὖν ψιλὸς ἄνθρωπος, εἶγε Κύριος, οὐτε ἄσαρκος, εἶγε χρίεται, θεὸς δὲ καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, οὐ κατὰ ταῦτόν· ὡς ἐκ Δαβὶδ οὖν ὑπάρχων, κεχρῖσθαι λέγεται. Καὶ ἤδη γὰρ εἶπεν ἐπὶ τὸν ἐκ βίβης Ἰησοῦς, δηλονότι Χριστὸν, ἐπαναπαυῆσθαι τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἐβρόθη χρισμῶν κεχρῖσθαι τοῖς παλαιῶις ὁμοίως. Ἡ γὰρ ἂν οὐδὲν εἶχεν ἑξαιρετον. Καίτοι Δαβὶδ εἰπόντος· « Διὰ τοῦτο ἔχρισέν με ὁ θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Ὡς δὲ ἤδη γενόμενος ἄνθρωπος φησιν, οὐ εἶπεκεν ἔχριστέν με. Καὶ τὴν αἰτίαν ἐπέφησεν. Καὶ προεῖπεν δὲ φήσας, Κατὰ καιρὸν συνάξω αὐτοῦ.

⁶⁵ Joan. viii, 12. ⁶⁶ Rom. xi, 17. ⁶⁷ Psal. xlviii, 15. ⁶⁸ Isa. xi, 1. ⁶⁹ Psal. xliii, 8.

Ὁς μὲν οὖν Θεὸς χορηγεῖ τὸ Πνεῦμα τῇ κτίσει, ὡς δὲ ἄνθρωπος δέχεται. Διὸ, κατὰ Λουκᾶν, ὡς ἐν Ναζαρεθ γενόμενος εἰσῆλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ τὸν Ἰσαΐαν ἀνοίξας εὔρε τοῦτ' ἐπὶ τὸν ῥητὸν, πύξας ἔφη· Σήμερον ἡ Γραφὴ αὕτη πεπλήρωται. Κατ' αὐτὸν γὰρ τὸν καιρὸν συνέβη καὶ βαπτισθῆναι, καὶ τὸ Πνεῦμα κατελεθεῖν ἐπ' αὐτὸν ἐν εἰδῇ περιστεράς· μεθ' ὃ πειραθεὶς ἦλθεν εἰς Ναζαρεθ, καὶ πεπληρῶσθαι τὴν Γραφὴν ἀπεφάνητο.

Τινὲς δὲ, ὡς εἰρηται, ἐπὶ τὸν τῆς γεννήσεως καιρὸν ἔχειν φασὶ τὴν ἀναφορὰν τὸ, *ἔρχισέν με*. Πλὴν μετὰ τὸ βάπτισμα φαίνεται κηρύσσων τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν (ὅπερ ἦν *εὐαγγελίζεσθαι τοῖς πτωχοῖς*) καὶ τοὺς μακαρίους· ἐκτιθέμενος. Καὶ *λατο δὲ τοὺς συντετριμμένους τῇ καρδίᾳ*, θεραπεύων ἐπαγγελίαις, καὶ λέγων· Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. Καὶ μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελᾶσονται. Καὶ τοῖς δὲ αἰχμαλώτοις ὑπὸ δαιμόνων ἔθεσιν ἄφροσιν ἐκήρυττε, τοῖς μαθηταῖς εἶπὼν· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς, ἐπ' ἀφέσει δηλονότι πλημμελημάτων· οἳ καὶ ἀδελφίαν ἐνόησαν, τῇ πολυθείᾳ πλάνῃ δουλεύοντες. Διὸ περ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἔφασκεν ὁ Ἰσὴρ· Ἰδοὺ, τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξει ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους. Καὶ *πτωχοὶ* δὲ ἦσαν, ὡς παντὸς ἀγαθοῦ νοσήσαντες ἐνδειαν, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Εἰ μὴ, ἄρα τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι δεδωρησθαί φησι τῶν δι' αὐτοῦ χαρισμάτων τὴν ἀφρονον χορηγίαν. *Συντετριμμένους* δὲ ἄλλως τοὺς ἀσθενῆ τὴν *καρδίαν* καὶ εὐδιήθροπτον ἔχοντας, ὡς ἀντιστῆναι μὴ δύνασθαι ταῖς τῶν παθῶν προσβολαῖς, *αἰχμαλώτων* δὲ δίκην τοῦτοῖς δουλεύοντας· ἀρμόσει δὲ καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὰ λεγόμενα. Οὐ γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς ὁ πτωχῶν χρησιμότης, οὐκ ἦν, ἕως ἐνός. Οὐκοῦν πάντες υἱοὶ νυκτὸς ὄντες καὶ σκότους, φωτὸς γεγόνασι τέκνα. Διηγύασε γὰρ αὐτοῖς ἡ ἡμέρα, καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέσχεν ἥλιος, καὶ λαμπρὸς ἀνέτειλεν ἑωσφόρος.

Itaque, cum filii noctis essent omnes et tenebrarum, in lucis filios evaserunt. Illis enim dies ipse, et qui Sol justitiæ dicitur⁷⁰, aurora denique lucida, illuxit.

Κεχρίσθαι δὲ φησι καὶ *ἐνιαυτὸν Κυρίου καλέσαι δεκτὸν*, τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρὸν οὕτως εἰπὼν, ἐν ᾧ διάγων ἐπὶ γῆς, φῶς ἡμέρας τοῖς προσιοῦσι παρέχετο. Ὡς γὰρ ἡλίῳ δικαιοσύνης ὁ τοιοῦτος προσῆκεν *ἐνιαυτός*. Μήποτε δὲ τὸν μέλλοντα αἰῶνα δηλοῖ, ἐφ' ὃν τὰ τῆς ἑαυτοῦ εἰσακαρίας ἀνέπεμπε, ὅτε Οὐχ ἥλιος, οὐ σελήνη, ἀλλ' ἔσται σοι, φησί, Κύριος φῶς· αἰώνιος· διὸ *Κυρίου λέγεται ἐνιαυτός*, ὡς ἐπ' αὐτοῦ φωτιζόμενος, καὶ *δεκτός*, ἡ κατὰ τοὺς λοιπούς, *εὐδοκία*. Ἐκεῖνος γὰρ ἔστιν ὁ καταθύμιος τῷ Θεῷ, ὁ αὐτὸς ὢν καὶ *ἡμέρα ἀνταποδόσεως*, ὅτε τὰς ἀμοιβὰς οἱ κατὰ τὸν παρόντα κεκμηχότες βίον κομίζονται. Τινὲς δὲ *δεκτὸν*

A *cujus gratia unxit me*, adjecit, ut causam non omitteret; qui se eos antea in tempore congregaturum dixerat. Ut Deus igitur, *spiritum* creaturæ suggerit; recepit autem, ut homo. Itaque, quod apud Lucam legimus, cum Nazareth synagogam ingressus, aperto Isaia libro, in verba ista incidisset⁷⁰; eodem complicato, esse eo die completam Scripturam affirmavit. Confligit enim eo tempore, ut baptizaretur; ut *Spiritum* etiam in columbæ forma in

Non desunt tamen, ut dictum est, qui quod, *unxit me*, addidit, ad nativitatis tempus referri arbitrentur. Sed manifestum est, post baptismum seculari esse cælestis regni per eum promulgationem; quod est *pauperibus evangelizare* : esse denique beatitudinum genera ab ipso explicata. *Sanabat* deinde *contritos corde*, admoto promissionum remedio, cum beatos qui lugerent, esse doceret, quoniam consolationem essent nacturi; beatos item qui flecterent, quoniam risuri⁷¹. Gentilibus præterea, qui a dæmonibus captivi detinebantur, dimissionem annuntiat; cum discipulos alloquens, ad gentes omnes proficisci, **700** easque docere, et baptizare, in remissionem peccatorum videlicet, imperavit⁷²; quæ dudum cæcitate laborantes, ut vanæ deorum multitudini serviebant. Quo factum est, ut in superioribus, eum se in lucem gentium posuisse, ut oculos cæcis aperiret, ut de vinculis eos educeret, qui in ipsis essent constricti, Pater affirmaret. Erant vero et *pauperes*, qui bonorum omnium penuria laborarent; qui spe carerent; qui Deum in mundo non agnoscerent. Sin minus, iis certe, qui spiritu *pauperes* sunt, ingentem esse gratiarum suppeditatam copiam significat : *contritos* autem alias eos ipsos, qui ita *corde* sunt imbecillo et præfracto, ut affectuum insulibus minime queant obsistere; sed illis, *captivorum* more, pareant⁷³ et famulentur. Conveniant vero et Israelitis etiam quæ dicuntur. Non enim erat in terra, qui, quod honestum esset, faceret, non erat, ne unus quidem⁷⁴.

Ait vero etiam *unctum esse*, ut *proclamaret annum Domini acceptabilem* : ita nimirum incarnationis tempus innuens, quo, cum in terris versaretur, lucem diei venientibus ad se præbebat. Huic enim, tanquam Soli justitiæ, talis est *annus* debitus et commodus. Annon vero futurum sæculum significasse putandus; ad quod, quæ ad doctrinam suam pertinent, remisit; quo tempore non sol, non luna tibi futura est, inquit⁷⁵, sed Dominus, lux ipsa sempiterna? quo fit, ut *annus Domini*, tanquam ab ipso lucem habeat : *et acceptabilis*, vel secundum alios, *comprobationis*, nominetur. Est enim Deo gratus ille, et acceptus; quippe qui *dies*

⁷⁰ Luc. iv, 17. ⁷¹ Matth. v, 5; Luc. vi, 21. ⁷² Matth. xxviii, 18-20. ⁷³ Psal. xiii, 2, 5. ⁷⁴ Malach. iv, 2. ⁷⁵ Isa. lx, 19, 20.

etiam sit retributionis, quo laborum suorum in hac vita mercedem quique laturo sunt. Alii tamen annum acceptabilem, ad illum, quo cruce pati Christum contigit, referri voluerunt. Tum enim nos esse Deo factos acceptabiles, tum Patri per ipsum oblatos. Hinc etiam de grano frumenti dixisse ⁷⁶, cum mortuum esse contingeret, **701** multum fructum editurum. Et rursum cum a terra esset exaltatus, omnes ad se pertracturum ⁷⁷. Itaque etiam, cum esset e mortuis excitatus, sibi factam esse potestatem omnem in caelo et in terra dicebat, missis ad gentes cum baptismo discipulis, cuius beneficio remissionem adepti divinæ ipsius naturæ participes efficiuntur ⁷⁸. Qui enim fuere accepti, anno illo acceptabili potiti sunt, de quo loquitur Apostolus, cum adesse jam tempus acceptabile, adesse diem salutis, ait ⁷⁹; quibus verbis ipsum incarnationis tempus designavit, quo iis, qui crediderant, quas fide tenebant promissiones exhibuit. Quod certo lex illa per Moysen tradita non habuit, quæ præsentis sæculo præmia concludebat, vitæ prolixitatem, terræque bona, et pacem nominatim significans. Itaque et Zacharias ait: « In fructuum ubertate habitabitur Jerusalem a multitudine hominum et jumentorum, quæ sunt in ea ⁸⁰. » Et rursum: « Adhuc sedebunt seniores in plateis Jerusalem, unusquisque virgam suam in manu sua habens præ multitudine dierum; et plateæ civitatis implebuntur puerulis, et puellis ludentibus ⁸¹. » At Salvator quæ quisque meruit, in futurum sæculum recondit.

Dicas vero et retributionem eo etiam tempore faciam esse intelligi, quo humanitatem contigit assumere, tunc enim diaboli, a quo ipsi concubabamur, vires esse excisas et superatas. Quo fit, ut apud Davidem, eorum, qui redempti sunt, personam in hunc modum loquentem introducat: « Quoniam fecisti iudicium meum et causam meam, sedisti super thronum qui iudicas iustitiam. Increpasti gentes, et perii impius ⁸². » De quo sunt et ista rursum: « Querretur peccatum illius, et non inveniatur ⁸³. » Et ista etiam Salvatoris: « Nunc iudicium est mundi huius. Nunc princeps mundi huius eicietur foras ⁸⁴. » Ait vero et se ideo unctum esse, ut omnes qui lugent consoletur. « Beati enim, inquit, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur ⁸⁵. » Addit præterea, **702** Lugentibus Sion gloriam se collaturum. Lugent enim, qui inter Iudæos sancti erant, populi calamitates. Cuiusmodi Paulus ipse etiam fuit, qui se tristitia adeo magna et continuo animi dolore fratrum nomine cognatorumque suorum secundum carnem laborasse asserit, ut pro illis anathema fieri precaretur ⁸⁶. Et istis igitur gloriam daturus est, pro cinere (quo fuerunt aspersi cum Deum

ἐνιαυτὸν, καθ' ὃν ἐσταυρώθη φασί. Δεκτοὶ γὰρ τότε γεγονόταμεν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρει, καρποφορηθέντες δι' αὐτοῦ. Διδὸν περὶ τοῦ κόκκου τοῦ σίτου ἔλεγεν· « Ἐάν ἀποθάνῃ, καρπὸν πολλὸν φέροι. » Καὶ πάλιν· « Ὅταν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἑμαυτὸν. » Διδὸν καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἔφασκεν· Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπὶ τὰ ἔθνη πέμπων τοὺς μαθητάς, καὶ τὸ βάπτισμα, δι' οὗ λαθόντες ἄφρασι, τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως γεγονόμενοι κοινωνοί. Δεκτὸν γὰρ ἐνιαυτὸν οἱ δεχθέντες ἐκτίσαντο, περὶ οὗ Παῦλός φησιν· « Ἴδού νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος· ἰδοὺ ἡμέρα σωτηρίας, καὶ ἀναπόδοσεως, ἡ δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑπῆρξε καιρὸς, καθ' ὃν τοῖς πιστεύουσι τὰς ἐν ἐλπίσει ἐπαγγελίας ἀπέδωκεν· ὅπερ ὁ διὰ Μωσέως νόμος οὐκ ἔσχε, τῷ παρόντι βίῳ περιελθὼν τὰς ἀμοιβὰς, μακροήμερουσιν λέγων, καὶ γῆς ἀγαθὰ, καὶ πολέμων ἀπαλλαγὰς, διδὸν καὶ Ζαχαρίας φησὶ· « Κατὰ καρπὸς οἰκηθήσεται Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων, καὶ κτηνῶν τῶν ἐν αὐτῇ. » Καὶ πάλιν· « Ἐτι καθήσονται πρεσβύτεροι ἐν ταῖς πλατείαις Ἱερουσαλὴμ, ἕκαστος τὴν βάρβαντον αὐτοῦ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ἔχων ἀπὸ πλήθους ἡμερῶν, καὶ αἱ πλατεῖαι τῆς πόλεως πλησθήσονται παιδερῶν καὶ κορσίων παιζόντων. » Ὁ δὲ Σωτὴρ τῷ μέλλοντι τὰς ἀμοιβὰς ταμιεύεται.

Ἐπειὸς δ' ἂν καὶ ἀναπόδοσιν ἐν τῷ τῆς ἐνανθρωπήσεως γεγονέναι καιρῷ. Τὴν γὰρ τοῦ καταπατήσαντος ἡμᾶς διαβόλου καθελεῖν ἰσχύον. Διδὸν παρὰ Δαβὶδ τὸ τῶν λελυτρωμένων ἐξομολογησάμενον πρὸς ὦπον ἐπιφέρει· « Ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου, καὶ τὴν δίκην μου, ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου δὲ κρίνων δικαιοσύνην. Ἐπετίμησας ἔθνεσιν, καὶ ἀπώλετο ὁ ἀσεβής. » Περὶ οὗ πάλιν φησιν· « Ζητηθήσεται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ λέγει· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν δὲ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκδιηθήσεται ἔξω. » Κεχρίσθαι δὲ φησὶ καὶ παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας· « Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. » Ἄλλὰ καὶ τοῖς τὴν Σιών πενθοῦσι δώσει δόξαν. Ἐπένθουν γὰρ οἱ παρ' Ἰουδαίους ἅγιοι τὴν ἐκπτώσιν τοῦ λαοῦ. Τοιοῦτος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· ὅτι Λύπη μοι ἐστὶ, καὶ ἀδιάλειπτος δόδυνη τῇ καρδίᾳ μου ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν κατὰ σάρκα, ὑπὲρ ὧν καὶ ἀνάθεμα γενέσθαι προσήχητο. Καὶ τούτοις οὖν δώσει δόξαν, καὶ ἀντὶ σποδοῦ, ἣν κατεπάσαντο δέσμενοι τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοὺς, εὐφροσύνης ἄλιμινα, καὶ στολὴν ἐνδοξοῦ, ἀνθ' ὧν ὑπὲρ αὐτῶν ἐν ἀκηδία γεγονάσι. Πρὸς ἰψὸς precati sunt) lætitiæ unctione, et ami-

Non desunt tamen, qui ad eos, qui ante adven- Tινὲς δὲ τοὺς πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ λαοῦ πεν-

⁷⁶ Joan. xii. 24, 25; ⁷⁷ ib. 32. ⁷⁸ Matth. xxviii. 18-20. ⁷⁹ II Cor. vi. 2. ⁸⁰ Zachar. ii. 4. ⁸¹ Zachar. ii. 4, 5. ⁸² Psal. cx. 5, 6. ⁸³ Psal. x. 15. ⁸⁴ Joan. xii. 31. ⁸⁵ Matth. v. 5. ⁸⁶ Rom. ix. 3.

θούντας τὰς ἀμαρτίας φασίν, οἳ καὶ προσεδόκων ἅ τὸν δικαιούντα τῇ πίστει τὸν ἀσεβῆ, ἅγιοι τε ὄντες, καὶ τὰς προφητείας εἰδότες. Βρέφος γ' οὖν ὁ Συμεὼν ἐν ἀγκάλαις λαβὼν τὸν Χριστὸν, ἰδεῖν ἐξομολογεῖτο « φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνῶν, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ. » Καὶ Ζαχαρίας ὁ Ἰωάννου πατήρ, ὅτι ἐπεσκέφατο, καὶ ἐποίησεν λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ. Καὶ Ναθαναὴλ, ὅν ἐγραψε Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται, φησὶν, εὐρήκαμεν Ἰησοῦν. Πενθοῦσιν οὖν αὐτοῖς ἡ διὰ Χριστοῦ παράκλησις δέδοται. Τὸ δὲ ἄλειμμα τὸ τῆς εὐφροσύνης παρίστησιν ἡμῶν. Ἐδόθη δὲ αὐτοῖς καὶ δόξα Χριστός · ἡ, ὡς φασὶ τινες, ἐπειδὴ τέθεινται αὐτῆς καθηγῆται, καὶ διδάσκαλοι · καὶ τέκνα ὄντες τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς εἰς πατέρας ἐγένοντο. Πρὸς ἦν φησὶν ὁ Δαβὶδ · Ἄντι τῶν πατέρων σου ἐγενήθησαν οἱ υἱοί σου. Καὶ γοῦν Παῦλος ἔγραψε τοῖς μαθηταῖς · Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Καὶ ἄλλως δὲ δόξαν ἐδέξαντο, ποτὲ μὲν ἀκούοντες · Ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε, ποτὲ δὲ, Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Εἰτά φησι·

• Καὶ κληθήσονται γενεαὶ δικαιοσύνης φύτευμα Κυρίου εἰς δόξαν, δηλονότι οἱ καταξιωθεῖσθαι τοῦ δεκτοῦ ἐπιουτοῦ. Σύμμαχος δὲ ἀντι τοῦ γενεαί, φησὶν ἰσχυροί. Χρηματίζουσι γὰρ οἱ ἐξ ἔθνῶν, γένος ἐκλεκτῶν, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν. *plantatio Domini in gloriam* : ii nimirum, qui *acceptabili anno* dignos se præbuerint. Sed pro quo *generationes* habemus, *fortes* dixit Symmachus. Sunt enim, qui de gentibus existunt, genus *electum*, gens sancta, *populus acquisitionis* ⁹³.

Δικαιοσύνης δὲ γενεαὶ τῆς ἐν Χριστῷ καὶ τῆς ἐν νόμῳ νικώσης. « Ἐάν γὰρ μὴ περισσεύσῃ, φησὶν ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » ἦν διήνυσαν ἰσχυροὶ γεγονότες, ὡς ἐξέδωκε Σύμμαχος. Φύτευμα δὲ Κυρίου, ὡς Θεοῦ γεώργιον, περὶ ὧν ἐψάλλεν ὁ Δαβὶδ · Πεφυτευμένοι ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἐν ταῖς ἀνθρακῶν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσι. » Καὶ Παῦλος δὲ φησὶν · Ἐγὼ ἐφύτευσα ὑμᾶς, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ὁ δὲ Θεὸς ἡξάνεν. » Συνάδει καὶ τὸ, « Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει. » Καὶ οἰκοδομήσουσιν ἐρήμους αἰωνίας · τῶν πρὶν ἐρήμων ἔθνῶν τὰς ψυχάς. Ἦγουν, φασὶ τινες, τὸ πλῆθος ἐμφαίνει τῶν διὰ πίστεως κεκλημένων, ὡς δεῖσθαι πόλεων ἑτέρων ἐν ἐρήμοις γεννησομένων · ἦγουν τὰς ἐκκλησίας τὰς πρὶν ἐρήμους θεοσεβείας. Καὶ ἤξουσιν ἄλλογενεῖς, ποιμαίνοντες τὰ πρόβατά σου. Τῶν γὰρ προτέρων ἐκβεβλημένων (πρὸς οὓς τις λέγει προφήτης · Ὡ ποιμένες Ἰσραὴλ · μὴ βόσκεισιν οἱ ποιμένες ἑαυτούς; οὐχὶ τὰ πρόβατα βόσκεισιν οἱ ποιμένες;) πρὸς οὓς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ · « Ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνοις ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς »), ἀντι τούτων ἔθνοικὸι ποιμένες κατέστησαν. Ἐνταῦθα δὲ σαφῶς τοῦ νόμου μετάρθου, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἱερωσύνης παρίστησι, μηκέτι τῶν ἐκ Λευῖ

tum, *populi peccata lugebant*, referant; qui etiam sanctitatis et propheticae cognitionis gloria illustres eum, a quo per fidem justificaretur impius, expectabant. Pusionem quippe Simeon ipse cum Christum in brachia accepisset : « Lumen se ad revelationem gentium, et gloriam populi Israel intueri professus est ⁹⁶. » Asseruit et Zacharias, Joannis pater, inspexisse Dominum, *populumque suum redemisse* ⁹⁷. Dixit denique et Nathanael, quem suis scriptis Moses ipse, et prophetae designarant *Jesum* se invenisse ⁹⁸. Est igitur ipsis *luculentibus* per Christum allata *consolatio*. Significat deinde *unctionis* nomen, ipsam *luculentibus* hilaritatem. Est porro et illis *gloria*, Christus ipse *tributa*. Vel id, juxta nonnullorum opinionem, eo retulit; quod ejus duces et magistros sibi praefectos haberet, qui et ipsi Judaicae Synagogae filii, in patres evaserant; de qua Davidem esse locutum non ambigimus, cum pro patribus natos esse filios affirmavit ⁹⁹. Et Paulum etiam, cum discipulos suos alloquens, eos se in Christo Jesu per Evangelium genuisse scribit ¹⁰⁰. Alias vero et gloria affecti sunt; qui infirmos quidem sanandi, qui daemonia ejiciendi, qui mortuos etiam suscitandi potestatem acceperunt ¹⁰¹; qui denique lumen se gentium fieri audiverunt ¹⁰². Sequitur deinde : *Et vocantur generationes justitiae*

703 *Justitiae vero generationes*, ejus, quae in Christo est, et legalem superat: « Nisi enim abundaverit, inquit, justitia vestra, plus quam Scribarum et Pharisaeorum, non poteritis in regnum caelorum ingredi ¹⁰³; » eamque absolutam et perfectam reddiderunt, qui *fortes* se, ut est a Symmacho redditum, praesiterunt. Est vero *plantatio Domini*, tanquam Dei agricultura: de quibus sunt illa Davidis: « Plantati in domo Domini, in atriis Dei nostri floreunt ¹⁰⁴. » Et Apostoli: « Ego plantavi vos; Apollo rigavit; Deus autem incrementum dedit ¹⁰⁵. » Quibus convenit et illud: « Justus ut palma florebit ¹⁰⁶. » Sequitur deinde: *Et aedificabunt deserta sempiterna*, quibus *desertarum* antea gentium animas intelligit. Vel certe (aiunt nonnulli) eorum ingentem adeo numerum, qui per fidem vocati sunt, fuisse demonstrat; ut *civitatibus* aliis, quae in *solitudinibus* construuntur, opus sit: vel etiam Ecclesias ipsas innuit, quae pietate Deique cultu fuerant antea destitutae. Adjicit porro *venturos esse alienigenas, qui oves ejus pascant*. Prioribus enim expulsis ad quos sunt illa prophetae cujusdam: « O pastores Israel, nunquid semetipsos pascunt pastores? Annon oves pascunt pastores ¹⁰⁷? » Et illa Salvatoris: « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti, quae edat fructus ejus ¹⁰⁸. » In

⁹⁶ Luc. ii, 32. ⁹⁷ Luc. i, 68. ⁹⁸ Joan. i, 45. ⁹⁹ Psal. xlii, 17. ¹⁰⁰ I Cor. iv, 15. ¹⁰¹ Matth. x, 8. ¹⁰² Matth. v, 14. ¹⁰³ I Petr. ii, 9. ¹⁰⁴ Matth. v, 20. ¹⁰⁵ Psal. xci, 14. ¹⁰⁶ I Cor. iii, 6. ¹⁰⁷ Psal. xci, 15. ¹⁰⁸ Ezech. xxxiv, 2. ¹⁰⁹ Matth. xxi, 45.

porum locum qui de gentibus existunt, *pastores* instituti sunt. Hic enim aperte legis et sacerdotii eius translationem indicat; nullo amplius de Levitarum genere superstite; quorum erat improbatum, et ab usu remotum argentum. Quo factum est, ut de gentium numero in illorum vicem subirent *aratores et vinitores*. Quoniam enim qui credunt, persæpe in Scriptura vitis et hortus appellantur: et hic etiam non absimili intentione *aratorum et vinitorum* nomina usurpavit. Non illi igitur id honoris sibi abripiunt; sed a Deo vocati potius accedunt. Fuere præterea *pastores* in lege viticolarum nomine significati; ad quod Salvator ipse respiciens, quid malis vineæ cultoribus facturum Dominum **704** arbitremur, interrogat ¹. Illos igitur, qui in istorum locum subierunt, propheta alloquitur: *Cum Domini sacerdotes Dei nostri ministros vocatum iri adjicit.*

Quinam autem alii, quam Ecclesiæ *vinitores*, *fortitudinem gentium* vel *abundantiam* (ut Aquilæ placet) comesturi sunt? Nullus enim cibus æque *paucis* Ecclesiæ congruit, atque ipsa gentium, quæ per istos salutem adeptæ sunt, *fortitudo*. Fuerint vero isti, qui *fortitudinem* suam ferendo et patiendo, in veritatis assertionem ostentantur. Adjicit porro in *divitiis etiam fore admirabiles*. Sed est de gentium *divitiis* intelligendum; de quibus ad Corinthios ita scribit Apostolus: « Gratias ago Deo meo per Jesum Christum, quod in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia: sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil desit vobis in ulla gratia ². » Sunt tamen, qui per *fortitudinem gentium*, collatos a potentissimis, qui *de gentibus* vocati sint, honores intelligant. Vel id ideo adjectum esse, quod *gentium vires* (sive illustres apud eas, sive sæculari sapientia exercitatos intelligas) illorum superatura sit oratio. Laudem enim et gloriam ideo adepti sunt, quod ipsis superiores se præstiterunt. Sunt namque doctorum gloria qui mysticæ eorum institutionis auxilio salutem adepti sunt. Cujusmodi qui fuerint, *terram possidebunt*, omnibus potiti videlicet, non Judææ sola, ut ii olim: in quos divisa est hæreditas per Jesum Nave, qui veri *Jesu* typus fuit, a quo altera illa et præstantior hæreditatis facta est divisio, de qua sic legitur in Psalmis: « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et fundiculum tuum, terminos terræ ³; » quam divisit Dominus discipulis suis, cum alios alio dimitteret **D**

λειτουργοῦντων. Ἦν γὰρ αὐτοῖς ἀδοκιμον τὸ ἀργύριον. Οἱ τοίνυν ἐξ ἐθνῶν καὶ ἀροτῆρες γεγόνασι, καὶ ἀμπελουργοί. Ἐπεὶ γὰρ ἐκλεκτῇ γῆ κέκληνται πλεισταχοῦ τῆς Γραφῆς οἱ πιστεύσαντες, καὶ ἀμπελών, καὶ κῆπος· ἀναλόγως ἀροτῆράς φησι, καὶ ἀμπελουργοῦς. Οὐκοῦν οὐκ αὐτοῖς ἀρπάξουσι τὴν τιμὴν, κέκληνται δὲ μᾶλλον παρὰ Θεοῦ. Καὶ οἱ κατὰ νόμον δὲ ποιμένες ἀμπελώνος ἐκλήθησαν γεωργοί. περὶ ὧν φησὶν ὁ Σωτὴρ· Τί ποιήσει ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελώνος τοῖς κακοῖς γεωργοῖς; τοῖς οὖν ἀντὶ τούτων ὁ προφήτης φησὶν· Ὑμεῖς δὲ ἱερεῖς Κυρίου, κληθήσεσθε λειτουργοὶ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

Β Τίνες ἀλλ' οἱ εἰς τῆς Ἐκκλησίας ἀμπελουργοί, οἱ καὶ τὴν ἰσχὺν κατέδονται τῶν ἐθνῶν; ἢ κατὰ τὴν Ἀκύλαν, τὴν εὐπορίαν. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτο βρῶμα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ποιμέσι κατάλληλον, ὡς ἡ ἰσχὺς τῶν δι' αὐτῶν σωζομένων ἐθνῶν. Οὗτοι δ' ἂν εἶεν οἱ τὴν ἰσχὺν διὰ τῆς ὑπομονῆς ἐν τῇ ὑπὲρ ἀληθείας ἐπιδειξάμενοι μαρτυρία. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πλουτῷ, φησὶ, θαυμασθήσεσθε. Τὸν δὲ τῶν ἐθνῶν πλουτοῦν, ἀφ' ὧν ὁ Παῦλος γράφει Κορινθίοις, νοήσομεν· « Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτισθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ, καὶ πάσῃ γνώσει, καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν, ὡς τε μὴ ὑστερεῖσθαι ὑμεῖς ἐν μηδενὶ χαρίσματι. » Τινὲς δὲ ἰσχὺν ἐθνῶν, τὰς ἐκ τῶν δυνατωτάτων τιμὰς λέγουσιν, ὡς περ ἂν εἶεν ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοι, ἢ ὅτι ὁ παρ' ὑμῶν ἢ ἐπικρατήσῃ λόγος τῆς δυνάμεως τῶν ἐθνῶν, ἢ τῶν παρ' ἐκείνοις λαμπρῶν, ἢ τὴν νοσηρικὴν ἡσκημένων σοφίαν. Τούτων γὰρ κατισχύσαντες ἐδοξάσθησαν. Καύχημα γὰρ διδασκάλων οἱ διὰ τῆς αὐτῶν σωθέντες μυσταγωγίας· οἱ δὲ τοιοῦτοι κληρονομήσουσι τὴν γῆν, πάντων ἐπικρατήσαντες, ἀλλ' οὐ μόνως Ἰουδαίας, κατὰ τοὺς πάλαι κληροδοτηθέντας ὑπὸ Ἰησοῦ Ναυῆ, ὃς τύπος ἦν τοῦ ἀληθινοῦ Ἰησοῦ, τοῦ τὴν δευτέραν καὶ κρείττω πεποιημένου κληροδοσίαν, περὶ ἧς φησὶν ἐν Ψαλμοῖς· « Ἀφῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, » ἢ ἐνεῖμε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἄλλους ἀλλαχοῦ διπέμφας χαίροντας ἐν αὐτῷ, καὶ ὡς περ τινὰ στέφανον περιειρημένους τὴν εὐπροσύνην, οὐκ ἐν προσωκαίροις ἔχοντας τὴν ἀντιμισθίαν, ἀλλ' ἐν ἀσὶ διαμένουσιν ἀγαθοῖς. Ἔσται δὲ ταῦτα, φησὶν, ἐπειδὴ δικαιοσύνην μὲν ἀγαπῶ, μισῶ δὲ τὰ ἐξ ἀδικίας ἀρπάγματα τῶν πονηρῶν διαιμόνων τὰς ἀνθρωπίνων πάλαι διαρπαζόντων ψυχάς. Ὅθεν οὐκ Ἰουδαίοις μόνως, ἀλλὰ πᾶσι, τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἐξέχεον. Ἀντὶ δὲ τοῦ δικαίου, ἐν ἀληθείᾳ πάντες ἐρμήνευσαν οἱ λοιποί. Ὡς τε οὐ διαψευσθήσεται αὐτῶν ὁ λόγος· ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῖς φυλαχθήσεται.

¹ Matth. xxi. 40. ² I Cor. i, 4-7. ³ Psal. ii, 8.

VARIE LECTIONES.

ε γγ. ἄλλοι, ε. ἢ ἰσ. αὐτῶν.

Τινὲς δὲ φασιν αἰτίαν εἶναι τούτους πρὶν ἀπελη-
λάσθαι *ποιμένας* πλεονεξίᾳ χαίροντας, ὅπερ ἰ ἀδί-
κως πλουτοῦντες, καθά φησιν ὁ προφήτης· «Θησαυ-
ρίζοντες ἑαυτοῖς ἀσέβειαν, καὶ ταλαιπωρίαν, εἰς
ἐτέρους αὐτὰ παραπέμπουσιν. » Ἐφη γοῦν ὁ Σολο-
μῶν, ὅτι πλοῦτος ἀδίκως συναγόμενος ἐξεμεθίσεται.
Περὶ οὗ συστήματος καὶ ὁ Δαβὶδ φησιν· « Πλὴν
μάτην ταράσσεται. Θησαυρίζει, καὶ οὐκ οἶδεν τίνι
συνάξει αὐτά. » Καὶ ἄλλως δὲ τοῖς ἐξ ἔθνῶν ἐδόθη
τῶν Ἰουδαϊκῶν διδασκάλων ὁ *μόθος*, κατὰ τὸ·
« Ἀρθήσεται ἄφ' ὕμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ
δοθήσεται ἔθνει ποιούντι τὸς καρπούς αὐτῆς. » *Οἷς
καὶ διαθήκην αἰώνιον διαθήσεται*, οὐ τὰ Μωσέως
ἐντάλματα, τὸ δὲ τῆς καινῆς διαθήκης μυστήριον·
ἢ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀτελεύτητον. Εἶτα φησὶ· *Καὶ γνω-
σθήσεται ἐν τοῖς ἔθνεσι τὸ σπέρμα αὐτῶν*· οὐ
τὸ σωματικόν, ἐφ' ᾧ περ αὐχοῦσιν Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ τὸ
λογικόν τῆς Ἐκκλησίας, ὃ *παντὶ γινώριμον*, ὡς ὑπὸ
Θεοῦ τὴν ἀβύσσιν ἔχει. *Σπέρμα* γὰρ ἢ τὴν διδασκα-
λίαν, ἢ τοὺς μαθητὰς προσήκει νοεῖν, ὡς καὶ ἐξ
αὐτῆς ὄψεως διὰ τῆς ἀγαθοουργίας ὑπάρχουσι γνώ-
ριμοι, ὡς ἀγίων ὑπάρχουσι μαθηταί, *σπέρμα* ὅντες
εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ. Ὅποια τὰ θεῖα τῶν μονα-
ζόντων συστήματα, περὶ ὧν ὁ Παῦλος φησιν· « Οἱ
δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν
τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις· » οἱ καὶ αὐτοὶ
εὐφραθήσονται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, οἷα δὴ τοιούτων
σπέρμα γενόμενοι, περὶ ὧν ἔλεγεν· *Καὶ εὐφροσύνη
αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν*. Τινὲς δὲ τὴν ὅλην
βῆσιν δύνασθαί φασιν καὶ ὡς ἀπὸ τοῦ προζήτου λε-
γομένην νοεῖν. Ἐπεὶ γὰρ ὑπερέβλουςαν ἔφη τοῦ
Δεσπότου φιλανθρωπίαν ἐπὶ τὸ κρεῖττον πάντα μετ-
σπόντος, οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, φησὶ, τῆς δὲ τοῦ Πνεύ-
ματος ἐνηχίσεως Θεοῦ με πρὸς εὐαγγελισμὸν ἀνα-
δειξαντος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τοῖς ἐν *περίᾳ γε-
νησομένων*, ὡς ἂν ἴασιν δεξάμενοι ψυχικὴν ἐπανάλ-
θωσιν ἀπὸ τῆς κατὰ ταῦτην *αἰχμαλωσίας*, ἣτις καὶ
κυρίως ἴστί. Σωματικῶς γὰρ ἐν *αἰχμαλωσίᾳ
Δαυιδ*, καὶ οἱ τρεῖς γενόμενοι παῖδες, ἀδούλωτον
ἔσχον τὸ φρόνημα· μᾶλλον δὲ καὶ τὸ σῶμα μήτε
πυρὸς, μήτε θηρίων καθικνουμένων. Ἐνιαυτὸς δὲ
Κυρίου δεκτὸς, ἐν ᾧ μεταβαλεῖ πρὸς τὸ κρεῖττον
ψυχὴ τῷ τῶν ψυχῶν γεωργῷ τὴν εὐκαρπίαν παρ-
έχουσα, καθάπερ φορὰν σπερμάτων ἐτήσιον βλα-
στανόντων μὲν ἐν χειμῶνι, ἐν ἔαρι δὲ αὐξομένων, D

ἐπὶ δὲ θέρους τελειομένων.

abundantiam ediderit : non aliter quam semina quidem ipsa quotannis hieme germinare ; vere au-
tem crescere et augeri, æstate denique perfici videmus.

Ὁς ἀπὲ *πῆθους εὐφροσύνην εὐαγγελίζεται*,
καὶ τῆς κατοχύσεως αὐτοῦ· *ἐκατέρωθεν αἰχμαλωσίας*,
οἱ καὶ ἀνοικοδομήσουσι τὰς πλείστας κατεστραμ-
μένας, ἔξουσι τε τοὺς ἄλλοφύλους ἐν ὑπηρετῶν τά-
γματι εὐχομένων θητεῦσαι τοῖς Ἰσραηλίταις τῷ
λόγῳ τῆς θεοσεβείας ἱερωμένοις. Ὅτι γὰρ ἕκαστος
ἱερεὺς εἶναι δύναται τοῦ Θεοῦ, δεικνύσι καὶ τὸ κατ'

Sunt tamen qui causam esse dicant, cur istos
pastores avaritiæ deditos prius abegerit : quia in-
juste ditescendo, ut est apud prophetam, « The-
saurizantes sibi impietatem et miseriam, in alios
ea transmittunt ⁴. » Optime igitur Salomon, cum
divitias inique congestas evomi tandem pronun-
tiavit ⁵. De congerie ejusmodi fuerint et illa
Davidis : « Veruntamen frustra conturbatur.
Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea ⁶. »
Et vero alias ad eos etiam, qui de *gentibus* sunt,
transiit Judaicorum doctorum *labor*, juxta illud :
« Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti,
quæ faciat fructus ejus ⁷. » Ait præterea se *cum
eis sædus sempiternum initurum*; non Mosis præ-
cepta, sed recentis testamenti mysteria, vel fidem
perennem et immortalem intelligens. Deinde adji-
cit : *Et cognoscetur in gentibus semen eorum* : non
corporeum quidem illud, quo gloriantur Judæi ;
sed ad Ecclesiam relatum ; quod est *omnibus cog-
nitum*, tanquam quod a Deo incrementi sui rati-
onem habeat. *Seminis* enim appellatione, vel
doctrinam, vel discipulos decet intelligere ; qui
ipso oculorum sensu propter operum honitatem cog-
niti, veluti sanctorum discipuli, *semen* a Deo
benedictum existunt. Cujusmodi sunt sancti mo-
nachorum cœtus, de quibus apud Paulum in hæc
verba legimus : « Qui autem Jesu Christi sunt,
carnem crucifixerunt cum affectibus et cupidita-
tibus ⁸. » Idem et *in Domino exsultabunt*, quippe
qui tale semen evaserint, de quibus intellexit, cum
lætitiâ sempiternam in caput eorum fore significa-
vit. Sunt tamen, qui totam verborum seriem, tan-
quam a prophetæ persona sint, intelligendam pu-
tent. 706 Quandoquidem enim permaximam esse
Domini benignitatem dixit, qui omnia in melius
transferat ; non suum jam, sed resonantis in se
Spiritus Dei sermonem esse dicit, qui se ad futu-
rorum honorum denuntiationem iis designavit,
quos esset *paupertas* invasura : ut animi medelam
experti, ejusdem illi se *captivitate*, quæ vere et pro-
prie dicitur, liberarent. Corpore siquidem licet
Daniel, puerique tres, *captivitatem* paterentur ⁹,
animo tamen non sentiebant. Imo ne corpus qui-
dem illorum vel ignis, vel feræ attigerunt. Fuerit
vero *annus Domini acceptabilis*, in quo animarum
cultori, anima ipsa in melius commutata, fructuum

Talibus igitur *pro luctu lætitiâ denuntiat*,
quantumvis eos utrumque occupet *captivitatis* ge-
nus. Excitabunt et ipsi animas quamplurimas, quæ
prostratæ jacebant, habebuntque alienigenas ser-
vorum loco, qui Israelitis pietatis ergo sacra fac-
ientibus, famulari exoptent. Unumquemque enim
Dei *sacerdotem* esse posse ostendit et quæ per do-

⁴ Amos iii, 10. ⁵ Imo, Job xx, 15. ⁶ Psal. xxviii, 7. ⁷ Matth. xxi, 43. ⁸ Galat. v, 24. ⁹ Dan. i et iii.

VARIÆ LECTIONES.

1 *Ισ.* ὅτι περ.

forum locum qui de gentibus existunt, *pastores* instituti sunt. Hic enim aperte legis et sacerdotii eius translationem indicat; nullo amplius de Levitarum genere superstite; quorum erat improbatum, et ab usu remotum argentum. Quo factum est, ut de gentium numero in illorum vicem subirent *aratores et vinitores*. Quoniam enim qui credunt, persæpe in Scriptura vitis et hortus appellantur: et hic etiam non absimili intentione *aratorum et vinitorum* nomina usurpavit. Non illi igitur id honoris sibi abripiunt; sed a Deo vocati potius accedunt. Fuere præterea *pastores* in lege viticolarum nomine significati; ad quod Salvator ipse respiciens, quid malis vineæ cultoribus facturum Dominum **704** arbitremur, interrogat ¹. Illos igitur, qui in istorum locum subierunt, propheta alloquitur: *Cum Domini sacerdotes Dei nostri ministros vocatum iri adjicit.*

Quinam autem alii, quam Ecclesiæ *vinitores*, *fortitudinem gentium* vel *abundantiam* (ut Aquilæ placet) comesturi sunt? Nullus enim cibus æque *pauperibus* Ecclesiæ congruit, atque ipsa gentium, quæ per istos salutem adeptæ sunt, *fortitudo*. Fuerint verò isti, qui *fortitudinem* suam serendo et patiando, in veritatis assertionem ostentantur. Adjicit porro in *divitiis etiam fore admirabiles*. Sed est de gentium *divitiis* intelligendum; de quibus ad Corinthios ita scribit Apostolus: « Gratias ago Deo meo per Jesum Christum, quod in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia: sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil desit vobis in ulla gratia ². » Sunt tamen, qui per *fortitudinem gentium*, collatos a potentissimis, qui *de gentibus* vocati sint, honores intelligant. Vel id ideo adjectum esse, quod *gentium vires* (sive illustres apud eas, sive sæculari sapientia exercitatas intelligas) illorum superatura sit oratio. Laudem enim et gloriam ideo adepti sunt, quod ipsis superiores se præstiterunt. Sunt namque doctorum gloria qui mysticæ eorum institutionis auxilio salutem adepti sunt. Cujusmodi qui fuerint, *terram possidebunt*, omnibus potius videlicet, non Judææ sola, ut ille olim: in quos divisa est hæreditas per Jesum Nave, qui veri *Jesu* typus fuit, et quo altera illa et præstantior hæreditatis facta est divisio, de qua sic legitur in Psalmis: « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et funiculum tuum, terminos terræ ³; » quam divisit Dominus discipulis suis, cum alios alio dimitteret **D**

λειτουργούντων. Ἦν γὰρ αὐτοῖς ἀδοκιμον τὸ ἀργύριον. Οἱ τοίνυν ἐξ ἐθνῶν καὶ ἀροτῆρας γεγόνασι, καὶ ἀμπελοῦργοι. Ἐπεὶ γὰρ ἐκλεκτῇ γῆ κέλκηνται πλεισταχοῦ τῆς Γραφῆς οἱ πιστεῦσαντες, καὶ ἀμπελών, καὶ κήπος· ἀναλόγως ἀροτῆράς φησι, καὶ ἀμπελοῦργούς. Οὐκοῦν οὐκ αὐτοῖς ἀρπάξουσι τὴν τιμὴν, κέλκηνται δὲ μᾶλλον παρὰ Θεοῦ. Καὶ οἱ κατὰ νόμον δὲ ποιμένες ἀμπελώνος ἐκλήθησαν γεωργοί. περὶ ὧν φησὶν ὁ Σωτὴρ· Τί ποιήσει ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελώνος τοῖς κακοῖς γεωργοῖς; Τοῖς οὖν ἀντὶ τούτων ὁ προφήτης φησὶν· Ὑμεῖς δὲ ἱερεῖς Κυρίου, κληθήσεσθε λειτουργοὶ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

Τίνες ἀλλ' οἱ τῆς Ἐκκλησίας ἀμπελοῦργοι, καὶ τὴν ἰσχὺν κατέδονται τῶν ἐθνῶν; ἢ κατὰ τὴν Ἀχὺλαν, τὴν εὐπορίαν. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτο βρῶμα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ποιμέσι κατάλληλον, ὡς ἡ ἰσχὺς τῶν δι' αὐτῶν σωζομένων ἐθνῶν. Οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ τῆν ἰσχὺν διὰ τῆς ὑπομονῆς ἐν τῇ ὑπὲρ ἀληθείας ἐπιδειξάμενοι μαρτυρία. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πλοῦτῳ, φησὶ, θαυματοθήσεσθε. Τὸν δὲ τῶν ἐθνῶν πλοῦτον, ἀφ' ὧν ὁ Παῦλος γράφει Κορινθίοις, νοήσομεν· εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ, καὶ πάσῃ γνώσει, καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἔβεβαιώθη ἐν ὑμῖν, ὡς τε μὴ ὑστερεῖσθαι ὑμᾶς ἐν μηδενὶ χαρίσματι. Τινὲς δὲ ἰσχὺν ἐθνῶν, τὰς ἐκ τῶν δυνατωτάτων τιμὰς λέγουσιν, ὡς περ ἂν εἴεν ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοι, ἢ ὅτι ὁ παρ' ὑμῶν ἢ ἐπικρατήσῃ λόγος τῆς δυνάμεως τῶν ἐθνῶν, ἢ τῶν παρ' ἐκείνοις λαμπρῶν, ἢ τῶν κοσμικῶν ἡσκημένων σοφίαν. Τούτων γὰρ κατισχύσαντες ἐδοξάσθησαν. Καύχημα γὰρ διδασκάλων οἱ διὰ τῆς αὐτῶν σωθέντες μυσταγωγίας· οἱ δὲ τοιοῦτοι κληρονομήσουσι τὴν γῆν, πάντων ἐπικρατήσαντες, ἀλλ' οὐ μόνως Ἰουδαίας, κατὰ τοὺς πάλαι κληροδοτηθέντας ὑπὸ Ἰησοῦ Ναυῆ, δὲ τύπος ἦν τοῦ ἀληθινοῦ Ἰησοῦ, τοῦ τὴν δευτέραν καὶ κρείττω πεποιημένου κληροδοσίαν, περὶ ἧς φησὶν ἐν Ψαλμοῖς· « Ἀφῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, » ἢ ἐνεῖμε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἄλλους ἀλλαχοῦ διαπέμψας χαίροντας ἐν αὐτῷ, καὶ ὡς περ τινὰ στέφανον περιειμένους τὴν εὐφροσύνην, οὐκ ἐν προσκαίροις ἔχοντας τὴν ἀντιμισθίαν, ἀλλ' ἐν αἰεὶ διαμένουσιν ἀγαθοῖς. Ἔσται δὲ ταῦτα, φησὶν, ἐπειδὴ δικαιοσύνην μὲν ἀγαπῶ, μισῶ δὲ τὰ ἐξ ἀδικίας ἀρπάγματα τῶν πονηρῶν δαιμόνων τὰς ἀνθρωπίνων πάλαι διαρπαζόντων ψυχᾶς. Ὅθεν οὐκ Ἰουδαίοις μόνοις, ἀλλὰ πᾶσι, τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἐξέχεον. Ἀντὶ δὲ τοῦ δικαίου, ἐν ἀληθείᾳ πάντες ἐρμήνευσαν οἱ λοιποί. Ὡς τε οὐ διαφευθήσεται αὐτῶν μόθος· ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῖς φυλαχθήσεται.

¹ Matth. xvi. 40. ² I Cor. i, 4-7. ³ Psal. ii, 8.

VARIE LECTIONES.

ε γγ. ἄλλοι, ε. ἢ ἰσ. αὐτῶν.

Τινὲς δὲ φασιν αἰτίαν εἶναι τούτους πρὶν ἀπεληλάσθαι *ποιμένας* πλεονεξίᾳ χαίροντας, ὅπερ ἰ ἀδίκως πλουτοῦντες, καθά φησιν ὁ προφήτης· «Θησαυρίζοντες ἑαυτοῖς ἀσέβειαν, καὶ ταλαιπωρίαν, εἰς ἑτέρους αὐτὰ παραπέμπουσιν. » Ἐφη γοῦν ὁ Σολομῶν, ὅτι πλοῦτος ἀδίκως συναγόμενος ἐξεμεθίσεται. Περὶ οὗ συστήματος καὶ ὁ Δαβὶδ φησιν· « Πλὴν μάτην παράσσειται. Θησαυρίζει, καὶ οὐκ οἶδεν τίνι συνάξει αὐτά. » Καὶ ἄλλως δὲ τοῖς ἐξ ἔθνῶν ἐδόθη τῶν Ἰουδαϊκῶν διδασκάλων ὁ *μόθος*, κατὰ τὸ· « Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιούντι τοὺς καρπούς αὐτῆς. » *Οὗ* καὶ *διαθήκη*ν αἰώνιον διαθήσεται, οὗ τὰ Μωσέως ἐντάγματα, τὰ δὲ τῆς καινῆς διαθήκης μυστήριον· ἢ τὴν ἐπίδοξον ἀτελεύτητον. Εἰτά φησι· *Καὶ γρωσθήσεται ἐν τοῖς ἔθνεσι τὸ σπέρμα αὐτῶν*· οὗ τὸ σωματικόν, ἐφ' ὅπερ ἀυχοῦσιν Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ τὸ λογικόν τῆς Ἐκκλησίας, ὃ *παρτὶ γνώριμον*, ὡς ὑπὸ Θεοῦ τὴν ἀβήσιν ἔχει. *Σπέρμα* γὰρ ἢ τὴν διδασκαλίαν, ἢ τοὺς μαθητὰς προσήκει νοεῖν, οἳ καὶ ἐξ αὐτῆς ὄψεως διὰ τῆς ἀγαθοουργίας ὑπάρχουσι γνώριμοι, ὡς ἀγίων ὑπάρχουσι μαθηταί, *σπέρμα* ὅντες εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ. Ὅποια τὰ θεῖα τῶν μοναζόντων συστήματα, περὶ ὧν ὁ Παῦλος φησιν· « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθιμίαις· » οἳ καὶ αὐτοὶ *εὐφρανθήσονται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ*, οἳα δὴ τοιούτων σπέρμα γενόμενοι, περὶ ὧν ἔλεγεν· *Καὶ εὐφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν*. Τινὲς δὲ τὴν ὄλησιν δύνασθαι φασὶ καὶ ὡς ἀπὸ τοῦ προφῆτου λεγομένην νοεῖν. Ἐπεὶ γὰρ υπερβάλλουσαν ἔφη τοῦ Δασπότου φιλανθρωπίαν ἐπὶ τὸ κρεῖττον πάντα μεταστροφῆς, οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, φησὶ, τῆς δὲ τοῦ Πνεύματος ἐνηγήσεως Θεοῦ με πρὸς εὐαγγελισμὸν ἀναδείξαντος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τοῖς ἐν *περίᾳ* γενησομένων, ὡς ἂν ἱσασιν δεξάμενοι ψυχικὴν ἐπανέλωσιν ἀπὸ τῆς κατὰ ταύτην *αἰχμαλωσίας*, ἥτις καὶ κυρίως ἴστί. Σωματικῶς γὰρ ἐν *αἰχμαλωσίᾳ Δαυιδ*, καὶ οἱ τρεῖς γενόμενοι παῖδες, ἀδούλωτον ἔσχον τὸ φρόνημα· μᾶλλον δὲ καὶ τὸ σῶμα μήτε πυρὸς, μήτε θηρίων καθικνουμένων. Ἐνιαυτὸς δὲ *Κυρίου δεκτὸς*, ἐν ᾧ μεταβαλεῖ πρὸς τὸ κρεῖττον ψυχὴ τῷ τῶν ψυχῶν γεωργῷ τὴν εὐκαρπίαν παρέχουσα, καθάπερ φορὰν σπερμάτων ἐτήσιον βλαστάνοντων μὲν ἐν χειμῶνι, ἐν ἔαρι δὲ αὐξομένων, ἐπὶ δὲ θέρους τελειουμένων.

abundantiam ediderit : non aliter quam semina quidem ipsa quotannis hieme germinare ; vere autem crescere et augeri, æstate denique perfici videmus.

Ὅς ἀντὶ *πένθους* εὐφροσύνην εὐαγγελίζεται, καὶ τῆς κατεχούσης αὐτοῦς ἑκατέρας *αἰχμαλωσίας*, οἳ καὶ ἀνοικοδομήσουσι τὰς πλείστας κατεστραμμένας, ἔξουσι τε τοὺς ἄλλοφύλους ἐν ὑπηρετῶν τάγματι εὐχομένων θητεῦσαι τοῖς Ἰσραηλίταις τῷ λόγῳ τῆς θεοσεβείας ἱερωμένοις. Ὅτι γὰρ ἕκαστος *ἱερεὺς* εἶναι δύναται τοῦ Θεοῦ, δεικνύσι καὶ τὰ κατ'

Sunt tamen qui causam esse dicant, cur istos *pastores* avaritiæ deditos prius abegerit : quia injuste ditescendo, ut est apud prophetam, « The-saurizantes sibi impietatem et miseriam, in alios ea transmittunt ». Optime igitur Salomon, cum divitias inique congestas evomi tandem pronuntia-vit. De congerie ejusmodi fuerint et illa Davidis : « Veruntamen frustra conturbatur. Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea ». Et vero alias ad eos etiam, qui de *gentibus* sunt, transiit Judaicorum doctorum *labor*, juxta illud : « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti, quæ faciat fructus ejus ». Ait præterea se cum *eis sædus sempiternum initurum* ; non Mosis præcepta, sed recentis testamenti mysteria, vel fidem perennem et immortalem intelligens. Deinde adjicit : *Et cognoscetur in gentibus semen eorum* : non corporeum quidem illud, quo gloriantur Judæi ; sed ad Ecclesiam relatum ; quod est *omnibus cognitum*, tanquam quod a Deo incrementi sui rationem habeat. *Seminis* enim appellatione, vel doctrinam, vel discipulos decet intelligere ; qui ipso oculorum sensu propter operum bonitatem cogniti, veluti sanctorum discipuli, *semen* a Deo benedictum existunt. Cujusmodi sunt sancti monachorum cœtus, de quibus apud Paulum in hæc verba legimus : « Qui autem Jesu Christi sunt, carnem crucifixerunt cum affectibus et cupiditatibus ». Idem et in *Domino exsultabunt*, quippe qui tale semen evaserint, de quibus intellexit, cum *lætitiâ sempiternam in caput eorum* fore significavit. Sunt tamen, qui totam verborum seriem, tanquam a prophetæ persona sint, intelligendam putent. **706** Quandoquidem enim permaximam esse Domini benignitatem dixit, qui omnia in melius transferat ; non suum jam, sed resonantis in se Spiritus Dei sermonem esse dicit, qui se ad futurorum honorum denuntiationem iis designavit, quos esset *paupertas* invasura : ut animi medelam experti, ejusdem illi se *captivitate*, quæ vere et proprie dicitur, liberarent. Corpore siquidem licet Daniel, puerique tres, *captivitate* paterentur, animo tamen non sentiebant. Imo ne corpus quidem illorum vel ignis, vel feræ attigerunt. Fuerit vero *annus Domini acceptabilis*, in quo animarum cultori, anima ipsa in melius commutata, fructuum

Talibus igitur *pro luctu lætitiâ denuntiat*, quantumvis eos utrumque occupet *captivitate* genus. Excitabunt et ipsi animas quamplurimas, quæ prostratæ jacebant, habebuntque alienigenas servorum loco, qui Israelitis pietatis ergo sacra facientibus, famulari exoptent. Unumquemque enim Dei *sacerdotem* esse posse ostendit et quæ per do-

⁴ Amos iii, 10. ⁵ Imo, Job xx, 15. ⁶ Psal. xxxviii, 7. ⁷ Matth. xxi, 43. ⁸ Galat. v, 24. ⁹ Dan. i et iii.

VARIÆ LECTIONES.

¹ ἴσ. ὅτι περ.

mos singulas ovis mactabatur, et quæ per quoslibet preces Deo offeruntur. Qui igitur pietati incumbunt, *gentium* oblationibus *divites* effecti, admirabiles etiam futuri sunt, *terramque* aliam, non veterem, *possessuri*, non jam qui fuerant antea, sed alii, et amici iudicati. *Ego enim*, addit, *justitiæ sum Dominus*, qui non omne genus *rapinarum*, sed quod *ex iniquitate est*, odio *prosequor*. Diligo siquidem et eos, qui regnum cælorum *rapiunt*¹⁰. Qui autem injuste *rapiunt*, non iis tantum, quæ *rapuerunt*, privati, nudique abituri sunt, sed *pœnas* etiam isto nomine luituri. *Iusti* vero, quia eorum, quæ ceperunt, boni dispensatores se præbuerunt, præsentibus bonis et æternis tum demum potituri sunt, cum eos, tanquam *benedictionis hæredes agnosci* 707 contigerit: non aliter ac sceleratis sua non defutura est ultio, illis *lætitiæ sempiternam possidentibus*.

708 VERS. 10, 11. *Exsultet anima mea in Domino. Induit enim me vestimento salutis, et tunica lætitiæ. Tanquam sponsam circumdedit me mitra, et tanquam sponsam ornavit me mundo muliebri, etc.*

Post eas promissiones, quas Christus, cum in terris apparuit, præstitit; inter quas illa etiam fuit, qua lætatos in Domino affirmavit, Ecclesiæ jam personam ea ipsa, quæ adepta est, cum *gaudio et lætitiâ confidentem* inducit oratio. Suis enim veluti membris, id est, eorum plenitudine, qui salvantur, resumtis; tanquam pulchro et eleganti corpore prædita *sponsa*, adjecto etiam *sponsi ornatu*, non immerito *animam suam in Domino cupit exsultare*. 709 Est namque una eorum, a quibus impletur, propter mutuum consensum, *anima*, juxta illud: « Erat autem credentium omnium cor unum, et anima una¹¹. » Quod multo magis in novo sæculo futurum est, in quo superius allatas voces usurpatura est. Est vero id ipsum *salutis causa*, quod *se vestimento salutis a Domino indutum esse* adject. Impletur enim corpus ipsum resurrectionis luce; nec mortis esse dicitur amplius; juxta Pauli sermonem, ubi quis se de corpore mortis hujus liberaturus sit, quærit¹². *Induetur etiam restimento salutis*, inquit, *anima, et tunica lætitiæ*. Ita enim unumquemque, quæ fortiter gessit, habiturum; illisque, tanquam vestimentis, delectatum iri significat. Vel certe *tunicæ* nomine, Christum ipsum, juxta Pauli sententiam, intelligit; qui Dominum nostrum Jesum Christum induere præcipit¹³; quod qui fecerit, non salutem modo, sed *lætitiâ* etiam adeptus fuerit: quale est illud: « Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant¹⁴. » In quo abundantioris nomine, vitam eam, quæ *lætitiæ* conjunctionem habeat, intellexit: quam si quis nanciscatur, *ornatu* quolibet intelligibili coronabitur. Quod si in virum evaserit per-

A οἶκον θυόμενον πρόβατον, καὶ ἡ διὰ λόγων ἐκίστη: προσαγομένη τῷ Θεῷ προσευχῇ. Θεοσεβεῖα τῶν προσκείμενοι δέξονται παρὰ τῶν ἔθνων προσφορὰς πλουτοῦντες καὶ θαυμαζέμενοι· καὶ ἀντὶ τῆς ἀρχαίας ἐτέραν κληρονομήσουσι γῆν, ἀντ' ἄλλων ἄλλοι φαινόμενοι, καὶ φίλοι οὖντες. Δικαιοσύνης ἐγὼ γὰρ εἰμι Κύριος, οὐχὶ πάντα τὰ ἀρπάγματα μισῶν, ἀλλὰ τὰ ἐξ ἀδικίας. Καὶ γὰρ τοὺς ἀρπάζοντας τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀγαπῶ. Οἱ δὲ ἀδίκως ἀρπάζοντες γυμνοὶ τε τῶν ἀρπαγμάτων ἀπίασι, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀποτίσουσι δίχην. Οἱ δὲ δίκαι οἱ καλοὶ τῶν ληψθέντων οἰκονόμοι γενόμενοι, καὶ τῶν παρόντων, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσουσιν, ὅτε, ὡς εὐλογίας οὖντες κληρονόμοι, γνωσθήσονται, ὥστε οὖν καὶ οἱ πονηροὶ κολαζόμενοι, κληρονομοῦντων ἔκειλων εὐφροσύνην αἰώνιον.

ι, ια'. Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ἐνέδυσσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης. Ὡς νυμφίῳ περιέθηκε μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησέ με κόσμῳ, κ. τ. λ.

Μετὰ τὰς ἐπαγγελίας, ὅς φανείς ὁ Χριστὸς ἐπὶ γῆς ἐπληρώσατο (ἐν αἷς ἦν καὶ τὸ, εὐφρανθήσονται ἐπὶ Κύριον), προσωποποιεῖ τὴν Ἐκκλησίαν ὁ λόγος, ἐφ' οἷς ἔτυχεν ἐξομολογουμένην καὶ χαίρουσαν. Ἀπολαβοῦσα γὰρ ὥστερ ἴδια μέλη, τῶν σωζομένων τὸ πλήρωμα, ὡς ἐκ σώματος εὐπρεποῦς συγχειμένη νύμφη, καὶ τὸν ἐκ τοῦ νυμφίου προσλαβοῦσα κόσμον, εἰκότως φησίν· Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Μία γὰρ τῶν αὐτῆν πληρούστων ἡ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους συμπνοίας ψυχὴ, κατὰ τὸ· « Καὶ ἦν πάντων τῶν πιστευόντων ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία. » Ὁ πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ αἰῶνος τοῦ νέου γενήσεται, ἐν ᾧ τὰς προκειμένας ἀποδώσει φωνάς. Τὸ δὲ τῆς σωτηρίας αἴτιον, Ἐνέδυσσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου. Τὸ γὰρ σῶμα τῆς ἀναστάσεως φωτὸς ἔσται πλήρες, οὐκ ἔτι θανάτου λεγόμενον, κατὰ τὸ, Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Σωτηρίου δὲ ἱμάτιον περιτεθήσεται ἡ ψυχὴ, καὶ χιτῶν εὐφροσύνης. Ἐκαστος γὰρ τὰς ἰδίας ἀνδραγαθίας ἐνδύσεται, ταύταις ἐνευφρανόμενος. Ἦγουν χιτῶνὰ φησι τὸν Χριστὸν, κατὰ τὸ τῷ Ἀποστόλῳ ῥηθέν· « Ἐνδύσαθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. » Ὁν ὁ δεχόμενος πρὸς τῆ σωτηρίᾳ, καὶ τὸ ἐν εὐφροσύνῃ εἶναι κερδαίνει. Ὅποδόν ἐστι τὸ· « Ἐγὼ ἤλθον, ἵνα ζῶην ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσι. » Περισσὸν λέγων τὴν ἐν ἡ χαρᾷ γενησόμεθα· ὃν εἰς τὸ λάβοι, στεφανωθήσεται κόσμῳ παντὶ νοητῷ. Ἄλλ' εἰ μὲν εἰς ἀνδρα κατήγησσε τέλειον, ὡς νυμφίος στεφανωθήσεται. Ὑποβαίνων ἐς τοὺς μέτροις, ὡς νύμφη κοσμεῖται, δυναμένου τοῦ εἰς μέτρον ἡλικίας ἐφθακτὸς εἰπεῖν· « Τὸν καλὸν ἀγῶνα ἡγωνίσασμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα, λοιπὸν ἀπέκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. »

¹⁰ Math. xi, 12. ¹¹ Act. iv, 32. ¹² Rom. vii, 24. ¹³ Rom. xiii, 14. ¹⁴ Joan. x, 10.

fectum; *tanquam sponsus coronabitur*. Sin autem supra modum exsuperet; *tanquam sponsa ornabitur*, cum possit qui mensuram ætatis attigit, dicere: « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi¹⁶ »; deinceps recondita est

Ἦγουν τοὺς αὐτοὺς, διὰ μὲν τὴν ἀνδρείαν, *νύμφιον* A καλεῖ. Διὰ δὲ τὸ καρπογόνον μετὰ τοῦ ποικίλου ἐξ ἀρετῶν ἔχειν τὸ κάλλος, *νύμφην*. Εἶρηται γοῦν. « Διὰ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, » καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Ὁς *νύμφιον* ἱερατευμένον, καὶ ὡς *νύμφην* κοσμουμένην σκεύεσιν αὐτῆς, ἐξέτελεκεν. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Ὡςπερ *νύμφιον* κεκοσμημένον στεφάνῳ, καὶ ὡς *νύμφην* περικειμένην τὴν σκευὴν αὐτῆς. Ἡ δὲ αὐτὴ *νύμφη* τις οὖσα τοῦ Νυμφίου Λόγου, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα ὑποδεξιμένη, *καρπούς* ὠραίους ἀποδιδούσα καὶ εὐανθεῖς λέγει, καὶ ὡς γῆν *ἀβξουσάν* τὸ ἀρθος αὐτῆς. Ὡς ἂν δὲ μὴ συναρπάζοντες εἰς ἑαυτοὺς Ἰουδαῖοι ταῦτα λαμβάνοιεν, διαστέλλεται λέγων· Καὶ ἀγαλλίαμα ἐναντίον πάντων τῶν ἐθνῶν. Ἄρθος δὲ φασιν, ἡ τὸν Χριστὸν τὸν ἐν Ἰσραὴλ λέγοντα· « Ἐγὼ ἄρθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων, » ἡ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, οὗ τὴν δικαιοσύνην ὁ κατορθῶν εὐφρανθήσεται, ὅταν ἀκούσῃ· « Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἡς πιστός· ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. Ἐξέλθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. »

ΚΕΦΑΛ. ΕΒ'

α ἰβ'. Διὰ Σιών οὐ σιωπήσομαι, καὶ διὰ Ἰερουσαλήμ οὐκ ἀνήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη μου, τὸ δὲ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται. Καὶ ὄψονται ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ βασιλεῖς τὴν δόξαν σου, καὶ καλέσει σε τὸ ὄνομα σου τὸ καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό. Καὶ ἔσῃ στέφανος κάλλους ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ σου, κ. τ. λ.

Ἐπὶ δὲ τοῖς εἰρημένους ὁ προφήτης διατεθεῖς, καὶ ὄν ἐνθους ὑπ' ἡδονῆς γενόμενος, Διὰ Σιών, φησὶν, οὐ σιωπήσομαι. Διὰ παντὸς γὰρ βοήσω πρὸς τὸν Θεὸν ἰκετεύων τὸ τῶν εἰρημένων ἰδεῖν ἀποτελεσμα, ὅπερ ἔσται ἐπ' ἂν ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ σωτήριον Ἰερουσαλήμ ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους ἐκλάμψῃ. Τὸ γὰρ φῶς αὐτῆς εἰς τὰ ἔθνη μετ' αὐτὴν διαθήσεται. Ὁ γὰρ τῶν ἀποστόλων χορὸς τὴν διδασκαλίαν ἐπὶ πάσας τὰς βασιλείας ἐξέτεινε, ἥτις ἦν καὶ τῶν πάλαι πληρούντων τὸ θεοσεβὲς παρ' Ἰουδαίους πολιτεῦμα καλούμενον Ἰερουσαλήμ. Τινὲς δὲ τὴν νέαν φασίν. Τῆς γὰρ Ἐκκλησίας οἱ ἀπόστολοι γεγόνασιν ἀπαρχή. Οὐκ ἀνήσω τοίνυν μέχρι πληρώσεως Θεοῦ αὐτῆς τὰ ἐπηγγελμένα, τὴν διὰ Χριστοῦ δηλαδὴ σωτηρίαν πάση τῇ γῆ. Οὐ γὰρ Ἰουδαίων μόνων ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν. Τινὲς δὲ (ὡς τὸ ῥητοῦ ἔχοντος· τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὸ σωτήριόν μου) ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τὸν λόγον εἶναι φασιν ἐπαγγελλόμενοι· ταῦτα πληροῦν. Δικαιοσύνη δὲ καὶ σωτήριον ὁ Χριστός, οἷά τις ἐν κό-

supra modum exsuperet; *tanquam sponsa ornabitur*, cum possit qui mensuram ætatis attigit, dicere: « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi¹⁶ »; deinceps recondita est

Vel certe eos ipsos per *sponsum*, qui fortes sunt, significat; ut per *sponsam*, qui secundam habeant, et cum virtutum varietate conjunctam pulchritudinem. Scribitur enim: « Propter timorem tuum, Domine, in utero concepimus¹⁶; » et quæ deinceps. Sed est notandum Aquilam quidem: *Tanquam sponsum sacerdotio junctum, et tanquam sponsam ornatum vasis suis, transtulisse*; Symmachum autem *quasi sponsum ornatum corona, et quasi sponsam circumdatam supellectile sua*. Quæ autem ejusmodi est Sponsi Verbi *sponsa* (quia ab ipso germina excipit (tempestivos fructus et suaves edens, se sicut terram, quæ florem suum profert factam esse ait. Ac ne ista pro se dici putarent Judæi; alia etiam cum distinctione adjicit; cum *exultationem coram gentibus omnibus* emissurum Dominum affirmat. Per *florem* deinde, vel *Christum* intelligit, qui se in Canticis, *campi florem*, et *lilium convallium* appellat¹⁷: vel ipsam etiam Evangelii promulgationem; cujus qui *justitiam fecerit, lætitia exultabit*, cum ista audierit: « Euge, serve bone et fidelis; super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui¹⁸. »

CAP. LXII.

VERS. 1-12. Propter Sion non tacebo, neque propter Jerusalem quiescam, donec egrediat, ut lumen, justitia mea, et salutare meum, sicut lampas, accendatur. Et videbunt gentes justitiam tuam, et reges omnes gloriam tuam, et vocabit te nomine recenti, quod Dominus nominabit. Et eris corona pulchritudinis in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui, etc.

Iis igitur quæ dicta sunt, propheta præparatus, et voluptate, veluti numine excitatus, propter Sionem non esse se tacitarum affirmat. Perpetuo enim se clamitaturum, precibusque efflagitaturum, ut eorum, quæ dicta sunt, eventum intueatur: qui tum demum futurus est, cum *justitiam et salutare Jerusalem* mortalibus omnibus illucere contigerit. Tunc enim *lumen* ipsius *ad gentes* post eam esse transiturum. Quod apostolorum doctrina præstitum est; quæ in *omnia regna* propagata vere illa vetus *Jerusalem* fuit, quæ pium et sanctum apud Judæos civitatis institutum sequebatur. Sunt tamen, qui ad novam retulerunt. Fuerunt enim apostoli Ecclesiæ primitiæ. *Non quiescam* igitur, inquit, *donec* ea impleverit Dominus, quæ ipsi pollicitus est: id est donec *salutem* universæ terræ per Christum præstitit. Non enim est Deus Judæorum tantum, sed gentium etiam¹⁹. Nonnulli vero, tanquam *justitiam meam et salutare meum* propheta habeat, ad Deum, qui ista se facturum polliceatur, retulerunt. Est autem

¹⁶ II Tim. iv, 7. ¹⁷ Isa. xxvi, 18. ¹⁸ Cant. ii, 1. ¹⁹ Matth. xxv, 21. ²⁰ Rom. iii, 29.

iusiitia et salutare, Christus ipse, *veluti lampas* in mundo; qui se quandiu in mundo versabatur, mundi lumen esse dixit ²⁰, in quo essent omnes impietatis et scelerum tenebris prius involuti. Significat porro per **711** *justitiam et gloriam*, Christum ipsum; in quo *justi*, et *cujus gloria divites effecti sumus*.

Quia deinde vitæ novitatem amplectebatur, habuit et *recens nomen*: non Synagoga jam ut antea, sed Ecclesia, et domus, et civitas Dei nuncupata. De qua est apud Davidem, quo loco ipsam aliquens gloriosa de Dei civitate dicta esse affirmavit ²¹. Ut autem elegantem, formaque præter cæteras insignem, fore doceret; *coronam pulchritudinis futuram esse* addidit. Licet enim sanctam quamlibet *animam*, Ecclesiamque totam, similem *coronæ*, quæ ex vario florum genere contextitur, *regioque etiam diademati* dicere: cum eam apud Davidem vestitu deaurato indutam esse, et variegatam, eadem plane atque hic ratione, legamus ²². Quod deinde in manu Domini dixit, ejus protectionem defensionemque significavit; qui suæ manus protectione eam se protecturum affirmavit. Asserit vero etiam Christus ipse neminem suas oves de Patris manu esse erepturum ²³. Non desunt porro, qui *coronæ* nomine, eos ipsos intelligant, qui in Christo cum virtute et laude vixerunt: per *regni* vero ipsius *diadema*, eos etiam, qui eumdem sanguine suo testati sunt: quos sua ipse manu seligens Pater, Filio adjungit, veluti *coronam* apponens; *regioque diadematæ*, id est, eorum frequentia honorans, qui per ipsum, et ab ipso salutem adepti sunt: a quibus non *vocabitur amplius quæ recens nomen* accepit, *derelicta et deserta*, sed *voluntas mea*; id est secundum *voluntatem meam*: quibus eam etiam gratam fore et acceptam significat. Quæ *deserta* ob id, quod in Christum admiserat, facta fuerat, sed servatis reliquiis, *gentibusque* cum ipso conjunctis, in multitudinem evasit infinitam, Deo ipsam probante et amplectente; quantumvis, exercitationis gratia, afflictam sæpe negligere videatur. Quidam autem, quod *et terra tua habitata* dixit, ad *recens* regni Christi sæculum retulerunt, **712** quo tempore incolas promissionibus minime indignos habitura est, qui vita etiam jucunda adeo et tranquilla potituri sunt, *ut juvenis cum virgine habitare* vi-

datur. Sunt tamen, qui ex Judæis primum Ecclesiam D velint constitisse; inter quos cæteris Christi præstantiores apostoli tanto erga eam amore flagrarunt, ut pro eis anathema fieri Paulus exoptarit ²⁴. Sed est rerum ingens facta renovatio. Vetus enim Synagoga, vetustate quodam pacto obsoleta, juveniculæ comparatur. Ipsius deinde filii, Apostoli nimirum, *cum ea habitaverunt*, cum eandem, veluti nutricem, manu regerent; cum sicut matrem consolarentur; cum denique legis umbras vitare docerent: unde pro patribus esse natos illi filios apud Davidem legimus ²⁵. Cum enim filii essent, in patres evaserunt. Quæ cum ita se habeant; ita inquit,

σμφ λαμπάς, εἰπών· Ὅτι ἂν ὦ ἐν τῷ κόσμῳ, φῶς εἶμι τοῦ κόσμου, ἀσεβεία καὶ πλημμελήμασιν ἀπίπτων ἔσχοτισμένων τὸ πρότερον. Δικαιοσύνην δὲ καὶ δόξαν πάλιν καλεῖ τὸν Χριστόν. Δεδικαιώμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πεπλουτήκαμεν δόξαν.

Πρὸς καινότητα δὲ τραπέισα ζωῆς, καινὸν ἔργον καὶ τοῦνομα, ἀντὶ συναγωγῆς Ἐκκλησία, καὶ οἶκος, καὶ πόλις Θεοῦ, ἧ φησὶν ὁ Δαβὶδ· Δεδεξασμένα ἐλάληθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ καὶ εὐπρεπὴς ἔσται, καὶ ἀπαραβλήτω· κάλλιε κατεστεμεμένη, ἐπήγαγεν· Ἔση στέφανος κάλλους. Πᾶσαν γὰρ ἀγίαν ψυχὴν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὅλην, στεφάνῳ παρεικαστέον ἐκ πολλῶν ἀνθρώπων συγκειμένῳ, βασιλικῷ τε διαδήματι. Φησὶ γὰρ εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν Δαβὶδ ἐν ἱματισμῷ διαχρῦσθαι περιθεβλημένην, πεποικιλμένην, Ἰσα λέγων τοῖς προκειμένοις. Τὸ, ἐν χειρὶ δὲ Θεοῦ, τὸ ὑπὸ σκέπην δηλοῖ τὴν αὐτοῦ. Ὅς καὶ φησὶν· Καὶ ὑπὸ σκέπην τῆς χειρὸς μου σκεπάσω σε. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ περὶ τῶν ἰδίων προβάτων φησὶ· Καὶ οὐδέεις ἀρπάσει αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατέρος μου. Τινὲς δὲ στέφανον Χριστοῦ τοῦς δι' αὐτοῦ κατορθούντας εἰρήκασαι· καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας διάδημα, τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ μαρτυρήσαντας, οὗς τῇ ἑαυτοῦ χειρὶ ὁ Πατὴρ ἐκλεξάμενος τῷ Υἱῷ περιτίθεισιν, στεφανῶν αὐτὸν καὶ διαδήματι βασιλικῷ τιμῶν, τῷ πλήθει τῶν δι' αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ σεσωσμένων. Ἐφ' οἷς οὐκ ἐτι κληθήσεται ἡ τὸ καινὸν δρομα λαβοῦσα, ὑπολειπυμένη καὶ ἔρημος, ἀλλὰ θέλημα ἐμὸν, τοῦτ' ἔστι, κατὰ τὸ θέλημα μου. Δ' οὐ δηλοῖ καὶ τὸ, θελητὴν αὐτὴν ἔσεσθαι τὴν πρὶν ἐρημωθεῖσαν, ἀνθ' ὧν ἠθέτησεν εἰς Χριστόν· ἀλλὰ σωθέντος τοῦ καταλείμματος, καὶ ἐνωθέντων αὐτῷ τῶν ἐξ ἐθνῶν, εἰς πλήθος ἐπίδωκεν ἄπειρον, εὐδοκούντος ἐν αὐτῇ Θεοῦ, εἰ καὶ πρρορῆ πολλάκις γυμνασίας χάριν διωκομένην. Τινὲς δὲ τὸ, καὶ ἡ γῆ σου οἰκουμένη, ἐν τῷ καιρῷ αἰῶνι τῆς Χριστοῦ βασιλείας φασὶ τοὺς τῶν επαγγελιῶν ἀξίους οἰκητορας ἔξουσιν*· οἱ καὶ ἐν τσαυτῇ θυμηδία δι᾿ ἔξουσιν, ὡς εὐοικεῖναι γενάρικῳ συμφυκῆσθαι προθέτω.

incolas promissionibus minime indignos habitura est, qui vita etiam jucunda adeo et tranquilla potituri sunt, *ut juvenis cum virgine habitare* vi-

D Τινὲς δὲ φασὶν ὡς ἐξ Ἰουδαίων συνέστη τὸ κατ' ἀρχάς, ὧν προύχοντες ἦσαν οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ τὴν εἰς ἄκρον ἀγάπην εἰς αὐτὴν διασώζοντας, ὡς καὶ ὀδυνᾶσθαι τὸν Παῦλον ὑπὲρ αὐτῶν καὶ εὐχεσθαι ἀνάθεμα εἶναι. Πολλὸς δὲ τῶν πραγμάτων ὁ καινισμός. Ἢ γὰρ ἀρχαία συναγωγὴ τὴν τρόπον τινὰ πεπλαιωμένη τῇ παλαιότητι, νεάνιδι παρεικάζεται. Οἱ δὲ υἱοὶ αὐτῆς ἀπόστολοι ἐν αὐτῇ κατόκουν, ὡς τροφὸν χειραγωγούντες, παρακαλοῦντες ὡς μητέρα, φεύγειν τοῦ νόμου τὰς σκιάς εἰσπηγόμενοι, ὡς τὴν Δαβὶδ λέγειν· Ἄντι πατέρων σου ἐγενήθησάν σοι υἱοί. Υἱοὶ γὰρ ὄντες, εἰς πατέρας ἐγένοντο. Ἄν οὕτως ἔχόντων, οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ

²⁰ Joh. viii, 12. ²¹ Psal. lxxxvi, 3. ²² Psal. xlv, 10. ²³ Joh. κ, 28. ²⁴ Rom. ι, 3. ²⁵ Psal. lxxv, 17.

σολ, καθάπερ ἀμέλει καὶ νυμφίος ἐπὶ νύμφῃ. Καθίκετο γὰρ ἐξ οὐρανῶν ὁ μονογενὴς Λόγος· ἔγκαρπον ἀποφῆναι τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστρεψε παρθένον ἀγνήν, μὴ ἔχουσαν στίλον ἢ βυτίδα. Δεξαμένη δὲ παρ' αὐτοῦ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὰ σπέρματα, τέτοκεν οὐκέτι τὴν δι' αἱμάτων καὶ καπνοῦ λατρείαν, ἀλλ' ἐν ἧ τὸ τῆς ἀληθείας ἐντετόρνευται κάλλος, ἥπερ εἰκίτως εὐφραίνεται, τοὺς τύπους· εἰς ἀλήθειαν μετατιθεμένους ὄρων. Καὶ ἐκ τελείων μελῶν τὴν νύμφην συνεστῶσαν θεώμενος, τοῦ τε προτέρου καὶ τοῦ νέου λαοῦ, *ὅσα νυμφίος ἐπὶ νύμφῃ εὐφρανθήσεται*, καταστήσει τε *φυλακὰς*, ἀγγέλους δηλαδὴ θείους, καὶ δυνάμεις ἁγίας εἰς τὸ τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ τὰ τεῖχη φυλάττειν, ὅπως ἐν εἰρήνῃ κατάρχων, αὐτὸς εἰς τὴν αἰῶνα διάγοι. Ἡ τὰχα φυλακὰς λέγει τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς, οἱ διὰ παντὸς ἀνυμνοῦσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, μεμνημένοι τῶν θαυμασίων αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται· Περὶ οὗ λέγουσιν, *οὗ οὐκ ἔστιν ὅμιον ὅμοιος*. Ὅσον γὰρ τῆ φύσει, τοσοῦτον διαφέρει χρηστότητι. Ὡς εἰρηται γὰρ ἐν Ψαλμοῖς· Ὁὐ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. »

Ἄντι δὲ τοῦ· *οὐκ ἔστι γὰρ ἡμῖν ὅμοιος, ἐὰν διορθώσῃ, καὶ ποιήσῃ Ἱερουσαλὴμ ἀγαυρία* ἐπὶ τῆς γῆς· Σύμμαχος, *μὴ ἡσυχάσητε*, φησὶ, μηδὲ δῶτε ἡσυχάσαι λίθῳ, ἕως ἐτοιμάσῃ, καὶ ἕως θῆ τὴν Ἱερουσαλὴμ αἰνεσίαν ἐν τῇ γῇ. Ἄ δὴ λέκεται τοῖς εἰπουσίν ἄνω· *Διὰ Σιών οὐ σιωπήσμαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλὴμ οὐκ ἀρήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη αὐτῆς*. Τοῦ γὰρ προφητικοῦ ταῦτα εἰρηκτός χοροῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παραθάρρῶναι ταῖς ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιμένειν εὐχαῖς, καὶ μὴ συγχωρεῖν ἡσυχάσαι τῷ ἐπαγγελιαμένῳ ταῦτα θεῷ, ἕως ἂν θῆ τὴν Ἱερουσαλὴμ αἰνεσίαν ἐν τῇ γῇ. Ὡν δὲ βρώντων, ὁ εἰπών· «Ἐτί σου λαλοῦντος ἐρῶ, Ἰδοὺ πάρεμι, » ἀποκρίνεται· *Ὁμοσον Κύριος*. Κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς ληπτέον τὸ, *Ἐὰν διορθώσῃ, καὶ τὰ ἐξῆς*. Τί οὖν ἔμνησι μηκέτι πείσεσθαι αὐτοὺς, ἃ πρότερον ἀσεβοῦντες ὑπέμενον, ὀηρομένης αὐτῶν ὑπὸ πολεμίων τῆς χάρας; Οὐχ ἅπλως δὲ, ἀλλ' ἐὰν διορθώσονται τύπων παυσάμενοι νομικῶν, τὴν διὰ πίστεως δεξάμενοι χάριν, καυχώμενοι τε ἐν Χριστῷ. Τοῦτο γὰρ τὸ *ποιεῖν ἀγαυρία*. Τότε γὰρ, κατὰ τὸν Δαβὶδ ἰσητῶς εἰρηκότα, «*Τοὺς καρποὺς τῶν πόνων σου φάγεσαι.* » Καὶ κατὰ Παῦλον, «*Ὁ γὰρ ἐὰν σπεῖρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει.* » Καὶ, «*Ὁ σπεῖρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον.* » Πάλαι δὲ τὸν ἑαυτῶν καρπὸν βρώμα παρείχον τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ, δαιμόνων τροφήν τὰς ἑαυτῶν πράξεις ἀπεργαζόμενοι. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔσται τοῖς τοῦ νέου καταξιωθησόμενοις αἰῶνος, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν κατορθώσαντες, τῶν ἰδίων καρ-

A super te lætabitur Dominus, quemadmodum lætatur sponsus cum sponsa. Descendit enim de cœlis Verbum unigena, ut Ecclesiam fecundaret; quam ipse sibi virginem castam ascivit²⁶, non habentem maculam, ve. rugam²⁷. Cum autem ab ipso evangelicæ administrationis semina excepisset: non sanguinem amplius, et fumosum cultum enixa est, sed eum ipsum, in quo expressa esset veritatis pulchritudo; qua non immerito lætatur, qui figuras in veritatem mutatas esse videat. *Lætabitur porro, tanquam veteris novique populi sponsus cum sponsa, cum suis membris absolutam et perfectam esso sponsam intuebitur, custodesque, id est, cœlestes angelos, et virtutes sanctas, ad murorum recentis Jerusalem custodiam constituet, quo possit in pace B* degens perpetuo imperare. Vel forsân *custodum* nomine, sanctos arcanorum doctores intelligit, qui patratorem ab ipso miraculorum memoriam recolentes, ejus gloriam perpetuo laudibus extollant. De quo et illud etiam non sunt omissuri, quod *similis vobis non sit.* Quantum enim natura, tantum et ille differt bonitate. Ut enim legimus in Psalmis: «*Non secundum peccata 713* nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis²⁸. »

Verum quo loco: *Non est nobis similis, si corrigat, et faciat Jerusalem gaudium in terra*, dixit, ita Symmachus: *Ne quiescat, inquit, neque permittatis lapidi quiescere, donec præparaverit, et donec posuerit Jerusalem laudem in terra.* Quæ certe iis esse responsa apparet, qui se propter Sionem non esse tacituros, neque propter Jerusalem quieturos donec egrediat, ut lumen, justitia ejus, antea dixerant. Quia enim idipsum prophetarum chorus usurpavit; precibus jam eorum nomine fundendis insistere sanctus ὀδhortatur, neque prius Deum, qui ista promittat, pati quiescere, quam Jerusalem, in terra laudem esse fecerit. Quibus certe clamantibus, qui dicit: «*Adhuc te loquente dicam: Ecce adsum*²⁹: » *jurasse Dominum* respondit. Verum si ad interpretes Septuaginta referas, est illud, quod dixit, *Si corrigat*, et quæ deinceps; tanquam ab alio principio poni existimandum. Quid est igitur, quod non ea passuros amplius, quæ olim propter impietatem senserunt, cum est ab hostibus eorum direpta regio, jurejurando affirmat? At non id simpliciter quidem pollicetur; sed si figuris legalibus antiquatis, fidei gratiam amplexi in Christo gloriantur: quod nihil aliud est, quam *gaudium facere*. Tunc enim quod arcano sensu per Davidem dictum est: «*Labores manuum tuarum manducabis*³⁰⁻³¹. » Quale est et apud Apostolum, cum ait: «*Quod enim seminat homo, idipsum et metet*³². » Itemque: «*Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam*³³. » Cum autem fructus suos olim in cibum, *Dei hostibus* suggererent, dæmonia ipsa suis

²⁶ II Cor. xi, 2. ²⁷ Ephes. v, 27. ²⁸ Psal. cii, 10. lat. vi, 8. ²⁹ ibid.

³⁰ Isa. lvi, 6; lvm, 9. ³¹⁻³² Psal. cxxvii, 2. ³³ Gal.

actionibus pascabant : quod iis, qui novo sæculo A πῶν ἀπολαύσονται. Τοῦτο γὰρ κατὰ τῆς ἐαυτοῦ
digni habebuntur, minime futurum est ; sed vir- δόξης ὡμοσε Κύριος. Οὐ γὰρ εἶχε κατὰ μείζονας
tutem operati suis ipsi fructibus potentur. Idip- ὁμοῦσαι.
sum enim est, quod *Per gloriam suam juravit* 714 Dominus : cum majorem, per quem *juraret*, non ha-
beret 42.

Quod vero comesturos et bibituros in atriiis san-
ctis suis dixit ; de multis illis mansionibus, quæ sunt
apud Patrem, intelligi queat 43. Atriorum deinde,
sive arrearum, ut cæteris placet, facta mentione,
ordine et templi etiam non oblitus videtur, cum per
portas suas jubet ambulare ; ita cœlestem civita-
tem innuens ; cujus *aræ* et *portæ* ex ipsæ intelli-
guntur, quæ postea dignis aperientur : ad quas
cum vocantur, ut nihil introeuntes remoretur invi-
dia, vel excusatio, vel dæmon (quæ solent a regno
avertere) angelicis virtutibus, *viam populo suo facere*
præcipit. Sunt tamen, qui ista etiam ad Ecclesiam,
quæ in terris est, referri putent ; *lapidumque* no-
mine scandala significari : præcipi autem *custodibus*
ipsius et magistratibus, ut *viam* planam et expeditam
præbeant accedentibus. Qui enim Judæus est,
in figuris hæret legalibus. Qui autem Græ-
cus, in doctrinæ novitatem impingit. In memo-
riam deinde eorum scripta revocat, qui apud
suos eximii habentur. Contra autem, qui sacris
initiant, offendiculorum reinotis occasionibus, ip-
sos animi sensus, resecta ipsius in Deum qualibet
elatione, expurgant. Atque inde est, quod circum-
cisus Paulus alloquens, nihil esse circumcisio-
nem, nihil præputium, sed mandatorum Dei obser-
vationem significat 44. Et alibi, cum nihil Galatis,
si circumcidantur, esse Christum profuturum asse-
rit 45. Inde rursum, quod Græcos idem dies obser-
vare, et tempora, et annos exprobrat ; metuere
autem se ne in eos operam suam frustra collocarit.
Tollunt porro etiam *custodes* ipsi hæreticorum of-
fendicula. Dicas deinde et Ecclesiæ muros esse
ipsam veritatis dogmatum constantiam et firmitu-
dinem ; adversus quæ ne portæ quidem inferorum
quidquam poterunt 47. Deinceps colligit his verbis :
Elevate signum in gentes ad extremos usque terminos
terræ. Neque enim quemquam decet existimare de
usque orbis limites 715 *elevare signum* jubeat.

Cæterum quidnam eo intelligit, quod *auditum* D
signum elevare præcipit ? Verbum fidei quod prædi-
camus, notum fieri postulat. Vel fortasse ad salu-
tiferæ passionis symbolum retulit. Habet vero et
istud fidei confessio. Decet enim Dominum Jesum
ore ipso profiteri, Deumque ipsum a mortuis susci-
tasse, credere 48. *Filiam Sion* deinceps, qua mani-
feste Ecclesia significatur, *Salvatorem suum docet*
expectare. Est enim veteris illius regiminis *filiu*,
quod pietatem apud Judæos verumque cultum re-
tulit, ea in memoriam revocans, quæ se gerere, ut

42 Hebr. vi, 13. 43 Joan. xiv, 2. 44 Galat. v, 6. 45 ibid. 2. 46 Matth. xvi, 18. 47 Rom. x, 9.

VARIE LECTIONES.

1 γρ. ἀπρίσκοπον.

Φάγονται δὲ καὶ πίνονται ἐν ταῖς ἐπαύλεσι ταῖς
ἀγλαῖς μου, αἱ τινες εἶεν αἱ πολλαὶ μόναι παρὰ τῷ
Πατέρει. Ἐπαύλεων δὲ μνησθεῖς, ἢ αὐλῶν, κατὰ
τοὺς λοιποὺς, ἀκολουθῶς καὶ τοῦ ἱεροῦ μνημονεύει,
Πορεύεσθε, λέγων, διὰ τῶν πυλῶν μου, τὴν ἐπου-
ράνιον πόλιν δηλῶν, αὐλάς τε ταύτης καὶ πύλας,
αἱ κατὰ τὸ μέλλον τοῖς ἀξίοις ἀναπετάννυνται, εἰς
ἀς καλουμένων, ὡς ἂν μὴδὲν εἰσιούσι παρεμποδίζοι
φθόνος, ἢ πρόφρασις, ἢ δαίμων, κώλυμα τῆς βασι-
λείας γινόμενοι, Ὅδοποιήσατε, φησί, τῷ λαῷ μου,
ταῖς ἀγγελικαῖς λέγων δυνάμεσι. Τινὲς δὲ ταῦτα καὶ
περὶ τῆς κατὰ γῆν Ἐκκλησίας φασί, καὶ λίθους
εἶναι τὰ σκάνδαλα. Λέγεσθαι δὲ ταύτης τοῖς φύλαξι
τε καὶ διδασκάλοις ἀπρόσκοπον. 1 διδόναι τοῖς εἰσιού-
σιν ὁδόν. Ὁ μὲν γὰρ ἐξ Ἰουδαίων, τύποις ἐμφύω-
χωρεῖ νομικοῖς, ὁ δὲ ἐξ Ἑλλήνων, τῷ τῆς διδασκα-
λίας ξένῳ προσπταίει. μέμνηται δὲ καὶ λόγων, οὓς
οἱ παρ' αὐτοῖς λογάδες γεγράρασιν. Ἄλλ' οἱ μυστα-
γωγοὶ τὰς τῶν σκανδάλων περικόπτουσιν ἀφορμὰς,
λογισμοὺς καθαιρουντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμε-
νον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ Παῦλος
τοῖς μὲν ἐκ περιτομῆς φησιν. Ἡ περιτομὴ οὐδὲν
ἐστί, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ τήρησις
ἐντολῶν Θεοῦ. Καὶ πάλιν. Εἰ περιτέμενεσθε, Χρι-
στὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. Τίς δὲ ἐξ Ἑλλήνων
φησιν. Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ καιροῦς, καὶ
ἐνιαυτούς. Φοβοῦμαι μήποτε εἰκὴ κεκοπίσασθε εἰς
ὑμᾶς. Καὶ τὰ ἐξ αἰρετικῶν δὲ περικόπτουσιν οἱ φά-
λακας σκάνδαλα. Εἴποις δ' ἂν τείχη Ἐκκλησίας,
τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων τὴν ἐδραιότητα, ὡς
ἄδου πύλαι οὐ κατισχύουσιν. Ἐξῆς ἐπιλέγει, Ἄρα-
τε σύσσημον εἰς τὰ ἔθνη. Κύριος γὰρ ἐποίησεν
ἀκουστὸν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Μὴ γὰρ νομίση τις
ταῦτα, φησὶν, εἰρησθαί περὶ τοῦ τῶν Ἰουδαίων λαοῦ.
Τὸ γὰρ σημεῖον ἀρθήσεται μέχρι τῶν ἐσχάτων
τῆς γῆς.

Judæorum populo isthæc intelligi ; cum *ad extremos*

Τί δὲ τὸ ἀκουστὸν σύσσημον ὅπερ ἄραί φησι,
τοῦτ' ἐστὶ γνώριμον ποιῆσαι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως,
δὲ κηρύσσουσαν, ἢ τάχα που τοῦ σωτηρίου πάθους τὸ
σύμβολον. Ἐνεστὶ δὲ καὶ τοῦτο τῆ τῆς πίστεως ὁμο-
λογία. Δεῖ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, πιστεύ-
σαι τε ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Εἶτα τὴν
θυγατέρα Σιών σαφῶς τὴν Ἐκκλησίαν τὸν ἐαυτῆς
προσδοκῆσαι σωτήρα διδάσκει. Ἔστι γὰρ θυγάτηρ
τοῦ πάλαι παρ' Ἰουδαίοις θεοσεβοῦς πολιτεύματος.
Λέγει δὲ νῦν περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας, ἀναμι-
νήσων ὡς ὁ πάλαι σε σώσας, δι' ὧν Ἐπραξέν τε καὶ
πέπονθεν. Διὸ καὶ Ἰησοῦς ὀνομάζεται, κατὰ τὴν

λόγον τοῦ Γαβριήλ· Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ. Πάλιν ἤξει, κριτὴς ἑμοῦ καὶ μισθοδοτὴς ἐσόμενος. Καὶ ἄνω δὲ ἔλεγεν· Εἰπὼν ταῖς πόλεσιν Ἰουδα, Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐφ' ἐξῆς. Ἄντι δὲ τοῦ, καὶ καλέσει αὐτόν· αὐτοὺς ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ, δηλαδὴ τοὺς σωθησομένους. Ἡ μὲν οὖν ἐπίγειος Ἰερουσαλήμ ἐγκαταλείμνη λέγεται, αὕτη δὲ ἐπιζητουμένη. Ὁ γὰρ ἑλθὼν ζητήσαι καὶ σώσαι· τὸ ἀπολωλὸς, οὗτος εὐρώων αὐτὸ καὶ σώσας, οὐκ ἔτι ἀπολέσθαι αὐτὸ συγχωρήσει. Τινὲς δὲ περὶ τῆς πρώτης παρουσίας τὸν λόγον ἐξέλαβον. Εὐαγγελισασθαι δὲ κελεύει Σιών, οἷς καὶ τὰς πύλας ἀνοίγειν παρεκελεύετο. Πάρεστι δὲ μαθεῖν, ὅσον τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν μαθητῶν τὸ διάφορον. Οἱ μὲν γὰρ καλοῦντες εἰς εὐζωίαν, τὰς ἐκ Θεοῦ διεκλήρυτον ἀμοιβάς· ἀλλ' οὐκ αὐτοὶ χαρισμάτων ἦσαν δοτῆρες πνευματικῶν· ὁ δὲ Σωτῆρ, ὡς Θεὸς, διανέμει μισθοὺς. Οὐκοῦν καὶ τὸν ἐκάστου τρόπον ὀφείλει. Καὶ τοῦτο δὲ μόνου Θεοῦ. Γέγραπται γὰρ, ὅτι ἐνώπιόν εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀνδρῶς, εἰς δὲ πάσας τὰς τροχίας αὐτοῦ σκοπεύει. Τοιγαροῦν οὐρανοῦ τὰς κλεῖς Πέτρῳ παρέσχε καλῶς τὴν πίστιν ὁμολογῆσαντι, καὶ τὸ δύνασθαι δεσμεῖν τε καὶ λύειν. Ἐχαρίσατο δὲ καὶ πᾶσι τοῖς μαθηταῖς τὸ πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν θεραπεῖν ἐν τῷ λόγῳ. Μισθὸν τε ὁμολογίας δίδωσι τῷ ἡσυχῆ τῷ· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Ἐλθὼν δὲ, φησί, τοὺς πιστεύσαντας καλέσει λαὸν λελυτρωμένον ὑπὸ Κυρίου. Οὐ γὰρ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς Κύριος ἔωσεν ἡμᾶς. Ἐπιζητουμένην δὲ κληθῆναι φησι, ὅστις μνήμη ἀξιουμένην. Τοιοῦτο γὰρ τὸ ζήτουμένον. Ἡ δὲ πρώτη γέγονεν ἐγκαταλείμνη. Διὰ γὰρ Ἰερουσαλὶν φησὶν· Ἐγκαταλείπομαι τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν. Καὶ ὁ Σωτῆρ δὲ φησιν· Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος.

habitam: cujusmodi est, quod quaeritur. Est porro, quæ prima fuit, relicta. Sic enim Jeremias: « Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam⁶⁶. » Et Salvator: « Ecce relinquetur domus vestra deserta⁶⁷. »

Τινὲς δὲ τὸ πᾶν οὕτως ἀνωθεν ἐξηγήσαντο. Ἐθὺς τοῖς προφήταις ἐφ' οἷς προθεωροῦσιν ἀνταρτοὺς μὲν πενεθεῖν, ἀγαθοῖς δὲ λανεὺς φαίνεσθαι· ὃ καὶ νῦν ὁ προφήτης ποιεῖ. Εὐαγγελισάμενος γὰρ τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀφίξειν, καὶ τὴν ἀπάντων σωτηρίαν, αὐτὸν τε τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενος (ὃ κοσμεῖται, καὶ περιβάλλεται), πανηγυρίζει τῷ πνεύματι διάθεσιν ἔχων, ἣν ἂν ἔσχε νεανίσκος πρὸς παρθένον, καὶ αὐτὸς συνὼν τῷ Χριστῷ. Τὸ δὲ, ὡς γῆ ἀξουσα ἄνθος αὐτῆς, δηλοῖ τοὺς ταῖς ψυχαῖς ἐναποκειμένους λόγους σπερματικούς, ὁδοποιούντας Χριστῷ. Ὡς γὰρ ὀφθαλμοὶ συγγένειαν ἔχοντες πρὸς τὸ φῶς, ἐπειδὴ ἂν παρῆ, βλέπουσιν, οὕτως ἀνατείλαντος Χριστοῦ, τῆ ἐν ἡμῖν ἐπιτηδεύουσα λαμπρομένη, εὐθὺς τὸ σκοτεινὸν ἀποθέμενοι. Ὡς ἐκ βίβης δὲ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἔθνεσι φαρεῖσθαι λέγει τὴν ἀγαλλασιν. Εἴτα ἵνα μὴ δόξη τὴν Ἰερουσαλήμ ἀφῆκέναι, οὐκ ἀνήσω, φησί, τὴν ἀνωθεν σχέσιν, καὶ τὰ ταύτης σεμνά.

⁶⁶ Matth. i, 21; Luc. i, 31. ⁶⁷ Isa. xl, 10; Lxii, 11. ⁶⁸ Prov. xvi, 2. ⁶⁹ Matth. xvi, 16-19. ⁷⁰ Matth. x, 8. ⁷¹ Luc. lxiii, 46. ⁷² Isa. lxiii, 9. ⁷³ Jerem. xii, 7. ⁷⁴ Matth. xxiii, 58.

A salutem nobis pararet, et pati contigit. Quo factum est, ut idem, secundum Gabriellis vocem, *Jesus* ideo nominetur, quod populum suum salvaturus esset⁶⁶. Veniet rursus iudex idem *mercedisque* tributor futurus, juxta quod ante usurpavit his verbis: « Dixi civitatibus Judæ: Ecce merces ejus cum eo⁶⁷, » et quæ deinceps. Verum quo loco *Et vocabit eum* habemus, eos dixerunt cæteri: ut de iis qui salutem consecuturi sunt, intelligi significarent. Quæ igitur terrestris est *Jerusalem*, *derelicta* dicitur; hæc autem *requisita*. Qui enim venit, ut quod perierat, *quaereret* et salvaret: idem quod invenit et salvavit, perire amplius non sinet. Non desunt tamen, qui ad priorem adventum retulerunt. Jubet porro *Sioni* eos evangelizare, quibus etiam *portas* aperire præcipiebat. In quo discere est, quanta sit inter Salvatorem et discipulos differentia. Ii enim, cum ad vitæ probitatem hortarentur, eas tantum, quæ a Deo erant, retributiones prædicabant, cum spirituales illi gratias minime largirentur, sed *Salvator* ipse, tanquam Deus, cujus est mercedem retribuere. Videt igitur et singulorum mores; quod est unius tantum Dei proprium. Scribitur enim, oculis Dei vias hominis patere, omnesque hujus semitas eundem intueri⁶⁸. Atque inde est, quod Petro cæli claves tradidit, adjuncta ligandi solvendique potestate, cum pulchram fidei confessionem edidisset⁶⁹. Eam vero facultatem **716** tradidit et discipulis omnibus, ut morbum omnem, omnemque infirmitatem verbo persanarent⁷⁰. Tribuit et *Laetroni* confessionis *mercedem*, cum eo die secum in paradiso futurum eum pollicitus est⁷¹. Ubi porro *venerit*, inquit, eos qui crediderunt, *populum redemptum a Domino vocabit*. Non enim legatus, non angelus, sed ipse Dominus salvavit nos⁷². Ait præterea *requisitam esse vocatam*, id est memoria dignam

Sunt vero nonnulli, qui totum hoc ab initio hunc in modum explicent. Usitatum est prophetis ob ea quæ vident, si molesta sunt, lugere; si fausta, *letari* quam maxime: quod et hoc loco facit *Isaias*. Cum enim Salvatoris adventum, ipsamque omnium salutem annuntiasset; cum Christum denique, quo *ornatur* et cingitur, *induisset*: vehementius jam spiritu exsultat, qui eundem animum gerat, quo sit erga *virginem juvenis* cum Christo etiam existens. Quod deinde *tanquam terra, quæ profert semen suum*, adjicit; reconditâ in animis rationum *semina*, quæ ad Christum viam faciant, intelligit. Ut enim oculi cum *luce* cognationem habentes, si illa non desit, cernunt: sic Christo exoriente, si nobis adsit aptitudo, fugatis quam primum tenebris illuminamur. Ut autem ex *Israëlis* stirpe propagatis; sic et *gentibus* etiam *lætitiam* istam *conspiciam fore* affirmat. Deinde ne *Jerusalem* deserere

videatur; non eam se esse familiaritatem, quam antea cum illa habuit, ut nec ejusdem loca augusta relicturum, adjicit. Quo factum est, ut ad oves primum Israel, quæ perierant, discipulos mitteret⁸⁸: et apud Syrophœnissam, canes eos appellare non dubitaret⁸⁹, qui postea in filios essent computandi. Erat enim ipsi scopus hic propositus, ut isti quidem illuminarentur; illi autem nequaquam exciderent. Sed oportebat eos prius **717** honore affici, quibus datam esse legem et cultum quibus secundum carnem natus est Christus⁹⁰. Sufficiebat enim ad salutem gratia; non istis so-

lum, sed et illis etiam. Quod deinde de *recenti nomine* adjunxit, ad Christianos, et eos, qui fidem amplexi sunt, retulit. Quibus si contradicit qui Judæus est, a se *recentis nomen* aliquod factum esse demonstrat necesse est. Intelligit vero per *voluntatem* nihil aliud, quam eos, qui *voluntatem suam* faciant; quos etiam diligere se, quo more *habitat juvenis cum virgine*, significat: quod non est ad stuprum, sed ad necessitudinis magnitudinem referendum. Servat enim ipsam incorruptam et virginem; juxta Pauli sacramentum illud, quod idem in Christo et Ecclesia esse dicit⁹¹. Præsentem deinde Ecclesiarum statum demonstrat juxta sacerdotum *nocte ac die* factas ad populum, qui Deum ignorat, enarrationes: quibus ut gratiam reponat, *muros* ejus inexpugnabiles se redditurum; id est demonis accessus propulsurum, pollicetur. Promittit etiam, si litteram species, et tutam civitatibus habitationem; ut promovendo alteram quærant intelligibilem: Non aliter quam de Abrahamo legimus, qui facta sibi terræ promissione, non in ista occupari, non eandem quærere, sed futuram appetere visus est⁹². Iis igitur, qui ita affecti sunt, maxime autem Abrahamæ, secundum carnem posteris, nulla esse cum *gentibus* comparisonem significat, sed iis longe, quantum ad honorem attinet esse superiores. Eo enim fine et Patres sanctos legem habuisse, eo item miranda in Ægypto opera, et in solitudine vidisse, ut mores suos ad Deum conversi, et in ipso confidentes, emendarent. Id enim vere gaudii nomine significari. Animas deinde alloquens, quæ de promissionibus ambigant, *jurejurando* utitur, non id quidem propter se, qui veritas sit: sed ut illis fidem faciat. Promittit vero et terræ fructus, ut et ad maturitatem posse perducere, et præbere velle demonstraret, si **718** dignos se præbuissem.

Nunc autem si *corriganter*, hostium accessum esse etiam prohibeturum. *Portarum* deinde appellatione sermonem isagogicum, Christumque ipsum significavit, qui porta etiam dicitur, per quam ad Patrem ingressum habemus⁹³. De quo scribitur et illud: « Ita est porta Domini, justi ingredientur in eam⁹⁴. » Sacerdotibus deinde præcipit, ut subditorum mores æquabiles reddant, ne in pravos illi

⁸⁸ Matth. x, 6. ⁸⁹ Matth. xv, 26. ⁹⁰ Rom. ix, 5. ⁹¹ Ephes. v, 32. ⁹² Hebr. xi, 17. ⁹³ Juan. x, 9.

⁹⁴ γρ. ἐφόδους. ἰσ. μόνον, ὡς ἄν.

Διὸ πρῶτον πρὸς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα Ἰσραὴλ πέμπει τοὺς μαθητάς. Καὶ πρὸς τὴν Συροφονικίαν σάν ἠνείχετο τέως κύνας καλεῖν τοὺς ἐν τέχναις ὑστερον καταταχθησομένους. Σκοπὸς γὰρ ἦν αὐτῷ καὶ τούτους φωτισθῆναι, κακείνους μὴ ἀποτυχεῖν. Ἐχρῆν δὲ προσιμῆθῆναι, οἷς, κατὰ Παῦλον, ἐδόθη ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, κατὰ σάρκα, ἤρκε· ἡρκε γὰρ εἰς σωτηρίαν καὶ τοῖς κάκειναις ἡ χάρις.

dicit Paulus, quorum patres ii etiam fuerunt, et

Καιρὸν δὲ φησιν δρομα τὸ Χριστιανῶν καὶ τὸ πιστῶν. Ὁ δὲ ἀντιλέγων Ἰουδαῖος, δεικνύω ἐφ' ἑαυτοῦ *καιρὸν* γινόμενον *δρομα*. *Θέλημα* δὲ φησι: τοὺς τὸ *θέλημα* αὐτοῦ ποιοῦντας, οὓς καὶ ἀγαπᾶν λέγει, ὡς *συνοικῶν νεαρίσκος παρθένῳ*· ὅπερ οὐ φθορὰν, ἀλλ' ἀκμάζουσαν σχέσιν δηλοῖ. Τηρεῖ γὰρ αὐτὴν παρθένον, κατὰ τὸ παρὰ Παῦλον μυστήριον, ὅπερ εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν λέγει. Εἶτα τὴν νῦν κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐμφαίνει, κατὰ τὴν τῶν ἱερῶν ὑφήγησιν *ἡμέρας καὶ νυκτῶν*, ἀγνωστοῦ τοῦ λαοῦ τὸν Θεόν, ἀπὸ ὧν ἀμειβόμενος *τεῖχος* αὐτῶν ἀπόρθητον γίνεται, τὰς ἀφόδους· ἀπερίργων τοῦ δαίμονος. Ἐπαγγέλλεται δὲ, κατὰ τὴν λέξιν, καὶ ἀσφαλῆ ταῖς πόλεσιν οἰκησιν, ὡς ἂν προκόψαντες ἐπιζητῶσι τὴν νοστήν· ὡπερ οὖν Ἄβραάμ γῆς λαβῶν ἐπαγγέλλαν, οὐ περὶ ταύτην ἡσχόλητο, οὐδὲ ταύτην ἤτει, τὴν δὲ μέλλουσαν ἐπόθει. Τοῖς δὲ οὕτω διακειμένοις, καὶ μάλιστα τοῖς ἐκ γένους Ἄβραάμ κατὰ σάρκα, οὐδεμίαν σύγκρισιν πρὸς τὰ *ἔθνη* φησιν, ὑπερκεῖσθαι δὲ λίαν, ὅσον ἦκεν εἰς τιμὴν. Καὶ γὰρ ἔτυχον πατέρων ἀγίων, καὶ νόμου, καὶ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ θαυματουργίας καὶ ἐν ἐρήμῳ τελέωνται, μόνων ἂν διόρθωσιν τρόπων ποιήσονται πεποιθότες ἐπὶ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ τὸ ἀγαρίαμα. Πρὸς δὲ τὰς ἐπαγγελίας ἀμφιβαλλούσας ψυχὰς λαλῶν ὄρκω κέχρηται, οὐ δι' ἑαυτὸν (ἀλήθεια γὰρ ἔστιν), ἀλλ' ἐκεῖνας πιστούμενος. Καὶ τοὺς ἐκ γῆς καρποὺς ἐπαγγέλλεται, διδάσκων ὡς αὐτὸς τούτων ἐστὶ χορηγός, καὶ μάτην περὶ εἰδῶλα στρέφονται, διὸ καὶ οὗτοι πρὸς τῇ συγκομιδῇ διεφθείροντο, ὡς ἂν καὶ τελεσφορεῖν δυναμένους, καὶ παρέχειν ἐθέλοντος, εἴπερ ἐτύχωνον ἄξιοι.

ut et illis fidem faciat. Promittit vero et terræ fructus, ut et ad maturitatem posse perducere, et præbere velle demonstraret, si **718** dignos se præbuissem.

Καὶ νῦν δὲ *διορθομένων* ὑμῶν τὰς τῶν ποιημάτων ἐφόδους κωλύσω. *Πύλας* δὲ καλεῖ λόγον εἰσαγωγικόν, καὶ Χριστὸν, ὃς ἐχρημάτισε θύρα, δι' ἣν πρὸς τὸν Πατέρα τὴν εἰσοδὸν ἔχομεν. Περὶ οὗ λέλεται: « Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου. Δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. » Τοῖς δὲ ἱερεῦσι παρακλεῖσεται ὁμαλὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα τὰ ἦθη ποιεῖν, ὡς ἂν μὴ πονηροῖς προσκόπτουσι λογισμοῖς. Λέγοιτο δ' ἂν καὶ

VARIÆ LECTIONES.

πρὸς τὸν ἐν ἐκάστῳ νοῦν, ὡς ἂν ἤνιοχεῖν τεταγμέ- A
νος τὴν ἅπασαν ἐξομαλίζοι ψυχὴν. Εἶτα παρακαλεῖ-
ται τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀρετῆς καὶ γνώσεως Θεοῦ πα-
ράδειγμα γενέσθαι τοῖς ἔθνεσιν. Ἀνῆψα γὰρ ὑμᾶς
ἔνωθεν ὡς λαμπάδα, ὡς ἂν ὑμῶν τῷ φωτὶ τὰ ἔθνη
πορεύηται. Κατεπτηχότας δὲ τὰς συνεχεῖς τῶν
ἐπιόντων ἐφόδους παραθαβρύνει, τὴν ἑαυτοῦ παρου-
σίαν ἐπαγγελλόμενος. Οὕτω δὲ τὴν ἑαυτοῦ κηδεμο-
νίαν καλεῖ. Τοιγαροῦν ἔλεγον· Οὐ μὴ τελέσητε τὰς
πόλεις, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· οὐδέ πο-
τε ἄλλην παρουσίαν δηλώσῃ, ἀλλὰ τὴν ἑαυτοῦ πρὸς καρ-
τερίαν παράκλησιν. Οὐ γὰρ ἂν ἠνεγκαν, μὴ τὴν
ἰσχὺν τὴν ἄνωθεν ἔχοντες. Τὰ χρυπτά δὲ εἰδώς,
πρὸς τὴν ἀξίαν ἐκάστῳ παρίσταται, μισθὸν διδοῦς
τὸν προσήκοντα. Οὕτω καὶ δι' Ἰεζεκιὴλ λεγόντων
αὐτῶν· « Ἀπόλωλεν ἡ ἰσχὺς ἡμῶν, ἐξηράνθη τὰ B
ὄστα ἡμῶν, ἡ παραθαβρύνων φησὶν· Ὡς ὑγρὰ ξη-
ρῶναι δύναμαι, οὕτω καὶ τὸν ἀντίον. Ὁ καὶ ἐπὶ τῆς
βάβδου πεποίηκεν Ἀαρών. Καὶ νῦν οὖν παρέσεσθαί
φησιν, ἐὰν ἀξιοὶ γένωνται. Δι' αὐτὸ γὰρ παρέσχον
καὶ πλῆθος ὑμῖν ἐντολῶν, οὐχ ἵνα πολλὰς παραβαί-
νοντες, πολλὰ καὶ καταδικάζησθε· ἀλλ' ἵνα κἂν τὰς
μεγάλας ὑπερβῆτε, τῶν ἐλαττώων ἢ φυλακῆ πρόφα-
σιν ὑμῖν σωτηρίας παράσχη. Φιλάνθρωπος γὰρ, οὐ
καταδικάζων ἐξ ὧν παραβαίνετε, ἀλλὰ σώζων ἐξ
ὀλίγων ὧν κατορθοῦτε. Τοῦ γὰρ ἁμαρτωλοῦ τὴν
ζωὴν βούλεται μᾶλλον, ἢ περὶ τὸν θάνατον. Τότε
ζητήσω, φησὶν, ὑμᾶς, ἀγίους καλῶν. Ταῦτα δὲ καὶ
εἰς τὴν ἐκάστου ληπτέον ψυχὴν, μὴ ὡς φιλάς
ἱστορίας ἀναγινώσκοντας. Ἐκάστῳ γὰρ κατορ-
θοῦντι παρέσται συγχωρῶν τὰ ἡμαρτημένα.

facitis salutare solitus, qui peccantis vita potius
cum sanctos vocabo. 719 Debet verò et ista non
referre. Aderit enim singulis quod rectum est
facientibus, ut eisdem condonet quæ peccarunt.

ΚΕΦΑΛΑ. ΕΓ'.

α-ς'. Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ;
ἐρυθρῆμα ἱματίων ἐκ Βόσσορ, οὕτως ὠραῖος ἐν στο-
λῇ. Βία μετὰ ἰσχύος. Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύ-
νην καὶ κρίσιν σωτηρίου. Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ
ἱματία, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀπὸ πατήματος
ληνοῦ πλήρους, καταπεπατημένης, κ. τ. λ.

Ὅσπερ μισθὸν ὁ Σωτὴρ ἐλέγετο τοῖς εὐσεβοῦσιν
ἀποδίδοναι (ἔφη γὰρ· Καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐ-
τοῦ)· οὕτως τοῖς ἀσεβέσι φοβερός ἦξει θεοπίζηται,
ὅτε, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν
καὶ ἐξουσίαν. Ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ ἔσχατον καταργεῖ-
σθαι τὸν θάνατον. Ὁρῶντες δὲ αὐτὸν τινας ἐν σχήματι
καθημαγμένον πολεμικῷ, πρὸς τὸ ξένο τῆς θεᾶς
ἐρωτώσιν ἀλλήλους. Ἐπειδὴ δὲ Βόσσορ καὶ Ἐδῶμ, D
τῆς τῶν ἀλλοφύλων χώρας καὶ πολεμίων τοῦ Ἰσραὴλ,
εἰκότως διὰ τούτων τὰς ἀντιχειμένας δυνάμεις αἰνί-
τεται, ὧν τὴν ἀναίρεσιν τροπικῶς αἱματι παρείλασε
φονικῷ. Εἰδότες δὲ αὐτὸν ἡμερον, εἶθ' ὡσπερ θεθυ-
μωμένον ὀρῶντες, εἰκότασιν αὐτὸν μὴ γινώσκειν. Διὸ
καὶ πυνθάνονται. Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀποκρίνεται·
Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην, καὶ κρίσιν σωτη-
ρίου, κατὰ δὲ Σύμμαχον· Ἐγὼ λαλῶ ἐν δικαιοσύ-

A cogitationes impingant. Referri etiam queat ad
singulorum mentem; ut quæ habentis præfecta
est, totam animam æquabilem faciat. Deinceps Is-
raelitas adhortatur, ut virtutis et cognitionis Dei
sese gentibus exemplum præbeant. Ideo enim se
illos ab initio veluti lampadem accendisse, ut in
eorum lumine gentes ambularent. Quia deinde fre-
quentes insurgentium accessus metuebant; confi-
dero præcipit, suum ipse adventum denuntians :
qua ratione curam suam ac diligentiam significa-
vit. Hinc igitur illud, quod dicebant : Non faciatis
urbes donec veniat Filius hominis ; ubi non alium
certe adventum intellexit ; sed quam ipse suggerit
in patiendo consolationem. Alioquin enim serenda
non fuissent, qui superne omisum robur non ha-
bebant. Verum qui novit abscondita, unicuique,
prout dignus est, solet adesse, justaque mercede
singula compensare. Sic et apud Ezechielem cum
essent, qui dicerent : « Perit virtus nostra ; exsic-
cata sunt ossa nostra », eosdem confidere ju-
bens, ut humida siccare, sic et contra se posse
respondit. Quod in Aaronis etiam virga præsti-
mit 66. Et hoc loco igitur, si digni sunt, adfuturum
se significat. Ob id enim et ego, inquit, ingentem
dedi mandatorum numerum : non ut, cum a mul-
tis aberraretis, multis etiam in vos animadverte-
rem : sed ut, cum vos, quæ magna essent, trans-
gredi contingeret, leviorum observatio vobis a me
salutem extorqueret. Sum enim mitis et clemens,
non ex iis, quæ perperam agitis, condemnare, sed
C ex paucorum ratione quæ ipsi cum virtute et laude
historias nudas putare, sed ad cuiusque animam
facientibus, ut eisdem condonet quæ peccarunt.

CAP. LXIII.

VERS. 1-6. Quis est iste, qui venit de Edom ? Rubor
vestium de Bosor. Sic formosus in stola sua. Violentia
cum fortitudine. Ego loquor justitiam et judi-
cium salutaris. Quare rubra sunt vestimenta tua
et indumenta tua, tanquam a conculcatione torcu-
laris pleni, conculcati, etc.

Ut mercedem Salvator jis ipsis, qui pietatem
colerent, retributurus dicebatur (eam enim fore cum
ipso affirmavit), sic impiis metuentibus instare præ-
dicitur, cum juxta Apostolum, omnem principa-
lum et potentiam deleverit 67. Quo loco novissime
destructam iri mortem adjunxit. Cum autem eum
nonnulli militari habitu sanguine aspersum intue-
rentur, rei novitate commoti ad mutuas interro-
gationes confugerunt. Quoniam autem Bosor et
Edom, externorum, et hostium Israel, regiones
720 erant : per eas non immerito, adversarias
potestates indicavit, quarum excidium tropice
sanguini cæde effuso compararet. Qui autem mi-
tem eum et placidum esse didicerant, cum postea
veluti furore percitum intuerentur, eundem non
agnoscere visi sunt, quo factum est, ut quis esset

66 Ezech. xxxvii, 11. 66 Num. xvii, 8. 67 I Cor. xv, 24.

interrogarent. Quos isthæc ejusdem excepit responsio : *Ego loquor justitiam et judicium salutaris* ; vel, ut Symmacho placet : *Ego loquor in justitia, decerto ut salvem* Cum enim eorum nomine decertaret, qui injuste ab adversariis potestatibus conculcabantur : istas quidem ulcisceretur ; illos autem in libertatem asserebat. Sequitur jam quæstio altera : *Quare rubra sunt vestimenta tua?* quam etiam sine responsione abire non patitur. Sed est advertendum quo loco, *de gentibus* legimus, *de populis* interpretari Symmachum. Quo loco etiam : *Deduxi sanguinem eorum in terram*, eundem : *Et aspersa est victoria eorum super vestimenta mea*. Tanquam autem *judicium* solus a Patre acceperit, *torcular* se solum *conculcasse* dicit, ita peccatorum pœnas significans. Ita vero et Jeremias loquitur in Lamentationibus ⁶⁸, cum *torcular calcasse* Dominum virgini filię Judæ, unde se plorare contingeret, affirmavit. Ut autem eodem *torcularis* nomine, quæ peccatis debentur, pœnæ significatur, sic qui de bona vite fructus decerpuntur, *torcularia* esse Deo placentiã eredimus, qui psalmos de *torcularibus* inseribi videmus. Cum autem malitiam omnem, dæmonasque ipsos ejus auctores, cessare fecerit : eos, quibus imperavit, in sæculo recenti ad Patrem adducet, quo etiam tempore, ait Apostolus ⁶⁹, regnum Deo et Patri traditurus est. Cæterum, ut perstaret in *sanguinis* metaphora, *vestimenta esse inquinata* adjeicit. Qualem enim in potestatibus incorporeis sanguinem reperias? Deinceps rursus *diei retributionis, annique redemptionis* meminit, quale illud fuit, quod de probioribus loquens, ut **721** annum Domino acceptabilem, diemque retributionis annuntiaret, mitti se dicebat ⁷⁰. Quo factum est, ut hic *redemptionis annum* adjiceret; istis quidem salutem, illis autem *retributionem* simul significans. Quale est illud apud Mosen : « Et retribuet ultionem inimicis, et qui oderunt eum, retribuet ⁷¹. »

Sequitur deinde : *Aspexi, et non erat auxiliator ; consideravi, et nullus erat, qui adjuvaret, et eruit eos brachium meum*. Solus enim exinanivit semetipsum, formam servi accipiens ⁷². Crucis mortem præterea nostræ salutis causa pertulit ; quam nullus vel angelus, vel potestas, vel homo fuerat subiturnus. Quo factum est, ut unus nomen a Patre, quod est super omne nomen ⁷³, judiciumque in omnes acceperit ⁷⁴. Verum quod ait : *Et deduxi sanguinem eorum in terram*, de adepta victoria cæteri interpretantur : tanquam victos a se jam, qui vinci non poterant, significet. Alii sermonem istum ad Salvatoris ascensionem referentes, expleta carnis æconomia ad Patrem supernis potestatibus ascendere visum esse, cum passionis signa gestaret, arbitrantur ; non quod cum illis surrexerit : sed quomodo dubitanti Thomæ ea ostendit ; sic (ut jam Principatibus et Potestatibus in cælis propter Ecclesiam innotesceret multiplex Dei scientia ⁷⁵) cum passionis signis remeasse ; eoque factum esse,

Α ηη, ὑπερμαχῶ εἰς τὸ σῶσαι. Ὑπερμαχῶν γὰρ τῶν ἀδίκως ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων ἐυνάμεων καταπατουμένων, τὰς μὲν μετῆι, τοὺς δὲ ἠλευθέρου. Εἶτα δευτέρα παῦσις· Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια ; πρὸς δὲ πάλιν ἀποκρίνεται. Ἄντι δὲ τοῦ, καὶ τῶν ἐθνῶν, ὁ Σύμμαχος, καὶ ἀπὸ τῶν λαῶν ἐξέδωκεν, καὶ ἀντι τοῦ, Κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. Καὶ ἐβράβεισθη τὸ ἐπιτίμιον αὐτῶν ἐπὶ τὰ ἱμάτιά μου. Ὡς δὲ μόνος τὴν κρίσιν λαθῶν παρὰ τοῦ Πατέρος, μόνος πεπατηκέμαι φησὶ ἁγνόν, οὕτω δὲ καλεῖ τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἔκφραξιν. Καὶ Ἰερემίας δὲ ἐν Θρήνοις φησὶ· Ἀγνὸν ἐπάτησε Κύριος παρθένω θυγατρὶ Ἰουδα. Ἐπὶ τούτοις ἐγὼ κλαίω. Ὁσπερ δὲ ἁγνός ἢ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν ἀμαρτημάτων εὐθυνα· οὕτω τῶν ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς ἀμπέλου τρωγομένων καρπῶν ἁγνοὶ Θεῷ ἀρέσκουσαι γίνονται, ἐξ' αἷς ὕμνοι ἐν Ψαλμοῖς ἐπιλήνιοι λέγονται. Καταργήσας δὲ πᾶσαν κακίαν, καὶ τοὺς αὐτὴν γεννήσαντας δαίμονας, τοὺς ὅπ' αὐτῷ βασιλευμένους ἐν τῷ καινῷ αἰῶνι προσάξει τῷ Πατρὶ, ὅτε καὶ παραδώσει τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ἐμμένων δὲ τῇ μεταφορᾷ τοῦ αἵματος, τὰ ἱμάτια μεμολύνθαι λέγεται. Ποῖόν γὰρ ἐπὶ ἀσωμάτων δυνάμεων αἷμα ; Εἶτα πάλιν ἡμέρας ἀνταποδώσεως καὶ ἐνιαυτοῦ λυτρώσεως μέμνηται, ὡς ἐπὶ τῶν χρηστοτέρων ἐλέγετο, Κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδώσεως. Διὸ νῦν προσέθηκα καὶ ἐνιαυτὸς λυτρώσεως, ὁμοῦ γὰρ τοὺς μὲν σώσει, τοὺς δὲ ἀνταποδώσει, καθὰ φησὶ Μωσῆς· « Καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς ἔχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν αὐτὸν ἀνταποδώσει. »

Εἶτά φησιν· Ἐπέβλεψα, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Καὶ προσενόησα, καὶ οὐδεὶς ἀντιλαμβάνετο. Καὶ ἐβρύσατο αὐτοὺς ὁ βραχίον μου. Μόνος γὰρ ἐξένωσεν ἐκυτόν, μορφὴν δούλου λαθῶν. Καὶ τὴν μέχρι σταυροῦ θάνατον ὑπέμεινε ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας, ὁ μηδεὶς ἀγγέλων, ἢ δυναμένων ἢ ἀνθρώπων ὑπέστη· διὸ καὶ μόνος ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο τὸ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα καὶ τὴν κατὰ πάντων ἐνεχείρισε κρίσιν. Ἄντι δὲ τοῦ· Καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν, οἱ λοιποὶ τὸ γίκος ἐξέδωκαν. Νενίκηνται γὰρ ὅπ' ἐμοῦ, φησὶν, αἱ δοκούντες ἀνίκητοι. Ἄλλοι δὲ περὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος τὴν ῥῆσιν δεξάμενοι φασιν, ὡς πληρώσας τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν, ἀναβὰς πρὸς τὸν Πατέρα ὤφθη ταῖς ἀνω δυνάμεσι, τοῦ πάθους φέρων τὰ σύμβολα, οὐχ ὅτι μετὰ τούτων ἀνέστη, ᾧ δὲ τρόπῳ διαστάσαντι διέδειξε τῷ Θωμᾷ. Οὕτως (ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς ; καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἢ κολυποῦχιλος σοφία τοῦ Θεοῦ) μετὰ τῶν τοῦ πάθους σημείων ἀνέδραμεν. Θαυμάζουσι αὐτῶν

⁶⁸ Thren. i, 15. ⁶⁹ I Cor. xv, 24. ⁷⁰ Isa. lxi, 4 ; Luc. iv, 18. ⁷¹ Deut. xxxii, 41. ⁷² Philippi. ii, 7. ⁷³ ibid. 9. ⁷⁴ Joan. v, 22. ⁷⁵ Ephes. iii, 10.

VARIE LECTIONES.

ο γγ. δυνάμεων.

ἀνόητος πυνθάνονται. Τὸ δὲ Ἐδὼμ, ἐρμηνεύεται ἡ πικρὸς, ἢ γῆινος. Τὸ δὲ Βόσoρ, ἢ σὰρξ, ἢ σάρκιος. Ἀηλοὶ τοίνυν τὸ πεφονιῆσθαι, ὡς ἀπὸ σαρκὸς τε καὶ αἵματος. Ὡς δὲ γνωρίζουσαι αὐτὸν θεὸν, εἰ καὶ ἦν ἐν σαρκί, ἠραίων αὐτὸν φάσιν ἐν στολῇ, καὶ ἰσχύϊ αὐτῷ μαρτυροῦσι. Τοῦτο γὰρ ἡ βία δηλοῖ. Ἔοικε δὲ τὸ παρὸν τῷ ἐν κ' ψαλμῷ· « Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; » Ἀποκρίνεται δὲ, ὅτι Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην, ἢ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, ἢ, ὅτι θεοῦ πᾶς λόγος δικαίος. Κρίσιν δὲ σωτηρίου, τὸ ἐφ' ἡμῖν ὀνομάζει κρῖμα. Δεδίκακε γὰρ τῇ ἀνθρωπότητι καὶ τῷ ταύτην ἀπατήσαντι Σατανᾷ. Ἐλεγε γάρ· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου ἐκθέσθεται ἔξω. » Δεύτερα πάλιν ἐρώτησις, ἐν ἣ μὲνυσο τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ λέγοντος· « Πλουεὶ ἐν ὀνῶ τὴν στολήν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. »

bat enim : « Nunc judicium est huius mundi ; nunc princeps mundi ejicietur foras ⁷¹. » Sequitur altera rursus interrogatio, in qua te Jacobi patriarchæ yelimp meminisse dicentis : « Lavabit in vino stolam suam et in sanguine unæ vestimentum suum ⁷². »

Εἰτά φησι· Καὶ τῶν ἰσθῶν οὐκ ἐστὶν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ. Ὁ συναπτέον τῷ· Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην καὶ κρίσιν σωτηρίου. Οὐδεις γὰρ μοι παρέστη, φησὶν, ἢ συνήλγησε πάσχοντι. Ὡς γὰρ φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς· Τότε πάντες ἀφέντες αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἔφυγον. Ὁ καὶ προῦλεγεν ὁ Χριστὸς· Ἐρχεται ὥρα, καὶ ἐλήλυθεν, ἵνα ἕκαστος σκορπισθῆτε εἰς τὰ ἴδια, κάμει μόνον ἀφήτε. Καὶ ἐν Ψαλμοῖς δὲ φησὶν· « Ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ταλαιπωρίαν, καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρχε· καὶ παρακαλοῦντα, καὶ οὐχ εὔρον. » Καίπερ δὲ μόνος ὢν κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν θυμῷ. Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, πᾶν εἶδος συμφορᾶς Ἰουδαίους ἀπήνητηκεν. Ἄλλ' ὁ τῆς ἐκείνων ἀναποδόσεως καιρὸς, λυτρώσεως ἦν τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Καίπερ δὲ μηδενὸς βοηθοῦντος, ἢ ἀντιλαμβανομένου (ὁ ποιεῖν ἔδει τοῦς Γραμματέας καὶ Φαρισαίους, οἱ ἦ τὸ ἐναντίον ἀνέτρεπον τοῦς λαοῦς), ὅμως ἔσωσεν αὐτοὺς ἡ ἐμὴ δύναμις. Πλείστοι γὰρ ἐπίστευσαν ἐξ Ἰουδαίων. Τοῖς δὲ ἀπειθήσασι τὰς ἐπιφάνειας ἀπήνητηκε δικαία. Τινὲς δὲ συμφώνως, ἢ εἰπόντες, ὡς πληρωτὴς γενόμενος τῶν πατοικίων ἐντολῶν, καὶ χωρήσας εἰς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον, καὶ πατήσας τοῦτον, ὡς ἐν ληνῷ, καὶ μολυνθεὶς, ὡς ἀπὸ πατητοῦ καρπὸς αὐτοῖς γενόμενος, ἑαυτὸν προσήγαγεν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πατρί· δυσώπημα καὶ λυτῶν, ἄνοδον εἰς οὐρανὸς διδοῦς, οὗς ἔδει κάτω μῆνειν ἐκ τῆς ἀποφάσεως, καὶ συνάψας τοῖς ἄνω τοῦς κάτω. Ἀγγέλων δὲ ἀπορούντων ἀκούων, μὴ ἐκείνοις ἀγνοίαν προσάψης (ἤδρασαν γὰρ τὰ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος οἰκονομούμενα, ἀφ' οὗ καὶ σεσάρκωται), ἀλλ' ἡγοῦ διδασκάλων τὸ πρᾶγμα, ὅτι καὶ ἄγγελοι χαίρουσιν ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ, καὶ τοῦτον ἀνομνοῦσι θαυμάζοντες, πῶς τὸν ἡμῖν ὀφειλόμενον ἐδέξατο θάνατον. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἰποις ἀγνοεῖν τοῦς ἀγγέλους, ὡς

ut redeuntem ipsæ demiratæ interrogent. Significat vero *Edom*, si interpreteris, idem plane quod *fulvus* aut *terrenus*. *Bosor* autem, tanquam *caro*, vel *carneus* dicas. Innuit igitur cruentatum esse, tanquam a *carne*, vel *sanguine*. Tanquam deinde Deum esse agnoscerent, quantumvis carnem gestaret, *Formosum in stola sua, et fortem*, quod *violentia* nomine significavit, esse testantur. Neque vero isti dissimile fuerit, quod psalmo tertio et vicissimo legimus, ubi : « Quis iste rex gloriæ ⁷⁰, » quæri deprehendimus. Respondet autem : *Ego loquor justitiam*. Quo verbo vel evangelicam promulgationem innuit, vel Dei sermonem omnem *justum* esse demonstravit. Quod deinde *judicium* **722** *salutaris* addidit, illud ipsum, quod pro nobis est, intellexit. *Litem* enim inter homines et Satanam, a quo delusi fuerant, judicavit. Dicitur princeps mundi ejicietur foras ⁷¹. » Sequitur altera

Pergit vero his verbis : *Et de gentibus non est vir mecum* : estque illi, quod paulo ante usurpavit, cum diceret : *Ego loquor justitiam et judicium salutaris*, conjungendum : tanquam *nullum sibi* cum pateretur, adfuisse, vel condoluisse significaret. Tum enim discipulos omnes, ut est apud Evangelii scriptorem, eo relicto fugisse : quod et ipse antea monuerat Christus, cum horam adventare, imo et appulisse jam, diceret ⁷⁰, qua singuli ad sua dispersi abirent, seque solum relinquerent. Sic præterea legimus in Psalmis : « Improperium expectavi anima mea, et miseriam. Expectavi qui conderet, et non fuit ; et qui consolaretur, et non inveni ⁷⁰. » At vero quantumvis *ego solus essem, conculcavi* tamen *eos in furore*. Ex quo etiam in cælos ascendit Dominus, nullum non genus calamitatis experiri Judæos contigit. Sed fuerat illorum *retributionis* tempus idem, qui et redemptionis, si ejus adventum cognovissent. Etsi autem, inquit, *nullus esset, qui vel consolaretur vel adjuvaret* (quod Scribæ et Pharisæos facere oportuit, quos populum in contrarium avertere constabat), salvavit tamen eos virtus mea. Sunt enim fidem amplexi Judæi permulti ; cæteri autem, qui eandem recusarunt, *ira* juxta accepti, et multati. Conveniunt vero nonnulli, cum cum Patris mandato paruisse, cum mortem pro nobis amplexum, eandem, tanquam *in torculari, conculcasse* ; cum *inquinatam*, tanquam solet *calcatione* fructus, se ipsum Patri pro nobis placationem redemptionemque præbuisse ; cum etiam reditum in cælum illis concessisse, quos deorsum oportuit manere condemnatos, cum inferos denique superis conjunxisse dixerunt. Jam vero cum angelos interrogare audis, ne ipsis **723** *ignorationem* attribuas (norant enim

⁷⁰ Psal. xxiii, 8.⁷¹ Joan. xii, 31.⁷² Gen. xlix, 11.⁷³ Matth. xxvi, 45.⁷⁴ Psal. lxxviii, 21,

VARIE LECTIONES.

P. A. εἰς. ἢ γρ. συμφωνοῦσι.

quæ a Salvatore fierent, ex quo carnem assumpserat), sed ea re doceri nos existima, angelos etiam hominum salute delectari, eumque ipsum laudibus afficere et mirari, qui mortem nobis jure debitam exsolvere, patrique volucrit. Neque enim dicas ignorare angelos: ut nec arma ferre, licet ita Giesi visi sunt⁶¹, cum dejectum timentis animum erigerent. Qui igitur ista dixerunt, etiam ad historiam retulerunt, cum qui illis antea Dei opem adversus hostium insidias denuntiasset, dubitantibus quisnam esset, qui *erueret*, eum respondere affirmarunt, qui *Edomitas* vobis insurgentes, cum hostibus vestris, et iis etiam, a quibus effugiendi viæ obsiderentur, ita delicturus sit, ut illorum *sanguine inquinari* videatur. Intelligit autem per *Edom*, Esau posteros: per *Bosor* vero, *Bosram*. Non est injusta igitur ipsius in illos decreta animadversio. Vocat enim Deus ad iudicium homines, ut pœnarum æquitatem ostendat, nec eas ab alio, quam ab ipsis proficisci. Cum enim ulciscitur, id ipsum facit salutis gratia: vel, ut pœnitentes salvemur, vel, ut levius iudicium, quam quod futurum est, subeamus. Neque vero eum *Edomitas* ulcisci statuerit, cujusquam auxilio indigebit, qui sibi satis sit. Necat enim verbo ipso, habetque solam ad omnia idoneam et sufficientem voluntatem. Cum autem quod auxiliaretur. Quia scilicet inter eos iustitia reperiebatur.

724-725 VERS. 7-19. *Misericordie Domini recordatus sum; virtutum Domini meminero in omnibus, quæ retribuit nobis. Dominus iudex bonus domui Israel adducit nobis secundum misericordiam suam, et secundum multitudinem justitiæ suæ. Et dixit: Non populus meus filii? Nequaquam repudiantur. Et factus est illis in salutem ex omni tribulatione eorum. Non legatus, non angelus, sed ipse salvavit, etc.*

726 Absoluta de secundo Dei adventu disputatione, ad aliud transit argumentum, in quo seipsum populus, quod suis in Deum semper de se bene meritum criminibus rejectus sit, accusat. Alii tamen existimant, ubi de sua ira Deus adversus non credentes dixit, a desperatione eos prophetam revocare, qui Deum clementem et humanum esse doceat. Alii etiam eundem, ubi beneficiorum multitudinem demonstrasset (in quibus ipsa etiam adversus alienigenas ira fuerat, qui nullam grati animi significationem Deo præbuerant) perpetuam Dei *misericordiam* recensere. Non enim obliviscar, inquit, quantumlibet molesta et dura nos in finem pati, et rejici contigerit. Sed est notandum, ubi, *In omnibus, quæ retribuit nobis, habemus, De omnibus, quæ benefecit nobis*, Symmachus dixisse, ubi rursus *Bonus iudex*, etiam de plenitudine bonitatis interpretari. Cæterum non tanquam severus iudex iram suam in nos peccatis admetitur, sed clementia temperat. Non enim nocentes relinqui

οὐδὲ ὀπλοφορεῖν, εἰ καὶ ὡτως ἐφάνησαν τῷ Γιεσί· τὴν δειλίαν αὐτοῦ διορθοῦμενοι. Ταῦτα τοίνυν εἰπόντες, καὶ καθ' Ἱστορίαν ἐξέλαβον, λέγοντες· ὡς προαναφωνήσας αὐτοῖς; τοῦ Θεοῦ τὴν ἀντιληψίαν πρὸς τὴν τῶν ἐπιόντων ἐπιβουλὴν, ἀμφισβητοῦσι τίς ὁ ριζόμενος, φησὶν· Ὁ τοὺς ἐξ Ἐδῶμ τοὺς ἐπιθεμένους μετὰ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν ὑμῖν, καὶ τὰς τῆς φυγῆς διεκδρομὰς ἀποπράξαντας ἀνελεῖ, ὡς μεμολύνθαι δοκεῖν τῷ ἐκαίῳ ἀίματι. Ἐδῶμ δὲ λέγει τοὺς υἱοὺς Ἡσαῦ, Βόσσορ δὲ τὴν βόστραν. Δικαία τοίνυν αὐτοὺς μέτεισι ψήφῳ. Θεὸς γὰρ ἀνθρώπους εἰς κρίσιν καλεῖ, τὸ δίκαιον τῆς τιμωρίας ἐπιδεικνύμενος, καὶ ὡς ἐξ ἑαυτῶν ὑπομένουσιν. Αὐτὸς γὰρ δίκην ἐπάγων ὑπὲρ σωτηρίας ποιεῖ, ἥ ἵνα σωθῶμεν μετανοήσαντες, ἢ περιπέσωμεν κουφότερα τῇ κρίσει τοῦ μέλλοντος. Τιμωρούμενος δὲ τοὺς ἐξ Ἐδῶμ ἤρκει ἑαυτῷ μηδενὸς συμμαχοῦντος δεόμενος. Λόγῳ γὰρ ἀνατρεῖ, καὶ ἱκανὸν αὐτοῦ μόνον τὸ θέλημα, ἐξαλείψαι δὲ αὐτοὺς βουλομένου Θεοῦ, οὐκ ἦν τι βοηθοῦν αὐτοῖς. Οὐκ ἦν γὰρ ἐν αὐτοῖς δίκαιος δυσωπήσαι δυνάμενος τὸν Θεόν.

Necat enim verbo ipso, habetque solam ad omnia delere ipsos Deus statuisset, nihil prorsus erat, commendatus, qui Deum placare posset, nullus

ζ-ισ'. Τὸν ἔλεον Κυρίου ἐμνήσθη· τὰς ἀρετὰς Κυρίου, ἐν πᾶσιν οἷς Κύριος ἡμῖν ἀνταποδίδωσι. Κύριος κριτὴς ἀγαθὸς τῷ ὀλεῳ Ἰσραὴλ ἐπάγει ἡμῖν κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ πλήθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν, Οὐκ ὁ λαός μου τέκνα; Οὐ μὴ ἀθετηθῶσι. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν. Οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἀγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ἐσωσεν αὐτούς, κ. τ. λ.

Τὰ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας πεπλήρωται, καὶ μέτεισι εἰς ἔτταν ὑπόθεσιν, ἐν ἣ κατηγορεῖ ἑαυτοῦ ὁ λαός, ὡς εἰς ἀνωθεν εὐεργετῆν τὸν Θεὸν ἡμαρτηκῶς ἀποβέβηται. Καθ' ἑτέρους δὲ, Θεοῦ τὴν κατὰ τῶν ἠπιτηκῶτων εἰπόντος ὀργὴν, ὁ προφήτης οὐκ ἐξ χωρεῖν αὐτοὺς εἰς ἀπόγνωσιν, φιλανθρώπου τυγχάνοντος τοῦ Θεοῦ. Κατ' ἄλλους δὲ, πρὸς τὸ πλήθος τῶν δειχθέντων ἀγαθῶν τῷ προφήτῃ, ἐν οἷς ἦν καὶ ἡ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων ὀργή, μὴ τὸ πρὸς Θεὸν ἐπιδειξαμένον εὐχάριστον, αὐτὸς διηγέται τοῦ Θεοῦ τὸν ἀνωθεν ἔλεον. Οὐ γὰρ ἐπιλήσομαι, εἰ καὶ σκυθρωπὰ μετήληθον ἡμᾶς; ἐν τέλει, καὶ ἀπεβλήθημεν. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐν ἀπασιν οἷς ἀνταποδίδωσιν ἡμῖν, ὁ Σύμμαχος, περὶ πάντων ὧν εἰρηγόρησεν ἡμᾶς, εἶρηκε, καὶ ἀντὶ τοῦ, Κριτὴς ἀγαθός· ἐκ πλήθους ἀμωθσύνης. Πλὴν οὐκ ὡς κριτῆς ἀκριβῆς παραμετρεῖ τὴν ἐφ' ἡμᾶς ὀργὴν τοῖς πλημμελήμασιν, ἀγαθότητι ταύτην κινῶν. Ἀκρίτης μὲν γὰρ ὧν δικαιοσύνης οὐκ ἀθῶος ἐσθ', ἀμωθότητι δὲ τὸν θυμὸν ἤμεροί. Σέσωσται γὰρ τὸ κατὰ

⁶¹ IV Reg. vi, 17.

VARIÆ LECTIONES.

† γρ. βίβραν. ▪ λ. φησίν.

λειμμα. Δείγμα δὲ μέγιστον τῆς ἀραθότητος, τὸ ἀξιώσαι τέκνα καί τιν τὸν λαόν, εἰ μὴ ἀβετολεν τὴν χάριν. Δὲ κατὰ Σύμμαχον εἴρηται· Πλὴν λαός μου εἰσιν υἱοὶ οὐκ ἀσυνθηκοῖντες. Οὐδ' ἀπῆλεγχεν ἐν ἀρχῇ λέγων Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Ἐχρῆν γὰρ ὡς τέκνα πεῖθεσθαι τῷ πατέρι, καὶ αὐτάγγελον ἐπὶ σωτηρίᾳ παρόντα δέξασθαι τὸν Υἱόν, οὐχ ἐτέρῳ τινὶ διακόνῳ χρῆσάμενον· οὐ γὰρ ἦν ἀρκέσθους, [φῆσι] προφήτης, οὐκ ἄγγελος. ritur⁸⁵. Decebat enim tanquam filios Patri morem nullo alterius ministerio, venisset, præsentem non angelus.

Καὶ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ, φασίν, εἰ καὶ μέσος ἦν Μωσῆς, ἀλλ' αὐτοὺς ἐνήργει δι' ἐκείνου τὰ μέγιστα. Καὶ μοσχοποιήσασιν ἠπειλήσεν ἄγγελον πέμψειν τὸν ἡγησάμενον. Καὶ δυσφοροῦντος Μωσέως, αὐτὸς ἠγείσθαι κατεπηγγεῖλατο. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν παρουσίαν, οὐχ ἵνα κρίνη, πεποίηται, καίτοι κριτῆς ὢν, ἀλλ' ἵνα τὰς ἀμαρτίας ὁμολογήσουσι ἢ παράσχη τὴν ἄφεσιν διὰ πίστεως. Θέλει γὰρ καὶ ἡμᾶς ἑαυτοῖς ἀγαθῶν αἰτίους, καὶ μὴ τῶν ἐναντίων καθίστασθαι. Τοιγαροῦν τῆς αἰμοβροοῦσης τὴν πίστιν αἰτίαν ἐφησε τῆς ἴσεως. "Ὅσον γὰρ ἤκεν εἰς αὐτὸν, ὡς πατὴρ τέκνοις εἰς ἀγαθῶν πρόκειται χορηγίαν, διηγεῖται προτείνων τὸν δέον, πλὴν εἰ μὴ τις ἀμαρτιῶν διακόψειεν. Τὰ μὲν οὖν τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας τοιαῦτα. Μὴ παρασχόντες δὲ πρόφασιν αὐτῷ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, εἰς πόλεμον ἐπεσπάσαντο. Ὡς γὰρ φησι καὶ Δαβὶδ· « Ποσάκις παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ; παρώργισαν αὐτὸν ἐν γῇ ἀνύδρῳ. » Παρώργισαν δὲ καὶ τὸ πνεῦμα Χριστοῦ, τὴν ἀπίθειαν νοσήσαντες. Διὸ κατέστη πολέμιος. "Ἴνα γὰρ μὴ δαίμοσι τὴν ἐπαγομένην αὐτοῖς ἐπιγράφοιεν δίκην, αὐτὸς αὐτοῖς λέγεται πεπολεμηκέναι. Καὶ γὰρ Ἰωβ, καίπερ εἰδὼς ἐκ τοῦ διαβόλου γίνεσθαι τὰς ἐπαγωγὰς, αὐτοῦ μὲν οὐ μέμνηται, τῷ δὲ συγχωροῦντι ἐπιγράφει Θεῷ. Πεπολέμηκε δὲ τὸν λαὸν εἰς νοῦν τὰ πρῶτα λαθῶν, καὶ ὡς οὐ νῦν πρῶτοι τοιοῦτοι γεγόνασιν. Αὐτίκα, καὶ διὰ Μωσέως τοσαύτης πειραθέντες διὰ θαυμάτων εὐεργεσίας, τὸν αἴτιον ἀποστραφέντες ἐμοσχοποίησαν, μὴ σκοπήσαντες ὡς θάλατταν τεμῶν Ἐρυθρᾶν, ὡς Ἰσραὴλ, αὐτοὺς διὰ ταύτης διήγαγεν, ἐπιστήσας αὐτοῖς Μωσῆν, οἷα προβάτους ποιμένα, διὰ τῶν σημείων ὑψώσας αὐτόν. Τοῦτο γὰρ τὸ ἀναγαγεῖν, ἤγουν ἐμφανῆ καταστήσας λαμβάνοντα καὶ κρυπτόμενον, ὃν καὶ προφήτην ἀπέδειξεν τοῦ ἰδίου πληρώσας πνεύματος.

mare Rubrum, tanquam equus, trajecerint; cum illis ducem Moysen, veluti pastorem ovibus, signis commendatum præfecissem. Idipsum enim est, quod educendi verbo significare voluit: tanquam eum se illustrem, qui in occulto latebat, reddidisse; imo et prophetam etiam, cum Spiritu suo implevisset, effecisse diceret.

Γινέ: δὲ ποιμένα τὸν Ἰωσήφ ἔφασαν, οὐπερ ἀναγαγὼν τὰ ὄσσε, μετὰ τῶν πρὶν ὑποχειρίων διήγαγεν, δεικνύς ὡς οὐδὲ νεκρῶν τῶν ἄγων ἐπιλανθάνεται, ζωοποιεῖν αὐτὰ προαιρούμενος. Ἄλλοι τὸν Χρι-

A patitur, qui justitiæ fastigium obtinet, sed bonitate fram moderatur et lenit. Sunt enim salutem consecutæ reliquiæ. Est vero bonitatis argumentum maximum, quod populum filiorum 727 appellatione dignatur, si gratiam non aspernentur. Quo factum est, ut ita verteret Symmachus: Verumtamen populus meus sunt filii non prevaricantes; quos initio reprehendit, cum filios genuisse, et exaltasse, ab ipsis autem derelictum se esse conquerere, et Filium, qui a Patre, salutis eorum causa, amplecti. Non enim legatus erat (ait propheta),

In Ægypto deinde, aiunt, quanquam medius Moses fuerit, per eum ipse quæ maxima erant operabatur. Minitatus est præterea, cum vitulum confecissent, angelum se missurum, qui eis præset. Quod cum ægre ferre Mozen videret, ducem se fore adiecit. Neque vero adventum suum, ut judicaret, judex alioquin, exstare voluit, sed ut contentibus peccata per fidem remitteret. Vult enim etiam nos nobis honorum, et non contra, auctores esse: indeque ejus, quæ profluvium sanguinis patiebatur, sanationem ad fidem retulit⁸⁶. Quantum enim in ipso situm est, veluti pater filii ad bonorum largitionem propensus, assiduum misericordiam protendit; nisi quis eam peccatis irritam faciat. Talia igitur humanitatis ipsius et mansuetudinis signa exstiterunt. Sed cum suæ salutis occasionem ei non præberent, ad bellum eum compulerunt. Ut enim vel Davidem in testimonium vocemus: « Quoties exacerbaverunt eum in deserto? ad iracundiam provocarunt in terra carente aquis⁸⁷. » Exacerbaverunt vero et Christi spiritum, qui incredulitatis morbo laborant. Quo factum est, ut sint ab ipso oppugnati. Ita enim sibi loquendum esse existimavit; ne quas ipsi pœnas pertulerunt, dæmonibus attribuerent. Siquidem et Job ipse, licet quæ patiebatur, sibi a diabolo inferri non ignoraret, de eo tamen esse sibi tacendum arbitratus, ea Deo ipsi, qui fieri permetteret, ascribit⁸⁸. Oppugnavit vero populum, priora mente agitans, cum tales ab hoc tempore primum minime fieri cœpisse recordaretur. Ac ne longe abeamus, etiam cum duce Mose magnam adeo 728 per miranda opera largitionem experti essent; ejus auctorem tamen aversati, vitulum sibi conflare non

D dubitarunt⁸⁹. Nec cogitarunt quo pacto divisum Non desunt tamen, qui pastoris vocabulum ad Josephum referant; cujus cum ossa educi curaret Dominus, et ea cum illis, qui ante captivi fuerant, reduxit⁸⁷, ut sanctorum, qui obierunt, non obli-

⁸⁵ Isa. 1, 2. ⁸⁶ Matth. ix, 20 seqq. ⁸⁷ Psal. lxxvii, 40. ⁸⁸ Job 1, 21. ⁸⁹ Exod. xxxii, 1 seqq.

⁸⁷ Gen. 1, 24; Exod. xiii, 19.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Ἰσ. ὁμολογήσασιν.

visci se demonstraret; qui illa in vitam revocare statuat. Alii ad Christum *de terra eductum* retulerunt: sive ejus illi resurrectionem, sive etiam ortum de terra spectarent. Deinde, quod *dierum æternorum* meminit, vel antiquos intellexit, vel eos etiam, quorum debet esse memoria sempiterna. Quod præterea ubi est, quærit, eorum oblivionem accusat. Cujusmodi est illud: « Descendit enim Spiritus sanctus a Domino, et dux illis fuit ⁸⁴. » Et apud Davidem: « Misit spiritum suum, et sanavit eos ⁸⁵. » Est vero Deus ipse *spiritus*. Verum quo loco, *prævaluit aqua a facie ejus*, habemus qui *fregit aquas ante eos*, transtulisse Symmachum reperias. Intelligas deinde quod *prævaluisse* dixit earum illum naturæ vim attulisse, cum condensavit. Scribitur enim tanquam murum stetisse concretas, quæ fluere natura consueverant ⁸⁶. Vel id ideo propheta usurpavit, ut consistendi vires a se tributas fuisse demonstraret. Quod factum est, ut *eos* postea; aidnt, *velut equum in campo* nulla prorsus cum molestia *duceret*. Quale est illud in Psalmis: « Eduxit, tanquam oves, populum suum, et dux illis fuit, tanquam ovili in deserto ⁸⁷. » Simul vero et *populum suum* servavit, et *facto sibi nomine gloriæ* adeptus est. Quod tamen, ut ad *populum suum* retulisse videretur, non sibi, sed eis, Symmachus reddit. Est igitur ob id factus hostis, quod est desperandum, sed mihi, cæterisque omnibus, tendendum, ut *de cælo convertatur*, si prohi et ceterum.

Sunt vero qui ad gentem universam referri preces existunt, alii etiam ad prophetam tantum. Proponit porro Deum *de cælo* cognoscendum, non tanquam loco concludatur, sed tanquam in dignis sursum virtutibus requiescat. Ideoque per *domum* et *thrōnum*, *cælum* ipsum significavit, ut auditorum mentes, quæ in terram deciderant; sursum erigeret, quod nihil humile de Deo cogitarent. Eum enim, qui universa continet et regit, *a cælo* non male spectari et cognosci. Revocat autem Deo in memoriam, ut sæpe non propter ipsos, sed propter *zelum suum*, in indignos ita se clementem præbuerit, ut *populi*, *filiorumque* nominibus eisdem dignatus sit: in quos, tanquam *zeli ipsius* et *fortitudinis* participes amplius non sint, non tanquam ipsam illa defecissent, ista usurpavit. *Zelo* enim olim, cum *Ægyptiorum* servitute premerentur, est eos persecutus; qui illis etiam in captivitate abductis, zelo magno zelare se Judæam et Sionem affirmavit ⁸⁸. Postea, cum his se, qui eam cepissent, irasci testatus esset, id ideo facere se adjecit, quod *jecissent*.

Sunt tamen, qui zeli nomine, eam providentiam putent intelligi, quam erga ipsos manifestavit. Itaque inde esse, quod in populum iratus, zelum, ut est curam et sollicitudinem, ab eo se ablaturum dixit. Neque enim *Abraham*, quamvis generationis

Α στὸν ἔρασαν ἐκ γῆς ἀναχθέντα, ἢ διὰ τὴν ἀνάπτασιν, ἢ καὶ διὰ τὴν ἀπὸ γῆς αὐτοῦ γέννησιν. Ἡμέρας δὲ ἀλωήλους, ἢ τὰς ἀρχαίας, ἢ τὰς ἀεὶ μνημονευτοῦ; φησιν. Τὸ δὲ, ποῦ ἐστί; τῆ; αὐτῶν λήθης κατηγορεῖ. Σύμφωνον δὲ τῷ, « Κατέβη γὰρ πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς. » Καὶ Δαβὶδ δὲ φησιν: « Ἐξαπέστειλεν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς. » Ὁ δὲ Θεὸς τὸ πνεῦμά ἐστιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Κατίσχυσεν ὕδωρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ*, ὁ Σύμμαχος, *ὁ ρήξας ὕδατα ἐμπροσθεν αὐτῶν*, εἰρηκεν. Καὶ *κατίσχυσεν* δὲ νοήσεις, ὅτι νενίκηκεν αὐτῶν τὴν φύσιν πῆξας αὐτά. Ἐπάγη γὰρ, φησὶν, ὡσεὶ τεῖχος τὰ ὕδατα ρευστὰ τῇ φύσει τυγχάνοντα; ἡγουν πρὸς τὴν παγήναι ἐδωκεν αὐτοῖς *ισχύρ*. Καὶ τῷ μετὰ ταῦτα, φασὶ, *Διήγαγεν αὐτούς, ὡς ἴασον ἐν πεδίῳ*, μετὰ πάσης ἀνέσεως, ἰσοδυναμεῖ τὸ ἐν Ψαλμοῖ;: « Ἀνήγαγεν ὡς πρόβια τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς, ὡς ποιμνιον ἐν ἐρήμῳ. Ἔθμοῦ δὲ καὶ τὸν λαὸν ἔσωσε, καὶ αὐτὸς ἐδοξάζετο ποιῶν ἑαυτῷ δρομα. Ὁ δὲ Σύμμαχος αὐτῶν ἔφη: τοῦτ' ἐστι, τὸν ἴδιον δοξάζων *λαόν*. Ἀνασθήζον τὸίνον εὐρῶν, γέγονε δυσμενής. Οὐ μὴ ἀπογνωστέον ἄλλ'; ἐπιμεινώμεν ἐγὼ τε καὶ ὅσοι θεοφιλεῖς ταῖ; πρὸς αὐτὸν ἰκεταίαις, λέγοντες: Ἐπίστρεψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ: εἶγε κρείττους γενοίμεθα, καὶ ἀξιοὶ τοῦ λέγειν, Ἴδε.

eos 729 nullo sensu moveri reperit. Neque tamen qui Dei amore tenentur, precibus ab eodem condigni, qui eum ad *videndum* provocemus, effi-

C Τινὲς δὲ ἀπὸ παντὸς τοῦ ἔθνους φασὶ τὰς λιτάς: ἄλλοι τοῦ προφήτου μόνου. Ἀπ' οὐρανοῦ δὲ γνωρίζει τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς τόπω περικλειόμενον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀξίαι; ἀναπαύμενον ταῖ; ἀνω δυνάμεσιν. Αὐτὸ καὶ *οἶκον* καὶ *θρόνον* λέγει τὸν οὐρανόν: ἡγουν ἀναφέρειν ἐκ τῶν γῆινων πραγμάτων τὰ τῶν ἀκούοντων φρονήματα καταπεπτωκότα πρὸς γῆν, ὡς ἂν μηδὲν φρόνοσιν περὶ Θεοῦ ταπεινόν. Τὰ γὰρ πάντα συνέχων, καὶ κυβερνῶν, γνωρισθεῖη ἂν εἰκότως: ἐξ οὐρανοῦ. Ἰσομνησάμενοι δὲ τὸν Θεὸν, ὡς πολλὰ κίς οὐ δι' αὐτούς, διὰ δὲ τὸν ἴδιον *ζῆλον*, γέγονε περὶ τούτους φιλόνηθρωπος ἀναξίτου; ὑπάρχοντας, ὡς καὶ καταξιώσας εἰπεῖν, *Ὁ λαός μου τέκνα*. Ὡς δὲ μηκέτι μετέχοντες τοῦ *ζήλου*, καὶ τῆ; *ισχύος* αὐτοῦ, ταῦτά φασιν, οὐχ ὡς ἐκείνων ἐκλειοπότων. Ἐξήλων γὰρ πάλαι δουλεύοντα; Αἰγυπτίοις, αἰχμαλώτων τε γεγονότων ἔρασκεν: Ἐξήλωκα τὴν Ἰερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν. Ἐἶτα τοῖς ἐλοῦσι φήσας ὀργίζεσθαι, ἐπάγει: Ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὀργισθὴν ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά.

cum parum in eos iratus esset, ad mala ipsi ad-

Τινὲς δὲ *ζῆλον* τὴν εἰς αὐτούς ἐδέξαντο πρόνοιαν. Τοιγαροῦν ὀργιζόμενος τῷ λαῷ λέγει: Ἀρῶ τὸν ζῆλον μου ἀπὸ σοῦ, τοῦτ' ἐστι, τὴν κηδεμονίαν. Οὐδὲ γὰρ Ἀβραάμ ἦν πατήρ ἡμῶν, εἰ καὶ τῇ γενέσει διηκονήσατο. Σὺ δὲ ὁ ἐκ μὴ ὄντων παραγαγὼν, καὶ

⁸⁴ Deut. xxii, 12. ⁸⁵ Psal. cvi, 20. ⁸⁶ Exod. xiv, 22. ⁸⁷ Psal. lxxvii, 52. ⁸⁸ Zachar. i, 14.

Πατήρ πάντων πνευμάτων, καὶ τῶν κατ' εἰκόνα τὴν ἁγίαν πεπονημένων ψυχῶν. Ἐκεῖνος γὰρ εἰ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἐληφεν, ἀλλ' ἡμᾶς οὐ τεθέσται. Ὅθεν ἐλέησον ἡμᾶς, οὐδ' τὸ σὸν δρομα κυσμεῖ. Κληῖρος γὰρ σου κεκλήμεθα. Τῷ σὺ τοίνυν ὀνόματι χάρισται, ὥς ἂν μὴ βλασφημηθῆται παρὰ τοῖς ἔθνεσιν. Ταῦτα ἐξ οὐραίου προσώπου, καὶ τῶν εὐλαθεστέρων εἰπῶν ὁ τροφήτης, εισάγει τοὺς ἐν τῷ λαῷ φιλαίτους οὐκ ὀκνοῦντας αὐτῷ πολλάκις καταμέμφεσθαι τῷ Θεῷ λέγοντας· *Τί ἐπλάγησας ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς δόξης σου*; ὥς ἂν αὐτὸν τῆς ἐκπτώσεως, ἣν διὰ Χριστὸν ὑπέμειναν, αἰτιώμενοι, κατὰ τοὺς λέγοντας ἀπὸ τοῦ λαοῦ παντὸς τὸν λόγον εἰρηθῆσαι ἤγουν ἀπὸ τοῦ προφήτου, ὃς πάντα, φασιν, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει, οὐχ ὡς τοῦ ἀμαρτάνειν αἰτιον, ἀλλ' ὡς συγχωροῦντα· δι' ὧν οὐ παραχρῆμα δίχην εἰσπράττεται. Οὕτως ἀμαρτάνοντες πεπράσθαι λεγόμεθα περ' αὐτοῦ, ὡς ταῖς ἰδίαις ἀμαρτίαις ἐκδεδομένοι. Διὰ καὶ τοῦ Φαραῶ σκληρῶναι λέγεται τὴν καρδίαν, διότι μακροθυμῶν, οὐκ ἀπὸ πρώτης αὐτὸν ἀνέλε πληγῆς, ὡς ἂν πολλάκις παιομένου, καὶ μὴ ἐπιστρέφοντος, ἀναίτιος δειχθῆ τὴν ἐσχάτην ἐπάγων πληγὴν. Σὺ δ' οὖν, ὁ Θεός, *διὰ τοὺς δούλους σου*· καὶ γὰρ εἰκὸς εἶναι τινὰς ἐν τῷ πλήθει τοιούτους· ἤγουν διὰ τοὺς κατὰ γενεὰν εὐαρεστοῦντάς σοι· ἤγουν ἐπειδὴ ἅπαξ ἐφθάσαμεν κληῖρος ὀνομάζεσθαι σός, εἰ καὶ μὴ δι' εὐπειθείας δουλεύομεν. Ἐτι δὲ καὶ διὰ τὰς φυλάς τῆς κληρονομίας σου, ὅπερ εἰς ταῦτόν τείνει. Ἦγουν τοὺς κατ' εἶδος εὐαρεστοῦντάς σοι ἐπίστρεψον ἡμᾶς, ἵνα προφάσει τῶν ἀξίων δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς μικρᾶς μερίδος τυχεῖν ἐν τῷ ἐπηγγελμένῳ ὑπὸ σοῦ *δρεῖ ἀργῶ*. Φίλον δὲ τῇ Γραφῇ ἔρος ἀριον τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖν, ἥς γεγόνασι βραχὺ τι μέρος οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, διὰ τὸ κατὰ λέμμα, τοῦ ἐξ ἔθνῶν ἀπέριου πλήθους πιστεύσαντος. Εἰκὸς δὲ αὐτοὺς αἰτεῖν καὶ ἐν τῇ ἄνω πόλει βραχὺ τι μέρος κληρονομεῖν.

eziquia pars, propter reliquias, ipsi fuerunt Israelitæ numerus. Est præterea non absurdum, eos, ut in postulare.

Τινὲς δὲ φασιν, τῶν Ἀσσυρίων τὴν γῆν αὐτῶν ἐσχηκότων, ἀνοικοισάντων τε τοὺς Γοθοαίους [†], οἱ καὶ Σαμαρεῖται τῷ τόπῳ παρωνομάσθησαν, περιλειφθῆναι δύο ἡμισυ μόνον φυλάς, αἱ βραχὺ τι μέρος κατεῖχον. Ὁ προφήτης [‡] αἰτεῖ ὅπερ ἔχειν ἐδόκουν, αὐτοῖς φυλαχθῆναι πρὸς μνήμην τῆς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸ γένος αὐτῶν εὐμενείας, ἥσπερ ἀρθείσης, ὡς μὴ λαὸς ἐσόμεθα σός, μηδὲ μερίς σου χρηματίσαντες, ἤγουν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε τὴν ἐν Αἰγύπτῳ διατριβὴν ἐποιούμεθα, οὐ προφήτας, οὐχ ἱερέας, οὐ βασιλεῖς ἐσχηκότες, οὐδὲ τῶν σῶν χαρισμάτων οὐδὲν, πρὶν ἡμῖν ἀποσταλῆναι τὸν Μωσῆα. Τότε γὰρ οὐκ ἐλεγόμεθα σοί. Καὶ νῦν δὲ εἰς τὸ αὐτὸ περιέστημεν τέλος, ὑπὸ πόδας πετόντες τοὺς διαβολικούς, καὶ κοσμικὰς ἐκδοθέντες ἐπιθυμίας. Ταύτας γὰρ

minister, *pater noster fuit*, sed tu, qui de nihilo producens, non modo spirituum omnium *Pater* es, sed animarum etiam, quæ sunt ad imaginem tuam procreatæ. Illi enim etsi promissio facta est, nos tamen haud vidit. Nostri igitur, obsecro, miserere, quos *nomen tuum* exornat. *Hæreditas enim tua* nuncupamur. Id ergo *nomini tuo* largire ut apud gentes non blasphemetur. Quæ cum a sua et religiosorum persona usurpasset **730** propheta, eos jam, qui de populo accusationibus gaudentes sæp̄ Deum arguere non dubitarent, a *Domino* postulari facit, *quare se a via ejus errare fecisset*, ut ad illum calamitatis ejus, quam propter Christum passi sunt, accusationem ex eorum sententia referant, qui populi totius sermonem esse volunt; aut certe prophetæ, a quo ad Deum omnia, non tanquam peccandi auctor sit, sed tanquam peccare perimitat, referri aiunt, quibus efficitur, ut pœnas statim non exposcat. Non alia ratione cum peccamus, ab eodem venundati dicimur; tanquam peccatis nostris dedamur. Inde et cor Pharaonis indurasse legitur ⁹³, quoniam leniter in eum se gerens, non prima statim ipsum plaga sustulit; ut cum sæp̄ tangi, nec resipiscere manifestum esset, extremam plagam non injuria constaret indiligere. *Convertere* igitur, o Deus, *propter servos tuos*; cujusmodi esse aliquos in hac frequentia non est dissentancum: vel *propter* eos, qui secundum ætatem tibi placuerunt; vel etiam, quia jam diu certe *hæreditatem tuam* vocari nos contigit, quamvis obtemperantes *servi* non simus. Ad hoc et *propter tribus hæreditatis tuæ*; quod eodem spectare putandum est. Vel nos denique, qui tibi specie tenuis placemus, ipse *converte*; ut et eorum qui digni sunt, habita ratione *exiguam* partem *montis* a te promissi possidere valeamus. Est vero Scripturæ usitatum *sancti montis* appellatione Ecclesiam significare; cujus ⁹⁴ cum gentium, qui crediderunt, infinitus esset superna civitate particulam aliquam *possideant*,

Placet quoque nonnullis, cum eorum terram Assyrii occupassent, *Chuthæisque* (qui etiam de loci nomine Samaritani nuncupati sunt) habitandam dedissent; duas tantum *tribus* et dimidiam relictas fuisse, quæ *modicam* ejus *partem* occuparent. Postulat igitur propheta, ut quam ipsi habere videntur, ea ipsis, in ejus benevolentia recordationem, qua *ab initio* **731** genus eorum prosecutus est, servetur; quæ, si tollatur, tanquam non Dei populus, nec pars ejus, futuri sumus. Aut certe *velut ab initio*, cum in *Ægypto* moraremur, non prophetas, non sacerdotes, non reges habentes: imo nec de tuis donis et muneribus aliquod, priusquam ad nos Moysem mitteres. Tum enim tui non dicebamur. Et nunc etiam in idem tandem

⁹³ Exod. iv, 21.

VARIE LECTIONES.

⁹⁴ λ. ἐπίστρεψον. [†] γρ. Χουθαίους. [‡] λείπ. οὖν.

devenimus, qui mundanis cupiditatibus addicti, A diabolicis pedibus subiacemus. Cum enim in istis, tanquam in fingendis lateribus, occupamur, spiritibus malis inserviebamus: quod etiam hoc tempore contingit. Est vero illud per Salvatorem significatum, ubi spiritum, qui egressus fuerat, cum septem aliis nequioribus reversum novissima prioribus pejora reddidisse narrat; idemque generationi illi esse eventurum⁹⁴. Quæ sunt igitur hoc loco prophetice dicta, ad ea, quæ incarnationem secuta sunt tempora referuntur, cum propter id, cum istorum Deus non esset, neglecti sunt.

Ita vero verba ista tota interpretatur Symmachus: *Facti sumus velut a sæculo; quorum non dominaberis. Neque invocatum est nomen tuum eis; neque ruptis caelis descendisti a facie tua. Montes fluxerunt tanquam combustio ignis. Tabuit mare. Aquæ territæ sunt.* Tales enim, inquit, *facti sumus*, ac si ea nunquam, quæ a te per Moysen facta sunt, experiri nos miracula contigisset. Sic autem apud interpretes Septuaginta reperias: *Facti sumus tanquam ab initio.* Verum non ignoramus, si *cælum aperire* statuas, tanquam Deus, *tremorem a te montes ipsos*, id est adversarias potestates, quæ se adversus tui notitiam attollunt, esse *apprehensurum*; *gentes autem*, a quibus ignoraris, esse *te conturbaturum*. Est vero prophetis optare usitatum, ut quæ Israelitarum peccatis *ira* debetur, in alias gentes rejiciatur. Legimus enim in Psalmis: *Effunde iram tuam in gentes, quæ te non noverunt, et in regna, quæ nomen tuum non invocaverunt*⁹⁵.

CAP. LXIV.

VERS. 1-12. *Si aperias cælum, tremor apprehendet ex te montes, et liquescunt, sicut cera ab igne liquescit. Et comburet ignis adversarios: et erit manifestum nomen Domini inter adversarios, etc.*

732 Et nunc etiam ait: *Si aperias cælum ad iræ tuæ descensum, sicut eluvionis tempore; quo cæli cataractas aperiri contigit; tunc erit inter adversarios manifestum nomen tuum: non aliter quam, cum est in Sodomitas ignis de cælo demissus: cum item Pharao plagis multis acceptis. Ira igitur, inquit, in eos, non adversum nos, gloriam tuam demonstrato.* Neque verò quæ hoc loco dicuntur, talia populum *propter Dei Imbecillitatem ferre significant; sed propter iniquitates tantum derelinqui.* Est enim tanta Dei potentia, *ut cælum* et quæ sub ipso sunt, complectatur et regat. Quo fit ut *a sæculo, nec talem Deum esse audiverimus; neque quemquam talium operum patratorem viderimus.* Constat enim Deum vidisse neminem; nec faciem ejus quemquam visurum, et victurum, sed ab his cognosci, quæ operatur et facit⁹⁶. *Invisibilia enim ipsius, scribit Apostolus, a conditione mundi operibus intellecta conspiciuntur*⁹⁷. *Fortasse vero et Christum ipsum, qui in Sina etiam per conspi-*

πλινθοποιούντες ελατρεύομεν πνεύμασι: πονηροίς. *Ὁ* και νῦν γίνεται. Τοῦτο δὲ παρίστησιν ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἐξελθόντος; πνεύματος; λέγων, και ὑποστρέψαντος μεθ' ἐτέρων πονηροτέρων ζ', ὅτε τὰ ἔσχατα χεῖρον τῶν πρώτων εἰπῶν. Οὕτως ἔσται τῇ γενεᾷ ταύτῃ. Ὑπόκριν τὰ νῦν εἰρημένα προφητικῶς ἐπὶ τὸν καιρὸν τὸν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν ἀνάγεται, ὅτε διὰ τὰ κατὰ Χριστοῦ παρειώρηνται, ὡς ὅτε τούτων οὐκ ἔρχε θεός.

secuta sunt tempora referuntur, cum propter id, cum istorum Deus non esset, neglecti sunt.

Ὁ δὲ Σύμμαχος τὴν ὅλην οὕτως ἐξέδωκε ῥῆσιν· Ἐγενήθημεν ὡς ἀπ' αἰῶνος, ὧν οὐκ ἐξουσιάζσεις, οὐδὲ ἐπεκλήθη τὸ δρομά σου αὐτοῖς, οὐδὲ ῥήξας οὐρανούς κατέβης ἀπὸ προσώπου σου. Ὁρη κατέβρευσεν ὡς ἐκκαύσεις πῦρος. Ἐτάκη θάλασσα· ὑδατὰ ἐπτοίθησαν. Τοιοῦτοι γὰρ, φησί, γενόμεθα, ὡς μηδὲ πώποτε τῶν σῶν πειραθέντες θαυμάτων, ἀπερ ἔδειξας ἐπὶ Μωσέως. Κατὰ δὲ τοῦς Ἐδδομήκοντα· Γεγόραμεν ὡς τὸ ἀπαρχίς. Πλὴν ἴσμεν, ὡς ἐὰν θελήσης ἀνοίξει τὸν οὐρανὸν, ὡς θεός; ῥόμος λήψεται ἀπὸ σου ὄρη· τὰς ἀντικειμένας δηλονότι δυνάμεις, τὰς ἐπιπρομένας κατὰ τῆς γνώσεώς σου. Καὶ τὰ ἔθνη δὲ, τὰ μὴ εἰδὸτα σε, τάράξεις. Ἔθος δὲ τοῖς προφήταις τὴν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἡμαρτηκότης ὀργὴν εἰς τοὺς ἄλλοφύλους αἰτεῖν ἀποπέμπεσθαι. Καὶ ἐν Ψαλμοῖς γὰρ φησιν· Ἐχθρον τὴν ὀργὴν σου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ γινώσκοντά σε, και ἐπὶ βασιλείας, αἱ τὸ δρομά σου οὐκ ἐπεκαλέσαντο.

C

ΚΕΦΑΛ. ΞΔ'.

α-12. Ἐὰν ἀνοίξης τὸν οὐρανὸν, ῥόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, και ταχίονται, ὡς κηρός ἀπὸ πυρός τήκεται. Καὶ κατακαύσει πῦρ τοὺς ὑπεραντίους, και φανερόν ἔσται τὸ δρομα Κυρίου ἐν τοῖς ὑπεραντίοις, κί τ. λ.

Και νῦν δὲ φησιν· Ἐὰν ἀνοίξης τὸν οὐρανὸν τῇ καθόδῳ τῆς ὀργῆς, ὡς ἐν καιρῷ τοῦ κατακλυσμοῦ (ἀνεψχθησαν γὰρ οἱ καταράχαι τοῦ οὐρανοῦ); ἔσται σου φανερόν τὸ δρομα ἐν τοῖς ὑπεραντίοις, ὡς ὅτε Σοδομίταις ἤφει τὸ πῦρ, και πληγαῖς πολλαῖς ἤκισατο Φαραῖός. Διὰ τῆς οὖν κατ' ἐκείνων ὀργῆς, μὴ διὰ τῆς καθ' ἡμῶν, φανερώσης τὴν σεαυτοῦ δύξιν. Τὰ δὲ παρόντα ταῦτα, παραστατικὰ τοῦ μὴ δι' ἀσθένειαν τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα παθεῖν τὸν λαόν, διὰ δὲ μόνας ἀμαρτίας ἐγκαταλείφθαι. Τοσαύτη γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὡς οὐρανοῦ και τῶν ὑπὸ τούτου κριτεῖν. Ὅθεν ἀπ' αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν τίς ἕτερος τοιοῦτος Θεός, οὐδὲ τοιούτων ἔργων τεθειμένα ποιητήν· Θεὸν μὲν γὰρ οὐδεὶς εἰώρακε πώποτε· και, Οὐδεὶς ὄψεται μου τὸ πρόσωπον και ζήσεται. Ἀφ' ὧν δὲ ποιεῖ και πράττει γνωρίζεται. Ἐ τὰ γὰρ ὀράτα αὐτοῦ, φησίν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται. Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ ἴσως αἰνίττεται τὸν και ἐπὶ τοῦ Σινᾶ φανεῖντα διὰ τῆς ἐμφανισμένης πᾶσι δόξης. Φησὶ γὰρ, Ὡς εἶρα πᾶ; ὁ λαός; τὴν

⁹⁴ Matth. xii, 43-45. ⁹⁵ Psal. lxxviii, 6. ⁹⁶ Exod. xxxiii, 20. ⁹⁷ Rom. i, 20.

δόξαν Κυρίου. Τοῖς δὲ ὑπομένουσί σε, τοῦτ' ἔστι Α
τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σέ, ἐπιδαψιλεύει τὸν ἔλεον.
Ἐφεται γὰρ πάντως τοῖς τῆς δικαιοσύνης ἐργά-
ταις. Ὁδοῦς γὰρ Κυρίου λέγει τὰς ἐντολάς, ὡσπερ
οἶν ὁ Δαβὶδ· Ἐν τῇ ὁδῷ σου ζήσομαι, καὶ πάλιν·
Ὁδὸν ἐντολῶν σου ἔδραμον, ὅτ' ἂν ἐπλάτυνας τὴν
καρδίαν μου. Ἰστέον δὲ ὡς τὸ, Οὐκ ἠκούσαμεν,
οὐδὲ οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον, εἴρηται μὲν εἰς τὸ
τῆς θείας δυνάμεως ἀπαράβλητον. Ὁ δὲ Παῦλος μη-
δὲν τούτῳ λυμινόμενος, εἰς τὰ ἐπαγγελθέντα τοῖς
ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν ἐξελίφεν ἀγαθὰ, ἀ ὀφθαλμῶς οὐκ
εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον οὐ
θεατὸν, οὐτὲ μὴν ἀκουστὸν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ φησιν·
Ἀρθεῖς ζωὸς τρίτου οὐρανοῦ ἤκουσα ἁρῶντα ῥήματα,
ἀ οὐκ ἔξην ἀνθρώπων λαλῆσαι· οὐχ ὡς ἐνταλθεῖς μὴ
εἰπεῖν, ἀλλ' ὡς μὴ φραῖσαι ταῦτα πρὸς ἀξίαν δυνά-
μενος.

ejusmodi in oculorum vel aurium sēnsu cōtere
tertium usque cælum evecus, ea se arcana verba
Non quod tacere in mandatis haberet, sed quod

Ἰδοὺ σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν· ὡς
εἰ σαφέστερον ἔλεγεν, Ἐπειδὴ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, σὺ
ὠργίσθης. Καὶ ἄλλως δὲ, Θεοῦ ἡμᾶς ἀποστραφέντος
δι' ἁμαρτίας, μεῖζόν ἐν ἡμῖν τὸ κακὸν ἐμφύεται· ὡς
παιδαγωγοῦ τινος ἀπειλήσαντος μὲν πολλάκις, καὶ
τύψαντος, τέλος δὲ παριδόντος νέον συνεχῶς ἁμαρ-
τάνοντα. Μεῖζω γὰρ οὗτος τῶν κακῶν ἔξει τὴν ἄδειαν.
Εἰ γὰρ Θεοῦ συνεργούντος ἔσμεν ἀγαθοὶ· ὀφθαλμῶν, ὡς
ἀποστραφέντος, μεῖζόνως κακοὶ. Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τῶν
δυνάμεων Κύριος. Καὶ γὰρ ἔφη Χριστός· Χωρὶς ἐμοῦ
οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. Καὶ περὶ τῶν ἁγίων φησὶν
ὁ Δαβὶδ· Ἐποίησεν ἡμῶν καὶ τὸ καύχημα τῶν δυνάμεων αὐτῶν εἰ
σὺ. Ἐ καὶ ἀλλαχοῦ δὲ φησιν· Οὐκ ἐπὶ τῷ τόφῳ μου
ἐλπῶ, καὶ ἡ βομφαλία μου οὐ σώσει με. Ἐσώσας γὰρ
ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμᾶς. Ἐ οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν
τοσοῦτον, ὅσον ἐν Θεῷ, τῆς σωτηρίας ἡ δύναμις.
Ἀλλὰ καὶ ἐπλανήθημεν, φησὶ, καὶ ἐγενήθημεν ὡς
ἀκάθαρτοι. Εἰ δὲ καὶ δόξει τις ἐν ἡμῖν δικαία πρᾶ-
ξις εὐρίσκεισθαι, ἐρύπωμένη καὶ αὐτὴ καὶ ἄτιμος
ἐξέλεγχεται. Καὶ πῶς γὰρ ἂν εἴη δικαιοσύνη παρ'
αὐτοῖς εἰς Χριστὸν ἠσθενηκόσι, τὴν ὄντως δικαιοσύ-
νην; Ἀκάθαρτοι τοίνυν, κὰν δοκοῖεν τινες ἐπιεικεῖς
ἐν αὐτοῖς. Κὰν γὰρ παρατηροῦν τὰς ἐντολάς, ἀλλὰ
διάθεσιν οὐκ ἔχουσι πρὸς Θεόν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐκρευ-
σιν ἡμῖν, ὡς φύλλοις ἐκ δένδρου πεποιεῖσθαι, τῆς
ἐρυπῶν ῥίζης ἐκπεπρωκόσι. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος
τοῦ ἔθνους κατηγορῶν, ὡς κλάδους ἀπὸ δένδρου κε-
κλασθαι φησιν. Ὁ δὲ τὴν κατηγορίαν ἐπιτείνων,
φύλλοις παρέβαλεν ἐξ ἀνέμου βριβαίνον. Εὐπαρακόμι-
στον γὰρ ἐσχίχασαι τὴν καρδίαν, καὶ οἶον παντὶ πε-
ριφερομένην πνεύματι. Καὶ πῶς γὰρ ἦν ἡμᾶς εὐ-
πρᾶξαι τὴν ἀποστροφὴν τὴν παρὰ σοῦ, φησὶν, ὑπο-
μείναντες; Οὐδὲ γὰρ εὐρέθη τις ἐν ἡμῖν ὁ δυσωπή-
σαι δυνάμενός σε δικαιοσύνη καὶ προσευχαίε.

qui nullo non veluti vento circumaguntur. Quo pacto enim feliciter agere valeamus, inquit, qui aver-
sionem a te patimur? Non 734 enim quisquam inter nos repertus est, qui posset te precibus et jus-
titia flectere.

A quam omnibus gloriam apparuit, obscure innuit :
cum Scripturæ testimonio populum omnem Domini
gloriam intuitum esse didicerimus". Quod vero
expectantibus te addidit, ad sperantes in Deum retu-
lit ; quibus est abunde misericordiam suam largiri
solitus. Sequetur enim eos procul dubio, qui justitiam
faciunt. Neque sane viarum Dei nomine quid-
quam aliud, quam ejus præcepta intelligit : quale
est apud Davidem, ubi se in via ejus victurum di-
cit" : ubi item in via mandatorum ejus eu urrisse
se, cum esset ab eodem cor ejus dilatatum. Est vero
haudquaquam ignorandum, quod se nec audivisse,
nec oculis suis vidisse, adjecti, eo sine dixisse, ut
Dei vires cum nullis posse comparari demonstraret.
Quod Paulus tamen, nulla loci violatione, ad bona,
quæ Deum diligentibus promittuntur, quæ necocu-
lus vidit, nec auris audivit, retulit : cum nihil
animadverteret. Et vero alibi, cum esset 733 ad
tertium usque cælum evecus, ea se arcana verba
audivisse asserit ; quæ effari homini non liceat.
Non quod tacere in mandatis haberet, sed quod
efferre pro dignitate non posset.

Sequitur vero : *Ecce tu iratus es, et nos peccavi-
mus* : tanquam eo ipso, quod peccaverint, irasci se
apertius significet. Alias etiam si a nobis Deus,
propter iniquitates, avertatur ; majus in nobis ma-
lum innascitur : cum sæpe quidem, veluti pædagogus
aliquis, minari soleat : sæpe etiam ferire : postremo
autem spernere, si nova prioribus semper adjicere
peccantem videat. Futurum est enim, ut qui talis
sit, malorum metu minus afficiatur. Si enim Deo
accedente boni reddimur ; eodem etiam a nobis
C recedente nequiores longe fieri manifestum est :
cum Deum esse virtutum Dominum nemo ambigat :
cum Christum etiam absque se nihil prestari
posse, affirmasse certum sit . Scribit porro de san-
ctis et David hunc in modum : Quoniam gloriatio vir-
tutum ipse es . Et alibi : Non in arcu meo spe-
rabo ; neque gladius meus salvabit me. Salva-
ti enim nos a tribulationibus . Neque enim tanta
est in nobis virtus ad salutem, quanta in Deo.
Quinetiam erravimus, addit, et facti sumus quasi
immundi. Imo vero, si nonnulla in nobis apparet
justa actio ; reperietur immunda et ipsa, gloriaque
destituta. Ecquæ enim apud eos esse justitia valeat,
qui in Christum, qui justitia vere es, impie sævie-
runt ? Sunt igitur immundi, quantumvis inter eos
esse clementes nonnulli videantur. Etsi enim man-
data observent, instituto tamen et voluntate sunt
a Deo alieni. Atque illud quidem est, quod deflu-
rium peperit nobis, veluti foliis ab arbore, cum illa
a radice sua decidunt. Quin et Apostolus ipse,
cum gentem accusaret, tanquam ramum ab arbore,
avulsam esse pronuntiavit . Illic autem, ut accusa-
tionem auget, foliis comparavit ; quæ ventorum
impetu rapiuntur. Sunt enim corde levi et mobili ;

" Exod. xix, 4 seqq. " Psal. cxviii, 14. ' I Cor. ii, 9. ' II Cor. xii, 4. ' Joan. v, 19. ' Psal. lxxxviii, 18. ' Psal. xliii, 7, 8. ' Rom. xi, 17.

Quæ tamen cum ita sint, *et patrem te nostrum, A* *et factorem agnoscimus; quantumvis fracti et contriti, scitilium vasorum more. Quo sit, ut tantæ imbecillitati veniam largiri te poscamus. Quem enim operibus placare non possunt, ut conditorem lenire contendunt, servari eos postulantes, qui ab ipso primo hoc ipsum quod sunt, acceperunt. Tanquam autem quæ ita digna sint, perpetrarint; sermonis libertatem sibi non sumunt, bene secum agi existimantes, si ira non augeatur. Notum est enim iram tuam non parum utilitatis afferre, sed ejus intensionem tamen, propter virium imbecillitatem, ferre non possumus. Itaque et David ipse argui quidem se postulat, sed non in furore: et corripit, sed non in ira¹. Sequitur vero: *Ne in tempore memineris iniquitatumstrarum: quæ sunt a propheta ideo usurpata, quod eos morum pravitatem retinere non ignoraret: quibus effectum est, ut in ultionem et illa etiam, quæ præcesserunt, colligantur. Quod si paternarum etiam iniquitatum hæredes fuerint, et illorum quoque pœnas in seipsos attracturi sunt. Itaque et psalmo centesimo octavo cum de Juda loqueretur, in memoriam revocari peccatum matris ejus exoptavit. Neque vero est quod mireris, si non omnia quæ ab ipso maledictionis forma dicta sunt, contigisse reperias. Prædicat enim Deus, timorem, non pœnas, infligere cupiens. Alias etiam ea recenset, quæ sunt iniquitati debita, a quorum aliquo cum abstinet, est id ejus clementiæ humanitati que tribuendum. Ad misericordiam deinde propheta Deum pertrahens, quæ ab initio signa fœderis populus habuit, in memoriam revocat cum *populum suum, cum civitatem intueri postulat; in qua sunt et sancta ipsa, et tabernaculum et arca, et templum etiam Deo constructum; quæ apud omnes conspicua fuerant, et commendata. Cum patres de templo fore prædixissent, ut igne conflagraret: ideoque maledictionis vice usurpabatur, cum se aliquis ita vel pati, vel ruere, ut imprecaretur. Atque hæc quidem contigerunt, non ob tuam, sed ob nostram imbecillitatem; qui impietatem in Christum exercuimus. Non desunt tamen, qui maledictionis nomine condemnationem intelligant. Qui enim Jerusalem expugnant, deos imbecillitatisque Deum ejus accusabant.***

CAP. LXV.

736 VERS. 1-12. *Apparui non quaerentibus me; inventus sum ab his, qui me non interrogant. Dixi: Ecce ego adsum genti, qui non invocant nomen meum, expandi manus meas tota die ad populum incredulum, et contradicentem, qui non ambulaverunt in via vera, sed post peccata sua. Populus hic, qui exacerbat me in conspectu meo semper, ipsi immolant in hortis, et adolent incensum super lateres dæmoniis, quæ non sunt, etc.*

Quandoquidem per preces alii confitebantur, alii autem erroris sui auctorem Deum esse exprobrabant: respondet hoc sensu: Qui ego precantes con-

¹ Psal. vi, 2; xxxvii, 2.

Ἰπλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτως Πατέρα γινώσκωμεν, καὶ πλάστην ἡμέτερον, εἰ καὶ σκευῶν ὀστρακίνων δίκην βηγνύμεθα συντριβόμενοι. Διὸ διδοῦ συγγνώμην τῇ τοιαύτῃ σαθρότητι. Ὅν γὰρ ἐξ ἔργων οὐκ ἔχουσι θυσιάζειν, ὡς δημιουργὸν εὐμενίζονται, σώζειν αἰτούντες, οὐς τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν. Ὡς δὲ τῆς ὀργῆς ἄξια πράξαντες, ἐλευθέραν οὐκ ἔχουσι παρρησίαν, ἀγαπητὸν κρίνοντες τὸ μὴ ταύτην ἐπαθῆναι. Ὅτι μὲν γὰρ σου λίαν ἐπωφελεῖς ἡ ὀργή, δῆλον· πλὴν δι' ἀσθένειαν οὐ φέρομεν αὐτῆς τὴν ἐπίτασιν. Διὸ καὶ Δαδιδ αἰτεῖ μὲν ἐλεγχθῆναι, ἀλλ' οὐ θυμῷ, καὶ παιδευσθῆναι, ἀλλ' οὐκ ὀργῇ. Φησὶ δὲ· *Μὴ ἐν καιρῷ μνησθῆς ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Τοῦτο ἐφησιν ὁ προφήτης, εἰδὼς αὐτοὺς τῇ τοῦ ἥθους ἐπιμένοντας πονηρίᾳ, ἐφ' ὧν εἰς δίκην καὶ τὰ προλαβόντα συνάγεται. Εἰ δὲ καὶ πατριχῆς ἀδικίας γένοιτο κληρονόμοι, καὶ τὰς ἐκείνων ἐφ' ἑαυτοὺς ἔλκουσι δίκας. Τοιγαρὸν ἐν ἑκατοστῷ ὀνόμῳ ψαλμῷ διὰ τὸν Ἰουδαν λέγων, Ἀναμνησθήτω, φησὶν, ἡ ἁμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Εἰ δὲ μὴ πάντα γέγονεν ἐπ' αὐτοῦ τὰ ἐν κατάρας λεγόμενα σχήματι, μὴ θαυμάσης· προλέγει γὰρ Θεός, φοβεῖν, οὐκ ἐπάγειν βουλόμενος. Ἄλλως τε λέγει τὰ χειρευοσημένα τῇ πονηρίᾳ. Ὅ δὲ μὴ τούτων ἐπάγεται, τῇ φιλανθρωπίᾳ λογίζου. Πάλιν δὲ εἰς οὐκτον ὁ προφήτης τὸν Θεὸν ἐπισπώμενος, τὰ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρξαντα τῷ λαῷ μνημονεύει συνθήματα, *Λαὸν σου, λέγων, καὶ πόλιν μὴ παρδῆς, ἐν ἣ τὰ ἄγια, καὶ ἡ σπηνή, καὶ ἡ κιβωτός, ὃ τε σταθεῖς σοι νεώς, ἃ καὶ περιόλεπτα πᾶσιν ἐτύχχανεν· τοῦτο τῶν πατέρων προειρηκότων περὶ τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ πυρίκαυστος γέγονεν, ὡς ἐν κατάρας μέρει κείσθαι, ὡς ὅτ' ἂν τις λέγοι· Πάθοιμι, ἢ καταστραφεῖν, ὡς Ἱερουσαλήμ, ὃ τε ταύτης ναός. Ταῦτα δὲ γέγονεν οὐ διὰ τὴν ἀσθένειαν, ἀλλ' ἡμῶν ἡσεθηκότων εἰς τὸν Χριστόν. Τινὲς δὲ κατάρας ἔφασαν τὴν κατάρτησιν. Οἱ γὰρ ἐλόντες τὴν Ἱερουσαλήμ θεοῦ μὲν τοὺς ἰδίους ἐδόξαζον, ἀσθενείας δὲ τὸν ταύτης ἠτιώοντο Θεόν.**

Hierosolymorum urbem, **735** aut templum ipsius, ob tuam, sed ob nostram imbecillitatem; qui impietatem in Christum exercuimus. Non desunt tamen, qui maledictionis nomine condemnationem intelligant. Qui enim Jerusalem expugnant, deos quidem suos gloria afficiebant, impotentiam autem

ΚΕΦΑΛ. ΣΕ'.

α-ιβ'. *Ἐμφανῆς ἐγεγῆθη τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. Εἶπα τῷ ἔθνει, ὃ οὐκ ἐκάλεσάν με τὸ ὄνομα. Ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ὀλίγη τὴν ἡμέραν πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, ὃ οὐκ ἐπορεύθησαν ὀδῷ ἀληθινῇ, ἀλλ' ὀπίσω τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ὁ λαὸς οὗτος ὁ παροξύνων με, ἐναντίον ἐμοῦ διαπαντός, ἀπτολ θυσιάζουσιν ἐν τοῖς κήποις, καὶ θυμῶσιν ἐπὶ ταῖς πλίνθοις τοῖς δαιμονίοις, ἃ οὐκ ἔστιν, κ. τ. λ.*

Τῶν μὲν ἐξομολογησαμένων δι' εὐχῆς, τῶν δὲ ὀνειδισάντων ὡς πλανήσαντι τῷ Θεῷ, ἀπακρίνεται δυνάμει λέγων· Πῶς ἂν παρῆδον εὐχομένους, ὃ μὴ τὸν

θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ ζητῶν, ὡς τὴν μετάνοιαν ; Αὐτοὶ δ' ἂν ἐπλάγησα, ἐπιστρέφειν πάντας παρακαλῶν, καὶ ἀνίστασθαι πλίκτοντας ; πῶς δ' ἂν ἐσκληρύνουν ὑμᾶς, ὁ καὶ τοῖς μακρὰν ἀφεστῶσιν ἐμοῦ διὰ φιλοφροσύνην ἐπιτρέχων αὐτόματος, ὡς καὶ τοὺς ἄλλοφύλους γινώσκειν ἐμὲ, μὴδὲν εἰς τοῦτο μοχθήσαντας, ἐμαυτὸν αὐτοῖς ἐπιδείξαντος ; Ὁ δὲ περὶ τοὺς ἄλλοτρίους τοιοῦτος, πῶς περὶ ὑμᾶς ἀπηγῆς ; Καὶ μὴν ἐξ ὑμῶν ἀπηρξάμην τῆς χάριτος, καλῶν εὐμενῶς, καὶ οἷα χερσὶν ἐκτεταμέναις γνησίους παῖδας περιλαβεῖν ἐπείγδομενος, καὶ μισοῦντας ὑμᾶς ἀγαπῶν.

Τινὲς δὲ λέγουσιν, ὡς αὐτοὺς φησι μὴ ἐπερωτήσαντας. Ἀφ' ἑαυτοῦ γὰρ εἰς τὰς συναγωγὰς εἰσέτρεχεν, κηρύττων καὶ θεραπεύων, ἐλεγέν τε αὐτοῖς : Ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Καὶ, Εἴτις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με. Ἄλλ' ἠκολούθουν ταῖς ; ἐαυτῶν ἁμαρτίας. Καὶ τοι γεγωνότος ἐμοῦ : Ἐὰν μὴ πιστεῦσητε, οἷα ἐγὼ εἶμι, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. Τινὲς δὲ πρός τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ κατὰ καιροῦς λυπηρὰ, τὸν λόγον ἐδέξαντο, ὅτι μὴ κληθεῖς αὐτοῖς ἐβοήθει. Ἐγὼ γὰρ, ὁ καὶ διὰ Μωσέως χεῖρας ἐκπεταρῆς, πρός τὸ τοῦς μὲν οἰκειώσασθαι διὰ νίκης, τὸν δὲ Ἀμαλήτ' ἀπολέσαι, καὶ τοι κερνήτων πρός εἰδῶλα, καὶ ταῖς ἐαυτῶν ἐπιθυμίαις ἀκολουθούντων, ἄλλ' οὐ νῦν πρῶτον. Ὑμεῖς γὰρ οἱ ἐκ παντὸς αἰῶνος με παροξύναντες, θύοιτες ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ πάντα ἐφορῶντος Θεοῦ, καὶ εἰπόντος : Μὴ ἀπ' ἐμοῦ κρυβήσεται τι [ἐναντίον ἐμοῦ] ἤγγουν ἐν τῷ μοι ἀφιερῶθέντι ναφί ; Καὶ διὰ Ἱερουσαλὴμ γὰρ ἔφη : Τί ἡ ἡγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδέλυγμα ; οὕτω τῆς Γραφῆς καλοῦσης τὸ εἰδῶλον. Τὸ δὲ καὶ οὐκ εἰσι, περὶ τῶν δαιμόνων φησὶν, ὡς οὐκ ἔρτων θεῶν, οἷς ἔθουον ἐν τοῖς ἐκ πλινθῶν κατεσκευασμένοις βωμοῖς. Ἦγγουν ἐπέπερ, ἦνίκα τοῖς δαιμονίοις εὐχόντο, τόπους πλινθοῖς εὐχότας διέγραψον, ἐφ' ὧν ἴσταντο. Ἐν μηνύμασι δὲ λέγει, διὰ τὰς νεκρομαντείας, ἐν δὲ σπηλαίοις, ἐνθά ἴστων ἐπ' ὄρους ἀγάλματα, ἣ καὶ τελετὰς ἐπέτελλουν τινάς, ὑπὸ δένδροις μεγάλαις θυσίας προσάγοντες. Καὶ τοῖς ἔθνεσιν [φησὶν] ὁμοιοῦμενοι χοιρέλων ἐνεφορεῖσθε κρεῶν, καὶ ἐκ τῶν θυσιῶν, ὧν προσεφέρετε δαίμοσιν, ἐψοντες τὰ περιττά, πᾶν σκευὸς ἐμολύνετε. Καὶ τοιαῦτα δρῶντες πύρι καὶ ὕδατι περιαγλιζόμενοι καθαρῶς ἑαυτοὺς ὠνομάζετε. Ἄ ἐξ πάντα κληρὸς εἰσι τοῦ θυμοῦ μου. Πρὸ γὰρ τῆς ἐπιδημίας ἀρχὴ πῶς ἦν τῆς θείας ὄργης. Τὸν δὲ θυμὸν ἐξέψαν τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τολμήσαντες. Ὁ δὲ κληρὸς εἰς πῖρ μετεβάλλετο. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀνθρώποις βοήθεια πρὸς λήθην τὰ γράμματα, τροπικῶς ἐκ τούτων δείκνυσι τὸ ἀνεπίληστον τοῦ Θεοῦ ὁποῖον καὶ παρὰ Δανιὴλ τὸ, Βίβλοι ἀνεψήθησαν, σημαίνον τὴν πάντα γνῶσιν περιλαμβάνουσαν τοῦ Θεοῦ.

oblivione laborare demonstrat. Cujusmodi illud est, quod apud Danielem apertos esse libros reperimus¹² ; ut omnia Dei cognitionem complecti significet.

Ἐπὶ δὲ τῶν βουνῶν ὠρειδίσαν με, φησὶ. Οὐ

A tempore, qui non peccatoris morte, sed poenitentia delector⁹ ? Qui in errorem induxi, qui, ut ad se redirent omnes, utque jacentes excitarentur, hortatus sum ? Qui vos rursus induravi, qui ad longe remotos, qua sum in homines benevolentia, sponte advolavi, ut nullo me negotio etiam alienigenis intuendum et cognoscendum præberem ? Qui denique in vos non clemens esse potui ; qui in alienos talis exstiti ? Imo a vobis ego gratiæ principia duxi, qui benigne vocavi ; quique, veluti *manibus expansis*, ad **737** gemitibus filios properans, vos etiam, qui me odistis, complexus sum.

Volunt tamen nonnulli, eos *interrogantes* non induci. Ex se enim ad synagogas concionandi, sanandique gratia, cucurrisset, et monuisse lucem se esse mundi⁹. Et, si quis sitiret, ad se esse veniendum¹⁰. Sed sua esse peccata secutos ; quantumvis nisi crederent quia ipse est, in peccatis suis esse morituros inlamar¹¹. Sunt etiam, qui ad Ægyptiacam servitutum, et ad molestias, quas certis temporibus tolerarunt, ideo referant ; quod ab eo, quem minime invocabant, auxilium sentirent. Ille enim, Ego sum, inquit, qui *manus meas in Mose expandi* ; ut per victoriam vos mihi conciliarem, Amalecitas autem perderem : quantumlibet idolis inhiantes vestris cupiditatibus inserviretis ; ne nunc id primum fieri afferatis. Vos enim ab omni ævo me *exacerbastis* ; qui in conspectu meo sacrificastis, qui Deus sum videns, quique me nihil celare posse monui. Quid igitur per *conspectum suum*, nisi templum, quod sibi consecratum est, intellexit ? Etiam enim per Jeremiam, « Quam dilecta in domo sua fecit abominationem¹² » postulare videas¹² ; quibus verbis idolum Scriptura significat. Quod autem et *non sunt* adjecit, de *dæmonibus* intellexit ; tanquam *deos non esse* asserat, quibus super altaria *lateribus* constructa sacrificabant. Vel quia, cum *dæmonia* precabantur, loca quædam in *laterum* similitudinem, in quibus ea erigebant, delineabant, *sepulcrorum* deinde meminit ; ut divinationem per mortuos inueneret. Meminit et *speluncarum*, ubi simulacra in montem collocabant ; aut etiam sacra quædam, inactatis sub proceris arboribus hostiis, faciebant. Quin et gentes, ait, imitati, *suilibus carnibus* implebamini ; *vasaque omnia* elixatione superfluum *de hostiis*, quas ipsi feceratis, coinquinaveratis. Quæ tamen cum ageratis, postquam *igne* vos et aqua lustrassetis, *mundos vos* appellabatis. Quæ certe omnia *furoris mei fumus sunt*. Erat enim ante adventum veluti quoddam divinæ iræ principium ; sed **738** *furorem* accendit patratum in Salvatorem facinus : ipseque *fumus in igne* mutatus est. Quoniam autem homines ad memoriæ subsidium *scriptis* uti videmus ; ab illis tropice nulla Deum

Sequitur deinde : *Et super colles exprobraverunt*

⁹ Ezech. xviii, 23. ¹⁰ Joan. viii, 12. ¹¹ ibid. vii, 57.

¹² ibid. viii, 24. ¹³ Jerem. xi, 15. ¹⁴ Dan. vii, 10 ;

Apop. xx, 12.

mihī. Neque enim aliis unquam litassent, nisi me A contempssissent, tanquam Deus ipse non essem. Quod autem *non taciturnum* se adjecit; ad expectantes se retulit. Itaque si inveniat aliquis ex ea multitudine, qui salutis spem habeat, horum ille in numero non habebitur. Si enim vel vitis ipsa Domini, pro uvis, spinas producat, eradicabitur. Sin autem vel paucus, *veluti in sicco botro acinus incolumis inveniat*; tanquam *benedictionis* particeps, servabitur. Non aliter ac si agri Dominus *racemum* amputari prohibeat, in quo supersit *acinus*, quem habere *benedictionem* moneat. Sic et Sodoma servaturum se pollicebatur Dominus, si vel quinque justos habuisset¹⁵. Hic autem ad bonitatis extensionem propter *acinum* unum, *botrum* ipsum; id est civitatem, vel pagum, servaturum se significat. Olim enim etiam revertendi copiam fecit, propter Zorobabelem, et Jesum, et Esdram, et si quis ejusmodi. Et nunc quoque *educturum se*, id est excelsum facturum *Judæ semen et Jacobi* significat. Intelligit vero *seminis* appellatione illud ipsum, quod cæteris ad fructuum editionem conferre valeat: quale est illud: « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen¹⁶; » quibus verbis apostolorum chorus significatur; qui, cæteris *pereuntibus, montem sanctum possidens*, ad montem Sion, et ad civitatem Dei viventis, cælestem Jerusalem¹⁷, id est Ecclesiam, accessisse se dicunt: juxta quod bibituros lætitiā, bibituros vinum; unguento denique ens in monte unctum iri legimus; quibus effectum est, ut quod *futuras in saltu caulas* 739 adjecit, factum reperiat.

Est vero usitatum, ut *saltus* nomine, exterarum C gentium multitudo significetur; apud quas institutas esse constat Ecclesias; quæ *caulæ*, et *vallis Achor* appellantur. Ac si diceret: Non aliter quam vallem Achor totam execrationem pati contigit¹⁸; cum eo connectus Achor est, qui quæ Deo fuerant consecrata furatus esset: talis fuerat et ipsa gentium impiarum, Deoque carentium regio; quæ in *armentorum requiem, populo, qui me quasi-verunt*, futura est: quem et *racemi*, et *seminis*, electorum insuper, et servorum nominibus indicavit. Cogent enim *armenta* et *greges*, non in Israel; sed in *saltu* prædicto, et *valle Achoris*; id est, in regionis amplitudine, si nominis interpretationem postulas. Atque hæc quidem istis eventura sunt. In cæteros autem, qui *montem sanctum dereliquerunt*, seque gentibus ita adjunxerunt, ut mox *fortiunæ simulacro mensam pararent, mox dæmoni potionem, et gladius* etiam inducetur. Quod si interrogas, cur a me. cætera prætermittantur; me vos propter meipsum *vocasse* respondebo, vos autem *non audivisse*; quale illud fuit, quod antea, me venisse quidem, sed hominem non fuisse; et *vocasse* etiam, sed nullum obedivisse, monni. Non desunt porro, qui postrema ista, ad gentes, quæ

γάρ ἂν ἔθουν ἑτέροις, μὴ καταφρονούντες ὡς εὐτε-
λοῦς, καὶ μὴδὲ ἄντος Θεοῦ. Τὸ δὲ, *Οὐ μὴ σιωπήσω*,
ἐπιμενόντων αὐτῶν δηλονότι. Τοιγαροῦν εἰ εὐρεθῆι
τις ἐν τῷ πλήθει σωτηρίας ἔχων ἐλπίδα, τούτων ἕξω
γενήσεται. Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἀμπέλων Κυρίου ἀντὶ στα-
φυλῆς ἀκάνθας ποιήσας, ἀφανισθήσεται· ἀλλ' εἴπου
τις εὐρεθῆσεται σπάνιος ὡς ἐν ξηρῷ βότρυν βῶξ
ὑγιῆς, ὡς εὐλογίας μετέχων, σωθήσεται· ὡς εἰ καὶ
δεσπότης ἀγροῦ κωλύοι τμηθῆναι βότρυν ἔχοντα
τὸν ἕνα βῶγα, εὐλογίαν ἔχειν εἰπών, οὕτω μέχρι
πέντε δικαίων ὁ Θεὸς ὑπέσχετο σώζειν τὰ Σόδομα.
Νῦν δὲ κατ' ἐπίστασιν ἀγαθότητος, δι' ἕνα [βῶγα] λέ-
γει τὴν βότρυν σωθήσεται, δηλαδὴ πλῆθιν, ἢ κώμην.
Καὶ τὴν ἐπάνοδον γὰρ πεποίηκε διὰ Ζοροβάβελ.
Ἰησοῦν τε καὶ Ἐσδραν, καὶ εἰ τις τοιούτος. Καὶ
νῦν δὲ ἐξελεύμεθα, ἤγουσι ὑψηλὸν ἀποδείξω τὸ ἐξ
Ἰούδα σπέρμα καὶ Ἰακώβ. Τὸ δὲ σπέρμα δηλοῖ τὸ
εἰς ἑτέρων καρποφορίαν συντελεσαι δυνάμενον·
ὅποιον τὸ, « Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἔγκατέλειπεν
ἡμῖν σπέρμα, » ὃ τὴν ἀποστολικὴν σημαίνει χορὴν·
δ, τῶν ἄλλων ἀπολλυμένων, τὸ ἅγιον ἐκκληρονό-
μησεν ὁσος· φάσκοντες, Προσεγγύθαμεν Σιών
ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος· Ἰερουσαλήμ ἐπουρα-
νίω, ἤγουσι τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὸ, Πίονται εὐφορο-
σύνην, πίονται οἶνον, χρίσονται μύρον ἐν τῷ ὄρει
τούτῳ, δι' ὧν ἐπληροῦτο καὶ τὸ, Ἔσονται ἐν τῷ
δρυμῷ ἐπαύσεις.

lætitiā, bibituros vinum; unguento denique ens in

δρυμῶν συνήθως λέγων τῶν ἀλλοφύλων τὸ πη-
θος, παρ' οἷς Ἐκκλησία κατέστησεν, ἐπαύσεις
καλούμεναι, καὶ φάραγξ Ἀχώρ. Τοῦτ' ἔστιν, ὡσπερ
αὐτὴ γέγονεν ἀνατεθηματισμένη παγγενεῖ, τοῦτο·
ἀνάθημα κλέψαντος ἐμβληθέντος αὐτῆ· τοιαύτη τις
ἦν ἡ χώρα τῶν ἀθίων ἔθνων, ἧτις εἰς ἀνάπαιστον
ἔσται βουκόλων τῷ ἐκζητησαντι με λαῶ, δ; ἦν
ὁ βῶξ καὶ τὸ σπέρμα τὸ εἰρημένον, οἱ ἐκλεκτοὶ τε
δοῦλοι. Συστήσονται γὰρ οὗτοι βουκόλια τε καὶ
ποιμνία, οὐκ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἐν τῷ δηλωθέντι
δρυμῷ, καὶ τῇ φάραγγι τοῦ Ἀχώρ, δ; ἐρμηνεύεται,
φασιν, εὐρυχωρία. Ταῦτα μὲν τούτοις· τοῖς δὲ τὸ
ἅγιον ἐγκαταλιποῦσιν ὄρος, καὶ συναφθεῖσι τοῖς
ἔθνικοις, ὡς παρασκευάζειν τῷ μὲν ἀγάσματι τῆς
τύχης ἐράπειαν, τῷ δὲ δαίμονι κέρασμα τῷ ἐν
αὐτῷ, ἐπαχθήσεται μάγαιρα. Κἀν ἐρωτήσης, Ἄνθ'
ὅτου τὰλλα παρῆς; ἐρῶ ὅτι δι' ἑμαυτοῦ καλῶν
παρεγενόμεν ἡμᾶς, ὅμεις δὲ οὐχ ὑπακούσατε. Καθὰ
προεῖπεν, Ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος· ἐκάλεσα,
καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Τινὲς δὲ τὰ τελευταία ταῦτα
πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνων ἀπειθήσαντας εἰρήσασθαι φασιν. Ὡς
γὰρ οὐ γέγονεν ἀζήμιον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὸ ἀπειθῆ-
σαι Χριστῷ (δέδοται γὰρ εἰς σφαγὴν, ἐλέφ Θεοῦ σω-
θέντος τοῦ καταλείμματος), οὕτως ἐν τῇ τῶν ἔθνων
κλήσει οἱ μὴ πεισθέντες παραδοθήσονται πρὸς σφαγὴν

¹⁵ Gen. xviii, 32. ¹⁶ Isa. i, 9. ¹⁷ Hebr. xii, 22. ¹⁸ Josue vii, 26.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. ποιήση. ² γρ. τοῦ τό.

κατιόντες εἰς ἄβου, καὶ τὴν διὰ πυρὸς ὑπομένοντες ἅ
κόλασιν, οὓς καὶ τιμᾶν φησι τὴν τύχησ, καὶ τὸ
δαίμόνιον.

negacioni dati sunt): sic et in ipsa gentium vocatione. **A**
inferos tradentur, igneque cruciabantur; quos **A**
etiam fortunam et dæmonium colere significat.
ἰγ-κε'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ οἱ
δουλεύοντές μοι φάγονται· ὑμεῖς δὲ πεινάσετε.
Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται· ὑμεῖς δὲ διψή-
σετε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι εὐφρανθήσονται·
ὑμεῖς δὲ αἰσχυνθήσεσθε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές
μοι ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, κ. τ. λ.

Εἰπὼν τὸ κατ' ἐκλογὴν σπέρμα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ
τὰς δι' αὐτῶν συστάσας Ἐκκλησίας· τοῖς δὲ ἀπο-
λυμένοις, κατὰ μὲν τινὰς Ἰσραηλίταις, καθ' ἐτέ-
ρους δὲ ἐθνικοῖς, τὰς καταλλήλους ἢ εἰπὼν τιμωρίας·
πρὸς τοὺς αὐτοὺς λέγει καὶ τὰ προκαίμενα, διδάσκων
ὡς δίκαιος ὢν ὁ Θεὸς, τοὺς πανταγόμενους αὐτῷ δου-
λεύοντας, ἀλλ' οὐ πάντως ἐξ Ἰσραὴλ ὑποδεξιμέ-
νους· δίδωσι αὐτοῖς εἰς τροφὴν τὸν εἰπόντα, Ἐγὼ
εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὅσπερ οἱ μὴ
δουλεύοντες στερρηθήσονται· καὶ οἱ μὲν τὸν μυ-
στικὴν πίνονται οἶνον, ἤγουν τὸ ὕδωρ, περὶ οὗ φησιν·
Ὅς ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ἢ καὶ
τὰ ἐξῆς, οἱ δὲ τοῦτω διψήσουσιν. Καὶ ἀναλόγως
οἱ μὲν εὐφρανοῦνται. Καθαίρει γὰρ ἁμαρτίας τὰ
μυστικᾶ, καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ἐξίστησι
φόβον, καὶ ἀγαθὰ δίδωσιν ἐλπίζειν τὰ μέλλοντα· οἱ
δὲ αἰσχυνθήσονται· καὶ οἱ μὲν ἀγαλλιάσονται,
τούτων τυχόντες, οἱ δὲ τούτους ἠρώντες οὐ σῶμα
πονήσουσι, μικρὸν γὰρ τοῦτο, τὴν δὲ καρδίαν ὀδυ-
νηθήσονται, τοῦ χριστοῦ τὰ πρὸς ἀξίαν αὐτοῖς ἀπο-
νέμετος. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς συγκαταβαίνων τοῖς
Ἰουδαίοις, ἐξ ὧν ἠρίζοντο τὴν μακαριότητα, καὶ
τὴν εἰκὴν ὀρίζεται. Ἐν γαστρὶ γὰρ τὸ πᾶν ἐτίθεντο
τῆς ἀπολαύσεως. Ὅθεν ἐπιστρέψαι βουλόμενος, τὴν
τούτων στέρησιν ἐπήγει, καὶ τὸ μὴδὲ ὄνομα τούτων
φέρεισθαι, ἀντισταγομένων εἰς τὸν κληρὸν αὐτῶν, τῶν
δικαίων, οὓς καὶ κληρὸς, καὶ ὄνομα πατέρων περι-
λελειφεται. Τὸ δὲ εἰς πλησμονὴν, εἰς μῖσος δηλοῖ,
κατὰ συνήθειαν γραφικὴν, ὡς τὸ, Ἐγενήθητέ μοι εἰς
πλησμονὴν. Ὅ γὰρ κόρος ἀποστροφὴν ἀπεργάζε-
ται. Βθέλυμα τόνων ἔσεσθε, φησὶ, καὶ λεγόμενοι
[υἱοί], οἱ δὲ δίκαιοι, λαὸς ἅγιος, ἔθνος ἐκλεκτὸν, βα-
σιλεῖον ἱεράτευμα, κατὰ τὴν Πέτρου φωνὴν. Καὶ
ταῦτα, εἰ πρὸς ἐθνικοὺς καὶ εἰδωλολάτρας· ὁ λόγος·
εἰ δὲ πρὸς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ἀπειθήσαντας, ὅτι
ἔπερ ἦσαν αὐτοὶ, τέκνα, καὶ λαὸς, καὶ κληρὸς Θεοῦ
χρηματίζοντες, τοῦτο οἱ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότες γε-
νήσονται· καὶ τοῦτο τὸ διὰ φωνῆς Ἰσραὴλ· Καὶ κα-
λέσω τὸν λαόν μου οὐ λαόν μου.

gentes, et idololatrias sermo sit; sin autem ad eos, qui ex Israele non paruerunt; quod illi fuerant, cum filii, et populus, et sors Dei vocabantur²², idipsum gentes, qui crediderunt, futuri sunt. Quod nobis Osee verbis significatum est²³, ubi populum, qui suus non sit, suum se vocaturum propheta si-
gnificavit.

¹⁸ Joan. vi, 51. ¹⁹ ibid. iv, 13; vii, 37. ²⁰ Isa. i, 41. ²¹ 1 Petr. ii, 9. ²² Deut. xxii, 9. ²³ Osee ii, 21.

VARIÆ LECTIONES.

• Ἰ. Ἰσ. κληρονομήσειν τὸ ἕρος. ἢ γρ. δώσειν. ἢ γρ. πάντας τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὑποδεξιόμενος. ἢ γρ. ἐπ' αὐτοῖς. • ἄφ. ὅτι.

fidem respuerunt, referri dicant. Ut enim non impune cessit Israelitis, quod Christo non paruerunt (servatis enim Dei miseratione reliquiis intererunt quifidem non amplectentur, in cædem demissi apud etiam fortunam et dæmonium colere significat.

740-741 VERS. 13-25. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce servi mei comedent, vos autem esurietis. Ecce servi mei bibent, vos autem sitiētis. Ecce servi mei gaudebunt, vos autem confundemini. Ecce servi mei exsultabunt in gaudio, etc.

742 Posteaquam Israelis semen electum et Ecclesias, quæ ex ipso conflatae sunt, sancti montis hereditatem esse auditoras; pereuntibus autem, sive Israelitis, sive gentibus, ut aliis atque aliis placet, pœnas se congruas immisurum docuit, in eosdem et quæ hic habentur, assumit; docetque Deum, qui justus sit, quos ubique seruos habuerit, non Israelitas omnes esse amplexurum, eumque in cibum illis traditurum, qui se panem caelo demissum esse affirmavit¹⁸; quo iis, qui servi non fuerint, carendum sit. Et hi quidem mysticum vinum, aut aquam, bibituri sunt; quam ut indicaret, verba ista: « Qui aquam biberit, quam ego dabo¹⁹, » et quæ deinceps, usurpavit: illi autem istorum siti laboraturi. Pari modo sunt et hi gaudium habituri: cum tollant peccata mysteria ipsa, metuque liberent, qui eis incutitur, nosque in futurorum bonorum spem erigant; illi autem confusione^C passuri. Sunt et hi præterea exsultaturi, cum hæc eos adipisci contigerit: illi autem istos intuentes non corpore laboraturi (hoc enim parvum est), sed corde dolorem experturi; cum iudex eos pro meritum ratione compensabit. Volunt tamen nonnulli eum se ad Judæorum ingenium demittere; et ex iis justitiam desumere, quibus eos beatitudinem censere animadvertibat. Omnem enim delectationem ventre metiebantur. Quo factum est, ut avertere statuens, istorum privationem proponat, monens ne nomen quidem istorum retineri; cum sint in sortem illorum justis admissi, quibus et sors ipsa, et patrium nomen relinquatur. Quod deinde in saturitatem addidit; in odium significavit, **743** usitato Scripturis loquendi genere: quale illud fuit, cum factos esse sibi in saturitatem prædixit²⁰. Parit enim fastidium et aversionem satietas. Eritis igitur, inquit, abominatio, etiam filii nuncupati: justis autem, populus sanctus, gens electa, regale sacerdotium, sicut apud Petrum legimus²¹. Atque hæc quidem, si ad

Est vero notandum quo loco in saturitatem habemus, in juramentum cæteros transtulisse; tanquam deprecari juramento soleamus, ne ea patiamur, quæ immaniter alios exercere videmus, quorum aliquis etiam nomen qui dicitur, aversatur. Quod autem eos esse interfecturum Dominum adjicit, tanquam de extremo malorum omnium usurpavit; nec tam animæ separationem a corpore, quam Dei, vitæque immortalis privationem significavit. Atque hæc quidem vobis, inquit, eventura sunt; cæteris autem: *Qui mihi serviunt*, qualibet e gente sint, ea quæ promissa sunt. Quod si etiam quinam ii sint, scire vultis; nomen quidem ipsum non est quod adhuc nuntiari vobis exspectetis: sed nosse satis fuerit, fore nomen novum, nec ulli unquam inditum, cui aucto et multiplicato benedicatur supra quamlibet benedictionem corpoream. Reponunt vero et ipsi Deo benedictionem, a quo sibi fuerit benedictum; in quo facta sunt nova omnia, cultus, vita, et nomen. Eum namque spiritu et veritate adoramus, et colimus; in vitæ rursus evangelicæ novitate, ad Christum accedimus, et ab eo Christiani nominis appellatione, veluti corona redimimur; in quorum vicem fructum illi laborum, linguæque benedictiones reponimus. Imo ad fidem etiam, quæ juramento efficitur, si postulat necessitas, eundem adhibemus; juxta quod, Dominum Deum nostrum adorare, eumque unum colere, et in nomine ipsius jurare, præcipit ²¹. Putant **744** ipsis promissa est, hoc loco significari: sed quia gentes esse appellatas.

Notabis porro locum istum usque ad, Deo vero, C ita Aquilam interpretari: *Et servos vocabit nomine alio, quo qui est benedictus in terra, benedicetur confirmatus*. Synmachum autem sic: *Servos autem suos appellabit nomine alio, in quo qui benedictus est in terra, benedicetur in Deo. Amen*. Cum ii igitur, qui falso dii nuncupantur, liberati fuerint, Deum rerum sui Salvatoris opera agnitori sunt, et quem misit Dominum Jesum Christum. Quod ubi contigerit, obliviscuntur tribulationis, quam patiebantur, cum demones malos colerent; quibus præter alias hostias, suos etiam liberos mactare jubebantur ²². Accedebat porro et illud, quod, ut neglectorum vitarent insidias, quibus Dei auxilio destitutos exercebant, innumeris immolabant. Non desunt tamen, qui Israelitas non ea passuros esse amplius, quæ cum impietatem colerent, significari putent: sed magnam adeo fore in melius conversionem, ut elementa etiam mutari videantur. Apparent enim lætis pulchriora et lucidiora omnia, aliis in cæli luce etiam meridiana cæcutientibus. Vel id ideo dicit, quod cum alias antea, cælum ipsum terramque intuerentur, creaturam potius quam Creatorem colebant ²³: quæ jam nova conspicient, cum

A Τὸ δὲ, εἰς πλησμονὴν, εἰς ἔρκον ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ, εἰσθότων ἡμῶν ἔρκον ποιείσθαι, τὸ μὴ παθεῖν, ἅπερ οἱ ἀνήκεστα πάσχοντες, ὧν τις καὶ τοῦτομα λεγόμενον ἀποτρέπεται. Ὑμῶς δὲ ἀνελεῖ Κύριος· ὃ δὴ τῶν κακῶν ἔσχατον, οὐ τοσοῦτον σημαῖων ψυχῆς ἀπὸ σώματος χωρισμὸν, ὅσον στέρησιν Θεοῦ, καὶ τῆς ἀθανάτου ζωῆς. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν, τοῖς δ' ἐμοὶ δουλεύουσιν, ἐξ οἴου τύχασιν ἔθνους, τὰ ἐπηγγελμένα. Κἂν μαθεῖν τίνες εἴεν ἐθέλετε, τοῦτομα μὲν οὕτω λελέξεται, ἀρκεῖ δὲ γινῶναι μόνον, ὅτι ἔσται καιρὸν, μηδὲνί πω εθεβέν· ὃ εὐλογηθήσεται ἀξιδόμενον καὶ πληθυνόμενον ὑπὲρ πᾶσαν σωματικὴν εὐλογίαν. Ἀπτευλογησοῦσι δὲ καὶ αὐτοὶ τὸν αὐτοῦς Θεὸν εὐλογήσαντα, ἐν ᾧ γέγονε πάντα καιρὰ, λατρεῖα, καὶ ζωὴ, καὶ ὄνομασις.

B Τελοῦμεν γὰρ αὐτῷ τὴν ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησιν, καὶ λατρεῖαν, καὶ ἐν καιρότητι ζωῆς εὐαγγελικῆς πρόσκειμεν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ κλησιν, ὥσπερ τινὰ στέφανον ἀναδοῦμενοι, Χριστιανοὶ χρηματίζομεν. Ἀνθ' ὧν καρπὸν χειλέων καὶ γλώττης αὐτῷ προσκομιζόμεν τὰς δοξολογίας· κἂν εἰ γένοιτο πως ἀνάγκη, τῆς δι' ἔρκων πίστεως αὐτὸν προβαλλόμεθα κατὰ τὸ, Κύριον τὸν Θεὸν συπροσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὁμῆ. Τινὲς δὲ φασιν ὅτι τοῦτομα καιρὸν, ὡς τοῖς πατριάρχαις αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται, μὴ πεισθέντων δὲ, τοῖς ἔθνεσι τὸ καιρὸν Χριστιανῶν ἀπέδωκεν τοῦτομα.

nounnulli nominis novitatem, qua ratione patriarchis non crediderunt, recenti Christianorum nomine

C Τὸ δὲ ῥητὸν, μέχρι τοῦ Θεοῦ τὸν ἀληθινόν, ὃ μὲν Ἀκύλας οὕτως ἐρμήνευσε· Καὶ τοῖς δούλοις καλέσει τοῦτομα ἕτερον, ᾧ εὐλογημένος ἐν τῇ γῆ εὐλογηθήσεται πεπιστωμένος. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Τοῖς δὲ δούλοις αὐτοῦ καλέσει τοῦτομα ἕτερον, ἐν ᾧ ὁ εὐλογημένος ἐπὶ τῆς γῆς εὐλογηθήσεται ἐν τῷ Θεῷ. Ἀμήν. Ἀπαλλαγέντες οὖν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, γνώσκονται παρὰ τοῦ Σωτῆρος αὐτῶν τὸν ἀληθινόν Θεόν, καὶ ἐν ἀπέστειλεν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Ὑπὲρ γεγονότος, ἐπιληθήσονται τὴν θλίψιν, ἣν ὑπέμενον τοῖς πολλοῖς λατρεύοντες δαίμοσιν, θύειν καὶ τὰ τέκνα πρὸς ταῖς ἄλλαις θυσίαις ἐπιταττόμενοι. Προσῆν δὲ καὶ τὸ ἀναριθμήτος θύειν, διὰ τὴν ἐκ τῶν ἡμελημένων ἐπιβουλῆν ἐνεργῶσαν κατὰ τῶν σκέπη οὐκ ἔχοντων τὴν ἐκ Θεοῦ. Τινὲς δὲ τοῖς· ἐξ Ἰσραὴλ εἰρῆσθαι φασὶ τὸ μηκέτι πείσεσθαι, ἅπερ ἀσεβοῦντες ὑπέμενον. Τσαβῆθ δὲ ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον ἔσται μεταβολή, ὡς καὶ τὰ στοιχεῖα μεταβιβῆσθαι δοκεῖν. Τοῖς γὰρ χαίρουσι πάντα φαιδρότερα φαίνεται, τῶν ἐν συ¹ καὶ ἐν σταθερᾷ μεσσηθρία σκοτοδιωνίωντων. Ἡ ὅτι ἄλλως πρότερον ὄρωντες· τὸν οὐρανόν, καὶ τὴν γῆν, ἐσέβοντο τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα· νῦν δὲ καιρὰ ταῦτα βλέψονται, ἡνίκα Θεοῦ γνώσκονται δημιουργήματα. Διὸ φησιν

²¹ Deut. vi, 13; Matth. iv, 10. ²² Psal. cv, 37. ²³ Rom. i, 25.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. ἰσ. οὐρανῷ.

Ὅτι μνησονται τῶν προτέρων, τὰς δόξας, ἃς εἶχον, ὡς περὶ θεῶν ἀποβάλλοντες. Ἀγαλλίαμα δὲ, φησὶν, εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ, δηλαδὴ τῇ γῆρα Ἱερουσαλήμ, Ἐκκλησίᾳ, περὶ ἧς ἐπιφέρει· αὐτὴ γὰρ τὸ ἀγαλλίαμα, καὶ ἡ καθαρὰ θεοσέβεια ἔσται αὐτοῖς Ἱερουσαλήμ. Ἡ δὲ Ἐμαντοῦ εὐφροσύνη θήσω τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐνευφραίνόμενος τῷ λαῷ, ᾧ τὸ καιρὸν δρομα κατεπήγγελαί.

Τοιαῦτα γὰρ πράξει τοῦτον ἡ πολιτεία, ὡς μηκέτι κρήσεις ἐν αὐτοῖς ἀκούεσθαι κλαυθμοῦ καὶ κραυγῆς ἀξίας. Ὡς ἐκ διαβολῆς δὲ τῆς αἰσθητικῆς Ἱερουσαλήμ ὑφαίνει τὸν λόγον, ἧς οἱ ἠγούμενοι μετὰ δώρων κρίνοντες ἀθῶων κατεψηφίζοντο, μετὰ κραυγῆς αὐτοὺς θρηνεῖν ἀναγκάζοντες, περὶ ἧς Ἱερεμίας φησὶν· « Ὡ πόλις ψευδῆς, ὅλη καταδυναστεία ἐν αὐτῇ, » καὶ τὰ ἐπόμενα. Καὶ ἄλλος δὲ φησὶ προφήτης· « Ἐκονδύλιζον εἰς κεφαλὰς πτωχῶν, καὶ ὄδον ταπεινῶν ἐξέκλιναν. » Ἡ δὲ Χριστοῦ Ἐκκλησία τοῦτον ἀπέπληκται, ἐν ἧ ἔστι ἄωρος, καὶ προσδύτης, ἃς οὐκ ἐμπλήσει τὸν χρόνον αὐτοῦ. Ἄωρος μὲν τὸν ἐξ ἠθῶν λέγει λαβὴν, περὶ οὗ φησὶ καὶ Δαβὶδ· « Ὁ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον. » Οἷς καὶ Παῦλος φησὶν· Ὡς ἀριγέννητα βρέφη τὸ λογικὸν καὶ ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε. Προσδύτην δὲ, τὸν ἐκ περιτομῆς, ὡς τῷ χρόνῳ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν προσδύτηρον, ἐν ἧ οὐκ ἔστι φησὶν οὐδετέρου διαφορὰ. Πάντες γὰρ ἔσονται τέλειοι, εἰς μέτρον ἡλικίας ἀναβαίνοντες τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ ὁ ἕκατοστὸς περιστάτην ἀριθμῶς, ὅτε καὶ ἡ κατὰ νόμον τελειώσις ἀνόνητος ἔσται τοῖς ἔχουσιν, εἰ μὴ Χριστῷ προσέλωσιν διὰ πίστεως, ἐν ἧ βαπτισθέντες τοὺς ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἀποτριβόμεθα μολυσμούς. Οὐκοῦν κτλ ἐπὶ τῆς ἕκατὸν ἑτῶν ὑπάρχων τὴν ἐν νόμῳ λαβῶν τελειότητα, καὶ τελευτήσκειν ἀμαρτωλῶς, τὴν ἐν Χριστῷ μὴ προσηκόμενος πίστιν, ἔσται ἐπικατήρατος, ταῖς τοῦ νόμου παραβάσεσιν ἔνοχος ὢν, ἐν ᾧ μηδεὶς τοσοῦτον κατώρθωσεν, ὡς ὑπὸ παράβασιν μὴ πεσεῖν. « Πάντες γὰρ, φησὶν, ἠμαρτον, καὶ ὑπεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιοῦμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι. » Τοιγαροῦν ἐν τῷ νόμῳ Παῦλος τελειωθείς, σκύβαλα ἠγγίσασατο τὰ ἐν νόμῳ, ἵνα Χριστὸν κερδάνη, καὶ εὐρεθῆ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην, τοῦτ' ἔστι τὴν ἐν νόμῳ, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως· Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ τοὺς Ἰουδαίους μεμφόμενος λέγει· « Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν βουλόμενοι στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑπετάγησαν. Τέλοσ γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Καὶ πάλιν· « Εἰδότες δὲ, ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν πεπιστεύκαμεν. » Διὸ κατὰρα Χριστὸς ἐλέγη τῆς τοῦ νόμου κατάρτας ρυόμενος, ἐν ᾧ ἔστι τὸ, « Ἐπι-

Dei opera agnoscent, qua de causa priorum non esse recordaturos amplius adjecit; ut quas de illis, tanquam diis habebant, opiniones abjicerent. Adjecit etiam exultationem esse in ea inventuras, ut regentem Jerusalem, id est, Ecclesiam, significaret; de qua intelligens, ipsam illis exultationem, purumque cultum Jerusalem fore significavit. Vel se facturum lætitiā suam Jerusalem affirmat, qui populo delectetur, cui 745 recens nomen a se promissum sit.

Tantum enim effecturam istorum vitæ rationem, ut nullæ amplius in eis fletus et clamoris actiones audiantur. Tanquam vero subjectam sensibus Jerusalem accuset, sermonem accommodat, in qua qui juri dicundo præficiantur, numeribus corrupti innocentes condemnabant, ad fletum et clamorem adigentes; de qua sunt et ista Jeremie: O civitas mendax, nulla non oppressio in ea²⁷, » cæteraque deinceps. Et propheta alius: « Feriebant capita pauperum, et viam humilium declinabant²⁸. » At istis Christi liberata est Ecclesia: in qua non immaturum, non senem, qui tempus suum non implet, futurum ait. Quo loco, immaturi nomine, gentium populum intelligit; ut et David populum qui creatur, laudaturum Dominum affirmat²⁹. Et Petrus etiam, ubi sicut modo genitos infantes rationabilis tac, et sine dolo concupiscere præcipit³⁰. Intelligit porro senis appellatione, Judæum, veluti tempore superiorem, habita ad Ecclesiam ratione, in qua neutrius discrimen aliquod fore significat. Erunt enim perfecti omnes, ad mensuram ætatis plenitudinis Christi proveci³¹, id ipsum siquidem uterque significat numerus; quo tempore et ipsa secundum legem perfectio possessoribus suis futura est inutilis, si non ad Christum per fidem accedant; in qua baptizati, sordes eas, quibus inquinamur, eluimus. Si quis igitur centum annorum perfectionem legis adeptus, peccator etiam moriatur fide in Christum destitutus; erit maledictus, qui legis transgressionibus obstringatur; in qua nemo tam strenue unquam versari potuit, ut in eam non impingeret. « Omnes enim, scribit Apostolus, peccaverunt, et egent gloria Dei, justificati gratis per gratiam ipsius³². » Indeque factum est, ut is in lege perfectus, ea, quæ in lege essent, stercorea putaret, ut Christum lucrificeret, et non inveniretur suam id est, legalem, habens justitiam; sed illam, quæ ex fide est, per Jesum Christum³³. Accusat vero et Judæos his verbis: « Ignorantes enim justitiam Dei, et suam quærentes statuere, Dei non sunt 746 subjecti. Finis enim legis, Christus; ad justitiam omni credenti³⁴. » Et rursum: « Scientes autem, quoniam non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi; et nos in Christum credidimus³⁵. » Quo factum est, ut maledictio

²⁷ Jerem. xiv, 14. ²⁸ Amos v, 11. ²⁹ Psal. ci, 19. ³⁰ I Petr. ii, 2. ³¹ Ephes. iv, 13. ³² Rom. iii, 23. ³³ Philpp. iii, 8, 9. ³⁴ Rom. x, 3, 4. ³⁵ Galat. ii, 16.

VARIÆ LECTIONES.

Β γρ. Πέτρος.

Christus appellatus sit, qui legis *maledictione* liberari; in qua leguntur et ista: « Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea ²⁶. »

Non desunt tamen, qui, quod non futurum ibi immaturum, et senem, dixit, ita explicant, ut puent resurrectionis participes fore perfectos, animisque validos; tanquam nihil inchoatum, nihil puerile, nihil vietum habituri sint: sed sint integræ ætatis omnes, tanquam eodem tempore resurrectionem regenerationemque unam adepti. Perfectus igitur, qui salutem adeptus est, juvenis fuerit, ejusdemque eum ætatis habuerit, qui perit. Simul enim atque omnes excitati fuerint, salute, vel pœnis, distinguentur, aliis, qui in nequitia perfecti sunt, *maledictis*, suisque *peccatis morientibus*. Quo tempore et omnes, quas sibi quique suis *operibus* mansiones præpararunt, habituri sunt, suisque laboribus fruituri, propriis videlicet *fructibus* nutriti, neque verentes amplius, ne *alterj* suos *labores* illis auferant. Degent enim in perpetua vitæ felicitate, *secundum dies ligni vitæ*; quibus verbis promissiones factas in paradiso adimplendas esse, eumque, qui illarum particeps fuerit, facturum se immortalem, nec vetustate deficientem significat: aut alia rursus migratione *labores suos* aliis non esse relicturos. Sunt tamen qui ista ad prioris adventus tempora retulerint, quibus pace omnes et indulgentia frui illos contigit, qui in Christo per fidem *maledicti*, non sunt hostibus amplius et calamitatibus propter impietatem, ut prisca, traditi, neque *laborum suorum* damna ulla passi, sed qui spiritualibus recte factorum suorum deliciis indulserunt, quos nullus concessa apud Patrem mansionem sit abacturus, quippe qui vitæ beatitudine, tiantur.

Sequitur deinde: *Et 747 opera laborum non veterascent*; quibus verbis immutabilem vitæ viam habituros esse significat. Quæ enim legis fuit, quia umbram habuit, a figuris ad veritatem transiit; quæ autem a Christo est, quia vera est, mutationem non sentit: ea, quæ non *veterascent*, hoc loco perennitatem significante, quod illi minime habuerunt. Sunt enim ista ad Christum: « *Justitia tua, justitia in æternum, et lex tua veritas* ²⁷. » Ista porro Deus promittit, non quibuslibet; imo nec iis, qui *vocantur*; sunt enim vocati multi, pauci vero *electi* ²⁸. Quo fit, ut *electos suos in vanum non esse laboraturos* adjiciat. Qui enim Judæis olim præerant, cum mandata hominum docerent ²⁹, patres illi quidem doctrinæ ratione sese præstabant, sed in *vanum et maledictionem*. Quibus effectum est rationibus, ut miseros esse eos Salvator affirmavit ³⁰, qui mare et terram circumire non dubitarent, ut

κατάρατος πᾶς, ὅς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. »

Τινὲς δὲ τὸ, *Οὐ μὴ γένηται ἐκεῖ ἄωρος, καὶ προσβύτης*, οὕτως ἐξηγήσαντο· Πάντες γὰρ τυχόντες τῆς ἐμῆς ἀναστάσεως, ἔσονται τέλειοι, καὶ τὰς ψυχὰς ἀχμαῖοι, ὡς μὴδὲν ἀτελές τε καὶ νήπιον, μήτε δὲ γεγηρακός εἶναι, ἠλικιωταὶ δὲ πάντες, ὡς ὕφ' ἓνα καιρὸν τευξόμενοι τῆς ἀναστάσεως, καὶ μιᾶς παλιγγενεσίας μεθέξοντες. Τέλειος οὖν ὁ σωζόμενος ἔσται νέος, καὶ τῆς αὐτῆς ἠλικίας ἔξει τὸν ἀπολλύμενον. Ἄμα γὰρ πάντες ἀναστάντες, σωτηρίᾳ καὶ κολάσει διαιρεθήσονται, τῶν ἐν κακίᾳ τελείων *κατοράτων* ἔσομένων, καὶ τῇ ἰδίᾳ *τελευτήτων ἁμαρτίᾳ*. Ὅτε καὶ πάντες, ἅς διὰ τῶν ἔργων ἑαυτοῖς προεξέησαν, κομιούνται μονὰς, καὶ τῶν ἰδίων ἀπολαύσονται πόμων, *καρποῦς ἰδίου* ἢ τρεφόμενοι, μηκέτι δεδιότες μήπως *ἀλλότριοι τοὺς πόρους* αὐτῶν ἀφαρπάσωσιν. Ἐν ἀτελευτήτῳ δὲ διάξουσιν εὐζωίᾳ, *κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς*· ὃ καὶ δηλοῖ τὰς ἐπαγγελίας ἐν τῷ παραδείσῳ γενήσεσθαι, καὶ τὸν τυχόντα τούτων ὑπάρξεν ἀθάνατον, μὴ παλαιούμενον· ἢ δι' ἑτέραν αὐθις μετὰστασιν ἑτέροις τοὺς ἑαυτῶν καταλιπόντες ἢ *πόρους*. Τινὲς δὲ καὶ ταῦτα τῷ καιρῷ τῆς πρώτης ἐπιδημίας ἀπέδωκαν, ὅτε πάντες εἰρήνης ἀπολαύσουσι, καὶ χρηστότητος, οἱ ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως *κατηραμένοι*, μηκέτι πολέμοις καὶ σύμφοραῖς δι' ἀσέβειαν, ὡς οἱ πάλαι, παραδιδόμενοι, μηδὲ ζημίαν ὑπομένοντες τῶν αὐτοῖς *πεσπονημένων*, πνευματικῶς ἐντροφῶντες δὲ τοὺς ἑαυτῶν κατορθώμασιν. Οὐδ' οὐδαὶς ἀπελάσει τῆς παρὰ τῷ Πατρὶ δεδομένης μονῆς ζωῆν ἔχοντας ἁγίαν, κατὰ τὴν πρὸ τῆς Ἀδάμ παραβάσεως. qualis ante Adami transgressionem fuit, po-

Καὶ τὰ ἔργα, φησὶ, τῶν πόρων αὐτῶν οὐ παλαιώσουσιν· τοῦτ' ἔστιν, ἀμετάβλητον ἔξουσιν τὴν τῶν πρακτέων ὁδόν. Ἡ γὰρ νομικὴ, σκυώδης οὖσα, μεταβολὴν ἐκ τύπων εἰς ἀλήθειαν ὑπέδεξατο. Ἡ δὲ κατὰ Χριστὸν ὁδὸς, ὡς ἀληθὴς, ἀμετάβλητος· τῆς μὴ *πυλαιότητος* ἢ ἐνταῦθα τὸ διηγητικὸς δηλοῦσης, ὅπερ οὐκ ἔσχον ἐκεῖνοι. Πρὸς γὰρ Χριστὸν εἰρηται τὸ, « Ἡ δικαιοσύνη σου, δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. » Ταῦτα δὲ θεὸς οὐ τοῖς τυχοῦσι ἐπαγγέλλεται, οὐ δὲ τοῖς κλητοῖς. Πολλοὶ γὰρ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί· δι' ὅπερ ἢ φησὶν· *Οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιώσουσιν εἰς κενόν*. Οἱ γὰρ πάλαι τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων, πατέρες μὲν ἐγένοντο κατὰ μάθησιν, ἀλλ' εἰς κενόν καὶ κατάραν. Διὸ ταλανίζων αὐτοὺς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· ὅτι Περιάγετε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἓνα προσήλυτον. Καὶ ἐὰν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν υἱὸν γεννήσης. Οὐχ οὕτως οἱ τοῦ

²⁶ Deut. xxvii, 26; Galat. iii, 10.

²⁷ Psal. cxviii, 142.

²⁸ Matth. xx, 16.

²⁹ Isa. xlix, 13.

³⁰ Matth. xxiii, 13.

VARIE LECTIONES.

^b γρ. καρποῖς ἰδίου. ἢ γρ. καταλιπόντας. ἢ γρ. παλαιώσεως. ἢ γρ. διόπερ.

Χριστοῦ. Σπέρμα γάρ εὐλογημένον ἔσται τὸ ἄ
σπέρμα αὐτῶν.

Τινὲς δὲ καὶ τοῦτο κατὰ τὴν παλιγγενεσίαν ἐδέ-
ξαντο. Εἰ γάρ τινες ἔσονται τότε κόποι, σωτήριοι,
καὶ λίαν ἡδέεις, οἷους ὑπομένουσιν ἄγγελοι. Ἀλλὰ
μισθὸς αὐτοῖς θησαυρίζεται. Οὐδὲ τὰ γεννήματα
αὐτῶν εἰς κατάραν, τοῦτ' ἔστιν οἱ λογισμοί, κὰν ἐπὶ
τῶν ἀποστόλων δὲ νοήσωμεν, ὧν καρπὸς ἡ καθόλου
τῆς γῆς Ἐκκλησία, καὶ τέκνα τὰ διὰ τῆς τοῦ λου-
τροῦ παλιγγενεσίας παράθεισιν ἔχει πρὸς τὰ ἐξ Ἀδάμ,
οὐ πρὸς τὴν γυναῖκα λέλεκται τὸ, « Ἐν λύπαις τέξη
τέκνα » κατὰ σάρκα γὰρ ἐγέννων τὸ δὲ σπέρμα τῶν
ἀποστόλων εὐλογημένον, ὃ κατέσπειρα ἔν πάσαις
ταῖς Ἐκκλησίαις, οἷς δὴ καὶ λέλεκται Πρὶν κεκρά-
ξαι αὐτοῖς, ἔπακούσομαι αὐτῶν. Ὅπερ ἐγένετο
θαυματοργούντων αὐτῶν ἐν ταῖς Πράξεσιν εἰς ἐπι-
στροφὴν τῶν καλουμένων εἰς πίστιν, ὅτε πάντες οἱ
πρὶν ἀρπακτικοὶ τε καὶ θηριώδεις τὴν αὐτὴν εἶχον ἐν
Ἐκκλησίᾳ τοῖς ἡμέροις τροφῆν, Γραφὴν τὴν θεῖαν
νεμόμενοι. Καὶ τις ἰούδη τρόπον ἔχων, τοῦτου παυ-
σάμενος τροφὴν ἐτρέφετο λογικὴν, ἀντὶ γῆς. Τοιοῦ-
τοι δὲ γεγονότες, πῶς ἔτι βλέπτειν ἠδύναντο; Ἔστι
δὲ διὰ τούτων καὶ τῶν δύο λαῶν νοεῖσθαι τὴν εἰς ἐν
συνδρομήν. Τὰ μὲν γὰρ ἐπεὶ ζῶα, καὶ θυσίας κατὰ
τὸν νόμον ἀρμόδια, σημαίνει δὴν Ἰσραὴλ. Τὰ δὲ
ἀνίερα, καὶ θηρία, τοὺς ἐθνικοὺς ὀμοῦ τρεφομένους
τὰ τε θεῖα μαθήματα, καὶ τὸν οὐράνιον ἄρτον. Τῆ-
ρει δὲ, ὡς οὐκ εἶρηται, τὰ ἡμέρα τῆς τῶν θηρίων
μετέξειν τροφῆς, ἀλλὰ τούναντιον. Ἀκολουθεῖν γὰρ
ἔδει τὰ χεῖρω τοῖς κρείττοσιν, ὡς τοῖς ἀποστόλοις τὰ
ἔθνη. Πρὸς δὲ τοὺς οἰομένους τὰ ἔθνη τούτων τυχεῖν
Ἰουδαίους ἐν τῇ παλαιᾷ Ἱερουσαλήμ, ἐροῦμεν ὡς
οὐδαμοῦ αὐτῶν ἐν τούτοις ἐπ' ἀγαθοῖς μνήμη, ἀλλ'
ἀσεδημάτων ὄνειδισμοί. Τί δὲ τὸ ἀναγκαῖον ἐν τῷ
ἀγίῳ ὄρει θηρία τυγχάνειν; Ἡ πῶς τοῦτο θεῖας
ἔξιν ἐπαγγέλλας; ὄρους δὲ μνηθεῖς ἀγίου φησὶν.
Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ. Δι' ὧν
προδήλως παραινέται τὴν ἐπὶ γῆς Ἱερουσαλήμ, [ἦν]
ἀκόλουθον τοιαύτην εἶναι φαντάζεσθαι. Καὶ λαὸν
γὰρ καιρὸν ἔφη, καὶ ὄνομα καιρὸν. Ἄλλως τε καὶ
εἶπεν οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων ἔτι. Διὰ δὲ
τῶν ἐξῆς, καὶ τὰ ¹ θυσίας αὐτῶν ἀποστρέφεται, δι'
ὧν ἐνόμιζον εὐσεβεῖν, τὸν ταπεινὸν, καὶ ἡσύχιον
μόνον ἀποδεχόμενος. Πρὸς δὲ τὸ παρὸν ῥητὸν ἔφα-
σάν τινες, ὡς ἱκανῶς μυσταγωγῆσας τοὺς ἐθνικοὺς,
μεθίσταται λοιπὸν ἐπ' αὐτὸν ἡδὴ τὸν Ἰσραὴλ, ἀποί-
σων αὐτὸν τῆς σιμᾶς.

nomenque notum habituram monuit; quodque alias

Per ea porro, quæ sequuntur, et eorum sacrificia aversatur; per quæ se piosexistere putabant, cum humilem tantum et quietum amplectatur. Ad hæc autem verba non desunt, qui moneant, ubi ethnica satis mysteria docuisset, deinceps ad ipsum continuo Israel transisse, ut eum umbra liberaret.

ΚΕΦΑΛ. ΕΓ'.

α'-δ. Οὕτως λέγει Κύριος. Ὁ οὐρανὸς μοι θρό-
νος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον

unum proselytum facerent, ubi autem effecissent gehennæ filium reddere. At est alia Christi futura conditio. *Erit enim semen eorum benedictum.*

Sunt nonnulli tamen, qui ista etiam ad regenera-
tionem referri voluerunt. Si enim, inquit,
tunc temporis labores aliqui futuri sunt, saluta-
res ii et jucundi valde, quales angeli perferunt,
futuri sunt: quibus sua merces reconditur. Neque
vero quæ ipsi generabunt, id est quæ animo partur-
ient, *maledictionem* passura sunt: etiamsi de apo-
stolis intelligamus; quorum *fructus* ipsa est orbis
universi Ecclesia, et filii, qui per lavacri regenera-
tionem editi, *comparationem* habent cum Adamo
prognatis, cujus uxori non sine dolore liberos
suos esse paritutum nuntiatum est ⁴¹. *Generabant*

B enim *secundum carnem*. At est *benedictum semen*
apostolorum, quod in Ecclesiis omnibus ii *seminarunt*;
quibus *antequam clamarent a se exaudium*
iri pollicitus est Dominus. Quod eo tempore præ-
stitit, quo patrat, ut Actorum narrat historia ⁴²,
in eorum conversione, qui ad fidem vocabantur,
miraculis, qui prius rapaci et **748** ferino more
vivebant, eodem omnes *cibo*, id est, Scriptura sacra
cum cicuribus et mansuetis, in Ecclesia, pasci con-
tigit. Imo et qui moribus erant venenatis, iisdem
depositis non terra amplius, sed rationali cibo nu-
triebantur. Ejusmodi autem cum abierint qui nocere
jam valeant? Est vero per isthæc etiam duorum
populorum concursus in unum significatus.

Sacris enim animalibus, et ad sacrificiorum usum
secundum legem congruentibus, Israellem signifi-
cavit; ut per profana et fera, gentes ipsas, quæ
in sacris *simul* disciplinis, cœlestique pane *nutriuntur*.
Observa autem, ut quæ mansueta sunt, ferorum
alimenti participia fore non dixit; sed contra.
Decuit enim quæ deteriora sunt, ea sequi,
quæ præstantioris essent conditionis; ut de gentes apo-
stolos. Ut autem iis responderemus, qui de Judæorum
numero, gentibus ista in veteri Jerusalem contigisse
arbitrantur: dicemus eorum hic nullo modo
in bonorum ratione mentionem fieri, sed impietates
exprobari. Deinde, qui erat necesse in monte sancto
feras esse? aut quo pacto fuerit istud divina pro-
missione non indignum? facta porro *sancti montis*
mentionem, *cælum* ipsum, et quæ in eo sunt, *sedem*
sibi esse adjicit: quibus verbis Jerusalem, quæ in
terris est, aperte respuit; quam ideo talem haberi
non fuerit incongruum, quod *populum recentem,*

D *priorum non esse recordaturus amplius* affirmavit.

CAP. LXVI.

VERS. 1-4. Sic dicit Dominus: Cælum sedes mea,
et terra scabellum pedum meorum. Quæ est i:ia

⁴¹ Gen. iii, 16. ⁴² Act. ii, 43.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. τὰς.

PATROL. GR. LXXXVII.

domus, quam ædificabitis mihi? et quis est iste locus requiescentis mee? etc.

Est vero humano more locutus, cum *sædis et scabelli* nomina usurpavit. De *sacrificiis* vero ipsis non dissimiliter locutus est et David, ubi in hæc verba ait: « Si esuriero, nonne dicam tibi? meæ siquidem sunt omnes feræ agri⁴³, » et quæ deinceps. At propheta, rejectis repudiatisque sacrificiis, evangelicam legem **749** (*humilitate, et tremore, etiam præpositis*) introducit. Est autem animadvertendum, scribi non, *iniquus autem, ut cæteris placet, sed, qui immolat bovem.*

Adjicit deinde Israelis, quantumvis primogenitus sit, rejiciendi causam; cum *vias suas* eos *elegisse* dicit, qui in rebus necessariis injustos se iudices præbuerunt, quos duci Christo parere oportuit. *Abominations* rediisse ait; et se quoque *illusiones eorum*, id est, illudentes ipsis et insultantes Romanos, *electurum* ea de causa significat; quod, ut etiam antea dictum est, *vocati non attenderint. Vocatos* autem fuisse vel istis constiterit, ubi ait: « Accedite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis; et ego reficiam vos⁴⁴. » Cæterum quæ de amnis dicta sunt, ad diuturnæ vitæ tempora referri simpliciter arbitrantur nonnulli; si leges eos observare contingat. Ita enim et regionem habituros esse inexpugnabilem, et fructus, tanquam in hortis, perpetuo vigentes: quæ cum essent prædicta, propter eorum incredulitatem, ideo non contigerunt, quod pœnitentibus promitterentur. Futurum enim est, inquit, ut eorum, qui crediderunt, *semen benedicatur*: imo et pacem colant vobiscum, et secum, feræ ipsæ. Præterea, quod *cælum sedem suam* esse dixit, in sanctis requiescere se demonstravit. Quod deinde *terram esse scabellum pedum suorum*, sic ea, quæ minime sancta sunt, in sua se habere potestate significavit. Quia autem tribus duæ cum dimidia, non operum suorum et pietatis, sed templi Dei virtute, expugnationem se esse vitaturas arbitrantur, ista non sibi, sed illis conducere demonstrat, ut cum legalibus inhæserint, non indignos se præsentent, qui in ipsis habitet. Aversari se præterea hostias significat, quæ ab animi rectitudine non proficiscantur. Soleant enim qui voluntatibus suis obsequuntur, et ad idola procumbunt, ad eum cum istis accedere, etc.

750 VERS. 5-14. *Audite verba Domini, qui tremitis ad sermonem ejus. Dicite fratribus vestris, qui oderunt vos, et abominantur, ut nomen Domini glorificetur, ut appareat in latitibus eorum, et illi confundentur. Vox clamoris de civitate, vox de templo, vox Domini retribuētis retributionem adversariis suis.*

751 Posteaquam iis nova fore omnia, promis-

⁴³ Psal. xlix, 12, 10. ⁴⁴ Matth. xi, 28.

⁴⁵ γρ. ἀνατρέχειν. ⁴⁶ γρ. ὑπεξούσια.

οἶκον οἰκοδομήσετε μοι; καὶ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; x. τ. λ.

Ἀνθρωπίνως δὲ τὸ θρόνος, καὶ τὸ ὑποπόδιον εἰρηται. Περὶ δὲ τῶν θηρίων συμφώνως ψάλλει Δαβὶδ· « Ἐὰν πεινάω, οὐ μὴ σοι εἰπω; ἐμὰ γὰρ ἐστὶ πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, » καὶ τὰ ἐπόμενα. Ὁ δὲ προφήτης τὰ θυσίας ἀποβαλὼν, τὴν εὐαγγελικὴν εἰσῆγαγεν πολιτείαν, τὸ ταπεινὸν, καὶ πρῶον, καὶ εὐλαβὲς προτίμων. Οὐ κείται δὲ κατὰ τοὺς λοιποὺς, ὁ δὲ ἄνομος, ἀλλ' ὁ δὲ σφαδάζων μόσχος.

Τὴν δὲ τῆς ἀποβολῆς τοῦ Ἰσραὴλ αἰτίαν καὶ τοι πρωτοτόκου γεγονότος, ἐπάγει λέγων· Καὶ οὗτοι ἐξελέξαντο τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, οὐκ ὀρθοὶ γεγονότες ἐν ἀναγκαίοις πράγμασι δικασταί, δέον εἰσηγουμένῃ πειθαρχῆσαι Χριστῷ. Εἶτα καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀνατρέχων⁴⁵ ἀσέβειαν, καὶ τὰ βδελύγματα, φησὶ· Διὸ καὶ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν τοῦτ' ἐστὶ, τοὺς ἐμπαίζοντάς τε καὶ ἐμπαρονοῦντάς αὐτοῖς, δηλονότι Ῥωμαίους. Ἡ δὲ αἰτία, διότι ἐκάλεσα αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐπήκουσάν μου, ὃ καὶ πρὸ τούτων ἐλέγετο. Ἡ δὲ κλήσις· « Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἄναπαύσω ὑμᾶς. » Τὰ δὲ περὶ τῶν ἐτῶν εἰρημένα, τινὲς ἀπλῶς εἰρησθαί φασιν ἐπὶ πολυχρονίου ζωῆς, εἶγε τοῖς αὐτοῦ νόμοις ἐμμένοντες. Καὶ τὴν χώραν γὰρ ἀπόρθητον ἔξουσιν, καὶ κερπούς, ὡς ἐν παραδείσοις ἀειθαλεῖς, ἃ προβήθηεντα διὰ τὴν αὐτῶν ἀπειθειαν οὐ γέγονεν. Μετανοοῦσι γὰρ ἐπήγγελλται. Πειθομένων γὰρ, φησὶν, εὐλογημένον ἔσται τὸ σπέρμα. Εἰρημεύσει τε πρὸς ὑμᾶς τὰ θηρία καὶ αὐτὰ πρὸς ἑαυτά. Τὸ δὲ ὁ οὐρανός μοι θρόνος, τοῦτ' ἐστὶν, ἀνάπαυσις τὰ ἅγια. Τὸ δὲ ἡ γῆ ὑποπόδιον, ὑπεξούσιαν⁴⁶ καὶ τὰ μὴ ἅγια. Τῶν δύο δὲ ἡμίσεος φυλῶν ολομένων διαφεύγειν τὴν ἄλωσιν, διὰ τὴν πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ διὰ τρώπων ἀρετῆν, καὶ εὐσέθειαν, δείκνυσιν ὡς οὐκ αὐτῷ ταῦτα, δι' ἐκείνων δὲ χρήσιμα, ὅπως τοῖς νομίμοις ἐμμένοντες, εἰεν ἄξιοι τοῦ αὐτὸν οἰκεῖν ἐν αὐτοῖς. Ἐπεὶ καὶ τὰς θυσίας ἀποστρέφομαι μὴ γινομένας ἀπ' ὀρθοῦ λογισμοῦ. Ποιοῦντες γὰρ αὐτῶν τὰ θελήματα, καὶ προσκυνοῦντες εἰδώλοις, ἐμοὶ μετὰ τούτων προσέρχονται.

ε'·δ'. Ἀκούσατε ῥήματα Κυρίου οἱ τρέμοντες τὸν λόγον αὐτοῦ. Εἰπατε ἀδελφοῖς ἡμῶν τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ βδελυσσομένοις, ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῇ, καὶ ὀφθῇ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν, καὶ ἐκείνοι αἰσχυρθησονται. Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, φωνὴ Κυρίου ἀνταποδίδοντος ἀνταποδίδουσιν τοῖς ἀντικειμένοις, x. τ. λ.

Πάντα καινὰ κατὰ τὸν καιρὸν εἰπὼν ἕσεσθαι τῶν

VARIAE LECTIONES.

ἐπαγγελιών τοῖς ταῦτα προμαθοῦσι κατὰ τὸν ἐν- A
 εἰρηστικὸν βίον, ἀκολουθῶν ταῦτα φησιν· Ἀκούσατε οἱ
 τρέμοντες τοὺς λόγους αὐτοῦ, περὶ ὧν ἔφασκεν·
 « Ἐπὶ τίνα δὲ ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν, καὶ
 ἡσύχιον, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; » οἷς εὐαγγελι-
 κὸν παράγγελμα [δίδ]ωσιν οὐδὲν διαφέρον τοῦ· « Ἀγα-
 πᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν· καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦ-
 σιν ὑμᾶς. Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων, καὶ
 διωκόντων ὑμᾶς, ἵνα γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατέρος ὑμῶν
 τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; » Οὐ γὰρ τὸ τρέμειν τοῦ Θεοῦ
 τοῦ λόγους, πρὸς τελειότητα μόνον ἀρκεῖ· ἀρετῆς
 δὲ ἐπ' ἄκρον ἀνάληψις ἀγαπητικῆ πρὸς τοὺς θλίβον-
 τας γνώμη, *Ἴνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῆ, καὶ
 ὁφθῆ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν.* Δι' ὧν γὰρ ἐπ' αὐ-
 τοῖς ἀντὶ μίσους εὐφραίνεσθε, Θεὸς δοξάζεται,
 κατὰ τό· « Ἴνα ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξά-
 σωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ
 αὐτοὶ δὲ τυχόν τοῦ Θεοῦ ὑμῶν δοξάσουσι τοῦ ὄνομα,
 οὕτω πρὸς αὐτοὺς διακείμενοι ὀρθῶντες, καὶ τῇ
 χρηστότητι τῇ περὶ αὐτοὺς εὐφραίνόμενοι. Σύμμυ-
 χος δὲ, *Καὶ ὀφθῆσθε ἐν τῇ εὐφροσύνῃ ὑμῶν* ἐξ-
 ἔδωκεν, ὡς ἂν ἐν τῷ τέλει τῆς ἐκδικήσεως τούτων μὲν
 ἐκδήλως εὐφραίνουμένων· ἐκεῖνων δὲ λίαν ἐφ' οἷς
 ὀρθῶνται ἀσχυρομένων. Ἐπιστήσεται γὰρ ὁ τῆς
 ἀνταποδόσεως ὅσον οὕτω καιρῶς, ὅτε φωναὶ τῶν
 κολασθησομένων ἀκουσθήσονται, τῶν μὲν οἰκητόρων
 βωόντων ἐκ τῆς πόλεως, τῶν δὲ λειτουργούντων ἐκ
 τοῦ ναοῦ. Βοήσεται δὲ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων ὁ
 Κύριος, ὡς αὐτοῦ κρίσει γίνεται τὰ δεινά. Εἰδέναι
 δὲ χρῆ ὡς εὐαγγελικῶς παραγγελίας ἀδελφούς νο-
 μίζειν τοὺς ἔθνικους, νομικῆν ἔλυσε ἐν τῷ αἰῶνι. Φησὶ
 γὰρ ὁ νόμος· Οὐ λαλήσεις αὐτοῖς εἰρηνικά. Καὶ πᾶ-
 σαν ἐπιγαμίαν ἀπέειρε πρὸς αὐτοὺς, ὡς ἂν μὴ παρ'
 αὐτῶν πεισθέντες εἰς εἰδωλολατρίαν ἐκπέσωσιν·
 ἀλλ' ἐν Χριστῷ γέγονε τὰ ἀμώβερα ἔν, καὶ λέλυται
 τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ. καθήρηται δὲ καὶ ὁ
 νόμος τῶν ἐντολῶν ἐν δόξασιν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ
 εἰρήνη ἡμῶν.

Τινὲς δὲ ὡς τοὺς ἀποστόλους εἰρησθῆσαι φασιν, ὡς
 μέλλον· ὑπὸ Ἰουδαίων κακοῦσθαι, καὶ μάλιστα τῶν
 ἐν τῷ Ἰερουσαλήμ, ὧν οἱ ἄρχοντες τοὺς ἀποστόλους ἤξι-
 ον, θάνατον ἀπειλήσαντες, εἰ τὸν σωτήριον λόγον
 κηρύττειεν. Καὶ τί δεῖ λέγειν, ὡς ἡ ὁ μὲν τῆς εὐ-
 φροσύνης ἐπαγγελία τοῖς Χριστοῦ γέγονε μαθηταῖς,
 δι' αὐτῶν πανταχοῦ συνισταμένων Ἐκκλησιῶν. Ἡ
 δὲ τοῦ Θεοῦ τοὺς κακώσαντας αὐτοὺς μετῆλθεν ὀργή,
 περιστάντων αὐτοὺς πολέμων. Καὶ ταῦτα μὲν
 ἐκεῖνοις. Τὸ δὲ θεοσεβὲς πολιτεῦμα, καὶ ἡ νέα Σιών, ἡ
 Ἐκκλησία δι' ὑμῶν συστησομένη, τοσοῦτον ἀθρόως
 γεννήσει πλῆθος λαῶν, ὡς ἐκπλαγῆναι τὸν ἀκούον-
 ταν. Ὡς γὰρ ἂν αἰφνίδιον κατὰ γαστρὸς ἔχουσα γεν-
 νήσῃ γυνή, μηδεμίαν ὠδίνον ἤγησαμένης· τὸ δὲ
 τεχθὲν, ἄρσεν. Οὕτως ὀλόκληρον ἀθρόως ἡ νέα

sionum tempore dixit, qui dum viverent, ista didi-
 cissent, non incongrue jam eos, qui ad sermonem
 ipsius contremiscunt, audire præcipit; de quibus
 antea intellexit, cum in quem alium inspecturus
 esset, nisi in humilem et quietum, quique Domini
 verba metueret, postulavit 45: quibus præceptum
 evangelicum ab eo nihil discrepans proponit, quo
 inimicos jubemur diligere, quo iis, qui nos ode-
 runt, benefacere; quo denique pro iis, qui calum-
 niantur, et persequantur nos, orare, ut Patri no-
 stro, qui in cælis est, similes efficiamur 46. Non
 enim solum ut perfecti simus, ad Dei sermonem
 tremere satis fuerit; sed summa opus etiam virtu-
 tis resumptione, quæ dilectionis et benevolentia:
 voluntatem in affligentes habeat: *Ut nomen Domini
 glorificetur, et appareat in lætitia eorum.* Quibus
 enim in eis, inquit, odii loco, lætamini, Deus ipse
 glorificatur; juxta illud: « Ut videant opera vestra
 bona, et laudent Patrem vestrum, qui in cælis
 est 47. » Fortasse vero et illi Dei vestri nomen glo-
 rificabunt, cum eo vos erga se animo esse viderint,
 ipsa etiam in se humanitate et benevolentia dele-
 ctati. At Symmachus: *Et videbimus in lætitia vestra,*
 transtulit; tanquam in fine ultionis istos quidem læ-
 tos, illos autem iis, quæ videant, palam confusos fore
 significet. Cognoscetur enim, quantum non antea,
 retributionis tempus; cum eorum voces, qui pu-
 nientur, clamantibus ab urbe incolis, ipsisque de
 templo ministris, audiri contingeret. Clamabit vero
 et operibus ipsis Dominus, non alio, quam suo
 ipsius judicio 752 calamitates istas immitti. No-
 tandum porro, eo ipso, quod gentes evangelico
 more fratres esse censendos monet, legem eum
 abrogare, quæ pacifica ad illos loqui prohibebat.
 Caverat et ipsa, ne matrimonia cum eis contraherent;
 ne ab ipsis persuasi idololatriam sequerentur 48:
 sed in Christo jam utraque unum effecta sunt,
 disturbatoque medio maceræ pariete, etiam
 lex ipsa, quæ mandatorum placitis constabat, jacet
 abrogata. Est enim ipse pax nostra 49.

Quidam tamen ad apostolos dici arbitrantur,
 tanquam a Judæis danata essent accepturi; sed ab
 iis præcipue, qui Hierosolymorum urbem incole-
 rent: quorum qui principes habebantur, apostolos
 flagris acceperant, mortem eis minitantes, si salu-
 tis Evangelium promulgarent 50. Quanquam etiam
 non male conveniat ipsam lætitiæ promissionem
 Christi discipulis factam esse affirmare; quorum
 opera ubique sunt congregatæ Ecclesiæ. Est vero
 eos Dei ira, a quibus injuria affecti sunt, ultia esse
 existimanda; cum ab hostibus obsideri contigit.
 Atque hæc quidem illis. Qui autem piam vitæ rationem
 sequuntur, ipsaque adeo nova Sion, id est
 Ecclesia, quæ vestra cohibet opera, tantam repente
 pariet populorum multitudinem, ut iis etiam, qui

45 Isa. LXVI, 2. 46 Matth. v, 44, 45. 47 Matth. v, 16. 48 Exod. XXIII, 32; Deut. VII, 2. 49 Ephes. XI, 14. 50 Act. III et IV.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. καὶ τοι.

audierint, admirationi futurum sit. Ut enim repente, quæ uterum gerit mulier, *pariat* cum nulli ante dolores præcesserint (erit autem *quod parietur, masculus*), sic partum integrum et absolutum de repente *Sion* ipsa quæ nova est, *editura est*; quod in cæteris non contigit. Gens enim quælibet, ipsaque adeo Judæorum, sumptis ab exiguo paulatim incrementis, in populum evasit: ut ab Jacobo patriarchæ duodecim, deinde filii, deinde nepotes, deinde etiam abnepotes; quibus facta minutatim accessione in gentem ipsi magnam et populosam abierunt. At Dei populus uno eodemque tempore plurimas terræ partes confertim implevit. Sunt tamen qui ita explicent, ut velint, ex quo Hierosolymorum urbis expugnationem prædixit, reliquias servatum iri significare. Statim enim atque in cælum Christus remeasset, eos etiam, a quibus esset trucidatus, ad pœnitentiam **753** vocasse discipulos; cum diceret Petrus, non dubitare se id eos ignoratione fecisse: cum deinde ad pœnitentiam hortaretur; uno die tria animarum millia accessisse ⁵¹. Postea cum talia docerent, progressu temporis, ipsa contigit urbis expugnatio, cum jam qui mansuetiores essent ad fidem accederent. Atque id ipsum est, quod intellexit, cum antequam urbi labores imminerent, *pari:uram esse masculum* significavit. Non vero *die una* dixit, ad ter mille animas retulit. Quod *spectationem dedit*, id ideo dixit, quod Deum per per prophetas a Deo, salutis ejus causa, liberorum

Sed *mei*, inquit, *non est recordata*: neque mihi (quem tamen suis ipsa oculis intuita est) credidit. Atqui *ego sterilem et parientem effeci*. Non igitur esset sine liberis (cum ego secundam efficere possim), si credere voluisset. Ideoque effectum est, ut quæ *sterilis* erat, quia credidit, filios multos habeat: quod est de gentium Ecclesia intelligendum. Quod autem habetur, *Non tu recordata es mei*, dicit Dominus; apud cæteros interpretes non reperias. Sed apud Symmachum hunc in modum: *Num ego, qui sedere facio ad pariendum, ipse non pariam? dicit Dominus. Aut ego, qui fetum promoveo, etiam comprimam? inquit Deus tuus*. Qui enim ipse, qui corporei *parius* auctor sum, non eum, qui gentem universam confertim editurus est, enitar, ut quod divinitus idem generalit, illæsum prodeat? Aut qui *fetum comprimam*, ut quod partu editur, pereat? Sed enim restat, inquit, ut quæ nova est *Sion* iique adeo, qui *in ea* sunt, *et qui eam diligunt*, simul lætentur; quibus verbis eos intelligit, quorum doctrinæ abundantia confirmatur; quique *lugent in ea*. Juxta illud: « Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur ⁵². » Significantur autem *luctus* **754** appellatione, res eæ, quæ non nisi sudoribus bene et præclare geruntur, ut divinorum numerum fructus percipiuntur. Unde sit, ut, *quo sugatis, et impleamini ab ubere consolationis ejus*, adjiciat. Inmoriatur autem in ipso loquendi genere, quod a muliere desumpsit, et spiritualem quæ in ipsa est, *consolationem, uberibus et lacti comparat*. Legitur enim in Cantico, vino meliora ipsius esse

⁵¹ Act. 11, 14-41. ⁵² Matth. v, 5. ⁵³ Cant. 1, 1.

A γεννήσει Σιών, ὅπερ ἐπ' ἄλλων οὐ γέγονε. Πᾶν γὰρ ἔθνος, καὶ τὸ Ἰουδαίων, ἐξ ὀλίγων κατ' ὀλίγον ἀδ-
ξηθὲν, ἔθνος ἐγένετο. Οἶον ἐξ Ἰακώβ, οἱ δώδεκα πα-
τριάρχαι. Εἶτα παῖδες ἐκγονοὶ, καὶ πάλιν ἀπόγονοι.
Καὶ ἡ κατὰ βραχὺ προσθήκη πρὸς ἔθνος μέγα κατήν-
τησεν. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς ὑφ' ἓνα καιρὸν τὰ πλεῖ-
στα μέρη τῆς οἰκουμένης ἐπλήρωσεν. Τινὲς δὲ
οὕτως ἀπέδωκαν· προαναφωνήσας τὴν ἄλωσιν Ἰε-
ρουσαλήμ, δείκνυσιν ὡς τὸ κατὰλειμμα σωθήσεται.
Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν, ἐκάλουν οἱ
μαθηταὶ καὶ τοὺς ἀπεκτονότας αὐτὸν εἰς μετάνοιαν,
Πέτρου λέγοντος· Οἶδα ὅτι κατὰ ἄγνωσιν ἐπράξατε.
Καὶ ἐπιφέροντος, μετανοήσατε οὖν, καὶ ταῦτα λέ-
γοντος, προσετέθησαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ψυχὰ
ὡσεὶ τρισχιλία. Εἶτα τοιαῦτα διδασκόντων χρόνου
B διεληθόντος, ἡ τῆς πόλεως ἄλωσις γέγονεν, ἥδη τῶν
ἐπιεικεστέρων προσδραμόντων τῇ πόλει. Καὶ τοῦτο
δηλοῖ τὸ πρὶν ἐπιστήναι τὰς τῆς πόλεως ὠδίνας, καὶ
τὰς συμφορὰς, τεκεῖν ἄρσεν. Οὐ γὰρ θηλύνεται ὁ ἐν
Χριστῷ λαὸς πρὸς μαλακισμούς. Ἐν ἡμέρᾳ δὲ μὲν,
διὰ τὰς τρισχιλίαις, λέγει ψυχὰς. Ἐγὼ δὲ φησὶν ὁ
ποιήσας (ἐνήργησε γὰρ διὰ τῶν ἀποστόλων) καὶ
δοῦς τὴν προσδοκίαν ταύτην. Διὰ προφητῶν γὰρ
αὐτῇ Θεὸς τὴν πολυπαιδίαν ἐπήγγελται, σωτηρίας
αὐτῆς εἶνεκα.

enim effeminatur mollitie Christi populus. Quod deinde se esse, qui *fecit*, adjecit, quique talem ex apostolos esse operatum constet. Est enim ipsi præmissa multitudo.

C Ἄλλ' οὐκ ἐμνήσθη μου, φησὶν, οὐδὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδοῦτά με, πεπίστευκεν. Καὶ τοὶ στείραν, καὶ γεννώσας ἐγὼ πεποίηκα. Οὐκ ἂν οὖν γέγονεν ἄπαις, ἐμοῦ γόνιμον δυναμένον ποιεῖν, εἰ πιστεύειν ἠθέλησεν. Τοιγαροῦν ἡ πιστεύσασα στείρα, πολὺπαις ἐγένετο, ἡ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησία. Τὸ δὲ σὺ οὐκ ἐμνήσθης μου εἶπεν Ἄριος, οὐ κεῖται παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, οὕτως εἴρηται· Μὴ ἐγὼ ὁ καθίζων ἐπὶ τὸ τεκεῖν, οὐκ ἐκτοκίζω, εἶπεν Κύριος; ἡ ἐγὼ ὁ ἐκτοκίζων, καὶ συνέξω, εἶπεν ὁ Θεὸς σου; Ὁ γὰρ ὁ σωματικῆς γεννήσεως αἴτιος ἂν, πῶς τὴν μέλλουσαν ἀθρόως τὸ καθόλου ἔθνος γεννᾶν, οὐκ ἐκτοκίω, πρὸς τὸ εἶναι αὐτῆς γέννημα προσληθὲν ἀβλαβῶς; ἢ πῶς συν-
τὸν τόπον, ὡς ἀφανισθῆναι ταύτης τὸ γέννημα;

D ἀλλὰ γὰρ λείπεται, φησὶ, τὴν νέαν χαλεῖν Σιών, συγχαλεῖν δὲ καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ ἀγαπῶντας αὐτήν. Λέγει δὲ τοὺς πολυτρόποις αὐτὴν διδασκαλίαις στηρίζοντας, καὶ ὅσοι πενθοῦσιν ἐπ' αὐτῆς κατὰ τὸ· « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες νῦν, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. Τὸ δὲ πένθος, τὴν μεθ' ἰδρώτων σημαίνει τῶν ἀνδραγαθημάτων κατόρθωσιν, ἵνα τῶν Θεῶν ἀπολαύσονται δωρεῶν. Διὸ φησὶν, ἵνα θηλάσητε, καὶ ἐμπλησθῆτε ἀπὸ μαστοῦ παραλήσεως αὐτῆς. Τῇ δὲ περὶ γυναικὸς ἐπιμένει τροπῇ, καὶ τὴν πνευματικὴν ἐν αὐτῇ παρακλήσιν μαστοῖς ἀπεικάζει, καὶ γάλακτι. Εἴρηται γὰρ πρὸς τὴν νόμφην· Ἀγαθοὶ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον.

consolationem, uberibus et lacti comparat. Legitur enim in Cantico, vino meliora ipsius esse ubera ⁵³.

Τινὲς δὲ τοῦτο πρὸς τὰς δύο διαθήκας ἐδέξαντο, ἀκολουθῶν ἢ εἶναι λέγοντες τὴν ἀθρώως λαὸν *γαλακτοσασαν ἄρσεν* τῷ Θεῷ, καὶ *γάλακτος* εἰς ἐκτροφὴν τῶν αὐτῆς πληροῦσθαι νηπίων, ἢ δὴ λογικῶν *Γάλα* ἐκ τῶν δύο βέουσι διαθηκῶν. Αὐταὶ γὰρ αὐτῆς οἱ δύο μαστοὶ ἀγαθοὶ ὄντες ὑπὲρ οἶνον. *Παρακλήσεως* δὲ φησιν, ἐπειδὴ περὶ οὗ *παρακλητικοὶ* λόγοι τῶν ἀτελεστέρων ψυχῶν *γάλα* κυρίως ὠνομάσθησαν, τῆς στερεᾶς τροφῆς ἐν δόγμασιν μυστικοῖς νοουμένης, ἥτις πρέπει τοῖς εἰς ἄνδρα προήκουσι τέλειον, μὴ ἐναπομείναι τῷ νηπίῳ· διὸ προσέθηκεν, *Ἰνα ἐκθηλάσαντες τρυφήσητε ἀπὸ εἰσόδου δόξης αὐτῆς*· τοῦτ' ἐστὶν ἐξω θήλης γεγονότες, καὶ ἀπογεγαλακτισμένοι. Καὶ *δόξαν* μὲν αὐτῆς ὀνομάζει Χριστὸν, ὡς καὶ Δαβὶδ, «*Τοῦ κατασκηνῶσαι δόξαν ἐν τῇ γῆ ἡμῶν.*» *Εἰσόδον* δὲ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ μυστήριον. Οἴονε γὰρ διὰ σαρκὸς εἰς τοῦτον τὸν κόσμον εἰσέβηκεν. *Τρυφῶσι* τοίνυν οἱ τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον μεμαθηκότες. Διὸ καὶ ὁ προφήτης παρεzeugμένως τὴν ἐμφάνειαν αὐτοῦ τὴν μετὰ σαρκὸς ἐναργῆ ἦ ἄν αὐτοῦ λέγοντος· «*Ἴδού ἐγὼ ἐκκλίνω ἐπ'* αὐτούς, ὡς *ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύων δόξαν ἐθνῶν, πάλιν κἀναῦθα τὴν τῶν ἐθνῶν δόξαν* συνάπτων τῇ προλεχθείσῃ *νέα Σιών, καὶ ποταμῷ παρεϊκάζων τὴν δεδομένην τούτοις εἰρήνην.* Καὶ ἄλλαχού δὲ φησιν· «*Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων.*» Καὶ «*Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα ἐμφανίσει τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ.*» Καὶ πάλιν· «*Καὶ τὸν χειμάρρου τῆς τρυφῆς σου ποιεῖς αὐτούς.*» *Δόξαν δὲ τῶν ἐθνῶν* τοὺς *ἐξ αὐτῶν πεπιστευκότας* καλεῖ, κατὰ τὸ, «*Ὅς δὲ ἐκάλεσεν, τούτους καὶ ἐδόξασεν.*»

Intelligit vero per *gloriam gentium*, eos ipsos, qui de *gentium* numero fidem amplexi sunt; quale illud est, quod apud Apostolum, eosdem etiam glorificasse, quos vocavit, reperimus ⁸⁶.

Ἐξέκλιθεν δὲ εἰς τὰ ἐθνη, τῶν ἐξ Ἰσραὴλ μὴ δεξαμένων αὐτὸν, πρὸς οὓς ἤθελε προηγουμένως. *Εἰρήνη* δὲ βαθυτάτη πολλῶν τῷ βέουμαι τὴν Ἐκκλησίαν ἐπέκλυσεν, πνευματικοῖς νόμασι τοὺς ταύτης ἐπάρδων υἱούς. Διὰ γὰρ τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, τὴν *εἰρήνην* τὴν πρὸς τὸν Πατέρα, δι' αὐτοῦ κεκερδάχασι, ὅτε τιθνοῦντινες τοὺς αὐτῆς νηπίους ὑποβαστάξουσι, διδάσκαλοι τινες Ἐκκλησίας, ἢ ἄγγελοι, κατὰ τὸ, «*Μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τῶν μικρῶν τούτων.* Οἱ γὰρ ἄγγελοι αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατέρος μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.» Οἱ μὲν οὖν τελειοὶ, τοὺς εἰσαγομένους *ἐπ' ὤμων καὶ γονάτων, δίκην* τιθνοῦνται *μητέρας*. Ἐγὼ δὲ, ὡς πάντων Πατὴρ, *παρακαλέσω* τοὺς τῶν ὑποδεεστέρων *παρακλήτορας*. Διὸ φησιν ὁ Ἀπόστολος· «*Ἐυλογητὸς ὁ Θεός, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, πρὸς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.*» «*Ἄν οὕτω γινόμενων, ὄψεσθε, φησὶ, τὴν ἐπουράνιον Ἰερουσαλήμ, ἢ*

⁸⁴ Psal. lxxvii, 10. ⁸⁵ Psal. lxxv, 10. ⁸⁶ Psal. xlv, 5. ⁸⁷ Psal. xxxv, 9. ⁸⁸ Rom. viii, 30. ⁸⁹ Matth. xviii, 10. ⁹⁰ II Cor. i, 3, 4.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. ἀκόλουθον. ἢ Ἰσ. λ. ποιεῖ.

Sunt tamen, qui istud ad duo testamenta retulerint, consentaneum esse arbitrati, ut quæ *marem* populum Deo confertim *peperisset*, *lacte* etiam ad infantium nutritionem impleretur: cujusmodi *rationalis lactis* genus ab utroque testamento fluxurum esse constaret. Sunt enim hi fontes ipsius gemini, vino ipso præstantiores. *Consolationis* voce præterea ideo usus est, quod vicem *lactis* habeant apud imperfectiores animas sermones *consolatorii*: solidus autem cibus in abstrusorum mysteriorum ratione spectetur, qui viros decet perfectos, quos nihil, quod puerile sit, remoretur. Hinc est igitur, quod addidit, *ut postquam suxeritis, delectemini ab introitu gloriæ ejus*; eodem plane sensu, ac si sine ubere, et a lacte depellendos esse significet. *Gloriæ* præterea nomine Christum ipsum significat: ut et David, ubi in terra eorum habitaturam esse *gloriam* cecinit ⁸⁴. Quod deinde *introitus* meminit, ad incarnationis œconomiam ideo retulit, quod veluti per carnem in hunc mundum intravit. *Delectantur* ergo qui sermonem de hac ipsa re didicerunt. Et hinc igitur effectum est, ut ejus in carne manifestationem propheta statim apertam faceret, tanquam ipso ad hunc modum loquente: *Ecce ego declino ad eos, quasi fluvius pacis, et quasi torrens inundans gloriam gentium*: in quo *gloriam gentium* cum *Sione* illa, quæ recens ante nominata est, conjungit, et *pacem* quæ istis tradita est, *fluvio* facit non dissimilem. Et alicubi enim scribitur: «*Flumen Dei repletum est aquis* ⁸⁵.» Et: «*Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* ⁸⁶.» **755** Itemque: «*De torrente deliciarum potabis eos* ⁸⁷.»

de *gentium* numero fidem amplexi sunt; quale illud est, quod apud Apostolum, eosdem etiam glorificasse, quos vocavit, reperimus ⁸⁶.

Declinavit vero ad *gentes*, cum ab Israelitis, quorum nomine præcipue venerat, exceptus non esset. Copioso deinde *flumine* tranquillissima *pax* Ecclesiam *inundavit*, cum spiritualibus undis hujus filios irrigaret. Per salutarem enim promulgationem *pacem* sibi cum Patre ejus opera pepererunt; cum, veluti nutritii quidam, infantes ipsius gestarunt, doctorum vicem in Ecclesia, vel angelorum gerentes, juxta illud: «*Ne contempseritis unum ex parvulis istis. Angeli enim ipsorum semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est* ⁸⁸.» Qui igitur perfecti sunt, eos, qui initiantur, *humeris et genibus* ipsis sustinentes, veluti *matres* nutricantur. Ego vero tanquam parens omnium, eos, qui tenuiores egentioresque *consolantur*, ipse *consolaturus sum*. Quo fit, ut hunc in modum scribat Apostolus: «*Benedictus Deus, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt; per consolationem, qua consolamur ipsi a Deo* ⁸⁹.» Quæ si

ita fieri contingat, *videbitis*, inquit, *coelestem Jerusalem*; aut etiam Deum ipsum, qui finis est optatus, et *lætitia* plenus. Enimvero et Salvator ipse ideo beatos prædicat, qui mundo sunt corde, quod Deum visuri sint ⁶¹. Sequitur: *Et ossa vestra sicut herba germinabunt*. Surgent enim mortui, et excitabuntur qui jacent in monumentis ⁶², ubi rore illo, qui manat a Christo, Spiritu nimirum vivifico ditati fuerint, de quo sic apud Psaltem legimus: « Emitte spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ ⁶³; » non aliter quam quæ in agris floruerunt, occidere, vere autem rursus oriri videmus. Ad hunc vero modum etiam *innoscet* omnibus ista fieri non humana vi, sed Dei manu; id est Unigeniti, per quem et ipsa existit mortuorum **756** suscitatio: *Quæ etiam Deum metuentibus non obscura futura est*. Ubi namque Dei *metum*, qui ex sapientia est, resumpserint (Initium enim sapientiæ timor Domini ⁶⁴), non absque manu Dei, tantam gratiam inter mortales vires suas exercere potuisse, intelligent. Illis autem, qui tales non fuerint, ea, quæ sequuntur, *minabitur*.

Sunt vero, qui a verbis istis, *vox Domini*, ita explicant, ut omnia undique justum Dei iudicium velint *resonare*, hostibus quidem subjugatis et victis; Ezechias autem de templo redeunte, Deique majestatem prædicante ⁶⁵; ipsis denique, qui Deo adversabantur, ultioni traditis. Sunt tamen pœnas vitaturi, si pœnitere contingat, non aliter quam quæ *masculum peperit*. Obliviscitur enim *dolorum*, eo ipso quod peperit, consolationem adempta; quale est illud, quod mulierem cum genuerit, ideo lætari affirmat, quod homo in mundum editus sit ⁶⁶. Est igitur inquit, *dolorum* tempus pœnitentia prævertendum; ut tanquam puerum, vestram ipsi salutem partu enitami. Volunt autem Hierosolymis ista contigisse, quæ brevi tempore *gentes* quaslibet, suosque habitatores resumpserint. Est enim Deus ipse, qui *sterilitatem fecunditatemque* largitur. Quia autem animam futuris bonis antea recrearat, ipsam *Jerusalem lætari* præcipit, non eversionem suam *lugere*, sed quæ postea secutura est, *gloriam* considerare, puerosque suos tanquam *ab uberibus* pascere: quia eos inuiturus sit Dominus, *pacemque* multam daturus, *fluviorum* more concurrentibus ad eum omnibus. Ipsis enim *gentium gloriam* largietur, ut filios ipsæ et filias *humeris* in civitatem *Jerusalem portent*, Deo ipso, *matris* instar, auxilium curamque suam adjungente, qui eos super futura calamitate *consuletur*, novaque quadam ratione, ut *ossa*, de quibus est apud Ezechielem ⁶⁷, in vitam revocet. Gestamina porro, sive onera ipsorum, honorem eum intellige, quem *de gentibus* sibi pepererunt, quo tempore, secundum præordinationem **757** Domini, cum Darii præsidio adhibitis epulis tuta

καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν, τὸ ἐφετὸν, καὶ χαρᾶς ἀνάμεστον τέλος. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ μακαρίζει τοὺς καθαρούς τῆ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν εὗρονται. Καὶ τὰ δὲστὰ ὁμῶν, φησὶ, πῶς δὲκλῆν ἀνθήσει. Ἐγερόθησονται γὰρ οἱ νεκροὶ, καὶ ἀναστήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, τὴν παρὰ Χριστοῦ πλουτήσαντες δρόσον, τὸ πνεῦμα δηλαδὴ τὸ ζωοποιόν. Περὶ ὧν ὁ Ψάλλων φησὶν· « Ἐξαποστειλεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· ὡς τὰ ἐν ἀγροῖς ἀνθήσαντα πίπτει, καὶ πάλιν ἀνίσχει τοῦ ἔαρος. Οὕτω δὲ καὶ γνωσθήσεται πᾶσιν, ὡς οὐκ ἀνθρωπίνῃ ταῦτα πεποίηκε δύναμις, Θεοῦ δὲ χεῖρ, ὁ Μονογενὴς, δι' οὗ καὶ ἡ τῶν νεκρῶν ἀνάστασις· Ἡ καὶ γνωσθήσεται τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Φόβον γὰρ ἀνεληφόρες Θεοῦ τὸν ἐκ σοφίας (Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου) νοήσουσιν, ὡς οὐκ ἀνευ χειρὸς Θεοῦ, τοσούτῃ χάρις εἰς ἀνθρώπους ἐνήργησεν. Τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις ἀπειλήσει τὰ ἐπαγόμενα.

Τινὲς δὲ ἀπὸ τοῦ, *φωνῆ Κυρίου*, οὕτως ἐξηγήσαντο. Πάντα γὰρ πανταχόθεν βοᾷ τὴν εἰκαίαν κρισίν τοῦ Θεοῦ, πολεμίων μὲν καταστρεφόμενων, Ἐξείκλου δὲ ἐκ τοῦ ναοῦ ἐπανιόντος, μὴ κηρύττοντος τοῦ Θεοῦ τὴν μεγαλειότητα, καὶ τῶν ἀντικειμένων Θεῷ τιμωρουμένων. Ἐκφεύξονται δὲ τὴν δίκην μετανοήσαντες καθὰ καὶ γυνὴ τεκοῦσα ἄρσεν. Ἐπιλανθάνεται γὰρ τῶν ὁδίων, παραμύθιον ἔχουσα τὸ τεχθὲν, κατὰ τὸ, "Ὅτ' ἂν δὲ γεννήσῃ, χαρᾷ χαίρει, ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς εἰς τὸν κόσμον. Προληπτέον οὖν, φησὶ, τῇ μετανοίᾳ τὸν καιρὸν τῶν ὁδίων. Καὶ ὡσπερ παῖδα, τὴν ἐαυτῶν σωτηρίαν ἀποκυήσατε. Ἐπὶ δὲ τῆς Ἱερουσαλήμ ταῦτα γεγενῆσθαι φασὶν ἐν βραχεὶ χρόνῳ ἔκαν τὸ ἔθνος, καὶ τοὺς ἰδίους ἀπολαμβαίνουσης οἰκήτορας. Θεὸς γὰρ ὁ στερῶσιν διδοὺς, καὶ γογγύην. Προεστιαθεὶς δὲ τὴν ψυχὴν ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς, τῇ πόλει εὐφρανθητι, φησὶν, Ἱερουσαλήμ μὴ πενθοῦσιν τὴν καταστροφὴν, τὴν μετὰ ταῦτα δὲ δόξαν λογιζομένη. Καὶ ὡς ἀπὸ μαστῶν τρέφε τοὺς παῖδάς σου, διότι ἐπισκέπεται Κύριος αὐτούς, πλείστην εἰρήνην διδοὺς, καὶ πάντων ποταμηδῶν εἰς αὐτὴν συρρέοντων. Τῶν γὰρ ἐθνῶν αὐτοῖς χαρίζεται τὴν δόξαν, ὡς τοὺς υἱοὺς αὐτῆς ¹, καὶ θυγατέρας ἐπ' ὤμων φέρειν εἰς Ἱερουσαλήμ, Θεοῦ, δίκην μητέρος, τὴν ἐαυτοῦ κηδεμονίαν παρέχοντος, ἐπὶ τῇ προλαβοῦσῃ παρακαλοῦντος αὐτοὺς συμφορᾷ, καὶ τρόπον τινὰ πάλιν ἀναθῶναι ποιήσαντος, κατὰ τὰ παρὰ τῷ Ἰεζεκιὴλ δὲστὰ. Βαστάγματα δὲ αὐτῶν τὴν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν νόει τιμὴν, κατὰ πρόταξιν Κυρίου, καὶ Δαρείου μετὰ δορυφορίας παραπέμφαντος αὐτοὺς ἐν εὐωχίᾳ τε καὶ εἰρήνῃ, τῶν ἱερῶν αὐτοῖς σκευῶν ἀποδοδόμενων, καὶ μετὰ τοῦ ναοῦ ἀνοικισθείσης τῆς πόλεως. Ὁ καὶ μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φαίνεται: παρουσίαν.

⁶¹ Matth. v, 8. ⁶² Dan. xii, 2, 3; Joan. v, 28, 29. ⁶³ Psal. ciii, 50. ⁶⁴ Psal. cx, 10. ⁶⁵ IV Reg. xix, 1 seqq. ⁶⁶ Joan. xvi, 21. ⁶⁷ Ezech. xxxvii, 4 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γγ. αὐτά.

non corporis tantam, sed mentis etiam actiones A
Deus intueatur. Cujus generis est illud, ubi « Im-
perfectum meum viderunt oculi tui »⁷⁵, » legimus.
Non desunt vero, qui *abominationes* non ad cibos,
sed ad idola retulerunt; quod illi eo usque, aiunt,
progressi essent, ut *murem* fortasse, quem cole-
rent, in delubris haberent. Sunt tamen aliqui, qui
pueres terrestres etiam nunc *comedant*. Ubi porro
congregaturum se linguam omnem dixit; etiam *glo-*
riam suam visuros esse, superque eos signum se re-
licturum; et ex iis, qui **760** *salvati fuerint, esse se*
missurum adjecit. Quod apertius in Evangelii in-
quit, ubi ait: « Cum autem venerit Filius homi-
nis in gloria Patris sui, et omnes angeli cum eo,
tunc sedebit super sedem majestatis suæ; et con-
gregabuntur ante eum omnes gentes »⁷⁶, » et quæ
postea. Ut autem ostenderet, qui de gentibus pro
merito *salvandi erant*, ad primum adventum re-
versus est: ad quem et illa, quibus *linguas se*
congregaturum dixit, referentes nonnulli, recapitu-
lationem totius esse prophetiæ arbitratur; cum
aiunt, quæ deinceps dispensationis in carne virtutem
etiam, *gentium* vocationem significare; utque
bitur.

Legem enim veterem, *gentem* unam, unamque
linguam congregasse, Christum autem gentes uni-
versas, et eos, qui de Israele *salvati sunt*, cum au-
dire ista gentes omnes præcipit: quibus etiam
gloriam ipsius videre contigit, cum divina Evange-
lii promulgatione æqualem esse Patri, mirabiliaque
opera edere, et mortuos in vitam revocare didi-
cissent; non Judæorum more quærentes cur, cum
homo esset, Deum se profiteretur⁷⁷: sed uno con-
sensu Dei *viventis esse Filium* asserentes. Est
porro *super eos signum crucis* venerandæ positum:
vel, uti Paulus ait: « Obsignati sumus spiritu re-
demptionis »⁷⁸. » *Ex ipsi* rursum cum *se missurum*
ad gentes dixit, de iis qui petierant intellexit; quos
simul *consumptum* iri monuerat. Quorum quæ
salvatæ fuerint reliquæ, ad harum atque illarum
gentium vocationem *emittentur, et videbunt glo-*
riam meam. Juxta quod antea dictum est⁷⁹, ubi illos
eum esse visuros, quibus minime renuntiatum est;
et rursus, ubi se notum iis factum esse, a quibus
minime interrogabatur, affirmavit. Qui ubi cum
signo meo ambulaverint, inquit, eos ipsi, qui de
gentibus sunt, *fratres* efficiunt, et *donum adducent*
Domino. Quo fit, ut exsultantes, eos ipsos gau-
dium et coronam nominent⁸⁰. Ut autem sine **761**
labore conversum iri *gentes* indicaret; id ipsum
sumpta ab iis metaphora, qui vehiculis feruntur,
demonstravit; tanquam eos nulla non quiete di-
gnetur Deus. Sunt vero Deo grati æque futuri,
atque *victima*, quæ legitime non sine canticis et
laudum prædicatione, ipsi offertur. Quod vero ex

⁷⁵ Psal. cxxviii, 16.

⁷⁶ Matth. xxv, 31, 32.

⁷⁷ Joan. x, 33.

⁷⁸ Ephes. iv, 50.

⁷⁹ Isa. lxi, 6.

⁸⁰ Philipp. iv, 1.

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁵ γρ. καὶ ὡς. ⁷⁶ ἢ. ἰσ. Χριστός. ⁷⁷ ἰσ. σπέρμα.

ὁρώντος, ἀλλὰ καὶ λογισμούς. « Ὅποιόν ἐστι τὸ,
Ἄκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου. » Τι-
νὲς δὲ τὰ βδελύγματα, οὐκ ἐπὶ βρωμάτων, ἀλλ' ἐπ'
εἰδώλων ἐδέξαντο, ὡς καὶ μῦν φασιν, ἴσως ἐν σηκοῖς
ἔχειν τεθόμενον. Πλὴν τοὺς ἀρouraίους τινὲς εἰσέτι
νῦν ἐσθλοῦσι μῦς. *Συνάξαι δὲ πᾶσαν γλῶσ-*
σαν εἰπὼν, *Ὁφθαλμοί, φησί, τὴν δόξαν μου, καὶ*
καταλείψω ἐπ' αὐτῶν σημεῖον, καὶ ἐξαποστελῶ
ἐξ αὐτῶν σεσωσμένους. Ὁ σαφίστερον ἐν Εὐαγγε-
λοις φησὶν· « Ὅτι ἂν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι
μετ' αὐτοῦ, καὶ συνάξουσιν πάντα τὰ ἔθνη, » καὶ τὰ ἐπὶ
τούτῳ. Ἄς ἂν δὲ δεῖξῃ τῶν ἐθνικῶν τοὺς κατ' ἄξιαν
σωθησομένους, ἐπὶ τὴν πρώτην ἀνέδραμμεν παρου-
σίαν· περὶ ἧς καὶ τὸ, *συνάξαι τὰς γλῶσσας*, τινὲς
B ἐξειλήφασιν ἀνακεφαλαίωσιν εἶναι τῆς ὅλης προφη-
τείας, τὰ ἐντεῦθεν εἰπόντες τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονο-
μίας τὴν δύναμιν ἀπ' ἀρχῆς, μέχρι τέλους, ὡς ἐν
βραχεὶ περιέχοντα, δηλοῦντα τῶν ἐθνῶν τὴν κλήσιν,
ὡς ⁷⁵ καὶ τοὺς ἀποστόλους ⁷⁶ ἀναδείξας περὶ πάντων
ἐθνῶν προσκυρηθήσεται.

ab initio ad finem, veluti compendio, comple-
designatis Christus apostolis ab omni *gente* *adora-*

Ἦ μὲν γὰρ καλαὶ νόμος ἐν ἔθνος, καὶ μίαν
γλῶσσαν συνήγαγεν. Ὁ δὲ Χριστὸς πάντα μετὰ
τῶν σωθέντων ἐξ Ἰσραὴλ λέγων Ἀκούσατε ταῦτα
πάντα τὰ ἔθνη. Οἱ καὶ *τεθεῶνται τὴν δόξαν αὐτοῦ*,
μαθόντες διὰ τοῦ θελοῦ κηρύγματος, ὡς ἴσως ἐστὶ τῷ
Πατέρει, θαυματοουργεῖτε μέχρι καὶ νεκρῶν ἀναστά-
σεως, καὶ μὴ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους εἰπόντες· « Διατί
οὐ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν; » συμφωνῶν δὲ
C λέγοντες· « Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ἐφ' ὧν
καὶ τέθειται σημεῖον τοῦ τιμίου σταυροῦ· ἢ κατὰ
Παῦλον εἰπόντα· « Ἐσφραγίσθημεν τῷ πνεύματι
τῆς ἀπολυτρόσεως. » Ἀπ' αὐτῶν δὲ, φησὶν, ἀποστελῶ
ἐπὶ τὰ ἔθνη, δηλονότι τῶν ἀπολλυμένων, περὶ ὧν
ἐλέγετο· Ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναλωθήσονται. Ἐξ ὧν δια-
σωθὲν τὸ κατάλειμμα πρὸς τὴν τῶν ἐθνῶν τῶνδε
καὶ τῶνδε κλήσιν ἀποσταλήσεται, καὶ δύνονται
μου τὴν δόξαν, κατὰ τὸ ἤδη ρηθέν· Οἱς οὐκ ἀνηγ-
γέλη, περὶ αὐτοῦ ἔφονται καὶ πάλιν· « Ἐμφανὲς ἐγε-
νόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. » Οἱ μετὰ τοῦ στ-
μελου τοῦ ἐμοῦ πορευθέντες, τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν
ἀδελφοὺς ἀπεργάζονται, καὶ ὄρων προσάξουσιν
τῷ Θεῷ. Διδ καὶ καυχώμενοι, χαρὰν αὐτοῦ καὶ στέ-
φανον ὀνομάζουσι. Τὸ δὲ ἀπονὸς τῆς τῶν ἐθνῶν
D ἐπιστροφῆς ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἐν δόξῃ κομιζο-
μένων παρίστησι, πάσης αὐτοῦ ἀνεπαύτης ἀξιοῦν-
τος Θεοῦ. Ἔσονται δὲ κεχαρισμένοι Θεῷ, ὡς θυσία
νομίμως προσαγομένη μετ' ὥδης, καὶ δοξολογίας.
Ἀπ' αὐτῶν δὲ, φησὶ, *λήψομαι ἰσραεὶς καὶ λευίτας*,
καὶ τὸ ἐκ τῶν ἀποστόλων ⁷⁷, καὶ τὸ ἐκ τῶν ἐθνῶν
ἀληθέστερον. Λοιπὸν παραδειγματικῶς τὸ τῆς ἐλ-
πίδος τῶν κεκλημένων ἀσάλευτον δείκνυσιν. Οὐρανοῦ

γὰρ καὶ γῆς ὁ ἀνακαινισμὸς πέρας οὐκ ἔξει. Οὕτως αἱ
 ἔσται τὰ καθ' ἡμᾶς. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα
 καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ. Τὸ συνεχὲς δὲ τῆς εὐσε-
 βούς λατρίας διὰ τῶν ἐν νόμῳ παρίσθησι τυπικῶν.
 significat. Ut enim, ait, *cæli et terræ renovatio* finem habitura non est; sic sunt, quæ a me pro-
 deunt æterna futura. Deum enim nunquam donorum suorum vocationisque pœnitet. Pii deinde
 cultus perpetuitatem per ea, quæ sunt in lege, demonstrat.

Τινὲς δὲ τὸ ἀξιοῦσι τοὺς ἀδελφούς, κατὰ τὸν
 καιρὸν τῆς συντελείας φασὶν ἐπὶ τὴν ἐπουράνιον Ἱε-
 ρουσαλήμ, ὅτεπερ ἐν ἀγγελικῷ, κατὰ τὸν Ἥλιαν,
 ἀναληφθήσονται ἄρματα, φωτὶ θείῳ περιλαμπόμενοι.
 Καὶ δῆλον ἐκ τῆς Ζαχαρίου προφητείας. Ἰπποὺς
 γὰρ διαγράψα· καὶ ἄρματα, ὀνόματι τινὰς ἀγγε-
 λικὰς συνηνίτετο. Λαμπηναὶ δὲ ἡμιόνων τὰ τῆς
 ἀναστάσεως σημαίνουσι σώματα, διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς
 ἐκλάμπουσαν δόξαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐν λαμπηναῖς
 ἡμιόνων μετὰ σκιαδίων, ὁ Σύμμαχος, ἐφ' Ἰπποῖς, B
 καὶ ἐν ἄρμασι, καὶ ἐν λεκτίσι, καὶ ἐν καρούκαις,
 καὶ ἐν φορελίοις, ἐρμήνευσεν, δι' ὧν σωματικῶς εἰ-
 ρημένων διὰ τοὺς ἀκούοντας, ἢ δι' ἄερος μετάρσιος
 εἰς οὐρανὸς πορεία σημαίνεται, κατὰ τὸ, « Ἀρπαγη-
 σόμεθα ἐν νεφέλαις, » τὰ νῦν ῥηθέντα σαφηνίζον ὀχή-
 ματα. Εἰς τὴν ἀρίαν δὲ πόλιν κομιζοῦνται, περὶ ἧς
 φησιν· « Ἡ δὲ ἀνα Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἔστί. »
 Καὶ· « Προσεληλύθατε Σιών ἄρει, καὶ πόλει Θεοῦ
 ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίω. » Ἀντὶ δὲ τοῦ
 μετὰ ψαλμῶν, ἐν σκεύει καθαρῷ ἐρμήνευσε Σύμ-
 μαχος. Ὡς γὰρ οἱ πάλαι, φησὶ, τὰς νομικὰς θυσίας
 κατὰ νόμον ἐπὶ τῆς ἐπιγείου προσέφερον Ἱερουσα-
 λήμ· οὕτως ἤξουσιν ἐκεῖνοι μετὰ τῶν ἰδίων καρπῶν
 δῶρα κομιζόντες, ἅπερ ἕκαστος ἐν ψυχῇ παρεσκευά-
 σεν.

offerebant Jerusalem, sic venient illi cum fructibus suis dona ferentes, quæ quisque in anima, tan-
 quam vase, præparavit.

Εἰτὰ φησιν· Καὶ ἀπ' αὐτῶν λήψομαι (ποίων, ἀλλ'
 ἢ τῶν κατειλεγμένων ἐθνῶν;) ἱερεῖς καὶ Λευίτας. Εἰ
 γὰρ καιρὸς οὐρανὸς ἔσται, καὶ γῆ καὶ Ἱερουσα-
 λήμ, ἀκλόουθον εἶναι καὶ καιροὺς λειτουργοῦς. Δι'
 ὅπερ ἔφασκεν· « Οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων, καὶ
 οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. » Ἀπίθανον
 γὰρ ἐξ Ἰουδαίων εἰπεῖν, ἤδη παρ' αὐτοῖς τούτων
 προϋφαστώτων. Πῶς δ' ἂν ἐξ ἱερῶν ἱερέας, καὶ
 ἐκ Λευιτῶν εἰλήψοι Λευίτας, πάσης τῆς Λευι-
 τικῆς ἐπὶ τούτους διηρημένης, οὗς ἀπεικάζει οὐρανῶ
 τε καιρῷ, καὶ γῆ; περὶ γὰρ τῶν πρώτων ἐρρέθη·
 « Ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται. » Καὶ πάλιν·
 « Ἐλεγθήσεται γ, ὡς βιβλίον, ὁ οὐρανὸς, καὶ φθορᾶ
 φθαρήσεται ἡ γῆ. » Τοῦ δὲ μέλλοντος αἰῶνος ἀπαρχὴ
 Χριστός· ἔπειτα, οἱ τοῦ Χριστοῦ· εἰτα, οὐρανὸς D
 καὶ γῆ καιρὰ. Τούτων τῶν οὐρανῶν τὴν βασιλείαν
 τινῶν ἐφη μακαριζομένων εἶναι, καὶ ἄλλω^a τὴν κλη-
 ρονομίαν τῆς γῆς. Τῶν γὰρ παρὰ τῷ Πατρὶ μονῶν
 τῶν μὲν οὐσῶν ἐλαττόνων, τῶν δὲ κρείττωνων, τῇ
 πρὸς ἀλλήλας δόξουσι σχέσει αἱ μὲν τῶν ὑπ' αὐτά;

is sumpturum se sacerdotes et levitas ait; de ac-
 mine apostolorum, et gentium etiam, quod verius
 sit, intellexit. Eorum deinceps, qui vocati sunt⁷⁹,
 inconcussam spei fortitudinem manere exemplo

Sed reperias nonnullos, qui quod *adducturos
 fratres* dixit, ipso consummationis tempore ad cœ-
 lestem Jerusalem referri velint; cum in curru
 angelico, ut Elias, lumine divino fulgentes assu-
 mentur⁸⁰: quod ipsa etiam Zachariæ prophetia
 manifestum est⁸¹. Cum enim *equos et currus* de-
 scribit, virtutes quasdam angelicas innuit. Signi-
 ficant porro *lampenis mulorum* corpora ea, quæ
 resurrectionem adeptæ sunt, propter relucere in
 eis *gloriam*. Sed pro *lampenis mulorum cum
 umbraculis*, vertit Symmachus, *in equis, et in cur-
 ribus, et in lecticis et in carrucis, et in ferculis*: qui-
 bus quidem propter auditores corporaliter usurpa-
 tis, ipsa sublimis ad cælum per aerem profectio
 demonstratur: quale est illud, quo nos in nubibus
 rapiendos esse legimus⁸², ubi quæ hoc loco de
 curribus dicuntur, aperte explicantur. Quod autem
 in *sanctam civitatem ferri eos* dicit, eam ipsam in-
 telligit, de qua isthæc antea usurpavit: « Quæ
 autem sursum est Jerusalem, libera est⁸³. » Et:
 « Accedite ad montem Sion et civitatem Dei vi-
 ventis, cœlestem Jerusalem⁸⁴. » Quo deinde loco
 cum *psalmis* habemus, *in vase mundo* interpretari
 Symmachum reperias. Ut enim veteres, inquit,
 C *legales victimas ex legis instituto* 762 in terrena

Sequitur deinde, *et ab eis* (sed quibus, nisi ab
 enumeratis gentibus?) *sumam sacerdotes et levitas*.
 Si enim cælum ipsum, terraque et Jerusalem nova
 futura sunt, sequitur et novos etiam habituram esse
 ministros: indeque est, quod priorum non esse
 recordaturus, neque ea in cor ipsorum ascensura,
 significavit. Esset enim ineptum ex Judæis sumi
 affirmare, qui istis jamdudum apud eos præfuerint.
 Qui porro *ex sacerdotibus sacerdotes, ex levitis le-
 vitæ sumi* potuissent, cum in hos divisa esset tota
 tribus levitica, quos *cælo novo et terræ novæ* similes
 esse dicit? De primis enim dictum est: « Cælum
 et terra transibunt⁸⁵. » Et: « Corruptione cor-
 rumpetur terra⁸⁶. » At sunt futuri sæculi primitiæ
 D *Christus ipse; postea vero, qui Christi sunt*. Deinde:
*Cælum et terra nova*⁸⁷. Talium igitur quorundam,
 qui beati dicuntur, esse innuit regnum *cælorum
 terræque* adeo possessionem⁸⁸. Cum enim
 mansionum, quæ apud Patrem sunt⁸⁹, aliæ quidem
 minorum, aliæ autem præstantiorum sint; si inter

⁷⁹ Rom. xi, 5. ⁸⁰ IV Reg. ii, 1 seqq. ⁸¹ Zachar. vi, 1 seqq. ⁸² I Thess. iv, 16. ⁸³ Galat. iv, 26.
⁸⁴ Hebr. xii, 22. ⁸⁵ Luc. xxi, 33. ⁸⁶ Jerem. vii, 34. ⁸⁷ Apoc. xxi, 1. ⁸⁸ Matth. v, 1 seqq. ⁸⁹ Joan.
 xlv, 2.

VARIÆ LECTIONES.

γ γρ. ἐλιχθήσεται. α ἰσ. τοιούτων. β γρ. ἄλλως.

se conferantur, *cæli* quidem alia, habita ad inferiores ratione, esse videbuntur; *terræ* autem cæteræ, si cum iis, quæ superiores sunt, comparentur. Quæ tamen sunt omnes continuæ et perpetuæ. Sunt enim temporaria, quæ in oculorum aspectum cadunt; perpetua autem, quæ cerni non possunt⁹⁰. Quod si signa sunt et imagines, quæ lege continentur, juxta quod umbram futurorum bonorum eandem habere dixit Apostolus⁹¹: consentaneum est, ut *cælestium* nomine, et festa ipsa, et *menses*, et *Sabbata* intelligamus, de quibus non hujus temporis fuerit exacte disputare. Verum, quemadmodum Judæi multas alioquin urbes incolentes, unam habitabant *Jerusalem* cultus sanctitate præcipuam, in qua stantis temporibus, qui cæteras incolabant, sacrorum causa conveniebant, sic intelligendum est eximiam in *cælis* inesse cæteris inaccessam filii Dei pontificis maximi sanctitatem; **763** cui soli fas sit ad Patris divinitatem sinumque accedere: cum stantis alii temporibus (quæ quidem ista esse intelliguntur, et qui ibi sunt anni, ad quos propheta quidam respiciens, annos æternos in memoria habuisse se et meditatatum esse dicebat⁹²) ad eximiam cælorum civitatem transeant, Dei regno, et iis, qui ad summum beatitudinis fastigium pervenerunt, ascriptam mansionem; qua tamen non ii privabuntur, qui inferiores fuerint, sed periodis quibusdam ad cælestes solemnitates appellentes, divinæ et immortalis cujusdam lætitiæ, ineffabiliumque bonorum fient participes: quibus cum exsaturati fuerint, ad suas ipsi mansiones redibunt, ubi *Sabbatismus* ipsaque adeo animarum requies vera sunt.

Significantur vero *carnis* appellatione, *gentes* C *ipsæ*. Quale est illud: « Et videbit omnis caro salutem Dei⁹³. » Et illud: « Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt⁹⁴. » Sic autem loquitur, ne de se ista eum usurpare putent Judæi. Quo fit, ut de omni mortalium genere intelligat: quos quidem *venturos* esse significat. Sunt vero *Jerusalem* illius cives, multa millia (inquit Apostolus⁹⁵) angelorum, Ecclesia primogenitorum. Ibi erunt in perpetuum, qui Deo ministrantes, sub pontifice maximo degent. *Videbunt* porro omnes impiorum interitum, animo agitates, quantis illi bonis privati sint. Verum, quo loco *membra* dixit, *extrema* Symmachus interpretatus est. Sed quorum *membra*, si non eorum, intellexit, de quibus initio scribens, filios se genuisse et exaltasse⁹⁶, a quibus seipsum despici contigit, affirmavit? quos longe a se remotos, qui de *Jerusalem* exituri sunt, videbunt, et qui ad suas singuli mansiones revertentur. Significat porro *terris* appellatione, assiduam eorum, quæ singuli peccavimus, in pœnitendo conscientiam; quæ tantorum bonorum privatione animam remordens, suorum omnes scelerum recordatione accuset. Fuerit deinde *ignis* ipse *inextinguibilis*, qui sem-

⁹⁰ II Cor. iv, 48.⁹¹ Hebr. x, 1.⁹² Psal. lxxvi, 6.⁹³ Isa. lii, 10; Luc. iii, 6.⁹⁴ Joel ii, 28.⁹⁵ Hebr. xii, 22.⁹⁶ Isa. i, 2.

οὐράνιοι^b, αἱ δὲ τῶν ὑπὲρ αὐτὰς γῆ. Διηνεκεῖς δὲ πῖσαι: Τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια. Εἰ δὲ σύμβολα καὶ εἰκόνες τὰ νομικά, κατὰ τὸ, « Σκιάν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ἀκόλουθον οὐρανίου νοεῖν, ἑορτάς, καὶ μῆνας, καὶ Σάββατα, ἅπερ ἐξετάζειν οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ. Πλὴν, ὡς περ Ἰουδαῖοι πόλεις ἔχουν πολλὰς, κρείττων δὲ Ἰερουσαλὴμ ἢ τὸ ἅγισμα φέρουσα, εἰς ἣν, κατὰ καιροῦς, οἱ τὰς ἄλλας ἐκκοῦντες ἀπήντων, τὴν θρησκείαν ἐπιτελέουσιν· οὕτω νοητέον ἐν οὐρανοῖς ἅγισμα ὑπάρχειν ἐξαιρετόν, πλὴν τοῦ ἀρχιερέως Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἕβανον ὑπάρχον τοῖς ἄλλοις, ᾧ μόνῳ θέμις τῆ τοῦ Πατρὸς πελάζειν θεότητι, εἰς τε κόλπους· τῶν ἄλλων καιροῦς τεταγμένοις (οἱτινὲς ποτε οἱ καιροὶ νοοῦνται οὗτοι, καὶ τὰ ἐν τῇ τακεῖ^c, ὧν τις προφήτης ἐν περινοῖα γενόμενος ἔλεγε· «Καὶ ἔτη αἰώνια ἐμνήσθη, καὶ ἐμελέτησα») διαβαινόντων ἐπὶ τὴν ἐξαιρετόν οὐρανὸν πόλιν, τῆ τοῦ Θεοῦ βασιλείᾳ ἀφωρισμένην μονήν, καὶ τοῖς εἰς ἄκρον μακαριότητος ἡκουσιν, ἧς οὐ στερήσονται: οὐδὲ οἱ ὑποβεθηκότες, κατὰ δὲ περιόδους τινὰς ἐν οὐρανοῖς ἑορταῖς ἀφικνούμενοι, ἐνθέου τε καὶ ἀλφειοῦ τινὸς εὐφροσύνης μεταλήψονται, ἀρρόητων ἀγαθῶν ἀπολαύουσιν, ὧν ἐμφορηθέντες εἰς μονὰς τὰς ἑαυτῶν ἐπανήξουσιν, ἐκεῖ^d Σαββατισμὸς ἀληθῆς καὶ ψυχῶν ἔστιν ἀνάπαυσις.

Σὰρξ δὲ πᾶσα τὰ ἔσθη, κατὰ τὸ ῥηθέν· « Καὶ βψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Καὶ ἄλλα ἔχει· « Ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύουσιν. » Οὕτω δὲ λέγει, ἵνα μὴ περὶ αὐτῶν ταῦτα λέγεσθαι νομίσωσιν Ἰουδαῖοι· δι' ὃ πᾶν ἀνθρώπων γένος δηλοῖ. Ἄλλ' οὗτοι μὲν ἤξουσιν. Οἱ δὲ τῆς Ἰερουσαλὴμ ἐκεῖνης πολῖται εἰσιν αἱ μυριάδες, κατὰ Παῦλον, ἀγγέλων, ἢ Ἐκκλησία πρωτοτόκων. Ἐκεῖ διὰ παντὸς ἔσονται λειτουργοὶ Θεοῦ ὄντες, ὑπ' ἀρχιερεῖ τῷ μεγάλῳ ταπτόμενοι. Πάντες δὲ δψονται τῶν ἀσεβῶν τὴν ἀπώλειαν, ἐννοοῦντες οἷων ἀγαθῶν ἐστερηθήσαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τὰ κῶλα, τὰ ἔσχατα Σύμμαχος ἔφησεν. Τίνων δὲ τὰ κῶλα; περὶ ὧν ἔλεγε κατ' ἀρχάς· « Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Οὕς μακρὰν ἑαυτῶν D ὄντας οἱ ἐκ τῆς Ἰερουσαλὴμ ἐξιόντες θεάσονται, καὶ ἐπὶ τὰς οικείας μονὰς ἐπανήξουσι. Σκόληκα δὲ φησιν ἀτελεύτητον τὴν ἐν τῷ μετανοεῖν τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων συνείδησιν, ἐν τῷ τοιοῦτων ἀγαθῶν ἐστερηθῆσαι δακνομένων αἰετὴν τὴν ψυχὴν, καὶ κατηγορούντων ἑαυτῶν ἐπὶ τῇ φθασάσῃ κακίᾳ. Πῦρ δὲ ἀσβεστον, τὸ ῥηθέν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, αἰώνιον, ἡτοιμασμένων^e τῷ διαβόλῳ· σαρκὶ δὲ εἰς ὄρασις ἔσονται τῇ μὴ κολαζομένη, περὶ ἧς ἔφη· Ἦξει πᾶσα σὰρξ τοῦ προσκυνῆσαι ἐνώπιόν μου. Ἦ τὸ τῶν

VARIÆ LECTIONES.

^b γρ. οὐρανοί.^c Ἰσ. ἔτη τὰ ἐκεῖ.^d γρ. ὄπου.^e γρ. ἡτοιμασμένων.

κολαζομένων ὄφεται τέλος αὐτῆ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύουσα. Τινὲς δὲ ταῦτα δηλοῦν ἔφασαν τὰς ἐπιειχθείσας Ἰουδαίους συμφορὰς ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων χειρὸς εἰς σφαγὴν δεδομένοις. Οἱ καὶ ἐν τῇ σαρκὶ γέγονασι θεατοὶ, καὶ μονονουχὶ δίκην ἀτελεύτητον πάσχουσι. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὡς διὰ χρηστῶν καὶ φοβερῶν ὁ Θεὸς τοὺς Ἰουδαίους προτρέπεται, ὅς γε καὶ παρουσίαν ἰδίαν κατεπαγγέλλεται. Ἡ δὲ παρουσία οὐ καθ' ἓνα τρόπον νοεῖται. « Καὶ γὰρ οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ, ἕως ἂν ἔλθῃ, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Ὅπερ εἶπεν οὐ δῆπου τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ παρουσίαν δηλῶν, τὴν δὲ κατ' ἐνέργειαν αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς ἐπιφοίτησιν, ὡς καὶ νῦν τὴν αὐτῶν ἐπίσκεψιν ὑπεδήλωσεν εἰς ἡμᾶς, λέγων, ὡς ἐπισυνάξει αὐτοὺς ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν, εἰς ἃ διασπαρέντες τὰς ἐκείνων γλώσσας ἐξέμαθον, ἀθετησάντων δὲ αὐτῶν Χριστῆς τὰ ἔθνη συνήγαγεν, ὡς περ ἤξουσιν τοὺς καλέσαντας αὐτοὺς ἀποστόλους τῇ μνήμῃ φέροντες, καὶ ζηλωταὶ τούτων γινόμενοι. Ὡν τὴν εὐθυμίαν διὰ τῶν ὀχημάτων δηλοῖ, ἥτις ἐδηλοῦτο πρῶτως διὰ τοῦ εὐνούχου [λείπει].

eos aspernari contigisset, sunt a Christo gentes congregatæ, quæ et ipsæ venient, apostolos ipsos, a quibus vocati sunt, in memoria habentes, illos imitantes : quarum animi alacritatem per vehicula innuit, quæ prius significabatur per eunuchi. . .

A piternus a Salvatore nuncupatus diabolo præparari dicitur⁹⁷. Erunt item in conspectum omni carni, quam non ipsa attinget ultio, de qua dixit, *Ventet omnis caro*, 764 ut adoret coram me : aut eorum, qui punientur, finem esse *visuram* significat, cum bonis ipsa potiatur. Non desunt tamen aliqui, qui verbis istis, acceptas a Romanis injurias significari Judæis arbitrentur, quorum manu sunt neci traditi, qui rursus in carne spectabiles effecti, poenas etiam fere perpetuas patiuntur. Alii vero Deum, tanquam rerum utilium et metuendarum demonstratione, Judæos putant adhortari, qui suum etiam adventum denuntiet, sed non uno eum ipsum modo intelligi. « Non enim, inquit, civitates Israel confeceritis, donec veniat Filius hominis⁹⁸, » quod est ab eo usurpatum, non quidem, ut gloriosum adventum, sed ut effectu suum ad eos accessum demonstraret, ut et hoc loco suam in eos propensionem et curam, eo ipso, quod illos ex gentibus omnibus, in quas dispersi linguas eorum didicerunt, congregaturum se significat. Quod cum

⁹⁷ Matth. xxv, 41. ⁹⁸ Matth. x, 23.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.

PROCOPII SOPHISTÆ EPISTOLÆ.

(Primum editæ sunt ab Ang. MAIO, *Class. Auctor.* t. IV, 202.)

MONITUM.

Procopii Gazæi, quem rhetorem optimum cod. 160. appellat Photius, luculenta autem oratione a Fabricio edita discipulus ipsius Choriclus dilaudavit, sexaginta olim Græcas epistolas Aldus in lucem extulit, neque plures in consequentibus editionibus apparuerunt. Reapse et Vaticanus Svecæ reginæ codex n. 159. prænotatus, sexaginta illas ad amussim continet, insuper nullam. Sed ecce alius Vaticanus codex 306, regio antiquior, bombycinus, majorem adeo Gazæi Procopii epistolarum numerum exhibet, ut plus centum ineditos esse cognoverim. Ego igitur non tam ipsarum argumento delectatus, quod in levioribus plerumque rebus, ut abundantes otio Græci solent, versatur, quam eximia styli venustate captus, et auctoris etiam fama et antiquitate commotus, quotquot erant incognitæ. vulgandas suscepi : Græce, inquam, non Latine; quoniam laus earum styli potius, ut dixi, merito quam gravitate materiæ nititur.

A. IEPONVMQ.

Ἐγὼ μὲν ὦρην σε τὸν Νεῖλον πάλαι κατελιγμέναι· καὶ πολλάκις εἰς μνήμην λαμβάνων, τοῦτο δὴ τὸ εἰωθὸς ἐμοί, Ὡς εὐδαίμονες, ἔλεγον, τοῖς Αἰγυπτίοις οἱ παῖδες, πάλαι μὲν τὸν Νεῖλον ἔχοντες χορηγὸν τῶν ὄσων φέρειν οἶδεν ἐκεῖνος· νυνὶ δὲ καὶ τὴν σὴν μουσαν προεληφότες οὐδὲν ἀτιμωτέραν τοῦ Νεῖλου, παρ' ἐμοὶ δὲ χρὴ τὰ καὶ μείζω. Ὁ μὲν γὰρ τὴν χώ-

C

I. HIERONYMO.

Ratus equidem te ad Nilum jampridem commolari, sæpius mihi in memoriam, quod mihi solitum, revocabam quam felices olim, apud Ægyptios, pueri loquerentur, quibus Nilus fons erat omnium quæ novit ille largiri, et quam nunc felices qui tua gauderent musa quæ Nilo non pejor, sed et forsam me iudice, melior est : ille enim regionem illam

irrigans divitem facit ; tu vero, tua lingua adolescentium mentes movens, eis ad comparandas scientiæ divitias dux fuisti, non secus ac olim Pythagoras apud illos peregrinatus, aut etiam ille Plato. Hæc apud me volebam, tu vero, me inscio, hæc procul aberas, sicut ab eo accepi qui tuam mihi reddidit epistolam. Primum quidem, obstupefactus, rem censui esse vanam imaginem, neque meis oculis fidem habui ; sed posteaquam litteris perlectis, certior fui factus nullius alterius illos esse lepores, quantum fuerim delectatus, cogitas ? Propius enim illam mihi adesse spem te iterum videndi arbitratus sum. Patriæ quoque sum collætatus, ut par erat. Paulisper igitur te invidium præbuisisti. Joci gratia mihi videris criminari, quod nempe supra caput imminet is aer qualem dicebas, quod quoque aqua bibentibus in memoriam mare revocat, et quod panis ex hordeo nobis temere miscetur : non inficiabar ; at etiam et a te remissius acerbabantur ad patriæ parcendum ; illi tamen, charissime, gratiam te oportebat tribuere, quippe quæ ad philosophiam ita tuam mentem exercuerit, ut modo possis Ægypti delicias aspernari. Recogita sapientem Ulyssem parvam et asperam incoluisse insulam : quid enim aliud Itacam illis præposuisse ? Sed neque Spartæ quisquam, ut ego opinor, patriam vivendi rationem cogitans, Spartam propterea vituperavit. Sed unde ad accusandum sine dubio fueris inductus, scio : divitarum, optime, es amans, et paululum deficiente lucro, Væ ! væ ! clamas, et Nilum ejusque divitias celebras : id te peregrinum facit, ut dicis ipse, et corpus Chærephonte non melius habentem. Puto autem te amore quoque conjugis teneri neque facile velle experiri quam acerbum sit desiderium. At sic ea eveniant, Aphrodite dilecta ! et vale, et utinam te brevi liberorum patrem salutare liceat !

II. ΠΥΘΙΩ.

Si quis me primum conveniens a me sciscitaretur utrum lyra sit mihi et de harmonia sermonem faceret, cito res prorsus esset perspecta et eum esse musicum intelligerem ; si autem de armis essent sermones, pugnasque enarraret et belli fortunas indesinenter memoraret, non opus esset, credo Deum adire ad sciendum eum esse militem. Sed ad qui! hæc? Prorsus jam intellexisti ; nihilominus tamen dicam : is mihi tu videris in quo musæ habitent reapse ; quorum ex consortio dulcem ducis vitam neque quidquam demiraris præter libros, et sermones, et quidquid mentem meliorem facit. Mihi ex illo tempore hospes fuisti et mecum iniisti amicitiam tibi, ut opinor, gratam ; sed utinam illa spes, quam in nobis reposuisti, te nunquam fefellerit ! Volumen autem illud quod a me petis, penes me utinam fuerit ! habuisses enim tu quidem quod exoptabas mihi vero pretiosissimum fuisset quid grati tibi præstituisse ; nunc autem non per Socratis platanum, sed per ipsos illius sermones, juro me nondum fuisse fructum bono illo, quantumcun-

Α ραν αὐτοῦ ἐπιβρέων, πλουτεῖν ἐπιτρέπει· σὺ δὲ ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς τὴν γλῶτταν ἐπαφίεις, ἐπὶ τὸν τῆς ἐπιστήμης πλοῦτον ἰθύνεις, οὐδὲν ἔλαττον ἢ πάλαι Πυθαγόρας αὐτοῖς ἐπιδημῶν, καὶ μὴν ἐκεῖνος ὁ Πλάτων. Ταῦτα μὲν οὖν ἐλογιζόμεν· σὺ δὲ οὐ μακρὰν ἀπέχων ἐλάνθανες, ὡς δὴ καὶ ὁ τὴν ἐπιστολὴν ἐπίδους, τὸ πρῶτον θαυμάζων ἀπάτην ἠγούμην τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐκ ἐπειθόμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς· ὡς δὲ τοῖς ἐγγεγραμμένοις ἐντυχὸν ἐπέισθην μὴ ἂν ὑπάρχειν ἄλλου τὰς χάριτας, ἤσθην πῶς δοκεῖς ; Ἐγγυτέρας γὰρ αὐτὰς ἔμοι τὰς τοῦ σε πάλιν ἰδεῖν ἠγούμην ἐλπίδας· καὶ συνέχαιρον εἰκότως εἰ τὴν πατριδα, ζῆλωτὴν γοῦν μικρὸν ἀπέφηνες χρόνον. Σὺ δὲ μοι δοκεῖς παίζων αὐτοῖς κατηγορεῖν· ὅτι μὲν γὰρ τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἀέρα οἶον ἐφησ εἶναι συμβαίνει· καὶ ὡς τὸ ὕδωρ τοὺς πίνοντας εἰς μνήμην ἄγει θαλάττης· καὶ ἄρτος ἡμῖν ἐκ κριθῆς εἰκὴ μεμιγμένως, οὐκ ἂν ἀρνηθῆιν· ἀλλὰ καὶ ἔλαττον ἐτραγυόδηταί σοι ταῦτα φειδοῖ τῆς πατρίδος· ἄλλ' ὁμῶς, ὦ βέλτεστε, χάριν ἐχρῆν εἰδέναι ταύτῃ πρὸς φιλοσοφίαν ἀσκόση τὴν γνώμην, ὅπως ἂν εἰδείης ποτὲ τρυφῆς Αἰγυπτίας ὑπερορᾶν· Ὅδουςα δὲ τὸν σοφὸν νῆσον οἰκοῦντα μικρὸν ὁμοῦ καὶ τραχεῖαν· καὶ τί γὰρ ἄλλο ἢ τὴν Ἰθάκην ἀνεῖ τούτων ἠρήσθαι ; Ἄλλ' οὐδὲ Σπαρτιάτης, οἶμαι, τὴν οἶκοι διαίταν ἐννοῶν, τὴν Σπάρτην ἐμέμψατο. Ἄλλ' οἶδα πόθεν ποτὲ κατηγορεῖν ἐπήρθη· φιλοχρημάτως ἔχεις, ὦ λῦστε· εἶτα βραχὺ τι τοῦ λήμματος ἀποστάς, ἰοῦ, ἰοῦ, βοῆς, καὶ τὸν Νεῖλον πολλάκις καὶ τὸν ἐκεῖθεν πλοῦτον ἀνακαλεῖς. Τοῦτό σε πωξένον, ὡς αὐτὸς ἐφησ, ποιεῖ, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χαιρέφωτος οὐδὲν ἀστειότερον ἔχειν. Οἶμαι δὲ σε καὶ τῆς νύμφης ἐρωτικῶς περιέχεσθαι, καὶ πειρᾶσθαι μόλις ὅποσα δεινὸς πόθος. Ἄλλὰ γένοιτο ταῦθ' οὕτως, Ἀφροδίτη φίλη· καὶ ἔβρωσο· καὶ σε θάττον προσείποιμι καὶ παίδων πατέρα.

B. ΠΥΘΙΩ.

Εἰ μοί τις προσελθὼν οὐ πρότερον τοῦτο ποιήσας ἤξιον μανθάνειν εἰ λύραν ἔχοιμι, καὶ περὶ ἁρμονίας λόγον ἐποίει, πάντως ἂν ἠσθόμεν τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅτι μουσικὸς οὗτος εὐθύς ἠπιστάμην. Εἰ δὲ περὶ ὅπλων ἦσαν οἱ λόγοι, καὶ μάχας ἔλεγε καὶ πολέμου τύχας ἀεὶ διηγείτο, οὐκ ἔδει δῆπουθεν Θεῶν δὲ λέγειν, καὶ ὅτι στρατιώτης οὗτος ἀκούειν ; Ἄλλὰ τί μοι βούλεται ταῦτα ; Πάντα μὲν ἤδη μανθάνεις· οὐδὲν δὲ ἤττον ὁμῶς εἰρήσεται· ἐμοὶ δοκεῖς ὡς παρὰ τὴν σὴν ψυχὴν ὄντως οἰκοῦσιν αἱ μουσαί· εἶτα κάτοικος ὢν ταῖς Θεαῖς, βίον ἔχεις αὐταῖς ἀνεμιμένον καὶ οὐδὲν σοθαυμαστόν, ὅτι μὴ βιβλία καὶ λόγοι καὶ ὅσα ψυχὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀνάγει· ἐνευθεν ἡμῖν ἐπεξεκώθη ἀρχὴν φιλίας ποιησάμενος πρέπουσαν, οἶμαι, σαυτῶ· ἀλλὰ γὰρ εἴθε μὴ τῆς ἐφ' ἡμῖν ἐλπίδος διήμαρτες· ἄλλ' ὅπερ αἰτεῖς βιβλίον, τοῦτο δὲ ἦν παρ' ἡμῖν. Οὕτω γὰρ οὖν σὺ μὲν εἶχες ἀεὶ τὸ ποθοῦμενον, ἐμοὶ δὲ μέγιστον ἦν τὸ δοκεῖν ἡμῖν κεχαρίσθαι· νυνὶ δὲ θυμῷ οὐ τὴν πλάτανον τὴν Σωκράτους, ἀλλὰ τοὺς λόγους αὐτοῦς, μήπω γε τετυχηκέαι τοῦ κτήματος καίτοι πλεῖστον ἤδη χρόνον ἐρῶντα· μικρὸν δὲ ὕστε-

ρον (ἀλλὰ σὺν Ἑρμῇ καὶ μούσαις εἰρήσθω) ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας κομισθήσεται· τοῦτο γὰρ ἐκεῖθεν ἡμῖν οἱ προσταθέντες ἀπέστειλαν· ὅπερ εἰ πρὸς ἔργον ἐκβαίη, ὕφει με πάντως αὐτόματον ὑμῖν προσιόντα περὶ τοῦ μεταδοῦναι ὡσεὶ καὶ αὐτὸς λαβεῖν ἐβουλόμην.

Γ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ἡ περὶ τῆς σῆς παιδεύσεως φήμη ἑποίων ἠρόμεθα λόγων τὰς ἡμετέρας ἐνέπλησεν ἀκοάς. Ὁ μὲν γὰρ τὴν τῆς συνηγορίας ἀφηγεῖτο σπουδῆν, ὁ δὲ τὸ τοῖς δικαστηρίοις εὐνοῖαν ἀπεθαύμαζεν, ὁ δὲ τὴν περὶ τοῖς προσιόντας εὐνοίαν, πλὴν εἰ μὴ τις ἀδικήσας ἐτύγγανεν· οἶδα καὶ τὸδε ἀκούσας ὡς ὀρῶν τινὰς μέγα μὲν δυναμένους, θαυμάζοντας δὲ τῶν δικαίων μηδὲν, πολλὰς ἐπνεύσας κατ' αὐτῶν, καὶ λοιδορίαν ἐπαινομένην κατέχευε. Ἐγὼ δὲ τούτων ἀκούων, ἄλλων ἄλλα διηγουμένων, ὥσπερ ἔνθους ὕφ' ἡδονῆς ἐγενόμην, καὶ μέγα γε τοῖς λόγοις ἄφρονῶν, ἐδόκουν αὐτὸς ἐπαινεῖσθαι· ἤδη δὲ καὶ χάριν ὠμολόγουν τοῖς ἐπαγγέλλουσιν, ὥσπερ εἰώθασιν οἱ τῶν αὐτοῦ ἐπαινούτων ἀκούοντες. Οὕτω δὲ ἔχοντι καὶ λογιζομένην προσεβῶν ὁ καλὸς Ὀρίων τὴν παρ' ὑμῶν αὐτῷ γραφεῖσαν ἐπιστολὴν ἐπεδίδου· καὶ μοι τῆς φιλίας συνέχαιρεν, ὥσπερ δεινὸν ἠγούμενος, εἰ λανθάνεις παρ' ἐμοὶ τοιοῦτος ὑπάρχων· ἐγὼ δὲ σε μετὰ τὴν φήμην τῆ ἑτέρᾳ μαθὼν, καὶ οἷος περὶ τοῦς δεομένους, ἂν μὴ παρῶσι, καθέστηχας, οὐδ' ἀνεῖπειν ἔχοις ὅσον ἐθαύμασα, καὶ αὐτὸν ἐπεκάλουν εὐδαίμονα τὴν σὴν εὐτυχιότα σπουδῆν· ὡς δὲ καὶ γραμμάτων ἡξίω τυχεῖν παρ' ἐμοῦ, τῆ τῆς φιλίας μνήμην τὴν σὴν προθυμίαν ἐτι μᾶλλον ἐγείραντα, εὐήθη τοῦτον ἐκάλουν· μὴ γὰρ ἂν σε πρὸς ἀρετὴν πεφυκότα καλῶς, γραμμάτων δεῖσθαι πρὸς ταύτην παρακαλοῦντων· ἀλλ' ὅμως τοῦτον οὐκ ἔπειθον· ἐδόκει γὰρ τι καὶ δίκαιον λέγειν, ὡς ὁ καθ' ἑαυτὸν τοιοῦτος, τίς ἂν γένοιτο γραμμάτων τυχὼν παρὰ σοῦ; Οὐκοῦν γένοιτο μὲν αὐτὸς ὁποῖος καὶ πρότερον· ἐπαινομένην δὲ πάλιν τῆς φιλίας ἐγὼ· μὴ διαμάρτοι δὲ τῆς ἐφ' ὑμῶν ἔλπιδος ὁ νέος· ἀλλὰ γυνώσκωσαν οἱ τὰ μεγάλα δύνασθαι δοκοῦντες, ὡς ἄρα τῶν δικαίων ἐστὶν εἰκότως ἠττάσθαι.

Δ'. ΙΕΡΩΝΥΜΩ.

Ἐγὼ μὲν τῆς ἀδελφῆς λανθάνειν ὤμην τὸν γάμον, καὶ δὴ τοῖς προσήκουσι τὴν οἰκίαν ἐγνώσθαι, μὴ τι σοὶ, ἔν ὧμην ἐτι παρὰ τῷ Νεῖλιω καθῆσθαι· σὲ δὲ λανθάνειν εἰκοις τῶν εἰς τρυφὴν ἠκόντων οὐδὲν· ἀλλ' ἡμᾶς τέ τι δρᾶται, καὶ σὲ προσβάλλει πάρρωθεν ἡ τῶν ἐπιτελουμένων ὁσμὴ· καὶ που τάχα τὸν Ὀμηρικὸν Δία νικᾶς λοιπῆς καὶ κνίσεως ὁρῶν ἐλίσσομένης περὶ καπνῷ· ταῦτά σε Νεῖλος διέβηκε, καὶ οἱ ἄλλοι ἐκείνῳ εὐδαίμονες ἀνδρωποῖ, μεθ' οὓς τὴν ἐλοῦσαν οἰκῶν, ὀξυτέραν ἔχεις τὴν ἀσθησιν, εἰ που δὴ γε κενὸς ἀναδίδοται· τὸν δὲ σὸν παῖδα μικροῦ θεῖν ὤρμητος διαθεῖναι κακῶς, ὅτι μὴ μαζόγριφος εἰς πλάτος ἀφικέ σου τὴν ἐπιστολὴν, ἀλλὰ παρὰ σοῦ δῶρα προσάγων, μετέλαθέ τε τῆ ὀέφ· καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως μοι διέλυσε τὴν θυμὸν· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ σε τοῦτον ἀμείψομαι· ἡ γὰρ γέγονέ σοι θυγάτριον, ἢ γενήσεται.

A que ex multo tempore jam exoptato ; sed non post multos dies juvante Mercurio et Musis, Alexandria afferetur : inde enim illud li qui sunt jussi ad me allegarunt : quod si prospere succedet, me videbis ad vos quam maxime ultro pergentem, ad sic dandum quasi ipse accipere optarem.

HI. DIODORO.

Aures nostras iis de tua institutione quos optabamus sermonibus fama implevit : alter enim tuam in dicendis causis diligentiam narrabat ; alter vero quam feliciter tibi in judiciis cederet, mirabatur ; tertius autem quanta esses benevolentia in quemcumque accedentem, præterquam cum quis injuste egisset. Hoc quoque novi audiens, quod nempe, quosdam cum videres multum potentes, minime vero justitiam observantes, frequenter in eos fuisse invectus collaudatis objurgationibus. Quæ audiens, alia aliis narrantibus, tanquam extra me ipsum præ gaudio raptus eram, atque dictis superbiens, jam ipse laudari mihi videbar, nuntiantibusque gratias tribuere profitebar non absimili modo quam qui te laudari audiunt. Cum autem ita essem affectus, superveniens formosus Orion epistolam a te tibi scriptam ostendit et mihi tuam amicitiam est congratulatus, quasi mirabile quid judicaret se nescire illiusmodi apud me te esse. Ego vero, cum non fama solum sed et re comperissem qualis erga rogantes, licet non præsentis, sis animi, non posses intelligere quantum sim miratus et illum felicem prædicaverim qui tuam in se diligentiam obtinuerit : cum autem etiam a me litteras postulet, illum, eo quod tuam benevolentiam amicitiam memoria augere vellet, stultum dixi : non enim tibi, qui ad virtutem feliciter natus es, litteris te ad eum incitantibus opus est. Illum tamen non persuasi : recte enim quidem videbatur id dicere, nempe, qui sic est a seipso, quid non erit litteras a te accipiens ? Tu igitur is sis qui antea, ego autem rursus de amicitia lauder ; juvenis autem illa spe, pro tua parte, non decidat, sed sciant qui multum posse videntur, justitiam quoque esse opportune vinci.

IV. HIERONYMO.

Ego quidem opinabar te ignorare sororis nuptias, easque omnibus affinibus notas esse, præterquam tibi quem adhuc ad Nilum esse credebam ; sed ut videtur, nihil te latet eorum quæ ad delicias pertinent, at aliquo modo in te agit, et ad te a longe pervenit quidam eorum quæ perficiuntur odor ; forsitan quoque Jovem vincis Homericum in percipiendo libationes et nidorem in fumo volutatum : quod tibi dedit Nilus et felices ejus accolæ, inter quos placentem terram incolens acutioribus sensibus percipis sicubi fumus ascendit. Parum autem affuit quin puerum tuum male haberem, quia tuam in altum epistolam emiserat ; sed tua munera proferens mihi mentem eorum conspectu mutavit et quo nescio modo iram lenivit. Non autem multo post tibi rependam : vel enim jam nata est vel nascetur tibi filia.

irrigans divitem facit ; tu vero, tua lingua adole- A
 scientium mentes movens, eis ad comparandas
 scientiæ divitias dux fuisti, non secus ac olim Py-
 thagoras apud illos peregrinatus, aut etiam ille
 Plato. Hæc apud me volebam, tu vero, me inscio,
 hæc procul aberas, sicut ab eo accepi qui tuam
 mihi reddidit epistolam. Primum quidem, obstu-
 pefactus, rem censeo esse vanam imaginem, neque
 meis oculis fidem habui ; sed posteaquam litteris per-
 lectis, certior fui factus nullius alterius illos esse le-
 pores, quantum fuerim delectatus, cogitas ? Propius
 enim illam mihi adesse spem te iterum videndi ar-
 bitratus sum. Patriæ quoque sum collætatus, ut
 par erat. Paulisper igitur te invidum præbuissti-
 Joci gratiæ mihi videris criminari, quod nempe su-
 peræ aqua bibentibus in memoriam mare revocat, B
 et quod panis ex hordeo nobis temere miscetur :
 non insciabar ; at etiam et a te remissius acerbaban-
 tur ad patriæ parcendum ; illi tamen, charissime,
 gratiam te oportebat tribuere, quippe quæ ad phi-
 losophiam ita tuam mentem exercuerit, ut modo
 possis Ægypti delicias aspernari. Recogita sapien-
 tem Ulyssem parvam et asperam incoluisse insulam :
 quid enim aliud Ithacam illis præposuisse ? Sed
 neque Spartanus quisquam, ut ego opinor, patriam
 vivendi rationem cogitans, Spartam propterea vitu-
 peravit. Sed unde ad accusandum sine dubio fueris
 inductus, scio : divitiarum, optime, es amans, et
 paululum deficiente lucro, Væ ! væ ! clamas, et Ni-
 lum ejusque divitias celebras : id te peregrinum
 facit, ut dicis ipse, et corpus Chærephonie non me-
 lius habentem. Puto autem te amore quoque con-
 jugis teneri neque facile velle experiri quam acer-
 bum sit desiderium. At sic ea eveniant, Aphrodite
 dilecta ! et vale, et utinam te brevi liberorum pa-
 trem salutare liceat !

II. PYTHIO.

Si quis me primum conveniens a me sciscitare-
 tur utrum lyra sit mihi et de harmonia sermonem
 faceret, cito res prorsus esset perspecta et eum esse
 musicum intelligerem ; si autem de armis essent
 sermones, pugnasque enarraret et belli fortunas
 indesinenter memoraret, non opus esset, credo
 Deum adire ad sciendum eum esse militem. Sed ad
 qui ! hæc ? Prorsus jam intellexisti ; nihilominus ta-
 men dicam : is mihi tu videris in quo musæ habi-
 tent reapse ; quorum ex consortio dulcem ducis
 vitam neque quidquam demiraris præter libros, et
 sermones, et quidquid mentem meliorem facit.
 Mihi ex illo tempore hospes fuisti et mecum iniisti
 amicitiam tibi, ut opinor, gratam ; sed utinam illa
 spes, quam in nobis reposuisti, te nunquam felle-
 rit ! Volumen autem illud quod a me petis, penes
 me utinam fuerit ! habuisses enim tu quidem quod
 exoptabas mihi vero pretiosissimum fuisset quid
 grati tibi præstitisse ; nunc autem non per Socra-
 tis platanum, sed per ipsos illius sermones, juro
 me nondum fuisse fruitum bono illo, quantumcun-

ραν αὐτοῦ ἐπιβρέων, πλουτεῖν ἐπιτρέπει· σὺ δὲ ταῖς
 τῶν νέων ψυχαῖς τὴν γλῶτταν ἐπαφίεις, ἐπὶ τὸν τῆς
 ἐπιστήμης πλοῦτον ἰθύνεις, οὐδὲν ἔλαττον ἢ πάλα
 Πυθαγόρας αὐτοῖς ἐπιδημῶν, καὶ μὴ ἔκεινος ὁ Πλά-
 των. Ταῦτα μὲν οὖν ἐλογιζόμεν· σὺ δὲ οὐ μακρὰν
 ἀπέχων ἐλάνθανες, ὡς δὴ καὶ ὁ τὴν ἐπιστολὴν ἐπι-
 δοὺς, τὸ πρῶτον θαυμάζων ἀπάτην ἠγγύμην τὸ πρᾶ-
 γμα, καὶ οὐκ ἐπειθόμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς· ὡς δὲ τοῖς
 ἐγγεγραμμένοις ἐντυχῶν ἐπίσθην μὴ ἂν ὑπάρχειν
 ἄλλου τὰς χάριτας, ἥσθην πῶς δοκεῖς ; Ἐγγυτέρας
 γὰρ αὐτὰς ἐμοὶ τὰς τοῦ σε πάλιν ἰδεῖν ἠγγύμην
 ἐλπιδας· καὶ συνέχαιρον εἰκότως εἰ τὴν πατρίδα,
 ζηλωτὴν γοῦν μικρὸν ἀπέφηνας χρόνον. Σὺ δὲ μοι
 δοκεῖς παίζων αὐτοῖς κατηγορεῖν· ὅτι μὲν γὰρ τὸν
 ὑπὲρ κεφαλῆς ἀέρα ὄλον φησὶ εἶναι συμβαίνει· καὶ
 ὡς τὸ ὕδωρ τοὺς πίνοντας εἰς μνήμην ἄγει θαλάτ-
 τος· καὶ ἄρτος ἡμῖν ἐκ κριθῆς εἰκὴ μειμιγμένος, οὐκ
 ἂν ἀρνηθεῖν· ἀλλὰ καὶ ἔλαττον ἐτραγώδηται σοι
 ταῦτα φαιδοὶ τῆς πατρίδος· ἀλλ' ὁμῶς, ὦ βέλτιστε,
 χάριν ἐχρῆν εἰδέναι ταύτη πρὸς φιλοσοφίαν ἀσκούση
 τὴν γνώμην, ὅπως ἂν εἰδείης ποτὲ τρυφῆς Αἰγυπτίας
 ὑπεροχῆν· Ὀυδυσσεὰ δὲ τὸν σοφὸν νῆσον οἰκοῦντα
 μικρὸν ὁμοῦ καὶ τραχείαν· καὶ τί γὰρ ἄλλο ἢ τὴν
 Ἰθάκην ἀντὶ τούτων ἤρῃσθαι ; Ἄλλ' οὐδὲ Σπαρτιάτης,
 οἶμαι, τὴν οἶκοι διαίταν ἐννοῶν, τὴν Σπάρτην ἐμέμ-
 ψατο. Ἄλλ' οἶδα πόθεν ποτὲ κατηγορεῖν ἐπήρθη·
 φιλοχρημάτως ἔχεις, ὦ λῶσπε· εἶτα βραχὺ τι τοῦ λήμ-
 ματος ἀποστάς, Ἰοῦ, Ἰοῦ, βοᾶς, καὶ τὸν Νεῖλον πολλά-
 κισ καὶ τὸν ἐκείθεν πλοῦτον ἀνακαλεῖς. Τοῦτό σε πῶς
 ξένον, ὡς αὐτὸς φησὶ, ποιεῖ, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χαι-
 ρεφῶντος οὐδὲν ἀστεϊότερον ἔχειν. Οἶμαι δὲ σε καὶ
 τῆς νύμφης ἐρωτικῶς περιέχεσθαι, καὶ πειραῖσθαι
 μόλις ὅποσα δεινὸς πόθος. Ἄλλὰ γένοιτο ταῦθ' οὕ-
 τως, Ἀφροδίτη φίλη· καὶ ἔρρωσο· καὶ σε θάττον
 προσεῖποιμι καὶ παίδων πατέρα.

B. ΠΥΘΙΩ.

Εἰ μοι τις προσελθὼν οὐ πρότερον τοῦτο ποιήσας
 ἤξιον μανθάνειν εἰ λύραν ἔχοιμι, καὶ περὶ ἁρμονίας
 λόγον ἐποίηε, πάντως ἂν ἠσθόμεν τὸ πρᾶγμα, καὶ
 ὅτι μουσικὸς οὗτος εὐθύς ἠπιστάμην. Εἰ δὲ περὶ
 ὀπλων ἦσαν οἱ λόγοι, καὶ μάχας ἔλεγε καὶ πολέμου
 τύχας ἀεὶ διηγείτο, οὐκ ἔδει δὴ ποῦθεν θεῶν δὲ ἰέναι,
 D καὶ ὅτι στρατιώτης οὗτος ἀκούειν ; Ἄλλὰ τί μοι βού-
 λεται ταῦτα ; Πάντα μὲν ἤδη μανθάνεις· οὐδὲν δὲ
 ἤττον ὁμῶς εἰρήσεται· ἐμοὶ δοκεῖς ὡς παρὰ τὴν σὴν
 ψυχὴν δντως οἰκοῦσιν αἱ μουσαί· εἶτα κάτοικος ὦν
 ταῖς θεαῖς, βίον ἔχεις αὐταῖς ἀνσιμένον καὶ οὐδὲν σε
 θαυμαστόν, ὅτι μὴ βιβλία καὶ λόγοι καὶ ὅσα ψυχὴν
 ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀνάγει· ἐντεῦθεν ἡμῖν ἐπεξενώθης
 ἀρχὴν φιλίας ποιησάμενος πρέπουσαν, οἶμαι, σαυτῷ·
 ἀλλὰ γὰρ εἶθε μὴ τῆς ἐφ' ἡμῖν ἐλπίδος διήμαρτες·
 ἀλλ' ὅπερ αἰτεῖς βιβλίον, τοῦτο δὲ ἦν παρ' ἡμῖν. Οὕ-
 τω γὰρ οὖν σὺ μὲν εἶχες ἀεὶ τὸ ποθοῦμενον, ἐμοὶ δὲ
 μέγιστον ἦν τὸ δοκεῖν ὑμῖν κεχαρισθαι· νυνὶ δὲ
 ὄμνυμι οὐ τὴν πλάτανον τὴν Σωκράτους, ἀλλὰ τοὺς
 λόγους αὐτοῦς, μήπω γε τετυχηκέναι τοῦ κτήματος·
 καίτοι πλεῖστον ἤδη χρόνον ἐρῶντα· μικρὸν δὲ ὄστι-

ρον (ἀλλὰ σὺν Ἑρμῇ καὶ μούσαις εἰρήσθω) ἐκ τῆς Ἀ
 Ἀλεξανδρίας κομισθήσεται· τοῦτο γὰρ ἔκειθεν ἡμῖν
 οἱ προσταθθέντες ἀπέστειλαν· ὅπερ εἰ πρὸς ἔργον
 ἐκβαίη, ἔφει με πάντως αὐτόματον ὕμιν προσιόντα
 περὶ τοῦ μεταδοῦναι ὥσει καὶ αὐτὸς λαβεῖν ἔβου-
 λόμην.

Γ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ἡ περὶ τῆς σῆς παιδεύσεως φήμη ἑποίων ἠύχό-
 μεθα λόγων τὰς ἡμετέρας ἐνέπλησεν ἀκοάς. Ὁ μὲν
 γὰρ τὴν τῆς συνηγορίας ἀφηγεῖτο σπουδὴν, ὁ δὲ τὸ
 τοῖς δικαστηρίοις εὐπονον ἀπεθαύμαζεν, ὁ δὲ τὴν
 περὶ τοὺς προσιόντας εὐνοίαν, πλὴν εἰ μὴ τις ἀδική-
 τας ἐτύγγανεν· οἶδα καὶ τόδε ἀκούσας ὡς ὀρών-
 νιναι μέγα μὲν δυναμένους, θαυμάζοντας δὲ τῶν
 δικαίων μηδὲν, πολλὸς ἔπνευσας κατ' αὐτῶν, καὶ λοι-
 ποῦσαν ἐπαινούμενην κατέχευς. Ἐγὼ δὲ τούτων
 ἀκούων, ἄλλων ἄλλα διηγουμένων, ὥσπερ ἔνθους ὕφ'
 ἡδονῆς ἐγενόμην, καὶ μέγα γε τοῖς λόγοις φρονῶν,
 ἐδόκουν αὐτὸς ἐπαινέσθαι· ἤδη δὲ καὶ χάριν ὠμο-
 λόγουν τοῖς ἐπαγγέλλουσιν, ὥσπερ εἰώθασιν οἱ τῶν
 αὐτοῦ ἐπαινούντων ἀκούοντες. Οὕτω δὲ ἔχοντι καὶ
 λογιζομένῳ προσελθὼν ὁ καλὸς Ὀρίων τὴν παρ'
 ὕμῶν αὐτῷ γραφεῖσαν ἐπιστολὴν ἐπεδίδου· καὶ μοι
 τῆς φιλίας συνέχαιρεν, ὥσπερ δεῖνόν ἡγούμενος, εἰ
 λανθάνεις παρ' ἐμοὶ τοιοῦτος· ὑπάρχων· ἐγὼ δὲ σε
 μετὰ τὴν φήμην τῇ πείρᾳ μαθὼν, καὶ οἷος περὶ τοὺς
 δεομένους, κἂν μὴ παρῶσι, καθέστηκας, οὐδ' ἀνεῖπειν
 ἔχοις ὅσον ἐθαύμασα, καὶ αὐτὸν ἐπεκάλουν εὐδαίμονα
 τὴν σὴν εὐτυχηκότα σπουδὴν· ὡς δὲ καὶ γραμμάτων
 ἡξίου τυχεῖν παρ' ἐμοῦ, τῇ τῆς φιλίας μνήμῃ τὴν
 σὴν προθυμίαν ἔτι μᾶλλον ἐγείραντα, εὐήθη τοῦτον
 ἐκάλουν· μὴ γὰρ ἂν σε πρὸς ἀρετὴν πεφυκότα κα-
 λῶς, γραμμάτων δεῖσθαι πρὸς ταύτην παρακαλοῦν-
 των· ἀλλ' ὁμως τοῦτον οὐκ ἔπειθον· ἐδόκει γὰρ τι
 καὶ δίκαιον λέγειν, ὡς ὁ καθ' αὐτὸν τοιοῦτος, τίς ἂν
 γένοιτο γραμμάτων τυχὼν παρὰ σοῦ; Οὐκοῦν γένειο
 μὲν αὐτὸς ὁποῖος καὶ πρότερον· ἐπαινοῖμην δὲ πάλιν
 τῆς φιλίας ἐγὼ· μὴ διαμάρτοι δὲ τῆς ἐφ' ὕμῶν
 ἐλπίδος ὁ νέος· ἀλλὰ γνώτωσαν οἱ τὰ μέγала δύνα-
 σθαι δοκοῦντες, ὡς ἄρα τῶν δικαίων ἐστὶν εἰκότως
 ἠττάσθαι.

Δ'. ΙΕΡΩΝΥΜΩ.

Ἐγὼ μὲν τῆς ἀδελφῆς λανθάνειν ὤμην τὸν γάμον,
 καὶ δὴ τοῖς προσήκουσι τὴν οἰκίαν ἐγνώσθαι, μὴ τι
 σοί, ἂν ὤμην ἔτι παρὰ τῷ Νείλῳ καθῆσθαι· σὲ δὲ
 λανθάνειν ἔοικε τῶν εἰς τρυφὴν ἡκόντων οὐδέν· ἀλλ'
 ἡμᾶς τέ τι δρᾶται, καὶ σὲ προσβάλλει πόρρωθεν ἡ
 τῶν ἐπιτελουμένων ὁσμὴ· καὶ που τάχα τὸν Ὀμηρι-
 κὸν Δία νικᾷς λοιπῆς καὶ κνίσεως ὀρών ἐλισσομέ-
 νης περὶ καπνῶ· ταῦτά σε Νεῖλος διέθηκε, καὶ οἱ
 ἄλλοι ἐκεῖνον εὐδαίμονες ἄνθρωποι, μεθ' οὓς τὴν
 ἐλοῦσιν οἰκῶν, ὄξυτέραν ἔχεις τὴν ἀσθησιν, εἰ που
 δὴ γε κενὸς ἀναδίδοται· τὸν δὲ σὺν παιδα μικροῦ
 δεῖν ὤρμηκε διαθεῖναι κακῶς, ὅτι μὴ μαζόγραφος
 εἰς πλάτος ἀφίκε σου τὴν ἐπιστολὴν, ἀλλὰ παρὰ σοῦ
 δῶρα προσάγων, μετέλαβέ τε τῇ θέᾳ· καὶ οὐκ οἶδ'
 ὅπως μοι διέλυσε τὴν θυμὸν· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ σε
 τοῦτον ἀμείψομαι· ἡ γὰρ γέγονε σοὶ θυγάτριον, ἣ
 γενήσεται.

que ex multo tempore jam exoptato ; sed non post
 multos dies juvante Mercurio et Musis, Alexandria
 afferretur : inde enim illud ii qui sunt jussi ad me
 allegarunt : quod si prospere succedet, me videbis
 ad vos quam maxime ultro pergendum, ad sic dan-
 dum quasi ipse accipere optarem.

HI. DIODORO.

Aures nostras iis de tua institutione quos opta-
 bamus sermonibus fama implevit : alter enim tuam
 in dicendis causis diligentiam narrabat ; alter vero
 quam feliciter tibi in judiciis cederet, mirabatur ;
 tertius autem quanta esses benevolentia in quem-
 cumque accedentem, præterquam cum quis injuste
 egisset. Hoc quoque novi audiens, quod nempè,
 quosdam cum videres multum potentes, minime
 vero justitiam observantes, frequenter in eos fuisti
 invectus collaudatis objurgationibus. Quæ au-
 diens, alia aliis narrantibus, tanquam extra me-
 ipsum præ gaudio raptus eram, atque dictis super-
 biens, jam ipse laudari mihi videbar, nuntiantibus-
 que gratias tribuere profitebar non absimili modo
 quam qui te laudari audiunt. Cum autem ita essem
 affectus, superveniens formosus Orion epistolam a te
 tibi scriptam ostendit et mihi tuam amicitiam est
 congratulatus, quasi mirabile quid judicaret se nec-
 scire illiusmodi apud me te esse. Ego vero, cum
 non fama solum sed et re comperissem qualis erga
 rogantes, licet non præsentem, sis animi, non pos-
 ses intelligere quantum sim miratus et illum felicem
 prædicaverim qui tuam in se diligentiam obtinuerit :
 cum autem etiam a me litteras postularet, illum,
 eo quod tuam benevolentiam amicitiae memoria
 augere vellet, stultum dixi : non enim tibi, qui ad
 virtutem feliciter natus es, litteris te ad eum inci-
 tantibus opus est. Illum tamen non persuasi : recte
 enim quidem videbatur id dicere, nempè, qui sic
 est a seipso, quid non erit litteras te accipiens ? Tu
 igitur is sis qui antea, ego autem rursus de amici-
 tia lauder ; juvenis autem illa spe, pro tua parte, non
 decidat, sed sciant qui multum posse videntur, ju-
 stitiae quoque esse opportune vinci.

IV. HIERONYMO.

Ego quidem opinabar te ignorare sororis nu-
 ptias, easque omnibus affnibus notas esse, præter-
 quam tibi quem adhuc ad Nilum esse credebam ;
 sed ut videtur, nihil te latet eorum quæ ad delicias
 pertinent, at aliquo modo in te agit, et ad te a
 longe pervenit quidam eorum quæ perficiuntur odor ;
 forsitan quoque Jovem vincis Homericum in perci-
 piendo libationes et nidorem in fumo volutatum :
 quod tibi dedit Nilus et felices ejus accolæ, inter
 quos placentem terram incolens acutioribus sensi-
 bus percipis sicubi fumus ascendit. Parum autem
 a fuit quin puerum tuum male haberem, quia
 tuam in alium epistolam emiserat ; sed tua mu-
 nera proferens mihi mentem eorum conspectu
 mutavit et quo nescio modo iram lenivit. Non au-
 tem multo post tibi rependam : vel enim jam nata
 est vel nascetur tibi filia.

Legislator ille Solon, cum suis legibus quam optime institutam esse vidisset civitatem, malum esse arbitratus est mirabilem suam sapientiam intra Atticæ fines angustari. Itaque ad Ægyptios perrexit, licet omnibus sapientiores esse gloriarentur; ivit quoque ad Cræsum divitiis tanquam felicitate superbientem. Majus esse Soloni videbatur sapientia pollere quam divitiis illis quas Pactolus in omni terra quam irrigat, diffundit. Solonem videntes admirati sunt; cumque discederet, illius desiderio capti sunt. Athenienses autem, apud quos discipulorum crepidam exuerat, Minervam forsans rogaverunt ut rursum civitati redderetur legislator; non autem mirarer ego illum propterea de sua peregrinatione cogitasse, quod quantum in se amoris Atheniensibus esset scire vellet: præter hominem unum qui tunc forte aberat, flere omnes, etiamsi sapientes alios, ut verisimile est, haberent. Quid de nobis esset, si illud summum bonum amitteremus? Si quis prius dubitaverit, sive Atticam sive Italianam proferre licet: utraque modo silet et scientiis caret atque eadem pati videtur quæ Cithero, qui, posteaquam sæpissime deum acceperat, illo recedente, subito desertus factus est. Nec uspiam Dionysius. Itaque Apollinem increpabo qui ad se ex contemptu nostra revocavit et arbitror felicem illis sorte gratulaturas esse Musas. Vos nimirum antiquis fabulis replemini, recogitantes quid deus per ipsam Daphnem fuerit passus, Daphnem nempe, castitatem, humanitatemque, arborem quæ amantem consolatur; atque vobis inter homines solis dea pignora realiter largita est. Si, Apollinis amicæ gratia, natæ sunt cypressi opacæ, atque etiam abundans aqua, et cicadæ canunt, via quoque molli herba fruitur, et arbores aliæ propter alias, et domus arborum celsitudine ad dimidium absconsæ, ac auræ dulces, variique odores, et solis ardorem repellens umbra: vestrum est aut cito enuntiare aut scriptis describere. Vellem tamen ad vos ire et vos videre, ut præter cætera, vaticinia quoque audiam: illud enim opinor vobis a Daphne etiam esse concessum.

VI. PALLADIO.

Potentium virtutem maximam censeo esse consolari oppressos. Cum enim potentia accedit voluntas servandi justitiam, quid obstat quin perficiantur quæ legibus videntur? Sed quorsum illud proœmium? Isidorus scholasticus, qui dum viveret, mihi fuit amicus, nunc autem memoria idem est ac vivus erat, tu aliis dicere posses quam mirabilem se præbuerit; e vivis discedens destitutum omni adjutorio domum reliquit: quæ enim mater fuerat, orba nunc, in extrema senectute, nec jam mater; uxor autem viduitatis jugo premitur, de liberis vero quid dicendum? Parvulæ sunt puellæ et jam orphanorum miseram sortem expertæ, unoquoque verbo, omnibus injuriam inferre volentibus

Σόλωνι τῷ νομοθέτῃ ἐπειδὴ νόμων ἕνεκα καλῶς ἔχειν ἡ πόλις ἐδόκει, δεινὸν ἠγούμενος μέχρι τῆς Ἀττικῆς αὐτῷ τῆς σοφίας ἐστάναι τὸ θαῦμα, ἐφοίτα μὲν παρ' Αἰγυπτίους καί περ σοφωτέρους τῶν ἄλλων αὐχούοντας· ἐφοίτα δὲ καὶ παρὰ Κροίσον ὡς ἐπ' εὐδαμονίᾳ τῷ πλοῦτι κινώμενα. Μείζον γὰρ ἐδόκει τῷ Σόλωνι σοφία τρυφᾶν, ἢ χρυσῷ βέων ὁ Πακτωλὸς γῆν τὴν ὄσσην ἐπῆλθεν ἐκεῖνος· καὶ οἱ μὲν ὄρωντες ἐθαύμαζον· ὡς δὲ ἀπεφοίτα, πάλιν ἐπέθουον τὸν Σόλωνα· Ἀθηναῖοι δὲ παρ' οὗς τὴν κρηπίδα τῶν μαθητῶν ἐβάλετο, τάχα καὶ τὴν Ἀθηναῖν ἤρχοντο, τὸ νομοθέτην αὖθις ἀποδοῦναι τῇ πόλει· εἰ δὲ καὶ τοῦτο ἕνεκα τὴν ἀποδημίαν σφίζεται, γινώμαι θέλω ὅπως ἔρωτος ἤκουσιν εἰς αὐτὸν Ἀθηναῖοι, οὐκ ἂν οἶμαι, θαυμάσαιμι, πλὴν ἐνὸς ἀνδρὸς ἀπόντος ἐδάκρυσαν Ἀθηναῖοι, καί τοι σφοδρῶς, ὡς εἰκὸς, εὐτυχοῦντες ἐτέρους· τίνες ἂν γενοίμεθα τὴ κεφάλαιον ὄλον ἀφαιρούμενοι; καὶ ἦν ἂν τις ἐδίστασε πρότερον, εἴτε τὴν Ἀττικὴν, εἴτε τὴν Ἰταλίαν προσηύχεν εἰπεῖν, αὐτὴ σιγᾶ ὦν ἐξαίφνης καὶ τῶν γνωρισμάτων ἀφῆρηται· καὶ ταῦτα πάσχειν ἔοικε τῷ Κιθερῶνι, ὅτι πολλὸν δεξιὰ μὲν ποτε θεὸν, ἀπίοντος πάλιν ἐξαίφνης ἔρημος ἦν· καὶ ὁ Διονύσιος οὐδαμοῦ· ὅθεν καταβολήσσομαι τοῦ Ἀπόλλωνος, ὃς καὶ παρ' ἑαυτὸν ἐκάλει τὰς ἡμέτερας παρὶδῶν· καὶ οἶμαι τοῦτοις συνήδεσθαι τῆς εὐτυχίας τὰς Μούσας· ὑμεῖς δὲ ἴπου καὶ παλαιῶν μυθολογημάτων ἐμπέπλασθε, παρ' αὐτὴν ἤδη τὴν Δάφνην λογιζόμενοι τοῦ θεοῦ τὸ πάθος· τὴν Δάφνην, τὴν σωφροσύνην καὶ τὸ φιλόφρονον, καὶ φρετὴν παρζυμοῦμενον ἔραστήν· καὶ παρ' ὑμῖν μόνους τῶν ὀρωμένων ἡ θέα τῷ λόγῳ τὴν μαρτυρίαν χαρίζεται· εἰ δὲ καὶ κυπάριστοι πυκναὶ πρὸς χάριν ἀνεῖνται τῆς ἔρωμένης Ἀπόλλωνος, καὶ ὕδωρ ἀφθονον καὶ τέτιγγες ἄδουσι, καὶ ὄδδς τῇ πόσῃ μαλακῇ παρακέχεται. καὶ δένδρα ἄλλ' ἐπ' ἄλλοις, καὶ οἰκίαι τῷ τούτων ὕψει κατὰ μέσον κρυπτόμεναι, αὐρὰ τε μετρία, καὶ ὄσμῃ συμμιγῆς, καὶ σκιά τοῦ ἡλίου τὸ λυπηρὸν ἀποκλείουσα, ὑμέτερον ἦ ὡς τάχος ἀγγέλλειν ἢ διηγεῖσθαι τοῖς γράμμασι· πλὴν βουλομένην εἰς ὑμᾶς ἐλθόντας ἰδεῖν, ἵνα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ μαντευομένων ἀκούσωμαι· καὶ τοῦτο γὰρ ὑμῖν οἶμαι δεδωκέναι τὴν Δάφνην.

D

Γ'. ΠΑΛΛΑΔΙΩ.

Τὴν τῶν μέγα δυναμένων ἀρετὴν μεγίστην οἶμαι τοῖς ἀδικουμένοις παραμυθίαν. Δυνάμει γὰρ εἰς ταυτὸν ἐλθούσης καὶ γνώμης τιμώσης τὰ δίκαια, τί καλύει πρὸς πέρας ἰέναι τὰ δοκοῦντα τοῖς νόμοις; Ἄλλὰ τί μοι βούλεται τὸ προοίμιον; Ἰσίδωρος ὁ σχολαστικὸς, ὁ πάλα μὲν φίλος ἦν ἡλικία ἔζη, νῦν δὲ μέχρι τῆς μνήμης, οἷός μὲν ἦν τὸν βίον, καὶ ὡς πανταχόθεν αὐτὸν παρεῖχε θαυμάζειν, καὶ ἑτέροις αὐτὸς ἐξηγήσατο. Νυνὶ δὲ ἀπελθὼν ἐξ ἀνθρώπων, ἔρημον συμμαχίας κατέλιπε τὴν οἰκίαν. Ἡ μὲν γὰρ πάλα μήτηρ, νῦν ἄπαις ἐπὶ γήραος ὠδῶν, καὶ μήτηρ οὐκέτι· ἡ δὲ σύνοικος χηρεῖας ὑποφέρει ζυγόν· τὰ δὲ παῖδια τί δεῖ λέγειν; κόραι γὰρ αὐταὶ μικρὰν ἄγουσαι τὴν ἡλικίαν, καὶ ὄρφανίας τύχης πειρώμε-

ναί· συνελόντες δὲ φάναι, πρόκεινται πᾶσι τοῖς ἀδικεῖν βουλομένοις, εἰ μὴ σὺ καλύσεις, αἱ τούτων ὀρώσιν ἐλπίδες. Ὁ δεῖνα γὰρ φύσει μὲν ἐπιπόνηρος· προσοικῶν γὰρ τὴν τούτων οἰκίαν, καὶ τὸν ἐκ τοῦ γειτνιαίνειν φθόνον λαβὼν, μίαν πεποίηται γνώμην ἄγρηστον αὐταῖς ἀποφαίνειν τὴν οἰκισιν· ἔθεν οὕτως τῶν οἰκοδομούντων ἐνόμως κωλυομένων ἠνέσχετο· καὶ πρὸς ἀλλήλους διαγράμματα συγκείμενα λήρον ἠγοούμενος, κυριώτερον αὐτὸν ἀποφαίνειν τῶν νόμων, καὶ ὧν αὐτὸς ὠμολόγησεν· ἀλλὰ δικαστοῦ καὶ μισούντος τὰ φαῦλα γνώμην λαβὼν, γενοῦ ταῖς κόραις πατήρ, καὶ τῇ μητρὶ παῖς, καὶ τῇ γυναικὶ πάλιν ἴσα καὶ σύνοικος, ἡμῖν δὲ τοιοῦτος ὅσον ἡ προλαθοῦσα πείρα πολλὰς ἀπέδειξε· καὶ γνῶτω ὡς οὐκ ἔστιν ἔρημον εἶναι συμμαχίας, ἕως ἂν οἱ τε νόμοι σώζονται καὶ ἄνδρες τιμωντες τὰ δίκαια.

Z. ΓΕΣΣΙΩ ΙΑΤΡΟΣΟΦΙΣΤΗ.

Τὴν ὑμετέραν ἐπιστολὴν εἰς χεῖρας λαβὼν, αὐτὰς ἔδοξα μὲν ἀπειληφέναι τὰς Μούσας, ἐνθους τε ἦν ὕψῃ ἠδονῆς, καὶ οὐκ εἶχον ὁ τι καὶ γένομαι· ὥσπερ οἱ Δελφοὶ ἐπειδὴν ὡς ἐξ Ἵπερθορείων ἐλθόντος Ἀπόλλωνος, τὸ πρὶν σιγῶντες, πλήρεις ἐξαίφνης γέωνται τοῦ θεοῦ. Τοιοῦτος ἦν τις ἐγὼ, πάντα θαυμάζων, τῶν ὀνομάτων τὴν ὥραν, τὴν πρὸς ἄλληλα τούτων ἁρμονίαν, τὸ διὰ πάντων κάλλος ἐπιφανόμενον· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, τοὺς ὑμετέρους τρόπους, ἐξ ὧν ἡμῖν προῆλθε τὰ πράγματα· καὶ σοὶ πολλάκις ἀγαθὸν γένοιτο τοιαύτην ἡμῖν ἀποδεωχότι τὴν ἑορτήν· ἀλλὰ γὰρ μὴ χελιδῶν ἔαρ, φησὶν, οὐ ποιεῖ· ὅσον δὲ καὶ ἡ προλαθοῦσα χελιδὼν εἰς ἔργον ἤρκεσε χρεῖαν· εἰ δὲ καὶ δευτέραν προσθέην καὶ τρίτην εἶτα πολλὰς, οὐδὲν ἂν εἴη ἔαρ ἡμῖν· οὐτε Κροῖσος ἐκεῖνος οὐτε χρυσῷ βέων ὁ Πακτωλός. Τοὺς δὲ ὑμετέρους παῖδας εἶδον ἠδέως, καὶ ὥσπερ δι' εἰκόνας ἀνηγόμεν πρὸς σέ· ὅθεν ἠύξάμην καὶ πλείους ἰδεῖν· καὶ εἰ μεγάλα λέγειν, τοῦ πατρὸς ἀμείνους· ἀλλ' οὖν εὐχομένῳ βῆδιδιον λέγειν ὅσα γε βούλεται, καὶ μιμῆσθαι τὸν Ἔκτορα· τὸν ἑταῖρον Δωροσίθεον αὐτὸν με δοκεῖ παρόντα προσάγειν ὡς ἡμῖν· καὶ λέγειν ἄλλο μὲν οὐδὲν, πληρώσαι δὲ τοῦτο τὰς ἐλπίδας αὐτῷ παρέσχε τὰ ὑμέτερα διτηροῦμενος· εἰ δὲ καὶ δι' ἐμέ τι πλέον ἔξεν ἐλπίζει, ὑμέτερον ἂν εἴη τοῦτον μὴ ψευσθῆναι τῆς συγγνώμης· συστήσει δὲ τὸν νέον ὡμῖν καὶ τρόπος ὁμοίως καὶ σπουδῇ, ἅπερ εἰ ἦν αὐτὸν ἅμα τῇ θεᾷ παραστῆσαι σαφῆ, οὐδὲν ἂν ἴσως ἔδει τῶν ὑμετέρων γραμμάτων· νῦν δὲ δι' ἐμέ τὰ πρῶτα τιμήσας, ὕστερον οἶμαι θαυμάσεις καὶ δι' αὐτόν· οἶμαι δὲ καὶ ἑταῖρον Ἀναστάσιον εὐμένειν ὑμᾶς ἰδεῖν ὀφθαλμοῖς ὡς καὶ τὸ ὑμέτερον γένος· τί γὰρ δεῖ πλέον εἰπεῖν πρὸς ἄνδρα μένον;

H. ΖΑΧΑΡΙΑ ΑΔΕΛΦΩ.

Ἄς ἔοικεν, ὦ λῶπτε, τῶν εἰς ἡμᾶς σχωμμάτων οὐ ποτε παύῃ· μηδέ γε παύσαιο τούτων, ὦ πάντες θεοί· ὡς ἐγὼ λεγομένων προσγεῶ τε τούτοις γράμμασι, καὶ πρὸς ὑμᾶς ἀφικνοῦμαι τῇ διανοίᾳ, καὶ λέγειν τι δοκῶ πρὸς ἡμᾶς καὶ λεγόντων ἀκούειν. Ὅστ' εἰ σοὶ μέλει τῆς ἐν τοῖς γράμμασι χάριτος, μέλει δὲ πάντως· βῆλλ' οὕτως, καὶ μείζονα χαρίζεσθαι δόξεις, ἢ εἰ μοι παρῆχες Κροίσῳ γενέσθαι· κάλει δὲ πάλιν σοφιστήν, καὶ λέγε κρότων ἔρῳ· ὄφρῳν τε προσεῖπαι καὶ τύφον, καὶ πᾶν ὁ τί σοὶ φίλον· πολλάκις δὲ καὶ

obnoxiae, nisi tu vetes : illinc vergunt spes earum. Quidam enim, natura perversus, earum domui vicinam, vicinitate invidia capta, id tantum cogitat quo illis domum suam inutilem faciat : sic eos legitime aedificare non passus est ; pacta quoque mutua pro nihilo habens, se legibus et propriis factionibus superiorem præbet. Judicis igitur mentem injustitiæ adversantem sumens, puellis esto pater, matri filius et uxori pariter conjux, nostrisque oculis is quem experientia compluries ostendit ; sciant non esse auxilii inopiam donec legis et viri justitiæ cultores stent incolumes.

πειρα πολλὰς ἀπέδειξε· καὶ γνῶτω ὡς οὐκ ἔστιν ἔρημον εἶναι συμμαχίας, ἕως ἂν οἱ τε νόμοι σώζονται καὶ ἄνδρες τιμωντες τὰ δίκαια.

B VII. GESSIO INSIGNI MEDICO.

Tuam epistolam in manibus accipiens, ipsas Musas visus mihi sum accipere : præ voluptate amens meique nescius : quemadmodum Delphii, cum velut ex Hyperboreis advenit Apollo, prius muti, pleni repente deo fiunt ; sic ego, omnia mirans, verborum venustatem, eorum ad invicem harmoniam, eluculentem ex omnibus decorem, sed præsertim tuos affectus quibus ad me ea devenerant. Permulta tibi contingant bona, qui tantam mihi festivitatem fecisti ! hirundo una, ut aiunt, ver non facit, licet præveniens hirundo ad id satis sit ; quod si alteram adderem, et tertiam, et multas postea, ver mihi tamen non esset, sed neque ille Cræsus, neque anro fluens Pactolus. Liberos tuos cum jucunditate vidi, et quasi per imaginem tibi denuo conjungebar ; unde exoptavi et plures videre et si magna dicere licet, patre meliores ; sed optanti facile est quæcunque velit dicere, et Hectorem imitari. Dorotheum amicium mihi videor præsentem tibi sistere, nec aliquid aliud dicere, sed eam illius spem implere quam tua narrans oriri fecit. Si autem per me quidquam amplius habere sperat, tuum erit illius desiderium non fallere. Juvenem tibi vincient mores simul et diligentia : quæ si possibile esset, una cum corporis habitu manifeste ostendere, non forsitan meis litteris opus esset ; illum propter me primo cohonestatum, postea, credo, propter ipsum mirabere. Puto quoque amicium Anastasium benignis te oculis conspiciere, veluti genus nostrum omne. Quid amplius dicendum homini jam pridem amico et qui modo non minori benevolentia affici dicitur ?

πάλαι τε καὶ φίλον καὶ νῦν οὐδὲν ἤττον εὐνοεῖν ἤρη-

VIII. ZACHARIÆ FRATRI.

Ut videre est, charissime, tuis in nos conviciis non desistis : sed ne desistas, prohi Deos omnes ! quia risum mihi movent quæ in illis litteris dicuntur, et ad vos cogitatione venio et mihi videor vos alloqui et audire. Ideoque si tibi curæ est litterarum gratia (et maxime est), feri denuo, mihi que magis gratum videbitur quam si me Cræsum faceres ; rursum sophistam voca et plausuum amatiorem, supercilium adde et superbiam et quidquid tibi placuerit. Sæpe, cum sophistam diceret, intende-

has idem esse id dicere ac superbium vocare; ego vero artem meam non ejurabo. Quod si illius proprium est in superbiam extollere, ad te, credo, pertinet quoque artis exercitium; sed pro tua reverentia tacebo. Forte mirum in modum es sophista, et rem experientia notam verbis decet celebrare. Præterea silentio forsitan in litteris transmisi et quæris flores et hirundines, et placidas maris mutationes, et formosum Adonida, et Aphroditem illam mirabiliter amantem, et doles quod rosam non audis cujus gratiam jam dudum miraris; ego autem nihil tale dicam, et præsertim tibi, ne rursus deridens me pulchri ignarum et sophistam voces.

IX. EPIPHANIO.

Potens certe eras quemcunque voluisses ad loquendum velad tacendum ciendi, mihi que videris aliiquid ejusdem modi facere ac si quis lyra quam habet, quia ea uti didicerit, aut sonos eliceret aut a pulsandis chordis abstineret, ad id quod melius putaretur cito paratus, nec quidquam musicum diceret, neque ipse neque ejus lyra. Sic te tacente et ad nova prospiciente, tristitia statim premimur et silemus nos olim amicissimi, nunc autem forte amici. Sed unde hoc dulce? Leges te cogunt elato supercilio esse. Deinde eo quod legislatoris mentem sumpseris et jam Romanorum res tibi videaris tua sententia gerere, ideo tantum in modum supra nos extolleris. Sed si vix tibi superest pristinae amicitiae ratio aut memoria, utinam olim id evenerit! Ego autem qui tuæ linguæ suavitate una cum hirundinibus audivi, mente extollor, splendidiorque sol mihi lucere videtur, et nunc mihi vere adest ver; sed mihi sis semper benignus, nec amplius ad me infestus, obliviosus amorum, venias.

X. SOSIANO.

Qui divitiarum est amans, nihil jucundi nisi de illis loquitur aut alios audit loquentes: quod si illi aurum offeras, honoris officia ei præstat: sic quoque in armis qui egregium scutum accepit, id magni pensat, et huc illuc circumferens, magis Marte impletur. Viro autem bono quid faciens gratus eris magis nisi similes sibi viros videndos offerens? Itaque, te sciens hujusmodi et esse natum et fieri velle, non rectum arbitratus sum tibi esse ignotum scholasticum Diodorum, sed enim ad te mitto et tibi do (tu illum, ille te), utriusque vestrum gratum facere existimans, si invicem experientia vos cognoveritis; uterque etiam me laudabit sciens qualia amicis præbeo.

XI. JOANNI.

Eloquentissimus Diodorus silentium inter nos solvet, et a te postulans ut scribas et meas ad te reddens litteras: ille enim est mihi amicus, et, te antequam viderit, amabat: nostri etenim de te sermones ad te videndum excitant amorem. Vir

σοφιστὴν εἰπὼν ἀπηλλάγης, ὡς ταυτὸν ὄν τοῦτο εἰπεῖν καὶ ἀλαζόνα καλέσαι. Ἐγὼ δὲ τὴν ἐμὴν τέχνην οὐκ ἀρνησάμην· εἰ δὲ ταύτης ἴδιον τὸ πρὸς ἀλαζονεῖαν ἐπαίρειν, καὶ σοὶ που μέτεστιν ἄγων τῆς τέχνης· ὥστε δέδοικα μὴ ὅσης ταύτης μετέχεις· ἀλλὰ γὰρ αἰδοῖ τῇ πρὸς σὲ σιωπῆσθαι· ἴσως δὲ θαυμαστός εἰς σοφιστῆς ὢν· καὶ τὸ ἔργον ἤδη θεώμενος δέον ἐκπομπέσαι τῷ λόγῳ· εἶτα παρῆλθον σιγῇ καὶ που ζητεῖς ἐν τοῖς γράμμασι ἄνοθη καὶ χελιδόνος καὶ θαλάττης μεταβολὴν ἡμερον, τὸν τε Ἄδωνιν τὸν καλὸν, καὶ τὴν Ἀφροδίτην ἐκείνην τὴν παραδόξως ἐρῶσαν, καὶ ὅτι μὴ τὸ ῥόδον ἀκούεις, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ χάριν πάλα· θαυμάζεις· ἐγὼ δὲ τοιοῦτον οὐδὲν ἂν εἴποιμι καὶ μάλιστα γὰρ πρὸς σὲ· μήποτε πάλιν γελάσας, ἀπειράκαλόν με καὶ σοφιστὴν ὀνομάσης.

Θ. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα κινεῖν ὄν ἂν ἐθέλης πρὸς λόγον καὶ σιωπῆν· καὶ μοι δοκεῖς παραπλήσιον τι ποιεῖν, ὥσπερ εἴ τις λύραν ἔχων, κεχρῆσθαι ταύτῃ μαθὼν, νῦν μὲν ὑφαίνου μέλος, νῦν δὲ τῶν κρουμάτων ἀπόσχοιτο· εἰ γὰρ τι περὶ ταῦτα κρεῖττον νομισθεῖη, εὐθύς πρὸς ἐκεῖνο γέ ἐστι, καὶ οὐδὲν ἂν εἴποι μουσικὸν, οὐτε αὐτὸς οὐτε ἡ λύρα· καὶ σοῦ σιωπῶντος ἡμῖν, πρὸς τὰ καινότερα μεταβεβλημένου κατηφές εὐθύς· καὶ σιωπῶντες οἱ πάλα μὲν φίλτατοι, νῦν δὲ ἴσως φίλοι· ἀλλ' ἡδὺ ποθεν τὸ πρᾶγμα· οἱ νόμοι σε παρασκευάζειν ἠνάγκασαν σεμνὸν ταῖς ὀφρῦσιν ἀνέλκειν· εἶτα φρόνημα νομοθέτου λαβὼν, καὶ δόξας ἤδη τὰ Ῥωμαίων ἄγων τῇ ψήφῳ, τοσοῦτον ἡμῶν κατεπέθροξ· Ἄλλ' ἐπειδὴ σε μόλις ὑπεσιῆλθε τῆς παλαιᾶς συνθηκῆς λόγος καὶ μνήμη, εἴθε μὲν καὶ πάλα γέγονε τοῦτο· ὁ μὲν γὰρ τῆς σῆς γλώττης μετὰ τῶν χελιδόνων ἡδὺ τι φθεγγομένης ἀκούσας, διανίσταμαι τῇ ψυχῇ· καὶ λαμπρότερόν μοι τὸν ἥλιον προσβάλλειν δοκῶ· καὶ νῦν ὄντως ἔαρ ἐμοί. Ἀλλὰ γένοιτο λοιπὸν ἡμῖν εὐμενῆς, καὶ μηκέτ' ἔλθῃς πολεμιῶν, ἐρώτων εἰς λήθην.

Γ. ΣΟΣΙΑΝΩ.

Εἴ τις χρημάτων ἐστὶν ἐραστής, οὐδὲν ἂν ἡδέως ἢ ταῦτα λέγοι, καὶ λεγόντων ἄλλων ἀκούσειεν· εἰ δὲ καὶ χρυσὸν ἄγων παράσχοις, ἔχει τὰ παρ' ἐκείνῳ τιμῆς· οὕτως δὲ ἐν ὄπλοις τὰ πρᾶγματα καλὴν οὕτως ἀσπίδα λαβὼν ἐφρόνησέ τι μέγα, καὶ τῆδε κάκεισε περιφέρων τὸ κτήμα πληροῦται μᾶλλον τοῦ Ἄρεως· Ἄνδρὶ δὲ ἀγαθῷ τί πράττων ἂν τις χάριταιο ἢ παραπλησίους ἄνδρας παρέχων ἰδεῖν; Ὅθεν σε τοιοῦτον εἰδὼς καὶ γεγονότα καὶ εἶναι βουλόμενον, τὸν σχολαστικὸν Διόδωρον ἄγνοεῖν οὐ μοι πρέπον ἐφαίνετο, ἀλλ' ἄγω καὶ δίδωμι, σὺ μὲν ἐκείνον, ἐκείνος δὲ σὲ· ἀμφοτέρον· ὑμῖν νομίζων χαριεῖσθαι, εἰ ἀλήλων ἐν πείρᾳ γενήσεσθε· ἐπαινέσει δὲ με πάντως· ἐκάτερος, οἷα τοῖς φίλοις προξενεῖν ἐπιστάμενος.

ΙΑ. ΙΩΑΝΝΗ.

Ὁ λογιώτατος Διόδωρος λύσις ἡμῖν ἔστω τῆς πρὸς ἀλλήλους σιγῆς· καὶ σὲ γράφειν ἐπαιτῶν, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν σοι διδοῦς· φίλος μὲν γὰρ οὗτος ἐμός· ἤδη δὲ πρὶν ἰδεῖν καὶ σὸς ἐραστής ἐτύγγανεν· οἷγαρ ἐξ ἡμῶν λόγοι τὰ περὶ σοῦ διηγούμενοι πρὸς τὴν

ὁὖν ἐπιτοῦσι τὸν ἔρωτα· ὁ γὰρ ἀνὴρ ἐρωτικὸς· ἐστὶ τῶν καλῶν, καὶ πολυπραγμονεῖ τοὺς χρηστούς· ὡσπερ δεδιώς μὴ ποτέ τις τοιοῦτος ὄν διαλάβῃ· καὶ τί σοι τὰ περὶ τοῦτου λέγειν με δεῖ; Πάντως γὰρ τῇ πείρᾳ τοῦτο μαθὼν, ἐλάττω νομῖσεις τὸν ἔπαινον· καὶ ἀσθενῆ μὲν καλέσεις ῥήτορα, ὡς οὐδὲ τὰ προσόντα λέγειν δυνάμενον.

IB. ΔΙΟΥΔΩΡΩ.

Τοῦτο ἐκεῖνο δὲ καὶ προσδοκῶντί μοι γέγονεν· ὦμιν γὰρ εὐθύς ὡς ἐκεῖσε γενόμενος ἀρχόντων ὄρᾳ βῆμα, καὶ ῥητόρων χορὸν, καὶ προσφύγων οὐχ ἐπόμενον, πληθῆσθη μὲν αὐτίκα φρονήματος· κἄν λαλεῖν τις ἐθέλῃ, μόνον οὐκ ἀνέξῃ τοῦ λέγοντος· ἡμῶν δὲ λόγος ἔσται βραχύς· καὶ τί μοι τοῦς ἐν σκότῳ κερκρυμένους ἐκεῖνους λέξεις δήπου πάντως περὶ ἡμῶν; Εἰ δὲ χαμαὶ ἐρχομένοις προσεῖποις, οὐδὲ τοῦτο θαυμάσαιμι· τὸ αὐτὸ καὶ προσεδόκων καὶ γέγονε τοῦτο τῶν κατ' ὕμᾶς ῥητόρων τὸ φρόνημα· οἱ, τοὺς ἄλλους πρόσφυγας καλοῦσι καὶ τὰ κατ' ἑαυτοῦς ἀπομνήσκοντες πράγματα· καὶ νῦν δοκεῖς φίλους ἡμᾶς εἰρῆσθαι, τὸ πρότερον οὐκ ἀξία κρίνας, ὡσπερ εἰκός, ἀλλ' ὅτι κρειττόνων ἀπορίξ, τοῖς παροῦσιν ἐχρήσω· καὶ μεταμέλει σοι παντὸς τοῦ χρόνου, ὃν παρ' ἡμῶν ἀναξίως διέτριβες· καὶ νῦν δέδοικα γράφων μὴ πρὸς τὴν παρ' ἡμῶν δυσχεράνην ἐπιστολήν· ἐγὼ δὲ σε καλῶς πράττειν εὐξαίμην· κἄν δέη πάλιν καταφρονεῖσθαι, λυπηρὸν μὲν, εἰσομενδ' οὖν ὁμῶς τῇ σῇ τύχῃ παραμυθούμενοι.

II. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ.

Τῆς μὲν προλαβούσης σιωπῆς τὴν αἰτίαν ὁ χεიმῶν ἀποφερέσθω τὰ εἰωθότα λυπῶν· τῆς δ' ἐντεῦθεν, εἰ τις ἄρα καὶ γένοιτο, ὑμεῖς ἂν εἰκότως ὑπέχοιτε τὰς εὐθύνας· καίτοι γε ἤλικον τοῖς παθοῦσιν πράγμα τῶν παίδων ἡσιγῆ, πῶς ἂν τις παραστήσῃ τοῖς μὴ πρὸς πείραν ἐλθοῦσιν τοῦ πράγματος; Ὑμεῖς δ' ἂν εἰδείητε πάντως πως φίλοι διατεθέντες ἐρωτικῶς· οὐ γὰρ ἂν τσοῦτον φρονήσαιμι, ὡς καὶ αὐτὸς οἴεσθαι παρ' ὑμῶν ἀντερᾶσθαι· καίτοι εὐξαίμην οὖν μοι τοῦτο γενέσθαι μᾶλλον ἢ πολλῶ κομᾶν τῷ χρυσῷ καὶ ἡστυνοσοῦχ τύχῃ εἰς ἄκρον ἀφίχθαι· οὔτε γὰρ ἂν ἕκαστος βῆθυμείν οὐκ ἔχων διὰ τὸν πόθον ἐμοῦ πάντως ἂν παραμυθεῖτω τὸν ἔρωτα· εἰ δὲ τοιοῦτο μὲν οὐδὲν, ἔτι δὲ σιωπήσθε, κατηγορήσω μὲν, τοιαῦτα παθῶν· κρινεῖ δὲ τι ἐρωτικὸς δικαστής, καὶ ψηφιεῖται ὅτι χρῆ παθεῖν ὑμᾶς καὶ ἀποτίσασθαι... εὐ μὲν παθεῖν ἀπο... ται ἵνα μὴ τὸν ἐρωτᾶντὰ με πάλιν... (1) ψηφιεῖται δὲ ὑμᾶς ἀποτίσαι τοιαύτας ἐπιστολάς, ὥστε τῷ πληθεῖ τοῦ προλαβόντος χρόνου παραμυθεῖσθαι τὴν σιωπὴν.

IA. ΒΙΚΤΟΡΙ ΑΔΕΛΦΩ.

Δέδεγμαί τοῦ βιβλίου τὸ πρὸ τῆς πείρας ποθοῦμενον· ἦκει γὰρ τῇ μὲν ἐπιστολῇ θαυμαστὸν ἤλικον, τῷ δὲ πράγματι ξένον φέρον οὐδὲν, ἀλλ' ὁ καὶ πολλοῖς καὶ ποικίλοις ἐσπούδασαι· σοῦ δὲ χάριν καὶ ὁ τὸ βέλτιον εἰπεῖν σεσιγήσθω· ἀλλ' οὖν κείσεται σοι χάρις εἰς ἐμὴν μνήμην ἀνάγραπτος· πλὴν οὐχ οἷα πρὸς τῷ Πausanίᾳ τῷ μὴ μέχρι παντὸς σωφρονοῦντι. Ὁ μὲν γὰρ οὐδὲ Πλαταιᾶς ἀδισθεῖς, οὐδὲ τρόπαια

A ille egregiorum amans et bonus sedulo inquirens ne quis bonus tibi sit ignotus. Sed quare de illo tibi dicerem? nam experientia doctus pejorem judicares laudem et me infirmum vocares oratorem qui et amplius essent, dicere non potuissem.

XII. DIODORO.

Illud mihi quod prævideram accidit: existimabam enim, simul ac illuc deveneris viderisque principum tribunal, rhetorum chorum clientiumque non sequentem, te statim superbia esse replendum, et, si quis ad te loqui voluerit, loquentem non esse passurum. Sermo autem meus brevis erit: et quid mihi dicis illos in tenebris absconditos? si autem humi ambulantes salutes, id non mirer: id quod prævideram evenit, loquor de rhetorum secundum vos illorum superbia; quippe qui alios clientes vocant et negotia per te absoluta memorant. Et nunc videris nos dixisse prius amicos, quod recte non judicaveris, quasi meliorum inopia præsentibus usus fueris: prætèriti quoque temporis te pœniteat, quod nobiscum indigne consumpsisti; et nunc scribens vereor ne nostram epistolam moleste feras: ego tamen prospera tibi precor, etiamsi oporteret me iterum despici, quod amarum esset, tuæ autem fortunæ gratia ferreus.

XIII. ZACHARIÆ ET PHILIPPO.

Prætèriti silentii crimen serat hiems, more soliti contristans; silentii autem illius quod nunc foret, vos rationem redderetis. Quantum autem malum sit liberorum silentium, quis iis ostendet qui nondum sunt experti? Vos prorsus scietis cum ardenti amore capiementi. Non ego quidem sic superbio ut a vobis redamari putem, quod tamen mihi magis exoptarem quam plurimo auro abundare et ad summum honoris fastigium devenire; qui enim quiescere non haberet per desiderium meum non posset consolari amorem. Si nihil hujusmodi sit et adhuc silebitis, arguam talia patiens; judicabit autem amans et declarabit quid sit vobis patiendum et exsolvendum... feliciter quidem pati... ne me rursus amor... judicabit autem vos tot redditurus epistolæ quam ut prætèriti temporis silentium consolamini.

ωστε τῷ πληθεῖ τοῦ προλαβόντος χρόνου παραμυ-

XIV. VICTORI FRATRI.

Volumen ante experientiam jam exoptatum recepi. Mirabile enim quantum ex tua epistola venit, nihil tamen alieni reipsa adjunctum, sed quod multis et diversis exoptatur; tui autem gratia taceatur et quod dicere melius. Tua gratia in mea memoria absque litteris perdurabit; secus ac quod de Pausania qui in finem sapiens non fuit: neque enim Platæas reveritus neque splendido tro-

NOTÆ.

(1) In his lacunis perpaucæ verba legi nequeunt.

phæo, Barbaro tradidit a se salvatam Græciam, A quasi non pateretur in finem se felicem esse. Tu vero propria memorans, non est quod non facias; remanebit tua gratia, non quidem prima, sed per Jovem, pati multas priores, et altera; una autem gratia ab iis qui beneficia acceperint, bonis satis erit, id autem est, meminisse se beneficia accepisse. Mihi vero contingat non eorum oblivisci quibus voluntas est mihi benefaciendi, licet non ad rem deveniat.

XV. DIOBORO.

Adhuc taces? adhuc nos aspernaris? Te arbitrabar in saturitatem venisse superbiæ, cui magnum videtur silere; nos autem re ambitiosius utemur, quo supercilium propter silentium elatum demittamus. Et enim solitum. Statim ut Cæsarem videris alte progredieris et quod in sublime Persei alis non levaris, irasceris; nostra autem consideranti parvum quid et quasi nihil videntur. Itaque legem antiquam et ubique potentem es transgressus: oportet enim, quando quis, solitos relinquens, ad alios transcurrit, illum primo litteris describere quomodo mare actus sit, quæ terra eum transmiserit, utrum bene successerit, utrum benevolentia fuerit acceptus: quorum nihil tu dixisti nec narrandum habebamus, sed me iudice, ræscibus magis faisti mutus, ne autem silentio amicitia paulatim in oblivionem decidat, rem renovo et tibi fio amicior; tu vero, ut solebas, in amicitiam apud nos, tua gratia digni, jocare. Quod si quid accidit molesti, ventis permittatur et humanarum rerum fortunæ quæ nostra inque deque perturbatione delectatur et rapida volutione agit, nihil volens stabile aut immobile videre. Malum equidem censeo esse dolorem, multo autem pejus iis qui spectaculo adhaerunt. Puella, nondum propinquis omnibus nota, pro thalamo ad sepulcrum ducitur; sponsi inanes spes; pactio matrimonialis discerpta. Miserum, ut arbitror, et quod fieri non debuerit: non autem in nos primum sævit fortuna, sed plurimas jam alias patriæ eripuit, thalamum in funus convertens. Quot homines, spe elati per eam fabula facti sunt! Sed nec sententia vincit; simul ac vult, sit; cedat philosophia et voluntas; aliquid sit amplius iis qui incumbunt... scire ferre vulnera fortunæ: miror enim ego illum qui dixit sapienter: Cum non eveniant quæ volumus, quæ eveniunt velimus. Abiit terram relinquens ut conjugii mala et liberorum partus, si futuri essent; prætermitto autem nutricia pericula et inter felicitatem timores, ne scilicet præsentibus bonis excidatur; malis vitæ libera abiit, viam vere latam ingrediens et quam omnes nos ingredi oportet eo quod nati sumus.

quodnias, εἴποτε καὶ ἐγένοντο· καὶ σιωπῶ τοὺς τῆς πειδοτροφίας κινδύνους, καὶ τὸν ἐν εὐτυχίᾳ φέρον, μὴ ποτε γένοιτο τῶν παρόντων διαμαρτεῖν· τῶν δὲ συντρόφων τῷ βίῳ κακῶν γενομένη πάντων ἐλεύθερος οἴχεται λεωφόρον, ὄντως ὁδὸν, καὶ τὴν ὁδεῦσαι δεῖ πάντα, ἐπειδὴ καὶ γεγόναμεν.

XVI. EIDEM.

Nunc cognovi quanta me prius injuria tuo silentio affeceris: quantum enim me scribens exhi-

φίλοι προεδίδου Βαρβάρῳ τὴν δι' αὐτοῦ σωθεῖσαν Ἑλλάδα, ὡσπερ οὐκ ἀνέχων εἰς τέλος εὐτυχῆς ἐπιμεῖναι· σὺ δὲ τὰ οἰκεία περιεπέων, οὐδὲ ὁ τι μὴ δράσεις. Κεῖσεται σοι τοῖσιν ἡ χάρις οὐ πρώτη, μὰ Δία, πρὸς πολλαῖς δὲ πρώταις ἐτέρα· μία δὲ χάρις παρὰ τῶν εὐ παθόντων ἀργέσει τοῖς ἀγαθοῖς, μεμνησθαι μόνον ὅτι πεπόνθασιν· ἐμοὶ δὲ γένοιτο τὸ μὴδὲ τῶν μέχρι βουλῆς εὐποιεῖν ἐθελόντων ἀμνημονεῖν· εἰ καὶ μὴ πέρας ἔσται τοῖς δόξουσιν.

IE'. ΔΙΟΥΔΩΡΩ.

"Ετι σιγᾶς; ἔτι περιφρονεῖς τὰ ἡμέτερα; Καὶ μὴ ὤμην σε πρὸς κόρον ἀφίχθαι φρονήματος· σεμνὸν μὲν ἠγοούμενον τὸ σιγᾶν, ἡμῶν δὲ φιλοτιμότερον χρησομένων τῷ πράγματι, ἵνα καὶ νικήσωμεν ὄφρην διὰ σιγῆν ἐπιημένην· τοῦτ' ἔχει οὗτο τὸ σύνθημα. Ἄμα καὶ τὴν Καίσαρος εἶδες, καὶ βαίνεις ὑψοῦ καὶ ἀγανακτεῖς, ὅτι μὴ Περσέως πτεροῖς ἀερῆ μετέωρος· τὰ δὲ ἡμέτερα σοι λογιζομένη, μικρὰ τε ἔτι δοκεῖν καὶ οὐδὲν· ὅθεν σοι νόμος παλαιὸς καὶ πανταχοῦ κρατῶν παρεβαίνοτο. Χρῆ γὰρ ἐπειδὴν τις τοὺς συνήθεις καταλιπὼν ἐπ' ἄλλοδαποῖς ἰθύνει τὸν δρόμον, αὐτὸν εἶναι πρῶτον τὸν ἐπιστελλόντα, ὅποιον αὐτὸν ἔγενε ἡ θάλαττα, ὅπως ἡ γῆ τοῦτο ὁδοιποροῦντα παρέπεμπε, εἰ χρηστῆς ἀπήλασε τύχης, εἰ τὸν αὐτὸν εὐμενῶς ὑπέδεγτο· τούτων μὲν αὐτὸς ἔφησ' οὐδὲν, οὐθ' ἡμεῖς ἔχομεν διηγήσασθαι· ἀλλὰ τοῦμὸν μέρος, αὐτῶν ἰχθύων γέγονας ἀφρονότερος· ἀλλ' ἵνα μὴ τὰ τῆς φιλίας τῆ σιγῆ πρὸς λήθην ἐλθόντα κατὰ μικρὴν ὑποβρέθῃ, ἀνανεοῦμαι ἄλιν τὸ πρᾶγμα καὶ γίνεμαι σοι φιλανθρωπότερος· καὶ σὺ πρὸς φίλιαν παῖζε πρὸς ἡμᾶς τὰ συνήθη καὶ τῆς σῆς χάριτος ἀξια. Εἰ δὲ τι γέγονε τῶν ἀνιώντων, αἰραῖς τοῦτο διδόσθω, καὶ τῆ τύχῃ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἥτις ἐντροφῶσα τοῖς ἡμέτεροις; ἄνω καὶ κάτω μεταθεῖ καὶ βραχέϊζ ῥοπή μεταβάλλεται, μὴδὲν ἐθέλουσα βλέπειν ἐστηκὸς καὶ ἀκίνητος· καὶ δεινὸν μὲν οἶμαι τὸ πάθος, δεινότερον δὲ τοῖς εἰδῶσι τὸ θέαμα· κόρη μὴ δὲ τοῖς οἰκείοις ἅπασιν ἐγνωσμένη, ἐν πάντων ἐψεσιν ἀντιπαστάδος ἀγομένη πρὸς τάφον. Καὶ κεναὶ μὲν ἐντεῦθεν μνηστῆρος ἐλπιδες, συγγραφή δὲ γαμήλιος; ἐπ' αὐτῆ διεβρήγνυτο· δεινὰ μὲν οἶμαι ταῦτα, καὶ οὐκ ὤφελε γενέσθαι· πλὴν οὐκ ἐφ' ἡμῶν πρῶτον ἡ τύχη στρατεύεται, πολλάς ἤδη που καὶ ἄλλας ἤρπασε τῆς πατρίδος, καὶ νυμφικὸν θάλαμον εἰς θρηῖνον μετέβαλεν. Ἦ πόσοι ταῖς ἐλπίσι τρυφῶντες, μῦθος διὰ ταύτην ἐγένοντο· ἀλλ' οὐδὲ τῆ ψήφῳ νικᾶ· καὶ ἄμα τι θέλει καὶ γίνεσθαι· νικᾶσθω φιλοσοφία καὶ γνῶμη· καὶ ἔστω τι πλέον ταῖς ἀνακειμένους τῆς μουσαῖς τὸ φέρειν εἰδέναι τὰς τύχας. Θαυμάζω γὰρ ἔγωγε καὶ τὸν εἰρηκότα σοφῶς· Ἄλλ' ἐπειδὴ μὴ γίνεσθαι ἂ ὀλοόμεν, θελήσωμεν τὰ γινόμενα· οἴχεται τὴν γῆν ἀπολιπούσα, καὶ γάμου κακὰ καὶ παιδῶν

IC'. ΤΩ ΑΥΤΩ.

Νῦν ἔγνω ὅσον ἠδίκεῖς πρότερον σιωπῶν· ἐξ ἴσου γὰρ τῷ φρανῶς γράφων, ἐκ τούτων ἔλωσ' οἰγήσας

λυπεῖς· τὴν γὰρ ἐπιστολὴν εἰς χεῖρας λαβῶν, πα-
λαιᾶς ἐμνήσθη ἐυδαιμονίας· σὲ παρεῖναι δοκῶν ἐν
τοῖς γράμμασι, καὶ τι λέγειν ὡς παρόντι προηχθῆν·
καὶ τὰ μὲν εἶπον, τὰ δὲ λέγοντος ἀκούειν ἐδόκουν·
καὶ μόλις ἀνενεγκῶν, ἔγνων ὡς ὅναρ ἦν ἐκεῖνα, καὶ
ἠπατήμεθα. Οὐκοῦν γράφει πολλάκις, ἵνα τῆς θέας
ἀπορῶντες, ὄνειρασιν εὐφραινώμεθα· ἐπειδήπερ καὶ
θεῖνος ἔραστῆς τῶν παιδικῶν ἀτυχῶν, χρῆσθην ὅναρ
εἶδε καὶ μεταβάλλεται· ἀλλὰ δέδοικα ταυτὶ λέγειν,
μὴ καὶ νομίσας ἀληθῆ, φρονήματος ἐμπλησθεῖς, καὶ
γένοιτο πάλιν σιγᾶν· νόμιζε τοῖνον εἶναι ψευδῆ·
καὶ μόνον λαλοῦντος ἀκούσομαι. Τὸν δὲ φέροντα τὴν
ἐπιστολὴν ἀνεψιδὸν ὄντα καὶ κηδεσθῆν, εἴ γε δεῖ τὸ
μᾶλλον εἰπεῖν, εὐμένεσιν ἰδῶν ὀφθαλμοῖς, καὶ δέη,
παρασχῶν αὐτῷ συμμαχοῦσαν τὴν γλῶτταν, ἐμοὶ τε
πᾶν διδόναι δόκει τῆς χάριτος.

ΙΖ'. Τῷ ΔΥΤῷ.

"Ὁση; ἀπήλαυσε παρ' ὑμῶν τῆς εὐποιίας ὁ καλὸς
Ζαχαρίας, αὐτὸς τε διηγεῖται, πολλάκις καὶ ἡμεῖς
ἀκηκόαμεν· ἐδήλου δὲ καὶ τὰ ὑμέτερα γράμματα,
πλὴν ἀλλὰ τῆς ἀληθείας ἐλάττονα· ὅπως ἂν, οἶμαι,
δόξης τὰ χρηστά ποιεῖν εἰδέναι μᾶλλον ἢ λέγειν·
ὑπερ οὐκ ἀπορία τοῦ λέγοντος, ἀλλὰ σώφρων αἰδώς
τὴν ἑαυτῆς ἀρετὴν ἐπικρύπτουσα. Τὴν δὲ σὴν εἰς
ἡμᾶς σπουδὴν καὶ πρὶν γενέσθαι πᾶσι βοῶ· καὶ
ξένον οὐδὲν ἡμῖν ἅπαντα ἃ μὲν ἂν ἐλπίσωμεν γενέ-
σθαι· καὶ μεγάλης οὔσης ἀεὶ τῆς ἐλπίδος, οὐκ
ἐλέγχει ταύτην ἢ πεῖρα· ἐγὼ μὲν οὖν καὶ πλείω λέ-
γειν ἐθέλω· σὺ δὲ με παίζεις, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἡγῆ, καὶ
σιγήσομαι· τοσοῦτον γὰρ σοὶ τὸ μέτριον, ὡς καὶ τὸν
ἀληθῶς ἐπαινοῦντα παίζεις ἡγῆ· ἐγὼ δὲ οὔτε παίζω
τῆς ἀληθείας ἐξίσταμαι. οὕτε ἀληθεύων τοῦ παίζεις,
ἦνίκα δὴ μοι πρὸς τοὺς φιλοῦντας ὁ λόγος· ὥστε
[δέχου] τοὺς ἐμοὺς ἐπαινούς· οὕτε γὰρ παντελῶς
τῶν ἀπερβριμμένων εἰ παρ' ἐμοί.

ΙΗ'. ΔΩΡΟΘΕῷ.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα τὰ σμικρὰ μέγала ποιεῖν,
καὶ οἷς ἂν ἐθέλης καὶ μούσαν διδόναι· καίτοι ἐπαι-
νοῖς οὐχ οἷος ἐγὼ λέγειν, ἀλλ' οἷον προσήκει γενέ-
σθαι· ἀλλὰ καὶ δι' ὧν μοι τοὺς λόγους αἰτῶν, Ἀττικὸν
τι φθόγγη καὶ ταῖς χάρισιν ἀνεμῆνον πείθεις, ὡς
μήτε ἐκὼν εἶναι τοῦτους ἐκπέμψομεν, φόδῳ τοῦ μὴ
παρὰ σοὶ κριτῆ τοὺς ἐμοὺς ἐλέγχεσθαι παῖδας. Τὸ
γὰρ ἡμέτερον παρ' εὐνοοῦσι μὲν δικασταῖς τυχόν
ἴσως μέγα· παρεξετάζειν δὲ βουλομένοις ἐναντίον
δόξει· ἀλλὰ μοι γένοιτο τὸ πρότερον· ὡς τὴν σὴν
ἐπιστολὴν δεδιότες οἱ λόγοι, "Ἐὰ λαθάνειν, ὦ πάτερ,
πολλάκις ἐβόων· ἐγὼ δὲ πολλάκις παρεμυθούμην
οἰκοθεν οἰκαδὲ φοιτήσιν ἐπαγγελλόμενος· ἐπάγεται
εἰς τούτῳ πολίτης ὑμέτερος, ᾧ τὰ μουσῶν μέλει·
Δωρόθεος ὄνομα αὐτῷ, καὶ Πελαγίου τοῦτον ἔπνο
μάζουσιν.

ΙΘ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠῷ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Εὖ γε τῶν ὑμετέρων γραμμάτων· ὡς πρὸς εὐθυ-
μίαν ὄσων ἡμῶν οἶδεν ἐπαίρειν τὴν γνώμην. Τί γὰρ
ἦθιδον ἢ φθογγόμενων ἀκούειν ὅτε παρεῖναι τις ἂν
αὐτῷ φθόγγος προσηύξατο; ὡς ἔδει μὲν καὶ πάλα
τούτῳ τὴν τύχην ἐπινεύσαι· γένοιτο δ' ἂν ποτε καὶ

A larasti, tantum tacens affligis. Tuam namque epi-
stolam in manibus accipiens, pristinæ recordatus
sum felicitatis; te in tuis litteris adesse opinabar
et ad alloquendum te velut presentem excitabar;
modo loqui, modo audire mihi videbar; et vix
ferre potui, cum agnovi id esse somnium et me
falli. Sæpius ergo scribe, ut, tuo conspectu desti-
tutus, somniis saltem gaudeam. Siquidem ardens
amator, suis privatus amicis, dulce somnium
videt et seipsum fallit. Sed hæc dicens, timeo ne
vera esse putes et superbia plenus denuo taceas:
cogita ergo falsa esse, quo te semper audiam.
Qui autem meam epistolam ad te defret, quo-
niam consobrinus et si quid amplius dicendum gener-
meus est, eum gratis accipias oculis, et, si ne-
cesse, præstans et tuæ linguæ adjutorium, sum-
mam mihi gratiam præstes.

XVII. EIDEM.

Quanta apud te felicitate gavisus fuerit formosus
Zacharias, ipse nobis narravit et compluribus audi-
vimus; tuas quoque litteras monstrabat, veritate
tamen minores, quoniam, ut opinor, melius egre-
gii facere scis quam dicere, non ex sermonis indi-
gentia, sed ex modestia quæ suam virtutem pru-
denter occultat. Tuam autem in nos diligentiam
jampridem existentem omnibus clamo, et hæc om-
nia quæ speramus nihil fore novum; quantacun-
que enim nostra spes, eam non fallit eventus. Ego
quidem plura dicere velim, sed me, nescio cur,
jocari putabis et tacebo: tanta enim est tua mo-
destia ut veraciter laudantem jocari existimes; sed
neque joco a veritate discedam, neque vera dicens
a joco, quando ad amicos mihi erit sermo; a me
igitur laudes suscipe: nunquam enim e memoria
nostra decides.

XVIII. DOROTHEO.

Potens sane es de parvis magna facere et quibus
vis musas largiri. Sed non ipsum qui laudare pos-
sim, sed quoniam fieri potest dicam. In quibus
litteris sermones a me expetis, Attice dicis et gratis
persuades, ita ut ad te non libens eos miserim, veritus
nempe ne, te giudice, nati mei damnentur. Apud ju-
dices enim faventes, aliquid forte essent; sed vo-
D lentibus strictim examinator, nihil. Sed mihi is sis qui
antea. Tuam timentes epistolam, mei sermones
sæpius clamabant: Sine, o pater, nos latere; ego
autem eos consolabar promittens de domo sua in
domum suam eos esse iuros. Incitat quoque nos
unus ex civibus musarum plurimum amans, cui no-
men Dorotheus et Pelagius cognomen.

XIX. ΖΑΧΑΡΙΑΕ ΕΤ ΦΙΛΙΠΠῷ, ΦΡΑΤΡΙΒΥΣ.

Feliciter vestrae literæ: quanta lætitia meam
mentem perfuderunt! Quid enim gratius quam
audire, cum quis precatur sibi adesse? Jam pri-
dem oportebat fortunam id concedere, sed nunc
fiat et bene eveniat vestra voluntate, Dii, in quan-

nam pro ipsis litteras nobis sint missuri, quibus alter erimus Cræsus pro deliciis, ejusque divitias habere videbimur et regis instar Magni nomen accipere. Qui hirundinem videt, is ver adesse pronuntiat; ego autem vestram vocem audiens magis lætabar quam Cræsus illis suis divitiis et rex magnus sub platano sedens. Pro hirundinibus mihi videbantur canere Musæ. Cedo autem, ne voluptatem nimis adferre volens, sophista in meis litteris forti videar, et ne vos simul ridentes illud more vestro celebretis. Duplex tamen mihi fuit voluptas, vos simul alloqui; sicut qui in Delphos veniebant, cum Apollini hymnum dicerent, Dianam quoque in laudibus illi consoviabant; idque magis Deos delectabat, quam si uterque seorsum laudatus fuisset: fratres enim cum essent, fratres quoque in hymnis videri volebant.

δὲ καὶ τοὺς θεοὺς ἠδύφραϊνε μᾶλλον, ἢ εἰ καθ' ἑαυτοὺς ὄντες, καὶ ταῖς ὁδοῖς τοιοῦτοι μένειν ἠδούλοντο.

XX. ZACHARIÆ FRATRI.

Tu quidem horas amicis fugere quereris; ego autem eas iterum esse fugituras; quid igitur taces? non enim sufficiens aplogia alicujus facti crimen in se assumere; sed qui, reus cum sit, cæteros postea vituperat, si cæteri non accusent. seipsum accusat. Neque mihi adducas nostram Byzantii rationem in silentio vivendi; mihi enim omnis tribus testis est, multa se fuisse locutam, audivisse nihil. Sed utinam adhuc mihi esset clarum tribunal, iudexque Atticus et splendida Athenarum figura: cum scilicet prospera sorte uteretur rhetorica. Plato autem, dicam, non tulit eam feliciter agere: statim contra te accusatio deferretur: adversus Græciam peccat rhetorica, qua constitutæ sunt civitates; nihilque præmittitur eorum quibus accusare velles. Sed mihi des veniam paulisper efferrī: jam enim ira et objurgationibus plenus sum. Et primo: non tacebo, iudices: nihil enim pejus esse potest quam cum vir sic maledicit illi rei qua tibi venit quod est: sic ille bonus de te locutus audet etiam et contra rhetoricam dicere, ex qua illi vita beata et plausus; ita sententia lata, ab ea victor vincitur ei qua vincere datur. Platonem quoque testem producit qui rhetoricam extremis malis devovit et in rhetores totus invehebatur. Hæc iudicibus per me edoctis, pœnam non adderem. Polum et Calliclea dicens, Platonem dico: ille enim tibi eos fingit velut in dramate quæ ex composito inter se concinnaverint, loquentes; sin autem comœdiæ Socratem loqui sinas.

(1) Epistola quæ in editis est LII, incipitque, Νῦν ὄντως ἐγνων, οὐκ ἦν ἄρα λόγος ἀλλ' ἔργον ἢ φήμη, lacunam præ se fert in libris itemque in codice regio Vat. 159, p. 251, b, sic ὄν ἐν ταῖς εὐ... ἀκούειν. καὶ τοὶ γε, etc. Porro quæ continuatur pars epistolæ in libris et in prædicto codice sine dubio aliena est ab hac epistola importuneque absuta. Bandinius nihil aliud adnotavit, nisi hanc epistolam aliquantum in medio diversam esse, scilicet a codice Lau-

A πρὸς πέρας ἔλθῃ βουλομένων ὑμῶν, ὦ θεοί, ἐν ὅσῳ γε μὴν μέλλουσιν ἀνὸ' ἐαυτῶν ἡμῖν χορηγεῖσθαι τὰ γράμματα· ἄλλῳ μὲν γὰρ ἐν ἡδονῇ Κροίσῳ τε εἶναι καὶ τάχειν κερκετῆσαι, τῷ δὲ βασιλεῖ ὁ μέγας ἀκούειν· ἀλλ' ὁ τὰς χελιδόνας ἰδὼν, τὴν ἑαρ ἔχειν ὀρίζεται· ἐγὼ δὲ τῆς ὑμετέρας ἀπολαύων φωνῆς, μεῖζον ἐφρόνου ἢ Κροίσος ἐπὶ τοῖς ταλάντοις ἐκείνοις, καὶ βασιλεὺς ὁ μέγας ὑπὸ τῆς πλατάνῳ καθήμενος· καὶ ἀντὶ τῶν χελιδόνων αὐτάς μοι προσάδειν ἐδόκουν τὰς μουσὰς· ἀλλὰ γὰρ παύσομαι, μὴ τὴν ἡδονὴν ἄγαν ἐμπερὶν ἐθέλων, σοφιστῆς οὕτω ποῦ τάχα δόξω τὰς γράμμασι· καὶ γελῶντες ἀλλήλοι, τοῦτο δὴ τὸ σύνθησις ὑμῖν ἐπίσης ὑψήτε· κατὴν οὖν μοι διπλασίαν ἐνεποιεῖ τὴν ἡδονὴν τὴν κοινῇ προσερεῖν ὑμῖν· ὡσπερ τοὺς εἰς Δελφοὺς ἀφικουμένους, B ἐπειδὴν ὕμνον εἰπόντες Ἀπόλλωνά τε σχοῖεν τῷ λόγῳ, καὶ Ἄρτεμις ἅμα μέρος ἦν τῆς ὁδοῦ· τοῦτο αὐτόν τις ἀπολαθὼν ἐκάτερον ὕμνησεν· ἀδελφοί.

KI. ZACHARIÆ ΔΔΕΛΦΩ.

Σὺ μὲν ἐγκαλεῖς ὡς παρῳχόντο τοὺς ἑταίρους αἱ ὄραι· ἐγὼ δὲ ὡς καὶ πάρεσι πάντι· τί τοίνυν εἰσι σῆξ; Οὐ γὰρ ἱκανὸν εἰς ἀπολογία, προλαβεῖν τις καθ' αὐτοῦ τινος ἐγκλήμα· ἀλλ' ὅστις ἐνοχος ὢν, εἶτα τοῖς ἄλλοις μέμφεται, ἀν ἀφέλης τὸ δῆθεν ἐτέρων κατηγορεῖν, ἐαυτὸν αἰτιᾶται· καὶ μὴ μοι πρόσφερε τὴν ἐν Βυζαντίῳ διαγωγὴν σιγῶντων ἡμῶν· ἐμοὶ γὰρ καὶ πάμφυλος μάρτυς αὐτῆ ὡς πολλὰ μὲν ἔλεγεν, ἤκουσε δὲ οὐδέν· ἀλλ' εἴθε μοι πάλιν ἦν βῆμα σεμνὸν καὶ δικαστῆς Ἀττικὸς καὶ σχῆμα λαμπρὸν Ἀθηναῖο· ὅτε ῥητορικῆ μὲν ἐπὶ σεμνῆς ἤκμαζε τύχη; Πλάτων δὲ πῶς ἂν εἴποιμι μετρίως οὐκ ἔφερον εὐτυχοῦσαν· γραφὴ γὰρ ἂν εὐθύς ἀπέκειτο κατὰ σοῦ· ὡς ἀδικεῖν τὴν Ἐλλάδα ῥητορικὴν, ἐφ' ἧς ἐστῆκασιν αἱ πόλεις, οὐδὲν εἶναι τι θέλεις παρελθόν, κατηγοροῦν· ἀλλὰ μοι μικρὸν δίδου νεανιεύεσθαι· ἤδη γὰρ ὑπ' ὀργῆς καὶ λόγων κατηγορίας ἐμπέπταμαι· καὶ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἂν σιωπήσῃμι, οὐδὲν ἦν ἄρα δεινότερον, ὡς δικαστῆς, ἢ ὅταν ἄνθρωπος τοῦτο λέγῃ κακῶς ὅθεν αὐτῷ προσῆλθεν, οἷος ἡμῖν ὁ χρηστὸς οὕτως λέγων περὶ σοῦ κατὰ ῥητορικῆς τολμᾶ τι καὶ φθέγγεσθαι· ἐξῆς αὐτῷ βίος εὐδαίμων καὶ φήμαι· ὥστε κἂν τὴν ψῆφον λάβῃ, νεκικηται ταύτῃ κρατῶν, ἐξ ἧς αὐτῷ τὸ νικᾶν· καὶ μάρτυρι χρεῖται τῷ Πλάτωνι ὅς τὴν ῥητορικὴν ἐσχάτη δέδωκε μοίρα, καὶ εἰς ζήτῳρων ὕβρι ἐχῶρει πολὺς· ταῦτα μαθόντας τοὺς τῷ λόγῳ δικαστᾶς, οὐκ ἂν εἴη προσθεῖναι τὸ τίμημα. Πολὺν δὲ καὶ Καλλικλέα λέγων, προτίθει τοῦ Πλάτωνος· τοὺτους γὰρ ἐαυτῷ δημιουργεῖ καθάπερ ἐν δράματι· φεγγαμένους, ἃ δὴ συνέθεντο· εἰ δὲ μὴ, τὸν ἐν τῇ κωμῳδίᾳ δίδου Σωκράτην ἠγεῖσθαι (1).

NOTÆ.

rentiano. Ecce autem in Vaticano præstante 396. (p. 106) qui mihi tot ineditas Procopii epistolas suppeditat, ita se habet genuina ejus epistolæ clausula (neque aliter in Laurentiano codice legi auguror) ὄν ἐν ταῖς εὐτυχίαις μᾶλλον ὄρω μετριώτερον· ὅθεν αἰεὶ καὶ τὰ μεῖζον προσδέχομαι· τοῖς γὰρ τοιοῦτοις ἐπιμετρεῖται πάντως ἡ τυχὴ, μὴδὲν τῶν προλαθόντων βαρβαρίουσα. Sequitur epistola: Δέξου τὴν παροῦσαν ἐπιστολήν.

ΚΑ'. Τῷ ΑΥΤῷ.

Δέξου τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν, χρονίαν μὲν, ἀλλ' ὅμως θαρβύουσαν, οἷτι παρὰ φίλων ἀφίχεται· οὐκοῦν μὴ ψεύσῃς· αὐτὴν τῆς ἐλπίδος, ἀποστρεφόμενός τε καὶ τὰς ὄφρῦς συνάγων αὐτῇ· ἐπεὶ καὶ τοὺς ἐρῶντάς φασι χρόνῳ καὶ μόλις ἐπιτυχόντας, ὑπὸ τῆς παρουσίας ἡδονῆς τῶν προλαβόντων πόνων ἐπιλανθάνεσθαι· εἰ δὲ σκυθρωπὸς πρὸς ταύτην φανεῖς, λυπηρὸν μὲν ἔλιν, λέξω δ' ὅμως· δέδοικα γὰρ μὴ οὐδὲ ἄλλη πρὸς εὐβελίῳς ἀφίξεται, ὑβριστὴν τε νομίζουσα, καὶ τὴν προλ. βούσαν οἷα πέπονθε λογιζομένη.

ΚΒ'. ΘΩΜᾶ ΑΔΕΛΦῷ.

Ἔστω τῶν ὑμετέρων γραμμάτων μετεπιγραφῶς, οὐ μένειν ἐφ' οἷς που καὶ πρότερον, ἀλλὰ τρυφᾶν τῷ καιρῷ· καὶ ἔρμαιον ἡγεῖσθαι τὴν ἀφορμὴν. Ἴδού γάρ σοι τῶν αἰτουμένων ἐξαίφνης ἐγώ· σὺ δὲ τὸ τάχος, οἶμαι, θαυμάζων, ταχὺ τὸ τῆς κωμωδίας ἐρεῖς· ἀλλ' ἐγὼ δεῖνόν ἡγούμην εἰ τὸν χρόνον περισχολῶν, οὐκ αἰτήσω θάττον δ' καὶ σοὶ διδόναι· κάμοι λαθεῖν εὐπρεπές. Αἰνεῖας γὰρ ὁ τὴν ἐπιστολὴν ἡμῶν ἐπιδοῦς, πολίτης ἐστὶν ἡμέτερος, ὃν εὐτυχεῖν βούλομαι δι' ὑμῶν. Γένους τε γὰρ ἔχει καλῶς, καὶ τὸν τρόπον ἐστὶν ἐλεύθερος, καὶ τέχνην οἶδε τοὺς νόμους· βούλεται δὲ τοσοῦτον ἀπολαύειν τῆς τέχνης, ὡς θεῶν, καὶ τὴν γνώμην μένειν ἐλεύθερος· οὐ γὰρ οἶδε κέρδος τοσοῦτον εὐφραίνειν, μὴ μετὰ δικαίον γενόμενον. Πάρεστι δὲ τοῦτο καὶ τῇ περὶ μαθεῖν· πόλεων γὰρ τινῶν ἐπὶ τοῖς δικαίοις προβεβλημένος, καὶ τὴν ἐκδικίον προσηγορίαν λαθὼν, οὕτως ἐμιμήσατο τοὺς νόμους, ὥστε καὶ συκοφαντοῦ φύσιν ἐνίκησεν· οὐδεὶς γὰρ οὐδὲ οὐδὲ ἀδικῶς ἐμέμφατο, ἀλλὰ τοῦτο τάχα καὶ γέλωσ ἐδόκει τοῖς ἀρχουσι πρὸ ὑμῶν· μόνου γὰρ ἦσαν τοῦ λαθεῖν· ὁ δὲ τῶν διδόντων οὐκ ἦν· ὅθεν ὁ μὲν ἐπύθετο, ἕτεροι δὲ ἦσαν, ὡς εἰκόσ, ἄξια δρῶντες ὧν ἐδεδώκεισαν· βούλεται δὲ νῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς τύχης γενέσθαι, δωρεὰν ὑμῖν προσάγων τὸ δικαίαν ἔχειν τὴν γνώμην· ἄρᾳ σοὶ τοῦ αἰτεῖν ἐκ μητρὸς ἡκόντων κατάρχομαι· οὐκοῦν εἰ θαυμάζεις τὴν αἰτησίαν, τίμα ταύτην τοῖς λόγοις.

ΚΓ'. Τῷ ΑΥΤῷ.

Ἐγὼ σου τὴν ἐπιστολὴν ἀσμένως ἰδὼν, ὡσπερ εἰκόσ, ἐπαινεῖν δὲ πρὸς ἄξιαν οὐκ ἔχων, μικροῦ δεῖν σοὶ τὴν αὐτὴν ἀντεπέθηκα, τοῦτιγραφημένον μεταβαλίον· οἷς γὰρ τὰμὰ θαυμάζων ἐπέστειλας, τῶν σῶν ἐπαινῶν ἀκούειν ἐδόκουν. Καὶ μοί τι παραπλήσιον ἐδόκεισ ποιεῖν, ὡς ἂν εἰ καὶ τὸν Θεοσίτην ἐθαύμαζεν ὁ Νηρεὺς, ἧς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε. Ἰθὲν αἰδῶς μοι προσέπειπε τῶν ἐπαινῶν· πλὴν οὐχ ὥστε μὴ χαίρειν τῷ πράγματι· ἡ γὰρ ἐπιστολὴ δι' ὧν δῆθεν ἐπήνι· τὰ ἐμά, ὠραίζεσθαι τε καὶ πρὸς μεζῶν πόθον ἐκίνει τὸν ἐραστὴν. Ἀλλὰ καὶ τὴν πρεσβεῖαν οὐ μετρίως ἐπήνι τοῖς γράμμασιν· εἰ δὲ πρεσβεῦσαν ἐπαινοῦμαι, τίς ἂν εἴην αὐτὸς ἐπινεύσας; ὅθεν γὰρ μεζῶν τοῦ αἰτεῖν τὸ διδόναι, τοσοῦτον ἀρετῆς λόγον ὁ διδόναι μέλλων τὸν ἡτηκῶτα νικᾷ. Ὁ δὲ λογιώτατος Αἰνεῖας ὡς ἦδη λαθὼν ἀνομνεῖ· ἦδη γὰρ ἡμῶν εἰς πείραν ἔλθων, ἐν ἴσῳ τὸ μέλλον τῷ παρῶντι λογιζέσθαι· εἰ δὲ πρῶ

A

XXI. EIDEM.

Hanc accipe epistolam tarde quidem venientem, sed tamen confidentem se ex amico venire. Eam igitur ne spe defraudes, nec despicias nec adversus eam supercilia moveas. Siquidem dicuntur amantes, tempore vix arrepto, præteritorum præsentis voluptate oblivisci malorum. Si autem durus in eam esses, Christo omnino, non tamen tacebo : vereor etenim ut jam altera ad te facile eat. Te putans injuriosum et quæ passa fuerit prior secum reputans.

XXII. THOMÆ FRATRI.

Mihi visum est, vestrarum litterarum cognitione habita, non stare iis quibus forsitan et primum, sed frui occasione, et tanquam lucrum existimare tempus opportunum : ecce enim tibi et numero postulantium adsum subito : tu vero celeritatem mirans, opinor, illud comicum dices : sed ego mirum existimasse quod tempus circumspiciens, non petissem citius quod et tibi dare et mihi accipere convenit. Æneas enim qui nostram epistolam porrigit, concivis est noster, quem per vos bonam sortiri fortunam volo : bono genere natus, conditione libera est, et quoad artem novit leges : vult præsertim frui arte, ut mihi videtur, et in sententiis remanere liber : non enim cogitat lucrum tantum delectare, non cum iustitia perceptum : constat et illud experientia didicisse : urbium enim quarumdam pro iuribus præpositus, et defensoris munere suscepto iste leges simulavit ita ut et sycophantæ naturam superaverit : nullus enim ullo modo neque injuste incusavit, sed illud forsitan et irratio videbatur illis qui ante vos imperabant : solum enim accipere noverant : ille autem inter dantes non erat : ideo iste quiescebat, alii vero faciebant ut convenit, digna iis quæ dederant : vult autem nunc eandem artem exercere donum vobis offerens justam habere sententiam : num a te petere quæ ex matre veniunt, incipio ? Igitur si miraris petitionem, verere illam sermonibus.

XXIII. EIDEM.

Ego tuam epistolam libenter vidi ut convenit, cum autem laudare secundum meritum non haberem, parum absuit quin tibi eandem remitterem, scriptura mutata : per eos enim quibus mea mirans per litteras misisti, tuas laudes audire videbar : et mihi aliquid simile videbaris facere illi qui mirabatur Thersitem Nereo, pulcherrimo virum qui sub Ilium venerunt : ideo pudor me superfundebat illarum laudum : non excerpto quod res non mihi afferret gaudium : epistola enim ab iis quibus scilicet laudabat mea, ornabatur et ad majus desiderium excitabat amicum : si enim legatos mittens laudor, quis essem ipse appellens ? Igitur eo magis quod nobilius est dare quam petere, virtutis rationem qui dare debet præstat illo qui petit : facemissimus autem Æneas perinde ac si jam accepisset cantat : cum enim jam nostrum in experientiam venerit, atque futurum ac peractum æstimat :

si vero antequam accipiat, succlamet, quid esset si quod desiderat obtinuerit? Et olim tua referens superaddet omnino, ita ut celeriter duplicare necesse esset gratias: optimum vero Megam, si possibile esset eadem die instituere inter rhetores, non nobis necessaria foret secunda dies.

XXIV. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Admirabilem Julianum et aliter quidem diligebam: idoneus enim attrahendi ad labores prospere cedentem præter desiderium: at multo magis delectatus sum quod ex vestris litteris mihi nata est occasio: istum enim si reprehendissem, ad Cinyram esse visus essem: postulat autem difficile nihil: sed huic me adesse et illic volens, per vos sperat illud fieri, quod et ego omnino: at ego nihil utpote non præsens poteram: quoad consistorianum quid sit ignoro: Romanum enim per orbem effundit meam famam: per vos autem et nomen mihi placet, et divinum vere ipsum vellem esse: et vereor appellationem, cujus officium est mihi incognitum: si vero et evecta fuit tibi ad majus fortuna, permane tamen ut novisti in pristinis operibus, ne thrasionem consistorianum te appellem.

XXV. ZACHARIÆ.

Patria, cum Deo etiam sit additum, benevolens vidit nos oculis: amicos enim obtulit quales optabam videre: brevi autem interrupta theatra ad me compulit et plausus concitabat: et me quædam fama præveniens per omnia celebrabat ora, ita ut et juvenescere videar: et mens exaltata est plausibus, et sophisticum aliquid sine arte habebam, ut ipse diceret: tu quidem igitur cavillare similia: ego autem non tolerabo non clarus esse, et fastum superextollere, et legem artis meæ sequi: quæ quidem igitur mihi per jocum dicta sint, ut tibi et cavillandi ut mos est, materiam præbecam: te enim juvat me cavillari, illud habe notum, alios, multis laudibus cumulare.

XXVI. PHILIPPO FRATRI.

Ecce tibi et iterum alias mitto litteras; quid passus nescio, iterum siles: si enim quieti non vacare dicis, sed tibi omnimode ars lucrum affert, mirum quidem opinor quod ne brevi quidem tempore per totum annum nobis temetipsum præbueris: sed congaudeo tecum quod in negotiis verseris: si vero propter divitias, nisi propter artem siles, congratulor tibi ea de re: non tamen vellem te tantum ditescere ut supra nos extollaris, nec amplius videas eos qui erant olim amicissimi: et certe inhiavimus a te litteras: et ad mare prospicimus, non minus ac Philis. Demophontem vocans injustum et amoris correspondere nescientem: cum ille sponsus esset recenter et Phillidi amorem auget, abiit thalamum nuptialem relinquens: ista tamen itidem angebat sua vice spes præbens: ut autem igitur vices rependit et abiit, ille quidem statim clamavit, et Phillida sua vice non vidit: Philis autem ad mare versa flebat, et naves nume-

λαβειν κηρύττει, τίς ἂν γένοιτο τοῦ ποθομένου τυχῶν; καὶ ποτε τὰ σὰ διηγουόμενος προσθήσει πάντως, ὡς καὶ τῷ τάχει διπλασιάζειν ἔδει τὰς χάριτας· τὸν δὲ βέλτιστον Μέγαν, εἴπερ οἶδ' ἂν τὴν αὐθήμερον μετασχευάζειν εἰς ῥήτορας, οὐκ ἂν ἡμῖν ἔδει δευτέρας ἡμέρας.

ΚΔ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠῸ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Τὸν θαυμαστὸν Ἰουλιανὸν καὶ ἄλλως μὲν ἡγάπων· ἱκανὸς γὰρ ἐφέλκεσθαι πόνους εὐτυχούντα πρὸς πόθον· πολὺ δὲ μᾶλλον ἦσθην οἷ μοι καὶ πρὸς ὑμέτερων γραμμάτων γέγονε πρόφασις. Τοῦτου γὰρ εἴ ποτε λαβοίμην, ἐπὶ τὸν Κινύραν εἶναι δοκῶ· αἰτεῖ δὲ δυσχερὲς οὐδέν· ἀλλὰ τῷ με παρεῖναι κικεῖσε βουλόμενος, δι' ὑμῶν ἐλπίζει τοῦτο γενέσθαι, ὅπερ πάντως καὶ γὰρ· ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἂν ὅ τι μὴ παρὼν ἐγινόμεν· τὸ δὲ κοιμιστόριον, ὃ τι μὲν ἐστὶν ἀγνοῶ· Ῥωμαϊκῷ γὰρ κόσμῳ προσβάλλει τὴν ἐμὴν ἀκοήν· δι' ὑμᾶς δὲ καὶ τοῦνομα φιλῶ, καὶ θεῖον ὄντως αὐτὸ βουλοίμην ὑπάρχειν· καὶ τιμῶ προσηγορίαν, ἥς τὸ ἔργον ἠγνόησα. Εἰ δὲ καὶ μεταβέβηται σοι πρὸς τὸ μείζον ἢ τύχη, ἀλλὰ μένε ὅπερ οἶσθα πάλαι τοῖς ἔργοις, ἵνα μὴ σε ἀλαζόνα κοιμιστοριανὴν ὀνομάσω.

ΚΕ'. ΖΑΧΑΡΙΑ.

Ἡ πατρίς, σὺν Θεῷ δὲ εἰρήσῳ, εὐμενέσιν εἶδεν ἡμᾶς ὀφθαλμοῖς· τοὺς γὰρ ἐπιτηδείους παρέστησεν ὀποίους ἠύχόμεν ἰδεῖν· βραχὺ δὲ διαλιπούσα θέατρό μοι συνῆγε καὶ κρότους εἰκίει· καὶ μέ τις φήμη λαβοῦσα διὰ πάντων ἤδε στομάτων, εἴ τί που καὶ νεανιεύεσθαι δοκῶ· καὶ τὸν νοῦν ἐπήρθη τοῖς κρότοις, καὶ τὸ σοφιστικὸν ἀτεχνῶς ἔχειν, ὡς ἂν αὐτὸς εἴποις· σὺ μὲν οὖν σκώπτει τοιαῦτα· ἐγὼ δὲ οὐκ ἀνέξομαι μὴ οὐ λαμπρὸς εἶναι, καὶ τὴν ὄφρην ἀνω φέρειν, καὶ τῷ τῆς ἐμῆς τέχνης ἔπεσθαι νόμῳ. Ταῦτα μὲν οὖν μοι πεπαίχθω, ὡς ἂν σοι καὶ τοῦ σκώπτειν συνήθως ὕλην παράσχω· εὐφραίνεις γὰρ με σκώπτων, εὖ ἴσθι, ἢ πολλοῖς ἐπαίνοις βάλλοντες ἔτεροι.

ΚΖ'. ΦΙΛΙΠΠῸ ΑΔΕΛΦῸ.

Ἴδού σοι καὶ πάλιν ἕτερα γράμματα· τί παθὼν οὐκ οἶδα, πάλιν σιγᾶς· εἰ μὲν γὰρ σχολὴν οὐκ ἔχειν ἐρεῖς, ἀλλὰ σοι διὰ παντὸς ἡ τέχνη φέρει τι κέρδος, δεινὸν μὲν, οἶμαι, δεινὸν, εἰ μὴδὲ βραχὺ τοῦ παντὸς ἔτους ἡμῖν παρέχεις σεαυτὸν· ἀλλ' οὖν συνήδομαι γέ σοι τῆς ἀσχολίας. Εἰ δὲ πλουτῶν, ἄλλως ἀπὸ τῆς τέχνης σιγᾶς, συγκαίρω μὲν σοι καὶ τούτου· οὐ μὴν ἐβουλόμην σε τοσοῦτον πλουτεῖν ὡς καθ' ἡμῶν ἐπήρθαι, καὶ μηκέτ' εἶδέναι τοὺς πάλαι φιλιτάτους· καί τοι κεχθναμέν γέ σου τοῖς γράμμασι· καὶ πρὸς τὴν θάλατταν ὀρώμεν, οὐχ ἤττον ἢ Φυλλίς τὸν Δημοφῶνα καλοῦσα τὸν ἄδικον ἐκείνον· καὶ ἀντερᾶν οὐκ εἶδ' ὅτα· ὃς ἐπειδὴ νυμφίος ἦν ἀρτίως καὶ τῆρι καὶ τῆ Φυλλίδι τὸν ἔρωτα, ὤχλητο τὴν παστάδα καταλιπὼν· ἢ μὴν ὡς ἤξει πάλιν ἐλπιδὰς διδοῦς· ὡς δ' οὖν ἀμείψθη καὶ ὤχλητο, ὃ μὲν εὐθὺς μετεδοήθη, καὶ τὴν Φυλλίδα πάλιν οὐκ εἶδεν· ἢ δὲ πρὸς θάλατταν ἐδάκρυε, καὶ τὰς ὀλακάδας ἤρθε μὴ ποτὲ τις αὐτῶν τὸν Δημοφῶνα κομίζουτο. Ἀλλὰ γὰρ τὸ καθ' ἡμᾶς,

οἶμαι, δεινότερόν ἐστιν· ὁ μὲν γὰρ οὐκ ἤθελεν ἔτι Ἀ
παρεῖναι, σὺ δὲ οὐ μακρὰν ἀπὼν ἐπιστέλλειν.

KZ'. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΩ.

Ἔτι παρὰ τὸν Νείλον οἰκῶν τὴν καλὴν ἐκείνην
ἐπιστολὴν ἐδεξάμην· οἷον δὲ περὶ ταύτης συνέβη,
οὐ καλῶς ἂν ἔχοι σιγῇ παρελθεῖν. Ὡς γὰρ ἐπέδωκέ
μοι ταύτην ὁ φέρων, καὶ προσετίθει δὲ καὶ πόθεν,
πάσχω τι πάθος ἐρώντων. Βραχὺ γὰρ ἀποπλανηθεὶς
τοῦ εἰκότος, ἤδη σε καὶ παρεῖναι μοι πάντως ἐδόκουν·
καὶ τοίνυν, ὡ φίλτατε βρωτῶν, ἔφην ὡς ἀπὼν ἄγαν
ἐλύπεις· καὶ νῦν ποθοῦσιν ἀφίξει. Ὡς τὰ δὲ τοιαῦτα
πολλάκις εἶπον, τοῖς παρούσιν ὑποψίαν παρέχων
τοῦ πράγματος· Καὶ δὴ τί πάσχεις, ἔφησαν; οὐ γὰρ
δὴ σοι καὶ παρῶν ἐκείνος τυγχάνει· εἰς δὲ μνήμην
ἐλθὼν ἔμαυτοῦ ἠνιάθην, οἷα δὴ τις ἐκπεσὼν τῆς
τοιαύτης ἐλπίδος, καὶ βραχὺ δακρύσας ἔγνων ὅποιον
ἔρωσι ισχύει, καὶ ὅτι πλάνη τις ἦν παραμυθουμένη
τὸν λογισμὸν· ὡς δὲ τὴν ἐπιστολὴν ἀναλύσας ἐσκό-
πουν, ἦσθην τοσοῦτον ὡς ὅτε τοῦ παρόντος ἐκὼν
ἀφιστάμην, μὴ καὶ πάλιν πολλάκις εἰπῶν, καὶ ὁ τῶν
μελλόντων με κατέπειγε πόθος.

KH'. ΟΥΛΠΙΩ. [Band. ΟΛΥΜΠΙΩ.]

Τὸν θαυμαστὸν Στρατήγιον καὶ πρότερον ἤδη
φιλιῶν, νῦν ἔτι καὶ μᾶλλον ἠγάπησα, διότι τῶν πρὸς
ἀλλήλους ἡμῖν γραμμάτων ὑπήρξεν ὑπόθεσις· τὴν
γὰρ προτέραν σιωπῆν μεταστῆσας, δέδωκεν ἡμῖν
εἰπεῖν τι πρὸς σέ· καὶ φεγγομένον πάλιν ἀκούσας.
Εἰ δὲ καὶ σοὶ καθ' ἠδονὴν τὰ ἡμέτερα γράμματα,
τίμα δὲ τούτων τὴν αἰτίαν, ἤδη μὲν ὑμῖν χάριν
ὁμολογοῦντα τῆ; προλαθοῦσης σπουδῆς, μᾶλλον δὲ
κηρύξαντα τὴν εὐεργεσίαν, εἰ πρὸς τέλος ἐνέγκοι
τὴν χάριν· ἀλλ' ἐπίδειξαι τι νεανικὸν κατὰ τῶν
ἀδικούντων, ὅπως ἂν αἰσθῶντο πάντες, οἷους ἄρα
τούς φίλους ἔχων ἐλάθανον· τὸν δὲ ὑμέτερον ἀδελ-
φὸν καὶ πρὶν μὲν ἰδεῖν ἠπιστάμην· ἐγνώρισε γὰρ
μοι τοῦτον πολλάκις ἡ φήμη· νυνὶ δὲ μᾶλλον ἐθαύ-
μασα τῆ πείρᾳ μαθῶν· καὶ τοῦτο ἰδὼν σε δι' ἐτέρου
σώματος ἔχειν ἠγοῦμην· καὶ μακρὰν ἀπὼν, δι'
ἄλλης ἡμῖν εἰκότος ἐδόκεις παρεῖναι.

KΘ'. ΣΩΣΙΑΝΩ.

Ἐπερπε καμὲ θαρρόοντα, χαίρειν αἰτεῖν παρὰ
τοῦ· καὶ σὲ προθύμως διδόναι ἀμφοτέροις ἀρμόττον,
μοι μὲν λέγειν ὅτου δέοι, σοὶ δὲ πρὸς λόγον ἐκφέρειν·
στρατήγιος γὰρ ἀπήγγειλέ μοι τοσαύτην ὑμῶν γεγε-
νησθαι τὴν εἰς αὐτὸν προθυμίαν, ὥστε τὰ ἐπὶ σοὶ καὶ
πέραις ἔσχε ἡ δίκη καὶ νενικήκαμεν· ἀλλ' ὅπως καὶ
τοῖς ἔργοις γένοιτο ταῦτα. Τοσοῦτον γὰρ θαρρῶν διὰ
σοὶ τὸ πέρασ ἐλπίζων, ὥστε καὶ πρὸ τέλους ἤδη
λόγου; ζητῶ, δι' ὧν ὁμολογήσω τὴν χάριν.

Λ'. ΟΥΛΠΙΩ. [Band. ΟΛΥΜΠΙΩ.]

Πολλὴν ἡμῖν κατὰ σὺ μελετωμένην κατηγορίαν δι-
έφυγες· ὡς γὰρ ἦκεν ὁ Στρατήγιος, γράμματα δὲ οὐκ εἶ-
χεν, ἠρυσθρία μὲν ἡμῖν προσελεθεῖν. Πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλ-
ε; πολλάκις δὲ διαφεύγων, μόλις ἐξέλω· καὶ δὴ βδελυ-
ρὸν αὐτὸν καὶ ὁμοῖς ἐχθρὸν ἀπεκάλουν, ὅτι πρὸς ἡμᾶ;

rabat ne qua ex ipsis Demophontem transveheret·
sed quod inter nos, opinor, non minus mirum est:
unus enim non volebat adhuc prodire, tu vero non
mittere procul absens litteras.

XXVII. CONSTANTINO.

Adhuc apud Nilum habitans pulchras has accipi
litteras: quod autem de illis accidit, non bene es-
set silentio præterire: ut enim mihi tradidit illas
qui ferebat, et addidit unde essent, me subit ali-
quis amantium affectus: subito enim præter mo-
dum aberrans, jam te et adesse mihi omnino pu-
tabam: et ideo, o charissime mortalium, inque-
bam quam absens nimiam inferebas tristitiam! et
nunc ad te desiderantes venisti: ita et similia sæpe
iterabam, præsentibus rei suspicionem præbens:
quid igitur pateris, dicebant? non enim certe tibi
et præsens iste occurrit: mente autem recepta
morsus evasi tanquam aliquis e tanta spe detur-
batus, et subito lacrymans, agnovi quanta vi pollēt
amor, et esse aberrationem quamdam qua ratio
levatur: cum autem epistolam solvens considera-
bam, delectatus sum perinde ac si a præsentē li-
bens recederem, quem et iterum sæpe non fuisset
allocutus, et futuri me sollicitavit desiderium.

XXVIII. ULPIO.

Mirabilem strategium et antea jam amans, nunc
et adhuc magis diligo, quia nobis ad invicem a
litteris exorta est occasio: primum enim silentium
abrumpens tradidit nobis viam aliquid tibi di-
cendi: et loquentem vice tua audisti: si vero tibi
voluptati fuerint nostram litteram, observantia cole
illarum causam, jam quidem vobis gratiam profi-
tentem prævenientis studii, magis autem annun-
tiantem beneficentiam, ad finem gratiam adductu-
ram: sed ostendisti aliquid forte contra injustitiam
committentes, ut omnes scirent quales inscius ha-
berem amicos: vestrum autem fratrem et ante-
quam hunc viderem cognoscebam: manifestavit
enim illum mihi sæpe fama: nunc autem magis
miror cum experientia novi: quam videns te per
alterum corpus habere existimabam, et quanquam
longe absis, nobis adesse per aliam speciem vide-
baris.

XXIX. SOSIANO.

Decebat me confidentem salutem a te petere: et te
diligenter incumbere utrique convenit, mihi qui-
dem dicere quid necessarium esset, tibi vero ser-
mone vulgare quoad te: Strategius enim nuntiavit
mihi tantam a vobis adhibitam fuisse festinationem,
ut lis finem habuerit et vicerimus: sed et
negotiiis hæc eveniant: tanta enim fiducia per te
spero finem ut et ante finem jam verba quarum
quibus gratiam profitebor.

XXX. ULPIO.

Multi crimina quæ contra te intenderamus effu-
gistis: cum enim venit Strategius, litteras autem
non haberet, rubore quidem superfusi fuimus:
quomodo enim non ita esset? sæpe autem effugiens
difficile captus est: et impudentem ipsum et diis

Ium. cum appellabam, quod ad nos adveniens, nihil de vobis qui charissimi estis annuntiavit, de quibus sæpe audire exoptabam: attamen iste defensionem sufficienter agebat: etenim causam afferebat fugam, quod litteras non ferret: et illi quidem in his erubescenti veniam largiebar: dicebam autem infra meipsum quanta auferre et mutare tempus noverit. Quando enim nobilis Ulpus nostræ antiquæ fortunæ particeps erat, amicus erat et videbatur, et nunquam in animum venisset illum mutandum esse: cum autem magnificus exaltatus est et magnus evasit, intolerabilis est bona gaudens fortuna, et eos qui erant antea amici obliviscitur: bona gaudeat fortuna tantum, et moderate sustinebimus despecti: hæc et similia dicens: multa contra te instruebam crimina: cum vero aliquis ingressus a vobis epistolam tradidit, primum quidem ante solutam sæpe inscriptionem osculabar: deinde in litteras incidens, dilationis causam inveni, et non mediocriter gavisus sum: et me prænitabat verborum quæ ante protuleram: dicebam autem potius, proh quam multa suspicantur homines! admirabilem enim nostrum Ulpium mutavit neque tempus neque fortuna, sed est benignus et me benefactorem esse non ignorat: sed pariter inferas.

XXXI. SILANO.

Quanta spe nos eiecercis dicere non posses: cum enim tuam epistolam inter manus accepissem, et ex ipsa cognitum fuisset te paulo post rediturum, lætatus sum et animam præ voluptate recipiens inqueiebam: O Jupiter, hæc eveniant: igitur animi suspensus eram singulis diebus et in vanam spem incidebam, dictitans: igitur unquam videbo et alloquar qui dudum non venit, et iterum iste fiebam: cum autem tempus esset contra spem, non scribere dignabar, incentivum, inquit, amoris illud faciens, ut contemni visus, ad nos festinares, volens tibi exprobrare quod amicorum non memineris: et mihi videris Stratocles nobis rhetor evadere: iste enim victis Atheniensibus et sortis ignaris, victoriam annuntiavit: statim igitur urbs commota est, et ad ludos præcipitabat et infortunati lætabantur: cum autem veritas cognita est, et error jam non esset locus, in quo ait Stratocles injuriam feci, si duabus diebus lætiores per me fuistis? et lucrum erat error: sed cum matris causa et negotii potior Pindaro appareat, te videret citius patria et nos post eam.

XXXII. PHILIPPO FRATRI.

Ecce tibi iterum epistolam mittimus, et iterum bene novi quare silueris: et si mihi illud dicere argre ferenti ignosceres, in præsumptionem tibi versa est indoles, et non vis remanere qualis eras et antea: sed licet non mare Bosphori transfretavi, et regis urbem ingressus sum: pariter et ego regem magnum videns, et primorum togam et magistratum quemdam maximum appellatum, et quæ sunt magnifica apud vos, sive rem velis dicere, sive

Ἀ ἀφιγμένος, οὐδὲν περὶ ὑμῶν τῶν φιλάτων ἀπήγειλε, περὶ ὧν πολλάκις τυχόμεν ἀκούειν· ἀλλ' ὁμως· ἐκεῖνος τὴν ἀπολογίαν ἱκανῶς ἐποιεῖτο· καὶ γὰρ αἴτιον ἔλεγε τὴν φυγὴν, ὅτι γράμματα μὴ κομίζοι· κἀκείνῳ μὲν συγγνώμην ἐδίδων, ἐπὶ τοῦτοις ἐρυθρίωντι. Ἐλεγον δὲ πρὸς ἑμαυτὸν, ὅσα δὴ φέρειν καὶ μεταβάλλειν οἶδεν ὁ χρόνος. Οὐλίπιος γὰρ ὁ καλὸς ἦν· ἡλικία μὲν ἡμῖν τῆς παλαιᾶς ἔκοινώνει τύχης, φίλος τε ἦν καὶ ἐδόκει, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἔμην ὡς μεταβάλλοιτο· ὡς δὲ λαμπρὸς ἦρθη καὶ γέγονε μέγας, ἀφόρητός ἐστιν εὐτυχῶν, καὶ τῶν πρώτων ἐκείνων ἐπιλανθάνεται. Εὐτυχοῖη δὲ μόνον, καὶ οἴσομεν καταροόμενοι. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων, πολλὴν κατὰ τοῦ κατηγορίου συνέλεγον. Ὡς δὲ τις ἐλθὼν τὴν παρ' ὑμῶν ἐπιστολὴν ἐπεείδου, πρώτων μὲν πρὶν λῦσαι πολλάκις τὴν ἐπιγραφὴν ἠσπαζόμεν· εἶτα τοῖς [γράμμασι] περιτυχῶν, καὶ τὴν ἀπολογίαν τοῦ βράδου ἐύριον, ἦσθην οὐ μετρίως· καὶ μετέβλεν μοι τῶν πρώτων ῥημάτων· ἔλεγον δὲ μᾶλλον· Φεῦ ὡς πολλὰ μᾶλλον ὑποπτεύουσιν ἄνθρωποι! τὸν θαυμαστὸν γὰρ ἡμῖν Οὐλίπιον μετέβαλεν οὔτε χρόνος οὔτε ἡ τύχη, ἀλλ' εὐγνώμων τέ ἐστιν, καὶ μὲ τὸν εὐεργέτην ἐπίσταται· ἀλλ' ὁμως μὴ πάλιν σινῶν αὐθις ἡμᾶς εἰς τὴν κατηγορίαν ἐνέγκαις.

ne iterum silens nos ad accusationem intendendam

AA'. ΣΙΑΝΩ. [Band. ΣΙΑΒΑΝΩ.]

Ἐξέκρουσας ἡμᾶς ἐλπίδος, οὐδ' ἂν εἰπεῖν ἔχοις ὀπόσης. Ἐγὼ γὰρ σοὶ τὴν προτέραν ἐπιστολὴν εἰς χεῖρας λαθῶν, καὶ γνοὺς ἐξ αὐτῆς ὡς μικρὸν ὕστερον ἡμῖν ἐπανήξει· ἦσθην τε καὶ μέγα ὑπ' ἡδονῆς ἀναπνεύσας ἔφην· Ὁ Ζεῦ, γένοιτο ταῦτα. Τοιγαροῦν μετέωρος ἦν ὁσμέραι καὶ ἐπὶ κούφης ἔβαινον τῆς ἐλπίδος, πυκνὰ δὲ λέγων· Ἄρά ποτε εὐφομαι καὶ προσεῖπω χρόνιον, καὶ γενομένη αὐθις ἐκεῖνος· ὡς δὲ χρόνος ἦν παρ' ἐλπίδας, οὐδὲ γράψαι ἔξιδον, ἐρέθισμα, φησὶν, ἔρωτος τοῦτο ποιῶν, ὅπως ἂν καταφρονεῖσθαι δοκῶν, ἐτι μᾶλλον ἐπέγειο πρὸς ἡμᾶς, ὀνειδίσαι θέλων τὸ μὴ φίλων μεμνησθαι. Καὶ μοι δοκεῖ Στρατοκλῆς ἡμῖν ὁ βήτωρ γενέσθαι· ἐκεῖνος γὰρ ἠττωμένοις τοῖς Ἀθηναίοις καὶ τὴν τύχην ἀγνοοῦσι, νίκην ἀπήγγειλεν. Εὐθύς οὖν ἡ πόλις ὄρθη, καὶ παίζειν ἀνείτο, καὶ δυστυχοῦντες εὐφραίνοντο. Ὡς δὲ τάληθες ἠγγέλθη, καὶ τὸ δοκεῖν ἦν οὐκέτι, τί γὰρ φησὶν ὁ Στρατοκλῆς, ἡδίκουν, εἰ δυοῖν ἡμέραιν ἡδίστους γέγονατε δι' ἐμέ; καὶ κέρδος ἦν τὸ δοκεῖν· ἀλλ' ἐπειδὴ μητρὸς πρᾶγμα καὶ ἀσχολίας ὑπέρτερον τῷ Πινδάρῳ δοκεῖ, ἴδοι σε ὀάπτον ἡ πατρις καὶ μετ' ἐκείνην ἡμεῖς.

AB'. ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΩ.

Ἴδου σοι πάλιν ἐπιστολὴ παρ' ἡμῶν· καὶ πάλιν εὔοιδ' ὅ τι σιγήσας, καὶ εἰ μοι δοίης συγγνώμην ἀχθόμεν λέγειν, μεταβέβηται σοι πρὸς ἀλαζονείαν ὁ τρόπος, καὶ οὐ θέλεις μένειν οἷος ἦσθα καὶ τρότερον· ἀλλ' εὔ γε ὅτι μὴ τὴν τοῦ Βοσπόρου διέπλευσα Ὀλλάτταν, καὶ βασιλείως πόλιν ἀφῆμαι· ἴσως γὰρ ἂν καγὼ βασιλέα τὸν μέγαν ὄρω, καὶ τὴν ὑπάτων στολὴν καὶ ἀρχὴν δὴ τινα μεγίστην καλουμένην, καὶ τὰ τερατὰ δὴ ταῦτα παρ' ὑμῶν, εἴτε πρᾶγματα

βούλει λέγειν εἴτε ὀνόματα, ἐπῆρα τὴν ὄφρυν, καὶ ἄνεανικὸν ἐφρόνου, πρὸς τὴν τῶν ὀριωμένων ἐπαίρομενος τύχην, καὶ μοι τὰ πάλα φίλα λῆρος ἐδόκει· ὅπου γὰρ καὶ τούτοις ἐάλως, οὐκ ἂν εἴποιμι βράδιως, ὡς διέφυγον ἂν τὸ μὴ οὐ ταῦτα παθεῖν, εἰ μὴ καὶ τις λογισμὸς ὑπεισηθήεν, ὡς οὐ ταυτὸν, ὧ λῶστε, γνώμη καὶ τύχη· ἀλλ' ἡ μὲν, ὡς ἂν αὐτῇ δοκῆ, φέρεται, καὶ μεταπίπτει πολλάκις καὶ γελᾷ τὰ ἡμέτερα· τῆς δὲ κύριον προσήκει τὸν σωφρονούοντα, καὶ μήτε αἰρομένη συναναστῆναι, μήτε πιπτούση συμ-μεταβάλλεσθαι.

ΑΓ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΑΔΕΛΦΩ.

Τίς ἂν γενόμενος ἐραστὴν καὶ ἀδελφὸν κατηγοροῦντα λαθῶν, καὶ μηδὲν ἔχων οἰόμενον ὅ τι καὶ λέξομεν; τί γὰρ δὴ φῆς; ῥήτορες ἡμεῖς καὶ θυγατέρων πατέρες πολλῶν· τίς γὰρ ἐπιστολὴς οὕτως ὀνομάζειν ἐδόκει. Ἄλλ' ἦν φῆς πάλα ταῦτα, νῦν γὰρ οὐκέτι· ἀλλ' ὄρισται τινες ὑμεῖς, καὶ θεσμὸν ἀτιμάζοντες ἔρωτος. Ἄλλ' εἰ μὲν ἦν τις ποιητικὸς τὸν Ἀπόλλωνα δῆπου καὶ τὰς μούσας ἐκάλουν· Δῶρτέ μοι, λέγων, εἰπεῖν καὶ παῖδας, καὶ μὴ ἀδικον φανῆναι τὰ παιδικά. Νυνὶ δὲ μιμῆσομαι γούν τι ποιητικόν, καὶ ἐπὶ μέγαν ὄρον ἠμοῦμαι, θεοὶ δ' ἐπιμάτρους ἔστων, μὴ οὕτως ἔχων τὰ καὶ ἡμᾶς ὡς που καὶ λέγεται· ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ φιλίας ἡμῶν αἰδῶς καὶ μνήμη φιλετάτων· τί οὖν φῆς, ἡ σιγῆ; δέδοικα μὴ τις ἀδικος τύχη ταῖς ἐμαῖς ἐπιχωμάσῃ γοναῖς, καὶ πρὸς σὲ τὰς ἐμαῖς ἐπίεγομαι, ἄλλην ἄλλοτε φέρειν· καὶ που ξινοὺν ταύτας ἠνέγκαντο χεῖρες, ἀγνούοντων τίνες αὐταὶ καὶ πόθεν· ἀλλὰ γὰρ ὅτυχόν ἐπὶ ταύταις καὶ ἀγνώμων ἐδόκουν καὶ κρῖνομαι· τὰς μὲν οὖν ἄλλας τίς ἂν τις ἀνιψὸς λέγων· ἀλλὰ χθές που καὶ πρῶην ἐστάλῃ τις ὡς τὲ, τοὺς ἐμοὺς ἀγῶνας διηγούμενη· καὶ νῦν, ὡς ἔοικε, ξένη τις· πλανᾶται καὶ ἔρημος· ἀλλ' ἦξοι ποτὲ χεῖρας ὡς σὰς, καὶ εὐφραίνομένη ἀκούσας· τὰ δὲ σὰ δῶρα λαθῶν ἦσθην ἐπὶ τούτοις, οὐχ ἦτρον ἢ Ὀδυσσεὺς μὲν Ἀλκινόου φιλοτιμίαν ὀρών· ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ λαθεῖν εἶχε μόνην, παρ' ἡμῖν δὲ ἀμφω· ὅτι σὺ μὲν δίδως, ἐγὼ δὲ λαμβάνω.

ΑΔ'. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Ἔτι σιγᾶς; ἔτι τῶν ἀπεβρίμμένων ἡμεῖς; οὐδέ σε παλαιῶν ἐρώτων ὑπεισηθήεν οὐδέν; νηλεῆς σὺ γέ τι καὶ ἀμελιχὸς ἀνάλαβέ μοι τὴν μνήμην, ὡς οὐκέτι τοιούτους ἡμῖν ἀπήρας ἐλπίσιν· ἀλλ' ἐδάκρυες μὲν Ὁμοί! καὶ μόλις ἀπειχού· γράψειν διομολόγεις μικροῦ δεῖν καὶ πρὶν ἐπιθῆναι τῆς γῆς· νυνὶ δὲ εἴχεται μὲν ἐκεῖνα, σιωπᾶς μόνον· ἡμῶν δὲ λόγος οὐδεὶς· εἰ δὲ σιωπήσεις ἔτι, ἀναβοήσομαι τε τραγικόν, Ἰὼ, Ζεῦ, λέγων, καὶ φίλια καὶ λόγοι· ἠδίκησθε μὲν ὑμεῖς· ἠδίκημαι δὲ ἐγὼ· ὅ δὲ ἀδικῶν ἦν ὅτε φίλον ἐκάλει· νῦν γὰρ οὐκέτι.

ΑΕ'. ΙΩΑΝΝΗ.

Εἰ τὴν φιλίαν ἐψευσμένην δεῖκνυσι τὸ σιγᾶν, ἀνάγκη μέχρι λόγων αὐτὴν ἀεὶ συνεστάναι· εἴ γε τούτων ἀπόντων ἐλέγχεται, οὐκ οὖν λέγεται· καὶ τὸν δεσμευτὴ φίλον ἠγείσθαι, μόνον ἀεὶ φηλέγγοιτο. Ἀλλὰ

nomen, supercilia allevavi et magnum quid affectabam, assurgens ad eorum quos videbam fortunam, et quæ mihi olim erant chara nunc videbantur : quippe igitur his captus fueris, non dicerem facile quomodo hæc non perferre vitavissem, si quoddam ratiocinium, scilicet non esse idem, c optime, opinionem et fortunam, non me sublisset : sed ista, ut sibi sit similis, fertur, et cadit sæpe et nostra irridet : illius autem Dominum esse convenit sapientem nec cum exaltatur consurgere, nec cum cadit corruere.

XXXIII. ZACHARIÆ.

Accepi amicum et fratrem quis evasissem exprobrantem et cogitantem nihil habere quid dicamus : Quid vero dicis? Rhetores nos sumus et filiarum patres multarum : litteras enim ita nominare videbatur : sed si hæc dixeris olim, nunc certe non amplius ; sed estis quidam ex vobis conviciatores, et morem veterem amoris negligitis : sed si quis esset poeticus, Apollinem certe et musas invocarem : date mihi, dicens vos vocare et liberos, et non immerito videri delicias : nunc autem aliquid effingam poeticum, et magnum, et magnum juramentum dico, diique testes sint, quod non ita sit apud nos ut alicubi affirmatur : in amicitia nostra reveremur et meminimus amicissimos : quid igitur, dicis, hoc silentium ? timeo ne iniqua fortuna in meos genitos invehatur : et ad te meas mitto filias ut tibi aliam modo ferant : et ferre manus alienorum istas tulerunt qui quæ et nude essent ignorabant : sed enim infelix de his et imprudens videbar et iudicor : alias quidem igitur quis offenderetur legens ? sed heri et antea missa fuit una quæ te mea certamina doceret : et nunc ut apparet, peregrina errat et deserta : sed olim incidat in manus, et liberas audiam : tua autem dona accepi et de his lætatus sum non minus ac Ulysses Alcinoi benevolentiam videns : hic quidem enim illam solam accipere erat, apud nos autem duo : quippe quidem tu das, ego autem accipio.

XXXIV. EPIPHANIO.

Adhuc siles? adhuc inter despectos nos habemur? Nihil ergo antiqui amoris subit animum? Crudelis tu et implacabilis me ad memoriam revoca quod nunquam amplius mihi similem sperni eripueris : sed flebas, credo, et vix abstinerebas : scripturum confitebaris parum abest, et antequam in terram descenderes : nunc autem abiire hæc omnia, siles vero tantum : noster autem sermo nullus : si vero silueris adhuc, exclamabo tragice, ο Jupiter, dicens et amicitia et verba : vobis quidem injuria fuit illata : mihi autem ipsi : injuriam autem inferens erat cum me amicum vocabat : nunc enim non amplius.

XXXV. ΙΩΑΝΣΙ.

Si amicitiam deceptam demonstrat silentium, necesse est usque ad verba ipsam semper constare : siquidem istis et absentibus existere probatur, igitur restat et malevolum amicum existimare qui

solum semper loqueretur : sed nos non sumus tales amicitiae iudices : quid enim impedit ne silens memoria amicos videat? Quod nunc nobis inest et nunquam cessabit : expendamus autem potius quod non datum est omnia facere ut quisque vult : foris enim sollicitudines vitæ et futuri incertitudo aliquando rationi prævalent : quæ quidem agunt ; illa autem deliberat et persuadetur : sic mihi, quippe discere supervenit, certamina continua et propter hæc sollicitudines a principio me invaserunt, nec me usque ad illud tempus reliquere : quæ potius oportebat attendere quam suspicari an et amicitiae consuleremus : et nunc jam cessavimus. Sed o Jupiter, et amores et omnes qui amicitiae invigilatis, persuadete meos accusatores : nunquam ad oblivionem ipsorum perveni, sed cum ratione conversor, et dicere aliquid, et dicentes audire videor : et ita si eos ignoravero, obliviscar.

XXXVI. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Quanto desiderio laboraverim, quomodo possem verbo exprimere, nisi forte similia passi fueritis? Qui enim passus est ad iudicandum magis est idoneus : talem autem esse persuasum habeo, et legem servare amicitiae simul et naturæ ex his quæ scribitis et suadetis in vestris litteris : mihi autem igitur pariter transiit dolore, et aliquid simile sæpe dicere accidit. Utinam essem Perseus et viderer pennatus aera scindens, et super mare elatus, ut quocumque modo scinderet, apud vos essem et amore fruerer : præter naturam quidem, sed est propositum eorum qui non ultra desiderant errandi faciliter et seminandi quæ fieri naturale est : si vero iterum mihi fabulari detur, jam et Abari sæpe invidi Scythico quidem et Barbaro, alias autem sapienti et si libeat felici : quippe sagittam cogitatione velociorem habens apud quos volebat se conferre poterat, et viæ longitudine nulla contristabatur Abaris : sed quid ego quæ sunt longe præter naturam quæro? Solum nobis relinquuntur ad consolationem litteræ : Perseus autem et Abaris poetis concedantur et fabulis.

XXXVII. EPIPHANIO.

Si dum loquimur taces, scribis vero dum taceamus, timeo scribens, ne oporteat omnino aut loqui cum mutis, aut tacentes audire : et quidem litteras D mittere, ut convenit imaginati sunt homines, ut absentibus imaginem servarent præsentium, et dicerent in litteris perinde ac si conversarentur : ego autem tuam epistolam recognoscens, præ voluptate levei, et te præsentem ut consueveras videbar audire ; et dulce suspirium trahens dicebam : Hæc est amicissima vox : sed obstor per amorem ipsum et vocem istam si illam alicubi adhuc noverris et memineris ne mihi a litteris removeas, neque hanc solam consolationem eripueris : ne unquam forte invidiam iis qui neque amare ceperunt, quibusque non accidit similia perperis ingemere.

XXXVIII. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Unum quemdam antea vobis commendavi per

μή τοιοῦτοι κριταὶ φίλιας ἡμεῖς· τί γὰρ κωλύει καὶ σιωπῶντα τῇ μνήμῃ τοὺς φίλους ὁρᾶν; ὅπερ ἡμεῖν καὶ νῦν ἐστὶ καὶ οὐποτε παύσεται. Λογισώμεθα δὲ μᾶλλον ὡς οὐ δίδεται πάντα πράττειν ὡς ἕκαστος βούλεται· ἐξῴθην δὲ φροντίδες τοῦ βίου καὶ τὸ τοῦ μέλλοντος ἄδηλον ἐπικρατοῦσιν ἐσθ' ὅτε τοῦ λογισμοῦ· καὶ τὰ μὲν ἀγεί, ὁ δὲ βουλεύει καὶ πείθεται. Κάμολ τοίνυν, ἐπειδὴ τοῦ διδάσκειν ἐπέδην, ἀγῶνές τε συνεχεῖς, καὶ αἱ περὶ τούτων φροντίδες ἐξ ἀρχῆς ἐπέθεντο, καὶ μέχρι νῦν οὐκ ἀπέλιπον· ταῦτα μᾶλλον ἐχρῆν ἐνθυμεῖσθαι, ἢ ἐπὶ μικροῖς ὑποπτεύειν ὡς ἤμεν ἀγαθὸν τε πρὸς φίλιζν· καὶ νῦν ἤδη πεπαύμεθα. Ἄλλ', ὦ Ζεῦ, καὶ ἔρωτες, καὶ ὅσοι φιλίας ἐπόπτται, πείθοιτε τοὺς ἔμοὺς κατηγοροῦς· οὐποτε πρὸς λήθην αὐτῶν ἀφικόμην, ἀλλὰ σύνειμι τῷ λογισμῷ, καὶ λέγειν τι δοκῶ, καὶ λεγόντων ἀκούειν· καὶ ὡς εἰ τούτους ἀγνοῶ, καὶ ἑμαυτοῦ ἐπιλήσομαι.

ΛΓ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Ὅσῳ τῷ περὶ ἡμᾶς κεκοράτῃμαι πόθῳ, πῶς ἐν δυνάμειν πράσσει τῷ λόγῳ, πλὴν εἰ μή που παραπλήσια τυγχάνετε πεπονηότες ; (Ὁ γὰρ πεπονηὸς τὰ περὶ τοῦ κρίνειν ἐπίσταται· πίπτειται δὲ τοιοῦτος εἶναι, καὶ νόμον διασώζειν φιλίας ἅμα καὶ φύσεως ἐξ ὧν καὶ γράφετε καὶ παραμυθεῖσθε τοῖς γράμμασιν· ἐμοὶ δ' οὐν ὅμως ἑπορημένῳ τῷ πάθει, καὶ τοιοῦτόν τι πολλὰκις ἐπῆλθεν εἰπεῖν· Εἶθ' ἔγενομένην Περσεὺς καὶ φανεῖρον ὑπόπετρος τὸν ἀέρα τέμνων, καὶ ὑπὸ τῆς θαλάσσης φερόμενος, ὅπως ἂν ἅμα τε δοκῇ, καὶ γίνωμαι παρ' ὑμῖν καὶ ἀποναίμην τοῦ ἔρωτος· παρὰ φύσιν μὲν, ἀλλ' οὐ πόρρω ποθοῦνται ἡ γνώμη πλανᾶσθαι τε ῥηδίως καὶ ὄνειροπολεῖν ἀπέφυκε γίνεσθαι· εἰ δὲ μοι πάλιν μυθολογούτος ἀνάσχη, ἤδη καὶ τὸν Ἄβαριν πολλὰκις ἐζήλωσα, Σκύθην μὲν ὄντα καὶ Βάρβαρον, σοφὸν δὲ ἄλλως, εἰ δὲ θέλεις, εὐδαίμονα· ὅτι τὸν οἶστέον ἔχων ὑπηρετοῦντα τῇ γνώμῃ, παρ' οὗς ἤθελεν ἤγετο· καὶ ὁδοῦ μήκος οὐδὲν παρελύπει τὸν Ἄβαριν· ἀλλὰ τί μοι τὰ πόρρω παρὰ φύσιν ζητεῖν ; Μόνον ἡμῖν λείπεται πρὸς παραμυθίαν τὰ γράμματα· Περσεὺς δὲ καὶ Ἄβαρις ποιηταῖς δεδότηται καὶ μῦθοις.

ΛΔ'. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Εἰ λαλούντων ἡμῶν σιωπᾶς, γράφεις δὲ σιωπῶντων, δίδοικα γράφων, εἰ γε δέη πάντως ἢ λαλεῖν ἀφώνοις, ἢ σιωπῶντας ἀκούειν· καίτοι γε τὸ ἐπιστέλλειν, ὡς εἰκὸς, ἐμχανήσαντο ἄνθρωποι, ὅπως τοῖς ἀποῦσιν μίμημα σώζοιεν παρόντων· καὶ λέγοιεν ἐν τοῖς γράμμασιν, ὡς περ ἂν εἰ καὶ συνόντες ὦσι. Ἐγὼ δὲ σου τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνοὺς, ὑφ' ἡδονῆς καὶ ἐδάκρυσα, καὶ σοῦ παρόντος ὡς περ εἰώθεις ἐδάκουν ἀκούειν· καὶ ἥδῃ τι πνεύσας τοῦτο εἶπον, Ἐξείη ἡ φιλετάτη φωνή. Ἄλλ' ὦ πρὸς ἔρωτος αὐτοῦ καὶ φωνῆς ἐκείνης, εἰ που ταύτην εἶοσθα καὶ μέμνησαι, μή μοι τοῖς γράμμασιν ἀποδῆμι, μηδὲ τὴν μόνην ἀφῶν παραμυθίαν· μή ποτε τάχα ζηλώσω τοὺς μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐρῶντας, οὗς μηδὲ συμβαίνει τοιαῦτα παθόντας ὑδύρεσθαι.

ΛΕ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Τὸν δεῖνα φθάσας ὑμῖν συνέστησα διὰ τῆς προτέ-

ρας ἐπιστολῆς· οὐκ εἰς ἀκριβὲς ἐκείνον εἰδώς, ἀλλ' ἄ
 ἐξ ὧν ἐπλάττετο, τοῦτον ἠγοούμενος ὅπερ οὐκ ἦν·
 ἐλάνθανε γὰρ, προσχήματι μὲν καλῶς κεκρημένος,
 ὧν δὲ τοιοῦτος οἶον ὑπέδειξε τοῦτον ἢ πεῖρα. Ἄπο
 γὰρ τῆς Γαζαίων ὀρμώμενος, καὶ μέλλων ἀνάγεσθαι,
 κατέλυε μὲν παρά τινι τῶν ἐπιτηδείων, ὡς περ εἰκόσ
 ἐστι, μέχρι πλοῦ· γένηται πιστευθεὶς δὲ νόμῳ φιλίας,
 καὶ πρὸς πολλαῖς ἑτέραις καὶ ταύτην χάριν λαβὼν,
 τοῦ ὑποδεξαμένου διώρυξε τὴν οἰκίαν· καὶ ὧν εἶχε
 χρημάτων τοῦτον ἐγύμνωσε· καὶ ἵνα λάθῃ τὰ τῆς
 ὑποψίας, κλειὸς μὲν ἦν αὐτῷ πρὸς τὴν ἐπιβουλήν εὐ-
 τρεπῆς· ταύτη δὲ διανοίξας, καὶ ἄπερ εὔρε λαβὼν,
 πάλιν τῷ κίθωτι τὸ παλαιὸν ἐπέθηκε σχῆμα· ὡς δὲ
 μόλις αὐτὸς ἀνῆχθη, καὶ πρὸς τὰ δοκοῦντα κείσθαι
 χρεῖα τῶν κτημάτων ἐκάλει, ἦλθε τὸ δρᾶμα πρὸς
 ἔλεγχον, καὶ τοῖς τεκμηρίοις ἀντιλέγειν οὐκ ἦν· τοι-
 οῦτων καὶ Μενέλαος τῶν ξενίων ἀπῆλαυσεν, ἀντ'
 ἀμοιβῆς τινος τὴν Ἑλληνὴν ἀφηρημένος· τοιαῦτα
 γράφειν ἐπήρθη, ἵνα μὴ δι' ὑμῶν πιστευθεὶς, ἕτερα
 τοιαῦτα τὸν πιστεύσαντα δράσῃ· καὶ μέμψεται μὲν
 ὑμᾶς ὁ παθὼν, ἐμὲ δὲ πάντως ὑμεῖς.

ΛΘ'. ΑΘΗΝΟΔΩΡΩ.

Δεξιόμενος τὸ βιβλίον, ὑμῖν μὲν χάριν ὁμιολόγου
 εἰκότως, ἑμαυτῷ δὲ συνδύμην· εἰ τοιοῦτους ὑμᾶς
 ἔντας πρὸς φίλαν εὐτύχησα· καὶ μὴ με βαλλέτω λί-
 θω τραχεῖ ὁ φθόνος, ὡς τῷ Πινδάρῳ δοκεῖ· ἠυχόμεν
 δὲ καὶ τῇ τύχῃ, δύνασθαι μὲ ποτε πρέπουσαν ὑμῖν
 ἀνταποδοῦναι τὴν χάριν· ἢ δὲ ταχέως δίδωσι τὸν και-
 ρόν, οἶον σὺ τε ἐβούλου, καγὼ πάλαι ζητῶν, νῦν μό-
 λις ἐτύγχανον· τὸν γὰρ ἔχοντα τὴν καθόλου πέπεικα
 τοῦτό σοι μέρος ἀποδόσαι, οὐ καὶ τυγχάνεις δεόμε-
 νος· εἰ μὲν οὖν ἔλθῃς ὡς ἤμας, ὁἴετον ἂν λάθῃς τὸ
 κτήμα παρὰ τῆς τιμῆς, τὰ μὲν πείσας, τὰ δὲ πει-
 σθεὶς, ὡς ὁ τῆς ἐμπορίας βούλεται νόμος· εἰ δὲ μὴ,
 αὐτὸς ἦξῃς πρὸς σὲ καιροῦ καλοῦντος, ὡς ἤμῃν ἐπ-
 ηγγελάτο.

Μ'. ΣΟΣΙΑΝΩ.

Ὁ Θαυμασίος Ἀλφαῖος ἀπήγγελλέ μοι, τοιοῦτόν γε
 περὶ αὐτὸν γεγενῆσθαι, οἶον αὐτὸς μὲν ἐβούλετο· ἐγὼ
 δὲ τοῦτον ἀκούσας ἤσθη μὲν (πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλ-
 λον;)· οὐ μὴ ἦδη μοι καὶ θαυμαστὸν ἐδόκει· τὸ πρᾶ-
 γμα· εἰ δὲ βούλει, καὶ προλαβὼν διηγούμεν ὅς
 ὑπογράφων περὶ τοῦτον ἐγένου· ὡς ἐκείνον ἀπο-
 ροῦντα λοιπὸν ὅ τι καὶ λέγει· ἅμα καὶ γέλιτοι σιωπᾶ·
 καὶ εὐδαίμονά με τῆς φιλίας ἐγκαλεῖ· ἀλλ' ὅμως τὴν
 ἴστυ σπουδὴν εἰσενέγκης περὶ ὧν ὑμῶν ἐδειχθῆν παρ-
 ὶν, ὅπως αὐτὸς μὲν μοι χάριν εἰδείην, ἀμφοτέροις δὲ
 πάλιν ὑμῖν.

ΜΑ'. ΝΗΦΑΛΙΩ.

Εἰς ὅσον ἦκει τῆς ἀπορίας ὁ Στέφανος, οὐδ' ὑμᾶς
 οἶμαι λανθάνειν· καὶ ὅτι μηδ' ἐν ταῖς χερσὶ δύναται
 ποιῆσθαι τὴν ἐλπίδα, τοῦ βίου μικροῦ δεῖν καὶ τὴν
 ἐσθλαμὸν ὑπὸ τῆς τύχης ἀφηρημένος· ὅθεν θρα-
 πείαν τινὰ πρὸς τὴν ἔνδειαν σοφίζόμενος εἰς διακρί-
 νων ἐνῆλλαται σχῆμα· κινδυνεύει δὲ μηδὲν αὐτὸν
 ὄνῃσα· τὸ σόφισμα, πλὴν εἰ μὴ τῆς ἐπικυρίας τύχῃ
 τῆς παρὰ σοῦ, ἦν καὶ πάσι προκεῖσθαι· περὶ οὐ μὲν
 τῆς

primam epistolam : non istum accurate noscens,
 sed ex iis quæ simulabat, illum putans esse quod
 non erat : latebat enim, specie quidem falsa bene
 usus, talis autem qualem illum perhibuit experien-
 tia. Gaza enim egressus, unde expellendus erat,
 apud quemdam ex amicis diversatus est, usque
 dum ut æquum est, fieret navigatio : confisus au-
 tem lege amicitiae et præter multas alias hac gratia
 accepta, ejus qui eum receperat perforavit domum,
 et divitiis quas habebat illum spoliavit : et ne in
 suspicionem incideret, erat ipsi clavis ad domum
 instructa : cum illius ope aperiens, quæ involvit
 cepisset, rursus arculam in pristino statu reposuit.
 Vix autem ipse vela fecit, et ad ea quæ videbantur
 jacere usus opum impulit atque factum venit ad
 cognitionem, quin conjecturis contradicere possi-
 bile esset : talia et ab hospite munera percepit Me-
 nelæus, cum pro quadam officiorum vicissitudine
 rapta fuit Helena : similia scribere adductus sum
 ne inter vos confisus in confidentem alia similia
 præstaret : et quidem de vobis queretur passus, de
 me autem vobis omnino.

XXXIX. ATHENODORO.

Lihello accepto, vobis quidem gratias persolve-
 bam merito : in me autem gaudebam quod mihi
 contigerit vos cum tales sitis in amicitia habere :
 ne me feriat aspero lapide invidia, ut Pindaro vide-
 tur : precabar autem et fortunam ut olim mihi liceret
 æquas vobis rependere gratias : quæ quidem sub-
 bito præbuit occasionem ut volebas, et ego jamdiu
 quærens vix obviam habui : illum autem qui eam
 habet summatim adhortatus sum ut hanc tibi par-
 tem traderet, qua et forte indiges : si igitur quidem
 veneris ad nos, citius possessionem ex parte hono-
 ris recipies, alia quidem persuadens, quoad cætera
 persuasus, ut vult lex negotiationis, si non, ipse ven-
 niet ad te tempore invitatus, ut nobis nuntiatum
 est.

XL. SOSIANO.

Admirabilis Alphæus annuntiavit mihi te eum
 erga ipsum fuisse quem ipse quidem volebat : ego
 autem illud accipiens lætatus sum quidem. Quomodo
 enim non lætatus essem? non tamen jam mihi et
 stupenda res videbatur : si autem mavis, et præve-
 niens exposui describens qualis erga istum fuisti ;
 ille enim dubitabat cæterum an dicret simul et
 risu sileret : et fortunatum me amicitia arguit, sed
 pariter idem studium afferas quoad ea quæ a vobis
 rogavi præsens, ut ipse quidem mihi grates persolv-
 vam et ambo rursus vobis.

XLI. NEPIHALIO.

In quantas angustias devenerit Stephanus, non
 vos ignorare opinor : et quod nequeat in præsens
 spem perdicere, quippe vita, parum abest, et oculo
 casu privatus fuerit : unde ministerium aliquid
 propter necessitatem eductus in servorum conditi-
 onem conversus est : forte autem nihil proderit hæc
 ratio, nisi a te obtinuerit auxilium quod omnibus
 obtinere volentibus adesse persuasum habeo : vobis

enim petentibus, aliquis apud vos custodem, auxilio veniet opinor, ut cum ministrantem habeat, vel et solum nutriet: scitote enim illum nullum inventientem subsidium, non flumem nugarum facturum; si vero aliquid beneficium expertus erit, quo terrarum gratiam nonne pervulgabit? dimittet enim, cædo, naturalem ineptiam ut gratiæ inhæreat.

XLII. PALLADIO.

Vestræ sapientiæ epistola visa quidem omnibus juxta morem movit lætitiâ: cum autem scripta cognoscendo habuerimus, parum abfuit quin et lacrymis ipsam impleverimus. Quorum enim et gaudia communia sunt, eos si quid est doloris participes esse necesse est: sed vide per deos, quantum fortuna agat inconsiderate, non volens dijudicare utrum malos percutere festinabit, an contra bonos tela emittet: si enim virtute res ponderarentur, non profecto injustam fortunam pertulisses; nunc autem uxorem desles, sapientem quidem ut æquum est, et qualem decebat viro sapienti consociari; quod vero maxime acerbum, infantium matrem, et infantium egentium matrem. Quis ea audiens, non fletet? Quis vero passus perferat non consentire tecum? Persuasum enim habeo perinde ac si Socratem persuadens, antequam aliquid passus fueris, illud ipsum fuisse expertum rebus, multa similia videntem, aut multa narrata audientem, quæ enim res funesta nobis non abripit vitam? Quid autem mari magis domitum exhibetur? Ille quidem tollitur magnus, iste vero ad summitatem proventus fortuna proditus est et cecidit: unus senescit, mortem ut solatium postulans; alter ante juventam ablati est: uxorem ducit quidam alius, consortem lamentatur: hæc replent vitam: et Homeri confirmare cogimur sententiam, nempe quæ nihil debilius terra nutriet homine: undique enim observatur nihil fortunati permanere sicut et evenit: sed si quid secundum animum sit hominibus, parum, inquam, remanebit et omnia abibunt. Igitur spatiamur, illud Dei providentia permitti comedatur et voluntate quæ omnino bene disponit nostra: quæcumque autem perferre Deus dederit fortiter, vincere virtutem necesse est, nec omnia tradere fortunæ: illud enim bonis gloriosum, animi rebus non obviis: itaque satis sit lacrymarum: non enim illam postulabis antequam aliquid aliud malum patiaris: infantibus autem ipse et mater erit: et Deus spes quoad ipsos perficiet voluntate.

XLIII. NESTORIO.

Gaudium attulit tua jucunda nimis epistola, ex una parte excusans diuturnum silentium, quod quanquam sæpe scripsisses, bene mihi scilicet servabas donec litteras accepi: ex altera et valde reprehendens quod in principio silentium incusabam: hæc duo mihi gaudium attulerunt per deos: unum enim erat alieni non deflectentis quoad amicos: alterum non volentis unquam talis occurrere: victus igitur fui silentium incusans: et vellem

Α βουλομένοις τυχῆιν· ὑμῶν γὰρ αἰτούτων ἐπινοῦσε· τῶν οἶμαι, τῶν παρ' ὑμῶν ἐπισκόπων, ἢ λειτουργούντων τοῦτον ἔξῃ, ἢ καὶ μόνον τρεφόμενον· ἔστε δὲ ὡς καὶ μηδὲν ὠφελούμενος, οὐ πύεται φλυαρῶν· εἰ δὲ τύχη τινὸς ἐυεργεσίας· ποῦ τοῦτον οὐκ εἰκὸς ἀνακηρύξει τὴν χάριν; ἀναλώσει γὰρ, οἶμαι, τὴν ἐμφυτον φλυαρίαν εἰς τὸ μενεῖσθαι τῆς χάριτος.

MB. ΠΑΛΛΑΔΙΩ.

Ἡ τῆς ὑμετέρας σοφίας ἐπιστολὴ ὀρωμένη μὲν ἅπασιν ἐκίνει συνθήσων τὴν ἡδονήν· ὡς δὲ καὶ μακάριον ἔδει τὰ γεγραμμένα, μικροῦ δεῖν καὶ θαυμάσιον αὐτὴν ἐπληρώσασιν· ὧν γὰρ αἱ εὐπραγίαι κοιναὶ, τοὺτους καὶ εἰ τι λυπεῖ μετέχειν πάντως ἀνάγκη· ἀλλ' ὅρα πρὸς θεῶν, ὧ πόσον ἡ τύχη νεανιεύεται, μηδὲν ἐθέλουσα διακρίνειν, εἰ βίλλειν ἐπείγεται πονηροῦς, εἰ κατὰ σπουδαίων ἀφίσει τὰ τοξέυματα! εἰ γὰρ ἦν ἀρετῆ μετρίσθαι τὰ πράγματα, οὐκ ἂν, εἰ ἔσθι, τῆς ἀδίκου τύχης πεπεύρασο· νῦν δὲ γυναικα θρηνηεῖς, σώφρονα μὲν, ὡς εἰκὸς, καὶ οἷαν ἔπρεπεν ἀνδρὶ σοφῷ συνοικεῖν· τὸ δὲ δεινότατον παίδων μητέρα, καὶ τούτων ἐπιδοσμένων μητρός. Ταῦτα τίς μὲν ἀκούων, οὐκ ἂν θαυμάσειε; τίς δὲ παθῶν καρτερεῖ μὴ γνώμην εὐτυχήσας τὴν σὴν; Πέπεισμαι γὰρ ὡσεὶ Σικυράτην πευόμενος, πρὶν τι παθεῖν, αὐτὸ ἐνεγυμνάσω τοῖς πράγμασι, πολλὰ μὲν ὄρων τοιαῦτα, πολλῶν δὲ διηγούμενων ἀκούων· τί γὰρ τῶν χαλεπῶν ἡμῖν οὐκ ἄγει τὸν βίον; τί δὲ θαλάττης δεικνυσιν ἡμερώτερον; ὁ μὲν αἴρεται μέγας· ὁ δὲ πρὸς ὕψος ἐλθὼν προδιδοῦσαν ἔσχε τὴν τύχην, καὶ πέπτωκε· καὶ ὁ μὲν γρηῃ τὸν θάνατον εἰς παραμυθίαν αἰτῶν· ὁ δὲ πρὸ τῆς ἡθῆς ἀνήρπασται· γαμεῖ τις ἕτερος, τὴν συνοικοῦσαν ὀδύρεται· ταῦτα τὸν βίον πληροῖ· καὶ τὴν Ὀμηροῦ βεβαιοῦν ἐπείγεται γνώμην, ὡς οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιον· πανταχόθεν γὰρ ψηφίζεται τὸ δαιμόνιον μηδὲν μένειν οἶον καὶ γέγονε· ἀλλ' εἰ τι κατὰ νοῦν ἐστὶν ἀνθρώποις, Μικρὸν, φησὶν, ἀνάμεινον, καὶ πάντα οἰχθήσεται· τὸ μὲν οὖν παθεῖν Θεοῦ προνοίᾳ δεδῶσθαι, καὶ νεύματι πάντως καλῶς ἄγοντι τὰ ἡμέτερα· τὸ δὲ φέρειν ὁ τι ἂν ὁ Θεὸς διδῶν γενναίως, νικᾶν ἐστὶν ἀρετὴν καὶ μὴ πάντα διδόναι τῇ τύχῃ· τοῦτο γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς ἐγκαλλώπισμα, τὸ μὴ τὴν γνώμην συμμεταπίπτειν τοῖς πράγμασιν· οὐκοῦν ἄλις ἔστω θαυμάσιον· οὐ γὰρ μιν αἰτήσεις πρὶν τι κακὸν ἄλλο παθεῖσθαι· τοῖς δὲ παισὶν αὐτῆς καὶ μητῆρ γενήσεται· καὶ Θεὸς τὰς ἐπ' αὐτοῖς ἐλπίας εἰς ἔργον ἀξει τῷ νεύματι.

MG. ΝΕΣΤΟΡΙΩ.

Ἡσθην σου τῇ καλῇ καὶ λίαν ἐπιστολῇ, τὰ μὲν ἀπολογουμένη περὶ τῆς μακρᾶς σιωπῆς, ἣν εἰ καὶ πολλάκις ἐγεγράφεις, εὐ μοι γοῦν εἰσίγας μέχρι τῆς ἐπιστολᾶς ἐδεξάμην· τὰ δὲ καὶ λίαν ἐπιτιμῶση, ὅσ σου τὴν ἀρχὴν ἐνεκάλουν σιγῆν· Ἡσθην ἄμφο τὰυτα, μὰ τοὺς θεοὺς· τὸ μὲν γὰρ οὐχ ἡμαρτηκίτος ἦν περ φιλους· τὸ δὲ μηδὲ βουλομένου τοιαύτου τυχῆιν· Ἡσθημαί τόνου σιωπῆν ἐγκαλέσας· καὶ βουλομένη ἂν διαπαντὸς ἐν τούτῳ νικᾶσθαι· δέδεγμα δὲ σου τὰς ἐπιστολάς χάριτον καὶ μολίς· καὶ ἦ γε παρὰ σοῦ

πρώτη πρὸς ἡμᾶς ἀφίκεται δευτέρα· ὅν ὃ ἂν εἴη ἅ
σκοπεῖν, ὡς εἰ δοκῶν ἀδικεῖσθαι τοσοῦτον κατηγοροῦ,
τίς ἂν γενόμεν ὅπως παθῶν;

ΜΔ'. ΣΤΕΦΑΝΩ.

Σὺ μὲν ἐτι σιγᾶς· καὶ ταῦτα τὴν Δάφνην οἰκῶν,
τὸ ἄλλοι ὕδωρ ἐκεῖνο καὶ μαντικόν· ἐγὼ δὲ πάλιν
περισκοπῶ τὰς ὀλιγάδας, μετέωρος ἀεὶ πρὸς τὸ μέλι-
λον γινόμενος· αἱ δὲ που καταίρουσι καὶ δευτέρα καὶ
τρίτη, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς διελέγχουσιν ὡς μόνον ἦσαν
ἐλπίδες· τὴν δὲ τῆς σιγῆς αἰτίαν σκοπῶ, καὶ παν-
ταχ' ὄθεν ἠπόρημαί· εἰ μὲν γὰρ τι λελύπηκα καίτοι
λυπηρὰς μηδέν, ταῦτα μὲν οἰχέσθω καὶ φέροισιν αὐ-
ραί· μείξω δ' οὖν ὅμως τῶν ἐγκλημάτων ὑφίσταμαι
δικην, εἰ μὴ λαλοῦντος ἀκούσομαι· εἰ δὲ τῆν ἄλλω
ἀκκίῃ μὴ δύνασθαι λέγων εἰς κάλλος εἰπεῖν, δικα-
σταί τοῦτων ἡμεῖς, καὶ τὴν αἰτίαν μεμφόμεθα· ἀλλ'
ἤδη που τάχα τὸ πρᾶγμα μαντεύομαι, μὴδὲ τὴν ὑμε-
τέραν Δάφνην πικρὸν· ἐρυθρίῃ φήσεις ὡς παραθὰς
τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ τὰς συνθήκας ὑπεριδῶν, καὶ τὸ
βιβλίον ἔχον που τρίτον ἢ τέταρτον ἔτος τοῦτ', ὃ μὴ
δὲ τρίτον μῆνα καθέξω ἐπαγγειλάμενος· ταῦτα τοί-
νον εἰ μὲν ἀχθόμενος ἔρεις, δόξης μὴ πλείω χρόνον
κρατήσεις, καὶ τὴν σιωπὴν ἀποδεξάμενος τὸ σύμβου-
λον τῆς αἰδοῦς, δόξης μὴ πλείω χρόνον κρατήσεις·
τῇ ἀνάγκῃ τὸ πρᾶγμα λογίζομαι· καίτοι βιβλίον ὑμῖν
δεδοκῶς, οὐ τὴν τιμὴν οὐδέπω καὶ νῦν καταθέβληκα·
ἀλλ' ἄδῃον εἴτε τοῦ πιπράσκοντός ἐστιν, εἴτε τοῦ
δεωκίτου ὁμοῦ· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἐμποδῶν τῇ σῆ
χρεῖα πεποιήμαι· οὐ τὸ τοῦ κτήματος ἄδῃον· οὐ τὸ
εἶν ἐξ αὐτοῦ τι μαθεῖν· ἀλλὰ πάντα περιδῶν, μετὰ
πολλῶν ἂν σοι παρέσθον, εἰ καὶ τοῦτο ποιεῖν συνεχί-
ρησα· ὅμως οὐδὲν δεῖνόν εἰ μέγρι τοῦ νῦν ὀρίξῃ τὸ
βράδος· εἰ δὲ προσθήσεις ἐτι, τοσοῦτον ἀπολαύσω
τοῦ πρᾶγματος ὅτι δὴ πάντας ἀπίστους ἠγύσσομαι·
τί γὰρ ἂν ἐλπίζομαι, παρὰ σοῦ τοιαῦτα παθῶν; ἀλλ'
οὐχ ὃ γε σφώτατος Ἰωάννης τοιοῦτος, ὅς ἐν λαβῶν
παρ' ἐμοῦ, μετ' οὐ πολὺν χρόνον δεῦτερον προσπα-
έστελεν· οὕτως εὐγνώμων δοκεῖν ἤθελε μᾶλλον ἢ
κεκτεῖσθαι βιβλίον· καὶ μὴ μοι λέγε, ὡς οὐκ ἀπορεῖν
ἐθέλων κατέσθον· τοῦτο μὲν γὰρ τυγχάνω πεπεισμέ-
νος, καὶ ἐπὶ μέγαν ὄρκον ὁμοῦμαι· ἀλλ' οὐκ ἔδει
παρεῖναι τῷ βράδει· ὅπου γε καὶ ἴσον δύναται τῷ
ἀποστερεῖν τῷ χρόνῳ καὶ μόλις ἀποδιδόναι· ἀλλὰ
πρὸς φιλίαν μὴ ἀναμείνης· ἐτι δευτέρα γράμματα·
μὴδὲ πλοῖον ἔτερον ἢ τὸ κομίζον σοι τὴν ἐπιστο-
λήν.

ΜΕ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ὁ φέρων σοι τὴν ἐπιστολήν, οὐ νῦν πρῶτον πε-
ραθήσεται τῆς εὐνοίας τῆς σῆς, ἀλλ' ἐτι τὴν πρῶ-
την διηγούμενος, δευτέραν λήψεται πείραν· ὡς ἐπὶ
δοκῶ, τάχα καὶ μείξονα· ἔκλεινη μὲν γὰρ ἀπήλαυσε,
κῆδεσθὴς καλεῖσθαι μέλλον ἡμέτερος· ταύτην δὲ λή-
ψεται, καὶ δὴ πρὸς ἔργον ἔλθω· ὃ δὲ γε μέλλοντα
τοῦτον τιμήσας, τίς ἂν εἴη γαγεννημένος ἰδῶν; Οἶμαι
γὰρ ὡς τῶν νόμων εὐθὺς ταμεία κινήσεις· καὶ πα-

A semper in hoc vice: recepi tuas litteras tan-
dem et difficile: et primæ quas misisti ad nos
secundæ venerunt: consideres igitur, si tantum
accusarem injuria affici creduus, qualis essem rea-
liter passus.

XLIV. STEPHANO.

Tu quidem adhuc siles, tu qui Daphnæ habitas,
prope aquam illam loquacem et propheticam. Ego
autem rursus circumspicio naves, attentus ad futu-
rum factus. Quæ quidem appellantur et secunda
et tertia, et nihil aliud ostendunt quam irritas
fuisse spes nostras. Tui silentii causam investi-
gans, undique dubius fluctuo. Si enim te aliquo
modo contristavi (quamvis minime contristaverim),
hoc abscondo auferant auræ: majorem ergo nihilo-
minus criminibus meis subeo pœnam, si te non
andiam loquentem. Si forte quasi deficiat d' cas
te non potuisse ad unguem loqui; nos, tui judices
facti, hanc causam vituperamus. Sed jam ego rem
forsitan auguror, quamvis Daphnæ fontem non
biberim. Diceste pudere quod ego, fidem trans-
gressus et pactis non stans, a duobus vel tribus
annis hunc ipsum habuerim librum, quem nun-
tiaveram ne tres quidem menses mihi retinendum
esse. Id si ratus dixeris, non diutius nica gaudebis
existimatione; si silentium pro pudoris signo ha-
bueris, non diutius bona frueris opinione. Fæto
rem tribuo: tu quidem librum nobis dedisti, cu-
jus pretium nondum soivi; sed incertum erat
utrum venderetur an ex mera daretur liberalitate.
Cæteroaquin nullum commodis tuis attuli detrimen-
tum, nec quatenus incerta est libri possessio, nec
quatenus oportet aliquid ex eodem te discere.
Verumtamen, omnibus his nulla attentione data,
cum multis rem tibi præstissem, si hoc facere
concessissem. Nihilominus minime mirum est si
moram finias; quod si e contra produxeris,
id utilitatis res ista mihi afferet, quod omnes re-
putabo fallaces: quomodo enim confidam, talia a
te perpressis? Non talis sapientissimus Joannes,
qui, uno libro a me accepto, alterum non ita multo
post mihi misit: ades maluit comis videri quam
librum possidere. Nec dicas me retinuisse pretium,
quia penuriam vitare volebam: id enim persua-
sum habeo, et magno juramento affirmo. At non
oportuit moras internectere, cum idem significet de
die in diem privare quam ægre reddere. Verum ad
amicitiam ne exspectes secundas litteras, neque
aliquid aliud quam quod requirit transmittenda tibi
hæc epistola.

XLV. DIODORO.

Qui hanc tibi fert epistolam, non nunc primum
tuam experietur benevolentiam; sed primam ad-
huc memorans, secundam sumet experientiam, ac,
ut puto, forsân ad huc meliorem. Priori enim frui-
tus est, affinis noster mox vocandus; posteriorem
vero sumet, cum ad negotium venerit: qui au-
tem illum venturum honorasti, quomodo habebis
jam visum? Nam, ut spero, legum statim œcono-

miam molurus es, et linguam acuens, iniquorum sermonum fontes spumabis : ad quid enim aliud quam suggestio Attici ad memoriam adibis spectatorem Hoc tibi dicendum habeo, hoc adest sperans adolescens; neque ego mendacii convincar, neque hoc frustra speraverit.

XLVI. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Vestræ epistolæ et vestram ergo nos benevolentiam ostendebant, et a comitate non recedebant sapienti : utraq; vero comparationes cum altera immunis videbatur. Nec quia desiderastis simpliciter nos habere voluistis, sed nisi commodum insuper esset, superfluum duxisti nostro visum; nec futuri incertitudine terrefacti, ad urbem nostram redire abnuistis. Sed consilii vestri modus futilis erat, ac rhetoricæ congruens imaginationi neque nos audacter hortans, sed potius dissuasionis suspectus. Verum, tantum abest ut ego strepitum et negotia amem alienamque invideam felicitatem, ut contra, licet hic non ad votum faciens, tandiu tamen remanserim. Et nunc, quia mihi nuntiantur quod decet facturi, non opportunum duco vana simpliciter spe regalem videre urbem, ego qui tranquillitatem amo et pro sola felicitate habeo, et Byzantio ad mentis applicationem discessi, ut viam invenirem a negotiis aliquando exeundi divinioreque vita fruendi. Præterea, negotia non amando, eligo quod docet : nihil enim eligendum quod non approbet Deus; quidquid autem non evenit, Dei non habere nutum ostendit, sicut si quid eveniat, illud, (ab accidentibus quidem sejunctum) Deo prorsus placuit ut eveniret; ita, si quid ex iis quæ mihi nuntiantur, eveniat, stare sicut decet oportet, sed quid contradicam habeo : si vero hæc meri sunt sermones, ac veniat rerum non contingentium necessitas, id ostendit, Dei placitum, quasi vos ire iubens : nisi enim hoc esset, in quibus me oporteret quiescere?

XLVII. DIODORO.

Putabam te martyrum apud nos cælum complevisse, et ægre dare nobis felicem tui aspectum. Tu vero (quanquam larva in somnis visa merito trepidas, et auspiciam formidans merito diem appellas nefastam) tanto laboras odio, ut propterea ne amicos quidem videre velis; et ostendis tempus iram auxisse potius quam destruxisse. Hæc olim tibi semper prædicebam quæ nunc acciderunt : videns enim te molestos tibi aversantem, eheu! sæpesæpius dictitabam fore ut, semel a nobis divulsus, jam non amplius non videre velles. Non ipse Achilles tandiu iratus est Achivis, sed postquam eos absentia sua afflixit, tandem iterum cessit ut oportebat et mutatus est. Fato igitur gratias habeo quod non Thetyda habeas matrem, jamdiu enim perniciem nostram petiisses et impetrasses.

XLVIII. IRENÆO.

Zonnæni familiaribus meam conciliabant benevolentiam, primum vos, et post experientiam juvenum natura : tuis enim per te amicitia conjuncti,

ραθήσας τὴν γλῶτταν καὶ τῶν ἀδικούντων λόγων ἐπαφῆσαις πηγὰς· καὶ τί γὰρ ἕτερον ἢ βήματος Ἀττικοῦ πρὸς μνήμην ἤξεις τὸν θεατῆν; Ταῦτα λέγειν ἔχω· ταῦτα πάρεστιν ἐλπίζων ὁ νέος· καὶ οὐτ' ἐγὼ ψευδολογίας ἀλώσομαι, οὔτε μᾶτῆν ἐλπίσας ἐκείνο·.

ΜΖ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Τὰ ὑμέτερα γράμματα καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς εὐνοίαν ἐδήλου, καὶ γνώμης οὐκ ἀπήλλακτο σώφρονος· ἐκᾶτερον δὲ τῇ ἑτέρου παραθήκῃ καθαρὸν ὑπεφαίνετο· οὔτε γὰρ ὡς ποθοῦντες ἀπλῶς ἔχειν ἡμᾶς ἐβουλήθητε, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὸ συμφέρον προσῆ, περιττὴν ἠγεῖσθε τὴν θέαν· οὔτε τῷ τοῦ μέλλοντος ἀδήλη περιδεεῖς γεγονότες, τὴν πρὸς ἡμᾶς ἵναί πάλιν ἀπηγορεύσατε· ἀλλ' ἦν κενὸς ὁ τρόπος τῆς συμβουλῆς καὶ ῥητορικῆ πρέπων ἐνόηα· οὔτε τὸ καλοῦν ἔχων ὁρατῷ, καὶ τὴν ἀποτροπὴν ὑφορώμενος. Ἐγὼ δὲ τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ κήρυκου καὶ πραγμάτων ἐρῶν, καὶ τῶν ἑτέρων εὐδαιμονίαν ζηλοῦν, ὥστε καίπερ οὐ κατὰ νοῦν πράξας ἐνταῦθα, τοσοῦτον ὁμῶς ἐκαρτέροισα χρόνον· καὶ νῦν ἐπειδὴ περ ἐπαγγέλλονταί μοι ποιῆσαι τὰ μέτρια, οὐκ ἔρμαιον ἡγοῦμαι κούφαις ἀπλῶς ἐλπίσι βασιλέω; πῶλον ἰδεῖν, καὶ ταῦτα τῆς ἡσυχίας ἐρῶν, καὶ μίαν ταύτην εὐδαιμονίαν ἡγοῦμενος, καὶ τοῦ Βυζαντίου πρὸς ἐνοίαν ὄλω; ἐλθὼν ὅπως ἐφόδιον εὐροίμι τοῦ ποτε πραγμάτων ἐξω γενέσθαι, καὶ θειοτέρας ἀπολαῦσαι ζωῆς· κτῆν οὐκ ἐρῶν τῶν πραγμάτων τίθεμαι τὸ δοκοῦν· οὐδὲ γὰρ αἰρετὸν δὲ μὴ Θεοῦ δέχεται νεῦμα· καὶ μὴ γινόμενον ἕκαστον, τὸ μὴ Θεὸν ἔχειν ἐπαινοῦντα δηλοῖ· ὡσπερ κἂν τι γένηται, μὴ πάθει συνευγυμένον Θεῷ πάντως ἰδῶκει καὶ γέγονε· καὶ οὔτε τι μὴ δοκοῦν ἔστι γενέσθαι, οὔτε γενημένον μὴ δοκεῖν· ὥστε εἰ τι τῶν ἐπηγγελεμένων προβαίη, μένεις, ὡς εἶοικε, δεῖ, καὶ ἀντιλέγειν οὐκ ἔχω· εἰ δὲ λόγοι ταῦτα καὶ οἴχεται ἡ τῶν μὴ γενομένων ἀνάγκη, τὴν τοῦ Θεοῦ δεῖκνυσι ψῆφον, ὡς ὑμᾶς ἵναί κελεύουσιν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο πάντως ἂν ὑπῆρξεν, ἐφ' οἷς με μένειν ἐχρήν;

ΜΖ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ἦμην σε τὴν τῶν μαρτύρων παρὶ ἡμῶν ἐπιτελεῖται πανήγυριν, καὶ δίδναι μόλις ἡμῶν εὐτυχεῖσαι τῇ θέᾳ. Σὺ δὲ κἂν ὄναρ ἴδης τὸν μαιμᾶν, ὡς εἶοικε, δυσχεραίνεις, καὶ τὸν οἰωνὸν δεδιώς ἀποφράδα τὴν ἡμέραν καλεῖς· οὕτω σοι πάλα καὶ πόρρωθεν τὸ μέσος ἐνέσταται, ὡς διὰ τοῦτο μτδὲ τοὺς φίλους ἐθέλειν ὀρᾶν· καὶ διελέγεις τὸν χρόνον αὐξοντα θυμὸν μᾶλλον, ἢ διελέγεις εἰδότα· ταῦτα προῦλεγον αἶ, ταῦτα καὶ γέγονεν· ὀρῶν γὰρ σε διὰ τοὺς λυποῦντας καὶ τὸν τότε ἀποστρεφόμενον, Ἰοῦ, Ἰοῦ, πολλάκις ἔφη, ὡς ἅπασι ἡμῶν ἀπαλλαγῆς, οὐκ ἐθελήσεις αὐθις ὀρᾶν· ἀλλ' οὐδὲ Ἀχιλλεὺς τοσοῦτον χρόνον ἐθυμοῦτο τοῖς Ἀχαιοῖς· ἀλλὰ λυπήσας ἀπὼν, εἶψεν αὐθις, ὡς εἶδε, καὶ μετεβάλετο· χάριν δ' οὖν ὁμῶ; οἶδα τῇ τύχῃ ὅτι μὴ θέτιν ἔχεις μητέρα· πάλαί γὰρ ἂν τῷξω καὶ ἀπολώλειμεν.

ΜΗ'. ΕΙΡΗΝΑΙΩ.

Τοῖς περὶ Ζώνναϊνον τὴν ἐμὴν εὐνοίαν ἐνεποίηι, τὸ μὲν πρῶτον ὑμεῖς, μετὰ δὲ τὴν πείραν τῶν νέων ἡ φύσις· καὶ τῶν πρώτων διὰ σὲ τυχόντες, τὸ τελευ-

τοῖον οὗτοι δι' αὐτοὺς ἐνεποιούουν τὸν ἔρωτα · κοσμεῖ γὰρ αὐτοὺς τὸ μὲν πρῶτον σπουδῇ · τὴν δὲ σπουδὴν οὐκ ἐλέγχειν οἶδεν ἢ φύσις · ὥστε εἰ μὴ προμηνύσας ἔτυχες, ἰσθ' ἂν ἐπιστευσάμην ὡς πρὸς σὲ τὸ γένος συνάπτουσι, τῷ χαρακτήρῃ τῆς φύσεως στοχασάμενος · ἀλλ' εὐ γέ σου τοῦ γένους εἰ τοιαῦτα τίθειν ἐπίσταται · τὴν μὲν οὖν ἐμὴν γνώμην ἐρῶμένην ἴσθι τοῖς νέοις · εἰ δὲ καὶ δύναμιν ὑπουργοῦσαν ἔχω τῇ πρῶτῃ, θεῶν ἐν γούνασι κείσθω.

ΜΘ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟ.

Ὁ καλὸς Ἰωάννης κακὰ τοῦ γένους ὑμᾶς ἀπαιτήσῃ τὴν εὐνοίαν, κακὰ τῆς παρ' ἐμοὶ συμφοιτήσεως · ἔστι γὰρ Λεοντίου παῖς · εἰ Διονύσιον ἴσθε τῆς ἡμετέρας τίτθης τὸν ἀνδρα, τοῦτου πέφυκεν ἀδελφός, ὁ τοῦτου πατήρ · ἵνα καίπερ εἰδότες, ὑπομνήσω τὸν ἀνθρώπον · εἰ δὲ καὶ μὴ ταῦτα προσῆν, πάντως οἰκείον ἡγήσασθε θιασώτην ἡμέτερον, καὶ τὸν παρ' ἐμοὶ χορὸν ἐκπληρώσαντα · οὐκοῦν μὴ μέλλετε τὸν νέον εὐ ποιεῖν ἔχοντα πανταχόθεν ὀφειλομένην τὴν εὐνοίαν · σιωπῶ γὰρ λέγειν ὡς καὶ τῷ τρόπῳ τοὺς ὀρῶντας ἐπάγεται ἐρυθριᾶν, εἰδὼς πρὶν τι καὶ λέγειν καὶ φθέγγεσθαι μέτρια, τῷ καιρῷ τοὺς λόγους μετῶν, καὶ τὸν νοῦν ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν κτησάμενος · ὁ δὲ μικρὸς Θεόδωρος τὸν πλοῦτον ἡμῖν ἐπανατίνας πάλιν ἀνέδου, τάχα καταγνοῦς ἑαυτοῦ ἔπερ τι προσιπῶν ἀληθεύσεις, καὶ πρὸς πέρας ἐνέγκοι τὸν λόγον.

Ν'. ΤΟΙΣ ΑΥΤΟΙΣ.

Πάλιν ὑμῖν ἐπιστολήν, καὶ πάλιν ἕτερος ὄχλος · ἔοικα γάρ που τοῦ αἰτεῖν μὴ τάχα μέτρον εἰδέναί, ἀλλὰ φθάνειν ἀεὶ τοῖς δευτέροις τὰ προλαθόντα, γελᾶν τε ἀλλήλους καὶ λέγειν, ὡς κρεῖττον ἦν σιωπῶν ἢ πυκνοῖς βάλλων τοῖς γράμμασιν · ἀλλ' ὅμως κἂν διατριβὴν ὑμῖν παρέχῃ καὶ γέλωτα, σιωπᾶν οὐκ ἀνέξομαι · ὡς ἂν ὑμεῖς εἴποιτε τέχνης· ἀεὶ τὸ λαλεῖν παρὰ τῆς τέχνης λαλῶν · καὶ ταῦτά σοι νοῦν πράγματος εἰς ἡμετέραν χρεῖαν ὀρῶντος · οἱ γὰρ παρ' ἡμῖν λογάδες ψηφίσματα κοινῶ τὴν μεγίστην ἀξιούσιν ἁρχὴν, βῆδιον ἐπινεύσαι πρᾶγμα, πλεον τὸ σιτηρέσιόν μοι χορηγῆσαι δυνάμενον · αἰτούσι δὲ καὶ παλαιὰς συντάξεις βεβαιωθῆναι τοῖς διαδεξαμένοις, καὶ ψιλὴν μεταθεῖναι προσηγορίαν · ταῦτα τὴν ὑμετέραν ἀναμένει σπουδὴν · ταῦτα πρὸς πέρας ἐνεγκόντες, κάμοι χαρεῖσθε καὶ τοῖς αἰτήσασιν ὑμᾶς δι' ἐμοῦ · εἰ δὲ ταῦτα παρίδοιτε, διπλᾶ μοι συμβαίνει παθεῖν, καὶ τὸ μὴ τυχεῖν τῆς ἐλπίδος, καὶ τὸ δι' ὑμῶν μὴ τυχεῖν ὧν τὸ μὲν ἀσχύνην, τὸ δὲ ζημίαν ἐργάζεται · ἀλλ' εὐτυχῆσομεν πάντως, Θεοῦ μὲν ἔκωθεν ἐπινεύοντος, ὁμῶν δὲ διακονούντων τῇ χρεῖᾳ, ψηφισομένης δὲ τῆς μεγίστης ἀρχῆς.

ΝΑ'. ΤΟΙΣ ΑΥΤΟΙΣ.

Τοσοῦτον ἡμᾶς τὸ τάχος κατέπληξε τῆς ὑμετέρας σπουδῆς, ὡς τὰς ἡμέρας ἀριθμεῖν ἐξ οὗ πεπόμφαμεν τὰ ψηφίσματα, καὶ μικροῦ δεῖν ὑμᾶς νικῶντας τὸν χρόνον εὐρεῖν · τοσοῦτόν ἐστιν ἀγαθῶν ἀδελφῶν περιάχθεσθαι σπουδῇ, κέρδος ἡγουμένων ἄπερ ἂν ἀλλήλοις πρὸς εὐθυμίαν πορίσωνται · τὸ δὲ καὶ νικῆσαι τῶν αἰτηθέντων τὴν χρεῖαν, καὶ πλείω παρασχεῖν

A finaliter hi juvenes per seipsos mihi inspiraverunt amorem : commendat enim eos primum studium, studium vero reprimere nescit natura. Ita ut, etiamsi me non praeconuisses, certus fuisset illos tibi genere conjugii, indole naturam agnoscens. Felix genus tuum, quod talia scit producere. Scito igitur mihi in magna esse benevolentia hos adolescentes ; si autem vires bonæ voluntati respondententes habeam, hoc in deorum potestates reponatur.

XLIX. ZACHARIÆ ET PHILIPPO.

Pulcher Joannes vestram requirit benevolentiam, tum propter genus suum, tum propter mecum familiaritatem. Est enim filius Leontii, cujus pater fuit frater Dionysii, aviæ nostræ mariti, vobis forsitan notii (ut, si cognovistis, memoriam ejus vobis revocem). Quod si hæc ratio non valeret, omnino familiarem duxistis convivam nostram, qui apud me choro interfuit. Nonne igitur bene excepturi estis juvenem, cui omnimodas ob causas debetur benevolentia ? Silet enim de ejus moribus, qui omnibus videntibus pudorem incutiunt : num scit antequam loquatur decentiam observare, sermones apertat circumstantiis, intelligentiam habet atate superiorum. Nequam vero Theodorus, pecuniam nobis pollicitus, a pacto recessit : eum forsitan visisset si in promissis fuisset veridicus et dicta ad effectum duxisset.

L. EISDEM.

Rursus nova vobis epistola, rursus aliud negotium : videtur me precibus modum imponere nescire, sed prævenire semper posterioribus priores ; ac probabiliter inter vos ridetis dicentes mihi satius esse silere quam crebris persequi vos litteris. Verumtamen, etiamsi fastidium vobis præstem et risum tacere non potero, tanquam si dicatis artis esse semper loqui extra artem loquens et quidem agitur nunc de re ad meam utilitatem spectante. Etenim viri apud nos electi communi me decreto suprema dignantur auctoritate : cujus quidem exercitium facile est, ac meliorem mihi victum potest suppeditare ; rogant vero antiquas confirmari pensiones iis qui receperunt, et simplicius mutari nomen. Id vestram manet curam : hoc negotium ad finem ducentes, pergratum facietis et mihi et illis qui per me sollicitant. Si vero negligatis, duplex patiar malum, nempe quod spe frustratus sim, et quod sim per vos frustratus : quorum prius pudorem, posterius incommodum mihi afferretis sed felices omnino erimus, Deo cœlitus annuente, vobis utilitati servientibus, et decreta mihi summa potestate.

LI. EISDEM.

Tantum nobis celeritas vestri studii movit admirationem, ut dies numeremus ex quo suffragia misimus, ac tantum non inveniamus vos tempus vicisse : usque adeo sollicitudine affici est bonorum amicorum ! Quippe qui lucrum habent quicquid sibi invicem benevole largiuntur. Vincere autem concessis petita, et plus præstare quam voluit pos-

tulans, quantam ostendit benignitatem! Ergo neque vos desinat is talia facere, neque nos de iis multum gloriari.

LII. HERONYMO.

Tu, optime, a nobis profectus, prior debuisti nobis scribere, et docere nos scire cupientes an lætus tibi fuerit Neptunus, et navi tuæ mare straverit, an Alexandria prospere se res habuerint, an ingentem Nilum feliciter transieris, an floride in tua residentia te habeas, an supersint nummorum myriades, an domus tua Ægyptiacis abundet muneribus. Hæc scribere debuisti, ac promissa implere quibus missurum te epistolas et amicos nunquam obliturum pollicebaris. Tu vero me etiam scribentem despicias, designans meis respondere epistolis, etenim jam secundam tibi mitto. Si adhuc silebis, forsitan tertiam adhuc mittemus, donec te factorum pudeat, tuamque linguam tandem solvamus.

LIII. AGAPETO.

Peritus ergo es accusationem subripiendi speratam, et in alios reitotendi crimina quæ alius tibi juste intendisset. Nam olim habitabas Alexandriam: hæc vero relicta silebas, et pro tua parte tuam etiam celatas presentiam. Sed feliciter fama, quæ nihil hominum latere sinit, et mirum habebam cur sileres. Si ad rite observandum sacrum illud Pythagoræ silentium: at, inquebam, rhetoris non est silere. Si vero terram quæ te receperat, tanquam diis invisam et barathrum ægre patereris, oportebat solatium, ab amicis petere. Unde nullum ex his practextibus admittebam, sed dicebam potius te superbiisse, veteresque amicos jam pro nihilo reputare: quanquam regionem tuam ipse habitabam, ac parum aberat quin fratrem tuum ridere nescientem pedagogum haberem. Hæc mecum recogitans, non expectassem te meum subito fore accusatorem. Unde tuas litteras cum risu aspiciebam, et mirabar quod rhetorica tantam præstaret potentiam, ut ad defensionem recurrere cogerer ego qui olim verba tua criminatus eram. Sacra ista sophistica ne viris quidem ejusdem artis parcat, sed eos ad glaucæ Palladis urbem, ut aiunt, relegat. Mei ergo filii (sic enim meos vocabas sermones) ad te ire verentur, qui seis etiam latentes detegere mendas.

LIV. POROTHEO.

Me jam paratum primæ tuæ respondere epistolæ, ipse prævenisti secundam mittendo: adeo in ipsis etiam litteris vincere festinas! At, inquires, cur tanta mora? Cur illa scribendi dilatio! Non potest homo quicquid vult facere, sed necesse est cedere et inservire utilitati et patere circumstantiis: quæ quidem non dant quicquid cuique libet, sed quod ad utilitatem necesse est mensurare. Hactenus igitur invitus et ægre silui, cum præsertim admirationi habeam tuum studium quando apud nos eras, perseverantem etiam post tuum abitum tuam erga me benevolentiam, exortum contra te odium et antiquam fortunæ malitiam. Tu, velut sapiens

ἢ ὁ αἰτίσας ἡβούλετο, πόσῃν οὐκ ἐμφαίνει τὴν εὐνοίαν; μήτε' οὖν ὑμεῖς παύσησθε τοιαῦτα ποιοῦντες, μήτε μέγα φρονῶν ἐπὶ τοῦτοις ἐγώ.

NB. IERONYMO.

Σὲ μὲν, ὦ βέλτιστε, τὴν ἐξ ἡμῶν ἀπάραντα κατάρχειν ἔδει γραμμάτων, καὶ διδάσκειν εἰδέναι ποθοῦντας, εἰ σοι γέγονεν εὐμενῆς ὁ Ποσειδῶν, καὶ τῇ νηϊ τὴν θάλατταν ὑπεσπύροσεν· εἰ τὰ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου γέγονεν εὐμενῆ· εἰ τὸν πολὺν Νεῖλον ἀνέπλευσας εὐτυχῶς· εἰ τὰ τῆς διατριβῆς εὐθαλῆ· καὶ σοι λοιπὸν ἐν μυριάσι τὸ νόμισμα, καὶ τὸν οἶκον ἔχεις Αἰγυπτίους πλήθοντα δώροις· ταῦτα γράφειν ἐχρήν, καὶ τὰς ὑποσχέσεις πληροῦν, ἐν αἷς πολλὰ μὲν ἐπιστολαί, λήθη δὲ τῶν φίλων οὐκ ἦν· σὺ δὲ καὶ ἐπιστέλλοντος παρορᾷς, οὐκ ἐθέλων ἀμείβεσθαι γράμμασι· τοιγαροῦν ἤδη καὶ δευτέραν ἐπέστειλα· κἂν ἔτι σιγήσης, τάχα καὶ τρίτην προσθήσομεν, ἕως σὲ τις ἐπεισέθῃ τῶν δρωμένων αἰδῶς, καὶ τὴν σὴν φωνὴν εὐτυχῆσομεν

NG. ΑΓΑΠΗΤΩ.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα, κατηγορίαν ὑφαρπάζειν ἐπιζομένην, καὶ ταῦτα προφέρειν τοῖς ἄλλοις, ὃς ἐν τις δικαίως ἐχρήσατο κατὰ σοῦ· πάλαι μὲν γὰρ εἶχες τὴν Ἀλεξάνδρου, καὶ ταύτην ἀπολιπίων εἰσάσας, καὶ τὸ ὄν μέρος ἐλάβαντες καὶ παρών· ἀλλ' εὐ γε τῆς φήμης, ἣ τῶν ἀρίστων ἔβ' λανθάνειν οὐδὲν, αὕτη σε παρόντα μεμνήσκω· καὶ θαυμάζειν εἶχον ἀνθ' ἧτου ἔῃ καὶ σιγῆς· εἰ μὲν σεμνὸν τοῦτο καὶ Πυθαγόρου νομίζων, ἀλλ' οὐ βήτορος; ἔλεγον ἡ σιγῆ· εἰ δὲ τὴν ἐλοῦσαν ὡς θεοῖς ἔχθρὰν καὶ βάρβαρον ἐδυσχεραίνεις, ἐχρήν περὶ τῶν φίλων παραμυθίαν αἰτεῖν· ὅθεν τούτων μὲν οὐδὲν, ἔλεγον δὲ μάλλον ὡς πολὺς κρητης, καὶ τοὺς πάλαι φιλετάτους λήρον εἶναι δοκεῖς· καὶ ταῦτα τὴν ἐλοῦσαν οἰκῶν, καὶ μικροῦ δεῖν ὑπ' ἀδελφῶ μὴ γελῶντι παιδαγωγούμενος· ταῦτα κατ' ἐμαυτὸν ἐνοῶν, οὐκ ἂν ἠλιπικά σε κατήγορον ἐξαίφνης ἰδεῖν· ὅθεν προσεγέλων τὰ γράμματα, καὶ τὴν ῥητορικὴν ἐθαύμαζον τοσαύτην χορηγοῦσαν τὴν ἐξουσίαν, δι' ἣν ἀπολογίαν ἐξήστουν, ὁ πάλαι τῷ λόγῳ κατηγορῶν· ταῦτα τῆς σοφιστικῆς τὰ σεμνὰ, καὶ οὐδὲ τῶν ὁμοτέχων ἐφείσατο, γλαῦνα, φησὶν, Ἀθήναζε παραπέμψουσα· οἱ δὲ ἐμοὶ παῖδες (οὕτως γὰρ ἐκάλες τοὺς λόγους) πρὸς σὲ φοιτᾶν ἐρυθριῶσι, ἐλέγγειν εἰδότες καὶ λανθάνουσαν ἀμορφίαν.

ND. ΔΠΡΟΘΕΩ.

Ἦδὼν με μέλλοντα πρὸς τὴν προτέραν γράφειν ἐπιστολὴν, φθάσας αὐτὸς καὶ δευτέραν ἐπέθηκας· οὕτω κἀν ταῖς γράμμασι ἐπέιγη νικᾶν. Ἀλλὰ τίς ὁ χρόνος, ἔρεῖς, καὶ ἡ τοῦ μὴ γράφειν ἀναβολή; Οὐκ ἔστιν ἀνθρωπῶν ὄντα, πράττειν ὅσα τις βούλεται; ἀλλ' ἀνάγκη παρέχεσθαι καὶ δουλεύειν τῇ χρείᾳ καὶ πείθεσθαι τῷ καιρῷ· ὁ δὲ δίδωσκαι οὐχ ἕσα τις θέλει, ἀλλ' ἕσα πρὸς τὴν χρείαν ἀνάγκη μετρεῖν. Ταῦτ' ἀρὶ μέχρις τῆς νῦν ἀκῶν μὲν, σωπιῶν δ' οὖν ὁμῶς τυχόμεν· καίτοι θαυμάζειν ἔχων τὴν ὅτε παρ' ἡμῖν ἦσθα σπουδῆν, τὴν ἐπειδὴ πάλιν ἀνήχθεις ἔτι μοι διαμένουσιν εὐνοίαν, τὴν κατὰ σοῦ συστάντα φρόνον καὶ τὴν πάλαι τῆς τύχης ἐπιβουλήν· καὶ ὡς σώφρων ἀνήγο

τὸν λόγον γινόμενος, καὶ τῇ περὶ ταῦτα ψευδία χαίρειν εἰπὼν, αἰρησάμενος τοῖς πᾶσιν ἐλαττοῦσθαι μᾶλλον, ἵνα κερδάνῃς τὰς μούσας· ἀλλ' ὄναιο θᾶπτον ἔρωτος μουσικοῦ, καὶ τοσοῦτον λάθοις ὅπῃσον ἐθέλοις· καὶ γένοιο τῆς προλαθοῦσης διαβολῆς, εἰ μὲν ἀληθῆς ἦν, σωφρονέστερος· εἰ δὲ ψευδῆς, εὐτυχέστερος· ὅπως ὁ μετὰ ταῦτα βίος μὴ ψευδῆ διαβολῆν ἐπιδέξῃται· ἀλλὰ φανείης πάλιν ἐκεῖνος ὁ πρότερον· οὕτως γὰρ ἂν ἠνωθέντων τῶν ἄκρων διόλλυται τὸ μέσον ἑκατέρω μέρει βαλλόμενον.

NE'. STEPHANŪ.

Ἔτι σιγᾶς; ἔτι τῶν ἡμελημένων ἡμεῖς; καὶ μὴ πάλαι γε πυκνοῖς ἡμᾶς εἶχες τοῖς γράμμασιν· καὶ ἦν ἥδιστον τὸ κτῆμα φθεγγομένου πολλάκις ἀκούειν· ἀλλὰ νῦν ἐξαίφνης σιγᾶς καὶ τῆς ἡδονῆς ἐστερημέθα· τοιαῦτα τῶν χρηστῶν βιβλίων ἀπήλαυσα· ζητῶν γὰρ ἐκεῖνα, καὶ τὸν πάντων μοι· φίλτατον προσεπολέσθαι δοκῶ· σὺ δὲ μάλιστα μὲν καὶ τὸ βιβλίον ἀποστείλον, καὶ περὶ τῆς εὐνοίας ἀπολίπῃς μηδέν· εἰ δὲ μὴ, τὰ γούν φίλοις εἶναι διαμενέτω· δόξω γὰρ οὕτω πεπονθέναί μηδέν· δῆλωσον δέ μοι καὶ ὅπως ὑμῖν ἔχει τὸ φροντιστήριον· καὶ εἰ πᾶθος ὀμιλητῶν σοι περιφράττει τὸ θέατρον· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, εἰ πλοῦτερ κομᾶς, καὶ σοι λοιπὸν εἰς χιλιάδας ἀριθμεῖται τὸ νόμισμα.

NG'. SABINŪ.

Εἰ τοῖς ἐρώσιν ἡμέρα μία πρὸς γῆρας ἀρκεῖ, οὐκ ἂν φθάνοις ἀριθμῶν ὅποσα δὴ γεγηράκαμεν· πάλαι μὲν ἦμεν εὐδαίμονες, σέ τε ὄρωντες καὶ τῶν σῶν ἀντιεχόμενοι· καὶ ἦν ἡμῖν πάντα χρηστά, ὅψις ἥδιστη, λόγοι κατακηλούντες τὴν ἀκοήν, γνῶμη χορηγοῦσα τὴν εὐνοίαν· καὶ ὃ τί τις ἐπόθει καλὸν, ἤρκει πρὸς σέ μόνον ἰδεῖν· ἀλλὰ νῦν ἐξαίφνης ἔρημοι πάντων ἡμεῖς, ὅθεν ἠπόρημαί, καὶ τὸν μῦθον ἐρῶ· καὶ Περσεὺς ἐκεῖνος εὐχαίμην γενέσθαι· πάχα γὰρ ἂν ἐξείη μοι μικρὸν ἀναπαυμένω παραμυθεῖσθαι τὸν ἔρωτα... (1) διεδέξτε θυμὸς· ἰδοὺ γὰρ με καὶ πτεροῦ ὁ πάθος... καὶ μῦθος γεγένημαι· καὶ ὅσα δὲ ποθοῦσα διάνοια βα... ἐθέλει· ἦδη δέ σοι καὶ ὄναρ ἦσθη ἰδῶν· καὶ ἀναστ... τῇ θεᾷ· εὐ δὲ ποιῶν τὸν φέροντα τὴν ἐπιστολήν... καὶ βεβαιώσεις ἦν ἔχων ἐτύγχανες γνῶμην... εἰ δέξαιο γράμματα παρ' ἡμῶν, οὐδὲν ὃ τι μὴ βράδιω ποιήσεις.

NZ'. IERONYMŪ.

Ὅσης σου τῆς κατηγορίας ἀπηλαύσαμεν οἱ ἀλαζόνες ἡμεῖς, καὶ λίαν σοφιστὰ καὶ νοσοῦντες ὑπερφίαν ἐν μετρίῳ τῷ σχήματι· καὶ οὐκ ἂν ἔχοιμι λέγειν ὅσα καθ' ἡμᾶς συνεφόρησας, ὥσπερ καιρὸν πάλαι ζήτῶν ἐφ' ἡμῖν ἔχειραι τὴν γλῶτταν· ὅθεν οὐδὲ πρόφασιν δικαίαν λαθῶν, εἰς μέσον ἄγεις ἃ πάλαι κρύπτων ἐλάνθανες· τί γὰρ, εἰπέ μοι, δεινὸν, εἰ πρὸς σέ γράφων Προκόπιος Ἱερωνύμῳ χαίρειν ἐπέγραψον; Ὡς μὲν γὰρ ἀρχαῖος ὁ νόμος, ἔχω δῆπουθεν ὀμολογοῦντα ἂν καὶ σέ. Ἄλλ' οὐδὲν δεῖ, φῆς, τὴν νῦν ἐπιπολάζουσαν ἐκθῆναι συνήθειαν. Οὐκοῦν κατηγορεῖ, κἂν εἰ τὴν νῦν κρατοῦσαν τρυφήν εἰς σεμνότητά

A factus dignius loquebaris, et nugis circa hæc valedixisti, ac maluisti omnibus minorari, ut musas lucrifaceres. At utinam citius fruaris musarum amore, et tantum capias quantum volueris, ac te faciat præcedens accusatio, si quidem vera sit, sapientiozem, si vero falsa, feliciozem; ita ut tua deinceps vita jam nullam subeat falsam accusationem, scilicet idem iterum videaris qui fuisti antea: sic enim unitis duabus extremis medium perimetur utraque parte percussum.

LV. STEPHANO.

B Adhuc siles! adhuc nos negligimur! Olim tamen frequentes mittebas nobis litteras, et jucundissimum bonum erat te loquentem sæpe audire; sed nunc subito siles, et illa voluptate privati sumus. Hanc igitur ex libris tuis cepi utilitatem: hos enim quærens, charissimum omnium mihi amicum amisisse videor. Tu potissimum hunc mihi librum aufer, sed de tua benevolentia minime deficias; sin minus, sætlem in amicitia perseveremus, sic enim nihil passus mihi videbor. Indica vero mihi quomodo se habeat schola, an multitudo discipulorum ad te audiendum confluat, ac inprimis an divitiis luxuries, et residua tibi pecunia per millia numeretur.

LVI. SABINO.

C Si amantibus unica dies ad senium sufficit, supputare non valeres quantum senuerimus. Olim quidem felices eramus, te videntes et tua amplectentes; et erant nobis omnia utilia, aspectus amœnissimus, sermones auditum excitantes, animus benevolentia prodigus; ac si quis quid pulchri cuperet, satis erat te solummodo aspicere. At nunc confestim omnium egeni sumus; unde in summa necessitate versor, et fabulam dicam: Perseus ille esse optarem: forsân enim mihi daretur paululum volando meum solari amorem.... successit ira, ecce enim alæ desiderium.... et fabula factus sum; et quidquid cupiens animus.... volebat: jam vero gavisus est eo quod vidisset in somnis.... visui; bene autem habens eum qui fert hanc epistolam.... et confirmabis illam quam habebas benevolentiam.... si acceperis litteras a nobis, nihil non facile facies.

D

LVII. HIERONYMO.

Quot a te accusationibus impetitur nos vaniloqui, nos sophistæ, nos superbia laborantes sub modesto habitu. Nec possem referre quot crimina in nos congresseris, quasi occasionem jamdudum auspicans linguam contra nos acuendi. Unde ne justum quidem prætextum allegans, in medio profers quæ olim nescius dissimulabas. Quid enim, dic mihi, quid mirum, si tibi scribens, hanc adhibuerim formulam: Procopius Hieronymo salutem? Hunc enim fuisse antiquum morem tute confiteris. At non licebat, inquires, nunc vigentem transgredi consuetudinem. Ergo etiam vitio verte si quis regnantem

(1) Madore aliquot verba evanuerunt.

nunc mollitiem ad pristinam gravitatem revocare velit, ac si quis musicam in cantilenarum ineptias et vulgarem proterviam cadentem ad Terpantri musam reducat. Ipse autem unde nobis amicitia dignus videris, si quod verbum dixeris Atticorum, et laudatores invenis, tanquam ex antiquo more licitum sit impleri quibusdam verbis communibus easque in rostra ferre? Quare igitur juveni assidens credis aliquid magnum ad Aristidis Magni conferre sicut ipse loquaris? Ut quid Polemon asiaticis commentis veterem purgavit rhetoricen? Si tunc existere fortuna tibi dedisset, forsan accusationem, ut puto, adversus illum intentasses ex eo quod consuetudinem transgressus ad antiquam musicam redeundo thraso esse voluisset. Atque utinam mensa etiamnum vigeret laconica! utinam nobis victus esset, ut olim apud Persas, maza, aqua et nasturtium! Hæc vero quis nunc vigere sineret in terra quæ te recepit? Non propter patientiæ transgressionem, sed quia talia ægre producit suis habitatoribus terra. At nihilominus ipse mollitiem Ægyptiacam discens patrios deseris mores, tu qui consuetudinem servari præcipis, etiam plus quam decet. Me autem thrasonem vocare, quia nomen tuum post meum forte scripsi, hoc congruit non bene scienti quod primum est ordine non semper esse primum pretio, non vero convenit docenti illud Demosthenis in quo se exercere solent pueri, videlicet actionem, quamvis posteriorem ordine quam elocutionem et gestum, priorem tamen efficacia esse ac meliorem. Quod si præfatam formulam prorsus superbiam esse arguas, locus est eos etiam, qui huiusmodi inscriptionem olim in usum adhibuerunt, in superbiæ morbo simul mecum comprehendere: quorum cæteros prætermittens, Socratem citabo et Platonem, qui philosophiam tam alte promoverunt. At de vaniloquentia ex his ipsis intellexisti. Cave autem ne in temet evagines proverbii gladium. Num igitur id antiquo usu receptum est, videlicet quod te, de nave vix egressum, statim clamoribus barbaris persecuti fuerint Ægyptiorum pueri, et cæcus adfuerit haud minor quam cum olim currus ipsis prosperus Apim adveheret; et quod de istis animo elatus mihi parvam habitanti urbem vile nomen dederis, ac simpliciores tibi visi fuerint patria et uxor et puer ipse; meamque philosophiam pro meris habueris deliriis, quia mihi non astrepebat vox sensu carens, o Jupiter! et barbara lingua; ac te potissimum reputaveris felicem, si plena pane et carnibus tibi domus ostendebatur? Vides quantulis elatus fueris, tu qui mihi nunc superbiam exprobras. Hæc autem dico, per deos! non quod tua dicta corrigere velim (neque enim hoc mea esse philosophiæ arbitror), sed quia, si possim, modestiorem tibi linguam ostendere volo. Verum, ut non vim verborum meorum obstupescas, longe absit ne talia nobis exprobres; nam, obsecro tuum Num et faventes tibi Gratias, tuam epi-

Α τις τὴν ἀρχαίαν ἐπανάγειν ἐθέλη· κἂν εἰ τὴν μουσικὴν ἐκπετοῦσαν εἰς ὕθλους μελῶν, καὶ δημοτικὴν φλύβριαν εἰ τὴν Τερπάνδρου μῦσαν ἀῖθις ἐνέγκοι· αὐτὸς δὲ πῶθεν ἡμῖν, πρὸς φίλου, σεμνὸς εἶναι δοκεῖς, εἴ τι βῆμα φθέγγαιο τῶν Ἀττικῶν καὶ τύχοις τῶν ἐπαινούντων, ὡς ἀρχαῖον καθέστηκε παρὸν ἔμφορῆσθαι τῶν ἐκ τριόδου βήματων· καὶ ταῦτα φέρειν ἐπὶ τοῦ βήματος; ἢ τί δῆτα τῶν μειρακίων προκαθεζόμενος οἶε τι μέγα φρονῶν Ἀριστείδου τοῦ πάνυ πρὸς ἔπαινον, εἰ λέγοις ὡς αὐτός; ἢ Πολέμων τῆς Ἀσιανῆς ἰερατείας τὴν ἀρχαίαν ῥητορικὴν ἐκάθηρεν; εἰ δέ σοι τότε γενέσθαι παρέσχεν ἡ τέχνη, τάχα μοι καὶ γραφὴν ἐπενέγκασθα· κατ' ἐκείνου, δοκεῖς ὅτι τὰ συνήθη παριῶν, ἀλαζῶν εἶναι βούλεται, πρὸς ἀρχαίαν ἀναγόμενος μῦσαν· εἴθε δὲ καὶ τράπεζα νῦν αὖθις ἐκράτει Λακωνικῆ, καὶ ἦν ἡμῖν ὁ βίαιος ὡς πάλαι τοῖς Πέρσαις μάζα καὶ ὕδωρ καὶ κάρδαμα! ταῦτα δὲ καὶ νῦν ἐν ἐλεύσει τίς ἴδοι κρατοῦντα τῆ σῆ; οὐ διὰ καρτερίας ὑπερβολὴν, ἀλλ' ὅτι τοσαῦτα μόλις χορηγεῖ τοῖς ἐνοικοῦσιν ἡ γῆ· ἀλλ' ὁμως αὐτὸς τρυφὴν Αἰγυπτίαν μεθῶν ἀπολείπει τὰ πάτρια· ὁ φυλάττειν τὰ συνήθη νομοθετῶν, κἂν ἔξω τοῦ πρόποντος· τὸ δὲ καὶ ἀλαζόνια με καλεῖν, ὅτι σε μετὰ τὴν ἑμαυτοῦ προσηγορίαν φέρων ὑπέταξα, ἔοικεν οὐ λίαν εἰδότης· ὡς οὐ τὸ πρῶτον τῆ τάξει, καὶ τῆς τιμῆς ἔχει πάντως τὰ πρῶτα· οὐδὲ τὰ Δημοσθένους εἰδέναι ποιούμενον ἄπερ μελετᾶν εἴωθε τὰ παιδιάρια· ὡς ἄρα τὸ πρᾶττειν, τοῦ λέγειν καὶ χειροτονεῖν ὕστερον ὄν τῆ τάξει, πρότερον τῆ δυνάμει· καὶ κρείττον ἐστίν. Εἰ δὲ πάντως ἀλαζονεῖαν τὰ τοιαῦτα κατηγορεῖς, C καίριος καὶ τοὺς πάλαι κεχρημένους τῷ νόμῳ τῆς τοιαύτης ἐπιγραφῆς, ὑπερφίας σὺν ἐμοὶ περιβάλλειν νοστήματι· ὦν τοὺς ἄλλους παρεῖς, Σωκράτην λέγω καὶ Πλάτωνα τοὺς ἔνω τὴν φιλοσοφίαν ἐξέφρανας, ἀλλὰ περὶ ἀλαζονείας αὐτόθεν κατέλαβες· καὶ μὴ κίνει κατὰ σαυτοῦ τῆς παροιμίας τὴν μάχιραν· ἢ οὔσα δῆπου πάλαι ταῦτα καθέστηκεν, ὡς ἄμα σε τῆς ὀχάδος ἐκθάτων, προὔπεπον δὴ σὺν βοῇ τινι βαρβάρῳ τῶν Αἰγυπτίων εἰ παίδες· καὶ πανηγυρὶς ἦν οὐχ ἦσαν ἢ ὅτε πάλαι φορὰ τις αὐτοῖς εὐμενῆς ἐβίδου τὸν Ἄπιν· καὶ ὡς ἐπὶ τούτοις ὑφοῦ τῆς διανοίας ἀρθεῖς, ἐμὲ μὲν μικρὰν οἰκοῦντα πόλιν, φαῦλον ἐκάλεις· ἀπέριτος δὲ παρὰ σοὶ πατρίς τε καὶ γυνὴ καὶ τὸ παιδίον αὐτό· καὶ πού με φιλοσοφοῦντα λήρον ἐδύκεῖς· ὅτι με μὴ κρότος εἶχε πολὺς ἐξ ἀσήμεου φωνῆς D (ὦ Ζεῦ!) καὶ βαρβάρου γλώττης ὦν· καὶ τὸ δὴ μέγιστον εὐδαίμονα σαυτὸν ἐκάλεις, εἰ αἰτοῦ καὶ κρεῖων πλήρη τὴν οἰκίαν ἀπέδειξαν· ὄρῳ ὅσον ἐπὶ σμικροῖς ἐπήρηθης, ὁ νῦν ἀλαζονείας γραφόμενος· καὶ ταῦτά φημι, μὰ τοὺς θεοὺς! οὐκ ἀμείνασθαί σε τῶν ῥημάτων ἐθέλων (οὐ γὰρ πρὸς τῆς ἐμῆς τοῦτο κρῖνω φιλοσοφίας), ἀλλ' εἰ πως δυναίμην μετριωτέραν σοὶ τὴν γλῶτταν ἀποδείξει βουλόμενος· ἀλλ' ὅπως μὴ τὴν δυνάμιν τῶν ἐμῶν λόγων καταπληγῆς, πύβρω γένη τοῦ τὰ τοιαῦτα γράφειν ἡμῖν· μὰ γὰρ τὸν σὸν Νεῖλον καὶ τὰς παρούσας· σοὶ Χάριτας, θέατρον λογικῶν τῆς σῆν παρέσχον ἐπιστολήν, κἂν τῆ Γάζῃ μέση πρὸς πάντας ἐλέγετο· καὶ γὰρ μὲν ἀλαζῶν κτῆσθαι ὑπὸ τῶν

σῶν γραμμάτων καλούμενος· ἐγγέλα δὲ τὸ θέατρον ἄπ' ἐμοί· οὐ δὲ τῶν λόγων εὐδαίμων ἐδόκει·
 erat me tuis litteris thyrasonem vocatum fuisse; ego publico eram ludibrio; tu in sermonibus felix dice-
 baris.

NH. ORIONI.

Ἄξι σε φέρων τῇ μνήμῃ μικροῦ μοι καὶ παρῆναι
 δοκῶ, καὶ τὰ πάντα παρῆναι σοφίζομαι· καὶ μοι
 μεμνημένῳ πάντα πρὸς ἡδονὴν συνεισέρχεται, τὸ τῶν
 τρώπων εὐσταθὲς, ἢ περὶ τοὺς λόγους σπουδῆ, τῆς
 διανοίας τὸ μέτριον, καὶ τὸ δὴ μέγιστον, σωφροσύνη,
 νεότητος ἀλόγους ὁρμᾶς ἀνακύπτουσα· καὶ πρὸς
 ἑμαυτὸν ἔσθ' ὅτε λογιζομαι ὡς ὁ πάντων ἡμῶν ὀρίων-
 των τοιοῦτο φανείς, τίς ἂν γένοιτο καθ' αὐτὸν γε-
 γωνῶς; νικήσει γὰρ, οἶμαι, τῷ φθάσαντι πρὸς ἑαυτὸν
 ἀμιλλώμενος, ὅπως ἂν δείξῃ τοῖς ἀποῦσιν ἡμῖν ὡς
 ἄρα δι' αὐτὴν ἐτίμα τὴν ἀρετὴν, οὐχ ἡμᾶς τοὺς
 ὀρίωντας; αἰδοῦμενος· εἰ δὲ καὶ πόλιν ἔχει τρυφῶσαν,
 καὶ πολλὰ τῆς ἀσελγείας τὰ παραδείγματα, τοῦτο
 φιλοτιμότερον αὐτὸν ἀντιτάξει ταῖς ἡδοναῖς· τίς γὰρ
 ἀθλητῆς ἐπὶ τὸ νικᾶν σεμνυνόμενος εἰς Ὀλυμπίαν
 ἐλθὼν, τοῦ ἀγῶνος τὸ μέγεθος, καιρὸν βῆστον εἰση-
 γῆσεται; ἀλλ' οὐκ ἐπιτείνει μὲν αὐτίκα τὴν ἀσκη-
 σιν, βεβαιώσει δὲ τὰς προλαβοῦσας τῇ μεῖζονι; καὶ
 οὐ δὴ μύσας τὰς αἰσθήσεις, ἀκλινής πρὸς πᾶσαν
 ἀκοήν καὶ θέαν γενόμενος, δείξεις ὡς οὐχ ἡ τῶν κα-
 κῶν ἀπορία τὴν σωφροσύνην οἶδεν νικᾶν, ἀλλ' ἐνθα
 τῶν σεμνοτέρων ὁ πόθος· κἂν τὰς Σειρήνας εἰποις,
 κἂν τὴν πάντα μεταβάλλουσαν Κίρκην, κινήσει πά-
 λιν Ὀδυσσεὺς· νῦν τὸ μῶλον δεικνύς, λόγον, οἶμαι,
 τοῦτον ὃν οὗτος ἐδώρησατο· νυνὶ δὲ περιδείσας ἑαυ-
 τὸν ἀρετῇ, καὶ πολλὰ βιώσας, οἶμαι, παραπλέων τὰς
 ἡδονάς.

NΘ. ΑΠΟΛΛΩΝΙΩ.

Ὁ εὐλαδέστατος Μαρτύριος,· πλουτῶν μὲν ἀρετῇ,
 τῇ δὲ τύχῃ πενόμενος, δεῖται τῆς ὑμετέρας βοήθης·
 πλείστην ἔχω, ὡς φησιν, ἐκ τῶν φασάντων τὴν παῖ-
 ραν· καὶ με βράδιως ἐπειθεν ἐπιστάμενον, ὡς πᾶσι
 χεῖρα προτείνεις τοῖς ὀρθοῦσθαι δεομένοις καὶ πρὸς
 ἐπικουρίαν καλοῦσιν· τὸσαῦτα γὰρ ἔχων παρ' ἡμῖν
 ὅσα μήτ' ἰσχυρὸν ἐντίθησι καὶ ἀποθνήσκειν ἔξ, εἰς
 ὕμᾶς ὄρᾳ, λύσιν εἶναι κακῶν τὸ τοιοῦτον ἡγούμενος·
 ἀλλ' ἀντέχου προθύμως, ἕμμα διδοὺς εὐμενὲς καὶ
 διὰ σαυτὸν καὶ δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὸν ἐν χρεῖα καθέστη-
 κότα· καὶ γὰρ θαβρῶν ἔλεγεν ὡς ἐάν δέξῃ γράμματα
 παρ' ἐμοῦ, οὐδὲν ὅ τι μὴ βράδιως ποιήσεις· ἐμοῦ δὲ
 μειδιῶντος, καὶ ὀπόθεν οἶδεν ἀνερομένου, καὶ κατεγ-
 γυᾶσθαι τὸ μέλλον ἔτοιμος ἦν· οὐκοῦν πλήρωσον
 αὐτῷ τὰς ἐλπίδας, ἵνα μὴ χρεῖας αὐθις καλούσης,
 κατεγγυᾶται τὸ μέλλον, ὡς οὐδὲν ἀνύσαιμι παρ'
 ὕμῖν.

Ξ. ΝΗΦΑΛΙΩ.

Τὰ μὲν ἐξ ὑμῶν γράμματα πρὸς τὴν πανήγυριν
 ἤδη καλεῖ· καὶ τὸν οἶκον ἡμῖν προτιθέσθαι φησιν,
 κοινὰ τε τὰ παρόντα ποιεῖ· καὶ τὸ τοῦ λόγου ἡμῖν
 ἀγαθὸν ἀπαγγέλλεται· ἐγὼ δὲ τῆς μὲν εὐνοίας ὑμᾶς
 ὑπεράγαμαι· καὶ δὴ μοι πεπληρωθῆαι δοκῶ τὴν παν-
 ἡγυριν ἐπιστολῆς συμμετρίας τυχῶν· πρὸς δὲ τὴν
 ἐντεῦθεν ὁδὸν πολλὰ μοι καθέστηκε τὰ κωλύματα· οὐ

LVIII. ORIONI.

Semper te ferens in memoria pene mihi adesso
 puto, et omnia adesso arbitror; et mihi memori
 omnia lætifica succurrunt, mores bene compositi,
 litterarum studium, animi moderatio, ac inprimis
 sapientia inconsultos juventutis impetus coercens.
 Atque mecum aliquando recogito qualis fieret sibi-
 met relictus, qui nobis omnibus spectantibus talem
 se ostendit: vincet enim excellentissimum contra
 seipsum obluendo, ut pateat absentibus nobis illum
 certe virtutem propter ipsam coluisse, qui ne nos
 quidem spectantes veretur. Quamvis autem luxu-
 riosam habet civitatem et multa habeat corruptelæ
 exempla, ob hoc ipsum acriori cum æmulatione
 voluptatibus resistit. Quis enim athleta cum victoria
 ambitione Olympiam veniens, certaminis magnitu-
 dinem facillimam esse occasionem persuadere
 nonne contra exercitia sua augebit, et præcedentia
 confirmabit majoribus? Tu, obductis sensibus, fer-
 reus ad omnem auditum aut visum factus, ostendis
 malorum molestia non vinci sapientiam, sed digniora
 appetere. Imo, etiamsi dixeris Sirenas vel conver-
 tentem omnia Circeam, vincet novus Ulysses, modo
 usus moly, id est, ut puto, illa qua præditus est
 ratione; modo seipsum virtuti alligans, et ita multa
 rapientes transuans voluptates.

LIX. APOLLONIO.

Timidissimus Martyrius, dives quidem virtute
 fortuna vero pauper, indiget vestro subsidio. Maxi-
 mam habeo, ut ait, ex prædecessoribus experien-
 tiam; cæterum, me facile persuasit scientem quo-
 modo manum porrigas omnibus relevari opus ha-
 bentibus et vos ad auxilium vocantibus. Nam apud
 nos illa tantum reperiens quæ nec vires sufficiunt, nec
 mortem impediunt, ad vos spectat, in hoc uno libe-
 rationem adesse malorum putans: eum studioso
 excipe, oculum convertens benevolum et ad me et
 ad teipsum et ad hominem in necessitate versatum.
 Confidenter enim dicebat te, litteras a me si acci-
 peres, nihil non facile concessurum. Me autem
 subridente, et interrogante unde id sciret, sponso-
 rem de futuro se dare parabat. Imple igitur spes
 illius, ne non, necessitate iterum urgente, sponso-
 rem de futuro se det me nihil a vobis esse obten-
 turum.

LX. NEPHALIO.

Vestræ litteræ ad convivium jam nos convocant,
 ac domum nobis præparari dicunt, et omnia quæ
 continet, communia faciunt. Sermo vester optimum
 mihi offert nuntium, et benevolentia vestra sum-
 mam mihi movet admirationem; atque mihi videor
 cætum complevisse, epistolæ habita proportione.
 Verum, quominus hinc recedam multa mihi obstant

impedimenta. Tu autem, opto, prosperare, vince A
 molestias, ac memento non solummodo presentium.
 Quod autem tuis litteris nos dejectos erigas, hoc
 satius duco quam Polycratis felicitatem. Nostrum
 enim auditum viri simpliciores commoverant, tibi
 videlicet diram accidisse calamitatem; ac de te
 dicebant, Captus est inter vendendum, in obscuro
 inclusus est. Et talia narrando, testes producebant,
 quos hinc venire audacter affirmabant; alius alii
 enarrabat, et per omnes fama bacchabatur. Verum,
 statim ac tuam recepi epistolam tantum injusto ru-
 mori contradicentem ut ad cœtum amicos vocaret,
 confesitium gaudio exsultavi, et mendacii argumen-
 tum habens, ubique illam prædicabam: ita ut qui
 olim fuerant audacissimi, nunc mœsti pudore suffun-
 derentur, in terram oculos defligerent, ac de fortuna
 quererentur quod non diutius in oblivione deli-
 tuissem.

LXI. SILANO.

Pulcher Macarius, studii morumque gratia mea
 fruens benevolentia, mihi attulit vestram epistolam;
 ego vero, characteres primo aspectu agnoscens, et
 inscriptionem osculans, statim minime curavi in
 ipsa scripta penetrare. Et continuo cygnus meis
 accinuit auribus, ac veluti pennas vento credens,
 omnibus se dedit accentibus suavissimis; tuam vero
 lusciniam agnovi vere fuisse Athenarum puellam,
 et factam esse avem, et atticum servare melos: sup
 hujusmodi figura ipsam depingunt epistolam hu-
 manæ litteræ. Ego autem hoc delectatus magnum
 spiravi, et in memoriam revocavi priscam felicitate-
 C
 tem, ut nobis invicem obvii fuerimus juxta Nilum,
 ut mihi dederit fortuna te secure frui, ut te amisso
 afflictus fuerim, ut gaudeam te nunc recuperato;
 per tuam enim epistolam te jam possidere mihi vi-
 deor, et meam confessus sum gratitudinem ei qui ad
 me illam attulit. Quam felicem, o puer, aiebam,
 habes familiam! Et illi exprobrabam quod se ad te
 pertinere non detegeret. Quid faciam? qui possim
 ei tantum præstare quantum cupio? si gratitudinem
 ad bonam voluntatem mensuraveris, nihil non a
 nobis accipiet. Ut audivi autem te nuptialem ferre
 jugum, vota fudi ut tuos viderem liberos patrem vi-
 dentibus prædicantes.

LXII. DIODORO.

Quid tibi accidit, o lingua multiplex, qui alte cla-
 mabas contra silentes? Eorum quæ exprobrabas
 ipse convictus es, et temet inscius accusabas, et tuis
 illaqueans captus es retibus. Tibi accidit quod fert
 adagium: « Exprobrans quæ ipse fecisti, teipsum
 accusas, tuisque caperis alis. Itaque, si hoc decuis-
 set, tuam tibi omnino remissem epistolam: for-
 san enim scivisses te accusatorem fuisse quasi ipse
 reus non fuisses, et nunc delinquere quasi nihit
 exprobrasses. In eo autem maxime peccavisti, quod,
 induere affectans cothurnos valde pulchros et pedi-
 bus concinnius aptatos, ut comediæ vult usus,
 agrestes istas misisti litteras nomine et salute ca-
 rentes; et de istis tamen magis superbiebas, quam

δέ μοι καὶ πράττε καλῶς, καὶ νίκα τὰ λυπούντα, καὶ
 μέμνησο μὴ μόνον παρόντων· εἰ δὲ γράμμασιν ἀθυ-
 μοῦντας ἀνάγοις, τοῦτο μὲν τῆς Πολυκράτους εὐτυ-
 χίας σεμνότερον· πολλὰ γὰρ οἱ χρηστοὶ τὰς ἡμετέρας
 διέσεισαν ἀκοάς, ὡς πέπραχέ τι δεινόν· σὲ δὲ ἡ λέ-
 γοντες, ὡς ἦλθον πράττων, ὡς γέγονεν ἀφανής· ταῦτα
 λογοποιούντες, μάρτυρας παρήγον· οὐς ἐκεῖθεν ἔκειν
 διασχυρίζοντο· καὶ ἄλλος ἄλλῃ διεγείτο, καὶ διὰ
 πάντων ἡ φήμη· ὡς δὲ τὴν παρ' ὑμῶν ἐδεξάμην ἐπι-
 στολὴν τοσοῦτον ἀπέχουσαν τῆς ἀδίκου φήμης, ὡς
 καὶ πρὸς πανήγυριν τοῖς φίλοις καλεῖν, εὐθύς ἐγε-
 νόμην περιχαρῆς, καὶ τοῦ ψεύδους ἔχων τὸν ἐλεγχον
 πανταχοῦ ταύτην ἐκήρυττον· ὥστε τοὺς πάλαι θρα-
 σεῖς μάλιστα ἐρυθρίαν καὶ κύπτειν εἰς γῆν· καὶ τῆς
 τύχης, οἶμαι, καταθοῶν, ὅτι μὴ πλείω χρόνον ἐλάν-
 B θανον.

ΕΑ'. ΣΙΛΑΝΩ.

Ὁ καλὸς Μακάριος σπουδῆς ἕνεκα καὶ τρόπων
 τῆς ἐμῆς ἀπολαύων εὐνοίας, ἐπέδωκέ μοι φέρων
 ὑμετέραν ἐπιστολὴν· ἐγὼ δὲ τοὺς τύπους ἐπιγνοὺς
 ἄμα τῇ θεᾷ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἀσπασάμενος, εὐθύς
 μελήσας οὐδὲν, τῶν γεγραμμένων εἰσω γεγενῆσθαι·
 καὶ ὁ μὲν κύκνος εὐθύς ἐνήκει ταῖς ἀκοαῖς, καὶ
 ὡσπερ τῷ ζεφύρῳ τὸ πτερὸν ἀνέις, θλαῖς ἀνέκειτο
 ταῖς ψδαῖς καὶ μουσικωτάται· τὴν σὴν ἀηδόνην
 νῦν ὄντως ἔχων ὡς Ἀθηῶν ὑπῆρχεν ἡ κόρη, καὶ
 γέγονεν ὄρνις, καὶ τὴν Ἀττικὴν φυλάττει τοῖς μέ-
 λεσι· τοιοῦτον αὐτῆς τὸ σχῆμα τῆς ἐπιστολῆς δη-
 μιουργοῦσιν οἱ λόγοι· ἐγὼ δὲ τοῦτο ἡσθεῖς ἀνέπνευσα
 τὸ μέγα, καὶ παλαιᾶς εὐδαιμονίας ἀνηγόμενην εἰς
 μνήμην, ὡς συνεῖμεν ἀλλήλοις παρὰ τὸν Νεῖλον, ὡς
 ἀδεῶς ἐμφορεῖσθαι σου παρεῖχεν ἡ τύχη, ὡς στεργ-
 θεῖς ἡχθόμεν, ὡς χαίρω νῦν κομισάμενος· καὶ γὰρ
 C
 σε διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἔχειν ἴδῃ δοκῶ, καὶ χάριν ὡμο-
 λόγουν τῷ ταύτην ἐμοὶ δεδωκότι· καὶ, Ὡς εὐδαίμων,
 ἔσθην, ὦ παῖ, τοῦ γένους ὑπάρχεις! καὶ ἐμεμφόμεν ὅτι
 σοι προσήκων ἐλάθαναι· τίς οὖν γένωμαι; πόθεν ἂν
 δυναίμην αὐτῷ παρέχειν ὅποσα καὶ βούλομαι; εἰ δὲ
 μετρήσεις τῇ προθυμίᾳ τὴν χάριν, οὐδὲν ἔστιν ὃ τι
 μὴ λήφεται παρ' ἡμῶν· ἀκούσας δὲ σε καὶ γάμου
 φέρειν ζυγόν, εὐδαίμων σου καὶ παιδᾶς ἰδεῖν τοῖς
 ὀρώσι τὸν πατέρα κηρύττοντας.

ΕΒ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ἢ τούτο πέπονθας ὁ πολὺς τὴν γλώτταν, καὶ μέγα
 πνέων κατὰ τῶν σωπώντων· ἦλως οἷς ἐνεκάλει; καὶ
 κατὰ σαυτοῦ κατηγορήσας ἐλάθαναι, καὶ τοῖς
 ἑαυτοῦ δικτύοις ἐάλως σαγηνευθεῖς· ἃ γὰρ ἐμμέμψω
 δράσας, οἰκοθεν ἔχεις τὸν ἐλεγχον, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ
 πτεροῖς ἐάλως, τὴν παροιμίαν παθών· ὥστ' εἰ τι
 τῶν κροσηκόντων ἐγένετο, τὴν σὴν ἂν σοι πάντως
 ἐπιστολὴν ἀντεπέθηκα· τάχα γὰρ ἂν ἔγνωσ ἐπιτι-
 μήσας μὲν ὡς οὐκ ἂν ἀμαρτῶν, πλημμελῶν δὲ νῦν
 ὡς κατηγορήσας οὐδὲν· καὶ τὸ μέγιστον· ὅτι φιλοτι-
 μησάμενος ὑποδήματα καλά τε λίαν καὶ περὶ πόδας
 μᾶλλον, ὡς τῇ κωμῳδίᾳ δοκεῖ, καὶ ταῦτα γραμμέ-
 των ἔρημα πέπομφας, μήτε τὸ δεῖξαι μήτε τὸ χαί-
 ρειν εἰπῶν· καίτοι μείζον, ὡς εἰκός, ἐπὶ τούτοις

ἔφρονήσας, ἣ Κροῖτος ἐκείνος τὰς ὀασμαστὰς δὴ πλίνθους τῷ Πυθίῳ δωρούμενος· δηλοῖ δὲ τὸ πάλαί σε ταῦτα περὶ τοῦ . . . γροῦ κομισάμενον, μέλλειν αἰεὶ καὶ καταστοχάζεσθαι τοῦ καιροῦ, ὅπως ἂν ἐρχομένης τῆς πανηγύρεως, ταῦτα λαβὼν προσέλθω τοῖς ὀρωσι τὴν φιλοτιμίαν βοῶν· ὄθεν σου τὸ πάθος μαθῶν, προφηεῖν κατὰ τὸν Ὅμηρικὸν Ἀϊαντα μέγα βιβάς· καὶ κατεκρότουσιν τὴν γῆν ἐπιστρέφων παρὰ τοῖς πόδας τὴν θεατῆν· καὶ εἰ τις ὄρᾳν οὐκ ἠβούλετο ὀδριστη τούτου ἐδόκουν, καὶ τέλος ὄρᾳν κατηνάγκαζον, καὶ μηδενὸς ἐρωτῶντος, ὁπόθεν ἔχω λαβὼν, « Διόδωρος, ὁ δούς, » ἀνεκρύπτων· καὶ διὰ πάντων ὑπῆρχεν ἐπ' ἐμοὶ μὲν ἀπειροκαλίαις ὁ γέλως· ἐπὶ σοὶ δὲ, τῆς εὐνοίας ἡ μνήμη· τοιαῦτά σοι τῶν καλῶν ὑποδειγμάτων ἀπέπλαυσα, μικροῦ δεῖν ἐπὶ κεφαλῇ βαδίσας, ὅπως ἐν καλῷ τῆς θέας ἔσται τὸ δῶρον.

ΞΓ'. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Οἶμαι σε ποιεῖσθαι λίαν ἐν θαύματι, τί δήτα νῦν μαθὼν ἤδη καὶ γραμμάτων κατάρχομαι· τούτου δὲ τὴν αἰτίαν εἰ βούλει, Στρατήγιος τοῖς λόγοις στρατεύεται κατὰ σοῦ, καὶ πολὺς μὲν ταῖς λοιδοραῖς χωρεῖ, μακρὰν δὲ κατατείνει κατηγορίαν, καὶ δικαστήριόν μοι τὴν οἰκίαν πεποιήται· τὸ δὲ μέγιστον, ὥσπερ γὰρ οἱ δεινοὶ τῶν ῥητόρων, οὐκ ἀρκεῖται τοῖς παροῦσι μόνον ἐγκλήμασιν, ἀλλὰ μίγνυσι παλαιὰ καινοῖς, καὶ μύθους ἀρχαίους ἀνακινεῖ· καὶ μάρτυρα κατὰ σοῦ πόλιν ὄλην τὴν Ἀλεξάνδρου παρέχεται, ὡς ἱππικὰς διηγούμενος, καὶ κύβων σπουδῆν, καὶ διαλόγους περὶ τῶν ἵππων δημοτικῶς, καὶ ἅττα πολλὰ τούτῳ λέγειν ἐπέλεθ'· ἀλλὰ καὶ νῦν σε τοῖς ἵπποις ἀνακινεῖσθαι φησι, καὶ τοῖς τρέχειν δυναμένοις παρεδρεύειν αἰεὶ, καὶ τέχνην σε κολάκων ἐπανηρησθαι τῇ γαστρὶ χαριζόμενον. Οὐκ ἂν δυναίμην εἰς ἅπαρ εἰπεῖν ὅσα δὴ πολλάκις ταῖς ἐμαῖς ἀκοαῖς ἐπαντλεῖ· τὸ δὲ αἴτιον, Γυμνός, φησι, τὸ τούτου μέρος ἐγὼ· ἐν μόνον μοι ἱμάτιον ὑπελείπετο πρὸς ταφήν, καὶ διὰ τοῦτον ἀνάλωται· λίνον γὰρ, φησὶν, εἰργασμένον λαβὼν, ὡς δὴ χερσὶ τῶν αὐτοῦ θεραπευομένων ἀποδείξω ἱμάτιον, Ἴρου με παρῆδες γυμνότερον· χρόνος πολὺς, φησὶ, καὶ παρατέταμαι ταῖς ἐλπίσιν. Εἰ τοίνυν σοι μέλει τὴν ἐκείνου γλώτταν πραοτέραν ἐργάσασθαι καὶ τὰς ἐμαῖς ἐλευθεροῦν ἀκοὰς, ὡς τάχα πέμπε θοιμάτιον· εἰ δὲ μὴ, ἀλλ' οὐ φέρω λέγειν ὅσα καὶ λέξειεν· ὡς καὶ μηδὲν ἔχων ἐγκαλεῖν, φλυαρίαν τὴν βίον πεποιήται· εἰ δὲ καὶ προσλάβω τι δίκαιον, Δ εἴποις ἂν αὐτοῦ τῇ γλώττῃ τὸν θυμὸν ἐνοικεῖν.

ΞΔ'. ΓΕΣΣΙΩ ΙΑΤΡΟΣΟΦΙΣΤῆ [Band. ΓΕΝΗΣΙΩ].

Ἦσθη ὅτι τὸν καλὸν Δωρόθεον δὴ ὑμῖν διὰ γραμμάτων συνέστησας πρότερον, τούτου ἐκ μεταβολῆς αὐτοῦ μοι συνιστῶντες ἐγράψατε. Τί γὰρ εἴη μείζων τεκμήριον τοῦ κατ' ἐλπίδας ἡμῖν χωρηῖσθαι τὰ γράμματα; Ἐλοῦν δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐδὲν ἤθελε λέγειν, ὅτι μὴ σὲ κάμωι χαριεῖσθαι θέλων, καὶ τῇ μνήμῃ τῶν σῶν εὐφραίνόμενος, καὶ σε πολὺν ἐπὶ στόματος ἔχεν, ὡς εὖνον, ὡς ἀγαθόν, ὡς γλώττῃ καὶ χειρὶ τὸν Ἀσκληπιὸν παρακείμενον. Καὶ οὕτω δὴ τὸ τῆς Ιατρικῆς αὐστηρὸν αἰ τῆς ὑμετέρας γλώττης παρεμυθήσαντο χάριτες· ταῦτα λέγοντος προῦλάμβανον τοῦς

ille Cræsus mirabiles Apollini lateres largiens. Patet jampridem te, ex quo carmina illa composuisti, optare semper et aucupari occasionem, ut, adventante cœtu, his sumptis prodeam coram bonum certamina spectantibus. Unde, tuam cupiditatem cognoscens, progressus sum, juxta Homericum Ajacem, magno incessu; ac terram strepitu quatiebam, convertens ad pedes spectatorem; et, si quis aspicere nollet, istum pro insolenti habebam et suum videre cogebam; et, nemine interrogante unde scenam habuissem, clamitabam: « Diodorus dedit; » at ab omnibus superveniebat mihi stultitiæ ludibrium, sibi autem benevolentiae commemoratio. Hujusmodi fructum ex tuo specimine collegi, quantum pene supra caput ambulaverim, ut tuum munus pulchrum præberet spectaculum.

LXIII. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Existimo te valde admirari cur jam nunc scribere incipiam: cujus causam si quaeris, hæc est. Strategius sermonibus adversus te dimicat, conviciis aggredditur, et longam explicat accusationem, ac domum meam elegit ubi discrimen judicaretur. Quod vero maximum est, peritorum instar rhetorum, non contentus est præsentibus solummodo criminibus, sed miscet vetera novis, et antiquos reducit sermones; imò in testimonium adversus te totam Alexandriæ urbem suscitavit, equina referens spectacula, et talorum studium, et populares de equis sermones, et multa alia quæcumque illius lingue occurrunt: etiamnum vero dicit te ab equis vehi, et cursu velocibus assidere semper, et adulatorum arte erectum fuisse qui prius ventri indulgebas. Non possem una vice dicere quidquid sæpe sæpius meis auribus instillabat. Audi causam: « Nudus sum, inquit, quantum in eo est, ego: unum mihi supererat vestimentum ad sepulturam; et per istum mihi perditum fuit; nam linum fabricatum, ut aiebat, sumens ut esset specimen et exemplar vestimenti manibus famularum suarum texendi, Iro nudior me esse non advertit: jam longum effluxit tempus, et spes mea semper differtur. » Si igitur velis linguam ejus mitiorem facere, et meas liberare aures, quam cito mitte vestimentum; si non, non valeo dicere quid dicturus sit, quia etiam non habens unde incriminetur, in loquacitate vitam suam reponit; * si quid autem justè profiteatur, dicas illi animum in lingua residere.

LXIV. ΓΕΣΣΙΩ ΜΕΔΙΚΩ.

Gavisus sum eo quod pulchrum Dorotheum, quem vobis per litteras commendaveram prius, eundem vice versa vos ipsi mihi in epistola commendaveritis: quid enim magis indicet litteras nostras speratum obtinuisse successum? Ut ad nos pervenit, nolebatur quidquam dicere, quin te mihi gratissimum efficere cuperet, tuorumque beneficiorum memoria lætaretur; ac te frequentissimum in ore haberet, ut benevolum, ut optimum, ut lingua et manu Esculapii proximum: usque adeo medicinæ asperitatem vestri sermonis gratiæ temperabant. Talia loquentis clo-

giis ego præcurrebam, priusquam audirem tua rarrans; et: «Eum fers ad glaucæ Palladis urbem, » Illi aiebam. Sed eo ardentior erat, et aliquid novise addere putans, id apud me jampridem repositum inveniebat, tum libenter silebat deinceps; postquam dictitaverat se gratias habere diis, quod talem obtinisset magistrum, de quo omnia dici possunt et nihil novum nuntiari. Tu vero te totum da juveni, qui etiamsi nihil aliud haberet, certe scit meminisse benefactorum.

LXV. ANTIOCHO.

Quantum circa te spe fallebar! Putabam enim te, vix e medicinali victu liberatum, ad nos venturum deinceps, sive ut philosophiæ te dares secundum tua promissa, sive duntaxat ut nos videres. Tu vero nobis moras necis, Alexandriam desiderans, et quasi Lotophagorum terræ inhærens. Sed mea gratia sine Macedonis urbem multis regnare leporebus et Nili marisque pulchritudine gestire. Si tamen hanc ipsam urbem Musæ habitant, me etiam habes laudatorem; sed hæc sint ad quiescendum apud nos et amplectendam illam quam sæpe speravimus philosophiam. Ergo reliqua meras velut ineptias rejiciens, imitare Ulyssem ad veram Ithacem respiciens; ac nihil te impediatur, non lotus, non Circe, non Calypso, sed quanto majora festinas ad bravia, tanto Laertiadem superemus.

LXVI. STEPHANO.

Nihil, ut videtur, non aureum cernis: hoc autem ipsum te extollit et elatum facit, et auratis imaginibus tuam implet imaginationem. Ex quo enim tibi ad excusandam moram scripsi non omnia nobis dare circumstantias, sed ea quæ ad necessitatem fatum mensurat (per necessitatem intelligendo, non divitiarum penuriam, sed illud in quod a fortuna ducimur); tu in aurum totus insiliens, mihi compati videbaris indigenti, et quærebas solari conferendo philosophiam divitiis, perinde ac si ego gemerem quod non Cræsi talentis abundem: hunc tibi sonum aures susurrant, et omnes de auro loquentes audire tibi videris. Quid, per Jovem, te in hujusmodi benevolentiam induxit? Quomodo me excusarem a scribendi mora, pecuniæ indigentiam allegando? tanquam si multo circumfluere auro deberet qui epistolam mittit; imo, si quidem aliquid aliud, scribere est independens et a Pluti ditione liberum. Itaque mens tua passione laborare videtur, nam inclinatio tu aliquid omnia in hoc convertit, et illud in hoc auditum. Ac vereor ne, si de lyra loquar vel equum nominem, tu rursus aurum audire tibi videaris, et alios solari quærens ipse medico egeas. Sic pueriliter tecum ludere coactus sum, meisque litteris inserere tuis quos cohibui tuam legendo epistolam. Tu vero, de tua passione paululum remittens, scribe deinceps sapienter epistolam.

LXVII. DIODORO.

Timidissimum Timotheum sua quidem indoles ad quietem invitat, molesta vero fortuna vim inferens

ἄπειρους ἐγὼ πρὶν ἀκοῦσαι τὰ σά διηγουμένος· καὶ Γλαῦκα φέρεις Ἀθήναζε, πρὸς τοῦτον ἔλεγον μειδιῶν· ὁ δὲ φιλονεικότερος ἦν, καὶ δοκῶν τι καινὸν ἐπάγειν, πάλαι κείμενον εὗρισκε παρ' ἐμοί. Καὶ μεθ' ἡδονῆς ἑσῖα λοιπὸν ἰχάρην εἰπόν ἔχειν τοῖς θεοῖς, εἰ τοιοῦτον εὐτύχησε διδάσκαλον· περὶ οὗ καὶ πάντα λέγειν ἔστι καὶ καινὸν ἐπαγγέλλειν οὐδέν· ἀλλὰ σαυτὸν ὅλον φέρων ἐπίδος τῷ νέῳ, ὃς εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, μεμνησθαι γούν σῶδε τῶν εὐ ποιούντων.

ΞΕ'. ΑΝΤΙΟΧΩ.

Ὅσης ἐπὶ σοὶ τῆς ἐλπίδος διήμαρτον! ὦμην γάρ σε μόλις Ιατρικῆς ὕλης ἀπηλλαγμένον πρὸς ἡμᾶς, ἴναί μοι λοιπὸν· εἴτε φιλοσοφήσαντα κατὰ τὰς πρὶν ὑποσχέσεις, εἴτε καὶ μόνον ὀφόμενον· σὺ δὲ κατατείνεις ἡμᾶς, τὴν Ἀλεξάνδρου πόδιον, καὶ ὡσπερ λωτοφάγων γῆς ἀντεχόμενος. Ἄλλ' ἐμοῦ μὲν ἕνεκα νικιάτω χάρισι πολλαῖς τοῦ Μακεδόνος ἢ πόλις, καὶ Νείλου καὶ θαλάττης ἐγένω καλῶς· εἰ δὲ καὶ Μοῦσαι ταύτην οἰκοῦσιν, ἔχεις ἐπαινοῦντα κάμῃ· ἀλλὰ ταῦτα πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν ἡσυχίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἦν πολλὰκις ἠελπίκαμεν· οὐκοῦν τᾶλλα καθάπερ τινὰ φλυαρίαν ἀποσεισάμενος, μιμού' Ὀδυσσεά πρὸς τὴν ἔντω, Ἰθάκην ὄρων. Καὶ μηδὲν σε κωλύτω, μὴ λωτῆς, μὴ Κίρκης, μὴ Καλυψώ· ἀλλ' ὅσῳ περὶ μείζονων ἐπέιγῃ τῶν ἄλλων, τοσοῦτον Λαέρτου νικῆσωμεν.

ΞΖ'. ΣΤΕΦΑΝΩ.

Οὐδὲν, ὡς ἔοικεν, ὃ τι μὴ χρυσὸν ὄραξ· ἀγχι δὲ σε αὐτὸ καὶ ποιεῖ μεταρσίον, καὶ χρυσῶν εἰδώλων ἀνέπλησέ σου τὸν νοῦν. Ἐμοῦ γάρ σοι περὶ σχολῆς γεγραφέτος, ὡς οὐ πάντα δίδωσιν ἡμῖν ὁ καιρὸς, ἀλλ' ὅσα πρὸς τὴν χρεῖαν ἀνάγκη μετρεῖ, καὶ χρεῖαν εἰπόντος, οὐ τὴν τῶν χρημάτων ἔνδειαν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ περὶ τῆς τύχης ἀγόμεθα, σὺ πρὸς τὸ χρυσὸν ὄλω δρμήσας, καὶ συνάχθεσθαί μοι ἐδόκεις ἠπορημένῳ· καὶ παραμυθίαν ἐζήτεις, τὴν φιλοσοφίαν ἀντιτάτων τοῖς χρήμασι· ὡς ἐμοῦ δὴ στένοντος, ὅτι μὴ τοῖς Κροίσου ταλάντοις ἀβρύνομαι, οὕτω περιθόμεθαι σου τὰ ὄντα, καὶ πάντων δοκεῖς χρυσίων λεγόντων ἀκούειν· τί γάρ σε, πρὸς Διὸς, ἐπὶ ταύτην ἐπήγε τὴν εὐνοίαν; ἢ πῶς ἂν ἀπελογοῦμην περὶ τοῦ μὴ γράφειν ἐπιστολὰς χρημάτων ἔνδειαν προβαλλόμενος; ὡς δέον πολλῶ καταρρέεισθαι χρυσίῳ τὸν ἐπιστέλλοντα. Καὶ μὴν εἴπερ τι καὶ ἄλλο, τὸ γράφειν αὐτόνομόν τέ ἐστι καὶ τῆς ἐκ τοῦ πλοῦτου δυναστείας ἐλεύθερον· οὕτω σοὶ τὰ τῆς διανοίας ὑπὸ τοῦ πάθους ἐλέγχεται· βέψασαι γάρ ἐνταῦθα πάντα πρὸς τοῦτο μεταποιεῖ, καὶ συναπατωμένην ἔχει τὴν ἀκοήν· καὶ δέδοικα, μὴ κἴν λυρίαν εἴπω κἴν ἵππον ὀνομάτω, πάλιν δόξεις χρυσὸν ἀκούειν· καὶ τοῦς ἄλλους παραμυθοῦμενος, αὐτὸς δεήσει τοῦ θεραπεύοντος· ταῦτα παιζειν ὑπήχθην πρὸς σε, καὶ τοῖς γράμμασι ἐνθεῖναι τὸν γέλωτα, ὃν ὑπέστην ἀναγινώσκων σου τὴν ἐπιστολήν· σὺ δὲ μικρὸν τοῦ πάθους ἐνδοῦς, γράψε λοιπὸν σωφρονούσαν ἐπιστολήν.

ΞΖ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Τὴν εὐλαβέστατον Τιμόθεον τὸ μὲν σχῆμα πρὸς ἡσυχίαν καλεῖ, τὰ δὲ τῆς τύχης λυπηρὰ τὴν ἀνάγκην

ἐπάγοντα καὶ τὴν πρὸς ὑμᾶς ὄδον κελεύει· τοῦτο ἂν εἴη πατήρ ἐκ μεταβολῆς ἀπόρων· ἀδελφοὶ δὲ πληθεῖ καὶ χρόνῳ λυποῦντες· πολλοὶ γὰρ ὄντες καὶ τὴν ἡλικίαν βραχεῖς, εἰς τὰς τοῦ πατρὸς χεῖρας ὄρωσιν· ἐντεῦθεν χρῆσται μὲν πολλοὶ, ἀλλὰ πλὴν ἐνός πάντες φιλόανθρωποι· οὗτος δὲ τῆς τύχης συνεπιτίθεται· ἦν γὰρ μόλις αὐτοῖς οἰκίαν ὁ δαίμων κατέλιπε τοσοῦτοις χρῆσταις ὑποτιθεμένην, ταύτην μόνος λαβείν ἀξιοὶ νικῶσαν τούτου τὸ χρέως· ὅσον ἢ τὸν ὠνούμενον ἄγειν, καὶ τοῦ παντὸς τιμῆματος τὸ προσωτῆρον λαβεῖν, ἢ δέχεσθαι ταύτης μέρος ὃ τοῦ χρέους ἀναπληρῶσαι τὸ μέτρον· ὁ δὲ τὴν τῶν ὠνούμενων πρὸς τὸ παρὸν ἀπορίαν ἔρμαιον ἡγεῖται, καὶ τῆς τύχης ἐστὶ πικρότερος· ἀλλὰ δίδου τῷ θεομένῳ πρὸς συμμαχίαν τὴν γλώτταν, τὸν δικαστὴν αὐτῷ παρασκευάζων φιλόανθρωπον· ὁ δὲ λυπῶν περιστάσει δικαίας ἀνάγκης, καὶ τῆς αὐτοῦ γνώμης ἡμεροτέρας, ἢ περιμένειν τὸν ὠνησόμενον, ἢ τῆς οἰκίας μέρος ἕσον ἀπαιτεῖ τὸ χρέος λαβεῖν· ὅπως θαυμάσωμεν καὶ σὲ τῆς συμμαχίας, καὶ τῆς ψήφου τὸν δικαστὴν.

ΕΗ'. NONNO.

Σὺ μὲν τὴν ἐρωμένην ἠρήσῃς, τὰ μεζῶ ποθῶν, καὶ πρὸς ἱερωσύνην κατεπειγόμενος· ἐγὼ δὲ σοῦ τὴν καλὴν κόμην θαυμάσας αἶε, νῦν δέδοικα μὴ σοῦ παρεμποδῶν γένηται τῇ προθυμίᾳ· ἐπειδὴν γὰρ ἰδῆς παρόντα τὸν καιρὸν καὶ τὰς ἀδομένας τρίχας μελλούσας πεσεῖν, δακρύσας, οἶμαι, τὸ πάθος· οἰχῆσθαι φυχῶν· καὶ ζητήσεις ἀνθ' ἱερέως, νυμφίος ὑφθῆναι καλός· καὶ πάλιν ἂν οὕτω τύχῃ, μνηστεύσεις κόρην· καὶ τοῦ γάμου παρόντος πρὸς ἱερωσύνην σχήσεις μεταπηδῶντα τὸν ἔρωτα· ἀλλὰ παῦσαι ποτε κύκλω φερόμενος, τὴν πείραν ἔχων διδάσκαλον· ἵνα μὴ πάλιν μὴ ὑποβόλων, καὶ σὼν σκαλίκων ἀκούσω, καὶ ὅσα νῦν ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν.

ΕΘ'. ΙΕΡΟΝΥΜΟ ΚΑΙ ΘΕΟΔΩΡΟ.

Τὴν ὑμετέραν σοφίαν ἔγνων μὲν καὶ πάλαι πανταχοῦ τῷ λόγῳ προλάμπουσαν· καὶ ὃν ἢ θέα μὴ παρέσχεον, ἢ γε φήμη χαρίζεται, κοινῶ βοῶσα κηρύγματι τὸν πάππον ὑφήγησιν νόμων ἐπιγραφόμενον, τὸν πατέρα γλώττης χάριτι πρὸς τὴν τῶν νόμων αὐστρίαν τὴν ἀκοὴν ὑποσύροντα· καὶ ἐκ τούτων ὑμᾶς πάντα φέροντας, ἅπερ ἐκεῖνοι προσλαβόντες... ἐνείμαντο. Ὅν οὖν ἔγνων πρῶτον τῷ λόγῳ, νῦν τῇ πείρᾳ μαθὼν, Εὐδαίμων, ἔφην, ἢ πόλις, ἐν ἣ γένος οὕτω σεμνὸν, καὶ παῖς ἐκ πατρὸς τὴν ἀρχὴν διαδέχεται· εὐδαιμόνων δὲ πατέρων παῖδες, ὅσοι τοῦ βίου τὰς ἐπιπιδας ἐφ' ἡμῖν ἐποίησαντο· ἀλλ' εἴθε πως ἐδυνάμην συνεῖναι καὶ τῆς σῆς ἐμπορεῖσθαι παιδεύσεως· ἀλλὰ μέγα τοῖς ἀνθρώποις εἰς πόθον ἐστὶν ἡ πατρίς· καὶ μάρτυς Ὀδυσσεὺς τὴν Καλυψὼ παρῖδὼν ἵνα τὴν Ἰθάκην θεάσθαι· πρὸς δὲ καὶ οὐ θεμιτὸν εἶναι μοι δοκεῖ πόλιν ἀλλότριον περὶ τὸν τοῦ δικαίου σφετερίσασθαι λόγον· τοιγαροῦν ἄσχητόν μοι τὰ συνήθη παρ' ἐμοῦ προσκυνούμενοι.

Ο'. ΕΡΜΕΙΑ.

Τὸ ὑμέτερον μέγεθος διὰ τῶν πρὸς σὲ γραμμάτων ἰδὼν, ὑμᾶς μὲν εἰκότως τῆς γνώμης θαύμασα· τῇ δὲ Βηρυτιῶν συνήθειᾳ πάλαι ὅτι τοιοῦτον ἔχει προδεδημένον ὡς ἀρετῆς καὶ λόγων ποιεῖσθαι

* Deest vocabulum. * Non legitur vocabulum.

eum ad vos ire cogit. Huic enim est pater rerum multitudine in penuriam dejectus, fratres autem et multitudine et ætate illum gravantes: cum enim sint multi et annis teneri, a patris manibus victum expectant. Hinc multi creditores, qui quidem sunt indulgentes, uno tamen excepto. Iste autem ex infortunio lucratur: quam enim illis vix reliquit fortuna, domum a tot creditoribus hypotheca affectam, hanc sibi soli appropriare præterditi, licet pecuniam ipsi debitam excedat; dum requiritur ut vel emptorem ducat et ex toto pretio quod suum est assumat, vel accipiat domus partem credito suo correspondentem. Iste vero ementium præsentem necessitatem pro lucro ducit, et fortuna durior est. Tu autem da egenti linguam in auxilium, iudicem ei parando indulgentem; persecutor vero justam experiatu necessitatem (ipso ejus animo mitiorem) vel emptorem expectandi, vel sumendi hanc domus partem quam debitum requirit: ut admiremur et tuum præsidium et iudicis sententiam.

LXVIII. NONNO.

Tu vero quam diligebas renuisti, majora cupiens et ad sacerdotium properans. Ego vero tuam pulchram comam semper admiratus sum; nunc timeo ne sit tibi impedimentum voti. Cum enim videris tempus præsens illabi et celebratos crines casuros, de passione dolens, credo, fugies et quæres inter sacerdotes speciosus sponsus videri. Et rursus, si fors tulerit, virginem tibi despondebis, et a præsentem matrimonio amorem ad sacerdotium transiientem habebis. Sed tandem, experientia doctus, desine circumferri

LXIX. HIERONYMO ET THEODORO.

Haud ignorabam sane sapientiam vestram quæ longo abhinc tempore aliorum sermonibus ad me pervenerat. Cujus si non proprio intuitu testis fui, fama recte ad me perlata est avum ex officio legem monstraturum, patrem dulce conversantem legum austeritatem obsequio suo mitigare, et vos ex istis omnia ferre quæ illi præoccupantes... sibi partiti sunt. Quem sermonibus aliorum cognovi nunc experientia novi; Beata, inquam, urbs in qua genus tam venerabile et filius a patre principatum obtinet: beati parentes filiorum qui vitæ spem in nobis posuerunt. Utinam vobiscum esse potuissem ac vestra frui disciplina! Sed multum hominibus in desiderio est patria, et testis est Ulysses qui ut Ithacam videret Calypso despexit. Insuper non licere mihi videtur urbem alienam sibi usurpare præter rationem justæ. Ideo mihi servatæ amicitiam; avete.

LXX. HERMEÆ.

Vestram magnitudinem ex litteris ad te missis dignovi, jureque vos ob sensus admiratus sum ac Berytorum urbi congratulor quod vale habeat sub oculis propositum virtutis ac eloquentiæ exemplum,

praesertim cum contraria sint tempora. Sed si uere A
tuis virtutibus et fructus ex tua sapientia urbs
percipiat. Mihi autem molestum est patriam despi-
cere quæ a vobis accepit exemplum. Si enim vos
omnia tentatis ad illustrandam illam quæ vos genuit,
quomodo non bene mihi esset ea facere quæ facien-
tis vos laudavi? Sed et mihi usurpare quod felici-
ter obtinuit alter, a rationabili affectione videtur
alienum. Retine, o optime, tuam iam ac in urbem
benevolentiam.

LXXI. ORIONI.

Inutile puto scribere homini qui appulsum ad vos
cogitat facere, ut hymenæum canat pulchræque vir-
ginis fiat sponsus. Justum est amantem sibi com-
placere in laude amicæ, ob quam absens corpore,
amore in mente trepidas. Ad nos moveris et parua B
tibi videntur præsentia humanæ felicitatis indicia.
Sola tibi urbs locus esse videtur tuarum deliciarum
et Byzantio fere venerabilior. Timeo ne multo desi-
derio evanescente, neque amicis valedicens, subito ad
nos mittaris navigationis diuturnitatem accusans.
Sed hæc quidem ludentium. Tu autem aliquando
sapientis consilio redibis ad filiorum procreationem
actus.

LXXII. ANATOLIO.

Multa sunt mihi præclara quæ educant adole-
scentem; primum et quidem maximum vestræ pie-
tatis litteræ; deinde bonus pater a primæ experien-
tia ad indulgentiam propensus; et præter hæc disci-
plinæ lex, strictam exigens rationem si quid C
convenientium neglexerim. Brevi etiam et adole-
scentis studium partem non minimam obtinebit. De
cætero nobis impetrate a Deo auxilium quod solum
ad felicem exitum ducere potest propositum.

LXXIII. DOROTHEO.

Peritus es alas cuicumque volueris circumponere
sublimemque in alto stantem ostendere. Tuis litte-
ris quasi aëtas effectus (ubicunque enim esse vi-
debar, ut dicis, fama) perambulabam civitates om-
nes quas homines incolunt et usque ad barbaros
deveni mente levi actus, et omnes populi mihi elo-
quentiæ coronam dare videbantur; ut uno verbo
dicam, per tuam epistolam qui effectus essem igno-
rabam, donec deus aliquis alas tuas mihi abstulit. D
Peregrinationem meam ægre cessans, cur hæc patior,
inquam? Considera scribentem, recogita benevo-
lentiam et admirare quanta persuadere acit amicit-
iæ desiderium. Non existentia in animum inducit,
falsa ut vera facit existimare; exinde puto non
posse laudibus satiari; quamvis omnia facile dicat,
illa commodis minora videntur. Mensura tibi lau-
dum sensus, qui nihil ad laudem sufficere putat.
Sed pro tua amicitia, desine talia scribere homini
parvo qui in seipsum respicit suisque erubescit
lueris.

φροντίδα· καὶ ταῦτα τοῦ καιροῦ τὴν ἐναντίαν ἐλα-
νοντος· ἀλλ' ὄναι καὶ σὺ σαυτοῦ, καὶ τῆς σῆς προ-
νοίας ἢ πόλις· ἔμοι δὲ βαρὺ πατριδος ὑπερροπῆν ἐξ
ὕμων λαθόντι παράδειγμα. Εἰ γὰρ ὑμεῖς πάντα
μηχανᾶσθε κοσμεῖν τὴν ἐνεγκοῦσιν οἰόμενοι, πῶς
ἂν ἔχοι καλῶς ἔμοι μὴ ταῦτα ποιεῖν ἐφ' οἷς ὑμᾶς
ἐπήνεσα πρᾶττοντας; ἀλλὰ καὶ εἰσποιεῖν ἑμαυτὸν εἰς
τόπον ἐν εὐτύχῃσιν ἕτερος, λογικῆς καταστάσεως
ἀλλότριον εἶναι δοκῶ· ἀλλ' εὐτυχοῦντος, ὡς ἀριστε, τῆς
εἰς ἐμὲ καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν προαιρέσεως.

ΟΑ'. ΩΡΙΩΝΙ.

Περιττὸν οἶμαι γράφειν πρὸς ἄνδρα τὴν πρὸς
ὕμᾶς λοιπὸν δνειροπολοῦντα καταγωγὴν, ὅπως ᾔσῃ
τὸν ὑμέναιον καὶ γένηται νυμφίος παρθένου καλῆς·
δικαίον γὰρ ἐρῶντι χαρίσασθαι τῆς ἐρωμένης τὸν
ἐπαῖνον, δι' ἣν ἀπὼν τῷ σώματι ἐρωτικὰ τῇ καρδίᾳ
πηδᾶς· καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀνεπίτῃσαι, καὶ τὰ παρὲντα
σοι μικρὰ τῆς παρ' ἀνθρώποις εὐδαιμονίας ὄντα
γνωρίσματα· μόνῃ δὲ σοι πόλις τῶν σῶν παιδικῶν
χωρίων εἶναι δοκεῖ, καὶ τοῦ Βυζαντίου τάχα σεμνό-
τερον· καὶ δέδοικα μὴ τοῦ πόθου πολλοῦ βέυσαντος,
μηδὲ τοῖς φίλοις χαίρειν εἰπὼν, ἐξαίρνης στέλλοιο
πρὸς ἡμᾶς τοῦ πλοῦ τὸ μήκος μεμφόμενος· ἀλλὰ
παῦτα μὲν παιζόντων· ἐπανήκοις δὲ ποτε σὴ φρονι
λογισμῷ πρὸς παίδων γονὴν ἐπειγόμενος.

ΟΒ'. ΑΝΑΤΟΛΙΩ.

Πολλὰ μοι λαμπρὰ τὰ συνιστώμενα τὸν νέον· πρῶ-
τον καὶ μέγιστον τῆς ὑμετέρας θεοσεβείας τὰ γράμ-
ματα· εἶτα πατὴρ ἀγαθός, ἐκ πρώτης πείρας πρὸς
εὐνοίαν ἐφελεζόμενος· τρὸς δὲ τούτοις τῆς τέχνης ὁ
νόμος, εὐθύνας ἀπειλὼν ἀκριβεῖς εἰ τι τῶν προσ-
ηκόντων περιδοίμῃ· τάχα δὲ καὶ ἡ τοῦ νέου σπουδῆ
μοῖραν οὐκ ἐλαχίστην παρέξειται· λοιπὸν ἡμῖν αἰ-
τεῖσθαι τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ βοήθην, μεθ' ἧς καὶ μόνον
ἐστὶν πρὸς πέρας· ἐλθεῖν τὴν προαίρεσιν.

ΟΓ'. ΔΩΡΟΘΕΩ.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα περὶ περιβάλλειν ᾧ περ ἂν
ἐθέλεις, καὶ δεικνυθῆναι μετάρσιον· σοῖς γὰρ γράμ-
μασι περρωθεις, πανταχοῦ γ' ἐδόκουν εἶναι, καθάπερ
ἐφης, τῆ φήμῃ, περιεπλόουν δὲ πόλεις ὑπόσας ἀνθρω-
ποι νέμονται, καὶ μέχρι τῶν βαρβάρων διήειν κούφῃ
διανοίᾳ φερόμενος, καὶ πᾶν ἔθνος ἐπὶ λόγοις ἐδόκει
με στεφανοῦν· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν διὰ τὴν σὴν ἐπι-
στολὴν ἠγνόουν ὅ τι γένομαι· ἕως μὲ τις θεῶν τῶν
σῶν ἀνῆρπατε πετρῶν, καὶ τῆς πλάνης μάλις παυ-
σάμενος, τί ταῦτα πάσχω, φημί; Σκόπει τὸν γρά-
ψαντα, καὶ λογίζου τὴν εὐνοίαν, καὶ θαύμασαι ὅσα
πεῖθειν οἶδες τῆς φιλίας ὁ πόθος· καὶ τὰ μὴ ὄντα γὰρ
ἠγεῖσθαι ποιεῖ· καὶ τὰ ψευδῆ τιμᾶν ὡς ἀληθῆ· ἐν-
τεῦθεν οἶμαι τῶν ἐπαίων ἀπλήστως ἔχειν, καὶ
πάντα λέγων εὐχερῶς· καὶ ταῦτα δοκεῖς τῶν ὑπαρ-
χόντων ἐλάττονα· μέτρον δὲ σοι τῶν ἐπαίων ἡ
γνώμη, μηδὲν ἀρκεῖν ἠγουμένη πρὸς ἐπαῖνον·
ἀλλ' ἐπίσχες, πρὸς φίλου, τοιαῦτα γράψων πρὸς
ἄνδρα μικρὸν εἰς ἑαυτὸν ὄρωντα, καὶ τοῖς γράμμα-
σιν ἀσχυνόμενον (1).

NOTÆ.

(1) Post hanc ad Dorotheum epistolam, alia scri-
bitur in codice Laurentiano ad eundem, teste Bau-

linio, quæ incipit, Πάλιν εὐσεβείας καιρὸς καὶ πά-
λιν πρὸς τὴν ὑμετέραν σοφίαν ὁ δρόμος. Hæc qui-

ΟΔ'. ΠΑΓΚΡΑΤΙΩ.

A

LXXIV. PANCRATIO.

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἀριστος, ἀλλ' εἶναι (έλε, φησὶν Αἰσχύλος, ἐπαινεῖν τινα προσεδόμενος· τοιοῦτο ἡμῖν ἀνεφάνης· οὐ τοῦτο δὴ τὸ κοινὸν μέγχοι τοῦ παρ- εἶναι φιλίαν ἐπιδεικνύς, οὐδὲ μετρῶν τῷ τότῳ τὴν εὐνοίαν, ἀλλ' ἢ κρείττον εἶναι καὶ σαυτὸν νικᾶν ἐπει- γόμενος· εἰκότως ἄρα σε τῆς ἐμῆς διανοίας οὐκ οἶδεν ὑποβλέπειν ἡ λήθη. Ἄλλ' ἐπεισὶ τί μοι Σωκρα- τικὸν δεῖ λέγειν, ὡς εἰ ἐγὼ Παγκράτιον ἀγνοῶ, καὶ ἐμαυτοῦ ἐπιλέησμαι, οὐ χορεύει μὲν ἡ γλῶττα ταῖς μούσαις, ἀρετὴ δὲ καθάπερ τέμενος ἄδατον κακίῃ, τὴν ἱερὰν ψυχὴν ὑκειώσαστο· τοιγαροῦν εὐδαίμων μὲν αὐτὸς τοιαῦτα φέρων γνωρίσματα· καὶ πόλιν οἰκεῖ τὴν κοινήν τῶν λόγων μητέρα, ἣν ὦραι πο- θοῦσαι κατὰ ταύτην ἀλλήλαις ἐσπέισαντο, ἣν προσ- κλύζει πρῶτος ἡ θάλασσα, καὶ Νεῖλος ἐναγκαλίζεται καθάπερ ἐρωμένη περιχυθεῖς· καὶ πανταχόθεν ἄλση καὶ δένδρα καὶ λῆξι καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ποικίλα προσ- δαλοῦσι χάριτες· ἀλλ' ὑμῖν μὲν τὴν εὐδαιμονίαν θεὸς ἐπαυξήσει, καὶ μισθὸν τῆς ἀρετῆς δωρησάμε- νος· μετὰ δὲ φίλοισι σοῖς σῆς εὐπραξίας, τοῖς ἐκ γλώττης ἀγαθοῖς εὐφραίνων ἡμᾶς, καὶ πέμπων οὐ- κοθεν οὐκὰς πρὸς ἡμᾶς τὰ ποιήματα. Οὐ γὰρ δίκαιον λανθάνειν ἅ τοῖς ἀλλήλοις ἐπιδειχθέντα πλειστην οἴσει τὴν δυναι.

ΟΕ'. ΓΕΣΣΙΩ ΙΑΤΡΟΣΟΦΙΣΤῆ.

Ὅ τὴν ἐπιστολὴν ἐπιδιδούς ὑπὸ μητρὶ χήρᾳ τρα- φεῖς καὶ τὴν τῶν ἀναγκαίων ἐνδειαν αἰτιώμενος, ὁρῶς οὐχ ὑπὸ νεότητος ἐπαρθεῖς, οὐκ ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ πράττειν ὁ τι θέλοι γενόμενος, παρὰ βαθυμίαν ἀπ- ἐλλινεν· ἀλλ' ἐπανορθοῦσθαι τὴν τύχην ἐθέλων, καὶ λίγων ἐβῆ, καὶ πρὸς τὴν ὑμετέραν γλῶτταν ἐπέιγε- ται· καὶ ἀρκοῦσαν ἀφορμὴν πρὸς εὐσχήμονα βίον ἐξ αὐτῆς ἀρυσάμενος, ὡς ἀρκοῦν ἐστιν ὑμᾶς ἰδεῖν, καὶ τῶν λυπούντων ἔχειν τὴν λύσιν, τῇ παρ' ὑμῶν διδα- σκαλίᾳ τὰς πρὸς τὸ μέλλον ἐπιτίδας ἐπανορθούμενος· ὅθεν τὴν ὑμετέραν γνώμην εἰδώς, καὶ ὡς προκείσθε τοῖς εὐ παθεῖν δεομένοις, θαρρῶν ὑμῖν προσάγω τὸν νέον, ἀντὶ μεγάλης δωρεᾶς ὕλην ὑμῖν χορηγῶν τοῦ δύνασθαι πάλιν γεωργῆσαι.

ΟΖ'. ΦΙΛΙΠΠΩ.

Μόλις ἡμᾶς ἀμηχανοῦντας μετέβαλες, γράψας ὡς ἔδειν ἐθέλεις ὑμέναιον, καὶ παίδων γενέσθαι πατῆρ· πολλῶν γὰρ ἐπιδραμοῦσα φήμη, ἄλλους ἀλλαχόθεν ἐπέγετο λόγους· καὶ πάντων διηγουμένων σιωπῶν- τες ἡμεῖς ἠκροώμεθα, τῶν ὑμετέρων ἀγνοοῦντες τὰ μέγιστα, καὶ τοῖς πυνθανόμενοις παῖξιν δοκοῦντες, ὡς ἀγνοεῖν ἐπίτηδες προσποιούμενοι. Νυνὶ δὲ τοῖς γραφεῖσιν ἠσθεῖς, ἠδέως ἂν εὐθύς Περσεὺς ἐγενομὴν ὑπόπτερος, καὶ τοῦ πελάγους ὑπερπτεῖς, καὶ πρὸς ὑμᾶς ἀφικόμενος, παστάδα κατεῖδον ἱερῶν, καὶ τὸ πάντων ἡδιστὸν θέαμα, συμφίον ἐκ φιλοσοφίας ἐρω- τικόν· καὶ ὕλικόν τις αὐτὸν νομαζῆν φιλοσόφως ἀπο- κρινόμενον, ὡς κοσμεῖν ἔδει τὴν γένεσιν, ἔρανον ἀνθ' ἑαυτοῦ χορηγοῦντα, καὶ τὰ εἰκότα πρὸς ταύτην ἀφοσιούμενον· ἐάλως δ' οὖν ὅμως, ὧ βέλτιστε, ὁπέ

Noli optimus videri, sed esse, ait Æschylus, ali- quem laudare sibi proponens. Talis nobis apparuisti, non tantum tamen boni publici zelum ostentans ut amicitiam negligas, nec loco tuam circumscri- bens benevolentiam, sed meliorem esse et de teipso victorem contendens. Te in corde meo nec poterit oblivio delere. Sed in mente mihi venit semper quid socraticum dicere meique sum oblitus, quasi Pancratium non noverim, cujus lingua cum musis saltat, et virtus quasi terra malitiæ impervia sac- ram habitat animam. Beatus igitur ipse qui tot habes rara et singularia. Urbem habitas communem eloquentiæ matrem in qua horæ benignæ inter se foedus inierunt, quam dulciter irrigat mare Nilus- que sicut amans amicam amplectitur, et ex undique lucos, arbores et segetes oculis varias proferunt gratiæ. Sed vobis Deus felicitatem augebit, virtu- tisque præstabit mercedem. Amicos fac beneficenti- æ tuæ participes, lætificans nos linguæ tuæ divitiis et exinde ad nos mittens opera tua. Non enim fas est abscondere ea quæ aliis manifestata multum afferent commodum.

LXXV. GESSIO PERITO MEDICO.

Qui hanc vobis feret epistolam a matre vidua enutritus et in omnium necessariorum inopia educatus, nec a juventute erectus, aut in libertate positus agendi quid vellet, ad ignaviam declinavit. Sed sortis injurias corrigere volens eloquentiæque cupidus ad linguam vestram pellitur; et ex ea suffi- cientem ad honestam vitam sumens occasionem, ut videre poteritis, et afflictionum lineam obtinens, ve- stra disciplina suas spes eriget in futurum. Vestram dispositionem et in indigentes compassionem cum bene noverim, illum ad vos mittere juvenem non timeo, loco magnæ mercedis materiam ut iterum possitis laborare præstans.

LXXVI. PHILIPPO.

Consilii inopia laborabamus, omnem dubitationem sustulisti scribens te velle hymenæum canere filio- rumque patrem fieri. Multorum sermones fama præcurrens alios alio sparserat. Cum omnium au- diebamus narrationes, silebamus, tuorum ignorantes plurima, ludere videbamur interrogantibus, et ignorantiam consulto fingere. Nunc autem iis quæ scripsisti recreati, libenter veloces Persei alas mu- tuaremur, et mare transilientes ad te veniremus ut sacrum videamus thalamum et quod omnium est jucundissimum spectaculum, hominem ex philoso- pho amatorem factum. Quis enim crassum diceret illum qui sapienter respondet ornandam esse gene- rationem, qui convivium pro sua parte ordinat conjugique debita reddit. Captus es, o charissime

NOTÆ.

dem deest in codice Vaticano; verumtamen in Laurentiano vicissim desunt reliquæ quæ in Vaticano sequuntur omnes.

et tandem novisti amantium sagittas; pulchra tua A
nymphæ, aiunt, per gratias, ita ut a philosophia
abducere valeat amatorem. Tantum filiorum sis
pater virtute genuinorum, ut dicit comœdia; et ci-
tius ex vobis videamus puerum qui vultu patrem
prædicet, præsertim ipsi sit mansuetudine, magna-
nimitate, et aliis virtutibus simillimus.

LXXVII. HIERONYMO.

Quam magna de Nilo sentis; nobis occurris in
medium agens Ægyptum quasi oblitus quod tua
charissima Ægyptus, in potestatem redacta fuerit.
Sophisticæ sunt tuæ litteræ fastumque Gorgiæ re-
dolent. Si verborum tuorum bene memini, Nilum
dicis per terram irrigare et navigabilem facere re-
gionem olim perviam. Sed hoc quid ad te qui Mer-
curii incolis urbem quam nec Jupiter pluviosus
aspicit et quam præterlabens Nilus in aliam fertur?
Et quid fructus colligere mentiris? Nisi serpentes
colligere dicis et scorpiones omneque agmen istius-
modi? Quorum ab uno, ut videtur, olim vulneratus,
Ho! ho! aiunt, clamavisti; cum autem interea
mensam lautam vidisti totus in istam illatus et ei
scorpionum valedicens, illud forte comicum ei dixisti:
Nunquam sine te mortuus essem. Hæc oportebat
scribere, non alienis sese bonis gloriari. Nos silen-
tium accusas nihil nobis dicens. Certe plura dicentes
invenies et nobis non dicis Cothocidem cum sophistis
irridentem fistularum affectum. Vale, tu et filius et
uxor: puero Alexandro ne gravis sis, adolescentiam
violenter tractans.

LXXVIII. DIODORO.

Famosum accepi mandatum de quo cum jam
pridem vocem emiseram, silebam, obtenti non im-
memor beneficii neque Gerontii musæ hæredis
oblitus. Solis enim vobis successum præbuit sors.
Et quis patrem vestrum cum viderit per vos non
satiabitur desiderium? Per imaginem fidelem quasi
ad originale bene deductus, gratias silentio solvebam,
ne loquens minima voto dicerem; et apud me tibi
recensita manebit gratia major quam apud regem
Persarum qui scit honorare proditorem et Pausa-
niam Medorum partes agentem. Quamvis optima
obtinere velis, o charissime, et operibus animum
ostendisti mihi, miserabilem erga me emisisti vocem
et a mente mea maxime alienam. Coram iudice
ipso me pauperem vocas. Quibus maxime indigna-
tus sum, quod ex altitudine philosophiæ decidens
tam divitiis inbias ut vilia humiliaque verba pro-
feras; neque meam dignitatem respiciens, nec sapientissimum Diogenem qui in pera nuda maximas
divitias ponebat. At tandem quamvis ægre fias liber,
orbem universum parum ad virtutem conferre
putans.

LXXIX. MARCELLO.

Præsentiarum litterarum causa non fuit audacia,
nec decori terminis standi ignorantia. Sed vir Deo

* Ita codex.

ποτε τὰ τῶν ἐρώτωντων μανθάνεις τοξεύματα. Ἡ τε
νύμφη καλὴ, φησί, νῆ τὰς Χάριτας, καὶ ἰκανὴ φιλοσο-
φίας παρατρέψαι τὸν ἐραστὴν· ἀνὴρ μόνον γίνου
παίδων ἐπ' ἀρετῇ γνησίω, ἢ κωμωδία φησί· καὶ
θᾶπτον ἐξ ὑμῶν ἴδοιμι παῖδα, διὰ τῆς θεᾶς τὸν πα-
τέρα κηρύττοντα, μᾶλλον πραότῃτι καὶ μεγαλοψυ-
χίᾳ, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς παραπλήσιον.

OZ'. IEPONYMΩ.

Ὡς μεγάλα [ἐπὶ] τῷ Νείλω φρονεῖς, καὶ ἀντεξ-
άγεις ἡμῖν εἰς μέσον ἄγων τὴν Αἴγυπτον, ὡσπερ
ἀλούσης τῆς φιλότατης εἰς λήθην ἐλθῶν· ὡς καὶ σο-
φιστικὰ δέ σου τὰ γράμματα, καὶ τὸν Γοργίου τύπον
ἐδόκουσιν ὄρῃν ἵσῃν γὰρ τὸν Νεῖλον ἐφῆς ἐκ γῆς, εἰ
τί με μὴ τῶν ῥημάτων παρέλαθε, καὶ πλωτῆν ποιεῖν
τὴν πάλαι βατήν· τί δέ γε τοῦτο πρὸς σέ τὴν Ἐρ-
μοῦ κατοικοῦντα, ἦν οὔτε Ζεὺς ὑπέτειος ἐφορᾷ, καὶ
παρατρέχων ὁ Νεῖλος εἰς ἑτέραν ἐπείγεται; τί δὲ
καὶ ψευδῶς ὀπωριζέσθαι φῆς; πλὴν εἰ μὴ τοὺς ὄφεις
ὀπώραν καλεῖς, καὶ σκορπιῶν ὅσον τε πλήθος· ὕψ-
ῶν τινος, ὡς εἶοικε, πάλαι πληγείς, καὶ, Ἰοῦ, ἰοῦ, φασίν,
κεκραγῶς, εἶτα μεταξὺ τράπεζαν τρυφῶσαν ἰδὼν,
ὄλος ἐπ' αὐτὴν ἐφέρου, τῷ σκορπιῷ χαλεπὸν λέξας·
τοῦτ' ἰτάρα που τὸ κωμικὸν πρὸς τοῦτον εἰπὼν· Μή-
τε γὰρ θανῶν ποτε σοῦ χωρὶς εἶην· ταῦτα γράφειν
ἐχρῆν, οὐκ ἄλλοτριοῖς ἀγαθοῖς ὠραϊζέσθαι· ἀλλὰ καὶ
σιωπῆς με γράφῃ, μὴδὲν ἡμῖν τὸ παράπαν φθειγγό-
μενος· ἡ γὰρ ἂν πλείω λέγοντας εὖρες, καὶ οὐκ ἂν
ἡμῖν τὸ κοθωκίδιον· ἐφῆς, τὸ τῶν αὐτῶν πάθος τοῖς
σοφισταῖς ἐπιτοκώποντα· ἐβρίωσο, καὶ τὸ παιδίον καὶ
ἡ γυνή· καὶ τῷ παιδί Ἀλεξάνδρῳ μὴ βαρὺς ἐπίκεισο,
νέαν ἡλικίαν ἐπὶ πολὺν βιαζόμενος.

OH'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Τὸ πολυθρόλλητον δεξάμενος πρόσταγμα, περὶ οὗ
πάλαι πάσας ἀφῆκα φωνάς, σιωπῆν ἤγον, οὐ μετὰ τὸ
τυχεῖν ἀμνημονεύσας τῆς χάριτος, οὐδὲ τῆς Γερροντίου
μουσῆς κληρονομον· μόνους γὰρ ὑμῖν τὸ πλεονέκτημα
παρέσχευ ἡ τύχη· καὶ τίς μὴ ἐκείνου ἰδὼν, δι' ὑμῶν
ἀποπληρώσει τὸν πόθον; ὡσπερ δι' ἀκριβοῦς εἰκόνας
πρὸς τὸ παραδείγμα καλῶς ἀναγόμενος, σιωπῇ τὴν
χάριν ἐτίμων, ἵνα μὴ λέγων, ἐλαττον οὐ βούλομαι
τύχῃ φθειγγόμενος· καὶ σοὶ κείσεται χάρις ἀνάγρα-
πτος παρ' ἐμοὶ μᾶλλον, ἢ παρὰ Πέρση βασιλεῖ τι-
μᾶν εἰδοῖτε προδοσίαν καὶ Πausανίαν Μηδίζοντα· εἰ
καὶ τὰ μάλιστα τυχεῖν πάντως ἐθέλω, ὧ βέλτεστε,
καὶ πρὸς ἔργον ἐνέγκας τὴν γνώμην, ἐλευσίνην ὑπὲρ
ἡμῶν ἀφῆκας φωνῆν, καὶ πόρρω λίαν ἡμετέρου φρο-
νήματος· παρὰ αὐτῷ γὰρ τῷ δικαστῇ πτωχοῦς ἡμᾶς
ἐνεκάλεῖς· ἐφ' οἷς ἡγανάκτησα μάλιστα, εἰ τοσοῦ-
τον κέχηνας πρὸς τὴν ὕλην, φιλοσοφίας ὕψους ὑπο-
πεσῶν, ὡς χρημάτων χάριν, ἀγενῆ καὶ ταπεινά
προσφθέγγεσθαι ῥήματα. Καὶ μήτε τὴν ἐμὴν ἀξίαν
σκοπεῖν, μήτε τὸν σοφώτατον Διογένην, ὅν ἐν ψιλλῇ
τῇ πήρᾳ τὸν μέγιστον πλοῦτον ὠρίζετο· ἀλλὰ γενοῦ
μόλις ἐλεύθερος, σμικρὸν τι χρῆμα πρὸς τὴν ἀρετὴν
τὴν οἰκουμένην ἡγούμενος.

OΘ'. ΜΑΡΚΕΛΛΩ.

Τῶν παρόντων γραμμάτων οὐ θράσος αἰτιον, οὐ-
δὲ τὸ μὴ μένειν ἐπὶ τῶν οἰκειῶν ὄρων εἰδέναι· ἀλλ'

ἄνθρωπος Θεῶν τε φίλος καὶ πάσης ἀνάπλευς ἀρετῆς, ὃν οὐ πέπεικε τὰς πρὸς ὑμᾶς ὑποσχέσεις ὑπερορᾶν, οὐ τὸ νῦν ἐξ Αἰγύπτου μόλις ἔλθειν, οὐ φροντιστήριον εὐπρεπές, οὐ χειμῶν ἀπειλούμενος, οὐ πέλαιος ἐμποδῶν, οὐχ ὕδοπορία μακρὰ, ἀρετὴν δὲ μίαν εἰδῶς τὸ πληροῦν ἔργῳ τὰς ὑποσχέσεις· καὶ πρὸς ἅπαντας ὁμοίως γίνεσθαι παραπλήσιον, ὅλος ὄρξαι πρὸς ὑμᾶς· ἀλλὰ καὶ θάττον ἵνα παρ' ἡμᾶς καταγγέλλεται· καὶ πέπεισμαι βιβλίως, ἐκ τῶν πρὸς ὑμᾶς ὑποσχέσεων τὴν πείραν λαβῶν· ὑπόλοιπον τοῖνον ὑμῖν κρατεῖσθαι· καὶ πρέπον ἂν εἴη μὴ κρατεῖν ἐθέλειν ἄνδρα μηδὲν οὕτω δεῖν ἠγούμενον, ὡς τὴν τοῦ παραβαίνειν ἀνάγκην, ἅπερ ἐπήγγελλται· πέμπε τοῖνον τάχος τὸν ἄνδρα, τὴν ὑμετέραν

amicus et omnis virtutis plenus quem ut promissiones tibi factas negligeret inducere potuerunt nec recens ex Ægypto adventus, nec jucundissima solitudo, nec maris impedimentum, nec itinera longa: unam virtutem noscens, suas scilicet implere promissiones, et omnibus se pari modo affinem præbere, ad te nunc totus respicit. Sed et nuntiat ad nos cito venturum. Quod facile credo experientiam ex promissionibus tibi factis sumens. Superest tamen ut a te retineatur; et deceret nolle cogere hominem qui nihil tam reformidat quam necessitatem transgrediendi quæ imperata sunt. Mitte ergo cito virum qui tuam in me humanitatem commemoret. φιλανθρωπίαν πρὸς ἡμᾶς ἀφηγούμενον.

II. SABINO.

Σὺ μὲν ὡς ἐν ὄνειδι πενίαν προσφέρεις ἐμοί, καὶ ὀφρῶν ἐξωλέσαστον εἶναι σοὶ τὸ χρῆμα δοκεῖ· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, Ἴρος ἐγὼ παρὰ σοὶ καὶ τῶν καθημέραν ἰσως ἐπιδεῆς· καὶ τί γὰρ οὐκ ἂν εἴποις ἀρετῆς ὁμοῦ καὶ φιλοσοφίας ἐκπεπτωκῶς, ἐλεῶν μὲν ἅ γε θαυμάζειν ἔχρῃν, μεγάλων δὲ τιῶν ἐστερηθῆσθαι νομίζων τὸν ὑψηλὸν τε καὶ κοῦφον, καὶ μὴ τῷ βάρει τῆς ὕλης πρὸς τὰ κάτω φερόμενον; τῆ γαστρὶ γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν μετρῶν, καὶ δόξαις ἀνθρώπων προσκείμενος, ἐκμισητοῖς μὲν εἰς ἃ μὴ θέμις τὴν γλῶτταν, κυκᾶς δὲ τὰ δικαστήρια· πάρεργον δὲ σου τῆς ἀπάτης οἱ δῆμοι· πλουσίων δὲ θύρας ἀράττεις· κἄν τις ἐστὶν οἶδε καλῶς, ἀπέπειν ὑπὸ σοῦ θαυμαζόμενος· ἑορτῆ δὲ σου λαμπρὰ, ἐσθῆς ποικίλη, καὶ βάδισμα σοβαρὸν, καὶ βίεμα τῆδε κάκιστος χροῖσμον· καὶ πανταχοῦ σοὶ τὰ ὦτα, καθάπερ ὁ Μίδας, εἰ ποῦ τι φθέγγεται γύναιον τὴν σὴν σκηνὴν ἐκπλητόμενον· ἀλλὰ μέχρι δὴ τίνος, ὑπὸ μακρῶ πειρηθείς οἷά τις Ἐνδυμίων, πρὸς ἀρετὴν οὐκ ἀνίστασαι; Παῦσαι λοιπὸν πρὸς τὸ σωματίον κεχηγῶς, καὶ κατὰ σαυτοῦ τρέφω τὸ δεσποτήριον· παῦσαι χρυσίον ὀνειροπολῶν, καὶ ἀργύρου πλῆθος ἀεὶ φανταζόμενος, καὶ πολλὰς ἀρχὰς τῆς διανοίας περιουστῶν· τὰ ἔνδον οἷα μηδὲν τῶν φίλων· ἀλλ' αὐτομόλησον πρὸς ἡμᾶς, εἰ δοκεῖ. Καὶ τὴν κοινὴν θεὸν τὴν πενίαν προσκύνει, καὶ φιλοῦσαν ἐπίγνωθι· καὶ γὰρ σὲ περιέπει

LXXX. SABINO.
Tu vero mihi paupertatem in opprobrium vertis, fera exitiosissima tibi esse videntur divitiæ; et hoc sane maximum; Irus ego sum apud te et necessitatibus quotidianis prope indigeus. Quid enim non diceres cum de virtute simul et philosophia excideris, miserans super ea quæ essent admiranda, magnis quibusdam privari putans eum qui altus est et levis et materialium pondere ad infima non illatus? Felicitatem ventre metiris, opinionibus hominum deditus, immistus iis quæ loqui non licet, judicia perturbas. Plebis negotia negligis, divitum pulsas ostia. Si quis tantum scit convivium apponere, tuam obtinet admirationem. Festa tibi magnifica, vestes variae, incessus venerabilis, aspectus lucè illuc effusus. Ubique tibi aures, Midas, si quid dicat muliercula tabernaculum tuum admirans. Sed usquequo longo somno irretitus, quasi quidam Endymion ad virtutem non assurgis; desine laudem ad corporalia hñare et in temetipso carcerem nutrire. Desine aurea somniare, argenteos montes tibi effingere, mentequè multas volvere dignitates. Interiora qualia nulli amicorum. Sed ad nos fuge, si tibi videtur. Communem paupertatem ut Deum reverere et amantem agnosce. Tibi magis obsequetur quam nobis teque adhuc a se amatum iri promisit.

III. DOROTHEO.

Ὅσον ἐλύπεις ἀπαίρων, οὐκ ἂν ἤλπισα προλαβῶν, εἰ μὴ τὴν πείραν ἔσχον διδάσκαλον· ἐγὼ γὰρ ἡμᾶς ὄψου καταλιπὼν, οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ σοῦ τῆς διανοίας πλινιστῶν, καὶ λιμένας καὶ θάλατταν διαγράφων ἐν αὐτοῦ. Καὶ, Κλυθε, Ποσειδάων γαίφοχε, πολλάκις εἰπὼν, ἤξιον εὐμενῆ σοὶ παρέχειν τὴν θάλατταν· καὶ τοῦ πλοῦ τὰς ἡμέρας ἐπὶ τῶν δακτύλων ἐτίθουν· καὶ οὕτως ὅλος ἐτύγγανον παρὰ σοὶ, ὡς καὶ καλέσαι τινα πειραθεῖς, ἔλαθον πολλάκις Δωρόθεον προσεῖπὼν· καὶ ὁ μὲν ἐγέλα, ἐγὼ δὲ διαμαρτάνων ἠχθόμεν· σὺ δὲ, ἴσθι, ἠγνόεις, ὅπως ἡμῖν ἐναπέθου φίλτρον. Πολλάκις προσιόντα τινα πρόβρωθεν θεατάμενος, σὲ, μὰ τοὺς θεοὺς, ἐδόκουν ὄρᾶν, πρὸς τὸ τῆς διανοίας βούλημα, τῶν ὀφθαλμῶν βιβλίως ἀπατώμενον· τῆς δὲ πλάνης μόλις ἀπήλλαγμα, γράμματα δεξάμενος παρὰ σοῦ, καὶ θεραπεύσας τὸν ἔρωτα.

LXXXI. DOROTHEO.
Nisi experientia didicissem, nunquam credidissem tantam me ex tuo discessu afflictionem accepturum. Ex quo abiens me dereliquisti, non cessavi tecum mente redire, portus et mare in meipso describens, et iteratis vicibus dicens audi me, Neptune, qui terras ambis, illum secundum tibi mare dare precabar; dies navigii notabam digitis, et ita totus tecum versabar ut si quem tentarem appellare, sæpe me latuit Dorotheum vocare; ridebat ille, ego vero de errore dolebam. Si ignores, scito quantum in me philtram injecisti: sæpe cum aspicerem aliquem procul venientem, te, hercle, videre putabam, mentis voluntate decipiente oculos. Ab errore vix liberor dum litteras tuas, quæ medelam afferunt amori, accipio.

LXXXII. STEPHANO.

Tuam celebritatem denuntiant omnia in quibus viros bonos cognoscere subsistit; sicut experitorum testimonium, superatur actis sermo, postque res esse videtur; studium quod semper erga me, maximo meo honori, habuisti, nunc præsertim pluris facio, cum tantum virum mihi contigerit juxta brevissimum viæ intervallum abesse; quamvis simplicibus litteris uteretur, non possem respondere jubenti; adeo magna mihi incumbit molestia tua discessione afflicto, et omnis vitæ tuæ virtutem desiderans, et quæcunque præveniens denuntiat fama, experientia fundata; ita ut parum abesset quin cum qua forte indutus eram veste venirem familiaribus meis non valedicens. Sed quædam cogitatio subit in me excitato, censenti nihil despiciere patriam, in qua primum solem vidi, et pulchrius esse erga illam, quæ justa sunt, servare, quam aurum possidere; et tantos externos circa me præsentem contemnere.

LXXXIII. PETRO.

Gratus Epiphanius cui tuis litteris magnam benevolentiam tribuis, mihi amicitia vincitur; magnam in omnibus diligentiam ostendit, quæ sunt juvenis non manifestans, sed totus litteris deditus, reflexionique intentus; quod argumentum est calumniam contra illum fuisse instructam, falsumque illud videri quod olim denuntiatum; otiosorum enim ista et mentis ex irrationali otio in ea quæ non deberet, illatæ. Isocratis obediens præceptis, et consumens otium vitæ audiendo sermones, non dat calumniatori motivum merito calumniandi; quamvis ipse sileat, vitam habet ad laudem inducentem; utinam juvenis magis intendat studio, nostraque de illo spes non sit frustrata. ἀρκούντα· γένοιτο δὲ καὶ τὸν νέον μάλλον ἐπιδιδόναι πρὸς ἐλπίδας.

LXXXIV. ZACHARÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Admirabilis Timotheus, hæc ferens epistolam, utrique vestrum scribendi in præsentem est ratio; patre ortus mansueti maximeque tranquillus in seipso genitorem circumferens, morum verecundiam vultu suo manifestans; erubescit enim subito, si quis illum laudet, si solum aspicere velit. Hic propterea regiam urbem venit, indigetque vestra auctoritate in quibus poteritis, auxilium facile illi præbente. Illud facientes grati eritis viris bonis, quibus nihil melius cognoscitur quam colere virtutem.

LXXXV. HISDEM.

Præsens annus, ut videtur, frequentes a nobis preces perferet, justas tamen, et dignum laude prætextum habentes, si quis bona mente præditus, et moribus Græcus, beneficium se præstare malit quam priorem accipere. Ea porro impræsentiarum indigentia. Nilus, vir celeberrimus, qui vitam Deo consecravit, in urbe quidem habitat, matre de ipso sollicita, illius senectutem simul et inde orientem infirmitatem fovens. Neque tamen minus quam

A

ΠΒ'. ΣΤΕΦΑΝΩ.

Τὴν ὑμετέραν λαμπρότητα κηρύττει μὲν ὅσα τοὺς ἀγαθοὺς γνωρίζειν ἄνδρας ἐπίσταται· ὡς δὲ τῶν πειραθέντων ἡ μαρτυρία, νικᾷται τοῖς ἔργοις ὁ λόγος, καὶ τῶν πραγμάτων κατόπιν εἶναι δοκεῖ· τὴν δὲ περὶ ἐμὲ σπουδὴν αἰετὸς μεγίστη παραδεδικώς θαύματι, νῦν οὐχ ἥκιστα τοῦτο ποιῶ, ὅτε περ ἄνδρα μοι τοσοῦτον ἔπεισεν ἐπὶ μικρότατον μῆκος ὁδοῦ θείναι· ὡς εἰ καὶ ψιλοῖς ἐχρήσατο γράμμασιν, οὐκ ἂν ἔσχον ἀντιλέγειν κελεύοντι· οὕτω δὲ μοι βαρὺ φορτίον ἐπέθηκεν αἰδομένῳ τὴν ἀφίξειν, καὶ τοῦ παντὸς βίου τὴν ἀρετὴν· καὶ ὅσα προλαβοῦσα κηρύττει φήμη, βεβαιωθεῖσα τῇ πείρᾳ· ὥστε μικροῦ δεῖν ὡς εἶχον σχήματος ἐπίδημη, μὴδὲ τοῖς οἰκελοῖς χεῖρην εἰπῶν· ἀλλὰ μὲ τις ἔννοια μόλις ἐπέσχεν ὁρμῶντα, λογιζόμενον τὸ μὴδὲν ὑπερορᾶν πατριδος, ἐν ἧ πρώτον εἶδον τὸν ἥλιον· καὶ ὡς καλὸν τὰ πρὸς ταύτην δίκαια φυλάττειν, ἢ πολὺν κεκτηθῆναι χρυσίον· καὶ ξένους τοσοῦτους αἰ· ἐμὲ παρόντας ὑπεριδεῖν.

B

ΠΓ'. ΠΕΤΡΩ.

Ὁ καλὸς Ἐπιφάνιος τοῖς ὑμετέροις γράμμασι πλείστην ἐπαγόμενος εὐνοίαν, συνέστη μὲν οὕτως ἐμοί, σπουδὴν δὲ πᾶσαν ἐπεδείξατο λογικὴν, μὴδὲ τῶν ὅσα φέρει νεότης ἐπιδεικνύμενος, ἀλλ' ὅλον αὐτὸν τοῖς λόγοις ἐνδιδοὺς καὶ τῇ μελέτῃ προσκαρτερῶν· ὃ δὴ καὶ τεκμήριον εἶναι δοκεῖ τοῦ τὴν κατηγορίαν πεπλάσθαι· καὶ ψευδὲς εἶναι πού τὸ πάλαι θυλλοῦμενον· ἀργούντων γὰρ ἐκεῖνα καὶ διανοίας ἐξ ἀλόγου σχολῆς ἐφ' ἃ μὴ δεῖ φερομένης. Ἰσοκράτει δὲ τις πειθόμενος καὶ καταναλισκῶν τὴν τοῦ βίου σχολὴν εἰς τὴν τῶν λόγων φιληκοίαν, οὐ δίδωσι συκοφάντη λόγον ὡς εἰκότως ἄρα κατηγορεῖ· κἂν γὰρ αὐτὸς σιγῇ, τὸν βίον ἔχει πρὸς ἀπολογία πρὸς λόγους, καὶ ἡμᾶς τῆς ἐπὶ τούτῳ μὴ διαμαρτάνειν ἐλπίδας.

C

ΠΔ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Ὁ θαυμαστὸς Τιμόθεος, ὁ ταύτην φέρων τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μὲν ἀλλήλοισ γράφειν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐστὶν ἀρχή· πατὴρ δὲ τυγχάνων ἐπεικούς· καὶ λίαν ἀπράγμονος ἐν αὐτῷ περιφέρει τὸν φύσαντα, τὴν τῶν τρόπων εὐσέθειαν ἐπὶ τοῦ προσώπου δεικνύς· ἐρυθροῖα γοῦν ἐτοίμως, κἂν τις αὐτὸν ἐπαινῇ, κἂν ἀποβλέπειν μόνον ἐθέλῃ. Οὗτος ὅτου δὴ χάριν τὴν βασιλῆα πόλιν κατείχετο, καὶ δεῖται τῆς ὑμετέρας ῥοπῆς, ἐν αἷς ἂν δύνῃσθε συμμαχίαν ἄλυπον χορηγούσης· τοῦτο δὲ ποιοῦντες, ἀνδράσιμους ἴσασθε κεχαρισμένοι χρηστοῖς· οὐ μείζον οὐδὲν τοῖς τιμᾶν ἐγνωκόσι τὴν ἀρετὴν.

D

ΠΕ'. Τοῖς αὐτοῖς.

Τὸ παρὸν, ὡς εἰκεν, ἔτος δεήσεις παρ' ἡμῶν διακομίσει πυκνὰς, πλὴν οὖν δικαίας καὶ πρόσφασιν ἐχούσας ἐπαινουμένην, ἂν τις εὐγνώμων καὶ τὸν τρόπον Ἑλληνικὸς, χάριν ἂν ἡσθεῖ διδοὺς, ἢ προτέρων δεχόμενος· τοιαύτη δὲ τις τῶν παρόντων ἢ χρεῖα· Νεῖλος ὁ λογιώτατος Θεῶ τὸν βίον ἀναθεῖς, πάλιν μὲν οἰκεῖ μητρὸς ἐπ' αὐτῷ σαλευούσης, γῆρας ὁμοῦ θεραπεύων, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀσθένειαν· οὐδ' ἂν δὲ ἤττον πολλῶν, ἴσθι, ἐπ' ἐρημίας οἰκούντων ἐπ' εὐσε-

θεία γνωρίζεται· οίκιαν δὲ κεκτημένος τόπον ὑψηλὸν ἔχουσης τὸν παρακείμενον, γείτονος ἀπέλαυσε πονηροῦ, ὃς θυρίδας κατὰ τοῦ μὴ προσήκοντος φιλοῦ νεωτερίσας τινάς, πρὸς μὲν τὸ παρὸν ὠμολόγει μηδὲν ἐμποδῶν ἔσεσθαι, ταῦτα· οἰκοδομεῖν βουλομένη· ὡς δὲ νῦν εἰς ἔργον ἦλθε ὁ λόγος, κώλυμα τὰς θυρίδας προβάλλεται· ὡσπερ δίκην ἀπαιτῶν ὅτι παρεῖδε καινοτομοῦμενος· ὁρῶν δὲ τοῖς δικαίοις πανταχόθεν ἑαυτὸν ἐξωθούμενον, παρτίσθυσιν ἑαυτῷ δυναστείας ἐπινοεῖ· καὶ τὸ μέγιστον ἀνδρὸς τοῖς δικαίοις ἐγνωκίτος ἀεί· εἰς γὰρ τὸν πολὺν ἐκείνον ὠθεῖται Νεστόριον, τῷ μὴ παρεῖναι τὴν ἀνδρὰ θαρβύων· τοῖς γὰρ αὐτῷ προσήκουσιν εἰς συμμαχίαν χρησάμενος, ὦν ἡν εἰς αὐτόν τινα πρὸς κακουργίαν ἐπλάσαστο τὸ δίκαιον ὄνομα· καὶ πρὸς ἀδικίαν ὕλην λαθῶν, καὶ τοὺς κατ' αὐτοῦ πανταχόθεν ἐπαίνους διαβάλλειν πειρώμενος· ἀλλὰ ταῦτα μαθὼν δι' ὁμῶν, κωλύσει ταῖς ἀπειλαῖς τῶν ἀδικούντων δι' ἀνδρὸς τιμῶντος τὰ δίκαια.

ΠΓ'. ΟΡΙΩΝΙ.

Ὁ μὲν . . . (1) χαρισθεῖσαι τῇ παιδεύσει τῇ σῆ εἰ γε δεῖ γράμματα . . . καὶ ταῦτα δῆπου λέγων ἐπὶ τοῦ γράφειν ἄν . . . τῆς μὲν εἰς ὁμᾶς· εὐνοίας τὸν ἀνδρὰ τεθαύμακα μηδὲ τὸν . . . εἰδόμενον ἐξ ὧν οἶδεν ὁμῖν χαριούμενος· τῆν δὲ σιωπῆν ἦγα . . . ἐρυθρίων· καὶ σοφὸν ἔχων ἐπιστεῖλαι μηδέν. Ὡς γὰρ καὶ Πλάτωνι τῷ σοφωτάτῳ δοκεῖ, οὐκ ἔστιν ἀρετὴν εἰδέναι τι μὴ τοῖς ἔργοις πρὸς ἀρετὴν ἐπειγόμενον· ὃ δὲ μὴ ἔστιν εἰδέναι, κἂν ἐρυθριάσαιμι περὶ τούτου φθειγγόμενος· καὶ ταῦτα ποιῶν ὡσπερ ἂν εἰ τις μουσικὴν μὴδ' ὄναρ εἰδῶς, εἰτά τις Ὀρφεὺς εἶναι λέγοι, τὰ θηρία τῇ λύρᾳ χειρούμενος· ἀλλ' εἰ δέοι τῶν κρουμάτων ἐφάψασθαι, γέλωας εὐθύς ὁ κόμπος, καὶ πάντα δὴ βράδιως ἐλέγχεται· πόθεν οὖν [δ] μὴ πέφυκα παρὰ τῷ σῷ θεῖμ νομίζομαι; ἐφης τι πρὸς αὐτὸν πολλάκις νόμῳ δὴ φιλίας ἀποσεμνύων ἑμέ· ὃ δὲ τὸν πόθον οὐ σκοπῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων εἶναι τοὺς λόγους οἰόμενος, ἀπαιτεῖ γενέσθαι με τοιοῦτον οἶον με τοῖς λόγοις ἀνέπλασας, καὶ τοῦ σοῦ ψεύδους νῦν εὐθύνας εἰσπράττοντα· καὶ διελέγχω σου τοὺς λόγους, οὐκ ἔχων ἀρετῆς γενέσθαι διδάσκαλος· πλὴν ἐπειδὴ πρὸς σέ μοι τὰ γράμματα, δοκεῖ δὴ πάλιν θαυμάζειν, ἵνα μὴ σαυτὸν ἐλέγχῃς ψευδόμενον.

ΠΖ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ὁβολοῖν τοῦ Εὐριπίδου βραχίων τὴν ἐμὴν οἰκίαν ἐπλησας, ἀδωνάρια πέμψας ἀρρυθμα, καθὰ σοι φίλον καλεῖν, καὶ βλαῦτας ἀμούσους, καὶ ἀφικράτιδας ἐφ' αἷς· εἰ καὶ μέγ' οἰμώξειεν ὁ στρατηγὸς Ἴφικράτης οὐδὲ τῆς Ἀττικῆς φερούσας τεκμήριον. Οὐδὲ γὰρ χάριν τινὰ καὶ πείναν μελίττης Ὑμητίου παρέχονται, οὐδὲ βῶσις τῇ θῆα τῆν Ἀττικὴν, ἐν ἣ Μαραθῶν καὶ Σαλαμίς, καὶ ἄνδρες ἐλευθερίας καὶ φρονήματος ἐρασταί, οὐ μὰ Δία παρ' ὁμῖν μούση τετελεισμένοι· τὰ γὰρ ὑμέτερα... ἀλλ' εὐστομα κείσθω· μὴ τι καὶ λάθω φθειγξάμενος· τὰ μὲν σὰ δῶρα τοιαῦτα.

NOTÆ.

(1) In his lacunis corrupti maiore codicis pauca verba perierunt.

A multi in solitudine degentes propter pietatem celebratur. Cum autem domum adquisierit, quæ locum excelsum propinquum habet, vicino quodam improbo utitur, quæ fenestras contra jus omne innovans, præsentī quidem tempore proflebat̄ur nihil obstaculi fore eas ædificare volenti. Nunc autem cum ad opus sermo devenit, fenestras impedimentum præterdit, quasi justitiam repetens quod innovans jus prætermiserit. Cum vero animadvertat se undique a jure extrusum, ad potentiam confugere excogitat, atque imo viri cujusdam qui justitiam semper diligere statuit. Illum enim præstantissimum invadit Nestorium, non adesse hominem confidens. Propinquos in auxilium advocans, pretium sibi aliquod ad nocendum æquitatis famam confinxit; et ad injuriam materiam capit et proprias laudes undique spargere nititur. Sed postquam hæc per nos didicerit, minis prohibebit eum qui per virum juris observantissimum injuriam facit.

LXXXVI. ΟΡΙΩΝΙ.

Ille quidem (dicit) se disciplinæ taxæ tributurum, si oportet scripta (mea admiratione prosequi), et hæc dicens de (tua) scribendi (arte, non errat). Virum quidem propter hanc in vos benevolentiam miratus sum; non autem illius (miror) prudentiam in iis quæ vobis tribuit. Silentio uter erubescens, et nihil sapiens scribendum habens. Ut enim et doctissimo Platoni videtur, noscere virtutem non licet ei qui non per opera ad virtutem properat. Quod autem scire non licet, de hoc loqui me pueret; et id faciens similis essem, ac si quis musicam ne per somnium quidem sciens, deinde se Orpheum esse diceret, feras lyra mansuefacientem; at vero si oporteret instrumenta attingere, risum statim jactantia moveret, et omnia sane facile redarguerentur. Non igitur qui sum, is a tuo avunculo existimor. Aliquid ei sæpius ex amicitia lege dixisti, laudandi mei gratia. Ille autem non amorem considerans, sed ex operibus verba esse dicta putans, me talem esse exigit qualem me verbis effinxisti et tui mendacii rationes repetentem. Tua autem verba sane redarguo, cum non possim virtutis magister fieri. Postquam vero ad te meæ litteræ perveniunt, videtur quidem rursus mirari, ne te ipsum mendacem fuisse deprehendas.

LXXXVII. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Laceris Euripidis vestibus, quæ duobus obolis emerentur, meam domum implesti, venerea sine rhythmo opera mittens, ut te ea vocare juvat, et calcamenta poesi carentia, et Iphicratidas de quibus etiam ingemuissent duo Iphicrates, quippe quæ Atticæ signum non ferant. Non enim gratiam quamdam et famem apud Hymetticæ præstant, nec Atticam ad spectaculum clamose vocant in quæ Marathon et Salamis, et viri libertatis et gloriæ amantes non, hercle, ea quæ apud vos est musa perfecti sint. Vestra enimvero alia prudenter silentio legam, ne

quid inscius dicam. Talia sunt quidem tua dona. Nostra vero et ipse laudares, cum adeo ventri indulgeas. Gulosus enim cum sis, et ventris explendi curam habeas, et escis magnam felicitatem metiaris, si quid forte jucundi venatus sis, protinus extendis linguam ut quidam Ajax ingentem clypeum. Et testis est hora qua placentam apud alios abripiens, totam statim in os immisisti.

LXXXVIII. CYRIACO.

Quantas filii patribus gratias debeant, non apte scire licet, nisi quis et ipse filiorum pater sit; ex eo enim amore quo filios complectitur sciet omnino quales in ipsum fuerint genitores. Qui tamen musis indulgent, et ante experimentum ratione verum dijudicant. Unde decet te erga parentes talem esse, qui forte plus quam ceteri benevolentiam largiuntur. Quapropter me ad hanc scribendam epistolam moverunt, mercedem paternam a te repetentes, ut non erubescas talem esse qualem te volunt, et Deus te in finem tulerit. Tunc enim ipsis mors ipsa levis erit, scientibus qualem sui generis reliquerint successorem.

LXXXIX. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Qui eam pro vobis accepit epistolam, Patris optimi et justitiam colentis et inter omnes justos celebrati filius est. Quandiu Mercurii templum frequentavit adolescens, et naturæ vim ostendit et ardorem intrepidum. Et nunc ad imperatorem ascendit legibus studere volens, ut prodeat orator, vitæ institutum corporis specie revelans, et lingua verba proferens. Non sane justum erat illius ad vos profectionem silentio præterire, qui, cum omnes a me informatos tanquam filios reputetis, et in illum non quamque obtinere benevolentiam exhibebitis.

XC. EUDEMONI.

Celeberrimum Ierium, eum qui apud nos Itolorum lingua reos defendit, et bonis moribus magis quam scientia ornatur, non putavi ad vos euntem mittendum esse silentio. Bonum est enim absentibus vobis semper frui: altera, inquiunt, navigatio est cum absentibus per litteras conversari. Felices tamen quibus jura dividis, et tuæ voci, tanquam tripodi cuidam suspensi sunt, et commune revera spectaculum justitiam ipsis redeuntem videntes, quam præcedent tempus labefactaverat. Supervacaneum autem dicere te in iis in quibus vobis indiget, bene in eum acturum qui vobis hanc epistolam attulerit. Qui enim vitam orando transigit, quomodo non honori habebit orationum patres quos viderit? Redeat igitur annuntians quod audire optamus, te famam factis vincere et majora dare quam accipientes volunt.

XCI. NEPHALIO.

Tu quidem in multis litteris inopiam tuam doles, ego autem divitias et paupertatem contemno, mira tamen paupertate afflictus (adeo indigere et abundare sententia facit, non divitiæ) fortunaque hinc et inde actus. Desine igitur pusillanimitè apud nos

Α. τὰ δὲ ἡμέτερα, κἄν αὐτὸς ἐπαινέσειας οὕτω τῆ γαστρὶ χαρίζομενος· λίχνος γὰρ τις ὢν, καὶ τὸ γαστρίζεσθαι μελέτην πεπονημένος, καὶ βρώμασι τὴν μεγάλην εὐδαιμονίαν μετρῶν, εἰ τί που θηράσεις ἦδὺ, προτείνεις εὐθέως τὴν γλῶτταν, καθάπερ τις Αἴα· τὴν μεγάλην ἀσπίδα· καὶ μάρτυς ὁ χειρὸς ἐν ᾧ τὸν πλακοῦντα παρ' ἐτέρων ἀφήρπασας, ὄλον εὐθὺς παραπέμψας τῷ στόματι.

ΠΗ'. ΚΥΡΙΑΚΩ.

Ἔσον οἱ παῖδες τοῖς πατράσιν ὀφειλοῦσι χάριτας, οὐκ ἔστιν εἰδέναι πρὸς ἀξίαν, εἰ μὴ τις καὶ αὐτὸς παιδῶν ὑπάρχει πατὴρ· τὸ τε γὰρ ἐξ ἧς ἔχει πρὸς τοὺς παῖδας στοργῆς, εἴσεται πάντως ποῖοι πρὸς αὐτὸν ὑπῆρξαν οἱ φύσαντες· πλὴν ὅσοι ταῖς μουσαις ἀνάκεινται, καὶ πρὸ τῆς πείρας λόγῳ τάληθῆ διακρίνουσιν· ὅθεν σε τοιοῦτον περὶ τοὺς τεκόντας προσηκόντως γενέσθαι, οἱ τάχα τῶν ἄλλων πλείον εὐνοίαν συνεσφέρουσι· διὸ με καὶ πρὸς τὴν παρούσαν ἐπιστολὴν κεκινήσασαι, μισθὸν αἰτοῦντές σε πατρικῶν, τὸ μὴ κατασχῆναι σε τοιοῦτον, ὅσον αὐτοὶ τε βούλονται, καὶ Θεὸς εἰς πέρας ἐνέγκω· τότε γὰρ αὐτοῖς καὶ θάνατος βέβαιος, ἐπισταμένοις ὅσον διάδοχον τοῦ γένους ἀπέλιπον.

ΠΘ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Ὁ ταύτην πρὸς ὑμᾶς λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν, πατρὸς ἀγαθοῦ πέφυκε τοῦ τὰ χρηστὰ τιμῶντος, καὶ ἐν πᾶσι δίκαιοις γνωρίζομένου· εἰς Ἐρμού δὲ φοιτήσας ὁ νέος, φύσεως τε βῶμου ἐπεδείξατο, καὶ προθυμίαν ἀκούσάτην· καὶ νῦν πρὸς βασιλεῖα ἀνήλθε προσλαβεῖν τοὺς νόμους βουλόμενος, ὅπως προέλθῃ βήτωρ τὴν πολιτείαν φέρων τῷ σώματι, καὶ τῇ γλῶττι τοὺς λόγους προβεβλημένος· οὐ δὲ δίκαιον τὴν τοῦτου πρὸς ὑμᾶς ἀφίξιν παραδοῦναι σιγῇ, οἱ τοὺς παρ' ἐμοῦ τετελεσμένους ἰσά που καὶ παῖδας νομίζοντες, καὶ εἰς τοῦτον εὐνοίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐνδείξεσθε.

Λ'. ΕΥΔΑΙΜΟΝΙ.

Τὸν λογιώτατον Ἱερίον τὸν τῆς Ἱταλῶν παρ' ἡμῖν προβεβλημένον φωνῆς, καὶ τρόπος ἀγαθοῖς μάλλον ἢ παιδείᾳ κοσμοῦμενος, οὐκ ᾤθηθην δεῖν τὴν πρὸς ὑμᾶς ἰόντα παραπέμψαι σιγῇ· καλὸν μὲν γὰρ ἀπόντων ὑμῶν ἀπολαύειν ἀεὶ. Δεύτερος δὲ, φασί, πλοῦς, τοῖς ἀποῦσι διὰ γράμματων προσομιλεῖν· πλὴν εὐδαίμονες ὄντως, οἷς διέπεις τὰ δίκαια, καθάπερ τινὸς τρίποδος τῆς σῆς ἐξηρητημένοι φωνῆς· καὶ κοινὸν ὄντως θέαμα τὴν δίκην αὐτοῖς ἐπανελθοῦσαν ὁρῶντες ἦν προλαβὼν ὁ χρόνος ἡμαῦρωσε· περιττὸν δὲ λέγειν ὡς εὖ ποιήσεις ἐν οἷς ὑμῶν δεῖται καὶ τὸν τὴν ἐπιστολὴν ὑμῖν κομισάμενον· ᾧ γὰρ βίος οἱ λόγοι, πῶς οὐ τιμήσει τοὺς τῶν λόγων πατέρας ἰδῶν; ἠκέτω τοῖνον ἀγγέλλων ἄπερ ἀκούειν εὐχόμεθα, ὡς νικᾷς τῇ πείρᾳ τὴν φήμην, καὶ μεῖζω δίδως ἥπερ οἱ λαμβάνοντες βούλονται.

ΛΑ'. ΝΗΦΑΛΙΩ.

Σὺ μὲν ἐν πληθει γραμμάτων τὴν ἀπορίαν θρηνεῖς, ἐγὼ δὲ τὰ χρήματα καὶ τοὺς πλουτοῦντας περιφρονῶ, καίτοι πενία θαυμαστῇ συνεχόμενος ἰούτως ἄρα τὸ πένεσθαι καὶ πλουτεῖν ἢ γνώμη ποιεῖ, οὐ χρήματα) παρὰ τῆς τύχης τῆδε χάκεισε πλανώμε-

νος· τοιγαροῦν πῦσαι μικροψύχως ἡμῖν ὀδυρόμε-
νος, μηδὲ μέγα νομίζων, πλὴν εἰ μὴ τι φέρει πρὸς
ἀρετὴν· ὅτι γὰρ μὴ τοιοῦτον, ἀλλότριον τέ ἐστι καὶ
πρὸς ἀπάτην ἐφέλκεται. Ὅθεν οἱ φρονεῖν εἰδότες,
ὡσπερ τινὰ μέθην ταῦτα καὶ φλυαρίαν ἀποσεισά-
μενοι τὴν γῆν καταλιπόντες τῇ γῆ, μεταστρίψ γνώμη
περιπολοῦσι τὸν οὐρανόν· τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν
ὕλην καὶ τὸ τῆς πλάνης χωρὶον ὡσπερ τινὰ χαλεπὴν
διανηξάμενοι θάλατταν.

ΛΒ'. ΝΕΣΤΟΡΙΩ.

Ἔτι σιγᾶς· ἔτι τῆς τύχης γίνῃ βαρύτερος· ἡμῖν
γὰρ εἰς ἔτι νῦν ἀπεστέρησε, σὺ δὲ καὶ μικρῶν ἡμῖν
ἐσθύνησας συλλαβῶν, μηδὲ τὸ κοινὸν δὴ τοῦτο τὰ
τῶν φίλων μιμούμενος· ἀλλ' ἐγὼ μὲν σε καὶ μὴ
παρόντα ποθῶ, καὶ μεμνημένος εὐφραίνομαι· καὶ
νῦν καιρὸν εὐρῶν, οὐκ οἶδα τιμῆσαι σιγῆν, ἥνικα δεῖ
σε προσερεῖν ἐπιτήδειον· σὺ δὲ εἴ τι μὴ καὶ τοῦτο
τῆς πατρίδος ἀπήλαυσας, τὸ μένειν ἐφ' οἷς δὴ σε
πρώην ἐπαίδευσα, μάλιστα μὲν ποθοῦσιν ἐφίστασο·
εἰ δὲ μὴ, μιμοῦ τὴν θέαν τοῖς πράγμασι· καὶ πεί-
σεις ὡς τὴν ἐμὴν διδασκαλίαν τὸ τῆς χώρας οὐδαμῶς
ἐνίκησε βάρβαρον· οὕτως ἐπαίρομαι πρὸς ἄνδρα δι-
δασκάλου φρονήματος ἀνεχόμενος.

ΛΓ'. ΖΩΣΙΜΩ ΚΑΙ ΜΑΚΑΡΙΩ.

Οἱ περὶ τὸν σφώτατον Βαθύλαν ἀφικόμενοι δι-
ηγῆσαντό μοι προθύμως ἅπερ ἀκούειν μὲν εὐχομαι,
πρὶν δὲ λέγειν αὐτοὺς ἠπιστάμην· ἐξ ὧν γὰρ ἐμοὶ
φοιτῶντες τὴν περὶ λόγους σπουδὴν, σωφροσύνην τρέ-
πων καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς ἐκοσμήσατε, δῆλον
ἦν δῆπουθεν, ὡς καὶ πρὸς νόμων χάριν ἀπαίροντες,
μενεῖτε πάλιν αὐτοί· καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀναδρα-
μεῖν γένοισθε· που φιλονεικότεροι· εἰ δὲ ταῦτά μοι
παρασκευάζει τὴν ἡδονήν, τί χρῆ λέγειν (σὺν Θεῷ
δ' εἰρήσθω), ὅτε δικαστηρίων προβεβλημένων καὶ
σ' ἄφρονι γλώττει τῇ εὐνομίᾳ προχέοντες, τοὺς μὲν
παρόντας χειροῦσθε τῇ πείρᾳ, τοὺς δὲ μακρὰν ἀπόν-
τας τῇ φήμῃ; τούτων γὰρ θρυλλομένων, μικρὸν
μὲν Πολυκράτης εἰς εὐτυχίαν ἐμοί· οὐδὲν δὲ μοι δόξει
μετὰ τῶν πολλῶν ταλάντων ὁ Κρόισος.

ΛΔ'. ΖΑΧΑΡΙᾶ ΑΔΕΛΦΩ.

Τοὺς ἄγοντας τὴν ἐπιστολήν, ὅτινες μὲν εἰσιν,
ἀγνοῶ· ὅτι δὲ σε θαυμάζουσιν, οἰκείους ἄγαν ὀρί-
ζομαι· οὗτοι γὰρ ἰδόντες ἐμὲ, καὶ συγγενεοὺς χαρα-
κτῆρος ἐλθόντες εἰς ἔνοιαν, τοῦθ' ὅπερ ἦν ἐμαν-
τεύοντο· καὶ τι πρὸς ἑαυτοὺς εἰπόντες καὶ κριτὰς
ἀλλήλους πεποιημένοι τοῦ πράγματος ὡς ἀδελφός
τοῦ φιλάτου καθέστηκα· ἐπειδὴ πρὸς μίαν γνώμην
ἐφέροντο, προσδραμόντες ὁμοῦ προσεῖπόν τε ἕμα
καὶ εὐμενέσιν ὀφθαλμοῖς ὑπεβλέποντο· καὶ σε διὰ
παντὸς ἐποιήσαντο θαύματος, δικαστὴν ὄρθον καὶ ὅ
τι σε μὲν ὀνομάζοντες, τῆς μὲν ἀξίας ἴσως ἐλάττονα·
δῆλοι δ' οὖν ἦσαν πλείω λέγειν ἐθέλοντες, ὧν ἀπαγ-
γέλλειν ἡδύναντο, τὴν περὶ σε γνώμην τῆς γλώττης
ἀποφαίνοντες κρεῖττονα· ἐγὼ δὲ πολλοῖς ἐπαίνοις
ἐξ αὐτῶν στεφανούμενος· ἔπειτα γὰρ τὰ καθ' ὑμῶν
ἐποῦμην ἐγκώμια· καὶ μισθὸν αἰτοῦσιν ἐδίδουν τὴν
παρούσαν ἐπιστολήν.

A lamentari; nihilque magnum reputa, nisi quod ad
virtutem ducit. Quod enim non hujusmodi est,
extraneum est et ad errorem trahit. Unde, qui sa-
piunt, ea, tanquam ebrietatem quamdam et nugas,
excutiunt, terram terræ relinquentes, et sublimi
mente cælum petunt, sensus et materiam et erroris
locum ut quoddam sævum mare transnatantes.

XCH. NESTORIO.

Adhuc siles? Adhuc fortuna sis gravior? Illo nos
usque adhuc te privavit, tu vero et paucas nobis
invidēs syllabas, ne illud quidem amicorum com-
mune invitatus. Sed ego te et non præsentem desi-
dero et recordans lætor, nunc cum occasionem re-
perio, silentium servare nescio, quando te alloqui
commodum est. Tu vero nisi et procul a patria
illud rejeceris, nempe perseverantiam in iis quæ te
olim docebam, multum te desiderantibus redi; sin
contra, at saltem tui aspectum imitare actibus; et
persuadebis meam doctrinam regionis barathræ non
esse victam: adeo in virum, magistri studio reple-
tus, invehor.

XCHH. ZOSIMO ET MACARIO.

Sapientissimus Babyllas cum huc advenisset, nun-
tiavit mihi quæ quidem ardentissime audire cupio,
quæ autem noveram antequam diceret. Ex ea enim
morum sapientia et cæteris virtutibus quibus dici-
mori studium adornastis, quando ad me ventita-
batis, plane manifestum erat vos, cum ad legum
amorem transiretis, eosdem semper mansuros et
ad meliora properandi semper cupidiores futuros.
Si autem hæc mihi gaudium afferunt, quid dicen-
dum est (cum Deo autem dicatur), quando tribuna-
libus designatis, æquitatem sapienti lingua protun-
dentes, præsentēs quidem actu subigetis, fama vero
absentes et regiones longinquas incolentes? His
enim undique in vulgus sparsis, parum quidem
mihi ad prosperas res Polycrates; nihil autem vi-
debitur cum tot talentis Cræsus.

XCHV. ZACHARIÆ FRATRI.

Qui hanc epistolam ferunt, quinam sint nescio;
quia vero te mirantur, cognatos valde desinio. Qui
quidem ubi me viderunt, et in congeneris caracte-
ris suspicionem venerunt, id conjecerunt quod erat;
et nonnihil inter se locuti seque mutuo judices rei
facientes, me nempe dilectissimi esse fratrem. Post-
quam in meam sententiam devenere una accurren-
tes, me simul alloquuntur, et benevolis oculis aspi-
ciunt. Ut te omnimoda admiratione cumulavere,
judicem rectum et quam augustissimum appellantes
et merito inferiorem locum possidentem. Patebat
autem eos plura velle dicere quam annuntiare pote-
rant, suam de te sententiam lingua majorem indi-
cantes. Ego vero ab insentiam multis laudibus ornatus
sum. Deinde enim vestrum encomium agebant, et
mercedem petentibus dabam præsentem episto-
lam.

XCV. ORIONI.

A

Non putassem a vobis me talem subiturum fuisse accusationem, neque silentii non innocentem esse non dicentibus quo sane maris et terræ devenerint. Sed, ut videtur, maluisti me accusare quam rationes mihi præbere. Illud enim te prius indicare oportebat: quod multum maris dimensus esses; quod insulas navigando præteriens Hellespontum vidisses continentis utriusque miraculis exornatum; et transiens Propontidem ad ipsum Bosphorum devenisses; quod ibidem urbem mirandum spectaculum navi delatis offerentem vidisses; quæ quasi in terræ collo jacens Asiam Europæ projectam prospicit, et Pontum finiens reliquo mari transmittit mirabilia. Et alia quæcumque garrere solent qui illa contemplati sunt aures nostras pulsantes. Te alia scribente, si tacuissimus, tunc merito subjaceremus reprehensioni. Nunc autem silens et navigantium legem despiciens, ex mea arte juridice incipis linguam movere. Scribe tamen solummodo, et accusationis querelas subibimus.

XCVI. JOANNI.

Sapiens certe erat qui hoc dixit: Sapientem, etiamsi procul a terra habitet, etiamsi nondum eum oculis viderim, amicum judico. Talis quidem me invasit sensus, tuam quidem faciem ignorantem, amore tamen eam miro modo amplexum. Sed famæ gratias ego, per quam et distantia conjunguntur, et quæ longe sunt præsentia esse videntur. Per hanc enim vos sæpissime intuens, et tui ad optima beati ardoris sola cogitatione suffusus, tibi que incorporeo amore conjunctus, non valde corporea notitia indigeo. Sed tuam epistolam ex Alexandri urbe missam accipiens teipsum possidere mihi videbar. Sermonis enim tui mores, et metus ille ne non facias res cælestes tuæ erga me amicitia te-timonium, præcedentem non minuit famam, sed te exhibet qualem te videre volui. Et hæc agis, tribunalia frequentans ex tuæ artis lege; et in tanta rerum ebrietate sobrius esse potes. Et ita ad finem omnia pertingant, ut futurum sperasti. Is enim sapientibus finis, ad propriam dignitatem reditus. Difficile enim est nos et eam quæ in nobis est multitudinem dimittere, et eo redire unde effluximus.

XCVII. SOSSIANO.

Vir quidam piissimus nos adiit multa ab improbo fratre perpressus, sententiam autem æquam ducens, si vix ea obtinere possit quibus privatus fuit. Unde per me ad vestram confugit potentiam, quæ apud judicem valeat, et illi in multa pollentibus in auxilium conciliare possit, et impensas quæ eo iudicio oriuntur, præcidere. Vix enim ex mercedibus sibi ad proprium cibum sufficit. Sed et sine mora illi sententiam reddi curate; unum enim orat adversarium jurejurando dissolvere de illatis querelas. Huic multæ nostræ sollicitudini et amœnis-simam linguam et pro jure libero impetu fluentem

ΛΕ'. ΩΡΙΩΝΙ.

Οὐκ ἂν ᾤμην παρ' ὑμῶν τοιαύτην ὑποστῆναι γραφὴν, οὐδὲ σιωπῆς ὑπάρχειν ἀνεύθυνος τοῖς ἀγνοουμένοις, ὅπη δὴ γῆς ἢ θαλάττης ἀφίκοντο· ἀλλ' ὡς ἔοικε τὸ μέλλον ἐγκλήμα φεύγων, εἴθιου κατηγορεῖν μᾶλλον ἢ περὲυθύνας ὑπέχειν ἐμοί. Σὲ γὰρ ἔδει πρῶτα μὴνύειν ὡς ἰ πολὺ διεμέτρησα πέλαγος· ὡς τὰς νήσους παραπλεύσας τὸν Ἑλλησποντον εἶδον, τοῖς ἐξ ἐκατέρας ἡπείρου δορυφορούμενον θυσίμασι· καὶ παρελθὼν τὴν Προποντιδα, πρὸς αὐτὸν ἀφίγμαι τὸν Βόσπορον· ἔνθα πόλιν εἶδον παραδόξῳ θέρῃ προαπαντῶσαν τοῖς καταπλέουσιν· ἐπ' αὐχένι γὰρ κειμένη τῆς γῆς, τὴν Ἀσίαν ἐφορᾷ τῆς Εὐρώπης προθεβλημένην· καὶ τὸν Πόντον ὀρίζουσα, τῇ λοιπῇ θαλάττῃ παραπέμπει τὰ θαύματα· καὶ ὅσα φλυαρεῖν ἀπειροκάλως εἰώθασιν, οἱ τάκει θεασάμενοι, τὴν ἡμετέραν ἀκοὴν καταπλήττοντες· εἰ τὰ τοιαῦτα γράψαντος ἐσαγήσαμεν, τότε ἂν εἰκότως ὑπεκείμεθα τοῖς ἐγκλήμασι· νυνὶ δὲ σιωπήσας καὶ τὸν τῶν πλεόντων νόμον ὑπεριδὼν, ἐξ ἐμοῦ τῆς τέχνης ἀρχὴ δικανικῶς τὴν γλῶτταν κινῶν· πλὴν ἐπίστελλε μόνον, κἂν ἐγκλήματα γραφῆς ὑποίσωμεν.

ΛΓ'. ΙΩΑΝΝΗ.

Σοφὸς ἦν δυνως ὁ ταῦτα δῆπου φθεγζάμενος, ὡς ἄρα τὸν σοφὸν, κἂν ἐκὼς ναίη χθονὸς, κἂν μήπως ὁσοῖς εἰσὶδω, κρίνω φίλον· τοιοῦτον τί με πάθος, ὃ λῶστε, κατέλιπε τὴν μὲν θέαν ἀγνοοῦντα τὴν σὴν, τῇ δὲ πόθω δεινῶς καταχόμενον· ἀλλ' εὖ γε τῆς φήμης δὲ ἦν καὶ τὰ δειστώτα συνάπτεται, καὶ τὰ πόρρω ποι παρεῖναι δοκεῖ· ταύτη γὰρ ἡμᾶς πολλάκις ἰδὼν, καὶ τῆς περὶ τὰ κρείττω μακαρίας σπουδῆς ἡγυμνῆ τῇ διανοίᾳ περιχυθεὶς, καὶ ἀσωμάτῳ συναπτόμενος ἔρωτι, οὐδέν τι λίαν σωματικῶν προσδοίμαι γνωρισμάτων· ἀλλὰ καὶ τὴν ὑμετέραν ἐπιστολὴν ἐκ τῆς Ἀλεξάνδρου πεμφθεῖσαν λαθὼν, αὐτοῖς ὑμᾶς ἔχειν ἐδόκουν· τὸ γὰρ τῶν λόγων ἤθος, καὶ τὸ δεινὸν κρίνειν τὸ μὴ τὰ θεῖα ποιεῖσθαι τῆς πρὸς ἐμὲ φιλίας τεκμήριον, τὴν προλαβοῦσαν οὐκ ἤλεγξε φήμην, ἀλλ' ἔδειξε τοιοῦτον ὅποιον ἰδεῖν προσεδόκησα· καὶ ταῦτα δικαστηρίοις ὀμιλοῦντα νόμῳ τῆς τέχνης· κἂν τῇ μέθῃ τῶν πραγμάτων ἀνανήσει οὕτω δυνάμενον· ἀλλὰ καὶ πρὸς πέρας ἔλθοι ὡς τυχεῖν προσεδόκησας· τοῦτο γὰρ τοῖς εὐφρονοῦσι τέλος, ἢ πρὸς τὴν οἰκείαν ἀρχὴν ἀναχώρησις· δεινὸν γὰρ τὸν ἐν ἡμῖν δῆμον ἀφέντας, πρὸς τὸ ἐπανελθεῖν καλῶς ἐξ οὗ καλῶς ἀπεβρέυσασμεν.

ΛΖ'. ΣΟΣΣΙΑΝΩ.

Ὁ θεοσεβέστατος ὁ δεῖνα ἀφίκετο πρὸς ἡμᾶς πλείστα μὲν ἐξ ἀδελφοῦ πονηροτάτου παθῶν, εἰκὴν δὲ μετρίαν ἡγούμενος εἰ τυχεῖν δυνηθεῖ μόλις ὡν ἀπεστέρηται· ὅθεν δι' ἐμοῦ πρὸς τὴν ὑμετέραν καταφύγει ῥοπήν καὶ συστήναι δυναμένην τῷ δικαστῆ, καὶ τοῖς μέγα δυναμένοις πρὸς συμμαχίαν αὐτῷ παρασχεῖν, καὶ τὰς ἐκ τοῦ δικαστηρίου περικόψαι δαπάνας· μόλις γὰρ ἐξ ἐράνων ἀρκεῖ πρὸς τὴν ἴδιαν τροφήν· ἀλλὰ καὶ σύντομον αὐτῷ τὴν ψῆφον ἐνεχθῆναι παρασκευάσατε· ἀπλᾶ γὰρ αἰτεῖ, τὴν ἀντιδίκον ὄρακ διαλύσαι, τὰ περὶ τῶν ἐπαγομένων ἐγκλήματα· πρὸς ταύτην τὴν πολλὴν ὑμῶν σπουδῆν

και χαριεστάτην γλώσσαν και βέουσαν ἐπὶ δικαίοις A ad sufficiens auxilium pro aliquo præmio adjice ;
ἀκωλύτῃ φορᾷ πρὸς συμμαχίαν ἰκανήν, ἀντ' ἐράνου et Deo charam et orantibus gratiosam et indigen-
τινὸς εἰσενέγκατε · Θεῷ τε φίλην και τοῖς αἰτοῦσι tibus opitulantem.

ΙΗ'. ΙΩΑΝΝΗ.

Ὁ τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν ἐπαγόμενος ἀνὴρ ὢν
ἀγαθός, ἐξ ἀδικίας ἀδελφοῦ τὴν ἀπορίαν οὐδύρεται·
ἔθεν καταλαμβάνει τὴν Καίσαρος, ἂν περ οἶός τε ἦν
τὰ προσήκοντα κομιούμενος · ἀλλὰ συλλαβεῖν κατ-
αξίωσον, τοὺς παρ' ὑμῖν δυνατοὺς εἰς συμμαχίαν
αὐτῷ παρασκευάζων ἀρκοῦσαν · μίαν γὰρ ἔχει
παραμυθίας ἐλπίδα, τῆς ἐκ τῶν νόμων ἐπικουρίας
τυχεῖν, ἧς πλείστον ἄγαν ἐπεστέρηται χρόνον, πονη-
ρότατον ἔχων τὸν ἀδελφόν, και καινοτέρας διαλύσεις
ἀεὶ μηχανώμενον · ἔθεν αὐτῷ τὴν ἀπορίαν παραμυ-
θῆσασθε, τὰς τῶν δικαστηρίων δαπάνας ὡς δυνατὸν B
περικόπτοντες.

ΙΘ'. ΦΙΛΙΠΠῶ ΑΔΕΛΦῶ.

Τὸν ταύτην ὑμῖν κομίζοντα τὴν ἐπιστολὴν και
ἄλλως μὲν ἐπόθουν, οὐχ ἤκιστα δὲ ὅτι περ ὑμῶν ἐπ'
ἀγαθοῖς ἀεὶ μεμνημένος · τέλος και τῆς πρὸς ὑμᾶς
ἐπιστολῆς ἔμοι γέγονεν αἴτιος, δεινὸν εἶναι φάσκων
εἰ τῶν ἐξ ἔμοῦ γραμμάτων ἔρημος ὑμῖν ἐπιφαίνεται.
Σὺ δὲ γοῦν μίαν ἤμιν ἀνέπιθες ἐπιστολὴν, και λύσον
ἔτει πέμπτῃ μετὰ τῶν Πυθαγορίων τὴν σιωπὴν · ὡς
ἡμεῖς και Δωδώνης χαλκεῖον γεγονόμεν, κινήσαι σε
πρὸς λόγους βουλόμενοι.

Ρ'. ΕΥΑΓΡΙῶ.

Ὡς ποθοῦντος ἄγαν οἱ λόγοι, και τῇ κατὰ πάντων
νίκη στεφανοῦν ἐγνωκότες τὰ παιδικά · ὡς γὰρ ἐν C
τοῖς σοῖς γράμμασιν οὐ τοὺς νῦν μόνον ἐνίκων, ἀλλὰ
και ὁ μὴ θέμις εἰπεῖν, και Δημοσθένους ἤθητο, και
Θουκυδίδης εἶχε τὰ δευτέρα, και ὁ γλυκὺς Ἡρόδοτος
μετὰ τούτων ἐτάττετο · ὡς τοιοῦτος ἦν ἐν τοῖς λόγοις
μειδιάσας πρὸς ἑαυτὸν οὐδὲν (1) . . . ὦν τῆς ἔρω-
τος δυναστείας σφοδρότερον · τῇ γὰρ περι . . . το-
χος ὁ φίλτατος γεγονώς, ἠγνόησέ μου τὰ πράγματα,
και παρέχει τι παραπλήσιον · ὡσπερ ἂν εἰ τις τὸν
φοδὸν παρ' Ὀμηρον · και τί γὰρ ἕτερον ἢ Θερασίτην
παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐς θεῶν ἀπέφηνη κρείττονα και
αὐτοῦ τάχα τοῦ Νιρέως, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ
'Ἰλιον ἤλθεν ;' Ἐμοὶ δὲ μέγιστος ἔπαινος εἰ τούτους
ἀγνοηκέναι δοκοῖν, οὐς παρὰ σ . . . νενικήκαμεν ·
ἔθεν σου θαυμάσας τὴν εὐνοίαν, τοὺς λόγους ἀνεστή-
θην τοῖς ἔρωσι, ἀμφὶ τὸν Παιανιέα παραιτησάμενος, D
εἰ πόθος ἀνθρώπους ἀναπελθεῖ λέγειν, ὅποσα και
λέγειν ἐθέλουσι · και μάλιστα δὴ τούτους, ὅποσοι
λόγων ἐναδρύνονται ῥώμῃ · ἀλλὰ πρὸς εὐχὴν και
ταύτην μετρίαν τραπήσομαι, εὐτυχοῖς λέγων, ὦ
φίλτατε, και νικοῖς τοὺς νόμους, ὅποσα τοῖς λόγοις
νενίκηκας.

ΡΑ'. ΝΕΙΑῶ.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα τὰ μικρὰ μεγάλα ποιεῖν,
και γλυτταν ἄμαχον ἐν οἷς ἐθέλεις ἐνδεικνυσθαί ·
τοσοῦτους γὰρ ἔπαινος ἀνέπλασας κατ' ἐμοῦ, και
οὕτως εὐκόλως ἀπήγγειλας, ὡς οὐκ ἂν τις εἶπε
ῤῥῆδως ἐξ ἀληθείας ὀρμώμενος · και μοι δοκεῖς τος-

(1) Vocabulum non legitur. Ibidem in sequente lacuna utraque.

PATROL. GR. LXXXVII.

XCVIII. JOANNI.

Qui præsentem epistolam perfert, vir probus,
ex iniustitia fratris inopiam lamentatur. Unde ad
justitiam Cæsaris confugit, si hoc modo debita
possit recuperare. Sed illi opitulari dignare. in
auxilium illi sufficiens parans eos qui apud vos
potentes sunt. Unam enim habet spem solatii,
nempe se legum opitulationem obtenturum, qua
tandiu privatus est, improbissimum fratrem ha-
bens, qui quotidie nova sædera machinatur. Itaque
illius egestatem solenini, judiciorum impensas B
quamplurimum recedentes.

XCIX. PHILIPPO FRATRI.

Eum qui vobis hanc perfert epistolam et aliunde
quidem diligo, non minus autem quod vestri in
bonis meminit. Inno et hujus ad vos epistolæ causa
factus est, mirum esse dicitans, si ex me littera-
rum vacuus coram vobis appareret. Tu vero nobis
unam remitte epistolam, et quinto anno cum Py-
thagoreis silentium solve. Nos enim et Dodonæ
alienum facti sumus, te ad verba movere vo-
lentes.

C. EVAGRIO.

Sunt hæc verba tanquam hominis nimium aman-
tis, et relata de omnibus victoria puerum amatum
coronare volentis. In tuis enim litteris non inodo-
eos qui tunc temporis existunt, vici ; sed et quod
non fas est dicere, Demosthenes ipse victus est, et
Thucydides inferior fuit, et suavis Herodotus cum
ipsis annumeratus est.

Et quid aliud Thersiten apud Græcos in specta-
culum edidit meliorem forte et ipso Nereo, qui
pulcherrimus ad Ilium venit ? Mihi autem maxima
laus, si ignorare viderer eos quos per te vicimus.
Unde tuam miratus benevolentiam, ad verba amore
D excitatus sum, Pæaneum interrogans num amor
hominibus suadeat ut dicant quæcumque volunt
dicere, præsertim vero iis hominibus qui sibi ipsis
in verborum vi complacent. Sed ad hoc votum
æquum convertar, optans, o charissime, ut vincas
legibus quemadmodum verbis vicisti.

CI. NILO.

Peritus eras de parvis magna faciendi, et lin-
guam invictam, ubicunque velis, ostendendi. Tales
enim laudes de me effinxisti et tam ingenue annun-
tiasti quales neque quis facile dixisset veritatem
secutus. Et mihi videris tali lingua effundi, forte

volens ostendere, qualis esses, cum te eum esse lateret. Putas enim forsitan te non cognitum esse presentem qualem musam nutries ab oratoribus progrediendi initium faciens. Ego vero te et presentem optime noveram; sed non apud me circa laudes quantum oportebat, exercitum, ne forte laudes studium solventes cursum reprimant ad majora tendentem semper, et ad vigorem prope rantem. Nunc autem tuis litteris valde lætatus sum, non laudibus attendens; in tua enim sublinia verba insurrexi omnimodo mutatus, nisi quod ex inusis te filium vocare felices fecimus. Etenim si ad mendacia sic linguam moveas, qualis fieres, si veritate captus esses? Lætabar autem quod de te ipse rideres, quod divitiarum insatiabilis usque et ad mea verba mercaturam extenderes. Sed dexteram tuam, fortunatissime, imple; et libenter feram orationes meas venales factas. Cave tamen ne pœnam subeas, eas sponte exigens, quia filios meos indecenter vendere ausus sis.

CH. CLIDONIO.

CIII. ZACHARIÆ FRATRI.

De illo optimo viro vobis narrare volens, timeo ne frustra molestus esse videar, apud noscentes verba faciens. Scitis enim qualis quidem ipse sit, quomodo cum totam vitam Deo consecraverit, omnibus invisus sit hominibus, plenus autem sit spe cœlesti. Quapropter omnibus injuriam facere volentibus, et ad patiendum est paratus. Nosti et illum (fratrem illum appellare erubesco), qui unicam virtutem esse ducit omnimodam explere malitiam. Despiciens fratrem tandiu siq̄ fame vexatum, non sumptus illi ex se præbere mavult; quod ab homine vere sapienti fieri oportebat, quamvis ad id occasio invitaret. Nunc autem non ea est criminatio, quia id quod decet nimium sapientibus reliquit, sed quod et eorum quæ ad ipsum non pertinent, cupidus effectus, ea abripit, et frequenter fratri insultat, ictusque sæpissime infligit, et propriam voluntatem sibi legem faciens, naturam forte incusat quod ad improbitatem nihil amplius invenerit. Unde non ad illud suam repressit malitiam; imo vero ea initium futurorum malorum: suam enim matrem, jam ætate provectam, quando puerorum educationis fructus se relaturam sperabat, mulier et ætate et genere et vel apud non propinquos veneratione fruens. Eam sæpius quidem opprobriis prosecutus est, sæpius autem in eam, o Jupiter, quæ ipsum genuit, protendit manus,

Α αὐτῇ χυθῆναι τῇ γλώττῃ δεῖξαι τάχα βουληθεὶς, οἷος ὑπάρχων ἐλάνθανες· οἷε γὰρ ἴσως ἠγνοῆσθαι παρῶν, ὁπόσῃν ἀνεθρέψω μουσαν ἐκ ῥητόρων ὀρμώμενος· ἐγὼ δὲ σε καὶ παρόντα καλῶς ἠπιστάμην· ἀλλ' οὐχ ὅσον ἐχρῆν ἐπαίνους παρ' ἐμοὶ γυμναζόμενον, τοῦ μὴ τοὺς ἐπαίνους τὴν προθυμίαν ἐκλύσαντας, ἀνακόψαι δρόμον ἐπὶ μείζω ἀεὶ χωροῦντα, καὶ πρὸς ἀκμὴν ἐπειγόμενον· νυνὶ δὲ σου καὶ λίαν ἤσθην τοῖς γράμμασιν, οὐ τοὺς ἐπαίνους σκοπῶν· ἢ γὰρ ἀνέστην μετεώροις τοῖς σοῖς λόγοις πανταχοῦ μετιστάμενος, ἀλλ' ὅτι παῖδα καλεῖν ἐκ τῶν μουσῶν εὐτυχῆκαμεν· καὶ γὰρ οὕτως ἐπὶ ψευδῇ τὴν γλῶτταν κινῶν, τίς ἂν γένοιτο τῆς ἀληθείας ἐπιειλημμένος; ἤσθην δὲ σοὶ καὶ σαυτὸν ἐπισκώπτουσι, διότι χρημάτων ἀπλείστως ἐρῶν, καὶ μέχρι τῶν ἐμῶν λόγων τὴν ἐμπορίαν ἐξέτεινας· ἀλλὰ πλήρου τὴν δεξιάν εὐτυχέστατα, καὶ μετρίως ὁσω τὸς λόγους ὠνίους θεώμενος· πλήν θρα μὴ καὶ δίκην ὑπόσχοις, προσπατηήσας οἰκῶθεν, ὅτι μοὺ παῖδας ἀπρεπεῖς δημοσιεύειν ἐτόλμησας.

PF. ΚΑΗΔΟΝΙΩ (1).

PG. ΖΑΧΑΡΙΑ ΔΕΛΦΩ (2).

Τὰ κατὰ τὸν ἄριστον τόνδε βουλόμενος ὑμῖν διηγῆσασθαι, δέδοικα μὴ μάτην ἐνοχλεῖν δόξω, παρ' εἰδῶσι τὸν λόγον ἂ ποιούμενος· ἴστε γὰρ οἷος μὲν αὐτῆς καθέστηκεν, ὡς τὸν ὄλον βίον ἀναθεὶς τῷ Θεῷ. πᾶσιν ἀπεχθάνεται τοῖς ἀνθρωπίνοις· ἔχεται δὲ τῆς ἄνωθεν ἐλπίδος· καὶ διὰ τοῦτο πρόκειται τοῖς ἀδικεῖν βουλομένοις, καὶ πρὸς τὸ παθεῖν ἔστιν ἐπιτήδειος· ἴστε γὰρ καὶ τόνδε (ἀδελφὸν γὰρ τοῦτον προσαγορεύειν αἰσχύνομαι) ὅς μίαν ἀρετὴν ἠγεῖται τὸ πᾶσαν ἐκπληρῶσαι κακίαν· παριδῶν ἀδελφῶν τοσούτου χρόνου οὕτως τῷ λιμῷ πιεζόμενον· οὐκ οἰκῶθεν χορηγεῖν μᾶλλον· ὁ παρ' ἀνδρὸς εὖ φρονούντος ἔδει γενέσθαι, εἰ καὶ πρὸς τοῦτο καιρὸς ἐκάλει· νῦν δὲ οὐ τόδ' ἔστιν ἐγκλημα, διότι τὸ πρέπον τοῖς ἄγαν σωφρονουσι παρέλιπεν, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν μὴ προσηκόντων γενόμενος ἔραστής, ἀφήρηται ταῦτα, καὶ λαιδορεῖται τούτῳ πυκνῶς, πληγὰς τε πολλάκις ἐπέτεινε, καὶ νόμον τὴν αὐτοῦ γκώμην ἠγοούμενος, ἴσως τὴν φύσιν ἐμέμψατο, ὅτι μὴ πλέον οὐδὲν εἰς πονηρίαν εὗρεν· ὅθεν οὐ μέχρι τούτων ἔστησε τὴν κακίαν, μᾶλλον προοίμια ταῦτα τῶν μελλόντων κακῶν· τὴν γὰρ ἑαυτοῦ μητέρα γραῦν ἤδη τυγχάνουσαν, ὅτε τῆς παιδοτροφίας ἤλπισε κομίσασθαι τοὺς καρπούς, γυνὴ καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν, καὶ διὰ τὸ γένος, καὶ παρὰ τοῖς μηδὲν προσήκουσιν αἰδοῦς ἀπολαύουσα, ταύτην πολλάκις μὲν εἶπε κακῶς, πολλάκις δὲ καὶ χεῖρας ἀνέτεινε κατὰ τῆς τεκούσης.

VARIÆ LECTIONES.

a Vat. τοὺς λόγους. b Vat. ἐξεῦρεν.

NOTÆ.

(1) Hujus epistolæ nonnisi inscriptio hæc superest, quia pagina codicis expliciit, reliquiâ desideratis.

(2) Hæc epistola in Vaticano codice sexta est; verumtamen ea loco suo prætermitti a me debuit, quia madore corrupta pagina nonnisi hiantes reliquias mihi præbebat. Sed ecce vir cl. et doctissimus. Caspar canonicus Bencinius, bibliothecarius

laurentianus, roganti mihi epistolæ exemplar e Florentino codice suppeditavit: neque id tantummodo, verum etiam subsequentem ad Dorotheum epistolam, quæ postrema in Florentino codice est, in Vaticano autem prorsus desideratur, liberaliter obtulit: ob quod beneficium a me publice has gratias agi viro benignissimo æquum est.

ὦ Ζεῦ· οὐ χρόνον, οὐ πολιὰν ἐλεεινὴν, οὐ τὸ τῆς ἄ μητρὸς αἰδεσθεὶς φιλόανθρωπον ὄνομα· ἀλλ' ἤδη καὶ βιαίως ἀνατρέψας, εἰς γῆν κατέβαλε ^ο· καὶ λάξ κατ' αὐτῆς ἐνήλλατο, βρώσης ὡς εἰκός, καὶ παῖδα καλούσης· καὶ τί γὰρ οὐκ ἂν εἴποι μήτηρ, μετ' ὠδίνης καὶ τροφῆν καὶ τὰς καλὰς ἐκείνας ἐλπίδας, τοιαῦτα παρὰ τοῦ παιδὸς ἀνασχομένη ^δ κακὰ; τελευταῖον δὲ καὶ τῆς οἰκίας ταύτην ἀπήλασεν, ἄπορον, γυμνὴν, τῶν ἀναγκαίων ἐστερημένην· ἐν ἰσῶς τοῦτο χαρισάμενος, ὅτι τοῦ συνεῖναι ταύτην ἀπήλλαξε· καὶ νῦν οὗτος μὲν ἐντροπῶ τοῖς τούτων κακοῖς, γυνὴ δὲ γραῦς, καὶ τὰ πρῶτα φέρουσα τῆς παρ' ἡμῖν εὐγενείας, ἐν ταῖς χερσὶ τὰς ἐλπίδας ἔχει τοῦ βίου· τῷ δὲ χρηστῷ τῷδε, καὶ τὸ ταύτης πάθος, ἄλλη γίνεται συμφορὰ· καὶ πρὸς τὴν οἰκειαν τροφῆν ἀπορούμενος, ὑπεδέξατο ταύτην, ἐπιτείνουσαν μὲν ^Β αὐτῷ τὴν ἔνδειαν· ὅμως ἀναγκαῖον χρέος ἔκτεινε· ^ε τῇ φύσει· καὶ νῦν σύνεισιν ἀλλήλοις μίαν ἔχοντες παραμυθίαν, ὅτι μὴ πλεῖω πεπόνθασιν· ἡ δὲ μήτηρ οἶα δῆπου γυνή, καὶ τοιαῦτα παθοῦσα, ἕνα βίον ἔχει τὸ μαινεῖσθαι τῶν ἑαυτῆς κακῶν, καὶ δακρύειν ἐπὶ τῇ μνήμῃ· καὶ τὴν θηλὴν ὑποδεικνύειν τῇ δίχῃ οἶα πέπονθε διηγουμένη. Ταῦτα τοῖνον εἰς νοῦν λαβῶν, καὶ μηδὲν ἡμᾶς προστιθέναι ταῖς ἀληθείαις νομίσας, ἀλλὰ τὰ κεφάλαια [†] μόνον δεικνύουσι τῆς αὐτοῦ πονηρίας, διὰ τὸν τῆς ἐπιστολῆς καιρὸν, μέτρησόν σου τὴν σπουδὴν πρὸς τὴν ἐκείνου κακίαν· καὶ γενοῦ καὶ ἡ τῶν ἀδικουμένων ἐλπίς.

ΡΔ'. ΔΩΡΟΘΕΩ.

Πάλιν εὐσεβείας καιρὸς, καὶ πάλιν πρὸς τὴν ὑμετέραν σοφίαν ὁ δρόμος. Ἄνθρωπος τις τῶν ἑαυτοῦς ἀναθέντων Θεῷ καὶ ἐκ φιλοσοφίας γνωριζομένων, ἐξ ἀδίκου συκοφαντίας, ὡς εἰκεν, τῷ τοῦ δικαστοῦ θυμῷ περιπέπτωκεν, ὡς δεξιὰν ἀντάρας πολέμιον κατὰ τῶν ἐξυπηρετουμένων τοῖς νόμοις· οἱ δὲ ταῦτα μηνύσαντες, τὰ παρὰ τῶν ἄλλων ὡς φασιν ἀδικήματα, κατὰ τούτου μετέστησαν· καὶ πλήρης ὁ δικάζων θυμοῦ· καὶ πρὸς ἑαυτὸν καλεῖ, καὶ πρὸς τιμωρίαν ἐπειγεται· καὶ πάρεστι καιρὸς εἴπερ ποτὲ καὶ νῦν φιλοανθρωπίαν ζητῶν. Φάνηθι δὴ καὶ φθέγγαι τι τῶν ὧν, καὶ τῆς ὀργῆς παραλύσεις τὸν δικαστήν. Εἰ γὰρ τι καὶ πέπρακται δεινόν, ὅπερ οὐδὲ γέγονεν, εἰς συγγνώμην τρέψον τὸ ψηφίζομενον· εἰ ^Κ μηδὲν ἄλλο, τὸ περικεῖμενον αὐτῷ σχῆμα τιμήσαντα. Φάνηθι μετὰ πολλῶν, οἱ πρὸς τὴν αἴτησιν τυγχάνουσιν εὐπρεπεῖς· μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, ὅποσοι οἰκεῖόν τι δόξουσι, συνεισφέρειν· ἀλλ' οὖν αὐτὸς πάντων ἀναδέξῃ τὸν ἔπαινον· ὡς καὶ πρῶτος, καὶ λίαν αἰτήσας καὶ τῆς καλῆς φιλοανθρωπίας γεγυνώς τοῖς ἄλλοις παράδειγμα.

EJUSDEM PROCOPII GAZÆI FRAGMENTUM. Ex codice Vaticano 1096, p. 61.

Ἐκ τῶν εἰς τὰ Πρόκλιον θεολογικὰ κεφάλαια ἀντιρρήσεων Προκοπίου Γάλης ἀντιρρήσεις κεφαλαίου ρμς'.

Θεῖα πρόδοδος ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος, μόνη δὲ

non tempus, non canos miserabiles, non matris dulces nomen reveritus. Sed jam eam violenter subvertens, in terram projecit, et calce in eam insiluit, clamantem, ut merito, et filium vocantem. Quid enim non diceret mater, post partus dolores, et educationem et pulchras illas spes, talia a filio patiens mala. Denique et domo eam expulit, egentem, nudam, necessariis carentem; id unum forte illi indulgens, quod sui societate eam solvit. Et nunc ille quidem talibus malis exsultat. Anus autem, et primas nobilitates apud nos gerens, in manibus suæ vitæ spem habet. Illi autem optimo et hujus miseria aliud infortunium est; et jam ad proprium victum indigens, eam tamen excepit ipsi miseriam adaugentem. Sed necessarium naturæ debitum solvit. Et nunc una habitant solatium unicum habentes quod non plura perpessi sint. Mater autem, utpote mulier et talia passa totam vitam habet suorum malorum meminisse et eorum memoria lacrymare, et mammillam ostendere iudicibus qualia passa sit enarrans. Hæc porro mente capiens et persuasum habens vero nihil nos adjicere, sed solum hujus malitiæ summarium exhibere, tuum studium illius malitia metire. Et esto talis qualem te esse Deus exigit, et amicitiae lex et injuria affectorum spes.

τοιοῦτος, ὡς ὁ Θεὸς ἀπαιτεῖ, καὶ φιλίας νόμος

C

CIV. DOROTHEO.

Rursum pietatis occasio et rursum ad vestram sapientiam recursus. Vir quidam eorum qui Deo vitam consecravere, et ex philosophia celebrantur, injusta calumnia, ut videtur, in iram iudicis incidit, utpote qui inimicam manum contra legibus obediens sustulerit. Qui autem ea indicavere, injurias ab aliis, ut aiunt, factas, in eum converterunt. Et iudex plenus ira est, et eum ad se vocat, et ad vindictam incitatur. Adest tempus, si unquam aliis, benevolentiam requirens. Appare igitur, et tuorum aliquid loquere, et ira iudicem solves. Si quid enim horrendi factum sit, quod non est, sententiam in veniam converte; si nihil aliud quam quod dixit, eum ostende honorantem quæ ipsi circumjacet, dignitatem. Appare una cum multis qui ad postulationem sint idonei; vel potius ante alios qui proprium aliquid contribuere valeant. At certe ipse omnium laudes accipies; ut et primus et valde postulans et pulchræ benevolentiae aliis factus exemplar.

Divina processio sine principio et sine fine sola

VARIÆ LECTIONES.

^ο Vat. κατέβαλλε. ^δ Vat. ἀνεχομένη. ^ε Vat. ἔκτεινει. [†] Vat. τὸ κεφάλαιον.

diceretur ex uno Patre generatio unius Filii, et ex eodem productio unius sancti Spiritus secundum quam paterna et prima vel potius principio carens unitas in dualitatem emota in Filio spectatam et Spiritu sancto, usque ad Trinitatem stetit, quemadmodum ait Theologus noster Gregorius. Illa enim sola natura divina processio, si tamen oportet *natura* dicere, quando de supernaturalibus et divinis agitur. Et hujus quidem principium absque principio Pater : ex illo enim ; medium autem et ipse principium Filius : per ipsum enim ; terminus autem perfectissimus et æternus Spiritus sanctus : in ipsum enim. Secernitur autem et ab aliis processionibus illa ; non enim separat omnino a principio ea quæ a principio oriuntur ; sed omnino non foras prodeuntia servat, per substantiæ identitatem ; quanquam ut propriæ personæ prodeunt : ideo non egent secundum impetum conversione. Sed ultra hanc omnes aliæ processionibus invicem separantur. Et earum quidem absque principio nullo ; quia nihil sine principio est, sed omnia facta sunt a Patre per Filium, perfecta a Spiritu. Absque fine non omnis ; sed neque etiam omnino. Eorum vero quæ perpetuo post suam inde productionem permanent, una quidem secundum substantiam, et jam perfecta est ; neque enim ulla alia ultra ea quæ ab initio producta sunt, insuper producuntur ; neque etiam ea quæ producta sunt secundum substantiam mutationem exspectantia nova productione indigent. Illa autem quæ est secundum illuminationem, perpetuo inde et sine fine procedit, iis quidem primo dono, illis autem secundo, et ita successive, divinis splendoribus secundum donum profluentibus, singulorum ordinibus et statui proportionate usque ad eorum ultima. Sic autem et omnia ad unicum principium composite convertuntur ; et perpetuus illis et æternus ex processionibusque et conversionibus circulus servatur. Processio autem eorum quæ nativitati et corruptioni et tempori subjiciuntur, quoad universum quidem et jam perfecta sunt. Intra sex enim dies totus hic sensibilis mundus adimpletus est ; septima autem die requievit Deus ab universis operibus suis. Neque jam alterius mundi processio exspectatur in universum perlicienda, secundum præsentis sæculi perfectionem ; quoad partes vero adhuc quidem efficitur, quemadmodum dictum est a Salvatore : « Pater meus usque modo operatur et ego operor. » Cessatum autem fuit omnino a processione secundum communem perfectionem ; et alia tunc processio erit, secundum quam erit Deus omnia in omnibus ; et omnia ad ipsum convertentur, et universorum erit transformatio, et ex corruptione in incorruptionem instauratio.

λέγοιτο ἡ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μόνου Πατρὸς ; γέννησις τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου Υἱοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πρόβλησις τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἁγίου Πνεύματος καθ' ἣν ἡ πατρικὴ τε καὶ ἀρχικὴ μᾶλλον δὲ προἀναρχος μονὰς εἰς δυάδα κινήθεισα τὴν ἐν Υἱῷ θεωρουμένην καὶ Πνεύματι, μέχρι Τριάδος ἔστη, καθάπερ φησὶν ὁ ἡμέτερος Θεολόγος Γρηγόριος. Αὕτη δὲ καὶ μόνη θεία φύσει πρόσδος, εἴπερ δεῖ φύσει λέγειν ἐπὶ τῶν ὑπερφυῶν καὶ θεῶν · καὶ ταύτης ἀρχὴ μὲν ἀναρχος ὁ Πατὴρ, ἐξ αὐτοῦ γάρ · μεσότης δὲ σύναρχος ὁ Υἱὸς, δι' αὐτοῦ γάρ · τέλος δὲ ὑπερτελέστατον καὶ ἀτελεύτητον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς αὐτὸ γάρ · ἐξήρηται δὲ καὶ τῶν ἄλλων προσδῶν αὕτη · οὐδὲ γάρ ἐξίστησιν ὅλως τῆς ἀρχῆς τὰ ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ἀνεκφοίτητα πάντη ταύτης τηρεῖ, διὰ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα · εἰ καὶ ὡς ἴδια πρόσωπα πρόεισι · διὸ οὐδὲ τῆς κατ' ἑφῆσιν ἐπιστροφῆς δέονται · αἱ δὲ παρὰ ταύτην πᾶσαι τῶν ὄντων πρόοδοι, τοῖς οὐσι συνδιαρῶνται · καὶ ἀναρχος μὲν τούτων οὐδεμία, ὅτι καὶ τῶν ὄντων ἀναρχον οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα γέγονε παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ συντελεσθέντα τῷ Πνεύματι · ἀτελεύτητος δὲ, οὐ πᾶσα · ὅτε μὴ πάντη, ἀλλὰ τῶν μὲν αἰδίων μετὰ τὴν ἐκείθεν παραγωγὴν μενόντων, ἡ μὲν κατ' οὐσίαν καὶ δὴ τετέλεσται · οὔτε γὰρ ἀλλάττα παρὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς παραχθέντα ἐπιπαράγονται · οὔτ' αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ παρὰχθέντα, τὴν κατ' οὐσίαν μεταβολὴν ὑπομένοντα, πάλιν ἄλλης παραγωγῆς δέονται · ἡ δὲ κατ' Ἐλλαμψίν, αἰδῖος ἐκείθεν προβαίνει καὶ ἀτελεύτητος, τοῖς μὲν πρωτοδότως, τοῖς δὲ δευτεροδότως, καὶ καθ' ἑξῆς · τῶν θεῶν ἀπαυγασμάτων προχομένων κατὰ μετὰδοσιν, ἀναλόγως ταῖς ἐκάστων τάξεσιν εἰτ' οὖν στάσεις, μέχρι καὶ τῶν ἐν ἐκείνοις ἐσχάτων · οὕτω δὲ καὶ πάντα πρὸς τὴν μίαν ἀρχὴν ἀνατακτικῶς ἐπιστρέφει · καὶ ὁ αἰδῖος τούτους καὶ ἀτελεύτητος ἐν τε ταῖς προδόσι καὶ ταῖς ἐπιτροφαῖς κύκλος σώζεται · ἡ δὲ τῶν ὑπὸ γένεσιν καὶ φθορᾷ καὶ χρόνον, κατὰ μὲν τὸ καθόλου, καὶ ἤδη τετέλεσται. Ἐν ἑξ γὰρ ἡμέραις σύμπας ὁ αἰσθητὸς συμπληρῶται κόσμος · ἐν ἑτῆ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ · καὶ οὐκέτι πρόσδος ἄλλου κόσμου καὶ ἐτι προσδοκᾷται πᾶμπαν συντελεσθῆναι, κατὰ τὴν τοῦ παρόντος αἰῶνος συντέλειαν · κατὰ δὲ τὸ κατὰ μέρος, ἐτι μὲν ἐνεργεῖται καθὰ εἴρηται τῷ Σωτῆρι · « ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι » πεπαύσεται δὲ πάντως καὶ ἡ κατὰ τὴν κοινὴν συντέλειαν · καὶ ἄλλη τῆνικαῦτα πρόσδος ἔσται, καθ' ἣν ἔσται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι · καὶ πάντα πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέψουσιν, ἢ τῶν ὄλων μεταστοιχείωσις, καὶ ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν μεταποίησις.

EXPLICIT PARS SECUNDA TOMI OCTOGESIMI SEPTIMI.